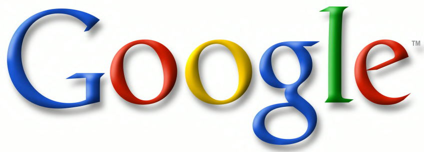

Google

VLASTENSKÝ

SLOVNÍK HISTORICKÝ.

Sestavil

JAKUB MALÝ,

mimořádný člen král. české společnosti nauk.

NAKLADATELÉ:

KNĚHOSKLAD ROHLÍČEK & SIEVERS KNĚHTISKÁRNA

V PRAZE 1877.

Předmluva.

Lessing praví kdesi, že z dvaceti námítek, jež kritika činí proti spisu některému, často jeho původce sám si jich činil devatenáct. Má-li výrok ten vůbec platnost, tož hodí se obzvláště k tomuto dílu mému, jehož vady a nedostatky mne nikoliv tajny nejsou, ano mám za to, že jich v něm shledávám více, nežli snad kdokoliv jiný. Zajisté, kdybych napřed byl tušení měl o těch přemnohých a těžkých nesnázích, s jakými mně bude zápasiti při spisování *Vlastenského slovníku historického*, byl bych se dvakráte rozmýšlel, mám-li se pustiti do díla. Přiznávám se k chybě své, že jsem věc bedlivěji a zevrubněji měl uvážiti; ale pak by *Vlastenský slovník historický* sotva byl světla božího spatřil, a já si tak velice byl zalíbil myšlénku, podati jádro našich zajímavých dějin v pohodlné formě slovníkové, že jsem nedlouho se rozmýšleje takořka střemhlav se dal do práce. Toho jsem sobě netajil, že mně bude přemáhati obtíže nemalé, avšak věděl jsem ze zkušenosti, že často se mnohá věc zdá býti nesnadnější z dálky, nežli když blíže k ní přihlédneme, a pak že, čím více vzrůstají překážky, tím mocněji roste i naše síla u překonávaní jich.

Když pak již pevně jsem byl odhodlan do díla se pustiti, nastala otázka, v jaké *rozsáhlosti* by mělo drženo býti, a to ve dvojím ohledu: předně co do *výboru* článků, a za druhé co do jich *obšírnosti*. A tu se musím přiznati ke druhé své chybě, že jen cosi mlhavě mi na mysli tanulo a já příliš lehkovážně určil napřed objem díla nejvýše na třicet tištěných archů. Ale pustiv se do práce dle výměru toho brzy poznal jsem, kdybych přísně se chtěl držeti v jeho mezech, že bych mohl čtenáři podati velmi málo podstatně poučného materialu historického

nucen jsa přestávati na holých všeobecných, pouhým kostrám se podobajících přehledech. Tím způsobem nebylo by dílo vyhovělo účelu, jaký měl býti dosažen, jmenovitě bylo by to na ujmu bývalo větším monografiím, jednajícím o zvláštních partiích politických i kulturních dějin národu, ve kterých dle mého záměru měla spočívati hlavní zásluha díla. Nemělo-li tedy tomuto podstatně býti uškozeno, nemělo-li ono zbaveno býti takořka jádra svého, musil jsem se nevyhnutelně rozhodnouti ku překročení mezí jemu napřed určených, do kterých se vměstnati nedalo. Tak vzrostl *Vlastenský slovník historický* v nynější objem svůj zdvojnásobněný, čímž ovšem program jeho rozšířen co do prostoru, avšak nikoliv co do obsahu. Ano i tento nynější jeho prostor jest příliš těsný u srovnání s tím množstvím historického materialu, který by v něm místo zasluhoval, ale nenalezl.

Z tohoto upřímného vylíčení věci vysvětlují se vady a nedostatky díla které ovšem nevypadlo tak, jak jsem si je v idei představoval — osud to každé snahy lidské. Zatím však přece myslím, že *Vlastenský slovník historický* není docela beze vší ceny. Třeba se v něm spatřovala nesouměrnost mezi jednotlivými články, která jest hlavně následkem změny prvotního plánu v postupu díla; třeba v něm schází leckterý článek, který by se v něm pohřešovati neměl; třeba některý článek měl býti vypracován zevrubněji, a jinému snad zase slušela by lépe větší stručnost, kterýmžto vadám ostatně velmi těžko se bylo vyhnouti: tož nicméně mohu s dobrým svědomím sám sobě to svědectví dáti, že, pokud jen možná bylo, užil jsem nejnovějších výsledků historického badání, a že nepřijal jsem do díla svého ani jediného důležitějšího udání bez kritického konstatování jeho pravosti. Že však při nejlepší vůli a největší opatrnosti bývá těžko vyhnouti se naprosto všem omylům, tak i zde místy se stalo; takové pak ode mne poznané omyly opravil jsem v dodatku. Jestliže však nalezne se ještě některý neopravený (což ostatně může se týkati věcí jen podřízené důležitosti), budiž to laskavě omluveno spěchem, s jakým *Vlastenský slovník historický* v rozšířeném objemu svém pracován býti musil, aby mohl ukončen býti ve lhůtě určené v prvotním jeho programu.

Co se týče samého účelu díla, nemohl jsem ovšem míti v úmyslu vyčerpati v něm *všeliký* historický material jeho oboru; mně jednalo se pouze o to, abych v pohodlný rámec abecední vměstnal nejdůležitější jednotlivosti, ze kterých vlastenské naše dějiny se skládají, a to jednotlivosti nejenom politického a náboženského (u nás veledůležitého), nýbrž vůbec kulturního významu. Měl býti podán obecenstvu spis, v němž každý, kdo by vyhledával bližšího poučení o nějaké specialnosti našich dějin

nemuse teprv pracně probírati se v obsáhlých dílech historických anebo sáhati k samým pramenům, jemu začasté méně dostupným, snadno by nalezl čeho hledá.

Jestiť zajisté porůznu roztroušeno v nejrozličnějších spisech množství zajímavého materialu historického, jehož ze všelijakých příčin nelze tak snadno pojmouti v systematické dílo dějepisné, který však nicméně charakteristický jest pro některou dobu neb stránku našich dějin. V dosavadní své zastrčenosti jest takový historický material napolo ztracen, avšak ve sborném díle na příslušné místo postaven může nemálo posloužiti k objasnění nejednoho zjevu v minulém životě našeho národu, postaviti v nové světlo mnohý dosud záhadný úkaz v pásmu vlastenských dějů. I byltě zvláštní můj zřetel obrácen ke sbírání a využitkování takovýchto, abych tak řekl, historických zrnek, která mi byla vítaným příspěvkem k mému dílu. Abych jen jediný toho příklad uvedl, poukazuji v článku *Roty vojenské* na zprávu o vojenském dobrodružení starých Čechů v Rusích, vyňatou z Erbenova článku, umístěném v Musejníku na rok 1870 pod názvem *Příspěvky ruské k dějepisu českému*, která jest zajisté vzácnou ilustrací bojovného ducha našich dávných předků, jakož neméně bližších jejich styků se slovanskými soukmenovci. — Jest něco obyčejného, že pokračující věda historická opravuje tradicionalní mylná udání, ukazuje nedůvodnost zděděných pověstí, ruší klamy staletími posvěcené, kteréžto výsledky kritického badání, pokud se týkají pouze vedlejších a podřízených momentů historických, rázu a významu dějin sice nikterak nemění, ale proto vždy material historický značně tříbí a tím podstatně přispívají k rektifikování běžného dosavad mínění o mnohých osobách i událostech. Opravy takové, napořád sporádicky v literatuře historické se vyskytující, darmo by hledal v kterémkoli souvislém dějepise, je-li tento vydání staršího; ve *Vlastenském slovníku historickém* nescházejí, byvše přijímány do něho i mezi samým tiskem díla. Připomínám tuto Tomkovy životopisné zprávy o Žižkovi před vypuknutím bouří husitských, téhož rozeznávání sekretářů krále Václava IV. Mikuláše Bohatého a Mikuláše Chudého co dvou osob, až dosavad zhusta spolu míchaných, pak téhož objevení faráře Jana z Hradce co prvního kněze, jenž večeři Páně podával pod obojí spůsobou, kdežto až dosavad mylně za takového byl pokládán Jakoubek ze Stříbra. — Některým sudílkům zlíbilo se, *Vlastenský slovník historický* prohlašovati za pouhý výpis ze *Slovníka naučného* a tak jej zlehčovati. Takovým tvrzením činí se dílu tomu nemalá křivda, neboť netoliko že *Vlastenský slovník historický* obsahuje množství, a to i důležitějších článků zcela původně sestavených, ano

v *Slovníku naučném* ani se nenalezajících (*Kacířství*, *Kláštery*, *Kroj*, *Lázně*, *Německá říše* a j.), nýbrž *ani jediného* článku ze *Slovníka naučného* není v něm použito *bez kritického* jej *proskoumání*, jakož o tom svědčí časté opravy článků těch ve *Vlastenském slovníku historickém*.

A tak odevzdávám toto dílo své vlastenskému obecenstvu našemu s tou žádostí, aby četné jeho nedostatky omluviti ráčilo okolnostmi svrchu uvedenými, hlavně pak spěchem, s jakým práce byla během jediného roku vyvedena, a posoudila je laskavě co *první pokus* toho spůsobu, který, kdyby se potřeba toho ukázala, svým časem od spůsobilejší síly může býti doplněn a zdokonalen. Budu spokojen, když při všech vadách spisu mého alespoň dobrá vůle má bude uznána. Ostatně chovám přesvědčení, že přece najdou se někteří, jimž *Vlastenský slovník historický* vhod přijde.

V Praze dne 12. září 1876.

Jakub Malý.

A.

Abeceda, přezdívka nedoukům, jaké se dostalo i Pražskému arcibiskupu Zbyňkovi z Hazmburka, když byl dal spáliti knihy Viklefovy (1. čce 1410), v potupné písni, která začínala slovy:

„Zbyněk biskup abeceda
spálil knihy, nic nevěda,
co je v nich napsáno.“

Abeles Šimon, pacholík židovský, syn Lazara Abelesa z Prahy, pro úmysl přestoupiti na víru křesťanskou od otce svého pomocí jiného Žida, Löbla Kurzhandla, v 12. roce svém 1694 zavražděný, jest pak s velikou slávou pochován v chrámě Týnském, kde dosavad podobizna jeho se nalezá. Otec jeho se oběsil v žaláři, Kurzhandel pak jest kolem lámán.

Adamité, Adamníci, Naháči, sekta za doby husitské v Čechách povstalá, jejíhož učení přední hlasatelé byli kněz Petr Kaniš (upálený potom v Klokotech) a jakýsi sedlák Mikuláš, po němž i někdy Mikulášenci nazýváni jsou. **A.** zavrhovali všeliké positivní náboženství, pokládali všecko, i ženy, za obecné, a někteří chodili nazí. Sídlo jejich bylo mezi Hradcem Jindřichovým a Veselím na jednom ostrově Nėžárky, odkud po celém okolí tropili škody plenéním a vražděním. Žižka udeřiv na ně 21. říj. 1421 vyhubil je všecky až na jediného muže, aby o víře jejich učinil vyznání, kteréž potom sepsáno a mistrům do Prahy podáno jest.

Adela 1) dcera Ondřeje krále Uherského, druhá manželka krále Vratislava, matka knížete Břetislava II., zemřela 1602. — **2) A.**, dcera vévody Uherského Almusa, manželka Soběslava I, zasnoubena s ním 1122, matka Soběslava II. a Václava II., zemřela 1140. — **3) A.** dcera Oty markrabí Míšenského, první manželka Přemysla Otakara I., kterouž pojav za mládí okolo r. 1181 a měv s ní více synův i dcer po povýšení na důstojnost královskou r. 1198 nešlechetně zapudil, aby s Konstancií Uherskou v druhé manželství vstoupiti mohl, za zástěru bera sobě, že byla jeho blízká příbuzná a tedy manželství s ní neplatné. Ubohá paní hledala darmo pomoci u soudův i u dvora Římského, ale nedočkavši konečného rozsudku zemřela 1. ún. 1211 v klášteře. Syn její Vratislav domáhal se pak u císaře práva svého na trůn český, ale bez prospěchu. Z dcer jejích stala se Dagmar (r. t.) chotí krále Dánského Valdemara.

Adlar, Adlary, bývalý hrad neznámého položení v Čechách, původní sídlo pánů z Adlaru, jichž rod zanikl v XVI. století. Valkoun z Adlaru byl věrný pomocník Žižkův.

Administrator slul v XV., XVI. a na začátku XVII. století správce dolejší konsistoře (pod obojí) v Praze, který měl sídlo své při chrámu Týnském. A-ři tito přestali po vypovězení nekatolíků z Čech následkem bitvy Bělohorské. Také hořejší konsistoř (kapitola katolická na hradě Pražském) řídila se za uprázdnění arcibiskupství (1421—1561) a-y.

Adolph Josef František, malíř zvířat, narozen r. 1641, maloval při dvoře knížete Maximiliana Dietrichsteina velikolepé obrazy zvířat, ku kterým dle přírody studie konal v hřebčinci Kuprovickém. Jsa žákem Hamiltonovým nápodoboval tak zdařile způsob tohoto mistra, že mnozí měli jeho malby za díla Hamiltonova.

Aeneas 1) Sylvius v. Eneáš Sylvius. — **2)** Jan **A.** v. Eneáš Jan.

Achilles český, příjmí dávané knížeti Českému Břetislavu I. pro jeho udatnost.

Aichspalter v. Aspelt.

d' Ailly (*ab Alliaco*) Petr, příjmím *malleus haereticorum* (kladivo na kacíře), narozen 1350 v Compiegne ve Francii, profesor bohosloví na universitě Pařížské a slavný spisovatel theologický, později biskup Kambrayský, kardinál a legát papežský, působil k opravě církve na koncilíích Pisanském a Kostnickém, kdežto byl vždy mezi prvními řečníky, přičinil se podstatně k odsouzení Husa, a zemřel 1420.

Akademie, za starodávna běžný název university Pražské.

Aksamít z Liderovic Petr, slavný válečník český XV. století, horlivý Husita, zabral se okolo 1440 s druhy svými do Uher, kdež vedle Jiskry utvořil sobě zvláštní rotu vojenskou pod jmenem bratří, s kterou přijat jest do služby krále Ladislava a stal se hejtmanem hradu Plavnického. Později zdvihl zpouru proti králi Matiáši a zahynul 21. května 1458 v bitvě u Šarošpataku.

Alafance, halafance, sluly starým Čechům úplatky úředníkův.

Albík, arcibiskup Pražský, Němec rodem z Uničova na Moravě, studoval v Praze a v Padově, byl mistrem svobodných umění, doktorem práv a lékařství, hlavně pak zanášel se tímto posledním, jsa jedním z nejvýtečnějších lékařů svého času. Roku 1396 připomíná se co dvorský lékař krále Václava IV., u něhož požíval takové milosti, že ho 1411 voliti dal na uprázdněné arcibiskupství Pražské, ačkoliv neměl kněžského svěcení. Ale rozmíšky husitské znechutily mu úřad jeho arcipastýřský, pročež již ku konci 1412 složil jej se sebe, změniv jej za Vyšehradské proboštství. Po smrti Václava IV., jejž on v poslední hodince co lékař ošetřoval, rozchváceny jsou statky proboštské, a **A.** zemřel v cizině, neznámo kde, 23. čce 1427.

Albrecht 1) toho jmena první, císař Římský, syn Rudolfa Habsburského, nar. 1248, obdržel od otce svého 1282 Rakousy, Štýrsko a Krajinu zároveň s bratřími svými v leno, ale již rok na to jmenován

sám dědičným vévodou. Po smrti otcově (1291) snažil se marně o korunu císařskou, kterou Adolf Nasavský obdržel. Když však tento brzy popudil na sebe knížata říšská, tu hlavně působením krále Českého Václava II., švakra A-ova, zvolen jest tento za krále Římského proti Adolfovi, jejž 1298 v bitvě u Gelnheimu vlastnoručně usmrtil. A. byl panovník přísný a přes potřebu spořivý, jemuž proto bylo přemáhati časté zpoury poddaných. Švakru svému Václavu II. splatil nevděkem, zdvihnuv 1304 proti němu válku, v kteréž přitáhl až k Hoře Kutné, rychle pak ze země vyhnán uzavřel 1305 pokoj s mladým králem Václavem III. Po smrti pak tohoto opět s brannou mocí do Čech vtrhnuv vynutil na stavech zvolení za krále nejstaršího syna svého Rudolfa. Když pak po brzké smrti tohoto (1307) zvolen na jeho místo Jindřich Korutanský, A. proti němu válku počal, chtěje Čechům druhého syna svého Fridricha za krále vnutiti. Ale výprava jeho neměla prospěchu, a brzo na to (1. kv. 1303) zavražděn jest A. ve Švýcařích od bratrovce svého Jana Švábského, jemuž se zpěčoval vydati otcovský podíl. — 2) A. II., císař Římský (co vévoda Rakouský V.), syn vévody Rakouského Albrechta IV., nar. 24. dub. 1397, nastoupil panování v Rakousích po svém otci 1404 pod poručnictvím. Počav panovati samostatně byl císaři Sigmundovi věrným pomocníkem proti husitským Čechům, začež zasnoubena mu 1421 jediná dcera Sigmundova Alžběta. R. 1423 propůjčil mu císař v léno Moravu a prohlásil jej zároveň za dědice všech zemí domu Lucemburského. A. uvázal se v Moravu během roku 1424, ale pro odpor Husitů nikdy nevešel v držení celé země. Po smrti Sigmundově (1437) zvolila v Čechách strana katolíků a mírnějších kališníků za krále A-a, naproti němuž strana horlivějších Husitů volala do země Kazimíra Polského. A., přijatý zatím též od Uhrů za krále a též za císaře zvolený, zavázav se k zachování kompaktát korunován jest v Praze 29. čna 1438, ale nastala mu válka se stranou polskou. Marně dobývav Tábora odevzdal A. správu země Oldřichovi Celskému, a odebral se do Vratislavi a odtud do Uher, kteroнž zem bylo mu hájiti proti Turkům. Tam však zemřel již 27. říj. 1439 v Nesmilech, zanechav manželku svou těhotnou, která pak 22. ún. 1440 porodila Ladislava příjmím Pohrobka. — 3) A. IV. vévoda Rakouský, otec předešlého, nazván Mírný, nar. 1377, válčil s Prokopem markrabím Moravským a marně dobyval Znojma, při čemž zemřel 1404. — 4) A. vévoda Bavorsko-Mnichovský, vychovaný při dvoře krále Václava IV. a tedy jazyka českého i poměrů a obyčejů českých dobře znalý, muž povahy ušlechtilé, zvolen jest na sněmě, o letnicích 1440 v Praze odbývaném, s pominutím dítěte Ladislava Pohrobka, za krále Českého skoro jednohlasně. A. však, jednak že zdráhal se přistoupiti na výminky jemu od Čechů kladené, jednak že nic nechtěl činiti proti vůli císaře Fridricha III., který se ujímal sirotka Ladislava, volby té nepřijal. — 5) A. Srdnatý, mladší syn Fridricha Mírného kurfiršta Saského, nar. 17. čce 1443, byl 1455 se starším bratrem Arnoštem násilím unesen od Kunze z Kaufunk, ale brzy ze zajetí toho vyproštěn. Roku 1464 pojal za choť Zdenu, dceru Jiřího krále

Českého, která tím sňatkem stala se pramateří nyní panující král. rodu Saského. Roku 1485 rozdělil se s bratrem Arnoštem o země Saské tak, že obdržel Míšeň s titulem vévody Saského. A. zemřel 12. září 1500.

Aldringen (Aldringer) Jan, nar. 22. čce 1591 v Thionvillu v Lucemburku, cís. vojevůdce, bojoval za 30leté války v Čechách pod Valdšteinem, k jehož záhubě podstatně přispěl, začež stal se hrabětem a koupil sobě v Čechách Teplice a Doubravskou Horu, statky propadlé fisku po zavražděném hraběti Vilémovi Kinském. A. padl 10. čce 1634 v bitvě u Landshutu, dětí nezanechav. Statky jeho se dostaly jeho sestře Anně, provdané za Jeronyma hraběte z Clary.

Alexander V., papež (1409—10), rodným jmenem Petr Philargii, zvolený na koncilu Pisánském proti Benediktovi XIII. a Řehoři XII., čímž z dvojice papežské stala se trojice, zatratil učení Viklefovo a obeslal Husa do Říma. Dle pověsti otráven byl od bezbožného kardinála Baltazara Cossy, nástupce svého (Jana XXIII.).

Alexandreida (lat. *Alexandreis*), středověká báseň epická, již složil původně latinsky Valter Castiglionský (Gautier de Châtillon) v druhé polovici XII. stol., a která vypisuje skutky Alexandra Velikého. Česky vzdělána jest od neznámého, ale výtečného básníka za krále Václava II., avšak bohužel zachovaly se z ní jenom zlomky.

Alter-Allen, Folpert von, výborný ryjec květší v druhé polovici XVII. stol., od něhož pochází veliký prospekt na Prahu.

Altmann 1) Ondřej, zvonař Pražský, žil na počátku XVII. stol., bydle na Malé Straně, a jmenovitě r. 1604 ulil veliký zvon pro chrám sv. Mikuláše. — 2) David A., malíř a měšťan Hradčanský v Praze, žil v první polovici XVII. století. R. 1632 ozdobil malbami Strahovskou knihovnu.

Alžběta 1) manželka Soběslava II., dcera Polského knížete Mečislava Starého, zajata jest při dobytí Prahy od knížete Fridricha (1178), ale brzy propuštěna. Po smrti Soběslavově (1180) provdala se za Kunrada markrabí Míšenského, a zemřela 1209. — 2) A. dcera Uherského krále Geisy II., manželka knížete Českého Fridricha (od 1157), žena rázná a odvážná, ale i pánovitá a hrdá, pročež nepožívala u lidu lásky. Manželu svému stála věrně po boku, ale často míchala se nepovolána do záležitostí zemských. Po smrti manželově (1189) mizí z dějiště historického. — 3) A., též Eliška, jinak nazvána Rejčka, Richsa, dcera Polského krále Přemyslava, narozena 1286, provdala se nejprv za krále Českého Václava II., podruhé za Rudolfa Habsburského, nástupce Přemyslovců na trůnu českém. Ovdověvši podruhé (1307) uprchla před Jindřichem Korutanským do Rakous, a v nastalé válce s císařem Albrechtem pustila nepřátelské posádky do svých měst věnných. Později vzala sídlo své v Hradci, po ní Králové Hradcem nazvaném, jakož ona sama slula královnou Hradeckou. Zášť, které vzešlo mezi ní a královnou Eliškou, manželkou Jana Lucemburského, proto, že onano získala si lásku mocného Jindřicha z Lipého, protivníka Eliščina, přispělo k roznícení domácí války. Od

1319 přebývala Alžběta obyčejně v Brně, na blízku miláčka svého Jindřicha z Lipého, tehdáž zemského hejtmana Moravského, jehož smrt (1329) dlouho oplakávala. Zemřela 1335. — 4) A, obyčejně Eliška, choť krále Jana, v. čl. Eliška. — 5) A., dcera císaře Sigmunda, nar. 1409, provdána za Albrechta II. císaře Římského a Uherského i Českého krále, po jehož smrti teprv porodila (23. ún. 1440) syna Ladislava zvaného Pohrobkem. Proti Vladislavovi Polskému, zvolenému za krále Uherského, povolala Jana Jiskru z Brandejsa k hájení práv syna svého, ano prospěšně vyjednávala s Vladislavem samým, ale ještě před konečným vyřízením toho jednání zemřela 19. pros. 1442. — 6) A. dcera Jakuba I. krále Anglického, narozena 1596, provdala se 1613 za Fridricha V. kurfiršta Falckého. Jsouc hrdá a ctižádostiva přiměla chotě svého ku přijetí koruny České proti Ferdinandovi II., a jest s ním 1619 v Praze korunována. Po bitvě Bělohorské provázela svého manžela na jeho potulkách po světě, marně se dovolávajíc pomoci. Ovdověvši 1632 mohla se vrátiti do vlasti teprv po dosednutí na trůn anglický Karla II., a zemřela v Londýně 23. ún. 1662. Její potomstvo dostalo se na trůn anglický 1714 s rodem Hanoverským. Pozůstalá po ní korespondence vydána 1830 pod názvem *Memoirs of Elisabeth, Queen of Bohemia.*

Alžbětinky, řeholnice třetího řádu sv. Františka, věnující se obsluze nemocných, uvedeny jsou do Prahy r. 1720 ke kostelu Panny Marie Bolestné v Slupech pod Větrovem. Zakladatelka kláštera byla hraběnka Marie Markéta z Valdšteina, a náklad na zřízení nemocnice pro ženské vedla česká šlechta. Klášter i špitál dosavad trvá.

Amazonky české v. Dívčí boj a Vlasta.

Ambrož z Hradce, jeden z nejhorlivějších kněží táborských ve válkách husitských, upřímný přítel Žižkův, byl zprvu farářem v Hradci Králové, odkud pro přilnutí k Husitům vyhnán odebral se do Prahy, kde brzy rozhodně působil, jakož hlavně jeho ponuknutím přepadli 4. list. 1419 Pražané Staro- a Novoměstští Malou Stranu, kde byla posádka královská. R. 1420 sebral Ambrož v Hradecku zástupy lidu na přívrší u Třebechovic, jemuž přezděli „hora Oreb“, i stal se tak zakladatelem sekty husitské Orebitů. Téhož roku sebral ozbrojený lid na hoře Kunětické, s nímž nenadále na Hradec Kralové udeřil a jeho se zmocnil (26. čna). Tu slaviv vítězství nad svými nepřáteli napotom stále se usadil a byl velikou podporou Žižkovi, jehož mrtvolu také od Přibislavi s knězem Prokůpkem do Hradce přivezl a v chrámě sv. Ducha pochoval. R. 1433 byl Ambrož mezi kněžími husitskými, jenž vyjednávali v Praze s posly sboru Basilejského, kteréžto vyjednávání vedlo k úplné roztržce strany pod obojí, v níž konečně strana Pražanů a pánů zvítězivši přijala Sigmunda za krále Českého. Ale A. Sigmunda za krále neuznav odpíral mu v Hradci, až konečně obec sama proti němu v noci na 4. bř. 1437 se zbouřila, při čemž on na útěku zlomiv nohu i ruku zajat a uvězněn jest. Dále připomíná se již jenom smrt jeho v Kolíně o sv. Havle 1439.

Ambrože svatého klášter, založený 1355 od Karla IV. na Novém městě Pražském, který tam usadil benediktiny řídící se liturgií ambrosiánskou, pročež jim Pražané také ambrosiáné říkali. Husité vypudili 1420 tyto mnichy odtud, a stavení stálo pak po více než 200 let pusté, až dostalo se r. 1631 irským františkánům, vůbec hiberňáky zvaným, kteří na místě starého chrámu sv. Ambrože r. 1652 nový chrám Panny Marie a sv. Ambrože ve vlaském slohu vystavěli. Tito hiberňáci, dostavše v prvních desetiletích minulého století americká zemčata z Irska, ponejprv je zasadili na české půdě ve své zahradě při klášteře, a po nějaký čas co zvláštní vzácnou lahůdkou zavděčovali se jimi nejpřednějším panským domům v Praze. R. 1786 klášter i kostel zrušen jest, a nyní stojí na jeho místě hlavní celnice.

Amos 1) Štěkenský, hlava horlivců v Jednotě bratří českých, libujících sobě v přísných zásadách bratra Řehoře. Stoupenci jeho tvořili tak zvanou „malou stránku", která odtrhla se od Jednoty, zavrhujíc přísahu, službu vojenskou, přijímání do Jednoty osob bohatých neb v úřadech postavených a t. d. Nazývali se též Amosičtí. — 2) A. Comenius v. Komenský.

Amsterodam, hlavní město nyní království Nizozemského, druhdy Spojených obcí Nizozemských, poskytl u sebe útočiště našemu Komenskému, který se tam 1656 přistěhoval a poslední léta života svého tam strávil.

Anastas 1) řečený Astricus, v. Radla. — 2) A., řeholník v Praze v XVII. stol., znamenitý ryjec v mědi, vydal 1669 *Radius paupertatis* s četnými rytinami.

Andělská Hora, něm. *Engelhaus*, někdy *Engelsburg*, zbořený hrad a městys v okresu Karlovarském v Čechách. Hrad ten připomíná se nejprvé ve válkách husitských, kdežto byl pohraničným hradem naproti Němcům. Drželiť jej po sobě Jakoubek z Vřesovic, Šlikové, Zajícové z Hazmburka, pánové z Plavna, a naposledy Kolonové z Felsu až do 30leté války, v kteréž hrad rozbořen byl.

Aneška, Anéžka 1) dcera krále Vladislava I. a sestra Přemysla Otakara I., abatyše u sv. Jiří v Praze 1224—27, ctěna za blahoslavenou. — 2) A., dcera krále Přemysla Otakara I., narozena 1208, zaslíbena za mládí Jindřichovi, synu císaře Fridricha II., šla později do kláštera, a požívavši veliké vážnosti jak u Římského dvora tak u bratra svého krále Václava I., přičinila se velice o zvelebení řehole minoritův i sester sv. Kláry, pomohla zakládati v Praze špitál křižovníků s červenou hvězdou, a vystavěla kostel a klášter sv. Anežky na Starém městě pro Klarisky, kdež sama po 46 let co abatyše živa byla. Přečkavši slávu i pád Otakara II. zemřela 6. bř. 1282 a ctěna za blahoslavenou. — 3) A., dcera krále Přemysla Otakara II., narozena 1269, provdána za Rudolfa Habsburského, bratra císaře Albrechta I., matka Jana Parricidy Švábského, zemřelá 17. kv. 1296, byla paní ducha neobyčejného, i vodila často bratra svého krále Václava II. radou svou. — 4) A., dcera krále Václava II. z Elišky Polské, narozena 1304, choť

Jindřicha knížete Javorského, zemř. 1337 co poslední potomek rodu Přemyslova.

Angelus 1) de Florencia, dvorský lékárník císaře Karla IV., založil v Praze první botanickou zahradu pod jmenem *Hortus Angelicus* v Jindřišské ulici (bývalá Abalda a nyní nové stavení poštovského úřadu). Karel IV. osvobodil A-la ode všech daní i od placení mýta jak v Čechách tak i v Německé říši, což Václav IV. též jeho synovci a dědici Ludvíkovi de Florencia potvrdil. — 2) Arnold A., Nizozemec, jesuita, narozený 8. říj. 1620 v Utrechtu, zemřelý 26. dub. 1690 v Chomutově, horlivý obracovatel českých protestantů na víru katolickou a fanatický ničitel a spalovatel českých knih, vydal několik obskurních spisů latinských.

Anglie po několikráte se blíže stýkala s Čechami, nejprv prostředkem královny Anny (v. t.), manželky Anglického krále Richarda II.; nedlouho na to prostředkem českých studentů v Oxfordě, kteří odtud přinesli do Čech knihy Viklefovy, čímž dán podnět k reformaci Husově, v jejíž době též anglický mistr Petr Payne (v. t.) přišed do Prahy přistoupil co člen k tamějšímu vysokému učení; konečně za povstání českého proti Ferdinandu II., když odpořilí stavové čeští povolali na trůn falckrabí Fridricha, který měl za choť Alžbětu (v. t.), dceru Anglického krále Jakuba I., jenž zeti svému poslal na pomoc něco lidu válečného.

Anhalt, Kristian kníže, zakladatel větve Bernburské, narozen 1570, cestoval po Turecku, Francii a Italii, přivedl 1591 Jindřichovi IV. králi Francouzskému pomocné vojsko proti odpůrcům jeho, pak vstoupil do služby falcké, ve kteréž osvědčil se co znamenitý vojevůdce a obratný diplomat. Při dělení Anhaltských zemí 1603 dostal za svůj podíl Bernburk. Fridrich Falcký, zvolený proti Ferdinandovi II. na český trůn, povolal jej s německým vojskem do Čech, čímž vůdcové domácí uraženi se cítíce přičítali mu pak vinu nezdaru pozdvižení českého. V bitvě Bělohorské měl A. vrchní velení, a jeho syn udatně bojující upadl tu v zajetí. Po ztracené bitvě ujel A. s králem Fridrichem ze země, načež zdržoval se ve Švédsku a v Dánsku, jsa od císaře dán v říškou kletbu. Konečně však domohl se odpuštění a smířil se s Ferdinandem II., načež nastoupil panování v své zemi a zemřel 1630.

Anna 1) nejstarší dcera krále Václava II., manželka Jindřicha Korutanského, královna Česká (1307—10), zprvu s plesáním uvítána, ale později u národa neoblíbena a pronásledováním mladší své sestry Elišky známa, zemřela 3. září 1314. — 2) A. Falcká, druhá manželka císaře Karla IV., dcera Rudolfa kurfiršta Falckého, jenž jsa před tím protivníkem Karlovým přestoupil potom k jeho straně. Oddána s Karlem 4. bř. 1349 jest 1. list. téhož roku v Praze co královna korunována, a porodila manželovi svému prvního syna Václava (17. led. 1350), který však zemřel co dítě. A. zemřela 2. ún. 1353 a pochována na hradě Pražském. — 3) A. Svidnická, dcera

Jindřicha knížete Javorského a neť Bolka knížete Svidnického, narozena asi 1339, třetí manželka Karla IV., s nímž oddána 27. kv. 1353 přinesla mu nápad knížectví Javorského a Svidnického, a 28. čce téhož roku v Praze korunována. A. stala se matkou Václava IV. a zemřela 11. čna 1362. — 4). A., dcera Karla IV., narozena 11. kv. 1366, choť krále Anglického Richarda II. Hned po svém zasnoubení získala si přímluvou za účastníky spiknutí Wata Tylera, jimž vymohla milost, všeobecnou lásku národu Anglického, který ji ctil příjmím dobré královny. Pečujíc o rozšíření v lidu osvěty dala překládati svaté písmo do angličiny a byla přítelkyní Viklefovou, jemuž při synodě Lambethské zachovala život. A. zemřela 1394 a tělo její pochováno ve Westminstru. Richard v šílenosti zármutku svého nad ztrátou milované choti dal zámek Sherský, v němž ducha svého vypustila, rovným učiniti zemi. Královně té se připisuje uvedení do Anglie všelijakých nových spůsobů a mod, jako ženského sedla; též prý přinesla do Anglie první špendlíky. — 5) A., královna Uherská a Česká, manželka Vladislava II. krále Uherského a Českého, rozená vévodkyně Angoulêmská z rodu de Foix, zasnoubena 1502, matka Anny, potomní choti Ferdinanda I. Rakouského, a Ludvíka krále Uherského a Českého, po jehož porození zemřela co šestinedělka 26. čce 1506. — 6) A. královna Uherská a Česká, dcera krále Vladislava II., narozena 1503, zasnoubena 1521 s arciknížetem Rakouským Ferdinandem, který po smrti krále Ludvíka (1526), bratra Annina, svobodnou volbou stavů stal se králem Českým a Uherským a tím samým zakladatelem mocnářství Rakouského. A. porodila manželu svému 15 dítek, z nichž narození posledního (27. led. 1547) spůsobilo smrt matky. Čechové oplakávali vřele královnu svou, která nejednou byla prostřednicí mezi nimi a svým manželem. A. pochována v kostele sv. Víta na hradě Pražském. Bylať to neméně zbožná jako učená paní; od ní pochází spis *Clypeus pietatis*.

Anny svaté klášter na Starém městě Pražském, mezi Svatoannským pláckem a Liliovou ulicí, býval dříve komendou templářskou (od 1232) při kostele sv. Vavřince. Po zrušení řádu templářského 1312 přestěhovaly se sem dominikánky od sv. Anny na Újezdě, které za krále Jana kostel i klášter přestavěly a rozšířily. Žižka prý je ušetřil pro jednu tetu svou, která v klášteře tom jeptiškou byla. R. 1421 byly sem všecky z ostatních klášterů vypuzené jeptišky převedeny a tam pohromadě žily. V klášteře tom strávil poslední léta svého života Václav Hájek z Libočan a odkázal jeptiškám všecko své jmění, i jest také tam pochován. Císař Josef II. zrušil 1782 klášter i kostel.

Apolináře sv. kostel v Praze na Větrově, založen 1117, byl 1362 přestavěn od Karla IV., jenž povolal k němu kanovníky ze Sadské, kteří tu měli vlastního probošta a děkana. V husitských válkách utekli kanovníci na hrad Pražský. Během času zbyla z celé kapitoly pouze důstojnost děkanská, kterou i s příjmy jejími, pokud se zachovaly, má vždycky ten kanovník u sv. Víta v Praze, který jest nejbližší do porce, a ten jest také patronem fary při tom kostele.

Apologie stavů českých slovou dva obšírné spisy, v nichž vykládají se příčiny a dokazuje oprávněnost povstání českého proti císaři Matiáši. První apologie vytištěna jest v Starém městě Pražském u Samuele Adama z Veleslavína, druhá tamtéž u Jonaty Bohutského z Hranic téhož roku, obě ve 4. Druhá apologie byla také do němčiny přeložena. Spisovatel obou a ií původně v jazyku německém byl J a n E y s e n z L e h r b e r k u (v. t.).

Arc, J e a n n e d', v. O r l e a n s k á p a n n a.

Aretin z Ehrenfeldu Pavel, od 1618 sekretář apelační, Pražský měšťan a slovutný zeměměřič, zhotovil 1619 původní mapu země České (1632 od P. Bayarda rytou) s názvoslovím správně českým.

Archa, skříň oltářní, v níž chová se velebná svátost. Takové archy Husité s sebou do boje nosili, jako druhdy Israelité archu úmluvy, aby hned při ruce měli tělo a krev Páně, kdyby přijímati chtěli. O bojích mezi nimi samými říkalo se, že „šla archa proti arše."

Arler viz P a r l e r.

Arnold 1) probošt Sadský, vynesl r. 1198 proti Pražskému biskupu Danielovi žalobu na dvůr papežský, že jest syn kněze a sám ženat, že má děti z toho manželství, že jest oddán opilství a smilství i jiným ohavnostem; že se na biskupství vetřel, a přijav investituru od knížete uvedl tím kostel Pražský ve služebnost; dále že rozmrhal poklad kostela Pražského, že více než 50 vsí náležejících k biskupství rozdal dvořanům knížecím, podobně že knížeti samému postoupil znamenitého hradu Podivína, náležejícího kapitole Pražské. Papež Innocenc III. vznesl rozepři tuto na arcibiskupa Magdeburského, před jehož stolicí však A. nepostačil s důkazy, i musil proto svlečen a bos žádati biskupa na kolenou za odpuštění a vyznati se za křivého udatele, načež uloženo jemu od arcibiskupa pod přísahou, aby těchto věcí budoucně proti biskupovi neudával. A. nicméně vznesl tutéž žalobu podruhé před apoštolskou stolici, avšak uloženo jest mu i zde mlčení o té věci. — **2**) A. měšťan Pražský za časů Ferdinanda I., nashromáždil lichvou nesmírné jmění, které, když zemřel bez dědiců, spadlo právem na obec Pražskou. Ale Ferdinand, použiv svého vítězství nad odbůjnými stavy českými (1547), odňal pokořené Praze právo takového nápadu a město k vydání jmění Arnoldova donutil. Byl to jeden z článků, pod kterými Pražané zase na milost přijati jsou. Po vydání jmění Arnoldova král navrátil Pražanům právo dědičného nápadu po měšťanech bez dědiců zemřelých.

Arnošt z Pardubic, první arcibiskup Pražský, z rytířského rodu Malovců, nar. asi v prvních letech panování krále Jana nejspíše v Kladsku, kde otec jeho byl županem, nabyl vyššího vzdělání v Praze, pak v Bononii a v Padově, a došel stupně licenciata v právu církevním. Věnovav se stavu duchovnímu stal se ok. 1339 děkanem kapitoly Pražské, a 14. led. 1343, po smrti Jana z Dražic, zvolen jest, nepochybně dle přání kralovice Karla, za biskupa Pražského. Již po roce však přičiněním Karlovým jest biskupství Pražské odděleno od metropole Mohucké a povýšeno za zvláštní arcibiskupství. Hlavní péče no-

vého arcibiskupa byla o napravení pokažených mravů duchovenstva, dále bděl nad přísnou spravedlivostí při soudech církevních, a vůbec zavedl chvalitebný pořádek při církevním úřadování. A. založil též knihy *Erectionum*, *Confirmationum*, *Actorum consistorii*, které jsou nyní vzácnými prameny domácího místopisu oněch dob. Byl též předním rádcem císaře Karla IV., a jeho přičiněním hlavně stalo se zrušení ordalií při zemských soudech; co milovník věd měl i rozhodné působení při zřízení vysokých škol Pražských. Často provázel císaře na jeho jízdách, a mnohé důležité poselství pro něj vykonal, zvláště ke dvoru papežskému do Avinionu. V soukromém životě skvěl se A. vzácnými cnostmi, jsa velice pobožný, v obcování s nižšími vlídný a nad míru dobročinný; podporoval krásná umění, a jmenovitě na stavbu kostela Pražského obětoval znamenitý náklad. A. zemřel 30. čna 1364 v Roudnici, a pochován dle žádosti své v Kladsku, kde hrob jeho podnes se ukazuje.

Arnulf, císař Římský, syn z levého boku Německého krále Karlmana, obdržel po smrti otcově Korutansko, po sesazení Karla Tlustého zvolen od Němců za krále, 896 dosáhl císařské koruny a zemřel 8. pros. 899 v Řezně. Arnulf měl mnohé boje s Moravským Svatoplukem, s nímž však dle okolností i přátelsky se mířil a kmotřil, až po jeho smrti spůsobil pád říše Velkomoravské poštváním na ně divokých Maďarů. K němu se 895 odebrali do Řezna knížata Česká bratří Spitihněv a Vratislav, kteří vytrhše se z poslušenství Svatoplukova dobrovolně v ochranu Německé říše se dali, začež po vyvrácení říše Velkomoravské spojena s Čechami ona část její, která Čechům nejblíže ležela a později markrabstvím jest nazvána — nynější Morava.

z Arrasu Matěj, dle rodiště svého ve Francii tak nazvaný, první stavitel chrámu sv. Víta na hradě Pražském. Karel IV. přivedl jej z Avinionu 1344 do Prahy a svěřil mu také stavbu Karlšteina, které však Matěj nedokončil, zemřev již 1352.

Artuš, Artus, Arthur, báječný král Kymrů v nynějším Walesu, vydržoval dle pověsti dvorstvo statečných rytířův, tak nazvané tovaryšstvo „okrouhlé tabule". U jeho tabule žil též kouzelník Merlin. Od Artušova dvora vycházeli rytířové do celého světa na dobrodružství, a vypisování jejich příběhů jest předmětem nesčíslných bájí, v středověku velmi oblíbených. Ano pokládáno o něm dlouho, že dosud žije s rytíři svými kdesi v tajném úkrytu. R. 1448 vyskytl se v Čechách na poli Stadickém pod keřem Přemyslovým stařec vydávající se za krále A-e, kterýžto podivný příběh vypravují *Staří letopisové* na str. 138.

Aspelt (Aichspalter) Petr, arcibiskup Mohucký, nar. ok. 1250 z rodičů chudých nedaleko Treviru, studoval kromě theologie také lékařství, byl životním lékařem hraběte Jindřicha Lucemburského a krále Rudolfa Habsburského, při tom v rozličných hodnostech duchovenských postaven, stal se 1296 biskupem Basilejským a proboštem Vyšehradským v Čechách, a zastával až do roku 1305 úřad nejvyššího kancléře v království Českém, jsa jedním z předních rádců Václava II. Po smrti

tohoto krále stal se arcibiskupem Mohuckým, a co takový pomohl Jindřichovi Lucemburskému ku království Římskému. Jeho také přičiněním dostal se rod Lucemburský na trůn český, on uvedl krále Jana do Čech, pomohl mu dobyti Prahy, korunoval jej na království (3. pros. 1310), vedl co poručník jeho až do 1315 zeměsprávu, a též později spravoval v nepřítomnosti krále několikrát Čechy. **A.** zemřel 4. čna 1320.

z Auffensteina, Jindřich a Konrad bratří, přišli do Čech s Jindřichem Korutanským co vůdcové jeho žoldnéřů. Jindřich z Auffensteina svedl 1310 před hradem Pražským krvavý boj s povstalými šlechtici, v němž raněn a zajat jest, načež bratr jeho Konrad stal se velitelem hradu. Později bránil Jindřich statečně Kutné Hory proti Janovi Lucemburskému. Oba bratří zůstavili po sobě zlou památku pro loupení a drancování země.

Augusta Jan, starší Jednoty bratrské, nar. v Praze okolo 1500, vstoupil záhy do Jednoty, dostal se 1532 do její užší rady a 1547 po smrti bratra Roha stal se jejím prvním starším se sídlem v Litomyšli. Téhož ještě roku po bitvě u Mühlberka obrátil se hněv krále Ferdinanda proti bratřím jakožto podněcovatelům odporu proti němu, i dal 1548 zatknouti A-tu a jeho pomocníka Bílka, kteří v Praze mučeni jsou, aby se přiznali k účastenství v povstání, oni však nepřiznali se k ničemu. Na to jsou odvezeni na Křivoklát, kde strávil v tuhém žaláři **A.** 16, Bílek 13 let. Pokud A-tovi možná bylo udržovati písemní spojení s prozatímními správci Jednoty, nepřestával vésti vrchní správu, když však 1553 dopisování takové jest mu přetrženo, zvolila Jednota na jeho místo dva jiné starší, což **A.** velmi těžce nesl, tak že přemýšlel na své přestoupení ku podobojím. Roku 1561 odvezeni jsou **A.** a Bílek do Prahy a ubytováni v koleji jesuitů, kteří všemožně usilovali obrátiti je na víru katolickou, ale marně. Na to Bílek jest propuštěn, ale **A.** ještě až do roku 1564 na Křivoklátě vězen a teprv ku přímluvě pana Šternberka na svobodu puštěn. **A.** sice s Jednotou se smířil, ale předešlého úřadu více nedosáhl, i zemřel 13. led. 1572 v Mladé Boleslavi, kdež i pochován. Ač neměl žádných vyšších studií, vládl **A.** nicméně velikou přirozenou výmluvností. Zachovalo se po něm 20 spisů rozličného obsahu, které však méně vnitřní cenou, jako jadrným a čistým jazykem vynikají. Život Jana **A.** vypsal Jan Blahoslav a vydal Josef Franta v Praze 1837.

Augustin 1) Lucian Bessarion z Mirandoly, biskup Sanktuarienský, volán od strany podobojí přišel 1482 z Italie do Čech, světil žáky její na kněžství a zastával úřad administratora Pražské dolejší konsistoře až do své smrti. Zemřev 1. bř. 1493 pochován jest ve chrámě Týnském u oltáře sv. Lukáše, kdež Matouš Rejsek vytesal pamětní kámen na hrobě jeho. — 2) **A.** Olomoucký, jinak Moravský (vlastně Käsebrod), narozen 1470 v Olomouci, na slovo vzatý hvězdář, kanovník a později kapitolní probošt v Olomouci, tajemník krále Vladislava, zemřel 1513. Vydal svým nákladem Bian-

chiniho *Tabulae coelestium motuum* (v Benátkách Vl. 1495), sepsal *Epistolae contra perfidiam Valdensium, Dialogus in defensionem poetices* a j.

Augustiniáni, jinak bratří poustevníci řeholе sv. Augustina, kterýžto řád povstal spojením v jedno několika rozdílných řádů poustevnických r. 1265, uvedeni jsou r. 1285 od krále Václava II. ke kostelu sv. Tomáše na Malé Straně, a rozšířili se napotom volně po celé zemi. Klášter u sv. Tomáše drží a. doposavad. V klášterní chodbě nachází se pozoruhodný náhrobek učené Angličanky a latinské básnířky Alžběty Vestonie († 1612), která svého času mezi slavné osoby v Praze náležela. R. 1565 uvázali se a. od sv. Tomáše také v pustý klášter někdy augustiniánek při kostele sv. Kateřiny na Novém městě, a r. 1678 klášter i kostel od základu přestavěli. Císař Josef 1787 klášter zrušil, a nyní se v něm nachází blázinec. — Jiný řád a-nů, bosých, uveden r. 1632 od císaře Ferdinanda II. ke kostelu sv. Václava na Novém městě Pražském. Císař Josef II. klášter i kostel zrušil; nyní jest klášter obrácen v trestnici. — Rozličui od obou řádů byli řeholní kanovníci sv. Augustina, jimž Karel IV. založil r. 1351 klášter s kostelem Panny Marie a sv. Karla Velikého na nejvyšším místě Nového města Pražského, kterýž po něm nazván jest Karlov (v. t.).

Augustiniánky, jeptišky poustevnické řehole sv. Augustina, uvedeny jsou od Karla IV. do kláštera při kostele sv. Kateřiny na Novém městě Pražském, založeného pro ně r. 1355. Roku 1420 dne 25. kv. Táboři klášter ten vypálili; táborské ženy pak jsouce ještě zuřivější neustaly v bourání, až jedna průčelní zeď na ně spadla a 27 z nich zabila. Od těch dob zůstal klášter pust, až se v něj r. 1565 uvázali augustiniáni od sv. Tomáše.

Avarové, národ uralský, seděli mezi jezerem Aralským, řekami Donem a Volgou a Kavkazem, odkud 558 od Turků vypuzeni vpadli do Evropy, podrobili sobě Panonii, zaplavili Rakousy a vnikli až do Čech, které též opanovali. Národové od nich podmanění musili snášeti hrozné útisky, čehož Čechové konečně vydržeti nemohouce povstali 623 proti nim pod vůdcem Samem a vydobyli si svobodu. Na více místech v zemích od A-rů druhdy opanovaných spatřují se dosavad zbytky ohražených táborů jejich, hringy zvaných. Památka strašného jmena jejich udržela se u nás doposavad ve slově obr.

z Aventina v. Melantrich Jiří.

Avinion (*Avignon*), město v jižní Francii, bylo 1309—1377 sídlem papežů a co takové v častém styku s Čechami, jichž panovníci i vysoce postavené osoby duchovní zhusta je navštěvovali.

B.

Bába, s příhanou baba, 1) v bájesloví slovanském znamená starou obecnou matku přírodu. A poněvadž příroda má dvojí stránku, dobrou i zlou, tedy jest i dvojí b., totiž zlatá (dobrá) a železná (zlá), také

Ježibaba, Jagababa, Jedubaba zvaná. — 2) B. hradská (*avia, vetula*) slula žena, která za župního zřízení v Čechách měla na župním hradě pod sebou všeliké prádlo.

Bacháček Martin, narozen v Nouměřicích okolo 1540, studoval v Praze pod Petrem Codicillem, pak ve Znojmě německému jazyku se přiučiv pobyl nějaký čas co krasopisec u Vídeňského biskupa (později arcibiskupa Pražského) Antonína Brusa, k dalšímu vzdělání odebral se na university Lipskou a Vitemberskou, odkudž 1570 do vlasti se vrátil. Vyučovav nějaký čas na školách v Žatci, pak v Pardubicích, stal se 1577 bakalářem, 1582 mistrem svobodných umění a přijat na vysokém učení Pražském do koleje Karlovy, kterou 1583—4 co probošt spravoval. B. zabýval se hlavně mathematikou a astronomií, jsa přítelem Tadeáše Hájka, Tychona Brahe, Keplera a jiných; mimo to vykládal veřejně *Iliadu* a *Odysseu*. Byv před tím vícekráte děkanem fakulty filosofické, pak místorektorem, zastával úřdd rektora university nejprvé 1598—9, pak od 1603 až do 1611 nepřetrženě, i získal si v něm velikou zásluhu horlivou péčí o dobré vedení českých škol po celé zemi, stojících tehdáž pod vrchní správou university Pražské. B. zemřel 16. ún. 1612 i pochován v kapli Božího těla. Mimo několik pranostik a kalendářů vydal učební knihu pro nižší školy *Rudimenta cosmographiae J. Hunteri* (1595) s připojenými názvy českými.

Bakalář, v středověké latině *baccalaureus* (od *bacca laurea*, vavřín), původně služebný panoše, jenž se ucházel o důstojnost rytířskou, později kanovník nejnižšího stupně. Na universitě zavedeno pak slovo to k označení nejnižší hodnosti akademické na fakultách filosofické a theologické, a znamenalo čekatele, který odbyv předepsané zkoušky směl sice čísti na universitě, ale jenom dle schválených cizích, nikoliv dle vlastních spisů. Každý, kdo se chtěl státi mistrem, musil dříve býti b-em. Pražská universita, dokud měla vrchní řízení škol v celé zemi, posílala obyčejně nové b-e za rektory venkovským školám, v kterémž úřadě nějaký čas setrvati musili, nežli se mohli navrátiti na vysoké učení Pražské.

Bakalář Mikuláš, knihtiskař v Plzni v letech 1498—1513.

Balbin Škornice z Vorličné, vládycká rodina česká, z níž vynikli: 1) Jan B. Škornice z Vorličné, narozen v Králové Hradci okolo 1525, stal se 1545 bakalářem učení Pražského, učil pak na školách městských, a stav se konečně sekretářem při soudu nad apelacemi na hradě Pražském zemřel 16. ún. 1570. Byl obratný básník latinský, a některé básně jeho zachovaly se ve *Farragineích* z r. 1562. — 2) Filip B. Šk. z V., bratr předešlého, malíř času svého na slovo vzatý, žil v Hradci Králové u veliké vážnosti, zastával rozličné obecní úřady a konečně i primátorství od 1555 po několik let, a zemřel mezi 1570—72. Oba bratří povýšeni jsou od krále Ferdinanda I. 1553 do stavu vládyckého s predikátem z Vorličné. — 3) Bohuslav Ludvík (Alois) B. Šk. z V., pravnuk Janův, syn Lukáše B-a na Dřevíči, jesuita a znamenitý dějepisec český, narodil se v Hradci Králové 1621,

přilnul již co pachole s velikou láskou k dějinám své vlasti a přečetl celou kroniku Hájkovu dříve než mu bylo sedm let. R. 1636 vstoupiv do řádu jesuitského konal studia na mnohých místech, dokončil je v Praze a 1650 vysvěcen jest na kněžství, načež dvakrát vyslán co missionář do krajin obydlených od bratří českých, kde mírnou výmluvností znamenitý počet osob získal církvi katolické. Třinácte let strávil vyučováním mládeže v Krumlově, v Kladsku, v Praze, v Brně, v Jindřichově Hradci a Jičíně, ostatní věk trávil v rozličných kolejích řádu svého, nejvíce ale v Praze, kde 1683 mrtvicí tak poražen byl, že potom vlastní rukou více psáti nemohl. Zemřel v Praze v koleji Klementinské 29. list. 1688. **B**-ovy zásluhy o dějepis český jsou nesmrtelné. Putovav častěji po krajinách vlasti své sbíral s neobyčejnou horlivostí a láskou všecky památky starožitnosti české, jak po městech, zámcích a hradech, tak zvláště v bibliotékách a archivech. Tím nabyl největší za věku toho známosti dějin českých, a za tehdejšího vandalismu mnohé vzácné rukopisy od záhuby zachránil. Spisům jeho vytýká historická kritika přílišnou víru v Hájka a nesmírné nadsazování chvály Čechů; v tom jej však jeho věk omlouvá, a mnohé nedokonalosti jeho spisů přičísti třeba i tehdejší přísné censuře. **B**. zůstavil veliké množství spisů obsahu historického a krasořečnického, na díle ještě neitštěných; nejdůležitější z nich jsou: *Vita venerabilis Arnesti, primi archiepiscopi Pragensis* (v Praze 1664); *Epitome historica rerum bohemicarum* (tamt. 1677); *Miscellanea historica Bohemiae* (tamtéž 1679—88); *Bohemia docta* (tamt. 1776—80); *Disputatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica* (tamt. 1775), kteréhož spisu, plného ducha a citu vlasteneckého, vyšel český překlad od Em. Tonnera v „Matici lidu“ (v Praze 1869) pod názvem *Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého.*

Balduin, arcibiskup Trevírský, strýc krále Jana, přijel 26. bř. 1316 s Petrem arcibiskupem Mohuckým a značným vojskem do Prahy na pomoc témuž králi proti povstalým pánům zemským. Měšťané Staroměstští poctili je darováním skvostných látek hedbávných. Oba však musili shledati věci ve stavu povážlivém, neboť místo válčení dali se ve smlouvání mezi stranami. Dle přátelského výroku jejich dne 12. dub. byl Jindřich z Lipé z vazby své propuštěn s náležitým zaručením s jeho strany, že se dostaví na rozkaz královský, kdyby se nedocílilo dokonalé smlouvy v příčině navrácení králi hradů korunních.

Baltenhagen, Hening von, rektor university Pražské r. 1408, národu Saského, pod jehož pečetí vydáno od university chvalné vysvědčení o zajatých v Bononii mistrech českých Stanislavu ze Znojma a Štěpána z Pálče ke sboru kardinálů v Pise shromážděných se žádostí o jich propuštění na svobodu. Ku konci téhož roku, když dle žádosti krále Václava měla se universita vysloviti pro neutrálnost mezi oběma papeži, a jenom mistři národa Českého dle toho se zachovali, netroufal si **B**. vyřknouti nález dle většiny hlasů ostatních tří národů, královské žádosti odporný, tak že shromáždění rozešlo se bez výslovného uzavření.

Roku následujícího, když král rozhodl spor o hlasy čtyr národů na universitě ve prospěch národa Českého, ostatní pak národové nechtíce se podrobiti novému řádu nemožnou učinili volbu rektora i děkanů fakult, svoláno jest z rozkazu králova shromáždění university ke dni 9. kv., ku kterémuž přišel komisař Mikuláš Augustinův (z Lobkovic), jenž především žádal na rektoru **B**-u, aby mu vydal pečeť a matriku universitní jakožto znaky rektorského úřadu, což když tento učinil, kázal čísti list královský, jímž jmenován rektorem university kanovník Pražský Zdeněk z Labouně a děkanem fakulty artistické Šimon z Tišňova. Tu Němci, zachovavše se dle úmluvy, kterou mezi sebou měli, dne 16. května vystěhovali se z Prahy, mistři, bakaláři a studenti, a s nimi též Hening von **B**.

Bamberk, město bavorské, druhdy sídlo biskupa, který byl knížetem Německé říše, bylo jedno z oněch tří měst (druhá dvě byla Norimberk a Mezibor), kam jedině dle privilegia císaře Fridricha II. králové Čeští povinni byli přijížděti na sněmy říšské, jakožto do měst českým hranicím nejbližších.

Banér Jan, švédský vojevůdce v 30leté válce, narozen 23. čna 1595 v Diursholmu blíž Štokholmu, vstoupiv záhy do vojenské služby byl již 1621 plukovníkem, provázel krále Gustava Adolfa do boje s Polskem, šel s ním co generalmajor do Němec, a vyznamenav se tam v četných bojích postoupil za polního maršálka. Jmenovitě bojoval v bitvách u Breitenfeldu a u Norimberka, kde byl těžce poraněn. Po smrti Gustava Adolfa ujal velitelství nad švédskou armádou, spojil se v Slezsku s Arnimem, a vtrhnuv v čci 1634 do Čech přirazil až k Bílé Hoře, chtěje na Prahu útokem hnáti, avšak velitel Pražský, polní maršálek Colloredo, byl onu stranu tak opevnil, že Švédové od zámyslu svého upustiti musili a **B**. již v září t. r. do Durynska se vrátiti přinucen byl. Podruhé vpadl **B**. do Čech r. 1639 se 40.000 muži, přiblížil se ku Praze, dal po několik dní na ni stříleti a vyzval ji, aby se vzdala. Když toto však odepřeno a **B**. obdržel zprávu, že se Hatzfeld ku Praze blíží, obrátil se s lidem svým k Brandejsu a plenil odtud ukrutně zem na všecky strany. Když pak ani Hatzfeld aniž kdo jiný takovému řádění Švédů nebránil, počal **B**. opět Prahy dobývati, při čemž s počátku toliko na Staré a Nové Město, později též na Vyšehrad vší silou dorážel; avšak měšťanstvo Pražské tak statečně hájilo těchto částí města, že **B**. vzdav se naděje k dobytí Prahy do jižních Čech se obrátil, všude pleně a drancuje. Konečně císařští pod Piccolominim sesílivše se vyhnali 1640 Švédy ze země a pronásledovali je až do Erfurtu. Potřetí navštívil **B**. Čechy 1641, ale maje Piccolominiho v patách octnul se u velikém nebezpečenství, z kterého jen stěží vyváznuv dostal se do Halberstadtu, kdež zemřel 10. kv. 1641.

Barbora Celská, dcera Heřmana hraběte Celského (Cilli), druhá manželka císaře Sigmunda, s nímž 1408 zasnoubena byla, paní srdnatá i vášnivá. Obviněna u manžela svého z nevěry jest od něho 1427 zapuzena, i musila půl druhého léta tráviti dílem v Budíně, dílem ve

Varadíně. Smířivši se pak s chotěm doprovodila ho na sněm Jihlavský a dále do Prahy, kdež potom 11. ún. 1437 za královnu Českou jest korunována. Nechuť její k zeti svému Albrechtovi Rakouskému, jemuž Sigmund již za živobytí svého vládu v Čechách odevzdati zamýšlel, přiměla ji k tomu, že vešla v tajnou úmluvu s několika předními pány českými, aby jiný způsob vladařství zaveden byl (bez pochyby ve prospěch bratrovce jejího knížete Oldřicha Celského). Poznav takové pletichy císař opustil náhle Prahu (11. list. 1437), a dojev Znojma (21. list.) dal hned zatknouti manželku svou; kníže Celský maje výstrahu rychlým útěkem se zachránil. Když po smrti Sigmundově (3. pros.) Albrecht za krále Českého zvolen jest, ustanoveno mezi jinými výminkami, aby královnu B-ru z vězení propustil, což se také stalo. Od té doby trávila B. dni své pokojně na svém věnném městě Mělnice, kdež zemřela 11. čce 1451. Zdá se, že B. C. nebyla tak špatna, jak ji líčí současní dějepisci, jmenovitě Aeneas Sylvius; a mnohé věci o ní vypravované patrně jsou k víře nepodobny.

Barchanec z Baršova Bernard, ze stavu rytířského, súčastnil se zpoury, již stavové čeští proti králi Ferdinandovi I. pozdvihli, nechtíce mu proti kurfiřtu Saskému Janu Fridrichovi pomocí válečnou přispěti. Když po vítězství u Mühlberka nad kurfiřstem král Ferdinand ku Praze táhl, aby neposlušné potrestal, uprchli nejvíce zprovinilí a náčelníci odporu ze země, ostatní se musili králi na milost vzdáti. Z těch mnozí k obeslání královskému na hrad Pražský se postavivše do vězení vzati jsou, mezi nimi též B., který za nepřítomnosti královy od stavů odbojných v Karolíně shromážděných co zástupce stavu rytířského zvolen byl do sboru, který o blaho vlasti pečovati měl. Mnozí z těchto vězňů pod těžkými výminkami zase na svobodu propuštěni jsou, B. ale s několika jinými zůstal uvězněn a byl po dvakráte přehrozně mučen, aby se vyznal, že měl úmysl Ferdinanda z království Českého vyhnati a kurfiřsta Saského na trůn povolati. Ačkoliv se k tomu nepřiznal, nicméně kázal jej král 22. srp. 1547 ještě s třemi jinými osobami na Hradčanech veřejně stíti. Mrtvé tělo B-ncovo pochováno u sv. Apolinariše. Od této popravy nazván sněm toho času v Praze odbývaný sněmem krvavým.

Barnabité, též pauláni, mniši kongregace sv. Pavla, založené 1530 při Milanském kostele sv. Barnabáše od tří šlechticů a stvrzené od papeže Klimenta VII., aby řídili misie v zemích křesťanských a mládež vyučovali. Ferdinand II. uvedl je také do Čech a jmenovitě do Prahy, kdež jim 1627 vykázal na Hradčanech kostel sv. Benedikta, při němž sobě klášter vystavěvše tam zůstávali až do r. 1786, v kterémž klášter jejich zrušen. Roku 1793 uvedeny jsou do něho jeptišky řádu karmelitánského, jimž od těch dob obecný lid **barnabitky** říká.

Bartolus a Sassoferrato, nazván tak podle rodiště svého v Umbrii, slavný právník XIV. století, s čestným příjmím *lucerna juris*, narozen 1313, přednášel o právu nejprvé v Pise, pak v Perugii a posléze v Bononii, kde zemřel 1355. Císař Karel IV. pozval jej do Čech, aby mu

byl nápomocen v sestavení zákonníku *Majestas Carolina*, povýšil jej na šlechtictví (s českým lvem ve znaku) a udělil mu důstojenství falckraběte. Mnozí se domýšlejí, že od něho pochází také text pověstné zlaté buly. B. sepsal četné spisy obsahu právnického, mezi nimi také *Processus Satanae contra Divam virginem coram judice Jesu.*

Bartoš písař, aneb, jak sám se nazýval, Bartoloměj od sv. Jiljí, jeden z nejdůkladnějších dějepisců českých XVI. století, měštěnín Starého města Pražského, své živnosti původně pláteník, byl nějaký čas písařem při úřadě hor viničných, potom pak provozoval při plátenictví písařství co živnost vedlejší, která záležela netoliko ve spisování listin ku potřebám soukromým na způsob nynějšího notářství, nýbrž i v přepisování knih ze mzdy. Roku 1525 musil co příznivec Lutherův a českých bratří opustiti Prahu, do kteréž se teprv 22. čna 1529 spolu s jinými vypovězenci pod ochranou krále Ferdinanda zase navrátil. Nyní teprv zanechav písařství spisoval paměti své „o pozdvižení jedněch proti druhým v obci Pražské“ od 1524 až do 1530, vůbec *Kronika Pražská* nazvané. B. zemřel nejspíše 6. kv. 1535.

Bartošek, jinak Bartoš z Drahenic, spisovatel kroniky české počínající rokem 1419 a končící rokem 1443, která barbarskou latinou psána vytištěna jest v 1. díle Dobnerových *Monumenta historica Bohemiae*. B. byl katolický rytíř ve službě císaře Sigmunda a man Karlšteinský, tedy protivník Husitů; nicméně vypravuje dosti spravedlivě a věrně události své doby.

Basilejský sněm církevní čili koncil svolán byl ke dni 3. bř. 1431 od papeže Martina V. k dokonání těch žádoucích věcí, které od posledního koncilu Kostnického zůstaly nevyřízeny, jakož byly jmenovitě: vykořenění kacířství, oprava církve v hlavě i v údech a zjednání pokoje mezi národy křesťanskými. Za předsedu jeho ustanoven na slovo vzatý kardinál Julian Cesarini. Ale zahájení jeho prodlelo se dílem smrtí papežovou, dílem jinými překážkami až do 23. čce t. r. již za nového papeže Eugena IV., a stalo se od Jana z Palomar a Jana Stojkoviće, plnomocníků kardinála Juliana na ten čas v Němcích meškajícího. Julian sám dostavil se teprv 9. září do Basileje, byv mezi tím svědkem hrozné porážky, kterou 14. srp. u Domažlic utrpělo veliké křižácké vojsko od Husitů. Nabyv přesvědčení, že Čechův nelze jinak než cestou přátelských úmluv při jednotě církevní udržeti, přiměl k tomu duchovní otce, kteří se nyní u větším počtu začali shromažďovati, že Čechové jsou od sboru k vyjednávání vyzváni. Ale papež, nespokojen s mírností osvědčovanou naproti kacířům, a obávaje se, aby sbor nepokoušel se o věci, které by byly na ujmu stolici papežské, vydal neočekávaný rozkaz, aby sněm rozpuštěn a po půldruhém roce v Bononii znova zahájen byl. Všeliké vyjednávání sboru s papežem, i prostředkování samého císaře Sigmunda bylo bez účinku, Eugen IV. nepohnutě stál na svém. Tu otcové Basilejští v 2. a 3. sezení (15. ún. a 29. dub. 1432) obnovili dekrety koncilu Kostnického, kterýmiž obecným sborům vrchnost nad papeží se přisuzuje. Z toho povstal spor mezi sněmem a papežem,

který se dlouho protahoval, až konečně Eugen, vida že i císař a jiní panovníci na stranu koncilu se kloní, tomuto povolil a 15. pros. 1433 vše potvrdil, co až posud od sněmu vyřízeno bylo. Hlavní dosavadní činnost sboru týkala se vyrovnání s Čechy, jichž vyslanci dne 16. ún. 1433 slavně přijati jsou od sněmu, který pak se své strany vypravil poselství do Čech, aby přímo vyjednávalo se stavy českými. Konec vyjednávání s Čechy bylo povolení jim pověstných kompaktat a navrácení jejich do lůna církve. Průběhem roku 1435 vyneseny v rozličných sezeních sboru mnohé blahonosné nálezy, týkající se oprav v církvi; roku 1436 zrušeny všecky papežské reservace nemající základu v právě kanonickém, a vyměřen způsob volení papeže. Mezi tím ale strojila se nová roztržka ve sboru za příčinou obmýšlené unie Řecké církve s Římskou, ku kterémuž konci chtěl papež svolati zvláštní sněm do některého města italského, čemuž otcové shromáždění odporovali. Menšina, totiž hlavně biskupové italští s kardinálem Julianem v čele, přidala však se k papeži a opustila koncil. Tu jest místo Juliana za předsedu sněmu zvolen arcibiskup Arlesský Ludvík d' Allemand, a sbor, opíraje se o souhlas duchovenstva francouzského a knížat německých, prohlásil Eugena IV. za kacíře a vyřkl jeho sesazení (25. kv. 1439). Téhož roku ještě (17. list.) zvolen jest od sboru na místě Eugeniově za papeže Amadeus vévoda Savojský, který přijal jméno Felix V. V Italii zatím na novém sněmě od papeže Eugenia do Ferrary svolaném uskutečněna unie obou církví, Řecké a Římské. Nyní stáli proti sobě dva papežové a dva sborové, ale protipapež Felix nacházel poslušenství jen v malé části křesťanské Evropy, a také vážnost B-ského s-u znamenitě klesla, i činnost jeho čím dále tím více ochabovala. Když pak ku konci 1442 Felix V. za příčinou zdraví svého do Lausanny se odebral, sbor ve květnu 1443 sezení svá na dobu neurčitou odročil a nikdy více se nesešel. B. s. náleží mezi paměti nejhodnější sněmy církevní, a to nejenom za příčinou zásad v něm vytknutých, nýbrž i tím, že mnohé užitečné opravy do života církevního uvedl; pro nás Čechy pak má tu zvláštní důležitost, že mocně zasahoval do dějin národu našeho. — Schisma B-m s-em vyvolané vzalo konec smrtí Eugenia IV. (24. dub. 1447), na jehož místo zvolen Mikuláš V., jenž došel všeobecného uznání, načež 1449 i Felix V. odstoupiv spokojil se s důstojenstvím kardinálským.

Bassevi Jakub, bohatý Žid a penězoměnec Pražský, zakládal císaře Rudolfa II., Matiáše a Ferdinanda II. v jejich potřebách, obdržel titul Hofjude a povýšen jest do stavu šlechtického s predikatem von Treuenberg. Datum smrti jeho není známo, ale pochován prý v Mladé Boleslavi. Jeho manželka Hendel zemřela v Praze 1628, a hrob její spatřuje se posud na tamějším hřbitově židovském. B. byl hlavním pomocníkem knížete Liechtenšteina při ražení lehké mince.

Batu chan, jinak Batyj, mongolský panovník nad Kipčakem čili Zlatou hordou, vnuk Čingischanův, stál v poslušenství velikého chana Oktaje, jejž provázel na výpravě do Číny. Roku 1239 učiniv vpád do Evropy podmanil sobě Rusko a plenil Polsko, an mezi tím vojevůdce

jeho Peta 9. dub. 1241 porazil u Lehnice knížata křesťanská, ale další postup jeho na západ odvrátilo vojsko české na hranicích rozložené. **B.** sám obrátil se do Uher, kdež poraziv krále Belu IV. až do Dalmacie ho zahnal a v zemi ukrutně řádil. Mezi tím Peta vtrhnuv do Moravy poražen a zabit jest od Jaroslava Šternberka u Olomouce (v červnu 1241). Rovněž nepodařil se Mongolům vpád do Rakous, odkud u Nového Města za Vídní odehnáni jsou pomocí českou. Že však právě v tu dobu zemřel veliký chan Oktaj, spěchal **B.** s vojskem svým domů k volbě nového chana, a napotom více v Evropě se neobjevil.

Bavor, příjmí obvyklé u staročeského rodu pánů ze Strakonic.

Bavorsko, nyní království Německé říše, na západ od Čech položené, mívalo co jich nejbližší soused časté styky s Čechami, jmenovitě za Přemysla Otakara II. a za krále Jana. Roku 1440, když Čechy po smrti krále Albrechta bez pána byly, stavové čeští, nechtíce čekati do zletilosti nově narozeného Ladislava Pohrobka, zvolili sobě za krále Albrechta vévodu Bavorského, jenž vychován při dvoře Václava IV. dobře byl mocen českého jazyka, i vyslali k němu poselství do Kouby, které mělo s ním vyjednávati o přijetí koruny; Albrecht však, nechtěje sáhati do dědičného práva Ladislava, korunu zamítl. Rozhodně zasáhlo **B.** v osudy Čech za vévody Maximiliana, vítěze Bělohorského.

Beatrix, druhá manželka Uherského krále Matiáše Korvina, dcera Ferdinanda krále Neapolského, ucházela se po smrti Matiášově o manželství s jeho nástupcem Vladislavem, který jí také přislíbil sňatek, ale slibu svého nesplnil. **B.**, domáhajíc se domnělého svého práva, odsouzena jest od papeže Alexandra VI. k věčnému mlčení a zemřela 1508.

Beckovský Jan František, spisovatel český, narozený 1658 v Německém Brodě, kněz řádu křižovnického s červenou hvězdou, zemřelý v Praze 26. pros. 1725, vydal 1700 Hájkovu kroniku všelijak skrácenou, rozšířenou i opravenou pod názvem *Poselkyně starých příběhův českých. Díl první.* Druhý díl, zavírající v sobě děje české od Ferdinanda II. až do Leopolda I., sepsal **B.** samostatně, nevydal ho však tiskem. Rukopis chová se v knihovně kláštera křižovníků v Praze. Mimo to napsal **B.** asi 40 knih v jazyku českém i latinském, obsahu nábožného.

Bedřich ze Strážnice, vůbec nazván kněz **B.**, pověstný vůdce Táborský, shromáždil v únoru 1421 na ostrově řeky Moravy pod Hradištěm ze sedláků „nový tábor,“ po jehož rozehnání od vojska Sigmundova t. r. uchýlil se do Čech nejprv k Orebitům a potom k Táborům. Roku 1433 podnikl co hejtman společně s Janem Pardusem válečnou jízdu do Polska a Slovenska, z níž navrátivše se účastnili se pak marného obléhání Plzně. Na to bojoval **B.** u Lipan, r. 1435 nalezáme jej co velitele v Kolíně, bránícího se udatně proti útokům pana Diviše Bořka z Miletínka. Co přívrženec mírnějších Táborů vedl pak **B.** jejich jmenem v Brně jednání se Sigmundem o jeho přijetí za krále, po jehož šťastném ukončení obdržel od Sigmunda Kolín s celým panstvím co zboží zápisní. Ale r. 1436 připojil se **B.** ke straně se Sigmundem nespokojené, a po jeho smrti byl mezi českými posly vypravenými do

Krakova podávat korunu Polskému Kazimírovi, i účastnil se potom války proti císaři Albrechtovi. Po smrti tohoto považován jest B. za hlavu strany Táborské, 1447 uznal Jiřího z Poděbrad za náčelníka, ale nemoha se u něho dovolati pomoci proti nepřátelským sousedům svým spojil se s Jindřichem z Hradce (1448) proti němu, než obležen v Kolíně přinucen jest učiniti s Jiřím příměří. Odraziv ještě 1449 nový útok jednoty Poděbradské na Kolín seděl tam pak pokojně, odřeknuv se spolku s panem Jindřichem. Zdá se však, že Jiří z Poděbrad vešel na to brzy mírným způsobem v držení Kolína, obdržev nejspíše od krále Ladislava právo výplaty toho statku, neboť B. zemřel 22. říj. 1459 na Poděbradském hradě Potenšteině.

Běhání, na něm. *Biehana-Berg*, výšina ležící na západ ode vsi Předlice blíž Ústí nad Labem, proslulá vítězstvím Pražanů a Táborů nad vojskem saským 16. čna 1426.

Bech nebo Běch, vojvoda český, připomínaný r. 805, kdež padl v půtkách s německými vojsky toho času do Čech vpadlými.

Bechyně, starožitné město české, bylo od nejstarších dob středem rozsáhlých statků biskupství Pražského a sídlem arcijahnů. Po ní jmenovala se jedna z největších žup českých, a později byla hlavním městem kraje dle ní nazvaného, který r. 1751 rozdělen jest na dva kraje, Táborský a Budějovický. Přemysl Otakar II. koupil asi r. 1268 B-ni od biskupa Pražského, ale již v XIV. století nacházíme ji v rukou mocného rodu panského, odtud „z B." zvaného, který až do vymření svého (ku konci XIV. anebo na začátku XV. století) tam vládl. Potom střídali se v držení B. rodové z Lažan (kteří se odtud „B. z Lažan" psali), ze Šternberka, z Rožmberka a jiní, až r. 1715 sňatkem připadla hrabatům z Paaru, kterážto rodina, nyní knížecí, dosavad zde vládne. Město B. bylo jindy mnohem rozsáhlejší, a v XVI. století udává se počet obyvatelstva jeho na 15.000.

z Bechyně, pánové, starodávní panský rod český znaku odřivous. Z něho připomínají se: 1) Tobiáš z B., biskup Pražský, zvolený 15. list. 1278, nebyl při svém nastolení od Oty Braniborského na hrad Pražský puštěn, načež postavil se v čelo strany odpírající hanebnému poručnictví téhož Oty, a způsobil prostředkováním císaře Rudolfa, že všickni s Otou do země přišlí cizinci opustiti ji musili, načež jemu r. 1281 vláda země jest svěřena, kterou vedl chvalně až do nastoupení krále Václava II. (1283), jemuž napotom byl jedním z předních rad. Biskup Tobiáš zemřel 1296. — 2) Tobiáš z B., bratrovec předešlého, nejvyšší maršálek království Českého, přívrženec strany rakouské a hlavní původ zvolení Rudolfa I. za krále Českého. Když po smrti tohoto r. 1307 stavové sešli se k volení nového krále v domě biskupa Pražského, Tobiáš, ač nemocen, dal se přinésti na sněm a tak horlivě se ujímal nápadnictví Fridricha bratra Rudolfova, až nepředloženými slovy urazil sněmovníky, načež Oldřich z Lichtenburka řečníka v plném shromáždění probodl. Na to v celé Praze pozdvihla se národní strana proti straně rakouské, a uprostřed krvavých výjevů z toho povstalých

zvolen jest za krále Jindřich Korutanský. — 3) Tobiáš z B., syn předešlého, byl věrným soudruhem krále Jana (1312—16) a připomíná se naposledy r. 1359. Synem jeho 4) Jindřichem z B. zdá se, že rod tento vymřel.

Bechyně z Lažan, staročeská rodina rytířská, r. 1712 do stavu svobodných pánů povýšená, nyní zdá se zaniklá. Její praotec Jindřich Lefl z Lažan byl jeden z milců krále Václava IV. a přítel Husův; obdržev co královské leno B-ni přijal odtud název. Po smrti Husově přilnuv ke straně katolické padl 1. list. 1420 v bitvě před Vyšehradem. Jeho potomkové bývali v rozličných úřadech zemských, zaujímali však vždy postavení jenom podřízené. Již syn jeho Hynce ztratil Bechyni proti Táborům.

Bél Matěj, učený Slovák, narozen v Očově v župě Zvoleňské 1684, nejprv rektor gymnasia v Báňské Bystřici, od 1714 farář a rektor lycea v Prešpurce, zemřel 29. srp. 1749. B. vydal četné a důkladné spisy v jazycích latinském, slovenském a německém, hlavně Uher se týkající, i nazván jest *magnum decus Hungariae.* Pro své zásluhy byl na šlechtictví povýšen, císařským historikem a členem akademií Londýnské, Berlínské a j. jmenován. Z jeho literární činnosti uvádíme, že složil některé slovenské písně, přehlédl bratrskou biblí a vydal ji znova, opatřiv ji výbornou předmluvou; též vydal i jiné populární slovenské knihy. Jemu se také připisuje spis *Orthographia bohemoslavica*, vydaný 1742 a 1795 v Pešti.

Bela IV. král Uherský, panoval 1235—70 a měl mnohé války, hlavně s Mongoly, před nimiž r. 1242 do Dalmacie utekl, pak s Fridrichem Bojovným vévodou Rakouským, který 1246 v bitvě u Nového Města s Uhry svedené život ztratil, konečně s králem Českým Přemyslem Otakarem II. o Štýrsko, utrpěl však od něho 1260 rozhodnou porážku u Kressenbrunnu, načež se Štýrska odříci musil.

Bělboh, to jest bílý neb jasný bůh, jejž Slované, a zajisté i Čechové, ctili co původce všeho dobrého. Protivník jeho byl Černoboh. Památka tohoto božstva v Čechách zachovala se v místním jmenu Bělbožice.

z Bělé, jinak z Bílé, staročeská rodina šlechtická, mající název od hradu Bělé nedaleko Všerub (dle jiných ode vsi Bělé neb Bílé na Děčínsku), která již v XV. století se připomíná, byvši v držení rozličných statků až do bitvy Bělohorské. Fridrich z B. byl 1618—20 jedním z direktorů odpořilých stavů, hejtmanem kraje Litoměřického, hejtmanem len německých a purkrabím kraje Hradeckého, začež propadl po bitvě Bělohorské hrdlo a statek, i odpraven jest 21. čna 1621 na Staroměstském náměstí. Rodina jeho vystěhovala se do Sas, kdež květe až podnes pod jmenem von Biela.

Bělehrad Královský, jinak Stolný, lat. *Alba Regia*, něm. *Stuhlweissenburg*, svobodné královské město v Uhřích, hlavní město župy podle něho nazvané, ve kterém až do r. 1527 králové Uherští korunováni bývali. Mezi jiným tam byl r. 1301 na království Uherské

korunován Václav, syn Václava II. krále Českého, a později co Václav III. sám král Český.

Bělohorská bitva, svedená 8. list. 1620 mezi vojskem císařským pod vévodou Bavorským Maximilianem a vojskem českým pod Anhaltem, Thurnem a Hohenlohem. Vojsko české, ustupujíc před císařskými od Plzně, ustavilo se na Bílé Hoře u Prahy, kdež učinilo zákopy, očekávajíc nepřítele v pevném postavení. V patách za ním přitáhl Maximilian toliko s vojskem svým bavorským, a položil se v malé vzdálenosti pod horou. Tu svolal Anhalt vojenskou radu, měla-li by se bitva svésti, čili by měli dále ustoupiti a zavříti se v Praze. Čechové radili, aby se bitva svedla, pokud by nepřitáhl také Buquoi s vojskem svým; odpíral však Hohenlohe, pravě, že jest místo pevné, na němž není se obávati útoku od nepřítele, neradno pak odvážiti se boje, jenž by státi mohl korunu, pročež aby se ještě lépe ohradili, v bitvu žádnou se nepouštějíce. Dle té rady zůstalo vojsko na svém stanovišti na Bílé Hoře a počínalo si beze vší starosti. Mnozí důstojníci i sprostí vojáci dovolovali se do Prahy k svým přátelům, a vše jenom nedbale se konalo. Tu horlivější Čechové netajili se s domněním svým, že král Fridrich jest prodán od cizozemců Anhalta a Hohenloha. V tom přitáhl i Buquoi s vojskem svým, a také od císařských vůdců odbývána vojenská porada, v níž vévoda Bavorský se přimlouval, aby svedena byla bitva, čemuž Buquoi odporoval. Tu přistoupil k hádajícím se generál řádu karmelitanského Dominik a Santa Maria, který vojsko císařské provázel, a napomenuv vůdce, aby měli pevnou důvěru v Boha, přimněl je, že se rozhodli pro bitvu. Potom týž Dominik řečnil k vojákům císařským, maje v ruce obraz panny Marie, zohavený prý od vojska protestantského, a k udatnosti je napomínal, aby pomstili takového potupení rodičky boží. Bitva se začala téhož dne mezi dvanáctou a jednou hodinou, vojsko císařské učinilo útok na postavení české s hlučnou hudbou a velikým křikem. Anhalt kázal ze všech děl najednou vystřeliti, ale koule všecky přeletěly, žádnou škodu císařským neučinivše. S počátku Čechové šťastně bojovali, mladý Anhalt na pravém křídle útok odrazil, a na levém křídle Bornemissa, vůdce uherský s 8000 lidu Čechům od Betlena na pomoc poslaný, obrátiv jízdu Maximilianovu na útěk císařské ležení opanoval. Ale Uhři, více loupeže než vítězství žádostivi, nabravše tu hojně kořisti dali se s ní na útěk. Tím zotavilo se pravé křídlo císařské, že mohlo odeslati pomoc křídlu levému od mladého Anhalta tištěnému, i obnoven jest tu boj, v němž mladý Anhalt jest zajat a lid jeho poražen. Nejdéle bránili se Moravané, malý zástup, kteréž vedli mladý Thurn a Jindřich Šlik; obstoupeni u Hvězdy bojovali do posledního přemožení. Bojiště bylo pokryto 6000 mrtvolami, ležení české celé upadlo v moc nepřítele. Když se bitva začala, seděl vzdorokrál Fridrich na hradě při skvostné tabuli s pány a paními. Posel od Anhalta přijel napomínat jej, aby pospíšil na bojiště pro větší povzbuzení svých k udatenství. Ale Fridrich nepokládal věc za tak pilnou, a jel až po tabuli. U brány Strahovské potkal se s divým útěkem vojska svého, kteréž hledalo v Praze úto-

čiště. Porážka na Bílé Hoře nemusila vésti naprosto k úplnému přemožení Čechů. Vojsko jejich, jakkoli v tu chvíli rozprášené, bylo ještě dosti četné k dalšímu odporu, a bylo by se dalo znamenitě sesíliti sebráním lidu boje chtivého ze samé Prahy aspoň k hájení města; 8000 Uhrů nově poslaných na pomoc přibylo právě do Brandejsa; Morava a Slezsko nacházely se ještě v ozbrojení; toliko Lužici byl mezi tím opanoval kurfiršt Saský. Mimo to stál Mansfeld vítěznému vojsku císařskému za zády, maje v moci své Plzeň, Tábor, Loket a Falknov. To vše předkládalo se Fridrichovi Falckému, ten však porážkou utrpenou pozbyl vší mysli. Žádal od Maximiliana příměří na 24 hodin, Maximilian podával mu jen 8, a to, kdyby se hned napřed odřekl království Českého. Tu se Fridrich odstěhoval z hradu Pražského na Staré město, a nazejtří po bitvě odjel ve zmatku z Prahy do Vratislavi; s ním Anhalt, Hohenlohe, Thurn a jiní jeho stoupenci. Stavové čeští od něho opuštění rozpustili nyní vojsko, a poddali se s Prahou vítězi na milost a nemilost. Tak jest učiněn konec velikému povstání českému vinou vůdců jeho a neschopností vládce jimi zvoleného. Následek pak té porážky byl úpadek národu Českého, jehož květ vystěhoval se do ciziny, ostatek násilně jest pokatoličen a poněmčován po více než 200 let.

Benátky 1) Nové, město v Boleslavsku se znamenitým zámkem, v němž Tycho Brahe měl od r. 1600 po nějaký čas svou hvězdárnu. — 2) **B.** Vlaské, ital. *Venezia*, něm. *Venedig*, hlavní město slavné druhdy republiky, kde v XVI. století mnoho českých knih tištěno bylo.

Beneda Tasovec, vládyka míšenský, muž osobní silou a statečností proslulý, uvaliv na sebe z neznámé příčiny hněv krále Českého Vratislava a od něho ze země vypovězen, odvážil se k němu do vojenského tábora, aby si vyžádal jeho odpuštění. Vratislav ale náruživostí přemožen vlastním mečem jej probodl (1088).

Beneda z Nečtin, český rod rytířský, příbuzný s pány Bavory ze Strakonic, s nimiž stejného znaku (střely) užíval. Rodinné sídlo jejich byl hrad Nečtiny (*Preitenstein*) v Plzeňsku, který však již v XV. století v rukou pánů z Gutšteina se nacházel. Rytířové z Nečtin vládli potom na hradech Bubně, Kornberce a Maštově. Co čelní mužové rodu toho buďtež jmenováni Petr **B. z N.**, hejtman a ředitel zemský (1518), a Albrecht **B. z N.**, hejtman hradu Pražského (1641).

Benedikti Vavřinec, nazvaný Nudožerinus podle rodiště svého Nudožer v Nitranské župě na Slovénsku, kde se 1555 narodil, přišel asi 1593 do Prahy, kde na akademii Karlově stal se bakalářem, 1599 poslán za správce na školu Žateckou, 1600 obdržel důstojnost mistra svobodných umění, 1601—2 byl správcem školy v Německém Brodě, 1608 přijat do koleje Karlovy přednášel na universitě klasiky a mathematiku, 1611 zvolen za děkana fakulty filosofické horlil pro opravu akademie, 1613 stal se proboštem koleje Karlovy a zemřel 4. čna 1615, odkázav universitě 1000 kop grošů míš. Slovák ten duchaplný a klasicky vzdělaný vydobyl sobě o literaturu českou velikých zásluh, a to předně vydáním české mluvnice *Grammaticae bohemicae ad leges*

naturalis methodi conformatae et notis numerisque illustratae ac distinctae libri duo (v Praze 1603), která jest jedna z nejlepších až dosud vyšlých; pak zavedením do českého básnictví časomíry dle vzorů antických, v čemž později následovali ho Komenský, Hruškovic, Kerman a j. Učinil to ve spise *Paraphrasis na 10 žalmů* (v Praze 1606), k němuž přičinil pojednání o prosodii české. **B.** povzbuzoval s upřímnou myslí své krajany k učení se jazyku českému a k jednotě jazyka spisovního.

Benediktini, nejstarší a nad jiné slavnější mnišský řád na západě, založený 529 sv. Benediktem, který mu uložil vedle modlitby užitečnou práci, šířil se od VI. století z původního kláštera Montekasinského valně po celé Evropě, a členové jeho stali se předními rozšiřovateli víry, vzdělanosti a všelikého umění. Panovníci zvali je do svých zemí, a každý nově založený klášter stal se ohniskem, z něhož na vše strany se rozbleskovaly jiskry vzdělanosti a nábožnosti. **B.** učili barbarský posud lid vzdělávati půdu a zakládali školy, z nichž mnohé velice prosluly, pro kteréžto užitečné jich působení takořka zahrnováni byli hojnými nadáními vděčných velmožů. Do Čech povoláni jsou **b.** roku 993 od knížete Boleslava II, který pro ně založil u Prahy klášter Břevnovský (nyní obecně klášter sv. Markéty zvaný) a hojně jej nadal. Z Břevnova osazen byl na začátku XIII. století klášter v Broumově. Druhý klášter **b**-nů v Čechách byl klášter Sázavský, jejž r. 1032 založil kníže Oldřich pro mnichy slovanské, které však již r. 1097 Břetislav II. z něho vypudil a klášter **b**-ny Břevnovskými osadil. Roku 1347 založil Karel IV. v Praze na vrchu Slovanském klášter Emauský a osadil jej **b**-ny obřadu slovanského z Charvát povolanými. Ve válkách husitských však vzal klášter ten za své, a teprv r. 1592 obnoven jest od Rudolfa II., ale osazen **b**-ny obřadu latinského.

Beneš, tolik co Benedikt. **1) B.** Heřmanóv, syn Markvartice Heřmana z Ralska, 1217—22 župan Budyšínský, vítěz nad Sasy, proslavený básní Rukopisu Kralodvorského *O pobitie Sasikov*, jenž líčí porážku Sasů r. 1203, vpadlých do Čech za nepřítomnosti v zemi krále Přemysla Otakara I.— **2) B.**, kanovník u sv. Jiří v Praze, maloval 1312 mnoho obrázků do tak zvaného *Pasionálu* kněžny Kunhuty, dcery krále Přemysla Otakara II. a abatyše kláštera sv. Jiří. Pasionál ten nachází se nyní v universitní knihovně Pražské. — **3. B.** Lounský, znamenitý stavitel český, narozen 1451 v Lounech, spolu s Matoušem Rejskem hlavní tvůrce pozdního gotického, tak zvaného Vladislavského slohu, vystavěl celé nynější statší křídlo král. hradu Pražského se slavným Vladislavským sálem a síní zemského soudu, kteroužto práci svou skončil 20. září 1502. Také král. oratorium v chrámě sv. Víta jest jeho dílo. V letech 1511—20 řídil po Rejskovi stavbu lodi a vysoké empory chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, r. 1517 svěřena mu stavba nového děkanského chrámu v Mostě a 1520 též nová stavba děkanského chrámu v jeho rodném městě Lounech. Mostský chrám dokonal 1522 a Lounský 1528. **B.** zemřel 30. říj. 1534 v Lounech, kde byl usedlý, a po-

chován v novém, od něho vystavěném chrámě. **B.** povznesl slávu Vladislavského slohu na nejvyšší stupeň, ale zároveň i celou periodu gotiky v Čechách uzavřel. Znalť se spolu i v renesanci italské, kterou často s gotickými základními tvary spojoval.

Benešov, město v Táborsku, založené v XI. stoletl, náležel prvotně pánům z Benešova, kteří tu r. 1426 vystavěli veliký a krásný chrám při klášteře minoritském. Od nich přešel **B.** 1311 na pány ze Šternberka, kteří zde až do roku 1578 vládli, načež se dostal Hodějovským a r. 1715 hrabatům z Vrtby. Ve válkách husitských jest r. 1420 svrchu zmíněný chrám ohněm zkažen, a dosavad spatřují se velikolepé zříceniny jeho. Roku 1451 v měsíci červenci odbýván v **B**-ě sněm stavů českých, na němž přítomen byl co posel císaře Fridricha III. také Eneáš Sylvius, který stavy, usilující o vydání jim mladého krále Ladislava, napomínal k trpělivosti. Při té příležitosti měl Eneáš na radnici městské delší rozmlouvání s Jiřím Poděbradským, chtěje nachýliti ho ke straně římské, což se mu však nepodařilo. Tlumočníkem mezi rozmlouvajícími byl pan Prokop z Rabšteina. Jiný památný sněm držán byl v **B**-ě roku 1473, na kterém smlouvali se stavové čeští strany Vladislavovy a Matiášovy. Sněm zahájila královna Johana, vdova po králi Jiřím, řečí krásnou, trvavší téměř tři hodiny, v níž napomínala všecky strany ke svornosti a lásce, k zapomenutí minulých různic a neřestí, a ku pozvedení zase vlasti, tolikerými ranami zemdlené, na předešlý stupeň blahobytu a slávy — jakoby prý řečnil spíše nějaký mudřec nežli paní. Nemělať ale řeč ta žádoucího účinku, a toliko příměří uzavřeno na půl třetího léta.

z Benešova, pánově, rodina příbuzná s pány z Bechyně, z Dubé a Leštna, z Kravař, Dědic, Choltic a j., užívající s nimi téhož znaku odřivous zvaného. Původní jich sídlo byl Benešov v kraji Táborském a blízký hrad Konopiště, kde až do r. 1311 panovali, v kterémž Tobiáš **z B.**, kanovník Pražský, Benešov i Konopiště daroval svému příbuznému Zbislavu ze Šternberka. Tobiáš tento byl asi poslední muž toho rodu, jehož členové často připomínají se v zemských úřadech a církevních důstojenstvích, avšak zvláštním působením v dějinách vlastenských nevynikají.

Benešovský 1) Václav, rodič z Benešova, kněz podobojí, vysvěcený r. 1544 ve Vlaších, byl farářem na rozličných místech, konečně na Prosíku u Prahy, odkud se 1581 dostal za administratora dolejší konsistoře do Prahy, kdež byl spolu farářem u sv. Martina, později pak kazatelem v kapli Betlemské. Pro neduživost vzdav se 1590 úřadů svých v Praze navrátil se na faru Prosíckou. Rok smrti jeho není znám. **B.** vydal 1588 spis *Ozvání starých Čechův a Moravanův před lety 80, kteréž učinili proti těm, kteří o nich mluvili, že jsou odřezanci církve svaté.* — **2)** Matouš **B.**, jinak Philonomus, synovec předešlého, spisovatel český, narozen v Benešově asi 1550, byl 1577 vikářem při kostele sv. Víta v Praze a správcem tamní školy, 1579 obdržel faru v Kouřími na Moravě, odkud však pro nepokojnou povahu svou odstraněn jest, 1582 dotřel se opatství Emauského, načež se oženil

a hýřivý život vedl, pro kterýž 1590 s opatství jest sesazen a ze země vypovězen. Od té doby není o něm více nižádných zpráv. Z jeho spisů pozoru hodny jsou *Grammatica bohemica* (1577), v němž zasazuje se o uvedení do básnictví českého časoměrného veršování, a jeví podivuhodné na onu dobu vědomí slovanské; pak *Knížka slov českých vyložených*, odkud svůj počátek mají (1587), v níž i některá ruská slovce uvodí. — 3) Jan B., zvonař v Moravské Třebové osedlý, lil mnohé zvony k moravským i českým kostelům ku konci XVI. a na počátku XVII. století, mezi jinými veliký, 140 centů těžký Betenglovský zvon při kostele sv. Trojice v Rychnově nad Kněžnou. — 4) Adam B. v. Wolf.

Berengar, kaplan krále Českého Václava II. a pak dcery jeho Elišky. Když král Jan r. 1310 ležel s vojskem před Prahou, dal B. dne 3. pros. umluvené s oblehateli znamení trojím udeřením na veliký zvon Týnský, načež v stejnou dobu udeřili Lucemburští na zdi městské, a také ve městě přátelé Janovi na Korutanské, jmenovitě pak vypáčili bránu blíž kostela sv. Františka, kterouž vojsko Janovo do města vešlo.

Berghauer Jan Tomáš Vojtěch, narozen 7. říj. 1684 v Chebě, vysvěcen na kněžství 1707, stal se 1713 ceremonářem a sekretářem biskupa Kralohradeckého, obdržel 1716 výnosnou faru v Litoměřicku, 1721 stal se doktorem práv, 1728 kanovníkem Vyšehradským, 1749 děkanem kapitoly Vyšehradské, 1755 povýšen do stavu rytířského, a zemřev 22. bř. 1766 pochován v chrámě ss. Petra a Pavla na Vyšehradě. Z jeho spisů, které svědčí jmenovitě o důkladné jeho známosti jazyků semitských a klasických jakož i vědomostech právnických, vzbudil v nemalé míře veřejnou pozornost *Protomartyr Poenitentiae ejusque sigilli custos semper fidelis S. Joannes Nepomucenus* (1723), vícekráte vydaný, jenž vyvolal ostrou polemiku se strany protestantské, na kterou B. odpověděl spisem *Apologia oder Schutzschrift für den heil. Johann von Nepomuk* (1730) tak jizlivě, že na to bylo až samému císaři stěžováno, ovšem marně. Z ostatních spisů jeho budiž uvedena *Bibliomachia* (1746).

z **Bergova**, pánové, šlechtická rodina původu německého, v Čechách již v XIII. století usedlá, ale v druhé polovici XV. století vymřelá. Za jednoho člena toho rodu měla býti kněžna Eliška, dcera krále Václava II., dle vůle Jindřicha Korutanského provdána, čemuž ona statečně se ubránila.

Berka z Dubé a Lipého, jeden z nejznamenitějších panských rodů českých, jenž měl v erbu tři ostrve a jehož původní sídlo byl hrad a městečko Dubá v Boleslavsku, odkudž se po celých severních Čechách rozhostili. První proslul z rodu toho Hynek z D., připomínaný v dějinách českých 1276—1305, jenž zanechal po sobě tři syny, z nichž nejstarší, Hynek, příjmím B. zván jest, kterýžto název potomci jeho podrželi. Členové toho rodu bývali postaveni v nejvyšších úřadech zemských; Zbyněk B. z D. byl 1592—1606 arcibiskupem Pražským a prvním, jenž užíval titule knížecího, od císaře Rudolfa II. v ty doby

arcibiskupům Pražským udělenėho. Jindřich Volf B. z D., cís. rada a ředitel komory české, povýšen jest dne 17. ún. 1640 do stavu hraběcího. Poslední z rodu toho byl František Antonín hrabě B. z D., nejvyšší maršálek zemský, kterým 1706 rod tento vymřel. V Sasku však nalezají se posud rodiny, odvozující původ svůj od pánů B-ků z D. Báječný jest původ rodiny této od Hovory (v. t.), věrného sluhy knížete Jaromíra.

Berlička Vojtěch Šebestian, jinak Scipio, český jesuita, narozen 1567 v Plzni, vstoupil 1583 do řádu, vyučoval v rozličných kolejích českých a moravských, 1611 byl správcem Pražského konviktu, okolo 1618 zdržoval se na Moravě, 1620 vystoupil z řádu, a od těch dob není o něm žádné další zprávy. B. byl pilný a důkladný spisovatel na poli domácí literatury církevní, a jeho práce vynikají zvláštní přesností jazyka. Jmenujeme z nich: *Kancionál katolický* (v Olomouci 1615), *Bezženství kněžské* (tamt. 1617), *O manželství kněží* (v Praze 1615), a *Postylla katolická* (tamt. 1618).

Berna, berně, lat. *collecta communis* neb *generalis*, slula u starých Čechů daň mimořádná, od sněmu k žádosti panovníkově pokaždé zvláště povolená. První b. uložena jest za krále Václava I. r. 1250, ač nevíme za jakou příčinou; podruhé uložena b. za poručnictví Oty Braniborského r. 1281, kterýž z ní pro sebe 15.000 hřiven obdržel. Když král Jan 1510 na trůn český dosedl, ustanovil, že král b-nu žádati smí jenom v dvojím případu, při korunování svém a při vyvdání dcery, při čemž také vyměřil velikost dávek, z čehož viděti, že b. se vybírala netoliko ze všech pozemků bez rozdílu, nýbrž také z řemesel a jiných živností; ale již on první se toho nedržel, než v častých svých potřebách opět a opět na sněmě b-ní se domáhal, které mu také povolovány byly, někdy s výslovným vyhražením, že se tak děje „ne dle práva, než toliko z ochoty." Jmenovitě žádal i obdržel b-nu r. 1327 za příčinou očekávaného připojení Slezska ku koruně České, z čehož povstal obyčej, vždy, kdykoli nějaká nová země koruně České připadla, vybírati b-nu. Když markrabí Karel ve správu Čech se uvázal (1333), povolena mu ochotně b., již on hlavně na vyplacení zastavených královských statků, dílem na vystavění hradu Pražského obrátil. Napotom dlouho nebyla země přes míru obtěžována b-mi. Ale po ukončení válek husitských povolena Sigmundovi 1437 b. neobyčejná a dosud neslýchaná (jeden celý úrok), k jejímuž vybírání ustanoveni po všech krajích zvláštní berníci stavu panského a rytířského. Podobná b. vybírána 1453 při korunování krále Ladislava. Za Vladislava a Ludvíka vybírány b-ny již spůsobem jinačím než dříve, totiž z hlavy, roku pak 1517 ustanovena b. k zaplacení královských dluhů v ten spůsob, že se platila jistá část jak z pozemků tak i ze statku movitého. Jak za Ludvíka, tak za Ferdinanda I. vybírány ješté b-ny, ale slovo to pomalu ztrácelo svůj původní význam, až pak b-nou vůbec řádná daň z pozemků se nazývala.

Berník, zřízenec ustanovený k vybírání berny.

Beroun, krajské město v Čechách při řece Berounce, založené v XIII.

století a nejvíce německými měšťany osazené, zvané pak lat. *Verona* a něm. *Bern*. Karel IV. ve zvláštní lásce je maje jmenoval je hlavním městem kraje Podbrdského, který po něm později přezván jest Berounským. Roku 1421 oblehli Pražané a Táboři s Janem Žižkou **B.** a dobyli ho 26. března útokem, ztrativše při tom asi 250 mužů. Roku 1610 zmocnil se **B**-a arcikníže Leopold biskup Pasovský.

Běs, v bájesloví slovanském, a rovněž i u starých Čechů zlý duch, týž co černoboh. Slovo to přeneseno od křesťanských věrozvěstů na ďábla.

Bessarion 1) Jan z Trapezuntu, narozen 1395 (dle jiných 1389), žil od r. 1410 v Cařihradě, stal se biskupem Nicejským, provázel císaře Jana VII. Palaeologa do Italie a přispěl na sboru Ferarském 1438 k částečnému sjednocení církve Řecké s Římskou. Nemoha však takové sjednocení v Cařihradě provésti odebral se 1439 do Říma, kdež stal se kardinálem a jedním z hlavních buditelů nového vědeckého života. Za Pia II., jenž mu titul patriarchy Cařihradského udělil, jakož i později za Sixta IV. snažil se spojiti knížata křesťanská k společné výpravě proti Turkům. V té příčině vyjednával jmenovitě r. 1460 s králem Českým Jiřím. On byl též přední z kardinálů, kteří v březnu 1462 jednali v Římě s posli krále Jiřího, namlouvajíce jich, aby upustili od kompaktát. **B.** zemřel 19. list. 1472 v Raveně. — **2**) Lucian Augustin **B.** v. Augustin.

Betengel z Neuenperku, patricijská rodina Pražská, pocházející ze Švýcar, květla za Maximiliana II., Rudolfa a Matiáše. Krištof **B.** nabyl panství Rychnovského a Borohrádku v Hradecku, přidal se k bratřím českým a vystavěl jim v Rychnově znamenitý kostel, k němuž i neobyčejně veliký zvon uliti dal. Jeho synové musili po Bělohorské bitvě ujíti ze země, všeho zanechavše.

Betlemská kaple, jinak kaple svatých nemluvňátek, založená na Starém městě Pražském od Jana z Milheimu, dvořenína a milce Václava IV., výslovně k tomu cíli, aby se v ní lidu Pražskému českým jazykem kázalo. Měšťan Kříž dal místo k vystavění jejímu, 1391 byla kaple posvěcena, a podací právo k ní uděleno třem nejstarším mistrům veliké koleje Karlovy. Od 4. března 1402 byl při kapli té kazatelem Jan Hus, který tam nastoupil svou dráhu reformatorskou. Roku 1412 chtěli Pražští Němci brannou rukou obořiti se na lid v **B**-ské **k**-li shromážděný a jej rozehnati, kapli pak pobořiti; vidouce však české obyvatelstvo hotové k odporu, netroufali si to násilí provésti. I po Husovi požívala **B. k.** zvláštní obliby u lidu Pražského, a kolej Karlova podržela k ní právo podací až do XVII. století. V posledních letech měli mistři koleje Karlovy o toto právo s rozličnými stranami mnohé půtky, i odevzdali 1612 kapli českým bratřím. Po všechen čas měli zde členové koleje bezplatný pohřeb, i pochováno tu mnoho slavných a učených mužů. Po Bělohorské bitvě převzali 1625 dominikáni od sv. Jiljí péči o služby boží v **B**-ské **k**-li, ale brzo ji ujali od nich jesuité, kteří 1661 nejen obě sousední koleje, Nazaretskou a Loudovu,

ale i samu B-skou k-li od univerśity koupili a při ní později seminář sv. Václava zřídili. Roku 1783 zrušil císař Josef II. seminář tento, a 1786 i samu B-skou k-li a dal ji rozbořiti. Nyní jen jmeno Betlemského plácku upomíná na místo, kde kaple ta stávala.

Bezděz, něm. *Bősig*, druhdy hrad nad nynější farní vsí téhož jmena v Boleslavsku, jehož zbytky dosaváde se spatřují. Vystavěn asi na začátku XIII. století byl sídlem král. kastelana, nejspíše župana Kamenického. Na B-i uvěznil 1278 Ota Braniborský mladého krále Václava II. i s matkou jeho Kunhutou, které však podařilo se odtud vyváznouti, načež jej zavezti dal do Žitavy. Karel IV. pokládal B. za jeden z předních hradů král. a povolal k obsluze hradní kaple Lateránské augustiniány z Karlova v Praze. Za Václava IV. držel B. markrabě Moravský Prokop, který 1402 od králova bratra Sigmunda zrádně byl z hradu vylákán a zajat. Potom drželi B. rozliční pánové, z nichž poslední Václav starší Berka z Dubé, po bitvě Bělohorské ze země ušel, načež Bavoři hradu dobyli, jej vydrancovali a spálili. B. připadl zase komoře král., od níž jej koupil Adam z Valdšteina, po jehož smrti připadla Albrechtovi z Valdšteina, vévodovi Fridlandskému, a po smrti tohoto spadla opět na komoru královskou. Od Ferdinanda III. obdrželi B. benediktini kláštera Emauzského v Praze, kteří sobě z hradu 1666 klášter zřídili, sochu panny Marie v hradní kapli vystavili a slavné pouti k ní zavedli. Roku 1785 jest klášter od císaře Josefa II. zrušen a B. dostala se k panství Dokesskému, od kteréž doby hrad vždy více scházel.

Bezdružice, něm. *Weseritz*, druhdy hrad nad nynějším městem téhož jmena v kraji Chebském, od nejstarší doby sídlo jedné větve pánů z Kolovrat, kteří odtud psali se Bezdružičtí. V. Kolovrat.

Bezkrálí, lat. *interregnum*, doba od smrti panovníka zemřelého bez dědice až do zvolení nového, bylo v Čechách pětkráte: od smrti Václava III. až do zvolení Rudolfa Rakouského (1306); od smrti téhož až do zvolení Jindřicha Korutanského (1307); od smrti Ladislava (1457) až do zvolení Jiřího Poděbradského (1458); od smrtí tohoto až do zvolení Vladislava Polského (1471); konečně od zabynutí krále Ludvíka až do zvolení Ferdinanda Rakouského (1526).

Bezzemci, lidé nemající žádných pozemkův, ale osobně svobodní. Takoví se u starých Čechů rozeznávali jednak od dědiníků (v. t.), jednak od chlapů (v. t.). B. tvořili čeleď panskou, vykonávajíce větším dílem práce řemeslnické, a dělili se zase na druhy, sluhy a nápravníky (v. t.).

z Biberšteina, pánové, rodina původně švýcarská, avšak od konce XIII. století v Čechách zdomácnělá a mnohými statky vládnoucí, jmenovitě Fridlandem, vymřela 1551 Krištofem z B. na Fridlandě, Troskách a Kosti, načež Fridland spadl na korunu co uprázdněné léno.

Bible záhy jest překládána do češtiny, a již ve XII. století měli Čechové celou b-li na jazyk svůj přeloženou. Nejvýtečnější však až dosud český překlad b. jest ten, jejž spůsobila a vydala 1579—93

Jednota bratří českých v Kralicích na Moravě v 6 dílech pod názvem *Biblí Česká*, odkudž b. tato slove také bratrskou, šestidílnou anebo Kralickou.

Bílá Hora, široký hřbet hory Petřína k západní straně od Prahy na hodinu zdélí vybíhající, památný osudnou bitvou zde 8. list. 1620 svedenou. V. Bělohorská bitva.

Bílá paní, dle běžné pověsti duch, zjevující se jistým rodům v jistých dobách, obyčejně před úmrtím některého jich člena. Taková jest na př. b. p. král. rodu Pruského. V Čechách proslula b. p. Rožmberská, o níž vypravují v Jindřichově Hradci, v Krumlově, v Telči na Moravě a jinde. Zjevovala se v zámcích těch nočního času v bílém obleku, chovajíc a konejšíc malé dítky z rodu svého, když chůvy jich usnuly, též když osoba některá rodu toho zemříti měla. Dle pověsti byl to duch paní Perchty, dcery Oldřicha z Rožmberka, krásou vynikavší a r. 1449 za štýrského šlechtice Jana z Liechtensteina provdané, kteréžto manželství nešťastně se vydařilo a bezdětné zůstalo.

z Bílé v. z Bělé.

Bílejovský Bohuslav, narozen v Malíně asi 1480, kněz pod obojí, farář nejprv u sv. Barbory v Kutné Hoře, pak u sv. Linharta v Praze, člen konsistoře dolejší, stal se 1541 farářem u sv. Klimenta na Poříčí, odkud ještě téhož roku přešel na faru sv. Kříže, stál 1543 spolu s opatem Nožičkou a jinými proti luteránským snahám Mystopolovým, a zemřev 8. dub. 1555 pochován jest v kostele sv. Havla. B. vydal 1537 v Norimberce *Kroniku českou*, ve které snažil se dokázati, že přijímání pod obojí spůsobou panovalo v Čechách od počátku víry křesťanské bez přítrže. Roku 1816 vydána jest v Praze podruhé pod názvem *Kronika církevní.*

Bílek 1) Jakub, narozen 1516, český bratr, Jana Augusty pomocník a tovaryš v žaláři, opisoval vše, co mistr jeho ve vazbě složil, byv pak 1561 na svobodu propuštěn usadil se na Křivoklátě a vstoupil do služby pana Šternberka, hejtmana toho hradu, aby blízek byl Augustovi. V posledních letech života svého bydlel v Napajedlech, kdež ku prosbě mnohých dokonal životopis Augustův, jejž Blahoslav dovedl pouze do roku 1554. B. zemřel v Napajedlech 27. list. 1581 a pochován v tamním domě bratrském. — 2) Jiří B. z Bilenberka, nar. ku konci XVI. století v Chrudimi, kněz katolický, byl nejprv farářem v Chotěšově, pak děkanem v Chrudimi, později v Kutné Hoře, odkudž dostal se za děkana do Staré Boleslavi a konečně za arcijahna do Krumlova, kde zemřel 1657. V Boleslavi získal si za dob 30leté války zásluhu tím, že r. 1639 odvezl do Prahy před nepřítelem obraz mariánský a poklad kostelní; arcijahenství Krumlovskému vymohl 1655 v Římě právo pontifikalií. Pro horlivost osvědčenou v obracování lidu na víru katolickou byl i s bratrem Václavem, cís. rychtářem v Chrudimi, r. 1630 povýšen do stavu šlecht. s predikátem z Bilenberka.

Bílina, město v Žatecku, proslulé svou kyselkou, tak zvanou Bílinskou vodou, byla za starodávna sídlem zvláštní župy. Z jejích žu-

panů smutné pověsti došel Prkoš (v. t.) co zrádce vlasti za Břetislava I. Okolo 1240 daroval král Václav I. B-nu Ojířovi z Friedeberka v dědictví. Z pozdějších držitelů proslul Jakoubek z Vřesovic, který zmocniv se B-ny 1426 přijal odtud příjmí Bílinský. Od roku 1464 jest B. majetkem rodu Lobkovického, nyní knížecího.

Bílovský Bohumír Hynek (Gottfried Josef), narodil se v Hlučíně na Moravě 1659, vstoupil do řádu jesuitského a 1692 jest na kněžství vysvěcen. Roku 1695 z řádu vystoupiv stal se děkanem v Písku, kdež co kazatel získal si velikou oblíbenost. Kdykoliv kázal, hrnul se lid do kostela, že ani prostor vnitřní nedostačoval a k oknům lavice i žebříky přistavovány. Obzvláště ostře vyjížděl si ve svých kázaních na jesuity, horle na jejich chytrost, náruživost a nekázanost. Též míval obyčej v kostele nábožné hry dávati, ku kterým se lid velikým davem sbíhal. Přes to všecko nepodařilo se mu získati si trvalou přízeň mezi měšťany, kteří jej vinili z rozličných neslušností, až 1701 děkanství opustil a na Moravu se odebral. Tam se stal farářem nejprvé v Letovicích (1702), pak v Slatenicích (1708), kdež zemřel 7. pros. 1725. Mimo české spisy, samá skoro kázaní, vydal dvojí sepsání latinské, totiž báseň *Stella nova Sarcander* (1703) a *Zodiacus Sarcandrius* (1712), jejž dedikoval císaři Karlovi VI. Co kazatel byl B. velmi podoben vrstevníku svému Abrahamovi a Sancta Clara.

z **Bínova** (něm. *von Bünau*), rytíři, rodina saská, zakoupila se v XVI. století v severních Čechách, kdež mezi jiným i Děčín jim náležel; zámek Bünaburg od nich založený zachoval dosavad památku jejich jmena. Roku 1628 opustil Rudolf z B. co protestant Čechy a odebral se do Sas, kde potomci jeho posud žijí.

Bírka z Násilé Bernard, král. hejtman Opavský za posledních let panování krále Jiřího, dovedl rázností svou, že v Horním Slezsku zpoura proti tomuto nikdy vrchu nabyti nemohla, an neodolatelně stíhal a potíral jeho nepřátele. Poslední zmínka o něm děje se r. 1470.

Biskupec v. z Pelhřimova Mikuláš.

Bítov, něm. *Vöttau*, moravský městys v Znojemsku s pevným hradem dosavad v středověké podobě zachovalým, na vysokém skalnatém ostrohu při ústí Želetavy do Dyje. Původně býval to hrad zemský, od XIV. století sídlo znamenitého rodu Bítovských z Lichtenburka.

Bítovský z Bítova pánové, moravská větev pánů z Lichtenburka, získali ve XIV. století dědičně Bítov a nabyli v XV. století také hradu Corštejna. Z rodu tohoto připomínají se v dějinách Hynek B. na Sádku, podkomoří moravský a urputný odpůrce krále Jiřího, a Albrecht z Lichtenburka a Bítova, místokomorník Brněnský (1520).

Bivoj, báječný předek (dle Hájka) starožitného rodu Hronovců v Čechách, kteří v znaku měli sviní hlavu, na památku prý toho, že B. divokou svini za uši lapiv na zádech ji přinesl na hrad Libín, kde kněžna Libuše se svými sestrami přebývala, kterýžto důkaz mužské síly pohnul Kašu, sestru Libušinu, že jej za manžela pojala.

Blahoslav Jan, starší bratří českých, narozen 1523 v Přerově z rodu šlechtického, studoval v cizině: ve Vitemberce, kdež poznal Luthera, v Kralovci a v Basileji, byl 1553 na kněžství zřízen a od Jednoty bratrské užíván ku poselstvím k arciknížeti Maximilianovi, protestantům nakloněnému, aby získal bratřím jeho přízeň, čehož se mu však nepovedlo v míře žádoucí. Roku 1557 stal se starším Jednoty, a vykázáno mu sídlo v Evančicích na Moravě. Vedle úřadu svého vyvinoval **B.** výtečnou činnost spisovatelskou, a jmenovitě zanášel se dějinami Jednoty; výsledek těchto historických prací obsažen jest dílem v *Aktách Jednoty*, uložených nyní v Ochranově (13 foliantů). Do oboru toho náleží též *Život Jana Augusty*. Jinak zanášel se hlubokými studiemi jazyka českého, a stejnou dobou pěstoval též hudbu, o čemž vydávají svědectví spisové jeho *Gramatika česká* (vydaná 1857 ve Vídni Ign. Hradilem a Jos. Jirečkem) a *Muzika, to jest knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající* (in insula Hortensi 1569), ve které podal první theorii časoměrné prosodie. Ale nejznamenitější jeho práce jest překlad *Nového zákona*, který později přijat byl do šestidílné bible bratrské. Ve všech spisech svých, jichž jest 22, s části obsahu theologického a jmenovitě polemického, jeví se **B.** co dokonalý mistr v užívání jazyka českého. **B.** požíval pro svou vzácnou učenost nejenom všeobecné vážnosti, nýbrž uhlazený jeho mrav získal mu též oblíbenost a vliv u šlechty moravské, jmenovitě vychoval Jana z Žerotína, otce slavného Karla. Zajisté pak i jeho zásluhou stalo se, že školy bratrské v druhé polovici XVI. století tak znamenitě se povznesly.

Blaník, hora pověstmi oslavená, východně od města Louňovic v někdejším Kouřimsku. Pověst vypravuje, že v **B**-u jsou zakleti rytíři, kteří spíce čekají času, až země Česká hubením od nepřátel největší tísně zakusí. Když doba tato nastane, počne se suchý dub na **B**-u zelenati, a pramen pod ním vydá tolik vody, že studánku přeplní a úprkem po stráni poteče. Na to se hora otevře, rytíři procitnou ze spánku svého, vytrhnou proti nepřátelům a zničí je, při čemž krev od Strahova dolů k mostu poteče, načež v Čechách opět dobré časy nastanou. Okolní obyvatelé ukazují místo, kde se brána do vnitř vrchu nachází, a též pramen, listím a jehličím zkalený co odtok maštale blanických koní. Někdy prý za jasné noci otevře se **B.** a rytíři provádějí na lukách rozličné harce a hry, a napájejí koně své v studánce, kdež pak se druhého dne stopy podkov spatřují. Jaký původ má tato pověst, neznámo; zdá se, že již v XV. století panovala, neboť r. 1407 navedl jakýsi člověk obecný lid, že na „horu **B.**“ se sbíhal, by spatřil divy, čemuž však arcibiskup Pražský Zbyněk Zajíc na pobádání Husovo přítrž učinil. Balbin vypravuje toliko, že se o **B**-u podivné věci povídají, a uvádí zejmena zvláštnost stromů tamějšího lesa, které prý od vrchole schnouti počínají, kdežto kořen zdráv zůstává, až konečně i jej uchvátí suchota pořád níže se táhnoucí. — Druhdy na **B**-u stával hrad, jehožto stopy se dosaváde spatřují. Když král Sigmund bratra svého Václava IV. zajal (1402),

a markrabí Prokop s mnohými pány proti Sigmundovi se pozvedl, táhl tento vojensky proti němu k Bezdězi a zmocnil se ho zrádně. Na to se obrátil k hradům, které se krále Václava IV. přidržely, až i před B. přitáhl. Tu kázal Prokopa na taras přivázati, aby k němu stříleli, až se mu konečně B. vzdal. Kdy a jak ten hrad k rozboření přišel, není známo.

Blanka z Valois, choť Karla IV. (v. t.).

Blatno, něm. Platten, okresní město v Chebsku, druhdy výnosné horní město, náleželo původně k panství Černickému v Sasích, které v středověku přivtěleno bylo k zemi České. Když Albrecht vévoda Saský pojal za manželku Zdenu, dceru Jiřího krále Českého, dáno jí panství to za věno. R. 1546 však byla smlouvou mezi králem Ferdinandem I. a Moricem vévodou Saským jižní část panství Černického s B-nem postoupena koruně České toliko s některými výhradami, od kteréž doby zůstalo B. při Čechách. Dolování přišlo během času v úpadek.

Boček, staročeské jmeno mužské, oblíbené zvláště v rodu pánů z Kunštatu (v. t.).

Bočkaj (*Bocskay*), slavný druhdy rod velmožů uherských a sedmihradských s predikátem z Malé Marie. Ze členů jeho proslavil se nad jiné Štěpán B., narozený 1558 v Sedmihradsku a vychovaný v náboženství reformovaném, úhlavní nepřítel jesuitů, před nimiž, když Ondřej Bathori je do Sedmihradska nazpět povolal, ze země ušel. V Uhřích té doby nastalo kruté pronásledování protestantů, a rozhořčenost těchto dosáhla nejvyššího stupně, když na sněmě Prešpurském Rudolf II. obnovil stará nařízení proti nim vydaná. To vedlo k zjevnému povstání, v jehož čelo postavil se Štěpán B., získav na svou stranu Hajduky, s kterými opanoval Košici. Roku 1605 jest Štěpán na sněmě Serenčském (27. dub.) prohlášen za knížete Uher a Sedmihrad, načež vůdcové jeho se zmocnili celého Sedmihradska a horních Uher až po Prešpurk. Sultán Turecký poslal mu korunu, chtěje, aby se prohlásil za krále Uherského, ale tak daleko nešly úmysly B ovy, který se toliko svobody náboženské ujímal! Pročež dav se pohnouti k vyjednávání s arciknížetem Matiášem, plnomocníkem císařovým, uzavřel s ním 6. srp. 1606 mír Vídeňský, kterýmž pojištěna Uhrům svoboda náboženství a B. uznán za knížete veliké části Uher a celých Sedmihrad. Ale ještě téhož roku dne 20. pros. B. zemřel. Byl to muž velikého nadání a při tom upřímný vlastenec, on vším právem považuje se za zakladatele náboženské svobody v Uhřích. Bouře tyto uherské mocně působily také na veřejné záležitosti Čech, které beztoho nejvíce přispívati musily na války v Uhřích vedené.

Bohemia, latinské jmeno Čech, vzaté od domnělých prvních obyvatelů země, celtických Bojů.

Bohnický, jinak Bohnička, Jindřich, zarytý odpovědník měst Pražských v době sporu stavu městského se šlechtou. Roku 1515 „v neděli křížovou Pražané vyjeli na jedno jisté místo po Jindřichovi Bohničkovi, by ho mohli dostati, ale však živého nemohli dostati, než hlavu jeho na kopí vstrčenou a tělo na fasuňku přivezli. Tu pak hlavu

B-ckého odpovědníka kat vystrčil na rožnu železném z staré věže na mostě u Saského domu, a tu byla čtyry dni; potom na druhé věži z jednoho vikýře nahoře kat ji vystrčil, a tu za dlouhý čas byla na tom rožni na tu stranu k hradu, až zhnila.“ (*Staří letop.*)

Bohuslav, skrácené B o h u š, jmeno mužské u starých Čechů oblíbené. **B.** H a s i š t e i n s k ý z L o b k o v i c v. z L o b k o v i c.

Bohuš, B o h u š e, skrácené jmeno B o h u s l a v, často se u starých Čechů vyskytující. **1) B.** L i t o m ě ř i c k ý, český malíř XIII. století, ozdobil r. 1259 bibli, nyní v Českém Museu chovanou, mnohými obrazy, v nichžto se jeví patrné snažení po vyjádření hlubšího výrazu duševního. — **2) B.** z e Z v o l e, rodilý Moravan, stal se 1554 biskupem Olomouckým, osvědčil se velikým protivníkem a pronásledovatelem nekatolíků, a zemřel 1557, dle domnění některých následkem otrávení.

Bohuta, rodilý Moravan, přišel r. 1147 co křižak do Cařihradu, zůstal tam a dosáhl vysokého důstojenství při dvoře. Když r. 1164 král Český volán do Uher na pomoc Štěpánovi III. proti Řeckému císaři Emanuelu, vyslal tento k Vladislavovi B-tu, aby připomena mu dávné přátelské smlouvy mezi nimi naklonil jej k mírnému výjednávání, které také nastalo a a k žádoucímu konci vedlo.

Bojové, národ kmene celtického v dějinách proslulý, vyskytující se stejnou dobou na rozličných místech. V Čechách a na Moravě objevují se B. co první historicky známí bydlitelé, kamž dle staré pověsti 600 př. Kr. pod vůdcem Sigovesem byli přišli. Zde jsou napotom od Markomanů dílem ze sídel svých vytištěni, dílem podmaněni, a splynuli s vítězi. Po nich zůstalo zemi jmeno *Bojohemum*, *Böheim*, *Böhmen*, *Bohemia*. Někteří pokládají Valachy moravské z nejedněch důvodů za poslovanéné potomky jejich.

Bolek, něm. B o l k o, skrácené jmeno Boleslav, oblíbené zvláště u knížat Slezských.

Bolelucký Matěj Benedikt, narozen okolo 1630, stal se 1668 farářem u sv. Vojtěcha v Praze, a vydal obšírný životopis sv. Vojtěcha, k němuž užil velikého množství pramenů, i zvláštní cesty konal, pod názvem *Rosa bohemica sive vita Sti Woytiechi agnomine Adalberti, Prag. episcopi* s 45 obrazy od Škrety, jež ryl Dooms.

Boleslav, slovanské jmeno mužské, zvláště u Čechů a Poláků. *A*) B-ové č e š t í. **1) B.** I. příjmím U k r u t n ý, mladší bratr sv. Václava, obdržel v úděl krajinu Zalabskou, kdež vystavěl sobě hrad, nynější Starou Boleslav, a vládychtivostí i zlou radou sveden zavraždil úkladně jmenovaného bratra svého (935), načež uchopiv se vlády mocně panoval. Válčiv po čtrnáct let s císařem Otou I. přinucen jest od něho až ku Praze vniklého k obnovení poplatku (950). Později vtrhnuv do Moravy odňal Maďarům celé Slovensko, ba část Bělocharvátska sobě podmanil. Litovav upřímně zločinu nad bratrem spáchaného dal tělo jeho převezti do Prahy a v chrámě sv. Víta poctivě pochovati. B. zemřel 15. čce 967, zanechav po sobě dva syny, B-a a S t r a c h k v a s a, a dvě dcery, D u b r a v k u, provdanou za Mečislava I. Polského, a M i l a d u, první

abatyši u sv. Jiří na hradě Pražském. **B.** utvrdil moc panovnickou v Čechách pokořením kmenových knížat, a rozšiřoval všemožně v zemi náboženství křesťanské. — **2)** **B.** II., příjmím **Pobožný**, jinak **Milostivý**, syn předešlého, panoval mimo Čechy a Moravu nad celým Slovenskem, západní Haličí, jižním Polskem a hořejším i středním Slezskem, založil biskupství Pražské (973), jakož i první kláštery v Čechách, v Břevnově (993) a u sv. Jiří na hradě Pražském (973), pomáhal Jindřichovi vévodovi Bavorskému proti císaři Otovi II., nad nímž u Plzně skvělého vítězství dosáhl (976), a napotom proti Otovi III. (984), při čemž se na čas hradu Míšně zmocnil. Byv mrtvicí raněn odevzdal vládu synu svému **B**-ovi, až pak uměním Korhejského mnicha Thiddaga se zase uzdravil, který potom 998 biskupem Pražským se stal. Zakládaje právě třetí klášter v Čechách, na Ostrově blíž Vltavy u Davel, zemřel **B.** II. 9. ún. 999. S manželkou svou Emou Burgundskou měl čtyry syny: Václava, jenž zemřel v mládí, pak **B**-a, Jaromíra a Oldřicha, kteřížto všickni po něm panovali. — **3)** **B.** III. **Ryšavý**, syn předešlého a nástupce jeho na trůně, přivedl říši Českou, od otce i děda ve skvělém stavu zděděnou, svými mrzkými vlastnostmi k úplnému pádu; neboť spojoval v sobě nemužnost s nedůvěrou, lakomství s ukrutností. Již za panování otce svého, když mu tento v nemoci své vládu svěřil, použil jí ve spojení s Vršovci k veřejnému záští proti Slavníkovcům, i zúčastnil se obležení hradu Libice, jakož i ukrutného zavraždění bratří sv. Vojtěcha (996). Netečností jeho se stalo, že všecky vydobyté země, ba i Morava od polského **B**-a Chrabrého Čechům odňaty jsou. Za to zuřil proti příbuzným svým, dav staršího bratra Jaromíra vyklestiti a mladšímu Oldřichovi o život ukládaje; oba však s matkou svou utekli do Bavor. I biskup Thiddag musil zem opustiti. Než, ačkoliv **B.** dceru svou jednomu z mocných Vršovců byl zasnoubil, nicméně rod ten postavil se v čelo odboje v zemi proti ukrutníku vzniklého (1002), **B.** musil ze země prchnouti, a Čechové povolali na trůn **Vladivoje**, bratra **B**-a Chrabrého a syna kněžny České Dubravky. **B.** utekl do Východních Frank k markraběti Jindřichovi, který ho však uvězniti dal, ale po nějakém čase zase propustil. Nyní odebral se **B.** k **B**-ovi Chrabrému do Polska, který ku prosbě jeho vojsko sebrav do Čech vtrhl, Jaromíra, jenž po smrti Vladivojově na stolec český byl dosedl, vyhnal a **B**-u Ryšavému opět vládu odevzdal (1003). Tento, pomsty dychtiv, sezval brzy na to přední původce svého vyhnání k sobě pod rouškou přátelství, dal je zrádně povražditi, zetě pak svého vlastním mečem proklál. Nyní obrátili se Čechové o pomoc právě k tomu, který mu byl zase na trůn pomohl, k polskému **B**-ovi. Ten, povolav sestřence svého pod záminkou pilného jednání na pomezní kterýsi hrad, dal jej tem oslepiti a zavézti kamsi do vnitř Polska, kdež potom ještě dlouho živ byl a teprv 1037 zemřel. — **4)** **B.**, syn Vratislava II., krále Českého, byl od otce svého ustanoven knížetem Olomouckým, ale málo neděl na to zemřel (1090). — **5)** **B.**, syn Děpolda III., poslední Děpoltovec (v. t.), padl 1241 v bitvě Lehnické proti Mongolům. — *B)* **B**-**ové polští**. **6)** **B.** I.

Chrabrý, král Polský, jeden z nejráznějších panovníků staroslovanských, který se poslední pokusil o založení mocné západoslovanské říše, syn knížete Mečislava a Dubravky Přemyslovny, nastoupil panování r. 992. Malé panství své s hlavním městem Hnězdnem rozšířil v stát první velikosti, zmocniv se sousedních slovanských zemí, nejprvé krajin až po Odru a Baltické moře, potom Malé Polsky, tehdáž české, Krakova, Slovenska, Moravy a Slezska. Aby spatřil osobně slávu jeho, navštívil císař Ota III. hrob sv. Vojtěcha v Hnězdně (1000), kdež jej B. skvostně uctil, začež mu císař při hodech vlastní korunu na hlavu posadil, čímž jej uznal za krále sobě rovného. Po smrti Otově zmocnil se B. obou Lužic, a r. 1003 vtrhl do Čech, kdež se na místě B-a Ryšavého v panování nad zemí tou uvázal. Ale než minul rok, vyhnáni jsou Poláci pomocí Německého císaře Jindřicha II. z Prahy i z celých Čech, a na stolec český dosedl Jaromír, bratr Ryšavého. B. na to ještě dlouho s Němci šťastně válčil, 1014 zmocnil se Pomořan, rok na to pomstil na Prušácích smrt sv. Vojtěcha, a potom obrátil se na východ do Rus, kdež 1018 dobyl Kyjeva, odkud sice zase vypuzen jest, ale nicméně připojil celou Červenou Rus k své říši, která na konci jeho života sáhala od Sály až na Podolské stepi, od Dunaje a Tisy až k Baltickému moři. B. založil arcibiskupství Hnězdenské, a nemoha od papeže titule královského dosáhnouti sám r. 1024 z vlastního práva korunovati se dal, načož v brzce zemřel. Po jeho smrti říše Polská nesvorností synů jeho se rozpadla. — 7) B. II. Smělý, král Polsky, syn Kazimíra I., narozen 1041, dosedl na trůn 1058, vedl mnohé války se svými sousedy, a jmenovitě také s Čechy, s nimiž měl spor o meze. V tu dobu vzal k němu útočiště Jaromír, bratr Vratislava II. knížete Českého, nechtěje přijmouti svěcení kněžského. Ale spor ten jest r. 1063 vyrovnán, a na utvrzení míru mezi oběma panovníky pojal Vratislav Polskou kněžnu Svatavu za manželku. B. později oddal se životu lehkovážnému, z kteréhož když jej Stanislav biskup Krakovský důtklivě káral, on v prchlivosti své biskupa mši sloužícího u oltáře vlastní rukou zavraždil. Pro skutek ten klatbou stíhán ušel B. ze země a v klášteře Osajaském v Korutanech r. 1081 kajicně život svůj dokonal. — 8) B. Křivoústý, král Polský, syn Vladislava Hermana, narozen 1085, nastoupil panování 1102 a poskytl r. 1107 u sebe útočiště vyhnanému z Čech Bořivoji II. Když B. po smrti Štěpána II. krále Uherského († 1131) ujímal se proti Belovi II., Slepému, již na království Uherské korunovanému, Boricha, vydávajícího se za syna krále Kolomana, tož Soběslav I. kníže Český, který měl za manželku sestru Belovu, ujal se švagra svého a zdvihl válku proti B-ovi, v níž Čechové v letech 1132, 1133 a 1134 ukrutně plenili Slezsko tehdáž k Polsku náležející, až konečně císař Lothar r. 1136 sprostředkoval mír mezi panovníky, kterýmž Bela při trůnu jest zachován. Šťastnější byl B. v jiných válkách, a jmenovitě připojil k říši své mnohé krajiny za Odrou, načež povolal Bamberského biskupa sv. Otu, aby v Pomořanech křesťanství kázal (1124). B. zemřel 1139. — 9) B. Lysý, kníže Lehnický, syn Jindřicha Pobožného, knížete Vrati-

slavského, a Anny, dcery krále Českého Přemysla Otakara I., narozen 1217, jeden z nejnepokojnějších knížat v Slezště, mocně ucházel se o trůn polský, a mívaje ustavičné půtky se svými bratry a strýci spolčoval se s Němci, konečně pak podati se musil na rozsudek krále Českého Přemysla Otakara II., od čehož měl počátek vliv králů Českých na Slezsko. **B.** zemřel 1278. — **10) B.** kníže Zembický čili Minsterberský, prodal r. 1320 Kladsko králi Českému Janovi. — **11) B.** kníže Břežský a Lehnický, byl veliký marnotratník, z čehož král Český Jan kořistil a tak daleko to dovedl, že **B.** jemu země své co leno podal, kteréhož příkladu potom i jiná knížata slezská následovali. **B.** zemřel 1343. — **12) B.** kníže Svidnický, jediný z Piastovců slezských, který vrchnictví koruny České nad Slezskem uznati se spěčoval a ještě r. 1345 brannou rukou proti tomu se opíral. Karel IV. pojal později za manželku neteř jeho Annu, která mu pak knížectví Svidnické za věno přinesla.

Boleslav 1) Stará, městečko na pravém břehu Labe naproti Brandýsu, založená od Boleslava Ukrutného, který úděl svůj v krajině této maje umínil si vystavěti zde hrad „dle římského spůsobu". I obeslal k sobě lechy a vládyky a nařídil jim stavěti hrad na místě, které jim ukázal. Když se však tito spěčovali vůli jeho vyplniti, poněvadž k takovým zemským robotám povinnováni nejsou, Boleslav rozhorliv se nejbližšímu z nich hlavu srubnul i zvolal hlasem vysokým: „Jest to vůle má, i chci, aby se tak stalo." Zděšení zemané slíbili ihned vůli jeho vyplniti, a **B.** vystavěna jest co sídlo mladého knížete. V **B**-i zavražděn jest 28. září 935 sv. Václav od bratra svého. Ve válce císaře Oty proti Boleslavovi přitáhl onen k „novému hradu" (bezpochyby k **B**-i) a jal se ho dobývati (950), načež Boleslav naklonil se k míru s císařem. Stará **B.** byla až do polovice XI. století hradem župy stejného jména, jejíž sídlo potom přeneśeno na hrad Kamenec, odkudž slula župou Kameneckou. Roku 1052 založen v Staré **B.** od Břetislava I. z pokuty za vyloupení kostelů polských kostel kolegiátní sv. Václava a hojně nadán. Karel IV. putoval k němu (1351), i dal při tom Starou **B.** novými zdmi obehnati. Roku 1617 založil zde císař Matiáš nádherný poutnický chrám panny Marie s milostným obrazem. V 30leté válce utrpěla Stará **B.** nesmírné škody, r. 1639 zmocnili se jí Švédové a upevnili se zde, při čemž mnoho stavení od nich pobořeno jest; když pak odtáhli (20. led. 1640), spálili své zásoby, čímž i kostely v požeh dány jsou. Od té doby sklesla Stará **B.** na nepatrné městečko. — **2)** Mladá **B.**, později krajské město, založena jest za panování Boleslava II. co župní hrad. Na začátku XIV. století dostala se do rukou soukromých držitelů, z nichž Beneš z Michalovic vyprosil si 1318 na králi Janovi, že ji povýšil na městečko. Po pánech z Michalovic dostala se Mladá **B.** 1483 Adamovi z Cimburka, který městu nová práva udělil a klášter minoritů českým bratřím odevzdal. Po celé XVI. století byla pak Mladá **B.** jedním z hlavních sídel českých bratří, kteří ji biblickým jmenem Hora Karmel nazvali, z Benešova hlavní školu svou sem přenesli a zvláštní tiskárnu zde založili. Následující držitelé Mladé

B-i, pánové Krajířové z Krajku, byli horliví ochráncové bratří českých, ale Arnošt Krajíř z Krajku, přidržev se stavů českých Ferdinandovi I. vzdorných, trestán jest po bitvě u Mühlberka tím, že spupné jeho panství v statek manský jest proměněno, z kteréhož svazku Mladá B. teprv 1576 od Maximiliana II. jest propuštěna. Od Krajířů přešla Mladá B. koupí na pány z Lobkovic, za jichž vladaření se město 1595 z poddanosti vykoupilo. Roku 1600 povýšil císař Rudolf II. Mladou B. na městečko královské, a dvě léta na to úplně potlačiti rozkázal obec bratrskou, v posledních dobách již všelijak utiskovanou a obmezovanou. Ve válce 30leté Mladá B. převelice utrpěla, 1631 spálili císařští velikou část města se zámkem, radnicí a kostelem; 1640 vydrancoval město Baner, a ještě později Švédové s císařskými se tu vystřídali.

Boleslavská kronika viz Dalimil.

Bonifac IX., papež v letech 1389—1404, jeden z papežů za pověstné církevní roztržky, následoval v Římě po Urbanovi VI., an v Avinioně papežoval Kliment VII., a dal obchodem, jejž provozoval s odpustky, mocný podnět k husitství.

Bononie, ital. *Bologna*, město vlaské mezi řekami Renem a Savenou, pověstné svou universitou, nejstarší v Italii, která v středověku někdy až 12.000 studentů počítala. Na vysokých školách těch obzvláště rádi Čechové studovali, a mnozí znamenití učenci čeští tam akademická důstojenství přijali.

Borbonius z Borbenhaymu Matiáš, doktor lékařství a zemský lékař za Rudolfa II., zanášel se také skládáním básní latinských, a Campanus klade jej mezi básníky svého času na druhém místě. V letech 1609—10 účastnil se porad o zvelebení university Pražské, a byl ochoten přijmouti profesuru lékařskou, s čehož však sešlo. Po bitvě Bělohorské byl hrdla, cti i statkův odsouzen, ale ku přímluvě knížete z Liechtenšteina, jenž lékařské pomoci B-iovy užíval, zmírněn mu trest na doživotní a později na dočasný žalář, avšak i z toho na rukojmě jest propuštěn, a konečně 3. čna 1622 docela uvolněn. R. 1627 vystěhoval se i B. z vlasti a obrátil se nejprvé do Žitavy, odtud pak do Toruně, kdež kníže Radivil vykázal exulantům pustou osadu. V nové vlasti dosáhl B. brzy skvělého postavení, neboť přijal jej za osobního lékaře kníže Vladislav, potomní král Vladislav IV. B. zemřel v Toruni 16. pros. 1629.

Bořek v. Dohalský.

Bořita z Martinic v. z Martinic.

Bořivoj, jméno dvou knížat Českých. 1) B. I., první kníže křesťanský, syn a nástupce Hostivítův, manžel sv. Ludmily, vešel ve spojení se Svatoplukem Moravským, válčil s Němci, a pokřtěn jest r. 873 ve Velehradě, kdež při dvoře Svatoplukově meškal, od sv. Methudia, načež vystavěl první kostel v Čechách na knížecím hradě Levém Hradci blíže Prahy, druhý na jmeno téhož svatého na Vyšehradě, a třetí Panně Marii na hradě Pražském. B. zemřel asi r. 894, zplodiv s manželkou svou syny Spitihněva a Vratislava, kteří oba jeho nástupci se stali. —

2) B. II., syn krále Vratislava, poslán od otce svého se 300 oděnci a Viprechtem Grojským na pomoc císaři Fridrichovi IV. do Italie táhnoucímu, kdež r. 1083 při dobytí Říma se svými Čechy mezi prvními zdi městské zlezl. Kníže Břetislav II. proti panujícímu zákonu, aby vždy věkem nejstarší z knížecí rodiny na trůn nastoupiti měl, vymohl u císaře, že bratra jeho B-e nástupcem po něm jmenoval, čímž učiněn první začátek neblahým na to následujícím dlouhým sporům o trůn český. Oldřich Brněnský, jenž měl právo před B-em, vypuzen jest na to z údělu svého od Břetislava, avšak když B. po zavraždění tohoto ku konci r. 1100 na trůn dosedl, zdvihl se brannou rukou proti němu, ale marně. Ne lépe zdařil se r. 1103 pokus bratra jeho Svatopluka, který na to ke lsti své útočiště vzav dovedl B-e naplniti nedůvěrou k jeho nejvěrnějším přívržencům, načež r. 1107 svůj pokus opakoval. Tenkráte musil B. před Svatoplukem ustoupiti, i vzal své útočiště nejprv do Němec a potom do Polska, odkud r. 1108 za nepřítomnosti Svatoplukovy učinil vpád do země a východní krajiny Čech poplenil. Po smrti Svatoplukově 24. pros. 1109 B nenadále před hradem Pražským se objeviv zmocnil se ho, a pak i Vyšehradu. Ale císař Jindřich přišed do Čech rozhodl r. 1110 proti němu a přiřkl trůn Vladislavovi, bratru B-ovu, tohoto pak jatého na hradě Hammersteině v Porejní uvěznil. Po konečném propuštění svém r. 1116 odebral se B. do Rakous k manželce své Gebirce, rozené kněžně Rakouské, ale již za rok na to kníže Vladislav dobrovolně postoupil trůn těžce zkoušenému bratru, a B. počal znova panovati, vykázav Vladislavovi krajinu Zálabskou. Avšak již r. 1120 z neznámých příčin musil B. opět ujíti ze země a zemřel v Uhřích ve vyhnanství 2. ún. 1124. Tělo jeho jest do Čech přivezeno a v kostele u sv. Víta na hradě Pražském pochováno. Byltě B. muž prostý, mírný a dobrotivý, ale povahy nepevné a proto k vládě málo spůsobilý.

z Boskovic, pánové, slavný rod moravský, za jehož praotce pokládá se Velen, jenž byl živ na začátku XIII. století za markraběte Vladislava Jindřicha. Rod ten brzy se vzmohl k znamenitému bohactví, a členové jeho zastávali vysoké zemské úřady. Nad jiné vynikli: 1) Jan Všembera z B. (1395—1436), pán na Brandejse nad Orlicí, stoupenec císaře Sigmunda ve válkách husitských, velitel král. posádky na Vyšehradě, jehož hrdinsky hájiv dle úmluvy teprv po bitvě před Vyšehradem 1. list. 1420 Pražanům postoupil. — 2) Protas čili Tas z B., nejslavnější muž rodu toho, biskup Olomoucký (1457—82), prelát osvícený a svobodomyslný, nadšený duchem humanismu a láskou k literatuře a umění, věrný stoupenec krále Jiřího, pokud se to srovnávalo s poslušenstvím papeži povinným, až konečně r. 1467 přinucen jest k odpůrcům jeho se přidati. Po smrti Jiřího vykonal poselství ke dvoru polskému zvěstovat, že Vladislav Jagailovec na trůn český jest povolán. Biskup Protas zvelebil znamenitě školství na Moravě, r. 1466 založil první tiskárnu moravskou v Olomouci, a zemřel 25. srpna 1482. — 3) Jaroslav z B., tajný rada a kancléř krále Matiáše Korvina, padl

co obět piklův od královny a dvořanův proti němu strojených. Křivě ze zrady nařknut odsouzen jest k smrti a vydán r. 1485 ve Vídni na popravu, ale kat od přátel Jaroslavových uplacený tal jej toliko do ramene, což spůsobilo takovou bouři mezi diváky, že kat se musil dáti na útěk. Než však dostalo se Jaroslavovi pomoci lékařské, zakrvácel se a pochován v hlavním chrámě sv. Štěpána. — 4) Ladislav z B., bratr předešlého, jeden z nejbohatších pánů moravských, klasicky vzdělaný vrstevník Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic, vychován od strýce svého biskupa Tasa, studoval v Padově, v Pavii a Bononii, cestoval pak po Italii a jižním Německu a přivezl domů ze svých cest znamenitou sbírku rukopisů, knih, obrazů a hvězdářských i hudebních nástrojů, kterouž ozdobil sídelní hrad svůj v Moravské Třebové. Po dvakráte (1496—1506 a 1516—20) byl nejvyšším komorníkem, proslul co mecenáš učenců a umělců, statky své zvelebil mnohými nádhernými a památnými stavbami, a zemřel 1520 na hradě Letovickém co muž všeobecně vážený. — 5) Marta z B., sestra obou předešlých, narozená okolo 1466, ač bratří její i celá ostatní rodina byli horliví katolíci, přilnula k jednotě bratrské, jíž stala se horlivou a velikomyslnou ochránkyní k nemalému pohoršení svých příbuzných. Rok úmrtí jejího není znám. — 6) Jan Šembera z B., poslední muž svého rodu, nepřijal žádného veřejného úřadu, odstoupil od víry katolické, vedl život nevelmi chvalitebný, a zemřel 30. dubna 1597. Pozůstalé po něm dvě dcery provdaly se za Karla a Maximiliana bratry z Liechtenšteina, jimž přinesly za věno všecky statky a bohatství svého rodu, od čehož původ vzalo vychlé povznešení se Liechtenšteinů na Moravě.

Botič, potok dělící Nové město Pražské od Vyšehradu, pod nímž do Vltavy padá. Tím potokem v noci na 3. září 1444 vojsko Jiřího Poděbradského dostalo se do Prahy, kterou opanovalo, čímž připadla vláda v Čechách straně pod obojí.

Božej Vršovec a bratr jeho Mutina, oba starostové rodu svého, upadše u knížete Českého Břetislava II. v podezření, že ve válce s Poláky drželi s nepřítelem, jsou od něho statků svých zbaveni a ze země vypovězeni, načež oni ku králi Polskému se uchýlili. Po nastoupení však Bořivoje II. na knížecí stolec oba vrátili se do Čech, jsou na milost přijati a dávné jejich úřady jim opět svěřeny, začež oni pak Bořivojovi věrně sloužili. Ale Bořivoj, jsa ducha slabého a lehkověrný, dal se osočováním, od soupeře jeho Svatopluka nastrojeným, zaujíti proti nim nedůvěrou, kterou jim zjevně ukazoval, načež oba bratří přidali se na stranu Svatoplukovu, jemuž pomohli r. 1107 Bořivoje s trůnu sehnati. Tento vzav útočiště své ku králi Polskému vtrhl rok na to do Čech s vojskem polským, když právě kníže Svatopluk válčil s Uhry co spojenec císařův. Proti Bořivojovi sebrali pole župan Vacek a Vršovec Mutina, jsou však od něho poraženi. Tu Vacek, aby vinu se sebe svalil, tajným poslem vzkázal Svatoplukovi do ležení u Prešpurka, že Mutina zradu kul a měl srozumění s nepřítelem. Zároveň pak chytře roztrousil pověst, že kníže z Uher s velikým vojskem se vrací, čímž zastrašeni

Poláci ze země ustoupili. Následkem toho rozlítil se Svatopluk velice na celý rod Vršovců, a pospíšiv do Čech na hradě Vratislavi blíž Mýta pobíti dal Mutinu i jiné Vršovce, kteří mu tam s panstvem českým byli vstříc vyšli, i kázal také všecken ostatní jich rod vyhubiti. Tu někteří, vedeni jakýmsi Krásou, rozjeli se kvapem na Libici, kde **B.** sídlil a právě obědval, když se blížili ku hradu. „To naši z vojny jedou," pravil **B.**, když mu oznámen příchod jízdného zástupu, a poručil je vpustiti na hrad. Oni pak všedše obořili se na rodinu nic netušící, nejprv zabili Božepora (Bořitu), syna **B**-ova, pak tohoto, a vyloupili hrad všechen.

Božena, ženské jmeno české, tolik co Beata. Dle pověsti slula tak zpanilá dcera Domarada a Samoborky ze vsi Opučné, později Peruc nazvané, kterou kníže Oldřich, spatřiv ji na honbě, ana u potoka pere, sobě zamiloval a r. 1007 za manželku pojal. **B.** stala se matkou slavného knížete Břetislava.

Božepor v. Božej.

Božetěch, čtvrtý a poslední opat slovanského kláštera Sázavského, od sv. Prokopa založeného, muž ve dvojím ohledu pamětihodný, předně co nejstarší známý výtvarný umělec český, pak co statný, ale nešťastný obhájce slovanské liturgie v Čechách. Nastoupiv opatství r. 1086 vynikal nad jiné duchem, a vedle toho slynul co umělec, neboť netoliko výtečně maloval, nýbrž i sochy, obrazy a jiné věci ze dřeva, kamene a kosti vyřezával. Kostel klášterní nádherně přestavěl a skvostným nábytkem opatřil. U krále Vratislava požíval zvláštní přízně, za to ale tím více naň sočil biskup Kosmas, klášteru slovanskému nepřející. Když jednou **B.**, sáhnuv do úřadu biskupova, králi při velikých službách božích korunu na hlavu posadil, uložil mu biskup za pokutu, aby vyřezal ze dřeva krucifix životní velikosti a na vlastních bedrách do Říma donesl, což **B.** poslušně vykonal. Po smrti pak Vratislavově, když někteří mniši Sázavští jali se opata svého osočovati, tu duchovenstvo latinské zdvojnásobnilo své úsilí u knížete Břetislava II., aby obřadu slovanskému v Čechách konec byl učiněn, až kníže r. 1096 dal mnichy slovanské z kláštera Sázavského vyhnati a jej benediktiny Břevnovskými osaditi. Tu musel **B.** Čechy opustiti, a další jeho osudy jsou neznámy.

Božetěcha, manželka dějepisce a děkana Pražského Kosmy, byla matkou Zdislava čili Zdika, biskupa Olomouckého, proslulého jak svými záslubami tak i rozepřemi svými s moravskými knížaty.

Boží soudy v. Ordalie.

Bradáč sluje vousatá hlava na jedné bárce někdejšího starého mostu Pražského, na které díl kláštera křižovnického stojí, z kamene vytesaná, nyní však překlenutá, dle níž druhdy výška vody se měřívala.

Brahe, Tycho de, světoznámý hvězdář, narozen 14. pros. 1547 v Knutstropu (ve švédské krajině Skanii) z rodu šlechtického, pobyv mnohá léta na rozličných universitách německých, kde se pilně astronomii zanášel, vrátil se konečně domů, kdež mu Dánský král Fridrich

II. r. 1576 vykázal roční plat a daroval ostrov Hveen, na kterém vystavěl Tycho pověstnou hvězdárnu Uranienburg. Tam sídlil Tycho 21 let, obklopen počtem žákův rok po roce rostoucím, navštěvován od učencův a knížat; tam vykonal nesčíslná pozorování astronomická, tam zanášel se i studiemi astrologickými a alchemickými, tehdáž nezbytnými. Ale po smrti krále Fridricha ztratil přízeň nástupce jeho, který mu zakázal další pozorování hvězdářská, pročež Tycho odešel z vlasti a přijal r. 1599 pozvání císaře Rudolfa II. do Prahy, který mu vykázal skvělý plat. Zde žil nejvíce v kruhu učených přátel, Jesenského, Tadeáše Hájka a jiných, a pozoroval nejprvé v císařských zahradách, nějaký čas v Benátkách nad Jizerou, později v domě Curtiově na Hradčanech, maje za pomocníka Keplera. Ale zemřel již po dvou letech a pochován v chrámě Týnském, kde posud náhrobek jeho se spatřuje. Tycho získal si o astronomii nesmrtelné zásluhy hlavně co geniální pozorovatel, založiv novější umění pozorovatelské. On zhotovil seznam 1000 stálic nevyrovnané do té doby zevrubnosti; k zlepšení tabulí, t. j. k vyvedení theoretických výsledkův ze svých pozorovatelských pokladův, nedospěl pro časnou smrt. Na svou soustavu planetární, dle které planety okolo slunce se pohybují, slunce pak v průvodu planet kolem země, sám přílišné váhy nekladl; byl to dobře míněný pokus o sloučení soustavy Ptolemeovy s Koprníkovou. Tychonova mnoholetá zevrubná pozorování planet byla základem, z něhož vyvedl Kepler své nesmrtelné zákony. Tycho byl i literárně činným, sepsav více latinských spisů z oboru hvězdářství. Pražská universitní knihovna chová rukopisné jeho pojednání *Triangulorum planorum et sphaericorum praxis arithmetica* a exemplář Koperníkova spisu *De revolutionibus orbium coelestium*, popsaný nesčíslnými vlastnoručními poznámky Tychonovými.

Brakteaty, po česku plecháče, mince z nejtenších lístků stříbra jedním toliko razítkem vybité, tak že co na vrchní straně vypuklého jest, na zpodní prohlubeno se nachází. **B.** jsou rozličné velikosti, starší větší a pozdější menší, nejvíce bez opisu (němé **b.**), řidčeji s opisem. Nacházejí se v středním Německu a v Čechách, vyskytujíce se ve XII. a mizíce koncem XIII. století. Zlaté **b.** jsou zvláštnost a nenáležejí k nejstarším.

Brána zemská slula starým Čechům hlavní cesta hvozdem pohraničným, kudy byl veřejný přístup do země, pročež byla bedlivě střežena, v nebezpečenství pak nepřátelského vpádu zásekami opevněna.

Brandejs, Brandýs, jméno dvou českých měst. **1) B.** nad Labem, původně nejspíše branný hrad, jest osada asi tak stará jako Stará Boleslav, jemu naproti na druhém břehu řeky ležící. V XVI. století zmohlo se tu znamenitě učení bratrské, jemuž majitelé statku páni Krajířové z Krajku přáli. Arnošt Krajíř musil 1547 z pokuty za to, že se byl účastnil zpoury stavovské proti králi, postoupiti **B**-a Ferdinandovi I., od kteréž doby panství **B**-ské zůstalo při král. komoře. Císař Rudolf II. rád se v **B**-e zdržoval, on přestavěl tamější zámek a založil při něm rozkošnou zahradu. — **2) B.** nad Orlicí, v bývalém Chru-

dimsku, byl jedním z hlavních středišť Jednoty bratrské. Zde zemřel a pochován roku 1473 rytíř Řehoř, zakladatel té jednoty; zde narodil se 1564 Karel z Žerotína, jehož rodu tehdáž panství B-ské náleželo, a který sám tu nalezl poslední odpočinek v kryptě rodinné. Po bitvě Bělohorské nalezlo v B-e útulku dočasného pod ochranou téhož pána množství českých bratří, mezi nimi sám Jan Amos Komenský (1622—25), který zde „pod Klopotem" sepsal svůj *Labyrint světa* a svou *Hlubinu bezpečnosti.*

z **Brandejsa**, Jiskra v. Jiskra z Brandejsa.

Brandl v. Prantl.

Braniborsko, Branibory, něm. *Brandenburg*, první provincie Pruského státu, druhdy kurfiřtství Německé říše, měla za první obyvatele rozličné kmeny německé, kteří v době stěhování se národů tato svá sídla opustivše na jih táhli. Krajiny takto uprázdněné osadili asi v VI. století národové slovanští kmene veletského, polského a lužicko-srbského, kteří žili pod svými knížaty, uznávajíce vždy jednoho z nich co staršího a předního. Němci záhy se pokoušeli o jich podmanění, a po stoletých bojích, ve kterých tito Slované osvědčovali více statečnosti než opatrnosti, markrabě Severosaský Albrecht příjmím Medvěd z rodu Askanského, zmocnil se Braniboru, hlavní pevnosti slovanské, opanoval zemi Stodoranů a Břežanů a přijal asi 1144 titul markrabí Braniborského. Z jeho potomků Ota III. měl za manželku Boženu, dceru krále Českého Václava I., s níž měl syna Otu Dlouhého (v. t), který co nesvědomitý poručník mladého krále Českého Václava II. a vydíravý zeměsprávce došel nechvalného jmena v dějinách českých. Po vymření rodu Askanského udělil císař Ludvík Bavor B. v leno synu svému Ludvíkovi, jímž rod Wittelsbašský na stolec dosedl. Pověstnou zlatou bulou (1356) potvrdil Karel IV. B-sku důstojnost kurfiřtskou, jejíž práva již ode dávna vykonávalo, a brzo na to uzavřel dědičnou smlouvu s kurfiřty B-skými Ludvíkem Římanem a Otou, dle které po vymření jich rodu B. připadnouti mělo Václavovi synu císařovu. Když pak po smrti Ludvíkově Ota zamýšlel tuto smlouvu zrušiti, donutil jej císař válkou k odstoupení B ska ještě za živa (1373). Tak nastoupil rod Lucemburský vládu v B-sku, a toto jest r. 1374 koruně České přivtěleno. Před smrtí svou odevzdal Karel IV. B. mladšímu synu Sigmundovi (1377), který je však již r. 1388 bratranci svému Joštovi Moravskému zastavil. Po smrti Joštově (1411) připadlo B. opět Sigmundovi, který je zas ihned zastavil Fridrichovi purkrabí Norimberskému z rodu Hohenzollernského, a r. 1415 docela mu tuto zem postoupiv odcizil ji takto koruně České na vždy. B. stalo se napotom jádrem Pruského panství.

Bratří čeští v. Jednota bratrská.

Bratříci v. Roty české.

Břeh, něm. *Brieg*, knížectví v Dolním Slezsku, jenž asi na 46 □ mílích mělo do 150.000 obyv., nejvíce poněmčilých Slovanů, povstalo r.

1294 co úděl knížat z rodu Piastovců, a dostalo se časem, jako všecka knížectví slezská, pod korunu Českou.

Břetislav, české jmeno mužské, skrácené Břeněk, ve starší formě Bracislav. 1) **B.** I., kníže Český, syn Oldřichův a krásné Boženy, příjmím český Achilles, sotva že dospěl k mužnému věku, již v čele vojska českého jedním úprkem odňal Uhrům Moravu, jejížto správu mu pak otec svěřil (1028). Rok na to unesl z kláštera Šveinfurtského krásnou Jitku, příbuznou císařovu, a za manželku ji pojal. Když Oldřich od císaře Konrada uvězněn byl (1033—34), vládl **B.** zároveň se strýcem svým Jaromírem zemí Českou, ale po návratu otcově když se ujímal Jaromíra, jejž Oldřich dal oslepiti, aby se s ním, jak císař žádal, o vládu rozděliti nemusil, vyhnán jest od něho z Moravy, a teprv prostřednictvím císařovým zase s otcem smířen. Po smrti Oldřichově (1307) usazen jest **B.** od slepého Jaromíra na stolec knížecí, i stal se obnovitelem říše České. Obořiv se nejprvé na osiřelou zemi Polskou dobyl Krakova, Vratislavi a Hnězdna, odkudž mimo nesčíslnou kořisť též tělo sv. Vojtěcha do Čech přivezl (1039). Následkem toho vpádu přišlo k válce s císařem Jindřichem III., v nížto **B.** vojsko německé pod Šumavou na hlavu porazil (1040); ale následujícího roku, když zrádný župan Bílinský Prkoš císaře dovnitř země pustil, od tohoto k míru přinucen jest, v němž se ku placení předešlé daně uvolil. K dostiučinění za plenění Polska vystavěl později (1046) **B.** kolegiatní chrám v Staré Boleslavi. Ustanoviv pak nový zákon posloupnosti knížat na trůně českém, dle něhož budoucně vždy nejstarší z rodiny následovati měl, zemřel **B.** 10. led. 1055. Z patera synů jeho, Spitihněva, Vratislava, Konrada, Jaromíra a Oty, tři první po něm panovali. — 2) **B.** II., kníže Český, syn Vratislava II., kázal při oblehání Brna (1090) milce otcova Zdirada, který jej byl kdysi úštipným slovem urazil, od své družiny úkladně zavražditi, načež odtrhnuv se od otcova vojska stranou se položil, vzdorovati jemu chtěje. Přímluvou kněžny Vilburky, manželky králova bratra Konrada, a pak i prosbami tohoto odpustil sice Vratislav synu svému, ale tento, maje nedůvěru k otci pro mstivost jeho, odešel do Uher. Odtud vrátil se teprv po smrti knížete Konrada (1092) co nástupce tohoto na stolci českém. Co panovník snažil se **B.** vyhladiti v zemi všecky zůstatky pohanské, ba i slovanskou liturgii zapověděl a do kláštera Sázavského latinské mnichy uvedl (1097). On první protrhl zákon děda svého o posloupnosti, zjednav bratru svému Bořivojovi potvrzení císařské co nástupci trůnu po své smrti. **B.** zemřel 22. pros. 1100, úkladně zavražděn v lesích Křivoklátských od jistého Lorka. — 3) **B.**, syn předešlého, obdržel od umírajícího otce co jediné dědictví oštěp a lesní roh, za panování Vladislava I. doprovázel císaře Jindřicha V. na tažení jeho do Říma (1110), proti Soběslavu I. však strojil pikle, pročež od něho jat (1126) a na rozličných místech, posléze na Děčíně vězen jest. Že však ani co vězeň ve svých úkladech proti Soběslavovi neustal, jest r. 1130 oslepen, načež se v dějinách více nepřipomíná. — 4) **B.** Jindřich v. Jin-

dřich Břetislav. — 5) **B.**, syn Oty III. Olomouckého, připomíná se co kníže Břeclavský na Moravě (1185—1201).

Břevnov, nejstarší mužský klášter v Čechách, řádu benediktinského, půl hodiny od Strahovské brány Pražské, založený 993 od knížete Boleslava II. a sv. Vojtěcha, biskupa Pražského, býval předním klášterem toho řádu v Čechách, obdržel 1262 ramenní kost sv. Markéty, od kteréhož času klášterem sv. Markéty slove, byl 1420 od Husitův úplně zbořen, ale zase obnoven. Nynější však jeho velmi úpravné a znamenité stavby pocházejí teprv z let 1701—36. Krásný prostranný kostel jest dílo Krištofa Dienzenhofera.

Březan Václav, výtečný dějepisec český. žil ku konci XVI. a na začátku XVII. století, jsa správcem archivu Třeboňského, jejž spořádal. Rejstřík veškerých listin archivu toho, jejž zhotovil r. 1597, naleză se nyní v knížecím Lobkovickém archivu v Roudnici. Hlavní dílo **B**-ovo jest *Život pana Viléma z Rožmberka*, vydaný 1847 nákladem Matice české. Svou *Obšírnou historii domu Rožmberského* dovedl toliko do roku 1545, ale učinil z ní *krátký a sumovní výtah*, nejvíce k vůli rodokmenu rožmberskému, k čemuž připojil o panu Vilémovi a panu Petru Vokovi *kratičké navrženíčko* až do r. 1609. Spísek ten vytištěn v *Časop. mus.* 1828. Z ostatních spisů **B**-ových známy jsou *Životopis pana Bohuslava ze Švamberka* a *Historie domu Šternberského.* Hlavní zásluhou **B**-ovou jest historická svědomitost, za to však jest vypravování velmi suchopárné.

z Březové, mistr Vavřinec (mylně z Breziny neb Bysinius zvaný), rodu vládyckého, dějepisec český z dob husitských válek, narodil se 1370. Stav se r. 1394 mistrem na vysokém učení Pražském žil napotom v Praze (ačkoliv byl farářem Lounským a ještě 1406 v témž úřadě se připomíná), kdež měl domy, byv nějaký čas služebníkem krále Václava IV., k jehož rozkazu přeložil do češtiny knihu *Somnium Slaidae* pod jmenem *Snář.* Od něho jest též překlad cestopisu Jana Mandevilly. Touž dobou sepsal *Kroniku světa.* V jednáních veřejných té doby se mistr Vavřinec nejednou činně zúčastnil, přiznávaje se ke straně pokročilejších kališníků a jsa odpůrcem jak katolíků tak Táborů. Vítězství české u Domažlic oslavil rýmovanou latinskou básní, jejíž rukopis naleză se v Pražské universitní bibliotéce. Když po dobytí Nového města od Staroměstských a vojska panského (6. kv. 1434) všecky listiny výsadní Novoměstských zničeny jsou, a tito pak od krále Sigmunda obnovení jich dle podaných přepisů žádali (1437), řídil se král co do obsahu listin dle výroku mistra Vavřince. Teprvé v pozdějších letech svého života jal se mistr Vavřinec spisovati v latině paměti všech událostí, jichž svědkem byl, avšak dílo po něm pozůstalé obsahuje pouze dějiny osmi let (1414—22). Vypravování jeho, ač ne vždy nestranné, jest plynné, jasné a na mnoze jadrné, zabíhá hlouběji do podrobností než kterýkoliv jiný současný spis, a dokládá se zhusta listinami; není však prosto poklesků chronologických. Teprva v nejnovější době vydáno dílo mistra Vavřince ve *Fontes rerum Austriacarum* od Höflera

pod názvem *Magister Laurentius de Březina de gestis et variis accidentibus regni Boemiae 1414—22*, a tamtéž i zmíněná latinská báseň pod názvem *Carmen insignis corone Boemiae.*

Brikcí 1) z Cinperka, starší a mladší, jmeno dvou slavných zvonařů Pražských v XVI. století, otce a syna, z nichž první († ok. 1588) pro výborné umění své nadán jest erbem a predikatem z Cinperka. — 2) B) z Licka, vynikající měšťan Pražský a spisovatel český ze XVI. století, narozen v Kouřími, studoval v Praze, kdež stal se r. 1508 bakalářem, r. 1513 mistrem svobodných umění, byl pak nějaký čas profesorem na tamější universitě, r. 1520 jmenován konšelem spojené obce Staro- a Novoměstské, byl co přívrženec strany luteránské, když Jan Pašek z Vratu a strana starých pod obojí s katolíky spojená k vládě se dostala, z města vypovězen (1524), kamž teprv na rozkaz krále Ferdinanda r. 1527 vrátiti se směl. Roku 1529 povýšen do stavu vládyckého přijal predikát z Licka (z Zlicka), později byl písařem soudu komorního, r. 1534 se stal sekretářem úřadu hejtmanského v Praze a zemřel 1543. Vydal: *Titulové stavu duchovního a světského* (v Praze 1534); *Práva městská* (v Litomyšli 1536), dílem dle starých překladův, dílem sám je z latiny přeloživ; *Sententiae philosophicae, t. j. Naučení mudrcův o spravování a soudech lidských* (v Praze 1540), pak Miličovy knížky *O zarmouceních velikých církve svaté* (tamt. 1542).

Britz Václav, český malíř, narozen v Praze 1680, vzdělával se v Italii, odkud se do svého rodiště vrátiv maloval dosti uměle některé obrazy, jmenovitě *sv. Františka* a *sv. Barboru* pro kostel sv. Mikuláše na Malé Straně. Odebrav se pak do Němec zemřel 1740 v Mnichově.

Brněnské knížectví, jedno z údělných moravských knížectví rodu Přemyslovců, jenž trvala od r. 1054 až do r. 1197, v kterémž celá Morava dána jest co české leno Vladislavovi, bratru Přemysla Otakara I. Sídlem knížectví toho byl hrad Brněnský, nyn. Špilberk.

Brno, lat. *Bruna*, něm. *Brünn*, nyní hlavní město markrabství Moravského, bylo původně podhradím hradu Brněnského (nyn. Špilberka), a začalo se již za prvního údělního knížete Brněnského Konrada I. (1054—92) přetvořovati v obec dle německého spůsobu. Král Václav I. udělil Brnu r. 1243 znamenité městské právo, Přemysl Otakar II. vzal Brněnské Židy ve zvláštní svou ochranu, a král Jan rozmnožil velice výsady zdejších kupcův, čehož následkem stalo se B. záhy lidnatým a bohatým městem, nejpřednějším na Moravě, ale hlavním středem němectví. Husité se roku 1428 o dobytí Brna marně pokoušeli, a kališnictví zde nemělo průchodu. Králům Ferdinandovi I. a Rudolfovi II. půjčili měšťané Brněnští znamenité sumy. Za časů povstání evangelických stavů proti Ferdinandovi II. soustředilo se v Brně ponejprv jednání o politických záležitostech zemských na sněmích zde odbývaných. Stálým však středem politické správy země stalo se B. teprv r. 1641, od kteréž doby starší Olomouc do pozadí ustoupila. V 30leté válce marně Švédové pod Torsstensonem po dvakráte oblehali B., 1643 a 1645, a jmenovitě tohoto posledního roku s velikým úsilím ho dobývali, ale generál

de Souches ve spolku s měšťanstvem každý útok statečně odrazil. Za takové statečné se zachování udělil Ferdinand III. měšťanům znamenitých milostí.

Brod, jmeno několika míst v zemích českých. **1)** **B.** Český, něm. *Böhmischbrod*, v někdejším Kouřímsku, od arcibiskupa Arnošta z Pardubic na město povýšený, zůstal vlastností arcibiskupů Pražských až do válek husitských, kdež ho, an od císaře Sigmunda silnou posádkou opatřen byl, r. 1421 ve středu po sv. Tiburcí husitští Pražané po tuhém odporu se zmocnili a jej spálili. Zbrojný lid a obyvatelé, kteří se byli na zvonici a do kostela utekli, v ohni bídně zahynuli, kterýžto příklad na okolní města tak působil, že husitským vojskům brány otvírala a učení jejich přijímala. Od císaře Sigmunda jmenován **B. Č.** r. 1437 městem královským, načež nově vystavěn prospíval živnostmi a proslul dobrou městskou školou. Po Bělohorské bitvě ztratilo město všecky své statky, jež kníže Liechtenstein od král. komory koupil. Lepší obyvatelé šli do vyhnanství, a v 30leté válce přišlo město úplně na mizinu. — **2)** **B.** Německý, něm. *Deutschbrod*, v Čáslavsku nad Sázavou, stal se již ve XII. století horním městem z příčiny bohatých rud stříbrných, v celém okolí odkrytých a od německých horníků dobývaných. Roku 1442 dne 8. ledna porazil zde Žižka vojsko císaře Sigmunda ze země prchající na hlavu, a dva dni později vrazili Husité do města tehdáž ještě nejvíce německého a obyvatelstvo tak dočista vytloukli, že pak sedm let nikdo tu nebydlel, až se český lid zde na novo usadil, načež ale Jihlavští Němci žehrali, městu mnohé příkoří činili a r. 1472 také nepodařilý pokus o dobytí jeho podnikli. R. 1637 císař Ferdinand III. **B. N.** za svobodně král. město vyhlásil: v 30leté válce město mnoho utrpělo. **N. B.** jest rodištěm pověstného protivníka Husovu Michala de Causis. — **3)** **B.** Vyšší, něm. *Hohenfurt*, městys v Budějovicku, s bohatým klášterem cisterciáckým, r. 1259 od Petra z Rožmberka založeným, v jehož chrámě, z XV. století pocházejícím, nalezá se starožitný obraz Panny Marie; klášter sám chová bohaté sbírky starodávních uměleckých památek. — **4)** **B.** Uherský, něm. *Ungarisch-Brod*, město na Moravě v Hradištsku nad Olšavou, založené již v XI. století co „osada na Brodě,“ r. 1068 již pevný zemský hrad, tehdáž na hranicích uherských. Roku 1116 Moravané a Čechové u toho hradu na hlavu porazili Uhry v bitvě z nedorozumění vzniklé. Uherský král Štěpán II. přitáhl sem totiž v průvodu četného branného lidu k umluvené schůzi s knížetem Českým Vladislavem I., který se také v čele válečných zástupů dostavil. Tu jistý pán uherský jmenem Solt dělal prý pletichy na obě strany, které vedly ke srážce obou vojsk, ve kteréž Uhři jsou na útěk obráceni a celý tábor svůj vítězům v kořist zanechali. Později králové Čeští a panovníci moravští město pod hradem povstalé velikými výsadami nadali, jmenovitě Přemysl Otakar II. (1272), markrabě Jan (1331) a markrabě Jošt (1366), i zmohlo se město znamenitě, hlavně obchodem, ano i husitská válka málo mu uškodila, ačkoliv je Husité r. 1426 opanovali. Ve válce mezi králem Jiřím a Matiášem

Uherským stál B. při straně tohoto, začež mu král Matiáš udělil týchž výsad, jaké mělo Brno. Roku 1605 udeřilo na B. 12.000 mužů knížete Bočkaje, útok jejich však odražen jest od měšťanů, jimž na pomoc přispěl zemský hejtman moravský. Roku 1622 oblehal město Betlen Gabor se 70.009 muži od konce října až do konce dubna 1623, a již byl veliký hlad ve městě, když přišla zpráva o uzavření míru. Vypuzením z města protestantů r. 1624 zavdána B-u osudná rána ztrátou nejvzdělanější a nejprůmyslnější části obyvatelstva. Ve válkách na to následujících U. B. náramně utrpěl, r. 1643 a 1645 vydrancovali město Švédové; r. 1663 přihrnuli se Tataři a Turci z Uher před město, jež oblehli, avšak nedobyli, za to ale 10.000 lidí z okolí do otroctví odvedli; konečně r. 1683 dne 14. čce dobyl města Tökely. Tyto pohromy tak velice uškodily městu, že nikdy více nedosáhlo bývalé znamenitosti.

z Brodu, Ondřej, doktor a profesor theologie na universitě Pražské, protivník Husův, účastnil se zápovědi článků Viklefových od university vynešených (20. kv. 1408), i byl spolu původem, že žádáno jest vydání knih Viklefových arcibiskupovi k prohlédnutí (17. čce 1408). Při sporu o hlasy čtyr národů na universitě připojil se sice ke straně Husově (1409), ale r. 1412 zase spůsobil s kolegy svými opětné zatracení Viklefova učení. Když pak mistrem Jakoubkem přijímání pod obojí spůsobou schvalováno (1414), od sboru Kostnického však zapovězeno jest (15. čna 1415), začal Ondřej z B. o to hádku s Jakoubkem. Musiv konečně po vypovězení katolických čtyr profesorův též opustiti vlast svou zemřel r. 1427 v cizině.

Broumov, něm. *Braunau*, město české v bývalém Králohradecku s klášterem benediktinským, osazeným od mnichů kláštera Břevnovského, jemuž 1213 od Přemysla Otakara I. darována byla celá okolní jakož i Polická krajina. B. slynul od starodávna co trhové místo, a měl král. hrad, který 1322 byl v klášter proměněn. Roku 1348 jest B. od Karla IV. za město povýšen. Zavřením kostela protestantského dal opat Broumovský Volfgang Zelender podnět k vyhození král. místodržících z okna hradu Pražského r. 1618 a tím i k záhubným událostem potomních let.

Břuchatý Petr nazýval se nejspíše malíř český z doby Karla IV., který v nejstarším seznamu Pražského bratrstva malířův, řezbářův, štítařův a sklenářův uvádí se pod jmenem *Petrus Ventrosus*, a jemuž připisují se od některých výtečné drobnomalby misálu Jana Očka z Vlašími, arcibiskupa Pražského, který se chová v pokladnici chrámu sv. Víta v Praze. Drobnomalby tyto rovnají se výtečným útvorům Zbyška z Trotiny.

Bruncvík, syn Štilfrídův, hrdina nejapné starodávní pověsti české, slátané z rozličných pověstí cizonárodních a sáhající původem svým až k Sindbadovi v arabských báchorkách *Tisíce a jedné noci*. Povídka tato, starým Čechům velmi oblíbená, vydána byla tiskem nejprvé 1565 u Jana Guntera v Olomouci, a potom nesčíslněkráte v podobě knížek jarmarečních.

Bruno, z rodu hrabat Schaumburských, biskup Olomoucký (1245—

—81), táhl s Přemyslem Otakarem II. do Prus, kdež založil město Braunsberg; povznesl biskupství Olomoucké k politické moci, učiniv je zvláštním knížectvím a zřídiv při něm množství manských statků jemu k věrnosti zavázaných a soudům jeho podrobených. B. byl beze vší pochybnosti onen zlý rádce, jenž krále svého nabádal k četnému osazování Němcův v zemi, které se mu tak osudným stalo, odvrátivši od něho šlechtu českou. Též jeho chování v poslední válce Přemysla Otakara a po smrti tohoto není bezúhonné, i zůstává on v podezření tajného srozumění s Rudolfem Habsburským.

Brus z Mohelnice Antonín, arcibiskup Pražský, nar. 13. ún. 1518 v Mohelnici na Moravě z rodu měšťanského, vstoupil do řádu křižovnického v Praze. Nejprvé zastával faru v Loktě, r. 1542 stal se kazatelem při vojště proti Turkům v poli ležícím, r. 1545 děkanem Loketským, r. 1552 velmistrem řádu svého. Opět na to působiv co polní kazatel stal se zpovědníkem císařským, a r. 1558 biskupem Vídeňským. Ferdinand I., zamýšleje obnoviti arcibiskupství Pražské od časů husitských uprázdněné, jmenoval r. 1561 k radě děkana kapitoly Pražské Skribonia B-a arcibiskupem Pražským. V tom důstojenství hleděl B. všemožně Čechy s církví římskou smířiti, ku kterémuž konci na sboru Tridentském radil, aby laikům též kalich povolen byl, i dosáhl toho, že dovoleno v Čechách lidu pod obojí spůsobou podávati. Ve vlasti pak nový arcibiskup neustále po všech končinách cestoval, svolával faráře a kněze a starou přísnou kázeň opět zavésti usiloval; s druhé strany pak se zvláštní šetrností k jinověrcům se choval. Jestliže se mu nepodařilo církvi více údů získati, ano ani všech posavadních udržeti, nestalo se to vinou jeho, nýbrž okolnostmi naskrze nepříznivými jeho snahám. Od papeže byl B. vícekráte vyzván k odbývání synody v Čechách, což mu však císař Maximilian dovoliti nechtěl.

Bubeneč v. Ovenec.

z Bubna, původně Varlich z B., rodina rytířská, r. 1644 v jedné větvi za hrabata z B. a z Litic povýšená. Rodinné sídlo její byl hrad Buben v Plzeňsku, znak dříve kotel (vlaský buben), později žlutý buben v modrém poli. V starých dějinách českých připomínají se: 1) Heřman z B., usmrcený r. 1421 v Berouně od vojínů Žižkových; 2) Vojtěch Ota z B., r. 1544 velitel vojska proti Turkům; 3) Heřman z B. na Hořejším Jelení († 1602), milovník lvů, o němž posud se v lidu pověst udržela; 4) Jan z B., polní strážmistr vojska stavovského od r. 1608 až do 1620, jenž bojovav statečně na Bílé Hoře opustil vlast s Fridrichem Falckým, načež se stal generalmajorem hollandským. 5) Jindřich Jan z B., cís. komoří, od 18. srp. 1644 první hrabě z B. a z Litic, jenž zemřel 1653 co král. hejtman Kladsku.

Bubny Malé, ves u Prahy na levém břehu Vltavy pod Letnou, osada prastará, již r. 1088 v listinách se objevující, má starodávní kostelíček sv. Klimenta, který již v XIII. století býval farním.

Budeč, druhdy knížecí hrad v Čechách v nynějším okresu Smíchov-

ském blíž vesnice Kovar, v němž Spitihněv I. založil kostel sv. Petra a Pavla. Hrad zašel v neznámé době, a kostel se dostal r. 1622 Vyšehradské kapitole a jest nyní kostelem děkanským. B. proslula za dávného starověku výtečnou školou, ve které i sv. Václav prvního literního vzdělání nabyl. Dle pověsti byla škola ta zřízena ještě za pohanských časů, a již Libuše a Přemysl prý ji navštěvovali.

Budějovice 1) České, něm. *Budweis*, horní, v posledních dvou stoletích krajské a od r. 1784 biskupské město v jižních Čechách na pravém břehu Vltavy při ústí Malče, původně osada od Budivoje z rodu Vítkovců v XIII. století založená, r. 1265 od Přemysla Otakara v pevné pravidelné město přetvořená, kteréž záhy v počet král. měst přijato bylo. B. náležejí k malému počtu měst českých, která povždy zůstala věrna katolickému náboženství. V bězích válečných B. v celku méně trpěly než jiná česká města, od r. 1523 nejednou místem zemských sněmů bývaly, r. 1541 otevřevši stříbrné doly u Rudolfova a Malých Hor staly se městem horním, pro věrnost r. 1547 dokázanou obdržely místo na sněmích hned po Plzni, a r. 1620 pro opětně dokázanou věrnost dosáhly práva, že měšťané zemské deskové statky držeti směli. V B—cích narodil se jesuita Jiří Plachý. — 2) B. Moravské, něm. *Mährisch-Budwitz*, město moravské v bývalém Znojemsku, byly na počátku XIII. století sídlem župních úřadů a místem opevněným, a dostaly se později v držení pánů z Lichtenburka, od kterých dosáhly znamenitých výsad. R. 1630 vyhnali měšťané Židy na předměstí Podolském usedlé, přičítajíce jim vinu, že morovou nákazu do města přinesli.

Budín, maď. a lat. *Buda*, něm. *Ofen*, hlavní a sídelní město království Uherského, na pravém břehu Dunaje, rozložené na výšině korunované opevněným hradem, jejž okolo r. 1000 vystavěl král Štěpán svatý, dav tím původ městu, které Bela IV. prohlásil za město královské. Stálým sídlem královským stal se B. r. 1261. Do B-a uveden r. 1301 po svém korunování na království v Stoličném Bělehradě mladý Václav, syn Václava II. krále Českého, ale již r. 1304, když moc protivníka jeho Karla Roberta příliš se zmáhala, přitáhl pro něj otec s vojskem až do B-a a odvedl jej i s korunou Uherskou a klénoty královskými zpět do Čech. V B-ě sídlili také Jagailovci Vladislav a Ludvík, Čeští a spolu Uherští králové, k jichž dvoru Čechové často vypravovati se musili v zemských záležitostech, které tam rozhodnutí svého docházely. Po nešťastné bitvě u Mohače opanovali B. Turci a učinili jej sídlem dašete, jimž odňal jej teprv 1683 vévoda Karel Lotarinský.

Budiš, (*Budissius*), opat Strahovský, jenž se tam dostal z kláštera Hradišťského u Olomouce, byl schopný malíř, jenž dle svědectví Petra z Čachrova vymaloval r. 1295 celý kostel Strahovsky a jmenovitě kůr ozdobil obrazem Panny Marie. Oslepnuv na to složil důstojenství opatské a odebral se do prvního svého kláštera, kdež zemřel.

Budivoj Vítkovic, zakladatel Českých Budějovic.

Budňany, městys pod hradem Karlsteinem v úzkém údolí, dosahujícím až k řece Mži, povstal za času stavby hradu od dělníků, kteří si tu

boudy své postavili. Karel IV. založil tu r. 1356 při řece kostelíček ke cti sv. Palmacia, jehož ostatky z města Treviru obdržel a tuto uložil. Kostelíček mnoho trpěl válečnými běhy, ale řečené ostatky se v něm posud chovají.

Budovec z Budova Václav, nazván Kozí brádka, jeden z nejznamenitějších Čechů XVI. a XVII. století, pán český z jednoty bratrské, narozen 1547 z rodiny rytířské (ze které již záhy v XV. století proslul Prokop z Budova, děkan v Plzni, pak na hradě Pražském a posléze administrator arcibiskupství Pražského), vydal se již co 18letý mladík na cesty, prošel téměř celou Evropu a navštívil i Turecko. Pobyv sedm let při cís. vyslanectví v Cařihradě a seznámiv se důtklivě s učením mahomedánským stal se ohnivým nepřítelem pověr islamu, což jej přimělo k sepsání *Antikoranu* (v Praze 1614). Navrátiv se do vlasti napotom všecku svou sílu jednomu cíli věnoval, totiž vymožení svobody náboženství. V tom směru vystoupil ponejprv r. 1603 na sněmě Pražském proti mandátu císaře Rudolfa II., který zapovídal bratřím provozování jejich náboženství, a osvědčil se řečníkem tak výmluvným a smělým, že proto vzat byl od císaře na závazek a k zodpovídání potahován. Roku 1607 povýšen jest B. do stavu panského. Vynikající roli hrál B. r. 1609, když stavové čeští pod obojí domáhali se majestátu na svobodu náboženství u císaře. Tenkráte byl B. duší celého jednání a vůdcem stavů, a když tito přistoupili na defensi, byl on na předním místě mezi 30 direktory od nich vyvolenými. Při dalších jednáních po udělení listu majestátního, jaká nastala mezi evangelíky a bratřími o konsistoř, zastával B. horlivě jednotu bratrskou proti luteránům, i dosáhl toho, že jednota v nově zřízené konsistoři stejně s luterány zastoupena byla. V událostech roku 1618 nezdá se že by B. byl měl nějaké vynikající účastenství, hlasoval však na sněmě pro svržení Ferdinanda II. a byl opět mezi 30 direktory, po volbě pak Fridricha Falckého za krále přijal od něho úřad presidenta nad apelacími. Po bitvě Bělohorské neuznal B. za potřebné dáti se s jinými na útěk, nýbrž zůstal pokojně v Praze. Nicméně byl brzo zatčen, k smrti odsouzen a 21. čna 1621 na Staroměstském náměstí sťat. Dva kapucíni a dva jesuité marně se před smrtí jeho snažili, aby jej obrátili na víru katolickou. Mimo svrchu zmíněný spis jsou od B-vce ještě některé jiné, veskrz obsahu náboženského, v kterých jeví se veliká rozjitřenost proti katolíkům, jež obyčej měl porovnávati s rovněž nenáviděnými mahomedány. B. sestavil i zprávu příbězích let 1609 a 1610, v nížto podává obšírné jednání sněmovní, tak že data jeho velmi vzácná jsou (dosavad v rukopise). Také měl B. účastenství v sepsání *Druhé apologie českých stavů*. B. byl muž vysoce vzdělaný, a jmenovitě znalec jazyků arabského a tureckého, pročež když 1620 přijel do Prahy turecký vyslanec Mehmed aga, uloženo mu bylo slavně jej uvítati, hrad a Prahu jemu ukázati a vůbec s ním jednání vésti. Při tom byl B. muž velice nábožný, načež i heslo jeho „In Deo fortitudo“ ukazuje, a jmenovitě při sjezdu stavovském r. 1609 každé jednání své začínal i končil přiměřenou pobožností. Na svých

cestách seznámil se B. s předními učenci svého věku, jmenovitě s Theodorem Bezou. Osobní přátelství poutalo jej ku Karlu z Žerotína, s nímž, jakož i s Illesházim a jinými náčelníky uherskými mnoho si dopisoval. Z dětí B-vcových jmenují se syn Adam a dcera Salomena, o kterých však nemáme bližších zpráv; nejspíše s nimi zanikl jeho rod již v první polovici XVII. století.

Budyšín, něm. *Budissin* neb *Bautzen*, hlavní město Horní Lužice, založen dle pověsti r. 807, dostal se záhy knížatům Českým a jest od Soběslava I. opevněn. R. 1346 přistoupil B. ke spolku lužických šesti měst, v letech 1429 a 1431 utrpěl mnoho od Husitů, r. 1620 dobyt od Sasů, 1631 od Valdšteina a 1634 opět od Sasů. Roku 1635 odstoupen s celou Lužicí Sasku.

Bürgi Justus (Joist Byrgu, také Burgk), na slavo vzatý mechanik a hvězdář, narozen 1552 v kantonu Sv. Havelském, sloužil dříve u landhraběte Hesen-Kaselského, stal se 1597 u císaře Rudolfa II. dvorským mechanikem a hodinářem, v kterémžto postavení setrval ještě za Matiáše a Ferdinanda II. až do roku 1622, v němžto se vrátil do Kaselu, kdež zemřel 1633. Mimo jiné vynálezy přičítá se mu i ten, že první užíval kyvadla k měření času, pak vynalezení proporcionálního cirklu a logaritmův. Kepler o něm pravil, že zná všecka jeho tajemství.

Bürglitz v. Křivoklát.

Bula zlatá císaře Karla IV. slove základní zákon někdejší říše Německé, vydaný řečeným císařem dle usnešení s kurfiršty a jinými knížaty a stavy na sněmích říšských v Norimberce a Metách 10. led. a 25. pros. 1356. Účel její byl zjednati pevná ustanovení zákonní o poměrech mezi členy říše Německé, v nejistotě zůstávajících od času dlouhého bezcísaří po pádu Hohenstaufů. Z. b. stvrdila výhradně volební právo sedmi kurfiřštů a přiřkla důstojnost kurfirštskou tomu, kdo pokaždé v držení jest hlavní země kurfirštské. Mimo to obsahovala rozličná nařízení k zachování veřejné bezpečnosti a k hájení práv méně mocných stavů proti mocnějším v říši Německé. Zvláštní důležitost měl tento zákon pro Čechy, poněvadž jím nově ustanoven byl právní poměr této země k říši Německé na základě starších mezinárodních smluv. Dle těch neměli panovníci čeští žádných jiných povinností k říši Německé, než stavěti 300 oděnců k jízdám císařů do Italie a přijímati stvrzení od císařů, však bez ujmy domácího řádu nastupování na trůn. Naproti tomu byl král Český číšníkem říšským a co takový světským kurfirštem, mezi kterýmiž mu z. b. první místo vykazovala. Dále stvrzeno právo stavů českých k volení krále po vymření panujícího rodu, a uznán tím výslovně rozdíl mezi Čechami a zeměmi k říši Německé náležitými, kteréžto poslední po vymření rodu, kterýž je v držení měl, spadaly na říši co odúmrť. Tím učiněn konec pochybnostem, ve které byli císařové Albrecht I. a Jindřich VII. uvedli právní poměry Čech k říši, vyhlašujíce po vymření Přemyslovců království České za uprázdněné leno říše. S ohledem na jiné nedůvodné nároky, zdvihané někdy císařem Rudolfem I. a Albrechtem I., ustanoveno jest, aby nikdo z Čech nebyl potahován k jiným soudům

než domácím, i aby se císařové Němečtí netáhli k žádným požitkům z hornictví a jiných regalií v Čechách. Památné jest konečně ustanovení zlaté buly, aby se synové kurfirštů od 7. až do 14. roku svého učili latinskému, vlaskému a slovanskému jazyku.

Buquoi (Bucquoi, Boucquoi), Karel Bonaventura de Longueval, hrabě, vojevůdce rakouský, narozen 1571 v Brabantu, sloužil nejdříve ve španělském vojště, přestoupil pak do služby rakouské, vedl r. 1618 cís. vojsko do Čech proti odbojným stavům, porazil Mansfelda u Budějovic a rozhodl vítězství v Bělohorské bitvě, kde velel pravému křídlu. Za to mu daroval Ferdinand II. Nové Hrady, Rožmberk a jiné statky v Čechách, ze kterých povstal rodinný fideikomis. Roku 1621 bojoval B. v Uhřích, porazil Betlena Gabora a zmocnil se Prešpurku, padl však 10. čce při obléhání Nových Zámků.

z Buřenič 1) Václav, řečený Králík, narozen asi v polovici XIV. století, důvěrník a rádce krále Václava IV., patriarcha Antiochenský a probošt Vyšehradský, nejvyšší kancléř království Českého, byl r. 1409 co plnomocník svého krále na církevním sboru Pisanském, a r. 1411 jedním ze smlouvců o výminky míru mezi králem a duchovenstvem. Roku 1412, když Pražský arcibiskup Albík svého důstojenství se vzdal, postoupil mu Václav z B. proboštství Vyšehradské, začež učiněn administratorem biskupství Olomouckého. V tom úřadě provedl mnohé opravy v životě a řádu církevním, ale u sboru Kostnického žalováno naň, že si příliš shovívavě počíná naproti zmáhajícímu se husitství, a sbor již chystal se pohnati jej k zodpovídání, an v tom zemřel (12. září 1416). — **2)** Zdeslav Tluksa z B., rodu rytířského, přívrženec císaře Sigmunda, obdržel od tohoto 1419 v zástavu hrad Karlštein i se všemi v něm chovanými poklady, jejž pak r. 1442 statečně hájil proti Pražanům. Později konal ve službě Sigmundově mnohá důležitá poselství, a jmenovitě při sboru Basilejském horlivě hájil prospěch císařův. Zemřel 20. čce 1433.

Buřer Martin, reformator německý, narozen 1491 v Schlettstadtu v Elsasku, stal se dominikánem, r. 1518 přilnuv k novému učení vystoupil z řádu, r. 1521 jmenován od kurfiršta Falckého Fridricha dvorským kazatelem, pak farářem v Sandstuhlu, a pojal za manželku bývalou jeptišku. R. 1523 stal se farářem v Štraspurku u sv. Tomáše, kdež počal u větší míře rozvinovati činnost reformatorskou; r. 1530 sepsal tak zvanou *konfesí Tetrapolitanskou*, ale konečně přijal Augšpurské vyznání. Bratří čeští sobě s ním dopisovali, ano r. 1542 vyslali k němu poselství; B-ovi pak líbila se velmi přísná jejich kázeň. Po nešťastném ukončení války Šmalkaldské odešel B. r. 1549 do Anglie, kdež zemřel již 28. února 1551.

Burgund, druhdy království, východní část nynější Francie v sobě zahrnovavší. Kníže Český Boleslav II. měl za manželku Emmu, dceru Burgundského krále Konrada.

Burgundus Matouš, umělý stavitel XVII. století v Čechách, pracoval

s větší části pro arcibiskupa Pražského Jana hraběte Valdšteina. Roku 1682 vystavěl též část kláštera Strahovského.

Busbeque (Busbec, Bousbecq), Augier-Ghislain de, státník rakouský a znamenitý učenec, narozen 1522 v Cominesu ve Flandrech, byl roku 1555 při vyslanectví krále Římského Ferdinanda do Anglie, později trávil sedm let v Cařihradě co vyslanec rakouský, kdež pro dvorní knihovnu Vídeňskou mnoho vzácných kněh sebral, přinesl z Orientu první tulipány do západní Evropy, které byly ozdobou cís. zahrady Pražské, stal se vychovatelem synů Maximiliana II. a vrchním dozorcem nad dvorní knihovnou Vídeňskou, provázel 1570 arcikněžnu Alžbětu co nevěstu Karla IX. do Francie, kdež zůstal vyslancem, i když Alžběta po smrti chotě svého do vlasti se vrátila, a zemřel 28. října 1592 na cestě do svého rodiště. Ze spisů jeho, důležitých pro dějiny oné doby, přeloženo jest pojednání o boji proti Turkům (*Consilium de re militari contra Turcas instituenda*) od Jana Kocína z Kocinétu do češtiny, kterýž překlad nachází se v *Politii* Veleslavínově.

Buško (Bušek, Boušek), arciděkan Kouřímský a kanovník Pražský, první ředitel a dozorce stavby chrámu Svatovítského v Praze, zemřel 1350, jak dosvědčuje postavená mu socha v dotčeném chrámě s nápisem: *Busco, archidiaconus Curimensis, canonicus Pragensis, primus fabricae director. obiit an. 1350.*

Butler Walter, ze staré rodiny irské, přišel do Čech co důstojník v zástupu anglického vojska, jejž král Jakub poslal na pomoc Fridrichovi Falckému, přešel v čas bitvy Bělohorské co horlivý katolík k císařským, sloužil pod Albrechtem z Valdšteina a stal se plukovníkem. Roku 1634 spojil se s jinými krajany a spoludůstojníky svými k zavraždění Valdšteina, a za vykonání toho skutku povýšen jest od Ferdinanda II. do stavu hraběcího a odměněn panstvím Dokesským a Pernšteinským. **B.** bojoval téhož roku ještě co generál u Nordlink, načež brzo zemřel. Rod jeho udržel se v Čechách ve stavu hraběcím až do polovice minulého století.

Buzici, staročeský panský rod potomkův Buza, který 8. říj. 1110 v boji proti Polákům hrdinsky padl, měl za znak s v i n í h l a v u. Z rodu toho pocházeli pánové z Valdeka, Třebouně, Rožmitála, Žebráka, Hazmburka, Šelnberka a j.

Bydžov N o v ý, král. věnné a druhdy krajské město ve východních Čechách, jest osada prastará a býval někdy nejspíše hradem župním. V městskou obec proměněn teprv 1325 a zalidněn osadníky německými. Později klesl na město poddané, r. 1423 jest od Husitů opanován a zčeštěn, r. 1569 vykoupil se z poddanosti a stal se městem královským a věnným.

Bydžovský 1) M a t ě j z A v e n t i n u, nar. v Novém Bydžově 24. ún. 1520, studoval v Praze, kde se stal 1543 bakalářem, rok na to mistrem svobodných umění, pak byl 1545—58 profesorem na tamější universitě, kteréhož úřadu se vzdav přijat jest za písaře a později za kancléře Starého města Pražského, jsa pro svou klasickou vzdělanost,

důkladnou známost práv a řízení obecních i pro povahu svou vysoce vážen, pročež jej také král Ferdinand I. r. 1561 obdařil predikátem z Aventina. **B.** měl účastenství ve všech důležitějších jednáních obecních i sněmovních, jakož i ve všech podnicích literárních té doby, jsa přítelem všech současných učenců a mužů vynikajících, a Daniel Adam v Velaslavína jej nazývá vzorem muže nábožného, spravedlivého a přede vším vlasti milovného. — 2) Marek **B.** z Florentina, nar. 1540 v Novém Bydžově, studoval v Praze, stal se tam 1559 bakalářem, 1565 mistrem svobodných umění, 1569 profesorem fysiky, a byl 1575 od císaře Maximiliana II. povýšen do stavu vládyckého s predikátem z Florentina. Roku 1604 pojal za manželku vdovu po sládkovi a provozoval živnost sladovnickou. V ty doby připomíná se co měšťan a konšel Novoměstský, a zemřel 15. září 1612. Mimo rozličné latinské traktáty a básně vydal dva spisy české: *Život císaře Maximiliana II.* (v Praze 1589) a *Příběhy za císaře Rudolfa II. 1575—1596 v Čechách a v jiných zemích zběhlé* (rkp. v cís. univ. bibliotéce v Praze).

Bytom, něm. *Beuthen*, vévodství v Horním Slezsku, vyskytá se ponejprv r. 1288, kdežto Vladislav I. svou zemi mezi čtyry syny rozdělil, z nichž Kazimír II. obdržel **B.**, Kozel, Osviecim a Opoli a psal se pánem na *Bythumu*. Již r. 1289 byla **B.** za leno české prohlášena, okolo 1360 pak dílem k Těšínu dílem k Olešnici připojena. R. 1476 se dostala **B.** Matiáši Korvinovi, jenž ji dal Janu z Žerotína do zástavy. Týmž spůsobem dostala se **B.** později vévodovi Opolskému a markrabímu Braniborskému, byla však r. 1617 vyplacena. Od r. 1629 náleží **B.** co fideikomis hrabatům Henklům z Donnersmarku, majíc 14 □ mil.

C.

Cahera Havel, muž v dějinách českých nechvalně známý, narodil se v Žatci, studoval v Praze, kde dosáhl i hodnosti mistrovské, a stal se farářem v Litoměřicích, o kteréž místo však roku 1523 přišel pro rozličné neplechy, jaké tropil. Odebrav se pak do Vitemberka získal si důvěru Lutherovu, na jehož vyzvání učinil psaní k radě Pražské, aby nově zřídili církev svou v duchu reformace. Ještě téhož roku 1523 **C.** přibyv sám do Prahy Lutherovým odporučením získal si přízeň mnohých vzácných osob a dotřel se na faru Týnskou, roku pak 1524 na církevním sjezdě vyvolen jest za administratora. Až do té doby horlivé rozšiřoval učení Lutherovo, jakmile však náhlým převratem v městech Pražských dostal se na vrch Jan Pašek z Vratu, nepřítel nového učení, a jeho spůsobením zaveden v Praze nový řád luteránům nepříznivý, **C.** obrátiv najednou stal se z přítele nejkrutějším pronásledovatelem těchto a nejvěrnějším náhončím Paškovým po celý čas jeho vlády. Řádění takovému konec učinil teprv nový král Ferdinand I., který po vyvrácení moci Paškovy, jenž i jemu samému rzdoroval, roku 1529 **C**-ru ze všech zemí svých vypověděl. **C.** odebral se nejprvé do Míšně, potom vypovězen i odtud do Norimberka a Švabachu, později

do Anšpachu, kde přestoupiv zase k luteránství r. 1531 se oženil a napotom dosti bídně co hospodský se živil. Kdy zemřel, není povědomo.

Cáchy, něm. *Aachen*, druhdy sídelní město Karla Velikého, později svobodné město říšské, kde od r. 821 až do r. 1531 bývali králové Němečtí korunováni, mezi jinými také Karel IV., zvolený roku 1346 v Rense proti Ludvíku Bavorskému.

Calixtini v. Kališníci.

Campanus Jan Vodňanský, učenec a básník, narozen v druhé polovici XVI. století, stal se 1596 mistrem Pražského učení, pak správcem školy v Králové Hradci a v Praze u sv. Jindřicha. R. 1605 obdržel profesuru latinské i české literatury při koleji Karlově, a mimo to četl také někdy o českých dějinách. O jeho oblíbenosti svědčí, že byl šestkrát za děkana fakulty filosofické a třikráte za rektora university zvolen. Po bitvě Bělohorské přestoupil r. 1622 na víru katolickou, ale zemřel ještě téhož roku 13. prosince. C. požíval u současníků veliké pověsti co latinský básník. Česky sepsal drama *Břetislav a Judita*, které mělo r. 1604 provozováno býti, což však tehdejší nejvyšší kancléř Vojtěch Popel z Lobkovic zapověděl. Kam se poděl rukopis toho dramatu, neví se.

Canisius (vlastně de Hondt), pověstný jesuita, narozen 8. května 1524 v Nimvegách, vstoupil r. 1543 do řádu, stal se 1549 profesorem theologie a rektorem na universitě Ingolštatské, 1551 rektorem jesuitské koleje ve Vídni, kdež v letech 1554—58 byl také administratorem biskupství. Jmenován provincialem svého řádu v Němcích zřídil jesuitské koleje v Augšpurku, Dilinkách, Ingolštatě, Inšpruku, Freiburku, jakož i v Praze; za Maximiliana II. vzdálil se do koleje Ingolštatské, kde zemřel 21. pros. 1597. Velikého jmena v církvi dobyl si C. svými katechismy, namířenými proti katechismu Lutherovu: *Summa doctrinae christianae, sive cathechismus major* (poprvé ve Vídni 1554) a *Institutiones christianae pietatis, seu catechismus parvus* (1566), které byly do všech jazyků přeloženy a nesčíslněkráte vydány. Český překlad velikého katechismu vydán nejprvé v Praze 1559, překlad malého tamtéž 1584. Mimo to vydal C. rozličná díla theologická, životopisy svatých a některé církevní otce.

Capella Petr z Elbinku, básník a řečník, narozen v polovici XVI. stol. v Hostinném v Bydžovsku, studoval za hranicemi a vstoupil do služby veřejné při král. komoře české. Všeliké prázdné chvíle věnoval latinskému básnictví a řečnictví, v nichž vysoce vynikal, začež povýšen od Rudolfa II. r. 1581 na šlechtictví s titulem z Elbinku. C. byl v přátelském spojení se všemi tehdejšími výtečníky literárními a jmenovitě velmi důvěrným přítelem Daniele Adama z Veleslavína, Jana Campana a Václava Plácela z Elbinku, který byl jeho strýcem erbovním. Ve spisech českých i latinských toho času vydaných čítáme zhusta úvodní neb pochvalné verše C-lovy; mimo to vydal zdařilým veršem latinským děje knížat a králů Českých, pracoval o epicko-didaktickém vypsání bání Kutnohorských, jakož i o veršovaných biografiích znamenitých Čechů.

Avšak těchto dvou děl neukončil, zachvácen jsa v rodišti svém ranou morovou, která 1599 v Čechách zuřila.

Capistran Jan, františkán, narozen 23. čna 1385 v neapolském městečku Capistrano, proslul co kazatel, zvláště proti Husitům a Turkům. Ve Vídni, v Brně (1452), v Olomouci učinil nesmírný dojem na lid, ačkoliv tento latinským kázaním jeho nerozuměl, ale živé posuňky jeho mluvily k srdci. Povídá se o něm, že obrátil 16.000 Husitů na víru katolickou. Na vojnu proti Turkům, kteří se právě byli zmocnili Cáři, hradu, netoliko lid s prospěchem povzbuzoval, nýbrž i osobně táhla v bitvě u Bělehradu 22. čce 1456 s křížem v ruce křesťanům v čelo se postavil a tím podstatně přispěl k slavnému vítězství. C. zemřel brzy na to 13. října téhož roku. Postavy byl malé, a od postů jen kost a kůže, ale v těle tom chatrném bydlel duch jarý a ohnivý, který vše s sebou uchvacoval. Alexander VII. prohlásil C-a r. 1690 za svatého a k slavení jeho památky ustanovil den jeho smrti. C. sepsal více bohosloveckých spisů, mezi nimi také jeden proti Rokycanovi.

Caramuel z Lobkovic Jan, muž svého času ohromnou učeností, neobyčejnou důvtipností a dobrodružnými příběhy pověstný, narodil se 26. kv. 1606 v Madridě z otce šlechtice lucemburského a matky rozené z Lobkovic, stal se cisterciakem a byl nějaký čas profesorem theologie na universitě v Alkale. Pak odebrav se do Nizozemska vynikl tam co kazatel a voják, a r. 1683 stal se v Levně doktorem písma. Jmenován opatem v Disauburku v diécesi Mohucké jevil takovou horlivost v obracování protestantů na víru katolickou, že jej arcibiskup Mohucký učinil svým sufraganem. V bězích válečných v Dolním Falcku konal ve vojště cís. co vojín a inžinýr velmi platné služby, načež vrátil se do Španěl. kdež jej jmenoval král svým agentem u císaře Ferdinanda III., jehož si klasickou vzdělaností a výmluvností svou, neméně i znalostí věcí politických a vojenských v té míře naklonil, že mu propůjčil opatství benediktinů Emauských v Praze a Montserratských ve Vídni, a učinil jej dozorcem nade všemi pevnými místy v Čechách. Roku 1648 za obležení Prahy od Švédů postavil se C. v čelo setniny z kněží sestavené a konal s ní platné služby proti nepříteli. Roku 1659 byl C. jmenován biskupem Míšenským a generálním vikářem arcibiskupství Pražského, načež se vzdal obojího opatství, a později povýšen na biskupství Královéhradecké, v kteréž se však neuvázal. Nařčen u papeže z bludů v jeho spisech prý obsažených vydal se 1659 pěšky do Říma a tam se skvěle ospravedlnil, načež papež propůjčil mu biskupství Campagnské a Sotrianské, a 1617 král Španělský biskupství Vigevanské, v kterémžto posledním městě zemřel 8. září 1682. C. znal se v četných jazycích, i v čínském, měl důkladné vědomosti ve všech oborech nauk, a četné spisy, které vydal veršem i prosou v jazyku latinském, vztahují se k mathematice (již co útlý jinoch vydal několik spisů počtářských), astronomii, gramatice, logice, metafysice a filosofii scholastické vůbec, pak k theologii, hudbě, politice, právnictví, vojenství, dějepravé a t. d., avšak větší část má při všem důvtipu v nich uloženém i všecky vady

svého věku, jenž liboval si v malicherné polemice a skoumal věci nepraktické anebo takové, jež věděti naprosto jest nemožno.

Carchesius Martin, jinak Kraus z Krausenthalu, spisovatel český z konce XVI. a začátku XVII. století, zastával od r. 1564 až do r. 1602 rozličné veřejné úřady, načež stal se radním písařem Starého města Pražského. Sepsal *Knížku obsahující stav městský, kterak by zachován býti mohl* (1602), pak dvě knížky plné nenávisti proti Židům: *Flagellum Judaeorum čili bič židovský* (překlad z latiny Arnošta Hessa, 1604) a *Zrcadlo židovské*; konečně *Historii o doktorovi Faustovi* (1611).

Carolides z Karlsperka Jiří, svého času vyhlášený básník latinský, narozen v Praze 11. dub. 1579, byl mistrem svobodných umění a zastával na Novém městě Pražském úřady radního písaře, cís. notáře a konečně městského rychtáře; v prázdných dobách zanášel se veršováním latinským a nabyl takové obratnosti, že od císaře Rudolfa II. byl 12. září 1596 věncem vavřínovým korunován a cís. dvorským básníkem jmenován. Podráždiv přistěhovalé Němce básní, v kteréž jim vytýkal, že se v Čechách obohacují a potom zem Českou pomlouvají, spůsobil si tím mocné nepřátele, jichž pomsty trpce zakoušel. C. zemřel 1612. Z básní jeho zasluhuje zmínku *Sophonias propheta et secretarius Dei, paraphrasi heroica expositus* (1612), v níž kárá nepravosti své doby a věštím duchem předpovídá úpadek království Českého. Vydal též některé spisy české, celkem nepatrné.

Carolinum v. Karolín.

de Causis, jinak Súdný, Michal, úhlavní nepřítel Husův, syn německého horníka z Německého Brodu, byl farářem u sv. Vojtěcha na Novém městě Pražském. Král Václav IV. jemu co domnělému znalci věcí hornických svěřil velikou sumu peněz na opravu zlatých dolů v Jílovém, ale Michal tajně s penězi těmi i s jinými, které od Husových protivníků dostal, ušel ke dvoru Římskému, kdež od papeže Jana XXIII. povýšen k důležitému úřadu prokuratora *de causis fidei*, odkudž i **de C.**, český Súdný, nazván jest. Roku 1412 podal papeži žalobný spis farářů Pražských proti Husovi; když pak Hus r. 1414 do Kostnice přijel, dal přibit po kostelních dveřích listy, vyhlašující Husa za prokletého urputného kacíře. Pak spojiv se s Palčem štval proti němu a dolehal na jeho uvěznění. Později byl také hlavním svědkem proti Jeronymovi Pražskému. Dočkav se odsouzení Husa i Jeronyma, a nesměje se pro své nepřátelství k nim více do Čech vrátiti zemřel v Basileji na sněmě církevním.

Cedule, z lat. *schedula*, v staročeském právě list, zvláště právní, jichž byly rozličné druhy. **C. dílčí**, které při rozdělování pozůstalých statků dědicové dělali, a podle nich díly své brali. — **C. řezaná**, list na konci vyříznutý neb vystříhnutý, jehož při rozličných právních výkonech užíváno. — **C. zrádná**, spis neb list hanlivý, někomu na potupu složený (*libellus*, *Pasquill*). Skladatelé takových listů bývali velmi přísně trestáni.

Cedule dílčí viz Dílčí cedule.

Celští okněžnění hrabata, druhdy jedna z nejbohatších a nejmocnějších šlechtických rodin štýrských, původním jmenem pánové ze Sonneku. Do stavu hraběcího povýšen byl r. 1341 od císaře Ludvíka Bavorského Fridrich ze Sonneku, pán na Celi. Z rodu toho pocházela Barbora (v. t.), dcera Heřmana hraběte Celského a bána Charvátského, která se r. 1408 stala manželkou císaře Sigmunda. Bratr její Oldřich, okněžněný hrabě Celský, zavražděný 9. list. 1456 v Bělehradě spůsobením Ladislava Hunyadiho, byl poslední muž toho rodu, po jehož smrti připadla Cele následkem smlouvy císaři Fridrichovi III.

Celtes Konrad, vlastně Pickel, jeden z předních básníků latinských za časů obnovení klasických studií a spolu filolog latinský, narozen 1. ún. 1459 ve Vipfedě u Vircpurku, byl r. 1487 od císaře Fridricha III. za básníka korunován, konal cesty po Italii, Polsku, zemích českých a uherských, a zemřel 4. ún. 1508. Prahu musil 1491 na rychlo opustiti pro nešetrné úsklebky, jaké si dovolil o církevních obřadech strany podobojí a vůbec o mravech českých.

z Cimburka, pánové, náleželi k nejstarším a nejvzácnějším českomoravským rodům, užívajíce v erbu cimbuří, vymřeli však již v XVI. století. Z rodu toho pocházeli Mikeš Divůček z Jemnišť (v. Divůček) a slavný Ctibor Tovačovský z C. (v. Tovačovský).

Cisiojanus jmenovali staří slabiční kalendář, počítajíce slabiky na prsty, aby se dověděli, který svátek na kolikatou slabiku a na kolikátý den měsíce připadá. Jmeno své má od prvních dvou slov *cisio* (místo *circumcisio*) a *Janus* (místo *Januarius*). Jsou to latinské verše z pokažených slov beze všeho smyslu. České takové verše vyskytují se záhy, majíce smysl dosti srozumitelný.

Clemens 1) Václav, jeden z nejlepších latinských básníků své doby, narozen ku konci XVI. století v Žebráce, odkud i Žebrácký nazván, dosáhnuv hodnosti bakalářské v Praze vydal roku 1608 báseň *Homo redivivus per Theantropiam*, kterouž obrátiv na sebe veřejnou pozornost stal se vychovatelem rozličných šlechticů českých. Povýšen na hodnost mistra odebral se r 1616 s Jaroslavem Smiřickým na cesty, na kterých strávil celý rok. Co důkladný znatel hudby vydal na to zajímavé pojednání o tom, *jak se má básnictví k hudbě*, pak více básní latinských. Po bitvě Bělohorské ze země se vystěhovav po mnohém bloudění po světě usadil se konečně ve Švédsku, kde jej kancléř Oxenstierna laskavě přijal a dochoval až do smrti. Ani ve vyhnanství nepřestal pěstovati básnictví latinské, jmenovitě v básni *Gustavidos* opěvoval hrdinské činy Švédského krále Gustava Adolfa, dávaje při tom zhusta na jevo horoucí touhu po vlasti své. C. napsal též několik spisů v jazyku českém, mezi jiným *Threnus Bohemiae, toužebné a žalostné naříkání*, jejž vydal u vyhnanství. — 2) Adam C. v. Klement.

z Clussenberka, Martin a Jiří, znamenití kovolijci za Karla IV., slili r. 1373 pro hrad Pražský znamenitou jezdeckou sochu sv. Jiří bojujícího s drakem, dílo neocenitelné, jemuž podobného z toho věku není ani v Rakousku, ani v Němcích, ani ve Francii. Bližších zpráv o

bratřích těch nemáme. Od některých uvádějí se chybně pod jmenem Clussenbach, starší forma byla Clussenberch.

Codicillus (vlastně Knížka) z Tulechova, Petr, učenec a spisovatel český XVI. století, narozen 24. února 1533 v Selčanech, studoval v Praze a ve Vitemberce, dosáhl r. 1560 v učení Pražském důstojenství mistrovského, byl nějaký čas rektorem školy Chrudimské, načež stal se profesorem jazyka řeckého a mathematiky, 1584 proboštem koleje u Všech svatých, byl vícekráte děkanem fakulty filosofické, v letech 1583—80 rektorem university, a zemřel 26. říj. 1589. C. byl v rozličných oborech literárně činným: psal dobré básně latinské, českým jazykem modlitby a jiné spisy k duchovnímu vzdělání, vydal r. 1560 *Latinsko-český a německý vokabulář*, který ještě v XVII. a XVIII. století opět a opět byl vydán; hlavně však proslul svými kalendáři s prognostikami, svého času velmi oblíbenými, jež vydával od r. 1563 až do své smrti. Když však roku 1585 z nového kalendáře Gregoriánského vypustil svátek Jana Husi, musil za to trpěti nemalé útržky, ano složeny jsou naň potupné verše:

„Stal se Čechům protivný kus,
Vyletěla jim z Prahy hus,
Prodal ji mistr Codicillus."

Coepolla v. Eneáš Jan.

Cochlaeus Jan (vlastně Dobenek), narozen 1479 ve Vendelšteině u Norimberka, nejdříve děkan ve Frankfurtě, později kanovník ve Vratislavi, kdež zemřel 10. led. 1552, člověk jen prostředních schopností, ale slávy žádostivý, míchal se beze všeho povolávání do tehdejších veřejných jednání v náboženství co náruživý odpůrce reformace. Aby se i v učeném světě zaskvěl, sepsal též děje Husitův, k čemuž vypůjčil si množství rukopisů od Svatovítské kapitoly Pražské, které však netoliko nevrátil, nýbrž spálil, aby se srovnáním jich s jeho spisem poznati nemohlo, jak nevěrně a stranně jich užil.

Colens Jakub, narozen v Plzni 1566, stal se 1588 v Římě jesuitou, v Čechách kázal po 20 let, a sice drahný čas u sv. Jakuba v Praze, a obrátil výmluvností svou mnohé rodiny na katolickou víru. Šest let byv rektorem Krumlovské koleje musil r. 1618 k rozkazu direktorův s ostatními jesuity Čechy opustiti, kamž se však po bitvě Bělohorské zase vrátil. C. zemřel v Praze 1623. Přeložil do češtiny rozličné náboženské spisy.

Collinus z Chotěřiny, Matouš, učenec XVI. století, narozen 1516 v Kouřími, studoval ve Vitemberce pod Melanchtonem, kdež pobyl až do roku 1540, obdržel r. 1542 profesuru řeckých a latinských klasikův, založenou při vysokém učení Pražském od doktora France z Králové Hory, a získal si přízeň znamenitého mecenáše Jana z Hodějova, k jehož přímluvě také od císaře Ferdinanda I. povýšen jest do stavu šlechtického s predikátem z Chotěřiny. Dvacetiletým působením na universitě Pražské rozšířil C. znamenitě oblibu pro humanistická studia v Čechách. Zemřel 4. čna 1566 v tak zvané Andělské

zahradě v Jindřišské ulici (kde nyní stojí nový úřad poštovský), kterou mu byl příznivec jeho pan z Hodějova daroval. Řek Jakub Palaeologus postavil mu v Karolíně pomník. **C.** sepsal rozličné spisy latinské, mezi nimi četné básně, též mluvnici latinskou s výklady českými.

Colloredo Walsee, Rudolf hrabě, nar. 1585, rytíř maltézský, obdržel od císaře Rudolfa II., který byl jeho kmotrem, komturství Linecké, vstoupiv do služby vojenské účastnil se boje s Uskoky a postoupil za generála polního strážmistra. V 30leté válce bojoval slavně u Mantovy, Brodu a Lützova, a obdržel 1636 spolu s bratrem Jeronymem za služby, jež byl konal proti Valdšteinovi, panství Opočno. Napotom jmenován od Ferdinanda III. polním maršálem, 1637 velkopřevorem Strakonickým, a 1647 velícím generálem v Čechách. Když Švédové v červenci 1648 Prahu přepadli, podařilo se **C**-vi, jenž bydlel na Malé Straně v domě převorském, na loďce přeplaviti se do Starého města, i jal se všemi prostředky, které byly před rukama, Starého i Nového města proti nepříteli hájiti. Podporou statečného studentstva i obětovných měšťanů podařilo se mu všecky útoky nepřátelské odraziti, až prohlášení míru Vestfálského další válce konec učinilo. Rudolf **C.** zemřel 27. led. 1657.

Colonna z Felsu, panský rod v Čechách a v Slezsku usedlý, jehož původ, ač velmi pochybně, odvozován byl od Colonnů Římských. Zdá se, že přistěhoval se z Tirol. Roku 1575 byl Leonhard **C. z F.** a s ním celý rod do stavu panského v království Českém přijat. Od těch dob zmáhal se ten rod v Čechách, nabývaje rozsáhlých statků, ale zpoura českých stavů proti císaři připravila mu úpadek. Leonhard **C. z F.** (potomek svrchu jmenovaného) stál po dlouhou dobu mezi náčelníky strany protestantské, a působil jmenovitě co polní maršálek po boku hraběte Thurna ve válce proti Ferdinandovi II., padl však v šarvátce u Netolic 11. čna 1619. Statky jeho jsou po bitvě Bělohorské zabaveny, a rodina jeho k vystěhování ze země přinucena. Usadila se na to v Hořejším Slezsku, kde Kašpar **C. z F.** některé statky v držení měl a r. 1657 od císaře Leopolda do stavu hraběcího povýšen jest.

Conti Innocenc, z Římské rodiny knížecí (de Comitibus), sloužil co dobrovolník ve vojště císaře Ferdinanda III., přivedl r. 1648 v čas obležení Prahy od Švédů z Budějovic do Prahy posilu 500 mužů a 7 děl, a přispěl hlavně zkušeným řízením inžinýrských prací, jmenovitě při útoku nepřátel na Horskou bránu, kde je výbuchem svých podkopů odehnal, nemálo k obhájení města. Roku 1649 stal se generálem, ale papež Innnocenc X. povolal jej nazpět do Italie, kde bojoval nejprvé v papežském vojště, později ve službě Benátčanů v Dalmacii, a zemřel 1660 v Římě.

Corvinus v. Hunyadi.

Cosmas Pragensis v. Kosma.

Crimmitschau v. Křimačov.

Crato, vlastně Krafft, životní lékař císaře Maximiliana II., narozen 1519 ve Vratislaví, studoval nejprvé theologii ve Vitemberce, kde se spřátelil s Lutherem, pak lékařství v Padově, a stal se životním lékařem císařů Ferdinanda I. a Maximiliana II., kterýžto poslední jej povýšil na šlechtictví s predikátem von Kraftheim. Na Maximiliana působil C. ve prospěch protestantů, a jmenovitě trval v bližším styku s českými bratřími, kteří jako on blížili se více k švýcarským reformatorům, a horlivě se jich ujímal. Po smrti Maximilianově trávil C. ještě nějaký čas při dvoře Rudolfa II., načež se odebral do svého rodiště, kde r. 1585 zemřel. C. sepsal pohřební řeč na Maximiliana II., některé latinské básně, rozličná lékařská díla, a vydal *Luthers Tischreden*.

Crinitus (vlastně Vlasák) z Hlavačova, David, svého času na slovo vzatý básník latinský, narozen 10. srpna 15:3 v Nepomuku, studoval v Praze, podporován od Jana z Hodějova, stal se městským písařem v Rakovníku, byl od Maximiliana II. povýšen na šlechtictví s predikátem z Hlavačova a zemřel r. 1586. Sepsal veliké množství latinských básní, na mnoze příležitostních.

Crodel Jan Sigmund, český malíř, narozen 1650 v Plané, vzdělal se v umění svém bezpochyby ve vlasti, navštívil značnější města německá, usadil se na Pohořelci v Praze, a zjednav si pracemi svými čestné jmeno zemřel 11. dub. 1713.

Cropacius (Kropáč) Kašpar, básník latinský, narozen v Plzni na začátku XVI. století, vzdělal se na akademiích zahraničnych a proslul svým uměním básnickým v té míře, že r. 1560 korunován jest od Ferdinanda II. na akademii Vídeňské za básníka a nadán téhož roku spolu s bratrem svým Janem erbem šlechtickým. V posledních letech života svého byl radním písařem ve Stříbře a zemřel 13. ledna 1380 v Plzni. Sepsal mnoho krásných básní latinských, nejvíce obsahu náboženského.

Crugerius (Kruger) Jiří, narozen v Praze 1608, od roku 1625 jesuita, profesor a pak kazatel, zemřel r. 1671 v Litoměřicích. Sepsal *Sacerrimae memoriae regni Bohemia uti et nobilium ejusdem coronae pertinentiarum Moraviae et Silesiae*, kteréžto dílo v měsíce a dni rozděleno jest, z nichž část od ledna až do září vyšla za života spisovatelova, září a říjen po jeho smrti, listopad a prosinec teprv později od Balbina byly přidány. Více spisů zůstavil v rukopise.

Ctibor 1) Jan Jaroslav, ryjec český, ryl 1661 v mědi mapu království Českého. — 2) C. Tovačovský z Cimburka v. Tovačovský.

Ctirad v. Šárka.

Cúda (*judicium provinciale*), starodávní název soudů župních v Čechách, na Moravě i v Slezsku, kdež se udržely až do XVI. století, jsouce od Němců nazývány *Zaude*. Jejich pravomocnosti podrobeni byli všickni obyvatelé župy bez rozdílu stavu. Teprv za Přemysla Otakara I. počaly výsady duchovenstva a měst činiti rozdíl v příslušnosti

soudní druhdy všeobecné. U každé cúdy konán čtyrykráte do roka; vždy po několik dní, soud dvojí, **větší** a **menší**. Větší soud řídil **cúdař** sám, předsedaje vyšším úředníkům župním a dvanácti kmetům, jakož i zemanům též župy, mnoho-li se jich právě sešlo; na menším soudě seděl **komorník** s menšími úředníky a vládykami župními. Jednání bylo veřejné, a nalezáno za právo dle pravidel a obyčejů právních od starodávna zachovaných.

Cúdař, jinak **popravce** (*czudarius*, *judex provincialis*), **sudí**, po županu první úředník v župě. On vedl jednání při soudu větším a sídlil v hlavním místě župním s lidmi příslušejícími k úřadu jeho, kdežto župan a komorník s úředníky svými bydleli na hradě.

Cukr z **Tamfeldu**, starožitný druhdy rod šlechtický v Čechách, později hraběcí, nyní již vymřelý. Roku 1506 byl jeden mladík z rodu toho od rytíře Jana Kopidlanského zabit „ve freidu“ měst Pražských, načež když Pražané násilníka tohoto stíti dali, zvihl proti němu bratr sťatého Jiří Kopidlanský zášti krvavé a dlouholeté.

de Cusa Mikuláš, kardinál a učenec, nar. 1401 v Knesu v Trevírsku, stal se v Padově již r. 1422 doktorem práv, vstoupiv do stavu kněžského byl co arcijahen Lutišský přítomen na sboru Basilejském, odkud jej papež poslal do Cařihradu vyjednávat o spojení Řecké církve s Římskou. Navrátiv se jmenován jest kardinálem a biskupem Brixenským, a užíván co legát k rozličným poselstvím. Mimo jiné svěřeno mu 1452 vyjednávání s Husity. K tomu konci sešli se v Řezně kardinál **de C.** a Jan Kapistran s jedné, páni Aleš ze Šternberka a Jan Smiřický s druhé strany. Ale žádost Čechů, aby legát přišel do země a seznav poměry potvrdil Čechům arcibiskupa voleného a kompaktáty Basilejské, byla oslyšena; kardinál nechtěl ani disputovati s Čechy, ani sjeti se s nimi, leč by prvé skutkem dokázali ochotnost svou, odříci se všech svých zvláštností. Áčkoli pak německá knížata se vložili v tento spor, přece sjezd zamýšlený na 16. října 1452 v Chebu se neuskutečnil. **De C.** zemřel 11. spr. 1464 v Todi v Umbrii. Byltě on i výtečný mathematik, tvrdil 100 let před Koperníkem oběh země okolo slunce a prohlašoval za potřebnou opravu kalendáře.

Cyril (Kyrill) sv., prvotně **Konstantin**, apoštol Slovanů a domnělý vynálezce písma slovanského po něm nazvaného, narozen 827 v Soluni, kdež otec jeho postaven byl u vysokém úřadě. Obdržev doma pečlivé vychování dostal se záhy ke dvoru Cařihradskému, kdež co společník císařovice Michala měl za učitele Fotia, jehož návodem vysoce prospěl ve všelikých vědách. Stav se knězem zastával pak úřad knihovníka u sv. Žofie a vyučoval veřejně filosofii. V apoštolské horlivosti vydal se brzy na to k Saracenům, pak se starším bratrem svým Methodem k Chazarům, jež obrátil na křesťanství a u nichž nalezl tělo sv. Klimenta, kteréž odvezl do své vlasti. Zde připravoval se nyní k dílu apoštolskému mezi Slovany, jimž sestavil vlastní písmo a do jichž jazyka se jal překládati Písmo svaté a knihy bohoslužebné. Když pak bratr jeho Method r. 861 pokřtil Bulgarského krále Borise a národ jeho s pro-

spěchem na křesťanskou víru obracel, tu panovník moravský Rastislav obrátil se k císaři Řeckému Michalu se žádostí, aby též jemu poslal blahověsty jazyka slovanského povědomé. Císař vyslal na Moravu bratry C-a a Methodia, kteří tam r. 863 přišedše přinesli s sebou knihy slovanské, a živým slovem i zavedením bohoslužby v jazyku národním mnohem zdárněji působili v lid, než před nimi kněži němečtí slovanské řeči neznalí, a v krátké době celý národ na víru Kristovu obrátili. Ale závidějíce jim kněží němečtí žalovali na oba bratry v Římě, že rozšiřují bludné učení (neboť se byl nedávno patriarcha Cařihradský Fotius, C-ův někdejší učitel, odtrhl od Říma) a uvádějí do bohoslužby jazyk barbarský. Papež tedy povolal apoštolské bratry k sobě, kteří rozkazu toho poslechše dostavili se pospolu do Říma (867), kamž přinesli s sebou tělo sv. Klimenta. Očistivše se od nářkův, jimiž je němečtí biskupové byli osočili, vymohli na papeži Adrianu II. dovolení, že smějí v bohoslužbě užívati jazyka slovanského, i měli se státi prvními biskupy nové církve. Ale C., jenž výmluvností vynikaje všecku obranu sám byl vedl, zmožen mnohými pracemi roznemohl se, a cítě brzký konec života svého uchýlil se do kláštera, kdež zemřel 14. ún. 869, a pochován jest s velikou slávou v chrámě sv. Klimenta. Památku jeho slaví církev zároveň s památkou bratra jeho Methodia 5. července. Mezi nejstaršími památkami literatury starobulharské zachovaly se též některé spisy připisované sv. C-u.

Cyrilica, kyrilice, slove písmo slovanské, domněle od sv. Cyrila vynalezené, které, dokud liturgie slovanská v Čechách trvala, i zde v užívání bylo.

Č.

Čabelický ze Soutic, staročeský rod vládycký, r. 1629 do stavu panského povýšený. Z rodu toho proslul Jan Č. ze Soutic, jeden z mužů, kteří po ukončení válek husitských snažili se opět upevniti žádoucí mír v Čechách. Co přítel pana Hynce Ptáčka z Pirkšteina byl 17. bř. 1440 na sněmě v Čáslavi spolu s tímto za hejtmana kraje Čáslavského vyvolen. Ptáček ustanovil jej před smrtí svou († 1444) poručníkem svých nezletilých dětí a správcem rozsáhlých statků. V letech 1444—54 byl Č. nejvyšším mincmistrem. Pomáhav Jiřímu Poděbradskému r. 1448 dobyti Prahy byl mu, když r. 1452 za správce království Českého vyvolen byl, k radě přidán. R. 1454 byl Č. sám pátý členem komise, zřízené aby registrovala a zkoušela zápisy na statky někdy církevní a klášterní, které ve válkách husitských od rozličných osob mocí rozchváceny aneb od císaře Sigmunda v jistých sumách zastaveny byly. Posledně připomíná se Jan Č. r. 1463. Mnoho členů toho rodu účastnilo se stavovského povstání proti Ferdinandovi II., a pozbyvše statků svých vystěhovali se z vlasti. Z těch, kteří císaři věrni zůstali, povýšeni jsou Václav a Vratislav Č-čtí ze Soutic r. 1626 do stavu svobodných pánů. Václav Č., jsa ve vojenské službě císařské,

postřelen byl r. 1648 při obležení Prahy od Švédů, následkem čehož zemřel 1. list. téhož roku a jest pochován v kostele Týnském, kde až do naší doby zavěšen byl krunýř jeho nad kazatelnou. R. 1652 také Šebestián Č. ze Soutic, hejtman kraje Vltavského, povýšen jest do stavu svobodných pánů, roku pak 1682 Václav Karel svobodný pán Č. ze Soutic do stavu hraběcího.

Čadecký z Chotěšova, Ferdinand, mathematik a hvězdář, též ryjec na slovo vzatý, řeholník premonstráckého kláštera v Zabrdovicích u Brna, žil na konci XVII. a v XVIII. století. Roku 1715 ustanovil polární výšku Brna a sám o tom zhotovil rytinu v mědi. Od něho jsou první kalendáře Brněnské.

Čapek 1) Jan, farář Klatovský, později na Táboře náčelník strany výstřední, účastnil se 14. čce 1420 bitvy na Žižkově u Prahy, v níž vojsko císaře Sigmunda na hlavu bylo poraženo, i složil hned po ní píseň *Dítky, Bohu zpievajme*, která zpívána při procesí, jímž Pražané vítězství to slavili. Když potom roztržka mezi Prahou a Táborem více se šířila, náležel Č. spolu s Mikulášem z Pelhřimova, Korandou, Markoltem ze Zbraslavic a Martinem Houskou řečeným Loquis k ustanovitelům nauky táborské, a není pochyby, že články, které u Pražanů budily největší pohoršení, hlavně jej a Loquise za původce měly. Cokoliv psal, ve všem jevila se prudká výstřednost. O jednom jeho traktatu dí Příbram, že plnější jest krve než rybník vody. — 2) Jan Č. ze Sán, jinak Hukvaldský, vůdce Sirotků ve válkách husitských, bojoval 1427 se Slezany, od nichž jest u Náchoda do zálohy vlákán a 9. srp. s velikou ztrátou poražen. Roku 1431 účastnil se s oběma Prokopy výpravy na Slovensko; když však po dobytí Nitry Prokop Veliký pro vzniklé nevole od ostatního vojska odtrhl, Sirotci, nepříznivým počasím souženi, po deset dní (9—18. list.) útoky Uhrů odrážeti musili, až konečně porazivše Uhry u Jihlavy s tíží a mnohou škodou do Moravy se navrátili. Po sněmu Kutnohorském vydali Č. a Otík z Lozy 8. září 1432 jmenem všech Čechů podobojích list odpovědný řádu křižovníků pruských ku pomoci králi Vladislavu Polskému. I vytrhl Č. skutečně r. 1433 do zemí pruských, a spojiv se s vojskem polským dobyl dvanáctera měst, a plené a pále dostal se až ku břehu mořskému. Zde pasováno ke dvěma stům bojovníků na rytířství, a mnozí nabírali sobě vody mořské do láhví, jež potom do Čech na památku sobě přivezli. Na tom tažení Č. všecky zajaté Čechy, kteří křižovníkům sloužili, kázal upáliti. Po skončené válce vrátil se Č., hojně od krále Polského obdařen, mezi jinými též živým velbloudem, se zástupy svými do Čech a připojil se k Táborům Plzeň oblehajícím. Později odebral se do Prahy, kdež při dobytí Nového města (6. kv. 1434) od vojska šlechtického přišel o značnou část svého statku. Potom účastnil se Č. bitvy u Lipan, a jeho předčasnému útěku na Kolín dávána vina porážky Táborů. Na sněmě svatojanském v Praze (24. čna) poddal se Č. obecnému míru, i jest na to zvolen mezi posly k císaři Sigmundovi do Řezna, kdež ukazoval se k žádostem císařovým povolným. Po smrti Sigmundově

přidal se Č. ke straně Albrechtovi odporné, roku pak 1442 sloužil v Uhřích za mzdu Polákům, načež dále se v dějinách nepřipomíná.

Čarodějnice, čarodějka (srov. Čáry), žena, která dle domnění pověrčivých lidí pomocí ďáblovou působí věci nadpřirozené, lidem škodíc. Víra v č. stopovati se dá téměř u všech národů do nejdávnějších dob. Dle pověry západních Slovanů a Němců scházejí se č. v jisté dni za noční doby na sněmy, které se na křižovatkách aneb vrších k tomu ustanovených odbývají, jedouce povětřím na chvoštěti neb pometle. Zdá se, že tyto pověsti mají základ svůj v pohanských obřadech náboženských, které se vykonávaly nočního času na místech vyvýšených, což kněží křesťanští prohlašovali za obcování s ďáblem, z jakého skutečně č. byly obviňovány. Proti takovým zbytkům pohanství, a jmenovitě také proti č-cím kníže Břetislav II. přísné zákony vydal. Č. staly se čím dále tím více postrachem pověrčivého lidu, a přišla-li některá žena (což se zvláště stařenám stávalo) do podezření že čaruje, odsouzena jest veřejným míněním a stíhána soudně. U nás ve středověku ponořovali takové podezřelé osoby do vody; potopila-li se, uznána za nevinnou, plovala-li po vrchu, považována za č-ci a mučena tak dlouho, až se k tomu sama přiznala, načež upálena jest. Obzvláště květly hrdelní soudy nad č-mi v XVI. a XVII. (u nás po bitvě Bělohorské), ba až do polovice minulého století.

Čarodějník, nápodobně jak čarodějnice muž, který pomocí ďábelskou nadpřirozené věci působí, pročež, co o vyšetřování čarodějnic řečeno, i tuto platí. Dle pověry národní obírali se čarodějnictvím nejvíce katové, pohodní, myslivci, ovčáci, rybnikáři, staří vojáci a žebraví chodcové.

Čáry, čarování, domnělé umění, pomocí ďábelskou působiti věci nadpřirozené. Jmeno zdá se pochoditi od slova čára, a čarovati znamenalo původně asi tolik co psáti. Za starodávna, dokud umění písma bylo vzácné, považováno za něco tajemného, i kladen do něho význam kouzel, odkud čáry dělati znamenalo tolik co kouzla tropiti.

Čáslav, někdejší krajské město ve východních Čechách, původně hrad župy Čáslavské, byla již za Přemysla Otakara II. ohraženým městem královským, ve válkách husitských stála věrně ke straně táborské, a odbývány tu v té době některé důležité sněmy a sjezdy, zejmena r. 1421 a 1441. Na sněmě prvně jmenovaném usnesli se Čechové nemíti již Sigmunda za krále, pokud by pak nového krále nebylo v zemi, zvolili dvacet osob za prozatimné vladaře zemské, z panstva zejmena Oldřicha z Rožmberka, Čeňka Vartemberského, Hynka Krušinu, z Pražanů čtyry nejpřednější měšťany, z bratrstva táborského Žižku. V Č-i pochován r. 1424 slepý vůdce Táborů Žižka, u Přibislavi zemřelý, v chrámě farním. Na sněmě r. 1441 v Č-i odbývaném umluven mír zemský a mistr Jan Rokycana přijat za nejvyššího správce duchovenstva pod obojí. Za Ferdinanda I. byla Č. mezi městy králi odpořilými, obdržela však po skončené válce úplnou milost. Též proti Ferdinandovi II. přidržela se odbůjných stavů, začež potrestána jest zbavením všech statků a výsad, které jí však Ferdinand III. částečně vrátil. Náhrobek Žižkův dal Fer-

dinand II. po bitvě Bělohorské z kostela vyhoditi. V 30leté válce byla Č. od Švédů několikráte vydrancována, z čehož se dlouho nemohla zotaviti.

Čáslavská župa, prostíravší se od hranic až k Labi, v šířce pak od horní Sázavi až k rozhraní řek Doubravice a Chrudimky, byla s veliké části pokryta lesem, a tvořila spolu se župami Chrudimskou a Vratislavskou na počátku XIII. století údělné knížectví Děpolticů v (v. t.).

z Častolovic, Půtové, rodina česká v dějinách XIV. a XV. století proslulá, z níž vynikl nad jiné Půta III. z Č., který r. 1417 měl nějaké záští s králem Václavem IV. a ukázal se napotom co horlivý katolík a přívrženec krále Sigmunda. R. 1421 (3. ún.) dobýval Chotěboře na Táborech, a v říjnu téhož roku pomáhal Slezákům do Čech vpadlým zemi hubiti; 27. srp. 1423 vskočil s Janem Městeckým do předměstí u Králové Hradce a vypálil ulici Křižovničí; ochotně propůjčil čeleď svou straně Korybutově ku vpádu do Prahy (6. září 1427); v dubnu 1428 hájil města Nisy proti Husitům. Sigmund užíval ho co posla při vyjednávání s Čechy na sněmě Čáslavském r. 1421 a na sněmích Pražských r. 1423 a 1434; r. 1429 meškal Půta při dvoře Sigmundově v Prešpurce. Za tolikeré služby zapsal mu Sigmund v rozličných dobách knížectví Minsterberské, Kladsko i četné jiné statky do zástavy, a dovolil mu v Kladsku minci raziti. Půta zemřel r. 1435 v Prešpurce co poslední muž svého rodu.

Čečelický z Rosenvaldu, Jan Maximilian, primator Pražský, umění velice milovný, majetník nákladnického domu u Pšeničků na Starém městě Pražském, zasedal od roku 1685 v radě, po smrti primatora Jana Sachse svěřena mu od místodržitetství r. 1698 prozatimní správa záležitostí obecních, ale ještě téhož roku byl cís. resolucí ustanoven definitivně primatorem, a spolu jmenován vrchním strážmistrem nad sbory měšťanskými. Roku 1699 povýšen byl na šlechtictví, ale zemřel již 25. října téhož roku, zanechav po sobě velikou sbírku obrazů, mezi nimiž zvláště mnoho krajin.

Čech, jmeno domnělého praotce Čechů, od někož národ i země, do které se s čeledí svou z Velikého Charvatska „přes tři řeky“ přistěhoval, název vzali. Tak zní obecná pověst, o které již v nejstarší památce písemnictví Českého, *Rukopise Zelenohorském* čili *Libušině soudu*, zmínka se činí, a kterou i Kosmas a Dalemil uvádějí. Ačkoliv Dobrovský nechce připustiti osobu Č-a, vykládaje jmeno národu Českého etymologií až příliš nucenou, není příčiny, proč bychom měli pověst o Č-ovi zavrhovati, nebo neodporuje žádnému historicky stvrzenému ději, a rozšířenost její po celém národě od nejstarších dob nemálo na váhu padá.

Čechové, národ náležející k západní větvi Slovanů, jenž odvozuje jmeno své od Čecha, který asi v V. století přišel z Velikého Charvátska (což se na nynější Polsko vykládá) „přes tři řeky“ do země po něm Čechy nazvané, s četnými zástupy slovanskými a ji lidem svým osadil. Nejprvé zastavili se na hoře Řip řečené, uprostřed veliké roviny při Labi, odkud viděti jest daleko široko. Dělíce se na rozličné

5*

kmeny rozdělili zem mezi sebou, tak že každý kmen bydlel pro sebe v jedné krajině. Uprostřed na levém břehu Labe a po obou stranách Vltavy a Mže (nynější Berounky) osadil se hlavní kmen Čechů, jehož jmenem nazýval se i celý národ. Od nich na východě usedli Zličané, na severozápadě bujní Lučané, od těchto na východ po obou stranách Labe Lemuzi, dále na východ Pšované, ještě dále za nimi na hořejší Jizeře až ku pomezí zemskému Charváti, v nejjižnější části země Doudlebi, a tak v jiných krajinách jiní kmenové, jichž jmena přišla v zapomenutí. Lid ten nově přistěhovalý byl především orby milovný, tedy zvyklý tiché a plodné práci, chrabrý sice, ale nevyhledávající bojů, než hájící hlavně jen jmění a půdu svou. Když Č. do země přišli, nebyli národ mnohočetný, ale při pokojné živnosti množili se hojně a naplňovali zemi vždy hustšími bydlišti. Přebývali ve stavěných příbytcích, každá rodina nejraději uprostřed svých polí; poněvadž pak rodiny obyčejně, i když se již rozmnožily v četná příbuzenstva, zůstávaly pohromadě a nedělily se o zemi, vznikly tudy vesnice přistavováním nových obydlí. Na rozvětvení národu v kmeny a kmenů v příbuzenstva čili rody tohoto spůsobu zakládalo se celé státní zřízení starých Čechů. Každý rod, zůstávající v nedílnosti půdy, kterou vzdělával, volil sobě starostu čili v l á d y k u, který mu byl jako společným otcem, spravoval jmění a nařizoval vše, čeho bylo potřebí. Taktéž zase každý kmen měl nad sebou svého vojvodu neboliž l e c h a, a vojvoda hlavního kmene, totiž Čechů v užším smyslu, byl nejvyšším vojvodou čili knězem neb k n í ž e t e m celého národu. Důstojenství lechů a knížat náleželo dědičně jistým rodinám, od dávna nanejvýše váženým, tak že jen z nich voleni byli od národu. Každý kmen, který se rozmnožil u větší počet, býval však rozdělen na více krajin čili ž u p, nad nimiž knížata neb vojvodové ž u p a n y co své úředníky neb náměstky ustanovovali. V čas míru byla hlavní péče veřejné moci v vykonávání spravedlnosti. Nejvyšším soudcem v národě byl kníže, vojvoda soudil ve svém kmenu, župan ve svěřené sobě župě. Menší věci nebyly však řízeny veřejnou mocí, nýbrž zůstaveny rodinné moci vládyk. Z těchto požívali přirozeným spůsobem největší vážnosti ti, kteří spravovali rody nejvíce četné a vládli tím samým také rozsáhlejším statkem. Bylit rodové o více stech ano i tisících osobách, kteří sídlili po více vsech a vždy trvali ve spolku. Hlavy takových rodin byly nejstarší šlechtou v zemi, která, jak se zdá, dosti záhy dědičnosti nabyla. Soudy konaly se veřejně ve shromážděních lidu, to jest na sjezdech župních a sněmích zemských, ve kterých se účastnil každý muž svobodný. Ze sněmů a sjezdů vycházely rovněž všeliké zákony dle usnešení mezi knížetem neb vojvodou a lidem jeho. Knížeti po boku stál sbor k m e t ů, mužů moudrostí a zkušeností slynoucích, obyčejně v počtu dvanácti, kteří bývali voleni na sněmích z nejčelnějších lechů a vládyk doživotně. V čas vojny byl kníže nejvyšším vůdcem národu; vojvodové a županové vedli lid svých žup, a každý byl povinen na zavolání od nich vyšlé postaviti se pod jejich prapory k obraně země. Proti vpádu nepřátelskému

chránil zem předně hustý les, který pokrýval hranici zemskou skoro všude na více mil šířky. Všecky brány zemské, to jest cesty tím hvozdem do země vedoucí, byly opevněny zásekami a pilně střeženy. Uvnitř země pak byly četné hrady, vystavěné v pevném položení, obyčejně na skrovné výšině při vodách a též v lesích, dosti prostranné, aby se obyvatelé ze vsí mohli do nich utéci s rodinami a věcmi a tudy zachrániti se na čas. Každá župa měla obyčejně jeden takový hrad, vystavěný a udržovaný obecným nákladem i dílem, V čas míru přebýval v něm župan s jiným pomocným úřednictvem a brannou čeledí, která sloužila za nástroj moci výkonné; též vojvodové a knížata mívali v nich své příbytky a drželi v nich sněmy a soudy. Poněvadž pak na těchto hradech byl střed veškerého veřejného života, táhl se k nim také nejvíce obchod a průmysl, i vznikala při nich otevřená podhradí, kde se odbývaly trhy a usazoval se lid, živící se řemesly a všelijakým uměním. Takový byl první původ českých měst. Náboženství Čechů, jako jiných slovanských národů, záleželo v tom, že věřili v jednoho neviditelného boha, vládnoucího nebem i zemí, vedle něho však v rozličné vyšší bytosti smyšlené, dobré i zlé, vládnoucí všelikými silami přírody. Dobré nazývaly bohy, zlé běsy. Co vládce hromu a blesku nazýván byl nejvyšší bůh Perun. Svaroh byl bůh světla, Stříboh bůh větrů, Veles ostříhatel dobytka, Živa bohyně úrody polní, Vesna mladosti, Mořena smrti. Víly a rusalky přebývaly ve vodách, polednice na stromích; každá hora, každá skála, každý pramének, potůček, háj měl svého bůžka, každá rodina své šotky, skřety čili dědky strážné. Modloslužby konaly se na horách a v hájích posvátných; tam chodívali Č. v soumrak, klaněli se obrazům bohů a pálili oběti. O duších lidských věřili že jsou nesmrtelné; těla zemřelých spalovali nebo pochovávali v polích, v lesích neb na rozcestích. Popel spálených mrtvol zakopávali v hliněných nádobách, přikládajíce k nim nejmilejší věci zemřelého. Nad hrobem slavili trizny, tančíce, zpívajíce a oběti bohům podzemským činíce, aby byli zemřelému milostivi. Kněží chovali nauku o náboženství dle starodávných podání, uměli psáti jistým písmem, a měli rozličné jiné známosti, jmenovitě lékařské. K stavu jejich počítali se také čarodějníci a hadači, kteří konali rozličné pověry. — Z těchto starých Čechů, když později přijali křesťanství, vyvinul se národ statečný a vysoce vzdělaný, v kterémžto posledním ohledu překonal všecky ostatní národy slovanské, i hrál svým časem vynikající roli v Evropě. Záhy počali Č. pěstovati národní literaturu, jejíž počátky sáhají do pohanské doby, z níž zachovaly se nám některé převzácné památky, jako jsou *Libušin soud* a některé básně *Rukopisu Kralodvorského.* Jazyk jejich zpanile vzdělaný, stal se během času i písemním jazykem slovanských kmenů na Moravě a s části též v Slezsku, pročež všecky tyto kmeny počítány k Čechům ve smyslu širším. Politické dějiny národu Českého a státu od něho založeného podány přehledně v článku Čechy.

z Čechtic Bohuslav, spisovatel český XVI. století, od něhož na-

chází se v Jeně rukopis s obrázky (118 listů ve fol.), sbírka to spisů starších, mezi nimiž jest 16 listů, obsahujících *život a psaní Jana Husi.*

Čechy, hlavní sídlo národu Českého a hlavní země státu od něho založeného, od XIII. století království, země vším požehnáním přírody oplývající, uprostřed Evropy položena a kolem horami jako hradbou nějakou obtočena, měla za nejstarší obyvatele keltické Boje, po kterých až dosavad má latinské jmeno *Bohemia* (*Bojohemum*) a německé *Böhmen* (*Böheim*). Tito Bojové přistěhovali se dle staré pověsti do Čech 600 před Kristem pod vůdcem Sigovesem z Galie, a zůstali tu osedlí až do příchodu Markomanů, národu německého, kteří prý vedením Marbudovým asi 12 let před Kristem do země vpadše Boje dílem vyhubili, dílem vypudili, a co jich v zemi zůstalo, sobě podmanili, tak že napotom s nimi splynuli. Markomané pak panství sobě v těch krajinách osobené podrželi až do V. století, vedše mnohé války s Římany, až konečně v proudu velikého stěhování se národů utonuli a jmeno jejich více se nepřipomíná Ale všecka tato udání jsou velice pochybná, ačkoliv nelze upírati, že před příchodem Slovanů do Čech země tato měla ovšem obyvatele neslovanského plemene, což dosvědčují jednak četná místní jmena neslovanská (Labe — Alb, Vltava — Fuldaha, Jizera — Isera, Říp — Rip), jednak hojně vykopávané věci starožitné, o nichž dokázáno jest, že náleželi národu neslovanskému, beze vší pochyby keltickému. Vlastní dějepis Čech počíná teprv přistěhováním se do země Slovanů pod vůdcem Čechem, od kteréž doby osudy země s osudy národu v ní obývajícího, od něhož nové jmeno přijala, v jedno splývají. Zde může podán býti toliko stručný všeobecný přehled dějin českých; podrobnější o nich vypravování odkázati jsme musili k jednotlivým speciálním článkům, jmenovitě k životopisům panovníků. — Nejstarší dějiny české za doby pohanské zastřeny jsou vždy ještě rouškou mlhavou, z kteréž vystupují pouze jednotlivá jmena: Samo Avarobijce, Krok, Libuše, zakladatelkyně Prahy, Přemysl, praotec slavné dynatie, a řada dalších panovníků, za nichž Čechové bojovati musili s německými svými sousedy Durinky a Franky, kterým se také statečně ubránili. O těch bojích ale zachovaly se více jen pověsti nežli bezpečné historické zprávy; tyto počínají teprv s obrácením národu na víru křesťanskou. První křesťanský panovník český byl kníže Bořivoj, který s manželkou svou sv. Lidmilou a nejbližšími nástupci svými pečoval horlivě o pokřestění lidu. První křesťanská doba jim zahájená plna jest bojů vnitřních a více méně šťastného zápasu se sousední říší Německou, jejíž panovníci usilovali všemi prostředky o podrobení sobě Čech. Z toho nebezpečenství Čechové vyvázli na začátku XIII. století, kdež pod mocnými dědičnými králi provozovali sami rozhodný vliv na seslabené Německo a šířili své panství daleko za hranice země. Z těch králů vyniká nad jiné veliký Přemysl Otakar II., který k dědičným zemím svým připojil Rakousy a všecky země od těchto na jih ležící až k moři, a jehož syn Václav II. pa-

noval i v Polsku, ano též Uhrům dal krále v osobě svého syna. V té době stala se valná proměna ve vnitřním řádu země: do Čech tiskl se mocně feudalismus německý na ujmu svobody národu, a do měst dle práva cizího vysazovaných se hrnuli Němci na ujmu národnosti české; při samém dvoře převládal duch a mrav německý. Po vyhynutí dynastie Přemyslovské, krátkém panování prvního Habsburka Rudolfa a ničemné vládě Jindřicha Korutanského, zaujala trůn český nová dynastie Lucemburská, jejíž první panovník, Jan Slepý, při všem nehospodářství svém rozšířil valně hranice říše a sebe rytířskou udatností proslavil, syn pak jeho, otec vlasti Karel, Č. na nejvyšší stupeň blahobytu a slávy povznesl. Za něho zobecněl název „koruna Česká", jímž rozuměn soubor všech zemí k říši české náležejících, a národ Český, jemuž i vysoké učení v Praze založil, držel v každém ohledu přednost mezi národy evropskými. Ale neblahé roztržky nábožensbé, vzniklé za jeho syna Václava IV. následkem reformatorské činnosti Jana Husi a jeho upálení v Kostnici, zmařily namnoze utěšený rozkvět země. Z válek husitských na to následujících vyšli sice Čechové co vítězi nad polovicí Evropy a povznesli národnost svou k výhradné platnosti v zemi, ale národ sám byl v lůně svém rozdvojen a lid obecný upadl v nevolnictví. Ještě jednou se zaskvěla sláva českého jmena za výtečného Jiřího Poděbradského, který po vymření dynastie Lucemburské a krátkém panování dvou Habsburků, Albrechta a Ladislava, co vyvolenec národu na trůn dosedl; ale za nástupců jeho, slabých Jagailovců Vladislava a Ludvíka, kteří také v Uhřích panovaly, dosáhla spupnost a bezuzdnost vyšších stavů tak vysokého stupně, že všecky svazky veřejného pořádku rozpoutány jsou a stát český v úplném rozkladu se nacházel. Bylo potřebí železné ruky Ferdinanda I., kterým rod Habsburský potřetí a na vždy povolán jest ku panování v Čechách, držeti na uzdě nepokojné tyto živly, z čehož přirozeným spůsobem vyvinovala se vláda obsolutní. Proti té národ mravně skleslý a v sobě nesvorný nadarmo se zpíral, až po nezdařilém pošetilém pokuse, zbaviti se jí pomocí cizí, porážkou Bělohorskou přiveden jest hmotně i mravně na mizinu. Od té doby splynuly Č. s říší Rakouskou, a za panování Marie Teresie, poslední ratolesti domu Habsburského, odstraněn i poslední stín samostatnosti Čech zrušením úřadu zvláštního nejvyššího kancléře českého. — Objem země České byl původně mnohem rozsáhlejší než nyní, i sáhala na všech stranách přes nynější hranice. Na východě zajisté patřilo k Čechám nejenom nynější Kladsko co zvláštní župa, nýbrž i další pruh země nyní slezské, jmenovitě Schönberg, Vambeřice (*Albendorf*), Bärtelsdorf, Fridland, Waltersdorf a Trautliebendorf. Na jihu patřila k Čechám Vitoraz (*Weitra*), nyní v Rakousích, která s okolní krajinou tvořila zvláštní župu. Na západě nejen okolí Chebské, nýbrž i Vunsídly, Valdsasy, Tirschenreut a Bernov až do XI. století k Čechám náležely, a ještě mnohem později sáhala župa Domažlická do nynějších Bavor. Od XI. až do XIV. století patřila i jižní Lužice bezprostředně k Če-

chám. Vůbec sáhalo v XIII. století severní pomezí české mnohem dále než nyní, a jmenovitě Kámen Královský, Rateň a Zavidov (*Sayda*), počítaly se k Čechám. Ty všecky krajiny během času rozličným způsobem jsou odcizeny od Čech, jejichž nynější hranice úplně teprva v našem století se ustálily.

Čejka z Olbramovic starodávní rod šlechtický, někdy v Čechách a na Moravě usedlý a v dějinách českých často připomínaný. Rod ten objevuje se ponejprv ku konci XIV. století, a zmohl se během času na četné statky, které však po Bělohorské bitvě s veliké části ztratil. Toho času byl rod Č-ků rozdělen na větev českou a moravskou, z nichž onano brzy se zotavila a r. 1631 byla povýšena do stavu panského.

Černice, něm. *Schwarzenberg*, město v saském Rudohoří původu slovanského, kde již v X. století hrad téhož jmena se připomíná, který byl později sídlem jisté panské rodiny české, Reussům příbuzné. R. 1433 dobyto jest město od Husitů. Panství Č-ské zahrnovalo též okolí nynějšího Blatna a Božího Daru v Čechách, a bylo, když vévoda Saský Albrecht Srdnatý Zdenku, dceru krále Jiřího, za manželku pojal, této se zámkem Lautersteinem za věno dáno. Albrecht zastavil je r. 1488 pánům z Tetova, od nichž je vykoupil kurfiršt Jan Fridrich r. 1533. Smlouvou, uzavřenou v Praze 14. říj. 1546 mezi králem Ferdinandem I. a Moricem vévodou Saským, byla jižní část panství Č-ského s okolím Božího Daru a Blatna postoupena koruně České.

Černín z Chudenic, starobylý šlechtický rod český, větev Drslaviců, jehož první známý předek byl 1) Č., nejvyšší komorník království Českého (1205—12), dříve horlivý stoupenec Přemysla Otakara I., který jej však později z neznámé příčiny ze země vypověděl a statků zbavil, tak že rod jeho potom do stavu rytířského sestoupil. Predikátu s Chudenic dostalo se rodu tomu od hradu tak nazvaného, jejž vystavěl jeden člen jeho v polovici XIII. století. Č-ové rozdělili se potom na více větví. Patrněji vystupují v dějinách českých ještě: 2) Diviš Č., purkrabí hradu Pražského, jenž byl mezi šlechtici r. 1621 na Staroměstském náměstí v Praze pro zpouru sťatými. — 3) Heřman Č., mladší bratr předešlého, narozen okolo r. 1573, jenž vydal se r. 1598 s Krištofem Harantem z Polžic a Bezdružic, (jehož vdovu Salomenu potom za manželku pojal,) na cestu do východních krajin. Navrátivšího se povolal císař Rudolf II. do tajné rady, a r. 1607 povýšil jej do stavu panského. Za císaře Matiáše stal se Heřman Č. hejtmanem starého města Pražského a r. 1616 vypraven jest s poselstvím k sultanovi do Cařihradu. Za Ferdinanda II. byl r. 1618 od zpurných stavů za psance vyhlášen a statků zbaven, bojoval pak na Bílé Hoře a roku 1623 vzal město Žatec a zajal saskou posádku jeho. Slouživ na to ve vysokých úřadech zemských jest r. 1645 povýšen na hraběte a podruhé poslán do Cařihradu. Vrátiv se odtud postupoval výše v důstojnostech, a zemřel 7. bř. 1651 co nejvyšší hofmistr král. Českého, založiv dříve ze statků svých rodinný fideikomis. Heřman Č. sepsal jazykem českým *Poselství do Konstantinopole*, v němž líčí příběhy své druhé

cesty k sultanovi. — 4) Heřman Jakub hrabě Č., držitel fideikomisu, nejvyšší purkrabí král. Českého, obdržel s chotí svou Marií Josefou Slavatovnou panství Jindřichohradecké. — Syn jeho 5) František Josef hrabě Č., dvorský sudí král. Českého, byl r. 1716 jmenován dědičným číšníkem král. Českého, vystavěl krásný palác na Hradčanech a obdržel povolení, aby vždy hlava rodu Č-ského psáti se směla „vladař domu Chudenického a Jindřichohradeckého."

Černoboh, to jest černý, tmavý bůh, protivník Bělboha, u starých Slovanů (nepochybně též u pohanských Čechů) za původce všelikého zlého jmín; jinak slul i Čert.

Černobýl Mikuláš, jinak Artemisius, narozen 1495 v Žatci, studoval ve Vitemberce, kdež stal se r. 1518 mistrem svobodných umění, byl po svém návratu nejprvé rektorem školy městské, pak písařem městským, později radním a konečně primasem, v kterýchžto úřadech si všeobecnou vážnost získal, tak že i často k vyřizování zemských věcí byl povoláván. Jmenovitě byl 1526 mezi voliteli krále Ferdinanda I. Obezřelostí a neobyčejnou výmluvností svou několikráte utišil zbouřené mysli spolusousedů svých, zvláště r. 1530 při útoku na Židy, za kterouž výtržnost i Žateckým na králi odpuštění vymohl. Roku 1547, když Žatec pro účastenství ve zpouře stavovské od Ferdinanda I. přísně trestán byl, vypovězen Č. ze země, leč úmluvou mocných přátel dosáhl odpuštění, dosedl na předešlý svůj úřad a býval i dále účasten sněmů a jednání veřejných. Č. zemřel 14. ún. 1556. Od něho zachován nám spis *Zpráva pánům, kterak statek svůj i úředníky své říditi, též také úředník kterak se jedenkaždý při svém úřadě zachovati má*, jejž 1587 vydal Daniel Adam z Veleslavína.

Černohorský Bohuslav, slavný hudebník český, z Nimburku rodilý, vstoupil do řádu minoritů, stal se ve Vlaších mistrem v hudbě a ředitelem kůru v Padově, později u sv. Jakuba v Praze, a zemřel 1. čce 1742 na cestě z Říma v Štýrském Hradci. Č. byl svého času téměř nejslavnějším hudebníkem českým, obzvláště na varhany, a učitelem Josefa Segra. Jeho skladby hudební zničeny jsou na větším díle požárem, který r. 1754 klášter minoritů v Praze zasáhl.

Černokněžník, něm. *Schwarzkünstler*, středolat. *negromanticus*, čarodějník, jenž dle pověry lidu provozuje umění své pomocí černé knihy, obdržené od Čerta, jemuž se byl zapsal. V národních pověstech slovanských, zvláště pak v českých, hrají Č-níci velikou roli. Patrně jest to pozůstatek pověr pohanských.

Černovický Jan, též *Sequenides* zvaný, na slovo vzatý básník latinský, narozen 1569 v Černovicích v Bechyňsku, měšťan a radní Starého města Pražského, přijat za strýce erbovního od Jana Libockého z Libé Hory, načež sám z Libé Hory se psal, musil se r. 1627 pro náboženství vystěhovati, a zemřel u vyhnanství. Z četných jeho básnických prací latinských jmenujeme epos *De bello pannonico*, v němž opěval válku císaře Rudolfa II. s Turky a které r. 1619 tiskem vydal a Fridrichovi Falckému věnoval.

Černý 1) Jan, zván Niger, slavný lékař český, narozen v druhé polovici XV. století v Prostějově, horlivý člen jednoty bratrské, usadil se r. 1490 v Litomyšli, kdež brzy co lékař proslul daleko široko, i stal se zdravotním rádcem pana Viléma z Pernšteina, jejž dovedl nakloniti jednotě. R. 1501 vystěhoval se Č. z Litomyšle, prodav dům svůj Martinovi Kabátníkovi, a usadil se v rodišti svém Prostějově, kde sláva jeho co výtečného lékaře neméně se rozhlásila, i stal se útočištěm nemocných dalekého okolí. Č. zemřel, jak se zdá, v Litomyšli roku neznámého; jen tolik se ví, že r. 1530 již nebyl na živě. Č. sepsal první herbář český, jenž vyšel v Norimberce r. 1517 pod jmenem *Kniha lékařská, kterážto slove herbář aneb zelinář*, k němuž na konec přiložil *O vodách pálených rozličná sepsání*. Roku 1520 vydal spis *O nemocech morních*, potom ještě vícekráte tištěný. Z ostatních jeho spisů, dílem obsahu náboženského, uvádíme ještě *Výklad na knihu Ecclesiastes* (1500), věnovaný paní Johance z Pernšteina. — 2) Jan Č., jinak Nigranus, starší českých bratří, rodem z Konvaldu, vstoupil 1537 do služby jednoty bratrské. Roku 1551 jmenoval jej Augusta z vězení zástupcem svým, r. 1553 byl ve shromáždění Přerovském zároveň s Červenkou zvolen za staršího, a zastával ten úřad až do své smrti. Pomocí Jana Blahoslava započal předůležitou práci pro dějepis český, jal se totiž shromažďovati všecky spisy na původ a vyvinutí jednoty bratrské se vztahující a naplnil takto sedm foliantů, které se podnes v rukopisu chovají v Herrenhutě, vzrostše pozdějšími dodatky jiných starších na čtrnáct. Když nastalo pronásledování bratří, odešel Č. do Polska a nějaký čas byl živ u Albrechta vévody Pruského, jenž měl k němu velikou důvěru. Později však vrátil se do Čech a zemřel 5. ún. 1565 v Mladé Boleslavi. Č. složil též rozličné písně duchovní. — 3) Jiří Č., jinak Nigrinus, z Černého mostu (*de Nigroponte*), rodilý Pražan, zařídil si v rodném městě svém knihliskárnu, byl asi r. 1590 obdařen erbem a predikatem svrchu položeným, a přijal svého příbuzného Václava Dobřenského v erbovní strýcovství. Poslední česká kniha pod jeho jmenem vydaná vyšla r. 1606. Č. byl vedle Dačického, Melantricha a Veleslavíny svou dobou nejčinnější knihtiskař český.

Černý princ v. Eduard princ Walesský.

Čert, v slovanském bájesloví totéž co Černoboh, přichází zhusta v národních pověstech, v nichž bývá často od člověka podveden a ošizen. Sem náležejí též legendy o svatých, kteří č-ty orali (na př. sv. Prokop) a je vyháněli z jich oblíbených míst. Působením křesťanství vzal na se slovanský Č. zúplna povahu i příznaky řeckého ďábla a semitského Satana.

Červenka 1) Oldřich z Ledče, nejvyšší hejtman žoldnéřů českých, kteří roku 1454 přitáhli do Prus řádu německému na pomoc, když však řád jim žold platiti nemohl, přešli r. 1457 do služby krále Polského a vydali mu hrady, v jichž držení byli, začež Č. hojnými statky byl od krále obdařen. R. 1460 octnul se Č. z neznámé příčiny v českém zajetí, z kterého jej král Jiří r. 1462 na přímluvu krále Polského pro-

pustil. Č. napotom ještě dále sloužil Polákům, a jmenovitě r. 1463 porazil německé rytíře pod Skampou. Č. zemřel v Polště asi na začátku roku 1465. — 2) Matěj Č, jinak Erythraeus, starší českých bratří, narozen 21. ún. 1521 v Čelakovicích, byl r. 1542 povolán do Štraspurku k Bucerovi, kdež seznámil se s Kalvinem, odkudž Jednota bratrská s tímto v užší poměr vstoupila. Roku 1550 za uvěznění Augustova svěřena Č-kovi spolu s bratrem Černým vrchní správa Jednoty, kterouž vedl až do své smrti, maje sídlo v Přerově, kdež zemřel 12. pros. 1569. Č. sestavil ještě s jiným bratrem českým *Sbírku českých přísloví*, vytištěnou 1829 v *Časopise musejním*. Z ostatních jeho spisů jmenujeme *Krátkou zprávu o původu bratrském* (1561) a *Zprávu o cestě do Štraspurka*, otištěnou v Gindelyho *Quellen* 58—71. — 3) Václav Vojtěch Č. z Věznova, narozen v Turnově 1636, vychovanec jesuitů, stal se r. 1668 děkanem v Jičíně, r. 1681 arcijahnem v Plzni, konečně kanovníkem v Litoměřicích, kdež r. 1694 život svůj dokonal. Č. byl přítelem B. Balbina, J. Pešiny a jiných učených mužů, a zabýval se sám studiem domácích dějin. Psal česky a latinsky. Hlavní dílo jeho jest *Splendor et gloria domus Waldsteinianae* (v Praze 1673); mimo to vydal *Annales et acta pietatis Augustissimae et Serenissimae domus Habsburge-Austriacae usque ad annum 1385* (tamt. 1691), kteréž dílo věnoval císaři Leopoldovi I., a jiné menší spisky. Jeho latinský životopis Albrechta z Valdšteina chová v rukopise České museum Císař udělil mu predikát z Věznova.

Česká koruna v. Koruna Česká.

Čestibor (*Zistiborus*), kníže polabských Srbův, sídlem na hradě u Zhořelce okolo roku 856, přívržeeec krále Německého Ludvíka, pročež u národu svého v nenávisti. K němu se obrátil jakýsi župan český, vypuzený od bratra svého Slavitěcha z panství nad župou Vitorazskou, načež Č. jej poručil králi Ludvíkovi. Ten jmenovav jej opět županem Vitorazským poslal jej r. 857 v čele vojska proti Slavitěchovi, který však volal na pomoc knížete Moravského Rostislava. Rostislav učinil vpád do východních krajin srbských, což velice Srby podráždilo, tak že Č-a zabili.

Čestmír, skrác. Čmír (u Hájka Štýr), slul dle rukopisu Kralodvorského udatný vůdce Neklanův, který poslán od knížete toho proti Luckému Vlastislavovi tohoto v bitvě porazil a vlastní rukou zabil, avšak sám od ran v boji tom obdržených zemřel a dle žádosti své pochován pod dubem, který dlouho potom ještě slul dubem silného rytíře.

Češka Jan, kněz pod obojí, znatel literatury latinské a řecké, byl v letech 1490—1500 pěstounem synů Viléma z Pernšteina, Jana a Vojtěcha, stal se r. 1530 kazatelem kaple Betlemské a konsistorianem, později (asi 1538—40) povolal jej vychovanec jeho Jan z Pernšteina na děkanství Pardubické, učiniv jej svým „kaplanem a regentem". Č. byl velmi horliv ve snahách k rozšíření učení Lutherova a v bojích proti bratřím českým, a zemřel asi r. 1547. Z rozkazu pana Viléma z Pernšteina učinil Č. výbor ze spisů „dávných mudrců pohanských"

přibrav k tomu drahně výňatkův z kněh Petrarkových, a vše do češtiny přeložil, kterýžto spis pod názvem *Řeči hlubokých mudrcův* tištěn ponejprv r. 1529 v Plzni, potom ještě vícekráte, a za naší doby vydán 1844 Františkem Seraf. Bezděkou pod názvem *Základové moudrosti* s předmluvou Šafaříkovou.

Čeští bratří v. Jednota bratrská.

Čtveráci. Když roku 1611 následkem vpádu vojska pasovského Pražská luza se zbouřila, klášter františkánský vytloukla a mnichy pobila, a pak i zámožnému měšťanstvu obořením se na jejich domy hrozila, jest konečně pomocí stavovského vojska z města vypuzena, čímž ale nepořádkům těm nikoliv nebyl konec učiněn. Nastalo nyní nebezpečné rocení na venkově, neboť zbouřená tato chátra vybízela sedláky proti pánům, a skutečně dály se mnohé výtržnosti od těch rot, kterým přezděno č-áků, nejspíš odtud, že socialistické toto hnutí čelilo k tomu, aby tak zvaný čtvrtý stav, t. třída nemajetných, dobyl sobě rovného postavení se stavy politicky oprávněnými.

Čtvrtý stav. Následkem válek husitských, ve kterých stav duchovní v Čechách zbaven jest větším dílem statků svých, pominula tím samým i politická jeho oprávněnost a on vyloučen jest ze sněmů, na kterých potom až do bitvy Bělohorské zasedali jenom tři stavové: panský, rytířský a městský. Třídy nižší, nemajetné, nepožívaly žádných práv politických, ano s části upadly v tuhou poddanost třídám majetným. Avšak nevymřel v nich tak hned onen duch demokratický, který, zjednav si průchod v bojích husitských, byl u Lipan sice poražen, ale nikoliv zničen. Důkazem toho byla neřídká, ovšem pouze jednotlivá a proto vždy snadno udušená povstání sedláků proti pánům mimo právo je utiskujícím, a častější ještě bouřky v městech, kde třídy pracující pozdvihovaly se proti majetným, domáhajíce se slušnějšího postavení ve společenstvu. Obzvláště tato chasa městská libovala si v názvu č. s., naznačujíc tím patrně poslední cíl svého snažení: vydobyti též sobě práv politických vedle dosavadních tří oprávněných stavů. Tak jmenovitě nazývala se chátra Pražská za vpádu Pasovských zbouřená veřejně č-m s-em, a když vypuzena jest z města, utvořily se z ní na venkově roty tak zvaných čtveráků. Při slavném vjezdu Fridricha Falckého do Prahy zastoupen byl č. s. rotami na způsob Husitů ustrojenými a ozbrojenými.

D.

Dačický 1) Jakobaeus Jiří, knihtiskař Pražský, u něhož knihy české od r. 1570 do r. 1618 tištěny, klonil se k jednotě bratrské a míval častá opletání pro tištění knih směru protestantského, jmenovitě r. 1579 a 1602 zakusil vazby. — 2) Matouš D. v. Philomates.

Dačický z Heslova, starožitný erbovní rod český, pocházející prý původně z Polska. První toho rodu v Čechách připomíná se 1) Ondřej D., narozen 1510, zámožný měšťan na Horách Kutných, držitel statků

Kbelského a Loneckého, od r. 1551 cís. rychtář tamtéž, muž věcí hornických i politických výborně znalý, který r. 1571 nadán byl erbem a predikatem z Heslova a zemřel r. 1571. Spisoval velmi bedlivě a svědomitě paměti historické Hor Kuten. Ještě pilnější ve spisování pamětí těchto byl jeho syn 2) Mikuláš D. z H., narozený 1555, který, konav za svého mládí vojenské služby proti Turkům, vedl napotom život prostopášný a nevázaný, jakým toho času nižší šlechta česká nechvalně se vyznamenávala, a zemřel 1616. Pamětí jeho zachovaly se dva folianty, i jsou zajímavou pomůckou k domácí historii vůbec, zvláště pak ku poznání mravů a společenských spůsobů té doby. Mimo to zůstavil v rukopise báseň obsahu mravokárného a náboženského, nazvanou *Prostopravda*. Rukopisy obou spisů nalezají se v českém museu.

Dagmar (Dragmir, Drahomíra?) jinak Markéta, dcera krále Českého Přemysla Otakara I. z první jeho manželky Adlety Míšenské, narozená okolo 1186, zasnoubená 1205 s Valdemarem II. králem Dánským, zemřela 24. kv. 1243 a pochována v Ringstedu po boku chotě svého. Dánské letopisy, pověsti a národní písně líčí s nadšením blahé působení sňatku tohoto. K její prosbě propustil král z tuhého vězení biskupa Valdemara, a ještě na smrtelném loži prosila D. krále, aby milosrdenství prokazoval nešťastným a opuštěným, a modlila se za blaho země a chotě svého. První zprávu o královné D-ře podal Vocel v *Časopisu musejním* na r. 1846, kde též dánské národní písně o ní v českém překladu obsaženy jsou.

Dagobert, poslední mocný panovník francký z domu Merovingského, narozen okolo 600, zápasil vítězně s franckou šlechtou, ujímaje se proti ní lidu obecného, a byl vůbec statečný bojovník, ale v soukromém živobytí pravý barbar, maje, ač křesťan, několik žen a vedle nich celý harem kuběn. D. měl tuhé boje se Slovany, o kterých viz článek Samo, a zemřel 19. led. 638. Po jeho smrti královská moc Merovingu navždy klesla. K rozkazu D-ově sepsány jsou zákony Franků.

Dalemil v. Dalimil.

Dalibor z Kozojed, stavu rytířského, byl za panování krále Vladislava II. pro porušení míru zemského uvězněn do věže právě obnovené na hradě Pražském a tam držán až do vynešení soudu nad ním. Tam nalezl v koutě staré housle, i chopil se jich, a jakkoliv nikdy hudbou se nezabýval, přece dlouhým cvičením takové dokonalosti na tom nástroji dosáhl, že okolojdoucí zastavujíce se hře jeho s oblibou naslouchali a peněžité dárky mu udělovali. Odtud povstalo přísloví: „Nouze naučila Dalibora housti.“ Konečně vyřknut nad ním trest smrti, a D. jest 1498 na dvoře před věží stat. Poněvadž on první byl, který po obnovení věže v ní uvězněn byl, obdržela tato po něm jmeno **Daliborka**, kteréž po tu dobu nese.

Dalimil neb Dalemil, domnělý původce rýmované kroniky, sepsané jazykem českým mezi lety 1282—1314, kteráž obsahuje dějiny národu Českého od přistěhování se Slovanů do Čech až do nastoupení krále Jana na trůn český. Spisovatel její byl, jak z kroniky samé patrno,

nějaký rytíř, který, jak sám vyznává, držel se jakési *Boleslavské kroniky*, odjinud neznámé. Vaneť ve spise jeho naskrze rytířský duch, o prospěch šlechty jeví se všude pečlivá péče, o kolbách, turnajích a znacích rodinných spisovatel s patrným zalíbením vypravuje, kdežto na stav měšťanský opovržlivě pohlíží. Z celého spisu dýše neukrotitelná nenávist k Němcům, což dobře vysvětliti se dá z povahy poněmčovací doby za krále Jana. Ve starší době držel se spisovatel nejvíce Kosmy, jen v dobách báječných přidává sem tam pověsti buď nové, buď zevrubnějšími okolnostmi okrášlené. Dějiny let 1125—1240 váženy jsou jenom z pověstí a plny omylů. Avšak v líčení dějů let 1240—1315 jest kronika tato důležitým pramenem historickým, neboť spisovatel její, namnoze byv očitým jich svědkem, vypravuje vše věrně a podává živý obraz poměrů a mravů českých té doby. Poněvadž Hájek z Libočan v seznamu kronikářů, jichž prý při spisování svého díla použil, jmenuje též jakéhosi **D**-a Meziříckého, kanovníka Boleslavského, smyslili sobě Pešina a Bolelucký, že rýmovaná ta kronika od něho pochází, což ovšem ničím stvrzeno není, a od těch dob se kronika tato jmenuje vůbec *Kronikou* **D**-*ovou*. Tiskem vyšla ponejprv r. 1620 od Pavla Ješína pod názvem *Kronika stará kláštera Boleslavského*, podruhé jazykem obnoveným vydaná r. 1786 od Faustina Procházky co *Kronika Boleslavská*, potřetí r. 1849 od Hanky, a konečně od téhož r. 1851 pod názvem *Dalimilova chronika česká v nejdávnější čtení navrácená*. Kronika tato byla po celá dvě století oblíbeným čtením lidu českého, i sloužila nemálo ku povzbuzení mysli vlastenecké. Podivno, že kronika tato, zcela protiněmecká, velmi záhy do němčiny překládána jest, ovšem s vynecháním všeliké hany na Němce uvrhované.

Dampierre, Jindřich Duval hrabě, cís. vojevůdce, narozen okolo r. 1560 v biskupství Metském, sloužil císaři Rudolfovi II. proti Turkům a Benátčanům, r. 1618 poslán s Buquoiem do Čech proti povstalcům opětně od nich jest poražen, načež odebrav se do Moravy ani tam ničeho nemohl pořídití. Roku 1619, když hrabě Thurn Vídně dobýval, a protestanté v městě se zbouřivše na osobu císaře Ferdinanda II. násilně dolehali, **D**. posláním mu z Kremže na pomoc 500 kyrysníků, kteří se šťastně do hradu cís. dostali, z nebezpečenství toho jej vysvobodil (6. čna). Téhož roku zvítězil u Vltavského Týna nad Mansfeldem. Následujícího roku bojoval v Uhřích proti Bethlenu Gaborovi, a při dobývání Prešpurka 9. října zastřelen jest.

Daniel 1) třináctý biskup Pražský, muž ducha výtečného, který mocně působil v církevní i politické záležitosti věku svého. Co syn kanovníka Pražského Magna vzdělal se v Paříži, r. 1144 vyskytuje se co probošt kapitoly Pražské, r. 1145 provázel biskupa Olomouckého Jindřicha Zdika ke dvoru papežskému do Italie, a r. 1148 zvolen jest na sněmě za biskupa Pražského **D**. přičiňoval se všemožně, aby smířil domácí knížata o trůn český se nesnadnící; když pak se na tomto upevnil Vladislav, konal mu platné služby u vyjednávání s císařem Fridrichem Rudovousem o tažení proti Milanu a udělení Vladislavovi

koruny královské. Na výpravě Milanské provázel D. krále svého, po dobytí pak Milana podržel jej císař u sebe a užíval ho v diplomatických jednáních jak s dvorem papežským, tak i s mnohými světskými mocnostmi. Na svou biskupskou stolici vrátil se D. teprv r. 1160, ale již následujícího roku se opět odebral do Italie s bratrem královým knížetem Děpoldem, který vedl císaři nové české vojsko. Tam měl tu zvláštní čest, že 3. bř. 1167 v Imole udělil biskupské svěcení svému vlastnímu budoucímu metropolitovi Kristianu arcibiskupu Mohuckému, ale ještě téhož roku byl 9. srpna morem zachvácen. — 2) D. II. Milík, sedmnáctý biskup Pražský, byl z proboštství Mělnického spůsobením knížete Vladislava III. r. 1196 povolán na biskupskou stolici a přijal investituru od knížete, kdežto před tím ji vždy uděloval biskupům Pražským císař. K D-ově radě smluvil se Vladislav se starším svým bratrem Přemyslem Otakarem, že mu postoupil trůn český a sám s Moravou se spokojil. Mnoho nesnází spůsobil D-ovi kanovník Pražský Arnold obviňováním jej u papeže opět a opět ze skutků neslušných, z kteréhož nářku však D. se dokonale očistil. R. 1198 vynesl D. v klášteře Strahovském soudní nález o rozvedení manželství králova s Adletou Míšenskou. R. 1204 poslán jest od Přemysla Otakara do Říma, kdež vymohl na papeži uznání královské důstojnosti českých panovníků a prohlášení za svatého patrona českého Prokopa. D. zemřel 28. bř. 1204.

Ďas, prvotně příjmí dobrého, světlého boha Slovanů západních, jež glosator v *Mater verborum* vykládá slovem *genius*. Později přijalo to slovo smysl zlého ducha.

Dasypodius, též Dasypus, Václav, český učenec z druhé polovice XVI. století, narozen v Nimburce, stal se r. 1578 bakalářem svobodných umění na vysokém učení Pražském a byl později farářem v Hrušovanech, pak v Prachově (obé v Litoměřicku). Z jeho spisů jmenujeme *O zemětřesení na Moravě roku 1541* a *Dictionarium latino bohemicum* (1581), kterýhož Poláci použili za základ prvního latinsko-polského slovníku.

Děčané sluli za starodávna obyvatelé župy Děčínské v severních Čechách na saských hranicích.

Děčín, město v bývalém Litoměřicku na pravém břehu Labe se zámkem stojícím na skále nad řekou, jenž býval druhdy hradem župy Děčínské. Na D-ě byl držán u vězení kníže Břetislav, syn Břetislava II., pro pikle proti Soběslavu I. strojené, od kterých když ani co vězeň neupustil, jest r. 1130 oslepen. Václav III. daroval D. dědičně bratřím Janu a Vaňkovi z Vartemberka, kterážto rodina byla přes 200 let v držení toho zboží, až ho r. 1515 pánové ze Salhausen koupí nabyli; však již r. 1534 prodali je tito rytíři Rudolfovi z Bínova (*von Bünau*). Pánové z Bínova drželi D. až do roku 1628, kdežto musíce se pro víru z Čech vystěhovati, prodali to panství Krištofu Šimonovi svob. pánu Thunovi, jehož rodina, brzo na to hraběcí, jest dosavad v držení jeho jakožto fideikomisu. D.

mnoho trpěl všelikými válkami, ve kterých zámek **D**-ský co důležitý punkt strategický býval vojensky obsazen, jako jmenovitě ve válce třicetileté.

Děd, Did, v slovanském bájesloví veliký bůh — slunce, tak jako **Bába**, veliká bohyně — příroda. — Malorusům znamená **dědko**, didko strážného ducha domácího. Dalimil praví o Čechovi: „I bra sie lesem do lesa, *diétky* (dědky, *penates*) své na pleci nesa.“ Ženská forma **Dida** značí Ladu, bohyni lásky.

Dědictví svatého Václava, založené od Marie Štýrové, pekařky a měšťanky na Novém městě Pražském, a syna jejího M. V. Štýra, mělo za účel vydávání knih katolických jazykem českým. Péči o ně zakladatelé odevzdali jesuitům, kteří prvotní jistinu 1300 zlatých doplnili svým časem až na 15.000 zl. Po zrušení řádu jesuitského odevzdán sklad **D. sv. V.** konsistoři arcibiskupské, o jistině pak ustanoveno, aby úrok s polovice obrácen byl na náboženské knihy školní, s polovice pak na rozdávání duchovních knih českých mezi lid vůbec. Teprv r. 1859 jest **D. sv. V.** zase navráceno prvotnímu svému účelu.

Dědina, dědičný statek rodinný, na rozdíl od statku manského, zápisního a jiných. Dle staročeského práva spadaly **d**-ny na dědice obojího pohlaví rovnou měrou, a drženy od nich buďto v nedílnosti, anebo rozdělovány tak, že starosta (t. j. nejstarší z dědiců) rozvrhoval sám díly písemně před úřady župními, z kterých si pak dědicové, počnouc od nejmladšího naboru, vybírali podle vůle, on pak spokojiti se musil tím dílem, který zbyl. (Viz dílčí cedule.) **D**-ny byly osvobozeny ode všech zemských robot a daní, jedině že dávaly ve válce koně a držitelé jich byli zavázáni k službám vojenským. Rozepře o **d**-ny v nejstarších dobách toliko na sněmě vedeny a rozhodovány bývaly, čehož příklad v *Soudu Libušině*; později dálo se to před soudem zemským větším.

Dědiník slul za starodávna sedlák, který držel svůj pozemek dědičně, maje však povinnost odváděti vrchnosti jisté roční dávky buď na penězích nebo v plodinách, někdy také jisté roboty konati. Byl to mírný způsob poddanosti, a zdá se, že **d**-ici nebyli nic jiného nežli vzdálenější příbuzenstvo svých vrchností, totiž té užší rodiny, která se zmocnila dědičného starostství nad celým pokolením.

Dee John, pověstný svého času astrolog a dobrodruh, narozen 13. čce 1527 v Londýně, byl nějaký čas profesorem řeckého jazyka v Kantabrigcích (Cambridge) a požíval přízně královny Alžběty, ale nestálá povaha pudila jej k dobrodružení, tak že konal potulné cesty po pevnině evropské, ano i s jiným dobrodruhem, zaklinačem duchů Eduardem Kelleyem, se spojil k alchimistickým a magickým studiím. Přišel též do Prahy ke dvoru císaře Rudolfa II., který si jej velice oblíbil, avšak r. 1586 byl i s rodinou vypovězen z Čech pro jisté pikle, které osnoval. Nicméně vrátil se zase a požíval na zámku Třeboňském ochrany mocného Viléma z Rožmberka. Odtud však za nějaký čas dal se opět na dobrodružné cestování, a navrátiv se konečně do Anglie

obdržel úřad v Manchestru. Po smrti královny Alžběty bylo mu snášeti mnohé svízele, tak že již navždy svou vlast opustiti chtěl, avšak zemřel ještě na půdě anglické v Mortlaku roku 1608 nebo 1608. Většina jeho spisů a knih přišla nu zmar, když jednou lid dům domnělého čaroděje v jeho nepřítomnosti vytloukl a všecko co tam našel zničil.

Defense, defensí, lat. obrana. Když roku 1609 domáhali se na sněmě českém stavové evangeličtí na císaři Rudolfovi II. svobody náboženství, on pak všelijak se vytáčeje nechtěl jim býti po vůli, tu nabádáním hraběte Matiáše Thurna zavedli ozbrojení pod jmenem d. (22. óna) v ten spůsob, aby se k hájení náboženství vybírala kontribuce a postavil pátý muž, a jmenováni jsou hned direktoři d. a polní vůdcové: za generála laitnanta hrabě Jindřich Matiáš Thurn, za generála maršálka Leonard z Felsu a za generála vachtmistra Jan mladší z Bubna. Tím císař jest postrašen, tak že konečně vydal známý majestát (9. čce 1609), vojsko pak stavovské rozpuštěno teprv po vtělení majestátu do desk zemských.

Defensor, lat. obhájce. V Čechách vyvinul se za časů pozdějších sporů náboženských zvláštní ústav d-ů. Když totiž během XVI. století bývalá strana podobojí k víře luteránské přilnula, žádáno od stavů tohoto náb oženství na císaři Maxmilianovi stejných práv s katolíky a utrakvisty, o čež na dvou sněmích r. 1575 zasadili se s takovým úsilím, že císař jim přislíbil ponechati je při novém náboženství a chrániti proti všemu utiskování, i dovolil jim k ochraně zvláštní d-y si zvoliti, kteří měli každoročně se scházeti. I zvolili sobě skutečně za d-y třicet osob, po deseti z každého stavu, ale ti brzo, vidouce úplnou bezmocnost svou, vzdali se svého úřadu. Poznovu se objevují d-i roku 1609, když císař Rudolf vydal pověstný majestát, v němžto stavům evangelickým jak konsistoř tak universitu odevzdal, s výslovným slibem, kteréžto osoby ze svého středu by sobě za d-y zvolili, že je v tom úřadě potvrditi chce. Tento ústav d-ů byl napotom neposlední příčinou pozdvižení roku 1618. Když totiž následkem zavření Brumovského a rozboření Hrobského protestantského kostela, z nichž ono stalo se k rozkazu tamějšího opata, toto k rozkazu arcibiskupa Pražského, povolali d-ři sjezd stavů protestantských do Karolína v Praze, kterýžto sjezd podal císaři důtklivou žádost z napravení jich stížností: zavržení žádosti té mělo za následek známé vyhození král. místodržících s oken hradu Pražského dne 23. kv. 1618.

Dejm ze Stříteže, staročeský rod šlechtický, jehož prvotní sídlo byl hrad Střítež (něm. *Schrittenz*) v Čáslavsku, Již r. 1415 připomínají se ve známém stížném listu ke sboru Kostnickému Beneš a Makeš ze Stříteže. V XVI. a XVII. století sídleli členové toho rodu v Prachensku na rozličných tvrzích. Roku 1708 povýšeni jsou bratří Přibík František a Václav Ignác D-ové ze Stříteže do stavu svobodných pánů, a r. 1730 tento poslední do stavu hraběcího.

Deklamator, úředník, jenž o sněmě veřejně čítal s katedry listiny a jiné písemnosti, jichž obsah měl sněmovníkům v známost vejíti.

Deodat Jiří, vůbec Damascenus nazván, anebo, jak se sám podpisoval, Gorgos Hatalahil Demški, první kavárník Pražský, narozen v Damašku z rodičů armenských, cestoval r. 1690 v obchodních záležitostech otce svého po Africe, přišel pak do Říma, kde přestoupil na víru katolickou, dobrodružil potom po Evropě a přišel konečně do Prahy, kde začal potulný obchod s vařenou kávou chodě po ulicích. Obchod ten tak dobře se mu dařil, že si brzo právo měšťanské zjednati a prostranný krám najmouti mohl, kdež otevřel první kavárnu v Praze, a sice v nárožním domě z Liliové do Karlovy ulice u Zlatého hada naproti Modré štice. **D.** obíral se vedle obchodu svého také spisováním knížek obsahu náboženského a mravokárného v jazyku latinském a německém, jmenovitě pak jízlivých pamfletů proti Židům, kteří se mu za to pomstili překažením jeho úvěrku, načež skoupili jeho směnky, čímž **D.** na mizinu přišed zemřel v chudobě asi r. 1740.

Děpold, česká forma mužského jmena Theobald. **1)** **D.** I., nejmladší syn knížete Českého Vladislava I., vládna krajinou Jemnickou na Moravě účastnil se s jinými knížaty moravskými hanebného útoku na biskupa Olomouckého Jindřicha Zdika (1145), načež od papeže do klatby dán teprv po vykonané pouti do Říma rozhřešení dosáhl. Když bratr jeho Vladislav II. křižácké tažení do Palestiny podnikl, odevzdal vládu v Čechách **D**-ovi, který mocnou rukou pořádek v zemi udržoval a knížete Soběslava po trůnu bažícího zajal. Později provázel bratra na rozličných výpravách, jmenovitě r. 1158 do Italie, kamž po několikráte vedl zástupy české císaři na pomoc. Roku 1167 jest při obléhání Ankony morem zachvácen. Potomci jeho sluli Děpoltici. — **2)** **D.** II., syn předešlého, panoval v Chrudimsku, Čáslavsku a Vratislavsku, musil roku 1187 před knížetem Fridrichem ze země ujíti, ale po smrti Fridrichově navrácen jest k svému panství. Zemřel náhle na křižácké výpravě do Palestiny roku 1190. — **3)** **D.** III., syn předešlého, rovněž kníže Čáslavský, Chrudimský a Vratislavský, zdvihl zpouru proti Přemyslu Otakarovi I., který dosavadní řád posloupnosti zrušiv prvorozenství zavedl, musil ustoupiti ze země a odebrati se do Polska, kdež r. 1218 účastnil se křižácké výpravy do Prus. Rok jeho smrti není znám. Synové jeho byli Boleslav (jenž padl r. 1241 u Lehnice proti Tatarům), Soběslav, Děpolt a Přemysl, jimiž rod ten v Polsku vymřel. V Čechách odvozovali pánové Švihovští z Risenberka původ od Děpolticů, ale bezdůvodně.

Děpoltici viž Děpolt.

Desfours z Monta Athienville, hraběcí rodina původu lotrinského v Čechách usedlá. Mikuláš **D.** sloužil v cís. vojště na začátku XVII. století proti Turkům, bojoval na Bílé Hoře v čele jízdeckého pluku, postoupil za generála a obdržel od Albrechta Valdšteina co vévody Fridlandského Hrubý Rohozec a Malou Skalku v leno, Semily a Sloupno do zástavy, byl r. 1634 do stavu hraběcího povýšen a zemřel 5. pros. 1661. Jeho jediný syn Albrecht Maximilian hrabě **D.** založil rodinný fideikomis, k němuž ustanovil Hrubý Roho-

zec a Smržovku, a zemřel 15. led. 1683. Potomci jeho jsou posud v držení fideikomisu.

Desky viz Dsky.

Dětmar, první biskup Pražský, rodem Sas, přišel do Prahy co mnich a získal si učeností a výmluvností svou přízeň knížete Boleslava II., k jehož návrhu když Praha za sídlo biskupství povýšena jest, přijat r. 973 od lidu a duchovenstva za biskupa. Investituru přijal od císaře Oty I. a posvěcen jest od arcibiskupa Mohuckého. Co biskup počínal sobě D. činně, moudře i pobožně, snaže se všemožně utvrditi křesťanství v Čechách, a posvětil mnoho nově vystavěných kostelů. D. zemřel 2. led. 982 u přítomnosti nástupce svého Vojtěcha, nemálo zarmoucen z toho, že se mu nepodařilo odvrátiti Čechy úplně ode všech pohanských pověr a navésti je k životu čistě křesťanskému.

Dětřich, česká forma mužského jmena německého Dietrich, Thodorich. 1) D. z Hradce, třetí syn Vítka z Hradce, věnoval se stavu duchovnímu a stal se r. 1281 po smrti Brunona ze Schaumburku biskupem Olomouckým, v kterémž důstojenství zemřel 10. říj. 1302, zanechav po sobě památku muže spravedlivého a o svou diécesi pečlivého. — 2) D. (v latinských listinách *Theodoricus*), Čech, dvorní malíř Karla IV., ozdobil svými pracemi hlavně hrad Karlštein, kde mnohé pozůstatky z nich až po dnešní den se zachovaly.

z Deutschenberka Daniel Basilius, narozen 1585 v České Lípě, stal se na Pražské universitě r. 1609 bakalářem a r. 1612 mistrem svobodných umění, byl pak až do r. 1615 rektorem školy u sv. Mikuláše na Malé straně, stal se mezi tím doktorem práv a sousedem Malostranským. Téhož roku povolán k profesuře na universitě, kdež přednášel fysiku, mathematiku a hvězdářství, a po třikráte na fakultě filosofické hodnost děkanskou zastával. Po odevzdání university Pražské jesuitům přestoupil z D. k náboženství katolickému, stal se primatorem Malostranským a zemřel 25. čna 1628. Sepsal celou řadu učených traktátů latinských, a také jeden český spisek o kometě r. 1618.

Děvana, domnělá slovanská bohyně letní, jejíž jmeno vyskytuje se u Vacerada.

Děvín, též Dívčí hrad, někdejší hrad v Čechách nad Zlíchovem u Prahy, kdež se posud slabé stopy po něm nacházejí. Dle pověsti vystavěn jest po smrti Libušině od dívek, započavších pod vůdcovstvím Vlasty tak zvanou dívčí válku proti mužům, při jejímžto skončení D. spálen jest. Ve XII. a XIII. století bylo hradiště to vůbec ještě známo. Ve válkách husitských znova vystavěn jest hrad na témž místě, jenž, jak se zdá, stal se sídlem loupežníkův, pročež jest r. 1436 na rozkaz krále Sigmunda zbořen. R. 1513 sloužily zříceniny D-a Pražanům za terč při zkoušení nového moždíře; za časů Hájkových stály na D-ě ještě pevné zdi.

Dida v. Děd.

Dietrichstein, rod hraběcí a knížecí původu korutanského, jehož jedna větev také v zemích koruny České osedla, ale za naší paměti

6*

vymřela. Praotcem jejím byl 1) Adam hrabě D., narozen 1527, jenž císaři Rudolfovi II. co diplomat platné služby konal a 5. února 1590 zemřel. Ale slávu a bohactví větve té založil syn jeho 2) František D., kardinál a biskup Olomoucký, narozený 22. srp. 1570 v Madridě. Studovav v německé koleji v Římě stal se již r. 1591 kanovníkem v Olomouci a obdržel ještě jiné prebendy, a jsa tajným komorníkem papežovým povýšen r. 1599 za kardinála, a téhož roku působením papežovým vyvolen za biskupa Olomouckého. V postavení tom vyvinul neobyčejnou činnost pro rozšíření víry katolické. Tato se tenkráte na Moravě znova zmáhala, byvši již biskupem Pavlovským vzkříšena, D. pak učinil si úlohou svého života, dobyti jí úplného vítězství a moc šlechty nekatolické zlomiti. Moc šlechty byla veliká, a pod ochranou její ukrývali se bratří moravští a jiné sekty náboženské tak, že nikde podobné tolerance nebylo jako na Moravě. Chtěl-li D. katolické náboženství jediné panujícím učiniti, musil dříve moc šlechty obmeziti, a v tomto boji ho nacházíme po celý život. Aby dosáhl účele svého, nešetřil ani klopotného osobního namáhání ani jmění svého, v prostředcích svých nebyl vybíravý a jmenovitě jesuity všemožně podporoval. Požívaje velikého vlivu při dvoře radil císaři, aby jen katolíky dosazoval na úřady zemské, a města od víry odpadlá aby násilně ku katolictví nutil. Sám byl neunavný v kázaní, vodění procesí, zpovídání a navštěvování nemocných, i přičiňoval se osobně vším spůsobem, aby jinověrce své diécese navrátil do lůna církve. Výsady své stolice biskupské hleděl nejen udržeti, nýbrž i rozmnožiti, a jmenovitě dal v Kroměříži peníze raziti. Rudolfovi II. i jeho nástupcům platné služby konal, v osudných pak letech 1619 a 1620 stál pevně při Ferdinandovi II., pročež bvl k rozkazu stavů v Brně uvězněn, ale brzy zase propuštěn, načež se do Vídně odebral, kde vítězství Bělohorské slavil nadšeným kázaním v Štěpánském chrámě. Jsa od císaře gubernatorem Moravy jmenován působil tam v témž duchu jako v Čechách Karel kníže z Liechtenšteina, ale prostředkoval při tom mezi stavy a panovníkem, při čemž osvědčil šlechetnou mírnost. Četných konfiskací té doby použil D. k rozmnožení statků svých, i položil tak základ k nesmírnému rodinnému jmění. Ferdinand II. povýšil D-a do stavu knížecího. Titul ten i všecky jeho statky, z kterých učiněn fideikomis, zdědil syn bratra jeho Maximilian.

Dikastus z Miřkova, Jiří, narozen okolo 1560, studvval v Německu, byl r. 1614 farářem u sv. Štěpána v Praze a konsistorianem, potom děkanem v Jičíně, a od 1619 posledním administratorem konsistoře podobojí, korunoval Fridricha Falckého za Českého krále, a jest po bitvě Bělohorské v prosinci 1621 vypověźen, načež žil v Žitavě, kde zemřel v březnu 1630.

Dílčí cedule. Když bratří neb jiní příbuzní v nedílnosti žijící spolek ten rozvázati a o statky své rozděliti se chtěli, bývalo v Čechách obyčejem, že nejstarší rodem dělení před se bral následujícím spůsobem. Vyhotovil **d. c.**, t. j. zevrubné popsání jednotlivých dílů se

vším příslušenstvím, a předložil je mladším bratřím neb příbuzným, dada jim čas na měsíc nebo více, aby sobě ty díly mohli ohledati a každý jeden v nich vybrati; ti pak pořádkem od nejmladšího nahoru ceduli, která obsahovala popsání dílu vybraného, podrževše odevzdali ostatní vždy staršímu, až poslední vrácena jest nejstaršímu, který pak s dílem pozůstalým uspokojiti se musil. **D. c.** kladly so do desk zemských.

Dinzenhofer, též Dienzenhofer 1) Krištof, stavitel v Praze, narozen 1655, pocházel nejspíše z bavorské rodiny stavitelů téhož jmena, usadil se Praze a provedl tu mnohé pěkné stavby, z nichž jmenujeme *přední část chrámu sv. Mikuláše* na Malé Straně, *kostel dominikánský* na Starém městě a *klášter Břevnovský*. **D.** zemřel v Praze 20. června 1722. Syn jeho 2) Kilian Ignác **D.**, taktéž na slovo vzatý stavitel, narodil se v Praze 1. září 1690, cestoval po Německu, Italii, Francii, Anglii, načež usadiv se v Praze provedl mnohé pěkné dílo, ovšem ve slohu a vkusu tehdejšího času, z nichž uvádíme: *kostel a klášter voršilinek* na Hradčanech, *kostel* a *klášter sv. Mikuláše* na Starém městě, *zadní část chrámu sv. Mikuláše* na Malé Straně, *kostel a klášter alžbětinek* na Novém městě, *kostel sv. Tomáše* na Malé Straně, *palác knížete Kinského* na Staroměstkém náměstí, *palác hraběte Nostice* na Příkopech, *španělský sál* na hradě Pražském; mimo Prahu pak *kostel* a *klášter* v Broumově. D. zemřel v Praze 17. pros. 1752.

Dippoldiswalde, město v království Saském, dvě míle od Drážďan nad Červenou Bystřicí (*Roth-Weisseritz*), má královský hrad a bývalo druhdy důležitým městem horním. Původ zdejšího hornictví připisuje se polabským Srbům. **D.** připomíná se již r. 1260 co město, r. 1289 postoupil ho Fridrich markrabě Míšenský Českému králi Václavovi II., ale později ujal je tentýž markrabě v manství od České koruny.

Direktorové. Když roku 1609 stavové čeští na sněmě v Praze shromáždění domáhali se na císaři Rudolfovi II. svobody náboženství, císař pak napořád jim dával odpovědi vyhýbavé, které patrně svědčily o jeho neochotnosti býti jim po vůli, zřídili stavové k zastrašení jeho mezi sebou tak zvanou defensi (v. t.), t. j. ozbrojenou hotovost k obraně náboženství svého, řízení pak defense odevzdáno třiceti **d**-rům, zvoleným po desíti z každého stavu. Bylit pak tito ze stavu panského: Petr Vok z Rožmberka, Jiří ze Švamberka, Jan Sezima z Ústí, Děpolt Švihovský z Risenberka, Radslav starší ze Vchynic, Karel z Vartenberka, Jan Litvín z Říčan, Vilém starší z Lobkovic, Jachim Ondřej hrabě Šlik, Václav z Roupova a Václav Budovec z Budova (náhradník nepřítomného Rožmberka); ze stavu rytířského: Jiří z Gerstorfu, Matiáš ze Štampachu, Mikuláš Beřkovský ze Šebiřova, Bernart starší z Hodějova, Krištov z Fictum, Jiří Vančura z Řehnic, Jiří Homut z Harasova, Bohuslav z Michalovic, Jindřich Ota z Losu a Václav starší Vratislav z Mitrovic; z měst: Adam Linhart z Neuenperka, Václav Magrle ze Sobiška, Martin Fruvein z Podolí, Šimon Humburk z Humburka, Natanael Vodňanský z Uračova, Jiljí Pergar z Častolovic, Valentin Kochan z Prachové, Krištof Kober z Kobersperka, Daniel Korálek z Tě-

šína a Adam Voprch z Uračova. **D.** tito ubytovali se na Staroměstské radnici, a mimo ozbrojení země nařídili také najímání žoldnéřů v cizích zemích. Tím zastrašen císař konečně 9. července vydal stavům pověstný majestát dle žádosti jejich, kterýmž svoboda náboženství protestantského jim zaručena jest. Nyní žádal císař na stavech, aby vojsko rozpustili a úřad **d**-rů zrušili, což však zamítnuto jest až do vtělení majestátu do desk zemských. Teprv po třech měsících rozpuštěno jest vojsko, a po sedmi měsících, po ukončení sněmu, odejmut **d**-rům úřad jejich. Ale vydáním majestátu nebyl učiněn konec stížnostem protestantských stavů, které za vlády Matiášovy na nejvyšší stupeň vystoupily, když arcibiskup Pražský vystavěný na jeho panství Hrobském kostel protestantský rozbořiti, opat Broumovský pak jiný v Broumově zavříti dal, což stavové pokládali za porušení majestátu. Následkem zamítnuté od císaře stavovské stížnosti na to bylo pověstné vyhození dvou král. místodržitelů s okna hradu Pražského (23. kv. 1618), a třetí den na to zvolili stavové ze sebe opět třicet **d**-rů k vedení vlády, z každého stavu po desíti. Bylit to: Bohuslav Berka z Dubé a z Lipého, Vilém starší z Lobkovic, Pavel z Říčan, Petr ze Švamberka, Václav Vilém z Roupova, Jachim Ondřej hrabě Šlik, Václav starší Berka z Dubé a z Lipého, Albin hrabě Šlik, Václav Budovec z Budova, Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic, Radslav mladší ze Vchynic a Tetova, Kašpar Kaplíř ze Sulevic, Prokop Dvorecký z Olbramovic, Fridrich z Bílé, Bohuslav z Michalovic, Jindřich Ota z Losu, Jan Vostrovec z Kralovic, Albrecht Pfefferkorn z Ottenbachu, Felix Václav Pětipeský z Chyš a Egerberka, Petr Müllner, Martin Fruvein z Podolí, Jan Theodor z Ottersdorfu, Daniel Škreta Sotnovský ze Závořic, Jan Oršinovský z Fürstenfelsu, Valentin Kochan z Prachové, Tobiáš Štefek z Koloděj, Václav Písecký z Kranichfeldu, Krištof Kober z Kobersperku, Jan Šultys z Felsdorfu a Maximilian Hošťálek z Javořic. Těmto **d**-rům musili jak hejtman hradu Pražského tak i rady měst Pražských přísahu věrnosti skládati. **D.** vypověděli ze země arcibiskupa, opaty Strahovského a Broumovského i všecky jesuity, a vydali dvojí *Apologii*, v nížto jednání stavů ospravedlniti se snažili. Vyjednávání s králem nevedlo k žádoucímu cíli, i sbíráno od **d**-rů vojsko a dovoláváno se pomoci i za hranicemi. Mezi vzniklou válkou zemřel Matiáš, ale stavové a **d**. neuznali bratrovce jeho Ferdinanda II., již korunovaného, za krále, nýbrž povolali sněm, který 19. srp. 1619 Ferdinanda sesadil a 26. srp. Fridricha Falckého za krále zvolil. Když pak tento do Prahy přijel a 4. listopadu korunován jest, přestala sama sebou všecka vládní moc dosavadních **d**-rů.

Dívčí hrad 1) něm. *Maidenburg*, bývalý král. hrad na Moravě v Znojemsku u paty Dívčího vrchu u vsi Polavy, jehož založení sáhá do nejstarších dob, původně Děvice nazvány. **D. h.** byl sídlem zvláštní župy a měl co pohraniční pevnost proti Rakousku nemalou důležitost, kasteláni jeho náleželi mezi nejváženější úředníky zemské. Až do roku 1334 zůstal **D. h.** v rukou knížat zemských, načež král Jan jej udělil co leno Hartridovi z Lichtenšteina, od kteréhož času

majetníky své měnil s panstvím Mikulovským. Roku 1619 byl v rukou kardinála z Dietrichšteina, r. 1645 od Švédů dobyt, 1646 jim zase odňat, a r. 1784 úplně rozbořen. — 2) D. h. v. Děvín.

Dívčí válka, starobylá pověst, nám od Dalimila a Hájka zachovaná, dle které po Libušině smrti ustanovily se dívky její na tom, že sobě Vlastu (v. t.) za kněžnu zvolí a mužům více poddány nebudou, i vystavěly sobě k tomu cíli na levém břehu Vltavy hrad Děvín (v. t.), kamž se brzy na 600 dívek k nim přidružilo. Vlasta je roztřídila na tré: moudřejším poručila hrad a učila je sedati v radě; krásnějším kázala se líčiti a chytré řeči učiti, aby jich lsti proti mužům užívati mohla; ostatní se měly ve vojenském umění cvičiti. Dívky takto vyučené přepadly rytíře Motola v nedalekém sídle jeho a usmrtily ho, což byl počátek plenění od nich celé země. Mužové, kteří dříve na vzdor výstraze knížete Přemysla dívčí počínání ve smích byli obraceli, sebrali se konečně a táhli proti Děvínu, jsou však od dívek na hlavu poraženi. I válčeno na to s dívkami pět let, při čemž mužům obyčejně zle se vedlo, neboť dívky ve službě mužů jsoucí všeliké jich záměry tajně na Děvín donášely, a též vyzvání Vlastino, aby ženy muže své zabíjely, neminulo se krvavého účinku. Dívky při tom užívaly té lsti, že zvali mládence za příměřím na Děvín, kde „krásnější" umluvily s jednotlivci tajné úklady, jak by buď unešením jich buď stečením Děvína z místa toho jim prý nesnesitelného vysvobozeny býti mohly. Když pak mládenci uvěřivše jim dostavili se na ustanovená místa k osvobození milenek, upadše v nastraženou zálohu pobiti jsou. Zvěděvše dívky jednou, že statečný Ctirad kamsi na cestu se vydá, svázaly nejkrásnější ze sebe, Šárku, v lesnatém údolí, kudy Ctiradovi bráti se bylo, která pak plačíc jemu žalovala, jak prý ji dívky mocí na Děvín vléci chtěly, ale příchodem jeho zaplašeny jsou. Když na to Ctirad k ní se posadiv a medoviny okusiv na lovčí její trubici zatroubil, přikvačily číhající dívky, a pobivše jeho čeleď popravily Ctirada proti Vyšehradu na kole. Mezi tím ustanovila dívčí rada, aby Vlasta co kněžna zemí vládla a mužové orby si hleděli; každému pacholíku, který by se narodil, aby byl pravý palec uťat a pravé oko vyloupeno, by se tak stal neschopným k boji, každému pak nově narozenému děvčeti aby pravý prs byl připálen, by jí později nepřekážel v natahování luku; dívky měly míti svobodu voliti si své muže. Nyní také mužové užili lsti naproti dívkám, pozvavše slovutnější z nich pod slibem bezpečnosti na Vyšehrad, kde je zrádně cti zbavili. Vlasta, chtíc pomstíti takové pohanění, vytrhla s dívkami k Vyšehradu, kdež mužové proti nim vyšli. Tu strhla se krvavá bitva, v níž mužové, jichž vůdce jmenuje Hájek Samoslavem, obdrželi úplné vítězství, při čemž Vlasta udatně bojující zahynula, dívky pak na útěk se daly, k Děvínu pospíchajíce. Mužové stíhajíce je zároveň s nimi do hradu vnikli, kdež celou posádku dívčí vyhubili a Děvín zapálivše z kořene jej vyvrátili.

Divé ženy, báječné bytosti západních Slovanů, podobné vilám a rusalkám Slovanů východních a jižních, které se však jen co bytosti

zemské jeví. Jmenovitě lid český o nich báji, že milují tanec, za jasných nocí rády kolem plesajíce po lukách; místo, kde tančily, poznává se prý po vysoké trávě, která tam potom vyrůstá. V lese, když napadnou mužského samotného, počnou se s ním točiti, až jej omámí, načež on nemoha se spamatovati zabloudí. Šestinedělkám unášejí děti, podkládajíce jim za ně své vlastní potvorné; avšak nikdy takovému ukradenému dítěti neubližují. Také své podvržené děti vždy ochraňují, a kdyby nepravá matka mu chtěla ubližovati, přijdou si pro ně a ukradené dítě zase vrátí. I více jiných pověstí se vypravuje o divých ženách.

Divůček Mikeš v. z Jemništ.

Divý muž, v pověrách západních Slovanů vedle divých žen se vyskytující, jinak lesní muž, líčí se co malý, obrostlý, maje dlouhé černé vlasy a v ruce palici. Kdykoliv najde v lese člověka smutného, nabídne se mu za pomocníka. Naproti tomu však i zlá povaha jeho rozličnými povídkami se líčí. Kdo prý se mu posmívá, toho sežere. Unáší prý také panny. Jsa s takovou unešenou dívkou živ co se svou ženou hlídá ji bedlivě, aby mu neuprchla.

z Divišova, pánové, od nichž pocházejí nynější hrabata Šternberkové, u kteréhož rodu osobní jmena Diviš a Zdeněk za starodávna nejvíce byla oblíbena. Nejstarší nám z nich známý jest Diviš (okolo r. 1130), znamenitý župan a věrný rádce knížat Českých, jehož syn Zdislav (Zdeněk) uvádí se r. 1167 též jako župan Kouřímský. Pojištěná však spojitost rodinná počíná teprv Divišem z D., který se od r. 1218 do r. 1224 dosti často připomíná, posledně jmenovaného roku co nejvyšší maršálek. Jeho syn Zdislav, vystavěv hrad Šternberk nedaleko Divišova, stal se praotcem pánů ze Šternberka.

Divišov, městečko v bývalém Táborsku a nynějším okresu Vlašimském, v jehož děkanském chrámě nalezá se hrobka hraběcího rodu Šternberků, založeno jest od jednoho z předků toho rodu jmenem Diviše, kteří potom psali se z Divišova.

Dlouhovesky z Dlouhé Vsi, Jan Ignác, ze staročeské rytířské rodiny, dle znaku Kotouč zvané, dosavad kvetoucí pod jmenem Chanovských, nejdříve kanovník Vyšehradský, pak na hradě Pražském, od roku 1680 probošt kostela Pražského, titulární biskup Milevitanský a sufragan Pražského arcibiskupa Jana z Valdšteina, muž o prospěch církve a blaho vlasti své velmi pečlivý, zemřel 10. led. 1701. Učinil nadání 10.000 zl. ku přispění kněžím pro churavost na odpočinutí daným, pak založil fideikomis Němčický pro příbuzné své s výminkou, aby setrvali ve stavu rytířském, nepřijímajíce povýšení do stavu panského. Sepsal více náboženských knih, mezi nimi také jednu *O svatém Janu Nepomuckém* (1668), první spis o témž svatém, avšak nekritický, pouze na základě nejistých pověstí, z kteréhož nicméně Balbin čerpal.

Dobenín, Dubenín, pohoří zvedající se z nížin metujských a upských v bývalém Hradecku, 1270' nad mořem, mezi Náchodem a Novým Městem, s něhož jest přehled po kraji až k Hradci Králové. Zde bý-

vala jedna z hlavních bran zemských na cestě do Polska (Slezska), jakož posud příkrá stráň na cestě lesní k Náchodu sluje Branka. Zde v červnu 1068 kníže Vratislav leže táborem proti Polanům odbýval pod širým nebem sněm a volbu biskupa Pražského. Na biskupství Pražské ustanoven byl vůlí Břetislavovou nejmladší syn jeho Jaromír, bratr Vratislavův, který také byl již nižší svěcení přijal. Ale Vratislav, maje nechuť k bratrovi, chtěl míti biskupem Němce Lanzona, proboštа Litoměřického, jehož z prostředka shromážděných před sebe volal, podávaje mu prsten a berlu. To vidouce páni a vládykové neschválili volení takové, nýbrž hlasitě všickni reptali. Kojata pak, syn Všeborův, první mezi župany, jal se mluviti ku knížeti Otovi, bratru Vratislavovu a Jaromírovu, jenž byl vedle něho: „Co tu stojíš jako špalek a nezastáváš bratra? nevidíš-li, kterak Vratislav syna knížecího odstrkuje a cizince, jenž otrhaný přišel do této země, sází na biskupskou stolici? Však ruší-li kníže náš přísahu otce svého, neučiníme aspoň my z otců svých křivopřísežníků před tváří boží. Podstoupímeť raději cokoli, než bychom k jmenování Němce toho svolili.“ V témž smyslu také mluvil Smil Božejovic, župan Žatecký. Ti dva vzali konečně bratry Konrada, Otu a Jaromíra za ruce a odešli s nimi z tábora, za nimiž hned větší počet lidu, vznešených i nízkých, zdvihl se a položili se zbrojně u Opočna. Toho se Vratislav ulekna vrátil se na spěch do Prahy a psal bratřím, že chce svoliti aby Jaromír byl biskupem; i poslal jej do Mohuče k arcibiskupovi, aby od něho přijal svěcení. Kojata však a Smil musili před hněvem jeho utéci ze země.

Dobřenský z Černého Mostu 1) Václav, mravoučný spisovatel český v druhé polovici XVI. století, přítel mistra Petra Codicilla, Daniele z Veleslavína, Marka Bydžovského a jiných tehdejších učenců, byl v Starém městě Pražském úředníkem nad solí, od přítele svého Jiřího Nigrina přijat za strýce erbovního povýšen jest r. 1592 do stavu šlechtického s titulem z Černého Mostu (*von Schwarzprucken*, *de Nigro Ponte*) a zemřel 1599. Vydal u Jiřího Nigrina celou řadu spisů asketických a mravoučných, z nichž *Vrtkavé štěstí* podruhé vydáno roku 1824 v Praze u Neureuttera. Z ostatních jeho spisů jmenujeme *Bůh světa* (1583, 2 díly) a *Pohřební památka Petra Codicilla z Tulechova, akademie Pražské rektora* (1590), též sepsal několik drobnějších básní. Vnuk jeho 2) Jan Václav D. Černomostský, hvězdář, přírodozpytec a lékař znamenitý, narozen v Praze v první polovici XVII. stol., studoval v Italii a vydal r. 1657 ve Feraře spis *Nova et amoenior de admirando fortium ingenio philosophia*, jímž pozornost učeného světa na sebe obrátil. Navrátiv se do vlasti stal se r. 1663 v Praze doktorem lékařství a později profesorem na tamější fakultě lékařské. Několikráte byl děkanem jejím a dvakráte (1670 a 1685) rektorem university Pražské. Slyna stejně co učitel i lékař praktický vydal, když morní nákaza k Čechám se blížila, spis *Veřejná a přirozená před nemocemi obrana* (v Praze 1679), a tentýž spis i ve vydání latinském (1679) a německém (v Norimberce 1680). Když pak skutečně mor v

Praze vypukl, získal sobě D. svou horlivostí a neohrožeností veliké zásluhy o trpící člověčenstvo. Mimo díla výše připomenutá podal D. též několik pojednání do spisu *Miscellanea curiosa medico-physica* (v Lipsku a v Jeně 1670, 71 a 81), vydával přes dvacet let (1665—85) *S pranostikou hvězdářskou nový kalendář*, k němuž připojoval populární pojednání fysikální, dietetická, historická atd.; vydal některá pozůstalá díla svého učitele Marka Marci (*Liturgia mentis*, *Otosophia* a j.) a zemřev 3. bř. 1697 zůstavil po sobě 10 dílů rukopisních, které se chovají v bibliotéce Strahovské.

Dobřenský z Dobřenic, starožitný šlechtický rod český, užívající v erbu čápa bílého s černými křídly v poli modrém, připomíná se již v XIII. století na prvotním sídle svém v Dobřenicích, rozmohl se časem velice a byl r. 1696 v osobě Ferdinanda Rudolfa D-ského povýšen do stavu panského.

Dobříš, město nyní okresní v někdejším Berounsku, býval od nejstarších dob majetkem knížat a králů Českých, kteří k vůli myslivosti často se zdržovaly na zdejším hradě, jmenovitě Karel IV. a Václav IV. K D-i sloužely zvláštní manské statky, tak zvaná Dobříšská lena. Císař Sigmund zastavil r. 1422 D. bratřím Fridrichovi a Hanušovi z Kolovrat, a od té doby skoro bez přetržení zůstala D. v držení soukromém. R. 1630 bylo panství D-ské prodáno Brunovi hraběti Mansfeldovi, při jehož rodě zůstalo až do jeho vymření (1780), načež připadlo dědictvím rodu knížat Colloredo. Roku 1421 v únoru spojilo se zde vojsko Pražanů se Žižkou k dalšímu válečnému tažení. R. 1445 strhaly se rybníky okolo D-e, z čehož nastala veliká povodeň.

Dobroslavský Chlumec, starodávní jmeno Hradce Králové, připomínané v *Libušině soudu* a ukazují nejspíše na zakladatele Dobroslava.

Dobrotivá, Svatá v. Ostrov.

Dohalský z Dohalic, jeden z nejstarších šlechtických rodů českých, sáhající až do XIV. století, jehož původiště jest ves Dohalice v bývalém Hradecku. Bořek D. z D., jehož jmeno Bořek přijali potomci jeho za jmeno rodinné, měl syny Václava a Mikuláše, kteří rozdělivše se r. 1542 o statky otcovské založili dvě zvláštní větve rodu svého. Roku 1726 povýšen jest Václav Vratislav Bořek D. z D. do stavu panského a r. 1729 do stavu hraběcího.

Doksany, ves na pravém břehu Ohře naproti městečku Brozanům v někdejším Litoměřicku. Zde založila r. 1144 královna Česká Gertruda klášter panen řádu premonstrátského, který r. 1421 od Husitů jest vypálen, později však znova vystavěn, ale r. 1782 zrušen. Chrám klášterní, nyní farní, má románskou kryptu a jiné zajímavé zbytky staršího stavení; z rozsáhlého kláštera stal se zámek panský.

Dolany, ves moravská v někdejším Olomoučtě, památná klášterem kartusiánským, do něhož roku 1388 přestěhovali se mniši z kláštera v Trčce u Litomyšle, roku 1379 od Litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka založeného a mnohými statky na Moravě nadaného. R. 1437

jest klášter D-ský od Husitů úplně zbořen, načež r. 1443 mniši jeho vystavěli si nové bydliště v předhradí Olomouckém, kdež zůstali až do zrušení kláštera r. 1782. Roku 1620 tito kartusiani zároveň s blahoslaveným Sarkandrem v jednom vězení držáni byli. Knihovna klášterní, roku 1457 knihami Olomouckého biskupa Bohuslava ze Zvoly obohacená, dostala se po zrušení kláštera universitě Olomoucké. Převorové kláštera D-nského náleželi mezi stavy moravské. Z mnichů vynikali mnozí literární činností, jmenovitě převor Štěpán, úhlavní nepřítel Husův na sboru Kostnickém, jenž sepsal *Tractatus contra Vicleffum et Husum.*

Domažlice, za starodávna Tuhošť (*Tugošč*), z čehož pochází starší německé jmeno *Taugst* a nynější *Taus*, město české v Plzeňsku, jest snad onen *Vogatisburk* (Togastisburk?), kde r. 630 porazil Samo vojsko Franckého krále Dagoberta. Nejprvé objevují se D. r. 973 co župa s hradem; již r. 993 vybíralo se zde pomezní clo. Později dostaly se D. v držení soukromé, i vládli na nich po sobě rozliční rodové. Husitství se tu již r. 1410 ujalo. Památnými staly se D. ukrutnou porážkou křižáků dne 14. srp. 1431, v kteréž ukořistěné roucho, kříž a jiné drahé věci kardinála Juliana dlouhý čas potom jsou v D-cích na památku chovány. Pro zpouru proti Ferdinandovi I. r. 1547 byly D. ztrátou pozemních statků, práv svých a pokutou 3000 kop grošů trestány, ale r. 1549 zase s části na milost přijati. Roku 1585 koupili D-ičtí na 60 let od Rudolfa II. Chody (v. t.) Přidržujíce se Fridricha Falckého jsou D. r. 1620 od vojska bavorského obleženy, jemuž se 8. října na milost vzdáti musily. V 30leté válce D. mnoho trpěly, jakož i později častými požáry.

Dominicus a Jesu Maria, generál řádu karmelitánského, provázel k žádosti Ferdinanda II. vojsko jeho proti českým povstalcům táhnoucí, a naleznuv na pustém zámku Strakonickém pohozený obraz Panny Marie, zohavený prý od vojska protestantského, pohnul císařské vůdce k vojenské radě shromážděné k svedení bitvy na Bílé Hoře, a před bitvou řečnil k vojsku, vyzývaje je s obrazem v ruce, aby pomstili takového potupení Rodičky boží, načež císařští zvolivše za heslo své jmeno Maria dosáhli vítězství. Z vděčnosti za to uvedl Ferdinand II. karmelitány do Prahy, kdež jim odevzdal kostel na Malé Straně protestantům odňatý, jejž oni zasvětili Panně Marii Vítězné (*S. Maria de Victoria*). Obraz onen zázračný přenešen pak do Říma, ale v hraběcím Buquoiském archivu v Nových Hradech se chová podobný obraz, jenž vydává se za pravý.

Dominikáni, řád mnišský, založený svatým Dominikem de Guzman, a r. 1216 od papeže Hononia III. potvrzený, obdržel právo všude kázati (odkudž také řádem kazatelským jest nazván), zpovídati a v duchovní správě kněžstvu světskému pomáhati. D. brzy došli velikého vlivu, zvláště když r. 1232 Řehoř IX. vznesl na ně inkvisici. Do Čech přišli d. 1226 a usadili se v Praze u kostela sv. Klimenta na Poříči, odkud asi r. 1232 přestěhovali se na Staré město blíže mostu, kdež

zřídili si nový klášter při kostele sv. Klimenta, který tu již v XI. století stával. Za husitských válek byl klášter ten popleněn a mniši rozehnáni. Tito vrátili se teprv r. 1496 do zpustlého kláštera, jejž obnovili, musili ho však roku 1562 jesuitům postoupiti a odstěhovati se k sv. Anežce na František; tam zůstali až do roku 1626, kdežto jim Ferdinand II. odevzdal chrám sv. Jiljí na Starém městě, druhdy kolegiátní, jehož kapitola však již za časů husitských se byla rozešla. D. přistavěli k němu nynější klášter a na počátku minulého století celý chrám uvnitř podle tehdejšího vlaského slohu přetvořili, jejž Václav Reiner v letech 1732—34 malbami freskovými ozdobil.

Donín, něm. *Dohna*, město saské nedaleko hranic českých, za starodávna sídlo proslulé stolice soudní. Hrad zdejší, kolébka šlechtického rodu purkrabí z Donína, byl od časů krále Vratislava v držení panovníků českých co leno říšské až do r. 1402.

z Donína (*von Dohna*), purkrabí, šlechtická rodina, odvozující původ svůj z hradu Donína, jejíž jedna větev záhy zdomácněla v Čechách. Již za krále Václava II. připomíná se Ota z D., kterému hrad Grabštein v Čechách náležel; průběhem času rozmnožil se ten rod, a bývalý jeho titul purkrabský zůstal jim za jmeno rodní. Roku 1532 přijat Fridrich Purkrabí z D. do stavu panského. Z potomků jeho proslavil se Fridrich Purkrabí z D. popisem svých cest do cizích zemí, kteréž vykonal ku konci XVI. a na začátku XVII. století. Popis ten vytištěn jest v *Lumíru* 1858. Větev tato česká vymřela v polovici XVII. století.

Doubravka, Dubrovka, Dobrava, pol. *Dombrovka*, dcera knížete Českého Boleslava I. a choť Polského Mečislava (964), který k vůli ní přijal křesťanství a také v zemi své je uvedl, což dálo se hlavně pomocí četného duchovenstva českého s D-kou do Polska přišlého, jmenovitě pak horlivou snahou sv. Vojtěcha. D. stala se matkou Boleslava Chrabrého, prvního krále Polského, a zemřela roku 976 v Hnězdně.

Doubravník, jeden z nejstarších městysů na Moravě, kde r. 1208 založil Štěpán z Medlova (z Pernštýna) panenský klášter řádu svatého Augustina, který v krátce nabyl hojných statků. Roku 1214 byl klášter i městys od krutých Tatarů úplně zničen, jest však zase obnoven, ale r. 1423 od Husitů vypálen, načež po roce 1436 nečiní se o klášteře žádné zmínky více. Zdejší farní kostel sv. Kříže jest skvostná památka po pánech z Pernštýna, kteří jej v letech 1539—59 v gotickém slohu nákladně vystavěti dali a v něm pohřeb svůj zvolili. Uvnitř jest kostel ten na stropě ozdoben erby moravských šlechtických rodů, a chová četné náhrobky odpočívajících zde Pernštýnů.

Doubravská Hora, něm. *Schlossberg*, čedičová hora půl míle na východ od Teplice, odkud jest překrásná vyhlídka na okolí. Na ní jsou zříceniny hradu, který od válek husitských až do konce XVI. století náležel Vřesovcům z Vřesovic, potom Kinským a konečně Clarům z Aldringen, a r. 1655 z rozkazu císařského rozbořen jest.

Doubravský ze Skály Jan, vůbec Doubrava, lat. *Dubravius*, vlastně Jan ze Skály Dubravky na Hradišti, třináctý biskup Olomoucký, státník a dějepisec český, narodil se ku konci XV. století v Plzni ze zámožné rodiny měšťanské, konal studia svá v Italii, kdež i hodnosti doktora práv dosáhl. Po svém návratu povolán jest od biskupa Olomouckého Stanislava Thurza za tajemníka, a brzy povýšen za jeho radu. V tom postavení byl mu pomocníkem při všech jeho diplomatických jednáních, a tovaryšem jeho na cestách. Když r. 1515 král Polský Sigmund na cestě ke schůzi Vídeňské s císařem Maximilianem I. a Vladislavem králem Českým a Uherským po dvakráte v Kroměříži u biskupa hostem byl, kdežto s ním o veřejných záležitostech se smlouval, D. přítomen byl všem jejich rozmluvám. R. 1518 poslán byl s Vilémem z Kunštátu k Janu Sforzovi vévodě Milanskému, aby o dceru jeho Bonu pro krále Polského Sigmunda jednal, což působením biskupa Olomouckého k úplné spokojenosti obou stran pořídil. Před bídným zahynutím krále Ludvíka u Mohače byl s biskupem Stanislavem v Budíně při uherském sněmě, kdežto vzdor nesvorným a bouřícím se stavům věci sobě svěřené ke spokojenosti královně šťastně k místu a konci přivedl, začež mu král Ludvík daroval Břeclav co statek spupný. V ten čas nejspíše padá povýšení jeho do stavu vládyckého. Po vzetí od Turků Budína poslali D-ského čeští a moravští stavové k Sigmundovi králi Polskému žádat o pomoc proti úhlavnímu nepříteli, kterouž i dojemnou a obratnou řečí na králi vyprosil. Když pak roku 1529 Turci Vídeň oblehli, vedl D. vojenské zástupy biskupa Olomouckého a moravskych stavů sklíčenému městu na pomoc a přispěl podstatně k zapuzení Turků. Po smrti Bernarda Zoubka, nástupce Stanislavova, r. 1541 jmenován jest od Ferdinanda I. D. sám biskupem Olomouckým, a zdá se, že teprvé teď přijal svěcení kněžské. Brzy na to vykonal D. opětná poselství do Polska, jednou o pomoc proti Turkům, podruhé provázeje dceru Ferdinanda I. Alžbětu co nevěstu krále Sigmunda mladšího. V ten čas vznikla mezi Čechy s jedné a Slezany s druhé strany tuhá rozepře. Onino, opírajíce se na výsady Karla IV. a Vladislava II., stáli na tom, by nejvyšší správa v Slezsku nikomu nebyla svěřena leč rodilému Čechu, čemuž Slezáci odporujíce odvolávali se na svá nejstarší práva, nechtíce trpěti, aby v čele země stál cizinec. Spor se již delší čas protahoval, a král sám odebral se r. 1546 i s manželkou do Vratislavi aby jej urovnal, což se mu však nepodařilo. I poručil tu záležitost rozšafnosti D-ského, který, čeho král vážností svou nedovedl, to moudrostí a mírností svou spůsobil a obě strany spolu smířil. Ve zpouře stavů českých proti králi Ferdinandovi roku 1547 D. tomuto důležitou službu prokázal, když vyslán jsa do Čech spolu s Jiřím Seldiem, místodržitelem Karla V., výmluvností svou značnou část stavů přiměl k odstoupení od povstání. Když potom po vítězství u Mühlberka král do Čech se vrátiv jal se trestati odpořilé stavy, k velikému štěstí Čechů postavil D-ského v čelo soudu nad nimi. Ten moudrostí svou tak dalece ukojil Ferdinandův prudký hněv, že

pouze několik nejhlavnějších odbůjců na hrdle, jiní toliko na statcích trestáni jsou, ostatní pak životy i jmění zachovali. Při takových službách, které konal králi a vlasti, **D.** nezanedbával povinnosti svého biskupského úřadu, nad to pak prázdné chvíle své obětoval vědám, jak o tom zanechané spisy jeho svědčí. Znalť se ve filosofii, byl milovník přírodopisu a zběhlý ve věcech církevních; s obzvláštním však zalíbením obíral se studiemi historickými, přede vším dějinami své vlasti. **D.** zemřel raněn mrtvicí 6. září 1553, dědicem svého jmena zanechav ze sestry syna Václava, jemuž odkázal hrad a panství Blansko. Ten potom psal se Václavem Skalou z Doubravic. Nejdůležitější spis **D**-ského jest *Historia regni Bohemiae* (1552), sáhající až po Ferdinanda I. Co dějepisec má **D.** velikou cenu, pokud vypravuje události, jichžto sám byl svědkem; u vypravování starších dějin příliš lehkověrně následoval Hájka. Z ostatních děl jeho jmenujeme ještě *De piscinis et piscium, qui in illis aluntur, naturis*, kteroužto knihu, v hospodářském ohledu důležitou, sepsal povzbuzením biskupa Stanislava Thurza, aby zanedbávanému rybářství na Moravě pomohl k novému rozkvětu, a vydal ji 1547 ve Vratislavi.

Doudlebi, Dúdlebi, Duljebi, nazývaly se zvláštní větve rozličných národů slovanských. V Čechách seděli druhdy **D.** na jihu po obou stranách Malče až na hranice rakouské, tvoříce zvláštní župu Doudlebskou. O nich podnes vydávají svědectví četná zeměpisná jmena v někdejších jejich sídlech.

z Doupova, Jiří, dle pověsti mlynář v Doupově (v někdejším Žatecku), který pro statečnost ve válkách dokázanou od knížete Vladislava I, učiněn županem Žateckým padl r. 1116 v Uhřích na bojišti. Od něho odvozován původ rytířů Doupovců **z D.**, jejichžto znak byly tři červené pruhy v poli bílém, na památku prý, že Jiří **z D.**, maje po jedné bitvě podati knížeti svému pravici, u které mu byly tři prsty useknuty, dříve ji o bílou sukni svou utřel, na níž tak povstaly tři krvavé pruhy.

Drabík, lat. Drabitius, Mikuláš, náboženský blouznivec, narozen 1587 v Strážnici na Moravě, byl v letech 1616—28 luteránským kazatelem v Drahotoči, pak vystěhoval se do Sedmihradska. **D.** míval častá vidění a prorokoval záhubu papeže a domu Rakouského. Proroctví jeho byla péčí Komenského pod názvem *Lux in tenebris* tištěna; mimo to vyšlo r. 1622 v Amsterodamě jeho *Nahlédnutí do hrozné propasti soudů božích, věčného předzvědění a předřízení andělů i lidí jedněch k spasení věčnému, druhých k zatracení a t. d.* Proto od luteránských pastorů stíhán byl 16. čce 1641 v Prešpurce zadržen, kdež mu nejdříve ruka, pak hlava sťata a mrtvola jeho upálena byla. Spisy jeho též odevzdány byly plamenům.

z Drahobejle v. Krocín z Drahobejle.

Drahomíra (*Dragomir*), rozená kněžna Lutická ze Stodoran, manželka knížete Českého Vratislava I., jemuž porodila tři syny: Václava, Boleslava a Spitihněva (záhy zemřelého) a čtyry dcery. Po

smrti manžela svého (926), kdežto nejstarší syn její Václav teprv 18 let stár byl, zmocnila se **D**. vlády, odstranila úkladnou vraždou švekruši svou Lidmilu, bábu Václavovu, jejíhož vlivů svým zámyslům nepříznivého se obávala, a postavila se nepřátelský proti králi Německému Jindřichu Ptáčníku, který krajany její luticke krutou válkou stíhal. Ale Jindřich obrátiv se proti Čechům přitrhl až ku Praze (928), načež **D**. musila vlády postoupiti Václavovi, který krále slíbeným poplatkem smířil. Následkem osočení, jakoby ukládala o jeho bezživotí, vypověděl Václav matku svou ze země, ale brzo, přesvědčiv se o její nevině, s velikou ctí sám nazpět ji přivedl. Zdá se, že od těch dob **D**. více do zemské správy se nemíchala. Roku 935, když Václav působením bratra svého v Boleslavi zavražděn, **D**. uslyševši o skutku tom přiběhla a s pláčem padla na mrtvého syna svého; avšak znamenajíc, že také jejímu živobytí nebezpečenství hrozí, utekla do Charvát, kdež asi brzo na to zemřela. — Pověst líčí **D**-ru co pohanku a nepřítelkyni křesťanství, která se konečně do země propadla, když klnula vozkovi svému, jenž okolo kostela s ní jeda, a uslyšev zvoniti ku pozdvihování, slezl s kozlíka a na kolena poklekna zbožně se v prsa bil. Ještě v předešlém století ukazována v Praze na Hradčanech před Černínským palácem díra v zemi, která prý pohltila **D**-ru. Co však z dějepisu nám povědomo o **D**-ře, ukazuje na to, že tato kněžna byla horlivá obhájkyně Slovanů proti Němcům o jich podmanění usilujícím, kterýmžto syn její Václav, povahy jsa mírnější a milovník pokoje, bez boje v područí se dal. Že **D**., ač rodem pohanka, přiznávala se v Čechách k náboženství křesťanskému, toho dostatečným důkazem jest, že litujíc činu svého, kterého se v prchlivosti nad Lidmilou byla dopustila, ten dům na hradě Tetíně, kde Lidmila smrt utrpěla, přestavěti dala v kostel ke cti sv. Michalu archandělu. Nepravé tyto pověsti o **D**-ře nejspíše původ mají od kněží německých, latinskou liturgii v Čechách rozšiřovavších, kteří **D** ru co horlivou hajitelku živlu slovanského nenáviděli a v paměti národu zostuditi usilovali.

z Drahonic v. Bartošek z Drahonic.

Drahouš (*Dragúš*), staročeský župní hrad Lučanů, vystavěný od knížete Neklana po zboření hradu Vlastislavova na rovině Ohře u nynějších Postoloprt (na místě potomního kláštera), zbořen bez pochyby od Boleslava I. (935), když jakýsi lech český proti němu se zbouřil, na pomoc volaje sousední Sasy a Durynky, načež co nové župní sídlo založen Žatec.

Drachovský 1) Jan, narozen v Třeboni 1577, od r. 1595 jesuita, byl kazatelem a misionářem na Moravě, kdež mnoho členů Jednoty bratrské na víru katolickou obrátil a mnoho knih českých ohněm zničil. R. 1624 stal se prvním představeným koleje v Znojmě, kteréž město celé ponenáhlu ku katolickému náboženství přivedl, a zemřel v Brně 1644. V rukopise zůstavil mluvnici českou, kterouž Matěj Steyer r. 1660 v Olomouci vydal pod názvem *Grammatica bohemica*, a podle níž pak Jiří Konstanc *Brus jazyka českého* složil. — 2) David **D**.,

Plzeňský, vyznamenal se za obležení Plzně od Mansfelda velikou neohrožeností a horlivostí náboženskou. Vedle jiných spisů složil dvě latinské písně ke cti sv. Václava: *Salve decus Bohemiae* a *Ades dux bone inclyte*, které byly přijaty do Pražského breviáře, a jež císař Leopold I. r. 1679 uvedl v hudbu.

z **Dražic**, pánové, tak zvaní od sídla svého hradu Dražic nad Jizerou v někdejším Boleslavsku, připomínají se záhy v XIII. stol. a nosili v erbu tré zelených listů vinných v poli červeném. Z nich vynikli: **1)** Jan z **D.**, zvolený roku 1258 za biskupa Pražského co Jan III., skvěl se zvláštní výmluvností v jazyku českém i latinském, a r. 1274 poslán jest od krále Přemysla Otakara II. na všeobecný církevní sněm Lyonský. Zemřel osm neděl po smrti krále svého, 21. říj. 1278, hořem umořen nad úpadkem vlasti, jehož svědkem byl. — **2)** Jan z **D.**, pod jmenem Jana IV. biskup Pražský, povýšený k té důstojnosti r. 1301 po smrti biskupa Řehoře z Hasenberka, byl jeden z nejslavnějších biskupů českých, mívaje nejen účastenství ve všelikých politických a náboženských záležitostech svého času, nýbrž zvelebiv biskupství Pražské nad všeliké předchůdce své. V bouřích po vymření rodu Přemyslova hlavně k tomu působil, aby Jan Lucemburský zvolen byl za krále Českého, pročež byli mu napotom král ten i syn jeho Karel přízní a důvěrou svou obzvláště nakloněni. Biskup Jan, jsa muž vynikajícího vzdělání, podporoval a povzbuzoval muže učené, a hlavně jeho působením sepsal kanovník František svou kroniku. Seznámiv se ve Francii, kde se za příčinou rozepře své s proboštem Litoměřickým Jindřichem ze Šomburku při dvoře papežském v Avinioně po deset let zdržoval, s tamními spůsoby, zřízeními, stavbami, umělci a novými řeholemi duchovními, hleděl biskup Jan po svém navrácení se podobnými ústavy a budovami vlast svou zvelebiti, a povolal k tomu konci také mistra stavitelského Vilíma s několika jeho řemeslníky do Čech. Roku 1353 založil v Roudnici klášter, do něhož uvedl kanovníky lateránské řádu sv. Augustina, i nadal jej velmi bohatě a vystavěl při něm nádherný chrám s chodbou křížovou. Taktéž vystavěl tam most důkladný přes Labe a špitál, pak založil kostel sv. Jiljí v Staré Praze, upevnil a nádherně ozdobil biskupský dvůr na Malé Straně blíž mostu, okrášlil s nemalým nákladem hrob sv. Vojtěcha na hradě Pražském a dostavěl rodinný hrad Dražice. Vznešený a učený muž tento zemřel 3. led. 1343 co sedmadvacátý a poslední biskup Pražský, ješto po jeho smrti hlavní chrám Pražský povýšen byl na arcibiskupský. — 3) Jan z **D.**, od r. 1366 nejvyšší písař zemský, připomínaný v dějinách svého času, byl posledním držitelem rodinného hradu Dražic a snad i posledním mužem svého rodu, o němž se napotom žádné zmínky více neděje.

z **Dražova** Samuel Martin (*Martini Martinius*), narozen 1593 v Hořovicích, stal se na vysokém učení Pražském r. 1614 bakalářem a téhož roku také mistrem, načež po nějaký čas působil na škole Vodňanské, r. 1616 se stal farářem v Litni, r. 1618 povolán do Prahy na faru u sv. Haštala a sv. Kříže Velikého, a r. 1619 stal se příse-

dícím konsistoře podobojí. Po Bělohorské bitvě vypovězen odešel do Vitemberka, a po smrti manželky své převzal vychování čtyr mladých pánů Kaplířů ze Sulevic, jež provázeje na cestách po Evropě všude se s učenými muži seznamoval a takové vážnosti docházel, že v akademiích cizích rozličných hodností, v Anglii pak r. 1626 i povýšení na šlechtictví dosáhl. Vrátiv se z cest byl od české obce v Perně za faráře povolán. Když r. 1631 Praha od Sasův byla dobyta, navrátiv se tam s jinými protestantskými kněžími ustanoven jest za faráře Týnského, za ředitele protestantské konsistoře a představeného akademie Pražské. Při snětí a slavném pohřbení hlav dvanácti předních Čechů, které od popravy roku 1621 na Staroměstské mostecké věži vystrčeny byly, měl ozdobnou a dojímavou řeč k lidu. Po vypuzení Sasů z Prahy vrátil se do Perna ve svůj předešlý úřad. S českými bratřími měl ustavičné hádky, a zemřel 27. ledna 1639. Sepsal četné spisy latinské a české, z nichž onyno pojednávají nejvíce o rozličných poměrech časových, tyto pak obsahují větším dílem příležitostná kázaní a modlitební knížky, s části polemiku proti bratřím.

Dřevíč, bývalý župní hrad v Čechách, jehož zbytky s kaplí sv. Václava posud se spatřují u vsi Kozojed blíž Citolib v někdejším Žatecku. Kosmas jej nazývá přepevným hradem, jehož se zmocnil roku 1004 kníže Oldřich, když s bratrem Jaromírem a s německou pomocí ku Praze proti Boleslavu Chrabrému táhl. Asi ku konci XII. století zašel **D.**, a župní úřady byly přeneseny do hradu Slanského. — Dřevícká župa vztahovala se od dolejší Ohře u Loun k jihovýchodu přes Slaný až k Libošínu.

Drslavici, potomci Drslava župana Plzeňského (1160—65), jichžto společným znakem bylo trojřičí anebo polotrojřičí, během XII., XIII. a XIV. století valnou část Plzeňska, Klatovska, Prachenska a Hradecka sídly svými zaujali, rozvětveni jsouce na četné rody (z Potenšteina, ze Žampachu, z Risenberka, ze Švihova, z Chudenic a mn. j.), z nichž květe již jenom jediný Černínů z Chudenic.

Druh, u starých Čechů šlechtic nižší třídy, který některému pánu konal vojenskou službu ze mzdy. V starých listinách nazývají se **d**-ové bojovníky druhé třídy (*milites secundi ordinis*), kdežto šlechticové vyšší (*nobiles*) slovou vojíny první třídy. — Dobrý **d.** znamenal starým totéž co urozený člověk, zeman.

Dsky, desky, množný počet slova deska, pláty dříví, tabulky, na kterých se druhdy psávalo, což také u starých Čechů bylo obyčejem dle svědectví *Libušina soudu*, v němž připomínají se „desky pravodatné.“ Až dosavad naznačují se jmenem **d.** v koruně České veřejné knihy, které jsou dvoje: **d.** zemské a **d.** dvorské. *A*) **D.** zemské (*die Landtafel*), do kterých se zapisují statky nemovité, zvané zemské, jichž držitelé volí do sněmu v kurii velkostatkářské, se všemi se k nim vztahujícími věcními právy a břemeny. Spůsobilost nabyti statku ve dskách zemských zapsaného měli před rokem 1848. pouze tak zvaní vyšší stavové, z měst pak toliko Praha, Plzeň, Budějovice,

Žatec, Chomutov, Kutná Hora a Kadaň, kteréž obmezení nyní minulo. Za starodávna, dokud Čechy na župy a cúdy rozděleny byly, vedeny jsou v každé z nich zvláštní d.; když pak za Přemysla Otakara II. cúda Pražská na nejvyšší soud zemský povýšena jest, povstaly při tomto d. pro celou zem, a zapisována do nich také sněmovní snešení, která teprv takovým zapsáním zákonní platnosti docházela. V tom spůsobu jsou české d. zemské nejstarším toho druhu ústavem v Evropě. Knihy takto založené nazývaly se obyčejně kvaterny, někdy také registra, a chovaly se na hradě Pražském, kde také soud zemský zasedal. D. tyto byly dvojí, větší a menší (jakož sám soud zemský rozvržen byl na větší a menší); do oněch kladly se statky veliké, jakož i zápisy v sumách velikých, do těchto statky a dědiny malé, zápisy v sumě nejvýše 100 kop grošů a rozličné méně důležité relace. Opatrovníci zemských desk byli nejvyšší písař a místopísař, pak písař velikých a menších desk. Ve válkách husitských, kdež všecko právo zastaveno jest, chovány jsou d. zemské na hradě Křivoklátě, po jeho vyhoření (18. kv. 1422) odvezeny jsou nejprv do Plzně, pak na Karlštein, konečně do Královského dvora v Praze, a teprv r. 1512 zase na hrad Pražský. D. zemské vedeny byly sprvu v řeči latinské, první zápisy české v nich objevují se ku konci XIV. století, během XV. století obdržela v nich čeština převahu, až r. 1495 nálezem sněmovním ustanoveno jest, že se mají pouze českým jazykem psáti; po bitvě Bělohorské však ponenáhlu čeština z desk zemských vytlačena jest němčinou. R. 1541 zničeny jsou d. zemské strašným požárem, který většinu Malé Strany strávil, a musily pak pracně býti jakž tak obnoveny. Následkem toho uzavřeno r. 1543 na sněmě, aby se budoucně d. zemské ve dvou exemplářích psaly, z nichž jeden na hradě Pražském, druhý na Karlšteině chovati se měl. Snešením sněmovním r. 1545 ustanoveny jsou d. zemské za archiv říšský, a uzavřeno, aby všecky majestáty a privilegie v ně uloženy byly. Císař Josef II. zrušil docela úřad zemských desk, připojiv tyto k zemskému soudu co registraturu, načež do domu zemského na Malé Straně odvezeny jsou. Za císaře Františka zavedena při dskách zemských nová manipulace, ale že práce nového poznamenání kvaternů dála se od lidí k tomu neschopných, vloudil se do ní nejeden zmatek. Od roku 1850 nacházejí se d. zemské u c. k. úřadu knihovního při c. k. zemském soudu, s nímž r. 1861 přenešeny jsou z Malé Strany do nového domu na Starém městě. — Na Moravě byly troje zemské d., v Olomouci, v Brně a v Opavě, z nichž Olomoucké a Brněnské se chovají nyní u c. k. zemského soudu v Brně. — D. zemské jsou netoliko důležitý ústav právní, z něhož vyplývá bezpečnost majetku, nýbrž i jedním z nejdůležitějších pramenů historických. Zbytky zemských desk r. 1541 shořelých začal r. 1869 vydávati Emler co dílo monumentální pod názvem *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI combustarum*. — *B*) D. dvorské, jinak manské neb lenní (*die Lehentafel*) sloužily k zapisování statků manských. Původně měl každý hrad, ku kterémuž nějaká manství slušela, své

zvláštní d. manské, když pak za krále Jana soud dvorský v Praze na všecky statky manské v království Českém vztahovati se počal, vedeny jsou u něho d. manské, odtud dvorskými zvané, pro celou zemi. Od roku 1850 vedly se d. dvorské při c. k. zemském soudu v Praze, až zrušením úvazku lenního přestaly.

Dubá 1) někdejší hrad v Čechách na levém břehu Sázavy, západně od hrádku Komorného, kdež dosud viděti lze jeho zříceniny známé pod jmenem Stará D. Hrad ten jest původištěm panské rodiny z Dubé znaku Odřivous, jinak Mrackých z Dubé, a již r. 1525 nazývá se „hradem pustým." — 2) D., něm. *Dauba*, město v někdejším Boleslavsku, u něhož na pahorku zvaném *Kühnlhübl* stával druhdy hrad, z něhož zbyly už jenom slabé stopy příkopů, a který byl původištěm pánů z Dubé znaku Ostrve.

Dubčanský v. Habrovany.

z Dubé, dvě starožitné panské rodiny české rozličného původu. 1) Pánové z D. znaku Ostrve, příbuzní s pány z Lipé, z Ronova, z Lichtenburka, z Náchoda, z Klinšteina, z Pirkšteina, z Liběšic a j., jichž původištěm byl hrad Dubá v Boleslavsku, odváděli sami původ svůj od Hovory (v. t.), věrného sluhy knížete Jaromíra, avšak první historický jich předek jeví se býti Hynek z D., připomínaný ponejprv r. 1276. Ten byl nejvyšším truxasem (1276—79 a opět 1284—85). bojoval udatně proti zhoubcům braniborským, náležel k stoupencům Záviše z Falkenšteina, a r. 1300 jmenován jest od krále Václava II. místodržícím v Polsku. V prošlém čase rozvětvil se tento rod hojně, zavládl rozsáhlými statky, a jeho členové mívali nejednou mocný vliv na veřejné záležitosti své vlasti. Z nich buďtež připomenuti: Hynek Berka z D., nejvyšší purkrabí (1305—9), který r. 1309 ještě s jinými pány jest od Pražských měšťanů v klášteře Sedleckém jat a pak na hradě Lidici u vazbě držán. Jiný Hynek Berka z D., nejvyšší purkrabí (1324—50), byl r. 1327 zároveň správcem zemským. Ještě jiný Hynek Berka z D. byl v letech 1326—33 biskupem Olomouckým. Rodu tomu náležel i pověstný odpovědník císaře Sigmunda Roháč z D. (v. t.) Jindřich Volf Berka z D. povýšen jest 17. ún. 1640 na hraběte Hovoru z D. a z Lipé, ale hraběcí větev ta vymřela již r. 1706 hrabětem Františkem Antonínem, nejvyšším maršálkem. Jiné větve toho rodu vymřely již dříve. — 2) Pánové z D. znaku Odřivous, též od tvrze Mrače Mračtí z D. zvaní, pocházeli z hradu Dubé nad Sázavou, a byli příbuzní s pány z Bechyně a z Benešova v Čechách a s pány z Kravař, Dědic, Choltic a j. na Moravě. Nejprvnější z rodu toho byl Ondřej z D., připomínaný r. 1283. Z potomků jeho byli dva Ondřejové z D., otec a syn, nejvyššími sudími po sobě (1343—61, 1361—94). Poslední, požívaje důvěry dvou panovníků, Karla IV. a Václava IV., držel v době velikých rozepří mezi králem Václavem a pány českými věrně při králi svém, a zemřel r. 1412 ve vysokém stáří. Vděčnou paměť potomstva získal sobě tím, že sepsal proslulý *Výklad na právo země České*, kterýžto spolu s

Knihau starého pána z Rožmberka a *Řádem práva zemského* náleží k nejstarším a nejdůležitějším památkám právnictví českého. Synovec jeho Václav z D. na Leštně, purkrabí hradu Pražského (1420), pak podkomoří (1420—21), bojoval pro krále Sigmunda proti Benátčanům (1413), doprovázel Husa do Kostnice, ale odvrátil se později od něho; r. 1419 byl na čas spoluvladařem země České, oblehal pak Žižku v Plzni a donutil jej k odtažení (20. bř. 1420), nato vtrhl do hradu Pražského od Pražanů obleženého a odešel pak do Kutné Hory ke králi, 19. kv. 1420 poražen jest od Žižky u Poříčí na Sázavě, a naposledy připomíná se r. 1423. Poslední z rodu toho, Karel Mracký z D. padl 6. bř. 1645 v bitvě u Jankova.

Dubenín v. Dobenín.

Dubravius v. Doubravský.

Dubský z Třebomyslic, českomoravský šlechtický rod, kvetoucí dosavad v stavu hraběcím, sáhá nazpět do konce XIV. století. Vilém D. z Tř. byl r. 1406 purkrabím Karlšteinským; Jindřich D. ustanoven r. 1454 od krále Ladislava za jednoho ze soudců, kteří měli různice v království Českém urovnati. Vilém D. přeložil sídlo rodinné z Čech do Moravy, kde zakoupil četné statky. Vynikaje nevšedními dary ducha účastnil se důležitých jednání veřejných, jmenovitě ustanovení hranic mezi Uhrami a Moravou (1603 a 1609), revindikace knížectví Opavského pro Moravu (1605) atd. Roku 1607 jmenován jest nejvyšším sudím markrabství Moravského, a r. 1608 povýšen do stavu panského. Přidav se ke zpouře stavovské jest po bitvě Bělohorské všech statků svých zbaven a zemřel u vysokém věku, ač neví se kterého roku a dne. Ferdinand Leopold D., narozen 1650 v Biskupicích na Moravě, stal se rytířem maltanským, súčastnil se r. 1683 hájení Vídně proti Turkům, stal se r. 1705 velikým převorem v Uhersku a přivtělených zemích, r. 1712 velikým převorem v Čechách, na Moravě, v Slezsku, Polsku atd., a zemřel v Praze 27. ún. 1721.

Dudič (*Dudith*), Ondřej, ze šlechtického rodu charvátského, narozen v Budíně r. 1533, věnoval se duchovnímu stavu, stal se r. 1561 radou císaře Ferdinanda I. a biskupem nejprv Tinijenským v Dalmacii, později Čanadským a Pětikostelským v Uhřích, a vyslán na sněm Tridentský, aby vymohl užívání kalicha a manželství kněžské, očež když marně se pokoušel, přestoupil k vyznání evangelickému a oženil se. Nepozbyv tím důvěry ani Maximiliana II. ani Rudolfa II. zůstal v milosti obou panovníků a konal jim důležité služby, jmenovitě v Polsku, začež povýšen jest r. 1584 do stavu panského, a obdržev inkolát český usadil se v Moravě, kdež sobě zakoupil statek Paskov, a zemřel ve Vratislavi 23. ún. 1589. D. sepsal četná díla rozličného obsahu. Pověstné řeči, jež měl na sněmě Tridentském, byly vícekrát vydány.

Dudy, prastarý pastýřský nástroj hudební, v Čechách znárodnělý, o nichž národní písně často se zmiňují. Obzvláštní pověsti dosáhly Strakonické d., které v pořekadlo vešly, ač původ jeho neznámý jest.

Duchcov, něm. *Dux*, město v někdejším Žatecku u paty Krušného

pohoří, s nádherným zámkem hrabat z Valdšteina. **D.** byl od starodávna majetkem pánů z Risenburka. Boreš starší z Risenburka na Oseku zastavil r. 1395 Osek i **D.** Vilémovi markrabí Míšenskému za 40.000 hřiven, po smrti Vilémově (1406) dostaly se statky ty markrabí Fridrichovi mladšímu, ale již r. 1412 byl král Václav v držení **D-a.** Než roku 1422 dal císař Sigmund **D.** opět Fridrichovi Míšenskému v zástavu. R. 1426 (v květnu) přitáhl Prokop Veliký k **D-u**, z něhož velitel saský tajně ušel, načež Táboři útokem města se zmocnili a je vypálili. Teprva však ve smlouvě Chebské r. 1459 jest **D.** od saských knížat koruně České navrácen. Roku 1469 bránili páni Zajícové **D-a** proti králi Jiřímu k ruce Matiáše Uherského,

Duchovenství sluly starým Čechům statky duchovním osobám náležející.

Durynk, dle Hájka jmeno nevěrného sluhy, jejž kníže Neklan učinil pěstounem mladého syna padlého protivníka jeho Vlastislava. **D.**, chtěje se zavděčiti Neklanovi, zabil pachole a hlavu jeho knížeti přinesl, chlubě se, že jej zbavil budoucího nepřítele. Ale Neklan, zhroziv se nešlechetného skutku, učinil vrahu tu jedinou milost, že mu dal na vůli, jakou smrt by sám sobě udělal. I oběsil se **D.** na olši, která se ukazovala ještě za času Kosmova.

Dušník, v starém právě českém člověk poddaný, osobně nesvobodný, nevolník.

Dvorecký z Olbramovic, staročeská rodina rytířská, příbuzná s pány z Janovic a Čejky z Olbramovic, pojmenována od bývalého sídla svého Dvorce v někdejším Táborsku, vyskytuje se v druhé polovici XV. století, a vymřela r. 1643. Z ní proslul Prokop **D.** z O., horlivý obhájce náboženství evangelického; r. 1609 defensor, v bouři proti Ferdinandovi II. jeden z třiceti direktorů a později podkomoří krále Fridricha, po bitvě Bělohorské sťatý na náměstí Staroměstském 21. čna roku 1621.

Dvorský 1) Jindřich z Helfenburka, narozen 2. bř. 1505 v Dvoře Králové, vzdělav se na učení Pražském a nabyv tamtéž hodnosti mistra svobodných umění, spravoval tam rozličné úřady učitelské a hodnosti akademické, jmenovitě r. 1533 hodnost děkana fakulty filosofické, načež se odebral do Sas, aby slyšel Luthera a Melanchtona, a vrátiv se r. 1538 zpět zvolen podruhé a následujícího roku potřetí za děkana fakulty filosofické a za přísedícího konsistoře podobojí. R. 1541 nadán jest **D.** erbem a titulem z Helfenburka, a r. 1543 zvolen za rektora university Pražské. R. 1552 stal se opatem na Slovanech a získal si veliké zásluhy o znovuzvelebení sešlého opatství toho. R. 1570 zvolen jest za administratora konsistoře podobojí, r. 1573 dáno mu i děkanství u sv. Apolinářiše, a 15. září 1582 zemřel na morovou ránu. **D.** byl muž vysoce učený, rozšafný, a požíval všeobecné vážnosti. — 2) Matěj **D.** z Hájku, muž učený a zvláště v astronomii a vědomostech přírodních zběhlý, narozen v Dvoře Králové v první polovici XVI. století, vzdělán na učení Pražském došel na něm r. 1545

hodnosti mistrovské a zastával napotom rozličné úřady akademické, jmenovitě byl v letech 1549 a 1550 děkanem fakulty filosofické. R. 1555 nadán jest společně s Tadeášem Hájkem erbem a titulem z Hájku. R. 1555 vzat do konsistoře podobojí, a v letech 1559—62 byl jejím administratorem. R. 1559 zvolen za rektora university Pražské, kteroužto hodnost potom ještě 20krát zastával, tak že mezi všemi členy učení toho od jeho založení nejčastěji byl zvolen na tuto nejvyšší hodnost akademickou. Zemřev 23. bř. 1583 pochován v kapli Božího těla. Hojné truchlozpěvy na smrt jeho dávají o tom svědectví, v jaké vážnosti byl u svých současníků.

Dvůr Králové, něm. *Königinhof*, věnné město v někdejším Hradecku, byl od nejstarší doby majetkem knížat Českých a slul nejdříve Chvojno, pak Dvůr nad Labem. Roku 1140 zemřel zde kníže Soběslav I. Na začátku XIV. století byl **D.** již městem, r. 1307 stal se městem věnným, a odtud nazýván Dvorem Králové. V květnu r. 1421 vzdal se **D. K.** vojsku Pražskému a stál odtud v řadě měst podobojích. Po bitvě Bělohorské obráceno jest město na víru katolickou, r. 1646 porazil zde švédský generál Wittenberg cís. vůdce Montecuculiho. V XVII. a XVIII. století utrpělo město velice válkami a častými požáry. V našem století proslul **D. K.** nalezením zde pověstného rukopisu po něm nazvaného, této neocenitelné památky nejstarší literatury české.

Dvůr Králův, ves a od starodávna král. hrad a statek v někdejším Berounsku, nad Litavkou nedaleko Berouna. Na zdejším hradě zemřel 22. září 1252 král Václav I., roku pak 1394 dne 3. kv. král Václav IV. od pánů zemských jat a do Prahy vezen jest.

E.

Eberlin, nejstarší malíř Pražský dle jmena nám známý, který ku konci první polovice XIV. století (okolo 1340) žil na Starém městě Pražském, maje tam dům „na Louži."

Eduard princ Walesský, od barvy svého odění černý princ nazván, nejstarší syn krále Anglického Eduarda III., narozen 15. čna 1330 ve Woodstocku, provázel 16 let stár otce svého do Francie, a měl dle jmena velitelství v bitvě u Křeščaku (Cresy), ve které se strany francouzské zahynul mezi jinými Jan Slepý, král Český, jehož ozdobu helmovou, tři pštrosí péra s heslem *Ich dien* přijal pak za svůj znak, kterého po něm užívali všickni princové Walesští. O deset let později zvítězil **E.** opět nad Francouzi u Poitiersu, kdež zajal krále jejich Jana a do Londýna odvedl. Jmenován pak vladařem anglických država... dobyl si další slávy vojenské, načež vrátiv se z nedostatku zdraví do Anglie zemřel 8. čna 1376.

Efreim, Effreim, bratr český a jeden z překladatelů *bible Kralické*, byl r. 1572 knězem v Slavkově na Moravě, r. 1584 dostal se do rady bratrské, později byl správcem sboru v Chrasti v Chrudimsku, r. 1589 zvolen za biskupa, r. 1599 za seniora čili předního Jednoty,

zemřel v Praze 22. říj. 1600. E. byl muž vysoce vzdělaný, velice zkušený a nábožný, a proto u spoluvěrců svých vysoce vážený.

z Eggenberka, starý, původně městský rod ze Šváb pocházející, který se v XVI. století vysoko povznesl, knížecího důstojenství dosáhl a v zemích rakouských, jmenovitě v Čechách, rozsáhlých statků nabyl. Tuto slávu jeho založil Jan Oldřich z E., narozený 1568, jenž stal se r. 1602 zemským hejtmanem krajinským, r. 1605 vyslancem císařským při dvoře španělském, r. 1615 nejvyšším hofmistrem a později místodržitelem všech nitrorakouských zemí. Požívaje úplné důvěry Ferdinanda II. podporoval plány Albrechta Valdšteina vojenského zřízení se týkající, stal se r. 1621 zemským hejtmanem v Štýrsku a prostředkoval druhý sňatek císařův s Eleonorou Mantovskou. V odměnu za své služby obdržel r. 1622 od císaře Krumlov, Netolice a Prachatice, r. 1623 povýšen za říšského knížete, r. 1625 dostal ještě Žamberk a hořejší Valserské panství, a zemřel 1634. Ale rod jeho vymřel již jeho vnukem Janem knížetem z E., který r. 1717 zemřel, maje věku svého teprv 13 let, načež Krumlov Švarcenberkům se dostal.

z Elbinku 1) Petr v. Capella. — 2) Václav z E. v. Plácel.

Eligius svatý, apoštol seelandský a brabantský, biskup Noyonský, zemřelý 699, byl původně řemesla svého zlatník a jest patronem zlatníků. Pražský pořádek zlatnický chová po něm ostatky v bohaté skříni co dar někdy císaře Karla IV., jež každoročně v den památky jeho (1. pros.) veřejně vystavuje.

Eliška, skrácená forma jmena Alžběta. 1) E., Richsa, Rejska, v. Alžběta. — 2) E., poslední Přemyslovna, dcera krále Českého Václava II., manželka Jana Lucemburského a matka otce vlasti Karla, narodila se 20. led. 1292. Po násilné smrti Václava III., když stavové čeští shromáždili se na sněm do Prahy, aby volili nového krále, předstoupili před ně kněžny E. a Markéta, pozůstalé dcery po Václavu II. a sestry Václava III. (nejstarší, Anna, vdána byla za Jindřicha Korutanského), a prosily na kolenou svých, aby z dědictví otcovského vyloučeny nebyly. Největší právo byl by měl Korutanský, na ten čas správce království, od Václava III. při jeho odchodu ustanovený, jenž měl přízeň u Čechů, a kdyby byl býval povahy ráznější, snadno mohl postavení svého užiti k svému prospěchu. Ale on se dal předejíti císařem, který jak hrozbami tak velikými sliby dolehal na pány zemské, aby je naklonil k své straně. A skutečně většina jich, dílem ohrožena bezohledným jeho vystupováním, dílem nadějí se kojíc, že Rakousy jako za Otakara II. opět s Čechami spojeny budou, někteří snad i dary získáni, nedbajíc na prosby kněžen volila v říjnu 1206 na sněmě Pražském po vůli císařově syna jeho Rudolfa Rakouského za krále. Po brzké smrti tohoto zvítězila sice strana česká mezi panstvem, že i pominutím bratra jeho Fridricha, jejž císař mocí Čechům vnutiti chtěl za panovníka, volili za krále Jindřicha Korutanského, ale tento naděje v něj kladené šeredně oklamal. Nebyloť panovníka bídnějšího nad něj, a Čechové, seznavše brzy úplnou jeho neschopnost k vládě, dospěli

ku přesvědčení, že delší panování jeho bylo by zkázou země. Tu všechněch zraky obracely se na kněžnu E-ku, která zpanilostí a vlídností všech srdce sobě byla naklonila a často hořké slzy prolévala nad záhubou vlasti. Té vybrati chtěli manžela, k čemuž nejvhodnější zdál se jim býti mladý Jan, syn nově zvoleného císaře Jindřicha VII., i počali někteří přední pánové tajně s tímto vyjednávati. O tom král Jindřich zvěděv zbaviti se chtěl E-ky, která dosavad při jeho dvoře žijíc čas svůj nejvíce uprostřed svých panen při řemeslných pracích ženských trávila, i vnucoval jí za manžela jakéhosi pána z Bergova. Toho když rozhodně zamítla, zakoušeti musila E. od svaka svého všelikého příkoří, ba jednoho času roztrousila se pověst, že jí dáno jedu, který však silné přirozenosti kněžnině nic neuškodil. Konečně i jako u vězení držána jest v jednom domě na Starém městě Pražském, ano hrozilo prý jí nebezpečenství ještě větší; než ona, výstrahu majíc, pomocí některých pánů, jmenovitě Jana probošta Vyšehradského (Václava II. postranního syna), za starou ženu převlečena z Prahy ušla a od Jana z Vartemberka do Nimburka odvedena jest, kde měšťané se zápalem ji přijavše v ochranu svou ji vzali (1310). Brzy potom sjeli se pánové zemští na sněm do Prahy, které se mezi tím byli zmocnili, a též E. tam opět přijela. Tu vypravili slavné poselství k císaři, žádajíce jmenem vší země syna jeho Jana za krále a E-šce za manžela. Ku kteréžto žádosti když císař svolil, ještě téhož roku dovezena jest E. do Špýra, kdež slaven jest sňatek její s Janem teprv patnáctiletým, a tomuto od otce uděleno v leno království České, který také po přemožení Jindřicha Korutanského na trůn dosedl (ku konci r. 1310). S počátku vedli správu zemskou nejvíce němečtí radové, Janovi od otec jeho přidaní, ale později zdvihlo panstvo české stížnost proti vládě cizinců a vymohlo r. 1315 na mladém králi odbytí jich ze země. Na jich místo jmenován z prostředka panstva za vladaře zemského mocný Jindřich z Lipé, který provozoval v míře bezohledné poručenství nad králem v dorozumění s Alžbětou, vdovou po králích Václavovi II. a Rudolfovi I., od které E. již v dřívějších časech musila snášeti mnohé úkory. V postavení tom dovedl se Jindřich z Lipé udržeti proti všemu odporu královu, používaje ho k obohacení sebe i přátel svých na ujmu země. V takovém jeho počínání byla mu v cestě E., které nade všecko šel prospěch národu, i hleděl tedy rozdmychati různici mezi ní a královským manželem jejím, jejž brzy na svou stranu dostal hověním jeho marnotratnosti. Královnu, která jej vedla k moudřejšímu jednání, on a přátelé jeho zošklivovali mu všelikými pomlusami. Namluvili králi, že jej E. míní zbaviti panství a uvázati se v ně sama ve jmenu prvorozence svého Václava (potomního císaře Karla IV.), čímž Jan popuzen přepadl r. 1319 manželku svou z nenadání na hradě Lokti, a odňal jí děti, ano malého Václava (narozeného r. 1316) dal i věziti nějaký čas na Křivoklátě. Spor ten mezi manžely spůsobil povstání Prahy a některých pánů proti králi, které však od tohoto bylo přemoženo, načež král Jan nanovo se oddal pustému živobytí a toul-

kám po cizích zemích, zanechávaje Čechy zhoubnému nepořádku. Na čas smířil se král s královnou r. 1321, ale již r. 1322 podařilo se pánům vpraviti králi nové podezření. E. musila se před úklady jeho zachrániti útěkem do Bavor ku knížeti Jindřichovi Landshutskému, jemuž oddána byla dcera její Markéta, ač teprv desetiletá. Král Jan odňal jí všeliké její důchody v Čechách, a dal konečně syna jejího Václava odvézti do Paříže, aby tam byl chován při dvoře francouzském (1323). Teprv po půl třetím roce (2. led. 1325) vrátila se E. zase do země, ale od manžela svého zůstala odloučena, přebývajíc nejobyčejněji na Mělníce. Péče její byly odtud obráceny větším dílem k zakládáním a stavbám kostelním a dobročinným, zvláště takovým, které oživovaly památku královských jejích předků. Žalem usoužeuou zastihla smrt 28. září 1330 na Vyšehradě v domě bratra jejího proboštа Jana. Žalost pro smrt královny E-ky byla v národu všeobecná, slavnosti pohřební konaly se v Praze po dva dni, a konečně pochováno její tělo na Zbraslavi podle otce a bratra. Královna E. obzvláště ráda sbírala svaté ostatky, v čemž ji napotom veliký syn její Karel věrně následoval; r. 1326 dala tělo bratra svého krále Václava III. přinésti z Olomouce na Zbraslav, r. 1327 založila špitál před městem Mělníkem, 1328 zasazovala se u papeže o vyhlášení za svatou pratety své abatyše Anežky, 1329 jala se stavěti veliký kostel při klášteře Zbraslavském, nedlouho pak před smrtí založila na Újezdě pod Petřínem panenský klášter sv. Anny, který později přenešen jest na Staré město.

Emanuel (*Manuel*) Komnenos, císař Řecký (1143—80), panovník válečný, spřátelil se r. 1148 s knížetem Českým Vladislavem II. na jeho zpáteční cestě z Palestiny přes Cařihrad, když však roku 1164 vtrhl do Uher, aby tam usadil na trůn Štěpána IV. a dosavadního krále Štěpána III. vlády zbavil, matka tohoto povolala na pomoc krále Českého Vladislava, který nemeškaje s valným počtem dobrovolníkův do Uher se vypravil a v Banátě s vojskem uherským se spojil. E. netroufaje si podstoupiti boj se spojeným vojskem česko-uherským, vyslal k Vladislavovi Bohutu, rodilého Moravana (který r. 1147 co křižák přišed do Cařihradu tam zůstal a vysokého důstojenství dosáhl), připomenout mu někdejší přátelské smlouvy, a sklonit jej k mírnému vyjednávání. Když Vladislav svolil pod výminkou, aby E. uznal Štěpána III. za krále a vojsko řecké ze země vykročilo, učinil E. po vůli krále Českého, i opustil Štěpána IV., který se dal na útěk. Tím povstalo veliké hnutí v řeckém táboře, a Čechové, bojíce se aby jim bohatá kořist neušla, obořili se naň napolo opuštěný, dobyli ho a pobrali mnoho vzácných věcí. Vladislavovým prostřednictvím stalo se pak po mnohých vyjednáváních mezi Uhry a E-em narovnání, že tento uznal Štěpána III. za krále. K utvrzení pak přátelství mezi králem Vladislavem a E-em zasnoubena vnučka Vladislavova, sotva šestiletá Helena, s vnukem E-ovým Petrem, a zavezena do Cařihradu.

Emaus (*Emauzy*), klášter v Praze, jinak na Slovanech řečený, naproti Skalce, jejž Karel IV. s povolením papežovým r. 1346 založil

pro slovanské benediktiny z jižního Slovanska povolané. Chrám klášterní vysvěcen jest slavně r. 1372 v pondělí velikonoční, a že v ten den se čte evangelium o učenících do E. se ubírajících, říkalo se napotom klášteru a kostelu v Emauzích, a říká se tak dosavad. Mniši slovanští, majíce pro své budoucí členy při klášteře školu, působili blahodárně, až r. 1419 ozbrojená chátra Pražská klášter poplenivši nezhojitelnou ránu mu zasadila. V následujících na to bouřích husitských jsou statky klášterní rozchváceny, mniši se rozutíkali a kostel obrácen ve farní, jehož farářové nicméně nepřestali se nazývati opaty, jsouce podobojí. Rudolf II. dosadil do E. r. 1592 na novo katolického opata, a povolal tam mnichy z jiných klášterů benediktinských. Sotva však jmění kláštera se poněkud rozmnožilo, již r. 1609 ubytováním Uhrů a r. 1611 při vpádu Pasovských velikou škodu utrpěl. Částka těchto, pronásledovaných od vojska stavovského, ukryla se v klášteře, na nějž zbouřený lid udeřil, jej vydrancoval ano i knihovnu zničil. Klášter byl úplně zase na mizině, a teprv po bitvě Bělohorské počal se opět zotavovati, ale o navrácení pobraných statků marně se ucházel u Ferdinanda II., který konečně r. 1635 klášter sám odevzdal benediktinům Montserratským, posavadní mnichy přesídliv k sv. Mikuláši na Starém městě, kde se, ač jen dle jmena slovanští, udrželi až do Josefa II., který klášter u sv. Mikuláše zrušil. Klášter pak E-ský dosavad drží benediktini.

Emma, kněžna Česká, manželka Boleslava II., dle vší pravděpodobnosti dcera Konrada krále Burgundského, zemřela r. 1006. Náhrobní nápis její zněl:

Quae fuit ut gemma, vilis jacet en cinis Hemma.
Dic, precor: Huic animae da veniam, Domine.

Eneáš, *Aeneas* 1) **E. Sylvius**, jeden z nejpamátnějších mužů XV. století, pocházel z italského rodu Piccolomini a narodil se 18. říj. 1405 v Sieně. Věnovav se duchovnímu stavu brzy vynikal vzácnými dary ducha svého a byl přítomen sboru Basilejskému, který jej zvolil za referendara, notáře i hlavního prokuratora, a povýšen na proboštství S. Lorenzo v Milaně. Ve dlouhých sporech mezi konciliem a papežem Eugeniem IV., E. S. stál mezi nejdůmyslnějšími hajiteli sboru, od něhož užíván jest k důležitým poselstvím. Roku 1439 nově zvolený papež Felix učinil jej svým sekretářem. Roku 1442 vstoupil E. S. do služby císaře Fridricha III. co sekretář jeho. V tom postavení účasten byv všech nejdůležitějších jednání státních přestoupil brzy na stranu Eugenia IV., a pomáhal mu platně k uvedení jemu v poslušenství zemí německých. Po smrti Eugeniově r. 1447, byv od císaře v poselství v Římě, stal se tam spolu s panem Prokopem z Rabšteina strážcem onoho konklave, v němž jeho přítel Tomáš de Sarrazano volen byl na papežství co Mikuláš V. Od toho povýšen jest na biskupství Terstské, kteréž r. 1451 změnil za Sienské. Téhož roku přišel co vyslanec císařův do Čech, kdež přítomen byl sněmu v Benešově, ale nehrubě tam pořídil. Seznámilť se tu s předními té doby muži českými,

jmenovitě s Jiřím Poděbradským, s kterýmž měl dlouhou rozmluvu, a poznal také staré Tábory, u nichž nocoval; do Prahy však pro mor tam panující nepřišel. Když r. 1452 Fridrich III. na korunování do Říma jel, E. S. jej prováze je stal se předním prostředníkem mezi papežem a císařem. Potom když král Ladislav Pohrobek z moci Fridrichovy násilím vybaven byl, E. S. na sněmě o sv. Martině ve Vídni jmenem císařovým podruhé činiti měl se stavy českými. Roku 1456 jmenoval jej papež Kalixt kardinálem, ale o dvě léta později, 19. srp. 1458, sám E. S. zvolen jest za papeže pod jmenem Pius II. Jako papež usiloval zničiti vše, co byl prvé proti papežství mluvil, psal a jednal; odvolal r. 1463 zvláštní bulou (*bulla rectractionum*) náhledy a zásady své na sněmě Basilejském pronešené, odsoudil své dřívější spisy co pobloužení mladická do indexu (1459), a vyzýval, aby se papeži Piu II. věřilo více nežli E-i S-iovi. Aby utvrdil moc papežskou, hrozil exkomunikací všem, kdožby od papeže k sněmu obecnému se odvolávali; vymáhal na králi Francouzském Ludvíkovi XI. zrušení pragmatické sankce, v níž zásady Basilejské vysloveny byly, však pro odpor parlamentu marně; učinil smlouvu s králem Neapolským, v kteréž tento vasalem papežským býti se vyznal, a měl-liby bez dědice pokrevného zemříti, království své papeži odkázal; konečně jal se kázati kříž proti Turkům, ba sám se strojil vstoupiti na loď a státi v čele bojovníkům křesťanským, za kterýchžto příprav zemřel v Ankoně 15. srp. 1464. O jeho dalším zachování se k Čechům viz čl. Jiří Poděbradský. — E. S. byl jedním z nejplodnějších a nejznamenitějších spisovatelů věku svého. Maje dokonalou známost všech státních i církevních poměrů a všech čelnějších osob té doby složil paměti jejich v hojných dílech svých, o nichž jen litovati jest, že nikdy ještě úplně tiskem vydána nebyla. Nejvíce váží se jeho *Cosmographia*, *Historia Bohemica*, *De concilio Basileensi*, *De viris illustribus*, *Historia Friederici III.*, *Epitome decadum Blondi*, zvláště pak hojná jeho psaní, jichžto sbírka po rozšíření knihtiskařství často vydávána byla. Čechům E. S. zvláště důležitým se stal svou historií českou, kterouž sepsal krátce před svým povýšením na papežství. Byl to hlavní pramen, z něhož nejen cizozemci, ale i Čechové sami dlouho známost dějin husitských čerpati obyčej měli, pročež stranické mínění spisovatele o husitství tak velikého rozšíření nalezlo. Materiál k dílu tomu obdržel E. S. od dvou Čechů, M. Jana Papouška ze Soběslavi, probošta Litoměřického, a Jana Touška z Pacova, písaře Pražského. Tištěno bylo nejprvé v Římě r. 1475, a potom vícekrát na rozličných místech; do češtiny přeloženo třikráte, též od Daniele Adama z Veleslavína, kterýž překlad vyšel tiskem r. 1585 v Praze, pak tamtéž r. 1817 od Krameriusových dědiců. — 2) Jan E., vlastně Cibulka (*Coepolla*) bratr český, studoval v letech 1565—68 ve Vitemberce, později byl jahnem a knězem v Slavkově na Moravě, r. 1578 na synodě Holešovské vzat do rady a učiněn starším jednoty se sídlem v Ivančicích. Po smrti bratra Štěpána vloženo naň spisování pamětí bratrských. V překládání a vy-

dání bible Kralické měl E. vynikající účastenství, ano byl hlavním správcem veledůležitého toho díla. R. 1580 stal se prvním starším a r. 1592 předsedal synodě Žeravické. E. zemřel 5. ún. 1594 v Ivančicích náhlou smrtí.

Engel z Engelflussu, rodina měšťanská, později vládycká a panská, jejímž zakladatelem byl Servatius E., zámožný Pražský měšťan a kupec, který pro udatnost, osvědčenou r. 1648 při hájení města proti Švédům povýšen r. 1651 do stavu šlechtického s predikátem z Engelflussu, roku pak 1658 do stavu rytířského, koupil statek Mníšek v Berounsku. Syn jeho Servatius II., sekretář místodržitelský, zřídil z Mníšku a Chraštic fideikomis rodinný, a r. 1667 povýšen jest do stavu panského. Poslední z rodu toho byl Ignác Karel svobodný pan E. z Engelflussu, jenž zemřel 21. bř. 1743.

Engliš v. Payne.

Ennicellus Tobiáš, znamenitý hudební skladatel, rodem z Lestkova v Žatecku, žil uprostřed XVII. století, jak se podobá, co exulant v Holštýnsku, a sice r. 1660 ve Flensburku, r. 1665 v Toninkách. Sepsal: *Friedenspalme*, velikou harmonii hudební, pak *Musikalischer Glückwunsch*, jejž Fridrichu III. králi Dánskému oddal; též uvedl v hudbu Opitiovy *Sonntags- und Festepisteln*.

Ennius z Fenixfeldu (*de Phoenicio campo*) Šimon, Klatovan, studoval v Praze, kde r. 1544 dosáhl stupně bakalářského, zastával učitelství v Prostějově a u sv. Jindřicha v Praze, načež oženiv se usadil se ve svém rodišti. Jako básník latinský byl členem družstva pod Janem Hodějovským křtěšího. Predikátem z Fenixfeldu nadán jest r. 1554, a zemřel 20. ún. 1561 v Klatovech co radní městský. Z jeho latinských básní jmenujeme *Breve encomium Olomucii, metropolis in marchionatu Moraviae* v 199 distichách (1550). Mimo to přeložil Roberta Barnesa (kaplana Jindřicha VIII., pro přívrženství k učení Lutherovu r. 1540 v Londýně upáleného) *Kroniky o životův sepsání papežův od sv. Petra až do Alexandra* III. (1565 a 1567).

Eperberk (nejspíše Ebersberg) Štěpán, znamenitý český zvonař na Novém městě Pražském, ulil r. 1589 krásný zvon pro chrám sv. Jakuba v Klatovech, na němž čte se několik jmen šlechtických a jmeno mistrovo.

Erbovní list, list daný někomu na to, aby mohl užívati erbu, od zeměpána neb jiné k tomu spůsobilé osoby, jakož byli na př. tak zvaní falckrabí. S udělením e-ho l-u nebylo ještě spojeno povýšení na šlechtictví.

Erbovní strýcové, kdo užívají stejného erbu a titule, nejsouce krevní příbuzní. Ku přijetí někoho za e-ho st-ce bylo potřebí svolení zeměpána.

Ercker (Erkher) z Schreckenfelsu, výtečný znalec hornictví, narozen v Annaberku v saském Rudohoří, od roku 1577 vrchní perkmistr v království Českém, od r. 1583 také mincmistr v Praze, prohlížel v letech 1580—93 veškeré doly v Čechách, byl od Rudolfa II. r. 1586

povýšen do stavu rytířského, a zemřel 1593. Roku 1574 vydal v Praze spis metalurgický, o němž mnoho let byl pracoval, *Beschreibung der allerfürnemsten Mineralischen Ertzt und Bergwercksarten, wie dieselbigen insonderheit irer Natur und Eigenschaft nach auff alle Metalle probirt und im kleinen Feuer sollen versucht werden*, s hojnými obrazy, který pro svou výbornost došel četných vydání a též do češtiny byl přeložen. E. jakožto muž nábožný pořídil r. 1543 na svůj náklad kancionál krásnými miniaturami ozdobený pro spolek Příbramských literátů.

Erectionum libri, lat. knihy nadání, slovou souvěké zápisky nadání církevních, která v celé arciécesi Pražské kterémukoliv chrámu se stala, též smluv mezi úřady církevními a světskými učiněných a v konsistoři Pražské potvrzených. Počínají rokem 1358 za arcibiskupa Arnošta, a jdou až do druhé polovice XV. století, jest jich 13 dílů a chovají se v knihovně kapitoly Pražské. Právě vydává je tiskem dr. Borový.

Eschenloer Petr, kronikář slezský XV. století, narozen v Norimberce, mistr svobodných umění a písař Vratislavský, zemřel 12. kv. 1481. Sepsal nejdříve v jazyku latinském dílo *Historia Vratislaviensis*, které později německy vzdělal a dovedl až do roku 1479. Tiskem vydal je J. G. Kunisch pod názven *Peter Eschenloers Geschichte der Stadt Breslau* (ve Vratislavi 1827—28, 2 díly), i máťono pro dějepis slezský nemalou důležitost. Pokud E. píše co očitý svědek, jest věrohodným pramenem, nadto pak vysoce vyniká mezi současnými kronikáři, že píše se širším politickým rozhledem a co zkušený diplomat a státník. V pobouřené době, v jaké žil, zachoval sobě E. rozumnou rozvahu, i ačkoliv též nenáviděl „kacířského" krále Jiřího, jemuž Vratislavští zavilý odpor kladli, neschvaloval přece nikterak urputnost svých spoluobčanů v té věci, pobuřovaných od kněží, dobře věda, že město nemá dostatečných sil, aby s prospěchem odporovati mohlo, pročež radil k mírnému narovnání.

Eva z Lobkovic v. z Lobkovic.

Evančice v. Ivančice.

Exulanti zváni jsou vystěhovalci čeští, kteří po Bělohorské bitvě vlast za příčinou náboženství opustili.

Eysen z Lehrberku Jan, proslulý právník, nar. v druhé polovici XVI. století v Němcích, žil na začátku XVII. století při dvoře císaře Rudolfa II. v Praze, r. 1605 jmenován radou při apelacích na stolici doktorské a přijat na to za obyvatele země České. Co horlivý protestant přistoupil za povstání českého k stavům odpořilým, míval účastenství ve všech tehdejších jednáních a jmenovitě sepsal obě pověstné apologie, kteréž byly pak přeloženy na jazyk český. I za krále Fridricha byl radou při apelacích. Po bitvě Bělohorské vyšel ze země, načež odsouzen in contumacia cti, hrdla a statku. Další osudy tohoto, svého času pověstného právníka jsou nám neznámy.

F.

Fabricius Plater v. Plater.

Falcko, kurfirštství Německé říše, skládalo se z Hořejšího a Dolejšího (Rejnského) F-cka. V Hořejším F-cku, mezujícím s Čechami, získal Karel IV. množství zámků a statků dílem koupí, dílem podáním se mu v manství, které pak dlouhý čas ještě zůstaly spojeny s korunou Českou. Falckrabí Ruprecht zvolen jest r. 1410 od některých knížat německých na místo sesazeného od nich Václava IV. za krále Německého, ale nedošel ani všeobecného uznání, ani koruny císařské. Falckrabí Fridrich V. přijal proti císaři Ferdinandovi II. od stavů jemu odpořilých korunu Českou, ale po bitvě Bělohorské ztratil nejenom království, nýbrž i dědičné své země.

Falckrabí (*comes palatinus, Pfalzgraf*) sluli v prvních časech říše Německé úředníci císařští, mající dohled na falce (*palatium, Pfalz*) čili zámky, v nichž císařové střídavě přebývali; spolu byl každý f. jistému okresu představen co soudce, a vykonával v něm také regalie. Majíce namnoze veliká lena s úřadem svým spojená počali je během času držeti dědičně, a f. Rýnský počítal se brzy k prvním knížatům říšským, maje postavení nejvyššího soudce v říši a důstojnost kurfirštskou. Když v prošlém čase f. úřad svůj zanedbávali, ustanovil císař nové, tak zvané dvorní f. (*comes palatinus caesareus. Hofpfalzgraf*), kteří však neobdrželi žádných len a nedrželi úřad svůj dědičně. Po zřízení zvláštních soudů říšských zůstalo jim pak jen vykonávání některých reservátních práv císařských, jako udělování šlechtictví, titule doktorského, legitimování nemanželských dětí, ustanovování poručníků, korunování básníků a j. Tato hodnost f. udělována s počátku jen knížatům, později také osobám stavu měšťanského, jmenovitě právníkům, konečně pak stala se úplně prodajnou, až docela zanikla. Také mnoho českých právníků obdrželo hodnost takových f.

Falk Jakub, rabín Pražský, zemřelý roku 1530, zakladatel veliké školy a původce nové methody v učení talmudu.

z Falkenšteina Záviše v. Záviše.

Fantinus de Valle, prokurator krále Českého Jiřího při dvoře papežském, pak legát papežský v Čechách i v Němcích, doktor práv, narodil se v Trogiru v Dalmacii na začátku XV. století. Od krále Jiřího zároveň s bratřími Rabšteinskými, Vyšehradským proboštem Janem a kancléřem Prokopem, vypraven na počátku roku 1459 k sjezdu Mantuanskému přinesl Piu II. od něho pozdravení a omluvu jeho nepřítomnosti. Při dvoře papežském ale nepůsobil nikterak ve prospěch pána svého, ba naopak popuzoval proti němu papeže již dosti rozhořčeného; na druhé straně omlouval se králi ze své nečinnosti, ponévadž prý nemá král žádné zde důvěry, an nedržel slibův kurii římské daných, vyzývaje jej spolu k smíření. Po jalových vyjednáváních nových poslů královských s papežem byl F. v dubnu 1462 od papeže co legát poslán do Čech, aby vyzval krále k odřeknutí se kompaktat a ke spojení s Římem,

K úřadu tomu byl od poslův samých navržen pro známost jazyka českého, aby s králem bez tlumočníka rozmlouval. Na Svatovavřineckém sjezdě dvorském v Praze dne 13. srp. 1462 měl dlouhou řeč, háje svrchovanou vládu papežovu, která byla dříve i v Čechách uznávána, ohlašuje veřejně a slavně mocí apoštolskou a církve svaté, že kompaktata nemají žádné platnosti a že každému přijímání pod obojí se zapovídá, i vyzývaje krále, aby se ho dokonce odřekl a ku poslušenství církve se vrátil; nezachoval-li by se tak, že by tím učinil zjevný odboj proti stolici papežské. Veliké jitření nastalo po řeči té v celé Praze, zvláště mezi podobojími. Na to byl F. na 14. srpna povolán k tajné radě královské, aby co král. prokurator složil počet ze svého jednání v Římě, i dokázáno, že králi nevěrně sloužil u dvora papežského. Námitkou jeho, že jen potud králi sloužil, pokud doufal, že splní sliby a přísahy stolici apoštolské dané, rozlítil se král tak, že naň i meč tasil. F. odsouzen co nevěrný služebník k vazbě, a odveden na radnici Staroměstskou, později pak na Poděbrady, kde držán až do 27. října. K nalehání císaře Fridricha a zvláště Ludvíka Bavorského konečně Jiří jej propustil a dal mu bezpečný průvod do Řezna, ale poslání Jana Rabšteinského do Říma, ospravedlnit počínání královo u papeže, bylo marné. F. byl odtud zarputilým protivníkem krále Jiřího, což dokázal opět na říšském sněmě Norimberském r. 1467, kamž byl poslán co legát od papeže Pavla II., nechtěje připustiti, aby poslové krále Českého do sněmu uvedeni a slyšáni byli; když přece tak se stalo, vzdálil se ze shromáždění, což opakoval vždycky, kdykoliv přišli. Další osudy F-ovy nejsou známy.

Fauknar z Fonkenšteina Šebestian, narozen v první polovici XVI. století, vzdělal se na učení Karlově v Praze a byl celou řadu let písařem u soudu komorního a lenního na hradě Pražském. Nadán od císaře Rudolfa II. erbem a predikátem z Fonkenšteina zemřel po roce 1590. Jsa v právích a spůsobech soudních nemálo zběhlý a jazyka českého výborně znalý vydal r. 1589 *Tytulář*, který jest znamenitou pomůckou k souvěkému rodopisu, an obsahuje jmena všech toho roku v Čechách žijících dospělých osob stavu panského a rytířského, a nadto četnými formuláři právních listin slouží k seznámení se s jadrným staročeským slohem kancelářským, i se staršími spůsoby práva civilního a trestního.

Faulfiš Mikuláš, rodem nejspíše z Budějovic v druhé polovici XIII. století, odebral se na universitu Oxfordskou, odkud přinesl do Prahy ještě s jiným soudruhem svým některé spisy Viklefovy. U pozdějších historikův míchá se tento F. mylně s mistrem Jeronymem Pražským.

Faust, doktor, narozen okolo r. 1480 v Knitlinkách ve Virtembersku, potloukal se po světě co černokněžník a zemřel před rokem 1540. Bezpochyby vynikl v mamictví nad jiné podobné dobrodruhy a rozšířil sám o sobě mínění, že má své umění od zlého ducha; v jeho osobě soustředily se později všecky pověsti o spolcích lidí s čertem. Tyty sebrány jsou r. 1587 neznámým skladatelem, a kniha ta došla brzy veliké obliby u lidu. F. vylíčen v ní co muž nadaný, jenž s výsledkem

věd nespokojen a neodolatelnou touhou po vyšším poznání puzen čertu se zapíše, aby vnikl do říše tajemství obyčejnému rozumu lidskému nepřístupné. Pověst tato, v níž obsaženo naučení, že člověk nemá poznání hledati cestou hříšnou, stala se i v Českém národě populární, ano osoba F-ova přenešena na půdu českou. V Praze na Karlově náměstí (Dobytčím trhu) až dosavad jeden dům nazývá se domem F-ovým.

Fayt Vít, znamenitý zpěvák český, narozen 1501 v Žitavě, odkud zván Vitus Zitaviensis, stal se v Praze bakalářem a poslán na školu Černobrodskou. Tam vedle horlivé činnosti učitelské hleděl rozšiřovati lásku k umění hudebnímu, jmenován ředitelem hudby kostelní a později městským radou. Dle svědectví básníka Tomáše Mitisa byl F. největší zpěvák a hudební umělec svého času, a počítal mezi přátely své Jana z Hodějova, Matouše Kolínského a jiné výtečníky oné doby.

Felgenhauer Pavel, český blouznil a chiliast XVI. století, syn protestantského kněze v Buškovicích v Žatecku, studoval theologii ve Vitemberku, zavrhoval všecko vědění lidské kromě lékařství, tvrdil, že svět jest o 235 let starší než se počítá, chlubil se prorockým divotvorným duchem a vydal mnoho blouznivých spisů. Z Čech vyhnán žil 1623 v Amsterodamě, v letech 1635—49 v Bederkese u Bremy, odkudž byl vypovězen, r. 1657 uvězněn jest v Solinkách pro zavádění náboženských novot, a ještě 1659 žil v Hamburku.

Felinus (vlastně Kocourek) Adam, učený bratr český, narozen v polovici XVI. století, stal se v Strážnici r. 1587 jahnem, načež odebral se do Vitemberka k dovršení studií svých, kdež s Abrahamem z Günterrodu konal společná klasická studia řecká. Vrátiv se do vlasti zřízen jest r. 1592 v Lipníku na kněžství, dvě léta na to povolán v Přerově do úzké rady a zároveň ustanoven správcem sboru v Slavkově. Roku 1596 uloženo jest F-novi, Sušickému a Mikuláši z Kaménka, přehlédnouti a opraviti osmerkové vydání bible bratrské. F. zemřel v Slavkově 10. pros. 1598 v nejlepším věku.

Felmer Martin, český zpěvák a varhaník, narozen 16. října 1588 v Bakově v Boleslavsku, studoval v Turnově a zabýval se zároveň hudbou. Vrátiv se z krátké cesty do Uher provázel r. 1611 co pěstoun dva mladé šlechtice uherské na cestách do Lipska a do Štraspurku. Po roce stal se evangelickým diakonem u sv. Štěpána v Praze a r. 1618 farářem v Chotěboři. Po Bělohorské bitvě musil opustiti vlast svou, zastával delší čas úřad kazatelský v Žitavě a zemřel 11. čna 1674 co farář v Hennersdorfě.

Ferdinand. 1) F. I. císař Římský, král Český a Uherský, syn Filipa I. krále Kastilského a Johany, dcery Ferdinanda Katolického, krále Aragonského, mladší bratr císaře Karla V., narodil se r. 1503 v španělském městě Alcala de Henares a vychován jest v Nizozemsku od Erasma Roterodamského. Po smrti děda jeho císaře Maximiliana († 1519) dostaly se mu v dílčí smlouvě Vormské (1521) rakouské dědičné země, t. j. Rakousy, Štýrsko, Korutany, Krajina a Tiroly; mimo to odevzdal mu bratr Karel, po Maximilianovi císař Římský, řízení záležitostí ně-

meckých na čas své nepřítomnosti. Téhož roku pojal F. za manželku Annu, dceru Vladislava krále Českého a Uherského. Po bezdětné smrti bratra jejího Ludvíka, krále Českého a Uherského († 1526 u Moháče), činil F. nároky na obě koruny na základě smluv nedávných mezi králem Vladislavem a císařem Maximilianem. Že však stavové čeští neuznávali platnost těchto smluv, jal se F. potaji vyjednávati s přednějšími osobami v zemích českých, nešetře slibů a darů, aby je sobě naklonil, i dosáhl toho, že 24. říj. 1526 zvolen jest v Praze za krále Českého. Výminkám jemu položeným vyhověl v ten spůsob, že stvrdil všecky starodávné svobody stavů, vydal od sebe revers, ve kterém vyznával, že svobodnou volbou dosáhl království Českého, a slíbil míti královské sídlo své v Praze, načež jest 24. ún. 1527 slavně na hradě Pražském korunován. V Uhřích však jest F. pouze od jedné částky národu za krále přijat, an druhá strana zvolila Jana Zápolského, který dal se v ochranu Turkům. Z toho nastaly F-ovi těžké války v Uhersku, za kterých i Vídeň r. 1529 jest od Turků obležena, ale šťastně proti nim obhájena, a jichž výsledek byl, že F. musil se rozděliti o panství v Uhřích se svým soupeřem a spokojiti se tím, že mu smlouvou Velkovaraždínskou (1538) po smrti Janově přiřknuto nástupnictví také v jeho části, tak aby napotom panoval sám jediný v Uhřích, pokud nebyly v moci Turků, kteří se za předešlých válek byli zmocnili valné části země. — Čechy byly se za slabé vlády Jagailovců Vladislava a Ludvíka octly v stavu přežalostném. Moc královská byla klesla hluboko, naproti ní pak tím více povznesla se moc šlechty, pánové zemští vládli na svých statcích jako malí mocnářové, utiskujíce dle vůle poddaný lid, který nenacházel nikde ochrany, když moc výkonná byla v rukou nejvyšších úředníků zemských, vybíraných z nejpřednějších rodů panských, kteří za nepřítomnosti krále vládli libovolně, majíce na zřeteli toliko vlastní prospěch a nikoliv obecné dobro. Obzvláště v poslední době byla spupnost panská dostoupila nejvyššího stupně nevázanosti, násilnictví mělo vrch nad právem a veřejná bezpečnost trpěla tím v míře svrchované. Z rozpustilosti šlechty bral si dobrý příklad stav městský, v němž mravní zkáza neméně než u vyšších stavů se zmáhala. Vůbec byl utuchl všechen šlechetnější cit, všechen smysl pro blaho veřejné, všechno bezzištné vlastenectví, a jediným podnětem myslí stala se soběcká zištnost a mrzké prospěchářství. Za vítaný pláštík sloužilo tu smýšlení náboženské. Rozbroje o víru byly se v poslední době živěji obnovily následkem vystoupení Lutherova v Německu, jehož učení čím dále tím více klestilo si cestu také do Čech, kde však potkalo se s tuhým odporem se strany přísných utrakvistů, nechtících se krom kalicha dále uchylovati od církve obecné, v kterémž ohledu byli věrnými spojenci katolíků. Strany tyto srazily se nepřátelsky jmenovitě v Praze, kde luteráni, jejichž hlavou byl Jan Hlavsa z Liboslavě, podlehli utrakvistům, v jichž čele se nalezal Jan Pašek z Vratu, muž neobyčejné ráznosti, ale panování žádostivý. Ten co primator sjednocených nedávno měst Pražských, maje za pomocníka administratora Havla Caheru, dříve horlivého

rozšiřovatele, nyní zarytého protivníka luteránství, provozoval vládu právě ukrutnickou nad Pražany pronásledováním všech, kteří se přidrželi nové víry, bohatší vypovídaje z města, kdež musili statky své zůstaviti, jiné bez milosti co kacíře upalovati dávaje. Takovému anarchickému stavu země konec učiniti a pořádek dávno pohřešovaný obnoviti, bylo především úlohou nového krále, kterou on jal se prováděti s obezřelostí a ráznosti neobyčejnou. Hlavní prostředek k tomu bylo sesílení moci královské, aby král si mohl poslušnost zjednati, a v tom ohledu podařilo se F-ovi na sněmě hned po korunování odbývaném přiměti stavy k tomu, že svolili k zmírnění některých jemu po zvolení jeho položených výminek moc královskou obmezujících, upustili od osobních svých rozbrojů a uznali výhradní právo královo k svolávání sněmů a krajských sjezdů. Potom ujal se F. utiskovaných luteránů Pražských, kázal vypovězence zase přijmouti do města, zrušil jednotu mezi Starým a Novým městem, jimž každému dosadil zvláštní konšely s pominutím Paška, a když za jeho nepřítomnosti v zemi Pašek rozkazům jeho vzdoroval a pomocí Caherovou snažil se pobouřiti obec, vypověděl nejprv Caheru ze všech svých zemí (1529) a pak i Paška na některý čas z Prahy. Tu navrátili se do Prahy měšťané od Paška vyhnaní, a násilnictví nesnášelivé strany konec vzalo. I jinak pečoval král o dobrou správu země, jmenovitě o řádné konání spravedlnosti proti mocným i slabým stejnou měrou, což mělo za následek, že od těch dob přestaly navždy soukromé války mezi šlechtou i všeliké jiné násilnictví, a znova se ustálila veřejná bezpečnost. S tou vzrůstal pomalu i obecný blahobyt, všeliké živnosti se zvelebovaly, obchod květl a hmotný stav země zvelebil se v takové míře, že ani časté berně, jaké se králi povolovaly na jeho války uherské, obyvatelstvo příliš neobtěžovaly, a pořádek v zemi panující nezdál se jimi býti draze zakoupen. — Roku 1531 F. zvolen jest na sněmě říšském v Rejně Kolíně za krále Římského a nástupce bratra svého v císařství. — Mezi tím vzmáhalo se v zemi luteránství napořád, a přívrženci jeho nepřestávali se počítati k straně podobojí jakožto k náboženství zákonem uznanému, ačkoliv se byli již daleko uchýlili od jejího učení, jemuž jen skrovná část zůstala věrna. Majíce tedy většinu mezi podobojími snažili se dáti církvi té takovou organisaci, která by se řídila docela dle zásad luteránských. Tomu král na odpor se postaviv usiloval o to, aby strana podobojí srovnala se u víře a obyčejích s církví katolickou na základě kompaktat, i chtěl tak evangelíky, jak se jinak stoupenci Lutherovi nazývali, z církve utrakvistické vyloučiti. Ti však jakožto většina nepřipustili tomu, a když r. 1537 král svolal do Prahy sněm obou posavad uznaných stran náboženských, aby se spolu shodly o společný pořádek, jsou ze sněmu toho vyloučeni pouze bratří čeští, kteří se též skrývali pod jmenem utrakvistů, ale pro přísnost mravní kázně své stejně nenáviděni byli od evangelíků i katolíků. Sněm tento církevní nevedl k žádnému srozumění, neboť strana podobojí nechtěla se více říditi kompaktaty jakožto zastaralými, ale „slovem božím," k jednotě se stranou pod jednou podávala se je-

nom v ten spůsob, aby také do jejích kostelů volný přístup měla, a konečně společného arcibiskupa, o kterého se jednalo, chtěla míti voleného od stavů, jenž většinou evangelíci jsouce byli by zvolili evangelíka. Tak zůstala otázka náboženská i na dále neupravena, a rozepře mezi stranami nabývaly čím dále tím povážlivější povahy. Roku 1543 položila sobě strana podobojí s povolením krále obzvláštní sněm v koleji Karlově, kdež uzavřela zvoliti sobě biskupa z vlastního prostředka, na potvrzení papežské se neohlížejíc. Proti tomu však protestovala menšina starých kompaktatistů i obrátila se ochranu žádajíc ku králi, který netoliko uzavření onomu potvrzení své odepřel, nýbrž i zakázal všelikou proměnu v obřadech kostelních, jakou zaváděti chtěl evangelický administrator Mystopol v luteránském smyslu. Roku 1541 vzala Praha velikou pohromu ohněm, který celé Hradčany, několik málo domů vyjma, se sídlem královským, pak větší díl Malé Strany strávil. Tím ohněm i slavná stavba chrámu sv. Víta velikou škodu utrpěla, čehož však nad jiné bylo želeti, též staré desky zemské shořely, základ to všeho soukromého i veřejného práva v Čechách. Bylať to škoda nenabytná a leknutí z toho i zármutek po celé zemi, neb tu mnohá města i jiné obce o výsady a svobody své přišly, když jich více dskami dokázati nemohly. Proto, když nové desky se zřizovaly, k uvarování opětného neštěstí takového uzavřeno jest, aby dvoje byly chovány, jedny na hradě Pražském a druhé na Karlšteině, což však nepřišlo k vykonání. Roku 1545 předložil král stavům na sněmě žádost, aby jej vzhledem k dědičnému právu manželky jeho Anny propustili z reversu jim při nastoupení panování daného, a přijali do nových desk revers jiný, v kterém nepravilo se, že jest zvolen, než toliko přijat za krále. Stavové byli již dosti obměkčeni mnohonásobnou zkušeností o ráznosti královĕ, s jakou záměry své uměl prováděti, že neměli odvahy protiviti se mu v té věci, i učinil mu sněm po vůli, čímž uznána jest dědičnost trůnu českého, tak dlouho v pochybnost braná. An takto v Čechách F-ovi všecko dle přání se dařilo, byl ve válkách uherských nešťasten, i musil r. 1545 v příměří na pět let s Turky uzavřeném zavázati se sultanu ku placení mu roční daně 30.000 dukátů. V Němcích zatím dospěly spory náboženské až k zjevné válce císaře s tak zvaným Šmalkaldským spolkem evangelických knížat, v jehož čele stáli Jan (Hanuš) Fridrich kurfiršt Saský a Filip lantkrabě Hesenský. Král F., chtěje bratru svému na pomoc přispěti, obdržel r. 1546 od sněmu svolení k veřejné hotovosti proti možnému útoku na království, i položil se s lidem takto sebraným a ostatním vojskem ze svých zemí u Kadaně. Dle úmluvy s císařem měl vtrhnouti do země kurfirštovy ve spolku s vévodou Mauricem z mladší větve Saské, který, ač sám protestant, nicméně ze zištnosti prohlásil se byl proti strýci svému Janu Fridrichovi, chtěje po jeho pokoření sám kurfirštské důstojnosti dosáhnouti. Ale stavové evangeličtí odepřeli přestoupiti hranice s hotovostí, která byla sebrána pouze k obraně země, a nad to předstírali staré přátelské smlouvy, jaké mají Čechy s domem Saským a které

prý jim nedopouštějí bojovati proti kurfirštovi. Na to jim král odpověděl, že smlouvy ty nyní, an kurfiršt dán jest do říšské klatby, přešly na vévodu Morice, ale přes to všecko jen malá část hotovosti s králem přes hranice táhla; ostatní buď rozešli se anebo zůstali v ležení u Kadaně. Válečné štěstí nesloužilo trvale vojsku královskému, i bylo se obávati nepřátelského vpádu do země, pročež král vydal 12. led. 1547 mandát ke všem stavům království, aby se dali nalézti s lidem svým u Litoměřic. Stavové evangeličtí, nemajíce chuti bojovati proti německým spoluvěrcům svým, prohlašovali ten mandát za neplatný, poněvadž vydán byl z pouhé vůle královské bez povolení sněmu, přece však se jich sešel valný počet v Litoměřicích, a tu jest mezi králem a stavy jednáno. Král u veliké potřebě jsa postaven', chtěl-li dosáhnouti nějaké pomoci, povolným prokázati se musil. Nesvolání sněmu krátkostí času omlouvaje odvolal mandát, načež stavové na vůli zůstavili každému, kdo by chtěl jíti na tu vojnu anebo penězi přispěti, aby tak učinil k libosti králi, však povinen aby k tomu nikdo nebyl. A tak vytáhl král podruhé na vojnu s těmi, kteří s nim jíti chtěli. Ti ale ze stavů, kteří doma zůstali, mínili použíti té příležitosti k novému obmezení moci královské, jenž v posledním čase přílišnou jich povolností znamenitě se byla vzmohla i utužila. Nejprv pobouřily se obce Pražské, konšelé musili proti vůli své svolati shromáždění veliké obce bez ohledu na zákazy královské, a měšťané všech tří měst uzavřeli jednotu k hájení svobod zemských. A hned se začali sjížděti v Praze stavové pod obojí, pánové a rytíři, a přihlašovali se též k ní u velikém počtu. Tu spisovány jsou artikule žádostí, které měly předloženy býti králi, a do všech krajů, i do Moravy, do Slezska a do Lužice, posláno provolání vyzývající ku přistupování k jednotě. Kurfiršt Jan Fridrich dal se v dopisování se stavy v Praze shromážděnými a podněcoval je k odporu proti králi. F-ovi odepřena žádaná potrava pro vojsko, a s výhrůžkou žádáno na něm svolání sněmu, který od něho vypsán jest po velikonoci. Mezi tím pak stavové, bojíce se trestu králova pro zpouru svou, počali sami sbírati vojsko, nad nímž nejvyšším vůdcem učinili Kašpara Pfluga z Rabšteina. V tom vojsko císařské s jedné, vojsko pak kurfirštovo s druhé strany do Čech vtrhlo, což nedálo se bez škody země. Vojsko stavovské s kurfirštovským dobré přátelství zachovávalo, užívajíc i stejných znamení s ním; však s císařskými bojem se nesetkalo, nýbrž jen z pozdálečí je pozorovalo, neboť nebylo u jednotníků ani sjednocenosti ani odvahy k rozhodnému činu. To nejlépe ukázalo se o sněmě na to držaném, ku kterému F. byl komisary své vypravil. Tu bylo mnoho důtklivých řečí mluveno proti králi, zvláště od pana Viléma Křineckého z Ronova, a skoro všickni přistoupili k jednotě, též města královská, kromě Plzně, Budějovic a Ústí. Ale jak mile přišla zpráva o vítězství císařově u Mühlberka, v kteréž bitvě i kurfiršt Jan Fridrich i lantkrabě Filip do zajetí se dostali, opanoval sněmovníky veliký strach. Mnozí se rozjeli, a ti co zůstali uzavřeli rozpustiti vojsko své a vypravili ku králi posly s omluvami. Král žádal

na stavech, aby zápis jednoty zrušen byl, ale stavové v Praze pozůstali ve své zaslepenosti netoliko toho neučinili, nýbrž k většímu ještě stvrzení jeho vložili jej do desk. Vojsko jejich zatím, ani rozkazu k tomu nečekajíc, rozprchlo se samo. F. s velikou mocí vojenskou přitáhl do Čech, i obeslal k sobě do Litoměřic všecky, kdož by žádostivi byli milost jeho obdržeti. Přišel jich větší počet, ale hlavní původcové zpoury, jako Kašpar Pflug z Rabšteina, Vilém Krinecký z Ronova a jiní, útěkem ze země se zachránili. Z Litoměřic hnul se král ku Praze, která nebyla na žádný odpor připravena, i osadil beze vší překážky hrad Pražský a Malou Stranu. Obecný lid sice bouřil se proti vojsku královskému, jest však upokojen od purkmistrů a konšelů, a Pražané musili podstoupiti kruté výminky, chtěli-li užiti milosti královské. Musili vydati všecku zbraň i všecky zásoby vojenské, jak obecní tak osob soukromých, postoupiti komoře královské všech statků i stálých důchodů obecních, zavázati se k dani z každého sudu piva, konečně předložiti králi všecka privilegia svá ku přehlédnutí. Podobným spůsobem pokračoval král v soudu nad zpurnými stavy po čtyry neděle, obsílaje druhá města královská a hlavní vinníky z panstva i rytířstva. Města musila králi postupovati statků a důchodů, skládati pokuty a vydávati privilegia svá. Ze šlechty kdo se nedostavili, prohlášeni jsou za zbavené cti, statků a hrdel, jiní pokutováni na statcích neb penězích, někteří trestáni domácí vazbou, ještě jiní musili statky své podati králi v manství; čtyry osoby, dvě stavu rytířského a dvě stavu městského, odsouzeni na smrt mečem, jiní k mrskání a vypovězení ze země. Po skončeném soudu položil král stavům sněm o sv. Bartoloměji, který otevřen jest popravou na Pohořelci čtyr osob na smrt odsouzených, odkudž nazván jest **krvavým**. Na sněmě tom zrušen jest zápis jednoty a z desk vymazán. Král ohlásil, že stav městský těžkým proviněním svým zasloužil sice zbaven býti třetího hlasu na sněmích, že mu jej však milostivě ponechává, toliko s ustanovením, aby napotom věrná města Plzeň, Budějovice a Ústí mívala první místa hned po městech Pražských. Z privilegií jemu odevzdaných navrátil F. městům jenom taková, která nebyla na překážku moci královské. Mimo to zavedl do zřízení obecního takové novoty, kterými se napotom poslušnosti měst dokonale ujistil. Nad každým městem totiž ustanovil zvláštního královského rychtáře, ve městech Pražských pak ještě nad nimi tak zvané městské hejtmany, bez jichž povolení a přítomnosti nesměla býti odbývána žádná schůzka konšelů ani obce, aniž cokoliv jednáno, co by se jim zdálo čeliti ke škodě neb ujmě koruny. Ze statků a důchodů městům vzatých navrátil jim král později jen tolik, co nevyhnutelně potřebovala k zapravení nejtěžších břemen obecních. Tak potrestáním zpoury stavovské král F. znamenitě rozmnožil důchody komory královské, uvedl města královská v tuhé poslušenství, a ponechav jim místo na sněmích jako dosud zemdlil tím samým moc sněmů, ve kterých nyní nacházel se živel tak velice od krále odvislý. Na tom sněmě také obnoven jest mandát krále Vladi-

slava proti bratřím českým, které si umínil král obzvláště potrestati za to, že při zpouře proti němu osoby k jejich jednotě se přiznávající první slovo byly vedly. Po skončení těch věcí král, poručiv správu země svému druhorozenému synu Ferdinandovi, odebral se k říšskému sněmu do Augšpurku. Na tom sněmě chtěl císař Karel ve srozumění s knížaty německými uvaliti na království České břemena prv nebývalá, k jakým povinováni byli toliko údové říše; ale král F. rázně proti tomu se opřel, dokázav, že království České jest samostatné a neodvislé od říše Německé, nenáležejíc k žádnému z desíti jejích krajů, a odmítl všeliké příspěvky k říši (1548). Ještě z Augšpurku za času toho sněmu vydal F. nařízení do Čech, kterým zřízen jest královský soud nad apelacími na hradě Pražském, aby k němu napotom chodilo odvolání ode všech soudů městských jak z Čech tak i z Moravy a z druhých všech zemí koruny České. Tím zamezeno všeliké odvolávání ven ze země, a nad to dán podnět k potřebnému uvedení jednoty v práva sama, dotud po rozličných městech rozličná, a později také k srovnání práv městských s právy zemskými. Též z Augšpurku ještě vydal král nový, ostřejší nález proti bratřím, jichž sborové jsou následkem toho zavřeni, a oni vypovídáni ze země. Biskup pak jejich Jan Augusta jest zajat a držán v těžkém žaláři plných 16 let. Následujícího roku vymohl F. na sněmě, že prvorozený syn jeho Maximilian přijat jest za budoucího krále právem dědičným. Na témž sněmě pokusil se F. o to, aby přijaty byly jisté artikule, kterými se zavrhovaly všeliké novoty luteránské, ale nedocílil toho. Konsistoř podobojí sice, jejíž administrator Mystopol, jako druhdy Cahera, byl se stal z horlitele pro Lutherovo učení jeho odpůrcem, přiznala se k nim, ale universita i stavové evangeličtí, kteří tvořili většinu na sněmě, zavrhli je rozhodně, a totéž stalo se r. 1550 také na sněmě moravském. Nemoha král docíliti jednoty u víře snažil se alespoň o všemožné sesílení strany pod jednou, aby tím lépe odporovati mohla zmáhajícím se novotám. K tomu konci uvedl do Čech nedávno založený řád jesuitů, jimž roku 1556 odevzdal kolej u sv. Klimenta v Praze blíž mostu, kdež ihned otevřeli učení filosofické a theologické. Roku pak 1561 postaral se také o nové obsazení arcibiskupství Pražského, uprázdněného od půldruha sta let, i zvolil k tomu důstojenství Antonína Brusa z Mohelnice, mistra řádu křižovnického s červenou hvězdou a na ten čas biskupa Vídeňského. — Mezi tím byl F. po bratru svém Karlovi V. nastoupil také v důstojenství císařské, ale za příčinou obnovených válek s Turkem a vyřizování důležitých jednání v říši zdržoval se po delší čas mimo Čechy. Když pak r. 1561 ponejprv jako císař do Prahy vjížděl, vyšli mu měšťané naproti a vítali jej se slávou dávno nevídanou. Roku 1562 dal F. syna svého Maximiliana ještě za živobytí svého korunovati na království České. Na sněmě při té příležitosti držaném odňal F. stavům podobojí právo jmenovati administratora konsistoře, tvrdě, že si je samovolně osobují, i ustanovil sám administratora v osobě Mystopola. Roku 1564 vymohl F. na církevním

sboru Tridentském povolení kalicha pro Čechy a jiné země své, což ohlášeno v Praze s velikými slavnostmi, při kterých sám arcibiskup i jesuité podávali večeři Páně pod obojí spůsobou. Ale účinkův od toho očekávaných nedožil se F., neboť zemřel téhož roku ve Vídni dne 25. července. Tělo jeho přivezeno do Prahy a pochováno ve hrobce králů Českých v kostele sv. Víta na hradě Pražském. Na smrtelném loži učinil F. bohaté odkazy ve prospěch chudiny, jmenovitě Pražské, kterážto nadání trvají posavad, nesouce podnes jméno svého zakladatele. — Volba F-a na království České položila základ k mocnářství Rakouskému, a země pod žezlem jeho spojené nikdy od těch dob nepřestaly míti společného panovníka. F. byl muž vůle pevné, při tom obezřelý a opatrný; co panovník český pak směřoval všemi silami k dvojímu cíli: ku povznešení neobmezené moci královské a přivedení Čech do lůna církve katolické, k čemuž obojímu pracoval bezohledně. První snažení jeho dařilo se mu u vysoké míře, provedení druhého úkolu musil zůstaviti svým nástupcům. Ta však veliká zásluha nedá se mu upříti, že zavedením přísného pořádku v zemi a jmenovitě zjednáním dokonalé bezpečnosti veřejné povznesl vysoko hmotný blahobyt národu. — 2) F. II. císař Římský, král Český a Uherský, syn arciknížete Karla, vévody Štýrského a Korutanského, a Marie, dcery Albrechta vévody Bavorského, vnuk F-a I., narozen 9. čce 1578 v Štýrském Hradci, byl od matky své přísně katolicky vychován a v Ingolštatě od jesuitů vycvičen, na to dlel v Mnichově u Viléma vévody Bavorského až do 18. roku, v kterémžto čase putoval do Loreta a Říma, kdež mu papež Urban VIII. věrné setrvání při víře katolické úsilně na srdce kladl. Po smrti otcově (1590) následoval F. ve Štýrsku, Korutansku, Krajině a Gorici pod poručnictvím císaře Rudolfa; když pak sám se vlády uchopil (1596), odstranil všecky protestantské důstojníky a vojáky, vypudil protestantské kazatele a rozkázal konečně (1599), aby protestanté buď k víře katolické přistoupili anebo země jeho opustili. Tím dosáhl účele svého, že zemi svou zcela pokatoličil. Bezdětný císař Matiáš, chtěje F-a v královstvích Českém a Uherském za nástupce míti, přednesl tuto žádost na sněmě Pražském 3. kv. 1617, na němž však Morava, Slezsko a Lužice zastoupeny nebyly, a dosáhl svolení stavů, ale pod výminkou, aby za živobytí Matiášova žádné vlády nevykonával; na to jest F. v Praze korunován (29. čna), pak i v Moravě, Slezsku a Lužici za krále přijat. Také Uhři uznali jej pod výminkami za krále (1618). Následující na to přísné vystupování Matiášove proti protestantům českým přičítáno jest vůbec radě F-ově a pokládáno mu za zrušení učiněného slibu. Když pak následkem toho stalo se roku 1618 známé vyhození král. místodržících s okna hradu Pražského a všeobecné pozdvižení Čech, radil F. k násilnému jeho potlačení, a povolal k tomu konci vojsko španělské pod Dampierrem z Furlanska, kdež proti Benátčanům stálo. Po smrti Matiášově (20. bř. 1619) vyslal sice F. mírné poselství do Čech, ale Čechové, vytýkajíce mu přestoupení reversu jim daného, nechtěli ho za krále přijmouti a

chystali se k nové volbě. Měla tedy válka další průchod, a hrabě Thurn vtrhl s českým vojskem do Rakous, položil se před Vídeň a střílel do hradu. Toho použili rakouští protestanti, vrazili do pokoje F-ova a chtěli na něm vynutiti, aby podepsal listinu svobodu náboženství jim udělující. Přední z nich, Ondřej Thonradtl z Ebergassinku, chytiv krále za rukáv zvolal: „Podepiš, F-e.“ „Nepodepíši,“ odpověděl tento pevně, a v tom ozvalo se troubení kyrysníků od Dampierra po Dunaji F-ovi na pomoc vyslaných. Ulekli buřiči dali se na útěk. F. od měšťanů podporován uhájil se ve Vídni, a Thurn musil konečně s nepořízenou odtáhnouti. Na to odebral se F. do Frankfurtu, kdežto vzdor protestu stavů českých na císařství zvolen jest (28. srp.). Čechové ale prohlásili F-a za zbavena království a povolali Fridricha kurfiršta Falckého na uprázdněný trůn (26. srp.). Také Uhři se pozdvihli, Bethlen Gabor, kníže Sedmihradský, vtrhl s nimi do Rakous, a s druhé strany přitáhl opět Thurn, tak že F. z Frankfurtu se navrátiv (2. list.) nalezl Vídeň zase v obležení. Brzy však válečnými běhy přinuceni, ustoupili nepřátelé, F. spojil se na to s Maximilianem vévodou Bavorským, hlavou ligy katolické v Němcích, a s Janem Jiřím kurfirštem Saským, a odevzdal onomu vedení války české. Maximilian dobyl pak v bitvě Bělohorské (8. list. 1620) úplného vítězství a tak Čechy F-ovi znova podrobil. Tu nastal krutý soud nad povstalci, popravy 21. čna 1621, konfiskování statků, vypovězení protestantů a násilné obracování obyvatelstva na víru katolickou (v. Protireformace). F. vlastnoručně rozřezal pověstný *majestát* Rudolfa II., a vydal r. 1627 *Obnovené zřízení zemské*, jímž na větším díle zrušeny jsou dosavadní svobody země a zavedena vláda absolutní. Kurfirštovi Falckému, od něho achtovanému, odňal F. jeho země, a Horní Falc udělil Maximilianu Bavorskému, jejž zároveň na kurfiršta povýšil. Tím ale roznítila se vojna v Němcích, pověstná pod jmenem třicetileté a, nad jiné v dějinách připomínané záhubnější, neboť protestantská knížata, jejichžto spolku, unie nazvaného, byl Fridrich Falcký hlavou, povstali v jeho prospěch, a později vměšovaly se do toho i cizí mocnosti. Tu jmenoval F. velitelem vojsk svých Albrechta z Valdšteina, jenž v brzce Kristiana IV. krále Dánského, který se byl protestantů ujal, úplně přemohl a k míru Lubeckému (12. kv. 1629) přinutil. Valdšteina musil sice F. na dolehání kurfirštů, jimž hrdost jeho se protivila, propustiti, ale když potom Gustav Adolf král Švédský německým protestantům na pomoc přispěl a vítězně sobě počínal, an stejnou dobou kurfiršt Saský s ním spojený Prahu opanoval, v Horních Rakousích pak povstání hrozilo, viděl se F. nucena, Valdšteina pod snižujícími výminkami opět k neobmezenému velitelství povolati. Valdštein vyhnal Sasy z Čech a odrazil u Norimberka útok krále Švédského, ale ucouvnul po ztracené bitvě u Lützenu (6. listopadu 1632), kde Gustav Adolf padl, do Čech. Následujícího roku porazil v Slezsku Švédy na hlavu a zajal jich 10.000 i. s vůdcem jejich hrabětem Thurnem, kterého však zase propustil. To vzbudilo nelibost při dvoře, a když

potom Valdštein odepřel přispěti na pomoc Maximilianovi Bavorskému, osobnímu svému nepříteli, a ještě v jiných věcech žádostem císařovým nevyhověl, vzniklo proti němu podezření zrady. O tom Valdštein svěděv dal se ve vyjednávání s nepřáteli, jest však dříve, nežli mohl rozhodný nějaký krok učiniti, z rozkazu císařského dne 25. února 1634 v Chebu zavražděn. Téhož roku zvítězil císařův syn F. dne 7. září u Nordlink nad Švédy, a 30. května 1635 uzavřen mír s kurfiřtem Saským, v němž obě Lužice jemu postoupeny jsou. Na sněmě Řezenském vymohl pak císař, že přijat jest syn jeho F. III. za krále Římského (22. prosince 1636). Brzy na to zemřel F. II. (15. února 1637). Bylť on panovník pevný, v úmyslech nezvratný, jemuž co vychovanci jezuitů, dle jichž návodů se ve všem řídil, vztýčení víry katolické šlo nade všecky jiné ohledy. Největší vliv měl naň jeho zpovědník Lamormain K duchovenstvu byl F. nad míru štědrý a zakládal četné kláštery. Též na nešťastné a chudé byl laskav, zakládaje nemocnice a jiné dobročinné ústavy. — 3) F. III. císař Římský, král Český a Uherský, syn předešlého, narozen 11. čce v Štýrskem Hradci, roku 1625 na království České a roku 1627 na Uherské korunován, stal se po zavraždění Valdšteinově nejvyšším velitelem vojska císařského a zvítězil u Nordlink nad Švédy, které pak z krajin podunajských a porýnských vypudil. Dne 22. pros. 1636 na království Římské zvolen následoval po brzké smrti otcově na trůně císařském. Za panování jeho byla země Česká strašlivě pleněna od Švédů, nejprvé pod Banerem (1639), který přitáhl po dvakráte až ku Praze, pak od Torstensona, který r. 1643 zhoubně prošel Čechy i Moravu, roku pak 1645 na hlavu porazil vojsko císařské u Jankova. Mezi tím F. III. úsilovně o to se staral, aby počalo vyjednávání o mír, což se i roku 1645 stalo, ale válka nicméně trvala dále. R. 1646 dal císař syna svého F-da IV. korunovati v Praze na království České (4. srpna). Následujícího roku navštívil Čechy švédský generál Wrangel a zmocnil se Chebu, roku pak 1648 jiný švédský vůdce Königsmark přitáhl až ku Praze a opanoval zradou hrad Pražský a Malou Stranu (26. července). Ale Staré i Nové město ubránili se hrdinsky až do uzavření míru Vestfalského (24. října 1648). Tak skončila se pověstná třicetiletá válka, po jejímž skončení pozůstala v Čechách jen asi čtvrtina předešlého obyvatelstva. Po smrti F-a IV. († 1654) korunován jest v Praze druhý syn císařův Leopold na království České (14. září 1656). Uzavřev ještě s Polskem, Dánskem i Braniborskem spolek proti Švédům, zemřel F. ve Vídni 2. dubna 1657. F. III. byl panovník mírný, pevný i spravedlivý; ačkoliv od jesuitů vychován, nepřipustil jim vlivu na panování; v náboženství byl snášelivý, jazyk český miloval a častěji než otec přebýval v Praze. Připomíná se o něm, že v kostele sv. Víta, kdykoli přítomen byl a zpívala se píseň staročeská k sv. Václavu, on zpíval spolu tak hlasitě, že bylo rozeznati hlas jeho od jiných. Obnovené zřízení zemské, které nepřipouštělo na sněmě jiného jednání leč o proposicích královských, změnil roku 1640 přídavkem deklaratoria v ten spůsob, že do-

poněštělo se stavům jednati na sněmích i mimo proposice královské o potřeby zemské, čímž vráceno jim důležité právo iniciativy parlamentární. — 4) F. arcikníže Rakouský, hrabě Tirolský, syn cís. F-a I. a Anny Jagailovny, královské princezny České a Uherské, narozen v Linci 14. června 1529, obdržel výborné vychování a skvěl se vzácnými přednostmi tělesními i duševními. Roku 1547 jmenoval jej otec jeho vladařem v Čechách, kdež vlídností svou všecka srdce sobě naklonil. Téhož roku zasnoubil se F. potají s krásnou Filipinou Welserovou, dcerou Augšpurského peněžníka, která obyčejně sídlila na Křivoklátě, kdež dobrotivost povahy své jevila jmenovitě vřelou přímluvou za vězně bratrské (Jana Augusta a Bílka) na témž hradě uvězněné. Aby smířil otce svého, pro sňatek ten na něj velmi rozhněvaného, musil se F. roku 1559 písemně zavázati, že jej chce zatajiti, začež císař děti z něho pošlé za manželské uznal, a v případu, že by ostatní potomstvo z rodu Habsburského vymřelo, nástupnictví v dědičných zemích Rakouských jim přiřkl. Slib svůj, tajiti ten sňatek, držel F. tak svědomitě, že děti z manželství toho pošlé choval co nalezence. Po smrti otcově († 1567) nastoupil F. vládu v Tirolsku a v tak zvaných předních zemích Rakouských, a Filipina sídlila mu na blízku na hradě Ambrasském. Roku 1576 vymohl F. na papeži, že slib zatajení sňatku otci učiněný rozvázal, načež F. Filipinu veřejně za svou řádnou manželku prohlásil, která však již 13. dubna 1580 zemřela. F. zemřel v Inšpruku 24. ledna 1595. Byl moudrý panovník, a mezi jiným založil pověstné sbírky Ambrasské.

Ferus v. Plachý.

Feyerabend, jméno rodu ve Frankfurtě nad Mohanem květšího a řezbářstvím i knihkupectvím proslulého. Karel Sigmund F. věnoval roku 1599 sbírku 299 krásných dřevorytin předků svých císaři Rudolfovi II., osobně mu ji v Praze podav.

Fictum vlastně *Vitzthum*, starožitný panský, nyní hraběcí rod v Durinkách a Míšni, jehož jedna větev v polovici XV. století v Čechách se usadila a tu mezi šlechtou až do bitvy Bělohorské květla. Apel F., jsa v zášti s kurfirstem Saským a muse před ním ze země ujíti, hledal r. 1451 útočiště v Čechách, zakoupil se v Žatecku a úplně tu zdomácněl. Stav se radou tehdejšího zeměsprávce Jiřího Poděbradského, poslán jest od něho na začátku roku 1456 spolu s panem Zdeňkem ze Šternberka, Jindřichem ze Stráže a Janem Caltou do Rakous, aby sprostředkovali mír mezi králem Ladislavem a císařem. Za ním přišel do Čech i syn jeho, též Apel jmenem, a r. 1472 jest mezi stav panský přijat. Té doby (1474) drželi bratří Čeněk a Dětřich F-ové hrad Egerberk u Lestkova, od něhož se rod jejich přijmenoval z Egerberka. Ti přispěli hojnými dary k založení františkánského kláštera v Kadani, v němž sobě pohřebiště zvolili. Roku 1526 přijat jest Apel F. z Egerberka do stavu rytířského v království Českém. R. 1471 získali Jiří a Buš bratří F-ové hrad Nový Šumburk. V držení tohoto zboží nalezal se na začátku XVI. století Apel F., který r. 1508 při-

koupil ještě více jiných statků, účastnil se r. 1526 volby Ferdinanda Rakouského za krále Českého, slavného poselství k němu do Vídně a 30. ledna 1527 uvítání jeho na hranicích království Českého. Ale dopustiv se později velezrady uprchl r. 1530 ze země, odprodav Nový Šumburk a Píršenštein svým příbuzným; ostatní statky jeho spadly na krále. Ostatní v Čechách usedlé větve toho rodu prospívaly znamenitě, rozmnožujíce statky své. Krištof F. na Klášterci a Novém Šumburku byl na začátku XVII. století jedním z nejhorlivějších a nejčinnějších mužů mezi stavy protestantskými, domáhajícími se svobody náboženství, od nichž k rozličným poselstvím užíván a r. 1609 i za jednoho z direktorů a defensorů zvolen jest. Po Bělohorské bitvě byl pro účastenství ve zpouře stavovské ztrátou všeho jmění pokutován. Zároveň odsouzeni jsou z též příčiny nejstarší jeho bratr Bohuslav Felix F., pak Dětřich F. z Egerberka k ztrátě třetiny svého jmění. Nepochybně že se všickni tři a též ostatní v Čechách usedlí F-ové té doby ze země vystěhovali, neboť se napotom ten rod více mezi šlechtou českou nepřipomíná.

Fikar z Vratu Jakub, primator Pražský, jeden ze čtyr nešťastníků, kteří roku 1547 o tak zvaném krvavém sněmě v Praze odpraveni byli, majetník domu „u Tří černých koz“ (blíž sv. Havla), byl v letech 1524—26 radním písařem v Praze, roku 1527 stal se členem městské rady, pak primatorem a dvorským sudím měst královských. Když za války Šmalkaldské vojska česká u Kadaně shromážděná, nedbajíce rozkazu královského, proti kurfirštu Saskému bojovati se zdráhala, posláni od krále Ferdinanda nejvyšší kancléř Jindřich z Plavna a F. do ležení, onen aby vyšší stavy, tento aby Pražany k poslušenství přiměl. K F-ově důtklivé domluvě táhli Pražané a některá jiná města přes hranice, ale jiná zůstala v ležení aneb se domů navrátila. Když potom po bitvě Mühlberské král v Praze držel přísný soud nad neposlušnými stavy, byl F. právě za nějakým úředním jednáním v Klatovech, a tázán od Pražanů, jak se chovati mají, radil jim, aby se králi na milost i nemilost vzdali. Nicméně byl F. v Klatovech na rozkaz králův jat, do Prahy dodán, k smrti odsouzen a 22. srpna 1547 na Pohořelci sťat. Před popravou vyvolával biřic, že jsa královským přísežným úředníkem a maje zvláštní přísahu podle té jest se tak nezachoval, králi o tom co se v Praze dálo ničehož neoznamoval, a v nejpilnější čas z Prahy odjel.

Filibert biskup Konstanský (Coutances v Normandii), byl po odstoupení kardinála Juliana (8. února 1432) zvolen za předsedu koncilia Basilejského, kterýž úřad zastával jen krátce, jsa od sboru v dubnu 1432 sám desátý vyslán do Čech co plnomocný posel k jednání s utrakvisty, které však tenkráte nevedlo k žádoucímu výsledku. Ani druhé jeho poselství do Čech ještě téhož roku nezdařilo se lépe, aniž opětovaná pozdější jednání jeho s Čechy, jmenovitě v květnu 1435 v Brně a v prosinci téhož roku v Královském Bělehradě v Uhřích, až teprvé v Jihlavě v červnu roku 1436 stalo se dohodnutí mezi oběma stra-

nami a Čechům povolena kompaktata. Na to v srpnu odebral se F. do Prahy, kdež vykonával rozličné funkce biskupské, i zůstal v Praze též po odchodu svých spoluposlův, aby bděl nad zachováváním kompaktat a provozoval moc biskupskou v Čechách. I biřmoval, světil kostely a oltáře, a vysvětil na kněžství mnoho žákův jak pod jednou tak pod obojí. Mezi jiným vysvětil dne 10. února 1437 chrám sv. Víta, den na to korunoval královnu Barboru, a počínal si vůbec docela jako český biskup i na úkor Rokycanovi. Uvítav ještě krále Albrechta (1438) zemřel F. 19. června 1439 v Praze na ránu morovou a pohřben jest s velikou poctivostí na hradě Pražském.

Finger Bohumír, český hudebník, narozen v druhé polovici XVII. století v Olomouci, odebral se v mládí do Anglie, stal se pak komorním hudebníkem ve Vratislavi, potom kurfalckým a r. 1717 anhaltským kapelníkem. Sepsal *sonaty* pro piano s průvodem houslí, pro fletnu, housle a jiné nástroje, vyšlé nejvíce u Rogera v Londýně.

Fischer Kristofor, narozen v Lípě 1611, vstoupil 1628 do řádu jesuitského, psal veselo- i truchlohry, které byly dávány v koleji Klementinské i u přítomnosti císaře Ferdinanda III.; později byla mu svěřena správa nad statky jmenované koleje, kterouž vedl až do své smrti r. 1680. F. sepsal též dílo o hospodářství, jehož první díl *De oeconomia suburbana* vyšel v Praze 1679, druhý pak teprv po smrti spisovatelově r. 1682. Dílo to bylo od jesuity Barnara přeloženo též do češtiny a vyšlo v Praze 1707 pod názvem *Oko Páně, aneb dobře spořádané hospodářství polní.*

Fischer z Erlachu 1) Jan Bernard, proslulý stavitel, narozen 1659, vzdělal se v Římě podle Berniniho a Borrominiho a provedl v manýře jejich nádherné stavby ve Vídni a v okolí jejím, v Praze pak palác hraběte Gallasa. Zemřel ve Vídni 5. dubna 1723. Jeho syn 2) Josef Emanuel F. z Erlachu, narozen 1680, prováděl dále nedokončené stavby svého otce, ale stavěl také mnoho dle vlastních návrhů, a zemřel po roce 1740.

Flaška z Pardubic a z Richmburka, Smil Jan, jeden z předních pánů českých věku svého, byl syn Viléma Flašky z Pardubic, synovce arcibiskupa Arnošta, studoval na vysokých školách Pražských, kdež dosáhl titule bakalářského, a připomíná se roku 1384 již co muž. Otec jeho Vilém měl v letech 1385—90 mnohé rozepře s králem Václavem na soudu dvorském o zámek a statek Pardubice. Smil, zdědiv jak se zdá po otci nechuť ku králi Václavovi, vstoupil 10. led. 1395 do jednoty panské proti králi tomu čelící, a výrokem, od krále Sigmunda Uherského mezi králem Václavem a pány českými 2. dub. 1396 vyneseným, jmenován jest nejvyšším písařem král. Českého, kterýžto úřad potom, ač ne bez přetržení, až do své smrti zastával. V hojných bouřích věku toho stával F. s jinými pány po straně krále Sigmunda, i upadal tudíž v časté půtky s městy českými králi Václavu věrnými. V jedné z nich vzal také Smil F. konec svůj, byv 13. srp. 1403 zabit mezi Kutnou Horou a Čáslaví. Vynikaje vzdělaností ducha nad jiné

šlechtice svého věku proslul F. i co spisovatel, složiv báseň alegorickou *Nová rada*, kterou již současníci pro výborný obsah její vysoce cenili. Od něho také pochází nejstarší sbírka přísloví českých pod názvem *Proverbia Flasskonis*, mimo to i jiné ještě básně se mu připisují, ač toliko z pouhého domnění.

Flaxius z Čenkova, Bartoloměj, český kazatel a spisovatel katolický, narozen v první polovici XVI. století v Uničově, studoval na akademiích zahraničních, kdež nabyl hodnosti mistra v theologii, stal se r. 1579 děkanem v Litomyšli, r. 1586 arcijahnem v Plzni, r. 1594 vrchním kazatelem a pastýřem duchovním při vojsku českém proti Turkům vypraveném, navrátiv se pak z vojny kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském a kazatelem českým a německým u sv. Jakuba na Starém městě. Roku 1596 zvolen jest za děkana kostela kolegiatního u Všech svatých a konečně za arcijahna při kapitole u sv. Víta, a zemřel v Praze r. 1603. F. slynul hlubokou učeností a nevšední výmluvností v jazyku českém, německém i latinském, a slovem i písmem bojoval proti jinověrcům, pročež získal si velikou přízeň u šlechty katolické i u samého císaře Rudolfa II., který jej spolu s bratry Mikulášem a Janem, pak strýcem Bartolomějem Stehlíkem dne 29. kv. 1598 povýšil do stavu šlechtického s predikátem z Čenkova. F. vydal více spisů theologických a nábožensko-polemických v jazyku českém.

z Florentina v. Bydžovský.

Florentinus Angelus v. Angelus Florentinus.

de Fois Anna, vévodkyně Angoulemská, viz Anna 5).

Frais, jinak Fraisch, krajinka jihozápadně od Chebu na rozhraní Čech a Bavor (Horní Falce), o niž po několik století spor se vedl. Ke koruně České slušelo od času Karla IV. několikero statků v Horní Falci, které později s části falckrabím zapsány jsou; mimo to vykonával klášter Valešský (*Waldsassen*), nad nímž i Falc i koruna Česká právo ochrany si osobovaly, popravu na statcích svých v Čechách. Ze všech těchto poměrů povstávaly ustavičné rozmíšky, k jichžto odstranění v l. 1528, 1534—37 a 1540 darmo pracováno, až pak r. 1591 obapolně k tomu svoleno, že ve vsech míchaných Albenreutu Starém i Novém, Goselu a Querbachu, pak ve vsech valešských Hardeku, Maiersreutu, Starém Muglu, Schachten a Boden pravomocnost od Falce a koruny České rok po roce střídavě vykonávati se má, kdežto v Schönlindu a Hatzenreutu, jež s části k Valši, s části k Chebu slušely, každé vrchnosti ponecháno jest své poddané souditi. Střídání toto, trvavši po tři století, stávalo se však vždy obtížnějším, pročež r. 1846 krajina tato od zvláštní rakouskobavorské komise rozdělena jest, při čemž vsi Starý Albenreut, Gosel, Nový Mugl a Schönlind k Čechám připadly, ostatní pak Bavorsku postoupeny jsou.

Franc z Královské Hory Jan, právník a humanista, narozen v Olomouci (dle jiných v Prusích) v poslední čtvrti XV. stol., vzdělal se na cizozemských akademiích a došel hodnosti doktora práv. Později se usadil v Praze, kdež usiloval nemálo o rozšiřování vědomostí huma-

nistických, jsa přítelem mužů učených a spisovatelů souvěkých. Zemřel 4. bř. 1541 v Praze, odkázav 2000 zlatých rýnských k tomu účelu, aby za ně koupen byl dům u Jednorožce na Starém městě, kde by se *Ilias* Homerova v jazyku řeckém mládeži čítala a vykládala. Když pak dům ten v slušné ceně nebyl na prodej, učinili Pražané Staroměstští 25. listopadu 1541 s akademií smlouvu, aby se místo této sumy, která za nimi zůstávala a na vsi jejich Sazené pojištěna byla, vydávalo lektorovi takové lekce 45 kop grošů českých každého roku. Nadání to však zaniklo v pozdějších bouřlivých časech.

Francie bývala za starodávna v častějším styku s korunou Českou, a panovníky obou říší nejednou spojoval svazek příbuzenství. Tak jmenovitě král Jan Český zachovával věrné přátelství ke dvoru francouzskému, provdav sestru svou Marii za Karla IV. krále Francouzského, dav sedmiletého syna svého Václava v Paříži vychovati, kdež mu pak přezdili Karel, dceru svou Gutu pak zasnoubiv kraleviči Francouzskému Janovi. Jan pomáhal králům Francouzským ve válkách s Angličany, až i v bitvě u Cregy život nechal. V ty doby přijímali Čechové houfně mravy i mody francouzské, a též umělci francouzští voláni do Čech, zvláště stavitelové ku provádění monumentálních budov, jako jmenovitě mistr Vilém, stavitel mostu Roudnického, od Pražského biskupa Jana z Dražic, a Matěj z Arrasu, první stavitel chrámu Svatovítského, od kraloviče Českého Karla. Janův syn, otec vlasti Karel IV., měl za první manželku Blanku, dceru krále Francouzského Filipa IV. Král Jiří též zachovával přátelství s králem Francouzským Ludvíkem XI., k němuž vypravil zvláštní poselství, chtěje ho nakloniti k dalekosáhlým záměrům svým. Vladislav Jagailovec pojal za manželku příbuznou krále Francouzského Annu, vévodkyni Angoulemskou. I později, když nastalo takořka dědičné nepřátelství mezi panovníky francouzskými a domem Habsburským, nepominuly vzájemné sympatie obou národů, Českého a Francouzského, a jmenovitě mladí šlechticové čeští rádi se odebírali do Francie k dovršení svého vzdělání, tak jmenovitě slavný Karel z Žerotína, který Jindřichovi IV. konal co dobrovolník i vojenské služby. Co opak přátelských styků mezi Čechami a Francií buďtež zde podotknuty výhrůžné psaní Panny Orleanské českým Husitům, a najatí paličové od Ludvíka XIV. do Čech posílaní.

Frankové. S říší Franckou Čechové nejednou přinuceni byli válčiti pro ochranu svou. Ponejprv připomíná se válka taková za krále Franckého Dagoberta, o němž viz článek Samo. Druhý útok učiněn od F-ků. na Čechy za Karla Velikého. K němu, zdá se, že se vztahuje báseň Kralodvorského rukopisu, dle které Čechy byly opanovány vtrhnutím cizího vojska do země, které zavádělo násilně nové náboženství (křesťanské). Vůdcem vojska toho nazývá se Luděk. Ale panství cizinců netrvalo dlouho. Čechové zdvihli se proti němu vedením udatného Záboje, který cizí vojsko potřel a Luděka vlastní rukou zabil. Nejspíše na potrestání za to vypravil Karel Veliký r. 804 (dle letopisů franckých) dvojí veliké vojsko do Čech vedením prvorozeného syna svého

Karla. Frankové protáhli zemí Lučanů, kdež marně oblehali Kadaň, a přešedše přes Ohři vtrhli do vlastních Čech někde v okolí Řipu, ano i přes Labe, tedy do země Pšovanů. Čechové, nemohouce tak veliké moci odolati, zaujali postavení v lesích a na vršich, a pokoušeli nepřítele odtud menšími šarvátkami. Frankové trpíce nedostatek potravy a píce, musili konečně odtáhnouti s nepořízenou. Ale hned roku potomního vtrhlo vojsko francké opět do země, však ani tenkráte nic nepořídilo. O dalším průběhu války nemáme žádných zpráv. Zdá se, že se skončila věc nějakou smlouvou, kterou Čechové jakožto národ malý uvolili se k ročnímu poplatku, aby sobě zjednali pokój s nepřítelem příliš mocným. Dle starého podání obnášel poplatek ten 500 hřiven stříbra a 120 volů. Jmeno Karel zdá se že Čechové vyslovovali Král, a odtud pošel název královského důstojenství, dávaný jen mocným panovníkům franckým, nikoli pak knížatům domácím.

Franta Václav z Plzně, mistr theologie, kanovník u sv. Víta na hradě Pražském a probošt kapitoly Boleslavské, později sufragan arcibiskupa Antonína Brusa, poslán byl r. 1571 s T. Albinem z Helfenberka a s rychtářem Staroměstským, aby prohlédli sklad knihtiskaře Tomáše Mitise v příčině spisů kalvínských. Když r. 1575 stavové se snesli o konfesi českou a Maximilian II. o ní rozhodoval, učinil F. v den posvěcení chrámu (15 června) kázaní o ní tak ostře, že způsobilo všeobecné pohoršení, čímž on nucena se viděl, obsah jeho zvláštní apologií obraňovati. Mimo to vydal r. 1567 *Pranostiku novou.*

František, letopisec český XIV. století, rodilý Čech, zdržoval se mezi r. 1321 a 1323 v Římě, byl před r. 1333 školním ředitelem a snad i kanovníkem Vyšehradským, a téhož roku jmenován kazatelem a nejspíše též kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském a spolu poenitenciarem, později proboštem kapitolním, a zemřel 3. hř. 1362. Kroniky jeho, rozdělené na 3 knihy, máme trojí vzdělání, z nichž první sáhá od polovice XIII. století do r. 1342 a připsána jest biskupu Janovi IV. (z Dražic), k jehož vyzvání se uvázal v spisování své kroniky; druhé sáhá až do roku 1353 a připsáno jest císaři Karlu IV. První vzdělání vydáno správně Pelclem a Dobrovským r. 1784 v 2. díle *Scriptorum rerum Bohemicarum*; druhé Dobnerem r. 1785 v 6. díle *Monumentorum historiae Bohemiae.* F. užil při spisování čili spíše kompilování své kroniky s větší části kroniky Petra Zbraslavského, kterou (až do začátku třetí knihy) buď zcela opsal anebo skrátil, a též něco přidal, zvláště proti králi Janovi; něco málo vzal též z druhého pokračovatele Kosmy; jeho vlastní jsou zprávy týkající se biskupa Jana z Dražic a otce jeho Jiřího z Dražic, a pak všecky další zprávy, počínaje od roku 1336. V těchto jeví dosti velikou známost všech událostí tehdejších i vzdálenějších, jako o vpádech Tatarů, o Indii a Číně (Katai), též zběhlost v astronomii.

Františkáni, jinak minorité, bratří menší neb serafinští, duchovní řád založený od sv. Františka z Assisi, od papežů potvrzený r. 1210, 1215 a 1223, první to žebravá řehole, která, když benedik-

tini a duch jejich klesati počali, živel mnišský a vliv jeho k rozkvětu přivedla přísným slibem chudoby a zavrhováním všeho učeného zaměstnání. Účel jejich byl kázati a duchovní správu obstarávati, papeži zavázáni byli nejpřísnějším poslušenstvím, docela vyňati z pravomocnosti biskupské a mnohými výsadami od papežů nadáni. Co zastavatelé neposkvrněného početí P. M. byli f. odpůrci dominikánů, jako zpovědníci pak při dvorech panovnických od XIII. až do XVI. století požívali rozsáhlého vlivu co mocní soupeři oněch. Řád f-nů velmi rychle se rozšiřoval; než století minulo měl již 800 klášterů a 200.000 členů. Do Čech přišli f. r. 1233 (v Praze na Františku u sv. Anežky, odkud však vypuzeni jsou od Husitů) a rozšířili se i na Moravu a do Slezska, tak že časem stali se nejčetnější řeholí v koruně České. Podruhé osadili v Praze r. 1603 pustý klášter někdy karmelitánský u Panny Marie Sněžné, který od r. 1434 ležel v zříceninách, a klášter i kostel jakž takž znova vystavěli. Ale již roku 1611 přišla na ně pohroma veliká, když za vpádu pasovského luza Pražská vybíjejíc kláštery obořila se také na klášter františkánský u Marie Sněžné, jejž vydrancovala a mnichy pobila. Klášter ten jest teprv po bitvě Bělohorské náležitě obnoven, a od těch dob řád f-nů ještě více po všech zemích koruny České se rozšířil, i činí v nich zvláštní provincii.

Fredegar, nazvaný Scholasticus, po Řehoři Tourském nejstarší a nejdůležitější dějepisec francký, zemřelý po roce 658, sepsal *Historia Francorum*, rozdělenou na šest knih, z nichž však jen 5. a 6. jsou původní práce, obsahující události let 1584—641. Pro nás jest F. důležit proto, poněvadž jest jediným současným pramenem zpráv o Samovi nám dochovaných. Spis jeho častěji byl vydán, též do frančiny přeložen, nejnověji od Guizota.

Freher Markvart, německý dějepisec, narozen v Augšpurku 26. čce 1565, stal se radou kurfiršta Falckého Jana Kazimíra a roku 1596 profesorem práv v Heidelberce, častěji jsa posílán v diplomatických záležitostech k rozličným panovníkům, zvláště ke králi Polskému. F. zemřel 13. kv. 1614 v Norimberce. Mezi jeho četnými spisy nachází se též *Rerum Bohemicarum scriptores aliquot antiqui*, *qui de gentis origine et progressu*, *regum gestis*, *Hussitarum etiam historia scripserunt* (v Hanovru 1602).

Frencelius Šalomoun, básník latinský, narozen ve Vratislavi v první polovici XVI. století, byv ve službě arciknížete Maximiliana, voleného krále Polského, přišel po bitvě u Ryšiny do zajetí polského, odkud navrátiv se žil delší čas v Praze, dílem při dvoře císaře Rudolfa, dílem v domě pánů z Oppersdorfu; později povolán za profesora na akademii Helmštetskou v Brunšvicku, odkud se dostal do Rigy za rektora tamních škol. Od císaře Rudolfa korunován jest F. za básníka a roku 1589 povýšen do stavu šlechtického s predikátem z Freudentalu. Za svého přebývání v Čechách byl F. velice oblíben u šlechty české i moravské, a v přátelském spojení se všemi téměř muži učenými v Čechách i v říši. F. zemřel 15. čna 1605. Od

něho jsou rozličná díla básnická i prosaická, z nichž *Epigrammatum libelli quatuor* (1598) s veliké části vztahují se k šlechtě, osobám učeným a městům českým i moravským, na př. *In leonem Boemiae regni*, *In Pragam triurbem*, *In insignia domus Rosenbergiae*, *Slavatianae* atd.

Fridlandské vévodství. Na žádost Albrechta Václava Eusebia z Valdšteina jest panství jeho Fridland od císaře Ferdinanda II. r. 1624 za vévodství vyhlášeno, s nímžto Valdštein spojil všecky statky v Čechách, které buď již měl anebo později přikoupil. Byla to především lena k hradu Fridlandu slušící, pak následující spupné statky: Liberec, Bělá, Kuří Vody, Doksy, Vidím, Houska, Nový Berštein, Deštná, Čistá, Český Dub a Fridštein, Semily (v Boleslavsku); Nový Zámek, Česká Lípa, Drmy, Trnová a Chcebuz (v Litoměřicku); Vrchlabí, Vlčice, Kumburk s Jičínem, Úlibice, Chomutice, Radeč, Nevratice, Smrkovice, Ostromíř, Újezd Zylvarův, Hořice, Doubrava, Smidary, Skřivany, Kopidlno, Bartoušov, Staré Hrady, Veliš, Mackov (v Bydžovsku) a Nový Dvůr (v Čáslavsku?). Při výčtu tom nepočítány jsou statky, jež Valdštein koupiv na čas jen podržel a za živobytí svého buď jiným prodal, nebo k všelijakým nadáním ustanovil. Za hlavní město F-ho v. ustanovil Valdštein Jičín, kde měl oblíbené své sídlo. Drže vévodství co manství koruny České, hodlal mu Valdštein dáti zvláštní zřízení a zavésti v něm samostatnou zeměsprávu se zvláštním sněmem, což však smrt jeho překazila. Po zavraždění Valdšteinově (1634) zmocnil se císař Ferdinand II. všech jeho statků i manských i spupných, a zrušiv F. v. libovolně s ním nakládal, rozdav i rozprodav částky jeho nejvíce šlechticům cizím a polním vůdcům; vdově po Valdšteinovi, Isabele Kateřině z Harrachu, konečně na snažnou prosbu její ponechány jen Nový Zámek a Drmy.

Fridrich 1) příjmím Barbarossa, Rudovous, císař Římský a král Německý, nejmocnější panovník z rodu Hohenstaufů, zasahoval mocně i do dějin českých. Dosednuv na trůn volbou knížat německých roku 1152 odňal knížeti Českému Vladislavovi II. bezprávně Hořejší Lužici, která po vymření potomků Viprechta Grojského (roku 1136) co uprázdněné leno spadla byla právem zpět na Čechy. Též Leopoldovi IV. Rakouskému, jehož sestru Gertrudu Vladislav za manželku měl, odňal Bavory, následkem čehož oba knížata proti němu se spojivše odepřeli mu své pomoci na tažení do Říma. F. podnikl tažení to bez nich (r. 1154), ale vrátil se s nepořízenou, načež teprv pomýšlel na smíření s Vladislavem, a r. 1156 přišlo mezi oběma k smlouvám, jimiž Vladislav obdržel netoliko Horní Lužici zpět, nýbrž i titul královský pro sebe i pro všecky budoucí panovníky české, a r. 1158 přijal na říšském sněmě Řezenském korunu z vlastních rukou císařových, začež slíbil mu mnohem znamenitější pomoc k nové výpravě do Italie, než byl právem zavázán. Ještě téhož roku vydali se oba panovníci s vojsky svými osobně do Vlach proti Milanu císaři vzdorujícímu, na kterémž tažení Čechové i král jejich pokryly se slávou svým udaten-

stvím, a jenom jejich pomocí přinuceni jsou Milanští vzdáti se císaři na milost a nemilost. Dokud F. pomoci Vladislavovy potřeboval, trvalo také přátelství s ním, jakmile se však domníval, že může býti bez ní, nastoupily nové roztržky mezi oběma panovníky. Císař ve svém nepřátelství s papežem pustil se tak daleko, že ho v tom Vladislav následovati nemohl, začež císař všemožně jemu se mstil. Té msty jmenovitě zakusil Vladislavův syn Vojtěch, volený na arcibiskupství Salcpurské, jemuž F. takové protivenství činil, že arcibiskupství své opustiti přinucen byl. Také nepřestával císař chovati při svém dvoře vypovězené kněžice České, jmenovitě syny Soběslava I. Oldřicha a Václava, i chápal se každé příležitosti škoditi Vladislavovi. Když tento pro mdlobu stáří svého korunu složil a na jeho místo syn jeho Fridrich na královský stolec český dosedl, jal se tomu odporovati zmíněný Oldřich, dovolávaje se u císaře svého i svých bratrův práva k zemi České. Císař na to obeslal k sobě starého i mladého krále Českého s rozkazem, aby s sebou přivedli též mladšího Soběslava, až dosud vězeného na Přimdě pro někdejší pokus o svržení Vladislava s trůnu. Král Fridrich pokoušel se o vyjednávání s císařem skrze prostředníky, když však císař nedal se oblomiti, podrobil se konečně výroku jeho. Tu jest Soběslav propuštěn ze svého dlouhého vězení, a přijat v Praze na pohled srdečně od starého i mladého krále, avšak nezdržel se tu, nýbrž potají uprchl k císaři. Za ním bez prodlení též Fridrich se odebral, král Vladislav pak ze země odešel. Císař, maje nyní v moci i Soběslava i Fridricha, vynesl nad nimi soud: poněvadž Fridrich bez povolení jeho na trůn dosednouti směl, aby ho zbaven byl, a na jeho místě aby nad Čechami panoval Soběslav, ne však co král, než toliko co kníže. Fridricha císař u svého dvora podržel. Později sice tomuto zase na trůn český proti Soběslavovi pomohl, začež mu Fridrich veliké peníze slíbiti musil; ale když proti tomuto povstal Konrad Moravský, použil císař chytře té příležitonti k seslabení moci české, i učinil 1182 mezi nimi výrok ten, aby Fridrich panoval v Čechách jako dříve, Konrad pak na Moravě co markrabí, uznávaje za svého vrchního pána císaře a nikoliv knížete Českého. Ta věc však neměla dlouhého trvání, neboť Fridrich, když císař na to v Italii meškal, brannou mocí přinutil Konrada odříci se titule markrabského a nanovo jemu se podrobiti. Co se císaři nepovedlo s Moravou, totiž uvnitř Čechy rozděliti, o to pokusil se nanovo, prohlásiv r. 1187 biskupa Pražského za říšského knížete, který náleží pod samého císaře a nikoliv pod panovníka českého. Avšak ani toto rozdvojení Čech stálosti nemělo. Císař F. I., podniknuv roku 1189 tažení do sv. země zahynul tam 10. čna 1190 ve vlnách řeky Salefu. — 2) F. II. císař Římský, král Neapolský, Sicilský, Cyperský a Jerusalémský, vnuk předešlého, syn císaře Jindřicha IV. a Konstancie, dědičky Neapole, poslední mocný panovník Hohenstaufský, narozen 1194 v Jesi v marce Ankonské, měl za poručníka papeže Innoceuce III., který jej v 14. roce jeho za zletilého prohlásil a knížata německá vyzval, aby jej na místě Oty IV., od něho

trůnu zbaveného, za císaře přijali. F. odebral se r. 1212 do Němec. Hlavní podporu nalezl v králi Českém Přemyslu Otakarovi I., jemuž potvrdil titul královský a všecky privileje Čech, od předešlých císařů jim udělené, nejenom obnovil nýbrž i znamenitě rozmnožil. Jeho pomocí zahnal pak F. Otu až do Brunšvicka, načež se dal v Cáchách na království Římské a později (1222) také v Římě na císařství korunovati od papeže Honoria III., svého někdejšího vychovatele. Slíbiv tomuto vydati se do Svaté země k dobytí Jerusaléma dosáhl účele toho cestou mírnou, pohnuv Kamila sultana Egyptského k postoupení mu země od moře až k Jerusalému i s tímto městem, kdež sobě r. 1228 korunu sám na hlavu vsadil. S nástupci Honoriovými v rozepři se octnuv měl F. mnohé boje s protivníky svými v Němcích i v Italii, ano kletbou církevní stíhán jest od koncilia Lyonského i s císařství složen. V králi Českém Václavu I. měl střídavě přítele a odpůrce, až se tento konečně přidal rozhodně na stranu protikrále jeho v Němcích, nejdřív Jindřicha Raspe a potom Viléma Holandského. F. zemřel 12. pros. 1250. Byl to duch veliký, nad svůj čas vzdělaný, pln plánů dalekosáhlých, kterých však pro zarputilý odpor papežů provésti nemohl. — 3) F. příjmím Krásný, vévoda Rakouský, syn císaře Albrechta I., protikrál Ludvíka Bavorského, jmenovaný od dějepisců rakouských co král Římský F. III., narozen 1286, byl od otce svého ustanoven za nástupce staršího bratra svého Rudolfa na trůnu českém, ale od Čechů zamítnut. R. 1314 povolán jest od jedné části kurfirštů na trůn německý, an druhá strana volila Ludvíka vévodu Bavorského. V nastalé o to válce jest konečně F. roku 1322 od svého soka, jemuž vydatně pomáhal král Český Jan, v bitvě u Mühldorfu poražen a jat, i trval tři léta u vazbě na hradě Trausnici ve Falcku, až roku 1325 Ludvík uzavřel s ním smlouvu, aby panovali společně; že však smlouva tato zůstala tajna, neměla žádných praktických následků, a F. kromě prázdného titulu královského žádného práva panovnického v Němcích nevykonával. F. zemřel 13. ledna 1330. — 4.) F. III. císař Římský, u rakouských spisovatelů co císař F. IV., co vévoda Rakouský F. V., syn vévody Rakouského Arnošta Železného, narozen 21. září 1415 v Inšpruku, panoval od roku 1435 spolu s bratrem svým Albrechtem Marnotratným v Štýrsku, Korutanech a Krajině, jest 1439 za krále Německého zvolen a roku 1442 v Cáchách korunován; koruny císařské dosáhl pak v Římě 1452 co poslední král Německý, jenž v Římě na císařství byl korunován. Byl to panovník slabý a neodhodlaný, a vládl jak v dědičných svých zemích, tak i v říši uprostřed ustavičných nesnází. O dědičné země rozdělil se s bratrem Albrechtem v ten spůsob, že mu postoupil země Habsburské na hořejším Rýně a poručnictví nad nezletilým vévodou Sigmundem, dědicem Tirolska. Poručnictví nad králem Ladislavem, pohrobním synem císaře Albrechta II., zapletlo jej v nekonečné spory se stavy uherskými a českými, až jim ho po svém návratu od korunování z Říma vydal. Po smrti Ladislavově získal po něm Hořejší a Dolejší Rakousy, odstoupiv vévodům Albrechtovi a Sig-

mundovi v náhradu částky jiných zemí; ale koruny České ani Uherské, o které se snažně ucházel, dosáhnouti nemohl. Ano jeho vlastní poddaní se bouřili proti němu, i bratr Albrecht a strýc Sigmund pozdvihli proti němu zbraň, a byl od nich r. 1462 ve Vídni těsně sklíčen, z kteréž nesnáze vysvobodil jej král Český Jiří, jemuž on za to později nevděkem splácel. F. měl časté války s Uherským králem Matiášem, jenž i Vídeň opanoval, v které také zemřel; pak s Turky, kteří vnitřní země rakouské ukrutně plenili, a proti nimž marně dovolával se pomoci u německých knížat. F. zemřel po dlouhém panování 9. srp. 1493 v Linci. — 5) F. kníže Český, nejstarší syn krále Vladislava I. a Gertrudy Rakouské, r. 1157 zasnouben s Eliškou Uherskou, byl r. 1161 a 1162 od otce spolu s jeho bratrem Děpoldem vypraven na pomoc císaři Fridrichovi proti Milanu. Když sestárlý Vladislav r. 1176 trůnu se odřekl, nastoupil F. panování, beze vší pochyby s titulem královským. F. ve mnohém byl otci nepodoben, jsa hrdý a přísný neuměl si získati přízně ani u šlechty ani u lidu obecného, pročež vláda jeho spočívala na slabém základě. Z té příčiny nesměl se opříti rozkazu císařovu, aby propustil z dlouholetého vězení Soběslava, soka svého, u národu všeobecně oblíbeného. I přijal jej v Praze na oko vlídně, ale Soběslav obdržev výstrahu, snad ošemetnou, že F. zamýšlí jej oslepiti, uprchl ke dvoru císařovu. F. ihned následoval jej cestou jinou ke shromáždění říšských knížat v Ermendorfu. Tu jest neoprávněným výrokem týchž knížat zbaven panování nad Čechami, an páni čeští tam též přítomní žalovali naň, že pouze vůlí otce svého, a nikoli svobodným hlasováním národu, dostal se na trůn, císař pak stěžoval si, že změna panovníka českého stala se bez jeho svolení. F. zůstal v moci císařově co rukojmě, aby strana jeho nebouřila se proti Soběslavu II., jemuž nyní císař Čechy přiřknul. Když však Soběslav po málo letech upadl v nenávist papeže a později též císaře, neopominul F. příznivé doby k opětnému nabytí vlády, i vymohl na císaři, že mu tento r. 1177 udělil Čechy v leno. F., spojiv se s vévodou Rakouským Leopoldem a knížetem Znojemským Otou, vtrhl do Čech, porazil Soběslava, který utekl na hrad Skálu v Plzeňsku, a zmocnil se bez obtíží Prahy roku 1178. Když však F. odebral se do Němec na sjezd říšský, sebral Soběslav vojsko ze svých přívrženců, a když nezdařilo se mu Prahy se zmocniti, spěchal vstříc F-ovi z Němec se vracejícímu. Ten maje při sobě toliko nečetné komonstvo, zastavil se na hranicích a volal na pomoc stoupence své z Čech i Němec, a knížete Otu z Moravy. S vojskem z Čech a Němec sebraným postoupil v kruté zimě až k potoku Lodenickému (u nynějšího Berouna), kde však 23. ledna 1179 od Soběslava na hlavu jest poražen. F. s malým zbytkem svých pospíchal nyní vstříc Otovi, který byl mezi tím jemu na pomoc z Moravy přitáhl, a spojil se s ním u Prčice. Odtud táhli s vojsky svými ku Praze, před níž na polích, kde nyní stojí Nové město (to místo potom u lidu dlouhý čas „Na bojišti" slulo), strhla se nová, krvavá bitva, v níž Soběslav na hlavu poražen utíkal až na Prosek. Tím jest panování jeho v Čechách konec učiněn,

a když brzo na to dobyt i hrad Skála, na nějž se byl uchýlil, musil na vždy zem opustiti. F., slíbiv císaři za své usazení na trůn velikou sumu peněz, rozepsal v zemi neobyčejné těžké daně, čímž připravil se dokonce o všecku lásku jak u lidu tak u šlechty, uražené beztoho hrdým a pánovitým si počínáním kněžny, pletoucí se do vlády zemské. Nespokojenost vystoupila tak vysoko, že v letě 1182 vypuklo všeobecné povstání v Čechách. F. proklínán od národu musil utéci ze země, a nastolen Moravský Konrád Ota. F. vzal útočiště své k císaři, který v září téhož roku na sněmě Řezenském učinil chytře takové narovnání mezi oběma Přemyslovci, že Konradu Otovi propůjčil Moravu co markrabství a leno říšské, Čechy pak opět F-ovi, přes všechen odpor pánů českých. Nespokojenost z hanebného roztržení státu českého propukla již po dvou letech v zjevnou vzpouru. Když totiž F. r. 1184 meškal v Němcích při dvoře císařově, kněžic Václav, syn Soběslava I., zmocnil se celé země kromě Prahy, kterou hrdinsky bránila F-ova manželka skrze deset neděl, dokud kníže nezjednal sobě pomoci od bratra svého Vojtěcha, arcibiskupa Salcpurského a vévody Rakouského Leopolda V., s kterouž osobně ku Praze spěchal. Toho pánové s Václavem spolčení ulekše se opustili jej, čímž povstání za své vzalo. Hned pak roku následujícího, když císař do Vlach se odebral, vypravil F. bratra svého Přemysla Otakara s velikým vojskem na Moravu proti Konradu Otovi, aby jej přinutil ku předešlému poslušenství. U Lodenice strhla se mezi Čechy a Moravany krvavá bitva, ve které s obou stran přes 4000 lidí padlo, a jejíž hluk na půl druhé míle slyšán byl. Konečně Přemysl pole opanoval, načež Konrad titule markrabského se odřekl a F-ovi opět se podrobil. Po urovnání této záležitosti nastal F-ovi spor s biskupem Pražským Jindřichem Břetislavem (v. t.), který s nechutí snášel světskou podrobenost svou pod hlavu státní, a jmenovitě vybírání daní na statcích církevních. Dav Děpolta, údělného knížete Čáslavského, pak i samého F. jeho se ujímajícího do klatby, byl přinucen opustiti 1187 Čechy, i odebral se se žalobou na F-a k císaři, který toho na sněm říšský do Řezna obeslal, aby se tam zodpovídal. Ale F. neuposlechl, prohlásiv posly svými, že biskupové Pražští odjakživa jsou kaplani knížat Českých, a že tedy biskup Jindřich nemá žádného práva poháněti pána svého k soudu. Ale sněm říšský, obzvláště biskupové němečtí, prohlásili takové tvrzení za urážku a dekretovali, že biskup Pražský jest knížetem říšským, poddaným samému toliko císaři a nikomu jinému. Tím mínil císař dosáhnouti jiným spůsobem toho, co se mu při Moravě nezdařilo, totiž vnitřní roztržení říše České. Nežli však ta věc k nějakým povážlivým věcem dospěla, zemřel kníže F. 25. bř. 1189 bez mužských dědiců. Z dcer jeho provdána Helena za Petra Řeckého, Žofie za Albrechta Míšeňského a Ludmila nejprvé za hraběte Albrechta od Luku a podruhé za Ludvíka Bavorského. — 6) F. Bojovný, vévoda Rakouský a Štýrský (1230—46), poslední z Babenberků, byl po celý čas svého panování pln svárů, žádostiv jsa rozšíření panství svého při každé příležitosti,

S Cechy brzo válčil, brzo se přátelil. První válku měl s Čechy pro zapuzení manželky své Žofie (1230), dcery císaře Řeckého a příbuzné krále Uherského, v kteréž příčině spolčil se dvůr český se spřáteleným dvorem uherským proti němu. Válka ta vedena jest obapolným plenění zemí, a F. přivedl na svou stranu i Přemysla markrabí Moravského, vlastního bratra krále českého Václava, avšak neměl žádného zdaru v té válce. Mír na to uzavřený netrval dlouho, když pak F. spolčoval se proti císaři s odbojným jeho synem Jindřichem, císař dal jej do achtu, jehož vykonání přijali na sebe Václav král Český a vévoda Bavorský. Václav zmocnil se r. 1236 větší části zemí F-ových, jež pak odevzdal císaři i s hlavním městem Vídní. Když však již rok na to král Český s císařem se nepohodl, smířil se s F-em a slíbil mu nápomocným býti k nazpět vydobytí jeho zemí, začež F. zavázal se postoupiti jemu celou krajinu na levém břehu Dunaje, a zasnoubiti synovkyni svou Gertrudu se synem Václavovým Vladislavem, jenž by se tak byl stal dědicem Rakouska i Štýrska, poněvadž F. bezdětný byl. Pomocí krále Čoského dobyl F. r. 1238 zase větší část zemí rakouských na vladařech císařských, ale neočekávaně smířil se s císařem, který mu všecky jeho země vrátil a smlouvu s Václavem za neplatnou prohlásil, tak že nebyl více povinen tomuto severní část Rakous postoupiti. Tu jest r. 1240 obnovena válka mezi F-em a Václavem, kterýžto poslední vojensky vtrhl do Rakous. Ale hrozící vpád Mongolů smířil oba proti společnému nepříteli, i pomáhali si věrně ve válce s asiatskými hordami. Jmenovitě spojené síly krále Českého, vévody Rakouského a jiných knížat sousedních odňaly chuť Mongolům, již v Moravě velikou ztrátu utrpěvším, k udeření také na Rakousy, a tak odvráceno jest nebezpečenství západní Evropě hrozící, neboť Mongolové brzy na to zpět do Asie se vrátili. Než sotva minulo nebezpečenství, obnovil F. spor svůj s králem Václavem, a ještě téhož roku 1242 vpadl nepřátelsky do zemí českých. Ale tehdáž se mu zle dařilo, neboť vojsko jeho, uslyševši že král Český táhne s velikou mocí proti němu, dalo se na útěk, a F-ovi nezbylo nic než prositi o pokoj, při kteréž příležitosti obnoveno zaslíbení královiče Vladislava s Gertrudou Rakouskou, F. pak podržel severní Rakousy. F. Bojovný padl r. 1246 v bitvě na Litavě proti Uhrům. — 7) F. Bojovný, kurfiršt Saský, syn landkraběte Duryňského Fridricha II,, narozen 1369, obdržel 1382 po smrti podíl v jeho zemích, jejž rozmnožil 1407 dědictvím po bezdětném strýci Vilémovi, a podporoval od roku 1420 císaře Sigmunda proti Husitům, který mu za to r. 1423 udělil uprázdněné kurfirštství a vévodství Saské. Ale 1426 byl u Ousti nad Labem od Husitů na hlavu poražen, a rok na to utíkal co vůdce křižáků před Prokopem Velikým u Stříbra. F. zemřel 1428. On založil universitu Lipskou po vystěhování se z Prahy německých studentů a profesorů. — 8) F. II. Mírný, kurfiršt Saský, syn a nástupce předešlého, narozen 24. srpna 1411, měl dlouhý krvavý spor s bratrem Vilémem o duryňské dědictví po jejich strýci Fridrichu Pokojném, kterýž teprv 1451 pro-

prostřednictvím císařovým ukončen jest. Roku 1455 událo se pověstné unešení F-ových synů Arnošta a Albrechta od Kunce z Kaufunku. R. 1464 porovnal se F. s králem Českým Jiřím o míšenská města, vyhlásiv se, aby je podržeti mohl, i s bratrem svým za many koruny České, a zemřel 7. září téhož roku. — 9) F. V. kurfiršt Falcký a král Český, narozen 1596, nastoupil panování ve Falci 1610, zasnoubil se 1612 s Alžbětou, dcerou Jakuba I., krále Velkobritanského, a stal se hlavou ptotestantské unie v Němcích. Přijav roku 1619 korunu Českou, kterou mu stavové této země proti již korunovanému Ferdinandovi II. podávali, neuměl jí sobě pro úplnou neschopnost vladařskou zachovati, a po prohrané bitvě Bělohorské nestatečně ujel ze země. Pro krátké panování své v Čechách nazván jest potupně zimním králem. Kdežto i dědičné země jeho byly od spojenců císařových obsazeny a on do říšské klatby dán, trávil napotom bídný život svůj u vyhnanství a zemřel 1632 v Mohuči. — 10) F. kníže Ruský (Ostrovský) dobrodružil z jara 1430 s Tábory a Sirotky v hořejším Slezsku. Po porážce Sigmunda Korybuta u Vilkomíře 1. září 1435 odvedl zbytky táborských a sirotčích zástupů do východních zemí slovanských, kde s nimi položil základ pozdější samostatné moci kozáků. — 11) F. biskup Pražský, příbuzný Jitky, choti krále Českého Vladislava I., jejímž přičiněním r. 1163 na biskupství zvolen jest. Neznaje národního jazyka zanedbával povinnosti svého úřadu, z něhož jen těžiti usiloval, ukládaje duchovenstvu nebývalá břemena, až přišlo z toho k žalobám veřejným, které královna Jitka uchlácholivši zachránila jej od vypuzení ze země, načež počínal sobě mírněji. F. zemřel 29. led. 1179. — 12) F. ze Strážnice v. Bedřich.

Fromm Ondřej, narozen 1620 ve Vusterhausech v Braniborsku. konsistorní rada a profesor theologie v Berlíně, marně se snaživ o narovnání sporů mezi luterány a kalvinisty, přilnul konečně k víře katolické, a přišed 7. dubna 1668 do Prahy s manželkou a pěti dětmi učinil 19. května u jesuitů vyznání víry, byl do církve katolické přijat a v brzce i na kněžství posvěcen. Manželce své koupil dům v Litoměřicích, v němž ona až do smrti své přebývala. Nejdříve dosazen byl F. na děkanství v Kamenici, pak se stal přísedícím konsistoře v Litoměřicích, prvním kancléřem a konečně oficiálem téhož biskupství. Avšak nepohodnuv se s biskupem Schleinitzem odřekl se kanovnictví, a vstoupil do řádu premonstratského na Strahově spolu s oběma syny. Tam slynul co výtečný kazatel, a zemřel 16. října 1683. F. byl muž dobrého srdce, a dával chudým vždy desátý díl příjmů svých.

Fruvein z Podolí, rodina erbovní z Hořejší Falce, za časů Rudolfa II. do Čech přišlá. Martin a Benjamin F. stali se na začátku XVII. stol. prokuratory při deskách zemských na hradě Pražském, nabyly v krátkém čase značného jmění a přijati jsou r. 1613 i se syny svými za obyvatele království Českého. Martin F. zvolen v bouřích stavovských za jednoho z třiceti direktorů, Benjamin jmenován sekretářem při direkci té. Po bitvě Bělohorské vzat jest Martin

s jinými direktory do vězení a odsouzen hrdla, cti a statku, ale dříve nežli na popravu došlo, nalezen jest mrtev v příkopě hradu Pražského, kam se s vězení svého v Bílé věži byl spustil. Nicméně mrtvole jeho katem hlava jest sťata a tělo jeho rozčtvrceno, statky pak sebrány ke koruně královské. Mladší bratr Benjamin, obdržev milost, vstoupil do služby císařské, koupil mnoho zboží pozemského, a byv r. 1630 povýšen do stavu rytířského stal se cís. radou a místosudím království Českého. Potomci jeho květli ještě ku konci minulého století v Čechách.

z Fürstenberka, knížata. Rod ten usadil se v Čechách na samém začátku XVII. století, kdežto Krištof z F. obdržel inkolát v Čechách a zasnoubil se s Dorotou Holickou ze Šternberka.[1] Rod ten, který napotom věrně sloužil domu Rakouskému, povýšen jest r. 1664 do stavu knížecího.

Fuk z Hradiště Krišpin, narozen v Olomouci okolo 1575, vstoupil do premonstrátského kláštera na Strahově v Praze, stal se 1606 převorem Drkolínského kláštera v Rakousích, 1621 zvolen za probošta v Doksanech, později stav se titulárním opatem v Milevsku provázel 1626 dvakrát opata Strahovského Kašpara Questenberka do Magdeburku pro pozemské pozůstatky sv. Norberta, které pak po celý rok v klášteře svém Doksanském choval. R. 1628 obdržel od papeže pro sebe i nástupce své právo užívání infule i pontifikalií, a od Ferdinanda II. právo zasedati na sněmích mezi stavem prelátským. R. 1650 zvolen za opata Strahovského přikoupil 1642 ku klášteru statek Hradiště u vtoku Sázavy do Vltavy, a obdržel od Ferdinanda III. predikát z Hradiště. Téhož roku stal se světícím biskupem a sufraganem kardinála Arnošta z Harrachu, a od papeže jmenován arcibiskupem Trapezuntským in partibus. F. vyznamenal se zvláštní horlivostí v zavádění katolické víry v Čechách; pro svou přísnost ku protestantům nazýván *Malleus haereticorum* (kladivo na kacíře). Zemřel 1653.

Fulnek, okresní město moravské v Novojičínsku, připomíná se již r. 1293 co město ryze německé, během času však slovanský živel se zakořenil zvláště moravskými bratry, kteří na začátku XVII. století Komenského za ředitele své školy povolali. Až dosavad ukazuje se dům, sbor jmenovaný, kde Komenský bydlel, který sobě také o zdejší včelařství veliké zásluhy získal. Komenský přebýval zde až do r. 1621, kdež nenadále španělští vojáci město přepadli a Komenský do Polska utéci musil, zanechav všech svých knih a spisů, načež obyvatelstvo od jesuitů zase na víru katolickou obráceno jest. V třicetileté válce obleženo město r. 1643 od Švédů, kteří v zdejší krajině až do 1650 řádili. Ve F-u založil 1389 Benedikt z Kravař klášter augustinianský, jenž 1784 zrušen jest; klášter kapucínský, založený 1674 hrabětem Františkem z Vrbna, trvá dosavad.

z Fulšteina, rodina rytířská, od Brunona biskupa Olomouckého v XVIII. stol. do Moravy přivedená; jeden z rodu toho, Herburt z F.,

hájil, ač marně, král. hradu Wenzelsteinu proti Husitům, i musil jej konečně pod úmluvou vzdáti (25. led. 1421).

Fux Jan, rakouský dvorní kapelník, narozen 1660 v hořejším Štýrsku, vzdělal se v hudbě v Čechách, cestoval v Němcích, Italii a Francii, stal se 1698 členem dvorské kapely a zemřel okolo 1741. Sepsal mnoho oratorií, mší a jiných kostelních skladeb, i oper, z nichž *Constanza e fortezza* provedena od více než 300 nejlepších zpěváků a hudebníků pod širým nebem 1723 v Praze za slavnosti korunování císaře Karla VI. na království České.

G.

Gai Václav, schopný lijec v Praze na začátku XV. století, zhotovil r. 1402 pěknou křtitelnici pro kostel sv. Trojice v Podskalí.

Galli Jiří v. Gallus 3).

Gallus 1) Jakub, znamenitý hudební skladatel, narozen okolo 1550 v Krajině, od Němců nazývaný *Händel* a *Hänel* (slovinsky nazýval se nejspíše *Petelin* neb *Petelinček,* t. j. kohout), opustil vlast svou již z mládí a odebral se do Moravy, kde jej Olomoucký biskup Štěpán Pavlovský učinil ředitelem hudební kapely. V postavení tom se tak proslavil, že si jej císař Rudolf od biskupa vyprosil a do služby své přijal. G. nyní žil při dvoře císařském v Praze až do své smrti 4. čce 1591. Hudebními svými skladbami dobyl si tak slavného jmena, že ho po smrti jeho několik básníků opěvalo. G. může se po bok stavěti největším italským hudebním skladatelům té doby, nevyjímaje ani Palestrinu. Mezi nejvýtečnější jeho skladby náleží osmihlasá píseň pro dva sbory *Media vita in morte sumus*, taktéž klasická jest jeho nábožná píseň *Ecce quomodo moritur justus.* Veškerá jeho sebraná díla vydali tiskem v Anglii Walsh a Arnold v 50 velikých dílech. Některé skladby jeho se chovají v rukopise v cís. bibliotéce ve Vídni. — **2)** G. (Havel), mistr, kanovník a profesor mathematiky a hvězdářství na mladé universitě Pražské okolo r. 1365, byl znamenitý hvězdář svého věku a zanášel se i mnoho astrologií. G. napsal dle udání Lupáčova mnoho knih, o nichž se však nic bližšího neví. Jen jakýsi mnich františkánský vydal v XV. století sbírku lékařských a chirurgických spisů, v níž uvádí *Tractatus urinarum magistri Galli*, *venerabilis quondam canonici Pragensis.* Císaři Karlu IV. radil prý G., aby nezakládal Nové město za vrchem Hradčanským na rovině Bubenecké, nýbrž mezi Vyšehradem a Vítkovem (Žižkovem), předpovídaje, že bude Staré město vytopeno a Malá Strana že popelem lehne. — **3)** G. Jiří, obyčejně Jiří Galli zván, vlastně Havlíček, narozen ku konci XVI. století v Chrudimi, stal se 1599 bakalářem, později mistrem svobodných umění, a byl 1620 děkanem v Sušici, odkud se po Bělohorské bitvě vystěhoval do Bavor. R. 1625 žil v Řezně a 1633 připomíná se ještě v Kulmbachu. G. byl muž klasicky vzdělaný, sklá-

daje drahně básní latinských dobyl sobě titulu korunovaného básníka (*poeta laureatus*).

Gambacorti, rodina po dlouhý čas v Pise panovavší. Francesco G. vzat jest od císaře Karla IV., když r. 1355 v Italii meškal, v ochranu proti jinému nápadníku vlády, ale nepřátelé jeho způsobili v Pise povstání proti Karlovi, který se nacházel v osobním nebezpečenství, než povstání vojskem svým udusil. Vinu povstání toho dovedli pak protivníci Francescovi uvaliti na něho a jeho příbuzné, následkem čehož byli mezi sedmi náčelníky povstání také Francesco a dva bratří jeho na smrt odsouzeni a odpraveni.

Ganz David, učený Žid, syn Šalomounův z rodiny Seligmannů, narozen 1541 ve Vestfalsku, usadil se r. 1564 v Praze a oddal se studiu zeměpisu a mathematiky, maje za učitele slavného Jehudu Löwa. Stav se přítelem Keplera a Tychona de Brahe přeložil pro tohoto z hebrejštiny do latiny astronomické tabulky Alfonsa XI. krále Kastilského z roku 1252. G. zemřel v Praze 22. srp. 1613, zanechav po sobě více spisů, mezi nimi i letopočty od stvoření světa až do r. 1592.

Gebhard v. Jaromír 2).

Gendorfer z Gendorfu (*Jandorfer z Jandorfu*) Krištof, muž v historii hornictví a báňské správy v Čechách za času Ferdinanda I. pověstný, narodil se 1497 v Korutanech, přišel záhy do Čech a vydobyl si již okolo 1520–23 od krále Ludvíka zvláštní výsadu na dělání hor, předkem v Krkonoších. Když Ferdinand I. dosedl na trůn český, byl G. radou při komoře české a požíval napotom vedle Floriana Grispeka veliké důvěry panovníka toho. R. 1528 svěřena G-ovi správa mincovny v Jachimově, od hrabat Šliků králi postoupená. R. 1530 jmenován jest G. nejvyšším hejtmanem horním v Čechách a na Moravě, téhož roku přijat jest za obyvatele českého, a rok na to císař Karel V. potvrdil šlechtictví a rozmnožil erb jeho. R. 1532 vyslán jest G. na Hory Kutné, aby v tamních nemálo zašlých báních zavedl opravy od komory král. nařízené. R. 1539 obnovil Ferdinand I. G ovi a jeho dědicům výsadu horní od krále Ludvíka mu propůjčenou a ještě znamenitě ji rozšířil. Ve všech času toho v příčině dělání, napravení a zvelebení hor v Čechách a na Moravě před se braných komisích a opatřeních míval G. platné účastenství, ačkoliv přes všeliké takové práce hory více a více scházely. Tak r. 1545 vyslán jest G. na hory Jachimovské, aby je od hrabat Šliků převzal k ruce koruny České, jež potom nějaký čas spravoval i také brannou rukou hájil ve válce proti kurfirštu Saskému, a v letech na to následujících přehlížel hory Vrbické, Kutnohorské, Budějovické a Rudolfštatské, Slavkovské a jiné. Zvláštní pozornost obracel G. k dobývání kamence, skalice a salitru, až dosaváde za drahé peníze z ciziny dovážených, r. 1540 vymohl si na králi první výsadu na dobývání těchto nerostů na Horách Kutných, roku pak 1544 ještě rozsáhlejší nadání na podobné těžení na horách Čakvických blíž Kadaně, které se proň stalo velice výnosným. Úřad nejvyššího hejtmana horského spravoval G. až do roku 1560, v kterémž ochuravěl

tak, že napotom již lůžka neopouštěl, a zemřel 5. srp. 1563. G. nashromáždil si veliké bohatství, skoupil mnoho statků pozemských a jiných štědrostí královskou nabyl. Nemaje mužských dědiců rozdělil posledním pořízením své jmění mezi své dcery, jichž se připomíná sedm; nicméně po jeho smrti povstal mezi nimi spor o dědictví otcovské, který však ukončen jest narovnáním.

Generální sněm v. Sněm.

Gerlach v. Jarloch.

Gerson Jean, vlastně Charlier, příjmím *doctor christianissimus*, slavný bohoslovec francouzský, narozen 1363 v Gersoně u Remeše, stal se 1392 doktorem theologie a po třech letech kancléřem university Pařížské. Za doby tehdejšího rozdvojení církve povznášel i G. s mnohými jinými horlivě hlasu svého za svolání všeobecného sněmu církevního, i byl pak sám přítomen na sboru Pisanském a později na Kostnickém. Zde přičinil se G. vydatně k odstranění schismatu, horlil proti mravní zkaženosti kněžstva, ale spolu byl vášnivým odpůrcem Husovým a Jeronymovým a naléhal na jejich odsouzení. Vrátiv se do vlasti teprv 1419 vstoupil pak v Lyoně do kláštera celestinů a zabýval se tam až do své smrti (1429) vyučováním dítek. Spisy jeho, v nichž G. uznává duchamornost scholastiky a jeví se co rozhodný muž pokroku, sebral po sto letech s velikou pílí Louis de Herouval, a posledně je vydal Dupin r. 1706 v 5 dílech. Mnozí ne bez důvodu se domýšlejí, že znamenitý, obyčejně Tomáši Kempenskému přičítaný spis *O následování Krista* jest dílo G-ovo.

z Gerštorfu, rodina lužicko-slezská stavu rytířského, od XV. století v Čechách usedlá, jejíž údové se v dějinách českých připomínají od roku 1419 v rozličném postavení. Po Bělohorské bitvě ztratili někteří z nich statky své a vystěhovali se; jiní zůstali v zemi, a z potomků jejich byl Maximilian z G. r. 1649 a Rudolf z G. roku 1696 povýšen do stavu panského, a r. 1701 Jiří Rudolf z G., c. tajný rada a komoří, do stavu hraběcího. Rod ten posavad v Rakousku květe.

Gertruda 1) manželka knížete a později krále Českého Vladislava, byla dcera vévody Rakouského Leopolda IV., narozena 1119 provdána jest 1140 a zemřela 4. srpna 1151, porodivši mu tři syny, Fridricha Svatopluka a Vojtěcha. — 2) G., dcera vévody Rakouského Jindřicha, V., staršího bratra posledního Babenbergovce Fridricha Bojovného, narozena 1226 provdala se 1446 za Vladislava markrabí Moravského, syna krále Českého Václava I. Po smrti Fridrichově uznán Vladislav za pána v Rakousích, ale již rok na to zemřel. Na to zasnoubila se G. s Hermanem markrabím Badenským (1248), který však také již r. 1252 zemřel, a s nímž G. měla syna Fridricha. Marně se snaživši, aby zamezila volbu Přemysla Otakara za vévodu Rakouského, odebrala se G. ku králi Uherskému Belovi IV. a postoupila mu všech svých práv na dědictví Rakouské. Potřetí provdala se za Romana Ruského, který ji však v Judenburku, jejím bydle, opustil. Statky její štýrské

jsou jí od Přemysla Otakara ponechány, ale syn její Fridrich, nazývající se vévodou Rakouským, vypovězen ze země. G. zemřela dne 10. čce 1288.

Geyza, Uherský vévoda ku konci X. století, dal se první z panovníků uherských r. 977 pokřtiti, a zjednal tudíž průchod křesťanství a tím i zušlechtění mravů svého divokého lidu maďarského. Za tou příčinou zval kněze z okolních krajin do země. Mezi těmi se nacházel i sv. Vojtěch, který G-ova syna Štěpána, později za svatého prohlášeného prvního krále Uherského, pokřtil.

Gezo, první opat Strahovský, byl dříve kanovníkem a kustosem kapitolním v Kolíně nad Rýnem, muž bohatý, který vedl živobytí lahodné; jakýmsi snem a částečným vyplněním jeho pohnut byl složiti své důstojenství a vstoupiti v Heinfeldu do nového řádu premonstrackého, jehož prvotní zřízení předpisovalo zvláštní zdrželivost a přísnost mravů. Roku 1142 zvolen jest za opata konventu kleriků, určeného pro klášter Strahovský v Praze, kdežto se téhož roku usadil. První péči vynaložil na řádné zaopatření řeholníků a zavedení potřebné kázně duchovní, a G-ovým opatrným zřízením řídila se napotom řehole Strahovská na mnohé věky. G. žil ještě roku 1160 a zemřel 20. ledna neznámého roku.

Glagolice, slovanská azbuka, jíž užívá část katolických Jihoslovanů v liturgii církevní, rozličná od cyrilice, sáhá původem svým aspoň do X. století. V Čechách užívali g. slovanští mnichové v Emauzích (v. Emaus), čehož vzácná památka zachovala se v tak zvaném *Remešském evangeliu*. Mniši tito psali též česky písmem glagolským.

Glatz v. Kladsko.

Glivice, něm. *Gleiwitz*, město v Pruském Slezsku, ve vládním okresu Opolském, dobyty jsou dne 17. dub. 1430 od Táborův a Sirotkův a dány Litevskému knížeti Sigmundu Korybutovi, který zde v březnu 1431 radil se s pány českými o nastávající hádání theologů českých a polských. Za nepřítomnosti Korybutovy, který byl odjel do Krakova, zrádně vydány jsou G. od hejtmana jeho, Slezáka Bernarta Rotha, knížeti Konradovi Olešnickému, který je vypálil.

Globic z Bučína, rodina vládycká, jejíž zakladatelové, bratří Samuel a Jan Daniel, oba dva měšťané Starého města Pražského, pro své udatné zachování roku 1648 při obležení Prahy od Švédů nadáni byli erbem a titulem z Bučína, a sice Samuel r. 1653 a Daniel 1662. — **1)** Samuel G. byl muž v literním umění vzdělaný a měřič zemský, a vydal tiskem *Knížku o mírách zemských*, roku 1617 od Šimona Podolského sepsanou. Syn jeho **2)** Samuel Rafael G. z B. byl výborný malíř, avšak zemřel, teprv 28 let stár, 18. srp. 1662 v Římě na žlutou zimnici. — **3)** Jan Daniel G. z B., bratr předešlého, vzdělal se pod Janem Markem Marci v lékařství, a dosáhnuv hodnosti doktorské nabyl záhy velikého jmena co lékař praktický, zemřel však již r. 1660 v Praze morem zachvácen. Od něho jest dílo *Tripus medicinae, oracula Hippocratis divulgans* (v Norimberce 1661).

Goerl z Goerlsteina (*Gerl z Gerlsteyna*) Jiřík, narozen okolo 1550 nepochybně v Sasích, přišed již r. 1566 do Litoměřic za sestrou svou tam provdanou naučil se češtině, a odbyv vyšší studia v Praze oddal se právnictví, vedle něhož pěstoval i arithmetiku a geometrii. Roku 1587 stal se v Praze notářem a zemřel po roce 1591. Sepsal *Arithmetiku, t. j. knížku početní* (v Praze 1577 a později vícekrát), překlad jeho německé arithmetiky: *O měření sudů vinných města a kraje Litoměřického* (tamtéž 1577) a *Vinatorium t. j. zpráva aneb naučení, kterak se mají vinohrady měřiti a t. d.* (tamtéž r. 1591)

Götz, Jan hrabě von, cís. generál v 30leté válce, narozen 1599 vstoupil 1615 do české, pak co podplukovník do mansfeldské služby, a roku 1625 přestoupil k císařským, přijav víru katolickou. Od Valdšteina jmenován plukovníkem a místodržícím na Raně; 1633 povýšil jej císař do stavu svobodných pánů, a 1635, když byl u Nordlink s pravým křídlem vítězství rozhodl, do stavu hraběcího. Roku 1636 vypudil G. lantkrabí Viléma Hesenského z Vestfalska, rok na to obklíčil s Hatzfeldem generála Banéra u Torgova, jehož, když se byl prosekal, stíhal až do Pomořan. Nešťastně dařilo se mu r. 1638 proti Bernardovi Výmarskému Brisach oblehajícímu, vojsko jeho zničeno a on proto před soud postaven, ale 1641 za nevinného uznán. Postaven 1643 opět v čele císařského vojska vypudil Švédy ze Slezska, a roku 1644 bojoval proti Rakoczymu v Uhřích a v Sedmihradsku. Když generál Torstenson do Čech vpadl, byl G. proti němu povolán a zahynul v bitvě u Jankova dne 6. bř. 1645. V ústech lidu českého zachovalo se jméno generála G-a v přísloví „Pořídíš jako G. u Jankova“.

Golč, stará rodina šlechtická, pocházející z Porýnska, jejíž jedna větev usadila se XVII. století v Čechách. Z té větve Günther G. (*von der Goltz*) sloužil Rudolfovi II., Matiášovi a Ferdinandovi II. co generál, měl statky v Čechách a na Moravě a byl r. 1611 do stavu panského v Čechách přijat. Martin Maximilian, svob. pán G., pán na Jenikově (odtud Golčovým nazvaném), byl c. polním zbrojmistrem a vyznamenal se v 30leté válce, jmenovitě při obležení Prahy od Švédů. Zemřel v květnu 1653 bez potomků; statky jeho dědili příbuzní. Ještě později sloužili členové toho rodu panovníkům českým v rozličných úřadech státních, a roku 1731 povýšen jest Jan Arnošt Václav, svob. pán G., do stavu hraběcího.

Goldast z Hermansfeldu, Melchior, německý publicista a historik, narozen v Espenu ve Švýcařích 1576, studoval v Ingolštatě a Altorfě, načež potloukal se po rozličných místech ve Švýcařích a v Německu, od r. 1606 zdržoval se ve Frankfurtě n. M., živě se vydáváním rozličných listin, přepisováním a korigováním knih. Roku 1611 dostal se do služby ke dvoru sasovýmarskému a 1615 ke dvoru hesenskému, avšak opustiv zase toto místo byl od r. 1625 opět živ soukromě ve Frankfurtě. Později byl císařským a trevirským komisařem při rozličných poselstvích, a zemřel 1635 co kancléř university Giessenské. G. sepsal četná díla historická a vydal množství listin, ale veliká část

toho všeho nemá nižádné ceny, poněvadž jsa muž bez mravní povahy a při tom často v nedostatku postaven psával za mzdu tak, jak toho úloha jemu udělená vyžadovala, falšoval a kazil listiny pravé, ba sám nové dělal a je podstrkoval, dokládaje se jich pak co pravých, pročež nazýván jest od současných učenců, s nimiž co člověk nesnášelivý a jizlivý časté hádky míval, politickou korouhvičkou (*politischer Wetterhahn*). Z děl G-ových má pro nás zajímavost *Commentarius de Bohemia Regno libris XVI constans* (1626 a 1627, a opět 1719 pod názvem *Commentarii de Regni Bohemiae incorporatarumque provinciarum juribus et privilegiis*). Spis ten sepsal G. k nařízení císaře Ferdinanda II. co jaký taký historický komentář a apologii *Obnoveného zřízení zemského*, avšak nedostál úloze své, ačkoli mu zjednán byl přístup k všelikým archivům a pramenům, i počínal sobě též zde jednak co mizerný kompilator, jednak co nesvědomitý interpolator, vůbec pak co muž lehkovážný, jemuž se k dílu tak důležitému nedostávalo ani poctivé vůle ani spůsobilosti.

Gombertus Mikuláš, rodilý Nizozemec, kapelník v Praze, složil r. 1541 několik mší a v letech 1550—64 více kusů pro čtyry hlasy, kteréžto skladby ve Vlaských Benátkách tištěny jsou.

Gorazd svatý, rodilý Moravan, od Methodia za nástupce svého v důstojenství arcibiskupském na Moravě určený, hájil při pronásledování kněží slovanských na Moravě, vzniklém z návodu nesnášelivého biskupa Vichinga, s počátku s Klimentem, neohroženě práv své strany, začež mu snášeti bylo mnohé protivenství a žalařování, až vystrčen do vyhnanství hledal i nalezl přítulku v Bulhařích (885), kdež i zemřel. Šafařík se domýšlí, že nejstarší slovanská legenda o sv. Methodiu, nazvaná panonskou, jest práce G ova.

Gottlieben, městys švýcarský v kantonu Thurgauském, nedaleko Kostnice, s hradem, ve kterém Jan Hus od 6. dub. do 19. čna 1415, zároveň pak Jeronym Pražský po 246 dní, a sesazený papež Jan XXIII. u vězení seděli.

Gotšalk, první opat kláštera premonstrackého v Želivě, nar. 1116 v arcibiskupství Rýnokolínském, studoval v Paříži a ve svém 20. roce vstoupil do řádu prem. v proslulém klášteře Steinfeldském. Když král Vladislav v Praze na Strahově klášter téhož řádu založiti obmýšlel, vyslán jest G. 1142 s několika řeholníky do Prahy, aby zde na místě vykázaném zřídil konventu přiměřené obydlí, do něhož 1143 bratří ze Steinfeldu pod opatem Gezonem uvedeni jsou. R. 1148 jest G. vyvolen za opata kláštera Želivského, do něhož následujícího roku jest uveden. Brzy na to založil G. klášter pro jeptišky řádu prem. v Louňovicích, r. 1181 navštívil kapitolu řádu svého ve Francii, ku konci r. 1183 odebral se již churav do Louňovic, kdežto zemřel 11. února 1184 a pochován v klášteře Želivském. Kronikář Jarloch chválí G a vysoce co muže výtečného; knížata Moravští Konrad a Ota rádi slýchali slovo boží z úst jeho, a vůbec požíval G. úcty veškerého lidu.

Grispek z Grispachu (*Griespek z Griesbachu*), stará šlechtická

rodina, jejíž původní sídlo byl zámek Grispach v Bavořích, a jejíž jedna větev usadila se v XVI. století v Čechách. Zakladatel této byl Florian G. z G., nar. 18. pros. 1509 v Inšpruku co syn cís. rady Maximiliana G-a z G., studoval v Praze a r. 1530 nalezal se v komonstvu Karla V. v Augšpurce. Tam seznal jej Ferdinand I. a přijal do své služby, ve které 1532 postoupil za sekretáře a 1538 za radu při komoře české, 1542 za vojenského radu. Osobními službami získal si přízeň Ferdinandovu v takové míře, že jej král obsypal milostmi a dary. Za to jej stihla nenávist stavovské oposice, i vytýkány mu na sněmě dne 20. dub. 1547 skutky zrádné proti zemi, pro kteréž jest zatknut a vsazen do Bílé věže, ale již za tři dni propuštěn zase na revers. Dostaviv se v čas uložený před soud prokázal svou nevinu, jest ze závazku propuštěn a nevinnost jeho o sněmě Svatobartolomějském veřejně vysvědčena. Na památku vězení svého v Bílé věži přijal G. do erbu svého bílou věž v modrém poli. Nyní dostalo se mu od Ferdinanda nových milostných darů, a konfiskace statků odbůjné šlechty i měst poskytovaly mu příležitost k lacinému jich nakoupení, tak že jmění jeho rostlo znamenitě. V krátce náležely mu Nelahozeves, Kačerov a Kralovice, Miřovice a Lanov, Rožmitál s Mirešovem a Skrejšovem, Nečtiny, Libštein a Zikov, a konečně Ročov. Mimo to měl v Praze na Hradčanech dům, jejž ale 1566 prodal králi Ferdinandovi, který jej daroval novému arcibiskupu Pražskému Antonínovi Brusovi z Mohelnice, od kteréž doby nepřestal býti residencí arcibiskupů Pražských. Za to koupil G. jiný dům v Praze na Újezdě (nynější Malostranské gymnasium), jejž dal přestavěti a skvostným nábytkem opatřiti. Také důvěry Maximiliana II. požíval G. v plné míře, i konal mu mnohé platné služby, jmenovitě vyřizoval opětně záležitosti hornické, na několika místech vzdělával hory na vlastní účet. V nádheřivosti a šlechtické útratnosti nezůstával G. pozadu za přednějšími svého stavu, což dokazoval hlavně skvostnými stavbami na svých statcích, kdež tři zámky, Kačerov, Floriansburk a Nelahozeves vystavěl docela znova a vzácné sbírky při nich zřídil, jmenovitě na Kačerově zbrojnici a v Nelahozevsi knihovnu. Ačkoliv cizinec, přiučil se G. jazyku českému tak dobře, že v něm dokonale psal. O novém roce 1558 vydal v Nelahozevsi česky psanou *instrukci* svým *hospodářským úředníkům a řád selský* pro svůj lid poddaný, což obé vytištěno v *Časop. mus.* na rok 1835. Florian G. z G. zemřel na zámku Nelahozevském 29. bř. 1588, a pochován jest v nově od něho vystavěném chrámě Kralovickém, v jehož hrobce odpočívá se svou chotí a deseti příbuznými podnes neporušen. Ačkoliv sám byl katolík, přece na svých panstvích měl kněží podobojí, anobrž proti přechmatům katolické strany s bezohlednou příkrostí se postavoval. Potomci pak jeho obrátili se větším dílem ku protestantství. S manželkou svou Rosinou Holzovou se Silianu zplodil G. čtrnáct synů a deset dcer. Synů přežilo ho sedm, z nichž Vratislav a Ferdinand 24. srpna 1572, studujíce v Paříži, ušli strašné seči noci Bartolomějské jen tajnou výstrahou Francouzské královny Alžběty. Bratří tito

ustanovili mezi sebou zvláštní smlouvu rodinnou, aby statky po otci zděděné zůstaly na vždy při rodině co dědičné po meči. S počátku spravovali bratří své statky v nedílnosti, později však podělili se o ně. Kačerov, kterýž považován za nové rodní sídlo, dostal se Karlovi, nejmladšímu pak Blažejovi Nelahozeves; sbírky na rozličných zámcích chované náležely celé rodině společně. Po bitvě Bělohorské někteří z potomků Floriana G-a z G. co účastníci stavovské zpoury trestáni jsou konfiskací dílem všech statků, dílem jen polovice jich, a vyšli ze země; někteří stavše se zase katolíky zůstali v zemi, ale žili v chatrných okolnostech. Poslední z nich Jáchim G. z G. († 27. prosince 1678) měl jenom dvorec ve vsi Střežiměři na panství Týneckém v Klatovsku. — Známá pověst o posledním rodinném kvasu G-ů po bitvě Bělohorské jest pouhá poetická smyšlenka.

Grojčský v. Viprecht.

Groš (z lat. *grossus* t. *nummus*, tlustý peníz) německy *Groschen*, peníz rozličné hodnosti dle rozličného rázu svého. První g-e dal bíti král Václav II. roku 1300 (dle jiných 1295), a sice 60 na hřivnu stříbra (odkudž se začalo počítání na kopy), tak že prvotní g. platil tolik, co nedávno stříbrný dvacetník, čili nyní 35 kr. r. č. Takový g. rozdělen byl na 12 peněz bílých. Brzy však počal se horšiti ráz g-ů těchto, které na rozdíl od g-ů míšenských nazývány jsou g-i českými (později se g-i vůbec říkalo český), a počítáno na hřivnu čistého stříbra 64 g-ů. Toto horšení zrna pokračovalo v té míře, až r. 1470 platil g. český už jen 10 kr. našich peněz. Ferdinand I. zavedl trojí g-e: po 3 krejcařích, bílé g-e po 6 a tak zvané hubáčky po 9 haléřích. Za Maximiliana vyskytuje se od r. 1578 také malý g. Rozdílný byl g. míšenský, za nějž r. 1469 dávali 4 neb 5 peněz horských. V XVII. století měla kopa g-ů českých 170 krejcarů, kopa g-ů míšenských ale jen 70 krejcarů, na kteroužto poslední se ještě leckdes (na př. při řemeslnických pořádcích) až do nedávna počítalo. Nejdéle udrželo se pojmenování g. ve smyslu peníze 3 krejcary platícího.

Gryll z Gryllova 1) Jan, narozen 1531 v Rakovníce, byl tam městským radním a konečně primatorem. Vyslán 1577 k Rudolfovi II. o potvrzení privilegií města povýšen byl od císaře do stavu šlechtického. O Rakovník dobyl si G. mnohé zásluhy, jmenovitě vymohl mu r. 1582 povýšení na svobodné město. G. zemřel 1600. Od něho jest celá řada spisů obsahu náboženského. — Syn jeho 2) Matiáš G. z G., narozen v Rakovníku 1551, stal se v Praze 1570 bakalářem, převzal 1572 řízení školy Lounské a 1576 školy Táborské, načež navrátiv se do Prahy stal se mistrem za rektora Marka Bydžovského a brzy na to profesorem filosofie, v kterémž úřadě setrval až do roku 1579. Odebrav se na to k dalším studiím do ciziny navštívil Vitemberk, Genevu a Basileji, navrátil se pak r. 1581 zvolen jest za děkana fakulty filosofické. Ale po roce již povolán do Žatce za městského syndika, oženil se tam a zemřel tamtéž 2. září 1611. Smrt jeho

opěval Jiří Carolides z Karlsperka. G. slynul co latinský básník; česky sepsal dílo o kometách, kdy a kterých let jsou se ukázaly (1578).

Guarinonius Krištof, slavný lékař, znamenitý diagnost, narozen ve Veroně, byl delší čas dvorním lékařem knížete Urbinského Františka Marie VI., pak se dostal za dvorního lékaře k císaři Rudolfovi II., jenž ho rytířem učinil a velice ho sobě vážil. Pověsť G-ia co výtečného lékaře byla v ty doby již tak vyhlášena, že z daleka přicházeli lékaři a studující do Prahy, aby jej poznali, a G. založil ve svém bytu zvláštní soukromé učení lékařské (*academiam medicam*). Cestovav z Prahy do Říma byl čestně přijat od papeže, který jej chtěl podržeti u sebe, ale G. vrátil se zase do Prahy, kde zemřel 27. října 1604 u vysokém stáří, a pochován v hlavním chrámě sv. Víta, kde posavad se nachází jeho mramorový pomník. Od něho jsou spisy: *Sermones quatuor de natura humana*, *De intellectu agente*, *Explicatio locorum apud Aristotelem de animarum immortalitate*, *De generatione viventiumetiam naecentium ex putredine*, *De methodo disciplinarum*, *De principio venarum*, *Commentarius in Aristotelis historiam animalium*.

z **Guttenšteina**, rodina šlechtická, zvaná původně z Krašova, od XIV. století z Guttensteina, pocházející od Hroznaty, měla v znaku tré parohů. Burian I. z G. na Nečtinách, Tachově a Rabšteině, byl přívrzenec krále Sigmunda, válčil s Husity, jal mistra Petra Payne, (1438), ale 1448 přidal se k Jiřímu Poděbradskému a zemřel 1462. Syn jeho Burian II. z G. byl pán nad míru bohatý, na jehož statcích se čítalo 1700 vsí a 500 mlýnů, a zjevný protivník krále Jiřího. Král Matiáš jmenoval jej 1469 sudím dvorským a 1472 mistrem král. komory. R. 1478 oblehal Plzeň, jest ale poražen. Pánové z G. počali záhy užívati titule hrabat. Hrabě Albrecht z G. na Kolíně byl v letech 1533—42 nejvyšším mincmistrem v Čechách, ale pilnější v pronásledování nekatolíků nežli ve zprávě hor, jakož za něho zatopen jest bohatý důl Osel na Horách Kutných, od kteréž doby tyto vždy scházely. Na Ferdinandovi I., jemuž r. 1547 s lidem šternberským a rožmberským na pomoc táhl, vymohl, že řečiště Vltavy od Vyššího Brodu až ku Praze splavným učiněno jest, a zemřel 29. srpna 1550. Od něho jest spisek *O lásce k Bohu a k bližnímu* (v Praze 1547), jejž nazývá Balbin *aureum tractatum*. Zajímavý jest list, jejž Albrecht z G. r. 1546 poslal svému poručenci Vilémovi z Rožmberka v Pasově na studiích jsoucímu, kdež mu zvláště klade na srdce, aby řeči české nezapomínal. Po bitvě Bělohorské jsou některým členům rodiny této statky konfiskovány. Jindřich Fridrich hrabě z G. byl 1698 hejtmanem starého města Pražského. Václav Hroznata hrabě z G. byl cís. tajný a dvorský vojenský rada, zbrojmistr, komandující generál a jeden z místodržících v Praze, a zemřel 1716. Rodina tato vymřela v XVIII. století.

z **Gynterod** (*Günterod*, *Ginterod*) z Rauhensteina, Abraham, z rodiny saské, která se v XVI. století do Čech přistěhovala, narozen

okolo 1570 na statcích pana Oldřicha Felixe z Lobkovic, byl 1590 na studiích ve Vitemberce, kdež zejmena se zanášel s jazykem řeckým. Tu v užší přátelství vstoupil s Adamem Felinem, a spolu s ním zčeštění Xenofontovy *Cyropaedie* podnikl. První knihu přeložili společně, ostatek sám dokonal **G.** Navrátiv se do vlasti zanášel se jak se zdá hospodářstvím a zemřel (dle Jungmanna) r. 1609 v Kopidlně nad Leštinou. **G.** byl dle vší pravdě podobnosti tajným přívržencem Jednoty bratrské. Zmíněný překlad Xenofontova spisu vyšel r. 1605 v Praze tiskem u dědiců Veleslavínových pod titulem *Cyropaedia, hodnověrná starožitná historia* a dedikován Oldřichovi Felixovi z Lobkovic a jeho synům Vilémovi a Václavovi. Téhož roku a tamtéž vydal *Přídavky k historii Xenofonově o životu Cyra I.* Cyropaedie stala se čtením u Čechů vysoce oblíbeným, r. 1806 vydal ji podruhé V. M. Kramerius a r. 1856 V. Rozum ve své *Staročeské bibliotéce.*

Guitainer, též Quitainer, Ondřej, sochař, rodilý z Fridlandu v Čechách, provozoval svoje umění v Čechách ku konci XVII. století. Zhotovil mnoho soch pro zahradu hraběte Morzina v Dolním Lukavci, dále překrásnou sochu sv. Trojice na Vlaském, nyní Štěpánském place v Praze a sochu Neposkvrněného početí Panny Marie na Hradčanech, při kterémžto posledním díle pomáhal proslulý později Jan Prokov, jeho žák; konečně sochy sv. Heřmana a jiných svatých v kostele Strahovském.

Guta 1) dcera císaře Rudolfa I. Habsburského, oddána jest r. 1278 v dětském ještě věku v Jihlavě s Václavem II. králem Českým, synem padlého Přemysla Otakara II., teprv sedmiletým, an zároveň sestra jeho Anežka zasnoubena Rudolfovi, bratru Gutinu. Odevzdána byla **G**., která až do své dospělosti zůstávala při rodičích, manželu svému teprv r. 1287, kteréhož roku přivežena do Prahy. Za věno přinesla choti svému Cheb, který však mu postoupen teprv r. 1289 **G.** stala se matkou krále Václava III., pak Anny, provdané za Jindřicha Korutanského, a Elišky, manželky krále Jana Lucemburského a matky Karla IV.; byla prostředkovatelkou mezi manželem svým a bratrem Albrechtem Rakouským, kdykoli spolu se svářili, a jmenovitě r. 1293 smířila je přímluvou u Václava, který napotom odstoupiv od Adolfa Nasavského pomohl švakru svému na království Římské. **G.** zemřela 18 čna 1297 brzo po svém korunování. — **2) G.** (franc. Bonne), dcera krále Českého Jana, narozena 20. kv. 1315, stala se 18. bř. 1332 manželkou Jana kralovice Francouzského, a tím pramateří všech potomních králů Francouzských z rodu Valois i také vévod Burgundských.

Gzel Petr, bratr český, jeden z překladatelů pověstné bible Kralické, pracoval zdárně s Benešem Optatem a zavedl s ním první pravidelnou orthografii českou. Ze spisů jeho jmenujeme: *Isagogicon, jenž jest uvedení každému počínajícímu se učiti psáti* (v Náměstí 1535 a v Prostějově 1548), *Česká gramatika sedmerou stránku v sobě obsahující* (v Náměstí roku 1533, v Praze 1588 a r. 1643), *Nový zákon* (v Praze 1551).

H.

Habart L o p a t a v. z H r á d k u.

z **Habernfeldu** Ondřej, důstojník v českém vojště zimního krále Fridricha Falckého, jemuž, hodujícímu na hradě Pražském s vyslancem anglickým, přinesl první zprávu o porážce Bělohorské (*turbati convivii auctor*, jak sám o sobě praví), vydal *Bellum bohemicum* (v Lejdě roku 1645), spis vzácný, jehož český překlad vydal roku 1866 Emanuel Tonner.

Habrovany, ves a statek na Moravě v Brněnsku, náleževší v prvních desítiletích XVI. století J a n u D u b č a n s k é m u, horlivému zastavateli bratří moravských, jichž jedno odvětví přijalo od něho jmeno **Habrovanských**. Když totiž bratr Matěj, příjmím Poustevník, z vězení, ve kterém v Praze půl druhého roku držán byl, propuštěn jest (1526), odebral se hned na Moravu, aby tam s Janem Dubčanským, pánem na H-nech, a jakýmsi Václavem z Lulče zarazil novou sektu, jenž vyřkla zásadní pravidlo, že „písmo svaté samo jest učitelkou, a že netřeba duchovenstva," kteréžto zásadě známý bratr Lukáš ostře odporoval. V čelo té sekty postavil se Jan Dubčanský, který všemožně donucoval své poddané, aby přijali nové učení, ano, dav se od bratra Matěje na biskupství posvětiti usiloval je i přes H. rozšířiti. Přívrženci jeho nazývali se H a b r o v a n s k ý m i, anebo dle druhého hlavního sídla svého Lulče L u l e c k ý m i. Pokusy Dubčanského o rozšíření nové víry zmařeny jsou bratrem. Lukášem, ale po smrti tohoto (11. pros. 1528) obnovil Dubčanský své snahy, aby bratry pro své učení získal, však i tenkráte marně. Když pak i třetí pokus s účinkem se minul, umínil sobě Dubčanský, podati své vyznání víry králi Ferdinandovi I., s tím však zle pochodil, neboť mu v přítomnosti královĕ od biskupa Fabra bludy v jeho vyznání dokázány jsou, načež uvržen do Černé věže a teprv po půl letě propuštěn, když byl 10.000 kop grošů složil co rukojemství, že se navždycky vystříhá náboženského novotaření, začež s ním spolu zaručili se pánové z Pernšteina a ze Švamberka. Dubčanský dostál slovu svému, Habrovanští pak rozptýlivše se po Moravě přilnuli po několika letech k novokřtěncům.

Habrovanští v. H a b r o v a n y.

Habsburg, dynastie od r. 1526 až do r. 1740 nad korunou Českou panovavší, v potomstvu po přeslici pak co dynastie H-sko-Lotrinská dosavad panující, jest původu švýcarského a má jmeno své od hradu H-u v kantonu Aargauském. Za praotce jejího se pokládá Ethiko vévoda Alemanský, který v VII. století žil. První člen této rodiny, jehož jmeno s dějinami českými se stýká, jest hrabě R u d o l f H-ský, děd císaře Rudolfa I., podepsaný co svědek na dvou listinách císaře Fridricha II., králi Českému Přemyslu Otakarovi I. a bratru jeho Vladislavovi daných. První H-ský panovník v Čechách byl R u d o l f I., syn císaře Albrechta I. a vnuk císaře R u d o l f a I., vítěze nad Přemyslem Otakarem II., zvolený po smrti posledního Přemyslovce Václava III. Po

jeho brzké smrti nepodařilo se sice bratru jeho Fridrichovi dosíci trůnu českého, ale H-ové v Rakousích panující nepřestali míti po celé století časté a blízké styky s Čechami. Konečně Albrecht Rakouský, zeť císaře Sigmunda a nástupce jeho na trůnu císařském co Albrecht II., stal se po smrti tchána svého králem Uherským a Českým, jsa v Čechách druhým panovníkem svého rodu. On byl první, jenž pod žezlem svým spojil dosavadní hlavní části mocnářství Rakouského, t. koruny Českou a Uherskou a dědičné země Rakouské. Ale když pohrobní syn jeho Ladislav zemřel v mladosti bez dědiců, Uhry a Čechy zvolily si opět zvláštní panovníky. Teprv r. 1526 zvolením arciknížete Rakouského Ferdinanda za krále Českého a Uherského jsou opět všecky tyto země pod jedním panovníkem spojeny a vznik dán říši Rakouské. V té panovali pak H-ové v mužském kmeni až do jeho vymření císařem Karlem VI. roku 1740. Ten však známou pragmatickou sankcí pojistil nástupnictví dceři své Marii Teresii, která sňatkem s Františkem Lotarinským dala vznik novému panovnickému domu H-o-Lotrinskému.

Had v pověrech národních. V bájesloví všech národů má **h.** vážný úkol hned v dobrém hned ve zlém smyslu. Co symbol zlého principu a svůdce k chlipnosti objevuje se **h.** v biblické pověsti a v perském dualismu, co symbol plodnosti v mythologii egyptské, a co symbol tvůrčí síly ve fénické kosmologii. Židé na poušti klaněli se měděnému **h**-u, a gnostičtí Ofité užívali **h**-a v symbolických představeních křesťanských dogmat. Též Babyloncům, Řekům a Římanům byl **h.** významem dobré bytosti. Rovněž přičítána jest **h**-u kouzelná a léčivá moc, pročež stal se příznakem Aeskulapovým. Také ve slovanském bájesloví zaujímá **h.** místo důležité, ale v obojím smyslu, v dobrém i zlém. Záboj v *Rukopise Kralodvorském* porovnává nepřítele s **h**-em, a Luděk spílá Záboji: „Ty veliká potvoro **h**-ův.“ S hadí hlavou se druhdy rozličné čáry provozovaly. Dosavad bájí obecná pověra o domovním **h**-u, který má bydliště své pod základy domu, a vystěhuje-li se, znamená to neštěstí. **H.** se zlatou korunkou, již skládá na prostřený před ním bílý šátek, jest representant dobré bytosti, která lidem štěstí přináší. Křídlatý **h.** slove drak, a má-li více hlav, saň. V obecné mluvě jmenujeme **h**-em člověka lstivého a falešného, který i za dobrodiní zlým se odměňuje.

Had z Proseče, vzácná rodina patricijská, již v první pol. XVI. století v Praze usedlá, kde se knihtiskařstvím a jinými živnostmi městskými zanášela, veliký dům v Týnské čtvrti měla a důležité úřady veřejné zastávala. Roku 1556 obdržel Jan **H.** od císaře Ferdinanda I. erb vládycký s predikátem z Proseče, od kteréž doby rodina tato držela i rozličná zboží pozemská. Po bitvě Bělohorské jest Tomáši **H**-ovi z Proseče konfiskován statek Jirny. V dalším běhu toho století proslavil se Vojtěch Aug. **H.** z Proseče, který již r. 1639 a 1641, když Švédové k městům Pražským přitáhli, nejdříve co praporečník, později co setník jedné setniny městského lidu pěšího platné služby konal; a když potom r. 1648 Königsmark hradu Pražského a Malé

Strany se zmocnil a Starého i Nového města dobývati se jal, při hájení brány mostské a později Koňské se svou setninou tak statečně se zachoval, že císař Ferdinand III. povýšil jej do starodávného stavu vládyckého, polepšil erb jeho, dovolil mu pečetiti voskem červeným, a přidal mu druhý predikát z Pellersteinu. Napotom byl po delší čas radním Starého města Pražského a míval účastenství v sněmovních a jiných jednáních veřejných. Pavel H. z Proseče († 1680) byl jeden z předních dobrodinců chrámu Týnského, v němž měla rodina ta svůj pohřeb, dada tam zříditi nové oltáře, obnoviti klenutí ohněm pobořené atd. V první čtvrti XVIII. století žil v Praze Felix H. z Proseče, cís. rada, prokurator a setník pěšího lidu městského, jehož potomkové tam ještě na začátku nynějšího století květli.

Hádání 1) předpovídání budoucnosti z rozličných znamení, obyčej pohanský, květl též u starých Slovanů co obřad náboženský. V Arkoně, v Retře i v Štětíně užívali k hádání koně chrámového, vodíce jej přes kopí na zemi položená, a soudíce z toho, zavadí-li kůň o kopí aneb nezavadí, o východku důležitých podniknutí válečných. Staří Rusové také z řehotu koňského hádali. O budoucí úrodě neb neúrodě soudili z množství vína, jež zůstalo v rohu Svantovitově ku konci roku. Ženštiny rujanské hádaly z čárek na ohništi v popeli udělaných, byl-li počet jejich rovný neb nerovný. Nejobecnější způsob hádání bylo však losování rozštěpenými dřívky, deštičkami neb i plochými kamínky, jichž jedna strana bílá a druhá černá byla (žrěby); hodíce je na zem soudili z toho kterak padly, zdali bílou nebo černou stranou vzhůru, o štěstí neb neštěstí. Stopa pohanského hadactví shledává se v Čechách po všecka století až na naše časy. Dalimil při boji s Vlaslavem uvádí dvě věštkyně, jednu se strany Pražanů, druhou se strany Lučanů. Kníže Břetislav II. ku konci XI. století hleděl hadače v říši své násilně vyhubiti, dosáhl však jen tolik, že se potom hadactví již neprovozovalo veřejně, nýbrž tajně. V XIII. století provozovali toto umění v Čechách Židé a staré baby. Ve XIV. století horlí Štítný na ty, kteří po věštbě stojí; ti prý proti kostelní zápovědi věří příliš. V XV. století jmenují se mezi těmi, jež Husité vyloučili od přijímání svátosti oltářní, hadači (*divini*), ptakopravci (*augures*) a j. Potom dále v XVI. století Štelcar Želetavský, farář Mnichovický, horlivě bojoval živým slovem i písmem proti nigromantikům, chiromantikům, planetníkům, hadačům atd., kterým prý čert sám podává instrumentův řemesla svého, skrze něž by hádali a v jeho lži lid svozovali, kterážto jsou rozdílná, jako i na rukou člověka, na řešetě, na vodě, na olově, na vosku, na košili, na facalitu, aby hádali a podle rady jeho lidem lživé věci oznamovali. V polovici XVII. století (1641) vyšel zvláštní dekret místodržitelský: že prý v městech Pražských a zvláště v Starém městě nemálo kouzelnic, hadaček, čarodějnic a jiných jim podobných od dávných časů se zdržuje, protož aby rada městská se vší pilností po nich se vyptávala, a na kom co takového shledá, aby jej neb ji do vězení vzíti a *per strictam inquisitionem* (skrze tuhé tázání) vyšetřo-

vati dala atd., kteréžto nařízení potom několikráte, ano ještě v XVIII. století se obnovuje. Až dosavad provozují se v Čechách všecky svrchu jmenované způsoby h., ale více pro zábavu co hry a žert, nežli ze skutečné pověry, zvláště v jisté doby výroční, ku př. na Štědrý den, na Tři krále, v noci před sv. Janem Křtitelem atd. — 2) H., disputace, vědecká hádka mezi dvěma neb více osobami ústně vedená, kterýž obyčej vznikl ve středověku při universitách, kde namnoze taková h. podnes se odbývají k dosažení buď akademického stupně aneb práva k vyučování. Z takovýchto disputací vyvinula se v době reformace oblíbená h. náboženská, která brzo meze universit překročila a též na jiných veřejných místech se odbývala, ovšem s malým prospěchem, neb obyčejně i po disputaci každá strana při svém mínění zůstávala. Též u Čechů v prvních časech husitství h. taková často se dála: tak r. 1410 po spálení od arcibiskupa knih Viklefových Hus v Karolíně zastával traktát Viklefův *De trinitate*, že žádných bludů neobsahuje. a za jeho příkladem i jiní mistři Viklefovy knihy ve veřejných disputacích hájili proti rozsudku arcibiskupovu. A roku 1412 oznámil Hus na 15. čce disputaci v koleji Karlově o bule papežské vypisující odpustky, proti kterýmž, smysl buly zevrubně rozebíraje, horlil. Jeronym Pražský pak dovozoval neslušnost takového vydírání řečí dlouhou a výmluvnou, pro kteréž studenti zalíbení své mu na jevo dali tím, že jej ve mnohem větším počtu nežli samého Husa k domovu provodili. Taková h. opakovala se na potom častěji, a dostavovali se k nim mistři a theologové odporných stran u velikém počtu. Obzvláště hlučné bylo h., odbývané asi 20. čce 1420 veřejně na zpustošené Malé Straně, bezpochyby na samém rynku u přítomnosti četného posluchactva jak katolického tak husitského; jmenovitě s katolické strany přišli Ludvík patriarcha Akvilejský a Šimon z Dubrovníka, biskup Trojirský v Dalmacii, s husitské pak Jan Žižka, Hynek Krušina z Lichtenburka, konšelé a starší vojsk Pražských. Hlavní řečníci se jmenují od strany katolické doktor Petr Pavel de Vergeriis, se strany druhé mistr Jan z Příbrami. Veškeré jednání dálo se vážně a slušně, ale zůstalo bez výsledku. Jiné hlučné h. odbývalo se téhož r. dne 10. pros. od mistrů kališnických a táborských v Praze v domě pana Petra Zmrzlíka ze Svojšína (naproti kostelu sv. Jakuba, kde nyní slove „u Štupartů“), při němž byl přítomen i Žižka, jenž setrval až do konce. Konec jeho byl obyčejný, že nikdo druhého nepřesvědčil; zatím však přece dosaženo toho, že napotom strany zachovaly proti sobě alespoň zevnitřní tvářnost pokoje a snášelivosti. R. 1426 připomíná se hádání Jana Příbrama s Petrem Englišem o vánocích o svátost těla božího a o kusy Viklefovy. Veliké hádání o víru mezi mistry Pražskými a kněžími Táborskými počalo v Praze v Karolíně 29. dubna 1431 a trvalo po několik dní. Tenkráte byl předním odpůrcem Táborův mistr Jan Rokycana, a hádka vedena s velikou důkladností a vážností. Táboři hájili vyznání své s velikou učeností, a dotýkali jmenovitě mnohých neřádův mezi mistry Pražskými dosud neopravených. Vyznání Sirotkův stálo mezi stranami téměř uprostřed, ale

ke skutečnému prostředkování nedostávalo se této sektě důkladnějších a důmyslnějších theologův. Celé **h.** rozešlo se bez prospěchu, jako všecka předešlá. Jiné **h.** odbýváno mezi Pražany a Tábory r. 1443 na Horách Kutných rovněž bez prospěchu, ano strany potom ještě více proti sobě se rozvášnily. R. 1447 v neděli před sv. Vítem měl v Karolíně mistr Příbram **h.** o sv. Trojici u přítomnosti četných mistrů a bakalářů. I později ještě v běhu toho století odbývána jsou častá **h.** náboženská, ale vždy se stejným neprospěchem.

z Háje František, český válečník, narozen na tvrzi Háji v Žatecku, katolík, vychován jest při dvoře císaře Fridricha III., a věnovav se povolání válečnému sloužil králi Matiáši Uherskému; od Čechů nazýván vůbec „pan Franc". Připomíná se již r. 1466 co hejtman roty bratrské v uherském vojště, a pro svou zběhlost v umění válečném požíval veliké důvěry svého krále, který mu svěřoval důležité podniky. Ve válce však s Jiřím Poděbradským se mu nehrubě dařilo, r. 1468 poražen jest u Znojma od vojska českého, a když se na to vrhl do tvrze Martinic, jest tato na něm 30. dubna dobyta; jinou porážku utrpěl 1469 u Náchoda. Roku 1470 jmenován jest František z **H.** hejtmanem v slezských knížectvích Svídnickém a Javorském. Život svůj skončil hrdinsky, neboť padl r. 1475 při dobývání turecké pevnosti Šabce.

Hájek, něm. *Waldel*, poutnické místo s klášterem františkánským u vsi Červeného Újezdce, dvě hodiny od Prahy, oblíbené Pražanům k letním vycházkám. Roku 1623 založil zde hrabě Florian Dětřich ze Sory, pán na Kladně, tak zvanou Loretánskou kapli, která, r. 1625 od arcibiskupa Vojtěcha Harracha vysvěcena, stala se brzy cílem četných poutníkův, tak že syn Florianův, hrabě Adam Eusebius, vystavěl u kaple klášter a dal jej 1673 františkánům.

Hájek 1) z Hodětína Václav, spisovatel o válečném umění českém XV. století, byl 1410 purkrabím na Protivíně, 1412 kuchmistrem v Čechách, 1413—14 podkomořím království Českého, 1417—18 podkomořím markrabství Moravského. Král Václav pomoci jeho, jakožto zvláště pilného rady svého, ve všelikých důležitostech velmi často užíval, a k jeho rozkazu sepsal **H.** r. 1413, při příležitosti obléhání hradu Skály odbojného pana Půty z Risenberka, svůj spis o *zřízení vojenském*, jejž z rukopisu městského archivu Pražského vydal Frant. Palacký v *Časopise musejním* na rok 1828. — 2) Václav **H.** z Libočan, pověstný český kronikář XVI. století, z rodiny vládycké, vychován byl v utrakvismu, ale přestoupil k církvi římské, odkudž jej pak nazývali *apostata*. Roku 1524 byl již knězem a kázal i sloužíval mši u sv. Tomáše na Malé Straně. Při tom držel faru Rožmitálskou, i účastnil se dělání hor Příbramských, veda zejmena účty těžířské. R. 1527 dostal se jakousi vyšší protekcí na způsob ne zcela kanonický na Karlštein za děkana. Od těch dob měl celou řadu soudních pří, nejprvé s bývalými osadníky svými v Rožmitále pro rozličné nepořádky od něho zaviněné, pak s rozličnými osobami. Přijav na se též admini-

stratorství Vyšehradské kapitoly, nesprávně naň vznešené, zbaven jest jeho rozkazem královským, ba ku konci r. 1533 nečestně vyhoštěn i z Karlšteina, načež uchýlil se opět k sv. Tomáši do Prahy, kdež sobě koupil dům na gruntech klášterních. Tu počal pomýšleti na sepsání kroniky české, k čemuž prý dán mu podnět zprávou, že Martin Kuthen chystá se k podobnému dílu, kterážto zpráva katolíky i staré utrakvisty naplnila obavou, že by dílo to strannicky bylo namířeno proti nim. Hledíce tedy předejíti Kuthena jali se všemožně podporovati Hájka v jeho zámyslu, i jsou mu přístupny učiněny netoliko desky zemské, nýbrž i všecky archivy k vyššímu rozkazu. R. 1539 byl H. se sepsáním díla svého hotov, a obdržel od krále privilegium k jeho výhradnému vydání na deset let, zároveň také jsou ustanoveni zvláštní censoři, „aby na té kronice s pilností poseděli, ji bedlivě prohlédli, a což by v ní nepořádného našli, to přetrhli a vymazali.“ O tom, co od těchto censorů zabráněno jest Hájkovi, zajímavé jest podání v Slavatově historii zachované: „V tom, co se Žižkovské a M. J. Husi bouře, jako také (od počátku rozbroje) obecného regimentu a řádu dotýče, jaký by sám v sobě byl, jakou moc králové měli, kolik stavův před tou bouří České království mělo, kdy stav duchovní udušen, jakou předností mezi stavy byl poctěn, kdy zemské úřady osoby do nich vsazené za dědičné sobě připisovati počaly, který král a od kterých stavův k tomu byl přiveden, že jest stav duchovní některých úřadů zemských zbaven a z počtu stavův vymíšen, kterého leta též úřady zemské za dědičné rozdati a zanechati musel, to vše jest naprosto pominuto, nepochybně ne tak autora, jako korektorův příčinou. Neb čehož tak v té kronice od počátku nadepsané bouře a proměny dotknuto jest, to se velmi choulostivě stalo. A skrze to od některých týž Hájek castratus neboližto vykleštěným jest nazván.“ Tisk započal se roku 1540 nákladem Václava Halaše z Radimovic a ukončen 1541 v počtu 1000 exemplářů, ne bez všelikých obtíží. Předně musil H. sám v nepřítomnosti nakladatele, který byl za jakýmisi obchody do Polska odjel, opatřovati peníze za tisk; pak požárem Malostranským 2. čna 1541 část vytištěných archů shořela, tak že některé musily znova tištěny býti. Po dotištění pak díla měl H. dlouhou tahanici před soudem s dotčeným Halašem o vydání jeho, až konečně 12. ún. 1543 jemu dáno za právo a Halaš pro nezbednost svou trestně jest stíhán. V odměnu za sepsání kroniky obdržel H. od krále proboštství v Staré Boleslavi. Ale i v tom postavení svou nespokojenou, svárlivou a urputnou povahou z těžkých nesnází nevycházel. Pro neposlušnost, že vzdoroval rozkazu administratora arcibiskupství, aby se zastal děkana Boleslavského v jisté při, dán jest i do klatby, a zapovězeny mu všecky kostely pod jednou, i nepuštěn z té klatby až do příjezdu králova. Po všechen ten čas, co se stal proboštem, do Boleslavi skoro ani nepřijel, neřku-li aby tam byl přebýval, jak toho zákon církevní požaduje; při tom i mezi kanovníky Boleslavskými pořád pletichy kul. Tu konečně kapitola Pražská roku 1547 žádala krále, aby Hájka buď k šetření residence přiměl anebo

proboštství mu odňal, pravíc o něm, kterak prý „od dvaceti let pořád předpisům kanonickým vzdoruje, ruše řád a poklid kostelův.“ Tu teprv H. se pokořil, a v lednu 1549 spatřujeme jej, an před administratory arcibiskupství u přítomnosti kanovníků Boleslavských skládá účty. Poslední svá léta strávil H. v Praze v klášteře dominikánek u sv. Anny, kdež 9. března 1553 život svůj dokonal, jmění své klášteru odkázav, a kdež také v kostele pohřben. Hájkova *Kronika* po dlouhý čas platila za hlavní a neomylný pramen českých dějin, a jest přeložena i do němčiny. Teprv zmáháním se kritického studia dějepisného, a nejprv zásluhou Dobnerovou, změnil se úsudek o ni zcela v opak. Nebyly sice již dříve nedostatky díla toho některých mužů tajny, jakož jmenovitě o tom svědčí Daniel Adam z Veleslavína v předmluvě k svému vydání Eneáše Sylvia a Kuthena (1585); ano nejmenovaný kronikář český z konce XVI. století (rukopis ve Švédsku) těžkou žalobu na Hájka pronáší, pravě výslovně: „Tento kněz Hájek, když spisoval tu kroniku, onde i onde z mnohých míst půjčkou dostav znamenitých spisů a pamětí historických, a zvláště těch, kteréž za časů válek Žižky a Táborův se dály, též i za potomních králů, co se jemu líbilo, to do své pletichy vlepil, a co užitečného a pamětihodného bylo, to vypustil, a potom ty vypůjčené kroniky všecky spálil.“ Ale přes to všecko až do Gelasia Dobnera zůstávala Hájkova kronika první autoritou v dějepise českém, dle které se řídili skoro všichni historikové čeští té doby. Dobner první poukázal na nemotornost a nesvědomitost Hájkovu co dějepisce, trefný pak a zcela zasloužený úsudek pronesl o něm Palacký ve svých *Dějinách* (I., 1., str. 31): „Celý dějepis a dějezpyt český nemá většího škůdce nad muže tohoto, který, dav se do spisování obšírné kroniky české, neslýchanou nestoudností jal se nejen vymýšleti a na drobno líčiti dle zdání svého příběhy nebývalé, ale i podkládati jim za prameny spisy rovněž smyšlené a od nikoho, ani od spisovatele samého nevídané. A toto veliké pásmo lží a klamů chytře ukrytých, za kteréžto my na místě spisovatelově styděti se musíme, podáno jest národu našemu za pravou kroniku r. 1541 a za takovou přijato i přijímá se bohužel od mnohých až podnes! Kalem Hájkovým naprzněny zůstaly potom více méně pohříchu všecky kroniky české, až teprv Dobner obšírným svým komentarem všecku nečistotu pramene toho učenému světu odhalil.“ Chvalitebný jest při Hájkově kronice toliko jazyk přesný a sloh lehký a srozumitelný, který zajisté mnoho k tomu přispěl, že kniha ta stala se lidu českému čtením tak oblíbeným. R. 1819 vydána jest kronika ta podruhé v Praze od Schönfelda zcela v té formě jako r. 1541 i s týmiž nemotornými dřevoryty často se opakujícími. Mimo kroniku jest od Hájka ještě *Kniha o nešťastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v Menším městě Pražském a na hradě sv. Václava i na Hradčanech l. 1541* (1541); dále přeložil do češtiny Antonia de Rampigolis *Biblí zlatou* (1543). — 3) Šimon H. sepsal *Tabula de proprietate participiorum* (českých) *et eorum discrimine juxta genera, numeros et tempora* (1547). —

4) Tadeáš H. z Hájku, lat. *Nemicus*, slavný lékař a hvězdář, nar. v Praze ze zámožného rodu městského, jenž užíval predikátu i erbu, studoval ve Vídni, pak ve svém rodišti pod Janem Hortensiem a Mikulášem Šudem ze Semanína, kde se 1550 stal bakalářem a 1552 mistrem svobodného umění, načež teprv odešel do Italie, kde v Bononii dosáhl hodnosti doktora v lékařství. R. 1555 navrátiv se do Prahy obdržel H. učitelskou stolici mathematiky v Karolíně, kterou však již po dvou letech opustiv zcela věnoval se praktickému lékařství a literatuře. R. 1562 vydal H. *Aphorismorum metoposcopicorum libellus unus, nunquam antea editus*, jednající o umění již v starém věku známém, z vrásek čelních poznávati povahu člověka a věštiti osud jeho, připojiv k němu 48 obrazů lidských obličejů, na nichž vysvětloval své učení. Při tom jest pozoru hodno, že ty obrazy zdají se býti podobiznami žijících toho času známých osob. Mezi mnohými přepiatostmi, které se dají omluviti směrem ducha oněch časů, zavírá v sobě spis ten mnohou dobrou myšlénku, mnohé jadrné zrno. Od učeného světa přijat byl s velikou pochvalou, r. 1584 ve Frankfurtě podruhé vytištěn, ba i do němčiny přeložen. Fysiognomická část jeho přispěla později Lavaterovi podstatně k zbudování jeho soustavy. R. 1562 vydal H. svůj překlad Mathiolova *Herbáře* na útraty stavů českých. V předmluvě k dílu tomu připomíná obtížnosti, jaké mu činila česká terminologie, spolu však ujišťuje, že nelituje práce na rozmnožení a zvelebení jazyka českého. Nato podnikl nové dílo, které, kdyby je byl mohl ku konci přivésti, bylo by vlast naši nad jiné krajiny evropské proslavilo. S pomocí několika bývalých žáků svých začal 1563 okolí Pražské vyměřovati a mapovati, i chtěl ponenáhlu celé Čechy takovým spůsobem opatřiti. Brzy však shledav, že potřebné k tomu podpory ani od krále ani od stavů nadíti se nelze, musil od úmyslu svého upustiti. Nyní zanášel se H. pilněji než dříve praxí lékařskou, a to s velikým prospěchem, vedle čehož nezapomínal na astronomii, svou oblíbenou vědu, i vydal některé staré rukopisy astrologické s poznamenáními. Dále vydal spis Vavřince Grylla *De sapore dulci et amaro* (o sladké a hořké chuti), k němuž napsal předmluvu, ve které statně zasazoval se proti mnohým předsudkům z Aristotela váženým, napomínaje učené, aby nenásledovali slepě starých, ale též ve vlastní rozum důvěřovali, což tehdáž ovšem vykládáno bylo za velikou opovážlivost. R. 1566 odebral se H. co lékař za vojskem do Uher; až do podzimku zůstal v ležení u Rábu, potom pobýval čas v Prešpurku, čas ve Vídni. Za zásluhy své přijat jest 1571 do stavu rytířského a jmenován protomedikem království Českého. Rok na to zvolil jej Maximilian II. za svého životního lékaře, a H. bydlel nyní střídavě v Praze a ve Vídni při osobě císařově. V letech 1573—4 proslavil se dvěma lat. spisy o náhlém vzniku nové hvězdy v souhvězdí Kassiopeje, že však vysmíval se předsudku, jakoby ta hvězda mor, hlad a válku zvěstovala, za to byl od tmářů kaceřován a vytýkáno mu, že nemá žádného náboženství a že se přidržuje učení ďáblova, a ne Krista. Když se r. 1575 jednalo o konfesi

českou, zvolen byl H. do výboru, který ji sestaviti měl. Téhož roku seznámil se v Řezně s Tychonem Brahem, od kteréhož času si s ním stále dopisoval. Den, kdy v přátelství vešel se slavným hvězdářem, pokládal mezi nejpříjemnější svého života. R. 1585 vydal H. spis o vaření a moci piva (*De cerevisia ejusque conficiendi ratione, natura, viribus et facultatibus*), v letech 1596—7 tré rozprav lékařských. Když Tycho Brahe přinucen byl opustiti vlast svou, vyjednal mu přítel jeho H. útočiště u císaře Rudolfa, a před svou smrtí ještě měl potěšení, v Benátkách a v Praze s Tychonem konati společná pozorování. Na začátku r. 1600 upadl H. v delší nemoc, která v září t. r. životu jeho konec učinila. Tělo jeho pochováno v kapli Betlemské. Martin Bacháček, žák jeho a toho času rektor university Pražské, líčí povahu znamenitého toho muže těmito slovy: „H. byl vážný a ctnostný a pro veliké a vzácné dary své ode všech ctěn a milován. Věrnost k Bohu, láska k vlasti a oddanost k universitě i celé obci učené vysvitala ze všech jeho skutkův. Jeho veřejný i domácí život byl bez úhony, mravy jeho čistě, smýšlení a skutky obdivu hodné a šlechetné.“ Jeho smrt opěvali mnozí básníci. Veliká většina spisů jeho psána jest latinsky, z českých uvádíme ještě: *Vypsání s vyznamenáním jedné i druhé komety, kteréž vidíny byly března a dubna měsícův l. t. 1556* (v Praze 1556), *Výklady na proroctví turecké* (tamt. 1560), *Tabule dlouhosti dne a noci k spravování orloje* (tamt. 1575), *O některých předešlých znameních nebeských a úkazích v povětří a o kometě t. r. 1580 vypsáné* (tamt. 1580).

Hájové posvátní bývali za starodávna pohanským Slovanům, jakož i jiným národům, na místo chrámův, kdež bohy své vzývali, jim na jistých místech, zvláště pak na skalách a pod starými velikými stromy oběti konali, veřejné soudy odbývali a též své mrtvé pochovávali. Zprávy o posvátných hájích a svatých stromech nalezáme téměř u všech národů slovanských. Co se Čechův dotýče, známo jest z Rukopisu Kralodvorského, že Čestmír táhna na Vlaslava nejprvé „pode vše drva (stromy) vložil oběti bohům,“ že Vojmír se skály v lese hlasem hlučným, až se stromoví lesa šírého třáslo, volal k bohům tam přebývajícím, aby se nehněvali, že jim dnes nepálí žádné oběti, ale že potom dle rady Čestmírovy přece bohům obětoval kravičku bujnou v doubravě na vrchu skály jim oblíbené, která stála nedaleko cesty, při čemž vojínové jdouce po jednom kol oběti bohům slávu hlásali; i známo také, kterak Záboj žaluje shromážděným bratřím, že nepřátelé křesťanští, přišedše násilně do vlasti jejich, z hájů vyhánějí všecky krahujce, že jim zapovídají bíti se v čelo před bohy a v soumraky jim dávati jísti, a kde prý „otec jakožto hlava rodiny v lese dával pokrmy bohům a kam chodíval jim slávu hlásat, všecky stromy posekali a všecky bohy zrušili.“ A když již křesťanství v Čechách vůbec bylo uvedeno, vždy potom ještě dlouho lid sprostý pochovával své mrtvé v lesích, a do hájův i pod stromy posvátné chodíval se modlit spůsobem pohanským, tak že knížeti Břeti-

slavovi II. za potřebné se vidělo, nejznámější takové háje a stromy dát posekati a spáliti.

Hákovnice (něm. *Doppelhaken*, *Wallflinte*), starodávní střelná zbraň, k ručnici podobná, z které se olověné kulky 2-, 4- až 8lotové i těžší střílely. Nejlehčích užívali vojínové jako ručnic, těžší a největší byly buď k položení na zatknutou vidlici (hák), anebo spočívaly na dřevěném podstávku bez koleček neb s dvěma kolečky, skoro jako lože dělové, jakož takové ve zbrojnicích viděti lze. Při užívání menších musil střelec na prsou míti vycpaný kožený polštář, poněvadž při vystřelení silně zpět strkaly. Menších užívalo se v poli, větších, třeba dva lokte dlouhých neb ještě delších, k obraně opevněných míst, na hradbách, věžích atd.

Halapartna (něm. *Hellebarde*), partyzána, druh kopí, zbraň středověká spolu bodací i sekací. Na silné dřevěné tyčce je přibit mocný, dlouhý, široký, ostrý železný neb ocelový hrot, jenž na jedné straně širokou ostrou sekerou, na protější notným tesákem špičatým k sekání opatřen jest. V středověku byli halapartníci co jakási vybraná záloha v nejzazším voji pro rozhodnutí bitvy užíváni; po vynalezení střelného prachu nosili toliko důstojníci u pěchoty **h.**, které však již před sto lety úplně zmizely, a jen v některých životních strážích, na př. v Rakousku, Prusku, Bavorsku, skrovně se udržely.

Halíř. něm. *Heller*, druhdy zhusta užívaná drobná mince. Za Ferdinanda I. měl bílý groš 6 **h**-ů; později počítány obyčejně 2 **h**-e na 1 vídeňský.

Hammerschmid Jan Florian, spisovatel a dějepisec český, nar. 4. kv. 1652 v Stodě, konal studia v Klatovech a v Praze. R. 1677 vysvěcen na kněžství poslán za kaplana do Budějovic, odkud přišel 1680 za faráře do Kamenného Újezda. R. 1695 povýšen na děkanství Klatovské, později povolán za rektora Pražského semináře. Dosáhnuv doktorství v theologii zvolen 1698 kanovníkem na Vyšehradě a stejnou asi dobou i v Staré Boleslavi. Mimo to jmenován jest protonotářem stolice apoštolské a rytířem zlatého kříže se zlatou korunou. R. 1710 dosazen jest **H.** na faru Týnskou v Praze, kdež provedl všeobecnou opravu kostela tamního, při čemž zmařeny poslední památky z dob utrakvistických. **H.** zemřel 4. led. 1735. Záhy začav se obírati církevní historií českou vydal celou řadu knih, větším dílem latině psaných, jmenovitě *děje kláštera Svatojirského*, *děje kostela Vyšehradského*, *Historii Klatovskou* a *Prodromus gloriae Pragense*, nejvážnější to ze všech prací jeho. Mimo to jsou od něho: *Praha stará pod figurou krásného mládence* (rkp. v univ. knihovně Pražské), *V Praze blaze, kdo má peníze* (v Praze 1700), spis historickými zprávami naplněný; a *Allegoria. Proteus felicitatis et miseriae čechicae* (tamt. 1715), hexametry makaronické latinsko-české, počtem 105, které však později rozmnožili jesuité a k nimž i Aleš Pařízek některé verše přičinil, což (počtem 369 veršů) vydáno v Praze 1829 s titulem druhým *Staročeská země. Satyra.* Co historik jest **H.** nespolehlivý a lehko-

vážný, který se neostýchá vymyšlené věci podávati s odvoláváním se na rovněž vymyšlené spisy, nejinak než jako druhý Hájek. jakož jmenovitě v Historii Klatovské učinil, podav k roku 1504 zprávu o hrozném zpustošení města Klatov skrze vojsko císaře Maximiliana, na čemž ani za mák pravdy není.

Handš z Limusy, Jiří, nar. okolo 1520 v České Lípě, synovec Matouše Kolína z Chotěřiny, studoval nejprvé v Praze, pak ve Vlaších, vrátiv se z cest svých 1553 do Prahy usadil se tam co praktický lékař a jest 1556 od Ferdinanda I. povýšen do stavu šlechtického s predikátem z Limusy. Později byl tělesním lékařem arciknížete Ferdinanda, jehož manželku Filipinu Welsorovu provázel 1571 do Karlových Varů, kdež sepsal pojednání o tamějších pramenech a jich účincích. H. zemřel v Inšpruku 1595. Od něho jsou rozličné spisy latinské, jednající o lékařství a vědách přírodních, na většim díle nevydané, jichž rukopisy chovají se v cís. knihovně Vídeňské. H. byl také latinský básník, a co takový přítel a miláček známého mecenáše Jana z Hodějova. R. 1563 vydal v Praze německý překlad herbáře Mathiolova pod názvem *Neu Kräuterbuch*.

Hanuš, tolik co Jan. 1) H., zvonař a cínař Pražský ku konci XV. století; od něho jsou zvony ve Vtelně u Mostu (od roku 1483), u sv. Kiliana u Vltavy (od r. 1489) a ve Světci v Litoměřicku (od r. 1489). — 2) H., mistr a profesor mathematiky na universitě Pražské v druhé polovici XV. století, byl důmyslný hvězdář a velmi dovedný mechanik, jak o tom svědčí veliký orloj na Staroměstské radnici v Praze, jejž okolo 1490 se svým bývalým žákem mistrem Jakubem shotovil a do své smrti řídil a spravoval.

Hanuš z Kronenfeldu, Jiří, spisovatel český a latinský, narozen v Lanškrouně v druhé polovici XVI. století, vzdělal se na akademii Pražské, věnoval se stavu duchovnímu a proslul nemálo učeností a výmluvností svou. Nejprv byl děkanem ve Vysokém Mýtě, r. 1599 povolán na faru u sv. Jindřicha na Novém městě Pražském, kdež působil obzvláště k zvelebení tamější školy, jejímž rektorem byl tehdáž mistr Jan Campanus Vodňanský; odtud dostal se 1602 za faráře do Postoloprt, ale již 1604 vrátil se do Prahy na hlavní faru Malostranskou u sv. Mikuláše. Tu vynikal zvláště kázaním v jazyku českém a německém, jímž obrátil mnoho katolíkův na víru evangelickou, mezi jinými též mnicha karmelitána Kašpara Felixe Cetlicia, což spůsobilo veliký hluk. Když r. 1609 jednali stavové evangeličtí s císařem Rudolfem o udělení majestátu na svobodu náboženství, přišel 28. května H. ještě s třemi jinými faráři Pražskými do sněmovny, kdež odřekli se osvědčení dolejší konsistoře vloni ku prospěchu staré víry pod obojí učiněného, a vyslovili své setrvání při konfesi české. Za to, když konsistoř přešla do rukou stavův, H. povolán do ní za asesora. V týž čas přešel na faru u sv. Václava na Novém městě Pražském. Na to zřídil sobě i knihtiskárnu, kterou však r. 1613 prodal Oldřichu Valdovi, a zemřel 1614. Predikát z Kronenfeldu měl společně s Pražskou rodinou Celestinův,

která jej, zdá se krátce před smrtí jeho, přijala v erbovní strýcovství. Z nečetných spisů jeho českých uvádíme *Vypsání zemětřesení 23. pros. 1595 v okolí Vysokomýtském* (v Praze 1596). **H.** psal také latinské básně, a 1613 vydal ze své tiskárny pod názvem *Epigrammata* sbírku svých výtvorů poetických.

Harant z Polžic, staročeská rodina šlechtická, sáhající původem svým do XIV. století. Nad jiné členy proslul z ní 1) Krištof **H.** z Polžic a Bezdružic, nar. 1564, syn Jiřího **H**-a na Klenovém a Mariany z Janovic, obdržel znamenité vychování literní a též hudební a dostal se 1576 ke dvoru arciknížete Ferdinanda Tirolského, kde rozšířiv své jazykové a politické vědomosti získal si přízeň Ferdinandovu a provázel jej na cestách v Němcích a v Italii. Vrátiv se po smrti otcově (1684) do vlasti, a usadiv se v Touškově nade Mží pojal 1588 za manželku Evu Černínovou. V letech 1593—97 zúčastnil se války turecké, odkud se vrátiv obdržel od Rudolfa II. 700 zl. ročního platu. Ztrativ manželku smluvil se s Heřmanem Černínem o cestě do východních zemí. Dne 8. dub. 1598 vyjeli z Čech a odebrali se přes Benátky, ostrovy Zante, Kandii a Cypr do Palestiny, odtud pak do Egypta a na horu Sinai, a 26. pros. t. r. vrátili se do Benátek, kde **H.** pro zotavení se z těžké nemoci ještě nějaký čas prodlel. Po svém návratu do vlasti povolán jest **H.** od císaře r. 1600 ke dvorské službě a jmenován komořím nad stříbrem. R. 1603 vymohl si **H.** přijetí do stavu panského, a rok na to pojal za druhou manželku Barboru, vdovu po Karlovi Škopkovi z Bílých Otradovic a na Pecce, s níž dostal polovici statku Pecky. Ale již 1607 podruhé ovdověv oženil se potřetí s Annou Salomenou Hradišťskou z Hořovic. R. 1608 vydal tiskem popsání své cesty pod titulem *Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v Pusté Arabii* s podobiznou svou a dřevotisky. (Druhé vydání obstaral nákladem „Matice české" r. 1854 Karel J. Erben). Spis ten, v němž **H.** nejen obšírně vypravuje všecky, někdy dosti dobrodružné příhody své cesty, nýbrž i krajiny cizí, jich obyvatele, panující obyčeje a řády věrně a důkladně líčí, jest ostatně pln učené ostentace, jmenovitě vhodných i nevhodných citátů, jimiž spisovatel na odiv staví své rozsáhlé vědomosti, což činí dojem nepříznivý. Od smrti císaře Rudolfa, když manželka **H**-ova koupila i druhou polovici hradu i městečka Pecky, zdržoval se s rodinou svou častěji na Pecce nežli v Praze, i dal zámek tamější, již od předešlých majitelů velice zvelebený, ozdobiti malbami na stěnách od malíře Pražského Jana Nováka. Tam přebývaje zanášel se **H.** péčí o hospodářství, bavě se mezi tím oblíbenou sobě hudbou a kresbou. Z příjemného toho života vytržen jest posláním do Španěl, aby tam odevzdal králi odznaky řádu zlatého rouna nebožtíka císaře. Na tu cestu vydal se s Oldřichem Desideriem Pruskovským po Třech králích 1614, i jeli přes Norimberk, Brusel a Paříž do Madridu. Na zpáteční cestě navštívil Kompostelu, a přes Milan vrátil se na začátku r. 1615 do Prahy. Příhody cesty té vypsal

německy, i chtěl spis ten vydati, ale ve zmatcích tehdejších i úmysl ten i rukopis nazmar přiveden. Roku 1617 hlasoval **H.** na sněmě pro přijetí za krále Ferdinanda II. Ale brzo ctižádost jeho svedla jej z dosavadní dráhy. Vida, že co katolík a vytrvalý přívrženec panujícího domu žádného vynikajícího veřejného postavení nedojde, přestoupil k náboženství evangelickému a přidal se k oposici. Na sjezdě 18—23 bř. 1619 od stavů odbývaném ustanoven jest komisařem nad lidem válečným v Rakovnicku, Slansku, Litoměřicku a Žatecku, v červnu pak táhl s Matiášem Thurnem k Vídni, maje velení nad dělostřelbou, a jeho řízení střelby připisuje se, že koule z děl až i do oken hradu císařského lítaly, tak že sám Ferdinand II. byl v nebezpečenství života. Fridrich Falcký obsypal jej milostmi, učiniv jej radou a komorníkem svým, i presidentem komory české. Ale **H.** brzy prohlédl, v jaké nebezpečenství se dal strhnouti, a litoval přenáhleného kroku svého; než bylo již pozdě. Po bitvě Bělohorské uchýlil se na Pecku, an nedostatek hotových peněz nedovoloval mu vyjíti ze země. Tam jest v únoru 1621 zatčen a do Prahy odvezen. Za hlavní vinu kladeno mu, že při obležení Vídně do hradu císařského stříleti dal, a že úřad presidentství komory české na se vzav obracel důchody království ve prospěch buřičův. **H.** odsouzen jest k smrti mečem a ztrátě veškerého jmění, vyjma věno manželčino, a 19. čna na náměstí Staroměstském odpraven. Se životem loučil se těžce a žalostivě, v posledních okamženích pak napomínal po Rosaciovi, který jej k smrti připravoval, manželku svou k stálosti u víře. Ta však nezachovala se dle poslední vůle manželovy, přestoupilať k víře katolické a dala v ní vychovati děti své, roku pak 1625 provdala se za Heřmana Černína a zemřela 1637. Tělo **H**-ovo pochováno bylo v Pecce. Bratr Krištofův J a n J i ř í **H.** z P o l ž i c vystěhoval se po bitvě Bělohorské do Sas, kde potom r. 1638 cestopis bratra svého do němčiny přeložil. Měl syna K r i š t o f a V i l é m a, jenž vstoupiv do vojska císařského zemřel v Praze 25. ún. 1691 co generál jízdy a nejvyšší velitel vojenský v Čechách. Jeho péčí vydán 1678 v Norimberce otcův německý překlad cestopisu Krištofova. Též potomci Krištofovy sloužili větším dílem v císařském vojště. Poslední toho rodu byl F r a n t i š e k P a v e l s v o b. p á n **H.**, který zemřel r. 1728 na svém panství v Krchlebech. V Praze pod podloubím na vaječném trhu dosavad slove jeden dům „u Harantů“.

Harc, lehký, dráždivý útok na nepřítele před vlastní bitvou, něm. *Scharmützel*; odtud **harcovati** (franc. *harceler*), vyskakovati neb vyjížděti na nepřítele; **harcovnice**, jmeno těžké střelby druhdy k účelu tomu užívané ve vojskách českých (nejspíše způsob lehkého děla), buď v čele, v zadu nebo po bocích houfů vojenských, též na vozích a ve vozových hradbách; **harcovníci**, vojáci buď pěší nebo jízdní, z hustého šiku vojenského napřed vyslaní v nepravidelných houfech, aby příchod hlavního zástupu zastřeli, nepřítele dráždili a boj na větší vzdálenost započali, t. aby s nepřítelem harcovali.

Harcíř (z lat *arciarius*, lukostřelec), životní strážník, něm. *Hartschier*,

Hardegg, hraběcí rod rakouský. K němu náležel Jan H. na Recu, kdež r. 1425 obležen od Husitů, kteří ku konci listopadu města se zmocnili a jej samého zajali. Na to jest v Praze u vazbě chován, ve kteréž, nemoha se z ní vykoupiti, po dvou letech zemřel, litován od samých Čechů. Byl dle *Starých letopisů* „člověk starý krásný s bradú šedivú; obecně lidé pravili, [že byl člověk velmi šlechetný a na Čechy laskavý, a že nikdy proti Čechóm nebyl." Oldřich hrabě H. koupil 1500 hrabství Kladské a obdržel r. 1507 právo, raziti v Kladsku peníze pod svým jmenem a erbem.

Harrach, starý šlechtický, později hraběcí rod původu českého, jehož prvotním sídlem byla tvrz Harachy v Budějovicku u nynější vsi téhož jmena (něm. *Horru*) na bývalém panství Rožmberském. První H. připomíná se k roku 1160, nejstarší zmínka v listinách o rodu tom jest k roku 1272. V. XIV. století rozštěpili se H-ové na dvě větve, českou a rakouskou. Praotcem české větve byl Vacek z Rovné, pán na tvrzi Hřebeni (na nynějším panství Novohradském), odkud se potomci jeho psali Haracháři z Hřebene, pak Hřebenáři z Hřebene, a prodavše tvrz Hřebenáři z H-u. Z rodu toho pocházel slavný válečník český Jan Vítovec z Hřebene. Původní jmeno H. opět přijal Jan Hřebenář z Hřebene, pán na Mostkách a Deskách, jenž umřel 1610 u vysokém věku. Bratří Jan Jáchim a Ferdinand Markvart H-ové povýšeni jsou 1705 do stavu svob. pánů a 1706 do stavu hrabat král. Českého. Větev ta vyhynula Janem Jáchimem hrabět. z H-u, který zemřel 30 čna 1732. — Z rakouské větve byl Leonhart IV., r. 1552 do stavu říšských hrabat povýšený, r. 1577 přijat za obyvatele království Českého. Syn jeho, hrabě Karel H., byl miláček Ferdinanda II., jemuž byl důležité diplomatické služby konal, a povýšen 1627 do stavu hraběcího. Z jeho synů stali se Leonhard a Ota Fridrich praotci obou nynějších linií starší a mladší. Nejstarší, Arnošt Albrecht hrabě H., narozen 4. list. 1598, vzdělav se v německé koleji v Římě pro stav duchovní, stal se kanovníkem v Tridentě a r. 1625 arcibiskupem Pražským, 1626 jmenován jest kardinálem. Když 1648 Švédové Prahu přepadli, byl od nich zajat, ale za 15.000 tolarů propuštěn. R. 1665 stal se též knížetem biskupem Tridentským. Za jeho úřadování vysvěceno 10.000 kněží a 609 kostelů, také založení biskupství Litoměřického stalo se hlavně jeho přičiněním. Kardinál H. byl veliký dobrodinec chudých. Proti zmáhajícímu se vlivu jesuitů na universitě Pražské rázně se opíral. Jeho sestra Isabela Kateřina byla manželkou Albrechta Valdšteina vévody Fridlandského, a pro svou pobožnost nazvána od současníků *princeps religiosissima.* Ferdinand Bonaventura hrabě H., syn Oty Fridricha, narozen 1637, jenž sloužil císaři Leopoldovi co vyslanec ve Francii a ve Španělích, skoupil mnohá panství v Čechách a v Rakousích, z nichž založil rodinný fideikomis, a zemřel 15. čna 1706 v Karlových Varech.

Harraser Walter, mistr svobodných umění a nástupce Husův v rekto-

ratu university Pražské, z národu Bavorského, svolal na žádost kapitoly Pražské ke dni 28. kv. 1403 odpoledne celou universitu do Karolína, aby všeobecným usnešením stal se nějaký nález o 45 článcích učení Viklefova. Usnešeno, že žádný člen university nemá nikterého z těch 45 článků ani potaji ani veřejně vyznávati ani rozšiřovati, chce-li zachovati poslušenství universitě přisáhané a neupadnouti v pokutu na křivopřísežníka slušící.

Hartmann z Klaršteina, německý rod šlechtický, jenž po Bělohorské bitvě usadil se v Čechách, kdežto Matiáš Arnold svob. pán H. z Klaršteina koupil z konfiskace statek Brodec v Boleslavsku. František Maximilian svob. pán H. z Kl. stal se 1702 první svého rodu hrabětem.

Hartmann Adam, kněz bratrský, asi od r. 1618 kazatel v kapli Betlemské v Praze, později co vystěhovalec v Lešně působící, kdež 1632 přijat do úzké rady. K rozkazu starších Jednoty snášel materiál k martyrologiu českému, kterýžto spis vyšel 1647 pod názvem *Historia persecutionum ecclesiae bohemicae*, a později od H-a samého do češtiny jest přeložen co *Historia o těžkých protivenstvích církve české* (v Lešně 1655, a potom častěji na rozličných místech).

z Hartunkova Matiáš, narozen ku konci XV. století na Moravě, vedl od roku 1535 úřad místopísaře v markrabství Moravském a založil důležitá registra *Knihy pánův a rytířstva*, do kterých osoby ty, kteréž od stavů moravských mezi stav panský neb rytířský se přijímaly, zapisovány. Knihy tyto, pro domácí genealogii velice důležité, obsahují všecky proměny toho spůsobu od r. 1535 do r. 1619, a chovají se dosaváde v zemském archivu moravském. Roku 1545 vydal péčí a nákladem svým *Práva a zřízení markrabství Moravského* (v Olomouci), a týž spis s některými změnami podruhé pod názvem *Zřízení zemské, kteréž se předešle v Znojmě stalo, s povolením J. M. C. a poručení všech čtyr stavů markrabství Moravského znovu tištěné* (tamt. 1562). Od Ferdinanda I. nadán erbem a titulem, kteréž mu 1545 potvrzeny a rozhojněny jsou, zemřel 1567 co místodržící nejvyššího markrabství Moravského.

Hasenburk, Hazmburk, původně Klepy, někdejší hrad v Čechách na hoře téhož jmena, severně od Libochovic nade vsí Klepým v Litoměřicku, nyní v zříceninách. Dle Dalimila jej vystavěl jistý Leva z rodu Vlastislavova, chtěje odtud knížectví Luckého na Hostivítovi dobyti; ubrániv se na hradě proti vojsku Pražskému přijal konečně od Hostivíta statek Vlastislav. Ve XIV. století náležel hrad Klepy Hynkovi ze Slivna, od něhož jej i se zbožím k němu náležitým 1336 koupil Zbyněk Zajíc z Valdeka, jenž proměniv staré jmeno hradu v nové H. sám sebe odtud z H-a nazývati počal. Rodina jeho držela pak hrad ten až téměř do svého vyhynutí. Ve válkách husitských přiblížili se Sirotci až ke hradu (25. pros. 1431), i jest pod ním krutě bojováno, ale dobytí hradu nepodařilo se jim. R. 1546 nazývá se H. již hradem pustým; byl sice znova vystavěn, ale již r. 1586 objevuje se opět pustým.

z Hasenburka, z Hazmburka, v. Zajíc z Hazmburka.

Hasištein, něm. *Hassenstein*, někdejší hrad v Žatecku na výběžku Krušných hor, severně od Kadaně, kde dosavad spatřují se jeho zříceniny, náležel v nejstarší době rozličným rodům. R. 1412 dostal se v držení jeho Jindřich mladší z Plavna, který ve spojení s pány z Oseka loupil a na královských statcích škody činil; za to jest H. r. 1418 od vojska královského dobyt. Král Václav IV. udělil jej nyní Mikulášovi Chudému z Újezda (později z Lobkovic zvanému), jehožto potomci, přijavše jmeno Hasišteinský, hrad ten až do r. 1609 drželi, načež se dostal Leonardu Štampachovi, který jej sejíti nechal. Za času slavného Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic, který zde 1488–1510 sídlel, chována na H-ě proslulá knihovna, která později částečně do Roudnice přenešena jest.

Hasišteinský v. z Lobkovic.

Haštala svatého kostel, jediný toho založení v Čechách, na Starém městě Pražském, nejprvé se připomíná r. 1234 se špitálem při něm, byv nejspíše založen na začátku toho století od řádu německých křižovníků. Roku 1357 připomíná se kostel ten co farní, ale pravdě podobno, že již mnohem dříve farním se stal; právo podací při něm náleželo královně České. R. 1420 utrpěl kostel od Husitů, a dosazen jest k němu farář pod obojí. Po bitvě Bělohorské navrácen jest i kostel sv. H. katolickým službám božím, ale nedosazen tam zvláštní farář, nýbrž faru Haštalskou spravovali farářové Týnští až do prosince 1739, kde opět osada ta dostala svého faráře. Mezi tím byl r. 1689 také Haštalský kostel zasažen velikým Pražským požárem, tak že s veliké části popelem lehl, ale již 1695 zcela byl obnoven.

Hatzfeld, Melchior hrabě, cís. generál v 30leté válce, byl 6. bř. 1645 poražen v krvavé bitvě u Jankova v Čechách, a upadl sám v zajetí švédské.

Haugvic z Biskupic, rod nyní hraběcí, původu slezského, připomíná se v Čechách již ve XIV. století, a rozšířil se od té doby i na Moravě, kdež vystavěl zámek Nové Haugvice. Mikuláš H. byl poslední proslulý hejtman české roty, nazvané černé, jádra to vojska krále Matiáše Uherského. V XVI. století drželi H-ové v Čechách více statků. Václav H. z Biskupic a na Litomyšli sepsal *Statuta k hašení ohně*, stvrzená 1564 (v Časop. Česk. Musea na r. 1844). Alexander H. z Bisk. byl 1642 první svého rodu na hraběte povýšen. Členové rodu toho vyskytují se zhusta v důležitých zemských úřadech jak v Čechách tak i na Moravě.

Havel (den 16. října, v kterýž slaví se památka toho svatého) naznačuje jednu z půlletních lhůt, o kterých druhdy v Čechách obyčej byl platiti úrok; druhá půlletní lhůta byl Jiří.

Havla svatého kostel na Starém městě Pražském založen 1253 za krále Václava I., zároveň zdá se, s tak zvaným Novým městem, kteréž zahrnovalo v sobě nynější Ovocný trh, Rytířskou ulici, Vaječný, Uhelný a Zelený i Tandléřský trh, a později Havelskou čtvrtí jest na-

zváno. Při kostele tom nacházel se, neznámo jak dlouho, klášter magdalenitek, o němž se k r. 1282 zmínka činí. Záhy byla tu zřízena fara, jejíž podací náleželo vzácnému měšťanskému rodu Velflovců. Při kostele byla též škola. Karel IV. ustanovil při kostele sv. Havla za kazatele pověstného Konrada Waldhausera, k jehož německým kázaním tak veliký shon lidu byl, že kostel, jak byl jeden z větších v Praze, nestačil pro všecky, i musil Konrad brzy kázati venku před kostelem. R. 1404 kázal u sv. Havla Jan Hus o výroční památce císaře Karla IV. k duchovenstvu. Později opanovali kostel i faru utrakvisté a drželi ji až do bitvy Bělohorské. Roku 1628 odevzdal Ferdinand II. kostel i faru obutým karmelitánům, kteří tu r. 1671 klášter založili, roku pak 1740 starý gotický chrám pobořivše nový v pokaženém vlaském slohu vystavěli. Císař Josef II. r. 1786 klášter zrušil a faru opět kněžím světským odevzdal. V kostele sv. Havla pochován jest výtečný malíř český Karel Škreta z Zavořic.

Havlík, kněz, žák a oblíbený následovník Husův co kazatel v Betlemě, jemuž Hus i ještě z Kostnice psal.

Hazmburk v. Hasenburk.

z Hazmburka v. Zajíc.

Hedbávnictví co zhotovování hedbávných věcí jest v Čechách prastaré; co chování bourců vzniklo však teprvé v minulém století, avšak pozoru hodno jest, že Albrecht z Valdšteina, kníže Fridlandský, rozkázal pěstovati v Jičíně a okolí jeho moruše, maje úmysl zavésti chování bourců.

Hedvika Václav, krejčí a vzácný měšťan Pražský v době roztržek husitských, držel se strany Rokycanovy, byl na sjezdu Brněnském 1435 vyslancem Pražanů a 1. února 1438 od konšelů straně rakouské příznivých zajat a na Žebrák do vazby odveden.

Heidelius (vlastně Heidel) z Rasenšteina Jiří, primator města Pražského, dle jedněch cizozemec, dle jiných z moravské rodiny pošlý, katolík horlivý, stal se 1595 — proti řádu městskému, ne volbou od městské rady a obecních starších, než dekretem královským — kancléřem Starého města Pražského, a téhož roku od sněmu ku přímluvě císaře průbířem cizích mincí do země přicházejících. Na příštích sněmích byl H. údem skoro všech komisí, na kterých příslušel podíl stavu městskému, tak jej nalezáme v letech 1596—1600 ve výboru pro zvelebení dolů; roku 1597 byl údem výboru, jenž práva městská ve srovnalost uvésti měl s právem zemským; roku 1602—3 byl údem stavovské komise pro vypracování řádu živnostenského a obchodního, a konečně v letech 1602—7 byl jedním ze tří nejvyšších výběrčí daní zemských. Roku 1601 byl H. spolu s bratrem svým Erasmem, doktorem práv a královským českým radou při apelacích, do stavu šlechtického povýšen s predikatem z Rasenšteina. R. 1602 stal se H. cís. rychtářem Staroměstským, ale r. 1606 přišel o to místo a učiněn úředníkem při celnici; za to však již roku 1608 stal se primatorem Staroměstským. Když r. 1609 stavové evangeličtí domáhali-

se u císaře Rudolfa majestátu na svobodu náboženství, jednalo se císaři o to, aby na svou stranu potáhl města, pročež, dříve než začato jednání sněmovní, zavoláni jsou poslové měst do domu nejvyššího purkrabího před katolické nejvyšší úředníky zemské, a tu je nejvyšší purkrabí ve jmenu císaře napomínal, aby při jednání sněmovním náboženství se týkajícím v ničem se nesúčastnili, co by k neušetření císaře přivésti mohlo. Připomínána jim ochrana, z jaké se města pod Rudolfem těšila, a slibována i pro budoucnost milost královská. Na to vystoupil H., a nezeptav se ostatních o mínění jejich jako jmenem všech poděkoval za otcovskou péči císařskou, strany pak náboženství vyjevil jediné přání to, aby arcibiskup straně pod obojí kněze světil. K tomu jeho vyjádření přistoupil i primas Novoměstský, a po něm i vyslanec z Kutné Hory jmenem ostatních měst, ač proti vůli jiných poslů, kteří jej zdržovali, načež jsou zástupcové třetího stavu od nejvyššího purkrabího propuštěni. Ta věc jakmile se po Praze rozhlásila, tož ihned na Starém městě sešli se starší obecní, aby protestovali proti takovému osvědčení svého zástupce. Velmi na to horleno, že městský úřad do sněmu vysílá bez vědomí obce koho chce, i vypraven do sněmu dne právě zasedlého Adam Linhard z Neuenpurku, prokurator, který vejda do sněmovny, aby lépe slyšán býti mohl, vystoupil na dřevěné zábradlí a jmenem obce Staroměstské oznámil protest proti tomu, co bylo od měst mluveno u nejvyššího purkrabího, dolože, jestli úřad sám o své ujmě něco takového činí, že obec jim toho neschvaluje, nýbrž že ona nemíní odtrhnouti se v té věci od jiných stavů, ale setrvati s nimi. V podobný smysl ohlásili se také poslové z měst, kteří byli u nejvyššího purkrabího, ale ke slovu nepřišli, skrze jednoho ze svého prostředku, co tam H. i jiní mluvili, k tomu že žádného splnomocnění neměli, že oni věrně míní státi s pány stavy i žádají, aby Jich Milosti nad nimi nade všemi, kteří pod obojí jsou, ruku drželi. Když pak později (5. května) zahájen jest sjezd stavů evangelických na radnici Novoměstské, strhl se v městě pokřik, že v koleji jesuitské, v jiných klášteřích i na radnici Staroměstské, tuto původem H-ovým, kryje se ozbrojený lid, aby času nočního přepadl osoby podobojí. Tu stavové sebravše se v několika stech koních jeli jsou v noci na rynk Staroměstský, a radnici se všech stran obstavivše do vnitř vrazili. Tam nalezli skutečně asi padesát mušketýrů, kteří se vyznali, že jsou najati od primasa, leč že nevědí proti komu, ale proti stavům že býti nechtí. Těm ihned poručeno jest muškety své i všecku jinou zbraň složiti, i musili nad to učiniti přísahu, že proti stavům nikdy sloužiti nebudou, načež jsou propuštěni. Na sněmě brzy na to od císaře svolaném jest v sezení dne 26. června H. do osmi dní vypovězen ze země pod trestem šibenice, čehož na odůvodnění ve spis uvedena jsou všecka jeho provinění, a tu mu ve dvaceti článcích vytýkány páchané od něho neřády, ba i zjevné zločiny, jako: že přišel k úřadům obecním, nemaje žádného v městech Pražských zakoupení; jakých ohavných šmejdů se dopouštěl, že s daněmi ze svých statků zůstával v restu, aniž jiných

povinností zemských vykonával; že nalezené věci si přivlastňoval; že nočního času násilím do jednoho domu v loupežném úmyslu vrazil; že obec v dluhy uváděl, rady vynášel, sám do obce dlužen zůstával; a jako primas všecku libovolnost si dovoloval, poctivé sousedy všelijak trýznil a nešlechetníky k úřadům dosazoval; že stavům podobojí nadával, pravě, že jeden žid jest lepší než patnáct takových, co se scházejí v Novoměstské radnici; že vojáky najímal; že se vychloubal zvláštní důvěrou císařskou, pravě, že císař pro něj často v noci posílá, že mu v své přítomnosti sedat dovoluje, ano že on má klíče od císařova pokoje. Tento tak zvaný vejhostní list H-ův čten jest ve sněmě veřejně, a druhého dne na to také na Staroměstské i Novoměstské radnici. Po udělení však majestátního listu na veliké přímluvy císařovy odvolán jest od stavů výrok ten proti H-ovi, a dovoleno mu i dále s rodinou svou přebývati v Čechách, s tím však vyhražením, aby k nižádnému úřadu nebyl připuštěn.

z Heimburka Řehoř, výtečný právník a státník XV. století, narozen ve Vircpurku z rodiny šlechtické, stal se 1430 doktorem obojího práva, na koncilu Basilejském stal se přítelem a sekretářem Eneáše Sylvia, kterýžto úřad zastával až do r. 1460, vedle čehož však propůjčoval se rozličným knížatům k diplomatickým službám. R. 1459 byl Řehoř co plnomocník některých knížat německých na sjezdu v Mantově, kdež papež Pius II. snažil se přiměti evropské mocnosti ku křižovému tažení proti Turkům, kterýžto úmysl jeho zmařen jest dílem neohroženou výmluvností Řehořovou, jenž celou tu věc vyhlašoval za pouhou záminku, pod kterou by papež mohl vybírat v křesťanských zemích peněžité příspěvky pro sebe. Na to vstoupil Řehoř do služby arciknížete Sigmunda Tirolského, jehož se ve sporu jeho s kardinálem Cusou, biskupem Brixenským, tak důrazně ujímal, že ho papež i se Sigmundem do klatby dal, ve které Řehoř zůstal, i když arcikníže papeži se pokořiv jí zbaven byl. Roku 1463 přijal obratného Řehoře do své služby král Český Jiří, který byl ve sporu s Římem, a učinil jej svým radou. Jemu sloužil Řehoř věrně až do smrti jeho, požívaje úplné důvěry královy, který jej štědře odměňoval, darovav mu mezi jiným statky Chvatěruby a Nelahozeves. Avšak po smrti krále Jiřího musil Řehoř opustiti Čechy, obviňován jsa z piklů strojených proti nově zvolenému králi Vladislavu Jagailovci. Obrátil se tedy do Sas, a chtěje co stařec zažiti pokoje smířil se s papežem, načež kletba s něho sňata, a zemřel v Drážďanech v měsíci srpnu 1472. Řehoř z H. byl jeden z největších mužů svého věku, a může vším právem považován býti za předchůdce reformace v Němcích. Vládna neobyčejným ostrovtipem a mocnou výmluvností setrval neskloonně při svém přesvědčení. Od něho jest pověstný spis (nejspíše mezi 1441 a 1446 sepsaný) *Admonitio de injustis usurpationibus paparum Romanorum*, přísná a bezohledná to kritika papežství a papežů.

Heinrich Krištof Eberhard, sochař rodem z Vratislavi, žil delší čas v Čechách a zhotovil krásný pomník cís. polního maršálka Melichara

svob. pána z Rädern v děkanském kostele ve Fridlandě, kterýž však valné pohromy utrpěl v napotomních válkách.

Helfenburk, jinak Hrádek neb Hradišťko, někdejší hrad blíž Roudnice, kde v lese zříceniny jeho dosaváde se spatřují, jejž s blízkým městem Hošťkou koupil okolo 1381 arcibiskup Očko z Vlašimi. Ve válce husitské odvezeny jsou sem klenoty a svaté ostatky chrámu Pražského. Konrad z Vechty zastavil jej jako ostatní zboží arcibiskupské. Dne 28. dub. 1467 obehnal král Jiří H., v jehož držení byl Zdeněk ze Šternberka, a dosáhl ho v brzce smlouvou. Kdy hrad ten zpustl, jest neznámo.

z Helfenburku, 1) Albin v. v Dodatku čl. Albin. — 2) Sigmund Antoch v. v Dodatku čl. Antoch.

Helfštýn, něm. *Helfenstein*, druhdy hrad na Moravě blíž Lipníka, jehož pozůstatky až podnes o jeho bývalé velikosti a pevnosti svědčí. Založen byl v bouřlivých dobách za mládí Václava II. od Fridricha z Linavy, rytíře německého, který jej násilně na cizí půdě vystavěl i učinil sídlem a nedobytným útočištěm všech tehdejších zhoubců vlasti, v jichž čele byli Imram z Ungersberka, Hartlib z Boskovic a Friduš z Linavy. Zdá se, že tento poslední, přemožen od krále Jana, H. musil postoupiti Vackovi z Kravař. V následujících stoletích vystřídali se rozliční rodové v držení H-na, až konečně jej Ferdinand II. daroval kardinálovi Dietrichšteinu (1622). Kdy hrad H. zpustl, není známo. Jak peven byl, poznati lze z toho, že král Uherský Matiáš 1468 a Švédové 1443 a 1445 marně se o jeho dobytí pokoušeli.

Helversen z Helversheinu, šlechtická rodina německá, v knížectvích Brunšvickém a Züneburském usedlá v Řezně, odkudž v XVII. století přišla do Čech. První do Čech přibylý člen rodiny té byl Ota Jiří, který r. 1630 vstoupiv do vojska císařského postupoval v něm k vyšším důstojenstvím, 1636 povýšen do stavu rytířského a obdržev inkolát usadil se v Čechách, pojal za choť Magdalenu Kocovnu z Dobrše, a koupil rozličné statky. Roku 1666 povýšen do stavu panského připomíná se ještě rok na to. Potomci jeho nepřestali držeti pozemské statky v Čechách až po dnešní den.

Henricus frater (Jindřich bratr bosák), laik kláštera u sv. Václava na Novém městě Pražském, kdež mezi lety 1643—77 žil a umění ryjecké s dosti dobrým úspěchem provozoval. Z jeho rytin zasluhují zvláštní zmínku: *Výjevy ze života sv. Václava* (32 listův v 8) a *Pohled na město Karlovy Vary s okolím* (ve folio).

Herbář nazývalo se v střední době literatury české dílo botanické, popisující a vyobrazující známé tehdáž druhy rostlin a hojivé jejich účinky vykládající. Nejoblíbenější byl Petra Ondřeje Mathiola h., jinak *bylinář*, z latiny do češtiny přeložený od Tadeáše Hájka z Hájku (1562), a tentýž z němčiny přeložený od Adama Hubera z Riesenbachu a Daniele Adama z Veleslavína (1596).

Herman 1) devátý biskup Pražský, rodem Němec, posvěcen na biskupství 1100 v Mohuči od kardinála Ruprechta, byl horlivý vrstev-

ník knížete Bořivoje, který mu r. 1105 odevzdal řízení obrany hradu Pražského proti Svatoplukovi Olomouckému, který přitrhnuv až ku Praze pokoušel se o její dobytí a svržení Bořivoje se stolce knížecího. R. 1107, když kníže Svatopluk sháněl peníze císaři za propuštění z vazby slíbené, biskup H. dal z pokladu kostela Pražského 70 hřiven ryzího zlata a v 500 hřiven stříbra zastavil pět pallií s drahými obrubami u Židů v Řezně. R. 1109 po zavraždění knížete Svatopluka přičinil se H. s Fabianem županem Vyšehradským podstatně k usazení Vladislava na stolec dle úmluv na to druhdy se Svatoplukem učiněných. Biskup H. zemřel 1122. — 2) H., titulární biskup Nikopolský, byl 1417 Pražským sufraganem a generalním vikářem. Hodností těch zbavil jej arcibiskup Konrad 15. bř. 1417, poněvadž ku přemlouvání pana Čeňka z Vartemberka na hradě Lipnici v Čáslavsku žáky husitské na kněžství byl světil. Později byl farářem v Milčíně a velikým protivníkem Husitů, kteří jej 13. list. 1420 na Příbenicích jali a v Lužnici utopili.

Herold Volf Jeronym, výborný lijec a zvonař Norimberský, zemřelý 1693, ulil 1683 bronzovou sochu sv. Jana Nepomuckého pro kamenný most Pražský.

Heslo, významné slovo neb průpověď, jež sobě kdo vyvolí za pravidlo života. Takovým **h**-lem bylo slovo „Sloužím“, jež rytířský král Jan vyryté měl na své přilbici v bitvě u Cresy, a kterého po něm dosaváde užívají princové Waleští. **H**-la nejčelnějších mužů českých sestavil Mikovec v *Musejníku* na rok 1855 a 1856.

Hiberňáci sluli františkáni irští, v XVII. století uvedení do kláštera sv. Ambrože v Praze. V. Ambrože svatého klášter.

Hieserle v. Hizrle.

Hilarius Litoměřický, narozen 1413, dosáhl v Praze 1446 bakalářství a 1451 mistrovství svobodných umění, načež odešel do Italie, kdež se dal vysvětiti na kněžství a stal se, nejspíše v Bononii, doktorem církevního práva, ale spolu, byv dříve pod obojí, přestoupil na víru katolickou, pročež mu spíláno apostata. Vrátiv se do Čech stal se nejprvé kanovníkem u Všech svatých, později (asi 1460) u sv. Víta a také ve Vratislavi. R. 1461 byl již děkanem kapitoly Pražské, a téhož roku jmenován od papeže administratorem arcibiskupství Pražského, od kteréž doby začal tuhý boj jeho o zachování katolictví v Čechách. Dne 16. září 1462 stoje spolu s Rokycanou před králem Jiřím, jenž jim přísně domlouval k míru a zachovávání kompaktát, slíbil sice H., že strana jeho přijímá podávaný pokoj, čímž na několik let byl v zemi klid zjednán; ale když po čase obnovovaly se žaloby s obou stran, král svolal sněm ke dni 2. ún. 1465, aby se strany vespolek smluvily. Tu nastalo hádání mezi nimi, při němž se strany katolické byly řečníky H. a Václav Křižanovský, se strany kališnické vedl slovo Rokycana. Rokycana nemohl se zdržeti, aby H-ia nenazýval odpadlcem, proti čemuž se tento zastíral příklady sv. Pavla a sv. Augustina. A tak, jakkoliv hádání to trvalo plných pět dní, nedocíleno ničeho, nýbrž, jak obyčejně, místo srovnání nastaly ještě horší sváry. V tu dobu připadá

největší literární činnost H-iova, který sepsal rozličné traktaty theologické k obraně katolictví, namířené s části proti Rokycanovi a Korandovi. S jednotou panskou povstalou proti králi vešel H. v úzké spojení, a když r. 1466 odsudkem papežským zbaven jest Jiří důstojenství královského a poddaní jeho zproštěni všeho poslušenství k němu, H. s celou kapitolou opustiv Prahu utekl se do Plzně, odkud jal se zřejmě vystupovati co přední vykonavatel vůle papežské. V listech svých k pánům i obcím českým přímo tvrdil, že kacíř ve společnosti křesťanské nepožívá žádného práva, papež pak co vrchní soudce že má právo krále pro kacířství zbaviti jeho důstojenství a poddané jeho volati k odboji proti němu. Od jednoty panské s jinými osobami v letě 1467 do Norimberka k sněmu říšskému poslán snažil se tam H. před knížaty dokazovati, že se v Čechách nejedná o nějaký odboj poddaných proti králi, nýbrž že se vede jen zápas o víru, jejž páni čeští podnikají z rozkazu papežova. Když pak v prosinci t r. jednotníci sjeli se do Vratislavi, vypravili odtud posly do Říma, mezi nimiž byl předním H V Římě zůstal H. až do dubna 1468, i vrátil se odtamtud v průvodu legata papežského Vavřince Rovarelly. Ten poslal jej ze Štýrského Hradce s listy k Uherskému králi Matiáši do ležení v Třebiči, kamž 18. čna dospěv nějaký čas ještě při králi se pozdržel. Odtud odebral se do Plzně, kdež 31. pros. 1469, byv prý otráven, život dokonal, i pohřben jest v kostele sv. Bartoloměje před velikým oltářem. Spisy jeho, jak české tak i latinské, zachovaly se pouze v rukopisech, toliko listy jeho některé otištěny jsou v *Archivu českém*.

Hildtprandt z Ottenhausen, šlechtický rod český, jehož erbovní list jest od 27. čna 1530, do stavu rytířského s rozmnožením erbu povýšen byl r. 1579, predikát z Ottenhausen obdržel 1628, roku pak 1756 povýšen do stavu svobodných pánů, ve kterémž trvá dosavad. Z rodu toho připomíná se r. 1629 Jan Reinhardt H. co dozorce král. lvího domu na hradě Pražském.

Hiltersried, vesnice v Hořejším Falcku, u níž sbor vojska táborského pod Janem Pardusem z Horky a Janem Řitkou z Bezdědic, jsa v Bavořích na špižování a vraceje se domů, od Hynce Pfluga zaskočen a tak poražen byl (21. září 1433), že 1177 bojovníků zůstalo na bojišti a 330 těžce raněných octlo se v zajetí. Ostatní vyvázli sice, ale se ztrátou celého obozu. Když se Pardus a Řitka vrátili do hlavního táboru, byli v nebezpečenství života, ano sám Prokop Veliký přišel k úrazu od rozhněvaného lidu.

Hirnhaim Jeronym, opat Strahovský a generální vikář řádu premonstráckého v Čechách, na Moravě, v Slezsku a v Rakousích, narozen v Opavě, vstoupil 1659 do řádu v Praze, byl profesorem filosofie na koleji Norbertské, semeniště to premonstráckého, a stav se opatem dal 1676 při koleji té vystavěti krásný kostel sv. Norberta, který r. 1792 zbořen jest, an kolej sama dostala se od císaře Leopolda II. Novoměstským šlechtičnám kapitulárkám. H. zemřel 1679 náhlou smrtí. V oboru filosofie proslul co mystik a skeptik spisem *Typhus generis humanae*

etc. (v Praze 1676), v němž vyhlašuje boží zjevení, nadpřirozenou milost a vnitřní božské světlo za jediné základy veškerého poznání. **H.** vydal i několik spisů náboženských, z nichž obliby došly jeho *Meditationes pro singulis anni diebus* (v Praze 1693), přeložené též do češtiny pod názvem *Kvítí hory Sionské* (tamt. 1721).

Hirschmentzel, též Hirsemenzel, Kristian Gottfried, narozen 7. led. 1638 ve Frideku vstoupil 1656 do kláštera Velehradského, před vpádem tureckým utekl se do Čech a studoval theologii v Praze. R. 1670 vysvěcen v Olomouci na kněžství stal se podpřevorem. R. 1671 vedl duchovní správu v Boršicích a 1674 stal se hospodářem na statku Bolaticích v Slezsku. R. 1676 vymohl, aby svátek sv. Cyrila a Methoda svěcen byl i v slezském údělu diécese Olomoucké. R. 1683 z nařízení stavů slezských přivítal krále Polského Jana Sobieského a pečoval o rychlé přepravení jeho vojska. Po vybavení Vídně od obležení tureckého vyslán k císaři Leopoldovi s blahopřáním kláštera svého. **H.** zemřel 26. ún. 1703 ve Velehradě co spiritual a senior kláštera svého, byv poslední léta života svého dnou trápen. **H.** sepsal 48 děl, z kterýchžto vyšla tiskem jen dvě následující: *Vita SS. Cyrilli et Methodii* (v Praze 1667) a *Rex dolorum*, *sive oratio de passione* (tamt. 1667). Ostatní všecka jsou dosud v rukopise, i svědčí o veliké pilnosti spisovatelově, ale také o nedostatku větších pomůcek a kritického ducha. Bájka a pravda jsou v nich tak sloučeny, že jednu od druhé rozeznati nelze. Největší část rukopisů těch nachází se a bibliotéce Olomoucké; část jich uložena jest v zemském archivu moravském, mezi nimi arcidílo **H**-ovo *Historia quadripartita de regno Bohemiae, de marchionatu Moraviae et de monasterio Velehrad.*

Hlaholské písmo v. Glagolice.

Hlava v staročeském právu znamenalo: **1**) vraždu, zabití člověka; **2**) mrtvé tělo zabitého; **3**) soudní jednání o vraždu, a **4**) pokutu, která za vraždu úřadům zeměpanským i přátelům zabitého placena bývala. Pokuta, která v náhradu za zabití člověka od pachatele příbuzným zabitého skládána bývala, byla u starých Slovanů vůbec, a tím samým též u Čechů stejna bez ohledu na stav zabitého, kdežto u národů germanských byla tím větší, čím vznešenější byl stav zabitého. Jeť velevýznamný tento rozdíl mezi germanskou virou (*wergeld*) a slovanskou **h**-vou, kterážto poslední, stejnou cenu všechněm údům společnosti ustanovujíc, dává nejzjevnější svědectví o rovnoprávnosti osobní.

Hlava Ctibor, pán český rodu jinak neznámého, an **H.** bylo nejspíše jen osobní příjmí jeho, čelil r. 1248 české šlechtě proti králi Václavovi I. povstalé, která si za pána zvolila kralovice Přemysla Otakara, „mladým králem“ jej nazývajíc, a Václava na čas s trůnu sehnala. Že by Ctibor **H.**, když král nad zpourou zvítězil, rozkazem jeho byl odpraven, jak Dalemil a Pulkava udávají, jest omyl, an Ctibor **H.** nepřestává se jeviti v listinách až do roku 1262, kdežto se stal i purkrabím na Kladsku.

Hlaváč v. Capito.

z Hlavačova v. Crinitus.

Hlavsa z Liboslavě **1**) Jan, narozen v druhé polovici XV. století ve Stříbře z rodu nízkého, nabyv znamenitého vzdělání vstoupil do služby veřejné, byl 1497—99 písařem českých desk lenních, a bohatě se oženiv stal se váženým měšťanem Starého města Pražského. Roku 1502 přijat jest do rady městské, v níž potom mnohá léta sedával a v letech 1515—17 i přední místo co primator držel. R. 1506 tisknouti dal společně s několika přáteli ve vlaských Benátkách biblí českou. Jsa muž obzvláštní rozšafnosti a výmluvnosti míval co vyslanec obce Pražské platné účastenství v tehdejších sněmích, v jednání s pány a rytířstvem za doby sporů jejich se stavem městským a v poselstvích ke králi do Uher i jinam konaných, a spravoval i důležité úřady zemské. Za tyto záslahy své byl od krále Vladislava spolu s Václavem Sovou a jinými příbuznými nadán erbem a predikátem z Liboslavě, jmenován hofrychtéřem měst královských, a r. 1522 od krále Ludvíka při korunování královny Marie i na rytířství pasován. Když r. 1523 týž král, nespokojen s úředníky zemskými, mezi nimiž byl také tehdejší hofrychtář Jan Pašek z Vratu, primator Starého města Pražského, je všecky s jich úřadu ssadil, jmenován jest **H.** znovu hofrychtéřem král. měst a při prvním obnovení rady spojené tehdáž obce Staro- a Novoměstské (14. bř. 1523) i primatorem obce této. Z toho vznikla veliká kyselost mezi oběma soupeři, **H**-sou a Janem Paškem, kterýžto poslední, muž ctižádostivý a násilný, použil nově nastalých sporů náboženských k soběckým účelům. **H.** totiž stál v čele strany, která přála novému učení Lutherovu, kdežto strana přísných kališníků, jí odporná, všemožně hleděla zachovati kompaktata. Pašek tedy, postavě se v čelo této druhé strany, spojil se s administratorem dolejsí konsistoře Havlem Caherou, druhdy rozšiřovatelem, nyní odpůrcem luteránství, a oba rozličnými úskoky a piklemi spůsobili, že při nejbližším obnovení rady městské (14. bř. 1524) **H.** z rady byl docela vytištěn, a Pašek za primatora a přívrženci jeho za konšely zvoleni. Tu jsou předešlí luteránští konšelé uvězněni, a později i s **H**-sou a všemi přednějšími obyvateli, kteří se přidrželi učení Lutherova, z obce Pražské násilně vypuzeni. I nemohli se pak vypovězenci tito ani u vyšších úředníků zemských ani u samého krále Ludvíka pomoci a ochrany dodělati, ješto Pašek a strana jeho úskočně je pro sebe získati uměli; pročež bylo **H**-ovi a straně jeho setrvati ve vyhnanství tom až do roku 1529, kdež teprv obdrželi od Ferdinanda I. list mocný, aby se mohli zase do měst Pražských a k statkům svým vrátiti. **H.** žil na to v soukromosti, a zemřev 18. led. 1534 pohřben jest u sv. Michala na Starém městě Pražském. Syn jeho **2**) Petr **H.** z Liboslavě spravoval s počátku rozličné úřady obecní v Praze, potom vstoupiv do služby při komoře královské stal se 1553 správcem nejvyššího mincmistrovství na Horách Kutných. Tu znamenitě působil na rozšíření luteránství mezi horníky, činil nemalé náklady na dělání hor, ale sveden od alchimistů zavedl nový spůsob tavení rud na velikou škodu komory královské, pročež s úřadu ssazen jest a na závazek vzat, z něhož však později propuštěn žil ještě r. 1589. Z po-

tomků jeho byl 3) **Radslav H.** z **Liboslavě** úředníkem při minci v Kutné Hoře, 1618 jmenován od stavů odbůjných spolusprávcem tamních hor, po bitvě Bělohorské pak přestoupiv na víru katolickou stal se cís. rychtářem a r. 1624 primatorem Kutnohorským. Během století XVII. rodina ta úplně zanikla.

Hlohov, něm. Glogau, druhdy hlavní město zvláštního knížectví v Slezsku, historicky památné pro sjezd krále Českého Jiřího s králem Polským Kazimírem v květnu 1462, na němž utvrzeno jest přátelství obou mocnářů. — **Hlohovské knížectví** povstalo r. 1252 dělením tehdejších slezských Piastovců, když knížeti Konradovi dostalo se pod tím jmenem veškeré severozápadní Slezsko, rozprostírající se nepřetržitě po obou břehách řeky Odry od vtoku Katzbachu až po braniborský Frankfurt a Šternberk. Území knížectví toho však napotom často se měnilo buď dalším dělením anebo zase děděním. Roku 1329 staly se všecky državy knížat Hlohovských leny koruny České. Poslední Piastovec rodu Hlohovského Jan II. zemřel 1504. Král Vladislav propůjčil na to **H. k.** bratru svému Janu Albrechtovi, a když ten dosedl na trůn polský, druhému bratru svému Sigmundovi; když však po smrti Jana Albrechta i Sigmund králem Polským se stal, připadlo, **H. k.** bezprostředně ku koruně České. Od té doby mělo Hlohovsko zvláštní své zemské hejtmany.

Hlubčice, něm. Leobschütz, město v pruském Slezsku, druhdy hlavní město zvláštního knížectví po něm nazvaného. **Hlubčické knížectví** nazývala se, vyjmouc kraj Osoblažský, ona část Opavska, která leží na levém břehu Zlaté Opavice od města Cukmantlu až po Hlasovice. Knížectví toto povstalo roku 1367, když zakročením Karla IV. knížectví Opavské rozděleno jest na čtyry díly mezi syny Mikuláše II., při čemž Mikulášovi III. dostalo se Hlubčicko. Poslední kníže Hlubčický Jan III. zemřel 1480. Na to vzal král Matiáš **H. k.** jakožto odumřelé leno v moc svou, a spojil se s Krňovskem.

Hluboká, něm. *Frauenberg*, městys v Budějovicku na Vltavě a spolu hlavní místo panství téhož jmena knížat Švarcenberků, kteří zde mají veliký nádherný zámek. Někdejší hrad **H.** náležel v XIII. století Čícovi z Budějovic, jemuž prý jej král Přemysl Otakar II. odňal pro zajíce, kterého v královských lesích honil. Na to držel **H**-kou Budivoj, a po něm syn jeho Záviše z Falkenšteina. Po zajetí svém veden jest Záviše od vojska královského před **H**-kou, kde bratr jeho Vítek velel, a vyhrožováno popravením jeho, jestliže hrad se nevzdá, což když se nestalo, sťat jest Záviše skutečně (1290), načež bratří jeho Vítek a Vok útěkem se zachránili. Od té doby měnila **H.** vícekrát své držitele, až Karel IV. vyplativ ji ze zástavy přičetl ji k hradům, které král Český nikdy odprodati nesměl. To však nevadilo králi Sigmundovi postoupiti jí Oldřichovi z Rožmberka (1432), ale brzy přišla v držení Jana Popela z Lobkovic, jejž Jiří Poděbradský, přitáhnuv v září 1452 s lidem válečným před **H**-kou, přinutil uznati jej za správce zemského. Později nalezáme **H**-kou v držení

královny Johany, manželky krále Jiřího. Po ní střídali se držitelé H-ké velmi často, až konečně dostalo se panství to Janu Adolfu hraběti Švarcenberkovi (1611), jehož rod, od 1670 knížecí, posud zde vládne. Za časů obležení Prahy od Švédů opustil cís. generál Puchheim s většinou jízdectva pro nedostatek píce hlavní město a obrátil se k Budějovicům. To zvěděv švédský generál Wittenberg pospíšil za ním, a dohoniv ho nedaleko H-ké udeřil na něj (19. srpna 1648) a porazil ho, při čemž Puchheim s mnohými důstojníky upadl v zajetí.

Hluboš, vesnice v okresu Příbramském, památná krvavou bitvou, která se na blízku ní strhla r. 1422 mezi katolickým pánem Hanušem z Kolovrat a Absalonem Kovaříkem, vůdcem vojska Zmrzlíkova, pomáhajícího Příbramským, kteří se přidržovali kalicha; Hanuš zvítěziv Husity rozehnal a mnoho měšťanů Příbramských zajal.

Hluk, městys na Moravě v Hradištsku. Na blízku jest tak zvané Hlukové pole, kde v měsíci květnu 1116 strhla se bitva mezi vojsky Vladislava Českého a Štěpána Uherského, jenž se zde ke smlouvě sešli. Maďaři, jak se zdá, lstivě třenici začali, udatným však přičiněním Soběslava, knížete Brněnského a Otíka, knížete Olomouckého poraženi jsou, a stíháni přes hranice moravské utrpěli velikou ztrátu, zanechavše celý tábor co bohatou kořist vítězům.

Hnězdno, pol. *Gniezno*, něm. *Gnesen*, dávná stolice Polska, město starodávní ve Velikém Polště, sídlo Popela, Zemovíta a nástupců jejích až do Měčislava I., který zde pokřtěn jest a vystavěl kostel na místě chrámu pohanského, v němž pohřbeni jsou kněžna Doubravka a svatý Vojtěch. Roku 1038 velice utrpělo vpádem Českého Břetislava do Polska, o čemž viz čl. Břetislav I.

Hodějovský z Hodějova, rytířský, pak panský rod český, psával se původně z Cestic od svého prvotního sídla v Prachensku. Nejstarší člen toho rodu jest Jan H. z Hodějova, jenž zemřel 1454. Nejslavnější z celého rodu byl Jan starší H. z Hodějova, který se r. 1537 stal místosudím království Českého. Byl to muž učeností a láskou k umění proslulý, štědrý mecenáš a podporovatel mužův učených, obzvláště básníkův, které okolo sebe shromažďoval pod jmenem *Sodalitas literaria*. Matoušovi Collinovi z.Chotěřiny daroval tak zvanou Andělskou zahradu (v. t. v Dodatku). On byl předním toho původcem, že Václav Hájek z Libočan napsal kroniku českou, r. 1550 založil zvláštní stolici básnictví duchovního na universitě Pražské, r. 1552 koupil panství Řepické blíž Strakonic, r. 1555 vzdal se úřadu místosudího a žil odtud na hradě Řepickém vědám a umění, kdež také 11. února 1566 zemřel. Jeho nákladem vydány jsou 1562 *Farragines* (v. t. v Dodatku). Bernard H. z Hodějova, císařů Ferdinanda I., Maximiliana II. a Rudolfa II. rada, byl od tohoto posledního do stavu panského povýšen. Po bitvě Bělohorské ztratili bratří Bohuslav, Bernard a Adam z Hodějova všecky statky své pro účastenství ve zpouře stavovské. Nejmladší z nich, Adam, ztrátou takovou k největší zuřivosti popuzen, sebral a ozbrojil 1627 své někdejší poddané i jiné nespokojence v okolí

Sázavském, kterýmžto zoufalým prostředkem snažil se statek svůj opět získati. Ale buřičové byli mocí vojenskou rozehnáni, o konečném osudu pak nešťastného Adama ničeho se neví. Rod H-ch napotom více v dějinách českých se nepřipomíná.

Hodík, výtečný malíř a písař český, kterýž r. 1376 pro Alberta ze Šternberka, arcibiskupa Magdeburského a biskupa Litomyšlského, psal a malbami ozdobil pontifikál, kteréžto velikolepé dílo se nyní nachází v knihovně Strahovské.

Hodonín, něm. *Göding*, město moravské v kraji Hradišťském na pravém břehu Moravy. Již ve XII. století připomíná se pevný hrad **H.** na hranicích uherských co sídlo županů. R. 1228 nadán jest **H.** městským právem a přišel napotom k znamenitému rozkvětu. Roku 1323 uzavřena tu smlouva mezi Čechy a Rakousy, 1372 odbýván tu sjezd Karla IV. s králem Uherským Ludvíkem. R. 1620 zmocnil se Betlen Gabor **H**-a, ale rok na to jest posádka sedmihradská z města i hradu vypuzena. R. 1623 Betlen Gabor po šest měsíců marně oblehal **H.**, ale r. 1645 dobyt jest od Švédů.

Hoe z Hoeggu Matiáš, protestantský theolog, narozen 1580 ve Vídni, zarytý nenávistník učení jak katolického tak kalvínského, měl co dvorský kazatel v Drážďanech veliký vliv na kurfiršta Saského, a jemu se za vinu dává, že tento Čechům proti Ferdinandovi II. povstalým na pomoc nepřispěl a hraběte Šlika císaři vydal. **H.** zemřel roku 1645.

Hoeffhuerta v. Huerta.

Höltzl ze Sternsteina, šlechtická rodina česká, původem ze Salzpurku a usedlá v Krumlově, Budějovicích a Rudolfově. 1) Jan **H.** ze Sternsteina, těžíř Krumlovský, Ratibořický a Budějovický, zhotovil 1583 plány k umělé vodárně, která měla vystavena býti v baních Budějovických. K vyzvání císaře Rudolfa II. přistoupili Vilém a Petr Vok Rožmberští, Adam z Hradce a j. smlouvou dne 2. března 1584 k starému Budějovickému těžířstvu, ale přes veliké přičinění spolutěžíře Jana H a byl výsledek nepříznivý, tak že **H.** učinil návrh k zrušení dolů. **H.** měl v Rudolfově zámek, jejž 15. června 1619 císařské vojsko pod Buquoiem zbořilo. 2) Sebastian **H.** ze St. byl 1605—12 horním hofmistrem v Kutné Hoře, pak 1622—32 mincmistrem tamtéž. Bratr jeho 3) Volf **H.** ze St. byl 1595 purkmistrem v Budějovicích, roku 1596 postoupil mu Petr Vok z Rožmberka polovice dolů v Hlasově u Ratibořic. Roku 1603 jmenován členem visitační komise v Kutné Hoře a spolukomisařem v Jáchymově, a r. 1604 podal co perkmistr v Kutné Hoře zdání své o zprávě komise, týkající se káravých vad v slévárnictví. R. 1606 stav se hejtmanem v Jáchymově zúčastnil se zprávy komise od 14. srpna 1607 o vyšetřování dolů u Budějovic a Rudolfova. Jeho syn 4) Volfgang **H.** ze St., narozen 1593 v Rudolfově, mincovní úředník v Jáchymově, musil se 1627 za příčinou náboženství do Sas vystěhovati.

Hoffmann 1) Jan, znamenitý malíř v Praze, kamž byl císařem

Rudolfem r. 1584 z Norimberka povolán a kdež i roku 1600 zemřel. Maloval zvířata a květiny v akvarele a v miniatuře, a nápodoboval velmi zdařile historické obrazy Dürerovy. — **2)** B a l t a z a r **H.** zvonař Pražský okolo 1607—17, lil dva zvony do Emaus.

z Hoffru, Dysmas Josef Ignác šlechtic, právník a historik, narozen 11. prosince 1696 v Brně, studoval v Praze práva a dosáhl tam 1718 hodnosti licenciata obojích práv, načež vstoupil do služby při zemském soudu moravském, stal se tu císařským radou, menším písařem desk moravských a r. 1738 místosudím, a zemřel 3. dubna 1747. Bylť on velmi pilný, ale bohužel ne kritický sběratel památek a dát k místo-, děje- a národopisu českému a moravskému, jakož i k starším zřízením a obyčejům právním se vztahujících. Zvláště se zasazoval o sepsání úplné moravské historie, k níž mu téměř všecka tamní města, kláštery a fary z archivů svých důležitých pomůcek podali. Z prací a sbírek jeho vyšly však tiskem toliko: *Catalogus promarchionum seu capitaneorum Moraviae* (v Praze 1718), *Jura mulierum ex jure canonico, civili, feudali boemico et moravico deducta* (tamt. 1718) a *Geschichte des Schlosses Eichhorn und der Zderassäule.* V rukopise však zůstavil po sobě četná díla, z nichž vynikají: *Acta diaetalia t. j. Relací historičná všeho toho, co se mezi čtyrmi stavy slavného markrabství Moravského v casu rebelie ohavnej od leta P. 1619 až do leta 1630 in rebus diaetalibus a publicis spůsobilo* (1723); *Rozličné věci, které v roce 1608 v Čechách i v Moravě zašly* (1727), *Chronica Moraviae*, jenž obsahuje ve 4 odděleních obecnou historii moravskou, památky měst, klášterů a kostelů moravských, s jich vyobrazením, erby a pečetmi, vypsání vpádů švédských do Moravy a slavností korunovačních; *Compendinm Chronicae Moraviae*, dílo obšírné a pěkné, s mapami každého kraje, a *Sbírka deklaratorií a reskriptů císařských* s rejstříky, kteréžto spisy později se dostaly jednak do sbírky Cerroniho, jednak do archivu hraběte Antonína Mitrovského.

Hofmistr (z něm. *Hofmeister*), původně správce domu panského, knížecího neb královského. Z toho vyvinuly se dva vysoké úřady: n e j v y š š í h o **h**-a d v o r s k é h o a n e j v y š š í h o **h**-a z e m s k é h o. N e j v y š š í **h.** d v o r s k ý, jenž bývá volen z nejvyšší šlechty zemské, jest při dvorech panovnických úředník v důstojnosti nejpřednější, jehož úlohou jest, bdíti nad přísným zachováváním předepsaných dvorských obřadů a pořádati slavnosti dvorské. V Čechách jest úřad ten dědičný v rodině knížat a hrabat K i n s k ý c h. N e j v y š š í **h.** k r á l o v s t v í Č e s k é h o slove v Čechách jeden z nejvyšších úředníků zemských, který jde v důstojnosti hned za nejvyšším purkrabím Pražským. První zmínka o n e j v y š š í m **h**-u v Čechách děje se při roce 1269, kdež úřad ten vedl jakýsi Petr rodu jinak neznámého. Odtud až do naší doby zastávali důležitý tento úřad, s nímž spojena byla povinnost zasedání na soudu zemském, s části nejvýtečnější mužové národu, mezi nimi jmenovitě Z á v i š e z F a l k e n š t e i n a (1284—88), H y n c e P t a č e k z P i r k-

šteina (1436—44), Jiří z Poděbrad (1453—57), Vilém z Pernšteina (1490—1514).

Hohenlohe (*Hollach*), Jiří hrabě, povolán od zimního krále Fridricha Falckého zároveň s knížetem Kristianem Anhaltským do Čech, obdržel místo vůdcovské ve vojště českém, což bylo domácím šlechticům k velikému pohoršení. Po smrti pak Linharta Kolony z Felsu jest jmenován na jeho místo polním maršálkem, čímž hrabě Mansfeld, který se též o to důstojenství ucházel, uražen jest v té míře, že hrozil vystoupením ze služby Fridrichovy. **H.**, ničím neosvědčiv schopnost vůdcovskou, opustil po bitvě Bělohorské Čechy zároveň s jinými cizinci, jenž Fridrichovi sloužili.

Hohenzollern, starý německý rod knížecí, z něhož pochází nynější dynastie pruská. Fridrich **I**-ský, purkrabí Norimberský, obdržel od císaře Sigmunda r. 1411 Braniborsko v zástavu, roku pak 1415 mu ho císař docela postoupil, odciziv tak zemi tuto koruně České. Fridrich stal se praotcem nynějších králů Pruských.

Hojemství, v staročeském právu prodlení soudu a odpovědi pohnaného, aby se mohl s přáteli raditi, v deskách, nálezích a jinde rady a odporu hledati a proti svému žalobníku náležitě se opatřiti (*Dilatation*, *Erstreckungsfrist*). **H.** dávalo se každému toho žádajícímu až do druhého soudu, potom druhé opět do druhého soudu, ale třetí **h.** se nikomu nedávalo, jakož ani druhé tomu, kdo *z odporu*, a tomu, kdo z nářku cti pohnán byl.

Hojná Voda, něm. *Heilbrunn*, též Vilémova Hora, městys v Budějovicku, míli od Nových Hradů, se starým loveckým zámkem Viléma z Rožmberka, který tu r. 1590 první sklárnu založil.

Hold (z něm. *Hulde*), slib věrnosti a poddanosti panovníku, zvláště panování nastupujícímu.

Holdování, skládání holdu panovníku nastupujícímu. V Čechách vykonávalo se **h.** čili přiznávání se stavů k dědičnému králi a pánu svému obyčejně několik dní před korunováním nového krále, k čemuž přicházelo vždy také osm osob od stavů moravských zvláště k tomu zvolených a vyslaných, a přísaha čili slib věrnosti a povinné poslušnosti předčítala se v sněmovně nejprv v jazyku českém a napotom i v německém, při níž tři stavové světští drželi prvních tré prstů pravé ruky pozdvižených, stav duchovní ale kladl pravou ruku na srdce, volajíce na to: „Přiznáváme se!“ Stavové ostatních korunních zemí holdovali novému králi též při korunování, ač jestliže on sám k nim nepřijel, aby přijal jich přísahu věrnosti.

Holešov, město na Moravě v kraji Hradišťském, připomíná se nejprvé r. 1275, kdež část jeho náležela biskupům Olomouckým. Obyvatelé **H**-a přilnuli záhy k husitství, později k učení českých bratří, jejichžto starší zde odbývali synodu r. 1572 a 1577. Od vyznání svého nedali se **H**-ští odvrátiti ani přísnými prostředky Ladislava Popela z Lobkovic, horlivého katolíka, jenž r. 1604 panství **H.** koupil. Roku 1616 dán jest bratrský dům jesuitům, a za faráře dosazen Jan Sar-

kander, jehož přičiněním H. r. 1620 zachráněn od spustošení skrze Poláky.

Holický ze Šternberka v. ze Šternberka.

Holík Jiří, syn rodičů evangelických, narodil se 1620 v krátce po Bělohorské bitvě, a 12 let stár dán jest do škol k jesuitům. Vychován v náboženství katolickém vstoupil v Praze do řádu dominikánského a stravil čtyry leta v Plzni co kazatel a inkvisitor, vedle čehož musil vykonávati censuru spisů protestantských. Při tom zaměstnání mocně obnovily se v mysli jeho náboženské náhledy z jeho dětství, i pojal myšlénku prchnouti do Němec a přestoupiti ku protestantství. Proto žádal za přesazení do Litoměřic, odkud snadnější bylo uprchnutí přes hranice, a žádosti jeho bylo vyhověno. Ale záměr jeho jest vyzrazen a on uvržen do vězení, z něhož jej teprv po 24 dnech provincial vyprostil a s sebou do Prahy vzal. Od té doby svěřena mu správa statků klášterních, při čemž žil nejdříve v Jihlavě, pak v Mikulově. Konečně obdržel dovolení navštíviti svého otce, čehož použil k vyvedení dávného předsevzetí svého. Dne 8. září 1666 dorazil do Žitavy, ale nenašel tam uvítání takového, jak byl očekával. Pomeškav nějaký čas v Lazu (*Lohsa*) u Budušína odebral se pak do Vitemberka, kde se živil spisovatelstvím. Tu vydal *Krvavý pláč země České, to jest krátké a pravdivé, avšak smutné a truchlivé vypravování o čtyrech hrozných ranách, kterýmž krásné a slavné království České již od mnoha let hrozně utiskováno a mučeno jest*, kterýžto spis napotom vyšel i v překladu německém (1673). Vypraven do Švédska, aby tam sbíral podpory pro exulanty české, meškal nějaký čas v Upsale, kde kniha jeho i do švédštiny přeložena jest. Ze Švédska odebral se H. do zemí baltických a žil nejprvé v Kralovci, později v Rize, živě se zahradnictvím, i vymyslil si zvláštní způsob štěpování, jejž popisuje ve své německy sepsané knize *Der vereinigte in- und ausländische Gartenbau* (v Rize 1684). Kniha tato byla do r. 1756 devětkráte vydána a těšila se v Němcích veliké oblíbenosti. H. zemřel v Rize asi 1685. Mimo spisy již jmenované uvádí Peschek ještě jiný spis jeho *Päpstliche Geisel*; též přičítá se H-ovi spis r. 1679 v Amsterodamě vyšlý pod názvem *Kurze und wahrhaftige Erzählung des traurigen Zustandes des Königreichs Böhmen*. H. byl muž učený, a znamenití theologové evangeličtí vysoce si ho vážili, ano někteří i latinské básně na počest jeho skládali.

Holomek, původně mladý, neženatý člověk, nazýván později právní služebník, konečně pochop.

Holomouc v. Olomouc.

Holota, u starých Čechů chlap vodící psy na lov, psovod.

Holubek, český bohoslovec, narodil se ku konci XIII. století v Čechách, zdržoval se delší čas v cizině, vzdělávaje se ve všelikém umění literním, jmenovitě v mathematice a v praktickém jejím upotřebení. Na universitě Bononské za doktora písem svatých povýšen vrátil se do vlasti, a pracovav nějaký čas ve správě duchovní, kdež došel pověsti co výborný kazatel, jmenován jest kanovníkem na hradě Pražském. Když

první správce nové stavby tohoto chrámu, kanovník Bušek, zemřel, svěřil císař Karel IV. další vedení stavby H-bkovi, v kterémž úřadě setrval až do své smrti '1355. Podobizna jeho spatřuje se podnes na tak zvaném triforiu chrámu sv. Víta vedle jiných vynikajících osob toho času.

Honci, v starším válečnictví českém jezdcové, kteří v bitevním šiku po harcovnících nejpřednější místo zaujímali, aby je podporujíce boj buď počali s nepřítelem a jej dokud možná od sražení se s valným houfem zdržovali, anebo jej, kdyby počal ustupovati, stíhali a honili. H. buď dobrovolně vystupovali z rot, anebo rozhodoval mezi nimi los, kdo jíti má.

Hončí korouhev byla v předu vojska mezi honci, aby se podle ní spravovali. U ní byl obyčejně bubeník nebo trubač, který dával znamení, podle něhož se honci řídili.

Honitva v staročeském právě znamenalo okolí, pokud obyvatelé povinni byli honiti společně zločince, a vůbec za všecko, cokoli v okolí tom zločinného spácháno bylo, společně státi a ručiti, jsouce k tomu zavázáni staroslovanským ústavem obecné poruky.

Honorius III. papež 1216—27, nástupce Innocencia III., měl za pravidlo, zakročovati raději s laskavostí nežli s přísností. On zasahoval mocně i v církevní poměry české, které vystupováním biskupa Ondřeje byly u velikém nepořádku, a to za příčinou nestejného výkladu a vyměřování práva církevního proti právu státnímu. Viz o tom články Ondřej biskup Pražský a Přemysl Otakar I.

Hora Kutná, Hory Kutné, v. Kutná Hora.

Hora sv. Kateřiny, něm. Katharinaberg, horní městečko v Žatecku při samé hranici saské, mívala druhdy bohaté doly na stříbro, které však nyní jsou velice kleslé.

Hora Vilémova v. Hojná Voda.

Horažďovice, v kraji druhdy Prachenském, od roku 1283 město, náležely za starodávna mocným pánům ze Strakonic. R. 1307 oblehal král Rudolf I. H., náležející odpůrci jeho Bavorovi III. ze Strakonic, a zemřel v táboře před nimi. Opět roku 1399 obleženy jsou od vojska krále Václava IV., ač neznámo s jakým účinkem. Ve válce husitské držely H. k Táborům, tito jsou však roku 1433 od Menharta z Hradce u H-c poraženi. Později vládli bratří Jan a Racek z Kocova na H-cích. Racek tropil znamenité škody v okolí, i vytrhl proti němu 1466 Bohuslav ze Švamberka, a oblehav H. po celý rok konečně hladem město ke vzdání se přinutil. Roku 1619 dne 3. čna dobyty jsou H. oddělením vojska Buquoiova, spáleny a spustošeny.

Hořčický, jinak Sinapius, z Tepence, Jakub, syn rodičů chudičkých, přišel jako chlapec za kuchtíka do jesuitské koleje Krumlovské, kdež pro schopnosti své vzat na školu latinskou a později dán za pomocníka apatekáři klášternímu, u kterého se v chemii tou měrou vycvičil, že prý sám některá vzácná objevení učinil. Odtud se dostal za laboranta do chemické dílny Rudolfa II. Tu nabyl hojné příležitosti k snášení jmění, i za nedlouho tak zbohatl, že samého císaře zakládal

penězi. Za půjčky tyto zastaveno mu panství Mělnické. Roku 1608 obdařen erbem a predikátem z Tepence, i ustanoven správcem nad statky kláštera Svatojirského. Po vydání majestátu uveřejnil *konfesí katolickou*, čímž postavil se v čelní šik bojovníků katolických. Po smrti císaře Rudolfa odstěhoval se na Mělník, ale stavové evangeličtí nepřestávali ho pokládati mezi přední své odpůrce. Po vyhození s okna král. místodržitelů roku 1618 uvězněn byl **H.** od direktorův, i zůstal ve vazbě, až v prosinci t. r. výměnou za doktora Jessenia ve Vídni jatého spolu s královským prokuratorem doktorem Ponzonem obdržel svobodu. R. 1619 nalezáme jej mezi osobami od stavů ze země vypovězenými. Vítězství strany své dlouho nepřečkal, neboť zemřel 25. září 1622. Veškeré jmění své odkázal jesuitům.

Hořice, město v Jičínsku, patřilo i s panstvím k němu náležejícím na začátku XVII. století rodu pánů Smiřických, jimž po bitvě Bělohorské konfiskováno. Roku 1423 porazil Žižka u **H**-c vojsko pana Čeňka z Veselí a ulovil velikou kořisť.

Hornek, Ottokar von, starý německý kronikář, rodilý ze Štýrska, žil v druhé polovici XIII. a na počátku XIV. století, a sepsal rýmovanou kroniku, sestávající z více než 82.000 veršův v 820 kapitolách, jenž sáhá od smrti Manfreda až k císaři Jindřichu VII. (1250 až 1309). Vydána jest od Peze v III. díle *Scriptores rerum austriacarum* (1745). Rýmovaná kronika ta jest nejen formou, nýbrž i podstatou svou dílo poetické, vypravování náramně rozvláčné a subjektivní. **H.**, ač nedobře zpraven, přece povídal více než věděl, a líčil události dle jakési poetické idey, kterou si sám byl vymyslil; bez rozpaku kydal hanu na některé vysoké pány, kterých on sám nebo někteří stejně s ním smýšlející šlechtici štýrští nenáviděli. Tak se věc má jmenovitě s králem Přemyslem Otakarem II. Líčíť jej co nejhoršího despotu, podkládá skoro všem jeho činům nejošklivější pohnútky, ba přičítá mu i pravé zločiny. Ale předmětem **H**-ovy nenávisti nebyl jenom král, nýbrž i veškerý národ Český; nenávistí tou jest celá jeho kronika proniknuta. Cokoli slavného se stalo za Otakara, všechno to přičítá Štýrákům, též Rakušanům, o Češích se skoro ani nezmiňuje; kdekoli se však má státi něco zlého a podlého, tu hned má české župany po ruce. **H**. ve mnohém se podobá Dalemilu.

Horní, vše, cokoliv se dotýče těžení hor, totiž dobývání z nich rud. — **Horní město**, město, v němž anebo v jehož okolí se hory za příčinou dobývání rud těží. V Čechách byla **h. m**. ta od králů nadána znamenitými výsadami a svobodami, mezi nimiž neposlední byla, že se v nich žádný žid usaditi nesměl, kteréžto privilegie nyní na větším díle zrušeny jsou. — **Horní právo** ve smyslu širším obsahuje všecka ustanovení k hornictví a jeho provozování se vztahující; ve smyslu užším ale jest soujem právních zásad vztahujících se k nabytí horního vlastnictví, jakož i na práva a povinnosti z poměru vlastnictví toho vyplývající. Nejstarší pramen **h**-ho **p**-va českého jest **h. p** Jihlavské, které okolo roku 1250 bylo sepsáno v řeči latinské. Během času zavedeny

jsou od králů **horní řády**, které obsahují ustanovení vztahující se buď na celé hornictví aneb jen na jednotlivá odvětví jeho. Mezi nejstarší horní řády počítáme a) H. řád Václava II., jinak Kutnohorský, vydaný okolo roku 1300 pod názvem *Constitutiones juris metallici Venceslai II. regis Boemiae*. b) řád Jáchimovský od roku 1548, zakládající se na h-m řádu hraběte Šlika od roku 1518. Kromě těchto dvou hlavních h-ch řádů jmenujeme h. řády Slavkovský a Hengstský od roku 1548 pro cínové hory v Čechách. Tyto h. řády spolu se smlouvami Ferdinanda I. a Maximiliana II. od r. 1534 a 1575, pak s nařízeními pozdějšími a obyčeji časem zavedenými tvořily až do roku 1854 platné h. právo pro korunu Českou. — **Horní regál** bral se ode dávna v rozličném smyslu. Dávní císařové Němečtí snažili se ku platnosti přivésti výklad, že h. r. obsahuje vlastnictví hor, ale nepronikli s tím. Co v Čechách rozuměno pod h-m r-em, vysvítá z h-ho práva Jihlavského, dle kterého bylo hornictví v rukou soukromých podnikatelů, tak že králi co zeměpánu jen dohlídka nad hornictvím přináležela, a pak právo k jistým poplatkům. Totéž nacházíme v h-m řádu krále Václava II. V něm nikde není řeči o regálu v tom smyslu, jakoby s ním právo vlastnické spojeno bylo, nýbrž on béře a považuje se jen jako základ práva k jistým poplatkům z h-ch výrobků. Tyto poplatky obnášely dle řádu toho osmý díl h-ch výrobků, a nazývaly se urbura. Na základě toho požadoval císař Albrecht, který si osoboval právo k h-mu regálu v Čechách, r. 1304 od krále Václava urburu z dolů Kutnohorských. Panovaloť vůbec mínění, že majitel pozemnosti má právo k těžení hor, jako k užitku z ní pocházejícímu. Proto také h. doly co příslušenství statků přicházely, a držitelé jich provozovali hornictví bez povolení zeměpána. Z náhledů rozdílných o regálu, a o právu majitele pozemností, sobě odporujících a proti sobě bojujících, utvořil se konečně pojem h-ho regálu, jak se dosavad udržel. V zápasu tom žádná strana úplně nezvítězila, nýbrž se stranou druhou se vyrovnala. Držitelé regálu upustili od domnělého práva, že jen oni mohou hornictví provozovati, odřekše se vlastnictví hor. Naproti tomu musil majitel pozemnosti postoupiti své výhradní právo na vlastní půdě hory dělati, anebo povolení k tomu pod výminkami jiným udělovati. Tím spůsobem držitel regálu práva všech majitelů pozemků na se přivedl, tak že on mohl všudy hory zarážeti a dolování provozovati, že ale každému jinému, tedy i majiteli pozemnosti, toto právo přenechati a povoliti musil. H. regál se nám tedy ukazuje co obmezení výhradního nároku majetníka pozemnosti na mineralie za regální prohlášené ku prospěchu držitele regálu a každého, kdož hory podniknouti zamýšlí. H-m regálem stalo se hornictví svobodným, každému přístupným, kdežto jiné regály opáčně vlastnictví jednotlivce ku prospěchu držitele regálu obmezují. Pojem h-ho regálu v tomto smyslu nacházíme v českých h-ch řádech. V Jáchimovském h m řádu na př. uvádí se velmi často „naše svobodné

horní pole" (*unser Bergfreins*), kdežto „naše" na odvislost hornictví od zeměpána, totiž na h. regál, a „svobodné" na svobodu hornictví a vyloučení práva vlastnictví nejvyššího horního pána k mineraliím regálním poukazuje. Takový byl za starodávna smysl a význam h-ho regálu v Čechách. Nastává nyní otázka, které mineralie za regální se považovaly. Že by jen zlato a stříbro za regální byly platily, nelze zastávati; obyčejně mnoho jiných mineralií za regální se považovalo, ba najdeme h. řády, ve kterých též rozličné hlíny a kameny, jako pískovec a vápenec, mezi regálními se jmenují. Ale to nikdy nemělo obecné platnosti. Ze všeobecných pravidel v tom ohledu vymýšlených může se za nejsprávnější považovati to, že regálním jest každý nerost, který před ohněm obstojí. Z té příčiny také kamenné uhlí považováno nebylo za regální. Ostatně platila praxe ta, že které mineralie v zákonech mezi regálními uvedeny nebyly, považovaly se za neregální. Ve smlouvách s císařem Ferdinandem I. a Matiášem II. od 1. dubna 1534 a 18. září 1575, pak v *Generalbegnadigung* od 8. září 1562 pro stavy markrabství Moravského, dále dle h-ho řádu od 5. ún. 1577 pro stavy knížectví Horno- a Dolnoslezského následující kovy a mineralie co regální jmenovány jsou: zlato, stříbro, cín, měď, rtuť, olovo, železo, kamenec, vitriol, síra a sůl. Nejznamenitější obsah smluv těchto jest: *a*) že pánům, na jichž statcích zlaté neb stříbrné doly byly, polovice desátku přináležela. Hory zarážeti na zlato a stříbro měli zemští páni na svých statcích každému povoliti. *b*) Ze všech jiných svrchu jmenovaných mineralií, vyjma sůl, měli užívati pánové na svých statcích celého desátku a jiných horních práv. Král sobě v těchto smlouvách ponechal nejvyšší dohlídku nad horami, druhou polovici desátku ze zlata a stříbra, právo peníze raziti a právo překupní na zlato a stříbro.

Hornictví české. Jakož dokázáno jest, že staří Slované vůbec hory vzdělávali, tak i h. č. jest původu domácího a nikoliv německého, jak mnozí se domýšlejí. V *Libušině soudu* slova „vyplakavši zlatopieskú glinu" a „na Otavě Krivé, zlatonosné" narážejí na ryžování zlata. Dle listiny od r. 1045, jíž kníže Břetislav klášteru Ostrovu hrad Hrádek u Jílového daruje, „jílovali jílovníci" u Jílového od starodávna zlato. Nejhojnější památky českého ryžovnictví čili jílovnictví, jímž Čechy neméně se proslavily, než za našich dnů Sibíř, Kalifornie a Australie, nalezají se v pořičí Otavy, kdež dosud lze viděti celé řady hromad od zlata vypraného písku a štěrku skoro podle všech přítoků této řeky. Méně rozsáhlé byly ryže na Vltavě, Sázavě a Lužnici, u hořejšího běhu Oharky a u potoků hor Jizerských. Písek, Sušice a Jílové mají děkovati svůj vznik ryžovníkům. Ještě ve XIV. století za krále Jana se silně ryžovalo, od toho času však ryžovnictví v Čechách klesalo, až konečně v XVII. století skoro docela přestalo. Písek zlatonosný vedl zajisté brzo ryžovníky k původnímu ložisku zlata, k horám zlatým, pročež můžeme považovati zlaté doly u Kašperských Hor, Knína a Jílového za prastaré. Pověst o Horymírovi patrně na to ukazuje, že v Čechách již za pohanských dob zlato a stříbro z hor se dobývalo. Není pak

pochybovati, že Čechům v té době i jiné kovy známy byly. V hrobech pohanských Čechů nalezají se často věci od železa. V kronice města Lipska uvádí se, že Čechové tam vyváželi v XI. stol. srpy, pročež musili míti již tenkráte doly železné. V časích Ruského knížete Svatoslava († 969) vyváželo se z Čech stříbro do Preslavi, sídla carův Bulharských; musily tedy v čase tom stříbrné hory v Čechách již silně jíti. R. 1076 připomínají se hory železné a zlaté ryže při újezdu Lášťanském na Moravě. Připomínka o h. na Moravě nachází se též při zakládání Kněnice r. 1087. V listině od r. 1088, jíž král Vratislav Vyšehradskému kostelu nadací zakládá, přicházejí mezi latinským textem slova, „rudník, rudníci," jak se horníci čili havíři v té době vůbec nazývali. Mnich Sázavský klade k roku 1158 císaři Fridrichovi do úst následující slova ku králi Vladislavovi: *Terram tuam auro et argento et omnium pretiosorum rerum copia scimus redundare,* což svědčí o tehdejším pilném a výnosném dobývání drahých kovů. Stříbrné doly ve Stříbře byly již okolo r. 1188 v díle. Poněvadž pak první osady německé v Čechách zřízeny jsou teprv ku konci XII. a na začátku XIII. století, a na Moravě teprva na počátku XIII. století, tedy patrno, že h. č. není původu německého, nýbrž domácího. V XIII. století vyskytují se na Moravě kromě stříbrných hor Jihlavských, jichž stáří udati se nedá, 1227 doly na zlato v okolí hradu Jemnice, 1234 doly na stříbro u Deblína, 1238 u Pernšteina, 1243 u Dobravníka, 1247 železné doly u Veveří, stříbrné u Benešova v Holešicku; v Čechách 1234 stříbrné doly v Německém Brodě, 1257 v Bělé, Šlapanici a Přibislavi. Nejslavnější doba Kašperských hor byla za krále Jana. Zjevení se stříbrných hor Kutných padá bezpochyby do polovice XIII. století; květ jich trval po tři století, načež od roku 1523 klesati začaly, a na počátku nynějšího století téměř dokonce zašly. Vydaly dle vypočtení hraběte Šternberka od r. 1420 do 1620, tedy v 380 letech 8,440.000 hřiven stříbra. Tyto druhdy slavné doly nezašly nikoli vytěžením, nýbrž zanedbáním. První zpráva o dolech Příbramských, nyní tak bohatých, děje se teprv na začátku XIV. století. Cínové hory v Krupce a Slavkově zjevily prý se v druhé polovici XIII. století. R. 1314 připomínají se olověné doly na panství Hartenberském v okolí nynějšího Bleistadtu. V první polovici XV. století byly otevřeny stříbrné hory u Velhartic, v Ratibořicích, Jáchimově, Albertamu, Božím Daru a Blatně. Jako husitská válka velmi uškodila dolům v Hoře Kutné, Německém Brodě a Jílovém, což ovšem němečtí horníci sami provinili, zpouzejíce se proti běhu času, rovněž učinila katolická protireformace v XVII. století vypuzením protestantských horníků velikou újmu dolům v Rudohoří. Tak na příklad v Jáchimovských a Abertámských horách, které před tím dělníky silně obloženy byly, r. 1650 jen 13 mužů a lezců pracovalo Jak to v první polovici XVIII. století s českým hornictvím vypadalo, lze posouditi ze zprávy nejvyššího mincmistra hraběte Pöttinga k císaři Karlovi VI., která se nachází v archivu bývalé c. k. dvorské kanceláře. Dle ní byli tehdáž v království Českém ze všech hormistrů jen dva skutečnými horníky; druzí byli truhláři,

krejčí a nejvíce pekaři a hospodští. V Jílovém, kteréž té doby 3000 dělníky znovu obloženo bylo, byl muzikant Martin Bartoš vyvolen za hormistra. Hornictvo ale stydělo se sloužiti pod člověkem, podle jehož houslí tancovávalo, a opustilo hory. — Dobývání kamenného uhlí v Čechách sáhá nazpět do XV. století. R. 1463 dal Zdeněk ze Šternberka Václavovi Henukovi z Bochova, Mikuláši Dalekodůmovi a Hanušovi z Malé Strany dovolení, aby dobývali uhlí kamenného v Malých Přílepích u Lodenic, kdežto posud uhlí se těží. Roku 1550 dostal od císaře Ferdinanda I. Bohuslav Hasiteinský z Lobkovic, horní hejtman v Jáchimově, dovolení, aby mohl hledati uhlí kamenné v kraji Žateckém, Litoměřickém a Slanském, kdekoliv se mu líbiti bude. U Břas nedaleko Radnic byly již 1617 doly na kamenné uhlí otevřeny. Že kromě kovů dolováno bylo jindy v Čechách i na jiné nerosty a mineralie, vysvítá již z vyčtení mineralií regálních v článku Horní regál, kde výslovně připomíná se kamenec, vitriol, síra a sůl. Zajímavou k tomu se vztahující zprávu podává článek Gendorfer, již tuto ještě rozšířenou uvádíme. Muž ten podnikavý obrátil zvláštní pozornost svou k dobývání kamence, skalice a salitru, až dosaváde prý za drahé peníze z cizozemska dovážených, zřídil obšírné solivárny a nabyl tím velikých užitků. Roku 1540 obdržel od krále Ferdinanda první výsadu na dobývání věcí těchto na Horách Kutných, načež r. 1544 obdržel ještě rozsáhlejší nadání k dobývání jich na horách Čakvických blíž Kadaně, které v krátkém čase staly se tak výnosnými, že královská komora sama hory ty převzala, zapověděvši všeliký přívoz kamence, skalice a salitru do Čech; avšak roku 1551 převzal Gendorfer zase hory ty za 25.000 kop grošů míšenských s tím závazkem, že bude z každého centnýře kamence a skalice platiti půl zlatého rýnského do komory královské, začež obdržel také monopol na dělání salitru a vyvážení moče k tomu konci ze všech měst královských a jiných. Znamenité to svědectví o výnosnosti průmyslu takového, který však, jako vůbec všecky lepší živnosti v Čechách, klesl v konečný úpadek během zhoubné třicetileté války.

z Hořovic, Beneš, živ byl za Karla IV., nazýván jsa pro cestu do Palestiny vykonanou rytířem zámořským. Roku 1396 jemu a bratru jeho Bohunkovi z H. zapsal král hrad Rabštein. Brzo potom jal se Beneš překládati *Kroniku římskou*, kterou byl r. 1386 Štraspurský kněz Jakub Twinger sepsal, jednaje v ní o dějinách světových až do smrti Karla IV. Poněvadž větším dílem čerpal z díla Martina Polona, nazýváno ji vůbec *Martiniani*. Beneš i v překladu ukončil smrtí Karlovou; o králi Václavu prý nechtěl psáti pro jeho pravdy nesnášelivost. Za to někdo jiný, snad Benešův příbuzný, později pokračoval u vypravování dějů českých od r. 1378, t. j. od toho roku, „kde Beneš přestal mluviti“, až do r. 1440, kterýžto spis vůbec nazýván „prodloužením kroniky Beneše z H.“ R. 1412 Beneš byl v Praze, i viděl co očitý svědek stínání tří mládenců pro odpírání odpustkům. Poslední o něm zpráva je z roku 1420.

Horšův Týn v. Týn Horšův.

Hortensius (vlastně Zahrádka) Jan, narozen v Praze 1501, studovav na tamnější universitě stal se mistrem svobodného umění, načež odebral se do Italie, kde několik let pobyl, jmenovitě na universitě Padovské. Vrátiv se 1531 do Prahy jmenován jest děkanem fakulty artistické, která však měla tak málo posluchačů, že H. ustanovil, aby se zkoušky ne každoročně, nýbrž ob rok odbývaly. Podruhé byl děkanem 1534, čítaje zároveň veřejně svá *Diaria*, t. j. tabulky meteorologické, které došly takového uznání, že byl H. hvězdářem jmenován. Byv desetkrát volen za rektora university, a sice r. 1537, 1539, 1545, 1548—50, 1553—56, zemřel 2. dubna 1557 a pochován v Betlemě.

Hory, četná jmena míst ve vlastech československých, kde se nacházejí doly, obyčejně s jiným přídavným názvem. **Hory Kašperské** v. Kašperské Hory. — **Hory Kutné** v. Kutná Hora. — **Hory Malé**, *Adamstadtl*, městys severně od Budějovic, založen od horníků, byl na žádost majitele Adama Ungnada od Rudolfa II. na horní povýšen (1595) a obdařen týmiž výsadami, jakých blízké Hory Velké požívaly. — **Hory Matky Boží**, něm. *Bergstadtl Unserer Lieben Frauen*, královské horní město u Sušice v Písecku, náleželo prvotně k hradu Vilhartickému. Král Vladislav II. udělil r. 1511 tehdejšímu držiteli toho hradu Zdeňkovi Lvovi z Rožmitála, nejvyššímu purkrabí Pražskému, všeobecnou horní svobodu na 10 let pro Velhartice a všecko příslušenství k nim. Ale těžení hor počalo zde teprv roku 1520 za krále Ludvíka, jenž H. M. B. 1522 na horní město povýšil. Zdá se však, že dobývání stříbra zde již r. 1541 zašlo. Nové výsady obdrželo město r. 1637 od Ferdinanda III., avšak ani tenkráte se těžení hor dlouho neudrželo. Od těch dob nazývá okolní lid H. M. B. obyčejně Zlámané Hory. — **Hory Nalžovské** v. Nalžovské Hory. — **Hory Velké**, něm. *Rudolfstadt*, obecně *Bergstadtl*, horní městys východně od Budějovic. Již roku 1385 připomínají se doly u nedalekých Vesec. Od roku 1547 dolováno zde na stříbro s takovým prospěchem, že Rudolf II. H. V. na město povýšil (1575) a svým jmenem nazval. Hned na počátku války 30leté dobyty a vypáleny jsou H. V. od cís. generála Buquoie (15. června 1619), načež 6 let pusty zůstaly. Ferdinand II. odňal městu výsady a daroval H. V.. obci Budějovické. Město se pomalu zase stavělo, a Budějovičané udělili obyvatelům své právo měšťanské.

Horymír Neumětelský, báječná osoba z pohanských dob českých, o níž se vypravuje následující pověst. Za knížete Křezomysla panovala taková hltavost po zlatě a stříbře, že lidé zanechavše svých rolí k horám se hrnuli a kovů dobývali. Z takového zanedbání orby nastal hlad, a tu H., jeden z předních zemanů, počal se raditi s jinými, jakým způsobem by se ten přílišný shon k rudným dolům dal zameziti a pracovný lid zase k rolnictví navrátiti. O tom horníci zvěděvše mstili se H-ovi zapálením jeho dvora Neumětelského. Ale H.

byl muž v tajném umění zběhlý a měl divotvorného koně Šemíka, na kterém v jedné noci všecky doly po celé zemi sjezdil a pomocí duchů jemu služebných zasypal. Ráno pak, jakoby se nic nebylo stalo, dostavil se na Vyšehrad před knížete, by naň podezření neupadlo. Ale tu ihned ode všad horníci se žalobou na H-a přicházeli, a jakkoliv on před knížetem se očišťoval, nicméně od Křezomysla, jenž sám byl velmi lakoten zlata, k smrti jest odsouzen. H. jen tu jedinou milost si od knížete vyprosil, aby směl před smrtí ještě na svého koně sednouti a nějakou chvíli po hradě se projížděti. To když mu povoleno, pošeptav Šemíkovi něco tajně do ucha naň usedl, načež divotvorný kůň ihned počal se velmi čerstvě obraceti a veliké skoky provozovati všem na to patřícím k podivení. Konečně promluvil H. k Šemíkovi: „Nuže Šemíku, vzhůru!“ načež kůň jemu odpověděl: „Pane, drž se!“ a v tom učinil skok přes všecky zdi hradové až na druhou stranu řeky Vltavy, tu kdež podnes na Vyskočilce slove, a tak H. život zachránil. Ale Šemík takovým skokem velice sobě na zdraví ublíživ brzy z toho pošel, a od pána svého dle žádosti jemu projevené před vraty dvora jeho jest pochován.

Hospodin, pán, název, který se dává toliko Bohu. **Hospodine, pomiluj ny** (Pane, smiluj se nad námi), nejstarší česká církevní píseň, tak nazvaný tropus čili rozšířené *Kyrie eleison* pozůstatek slovanské bohoslužby. Již při nastolení biskupa Ditmara r. 973 lid ji zpíval, vůbec pak zpívána při všech slavných příležitostech, v neděli a o procesích svátečních Hlaholem jejím r. 1260 jízda uherská v bitvě Kressenburské k útěku poplašena. Dlouho připisována byla ta píseň sv. Vojtěchu.

Hossius (Hozius) Matěj Vysokomýtský, žil ku konci XVI. století a sepsal *Vypsání krajin země ruské*, kteroužto práci po smrti spisovatelově, rozmnoženou putováním Sigmunda Herbersteina a historií *o tyranství Jana Basilida, Moskvanského vévody*, vydal Veleslavín v Praze 1590, podruhé dědicové jeho 1602 pod názvem *Kronika Moskevská* a potřetí Faustin Procházka 1786 co *Výtah z kronik Moskevských.*

Host, cizinec, který není domovem tu, kde se nachází. V staročeském právu mělo toto slovo smysl dvojí. 1) H-é (lat. *hospites*) jmenují se již v nejstarších listinách doby Merovingů a Karolingů obyvatelé měst a vesnic, kteří vlastních pozemností nemajíce na cizích gruntech přebývali, z nichžto roční plat odváděli. Osobně jsouce svobodni nalezali se ve stavu příznivějším, nežli nevolníci k půdě přirostlí v zemích germanských a románských. I v Čechách vyskytují se v listinách starší doby h-é, t. j. lidé na cizích dědinách osedlí, jenž pánům dědin úroky odváděli, pročež se také *censuales hospites* jmenují. H-é byli osobně svobodni, kdežto lid služebný (*ministeriales*) při hospodářství na hradech a v řemeslech rozličné služby konající osobně svoboden nebyl. Bylit h-é selští vlastně nájemníci gruntů, a rozdíl mezi nimi a později (ve XIII. století) v Čechách usazenými zákupníky (emfiteuty) v tom záležel, že tito, učinivše smlouvy s majiteli gruntů, vypovězeni býti ne-

mohli z dědin, pokud úroky správně odváděli, a pak, že pod toutéž výminkou grunty závětem odkazovati a prodávati směli, což ovšem **h**-é nebo nájemníci nesměli. — 2) Rozdílní od **h**-ů na cizích dědinách usedlých byli cizokrajní kupci, kteří se též v listinách **h**-é nazývají; clo, jež kupci tito platívali, slulo hostinné.

Hostinné v. Host.

Hostinnost, pohostinství, chvalitebný obyčej starých Slovanů, poskytovati pocestným přístřeší a pokrmu, pro kterýž oni vůbec vyhlášeni byli. Co v tom ohledu platí o Slovanech vůbec, platí v stejné míře též o starých Češích, a obyčej slovanský, vítati hosti své chlebem a solí, až dosavad se zachoval u Čechů, kteří, kde starý mrav nepřišel ještě docela v zapomenutí, podávají osobám je navštěvujícím posolený chléb.

Hostivice, farní ves na Letovickém potoku, dvě hodiny na západ od Prahy. Zde mívali hned za času Přemysla Otakara II., zakladatele Malé Strany pod hradem Pražským, měšťané tamější šosovní dvory; proto také stály **H**. s Jenčí a městem Únoštěm v takovém poměru k tomuto městu, že obyvatelé jejich byli ve věcech soudních podřízeni radě Malostranské tou měrou, že se i koupě statků neb dědin tamějších zapisovaly do městských knih Malostranských.

Hostivít, dle Kosmy sedmý kníže Český po Přemyslu, nástupce Neklanův, poslední kníže pohanský a otec prvního křesťanského knížete Bořivoje; panování jeho se klade mezi 845—870. O dějích, které se zběhly za jeho vlády, nemáme žádných jistých zpráv; zdá se však, že v té době vedli Čechové vítězné války s Franky. Také v ten čas padá připomínané od německých letopisců pokřtění oněch čtrnácti českých lechů v Řezně, které nejspíše dalo podnět ku pozdějšímu připojení Čech k diécesi Řezenské před založením zvláštního biskupství v Praze.

Hostounský (*Hostovinus*) Baltazar, jesuita. Narozen 1534 vypraven byl 1555 spolu se Šturmem a jinými do Říma, kdež od samého Ignacia z Loyoly přijat do tovaryšstva Ježíšova. V Římě studoval theologii a dosáhl v ní doktorství. R. 1564 přitovaryšil si jej J. Frant. Comendone, papežský legát, na své cestě do Polska. Tomu nejen v hlavním jeho úkolu, aby Poláky přivedl k uznání koncilia Tridentského, platné služby konal, ale byl mu též nápomocen při zakládání kolejí jesuitských. Koleje v Pultusku, ve Vilně a Brunšperku, dokud byli v počátcích, **H**. sám řídil. Pobytem v Polsku tou měrou přivykl polštině, že mateřský svůj jazyk skoro zapomněl. Když po návratu z Polska 1568 v Olomouci ponejprv vystoupil na kazatelnu, mluva jeho polopolská a počeská přivedla posluchače k hlasitému smíchu, tak že **H**. nedokončiv kázaní odstoupiti musil. R. 1571 ustanoven správcem konviktu v Praze. Veřejné jeho výklady katechismu vábily pro učenost, jakou při tom na jevo dával, i profesory universitní, aby jej slyšeli. V Praze vyučoval též theologii, a později také v Olomouci; od r. 1575 vyučoval v Praze řečtině. Provincie rakouská zvolila jej za svého zástupce v kongregaci řádové v Římě. **H**. zemřel v Chomutově 7. čna 1600. Z jeho spisů jmenujeme: *Historia o rozšíření víry křesťanské*

ve východních krajinách (Japonsku), věnovaná Vilémovi z Rožmberka (v Litomyšli 1581, v Olomouci 1585), *Tomáše Kempenského O následování Krista Pána* (v Olomouci bez roku, a pak tamtéž 1598), *Pravidlo tovaryšstva Ježíšova* (v Praze 1600, a potom ještě vícekrát), *Listy z Indie* (v Balbinově *Bohemia docta*), *Výklad pravého pod obojí způsobou přijímání* (v Praze 1614).

Hostýn, hora moravských Tater blíže Bystřice, 2317′ vysoká, známa bitvou, kterou tam křesťané r. 1241 s Tatary svedli a o níž zachovala se památka v básni *Jaroslav* rukopisu Kralodvorského. Dle toho se utekla hrstka lidu na horu tu, kde stála kaple rodičky boží, by se před krutým nepřítelem uchránili. Tam za letního parna je počala trápiti žízeň nesnesitelná. Mnozí již již pomýšleli na vzdání se nepříteli, čemuž ale hrdina Vratislav odporoval. Na jeho pokynutí kleknouce modlili se k rodičce boží za déšť, a ejhle, prosba jejich jest vyslyšena!: shrnula se mračna a vydatná vláha dešťová je občerstvila a posilnila k dalšímu vytrvání, až přišla pomoc od Olomouce pod Jaroslavem ze Šternberka. Až podnes ukazuje se pramen pod kaplí se prýštící, jemuž lid léčivou moc připisuje. Úcta k Panně Marii H-ské napotom po všecka století se zmáhala, a kostel později tam vystavěný až dosavad hojně od poutníků navštěvován jest.

Hošťálek z Javořic, Maximilian, primator Žatecký, zvolen jest r. 1618 za direktora ze stavu městského. Po bitvě Bělohorské odsouzen jest pro velezradu statku a hrdla a sťat 21. čna 1621 v Praze na náměstí Staroměstském.

Hotovost, ve vojenství lid z občanů vybídnutý k obraně země. Dokud nebylo stálých vojsk, tvořila veřejná h. jedinou brannou moc v Čechách, i bývala svolávána jenom na jistý čas, po jehož vypršení byla zase rozpuštěna. H. zemská povinna byla službu konati jen v zemi, kdežto naproti tomu lid vojenský verbovaný musil táhnouti do boje, kamkoliv jej vedli vůdcové jeho.

Houfnice, hrubá střelba původu českého, jejíž název Němci přetvořili v *Haufenitz*, pak v *Haubitze*. H-c užívali Čechové již za časů Žižkových při všech výpravách. H. jsou střelba povrchně k dělům a svým vývrtem dvojího průměru k moždířům podobná; zadní, menší vývrt slouží pro náboj prachu a slove komora, přední, větší vývrt pro střelu, a sluje výlet. H. spočívají na ložích k dělovým podobných. Z h-c se střílely jenom železné, a nikoliv kamenné koule, a mezi děly a h-mi činil se přísný rozdíl. H-c užíváno bylo v poli i v pevnostech, a byly buď železné anebo z děloviny; co střelby dobývací jich jenom zřídka bylo užíváno. Později házely se z h-c granáty.

Houska Martin, příjmím Loquis, český sektář z doby husitských válek, rodič z Moravy, kněz mladý, jmenuje se již r. 1419 co jeden z předních mezi Tábory, účastnil se 10. pros. 1420 slavného hádání v domě Zmrzlíkově, a jal se učiti, že chléb a víno ve svátosti oltářní jsou pouhá znamení těla i krve Kristovy. Pro takové učení jat jest 29. led. 1421 od pana Oldřicha Vaváka z Hradce i vsazen do věže,

avšak ku přímluvě mnohých přátel zase propuštěn. Když však nyní s novou horlivostí hlásal učení své v Táboře a nabýval přívrženců, tu Mikuláš biskup Táborský dával Pražanům důtklivou výstrahu před tímto „pikartským kacířstvím“, aby ho mezi sebou netrpěli. Na Táboře pak stal se úplný rozbroj, a strana **H**-kova jakožto slabší vypuzena jest z města v počtu asi 300 osob. Stěhovala se nejprv do Příbenic, potom pak i odtud vyhnána bydlela některý čas v lese nad řekou Lužnicí nedaleko Dražic. Poněvadž pak kněží táborští nechtěli užiti násilných prostředkův k vyhlazení toho kacířství, jak radil Žižka, pozvali **H**-ku opět na Tábor a hádali se s ním tak dlouho, až ho přemluvili k odvolání některých článkův svého učení. Stoupenci jeho, kteří nechtěli následovati jeho příkladu, jsou od Žižky zahubeni. **H**. pak maje úmysl opustiti Čechy vydal se na cestu do Moravy, ale v Chrudimi jat jest s tovaryšem svým knězem Prokopem jednookým od rytíře Diviše Bořka z Miletínka. Ten, když se ho sám vyptával na jeho učení o svátosti oltářní, a **H.** mu odpověděl, že pravé tělo Kristovo jest na nebi, dokládaje, že Kristus měl jen jedno tělo, a že tudíž hostie na oltáři, jsouce mnohé, nemohou každá býti pravým tělem Kristovým, nemoha přemoci hněvu svého počal jej pěstí tlouci, i byl by ho hned upáliti dal, ale kněz Ambrož tu přítomný vyprosil si jej na Hradec k lepšímu poučení. Ale po dvouneděliním marném vyučování a napomínání odvezl kněz Ambrož vězně své spoutané do Roudnice a odevzdal je arcibiskupu Konradovi. Tam uvrženi jsou do tmavé věže, a lidu přístup k nim zabráněn; i vězeli tam plných osm neděl, nedávajíce žádné naděje k polepšení. Žižka dolehal na Pražany, aby je dali do Prahy přivezti a tam upáliti. Ale konšelé Pražští, bojíce se rozbroje v lidu, protože měl **H.** mnoho přátel a ctitelů ve městě, vyslali raději ze sebe jednoho s katem do Roudnice. Tu jsou oba vězňové hrozně zmučeni, a když nechtěli upustiti od svého kacířství, do sudů zabedněni a upáleni, při čemž při všem jevili podivu hodnou statečnost.

Housle (od slova h o u s t i, srb. *gusle*), vlastně každý nástroj hudební; od dávna však slove tak Čechům nástroj strunový nejčelnější, ital. *violino* zvaný, o čtyrech strunách, již v *Mater verborum* připomínaný (*tetrachordum*). Ze staročeských virtuosů na **h.** známe jediného D a l i b o r a (v. t.).

Hozius v. H o s s i u s.

Hrabě (z něm. *Graf*), šlechtic stavu panského, stupně vyššího nad svobodného pána. Tohoto stupně šlechtického původně v Čechách nebylo, neboť všickni údové stavu panského před bitvou Bělohorskou co do urozenosti sobě rovni byli. Teprva Ferdinand II. začal panské rody, které si o něj zásluhy zjednaly, obdařovati vyššími tituly h r a b a t a k n í ž a t, kdežto ostatní, kterým se takového vyznamenání nedostalo, psaly se pak s v o b o d n ý m i p á n y. Výminkou však i před bitvou Bělohorskou některé šlechtické rodiny v Čechách usedlé užívaly titule **h**-cího, ale ty byly buď přistěhovalé, jako na př. **h**-bata z Thurnu, anebo titul ten obdržely od císařů Německých, jako Š l i k o v é. — Po úpadku župní

ústavy, když i národní název župan v zapomenutí vešel, užíváno místo něho slova **h**. dle spůsobu německého, neboť v Němcích představený jistého okršku, *gau* zvaného a slovanské župě podobného, *graf* slul. Tak Pulkava nazývá Bílinského župana Prkoše za času Břetislava I. **h**-tem.

Hrabišici, staročeský rod šlechtický, mající v znaku svém hrábě, jehož nejstarším usvědčeným předkem byl král. komorník Hrabiše (Grabisa), zemřelý 1207. V XIII století. když tento rod nalezal se na vrcholi květu a moci, začali se **H**. psáti po česku z Oseka, po německu z Risenburka. Později rod **H**-ců valně sešel, v XIV. stol. octnul se již ve stavu rytířském, a později docela zmizel.

Hrad, pol. *grod*, rus. *gorod*, místo ohražené k obraně proti nepřátelům. Starým Slovanům, též Čechům v dávné době slulo **h**-em město prostranné, pevnými hradbami ode všech stran chráněné, a dosavad v užívání jsou četná jmena slovanských měst, složená se slovem **h**., jako Vyšehrad, Velehrad, Starý Hrad (*Stargrad*), Nový Hrad (*Novgorod*) a j. V Čechách, dokud panovaly řády slovanské, byl v každé župě **h**. co sídlo župních úřadů, i bylo tolik **h** ů co žup, a **h**. i župa označeny byly týmž jmenem, pročež ústava hradní a župní jedno jest. **H**. takový sloužil v čas vpádu nepřátelského za útočiště obyvatelstvu, které netáhlo do pole; tam uchránilo se s rodinami i movitými statky svými, ano i když vojsko poraženo bylo od nepřítele, mohlo ještě couvnouti do hradu a odtud se brániti. Potřeba vody pro tak veliký dav lidu velela stavěti tyto hrady po rovinách na blízku řek. — Od těchto **h**-ů rozdílné, ač později týmž jmenem nazvané, byly původně tak zvané hradce čili hrádky, t. **h**-y menší, ne zemské, nýbrž soukromé, náležející osobám vznešenějším, též samým knížatům; takové byly na př. Levý Hradec, Budeč, Tetín, Zbečno, Křivoklát a j. Ty stavěli staří nejraději na ostrohy čili výsadky zemské, otočené s tří stran buďto srázy a doly, buď vodami, a souvislé na straně čtvrté s rovinou, ze které vybíhají. Jen na této straně bylo potřebí srubův a příkopův umělejších a nákladnějších k ochraně **h**-ů; obyčejně býval tu příkop, přes kterýž vedl zdvíhací most. — Zároveň s uváděním do Čech řádů feudálních začalo také stavění rodných **h**-ů dle spůsobu německého na vysokých skalách a nepřístupných vrších (nejhustěji za Václava I. v první polovici XIII. století), kterýžto spůsob udržel se až do všeobecnějšího užívání střelného prachu. Tyto dle vzoru německého stavěné **h**-y dostávaly větším dílem německá jmena, která pak i na rodiny samé přešla a v té spůsobě s části až podnes se udržela. Takové **h**-y byly Sternberg, Rosenberg, Riesenberg, Wartenberg, Waldstein, Lichtenberg, Falkenstein a j. Tito **h**-ové ustoupili koncem středověku co panská sídla zámkům, stavěným větším dílem na rovinách slohem novým, z Italie vzatým, na mnoze skvostně a nákladně. V XVII. století následkem jednak záhubné 30leté války, jednak rozkazu vládního aby zpustošeny byly, obrácena jest největší část **h**-ů v Čechách ve zříceniny, a jen máloktrého zachovány jsou zbytky rozsáhlejší, z nichž

souditi možná na někdejší podobu jeho. Nejvíce zachovalý, aspoň co do zevnitřku, jest z h-ů českých slavný druhdy Karlštein.

z Hradce, pánové, větev mocného staročeského rodu Vítkovců. Jindřich, syn Vítkův, praotec rodu toho, který se často vyskytá v listinách z let 1205—34, vystavěl hrad, nazvaný po něm Hradec Jindřichův, dle něhož se jeho potomci nazývali z H. Pánové z H. užívali v erbu zlaté růže v modrém poli, a měli statky v jihovýchodních Čechách a na Moravě. Znamenitější členové rodu toho jsou kromě svrchu spomenutého Jindřicha syn jeho 1) Vítek z H., 1247—49 župan Olomoucký, jenž byl r. 1254 ještě s jinými poslán do Uher učinit mír s králem Belou. Jeho syn 2) Oldřich z H. účastnil se výpravy krále Přemysla Otakara II. do Prus (1254), byl v bitvě u Kressenbrunnu (1260), jest 1266 jmenován král. podkomořím a zůstal jím až do r. 1269. Potom však bojoval proti Otakarovi ve vojště císaře Rudolfa na Moravském poli (1278). Uděliv patronát Jindřichohradecké fary řádu německých rytířů, kteří si zde zřídili komendu, zemřel teprv po roce 1306. — 3) Jindřich III. z H. požíval zvláštní přízně císaře Karla IV., který jej 1348 poslal s vojskem do Horní Falce, odkud když se vrátil, jest bohatě nadán a spolu s Joštem z Rožmberka jmenován popravcem kraje Plzeňského. V Pise přispěl 2. kv. 1355 k zachránění císaře. Rozmnoživ značně rodinné statky zemř. 1365. Jeho syn 4) Jindřich IV. zúčastnil se r. 1394 povstání jednoty panské proti králi Václavovi IV., začež statky jeho od Jana Zhořelského velice jsou popleněny. R. 1398 jmenován nejvyšším purkrabím, ale zemřel již rok na to. — 5) Jiný Jindřich z H. byl od r. 1400 mistrem Strakonickým, při vypuknutí bouří husitskýcch byl mezi čelnými pány katolickými, a v bitvě u Sudoměře (25. bř. 1420) smrtelně raněn v krátce zemřel. — 6) Jan III. z H. byl 1413—16 nejvyšším hofmistrem v Čechách. Za vznikajících nepokojů náboženských přidržel se horlivě katolictví, a vzal v ochranu znamenitého bohoslovce Stanislava ze Znojma, který 1413 zemřel v Jindřichově Hradci. Kostnické koncilium naň upozorněno vyhlásilo jej r. 1415 za nejkřesťanštějšího pána českého, poroučejíc jeho zvláštní ochraně legata Jana Železného, biskupa Litomyšlského. Zemřel okolo r. 1423 v Telči na Moravě. Mladší jeho bratr 7) Oldřich VI. Vavák z H. stranil horlivě Husitům, podepsal protest českých pánův proti uzavřením koncilia Kostnického (2. září 1415), postavil se při vypuknutí boje rozhodně na stranu husitskou, učinil po bitvě Vyšehradské s Pražany spolek k hájení čtyr artikulův, a byl na valném sněmě Čáslavském (7. čna 1421), kdež zvolen za jednoho z dvaceti vladařů království Českého. Na sněmě Kutnohorském (4. září 1421), kdež zvolen Alexander Vitold za krále Českého, jmenován jest Oldřich nejvyšším mincmistrem, ale zemřel již 22. září t. r. na morovou ránu. — 8) Menhart z H. z vedlejší větve Velhartické, narozen asi 1390, dědil po smrti Oldřicha Vaváka panství Hradecké, a válčil s počátku proti Táborům, ale nešťastně, poražen jsa opětně od Žižky (v čci 1421), který ho jal a po nějaký čas na Příbenicích věžil, a od Bohuslava ze Švam-

berka (31. říj. 1425). Na to vešel ve spolek s Tábory a Sirotky, a r. 1427 táhl s nimi proti křižákům německým k Tachovu. Ale jakkoli se na oko přiznával ke straně pod obojí, neodřekl se přece nikdy sympatií katolických, a co do smýšlení politického byl rozhodný aristokrat. Všecka jeho snaha šla po obnovení starých řádů v Čechách, a k tomu konci hleděl spojiti šlechtu obou náboženských stran, což se mu také podařilo. Strana tato šlechtická, jejímž náčelníkem byl Menhart, dovedla toho na sněmě Svatomartinském 1433 v Praze, že přijaty jsou návrhy koncilia Basilejského, a jejím působením zvolen jest Aleš Vřešťovský z Risenburka za správce království Českého a markrabství Moravského. Již v lednu 1434 vrátil se Menhart ku katolictví a 30. kv. t. r. osobně bojoval v bitvě u Lipan, načež byl mezi posly vypravenými ku králi Sigmundovi, a účastnil se všech veřejných jednání tehdejších, jmenovitě byl mezi těmi, jenž volili Rokycanu za arcibiskupa (21. říj. 1435). Při tom poselstvoval ku králi Sigmundovi a na sněmě Jihlavském r. 1436 osvědčoval se Sigmundovi jmenem všech stavů českých, že jej přijímají za krále. Dne 5. října t. r. jmenován jest nejvyšším purkrabím a spolu purkrabím Karlšteinským. Po smrti Sigmundově byl v čele strany rakouské, která volila Albrechta, od něhož v Uhřích meškajícího jmenováni jsou 10. kv. 1449 Oldřich z Rožmberka a Menhart z H. nejvyššími hejtmany. Po smrti Albrechtově přičiňoval se Menhart podstatně k zachování míru v zemi, a byl r. 1440 členem komise stavovské, která zvolila za krále Albrechta Bavorského, jenž však nepřijal koruny. Když potom utvořily se rozličné strany v Čechách, stál Menhart v čele mírných podobojích, a co nejvyšší purkrabí vedl správu země. Roku 1441 zvolen do poselství ku královně Alžbětě, kteréž se potom propůjčoval k jednání s císařem Fridrichem a králem Polským Vladislavem. Též v následujících letech opět a opět posílán do Vídně k jednání o krále Ladislava. Mezi tím strana Menhartova, která čím dále tím více blížila se ke straně katolické Oldřicha z Rožmberka, a strana Poděbradská vždy příkřeji proti sobě vystupovaly, až přišlo k zjevnému boji mezi nimi. Při dobytí Prahy skrze Jiřího z Poděbrad 3. září 1448 jest Menhart zajat a odveden na Poděbrady, kdež měl býti čestně chován až do budoucího sněmu, avšak propuštěn jest od Jiřího 1. ún. 1449 pod výminkou, aby na vyzvání opět se dostavil do vězení. Ale již den na to zemřel na cestě do Karlšteina v Říčanech. Syn jeho Oldřich vinil pak Jiřího Poděbradského z otrávení otcova, ale důkazů žádných na to neměl. — 9) Oldřich z H., syn předešlého, 1448—51 purkrabí Karlšteinský, vykonal v březnu 1481 poselství do Vídně k vydání Ladislava, přijal Eneáše Sylvia a Jana Kapistrana v Hradci Jindřichově, a zemřel již 1452, nezanechav potomkův. — 10) Jindřich VII. z H. přistoupil k jednotě Zelenohorské, byl 1467 na sjezdě Vratislavském, uznal Matiáše Korvina za krále, ale již r. 1479 podrobil se Vladislavovi, r. 1485 jmenován jest nejvyšším komorníkem, 1503 nejvyšším purkrabím, a zemřel 17. led. 1507. Jeho snahou stalo se, že latinské vklady posud ve dskách obvyklé změněny v české. Syn

jeho 11) Adam z H. účastnil se horlivě v uzavření smlouvy Svatováclavské (1517), r. 1523 jmenován jest nejvyšším kancléřem, 1526 odebral se s pomocným vojskem českým do Uher, přišel však již po bitvě Mohačské, a po smrti krále Ludvíka pomáhal voliti Ferdinanda Rakouského. Adam zemřel 25. čna 1531. — 12) Jáchim z H., syn předešlého, narozen 1526, stal se 1551 purkrabím Karlšteinským, 1554 nejvyšším kancléřem, požíval přízně krále Ferdinanda, obdržel 1561 od Španělského krále Filipa II. řád zlatého rouna a zahynul 12. pros. 1565 ve vlnách Dunaje. Syn jeho 13) Adam z H., narozen 1549, cestoval s arciknížaty Rudolfem a Arnoštem ve Španělích, Francii a Nizozemsku, stal se 1585 nejvyšším kancléřem a 1593 nejvyšším purkrabím, byl horlivý katolík, uvedl 1594 jesuity do Jindřichova Hradce a zemřel 24. list. 1596. Jediný jeho syn 14) Jáchim Oldřich z H., od r. 1597 cís. rada, stal se 1602 purkrabím Karlšteinským a zemřel 24. led. 1604 v Jindřichově Hradci bez potomků co poslední muž svého rodu. Jediná sestra jeho 15) Lucie Otilie z H, provdána 1603 za Viléma Slavatu, zdědila všecka panství svého rodu a zemřela 2. led. 1632 ve Vídni.

Hradčany, čtvrtá tak nazvaná čtvrt hlavního města Prahy před hradem, založeny byly v první polovici XIV. století, avšak ne před rokem 1310, poněvadž v čas bitvy, svedené zde roku toho mezi šlechtou českou a válečným lidem Jindřicha Korutanského, bylo tu ještě otevřené místo. H. však nebyly založeny co město královské, nýbrž byly poddanným městečkem náležejícím k purkrabství Pražskému, pročež zdá se, že byl zakladatelem jejich některý purkrabí Pražský, nejspíše pan Berka z Dubé, jenž tento úřad zastával za nejdelší čas panování krále Jana. Objem starých H-n až do roku 1376 byl mnohem skrovnější než nyní, zdi městské táhly se totiž od příkopu před velikými vraty zámeckými po kraji zámecké hory na polední straně až k nynějšímu placu Loretánskému, na půlnoční straně rovněž tak daleko, tedy asi k nynějšímu Novému světu. Od jednoho tohoto konce ke druhému šla zeď na západní straně města přes příč zámecké hory. Na straně východní proti hradu nebylo žádných hradeb. Do města vedlo pět bran větších neb menších: 1) brána, do které se jezdilo z Malé Strany, kde nyní jsou schody vedoucí k masným krámům Hradčanským; 2) fortna po straně Loretánské ulice, ku které chodilo se nynější Hlubokou cestou; 3) brána Strahovská, ze všech nejhlavnější, na konci Loretánské ulice k Loretánskému placu; 4) brána v pozdějších časích Špitálskou nazývaná, někde v přední Novosvětské ulici za někdejším špitálem Hradčanským (nynějšími kasárnami dělostřeleckými); 5) branka vedoucí dolů do Brusky (na konci Uršulinské ulice). H. vysazeny byly beze všeho přivolání osadníků z ciziny, pouze obyvatelstvem domácím, dle práva Magdeburského. Nejstarší zachované soudní knihy Hradčanské jsou z roku 1350, zápisy do nich dály se záhy jazykem českým. Purkrabí Pražskému náležela co vrchnosti nad H. tatéž práva, jako králi nad městem královským; též měl z nich podobné

příjmy. Obecní úřad skládal se z rychtáře a ze šesti konšelů. Rychtu propůjčoval nejvyšší purkrabí obyčejným způsobem dočasného pronajímání, a od něho vycházelo rovněž sázení konšelů. Purkmistrů zdá se že nebylo. Obyčejným vykonavatelem práv nejvyššího purkrabí nad městem byl místopurkrabí hradu Pražského. On v důležitých věcech zasedal s rychtářem a s konšely sám také v lavicích. R. 1376, když obyvatelstvo **H**-n již bylo valně vzrostlo, osazen jest Pohořelec za tehdejší branou Strahovskou co předměstí Hradčanské, a v krátké době celé jeho prostranství pokryto domy. Avšak za válek husitských **H**. zároveň s Malou Stranou na větším díle zpustošeny jsou, a jen ponenáhlu se zase zotavovaly. Roku 1547 o tak zvaném krvavém sněmě dála se na náměstí Hradčanském poprava oněch čtyr osob, které Ferdinand I. vybral z velikého počtu odbůjných stavů ku potrestání smrtí. Pohořelec časem s **H**. v jedno splynul, také hrad Pražský zahrnut v obvod **H**-n, jakož i Strahov, a město takto rozšířené jest r. 1598 od Rudolfa II. na město královské povýšeno, i mělo odtud svou vlastní správu až do císaře Josefa II., který všecka čtyry města Pražská spojil pod jediný magistrát. Během XVI. i následujících století naplnily se **H**. nádhernými paláci šlechty české, z nichž vynikal nad jiné až do nedávna palác Černínský, nyní v kasárny obrácený.

Hradec, menší hrad, majetek soukromý nějaké šlechtické rodiny aneb i zeměpána samého. Slovo to stalo se jmenem četných míst v koruně České, z nichž uvádíme: **1)** **H**., něm. *Grätz*, malé město v rakouském Slezsku, v knížectví Opavském, se starobylým zámkem, který se již na začátku XIII. století připomíná co hrad královský pod zvláštním purkrabím. Královna Kunhuta, vdova po Přemyslu Otakaru II., byla zde dvorem po ten čas, co knížectvím Opavským vládla. Když knížectví to dostalo se Otakarovu levobočku Mikulášovi, připadl mu i **H**., jejž knížata Opavští od té doby drželi. — **2)** **H**. Jindřichův v. Jindřichův Hradec. — **3)** **H**. Králové v. Králové Hradec. — **3)** **H**. Levý v. Levý Hradec.

Hrádek, tolik co hradec. O „kamenném hrádku" děje se zmínka v básni *Skřivánek* rukopisu Kralodvorského. **H**. jest jmeno četných míst ve vlastech československých. — **1)** **H**. v. Křivoklát. — **2)** **H**. Červený, jinak Borek, německy *Rothenhaus*, ves v Chebsku, s krásným zámkem, náležel za starodávna rozličným rodům po sobě, roku pak 1579 vešel v majetnost Lobkoviců. Na Červeném **H**-dku r. 1593 se odbýval soud nad Chomutovskými, kteříž opřevše se rozkazům pana Jiřího Popela z Lobkovic, přísného katolíka, byli činili veliká příkoří jesuitům uvedeným od něho do jich města. Když rok na to pan Jiří z Lobkovic ke ztrátě svobodě a jmění odsouzen jest, dostal se Červený **H**. královské komoře, od níž přešel opět do soukromého majetku. — **3)** **H**., něm. *Erdberg*, městys v Znojemsku na Moravě, kde johanité od r. 1204 filiální komturství měli. Zámek zdejší byl jedním z nejstarších hradů na Moravě, připomíná se již v listině

od r. 1052 a byl členem řetězu pevností, které Moravu chránily před útokem nepřátelským.

Hradiště, tolik co hrad, pak místo, kde hrad stával. H. slovou četná místa v Čechách a na Moravě, z nichž uvádíme: 1) H., jinak Hradišťsko, v. Helfenburk. — 2) H. Klášter, v. Klášter Hradiště. — 3) H. hory Tábor v. Tábor. — 4) H. klášter blíž Olomouce, založený r. 1077 pro benediktiny od Oty Sličného, knížete Olomouckého, který k účelu tomu daroval hrad svůj a nadal klášter hojnými statky. Později na místo benediktinů okolo 1151 odtud vypuzených uvedeni jsou sem premonstraci. R. 1241 spálili klášter Tataři, od kteréž rány se jen ponenáhlu zotavoval, když však nově se zmohl, jest ve válkách husitských r. 1432 dne 2. května vydrancován a 22. června v popel obrácen. Král Jiří valně přispěl mnichům k novému vystavění kláštera, začež mu opat Vaněk Šťastný zachoval neoblomnou věrnost. V XVI. století upadl klášter nehospodářstvím svých opatů v dluhy, r. 1642 vypálili jej Švédové, při čemž i bohatý archiv zničen jest. Později však mnohem nádherněji obnoven jest, i trval až do r. 1784, v kterémž jej císař Josef zrušil. — 5) H. Uherské, něm. *Ungarisch Hradisch*, druhdy krajské město na Moravě, založeno jest co pevnost proti Uhrům od Přemysla Otakara II. na místě, kde někdy stával pevný hrad krále Moravského Svatopluka. Odolavši statečně rozličným útokům od Uhrů na ně činěným obdařeno jest město od králů Českých a markrabí Moravských hojnými svobodami, kterými znamenitě zkvětlo. Ve válkách husitských H., zůstavši katolické, utrpělo od Husitů z Ostrohu a Strážnice mnohé škody na svých statcích. Králi Jiřímu H. věrné zůstalo, i odráželo statečně všecky útoky krále Matiáše. Za to vše rozmnoženy jsou jeho výsady. V době německé reformace přilnula většina měšťanů ku protestantství, ale po bitvě Bělohorské kardinal Dietrichstein zase pomocí jesuitův uvedl katolickou víru do města. R. 1643 Švédové marně město oblehali.

Hradišťsko, Hradiště, v. Helfenburk.

z Hrádku, Habart, nazván Lopata od hradu téhož jmena v kraji Plzenském nedaleko Šťáhlav, jejž držel zápisné po svém otci Maršíkovi z Hrádku, nepřítel Husitů a veřejný zhoubce zemský, plenil ukrutně statky okolní šlechty utrakvistické, jmenovitě Přibíka Klenovského. Ten konečně domohl se pomoci, a 27. října 1432 oblehlo četné vojsko hrad Lopatu, nemohše ho však dobyti vyleželi jej hladem, tak že Habart konečně sám jej dne 6. února 1433 zapáliv útěkem se spasil. Stav se potom purkrabím král. hradu Husi musil i toho 1441 Husitům postoupiti, načež v soukromí byl živ až do r. 1454.

Hřáň (*Herzan*) z Harasova, starožitný rod český, hlavně v severních částech země rozšířený a teprv za našich dnů vyhynulý, připomíná se již na začátku XV. století. Roku 1596 povýšen jest Adam Tobiáš H. z Harasova do stavu panského, roku pak 1666 Jan Adam a r. 1687 Jan Leopold H. z Harasova do stavu hraběcího. H-ové zůstali, pokud víme, vždy věrni víře katolické, a zastá-

vali dosti často rozličné úřady zemské, vynikajícího však působení v dějinách vlasteneckých neměli.

Hranice, něm. *Weisskirchen*, město na Moravě v kraji Novojičínském, byla již r. 1201 trhovým městysem a jest r. 1251 povýšena na město. Za dob husitských přidrželi se měšťané nové víry, a přičinlivými bratřími českými povznesli se na vysoký stupeň blahobytu. Po bitvě Bělohorské zbavena jest H. svých výsad, které jí však již roku 1626 zase navráceny jsou. Roku 1643 a 1645 Švédové marně města dobývali.

Hrdost, v staročeském právě násilné vtržení do cizího příbytku, spojené s poškozením cizího majetku, což později zváno pych neb moc. H. byla rozdílna od výboje, jak nazýváno podobné vtržení do cizího příbytku, spojené s loupežným pobráním cizího majetku.

Hřeb, hřebík, v staročeském právě městském znamení odevzdání statku nemovitého v něčí vlastnictví. Odevzdání ujetím hřebíku neb i dáním třísky znamenalo, že odevzdaný statek věřiteli nebo jinému jeho ujimateli se vším všudy, až i s tímto hřebíkem přivlastněn jest. Právní obyčej tento jest původu německého, jakož i sama městská práva česká.

. **Hřebí**, staročesky grěbie, los, slula dřívka jistého spůsobu, jichž za starodávna užívali Slované i jiní národové v obřadech náboženských k vypátrání věcí budoucích a v obyčejích právních k vyhledání práva mezi stranama spornýma. V Čechách nastoupilo vrhání hřebí na místě vody v ordaliích, jak o tom *Kniha starého pána z Rožmberka* (*Archiv Český* I., str. 448) výslovně svědčí.

Hřiby, ves v někdejším Kouřimsku, mezi nimiž a Lipanami svedena 30. května 1434 rozhodná bitva, ve kteréž Tábořì od spojených kališníků a katolíků na hlavu jsou poraženy. V. Lipany.

Hřivna (od slova hříva), původně okrasa hrdla (*torques*, *ornamentum colli*, Mat. verb.) zlatá neb stříbrná, odtud přeneseno na jistou váhu zlata a stříbra, 16 lotů. Jedna h. stříbra rovnala se původně jedné kopě grošů Pražských — 20 zl. stříbra.

Hrnček výsevků prachových, který se rukou do válečných houfů házel, tedy spůsob ručních granátů, připomíná se již na r. 1471.

Hrob, něm. *Klostergrab*, horní městečko české v Krušných horách se zbytky protestantského kostela, jehož od arcibiskupa Pražského překažená stavba byla jedna z příčin vypuknutí českého povstání r. 1618.

Hromádka z Jistebnice, hejtman táborský, původně žák a zvoník, přepadl 21. února 1420 město Sezimovo Ústí nad Lužnicí a převeda potom obyvatelstvo Ústské na hradiště hory Tábor, stal se tak zakladatelem města Tábora. Bojovav pak co vůdce jednoho oddělení Táborův zmocnil se v lednu roku 1421 města Chotěboře. Proti němu vytáhli Kutnohoršti s mincmistrem Mikšem Divůčkem, potom páni z Opočna, Čeněk z Přibislavi, Arnošt Flaška i Půta z Častolovic, a dobývali Chotěboře. H., vida že i Chotěbořští sami jsou

mu nepřátelé, dal se do vyjednávání, a maje od pánův slib, že posádce na životě ublíženo nebude, vzdal se konečně bez boje se vším lidem svým dne 3. února. Ale páni, zvláště na dolehání Němců Kutnohorských, vehnali v Chotěboři asi 300 zajatých do stodol a spálili, jiné v Lošich mezi Horou Kutnou a Čáslaví, ostatní pak do šachet vmetali, tak že ze všech asi 700 lidí zrádně zahynulo. **H.** pak s dvěma kněžími táborskými zaveden jest do Chrudími a tam na náměstí veřejně upálen.

Hron z Náchoda v. z Náchoda pánové.

Hronovci, staročeský rod šlechtický znaku ostrve, nazvaný tak od neznámého jinak praotce Hrona, po němž i více hradů od potomků jeho založených nazváno Hronov (později Ronov), Hronburk (nyní Rumburk) a j. K rodu tomu náleželi pánové: z Lipé, z Dubé, z Ronova, z Lichtenburka, z Náchoda, z Klinšteina, z Pirkšteina, z Fridlandu, z Liběšic a j. v. Nejstarší diplomatická zmínka o tomto rodu děje se při roce 1118, kdežto se co jeho členové připomínají Načerad a Smil.

Hroznata, zakladatel klášterů Teplského a Chotěšovského a předek rodu, který, užívaje v znaku tří párů červených parohů jeleních v poli zlatém, od XIV. století pod jmeny pánů z Guttenšteina a z Vrtby proslul v dějinách českých, pocházel z rodiny vznešené, jsa syn pana Sezimy, padlého v bitvě u Loděnic dne 23. ledna 1179. Ztrativ smrtí manželku a jediného syna, měl úmysl účastniti se křižáckého tažení do Svaté země pod císařem Fridrichem I., ale nešťastným výsledkem jeho odstrašen zůstal v Italii a od papeže Celestina III. vyžádal si změnu svého slibu, začež uloženo mu, aby založil klášter kanovníků premonstráckých, což **H.** vyplnil vystavěním v Teplé 1193—97 kláštera, jejž hojnými dědinami nadal. Když po smrti Saladina, sultána Egyptského, nová naděje zasvitla, že by hrob boží v Jerusalémě opět v ruce křesťanů navrácen býti mohl. **H.** zahořev zbožnou horlivostí, z českých velmožů jediný do Svaté země se vypravil. Přišed však do Italie shledal opět nepřemožitelné překážky v předsevzetí svém, i vyprosil si od papeže Celestina III. tři památné buly ku prospěchu kláštera svého, ano sám z rukou jeho přijal oděv řeholních kanovníků premonstráckých, a vrátiv se do vlasti vystavěl za náhradu nevyplněného slibu druhý klášter Chotěšovský pro jeptišky téhož řádu. Jako člen řádu i kláštera Teplského spravoval **H.** statky klášterní, nazývaje se proboštem kláštera. Když jednou statky klášterní objížděl, jat jest od jistého rytíře německého, ze sousedního Chebska, a uvržen do pevné věže na hradě Kinsberku. Opat Teplský hotov byl velikou sumou vyplatiti jej, avšak nábožný **H.** nikterak tomu připustiti nechtěl, aby klášter pro jeho osobu na svém jmění skrácen byl, i volil raději v těžkém žaláři zůstati, kdež umořen skonal dne 14. července 1217. Klášter vyplatil mrtvolu jeho, kteráž pochována jest ve hrobce uprostřed hlavního chrámu v kamenném sarkofagu, potud netknutém. **H.** se ctí v řádu premonstráckém jako svatý.

Hrubá Skála v. Skála Hrubá.

Hrubý z Jelení (*Gelenius*), rodina patricijská podobojí, z níž prosluli **1)** Řehoř **H.** z Jelení, narozený v Praze uprostřed XV. století, jenž oddav se záhy umění liternímu odebral se za příčinou vyššího vzdělání do ciziny, a jmenovitě do Vlach, kde právě humanismus a klasické studie v nejlepším květu byly. Vrátiv se do vlasti usadil se v Praze a oženil se. Požívaje pro svou učenost, rozšafnost a šlechetnost všeobecné vážnosti u svých spoluobčanů, rád vídán byl též u dvora krále Vladislava, neméně i manželka jeho, kterou sobě zvláště královna Anna byla oblíbila. Řehoř žil v přátelských poměrech se všemi tehdáž vynikajícími krajany svými, jmenovitě s Viktorinem Kornelem ze Všehrd a Bohuslavem Hasišteinským z Lobkovic, při jehož učených besedách vždy přítomen býval a jehož sobě nad jiné šlechtice vážil. S Viktorinem ze Všehrd pak spojovala jej společná snaha o vzdělání a ušlechtění jazyka domácího dle vzoru jazyků klasických. I obětoval prázdný svůj čas tomu, aby krajanům svým výborné spisy latinské v dobrých překladech českých do rukou podal. Učený a šlechetný vlastenec ten zemřel v Praze 7. března 1514. Z četných jeho překladův uvádíme: *Fr. Petrachy knihy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí* (v Praze 1501), téhož *Rozmlouvání o pravé moudrosti* (v Prostějově 1551), *Jana Joviana knihy o statečnosti válečné* (v Praze 1819), *Er. Rotterodamského chvála bláznovství* (tamt. 1864), *J. A. Campana knihy, kterak má úřad spravován býti* (tamt. 1513), *Ciceronův Laelius* (tamt. 1818) a téhož *Paradoxa* (v Hlasateli 1818), *Bohuslava z Lobkovic list Petrovi z Rožmberka o právě království Českého* (v Praze 1818). — **2)** Sigmund **H.** z Jelení, syn předešlého, nar. 1497 v Praze, veden byl hned od dětinství k umění liternímu, a již v 13. roce poslán do Vlach k důkladnějšímu vzdělání pod pěstounstvím Václava Píseckého, přítele otcova, a po jeho smrti r. 1511 pod dohledem jiných výtečných učenců. V Italii důkladně se naučiv jazyku řeckému navštívil středomořské ostrovy řecké a vlaské, pak Francii a Německo. Vrátiv se do Prahy přiučil se tu od Auregalla také jazykům východním, načež po několik let vyučoval soukromě jazyku řeckému. Nemoha dosáhnouti profesury na universitě Pražské přijal r. 1524 pozvání Erasma Roterodamského, aby se v Basileji uvázal ve správu nových vydání klasikův latinských a řeckých, jež tamní knihtiskař Jan Frobenius byl podnikl. V tom povolání setrval Sigmund plných třicet let, jednak opraviv nesčíslná porušená místa v starých spisech klasických, jednak přeloživ mnoho řeckých a jiných spisů trefně na jazyk latinský, jakož i sepsav sám několik vzácných děl učených, obíraje se vedle toho také uměním ryjeckým ve mědi a dřevě. I roznesla se brzy pověsť o hluboké jeho učenosti a umělecké spůsobilosti po celé střední a západní Evropě, a zhusta jej navštěvovali v Basileji mužové učení, jakož i synové a chovanci jejich v Basileji studující, obzvláště pak přicházeli do jeho domu Čechové a Moravané, jmenovitě takoví, jenž k učení bratrskému se hlásili, též Poláci, Charváti a jiní Slované, zpí-

vající u něho národní písně své. Sigmund nepřijav žádného z četných pozvání od rozličných universit, ani r. 1540 pozvání do Prahy ke dvoru královskému, setrval při jednotvárném a tichém životě svém až do své smrti, která jej zastihla r. 1554, právě když překládal spisy mučenníka Justina z řečtiny na latinu. Z jeho spisů zasluhuje pozornost *Lexicon symphonum*, v němž sestavuje příbuzná slova jazyků řeckého, latinského, slovanského a německého.

Hruden nazýval se měsíc třináctý přibytný, jejž staří Čechové mezi prosinec a leden vkládali, aby se tím čas, který nad dvanáct měsíců do roka přebýval, se skutečným rokem slunečním vyrovnal. To arciť přestalo, když zaveden rok přestupný, který pak též r o k e m h r u d n ý m se nazýval.

Hry dramatické v Čechách, tak jako všude jinde, vzaly počátek ze středověkých mysterií, které o vánocích, velikonocích a jiných svátcích byly provozovány. O českých mysteriích nemáme žádných bližších zpráv, a zachovaly se toliko některé zlomky, z nichž nejstarší jest zlomek komického intermezza z nějakého mysteria o vzkříšení Páně, známý pod jmenem *Mastičkář*. Týmž spůsobem jako jinde povstaly z mysterií, a jmenovitě z jich intemedií (*intermezza*) moderní **h. d.** U nás vyskytují se tyto nejdříve počátkem XVI. století. První jich pěstovatel byl K o n á č, jenž přeložil z němčiny Juditu. Po něm následovali K y r m e z e r, A q u i l a, L o m n i c k ý, S t o d o l i u s, A d a m T e s a c i u s, M o u ř e n í n, C a m p a n u s, V r á n a, K o z m a n e c i u s a někteří nejmenovaní. Předměty brány dílem z posvátné historie, zřídka kdy ze světské, dílem ze života obecného. Onyno bývaly obsahu vážného, ač nikdy bez žertovných osob, tyto pak veskrze měly povahu frašek, líčíce až hrubě drasticky cnosti a necnosti nižších stavů. Herci byli žáci, kteří také ženské úlohy zastávali. Nejobecnější příležitost k hrám bývala deposice beanův čili zkouška trpělivosti, kterou noví studenti vstupující na universitu musili podnikati. Určité o tom zprávy nepřesahují rok 1534. Tehdá na radnici Novoměstské dávali Plautova *Miles gloriosus*; 1538, 1542 a 1579 *Zuzanu*. Představení roku 1542 přítomným dvořanům tak se zalíbilo, že je žáci na hradě před králem, královnou a arciknížaty musili opakovati. Roku 1543 hrán Terentiův *Phormio*, 1556 *Azotus*, 1568 a 1569 *Svatý Jan Křtitel*, 1570 *Hekaste*, 1575 komické drama z h i s t o r i e T o b i á š o v y od Mr. Aquily, 1581 *Samson*, 1585 *Nabal*. Roku 1604 připravil Campanus drama *Břetislav a Judita*, ale provozování nejvyšším kancléřem Vojtěchem Popelem z Lobkovic zakázáno. I jesuité zábavy tyto pěstovali, ano postupem času velmi rozšířili. Hned po založení koleje Pražské 1559 dáváno o masopustě divadlo *o boji těla a ducha*, 1567 o *sv. Václavu*, 1610 o *Elidši*, 1617 *o Konstantinu Velikém*. Hrávalo se vůbec latinsky, český, pokud bezpečné zprávy jsou, byl jen kus Aquilův a Campanův, pak z jesuitských o sv. Václavu a Konstantinu. Nicméně se i latinsky hrané kusy vydávaly po česku, jako *Zuzana* před 1567, *Samson* 1608, *Elidš* 1610. I kromě Prahy žáci, sem tam snad i jiní

ochotníci provozovali divadelní hry, zvláště v případech slavnostních. Jmenovitě jeden kus Kyrmezerův (*Tobiáš*) hrán při svatbě Arkleba z Kunovic. Z luterské strany na to žehráno, při svatbě té Jeronym Šlik nejedny z pánův od dívání odvedl, mluvě, že nemá tak z písmy zacházeno býti, aby hříčky z těch věcí byly strojeny. Tím horlivěji si v tom počínali jesuité, v jejichžto školách žáci jednotlivých tříd společně aspoň jednou do roka produkce konávali. Zvláštní slavnosti ovšem nebyly opomíjeny. Tak v Jindřichově Hradci hráno před Adamem Slavatou, a při svatbě Adolfa Vratislava ze Šternberka 1654; v Jičíně při přenešení tam těla sv. Sekundiny 1658. I bratrstva jala se opět v kostelích rozličné hry provozovati, jakož víme o kapli Betlemské (1665, 1670 a 1722), o chrámě Týnském 1746, o Píseckém za Bělovského. V Týně žáci recitovali z jeviště i veršovaný katechismus. Taktéž obnoveno provozování mysterií, což v některých městech (na př. ve Vysokém Mýtě) až do druhého desítiletí našeho věku trvalo. Vedle dramat vážnějších objevují se od polovice XVI. století frašky prostonárodní. Sem náleží z polštiny přeložená komedie *o hodujících žebrácích a kupci* (v Litomyšli 1573), *Komedie masopustní* (v Praze 1588); hry Mouřenínovy a j. Podobá se, že je hrávali již i ochotníci kromě studentstva a snad i osoby komediantstvím s „tatrmany" se živící. Zvláštního povšimnutí zasluhují *intermedia* Kozmaneciova, která mezi jednotlivými odděleními mysterií provozována. První stopa účinkův divadelnictva francouzského jest *Žalostné vale neb Vlastislav*, kterážto hra na nejmenovaném zámku ke cti vojínovi do boje se odebírajícímu od mladých pánův před r. 1704 byla dávána. (J. Jireček). V polovici pak XVIII. století ujaly se divadla českého již výdělkářské herecké společnosti a dál se nenáhlý přechod k stálému divadlu v Praze.

Hubáček v. Groš.

Hubatius z Kotnova, stará patricijská, nyní rytířská rodina česká, původně v Táboře usedlá, kde již v XVI. století spravovali členové její obecní úřady. Ludvík H. byl 1625 rychtářem městským, 1627 stal se konšelem a později primatorem, a 1648 při dobytí města od Švédů utrpěl nemalé škody na zdraví a jmění svém. Syn jeho Ludvík Václav H., cís. rychtář a výběrčí posudního v Táboře, konal r. 1667 při rektifikaci daně gruntovní velmi platné služby, a byl dobrým přítelem dějepisce V. Pešiny z Čechorodu, který co comes palatinus nadal jej 1672 erbem a titulem z Kotnova (dle starého hradu Táborského). V polovici XVIII. století povýšena jest rodina tato do stavu rytířského.

Huber z Riesenbachu, Adam, lékař český, narozen 1546 v Meziříčí na Moravě, odkud i Meziřičský nazván, vzdělal se v umění literním a hlavně v mathematice a v lékařství na universitách zahraničných, jmenovitě v Tubinkách a Vitemberce, a dosáhl tam hodnosti mistra svobodných umění a doktora lékařství. R. 1567 přijat za profesora při Pražské universitě, a zvolen tam 1578 a 1579 za děkana fakulty filosofické. R. 1580 opustil však universitu, a oženiv a usadiv

se v Praze obíral se lékařstvím, čímž nabyl nemalého jmění a slavného jmena, tak že se r. 1600 po smrti Tadeáše Hájka stal i životním lékařem císaře Rudolfa II., který jej už r. 1580 byl povýšil do stavu šlechtického a nadal erbem i titulem z Riesenbachu. Vedle toho byl však H i literárně činným, přeloživ hraběte Jindřicha Rantsowa dietetický spis pod jmenem *Regiment zdraví* (v Praze 1587), a uvázav se společně s Danielem z Veleslavína v nové, opravené a rozhojněné vydání českého *herbáře* Mathiolova (v Praze 1596), z něhož učinil i výtah ku potřebě lidu chudšího pod názvem *Apateka domácí* (tamtéž 1596 a pak vícekráte); mimo to vydával také po dvě léta (1590 a 1591) české minuce a kalendáře. Při tom zůstával H. vždy jedním z nejupřímnějších přátel a dobrodinců učení Karlova, snaže se při každé příležitosti radou i skutkem platně mu přispěti. Na sněmě roku 1609 byl zástupcem Nového města Pražského, i měl v jednání o majestát neposlední účastenství. Když pak téhož roku konsistoř a universita stavům evangelickým byly odevzdány, obrán H. mezi defensory, kteří nad oběma těma ústavy byly zřízeni. A když se potom jednalo o nové zřízení fakult právnické a lékařské, H. sám dal se r. 1611 zapsati za profesora a přednášel bez platu na fakultě lékařské. Roku 1612 zvolen jest za rektora university, ale zemřel již 13. června 1613.

Hudba staročeská. V hudbě české rozeznávati sluší živel národní a živel cizí. Co se onoho týče, zaujímají přední místo národní písně, které svou prostoduchostí, něžným citem a čtveračivou veselostí jsou věrným výrazem měkké a lehké národní povahy Čechů a všeobecné obliby došly. Avšak kromě tohoto lehkého druhu měli staří Čechové také zpěvy vážné, jakými dosavad honosí se jiní národové slovanští, jmenovitě Srbové a Malorusové, kterých však jenom slabé stopy se zachovaly. Takové vážné zpěvy přednášeny bývaly za pohanských dob od zvláštních pěvců, z nichž zachovala se nám jmena dvou: Lumíra, jenž „slovy i pěním pohýbal Vyšehrad i vše vlasti," a Záboje, který „pěl srdce k srdci." Zpěvy ty provázeny bývaly od pěvců „varytem zvučným," nástrojem to nejspíše strunovým, a užíváno jich nezřídka ku podpalování v posluchačích vlasteneckého nadšení, jak zřejmě ukazuje příklad Zábojův. Melodie těchto nejstarších pěvců se nám nezachovaly žádné; avšak dobře-li uvážíme všecky okolnosti, nemineme se příliš s pravdou, přijmeme-li, že zpěv jejich byl prostý, podobající se více zpívané řeči, nežli pravému zpěvu. Týmž způsobem zpívají se srbské hrdinské písně, a zpívají se až potud slova při některých českých národních hrách. Jsou to vesměs nápěvy tónu durového, tón mol zavítal teprv do české písně, když římský zpěv do křesťanských Čech zaveden byl. Nejstarší melodie z dob křesťanských zachovala se nám v tak zvané písni sv. Vojtěcha (*Gospodi pomiluj ny*), která však je patrný zbytek slovanské liturgie. Celý nápěv jest tak dokonalý, že se k němu nic přičiniti nedá, co by ho ještě dokonalejším učiniti mohlo; při vší prostotě dýše vřelost, při vší pravé zbožnosti své jest líbezný a dojemný, že nám přichází, jakoby v nejvyšším

nadchnutí byl povstal. Utěšená píseň tato stala se pravou písní národní, a lid ji zpívával při každé příležitosti, kde se jednalo o důležité zájmy národní. Dle toho příkladu musíme s úctou pohlížeti na zpěv pradávných předků našich, a musíme jim přiřknouti nejvyšší smysl pro hudbu a zpěv. Záhy po uvedení křesťanství dostaly se do Čech velebné hymny a písně římské, kteréž měly veliký vliv na zpěv domácí a dodaly mu nového rázu. Cokoliv nalezáme zádumčivého, strádavého, vážného a přísného ve zpěvu českém, to pochází nejvíce ze zpěvu římského. Takového způsobu jest píseň *Svatý Václave* z XIII. století, která liší se od skromnosti a skroušenosti písně svatého Vojtěcha svou ráznosti, odvážlivostí a takořka vyzývavostí. Po brzkém potlačení liturgie slovanské vyvíjel se totiž český zpěv dále v obdrženém směru, ale vždy s jakousi individuální samostatností a přibíráním živlu domácího, což mu zachovalo vždy ráz původnosti. Pokrok tento patrně značí se v písni *Svatý Václave*. Ze XIV. století, jmenovitě z času Karla IV., zachovalo se nám mnoho výborných, dílem starších zpěvů a písní pod jmenem *Rorate* neb *radostné adventní zpěvy*. V každém tomto rorate střídá se stále píseň s chorálem; píseň je domácí skladby, chorál římský. Forma písně jest již tu úplně vyvinuta, nápev švižný a uhlazený. Z těchto nápěvů mnohé se zachovaly v užívání až na naše časy. Tiskem vydány byly rorate vícekrát, posledně 1847; kanovník Václav Pešina, strážce metropolitního chrámu sv. Víta, zavedl je v témž chrámě na novo. Že zpěv kostelní dosti záhy pravidelně byl pěstován, toho důkazem jest zpráva nám zachovaná o sboru chorálních zpěváků, jaký založen byl za času Pražského biskupa Jindřicha r. 1195. Byl to první nám známý hudební spolek v Čechách, který nepochybně stal se vzorem později četně zakládaných kůrů literáckých. Náboženskoreformatorský duch XV. století vtiskl i písni české ráz přísnosti a zádumčivosti, jakým zvláště se vyznamenali Husité a jich následovníci bratří čeští, ale při tom dýší tyto písně takovou horoucností, a zvláště písně bratrské takovou formální dokonalost jeví, že i za hranicemi nalezly obliby, a mnohé tyto nápěvy jsou doposud ozdobou německých zpěvníků protestantských. Jan Hus sám skládal nábožné písně, jmenovitě pochází od něho nápěv písně *Stála matka žalostivá*. V XVI. století skládány již písně pro více hlasů, a z té doby zachovala se nám jmena skladatelů a hudebníků na slovo vzatých: faraře Jana Trojana Turnovského, jenž vzdělal písně *Otče náš milý Pane*, *Vstalť jest této chvíle*, *Vítej sladký těšiteli* a j.; Fayta, učitele a rektora Českobrodského, největšího zpěváka a hudebního umělce svého času; Jiřího Kropáče, jehož *mše* vyšly tiskem ve Vlaských Benátkách 1578; Davida Kölera, jehož *žalmy* vydány r. 1554 v Lipsku; Jana Simonidesa, rektora hudebního choru v Kutné Hoře, hudebníka výtečného. — Vedle pěstování hudby církevní nezapomínáno také na světskou hudbu. Víme, že již v XV. století a tak i později panovníci čeští, a po jich příkladu také bohatí velmožové vydržovali při svých dvorech hudební kapely, k jichžto řízení později obyčejně

povolán byl nějaký Vlach anebo domácí umělec ve Vlaších vzdělaný. Pan Oldřich Vavák z Hradce († 1421) měl kapelu jízdeckou, jejíž některé obrovské dřevěné foukací nástroje nacházejí se v archeologické sbírce Českého musea. Při dvoře Rudolfa II. zdržovalo se také více umělců hudebních od něho z ciziny povolaných, i činil se tu zvláště patrný vliv hudby vlaské na českou. Tentýž císař dal 1854 postaviti v chrámě Svatovítském veliké varhany. V XVII. století spatřujeme rovněž čilý život hudební v Čechách. Domácí i cizí umělci a učenci přispívají k jeho rozkvětu. Zřizují se zvláštní spolky hudební, jako 1598 při farním kostele sv. Jindřicha na Novém městě Pražském s účelem blíže neznámým; jiný 1616 též v Praze, pod názvem *collegium musicum*, jehož členové, kterých nemělo býti více než 12, scházeli se každých 14 dní ke společným cvičením; dle vzoru toho též podobné spolky na venkově, jmenovitě v Bělé. V největším květu pak byly té doby spolky literácké, jimž obce zřizovaly skvostné a nádherné kancionaly, z nichž mnohé zachovaly se podnes. Bohužel, že snažení tomu přítrž učinily zkázonosné události toho století. Bělohorskou bitvou, po níž se mnoho hudebně vzdělaných mužů vystěhovalo z Čech, a válkou třicetiletou byla přetata hudebnímu životu hlavní žíla. Proslulí mužové té doby jsou: Lukáš Cibulovský, učitel a ředitel hudby, též zakladatel; Ondřej Hamerschmidt, skladatel a na slovo vzatý kontrapunktista; Ondřej Fromm, učitel theoretické a praktické hudby; Jiří Melzl, jenž složil pověstné svého času *Vesperas cancrinas* a *Sacrum canonicum*; konečně Václav Karel Holan Rovenský, varhaník a později kapelník u sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, jenž vydal veliký zpěvník pod názvem *Kapla královská vokální a instrumentální* (1693). Rozsáhlá tato kniha jest pro hudební dějepis předůležitá. Jak z kancionalu toho vysvítá, zpívaly se ještě za těchto časů staré klasické, po předcích zděděné melodie, kladly se jim ale již po straně lahodné melodie ducha světského, z nichž snadno poznati lze úpadek vkusu duchovní písně. — O hudebních nástrojích starých Čechů málo jest nám povědomo, mimo varyto Lumírovo připomínají se co nástroje válečné záhy bubny, trouby, kotly, podobně znám byl též roh; prastarý národní nástroj jsou zajisté dudy. Housle zdají se též býti původu starého. Varhany uvedeny byly do Čech v polovici XIII. století. Později zavedeny byly pazoun, flétna, harfa, loutna, cimbál, lesní roh, klavír a jiné nástroje moderní hudby. — Z virtuosů, jichž naše vlast v každé době měla hojnost, uvedeme zde jenom nejslavnější; jsou to: V XIV. století trubačové Velik a Bernhard (dvorský trubač Karla IV.), zpěváci Hodějovský a Jan Hudec († 1411); z XV. století Matiáš Kosmanda, kantor Chrudimský, který jezdíval k slavnostem při dvoře císařském, Petr, harfeník, Vencálek, loutnista, Vlašimský, varhaník a zpěvák, starší literáckého sboru v Českém Brodě; ze XVII. století Bratkovský, varhaník, hrabě Losi, výtečný hráč na loutnu, Adam Michna z Otradovic,

varhaník. — V XVIII. století začalo v Čechách pěstování moderní hudby, zvláště divadelní a komorní, s velikou horlivostí, šlechta vedla veliký náklad na zřizování domácích divadel a hudebních kapel, brala do služby výtečné hudebníky domácí i cizí, a štědře podporovala nadané začátečníky, posílajíc je obyčejně do Italie na učení. Tím šířil se život hudební v dalších kruzích, každý druh skladby, jakož i každý nástroj měl své mistry, kteří prosluli doma i za hranicemi. Každé městečko i každá ves, kde byl kostel, měla v osobě svého učitele varhaníka, nezřídka i obstojného skladatele, a poněvadž se tento mimo literní vyučování také vyučováním v hudbě zabýval, měla také větší neb menší hudební sbor, který jmenovitě kostelní hudbu s dobrým prospěchem pěstoval. Veliký jest počet Čechů, kteří v té době získali slavného jmena co hudebníci. Slušno též připomenouti pamětihodných produkcí hudebních, ukazujících stupeň dokonalosti, jakého umění hudební dosáhlo. Při posvěcení sochy nejsvětější Trojice na Vlaském čili Štěpánském náměstí na Malé Straně v Praze r. 1715 provádělo 200 hudebníků *Te Deum laudamus* a *Loretánskou litanii*. Při slavném za svatého vyhlášení Jana Nepomuckého roku 1729 prováděla se hudba od 300 českých hudebníků na dvou kruchtách po 150 na každé. Při procesích, za příležitosti té slavnosti konaných, bylo 56 sborů trubačů a bubeníků. Ale nejpamátnější produkce odbývala se roku 1723 při korunování Karla VI. v Praze, když se provozovala Fuxova zpěvohra *Fortezza e Constanza* od více nežli tisíce zpěváků a hudebníků.

Hübner J. za XVII. stol. šestnáctiletou prací sestavil *Dictionarium latino-čechicum* s nákresem české mluvnice na 357 arších, jehož rukopis nachází se u kněze Jana Vlčka. H. čerpal z dobrých pramenův, jako z Veleslavíny, Komenského a jiných.

Huerta (Hoeff-Huerta), don Martin de, cís. generál, narozen v druhé polovici XVI. století v hrabství Limburském v Nizozemsku ze sešlé rodiny šlechtické, učil se z mládí řemeslu krejčovskému, avšak brzy oblíbil sobě stav vojenský, a r. 1604 spolu s mladším bratrem Petrem vstoupil do vojska Maradasova co sprostý jezdec. Vynikaje nevšední zmužilostí a odvážlivostí dodělal se H. ve výnosném tehdáž řemesle válečnickém v brzce dosti značného jmění, tak že na své útraty mohl najmouti praporec jezdcův, s nimiž bojoval ve vojště arciknížete Ferdinanda proti Benátčanům, kdež seznámil se s Albrechtem z Valdšteina. V té válce povýšen jest za rytmistra, a r. 1609 potvrdil císař Rudolf II. jemu a bratru jeho Petrovi stav jejich šlechtický s rozmnožením erbu. R. 1618 jmenován H. podplukovníkem a svěřeno mu vedení 1000 jezdců, s nimiž pod Buquoiem a Maradasem bojoval v Čechách proti vojsku stavovskému. Po dobytí Písku (10. ún. 1619) stal se ve městě tom velitelem, i počínal sobě tak nelidsky, že proti sobě celé obyvatelstvo popudil. Ale v prosinci téhož roku přitrhl k Písku Mansfeld, jemuž měšťané ochotně brány otevřeli, a celá posádka i s H-tou dostala se mu v zajetí. Vybaven z něho konal H. r. 1621 další vojenské služby a jmenován jest nejvyšším nad 2000 jezdců, které

na své útraty byl naverboval a vypravil, a spolu cís. vojenským řádou. Udělav dílem za náklady válečné na svůj pluk, dílem za peníze knížeti Liechtensteinovi na hotovosti zapůjčené, komoře císařské nesmírný účet, obdržel na splátku jeho rozličné statky povstalcům konfiskované, jmenovitě pak zastaveno mu i město Písek, pak Hvozd královský a Kašperské Hory, na kterýchžto statcích tak ukrutně a právě nelidsky s poddanými lidmi nakládal, že mu od samé cís. komory proto bylo domlouváno a vyslána zvláštní komise k vyšetření stížností proti němu v té příčině vznešených. Když r. 1625 přikročeno k násilnému obracování lidu protestantského na víru katolickou, posílán H. s vojáky svými do takových míst, kde ani nejzuřivější komisaři reformační nemohli ničeho vyříditi, a prostředky nejkrutějšími, nejsurovějšími a přímo neslušnými dovedl toho, že lidé sebe zatvrzelejší alespoň na oko přihlašovali se k víře katolické. Za tou příčinou obyčej měl H chlubiti se, že on v krátkém čase mnohem více lidu na víru obrátil, nežli sám Kristus a všickni apoštolové po celý čas svého života. Za nové sumy nákladův, jaké H. při těchto výpravách napočítal, dostalo se mu nových statkův, i několika domů v Praze, a nad to r. 1628 povýšen za svobodného pána z Velhartic. V té době pojal H. ovdovělou vévodkyni Multanskou za manželku, přijav dceru její Marii za vlastní. V posledních letech života svého stal se H. pobožnůstkářem a činil rozličná milosrdná i nábožná nadání, jmenovitě znova vystavěl zbořený klášter dominikánský v Písku, a dům svůj na Malé Straně v Praze daroval karmelitanům. H. zemřel 1635, učiniv hlavní dědičkou jmění svého nevlastní dceru Marii, a pochován v kostele hiberňáckém na Novém městě v Praze. H. byl jeden z nejsurovějších oněch vojenských dobrodruhů, kteří po udušení stavovského povstání zem Českou bez milosti vydírali, a řádění jeho dlouho po jeho smrti v paměti lidem zůstalo běžným pořekadlem: „Toť hůře nežli za H-ty."

Huler, jmeno staré vážené rodiny městské, původem z Chebu, potom v Praze usedlé, která se již v polovici XIV. století připomíná. Z ní nad jiné členy proslul 1) Sigmund H., jenž seděl již r. 1387 v radě Starého města Pražského, a 1388 se stal podkomořím království Českého. Požívaje zvláštní přízně krále Václava, a maje pod moci král. města, jakož i král. a s části též klášterní statky, rozmnožil nesmírně své bohactví, a při tom dlouho si zachoval pověsť věrného a poctivého služebníka. Rozmíšek mezi králem a arcibiskupem nastalých použil H. k tomu, aby též duchovenstvu dal svou moc ucítiti. R. 1393 byli dva kněží k rozkazu jeho uvězněni a utraceni, jeden pro sprostý zločin, a druhý, že bez povolení králova ohlašoval synody papežské. Arcibiskup marně napomínav podkomořího, aby od takového počínání upustil, dal ho generálním vikářem Janem z Pomuku obeslati před svou soudnou stolici, a když se nedostavil, vyřkl nad ním klatbu. H. spolu s jinými milci královskými pokládají se za původce utopení Jana z Pomuku (13. bř. 1393). Roku 1395 dostal H. v záměnu za hrad Bořiengrýn hrad Orlík, a odtud psal se z Orlíka. Králi Václavovi tovaryšil ve

věsení Vídeňském, ve kterémž zůstal o celý rok déle než král, jenž na počátku r. 1403 úřad podkomořího svěřil Mikulášovi z Okoře, po vysvobození však H-ově z vazby opět tomuto jej dal. Avšak nezastával již H. dlouho úřadu toho, dávné jeho nepoctivé šmejdy vyšly na jevo. Byltě on zpronevěřil peníze, které král r. 1389 se byl zavázal složiti ve lhůtách knížatům Opolským k vyplacení zastavených jim korunních statkův českých, a kryl se falešnými kvitancemi; když však knížata Opolští krále opětně upomínali o zaplacení, jest podvod vyzrazen. Tu král se velice rozhněval na H-a, jejž kázal na Staroměstskou radnici odvésti, kdež ihned souzen jest a 23. června 1405 sťat. Jeho bratr 2) Ondřej H. držel po pádu Sigmundově Orlík až do r. 1408, kdež jej prodal rytíři Petrovi Zmrzlíkovi ze Svojšína, načež se usadil v Nečtinech a Hořovicích, dle kterých statkův se také nazýval. Držel s králem Sigmundem a stranou katolickou, byl mezi obranci Karlšteina proti Husitům a přivěsil také svou pečeť ke smlouvě o příměří 8 list. 1422, v kterouž mimo Karlštein a Valdek pojata jest též tvrz Hořovice. Posledníkráte vyskytá se Ondřej H. na listině smírné z r. 1425 mezi katolickými stranníky kraje Poděbradského. — Jeho buď syn, neb blízký příbuzný 3) Sigmund H. nazýval se z Chebu, a byl man katolických pánův Hanuše a Fridricha z Kolovrat. Když r. 1430 Husité oblehli Hořovice, vzdal se jim 11. 20. července pod smlouvou, slíbiv budoucně býti při straně jejich. Stál v slovu, a v listopadu 1431 byl co jeden z vůdců sirotčích u Jihlavy od Uhrů na kusy rozsekán. V Chebě vymřel rod H-ův teprv r. 1460.

Hůlka Sigmund, řezník a vážený měšťan Novoměstský, připomíná se ponejprv r. 1496, kdežto se spoluměšťanem svým Janem Kameníkem s některými konšely Staroměstskými byl u krále Vladislava v Budíně, vyprosit si dovolení, aby mnichy roku 1483 z Prahy vypovězené zase směli do města přijmouti, kteréhož se jim také dostalo, a tak ti mniši do Prahy se navrátili. Když později jednalo se o jednotu Starého a Nového města Pražského, H. s Valentou Růženým, některými cechy a obyvateli Podskalské a Karlovské čtvrti všemožný tomu odpor činil, ano roku 1509 byl v čele deputace svých stoupenců u krále, v jichž jméně mluvil, prose snažně, aby král takovou jednotu nepřipouštěl. Roku 1513, jsa protivníkem knížete Bartoloměje Minsterberského, jejž sobě Pražané zvolili za ochránce proti svým nepřátelům, musil na čas opustiti Prahu. Ale r. 1515 vyzrazeno naň, že se spolčuje s nepřáteli města, pročež vzat jest do vězení, a vyznav prý na mučení „divné věci,“ ve středu před sv. Apolenou sťat.

Humanismus, ve smyslu oblíbeného pěstování staroklasických studií, počal se za příkladem hlavně vlaským šířiti v Čechách teprva v druhé polovici XV. století za krále Jiřího. Roku 1462 počal Řehoř Pražský na universitě Pražské čísti o klasicích latinských, obzvláště o Virgiliovi. Jan z Rabšteina, stráviv několik let v Italii při dvoře papežském, navrátil se domů ozdoben jsa výbornou znalostí studií klasických. K tomu přistoupilo, že v Budíně v Uhřích založena jest učená společnost, *Da-*

nubiana zvaná, k vzdělávání pěkných umění, která pak, přenesena jsouc skrze Konrada Celtesa do Vídně, nejznamenitější muže z Čech, Rakous a Uher k jednomu účelu spojovala. Avšak teprva za Vladislava II., když katolictví v Čechách větší moci nabylo a spojení s Italií upřímnější bylo, vzešla studiím klasickým doba příznivější. I počali nejedni, nadchnuti jsouce krasami ducha antického, po latinsku básniti, mezi nimiž co hvězda první velikosti se třpytí Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic († 1510), který, jak vznešeností rodu tak obzvláštní znalostí pěkných umění vynikaje, v tom ohledu se samými Italy zápasil. Podle něho stojí Jan Šlechta ze Všehrd († 1522), Augustin Olomoucký, biskup Stanislav Thurzo a j. Jiní zase, vidouce kterak jazyk český schopen jest ozdob a lahod slohu klasického, jali se knihy jazykem českým avšak duchem antickým skládati, anebo řecké a latinské na jazyk český převáděti, a položili svými spisy základ k té prose, již u pozdějších spisovatelů českých tak vytříbenou shledáváme. Mezi těmito nejpřednější jsou: Řehoř Hrubý z Jelení († 1511), Václav Hladič Písecký († 1511), Viktorin ze Všehrd († 1520), Jan Češka († asi 1547), Mikuláš Konáč z Hodíštkova († 1546). Avšak po smrti Řehoře Pražského zaniklo na universitě Pražské studium klasické, sama universita byla jemu nepříznivá. Protož nuceni byli, kdo klasické vzdělanosti nabyti chtěli, na university cizozemské se odebírati. S počátku navštěvovali italské university v Bononii a Padově, později pak chodili do Vitemberka, obzvláště když si tam Filip Melanchton dobrého jmena dobyl. Různice náboženské, na novo vzniklé podnětem od Luthera v Němcích daným, též nebyly příznivy pěstování klasických studií, která tudíž počala klesati. Teprv za Ferdinanda I., když do věcí zemských pořádek uveden a vášně ukroceny byly, nastala studiím klasickým zase doba lepší. Doktor Jan Franc († 1541) učinil nadání při universitě Pražské na vykládání Homera, kteréž lektorství první zastával Matouš Collinus z Chotěřiny. Působením tohoto, pak Jana Šentingara z Hvožďan († 1554), pak Šebestiana Aurichalka z Přeštic († 1555) uvedena jest řečtina i do škol městských. Vedením Collinovým a povzbuzováním i podporou Jana Hodějovského z Hodějova, štědrého to ochránce a mecenáše básníků a učenců, rozmáhalo se básnictví latinské vždy více a více, až pak za Rudolfa II. plného rozkvětu dosáhlo. I mezi měšťanstvem vcházely tyto učené snahy u větší a větší oblíbenost, tak že na konci XVI. století nebylo v Čechách městečka, kde by se nenalezali mužové klasicky vzdělaní. Počítáť se toho věku více než 100 dobrých básníků latinských, z nichž nejvýtečnější stávali se dle tehdejšího obyčeje básníky korunovanými a dosahovali mnohých vyznamenání. Obliba tato v studiích klasických, zároveň s jinými vyššími snahami duševními, zanikla na dobro v hrůzách 30leté války, kterou národ Český pohřížen u všeobecnou temnotu na dlouhý čas. — Nedá se upříti, že h. měl blahodárné působení na ušlechtění ducha v národu, nad to i vděčně uznati se musí, že studiemi klasickými jazyk český byl znamenitě vy-

broušen, a jmenovitě prosa česká v té době, když studia tato nejhorlivěji byla pěstována, na nejvyšším stupni své uhlazenosti a dokonalosti se nalezala; ale naproti tomu měla věc také svou stinnou stránku. Pěstování tak zvaných jazyků klasických vedlo k zanedbání a nevážení sobě řeči mateřské, která za sprostou jest považována od učenců, nadutých směšnou pýchou pro vzácné umění své, jímž domnívali se býti povýšeni nad ostatní lid. Takového smýšlení nebyl prost ani sám tak ušlechtilý duch, jako byl Bohuslav Hasišteinský, a vřelejší národovci oněch dob často a trpce si na to stěžují. Jestliže pak sloh český působením latiny a řečtiny znamenitě se vytříbil a uhladil, nesmíme zapomenouti, že se tím samým do něho vloudily též mnohé cizomluvy, obzvláště latinismy, původní povaze jeho se příčící, čímž jeho čistota a ráznost nemálo jest porušena. A považme, kdyby tolik dobrých hlav, co se jich zanášelo skládáním básní latinských, bylo pěstovalo týmže spůsobem jazyk svůj mateřský, kde by se již v XVI. století octlo bylo básnictví české, které vedle květoucího tehdáž básnictví latinského mělo za hlavního representanta tlachavého „rýmovníka“ Lomnického. Přímo pak škodlivé národnímu vývoji bylo převládání klasických studií v tehdejších středních školách, kde vedle nezbytné latiny nebylo místa pro jazyk domácí, a jest to zjevem pro onen čas významným, že právě v době, která potom dlouho slula zlatou dobou české literatury, „dobrý Čech“ pokládán byl tak dobře za vzácnost, jako v časech nejhoršího úpadku národa. Nesmímeť si mysliti, že všickni ti čeští prosaisté druhé polovice XVI. století, jejichž čeština tak dlouho za vzornou byla pokládána, skutečně tak výborně vládli jazykem svým mateřským, jak by se souditi mělo z ozdobného a uhlazeného jich slohu; tato zásluha náleží s veliké části péči knihtiskařů, kteří buď sami co obratní spisovatelé čeští spisy jejich pilně přehlíželi a opravovali, anebo tu práci svěřovali obeznalým v té věci korektorům. Jmenovitě o Veleslavínovi známo jest, že se zanášel takovým přehlížením a korigováním cizích spisů jemu do tisku daných. Jak škodlivý byl obzvláště vliv latiny, která pokládána za výhradní základ i orgán vší vzdělanosti, na vědecké studium jazyka mateřského, vidno z toho, že ti řídcí vlasteneckým duchem naplnění mužové, kteří se jím obírali (mezi nimi sám vysoce vzdělaný Jan Blahoslav), neuměli to činiti jinak nežli na cizáckém základě mluvnice latinské, což je mnohdy vedlo k důsledkům až právě směšným. A tak i při studiích klasických, i když vliv jejich na rozšíření všeobecné vzdělanosti v Čechách nikterak nepodceňuje, potvrzuje se pravda toho, že každá cizota, které se v národě nějakém přední místo dá, obrátí se konečně jenom na ujmu a škodu národnosti.

Humberk z Humberka, Simeon, ze zámožné Pražské rodiny měšťanské, vzdělán na universitách cizozemských, kdež i hodnosti mistra v svobodných uměních dosáhl, muž v jazycích klasických i novějších zběhlý, výmluvný a práv i obyčejů soudních znalý, byl zároveň se strýcem svým Danielem r. 1594 od Rudolfa II. nadán erbem i svrchu u-

vedeným predikátem, zastával důležité úřady obecní, a na sněmích i při jiných jednáních veřejných potřebováno služeb jeho; jmenovitě byl 1609 zvolen za defensora konsistoře podobojí i akademie Karlovy, a 1610 povolán do výboru k reformací této zřízeného. **H**. zemřel 30. srp. 1612 a pochován v kapli Betlemské.

Humpolec z Prostiboře, Oldřich, narozen v Praze z měšťanské rodiny, která od krále Vladislava II. nabyla erbu a predikátu, studoval na akademii Pražské, kdež i hodnosti mistrovské došel. Vstoupiv do veřejné služby stal se místopísařem království Českého a prokázal platné služby Ferdinandovi I. v čas zpoury stavovské, domlouvaje důtklivě šlechtě i městům, aby mandátům král. vyhověti neváhali. On byl i spisovatelem onoho prohlášení, kterým se po bitvě Mühlberské Pražané a ostatní města králi na milost a nemilost poddati musili, pro kterouž úslužnost upadl v nemalou nenávist jak u šlechty tak u měst. Při spisování a korigování *práva a zřízení zemského* za Ferdinanda I. měl **H**. přední účastenství, a vydal je 1549 svým nákladem skrze Jana Kosořského z Kosoře v Praze tiskem, obdržev od krále na 10 let výhradní právo k jich vydávání. **H**. byl v držení statku Lohovic a zemřel po roce 1552.

Hunyadi 1) Jan Korvin (*Corvinus*), dle pověsti levoboček císaře Sigmunda, slavný gubernator uherský a Turkobijce, nar. 1387, zemřel 11. srp. 1456, zanechav dva syny: 2) Ladislava Korvina, který pro zrádné zavraždění Oldřicha Celského v Bělehradě Srbském r. 1456 napotom v Budíně z rozkazu krále Ladislava jest zatknut a 16. bř. 1457 sťat, maje teprv 24 let svého věku; a 3) Matiáše Korvina, potomního krále Uherského, o němž viz čl. Matiáš.

Hus, Husa, hrad ležící jižně od Prachatic blíž vesnice Křištanovic u vysoké skále nad řekou Blanicí uprostřed lesů Vimberských, vystavěný r. 1341 od pánů z Janovic, k němuž náleželo kromě 23 vesnic celé městečko Záblatí a půl městečka Husince. Na počátku XV. stol. byl na **H**-i král. purkrabím Mikuláš z Pístného, odtud i z **H**-i zvaný, milec krále Václava. Později dostal se hrad **H**. v držení zhoubce zemského Habarta Lopaty, jemuž r. 1441 oblehli jej Příbík z Klenového, Petr Zmrzlík ze Lnář, Jan Sedlecký z Prachatic a Klatovští a tak sklíčili, že čeleď Habartova hladem přinucena jim ho postoupiti musila, načež odebrala se za svým pánem do Budějovic. Na to jest hrad vypálen a úplně rozbořen.

Hus Jan, narozen v 1369 v městečku Husinci z chudobných rodičů, studoval na universitě Pražské, a osvědčil nábožnou mysl svou r. 1393, když v milostivém letě, vykonav ustanovené pobožnosti k dosažení odpustků, obětoval při tom jediné čtyry groše, které měl, a žil nějaký čas o suchém chlebě. Rok na to stal se bakalářem a 1396 mistrem svobodných umění. R. 1398 začal působiti na fakultě artistické, a zároveň se zálibou obíral se filosofickými spisy Jana Viklefa, ano i částečně je přepisoval. R. 1399 měl **H**. první hádku o učení anglického reformatora Viklefa na faře u sv. Michala, a r. 1400 vysvěcen

na kněžství. V říjnu 1401 zvolen děkanem své fakulty a 1402 rektorem university. Téhož roku ustanoven jest kazatelem a ředitelem kaple Betlemské, i působil odtud co kněz a učitel, a pro horlivost ve svém povolání, jakož i pro bezúhonnost mravů svých nabýval všeobecné vážnosti a přízně. Roku 1402 přinešeny jsou do Prahy Jeronymem Pražským též theologické traktaty Viklefovy, i vzniklo jimi takové pohnutí mezi učenci, ke dni 28. května 1403 svolána všecka universita, aby o 45 článcích církevně závadných učiněn byl nález. Přes odpor některých, zejmena i H-a, rozhodnuto většinou hlasů, aby nikdo článků těch neučil ani nezastával. Roku 1404 H. připravoval k smrti a pohnul k pokání loupežného rytíře Mikuláše Zůla z Ostředka. Asi tou dobou vedle kaple Betlemské, patrně pod vedením jeho, utvořila se družina panen, kteréž se o své ujmě a bez slibův klášterních oddaly životu pobožnému, a mezi nimi byla první Anežka dcera Tomáše ze Štítného. H, brzy stal se kázaními svými oblíbeným u lidu, i těšil se také z obzvláštní přízně arcibiskupu Zbyňka Zajíce z Hazmburka, od něhož měl uloženo, kdykoljv by v církevní správě shledal něco zcestného, aby to jemu oznámil. Též byl od něho ještě s dvěma jinými důvěrníky vyslán k ohledání poutnického místr Vilsnaku v Braniborsku, kde se provozoval klam s domnělými zázraky, což když jimi shledáno jest, zakázal arcibiskup putování z Čech k tomu místu. Podobně překaženy od H. pouti zázračnické v Mnichově Hradišti a na hoře Blaníku. H. kázal z rozkazu arcibiskupova též na synodách arcidiécese Pražské, jmenovitě 1405 a 1407, káraje neohroženě zlé zvyky duchovenstva. Neméně u král. dvora byl rád viděn, ano královna Žofie vyvolila si jej za zpovědníka a druhdy i do Betlema k jeho kázaním zajížděla. Vedle této mnohonásobné činnosti dovedl si vždy ušetřiti prázdně ku pracím literárním, i sepsal vedle rozličných theologických traktatů latinských také první své spisy české, určené pro lid. Mezi tím kvas ideí Viklefových působil v kněžstvu i mezi mistry učení Pražského tak, že se o Čechách počala šířiti pověst kacířství. Král Václav chtěje to přetrhnouti spůsobil, že se mistři národu Českého 20. kv. 1468 sešli u Černé růže k obnovenému zamítnutí 45 artikulův; tu pak přičiněním H-a a jeho přátel stal se nález takový, aby se artikule tyto nehlásaly „ve smyslu kacířském, bludném a pohoršlivém.“ V tom spatřoval arcibiskup pouhou vytáčku, i jal se přísně vystupovati proti kněžským osobám z kacířského učení podezřelým, kterých když se H. horlivě ujímal, pozbyl dosavadní přízně arcibiskupovy. Toho použili faráři Pražští k podání u arcibiskupa žaloby na H-a pro pohoršlivý spůsob, jak o nich kázal. K tomu přistoupila roztržka v církvi, která měla dva papeže, jednoho v Římě, druhého v Avinioně. K ukončení jejímu svoláno jest obecné koncilium do Pisy, a král Václav chtěl, aby až do rozhodnutí sboru toho zachována byla v Čechách neutralita k oběma papežům. Ale arcibiskup a většina mistrů německých na učení Pražském přidržovali se neustupně Řehoře XII., který Pisánské koncilium neuznával,

kdežto mistři čeští byli králi ochotně po vůli. Tím byl král Václav popuzen k hněvu na mistry německé. Té příležitosti chopil se H., od přátel svých pobádán, k vybavení národu Českého na učení Pražském z postavení malomocného, ve kterém se nacházel co menšina domácích naproti většině tří národů cizích. I dovedl toho pomocí rad královských, jednak národu svému přejících, jednak duchovenstvu odporných, že král vydal 18. led. 1409 pověstný dekret Kutnohorský, jímž národu Českému na universitě přiřčeny jsou tři hlasy, třem cizím národům pak dohromady jen jeden. Následek toho bylo vystěhování se z Prahy německých mistrů a studentů, ale zároveň vypovězeno od krále poslušenství Řehoři XII. bez ohledu na arcibiskupa. H. při první volbě universitní, konané dle řádu nového, vyvolen podruhé za rektora. Arcibiskup s duchovenstvem sobě oddaným musil se konečně podrobiti vůli královské a uznati za papeže Alexandra V., od koncilia Pisanského zvoleného, jehož přízeň za krátko dovedl sobě získati. Tím ostřeji však začal vystupovati proti H-ovi, na nějž sočili Němci pro zbavení jich hlasů na universitě, a proti němuž i faráři Pražští obnovili svou žalobu. Arcibiskup, stěžovav si u papeže na zmáhání se v Čechách kacířského učení Viklefova, jest od něho zmocněn ku používání přísných prostředků proti němu. Tu r. 1410 obnovil již dřívější nařízení své, aby mu všecky knihy Viklefovy byly vydány, čehož někteří členové university uposlechli, ale universita sama protestovala proti tomu, jakožto sáhání do jejího práva. Zároveň vydal zápověď kázaní v kaplích a jiných místech kromě kostelů farních a kolegiátních, což bylo namířeno proti H-ovi, jemuž tím spůsobem mélo staveno býti kázání v kapli Betlemské. H. odvolal se proti tomu ku papeži Janovi XXIII., který na krátko před tím byl nastoupil po Alexandrovi, a kázal dále. Zatím arcibiskup, nedbaje ani na protest university ani na odvolání H-ovo k papeži, dal 16. července 1410 knihy Viklefovy spáliti, a třetí den na to vyřkl na H-a i jiné klatbu pro neposlušnost. Skutek ten spůsobil všeobecné pohoršení, a král sám nemálo se na arcibiskupa rozhněval, i uložil mu, aby za spálené knihy náhradu dal jich vlastníkům, ano pod příčinou tou zabavil některé statky a důchody jak arcibiskupovi tak i několika radám jeho, závoveň pak horlivě se ujímal H-a přímluvou u papeže, který jej volal do Říma, aby se před něj postavil. S toho sice na přímluvu královu sešlo, ale věc H-ova protahovala se celá dvě léta bez vynešení rozsudku. Mezi tím ale arcibiskup zostřoval klatbu proti H-ovi vynešenou, ano r. 1411 vyhlásil i zastavení služeb božích po celé Praze. Dne 6. července stalo se sice narovnání skrze rozsudí, po kterém H. 1. září v koleji Karlově před dvěma notáři učinil vyznání víry, a napsav je vlastní rukou poslal je do Říma. Leč poklid tím zjednaný nepřečkal příštího jara. Utišení toho použil H. ku pokračování ve své literární činnosti, a do toho času padá jeho sepsání nové soustavy českého pravopisu, v níž, zanechav hromadění písmen k naznačení zvuků, které nemá latina, zavedl místo toho znaménka nad písmeny, čímž začátek vzal spůsob psaní do dneška

zachovaný. Až dosavad stál H. úplně na stanovišti katolickém, a spor svůj s arcibiskupem vznášel na stolici papežskou, jejímuž rozhodnutí se podroboval, ale na jaře 1412 událo se něco, co jej uvedlo přímo v odpor proti nejvyšší autoritě v církvi. Papež Jan XXIII. dal v máji téhož roku hlásiti v kostelích Pražských odpustky všem těm, kdož by jemu přispěli na válku proti Ladislavovi, králi Neapolskému, který se ujímal protivníka a soupeře jeho Řehoře XII. Proti těmto odpustkům co neslušným postavil se H. u veřejné disputaci v universitě, srazoval na kázáních svých v Betlemě lidu účastnění se v nich, a rozeslal mnohé listy v témž smyslu netoliko po Čechách, nýbrž i po Moravě, po Slezsku a Polsku. V Praze strhlo se z toho veliké jitření lidu, v kostelích odpíráno jest veřejně kazatelům odpustky hlásajícím, a když rada Starého města Pražského dala pro skutek takový odpraviti tři mládence, H. dal je pochovati v Betlemě jako mučenníky. Smýšlení obecného lidu Pražského bylo při H-ovi, ale někteří z dosavadních věrných přátel jeho, jmenovitě Štěpán z Pálče a Stanislav ze Znojma, odvrátili se od něho. Na zprávu, která o počínání H-ově do Říma došla, vyšel nyní teprv rozsudek ve dlouhé při H-ově, kterým vyřčena proti němu klatba ve spůsobu nejhroznějším, kázáno kapli Betlemskou co sídlo kacířství srovnati se zemí a nařízeno zastavení služeb božích po celé Praze, pokud by se H. zdržoval ve městě. Z toho nastaly nové bouřlivé výstupy v Praze, a 2. října skutečně učiněn pokus o rozkotání Betlema. Tu k žádosti královské opustil H. v prosinci 1412 Prahu a odebral se na Kozí hrádek, tvrz pana Jana staršího z Ústí mezi Táborem a Chýnovem, po smrti pak téhož pána (1413) zdržoval se na hradě Krakovci pana Jindřicha Lefle z Lažan v Rakovnicku. V obou krajinách provozoval úřad kazatelský, sbíraje venkovský lid okolo sebe pod širým nebem, zvláště o posvíceních a jiných větších schůzích; ostatně se zanášel spisováním jednak četných spisů polemických v hádkách se svými protivníky, jednak i větších děl, jako *Postily* a traktatu *De Ecclesia*, oné v českém, tohoto v latinském jazyku. Též náleží do té doby *Dcerka* a traktat *O odumrlech*. Mezi tím však zajížděl čas po čase také tajně do Prahy a kratčeji déleji tam pobýval. Po H-ově odchodu z Prahy král Václav učinil nové pokusy o smíření stran, ku kterémuž konci nový arcibiskup Konrad (arcibiskup Zbyněk byl mezi tím zemřel) svolal zvláštní synodu v měsíci únoru 1413, když pak všecky pokusy marnými se býti ukázaly, vypověděl ze zemí svých čtyry doktory, nejzarytější to protivníky H-ovy, mezi nimi též Štěpána z Pálče a Stanislava ze Znojma. Ospravedlňování svého odporu proti papeži vedlo H-a mezi tím i na poli theorie k odchýlení se od obecného a starodávního učení církve. Ve své disputaci proti odpustkům vyslovil ponejprv, že rozkazů papežských věřící nejsou povinni poslouchati, pokud by se nesrovnávaly se zákonem Kristovým, i zakládal také všeliké důvody své jen na písmě svatém, ne na učení církve obecné. Ano v traktatu o církvi určitě tvrdil, že pravým zřídlem poznání pravdy křesťanské jest písmo svaté; výpovědi svatých

otcův a bulí papežských že nemají platnosti, než pokud praví něco ze sv. písma neb co má základ v písmě; zamítal také rovněž přímo, že by papež byl hlavou církve, než Kristus sám toliko. Tím byla vyřknuta zásada protestantská, a jiní brzy nastoupili na tutéž dráhu. Mezi tím již v letě 1413 začalo se jednati o svolání nového koncilia, kterým by konec byl učiněn dosavadní roztržce v církvi, a o potlačení kacířského učení. Koncem října prohlášeno jest s dorozuměním se papeže Jana XXIII. a Římského krále Sigmunda svolání obecného sboru církevního na 1. listopadu 1414 do města Kostnice. K tomu sboru dostaviti se měl i H. a předložiti mu své učení, aby je buď schválil anebo zavrhl. Král Sigmund slíbil mu k tomu účelu zjednati svobodné slyšení a bezpečnost osoby, aby se svobodně navrátiti mohl zase do vlasti, když by se výroku koncilia nemínil podrobiti, i opatřil jej k tomu konci bezpečným listem svým. H. ochotně svolil dostaviti se ke koncilia, počátkem října napsal svou poslední vůli, kterouž odevzdal do rukou svého oblíbeného žáka mistra Martina z Volyně, potom rozloučil se psaním srdečným se všemi posluchači a přáteli svými, a 11. října 1414 vydal se z Krakovce v průvodu Václava z Dubé, Jana z Chlumu a Jindřicha Lacemboka, pod jejichž ochranou poručen byl od krále Václava, pak mistra Jana Kardinála z Reinsteina, Petra z Mladenovic a jiných Čechů na cestu do Kostnice. Přijeli tam 3. listopadu, a 9. zdvižena na čas kletba papežova nad H-em. Po třinedělním však přebývání v Kostnici byl H. následkem žalob, s kterými se protivníci jeho z duchovenstva českého byli obrátili ke sboru, zajat z rozkazu kardinálů, kteří koncilium řídili, proti vůli papeže Jana, který potom sám též byl souzen od koncilia. Sbor církevní nedal na bezpečný list krále Římského, jakožto vydaný na ujmu práv církve; a král Sigmund, když i sám do Kostnice přišel, snažil se marně listu svému zjednati platnost; neb koncilium hrozilo mu raději rozejíti se, než pustiti H-a na svobodu. Byltě H. podroben soudu co obžalovaný z kacířství a bouření lidu proti duchovenstvu, i chován nejprvé v domě jednoho kanovníka Kostnického, ale potom uvržen do tuhého, smrdutého vězení v klášteře dominikánském (6. prosince), a teprv když upadl z toho do kruté nemoci, převeden do zdravějšího místa v témž stavení (8. ledna 1415), ještě pak později, po útěku papeže Jana z Kostnice, odevzdán na blízký zámek Gottlieben u jezera Bodamského (24. března). Vyšetřování jeho viny bylo mezi tím vedeno soukromě ustanovenou k tomu komisí, a na základě toho zamýšlelo koncilium vynésti také konečný svůj rozsudek. Teprv na mnohé dolehání pánů českých a moravských v Kostnici přítomných povoleno, aby H. byl veřejně slyšán dne 5. června před celým sborem; ale to pro jmeno toliko, neboť do sezení přinešen byl rozsudek již napsaný. O tom zvěděv král Sigmund přiměl sbor k tomu, aby jej odložil stranou a nekvapil, pokud by slyšením důkladnějším nebylo aspoň v té míře splněno slovo jeho. Tedy po třech výslechách teprv, odbytých dne 5., 7. a 8. června, při kterých H. táhl se toliko k písmu svatému, koncilium pak k plnosti rozhodovací moci církve obecné ve

věcech víry, žádáno na H-ovi, aby se z učení svého co bludného vyznal a je odvolal; když pak toho po delším čase k rozmyšlení jemu propůjčeném učiniti se zpěčoval, prohlášen jest ve čtvrtém sezení veřejném dne 6. července za kacíře zatvrzelého, zbaven kněžství a odevzdán moci světské, aby dle krutých zákonů proti kacířům za živa byl upálen. Král Sigmund, jemuž nenáležela nad H-em moc, než toliko bratru jeho Václavovi co králi Českému, byl se již prvé se sborem usnesl rozsudku jeho se neprotiviti, i rozkázal vykonání jeho. Tedy vyveden jest H. ze sezení samého, a upálen nedaleko města u břehu Rýna. — Ještě v žaláři svém dočkal se H. novin z Čech o prvních následcích učení svého, totiž převracování posavadních obyčejů a řádů kostelních. Přítel jeho Jakoubek ze Stříbra začal rozdávání večeři Páně obecnému lidu pod obojí spůsobou, poněvadž prý tak ustanoveno písmem svatým. H., tázán potaji o zdání své, schválil tuto novotu krátkým traktatem poslaným do Čech, a tím nemálo přispěl k rozšíření jí mezi svými stoupenci. Ale již vzcházely také zárodky učení táborského, hlavně v krajině blíž Kozího hrádku, kde byl H. po svém vyjití z Prahy přebýval. Takž zavdalo učení jeho příčinu k velikým bouřím, které se strhly v Čechách brzy po jeho smrti. Vyznavači jeho prohlásili H-a již r. 1417 prostředkem university za svatého mučenníka, a jmeno jeho v kalendáři znamenané slavilo se dne 6. července, co v den jemu zasvěcený, po dvě následující století. — H. má i v literatuře české nemalou důležitost. Sepsaltě celou řadu traktatů vzdělavatelných slohem populárním a snadno srozumitelným, ale největší zásluhu získal sobě zavedením nového, jednoduchého pravopisu, jímž pomocí diakritických známek každý zvuk řeči české vyjadřoval jedinou toliko písmenou, jediné *ch* vyjímaje. Sebrané české spisy H-ovy vydal K. J. Erben v Praze 1865—68 ve třech dílech, přidav k nim vzácnou rozpravu *O spisech českých M. J. Husi a o jich nynějších pramenech.* Výbor z nich pod názvem *Duch Jana Husi zjevený v jeho spisech* vyšel 1870 v knihkupectví Kobrově v Praze, ku 500leté památce jeho narození, se životopisem H-ovým a *zprávou* Petra z Mladenovic *o usmrcení mistra Jana z Husi.* Spisy H-ovy jsou nás věkem i obsahem příliš vzdáleny, aby mohly pro větší obecenstvo nynější míti zvláštní zajímavost; mají ony důležitost hlavně jen kulturohistorickou. H. při vší důmyslnosti svého ducha neměl onoho vzácného vynikajícího daru, jakého se dostává jen malému počtu vyvolených a jejž nazýváme geniálností, aby skvělým leskem trvale ozdobil předmět, postrádající sám sebou zajímavosti proměnou časů. Docela však beze vší zajímavosti spisy H-ovy i pro obecné čtenářstvo přece nejsou, ba mají pro ně stránku velmi dojímavou tu, že se v nich jeví H. s čisté člověckého hlediště co jeden z nejčistších charakterů. Spojujeť se v jeho osobě prostomilá šlechetnost se vřelou horlivostí pro věc, kterou si byl vytknul za úlohu života svého, a s podivuhodnou odhodlaností nasaditi život za to, co pokládal býti svým přesvědčením.

z Husi Mikuláš, zeman český, vlastně Mikuláš z Pístného

(vsi s tvrzí u Hřebečník za Křivoklátem), ponejprv se připomíná r. 1389. Před r. 1406 stal se král. purkrabím na hradě Husi blíž Prachatic, v kterémž úřadě připomíná se také r. 1408. Ale téhož léta ještě konal za mzdu vojenské služby hejtmanu zemskému v Rakousích nad Enží Reimprechtu z Walsee proti biskupu Frisinskému. R. 1415 nazývá se Mikulášem z H. a Čichtic, a jednou okolo téhož času také Mikulášem z Prachatic, v kterémžto čase byl v nějakém záští s Budějovickými. Když král Václav, dlouho byv příznivcem snah husitských, hrozbami bratra svého Sigmunda donucen, počal se stavěti proti nim, objevuje se Mikuláš z H. v Praze co vůdce přívrženců kalicha mezi obyvateli města. Když pak král jednoho dne v červenci 1419 se dvorem svým navštívil kostel sv. Apolinářiše na Novém městě, obstoupil jej veliký zástup lidu, v jehož čele Mikuláš z H. řečnil k němu, prose o propuštění svobody přijímání pod obojí spůsobou. Král vypověděl jej za tento skutek z Prahy. Tu Mikuláš z H. stal se nejhlavnějším zřizovatelem velikých schůzí na horách, kterými strana husitská počala toho času měřiti své síly a chystati se k brannému odporu. Když brzy potom v den sv. Maří Magdaleny lid oddaný novému řádu a učení v počtu 40.000 osob sešel se na hoře Tábor řečené, pojal krále Václava strach, že se jedná o svržení jeho s trůnu a posazení na něj Mikuláše z H. Po smrti krále Václava vedl Mikuláš z H. zástupy táborské Praze na pomoc a účastnil se s nimi 11. list. 1419 útoku na Malou Stranu, potom pak jal se zakládati pevné stanoviště pro svou stranu na Zelené Hoře u Nepomuku v stejný čas, když Žižka se pokoušel učiniti z Plzně hlavní zbrojiště strany Sigmundovi odporné. Po nezdaření se těchto snah obrátili se oba konečně na Tábor, a založili tu pevné nové město. Mikuláš z H. zvolen jest tudíž za prvního mezi čtyrmi hejtmany bratrstva táborského, ale brzy zastínil jej druhý hejtman Jan Žižka válečnickou výtečností a vyšším politickým smyslem svým. Žižka řídil obranu Prahy, jíž Táboři přišli na pomoc, proti králi Sigmundovi a nesčíslným vojskům jeho a knížat německých; Mikuláš z H. pak musil odtud s oddílem vojska spěchati na pomoc Táboru, jejž byl oblehl pan Oldřich z Rožmberka, i porazil jej 30. června před obleženým městem na hlavu. Později účastnil se Mikuláš z H. obležení Vyšehradu od Pražanů, avšak jen s malým zástupem jezdců. Po druhém vítězství nad Sigmundem přede zdmi Vyšehradskými počal Mikuláš tropiti různice v straně husitské podněcováním výstřední strany mezi Tábory. Když se dle usnešení o to dříve učiněného jednalo o vypravení poselství ku králi Polskému Vladislavovi a podání jemu koruny české, Mikuláš z H. odporoval tomu, předstíraje, že Táboři nikdy nemínili jinak, než aby byl volen král z obyvatelů země. Zdá se, ze marnost jej pobádala, aby sám bažil po koruně, a že tedy prvé již obávání krále Václava nebylo zcela nedůvodné. Když odpor jeho byl marný, odebral se Mikuláš k vojsku táborskému, které dobývalo blízkých tvrzí a hradů u Prahy, posledně Říčan, kamž brzy vytáhli také Pražané. Najednou přijel Mikuláš odtamtud do Prahy a žádal na konšelích, aby, jako prvé

v čas obležení města od Němců, radnice a brány osadili s polovice strážemi svými, s polovice táborskými, doufaje tím dáti posilu té části obce, která lnula k Táborům a jejich řádům náboženským; avšak nepodařilo se mu to. Po dobytí Říčan držán sjezd panstva i duchovenstva obou stran v Praze k srovnání se o věci sporné, i Žižka přijel v tom úmyslu do Prahy. Uzavřeno předně, aby kněžstvo obou stran hledělo srovnati se v náboženství veřejným hádáním v domě pana Petra Zmrzlíka ze Svojšína. Purkmistr a konšelé Staroměstští pozvali k tomu dni Mikuláše z H., Žižku a jiné přední osoby po přátelsku k obědu na radnici. Mikuláš z H., jemuž smíření toto bylo zcela proti mysli, odepřel však přijmouti pozvání, ku kterému Žižka dal se nalezti zcela ochotným. Tu odjel Mikuláš ve hněvu z Prahy, u mostu však přes Botíč na cestě k Vyšehradu spadl s koně a zlámal si nohu (10. pros.). Vrátiv se tedy proti své vůli do Prahy za příčinou léčení zemřel po 14 dnech (24. pros. 1420) v jednom z domů pánů z Rožmberka, v nějž se byl uvázal.

Husité slovou v dějinách českých stoupenci učení Husova, kteří sami sice dělili se na více sekt, avšak naproti papežství a v obraně vlasti proti cizincům jednosvorně vystupovali, jakož také po nich **husitská válka** jmeno obdržela. Jmeno však H. brzy po ukončení války té z užívání vešlo.

Husitská válka čili lépe **husitské války** slovou všecky ty rozličné boje, které od vyhození konšelů z oken radnice Novoměstské (30. čce 1419) až ku přijetí za krále Sigmunda, bratra Václava IV. (1436) podnikali Husité dílem proti Sigmundovi a jiným cizím nepřátelům, dílem i mezi sebou samými. Nesprávně nazývají se tím jmenem v širším smyslu všecky války náboženské, vedené v Čechách průběhem celého XV. století. Upálení Husovo spůsobilo veliké rozjitření v Čechách, které se obrátilo hned v násilí proti kněžím strany jemu protivné. Skoro všickni faráři Pražští byli od zbouřeného lidu vyhnáni z far a dosazeni v ně kněží strany Husovy; též mnozí páni vypověděli kněze Husovi protivné ze svých kolatur. Při tom staly se místy také hrubší výtržnosti, a jmenovitě biskupu Litomyšlskému, jakožto hlavnímu žalobníku proti Husovi, rozebrány jsou všecky statky jeho od okolních šlechticů. Král sám i královna těžce nesli odsouzení Husovo, které při nejmenším bylo sáhnutím na právo krále Českého, poněvadž jen tomu náležela světská moc nad ním, nikoli králi Římskému. Všeobecná rozhořčenost proti koncilia došla výrazu na obecném sněmě v Praze, který mu poslal důtklivý list pro odsouzení Husa, k němuž 452 pánů a zemanů přitisklo pečeti své. A hned potom většina panstva a rytířstva vstoupila v jednotu, kterou se zavázali hájiti „svobodu kázání slova božího“ na statcích svých a nepřijímati žádného rozkazu od koncilia. Naproti tomu menší část panstva a rytířstva, mezi nimi však někteří mužové z nejpřednějších rodů, učinili jednotu, kterou se zavázali ve všem zachovati poslušnost obecné církvi a koncilia. Již tedy stály proti sobě dvě strany odporné, ale pokud král Václav byl živ, držel je na

uzdě, tak že veřejný mír nebyl rušen. Když však sbor Kostnický konec učinil roztržce církevní sesazením dosavadních tří papežů a zvolením na jich místo Martina V., který došel všeobecného uznání, počal tento přísně vystupovati proti Čechům, a jmenovitě na krále Václava dolehati, aby zachoval poslušenství k církvi a nové kacířské učení v zemi své potlačil. V tom smyslu i král Sigmund bratru svému domlouval, ano mnohými hrozbami jej strašil, tak že král Václav, pamětliv toho, kterak Sigmund již jednou zbavil jej panství, uposlechl napomínání jeho, a změniv dosavadní chování své obrátil se proti novotám náboženským. I vydal r. 1419 rozkaz, aby faráři z Prahy a odjinud vyhnaní byli navráceni zase k farám svým. V Praze sice vykázány jsou přijímajícím pod obojí alespoň tři kostely; venku však, kdekoliv se rozdávalo jenom pod jednou, lid přestal choditi do kostelů a začal se shromažďovati ke hlučným službám božím na horách, jimž přezdíváno jmeny biblickými, jako Tábor, Oreb a jinak. Tam posluhovali jim kněží z kostelů vypovězení svátostí pod obojí spůsobou, a utvrzovali je v setrvání při nové víře. Dle příkladu toho počali též v Praze ti, kdož přijímali pod obojí, když tři kostely jim nestačily, konati hlučná procesí po ulicích. Hlavním pořadatelem jich byl kněz Jan, druhdy mnich premonstrácký v Želivě, nyní kazatel u Matky boží Sněžné na Novém městě. V té době byl král Václav nemálo polekán shlukem lidu, který jednoho dne obklopil jej na ulici blíž kostela sv. Apolináříše, a v jehož jmenu dvořenín jeho Mikuláš z Husi přednesl mu prosbu, aby odevzdán byl větší počet kostelů přijímajícím pod obojí. Z takové opovážlivosti král se rozhněvav vypověděl Mikuláše z Husi z Prahy, a brzy na to osadil radu Novoměstskou jinými konšely, kteří jali se zmíněná procesí zapovídati a vůbec přísněji jednati proti stoupencům Husovým. Mikuláš z Husi pak odebral se do kraje Bechyňského, a tam spůsobil na den 22. července veliké shromáždění lidu, kterých sešlo se až ke 42.000, na hoře nazvané Tábor, kde celý den stráven byl kázáním, zpovídáním, podáváním svátosti pod obojí a jinými pobožnostmi, hlavně pak utvrzováním se v stálosti při „hájení pravdy křesťanské.“ Shromáždění toto vzkázalo králi Václavovi, že všickni přítomní hotovi jsou smrt podstoupiti pro pravdu přijímání svátosti pod obojí spůsobou. Tím král nemálo byl polekán, ale za nedlouho vypukla bouřka z nenadání v Praze samé. Kněz Jan Želivský vedl dne 30. července proti výslovné zápovědi městského úřadu opět procesí ze svého kostela ku kostelu sv. Štěpána na Novém městě, který když před ním zavřen byl, vedral se do něho mocí. Na zpáteční cestě zastavilo se procesí u radnice Novoměstské, žádajíc na konšelích, aby propustili nějaké vězně zatknuté pro náboženské potržky. Ale na místě odpovědi hodil někdo z radnice kámen po knězi Janovi, nesoucím velebnou svátost. Tu vedením jednookého zemana Jana z Trocnova, příjmím Žižky, obořil se rozkacený lid na radnici, vypáčil vrata, vrazil do vnitř, vybil jizby, a popadna koho zastihl vyházel třináct osob úřadních okny na ulici, mezi nimi Nikláska podrychtáře a purkmistra Jana Podvinského,

Ti od lidu na ulici stojícího chytáni jsou na oštěpy a dobíjeni. Král Václav, uslyšev zprávu o tom na svém hrádku Kundratickém, kde toho času přebýval, rozzlobil se tou měrou, že raněn jest mrtvicí. Nicméně dal se na oko uchlácholiti, když se mu vinníci pokořili, ale odkládal trest jenom do příchodu Sigmundova, jejž nyní snažně zval do Čech. Dříve však než se ho dočkal, zemřel mrtvicí podruhé raněn dne 16. srpna 1419. Jeho smrt byla znamením k vypuknutí dávno připraveného krutého boje, který po celých 17 let strašně zuřil v Čechách i v zemích okolních, znám jsa vůbec pod jmenem h-ské v-ky. My tuto průběh její toliko v stručném přehledu podáme, odkazujíce podrobnosti její k článkům speciálním. — Hned po smrti Václavově obce Pražské, nemajíce se koho báti, zbouřili se a obořice se na kláštery a kostely, kde pod obojí podávati nechtěli, bořili je a mnichy a kněze bili a vyháněli, z čehož přišel strach na lidi majetné, zvláště Němce, kteří sebravše statky své pryč z města utíkati počali. Dědic koruny České po Václavovi byl bratr jeho Sigmund, a ten jmenoval ihned za vladařku na svém místě ovdovělou královnu Žofii, přidav jí k ruce pana Čeňka z Vartemberka. Ale Pražané Sigmunda za pána míti nechtěli, dávajíce mu vinu Husova upálení a nepřítelem Čechů jej nazývajíce. S nimi stejného smýšlení byli všickni přátelé nového učení. Poněvadž pak Vyšehrad a hrad Pražský byly v rukou Sigmundových, byla Praha jako se dvou stran sevřena a v ustavičném nebezpečenství, pročež první potřebou se ukázalo, řečených hradů se zmocniti. K tomu však Pražané příliš byli slabi, i pozvali sobě na pomoc Husity venkovské. Ti až posud jako poutníci chodili za kazateli svými po polích a horách, s počátku neozbrojeni a toliko s holemi v rukou; když ale služebníci Sigmundovi i mnozí pánové čeští, kterým ty nové věci se nelíbily, překáželi jim, ba ukrutně je stíhati počali, tu přinuceni jsou též ozbrojovati se pro své obhájení, a když nic jiného neměli k obraně, cepů se chytali. Se zajatými Husity pak ukrutně strana královská nakládala, jmenovitě němečtí havíři Kutnohorští kupovali je, kněze za větší, laika za menší peníz, a živé do šachet je metali. Nejprvé mezi těmi poutníky a stranou Sigmundovou bojováno u Knína, kdežto pan Petr Konopišťský ze Šternberka brániti jim chtěl ubírati se do Prahy ke dni uloženému. A tu začali v bitvách užívati vozů, kteréžto umění potom od Žižky zdokonaleno jest. Na Křížkách mezi Benešovem a Prahou sebralo se těch poutníků okolo 40.000, kteří všickni do Prahy táhli. Takovou pomocí sesíleni jsouce Pražané pod Janem Žižkou udeřili na Malou Stranu, osazenou žoldnéři královskými, kteří před nimi na hrad ustoupili, při čemž část Malé Strany popelem lehla. Ale dalších prospěchů Pražané získati nemohli, pročež učinili příměří s královskými. Na to Žižka opustil Prahu a s lidem jej následujícím osadil Plzeň, odkud mnohé boje vedl s panem Bohuslavem ze Švamberka, služebníkem Sigmundovým. — Roku 1420 král Sigmund ve Vratislavi od 5. ledna do 8. dubna sněmoval s německými knížaty, zanášeje se přípravami k válce proti Čechům, a legát papežský, jenž byl s ním,

vyhlásil 17. března kříž proti nim. Při té příležitosti dal tu Sigmund upáliti znamenitého kupce Pražského Jana Krásu, protože zastával přijímání pod obojí. Žižka dlouho v Plzni se neudržel, neboť většina měšťanů mu na odpor byla, pročež raději opustil město a táhl k hoře Tábor, aby se spojil s těmi, kteří ji byli osadili. Na té cestě porazil u Sudoměře mnohem četnější vojsko královské, sestávající ze samých v železo oděných jezdců, na hlavu, a šťastně se dostal na Tábor, odkudž pak oděnce tyto noční dobou ve Vožici přepadl a dobil. Z koňů i odění ukořistěných sám si pak Žižka také jízdu zřídil. Tu jest na hoře Tábor založeno město a zřízena řádná vláda pod čtyrmi staršími, za jaké voleni jsou čtyři zemané: Mikuláš z Husi, Jan Žižka, Chval Řepický a Zbyněk z Buchova. Mezi tím po celé zemi dály se hrubé výtržnosti, jmenovitě bořením klášterů a kostelů a ničením v nich uměleckých ozdob a pokladů, čímž zmařeny nenahraditelně nesčíslné vzácné památky staročeského umění. Vandalismus takový příčil se velmi osobám vyšších stavů a lepšího vzdělání, které se až dosavad přidržovaly učení Husova, i není se čemu diviti, že napotom aristokratičtí živlové v národu s ošklivostí odvraceli se od lidu tak surového, jakým se osvědčovali Táboři. Ale s druhé strany nemenších ohavností dopouštělo se vojsko, s kterým Sigmund vtrhl do země. Čítajíc na 150.000 branného lidu, nejvíce Němců a Uhrů, kudy táhlo všude přeukrutně řádilo. Obzvláště křižáci, jichž bylo veliké množství přitáhlo z říše do Čech na vybídnutí papežovo, kde jakého Čecha lapili, toho bez milosti upálili co kacíře. S tím vojskem Sigmund ku Praze přitrhnuv vjel 30. června do hradu Pražského. Mezi tím byl Žižka s Táborskými Pražanům na pomoc přitáhl a položil se na hoře Vítkově u Prahy, kdež se ohradil. Dne 14. července část vojska Sigmundova, asi 800 jezdců, přebrodivši se přes Vltavu pustila silný útok na opevněné postavení Žižkovo, i sveden jest krutý boj, v kterém vedle mužů i ženy táborské se súčastnily a sám Žižka na okamžení přišel v nebezpečenství; ale v čas dostavila se posila z města, a útočníci poraženi jsou na hlavu s velikou svou ztrátou. Na památku toho vítězství Čechové potom té hoře Žižkov přezděli, kteréžto jmeno zachovala podnes. Porážkou tou naplněno jest vojsko Sigmundovo takovou malomyslností, že se již nechtělo odvážiti dalšího boje s Čechy. Sigmund, aby alespoň něco pořídil, dal se na hradě Pražském za krále korunovati, a potom od Prahy odtrhl. Veliké vojsko Sigmundovo vyžadovalo nesmírný náklad, pročež on, aby si k penězům pomohl, jal rozdávati korunní klenoty a zastavovati pánům, kteří mu sloužili, statky korunní a klášterní, i jiné zboží duchovní, tak že časem svým největší část toho jmění dostala se v ruce šlechty. Pražané v ten čas těsně obklíčili Vyšehrad, nepouštějíce tam žádné potravy, čímž posádka jeho jest přinucena, učiniti s nimi úmluvu, kdyby jich Sigmund neosvobodil do jistého dne, že se jim chtí vzdáti. I přitrhl Sigmund sice podruhé ku Praze, ale poražen jest před Vyšehradem od Pražanů a spojených s nimi pánů husitských, načež posádka Vyšehradská vzdala se. Tu jest

Vyšehrad od zuřivé luzy Pražské pobořen, tak že napotom dlouho pust zůstal. Nyní nejmocnější v království Českém byly obec Pražská a bratrstvo Táborské, a ty jaly se ihned podmaňovati všecky, jenž s nimi nedrželi, pány, rytíře i města, a s velikou ukrutností s přemoženými zacházeli, upalujíce je pohromadě v stodolách a kostelích, bořice kláštery a mnichy vraždíce. Tu poddávala se města Husitům, bojíce se jich ukrutnosti, až všecka skoro země v moci jejich byla; konečně i hrad Pražský vzdal se z nedostatku potravy. Vidouc to vítězství Husitův i Morava přistoupila k nim, a stavové na obecném sněmě v Čáslavi (v červnu 1421) usnesli se o tak zvané čtyry artikule Pražské, jenž byly následující: 1) aby slovo boží svobodně mohlo býti kázáno; 2) aby smělo býti přijímáno pod obojí spůsobou; 3) aby kněží velikých statků neměli, a 4) zjevní hříchové aby stejně při každém byli trestáni. K těmto artikulům byl již dříve sám arcibiskup Konrad přistoupil a tak zjevně k Husitům se přidal. Dále usnešeno se na tom sněmě, aby Sigmund jakožto nepřítel národa Českého za krále přijat nebyl; pokud by pak nového krále nebylo v zemi, zvoleno jest dvacet osob za prozatimní vladaře v Čechách, v jichž počtu byli také čtyři přednější měšťané Pražští a z bratrstva Táborského Žižka. Za nového pána pak oblíbili sobě Čechové krále Polského Vladislava, k němuž vypravili poselství, korunu mu podávajíce; ten ale jim odepřel, načež obrátili se k velikému knížeti Litevskému Vitoldovi, nejmocnějšímu to panovníku ve východní Evropě. V tom čase byli do Čech vtrhli knížata Slezská k rozkazu Sigmundovu, zemi plenice a lidem jazyky řezajíce a ruce i nohy usekávajíce, ale když sněm Čáslavský nařídil hotovost proti nim, podali se k míru a ze země ustoupili. Jednookého pak Žižku zastihlo to neštěstí, že při obléhání hradu Rabí vystřeleno mu jest i druhé oko; on však proto nepřestal voditi vojska a porážeti nepřátele. Okolo sv. Bartoloměje začalo se nové vojsko křížové z Němec sbírati, blíž pomezí českého u Chebu, a brzo překročilo hranice království v počtu asi 200.000 mužů. Přítomno bylo v něm pět kurfirštů a množství jiných knížat německých, i oblehlo Žatec, a všude působilo veliké záhuby pálením a zabíjením lidí bezbranných. Ale měšťané Žatečtí a lid z okolí k nim zběhlý bránili se s velikým udatenstvím. Když pak křižáci poleževše čtrnáct dní před Žatcem uslyšeli, že od Slaného blíží se vojsko české se Žižkou v čele, netroufali si dočkati ho, nýbrž strachem poraženi dali se na zpáteční cestu ze země a rozešli se s hanbou. Mezi tím však Husité počali se mezi sebou nesnadniti, různice se všelijak v učení o víře, toliko v přijímání večeře Páně pod obojí spůsobou se srovnávajíce. Bylot tehdáž velice rozšířeno v národu čtení bible, a tu povstávali lidé, jenž písmo svaté rozličně vykládali, což mělo za následek tvoření se všelijakých sekt. Tak Pražané Staroměstští jináče, Novoměstští jináče a Táboři opět jináče věřili, ano vznikaly sekty výstřední a blouznivé, jako jmenovitě tak zvaní Adamité, které Žižka násilím vyhubil. Jiný výstřední bludař byl kněz Táborský Martin Houska, řečený Loquis, který jest jat, na Rou-

dicni k arcibiskupu Konradu dopraven a tam co kacíř upálen. Nové nebezpečenství nastalo zemi, když na podzim r. 1421 vtrhl Sigmund od Moravy nanovo do Čech s vojskem přes 90.000 mužů silným, a mezi jiným i Kutnou Horu obsadil. Proti němu obrátil se Žižka a porazil vojsko jeho několikráte, konečně u Německého Brodu (8. ledna 1422) tak rozhodně, že Sigmund u velikém spěchu z Čech utíkal. Toto vítězství Čechů mělo ten účinek, že konečně Vitold, veliký kníže Litevský, po delším se rozpakování odhodlal se přijmouti korunu českou, prozatím pak ustanovil synovce svého Sigmunda Korybuta Čechům za vladaře na svém místě. Dříve však, než tento do země přišel, udál se v Praze násilný převrat. Zpomenutý svrchu kněz Jan z Želiva, který se k učení táborskému klonil, usiloval o to všemi spůsoby, aby strana jeho ve městě vrch obdržela a vládu do svých rukou dostala. Konšelé Staroměstští, chtíce se ho zbaviti, pozvali ho jednoho dne na radnici, jakoby s ním o důležitou nějakou věc 'potaz vzíti chtěli, a kázali jej stíti (9. bř. 1422). Z toho zbouřil se obecný lid, jehož miláčkem byl kněz Jan, vedral se do radnice, zbil neb zjímal konšely, vytloukl pak byty kněží a mistrů strany mírnější, vydrancoval koleje a knihovny a spůsobil veliké škody. Pak zvoleni jsou noví konšelé na Starém i na Novém městě, pět konšelů předešlých sťato jest a přední mistři učení Pražského do vazby vzati. Tak dostala se Praha v moc výstřední strany mezi Husity. Zatím se byl Sigmund Korybut s několika tisíci dobrovolníků vypravil do Čech, a 16. května přijel s lidem svým do Prahy a uvázal se ve správu země. Ten, nakloniv se k mírnější straně mezi Pražany, sesadil s úřadu dosavadní radu a ustanovil nové konšely. Tu však přitáhli Táboři ku Praze svým přátelům na pomoc, i vrazili do města, ale nenalezše té podpory, které se nadáli, musili zase ustoupiti. Zbouření pak jejich přátel, kteří se stejnou dobou ve městě pozdvihli, udušeno jest snadno Sigmundem Korybutem, jenž na ten čas hrad Karlštein oblehaje na zprávu o těch událostech přikvapil do Prahy. Hlavní vinníci té bouře zaplatili nepodařilý svůj pokus smrtí na popravišti. Když však mezi tím podařilo se králi Sigmundovi nakloniti Vitolda ke své straně, ten najednou odřekna se svazku svého s Čechy povolal synovce svého Sigmunda Korybuta zase z Prahy. Ten, ač nerad, opustil tedy Prahu dne 24. pros. 1422, ale slíbil se vrátiti. V té době pánové, kteří se přidržovali strany pod obojí, čím dále tím více počali se přáteliti se stranou krále Sigmunda, i byli nakloněni podati se k slušnému narovnání; s nimi srovnávali se v smýšlení Pražané. Naproti tomu byli Táboři pevně odhodláni, nepřijímati pod žádnou výminkou Sigmunda za pána, a s nimi drželo mnoho jiných měst. Urovnavše některé rozmíšky, které byly mezi nimi vznikly, sjednotili se opět pod Žižkou, i vypukla zjevná válka mezi oběma stranami. Žižka zvítězil 27. dub. 1423 u Hořic a 24. srpna u Strachova, načež do Moravy vtrhl a odtud do Rakous, vítěze všude nad lidem Sigmundovým. Potom i do Uher pastil se až za Trnavu, ale tu sebralo se naň vojsko uherské, tak že musil nastou-

piti zpáteční cestu. On však, jakkoli slep byl, tak uměl vozy své válečné šikovati, že nepřátelé nikde neměli k němu přístupu, a kdykoliv se o něj pokusili, vždycky s velikou škodou musili ustoupiti. Vrátiv se pak do Čech porazil pány u Skalice (4. led. 1424) a Pražany u Malešova (7. června), pustiv na ně s vrchu vozy s kamením, které jim šik rozrazily. Na to Žižka opanoval Kutnou Horu a jiná města, která držela se stranou jemu odpornou. Ale o Plzeň nesměl se pokusiti, neboť v tom kraji byla moc pánů katolických příliš silná. Zatím se byl Sigmund Korybut dle slibu svého, proti vůli strýce svého Vitolda, vrátil do Čech, a Pražané i páni jejich strany přijali jej opět za vladaře zemského (29. června). Po té nové proměně vytáhl Žižka ze Žatce, kde posledně byl meškal, ku Praze a položil se u Libně. Tu však poselství k němu vypravené od knížete Sigmunda i od Pražanů, v jehož čele byl výmluvný kazatel Týnský, mladý mistr Jan z Rokycan, zjednalo konečný mír mezi stranami (13. září), a Žižka i páni a Pražané, jakož i Sigmund Korybut nastoupili společné tažení do Moravy, kteroužto zem byl král Sigmund odevzdal zeti svému Albrechtovi Rakouskému. Na té cestě roznemohl se Žižka při obležení hradu Přibislavi blíž hranic moravských, a zemřel v poli 7. říj. 1424. Pochován jest nejprvé v Hradci Králové, potom v Čáslavi. Po smrti Žižkově rozdělili se Táboři ve dvě bratrstva, z nichž jedno přijalo jmeno Sirotků, jakoby jim otec byl zemřel, a ti ve více věcech blížili se k mírnější straně Pražanů; druhé podrželo dosavadní jmeno. Ty obě strany nejprv mezi sebou se svadily, když se o města dělily; potom zase společně bojovaly s Pražany a pány s nimi spolčenými, kteří nepřestávali se domáhati smírného narovnání s králem Sigmundem. Opětná tato vnitřní válka skončena však jest mírem uzavřeným 18. říj. 1425 v ležení táborském před Vožicí. Na to Pražané, Táboři a Sirotci táhli opět společně do Moravy proti Albrechtu Rakouskému, odehnali jej od Třebíče, které dobýval, a vtrhli do samých Rakous, kde dobyli města Retče. Zde raněn jest na smrt nejvyšší hejtman táborský pan Bohuslav ze Švamberka, po němž začal první místo mezi vůdci táborskými zaujímati Prokop Holý čili Veliký, kněz ženatý z bohaté rodiny Pražské, nejznamenitější válečník ze školy Žižkovy. Jiný kněz Prokop, na rozdíl od něho nazván Prokop Menší čili Prokůpek, byl mezi čelnějšími vůdci sirotčími. Roku 1426 vtrhlo do Čech veliké vojsko Fridricha markrabí Míšenského a jiných knížat německých, více než 17.000 bojovníků silné, a vniklo až k Ústí nad Labem. Zde však setkalo se s vojskem českým v počtu jen asi 25.000 mužů, jemuž veleli Sigmund Korybut a Prokop Holý. Tu jest svedena bitva všech předešlých v těchto válkách krvavější, ve které utrpěli Němci hroznou porážku. Potom dále vedena jest válka s králem Sigmundem a jeho spojenci, a všude, jak v Čechách tak i na Moravě a v Rakousích, s rozhodným prospěchem Čechů. Toho času mírnější strana mezi mistry a kněžími Pražskými, jejíž hlavou byl mistr Jan Příbram, začala toužiti po smíření s církví Římskou, i dovedla si nakloniti také knížete Sigmunda

Korybuta, který doufaje snad ze smíření toho dosáhnouti též nějakého prospěchu pro sebe, dal se v jednání s papežem Martinem V. a spolu v jakési úklady proti straně druhé, v jejímž čele stál mistr Jan Rokycana. Ale když věc před časem vyšla na jevo, zbouřila se obec proti Sigmundovi (17. dub. 1427), kterýž jest jat a odvezen na hrad Valdštein. Také Příbram a přední jeho stoupenci jati jsou a z Prahy vypovězeni. Na to podnikli Táboři a Sirotci na pomstu veliké tažení do Němec přes půlnoční hranice zemské, a vtrhše do Lužice a odtud do Slezska dobyli a vypálili rozličná města, učinili veliké zádavy a vrátili se domů s hojnou kořistí. Avšak ještě téhož roku hrozilo Čechám nové nebezpečenství od křížového vojska německého, které v počtu 80 000 bojovníků valilo se k západním hranicím zemským. Vrchním velitelem jeho byl Fridrich markrabě Míšenský, a vedle četných knížat nacházel se při něm také kardinál Jindřich Winchesterský, legat papežský. V měsíci červenci přešlo vojsko přes hranice do kraje Plzeňského a jalo se oblehati město Stříbro. Proti veliké této moci sebrali Husité síly své pod Prokopem Holým, i nebylo jich více nežli 1500 jízdných a 16.000 mužů pěšího lidu. Jakmile však vojsko české přiblížilo se na tři míle ke Stříbru, pojato jest vojsko německé náramným strachem, i dalo se na kvapný útěk k Tachovu, odtud k lesu bavorskému a ze země ven. Čechové stíhajíce křižáky pobili jich mnoho tisíc a zmocnili se všech zavazadel jejich. Potom vzali Tachov útokem a přinutili stranu katolickou v Plzeňsku, že musela žádat za příměří. Sotva odvráceno bylo toto nebezpečenství od země, pokusili se někteří stoupenci Korybutovi z panstva ve spolku s některými věrnými krále Sigmunda o překvapení Prahy a opanování jí pomocí svých přívrženců v městě. Dne 6. září vskočili do měst Pražských, i dostali se až na Staroměstské náměstí, ale tu jsou obstoupeni a bez mála všickni buď pobiti buď zjímáni. Na to pak kníže Sigmund Korybut propuštěn jest ze země. Ještě téhož roku Prokop Veliký učinil přes Moravu vpád do Uher, kdež poplenil celou krajinu až k Dunaji a vypálil předměstí Prešpurská, nenacházeje nikde odporu; potom r. 1428 do Slezska vtrhl, kdež zvítěziv u Nisy nad knížaty Slezskými přinutil je k úmluvám a mnohá místa lidem svým osadil. Též do Rakous a do Bavor činili Husité loupežné nájezdy a přinášeli domů hojnou kořist. V Čechách pak trvala válka s přívrženci krále Sigmunda dále. — Po ten celý čas, co boje tyto trvaly, nebyle v Čechách ani řádných úřadů zemských, aniž soudové byli držáni, tak že všecko právo hynulo a všecka bezpečnost majetku přestávala, a jediné různice jedněch proti druhým trvaly. Toho zželelo se konečně všem, kteří o dobro zemské stáli, a mezi samými Tábory počaly se ozývati hlasy rozvážlivějších a střízlivějších mužů, kterak žádoucno jest, když nelze opatřiti sobě odjinud krále, aby učiněn byl pokus o narovnání se Sigmundem, kdyby vyhověl žádostem Čechů v příčině náboženství. Sigmund ochoten byl smlouvati se s Čechy, i vypraveno jest v letě 1429 k němu do Prešpurka poselství, v němž byli náčelníci strany pod jednou i pod obojí, v čele těchto Prokop

Holý. Ale král nechtěl se v nic pouštěti bez papeže a odkazoval Čechy na budoucí koncilium, které se mělo sejíti v Basileji; do té doby navrhoval Čechům dvouleté příměří. K tomu Čechové nepřistoupili, a vyjednávání zůstalo bez výsledku. V Praze povstaly tím časem nové různice, a to mezi Starým a Novým městem, hlavně za příčinou rozcházejícího se smýšlení náboženského, an Novoměštští klonili se k Táborům, kdežto Staroměštští tvořili mírnější stranu mezi Husity. Novoměstským přišel na pomoc hejtman sirotčí Velek Koudelník, i učinil útok na Staré město, při čemž stříleno z pušek a házeny ohnivé šípy sem i tam. Konečně však stalo se smíření jakés takés, jehož následkem Příbram a jeho stoupenci směli vrátiti se zase do města, slíbivše poslušenství Rokycanovi jakožto generalnímu vikáři, jmenovanému od arcibiskupa Konrada. A hned potom válečníci čeští, Táboři, Sirotci a Pražané pospolu, předsevzali nové tažení do Lužice pod Prokopem Velikým, a poplenivše a vypálivše velikou část země spůsobili všeobecný strach v těch krajinách. Roku 1431 vystrojeno jest v Němcích nové křižácké tažení proti Čechům, i bylo toho lidu více než 130.000, a byl při nich sám legat papežský a předseda nového koncilia Basilejského kardinál Julian, pak knížat a hrabat mnoho, i biskupů a arcibiskupů. To vojsko vtrhlo 1. srpna z Bavor do Čech a nejprvé udeřilo na Tachov, potom pak začalo ukrutně pleniti a loupiti krajinu pomezní až k Domažlicům. Mezi tím sebrali Čechové vojenskou sílu svou v počtu 50.000 pěších a 5000 jezdců, i táhli vstříc mocnému nepříteli. Sotva že o tom křižáci zvěděli, popadl je obyčejný již náhlý strach, tak že ihned v největším nepořádku dali se na útěk k lesu bavorskému. Čechové rychle za nimi chvátajíce dohonili je 14. srpna u Domažlic. Pro veliký spěch, s kterým křižáci utíkali, stala se zácpa vozů, z čehož pošel náramný zmatek, a tu Čechové mnoho tisíc jich pobili a velikou kořist nabrali. Jen děl padlo jim do rukou 300 a vozů 3000 s bohatým nákladem. Kardinál Julian přišel o všecka svá zavazadla, a též bulu papežskou, která kázala kříž proti Čechům, Husité ukořistili. Stejnou dobou odraženy jsou útoky s jiných stran na Čechy učiněné, totiž z Míšně a z Rakous, načež Táboři a Sirotci podnikli nový vpád do Uher, a učinili tam veliké zádavy. Když však nepohodly se o kořisť a Prokop se svými od vojska se odtrhl, Sirotci od Uhrů je obklopivších velikou ztrátu utrpěli. Porážka Domažlická zatím odňala nepřátelům Čechů poslední naději, že by ještě je mohli pokořiti mocí, a kardinal Julian, uvázav se v řízení koncilia, zval Čechy již 15. října listem laskavým, aby vešli s ním v jednání. I v Čechách přes všeliká dobytá vítězství byla žádost pokoje téměř všeobecná, neboť byla země dlouhým trváním války velice vyhubena, role zůstávajíce často neosety nevydávaly úrody, obchody byly na mnoze zastaveny, řemesla hynula. Kořisti nasebrané v cizích zemích nemohly nahraditi těchto nedostatků, jimi plýtvali toliko vojínové, kteří již nebyli ani Čechové, nýbrž s veliké části sběř zdivočilá rozličných národů, která provozujíc válku co loupežné řemeslo byla zemi na velikou

obtíž. K tomu přistoupila smrt arcibiskupa Konrada (24. prosince 1431), který byl až dosavad Husitům kněze světil, i bylo se obávati, kdyby místo jeho pro trvající roztržku s církví Římskou delší čas neobsazené zůstalo, že by z toho pošel nedostatek duchovenstva. Pročež nejenom páni a rytířstvo, na kterých od starodávna hlavně spočívalo zřízení zemské, kdežto nyní všecku moc v zemi osobovali sobě vůdcové válečných rot, nýbrž i všickni lidé střízlivějšího smýšlení přáli sobě ukončení války, a v těchto okolnostech zvací list koncilia Basilejského spůsobil velikou radost a naději v Čechách. Jen strana táborská odpírala mu ještě delší čas, konečně však na sněmě, v Praze v měsíci únoru 1432 odbývaném, stalo se jednosvorné usnešení, vypraviti posly do Chebu k sjezdu s posly od koncilia splnomocněnými, kdež stalo se 18. května dorozumění, že Čechům má volno býti zastávati mínění své před sborem Basilejským s plnou svobodou, a s o u d c e m aby bylo p í s m o s v a t é, obyčeje prvotní církve a spisové svatých otců, pokud by se s písmem srovnávali. Jakkoli proto válka neustala, a jmenovitě Husité nové zhoubné zájezdy činili do Němec, nicméně na sněmě Kutnohorském poslední den měsíce srpna zvoleni jsou poslové, kteří se měli odebrati do Basileje ku koncilio. Poselstvo to skládalo se z nejvýtečnějších osob všech stavů, jak světských tak i duchovních, a v čele jeho byl sám Prokop Holý. Ve 300 koních vyjelo z Čech, a kudy se ubíralo, divili se všude lidu tomu tak hrdinského vzezření. Dne 4. ledna 1433 přijeli do Basileje, a tu jest s nimi od sboru jednáno o čtyry artikule Pražské po celé tři měsíce bez velikého prospěchu. Koncilium podávalo Čechům jen nepatrné ústupky týkající se přijímání pod obojí spůsobou, kterýchžto když poslové čeští o své újmě přijmouti nechtěli, vypraveni jsou spolu s nimi poslové koncilia do Čech, aby učinili o tom předložení sněmu českému. V čele poslů těch byl Filibert biskup Konstanský z Normandie. Avšak ani tímto poselstvím nedocíleno srozumění, nýbrž poselstvováno ještě vícekrát sem tam, a to bez výsledku, tak že na začátku roku 1434 vyjednávání jest přetrženo. Mezi tím časem zbraně nezahálely, jmenovitě část Táborů pod knězem Bedřichem ze Strážnice a Janem Pardusem z Horky učinila nový vpád do Uher, jiná pak jich část vedením Jana Čapka ze Sán pomáhala Polákům proti řádu německému v Prusích; v Čechách samých oblehli Husité Plzeň, chtíce dobytím jí zbaviti konečně stranu katolickou jejího nejdůležitějšího zbrojiště v zemi. Ale obležení toto nedařilo se, a jednak neprospěchem tím, jednak dlouhým zahálením před městem nedobytným hynula kázeň ve vojště táborském, které za příčinou veliké porážky, již svrchu zmíněný Pardus utrpěl v Bavořích, když tam pro shánění potravy vtrhl, zbouřilo se proti svým vůdcům, při čemž sám Prokop Holý těžce jest uražen a krvavě zraněn od výtržníků. Rozhněván opustil Prokop vojsko a odebral se do Prahy pod záminkou léčení. Různice této chopili se pánové strany podobojí co dobré příležitosti ku podvrácení moci bratrstev táborských. Především spůsobili v dorozumění s Prokopem samým usne-

šení sněmu (1. prosince 1433), kterýmž zřízena jest prozatímní vláda v zemi, v jejíž čelo postaven Aleš z Risenburka a přidána mu rada dvanácti osob ze stavů; v měsíci pak dubnu 1434 zřídila se jednota se schválením správce zemského Aleše, která si vytkla za úkol obnovení míru a řádu v zemi. K tomu konci spojili se pánové katoličtí s celou stranou mezi Husity, která chtěla přestati na výminkách od koncilia Čechům podávaných, a ke spolku tomu také přidalo se Staré město Pražské. Naproti té jednotě stála menší strana těch, kterým nedostačovaly ústupky koncilia, totiž Táboři, Sirotci a Pražané Novoměstští. Jednota veřejným vyhlášením vyzvala všecky stavy v zemi, aby se k ní přidali, vojskům pak táborským vydán rozkaz, aby se rozešli. Zároveň sbírala jednota vojsko u Kačiny blíž Kutné Hory, aby rozkazu tomu dodala důrazu. To bylo znamení k rozhodnému boji mezi stranama sobě protivnýma. Již dne 6. května přitáhlo vojsko panské ku Praze a pomocí Staroměstských dobylo Nového Města. Stěží jen vyvázl Prokop Holý, který na to smířiv se s vojskem táborským odtrhl od Plzně, a sebrav celou moc Táborů vytáhl do pole proti jednotě. Dne 30. května přišlo k bitvě u Lipan v polích mezi Kouřímí a Kolínem. Nejvyšším velitelem vojska panského byl Diviš Bořek z Miletína, který zdařilou lstí válečnou dobyl svrchovaného vítězství. Táboři líčeným útěkem nepřátel dali se vylákati z vozové hradby své, načež vpadla jim v bok lehká jízda pana Rožmberského, odtrhla je od vozů a vskočila do těchto. Vojsko panské pak v tom obrátilo a udeřilo na Tábory v nepořádek uvedené, i nastalo tu kruté vraždění. Táborů padlo v tom boji 13.000, mezi nimi Prokop Veliký, Prokůpek a jiní hejtmané nejudatnější. V zajetí upadlo jen 700 mužů, kterých veliká část dle nelidského obyčeje oněch dob upálena jest v stodolách. S malým počtem utekl se Jan Čapek ze Sán na Kolín, kdež potom jest obléhán. O té bitvě vzniklo napotom pořekadlo, že tu Čechové, kterých tolik spojených národů pokořiti nemohlo, zase jen od Čechů jsou přemoženi. Porážkou Lipanskou byla moc bratrstva táborského a sirotčího zlomena, a stavům zemským nepřekáželo odtud nic v obnovování zase starého řádu v zemi. Tu jest vyjednáváno jednak mezi stranami pod jednou a pod obojí, z kterážto poslední skoro všecka města královská přidala se k jednotě stavovské; jednak mezi stavy českými a moravskými, a konečně uzavřeno take jednati se Sigmundem, který mezi tím se byl dal v Římě na císařství korunovati, a ustanoveno poselství k němu do Řezna. Brzy potom v Praze držána také synoda duchovenstva, na které učení strany pod obojí, obsažené v 19 článcích dle smyslu Jana Rokycany, došlo schválení také od veliké části kněží sirotčích. K narovnání mezi Čechy a císařem Sigmundem nepřišlo však ani v Řezně, ani na sněmé, který odbýván byl o sv. Havle v Praze, i odloženo do nového sjezdu v Brně. Mezi tím však Táboři, jakkoliv již nemohli držeti veřejné pole proti jednotě stavovské, nevzdali se ještě všeho odporu, nýbrž pod vůdci Bedřichem ze Strážnice a panem Janem Roháčem z Dubé setrvávali v malé válce, která s obou stran

vedla se přepadáváním a dobýváním měst a hradů, a všelikým rušením veřejné bezpečnosti. Vyjednávání se sborem Basilejským nevedlo k žádnému konci ani na Brněnském sjezdu v letě 1435, ani na pozdějším v Bělehradě Uherském, a Čechové byli by opět další jednání přetrhli, kdyby jim císař Sigmund nebyl dal zápis, kterým, aby jen přijat od nich byl za krále, sám od své osoby svolil ke všem žádostem jejich ve věcech náboženství, o které ještě spor byl s konciliem, i zavázal se společně s Čechy pilně o to státi, aby arcibiskup od sněmu a duchovenstva zvolený byl stvrzen od papeže a všecky ostatní svobody schváleny, na žádný pak spůsob nepřekážeti Čechům a Moravanům ve skutečném užívání svobod těchto, buďtež potvrzeny neb nebuďtež. Jen tím zápisem císařovým dali se podobojí nakloniti k tomu, že svolili, aby položen byl sněm království do Jihlavy, kdež by se stalo konečné smíření Čechů s církví. Ale císař osvědčil tu nanovo, jak málo spolehati lze na jeho slovo, když poslům Basilejským, kteří nechtěli vejíti v žádné další jednání, pokud by zápis Čechům daný neodvolal, ústně slíbil, že se nebude vkládati do věcí náležejících k víře a církvi. To bylo tolik, že nebude zápisu svého držeti, pokud by se to koncilia vidělo býti proti právům církve; i učinil to Sigmund z nedočkavosti, aby již jenom přijat byl od Čechů za krále, obávaje se, aby opětným přetržením vyjednávání nebyla jeho naděje na trůn český na dobro zmařena. Takovým spůsobem oklamáni jsou Čechové, a smíření jejich s církví, k jakému konečně došlo, nemohlo míti žádného trvání. Sněm Jihlavský sešel se v červnu 1436, a poslové Basilejští, kteří se k němu dostavili, neměli žádného plnomocenství stvrditi Rokycanu, od Čechů za arcibiskupa zvoleného, v úřadě jeho. Opět rozhořčili se z toho stavové čeští, ale dali se upokojiti slovem císaře Sigmunda i také zetě jeho vévody Rakouského Albrechta, kteří slibovali jim zasaditi se o stvrzení Rokycany. Takž konečně přiznali se Čechové dne 5. července 1436 ku kompaktátům (v. t.), jak je koncilium bylo navrhlo, poslové Basilejští vyhlásili naproti tomu zrušení klatby naproti Čechům a uznání jich za věrné syny církve, i ohlášen zároveň obecný mír mezi Čechy a všemi druhými národy. Potom vydal císař Sigmund stavům českým majestát, čili list na stvrzení svobod zemských a nové úmluvy s nimi zavřené. Aleš z Risenburka složil tu v Jihlavě své prozatimní vladařství, a stavové přiznali se k Sigmundovi co ku králi svému, který dne 23. srpna vjel slavně do Prahy a uvázal se v království. Tím vzaly konec h. v., nikoli však náboženské rozmíšky v Čechách, které nepřestaly až teprv s politickým pádem národu.

Hustopeč, něm. *Auspitz*, město moravské v Brněnsku, vyskytuje se v listinách nejprvé r. 1249, a povýšen za město 1572, načež velmi prospíval obchodem. V XVI. století usadili se zde novokřtěnci, též bratří čeští zde svá sídla měli. R. 1605 a 1623 bylo město od vojsk Bočkaje a Betlena Gabora, 1643 a 1645 od Švédů drancováno.

Hutský Matěj, malíř český, narozen na Křivoklátsku, odkud po-

zději obdržel predikát z **Křivoklátu**, obrátil na sebe záhy pozornost arciknížete Ferdinanda, který s chotí svou Filipinou často na Křivoklátě se zdržoval, tak že jej r. 1563 malířství učiti dal. R. 1568 odebral se k dalšímu se vycvičení ve svém umění do Prahy, kde se také usadil a měšťanem stal; r. 1572 přijat byl co mistr do Pražského malířského pořádku. R. 1585 dokončil **H.** důkladné obnovení stěnomalby v kapli sv. Václava v kostele sv. Víta, a podal pěkně na pergameně vyvedenou jich kopii svému příznivci arciknížeti Ferdinandovi. **H.** zemřel mezi lety 1596—1600. Že se směl veřejně psáti „malíř arciknížete Ferdinanda," svědčí o jeho umělosti, neboť arcikníže Ferdinand byl výborný znalec umění.

Hvězda, lovčí hrádek před Bílou Horou, hodinu od Prahy, s oborou téhož jmena, o němž dlouho se pokládalo, že jej dal vystavěti král Jiří v podobě hvězdy na počest první své manželce Kunhutě ze Šternberka, jejímž rodinným znakem byla hvězda. Dle nově nalezených důkazů však jest původem stavby té arcikníže Ferdinand, syn císaře Ferdinanda I., který byl místodržitelem českým a sám nákres k ní zhotovil. Dne 27. čna 1555 položil vlastnoručně základ k tomuto zámku a dal mu jmeno „U zlaté hvězdy," nejen že měl podobu hvězdy, ale poněvadž i na vrcholi střechy se nalezala pozlacená hvězda. Má se za to, že stavbu tu vykonali umělci vlaští Petr della Stella, Jan de Spatio a Ferrabosco di Lagno, kteří stavěli také hrádek Belvedere v Praze. Té době také přiměřen jest celý sloh stavby i celé vnitřní okrášlení zámku, jmenovitě překrásné štukové ozdoby, které v nejnovější době Krasoumná jednota pro Čechy dala odlíti. Po dlouhý čas sloužila **H.** za érární skladiště prachu, který nedávno teprv odtud jest odstraněn. U obory **H**-dy, když osud bitvy Bělohorské již rozhodnut byl, 6000 Moravanů, vedením mladého Thurna a Jindřicha Šlika, zarputilý odpor činilo vojsku císařskému, až odevšad jsou obklíčeni a dočista potřeni. O sv. Markétě, kdež jest pouť v nedalekém klášteře Břevnovském, odbývá se v oboře národní slavnost, která jindy od Pražanů velmi hlučně navštěvována bývala.

Hvězda z **Vícemilic**, Jan, příjmím **Bzdinka**, hejtman táborský, z rodu rytířského, jmenuje se hned s počátku bouří husitských r. 1419 horlivým přívržencům Táborův. Dne 19. říj. 1421 zvolen jest k návrhu kněze Jana Želivského jednohlasně za nejvyššího hejtmana v Praze, ale již v lednu 1422 musil to místo postoupiti Haškovi z Valdšteina. Když se pokus jeho a pana Bohuslava ze Švamberka, zmocniti se Prahy, nepodařil (v říjnu 1422), potloukal se s Tábory svými po Čechách, osvobodil spolu s jinými v letě 1424 Žižku v Labském Kostelci zavřeného, byl s ním před Přibislaví a přítomen jeho smrti, načež táhl na Moravu. Dne 31. bř. 1425 pokusil se podruhé marně o dobytí Prahy. Téhož roku v září jal se oblehati Vožici, před kterouž pět neděl leže postřelen jest smrtelně, z čehož zemřel, dočkav se ještě uzavření míru s Pražany (18. října) a vzdání hradu.

Hvozd královský slove dosavad nejsevernější část vlastní Šumavy, která se podél hranic bavorských od Kvildů okresem Kašperskohor-

ským, Sušickým a Nýřským táhne. Obyvatelům této krajiny, jenž nazývali se královští svobodníci neb králováci, byla již v první polovici XI. století obrana hranic českých proti Bavorům svěřena, za kterouž službu se jim dostalo všelijakých práv a výsad od panovníků českých. Již Břetislav I. osvobodil je r. 1041 od placení jakýchkoli daní a poplatkův, což však později valně obmezeno jest, neboť musili do komory královské odváděti jisté dědičné poplatky. Kralováci volili sobě ze svého středu hejtmana, který až do Bělohorské bitvy vykonával v obvodu K-ského H-u všecka práva vrchnostenská. K. H., byv r. 1429 od krále Sigmunda, a r. 1578 od Rudolfa II. v zástavu dán, přešel r. 1617 opět na komoru královskou, a král Matiáš slíbil, že nikdy více nemá se dávati v zástavu. Přes tento slib však jest po Bělohorské bitvě přece od Ferdinanda II. zastaven jeho věrnému generálu don Martinu Huertovi, který všemi způsoby usiloval svobodníky jeho v úplnou porobu uvésti, což se mu však nepodařilo. R. 1639 za Ferdinanda III. přišel K. H. opět ku komoře královské. Od té doby proměněn byl na devět rychet pod ochranou dvou cizích vrchností, což trvalo až do r. 1849, v kterémž ty rychty proměněny jsou v tolikéž obcí.

Hynek (něm. *Hinko*), tolik co Jindřich.

Hynek (lat. *Hynkonius*) z Velinova, Jan, básník latinský a právník, narozen v Pačově, studoval v Praze, kde se r. 1570 stal bakalářem, a byl pak údem pozůstávajícího tehdáž v Čechách spolku básnického *Sodalitas literaria* a přítelem mnohých tehdáž vynikajících učenců a básníků. Roku 1577 povolán jest za českého písaře do Jihlavy, kdež se pak usadil, práva měšťanského a zboží šosovního nabyl a dozorcem nad školou se stal. Císař Rudolf II. nadal jej 1591 erbem a titulem z Velinova. V hnutích stavovských a bouřkách náboženských na začátku XVII. století nastalých měl H. nemalé účastenství, jsa v důležitých poselstvích potřebován a r. 1619 od stavů moravských za jednoho z direktorů zemských zvolen. Proto také po bitvě Bělohorské propadl přísnému soudu, byv 7. list. 1622 odsouzen hrdla, cti a statku svého, kterýžto výrok však od Ferdinanda II. zmírněn na žalář dvouměsíční a ztrátu polovice statku. H. zemřel 28. říj. 1623 v Jihlavě. Mimo rozličné příležitostné básně latinské vydal H. r. 1595 nákladem pana Hynka Brtnického z Valdšteina první správnější mapu Moravy a přeložil z latiny do češtiny Jihlavské horní právo krále Václava II., kterýžto rukopis z r. 1589 až posavad se chová v zemském archivu Moravském.

Hyzrle (Hieserle) z Chodův, rod rytířský, později panský, z kraje Plzeňského pocházející, jenž vyskytuje se nejprv na začátku XVI. stol., zkvétl obzvláště v století XVII. a vládl mnohými statky pozemskými, i také často ve veřejné službě civilní i vojenské se připomíná. Bratří Jindřich a Bernard H. z Chodův, onen cís. plukovník, tento místokomoří u zemských desk, povýšeni jsou r. 1611 do stavu panského; František H. svobodný pán z Chodův, rada při české komoře, r. 1692 do stavu hraběcího. Během XVIII. století rod ten vymřel.

Ch.

Cham v. Kouba.

Chanický Václav stal se dne 14. března 1483 prvním konšelem a purkmistrem rady Staroměstské od krále Vladislava nově dosazené. Chtíc rada tato stranu podobojí odkliditi, umínila si v nepřítomnosti královĕ v noci na 26. září téhož roku všecky podobojí v Praze pobiti, srozuměna jsouc s magistráty ostatních měst Pražských a některými pány zemskými. Věc ale se prozradila, měšťané se zbouřili, a 24. září dobyvše radnice vyhodili oknem purkmistra Jana Klobuka, a dali příštího dne jej, prvního radu Ch-ckého, dva jiné rady a jednoho měšťana na Staroměstském náměstí mečem odpraviti.

Chanovský z Dlouhé vsi, starožitný rod rytířský, již v XV. století připomínaný, jehož obě původní sídla, Chanovice a Nová Ves, leží v bývalém Prácheňsku. Později psal se ten rod Ch. Kraselovský (dle statku nabytého) Dlouhovesky z Dlouhé Vsi, anebo krátce Dlouhoveský z Dlouhé Vsi, rozštěpil se na více větví a trvá v stavu rytířském dosavad. Mimo zakladatele fideikomisu rodinného, světícího biskupa Pražského Jana Ignáce Dlouhoveského (v. t.) vynikl z rodiny té Albrecht Ch., jesuita, narozený 1587 v Sviraticích, jenž vstoupiv 1601 do řádu zastával na Moravě a v Čechách, tuto zvláště v Plzeňsku a Prácheňsku, přes 22 let úřad misionářský a obrátil mnoho tisíc lidí všech stavů na víru katolickou. Jeho působením založena v Klatovech kolej jesuitská s krásným kostelem, ve které zemřel 8. dubna 1645. Ch. vydal správným jazykem českým spisy: *Zpráva křesťanská s krátkým výtahem podstatných věcí, které každému křesťanu věděti přísluší* (v Praze 1676 a později vícekrát) a *Vavřince Suria Vitae sanctorum t. j. životové a skutkové atd. svatých a světic atd.* (tamt. 1625); latinsky sepsal *Vestigia Bohemiae pia seu res quaedum memoratu dignae, quae in Bohemia acciderunt* (v Praze 1659).

Charvát Jan, měšťan Pražský strany pokročilejší mezi Husity, zvolen jest r. 1421 od sněmu Čáslavského do sboru 20 správců zemských, roku pak 1322 dne 10. března zvolen za konšela Novoměstského, ale po příjezdu Korybutově do Prahy sesazen jest 18. května t. r. s ostatními spolukonšely, když dosazena nová vláda strany mírné. Po něm nazvána jest Charvátská ulice na Novém městě Pražském.

Charváti byli též jeden z národních kmenů, na které se Čechové za starodávna dělili, majíce v Krkonoších osedlé dvě župy, které, rozkládajíce se na jihu od hor v krajinách svlažovaných horní Jizerou a Nisou, dotýkaly se na sever hranic zemských, a sice srbských Milčanův a žup slezských, na západ i župy Kamenické, na jih župy Boleslavské a na východ župy Železnické. Sídlem jedné z těch žup zdá se že bylo Hradiště Mnichovo, druhé Turnov, kterážto obě místa byla později sídla dekanátů. Do těchto Charvat utekla se dle staroslovanské legendy o sv. Václavu Drahomíra po zavraždění svého syna. Později se jmeno

Ch-ů v Čechách více nevyskytuje, ale památka jejich žije podnes v několika místních jmenech Charvatce.

Cheb, něm. *Eger*, město druhdy krajské a dříve hlavní město zvláštního okresu, jenž měl poněkud zvláštní postavení v království Českém, na pravém břehu řeky Ohře, míli od hranic bavorských. Krajina na horní Ohři, totiž dnešní Vunsidelsko a Chebsko, byla původně obydlena Slovany českými, a ještě na začátku IX. století za Karla Velikého počítáno k území českému. Avšak již v polovici téhož století vidíme ji odtrženu od Čech, a činila nejspíše část tak zvaného krajiště českého, rozkládajícího se v podkraji Naby; r. 870 spojeno jest toto krajiště a krajiště srbské (v podkrají Sály) v jedno markrabství Východofrancké, v jehož držení byli nejprvé Babenberkové, od r. 906 hrabata z Vohburku, kteří se psali markrabími Chebskými, Neumarkskými a Koubskými. Když r. 973 zřízeno biskupství Pražské, bylo rozhraní politické spolu rozhraním diécesálním, a **Ch.** náležel k diécesi Řezenské. Roku 1149 dostalo se Chebsko (*regio Egere Egrensis provincia*), s rukou poslední Vohburkovny Adelaidy Fridrichovi Švábskému, později císaři, a v rukou císařů Německých zůstalo po celou první polovici XIII. století. Kdy město **Ch.** založeno, není známo; jmeno **Ch.** jest původně jmeno vrchu, na němž hrad stál; zjevně vystupuje město **Ch.** (*Civitas Egra*) teprv 1203, jsouc spravováno fojty. Roku 1265 dobyl **Ch**-u Přemysl Otakar II. a potvrdil mu všecky výsady, r. 1276 musil se přemožen jeho vzdáti, ale již 6. května 1277 zapsáno Chebsko v zástavu za 10.000 hřiven co věno Jutě, dceři Rudolfa Habsburského a ustanovené nevěstě Českého kralevice Václava; po pádu Otakarově však nebylo ve vyjednávání s Rudolfem již ani řeči o tom, a teprvé 12. bř. 1289 postoupeno Chebsko od císaře Rudolfa králi Václavu II. v zástavu co věno Jutino. Roku 1305 postoupen jest **Ch.** od krále Václava III. císaři Albrechtu. Za německé vlády se území i město **Ch.** docela poněmčily. Král Jan dosáhl **Ch**-u opět r. 1322 v zástavu od císaře Ludvíka. Císař Karel IV. udělil r. 1349 **Ch**-u právo raziti halíře. Za bouří husitských byl **Ch.** po straně německých vojsk, a r. 1430 vykoupil se Prokopovi Velikému 1700 zl., později pak, jmenovitě v únoru 1432, vyjednáváno tu o smíření Čechů s církví. Král Jiří často meškal v **Ch**-u, mívaje tam důležité jednání s okolními panovníky, s kterými se přátelil. Tak jmenovitě odbýván tam v dubnu 1459 sjezd knížat, na kterém mladý vévoda Saský Albrecht přijal od krále Jiřího v leno četné zámky ke koruně České náležející, ale již dávno v držení Saských knížat vzešlé. Téhož roku pak o sv. Martině zasnoubena jest v **Ch**-ě témuž Albrechtovi kněžna Zdena, dcera krále Jiřího, a zároveň přijata do rodiny královské Kateřina, dcera vévody Saského Viléma, co budoucí choť nejmladšího syna králova Hynka, obě nevěsty ještě ve věku dětském. Město **Ch.** zůstalo povždy králi Jiřímu věrno, začež r. 1470 stíženo jest klatbou papežskou, která teprv 1473 zrušena. Za války Šmalkaldské přidržel se **Ch.** krále Ferdinanda, jakkoliv byl přilnul k u-

čení Lutherovu, které v něm r. 1560 již takovou převahu mělo, že komenda řádu německých rytířů, která tam od XIII. století trvala, tehdáž zanikla, jelikož členové její buď přijali nové učení anebo se vystěhovali. Při vypuknutí 30leté války byl **Ch.** a okolí jeho často stanoviskem cís. vojsk. Po vyhlášení náboženského ediktu Ferdinanda II. r. 1628 vystěhovali se mnozí měšťané, ostatní přijali v prošlém čase větším dílem vyznání katolické. R. 1631 upadl **Ch.** v ruce Sasů, kterýmž jej však Valdštein již následujícího roku zase odňal. Dne 23. února 1634 zavražděn jest v **Ch**-ě Albrecht Valdštein, vévoda Fridlandský. R. 1647 dobyli **Ch**-u Švédové pod Wranglem, a zůstali tam až do r. 1649. Roku 1725 spojil císař Karel VI. Chebsko navždy s korunou Českou a prohlásil **Ch.** za město královské.

Chelčický Petr, český náboženský a filosofický spisovatel, duchovní otec Jednoty bratrské, jejíž zakladatel bratr Řehoř byl jeho žákem. **Ch.** pocházel z rodu vládyckého, a narodiv se okolo 1390 studoval na universitě Pražské, ale jen krátký čas, tak že jenom nedostatečně se naučil latině, načež celý život svůj trávil ve vsi Chelčicích, kde, jak se zdá, měl svobodný statek, a od které mu i jmeno dáno. Jakkoliv jeho školní vzdělání bylo jen chatrné a on také s počátku nižádného obcování neměl s lidmi učenými, jsa obmezen sám na sebe a na plody domácí literatury české, povznesl se nicméně **Ch.** na velikou výši spisovatelskou, i psal soudem pozoruhodným o věcech božských i lidských, o přírodě a dějinách, o poměrech církve i státu, o mravích a právích společenských. Byl to v pravdě duch tak neobyčejného nadání, že se mu asi sotva vyrovnal někdo z jeho současných krajanů. Spisové jeho, které známe, zdají se všickni psáni býti teprv mezi lety 1433 a 1443, v kteréž době obraceli naň také pozornost svou výtečníci čeští toho věku. Ochotně propůjčovali se mu současní učenci podáváním výpisů z knih vzácných, starých i nových, a mistr Petr Payne z Prahy vypovězený vzal r. 1437 k němu do Chelčic útočiště své. Znamenitější spisové **Ch**-ckého jsou: *Replika proti M. Janovi z Rokycan* (v rukopise Pařiž.), *Replika proti Mikuláši Biskupcovi Táborskému* (rukop. Olom.), *Řeč a zpráva o těle božím* (tamt.), *Řeč o základu zákonův lidských* (tamt.), *Řeč o šelmě a obrazu jejím* (tamt.), *Síť víry* (tištěna ve Velimově 1520), *Postilla, čili výkladové na nedělní čtení* (tištěna ve dvou dílech v Praze 1522 a 1532). Nebyly však to věroučné, nýbrž mravoučné pravdy, které hlavně zaměstnávaly mysl **Ch**-ckého; on neměl tolik péče o správnost nauky, jako raději o správnost života; on staral se méně o vykonávání tajemství pravd božích, nežli o poznání a zachování přikázání jeho; ba i kde se skutečně hádal o theoretické články víry, brával sobě k nim míru a pravidlo hlavně z praxi křesťanské. **Ch.** byl rozhodný nepřítel všeho pokrytství a holých forem, a horlení v tom směru jest hlavním obsahem i spolu známkou všech jeho spisů. Myšlénka však, která před jinými značila nauku **Ch**-ckého a byla jeho vlastní, bylo naprosté zamítání práva k válčení, ba i práva ke trestu smrti

mezi křesťany, čímž se Ch. dělil nejen od Říma a Prahy, ale také od sekty táborské a sirotčí. Stíhaje mravní neduhy všech lidí a každého stavu, nejevil nikde vášně ani proti osobám ani proti zvláštním stavům. Ch. shromažďoval kolem sebe kruh přátel, mezi nimiž rozšiřoval své náhledy a kterým dáváno jmeno bratří Chelčických. Těchto však stoupenců jeho byl za jeho živobytí jen skrovný počet, neboť pravidla, jakými se spravovati musili, byla na mnoze nepraktická a taková, jakých v životě ve skutek uvésti nelze. Neměliť užívati moci ani přísahy, neměli přijímati žádných úřadů, ale měli snášeti všecko bezpráví a příkoří pokorně a trpělivě. Také oblekem se zevnitřně lišili, chodíce v šedých sukních, v kápích s dlouhými cípy na hlavě. Podle příkladu Chelčických počala pak tvořiti se jiná podobná bratrstva, z nichž nejznačnější bylo bratrstvo Řehořovo, první to zárodek pozdější Jednoty bratrské. Ch. zemřel asi r. 1460.

Chlap, pol. *chłop*, rus. *cholop*, člověk nevolný, otrok. „Kdyby rovný rovnému podle urození před králem nebo před plným soudem políček dal a s tím popaden byl, tedy ten, jemužto dán políček, má jemu dáti zase dva, v každé líce jeden, a pěstí v nos. Pakli by větší nižšímu dal, t. šlechtic vládyce, neb vládyka ch-ovi, tedy taktéž mu má dáti zase dva a pěstí v nos. Ale když by nižší vyššímu dal: vládyka šlechtici, nebo měštěnín a sedlák vládyce, a tu popaden byl, má mu uťata ruka býti, a potom mají se oba zaručiti, aby žádný pomsty nehledal. Ale kdyby ch. vládyce nebo šlechtici směl políček dáti a tu popaden byl, má jemu i s hrdlem na milost odsouzen býti, aby z něho učinil, což by se jemu líbilo.“ (*Řád práva zemského* 43—46.)

z Chlumčan, Matěj Louda, v. Louda.

Chlumčanský z Přestavlk, starožitná vládycká rodina, jejíž prvotní sídla byly tvrze Přestavlky a Chlumčany v Plzeňsku. První známý člen té rodiny jest Sigmund Ch. z Přestavlk, jenž připomíná se r. 1320. V poslední čtvrti XV. stol. žil Matouš z Chlumčan na Chlumčanech, muž vysoce vzdělaný a zvláště práv a zřízení zemského dobře znalý, jemuž r. 1500 svěřeno bylo od stavu panského a vládyckého spořádání a registrování majestátů, privilegií a jiných svobod koruny České se týkajících, z čehož povstal spis *Zřízení privilegií koruny království Českého*, jejž připsal králi Vladislavovi a opatřil zajímavou předmluvou, s registrem desíti truhlic Karlšteinských s privilegiemi zemskými. Matouš z Chlumčan † 1505 na Chlumčanech. Jan Boreň Ch. z Přestavlk, narozen asi 1555, měl od mladosti veliké zalíbení v cestování, i sjezdil za svého živobytí mnohé země evropské, a zemřel před rokem 1615. Všecky tyto země obšírně českým jazykem popsal; kde by však tento cestopis se nalezal, známo není. (Viz *Čas. česk. Mus.* 1871, str. 95.) Rodina tato vymřela teprv za naší doby nezapomenutelným knížetem arcibiskupem Pražským Václavem Leopoldem Ch-m, který byl poslední její potomek.

Chlumec, místní jmeno ve vlastech československých hojné. Nejpamátnější v dějinách českých jest hrad Ch., též Kyšperk neb Supí

Hora (něm. *Geiersberg*) nazvaný, v 30leté válce nadobro zkažený, v někdejším Litoměřicku na severozápadním pomezí českém. **Ch.** připomíná se v nejstarších dobách co pevný hrad župy Bílinské, jenž střehl bránu zemskou vedoucí Rudohořím do Čech. Dle zakladací listiny kláštera Břevnovského z roku 993 vybíralo se tam clo knížecí, jehož desátek kníže Boleslav II. klášteru vykázal. Možná, že **Ch.** byl onen hrad, jehož knížata Čeští Jaromír a Oldřich r. 1004 dobyli. R. 1040 za války Břetislava I. s císařem Jindřichem III. vtrhl tudy oddíl německého vojska k **Ch**-mci, byl však Břetislavem 31. srpna vyhnán ze země. Pod hradem **Ch**-mcem, avšak opodál, povstalo již záhy podhradí, nynější farská ves **Ch.** (něm. *Maria Kulm*, lat. *Columna*). V úžinách horských u **Ch**-mce dobyl Soběslav I. 18. ún. 1126 slavného vítězství nad králem Německým Lotarem, který sám stěží zajetí ušel.

z Chlumu 1) Jan, příjmím Kepka, ze starožitné rodiny vládycké, do které (od bratra Janova Diviše Viléma) pocházeli pozdější Slavatové, šlechetný přítel a obhájce Jana Husa, obdržel r. 1414 od krále Václava IV. rozkaz, aby s Václavem z Dubé a Jindřichem Lacembokem Husa do Kostnice doprovodil a na cestě i ve sboru samém o bezpečnost jeho se staral. Po příchodu svém do Kostnice šel ihned s Jindřichem Lacembokem (Václav z Dubé jel zatím z Norimberka za králem Sigmundem pro slíbený list průvodčí) k papeži, žádaje ochrany jeho pro svěřence svého. Když pak 24. listopadu Hus proti všem slibům uvězněn jest, spěchal Jan ku papeži a před shromážděním z věrolomnosti jej vinil, hroze popuditi celý svět proti těm, kteří ruší listy majestátu císařského. Mimo to věc tu ihned oznámil Sigmundovi, který byl na cestě ke sboru, a přibil k rozkazu jeho na dvéře hlavního chrámu písemnou protestaci v jazyku latinském i německém. Než veškeré namáhání bylo marné, i zdá se, jakoby Jan z **Ch.** byl osud Husův již tušil, prose snažně mistra Jeronyma, který přišel za Husem do Kostnice, aby se spasil útěkem. Ostatně v hájení Husa neochaboval, s četnými českými pány dodal žádost sněmu, aby nebyl Hus žalařován, i aby mohl veřejně vésti při svou. Když pak Hus před sborem stál, vydával Jan svědectví jeho neohroženosti, že dobrovolně do Kostnice přišel, dokládaje, že on sám, ač jen k chudším zemanům českým náleží, troufal by si ho na tvrzi své obhájiti proti komukoliv po celý rok. Konečně sám prosil Husa, chtěje ho zachrániti, aby, poslouchaje ovšem svědomí svého, sboru se poddal, což ovšem se nestalo. Naposled jmenuje se Jan z **Ch.** co pán na Pibli mezi českými pány, kteří 1421 zasedali na sněmě Čáslavském. — **2)** Jindřich z **Ch.** na Lacemboku (hradu v Čáslavsku v okolí Ledečském), obyčejně jen Lacembok zván, synovec předešlého, provázel se strýcem svým a Václavem z Dubé Jana Husa do Kostnice a účastnil se tam všech jejich kroků v jeho prospěch. Jindřich zasedal na zemském soudě, r. 1421 přítomen byl mezi pány katolickými na obecném sněmě v Čáslavi, a zemřel asi r. 1442.

Chmelíř ze Semechova, Duchek, primator Pražský, narozen

na začátku XVI. století ze starožitné patricijské rodiny Pražské, vzdělal se na akademii Karlově, kdež dosáhl stupně bakalářského, a vzat jest do rady Staroměstské. Roku 1537 nadán jest se strýcem svým Janem Chocholem erbem a predikátem ze Semechova, a po smrti J. Fikara z Vratu r. 1547 zvolen jest na jeho místo za primatora. Úřad ten spravoval až do roku 1554, jevě chvalitebnou péči o zvelebení kleslých důchodů obecních, jakož jmenovitě přikoupil k obci zase vsi Líbeznici, Měšice a Miskovice. **Ch.** zemřel 13. dubna 1569 a pochován v kapli Betlemské. Bylť on zvláštní ctitel Jana Husa, jehož spisy s velikou pilností sbíral a rozšiřoval; s mnohými učenci té doby důvěrně obcoval a prokazovál se dobročinným příznivcem spisovatelů.

Choceň, město v bývalém Chrudimsku. V první polovici XIV. století vládl tu loupeživý rytíř Mikuláš z Potštejna, čině odtud i z jiných hradů nájezdy na obyvatele celého okolí, až konečně r. 1338 kralevic Karel hrad jeho **Ch.** oblehl, dobyl a ztroskotal. Za časů válek husitských roku 1433 o vánocích přepadli někteří okolní páni, mezi nimi Salava, Trčka a Hlaváč, město **Ch.**, a pobivše 70 měšťanů, kteří se jim postavili na odpor, zloupili město.

Chocenský Jan, narozen ku konci XV. století v Chocni, vzdělal se na akademii Pražské, kde dosáhl důstojnosti bakalářské a mistrovské, načež se usadil na Starém městě Pražském, kdež potom spravoval rozličné úřady obecní, jmenovitě úřad konšelský po mnoho let. Jsa horlivým podobojím vytisknouti dal r. 1537 svým nákladem v Norimberce *Kroniku českou* kněze Bílejovského. Později zřídil sám tiskárnu v Praze, již potom odkázal akademii Karlově. **Ch.** zemřel 19. ledna 1545 a pohřben v kostele Týnském.

Chodové, lid český silného vzrostu, v okolí Domažlickém na hranicích bavorských bydlící, dle Kosmy r. 1039 od knížete Břetislava I. z polské krajiny od Gdece do Čech přesazený a hojnými výsadami a právy obdařený, vzali jmeno své od chození po hranicích, kteréž proti Němcům hlídali a v čas nebezpečenství zásekami chránili. V boji Břetislava I. proti císaři Jindřichu III. r. 1040 svými sekyrami dokázali svoji statečnost a platně k vítězství nad Němci přispěli. Právo jejich polské pod zvláštním rychtářem změněno bylo r. 1325 od krále Jana v právo německé, jakéhož užívalo město Domažlice. Týž král zastavil **Ch**-dy zeti svému Jindřichovi Bavorskému, ale syn jeho Karel přivedl je r. 1342 zase zpět ku koruně, nad to pak osvobodiv je, mimo 24 kop grošů berně královské, ode všech daní a robot, a udělil jim tu výsadu, že žádný vládyka v jich krajině se nesměl zakoupiti. Rychtářství nad Chody bylo od Václava IV. Oldřichovi z Miřkova, r. 1421 Jaroslavovi z Blahotic, r. 1454 Buškovi z Vlkánova prodáno. Rudolf II. zaprodal Chody r. 1585 na 60 let Domažlickým, s kterýmiž stojíce po straně Fridricha Falckého přísně byli trestáni. Pozbyvše svých práv byli později svobodnému pánu Volfgangovi Vilémovi z Lamingen a z Albenreuthu prodáni, který je nezvyklými daněmi a robotami sužoval. **Ch.** pustili se s ním roku 1623 na základě privilegi

svých v soud o práva svá, který se dlouho protahoval; konečně r. 1668 navždy odmrštěni byli. Roku 1693 zbouřili se **Ch.** proti robotám a úřadníkům je sužujícím v síle 400 rázných mužů, tak že vyslán k nim krajský z Plzně s vojskem a třemi děly, který je po mnohých hrozbách dosti těžce pokořil. Pro tuto zpouru byli přísně trestáni, jeden z vůdců jejich ve vězení zemřel, druhý (Jan Sladký), obyčejně Kozina zvaný, u přítomnosti 68 rodin chodovských dne 28. listopadu 1695 v Plzni jest odpraven. Od té doby nebylo mezi Chody a ostatními robotníky žádného rozdílu. R. 1325 jmenují se vesnice Chodův: Prostřekov, Klenč, Draženov, Újezd, Tlumačov, Mrdákov, Kyčov, Podsínovice a Lhota, s rozsáhlými lesy a pozemky královskými, na nichž pak nová bydla Chodův povstala. Sídlo rychtářství chodovského bylo vždy v Domažlicích v hradě Chodovském, jejž **Ch.** po velikém požáru r. 1592 nákladem svým nově vystavěli. V praporu a znaku svém měli **Ch.** psí hlavu co symbol ostražitosti ve hlídkách pohraničních, pročež přezdíváno jim od starodávna Psohlavců v. **Ch.** dosavad liší se od okolního lidu českého.

Chomut z Harasova Jiří, nejprv na Pečinově a Bělé, pak na Chonstníku a Raděníně, cís. rada a nějaký čas hejtman kraje Bechyňského, náležeje k Jednotě bratrské byl velmi činný na sněmích a sjezdech v příčině otázky náboženské a jedním z 30 direktorů, r. 1609 od stavů nekatolických k obhájení víry zvolených. Zemřel roku 1616.

Chomutov, něm. *Komotau*, město v kraji Žateckém, dostal se r. 1252 řádu německých rytířů, kteří tam zřídili komendu. Působením toho řádu se **Ch.** časem tak poněmčil, že povstalo pořekadlo: „Všude lidé, v Chomutově Němci." R. 1396 dosáhl **Ch.** práv městských. R. 1416 prodal řád z nouze **Ch**-ské panství králi Václavu IV., a opustili **Ch.** nejspíše při vypuknutí bouří husitských. Dne 16. března 1421 dobyli **Ch**-a Pražané a Táboři s velikým krveprolitím, celé město jest vyloupeno a s větší části spáleno. Na to se dostal **Ch.** v zástavu Jakoubkovi z Vřesovic, po němž často měnil držitele, až se roku 1588 dostal Jiřímu Popelovi z Lobkovic, který tam zavedl jesuity, a přísně potrestal protestanty **Ch**-ské, kteří jim byli příkoří učinili, soudem držaným nad nimi 1593 na Červeném Hrádku. Po pádu pana Jiřího (1594) dostalo se jeho jmění královské komoře, při čemž **Ch.** se vykoupil ze svazku poddanství a povýšen na město královské. Když r. 1615 stalo se na sněmě českém uzavření, že nikdo nemá se státi měšťanem královského města, kdo by jazyka českého povědom nebyl, žádala obec **Ch**-ská za osvobození od toho zákona, jest však odmrštěna král. reskriptem česky psaným. Požárem 24. července 1598 zničena jest v **Ch**-ě ohněm pověstná knihovna pana Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic. Za 30leté války byli v **Ch**-ě Švédové r. 1645 a 1647.

Chotěboř, město v někdejším Čáslavsku, bylo 3. února 1421 od některých pánův a měst toho kraje Táborům odňato a tito zbiti, Hro-

mádka z Jistebnice, hejtman jejich, s dvěma kněžími jat a pak v Chrudimi upálen.

Chotek Bernard, neznámo, zdali ze šlechtické rodiny toho jmena pošlý, připomíná se r. 1412, že jakožto Čech postavil se v čelo německým měšťanům Pražským, kteří se chtěli obořiti na kapli Betlemskou, an Hus v ní kázal, rozehnati posluchače a chytiti kazatele. Když ale Čechové postavili se srdnatě na odpor, musili ustoupiti s nepořízenou.

Chotek, jmeno staročeského, nyní hraběcího rodu, druhdy na dvě větve, z Chotkova a z Vojnína, rozděleného, kterýchž obou predikátů nynější jen v jediné linii kvetoucí rod užívá. První hrabě z toho rodu byl Václav Antonín **Ch.** z Chotkova a z Vojnína, povýšený r. 1723 do stavu hraběcího v koruně České a 1745 za říšského hraběte.

z Chotěmic, Jan Svidnický, pán nad Vlašími, vynikal v první čtvrti XV. století mezi horlivými katolíky a účastnil se mnohých bojů s Husity. R. 1419, když ke dni 9. února položen sjezd pánů katolických do Uherské Skalice ku poradě o vyplenění Českého kacířství, žádal král Sigmund bratra svého krále Václava, aby tam poslal některé rady své, a mezi nimi také jmenoval Jana z **Ch.** Čeleď Jana z **Ch.** byla též mezi oněmi 1300 jezdci, kteří 4. listopadu téhož roku u Knína udeřili na ozbrojené poutníky. R. 1420 byl Jan z **Ch.** jedním z vůdců 10.000 jezdců Sigmundových, jež tento v květnu poslal proti Žižkovi Praze na pomoc táhnoucímu. V říjnu 1421 pomáhal Jan **Ch.** Slezákům potřetí do Čech vpadlým.

z Chotěřiny v. Collinus.

Chotěšov, farská vesnice v někdejším Plzeňsku, připomíná se již ve XII. století, kdež náležela Hroznatovi, který zde okolo roku 1200 založil premonstrácký panenský klášter pod zvláštním proboštem, bohatě jej nadav. Bohactví kláštera ještě rozmnožováno jest od proboštů, a do roku 1373 získal klášter dílem darováním, dílem koupí 19 dědin. Z proboštů **Ch**-ských zasluhuje zmínku bojovný Sulek ze Hrádku (1391—1415), který r. 1406 spolu s arcibiskupem Zbyňkem z rozkazu králova podnikl válečnou výpravu do Bavor. Za válek husitských dobyl Žižka kláštera hned po novém roce 1421 a osadil jej svým lidem. Po utišení domácích bouří zmohl se klášter znova, aniž trpěl mnoho válkou 30letou. Roku 1782 jest od císaře Josefa II. zrušen.

Chotouchovský z Nebovid, Václav, koupil Hrádek nad Páchem na Horách Kutných, kdež potom přebýval, a r. 1618 zvolen jest od stavů odpořilých s několika sousedy Kutnohorskými za prozatímního správce stříbrných hor Kutnohorských. Jsa však muž prchlý a svárlivý byl téhož roku v září v Čáslavi od vojáků stavovských, s nimiž měl jakousi půtku, smrtelně raněn, z čehož zemřel a pochován v kostele sv. Barbory co poslední potomek svého starožitného rodu.

z Choustníka, Beneš, rada krále Václava IV., poslán od něho r. 1397 do Milana, doručil Janu Galeazzovi Viscontimu slavně cís. list,

na důstojnost vévodskou jej povyšující, a znaky nové té důstojnosti. V březnu 1409 poslán jest od téhož krále ještě s jinými co plnomocník jeho ke sboru Pisanskému, a ustanoven spolu s nejvyšším kancléřem Václavem patriarchou Antiochenským a Timou z Koldic, biskupem Míšenským, za náměstka říšského v Italii. Beneš zemřel buď ještě téhož roku anebo 1410 co poslední svého rodu.

z Chřenovic, Milota, připomíná se r. 1421 mezi dvaceti muži, volenými od sněmu Čáslavského, kterým svěřeno vladařství v zemi.

Chrudim, král. věnné, druhdy krajské město ve východních Čechách, připomíná se již v X. století co hrad župy stejného jmena, částky to panství Slavníkova. Na hradě **Ch**-ském zemřel kníže Břetislav I. roku 1055, jeda do Moravy. R. 1056 povolal kníže Spitihněv II. do **Ch** i asi 300 předních Moravanův jako na poradu, uvěznil je však co rukojmě příslušenství krajanův jejich. Přemysl Otakar II. založil vedle staré **Ch**-i, totiž hradu s příslušenstvím, město nové, jež obdařil znamenitými svobodami a osadil Němci. Po smrti Rudolfa I. roku 1307 stala se **Ch**. král. věnným městem pro jeho vdovu Alžbětu Polskou, která ji, jakož i jiná věnná města, posádkám Albrechta Rakouského k přezimování vykázala. Roku 1350 přivtělen dekanát **Ch**-ský k nově založenému biskupství Litomyšlskému. Po vzdání se Táborů v Chotěboři 3. února 1421 odveden hejtman jejich Hromádka z Jistebnice se dvěma kněžími táborskými do **Ch**-i a tam proti slibu pánův, pode ctí a věrou danému, veřejně na náměstí upálen. Téhož roku oblehli **Ch**. spojení Pražané a Táboři pod Žižkou, a nemohouce od hejtmana král. Jana Městeckého z Opočna vzdání dosíci, strojili se 28. dubna k útoku. Tím ustrašen prosil Jan o milost a odvrátil tím záhubu městu hrozící. Po vypálení kláštera dominikánského a upálení osmi mnichů odtáhli Táboři; **Ch**-ští pak od té chvíle jevili se pravými Husity, a zbořili ještě téhož roku minoritský klášter proti Stradovu. V letě téhož roku zajat jest v **Ch**-i s tovaryšem svým kněz Martinek Houska do Moravy se ubírající, odkudž odvezen jest do Hradce Králové. Roku 1428 táhli **Ch**-ští s Hradeckými do Slez na pomoc vojskům českým a zajavše veliký plen vrátili se do Čech. Roku 1436 uznali **Ch**-ští na sněmu Jihlavském Sigmunda za krále, načež r. 1437 **Ch**. věnným městem královny Barbory učiněna. Roku 1438 odbýván v **Ch**-i sjezd krajů **Ch**-ského, Hradeckého a Čáslavského pod Ptáčkem z Pirkšteina za příčinou uvedení krále Albrechta do země. Roku 1460 přijeli do **Ch**-i ku králi Jiřímu páni rakouští, žádajíce ho, aby jim byl prostředníkem u císaře v nesnázích jejich. Roku 1469 obležena **Ch**. Zdeňkem Konopišťským ze Šternberka a králem Matiášem Uherským, proti nimž se měšťané ubránili, ano Matiáše samého zajali, avšak nepoznavše ho zase jej propustili. V pokojnějších dobách Vladislava II., Ludvíka a Ferdinanda I. zkvětla **Ch**. tak, že zakupovala mnoho statkův a při zvýšeném blahobytu i školství pilně pěstovala. Avšak účastenstvím v odporu proti Ferdinandovi I. 1547 přišla **Ch**. téměř o všecky statky, čímž město tak schudlo, že mu král Ferdinand i ná-

stupci jeho u vydržování kněží, škol a chudiny nápomocni býti musili. Při tom všem nezanedbávala obec vzornou péči o školu, která až do 30leté války náležela mezi nejlepší v Čechách. Za účastnění ve zpouře proti Ferdinandovi II. zkonfiskovány jsou po bitvě Bělohorské poslední statky městu náležité, a protireformace provedena pomocí vojska násilně, avšak jen zvolna. Švédové navštívili **Ch.** r. 1643 a 1648.

Chrudoš „na Otavě křivé,“ 'Klenovic, ze starého rodu Tetvy Popelova, svadil se s bratrem Šťáhlavem o dědiny otcovské a pohnán od Libuše k soudu. Nejsa s rozsudkem spokojen pohaněl Libuši, načež tato manžela si zvolila. V. Libuše a Libušin soud.

Chudenice, městečko v bývalém Plzeňsku, se starým zámkem, kolébkou to starožitného rodu Černínův, který dosud nachází se v držení velkostatku toho. Na město povýšeny jsou **Ch.** r. 1592 od císaře Rudolfa II. k žádosti Humprechta Černína z Chudenic.

Chudý z Újezda, Mikuláš, v. z Lobkovic.

Chvrasteu, dle Kosmy nejstarší jmeno Vyšehradu.

Chýnov, Chejnov, městys v bývalém Táborsku, druhdy pomezní hrad župní, připomíná se již v X. století co državnost Slavníkova. Později dostal se **Ch.** v držení biskupů Pražských, načež úřady župní přeloženy jsou do Ústí nad Lužnicí, a župa sama počala se nazývati Ústskou. Když na počátku husitských válek statky arcibiskupství Pražského rozchváceny jsou, dostal se **Ch.** rytířům Malovcům, v XVII. stol. knížatům Eggenberkům a po nich knížatům Švarcenberkům.

Chýšský ze Špicberku, Beneš, narozen v druhé čtvrti XVI. stol. v městečku Chýši v Loketsku, studoval na akademiích zahraničních, a věnovav se stavu duchovnímu vynikl brzy neobyčejnou kazatelskou výmluvností, i stal se kanovníkem na hradě Pražském a českým kazatelem. Brzo na to jmenován proboštem u Všech Svatých, r. 1589 propůjčeno mu i proboštství Staroboleslavské a r. 1693 také proboštství Vyšehradské. Císař Rudolf II. nadal jej r. 1586 erbem a predikátem z Špicberku a 1595 povýšil jej a strýce jeho Tomáše do stavu rytířského svaté Římské říše. **Ch.** zemřel 28. ledna 1595 a pohřben v chrámě sv. Víta. Od současníků svých pokládán byl mezi nejlepší české kazatele a nejučenější preláty české.

I.

z Ilburka, Vilém, z rodiny rytířské, která z Míšně do Čech se přestěhovala , pán na Hauenšteině, vedl s Kašparem Šlikem dlouhou rozepři o lenní hrad Loket, a domáhaje se domnělého práva svého plenil po několik let kraj Loketský, r. 1448, ač katolík, pomáhal Jiřímu Poděbradskému při dobytí Prahy, r. 1465 přistoupil na Zelené Hoře k jednotě panské proti králi Jiřímu a jmenován jest od krále Matiáše podkomořím.

z Ilova (*Illowa*), Kristian, narozen v druhé polovici XVI. století ze šlechtické rodiny braniborské, oddal se řemeslu válečnému, najal r.

1617 na svou ruku zástup jízdecký a vstoupil s ním do služby císaře Matiáše. V následujících válkách vynikl z I. srdnatostí a odvážlivostí svou v takové míře, že císař Ferdinand II. jmenoval jej svým komořím a zastavil mu r. 1623 na srážku nákladů válečných, jakých mu značnou sumu napočítal, město Stříbro s příslušenstvím, a r. 1627 povýšil jej do stavu svobodných pánů říšských, načež přijat jest za obyvatele země České a koupil ještě jiné statky v Čechách. R. 1633 povýšen jest na hodnost polního maršálka. Kristian z I. byl věrný stoupenec Albrechta Valdšteina, vévody Fridlandského, a když tento na začátku r. 1634 předstíral, že se vzdáti chce nejvyššího vůdcovství, byl v čele vyšších důstojníků, kteří jej důtklivě žádali, aby toho nečinil, a jemu se v pověstné listině, v Plzni 14. ún. 1634 zhotovené, ctí, věrou a životem svým zavázali. Když pak vévoda, vida své záměry vyzrazené, z Plzně do Chebu se odebral, následoval jej Kristian z I. s jinými jemu věrnými, a byl mezi těmi, kteří při hostině na hradě Chebském od kyrysníků Butlerových zákeřnicky jsou zavražděni. Mrtvé tělo jeho pochováno v Stříbře v chrámě minoritském, statky pak jeho vzaty ke komoře císařské.

Inkolát (z lat. *incola*, obyvatel), též indigenát (z lat. *indigena*, domácí rodič), právo občanské v státu, udělovalo se v Čechách zvláště cizím šlechticům, aby se směli v zemi zakoupiti. Každý pak takový cizinec, jenž vyhledával práva obyvatelského v království Českém, musil se zavázati, že dá děti své v jazyku českém vychovati.

Inkvisice zavedena byla do Čech nejprvé jenom na krátko asi r. 1315, kdež král Jan, nejspíše na dolehání dominikánů za příčinou rozšiřování se sekty valdenské, biskupa Jana IV. k tomu přivedl, že inkvisitory dominikány nařídil, kteří v jednom měsíci 14 kacířů zatvrzelých světským ramenem upáliti dali. Jiné, již odsouzené, osvobodil biskup Jan, z čehož bouře se strhla, a Jan, obžalován u dvora papežského, celých 11 let strávil v Avinioně, než se očistil. Trvale objevuje se v Čechách i. od r. 1341, odkudž až do husitské doby sídlo své měla na Starém městě v Praze v domě teď č. 208.

Innocenc III., papež, nejmocnější ze všech, jenž seděli na stolci Petrově, pohnul krále Českého Přemysla Otakara I., že odstoupiv od Filipa Švábského uznal Otu IV. za krále Německého a r. 1203 vytáhl do pole proti Filipovi. Za to I. i Přemysla Otakara uznal za krále Českého, a r. 1204 zvláštní bulou i panovnickému rodu jeho titul královský propůjčil. Opět pak, když I. Otu pro zrušení učiněného jemu slibu do klatby dal a r. 1212 Fridricha II. za císaře prohlásil, Přemysl Otakar poslechl vybídnutí papežova a opustiv Otu uznal Fridricha a k jeho straně se přidal.

Investitura (lat. oblečení), slavné uvedení v držbu neb důstojnost nějakou. Nejhustěji užívá se toho slova v církvi o udělení biskupům duchovní moci jejich. Známý jest tuhý spor, jenž o právo i-ry biskupů veden byl mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII., který

teprv ukončen od nástupců jejich Jindřicha V. a Kalixta II. v ten způsob, aby císařové udělovali biskupům v říši své jenom leno světské, od papeže pak aby přijímali biskupové berlu a prsten co odznaky pravomocnosti duchovní. Právo k světské i-ře osobovali si pak císařové i při biskupech českých, chtíce je považovati za knížata říšská jako biskupy německé, jakož císař Fridrich I. skutečně jmenoval biskupa Pražského knížetem říšským. Tomu panovníci čeští odpírali, až konečně císař Fridrich II. výslovně se odřekl toho nároku známým privilejem uděleným Přemyslu Otakarovi I. a království Českému.

Isolani, Jan Ludvík Hektor, narozen 1586 z rodiny šlechtické původu cyperského, vstoupil do vojenské služby císařské co velitel charvátského pluku, bojoval v Čechách u Bílé Hory, potom v Němcích, r. 1634 stal se polním zbrojmistrem a při spiknutí Valdšteinově zůstal císaři věren. Za to jest téhož roku povýšen do stavu hraběcího, jmenován dvorským válečným radou, podělen rozličnými statky a přijat za obyvatele království Českého. Měv ještě i v dalších bojích 30leté války účastenství zemřel r. 1640 ve Vídni, nezanechav mužských potomků.

Ivan (tolik co Jan) svatý, dle legendy syn jakéhosi charvátského knížete Hostimysla v IX. století, stal se křesťanem, a chtěje následovati příkladu prvních poustevníků křesťanských odebral se za časů knížete Neklana do Čech, do krajiny okolo potoku Loděnice, kdež bydlel v jeskyni veda život poustevnický a živě se mlékem laně. Na poušti té zastihl jej kníže Bořivoj, honě se za laní; prosby jeho i manželky jeho Lidmily, aby I. opustě poušť odebral se k nim na Tetín, byly marné. I zemřel a pochován jest v jeskyni své, kdež potom od Bořivoje vystavěn kostelík ke cti Panny Marie, svatého Kříže a svatého Jana Křtitele, u něhož r. 1033 založen klášter benediktinský, r. 1785 zrušený. Až dosavad jmenuje se to místo Svatý Ivan aneb Svatý Jan pod Skalou.

Ivančice, Evančice, Vančice, něm. *Eibenschütz,* město v někdejším Brněnsku na Moravě, uvádí se poprvé r. 1225. Roku 1424 zmocnili se Husité města, a od té doby stali se I. hlavním sídlem husitství na Moravě a později moravských bratří, kteří zde zařídili znamenitou školu. Dne 19. dubna 1608 držán tu sjezd pánů moravských, na kterém se usnesli, že přistupují k jednotě arciknížete Matiáše proti císaři Rudolfovi. Po bitvě Bělohorské drancovány jsou I. vojskem nejprvé císařským, pak uherským Betlena Gabora.

Izrael Jiří, starší českých bratří, narozen na Moravě na začátku XVI. století co syn kováře, stal se 1540 knězem, načež odevzdána mu správa sboru Turnovského. R. 1548, když nastalo stíhání Jednoty, zatčen též I. a držán ve vazbě na hradě Pražském. Uprchnuv odtud obrátil se do Velikého Polska, kde založil četné sbory bratrské pod svým protektoratem, a účastnil se všech synod bratrských tam odbývaných. Smrtí Augustovou 1572 přešlo naň prvenství v Jednotě, pročež navrátil se do Moravy a usadil se v Lipníku, odtud často s ostat-

nými biskupy korespondoval. V září 1587, když se v Lipníku odbývala synoda, navštívil jej pan Petr Vok z Rožmberka a stoloval s bratřími. I. zemřel 15. července 1588 co stařec více než 80letý. I. žil v přátelství s nejslavnějšími theology zahraničními svého času a odbyl mnoho disputací s rozličnými učenci. Mimo dějepis počátku a rozšíření bratří českých ve Velikém Polště (latinský) zůstavil mnoho synodálních řečí v jazyku polském, popsání rozličných synod a j. v.

J.

Jablonné, něm. *Gabel*, město v někdejším Boleslavsku. Dle pověsti žila zde blahoslavená Přibislava, sestra sv. Václava, která prý dala J. první zdí obehnati, a potom v kostele, jí ke cti od jakéhosi Chotislava založeném, pochována ležela až do r. 1367, kdež Karel IV. dal tělo její přenésti do Prahy. Roku 1260 založen v J-m od Jana Berky z Dubé a jeho manželky Zdislavy klášter dominikánský, který r. 1700 od Fr. Antonína hraběte Berky z Dubé skvostně jest obnoven, ale r. 1785 zrušen.

Jafet Jan, český bratr a spisovatel, stal se 1576 v Slavkově knězem, byl r. 1589 správcem sboru někde u Hory Kutné, r. 1589 přijat v Boleslavi do úzké rady, a rok na to svěřena mu správa sboru Horažďovického, kdež zemřel r. 1614 a pochován v tamním klášteře. Když pak klášter r. 1621 minoritům byl navrácen, jsou kosti J-ovy spolu s pozůstatky ještě jiných tam pochovaných katolíků vykopány a spáleny. Hlavní jeho spis jest *Historie bratrská* (rukopis v knihovně Herrenhutské), dílo důležité. Mimo to sepsal: *O stupních přátelství krevního i příbuzného, od Boha k manželství zapovězených*; *Psaní k br. Laneriovi o původu Jednoty i služebníků v ní*, první to návrh ke spisu *Hlas strážného*; *Meč Goliášův, t. j. vypsání zřízení, pravé a stálé sukcessí biskupův a kněží v Jednotě bratrské* (veskrz rukp).

Jagababa v. Ježibaba.

Jagailovci, Jagellonci, rodina panovnická, původně litevská, tak zvaná po Vladislavu Jagailovi (Jagellovi), velikém knížeti Litevském, který přijav víru křesťanskou, sňatkem s Hedvikou dědičkou království Polského, roku 1386 dosedl na trůn polský a tak obě říše Polskou a Litevskou v jedno spojil. Jeho potomci vládli mimo Polsko také jeden čas v Uhřích a v Čechách (Vladislav II. a Ludvík).

Jáchimov, něm. *Joachimsthal*, v starých listinách českých *Jochmstál*, horní město v někdejším kraji Chebském, založené r. 1526 od hrabat Šliků při bohatých druhdy stříbrných dolech zdejších, které se r. 1512 těžiti začaly. Roku 1519 začal tu hrabě Štěpán Šlik bíti tak zvané tolské groše, později tolary jmenované. Roku 1528 byla tato mince J-ská smlouvou se Štěpánem a Jindřichem Šlikem ke koruně České postoupena, hory však zůstaly ještě v moci těchto hrabat až do 19. září 1545, kde taktéž Ferdinandovi I. odevzdány jsou. Ve

Šmalkaldské válce byl J. 19. března 1547 od Thumshirna, vůdce kurfirsta Saského, obsazen, ale ve středu po sv. Trojici jemu od Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic zase odňat.

Jakardovský z Sudic, Jan starší, narozen okolo r. 1600, byl vychovatelem u rozličných rodin šlechtických na Moravě a v Uhřích, s nimiž navštivil země cizí a nabyl tak nevšední známosti jazyků a jiných vědomostí. Usadiv se v Moravě přijat jest r. 1636 do stavu rytířského v zemích koruny České. Zastávav rozličné úřady při biskupství Olomúckém stal se r. 1642 nejvyšším písařem, r. 1647 podkomořím a 1662 nejvyšším sudím markrabství Moravského, zakoupil během toho času rozličné zemské statky, a zemřel 1667 bezdětek. Jan J. byl muž vysoce vzdělaný a zvláště milovník historie domácí, sbíraje sám bedlivě všeliké staré památky, a drže ruku ochrannou nad muži pracemi učenými a jmenovitě historickými se zanášejícími, jakož i společně s tehdejším hejtmanem zemským Františkem hrabětem Kolovratem Libšteinským k tomu působil, že dějepisec Pešina z Čechorodu byl jmenován historiografem markrabství Moravského.

Jakoubek (*Jacobellus*) ze Stříbra, nazván tak dle rodiště svého, studovav na učení Pražském učiněn jest bakalářem ve svobodných uměních v září 1393 zároveň s Janem Husem, a mistrem na začátku r. 1397, později též bakalářem sv. písma. Od r. 1400 četl na universitě a r. 1407 stal se oltářníkem u sv. Štěpána velikého. Od počátku různic náboženských, vzniklých za prvních let XV. století, účastnil se J. ve snahách strany nalehající na opravu církve se zvláštní horlivostí, což jmenovitě osvědčil kázáním r. 1407 v kostele sv. Michala, v němž horlil proti zboží kněžskému, při disputacích o knihách Viklefových v čas spálení jich r. 1410, a jednáním svým o synodě, kterou byl král Václav r. 1413 svolal k narovnání rozepře mezi Husem a vyšším duchovenstvem. Po skončení této synody byl jedním ze zástupců strany Husovy (vedle Jana z Jesenice a Šimona z Tišnova) před komisí zřízenou králem Václavem k témuž cíli. J. se zvláštním důrazem zasazoval se o mravnou kázeň duchovenstva, a pokládal k tomu za nevyhnutelné, aby duchovním odňato bylo světské panování nad statky zemskými. Té doby po odjezdu Husově do Kostnice přenesl tehdejší spory na pole liturgie učením, že má svátost večeře Páně rozdávána býti pod obojí spůsobou, kteréž hájil nejprvé ku konci roku 1414 ve veřejné disputaci na universitě. I začal dle jeho učení ponejprv tak laikům podávati Jan z Hradce, farář u sv. Martina ve zdi, pak Jakoubek sám u sv. Michala, a novota jeho rychle se šířila, obzvláště, když došlo z Kostnice schválení od Husa. Ostatně bránil učení mistrů Pražských, kteří, schválivše 10. března 1417 rozdávání svátosti pod obojí, v ničem jiném podstatném nechtěli se odděliti od učení církve, naproti kněžím táborským, kteří nechtěli ničeho držeti, než co by zjevně bylo položeno v písmě svatém. Když r. 1419 Mikuláš z Husi a Žižka obrátili se k universitě s otázkou, sluší-li mocí brannou válčiti o svobodu slova božího,

vynesen o tom nález mistrů zvláštním spisem J-bkovým (*O válčení pokud se dovoluje*). Tou asi dobou stal se J. po knězi Havlíkovi kazatelem kaple Betlemské. Tehdáž měl s ním rozmluvu Petr Chelčický o moci světa a událostech roku 1420. Na synodě r. 1421 v Praze odbývané zvolen jest J. vedle Jana z Želiva, Jana Příbrama a Prokopa z Plzně za spolusprávce duchovenstva strany podobojí. Po bouřce Pražské pro usmrcení Jana Želivského r. 1422 byl J. jako přední jeho protivník spolu s jinými mistry dle vyřknutí soudu nad nimi držaného z Prahy odvezen a v Třebechovicích držán, po brzkém příjezdu však Sigmunda Korybuta co vladaře zemského mohli se vyhostěnci zase navrátiti. Za vladaření Korybutova se J. spřátelil blíže s Rokycanou, s nímž a spolu s Petrem Paynem postavil se proti Příbramovi, který podporoval Korybuta v jednání s Římem o smíření. Rokycana a J. spůsobili proto 1427 povstání proti Korybutovi, který jest jat a vyvezen z Prahy, Příbram pak s celou stranou svou z města vypovězen. Na to počátkem května prohlášeny jsou v Praze *artikule pro zachování svornosti a pokoje*, kteréžto pod vedením J-bkovým sepsány byvše určitě vyměřily obsah i rozsah umění kališnického. Zároveň stal se J. nejvyšším správcem duchovenstva Pražského. J. rozloučil se s tímto světem 9. srp. 1429. Ze spisů J-bkových, jichž složil více v jazyku latinském i českém, nejdůležitější jsou: *Postilla čili epištoly nedělní s výklady přes celý rok* (vytišt. 1564) a *O velebné svátosti těla syna božího* (rkp. v Mikulově). Mimo to složil rozličné písně církevní.

Jakub 1) Žid, požívající veliké přízně při dvoře knížete Vladislava I., který, aby ještě větší moci nabyl, dal se pokřtiti. Tu pak bylo působení jeho velmi záhubné, i provozoval prý moc tak velikou, že byl jako první po knížeti. Lidé, nemohouce pochopiti, jak ten člověk tolik bohactví nahrabati a k takové moci přijíti mohl, tvrdili, že mu k tomu satanáš pomáhá, a sám Kosmas píše, dokládaje se svědectvím hodnověrných lidí, že často viděn byl ďábel v lidské postavě, an jemu slouží. Mysle, že moc jeho již pevně stojí, odpadl J. zase od víry, i dal oltář v domě jeho postavený rozbořiti a svátosti z něho do záchodu hodil. To když se naň proneslo, dal jej kníže jíti a do vězení vsaditi. J. vyznal se tu z mnohých podvodů a jiných nešlechetností, načež kázal Vladislav statek jeho pobrati a do své pokladnice vnésti. Bylof pak u něho nalezeno nesmírné množství peněz. Tu jiní Židé knížeti a radám jeho veliké dary snášeli, jen aby J. nebyl mučen. Knížeti dostalo se takto 3000 hřiven stříbra a 100 hřiven zlata, kterýmižto penězi Vladislav všecky křesťanské otroky z rukou židovských vykoupil a spolu zapověděl, aby budoucně žádný křesťan Židům nesloužil. J. jest z vazby propuštěn a navždy ze země vypovězen. — 2) J., mistr, hvězdář, žák mistra Hanuše, jemuž pomáhal při sestrojení velikého orloje na Staroměstské radnici v Praze, kteréžto hodiny také po jeho smrti řídil.

Jakuba sv. kostel na Starém městě v Praze při klášteře minoritů

roku 1232 založeném, byl r. 1244 vysvěcen, ale ještě až do XIV. stol. dostavován. Původní stavba byla gotická, a v klášteře nacházel se veliký refektář, ve kterém v XIV. století královské hody při korunovací, několik sněmů a jiné slavné výkony odbývány byly. Staroměštští řezníci ubránili chrám i klášter při drancování luzy r. 1420 a r. 1611, oba však trpěly častým ohněm, jmenovitě velikým požárem r. 1689 tak, že se ze starých gotických staveb jen velmi málo zachovalo. Při obnově r. 1702 byl chrám zcela přetvořen ve slohu pokažené renaisance. Jest to nejdelší kostel v Praze, ale spolu nejtmavější. Veliký oltář má obraz od Václava Reinera z roku 1739. Vzácné umělecké dílo jest v levé boční lodi mramorový náhrobek nejvyššího kancléře království Českého hraběte Jana Václava Vratislava z Mitrovic († 1712), navržený od Fischera z Erlachu a vyvedený od Jana Ferd. Prokova.

Jan. *A*) Svatí toho jmena: **1**) **J.** Nepomucký, dle zbožné starodávné pověsti kanovník Pražský, jenž z rozkazu krále Václava IV. utopen jest ve Vltavě pod mostem Pražským, protože nechtěl králi vyzraditi zpověď manželky jeho královny Johany. Spisovatelé XVI. stol. kladou tento skutek, o němž souvěkých zpráv není, na rok 1383. Již v XVI. století stavěny na jeho jmeno oltáře a kaple. Císař Ferdinand III. a arcibiskup Pražský Arnošt Harrach zasadili se první při dvoře papežském o vyhlášení jeho za svatého, což později vícekrát po sobě nově předsevzato, až pak dosaženo slavné svatořečení v Římě dne 19. bř. 1729. Od té doby se považuje sv. **J.** Nepomucký za zemského patrona v Čechách, ale ctění jeho rozšířilo se v brzce i po cizích zemích, ano po celém světě křesťanském, obzvláště pak v obyčej vešlo postavovati sochy jeho na mosty, což i v nejvzdálenějších krajinách katolických se spatřuje. Ke hrobu jeho v kostele sv. Víta na hradě Pražském dějí se každoročně v den 16. máje, jemu zasvěcený, hlučné pouti z Čech a z Moravy. — **2**) **J.** Sarkander, nar. 20. pros. 1576 v Skočově slezském z polských šlechtických rodičů, studoval v Olomouci, v Praze a konečně v Štýrském Hradci, kdež vysvěcen jest na kněžství. Přišed na Moravu kaplanoval na rozličných místech, až konečně k žádosti jednoho pána z Lobkovic, který si jej za zpovědníka byl vyvolil, učiněn jest r. 1616 farářem v Holešovicích. V tom úřadě jevil zvláštní horlivost u vyučování náboženství ve škole, v kostele i po domech osadníků, konaje i daleké cesty misionářské, aby protestanty pro víru katolickou získal. Pro takovou horlivost mnozí protestanté nechuť k němu pojali, která vzrostla v míru tak povážlivou, že Sarkander, vraceje se z pouti do Častochova, kterou byl r. 1619 se štolbou páně Lobkovicovým konal, netroufal si více do Holešovic, nýbrž fary té se vzdal. Když však nikdo faru tu nechtěl, vrátil se k ní Sarkander ku konci r. 1619 přece zase. R. 1620 vpadlo do Moravy vojsko kozáků, poslané od krále Polského Sigmunda na pomoc Ferdinandovi II., a ukrutně pustošilo. Když přišli kozáci též k Holešovicům, Sarkander vešed jim vstříc s velebnou svátostí tak je ukrotil, že neplenili, nýbrž k Vídni dále táhli. Z toho povstalo podezření na

Sarkandra, že pod záminkou pouti do Častochova, na které po celé čtyry neděle byl prodlel, vyjednával u krále Polského pomoc pro Ferdinanda, pročež jest zatčen, do Olomouce vlečen a tam ukrutně zmučen, aby se přiznal, čehož Sarkander neučinil, ale 17. bř. 1620 následkem ukrutného ztrýznění zemřel. Tělo jeho pochováno v Brně v kostele Panny Marie, po zaniknutí pak toho chrámu byly ostatky jeho přenešeny do kostela sv. Michala, kde posavad odpočívají. Ač již od roku 1715 bylo o to mnohokrát usilováno, jest J. Sarkander teprv 6. kv. 1860 od papeže Pia IX. prohlášen za blahoslaveného. — *B*) Vysocí hodnostáři duchovní: 3) J. XXIII., papež, jeden z nejhanebnějších mužů svého věku, dal se porušiti dary od nepřátel Husových, že tohoto, nedbaje přímluvy krále Václava IV. a jeho manželky Žofie, zval do Říma před svůj soud, a když se nedostavil a pouze několik přátel na svém místě tam poslal, aby jej zastávali a omlouvali, vydal na něj klatbu, která jest 15. bř. 1411 čtena v kostelích Pražských. Když pak v měsíci květnu 1412 ohlašovány jsou v Praze odpustky, jež tentýž papež uděloval všem, kdož by se účastnili války proti Ladislavovi králi Neapolskému, odpůrci jeho, povstala z toho známá bouře a odpravení tří mládenců, kteří v kostelích odpustkům těm, od Husa za neplatných vyhlášeným, odpírali. Potom Vok z Valdšteina, dvořenín královský, směšný průvod spůsobil a veřejně na Příkopech buly papežské na ty odpustky spálil. Z toho došly do Říma nové žaloby na Husa, což mělo za následek, že na něj vydána nová kletba, hroznější než dříve, ano vyšel rozkaz, chopiti se ho živého neb mrtvého, a kapli Betlemskou, kde bludy své hlásá, rozbořiti; zároveň vyřknul papež interdikt nad Prahou, pokud by se tam zdržoval Hus. Tak samým tímto papežem podněcován jest v Čechách spor povstalý původně o učení Viklefovo, a jiskra, která mohla shovívavou snášelivostí snadno býti udušena, rozdmychována v mocný plamen, jehož zkázyplný požár měl zachvátiti nejen celou zem Českou, nýbrž i všecky sousední krajiny. Když potom Hus dostavil se ke sboru Kostnickému, hned den na to šli pan Jan z Chlumce a pan Jindřich Lacembok ku papeži Janovi oznámit mu, že Jan Hus již se dostavil, a prosit ho za potřebnou ochranu pro něj. Papež slíbil jim ochotně, že mistru Husovi ničím ukřivditi nedá, a byť prý jemu i vlastního bratra byl zabil. Ale interdikt na Husa vydaný s počátku zrušiti nechtěl, než brzy se rozmysliv klatbu naň vydanou na čas zdvihl, tak že směl Hus svobodně po městě choditi a také kostely navštěvovati, jenom při velikých kostelních slavnostech aby se viděti nedával. Hus však nepoužívaje takového dovolení ani přes práh svého příbytku nevykročil. V Kostnici měl se vyplniti osud nejenom Husův, nýbrž i samého papeže Jana. Tento, nedovedv zachrániti Husa před zatknutím od kardinálů sboru nařízeným, sám jest brzo na to od sboru důstojenství svého zbaven a uvězněn. Avšak podařilo se mu uprchnouti, načež pokořiv se nově zvolenému papeži Martinu V. od něho na milost přijat a kardinálem, pak děkanem kardinálského sboru jmenován zemřel v důstojnosti té v měsíci listopadu

1419 ve Florencii. — 4) J. z Jenšteina, arcibiskup Pražský, v. z Jenšteina Jan. — 5) J. Dražický, biskup Pražský, v. z Dražic. — 6) J. příjmím Železný (od brnění rytířského, jež nosil), biskup Litomyšlský a později Olomúcký, narodil se v Praze z rodičů měšťanských. Vstoupiv do řádu premonstráckého vynikal schopnostmi a obratnou výmluvností tak velice, že záhy stal se kanovníkem na hradě Pražském, proboštem Vyšehradským a 1400 biskupem Litomyšlským. J., jsa urputný nepřítel všech novot, odporoval všemožně učení Husovu, žádaje na synodě Pražské, aby Husovi a přátelům jeho zapovězeno bylo kázati, a knihy všecky v jazyku českém od nich sepsané aby zničeny byly. Když potom Hus dostavil se ke sboru Kostnickému, J. odebral se tam za ním, aby jmenem českého a moravského duchovenstva na něj žaloval, a usilovným dolehánim svým na otce shromážděné přičinil se podstatně k odsouzení a upálení Husa. O tom jakmile došla zpráva do Čech, povstala největší rozjitřenost proti J-ovi, čehož použili mnozí páni a rytíři k rozchvácení zemských statků J-ových. Ten, vrátiv se na podzim r. 1415 do vlasti od sboru s plnomocenstvím mimořádného legata nalezl smýšlení svých krajanů tak sobě nepříznivé, že sotva si troufal ukázati se veřejně anebo předstoupiti před krále i rady jeho bez listu ochranného. I Konrad arcibiskup Pražský a Václav biskup Olomúcký chovali se k němu chladně, ba obojetně, jen arcibiskupův generální vikář a kanovníci kapitoly Pražské jevili tu ráznost a odhodlanost, jakou sobě přál. Po smrti biskupa Olomúckého Václava zvolila jedna část kapitoly J-a za biskupa, kdežto druhá zvolila Alše, kanovníka Vyšehradského, který z vůle královy arcibiskupem Konradem stvrzen a také v držení stolice biskupské uveden byl. Ačkoli papež Martin V. volbu Alše za biskupa zrušil, chtěje míti J-a biskupem Olomúckým, dovedl král Václav přes to všecko Alše v požívání jak Olomúckého tak i Litomyšlského biskupství uhájiti, nechtě J-a již ani do země své pouštěti. Teprv r. 1420 po smrti Václavově uvázal se J. v biskupství Olomúcké a opět také v Litomyšlské, veda při tom neustálé boje s Husity, na nichž musil jmenovitě Kroměříže r. 1423 brannou rukou dobyti. R. 1426 povýšen jest J. od papeže Martina za kardinála, císař Sigmund pak povolal jej do Uher, chtěje ho za biskupa Vacovského ustanoviti. Tu však zemřel J. v Ostřihomě 9. říj. 1430, nedočkav se papežského potvrzení. — 7) J. probošt Vyšehradský, poboční syn krále Václava II., nejspíše z matky rodu měšťanského, poněvadž r. 1322 písař desk zemských Štěpán z Tetína jmenuje se jeho synovcem. K důstojenství proboštskému dostal se po Petru z Lomnice († 1310), a téhož roku ještě dne 28. května pomohl sestře své kněžně Elišce k útěku z Prahy, maje pro ni připravené koně na Vyšehradě, kamž ona v přestrojení za sprostou ženu s dvěma pannami svými se dostala, a odkud ji Jan z Vartemberka provodil do Nimburka. J. podporoval i napotom sestru svou ve snahách jejích, aby těkavého manžela svého krále Jana ke spořádanějšímu způsobu živobytí přivedla, i jest proto od nepřátel Eliščiných osočen u krále a obviněn z jakési

zrady. Tu jest z rozkazu prchlivého krále probošt J. dne 21. čce 1322 nenadále zajat v Praze, prohlášen za zbavena všech svých důstojenství a předveden před krále, který mu vytýkal zrádný podvod, ano hned té chvíle kázal mu zvoliti sobě spůsob smrti, kterým by chtěl býti sprovodín ze světa. Probošt hrůzou pojat nevěděl co promluviti, i uposlechl domluvy přítomných pánů, aby přiznáním se k vině hleděl ukrotiti hněv králův, a prosil za milost. Po mnohém zahrožování a týrání od krále i také některých jeho rádců jest konečně odveden a uvržen do žaláře v domě křižovníků německých u sv. Benedikta na Starém městě, odkud však podařilo se mu na večer druhého dne uprchnouti, načež se obrátil do Bavor. Teprv asi ku konci r. 1324 král Jan, přesvědčiv se o lichosti nařčení probošta J-a, přijal jej na milost a navrátil mu odňatá beneficia i důstojenství. R. 1325 královna Eliška po svém návratu z Bavor bydlela nějaký čas na Vyšehradě u probošta J-a, a r. 1330 také v jeho domě zemřela. Jako sestře své za jejího živobytí, byl i po její smrti probošt J. věrnou podporou synu jejímu Karlovi, jehož spůsobením povýšen jest r. 1334 na biskupství Olomúcké. — 8) J. z Pomuka (t. j. Nepomuka), jinak Johánek řečený, generální vikář arcibiskupství Pražského, syn Volflina z Nepomuku, připomíná se ponejprv r. 1372 co veřejný písař čili notář a osoba duchovní (*clericus*), ač ne ještě kněz. R. 1373 zastával úřad prvního písaře kanceláře arcibiskupské, v němž setrval do roku 1381, požívaje přízně arcibiskupa Očka z Vlašimi, u jehož stolu jídal. Byltě již toho času muž zámožný, maje dům na Hradčanech a zakládaje světské i duchovní osoby půjčkami peněz. Dosáhnuv mezi tím svěcení na kněžství stal se r. 1380 oltářníkem v kostele sv. Víta, a téhož roku obdržel i faru u sv. Havla na Starém městě v Praze, a sice mimořádnou cestou, totiž milostí papežskou, začež zaplatil co poloviční příjem prvního roku 14 kop grošů do komory papežské. On sám však nenastoupil duchovní správu při tom kostele, nýbrž dosadil za sebe náměstka, sám pak jal se studovati práva na universitě Pražské, kdež r. 1387 dosáhl doktorství práva církevního, při čemž taxa mu byla prominuta, což stávalo se jenom při osobách, na kterých universitě záleželo pro mocný vliv jejich. Mezi tím se byl J. stal kanovníkem u sv. Jiljí na Starém městě, byv na to místo dosazen arcibiskupem Janem z Jenšteina, ale r. 1389 nazývá se již kanovníkem Vyšehradským. Téhož roku v měsíci září jmenoval jej arcibiskup Jan svým generálním vikářem, kterýžto úřad potom zastával až do své smrti. Faru svou Havelskou vyměnil r. 1390 s Linhartem arcijahnem Žateckým za toto arcijahenství při kostele Pražském, od kteréž doby se uvádí mezi kanovníky Pražskými. Když r. 1393 rozepře mezi králem Václavem a arcibiskupem Janem z Jenšteina nanovo vypukly divěji než dříve, byl J. z Pomuka co důvěrník arcibiskupův též vydán hněvu královu zvláště proto, poněvadž co generální vikář udělil stvrzení opatu Kladrubskému Olenovi, zvolenému proti vůli královĕ, který byl zamýšlel užiti uprázdněného opatství toho k nadání nového biskupství v Čechách. Tu jsou 20. března z

rozkazu králova zajati J. z Pomuka, oficial arcibiskupův Mikuláš Puchník, Václav probošt Míšenský a kanovník Pražský, jakož i rytíř Népr, hofmistr arcibiskupův, a přivedeni na rychtu Staroměstskou, kde Johánek i Puchník strašně jsou zmučeni, při čemž prý král sám vlastnoručně pomáhal. I chtěl všecky čtyry dát utopiti, ale jinak se rozmysliv žádal na nich, aby mu písemně a pod přísahou slíbili, nikomu nic o takovém s nimi nakládání nevyjeviti a držeti napotom s ním proti arcibiskupovi. Puchník, probošt Václav a Népr učinili tak a jsou propuštěni, ale J. z Pomuka byl mučením tak ztrýzněn, že na živě zůstati nemohl, pročež král dal jej svázaného nésti na most Pražský a svrhnouti do Vltavy. Tělo jeho později nalezené pohřbeno v kostele sv. Víta. — *C*) Panovníci a členové panovnických rodin: 9) J. Lucemburský, král Český, syn císaře Jindřicha VII., nar. 1295, došel koruny české sňatkem s Eliškou, dcerou krále Václava II., a povolán jest proti Jindřichu Korutanskému, který svou neschopností vladařskou v Čechách nemožným se byl učinil. Zasnouben s Eliškou 1. září 1310 ve Špýru vydal se J. s vojskem do Čech, maje sobě od otce za předního rádce přidaného Petra Aspelta, arcibiskupa Mohuckého, a zmocnil se 3. pros. Prahy pomocí kaplana Eliščina Berengara a srozuměných s ním měšťanů, načež v únoru 1311 korunován jest i s manželkou svou na království České, potvrdiv dříve stavům na sněmě shromážděným práva a výsady země. Téhož roku v květnu král odebral se do Moravy, aby přijal slib poslušenství též od tamějších stavů. Vrátiv pak se do Čech jezdil po zemi a uvazoval se v hrady a statky za vlády Korutanského od pánů uchvácené, a zároveň podnikal výpravy proti loupežníkům, kteří se byli v době velikých předešlých nepořádků zahnízdili v některých krajinách. Zjednav tak pořádek v zemi obrátil se J. podruhé do Moravy a též tam pokořil zhoubce zemské. Na to zajel do Vídně a vyrovnal se pokojně s Fridrichem vévodou Rakouským o rozličné nároky a požadavky jeho. Hned potom bylo mu činiti prostředníka ve sporech, které nanovo byly vypukly mezi některými pány a měšťany Pražskými, královým mocným slovem však jsou narovnány. Po ten celý čas byl mu rádcem ve správě země zmíněný svrchu arcibiskup Petr, druhdy probošt Vyšehradský a kancléř krále Václava II. Ten zůstal mu po boku, i když r. 1313 král J. vypravil se vojensky do Vlach otci svému na pomoc, a v nepřítomnosti jich svěřena vláda v Čechách některým jiným německým radám královým. Ještě na cestě však došla krále J-a zpráva o smrti jeho otce. S počátku chtěl se J. sám ucházeti o důstojnost císařskou, nemoha však jí dosáhnouti zasazoval se o zvolení Ludvíka vévody Bavorského naproti soupeři jeho Fridrichovi Rakouskému. Ale od nesjednocených kurfirštů zvoleni jsou 18. říj. 1314 císařové dva, Ludvík i Fridrich, z čehož pošla válka v Němcích mezi nimi. Když se král J. r. 1315 zase navrátil do Čech, musil na dolehání pánů propustiti německé vladaře a zvoliti na jich místo Čechy, Jindřicha z Lipé pro Čechy a Jana z Vartemberka pro Moravu. V ty doby podnikl král nové tažení do Moravy proti moc-

nému Matoušovi Trenčanskému, který, založiv za předešlých zmatků v Uhřích panství docela neodvislé na Slovensku, také některých hradů na Moravě se byl zmocnil. Matouš jest v bitvě u Holíče od Jana z Lipé poražen, a musil vrátiti co si byl bezprávně přiosobil. Mezi tím počínali si domácí vladařové zemští co nešetrní poručníci nad králem. Od smrti Václava II. bylo pro nepořádné hospodářství jak syna jeho Václava III. tak i Jindřicha Korutanského zastaveno mnoho statků královských ve dluzích, a Jindřich z Lipé jal se větší část důchodů zemských obraceti na splácení korunních dluhů, tak že velmi málo zbývalo na potřeby dvoru královského, a přece nespěchalo se s navrácením zastavených statků ke koruně. Jindřich sám byl jedním z předních věřitelů koruny, a nejen že pamatoval na sebe, aby sám před jinými přišel k svému, nýbrž obohacoval se i spůsobem nepravým. Při tom vedl nádherný dvůr, kdežto král vydán byl nedostatku. Záležitosti zemské spravoval libovolně, krále se neptaje. Nad to nade všecko urážel královnu okázalým se kořením vdově po králích Václavovi II. a Rudolfovi, Alžbětě, tak zvané královně Hradecké, s níž Eliška v dávné nevoli žila. Tak vznikala čím dále tím větší nespokojenost královských manželů se spupným vladařem, která dosáhla vrchole svého, když Jindřich z Lipé a královna Alžběta bez opovězení se králi provdali nejmladší dceru Václava II. z Alžběty, Anežku, za Jindřicha knížete Javorského v Slezsku, a za věno mu upsali Hradec Králové. Takovou nešetrností popuzen dal král z nenadání zatknouti Jindřicha z Lipé (26. říj. 1315) a odvezti na Týřov do tuhé vazby. Z toho pošlo povstání panstva proti králi, při němž stáli toliko Vilém Zajíc z Valdeka, Petr z Rožmberka a několik jiných přednějších, kdežto všecka ostatní šlechta postavila se na stranu Lipského. Král pozval si na pomoc kurfiršty Mohuckého a Trevirského, kterýžto poslední byl bratr otce jeho císaře Jindřicha. Ti přišedše do Prahy učinili v dubnu 1316 mírné narovnání mezi stranami, Jindřich z Lipé propuštěn jest na rukojmě, a ustanoveno, aby v jisté době stala se úmluva o navrácení hradů korunních, králi bezprávně zadržovaných, k čemuž však nepřišlo. Téhož roku král J. táhl do Němec králi Ludvíkovi na pomoc proti Fridrichovi Rakouskému, v Čechách zanechav co vladaře arcibiskupa Mohuckého. Ten však brzy, rozmrzen odporem, s jakým se potkával u strany Jindřichovy, odevzdav vládu královně Elišce odjel z Čech (1317). Tu se proti královně nanovo zbouřili Jindřich z Lipé a stoupenci jeho, i nastala nová vnitřní válka. Ku potlačení zpoury pospíšil král J. do Čech s vojskem německým, i dostavili se k němu věrní jeho, Vilém Zajíc, Petr z Rožmberka a jiní, slibujíce mu pomoc svou, ale prosíce, aby cizí žoldnéře poslal pryč ze země, poněvadž byli v nenáviděné paměti od času Oty Braniborského a Jindřicha Korutanského. Když však král žádost jejich zamítl a němečtí jeho vojáci jali se pleniti statky pánů jemu odporných, tu povstal v lidu hlas, že král chce všecky Čechy vyhladiti a místo nich Němce do země nasaditi, a sami ti, kteří mu až dosavad byli věrni zůstali, mezi nimi Vilém Zajíc a

Petr z Rožmberka, odvrátivše se od něho přidali se ke straně odbůjné. Král takto sevřen vzal útočiště ke spojenci svému Ludvíkovi Bavorskému, který bez meškání přijel do Čech a spůsobil smíření mezi králem a jeho poddanými na obecném sněmě, odbývaném v měsíci dubnu 1318 v Domažlicích. Pánové znova slíbili poslušnost králi, ale statků korunních nevrátili mu, král J. pak zavázal se, nepřiváděti do země žádná cizí vojska a úřady zemské pouhými Čechy osazovati. Tu stal se Jindřich z Lipé opět podkomořím královským a správcem zemským. Z takového běhu věcí král nechuť vzal k Čechům, a rozený jsa Némec raději v Němcích byl by panoval, pročež s Ludvíkem Bavorským o to jednal, aby mu zemi Falckou za Čechy postoupil. Toho dověděvši se královna mocně odpírala, tak že král nesměl toho učiniti. Mezi tím dovedli pánové strany Jindřicha z Lipé docela opanovati krále hověním jeho marnotratnosti a jiným 'zlým náchylnostem. Užívajíce sami korunních statků jako dříve byli králi nápomocni v bezpříkladném vydírání peněz na měšťanstvu a duchovenstvu všelikou libovůlí a násilím. Král s nimi hrával v kostky, opíjel se, toulal se nočního času po krčmách a hampejzích, v kostele dával pohoršení neslušnými výtržnostmi a liboval sobě ve všelikých sprostých rozpustilostech. Při tom namluvili mu tovaryšové jeho prostopášností, že manželka jeho zle o něm ukládá, chtíc ho zbaviti království a posaditi na trůn svého tříletého syna Václava, v jehož jmenu pak sama by vládla. A to prý chce provésti pomocí několika pánů, mezi nimiž výslovně jmenován pan Vilém Zajíc z Valdeka. Král, prudké a nepovážlivé jsa povahy, dal u sebe místo takovému osočování a velice se rozzlobil na manželku svou. I přepadl ji v Loktě, kde na ten čas meškala, a malého Václava do tmavé komory zavříti, královnu pak na Mělník zavézti kázal (v únoru 1319). Z toho strhla se nová bouře v zemi, nešťastné královny ujali se Pražané ve spolku s několika pány, Eliška přestěhovala se k žádosti jejich do Prahy, i nastala válka mezi královskými manžely. Tu jest město obleženo od krále a prudký útok na ně učiněn, jejž však odrazil statečně Vilém Zajíc. Konečně dne 18. července uzavřena jest jakási smlouva mezi králem a městem, a také oba královští manželé na oko jsou smířeni. Ale král málo se vázal na úmluvu, a po nějakém čase nastalo nové vydírání peněz na měšťanstvu. V prosinci téhož roku král J. vyjel z Čech a toulal se déle než rok po zemích německých, vyhledávaje dobrodružství a peníze utráceje. Nejraději zdržoval se v otčině své Lucembursku, kterou více miloval než Čechy, kde od té doby jen velmi pořídku se zdržoval. Nebyltě král J. doposavad zdomácněl ve svém království, aniž vůbec dospěl ku poznání vážných povinností panovnických, lehká a těkavá jeho mysl pudila ho neustále do světa, kdež sháněl se po zábavách, rytířských kratochvílích a bojích, jsa lidem ku podivu svou udatností a marnotratnou štědrostí. Do Čech pak vracel se jen tenkráte, když potřeboval peněz, kteréž si zaopatřoval všemi možnými prostředky, často i dosti nectnými. Z takového počínání měl král J. v cizině nemalou slávu, až i přísloví povstalo, že

bez boží a krále Českého pomoci žádná věc ku konci přivedena býti nemůže; ale země hynula jeho nehospodářstvím a zanedbáváním vladařské péče, a národ proklínal jej pro nesnesitelné útisky. Roku 1322 nastaly ze starých příčin nové různice v královë domácnosti, král opět dal se popuditi proti své choti, i vylil sobě zlost na Janu proboštu Vyšehradském, jejím nevlastním bratru a po smrti pana Viléma Zajíce jediném příteli, jejž z obmýšlené zrady vině zbavil všech jeho důstojenství a statků. Ale probošt uprchl z vězení, do kterého byl uvržen, a ujel do Bavor, kamž i královna sama jej následovala, bojíc se opětného násilí se strany svého manžela. Král pak proboštovy i její statky větším dílem rozdal v zástavu pánům jeho přízně požívajícím. Téhož roku pomáhal král J. Ludvíkovi Bavorskému proti Rakouskému Fridrichovi, i pomohl u Mühldorfu rozhodnouti dlouhý boj o císařskou korunu ve prospěch onoho. Fridrich sám upadl v zajetí, a zároveň s ním jeho bratr Jindřich; onoho Ludvík v zajetí přijal, tohoto král J., i dal jej zavézti na Křivoklát a tam u vazbě držeti. Za pomoc, kterou J. Ludvíkovi učinil, postoupil mu tento v zástavu krajinu Chebskou, která odtud navždy zůstala při Čechách. Roku 1323 z rozkazu krále J-a opět za hranicemi meškajícího odvezen jest z Čech sedmiletý syn jeho Václav a na vychování dán ke dvoru krále Francouzského Karla. Dle jmena jeho nazván jest kralevic Český při biřmování Karlem, kteréžto jmeno mu napotom zůstalo místo národního jmena Václav. Roku 1325 po půl třetím roce vystěhování svého královna Eliška do Čech se vrátila, neboť jednak byl se král přesvědčil o její a probošta Vyšehradského nevinnosti, jednak královna v cizině nedostatek trpěla, když ze země žádných důchodů jí nepřicházelo, i přijata jest od lidu s velikou radostí. Také proboštovi Vyšehradskému navrácena důstojenství jeho i statky. Mezi tím král nepřestal vybírati ze země peníze a utráceti je v cizině, k čemuž i duchovenstvo musilo mu býti nápomocno desátkem, jejž mu uložil se svolením papeže, kterémuž se byl zavázal k tažení křižáckému. Roku 1327 podnikl J. tažení do země Polské, jejímiž králi psali se od časů krále Václava II. panovníci čeští, kde však na ten čas mocně vládl Vladislav Lokýtek, r. 1320 v Krakově na království korunovaný. Na tom tažení svém král J. větší díl Slezska opět s korunou spojil, neboť se mu kamkoli přijel poddávala knížata slezská, kteří s části již dříve se byli co manové dali v ochranu králů Českých. Jmenovitě tak učinili knížata Bolek Opolský, Kazimír Těšínský, Vladislav Kozelský a Jan Osvětimský. Ale proti Lokýtkovi král nic nevykonal, neboť vložil se v tu věc král Uherský, zeť Lokýtkův, a za náhradu navrhl J-ovi sňatek dědičného prince Ladislava s dcerou jeho Annou. S tím král J. dobře spokojen byl, a hned od dalšího tažení do Polska upustil. Příkladu jmenovaných knížat slezských následoval nyní též Jindřich kníže Vratislavský, který mužských dědiců nemaje přijel do Prahy a knížectví své upsal koruně České po své smrti, začež od krále obdržel k doživotnímu užívání Kladsko a 1000 hřiven stříbra ročního důchodu z jeho komory. Potom král J. sám odjel s ním do

Vratislavi, kdež sobě co budoucímu pánu země dal holdovati. Téhož roku zasnouben jest Jan, druhorozený, teprv pětiletý syn králův, s Markétou, dcerou Jindřicha Korutanského, někdejšího krále Českého, s kterým král J. nyní dobré přátelství zachovával; a poněvadž Jindřich jiných dětí neměl kromě té dcery, tedy budoucí choť její stal se nápadníkem jeho zemí Korutanska a Tirolska. Když na to král J. chystal se k nové jízdě ze země, povolili mu stavové z uznalosti, že tak prospěšné věci pro říši Českou byl vyřídil, ochotně novou berni, on ale na tom dosti nemaje užil ještě jiného, nechvalného prostředku vydírání, daje bíti lehkou minci k veliké škodě lidu, zvláště obchodního, a nasebrav peníze odjel, proklínán ode všech. Roku 1328 měl J. krátkou válku s Rakušany za příčinou jakýchsi rozepří pomezních, ale dal se od vévod Rakouských penězi udobřiti. Ještě ku konci téhož roku podnikl král J., aby dostál slibu papeži stran křižáckého tažení učiněnému, výpravu proti pohanským Prusům a Litvanům, německým rytířům na pomoc. Poněvadž tuhá zima bahnité ony krajiny snadněji přístupnými činila nežli jindy, výprava šťastně se dařila. Čechové vítězili nejenom nad Litvany, nýbrž i nad Poláky, s kterými též ve spolku s německými rytíři válčili, a tu jest Václav kníže Mazovecký přinucen uznati nad sebou vrchnost krále Českého. Když pak král s vojskem domů se vracel, poddalo se mu ještě více knížat slezských, tak že hranice koruny České tím znamenitě jsou rozšířeny. An takto král J. slávu českého jmena rozmnožoval, národ naň laskavější býti počal, alespoň bez reptání snášeje to, co při J-ově nepokojném duchu změniti se nedalo. Roku 1330 zdržoval se J. v Inšpruku u Jindřicha Korutanského, vyjednávaje s ním o smlouvy dědičné. Tam došla ho zpráva o smrti manželky jeho Elišky, která opravdově pohnula jeho srdcem. Ale zároveň naskytla se tu dobrodružnému jeho duchu vyhlídka na založení sobě nového panství v Italii. Lombardské město Brescia vyslalo k němu posly, žádat jej o pomoc proti mocnému pánu Veronskému Mastinovi della Scala. Král J. pomohl jim, a Bresciané poddali se jeho panství. Toho příkladu následovalo hned více měst jiných, o jichž podmanění usiloval pán Milanský Azzo de Visconti, nejmocnější v západních krajinách Lombardie. Ba tento sám jaksi na oko se poddal panství krále Českého, což zase po něm učinilo více jiných signorů okolních. Tím spůsobem stal se král Jan během roku 1331 pánem celé západní Lombardie. Takové rozšíření jeho moci, jakož i budoucí dědictví po Jindřichovi Korutanském vzbudilo J-ovi v sousedech jeho i vzdálenějších panovnících závistníky, i spojili se proti němu císař Ludvík, vévodové Rakouští a králové Neapolský, Uherský a Polský a vyhlásili mu nepřátelství. On ale nic nelekal se toho spolku, nejdříve smluvil se s císařem v ten spůsob, že opanované země vlaské přijal od něho pod názvem náměstka čili vikáře říšského, pak povolal z Paříže syna svého, nyní patnáctiletého, a odevzdal mu vladařství nad těmi krajinami se sídlem v Parmě. Sám pak pospíšiv do Čech udeřil na Vladislava Lokýtka a přinutil jej k uzavření příměří; potom se

obrátil proti spojené moci Rakušanů a Uhrů. Ale tito byli se mezi tím spolu nepohodli; král Uherský vrátil se domů, a vévodové Rakouští samojediní nezdáli se J-ovi býti příliš nebezpečnými, pročež ponechav válčení s nimi Jindřichovi mladšímu z Lipé odebral se do Paříže. V Italii mezi tím pozdvihli se nepřátelé královi silně proti synovi jeho Karlovi. Ten sice porazil je v udatném boji u San Felice (1332), ale vládna při tom všem jenom nedostatečnými silami žádal od otce pomoc. Té však král J. vydatně uděliti mu nemoha musil Italii neslavně opustiti (1333), vydřev z ní ještě co mohl. Také proti Rakušanům vedena válka nešťastně, Jindřich z Lipé poražen jest u Mailberka 13. bř. 1332 a ještě s jinými pány českými zajat, následkem čehož musil král koupiti pokoj s velikými obětmi. Ještě dříve než sám Italii opustil, poslal král J. syna svého Karla do Čech co správce království s titulem markraběte Moravského, a odtud počíná druhá, utěšenější doba jeho panování. Karel, ačkoliv měl věku svého teprv let sedmnáct, byl již v Italii dal skvělé důkazy spůsobilosti své vladařské, i ujal se ihned mocnou rukou správy země, a počal hojiti rány od otce jí zasazované. Co všecko mladý vladař podnikl k opětnému zvelebení země, vyčteno na jiném místě, v článku Karel IV.; zde stačí pověděti, že vytrvalé jeho moudré a důrazné snaze podařilo se, během dvou let obnoviti pořádek v zemi, zjednati veřejnou bezpečnost a zlepšiti stav korunních financí, začež jej odměňovala všeobecná láska národu. Roku 1335 král J. ve Francii podruhé se oženil pojav za manželku Beatrici, dceru vévody Bourbonského. Téhož roku zemřel Jindřich Korutanský, a císař Ludvík i vévodové Rakouští dle úmluvy, kterou mezi sebou měli, hleděli se rozděliti o jeho země, a Rakušané skutečně obsadili Korutansko, Tirolsko však zachováno věrností národu. Za příčinou těch věcí přijel král Jan ku konci července 1335 do Prahy, a tu hned prohlásil válku proti císaři i vévodům Rakouským. Aby pak od jiných stran pokoj měl, učinil přátelské narovnání s králi Uherským a Polským, při čemž od titule polského upustil, začež Kazimír král Polský, který sám do Prahy přišel, slíbil mu dáti 20.000 kop grošů Pražských. V ten čas zemřel poslední kníže Vratislavský Jindřich VI., a král J. vyslal do Slezska syna svého Karla, aby se uvázal v jeho země. Ale nepřátelé pořádku dovedli, jako někdy královnu Elišku, tak nyní syna jejího Karla osočiti u krále, jakoby chtěl sám dosednouti na trůn a otce ze země vyhnati, čemuž lehkověrný J. u sebe místo dav odňal Karlovi vladařství, načež tento šel do Tirol bratru svému Janovi na pomoc. Válka s císařem a vévody Rakouskými vedena jest nejvíce jen pleněním zemí; když však vévodové Rakouští s císařem se rozkmotřili a tento od nich odstoupil, přišlo k míru mezi nimi a králem J-em, který jim za 10.000 hřiven stříbra Korutansko ponechal, ačkoliv odporoval tomu syn jeho Jan, manžel Markéty, dcery a dědičky po Jindřichu Korutanském. Po uzavřeném míru král do Prahy se vrátiv počal nanovo peníze sháněti, a mezi jiným zastavil též dvanáct stříbrných soch apoštolů, jimiž Karel dílem na svůj náklad dílem z darů v diécesi Pražské vy-

braných byl ozdobiti dal hvob sv. Václava na hradě Pražském. Ku konci roku 1336 vydal se král na nové křížové tažení do Litvy v průvodu syna svého Karla, že však byla zima měkká a bahna nezamrzla, neměla výprava zdaru. Pro krále pak stala se zhoubnou tím, že ostré noční mlhy těch krajin uškodily očím jeho, k čemuž když ještě špatné léčení přišlo, král na pravé oko docela oslepl. R. 1337 porodila královna Beatrix v Praze syna Václava, který se napotom stal vévodou Lucemburským, a téhož roku korunována jest na hradě Pražském. Ale tato slavnost ani nádherou ani veselostí nevyrovnala se korunovacím předešlým; král sám přítomen tu byl bez koruny a bez oděvu královského, což všecko měl zastaveno. Roku 1338 markrabě Karel nanovo se uvázal se srozuměním otcovým ve správu země, kterou napotom stále vedl. V máji 1339 přijel král J. zase do Prahy, i bylo mu urovnávati rozličné nepořádky v Slezsku, kde jmenovitě biskup Vratislavský Nankeř pro nepatrnou příčinu krále byl do klatby dal, začež potrestán jest odejmutím statků. Potom král opět se odebral do Francie, kdež neumělostí tamějších lékařů, kterým se na oční svůj neduh léčiti dal, r. 1340 i na druhé oko oslepl. To neštěstí s počátku ducha jeho zarazilo tak, že začal býti mírnější a pobožnější, nepokojnost však jeho tím nikterak nebyla skrocena. Když pak jej stihlo druhé neštěstí, že zemřela mu nejmilejší dcera Markéta, zpanilá mladá vdova po Jindřichu vévodovi Bavorském a nevěsta krále Polského Kazimíra, tu najednou spatřujeme jej, který dosavad vedl živobytí pusté, nakloněna ku konání skutků pobožných. Nejdříve založil na Smíchově klášter kartusianů, a potom učinil bohaté nadání k chrámu sv. Víta na hradě Pražském, mající za účel jeho důstojné obnovení rozšířenější budovou a velikolepým nádherným okrášlením. Roku 1342 Markéta Tirolská mladého manžela svého Jana, druhého syna králova, lstivým spůsobem zapudila a vešla v druhé manželství s Ludvíkem markrabím Braniborským, synem císařovým, který tím spůsobem nabyl Tirolska. Ten hanebný kousek žaloval král J. všem knížatům i novému papeži Klimentovi VI., někdejšímu vychovateli markraběte Karla, a císař musil toho svým časem trpce zakusiti. Na papeži tom, u něhož král J. a syn jeho Karel byli v obzvláštní přízni, vymohli oba povýšení biskupství Pražského na arcibiskupství, čímž vyproštěny jsou Čechy od podřízenosti cizímu metropolitovi (1344). Prvním arcibiskupem Pražským byl Arnošt z Pardubic (v. t.), za něho položen jest základ k nynějšímu metropolitnímu chrámu sv. Víta na hradě Pražském, jehož vystavění markrabě Karel poručil Francouzu Matiášovi z Arrasu, který toho času před jinými staviteli uměním se skvěl. Stejnou dobou uzavřeli král J. a syn jeho Karel v Avinioně smlouvy proti císaři jakožto společnému svému nepříteli. Proti tomu spolku hledal císař Ludvík přátele mezi sousedy říše České, i získal jmenovitě na svou stranu krále Polského Kazimíra, který dopustil se toho zrádného skutku, že markraběte Karla, vracejícího se z třetí, rovněž neprospěšné výpravy na Litvu, na které byl svého otce provázel, r. 1345 zrádně zajal. Ale ten chytře vybavil se

ze zajetí, a když potom králové Polský a Uherský, vévodové Rakouští i jiní císařovi spojenci najednou opověděli válku králi J-ovi, ten, jakkoli slep, nic neulekna se takového nebezpečenství, zvolal co rytíř statečný: „S Pánem Bohem, čím více nepřátel, tím více kořisti." A hned táhl především na Kazimíra, sehnal vojsko jeho s pole a přitrhl až ku Krakovu. Tu dopustil se král Kazimír té nestydatosti, že „pro ukrácení války" vyzval na souboj svého slepého protivníka, načež J. trefně odpověděl jemu, dá-li sobě oči vypíchnouti, že s ním rád bojovati chce. Kazimír ve sklíčenosti své musil pak prositi o příměří, a když se nato papež mezi strany válčící vložil, vyjednán jest pokoj s peněžitou ztrátou krále Polského. Ve smlouvu tu pojati jsou také ostatní nepřátelé J-ovi, kteří po jeho vítězství nad Poláky netroufali si nic dalšího proti němu podniknouti. Asi na počátku března 1346 odebrali se J. a Karel opět spolu do Avinionu k papeži, kdež staly se proti císaři určitější úmluvy nežli předešle, následkem kterých sešli se pak ve městě Rense kurfirštové papeži příchylní, a tu jest 11. čce téhož roku zvolen od nich markrabě Karel za krále Římského. Dříve však, nežli Karel obrátiti se mohl proti Ludvíkovi, aby se pokusil o jeho vytisknutí z říše, účastnili se otec i syn ve válce, která na novo byla vypukla mezi Anglií a Francií, kteréžto poslední přišli na pomoc se značným počtem branného lidu. Tu strhla se 26. srpna v den sv. Rufa u Kreščáku (Crecy) bitva krvavá, ve kteréž ponejprv jest užíváno děl. Vojsko francouzské neopatrností svých vůdců na hlavu jest poraženo, což král J. znamenaje, když komonstvo jeho k útěku ho napomínalo, odpověděl slovy pověstnými: „Tohoť bohdá nebude, aby král Český z bitvy utíkal," a daje koně svého připnouti ke koňům dvou udatných rytířů prudkým útokem hnal na nejhustší zástup nepřátel. Tu Čechové přeudatně bojovali, až i prorazili šik Angličanům, avšak nemohouce odolati veliké převaze počtu zahynuli smrtí rekovskou i s králem svým, okolo něhož mrtvoly pánů českých jako hradbu činily. I poznán jest po bitvě král J. od Angličanů, an uprostřed svých věrných leže ještě dýchá, a odnešen do stanu krále jejich Eduarda. Ten nemoha slze zdržeti při truchlivém tom pohledu zvolal: „Zajisté, dnes klesla jest koruna rytířstva, neboť nikdy nebylo na světě rovného tomuto králi Českému." A na památku toho dne vzal tři pštrosí péra, jež krášlila přilbici J-ovu, a dal je synu svému, tak zvanému černému princi, který je přijal do erbu nástupců anglického trůnu, princů Walesských. Král Římský Karel neméně statečně v té bitvě bojoval, i musili ho již raněného násilím z davu vytrhnouti a na bezpečné místo odvésti. Král Jan pochován jest pak v dědičné své zemi Lucemburku, ale jakož za živobytí svého nikdež stání neměl, i kosti jeho v pozdějších stoletích s místa na místo jsou vlečeny, a teprva za našich dnů stálého odpočinku se jim dostalo. Smrtí svou hrdinskou, kterouž tak velice proslavil jmeno české, smířil král J. národ Český se všemi svými chybami, jimiž tak velice byl trpěl, a potomstvo, zapomenuvši na svízele jeho panování, kterých samo nezakoušelo, připomíná sobě jmeno jeho s chloubou, jakožto

jednoho z nejrekovnějších panovníků českých. — Za krále J-a připomínají souvěcí letopisci uvedení do Čech rozličných cizích obyčejů, následkem častých jízd po světě mládeže české krále provázející, zejmena úzkého kroje francouzského a špičatých střevíců. Také jali se Čechové vedle němčiny, v zemi, obzvláště v městech valně rozšířené, přiučovati se ještě jiným cizím jazykům, jako vlaštině, mnohem pak více ještě frančině. Vůbec počínali Čechové dále se rozhlížeti po světě a seznamovati se u vyšší míře než před tím s národy jinými a s mravy u nich panujícími, a to zajisté k nemalému svému prospěchu. — 10) J. Jindřich markrabě Moravský, syn předešlého, narozen 1322, dosáhl r. 1336 Tirol sňatkem s Markétou nazvanou Maultasch, musil však 1341 od ní zapuzen z Tirol odejíti, a odřeknuv se hrabství toho dostal 1349 od bratra svého Karla v leno markrabství Moravské. Panoval pokojně a jmenovitě udělil mnohé výsady městům, na př. Olomouci právo Magdeburské (1352); zemřel 1375. Ze čtver manželství zůstavil tři syny: Jošta, po otci markraběte Moravského, Jana Soběslava, biskupa Litomyšlského a později patriarchu Akvilejského, a Prokopa, pak dvě dcery. – 11) J., vévoda Zhořelecký, nejmladší syn císaře Karla IV., narozen 1370, obdržel za úděl svůj po smrti otcově část Horní Lužice, totéž město a krajinu Zhořeleckou, a část Lužice Dolní. K němu se obrátil král Václav, odbůjnými pány zajatý, o pomoc, a J. vydal z Kutné Hory 7. čna. 1394 provolání k Českému národu a knížatům německým k obraně královė. S mocným vojskem přitrhl okolo 20. června ku Praze, a když ta mu brány otevřela, stíhal odbůjné pány krále Václava odvádějící do jižních Čech; statky pánův z Rožmberka a z Hradce jsou strašně popleněny, ač jiných výsledkův nedosaženo. Konečně učiněno narovnání, aby panská jednota vydala vězněného krále za amnestii. Potom činil J. dlouhý čas prostředníka mezi oběma rozkyselenýma stranama, králem a jednotou panskou, a 16. srp. 1395 jmenován od krále Václava nejvyšším hejtmanem království Českého a plnomocným rozsudím mezi ním a jednotou. Poněvadž však mocí svého úřadu učinil narovnání Václavovi nemilé, odňato mu v lednu 1396 důstojenství hejtmanské, a on musil odejíti zpět do Lužice. Přišed 1. března téhož roku do kláštera Novoselského zemřel přes noc, zdali jedem aneb násilnou smrtí, není známo. — 12) J. Švábský, příjmím Parricida, syn Rudolfa II. Rakouského a Anežky, dcery Přemysla Otakara II., vnuk císaře Rudolfa I., měl se strýcem svým císařem Albrechtem I. rozepři o vydání dědictví, z něhož konečné žádal pouze hrabství Kyburgské, které připsáno bylo matce jeho. Nemoha na strýci ani toto vyžádati, zavraždil jej úkladně s některými jinými spiklenci dne 1. května 1308 u řeky Remy v Argavsku. Císař Jindřich VII. dal vrahy do klatby. J. prý zemřel co mnich augustinianský v Pise, dle jiných na svém statku Eigen r. 1360. — *D*) Jiné vynikající osoby toho jmena: 13) J. z Gmundu, syn Petra Parléře (v. 1.), vedl r. 1398 stavbu Pražského chrámu sv. Víta. — 14) J. z Jesenice, mistr učení Pražského, přítel Jana Husa, který jej roku

1410 poslal ke dvoru papežskému ještě s dvěma jinými bohoslovci, aby ho zastupovali u vedení jeho pře. Po dlouhém přebývání v Římě odešel do Čech a r. 1412 jest do klatby dán, ale neustal v hájení Husa. Dne 18. prosince téhož roku snažil se dovoditi, že klatba papežem nad Husem vyřčená nemá platnosti, a na synodě Pražské 6. ún. 1413 zastupoval opět Husa, v jehož duchu působil i po jeho upálení při dvoře krále Václava. Zdržování se jeho v Praze zavdalo hlavní příčinu k vyhlášení interdiktu nad Prahou 1. list. 1415, načež návodem královským opustil Prahu na počátku roku 1416; ale v únoru 1419 navěky jest od krále vypovězen z Prahy. **J.** z Jesenice sepsal několik traktatův proti Stanislavovi ze Znojma, proti Pálči a fakultě theologické. — 15) **J.** z Hradce byl co mladý mistr farářem u sv. Martina ve zdi, kdež r. 1414 podle učení mistra Jakoubka ze Stříbra rozdával první obecnému lidu večeři Páně pod obojí spůsobou. Ale později připomíná se co protivník rozdávání pod obojí, které byl sám začal. Roku 1418 vzdal se fary své, a napotom nečiní se o něm žádné zmínky více. — 16) **J.** ze Želiva, kněz, nazván tak dle kláštera Želivského, kde byl druhdy mnichem, jmenuje se poprvé r. 1419 duchovním Husitův horlivých čili tak zvaných Táborův, a sice kazatelem při kostele Marie Sněžné na Novém městě Pražském. Co demagog měl **J.** hned na počátku bouří husitských veliký vliv na Novomèstské ohnivými kázaními svými, on byl ten kněz, který 30. února 1419 vedl ono procesí k sv. Štěpánu na Novém městě, jímž dán podnět k ztečení od zbouřeného lidu radnice Novoměstské a vyházení oknem osob radních, kterýžto skutek byl počátkem husitských válek. Návodem **J**-ovým učiněna jsou obcí Pražskou 3. dub. 1420 rázná opatření k obraně vlasti a kalicha, vlivem jeho zvoleni 18. srpna téhož roku do sborů konšelů Pražských horliví Husité. Obzvláště po vítězné bitvě Vyšehradské vynikla moc kněze **J**-a v Praze u veliké míře, kterou pak provozoval až do své smrti. V dubnu 1421 účastnil se **J.** válečné výpravy Husitů do východních Čech; k poddávajícím se Kutnohorským ostrou měl řeč, vytýkaje jim ukrutnosti na zajatých Husitech spáchané, jakož i před Jaroměří k panu Čeňkovi z Vartemberka. Na sněmě Čáslavském zvolen jest kněz **J.** spolu s Janem Příbramem za rádce zvolených správců zemských. Aby straně své získal v Praze převahu, spůsobil spojení obou úřadů obecních, Staroměstského a Novoměstského. (2. čce.) a jmenování Jana Hvězdy z Vicemilic za nejvyššího hejtmana Pražského stalo se též jeho návodem. Byv 1. čce. téhož roku zvolen spolu s Janem Příbramem, Prokopem z Plzně a Jakoubkem ze Stříbra za správce kněžstva pod obojí dovedl Jana Příbrama a Prokopa z Plzně co mírné kališníky vytisknouti z úřadu toho, na jichž místě 14. listopadu zvoleni jsou Angličan Petr Payne a Jan Kardinál. Ale zrádné stětí pana Jana Sádla na radnici vyvolalo reakci, strana mírných Husitů obdržela vrch a 5. února 1422 zrušena jest jednota Starého a Nového města, v obojím zvoleni jsou za konšely odpůrcové **J**-a Želivského, a místo Jana Hvězdy z Vicemilic povolán Hašek Ostrovský na úřad nejvyššího hejt-

mana Pražského; kněz J. stvrzen za správce duchovenstva. Ale noví vladařové, považujíce vládu svou za nejistou, pokud by tento byl na živě, umínili si zbaviti se ho stůj co stůj. Pozvavše h tedy dne 9. března na radnici Staroměstskou pod záminkou jakéhosi orokování o záležitosti obecné, zrádně jej dali zatknouti a stíti spolu s dvanácti jeho nejpřednějšími stoupenci z měšťanstva. Z toho zbouřil se obecný lid Pražský, mezi nímž nošena hlava J-ova po městě, dobyl se do radnice, původcové usmrcení J-ova jsou buď zabiti, buď zjímáni, a zvolena rada nová ze strany demokratické. Tělo kněze J-a pochováno v kostele Matky boží Sněžné. — 17) J. řečený Aliaps, krasopisec a iluminator, nar. v Praze na začátku XV. století, pročež také J-em z Prahy nazýván, obíral se přepisováním knih, kteréž i ozdoboval dle spůsobu tehdejšího rozličnými výkresy. Tak jest na př. tak řečená *Biblí Padeřovská*, jenž se chová v cís. dvorské bibliotéce Vídeňské, psána a ilustrována J-em z Prahy, kterýž práci tu nákladem Filipa z Padeřova v úterý před sv. Petrem a Pavlem r. 1435 dokončil. — 18) J. parléř čili mistr stavitelský, syn mistra Staňka a bratr mistra Kříže, s nimiž ku konci XIV. a na začátku XV. století v Bechyňsku a Pracheňsku, zvláště na statcích pánů z Rožmberka rozličné světské i církevní budovy stavěl. — 19) J. Konvář (*Joannes cantanista*, *Joannes campanifusor*), zvonař a konvář v řemeslném slévání a formování kovů velmi zběhlý, žil ku konci XIV. a na začátku XV. století a zůstavil po sobě několik zdařilých prací konvářských, jmenovitě ulil 1497 zvon ke kostelu sv. Jiljí v Milevsku (*opus praeclarum*), zvon ke kostelu pohřebnímu sv. Petra u Prachatic, dva zvony do Slavětína, zvon ke kostelu sv. Kateřiny v Chrasti nad Sázavou a j.

Jankov, městys v někdejším kraji Táborském, památný pro krvavou bitvu, dne 6. bř. 1645 mezi císařskými pod Hatzfeldem a Götzem a Švédy pod Torstensonem zde svedenou, která od 8 hodin z rána až do 4 hodin odpoledne trvala. Císařští, ač s počátku vítězové, konečně strašlivě jsou poraženi, tak že mimo Hatzfelda 5 generálů, 185 důstojníků a 4118 poddůstojníků a sprostých zajato bylo. Na bojišti leželo 4000 mrtvých a raněných císařských, nepočítaje co na útěku posekáno, 45 štandár, 32 praporů, 26 děl a všecka zavazadla padly do rukou vítězi, který se své strany 2000 mrtvých a raněných počítal. Poslední vojsko císařské bylo tím takořka úplně zničeno.

z Janova Matěj, český bohoslovec, žák slavného Miliče z Kroměříže, syn rytíře Václava z J., studoval v Praze a v Paříži, kdež stráviv šest let stal se mistrem, pročež potom nazýván *magister Parisiensis*; také v Římě a v Norimberce přebýval nějaký čas. Dne 12. říj. 1381 stal se kanovníkem u sv. Víta, a od arcibiskupa Jana z Jenšteina, bývalého spolužáka jeho, vykázán mu úkol zpovědníka, kterýžto úřad zastával až do své smrti 30. pros. 1394. Maje zalíbení v životě tichém obrátil se k spisování, a ušlechtilé myšlénky své složil v dlouhé řadě spisů theologických, jež sebral pod nápisem *De regulis veteris et novi testamenti*, ačkoli dle obsahu vhodněji mohly by se nazvati „skoumá-

ním o křesťanství pravém i nepravém". Vzácné dílo toto náleží k nejvýtečnějším plodům ducha českého, ačkoliv později v nezasloužené zapomenutí upadlo. Palacký o něm dí: „Odhaliv směle a důvtipně vady a nedostatky církevní ve všech poměrech věku svého vzbudil proti sobě nedůvěru všech, kdokoli sobě libovali v zachování starého řádu, ale držev se při tom vždy podstatného základu církevní tradice, a poslušenství ku představeným církve nejen učiv ale i sám obvykav, nemohl ovšem váhy žádné míti u těch, kteří poslušenství toho úmysla se byli vzdali." Jak sám v předmluvě praví, dával ve spisování větší přednost bibli než svatým otcům a přihlížel více ke skutkům křesťanským nežli k učení víry, pročež horlil na pokrytce, káral mechanické odbývání služeb božích, ba neschvaloval i ctění svatých a ostatkův jejich, zvláštní pak pozornost obracel k požívání večeře Páně, schvaluje i požívání její pod obojí spůsobou. Některé články tohoto učení svého, jmenovitě čelící proti úctě svatých a relikvií, pak jednající o večeři Páně, musil **Matěj z J.** později k rozkazu představených odvolati. Matěj měl veliký vliv na pozdější bohoslovce české, zvláště na Jakoubka ze Stříbra a Jana Příbrama, a počítá se mezi tak zvané předchůdce Husovy.

z Janovic, staročeský rod panský, jednoho původu s pány z Polné, ze Žďáru, z Žirotína, z Kolovrat, z Adlar a j., kteří všickni užívali za erb orlice. Jmeno měli od původního sídla svého Vrchotových Janovic v bývalém Berounsku, a první, který ho užíval, byl Konrad z J., v letech 1234—53 purkrabí Zvíkovský. Syn jeho Purkart z J. a z Vinterberka byl za Přemysla Otakara II. nejvyšším maršálkem, pak hejtmanem zemským nejprvé v Štýrsku (1270—74), potom v Hořejším Rakousku (1274—76), posléze 1283 nejvyšším hofmistrem krále Václava II. Jiný Purkart příjmím Strnad z J. byl jedním z nejpřednějších milců krále Václava IV., a r. 1397 jest ještě s třemi jinými jeho milci na hradě Karlšteině úkladně zavražděn, o čemž viz čl. Václav IV. Syn jeho Petr z J. vynikl co odpůrce Táborů svou udatností hlavně v bitvě u Lipan. Jan Jeneč z J. na Petršpurce, odi r. 1470 nejvyšší purkrabí, zemřel 1503 co poslední muž rodu svého, přijav před smrtí svou za syna Jana Špetle, zetě svého, který přijal příjmí z J. a r. 1504 do stavu panského povýšen jest. V. Špetle. — Jiného původu byla rytířská rodina z J., nazvaná tak po městečku Janovicích v někdejším Klatovsku, která až do začátku nynějšího století držela pozemské statky v Čechách, ostatně veřejným působením svým nevynikajíc.

Janovka Tomáš Baltazar, licenciat filosofie a varhaník Pražský, narozen v Kutné Hoře 1660, vydal první hudební slovník novější doby pod názvem *Clavis ad thesaurum magnae artis musicae* (v Praze 1701).

Jarloch čili Gerlach, kronikář český a první opat kláštera Milevského, pocházel z rodu vzácného, jsa bezpochyby blízký příbuzný pana Jiřího z Milevska, narodil se 1165 v Čechách, nevědomo kde, a již r. 1177 vstoupil do kláštera premonstráckého v Želivě, jehož opata Gotšalka na mnohých cestách jeho provázel i při smrti obsluhoval. R.

1186 na kněžství posvěcen stal se již rok na to opatem kláštera Milevského, od svrchu zmíněného pana Jiřího založeného. Větší počet let jeho činnosti co opata připadá v dobu velikého sporu o poměrech mezi církví a světskou mocí následkem přísných rozkazův papeže Řehoře VII., které v Čechách až do těch dob ještě byly neprovedeny. J. horlil v duchu papežově, uznávaje jen nejvyšší moc duchovní, a to jest snad i příčinou, že z vlastnoručních jeho letopisův již v XIII. stol. úmyslně některé listy byly zničeny, kdež bezpochyby proti králi a světským úřadům příkře vystupoval. Dočkal se i konce sporu toho, an 2. čce 1221 na hoře Šach řečené (mezi Dačicemi a Studenou na Moravě) úmluvě mezi mocí státní a církevní uzavřené přítomen byl, a v dotýčné listině krále Přemysla Otakara I. mezi svědky duchovního stavu též podepsán se nalezá. Hájek klade úmrtí J-ovo na rok 1228. J. prodloužil kroniku kanovníka Vincencia od r. 1167 až do r. 1198, kdež vypravování náhle jest přetrženo, z čehož se souditi dá, že sáhala mnohem dále, ale že ostatek jest ztracen. Kronika J-ova jest nejdůležitějším pramenem k dějepisu oné doby, jejíž příběhy větším dílem co očitý svědek vypisuje. Prvotní kodex její chová se v knihovně Strahovské, vydána jest od Dobnera v *Monumenta historica Boemiae* (díl I., 1764).

Jaroměř, král. věnné město v někdejším Králohradecku, jehož původ není znám; nejspíše založil je nějaký Jaromír. Roku 1307 vyskytá se již co věnné město královny Alžběty, která je udělila potom dceři své Anežce věnem a dala obsaditi Jindřichem z Lipé. Ale r. 1315 vzdala se J. králi Janu, který ji udělil Markétě, dceři Václava II. a manželce Boleslava knížete Vratislavského. V druhé polovici XIV. století založeny v J-i dva kláštery. Po vypuknutí bouří husitských svěřil král Sigmund J. a jiná města k obraně Hynkovi z Červené Hory. J. stala se stanoviskem úhlavních nepřátel Husitů, a jmenovitě mniši vyznamenávali se horlením proti „kacířům“. Po pádu Kutné Hory 1421 volali J-ští zahraničné Němce na pomoc, a sami chystali se k tuhému odporu. Když však vojsko husitské dne 13. května obehnalo J. a po prvním útoku příkopů se zmocnilo, vidouce měšťané, že se ubrániti nemohou, prosili aby směli se vystěhovati s holým životem, což jim také od hejtmanů Pražských povoleno bylo. Ale branný lid husitský, obzvláště Táboři, rozjitřeni dosavadním jejich odporem, udeřili na bezbranné odcházející a stopili jedny v Labi, jiné v polích upálili; taktéž jsou kněží, kteří nechtěli přistoupiti ke čtyrem artikulům, na náměstí upáleni. Od té doby stala se J. městem pod obojím a pouze českým, i stála v jednotě táborské. Roku 1436 učinili poslové J-ští Sigmundovi slib věrnosti, a rok na to zapsána J. co král. věnné město královně Barboře. Roku 1547 byla J. pro odpor proti Ferdinandovi I. trestána na penězích a statcích. Roku 1645 dobyl ji Torstenson a spálil městský archiv.

Jaromír 1) kníže Český, syn Boleslava II., jest po smrti otcově od staršího bratra svého Boleslava III. vykleštěn, prchl s matkou a mladším bratrem Oldřichem do Bavor, odkud povolán po smrti Vladi-

voje s počátku ledna 1003 na stolec český, a přijat od národu s velikou radostí. Ale J., dobromyslný sice a poctivý, byl panovník slabý a neschopný, pročež snadno bylo podnikavému bratru jeho Oldřichovi zmocniti se vlády v bílou sobotu 1012 a vypuditi J-a ze země. Král Německý Jindřich II., uznav Oldřicha za knížete, věznil J-a, jenž k němu své útočiště byl vzal, nějaký čas v Utrechtu, potom pak vydal jej Oldřichovi (1013), který jej věznil na hradě Lysé. Odtud vysvobozen zajetím Oldřicha skrze císaře (1033) vládl se synovcem svým Břetislavem zemi České asi rok, začež Oldřich vrátiv se ze zajetí dal jej oslepiti. Od té doby se J. choval pokojně na Lysé. Po smrti Oldřichově († 9. list. 1037) představil J. na hradě Pražském shromážděnému lidu mladého Břetislava za pána; ale že v řeči při tom mluvené urazil Vršovce, své dávné nepřátele, zavražděn jest 4. list. 1038. — 2) J. biskup Pražský, syn knížete Břetislava I., ustanoven od otce pro stav duchovní a za biskupa Pražského, dán jest do ciziny na studie, avšak, nemaje žádné chuti k stavu kněžskému, liboval si více v radostech světských a skutcích rytířských. Stěží dav se pohnouti od bratra Vratislava, že přijal svěcení za jahna, znechutil si brzy zase povolání kněžské a uprchl do Polska, kdež zůstal až do smrti biskupa Šebíře (1067). Mezi tím však změnil Vratislav úmysl svůj povýšiti J-a na biskupství, na něž usiloval dosaditi kaplana svého Lance. Ale bouřlivé sněmování u Dobenína (v. t.) pohnulo Vratislava k vyplnění vůle otcovy, a J. poslán do Mohuče k investituře a svěcení, kteréhož dosáhl 6. čce 1068, při čemž dáno mu jmeno Gebhard, které však v Čechách nikdy v obyčej nevešlo. V novém důstojenství svém počínal si J. s jedné strany dosti chvalitebně, jsa nábožný, horlivý v službách božích a nad míru štědrý k chudině; ale s druhé strany neopustila ho bujnost a rozpustilost přirozené jeho povahy. Tak roku 1071, maje s Janem biskupem Olomouckým spor o hrad Podivín, pohaněl jej a osobně stýral, začež potrestal jej Vratislav odejmutím statků; když pak J. i přišlému do Čech papežskému legatu Rudolfovi poslušenství odpíral, zbaven jest důstojenství biskupského a musil utéci z vlasti. Ačkoliv se ho ujímal Sigfrid arcibiskup Mohucký, dal nicméně přísný papež Řehoř VII. celou záležitost vyšetřiti novými dvěma legáty r. 1073 do Čech poslanými, a pohnal J-a před soud do Říma, kamž on se 13. dub. 1074 dostavil. Rozsudkem papežským vráceno jest J-ovi důstojenství biskupské, záležitost pak týkající se statkův obou biskupů rozřešena teprv na synodě Římské r. 1075 tím spůsobem, že vše, cokoliv bylo sporné, rozděleno jest na polovici mezi oběma biskupy. Roku 1077 povolán jest J. k císaři Jindřichu a učiněn nejvyšším kancléřem říšským, v kterémž úřadě zůstal až do r. 1080. Po smrti Olomouckého biskupa Jana dosáhl J. na sněmě Mohuckém r. 1086 od císaře potvrzení staré základní listiny biskupství Pražského a spojení Čech i Moravy pod jedno biskupství, což také papež Kliment schválil. Ale spojení to nemělo dlouhého trvání, neboť již r. 1088 opět zřízeno biskupství Olomoucké k veliké mrzutosti J-ově, jenž brzy potom Čechy docela

opustiv k starému příteli svému králi Uherskému Ladislavovi se odebral, kdežto i 26. čna. 1089 skončil nepokojný běh života svého.

Jaroslav, vítěz nad Tatary před Olomoucí, byl prý od krále Václava I. r. 1241 poslán na Moravu s 8000 Čechy, a sebrav branné Moravany osadil pevná města moravská, sám pak se 12.000 muži zavřel se v Olomouci. Odrážev dlouho útoky Tatarův uzřel konečně vhodnou dobu k výpadu a porazil v kruté seči vojsko tatarské, vlastní rukou zabiv jakéhos kralevice tatarského. Za své udatenství obdržel J. od krále hojných odměn na statcích pozemských. J. slaven jest v známé básni rukopisu Kralodvorského. Dle starého podání, připomenutého již ve XIV. století u Pulkavy, byl prý J. člen staročeského rodu Šternberského. Podle domnění bratří Jirečkův (*Die Echtheit der Königinhofer Handschrift*), pravdě velmi podobného, jest tento J. tatáž osoba co Jaroš z Poděhus a ze Slivna.

Jaroš, skrácené jmeno Jaroslav. 1) J. ze Slivna a z Poděhus v. ze Slivna. — 2) M. Tomáš J., puškář a zvonař, rodem z Brna, žil uprostřed XVI. století a proslul zvláštní spůsobilostí v slévání a formování kovů, tak, že r. 1547 jmenován byl od Ferdinanda I. král. puškářem, a zdržovav se nějaký čas v Brandejse nad Labem a potom v Praze zhotovil k objednání královu a umění milovného syna jeho arciknížete Ferdinanda rozličná zdařilá díla konvářská, jakož se i zachovalo v chrámích českých a moravských od něho nemálo pěkných zvonů, z nichž vynikají zvláště: zvon Sigmund u sv. Víta na hradě Pražském z r. 1548, veliký zvon u sv. Jiří tamtéž, zvon v Ročovském klášteře z roku 1550, zvon v hlavním chrámě Týnském na Starém městě v Praze z r. 1558, zvon Mikuláš v Jílovém z r. 1568 a j. Mimo to jest jeho dílem krásná kašna v zahradě Belvederské na hradě Pražském, na které pracoval J. již r. 1554 s Vavřincem Křickým a Volfem puškářem; též zhotovil r. 1568 jinou pěknou kašnu na hradě Pražském, nyní již rozbořenou.

z Javořic Tomáš, narozen v Rakovníce, dosáhnuv r. 1515 hodnosti bakalářské a r. 1518 mistrovské na učení Pražském, odebral se k vůli dalšímu vzdělání do Vlach, odkud se r. 1527 navrátiv stal se profesorem na universitě Pražské a ještě téhož roku zvolen za rektora. Brzo na to však opustiv universitu stal se kancléřem při radě Starého města Pražského, a později radním. V bouřích r. 1547 náležel mistr Tomáš k těm Pražanům, kteří mírností a zákonitostí svého jednání jednak přístup u krále si uchránili, jednak k utišení pobouřených myslí platně se přičinili. Dvakrát vyslán byl od obce ku králi, aby zástupcům Pražským povolil slyšení; od krále pak vzkázání obci ustanovená skrze mistra Tomáše se dála. Po navrácení míru zvolen byl na sněmě Bartolomějském 1547 do komise k srovnání zřízení zemského s právy městskými, a brzy potom při obnovení rady Staroměstské opět do ní dosazen. Roku 1548, když Ferdinand I. soud apelační zařídil, byl mistr Tomáš jmenován při něm radou, a zemřel asi r. 1558. Predikát z J. s erbem

vymohl mistr Tomáš r. 1530 zároveň sobě a spolu profesorovi Janovi Kulatovi.

Javory, něm. *Jauer*, město v pruském Slezsku, druhdy hlavní město **knížectví Javorského**, které se rozprostíralo po obou březích horní Bobry, opírajíc se na jihu o vysoký hřbet hor Krkonošských, co severozápadní část původního knížectví Lehnického. Základ ku knížectví tomu položen r. 1278, když po smrti Lehnického knížete Boleslava Divocha synové jeho Jindřich a Boleslav o Lehnicko se dělili, při čemž Boleslavovi dáno jest nejhořejší Pobobří, totiž města Lvovec (*Löwenberg*), Hiršberk a Kamenná Hora (*Landshut*) i s okresy jejich. Když pak 1290 Jindřich zdědil Vratislavsko, postoupil bratru ještě J. Střehov, Svidnici, Reichenbach, Frankenstein a Střelín, k němuž od Hlohovského Jindřicha III. vydobyl si ještě Boleslavec (*Bunzlau*), od Lehnicka druhdy bezprávně odtržený. O državu Boleslavovu takto rozšířenou podělili se synové jeho r. 1303 na ten způsob, že Svidnicko dáno Bernardovi, Zembicko (*Münsterberg*) Boleslavovi II. a Javorsko Jindřichovi. Anna, dcera jediného tohoto zvláštního knížete Javorského, stala se r. 1353 chotí císaře Karla IV., který ještě téhož roku, za dědice obou držav, Javorska i Svidnicka od Boleslava II., ustanoven jest. Následkem toho spadly r. 1392 obě země na korunu Českou, i jsou napotom spravovány jediným společným hejtmanem zemským.

Jazyk český má v soustavě nářečí slovanských postavení své ve větvi severozápadní mezi nářečím polským, slovenským a lužickosrbským, a byl v IX. století již řečí o sobě, od ostatních řečí slovanských rozdílnou, mající tytéž hlavní znaky, kterými podnes liší se od sester svých. Dokud národ Český netvořil jediného srostitého celku, nýbrž na vícero kmenů rozdělen byl, také česká mluva nebyla všude naprosto stejná, nýbrž každý z těch kmenů měl svoje zvláštnosti. Než během času tato různořečí, jichž památky i v plodech starodávního písemnictví stopovati se dají, splynula v jednotvárný celek, v němž záhy obdrželo vrch podřečí onoho kraje, který se byl stal politickým středem země — knížectví Vyšehradského čili Pražského. V postupu času zakusil j. č. velikých proměn co do látky i co do formy, až se naposledy z něho vyvinul ten, jejž nyní v mluvě lidu obecného i v knihách nacházíme. Rozeznávati zde sluší čtyry hlavní doby: *a*) věk mladosti od časů nejstarších až na Husa; *b*) věk mužského květu od Husa až do bitvy Bělohorské; *c*) věk sešlosti a úpadku od bitvy Bělohorské až do úplného vypuzení češtiny ze škol a úřadů za Marie Teresie; *d*) věk znovuzrození odtud až na naše dni. — Věk první zahrnuje v sobě především dobu předkřesťanskou, z níž zachovaly se nám některé památky, z nichž dobře souditi můžeme na spůsob a ráz jazyka tehdejšího. Bylať čeština v této době ryzá, samorostlá, beze všeho přimíšení živlů cizích, určitá, na mluvnické formy bohatá a libozvučná, širších hlásek *a*, *o*, *u* místo užších *e* a *i* mnohem hustěji užívala nežli v dobách pozdějších; měla ve všech částech řeči dvojný počet, ve slovesech pak mnohem více forem než nyní; též měla roz-

ličné zvláštnosti syntaktické. O pravopise té doby řeči býti nemůže, jeť vůbec pochybno, zdali pohanští Čechové užívali písma (zmíněné svrchu nejstarší památky jazykové jsou sepsání pozdějšího). Zavedením křesťanského náboženství počíná cizí vliv na j. č. a to hlavně vliv latiny a němčiny, této poslední u zvýšené míře od těch dob, co německé osady povstávaly v Čechách a dvůr i panstvo nacházely obliby ve mravech německých. Hlavní proměny jazyka v této době týkaly se látky: přijímána cizí slova vyznačující věci před tím Čechům neznámé (*biskup*, *kříž*, *kalich*, *pancíř*, *turnaj*, *jarmark*), nová slova podle cizích z českých kořenů tvořená (*trojice*, *svátost*, *očistec*, *bezbožný*, *tvrdošíjný*), měněny významy některých slov (slovo *kněz*, jenž prvé znamenalo kníže, přeneseno jest na duchovního), povstala jmena dnů v témdni křesťanského původu a t. d. I na skladbu jazyka působil cizí vliv, hlavně latinský, čehož nejzřejmějším příkladem jsou cizomluvy v otčenáši („odpouštíme *našim* vinníkům" místo „*svým*", zbav nás „*od zlého*" místo „zlého"). Co se týče formy, přecházel jazyk jenom nenáhle od starší podoby k novější. Na počátku doby této zachovala se řeč česká větším dílem v té váze, v které byla za doby předešlé, formy mluvnické jsou téměř tytéž; pomalu však děje se přeměňování širších hlásek *a*, *o* v užší *e*, později též *u* v *i*; ke sklonku XIV. století rozkládány jsou někdy prosté hlásky *ú* a *ý* v dvojhlásky *au* a *ay* a hláska *o* v *uo*. Záhy také přecházelo měkké *r* ve vřískavé *ř*. Pravopis po celou tu dobu byl neurčitý; nedovedliť hned Čechové, písmo z jiného (latinského) jazyka vzaté přispůsobiti zvukům a výřečnosti jazyka svého, a po všecken ten čas panuje v něm větší menší nejistota. Vzácné památky rázu tehdejší češtiny jakož i spůsobu jejího vzdělávání zachovány nám v některých starých vokabulářích (*Mater verborum*, *Klena Rozkochaného*), v nichž nacházíme vedle slov starodávních a přesných četné pokusy o tvoření slov nových, ze kterých mnohá doposavad jsou v užívání (na př. česká jmena planet), jiná pak pro nemotornost svou (*kolověst* — machina, *slovočtena* — grammatica, *divořečina* — dialectica, *mluvokrasa* — rhetorica) nikdy se neujala. Při všech formálních nedostatcích j. č., co se týče jádra a ústrojí svého, po všecku dobu tuto byl vůbec přesný, měl skladbu jednoduchou, právě slovanskou, periody krátké a nenucené, a mnohé ušlechtilé spůsoby mluvení, jež později zanikly. Ano během doby této dostalo se mu tak bohatého vnitřního vyvinutí, že se spůsobným stal, aby posloužil duchu lidskému v nejrozličnějších oborech jeho tehdejší činnosti, o čemž dostatečně svědčí písemné památky té doby od pozůstatků nejstaršího ušlechtilého básnictví až ku právnickým spisům Ondřeje z Dubé a filosofickým Tómy ze Štítného. — Věk druhý počíná vystoupením Jana Husa co reformatora též na poli jazykovém a končí ztrátou politické samostatnosti národu Českého r. 1620. Jakkoliv j. č. dostoupil v poslední době vysokého stupně zdokonalení, týkalo se to jenom látky a skladu jeho; stránka formální byla s veliké části zanedbána, neboť čeština dosavad pěstována byla pouze prakticky a nikoliv theoreticky.

Poněvadž pak na sklonku poslední doby j. č. vždy širšího pole nabýval v životě jak veřejném tak i soukromém, musilo konečně dojíti k tomu, že nastala snaha skoumati jeho podstatu a spůsob, a vyzpytovávati pravidla, jakými se řídí, aby to, co dosavad bylo vykonáváno více pudem než s vědomím, poznáno bylo theoreticky a v uvědomění vešlo. Největší nelad panoval v české dobropísemnosti, a byl to Hus, reformator církevní, jenž podnikl i nesnadnou zajisté opravu českého pravopisu. Sestavilť pro jazyk český abecedu jednoduchou na základě písma latinského v ten spůsob, aby každý zvuk byl vyjádřen znamínkem prostým, a poněvadž zásoba písmen latinských k většímu množství zvuků českých nepostačovala, vymyslil sobě znamenání některých písmen nahoře k naznačení zvuků v latině se nenacházejících, a stal se tak vynálezcem známek diakritickými zvaných. Pravopis pak ustanovil jednoduchý, určitý a důsledný, jehož pravidla větším dílem až posud mají platnost. Ten od svého původce ihned do spisů od něho složených a do písma svatého uveden jest, z kterýchžto spisů nejprvé v hojné jich opisy, potom i v knihy tištěné a znenáhla v celou literaturu českou přešel. Však vedle této opravené dobropísemnosti ještě po celé XV. století i déle starší složený pravopis v užívání byl a jenom ponenáhlu z obyčeje vycházel. Co se týče proměn jazyka samého vzhledem formy, upadaly vždy více v zapomenutí prosté minulé časy slovesa (*běch* — byl jsem, *mazach* — mazal jsem, *nesech* — nesl jsem), měnily se některé koncovky (místo *muši*: *musím*, místo *vizu*: *vidím*, místo *mámy*: *máme*), některé hlásky (*sien* v *ten*, *kak* v *jak*, *šč* v *št* a j.), některé formy skloňovací a t. d., ale dual trval ještě drahný čas, nežli vyšel z obecného užívání. Co do látky jazykové vždy větší měla vliv němčina, načež Hus spravedlivě si stěžoval. Skladba aspoň na začátku věku toho v též míře trvala jako dříve, i jest tu jmenovitě Hus pravým vzorem českého psaní; avšak čím dále tím patrněji stávalo se působení latiny, ze které hojně překládáno, na sklad j-a č-ského, což zvláště koncem XV. století viděti ve spisech Jelenského a Všehrda. V době této přilnuli také uherští Slováci k spisovnímu j-u č-skému, jejž napotom pilně vzdělávali. Vůbec byl j. č. v XV. století velmi vzácný, vážený, a povznešen na řeč diplomatickou provozoval veliký vliv jmenovitě na polštinu. Formální vývoj j-a č-ského dovršen jest během XVI. století. Kdežto dříve, dokud všecky knihy psány býti musily, jevila se v nich značná rozličnost pravopisných i mluvnických forem, ba i hojnost různořečí, dle individuálnosti píšícího: nyní, rozšířením se umění knihtiskařského, ustálil se jazyk spisovný v jistých formách a mezech, kteréž napotom nepřekračoval. Z toho povstal znenáhla jazyk ten, který v podstatě a hlavních formách svých podnes nepromeněn se zachoval. V této době také zevšeobecnělo za příkladem jazyků západoevropských vykání. I theoretické vzdělávání jazyka pokračovalo zdárně, jakož o tom svědčí mluvnické práce Beneše Optata, Petra Gzela, Václava Philomatesa, nad jiné pak Jana Blahoslava a Vavřince Benedikti z Nedožer, který sepsal nejúplnější dosud mluvnici českou.

Pravopis Husův zdokonalen jest od bratří českých, jichž spůsob psaní pod názvem dobropísemnosti bratrské zůstal pak pravidlem až do vydání mluvnice Dobrovského. Sloh český toho času neustále se tříbil a zdokonaloval, až v tak nazvaném zlatém věku za panování Rudolfa II. dosáhl největší hladkosti a ohebnosti. Tato však domnělá dokonalost češtiny „zlatého věku“ platnost má jenom u srovnání s pozdějším úpadkem jejím, sama o sobě byla pouhým následováním latinských vzorů, jaké tehdáž bylo všeobecnou modou a které dálo se na nenahraditelnou škodu předešlé ryzosti a samorostlosti českého slohu. Také ta vychválená uhlazenost a obratnost nebyla nikoli všeobecná, nýbrž platí jenom o prose prostonárodní, jaká v dějepisu, v právích, v bohoslovných a jiných pro lid obecný určených spisech své místo má; poetický sloh staršímu — ať nic nedíme o nevyrovnané leposti Rukopisu Kralodvorského — daleko se nevyrovná, vědecký pak skoro docela jest zanedbán. — Věk třetí, počínající politickým úpadkem národu Českého, jest spolu dobou úpadku veškeré duševní činnosti jeho. Jmenovitě platnost j-a č-ského v státním a veřejném životě napořád více jest obmezována. Mimo vládu samu přispělo k tomu nemálo vystěhování se vzdělanějších tříd z vlasti, pak všeobecné zpustošení země v 30leté válce, jíž tři čtvrtiny obyvatelstva jsou vyhubeny a všecka lepší vzdělanost téměř vyhlazena; nejvíce ale bezpříkladné ničení knih českých po celou tuto dobu půl druhého století, čímž zmařeny jsou neocenitelné poklady literární. Což divu, že čím dále tím více pravidla mluvnická v zapomenutí přicházela, formy obecné mluvy vždy hojněji do spisů vcházely a český sloh latinismy a germanismy oplýval. S počátku sice někteří spisovatelé, majíce vzdělání své ještě z doby předešlé, psali vždy správně, ano někteří výtečně, jmenovitě vystěhovalci, v jichžto spisech, nejvíce v Němcích vydávaných, jedině třeba hledati v té době lepší a správnější češtinu; také na Slovensku zachoval se j. č. ve spůsobu dosti dobrém, zvláště přičiněním vypovězenců českých a moravských, kteří tam zřídili tiskárny české. Za to v samé vlasti bral j. č. celkem vždy větší zkázu, jmenovitě od konce XVII. století vždy hlouběji klesal, nejvíce ale spisovatelé XVIII. století jazyk špatnými slovy, nepravidelnými a cizími mluvení spůsoby przznili. Té doby zahnízdila se do mluvy české také nešvara vonikání dle spůsobu německého. Jak velice spisovatelé toho času neznalí byli jazyka vůbec a pravidel o tvoření slov zvláště, patrno ze slov nových od nich udělaných. Tak Rosa mluvnici svou, vydanou r. 1672, nemotorně nazval *Čechořečnost*, a Pešina svůj spis o Moravě *Moravopis*. Ve věku tom utvořena jsou slova *měšťanosta*, *cestovůdce*, *příběhopamátný* a mnohá jiná ještě horší, jmenovitě od Pohla, jenž r. 1756 vydal *Pravopisnost řeči čechské*. Ani nářky Stránského a jiných, ani lepší některé mluvnické spisy, obzvláště pak Jiřího Konstance *Brus jazyka českého* (1667) nemohly zadržeti vždy hlubší pád češtiny. Zavedením za Marie Teresie normálních škol německých a vyloučením za císaře Josefa II. češtiny z úřadů zemských učiněn posléze rozhodný krok k zamýšlenému poněmčení národu Českého, ale právě

toto násilí vyvolalo netušený odpor, jenž vedl k znovuzrození a vysokému zvelebení j-a č-ského za věku čtvrtého až na naše dni, který však leží již mimo časový obor našeho spisu.

Jednota bratří českých. Kompaktaty od sboru Basilejského Čechům podanými spokojila se sice většina národu, ale Táboři nechtěli takové smlouvy přijmouti; že však již byli příliš slabi, aby přesvědčení svému zjednali průchod mocí, bylo Jiřímu z Poděbrad snadno, dobytím Tábora r. 1452 sektě jejich konec učiniti. Tu dosavadní její přívrženci přijali namnoze učení Petra Chelčického (v. t.), přidavše k dosavadním článkům své víry i ten, že v pravé církvi Kristově moc a násilí žádného místa míti nemají. S počátku měli naději, že snahám jejich, opraviti v tom smyslu církev, sám Jan Rokycana, administrator Pražského arcibiskupství, v čelo se postaví, a skutečně horlivější stoupenci Chelčického, mezi nimiž byl nejpřednější Řehoř, chudý zeman a příbuzný Rokycanův, vznesli na tohoto takovou žádost, kterou však on zamítl. Tu Řehoř a jeho přátelé, odloučivše se úplně jak od katolíkův tak od utrakvistův, usadili se r. 1457 ve vsi Kunvaldě na panství Žamberském, ještě za živobytí Chelčického, který však sám do té osady se nepřestěhoval, a žili tam spůsobem, který se jim jedině pro křesťany důstojným zdál, zachovávajíce přísnost mravů jako za první církve, a živíce se prací tělesnou, vzdáleni ode všech úřadů. Roku 1467 konečně přijavše jméno bratří pro jednotlivé členy jednoty, jak obec svou nazývali, volili sobě tři biskupy čili starší: Matiáše z Kunvaldu, Tomáše z Přelouče, oba Čechy, a Eliáše z Chřenovic, Moravana, kteří pro opatření sobě posloupnosti apoštolské přijali svěcení od valdenského biskupa Štěpána, přebývajícího tehdáž v Rakousích. Pověst o takovém zařízení nové církve roznesla se brzy po Čechách a spůsobila nové jednotě těžká pronásledování. Bratři přirovnáváni jsou k Valdenským i k jiným sektám v zlé pověsti jsoucím, přezdíváno jim pikhartů a roztrušovány o nich všelijaké nechvalné věci. Při všem pronásledování však rozšiřovala se J. b. č. čím dále tím více, i hlásili se k ní také lidé postavení v úřadech, tedy užívající moci světské, a šlechtici, majitelé rozsáhlých statkův. Podle původního učení mohli jedni i druzí jen přijati býti, když se moci neb jmění svého vzdají, ale nově přistupující byli toho mínění, že tak dobře boháči jako v úřadech postavení do Jednoty přijati býti mohou, jestliže jen moci a jmění svého chvalitebně užívají. Takovéto mínění zastával jmenovitě bratr Lukáš, bakalář university Pražské, učeností nad jiné vynikající, a během času ono také opanovalo, tak že r. 1496 na sjezdě v Chlumci ustanoveno jest, že moc a bohactví od jednoty nevylučují, jestliže se obojího slušně užívá. Přísná strana, která v menšině zůstala, vystoupila návodem Amose ze Štěkna z Jednoty a udržela se pod názvem menší stránky asi do roku 1542. Mírnější strana, která nyní v Jednotě vládla, vyvolila později (1500) Lukáše za jednoho ze starších a dala sobě organisaci, která se u Jednoty až do jejího konce zachovala. V čele Jednoty stáli tři neb čtyři biskupové neb starší, mezi nimiž první

zvláštní přednosti požíval. Vrchní řízení Jednoty spočívalo v rukou těchto starších a několika jim přidaných mužů, kteří s nimi dohromady tak nazvanou užší radu tvořili. Obcím jednotlivým byli kněží co správcové duchovní ustanoveni, kterýmžto zase jahnové a podjahnové k ruce byli. Všickni tito v úřadech postavení bratří byli buď řemeslníci, buď rolníci, a živili se prací svou; teprva v druhé polovici XVI. století nastal v Jednotě takový převrat, že většina jejich duchovních správců dostatečné výživy z úřadu svého měla. Domy, ve kterých se shromažďovali k službám božím, nazývali sbory. Učení Jednoty vyvinovalo se dle původních zásad, jedině v tom se měnilo, co se užívání moci a jmění týkalo; ale vždy údům Jednoty přísně nařizováno bylo, aby jednoho ani druhého nehledali, obého ale ve prospěch církve a vlastní spásy užívali. Jako jmění a moc, tak i všecka světská sláva, nádherný oděv, všeliká marnost a nestřídmost u bratří ve zvláštní nenávisti byly, a každému bylo přikázáno jich se varovati. Konečně když Jednota již více rozšířena byla a spisy a řečí zřejměji se hájiti mohla, uznáno i od nepřátel, že co do kázně a mravnosti chvalitebně se vyznamenává. Pronásledování, které pod králem Jiřím Jednotě nastalo, utichlo za panování Vladislava, až na počátku XVI. století nové bouře bratřím hrozily. Roku 1508 vydal proti nim král Vladislav mandát, v němž se jim co „pikhartům" vyhrožovalo všemi tresty, kterými se v středověku proti kacířům vystupovalo. Avšak ten mandát bratřím mnoho neuškodil, neboť se těšili z přízně četných pánů, kteří buď sami k jejich Jednotě náleželi anebo na svých panstvích jim přítulku poskytovali. Mandát vešel brzy v zapomenutí, a J. b. č. zkvétala utěšeně. Avšak neblahý obrat v tom učinil rok 1547, když zpoury stavů českých proti králi Ferdinandovi I. účastnilo se v první řadě několik pánů z Jednoty. Hněv králův obrátil se proti bratřím, kterým nastala doba krutého pronásledování. Přední biskup jejich Jan Augusta jest s pomocníkem svým Jakubem Bílkem uvržen do vězení, sbory bratrské zavírány a bratří sami vypovídáni z Čech. Tu vystěhoval se valný počet bratří do Polska a do Prus, čímž jednota šířila se v těchto vzdálených krajinách, většina bratří sice v Čechách setrvala, musili se však skrývati a větším dílem na oko se k podobojím hlásili. Na Moravě bratří stíháni nebyli, poněvadž Morava nebyla se účastnila v oposici proti králi. Tam měla nyní Jednota svůj střed, a sídlem nejvyšší správy její byly Ivančice. Nastoupením císaře Maximiliana II. na trůn český započala pro Jednotu opět příznivější doba. Roku 1575 předložena jest na sněmě od stavů tak zvaná česká konfese, o kterou se luteráni společně s bratřími byli usnesli, se žádostí, aby jim na základě jejím dopřána byla úplná svoboda náboženství. Maximilian sice té konfesi zákonní platnosti nepřiznal, avšak pro náboženství také nikoho nestíhal. J. b. č. oddechla sobě a počala nanovo zdárně prospívati. Zatím poměry náboženské v Čechách zůstávaly neurovnány až do roku 1609, ve kterémž císař Rudolf II. přinucen jest od stavů českých k vydání pověstného majestátního listu na svobodu náboženství, kterýmž konfese česká zákonního uznání došla. Tato konfese, od utrakvistů jako od

bratří stejně přijatá, neutvořila však z nich takový celek, který by byl zvláštnímu postavení bratří konec učinil. Bratří jen pod tou výminkou s utrakvisty se spojili a v jednu konfesi srovnali, že tito jim zachování posavadního řádu a řízení dopřejí. Neb ačkoliv stejná víra utrakvisty (čili spíše luterány, kterých převahující počet skrýval se pod tím názvem) a bratří spojovala, přece v řádu církevním panoval mezi nimi veliký rozdíl. Konsistoř, kterou sobě protestantští stavové na základě majestátního listu zřídili, byla tedy sestavena z utrakvistů a bratří, a jen jakž takž jednotu mezi nimi udržovala; obě strany své záležitosti zvláště spravovaly. Na dlouho byla by tato jakási svornost mezi oběma stranami potrvati nemohla, ale Bělohorská bitva učinila celé svobodě náboženské smutný konec. Při následujícím na to vystěhování se protestantů z Čech a z Moravy odebrali se bratří buď na Slovensko v Uhřích anebo do Polska, kde obce bratrské r. 1548 zařízené byly dosáhly jakéhosi květu a nepřetržené s Čechami a s Moravou ve spojení byly. U bratří polských nalezli bratří z Čech a z Moravy příšlí ochotného pohostinství, nejčetněji se usadili vystěhovalci v Lešně, kde též vrchní správa Jednoty se usídlila. Po několika desítiletích splynuli Čechové úplně s Poláky, a Jednota bratrská, která v původní vlasti své vyhynula, květla v odvětví polském. Zde, ačkoliv co do počtu a rozsáhlosti mnohé ztráty utrpěla, poněvadž mnozí údové s luterány nebo kalvinisty splynuli, udržela se až do naší doby. Ještě podnes nalezá se v Poznaňsku více obcí, ovšem již poněmčených, které se nazývají obcemi bratrskými a jichžto kněžstvo odvozuje svěcení své od nejstarších biskupů čili starších z Čech. V Čechách a na Moravě pozůstala jen malá hrstka bratří víru svou skrytě vyznávajících, a potomci jejich přiznali se po vyjití tolerančního patentu za císaře Josefa II. k vyznání helvetskému, s kterýmžto co do učení víry vždy nejvíce se bratří srovnávali. — Velikou důležitost má **J. b. č.** co znamenitý živel kulturní, a to ve dvojím ohledu. Jednak se bratří prostotou mravů a přísnou kázní, jakou mezi sebou zachovávali, trestajíce každý přestupek proti mravnosti, příznivě lišili od panující v XVI. století bujnosti a prostopášnosti u všech tříd národu, dávajíce tak následování hodný příklad uprostřed všeobecné zpustlosti. Ale mnohem více ještě působili v národě vyšší snahou duševní, jakou po celý čas trvání svého skvělým spůsobem jevili. Nikde zajisté nekvětlo školství tak utěšeně jak v obcích bratrských, v literatuře české pak zaujímají bratří vynikající postavení. Oni zakládali četné tiskárny, z nichž vycházela hojnost dobrých českých knih; oni upravili a zdokonalili pravopis český, který až na naše dni trval pod názvem pravopisu bratrského a jehož toliko dalším vývojem jest nynější spůsob českého psaní; oni nám zůstavili v *Kralické bibli* nedostižený dosavad vzor jazyka i slohu českého; z jich středu vyšli mužové, kteří dílem co výteční spisovatelé, dílem pro šlechetnost a vysokou vzdělanost ducha svého věčně žíti budou v paměti národu svého, jako Jan Blahoslav, Jiří Strýc, Václav z Budova, Karel z Žerotína, nade všecky jiné pak vy-

nikající Jan Amos Komenský, poslední biskup J-ty b. č. u vyhnanství jejím.

Jednuška, přezdívka, již dávali utrakvisté katolíkům jakožto přijímajícím pod jednou spůsobou.

z Jelení v. Hrubý z Jelení.

Jelito Petr, biskup Litomyšlský a Olomoucký, od některých mylně Petr z Brna (*Petrus de Bruna*) nazván, narozen 1325 ve vsi Třešňovci (*Nieder-Jahnsdorf*) blíž Lanškrouna z rodu selského, studoval nejdříve v Čechách, pak v Italii, a dosáhl v Římě důstojnosti doktora v právích. Získav si přízeň papeže Innocence IV. jmenován jest od něho 1355 biskupem Churským. Když r. 1369 biskup Litomyšlský Albrecht ze Šternberka stal se arcibiskupem Magdeburským, povolán jest J. na jeho místo za biskupa Litomyšlského. Co takový urovnal rozepři o hranice mezi Domaslavem, opatem Podlažickým, a kapitolou Litomyšlskou, a 1371 založil v Lanškrouně na předměstí klášter pro Lateránské kanovníky sv. Augustina a bohatě jej nadal. Rok na to učinil směnu s Albrechtem ze Šternberka, který mu své arcibiskupství Magdeburské postoupil a zase na biskupství Litomyšlské se vrátil. V Magdeburce zůstal J. až do roku 1380, v kterémžto arcibiskupstvi pustil Ludvíku Míšenskému, přijav za to biskupství Olomoucké, které spravoval až do své smrti, jenž ho zastihla 13. ún. 1387 v klášteře Lanškrounském, kamž se byl nemocen odvezti dal a kde také pochován jest. Petr J. býval v záležitostech důležitějších často u královského dvora a v radě královĕ.

z Jemništ, Mikeš Divůček, jemuž patřila tvrz Jemniště mezi Benešovem a Vlašimí, pocházel z rodu pánů z Cimburka, dostal se ke dvoru krále Václava IV. a stal se hofmistrem jeho. K Husovi měl se vždy přátelsky, zároveň však hleděl si též přízně krále Sigmunda, jehož jmenem domlouval 1414 Husovi, aby se neostýchal jeti na sbor Kostnický. Roku 1419 učiněn jest nejvyšším mincmistrem na Horách Kutných. Ve válkách husitských držel Divůček stranu Sigmundovu, jsa velikým pronásledovatelem Husitů. Roku 1420 vytáhl s Petrem ze Šternberka, Jindřichem z Hradce a jinými s vojskem dobře ozbrojeným do pole, a dobyvše na Husitech města Písku obrátili se odtud proti Žižkovi, který táhl od Plzně na Tábor. Tu dne 25. března s 5000 „železných pánův“ učinili útok na Žižku, který se byl nedaleko Sudoměřic při jednom rybníku ohradil, avšak jsou od něho na hlavu poraženi. Mikeš Divůček uchýlil se se zbytkem jich do Vožice, tu však jest od Žižky, který se byl mezi tím šťastně na Tábor dostal, dne 5. dubna ráno před úsvitem přepaden a jeho „železní páni“ dílem zbiti a dílem pochytáni, tak že z nich jen málo útékem se zachránilo. Téhož roku nalezal se Divůček ve vojště Sigmundově před Vyšehradem co velitel jezdectva, ale při bitvě tu svedené první se dal na útěk. Následujícího roku ještě s jinými pány obořil se na Chotěboř, kdež se jim hejtman Táborský Hromádka pod úmluvou vzdal, když mu slíbeno pode ctí a věrou, že jemu a lidem jeho na životě ublíženo nebude,

Ale přes ten slib spálili Kutnohorští asi 300 zbrojnošů jeho v stodole, jiné vmetali do šachet, samého pak Hromádku s dvěma kněžími táborskými odvedli do Chrudimi a upálili. To nezapomenuto ani Horníkům, ani mincmistru jejich. Pražané vypravili se na jich potrestání. Divůček vytáhl sice se svými ku Kolínu, spatřiv ale sílu vojska Pražského vrátil se do Hory, a měšťané pokořili se 1. května. Na úřad mincmistrský dosazen Petr Zmrzlík ze Svojšína na Orlíku, a Divůček táhl za králem Sigmundem do Moravy, kde zemřel brzy po roce 1423.

Jeník z Mečkova v. z Mečkova.

Jenek z Prahy připomíná se mezi prvními mistry, kteří uvedeni byli do koleje Karlovy v Praze r. 1366, kterého roku byl profesorem svobodných umění; později stal se profesorem theologie, kanovníkem u Všech svatých a konečně r. 1381 kanovníkem na hradě Pražském. V rozepřích mezi mistry českými a německými na universitě r. 1384 stál J. v čele mistrů českých. J. požíval pověsti co výtečný mathematik.

Jeníšek z Újezda, jmeno staročeské rytířské rodiny, jejímž původním sídlem byl Újezd v nynějším Bílinském okresu (až podnes Újezd Jeníšův zvaný), a jejíž praotec Jeník čili J. z Újezda žil na začátku XV. století, mívaje účastenství v tehdejších bězích politických. Jmeno J. oblíbili si potomci jeho v té míře, že je přijali za rodinné. Jan J. z Újezda byl r. 1530 hejtmanem kraje Plzeňského, stál 1547 pevně při Ferdinandu I., byl 1549 přidán osobám ku přehlédnutí zřízení zemského na sněmě zvoleným, a 1550 stal se podkomořím království Českého. Vnuk jeho Přibík J. z Újezda vstoupil záhy do služby veřejné a stal se písařem menších desk zemských. Jsa jako jeho předkové horlivý katolík zůstal v bouřích roku 1618 vzniklých věren Ferdinandovi II., byl od stavů odpořilých vypovězen ze země a odebral se do Vídně, kde od císaře potřebován byl k rozličným jednáním a poselstvím. Po bitvě Bělohorské jmenován r. 1621 král. prokuratorem vedl pověstný proces proti povstalcům a koupil sobě rozličné statky po nich ke komoře připadlé, jmenovitě Březnici, kde r. 1640 vystavěl jesuitům kolej. Roku 1623 stal se hejtmanem Karlšteinským, 1640 nejvyšším písařem zemským a místodržícím. Roku 1642 potvrdil mu Ferdinand III. jeho starožitný stav rytířský a rozhojnil erb jeho. Přibík J. zemřel 25. bř. 1651, obmysliv hojně rozličné ústavy duchovní a jmenovitě jesuity. Jsa bezdětek učinil dědicem bratrovce svého Přibíka mladšího, jehož syn Jan Josef J. z Újezda byl roku 1728 povýšen do stavu svob. pánů. Ten, jsa poslední mužský potomek svého rodu, vyžádal sobě r. 1725 na císaři Karlu VI., aby směl jmeno i erb svůj přenésti na příbuzného svého hraběte Viléma Albrechta Krakovského z Kolovrat, jemuž posledním pořízením dne 13. dub. 1738 odkázal rozsáhlé statky své. Od té doby užívají hrabata Kolovratové také titule svob. pánů z Újezda.

Jenštein, hrad pobořený tři hodiny od Prahy, na půl cestě do Brandejsa nad Labem, ležící uprostřed roviny, jehož zříceniny náležejí mezi nejmalebnější v Čechách. Býval to hrad neveliký sice, ale hrdý

a pevný, stavba jeho ukazuje na XIV. století, v jehož polovici se také děje první zmínka o něm, jakož i o prvních známých držitelích jeho, nazvaných po něm pánech z J-a (v. t.), kteří jej drželi nejdéle asi do r. 1415. Od té doby až do r. 1419 náležel bohatému měšťanu Pražskému Jindřichovi z Cách. Palacký má za to, že veliký vůdce Táborův Prokop Holý byl sestřencem tohoto pána na J-ě, od něho za vlastního přijat a vychován. Po něm střídal J. často své majitele. Za Matiáše byl pánem na J-ě Ehrenfried z Berbisdorfu, který se osobně účastnil pověstného vyhazování z okna 23. kv. 1618, a jemuž po Bělohorské bitvě statky jeho byly zkonfiskovány. Ferdinand II. daroval r. 1621 J. jesuitské koleji v Praze, ale jesuité ho již r. 1624 zase postoupili císaři za přiměřenou náhradu, načež spojen jest J. s panstvím Brandejským. J. rozbořen nejspíše v 30leté válce.

z Jenšteina pánové, nazvaní tak od hradu Jenšteina, byli větev pánů z Vlašimi, vyskytující se v dějinách nejprvé v polovici XIV. století, kdež r. 1360 připomíná se Pavel z J. (jinak z Jencenšteina čili Gencenšteina), bratr arcibiskupa Pražského Jana Očka z Vlašimi, co notář komory královské. Syn jeho Jan z J. stal se arcibiskupem Pražským, a co takový měl tuhý spor s králem Václavem IV. Byl to muž vzdělání klasického, a jakkoliv se oddal stavu duchovnímu, nepřestal milovati svět a rozkoše jeho, uměl výborně zacházeti s všelikou zbraní a veliké zalíbení měl v kratochvílích a veselých spolcích. Stav se 1376 biskupem Míšenským nezměnil spůsob svého života, i bavil se více lovem a milůstkami nežli povinnostmi svého úřadu. Po smrti strýce svého Očka (1380) jmenován jest arcibiskupem Pražským, a veselý světák docela byl vhod královskému rozkošníku Václavu IV. Ale brzo stala se s arcibiskupem veliká změna. Morová nákaza, r. 1380 Čechy hubící, byla první příčinou, že arcibiskup Jan přišel na jiné myšlénky. Stěží sám z nebezpečné nemoci vyváznuv stal se najednou rozvážným, odřekl se posavadního živobytí a dal se na pokání. Ještě však přísnějším na sebe učinil jej strašný osud, jenž r. 1382 potkal Ludvíka arcibiskupa Magdeburského, který v čas masopustní veselosti noc protancovav, když náhlý pokřik že hoří vznikl, v pomatenosti s okna vyskočil a vaz zlomil. Tu jal se Jan z J. neslýchaným spůsobem trýzniti své tělo, za pokrm býval mu vymočený slaneček, ložem kamenná podlaha s biblí neb kamenem místo polštáře, na těle nosil drátěný pás s ostrými špičkami, časem válel se v pichlavém trní, a na hradech svých Roudnickém a Helfenburském dal si vystavěti zvláštní komory pro pokání na spůsob těžkých žalářů. Přemrštěnost jeho v mučení svého těla šla tak daleko, že sám jeho zpovědník musil jej za to kárati. Při tom býval často u vytržení, obyčejně při oltáři. Po takové změně arcibiskup Jan nemohl býti králi příjemným společníkem, když pak při vší své askesi nezapomínaje na své důstojenství arcibiskupské důrazně stavěl se na odpor světské moci v hájení domnělých práv svých, nastaly mezi nimi opravdové roztržky, a v listopadu roku 1383 přišlo k veřejnému sporu. Arcibiskup měl se sousedem

svým, král. maršálkem Čuchem ze Zásady, rozepři o jez, jejž tento na statku svém Lobkovicích stavěl v Labi, i kázal stavbu tu násilně překaziti. Volán o to před krále na Karlštein, když Čuchovi odpíral učiniti náhradu, vězen jest tu na hradě, an král dal mezi tím statky jeho pleniti. V další spory s králem a dvořany jeho zavedla arcibiskupa přílišná horlivost jeho v zastávání světského panování kněží, když pro nestání k jeho soudu stíhal neposlušné klatbou, od nich pak za to mnohých škod zakoušeti musil na svých statcích. Nejvíce však Jan z J. popudil na sebe krále rychlým obsazením uprázdněného opatství Kladrubského, jež král byl zamýšlel proměniti v nové biskupství na újmu diécese Pražské. Král Václav rozlítil se prudkým hněvem, arcibiskup jen rychlým útěkem, bráněn jsa od ozbrojenců svých, zachránil se před ním, ale oficiál jeho Mikuláš Puchník a generální vikář Jan z Pomuku jsou uvrženi do žaláře a tam zmučeni, poslední pak utopen ve Vltavě (1393). Král spamatovav se brzo litoval přenáhleného skutku svého a smířil se s arcibiskupem aspoň na oko; ale brzy vzniklo mezi nimi nové nedorozumění, a Jan z J. odešel do Říma žalovat na krále. Že však papež Bonifacius IX. nesměl si rozhněvati krále, který se mu propůjčoval jinými vděky, arcibiskup ničeho nepořídil. Tu Jan z J. složil r. 1396 hodnost arcibiskupskou, dostav od papeže titul patriarchy Alexandrinského. Nástupcem jeho na arcibiskupském stolci byl jeho sestřenec Olbram ze Škvorce, který mu slíbil odváděti jistý plat roční, avšak brzy v tom ustal, tak že Jan z J. zemřel r. 1400 v Římě v skutečné chudobě. — Jan z J. měl bratry Martina, Pavla a Václava, z nichž poslední též stavu duchovnímu se věnovav stal se kanovníkem Pražským a Vyšehradským, pak proboštem u sv. Apolinářiše. Martin a Pavel byl po sobě v držení hradu Jeněteina, který však r. 1314 Pavlovi již nenáležel. Proto však ani on ani potomci jeho nepřestali se psáti z J. Z těch připomíná se r. 1489 Pavel III. z J., který také ze Skály se psal, co král. relator při dskách zemských. Poslední nám známá zmínka o rodu tom děje se v tituláři na rok 1534, kde uvádějí se Jan a Jiří Skalští z J., nejspíše potomci Pavla III.

Jeronym 1) Moravský, hudebník XIII. století, rodem Moravan, odkudž i příjmí jeho, byl mnichem v klášteře kazatelského řádu (dominikánů) u sv. Jakuba v Paříži, a sepsal knihu o hudbě, tiskem posud nevydanou, avšak pro pozadní hudby středověké nad jiné důležitou, která se chová v národní (dříve císařské) knihovně v Paříži pod číslem 1817. Rukopis počíná slovy: *Incipit Tractatus de Musica, compilatus a Fratre Hieronymo Moravo ordinis Praedicatorum*, a na konci psáno: *Explicit Tractatus* a t. d. Spis dělí se v *Prologus* a 28 kapitol; z těch jest prvních devět méně důležitých, z ostatních pak jsou 26. a 28. nejdůležitější. Kapitola 26. obsahuje zajímavou nauku o notaci, mensuře hudební a harmonii; o této jedná v odstavcích *discantus*, *organum*, *duplex organum*, *conductus a mothetus*. Kapitola 28. jest jediná svého druhu a pojednává o akordu a o rozměru rozličných ná-

strojů hudebních v XIII. století. Celé dílo tvoří encyklopedii současné hudby. — 2) J. Pražský narozen v Praze asi v poslední čtvrti XIV. století z rodičů vládyckých, přivinul se již co jinoch k Husovi láskou vroucí, a setrval věrným tomu přátelství až do smrti své. Studoval s počátku v Praze, když pak Česká princezna Anna za Richarda II. krále Anglického se provdala, odebral se do Oxfordu na učení, odkudž některé ještě neznámé knihy Viklefovy do Čech přinesl a mezi študentstvem rozšířil. Roku 1398 stal se bakalářem svobodných umění, a obdržev od university Pražské dispensaci, by nemusil dvě léta po venkovských školách vyučovati, odešel do Němec a dosáhl mistrovství na učení Kolínském, Heidelberském a později též Pařížském. Ve všech těchto místech zastával knihy Viklefovy a upadl proto v podezření kacířství. Potom vydal se na pouť do Palestiny, a všude, kde se objevil, jednak rozsáhlou učeností a vzácnou výmluvností, jednak i dvorskými mravy svými podivení vzbuzoval. Vrátiv se do vlasti přijat jest v Praze r. 1407 do fakulty filosofické. Tu přidal se ihned k straně oprav se domáhající, a s Husem jmenovitě o nabytí většího práva na universitě pro národ Český se zasadil. Jeronym byl s Husem u krále v Kutné Hoře, při němž toho přispěním mocných přátel dosáhli, že Václav IV. dekretem ze dne 18. led. 1409 národu Českému tři, ostatním pak dohromady jen jediný hlas přiřknul. Ve sporech nastalých na to mezi arcibiskupem, který knihy Viklefovy zavrhoval, a českými mistry, kteří je zastávali, J. účastnil se horlivě po straně těchto. Brzo však těkavá mysl J-ova opět do ciziny jej pudila. Tenkráte obrátil se do Uher a navštívil dvůr krále Sigmunda v Budíně; i tu kázal ve slavném shromáždění u přítomnosti krále, četných biskupů a prelátů, zastávaje opět některé články Viklefovy, čím veliké pohoršení spůsobil. Vsazen jest do vězení, ale na rozkaz Sigmundův po patnácti dnech na svobodu propuštěn šel do Vídně. Tam však ho byla předešla pověst o něm, i jest z rozkazu duchovní vrchnosti uvězněn a pro své bludy vyslýchán. Mezi tím universita Pražská přimlouvala se zaň, ale J., nevyčkav dalšího výslechu proti danému slovu z Vídně uprchl a do Moravy se obrátil, začež jest ve Vídni nad ním kletba vyřknuta a po sousedních zemích rozhlášena. Z Moravy vrátil se J. r. 1412 do Prahy právě toho času, když kázaly se odpustky za příspěvky na válku proti králi Neapolskému Ladislavovi. Hus oznámil o nich veřejnou disputaci v koleji Karlově, a rozebíraje tu zevrubně papežskou bulu odpustky zavrhoval. S ním srovnávaje se J. dovozoval neslušnost vydírání takového řečí dlouhou a výmluvnou. Skončil tím, že přímo půjde na radnici před konšely, aby jim nepravost těch odpustků odkryl. Tu ihned veliké množství študentů vstalo, chtíce s ním jíti, což stěží zabránil mistr Marek z Hradce, tehdáž rektor university. Študenti zalíbení své z řeči J-ovy tím na jevo dali, že jej ve mnohem větším počtu nežli samého Husa domů provodili. Roku 1413 vydal se J. (na žádost prý krále Polského Vladislava a velikého knížete Litevského Vitolda) do Polska a do Rus. Tu opět v Krakově (kdež i při dvoře jakožto rytíř vystu-

poval a v málo dnech smělým počínáním a výmluvností svou veškeré kněžstvo poděsil), ve Vitepsku, v Pleskově a na jiných místech buď disputoval o článcích Viklefových, buď příznivě se měl k církevním řádům pravoslavným. Pověsť o takovém jeho počínání šířila v duchovenstvu zemí sousedních, opravám v církvi nepříznivému, zlost a zášti proti „českému kacířství". Když konečně Hus ku konci roku 1414 odebral se do Kostnice, by tam před sborem hájil své učení, J. odešel r. 1415 za přítelem svým v úmyslu pomáhati mu v jeho při. Nepoznán v Kostnici od nikoho nedal se od přátel uprositi, aby se rychle vrátil, nýbrž 7. dubna dal přibiti na dvéře kostelní a na radnici listy v jazycích latinském, českém a německém, jimiž ohlásiv se králi a sboru žádal za průvodčí list, aby veřejně dostaviti se mohl; zatím pak skrýval se v jednom sousedním místě. Sbor pohnal jej 18. dubna k soudu, čehož ale J. nedočkav dal se na útěk do vlasti své. V Hiršavě však byl od několika kněží poznán, 25. dubna jat a 23. května těžkými okovy spoutaný sboru vydán. V Kostnici uvržen jest do věže u hřbitova sv. Pavla a pouty tak sevřen, že, jakkoli byl těla silného, brzy na smrt se rozstonav musil napotom poněkud volněji držán býti, aby nezahynul. Po Husově upálení volán jest k výslechům veřejným, i soukromě mu domlouváno, aby se obrátil. J., zděsiv se hrůzy smrti a roztouživ po svobodě, osvědčil 10. září 1415, že hotov jest odříci se učení Viklefova i Husova a odvolati je veřejně, což také den na to ve hlučném shromáždění sboru učinil a tomuto bez výminky se podrobil. Ulevено mu v žaláři, a ve sboru jednáno o to, by na svobodu byl propuštěn. Ale četní nepřátelé jeho dovedli toho, že přes jeho odvolání soudní jednání proti němu dne 24. ún. 1416 obnoveno jest. Žalobníci ve 107 článcích vypsali celý běh „hříšného jeho života", jak z Anglie spisy Viklefovy přinesl a horlivě rozšiřoval, jak obraz kacíře toho svatou září obklopeného v obydlí svém choval, jak jedem kacířství i okolní země nakazil, v Praze kdysi v klášteře Matky boží Sněžné ostatky svatých ze skříně na zem vyhodil a s mnichy zle nakládal, jak proti ctění obrazů svatých reptal a t. d., kteréžto články když mu předloženy byly, žádal aby napřed slyšán byl, pak aby ustanoveni byli jiní soudcové ve při jeho, poněvadž od zvolených se nemůže nadíti spravedlnosti, což mu však odepřeno. K veřejnému jeho výslechu ustanoven den 3. kv. 1416. Opakoval tu žádost svou, a když k ní nesvoleno, trpce sboru vytýkal, že 340 dní žalařujíce jej v okovech nejtužších, ve smradu a nečistotě, jenom protivníky jeho slyšeli a v myslech svých dříve jej co nešlechetníka odsoudili, nežli poznati mohli jaký jest. Když pak články žaloby proti němu jsou čteny, hájil se J. obratně, mnohé žertem odbyl, jiných štiplavě dotekl. Svědkové však články sepsané dojišťovali, načež když proti odporu mnohých slova se domohl, připomínal z časů pohanských, z biblických dějin, ba o Kristu samém, jak mužové spravedliví osočováni byli, že i smrt podstoupiti musili; uvedl s důrazem, že sám dobrovolně přišel, aby se očistil, a že mužové nejučenější, jako Augustin a Jeronym, rozdílně o věcech víry smýšleli a psali, aniž že proto za

kacíře považovati se mohou. Konečně jal se vychvalovati Husa, a o sobě pronesl, že hotov jest na smíření svého odvolání, kteréž byl ze slabosti učinil, smrt jakoukoli podstoupiti. Otce shromážděné pohnul a částečně i přesvědčil, ale nepřátel svých nikoli nesmířil. Dán jest mu čas na pokání a k rozmyslu za dva dni, a vynasnaženo se všelikým domlouváním k tomu jej přiměti, by zřekl se bludů, což když marné bylo, odsouzen jest 30. května k smrti upálení co kacíř. S jasným čelem a veselou tváří šel na smrt, na popravišti sám z šatů se svlékl, před kůlem, k němuž měl býti přivázán, poklekl, a pomodliv se, když dříví a slámy až po prsa mu nakladli a zapálili, zpíval píseň, kterou mu ani dým a kouř nepřetrhl. Umřel co oběť lásky přátelské, a v tom přesvědčení, že hlásal pravdu. — J. považován byl svého času za muže znamenitého, a zajisté jenom těkavost mysli jeho byla mu překážkou, že nedokázal znamenitějších věcí. Učeností vynikal nad svého přítele Husa, na nějž i zápalem svého nadšení mocně působil. Znamenitý Florenčan Poggio Braccioliny zůstavil nám věrný obraz muže tohoto z posledních dnů života jeho, i praví, že u vedení pře hrdelní rovnal se řečníkům věkův klasických, že s výmluvností podivuhodnou, důvody přesvědčujícími, srdnatostí neohroženou odpovídal nepřátelům svým.

Jerusalém slul druhdy ústav pro kající ženy, jejž český kazatel Jan Milič zřídil ve zvláštním domě na Starém městě Pražském v nynější Bartolomějské ulici s kaplí svaté Máří Magdaleny při něm. Na památku toho nazývá se posud jeden dům té ulice „v Jerusalémě.“ Po Miličově smrti zašel ústav ten, a cisterciaci měli zde kolej pro své kleriky. Za husitské doby dostaly se ty stavby do rukou soukromníkův, až se v ně r. 1660 jesuité uvázali, konvikt zde zřídili a na místě někdejší kaple kostel sv. Bartoloměje vystavěli, který po zrušení jejich řádu jest zamčen, ale za nejnovější doby odevzdán ženskému řádu šedivých sester, které se „v Jerusalémě“ usadily.

Jesenský z Jeseného, lat. *Jessenius*, jmeno slovenského rodu šlechtického v Turčanské stolici, již ve XII. století připomínaného a dosavad kvetoucího. Z něho pošli: **1)** Pavel J., narozený v první polovici XVI. století a vychovaný ve víře bratří českých, vzdělav se důkladně doma i za hranicemi vysvěcen jest v Slavkově r. 1576 za jáhna a 1579 za kněze, načež byl okolo 1582 správcem duchovním v Lipníku, 1584 vzat jest do rady bratrské a 1589 zvolen za biskupa jednoty. J. zemřel 24. kv. 1594. Bylť on jedním z překladatelů Kralické bible. — 2) Jan J., slavný lékař, nar. 1566 ve Vratislavi, kam se byl otec jeho po vzetí Budína od Turků r. 1541 vystěhoval, studoval nejprvé v rodišti svém, pak ve Vitemberce a v Padově, v kterémžto posledním městě stal se 1595 doktorem lékařství. Vrátiv se do Vitemberka přednášel na tamější universitě s velikým prospěchem; kurfiršt Saský i jiní vévodové učinili jej svým lékařem. Pověsť o něm brzo se roznesla, roku 1600 povolala jej universita Pražská na svou fakultu lékařskou, a J. byl první, jenž v Praze tělo lidské pitval, i stal se brzy oblíbeným učitelem i lékařem. Císař Rudolf II. i bratr jeho

Matiáš učinili J-ského svým lékařem, a r. 1618 vyvolila jej universita za rektora. Za povstání stavů Českých podnikl J. dvakráte cestu do Uher k tamějším stavům, aby je naklonil ke společnému jednání s Čechy. Na zpáteční cestě ve Vídni zatknut vyměněn jest později. Po bitvě Bělohorské odsouzen jest J. na smrt a 21. čna 1621 odpraven. Nejprvé vyříznut mu jazyk, pak uťata hlava, tělo roztrženo na čtyry kusy a každý v jiné části města pověšen. J. sepsal jazykem latinským celou řadu lékařských spisů.

Jesuité v Čechách. Do zemí českých uvedl jesuity Ferdinand I. v dubnu 1556, i usadil prvních 12 z Říma do Prahy přišlých v klášteře „na Ostrově“, jak jmenovala se část města, kde stojí nynější kolej Klementinská, tenkráte pak stál napolo pobořený klášter dominikánů. S počátku vydržoval je Ferdinand z důchodů král. komory, později vykázal jim část důchodů z panství náleževších druhdy klášterům Ojbinskému a Dobroluckému v Lužici. Úmysl králův byl, zříditi v Praze katolickou universitu, kterou by j. v moci měli, naproti universitě pod obojí v Karolíně. J. začali ještě téhož roku vyučovati, a hojně podporováni jsouce dary jak od dvora král. tak od katolické šlechty, skoupili pomalu všecky domy měšťanské „na Ostrově“, kteréž zbořivše jali se budovati stavení velikolepé, dosavad stojící, a v něm mimo obnovený kostel sv. Klimenta založili nádherný kostel sv. Salvatora (mezi 1573—82) a vlaskou kapli (mezi 1600—2). J-tům hrnulo se peněžitých darů z Čech i z ciziny tolik, že mimo to mohli kupovati též statky pozemské, kterých ostatně též darováním od pobožných dobrodinců nabývali. V Praze darovala jim Marie z Pernštýna r. 1600 krásnou zahradu na Malé Straně na břehu Vltavy, která dosavad slove Jesuitskou zahradou. Za důchody kláštera Dobroluckého, které ročně toliko 450 zl. obnášely, dostali j. roku 1606 od Rudolfa II. 15.000 tolarů, za něž sobě koupili statek Bernartice v Boleslavsku. S počátku náležela Pražská kolej ku provincii německé, když však se řád nad očekávání mocně jak v českých tak i v rakouských zemích šířil, zřízena jest zvláštni provincie rakouská. Kolej Pražská stala se matkou četných jesuitských kolejí v Čechách i na Moravě, již deset let po svém vlastním založení založila kolej Olomouckou, v Čechách pak napotom Jindřichohradeckou, Kladskou, Krumlovskou a Chomutovskou. Aby si j. získali přízeň též obecného lidu, zřídili hned na počátku při koleji Klementinské seminář chudých studentů, v němžto nemajetní žáci školy jejich navštěvující opatřováni jsou všemi potřebami. Ústav ten stal se rodištěm domácích j-tů, kteří mohli napotom posíláni býti mezi národ Český co misionáři. Vedle toho zřídili j. při Klementinu vychovací ústav šlechtický, tak zvaný konvikt (*contubernium nobilium*), při němž zřízeno i dvanáct míst pro chudé šlechtické synky. Vychovanci toho konviktu měli zase šířiti vliv j-tů mezi vyššími stavy a na záležitosti veřejné, což také později v plné míře činili. Všecky tyto ústavy i se školou jesuitskou, která povýšena jest na universitu, stály pod rektorem, jenž obdržel právo promovovati na

doktorství z filosofie a theologie, neboť universita jesuitská skládala se jenom z těch dvou fakult, z nichžto onano vstoupila v život r. 1574, tato r. 1582. Rektor koleje Klementinské měl také plnou pravomocnost nad jejími studenty a předsedal zvláštnímu soudu nad nimi zřízenému. Na gymnasiu jesuitském, z něhož povstalo nynější akademické gymnasium Pražské, pěstována hlavně latina, jakož i přednášky toliko v latinské řeči se dály, neboť první j. Pražští byli samí cizozemci českého jazyka neznalí. U vyučování samém hleděli j. u žáků svých vzbuditi hlavně činnost paměti a zbožné obrazivosti, méně na badavý rozum dbajíce. Obzvláštní péči pak obraceli j. k tomu, aby všelijakými okázalými výjevy a představeními vábili k sobě obecenstvo, ku kterémuž konci zaváděli slavné služby boží s hudebními produkcemi, veřejné vystavování velebné svátosti, ve svatém témdni před velikonocemi vystrojovali ozdobné boží hroby, o vánocích stavěli jesličky, od studentů dávali provozovati divadelní hry a t. d. Takovými na smyslnost lidí působícími prostředky povedlo se jim oslepiti mnohé pouze dle zevnitřnosti soudící a přilákati do svých kostelů též utrakvisty, do škol pak valný počet dětí nekatolických rodičů. Vliv j-tů den ke dni více se zmáhal ve všech vrstvách obyvatelstva, obzvláště pak dovedli na svou stranu přivésti mnohé osoby ze šlechty, své vychovance, že potom záměrům jejich v úřadech i na rozhodných místech takořka slepě sloužili na škodu národu a vlasti. Takovými jesuitskými nástroji byli jmenovitě Zdeněk Vojtěch z Lobkovic, Vilém Slavata a Jaroslav z Martinic, kterýžto neštastný trojlístek zarytým odporem svým proti svobodě náboženství hlavně zavinil zpouru protestantských stavů českých, která vedla k neblahé katastrofě Bělohorské. Což divu tedy, že roku 1618 povstalí stavové, vidouce v j-tech své nejúhlavnější a nejnebezpečnější nepřátele, je ze zemí českých vypověděli. Vyhnanství jejich však netrvalo dlouho, neboť již po Bělohorské bitvě vraceli se s vojskem císařským do Prahy, a brzy zaujali zase všecky své opuštěné koleje v Čechách i na Moravě. Nyní dostalo se jim vedle dosavadního učitelského ještě jiného úkolu, totiž přímého obracování obyvatelstva na katolickou víru a vykořeňování veškerého kacířství v zemi. K tomu konci vysílali po krajích misie, které lid kázaním poučovaly, při tom prohledávali misionáři byty slídíce po kacířských knihách, které lidem odnímali a spalovali, podporováni jsouce v tom počínání cís. vojskem. V horlivosti své považovali j. za kacířské všecky knihy české před rokem 1621 tištěné, a přemrštěností svou začasté až směšnými se stávali. Naproti tomu nelze neuznati, že horlivost j-tů v konání povinností svých mnohdy ani zjevných nebezpečenství se nehrozila, jakož jmenovitě dokázali r. 1631, kde do Prahy od vojska saského obsazené u všelijakém přestrojení přicházeli, aby katolíkům, od protestantů, kteří opět vrch dostali, ohroženým, duchovního posilnění udělovali. Působíce hlavně na obrazivost lidu pěstovali j. především úctu zázračných obrazů, a to předně obrazů Panny Marie, k nimž hlučné pouti zaváděli. Jmenovitě především rozšiřovali úctu sv. Jana Nepomuckého, aby tak

vyhladili z paměti lidu Jana Husa, od českých protestantů za svatého pokládaného a ctěného. I pozdravení v Čechách a na Moravě podnes obvyklé „Pozdraven buď pán Ježíš Kristus" zavedeno jest v té době od j-tů. Veliká hojnost božích muk a křížů na cestách, zvláště pak na rozcestích na venkově rovněž od j-tů pochází, kteří tím směřovali k vykořenění prastaré úcty křížových cest až do pohanstva zasahující. Roku 1622 odevzdána j-tům universita Karolínská, která spojena s jejich vlastní universitou v Klementině přijala název university Karlo-Ferdinandské. Rektor Klementina byl spolu rektorem Karolina a měl zároveň dozorství nade všemi školami v zemi, jaké náleželo dříve universitě Karlově. To vzbudilo odpor arcibiskupa Pražského, kterému co dosavadnímu kancléři university Karolínské saženo do práva jeho, a který nad to svou školu metropolitanskou nechtěl podrobiti dozoru cizímu. Arcibiskup zvedl protest proti tomu, a když ten nic nepomohl, obrátil se na samého papeže Urbana VIII., který roku 1628 zapověděl j-tům povyšovati v Karolíně na doktorství v právích a v lékařství. Teprv roku 1638 nařídil Ferdinand III. j-tům vydati práva, statky, klenoty, archivy a t. d. university Karolínské v moc státu. Ponechána jest jim ze všeho jen kaple Betlemská a kostel Božího těla. Karolín a statky jeho dostaly se pod protektora úředního, a j-tům zůstalo jako dříve jen Klementinum. Konečně r. 1653 stala se kolej Klementinská dekretem císařským částí spojené university Karlo-Ferdinandské pod kancléřstvím arcibiskupským, která si volila každý rok rektora z jiné fakulty. Záhy odevzdána jest j-tům také censura knih. Té, jakož i slídění u soukromých osob po knihách kacířských k vůli jich ničení používali j. v rozsáhlé míře k obohacení svých knihoven, jaké zakládali při každé koleji; a mohl-li se Koniáš chlubiti, že za živobytí svého zničil 60.000 českých knih, musí naproti tomu vážena býti též ta okolnost, že při té příležitosti zachovali v knihovnách svých mnohý vzácný spis, který by v rukou soukromých sotva byl zkáze ušel, což ostatně nemůže sloužiti za omluvu jich literárnímu vandalismu. Jestliže j. již před bitvou Bělohorskou těšili se z přízně a štědrosti šlechticů katolických i jiných dobrodinců, nastaly jim v době pobělohorské pravé zlaté časy, neboť jsou obsypáváni dary a nadáními v takové hojnosti, že nejenom jejich koleje valně se rozmnožovaly, nýbrž oni podnikati mohli nádherné a velikolepé stavby, kterým i nynější pokolení se obdivuje. Počet j-tů vzrostl v té míře, že musila se zříditi zvláštní provincie česká, ku které patřily též Morava a Slezsko, ba i část jižního Německa a západního Uherska. Během času přežil se duch prvotního jesuitství, mrtvý formalismus jeho musil ustoupiti věčnému pokroku, pravidlo absolutní autority pozbývalo platnosti a v řádu samém povstávali mužové, kteří hovíce duchu času nakloňovali se k novějším ideám. Tak Bohuslav Balbin stal se obhájcem utlačované národnosti české, Kořínek s úsměškem psal o divech a zázracích, jiní zastávali se práva volného skoumání mimo církev, a mnozí j. pěstovali zdárně přírodní vědy v duchu novověkém, jako

Stepling, Tesánek, Strnad, Vydra. Že však takoví osvícení mužové nicméně zevnitř podrobovali se pořádku a formalnostem řádu, odtud vešlo v obyčej vyrozumívati jesuitismem pouhé pokrytství. Když pak ponenáhlu moc státu počala vzrůstati nad moc církevní, shledávala v organismu jesuitském nebezpečného nepřítele, jehož hleděla se zprostiti, řád, v samých zásadách svých otřesen, neměl více dostatečné mravní síly k odporu, a papež Kliment XIV. povolil jen všeobecnému proudu, když řád jesuitský, z jedné země po druhé vyhošťovaný, roku 1773 konečně zrušil. — Za doby největší rozsáhlosti své měla provincie česká dle katalogu na rok 1747 všeho všudy 56 kolejí, residencí a domů, a počítaje i členy řádu mimo provincii meškající (u cís. vojska a v zámořských misích) 1303 j-ty. Z těch bydlelo v Praze 233, v Brně 131, v Olomouci, kde měli ve své moci universitu a konvikt, 145, ve Vratislavi, kde jim též byla odevzdána universita a kde měli také konvikt, 45 jesuitů; v Jičíně bylo 50, v Kladsku 31, v Kutné Hoře 31, v Chomutově 35 j-tů. Po vyloučení pruského Slezska z provincie české bylo v této dle katalogu na rok 1768 kolejí, residencí a domů 41 a členů řádu, počítaje v to i mimo provincii meškající, 1155. Z těch bydlelo v Praze 255, v Brně 115, v Olomouci 134 j-tů; v Jičíně bylo 49, v Hradišti 39, v Kutné Hoře 37, v Klatovech 33, v Telči 31, ve Znojmě 31 j-tů.

Ješín Pavel, právník a učenec, narozen v druhé polovici XVI. století v Černovicích, stal se bakalářem a později mistrem na universitě Pražské, na to byl správcem několika škol venkovských i Pražských, konečně usadiv se na Novém městě Pražském stal se radním písařem tamtéž. Za povstání českého stál při straně odpořilých stavů, maje platné účastenství v tehdejších jednáních a poselstvích, a jmenovitě byl mezi osobami, které vyjednávaly spolek s Betlenem Gaborem. Fridrich Falcký jmenoval jej radou nad apelacemi a nadal predikátem z Bezdězce. Po bitvě Bělohorské ujel J. ze země, u vyhnanství přejal vychování synů Pavla Kaplíře, jež vedl až do roku 1625, a připomíná se ještě r. 1632 mezi živými. J. byl u nás první, který se pokusil o kritické vydání starých spisů. Tak ze sedmi starých rukopisů a zlomků ponejprv tiskem vydal *Kroniku Dalemilovu* pod názvem *Kronyka stará kláštera Boleslavského a t. d.* (v Praze 1620 u Daniele Karla z Karlsperku), věnovav ji nejvyššímu kancléři Vilémovi z Roupova a presidentu nad apelacími Václavovi z Budova, a opatřiv jadrnou a ráznou předmluvou v duchu své strany, pročež kniha ta po bitvě Bělohorské stíhána i pálena byla, tak že sotva šest výtisků obecné záhubě ušlo. Mimo to vydal J. ponejprv také ještě jiný, pro historii českého právnictví důležitý spis *Majestas Carolina* (v Hanavě 1617), kteréžto vydání však bohužel jest neúplné.

Jevíčko, něm. *Gewitsch*, okresní město moravské v Brněnsku, jest osada velmi stará a připomíná se již roku 1145, v kteréž době se tam vybíralo clo. Roku 1172 založen v J-ku klášter augustinianův, který r. 1784 jest zrušen. Roku 1241 vypálili město Tataři, r. 1258 obda-

řeno jest právem Magdeburským a soudu jeho 13 osad podřízeno. Práva ona, sepsaná v *Knize města Jevíčka*, nyní v archivu zemském, jsou vzácnou právní památkou Moravy. Roku 1287 zdrancováno a spáleno jest město od loupežného rytíře Heřmana z Hohensteina. V době husitské zmocnili se J-ka Husité a užívali ho co pevného města několik let, čímž husitství a později české bratrství hluboce zde se zakořenilo. Po bitvě Bělohorské odňaty jsou městu všecky výsady, které však roku 1631 zase nazpět obdrželo.

Jevišovice, něm. *Jaispitz*, město moravské v okresu Znojemském, bylo druhdy i s panstvím k němu náležejícím majetkem pánů z Kunštátu, od něhož jedna větev rodu toho nazývala se Jevišovický z Kunštátu. Z té větve známý jest Jindřich, příjmím Suchý Čert, který na začátku XV. století okolní krajiny strachem a hrůzou naplňoval. V letech 1421 a 1439 jest hrad Jevišovický co sídlo Husitů od Albrechta Rakouského dobyt a ztroskotán, od majitelů však pokaždé znova vystavěn a tak důkladně opevněn, že roku 1468 celému vojsku krále Matiáše odolal.

Jezbera z Olivé Hory, později **Jezberovský** z Olivé Hory, Pražská rodina patricijská, napotom vládycká. V druhé polovici XVI. století vynikl Jan J. co právník a jeden z předních prokuratorů českých, jejž císař Rudolf II. obdařil erbem a predikátem z Olivé Hory. Za doby povstání českého stál při stavech odpořilých, začež vzat jest do vyšetřování, ale přestoupiv k víře katolické obdržel roku 1625 pardon, načež konal císaři Ferdinandovi II. tak platné služby, že r. 1630 povýšen jest do stavu rytířského s polepšením titule, aby se psáti mohl **Jezberovský** z Olivé Hory, a rok na to jmenován místopurkrabím hradu Pražského. Syn jeho Václav vstoupil též do služby veřejné, r. 1648 při obležení Prahy od Švédů byl lajtnantem v svobodné kumpanii, začež r. 1652 přijat do stavu rytířského rodů starožitných, později stal se cís. radou a místopísařem království Českého, a zemřel 1679. Rodina ta, zdá se, že v XVIII. století zanikla.

Ježibaba v. Bába.

Jičín, druhdy hlavní město kraje Bydžovského, náležel od starodávna k panství Kumburskému, s kterým sdílel i všecky osudy. Roku 1302 od krále Václava II. na město povýšen obdržel nejprvnější výsady od pánů z Vartemberka, prvních známých držitelů panství Kumburského. J. trpěl častými požáry (za krále Jana, pak v letech 1519, 1572, 1588 a 1598). Roku 1620 dne 1. února vyhozen Jičínský zámek neopatrností vojáků v něm ubytovaných prachem do povětří, při čemž o život přišlo mnoho osob a mezi nimi též král. komise, která vyslána byla k ukončení právní pře, již vedly spolu o panství Kumburské dvě sestry Smiřické. Když r. 1623 pověstný Albrecht z Valdšteina mezi četnými jinými statky v těch krajinách i panství Kumburského nabyl, vyvolil J. za své sídlo a učinil je hlavou svého vévodství Fridlandského. Vystavěv nynější zámek uvedl sem roku 1624 jesuity a vystavěl jim nádhernou kolej, roku pak 1627 založil tu i theologický seminář. Svízelů 30leté

války zakusil J. v plné míře, až z toho po roce 1640 vypukl hlad a lidé stěhovali se pryč. Ještě r. 1648 vydrancovali Švédové město, pobravše poslední co obyvatelům zbylo. Po míru Vestfálském počaly uprchlé rodiny se vraceti, a město ponenáhlu hojilo se ze škod předešlými válkami utrpěných. V té době byl Bohuslav **Balbin** rektorem jesuitské koleje v J-ě, jejíž příběhy vypsal v díle *Historia Collegii Giczinensis Societatis Jesu*, jehož rukopis chová se v Českém Museu.

Jičín Nový, okresní město moravské nad řekou Tyčí, na hlavní silnici do Polska. Již v XIII. století připomíná se tu hrad J. náleževší pánům z Kravař, město k němu přistavěné jmenuje se ponejprv r. 1313. Během času obdrželo mnoho výsad, v XVI. století usadili se zde čeští bratří; po bitvě Bělohorské byl N. J. z pokuty zbaven svých statků, které darovány jesuitům Olomouckým. V letech 1621, 1623, 1626 a 1645 drancováno město od rozličných vojsk nepřátelských; v letech 1572, 1715 a 1741 trpělo morovou ranou.

Jihlava, druhdy krajské město na Moravě, bylo původně hradem župním a připomíná se co takový již r. 1174. Dle pověsti byla J. první místo v zemích českých, kde se na stříbro dolovalo, aspoň odkryty zde byly žíly stříbrné dávno před vpádem Tatarů do Moravy, a k těžení hor povoláni jsou havíři němečtí, kteří též ve vojště Jaroslavově u Olomouce bojovali. Roku 1248 pomáhali Jihlavští havíři králi Václavu I. dobývati Prahy na odbůjném synu, začež král jejich osadě i nadále dovolil německým právem se spravovati. Přemysl Otakar II. obdařil město r. 1269 hojnými výsadami, a r. 1278 v něm i mincovnu a tavírnu zřídil. Po smrti krále toho podrobili se J-vští císaři Rudolfovi, a v městě jejich zaslíbeny jsou děti Otakarovy i Rudolfovy k budoucímu sňatku. R. 1325 jmenována jest J. prvním městem horním v království Českém, a r. 1364 propůjčil jí Karel IV. právo manské na všech dolech čtyry míle v okolí. V hornictví měla J. zvláštní řád, a k soudu svému potahovala až do XVI. století většinu horních měst českých, i samu Kutnou Horu, která však použivši příležitosti, když J. králi Jiřímu poslušenství vypověděla, vymohla r. 1467 na králi, že ji zprostil závazku, práva svého v J-vě pohledávati. Roku 1421 zastavil král Sigmund J-vu Albrechtovi Rakouskému, r. 1423 jsou J-vští na hlavu poraženi od Žižky. Nejpamátnější stala se J. r. 1436 sněmem zde odbývaným. Po kolikaletém vyjednávání sešli se tu 5. června páni čeští a moravští, legati sboru Basilejského a císař Sigmund i jeho zeť vévoda Albrecht Rakouský. Dne 5. července kompaktata sborem Basilejským uznaná prohlášena jsou veřejně na náměstí za platná. Pánové čeští a moravští slíbili zachovávati jednotu, mír a pokoj se vším lidem křesťanským, čtyři kněží pod obojí zavázali se rukoudáním za všecky ostatní v poslušenství církve státi; na to vydány jsou Čechům a Moravanům od legatův listy papežské s pečetmi císaře Sigmunda a vévody Albrechta, i zakázáno knížatům celého světa, aby Čechův více nekaceřovali, nýbrž za pravé syny prvotní církve je pokládali. Celý ten den i celou noc potom nepřestalo v J-vě zvonění

všemi zvony, pálení ohňův a jiné radovánky rozličné. Když pak na to stalo se narovnání též o věci světské a zemské, přijali Čechové 25. července Sigmunda za krále a slíbili mu 14. srp. věrnost a poslušnost. Když r. 1458 zvolen za krále Českého Jiří Poděbradský, němečtí J-né neuznali ho, i sešla se tu za krátký čas veliká síla odbojných katolíků, nad nimiž velitelství ujal Hynek Bítovský z Lichtenburka. Město jest sevřeno od král. vojska, jemuž urputně se bránilo, až konečně 15. list. 1458 přinuceno jest se vzdáti, načež náčelníci zpoury potrestáni jsou na hrdle. Když později proti Jiřímu povstal král Matiáš Uherský, J. přidala se k němu, a byla r. 1470 obleháua od samého krále Jiřího, tenkráte však marně. J-vští, jak uměli sami práv svých hájiti a je všemožně rozšiřovati, tak nelibě nesli, zmáhalo-li se které sousední město obchodem neb jiným spůsobem. S Německým Brodem upadli proto v záští veřejné a škodili kupcům jeho kdekoliv mohli. Roku 1472 spojivše se s jinými městy okolními podnikli výpravu proti Brodským, chtíce se města jejich zmocniti, jsou však s valnou škodou svou odraženi. Pozoru hodno jest, kterak město J., jenž tak urputně proti husitství se zpíralo, protestantismu německému úprkem v náručí se vrhlo. Učení Pavla Sperata dobře se tu ujalo; když kazatel tento odebrav se odtud do Vídně po některém čase tam odtud vypovězen byl, volali ho J-vští roku 1522 toužebně zase k sobě, ano i když Moravu opustil, radou jeho se říditi nepřestali. Roku 1531 odbýván v J-vě sněm stavů moravských za přítomnosti Ferdinanda I., a zákony tu vydané známy jsou co *Zřízení Jihlavské.* Roku 1523 zničeno jest celé město požárem, a r. 1541 mor celý rok trvající přes 8000 lidí zachvátil. Pohromy tyto, zaniknutí hornictví a dlouho trvající potomní války město o všecken blahobyt připravily, z čehož se pak nikdy více úplně nespamatovalo. Hornictví, hned za husitských válek zanedbávané, zpustlo v XVI. a XVII. století docela. Obnoveno bylo sice několikráte pracování, a r. 1677 a 1693 město vlastním nákladem dolovati se jalo, však bez trvalého výsledku. Roku 1645 obsadili J-vu Švédové, bránili se v ní proti císařským a zůstali tam až do roku 1647.

z Jihlavy Václav čili Vaněk, krasopisec a právník, narozen na začátku XV. století v Jihlavě neb okolí jejím, byl okolo r. 1430 předním písařem při radě města Olomouce, a později okolo r. 1450 zastával týž úřad v Brně. Bylť on muž na onen čas velice vzdělaný, jazyků českého, německého a latinského dobře znalý, v právích a obyčejích soudních výborně zběhlý, a nad to krasopisec a iluminator nevšední. Roku 1430 založil pamětní městskou knihu v Olomouci, kterouž i ozdobil několika pěknými inicialkami; za svého úřadování v Brně sebral nálezy a výpovědi tamních konšelů a vepsal v knihu jednu, kterou též okrášlil zdařilými miniaturami v literách začátečních; obě knihy tyto chovají se podnes v archivech měst Olomouce a Brna. Některé z výkresů v nich obsažených vydány v novějším čase tiskem. Václav z J. žil ještě r. 1466.

Jiljí sv. kostel v Praze, v Dominikánské čili nyní Husově ulici,

s klášterem dominikánův. Již roku 1238 stál zde kostel téhož jména s kolegiátní kapitolou, založenou nejspíše od biskupů Pražských. Stavba nynějšího chrámu počala se již r. 1293, a zvláště poslední biskup Pražský Jan IV. z Dražic a první arcibiskup Arnošt z Pardubic získali si nemalé zásluhy o její dokonání. Vysvěcení chrámu stalo se teprv 4. kv. 1371 skrze arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi. Za husitských bouří rozešla se kolegiátní kapitola, a kostel sloužil pod obojím až do Bělohorské bitvy. Roku 1626 odevzdal jej Ferdinand II. dominikánům, někdy u sv. Klimenta, nyní u sv. Anežky bydlícím, kteří nynější klášter k němu přistavěli a na počátku minulého století celý chrám uvnitř podle tehdejšího vlaského slohu přetvořili. V letech 1732—34 ozdoben jest freskami od českého malíře Václava Reinera. Kostel sv. J. má nejstarší zvon v Praze, asi 50 centů těžký, roku 1437 od zvonaře Jeronyma z Prahy, po zkažení předešlých zvonů požárem r. 1432, nově ulitý.*

Jílový, Jílové, něm. *Eule*, horní a okresní město v Čechách, $5^1/_4$ hodiny jižně od Prahy, kde od starodávna se dobývalo zlato. Nejstarší zmínka o bohatství dolů J-vských děje se v listině z r. 1045 (ovšem pochybné), dle které „jílovali jílovníci“ u J-ho od starodávna. Listinami stvrzeno jest, že tu za Václava I. r. 1235 zlato ryžovali i z hor dobývali. Horník Sloiger přinesl dle kronikáře kanovníka Františka tenkráte králi kus zlata deset hřiven těžký. Král Jan r. 1338 zastavil Petrovi z Rožmberka za dlužných 8750 kop grošů Pražských a jiné dluhy doly v J-m, Kašperských Horách a Pomuku. Za Karla IV. bylo prý J. velmi bohaté na zlato. Nejvýnosnější důl prý byl Šlojíř, jehož 12 třicetin náleželo Janu Rotlevovi, o kterém se vypravuje, že dlouhá léta na zlato kopal, až ničeho více nemaje závoj (šlojíř) manželčin zastavil, načež šťastně nalezl bohatou žílu zlata, a 300.000 zl. vyzískav koupil si v Praze veliký dům (nynější Karolín). Karel IV. prý povýšil J. na horní město a zřídil tam mincovnu. Tenkrát sahaly doly po pravém břehu Sázavy až k Dolním Břežanům, Sulicím, Hrádku a Radlíku, na levém břehu až ke Kninu, Davli a Mníšku. R. 1422 zničil Žižka J. i všecky domy při dolech, kdež zároveň shořely všecky listiny, výsady a t. d., a od té doby počíná klesání hornictví zdejšího. Král Jiří nadal J. výsadami a osvobodil je ode všech daní, vyjma ty, které se platily mincmistrovi. Vladislav II. potvrdil 1479 tyto výsady, r. 1516 pak zastavil doly J-vské knížeti Karlu Minsterberskému. Za Ferdinanda I. jmenuje se v letech 1530—36 více horních pánů, kteří silně dolovali, ba i sám arcikníže Ferdinand prý stál v čele jednoho bratrstva horního. Vpádem Turků do Uher zastaven jest pokrok učiněný, a silný požár 30. kv. 1567 zničil město na dobro. Rudolf II. snažil se město a hornictví jeho znova povznésti, ale bez úspěchu, a po válce 30leté nepomohly mu ani výsady od Ferdinanda II. (1628) a Leopolda I. (1681) udělené.

Jindřich, česká forma německého mužského jmena *Heinrich*. *A*) Panovníci němečtí a císařové Římští: 1) J. příjmím

Ptáčník, první král Německý z rodu Saského, narozen 876, zvolen za krále 919, podmaňoval krutě národy slovanské v Polabí, které proti němu podporovala Drahomíra, matka knížete Českého Václava, vládnoucí za jeho nezletilosti, rozená kněžna Lutická. Ukončiv vítězně válku s jejími krajany v Braniborsku obrátil J. zbraň svou proti Čechům a přitrhl r. 918 až ku Praze, kde však Václav sám nyní vlády se uchopiv zavázal se mu slibem věrnosti a uvolil k obnovení poplatku ročních 500 hřiven stříbra a 120 volů. Napotom zachovával J. dobré přátelství s Václavem, který několikráte dvůr jeho navštívil. O Německo získal si J. veliké zásluhy vítězstvím nad divokými Maďary u Merseburku (933) a založením hojných měst, a zemřel 936. — 2) J. svatý, císař Římský a král Německý (co takový toho jmena II.), narozen 972, zvolen na císařství r. 1002, poskytl u sebe útulku knížatům Českým Jaromíru a Oldřichovi a udělil jim vydatnou pomoc proti králi Polskému Boleslavu Chrabrému, který byl Čechy opanoval. Roku 1004 vydal se J. sám s vojskem do Čech, Oldřich a Jaromír táhli napřed a vyhnali Poláky z Prahy, kamž i J. přitáhl po několika dnech a Jaromíra na stolec český dosazeného stvrdil. Roku však 1012, když týž Jaromír, od bratra svého Oldřicha vlády zbaven, k němu se utekl, J. jej zajal a vydal Oldřichovi. J. zemřel 1024 bezdětek, neboť prý s manželkou svou Kunhutou žil v panenské čistotě. Papež Eugen II. vyhlásil jej za svatého. — 3) J. Černý, císař Římský, co král Německý toho jmena III., nar. 1017, dosedl na císařství r. 1039 a ještě téhož roku počal válku s knížetem Českým Břetislavem, který pro výboje své v Polsku učiněné zdál se mu býti příliš mocným sousedem. Když Břetislav odepřel císaři žádost jeho, aby se odřekl zemí v Polsku dobytých, vtrhl J. r. 1040 sám v čele vojska německého do Čech, jest však u zásek, jimiž Čechové v lesích nepřátelům přístup do země bránili, na hlavu poražen i musil jim nechati bohatou kořist. Lépe se císaři dařilo roku následujícího, když v Šumavě poustevník Vintíř ukázal vojsku německému cesty skrz les, na jiné straně pak uplacený župan Bílinský Prkoš Němce bez odporu přes Krušné Hory do země pustil. Tu císař J. až ku Praze přitáhnuv přinutil Břetislava k navrácení větší části dobytých krajin a k obnovení dávného poplatku králům Německým. J. III. zemřel 1056, zanechav po sobě pověsť jednoho z nejmocnějších panovníků německých. — 4) J. IV., císař Římsko-Německý, syn předešlého, nar. 1050, dosedl na stolec císařský po svém otci. Panování jeho bylo velmi nepokojné pro ustavičné spory s knížaty německými a pak s papežem Řehořem VII. o investituru biskupů, v kterýchž mu věrným spojencem byl kníže Český Vratislav II. S pomocí českou zvítězil J. r. 1075 při řece Unstrutě nad Sasy, a Čechové v císařském vojště se nalezající byli první, kteří při dobývání Říma r. 1083 zlezli útokem hradby městské. Za takové služby jemu prokázané udělil J. Vratislavovi r. 1086 titul královský a zprostil Čechy dosavadního poplatku říši Německé, tak aby budoucně jen povinny byly stavěti císařům 300 oděnců k jízdám jejich do Říma.

Toho času učinil také císař biskupa Pražského Jaromíra, bratra Vratislavova, svým nejvyšším kancléřem v říši, a vymohl na králi Vratislavovi svolení, aby po smrti tehdejšího biskupa Olomouckého diécese Olomoucká zase přivtělena byla ku Pražské. J. IV. zemřel 7. srpna 1106 v Lutichu. — 5) J. V. císař Římsko-Německý, syn předešlého, narozen 1081, dosedl po svém otci a ukončil spor s papežem, ale v Němcích ustavičně mu bylo bojovati se vzdornými knížaty. K Čechám zachoval se císař tento nečestně, používaje vnitřních zmatků jejich uděloval, žádného práva k tomu nemaje, leno české za peníze hned tomu hned onomu z knížat o trůn zápasících, který se ho u něho doprošoval. Viz o tom čl. Bořivoj II., Svatopluk Český a Vladislav I. J. V. zemřel 1125. — 6) J. VI. císař Římsko-Německý, syn Fridricha I., narozen 1165, nastoupil po otci 1190, šantročil jako předešlý hanebně s trůnem českým (v. Jindřich Břetislav a Přemysl Otakar I.), a zemřel 1197. — 7) J. VII. císař Římsko-Německý, nar. 1262, zvolen 1308, zasnoubil r. 1310 syna svého Jana s Českou kněžnou Eliškou a udělil mu v leno království České proti Jindřichu Korutanskému. Vydav se do Italie, kde nabyl koruny císařské, zemřel tam 24. srp. 1313, jak se pravilo jedem. — *B*) Panovníci čeští: 8) J. Břetislav, kníže biskup Český, vnuk Vladislava I., studoval v Paříži, a vrátiv se odtud jest 25. bř. 1182 zvolen od kapitoly na uprázdněné biskupství Pražské a 23. května posvěcen v Mohuči na důstojenství toto. Jsa lakotný a vládychtivý nelibě nesl podřízenost svou pod hlavu státní, a zdvihal nedůvodné nároky, chtěje se statky a poddanými svými prost býti všech povinností k zemi, v čemž když panující kníže Fridrich nechtěl mu býti po vůli, odjel do Němec žalovat na to císaři. Fridrich ihned poslal za ním do Března také své plnomocníky, kteří na říšském sněmě r. 1187 odbývaném namítali, že biskupové Pražští co pouzí kaplanové knížete Českého nemají žádného práva pána svého k soudu poháněti. Ale knížata a biskupové němečtí vyhlásili takové řeči za urážku a usoudili, že biskup Pražský jest kníže Německé říše a nemá poslouchati knížete Českého, než toliko císaře. Tak měla říše Česká sama o sobě býti rozdělena a seslabena. Od té doby spravoval J. biskupství své pokojně. Když pak r. 1191 po smrti Konrada Oty dosedl na stolec nejstarší Přemyslovec Václav, syn Soběslava I., proti němuž vystoupil Přemysl Otakar, syn krále Vladislava, přidal se k tomuto i biskup J., vydal se r. 1192 do Řezna k Jindřichovi VI. a slibem 6000 hřiven stříbra, za kteréž sám se zaručil, zjednal Přemyslu Otakarovi jeho uznání za knížete Českého a bratra jeho Vladislava Jindřicha za markraběte Moravského. Václav po statečném odporu v obležené Praze vydal konečně hlavní město v ruce biskupovy, vyšel ze země a Přemysl Otakar dosedl na stolec. Když však váhal zaplatiti 6000 hřiven císaři slíbených, udělil tento biskupu samému české leno, a biskup J. vtrhl r. 1193 s německým vojskem do Čech. Vojsko proti němu od Přemysla Otakara vyslané přešlo u Zdic k němu, a J. opanovav Čechy

a rok na to i Moravu spojil tak v osobě své nejvyšší moc světskou i duchovní. Přemysl Otakar musil ujíti ze země, bratra pak jeho Vladislava držel J. u vazbě. J-ovo panování bylo krátké a neslavné. Z rozkazu císařova hned po nastoupení vlády táhl proti markrabí Míšenskému a poplenil jeho zem tak hrozně, až stydě se za to pro své kněžské důstojenství činil potom veřejné pokání. Roku 1197 přičinil se kníže biskup k tomu, že duchovenstvo české legatu papežskému kardinálovi Petrovi, do Prahy přišlému, slibem bezženství se zavázalo, čímž coelibat kněžský též v Čechách zaveden. Ještě téhož roku J. nebezpečně se rozstonal, a když pánové zemští ještě za jeho živobytí radili se o jeho nástupce, on ven ze země do Chebu se odvézti dav zemřel tam 15. čna 1197. — 9) J. král Český a vévoda Korutanský, narozen 1280, ujal po otci Menhartu r. 1296 společně s bratry Ludvíkem a Otou vládu v Korutansku a Tirolsku, po smrti pak obou sám panoval. Roku 1306 (23. ún.) pojal za manželku Annu, nejstarší dceru krále Českého Václava II., a když téhož roku král Václav III. do Polska se vypravil, jmenován jest od něho správcem království. J. měl přízeň u Čechů, a po zavraždění krále v Olomouci mohl snadno při větší ráznosti užiti postavení svého ve vlastní prospěch. On však předejíti se dal císařem, který hrozbami a sliby dovedl pány zemské přivésti na svou stranu, že vyvolili za krále syna jeho Rudolfa Rakouského. Po brzké smrti tohoto však obdržela vrch strana národní, a uprostřed krvavých bouří, při čemž v plném sněmě zavražděn Tobiáš z Bechyně, hlava strany rakouské, zvolen za krále J. Následkem toho byla válka s císařem Albrechtem, který hájil práva druhého syna svého Fridricha ku koruně české, zaručené mu při volbě Rudolfově. Válka vedena s nemalým hubením J-ových zemí českých i korutanských; když však r. 1308 v květnu císař od bratrovce svého Jana Švábského jest zavražděn, Fridrich porovnal se s J-em a vzal peněžitou náhradu. Nyní mohl J. panovati pokojně, kdyby byl uměl; on však osvědčil se býti k panování docela neschopným, a všecku péči o dobro zemské mimo sebe pustiv hověl sobě toliko v hodech a kvasech. Aby jen pokojně požíval, rozdával plnýma rukama dokud co měl, až sám zadluživ se nedostatek trpěl, že často ani nebylo čím zapraviti náklad na královskou tabuli. Pod takovou vládou každý sobě dovoloval co chtěl, všecky věci v zemi různo šly, a poněvadž nebylo žádného řádu a práva náležitého průchodu neměla, každý sám sobě pomáhal. Tak povstaly různice a rozbroje v Čechách, jimiž země hynula. Mezi těmi nejznamenitější byly krvavé půtky měšťanů s pány zemskými. V jich průběhu král sám jat jest od pánů a v Starém městě Pražském pod stráží držán, z kteréž vazby však vybavil jej lid míšenský na pomoc přivolaný, načež zprostředkováním některých knížat říšských pokoj mezi stranami jest ujednán a král na hrad Pražský se vrátil. Ale zpozdilý J. výminky nesplnil, nýbrž proti úmluvě vložil míšenskou posádku do hradu, ostatnímu pak vojsku míšenskému po kraji úplně pustil uzdu, tak že obzvláště okolí Pražské ukrutně hubilo,

Naproti tomu dalo se panstvo po celé zemi do rozchvacování korunních statků a důchodů, tak že země na všech stranách hynula. J-ovi nezbývalo konečně nic nežli jediný hrad Pražský, čímž octnul se dvůr u veliké bídě. Vidouce Čechové, že pod takovým panovníkem země by na mizinu přijíti musila, obrátili zřetel ku kněžně Elišce, nejmladší dceři Václava II., i dali se v jednání s císařem Jindřichem VII., aby jí syna svého Jana dal za manžela, jehož chtěli za krále přijmouti. Eliška, aby se uchránila před nástrahami svého švagra, uprchla z Prahy tajně do Nimburka, kdež měšťané v ochranu svou ji vzali (1310). Zatím král povolal na pomoc lid branný z Korutan pod správou Jindřicha a Konrada bratří Auffensteinských, který v zemi řádil neméně ukrutně nežli Míšňané v Praze, a na Pohořelci přišlo k boji, v kterém Čechové zvítězili. Nyní Korutanský zavolal na pomoc samého Fridricha mladého markrabí Míšenského, který přivedl do Čech nové vojsko. Než pánové zemští sjeli se do Prahy na sněm a vypravili odtud poselství k císaři, žádajíce syna jeho Jana za krále a manžela Eliščina, k čemuž když císař svolil, Eliška sama v slavném průvodu odebrala se ke dvoru císařskému do Špýru, kde s Janem jest oddána. Odtud noví manželé ubírali se do Čech, majíce s sebou vojsko císařovo, aby J-a ze země vypudili. Zatím ale byl se Fridrich Míšenský zmocnil Kutné Hory a potom i Prahy, kdež k tuhému odporu se chystal. Král Jan vešed do Čech pokusil se marně nejprv o Kutnou Horu a potom o Kolín, ale když ku Praze přitrhl, vpuštěn tam jest tajným dorozuměním s měšťanstvem jemu příznivým, což vida J. opustil v noci hrad Pražský a ven ze země utíkal (10. pros. 1410). Ten byl konec neslavného panování v Čechách J-a Korutanského, který však nepřestal až do své smrti psáti se králem Českým. Po bezdětné smrti manželky své Anny (1313) vešel J. v druhý sňatek s Adelou Brunšvicko-Grubenhagskou, z kteréhož manželství pošla Markéta, jediná dědička jeho zemí Korutan a Tirolska. Později král Jan s někdejším soupeřem svým se smířil a dobré přátelství zachovával, ano i dceru jeho Markétu za manželku druhému synu svému Janovi získal. J. zemřel 4. dub. 1335, načež panství jeho roztrženo jest, an Korutanska zmocnili se vévodové Rakouští a jenom Tirolsko Markétě zůstalo. — C) Jiní panovníci: **10)** J. Jasomirgott, první vévoda Rakouský, syn markraběte Leopolda svatého a Marie, dcery knížete Českého Soběslava I., narozen 1114, nastoupil 1141 po svém bratru Leopoldovi V. panování v Rakousích a Bavořích. S knížetem a později králem Českým Vladislavem, který měl sestru jeho Gertrudu za manželku, žil J. v trvalém přátelství. Vladislav prostředkoval v jeho rozepři s Jindřichem Lvem o Bavorsko a působil mezi nimi r. 1156 mírné narovnání v Řezně, ve kterém J. Jasomirgott vydal Bavorsko, podržev pro sebe jenom větší část nynějších Horních Rakous, při čemž císař Fridrich I. dosavadní markrabství Rakouské povýšil na vévodství. V pozdější rozepři o arcibiskupství Salcpurské podporoval J. Vojtěcha, syna Vladislavova, roku 1168 od kapitoly zvoleného, proti císaři Fridrichovi, který r. 1147

jiného arcibiskupa jmenoval. Za to poštval na něj císař knížete Českého Soběslava II., který vpadl do Rakous a zem ukrutně plenil. J. postaviv se proti němu jest od něho poražen, na útěku spadl s koněm s mostu, a následkem toho i hořem ve Vídni 13. led. 1177 zemřel. — **11)** J. vévoda Rakouský, bratr Fridricha Krásného, zápasivšího o císařskou korunu s Ludvíkem Bavorským, upadl i s řečeným bratrem svým r. 1322 v bitvě Mühldorfské do nepřátelského zajetí a přepuštěn jest od vítězného Ludvíka spojenci jeho králi Janovi Českému. Ten dal jej zavézti do vězení na Křivoklát. Ale po nějakém čase propustil jej na víru k jeho bratřím do Rakous, aby je pohnul ku přijetí výminek, pod kterými sliboval mu svobodu. Když však bratří J-ovi k výminkám těm přistoupiti nechtěli, J. věren danému slovu vrátil se do svého vězení (24. ún. 1323). Avšak ještě téhož roku smluvil se král Jan s vévody Rakouskými, načež i J. svobodu obdržel. — **12)** J. VI., poslední kníže Vratislavský v Slezsku, narozen 1290, požádal r. 1327 krále Českého Jana o pomoc proti bratru svému Boleslavovi Břežskému a Lehnickému, uznal jej za svého lenního pána, a nemaje potomstva ustanovil jej za svého dědice. Po jeho smrti r. 1335 spadlo knížectví Vratislavské na korunu Českou. — *D)* Jiné osoby toho jmena: **13)** J. Zdík, biskup Olomoucký, syn prvního dějepisce českého, kanovníka a děkana kapitoly Pražské Kosmy, konal cestu do Palestiny, z kteréž vrátiv se jest po smrti biskupa Jana zvolen na biskupství Olomoucké (22. bř. 1126) a 3. října t. r. ve Vormsu posvěcen. Na zpáteční cestě odtud vysvětil nově vystavenou kapli na hoře Řipu, a r. 1131 přenesl slavně sídlo biskupské od starého kostelíka sv. Petra ku kostelu sv. Václava přičiněním jeho dostavěnému. Roku 1137 vydal se ve společnosti opata Sázavského Silvestra i mnoha pánův českých podruhé na pouť do Jerusalema. Tam seznámiv se s řeholí premonstráckou vstoupil sám do ní a uvedl ji do Čech, kdež ji všemožně rozšiřoval. Přičiněním jeho povýšen na stolec český kníže Vladislav II., při němž věrně setrval, když pánové zemští, s jeho mocnou vládou nespokojení, spolu s údělnými knížaty moravskými proti němu se pozdvihli. Provázel ho i do bitvy u Vysoké, v které Vladislav poražen do Prahy a potom do Němec utéci se musil Knížata moravská, vyhlásivše biskupa za nepřítele vlasti, zmocnili se jeho statků a důchodů, on pak vynesl na ně a na celou zem klatbu, kterou také papež potvrdil a r. 1145 kardinála Quidona do Moravy poslal, jenž biskupovi zjednal úplné dostiučinění. Ale knížata moravská, ač s Vladislavem zase smířená, nepřestali chovati nechuť k biskupovi J-ovi, čekajíce jenom na příležitost, jak by se na něm vymstili. Když tedy na počátku roku 1145 do Říma se ubíral, přepadli jej na pomezí olomouckém a znojemském v jednom dvoře, že biskup stěží spasil se útěkem do lesa. Polozkřehlého nalezl tam sedlák a odvedl do Litomyšle, kde z toho těžce se rozstonal. Teprv ku konci máje mohl J. dále do Říma cestovati, kdež jej papež Innocenc III. velmi laskavě přijal a klatbu na knížata důrazně obnovil. Prostředkováním knížete

Vladislava zjednáno jest konečné narovnání. Biskup J. po všecken čas pečoval svědomitě o církev, duchovenstvo své přiměl k zachování coelibatu, udělování hodností církevních dělo se za jeho vlády jenom dle zásluh a nikoli za peníze, a přičiněním jeho vymýtěny jsou v Moravě poslední stopy pohanství. Roku 1147 vydal se J. s knížaty moravskými Otou, Vratislavem a Svatoplukem do zemí polabských k obrácení na víru křesťanskou tamějších pohanských Slovanů. Biskup J. zemřel 25. čna 1150. — 14) J. jinak Heidenreich, opat Sedlecký, byl s Konradem opatem Zbraslavským při smrti krále Rudolfa I., a potom s týmž opatem za bídné vlády Jindřicha Korutanského hlavním přímluvčím za kněžnu Elišku jak u stavů českých tak u císaře Jindřicha VII., k němuž oba od sněmu českého v poselství byli vypraveni, aby dána byla v manželství synu císařovu Janovi a tento na trůn český posazen.

Jindřichův Hradec, lat. *Nova Domus*, něm. *Neuhaus*, město v někdejším Táborsku, jež založil Jindřich Vítkovec, syn Vítka I. (v. z Hradce, pánové), v první polovici XIII. století, po němž i nazváno jest. Jeho potomci nazývali se pak odtud pánové z Hradce. Oldřich, syn Jindřichův, odevzdal patronat zdejší fary řádu německému. Oldřich III. z Hradce založil v městě klášter minoritův. Během XIV. století panství J-cho-H-cké napořáde se rozšiřovalo. R. 1421 uvězněn jest v J-chové H-dci bludařský kněz Martin Houska, jejž byl pan Oldřich VI. Vavák z Hradce jal, ale propuštěn po nějakém čase. Týž Oldřich odkázal veškeré panství Hradecké bratrovci svému Menhartu z Hradce, který potom ke straně katolické přistoupil, začež J. H. r. 1434 od Táborův jest vypálen. V letech 1447 a 1451 dlel na zdejším zámku Eneáš Sylvius. Roku 1451 kázal v J ové H-dci v kostele sv. Václava pověstný svého času Jan Kapistran. Tentýž kostel stejnou dobou asi odevzdán jest františkánům, jimž Jindřich VII. r. 1478 vystavěl klášter. Týž Jindřich byl spojenec Zdeňka ze Šternberka proti králi Jiřímu, jehož vojsko r. 1467 J. H. marně oblehalo. Před tím téhož roku byl odbýván sněm v J-chově H-dci, na němž zpoura jednoty panské již otevřeně se jevila. Na králi Vladislavovi II. vymohl Jindřich VII. rozhojnění práv města, a přestavěl úplně starý hrad. Jáchim z Hradce založil a nadal r. 1558 špitál pro 20 mužských a 20 ženských. Adam II. uvedl r. 1594 jesuity do J-chova H-dce. Za posledního potomka rodu pánů z Hradce, Lucie Otilie, provdané za známého Viléma Slavatu, vypukl r. 1607 oheň, jenž strávil 86 domů, kostel sv. Jana i se špitálem při něm a radnicí. Podruhé r. 1615 zničil požár veliký mlýn, pivovár, jesuitskou kolej a 70 domů. Po vypuknutí povstání českého r. 1618 jsou jesuité vyhnáni, a město dostalo stavovskou posádku. Téhož roku 14. srpna odražen krvavě Dampierre a 5. listopadu i Buquoi, načež v zimě na zámku Hradeckém sídleli vůdcové okolního vojska českého. Když r. 1619 Lucie Otilie s chotěm svým ze země prchla, potáhli direktoři J. H. na sebe. Po bitvě Bělohorské dostalo cís. vojsko J. H. do své moci, jesuité vrátili se a město zbaveno všech svých práv a výsad,

Za války 30leté trpělo město velice ubytováním, a po bitvě u Jankova r. 1645 musilo zaplatiti nesmírné výplatné. Za vlády Slavatův, kteří panství Hradecké znamenitě rozšířili, vídal J. H. často vznešené hosty, i císaře samé, a míval podíl v hlučných veselostech a radovánkách, které se tu zhusta strojívaly. Po vymření rodu Slavatovského po meči r. 1691 jest rozsáhlé panství J-cho-H-cké rozděleno na pět dílů mezi příbuzné jeho. Jeden z těch dílů s městem J-chovým H-dcem připadl Marii Josefě Slavatově, provdané za hraběte Heřmana Jakuba Černína z Chudenic, kterýž r. 1700 panství to ujal, které dosavad se nachází v držení jeho potomků. Roku 1721 opět veliká část města vyhořela. Za vlády Černínů obnoven jest starý zámek, a město jejich i vlastním přičiněním zotavilo se ponenáhlu z pohrom utrpených.

Jiří 1) Poděbradský, král Český (1458—1471), poslední a nejslavnější z domácího rodu, a vůbec jeden z nejpamátnějších mužů věku a národu svého, narodil se 23. dub. 1420 na Poděbradech. Otec jeho, pan Viktorin Boček z Kunštátu, byl horlivý Husita a osobní přítel Žižkův, který prý se stal J-mu kmotrem, ale zemřel příliš záhy (1. led. 1427), aby sám mohl zavésti syna na pole veřejné činnosti, na kterémž on sám činnou rukou zasahoval do běhů tehdejších. Musilť však J. již časně z mládí vynikati neobyčejnými schopnostmi, neboť vidíme ho již co útlého mladíka účastniti se politických záležitostí své vlasti. Roku 1434 účastnil se po straně pánů bitvy u Lipan, rok na to zvolen jest od sněmu českého mezi desíti pány vypravenými ke sjezdu Brněnskému, kdež mělo jednáno býti o konečné narovnání se sborem Basilejským a králem Sigmundem, a když tento po svém přijetí do země r. 1437 obnovil soud zemský, jmenoval i mladého J-ho jedním z kmetů jeho. Když pak po brzké smrti Sigmundově o nového krále jednáno (1438), byl J. již mezi vůdci strany národní, která zamítajíc Albrechta Rakouského volila Kazimíra Polského, a ve válce z toho povstalé proslavil se ponejprv na bojišti, když táhna obleženému Táboru na pomoc porazil a rozptýlil jedno oddělení vojska Albrechtova. Jsa horlivým přívržencem strany Hynce Ptáčka z Pirkšteina, jejímž heslem bylo „doplnění kompaktat“ t. j. vyplnění slibů Čechům učiněných také se strany koncilia, vynikal v řadách jejich rozšafností a horlivostí v té míře, že r. 1440 spolu s Janem Smiřickým zvolen za hejtmana kraje Boleslavského, téhož roku zvolen za jednoho z opravců v rozepřích mezi stavy českými a moravskými, a též při volbě Albrechta Bavorského byl mezi voliči sněmem ustanovenými. Roku 1441 pojal J. za manželku Kunhutu ze Šternberka, a téhož roku se účastnil vojenského tažení proti zhoubci zemskému Koldovi z Náchoda. Po smrti Ptáčkové (27. srp. 1444) zaujal J. místo jeho co prvního vůdce strany pokročilejších utrakvistů, jsa nejenom zvolen i za hejtmana kraje Kouřimského, nýbrž i na sjezdu Kutnohorském uznán za jejího náčelníka, tak že od té doby nazývána jest stranou Poděbradskou. K ní hlásila se většina Českého národu, a J. uchopil se mocnou rukou správy její. Když v listopadu r. 1444 přijat jest na

sněmě v Českém Brodě odbývaném, an Albrecht Bavorský volbu nepřijal, za krále mladý Ladislav, pohrobní syn císaře Albrechta, a péče o vyplnění slibů Čechům učiněných vložena na pány J-ho z Poděbrad a Zbyňka Zajíce z Hazmburka, formulovala strana ta na sjezdě Kutnohorském dne 24. čna. 1445 program svůj určitě a zřetelně, že jest vůle její, „abychom krále měli, který by se hodil k naší koruně České, a jenžto by nás hájil a bránil v našich spravedlnostech a úmluvách řádně učiněných, a každého při svobodách a právích jeho zachoval.“ Ale takovým snahám strany Poděbradské stavěl se na odpor zjevně i tajně Oldřich z Rožmberka, zkušený ve všech pletichách vůdce strany zpátečnické, tak že marny byly všecky sněmy a úmluvy, všeliké poselstvování k papeži a králi Římskému, majíce za následek vždy jenom nové odklady. To vidouc strana Poděbradská nemínila déle snášeti podskoků svého nepřítele, nýbrž uzavřela sáhnouti k zbrani. Použivši nepřítomnosti Oldřichovy v zemi svolala v červnu 1448 do Kutné Hory sjezd krajů Kouřimského, Čáslavského, Chrudimského a Hradeckého, zvolila tam J-ho z Poděbrad za nejvyššího hejtmana jednoty své a jala se sbírati vojsko. Účel toho počínání byl zmocniti se Prahy, která byla v rukou nejvyššího purkrabího Menharta z Hradce, slepého nástroje Oldřicha Rožmberského. J. s vojskem jednoty trhnul ku konci srpna od Kutné Hory ku Praze, a udeřiv na město kvapným útokem (3. září) téměř bez odporu se ho zmocnili, při čemž Menhart z Hradce do zajetí se dostal. Ostatní protivníci Poděbradovi spěšným útěkem se zachránili, a J. přijat jest od lidu co osvoboditel. Tu jsou zemské i obecní úřady osazeny osobami strany Poděbradské, a jmenovitě nejvyšším purkrabím učiněn od J-ho Zdeněk Konopištský ze Šternberka, katolík, což byl skutek vzácné nestrannosti. Rokycana uveden jest zase na faru Týnskou a odevzdána mu správa duchovenstva vší strany pod obojí, a kapitola Pražská se odstěhovala do Plzně. Dobytím Prahy dosáhla strana podobojí té převahy v zemi, která jí jakožto většině národu právem náležela, a J. počínal si od té doby jako mocný správce zemský, po kterém Čechy tak dlouho nadarmo byly toužily. Ale protivníci J-ho, Oldřich z Hradce, syn Menhartův (jenž brzy na to z vazby na závazek propuštěn zemřel), Oldřich z Rožmberka a jiní, k nimž přidali se také Táboři, kteří stranu Poděbradskou pro její domnělou mírnost měli v nenávisti, učinili mezi sebou jednotu v Strakonicích (8. ún. 1449) a počali válku proti J-mu. Ale sami jsouce slabi proti Poděbradským a marně čekajíce pomoci od Fridricha Míšenského přinuceni se viděli k uzavření příměří na Vilšteině (11. čna 1450), od kteréž doby vzdal se Oldřich z Rožmberka vůdcovství své strany. J. na to potrestal Fridricha Míšenského popleněním jeho země za spolek s jeho nepřáteli. V tom čase (19. list. 1449) ztratil J. manželku svou Kunhutu, ale již r. 1450 vešel v nový sňatek s Johannou z Rožmitála, sestrou pana Lva na Blatné. Na sněmě o sv. Kateřině r. 1450 v Praze odbývaném stala se konečná výpověď o všecky soukromé rozepře mezi stranami, prohlášen pokoj po vší zemi a nastupováno rozhodně na vy-

dání krále od jeho poručníka císaře Fridricha. O tuto věc však poselstvováno marně sem tam, při kteréž příležitosti měl J. památnou rozmluvu s pověstným Eneášem Sylviem, který později co papež stal se zarytým jeho protivníkem, nyní však od císaře k sněmu českému do Benešova poslán snažil se Poděbradského získati Římu, což arciť se mu nepodařilo. Císař konečně napomenul Čechy, aby sečkali s vydáním krále až do jeho zletilosti, a do té doby svěřil co poručník Ladislavův správu království J-mu, který pak i na sněmě Pražském dne 27. dub. 1452 zvolen jest od stavů za správce země. Ale strana jemu protivná začala se opět nebezpečně hýbati a vstoupila ve spolek s odbojnými Rakušany, kteří se za nepřítomnosti císaře v Italii meškajícího proti němu byli pozdvihli. Tu J. nemeškaje udeřil nejdříve na Tábor, jehož dobyl a výstřední sektě tamější konec učiniv kněze její po různu uvěznil a ve městě Pražské řády kostelní zavedl. Potom táhl na Rožmberského, který nemoha moci jeho odolati ve jmenu celé strany své jej za správce zemského uznal, kteréhož příkladu následovali pak i všickni ostatní odpůrci Poděbradského. Mezi tím byl císař Fridrich musil Rakušanům vydati mladého Ladislava, který nyní také od českého sněmu uznán jest za voleného krále. Z toho povstal spor mezi Čechy a Moravany, kteřížto poslední již dříve se byli jemu přikázali co svému pánu dědičnému, a jenom stěží jest urovnán. Na to J. Poděbradský odebral se k mladému králi do Vídně, který jej v úřadě správce zemského potvrdil a tak důvěrné k němu se měl, že jej nazýval svým otcem. Ale s příjezdem do Čech prodlel Ladislav až do podzimku r. 1453, kdež dne 28. října korunován jest v Praze od biskupa Olomouckého. Za mnohé a důležité služby jeho učinil mladý král J-mu Poděbradskému hojné milosti, jmenovitě potvrdil jej v držení zástavním knížectví Minsterberského, Kladska i jiných statků korunních, a k sumě zástavní připsal mu ještě několik tisíc kop. Když potom roku 1455 odebral se Ladislav do Rakous a do Uher, J. po celý čas jeho nepřítomnosti vedl správu země. V té době zprostil zem velikého škůdce jejího Koldy z Žampachu, kterémuž r. 1457 jedním dnem oblehl zámky jeho Náchod, Černikovice a Richemberk, kteréž všecky dobyl a rozbořil a tak konec učinil jeho loupežím. Téhož roku přijel opět král Ladislav do Prahy, chtěje tu slaviti sňatek svůj s Magdalenou, dcerou krále Francouzského, pro kterou byl vypravil slavné poselství. Ale v málo nedělích po svém příjezdu upadl Ladislav nenadále v nemoc morovou, která ve dvou dnech učinila konec jeho životu (23. list. 1457). Na smrtelném loži mladý král, pouštěje sám všelikou naději v své uzdravení, zavolal k sobě J-ho, a v týž ruce jeho, ze kterých dle vlastního svého vyznání byl přijal království České, odevzdal je zase, žádaje ho, aby panoval spravedlivě, a čině ho takto jaksi svým dědicem. Úmrtím Ladislavovým octla se nejvyšší moc i dle jmena opět v rukou J-ho jakožto správce zemského, a on užíval jí moudře k zachování veřejného pořádku, ale neméně opatrně i ve prospěch vysokých zámyslů svých. Byloť věcí zcela přirozenou, že J. v postavení svém zatoužil

sám po uprázdněné koruně, což tím méně může mu býti vytýkáno, an veřejné mínění přicházelo mu v ústrety. Národ měl dosyta cizích panovníků, z domácích pak mužů nikdo nebyl dal takových důkazů umění vladařského. Nescházelť zajisté i podceňovatelů v tom smyslu, z nichž jmenovitě Rokycana horlil na kázaních pro krále národního, a také ani sám J. neváhal nastupovati tajných cest vedoucích k jeho povýšení, zachovávaje nicméně při tom tvářnost úplné nestrannosti. Dříve nežli přišlo v Čechách k volení krále, vykonán skutek ten v Uhřích dne 24. led. 1458, kdež zvolen na království mladý Matiáš, syn slavného druhdy gubernatora Jana Hunyada, meškající na ten čas v Praze, kam ho byl nebožtík král Ladislav přivezl s sebou co vězně, J. pak po jeho smrti propustil na svobodu a s dcerou svou Kateřinou zasnoubil. Příklad ten působil rozhodně na Čechy, což divu tedy, že na sněmě odbývaném na radnici Staroměstské v Praze dne 2. bř. 1458, ač mnohá cizí knížata skvělými sliby ucházela se o korunu českou, zvolen jest jednosvorně J. za krále u převelikém jásotu lidu. Dne 7. května pak korunován jest J. s manželkou svou na hradě Pražském od dvou biskupů uherských, králem Matiášem k tomu vypravených. Tu též korunní země Morava (ačkoli stavové moravští těžce nesli, že nebyli pozváni k volení krále), Slezsko a Lužice J-ho za pána svého uznaly, s výminkou toliko měst zarytě německých a katolických, Jihlavy a Vratislavi, proti nimž nový král užiti musil zbraně. Jihlavští konečně prostředkováním císařovým poddali se, ale Vratislavští zůstávali v odporu, dovolávajíce se pomoci papežovy. Se sousedními knížaty tvrdil J. přátelství na opětovaných schůzkách v Chebu (1459 a 1460), kdež ti, jenž měli statky od koruny České, přijali od něho leno, jiní pak v rozepřích svých jej zvolili za rozsudí. Tu jmenovitě učinil J. dědičnou smlouvu mezi korunou Českou a domem Saským, která stvrzena jest dvojitým sňatkem: mladšímu knížeti Albrechtovi dal dceru svou Zdenku za manželku, staršího pak Viléma dceru pojal syn J-ho Jindřich. Od císaře Fridricha přijal J. (1459) v Brně leno kurfirštství říšského s korunou Českou spojeného, a týž císař o dvě léta později podal se na rozsudek jeho v rozepři s králem Matiášem o vydání jemu koruny uherské. Posléze i Vratislavští uznali J-ho za svého pána (13. led. 1460). Tak odevšad mírem a přátelstvím ubezpečen panoval J. moudře a spravedlivě, země prospívala v blahobytu, a nestranností svou získal sobě král upřímnou náklonnost i veliké části přijímajících pod jednou. V otázce náboženské spravoval se J. přísně podle kompaktat, pročež všecky jiné sekty, které se nedržely buď učení církve římské anebo čtyr Pražských artikulů, vypověděl ze země (1461). To všecko ale nesmířilo s ním ony bezohledné straníky Říma, kteří neuznávajíce vedle sebe oprávněnost žádného jiného mínění vyžadovali od jiných slepé poslušenství. Tato strana byla králi velikou překážkou v konečném smíření se s papežskou stolicí, bez kteréhož nebylo pomyšlení na trvalost míru a pokoje v Čechách. Jednalo se totiž o potvrzení kompaktat a usazení arcibiskupa, na kteroužto důstojnost již dávno zvolen byl Jan

Rokycana, nemohl však obdržeti uznání papežského. Také zdráhal se papež potvrditi kompaktata, nýbrž naopak stál úsilně o jich odstranění. Z toho nevyhnutelně musilo přijíti ke sporu s Římem, jejž tento hotov byl vyvolati při první vhodné příležitosti. Stav okolností těchto znaje hleděl J., dřív nežli by o kompaktata i arcibiskupa nějaký krok učinil, nabyti mezi křesťanskými panovníky postavení takového, které by nesnadným činilo papeži nepřátelské vystoupení proti němu. J. dal se získati pro plán, osnovaný od některých horlivých vlastenců německých, ku kterémuž i více knížat říšských bylo přistoupilo, a který záležel v tom, aby po bok slabému císaři Fridrichovi, pod nímž říše Německá očividně hynula, postaven byl co Římský král J., slynoucí pověstí nejmoudřejšího panovníka svého věku. S tím plánem spojen byl ještě jiný záměr, totiž křížového tažení proti Turkům, odejmutí jim Cařihradu nedávno opanovaného a vyhnání jich z Evropy. Císař však, jak mile se dověděl o takovém zámyslu knížat, všemožně vynasnažoval se o jeho zmaření, jeho zajisté působením netoliko v Němcích od jakživa nesvorných utvořila se strana J-mu odporná, ale v samých Čechách zdvihla se taková oposice proti povýšení J-ho na království Římské, o němžto se mnozí obávali, aby nebylo na ujmu národnosti české, že král viděl se nucena upustiti od takových nadějí. Ale již nemohl J. odkládati déle jednání s papežem o záležitosti církevní, vypravil tedy r. 1462 slavné poselství do Říma, aby žádalo papeže za schválení kompaktat a stvrzení Rokycany za arcibiskupa. Papež těmto žádostem naprosto odepřel, slavně kompaktata za zrušená prohlásiv, ano vypravil do Čech posla svého Fantina de Valle, až dosud králova prokuratora v Římě, který, maje věci jeho jednati při dvoře papežském, pracoval přímo proti němu. Fantin měl vyzvati krále J-ho, aby nejenom sám odstoupil od přijímání pod obojí, nýbrž i poddané své k tomu přivedl, i vyřídil toto poselství před králem a shromážděnými stavy českými způsobem tak příkrým, že vzbudil velikou nevoli u přítomného panstva, jež král musil krotiti slavným slibem, že chce hájiti kompaktat s nasazením svého života. Když pak druhého dne měl Fantin před králem a radou jeho skládati účet ze svého úřadu prokuratorského, i shledáno, že netoliko nezastával krále dle povinnosti své, nýbrž i přímo popouzel a štval proti němu, tu vynešen jest nález, že jakožto úředník nevěrný a zrádný hoden jest trestu smrti, kterýž však mu král z ohledu na papeže odpouští, a toliko k vězení jej odsuzuje, do kteréhož ihned pod silnou stráží jest odveden. Tohoto kroku svého nemeškal omluviti J. zvláštním psaním ku papeži, ba po některém čase i Fantina zase na svobodu propustil; to však neumírnilo hněvu papežova pro zneuctění posla svého. Než na ten čas musil odložiti pomstu pro nastalý opět přátelský poměr mezi králem Jiřím a císařem. Byv totiž tento roku 1462 těsně sklíčen ve Vídni od svých odbojných poddaných rakouských, ku kterým se byl přidal i vlastní jeho bratr Abrecht, nevěděl sobě jiné rady, než volati krále J-ho na pomoc. Ten ochotně mu jí poskytnuv vysvobodil obleženého císaře a způsobil narovnání mezi ním a povstalci,

V odměnu za důležitou tuto pomoc potvrdil císař všecka práva a privilegia koruny České v ohledu na svazky její s Německou říší, snížil povinnosti její k této na polovici, odřekl se všech práv, jež sobě dům Rakouský činil k dědění koruny České po vymření domu Lucemburského, syny krále J-ho, Viktorina, Jindřicha i Hynka, povýšil za knížata říšská; konečně slíbil přičiniti se dle vší možnosti, aby spor mezi papežem a králem urovnán byl po dobrém (1463). Dokud trvaly nesnáze císaře Fridricha, choval se papež v záležitosti české odkládavě; jakmile však císař vyvázl z nebezpečenství, tu ihned, znaje nestálou a slabou jeho povahu, chystal se vystoupiti proti J-mu beze všeho ohledu. Marně zavděčil si král nanovo císaře i knížata německá pokojem říšským v Praze sprostředkovaným; marně pokoušel se o novou organisaci říše Německé, která pak měla vstoupiti s ním v solidárnosť strany otázky církevní, marně snažil se utvořit spolek panovníků evropských k obmezení moci papežské a spůsobiti společné tažení na Turka: císař vděčnosti nepamětliv v jednání mezi králem a papežem jenom na oko choval se co přítel J-ho; reforma říše nepodařila se právě pro choulostivost otázky církevní; spolek panovníků, pro nějž byli již získáni králové Polský a Uherský, nepřiveden k místu pro neodhodlanost krále Francouzského Ludvíka XI., v jehož radě převahu měli preláti dvoru římskému oddaní; konečně tažení na Turka slíboval papež vzíti do vlastních rukou. Král J. neubránil se osudu svému. Pius II. uzřev příhodnou dobu vyhlásil J-ho za kacíře a volal jej před soudnou stolici do Říma, když pak král neuposlechl, vydal naň kletbu, popouzeje okolní knížata k válce proti němu, poddané jeho zprostil slibu poslušenství a vzdorující jemu odbůjníky vzal pod svou ochranu. V tom ale papež Pius II. zemřel, a na jeho místo zvolen Pavel II. Téhož roku zemřela také Kateřina, manželka krále Uherského, dcera krále J-ho, k veliké tohoto nejen žalosti nýbrž i škodě, neboť od těch dob propůjčoval Matiáš ochotnějšího ucha poštívání papežskému proti svému tchánovi. Nový papež vkročiv do šlépějí předchůdce svého podněcoval odboj v zemích krále J-ho, ačkoliv mnozí katoličtí poddaní tohoto, požívajíce dobrodiní pokoje a spravedlivé vlády, horlivě se ho zastávali a v oddanosti své k němu věrně setrvávali. Jiní ovšem, více osobních prospěchů než obecného dobra žádostivi, uposlechli svůdného hlasu z Říma, a tak pomalu tvořila se mezi katolickým panstvem v zemi strana králi protivná. O vůdce se jí postaral císař Fridrich, který mezi tím od papeže podkoupen zjevně byl přestoupil k jeho straně. Ten přilákal k sobě nejvyššího purkrabí Zdeňka Konopišťského ze Šternberka, až dosavad nejvěrnějšího přítele králova, a mnohými dary a milostmi přiměl jej ke zdvižení zpoury proti němu. Za záminku odporu svého vzala si odbojná strana svobody zemské, viníc J-ho z rozličného rušení zřízení zemského, a tyto stížnosti své přednesla na sněmě o sv. Václavě 1465, který však je zavrhl. Tu nespokojenci zapsali se na Zelené Hoře v jednotu „k hájení práv a svobod zemských“ a začali se zbrojiti. Válka vypukla, ale brzy zjednáno ještě příměří až do sněmu, který měl

o hromnicích 1467 odbýván býti v Jindřichově Hradci. Ale mezi tím obnovil papež kletbu proti J-mu, a nedav místa nižádným přímluvám za krále Českého, štval poddané jeho proti němu a zamezil tak všeliké smíření. Po zmaření tím způsobem sněmu Jindřichohradeckého počala po celé zemi zuřiti válka. V Moravě zdvihly se Jihlava, Znojmo, Brno, Olomouc, kde Němci měli převahu, též Protasius biskup Olomoucký, pohrůžkami papežovými přinucen, odpadl od krále, ve Slezsku, také jen z poslušenství papeže, biskup Jošt Vratislavský postavil se na stranu odbojných, němečtí knížata sice odmítli vyzvání papežovo ku křižáckému tažení na krále Českého jakožto nepřítele křesťanstva, ale císař ve svých zemích dovolil hlásati kříž proti němu. Mezi tím zbraně královy byly všude vítězné, odpůrcové jeho jsou buď poraženi anebo těsně sklíčeni, a v Čechách samých nedalo se katolické obyvatelstvo žádným způsobem poštvati k uchopení se zbraně proti panovníku všeobecně milovanému. Podobalo se k tomu, že zpoura v krátké době bude úplně potlačena. Tu papež počal se ohlížeti, kde by vzbudil J-mu nepřítele zevnitřního mezi jeho sousedy, a když se mu to nepodařilo s Kazimírem králem Polským, který nepřestával zachovávati dobré přátelství s J-m, ano stavěl se raději za prostředníka mezi ním a pány jemu odbojnými, učinil návrh od Kazimíra zamítnutý králi Matiášovi Uherskému. Ten ochotně jej přijav ihned prohlásil se za ochránce utiskovaných prý katolíků v Čechách, a vtrhl do Rakous, kde kníže Viktorin, syn krále J-ho, činil císaři škodu. Tomu bez odkladu přispěl na pomoc otec se silným vojskem, a tu leželi proti sobě u města Lavy oba králové po čtyry neděle nečinně, an Matiáš všemožně vyhýbal se bitvě, ku které ho J. marně přinutiti se snažil. Konečně vrátil se J. do Čech, a Matiáš vtrhl do Moravy, kde sklíčil Viktorina, jenž byl obsadil Třebíč. Zatím v Čechách neustálým štvaním se strany papeže a jeho nástrojů zdvihli se proti králi též Jan z Rožmberka a město Budějovice, od Bavor pak hrozilo nebezpečenství vpádu křižáků zjednáním císařovým se sbíhajících. V takových okolnostech J. nechtěl se vzdáliti z Čech, i poslal toliko jiného syna svého, Jindřicha, Viktorinovi na pomoc. Tu se probil Viktorin s některým zástupem lidu svého k vojsku Jindřichovu, ostatní na Třebíči zavření nemajíce potravy vzdali se pod svobodným odchodem. Matiáš vtáhl nyní do Brna a do Olomouce, a oblehal hrady a města J-ho se držící. Naproti tomu v Čechách poddalo se Konopiště a jiných více hradů jednoty Zelenohorské, a luza křižácká, která do země vpadši páchala neslýchaná ukrutenství na lidech bezbranných, poražena jest u Nýrska na hlavu (22. září 1468). V únoru 1469 vtrhl Matiáš i do Čech, jest však od krále J-ho blíž Vilémova a Ronova tak obklíčen, že mu nezbývalo než vzdáti se s vojskem svým. Tu dal se na prosení a žádal o pokoj, a J. v dobrosrdečnosti své dal se obměkčiti, propustil nevděčného zetě svého a učinil s ním příměří až do nového roku 1471. Ale papežský legát prohlásil smlouvu tu za neplatnou, poněvadž kacířům netřeba daného slova držeti, a Matiáš snadno se dal namluviti k obnovení nepřátelství. Svolav na začátek

máje 1469 do Olomouce sněm stoupenců svých z Čech, Moravy a Slezska dal se od nich zvoliti za krále Českého a korunován jest od legata. Odtud jel do Vratislavi, kde některá knížata a města slezská i lužická jej uznala za krále. Mezi tím kníže Viktorin na Moravě pod příměřím přepaden jest v městečku Veselí, zajat a do Uher odveden, kdež držán dlouhý čas u vězení. V Čechách dařilo se vojsku královskému napořád dobře proti domácím i cizím nepřátelům, ano i nad Matiášem samým zvítězilo 31. října u Hradiště na Moravě; ale přes to všecko Matiáš vždy více upevňoval svou moc v zemích korunních mimo Čechy. Měla-li říše Česká zůstati ve své celosti, bylo nevyhnutelně potřebí ohlížeti se po vydatné pomoci odjinud, a král J. projevil neobyčejnou šlechetnost ducha tím, že blahu státu obětoval nejvřelejší přání svá. Bylť ovšem toužil po tom, aby královské důstojenství v Čechách dědičně pojistil rodu svému, ale v nynějších okolnostech upustil od toho záměru, a na sněmě odbývaném v Praze v červenci 1469 způsobil, že volen od stavů za nástupce trůnu mladý Vladislav, syn krále Polského Kazimíra. Na témže sněmě provedena radikální oprava mince v ten spůsob, aby se budoucně razily peníze dle míry ustanovené za Václava II., čímž obzvláště obchodu stalo se veliké dobrodiní. Následujícího roku k návrhu královu ustanoven nálezem sněmovním (14. bř.) jakýsi spůsob zemské obrany, jímž uloženo každému kraji postaviti jakýsi počet lidu branného, opatřeného všemi potřebami válečnými a hotového každou chvíli vytrhnouti do pole. V letě r. 1470 táhl J. osobně s vojskem do Moravy, i vyzýval Matiáše, aby buď země koruny České opustil, anebo pro ušetření dalších záhub jejich soubojem s ním samým aneb poctivou bitvou rozhodl, avšak Matiáš ani k jednomu ani k druhému chuti neměl. J. přispěv na pomoc obleženému Hradišti rozbořil bašty od oblehajících učiněné a opatřil město novými zásobami, načež obrátil se do Slezska. Tu Matiáš, uživ rychlosti jízdy své, vtrhl nenadále do Čech a poplenil ukrutně zem od Třebové až téměř k Hoře Kutné. V kritickém tom okamžení osvědčila se prospěšnost zřízení zemské obrany: co nevidět bylo v Praze nové vojsko na nohou, v jehož čelo postavila se sama královna Johana, i táhlo proti nepříteli. Když pak i s druhé strany král J. na rychlo spěchal do Čech, tu Matiáš, boje se aby nebyl zase obklíčen, kvapně utíkal ze země, a Čechové honíce jej pobili mu velikou část jezdců, kteří na unavených koních za ním stihnouti nemohli. Za tím čím dále tím hlasitěji ozývalo se veřejné mínění Evropy ve prospěch krále J-ho, odsuzujíc boj takový mezi křesťany vůči vždy rostoucího nebezpečenství od Turků, při čemž patrno bylo, že Matiáš má na mysli pouze osobní ctižádostivé účely. Sám císař počal se báti nenasycené jeho vládychtivosti, i smlouval se s knížaty J-mu příznivými. V zemích pak českých ti, kteří se přidrželi Matiáše, zakoušejíce již na čtvrtý rok trpkého ovoce války, počínali pykati nerozmyslného skutku svého a toužili po smíření a pokoji. Jmenovitě ve Slezsku celé kraje počaly se vraceti k poslušenství krále J-ho; též mezi údy jednoty katolické v Čechách

přibývalo nespokojenosti, ba i sám náčelník odboje Zdeněk ze Šternberka začal vrtkati se v poslušenství nového pána svého. To vše, obzvláště pak poslední zkušenosti válečné, neotvíralo Matiáši žádných skvělých vyhlídek do budoucnosti. Když pak i v Uhřích, podněcováním císaře Fridricha a krále Kazimíra počalo se jeviti hnutí odporné králi Matiášovi a nespokojenci již již mluvili o povolání na trůn jednoho ze synů Kazimírových, toho zhroziv se Matiáš dal se na začátku r. 1471 na vyjednávání s J-m prostředkem Zdeňka ze Šternberka. Již valně schylovalo se k tomu, že spor obou králů vyrovnán bude cestou mírnou ve prospěch J-ho, ba i v samém Římě nastal nemilými zkušenostmi obrat ve smýšlení takový, že svítila nová naděje k smíření se s církví. V tom předčasná smrt učinila konec životu krále J-ho, který zemřel na vodnatelnost dne 23. bř. 1471, málo néděl po smrti svého nejvěrnějšího přítele Jana Rokycany, zvoleného ale nestvrzeného arcibiskupa Pražského. — Povaha J-ho P o d ě b r a d s k é h o z celého konání jeho sama jasně vysvitá; bylť on bez odporu netoliko největší panovník český, nýbrž jeden z nejvýtečnějších, jež dějepis vůbec připomíná. On ve mnohém ohledu předstihl svůj věk. Sami nepřátelé jeho vydávali o něm svědectví, že byl muž spravedlivý a šlechetný. Což divu, že zármutek nad smrtí krále tak výtečného byl v národu Českém všeobecný, a že ne sami toliko podobojí, ale i katolíci oplakávali panovníka, o kterémž obecný hlas šel, že jemu podobného v Čechách nebylo ani nebude. Za panování krále J-ho stát český n a p o s l e d y v dějinách evropských vystupoval s a m o č i n n ě, neboť po jeho smrti nepřestal míti panovníky s jinými státy společné. — 2) J., m a r k r a b ě B r a n i b o r s k o-B a r u t s k ý, sestřenec krále Ludvíka, jemuž ho otec jeho Vladislav poslední vůlí svou za pěstouna byl ustanovil, byl napotom jedním z prvních rádců Ludvíkových. Staraje se více o hostiny, divadla, turnaje, hry a tance, nežli o vážné studie, navnadil takovými libůstkami ducha mladého krále tak, že těžším poradám a péčím panovnickým příliš rád se vyhýbal. Ve věcech mezi Uhrami a Čechami sporných nadržoval Uhrám, i když byla křivda na jejich straně. Tak jmenovitě, když r. 1522 měšťané Svidničtí vyhnali z města radu, která nepřestávala se říditi rozkazy kanceláře uherské na úkor autority koruny České, a král Ludvík poslal tam markrabí J-ho s plnou mocí, aby napravil porušený pořádek, markrabí vykonal to ve smyslu uherském, dav několik osob z obce Svidnické k sobě do Vratislavi povolaných stíti a položiv se na to s mocí brannou před město, jehož se chystal dobývati. Tomu stavové čeští nemohli netečně se dívati, i vyslali stísněnému městu na pomoc vojsko pod Karlem z Šumberka. Jen rychlé odvolání markraběte se strany krále zamezilo vypuknutí občanské války. Markrabí J-mu dostalo se od krále důtklivého pokárání, obě pak sporné strany svidnické volány jsou k soudu na hrad Pražský. — 3) V XV., XVI. a XVII. století žilo v Čechách několik zvonařů a konvářů jmena J., jichžto řemeslně zhotovená díla podnes v rozličných chrámích se zachovala.

Jiří sv. kostel na hradě Pražském vedle stavení bývalého nejstaršího českého kláštera panen benediktinek. Kostel založen okolo roku 915 od knížete Vratislava I., klášter při něm r. 973 od kněžny Mlady, která se stala jeho první abatyší, a jejího bratra knížete Boleslava II. V kostele bývalo pohřebiště prvních Českých knížat, Bořivoje, sv. Ludmily, Vratislava I., Boleslava II. a Oldřicha. Při dobývání hradu Pražského knížetem Znojemským Konradem r. 1142 shořel kostel i klášter, načež nynější stavba kostela počala, která původní podobu svou zachovala přes všecky proměny a pohromy až do našich časů. Mezi abatyšemi kláštera byla Anežka, sestra krále Přemysla Otakara I. (1200—28) a Kunhuta, sestra krále Václava II. (1302—21); císař Karel IV. udělil r. 1348 abatyším důstojnost knížecí a právo spolukorunování královen Českých. Císař Josef II. zrušil roku 1782 klášter a přenesl právo korunování na představené čili abatyše sousedního Teresianského ústavu šlechtičen, které také knížecí korunu a opatskou berlu (z roku 1303) po klášteru zdědily.

Jiskra z Brandejsa, Jan, proslulý válečník český z rytířského rodu moravského, nejspíše již z mládí otčinu opustiv sloužil v Itálii a na jaderském pobřeží vojensky proti Turkům. Navrátiv se do Čech poslán jest 1437 od císaře Sigmunda proti Turkům do Srbska vpadlým s vojskem, kteréž on sám vyplácel, a na tomto tažení válečném Čechové a Moravané nejenom udatenstvím ale i lidskostí vyznamenali se v té míře, že po smrti císaře Albrechta manželka jeho Alžběta svěřila jim hájení práv syna svého, sirotka Ladislava Pohrobka. Asi koncem roku 1440 učiněn jest J. nejvyšším hejtmanem vojsk krále Ladislava, kterážto vojska však musil jednat a zaopatřovat sám. J. zavládl podtatranskou část Uher od Váhu až za Humenné, od Tater až po Ipel, kterouž pevně se v ní usadiv spravoval moudře, zakládaje v těch krajinách nejen pevnůstky, nýbrž i pokojné osady z hrnoucích se za ním Čechů a Moravanů. Když potom část Uhrů Polského Vladislava za krále prohlásila, kraje od J-ry opanované stály věrně k Ladislavovi, a 15. bř. 1442 porazil J. u Košice vojsko uhersko-polské; když pak královna Alžběta zemřela, byl J. téměř jediný, jenž zůstal věren Ladislavovi a vždy těsněji Uhry svíral. Jen když obnovila se válka s Turky, pomáhal J. Uhrům; ale při bitvě Varenské nebyl, poněvadž výpravu tu za zrádnou pokládal. Po smrti Vladislavově v bitvě Varenské přijaly konečně celé Uhry Ladislava za krále, načež se J. r. 1445 ponejprv s ním v Novém městě za Vídní setkal. J. uzřev krále mladistvého až k slzám pohnut líbal ručku jeho, načež pachole k slovům almužníka tu přítomného, že to jeho nejvyšší hejtman, jemu vše, co v míšku almužníkově bylo, za mzdu podalo. J. nosil pak těchto šest měděných penízků v zlatě zasazených na krku. Uhrům nebyla cizí moc J-rova v zemi vhod, ale on i proti uzavření sněmu z roku 1447 nespouštěl se panství svého v hořejších Uhřích, ano i dále je rozšiřoval, a když o to s ním válka povstala, porazil 5. září 1449 vojsko uherské pod Szekelym u Dřínova a 7. září 1451 u Lučence samého proslave-

ného hrdinu gubernatora Jana Hunyada, který ledva životem vyvázl, načež v míru v Rimavské Sobotě uzavřeném obdržel J. 10.600 dukátů za náhradu válečných útrat. Když r. 1452 Ladislav všeobecně jest uznán za krále Uherského, žil J. při jeho dvoře. Po náhlé smrti Ladislavově J. s počátku smluvil se s nástupcem jeho Matiášem, ale brzy od něho odpadnuv sloužil císaři Fridrichovi, který sám se domáhal uherské koruny. Tu král Matiáš udeřil na J-ru brannou rukou, a dobyv na něm Košice, pak hradů Šárišského a Spišského přinutil jej ke smlouvě (1462). Matiáš daroval mu hrady Lipu a Solymoš, vyplatil mu 25.000 dukátů a povýšil jej za uherského magnata; J. naproti tomu postoupil králi všeho, co držel v hořejších Uhřích, a sloužil napotom Matiáši věrně. Ze žoldnéřův J-rových povstal potom onen pověstný „černý sbor" Matiášův, který slavně válčil proti Turkům. Poslední zmínka o J-rovi děje se r. 1467, kdež bojoval proti vojvodovi Valašskému Štěpánovi, tenkráte však nešťastně. Kdy a kde zemřel, není známo; potomstvo jeho trvalo v Uhřích až do XVII. století.

Jitka, tolik co Judita.

Jodok v. Jošt.

Johana 1) královna Česká, dcera vévody Bavorského Albrechta, zasnoubena 29. září 1370 s Václavem, synem Karla IV., potomním králem Českým toho jmena IV., zemřela 31. pros. 1386, jak někteří tomu chtějí, udávena prý jedním z velikých psů, v nichž manžel její měl obzvláštní zalíbení. — 2) J. královna Česká, dcera pana Jana z Rožmitála na Blatné, zasnoubena r. 1450 s Jiřím Poděbradským, potomním králem Českým, a r. 1458 na hradě Pražském korunována. Když Matiáš Uherský r. 1470 učinil vpád do Čech, sama v čele obrany zemské proti němu táhla, ani pak po smrti manželově nevzdavši se péče o blaho země r. 1473 na sněmě Benešovském, jejž sama zahájila, napomínala všecky strany k svornosti a lásce a ku povznešení vlasti. Poslední léta života svého trávila na svém vdovském sídle Mělníce, kdež také zemřela r. 1475 v neděli po sv. Matouši.

Johanité, řád rytířský, založený po dobytí Palestiny od prvních křižáků v Jerusalémě při starším špitále tamějším od Petra Gerarda a r. 1513 od papeže Paschala II. potvrzený, měl za prvotní účel svůj opatrování nemocných, a teprv později přijal za svou povinnost také stálý boj proti nevěřícím. Do Čech uveden byl tento řád roku 1159 od krále Vladislava, který jej byl v Jerusalémě poznal a za hradbami Menšího města Pražského založil chrám Panny Marie „pod Řetězem", a při něm konvent i špitál pro j-ty, jichž hlavní péče měla býti o chudé a nemocné. Roku 1243 založil pan Bavor ze Strakonic velkopřevorství j-tů v Čechách, vystavěv v Strakonicích při zámeckém kostele sv. Prokopa konvent, kdež velicí převorové čeští své sídlo měli. R. 1303 obdržel duchovní převor konventu Pražského od papeže Bonifacia III. právo nosit berlu a infuli. Řád vždy více rozkvétal v Čechách, a po zrušení templářů dostaly se mu téměř všecky jejich statky dle ustanovení koncilia Vienského r. 1312. Roku 1420 zpustošen jest dům

j-tů na Malé Straně, tak že konvent přeložen do Strakonic a s tamějším konventem se spojil. Teprv po utišení bouří husitských obnoven jest konvent Pražský, ale r. 1502 chrám i dům velice utrpěl ohněm. Nynější svou podobu obdržel konvent od velikého převora Ferdinanda Leopolda hraběte Dubského († 1721), o řád velice zasloužilého.

Jonsdorf Benedikt, od r. 1470 opat kláštera Matky boží na Písku ve Vratislavi, zemřelý 13. čce 1503, sepsal nevydané posud *Chronicon Bohemiae* (v knihovně university Vratislavské), sáhající až do smrti krále Matiáše 1490, v němž o válkách mezi králi Kazimírem Polským a Vladislavem Českým s jedné a Matiášem králem Uherským se strany druhé vedených mnohdy lepší zprávy uloženy jsou, než je podávají dějepisci té doby, jmenovitě Dlugoš a Eschenloer.

Jordan z Klausenburku, Tomáš, nar. v Kološi v Sedmihradsku r. 1539, stal se na universitě Vídenské doktorem lékařství, nadán jest od Ferdinanda I. erbem a titulem, sloužil co lékař ve vojště proti Turkům bojujícím, navštívil rozličné lázně v zemích českých, a jmenovitě zdržoval se delší čas v Karlových Varech, konaje všude pilná pozorování o jich léčebných účincích. Roku 1570 jmenován jest od stavů moravských prvním lékařem zemským, a oženiv se bohatě usadil se v Brně. Hledě působiti všemožně k dobru země a obyvatelstva jejího putoval po Moravě, aby nabyl známosti všeho toho, co země ta v přírodním, země- i národopisném ohledu má do sebe zvláštního, skoumal tamní vody a zřídla minerální, pozoroval panující nemoci, ano zanášel se i dějinami moravskými a českými, jakož 1570 obstaral nové vydání historie české Jana Dubravia, k němuž připojil rozličná svá poznamenání a genealogické tabulky. Za tyto chvalné snahy přijat jest J. r. 1573 od stavů moravských do stavu rytířského a za obyvatele zemského. Když potom objevila se na Moravě nakažlivá nová nemoc příjici se podobající, byl J. první, který ji náležitě vyskoumal, platný spůsob léčení jejího vyhledal a s lékařem Spořišem vědecky vysvětlil ve spise *Lues nova in Moravia exorta* (1578). Mimo to vydal zajímavé dílo *De aquis medicatis Moraviae comentariolus*, k němuž přidal i historické pojednání o Moravě a topografické vypsání města Brna i okolí, kteréž dílo dal i do češtiny přeložiti a vydal tiskem v Olomouci r. 1580 pod názvem *Kniha o vodách hojitelných neb teplicích moravských*, dříve ještě nežli originál tiskem vyšel, což se stalo teprv r. 1586. Mimo to sepsal J. ještě rozličná jiná učená díla lékařská, která však nevyšla tiskem. J. zemřel v Brně 6. února 1586.

Josef I., císař Římsko-Německý, král Uherský a Český, syn císaře Leopolda I., narozen 26. čce 1678, byl již r. 1689 na království Uherské korunován, r. 1690 za krále Římského zvolen a nastoupil panování po svém otci. Nadán jsa neobyčejnými dary ducha s chvalitebnou ráznosti chystal se provésti důležité opravy, jakých bylo potřebí ve správě zemské, ku kterémuž konci zřídil rozličné komise ku proskoumání jednotlivých odvětví státního zřízení a podání přiměřených návrhů k jich zlepšení. Dále obmezil vliv jesuitů, učinil uherským a

slezským protestantům mnohé koncese a stavu selskému způsobil mnohé polehčení. Aby si ve válce o španělskou posloupnost zjednal též pomoc knížat německých, stal se jim povolným ve věci, která byla na velikou újmu království Českému. Roku 1708 totiž žádali kurfiřtové, jako někdy za Ferdinanda I., aby se země koruny České zavázaly k berním říšským jako jiné země německé, i svolil k tomu císař, avšak s výslovným vyhražením všech dávných svobod Čech jakožto koruny samostatné, od zemí říše Německé rozdílné. Za to mělo království České a země k němu přivtělené požívati pomoci říšské, kdykoliv by jí bylo potřebí, k své obraně. Dříve však, nežli mohl císař provésti zamyšlené opravy v zeměsprávě, zemřel 17. dub. 1711, nebyv ani v Čechách korunován.

Jošt, lat. *Justus*. **1) J.**, jinak J o d o k, m a r k r a b ě M o r a v s k ý a B r a n i b o r s k ý, zvolený král Římský, syn Jana Jindřicha markrabí Moravského, mladšího bratra Karla IV., narozen 1351, nastoupil po smrti otcově r. 1375 panování v Moravě, v kteréž vedle něho i mladšímu jeho bratru Prokopu vykázány za úděl jisté statky a hrady. S tímto bratrem svým žil napotom J. v neustálém rozbroji. Zmatků za panování Václava IV. hleděl chytrý J. všemožně používati k svému prospěchu a k rozmnožení své moci. Roku 1383 jmenoval jej Václav, od papeže a měst vlaských do Italie volán, na svém místě správcem země s mocí neobmezenou. Když Sigmund markrabě Braniborský, bratr Václavův, přijat jest od Uhrů za krále, zastavil Braniborsko J-ovi, který mu potřebných peněz na jízdu do Uher poskytl, a r. 1387 mu tu zem úplně postoupil i s právem kurfirštským v říši. Následujícího roku udělil král Václav J-ovi také vévodství Lucemburské, po smrti Václava, nejmladšího bratra císaře Karla IV., uprázdněné. Roku 1394 vedle Sigmunda krále Uherského přistoupil i J. k jednotě panské proti králi Václavovi, jehož 8. máje v čele několika spiklých pánů v Královė Dvoře blíž Berouna jal a na hrad Pražský přivezl. Tu musil král Václav, jsa v moci panské, ustanoviti J-a za správce království pod jmenem n e j v y š š í h o s t a r o s t y. Ten ale brzy musil ustoupiti knížeti Janu Zhořelskému, který bratru svému Václavovi na pomoc přišed Prahy se zmocnil. Roku 1396 však po smrti Zhořelského, J. s králem Sigmundem způsobili na králi Václavovi, mezi tím z vazby propuštěném, že přijal výminky jemu od jednoty panské kladené. Ale jak mile zbaven byl Václav hmotného nátlaku, prchlivostí svou veden jal na Karlšteině markrabí J-a ještě se šesti jinými pány, než po málo dnech spamatovav se zase je propustil. Po vraždě však milců králových na Karlšteině skrze Hanuše Opavského J., hlavní těch věcí strůjce, vypovězen jest od krále Václava z Prahy. Ale J. nepřestal spolčovati se proti králi s pány jemu odbojnými, a r. 1401 přitrhl s markrabaty Míšenskými vojensky až ku Praze, kdež položil se za Bruskou branou u Ovence. Ale netroufaje si udeřiti na Prahu, jejíž měšťanstvo statečně sobě počínalo, po šestinedělním tu ležení dal se vedle jiných odpůrců králových do mírného vyjednávání, jehož konec byl ten, že král Václav postoupil mu doživotně Lužice a krom toho znamenitou sumu peněz mu upsal, začež

J. slíbil mu napotom věrně sloužiti. Za druhého uvěznění krále Václava, když věrní jemu pánové a města pozdvihli se proti vladařům od bratra jeho Sigmunda ustanoveným, také J. k nim se přidal. Roku 1405 po bezdětné smrti markrabí Prokopa postoupil král Václav J-ovi všech někdy krajin a statků jeho, přijav od něho závazek věrné pomoci v každé potřebě, kterémuž J. napotom až do smrti věren zůstal. Po smrti Ruprechta Falckého zvolen jest 1. říj. 1410 na jeho místo ve Frankfurtě za krále Římského markrabí J., kterýž volbu tu přijav slíbil uznávati Václava za „staršího krále Římského a budoucího císaře.“ Avšak ani nedošed korunování zemřel J. již počátkem následujícího roku, jak praveno jedem, jakož domnělý travič jeho potom v Českém Brodě jest čtvrcen. J., nezanechav po sobě žádných dědiců, byl poslední zvláštní panovník moravský pod lenním vrchnictvím koruny České, a o země jeho rozdělili se králové Václav a Sigmund v ten spůsob, že onen vzal si Moravu a Lužici, jež opět bezprostředně vtělil ku koruně České, tento pak Braniborsko; Lucemburk ponechán co manství koruny České vévodovi Antonínu Brabantskému, manželu Elišky, dcery někdy Jana Zhořelského, v zástavě. — Markrabě J. byl muž velice zchytralý a ziskuchtivý, lakomý a zemí žádostivý; při tom však měl pověst nejučenějšího knížete svého věku, i byl veliký milovník knih, jichž ohromné množství přečetl, kteréž ale raději si vypůjčoval nežli kupoval. — 2) J. z Rožmberka, biskup Vratislavský v. z Rožmberka.

Judita 1) Jitka, manželka knížete Českého Břetislava I., sestra Oty markrabí Svinibrodského, pokládána byla za nejkrásnější kněžnu svého věku. Chována byla co dívka v klášteře Svinibrodském, kdež ji Břetislav poznal, horoucí láskou k ní zahořel, a nechtěje se doprošovati milosti u hrdých příbuzných jejích vloudil se jednoho svátečního dne u večer s družinou svou nepoznán do kláštera, uchopil ji, s jinými pannami průvodem jdoucí, v náruč, přeťal mečem řetěz, jímž bránu zatáhli, a posadiv se na rychlého koně pospíšil do Olomouce, kdež se s ní r. 1029 zasnoubil. Jitka přečkavši manžela svého zemřela 1058. — 2) J. (Jitka), dcera Vratislava krále Českého z druhé jeho manželky Adlety Uherské, provdala se r. 1080 za Vladislava Hermana krále Polského. Nenávidíc Vladislavova pobočního syna Zbyhněva pronásledováním svým jej k tomu přiměla, že hledal útočiště své v Čechách. Za to však tím více si zamilovala národ Polský. Nemajíc dítek vydala se J. k radě biskupa Krakovského na pouť do Francie k hrobu sv. Jiljí s hojnými dary, a skutečně stala se na to těhotnou a 1087 porodila syna Boleslava Křivoústého, ale zemřela brzy po porodu, vyprosivši dříve na manželu svém, aby pode zdmi hradu Krakovského vystavěti dal kostel ke cti sv. Jiljí. — 3) J. (Juta), dcera císaře Rudolfa I., narozena 1271, provdána r. 1287 za Václava II. krále Českého, byla u něho přímluvkyní za bratra svého Albrechta, když byl ve sporu s manželem jejím, a zemřela 18. čna 1297 po porodu. Václav miloval ji horoucně a dlouho nemohl vděkův jejích zapomenouti. — 4) J., jinak Bona, dcera krále Českého Jana, narozena 1315, byla

nejprv zaslíbena k manželství Fridrichovi II. markraběti Míšenskému; když však přátelství mezi dvorem českým a Fridrichem potuchlo, vrátila se do Prahy a dána r. 1332 v manželství Janovi vévodovi Normanskému, který r. 1350 králem Francouzským se stal. Lid francouzský nazýval ji dobrotivou. Od ní pošli potomní králové Francie domu Valoiského a vévodové Burgundští.

Julian Cesarini, stav se 8. list. 1430 kardinálem, vypraven jest rok na to od papeže Martina V. do Němec, aby tam zřizoval křižáckou výpravu proti Čechům, i objížděl s velikou horlivostí země německé, zvláště Porýnsko, hlásaje všude kříž. Při této výpravě křižácké postavil se sám v čelo jednoho ze tří vojsk německých, a 7. čce 1431 s velikou slávou z Norimberka vytáhl, vyprovázen jsa od samého krále Sigmunda a četných knížat. Avšak u Domažlic stržen ve všeobecný útěk vojska křižáckého ztratil svůj klobouk kardinálský i bulu papežskou, která hlásala kříž proti Čechům, což vše Husitům v kořist se dostalo. Mezi tím se byl sešel sbor Basilejský, jehož předsedou byl již dříve jmenován kardinál J., který nyní, porážkou Domažlickou poučen, přimlouval se na něm co nejhorlivěji o smíření se církve s Čechy, a přiměl k tomu duchovní otce, že se naklonili k vyjednávání s nimi. Když však papež Eugen IV., boje se, aby jednání sboru nevydařilo se na ujmu autority Římské stolice, nalehal na jeho rozpuštění, J. jenž neschvaloval počínání si papežovo, ale zjevně mu na odpor býti nechtěl, složil 8. ún. 1432 předsednictví sboru. Ale když i císař Sigmund a jiní panovníci sbor v ochranu svou brali, J. uvázal se opět v jeho předsednictví. Když potom poslové čeští do Basileje přišli dne 10. led. 1433 uvedeni jsou do valného shromáždění sboru, kardinál J. zahájil sezení pěknou řečí, která přes dvě hodiny trvala a na posluchače hluboký dojem učinila. Později pak osobně spřátelil se s českými vyslanci, jmenovitě s Prokopem Velikým. Když k vyjednávání s Čechy zřídil se výbor 30 osob, po 15 s každé strany, J. řídil jeho porady a přimlouval se velice u Čechů, aby se sborem v jednotu vstoupili, což však tito zamítli, dobře vědouce, že by pak, vzdavše se svého zvláštního postavení, od většiny sboru přehlasováni byli. Když pak vyslanci čeští se chystali na cestu domů, J. s nimi velmi přátelsky a pohnutlivě se loučil. Druhé poselství české, ještě téhož roku ke sboru vypravené, propustil J. 2. září ve valném shromáždění sboru s tím ujištěním, že sbor k žádostem českým se vší laskavostí se propůjčí, a že Čechy o tom zvláštním poselstvím bez meškání sám zpraví. Ve sporu později mezi papežem Eugenem a sborem Basilejským vypuklém držel kardinál J. papežovu stranu, a opustiv sbor byl pak největším protivníkem jeho. Byv potom co legat papežský v Uhřích činným navedl Vladislava, krále Polského a Uherského, r. 1444, že zrušiv přísahu Turkům na mír danou válku proti nim obnovil, což mělo za následek nešťastnou bitvu u Varny, v níž král na hlavu poražen sám život ztratil. I kardinál J. při tom zahynul, byv dle jedněch od svých vlastních lidí na útěku zabit, dle

jiných od nepřátel zajat do Adrianopole odveden a neslýchanými mukami usmrcen.

K.

Kabátník Martin, český bratr, měšťan v Litomyšli, konal vyslán od jednoty cestu do Jerusaléma a do Egypta na útraty pana Bohuše Kostky z Postupic, aby hledal podobného náboženství jako bratrské. Vydav se na tu pouť v březnu 1491 vrátil se v listopadu 1492. Tu cestu dle jedněch, sám prý neuměje psáti, popsal pomocí Adama Bakaláře, měšťana a notáře Litomyšlského; dle jiných zhotovil ten cestopis sám. Zemřel v únoru 1503. Ponejprv cestopis ten vydán r. 1518 v Litomyšli pod názvem *M. Kabátníka cesta z Čech do Jerusaléma a Egypta,* a potom ještě častěji.

Kacířství. Slovo kacíř, pocházející od sekty Katarů (řec. tolik co čistí) a znamenající člověka od učení obecné církve se uchylujícího, bylo v středověku nadávkou nejpotupnější, pročež staří Čechové tak rozhodně je od sebe zamítali a proti němu se zpouzeli. Do Čech nalezla přístupu rozličná učení kacířská již dvě stě let před vystoupením Husa, i šířila se dosti značně, jakkoliv o tom domácí zprávy jsou jen velmi sporé. Svědectví o tom vydává bula papeže Innocentia IV., kterou 19. srp. 1244 vydal k arcibiskupům, biskupům a jiným prelátům uherským, a v nížto žaloval, že v zemích českých kacířská nepravost takové nabyla síly, že popuzuje již k boji proti matce církvi netoliko lid obecný, ale i velmože a pány, a v té nešlechetnosti že volila sobě jakéhosi arcikacíře i za papeže, a měla ho i s učeníky jeho u velikém množství v úctě, jedem jeho učení se napájejíc; pročež, aby duchamorný neduh ten nezmáhal se dále, vynesl klatbu na toho arcikacíře, kterého Čechové nazývali papežem, a na učeníky jeho i na přívržence a ochránce obojího pohlaví, a přikazoval prelátům uherským netoliko rozhlásiti ji, ale přičiniti se také pomocí krále svého, aby kacířové ti skutečně potrestáni byli. A r. 1257 král Přemysl Otakar II. přinucena se viděl žádati papeže Alexandra II. o pomoc proti kacířům v zemi své, kterou papež udělil mu tím, že jmenoval dva minority Brněnské, Bartoloměje a Lamberta Němce, za první nám dle jmena známé inkvisitory v Čechách. Jakého spůsobu kacíři tuto míněni byli, z ničeho nevysvitá, avšak domnění Palackého s dobrým důvodem k tomu se nese, že se tu vyrozumívají Valdenští, toho času silně po Evropě rozšíření, s nimiž Čechové i v pozdější době mnoho se stýkali. Mezi žalobami pak, jimiž kanovník Vyšehradský Fridrich ze Šumburka stíhal u papeže Jana XXII. posledního biskupa Pražského Jana z Dražic (1301—43), byla jedna z hlavních, že podporoval k. v Čechách. Teprv prý k opětovanému dolehání krále Jana dal jisté osoby z k. nařknuté postaviti před inkvisitory, z nichž čtrnáct bylo za zjevné kacíře uznáno a světským úřadům ku potrestání odevzdáno, mezi nimiž byl jeden, Richard lékař, jenž i kacířskou knihu byl sepsal. Biskup však a úřad-

níci jeho zjevným násilím zmocnili se lidí těchto a propustili je na svobodu, k veliké prý krále Jana nevoli a hlasitému obyvatelstva Pražského reptání, které aspoň toho lékaře upálena míti chtělo. Ba což více, on i zbavil inkvisitory úřadu jejich, a tak prý zjednal k. v Čechách úplnou svobodu. Zprávu o tom, ač zveličenou, podávají též Hájek a Dubravius, dle kterých oněch čtrnáct kacířů skutečně bylo upáleno. V té věci však souvěký svědek Fridrich z Šumburka ovšem více víry zasluhuje. K bližšímu naznačení kacířů těch uvádí žalobný spis řečeného kanovníka, že pokládají přísahu za hřích, že se zpovídají též osobám světským a připouštějí druhý křest, že nevěří v zmrtvých vstání a v jednotu bytosti božské, že Kristovi přičítají tělo ne lidské, nýbrž přeludné, a věří v nastávající panování ďáblovo (*Luciferum regnaturum*). Jest prý jich takové množství, že mají svého arcibiskupa a sedm biskupů, z nichž každému 300 těch kacířů jest podřízeno. K slyšení kázaní svých biskupů scházejí prý se nočního času v jeskyních, kde potom shasivše světla ohavné neplechy páší. Co na těchto žalobách bylo pravdy a co zveličujícího přídavku, na ten čas rozhodnouti nelze. Že asi mnoho bylo nadsazováno, vysvitá již z toho, že biskup Jan, muž vysoce vzdělaný, nazýval těch čtrnáct kacířů, které na svobodu propustil, dobrými lidmi (*bonos viros*); i dovedl se biskup ze vší viny jemu přičítané dokonale vyvésti. I v těchto kacířích spatřuje Palacký Valdenské. Že pak se nepodařilo vykořeniti v Čechách toto k. během XIV. století, o tom svědčí horlení arcibiskupů proti němu na synodách, i přísný mandát Karla IV., vydaný 18. září 1376. Zde třeba zmíniti se též o Miličovi z Kroměříže, který, byv u papeže obžalován z nepravého učení, dvakráte se k němu dostavil, aby se ospravedlnil. Z toho však nenásleduje, že by Milič byl k valdenskému učení lnul, on zajisté nacházel dostatečných podnětů k svému učení sám v sobě. Patrně však byl jejich stoupencem kněz Mikuláš z Velenovic, příjmím Abraham, r. 1408 kazatel u sv. Ducha v Praze, který pro učení, že i laikům přísluší svoboda kázati slovo boží, uvězněn byv při výslechu zdráhal se přisáhati na evangelium a krucifix, a pouze živého Boha se dovolával. Jan Hus ujímal se ho v té věci, začež naň zuřivě se obořil vikář arcibiskupův doktor Kbel. Stejným časem nastalo odsuzování učení Viklefova, pálení knih jeho a odsuzování jeho stoupenců, z nichž dva nejpřednější, Jan Hus a Jeronym Pražský, upáleni jsou v Kostnici. Po jich smrti spíláno kacířů všem přívržencům kalicha, dokud nenastalo smíření s konciliem Basilejským prostřednictvím kompaktat. Když pak pozdější papežové kompaktata zavrhovali, opět v obyčej vešlo nazývati kacíři všecky přijímající pod obojí, proti čemuž však tito, i sám král Jiří, slavně se ohražovali. Jakkoli však utrakvisté, i pokročilejší, název kacířů od sebe odmítali, nicméně sami pod tím jmenem krutě stíhali sekty výstřední, usilujíce o jich vyhlazení a přívržence jejich upalujíce, rovněž tak, jak činili katolíci jim. Poněvadž pak veliká většina Čechů přiznávala se k víře pod obojí, tož slova Čech a kacíř takořka jsou stotožňována, jmenovitě pak po bitvě Bělohorské česká

kniha jmína již sama sebou za kacířskou, čímž vysvětluje se, že při hubení knih „kacířských" zmařeno tolik i nezávadných knih českých na velikou škodu literatury. Že pak se slovem kacíř spojován soujem vší ohavnosti a nepravosti, tím vysvětluje se i ten úkaz, že, kdykoli hlásán kříž proti Čechům, z půl Evropy hrnuli se bojovníci pod jeho praporce.

Kadaň, okresní město v Žatecku, bývala za nejstarších dob majetkem knížecím, a r. 1186 daroval ji kníže Fridrich johanitům, kteří ji drželi až do r. 1420; později dostala se do soukromých rukou a měnila své držitele. Hrad K-ský naproti tomu býval sídlem župy po něm nazvané, a po zrušení jejím r. 1312 dostal se co korunní manství pánům z Šumburka, v jichž držení zůstal téměř 200 let, načež se držitelé jeho častěji střídali. Konečně zkažen jest hrad od Švédů v letech 1647 a 1648. Roku 1535 uzavřen jest v Kadani mír mezi císařem a vévodou Virtemberským.

Kadlinský Felix (Šťastný), básník a spisovatel náboženský, narozen 18. říj. 1613 v Horšovu Týně, stal se r. 1635 jesuitou, vyučoval 5 let v třídách humanitních, načež po 11 let zastával úřad prokuratora české provincie a 10 let byl prefektem duchovním čili spiritualem v rozličných kolejích. Posledních šest let života svého byl K. dnou na rukou a na nohou tak velice stížen, že ani z lože vstávati nemohl, a zemřel 13. list. 1675. K. náleží mezi ony řídké muže, kteří v polovici XVII. století jazyka českého platně se ujímali a o vzdělání jeho ještě pečovali. K tomu konci přeložil rozličná díla nábožná z latiny a němčiny na jazyk český, kteráž jednak ještě za živobytí, jednak teprv po smrti jeho tiskem vyšla. Z těch jest nejdůležitější *Zdoroslavíček v kratochvílném háječku postavený* (v Praze 1665), sbírka to básní náboženských, německy složených od jesuity Fridricha Spee, kteroužto práci K-ského pokládati sluší mezi nejlepší plody českého básnictví a vůbec jazyka českého v oné smutné době, kde národnost česká valně již chýlila se k úpadku svému. Z ostatních jeho spisů připomínáme *Život i sláva sv. Václava* (v Praze 1669) a *Život sv. Lidmily* (tamt. 1669). Všecky tři spisy zde uvedené byly několikráte vydány.

Kásebrod v. Augustin 2).

Kaich, jeden z kněží, jež Bořivoj od Methodia pokřtěný pojal s sebou z Moravy do Čech, aby lidu kázali slovo boží; zdá se, že byl z nich nejpřednější, poněvadž jmena ostatních se nepřipomínají.

Kalanda (*fraternitas Calendarum*), náboženské bratrstvo, které si stanovilo za účel, zjednávati údům svým, kněžím i světským, příjemnosti a výhody života, srovnávající se s duchem katolického náboženství. Započavši v XIII. květlo zvláště ve XIV. století. Výbor scházíval se vždy prvního dne každého měsíce, odkud i jmeno pošlo; valné schůze bývaly však jen dvakráte do roka. Bratrstvo snažilo se zpříjemniti život zařizováním slušných zábav, přátelským vyrovnáváním svárů, poskytováním podpory a pomoci v nehodách, zaváděním šlechetných obyčejů a způsobů; též zjednávalo svým členům slavný pohřeb a časté

zádušní mše a přímluvy. V čele výboru stál probošt nebo děkan, a jim po boku pokladník a almužník. Čistě lidský účel ten přispěl, že nejen v krátké době bratrstvo to velice se rozšířilo, nýbrž i mnohého zboží darem a odkazem, též i mnohých privilegií nabylo. Než bohužel brzy nastaly politování hodné nešvary, že v mnohých městech vznikly dva takové spolky, pánů totiž a sprostého lidu, čímž ovšem obyvatelstvo nepojilo a nebratřilo se, alebrž dělilo a rozdvojovalo, a že přestalo se ve společnostech dbáti o zábavu duchovní a dbalo se pouze jídla a pití, z čehož pak i celé bratrstvo v potupu přišlo. V XVI. století bratrstva ta zašla, čemuž nebylo divu při úplném odchýlení se od původního chvalného účele.

Kalef Jan, bratr český, narozen v první polovici XVI. století, nabyl veškerého vzdělání svého ve vlasti, byv ve službě nejprv u bratra Lukáše Moravce, pak u bratra Jana Roha, stal se 1553 jahnem v Mladé Boleslavi, na kněžství pak zřízen 1555 v Prostějově. Na synodě Přerovské 1567 povolán do úzké rady, a r. 1571 zvolen v Evančicích za biskupa, a přikázána mu vrchní správa jednoty v Čechách. K. měl sídlo své v Mladé Boleslavi, kdež na svůj groš zřídil školu. O zdar jednoty velice byl pečliv, i udržoval v ní dobrý řád a přísnou kázeň, jakož i statečně ji hájil proti útokům nepřátel jejích; za jeho řízení rozmnožil se v Čechách počet sborů i škol bratrských. Proto požíval všeobecné lásky, jmenovitě pak si ho vysoce vážila šlechta k jednotě se přiznávající. V jednání o svobodu náboženskou za Maximiliana II. měl K. přední účastenství. V září 1588 přenesl K. sídlo své z Mladé Boleslavi, jejímž majitelem se byl stal pán katolický Jiří z Lobkovic, do Brandýsa nad Orlicí, kde však ještě téhož roku dne 12. prosince zemřel. K. byl velikým přítelem vyšších nauk a štědrý podporovatel studující mládeže. S bratrem Štefanem upravil *kancionál* bratrský, v Evančicích r. 1576 vytištěný; s ním společně vydal též r. 1575 spis *De origene ecclesiarum Bohemiae et confessionibus ab eisdem editis*; po sobě pak zůstavil hojné zápisky, z nichž veliká část obsažena jest v 9. dílu archivu bratrského, v Českém Museu chovaného.

Kalich. 1) Od té doby, co v Čechách začalo podávání večeře Páně podobojí spůsobou chleba a vína, stal se k. společným symbolem všech takto přijímajících, „podobojích“ čili utrakvistů, jakkoliv mezi sebou na různé sekty rozdělených. — 2) K., hrad někdy na hoře téhož jmena v Litoměřicku nade vsí Třebušnou. Do roku 1421 byla tu dřevěná tvrz, které Žižka se zmocniv pevný hrad místo ní vystavěl, aby na uzdě držel Litoměřičany a jejich spojence. Jmeno dáno mu prý od věže ve spůsobu kalicha vystavěné. Oblíbiv si ten hrad Žižka často na něm se zdržoval, a též od něho se psával z Kalicha. Marně oblehal hrad K. Sigmund Děčínský z Vartemberka, úhlavní nepřítel Husitův. Roků 1434 po bitvě u Lipan přešel K. nejspíše smlouvou od Husitů na Viléma z Ilburka, který odtud do krajů českých i přes hranice zemské loupežné nájezdy podnikal. Proto dal jej král Sigmund r. 1437 pobořiti, od kteréhož času v zříceninách leží.

Kalina Jan, český malíř, narozen 2. čce 1684 ve vsi Sedlici na Želivsku, zdržoval se později i s rodinou svou v Želivě, maloval refektář letní a síň bibliotéky v tamějším klášteře, opatskou kapli sv. Kříže u Želiva, pak velmi zdařile chrám Novoříšský na Moravě, a s části též kostel ve Vojslavicích, vše to na obmítce. Rok jeho smrti není znám.

Kališníci (*Calixtini*), jinak utrakvisté, podobojí, sluli druhdy v Čechách všickni, jenž velebnou svátost oltářní přijímali pod obojí spůsobou chleba i vína, na rozdíl od katolíků, přijímajících toliko pod jedinou spůsobou chleba. Někdy však vyrozumívají se tím slovem jen oni mírnější podobojí, kteří přestávajíce na kompaktatech dále od učení Římské církve se nevzdalovali, na rozdíl od jiných sekt a vyznání, které se od ní úplně odtrhly, jako byli Táboři, čeští bratří, luteráni a j.

Kamarith Jan, jinak Mitis nazvaný, hudebník český, narodil se v druhé polovici XV. století v Písku, oddav se vyšším studiím stal se bakalářem na učení Pražském a pak správcem školy v Nimburce, kdež se později usadil a byl radním písařem i konšelem. K. byl na slovo vzatý zpěvák a varhaník. Zemřel v Nimburce 20. pros. 1525, zůstaviv syna Tomáše Mitisa, známého básníka latinského.

Kamaryt z Rovin, bohatá a vzácná Pražská rodina patricijská. Václav K., vynikající bohactvím a vzdělaností, spravoval v polovici XVI. století rozličné úřady městské, posléze byl i cís. rychtářem na Novém městě, a r. 1557 nadán jest od Ferdinanda I. erbem a predikátem z Rovin. Václav mladší K. z Rovin, snad syn předešlého, byl radním nad apelacími na lavici doktorské a zemřel 1593. Roku 1595 přijala rodina K-ů Pavla Prokopa Staroměstského a Jana Rohozenského Novoměstského souseda Pražského k erbu a tituli svému, tak že napotom květly v městech Pražských tři rodiny užívající predikátu z Rovin: K-ové, Prokopové a Rohozenští.

Kámen královský nazývá se 1) pomník na levém břehu Jihlavky stojící, kde končil se starý most z Jihlavy do Čech vedoucí, asi sto kroků nad mostem nynějším. Pomník ten postavila městská rada Jihlavská r. 1565 na památku toho, že zde 30. led. 1527 Ferdinand I. na království České zvolený, než do země dále jel, dle starodávního obyčeje přísahu skládal, že při korunování svém potvrdí Čechům všecka práva, svobody, řády a chvalitebné obyčeje. Obnoven jest r. 1640 a opět r. 1830. Jest to kaplička slohu renaisančního, nevelmi ušlechtilého. O dva jonické sloupky opírá se mříž chránící výklenek, v němž jsou nahoře tři koruny, na štítu prostředním viděti dvouhlavého orla černého bez koruny, dole pak na černé tabuli jest nápis latinský, zvěstující proč pomník postaven byl. — 2) K. k., něm. *Königstein*, pověstná pevnost v království Saském na vrhu 1153′ vysokém, byl již okolo r. 1289 místem pevným a lenem koruny České; později byli v držení jeho pánové z Donína, od nichž přešel po dlouhém sporu v ruce markrabat Míšenských. Smlouvou Chebskou r. 1459 postoupil král Jiří lenní právo na K. k. Sasku.

od Kamene slula vzácná měšťanská rodina v Praze, květoucí ku

konci XIII. a v první polovici XIV. století. Roku 1288 jmenují se co přísežní obecní (konšelé) bratří Petr a Konrad **od K.**, Petr pak ještě r. 1296. Roku 1301 koupili bratří Eberlin, Konrad a Jindřich **od K.** od jistého Franka z Louže na Staroměstském náměstí dům. Eberlin byl muž v obci i v zemi vysoce vážený, který se činně účastnil tehdejších politických běhů: 1310 byl mezi posly od sněmu českého k císaři vypravenými, aby žádali syna jeho Jana za krále a kněžně Elišce za manžela; 1312 poslán byl spolu s Frickem od Kokotů od měšťanů Pražských z neznámé příčiny k císaři tehdáž v Italii meškajícímu; 1313 provázel spolu s Otou Vigulaisem krále Jana do Němec se ubírajícího. Neméně vynikal Jindřich **od K.** mezi spoluměšťany svými. Drže stranu krále Jana proti Jindřichu Korutanskému jest od tohoto při jeho útěku z hradu Pražského dne 9. pros. 1310 spolu s jinými měšťany Pražskými co rukojmě s sebou vlečen, kteréž však věžně odňal Korutanskému Vilém Zajíc z Valdeka jej stíhající. Na to, když král Jan úřad obecní obnovoval, jest mezi jinými též Jindřich od něho za přísežného ustanoven, kterýž úřad zastával ještě r. 1311 a nanovo r. 1314. V zášti, mezi pány z Potšteina a Peregrinem Pušem r. 1312 vypuklém, držel Jindřich stranu Pušovu. Roku 1338 koupila obec od Volflina **od K.** svrchu spomenutý dům na Staroměstském náměstí, z něhož učinila svou radnici. Tentýž Volflin jmenuje se r. 1340 mezi přísežnými. Roku 1317 jmenován jest František **od K.** farářem Týnským. Poslední, který se z rodiny té připomíná, jest kněz Václav **od K.**, který r. 1376 podán byl k oltáři svatých apoštolů v chrámě Týnském. Zdá se podle všeho, že rod ten ku konci XIV. století buď vymřel anebo jinak zanikl.

Kamenice nad Lipou, okresní město v Táborsku, památným se stalo ve válkách husitských. Paní Anna z Mochova, vdova po panu Janovi z Ústí, pánu na K-ci, byla v letech 1414—17 nejhorlivější Husitkou v celých Čechách. Za vlády syna jejího Prokopa z Ústí zmocnil se r. 1420 Oldřich z Rožmberka sice města K., když ale Táboři na hradě se ubránili, zapáliv město zase je opustil. Ale brzo na to se přece dostala K. do rukou pana Menharta z Hradce. Dne 31. říj. 1425 strhla se u K. bitva mezi Tábory a Sirotky s jedné a panem Menhartem s druhé strany, v níž tento na hlavu poražen jest a lidé jeho, kteří se na hrad utekli, vzdáti se musili, při čemž k rozkazu Bohuslava ze Švamberka, vůdce táborského, hrad zbořen jest.

z Kamenka, Mikuláš Albert, slavný orientalista, narozen uprostřed XVI. století z rodičů šlechtických v Slezsku, vzdělav se na rozličných akademiích německých povýšen jest r. 1571 ve Vitemberce na hodnost mistra svob. umění, načež byl správcem rozličných škol slezských a moravských, a jmenovitě vyučoval jeden čas v Evančicích a Fulneku. V tom čase účastnil se také překladu Kralické bible a pomáhal i Veleslavínovi při spisování jeho díla *Sylva quadrilinguis*. Okolo r. 1590 obrátil se Mikuláš **z K.** do Němec, kde vyučováním mládeže a literárními pracemi sebe i rodinu svou živil. Po odevzdání uni-

versity Pražské stavům podobojím r. 1609 povolán jest ku přímluvě svého přítele Adama Hubra z Risenbachu od některých pánů evangelických do Prahy, aby tu vyučoval jazyku hebrejskému; avšak mistři a profesoři Pražští nechtěli ho přijmouti mezi sebe, pročež k žádosti některých začal toliko soukromě vyučovati jazykům orientalským. Tu bylo Mikulášovi, bez stálého platu a jisté výživy, zápasiti s nemalými nesnázemi a nedostatky, k čemuž i ta nehoda přišla, že r. 1611 při vpádu lidu pasovského do Prahy v obydlí svém na Malé Straně ze všeho statku a nábytku svého byl oloupen. Když na to začalo vyšetřování o vpádu toho lidu, užito služeb Mikulášových k vykládání tajných německých korrespondencí mezi císařem Rudolfem, arciknížetem Leopoldem, Vchynským, Althanem a jinými osobami, a též od defensorů mu vykázaná jakási výživa aspoň na jeden rok. Konečně k radě mistra Martina Bachačka, toho času rektora university, jest za jejího člena přijat a ohlásil na začátku školního roku 1611—12 lekce z jazyka hebrejského. Ještě pak v listopadu 1611 jmenován jest Mikuláš **z K.** rektorem zřízeného *pedagogii academii trilinguis* s učením Karlovým spojeného. Roku 1611 a 1612 byl děkanem fakulty filosofické, a konečně r. 1617 přijat jest do koleje Karlovy a brzy potom uveden za probošta do koleje Všech svatých, ale zemřel nedlouho na to ještě téhož roku. — Mikuláš **z K.** měl syna Jana a dceru Kateřinu, kteréž oba důkladně vzdělati dal ve vyšších uměních; zvláště pak vynikala Kateřina nevšední známostí jazyků, i mluvila a psala jazykem českým, německým, latinským, řeckým a hebrejským stejně dokonale.

z Kamenné Hory, Jan Calta, rodu rytířského, pán na Rabšteině, na slovo vzatý diplomat a rada Jiřího Poděbradského, jehož tento užíval v častých poselstvích a jednáních s cizími knížaty. Tak jmenovitě r. 1450 byl na sjezdě Plzeňském, kde se jednalo o smír s jednotou Strakonickou, a tu velmi důtklivě domlouval jednotníkům Strakonickým pro spolek jejich s Fridrichem Saským, nepřítelem České země, r. 1456 poslán byl spolu se Zdeňkem ze Šternberka, Jindřichem ze Stráže a Apeltem z Fictumu do Vídně prostředkovat mír mezi králem Ladislavem a císařem Fridrichem; r. 1459 byl jedním z král. plnomocníků na sjezdu Vunsidlském, téhož roku provázel krále Jiřího do Chebu ke sjezdu s knížaty říšskými, kde bylo jednáno o důležité věci; roku 1460 vedl spolu s Martinem Mayrem jednání v Praze mezi Ludvíkem vévodou Bavorským a králem Jiřím, které vedlo k užšímu přátelskému svazku obou; o druhém sjezdu Chebském roku 1461 podal mu Řehoř z Heimburka písemnou zprávu. V dalších jednáních za krále Jiřího se s Janem Caltou více nepotkáváme.

Kancelář (od lat. *cancellum*, t. j. šraňk čili přehrádka, jakou při soudech odděleny byly strany od soudců), vůbec jizba písařská, obzvláště písárna úřední. **K.** česká slul za starodávna nejvyšší politický úřad pro celou korunu Českou, který měl sídlo své při dvoře královském, pročež také nazýván jest dvorskou **k**-í. Předsedou jeho byl nejvyšší kancléř, jeden z nejvyšších úředníků

zemských. Ve Vídni trvala k. česká až do roku 1749, v kterémž ji císařovna Maria Teresie zrušila, čímž odstraněna jest i poslední známka samostatnosti koruny České. Na její místo vstoupila tak nazvaná spojená česko-rakouská dvorská k. co nejvyšší politický úřad pro země české a rakouské.

Kancionál (z lat.), tolik co zpěvník, slove kniha církevních zpěvů s notami, k potřebě chrámové na kůru. K-y vznikly jednou dobou se spolky literáckými, a stály v největším květu v XVI. století, kdežto si obce velice zakládaly na skvostných takových knihách, jež s velikým nákladem dávaly ozdobovati pěknými malbami a jinými okrasami. Až dosavad jsou na mnohých místech takové k-y drahou památkou zbožné mysli našich předků.

Kancléř (lat. *cancellarius*), představený kanceláře. V středověku tak slul úředník při osobě panovníkově, který vyhotovoval veřejné písemnosti od něho vycházející a opatroval zároveň pečeť státní. Bývaly to prvotně větším dílem osoby duchovní jakožto v písmě nejzběhlejší. Později vyvinul se z toho vysoký úřad k-ů dvorských neb státních, v Čechách nejvyššími k-i zvaných. Tento úřad byl v Čechách za starších dob spojen obyčejně s proboštstvím Vyšehradským, a první známý nejvyšší k. jest Jurata, r. 1140 připomínaný. Když králové Čeští z rodu Habsburského přeložili své sídlo z Prahy do Vídně, nejvyšší k. království Českého i s kanceláří českou též se tam přestěhoval a napotom stálé sídlo ve Vídni měli až do zrušení kanceláře české (v. Kancelář). — K-i nazývali se také přednostové obecních kanceláří větších měst.

Kanha z Veleslavína, Jan, narozen v Praze uprostřed XVI. století, stal se na akademii Karlově r. 1570 bakalářem a r. 1572 mistrem svob. umění, načež tu byl několik let profesorem a v letech 1577—80 proboštem koleje Karlovy, kteréhož času společně s přítelem svým Danielem Adamem nadán byl erbem a titulem z Veleslavína. Vzdav se na to úřadu učitelského usadil se na Novém městě Pražském, kdež spravoval úřad předního písaře radního, a později též staršího konšela. Zemřel 1599 v čas panujícího přímoří, stejnou dobou s přítelem svým Danielem Adamem z Veleslavína. K. byl muž učený, práv domácích dobře znalý, a nevšední básník latinský.

Kániš Petr, kněz táborský, jeden z oněch náboženských přemrštěnů, jichžto středištěm bylo od roku 1415 Ústí Sezimovo, kde nacházeli útulku u soukeníka Pytla a pekaře Johy, hlásajíce všelijaké blouznivé učení, kterýmž lidem rozumy mátli. K. byl jedním z nejhorlivějších stoupenců kněze Martina Housky, později v Roudnici upáleného, a není ku pravdě nepodobno, že on byl vlastním původcem pověstné sekty Adamitů. Když r. 1421 Houska, důtklivým přimlouváním pohnut, bludy své v Táboře veřejně odvolal, byl K. mezi těmi jeho přívrženci, kteří nechtěli se odříci jeho učení, nýbrž do Klokot se odebrali, kde pak schytáni a k rozkazu Žižkovu, v počtu 50 osob, upáleni jsou.

Kaňk, něm. *Gang*, české horní město v Čáslavsku u samé Kutné

Hory, jejímžto předměstím druhdy bylo, byvši teprv r. 1621 na město povýšeno. Na vrších kolem K-u byl Žižka 23. pros. 1421 vojskem Sigmundovým úplně obklíčen, ale v noci lstí vojenskou šťastně ku Kolínu odtáhl. Na nejvyšším vrchu nad K-em dal nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek z Vojnína postaviti pyramidu na památku, že v horách těchto za válek husitských veliké množství zajatých Husitů do šachet vházeno bylo.

Kapihorský Šimon Eustach, syn Matěje Všetečky, koželuha v Kutné Hoře (Kapí Hoře), odkud se pak nazval **K.**, vychován v náboženství podobojí, přestoupiv ke katolictví stal se (1618—1624) cisterciákem v Sedlci a již 1625 svěřena mu správa toho kláštera, ale ponechána mu jenom na krátko, neboť ještě téhož roku povolán jest za misionáře v kraji Čáslavském a Kouřimském, a jmenován děkanem v Kouřimi, kteréž město pomocí přidaných mu vojáků do r. 1627 celé na víru katolickou obrátil. Roku 1630 obdržel faru Chlumeckou, ale již r. 1633 povolán jest podruhé za administratora kláštera Sedleckého. Kdy a kde zemřel není známo. **K.** vydal *Historii kláštera Sedleckého* (v Praze 1630), v kterémž díle vypsal nejen příběhy kláštera toho od r. 1143 až do r. 1628, nýbrž připomenul také obecné děje české, dotýkaje se při tom bez obalu poklesků a nepořádků, jichž opatové a mniši kláštera toho se dopouštěli. Mimo to sepsal spis polemický proti přijímání podobojí.

Kapistran v. Capistran.

Kapita (*Capito*) Jan, český bratr, rodem z Bystřice pod Pernšteinem, zřízen 1572 na jahenství v Slavkově, 1574 poslán na studie do Heidelberka, odkud navštívil i Genevu. Vrátiv se domů stal se 1576 knězem a rok na to se uvázal ve správu sboru Třebíčského, r. 1584 byl vzat do rady bratrské, a zemřel 1586 v nejlepším věku. **K.** účastnil se v překládání bible Kralické a vydal r. 1586 postilu.

Kaplíř ze Sulevic, starožitný rod rytířský, od starodávna hlavně v kraji Litoměřickém usedlý, kdež i původní sídlo jeho, ves Sulevice (Sulejovice), leží. K rodu tomu náležel prý 24. biskup Pražský Bernard, jinak Burkhart (1236—30). Burian **K.** ze Sulevic provázel spolu s dvěma jinými Čechy roku 1323 kralevice Václava (pozdějšího Karla IV.) do Paříže, kamž byl dán na vychování, a zůstal tam s ním, jak dlouho není známo. Jiří **K.** ze Sulevic nacházel se v komonstvu Karla IV. při jeho korunování na císařství v Římě roku 1355. Roku 1382 připomíná se Kunata **K.** ze Sulevic, jeden z milců krále Václava, co místosudí dvorský, který později (1387—91) zastával úřad nejvyššího písaře zemského. Během času rozdělili se **K**-ové na více větví, i nabyly hojných statků také v jiných krajích, ale všecky větve vymřely před koncem XVII. století. Albrecht Zdeněk **K.** ze Sul. na Brodcích a Velikých Horkách, jenž 1596 bezdětek zemřel, napsal list o *přijímání podobojí spůsobou* k Václavovi Slovaciovi (1590), jejž tento r. 1615 ve svém *Traktatu* otiskl. Kašpar **K.** ze Sul., byv od roku 1615 purkrabím kraje Hradeckého, přidal se roku 1618 k sta-

vům odbojným, byl jedním z 30 direktorů a pod Fridrichem Falckým přijal úřad nejvyššího písaře zemského, začež 21. čna 1621, stařec 80letý, na popravišti životem splatil. Vnuk jeho Kašpar Zdeněk ze syna Albrechta († již 1616) vstoupil, přijav víru katolickou, do cís. vojenské služby, v níž postoupil až za polního zbrojmistra, byl též cís. komorníkem, tajným radou a naposledy předsedou dvorské válečné rady. Získav si znamenité zásluhy, zvláště roku 1683 při obležení Vídně od Turků, kdež stál po boku co věrný pomocník hraběti Stahremberkovi, povýšen jest od císaře Leopolda do stavu panského a později hraběcího, a zemřel ve Vídni 6. říj. 1686 bezdětek. Jsa poslední svého rodu odkázal statky Milešov a Nedvědice Janu Leopoldovi hraběti Hřáňovi z Harasova, zavázav jej, aby s potomky svými jmeno a erb rodu K-ského přijal, což se i stalo.

Kapucíni (*Minores Capucini*), odrůda řádu sv. Františka, vznikla r. 1628 v Italii, jejíž řehole zavazuje k největší chudobě. Do Čech uveden jest řád ten r. 1600, v kterémž přišlo prvních 12 **k**-nů do Prahy, proti vůli českých stavů, avšak pod ochranou cís. dvora se zde usadili a r. 1602 svůj klášter a kostel dostavěli. Odtud se v dobách následující protireformace, již **k**. horlivě se účastnili, řád ten velice rozšířil po Čechách i na Moravě, podporován hlavně štědrostí katolické šlechty.

Kardinál z Reinšteina, Jan, mistr svob. umění na učení Pražském a také právník, byl r. 1408 od krále Václava s jinými kolegy poslán ke sboru Pisanskému, roku pak 1410 král. prokuratoru doktoru Nazovi v Italii ku pomoci přidán. Co přívrženec Husův byl r. 1411 zvolen do počtu přátelských úmluvčí ve při mezi ním a arcibiskupem Zbyňkem; provázel Husa do Kostnice co posel a prokurator university Pražské při sboru, v letech 1417 a 1418 byl rektorem university; r. 1420 byl mezi posly od Pražanů k Vladislavovi králi Polskému vypravenými; r. 1422 zvolen za spolusprávce kněžstva Pražského; r. 1422 po stětí kněze Jana z Želiva s jinými jat a do Králové Hradce na čas vypovězen; r. 1425 byl s Pražskými mistry v Konopišti na hádání se stranou táborskou. Posledně připomíná se r. 1428 co arcibiskupský oficial.

Karel, něm. *Karl.* **1) K.** I., Veliký, císař Římský, zakladatel veliké říše Franko-Německé, podmaňoval si a na křesťanskou víru obracel sousední pohanské národy, mezi nimi též Slovany. S Čechy s počátku dobré přátelství zachovával, dokud mu bylo bojovati s divokými Avary, proti nimž užil i pomoci jejich. Roku 791 totiž vytáhl **K**. proti říši Avarské s třemi vojsky. Jedno táhlo skrz Čechy, s nímž i české a snad také moravské voje se spojily. Vojsko toto dobylo a rozbořilo velikou ohradu čili hrink avarský v Rakousku na levém břehu Dunaje, po delším boji pak byla říše Avarská od Karla úplně ztroskotána. Roku 800 dal se **K**. v Římě na císařství korunovati, a co obnovitel někdejší světovládné říše Římské odvozoval si odtud právo svrchované moci nade všemi národy. Tu, jak se zdá, pokusil se brzy na to

o podmanění Čechů a obrácení jich na křesťanství. Zdá se totiž, že příběh, o němž vypravuje báseň *Záboj, Slavoj a Luděk* Kralodv. rukopisu, padá do těchto časů, a že král v ní připomínaný jest K., kteréž jmeno staří Čechové nejspíše král vyslovovali, odkud pak pošel název královského důstojenství. Čechy byly tenkrát opanovány vtrhnutím cizího vojska do země, pod jehož záštitou začalo zavádění křesťanského náboženství a násilné rušení řádů pohanských. Ale Čechové zdvihli se proti němu vedením udatného Záboje (snad že tehdáž nebylo knížete zletilého v zemi), vojsko cizí jest poraženo, Luděk, vůdce jeho, padl rukou Zábojovou, a zbytky nepřátelské moci přinuceny jsou k útěku ze země. Tak daleko vypravuje píseň. Co asi potom následovalo, dovídáme se z franckých letopisů. Dle těch vypravil K. Veliký r. 805 veliké vojsko do Čech pod velením prvorozeného syna svého Karla. Frankové protáhli zemi Lučanů, kdež darmo oblehali Kadaň, a přešedše přes Ohři vtrhli do vlastních Čech někde v okolí Řipu, ano i přes Labe, tedy do země Pšovanů. Čechové, nemohouce tak veliké moci odolati v poli, zaujali postavení v lesích a na vrších, i znepokojovali nepřítele odtud menšími šarvátkami. Frankové, trpíce nedostatek potravy a píce, musili konečně odtáhnouti s nepořízením. Ale hned roku následujícího vtrhlo vojsko francké opět do země, avšak utrpělo škodu. O dalším válčení se nic nepíše, i zdá se, že věc skončila se nějakou smlouvou, v které Čechové jakožto národ malý podvolili se k ročnímu poplatku, aby si zjednali pokoj s nepřítelem příliš mocným. Alespoň tak souditi se dá dle starého podání, jež zachoval Kosma a dle kterého ten poplatek obnášel ročně 500 hřiven stříbra a 120 volů, kterýž v pozdějších smlouvách panovníků českých s králi Německými jest obnovován. — 2) K. IV., císař Římský a král Český toho jmena I., syn krále Českého Jana z rodu Lucemburského a Elišky, dcery krále Českého Václava II., narodil se 14. kv. 1316 v Praze, a na křtu dáno mu jmeno Václav. Již v třetím roce věku jeho, v únoru 1319, odňal jej král Jan matce jeho na hradě král. v Lokti, jsa toho domnění, že jej Eliška chce zbaviti panství a vládnouti ve jmenu syna svého. Nevinné pachole zavřeno jest s dvěma chůvami ve tmavé komoře, a chováno tak dva měsíce. Z podobné obavy dal jej otec jeho, když mu bylo sedm let, odvezti z Čech do Paříže a chovati u dvora krále Francouzského Karla IV., jenž měl za manželku Janovu sestru Marii. Tam obdržel při biřmování jmeno K., které mu pak zůstalo, a užil výborného vychování. Po smrti krále Karla († 1. února 1327) zůstal ještě dvě léta v Paříži za nástupce jeho Filipa VI. Valoiského, s jehož sestrou Blankou (vlastně Marketou) byl r. 1329 zasnouben. Téhož roku přestěhován jest do Lucemburku, rodného hrabství svého otce, který však již po dvou letech volal jej, teprv 15letého, k sobě do Italie a svěřil mu správu svého tehdáž nabytého panství v Lombardii se sídlem v Parmě. K. osvědčil v hájení panství tohoto osobní udatnost v bitvě proti vlaským protivníkům u San Felice (25. list. 1332), že však panství toto na dlouho se udržeti nedalo, zamítl návrh svého otce, který

mu ho postoupiti chtěl. Na to poslal jej král Jan s titulem markraběte Moravského do Čech a svěřil mu správu království. K. teprv 17letý navrátil se tedy r. 1333 do Čech, kdež přijat jest s velikou radostí od národa, který v blahém tušení spatřoval v něm obnovitele vlasti po velikém úpadku jejím za lehkomyslné správy otce jeho. K. moudrým hospodařením zjednal sobě prostředky k částečnému vyplacení korunních statků, které král Jan všecky byl zastavil; tím pak zase spůsobil možnost obnovení řádu v konání spravedlnosti a jinak v péči o blaho veřejné. Již po dvou letech však osočili jej nepřející tomu pánové u jeho otce, představujíce jemu, že by K., oblíbený u lidu, mohl jej snadno zbaviti panství. Král Jan odňal mu správu země (1335), a K. od té doby některý čas přebýval v Tirolsku, pomáhaje mladšímu bratru svému Janovi, tehdy hraběti Tirolskému, v řízení jeho záležitostí. Nemožnost však, při nespokojenosti lidu pokračovati v předešlém spůsobu vlády, přinutila jak se zdá krále Jana, že již ku konci r. 1337 musil Karlovi opět svěřiti vladařství, a K. bránil mu rozhodně v obnovování předešlých zlozvyků, vypláceje mu ročně 5000 hřiven stříbra z důchodů zemských. Mezi tím roznítil se nový hněv mezi králem Janem a císařem Ludvíkem, když syn tohoto, Ludvík markrabě Braniborský, pojal za manželku Markétu Tirolskou, která byla zrádně zapudila prvního svého chotě Jana (1341), a tak tohoto o hrabství Tirolské připravil. Následkem toho král Jan i syn jeho K. začali se spolčovati s papežem Klimentem VI., odpůrcem císařovým, a r. 1344 vymohl na něm markrabě K. v Avinioně vybavení Čech z duchovní pravomocnosti arcibiskupa Mohuckého povýšením biskupství Pražského na arcibiskupství, jemuž podřízeno biskupství moravské v Olomouci a nově založené biskupství české v Litomyšli. Prvním arcibiskupem Pražským stal se Arnošt z Pardubic, jehož nastolení král Jan a K. oslavili položením základního kamene k nové nádherné stavbě kostela sv. Víta na hradě Pražském. Roku 1345 provázel K. otce svého do Litvy na pomoc rytířům německým, proti tamějším pohanům, která však výprava neměla valného zdaru. Na zpáteční cestě, již konal K. skrze Polsko, jest nastrojením krále Kazimíra, s císařem tajně spolčeného, zrádně v Kališi zajat, z kteréžto vazby však podařilo se mu vyváznouti lstí. Té doby učinil papež rozhodný krok proti císaři Ludvíkovi, vyzvav knížata německá ke zvolení jiného císaře na jeho místo. I sešlo se v městě Rense pět kurfirštů, totiž král Jan, arcibiskupové Mohucký, Kolínský a Trevírský, a vévoda Saský, a prohlásivše Ludvíka za zbavena trůnu zvolili za krále Německého markrabí Karla, syna Janova (1346). Ale dříve, nežli se obrátil proti Ludvíkovi, provázel K. otce svého do Francie na pomoc králi Filipovi proti Angličanům. Z bitvy u Kreščaku, ve které král Jan hrdinsky padl (26. srpna), musili Karla, udatně bojujícího a již raněného, násilně odvésti, načež on delší čas v klášteře Ourchampském rány své hojil. Pozdraviv se odebral se K. do Lucemburku, kdež uvázal se ve správu země, odtud pak jel do Bonnu, kde jej dne 26. list. 1346 arcibiskup Kolínský korunoval na království Řím-

ské u přítomnosti mnohých knížat říšských. Do Čech vrátil se K. teprva v srpnu následujícího roku, a 2. září korunován jest slavně v kostele sv. Víta i s manželkou svou Blankou na království České, a to korunou novou, kterou byl ještě za živobytí otce svého dal zhotoviti, a s obřady, jaké k slavnosti té byl sám předepsal a které napotom při každém korunování králů Českých se vykonávaly. Po korunování shromažďoval K. vojsko k tažení na soupeře svého Ludvíka, an v tom ho došla zpráva o náhlé smrti císařově. Tu K. většinu branného mužstva rozpustiv jen v malém počtu se vydal do Němec, kdež bez velikého odporu za pravého pána jest přijat. Jenom synové nebožtíka císaře s malým počtem přátel svých nechtěli ho za krále uznati, i podávali korunu nejprv králi Anglickému Eduardovi III., potom Fridrichovi markrabí Míšenskému, a když žádný z nich ji nepřijal, zvolili sobě za krále nepatrného hraběte Güntera Švarcburského (1349). Mezi tím byl však K. na svou stranu získal Albrechta vévodu Rakouského, jehož synu Rudolfovi zaslíbil r. 1348 dceru svou Kateřinu; a když po smrti manželky své Blanky († 1348) ucházel se o Annu, dceru Rudolfa falckrabí na Rýně, který byl až dosavad největší podporou strany jemu v Němcích odporné, i tento jej za krále uznal. Nad to musil Ludvík markrabě Braniborský ustoupiti z této země před podvodníkem, který vydávaje se za markrabě Valdemara, dávno zemřelého, dovedl zmocniti se jí a dojíti uznání nejenom od obyvatelstva, u něhož Ludvík nebyl oblíben, nýbrž i od sousedních knížat a od Karla samého. Při takových okolnostech octnul se Günter Švarcburský v postavení beznadějném, a již počal se smlouvati s Karlem, který mu sliboval dáti slušné odbytné, an v tom zemřel. Tu i Ludvík Braniborský pokořil se Karlovi a uznal jej za krále, načež tento, když konečně domnělý Valdemar seznán jest co podvodník, udělil Ludvíkovi leno Braniborské. — Mezi tím, co K. moc svou v říši Německé upevňoval, staral se také otcovsky o Čechy. Dosednutím jeho na trůn český začíná se nová doba v dějinách naší vlasti, která za jeho panování dospěla k svému zlatému věku, začež vděčný národ poctil jej jmenem otce vlasti, v nejplnější míře zaslouženým. K. byl snad ode dvou století první panovník český, který s pravou láskou lnul k jazyku českému. Když se po desíti letech v cizině strávených vrátil do země, byla to jedna z největších jeho lítostí, že zapomněl svou mateřskou řeč, pročež všecku péči na to vynaložil, aby se jí zase důkladně naučil, čehož také v krátkém čase dovedl. Karlem nejen přišel jazyk český zase k vážnosti u dvora, nýbrž on všímal si též jeho příbuznosti s ostatními jazyky slovanskými, a z toho ohledu také zjednal si r. 1346 od papeže dovolení, aby směl založiti v Praze klášter s liturgií v jazyku staroslovanském, jako býval druhdy na Sázavě, načež založil klášter Emauzský a osadil jej mnichy povolanými z Charvatska (1347). Mimo jazyk český znal se K. dokonale i v jazycích latinském, německém, francouzském a vlaském, jimiž mluvil i psal bez vady. Když K. povolán byl od otce ke správě země, nalezl tuto velice spustlou a v hlubokém úpadku. Všecky statky královské

byly zastaveny, konání spravedlnosti zanedbané, ústrojí vládní rozviklané, veřejná bezpečnost žádná, všeliký pořádek převrácen. V Praze byl hrad královský následkem dlouhého zanedbání v stavu tak bídném, že v něm K. ani přebývati nemohl. K. z mimořádné berně, kterou mu povolili stavové k jeho opatření, větší díl vynaložil na vykoupení hradů a statků korunních, kterých ještě téhož roku značný počet v Čechách i na Moravě s korunou spojil; pak jezdil pilně po krajích, aby na vlastní oči seznal všude stav věci, obnovoval soudy, stavěl, loupeže a veřejné násilníky bez milosti stíhal. Zároveň dal obnoviti hrad Pražský co sídlo panovníků ve slohu tehdáž ve Francii panujícím. Po roce pak dal mladistvou manželku Blanku přivezti do Čech, která brzy zpanilostí a vlídností svou získala sobě všeobecnou lásku. Co se týče způsobu správy zemské, zaznamenati sluší v této době úpadek staroslovanské soustavy župní, dle které celá země rozdělena byla na větší neb menší okresy zvané župy (v. t.), jichž politickou správu co král. úředník měl župan (v. t.), vedle něhož stál cúdař (v. t.) co soudce ku konání spravedlnosti. Moc obou těchto úředníků vztahovala se na všecky obyvatele župy bez rozdílu, tak že všickni byli sobě rovni před právem. Ale během času vytrhovali se z pravomocnosti župní jednotliví stavové a zvláštní třídy obyvatelstva, jmenovitě duchovní, Němci ve městech a na venkově usazovaní, jimž králové mnohé výsady a svobody propůjčovali, pak i bohatší šlechticové, tak že ústava župní čím dále tím více v úpadek přicházela, moc soudní platnosti pozbývala a veřejný pořádek hynul. K., aby takový nedostatek přivedl k napravení, provedl nové rozdělení země, jaké se následkem úpadku žup již dávno připravovalo a nejvyšší potřebou jevilo. Na místě velikého počtu žup zřídil třináct krajů, z nichž v každém ustanovil popravce co soudce a strážce veřejného pořádku. Kdokoli z pánů neb rytířů statek svůj králi v manství podal, jak obyčej byl v Němcích držeti zboží pozemské, vyňat byl od moci cúd (v. t.), ano sám obdržel moc soudní nad svými lidmi poddanými. Tu pospíchali sobě přemnozí vzdávati statky své králi v leno, a od těch dob ještě více hynuly cúdy, až konečné přestaly. Tak obdržely vrch cizí řády feudální, a vyvinula se patrimoniální pravomocnost vrchností, která trvala až na naše dni. Pro many královské pak zřízen jest soud zvláštní, dvorským nazvaný, podobně jako za Přemysla Otakara II. byl povstal soud zemský, a brzo nalezáme mezi nejvyššími úředníky království nového sudího dvorského. Po utvrzení svého panství v Němcích obrátil K. zvýšenou pozornost na své zděděné království České, o jehož všemožné zvelebení jal se usilovně pracovati. V první řadě bylo jeho péčí ustanovení státoprávních poměrů Čech zevnitřních i vnitřních. K tomu konci již na sněmě roku 1348 co král Římský potvrdil všecky privilegie a svobody království Českému od předešlých císařů udělené, čímž učinil konec nárokům, čelícím proti samostatnosti toho království, ježto zdvihali králové Němečtí od času vítězství Rudolfa Habsburského nad Přemyslem Ottakarem II. Sněm, kterému vydal na to listy, svolil naproti tomu, aby právo stavů

voliti krále platilo jen po vymření panujícího rodu. Co do postavení k sobě jednotlivých částí státu určil K. manský poměr Moravy ku království Českému, a připojil na věčné časy ku koruně České celé Slezsko a Hořejší Lužici, t. j. země Zhořeleckou a Budyšínskou. K upravení vnitřních poměrů právních pokusil se K. o věc, o kterou již děd jeho Václav II. marně byl usiloval, totiž o vydání psaného zákonníka. I dal vypracovati takové dílo, které pod názvem *Majestas Carolina* předložil téměř sněmu ke schválení. Ale stavové požádali za rozmyšlenou, a věc ta zůstala na ten čas nevyřízena. Lépe zdařil se mu jiný záměr, o jehož vyvedení též už Václav II. bez prospěchu se byl pokoušel — založení v Praze university čili vysokých škol. Tento záměr jeho došel všeobecného schválení, a listina zakladací se zlatou bulou nese datum 7. dub. 1348. K., obdržev k tomu již dříve svolení papežovo, zvolil si za vzor vysoké školy Pařížské, a zřídil tedy při novém učení Pražském čtyry fakulty: bohosloveckou, právnickou, lékařskou a filosofickou (čili svobodných umění), a rozdělil studentstvo na čtyry národy: Český, k němuž náleželi též Moravané, Uhři a jižní Slované; Polský se Slezany, Litvany a Rusy; Saský, k němuž patřili severní Němci a Skandinavci; a konečně Bavorský jižních Němců. K těmto vysokým školám povolal K. mnoho učených lidí za profesory, tak že v krátkém čase velice zkvětly, k čemuž nemálo přispěla i ta okolnost, že akademie Pražská, jak tenkráte podobné školy nazývali, byla jediná v celé prostřední Evropě. Jakož pak K. jevil chvalitebnou péči o pěstování věd, byl také horlivým příznivcem a podporovatelem umění, která pod jeho ochranou v Čechách vysoce se povznesla. K. sám znamenité malíře a řezbáře při svém dvoře choval, a umělcům Pražským všeho druhu zvláštní cech na spůsob bratrstva zřídil. Bylit toho času výteční malíři v Čechách: Dětřich z Prahy, Mikuláš Vurmser a Zbyšek z Trotiny, kterýžto poslední byl zvláště výtečný v miniaturách na pergameně, jakož to vzácné památky dosavad zachované dosvědčují. Socha sv. Jiří, jenž na hradě Pražském stojí před chrámem sv. Víta, též za časů Karlových ulita jest od bratří Klussenbachů. K. sám rozličné věci ve dřevě vyřezával, z nichž některé došly i našich časů. Povoláváním výtečných mužů z Italie, Francie a Němec, přízní, kterou jim nakloněn byl, a štědrými odměnami, jakých se jim od něho dostávalo, povznesl K. umění v Čechách na vysoký stupeň, a doba Karolinská nad jiné skvěje se v dějinách českého umění. Tak rozšiřovala se sláva Čech, Praha blahobytem oplývající, jsouc spolu sídlem císaře Římského, stala se městem nejslavnějším v Evropě, a zdi její obsáhnouti nemohly množství cizinců. Tu sobě umínil K. město rozšířiti. Mělať tehdáž Praha na obou březích Vltavy četná předměstí, která čím dále tím více se rozšiřovala; ta všecka zamýšlel spojiti s Prahou, ba i vzdálený Vyšehrad pojmouti v obvod města. I dal tedy silnou zeď s vysokými baštami a branami vésti od Vyšehradu až k Poříčí, a v obvodu jejím založil město nové, kteréž dle svého jmena Karlovým městem chtěl míti nazváno, avšak lid říkal mu Nové město, jakž

dosavad sluje. V rozsáhlé té prostoře K. sám vyměřoval ulice široké a mnohá stavení na vlastní útraty vyzdvihl, všem pak, kdo by se tu chtěli usaditi, uděloval mnohé výhody a svobody. Zvláště pak odkázal sem všecky řemeslníky, jichž hlučné klepání a bouření sousedy znepokojuje, ti měli se všickni přestěhovati ze Starého města na Nové. Obci takto povstalé udělil král práva městská, a nadto obdařil ji rozličnými výsadami. Na levém pak břehu Vltavy předměstí Újezd s městem spojil, kterážto část města počala se nazývati Menším městem čili Malou Stranou, an před tím slula Novým městem. Též Hradčany městys i s Pohořelcem spojil s Prahou. Aby klenoty zemské, jmenovitě koruna a královská listovna, jakož i mnohé drahé ostatky svatých, které K. po všech zemích sbíraje do Čech odvážel, v časech bouřlivých bezpečnou schránku měly, vystavěl s převelikým nákladem nedobytný na ony časy hrad Karlštein, a uvnitř přenádherně ozdobil jej všelikými výtvory tehdejšího umění, i stěny jeho drahými kameny okrášlil. Též obchod všeliký podporoval K. a k jeho zvelebení mnohé svobody udělil zvláště kupcům Pražským, a to v míře takové, která se ovšem nesrovnává s nynějšími pokročilejšími zásadami hospodářství státního, tehdejším poměrům však úplně přiměřena byla. Rovněž těšily se z velikomyslné podpory Karlovy také živnosti městské, které zřídily se v pořádky čili cechy, jenž držíce údy své v přísné kázni nemálo přispívaly ku povznešení řemesel. Veliká byla též péče Karlova o zvelebení hospodářství polního a vzdělání země vůbec, jakožto hlavní pramen blahobytu. Zejmena jal se zakládati množství rybníků k odvádění zbytečné vody z polí a také jiné k tomu povzbuzoval; pro uvarování pak hladu zřizoval sýpky čili sklady obilní po krajích, aby v nich shromážděny byly zásoby pro případ neúrody. Okolo Prahy a na jiných příhodných místech zakládati dal vinice, zaopatřiv lepší druhy rév z Rakous, ba až z Burgundu; v Praze pak zvláštní úřad ustanovil nad nimi a vůbec vinařství ve zvláštní ochranu svou bral. Za něho povstala v Praze také první botanická zahrada, již založil na Novém městě (tu, kdež nyní v Jindřišské ulici jest nové stavení poštovní) dvorský apatekář Karlův Angelus z Florencie, po němž nazvána jest zahradou Angelovou (hortus Angelicus). Přes Vltavu ze Starého města na Malou Stranu vystavěl nový kamenný most na místě starého, jejž byla r. 1342 veliká dřenice pobořila. Městys Vary na město povýšil a výsadami nadal, čehož na památku jmenem jeho co Karlovy Vary se honosí, kamž potom ze všech zemí putovalo množství lidu k horkým léčivým pramenům. A tak za Karla IV. staly se Čechy zemí nejbohatší a nejslavnější v celém křesťanstvu, a zvláště bohactví Pražanů bylo takové, že dle pověsti jistý měšťan Pražský, jemuž K. 100.0CO dukátů byl dlužen, pozvav jej k sobě na oběd za tu čest, že pozvání přijal, po obědě upsání na tu sumu jemu darem dal. — V dubnu 1349 přivezl K. do Prahy svou druhou manželku Annu Falckou, již Čechové také Mečkou zvali, a ta jest 1. list. téhož roku slavně korunována. Hned na to v prosinci udělil K. bratru svému Janovi Jindřichovi, který

po řádném rozvedení s Tirolskou Marketou vnově za choť byl pojal dceru knížete Opavského Mikuláše II., v leno markrabství Moravské, tak, aby tu zem držel dědičně pod svrchovaností koruny České, však ani on ani rod jeho neměl právo k nástupnictví v Čechách, dokud by potomstvo Karlovo trvalo po meči. Při tom učiněna i ta další výhrada, aby biskupství Olomoucké a knížectví Opavské slušela co lena bezprostředně pod korunu Českou a nikoliv pod markrabéte Moravského. R. 1350 po učiněném narovnání s Ludvíkem Bavorským, který konečně Karla za krále Německého uznal, naproti čemuž K. a bratr jeho Jan vzdali se všeho práva na Korutansko a Tirolsko, vydal Ludvík Karlovi též klenoty říšské, které slavně jsou z Mnichova do Prahy přivezeny a nejprv na Vyšehradě, potom v kapli sv. Václava při hlavním chrámu Pražském, konečně v nově vystavěném hradě Karlšteině uloženy. Odtud pak dle nařízení Karlova každoročně jsou přivezeny do Prahy, a v pátek po neděli Quasimodogeniti na Dobytčím trhu (nynějším Karlově náměstí) na lešení při kostele Božího těla zvláště k tomu vystavěném lidu veřejně ukazovány. K tomu dni, nazvanému den svátosti, konány jsou pouti z celé země, neboť papež Innocenc VI. byl spojil s nimi zvláštní odpustky, tak že někdy až na 100.000 cizího lidu se v Praze shromáždilo. — Roku 1351 zrušen jest mír zemský soukromým záštím mezi některými pány českými a rakouskými blíž pomezí obou zemí, z kterého vznikla další rozepře mezi pány z Rožmberka a nejvyšším purkrabím Pražským Vilémem z Landšteina, jenž byl Rakušanům poskytl pomoci. K., chtěl-li pokoj spůsobiti, musil v únoru 1352 sám vytáhnouti proti vzdorným Rožmberským a mocí brannou je pokořiti, načež spůsobil mírné narovnání mezi oběma stranami. R. 1353 zemřela Karlova druhá manželka Anna, načež on ještě téhož roku vstoupil v třetí manželství s Annou, neteří knížete Bolka Svidnického a Javorského, který jediný v Slezsku posud uznávati nechtěl vrchnost krále Českého, nyní ale bezdětek jsa manželku Karlovu za dědičku ustanovil. Ta potom korunována jest nejprvé v Praze, později též v Cáchách co Římská královna. Toho času K. zakoupil ve Falci množství měst a pevných zámků ke koruně České, tak že potom hranice její sáhaly až k samým branám Norimberským. Roku 1354 povýšil K. rodinné své hrabství Lucemburk na vévodství, a co prvního vévodu uvedl do něho bratra svého Václava. Roku 1355 dal se K. v Římě na císaře korunovati, přijav dříve v Milaně železnou korunu lombardskou. Na zpáteční cestě z Říma octnul se K. v Pise v nebezpečenství života, neboť zdvihlo se proti němu v městě povstání, které musilo brannou mocí udušeno býti. Vrátiv se z Italie zase do Čech musil se K. obrátiti proti rotám loupežnickým, které se zatím v zemi byly zmohly, a tu jmenovitě dal příklad své neoblomné přísnosti ortelováním na šibenici předního škůdce zemského, rytíře Jana ze Smojna, příjmím Pancíře, jehož byl druhdy pro udatnost zlatým řetězem obdaroval. R. 1355 odbýván též v Praze generální sněm celé koruny České, na kterém zmíněný svrchu psaný zákonník Karlův, *Majestas Carolina*, který, za-

víraje v sobě jednak pravidla řádu soudního, druhou stránkou svou směřoval k rozšíření moci královské, zamítnut jest. Naproti tomu jsou od sněmu ochotně přijaty některé články zákonníka toho, jimiž práva zemská nižádné újmy netrpěla a jež věk pokročilejší uznávati musil za podstatné opravy. Týkalyť se hlavně zrušení tak zvaných ordalií čili božích soudů prostředkem ohně, vody neb losu, kterýžto ještě z pohanských časů pocházející obyčej prohlašoval arcibiskup Arnošt za hříšné pokoušení Boha. Pak zkrácena jest dlouhá a zapletená formule přísahy soudní, jejížto nesprávné odříkání tak často záhubné bývalo nevinně obžalovanému, poněvadž každé pochybení mělo za následek zmatek, t. j. prosouzení. Lidu poddanému učiněno veliké dobrodiní tím, že zákonně uznáno jeho právo žaloby proti pánům, uvozované před tím všelijak v pochybnost, což přispělo velice k upravení poměrů mezi poddanými a vrchnostmi. Roku 1356 vydal císař říši Německé zákon pod jmenem zlaté buly známý, kterýmž ustanovena jsou pevná pravidla řádu, jaký má zachováván býti při volbě císařů Římských k zamezení obyčejných dotud různic při tom. Králům Českým pojistil v něm K. nejen první místo mezi světskými kurfiršty říše, než i všelikou neodvislost od říše Německé v domácí správě, kteráž se zakládala na starodávních, tolikrát před tím upsaných právních poměrech mezi císaři a českými panovníky, jmenovitě také právo stavů k volení krále po vymření panovnického rodu. Památné jest též ustanovení zlaté buly, aby se synové kurfirštů Německých pro větší spůsobilost co budoucí vladaři od sedmého až do čtrnáctého roku svého učili jazykům latinskému, vlaskému a slovanskému. Časté nesnáze míval K. s nepokojným zetěm svým Rudolfem Rakouským, který nepřestával se spolčovati s odpůrci a nepřáteli jeho, a pokaždé musil býti od císaře mocí pokořen. Císař byl k němu nad míru shovívavý a vždy obnovoval s ním přátelské smlouvy. Z těch nejdůležitější byla dědičná smlouva mezi domem Lucemburským a Habsburským, uzavřená 10. ún. 1364 v ten spůsob, aby po vymření všech potomků jednoho rodu, mužských i ženských, všecky jeho země a državy připadly rodu druhému. Ke smlouvě té dosaženo r. 1366 i svolení stavů obapolných zemí. Roku 1361 dne 26. února porodila císařovna Anna Karlovi syna a dědice, jemuž dáno na křtu jmeno Václav. Toho roku byla veliká neúroda jak v Čechách tak i v zemích okolních, z čehož povstala drahota i hlad mezi lidem chudým. K ulevení bídy jeho dal císař K. na své útraty stavěti část vyměřených městských zdí kolem Prahy, tu, která jde od Pohořelce přes Petřín dolů a dosavad jest zachována. Tím opatřen výdělek lidu pracovnému; jiné pak pomoci dostalo se chudým vydatnou almužnou 7000 korců žita, jež rada města Prahy musila rozdati mezi ně za pokutu, že ze své moci dala odpraviti jistého kněze metropolitního kostela Pražského. Roku 1362 zemřela císařovna Anna k nemalému zármutku svého chotě i celé země, neboť byla paní velmi rozšafná i dobrotivá. Aby království české náležitě opatřil proti možnému vpádu nepřátelskému, založil K. r. 1363 v rozličných městech zbrojnice, jež zásobil

množstvím zbraně dostatečným pro jich obranu. V ten čas nanovo spolčovali se proti císaři nepřátelé jeho, získavše na svou stranu i krále Dánského Valdemara IV. a Pomořanského vévodu Bogislava. Ale Karel roztrhl spolek ten zasnoubením se s dcerou Bogislavovou Alžbětou s velikou nádherou v Krakově, při kteréž příležitosti utvrzeno jest přátelství mezi císařem a panovníky sousedními. Téhož roku získal Karel rodu svému markrabství Braniborské, neboť oba markrabí Ludvík a Ota, jsouce v hněvu s bratrem svým Štěpánem Bavorským, zapsali jemu svou zem, kdyby neměli zůstaviti mužských potomků. V červenci přišel císař sám do Branibor, kdež dal holdovati sobě i zároveň dvouletému synu svému Václavovi, jemuž udělil titul markrabský a kterého nedávno před tím byl dal již korunovati na království České. Roku 1365 navštívil císař papeže Urbana V. v Avinioně, hlavně v tom úmyslu, aby jej přemluvil k návratu do Říma jakožto řádného sídla náměstka Kristova, k čemuž tento papež později také skutečně se odhodlal. Odtud odebral se Karel do města Arlesu, hlavy někdejšího království Arelatského (předjurského Burgundska), které sice bylo větším dílem v rukou králů Francouzských, ale nicméně nepřestávalo se počítati mezi lena svaté říše Římské. Tam dal se Karel k upamatování na to právo korunovati za krále Arelatského, poslední z císařů, kteří tak učinili. Roku 1368 dne 14. února narodil se císaři druhý syn, potomní císař Sigmund. Na jaře téhož roku vypravil se císař do Italie k urovnání nepořádků, které tam byly vznikly. Při té příležitosti uvedl zase do Říma papeže Urbana V., který pak manželku Karlovu Alžbětu na císařství korunoval. Prohlížeje k budoucnosti hleděl K. ještě za živobytí svého zabezpečiti štěstí svých synů, pročež postaral se jim ještě co dětem o příští manželky, zasnoubiv r. 1370 Václava s Johanou, dcerou vévody Bavorského Albrechta, o rok později pak Sigmunda s jednou z dcer Ludvíka, krále Uherského a Polského. Roku 1373 táhl K. vojensky do Branibor, kde markrabí Ota po smrti bratra svého Ludvíka byl proti dědičné smlouvě s císařem uzavřené byl povolal do země synovce svého Fridricha Bavorského a jemu od stavů co svému nástupci holdovati dal. Tu jest Ota přinucen odříci se své země za živa, a císař uvázal se v markrabství Braniborské, kteréž prohlásil za neodcizitelné příslušenství koruny České. Aby pojistil synu Václavovi též nástupnictví v říši Německé, vymohl všelijakými prostředky na kurfiřtech, že jej, jakkoliv nezletilého, vyvolili za krále Římského, načež r. 1376 i s manželkou svou Johanou v Čechách jest korunován. Roku 1378 navštívil císař v průvodu syna svého krále Václava a bratra Václava vévody Lucemburského naposledy Paříž, kde byl za mládí svého vychován, odtud pak vrátil se do svých zemí přes Lucemburk, kolébku svého rodu, kdež bratra svého vévodu Václava k tomu přiměl, že svého synovce krále Václava ustanovil za dědice svých zemí, kdyby měl zemříti bez potomstva. Po svém návratu z Paříže provedl K. na sněmě českém důkladnou o p r a v u m i n c e, která od panování otce jeho Jana nemohla se probrati ze zlehčení, v jaké ji tento byl uvedl; i ustanoveno,

aby napotom z jedné hřivny stříbra bilo se 70 grošů českých po 12 penízech. Na konci života jeho zarmoutila císaře ještě zpráva o konečném vypuknutí církevní roztržky, o jejíž zamezení se po celé panování své horlivě byl zasazoval. Zvoleni jsou totiž po smrti Řehoře XI. dva papežové, v Římě Urban VI. a v Avinioně Kliment VII. K. ještě vyjevil žal svůj nad tímto politování hodným skutkem v listu ke všem knížatům křesťanským, jež napomínal ku poslušenství Urbana VI., brzy pak na to, dne 29. list. 1378 zimnicí zachvácen sešel s tohoto světa, oplakáván nejen od rodiny své, nýbrž od celého národu Českého. Pohřeb zemřelého císaře slaven jest s velikou okázalostí. Po jedenácte dní vystavena byla mrtvola jeho v trůnní síni hradu Pražského na parádním loži uprostřed všech jeho korun, svatých ostatků a tisíců svíček, an četní kněží střídavě se modlili při něm, a davy lidstva hrnuly se neustále podívat se všeobecně milovanému panovníku ve tvář nyní ztrnulou. Potom dne 11. prosince vezeno jest mrtvé tělo ve slavném průvodu všech stavů dolů do města, nejprv do kostela Emauského na Novém městě, odtud k minoritům u sv. Jakuba na Starém městě, pak na Malou Stranu k Panně Marii u johanitů blíž mostu, konečně na Hradčany do chrámu metropolitního, a v každém z těch kostelů vystaveno na odiv přes celý den. Teprv 16. prosince nalezla císařská mrtvola odpočinutí v hrobce u sv. Víta, kdež spočívá po tento den. Památka pak slavného toho panovníka a pravého otce vlasti trvá v srdcích všech věrných Čechů. — Za Karla IV. dosáhla koruna Česká největší své rozsáhlosti. Kromě Čech a Moravy spojil s ní K. celé Slezsko, jehož některé částky spadly naň právem dědičným, všickni pak knížata jej za svého lenního pána uznali, pak obojí Lužici, vykoupiv Dolní od markrabí Míšenského, jemuž ji markrabí Braniborští byli zastavili, konečně i Braniborsko, a nad to získal k ní četná panství v Bavořích a v Sasích, tak že Čechy staly se velmocí v střední Evropě. Avšak bohužel K. sám ještě za živa jal se bourati toto pracné dílo své rozdělením svých zemí mezi syny své. Roku 1377 totiž učinil takové pořízení, aby po smrti jeho nejstaršímu jeho synu připadly Čechy, Slezsko, část obou Lužic a veškerá panství v Sasích a Bavořích spolu s vrchním právem lenním nad zeměmi jeho bratří, kterýmž měl býti poručníkem až do jich plnoletí; druhý syn Sigmund obdržeti měl markrabství Braniborské, a nejmladší Jan částky obou Lužic s titulem vévody Zhořelského. V Moravě byl již roku 1375 zemřel markrabí Jan, bratr císařův, a zemí tou vládl po něm jeho syn Jošt, který mladším svým bratrům, Janu, Soběslavovi a Prokopovi, některé krajiny v podmanství udělil. Takovéto rozdrobení zemí mělo v krátké době za následek roztržení České říše Karlovy. — K. IV. byl bez odporu nejvýtečnější panovník své doby, pečující svědomitě o blaho zemí a národů sobě svěřených, a Čechové vším právem jej nazvali otcem vlasti, neboť on zvelebil Čechy nade všecky své předchůdce i nástupce. Že naproti tomu v nedobré paměti jest u Němců, kteří v ohledu na říši Německou jej nazývají otčimem jejím, v tom s části skutečná křivda se mu děje neuznáváním

jeho velikých zásluh, jaké si získal o říši tu hlavně upravením vnitřních poměrů státních, až do těch dob na nejistotě postavených, a upřímnou péčí o zachování pořádku a pokoje — s části to přičísti závisti, že hlavní jeho péče přece vždy věnována byla dědičné jeho České říši, kterou přivedl k tak neobyčejnému rozkvětu. Vynikající stránkou ducha Karlova byla správnost a pořádku milovnost, čímž jako zrozen byl ku povolání zákonodárskému, a v kteréž vlastnosti měla základ také přísná jeho spravedlivost, jeho šetrnost cizích práv a uzavřených smluv. K tomu byl výborný hospodář a nerad vydával peníze, pročež také nemiloval válek pro velikou nákladnost jejich; byl pak neméně přísný v dobývání pohledávek na jiných, jakož byl správný platitel dluhů vlastních. Kde však o veliké věci šlo: o koupi zemí, o zakládání užitečných ústavů, o zjednání děl uměleckých anebo ukázání velebnosti císařské, tam neskrblil, i jevil se velikomyslným a nádhery milovným. Státní pokladnici zůstavil v nejlepší spořádanosti. Jakkoli dychtiv po rozšíření říše nabýváním nových zemí, nikdy cíle svého nehleděl dosáhnouti podmaňováním, nýbrž cestou mírného vyjednávání, dědičnými smlouvami, koupěmi a t. d., při čemž arci uměl používati slabostí svých sousedů ve svůj prospěch, ale beze všeho dopouštění se nějaké zjevné křivdy — bylť on vůbec svého věku prvním mistrem v diplomacii. Pověstná byla jeho nábožnost, která jevila se v zakládání četných chrámů a klášterů, v pilném sbírání ostatků svatých, svědomitém konání povinností křesťanských a přísném zachovávání předpisů církevních. Při tom však nikoli nepřehlížel četné vady, které se byly vloudily do církve, ano on jako císař horlivě, ač bez prospěchu, zasazoval se o jich odstranění, především pak o napravení mravů duchovenstva, od svého povolání se uchýlivšího. Bylať zajisté nevázanost kněží jak vyšších tak nižších, jak světských tak řeholních, dostoupila takové výše, že to za našich dnů neuvěřitelným se zdá, a nebylo nepravosti a neplechy, které by se zhýralé duchovenstvo tehdejší nebylo bez ostychu dopouštělo. V samé Praze přišlo r. 1334 za prvního vladaření Karlova k veřejné pračce mezi kněžstvem světským a řeholním z té příčiny, že mniši míchali se farářům do výkonů správy duchovní, což tito nechtěli trpěti, poněvadž tím byli skracováni ve svých příjmech. K. uznával za nevyhnutelnou přiměřenou opravu církve, neměla-li tato pozbyti všeliké vážnosti, což musilo míti za následek mravní zkázu celého křesťanstva, pročež bral v ochranu svou kazatele tehdáž povstávající, kteří jali se veřejně kárati neřesti svého věku, dotýkajíce se bez rozdílu všech stavů, a tím samým i duchovního. Mezi těmi vynikali nad jiné Konrad Waldhauser Němec a Jan Milič Čech, tak zvaní předchůdcové Husovi, kteří pro kázaní svá zakoušeli mnohých protivenství od kněží, jichžto hněv byli na sebe popudili, ale v Karlovi ochránce měli. K. byl také nejučenější panovník svého věku, učenci nacházeli u něho velikou přízeň, on pak v obcování s nimi obzvláštní zalíbení. Na důkaz uvádíme z cizích Petrarku a Boccacia, z domácích opata Neplacha, kanovníky Beneše Krabici a Františka, Přibíka Pulkavu. Tyto sám povzbuzoval k sepsání jejich

historických děl, dávaje pro ně sbírati kroniky a listiny. O štědrosti jeho v podporování účelů vědeckých skvělé dává svědectví dar, jejž učinil Pražské universitě knihovnou po učeném děkanu Vyšehradském, kterou, na onen čas znamenitou, neboť čítala 114 svazků, koupil za velikou cenu. **K.** byl i sám spisovatelem, a to v oboru historickém, právnickém a theologickém; hlavní jeho dílo jest vlastní životopis v jazyku latinském, vynikající věrností a bohatostí obsahu. O přízni, jakou věnoval pěknému umění, zmíněno již svrchu. Ostatně nebyl **K.** bez slabých stránek; jedna z nich byla marnolibost, k vůli níž podnikal mnohé věci jen pro světskou chválu a okázalost, a která i v tom se jevila, že ústavům a budovám, jichž byl zakladatelem, dával své jméno, staraje se úzkostlivě o zachování své památky. Příkladem toho jsou: Karlštein, Karlov, Karolin a j., ano i Nové město Pražské chtěl míti nazváno podle sebe městem Karlovým, což však se neujalo v národu. Jiná slabost jeho byla přílišná láska k svým dětem, pro kterou nejenom chybného vychování se jim dostalo, nýbrž jím samým podkopána pracná budova mohutné říše České nepolitickým rozdělením zemí mezi své syny. — **3) K.** VI. císař Římsko-Německý, král Český, toho jmena II., poslední panovník český z dynastie Habsburské, syn Leopolda I., narozen 1. října 1685, nastoupil panování po smrti bratra svého Josefa I. r. 1711, a jsa poslední muž svého rodu vydal tak zvanou pragmatickou sankci o posloupnosti ženské, kterouž chtěl nástupnictví po sobě pojistiti dceři své Marii Teresii, a kterou stavové čeští dne 16. říj. 1720 přijali co zákon. Na království České korunován jest **K.** 5. září 1723. **K.** vedl mnohé války, jmenovitě s Francouzi (o posloupnost ve Španělích) a s Turky, z kterých neměl velikého prospěchu; o vnitřní správu země málo se staral. Za jeho panování stala se v dosavadním rozdělení Čech ta změna, že kraje Slanský a Rakovnicky spojeny jsou v kraj jeden, nazvaný potom Rakovnickým, a podobným spůsobem Podbrdský a Vltavský v jediný kraj Berounský (1714); stejnou dobou zřízen jest dle příkladu zemí německo-rakouských i v Čechách a na Moravě tak zvaný zemský výbor k řízení běžných věcí zůstavených správě sněmů. Roku 1729 slaveno v Čechách s hlučnou okázalostí prohlášení za svatého Jana Nepomuckého, jehož konečně po mnohém o to usilování na papeži dosaženo. **K.** zemřel 20. říj. 1740, a po něm nastoupila dcera jeho Marie Teresie, provdaná za Františka Lotrinského, velikého vévodu Toskanského. — **4) K.** IV. král Francouzský, příjmím Sličný, pojal po svém dosednutí na trůn r. 1322 za manželku Marii Lucemburskou, sestru Jana krále Českého, který mu rok na to k vychování odevzdal syna svého Václava, potomního císaře Karla IV. **K.** zemřel již r. 1328. — **5) K.** V. král Francouzský pohostil u sebe r. 1378 císaře Karla IV., jemuž daroval vzácné ostatky. — **6) K.** Robert král Uherský, povolán od jisté strany na trůn proti Václavovi, synu krále Českého Václava II., zvítězil nad ním a jest r. 1309 od celé země za krále uznán. Roku 1318 pojal za manželku Beatrici, sestru

Jana krále Českého, k němuž napotom žil v poměru střídavě přátelském a nepřátelském. Roku 1327 prostředkoval mezi Janem a králem Polským Vladislavem Lokýtkem, r. 1331 puntoval se s králi Neapolským a Polským proti Janovi, r. 1335 zase spolčoval se s ním na sjezdě v Uherském Vyšehradě a rok na to poskytl mu branné pomoci proti císaři Ludvíkovi. Roku 1337 přijal u sebe markrabí Karla, syna Janova, když ubíraje se do Tirol k bratru svému Janovi musil jeti okolkem přes Uhry, vyhýbaje se nepřátelskému Rakousku, a následujícího roku obnovil s ním přátelství, při kteréž příležitosti zaslíbena jeho synu Ludvíkovi malá Markéta, dcera Karlova; r. 1341 navštívil jej tento naposledy v Prešpurce. K. Robert zemřel 1342. — 7).K. kníže Minsterberský v. Minsterberští knížata.

Karlík, hrad u Dobřichovic blíže Karlšteina, vystavěný r. 1358 od Karla IV. pro císařovnu a její komonstvo, poněvadž z úcty pro svaté ostatky na Karlšteině chované nebylo ženštině povoleno tam přenocovati. Dle pověsti vedla prý podzemní chodba z Karlšteina na K. Hrad K. záhy zašel, a teď není po něm ani památky.

Karlman, nejstarší syn Ludvíka Německého, po jehož smrti obdržel za podíl svůj Bavorsko a Korutansko, kteréžto země již za jeho živobytí byl spravoval, měl časté boje s Moravany. Roku 870 vydal mu Svatopluk zrádně v moc strýce svého Ratislava, jejž pak Ludvík dal zraku zbaviti a do kláštera zavříti. Téhož roku ještě vtrhl K. do Moravy, opanoval celou zem a postavil nad ní vladaře německé, bratří Viléma a Engelšalka, markrabí Rakouské. Tu zajat jest také Methodius a odvezen do Němec v moc protivníků svých, biskupů bavorských, kteří nyní se zmocnili církevní správy na Moravě. O něco později stalo se rovněž Svatoplukovi, jemuž Němci nevěřili. K. povolav jej k sobě uvrhl jej do žaláře a zavedl nad ním soud co nad zpronevěřilým (871). Když však na to Moravané pozdvihli se proti svým utiskovatelům, K. hleděl udobřiti Svatopluka, i poslal jej s vojskem německým do Moravy, aby své krajany pokořil. Ale Svatopluk přidav se nyní k Moravanům spůsobil Němcům strašnou porážku, v které padli též oba markrabí Vilém a Engelšalk. Tu K. r. 872 osobně vedl nové vojsko do Moravy, ale bez prospěchu, ano následujícího roku Svatopluk sám vpadl do jeho zemí a přinutil tak Ludvíka k míru, v němž uznán jest od něho za panovníka nad Moravou i části Panonie.

Karlov, něm. *Karlshof*, bývalé opatství Lateranských augustiánův na jihovýchodním nejvyšším konci Nového města Pražského naproti Vyšehradu, založené od císaře Karla IV. r. 1351. Opat náležel mezi zemské preláty a měl titul „J. M. krále Českého ustavičný almužník.“ Slavné vysvěcení chrámu stalo se r. 1377 skrze arcibiskupa Pražského Jana Očka z Vlašimi. V bouřích husitských klášter za své vzal a jest v zříceniny obrácen, kostel však zachoval se. V XV. a XVI. století žil tu v klášteře chatrně obnoveném bídně malý počet mnichů; r. 1611 za vpádu Pasovských luza Pražská vybila klášter a tři kněze tam bydlící zavraždila. Roku 1615 uvázal se Zderazský probošt v opuštěný klášter,

ale roku 1651 jej císař Ferdinand III. augustianům zase vrátil, jichžto opatové Isidor della Croce a Václav Luňák klášter znova vystavěli. Císař Josef II. jej však roku 1785 zrušil, načež tam umístěn ústav pro ošetřování nevyléčitelných churavců a mrzáků. — Karlovský chrám, zasvěcený Panně Marii a sv. Karlu Velikému, jest slavná umělecká stavba gotického slohu, jedna z předních památek po Karlu IV., které v historii stavitelství gotického obzvláštní místo náleží, než bohužel uvnitř i zevnitř zohyzděna přístavky a ozdobami z doby parukové, jmenovitě změněna forma střechy gotickému slohu přiměřené v tři báně s lucernami, což dává chrámu zdaleka podobu pravoslavné církve.

Karlštein, něm. *Karlstein*, starodávní, dosavad co do zevnitřnosti zachovalý král. hrad, půl třetí míle od Prahy na jihozápad, strmí na příkré jaspisové skále mezi lesy a pěti vyššími kopci, které kolem hradu úzké rozkošné údolí tvoří, v němž se skrovný městys Budňany rozkládá až téměř k Berounu. Uprostřed Budňan, nedaleko břehu Berounky, stojí na nevysokém návrší kostel sv. Palmatia, též od Karla IV. r. 1356 vystavěný. K. náleží k nejznamenitějším starodávním hradům netoliko země České, nýbrž střední Evropy vůbec, osudy pak jeho srostlé jsou s blahými i neblahými osudy vlasti naší, jejížto svatyní byl po více století. Založen byl K. od nezapomenutého Karla IV., po němž i pojmenován, r. 1348 a stavba jeho svěřena Matiášovi z Arrasu, prvnímu též staviteli metropolitního chrámu sv. Víta na hradě Pražském. Po devíti letech byl hrad dokonán, a 27. bř. 1357 od Pražského arcibiskupa Arnošta s velikou slávou vysvěcen. Karel IV. měl při založení K-a dvojí účel na zřeteli: předně měl hrad ten býti bezpečnou schránkou koruny i jiných klenotů a pokladů, důležitých listin a privilegií zemských v časech bouřlivých; za druhé chtěl sobě v něm zříditi tichý příbytek v ústraní, kde by, zproštěn starostí, každého roku mohl tráviti nějaký čas v mravním rozjímání a konání nábožných skutků. K dosažení prvního účelu měl K. státi se pevností na ony časy nedobytnou, pročež vynaloženo při jeho stavbě všeliké umění tehdejšího válečného stavitelství. V ohledu na účel druhý vyvolil si Karel místo jen málo mil od Prahy vzdálené v krajině romantické. Aby pak učinil hrad sídlem důstojným velikomocného panovníka, upravil jej s nádherou nevídanou, nešetře nižádného nákladu. Zřídiltě v něm kostel Nanebevzetí Panny Marie, a při něm kapitolu čtyr kanovníků s děkanem, pak druhý kostel sv. Kříže, a mimo to dvě kaple, jednu sv. Mikuláše a druhou sv. Kateřiny. Největší nádherou skvěl se kostel sv. Kříže, jehož zdi byly pokryty malbami nejpřednějších umělců toho času a vykládány drahým kamením, kostel sám pak přepažen pozlacenou mříží, oddělující kůr kněžský od nábožného obecenstva. Nad velikým oltářem, při němžto služby boží konati směli jenom biskupové a děkan Karlšteinský, byla v hlubokém výklenku schránka největšího pokladu zemského, král. koruny a klenotů korunovačních. Též uložil zde císař Karel klenoty svaté Římské říše, které tam zůstaly až do roku 1420, kdežto je císař Sigmund ze strachu před Husity do Budína odvézti dal. S nemenší skvost-

ností a nádherou upraveny byly jizby a síně příbytku císařova. K obraně hradu ustanovil Karel značnou posádku, a v době noční obcházely kolem stráže, volajíce každou hodinu: „Dále od hradu, dále, ať se nestane neštěstí nenadálé.“ K obsluze hradu přikázal císař četné many, jež usadil v okolí na statcích; správcem pak hradu ustanovil purkrabího stavu panského, jehož úřad stal se napotom jedním z nejpřednějších v zemi. Z úcty k četným ostatkům svatých na hradě chovaných zapověděl císař Karel, aby v něm žádná ženština nesměla přenocovati. Zákaz ten netrpěl žádné výminky, a sama císařovna musila se jemu podrobiti, pro niž Karel z té příčiny vystavěl na blízku hrad zvláštní nazvaný Karlík, kdež ona s komonstvem svým přebývala, kdykoli císař na K-ě se zdržoval. V čas pobytu svého na hradě věnoval Karel obyčejně několik dní skutkům nábožným a kajicným, kdež pak zavíral se do kaple sv. Kateřiny, nikoho k sobě nepouštěje a jen malým otvorem ve zdi potřebný pokrm a nejdůležitější listiny přijímaje. Syn a nástupce Karlův Václav IV. též na K-ně dosti často meškával, ba hrad ten za jeho panování nejednou byl dějištěm důležitých výjevů historických. Roku 1411 dal král Václav odvezti na K. všecky ostatky svatých, které byl arcibiskup Zbyněk i s drahými skříněmi jejich dal převésti z Pražského chrámu na svůj zámek Roudnický, jakož i zlatou rakev sv. Václava, chovanou až dotud v kostele svatovítském v Praze. Jako Karel, tak rovněž i král Václav poklady, které shromažďoval, ukládal a choval na K-ě pro čas potřeby, která nastala již jeho nejbližšímu nástupci. Král Václav ustanovil na K-ě vedle purkrabího ze stavu panského ještě druhého z rytířského stavu. Když po smrti Václavově nastaly zhoubné války husitské, K. věrností svých purkrabí zachován králi Sigmundovi, který, kdykoliv do Čech přijel, neopominul jej navštíviti a vyprazdňovati poklady, nashromážděné tam od jeho otce a bratra. Roku 1422 událo se známé pamětihodné obležení K-a od Pražanů, jichž vojsko čítalo prý 24.000 mužů s knížetem Korybutem v čele. Obležení to trvalo od 28. máje až do 8. listopadu, a užito v něm všelikého umění válečného onoho věku. Ze čtyr velikých pušek (které však vesměs popraskaly) a pěti praků, nepočítaje 46 kusů menší střelby, rozložených po okolních horách, vmetáno jest v tom čase do hradu přes 9000 velikých kamenů, přes 1800 soudků s nečistotami smrdutými a 22 soudků ohně. Ale purkrabí Karlšteinský, rytíř Zdeslav Truxa z Buřenic, dav ještě před početím obležení českou korunu tajně dovezti na hrad Velhartice, s udatnou posádkou 400 mužů tak statečně odpíral dobývajícím, že tito bez pořízení odtáhnouti musili. Při tom obležení zahynul mezi jinými kníže Vasilko, příbuzný Korybutův. Nicméně, jakkoli K. před Husity se ubránil, zpousta jeho začala již v tutéž dobu, a sice samým králem Sigmundem, který vyprázdniv státní poklad tam chovaný sáhl na drahé ozdoby a nádoby kostelní, z nichž dal bíti peníze na zaplacení svých žoldnéřů, ano i ostatky svatých tam chované zastavil do ciziny. Od těch dob následkem vždy více se zdokonalujícího umění dělostřeleckého důležitost K-a co pevnosti vždy více klesala, nicméně

zůstal on vždy posvátnou schránkou klenotů a důležitých listin zemských, a úřad purkrabí tamějšího zastáván býval od nejpřednějších mužů české šlechty. Po zničení zemských desk požárem r. 1541 přibylo K-u důležitosti ustanovením, aby budoucně vedeny byly zemské desky dvojitě, z nichž jedny měly zůstati v Praze, druhé pak chovány býti na K-ě, aby, kdyby jedny ve zkázu přišly, nabraženy mohly býti druhými. Tato zvýšená důležitost hradu toho zavdala nejspíše podnět k důstojné opravě a obnovení jeho, načež sněm r. 1545 povolil znamenitou na ten čas sumu 1200 kop grošů českých, a následujícího roku ještě dalších 500 kop. Jak nesnadný byl přístup na K. k ohledání hradu a klenotů zemských, toho důkazem jest zvláštní dovolení sněmu r. 1553, udělené arciknížeti Ferdinandovi, jemuž při tom dáno za průvodčí šest osob z panského a šest z rytířského stavu, totéž opakovalo se roku 1561 s jiným členem panujícího rodu. Co druhého zakladatele K-a velebí současní spisovatelé císaře Rudolfa II., který vedle 3000 kop grošů českých, od sněmu r. 1579 na opravu hradu povolených, z vlastních důchodů svých znamenité sumy vynaložil jmenovitě na obnovení věže, kostela Panny Marie a pokojů císařských. K vypuknutí nešťastné zpoury stavů českých proti Matiášovi a Ferdinandovi II. podnět zavdal poněkud i hledaný úřad purkrabí Karlšteinského, který r. 1617 rozkazem královským odňat jest hraběti Henrichu Matiáši Thurnovi a udělen panu Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Mstivost Thurnova zajisté nemálo se přičinila k pověstnému vyhození král. místodržících oknem hradu Pražského. V čas Bělohorské bitvy leželo na K-ně posádkou 600 mužů pomocného vojska anglického, kteří však po vítězství císařských vzdali hrad bez boje na první vyzvání. Konec slávě hradu K-a učinil Ferdinand II. r. 1625 zrušením důstojnosti purkrabství Karlšteinského, načež korunní klenoty, listiny a výsady, též i svátosti od Karla IV. tam nahromaděné zavezeny jsou do Prahy, panství pak Karlšteinské učiněno panstvím věnným královen Českých. Ale již r. 1626 zastaveno jest Janu Kavkovi z Říčan za 50.000 zl, v kteréžto zástavě zůstalo až do roku 1705, kdežto je ovdovělá císařovna Eleonora Magdalena, jakožto královna Česká, svými vlastními penězi vyplatila. Po její smrti r. 1720 dostalo se panství Karlšteinské císařovně Alžbětě Kristině, manželce Karla VI., a císařovně Marii Amalii, vdově po Josefu I., dána jiná náhrada. Konečně r. 1750 po smrti Alžbětině, kdež nebylo žádné královny vdovy, darovala Maria Teresie panství to založenému od ní ústavu šlechtičen na hradě Pražském, v jichž držení až dosavad se nachází. — Hrad K. sám od svého vyprázdnění počal pustnouti, a ke zkáze jeho přičinili se nejenom váleční drancovníci v 30leté válce, nýbrž ještě více úplné zanedbávání a úmyslné rušení té velebné památky šťastnějších dob naší vlasti. Kostel sv. Kříže jest odsvěcen, vzácnější zbytky skvostných jeho ozdob a výtečnější díla umělecká dílem na různo rozebrány, dílem do Vídně zavezeny. Samo sebou se rozumí, že i kapitola Karlšteinská musila přestati, z níž zůstal toliko děkan, který však nebydlí

více na hradě, nicméně dosavad jest v užívání svého nadání, statku Praskoles.

Karmel, hora K., slula českým bratřím Mladá Boleslav, jedno z jejich hlavních sídel v Čechách.

Karmelitáni, řád mnišský v církvi katolické, vznikl v druhé polovici XII. století. Zakladatelem jeho byl křižák Berthold z Kalabrie, který r. 1156 na hoře Karmel blíž jeskyně Eliášovy pro sebe a několik soudruhů klášter vystavěl. Druhý představený této nábožné společnosti, Brocard, podal patriarchovi Jerusalémskému Albertovi ku potvrzení přísnou řeholi, v níž se údové k chudobě, k životu osamělému, k zdržení se ode všech masitých krmí, k mlčení od nešpor až do terce, ku práci ruční a t. d. zavazovali. Řeholi tu i papež Honorius III. r. 1224 potvrdil. Však přísná tato pravidla později všelijak jsou zmírněna, řád značně se rozšířil po západním křesťanstvu, a v XV. století založena i ženská řehole K nek. V Čechách usadili se K. nejprvé za Karla IV., který pro ně založil a vystavěl okolo r. 1347 v Praze klášter a chrám Matky boží Sněžné, odtud však hned na počátku husitských bouří jsou vypuzeni. Teprv po bitvě na Bílé hoře přišli noví K. do Čech. Známé jest působení generála bosých k-nů, Dominika (v. t.) při vojště císařském za bitvy Bělohorské. Za to obdrželi bosáci protestantský kostel sv. Trojice v Praze na Malé Straně, jenž od té doby nazývá se u Marie Vítězné (*Maria de Victoria*). Bosáci tito přišli z Vídně, odkud přišly také klášternice toho řádu (1655) a usadily se na Malé Straně vedle sv. Tomáše, kdež vystavěly r. 1671 klášter s kostelem sv. Josefa. Jiní k., a sice obutí, přišli z Polska a obdrželi r. 1628 chrám a dům u sv. Havla na Starém městě Pražském, kdež roku 1671 nynější klášterní stavení založili a r. 1740 starý gotický kostel pobořivše nový, nynější, nevkusným slohem vystavěli. Roku 1783 jsou ve všech zemích rakouských kláštery mnichů k-nů zrušeny; k-nky pak od sv. Josefa přeloženy později na Hradčana do kláštera bývalých barnabitek.

Karolín čili kolej Karlova (*Collegium Carolinum*), založena císařem Karlem IV. ku prospěchu Pražské university 30. čce 1366 co sbor dvanácti mistrů fakulty artistické, kteří, bydlíce pohromadě v jednom domě a majíce nadání statky zemskými, zavázáni byli přednášeti o předmětech též fakulty. Sídlem jejich byl prvotně dům někdy Lázara Žida v Židovském městě. Odtud však přenešena jest kolej r. 1386 do nového většího domu, který nyní slove *Carolinum*, blíž kostela sv. Havla, koupeného k tomu cíli králem Václavem IV. od měšťana Pražského a někdy král. mincmistra Jana Rotleva. V tomto domě nacházely se netoliko nejhlavnější posluchárny fakulty artistické, nýbrž také veliká síň k vykonávání všech shromáždění a slavností university. Spolubydlení profesorů university, jakožto kolegiatů koleje Karlovy, pod voleným proboštem co správcem jmění a domácnosti, trvalo přes všecky proměny časové až do roku 1612, ve kterém defensorové stavovští, jimž universita dle majestátu císaře Rudolfa odevzdána byla pod opatrování, jiný

řád ve správě jmění zavedli. Odtud sloužila kolej hlavně jen za místo školní a k jiným veřejným výkonům na universitě. I také jiné schůzky k účelům university se netýkajícím byly tu zhusta odbývány, jmenovitě stavové podobojí shromažďovali se tu často k poradám. Po bitvě Bělohorské odevzdal ji Ferdinand II. r. 1622 i s jměním k ní příslušícím řádu jesuitskému čili koleji jeho u sv. Klimenta v Praze, a jesuité obrátili dům i příjmy celé někdejší university Karlovy k novému zřízení dvou fakult, právnické a lékařské, pod správou řádu. Roku však 1638 Ferdinand III. zase jim kolej i jmění university Karlovy odňal, a poručil správu těchto dvou fakult „světských" jednomu z nejvyšších úředníků zemských, co protektoru. Když pak potom stalo se nové zařízení r. 1654 sjednocením obou universit, Karlovy a jesuitské, v jednu Karlo-Ferdinandskou, ustanovena jest kolej Karlova, mimo odbývání v ní přednášek fakult právnické a lékařské, opět za místo k vykonávání promocí a jiných slavných skutků university celé. Za císaře Karla VI. vystavěn jest K., jehož stavba prvotní, časem toliko částečně opravovaná a měněná, byla stářím velice sešla, v nynější své podobě r. 1718 stavitelem Františkem Maximilianem Kaňkou. Jenom veliký sál s kaplí sv. Kosmy a Damiana zachován jest ze staré doby.

Karolínská doba umění českého slove doba panování Karla IV. a syna jeho Václava, ve kteréž ono dosáhlo nejvyššího květu svého, k němuž dal podnět Karel (v. t.).

Kartusiáni, přísná řehole mnišská v církvi katolické, která vzala počátek ve Francii, kde sv. Bruno v první polovici XI. století v pustině Chartreuse, 4 hodiny od Grenoblu, vystavěl nejdříve kostel na vršíčku, pak kolem něho pro sebe a několik soudruhů cely, v nichž poustevnický život vedli, cvičíce se v nejpřísnější askesi, hlavně v mlčelivosti. Roku 1170 jest řád od papeže Alexandra III. uznán, ale nešířil se valně pro svou přísnost. V Čechách byly jen dva kláštery k-nů, jeden u Prahy na Smíchově, založený r. 1341, ale v bouřích husitských zrušený, druhý u Jičína ve Valdicích, vévodou Fridlanským roku 1617 založený a od císaře Josefa II. r. 1783 zrušený, nyní proměněný v trestnici.

Karvajal, kardinál a biskup v Placentii, narozen 1399 v Truxillu ve Španělích, vynikaje neobyčejnou bystrostí ducha stal se autoritou u dvora papežského, a horlivostí svou pro víru i pevností povahy nejpřednějším působitelem ku přivedení celého světa křesťanského v neobmezené opět poslušenství kurie Římské. On jmenovitě papeži Eugenovi IV. pomohl k vítězství nad protivníkem jeho Felixem, začež se r. 1446 stal kardinálem. Muž takový zdál se nejspůsobilejším ku přivedení také husitských Čechů nazpět v lůno církve. I poslán jest tedy do Čech co legat, a 1. kv. 1448 vjel do Prahy v skvostném průvodu a přivítán slavně ode všeho obyvatelstva. Než brzy, neostýchaje se přijímání pod obojí veřejně tupiti, popudil hněv lidu proti sobě v té míře, že ukládáno i životu jeho. Po marném vyjednávání se stranou pod obojí, když K. žádal bezvýminečné podrobení se vůli papežově,

an mezi lidem rozjitřenost každým dnem rostla, K. dne 23. května nakvap ujel z Prahy, vzav s sebou originál kompaktat, jejž sobě byl ku prohlédnutí vypůjčil, provázen jsa družinou pána z Rožmberka. Ale brzo se věc roznesla, i poslán za legatem silný zástup jezdců, který jej stíhal až do Benešova, kde K. kompaktata vydati musil. Nevyřídiv tak ničeho nepřestal působiti proti smíření Čechů s Římem, a vlivu jeho přičísti dlužno všecku přísnost, jakáž od kurie proti králi Jiřímu potom vycházela. K. zemřel 6. pros. 1469.

Kasi, Kazi, u Hájka Kaša, nejstarší dcera Krokova, vynikala známostí přírody a sil jejích léčivých, jakož i všelijakým uměním řemeslným, tak že lid měl ji za kouzelnici. Kázavši sobě vystavěti hrad nazvala jej po sobě Kasín nebo Kazín. Hájek jí připsal za manžela Bivoje (v. t.). Mohylu její na řece Mži vysoce nasypanou lid po dlouhý čas v úctě zachovával. O věci ztracené, kterou nalezti žádné naděje nebylo, měli pak Čechové pořekadlo: „Kam se to podělo, ani by Kaša neuhodla.“

Kašna (z něm. *Kasten*) slula druhdy vůbec truhla pro všelijaké věci, později výhradně nazvána tak dřevěná neb kamenná nádrž na vodu k veřejné potřebě, která se tam vede trubami z vodárny. Takové k-ny bývají často stavěny s velikým nákladem, okrášleny uměleckou prací kamenickou a sochařskou, a slouží tak veřejným náměstím k znamenité ozdobě, i někdy za pomníky. V Praze pověstná byla mramorová kašna na Staroměstském rynku, nyní pro zchátralost odklizená, vystavěná v letech 1590—93 za primatora Václava Krocína z Drahobejle s velikým nákladem, tak že v lidu povstala pověst, že k. ta stála o groš více nežli nákladná stavba Pražského kamenného mostu. O mistru, který stavbu té k-ny provedl, nezachovala se žádná památka. Primator Krocín dal zhotoviti zvláštní instrukcí pro Staroměstského vodáka, jak o k-nu tu pečovati má. Do k-ny té bývali až do minulého století potápěni časem pekaři, kteří pekli zboží protizákonné. Jiná pěkná k. nachází se v Praze v císařské zahradě, ze silného bronzu výborně litá a bedlivě ciselovaná, jsouc jedno z prvních uměleckých děl toho druhu, o dvou nádržích nad sebou, a nejvýše na konci trouby stojí zcela nahý panák hrající na dudy. K. tato jest společné dílo puškáře Tomáše Jaroše a Vavřince Křičky z Bitéšky. K. ve dvoře král. hradu Pražského nese pamětihodnou jízdeckou sochu sv. Jiří z doby Karolínské.

Kašperk, něm. *Karlsberg*, druhdy pevný hrad nad horním městem Reichensteinem, založený k jeho ochraně r. 1356 od Karla IV., který vystavění jeho svěřil staviteli Vítovi Hedvábnému. Hrad dostavěn r. 1361 a pojmenován dle zakladatele svého *Karlsberg*, což po česku na K. proměněno. Karel spojil s hradem tím právo popravy v kraji Prachenském. Po vystavění hradu K-a obdržela celá krajina i s městy Horním a Dolním Reichensteinem a s vesnicemi k hradu patřícími název Kašperské Hory. Okolo r. 1365 postoupil Karel hrad K. doživotně arcibiskupu Pražskému Janu Očkovi z Vlašimi, a po něm

zůstával hrad i panství k němu náležející v zástavním držení rozličných šlechtických rodin až asi do roku 1562, kdež opět na komoru král. spadl. Roku 1584 odprodal císař Rudolf II. od panství Kašperského 18 vesnic městu Bergreichensteinu, a r. 1617 prodal mu císař Matiáš i hrad K. s ostatkem panství, od kteréž doby město Bergreichenstein osobilo si název Kašperské Hory. Hrad K. sám byl té doby již valně sešlý, ale teprv následkem rozkazu, jenž vyšel roku 1655, aby pevné hrady po celém království pobořeny byly, vzal konečně za své.

Kašperské Hory, něm. *Bergreichenstein*, král. horní město v Šumavě v někdejším Písecku, vzalo původ svůj hornictvím, které se zde od dávných časů, nejvíce ale za krále Jana provozovalo, kdež tu zvláště mnoho zlata dobýváno. Původně mělo jen německé jmeno *Reichenstein*, což později, když povstalo druhé město stejného jmena, proměněno v *Bergreichenstein*, a město novější zváno *Unterreichenstein*. Od krále Jana dostaly K. H. první výsadu, a císař Rudolf II. povýšil je na král. horní město. Roku 1617 koupilo město od císaře Matiáše hrad Kašperk, od kteréhož času, jsouc již úplně počeštěno, přijalo český název K. H. Následkem 30leté války ochablo hornictví, a také národnost česká ustupovala zase německé, až tato nanovo převahu obdržela.

Kašperský z Rájova, zámožná druhdy rodina patricijská v Mladé Boleslavi, nadaná r. 1556 erbem a predikatem. Z ní proslul zvláště Martin K. z Rájova, který, přiznávaje se k jednotě bratrské, zasazoval se horlivě o zvelebení sborů jejích, za Maximiliana II. v Boleslavi a okolí tamním znova otevřených, a jmenovitě usiloval o zavedení řádných zpěvů chorálních při jejích službách božích, ano vedl sám náklad na nové kancionaly. Později se neděje více žádná zmínka o této rodině.

Kateřina 1) druhá dcera Karla IV. z první manželky jeho Blanky, narozena 1342, zasnoubena r. 1348 co dítě s Rudolfem vévodou Rakouským, slavila s ním skutečnou svatbu r. 1357 a činila napotom nejednou prostřednici mezi manželem a otcem svým v častých jejich sporech. Po jeho smrti († 1365) provdala se K. r. 1366 podruhé za Otu markrabí Braniborského, od něhož však brzy pro jeho spustlost odešla a napotom živa byla v Praze, kde r. 1395 zemřela. — 2) K. Kunhuta, dcera krále Jiřího, narozena 1448, zaslíbena roku 1457 v Praze Matiáši Korvinovi, potomnímu králi Uherskému, jemuž vydána r. 1461. Dokud živa byla, měla manžela svého k tomu, aby s otcem jejím zachovával dobré přátelství; když však již r. 1464 zemřela, podlehl Matiáš cizímu vlivu a stal se králi Jiřímu úhlavním nepřítelem.

Kateřiny sv. kostel v. Augustinianky. Od kostela toho zove se okolí jeho doposavad Kateřinky.

Kaufer ze Sturmwehru, Jan Jiří, nar. v Praze v první čtvrti XVII. století, oddal se vyšším studiím na akademii Pražské, když pak r. 1639 švédský vůdce Baner města Prahy dobývati se jal, připojil se k tehdejší legii studentské, a jakkoliv jinoch ještě útlý, vynikl nevšední

srdnatostí a odvážlivostí. Po zahnání nepřítele pokračoval K. ve svých studiích, když však 26. čce 1648 Königsmark hradu a Menšího města Pražského se zmocnil a rektor i profesorové university studující mládež vyzývali k uchopení se zbraně na obranu Starého a Nového města, K. ihned prapor akademický z Karolínské síně vynesl a v čelo shromážděných studentů se postavil, kteří ho jednomyslně za hejtmana svého zvolili. Co vůdce studentů počínal si potom K. po celý čas obležení tak zmužile a obezřele, že k obhájení měst Pražských platně přispěl. Pro takové zásluhy své jest K. po skončené válce od císaře Ferdinanda III. 20. ún. 1649 povýšen za doktora práv, obdařen zlatým řetězem a jmenován radou nad apelacími, následujícího pak roku povýšen do stavu šlechtického a nadán predikatem z e S t u r m w e h r u. Jsa takto vyznamenán vymohl K. při císaři sboru akademickému tu milost, že všickni členové jeho pošlí z rodičů svobodných povýšeni byli do stavu šlechtického, ostatní pak prohlášeni byli za osoby svobodné a svazku poddanského prosté. Potomci K-ovi květli po celou drahou polovici XVII. století.

Kazibaba z K o s m a č o v a, Adam, řemeslný písař, s počátku, jak se zdá, činný v dílně Jana Táborského, později v Praze se usadiv na svou ruku živnost písařskou provozoval. Erbu a predikatu nabyl již r. 1554. V době 1556—60 „psal, notoval a komponoval" gradual český pergamenový pro Kutnou Horu; r. 1568 dokonal kancional ku kostelu Staroměstskému sv. Kříže většího, který se nyní chová v cís. dvorské bibliotéce Vídeňské. Knihtiskaři Pražští užívali pomoci jeho při upravování, vydávání a korigování knih svých.

Kazimír 1) toho jmena III. k r á l P o l s k ý, příjmím V e l i k ý, syn krále Vladislava Lokýtka, narozen 1310, nastoupil vládu po svém otci r. 1333. Říši svou zvelebil znamenitě, ale soukromý jeho život nebyl bezúhonný, a v politice své zahraničné byl nestálý a nespolehlivý, což obzvláště platí o jeho poměru k panovníkům českým, s nimiž brzo přátelil se, brzo válčil co spojenec jich nepřátel. Roku 1335 uzavřev mír s králem Janem zřekl se vrchního panství nad knížaty slezskými a nad to zaplatil mu 20.000 kop grošů Pražských, začež Jan upustil od svých nároků na Polsko a přestal se psáti králem Polským. Téhož roku v prosinci navštívil Prahu, kdež po 9 dní slavně hostěn jest. Roku 1340 umluven jest sňatek mezi K-em a Markétou, dcerou krále Jana a ovdovělou vévodkyní Bavorskou, která potom r. 1341 přijela do Prahy, kamž i K. se dostavil. Ale Markéta zemřela ještě před svatbou dne 10. července, načež K. nad její rakví obnovil své přátelství s králem Janem a synem jeho Karlem. Ale přes to všecko r. 1345 K., spolčiv se s císařem Ludvíkem proti králi Janovi, jíti kázal v Kališi markrabí Karla, z litevské výpravy skrze Polsko se vracejícího, který však ze zajetí toho použitím lsti vyvázl. Hned na to počal K. válku vpádem do Opavska a Ratiborska, jest však od vojska českého poražen a od krále Jana v Krakově těsně sklíčen. Tu dopustil se skutku nestydatého a zhola bláznovského, vyzvav slepého krále Jana na souboj, který však

dal mu trefnou odpověď, chce-li si dáti obě oči vypíchnouti, že s ním rád bojovati bude. K. musil žádati o příměří, a rád se potom k míru podal. Roku 1348 obnovil K. dne 22. listopadu na sjezdu v Namyslově staré přátelství své s Karlem, nyní již císařem a králem Českým, kteréžto přátelství utvrdil s ním roku 1356, když navštívil Prahu. Ale roku 1362 nanovo se umlouval proti Karlovi se švagrem svým králem Ludvíkem Uherským a Rudolfem vévodou Rakouským, nevděčným zetěm císařovým. Když však tento roku 1363 požádal za manželku Alžbětu Pomořanskou, vlastní vnučku jeho, tu K. honem obrátil, s císařem se smířil, a přítomen jsa v Krakově na jeho svatbě také mír mezi ním a králem Uherským sprostředkoval. Avšak r. 1370 vidíme jej opět puntovati se proti císaři Karlovi s králem Uherským a vévody Bavorskými, než tenkráte přetržen byl ten spolek smrtí K-ovou, jenž zemřel 5. list. téhož roku. K. Veliký byl poslední Piastovec na trůnu polském, jejž odkázal svému švagru Ludvíkovi králi Uherskému. Od šlechty polské byl K. posměšně nazýván králem selským, poněvadž se ujímal sedláků od ní utiskovaných a je proti ní v ochranu bral. Naproti tomu, maje za milenku Židovku Esterku, Židům velice nadržoval a v zemích svých je usazoval na velikou škodu lidu polského. — 2) K. IV. Jagailovec, král Polský, syn Vladislava Jagaila, narozen 1427, vyhlídnut byl r. 1438 po smrti Sigmundově od strany Ptačkovy proti Albrechtovi Rakouskému za krále Českého, a také na sjezdě té strany dne 29. kv. v Mělníce za takového přijat, ale neudržel se proti Albrechtovi. Po zahynutí bratra svého Vladislava u Varny r. 1444 dosedl na trůn polský, a po smrti Ladislava Pohrobka hlásil se též o trůn český co manžel sestry jeho Alžběty. Když však zvolen za krále Jiří z Poděbrad, zachovával s ním dobré přátelství, odolávaje všemu lákání se strany Jiřímu odporné, která žádala jej míti za krále a také jej r. 1467 v Jihlavě za takového zvolila. Ale K. nepřijal volby, setrvávaje věrně při straně Jiřího, v jehož prospěch u papeže i krále Matiáše Uherského, ač marně, prostředkoval. K. zemřel po dlouhém panování 7. čna 1492.

Kbel Jan, doktor, připomíná se již r. 1384 co farář Kbelský blíž Prahy, odkud i jmeno podržel; r. 1393 stal se na místě Puchníkově oficialem arcibiskupa Pražského, v letech 1395—96 dlel v Římě, kamž poslán byl ke dvoru papežskému v záležitostech týkajících se krále a nového arcibiskupa Pražského Olbrama. Roku 1398 stal se K. kanovníkem Pražským a Olomouckým. Roku 1402 ručil K. spolu se scholastikem Janem z Malešic u dvora papežského za Mikuláše Puchníka, zvoleného arcibiskupa Pražského, a když tento ještě před svým vysvěcením zemřel, musili nicméně oba ručitelé zaplatiti papeži taxy za jeho potvrzení. Roku 1403 odevzdal K. spolu s Václavem Nosem, arcijahnem Bechyňským, rektorovi university ve schůzi mistrů jmenem kapitoly Pražské 45 závadných článků Viklefových, aby se o nich universita vyjádřila. Roku 1407 jmenován jest K. generálním vikářem arcibiskupským, a r. 1408 účastnil se výslechů mistra z Knína a kněze Mikuláše

z Velenovic, obžalovaných z kacířství, přísně si proti nim počínaje. Po roce 1410 neděje se o K-ovi žádné zmínky více.

Kdulinec z Ostroměře, Petr, státník a válečník strany kališnické, táhl již r. 1447 s družinou do Míšně, kde sobě velmi hrdinsky počínal, a sloužil třem králům po sobě, Ladislavovi, Jiřímu a Vladislavovi, kteří jeho věrné služby hojně odměňovali. Jmenovitě přičinil se s Jeníkem z Mečkova platně k osvobození knížete Viktorina, obleženého na klášteře Třebíckém. Roku 1469 potřebován jest od krále Jiřího k důležitým poselstvím, r. 1470 ve veřejné hotovosti, v letech 1473—76 seděl na soudu komorním, r. 1478 vzat do rady krále Vladislava účastnil se vyjednávání s knížaty Minsterberskými, 1482 jmenován hejtmanem kraje Hradeckého, a téhož roku jel pro biskupa Augustina Sanktuarienského a provázel jej do Kutné Hory; r. 1493 na sněmu v příčině jednoty strany katolické a kališnické byl předním vůdcem strany podobojí. Od té doby se více nepřipomíná.

Keck Petr, malíř, kvétl v Praze na začátku XVIII. století, kdež i zemřel 1730 co dvorní malíř. Z jeho prací jsou známy: 14 posvátných obrazů v minoritském kostele v Praze a 17 velikých obrazů u augustinianů v Třeboni, z kterýchžto posledních obzvláště se chválí *Sv. Jiljí*, *Kristus v zahradě Getsemanské a sv. Leonhard*.

Kelley Eduard, pověstný alchymik, narozen ve Worchestru v Anglii uprostřed XVI. století, prošel dobrodružně rozličné krajiny, až okolo r. 1580 přišel také do Čech, kdežto krajan jeho doktor Jan Dee schválil jej některým českým velmožům, jmenovitě panu Vilémovi z Rožmberka. Konečně povolán i ke dvoru císaře Rudolfa II., kde se tehdáž zlatodějští dobrodruhové shromažďovali a dobré žně měli. K. uměl císaře zkouškami a praktikami alchymickými tak sobě nakloniti, že jej jmenoval svým dvorským chemikem a r. 1590 do stavu rytířského povýšil, načež byl přijat za obyvatele zemského. Shromáždiv sobě šejdy svými značně peněz koupil K. v Čechách rozličná zboží zemská i šosovní. Byv ale r. 1590 pro zavraždění nějakého dvořenína císařského uvězněn na hradě Křivoklátském, zemřel roku následujícího na útěku z vězení toho, načež statky jeho vzaty jsou ku komoře královské.

Kepka, příjmí pana Jana z Chlumu (v. t.).

Kepler Jan, slavný hvězdář, nar. 27. pros. 1571 v Magstattu ve Virtembersku, dosáhl r. 1591 v Tubinkách hodnosti mistrovské, a obírav se záhy s oblibou studiemi mathematickými nabyl brzy dobré pověsti co hvězdář, tak že povolán jest do Štýrského Hradce za profesora mathematiky na tamější stavovské gymnasium. Když r. 1596 arcikníže Ferdinand (potomní císař Ferdinand II.) ujal se osobně správy svých zemí nitrorakouských a zrušiv svobodu náboženství i také gymnasium stavovské učitele jeho i všecky ostatní protestanty ze země vypověděl, jediný K. k přímluvě jesuitů, kteří byli nalezli zalíbení v jeho učených pracích, směl i dále přebývati v Hradci a bráti jako dříve své služné. Z toho stavu vždy nejistého vytrhlo jej pozvání Tychona Brahe, tehdáž při dvoře Rudolfa II. v Praze meškajícího, aby přijal místo pomocníka v jeho

pracích. K. nabídnutí to přijav odebral se v lednu 1600 do Čech, ale teprv po mnohých nesnázích a mrzutostech, majících příčinu v ustavičné finanční nouzi císařově, obdržel r. 1601 místo dvorského mathematika, při čemž měl Tychonovi býti při ruce v jeho pracích, jmenovitě *quoad calculum*. Když pak ještě téhož roku Tycho Brahe zemřel, obdržel K. jeho místo s ročním platem 1500 zl., na onen čas znamenitým. Nyní nastala nejskvělejší doba v jeho živobytí. V Praze, kde vládl nejhojnějším materialem po Tychonovi pozůstalým a výbornými jeho nástroji, učinil K. své slavné objevy, z Prahy ohlásil světu své první dva zákony. Ale již r. 1602 musil výtečné nástroje Tychonovy vydati zeti a dědici jeho Tengnaglovi, v kteréž nesnázi vypomohl mu příznivec jeho šlechtic Hofmann, který již dříve v peněžitých nesnázích jeho mu býval podporou, zapůjčením mu k jeho pozorování svých vlastních nástrojů. Mimo to Tengnagel pronásledoval K-a všelijakým křivým osočováním, a k nepříjemnostem takovým přistupovaly opětně všední starosti života, když K-ovi služné jeho bylo velmi nepravidelně vypláceno. V trampotách svých nacházel K. částečné úlevy v obcování s muži podobných snah vědeckých, z nichž jmenovitě uvádíme mistra Martina B a c h á č k a, slavného doktora J e s e n s k é h o a J u s t a B y r g i a, cís. mechanika. Při všech těch nesnázích neustával K. ve vědecké činnosti své. Z rozličných spisů, které K. té doby v Praze vydal, obzvláště o p t i k a jeho působila hluk v učeném světě, odevšad docházelo ho znamení uznalosti, a svazky jeho s učenci Pražskými staly se ještě užší a vroucnější, jmenovitě s Martinem Bacháčkem, s nímž toho času v koleji Václavově společná pozorování činil, ba u něho i nějaký čas bydlel. V dobu tu jednalo se o přiměřenou opravu university Pražské, po jejímž provedení určeno bylo pro K-a místo profesora mathematiky; avšak nepřišlo k tomu. Teprv ale roku 1609 objevil se genius K. v úplném svém lesku, když ve spise *Astronomia nova* ohlásil udivenému světu své první dva zákony: že p l a n e t y p o h y b u j í s e v e l y p s e c h, v j i c h ž j e d n o m o h n i s k u n a l e z á s e s l u n c e, a že p l a n e t y p ř i o b ě h u s v é m v s t e j n ý c h d o b á c h o p i s u j í s v ý m p r o v o d i č e m (*radius vector*) p l o c h y s t e j n ě v e l i k é h o o b s a h u. K-ova sláva dosáhla nyní svého vrchole, ale následek toho pro něj nemilý byl, že tím více byl obtěžován otázkami astrologickými, vznášenými naň od povýšených osob, ba od samého císaře, neboť v obecném mínění onoho věku astrologie neodlučná byla od astronomie. Jakkoli K. již dříve (1602) proti takovému mínění byl vystoupil spisem *Nova dissertiuncula de fundamentis astrologiae*, viděl se nyní pohnuta opětně se opříti proti té pověře, což učinil r. 1610 spisem *Tertius interveniens*, avšak tak, že ačkoli zavrhoval mínění, že by sestavení hvězd při narození člověka mělo působení na budoucí osud jeho, nicméně připouštěl vliv jejich na povahu jeho. Roku 1611, když císař Rudolf následkem vpádu Pasovských musil se vzdáti vlády a držán co vězeň na hradě Pražském, byl mu jedinou a poslední útěchou jeho mathematicus a astrolog K., který vytrval při něm věrně až do brzké jeho smrti. Též za nového

císaře Matiáše podržel sice K. úřad svůj, ale služba jeho byla mu nyní ještě nepořádněji vyplácena, tak že začasté skutečnou nouzi trpěl. V takových okolnostech přijal pozvání do Lince za učitele na tamějším gymnasiu, a r. 1613 se tam přestěhoval, podržev při tom svůj úřad dvorského mathematika. V Linci vydal r. 1619 *Harmonices mundi libri quinque*, v kterémžto spise ohlásil učenému světu svůj třetí zákon, že čtverce oběhových časů planet mají se k sobě tak, jako kostky jejich prostředních vzdáleností od slunce. Odejitím z Prahy však nezbavil se K. starostí a trampot, které jej provázeti měly až do hrobu. Nejprv musil hájiti matku svou proti nařknutí z čarodějnictví, pro kteréž stíhána jest soudně po celých pět let, tak že mu jen stěží se podařilo vymoci její propuštění. Potom vždy marně dovolával se zadrženého svého platu za císařem, i jakkoliv od Ferdinanda II. též potvrzen byl v úřadě dvorského mathematika, ani osobní audiencí u něho nemohl dosáhnouti zaplacení svého, i obdržel místo peněz jen poukázky na jisté sumy, kterých si měl dobývati na rozličných městech říšských, z kterých ale jenom částky obdržel, neb na ostatek dal zápověď všemohoucí tehdáž vévoda Fridlandský, který těch peněz k válečným účelům potřeboval. V té době nicméně vydal K. znamenité dílo *Tabulae Rudolfinae* (1627), za kteréž sice některá knížata, university i zámožnější učenci K-ovi znamenité sumy posílali, což ale všecko strávil veliký náklad na vydání toho díla. Když konečně císař odkázal jej s jeho žádostí o zaplacení na vévodu Fridlandského, K. odebral se k němu do Zahaně. Valdštein přijal jej do své služby, ale K. v ní dlouho nevytrval. Nechtěje se vévodovi propůjčovati k astrologickému hádání, a nemoha ani na něm obdržeti peněz, odebral se do Řezna, chtěje tam na říšském sněmě pohledávati svého práva, ale nevyřídiv ničeho zemřel tam 15. listopadu 1630 v bídě, maje za císařem 29.000 tolarů k požadování.

Keřský z Římovic, Ondřej, jmenuje se r. 1434 mezi předními hejtmany táborskými před Plzní, kdež hotov byl jeti s jinými do Basileje, aby se s císařem Sigmundem o mír smluvil; potom s Prokopem Velikým a Mikulášem z Padařova hájil Nové město proti Staroměstským a straně panské; ušed z bitvy Lipanské zavřel se s Čapkem v Kolíně, a konečně smluvil se s vítězi. Byl pak proti králi Albrechtovi, a obsadiv násilně hrady Paběnice a Janovice v Čáslavsku činil z nich napotom loupežné nájezdy do okolí. Roku 1441 byl na sněmě v Čáslavi, kde se jednalo o smíření mezi stranami, ale ujel odtud, boje se trestu za své loupeže. Nepřestával však obvyklé řemeslo své provozovati, až r. 1446 vojsko kraje Čáslavského oba hrady dobylo a K-ského samého na Janovicích jalo, který potom v Čáslavi jest sťat.

Kezelius, jinak Bydžovský, Jiří, narozen 23. dub. 1576 v Novém Bydžově, studoval v Praze, kde se stal 1599 bakalářem a 1604 mistrem svob. umění, načež řídil školu nejprv u sv. Petra na Poříčí, pak u sv. Mikuláše na Malé Straně, odkudž povolán jest za správce školy do Mladé Boleslavi. Ale v říjnu 1603 vzdav se úřadu toho stal se před-

ním písařem radním a oženil se. Napotom spravovav rozličné úřady obecní byl v letech 1618—25 primatorem, v kterémžto postavení bylo mu za tehdejších těžkých dob podnikati veliké nesnáze a protivenství. Nechtěje přestoupiti k víře katolické přinucen jest r. 1627 se vystěhovati, ale po 12 letech vrátil se zase celý ochuzelý. Byv poznán uvržen jest do vězení, z čehož druhá jeho manželka smrt měla. Propuštěn z vazby žil napotom v Mladé Boleslavi dosti nuzně až do roku 1654, v kterémžto smrtí sešel. K. sepsal *Kroniku Mladoboleslavskou*, sáhající od r. 894 až do r. 1653, kterou Hammerschmid do latiny přeložil.

Kherner (Kerner) Jan Plzeňský, spisovatel český, stal se r. 1577 bakalářem a r. 1584 mistrem svob. umění, byl na universitě Pražské v letech 1585—93 profesorem, v letech 1589, 1590 a 1592 děkanem fakulty artistické a zemřel 1612. Od něho jsou spisy: *Vdova křesťanská* (v Praze 1595), rozšířený překlad z Erasma Rotterodamského; *Potěšení v těžkém zármutku* (tamt. 1599) a *Krátké vysvětlení trpělivého Joba* (tamt. 1611). Mimo to skládal také latinské verše.

Khevenhüller, František Krištof hrabě, rytíř zlatého rouna, narozen 1589, sloužil od r. 1612 třem císařům co diplomat, účastnil se nejdůležitějších politických jednání tehdejších, a jmenovitě byl přítomen četným císařským i královským korunovacím. Ze zápisek jak vlastních tak strýce svého Jana, pak jiných bezpečných zpráv sestavil *Annales Ferdinandei*, obšírné to dějiny od narození císaře Ferdinanda II. roku 1578 až do jeho smrti r. 1637, jež na 12 dílů rozvrhl, z nichž ale jen 9 uveřejnil, a ty dal tisknouti jenom ve 40, dle jiných toliko v 25 exemplářích, pročež jsou nyní velice vzácné.

Khlesl Melchior, kardinál a řídící ministr císaře Matiáše, narozen 1553 ve Vídni co syn protestantského pekaře, vrátiv se do církve katolické povznesl se schopností a obratností k vysokým důstojnostem, a byl od císaře Rudolfa II. jmenován správcem biskupství Novoměstského za Vídní. Jsa v blízkém spojení s arciknížetem Matiášem učinil se K. duší všech jeho podniknutí, přispěl podstatně ke svržení Rudolfa a byl po nastoupení Matiáše jeho nejpřednějším ministrem. Ačkoliv r. 1616 za kardinála povýšen, stál přece K. na straně mírnější politiky, nežli žádal arcikníže Ferdinand (potomní císař) a jeho jesuitští rádcové. Když K. radil císaři k ústupnosti naproti vypuklému českému povstání, povstalo nedorozumění mezi ním a Ferdinandem. Tu jest v červenci r. 1618 lstivým spůsobem kardinál do cís. hradu přivábeu, jat a na zámek Ambras odvezen. Po smrti Matiášově zmírnilo se jeho vězení, na prostředkování papežovo konečně propuštěn na svobodu, ano r. 1623 jest od Ferdinanda II. výslovně za nevinného uznán. V lednu 1623 vrátil se K. z Říma, kam se byl po svém propuštění odebral, do Vídně, i jest slavně uvítán. Ani napotom nepřestal K. raditi císaři k mírnosti proti českým protestantům, a zemřel v září 1630.

z Khüenburku, rod nyní hraběcí, pocházející z Korutan a usedlý v Čechách. Ferdinand svob. pán z K., narozen 8. ún. 1649, koupil co kanovník Salcpurský r. 1678 panství Mladovožické v Čechách, a při-

koupiv k němu ještě šest okolních statků zřídil z něho rodinný fideikomis, až dosaváde trvající, a r. 1684 povýšen jest s celým rodem svým do stavu hraběcího. Později zvolen jest za biskupa Lublanského. Roku 1708 poslán jest od císaře Josefa I. do Portugalu, aby králi Janovi V. přivedl arcikněžnu Marii Annu co nevěstu. Meškaje u dvora portugalského co cís. vyslanec jmenován jest roku 1712 arcibiskupem Pražským. Co takový přičinil se hlavně k vyhlášení za svatého Jana Nepomuckého, a zemřel 3. srpna 1731.

Kinský, vlastně Vchynský, ze Vchynic a Tetova, rod staročeský, sáhající původem svým do XIII. století, nyní s části knížecí, s části hraběcí, větev starodávného rodu rytířů ze Vchynic, jichž původištěm jest někdejší tvrz a nyní vesnice Vchynice v Litoměřicku. Rod tento, rozšířiv se brzy po okolí a nabyv záhy tvrze a vsi Razic, rozdělil se potom na dvě větve, Vchynských ze Vchynic a Razických ze Vchynic. V XVI. století byly již obě větve četně rozplozeny a držely mnohá zboží pozemská, ale Razičtí ze Vchynic zanikli již záhy v XVII. století, nevynikše nikterak v dějinách vlasti své. První v listinách se objevující předek celého rodu jest Martinek ze Vchynic, jenž připomíná se r. 1386 co kolator kostela v Merunicích. Po něm dějí se zmínky o rozličných potomcích jeho po celé XV. století. Rozdělení na svrchu zmíněné dvě větve stalo se na začátku XVI. století. Rytířové Vchynští ze Vchynic přijaly záhy (již v XV. století) příjmí Dlask, jehož pak po celé téměř XVI. století užívali. Přídomek z Tetova osvojila si tato větev, když ku konci toho století domáhajíc se stavu panského odvolávala se na domnělý původ svůj od starožitné rodiny Tetourů z Tetova, přijatých prý již r. 1326 do stavu panského. Rodina Dlasků Vchynských během století XVI. zdárně prospívala, jsouc četna a vládnouc rozsáhlými statky pozemskými; ano jednotliví členové její zastávali důležité úřady zemské. Tak byl Jaroslav Vchynský ze Vchynic od r. 1589 místokomorníkem v království Českém; syn jeho Jan Fridrich byl radou při komoře král. a hejtmanem kraje Loketského; Radslav, syn Václava Dlaska Vchynského na Petrovicích († před 1549), držel četné statky, byl císaře Rudolfa II. radou a od něho r. 1597 do stavu panského s predikátem z Tetova povýšen, zastával u císaře Matiáše (1611—18) úřad dvorského hofmistra a zemřel 1619 bezdětek. Bratr jeho Jan Vchynský ze Vchynic byl od r. 1570 cís. kraječem, později cís. radou a purkrabím Karlšteinským a zemřel 1590. Z jeho synů účastnil se Radslav povstání stavovského 1618—20, pročež musil ujíti ze země; Vilém byl od roku 1611 až do r. 1619, a pak zase od r. 1621 až do r. 1628 nejvyšším lovčím v Čechách, později sloužil co nejvyšší ve vojště vévody Fridlandského, jehož se svým švakrem Trčkou věrně se přidržel, a zahynul v Chebu při známé hostině 25. ún. 1634. Nejstarší Janův syn Václav, jeden z nejprohnanějších pletichářů svého času, byl již r. 1598 komorníkem arciknížete Matiáše, později cís. radou, nařízeným nejvyšším a v letech 1603—6 nejvyšším

lovčím v království Českém. V rozbrojích arciknížete Matiáše s bratrem jeho císařem Rudolfem byl při straně Matiášově a jedním z hlavních původců sesazení Rudolfova. Již roku 1608 uměl sobě Václav zaopatřiti zápis od Matiáše na panství Kolínské a Chlumecké, jestliže mu ku koruně české pomůže, a když r. 1611 Matiáš na království České jest korunován, zmíněná panství skutečně od něho darem obdržel. Avšak stavové čeští pohnali jej r. 1615 pro tu věc k soudu zemskému jakožto zemězrádce, že za živobytí krále Českého jinému na trůn pomáhal. Václav dal se králi a stavům na milost. Tu jest k doživotnímu žaláři na zámku hrabství Kladského odsouzen a panství Kolín i Chlumec jemu odňata. Vyloupav se pak z vězení pomocí svého zpovědníka odsouzen jest od soudu zemského cti a hrdla, zatykač naň vydán a vysazena odměna 10.000 kop grošů za jeho hlavu. Ale Václav odebral se do Krakova, kdež dal se zapsati na tamější universitu, aby bezpečen byl, neboť člen university nesměl potahován býti k žádnému jinému soudu, než před rektora jejího. Tam zůstal Václav až do roku 1618, kdežto, jakkoliv byl katolík, přihlásil se k stavům odbojným, kteréž tak uměl k sobě nakloniti, „že jsou jemu proti jistému reversu posses panství Chlumeckého odevzdali.“ Ale jakož byl člověk nepokojný, tedy nedlouho s týmiž stavy srovnati se mohl, kteříž pak „jsou jeho na témž zámku Chlumeckém do arrestu dali a silnou vartou týž zámek osadili.“ Po bitvě Bělohorské uměl Václav své věci u dvora tak vésti, že zůstaven jest v držení panství Chlumeckého, vedle něhož náleželo mu ještě více jiných statků, s části po strýci Janovi zděděných. Václav Vchynský zemřel brzy na to v Brně „pobožně co horlivý katolík.“ Syn jeho Jan Oktavian byl cís. radou, komorníkem a dvoru krále Českého hofmistrem, a zemřel 1669. Synové jeho, František Oldřich a Václav Norbert Oktavian, povýšeni jsou r. 1687 do stavu hrabat říšských, a vynikli oba znamenitě ve službě státní. František Oldřich, narozen 1634, stal se již r. 1664 místokancléřem českým, používán v důležitých poselstvích, 1667 jmenován presidentem nad apelacími a nejvyšším hofmistrem zemským, a 1675 dosáhl hodnosti tajného rady. R. 1679 podepsal co cís. vyslanec smírnou smlouvu v Nimvegách, 1683 stal se nejvyšším kancléřem království Českého, a v letech 1689 a 1690 byl principalním vyslancem království Českého při říšském sněmu o volení krále Římského rokujícím. Stav se pak členem tajné konferenční rady cís. zemřel 27. ún. 1699 ve Vídni bezdětek. Jeho bratr Václav (nar. 1642), cís. komoří a od r. 1689 tajný rada, byl od r. 1688 do r. 1690 presidentem nad apelacími, 1690—96 nejvyšším sudím a 1696—1703 nejvyšším komorníkem zemským, r. 1703 jmenován dvorským kancléřem a r. 1705 nejvyšším kancléřem království Českého a konferenčním radou. Vzdav se r. 1711 nejvyššího kancléřství obdržel řád zlatého rouna a zemřel 3. led. 1719. Po bratru zděděv Chlumec, po jedné příbuzné své Richmburk a Rosice, koupil k tomu ještě Choceň, Sloup, Rataje, Janovice Uhlířské, Prčici, Chroustovice a jiné statky. Z jeho šesti synů byl Štěpán Vilém, pán na Chocni, Richmburce,

Rosicích, Ratajích a t. d., cís. skutečným tajným radou, nejvyšším maršálkem zemským v království Českém a vyslancem v Petrohradě a Paříži, a r. 1749 s mužskými potomky svými podle práva prvorozenství povýšen do stavu knížecího. Zemřev v Praze 12. března 1749 zůstavil jediného syna Františka Josefa, který zemřel bez mužských potomků. Knížecí titul přešel potom na potomky hraběte Filipa Josefa (nar. 1699), bratra Štěpánova, který se takto stal praotcem nynější knížecí větve. I tento byl nejvyšším kancléřem království Českého, a maje po otci Kamenici přikoupil k tomu ještě panství Zlonice a statek Budenice, a zemřel 12. led. 1749. Jiný syn Štěpánův, František Ferdinand (nar. 1668), vyznamenal se též ve státní službě, byl od r. 1723 nejvyšším kancléřem království Českého, tajným radou a rytířem zlatého rouna. Vzdav se r. 1736 úřadu svého zemřel 22. září 1741. Zděděv po otci Chlumec přikoupil k němu v Čechách Kratonohy a též několik statků v Dolních Rakousích, a stal se zakladatelem větve hraběcí potud květoucí.

Kirchmaier z Reichvic, Jan, primator Pražský, pocházel z rodu v arciknížectví Rakouském usedlého, připomíná se ponejprv r. 1590 mezi desíti soudci Starého města Pražského, r. 1599 volen jest do rady a r. 1600 do komise ke skoumání účtů vrchních berníků zemských, téhož roku i r. 1602 vedl spolu se Simeonem z Hamberka na místě starého a churavého primatora Václava Krocína účetnictví Starého města Pražského, od r. 1606 byl král. soudcem na Starém městě, a při obnovení rady r. 1611 stal se primatorem. Co takový zvolen jest K. též za defensora, a sněmy zemskými r. 1614 a 1615 povolán do výboru, který bdíti měl nad dobrým užíváním berně zemské, hotovil potřebná potvrzení a určil cenu mince v zemi vůbec běžné. Když roku 1617 působil i v komisi, která vyjednávala o přijetí Ferdinanda II. za krále Českého, potvrzen jest v hodnosti primatorské při opětném obnovení rady Pražské. V pozdějších bouřlivých dobách odporoval K. stavům protestantským, začež od Ferdinanda pochválen a erb jeho rozmnožen jest; vida však nezbytí poddal se jim konečně a ponechán jest v úřadu svém i při dvojím obnovení rady r. 1619 a 1620, a to za tou příčinou, aby nebyla uražena strana mírných utrakvistů, ku které K. náležel. Po bitvě Bělohorské domáhal se K. odpuštění s celou radou, že však nebyl katolík, zažiti musil mnoho trpkostí až do své smrti, která jej zachvátila 6. července 1622 ještě před opětným obnovením rady.

Kitlitz z Ehrenberku, Karel Josef, narodil se 1689 v Boleslavsku, vstoupil r. 1717 do státní služby a zemřel v Praze 9. října 1753 co aktuar hlavní celnice. Jsa hned od mládí zvláštním milovníkem děje-, rodo- a místopisu, sbíral neustále materialie k tomu se vztahující, ale nevydával práce své tiskem, nýbrž propůjčoval je toliko za jistý honorár jiným ku přepisování. Takovým způsobem přepsáno nemálo důležitých listin, patentů, instrukcí, sněmovních artikulů a t. d., jichž originály nyní více nelze vyhledati, z kteréž příčiny sbírky K-ovy

i nyní ještě co materiál historický mají podstatnou cenu. Nejdůležitější z nich jsou: *Systema status publici et cameralis in Regno Bohemiae oder Landes- und Kammerverfassung im Königreich Böhmen, e documentis publicis zusammengetragen*; *Epitome Comitiorum, oder substantialer Inhalt der Landtage im Königreich Böhmen von der böhm. Regentin Libussa bis zur Regierung M. Theresia, aus den ab anno 722 bis 1720 gehaltenen Landtagsbeschlüssen zusammengetragen*; *Generalis Index cum serie procerum officialium Regni Bohemiae simulque allegata ad systema status publici et cameralis*; *Böhmische Ehrentafel, oder histor. Beschreibung jener hoch und niedern Familien, aus welchen zumalen einige Landesämter und Dienste im Königreich Böhmen besetzt gewesen*; *Codex Ferdinando- Leopoldino-Josefo-Carolinus cum ejusdem continuationibus ex locupleti appendice annexisque hinc sanctionibus pragm. Ducatus Silesiae, ad normam codicis austriaci synoptice compilatus*; *Appendix ad Codicem Ferdinando-Carolinum oder Sanctiones pragmaticales, dann besondere kön. Reskripte und andere auserlesene Documente, die weder im Steingartens Codex noch in den diesfälligen Continuationibus gedruckt sind*. Tyto sbírky chovají se v některých bibliotékách veřejných i soukromých, jmenovitě i v Pražské knihovně universitní.

Kitziger, též Kitzinger, Abraham Felix, sochař narozený v Děčíně, žil a provozoval svoje umění ku konci XVII. století v Praze. Zvláště dobře prý se mu dařilo nápodobování antik. Z jeho prací jsou známy kamenné sochy v hraběcím zámku Děčínském i v tamější zahradě; na hlavním oltáři chrámu sv. Benedikta v Praze sochy svatých řádu premonstráckého.

Kladruby, město nad Úhlavou v někdejším Plzeňsku, míválo benediktinské opatství, které obráceno nyní v zámek, při němž jest kostel Panny Marie, v letech 1712—27 v bohatém slohu gotickém přestavěný, jeden z nejkrásnějších v Čechách. Klášter Kladrubský počal stavěti r. 1108 kníže Svatopluk, dostavěl však a nadal teprv Vladislav I. okolo r. 1115. V XIV. století držel klášter 1 město, 2 městyse a 128 vesnic, kterážto zámožnost vzbudila u krále Václava IV. myšlénku, založiti z jeho statků nové biskupství pro svého milce děkana Pražského Hynka, což příčinu zavdalo k velikým roztržkám mezi ním a arcibiskupem Pražským (v. Jan z Pomuku). V husitských rozbrojích pozbyl klášter mnoho statků, teprv po Bělohorské bitvě byl opět zveleben a trval až do r. 1785, v kterémž jest zrušen.

Kladské dědiny sluly starým Čechům pozemnosti vykázané k užívání úředníkům a služebníkům dvorským a župním na místě platu.

Kladsko, hrabství v pruském Slezsku, hraničící na západ s Čechami, s hlavním městem téhož jmena. **K.** připomíná se nejprvé co pomezní hrad český proti Polsku, stojící pod panstvím Slavníka, otce sv. Vojtěcha, co knížete Libického. I v potomních časích bylo sídlem zvláštní župy, která však až do XIII. století měla málo zalidněných osad, zůstávajíc větším dílem pokryta lesem. Kromě hrabství Kladského obsa-

hovala ještě krajinu nynějších měst Broumova, Police a Fridlandu slezského, která se r. 1213 dostala darováním krále Přemysla Otakara I. benediktinům Břevnovským. Přemysl Otakar II. zalidnil župu Kladskou skoro celkem osadníky německými, a v tom stavu dostala se po jeho smrti smlouvou mezi stavy českými a králem Německým Rudolfem I. r. 1278 knížeti Vratislavskému Jindřichovi IV. k doživotnímu užívání. Po jeho smrti r. 1290 připadlo K. zase k Čechám, ale bývalo potom častěji dáváno v zástavu od koruny nebo jinak v dočasné držení jednotlivých knížat slezských neb jiných osob, až posledně udělil je král Jiří synům svým, knížatům Minsterberským. Nejsouc přičteno k žádnému kraji českému počítalo se K. pod obyčejným již názvem hrabství více ke Slezsku nežli k Čechám, ač nebyl to poměr právní, a v pozdějších časích spadlo zase na korunu. Roku 1742 postoupeno zároveň s největší částí Slezska Prusku.

Klarisky, jinak františkánky, jeptišky řehole sv. Františka, nazvané tak od své zakladatelky Klary Ariské. Pro ně založila Anežka, sestra krále Václava I., r. 1234 v Praze u břehu Vltavy klášter, v němž sama stala se první abatyší. Za prvních bouří husitských r. 1420 přestěhovaly se klášterní panny do Panenského Týnce, a v klášteře jejich usadili se r. 1558 dominikáni od sv. Klimenta, kteří r. 1624 k sv. Jiljí přesazeni jsou, načež se k. z Panenského Týnce zase do svého dávného sídla navrátily, kdež bydlely až do roku 1783, v kterémž klášter jest zrušen.

Klášter Hradiště, nyní ves u Mnichova Hradiště, druhdy slavný klášter, založený r. 1054 pro benediktiny, které však Heřman z Ralska, z rodu pánů z Vartemberka, r. 1177 odtud vypudil a místo nich cisterciaky uvedl. Ti zůstali v držení jeho až do roku 1420, ve kterémž dne 30. dubna K. H., jeden z prvních na venkově, od Husitů zkažen jest. Zboží klášterní dostalo se do soukromých rukou.

Kláštery zakládány jsou v Čechách ponejprv za panování Boleslava II., který založil dva mužské kláštery v Břevnově (roku 993) a v Ostrově (r. 999), a spolu se sestrou jeden ženský u sv. Jiří na hradě Pražském (973), všecky řádu benediktinského, k nimž během XI. a XII. století přišlo více jiných, zakládaných jednak od panujících knížat, jednak od bohatých velmožů, jmenovitě Sázavský klášter mnichů slovanských (1032), Hradišťský (1054), Opatovický (asi r. 1086), Litomyšlský (1093—1100), Kladrubský (1108), Vilemovský (okolo 1120), Želivský (1139), Postoloprtský (1159), Teplický klášter panenský (1156), vesměs téhož řádu. Všecky tyto kláštery vykonávaly i v Čechách tentýž blahoplodný úkol kulturní jako v Evropě vůbec za té doby, obyvatelé jejich vzdělávali pustiny a byli v tom i mnohém jiném ohledu učiteli okolního lidu. V XII. století objevili se v Čechách ještě jiní řádové: premonstraci, cisterciенští, johanité a křižovníci božího hrobu. První klášter premonstracký založen na Strahově nad Malou Stranou Pražskou (1139), týmž řeholníkům odevzdány potom dva kláštery, dotud benediktinské, Litomyšlský (1145) a Želivský (1148); později založeny klášter

Milevský (1184) a Tepelský (1197); také panny řádu premonstrackého měly v krátkém čase tři kláštery v Čechách: v Doksanech (okolo 1144), v Louňovicích (1149) a v Chotěšově (okolo 1200). Cisterciaci měli první klášter v Sedlci (1143), druhý v Plasích (1145), do Nepomuckého kláštera uvedeni cisterciaci r. 1143, do Hradišťského r. 1177. Rytířský řád johanitů čili špitálníků sv. Jana v Jerusalémě dostal svůj první dům v Čechách okolo r. 1156 na Malé Straně v Praze konec mostu; křižovníci božího hrobu uvedeni jsou r. 1190 na Zderaz v podhradí Pražském. V XIII. století přibyly ku klášterům cisterciackým ještě Osecký (1203), Zlatokorunský (1260) a Zbraslavský (1292), pak v Sezemicích klášter panenský toho řádu (okolo 1250). Johanitům založeno r. 1243 veliké proboštství v Strakonicích, a po zrušení řádu templářského dostalo se jim větší části jeho jmění v Čechách. Z nových řeholí začali se v tomto století šířiti po českých zemích řádové žebraví, jmenovitě dominikáni a františkáni; onino uvedeni jsou r. 1226 do kláštera sv. Klimenta v Praze na Poříčí, tito r. 1233 do kláštera sv. Anežky též v Praze, a rok na to také panny toho řádu. Menší bratří sv. Františka (minorité) obdrželi již r. 1232 dům na Starém městě, při kterém později vystavěn kostel sv. Jakuba. Bratří kající řehole sv. Augustina (křižovníci s červeným srdcem, cyriaci) obdrželi svůj první klášter u sv. Kříže na Starém městě Pražském (1256), a poustevníci též řehole u sv. Tomáše na Malé Straně (1285). Brzy po roce 1293 uvedeny jsou dominikánky na Újezd v Praze. Templáři uvedeni jsou do Čech nejspíše r. 1232, a rozšířili se hojně po Čechách, ještě více pak na Moravě, avšak již r. 1312 jsou zrušeni; řád německých rytířů obdržel první komendu svou r. 1215 při kostele sv. Petra na Poříčí v Praze. Na domácí půdě pak povstal řád křižovníků s červenou hvězdou při špitále sv. Františka v Praze (1237). Všickni tito řádové šířili se v takové míře, že počet klášterů v Čechách od panování Václava I. až do nastoupení Karlova se při nejmenším zdvojnásobnil, ač nelze nám všecky úplně vyčísti. Nejnovějším založením z té doby byl klášter kartouský na Smíchově (1341). Tato horlivost v zakládání klášterů trvala po celou dobu panování Karla IV. On sám založil jenom v Praze: klášter Emauský slovanských benediktinů, jiný klášter benediktinů sv. Ambrože se zvláštní liturgií, též na Novém městě, dva kláštery karmelitánův, u Marie Sněžné a u sv. Havla, opatství Lateránských kanovníků sv. Augustina na Karlově, klášter servitů na Poříčí, a klášter sv. Kateřiny pro panny poustevnického řádu sv. Augustina. Do časů Karlových padá též uvedení řehole magdalenitek na Újezd. Doba karolínská byla nejskvělejší doba klášterů v Čechách, a vůbec založen jich největší počet v století XIV. Za to husitský vandalismus XV. století jim byl nad míru zhoubný, skoro největší část klášterů pobořena jest v bouřích náboženských, a na mnichy drženy pravé honby. Století XVI. památné jest hlavně uvedením do Čech nového řádu jesuitského, pro národ náš tak osudným. Nová příznivá doba nastala klášterům v Čechách a na Moravě po bitvě Bělohorské, když netoliko jesuité, za

povstání českého ze země vypuzení, zase se vrátili a četné nové koleje a residence stavěli, nýbrž i nábožná šlechta katolická závodila v zvelebování starších a zakládání nových klášterů, dílem pro řehole ponejprv do země uvedené. V té době obzvláště rozšířili se v zemích českých kapucíni (uvedeni nejprvé do Prahy r. 1600), barnabité čili pavláni, milosrdní bratří, později kajetáni, trinitáři a piaristé; z řeholí ženských karmelitánky, uršulinky, alžbětinky a celestinky. Nová tato doba zakládání klášterů trvala do polovice XVIII. století, ale hned na to následkem pokročilého ducha času nastal úpadek klášterů vůbec, a rušení jich od samých nejvyšších autorit církve i státu.

Klatovský 1) Martin, narozen 1498, od r. 1518 bakalář, od 1522 mistr svob. umění, stal se 1536 kazatelem v Betlemě, byl v letech 1539—41 administratorem konsistoře pod obojí, r. 1539 též rektorem university, 1441 propůjčeno mu děkanství u sv. Apolinařiše. Roku 1550 složiv i děkanství i kazatelství odebral se do svého rodiště Klatov, kdež zemřel 24. čna 1555. Od něho jest spis *Rozsuzování upřímné artikulův některých z pře Jana Augusty, kterouž pod jmenem kněžstva proti všemu křesťanstvu, krom sekty Valdenské, vydal 1544.* — 2) Ondřej K. z Dalmenhorstu, narozen v Klatovech na začátku XVI. století, stal se r. 1524 na universitě Pražské bakalářem, načež obrátiv se k učitelství vydal r. 1530 (2. vydání 1558) rukověť k počtářství (*Nové knížky o počtech na cifry a liny*), r. 1531 navedení k německému a českému čtení a r. 1540 sbírku rozmluv českých a německých, kteréžto poslední dva spisy déle než po století udržely se v užívání pro praktičnost svou. Usadiv se v Praze vydobyl si zároveň s mistrem Václavem Krušinou Vysokomýtským roku 1544 erb s predikatem z Dalmenhorstu. Roku 1547 byl K. purkmistrem Staroměstským, a poněvadž nedovedl v osudných dnech červencových udržeti na uzdě obecný lid Pražský, aby se nebouřil proti vojsku císařovu u Prahy ležícímu, vypovězen jest z Čech, načež odebral se do Moravy, a jak se zdá, v Prostějově se usadil.

Klatovy, druhdy krajské, nyní okresní město v západních Čechách, objevují se v listinách teprvé ve XIV. století. Roku 1310 zpustošil K. rozvodněný potok Bradlavka, při čemž prý (což k neuvěření) 2000 lidí zahynulo. Obyvatelé záhy přilnuli k husitství, a nejspíše již r. 1419 pobořili klášter dominikánský ve městě. Mezi „poutníky", kteří, ubírajíce se k ustanovenému dni 10. list. 1419 do Prahy, u Knína od Petra Konopišťského ze Šternberka napadeni jsou, nacházeli se také Klatovští. Po všecken čas války husitské Klatovští věrně přidrželi se strany Táborské, s kterou též společně u Lipan bojovali. Roku 1547 odepřeli Klatovští po příkladu jiných měst vojenskou pomoc Ferdinandovi I., začež pobrány jsou městu statky a zrušeny mnohé výsady jeho. Část důchodů vrácena mu sice zase, ale válkou 30letou přivedeny jsou K. na kraj záhuby. Roku 1620 dne 13. říj. dobyl města Maximilian vévoda Bavorský. V následujících na to letech musili Klatovští platiti veliké peníze cís. vojsku a zaopatřovati je zásobami potravními, v letech

1641, 1645 a 1648 zle tu řádili Švédové. Mimo tyto nehody trpěly K. vélice častými požáry. Roku 1636 uvedeni jsou do K-v jesuité.

Klaudian Mikuláš, narozen v druhé polovici XV. století, muž učený, zároveň lékař a knihtiskař, kteroužto poslední živnost provozoval v Norimberce a v Mladé Boleslavi, sepsal sám *Spis o pravdách víry* (v Boleslavi 1518) a *Naučení ženám těhotným* (v Norimberce 1517), *Herbář* J. Černého (tamt. 1517) a *Nový zákon* bratrský (v Boleslavi 1518). K. zemřel asi roku 1526.

z Klebelsberka, hrabata, rodina z Tirol pocházející a od druhé polovice XVII. století v Čechách usedlá. Jan Oldřich z K. přijat jest 28. kv. 1660 za obyvatele království Českého a r. 1669 povýšen jest do stavu panského, syn pak jeho, František Mikuláš, r. 1702 do stavu hraběcího.

Kleinwächter Martin, knihtiskař, poddaný Adama Zylvara ze Silbersteina, pracoval dílem na zámku Dobrovickém svého pána, dílem v Hradci Králové, měl 1616 opletání pro tisk jistého spisu německého, ano i osobně jest stíhán. On však uměl z toho vyváznouti a tiskl napotom dále až do roku 1620, v kterémž postoupil tiskárnu jinému.

Klem v. Ruprecht Falcký.

Klement 1) Adam z Újezdce u Plzně, odkud i Aujezdský a Plzeňský se psal, kněz podobojí, který však později úplně se přichýlil k směru luterskému, byl v letech 1596—1609 farářem ve Vraném, pak vyvolen za přísedícího konsistoře obdržel faru u sv. Václava nad Zderazem v Praze. Po bitvě Bělohorské povolán k těm odsouzeným, kteří na radnici Novoměstské vězeni byli. Přinucen jíti do vyhnanství usadil se v Altenburku, ale r. 1631 vrátil se s vojskem saským do Prahy a zaujal opět někdejší svou faru a místo v obnovené konsistoři. Po vypuzení z Prahy Sasů vrátil se do Altenburku. K. vydal četné spisy, nejvíce obsahu náboženského, mezi nimi *Krátký spis o manželství kněžském* (v Praze 1615), pro kterýž měl literární spor s jesuitou Berlíčkou. — **2)** Václav K. v. Clemens.

Klementer, jmeno vážené městské rodiny Pražské v XIV. a na začátku XV. století, jejíž členové byli v držení rozličných domů Pražských i statků zemských a zastávali důležité úřady v obci.

Klen 1) dle staré pověsti Čechův soudruh anebo syn, předek bratří Chrudoše a Šťáhlava, o jichžto sporu o dědictví jedná *Libušin soud.* — **2)** K. Rozkochaný v. Rozkochaný.

z Klenového a z Janovic, hrabata, starožitný, teprv za našich dob zaniklý rod český. Miloslav z K. byl již r. 1287 přísedícím většího soudu zemského. V bouřích husitských proslul Přibík z K. co znamenitý válečník. Přilnuv r. 1419 k Táborům byl pak jedním z předních hejtmanů jejich. R. 1426 na úsvitě v den sv. Václava zmocnil se Přibík města Stříbra i usadil se tam a ubránil následujícího roku proti velikému vojsku německému, které jej oblehlo. Ale v lednu 1434 odstoupiv od Táborův smířil se Přibík s církví s podržením však kalicha, a přidal se k jednotě panské. Leže ještě s vojsky táborskými před Plzní zrádně se

zachoval ke svým předešlým spojencům, neboť dodav špíže obleženým ujel potom na Stříbro, u Lipan pak bojoval v řadách jednoty panské. Stříbro držel Přibík až do příchodu krále Sigmunda, kterému ho postoupiv obdržel za ně v zástavu Volyni. Roku 1436 byl Přibík spolu s Oldřichem z Rožmberka rozsudím v záležitosti Táborův, i pomohl jim zjednati slušné výminky, o kterých zjednán mír; od té doby počítán Tábor mezi města královská. Roku 1437 byl Přibík mezi posly českými ke sboru Basilejskému. Po smrti Sigmundově přidržel se strany protirakouské a byl jedním z poslů ku králi Polskému vypravených. V letech 1446 a 1446 konal Přibík spolu s Jindřichem ze Stráže poselství k císaři Fridrichovi. Králi Jiřímu, který jej přinutil ku postoupení Volyně Joštovi z Rožmberka, stal se proto Přibík protivníkem, i podněcoval všemožně ke zpouře proti němu. Přibík zemřel v lednu 1465. Potomci jeho zastávali během XVI. století zhusta úřady zemské. Vilém z K. a z Janovic přijat jest r. 1615 do stavu panského, a r. 1633 povýšen do stavu hraběcího. I napotom nacházíme členy rodu toho často ve službě státní jak civilní tak vojenské.

Klenovský Jan, příjmím Palček (Paleček), jeden ze spoluzakladatelův Jednoty bratrské, muž učený, rozšafný a vtipný, narozen okolo 1430, od mládí přítel Jana Filipce, potomního biskupa Varadínského a kancléře uherského, živ byl při dvoře Jiřího Poděbradského, kdež pro vtipné a kratochvilné nápady velice byl oblíben. Postavení svého užíval všemožně ve prospěch bratří, k jichž víře se sám přiznával. Když po smrti bratra Řehoře nastala roztržka mezi naprostými zastavateli učení jeho a přívrženci svobodnějších náhledův, K. těmto svou důmyslností vrch zjednal, čímž Jednota se v základech svých osvěžila a přispůsobila k požadavkům skutečného života. Po smrti krále Jiřího žil K. v Litomyšli, bráván jsa často na radu od starších Jednoty, a zemřel tam 9. list. 1498.

Klepy v. Hasenburk.

Kletva (kletba), v staročeské právnické mluvě tolik co přísaha.

Kleych Václav, narozen v Lažanech u Litomyšle 1678, majitel selského statku, přiznával se potají k učení bratrskému, což když se naň vyzradilo, opustil r. 1705 vlast a se ženou i s dítkami odešel do Žitavy, kde se živil svou přičinlivostí. Naučiv se němčině a latině jal se r. 1708 vydávati knihy české protestantského obsahu, s nimiž provozoval silný obchod do Čech, do Moravy, do Slezska až i na Slovensko. Takových spisů vydal celou řadu, z nichž některé sepsal sám, což jmenovitě platí o *kancionalu*, jejž před tiskem dal ku prohlédnutí Krmanovi. K. zemřel na jedné z cest svých do Uher v Necpalech roku 1737.

Kliment, jmeno několika papežů, z nichž pro nás důležitější jsou: 1) K. I. svatý, žák sv. Petra a Pavla, řídil čtvrtý po Petrovi církev Římskou a zemřel u vyhnanství v Taurickém Chersonesu. Tělo jeho sv. Cyril, apoštol Slovanů, dne 30. led. 861 nalezl, vyzdvihl, s sebou do Moravy přinesl, a na jmeno toho svatého potom mnoho chrámů a

kapli posvětil. Konečně je do Říma vzal, kde posud v chrámě památce K-ově zasvěceném se chovají. Na Moravě i v Čechách sv. K. znám a ctěn jest, a kaple jemu zasvěcené jsou první stopy uvedeného do našich vlastí křesťanství. — 2) K. VI. (1342—52), Francouz, dříve Peter Roger, vychovatel Karla IV. za jeho pobytu v Paříži, k němuž i napotom osvědčoval se všelikou přízní. Když jej r. 1344 navštívili v Avinioně král Český Jan se synem svým Karlem, vešli spolu v úmluvu proti císaři Ludvíkovi, při kteréž příležitosti papež spůsobil dokonalé smíření mezi otcem a synem a povýšil biskupství Pražské na arcibiskupství. Podruhé navštívili král Jan a markrabě Karel papeže r. 1346, kdež staly se úmluvy proti císaři v určitějším spůsobu než předešle, jmenovitě aby Karel zvolen byl proti němu za krále Římského, což K. ještě téhož roku spůsobil. Při tom pobytu v Avinioně vymohl Karel na papeži také potvrzení jeho nařízení o nově zhotovené koruně, kterouž budoucí králové Čeští měli býti korunováni (v. Koruna svatováclavská), a povolení k založení kláštera slovanského v Praze. Také dály se tu již potřebné kroky o povolení papežské k založení vysokých škol Pražských, které K. také po dvou letech udělil.

Klimenta sv kostel. Pod jmenem sv. K. založeny jsou v Čechách a na Moravě četné kostely hned od prvních dob křesťanství, a jmenovitě i v Praze. Na Poříči byl snad již v XI. století vystavěn k. sv. K., k němuž r. 1226 přišli dominikani, kteří však již po šesti letech přistěhovali se k jinému k-u sv. K. na Starém městě. Kostel Poříčský dostal se za naší doby v držení obce helvetského vyznání, která jej učinila svým kostelem farním. Při Staroměstském k. sv. K. udrželi se dominikani až do r. 1562, v kterémž ho musili postoupiti jesuitům a sami k sv. Anežce se přestěhovali. K. sv. K. pak trvá dosavad v koleji Klementinské, po něm nazvané.

z Klingeberka čili z Klimberka nazývala se šlechtická rodina v první polovici XIV. století v Čechách květoucí, z níž připomínají se zvláště: Jan z K., pocházející ze Šváb, který byl ještě za krále Václava II. přijat do panského stavu v Čechách. On byl mezi pány, roku 1309 od některých měšťanů Pražských v Sedleckém klášteře jatými a nějaký čas na hradě Lidickém u vazbě držanými. Též mezi dvořany krále Jana připomíná se v pozdějších letech jeho panování Jan z K., který často se objevuje podepsán co svědek na jeho listinách; možná, že to jest jiný nežli předešlý. Jindřich z K., který jest r. 1346 přijat do stavu panského, zdá se, že jest tentýž, který s jinými českými rytíři v bitvě u Kreščaku po boku krále Jana zahynul.

Klobúk Jan, purkmistr Starého města Pražského, kul ve srozumění s jinými konšely Pražskými a některými pány pod jednou spiknutí proti přednějším osobám strany podobojí ve městě, které měly v noci od 25. na 26. září býti přepadeny a pobity. Ale věc se prozradila, dne 24. září zdvihly se obce všech tří měst Pražských a vybivše všecky tři radnice konšele nenáviděné zjímali a buď na místě pobily anebo druhého dne

popraviti daly. K. již do nohou raněn spustil se s okna, při čemž sobě nohu zlámal, i byl den na to s jinými pod pranéřem sťat.

Klokoty, ves u Tábora, bývala za starodávna sídlem jedné větve pánů Vítkovců. Roku 1421 přivedeni jsou z Tábora do K-t pikhartští sektáři, přívrženci kněží Martina Housky a Petra Kaniše, i pracováno tu s nimi dlouho, aby se odřekli bludů svých; konečně však ty dni před sv. Jiřím asi 50 osob obojího pohlaví, a s nimi také Petr Kaniš, když neustupnými se býti prokázali, Žižkovým rozkazem upáleni jsou.

z Klussenberka v. z Clussenberka.

Kmet, původně hospodář, hlava rodiny, později, když jednotlivé rodiny vzrostly v celé osady, hlava obce vesní. Poněvadž pak za starých dob takoví k-ové voláni bývali k poradám knížecím, přenešen jest význam toho slova na rádce knížecího a soudce zemského. A poněvadž za takové byli vybíráni hlavně mužové zkušeností svou vynikající, tedy obyčejně vyššího věku, stalo se, že názvem k. naznačován vůbec muž věku pokročilého, stařec. A poněvadž rodiny bohactvím a proslulostí historickou nad jiné vynikající k tomu zvláště povolány byly, aby o prospěch země pečovaly, stala se během věků hodnost kmetská dědičná v jistých rodech panských. Na Moravě nazýváni jsou zemští k-i páni hospodáři. O k ech zemských činí zmínku již nejstarší památka písemnictví českého, *Libušin soud*, dle kterého na sněmy chodili kmeti, leši a vládykové. O počtu k-ů zemských máme určité zprávy teprv ze XIV. století, že jich sedalo na soudu zemském 12, kteří nazýváni v latině *consules, jurati*, po německu *Landschepfen*. Ve kterých panských rodech bylo kmetství dědičné, známo nám již není. Důležitý byl úřad k-ů na soudu zemském: jen k-em, nikoli komorníkem, směl býti pohnán k soudu biskup, purkrabí Pražský neb jiný vysoký úředník zemský; k-ové, podle určení sudího po paních chodili a hlasy jejich sbírali; nálezu panského nemohl nikdo jiný vynésti než k. Odtud nazýváni k-y též přísežní v městech. Vedle tohoto významu podrželo slovo k. i původní svůj význam co hospodář, sedlák. V prošlém čase však udrželo se slovo k. pouze ve významu starce, a všecky ostatní v zapomenutí vešly.

Kmetcí, kmetský 1) tolik co soudní, na př. k. úřad, k. stolice. — 2) K. tolik co selský, na př. k. dvůr.

Knauer neb Knaur, znamenitý zvonař v Jindřichově Hradci, ulil r. 1461 pro tamní hlavní chrám zvon dle něj nazvaný, jeden z největších v Čechách.

Kněz, u starých Čechů původně tolik co kníže; teprv později nazývána jmenem tím osoba duchovní na presbytera vysvěcená, ano i k názvům vyššího důstojenství přidáváno slovo k., na př. k. arcibiskup.

Knín Nový, král. horní město v někdejším Berounsku, kde se před časy dobývalo zlato. Na horní město povýšen jest K. teprv od krále Vladislava II., ačkoliv dobývání zlata bylo tu již r. 1424 od Husitů přerušeno. Jinou záhubu utrpěl K. r. 1639 od Švédů, po níž město několik let pusté zůstalo.. — K. Starý, ves čtvrt hodiny od Nového

K-a, tvořil v nejstarších dobách s tímto jednu dědinu, která náležela komoře královské. Později dostal se Starý K v držení soukromé, a v XVII. století náležel Václavu Vratislavovi z Mitrovic, známému svým tureckým zajetím, který zde sídlel až do své smrti. Jeho syn a dědic Petr Ladislav svobodný pán z Mitrovic prodal r. 1668 Starý K. řádu křižovnickému s červenou hvězdou v Praze, který jest dosaváde v jeho držení. U K-a stalo se 4. list. 1419 první sražení zbrojného lidu husitského s mocí krále Sigmunda, když pánové v jeho službě jsoucí udeřili na „poutníky" ubírající se do Prahy, čímž válka husitská počátek vzala.

Kníže (zdrobnělá forma slova *knĕz*), původně mladý kněz, kněžic, později itolik co staré *knĕz*, t. pán, vladař zemský, mocnář vůbec, domácí to název panovníků slovanských, stejné váhy s německým *Kunig*, s nímž jednoho jest kořene. Tak nazývali se i starodávní panovníci čeští, dokud nepřijali cizího titule král. Němci pak nazývali je *herzog* (vévoda), stavíce je tak na rovno s vévodami svými, kteří byli many císařovými, a mermomocí je chtíce potáhnouti do lenního svazku s říší Německou.

Kober z Kobersberka, Krištof, měšťan Menšího města Pražského z rodiny ze Slezska přišlé, byl r. 1588 a ještě 1594 ingrosatorem menších desk, 1604 král. účetním radou u české komorní účtárny, 1615 a ještě 1620 král. komorním účetníkem. R. 1609 zvolen jest za defensora a 1618 za direktora. Po bitvě Bělohorské odsouzen k smrti co účastník českého povstání a odpraven 21. čna 1621 na Staroměstském náměstí.

Kobiš Jan, bakalář, r. 1568 při škole u sv. Mikuláše a r. 1569 při škole u Matky boží před Tejnem, vydal 1574 *Naučení o mírách vinných sudův, vedle ceny žejdlíka*, kterážto knížka vyšla podruhé r. 1590.

Kobyla ze Dvorce, Racek, jeden z milců krále Václava IV. byl v letech 1410—15 purkrabím na Vyšehradě, a zabavil r. 1411 spolu s jinými od krále k tomu zplnomocněnými osobami statky arcibiskupa Pražského i jiných duchovních hodnostářů, kteří byli spůsobili spálení knih Viklefových a spěčovali se dáti náhradu jich vlastníkům. Za to, když roku 1416 povolán jest od krále spolu s Bořitou z Ostředka do Kutné Hory za příčinou jakéhosi jednání s konšely, poštvali na ně v den Hromnic kněží hrubý lid havířský, který udeřiv na dům, kde hospodou byli, Racka s dvanácti jeho služebníky zabil a na kusy rozsekal. Bořkovi podařilo se před nimi se skrýti.

Kobylí pole sluly v Čechách za starodávna pozemky, které musily zůstaveny býti ku pasení kobyl čili sveřepic, kterážto služebnost udržela se až po XIV. století.

Koc z Dobrše, jmeno starožitného a někdy velmi rozšířeného, nyní z části panského, s části rytířského rodu českého, jehož původní sídlo bylo Dobrš v Prachensku. První člen toho rodu, který se připomíná, jest Jan K. z Dobrše, okolo r. 1420 purkrabí Strakonický.

Od té doby rozstoupili se K-ové na více větví, kteréž všecky držely v Čechách statky pozemské. Diviš K. z Dobrše, pán na Bystřici, cís. rada, hejtman a komisař válečný kraje Plzeňského, povýšen jest r. 1629 do stavu panského, r. 1634 připočten k rodům starožitným toho stavu, a konečně r. 1637 do stavu hraběcího sv. Římské říše a království Českého. Ale tato větev hraběcí vymřela již r. 1665 jeho synem Divišem Albrechtem. Z jiné větve pocházel Václav Albrecht K. z Dobrše, dědic po posledním hraběti, povýšený r. 1680 do stavu panského.

Kocín z Kocinetu, Jan, narozen v Písku 13. ún. 1543, dosáhl v Praze r. 1562 bakalářství, načež co průvodce panských synů strávil více let v cizině na rozličných akademiích, čehož dobře užil i k vlastnímu svému vzdělání. Navrátiv se do vlasti usadil se v Praze na Malé Straně a r. 1571 obdržel erb s predikátem z Kocinetu. K. co muž vysoce vzdělaný žil v poměrech přátelských se všemi tehdáž vynikajícími učenci Pražskými, zastávaje v obci své úřad předního písaře radního. Císař Rudolf II. mu r. 1597 erb jeho obnovil a rozhojnil. K. zemřel 26. března 1610 a pochován v chrámě sv. Mikuláše. Bylť on jedním z předních spisovatelů svého věku a psal česky i latinsky. Spis jeho *Nova distributio juris universi ex tabulis Joannis Bondini noviter adumbrata* (1581), k němuž připojil přehled dějin práva českého, prozrazuje statečného právníka. Z dalších jeho děl uvádíme *Kroniku novou o národu Tureckém*, k níž připojeny jsou *Dvě jízdy Augeria Gislenia z Busbeku* (1594), *Historii církevní Kassiodora, římského senatora* (1594), *Historii církevní Eusebia, příjmím Pamfila* (1594, v nově 1855) a *Abecedu pobožné manželky* (1585, v nově 1823). Mimo to vypracoval některé částky Veleslavínovy *Politie historické*.

Königsmark, Jan Krištof von, narozen 25. ún. 1600, sloužil nejdříve v cís. vojště, r. 1630 přešel co rytmistr k Švédům, u nichž 1635 postoupil za plukovníka, 1639 za generálmajora a 1644 za generallieutenanta. Roku 1648 vtrhnuv do Čech zmocnil se Malé Strany Pražské, odkud z hradu odvézti dal četné poklady vědecké a umělecké do Švédska, a dobýval pak marně Starého a Nového města, až tomu konec učinil mír Vestfalský. K. napotom došel ve Švédsku vysokých důstojenství, povýšen do stavu hraběcího, a zemřel 20. ún. 1663, zanechav rodině své nesmírné bohactví.

Kochan 1) v. Vršovci. — **2)** K. v. z Prachové.

Kojata 1) syn Všeborův, zastal se r. 1068 na sněmě v poli u Dobenína odbývaném kněžice Jaromíra, když bratr jeho kníže Vratislav chtěl uděliti svému kaplanu Lanzovi biskupství Pražské, které byl nebožtík otec jejich Břetislav ustanovil pro Jaromíra. K., přední mezi župany, stoje vedle Moravského knížete Oty, pravil k tomuto: „Co tu stojíš jako špalek, a nezastáváš bratra? nevidíš-li, kterak syna knížecího odstrkuje a cizince, jenž otrhaný přišel do této země, sází na biskupskou stolici? Však ruší-li kníže náš přísahu otce svého, neučiníme aspoň my z otců svých křivopřísežníky před tváří boží. Pod-

stoupímeť raději cokoli, než bychom k jmenování toho Němce svolili." Tak mluvil také Smil Božejovic, župan Žatecký. Ti dva vzali konečně bratry Konrada, Otu a Jaromíra za ruce, a odešli s nimi z tábora, za nimiž hned větší počet lidu zdvihše se položili se zbrojně u Opočna. Toho se Vratislav uleknuv ihned vrátil se do Prahy, i psal bratřím do Moravy, že chce svoliti aby Jaromír byl biskupem, a poslal jej do Mohuče k arcibiskupovi, aby od něho přijal svěcení. K. však a Smil musili před hněvem jeho ujeti ze země. — **2) K.**, syn Hrabišův, z rodu později tak zvaných pánů z Risenburka, založil r. 1190 s bratrem svým Všeborem klášter křižovníků božího hrobu při kostele sv. Petra na Zderaze, a po smrti své († 1227) v tom kostele jest pohřben, odkázav klášteru hlavní část svého jmění.

Kokořovec z Kokořova, jmeno staročeského rodu šlechtického, nyní hraběcího, jehož kolébkou byla někdejší tvrz Kokořov v Plzeňsku, v kterémžto, jakož i v sousedním někdejším Loketsku měl a má doposud statky své. Jiří Petr K. z Kokořova na Štáhlavech a Olši povýšen jest r. 1637 do stavu panského, a Jiří Hroznata K. z Kokořova r. 1680 do stavu hraběcího v království Českém. Tento první hrabě učinil z panství Žlutic a statku Týniště rodinný fideikomis.

od Kokotů čili Kokotovici (*de Gallis*) nazývala se vzácná rodina měšťanská v Praze, původu českého, jejížto členové na začátku XIV. století často se připomínají. Kokotovici drželi se stranou vlasteneckou proti Jindřichu Korutanskému, pročež musili přednější členové té rodiny, bratří Fridrich, Jan a Mikuláš před pronásledováním královým ujíti do Nimburka, a vrátili se teprv, když král Jan Prahy se zmocnil, načež opět zaujali své místo v radě. R. 1312 byl Fridrich **od K.** ještě s jinými vyslán od obce do Italie k císaři Jindřichovi VII. v příčině neznámé; i později ještě užíván byl k poselstvím, jmenovitě roku 1317 ku královně Elišce do Chebu a dále za králem Janem do Němec. Kromě jmenovaných tří bratří připomínají se ještě Konrad a Bartoloměj Kokotovici co členové obecní rady v rozličných dobách. Rodina ta připomíná se ještě na začátku XV. století.

Koláč, v staré češtině též tolik co dar, poplatek, odměna.

Kolatura, kollatura (lat. *collatio*), podací právo církevní čili udělování úřadů a spojených s nimi obročí církevních; odtud i osada faráři k duchovní správě propůjčená. **Kolator**, kdo právo podací vykonává, obyčejně patron kostela.

Kolda z Koldic, učený dominikán u sv. Klimenta v Praze, v první polovici XIV. století, muž výmluvný a obratný, u dvora krále Jana oblíbený, složil pro abatyši Kunhutu, sestru krále Václava II., spis *o budoucí radosti v nebi*, jenž se chová v universitní knihovně Pražské. V něm jmenován jest K. lektorem u sv. Klimenta, t. j. klášterním učitelem filosofie a bohosloví. Král Jan schválil jej papeži Klimentu VI. (mezi 1342—46) za zpovědníka v Římě pro Čechy tam za těžká provinění o rozhřešení putující. Mimo svrchu uvedený spis sepsal K. ještě dva jiné: mystickou povídku *o udatném rytíři* (*de strenuo milite,*

r. 1312) a spis *o bydlištích nebeských* (*de mansionibus coelestibus* roku 1314).

Kolda z Náchoda v. z Žampachu.

z Koldic, pánové, rodina německá, od starodávna v Míšni usedlá, která v XIV. století také do Čech se rozšířila. Tíma (Timotheus) z K., hejtman Lehnický, přišel záhy ke dvoru krále Jana, jejž provázel na jeho potulkách dobrodružných, a nabyl zboží pozemského v krajině Litoměřické na horách Krupských, kdež vystavěl pevný hrad Rosenburk. Zdá se, že k té rodině náležel též učený mnich Kolda z K., který stejnou dobou u dvora královského se objevuje. Jiný Tíma z K. žil u dvora Karla IV., jsa nejprv maršálkem jeho dvora, pak fojtem Horní Lužice a posléze hejtmanem českých knížectví v Slezsku (Javorníka, Svídnice a j.). Dbaje všemožně o zvelebení statků svých povolal na hory Krupské četné horníky německé. Karla IV. provázel v posledních letech jeho na všech cestách, bývaje radou a svědkem při všelikých jeho jednáních a smlouvách, a zemřel 1383. Na samém konci XIV. století přešly statky české větve toho rodu na větev míšenskou, jmenovitě na bratry Jiřího a Albrechta z K., kteří se pevně přidrželi krále Václava proti Ruprechtu Falckému, začež dostalo se jim rozličných milostí a nadání. Jmenovitě Albrecht jmenován nejvyšším sudím dvorským království Českého, a král udělil mu v leno panství Bílinské. Po smrti krále Václava pánové z K. stáli při králi Sigmundovi a měli mnohé boje s Husity, jmenovitě s Jakoubkem z Vřesovic. Roku 1452 byl Hanuš z K. fojtem Horní Lužice, a byl s příbuzným svým Ježkem z K. mezi pány a vládykami, kteří volili Jiřího z Poděbrad za správce království Českého. Týž Hanuš účastnil se volby Jiřího za krále Českého a stál při něm napotom věrně, jsa v rozličných případech od něho potřebován, až do své smrti († 1470). Syn jeho Tíma spravoval delší čas úřad hejtmana kraje Litoměřického, býval účasten sněmů a jiných veřejných jednání, a vymohl Krupce povýšení na město. Že však byl špatný hospodář, uvedl se v úpadek, a musiv statky své nechati věřitelům žil napotom chudobně v saském městě Freiberku, a zemřel po roce 1523, jak se zdá, co poslední mužský potomek české větve svého rodu.

z Koldina, Pavel Kristian, výtečný právník český, narozen v Klatovech 1530, vzdělal se na vysokém učení Pražském, kdež stal se 1550 bakalářem a dvé léta později mistrem svob. umění. Od r. 1557 až do r. 1562 byl profesorem, 1561 spolu děkanem filosofické fakulty. Vzdav se profesury oženil se, stal se kancléřem a později konšelem Starého města Pražského. Již roku 1557 obdržel erb a predikát, a během času stal se velmi zámožným, koupiv si více domů v Praze i také statek zemský Martinice. Byv třikráte ženat zemřel 10. led. 1589. Koldín proslavil se novým spořádáním *práv městských*, jichž vydání r. 1579 dedikoval císaři Rudolfovi II. Poněvadž pak práva tato pro svou rozsáhlost nebyla všem přístupna, vydal z nich zároveň výtah *Práva městská v krátkou sumu uvedená*, vynechav jmenovitě všecky průvodí

latinské. Podobný výtah ze *zřízení zemského* sestavil a vydal r. 1583. Ale nejen v právnictví slynul Koldín, nýbrž i v básnictví latinském, jsa členem básnické společnosti *sodalitas literata*, založené od Jana Hodějovského.

Koleda (z lat. *Kalendae,* první den v měsíci), jisté obyčeje, které majíce původ v pohanství vykonávaly se na začátku nového roku. První křesťanští učitelé hleděli je přispůsobiti novému náboženství, a poněvadž za starodávna křesťanský rok počínal 25. prosincem, proto začíná koledování o vánočních svátcích, trvajíc až do tří králů. Záleží ono v obcházení dům od domu a zpívání při tom zvláštních písní, začež se zpěvákům malého dárku dostává.. Za starodávna kněz sám s učitelem chodili po osadě koledou sbírajíce dary, které časem změněny byly v stálý poplatek.

Kolej, kollej, lat. *collegium*, sluly při universitě Pražské ústavy zvláště k tomu nadané pro mistry, aby v nich společně bydleli a ze statků k nim náležitých svou výživu měli, zůstávajíce v stavu svobodném, začež povinnováni byli na některé fakultě veřejné přednášky odbývati. Život v k-ích podobal se velice klášternímu, správu k-e vedl probošt od kolegiátů volený, kteří také sami obsazovali každé uprázdněné místo v k-i. Nejstarší a největší ze všech byla k. Karlova, založená r. 1366. Téhož roku založena k. Všech svatých. Vedle těchto k-í připomínají se ještě četné jiné, jako: k. králové, k. krále Václava, k. národu Českého, k. litevská, k. Nazaretská, k. jesuitů, k. lékařská a jiné. — Později nazvány jsou k-emi domy jesuitů, s nimiž spojeny byly školy, na nichž učili. Kdežto řád sám neměl žádného jmění, byly k-e jesuitské bohatě nadány. Bývalá jesuitská k. v Praze podržela až dosavad to jmeno, slovouc k-í Klementinskou.

Kolín, král. okresní město na Labi, vyskytuje se co město královské již za Přemysla Otakara II., majíc značnou část osadníků německých, a byl od nástupců jeho nadán mnohými výsadami, jež všecky r. 1381 král Václav IV. městu potvrdil. V bouřích husitských se K. přidržel krále Sigmunda, a proto vypravili se Pražané v dubnu 1421 proti němu a 22. dubna se ho zmocnili, při čemž klášter mnichů žebravých se šesti kněžími jest spálen. Roku 1423 v měsíci září odbýván tu sjezd strany podobojí. Později však odstoupili Kolínští od Pražanů a dali se pod ochranu pana Haška z Valdšteina, od něhož a jeho přátel dne 4. září 1427 umluven tu plán ku přepadení Prahy a osvobození knížete Korybuta. Ale podniknutí to nezdařilo se, a Prokop Veliký spojiv se s Pražany obehnal K., ale Diviš Bořek z Miletínka tak statečně se v něm bránil, že jenom roztržka mezi měšťany přiměla jej k vzdání jeho pod úmluvu (16. pros) Po bitvě u Lipan obsadili K. sirotčí hejtman Čapek a táborský Ondřej Keřský se zbytky svého lidu, i jsou tu od vojska panského obleženi, ale obhájili se. Roku 1435 nacházíme v K-ě kněze Bedřicha ze Strážnice obleženého od Diviše Bořka z Miletínka, s kterýmž se smluviv podržel K., a napotom v zá-

stavním držení jeho potvrzen jest též od císaře Sigmunda. Teprv králi Jiřímu postoupil Bedřich K-a, kdy a pod jakými výminkami neznámo. Po smrti krále Jiřího připadl Kolín synu jeho knížeti Viktorinovi. Následující králové udělili K-u mnohých nových práv, a Ferdinand I. městu r. 1547 všecka privilegia potvrdil. V 30leté válce trpěl K. nemálo od Sasíků a Švédů, následkem čehož obyvatelstvo jest značně ztenčeno a ochuzeno, a město jen velmi zdlouha od pohromy té se zotavovalo.

z Kolína, mistr Štěpán, jeden z předních mužů na vysokém učení Pražském ku konci XIV. a na začátku XV. století, byl druhým kazatelem v kapli Betlemské, kterýž úřad zastával až do roku 1402, kdež na jeho místo dosazen Jan Hus. Mistr Štěpán jmenuje se mezi horliteli pro opravu církevní, a kázal jako Hus a jiní jeho stoupenci neohroženě proti znemravnělosti kněžstva.

Kolínský Jan, narozen na začátku XVI. století v Kolíně, vzdělal se na učení Pražském, kdež stal se r. 1527 bakalářem a roku 1534 mistrem svob. umění, a zastával na to rozličné akademické úřady. Roku 1540 navštívil Italii, kdež vysvěcen jest na kněžství, a vrátiv se do vlasti byl správcem duchovním v několika městech, jmenovitě arciděkanem v Hradci Králové, a později farářem u sv. Mikuláše na Starém městě v Praze i přísedícím konsistoře, jejímž administratorem se stal r. 1555 a potrval jím po tři léta. Roku 1558 co rektor university přivítal ve jmenu jejím slavnou řečí Ferdinanda I., když co císař do Prahy přijel. K. zemřel 4. čce 1562. Bylť on učený bohoslovec a výtečný kazatel.

z Kolovrat, jmeno starožitného rodu panského v Čechách, příbuzného s pány z Polné, z Adlaru, z Janovic, z Žirotína a j., kteří všickni měli v erbu orlici. Původní sídlo jejich byla nejspíše tvrz Kolovraty v Kouřímsku. První člen toho rodu, který pod jmenem z K. v dějinách se objevuje, jest Albrecht, připomínaný ponejprv roku 1347, který se svým bratrem Jiřím a příbuzným Benešem z K. r. 1355 provázel Karla IV. do Říma ke korunování jeho na císařství, avšak bez vlastní korouhve a vlastní družiny. Albrecht z K. držel Kornhaus a Ročov, založil pod Ročovem klášter augustiniánský a zemřel 1391. Dcera jeho Kuňka (Kunhuta) byla jeptiškou u sv. Jiří na hradě Pražském a zvolena jest r. 1386 za abatyši. Ješek z K. na Kornhause připomíná se za krále Václava IV. co rušitel veřejného pokoje, proti němuž musil král vypraviti vojsko, které Kornhausu dobylo a jej pobořilo. Od r. 1420 jmenují se často bratří Hanuš a Fridrich z K., onen na Krašově, tento na Libšteině, co přívrženci krále Sigmunda, i měli časté boje s Husity, jakož vůbec i ostatní členové toho rodu stáli při straně katolické a zejmena Purkart a Jan Bezdružičtí z K. náleželi k předním horlivcům jednoty kraje Plzeňského. Nicméně nacházíme r. 1427 Beneše Ročovského z K. ve vojště českém u Tachova. Když r. 1430 Husité, majíce vrch v zemi, strojili zvláštní výpravu na bratry Hanuše a Fridricha z K., tu

oba, nemajíce naděje že by jim odolali, odebrali se do Prahy a tam věšli v úmluvu s Prokopem Velikým, slibujíce napotom státi věrně ke kalichu, a skutečně potom účastnili se jejich výprav a jízd, jmenovitě pak obležení Plzně. Fridrich zemřel již roku 1433, Hanuš pak odstoupil později zase od kalicha a přičinil se platně o přijetí do země krále Sigmunda. Drže hrady Točník a Žebrák byl Hanuš mezi čelnějšími pány jednoty Menharta z Hradce, a od r. 1438 nejvyšším hejtmanem měst Pražských. Když roku 1448 Jiří Poděbradský Prahy se zmocnil, ujel Hanuš na svůj hrad Žebrák, kde zemřel 1450. Jeho synem nejspíše byl jiný Hanuš z K. na Zbiroze, katolík horlivý a učený, který r. 1467 po smrti manželky své do stavu duchovního vstoupil, a byv učiněn kanovníkem a později proboštem kapitoly Pražské a kostela Vyšehradského zemřel 23. září 1483. Na smrtelné posteli prý, nemoha pro tajemství to umříti, vyzradil spiknutí Klobúkovo proti utrakvistům. Té doby již byl rod K-ů velice rozšířen a vládl hojnými statky, všickni pak stáli horlivě k víře katolické, ale spolu i věrně ku králi Jiřímu. Ku konci XV. století přijaly rozličné větve rodu toho stálá příjmí dle statků, v jichž držení byli, a od té doby rozeznávali se hlavně K-ové Bezdružičtí, Krakovští, Libšteinští, Mašťovští a Novohradští, kteréžto větve však během času vymřely až na jedinou Krakovskou, dosavad v hojném počtu členů květoucí. *a*) Bezdružičtí z K. Jiříkovi na Bezdružicích potvrzen jest r. 1511 stav panský, i byl potom od r. 1512 až do r. 1516 nejvyšším sudím zemským. Jan Bezdružický z K. na Buštěhradě zahynul r. 1526 s králem Ludvíkem u Mohače. Během XVI. století se jmění větve této valně tenčilo. Jan Bezdružický z K., 1577 — 1588 president nad apelacími, vládl konečně již jenom jedinými Zaběhlicemi, ale po manželce své Bohunce, rozené Zárubové z Hustiřan († 1584), zdědil panství Bystré. Bezdružičtí vyhynuli jeho synem Vilémem Hendrichem, podkomořím měst věnných, který zemřel r. 1642 co poslední muž této větve. *b*) Krakovští z K rozdělili se ku konci XVI. století na dvě linie, z nichž jedna v osobě Albrechta Hendricha, rady při komoře české, povýšena jest r. 1700 do stavu hraběcího; r. 1701 dosáhl i bratr jeho Maximilian Václav téhož povýšení, ale oba zemřeli bez potomků. Praotcem všech potomních Krakovských z K. stal se Albrecht Vilém (nar. 1600 † 1689), od r. 1652 president komory české, r. 1674 do stavu hraběcího povýšený, jenž ze statku Tejnice a Běšin zřídil roku 1688 fideikomis. Vnuk jeho Vilém Albrecht (nar. 1678, † 21. dub. 1738) zdědil po Janu Josefovi svob. pánu z Újezda Březnici, začež s potomky svými přijal jméno i erb pánů z Újezda, a byl od r. 1734 nejvyšším kancléřem království Českého. Větev ta napotom vždy více se zvelebujíc všecky ostatní přečkala. *c*) Libšteinští z K. Z větve té vynikli: Albrecht Libšteinský z K. na Lovosicích, Krupce atd., jenž byl 1496—97 purkrabím Karlšteinským ze stavu panského, 1496—1502 král. hofmistrem, a od r. 1503 nejvyšším kancléřem krá-

lovství Českého. Albrecht proslul jmenovitě smlouvou, po něm Kolovratskou řečenou, již spolu s knížetem Kazimírem Těšínským na královĕ místě způsobil mezi stavy světskými a stavem duchovním v Slezsku o některé věci sporné. Jiný Albrecht Libšteinský z K., pojav za manželku Reginu Welserovu, stal se švakrem arciknížete Ferdinanda, syna císaře Ferdinanda I. Hendrich Libšteinský z K. byl hejtmanem Nového města Pražského, a pro věrnost, kterou zachovával Ferdinandovi II., vypovězen jest r. 1619 ze země. Po bitvě Bělohorské stal se nejprvé nejvyšším sudím, 1635 nejvyšším komorníkem, 1643 nejvyšším hofmistrem zemským, a † 6. bř. 1646. Bratr jeho Zdeněk Lev vynikl ve službě vojenské, byl r. 1624, první z celého rodu Kolovratského, povýšen do stavu hraběcího, a zemřel 1640. Do téhož stavu povýšeni byli z této větve roku 1661 ještě František Karel, c. k. komoří a president nad apelacími v Praze, Ferdinand Ludvík, komendator řádu maltézského, Jan Vilem, kanovník v Tridentě, a Leopold Oldřich, podplukovník. Libšteinští z K., vysoce svůj rod proslavivše, vymřeli teprv za naší paměti, a dědicemi po nich stali se Krakovští z K. — Mašťovští z K., pocházející od Beneše z K. na Ročově, který r. 1454 dostal od krále Ladislava Mašťov, obdrželi r. 1573 v osobě Jana Mašťovského z K. potvrzení svého panského stavu, avšak vymřeli již okolo r. 1580, a Fridrich Mašťovský z K. byl asi poslední muž této větve. — e) Novohradští z K. Z té větve vynikl: Jáchim, pán na Košátkách, 1578—99 purkrabí Karlšteinský ze stavu panského, a 1575—77, pak podruhé 1593—97 president komory české; Volf, 1599—1602 nejvyšší sudí dvorský, 1603—8 nejvyšší sudí zemský a od r. 1608 nejvyšší komorník zemský († 1609); Zdeněk, syn Volfův, po mnoho let vyslanec u dvora španělského, povýšený roku 1653 do stavu hraběcího; Jan Václav, syn Zdeňkův, který z Košátek, Dvorů a Přímdy zřídil rodinný fideikomis a zemřel 1690. Poslední muž této větve byl František Antonín († 9. čce 1802), načež statky její připadly Libšteinským z K. — Mimo tyto K-y, pocházející od Albrechta, byli ještě jiní, kteří v XIV. století drželi četné statky v Čáslavsku, avšak století toho ani nepřečkali. — Schimon ve svém spise *Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien* (1859) uvádí sice již k roku 1319 Jaroslava a Bořka z K., kteří prý toho roku přijati byli do stavu rytířského, avšak o podstatnosti té zprávy slušně lze pochybovati.

Komenský, Jan Amos, nejslavnější muž a poslední biskup Jednoty bratří českých, narodil se v moravském městečku Nivnicích nedaleko Uherského Brodu 28. bř. 1592 z rodiny mlynářské. Osiřev záhy dostal se zanedbáním svého poručníka do škol teprvé v 16. roce svého věku, ale dospělostí ducha brzy zameškání nahradiv odešel do Němec na studie, které od r. 1612 konal v Heidelberce, odkud r. 1614 vydal se na cesty, jmenovitě do Holandu. Vrátiv se ještě téhož roku do vlasti jmenován správcem školy bratrské v Přerově, roku pak 1616 posvěcen v Jednotě

na kněžství. Roku 1618 stal se dozorcem školy a spolu kazatelem ve Fulneku, tehdáž hlavním sídle bratří na Moravě, kdežto po tři léta žil šťastně povolání svému. Ale r. 1621 jest Fulnek od vojska španělského vypálen a zloupen, při čemž K. přišel o všecko jmění, o knihy i rukopisy své. V tom neštěstí nalezl útočiště u Karla z Žerotína, ale ztratil manželku a dvě dítky. Právě však v té smutné době duch jeho neumdlévající zplodil nejpůvabnější dílo jeho *Labyrint světa a ráj srdce*, jež pod Klopoty u Brandejsa nad Orlicí dne 13. pros. 1623 připsal svému příznivci Karlovi z Žerotína. Ve spise tom líčí řečí velmi jadrnou a vtipem pronikavým marnost všech věcí tohoto světa, uče, kterak jenom v Bohu upokojení najíti lze. Roku 1624 pojal K. druhou manželku, ale přinucen opustiti Karla z Žerotína, na nějž císařští komisařové ostře doléhali, aby nepřechovával u sebe kazatelů bratrských, skrýval se v lesích a slujích před nepřáteli jej stíhajícími. V takových poměrech složil jiný spis, směrem svým ku předešlému podobný, avšak beze vší okrasy básnické, nazvaný *Hlubina bezpečnosti*. Vykonav roku 1626 cestu do Polska v příčině Jednoty bratrské žil pak K. nějaký čas na statcích Jiřího Sádovského ze Sloupna u hor Krkonošských, když však r. 1628 vypovězeni jsou posavadní ochráncové jeho, Karel z Žerotína i Sádovský, odešel i K. ze země a usadil se s jinými bratry v polském městě Lešně. Tam přijav na se správu gymnasia oddal se zcela studiím pedagogickým a složil tři spisy jazykem českým, *Velkou didaktiku*, *Školu mateřskou* a *Školu prostonárodní na šest tříd rozdělenou*, v nichž přísně kárá nedostatky tehdejších škol, které nebyly nikterak přípravou k životu skutečnému, učíce jenom slovům, nikoli věcem, jazykům starým, nikoli mateřským. Aby pak razil cestu k rozumnějšímu vyučování jazykům vůbec a zvláště latinskému, vydal v Lešně r. 1629 *Janua Linguarum* (brána jazyků), kterýmžto spisem, překládaným do všech řečí evropských a některých asiatských, zjednal jménu svému pověst po celém světě. Roku 1632 na sněmě vší Jednoty bratrské, v Lešně odbývaném, zvolen jest K. za staršího, a zároveň uloženo mu sepsání *Těžkých protivenství církve české*. V té době účastnil se také některých spisů polemických, zvláště proti známému odpůrci bratří českých Samuelovi Martiniovi z Dražova. Pověst K-ského rozhlášena byla již v té míře, že mu dopisovali učenci ze všech zemí, z nichž v bližší známost vešel se Samuelem Hartliebem v Londýně, k jehož podněcování, aby šířeji vyložil myšlénku, kterak by dle vydané již „Brány jazyků" podobná „Brána moudrosti" vzdělati se dala, aby totiž na světlo podán byl sklad všelikých známostí lidských krátce a jasně v jakési organické soustavě, K. sepsal krátké pojednání, které tiskem vyšlo 1637 v Oxfordě co *Conatuum Comenianorum praeludia* a 1639 v Londýně jakožto *Pansophiae prodromus*. Spis ten učinil nemalý hluk v učeném světě, čehož následkem došlo K-ského r. 1638 pozvání ze Švédska, aby tam přišel obnovit školství dle zásad svých, jiné pak pozvání z Anglie, kdež chtěli zříditi dle soustavy jeho celé kolegium pansofické a odevzdati je správě jeho. K. přijal pozvání druhé

a odebral se r. 1641 do Londýna, ale nastalý brzo na to spor krále s parlamentem, který vedl k občanské válce, zmařil tyto záměry, a K. opustiv Anglii jel rok na to do Švédska, kde s kancléřem Oxenstiernou měl důkladné porady, i slíbil propůjčiti se k zvelebování tamnějšího školství. Nechtěje se však odstěhovati na dobro i s rodinou do Švédska usadil se na blízku v Elblinku, kdež napsav spis *Pansophiae Diatyposis* docela se pak oddal skládání knih pro potřeby školní. Mezi tím ovšem dojížděl na sněmy bratrské v Polsku, a sepsal i několik spisů k utišení různic z náboženství vzniklých. Roku 1646 jel K. se vším co posud pro školy byl sepsal do Švédska. Knihy jeho došly schválení, a nařízeno mu aby je vydal tiskem, což on, ještě dvě léta na prohlédnutí a opravení jich vynaloživ, r. 1648 učinil. Spisů těch bylo šestero, z nichž nejdůležitější jest *Methodus linguarum novissima*, filosofické učení o řeči a její vzdělavatelnosti, v kterémž mimo jiné důtklivě napomínal k zanechání učené latiny a pěstování jazyka mateřského. Roku téhož musil se K. navrátiti do Lešna, vyvolen jsa za biskupa celé Jednoty bratrské. Obrátil tedy více zřetel k svěřenému sobě stádci a vydal několik spisů k dobrému své církve, jmenovitě *Kšaft umírající matky jednoty bratrské.* Tou dobou obdržel pozvání od knížete Sigmunda Rákoczyho, aby přišel do Uher na poradu o napravení škol, i odjel tam r. 1650. V Šaryšském Potoku jal se zřizovati celou školu dle ideí svých, a sepsal několik knížek povzbuzujících k vyššímu snažení v naukách a k horlivějšímu pěstování jazyka mateřského. Mimo jiné sepsal tam též pověstný *Orbis pictus.* Po smrti však knížete Sigmunda vrátil se r. 1654 do Lešna. Tam stihlo jej o dvě léta později podobné neštěstí jako ve Fulneku. Ve válce totiž mezi Švédskem a Polskem nastalé jest Lešno od Švédů dobyto, a když je r. 1656 těmto Poláci zase odňali, obráceno celé město v popel. Tu se rozprchla všecka obec českých bratří, K. pak přišel o všecko jmění a o největší část svých rukopisů. Nejvíce želel toho, co k vyvedení své idei o pansofii byl sepsal, a materialu k slovníku českolatinskému a latinskočeskému, jejž byl po 20 let sbíral. Posledního útulku nalezl K. v Amsterodamě, kam jej Vavřinec Geer, syn někdejšího přítele jeho, byl pozval. Senát Amsterodamský jej požádal, aby vše, co ve prospěch škol byl napsal, opět vydal, což K. také učinil, vydav r. 1657 *J. A. Comenii didactica opera omnia.* V následujících letech vydal pak některé spisy rozptýleným zbytkům Jednoty bratrské, z nichž uvádíme pouze *Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu.* Poslední spis vydal r. 1668 *Unum necessarium* (jedno potřebné), ve kterém jako v ohnisku sestředil všecky paprsky lidumilného snažení svého. K. zemřel 15. listopadu 1670 a pochován v chrámě francouzské obce protestantské v Naardenu. — K. náleží bez odporu mezi nejznamenitější muže všech národů a věků. Didaktickými svými spisy stal se reformatorem školství a vychování v polovici XVII. století, klestě prvním vědám realním dráhu do škol, zaváděje do nich vyučování názorné a doléhaje na to, aby mládež na základě

mateřského jazyka se vzdělávala. Vedle didaktiky proslul K. i snahami svými pansofickými, nástin jeho soustavy došel pochvaly nejpřednějších učenců. K. vydal všeho všudy 42 spisů, z nichžto 31 jazykem českým psaných. Jeho *Janua linguarum* a *Orbis pictus* vydány jsou nesčíslněkrát; četných vydání dočkal se i *Labyrint světa* (nejnověji 1871); *Moudrého Katona mravná poučování* (v časoměrných hexametrech) vydána v tomto století dvakráte, 1842 a 1853, ponejprv v našem století vydány *Didaktika* (1849 a 1871) a *Informatorium školy materské* (1858). *Historie o těžkých protivenstvích církve české*, vydána častěji, jest pouhý překlad spisu latinského, od K-ského a některých jiných Čechů sepsaného, pocházející od kněze Adama Hartmanna. V stáří svém oddal se K. mysticismu (*Lux in tenebris*, 1657), z čehož mu nastala nemilá polemika s rozličnými učenci.

Komora královská, důchody zeměpanské, jakož i úřad nad nimi ustanovený (*aerarium*, *fiscus*). President k-ry, představený úřadu toho, nejvyšší úředník nad pokladem.

Komorní, cokoliv se vztahuje ku komoře, na př. statek k., ke komoře náležející. — K. soud v. Soud komorní.

Komorník 1) za starodávna úředník župní, který bděl nad důchody komory královské, jež i přijímal i účtované dále odváděl. V jeho rukou bývala také policie soudní, kterouž provozoval skrze zvláštní sobě podřízené k-y (v. 2). Za tou příčinou, a poněvadž soudové bývali hlavním pramenem důchodů královských, moc jeho také v soudním řízení byla nemalá, i předsedal sám původně na menším soudě. Ve XII. století ještě k. chodil za cúdařem, později ale předcházel jej. Co k. v župě, to byl nejvyšší k. v celé zemi, v řadě vysokých úředníků zemských hned první po nejvyšším maršálkovi, předcházeje bezprostředně nejvyššího sudího zemského. Pod ním stály desky zemské, a poněvadž tyto v Moravě byly dvoje, v Brně a v Olomouci, proto byli také v Moravě dva nejvyšší k-íci zemští. — **2)** K., nižší úředník při soudu a při dskách zemských, který vykonával půhony (v. t.) s jistými předepsanými formálnostmi. Takový k. nosil při sobě pečeť soudní, kterouž se při konání úřadu vykázati musil. Bezprostředním jich představeným byl starosta komorničí, který i s nimi stál pod k-em župním neb zemským.

Kompaktata (lat. úmluvy) sluly smlouvy, uzavřené mezi Čechy a koncilem Basilejským o jisté svobody a zvláštnosti církve české, kterých by tato směla požívati bez odtržení se od obecné církve Římské. K. obsahovala pověstné čtyry artikule Pražské, tak zvané, poněvadž r. 1420, když král Sigmund s vojskem křižáckým oblehal Prahu, usnesli se o ně všickni v městě se nacházející přívrženci kalicha, prostředkováním svých mistrů a kněží, jakožto o ty kusy, kteréž chtějí společně zachovávati a za jediný základ všeho vyjednávání s Římem považovati. Byliť pak tyto: 1) aby slovo boží od kněží schopných svobodně bylo kázáno; 2) aby svátost oltářní všem Kristovým věřícím svobodně rozdávána byla pod obojí způsobou; 3) aby kněžstvo, za-

nechajíc světského panování a držení statků, živo bylo dle příkladu Kristova a jeho apoštolů; 4) aby všickni hříchové smrtelní a neřádové zákonu božímu protivní byli kaženi a stavováni. — Znění těchto artikulů bylo odesláno legatu papežskému Ferdinandovi, v táboře Sigmundově meškajícímu, což ale na ten čas nevedlo k žádným dalším krokům mírným; neboť stolice papežská spolehala se jedině na moc zbraně, o níž se domnívala, že úplně dostačí k vyplenění kacířství husitského. Teprv když opětovanými porážkami křižáckých vojsk naděje tato zmizela a všemu světu zjevno bylo, že Čechové nižádnými prostředky násilnými nemohou přivedeni býti k upuštění od svého přesvědčení, svolil církevní sněm tehdáž v Basileji shromážděný ku přijetí zplnomocněných poslů českých, s nimiž by mělo jednáno býti o srozumění dle způsobu napřed umluveného. Vypraveno tedy roku 1433 do Basileje poselství české, v jehož čele byli Prokop Veliký a Jan Rokycana; ale jakkoliv jednání jeho s koncilem trvalo plného čtvrt leta, nedocíleno úplného dorozumění, když strana římská svolovala k žádostem Čechů jenom částečně, a to pod takovými výhradami, k jakýmž poslové čeští přistoupiti nemohli. Tu vyslanci čeští sice odešli z Basileje, tím však nebylo vyjednávání přetrženo, nýbrž poselstvováno dále mezi sborem a Čechy, až konečně 30. list. 1433 sepsán jest první návrh úmluvy, obsahující spůsob, ve kterém koncilium hotovo bylo ke čtyrem artikulům Pražským svoliti. Dle návrhu toho chtěl sbor povoliti, aby Čechům a Moravanům t o h o ž á d a j í c í m rozdávána byla svátost večeře Páně podobojí spůsobou; též uznal tři ostatní artikule pod j i s t ý m i o h r a d a m i. O věcech, které potom zůstávaly ještě sporné (jako na př. mínění Čechů, že rozdávání pod obojí spůsobou díti se má z příkazu, nikoli z dovolení), měli Čechové míti svobodu přednésti dále důvody své před sborem. Ale toto formulování k-t, ač uspokojilo mírnější stranu mezi kališníky, nicméně od většiny podobojích zavrženo jest na sněmě českém, čímž vyjednávání na ten čas jest přetrženo, a poslové sboru, po delší čas v Praze meškavší, odjeli z Čech bez pořízení (1434). Než císař Sigmund, žádostiv jsa panování v Čechách, ale nemaje naděje k tomu, pokud by žádosti Čechů v ohledu náboženství nebyly vyplněny, spůsobil r. 1435 sjezd všech stran v Brně, kdež mělo dále býti jednáno o k. Dostavili se i poslové od sboru z Basileje, ale nechtěli ustoupiti od formulace předešlého roku navržené, jen tolik připouštěli více, aby též arcibiskup Pražský a biskupové jemu podřízení povinni byli rozdávati podobojí spůsobou a žádných překážek nečinili ve svěcení kněží podobojích. Čechové, vidouce neustupnost koncilia, chtěli přetrhnouti všeliké další jednání a chystali se k odjetí z Brna, než Sigmund je zdržel, a k tomu, co Čechové žádali více nad povolení sboru, sám ze své moci svolil zvláštním zápisem, tak, aby napotom nikdo v Čechách nesměl udělovati beneficií duchovních, leč osoby domácí k tomu oprávněné; aby nikdo nesměl potahován býti před jakékolivěk cizí soudy duchovní; aby popsány byly všecky fary a kostely, v nichž se posud rozdávala svátost pod jednou neb pod obojí spůsobou, a dle toho aby též

budoucně rozdáváno bylo bez pohoršlivé směsice; konečně aby stavové podobojí společně s kněžstvem zvolili sobě arcibiskupa, jemuž by všickni kněží v celé zemi, jak pod jednou tak pod obojí rozdávající, byli podřízeni. Císař zavázal se společně s Čechy pilně o to dbáti, aby arcibiskup takto zvolený byl od papeže stvrzen a všecky ostatní tyto svobody schváleny, na každý spůsob pak odřekl se práva, Čechům neb Moravanům ve skutečném užívání svobod těchto, buďtež potvrzeny neb nebuďtež, překážeti. Teprv následkem toho přijal sněm český k. ve znění od sboru navrženém, ovšem v naději, že pomocí císaře dosáhne na koncilin i svolení k těm věcem, které prozatím jen zápisem Sigmundovým byly Čechům zaručeny. Na témž sněmu zvolen jest za arcibiskupa mistr Jan Rokycana. Nezbývalo teď ničeho, nežli prohlásiti slavně úmluvy dosavadní a uvésti je ve skutek, což stalo se 5. čce 1436 na sněmě v Jihlavě čtyrmi jazyky: latině, česky, německy a uhersky, při čemž přikazováno všeho světa knížatům, aby s Čechy a Moravany již pravý křesťanský pokoj, mír a jednotu měli, jich pro přijímání pod obojí spůsobou více nehaněli aniž jim proto bezpráví činili, aby je uznávali za dobré křesťany a za syny prvotní církve. Teprv nyní učinili Čechové Sigmundovi slib poddanosti, za krále a pána svého jej přijavše. Ale chování poslů Basilejských i při tomto konečném smíření bylo tak obojetné, že patrna byla neochotnost stolice Římské k němu, z čehož přítomní tu Čechové zle sobě pro budoucnost tušili. Obavy tyto v plné míře se vyplnily, neboť netoliko že všecky na to nastalé snahy Čechů o tak zvané doplnění k-t, totiž o stvrzení papežem i těch kusů, na které zněl zápis Sigmundův, zůstaly marné, nýbrž časem svým stolice Římská k. i v tom znění, jak jsou v Jihlavě prohlášena, nechtěla uznávati za platné a je odvolávala. Za panování Sigmundova nedařilo se jednání s Římem pro neupřímnost císařovu, který přes všecky sliby své tajně je kazil; později, když papežská moc vítězstvím nad vzdorným sborem Basilejským znova se pozdvihla a sesílila, kurie Římská již sama sebou méně náchylna byla ku povolnosti, nežli kdykoliv před tím. Zatím nicméně každý nástupce Sigmundův při dosednutí svém musil obnoviti zápis císaře toho, a tak se Čechové nepřestali říditi k-ty v tom smyslu, jaký jim podkládali, i bez stvrzení jeho papežem. Že však bez dosažení toho smíření jejich s církví Římskou zůstávalo vždy nedokonalé a neúplné, a tudíž neposkytovalo pravého upokojení národu ve dvě náboženské strany rozpadlého, proto Čechové neustále se ho domáhali, i chodila v té věci častá poselství, jak z Čech do Říma, tak i z Říma do Čech. Tak r. 1448 přijel do Prahy v té příčině papežský legat kardinál Karvajal, ale po marném a pohoršlivém jednání odjel zase bez pořízení, unášeje s sebou původní listinu k-t, již sobě byl ku prohlédnutí vypůjčil. Ale jak mile se v městě prohlásilo, že legat unáší s sebou tento nejdražší poklad národu, strhla se z toho bouřka veliká, on pak stíhán jezdci stavovskými musil v Benešově listinu ukradenou vydati. Též jednání Jiřího Poděbradského za jeho správcovství o doplnění k-t nemělo lepšího zdaru,

a marné zůstávalo všeliké poselstvování mezi Čechami a Římem, když papežové vždy urputněji nastupovali na bezvýminečné podrobení se Čechů. Když pak Jiří dosedl na trůn a před svým korunováním zavázal se přísahou, prokazovati poslušenství papeži jako jiní králové křesťanští a pečovati o vyplenění všelikého kacířství v Čechách: tu jest mu od papeže přísaha ta v ten smysl vykládána, jakoby se byl k-t odřekl, kdežto král namítal proti tomu, že on nemůže za kacířství pokládati k., aniž k jich potlačení působiti, kdežto se stavům byl zavázal k jich hájení. Spor z toho povstalý došel tak daleko, že r. 1462 papež Pius II. prohlásil k. za neplatná a zrušená. (O následcích toho kroku viz čl. Jiří Poděbradský.) Přes všecky zápovědi papežův i nástupcové krále Jiřího zavazovali se k hájení k-t, a tak zůstávala otázka náboženská v Čechách po dlouhý čas ještě nevyřízena. Zatím však, když na začátku XVI. století učení Lutherovo i do Čech průchodu nalezlo a veliká část podobojích k němu se přidávala, tu k. čím dále tím více důležitosti a vážnosti pozbývala, an napořád tenčil se počet těch, kteří na jejich ustanoveních přestávali. Aby alespoň tuto skrovnou část věrných kompaktatistů uvedl v jednotu s církví Římskou, vymohl král Ferdinand na koncilia Tridentském, že Čechům přijímání pod obojí spůsobou povolilo. Ale přes to všecko spravovali se kompaktatisté i dále konsistoři podobojí, nepodřídivše se arcibiskupu. Konečně však počet luteránů mezi podobojími tak veliké převahy nabyl, že strana spravujících se k-ty zastoupena byla již jen několika málo osobami. Tato většina evangelických stavů žádala na sněmě r. 1567 o svobodu náboženství svého tím spůsobem, aby se napotom nemusili spravovati k-ty, než jedině slovem božím; i svolil k tomu král Maximilian, tak že k., dle kterých uznávaly se jen dvě staré víry za oprávněné v zemi České, vypuštěna jsou z privilegií zemských. Tím arci ještě nepominula docela strana kompaktatistů, ale čím dále tím více se tenčila. Roku 1602 císař Rudof II. v mandatu proti pikhartům vydaném sice ještě jednou odvolával se na k.; ta ale brzy na to ztratila i nejposlednější své přívržence, když r. 1609, kdežto stavové evangeličtí domáhali se na císaři pověstného majestatu, největší část dosavadních starých podobojích k nim se přidala, skrovný pak pozůstatek jejich dílem ještě před bitvou Bělohorskou, dílem po ní, v lůno církve katolické se navrátil.

Kompator Mikuláš z Kunštátu, spisovatel český, žil uprostřed XV. století, jsa muž nemálo zběhlý v jazycích a věcech náboženských. Roku 1451 přeložil na jazyk český spis latinský *Lamentatio SS. patrum in limbo* (naříkání sv. Otců v předpeklí, k němuž přidáno poselství proroků k Hospodinu o spasení člověčenstva). Český překlad ten byl napotom v Čechách i na Moravě knihou velmi oblíbenou, a vyšel ponejprv tiskem r. 1572, a potom ještě vícekráte.

Konáč z Hodiškova Mikuláš, též Konáček řečený, lat. *Finitor*, spisovatel český, za mladších let písař hor viničných, založil r. 1507 s Janem Wolfem knihtiskárnu v Praze, kterou od r. 1512 držel

sám, byl při tom také literárně činným, a k přímluvě mecenáše svého Jana z Hodějova obdařen 1516 erbem a predikátem, ano později do stavu rytířského přijat. Roku 1520 stal se místosudím dvorským, kterýžto úřad zastával až do r. 1542. Od svého ustanovení k úřadu tomu přestal tiskárnu vésti na své jméno, ale nepřestal býti literárně činným. K. zemřel 3. dubna 1546. Spisy K-ovy jsou větším dílem překlady. Původní jeho dílo *Kniha o hořekování a naříkání Spravedlnosti, králowny a paní všech cností* (v Praze 1547) nazývá Balbin „opus eruditione divina et humana plenissimum.“ Z ostatních uvádíme překlad *Kroniky české* Eneáše Sylvia (tamt. 1510), první noviny české *Sjezd císařské Velebnosti v Vídni a nejjasnějších tří králů Jich Milosti* (tamt. 1515) a *Pravidlo lidského života* (bájky Bidpajovy, tamt. 1528). K. co horlivý staroutrakvista pokusil se též o náboženskou polemiku, začež však nedošel žádné vděčnosti.

Koněberky, v staročeském zřízení vojenském lehcí jezdcové a střelci, kteří obyčejně předním zástupům vojska v mírné vzdálenosti po boku táhli a s nepřítelem, vojsku v pochodu překážejícím, harcovali. Mimo to měli vedlejší účel ten, chytati koně uprchlé bojovníkům, kteří je od nich vypláceti musili, odkud i jmeno jejich.

Konfese, konfesse (lat. *confessio*), vyznání náboženské. K. česká, sepsána za Maxmiliana II. podle vzoru Augšpurské, obsahovala ony články víry, v nichžto srovnávali se čeští evangelíci s bratřími českými, což stalo se k tomu konci, aby stavové obojího toho vyznání společně zasazovati se mohli o svobodu svého náboženství. Na sněmě r. 1575 byla česká k. předložena císaři ku potvrzení, kteréhož on jí zastrašen hrozbami papežskými sice neudělil, avšak nicméně dopustil, aby se stavové protestantští podle ní říditi směli. Česká k. došla schválení teprv pověstným majestátem Rudolfovým, platnost však její přestala brzy na to zrušením téhož majestátu od císaře Ferdinanda II. po bitvě Bělohorské.

Konfiskace, odejmutí jmění se strany státu někomu, kdo dle trestních zákonů k tomu byl odsouzen. V Čechách dály se hromadné k. pro zpouru stavů proti králi za obou prvních Ferdinandů, a sice zasáhla za Ferdinanda I. pro odepření válečné pomoci proti kurfirštu Saskému hlavně stav městský, který téměř o všecky své statky zemské připraven jest; druhá, mnohem rozsáhlejší k. za Ferdinanda II. po bitvě Bělohorské, dotkla se obou stavů vyšších, a měla za následek valný příval do země cizinců, kteří konfiskované statky za laciný peníz kupujíce napotom v zemi osedli a původ dali šlechtě nové cizího původu, na velikou škodu národnosti české.

Koniáš Antonín, pověstný hubitel českých knih, jesuita, narozen v Praze 1691, vstoupil r. 1708 do řádu, vyučoval nejdříve na školách, pak používán k misiím, ve kterých horlivost svou na jevo dával hlavně dvojím spůsobem: kázáním, při čemž úžasně uměl líčiti svým posluchačům muka pekelná, a sliděním po kacířských knihách, hlavně českých, o kterémžto působení svém sám se chlubil, že na 60.000 kacířských

knih spálil. Mělť on zvláštní obratnost při hledání takových knih, nedbaje při tom žádných trudností, ani ran, jakých se mu nezřídka dostávalo. Nalezl-li kde knihu „kacířskou“, tu buď na oheň odsoudil, anebo listy závadné z ní vytrhav a jednotlivá místa černí zamazav teprv tak zohavenou vlastníku vrátil. Ano na poučení jiným misionářům, jak si v tomto povolání počínati mají, vydal roku 1729 v Hradci Králové *Klíč, kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamykající, aneb rejstřík bludných, pohoršlivých neb zapovězených knih, s předcházejícími oučinlivými prostředky, s kterými pohoršlivé a škodlivé knihy vyskoumati a vykořeniti se mohou.* Byltě K. více horlivec nerozumný nežli zlomyslník, ano byl ve svém spůsobu horlivý vlastenec a pilný spisovatel český. Místo knih pobraných rozdával lidem knihy náboženské, s části od něho samého sepsané. K. zemřel v Praze 27. říj. 1760. Z jeho dalších spisů jmenujeme: *Cythara nového zákona aneb písně celoroční* (1727), *Jediná choti beránkova — všeobecná Římská církev* (1733), *Postilla* (1746).

Konopiště, staroslavný hrad nyní knížat z Lobkovic v někdejším Táborsku, půl hodiny na západ od Benešova, založen byl od pánů z Benešova, z nichž r. 1311 Tobiáš z Benešova, kanovník Pražský, daroval dědictví své a s ním i K. svému příbuznému Zdislavu ze Šternberka, jehož potomci psali se pak Konopišťští ze Šternberka co zvláštní větev rodu toho, i zůstali v držení zboží toho až do r. 1590. Roku 1425 narodila se na K-šti Kunhuta, dcera Smila Holického ze Šternberka, potomní první manželka Jiřího Poděbradského. Roku 1467 a 1468 dobýván hrad K. po 18 měsíců od vojska krále Jiřího s velikým úsilím proti Zdeňkovi Konopišťskému ze Šternberka, úhlavnímu královu protivníku, až posádka hladem umořená se v prosinci r. 1468 vzdala.

Konrad, mužské jméno německé. *A*) Císařové: **1)** K. II., zvaný Salický, císař Římský a král Německý (1024—39), míchaje se do vnitřních rozepří v Čechách držel po celý rok knížete Oldřicha v Němcích u vazbě (1033—34). — **2)** K. III., císař Římský a král Německý (1138—52), byl nejspíše ten, jenž udělil Českému knížeti Soběslavovi důstojenství číšnictví říšského, s kterýmžto úřadem říšským spojeno bylo právo účastniti se volby krále Německého, původ to důstojnosti kurfirštské potomních panovníků českých. Kníže Český Vladislav II. (potomní král) po nastoupení svém r. 1140 uzavřel přátelství s císařem K-em, a když roku 1142 poražen byl od povstalých proti němu velmožů a knížat moravských, kteří potom oblehli Prahu, vzal útočiště své k němu, za pomoc jej žádaje. Té poskytl mu císař, ano sám vojensky se vypravil do Čech a Vladislava bez překážky uvedl do Prahy, který tak na novo vlády se zmocnil. — *B*) Panovníci čeští: **3)** K. I. kníže Český, syn Břetislava a Jitky Svinibrodské, obdržel od otce za úděl svůj knížectví Znojemské na Moravě, zprotivil se po smrti Břetislavově s bratřími svými Vratislavem Olomouckým a Otou Brněnským knížetem nejstaršímu bratru Spitihněvu, vrchnímu kní-

žeti Českému, který však mocí je skrotiv zapudil Vratislava do Uher, druhé pak dva bratry odvedl do Čech a **K**-a nad lovčími, Otu pak nad kuchyní ustanovil. Když po smrti Spitihněvově (1061) nastoupil na jeho místo Vratislav, udělil **K**-ovi Brněnsko a Otovi Olomoucko. Svornost mezi bratry trvala drahná léta, když však po smrti Otově vdova jeho Eufemia s dětmi svými odevzdala se v ochranu, ne Vratislava nyní krále Českého, než knížete **K**-a, tím Vratislav popuzen proti bratru táhl na Moravu, dobyv Olomouce vypudil odtud děti Otovy a oblehl **K**-a samého v Brně (1090). Tu manželka **K**-ova Vilburka odebravši se do tábora králova prosbami Vratislava s chotěm svým smířila tak úplně, že onen svolav české pány na sněm představil jim bratra **K**-a co nástupce svého na trůnu. Když potom Vratislav roku 1092 zemřel, nastoupil po něm panování **K**., který však již po 8 měsících dne 8. září téhož roku zemřel, nic důležitého ještě nevykonav. **K**. byl muž povahy pevné a mysli obezřelé; o jeho zdárném působení na Moravě svědčí zákon r. 1084 vydaný a pod jmenem *práva županův knížetství Brněnského* známý. Tato práva jsou první psané zákony moravské, na jichž základě až do konce XIII. století soudní řád v zemi spočíval, a mají tím větší cenu, poněvadž jsou důležitým pozůstatkem práva slovanského. — 4) **K**. II. Ota, kníže Český, syn **K**-a II. Znojemského, údělný kníže na Moravě, uznán jest po vypuzení Fridricha z Čech ode všech za velikého knížete a panovníka. Fridrich však utekl se k císaři Fridrichovi Rudovousu, který velmože české na sněm Řezenský povolav tu Fridrichovi knížetství České vrátil, **K**-ovi pak za to celou Moravu co nové markrabství říšské v leno udělil. Ale kníže Fridrich, když císař do Italie odešel, vtrhl r. 1185 do Moravy, a zvítěziv v krvavé bitvě u Lodenic přinutil **K**-a k odřeknutí se titule markrabského a opětnému se podřízení knížeti Českému. Po smrti Fridrichově (1189) povolán jest **K**. Ota na trůn český a dosáhl též císařova potvrzení. K novému křižáckému tažení, které se právě chystalo, vypravil i **K**. znamenitý počet válečného lidu pod velením knížete Děpolda II., a sám pilně spravovati se jal záležitosti zemské. Provázev pak císaře Jindřicha VI. do Italie zemřel tam na morovou ránu u Neapole 9. září 1191 bezdětek. — 5) **K**. II. kníže Znojemský, syn Litoltův a vnuk **K**-a I., hrdý a vládychtivý, spojiv se s ostatními nespokojenci r. 1142 proti knížeti Českému Vladislavu II. zvolen jest od nich za vrchního knížete, i dal se hned se znamenitou brannou mocí v pochod do Čech. Zvítěziv pod Vysokou přitáhl ku Praze a obklíčil ji se všech stran, avšak uslyšev, že blíží se pomocné vojsko německé s císařem samým v čele, ustoupil do Moravy a celá konfederace rozptýlila se. Knížata moravští smířili se sice s Vladislavem, ale mstili se na biskupu Olomouckém Jindřichovi Zdikovi způsobem úkladným, začež je stihla kletba papežská, a Vladislavovi uloženo jich potrestání. **K**. ze všech nejdéle vzdoroval, načež Vladislav do jeho země vtrhnuv strašlivě ji poplenil, Znojma dobyl a **K**-a do vyhnanství vypudil. Tu teprv tento se pokořil, a k přímluvě císaře Konrada došel milosti jak u Vladislava, tak též u knížat církev-

ních a uveden opět v držení předešlé krajiny své, od kteréž doby spravoval pokojně údělné knížectví své až do smrti, která jej zastihla 13. pros. 1150. Nástupcem jeho stal se druhorozený syn jeho 6) K. III., který spravoval knížetství toto až do své smrti (okolo r. 1178), maje za nástupce bratra K-a Otu (v. svrchu). — *C.* Jiné vynikající osoby: 7) K. z Vechty, arcibiskup Pražský, rodič z Vestfálska. Přišed do Čech neznámo kterého času došel přízně u Václava IV., kterýž potom o povýšení jeho se staral. Tak stalo se, že muž tento povahy nestálé a vlastností nijakž nevynikajících, jmenován r. 1395 biskupem Verdenským, v letech 1403—5 byl nejvyšším mincmistrem v Čechách, 1405—12 pak podkomořím zemským. Roku 1408 dopomohl mu král k biskupství Olomouckému, a r. 1411 učinil jej svým radou. Brzy potom arcibiskup Pražský Albík znechutiv si důstojenství toto r. 1412 s K-em smlouvu učinil, kterouž postoupil jemu arcibiskupství a odevzdal ihned vládu nade všemi statky arcibiskupskými, papežova svolení k tomu ani nedočkav. K. od té doby nazýval se *gubernator et administrator in spiritualibus et temporalibus archiepiscopatus Pragensis.* Skutečně nastoupil K. na stolici arcibiskupskou teprv 17. čce 1413. V rozepřích náboženských, které potom vznikly, choval se K. mírně, jednak přísným krokům se vyhýbaje, jednak konsistoř za sebe jednati nechávaje. Některé přísnější zakročení jeho proti Husitům přičísti třeba okolnostem jej neodolatelně k tomu pudícím. Dalť se zajisté K. pomalu nakloniti k novému učení, a r. 1421 prodlévaje mimo Prahu jal se potají s Pražany vyjednávati, pak přišel osobně do Prahy, a tu 21. dubna prohlásil se veřejně pro čtyry artikule Pražské. Učinil to sice na oko s několika výminkami a ohradami, a vyložil v důtklivém psaní ku králi Sigmundovi své pohnútky k tomu, ale mravní účinek ze změny takové pošlý prospěl Husitům velice. I slavena jest událost tato po celém městě zvoněním a pálením ohňů. Zároveň dle znění třetího artikule Pražského, který kněžím světské panování zapovídal, statky arcibiskupství Pražského všecky rozzastavil a rozprodal. Na to volal K. pilně kněžstvo jeho poslušné k poradám a schůzím, na nichž se o urovnání roztržek náboženských jednalo. Na sněmě Pražském po novém roce 1425 držaném stala se konečně mezi ním a kněžstvem pod obojí ta námluva, že kněží slíbili jemu poslušenství, on pak jim pilné a věrné zachovávání čtyr artikulů Pražských. Roku 1426 dán jest K. do kletby, v kteréž zemřel 24. pros. 1431. Po něm zůstalo arcibiskupství Pražské po celých 130 roků uprázdněno. — 8) K., první opat Zbraslavský, rodič z Erfurtu, byl dříve převorem kláštera Sedleckého, když pak z něho povoláno bylo r. 1292 dvanáct mnichů do nově založeného kláštera Zbraslavského, nacházel se mezi nimi také K., kterého řeholní bratří jeho zvolili sobě jednosvorně za opata. V tomto důstojenství stal se K. brzy důvěrným rádcem krále Václava II. a jedním z nejdůležitějších mužů v království. Roku 1296 vyslal jej král do Švábska, aby kněžnu Anežku, sestru jeho, ovdovělou po Rudolfovi vévodovi Švábském, do Čech nazpět provodil. I později ještě po-

sláp byl K. od krále v důležitých jednáních k cizím dvorům. Roku 1297 téh. den po slávném korunování krále Václava, 3. června, položil K. spolu s králem a Heřmanem arcibiskupem Magdeburským základní kámen ke stavbě velikého chrámu Zbraslavského. Před smrtí svou brzo na to následující učinila královna Guta K-a vykonavatelem svého závětu. I krále Václava II. připravoval opat K. k smrti, a při jeho pohřbu na Zbraslavi četl sám zádušní mši. Když pak mladý král Václav III., zapomenuv napomenutí otcova, aby se ve všem řídil radou K-ovou, svésti se dal k živobytí hýřivému, a v první výroční památku smrti otcovy navštívil hrob jeho na Zbraslavi, předstoupil před něj opat K. s přísnou domluvou, aby život svůj polepšil. Václav přijal napomenutí to s myslí skroušenou a změnil skutečně způsob života svého, i není pochyby, že by byl pravou cestu panování nastoupil, kdyby nebyl v brzce na to úkladným způsobem zahynul. K. přítomen byl i smrti nástupce jeho krále Rudolfa, jejž také sám pochoval ve hlavním chrámě na hradě Pražském. V době zmatků nastalých za vlády Jindřicha Korutanského postavil se opat K. na stranu vlastenců, kteří proti násilnictví cizinců se spírali. Pro takové jeho smýšlení strojeny mu úklady se strany korutanské, a jednou po něm i zákeřnicky šípem střeleno, ale bez účinku. Když pak cizovláda Korutanců již nesnesitelnou se stala, opat K. stal se hlavním osnovatelem dějů, kterými rod Lucemburský na trůn český jest povolán. On byl v čele dvojího poselství do Němec k císaři Jindřichovi VII. vypraveného, které žádalo za krále mladého syna jeho Jana, jemuž by v manželství dána byla kněžna Eliška, nejmladší dcera Václava II. V té věci byl K. hlavním jednatelem a vše šťastně vyřídil, načež s mladými manžely královskými do Čech se navrátil. Ani po vypuzení Korutanského nepřestával opat K. zanášeti se záležitostmi veřejnými, tráve veliký díl svého času daleko od kláštera na cestách a při dvoře, pročež ku konci září 1312 opatskou důstojnost svou složil, v kteréž stal se nástupcem jeho Ota. Roku 1313 provázel K. krále Jana na jeho cestě do Italie k císařskému otci, ale nedošli až tam, neboť je na cestě stihla zpráva o smrti císaře Jindřicha VII. Na zpáteční cestě byl K. přítomen v Koblenci při předběžné volbě krále Římského, kdež rozcházely se hlasy mezi Ludvíkem Bavorským a Fridrichem Rakouským. Když r. 1314 nástupce K-ův v opatství zemřel, bratří opět jej k té hodnosti povolali, a K. uvázal se podruhé ve správu kláštera. Avšak když ho vždy opět a opět volala služba vlasti, král i královna bez jeho rady a osobní pomoci býti nemohli, klášter pak neméně potřeboval hlavu a ruky bedlivého hospodáře a otce, viděl se K. nucena, 11. září 1316 hodnost svou podruhé složit. Ale roku 1319, když vypukla neblahá různice mezi manžely královskými, K., s bolestí znamenaje zlé stránky v povaze lehkomyslného krále, a vida že jeho působení již není tak mocné aby obrátilo záležitosti vlasti k lepšímu, opustil dvůr královský a vrátil se do svého kláštera, kdež zemřel teprv 7. čna 1329 co stařec 82letý. — 9) K. Valdhauser v. Valdhauser.

Konsistoř hořejší a dolejší v. Administrator.

Konstancie, druhá manželka Přemysla Otakara I., dcera Uherského krále Bely III. a sestra Uherských králův Emericha a Ondřeje II. zasnoubena r. 1198, porodila manželu svému šest dětí a zemřela 3. prosince 1240.

Konstancie v. Kostnice.

Konšel (z lat. *consul*), obecní rada, jak ve městech, kde s purkmistrem v čele tvořili k-é představenstvo a spolu také na soudu zasedali, soudíce dle práv městských; tak i na vsích, kdež byli k ruce rychtáři. K-é ve městech přijali později název radních pánů, kdežto k-é vesničtí dle úřadu i jmena trvali až do r. 1848.

Konvaldský, jinak Žamberský, Matěj, první biskup českých bratří, narozen 1442 ve vsi Konvaldě za Žamberkem na zboží Litickém, kdež Rokycana mužům, kteří se pod vedením bratra Řehoře odděliti chtěli, na králi Jiřím zjednal místo v soukromí. Při první synodě ve Lhotě r. 1467 br. Matěj s dvěma jinými losem obrán k úřadu kněžskému, a nedlouho potom zvolen za biskupa. Za jeho správy nastala roztržka v Jednotě, od níž se odštěpila tak zvaná malá stránka přívrženců Amosových. V tak nesnadných okolnostech jevila se povaha K-kého příliš slabou, pročež vážnost jeho vždy více klesala, až posléze zůstal jen ordinatorem, a vlastní správa Jednoty odevzdána bratru Prokopovi. K. zemřel 20. led. 1500 v Lipníku. V kancionale bratrském nachází se od něho několik písní; také napsal dva *listy k odtržencům*.

Konvrš (z lat. *conversus*), obrácený k něčemu, ku př. na víru. K-ové nazývali se druhdy laikové v klášteřích k službě mnichův.

Kopp z Raumenthalu, Jan, sedmi svob. umění a lékařství doktor, životní lékař Ferdinanda I., měl na Starém městě v Praze dům Rožmberský zvaný a v něm apotéku. Sepsav jazykem německým knihu lékařskou dal ji na svůj náklad skrze Hynka Krabice z Veitmile do češtiny přeložiti a vydal ji r. 1536 pod názvem *Grúntovní a dokonalý Regiment, neb zpráva, jak jeden každý člověk ve všech věcech zdraví své s boží pomocí uměním vždycky opatrovati a mnoho těžkých nemocí i také nečasnou smrt předcházeti má a může.*

Kopa grošů v. Groš.

Kopeček svatý, něm. *Heiliger Berg*, místo poutnické na Moravě u Olomouce, kde na vrchu kopce r. 1630 vystavěna byla kaple Panny Marie a r. 1679 rozšířena, v níž jsou práce sochařské od Winterhaltera, freska a štukatury od Fontany.

Kopidlanský v. Kopidlno.

Kopidlno, městečko v bývalém Jičinsku, v XIV., XV. a na začátku XVI. století sídlo vládyckého rodu Kopidlanských z K-na, který si v dějinách vlasti smutnou pověst zjednal. Roku 1506 v sobotu po sv. Václavě sťat jest na rynku Starého města Pražského mladý 24letý zeman Jan Kopidlanský, jenžto zabil jiného zemana Cukra z Tamfeldu. Za to mstil se bratr jeho Jiří Kopidlanský, odpověděv Pražanům pálil dvory a vsi jejich, loupil a vraždil, ruce a nohy osekával měšťa-

nům, kde koho dostal; jezdě s katem podporován byl při tom i od jiných zemanů. Pražané proto na K. se obořivše vydrancovali je a spálili. Rod Kopidlanských však brzy na to vymřel. V XVII. století dostalo se K. v držení hrabatům Šlikům z Pasouna, jimž dosavad náleží.

Korambus Matěj, též Matěj z Charvát, kněz pod obojí věrný kompaktatista, stal se asi r. 1510 farářem v Litoměřicích, roku pak 1517 administratorem dolejší konsistoře, podporoval Paška z Vratu v jeho snahách o jednotu měst Pražských, když však odporoval novému směru luteránskému, vypovězen jest r. 1523 ještě s jinými faráři a kněžími z Prahy, a vrátil se teprv, když Pašek z Vratu obdržel vrch. Roku 1525 přidán byl K. k poselství, které v příčině kompaktat vypraveno bylo ku králi Ludvíkovi do Uher, a téhož roku zvolen za rektora university. Roku 1526 dosáhl K. opatství na Slovanech a zemřel 2. čce 1536. K. vydal *dvanáctero kázaní* proti bratřím (v Praze 1516), na kteréž bratr Lukáš odpověděl zvláštním spisem.

Koranda 1) Václav starší, kněz táborský, rodič z Plzně, kde se po svém vysvěcení stal farářem. Přilnuv hned v prvních začátcích k učení Husovu poskytoval u sebe útočiště všem, kteří odjinud pro novotaření stíháni byli. Hromady a schůze lidu tehdáž počínající schvaloval, vybízeje k nim na kázaních, a sám sebrav r. 1419 hojný zástup lidu obojího pohlaví v Plzni a v okolí táhl s ním k hromadě určené na den 30. září k Jesenici „u Křížků", kamž po přemožení mnohých překážek přiraziv kázaním napomínal lid, aby též své obrany pilni byli, a nechodili již s poutnickou holí, ale s mečem v rukou. Od té doby účastnil se všech násilných skutků Husitů, tu v poli s vojíny přebývaje (byl přítomen i bitvy u Sudoměřic), tu v městě k boření klášterů a ničení ozdob kostelních vybízeje. Jeho jmenovitě způsobením vypravil se 10. srp. 1420 zástup fanatický z Prahy na klášter Zbraslavský, jejž vybili a vyloupili. Nedlouho potom upadl K. v zajetí pánů z Rožmberka a vsazen jest v jednu věž na hradě Příbenicích. Tu v noci na den 13. listopadu dobyv se z okovův osvobodil také jiné spoluvězně své, a jich pomocí zmocnil se pak hlídačů svých a na místě svém je upoutal. Pak vyslal jednoho na blízký Tábor dát zprávu o tom co se stalo. Hejtman táborský Zbyněk z Buchova nemeškaje přitrhl k hradu, udeřil naň, a když K. se svými s věže na obležené kamením házejíce „Tábor, Tábor!" křičeli, posádka pomatena vzdala se. K. tím získal ještě větší moci u strany táborské, i brán jest potom častěji na radu a důležitá poselství mu svěřována. Roku 1421 dne 3. ledna přinesl konšelům Staroměstským písemnou odpověď, jakou byli Táboři při hádání v domě Zmrzlíkově dáti slíbili, žádaje při tom o slyšení před obcí, kteréž když mu bylo odepřeno, měl veřejné kázaní o ornátech v kostele u Marie Sněžné, kdež mu odpíral mistr Petr z Mladeňovic. Později přijal K. místo faráře v Žatci, odkud však vypuzen jest, když roku 1437 po stvrzení kompaktat mnozí kněží kališničtí místa svá duchovním pod jednou postoupiti musili. Při tom zapovězeno mu, aby nekázal více a bydlel jen v městě Táboře, aniž vycházel z něho pod

pokutou utopení. Ale svým časem dostal se do Žatce zase a horlil jako dříve. Jak dlouho potom v Žatci zůstal, neví se. Roku 1451 byl opět v Táboře a měl disputaci s Eneášem Sylviem, který jej „starým ďáblovým nástrojem“ nazval. Roku pak 1452, když správce zemský Jiří z Poděbrad odporný Tábor pokořil, tu jest i K. s jinými předními kněžími táborskými dostaven do Prahy, kdež dlouho jsou držáni u vězení na radnici Staroměstské, konečně pak odvezeni na hrady Jiříkovy, a jmenovitě K. na Litice, kdež chován jest do smrti. Co zvláštnost připomíná se o něm, že od těch dob, co při dobývání Příbenic osobně se boje účastnil, nesloužil více mše, než toliko kázal. — 2) Václav K. mladší, též z Plzně, narozen asi 1424, studoval v Praze, kdež se 1454 stal bakalářem a 1458 mistrem, načež počal na universitě učiti. Roku 1460 vyvolen děkanem, v kterémž úřadě přes odpor Křižanovského od krále Jiřího potvrzen jest. Roku 1462 byl K. mezi posly vypravenými do Říma o potvrzení kompaktat, i ač před samým papežem Piem II. velmi výmluvně svou věc vedl, papež nicméně prohlásil kompaktata za zrušená. O poselství tom zůstavil K. podrobné popsání. Tím poselstvím do Říma K. nemálo se proslavil, a universita projevila mu uznalost svou tím, že ještě téhož roku jej za rektora zvolila. Roku 1471 zvolen podruhé za rektora, a po smrti Rokycanově za jeho nástupce v řízení konsistoře. Jsa horlivým kališníkem hájil K. stranu svou slovem i písmem jednak proti katolíkům, jednak proti bratřím se vším úsilím. Roku 1478 na sjezdě ke dni 10. srpna do koleje Karlovy položeném měl hádání s bratry českými, ale všeliká jeho výmluvnost měla tak málo účinku, jako r. 1462 v Římě před papežem. Roku 1488 vítal K. řečí latinskou biskupa Jana Filipce, když v poselství od krále Matiáše do Prahy přijel. Roku 1489 sňato s něho břemeno úřadu administratorského, když stavové konsistoř biskupu Augustinovi Sanktuarienskému ke správě poručili. Roku 1502 uvítal K. před městem jmenem university krále Vladislava, když po delší nepřítomnosti do Prahy přijel. Roku 1505, když biskup Filip Sidonský pro uvěznění kněze Martina, střídníka Týnského, kázal zastaviti po Praze služby boží, tu K., Pavel z Žatce a Václav z Pacova s radou Staroměstskou vydali společné nařízení, aby toho interdiktu nebylo posloucháno. Roku 1513 K. potřetí co rektor řídil universitu, a zemřel teprv 9. ún. 1519 co stařec 95letý. Mimo zmíněné svrchu *Poselství krále Jiřího do Říma* (vytištěné ve *Výboru z lit. české* II. 663—714), jsou od K-dy rozličné nábožensko-polemické spisy, z nichž jmenujeme *Obranu víry proti Pikhartóm* (rukopis v Českém museu a v archivu kapitoly Pražské). *Manuálník* K-dův, do něhož sám spisoval i opisovati dával zprávy o souvěkých událostech i jiných věcech, chová se v universitní knihovně Pražské.

Kořínek Jan, český dějepisec, narozen v Čáslavi 12. února 1626, vstoupil 1641 do řádu jesuitského, načež v rozličných kolejích českých a moravských vyučoval; jmenovitě byl roku 1645 v Brně při obležení toho města od Švédů s jesuitou Malovickým v čele akademické legie,

která pomáhala město hájiti. Na to žil delší čas v Kutné Hoře co učitel a kazatel, kdež pilně sbíral historické paměti města. Potom byl rektorem koleje Litoměřické, kde si opatrným chováním a mírným rozepří a sporů narovnáváním takovou důvěru u lidu získal, že jej vůbec „andělem pokoje“ nazývali. Poslední léta trávil v Pražské koleji Klementinské, jsa důvěrný přítel Balbínův; několik let před smrtí přestal požívati masa a vína. K. sepsal *Staré paměti Kutnohorské pod figurou dvacíti drahých rudních kamenů (handšteinů) vyobrazené* (v Praze 1675, 2. vyd. tamt. 1831). Kniha ta, ačkoli nemá do sebe valné ceny historické, nicméně jest přece zajímavá obsaženou v ní hornickou terminologií, pak předmluvou, ve kteréž uvádí se vynálezce knihtisku co rodič Kutnohorský, kterážto domněnka, za našich časů obnovená, dala podnět k hádkám literárním.

Korka z Korkyně, Pavel, narozen 22. čna 1522, dostal se záhy za panoše ke dvoru Ferdinanda I., jejž provázel na častých jízdách jeho, sloužil též vojensky v Uhřích a byl zvláště oblíben u arciknížete Ferdinanda, jejž vícekráte navštívil v Tirolech. Později byl radou při komoře české, hejtmanem na Dobříši, a používán častěji k úředním komisím. Dle jednoho udání zemřel r. 1594, dle jiného živ byl ještě r. 1606. *Paměti* jeho, v nichž vypsal všeliké příběhy válečné, kterých byl svědkem, i jiné, jenž se za jeho času zběhly, byvše od pana Zeidlice z Šenfeldu v jednu knihu sebrány, chovají se v Roudnici, a byly s části vytištěny v *Časop. Mus.* r. 1829 a 1830.

Kornpuhel (Kornbühel), jinak z Chebu, bohatá rodina měšťanská v Praze, květoucí v XIV. století. Konrad K. připomíná se r. 1310 mezi posly Pražskými k císaři Jindřichovi VII. Téhož roku po dobytí Prahy od krále Jana byl týž Konrad a jiný člen toho rodu Matouš K. mezi nově ustanovenými konšely; r. 1313 poslán jest Konrad od obce za králem Janem do Němec. Tento Konrad byl veliký boháč a zakládal obec znamenitými sumami. V letech 1316 a 1317 byl Mikuláš K. rychtářem Staroměstským. Jindřich K. nacházel se r. 1341 mezi čtyrmi osobami, zvolenými k složení psaného práva městského, a po mnohá léta byl přísežným. Členů toho rodu v obecních úřadech postavených připomíná se ještě více; poslední, který se uvádí zejmena, jest Konrad K., připomínaný r. 1364. Po roce 1365 se jmeno K. více nevyskytuje.

Korouhevní pán (něm. *Bannerherr*) slul za časů feudálních šlechtic mocnější, který mohl postaviti do pole tolik braného lidu, že měl svou vlastní korouhev; z těch vyvinul se stav panský na rozdíl od šlechty nižší stavu rytířského čili vládyckého.

Korouhevník, kdo korouhev nosí, praporečník. V Čechách slovou k-íci zvláštní dědiční úředníci dvorští, a jest k. stavu panského a k. stavu rytířského. Onen první úřad drželi dědičně hrabata Kořenští z Terešova (od r. 1723), nyní jej drží hrabata Chorinští z Ledské (od roku 1798); tento byl dědičným dříve

v rodu svob. pánů z Astfeldu (od r. 1771), nyní jest dědičným v rodině rytířů Voříkovských z Kundratic (od r. 1792).

Koruna, příznak moci panovnické králů a císařů, který se jim při nastupování vlády slavným obřadem na hlavu staví. Taková k. bývá ze zlata, ozdobena drahým kamením i jinými klenoty, a k ní náležejí mimo to ještě žezlo, říšské jablko, někdy také prsten, plášť a t. d. jakožto klenoty korunovační. K., kterou se králové Čeští korunují, slove k-na svatováclavskou, a to proto, poněvadž Karel IV., který ji dal zhotoviti a první tou korunou r. 1347 korunován byl, nařídil, aby chována byla v hlavním kostele Pražském, a sice v hrobě sv. Václava na hlavě tohoto dědice a patrona českého, odkudž měl ji každý král vzíti jen v den svého korunování neb jiné slavnosti; při které by k-ny bylo potřebí, a hned téhož dne po vykonané slavnosti navrátiti ji zase. K opatrování k-ny ustanoveni jsou zvláštní úředníci zemští, nazvaní strážcové k-ny, z nichž jeden jest ze stavu panského, druhý z rytířského. — Ve smyslu přeneseném slove k. také moc královská, někdy též země k říši nějaké náležející. V tomto posledním smyslu k. Česká zahrnuje království České, markrabství Moravské a knížectví Slezské, jakožto země někdejší říše České, jichž státoprávní svazek trvá dle práva doposavad. Jindy náležely ku k. České ještě obě Lužice, Braniborsko, vévodství Lucemburské a četná města i panství v nynějším Sasku a Bavorsku, což během času vše, jakož i největší část Slezska, od říše České jest odtrženo.

Koruna zlatá, jinak trnová (něm. *Goldenkron*), někdejší klášter cisterciáků v Budějovicku, jejž Přemysl Otakar II. 1263 podle slibu svého založil a bohatě nadal z vděčnosti za slavné vítězství nad Uhry u Kressenbrunnu (12. čce 1260). Jmeno Trnová koruna obdržel klášter od trnu z koruny Kristovy, jejž král Otakar tehdáž darem dostal od Ludvíka sv. krále Francouzského a kostelu tohoto kláštera věnoval. Sotva vystavěn byl klášter i s kostelem r. 1278 od vojska císaře Rudolfa cele pobořen, a teprv r. 1315 od pána Bavora z Bavorova nově vystavěn. Roku 1420 byl od Táborů opět rozbořen a nepovznesl se více k předešlému květu. Roku 1785 jest zrušen.

Korunovací, korunování, slove slavný obřad, kterýmž vládu nastupujícím králům, císařům a papežům staví se na hlavu koruna na znamení, že se uvazují ve všecka práva a povinnosti panovnické. Obřady korunovační jsou v rozličných zemích rozdílné; pro Čechy sepsal sám Karel IV. řád korunovační, který se od té doby zachovával po všecky časy. Při k. skládá nový král Český přísahu, že chce zachovávati práva a zřízení zemská a nic od království odcizovati, od země pak děje se mu skrze zástupce její holdování, to jest slibování věrnosti a poslušenství. Někdy též rozličné požitky panovnických osob vázány bývají na výminku jich korunování, tak na př. v Čechách jen královna korunovaná má právo na věnné statky.

Korybut Sigmund Jagailovec, syn Dimitra Korybuta, bratra Polského krále Vladislava, vyslán jest od velikého knížete Litevského

Vitolda, kterého byli Čechové r. 1421 za krále požádali, do Čech, aby zem tu v pořádek a pokoj uvésti pomohl. V čele družiny 5000 mužů počítající přišel K. r. 1422 nejprv do Moravy, kde však jest u Olomouce poražen. Ale dobyv na to Uničova ohlašoval se co správce požádaného krále Vitolda a rozepsal sněm do Čáslavi. Chtěje si hned napřed získati důvěru podobojích přijímal již v Uničově svátost oltářní z kalicha. V Čáslavi pak učinil slavný slib hájiti zákona božího vůbec a čtyr Pražských artikulů zvlášť, a na to přijat jest od sněmu jednosvorně za správce zemského. K. ujal se vlády s nejlepším úmyslem, strany na sebe rozezlené smířiti a zemi dobrodiní trvalého míru zjednati, a s počátku podobalo se k tomu, že se mu záměr ten podaří uskutečniti. Netoliko měl K. sám dostatečné k tomu vlastnosti, jak mírnost tak též důraznost potřebnou, a k tomu upřímnou lásku k národu Českému, nýbrž přilnuly k němu i všecky mírnější strany, jmenovitě Žižka se svými přívrženci mezi Tábory, a jenom výstřední strana těchto ho neuznávala. Uveden do Prahy obnovil tamější radu ve smyslu smířlivosti, načež jal se obsazovati úřady zemské a zaváděti vládu dle předešlého řádu. Pomocí polského vojska K-ova pokračovalo se v boji se stranou krále Sigmunda a jmenovitě obléhán hrad Karlštein, ač marně. Ale mezi tím se byl Vitold odvrátil docela od Čechů, vyrovnav spory své s králem Sigmundem, i odvolal jmenování K-a co svého místovladaře a nařídil mu opustiti Čechy. K. tedy, ač nerad, opustil Prahu (24. pros. 1422) ale slíbil navrátiti se brzy zase. Proto zůstali páni a rytíři v úřadech od něho jim svěřených, ano častá poselství vypravována za ním do Polska. Když pak r. 1424 i král Polský Vladislav i kníže Litevský Vitold jali se sbírati vojska na pomoc králi Sigmundovi proti Husitům, přijímal i K. do služby své branný lid, jímž chtěl přispěti Čechům, a Poláci raději sbíhali se pod jeho prapory nežli pod královské. S mocí takto sebranou vypravil se K. podruhé do Čech, kdež od Pražanů a jejich strany opět za vladaře zemského jest přijat. Přičiniv se podstatně ke smíření Pražanů se Žižkou táhl pak s nimi společně do Moravy, na kteréž cestě Žižka smrtí jest zachvácen. Za to, že proti jeho zápovědi vydal se do Čech, král Vladislav zabavil K-ovi statky jeho, jakož i všech těch, kteří jej na výpravě té provázeli. V Čechách počínal si kníže K. statečně, účastně se všech bojů proti králi Sigmundovi i nepřátelům zahraničným, a jmenovitě vyznamenal se udatností svou v bitvě u Ústí r. 1426. Ve smířlivém pak působení svém pokročil K. později dále, nežli i přívržencům jeho milé bylo. Když totiž povstala v Praze strana až příliš mírných utrakvistů pod náčelnictvím mistra Jana Příbrama, která hotova byla smířiti se s Římem za pouhé povolení kalicha, od ostatních věcí, v nichž dosavad od obecné církve se lišila, upouštějíc, K. přidav se k ní v naději, že by tím spůsobem dalo se docíliti smíření Čechů s papežem, ano že by tím snad i strýci svému Vitoldovi anebo sobě prospěti mohl v snaze o dosažení koruny české, dal se v tajné jednání s papežem Martinem, a spolu také v jakési úklady proti pokročilejší straně Rokycanově, které

však před časem vyšly na jevo. Tu se zbouřila proti němu obec, K. přepaden jest znenadání v sídle svém Královĕ dvoře v Praze (17. dub. 1427) a odvezen v zajetí na hrad Valdštein v Boleslavsku, aniž věrní jeho zvěděli o místě jeho vazby. Také Příbram a mnozí stoupenci jeho jsou jati a potom vypověženi z Prahy. Strana podobojí neměla odtud žádné společné nejvyšší hlavy. Přívrženci K-ovi mívali časté porady, kterak by knížete osvobodili, i umínili si přepadnouti Prahu a zmocniti se města pomocí přátel svých v obci. Pokusili se o to dne 6. září 1427, a skutečně dostali se až na Staroměstské náměstí, tu však jsou mocí mnohem silnější obstoupeni a větší díl jich pobit anebo zjímán. Pro uvarování dalších zmatků propuštěn jest K. dne 9. září z vězení a pod bezpečnou stráží přes hranice české doprovozen. Ale již r. 1431 vidíme opět K-a pomáhati Husitům v Slezsku, za nedlouho však vrátil se zase do Polska, kde se po smrti Vitoldové záležitosti veřejné zapletaly. Když pak r. 1435 vypukla válka mezi Svidrigalem knížetem Litevským a novým králem Polským Vladislavem, učinil Svidrigal K-a vrchním velitelem vojsk svých. U Vilkomíře přišlo 1. září k bitvě, ve které Litvané jsou poraženi, K. sám zajat a v řece Svientě utopen.

Kosma, *Cosmas* **1**) osmý biskup Pražský, před tím kapitulní děkan u sv. Víta, zvolen byl na sněmě v Praze 4. března 1091 k pastýřské důstojnosti té, avšak za příčinou tehdejšího sporu mezi papežem a císařem o investituru prodlelo se jeho posvěcení na biskupství o celá tři léta, i dostalo se mu ho teprv 9. bř. 1904 v Mohuči. Nyní počal K. přede vším o to se starati, kterak by poslední stopy pohanství v zemi vyhladil, a zavedl k tomu konci tak zvanou k o l e d u, t. j. obcházení svých osad v jistý čas od správců duchovních. Přičiniv se přísným vystupováním proti opatu Božetěchovi ku konečnému vypuzení mnichů slovanských z kláštera Sázavského zemřel 10. pros. 1098. — **2**) K., první dějepisec český, narozen 1045, studoval nejprvé v Praze pod proboštem Markem, pak v Lutichu pod slavným mistrem Frankem z Kolína, a pojal za manželku Božetěchu, která mu porodila syna Jindřicha Zdika, který později biskupem Olomouckým se stal. Provázev biskupy Pražské na rozličných cestách jejich do Italie a do Němec přijal svěcení na kněžství teprv r. 1098 v Ostřihomě, načež stal se kanovníkem a později děkanem kapitoly Pražské u sv. Víta, a zemřel 21. říj. 1125. Dílo své psáti začal teprv u vysokém věku okolo r. 1120. Vlastenecký jeho duch kormoutil se myšlénkou, že by národ jeho měl zapomínati na minulý život svůj, a že by osudy a děje otcův potomkům zůstaly věčnou pohádkou; proto jal se zapisovati, čeho byl z báječného vypravování starcův se dověděl. Kronika jeho, latinsky psaná, dělí se ve tři knihy, z nichž první sáhá od začátku národu až do r. 1038. Dobu předkřesťanskou čerpal z pověstí, let žádných neuváděje; co vypravuje od Bořivoje, vážil již z pramenů hodnověrných. Druhá kniha sáhá do r. 1092, v níž vypravuje co buď sám viděl aneb od osob hodnověrných slyšel. Kniha třetí jde až do r. 1120. K. velice přihlédal k tomu, aby sloh svůj všemožně po způsobu onoho věku

období, i znáti jest ze mnohých míst, že znal Sallustia, Virgilia, Boethia i jiné staré spisovatele, ano ve své klasické vzdělanosti zaslepen jest předsudkem proti vlastnímu národu, líče pohanské Čechy co národ naprosto surový, na nejnižším stupni mravního vývoje se nacházející. Ani vší nestrannosti není K. prost, zvláště co se týče Vršovců a krále Vratislava, ale vždy uznati se musí jeho pravdomluvnost a horlivost vlastenecká; obdivovati pak se musíme jeho duchu, i v stáří bujarému a jemnému. Tiskem vydána jest kronika tato od Frehera r. 1602, 1607 a 1620, od Menkena 1728, nejlépe od Pelcla a Dobrovského r. 1783 v Praze co I. díl *Scriptores rerum bohemicarum*, pak v Pertzových *Monumenta Germaniae historica*. — Dva jmenují se K-movi prodloužitelé. První začal vypravování své tam, kde K. skončil, a vedl je až do roku 1142. Zdá se, že to byl Vincenc, děkan kapitoly Vyšehradské a někdy kaplan Soběslava I., jenž co očitý svědek děje hned jak se staly zaznamenával a kapitolu Vyšehradskou nejvíce oslavovati se snažil. Ač v ohledu tom jest jednostranný, vyznamenává se zase tím, že nad míru pilně si všímá všech neobyčejných úkazů v přírodě a na nebi, ať se staly kdekoliv. Co pod jmenem druhého prodloužitele známo jest, je neladná směsice zlomkovitých zápisek rozličných, které nejméně od dvou skladatelův (Pražských kanovníků) z druhé polovice XIII. století pocházejí, a teprvé snad v XIV. století od někoho jiného dohromady snešeny byly. Zprávy tam podané teprv od r. 1240 vyšší důležitosti nabývají, zvláště pak sláva Otakara II. citem národním obšírněji jest vyznačena. Tiskem vydáni jsou oba prodloužitelé 1752 ve Vídni a v Praze r. 1783 co 2. díl *Scriptores rerum bohemicarum*.

Kosmy a Damiana svatých kostel, stojící před samým průčelím Emauského chrámu v Praze, sáhá svým stářím až do X. století a byl farní. Karel IV. daroval jej r. 1347 benediktinům slovanským. V nynější své skromné podobě byl vystavěn r. 1657, a zamčen ku konci minulého století.

Kostelec, jmeno rozličných míst v zemích českých, z nichž v ohledu dějepisném památnější jsou 1) K. nad Orlicí, město v někdejším Králohradecku, druhdy sídlo župy a dekanátu; pak 2) K. nad Labem v někdejším Kouřimsku, kde r. 1424 zavřel se Žižka před Pražany a pány s nimi spojenými, ale osvobozen jest od svých přátel, načež téhož roku ještě porazil tu Pražany na hlavu.

Kostelníci sluly v XVI. a na začátku XVII. století osoby z přifařených sedláků od vrchnosti (nepochybně počtem 12) na jeden rok jmenované, kterým svěřena nejen dohlídka nad nádobím a poklady kostela, nýbrž i nad důchody a vydáním, a které odstupujíce skládaly účet z úřadování svého. Jim příslušelo též dohlížeti k pravidelné návštěvě kostela, i vybírati pokuty, kteréž na zanedbání jeho vysazeny byly.

Kostka z Postupic, starožitný šlechtický rod v Čechách, zvaný tak od prvotního sídla svého Postupic v Táborsku, jehož nejstarší známý předek jest Zdeněk z Postupic, připomínaný r. 1387 co kolator

farního kostela Postupického. Vysoce povznesl rod svůj syn jeho Vilém K. z Postupic za bouřek husitských. Byltě on netoliko znamenitý válečník, nýbrž i muž v politických věcech nad jiné dospělejší, jeho rady poslouocháno v nejvážnějších záležitostech, a co hlava obzvláště bystrá býval vůdcem mnohých důležitých poselství. Zvláště vynikal činností svou na koncilu Basilejském, jsa první mezi českými posly stavu světského. Vrátiv se z Basileje účastnil se po straně panské bitvy u Lipan. Císař Sigmund zapsal mu v září 1436 celé panství biskupství Litomyšlského, kteréž jako hejtman již dříve byl spravoval. Vilém zemřel 9. list. 1436, byv zabit při obležení Hradce Králové. Bratr jeho Zdeněk K. z Postupic byl věrný jednotník Jiřího z Poděbrad, jemuž r. 1448 pomáhal Prahy dobyti, roku 1450 byl ve smlouvě Vilšteinské za opravce zvolen, téhož roku byl vyslancem k císaři Fridrichovi o vydání krále Ladislava, a po zvolení Jiřího za krále jmenován mincmistrem království Českého a povýšen do stavu panského. V následujících vnitřních rozepřích stál věrně při králi a padl r. 1468 v bitvě u Šternberka na Moravě. Bohuš K. z Postupic, horlivý bratr český, byl jeden z původců odboje stavovského proti Ferdinandovi I., začež v pokutě ztratil panství Litomyšlské. Brzy na to rod K-ků, pozbaven dosavadního bohactví a lesku, vymřel.

Kostnice, Konstancie, něm. *Konstanz*, město v Badensku při Rýně, až do r. 1548 svobodné město říšské, druhdy sídlo biskupa, památné pro koncilium, odbývané zde v letech 1413—18, na kterém konec učiněn trojici papežské a odsouzeni Jan Hus (1415) a Jeronym Pražský (1416). Na místě, kde oba upáleni byli, postaven jest pomník.

Kotce (jednot. poč. kotec), řada krámských budek na místě vykázaném, bazar. Takových k-ců bylo v staré Praze více, hlavní stávaly před radnicí Staroměstskou ve dvou řadách, v nichž prodávali soukenníci své zboží. Z rozličných těch k-ců, jež Praha čítala, zachovaly se na naše dni jediné k. u sv. Havla.

Kotlík Ondřej, od r. 1377 ředitel stavby chrámu sv. Víta v Praze, zemřel r. 1380 co kanovník Pražský a zároveň oltářník sv. Diviše. Na galerii řečeného chrámu postaven mu sloup s nápisem *Andreas K., quartus magister Fabricae 1380.*

Kotva z Freyfeldu, Ctibor (Tibortius), doktor bohosloví, jeden z nejhorlivějších protireformatorů a nepřítel strany pod obojí, svého času kazatel vyhlášený, potomek patricijské rodiny Litoměřické, ale rodič z Plzně, byl r. 1615 děkanem na Smečně a k libosti vrchnosti své Jaroslava z Martinic užíval všelikých prostředků, i násilných, aby osadníky donucoval ku přijímání pod jednou. Roku 1617 stav se kanovníkem na hradě Pražském působil v témž smyslu svými kázaními. Roku 1618 byl mezi prvními, kteří místodržícím z okna vyhozeným přispěli na pomoc, a Jaroslavovi z Martinic pomohl k útěku z Prahy, zapůjčiv jemu svůj kočár, když onen nechtěl užiti vlastního, aby nebyl poznán. Za zpoury stavovské musil s jinými horlivými katolíky opustiti Prahu, ale po bitvě Bělohorské navrátil se zase. R. 1622 ode-

vzdána mu správa fary Týnské v Praze. Tu spolu s Jiřím Ferem za tmavé noci 17. ledna 1623 sňal se štítu kostela kalich a sochu krále Jiřího, z kostela samého pak odstranil bezmála vše, co by upomínalo na minulost utrakvistickou. Ještě téhož roku přidělen co commissarius in spiritualibus Albrechtovi z Valdšteina prováděl horlivě protireformaci ve Fridlandě; r. 1624 poslán k témuž účelu do Rakovníka, kde působil po čtyry léta. Roku 1629 uděleno mu proboštství Litoměřické, ano byl i určen pro biskupství tamější, o jehož založení se jednalo, s kterého však na ten čas ve válečných tísních sešlo. K. zemřel 29. září 1637 a pochován u sv. Michala v Praze. R. 1615 vydal proti straně podobojí spis *Mumrej zbornické pravdy vymaškařený*. Balbin, jenž výmluvnost K-ovou vysoce chválí, praví o něm, že český jazyk mnohými cizími slovy „ozdobil."

Kouba, něm. *Cham*, město bavorské v Horní Falci, druhdy sídlo zvláštních markrabat (od r. 1204), kteří pocházíce od vévod Bavorských byli spolu hrabaty Vohburskými a markrabaty Nové Marky a Chebu. V K-bě uzavřen 11. list. 1257 mír mezi Bavory a Přemyslem Otakarem II., který jim postoupil Ried, Schärding, Neuburk a Sušici.

Koudele z Žitenic, Michal, důvěrný přítel a rada Jana Žižky, který také v klínu jeho u Přibislavi pod hruškou skonal, načež K. vymohl, že tělo jeho v Čáslavi pohřbeno jest.

Koudelník z Březnice, Velek, hejtman vojska sirotčího, bojoval pod Žižkou, po jehož smrti náležel k nejpřednějším válečníkům doby tehdejší, jmenovitě měl rozhodný vliv mezi Sirotky a řídil často válečné výpravy té strany jak proti nepřátelům domácím tak zahraničným. Nejprvé byl vedle Jana Královce z Kralovic hejtmanem Sirotků pod Kunšem z Bělovic. R. 1427 řídil s oběma Prokopy výpravu Táborů a Sirotků do Lužice a do Slezska, odkudž se vrátili s valnou kořistí. Téhož roku ještě účastnil se obležení Plzně. V různicích, které se později strhly mezi Starým a Novým městem Pražským, prostředkoval spolu k upokojení stran a k zjednání příměří v lednu 1429. Když ale potom strany opět se rozvášnily, přišel s vojskem svým do Nového města a pomáhal mu proti Staroměstským. Roku 1429 velel také při nové jízdě do Slezska jednomu oddělení vojska sirotčího, s nímž odvážné útoky podnikal. Z jara 1430 podnikl s 10.000 muži velikou výpravu do Rakous a do Uher. V Uhřích nedaleko města Trnavy přišlo k velmi krvavé bitvě s vojskem uherským mnohem silnějším, ve kterém Uhři na hlavu jsou poraženi, ztrativše 6000 mrtvých a mezi nimi Jana Stibora vojvodu Sedmihradského. Ale též Čechů padlo přes 2000, a mezi nimi sám vůdce K. Vojsko české, silně seslabené, vrátilo se domů s velikou kořistí.

z Kounic, knížata a hrabata, v novějším věku proslulí, jsou větev staročeského kmene **Kouniců** čili Kúniců, k němuž náleželi též rodové pánů z Choustníka, Rychnova, Talmberka, Kácova, Martinic, Újezdce a j. Společným znakem jejich byla dvě lékna bílá v červeném poli. Nejstarší známý předek toho kmene jest Sezima, nejvyšší

komorník královny Judity, který r. 1165 vnučku královskou Helenu doprovodil do Cařihradu k sňatku s vnukem císařovým Petrem. Vnuk jeho Vilém byl statný vojevůdce, který r. 1176 s Konradem knížetem Znojemským Rakousko ukrutně zpustošil, ani kostelů a klášterů nešetřiv, roku pak 1179 knížeti Českému Fridrichovi proti Soběslavovi pomáhal a tohoto u Prahy porazil. Potom nastoupil pouť do Říma, a vrátiv se na pokání za spáchané ukrutnosti založil na svém panství Kounickém v Moravě r. 1183 klášter pro 100 jeptišek řádu premonstráckého. Tento Vilém z K. jest zakladatelem větve moravských Kouniců, která, povýšena r. 1764 do stavu knížecího r. 1848 po meči vymřela, jakož i větve mladší Kouniců českých dosavad květoucí v stavu hraběcím. Starší větev Kouniců českých, pocházející od Arnošta z Újezdce, jenž byl živ ku konci XV. století a první psáti se počal „z Újezdce a z K.“ zanikla nejspíše během XVII. století. V polovici XVI. století objevují se v Čechách Stošové z K., větev rodu téhož jmena, který se na Moravě a v Slezsku již ve XIV. století vyskytuje, a jehož členové psavše se s počátku jenom podle sídel svých teprvé v druhé polovici XVI. století opět si jmeno kmenové z K. osvojili. Tito moravští Stošové z K. vymřeli však již r. 1593; déle trvala česká jich větev. Z té usadil se v Čechách Beneš Stoš z K., který zabiv v Uhřích jistého velmože v souboji tam útočiště hledal a r. 1537 zemřel. Potomci jeho drželi zděděné po něm panství Staré Buky až do bitvy Bělohorské, po kteréž jest jim konfiskováno, načež se rodina tato více v Čechách nepřipomíná.

Kouřím, král., někdy krajské město v Čechách, jedna z nejstarších osad v zemi, od pravěku slovanského župní hrad a sídlo arcijahenství, náležela ku panství Slavníkovu. V starověku činí se zmínka o zvláštním knížectví Kouřímském, jinak Zlickém, čímž míněno právě panství Slavníkovo; z toho souditi lze, že župa Kouřímská byla nejspíše hlavním jeho jádrem. Původní hrad s osadou při něm trval až do prvních let XIII. století, kdež ve zpouře Děpolticů proti králi Přemyslu Otakarovi I. zpustnul. Brzy na to založena nová obec městská poněkud opodál s municipalním právem německým. Okolo r. 1280 založen ve městě cisterciacký klášter. V XV. století přilnuli Kouřímští záhy k husitství, proto přepadli r. 1419 Kutnohoršti město, jali tam některé konšele a obecní starší, též faráře s jeho kaplany a vmetali je živé do šachet. Roku 1421 spojili se Kouřímští s Pražany a přijali husitskou posádku, i byla K. od těch dob jedním z předních husitských měst, přidržujíc se strany táborské, ale po bitvě u Lipan upustilo od dalšího odporu, a r. 1436 slíbili měšťané Sigmundovi v Jihlavě poslušnost. Ve válkách husitských spálen jest klášter, a neobnoven nikdy více. Za Jiřího z Poděbrad a Vladislava II. stála K. vždy věrně ku králi. V XVI. století rostla zámožnost města dobrou správou obecní, ale r. 1562 pohubil mor přes 700 lidí, a r. 1598 nadělala povodeň veliké škody. Po Bělohorské bitvě odňaty jsou městu všecky jeho pozemky. Když zavedena protireformace obrátili se mnozí měšťané na

víru katolickou, tož r. 1626 den po Narození Panny Marie obořil se na ně lid selský z okolí a domy jejich vybil. V 30leté válce utrpělo město mnoho svízelů od obou válčících stran, a od té doby se nikdy více nepovzneslo k dřívější zámožnosti.

Kozí Hrádek, druhdy sídlo rytířské nedaleko Tábora, kde Jan Hus, přinucen opustiti Prahu, nalezl útočiště u Jana Sezimy z Ústí, pána hradu toho. Na K-m H-dku složil Hus nemalý počet svých spisů latinských i českých, i chodil odtud po okolí kázat lidu, tak že krajina ta stala se druhým ohništěm husitismu. Hus zdržoval se na K-m H-dku až do smrti Jana z Ústí († 1414), načež se odebral k panu Jindřichovi z Lažan na Krakovec. R. 1420 po zboření města Ústí byl i K. H. dobyt a zbořen.

Kozmanecius, též Kozmanides, Václav František, narodil se 1607 v Čáslavi co syn tamějšího měšťana Daniela Kocmánka, trval 1621—26 na školách v Uherském Brodě, kdež se vyučil nejenom latině, nýbrž i hudbě. Když Betlen Gabor r. 1626 vpadnuv do Moravy Uherský Brod opanoval, bylo K-iovi snášeti mnohé svízele, avšak zpěvem a hudbou podařilo se mu získati přízeň toho knížete a spojence jeho knížete Jiřího Krnovského, od nichž byl vícekráte obdarován. Vrátiv se potom do svého rodiště přestoupil r. 1627 k církvi katolické a odebral se do Prahy k ukončení studií. Dosáhnuv bakalářství svob. umění obrátil se K. k povolání učitelskému, a působil po sobě na školách v Německém Brodě a v Ledči, odkud r. 1640 dostal se do Prahy k sv. Petru. Od r. 1644 byl rektorem latinského kůru u sv. Jindřicha, pak od r. 1650 u sv. Štěpána na Novém městě. Poslední léta svá trávil na odpočinutí, bavě se pracemi literárními, a zemřel z jara 1679. K. složil rozličné kusy hudební, pak vypsal čistou, zde onde ozdobnou češtinou příběhy doby své, jednak ze zápisek otce svého, jednak z vlastního zkušení. Ty všecky rukopisy chovají se podnes v archivu Strahovském. Tiskem vyšla dosavad jenom část jeho *Sepsání o hrozné válce, kteráž se l. P. 1618 v České zemi začala a v Praze svůj počátek vzavši též také tu k skončení přišla r. 1648* (v *Čas. Mus.* 1832). Z ostatních jeho historických sepsání uvádíme: *Spis o pozdvižení v Praze 1618 a o odpravení vinníkův*, *O žalostném a nenadálém zahynutí knížete Fridlandského* a *Relací, jak se jest při vzetí Menšího města Pražského a potom dále při obležení Starého a Nového města dálo.*

Krabice z Veitmile v. z Veitmile.

Kraj, určitý a ohraničený díl země v politickém rozdělení jejím. Čechy původně rozděleny byly na župy, z nichž každá měla své zvláštní politické a soudní úřady; po úpadku soustavy župní spojeno více žup (jichž původně bylo přes 50) v jeden politický celek nazvaný k. Těchto k-ů bylo za Karla IV. dvanáct: Kouřímský, Slanský, Žatecký, Litoměřický, Boleslavský, Hradecký, Chrudimský, Čáslavský, Bechyňský, Písecký, Prachenský a Plzeňský. V polovici XV. století však spatřujeme již krajů čtrnáct: Kouřimský, Vltavský, Podbrdský, Rakovnický,

Slanský, Žatecký, Litoměřický, Boleslavský, Hradecký, Chrudimský, Čáslavský, Bechyňský, Prachenský a Plzeňský. Rozdělení toto trvalo až do roku 1714, kdežto s povolením sněmu českého Slansko a Rakovnicko spojena jsou v jediný kraj Rakovnický, pak Podbrdsko a Vltavsko taktéž v jediný kraj, Berounským nazvaný, tak že celá země čítala k-ů dvanáct. Roku 1751 rozpoltény jsou dosavadní k-e Hradecký, Plzeňský, Žatecký a Bechyňský, tímto rozdělením přistoupily k prvnějším třem k-ům vnově Bydžovský, Klatovský a Loketský, z Bechyňska pak povstaly k-e Táborský a Budějovický. Bylo tedy nyní k-ů šestnáct: Rakovnický, Žatecký, Litoměřický, Boleslavský, Bydžovský, Hradecký, Chrudimský, Čáslavský, Kouřimský, Berounský, Táborský, Budějovický, Prachenský, Klatovský, Plzeňský a Loketský. Rozvržení toto trvalo až do roku 1848 s malými jen změnami v ohraničení jednotlivých k-ů. Morava měla v té době k-ů šest: Brněnský, Znojemský, Jihlavský, Olomoucký, Přerovský a Hradišťský; ze Slezska, co ho při Rakousku zbylo, utvořeny dva kraje, Opavský a Těšínský. — Představení k-ův nazývali se již v XV. století hejtmané, a byli obyčejně dva, jeden ze stavu panského, druhý z rytířského. Hejtman takový svolával stavy k-e k sjezdům krajským, k-e pak samy mezi sebou jednaly mír a jiné dobré věci, a hejtmané vodili hotovost válečnou ze svých k-ů do boje. V postupu bureaukratického zřízení říše Rakouské proměnili se někdejší krajští hejtmané v král. úředníky, představené krajským úřadům, jenž byly podřízeny zemskému guberniu.

Krajíř z Krajku, šlechtická rodina, jak se zdá původem z Rakous, kdež se nazývali Krager von Kragk, vyskytuje se v zemích českých již v poslední čtvrti XIV. století. Konrad K. z Krajku na Landšteině, jsa nejvyšším hofmistrem (1380—85), měl veliké slovo v radě královské a byl jedním z plnomocníků k uzavření svatební smlouvy mezi králem Anglickým Richardem II. a sestrou krále Václava kněžnou Annou, kterou potom r. 1381 syn jeho Lipolt s jinými šlechtici do Anglie doprovodil. Jiný (?) Lipold K. z Krajku byl přívrženec krále Sigmunda a veliký nepřítel Husitů, jsa v držení Nové Bystřice na rakouských hranicích. Jsa nejprv král. hejtmanem v Budějovicích, od r. 1425 zemským hejtmanem moravským, měl mnohé boje s Husity v Čechách, v Rakousích a na Moravě, a připomíná se naposledy r. 1442. Konrad K. z Krajku byl dvořenínem krále Ladislava. Mezi pány králi Jiřímu věrnými uvádějí se také páni K-i, s nichž jednomu, jmenem Hynkovi, udělil r. 1465 Corštein. Okolo téhož času koupil Volf K. z Krajku panství Dačice, které od těch dob bylo sídlem té rodiny na Moravě. Lipolt na Coršteině byl 1492—96 sudím cúdy Brněnské a později nejvyšším sudím markrabství Moravského. Volf, vnuk Volfa svrchu spomenutého, usadil se též v Čechách, byl v letech 1538—42 nejvyšším kancléřem, potom nejvyšším purkrabím, a zemřel v tom úřadě 17. led. 1552. Konrad K. z Krajku, který již roku 1523 připomíná se co nejvyšší komorník, zdědil po sestře své Johaně, vdově nejprv Jana Tovačovského z Cimburka, podruhé Jana z Seln-

berka a z Kosti, Mladou Boleslav a Brandejs nad Labem, byl mezi voliči krále Ferdinanda I. a muž svého času na slovo vzatý. On i sestra jeho Johana byli velicí příznivci Jednoty bratří českých, kteří v těch dobách měli svá hlavní sídla v Mladé Boleslavi a Brandejse. Syn jeho Arnošt pozbyl panství Brandejského pro odpor proti králi Ferdinandovi za války Šmalkaldské, a zemřel na zámku Mladoboleslavském 12. kv. 1555. Bratr jeho Adam, který po něm Mladou Boleslav zdědil, zemřel před r. 1589 bezdětek co poslední muž této větve svého rodu. V Moravě trval rod K-ů až do r. 1600, kdežto 18. července Oldřichem, pánem na Dačicích, cís. radou a soudcem zemským, vnukem Volfa mladšího, po meči vyhynul.

Krakov, svého času hlavní a stoliční město říše Polské, založen dle pověsti národní od báječného knížete Kraka, náležel na konci IX. století nejspíše k říši Velkomoravské, v druhé polovici X. století k veliké říši Českých Boleslavův. Roku 999 dobyl ho Boleslav Chrabrý a kázal všecku posádku českou pobiti. Roku 1039 dobyt jest K. od knížete Českého Boleslava a vyloupen, ale nezůstal v jeho držení. Roku 1291 dostal se K. králi Českému Václavu II., ale r. 1305 vytiskl odtud Čechy Vladislav Lokýtek.

Krakovec, Červený zámek, hrad v Rakovnicku u vsi Krakova, který byl za Karla IV. a syna jeho Václava lenem koruny České. V první čtvrti XV. století náležel K. Jindřichovi z Lažan, přijmím Leflovi, milci krále Václava, který oblíbiv si Husa i učení jeho poskytl mu na K-ovci r. 1414 útočiště až do té doby, když odjel ke sboru Kostnickému. V polovici XV. století dostal se K. jedné větvi rodu Kolovratů, která odtud Krakovskými se nazývala. Roku 1588 koupili K. Vchynští, kterým však po bitvě Bělohorské odňat jest. V té době asi zbořen jest hrad a zůstal pust až do r. 1700, v kterémž jest znova vystavěn a pro červenou střechu nazván od lidu Červený zámek. Roku 1783 shořel bleskem zapálen, a neobnoven více.

Král, slovo nejistého původu, jež někteří odvádějí od německého jmena *Karl*, vztahujíce je ku Karlu Velikému, přijato jest od Čechů záhy ve smyslu vyššího důstojenství, než jaké Němci přikládali svým knížatům, a titul ten přijímali knížata Česká od panovníků německých co nějaké vyznamenání, mající týž smysl co latinské *rex*.

Král (*Kralius*) Theodor, učený jesuita, narozen 1561 v Rakovníce, vstoupil 1581 v Praze do řádu a r. 1587 stal se mistrem svob. umění. Na to byl přes 30 let kazatelem českým a německým na rozličných místech. Jmenovitě byl také několik let rektorem koleje v Kladsku, a to právě toho času, když na tamním hradě u vězení držán byl Jiří starší Popel z Lobkovic. Poněvadž K. tehdáž často na hrad docházel a s panem Jiřím a dcerou jeho Evou obcoval, vzniklo domnění, že apologie, kterou Eva na obranu svého otce vydala, od něho jest sepsána, pročež povolán do Prahy a vzat ve vyšetřování, kteréž před stolicí arcibiskupskou delší čas s ním bylo vedeno, ale K-ovi podařilo se doká-

zati svou nevinu, načež byl řádu svému navrácen. Potom žil v Štýrském Hradci, kdež zemřel 4. dub. 1633.

Králice, ves moravská v kraji Znojemském se zámkem, v němž od r. 1578 byla slovútná tiskárna bratrská, která po bitvě Bělohorské přenešena jest do Lešna, kde r. 1655 od Švédů úplně zničena jest. Tiskárna tato proslula hlavně bratrskou biblí v ní tištěnou, která odtud biblí Kralickou slove (v. Bible a Literatura).

Králík z Buřenic v. z Buřenic.

Králíky, něm. *Grulich*, město v bývalém kraji Hradeckém, druhdy horní, o čemž vydává svědectví listina Karla IV. z roku 1357, kterouž daruje Žampach Čenkovi z Potenšteina, a v níž výslovně uvedeny jsou hory Kralické. V dolech zdejších kopalo se druhdy na železnou rudu, což však již dávno přestalo. První svobody městské obdržely K. v druhé polovici XVI. století od tehdejšího držitele Kralického panství Zdeňka z Valdšteina. Půl hodiny od města stojí na kopci klášter servitů s poutnickým kostelem Panny Marie, založený od biskupa Královéhradeckého Tomáše Bekera.

Kralodvorský rukopis v. Rukopis.

Králové dvůr v. Dvůr Králové.

Králové Hradec, něm. *Königgrätz*, starožitné krajské a věnné město ve východních Čechách na stoku Labe s Orlicí, nyní pevnost, jest jedna z nejstarších osad v zemi. Dle *Libušina soudu* založil tu v dávnověkosti jakýsi Dobroslav hrad Chlumec, který později pod názvem Hradec byl zemským hradem župním a sídlem arcijahenství. Župa Hradecká obsahovala roviny dílem úrodné dílem lesy pokryté po obou stranách Labe od Jaroměře až proti Pardubicům. Roku 1055 dostalo se Hradecko v úděl Jaromírovi, synu Břetislava I., roku 1115 udělil Vladislav I. Hradec se čtyrmi župami bratru svému Soběslavu, ale brzy na to potáhl ty krajiny zase k sobě, dav mu za úděl uprázdněná knížectví Brněnské a Znojemské. V XIII. století usadili se v Hradci dominikani, minorité, rytíři němečtí a dominikanky. V též době stal se Hradec obcí městskou dle práva německého, dílem s měšťany německými, a valně se rozšířil. Po smrti Václava II. dostalo se město jeho vdově Alžbětě Polské, též Rejčkou nazvané. Ta po smrti druhého manžela svého krále Rudolfa I. dostala v držení také města Jaroměř, Vysoké Mýto, Chrudím a Poličku, od kteréhož času tato města věnnými se nazývala. Ve válce s císařem Albrechtem uvedla královna Alžběta do těchto měst švábské a rakouské posádky. Majíc na zdejším hradě po 30 let svůj stálý byt nazývána jest královnou Hradeckou, a město samo K. H. Alžběta velice město zvelebila a novými stavbami okrášlila, jmenovitě vystavěla nynější katedrální chrám sv. Ducha. Král Jan udělil městu znamenité svobody. Roku 1378 zvolila K. H. za sídlo své Alžběta, vdova po císaři Karlovi IV., která tu žila 15 let a r. 1398 zemřela. Též manžel její byl svobody měšťanů podstatně rozmnožil. V průběhu XIV. a na začátku XV. století město několikráte vzalo škodu ohněm. Měšťané Hradečtí záhy při-

lnuli k reformačnímu hnutí vyšlému od Jana Husa, čehož původem byl kněz Ambrož. Ten po smrti krále Václava, když přišla zpráva o bouři Pražské, postavil se v čelo lidu, který obořil se na kláštery minoritský a dominikanský a je vybil, začež jej královna Žofie z města vypověděla. Na jaře r. 1420 opanoval město král Sigmund, ale brzy na to udeřili na ně překvapením Husité pod Alšem Vřešťovským z Risenburka a dobyli ho, a kněz Ambrož opět se ujal správy duchovní při kostele sv. Ducha. Od těch dob byl K. H. jedním z hlavních ohnisk husitství, a měšťané účastnili se všech tehdejších výprav válečných. Smýšlením svým stáli rozhodně při pokročilé straně Táborů, vláda však nad městem bývala v rukou pánů, kteří byli purkrabími na hradě. Roku 1423 vládl tu Diviš Bořek z Miletínka, ale za jeho nepřítomnosti v Moravě obec srozuměvši se se Žižkou otevřela tomuto brány, vyhnala Divišova bratra Jetřicha a pobořila král. hrad, aby s něho více městu panováno býti nemohlo. Pan Diviš vrátiv se z Moravy poražen jest od Žižky. Po smrti tohoto přidrželi se Hradečtí Sirotkův. Když konečně r. 1436 Sigmund za krále Českého přijat jest, odepřel mu K. H. poslušenství, a kněz Ambrož, povolav do města rytíře Zdislava Mnicha učinil jej hejtmanem i postavil se v zjevný odpor proti králi. Když však brzy na to město těsně sklíčeno jest od pana Diviše Bořka z Miletínka, Ambrož pak přes to vše odpíral všemu vyjednávání s králem, tu konečně obec v noci na 4. března zbouřila se proti němu, tak že musil spásu hledati v útěku, na kterémž skokem se zdi městské zlámal nohu i ruku a v zajetí upadl. Měšťané sadili sobě nové konšely a poddali se králi pod slušnými výminkami. Za faráře k sv. Duchu se dostal po knězi Ambroži mistr Jan Rokycana, který ten úřad zastával až do svého návratu do Prahy roku 1448. V časech potomních přidrželi se Hradečtí věrně krále Jiřího. Nástupce jeho Vladislav potvrdil jim všecky svobody ano ještě je rozmnožil, též po nějaký čas, když v Praze nepokoje vypukly, v K. H-dci se zdržoval. Roku 1482 Augustin Lucian biskup Sanktuarienský světil tu kněze podobojí. Na sklonku XV. a na začátku XVI. století trpěl K. H. opět požáry, a mimo to r. 1496 velikou povodní. Roku 1547 odepřel K. H. zároveň s jinými městy králi Ferdinandovi I. pomoc proti spolku Šmalkaldskému, začež po vítězství u Mühlberka město přísně jest trestáno: musilo vydati všecky zbraně, zaplatiti 16.000 kop pokuty, odváděti bílý groš z každého sudu piva a každého pytle mlatu, a nad to zbaveno jest svobod svých a odňaty mu všecky pozemské statky. Později jenom něco málo těch statků a z výsad pouze některé cestou milosti jsou mu vráceny. Po bitvě Bělohorské provedena i v K. H-dci násilně protireformace, a r. 1636 usedli tu jesuité a otevřeli školy své. Roku 1639 zmocnili se města Švédové a krutě v něm hospodařili po osm měsíců, až 20. ún. 1640 vojskem císařským vypuzeni jsou. Roku 1064 založeno jest v K. H-dci biskupství, a první, který na ten stolec biskupský dosedl, byl Matouš Ferdinand Zoubek z Bilenberka. Císař Josef II. učinil z K. H-dce pevnost.

Královec z Kralovic Jan, rodu měšťanského, hejtman Sirotkův hned r. 1424 po smrti Žižkově, s počátku pod Kunšem z Bělovic, bojoval r. 1426 v bitvě blíž Ústí, r. 1427 u Tachova, r. 1428 oblehal hrad Lichtenburk, odkud odtrhl s částí vojska na plen do Žitavska, kde měl tuhou srážku s Němci u Machendorfu, roku 1429 byl na výpravě v Míšni, r. 1430 opět v Míšni, Fojtlandě a Frankách, r. 1431 bojoval u Domažlic a r. 1434 pomáhal oblehati Plzeň. Toto jest poslední zmínka o něm, a není známo, zdali zahynul u Lipan anebo s táborskými rotami do Uher zašel.

Kralovice, jmeno několika měst v Čechách, z nichž památnější jsou K. Cinadrovy zvané, město v někdejším Plzeňsku, které náležely klášteru Planskému hned od jeho založení r. 1146, v bouřech husitských dostaly se do rukou světských držitelů, a r. 1542 rytíři Florianu Grispeku z Grispachu, který tu dal r. 1381 vystavěti farní kostel sv. Petra a Pavla s hrobkou pro svou rodinu, v níž dosavad spatřuje se 16 neporušených těl. Potomkům jeho jsou K. po bitvě Bělohorské odňaty a r. 1623 zase klášteru Planskému navráceny.

Královo pole, jinak Nová ves, obyčejně však Kartouzy, městys moravský v někdejším Brněnsku. Roku 1375 založil zde markrabě Jan se syny svými klášter kartuziánský, jehož převorové náleželi k stavům moravským. Klášter ten, utrpěv mnoho od Husitů, Švédů a Prusů, zrušen jest r. 1782.

Královský Hvozd v. Hvozd.

Králův Dvůr v. Dvůr Králův.

Krása 1) vrah Vršovce Božeje a jeho rodiny (v. Božej). — 2) Jan K., měšťan a kupec Pražský, který roku 1420 přišed za obchodem svým do Vratislavi projevil se v řečech jakožto zastavatel Husa a přijímání pod obojí, byl tam z rozkazu krále Sigmunda koňmi vláčen po městě a pak upálen.

Krasíkov, později Švamberk, hrad v Plzeňsku, původní sídlo pánův ze Švamberka, jejž vystavěl nejspíše Ratmír ze Skviřína, král. purkrabí na Přimdě. V XIII. století přijal tento rod po spůsobu tehdáž panujícím bílou labuť v červeném poli za svůj znak, počal se nazývati Švamberkové a též jmeno K-a na Švamberk proměnil. Roku 1421 zmocnil se Žižka hradu a zajal na něm pana Bohuslava ze Švamberka, který, marně se dovolávav svého vysvobození od krále Sigmunda, stal se z horlivého katolíka zuřivým Husitou, od kteréž doby stal se K. hlavním středištěm výprav válečných, od Husitů v západních Čechách podnikaných. Teprv po bitvě u Lipan r. 1434 vydán jest hrad Bohuslavovu dědici Hynkovi Krušinovi, který jej dal spraviti a pohodlněji zříditi. Ale r. 1443 vyhořel hrad, a panstvo musilo se přestěhovat na Zelenou Horu. Později hrad jest obnoven a stal se opět sídlem pánů ze Švamberka, kteří jej drželi s krátkým přetržením (1544—48) napořád, až r. 1644 úplně vyhořel. Roku 1647 usadili se na hradě polosesutém Švédové, a podnikali odtud loupežné nájezdy do okolí. Od toho času zůstal K. v zříceninách.

Krasonický, nebo z Krasonic, Vavřinec, též Lorek zván, vynikající bratr český, potomek zemanské rodiny, narozen uprostřed XV. století studoval v Praze spolu s Všehrdem, Janem Černým a jinými, s nimiž zároveň r. 1479 na bakalářství povýšen byl. Pro Jednotu bratří získán byv r. 1482 náležel v bojích s Konvaldským rozhodně ke straně pokročilé a r. 1494 přijat jest do úzké rady, kdež mu připadl úkol, aby co první její písař o věci Jednoty pečoval a ostatním starším pomáhal. Roku 1495 stal se správcem bratrské osady v Litomyšli, a hlavně jeho působením darovala Anna Šárová bratřím tamějším dům, který obrácen ve sbor. K-ckému se přičítá sepsání apologie (*Psaní obšírné a mistrné atd.*), kterou vydali bratří na svou obranu r. 1503, když král Vladislav je pronásledovati se jal. S dominikanem Jindřichem Institorisem, schvalně k tomu do Olomouce poslaným, měl tam K. disputaci o věcech víry, která ovšem bez výsledku zůstala. Když r. 1504 král Vladislav nařídil, aby mistři Pražští a konsistoriani měli rozmlouvání s bratřími, byl mezi osobami od Jednoty k tomu vyslanými vedle bratra Lukáše také K.; ale se schůzky té napotom sešlo. Později měl delší theologické hádky s protivníky Jednoty, s tajnými pak spoluvěrci v Praze zůstával v neustálém spojení, ano když jim r. 1524 nastalo pronásledování, rázně se jich ujal *Psaním proti víře administratora* (Cahery) *a mistrů Pražských.* Roku 1528 vydal K. poslední své dva spisy proti Novokřtěncům a Habrovanským. Při všech zásluhách o Jednotu hodnosti biskupské nedošel, nýbrž zůstal co první v radě po biskupích až do smrti, která jej zasáhla v Litomyšli 25. led. 1532. K. psal mnoho, avšak již za doby Blahoslavovy toho zůstávala jen malá sbírka.

Kratochvíle, letohrádek v oboře Netolické, vystavěný od pana Viléma z Rožmberka.

z Kravař, pánové, znamenitý někdy a mocný rod moravský, jednoho původu s četnými rody českými a moravskými, užívajícími erbu odřivous řečeného, nejblíže však příbuzný pánům z Benešova. Jmeno své vzali od sídla svého Kravař, které jim asi od druhé polovice XIII. století náleželo. První psal se tak od r. 1269 Vok, syn Drslavův, později komorník knížectví Opavského, který měl za manželku poboční dceru krále Přemysla Otakara II., s níž nabyl rozsáhlých statků. Potomstvo jeho se valně rozšířilo a po 200 let hrálo vynikající roli na Moravě. Roku 1347 připomíná se Ješek z K., jenž byl přítomen korunovaci Karla IV. na království České v Praze co člen deputace moravské. Roku 1398 založil Beneš z K. klášter kanovníků augustinianských ve Fulneku, a r. 1391 Petr z K. klášter téhož řádu v Prostějově. Lacek z K. byl v letech 1403—8 biskupem Olomouckým. Eliška z K., vdova po Jindřichovi z Rožmberka a matka Oldřicha z Rožmberka, připomíná se r. 1414 co dvorská dáma královny Žofie a veliká ctitelkyně Husova, jehož se horlivě u krále Václava ujímala. Nemenší ctitel Husův byl Lacek z K., od r. 1408 až do r. 1411 nejvyšší purkrabí Pražský, odpůrce arcibiskupa Zbyňka, jenž

byl roku 1411 jedním z rozsudí ve při Husově s arcibiskupem, kteří vyřkli, aby se arcibiskup králi pokořil a papeži zvláštním listem oznámil, že v zemi České o žádném kacířství neví, čemuž se arcibiskup také podrobil. Téhož roku jmenován jest zemským hejtmanem na Moravě a r. 1415 spolu s Čeňkem z Vartemberka, nejvyšším purkrabím Pražským, svolal do Prahy valný sněm českých i moravských stavů, na kterémž stalo se osvědčení české šlechty známým stížným listem ke sboru Kostnickému, na němž přivěšeno bylo 452 pečetí. Na svých statcích moravských osazoval fary veskrze kněžími podobojí. Zdá se že brzy na to zemřel, neboť po roce 1416 neděje se o něm žádné zmínky více. Jindřich z K. na Plumlově stal se r. 1419 zemským hejtmanem moravským, padl však již 1. list. 1420 v bitvě pod Vyšehradem, marně dříve krále Sigmunda napomínav, aby se nepouštěl do boje s nepřítelem všecky výhody na své straně majícím. Před smrtí svou přijal na hřbitově Pankrackém večeři Páně pod obojí spůsobou. Petr Strážnický z K., bratr zemského hejtmana Lacka, byl roku 1412—16 komorníkem Olomouckým, 1419 zemským hejtmanem markrabství Moravského, a též horlivým rozšiřovatelem kalicha na Moravě. Roku 1421 dovolil knězi Bedřichovi ze Strážnice založiti nový Tábor na Moravě u Nedakunic a přičinil se o svolání sněmu Čáslavského, jehož se co přední náčelník Moravanů zúčastnil. Když však vojsko Sigmundovo jeho statky plenilo, hledal u krále milost, odstoupil od kalicha a byl na to podruhé v letech 1422—24 hejtmanem zemským. Avšak r. 1425 vinil jej Sigmund ze zrady a dal opět jeho statky pleniti. Dále Petr z K. nevystupuje více v dějinách a zemřel nejspíše r. 1434. Stálejší ve svém politickém smýšlení byl syn jeho Václav Strážnický z K., který, když r. 1421 všecka moravská šlechta Sigmundovi se podrobila, sám druhý s Haškem z Valdšteina v odboji proti němu setrval, načež od krále na veřejném soudu zbaven jest svého dědictví. On však toho nedbaje obrátil se do Čech, kdež účastnil se všech hlavních bitev Husitů, jmenovitě r. 1426 Ústské a 1427 Tachovské. Roku 1429 provázel Prokopa Velikého do Prešpurku na sjezd s králem Sigmundem a r. 1432 do Basileje. Později působil též ku přijetí Sigmunda za krále, s nímž se smířil, a zemřel asi roku 1439 morovou ranou, jak se zdá, bezdětek. V těch dobách vyskytuje se Perchta z K., manželka Petra Konopišťského ze Šternberka, po jehož smrti držela v Čechách Konopiště a na Moravě Šternberk, kteréž oba hrady vzdala Husitům pod úmluvou. Roku 1434 bojoval lid její v bitvě u Lipan po straně panské. Poslední muž staropanského rodu K-ů byl Jiří z K.. který zemřel r. 1466 bez mužských dědiců. — Od těchto starých pánů z K. odštěpili si již asi v XIV. století páni Tvorkovští z Tvorkova, kteří spustivše se jmena rodinného drahný čas toliko dle sídla svého Tvorkova v knížectví Ratiborském se psali, začátkem pak XVI. století k tomuto příjmení zase i příjmí z K. přijali, jehož později skoro výhradně užívali. Tito mladší K-ové, nepovznesše se již ku předešlé znamenitosti, vymřeli během XVIII. století.

Krčín Jan, slavný lékař, narozen okolo r. 1430 v Čechách, studoval v Praze na učení Karlově, kdež se stal r. 1450 bakalářem, roku 1454 mistrem svob. umění a r. 1456 přijat jest do sboru mistrů Pražských. Brzy však na to odešel s mistrem Václavem Křižanovským do Vlach za příčinou vzdělání se ve vědomostech lékařských, a povýšen jest na universitě Bononské na doktora lékařství. Vrátiv se r. 1559 do vlasti žádal býti přijat za kolegiata na učení Pražském, že však s Václ. Křižanovským a jinými ještě mistry nechtěl se podrobiti statutu, jejž byla universita Pražská rok před tím strany přijímání pod obojí vydala, bylo mu to odepříno, a teprv později, když Křižanovský z koleje docela byl odstraněn, jest tam přijat a stal se roku 1461 proboštem koleje Všech svatých. Roku však 1464 vystoupiv z koleje oženil se a provozoval v Praze umění své lékařské s takovým prospěchem, že doma i v cizině byl na slovo brán a hledán, ano sám král Jiří jmenoval jej svým životním lékařem. Kdy učený ten muž a vzácný lékař zemřel, není známo.

Krčín z Jelčan, Jakub, z rodu vládyckého, narozen 1535, věnoval se povolání hospodářskému a byl nejprv úředníkem v klášteře Borovanském, odkudž povolán jest r. 1561 do služby k panu Vilémovi z Rožmberka, kde s takovým prospěchem působil o zvelebení důchodů z panství Rožmberských, že jej Vilém r. 1569 ustanovil za hlavního svého regenta. Václav Březan podává popis nových staveb, pivovarů, dvorů, obor, stok, rybníků, mlýnů a t. d. od K-a provedených, jenž celých pět listů naplňuje. K. hlavně obracel zřetel svůj k hospodářství rybničnému, od něho založeny jsou veliké rybníky na Rožmberských statcích, i došel tím K. takové pověsti, že r. 1587 povolán na komorní panství Poděbradské, aby tamní zřízení hospodářské, jmenovitě pak rybníky spravil a nové zakládal. V odměnu za veliké jeho zásluhy daroval mu Vilém z Rožmberka r. 1569 statek Leptač, jejž on pak znamenitě zvelebený r. 1579 vyměnil za Selčany. Roku 1586 císař Rudolf II. K-ovi stav jeho vládycký znova potvrdil a erb i titul jeho rozhojnil, tak aby napotom psáti se mohl z Jelčan a Selčan. Mimo Selčany skoupil K. během času i více jiných statků, jež výtečným hospodářstvím na vysoký stupeň rozkvětu povznesl, chrámy obnovil a rozličná milosrdná nadání učinil. Nad Křepenicemi vystavěl sobě novou tvrz uprostřed rybníka, ozdobil ji pěknými malbami a zřídil v ní zvláštní alchimistickou kuchyni dle obliby svého věku, z čehož povstaly později rozličné pověrečné pověsti o něm, jakoby se byl zapsal ďáblu, který mu pomáhal zlato dělati a falešné peníze bíti. K. zemřel r. 1604 a pohřben v kostele Obděnickém, kde se podnes náhrobek jeho spatřuje. Zůstavil šest dcer, mezi něž rozdělil své jmění, mužského dědice nemaje. K. byl muž nevšední vzdělanosti, a jmenovitě milovník básnictví, v němž sám se pokusil, vypsav v rýmovaných českých verších příběhy života svého.

z Kremže, Jan Smil, odjinud z Husi, připomíná se od roku 1424 mezi předními strany táborské. Roku 1434 seděl na Lipnici co

správce toho hradu a zboží. Jako horlivý Táborita byl odpůrcem Oldřicha z Rožmberka, který jej po dvakráte jal, ale vždy zase propustil. Potřetí jal Oldřich z Rožmberka lstivě Jana Smila, a dlouho jej vězev konečně usmrtiti dal. Oldřich uvázal se ve zboží sirotků po Janu Smilovi pozůstalých, ale prostředkováním Jiřího z Poděbrad navrátil jim je zase.

Kresčak, franc. *Crecy*, městečko ve Francii v departementu Somme, památné bitvou dne 26. srp. 1346 tu svedenou mezi Angličany a Francouzi, kteřížto poslední utrpěli těžkou porážku. Francouzům pomáhali osobně král Jan Český a syn jeho Karel s 500 oděnci. Proti radě krále Českého započali Francouzové, na veliký počet svůj spolehajíce, nerozvážlivý boj. První útok učinili lučištníci, avšak předcházejícím deštěm byly tětivy jejich luků tak navlhlé, že jich nemohli k střelbě užívati, sami pak trpěli velice střelbou z děl, kterých v té bitvě ponejprv Angličané užívali. Tím ve zmatek uvedeni obrátili se na útěk. Jim přispěti chtíce baronové francouzští, kteří stáli v druhém šiku, obořili se na nepřítele, ale v takovém nepořádku a beze všeho plánu, že útok jejich snadno jest od Angličanů odražen. Král Jan stál se zástupem svým pozadu, i vidouce pánové čeští, kteří s ním byli, že jest bitva ztracena, radili, aby hleděl zachovati život svůj. Tu odpověděl jim král slovy pověstnými: „Tohoť bohdá nebude, aby král Český z bitvy utíkal", dal koně svého přivázati ke koňům dvou rytířů udatných, pana Jindřicha mladšího z Klimberka a Jindřicha Mnicha z Basileje, a napomenuv pány, aby jen o syna jeho péči měli, prudkým útokem hnal na nejhustší zástup nepřátel. Heslo Čechů bylo „Praha!", i proraziv̌še šik Angličanům prodrali se až k černému princovi (v. E d u a r d p r i n c W a l e s s k ý), kdežto nastala seč přeukrutná. Tu mrtvoly pánů českých činily hradbu okolo krále, který, i když všickni věrní jeho byli padli, v slepotě své udatně kolem sebe sekal, až ze mnohých ran krváceje s koně klesl. I nalezli jej pak Angličané uprostřed jeho rytířů, a do stanu krále svého jej odnesli, kdež té noci ještě ducha vypustil (v. J a n k r á l Č e s k ý). Syna jeho Karla, v kruté seči již raněného, odvedli někteří páni proti vůli jeho z boje, aby zachránili život dědici království.

Křesomysl nebo K ř e z o m y s l, šestý v řadě pohanských panovníků českých z rodu Přemyslova, nástupce (syn?) Unislava a otec i předchůdce Neklanův. O jeho panování se nic jistého neví, pověst klade v ten čas neobyčejný rozkvět hornictví českého, jakož i báje o Horimíru sem připadá. Ku pravdě podobno jest, že za toho knížete zdvihl Karel Veliký válku proti Čechům, která zůstala pro něj bez prospěchu.

Kressenbrunn. Roku 1260 vytrhli proti sobě do pole král Český Přemysl Otakar II. a král Uherský Bela IV. Všeho vojska Belova počítalo se 140.000 mužů, lidu českého naproti tomu bylo jen 100.000, ale dobře spořádaného, mezi nimi 7000 jezdců od hlavy až do paty oděných v železo. Některý čas leželi proti sobě na pomezí mezi Mo-

ravou a Uhrami, Čechové na pravém, Uhři na levém břehu Moravy, blíž ústí jejího do Dunaje. Jeden ani druhý z králů nechtěl přejít přes řeku, obávaje se nehody. Konečně poslal Přemysl Otakar ku králi Uherskému, žádaje aby jedno z obojího volil, buď aby Čechům bez překážky přejíti dal, anebo sám v bezpečnosti od něho řeku Moravu přešel, tak aby pak v rovině svésti mohli bitvu poctivou. Král Bela zvolil si přejíti se svými, i udělal mu Otakar místo k tomu, ucouvnuv s vojskem svým nazpátek, při čemž se rozdělili zástupové jeho daleko jeden od druhého. To zpozorovavše Uhři nedočkali času k bitvě dle úmluvy, nýbrž chtěli zrádně překvapiti nepřítele mimo nadání. Štěpán, mladší král Uherský, přišikoval se s jízdným lidem k útoku na střed vojska u vsi řečené K. Tam stál Otakar se svými jezdci železnými, a teprv nyní svolával všecky zástupy vzdálené v hromadu. Nebe bylo s počátku toho dne zakaleno; než v tom vysvitlo slunce z oblaků, a korouhev sv. Václava třpytila se jasně nad zástupy. Čechové vzradovali se, spatřujíce v tom dobré znamení a jistou pomoc svatého patrona, i dali se do zpívání starožitné písně „Hospodine pomiluj ny“, očekávajíce útoku uherského. Nejvyšší purkrabí Pražský Jaroš z Poděhus v čele oněch 7000 železných oděnců divoký útok houfů Štěpánových tak rázně odrazil, že porážka Uhrů na tom místě úplná byla. Když pak jinde i Kumani před Vokem z Rožmberka u velikém zmatku počali utíkati, tu již nebylo pomyšlení na obnovení bitvy s uherské strany, mladý král Štěpán raněn z pole odejíti musil, a vítězství Čechů bylo rozhodnuto. Se strany nepřátelské 18.000 mrtvých těl zemi krylo, a z těch, kteří ve zmatečném útěku spásu hledali, dalších 14.000 v řece Moravě zahynulo, tak že Boreš Risenburský se svými přes těla jejich jako přes nějaký most na druhou stranu přejíti mohl a tu táboru nepřátelského se zmocnil, v němž Čechům nesmírná kořist do rukou se dostala. Památná tato bitva stala se dne 12. července, a Čechové Uhry až ku Prešpurku stíhali. Tu král Bela žádal za mír, o kterýž se s ním Přemysl Otakar smluvil, když onen Štýrska se odřekl.

Křesťanství. První zmínka o náboženství křesťanském v Čechách činí se v dějepise k roku 845, kdežto čtrnáct lechů neboli vojvod kmenových přišlo do Řezna, i dali se pokřtíti s rodinami a komonstvem svým. Učinili tak nepochybně, aby si zjednali pomoc krále Německého Ludvíka v odboji proti knížeti zemskému. Ale tím skutkem nebylo ještě k. uvedeno do Čech, neboť podobá se, že oněch čtrnáct odbojných lechů následkem porážky, kterou Ludvík rok na to v Čechách utrpěl, bylo ze země vypuzeno. Ještě starší zmínka o k. násilně od cizinců v Čechách zaváděném děje se sice v básni *Záboj, Slavoj a Luděk* rukopisu Kralodvorského, ta však, ač není nemožno, že se k nějaké skutečné události vztahuje, sama o sobě historické váhy nemá. Také pověst o Charvátském kněžici Ivanu, který co křesťan již za časů Neklanových do Čech přišed život poustevnický tu vedl, nemá základu historického, a jest ostatně událost osamotnělá. Zavedení k. do Čech stalo se od východu, ze sesterské Moravy, kde kníže Mojmír, za-

kladatel říše Velkomoravské, přijav již před rokem 830 křest od Pasovského biskupa Urolfa, náboženství křesťanské v zemi své rozšiřovati se jal a množství kostelů vystavěl. Za jeho nástupce Rastislava bylo k. sice již po celé téměř Moravě rozšířeno, ale hlubokých kořenů v srdcích lidu ještě míti nemohlo, dílem pro novost svou, která nemohla posud vyhladiti všecky bludy a pověry pohanské, dílem i proto, že hlásáno bylo od kněží německých, kteří jazyka národního jenom nedostatečně mocni byli a nad to více hmotných prospěchů svých nežli důkladného poučení lidu si hleděli. Z té příčiny požádal Rastislav r. 862 Řeckého císaře Michala, aby mu poslal apoštoly slovanské ku poučení jeho lidu, a ten poslal mu bratry Cyrila a Methodia. Rastislav s velikou slávou přijal ty svaté muže, jichž jmena lid později přeměnil na Crha a Strachota. Ti přinesli s sebou knihy slovanské a zavedli slovanské obřady při službách božích. Lid davem hrnul se k těmto novým učitelům, jichž jazyku rozuměl, opouštěje dřívější učitele německé, kteří při službách božích užívali jazyka latinského jemu nesrozumitelného. Brzo naplnili zem slovanští kněží, a němečtí, přinuceni jsouce odstoupiti, obžalovali oba bratry u papeže, že tropí roztržku v církvi. Ale Cyril a Method ospravedlnili se v Římě před papežem, který pak posvětil Methodia na arcibiskupství. Působení slovanských apoštolů na Moravě nemohlo na dlouho zůstati bez účinků také v Čechách, jichž kníže Bořivoj zachovával dobré přátelství s nástupcem Rastislavovým Svatoplukem, mocným panovníkem moravským, který měl za manželku blízkou jeho příbuznou. Roku 873 Bořivoj, navštíviv Svatopluka v sídle jeho Velehradě, přijal tam křest od Methodia, a vraceje se domů pojal s sebou kněze Kaicha s jinými, kteří jali se Čechům hlásati slovo boží. Též manželka Bořivojova Ludmila, dcera vojvody Pšovského Slavibora, přijala víru křesťanskou a napotom bohabojným životem nad jiné se skvěla. První kostel křesťanský vystavěn jest na Levém Hradci na jmeno sv. Klimenta papeže, druhý byl nejspíše kostel Panny Marie na hradě Pražském, nyní již dávno zašlý. Později sám Method do země přišel, by radou i pomocí přispěl při vštěpování nové víry. Brzo většina národu Českého přijala učení Kristovo, s nímž zároveň uvedeny do země slovanské písmo a liturgie slovanská, kteréžto nejctihodnější památka, starožitná píseň „Gospodi, pomiluj ny“ až podnes v českých kostelích od nábožného lidu se zpívá. Zdali Method Čechy k duchovní pravomocnosti své potahoval, neb zdali právo toto pouštěl biskupům Řezenským, kteří od pokřtění zmíněných čtrnácte lechů zem tu k své diécesi počítali, nedá se rozsouditi. Zdá se však, že když po smrti Svatoplukově syn a nástupce Bořivojův Spitihněv s bratrem svým Vratislavem dali se pod ochranu krále Německého Arnulfa (895), vzdali se zároveň také církevního spojení s Moravou, kdež arcibiskupství od smrti Methodiově (885) zůstávalo neobsazeno, a přidali se k biskupství Řezenskému. Při dvoře knížete Vratislava, nástupce Spitihněvova, připomíná se sice nějaký biskup jiný než Řezenský, snad z Moravy povolaný, ale za syna Vratislavova,

Václava svatého, jeví se Čechy již s jistotou v poslušenství biskupa Řezenského, z kterého vybaveny jsou teprv za Boleslava II. založením zvláštního biskupství v Praze r. 973. Od samého přijetí víry křesťanské znali se Čechové ku poslušenství papeže jakožto nejvyšší hlavy západní církve katolické; při tom však rozeznávali se v řádech od Němců a jiných sousedů svých liturgií slovanskou, zavedenou bratřími Cyrilem a Methodiem se schválením papežským. Od prvního přichýlení se k biskupství Řezenskému nalezla však také obyčejná liturgie latinská průchodu v zemi; jedna vedle druhé vyskytuje se zejmena za knížete Vratislava, jehož syn Václav byl vyučen proto knihám latinským i slovanským. Potomním působením biskupů Řezenských musil však slovanský jazyk při službách božích zanikati vždy více; při zřízení pak biskupství Pražského rozkázáno jest zachovávání liturgie latinské výslovně bulou papeže Jana XIII. Křestem Bořivojovým ostatně nebyly hned celé Čechy obráceny na víru křesťanskou; modloslužba a řády pohanské měly ještě dlouho průchod u veliké části národu. Neboť působení Methodiovo bylo příliš krátké, biskupové pak Řezenští ze vzdáleného sídla svého nestačili ani k všeobecnému rozšíření, tím méně pak ke hlubokému vštípení nauky Kristovy, jsouce cizinci, kteří se neznali bezprostředně s národem, a nad to nacházeli se často v nepřátelském táboře proti němu při sporech mezinárodních. Z domácích knížat vynasnažil se nejvíce Václav o rozšíření k. v zemi, potkávaje se při tom se všelijakými odpory. On, jako před ním již bohabojná bába jeho Ludmila, sšedše násilnou smrtí následkem zlých piklů v knížecí rodině, byli pro zásluhy své ctěni co první mučenníci pro víru Kristovu v Čechách a co svatí ochránci svého národu.

Krchlebec Mikuláš, purkrabí Zvíkovský, byl ve vojště panském r. 1434 u Lipan, veda přední voje. Tu dne 30. máje, když vojsko táborské a panské s hradeb nějakou chvíli na sebe střílelo, K. svým lidem několikráte tak se pohybovati kázal, jakoby ve zmatek uvedeni byli; potom vykročiv ze hradeb obořil se útokem proti hradbám táborským, a hned na to kázal dáti se jim opět na lichý útěk, načež Táboři a Sirotci, aby stíhali nepřátele domněle poražené, vystoupili z vozů svých a dosti daleko je pronásledovali. Té chvíle jezdectvo panské vyčkavši vyrazilo též z hradby a stíhajícím v bok se vrhlo a je od vozův jejich otevřených odrazilo, což rozhodlo bitvu ve prospěch vojska panského.

Křimačov, něm. *Crimmitschau*, starodávné město saské ve vládním okresu Cvikovském. Roku 1450 Husité, dobyvše Gerova, měli tu své ležení, v němž 22. října uzavřeli příměří s markrabím Míšenským.

Křinecký z Ronova (Hronova), starožitná, v dějinách českých často připomínaná rodina panská z kmene Hronoviců, jsouc stejného původu s pány Berky, z Lipého, z Náchoda, z Klinšteina a j., a majíc v erbu dvě ostrve černé o pěti sucích křížem přeložené. Praotcem této větve Hronovců byl Častolov (1255—69), a prvotním sídlem jejím hradové Ronov a Křinec v Boleslavsku. V XIV.—XVII.

století nabyli K-čtí ještě jiných četných statků zemských, spravovali veřejné úřady a mívali platné účastenství ve veřejných jednáních politických i náboženských až do bitvy Bělohorské, stojíce po celý ten čas pevně jednak k víře podobojí, jednak k Jednotě bratrské. Nad jiné členy toho rodu pověstným se stal Vilém K. z Ronova na Rožďalovicích, který za Ferdinanda I. stál v čele stavů odpořilých, háje na sněmě 24. kv. 1547 v Praze držaném velmi rázně práva zemských stavů, začež po bitvě Mühlberské pohnán k soudu, a když k němu se nedostavil, in contumaciam cti, statku a hrdla na tak zvaném krvavém sněmě odsouzen jest. Vilém odebrav se do Prus ke dvoru vévody Albrechta Braniborského působil tam ve prospěch Jednoty bratrské z Čech a Moravy tehdáž vypovězené, i objevuje se ještě r. 1555 na synodě v Kozminku. Po bitvě Bělohorské ztratil Jan Albrecht starší K. z Ronova všecky své statky, příbuzný jeho Jiří K. polovici statků, i vystěhovali se se všemi členy svého rodu ze země, z kterýchžto Bohuslav K., bratr Jana Albrechta staršího, z němčiny přeložil a r. 1632 v Drážďanech vydal *Historii království Kristova*, Jan Albrecht mladší pak, syn Jana Albrechta staršího, přeložil rovněž z němčiny *Věrné a upřímné napomenutí, abychom se náboženství papeženského vystříhali atd.* a téhož roku v Drážďanech tiskem vydal. Potomci těchto vystěhovaných K-ch květou dosud v Německu pod jmenem hrabat z Ronova a Biberšteina.

Křištan, tolik co Kristian. 1) Tak (lat. *Christannus*) slul klášterním jmenem syn Boleslava Ukrutného, narozený jemu v den usmrcení sv. Václava a proto Strachkvasem nazvaný, který, od otce církvi zaslíben, vstoupil později do kláštera Břevnovského, kdež vedl bohulibý život až do smrti. Jemu dlouhý čas připisována byla latinská legenda o sv. Lidmile, jejíž původce, jakýsi prý mnich Christianus de Scala, nazývá sám sebe pravnukem Lidmiliným a sv. Vojtěcha svým strýcem. Tu legendu nalezl Balbin v Třeboni a vydal ji tiskem ve svém *Epitome*, odkudž ji přijali Bollandisté do svých *Acta Sanctorum*, ze kterých opatřena poznamenáními otištěna jest v Praze r. 1766. Jest však dokázáno, že ta legenda jest podvržena, nesáhajíc původem svým výše konce XIII. století a jsouc pouhou kompilací z pramenů jiných. — 2) K. z Prachatic, nar. v Prachaticích asi r. 1368, studoval v Praze, kdež stal se 1388 bakalářem a 1389 mistrem svobodných umění, načež po dvou letech na universitě působiti začal. Roku 1403 zvolen za děkana na fakultě filosofické, a r. 1405 dosazen na faru u sv. Michala na Starém městě Pražském. Zároveň s Husem začal se obírati spisy Viklefovými, a obapolná shoda ve smýšlení utužila přátelství obou těchto mužů. Když r. 1411 vynesena kletba na Husa, odepřel K. prohlásiti ji v kostele svém, čímž sobě získal obecnou přízeň v takové míře, že na podzim 1412 vyvolen rektorem university. Roku 1414 jej spolu s arcibiskupem Albíkem, proboštem Zdeňkem z Labouně a Vyšehradským děkanem Jakubem zřídil král Václav k tomu, aby stůj co stůj strany náboženské uvedli v pokoj a svornost. Následkem výroku

jejich Stanislav a Petr ze Znojma, Štěpán z Pálče a Jan Eliae byli s profesur sesazeni a vypovězeni. Když Hus byl v Kostnici uvězněn, nemohl K. odolati, aby přítele nenavštívil. Počátkem března 1415 z nenadání se zjevil v žaláři Husově, který až k slzám byl tím pohnut. Ale přítomnost K-ovu nebylo lze utajiti, Michal de Causis dal jej zatknouti, a jen přímluvou krále Sigmundovou dosáhl svobody. Jakkoli však K. byl Husovi oddán, brzo zastavil se na dráze novot, které po smrti jeho v Čechách do života vstupovaly. Již r. 1416 přísně káral Plzeňského kazatele Václava Korandu pro novotaření v nauce i v obřadech, ano i s Pálčem opět se sbližoval. Nicméně vážnosti jeho u Pražanů neubývalo, v tom ani rozmíšky proti němu roku 1421 od Jana z Želiva nastrojené neučinily než pomíjející proměnu; faru Svatomichalskou, ačkoliv na chvíli kněz Vilém, Janův posobník, na ni byl uveden, udržel i napotom. Když r. 1426 pod záštitou Korybutovou strojeno smíření s Římem, stál K. s Příbramem, Prokopem Plzeňským, Petrem z Mladenovic a jinými na straně knížete, i byl po vítězství strany Rokycanovy 17. dub. 1427 spolu s přáteli jat a z Prahy vypovězen. Teprv po dvou letech mohl se navrátiti. Roku 1434, jsa opět rektorem, účastnil se schůze Chebské s legaty Basilejskými, i byl tam do poslušenství církve přijat. Rovněž byl v červenci 1435 při sjezdu Brněnském o přijmutí kompaktat. Rokycanovi na úkor jest K. 11. čna 1437 vyvolen za prvního administratora in spiritualibus arcibiskupství Pražského, v kterémžto úřadě 15. říj. 1438 i od krále Albrechta jest potvrzen, ale zemřel již 5. září 1439. Zvláštní přátelství spojovalo K-a s Albíkem, prvé arcibiskupem Pražským, od r. 1413 proboštem Vyšehradským, který jej jmenoval mezi svými dědici. Literárně se zaměstnával hlavně mathematikou a hvězdářstvím. Jemu připisuje K. J. Erben i Saličetovo i Rhasesovo *ranné lékařství.*

Křítek, také Křístek, Chřístek, Skřítek a Škřítek, znamená v bájesloví západních Slovanů pomocného a ochranného bůžka domovního, který jinak také v Čechách a na Moravě slove Hospodáříček a Šetek neb Šotek, a v jiném smyslu i Rarášek a Pídimužik. Již Vacerad zmiňuje se o Skřetcích, vykládaje tím slovem latinské *Penates a Daemones*, ale Kosma, kronikář český, určitěji mluví o nich, horle na lid selský času svého, jenž prý s bůžky hluchými a němými, které sobě sám byl udělal, ve svých potřebách se radí co by měl činiti, a jich prosí, aby jej i jeho dům ochraňovali. Staří totiž vypodobňovali sobě tyto bůžky domovní malými soškami ze dřeva nebo z kovu, jež na nejpřednějším místě ve světnici stavěli, totiž v koutě nad stolem, kde nyní obyčejně spatřujeme obrazy svatých. Později vyobrazovala sobě pověra lidská k-tka buď co neviditelného pomocníka hospodářova, anebo ve spůsobě potvory chlupaté s pazoury, na spůsob opice, neb šerého típajícího kuřete, ohnivého draka a j., ano i prostá hůl a chvoště mohlo tohoto bůžka domovního zastupovati; když totiž hospodář neb hospodyně odcházeli z domu a nikoho doma nezůstalo, postavili do kouta u dveří hůl, píst nebo chvoště s naříze-

ním, aby zatím hlídaly. Nábožný křesťan hleděl na tohoto bůžka ochranného jakožto na ďiblíka, a v tom smyslu mluví se o něm v *Mastičkáři*. Bájilo se také, že tito k-tkové jsou duše nekřtěňátek.

Křivoklát, též Hrádek, něm. *Bürglitz*, starožitný hrad v někdejším Rakovnicku, připomíná se nejprvé u Kosmy k r. 1110, kdežto jest obnoven rozkazem Vladislava I., který tu téhož roku ještě bratra svého Otu Černého uvězniti dal a choval až do prosince 1113. I potomní panovníci čeští meškávali často na K-ě k vůli lovu v okolních lesích; obzvláště často zdržoval se tu král Václav I., který si v lesích zdejších oko vypíchl. Přemysl Otakar II. dal hrad opraviti a jmenovitě veliký sál skvostně zřídil. Po smrti Václava III. král Rudolf vložil na K. rakouské a švábské žoldnéře, které však Vilém Zajíc z Valdeka vypudiv hrad tento středištěm odporu proti Jindřichu Korutanskému učinil. Když konečně r. 1310 Jindřich z Prahy utíkati musil, a jedna část vojska jeho s hojnou kořistí a četnými zajatými lesy zdejšími táhla, přepadl je Zajíc, odňal jim lup a zajaté osvobodil. Na K-ě Karel IV. co dítě po tři léta byl vězen, až r. 1323 odvezen jest do Paříže. Po bitvě Mühldorfské vězen tu byl Jindřich vévoda Rakouský, zajatý v ní zároveň s bratrem svým Fridrichem Krásným. Král Jan zastavil hrad K., ale Karel vyplatil jej brzy a přišel sem se svou chotí Blankou, jenž tu r. 1335 porodila dceru Marketu, která svým časem stala se manželkou Uherského krále Ludvíka. V lidu se udržela pověst, že když Blanka na K-ě těžce ku porodu pracovala, Karel dal od okolního lidu schytati všecky slavíky, které dostati mohl, a přinésti je do křovin hradního vrchu, aby zpěvem svým obveselovali nemocnou markrabinu. Jedna stezka na úbočí hradního vrchu až dosavad nazývá se „slavičí pěšinou“. Později prý Karel IV. uložil některým manům Křivoklátským povinnost, kdyby budoucně královna Česká na K-ě v koutě ležela, aby učinili podobné sehnání slavíků. Později Karel IV. zřídka kdy navštěvoval K., za to tím častěji dojížděl tam Václav IV. a častoval tam nejednou vznešené hosti. Po jeho smrti býval K. často zastaven, jeden čas byl i v rukou Husitů, ale zase jest jim odňat. Král Jiří dal K. synu svému Jindřichovi staršímu z Minsterberka, ale Vladislav II. vyplatil jej hned, jak mile na trůn dosedl. S panovníkem tímto nastala pro K. nová doba, an král r. 1472 před morem sem utekší a potom často tu prodlévající skoro celý hrad přestavěti dal. Za téhož krále také užito hradu zhusta co vězení zemského. Po Vladislavovi byl K. opět propůjčován osobám soukromým. Za Ferdinanda I. vězeni byli na K-ě Jan Augusta a služebník jeho Jakub Bílek, jimž teprv po dlouholeté vazbě polehčení zjednala Filipina Welserová, tajná choť arciknížete Ferdinanda, který tu s ní bydlel, a jemuž porodila na K-ě r. 1560 svého druhého syna Karla a r. 1562 dvojčata Marii a Filipa. Roku 1560 arcikníže s povolením otce svého zapsal K. Ladislavovi ze Šternberka. Po smrti císaře Ferdinanda, když arcikníže do Inšpruku se odebral a Ladislav na Zelenou Horu se přestěhoval, zůstal K. opuštěn. Nový život nastal na něm teprv za Rudolfa II., který zde za příčinou

levu často meškával. Za něho vzala část hradu r. 1592 velikou škodu požárem, což vyžadovalo značnou opravu. Za Rudolfa II. a Matiáše byly opět na K-ě některé vynikající osoby uvězněny, jmenovitě r. 1591 pověstný alchemista Eduard Kelley, který o útěk se pokoušeje spadl a na smrt se poranil; r. 1604 dodán na K. Jeronym Makovský z Makova, první komorník Rudolfa II., a r. 1613 rytíř Burkhard z Berlichingen a choť jeho Isolda z Týna pro urážku na cti rodu Šlikovského. Po bitvě Bělohorské chováni tu nějaký čas Vilém z Lobkovic, Jan Vostrovec z Kralovic, Pavel z Říčan a Václav Pětipeský z Chýše, o jichž vysvobození pokusil se r. 1623 jeden Říčanský přepadením hradu, avšak odražen jest. Brzy potom stal se K. středištěm protireformace v tamější krajině. Leopold I. prodal K. r. 1685 Arnoštovi hraběti z Valdšteina, od kteréhož času nevyšel z rukou držitelů soukromých. Na ten čas jest K. i s rozsáhlým panstvím k němu náležejícím fideikomisem knížat z Fürstenberka, kteří hrad přiměřeně opravili.

Kříž, tolik co válka křížová (*cruciata*), t. j. válka proti pohanům nebo kacířům, která bývala od papežů hlásána zvláštními bulami křížovými, které těm, kdo by do války táhli k. na se vzavše (t. j. znamení k-e na šat připiavše, odkud sluli křižáci) slibovali všelijaké výhody, obyčejně odpustky. První války křížové podnikány byly proti Saracenům k osvobození Svaté země a hrobu Páně; později sloužily co zástěra podmanitelských choutek, když hlásán k. pod záminkou rozšiřování křesťanství proti národům pohanským k uvedení jich ve služebnost, na př. proti Prusům a Litvanům. Záhy však zvykali si papežové hlásati k. také proti kacířům k vyhlazení jich, jakož se dálo proti Albingenským a Husitům. Někdy stávalo se také, že papežové hlásali k. proti osobním nepřátelům svým, vyzývajíce křesťanský svět, aby jim pomáhal proti nim. Taková křížová válka, hlásaná proti Ladislavovi králi Neapolskému, dala původ nepokojům husitským, když se jí opřeli Jan Hus a Jeronym Pražský slovem a přátelé jejich skutkem.

Kříž 1) měšťan Pražský a kramář, který co příznivec národnosti české a snah reformatorských ku konci XIV. století daroval městiště Skalské řečené, na místě nynějšího domu pod č. 255 na náměstí Betlemském, k vystavění kaple, při níž zřídil Hanuš z Milheimu kazatele českého. K., založiv v nové kapli oltář sv. Markéty, sv. Kateřiny a jiných ss. panen, nadal k němu druhého kněze. Podací právo na beneficium toto zůstavil K. sobě a dědicům svým. Mimo toto nadání založil K. při kapli bursu studentskou, za živobytí svého usazoval tam sám studenty, po smrti jeho vykonávali to starší tři mistři koleje Karlovy národu Českého; správu nad bursou vedl kazatel. K-ův syn Václav daroval pak r. 1419 pro tytéž studenty přední část domu svého vedle kaple s komnatou nad domovními dveřmi, jizbou při zemi a sklepem pod touž jizbou i jizbami nad ní položenými. K., požívaje všeobecné vážnosti, jmenován byl od královny Polské Hedviky s jinými muži plnomocníkem ke zřízení koleje pro litevské studenty v Praze, kteří by

potom doma křesťanství rozšiřovali. — 2) Oldřich K. z Telče, jeden z nejpilnějších písařův XV. století, narozen v Telči v první polovici století téhož, byl nejprv učitelem v Soběslavi, pak na Vyšehradě, načež oddav se stavu duchovnímu vysvěcen jest r. 1463 na kněžství a byl po sobě vikářem, pak kazatelem u sv. Víta na hradě Pražském, 1465 stal se kanovníkem na Vyšehradě, odkud však r. 1467 přesídlil do Plzně, v letech 1476—77 byl altaristou a kazatelem v Soběslavi, a r. 1478 vstoupil do kláštera augustinianů v Třeboni, kde žil až do r. 1502, v kterémž nejspíše zemřel. K. od r. 1435 až do r. 1495 zhotovil dlouhou řadu rukopisů, větším dílem přepisů děl cizích, mezi nimiž však nacházejí se také některá původní sepsání jeho, která však dosavad nejsou zjištěna. Jmenovitě prý se s oblibou zanášel hvězdářstvím, a některé jeho spisy z oboru toho nacházely se ještě v druhé polovici XVIII. století v bibliotéce kláštera Třeboňského. Z cizích sepsání zachovaly se přepisem jeho mezi jinými *Přísloví* Flaškova a tak zvaná *Píseň Závišova*. Rukopisy K-ovy nacházejí se větším dílem v archivu Třeboňském a v universitní knihovně Pražské.

Křižácké války v. Kříž.

Křižanovský Václav, narozen v první čtvrti XV. století, studoval v Praze, kdež se stal r. 1450 bakalářem a roku 1454 mistrem svob. umění, načež vyučoval na universitě a r. 1456 stal se děkanem fakulty filosofické. Potom odebral se s Janem Krčínem a jinými do Italie, kde v Bononii dosáhl hodnosti doktorské v písmě svatém a nejspíše nyní přestoupil na víru katolickou. Vrátiv se r. 1459 do Prahy stal se kolegiatem u Všech svatých a později též kanovníkem na hradě Pražském. Nechtěje se podrobiti usnešení mistrů učení Pražského strany přijímání pod obojí zavdal příčinu k dlouhým hádkám, které nepřestaly dříve, až byl K. z koleje Všech svatých odstraněn. Na to jal se důtklivě kázati proti podobojím, i stal se vedle Hilaria Litoměřického hlavou odporu katolíků proti Rokycanovi a králi Jiřímu. Datum smrti jeho není známo.

Křižovníci s červenou hvězdou. Řád tento, zachovalý v znamenitém květu až na naše časy a rozšířený i v zemích sousedních, v Rakousích, v Uhřích a v Polsku, má kolébku svou v samé Praze. Za panování totiž krále Václava I. asi r. 1233 založila sestra jeho Anežka na Starém městě blíž řeky kostel sv. Františka (odkudž to místo podnes na Františku slove) s dvojím klášterem, jedním jeptišek sv. Klary, jichž abatyší sama se stala, a druhý menších bratří sv. Františka. Při dvojím tom klášteře založila zároveň špitál pro chudé, nemocné a poutníky, jichž opatřování svěřeno péči zvláštního bratrstva špitálského dle vzoru špitálu řádu johanitského v Jerusalemě. Bratrstvu tomu uložil r. 1237 papež Řehoř IX. pravidlo sv. Augustina a zároveň udělil mu tytéž svobody, jakých požíval řád johanitů. Oba zmíněné kláštery i se špitálem obdržely hojných nadání jak od zakladatelky tak i od královny Konstancie a jiných dobrodinců. Mezi jiným darovala Konstancie špitálu kostel sv. Petra na Poříčí i s příbytkem

při něm, kamž potom i špitál sám jest přenešen. Avšak bohaté statky ke špitálu náležející nepřestaly zůstávati ve správě a moci abatyší sv. Františka, a teprv r. 1238 odřekla se kněžna Anežka vrchního práva nad jměním špitálským k rukoum stolice papežské, načež Řehoř IX. zvláštní bulou udělil špitál sv. Františka se všemi právy a příslušenstvím jeho mistru a bratřím špitálským. Od té doby řád znamenitě zkvétal a šířil se netoliko po Čechách, nýbrž i v sousedních zemích, tak, že z ústavu prvotně jen místního stala se mocná korporace, která r. 1250 obdržela od papeže za odznak červenou hvězdu s červeným křížem nad ní, odkudž počal se řád nazývati řádem **k**-íků **s č. h.** V té době byli bratří tohoto řádu rozšířeni již i v Moravě a v Polsku. Téhož roku začal se stavěti nový špitál na Starém městě u mostu, do něhož brzy na to přenešeno od sv. Petra hlavní sídlo řádu, kde dosavad zůstává. Řád šířil se a bohatl čím dále tím více, i rozšířil se během času až do Rakous a do Uher, v Čechách pak šťastně přečkal bouře husitské bez veliké ujmy na svých statcích. Mezi tím byli **k. s č. h.** na se vzali docela způsob řádu rytířského s tím toliko rozdílem, že nepřijímali žádných údů světských. Generál velmistr v Praze sídlící uznáván za hlavu celého řádu, a důstojnost tato, s níž spojeny byly znamenité příjmy, po obnovení za Ferdinanda I. Pražského arcibiskupství často bývala spojena s tímto, jehož nadání bylo s počátku jenom nedostatečné. Od těch dob nepozbyl řád svého lesku, i vyšli z něho četní mužové o vlast a vědu zasloužilí, mezi nimiž nejposlední místo zaujímá vlastenecký dějepisec Beckovský.

Krnov neb Krňov, něm. *Jägerndorf*, okresní město v rakouském Slezsku, druhdy hlavní město **knížectví** po něm nazvaného, které povstalo, když po smrti Mikuláše II. knížete Opavského († 8. pros. 1365) jeho čtyři synové Opavsko mezi sebe rozdělili. Nejstarší syn Jan, který kromě otcovského dílu zdědil též po matce Ratiborsko, sídlil v **K**-ě a byl prvním knížetem Krnovským. Při jeho potomstvu zůstalo knížectví toto až do roku 1474, kteréhož Uherský král Matiáš odňal **K.** Janovi III. pro jeho věrné se přidržení krále Českého Vladislava. Po smrti Matiášově dostalo se knížectví Krnovské Barboře, sestře Jana III., jejíž druhý manžel Jiří ze Šelnberka prodal Krnovsko r. 1524 Jiřímu markrabí Braniborskému. Syn tohoto Jiří Fridrich vedl se stavy krnovskými tuhý boj (1560—71) o násilné zavedení jazyka německého a zrušení domácího řádu, tvrdě, že každému knížeti přísluší právo, po vůli změniti zřízení zemské. Císař Maximilian II. rozhodl však proti němu. Po bezdětné smrti Jiřího Fridricha spadlo Krnovsko na Jana Fridricha kurfiršta Braniborského, který je udělil synu svému Janu Jiřímu, přívrženci Fridricha Falckého, kterémuž je Ferdinand II. odňav dal je r. 1622 rodu Liechtensteinskému. Rodem Braniborským zaváděny jsou do Krnovska cizí způsoby a uvedeno učení luteránské, okolo roku 1609 pak i reformované; Liechtensteinové potlačili protestantismus mocí.

Krocín neb Krocinovský Matěj, narozen 1583, na kněžství vy-

svěcen r. 1612 od administratora Eliáše Šuda vedl duchovní správu nejprvé v Mladé Boleslavi, pak v Polné, r. 1618 stal se farářem v Rychnově, později děkanem v Nimburce, musil roku 1624 do vyhnanství, vrátil se r. 1631 s vojskem saským a byl v Praze při kostele Týnském Martinovi z Dražova ku pomoci ustanoven. Po vzetí Prahy od Valdšteina vyveden do Sas vrátil se v krátce na půdu českou a usadil se ve vsi Borku u Turnova. Vyzrazen žalařován jest, ale když se nechtěl obrátiti na víru katolickou, propuštěn 15. srp. 1636, podepsav revers, že se nevrátí do Čech pod ztracením hrdla, leda co katolík. Zemřel v Žitavě, kde poslední léta živ byl, 7. led. 1648, odkázav knihovnu svou Žitavské obci. **K.** vydal celou řadu spisů náboženských, pak vypsání svého uvěznění pod názvem *Carceres Crociniani* (1644).

Krocín z Drahobejle, Václav, pověstný primator Pražský, narozen asi 1535 v Žatci, nazýval se vlastně Šafránek a teprv později si jmeno polatinil (*crocus*, šafrán), studoval v Praze, kdež se usadil, obci v rozličných úřadech sloužil, od roku 1579 v radě zasedal a roku 1584 od císaře Rudolfa II. primatorem Starého města jest jmenován. Roku 1590 zvolil jej sněm za nejvyššího berníka. Roku 1587 povýšil jej císař do stavu vládyckého s predikatem z Drahobejle, a roku 1594 do stavu rytířského. Mimo to vyznamenal panovník tento **K**-a tím, že jej při každém obnovování rady při úřadu primatorském ponechal. **K.** zemřel 1603. Za obezřelé jeho vlády jest město značně okrášleno, jmenovitě na Staroměstském náměstí postavena pověstná mramorová kašna, která teprv za našich dnů pro vetchost jest odstraněna. Rodina **K**-ů trvá dosavad.

Kroj starých Čechů byl původně tentýž jako všech ostatních Slovanů. Muži nosili krátké roucho zpodní, sotva ke kolenoum dosahující, u vznešených osob ozdobně lemované, pasem k tělu připevněné a poněkud k římské tunice podobné, nohavice přiléhající, obuv řemením k noze přivázanou; za vrchní roucho sloužilo jim buď krzno kožišinou vykládané s otevřenými visutými rukávy, anebo plachta, způsob pláště bez rukávů, podobna římskému sagum, na pravém rameně sponou připevněná, tak že pravá ruka volně se mohla pohybovati, kdežto levá strana těla byla úplně přikryta. Vlasy měli zkrátka přistřižené, a na hlavě špičatou čepici kožišinou olemovanou; vousy nechávali růsti. Ženské odívaly se v dlouhou řasnatou řízu s visutými rukávy, často ozdobně lemovanou a bohatě okrášlenou; ženy a vdovy pokrývaly hlavu čepcem, s něhož splýval dlouhý závoj, děvčata spouštěla vlasy v kadeřích, jež držela pohromadě stužka. Co šperk nosily ženské na hrdle sponky, na rukou obručí (náramky), na prstech prsteny, v uších obuší (naušnice), na hlavě skránec (věnec), vše u vznešených ze zlata. Zbroj (oruží) starých Čechů záležela v drátěné košili k tělu přiléhající, přes kterou oblékali kožené krzno, hlavu kryla přilba s nánoskem. Taková přilba a drátěná košile sv. Václava ukazují se podnes v kapli téhož svatého v hlavním chrámě na hradě Pražském. Za zbraň měli krátké neb dlouhé meče, mlat, dřevce, oštěp, pak šípy,

které se střílely z lučišť; ozdobou byly jim o p l e c í kolem hrdla, h ř i v n a (řetěz) na prsou a o b r u č í, vše zlaté. V takovém k-i předvádějí nám předky naše nejstarší naše miniatury, a s ním se i srovnávají bůžkové pohanských Čechů, jaké se časem vykopávají. Rozumí se samo sebou, že původní slovanský k. starých Čechů během času všelijak se měnil, ano částečně i k-i cizímu ustupoval; nicméně však zachoval se ve své podstatě až do XVI. století, jakož pěkně vypodoben se nalezá na rytině, zdobící matiční vydání Kornelia ze Všehrd, jenž představuje soud zemský pod předsednictvím krále Vladislava II. dle starého obrazu. — Čím více se Čechové seznamovali s cizími národy, v též míře přijímali také mravy jejich a jmenovitě k. Tak již ve XII. a ještě hustěji v XIII. století objevuje se v Čechách rytířské brnění z ocele neb železa, pak štíty všelijakými výkresy opatřené, z nichž vyvinuly se potom rodinné znaky čili erby. Též městský k. přijímal mnohé změny hlavně od cizích osadníků, kteří se v těch dobách hrnuli do Čech, kde jim propůjčovány znamenité výsady a svobody. Na začátku pak XIV. století nosili se již vyšší stavové vesměs dle mody v Němcích a částečně i ve Francii a v Italii panující, odívajíce se do šatů tak úzkých, že prý sotva dva sluhové stačili pána svého do nich vtěsnati, kadeříce si vlasy žhavým železkem na způsob ženský a brady dlouhé sobě růsti nechávajíce. Zároveň vešly v obyčej dlouhé a špičaté kukly, vzadu na oděvu připevněné, které se mohly v čas potřeby přes hlavu vztáhnouti. V té době vznikla i ta podivná moda, každou stranu obleku jinak barviti, tak že na př. jedna nohavice a jeden rukáv byly červené, druhá pak nohavice a druhý rukáv zelené, k tomu byli šviháci tak těsně upiati, že sotva dýchati mohli; prsa pak vycpávali sobě tak, že byli ženštinám podobni. Okolo krku nosili veliká skládaná okruží, na hlavách čepičky tak malé, že loket sukna stačil na čtyry, za obuv pak měli střevice špičaté, dlouhé, nahoru ohnuté a někdy rolničkami opatřené, v nichž obtížno bylo choditi, proti kterémužto bláznovskému kroji moudřejší lidé nemálo horlili. K. ženský nebyl tak tatrmanský, ale za to velmi skvostný, dávaje příčinu ke mnohým stížnostem na přílišnou nádheru; jmenovitě byly v obyčeji závoje četnými háčky a kroužky obsazené, šaty šněrované a bohatě lemované, a drahé kožíšky přes ně. Skoro všeobecný byl obyčej líčiti se. Co bylo vkusného na tomto ženském k i, to zachovalo se i v XV. století, ale již na konec jeho přecházel v onu škrobenost, která brzy na to všeobecně opanovala. Také mužové upustili od směšného k-e svého, zahodili těsný oblek, krátké pláštiky a kukly, a počali choditi v pláštích volných, kožišinami lemovaných, soukených neb hedbávných, u vznešených osob aksamitových, bohatě zlatem a stříbrem, i drahými perlami ozdobených. Krk vězel v tuhém okruží, kabátec měl na prsou výkrojky, jimiž prohlédala barevná, někdy nabíraná podšívka, a rukávy nahoře úzké, od lokte široké; hlavu kryl biret, ozdobený pštrosím neb volavčím peřím. V století XVI. ustupoval starý národní k., který u veliké části lidu až dosud se byl zachoval, vždy více těsnému k-i španělskému, i opanovaly krátké kabátce s rukávy nahoře

nabíranými, takové též nohavice, krátké pláště, střevíce napřed široce, uťaté a svrchu vystřihované, okruží netoliko na krku nýbrž i na rukou aksamítový řasnatý klobouk s pérem. Brzy však nastala nová nerozumná moda, totiž široké nadívané plundry s četnými rozparky, na něž bylo potřebí nesmírné množství látky, proti kterémužto neslušnému obleku i s kazatelen marně bylo horleno. Ženské oblibovaly si tuhé šaty zpodní, přes něž oblačely řásné svrchní z lehčích látek. Prsa stahovala daleko vykrojená šněrovačka, hlavu pokrýval klobouk s pérem, k němuž byl připevněn závoj. Rostoucí blahobyt zplodil brzy takový přepych, že nádhera v šatstvu při stavech nižších musila býti úředními zákazy obmezována. Jmenovitě vznikly v té době tak zvané bohaté čepce (zlatohlavové), které se u selek a ve městech u Židovek zachovaly ještě do první čtvrti našeho století. V XVI. století zavedena také černá barva co smuteční. Záhy v XVII. století přestaly široké plundry, a vešel v obyčej k. jednodušší a slušnější, oblek stal se hladký, pás zmizel, kabát se zapínal na knoflíky, okruží ustoupilo přeloženému límci a zpodky staly se široké a krátké. Posléze ku konci XVII. stol. přijat všeobecně k. francouzský v celé Evropě rozšířený, u mužů s počátku s velikými vlásenkami, nad nimiž v století XVIII. opanoval cop a pudr, a zároveň s úplným holením tváře na hladko; u ženských s vysokými pudrovanými frisurami, okrasními nálepky na tváři, obroučkovými zpodnicemi, vysokými špalíčky u střevíců a s vějíři v rukou. Širokostřechý plstěný klokouk s pérem, jaký zobecněl u vojínů 30leté války, proměnil se v malý složený klobouček, a ten během XVIII. stol. v třírohák a v pozdější vojenský a úřední klobouk na dvě facky. Z k-e toho vyvinul se pak nynější střízlivý a pohodlný k.

Krok, dle národní pověsti muž neobyčejného věhlasu, který nějaký čas po Samovi spravoval zem Českou pod jmenem soudce, maje „zlaté sídlo" své na „svatém Vyšehradě." Možná, že K. ten byl nějaký potomek Samův, snad syn nebo vnuk jeho. Od něho prý jmeno vzal hrad Krakov u vsi Stebna položený, který však již za věku Kosmasova, prvního letopisce českého, lesem byl porostlý. K-ovi se též připisuje založení pověstné školy v Budči, v které se česká mládež učila ctíti bohy své a znáti staré obyčeje a práva, ano, jak někteří se domnívají, i písmu tam učeno. K. zůstavil tři dcery, Kasi, Tetu a Libuši, kteroužto poslední zvolili Čechové za svou kněžnu.

z Krokova Matouš, mistr a doktor theologie na universitě Pražské, kdež studoval až do roku 1367, stal se rok na to proboštem koleje Karlovy, učil tu ještě r. 1378, a zemřel co biskup Vormský r. 1409. Matouš účastnil se horlivě snah reformatorských, ku konci XIV. století v Čechách se probouzejících a jmenovitě z university vycházejících, což dokazují spisy jeho *De emendatione morum cleri et populi*, řeč synodální z roku 1384, a *De squaloribus Romanae curiae* (ve Valchii *Monumenta medii aevi*, *tom. I.*)

Kroměříž, Kroměříž, něm. *Kremsier*, okresní město moravské v někdejším kraji Hradištském, letní sídlo arcibiskupa Olomouckého,

který tu má krásný palác, připomíná se ponejprv r. 1110 co ves biskupství Olomouckého, která teprv r. 1290 povýšena jest na město, obdrževši práva Brněnská. Roku 1260 založil tu biskup Bruno kolegiatní kapitolu. Roku 1432 zmocnil se Husita Smil z Moravan K-e, kterou potom držel v zástavě od císaře Sigmunda. Následkem toho stala se K. středištém husitství celého okolí. Během XVI. století dostala se K. opět v držení biskupů Olomouckých. Roku 1643 dobyli města Švédové, povraždili na 500 lidí, a vydrancovavše město zapálili je.

Kroměšín z Březovic, Jakub, hejtman Sirotkův, připojil se r. 1420 k Orebitům a táhl pod panem Hynkem Krušinou z Lichtenburka Praze na pomoc, účastnil se potom téměř všech bojů husitských, stav se po smrti Žižkově hejtmanem Sirotkův bojoval r. 1427 u Tachova, 1429 účastnil se jízdy do Lužice a do Míšně, r. 1430 opět do Míšně, Fojtlandu a Frank, a na zimu tého roku do Slezska, jsa po Prokopovi Velikém prvním vůdcem. Dále se o něm zmínka nečiní.

Kronika (z řec.), tolik co letopis, kniha, v kterou se zaznamenávají události dle pořádku časového, jak se po sobě zběhly, beze vší vnitřní souvislosti. Starým Čechům slul tak každý spis historický vůbec, ať všeobecný, ať speciální (k. Hájkova, k. Eneáše Sylvia, k. Boleslavská, k. králů Uherských, k. města Plzně, k. o Janu Žižkovi a j.); jmeno to pak přeneseno i na oblíbené povídky a romány (k. o Meluzíně, o Krizeldě, o sedmi mudrcích atd.), které dosavad pod tím názvem vydávají se co čtení pro nejnižší třídy lidu.

Kruciata, válka křížová, v. Kříž.

Kruger v. Crugerius.

Krumlov 1) něm. *Krummau*, okresní město české v někdejším Budějovicku, byl původně sídlem slavného rodu Vítkovcův, jichž jedna větev měla odtud název z Krumlova. Z toho rodu pocházel Záviš z Falkenšteina, po jehož smrti příbuzní jeho Jindřich a Vok bratří z Krumlova, kteří se jeho odboje zúčastnili, zbaveni jsou svých statků, načež tyto se dostaly strýci jejich Jindřichovi z Rožmberka, který sídlo své z hradu Rožmberka sem přenesl. Syn jeho Petr povýšil K. na město a zdmi jej ohradil. Synové jeho Petr, Jošt Oldřich a Jan založili v K-ě klášter minoritský, dcera pak jeho Anna spolu s Anežkou, chotí Joštovou, klášter Klarisek (r. 1361). Roku 1394 zavezli pánové čeští zajatého krále Václava IV. tajně na K., kdež jej nějaký čas u vazbě chovali, než ho dopravili do Rakous. Na začátku XVI. století skvétalo město hornictvím, neboť doly zdejší vydávaly hojnost stříbra i zlata. Vilém z Rožmberka, jenž ujal vladařství svého domu r. 1551, přestavěl zdejší zámek, učiniv z tmavého a neveselého starého hradu veselou a prostrannou budovu, a r. 1586 založil tu jesuitskou kolej. Bratr a dědic jeho Petr Vok, poslední muž slavného domu Rožmberského, postoupil r. 1601 smlouvou panství Krumlovské císaři Rudolfovi II. Od r. 1605 až do r. 1608 sídlel na zámku Krumlovském Don Julius d'Austria, levoboček císaře Rudolfa. Co rodinný majetek

zůstal K. při domu císařském až do r. 1622, v němž jej Ferdinand II. daroval svému nejvyššímu hofmistru a řediteli tajné rady Janovi Oldřichovi z Eggenberka. Majestátem v Praze 15. dub. 1628 vydaným bylo panství Krumlovské za knížectví s vévodským titulem povýšeno. Při rodině Eggenbergů, mezitím za knížata povýšených, zůstal K. až do jich vymření r. 1717, načež se r. 1719 dostal Adamu Františkovi knížeti Švarcenberkovi, jemuž císař Karel VI. r. 1723 potvrdil titul vévody Krumlovského. Od té doby náleží vévodství toto vždy prvorozenci této větve knížecí rodiny Švarcenberské. — 2) K. Moravský, něm. *Kromau*, okresní město v někdejším Znojemsku, jest stará osada, připomínaná již r. 1277. Uprostřed XIV. století založil zde Čeněk z Lipé klášter augustinianský, který však v XV. století zanikl. Nanovo jest klášter r. 1658 osazen paulany, ale r. 1780 zrušen. Komenda německého řádu, která zde byla již v XIII. stol. zanikla okolo r. 1450. Husitství zakořenilo se v K-ě již r. 1423, a později byl K. jedním ze sídel bratrských na Moravě.

Krupský Jakub, rodem z Německého Brodu, studoval v Praze, stal se r. 1605 bakalářem a r. 1608 mistrem svob. umění, načež přišel do Slaného za správce školy. Vedle úřadu učitelského zanášel se překládáním z řečtiny, jmenovitě přeložil spis Plutarchův: *O vychování dítek* (v Praze 1609). Přeložením v něm řeckého slova παιδεραςία slovem samcoložnictví vzbudil veliké pohoršení, i jednalo se již o to, aby všecky výtisky té knihy byly spáleny, což s těží jen profesorové akademičtí odvrátili; nicméně musil K. krátkým vězením v koleji za to pykati.

Kropiř, kropieř (od *cropa*, v středověké latině hřbet koně), přikrytí koně, čabraka.

Krupius (*Cruppius*) neb Krupský Pavel, rodič z Pacova, odtud i Pacovský zvaný, jeden z vynikajících exulantů českých, studoval v Praze, kde se stal 1615 bakalářem a později mistrem svob. umění, věnoval se nějaký čas učitelství, potom stav se knězem byl ve správě duchovní a r. 1623 musil do vyhnanství. Usadiv se v Žitavě zastával tam úřad kazatelský, ale r. 1631 vrátil se s vojskem saským do Prahy, kdež r. 1632 uveden na faru sv. Jindřicha a stal se přísedícím konsistoře. Když Sasové musili ustoupiti z Čech, odebral se K. opět do Žitavy a zastával tam nanovo úřad kazatelský až do své smrti 1667. Hojnou svou sbírku knih odkázal městské bibliotéce v Žitavě. K. vydal *Katechismus menší D. M. Lutera pro mládež* (v Brně 1630), a mimo to měl účastenství ve vydání zpěvníku *Poklad zpěvů duchovních*.

Krušina, jmeno mužské, obvyklé v rodech pánů z Lichtenburka a ze Švamberka.

Kruvoj, v básni *Čestmír a Vlaslav* Kralodvorského rukopisu lech, stoupenec Vlaslavův, jenž plenil krajiny Neklanovy a držel u vězení Vojmíra Neklanovi věrného „i jeho lepú dceř", oklamav dříve Neklana líčeným slibem poslušnosti. Na hrad jeho udeřil Čestmír a vzal jej útokem, vysvobodil Vojmíra a jeho dceru, K-e pak jatého dal popraviti sekerou.

Krypta (z řec.) skrýš podzemní, slove v románských chrámech

podzemní kaple, jaká se nachází na př. v kostele sv. Jiří na hradě Pražském, v kostele sv. Václava v Staré Boleslavi a jinde. Poněvadž v takových kaplích se také pohřbívaly znamenitější osoby, nazvána jsou podzemní pohřebiště též k-mi.

Krzno slul starým Čechům vrchní oděv z koží, jejž nosili v zimě, jdouce pak do boje přes odění obláčeli.

Kubata 1) Jiří Vojtěch, malíř český, jenž byl živ v Chrudimi v letech 1660—1720, zhotovil zdařilé malby jak pro Chrudím tak okolní chrámy. V Chrudimském děkanském kostele spatřuje se od něho *dvanáct apoštolů* a v domě děkanském *čtvero svatých otců*. Jeho syn a žák 2) David K., narozený okolo r. 1686 v Chrudimi, provozoval tu s počátku své umění, ale později odstěhovav se do Kroměříže zemřel tam v první polovici minulého století. V hlavním chrámě Chrudimském nachází se od něho obraz *Nanebevzetí Panny Marie*.

Kubík, mlynář v Štěkni u Strakonic, tovaryš Amosův, s nímž zároveň se z Jednoty bratrské vytrhl, nechtěje se podrobiti většině, která na synodě Rychnovské r. 1494 přijala mírnější praxi pro život, než jakou žádaly přísné zásady bratra Řehoře.

Kubín, něm. *Guben*, pruské město v Dolní Lužici, byl r. 1427 od Husitů dobyt a vydrancován. Roku 1462 (5. čna) uzavřen zde mír mezi králem Jiřím a Fridrichem markrabím Braniborským, ve kterém král svolil se vyplatiti zemi Lužickou 10.000 kopami grošů českých, a spojil ji zase s korunou Českou.

Kuenburg, Küenburg, Kühnburg, František Ferdinand hrabě, narozen v Štýrském Hradci 5. ún. 1649, vstoupil do stavu duchovního a stal se již v 21. roce kanovníkem v Salcpurku, r. 1698 proboštem ve Frankfurtě a r. 1701 biskupem v Lublaně. Roku 1708 odebral se jako vyslanec císařského dvora do Lisabonu a setrval tam až do 15. led. 1713. Mezi tím byl jej císař Karel VI. jmenoval knížetem arcibiskupem Pražským, kterýž úřad on po návratu z Portugalska nastoupil. Roku 1723 korunoval Karla VI. na království České a zemřel v Praze 16. dub. 1732. Již r. 1678 (jsa tehdáž ještě kanovníkem Salcpurským a Pasovským) byl koupil panství Mladou Vožici, kteréž přikoupením znamenitě zvětšiv učinil z něho r. 1728 fideikomis rodinný, v jehož držení hrabata K-ové dosavad se nacházejí.

Kuenring, jmeno vzácné a bohaté šlechtické rodiny v Rakousích, která vynikala věrností k Přemyslu Otakarovi II. K ní prý náležela ona dvorská dáma královny Markéty Anežka, nazvaná Palceřík, milenka krále Přemysla Otakara, jejíž syn Mikuláš stal se knížetem Opavským.

Kugelveit, hrad a klášter v bývalém Budějovicku, čtyry hodiny východně od Prachatic mezi lesy Klášterským a Zámeckým. Kdy a od koho hrad založen byl, není známo, nejspíše stalo se to v XIII. stol., a K. náležel nepochybně od samého počátku koruně královské, otočen jsa statky pánů z Rožmberka. Ti s Václavem IV. se svářivše obořili se r. 1394 na hrad K., dobyli ho a spálili jej. Král Václav postoupil

ho r. 1405 Jindřichovi z Rožmberka, který jej zase opravil, ale Žižka pobořil jej r. 1420 znovu, od kteréž doby zůstal v zříceninách. * Na začátku XVI. století vystavěn zde chrám a klášter, do kteréhož Jan Strakonický menší bratry sv. Františka povolal. Ti ale bezpochyby hned po smrti Janově z kláštera odešli, nejsouce dostatečně podporováni od pánů z Rožmberka, kteří tenkráte více ke kališníkům lnuli. Pravdě podobnější jest, že klášter již té doby zpustl, a ne teprv v 30leté válce. Z hradu i z kláštera zbyly jen zříceniny, a ze statků klášterních část připadla zpět dědicům zakladatelovým, část rozdrobena na statky selské.

Kukla, přikrytí hlavy, z něhož jen tvář a oči vykoukají, přišité k oděvu, na spůsob kápě mnišské, stala se od XIII. století modou u Čechů všech stavů, tak že dle svědectví pana Smila Flašky i pánové na soudech v k-lích seděli, což však, jak dotvrzuje Všehrd, ku konci XV. století již pominulo.

Kulíšek z Moravičan Václav, studovav pod jesuity v Olomouci byl okolo r. 1600 radním písařem, později konšelem a r. 1607 stal se primatorem v Uherském Hradišti, a jsa horlivý katolík byl ochotným nástrojem kardinála Dietrichsteina ku pokatoličení lidu, při čemž mu výborně sloužily jeho neobyčejná vzdělanost a úlisné chování. Jeho působením povoláni do Hradiště františkáni z Velehradu, v blízkých Mařaticích založena nová fara a rada městská i jiné úřady obecní obsazovány toliko katolíky. Ba po smrti manželky své, aby ve směru tom ještě vydatněji působiti mohl, vstoupil r. 1613 do stavu duchovního, a stav se farářem v Mařaticích, r. 1616 pak děkanem v Hradišti všeliké úsilí své obracel k tomu, aby protestantství ve městě a v okolí dokonale vyhladil, čímž všecky nekatolíky velice proti sobě popudil. Proto, když r. 1619 vojsko odbojných stavů do Moravy přitáhlo, K. před ním útěkem se spasil a do Vídně se odebrav tam konce povstání vyčkal. Když pak po bitvě Bělohorské vojsko císařské do Moravy vtrhlo, vrátil se K. v jeho průvodu do Hradiště, kde se o to postaral, aby vše, co mezi tím ve prospěch protestantství se bylo změnilo, zase v předešlý spůsob bylo přivedeno. K. stal se jedním z hlavních činitelů protireformace, a pomocí vojáků jemu přidaných skutečně toho dovedl, že v málo letech všeliké pozůstatky protestantismu v krajině té byly vyhubeny. K. zemřel r. 1638 v Hradišti. Od něho vzalo prý původ pořekadlo české „pravý Kulíšek“, čímž míní se člověk jednak žertovný, ale liškou podšitý.

z **Kunčího** neb Kunšího, Jan, muž svého času pro věhlas a rozšafnost svou na slovo braný, přijat jest roku 1480 od otce svého v spoludržení statků Svidnice, Kunčí a Zaječic v Chrudimsku, kterýmžto zbožím po smrti otcově od r. 1490 sám vládl. Jej volali často okolní páni ve sporech svých za rozsudího, u věcech nesporných za rádce a svědka, což činili jmenovitě i Vilém z Pernšteina a Jindřich z Valdšteina. Neméně slynul Jan z K. učeností svou, maje svazky se Všehrdem, Tovačovským a jinými, ano byl sám literárně činným, přeloživ

z latiny Matěje z Janova *knihu o Antikristu*. Že náležel k Jednotě bratrské, souditi se dá z toho, že r. 1518 byl v Litomyšli svědkem spolu s jinými pány bratrskými, když Vilém Kostka postupoval statky svým bratrům. Jan z K. zemřel asi r. 1521.

Kunětická Hora, zříceniny hradu nedaleko Pardubic. Hrad vystavěn byl asi r. 1300 a uvádí se co královský, který přecházel zástavou z ruky do ruky. Za času válek husitských byla K. H. v držení známého Diviše Bořka z Miletinka, který tu po nějaký čas choval Rokycanu, až tento povolán jest do Hradce za arciděkana. Král Jiří vyplatil hrad a panství ze zástavy, a když po jeho smrti synové jeho o dědictví otcovské se dědili, připadla K. H. Jindřichovi staršímu z Minsterberka. Roku 1491 dostalo se zboží to Vilémovi z Pernšteina, který r. 1497 pohostil na hradě krále Vladislava, a hrad sám přestavěl a lépe opevnil. Roku 1560 dostal se hrad i panství opět ku koruně, od kteréž doby začal hrad pustnouti. Ve válce 30leté dobyl Torstenson hradu a vypálil jej, od kteréhož času leží v rumech.

Kunhuta, česká forma německého ženského jmena *Kunigunde*. 1) K., manželka krále Českého Václava I., dcera krále Německého Filipa, učinila mnohá nadání klášterům a kostelům, a zemřela r. 1248 uprostřed všeobecných zmatků, které tehdáž v zemi panovaly, jak se zdá, hořem. — 3) K., krásná choť Přemysla Otakara II. a matka Václava II., dcera Rastislava Michajloviče, pána Mačevského z rodu ruských knížat Černigovských, a Anny Uherské, provdala se 23. pros. 1261 asi šestnáctiletá za řečeného krále Českého, porodila 1265 dceru Kunhutu, 1269 dceru Anežku a 1271 Václava, potomního krále. Po smrti Otakarově zavřela K. s císařem Rudolfem, který se byl Moravy zmocnil, smlouvu, dle níž měla jemu pod jistými výminkami odevzdána býti poručnická vláda nad Čechami. K. s dětmi svými vzala sídlo v Praze, kdež držela skvělý dvůr, ale na začátku roku 1279 Ota Braniborský, zmocniv se poručnictví nad Václavem a opanovav Prahu, matku i syna v zajetí vzal a odvezti kázal na Bezděz, kde držáni jsou ve vazbě. Ale K-tě podařilo se uprchnouti na Moravu, kdež panstvo jí náchylné vymohlo jí slušné opatření v Opavě. Tam nyní dvorem jsouc netajila milostnou přízeň svou k Závišovi z Falkenšteina, jemuž porodila syna. Když Václav II. na trůn dosedl, usmířivši jej pokornými dopisy, odebrala se do Prahy, kde roku 1284 slavila sňatek svůj s milencem, ale zemřela již 9. září 1285. — 3) K., zpanilomyslná dcera Přemysla Otakara II. a předešlé, byla již co dítě zasnoubena nejprv s Jindřichem, synem Albrechta markrabí Duryňského, a později s Hartmanem, synem císaře Rudolfa I. Přes to všecko vstoupila r. 1277 do panenského řádu klarisek. Když však bratr její král Václav II. o to se snažil, aby moc svou v Polště rozšířil, byl slib její klášterní mocí papežskou rozvázán a K. r. 1290 provdána za knížete Mazovského. Ale po brzké smrti manžela svého přijala opět roucho klášterní a vstoupila r. 1302 do řádu benediktinek u sv. Jiří v Praze, kteréhož kláštera se

brzy potom abatyší stala a důchody jeho značně rozmnožila. Zemřela 37. list. 1321, zanechavši po sobě vzácnou památku uměleckou, totiž pasionál od kanovníka Beneše psaný a od mnicha dominikánského Koldy malbami ozdobený, jenž chová se v universitní bibliotéce Pražské, pak berlu chovanou v Teresianském ústavu šlechtičen na hradě Pražském, kterouž pro ni dal zhotoviti bratr její král Václav r. 1303.

Kúnici v. z Kounic.

Kunovice, méstys moravský a druhdy hrad v někdejším Hradišťsku, náležejí mezi nejstarší osady v zemi a patřily až do počátku XIV. stol. zeměpánům, kteří zde výnosné mýto vybírali. Po roce 1301 dostaly se K. v držení rodu, který se po nich nazýval **z Kunovic**. Pánové tito, odporujíce králi Janu, s hradu svého velice znepokojovali město Hradiště, pročež král r. 1315 hrad K. rozbourati dal. Město K., byvši dobře opevněno, důležitou mělo úlohu ve válce mezi králem Jiřím a Matiášem Uherským. Z K-c vojsko Jiřího všecky bašty kolem Hradiště od Uhrů vystavěné rozbořilo, posádky jejich pobilo, a město, již na třetí rok od nich obležené, osvobodilo. V XVI. století rozšířili se zde valně čeští bratří, a teprv po bitvě Bělohorské uvedeno zase katolictví. Jan Bernard z K-c ztratil pro účastenství ve zpouře stavovské proti Ferdinandovi II. statky své a musil se vystěhovati ze země, načež rod jeho více se tu nepřipomíná.

Kunratice, vesnice dvě hodiny na jih od Prahy, náleževší ve XIV. století ku komoře královské, na blízku níž král Václav IV. r. 1391 vystavěti dal pevný hrad, nazvaný Nový hrad neb *Wenzelstein*, v němž míval oblíbené sídlo a kde také zemřel. Po jeho smrti byl hrad 27. led. 1421 od Pražanů přepaden, vyloupen a dočista rozbořen, při čemž i hojná sbírka knih v něm chovaná na zmar přišla. Zboží K-cké dostalo se pak v držení osob soukromých.

z Kunštátu (z Kunina města), pánové, starý a druhdy velmi znamenitý rod panský na Moravě a v Čechách, jehož první známý předek byl Gerhart čili Erhart (po česku Heralt), v první polovici XIII. století purkrabí Olomoucký. Syn jeho Boček byl purkrabím Znojemským a správcem úkrají Berneckého v Dolních Rakousích za Přemysla Otakara II., pročež se také „hrabětem" z Berneku psával. Ten s manželkou a sestrou svou založil a bohatě nadal klášter cisterciacký ve Žďáru, a zemřel r. 1255 O něm vypravuje se, že, když r. 1233 Fridrich Bojovný se silným vojskem z Rakous do Moravy vpadl, Boček, jsa v čele vojska královského počtem o mnoho slabšího, užil té lsti a dal v lesích se mnoha stran najednou bubnovati, čehož Rakušané se ulekše, aby nebyli obstoupeni, bez boje na útěk se dali. Z jeho synů byl Gerhart zlopověstný svého času loupežník, Smil založil 1261 klášter cisterciacký ve Vyzovicích, Kuna pak, purkrabí na Veveří, založil na zboží svém v Brněnsku hrad a městečko Kunštát (Kunino město) a přijal odtud jmeno z K. Jeho potomstvo rozrodilo se záhy na více větví, z nichž jedna také v Čechách statků nabyla a v Poděbradech se usídlila, odkud se i napotom psala. Z tohoto odvětví Boček z K.

a z Poděbrad sedal již r. 1387 na soudu zemském v Čechách, byl mezi předními členy jednoty panské proti Václavu IV. a jednoty moravské pro řád zemský proti markrabímu Prokopovi, v letech 1404—8 byl nejvyšším písařem království Českého, a jmenuje se ještě r. 1415 mezi přímluvčími za Husa u krále Sigmunda a sboru Kostnického. Jeho syny nejspíše byli bratří Boček, Viktorin, Hynek a Heralt z K. a z Poděbrad, z nichž Hynek seděním na Poděbradech a Viktorin seděním na Liticích drželi zboží rodinné v Čechách, Boček a Heralt zboží moravské. Viktorin a Hynek přilnuli pevně k husitství hned od počátku jeho a náleželi k nejúsilnějším jeho podporovatelům. Jmenovitě Viktorin byl důvěrným přítelem Žižkovým a proslul co vůdce vojsk husitských. Heralt, zdá se, že byl tentýž s panem Heraltem z Třebové a z K., který, maje nějaké rozepře s pány Braněnskými, sťat jest od nich v noci (r. 1444), když pod gleitem na radnici k nim přijel. Ze všech čtyr bratří, pokud známo, zůstavil potomky jen Viktorin († 1. led. 1427), jeho syn byl slavný Jiří z K. a z Poděbrad, král Český. Tento rozdal moravské statky rodinné svým věrným; zboží rodinné v Čechách, znamenitě rozmnožené, zůstavil synům svým, knížatům Minsterberským (v čl. Jiří král Český a Knížata Minsterberští). Ostatní větve pánů z K. vymřely během XV. a XVI. stol. Z členů jejich památnými se stali v dějinách vlastenských Hynek z K., nazvaný Suchý čert z větve Jevišovické, který držel k straně markrabí Prokopa proti bratru jeho Joštovi, jsa hejtmanem na Znojmě, odkud velice škodil nepřátelům Prokopovým; a Jan Zajímač z K., který svému strýci Jiřímu Poděbradskému r. 1448 pomáhal dobývati Prahy.

Kunvald, Konvald, vesnice v bývalém Králohradecku blíž Žamberka, stala se kolébkou Jednoty bratrské, když Rokycana zjednal tam bratru Řehořovi a jeho stoupencům bezpečné místo v soukromí.

z Kunvaldu, rod šlechtický původu slezského, který se asi r. 1360 přistěhoval do Moravy a později v Čechách se usadil. Z něho za dob husitských vynikl Pešík z K., řečený také od Stříbrné hvězdy dle domu svého v Praze, který r. 1436 stal se purkmistrem Staroměstským, v kterémž úřadě se udržel až do dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad r. 1448, načež opustiv tajně Prahu k příbuzným svým na hrad Dražický se odebral. Jiří z K. přijal ku konci XV. století příjmí Vražda, a jeho potomci, dosavad květoucí, užívají od r. 1759 stavu svob. pánů, píšíce se Vraždové z K.

Kupec z Bilenberka, Kašpar Jan, český právník, narozen okolo 1660, stal se r. 1683 sekretářem při soudu nad apelacími v Praze, kdež přidán byl ku pomoci Václavovi Rosovi a co obratný inkvirent vedl důležité hrdelní pře, na př. proti vrahům židovského pacholete Šimona Abelesa, proti žhářům z Francie vyslaným, a měl účastenství při sestavování nového řádu trestního, jejž pak r. 1708 tiskem vydal v jazyku českém i německém, překlad český sám obstarav. Na uznání zásluh

svých obdržel K. titul apelačního rady a roku 1698 povýšen do stavu šlechtického s predikatem z Bilenberka. Zemřel r. 1720,

Kupecký Jan, výtečný malíř český, narozen v Pezinku v Uhřích 1667 z rodiny českých vystěhovalců bratrského vyznání, dán jest do učení ke tkalci, od kteréhož však odešed toulal se žebravě po venkově, až se ho ujal jistý hrabě Cobor, který přirozené jeho nadání pro umění spozorovav dal jej malíři Klausovi k vycvičení. Ten pojal hocha s sebou do Vídně, kde K. po tři léta pilně se cvičil, načež odešel do Italie, kde jmenovitě v Římě pracoval mnoho pro knížete Alexandra Sobieského a při tom pilně studoval díla Guidona Reni, Correggia a Tiziana, které si byl obral za vzor. V Italii strávil K. 22 let, načež se k vybídnutí knížete Adama Liechtenšteina přestěhoval do Vídně, kde sobě získal přízeň císařů Josefa I. a Karla VI., jakož i prince Eugena Savojského. V Karlových Varech maloval Petra Velikého, ale nabídnutí, aby vstoupil do jeho služby, nepřijal, jakož i nepřijal titul dvorského malíře ve Vídni mu podávaného, ano opustiv Vídeň, kde se necítil bezpečným za příčinou svého náboženství, přestěhoval se do Norimberka, kde s touž horlivostí a týmž úspěchem provozoval své umění, a kdež i zemřel r. 1740. Nejlépe dařily se K-ckému podobizny, jichž veliké množství provedl a které vynikají neobyčejnou věrností a skvělou barvitostí. Kromě toho provedl též četné historické obrazy, z kterýchž, jakož i z podobizen, mnohé také rytinami jsou rozšířeny.

Kurfiršt, kníže oprávněný k spoluvolení císaře Německého. Práva k-ského dostalo se i panovníkům českým, ačkoliv nelze s jistotou určiti, kdy se to stalo. Král Český byl první mezi čtyrmi k-y světskými (ostatní tři byli falckrabě Rýnský, vévoda Saský a markrabě Braniborský), avšak zaujímal jak k říši Německé tak i k ostatním k-ům postavení výminečné. Země jeho stála mimo svazek říše a neuznávala nad sebou žádného říšského ústavu; poměr krále Českého co k-a k říši a císaři byl pouze osobní, tvoře zvláštní jeho privilegium, bez břemen jiných k-ů a knížat říšských, v leno přijímal od císaře pouze úřad nejvyššího číšníka říšského, spojený s důstojností jeho k-skou. Vliv krále Českého jakožto k-a na záležitosti říše Německé obmezoval se hlavně na právo voliti císaře; ostatně považován byl zcela za panovníka cizího, nejsa ani členem sboru k-ského, kterým se stal teprv roku 1708, když císař Josef I. Čechy vůbec v bližší poměr k říši Německé uvedl. Původ k-ství českého obyčejně vede se zpět až na Soběslava I., jemuž císař Lothar udělil dědičný úřad nejvyššího číšnictví a spolu hlas při volbě císaře. Toto privilegium panovníků českých, voliti spolu panovníka nad říší Německou, bylo knížatům říšským často nepohodlné, pročež nejednou opominuli je pozvati k volbě císaře, jakož jmenovitě stalo se při volení Maximiliana I., čímž král Český Vladislav II. cítil se uražena a skrácena ve svém právu, i vešel proti říši ve spolek s králem Matiášem Uherským. Tu k-ové omlouvali se, a spor z toho vzešlý skončen narovnáním, jímž oni zavázali se, kdyby se to opakovalo, že chtí králi Českému co pokutu zaplatiti 500 hřiven stříbra. Z toho

patrno, že k-ská důstojnost králů Čeckých sloužila jim za zvláštní čest a vyznamenání, a že nikterak z ní odvoditi se nedá odvislost Čech od říše Německé.

Kůrka z Korkyně, starožitný šlechtický rod český, jednoho původu prý s polskými hrabaty z Górky, s nimiž stejného erbu užívali. Rod ten připomíná se již ku konci XIV. století, a z členů jeho vynikl v dějinách vlastenských Pavel K. z Korkyně, který, slouživ v mladosti své (1536—60) ve vojště císařském v Uhřích i v Němcích, slynul co zkušený a hrdinský vojevůdce, byl později hejtmanem na panství Dobříšském císaři náležejícím a býval potřebován od císařů Ferdinanda I., Maximiliana II. a Rudolfa II. v důležitých jednáních. Pavel vypsal všeliké příběhy válečné, jichž byl svědkem, i jiné, jenž za jeho času se zběhly, kteréžto *paměti*, byvše od pana Zeidlice z Šonfeldu v jednu knihu sebrány, chovají se v Roudnici a byly s části vytištěny v *Časopise musejním* r. 1829 a 1830. Pavel K. zemřel okolo r. 1594, a jeho syn Karel, jenž zemřel v první čtvrti XVII. století bezdětek, byl nejspíše poslední svého rodu, který se od těch dob více nepřipomíná.

Kurz von Senftenau, starožitná německá rodina šlechtická a posléze hraběcí, v XVI. a XVII. století též v Čechách usedlá, z níž proslul hlavně Jakub K. (*Curtius*), tajný rada císaře Rudolfa II. a místokancléř říšský, jenž mezi jiným dopisoval si s umělci a muži učenými, jež císař žádal míti při dvoře svém, a konal za tou příčinou cesty do rozličných zemí. Jakub K. měl na Pohořelci v Praze dům v těch místech, kde později vystavěn palác Černínský, a připravil v něm pohodlné obydlí Tychonovi de Brahe, jakož vůbec rád poskytoval své přízně a pomoci učencům a umělcům. Vzdělaný a zpanilomyslný muž ten zemřel r. 1600 sotva 40 let stár, a pohřben u sv. Tomáše, kde posavad se spatřuje náhrobek jeho. Potomci jeho, r. 1636 do stavu hraběcího povýšení, drželi statky pozemské v Čechách, ale rod jejich vymřel již v běhu XVII. století.

Kuše neb samostříl, střelba druhdy užívaná, od vynalezení prachu však ponenáhlu z obyčeje vyšlá, luk na soše upevněný, který se napínadlem natahoval a přidělaným k soše jazýčkem spouštěl. Kuší střílely se šípy delší neb kratší, později také olověné kulky, běžící rourou jako nyní v ručnicích, a to s takovou prudkostí, že na 200 kroků prorážely slabé krunýře. Od XII. do XV. století vytiskla k. prostý luk, a ještě po zavedení střelného prachu zůstala dlouho obyčejnou zbraní pěchoty.

Kuthen (*Cuthenus*) ze Sprimsberka, Martin, spisovatel český, narozen asi 1510 v Kutné Hoře, studoval v Praze a dosáhnuv stupně bakalářského zabýval se vychovatelstvím v rodinách panských, zejmena u Zdeňka Lva z Rožmitála, a navštívil s chovanci svými krajiny a akademie italské, francké a německé. Vrátiv se do Prahy zapletl se do sporů s mistry tamějšími a se samou universitou z příčin rozličných a s části pouze osobních, a pronásledoval odpůrce své ostrými epigramy, čímž si mnoho nepřátel spůsobil. Hlavně však obíral se studiemi huma-

nistickými a historickými, a když se rozhlásilo, že hodlá sepsati kroniku českou, ulekla se toho strana katolická, obávajíc se, že K. co pokročilý utrakvista bude psáti jí na úkor, což dalo podnět k tomu, že přiměla Václava Hájka z Libočan, aby se uvázal v sepsání známého díla svého ve smyslu katolickém. Ohlašovaný spis vyšel r. 1539 pod názvem *Kronika o založení a prvních obyvatelích země České, tudíž knížatech a králích i jejich činech a příbězích, velmi krátce z mnohých kronikářův sebraná* s vyobrazeními knížat a králů Českých, Jana Husa, Jeronyma, Žižky, ale obavy katolíků nikoliv neospravedlňoval, jsa dílo v politickém ohledu docela obojetné. Totéž platí o jeho roku 1540 vydaném *Catalogus ducum regumque Bohemiae.* Roku 1541 jest K. povýšen do stavu šlechtického s predikatem ze Sprimsberka. K., jsa členem básnického družstva *Sodalitas literaria* pod Hodějovským, skládal pilně latinské verše, ale Musa jeho sloužila hlavně potřebám dvorským. Tak vydal r. 1551 *Ejaculationes aliquot panegyricae ad illustrissimum principem Maximilianum, Bohemiae regem*, roku pak 1558 vydal v jazycích latinském, českém, německém a vlaském obšírný popis slavného vjezdu císaře Ferdinanda I. do Prahy. Toho času byl K. ingrosatorem knih Starého města Pražského, ale vedle úřadu svého provozoval ještě obchod plátenický v Kotcích na Koňském Trhu. Roku 1564 vydal K. *Kroniku velmi pěknou o urozeném a statečném rytíři Janovi Žižkovi*, a zemřel ještě téhož roku dne 29. března. Mimo to přeložil K. Appiana Alexandrinského spis *O Illyricích neb Charvatích*, o němž není známo, že by byl tiskem vyšel. Svrchu spomenutá *Kronika* jeho vydána podruhé r. 1585 od Veleslavíny, a potřetí r. 1817 od Krameriusa.

Kutná Hora, též Hory Kutné, město druhdy hornictvím květoucí, po Praze první místo zaujímající, v někdejším Čáslavsku, jehož samo jmeno (kutiti, kutati, tolik co v zemi hrabati) ukazuje na zřídlo bývalého bohactví jeho. Pověst klade založení jeho na r. 1237, a již r. 1276 povýšeno jest za město královské. Poněvadž v té době doly zdejší vydávaly hojné množství stříbra, město rychle se šířilo a bohatlo, lidnatost pak jeho v krátce tak vysoce vzrostla, že Přemysl Otakar II., zdvihnuv r. 1278 válku proti císaři Rudolfovi, z K-né Hory 1000 branců a 500 koní k vojsku svému odvedl. Tím dělání hor nemalou ujmu trpělo, a následujícím na to neblahým hospodářstvím Oty Braniborského, jakož i morem r. 1283 zuřivším kleslo město v úpadek, z kterého však za panování Václava II. rychle se zase zotavilo. Král tento sám častě v K-né Hoře se zdržoval, a r. 1299 dal městu první horní řád, ve kterémž se praví, že „posud ve světě neslýcháno, by se kde na jednom místě takové množství stříbra dobývalo.“ Tak bohatý výtěžek hor zdejších poskytl králi možnost zlepšiti minci v stav posud nebývalý ražením nových dobrých peněz, tak zvaných grošů českých, k čemuž povolal zkušené mistry z Vlach, jimž daroval dům svůj ve městě, který odtud vlaským dvorem jest nazván. Ve válce s císařem Albrechtem, jehož vojsko r. 1305 až ke K-né Hoře přitáhlo a

ji obléhalo, bráněno město Jindřichem z Lipého a Janem z Vartemberka statečně; mezi jiným napustili Horníci potok, z něhož obléhající vodu brali, utrýchem, čímž mnoho lidu nepřátelského pomřelo, načež císař, nedočkav blížícího se vojska českého, kvapně odtáhl. Rovněž i druhý jeho pokus o K-nou Horu r. 1307 se zdarem se minul. Bohatý výtěžek hor, privilegie a svobodu Horníkům od králů Českých udělované vábily do města mnoho cizinců, kteří se tam usazovali, jmenovitě průmyslníky a kupce německé, s bohactvím obyvatelů pak rostlo zároveň rozkošnictví a bujnost jejich, a současní letopisci líčí Horníky co lid nezbedný a nepokojný. Za slabého panování Jindřicha Korutanského účastnili se jednotliví těžíři hor též politických zápletků oné doby, jmenovitě sporu povstalého tehdáž mezi šlechtou a městy o práva stavovská. Roku 1309 dne 15. února přepadli tři synové bohatého horníka Ruthardа spolu s měšťanem Pražským Peregrinem Pušem klášter Sedlecký, kde právě nejvyšší maršálek zemský Jindřich z Lipého, Jan ze Stráže a Jan z Klimberka přenocovali, a pány tyto zajavše na hrad Litice odvedli. Vyjednávání na to mezi oběma stranami nastalé vedlo k narovnání pro stav městský příznivému. Když r. 1310 stavové s Jindřichem Korutanským nespokojení vypravili slavné poselství k nově zvolenému Římskému králi Jindřichovi Lucemburskému žádat o jeho syna Jana za krále, byli mezi vyslanci též dva měšťané Kutnohorští. Mezitím však Korutanský zmocnil se mezi jinými městy též K-né Hory, kteréž potom král Jan do země přišed marně dobýval, a která teprv po Praze jemu se vzdala. Král Jan, do jehož komory K. H. každý týden 500 až 600 hřiven stříbra odváděla, udělil městu mimo jiné i tu výsadu, aby od horního soudu jeho nikam jinam odvolání nechodilo. Takovými svobodami stala se v ty doby K. H. druhým městem v zemi a bývala ve všech veřejných listinách jmenována hned po Praze. Za Karla IV., který na K-nou Horu neméně laskav byl nežli jeho otec, utrpělo město r. 1348 velice zemětřesením a přehroznou bouřkou, avšak brzy se zase zotavilo milostí královou, který svobody Horníků ještě značně rozmnožil, čímž město vždy více bohatlo a lidnatělo. Na počet obyvatelstva uzavírati lze z toho, že v druhé polovici XIV. století měla K. H. 60 pivovárů, v nichž ustavičně se vařilo, ač krom toho i odjinud se do města pivo dováželo. Bohactví svého užívalo měšťanstvo ke mnohým chvalitebným podnikům, a z dob králů Jana, Karla a Václava IV. hlavně pocházejí stavby nádherných chrámů jakož i štědrá nadání ústavů dobročinných. Též král Václav rozmnožil výsady Horníků, a jmenovitě ustanovil, aby všechen statek měšťana Kutnohorského, který by zemřel bez posledního pořízení a bez zákonních dědiců, připadl obci. V té době králové Čeští často se v K-né Hoře zdržovali. Za příčinou stavby chrámu sv. Barbory nastala městu pře o patronat s blízkým klášterem Sedleckým, která roku 1410 rozhodnuta jest od papeže ve prospěch Horníků. V K-né Hoře učinil král Václav roku 1409 památné ono rozhodnutí o počtu hlasů na Pražské universitě, jímž přiřknul národu Českému tři hlasy, a všem ostatním národům

dohromady jen jeden. Nejednou však osvědčili Horníci v té době také pověstnou rozpustilost a nezbednost svou, jako jmenovitě r. 1411, když nevázaná chasa havířská za to, že sousedé Malínští nedopouštěli jí činiti škodu na poli, město jejich vypálila a mnoho obyvatelů povraždila. Malínským žaloba nic neprospěla, neboť Horníci svými přáteli u dvora spůsobili, že vyvázli bez trestu. Brzo i sám král zakusil bujnosti Kutnohorských, když r. 1414 dvořenína jeho Racka Kobylu, poslaného k nim pro zadrželé platy, i se služebnictvem jeho zabili. Král velice se rozhněval, a strojil se přísně potrestati vinníky, ale Horníci jej uchlácholili dary, tak že se spokojil potrestáním smrtí toliko dvou havířů. — Ve válkách husitských obyvatelstvo Kutnohorské, na větším díle německé, příkře postavilo se proti národnímu hnutí. Horníci bojovali po straně krále Sigmunda proti Husitům, a nad zajatými nepřáteli mnohá ukrutenství provozovali, jmenovitě je za živa do šachet metajíce. K tomu konci platili žoldnéřům za laika po jedné, za kněze husitského až po pěti kopách. Za takové jejich ukrutenství potom Husité stejnou měrou se mstili, což hlavně bylo příčinou krutosti, s jakou válka ta jest vedena. Horníci táhli r. 1420 též se Sigmundem k dobývání Prahy, a král po porážce u Žižkova pobyl ještě nějaký čas v K-né Hoře, sháněje peníze. Na začátku r. 1421 přepadli Kutnohoršti s Městeckým z Opočna Přelouč, a odvlekše s sebou 125 Táborův i s knězem jejich vmetali je do šachet; brzo na to zastihl týž osud velikou část Táborů zajatých v Chotěboři, která se královským byla vzdala pod smlouvou, ale víry jim nezdrženo. Když však Sigmund opustil zem a Žižka ve spolku s Pražany si Čechy podmaňovali, a kdekoliv jim odpor činěn za to krutě se mstili, jakož toho jmenovitě zakusila města Chomutov, Beroun a Český Brod, kde usmrcen veliký počet odpůrců kalicha, čímž zastrašena jiná města nedočkala útoku na sebe, nýbrž raději dobrovolně se vzdávala: tu přišel strach i na Kutnohorské, kteří vidouce nezbytnou záhubu svou dali se na pokorné prosby. Pražané davše se obměkčiti uložili jim, aby celé obyvatelstvo města vyšlo v procesí jim vstříc a prosili jich o milost za provinění svá, což i 25. dub. 1421 vykonáno, načež Kutnohoršti jsou na milost přijati, a Pražané usadili v městě jejich za vrchního správce k žádosti Horníků samých pana Petra Zmrzlíka ze Svojšína. V září téhož roku odbýván v K-né Hoře sněm od stavů českých pod obojí, na kterém usnesli se požádati velikého knížete Litevského Alexandra Vitolda za krále. Ale ještě téhož roku v prosinci král Sigmund zmocnil se K-né Hory zradou některých měšťanů, při čemž spůsobeno veliké krveprolití na obyvatelích znajících se ke straně národní. Král Sigmund zůstal v K-né Hoře přes svátky vánoční, tu však Žižka mimo nadání se silnou mocí mezi tím sebranou v den tří králů r. 1422 města překvapením se zmocnil. Sigmund zapáliv K-nou Horu a vzav s sebou měšťany katolické, kteří se báli zasloužené odplaty, dal se na útěk, jest však od Žižky dohoněn a u Německého Brodu na hlavu poražen. Oheň ve městě jest od Husitů uhašen a K. H. opět ve správu dána Pražanům, kteří si dali záležeti

na opětném zvelebení hornictví, za válečných běhů poslední doby valně kleslého, a razili zde groše české s nápisem „Groš lidu českého pro slovo boží bojujícího.“ Když však později přišlo k boji mezi Pražany a Tábory, Žižka r. 1424 odňal Pražanům K-nou Horu, a město, zůstávajíc pak napořád v rukou Táborů, stalo se veskrz utrakvistickým, an odporná strana raději se vystěhovala. Za následujících na to pokojných dob množilo se opět obyvatelstvo, které již bez výminky bylo české, a také v dolech nanovo jest pilně pracováno. Když pak r. 1435 odebralo se vyslanectví z Čech ku králi Sigmundovi do Brna, aby tam konečně ujednán byl mír, nacházeli se v něm také dva měšťané Kutnohoršti. Po přijetí r. 1436 Sigmunda za pána do Čech potvrdil nově uznaný král K-né Hoře veškeré její výsady a svobody, a zároveň učiněno narovnání mezi obcí starou (vystěhovalými katolíky) a novou (utrakvistickou), následkem kteréž směli se vystěhovalci navrátiti do města pod jistými výminkami, a vykázán jim k službám božím chrám sv. Barbory. Roku 1438 stáli Kutnohorští při straně Ptačkově a Kazimíru Polském proti Albrechtovi Rakouském. Roku 1444 měli v K-né Hoře sjezd stavové podobojí, na kterém zvolen jest Jiří z Poděbrad za hlavu jejich a nejvyššího hejtmana spojených východních krajů; roku pak 1448 odbývána tu tajná schůze téhož Jiřího a jeho přátel, v níž usnešeno tažení na Prahu. V dalším průběhu století XV. se K. H. napořád více zvelebovala, jmenovitě za panování krále Jiřího, který výsady města ještě novými rozmnožil. Mezi jiným zprostil je r. 1467 dosavadní podřízenosti hornímu právu Jihlavskému. Na sněmě r. 1471 po smrti krále Jiřího v K-né Hoře držaném zvolen jest na království České Vladislav, syn Polského krále Kazimíra, kterýžto panovník obzvláště si dal záležeti na všemožném zvelebení K-né Hory, jíž obdařil novými výsadami a často sám ve městě meškával. Roku 1480 zařízena jest v K-né Hoře první knihtiskárna v Čechách. Touž dobou obec utěšeně květoucí nešetřila obětí na dobré zřízení škol, na něž povolávala za ředitele muže proslulé. Roku 1489 usadil se v K-né Hoře Augustin biskup Sanktuarienský, který světil kněží podobojí, jsa od utrakvistů přijat za jejich hlavu, i bydlel tam až do své smrti (1493). Roku 1496 zbouřil se lid dělnický v dolech proti svým úředníkům jej utiskujícím, i musil vytáhnouti proti nim branný lid z okolních měst, který je přinutil poddati se a vydati vůdce zpoury, jichž pak deset jest sťato. Když však následujícího roku král do Čech přijel a též K-nou Horu navštívil, přesvědčil se, kterak příčinu ke zpouře byla zavdala nepoctivost úředníků dělníkům spravedlivou mzdu zadržujících, i dal věc tu pilně vyšetřiti a tři z úředníků těch na smrt odsoudil. Roku 1504 usadil se v K-né Hoře jiný utrakvistický biskup, Filip de Novavilla, titulární biskup Sidonský, který tu zvláštní konsistoř zřídil, nezávislou od Pražské konsistoře pod obojí, při níž i theologické učení zavedeno bylo. Biskup ten, stařičký jsa, zemřel sice již r. 1507, ale konsistoř Kutnohorská zachovala se až do r. 1620, řízena jsouc vždy arciděkanem městským. Za krále Ludvíka nastaly spory mezi měst-

ským úřadem šepmistrovským a úřadem mincmisterským, jenž se nepovolaně do záležitostí obecních míchal, kterýžto spor jest od krále ve prospěch města rozhodnut. V též době dály se znamenité podvody při výtěžku horním, když k úřadům horním dosazováni byli cizinci, kteří buď věcem horním nerozuměli, anebo více hleděli obohacení sebe nežli obecného prospěchu. To byla jedna z hlavních příčin následujícího klesání hor, kteréž Ferdinand I., nástupce Ludvíkův, marně hleděl zabrániti vysíláním komisí do K-né Hory, které měly stav hornictví tamějšího vyšetřiti a činiti návrhy k jeho opětnému zvelebení. Konečně Ferdinand r. 1534, když zatím i nejvydatnější důl Osel zatopen byl, na sněmě stavům se projevil, že pavování v K-né Hoře déle držeti nechce, od kteréž doby také přestal náklad královský na ně. Roku 1547 Horníci pro účastnění se zpoury stavovské proti králi zbaveni jsou výsad svých, kteréž však brzy zase částečně (ty, které potvrdili králové Sigmund a Ladislav) jim vráceny jsou. Roku 1545 uzavřena neukončená stavba chrámu sv. Barbory. V letech 1554 a 1562 K. H. morem velmi trpěla, když pak roku 1568 mor v Praze zuřil, veškeří zemští úřadové do K-né Hory se přestěhovali a tu po celý rok zůstali. Za Maximiliana se výtěžek hor o něco polepšil, a král opět rozličné náklady na ně podnikl. Když vyzrazeno jest, že Židé podvody při dobývání stříbra páchané podporují, vydal král Maximilian r. 1568 zákaz, aby pod přísnou pokutou ani v městě ani na míli cesty v okolí se zdržovati nesměli. Za Rudolfa II. opět hory klesaly, r. 1582 veliká povodeň nejvýnosnější doly na dobro zatopila, a havíři nenalezajíce výdělku houfně pryč stěhovati se počali. Tu k zvelebení hor povoláváni jsou všelijací cizinci, kteří však jen rychlého sebe obohacení pilni byli, aniž ke vzniku hornictví čím přispěli. O pozdvižení Hor Kutných jak za Rudolfa tak za Matiáše mnoho na sněmích jest rokováno a veliké sumy peněz na to vynakládány; nedocíleno však žádoucího výsledku, a to dílem pro veliké podvody při tavení rud, jimž nemohla přítrž učiněna býti. Roku 1618 nejvyšší mincmistr Vilém Vřesovec hory na 12 let pachtem převzal, ale sotva nakládati počal, tu vypuklo povstání proti Matiášovi, jehož i K. H. se zúčastnila. Po bitvě Bělohorské i primator Kutnohorský Jan Šultis z Felsdorfu k smrti jest odsouzen a s jinými náčelníky povstání 21. čna 1621 v Praze na rynku Staroměstském sťat. K. H. jest těžce pokutována, dovedla však za krátko smířiti císaře Ferdinanda II, který r. 1625 městu všecka jeho někdejší práva navrátil. Za to se město zavázalo, že bude po deset let hory nákladem svým vzdělávati, při čemž však obec, když dílo hornické se nedařilo, nesmírně se zadlužila, tak že r. 1636 prosila o propuštění z toho závazku, což také povoleno bylo. Od těch dob zdejší hory nikdy více se nezotavily, a všechen náklad na ně, ještě v pozdějších dobách vedený, marným se ukázal. — Statky, obci Kutnohorské po bitvě na Bílé Hoře skonfiskované, daroval Ferdinand II. jesuitům, kteří si tu nádhernou kolej vystavěli. Ti spolu s vojskem do města položeným způsobili po dobrém i po zlém navrácení se Horníků do lůna církve kato-

lické, při čemž všickni, kdož nechtěli upustiti od své víry, vystěhovati se musili. Tím ztratila K. H. tak veliké množství obyvatelstva, že přes 300 domů prázdných zůstalo. V běhu 30leté války, kdež město od vojsk císařských i nepřátelských mnoho trpělo, přišla K. H. dočista na mizinu. Jen ponenáhlu za pokojných let na to následujících se K. H. dobrou správou poněkud zase zotavovala. Roku 1661 povstala mezi K-nou Horou a Plzní rozepře o přednost místa i hlasu na sněmě, která teprv r. 1694 narovnána jest v ten způsob, že obě města v přednosti místa a hlasu střídati se mají. Roku 1733 dali jesuité znak městský nad vchodem do chrámu sv. Barbory násilně sraziti, z čehož povstala dlouhá pře s obcí, která r. 1740 od císaře Karla VI. rozhodnuta v ten způsob, že jesuité městský znak svým nákladem zase na předešlé místo postaviti musili.

Kutnohorský dekret sluje ona památná listina králem Václavem IV. v Kutné Hoře dne 18. led. 1409 podepsaná, kterouž rozhodl dlouhou rozepři university Pražské o hlasování, nařídiv, že od té chvíle při všech veřejných poradách, soudech, volbách a uzavřeních vůbec domácí národ Český má užívati tří hlasův, ostatní pak tři cizí národové dohromady jen jediného, což zavdalo příčinu k vystěhování se německých mistrů a studentů z Prahy.

Kvadové, národ německý, usedlý na Moravě v týž čas, když Markomané v Čechách bydleli, válčili vedle těchto s Římany a zachváceni jsou v V. století od hunského víru pod Attilou, v němž se ztratili. Šembera srovnává jmeno K. se slovanským jmenem Chrvati.

Kyblin z Waffenburku, Krištof, slavný právník, nar. 1617 v Mnichově v Bavořích, přišel do Čech, stal se na universitě Pražské doktorem práv a profesorem, a r. 1648 při švédském obležení získal si veliké zásluhy, stoje co auditor v čele sboru ze studentů a doktorů se skládajícího, s nímž netoliko na nejnebezpečnějších místech udatně bojoval, nýbrž také kázeň a pořádek mezi akademiky udržoval, a spory jejich, jak mezi sebou, tak s ozbrojenými sbory měšťanskými s neobyčejnou rozšafností a výmluvností narovnával. Za to povýšen jest roku 1649 od Ferdinanda III. do stavu šlechtického s predikatem svrchu uvedeným, spravoval pak rozličné úřady akademické, byl r. 1664 rektorem university a r. 1676 jmenován radou při arcib. konsistoři Pražské. K. zemřel 20. bř. 1678. Z literárního jeho působení sluší vytknouti dílo, jež r. 1663 vydal pod názvem *De differentiis juris communis et patrii*, v kterémž porovnával domácí právo a zřízení české s právem římským a církevním, pro které zapletl se v neutěšenou polemiku s apelačním radou doktorem Proškovským z Krohenšteinu. Z ostatních jeho spisů jmenujeme *Tractatus novus theoricus practicus de Poenitentia ex voluntatis mutatione in utroque jure* (1669). K. získal si i tím nemalou zásluhu, že se Jana Schambogena do Prahy přišlého ujal a vydatně jej podporoval, který pak stal se jedním z nejslavnějších právníků své doby. K. zemřel 20. bř. 1678.

Kyj (právo kyj), v nejstarším právě českém způsob ordalií, totiž

souboj čili sedání s k-em, ku kterémuž v jistých případech odsuzováni byli lidé neurození, kdežto zemané čili šlechtici odbývali souboje takové s mečem. Ostatní sedání na k-e nebylo původu domácího, nýbrž cizí.

Kyjov, něm. *Gaja*, moravské město v někdejším Hradišťsku, osada starožitná, která se připomíná nejdřív roku 1121, roku 1201 byla již městečkem a obdržela r. 1247 vlastní soud. Roku 1423 zavedeno do K-a husitství, r. 1431 dobyl ho Albrecht Rakouský, načež zpustošen jest. Ale během času zotavil se znamenitě, a r. 1548 povýšen jest na město královské. Roku 1605 jest K. dobyt od Štěpána Bočkaje, roku 1666 lehl popelem, r. 1679 zuřila tu morová rána, r. 1706 odraženi jsou uherští povstalci od měšťanů.

Kyrmezer neb Kyrmezerský Pavel, spisovatel český, známý co hlava nepokojná a ustavičný pokušitel bratří českých, rodem ze Šťávnice v Uhřích, byl nejdříve rektorem školy, od r. 1566 písařem městským v Strážnici, kteréhož úřadu se vzdav chytil se živnosti šenkýřské. Když i tato jej omrzela, šel do Krakova a dal se tam vysvětiti na kněžství, s čímž však se tajil pokud živa byla jeho žena. Po její smrti stal se farářem v Těšíně, pak na jiných místech, až se r. 1575 dostal za děkana do Uherského Brodu, kdež mu podřízeni farářové celého panství toho i panství Hranického. Pojav ctižádostivou myšlénku, státi se hlavou všech nekatolíků moravských jal se všemožně k tomu pracovati, i vydal r. 1576 pro své kněžstvo zvláštní řád kázně církevní, načež pokoušel se též o podřízení sobě bratří v té krajině četných. Nemoha toho docíliti po dobrém počal je pronásledovati hanlivými spisy, čímž sobě vzbudil všeobecné nepřátelství, následkem čehož musil opustiti Uherský Brod, přesazen jsa za faráře do Nové Vsi a později do Derfle. Musiv opustiti i tuto faru obrátil se do Uher, kde žil nějaký čas v Holejči. Ale po některém čase vrátil se do Moravy a živil se v Uherském Brodě vyučováním děvčat. Tu se nad starcem slitovali bratří, jež nyní odprosil, a dochovali jej až do smrti, která jej zasáhla 19. bř. 1589. Z jeho spisů buďtež uvedeny ještě tyto: *Komedie česká o bohatci a Lazarovi* (v Praze 1566), *Komedie nová o vdově, kterouž Pán Bůh přepodivným způsobem skrze Elizea proroka od věřitele jejího vysvobodil* (v Litomyšli 1573), *Tobiáš, hra v 5 aktech* (v Olom. 1581), která provozována byla r. 1580 v Uherském Brodě; *Malá biblí* (v Olom. 1579, a pak ještě dvakráte).

L.

z Labouně Zdeněk, ze starožitné šlechtické rodiny české, jeden z milců krále Václava IV., byl již r. 1402 písařem jeho kuchyně, potom král. sekretářem, a osvědčoval se vždy co věrný stoupenec strany o reformy v církvi se zasazující, pročež od arcibiskupa Zbyňka byl nenáviděn. Po vydání dekretu Kutnohorského jest od krále r. 1409 jmenován rektorem university, v kterémž úřadě měl ještě téhož roku

za nástupce Jana Husa. Okolo r. 1410 stal se Zdeněk děkanem u Všech svatých na hradě Pražském. Téhož roku stala se mu nemilá příhoda, že dne 24. ledna zatčen jest v Praze z neznámé příčiny k rozkazu Staroměstských konšelů a vydán v moc arcibiskupa, kdež u vězení přísně jest vyslýchán, ano i mučen. To stalo se za nepřítomnosti královy v Praze, a jakkoli Zdeněk brzy zase jest na svobodu propuštěn, nicméně vedl sobě proto stížnost u dvora papežského, není však známo, jak se ta pře skončila. Roku 1416 jmenován jest vedle arcibiskupa Albíka, Jakuba děkana kapitoly Vyšehradské a Křišťana z Prachatic, faráře Svatomichalského, členem komise k urovnání rozepří náboženských, a byl jejím předsedou. Poslední zmínka děje se o něm při roce 1418, kdežto se připomíná mezi předními mistry Pražského učení co horlivý utrakvista.

Lacembok v. z Chlumu.

Lada, v bájesloví slovanském bohyně mladosti, krásy, lásky a plodnosti, vykládá se v *Mater verborum* jmenem *Venus Cytherea.* V Dalemilu zas přichází slovo l. ve smyslu panna, dívka (*ulíčivše najkrašiú ladu* t. Šárku).

Ladislav Pohrobek, král Český a Uherský, vévoda Rakouský, syn císaře Albrechta II. a Alžběty, dcery císaře Sigmunda, která jej 12 ún. 1440, čtyry měsíce po smrti jeho otce, v Komárně porodila. Uhři zvolili si za krále Vladislava Polského, a též stavové čeští vykonali volbu nového krále, jenž padla na Albrechta vévodu Bavorského, který však koruny sobě podávané nepřijal. Tu roku 1442 usnesli se Čechové na sněmě, aby vyjednáváno bylo s královnou Alžbětou i s králem Římským Fridrichem III., poručníkem L-ovým, o výminky, pod kterými by tento měl přijat býti za krále. Královna Alžběta nedlouho na to zemřela, a když vyjednávání s Fridrichem po více letech k žádnému konci se neschylovalo, zvolen jest r. 1452 Jiří Poděbradský za správce zemského, a také od L-a, jejž mezi tím Fridrich byl z moci své propustil a Čechové za krále přijali, v úřadě tom až do jeho zletilosti potvrzen. Na to jest L. r. 1453 v Praze slavně na království České korunován. Tak učiněn konec anarchii panovavší od smrti Albrechta II., a znova otevřen soud zemský, od mnoha let odpočívavší. Zemi navrácena jest veřejná bezpečnost, následkem čehož zdvihl se obchod i všeliké živnosti, a Čechy počaly nanovo oplývati blahobytem. Správce zemský těšil se z plné důvěry mladého krále, a při tom pečoval všemožně o to, aby L. se naučil česky a obvykl tudy více národu Českému. Roku 1454 odebral se L. v průvodu Jiřího Poděbradského do Vratislavi, kdež přijal hold Slezanů, a r. 1455 do Rakous, kde v Novém Městě za Vídní měl odbýván býti veliký sjezd za příčinou obmýšleného tažení proti Turkům, kteří se 1453 byli zmocnili Cařihradu a tak císařství Řeckému konec učinili. Ale sjezd ten nevydařil se pro nesvornost knížat, a L. potom hlavně zaměstnával se záležitostmi uherskými, kde nejvyšší moc vykonával gubernator Jan Hunyady, a rozepří, jakou měl s císařem Fridrichem od času svého vybavení z jeho poruč-

nictví. Tato přiostřovala se tak velice, že L. až k válce s císařem se strojil, která však zamezena jest a spor urovnán prostředkováním Jiřího Poděbradského. V Čechách mezi tím správce zemský šťastně válčil s knížaty Saskými o jisté hrady, města a statky koruny České, které se nacházely v jich držení, a jmenovitě dobyl na nich města i hradu Mostu. Potom potřel válkou i Jana Koldu, dávného zhoubce zemského, který se protivil nálezům soudním o zboží Náchodské, i dobyl na něm v krátkém čase hradů Náchoda, Černikovic a Richemburku, načež Kolda zachránil se útěkem do Polska. Roku 1457 přijel L. opět do Prahy, i činil tu veliké přípravy k sňatku svému s Magdalenou, dcerou krále Francouzského Karla VII., pro niž vypraveno do Francie slavné poselství. V tom L. roznemohl se nemocí morovou, a již po třech dnech zemřel 23. list. 1457.

z Lamberka, rod nyní dílem knížecí dílem hraběcí, pocházející z Rakous, jehož jedna větev v XV. století také v Čechách usedlá byla. Z té byl Jan z L. dávný tovaryš Žižkův ve válkách, po jehož boku dne 13. čna 1410 pomáhal porážeti německé rytíře u Tannenberka. Jeho syn Mikuláš z L., příjmím Sokol, byl též spolubojovník Žižkův a po jeho smrti první hejtman Sirotkův, ale jenom na krátký čas. R. 1430, drže v zástavě panství Červeno-Řečické, táhl odtud k sv. Václavu do Rakous „na víno," byl však od Rakušanů poražen a bratr jeho jat. Odvrátiv se později od Táborův přilnul ke straně královské, a jeho zjednáním povolány jsou r. 1442 z Čech do Uher na pomoc ovdovělé královně Alžbětě zbytky rot polních táborských. Zemřel brzy na to okolo r. 1442 bez mužských dědiců. — Z jiné větve pocházel Jan Filip hrabě z L., narozený 1631, který slouživ císaři ve válkách i v diplomacii vstoupil do stavu duchovního, stal se r. 1689 biskupem Pasovským, r. 1700 kardinálem, a r. 1708 založil v Čechách Žichovický fideikomis pro svou rodinu, která doposavad jest v jeho držení. Jan Filip zemřel 1712. Leopold Matiáš hrabě z L., narozený 1667, obdržel od císaře Josefa I. důstojnost říšských knížat a zemřel 1711.

Lambert, mnich řádu sv. Benedikta v Dolním Altaichu nad Dunajem v Bavořích, povolán jest r. 999 od knížete Boleslava II. do Čech a od něho na smrtelném loži představen synovi a nástupci jeho Boleslavovi III. co budoucí opat založeného od něho kláštera Ostrovského. Tak stal se L. prvním opatem kláštera toho, do něhož uvedl jistý počet německých mnichů z Altaichu, od nichž ovšem český lid nemnoho duchovního naučení nabývati mohl.

Lán, neurčitá míra rolí, někde větší, někde menší (*mansus*, Rozkochaný); nejobyčejněji bráván byl v Čechách l. za 60 korců výsevku.

Landfrid (z něm.), mír zemský, slulo veřejné zřízení pokoje a řádu po krajích k ochránění obecné bezpečnosti a k zastavení soukromých zášti. K takovému l-u zavazovali se obyčejně všichni páni, rytíři, panoši a města každého kraje zvláště, vyvolíce ze svého středu hejtmana (krajského) s několika radami jemu přidanými, kteří pak vedli správu

ve všech obecných důležitostech kraje. Též znamenal **l. zemanstvo** kraje, pod správu hejtmana postavené, ano i brannou moc jeho.

z Landšteina, pánové, starožitný rod český, větev **Vítkoviců**, jichž původním sídlem byl hrad Landštein v kraji Táborském, vystavěný nejspíše v XIII. století, od r. 1771 v zříceninách ležící. První listinně známý majitel jeho byl Sezema, syn Pelhřima Vítkovice, po jehož bezdětné smrti připadl Vítkovi, synu Ojíře z Lomnice, který se již psal z L., a jsa s jinými pány zemskými odpovědným odpůrcem Jindřicha Korutanského, v bojích r. 1309 a 1310 v Praze a před hradem Pražským s lidem královským svedenými hrdinsky sobě počínal a r. 1312 zemřel. Syn jeho Vilém z L. byl s počátku odpůrcem, pak horlivým podporovatelem krále Jana a syna jeho Karla IV., připomíná se v letech 1320—45 co soudce zemský, potom 1345 co hejtman markrabství Moravského a konečně až do r. 1355 co purkrabí Pražský. Synové jeho Vilém a Lutold z L. postoupili r. 1370 rodinného hradu svého Landšteina Konradovi Krajíři z Krajku směnou za jiné statky. Tento Vilém jest snad týž Vilém z L., jenž připomíná se r. 1382 co zemský soudce, v letech 1395—92 byl členem jednoty panské proti králi Václavu IV., a 1396—97 nejvyšším komorníkem zemským. Jiný Vilém z L. připomíná se 1356 co probošt Vyšehradský a kancléř království Českého, jsa ještě v mladém věku, který však zemřel již r. 1361. Vítek z L. uvádí se r. 1379 co nejvyšší komorník zemský, jemuž král Václav, ubíraje se do Němec, spolu s Jindřichem Škopkem z Dubé svěřil správu země za své nepřítomnosti. V letech 1408—10 jmenuje se Jan z L. mezi pěti studenty Pražskými, kteří rozkazu arcibiskupova, aby mu odvedli knihy Viklefovy, neuposlechše k papeži proti němu se odvolali. V první polovici XV. století jmenují se Mikuláš, Heřman a Jan z L., odjinud z Borotína, co spojenci Táborů, účastnice se činně v tehdejších bězích válečných i politických. Jiný Mikuláš z L. byl za králů Jiřího a Vladislava nejvyšším písařem desk zemských. Poslední rodu toho byl Vilém Sviták z L., který neženat zemřel na začátku XVII. století.

Lang z Langenfelsu, Filip, vrchní komorník císaře Rudolfa II. a po delší čas všemohoucí osoba při jeho dvoře, ale jeden z nejhanebnějších lidí času svého, narodil se okolo 1545 v Tirolsku z rodičů židovských, kteří však později dali se pokřtíti a nadáni jsou erbem, a slouživ při dvoře arciknížete Ferdinanda obdržel jeho přímluvou na císaři Rudolfovi II. potvrzení erbu a povýšení na šlechtictví. Okolo r. 1600 přišed do Prahy ke dvoru císařskému stal se prvním komorníkem Rudolfa II., i uměl si úskoky svými získati neobmezenou důvěru pána svého, tehdáž již na duchu churavého, kterou využitkovával spůsobem právě nestydatým. Kdokoliv něčeho dosáhnouti chtěl na císaři, musil L-a podplatiti, ano za pouhé připuštění k audienci dal si L. platiti, a to nejenom od osob soukromých, nýbrž i od stavů zemských, od knížat říšských, ba od samých členů domu císařského. Pro sebe i pro syny své vymohl na císaři výnosné úřady, ano k jeho přímluvě přijat

jest r. 1606 za obyvatele země České. Maje v rukou celé hospodářství dvoru císařského dopouštěl se neslýchaných šejdů, obzvláště pak uměl těžiti ze Židů, kterých, když měli pro tajné spojení s Turky ze země vypovězeni býti, ujímal se tak vydatně, že směli zase zůstati. Vůbec nadužíval L. svého vlivu způsobem nejhanebnějším, vkládaje se i do soudního řízení, kdekoli mu z toho kynul nějaký zisk aneb ukojení jeho mstivosti. Tak pouze jeho působením stalo se odsouzení k smrti maršála Rosswurma, s jehož pozůstalým jměním pak L. dle libosti hospodařil. Nad to vedl L i v pokročilém stáří svém život nanejvýše nemravný a prostopášný, ano byl v podezření úkladů životu jiných osob strojených. Ani vlastního pána svého nešetřil L., neuctivě o něm mluvě a jsa v tajném srozumění s jeho nepřáteli, ano pletichami svými nemalou příčinu zavdal k nešťastným sporům v rodině císařské. Konečně naplnila se míra hanebností L-ových, podezření vzrůstalo proti němu den ode dne, až posléze 1. čna 1608 byl uvězněn a vzat v hrdelní vyšetřování, následujícího pak roku odsouzen k ztrátě veškerého jmění a k doživotnímu žaláři, v kterém však zemřel již na začátku roku 1610.

Lanškroun, něm. *Landskron*, město v bývalém Chrudimsku, které vzalo původ svůj nejspíše za Přemysla Otakara II. a mělo toho času německé osadníky. Roku 1304 daroval Václav II. L. i s panstvím k němu náležitým klášteru Zbraslavskému, který jej však r. 1358 vyměnil za statky bližší s biskupstvím Litomyšlským. Za husitských válek dostalo se město i panství v držení Viléma Kostky z Postupic, s jehož rodu přešlo na Viléma z Pernšteina, od kterýchžto držitelů svých město všelijakými svobodami jest obdařeno. Po Pernšteinech držel L. Adam Felix starší Hřáň z Harasova, který jej r. 1622 prodal Karlovi knížeti z Liechtenšteina, jenž potvrdil městu výsady jeho pod tou výminkou, aby měšťané přijali náboženství katolické, k čemuž tito svolili; kdo nechtěl odstoupiti od víry protestantské, musil se vystěhovati. Rodina knížat Liechtenšteinských drží L. doposavad.

Lanšperk, něm. *Landsberg*, hrad v Chrudimsku asi míli od Ústí nad Orlicí, od 30leté války v sutinách ležící, jejž Václav II. daroval Závišovi z Falkenšteina. Když však tento u krále v nemilost upadl, obležen jest L. od Mikuláše knížete Opavského a dobyt tím způsobem, že přiveden jest před něj Záviš svázaný a posádce hrozeno, nevzdá-li hradu, že pán jejich bude odpraven. Václav II. daroval na to r. 1304 L. spolu s Lanškrounem klášteru Zbraslavskému, od kterýchž dob oboje panství stejné osudy mělo.

Látro, veliký sáh, čtyr malých loktů zdélí, co člověk prostřední postavy od země nad sebe rukou vysáhnouti může.

de Lauro, nobilis (šlechtic od vavřínu) býval druhdy predikat nejvýtečnějšího chovance Svatováclavského semináře v Praze, kterým nabýval osobního šlechtictví.

Lava, něm. *Laa*, město v Dolních Rakousích na nízkém ostrově Dyje blíž hranic moravských, jedno z nejstarších měst rakouských.

Roku 1260 byl zde poražen od Čechů Uherský král Bela, a r. 1278 přivezen sem po bitvě mrtvý. Přemysl Otakar II. Roku 1400 dobyli města Moravané, roku 1407 Rakušané.

Lavice, místo pánů na sněmě a při soudech, na př. panská, rytířská, městská l.; páni z l-c, t. j. kteří sedí na soudu zemském.

Lazara Žida dům na Starém městě Pražském, v pravo vedle bývalé brány židovské za sv. Mikulášem, darován od Karla IV. roku 1366 koleji po něm Karlovou zvané, která měla v něm sídlo své až do přenešení do domu Rotlevova (nynějšího Karolína) r. 1383, načež dům Lazarův opět se dostal v držení Židů.

Lázně byly u starých Čechů mnohem více v užívání nežli nyní, i dáváno si také na jich úprvaném zařízení mnoho záležeti. V Praze samé byl jich značný počet, a to nejen při řece, nýbrž i ve vnitřních částech města od Vltavy vzdálených. Jedna z nich, dosud pozůstávající na Starém městě blíž kamenného mostu, má jmeno královská od pověsti, že tu lazebnice Zuzana krále Václava IV. z vazby vysvobodila. V XIII. století měli v Praze již i parní l. (*Čas. mus.* 1870, str. 148), kde vodu lili na kamení rozžhavené, z čehož povstávala pára, až se lil pot z těla, při čemž také pro větší lahodu sluhové metlami šlehali tělo. Při těch l-ních byl i dovedný bradoholič, jenž také kněžím do okolku přistřihoval vlasy. Vůbec bývalo druhdy v Čechách užívání jmenovitě teplých l-ní, a to za každého ročního počasí, potřebou tak nezbytnou, že jí nejenom vyšší třídy, nýbrž i sedláci, ano sami nádenníci hověli. Té potřebě hleděly právy býti samy zákony. Tak Zřízení zemské krále Vladislava (167) vyměřuje ingrosatoru zemských desk platu na každé suché dni jednu kopu grošů „a na lázni tři groše". Řádem čeledním z roku 1549 skracuje se nádenníkům čas práce výslovně proto, aby prý mohli vedle obyčeje svého lázeň vzíti. Odtud přišlo, že skoro každá ves mívala v těch časích své l., což svědčí patrně o značném stupni obecného blahobytu. To trvalo až do 30leté války, ve které národ Český úplně na mizinu přišel, a tak s někdejším blahobytem i všeobecné užívání l-ní za své vzalo.

z Lažan v. Lefl.

Lebeda z Bedršdorfu Václav, rodem z Nového města Pražského, byl písařem při dskách zemských a vydal roku 1610 k užitku komorníkům abecední seznam měst, zámků, hradů, tvrzí i jiných sídel v Čechách s naznačením jejich od Prahy vzdálenosti, kterážto kniha skoro dvě stě let dobré služby konala co jediná tehdáž rukověť topografická. Později vstoupil L. co laik do řádu jesuitského, a maje úhledné písmo všecken čas, jenž mu od pravidelného zaměstnání zbýval, věnoval na přepisování nábožných knih.

Lebka v. Přílbice.

Lefl z Lažan, v. Bechyně z Lažan.

Lehnice, hlavní město pruského vládního okresu Dolnoslezského, bylo druhdy stolicí zvláštního knížectví slezského, které povstalo, když

synové Jindřicha II. Vratislavského, padlého proti Mongolům na Dobrém Poli, r. 1252 rozdělili se o dědictví otcovské, při čemž Boleslav příjmím Divoch obdržel středozápadní Předodří co zvláštní **knížectví Lehnické.** Vladislav kníže Lehnický prodal r. 1329 zem svou králi Českému Janovi, který ji co leno koruny České udělil Boleslavovi III. knížeti Břežskému. Fridrich II., kníže Břežský a Lehnický, vešel 31. bř. 1537 proti vůli krále Českého Ferdinanda I. s rodem Braniborským na vzájem ve smlouvu dědičnou, která však již 8. května téhož roku za neplatnou prohlášena jest, ano synové Fridrichovi, Fridrich III. Lehnický a Jiří II. Břežský, musili se dříve odříci závazků i práv z té smlouvy plynoucích, nežli uvedeni jsou v lena svá. Nicméně když rod jejich r. 1675 knížetem Jiřím Vilémem vymřel, hlásil se veliký kurfiršt Fridrich Vilém k nástupnictví po něm na základě té smlouvy, a jakkoliv císař Leopold I. s ním se o to vyrovnal, i nástupcové jeho osobovali sobě právo k Lehnicku, jmenovitě Fridrich II. král Pruský, jemuž bylo spolu záminkou k válce s Marií Teresií.

Lech, starodávný název vlastníka rozsáhlých pozemků, velmože, jevící se již v *Libušině soudu* a v Dalemilu. Z l-ů vyvinul se později stav panský, a slovo šlechta zdá se že pochází od názvu l.

Lech, domnělý bratr Čecha, praotce národu Českého, od něhož prý se oddělil na východ a po němž Poláci nazváni jsou Lechy. Pověst, která Čechu a L-u přidává ještě třetího bratra Mecha neb Rusa co praotce národu Ruského, jest teprv smyšlenka polských letopisců XIII. století; ale pověst o dvou bratřích, Čechu a L-u, jest zajisté u Čechů prastará.

Lekno nazývá se v heraldice české erb, zavírající v sobě dva bílé květy leknínové, proti sobě postavené, o 5 kořenech, v poli červeném. Erbu toho užívala starožitná panská rodina Kúniců, jenž dělila se na četné větve.

z Lemberka, pánové, větev starožitného panského rodu Markvarticů, jenž měl v erbu lva. Bratří Havel a Jaroslav, synové pana Markvarta kastelána Děčínského, vystavěli r. 1241 hrad Lemberk (*Löwenberg* podle svého rodinného znaku) v Boleslavsku, od něhož se pak nazývati počali. Jaroslav z L., který co milostník Přemysla Otakara II. od něho Jablonné a Pecku v zástavu obdržel, vyznamenal se po smrti královè co horlivý obhájce své vlasti proti Braniborům, a zanechal čtyry syny, všecky Havly jmenované, z nichž první měl příjmí Beran, druhý Ryba, třetí Houba, čtvrtý Kanovník. Válav z L. na Pecce bojoval ve válkách husitských vždy po straně krále Sigmunda a zemřel po velikonoci r. 1435. Rod pánů z L. vymřel během XV. století.

Lemuzi, kmen Slovanů českých, bydlivší druhdy v severozápadním koutě země za Děčany a Pšovany po obou stranách Labe.

Leno v. Manství.

Leopold, německé jmeno mužské. 1) Leopold I. císař Ně-

mecký, král Český a Uherský, druhý syn císaře Ferdinanda III., narozen 9. čna 1640, byl určen k stavu duchovnímu, když však starší bratr jeho Ferdinand IV., korunovaný král Český, r. 1654 zemřel, dal jej otec jeho r. 1656 korunovati, načež L. po jeho smrti (1657) nastoupil panování netoliko v zemích českých, uherských a rakouských, nýbrž i v říši Německé. Nejpamátnější děj za jeho panování jest šťastně vedená válka turecká, ve které po šťastném odražení Turků od obležené Vídně r. 1683 odejmuto jest jim skoro celé jejich panství v zemích koruny Uherské, ku kterémuž šťastnému výsledku zbraní císařských přispěla dobrou třetinou vojska koruna Česká. Od té doby přestali Turci ohrožovati země s Uhrami sousedící, a tyto přestaly se jich báti. Též na ostatní války císařovy, méně šťastně uvedené, musily země české lidem i penězi valně přispívati, ač koruny České nikterak se netýkaly. Za panovníka toho založeno jest v Čechách r. 1664 nové biskupství v Králové Hradci. Roku 1680 vypuklo v Čechách veliké povstání selské následkem nesnesitelných břemen od vrchností na poddané uvalovaných, tak že tito k zoufalství puzeni po mnoha tisících se rotili. Vojsko sice snadno je rozptýlilo, načež nejpřednější jich náčelníci jsou zjímáni a zvěšeni. Ale mnozí sedláci utekli do lesů a hor nepřístupných, a proti těm musilo užito býti dobroty, aby se navrátili k statkům svým. Tu nařídil císař některé ulehčení robot a jiných břemen, na kteréž ale vrchnosti mnoho nedbaly, tak že všecko zůstalo zase při posavadním způsobu. Zvláštní nehoda, která zem Českou stihla, byly hrozné požáry, způsobené roku 1689 paliči od krále Francouzského Ludvíka XIV. do zemí Leopoldových, s nímž válku vedl, vyslanými. Tím způsobem vypálena jsou města Trutnov, Broumov, Klatovy, konečně oheň založen i v Praze, nejprvé v Židovském městě, které celé vyhořelo, odtud pak chytilo i Staré a Nové město, tak že v obou dohromady shořelo 407 domů. Za L-a, když již dříve obnoveným zřízením zemským zapovězeno bylo šlechtě stavění pevných hradů, musily konečně k přísnému rozkazu vlády zbořeny býti i všecky ty zbývající hrady, které pro svou pevnost hodily se k brannému odporu. Od té doby nastalo stavění panských zámků v rovinách a uprostřed míst co pouhých příbytků vrchnostenských. L. zemřel 5. kv. 1705. — 2) L., Lipolt, syn knížete Českého Bořivoje II., obdržel r. 1135 od Soběslava I. knížectví Olomoucké, ale již po dvou letech, neví se z jaké příčiny, od něho toho knížectví zbaven a ze země vypovězen jest. Roku 1142 spolčil se s druhými knížaty Moravskými proti Vladislavovi II., a zemřel 1157. — 3) L. II. markrabě Rakouský pozdvihl se s jinými knížaty říšskými proti císaři Jindřichovi IV. v Italii meškajícími, který na to vybídl knížete Českého Vratislava, jemuž byl dříve již královskou korunu slíbil, aby naň vojensky táhl a zem jeho sobě přivlastnil. Vratislav sebral veliké vojsko, s kterýmž r. 1082 do Rakous vtrhl a L-a v krvavé bitvě u Mailberka na hlavu porazil, dále však proti němu ničeho nepodnikl. Byla to první válka, kterou měli Čechové s Rakušany. — 4) L. III. markrabě Rakouský, syn před., svatý, poskytl u sebe

útočiště knížeti Českému Bořivójovi II., který měl jeho sestru za manželku, když r. 1120 podruhé z Čech byl vypuzen. — 5) L. IV. markrabě Rakouský měl za manželku Marii, dceru knížete Českého Soběslava I. — 6) L. V. markrabě Rakouský pomáhal r. 1178 knížeti Českému Fridrichovi proti soku jeho Soběslavovi II., jehož vojska na Moravě porazil a rozprášil. Podruhé přispěl mu na pomoc r. 1184, proti nespokojencům českým, kteří byli za nepřítomnosti Fridrichovy povolali na trůn knížete Václava. — 7) L. VI. vévoda Rakouský přítomen byl r. 1221 sjezdu na hoře Stožec (Šach) řečené na hranici mezi Čechy a Rakousy, kde stalo se narovnání mezi králem Českým Přemyslem Otakarem I. a biskupem Pražským Ondřejem o poměr moci duchovní a světské v Čechách. U L-a byla na vychování Anežka, dcera krále Českého, ustanovená za nevěstu Jindřichovi, synu císaře Fridricha II., aby tam přivykla mravu a jazyku německému. Ale L. smluvil se pod rukou s císařem, aby dal synu svému dceru jeho Markétu, načež Anežku otci nazpět poslal. Tento zrádný skutek vedl k válce, vojsko české vtrhlo r. 1225 do Rakous; avšak již roku následujícího uzavřeno příměří. Než předešlé přátelství mezi oběma panovníky neobnovilo se více. — 8) L. arcikníže Rakouský, syn Karla vévody Štýrského a bratr císaře Ferdinanda II., narozen 1586, vstoupil do stavu kněžského a stal se biskupem Pasovským, pak Štraspurským. Ale mysl jeho klonila se více k věcem světským a jmenovitě válečným, pročež ochotně přijal vyzvání císaře Rudolfa II., aby mu přivedl do Čech na pomoc vojsko proti nespokojeným pánům a nenáviděnému bratru Matiášovi. L. tedy vtrhl v lednu r. 1611 s 12.000 muži do Čech, zmocnil se Krumlova, Budějovic, Tábora, Písku, Berouna, a přitrhnuv až ku Praze vedral se na Malou Stranu, ale Starého a Nového města opanovati nemohl. Za to vojáci jeho rozbíhajíce se v okolí plenili a loupili. Stavové sbírali vojsko proti nim, a také král Matiáš poslal pomoc na lidech, načež L., netuše sobě více v Praze, v noci na 11. března odtáhl. Stavovské vojsko pustilo se za ním, a dohonivši ho v rozličných šarvátkách, hlavně pak u Hlubošic, mnoho lidu mu pobilo. Roku 1618 obdržel L. po strýci svém Maximilianovi Tirolsko, r. 1619 bránil Vídeň proti Matiáši Thurnovi, r. 1626 složiv v Římě důstojnost biskupskou pojal v manželství Klaudii Medicejskou, stal se zakladatelem nové Tirolské větve Habsburků, a zemřel 1632. — 9) L. Vilém arcikníže Rakouský, syn císaře Ferdinanda II., narozen 1614 oddal se stavu duchovnímu, stal se arcibiskupem Magdeburským a vedle toho držel ještě mnohé jiné vysoké beneficie, ale mírem Pražským r. 1635 přišel o zmíněné arcibiskupství a o biskupství Halberštatské, však podržel ještě biskupství Štraspurské a Pasovské, a r. 1637 stal se také biskupem Olomouckým. Maje však větší náklonnost k věcem světským oblíbil si povolání válečné a bojoval v čele cís. vojsk proti Švédům, ale u Breitenfeldu r. 1642 poražen vzdal se velitelství. Teprv r. 1645 opět jal se válčiti a osvobodil Brno od Švédů. Roku 1646 stal se generálním guvernérem v Nizozemsku a držel se obratně proti Fran-

couzům. Roku 1656 vzdal se hodnosti této, vrátil se do Vídně a zemřel r. 1662 v Štraspurku.

Leslie Walter, ze staršlechtické rodiny skotské, sloužil v 30leté válce ve vojště císařském, přispěl podstatně k udušení Valdšteinova spiknutí, stal se polním maršálkem a říšským hrabětem, a obdržel ze statků Valdšteinových Nové Město nad Metují. Rod jeho vymřel v Čechách r. 1802.

Lešno, něm. *Lissa*, město v Poznaňsku, druhdy hlavní útočiště bratří českých, kdež i Komenský nějaký čas žil.

Letné pole, nyní obyčejně Letná (*Belvedere*), návrší naproti Židovskému městu Pražskému na levém břehu Vltavy, prostírající se co rozsáhlá rovina mezi Bubenčem, Holešovicemi a Bubny, kde r. 1261 Přemysl Otakar II. o své korunovací, když Praha tolik hostů, co se jich k té slavnosti sjelo, pojmouti nemohla, dal postaviti četná stavení s velikými a skvostně obitými síněmi, ve kterých všecky hosty své po dva dni hostil a skvostně častoval. Karel IV. chtěl Nové město Pražské nejdříve na tomto místě založiti, a teprv později rozhedl se jinak.

Letopis, tolik co kronika, kniha, v kterou se zaznamenávají události dle pořádku časového. Jazykem českým začato psáti l-y teprva v XIV. století. Obsah 11 nejstarších takových l-ů vydal Fr. Palacký r. 1829 v třetím díle *Scriptorum rerum bohemicarum* pod názvem *Staří letopisové čeští.*

Leupold z Löwenthalu, starožitná patricijská rodina v Jihlavě, podnes květoucí, jejíž původ sáhá do XV. století. Z ní vynikli zvláště: Hanuš L. z Löw., který ve Vitemberce studovav seznámil se tam s Lutherem a Melanchtonem, byl pak správcem školy Jihlavské a důvěrným přítelem pověstného Pavla Sperata, tehdáž faráře v Jihlavě, stal se později radním a zemřel 1531. Martin L. z Löw., vzdělav se na akademii Pražské, byl od r. 1593 prvním písařem čili syndikem při radě Jihlavské, jsa potřebován v důležitých poselstvích a jednáních. Za povstání českého stál ke straně odbojných stavů, byl r. 1619 mezi moravskými vyslanci k stavům českým strany konfederace, potom jedním z 21 defensorů hejtmanu zemskému Ladislavu Velenovi z Žerotína přidaných, a po zvolení Fridricha Falckého za krále mezi vyslanci k sněmu generalnímu, r. 1620 v březnu v Praze odbývanému. Za to byl po bitvě Bělohorské s úřadu svého složen, do vazby dán a k ztrátě hrdla i statku odsouzen, avšak při životě zůstaven. Martin L. zemřel r. 1624. O rodiště své získal si trvalou zásluhu sepsáním dějin jeho od roku 1402 až do r. 1507, kteréžto dílo vyšlo r. 1861 v Brně pod názvem *Chronik der k. Stadt Iglau.*

Lev z Rožmitála v. z Rožmitála.

Levý Hradec, hrad někdy staroslavný, půl druhé míle pod Prahou nad Vltavou, oblíbené druhdy sídlo knížat Českých a nejstarší sídlo župy Řípské, připomíná se u Kosmy již při válce mezi Neklanem a Vlastislavem. Staré paměti shodují se v tom, že první, od Bořivoje v Čechách vystavěný kostel byl chrám sv. Klimenta na Levém Hradci.

Hrad zašel již ve XII. století, chrám ale nalezal v pobožnosti Českého národu mnohověkou ochranu, a podnes stojí tu ještě na starém místě kostel sv. Klimenta, ač již v obnovené stavbě, slouže za farní osadě Roztocké.

Lhota (lhůta), prodlení, sečkání; pak doba určitá smlouvou neb právem, termin. Poněvadž za starodávna bývaly nové osady na jistou dobu neb l-tu od poplatků osvobozovány, zvány odtud samy L-mi. Z té příčiny nalezá se osad toho jmena veliký počet nejen v Čechách, nýbrž i vůbec v zemích slovanských. Od těch zvalo se v Čechách též několik rodin vládyckých **ze Lhoty** anebo **Lhotskými**.

Líbeň, ves hodinu cesty pod Prahou na pravém břehu Vltavy při vtoku potoka Rokytnice do ní, připomíná se ponejprv v listině z roku 1335, a náležela se statkem k ní příslušným od počátku XVI. století až do bitvy Bělohorské rytířům Bryknarům z Brukšteina. Na zámku L-ském uzavřena 25. čna 1608 mezi plnomocníky císaře Rudolfa II. a arciknížete Matiáše po čtyrdenním vyjednávání smlouva, jíž Rudolf bratru svému Matiáši odstoupil Uhry, obojí Rakousy a Moravu a poručil jej stavům českým za svého nástupce a budoucího krále. Když po ukončení 30leté války Ferdinand III. daroval Starému a Novému městu Pražskému za hrdinské se zachování při obležení švédském 300.000 zlatých, obec Staroměstská koupila roku 1662 statek L. od hraběte Jana Hartvika z Nostic, jemuž toho času náležel. Od té doby zůstal ten statek v držení obce Pražské.

Liberda Jan, narozen 1701 v Těšíně z rodičů tajně k víře bratří se přiznávajících, konal studia v Hale, r. 1725 povolán za duchovního správce evangelické církve ve Velikém Hennersdorfu v Slezsku a po roce 1732 za správce české církve v Berlíně, kdež zemřel 9. srp. 1742. L. byl horlivý rozšiřovatel knih náboženských mezi svými spoluvěrci v Čechách a na Moravě, při čemž ovšem rozličných svízelů zakoušel, ano i sám některé spisy takové vydal.

Liberec, něm. *Reichenberg*, průmyslové město v někdejším Boleslavsku, obzvláště rozsáhlým soukenictvím proslulé. Dějiny jeho jsou velmi chudé. Roku 1266 založena tu pevná hospoda, která později nazvaná Liberka, něm. *Habersberg*; jak povstalo jmeno *Reichenberg*, úplně jest neznámo. Během času se osada rozšířila, a r. 1384 měla již svůj farní kostel. Roku 1421 byl L. od Žižky a potom ještě vícekráte od Husitů popleněn a vypálen. Roku 1577 obdrželo město od Rudolfa rozličná obdarování, jmenovitě právo k odbývání trhů. Roku 1579 usadil se tu první soukeník Urban Hoffmann, a r. 1605 zřízena první barvírna. V XVI. století přilnuli také Liberečtí k protestantismu, ve válce 30leté utrpěli mnoho velikými platy a ranou morovou. Roku 1719 rozmnožena jsou městu práva na trhy, a od těch neustále s rostoucím průmyslem zkvétal i blahobyt města.

Libice, nyní farní ves v někdejším Čáslavsku na pravém břehu Cidliny, která nedaleko odtud do Labe se ústí, druhdy hrad župní, jehož rozsáhlé zbytky dosavad se spatřují, a v X. století hlavní sídlo

rozsáhlého panství Slavníkova, otce sv. Vojtěcha. L. jest jedna z nejstarších osad v Čechách, a již v *Libušině soudu* připomíná se Svatoslav „od Ljubice bielé“, který jest nepochybně první známý předek Slavníkovců. Po smrti Slavníkově († 981) sídleli na L-ci bratří sv. Vojtěcha v nedílnosti, až ve známém zášti s Vršovci obléžena jest od těchto r. 996 L. a 25. září útokem dobyta. Obyvatelé hradu se utekli do kostela, avšak nepřátelé je odtud klamnými sliby vyloudivše potom všecky zrádně a ukrutným spůsobem povraždili, jediného kněze ušetřivše. Na to se Vršovci uvázali v hrad, který zůstal župním. Roku 1108 zabit na L-ci původem knížete Svatopluka Vršovec Božej se synem Božeporem. Od té doby L. neustále klesala, sídlem župy stala se Havraň a hrad zpustl, až konečně dostala se L. již co pouhá ves klášteru sv. Jiří na hradě Pražském. Později připadla L. komoře královské a spojena s panstvím Poděbradským.

Libštein, hrad nyní zbořený u Liblína v někdejším Plzeňsku, který ku konci XIV. století dostal se v držení rodu Kolovratů, jehož jedna větev přijala od něho název Libšteinských. Roku 1430 v červenci podnikli Husité hlučnou výpravu proti bratřím Fridrichovi a Hanušovi z Kolovrat, kteří byli při straně krále Sigmunda, a dobývali L-a celých sedm neděl, až pánové Fridrich a Hanuš přišedše do Prahy s Prokopem Velikým přátelsky se smluvili, že chtějí také státi ke straně pod obojí, načež odtrženo od L-a. Roku 1540 dostal se L. Valdšteinům a později Grispekům. Roku 1639 jest hrad, již valně sešlý, od Švédů vyloupen a zapálen, od kteréž doby leží v zříceninách.

Libuše, po staročesku *Lubuša*, nejmladší dcera Krokova, vynikající nad obě sestry své, Kasi a Tetu, výtečnými dary ducha, obzvláště pak co věštkyně slynoucí, zvolena jest po smrti otcově od lidu českého za jeho vladařku. Sídlíc na Vyšehradě, „otně zlatě siedle“, spravovala národ moudře a rozšafně, trvajíc v stavu panenském, až nešetrné pohanění, jakého se jí dostalo od lecha, propadlého ve při před její soudnou stolicí vedené, přimělo ji k tomu, že žádala, aby sobě národ volil muže za pána. Tu jest L. požádána od Čechů, aby sobě volila manžela, jehož oni za pána přijmouti slíbili. L. zvolila sobě Přemysla Stadického, který tím spůsobem stal se prvním knížetem Českým a praotcem panovnického rodu Přemyslovců, z něhož po přeslici pochází též nynější v Rakousku panující rod Habsbursko-Lotrinský. L. spolu s manželem svým založila Prahu, o jejíž budoucí slávě prý věštím duchem svým mnoho předpovídala. Tolik a mnohem více ještě vypravuje o L-ši národní pověst, kdežto historicky stvrzených dát o tomto pravěku národu Českého se nám nedostává. Dochovala se však na naši dobu staročeská báseň *Libušin soud* zvaná, jejíž obsah dokonale shoduje se s pověstmi o L-ši běžnými. Ač podle toho L. náleží více do říše bájí nežli přísného dějepisu, není přece příčiny, proč by se pověsti o ní měl upírati základ historický; jsouť zajisté u všech národů zprávy o prvních jejich dobách podobného spůsobu.

Libušin soud v. Rukopis Zelenohorský.

Líce v. Líčení pře.

Líčení pře, vedení pře u soudu dle řádu předepsaného. Slovo l. beze vší pochybnosti má za kořen slovo *líce*, které nacházejíc se ve psaných právech ruských, polských a srbských znamenalo tolik co *corpus delicti* a v nejstarších časech zajisté i Čechům známo bylo.

Lidice, druhdy hrad blíž Buštěhradu, jenž na začátku XIV. století náležel měšťanu Pražskému Pavlíkovi. Na L-ni vězeni jsou r. 1309 po nějaký čas pánové dílem v Praze dílem v klášteře Sedleckém od německých měšťanů Pražských zajatí.

Lidmila, staročesky Ludmila. 1) **L.** svatá, kněžna Česká, dcera Slavibora Pšovského a Lidoslavy, vychována byla v pohanství a provdána za knížete Českého Bořivoje, jemuž porodila dva syny, Spitihněva a Vratislava. Byvši s chotěm svým pokřtěna pečovala pak usilovně o rozšíření křesťanství. Po smrti manžela svého žila L. na vdovském sídle svém Tetíně, když pak i druhý syn její Vratislav zemřel, ujala se mladého vnuka svého Václava a řídila jeho vychování, kdežto matka jeho Drahomíra za nezletilého syna zem spravovala. L. bohumilým životem a dobrotivostí svou v takové míře získala si přízeň veškerého lidu, že Drahomíra, žárliva na její vliv, umínila si ji sprovoditi se světa. K tomu propůjčili se jí dva zemané, Tuňa a Homoň, kteří s hojnou družinou na Tetín vpadše do ložnice L-liny se vedrali a vlastním jejím závojem ji zardousili, načež v odměnu obdrželi zboží L-lino v okolí Tetína. Tělo L-lino pohřbeno od kvílícího služebnictva na Tetíně, po několika pak letech převezeno do Prahy a uloženo v někdejším klášteře sv. Jiří, kdež posavád ve zvláštní kapli odpočívá; náhrobek její v posledních letech slušně jest obnoven. Jmeno její zachovalo se v blahé paměti u lidu, který ji ctí co první mučennici českou a svatou patronku země. Památku její světí církev dne 16. září. — 2) **L.**, krásná dcera knížete Českého Fridricha, provdala se ponejprv za hraběte Albrechta od Luku, jemuž za věno přinesla krajinu Sušickou, který však zemřel r. 1198, načež roku 1204 pojala za druhého manžela Ludvíka vévodu Bavorského i stala se pramateří rodu Vittelsbašského. L. zemřela 4. srp. 1240.

z Liechtenšteina, knížata, jeden z nejstarších, nejvzácnějších a nejbohatších rodů šlechtických v Rakouském mocnářství, má původ svůj ze Štýrska, kde prvotní sídlo jeho hrad Liechtenštein v kraji Judenburském, během času odcizený, v nejnovější době opět v držení rodu se dostal. První členové rodu toho připomínají se již v první polovici XII. století, a v XIII. století nabyla jedna větev jeho také statků v Moravě. Jindřich z L. totiž, seznámiv se s tehdejším markrabím Moravským a později králem Českým Přemyslem Otakarem II., získal si přízeň jeho a obdržel od něho hrad Mikulov i s příslušenstvím, začež nemálo přispěl k tomu, že Přemysl Otakar od stavů rakouských za pána zvolen jest. Od té doby počítáni jsou L-nové na Moravě mezi starožitné rody panské. Hartneid z L. obdržel r. 1334 od krále Jana náhradou za jakési válečné škody hrad Děvín v manství,

Jan z L. na Mikulově znám jest v Čechách hlavně co manžel Perchty z Rožmberka, tak zvané „bílé paní“ (v. t.), s nížto živ byl v nešťastném bezdětném manželství. Jiný Jan z L. byl od r. 1548 nejvyšším sudím markrabství Moravského a zemřel 1552. Krištof z L. († 1585) pozbyl marnotratností svou panství Mikulovského. Bratří Karel a Maximilian z L. rod svůj k nové slávě a znamenitosti povznesli sňatkem se sestrami Annou a Kateřinou, dcerami bohatého pána Jana Šembery z Boskovic, posledního muže starožitného toho rodu. Oba bratří, vychováni jsouce v náboženství evangelickém, přilnuli záhy k víře katolické, jejímiž horlivými ochránci a rozšiřovateli se potom stali. Jmenovitě Karel vynikl vysoko ve službě státní. Byv 1599—1601 nejvyšším sudím a 1604—7 hejtmanem zemským markrabství Moravského obdržel od císaře Matiáše, jehož stranu již za živobytí Rudolfa II. byl držel, r. 1613 knížectví Opavské co manství. Za Ferdinanda II. pomáhal tomuto co vůdce vojenský ku přemožení odboje českého, a po bitvě Bělohorské, v níž se osobně účastnil, jmenován jest předsedou soudu k vyšetřování a potrestání provinilců, a potom král. místodržitelem v Čechách. Na to propůjčeno mu i knížectví Krňovské, a k tomu dílem darováním královským dílem přikoupením statků konfiskovaných nabyl jak v Čechách tak i na Moravě rozsáhlého zboží pozemského. Co místodržitel v Čechách postupoval Karel z L. přísně proti účastníkům povstání a prováděl důrazně protireformaci. Zemřel v Praze 12. ún. 1627, byv již r. 1618 povýšen do stavu knížat říšských, kteréž hodnosti se r. 1623 účastnými stali také bratří jeho, svrchu zmíněný Maximilian a Gundaker, kteříž oba sloužili císaři ve vysokých úřadech a vládli rozsáhlými statky. Maximilian zemřel 23. dub. 1643 bezdětek, Karel pak a Gundaker založili každý zvláštní větev rodu svého. Karlův jediný syn a dědic Karel Euseb, narozený 1611, dědil též po strýci Maximilianovi a zemřel 3. ún. 1684. Jeho jediný syn Jan Adam Ondřej, narozený 30. list. 1656, rozmnožil ještě značně jmění rodinné a byl velikým milovníkem umění, obzvláště malířství, o čemž jmenovitě svědčí slavná obrazárna knížecí ve Vídni, od něho založená. Také rád stavěl, i pochází od něho knížecí palác ve Vídni, jakož i mnoho zámků a jiných budov na svých panstvích dal dílem opraviti a obnoviti, dílem znova vystavěti. Nabyv také ve Švábích říšských panství Schellenberka a Vaduze, a tím místa i hlasu na sněmě říšském v hraběcím kolegiu švábském, založil tím souverénní knížectví Liechtenšteinské, které dosavad v držení rodiny se nachází. Zemřel ve Vídni 16. čna 1712, pozůstaviv toliko dcery, jimž dostalo se jen části dědictví otcovského, an většina statků připadla větvi Gundakerově. Z této založil kníže Ferdinand Jan na Moravském Krumlově (nar. 17. pros. 1622, † 9. led. 1666) v tomto městě klášter paulanský. Kníže Antonín Florian, narozen 4. kv. 1656, byl cís. vyslancem v Římě a stal se r. 1694 nejvyšším hofmistrem arciknížete Karla (později císaře Karla VI.), s nímž r. 1703 do Španěl se odebrav učiněn jest od něho španělským grandem první třídy, jsa již

od r. 1695 cís. tajným radou a od r. 1697 rytířem zlatého rouna. Vrátiv se pak s Karlem VI. ze Španěl zemřel co cís. nejvyšší hofmistr ve Vídni 11. října 1721. On byl dědicem většiny statků po knížeti Janu Adamovi a sám ještě koupěmi rozmnožil panství svá. Jediný syn jeho kníže Josef Jan Adam, narozený 27. května 1690, obdržel na císaři povýšení panství Schellenberka a Vaduze na knížectví pod společným jmenem Liechtenštein, a dosáhl tím pro sebe i potomky své místa i hlasu v radě knížat říšských; zemřel pak 17. pros. 1732. Po bezdětné smrti jediného syna jeho Jana Nepomuka Karla (nar. 6. čce 1724, † 22. pros. 1748) dostaly se veškeré statky tohoto vedlejším příbuzným. Z těch proslavil se nad jiné kníže Josef Václav z L. co vojevůdce, jehož však hlavní působení připadá již do pozdější doby.

Liga katolická slul spolek německých knížat, jenž utvořil se r. 1609 v Mnichově proti unii protestantské r. 1608 v Ahausech uzavřené. V čele katolické ligy stálo Bavorsko, i mělať ona důležitou působnost v 30leté válce, a jmenovitě při potlačení českého povstání.

z Lichtenburka, pánové, starožitný rod panský v Čechách a na Moravě, větev kmene Hronovců, jenž psala se tak od hradu Lichtenburka v Čáslavsku, jejž král Václav I. udělil Jindřichovi z Žitavy, purkrabímu Budyšínskému (1219—52), v manství. První, jenž psal se z L., byl syn jeho Smil, jenž věrně sloužil Přemyslu Otakaru II. v jeho válkách. Z jeho synů podepsal Hynek z L. 14. čce 1271 co svědek list o mír s Uhry učiněný, ručil r. 1277 s jinými králi Rudolfovi Habsburskému za zdržení smlouvy dne 12. září 1277 uzavřené a bojoval r. 1278 po boku Otakarově. Roku 1287 přepadl s hradu svého Záviše z Falkenšteina, do Uher pro nevěstu jedoucího, rozehnal jeho lid a pobral vozy i s nákladem, Záviše pak samého k útěku přinutil. Hynkův bratr Oldřich z L. probodl r. 1307 na sněmě při volení krále po vymření Přemyslovců zemského maršálka Tobiáše z Bechyně, který radil k volení Fridricha Rakouského, an synovec jeho Hynek Krušina z L. totéž učinil strýcovi Tobiášovu. Remund (Raimund), bratr obou předešlých, byl r. 1298 hejtmanem zemským na Moravě, r. 1307 stal se podkomořím království Českého, r. 1309 ve sporu Pražanů s pány jat jest ještě s jinými šlechtici a držán u vazbě na hradě Lidickém až do vyrovnání, a zemřel okolo r. 1320. Později nazývali se členové rodu toho, kteří zboží své v Čechách měli, vesměs Krušinové z L., ti pak, kteří na Moravě byli usedlí, psali se z Bítova anebo Bítovští z L. Jan Krušina z L. byl v letech 1403—7 nejvyšším purkrabím a spolu nejvyšším hofmistrem zemským. Jeho syn Hynek Krušina z L podepsal r. 1415 stížný spis pánů českých a moravských sboru Kostnickému po upálení Husa, v dubnu 1420 byl vedle kněze Ambrože hlavním původcem velikého shromáždění lidu na hoře Oreb řečené, odkud s jinými ještě zemany Pražanům na pomoc proti královským táhl. Téhož roku dne 1. listopadu dobyto pod jeho spoluvedením vítězství nad vojskem královským před Vyše-

hradem; roku následujícího pomáhal Pražanům společně se Žižkou. Jaroměře dobývajícím. Na sněmě Čáslavském, téhož roku 1421 odbývaném, zvolen jest za jednoho ze správců království. Taktéž nacházel se mezi dvanácti správci a hejtmany země České, na sněmě Pražském 1. list. 1423 zvolenými. Roku 1426 bojoval udatně v bitvě blíž Ústí nad Labem. Nedlouho potom však smířil se s králem Sigmundem. Roku 1437 pomáhal voliti Albrechta Rakouského na království České. Byv ještě r. 1452 při volení Jiřího Poděbradského za správce zemského zemřel na jaře 1454. Další členové této větve nezasahovali více tak rozhodně v dějiny vlasti, nepřestali však držeti hojné statky. Větev Krušinů vymřela v první polovici XVII. století Janem Bernartem, který byl spolu posledním mužským potomkem celého rodu L rského. Z větve moravské držel za času krále Jiřího Hynek Bítovský z L. Corštein, jsa horlivý katolík a osobní toho krále nepřítel, proti němuž r. 1463 zdvihl zpouru, načež od soudu zemského prohlášen za rušitele pokoje a hradové jeho mocí vojenskou obehnáni. Marně utekl se Hynek o pomoc do Říma, dříve ještě, nežli vyjednávání v jeho příčině s králem ku konci dospělo, přinucen jest 9. čna 1465 Corštein vzdáti. Poslední muž větve moravské byl Jindřich z L. na Bítově, jenž zemřel 29. září 1572.

Linec, hlavní město Hořejších Rakous na Dunaji. Zde odbýval se r. 1614 tak zvaný „generalní konvent“, první to pokus o společný sněm všech zemí Rakouským Habsburkům náležitých. Obeslán byl vedle zástupců dědičných zemí Rakouských též od deputací z Uher a zemí českých, a mělo na něm býti jednáno o válce turecké. Že však deputace uherská byla rozhodně proti válce, deputace království Českého zase vymlouvala se nedostatkem plnomocenství od stavů, jiné pak země neměly žádné chuti povoliti císaři peníze na vojsko, obávajíce se ne bez důvodů, aby pak vojska toho nebylo užito proti protestantům, rozešel se sjezd beze všeho výsledku, trvav toliko 14 dní (od 11. do 25. srpna), a císař přinucen byl tu záležitost vznésti na sněmy jednotlivých zemí.

Linteo Petr, jinak Litoměřický z Pilsenburka, Plzňan a vychovanec konviktu jesuitského, vysvěcen na kněžství asi r. 1580, byl dříve farářem v Staré Plzni, později kanovníkem a od r. 1610 kapitolním děkanem na Vyšehradě. Když v únoru 1611 luza Pražská, rozkacena vpádem Pasovských, vtrhši na Vyšehrad vyloupila kostel i děkanský dům, zachránila L-ea před smrtí jen „řeč jeho česká a výslovnost přirozená, hlava šedivá a tvář velebně skromná“, nicméně byl od zuřivců těch v té míře na těle ztrýzněn, že napotom neustále churavěl až do své smrti r. 1613. L. získal si platné zásluhy o Vyšehradskou obec i kapitolu, kterážto poslední jmenovitě, od sta i více let vinou duchovenstva v úpadku se nalezající, za jeho správy znamenitě okřívati počala. L. byl též českým spisovatelem theologickým.

Lípa Česká, dříve Lipa a Lipé, něm. *Böhmisch Leipa*, město v někdejším Litoměřicku, založena jest od Hronoviců, kteří si zde za

dob Přemysla Otakara II. vystavěli hrad, od něhož psali se potom z Lipé neb z Lipého. U hradu povstalo město, které od pánů těch rozličnými svobodami jest nadáno, jmenovitě roku 1423 dovoleno měšťanům, aby užívali práva Žitavského, odnoží to práva Magdeburského. Roku 1384 město vyhořelo, opět pak r. 1421 vypáleno jest od Táborů. Z potomků prvních držitelů zboží Lipského přešlo toto v druhé polovici XIV. století na příbuzný rod pánů Berků z Dubé, kteří se pak též z Lipého psali. Během XVI. století dostala se část, a ku konci téhož století celé panství Lipské v držení Vartemberků, kteří přáli nové víře luteránské tou měrou, že v krátce téměř všecko obyvatelstvo městské stalo se protestantským a na faře katolické žádný kněz dlouho vytrvati nechtěl. Po bitvě Bělohorské skonfiskovány pánům z Vartemberka statky jejich, a panství Lipské koupil roku 1623 Albrecht z Valdšteina. Nastalá na to protireformace podporována byla vydatně od mnichů augustinianů, jimž tu Valdštein r. 1626 klášter založil. Provdáním se jediné dcery Albrechta z Valdšteina, Marie Eližběty, za Rudolfa z Kounic, dostalo se panství Lipské rodu Kounickému, až dosavad zde vládnoucímu. Války 30leté i L. Č. mnohými svízely zakusila, napotom však přičinlivostí průmyslného obyvatelstva k znamenitému rozkvětu jest přivedena.

Lipany, ves v někdejším Kouřímsku, památná bitvou r. 1434 tu svedenou, ve kteréž Čechové od Čechů poraženi jsou. Národ Český, na četné strany náboženské a politické rozdělený, shlukl se konečně ve dva veliké tábory, stranu šlechtickou totiž a městskou čili demokratickou. K první náleželi téměř všickni šlechtici bez rozdílu náboženství, z měst pak toliko Praha, Plzeň a Mělník. Ke straně demokratické hlásily se všecky obce táborské a ostatní města královská, z panského stavu pak jenom Jan Roháč z Dubé, Sezima z Kunštátu, Jan z Bergova a Jan Kolda z Žampachu. Prokop Veliký a Čapek sebravše bojovníky strany městské lehli 17. května táborem u Kunratic, ale nemohouce tu šlechtice z ležení do boje vylákati odtáhli ku Kolínu. Páni obdrževše posilu zvolili nejvyšším vůdcem Diviše Bořka z Miletínka, kterýž vojsko své rozložil ve hradbách vozových u vsí L-n a Hřibů mezi Brodem Českým, Kouřimí a Plaňany, očekávaje tam nepřátel. Prokop se svými přiblížil se kvapným pochodem dne 30. května ráno, a vida, ani nepřátelé jedenácti řadami vozův se otočili, sevřel také bojovníky své hradbou šestiřadovou. Mikuláš Krchlebec vylákal líčeným útokem Tábory z hradeb, a panská jízda zaskočila jim cestu zpáteční. Tu jest krutě bojováno celý den a celou noc, až páni převahou svou zvítězili. Padli oba Prokopové, mnoho jiných hejtmanů a ke 13.000 bojovníků táborských, kteří byli po tolik let hrůzou Evropy. Nešetřeno nikoho, tak že jenom asi 700 zajatých se počítalo. Čapek, který byl před ukončením boje do Kolína utekl, viněn jest ze zrady. Vítězství šlechticů bylo dokonalé, veškeren tábor, všecka děla, vozy, zbrané i kořisti nepřátel octly se v moci jejich. Oněch 700 zajatých vlákáno

jest do stodol a tam upáleno; ti pak, co se do Kolína zachránili, obléháni jsou, ale bez účinku.

z Lipé neb **Lipého**, pánové, rod z kmene Hronoviců, tak nazvaný od hradu Lipé neb Lipého (v. Lípa Česká), jehož první známý předek byl Herman z L., r. 1292 nejvyšší komorník království Českého. Syn jeho Jindřich z L. byl svého času nejdůležitější osobou v celém království, v jehož osudy rozhodně zasahoval, a stoje v čele mocné strany samému králi vzdorovati se nerozpakoval. Již roku 1304 a po třech letech podruhé hájil a obhájil ještě s jinými hrdinskými pány Kutnou Horu, tehdáž pokladnici celé země, proti císaři Albrechtovi, i stal se tím pověstným pro svou udatnost. Roku 1308 svěřen mu úřad podkomořský. Za zmatků na to následujících zajat jest Jindřich 15. ún. 1509 v klášteře Sedleckém ještě s jinými pány od Peregrina Puše a Ruthardoviců, a vězen nějaký čas na hradě Lidici až do narovnání mezi panstvem a měšťany. Ale sotva byl Jindřich na svobodě, sebral s přáteli svými vojenskou moc, zmocnil se nenadále měst Pražských a vyhnal z nich protivníky své Velflovice, Tausendmarka a jiné německé rodiny měšťanské. Potom vylákal samého krále Jindřicha z hradu Pražského na Staré město, osadil hrad svým lidem, a vykonával nejvyšší moc s druhými úředníky zemskými, po králi skoro v ničem se neohlížeje. Ale králi přispěli na pomoc Ota vévoda Bavorský a Eberhard hrabě Virtemberský, kteří sprostředkovali smír, načež hrad Pražský navrácen jest králi. Ten mstil se Jindřichovi odnětím jemu úřadu podkomořského, načež tento zjevně ujal se proti Korutanskému kněžny Elišky a potáhl za sebou mocné své přátele. Touto stranou vlasteneckou uveden jest do země král Jan, a Jindřich Korutanský musil opustiti Čechy. Jindřich z L. stal se prvním milostníkem krále Jana, který jej zahrnoval úřady a statky a řídil se ve všem jeho radou. V tažení proti Matouši Trenčanskému byl Jindřich vůdcem vojska českého a svou neohrožeností dosáhl vítězství. Ale brzy sobě Jindřich rozhněval krále marnotratného, když nedbaje rozkazů jeho příjmy z dolů Kutnohorských obracel na splácení dluhů. Hlavními věřiteli byli arciť on sám a jeho příbuzní. V tu dobu začal se Jindřich kořiti Alžbětě, vdově po dvou králích, která měla své sídlo v Hradci, i byl v domnění nedovoleného poměru k ní. Tím i skrblictvím naproti dvoru královskému popudil na sebe i choť Janovu královnu Elišku, a když dcera královny Hradecké Alžběta zasnoubena jest proti vůli manželů královských mladému knížeti Jindřichovi Javornickému, dávána toho vina Jindřichovi z L., který 26. říj. 1315 jest zajat a na Týřově uvězněn. Úřady jeho, jmenovitě nejvyššího maršálka a podkomořího, dány Vilému Zajícovi z Valdeka. Následkem toho zdvihli se mocní Hronovci proti králi, který musil r. 1316 Jindřicha na svobodu propustiti a s ním se smířiti. Ale vášnivost královny Elišky roznítila spor sotvaututlaný nanovo, i přišlo k občanské válce, která skončila se r. 1318 narovnáním Domažlickým, a Jindřich jest na žádost sněmu zase dosazen k úřadu podkomořskému. Smrtí Viléma Zajíce

r. 1319 zbaven jest Jindřich nebezpečného soka, a když si nyní větším hověním slabostem královým dovedl získati neobmezenou jeho důvěru, bylo panování jeho neobmezené, neboť Jan, kdykoli za svými dobrodružnými záležitostmi ze země se vzdaloval, svěřoval mu správu země. Roku 1319 učinil král Jan úřad nejvyššího maršálka království Českého dědičným v rodině Jindřichově. Jindřich z L. spravoval zem výborně, při tom pak rozmnožoval i statky své, jmenovitě koupil roku 1321 od Jana probošta Vyšehradského i kapitoly tamější statky jejich na Moravě ležící. Roku 1321 jmenován jest Jindřich zemským hejtmanem na Moravě, a r. 1323 stal se s královnou Hradeckou spoluzakladatelem kláštera cisterciánek v Starém Brně. Jindřich z L. zemřel 26. srp. 1329 v Brně, žalostně oplakáván od královny Alžběty Hradecké, a pochován jest v Starém Brně v novém klášteře. Synové jeho Jan příjmím Železný a Jindřich mladší z L. byli po otci zemskými hejtmany v Čechách, onen roku 1322, tento roku 1329. Jindřich mladší byl r. 1322 vůdcem Moravanů proti Rakušanům, upadl však v bitvě u Mailberka, kde poraženi jsou, spolu s bratrem svým Janem do zajetí, z něhož jest potom od krále Jana vyplacen. Jiný syn Jindřicha staršího, Bertold z L., byl kanovníkem, od r. 1334 proboštem Vyšehradským, od r. 1336 nejvyšším kancléřem, od r. 1343 spolu nejvyšším maršálkem království Českého, a zemřel roku 1447. Bratr jeho Čeněk z L., pán na Krumlově a Třebové Moravské, byl od r. 1339 nejvyšším maršálkem, od r. 1356 spolu nejvyšším komorníkem království Českého, a zemřel 1362. Jeho nepořádným živobytím sklesl rod pánů z L. v hluboký úpadek. V ten čas vyšla také Lípa Česká, původní jejich sídlo, z jich držení. Dědičný úřad nejvyššího maršálka království Českého zůstal sice při rodu tom až do jeho vymření, a členové jeho ještě i v jiných zemských úřadech se připomínají, ale předešlé důležitosti a moci nikdy více nedosáhli. Poslední, jenž zastával dědičný úřad maršálský, byl Bertold Bohobud z L., který po bitvě Bělohorské se vystěhovav r. 1643 ve vyhnanství zemřel. Synem jeho Čeňkem Hovorou z L., který roku 1683 v Slezsku zemřel, vyhynul úplně tento starožitný rod. Zvláštní větev pánů z L. byli pánové z Pirkšteina.

Lipnice, hrad posud zachovalý a obydlený a při něm městys v někdejším Čáslavsku. První historická zmínka o hradu L-ci děje se na začátku XIII. století, byltě sídlem rodu panského, který odtud své jmeno vzal, ale později z Cimburka se nazval. Roku 1320 dostala se L. v držení Jindřicha z Lipé, po němž ji drželi také jeho synové. Roku 1397 byl pánem na L-ci Vilém z Landšteina, který hradní kapli sv. Vavřince povýšil na kostel kolegiátní s děkanem a šesti kanovníky; po něm držel L. zeť jeho Čeněk z Vartemberka, nejvyšší purkrabí, který stál v čele jednoty kališnické. Ten co poručník mladého Oldřicha z Rožmberka vypudil r. 1417 ze všech jeho panství, a také i z vlastních statků všecky kněze, kteří nechtěli se přiznati ke kalichu, a při té příležitosti nejspíše i kolegiatní kapitola

na L-ci se rozprchla. Téhož roku pohnul pan Čeněk sufragana Pražského Heřmana biskupa Nikopolského, že na L-ci značný počet žáků utrakvistických na kněžství vysvětil. Po smrti pana Čeňka dostala se L. proslulé rodině pánů Trčkův z Lípy, při níž zůstala po celých 200 let až do jich vymření. Roku 1636 daroval císař Ferdinand II. L-ci svému komorníku a nařízenému nejvyššímu Matoušovi svob. pánu z Verneru, v jehož rodu zůstala až do polovice XVIII. století.

Lipník, starožitné město moravské v bývalém kraji Novojičínském, o němž děje se první zmínka r. 1294, kdež náležel Oldřichovi z Hradce. Později dostal se L. v držení pánů z Kravař, po nichž vládli tu pánové ze Svince a potom pánové z Pernšteina. Město přilnulo k učení Husovu, a později k bratrskému; známý starosta bratří Jiří Izrael zemřel zde 8. čce 1588. Zúčastnivši se zpoury proti Ferdinandovi II. zbaveno jest město výsad svých, které mu však vráceny jsou, když se ke katolictví navrátilo a r. 1626 proti Mansfeldovi hrdinsky bránilo. Roku 1643 a 1645 dobyli Švédové města a vydrancovali je.

Lipold kníže Olomoucký v. Leopold.

List, psaní, listina, jakých právo staročeské znalo četné druhy, z nichž na příklad uvedeme jen některé: 1. dlužní, mocný (plnomocenství), nadací, obranní, obselací, otevřený (*literae patentes*), přiznavací (při vkladu do desk), průvodní (glejt), svobodný, věřicí (*Creditiv*), výhostní, výstražný (od úřadu), výsadní, zástavní, zatykací, žalobní.

Liška z Rotenvaldu, Jan Krištof, znamenitý malíř XVII. století, rodem z Vratislavi, učil se umění svému od otčima Michala Villmana, a brzo získal sobě dobrou pověst v Slezsku i v Čechách. Roku 1660 byl již v Praze, kdež zemřel roku neznámého, ale teprv po r. 1697, v kterémž ještě byl živ. Z děl jeho jmenujeme: strop u křižovníků v Praze, více obrazů pro klášter cisterciacký v Sedlci, vnitřek kostela sv. Mikuláše na Starém městě v Praze, několik obrazů u minoritů tamtéž; hlavní oltář u křižovníků, pak u voršilinek, a *sv. Annu* tamtéž.

Literácké bratrstvo v. Literák.

Literák, též literát, člověk umějící čísti a zpívati, jací před službami božími a při nich v kostele žalmy a písně prozpěvovali. Povstali po skončených válkách husitských v XV. století ku pozdvižení nábožnosti, a byli s počátku ve městech a obcích velemocní muži, s většího dílu usedlí tam bakaláři a učenci, a jednoty jejich sluly bratrstva literácká, kůry literácké, majíce zvláštní své zákony a knihy, jakož i zvláštní jmění a zboží, často veliké ceny, neboť bývaly v závětech nábožných lidí hojnými odkazy obmýšleny. Obzvláště sobě zakládali na skvostných zpěvných knihách čili kancionalech, jaké jim nezřídka obce s velikým nákladem pořizovaly, a které, okrášleny pěknými malbami, byly pak chloubou kůru. Nejvíce rozšířeny byly tyto spolky v XVII. století, ale časem odchýlivše se od prvního chvalného účelu svého klesly v úpadek, když lidé lepšího vzdělání z nich se vytratili, a třída řemeslnická v nich opanovavši oddala se obžerství a nehospodaření. K tomu přistoupila v XVII. století zmáhající se nevěra,

jakož i snaha jisté strany, vyhubiti vše co českého, a tak stalo se, že během století toho bratrstva literácká větším dílem za své vzala a jmění jejich namoze školním nadacím připadlo. Zároveň i mnohé jejich kancionaly na zmar přišly řáděním vandalským. Na naše dni jen sem tam některý z těch spolků se zachoval, jako v Praze při hlavním chrámě sv. Víta, pak v Rakovníce.

Literatura česká rozstupuje se v tytéž doby, jaké jsme naznačili při vývoji jazyka, s nímž stejným krokem postupovala. Nejstarší l. naše jest věrným obrazem dvou živlův, které ve vzdělání národu působily: jedny plody její vyrostly z prastaré, ryze slovanské vzdělanosti domácí, druhé z nově štěpeného stromu vzdělanosti křesťanské, která se tehdy z Italie šířila po veškeré západní Evropě. Máme posud, ač velmi řídké, písemné památky, které mají na sobě ráz čistě národní, rukopisy *Zelenohorský a Kralodvorský*. Básně tyto, sáhající částečně až do časů pohanských a vynikající jemným citem a jarým jazykem, jsou jediným pozůstatkem bohatého básnictví národního, které, byvši od pradávných dob horlivě pěstováno, během XIII. století svého vrchole dostoupilo a hlasitě o tom svědčí, jak vysoký byl stupeň původní vzdělanosti předků našich. Básně tyto jsou nerýmované, složené veršem volným, a mají velikou podobnost s junáckými zpěvy srbskými, jakými podnes oslavuje národ ten své reky a hrdiny. Národní básnictví české mizelo tou měrou, jakou se v Čechách šířilo vzdělání západní, latinsko-křesťanské, které básnické mysli nových předmětů a vzorů poskytovalo. Vznikající na jeho místě básnictví umělé bylo dvoje, duchovní a světské. Nejstarší písně církevní jsou *Hospodine pomiluj ny* a *Svatý Václave*. Nejraději opěvalo duchovní básnictví životy spasitele, Panny Marie, apoštolův a jiných svatých. Z četných takových legend vyniká cenou básnickou *legenda o sv. Kateřině*. Světské básnictví slavilo veliké činy mužův staro- i novověkých; zde náleží první místo *Alexandreidě*. Dle vzorů takových opěvovány jsou i děje domácí. Od XIII. století působily v literaturu českou též básně německé. Králové Václav I. a Přemysl Otakar II. přáli velice toulavým pěvcům německým, kteří rádi meškali na štědrém jejich dvoře. Ale toho času bylo básnictví německé již valně kleslo, a působení jeho na básnictví české nebylo hrubě příznivé. Plody jeho tohoto druhu (*Tristram*, *Tandaridš*, *Ježíšovo mládí* a j.) jsou psány velmi rozvláčně, lišíce se od prosy jenom rýmem. V takové formě sepsána jest i tak zvaná *kronika Dalimilova*, nejstarší to historické dílo jazykem českým psané (po r. 1310), proniknuté duchem vlasteneckým, ale spolu horoucí nenávistí Němců. Ale pomalu nastupovalo básnictví české samostatnější cestu, nespouštějíc se proto směru od západu jemu vykázaného. Hlavně prospívalo básnictví alegorické a satirické; v onom vynikl nad jiné pan Smil Flaška z Pardubic († 1403), k tomuto náležejí plody neznámých básníků *Podkoní a žák*, *Svár vody s vínem* a j. Pěstovány též romány, k nim náležejí jmenovitě *Letopisové trojanští*. Zvláštní plod fantasie ještě *Tkadleček*, představující boj mezi oklamanou láskou a rozumem. Také básni-

ctví dramatické v tehdejším spůsobu pěstováno velmi pilně, jak o tom svědčí rozličné zlomky her dramatických (*Mastičkář* a j.) — Literatura prosaická pěstována teprva v pozdější době vydatněji, neboť ke spisování prosaickému užívalo se až do XIV. století ve všech zemích západní Evropy skoro výhradně latiny, pročež i nejstarší kroniky naše psány jsou vesměs latinsky. Nejprvnější sepsání prosaické v jazyku českém jsou překlady částí svatého písma, jichž nejstarší sahá do X. století. Pokračováno pak v díle tomto až do XIV. století, v jehož druhé polovici objevuje se již překlad celého písma svatého. Touž dobou se objevují také české spisy historické, v kterémž oboru přední místo zaujímá Vavřinec z Březové. Ku konci věku toho pěstováno zdárně české právnictví, i máme z doby té důležitá díla, tak zvanou *Knihu starého pána z Rožmberka* a Ondřeje z Dubé *Výklad na právo země České*, v nichž potkáváme se již s přísnou určitostí právnické terminologie. Nad jiné však vyniká rytíř Tomáš ze Štítného, v jehož filosofických spisech obdivujeme se znamenité lehkosti a obratnosti u vyjadřování pojmů abstraktních a vůbec nenucenému se pohybování v oboru domyslovém. Viděti z toho, kterak již v této době jazyk český skvěle osvědčil stejnou spůsobilost svou ku pěstování jak lepotvárného básnictví tak i přísné vědy. — V druhém věku stála v popředí snah národu Českého otázka církevní, všecka činnost jeho soustředila se ve sporech náboženských, jimž všecky jiné veřejné zájmy více méně byly podřízeny. Tento časový směr zračil se i v literatuře toho věku, kterou hlavně náboženský živel naplňuje, an snahy vědecké, před tím tak skvěle se osvědčovavší, více do pozadí ustupují. V čele spisovatelů duchovních nacházíme samého Husa, původce toho hnutí, který co řečník, co spisovatel polemický a vzdělavatelný, co básník nábožných písní i co dopisovatel přátelům svým vládne jazykem z obecné mluvy vzatým, ale vytříbeným a ušlechtěným, a horlivě i výmluvně bojuje za volnost na poli náboženském i socialním. Po Husovi hned jmenovati sluší Petra Chelčického, muže ducha hlubokého a mysli šlechetné, horlícího na všeliké nepravosti doby své, který zásadami svými stal se předchůdcem Jednoty bratrské. Avšak valnou převahu po celý ten čas měla v literatuře theologické polemika, v kterémž oboru z velikého množství spisovatelů vynikali: Jan z Příbrami, ostrý bojovník proti Táborům, se strany přísně kališnické Jan Rokycana a Václav Koranda, se strany pod jednou Hilarius Litoměřický, v pozdější pak době kanovník Pražský Tomáš Bavorský a jesuité Václav Šturm a Baltazar Hostounský. Znamenitě květlo řečnictví duchovní, i skvějí se tu nad jiné jmena Hus, Příbram, Rokycana, z pozdějších jesuita Berlička (Scipio) a český bratr Martin Filad. Zámrský. Nejslavnější však dílo celé literatury duchovní jest překlad písma svatého, jejž osm učených bratří na Moravě z původního jazyka hebrejského učinilo tak výtečně, že *Biblí Kralická* odtud za nedostižný vzor jazyka českého se považovala a podnes považuje. I básnictví sloužilo smýšlení náboženskému, což nad

jiné zřetelněji ukazuje jediná větší báseň původní té doby složená, Ctibora Tovačovského z Cimburka *Hádání pravdy a lži o kněžské zboží a panování jich*. Současné s ní jsou překlady z latiny duchovních románů *Solferna a Beliala*. V XVI. století se básnictví české málo vzdělávalo, básně psány dle panující obliby tehdejší nejvíce latinou. Česky psaly se tehdy jenom písně duchovní, a sice nejhojněji od bratří českých, jmenovitě překládány neb vzdělávány žalmy ve verších rýmovaných, v kterémžto způsobu vynikal obzvláště Jiří Strýc. Básník ku konci doby té nejvíce oslavovaný, Šimon Lomnický z Budče, jest toliko veršotepec, jehož četné, nejvíce příležitostné verše nemají hlubšího významu. Nad skladby rýmované vynikají však znamenitě některé básně metrické, skládané po vzorech řeckých a latinských dle zákonů časomíry od Matouše Benešovského a Vavřince Benedikti z Nedožer, též Strýcovo vzdělání žalmů. Básnictví dramatické, nejvíce náboženského obsahu, pěstováno dosti pilně, a divadelní hry provozovány občas jmenovitě od studentů Pražských v jejich kolejích. Zmínku tu zasluhuje Campana Vodňanského vlastenecká hra *Břetislav a Judita*, která měla 16. srp. 1604 provozována býti od mistrů a profesorů učení Pražského, k čemuž ale jim povolení odepřeno. Bohužel z dramatické hry této jen seznam osob se zachoval. Když v druhé polovici XV. století nový směr humanistický též do Čech přístupu nalezl a jmenovitě obliba v studiu starých klasiků řeckých a římských vždy více se šířila, počato i spisy těchto klasiků překládati na jazyk český a tento dle vzorů těch brousiti. Tak činili jmenovitě Řehoř Hrubý z Jelení, Václav Písecký, Viktorin ze Všehrd, Mikuláš Konáč z Hodištkova, Abraham z Günterodu. Historická literatura toho věku obmezuje se v XV. století na chatrné kroniky, vedle nichž ještě zasluhuje jmenována býti *Všeobecná historie* Pavla Žídka. Český překlad povrchní a strannické *historie české* Eneáše Sylvia byl toho času oblíbeným čtením. Naproti tomu jsou důležitými prameny vlastenských dějin *listy* Aleše Holického ze Šternberka, Kašpara Šlika, Prokopa z Rabšteina, Ctibora Tovačovského z Cimburka, Viléma z Pernšteina, Jošta z Rožmberka a jiných vynikajících mužů té doby. V XVI. století vynikají co domácí dějepisci Bartoš Písař, Sixt z Ottersdorfu, Martin Kuthen, nejpověstnějším ale stal se Václav Hájek z Libočan svou *Kronikou českou*, která sice plna jest bájek a bludů, ale psána tak lahodným slohem, že se stala knihou opravdu národní. Touž dobou vydána jest záživnější *kronika česká* církevní se stanoviska kališnického od Bohuslava Bílejovského. Dále psali o dějinách domácích Marek Bydžovský z Florentina, Václav Březan, Polák Bartoloměj Poprocký z Glogol, Jiří Závěta ze Závětic, vzácný pak material historický uložen v *pamětech a listech* moravského pána Karla z Žerotína. O dějinách cizích vydávány jen překlady. Zmínku ještě zasluhuje Veleslavínův *Kalendář historický* a jeho *Policia historica*. Zajímavé cestopisy jsou: Jana z Lobko-

vic *Putování k božímu hrobu*, Oldřicha Prefáta z Vlkánova *Cesta do Palestiny*, Václava Vratislava z Mitrovic *Příhody* na cestě do Turek, Krištofa Haranta z Polžic *Putování*, Fridricha z Donína *Cestování* do Uher, do Němec a do Vlach. V XV. století ještě přeložen jest Marka Pola *Million*, popsání to východní Asie, Číny, Tibetu, Východní Indie, mnohých ostrovů tamějšího moře a částky východní Afriky. Sigmund z Puchova přeložil v XVI. století *Kosmografii* Šeb. Münstera, Matěj Hossius podal *Vypsání země Ruské* vícekrát vydané. Filosofie vzdělávána jest toliko co do morální stránky, o nížto nejznamenitější dílo napsal bratr Matouš Konečný, totiž *Knihu o povinnostech křesťanských*. Mezi spisy právnickými vynikají: pána moravského Ctibora Tovačovského z Cimburka důležitá kniha *O obyčejích, řádích, zvyklostech starodávních a právních markrabství Moravského*, nazvána i *knihou Tovačovskou*; Viktorina Kornela ze Všehrd *Knihy devatery o právích a soudech i o deskách země České* a Koldínova *Práva městská království Českého*. Zmínku zde ještě zasluhují tak zvané *tituláře*, jaké vycházely v XVI. století, obsahující vedle seznamu šlechtických osob právnické formuláře všeho druhu ku potřebě praktické. Z oboru přírodních věd vyskytují se v XV. století české překlady *Ranného lékařství* Rhazesova a *Ranného lékařství* Salicettiho; také *herbář* a *pravidla zdravotní* i jiné spisy lékařské přeloženy jsou již v té době do češtiny. V XVI. století vzdělali po česku Mathiolův *herbář* Tadeáš Hájek z Hájku a Adam Huber z Rosenbachu, který též složil několik prostonárodních spisů z oboru lékařství. O lékárnictví psal Adam Zalužanský ze Zalužan, který o dvě století předstihl učení Linnéovo o pohlaví rostlin; Ondřej Zborský přeložil Tomáše Jordana z Klausenburku knihu *o vodách hojitelných* čili teplicích moravských. — Věk třetí, počínající politickým úpadkem národu Českého, jest spolu dobou úpadku veškeré duševní činnosti jeho, a tím samým i literatury. Nejvýtečnější spisovatelé toho věku žili v první jeho době, měvše kořeny své ještě v době předešlé; byli to: proslulý pedagog Jan Amos Komenský a Pavel Skála ze Zhoře, kteří díla svá psali u vyhnanství. Ze spisů Komenského nejznámější jest *Labyrint světa a ráj srdce*, alegorie prosou psaná, v které básník ostře mrská všeliké křehkosti lidské. Jest to spolu hlavní dílo básnické celé té doby. V jiném básnickém díle svém, překladu *Mravných poučování moudrého Katona*, užil Komenský veleobratně prosodie časoměrné. Ostatní plody básnictví českého jsou skoro naskrze pouhé rýmování. Z básní duchovních vyniká tu Kadlinského *Vzdoroslavíček*, překlad z němčiny, na Slovensku pak Tranovského *Cithara* a *Los* Štěpána Pilaříka, v němž tento prostým veršem, ale slohem zajímavým vypravuje co zkusil v zajetí tureckém. Z ostatních spisů Komenského nejznámější jsou: *Historie o těžkých protivenstvích církve české* (jen částečně jeho práce), *Didaktika*, *Janua linguarum* a *Orbis pictus*, jimiž čelil ku potřebné

opravě škol; ze vzdělavatelných pak, psaných pro rozptýlené stádo vystěhovalců: *Nedobitelný hrad jméno Hospodinovo*, *Přemyšlování o dokonalosti křesťanské*, *Hlubina bezpečnosti*, *Výhost světu* a *Poslední vůle neb kšaft*. Pavel Skála ze Zhoře sepsal ohromné dílo o *historii církevní*, v němž obzvláště důležita jest část, ve které mluví Skála co očitý svědek. Z katolických historiků v popředí stojí hrabě Vilém Slavata, který v stáří svém sepsal velmi obšírné dílo o událostech zběhlých za jeho paměti. Jan Norbert Zatočil z Löwenbruk'u vydal zevrubný a zajímavý *Leto- a dennopis* o švédském obležení Prahy. Z ostatních vzdělavatelů domácích dějin vynikl Tomáš Pešina z Čechorodu svým *Předchůdcem Moravopisu* a Beckovský svou *Poselkyní starších příběhů českých*, jejíž první část jest však jenom proměněně vydání Hájka. Cestopisy zůstavili pánové čeští Heřman Černín z Chudenic *Poselství do Konstantinopole* a Ignác ze Šternberka *Výjezdy z Bechyně do západních zemí*. Do té doby padá začátek novinářství českého, jejž učinil Karel Fr. Rosenmüller svými *Pražskými poštovskými novinami*, které vycházely 1719—1727 každé úterý a každou sobotu. Byl to první řádně vycházející český časopis. O literatuře theologické, s větší části polemické, slušno pomlčeti, rovněž o četných spisech jesuitských k utvrzení lidu ve víře katolické a udržení ho ve tmách a pověrách. Vědecká činnost v literatuře nejevila se naprosto žádná. — A tak zdálo se ku konci tohoto věku, jakoby národ český již na dobro do hrobu se uložiti měl; avšak nestalo se tak, duch jeho jen dřímající probudil se k novému životu, a národ nejinak než jakoby z mrtvých vstal vzchopil se k nové duševní činnosti. Toto jeho vzkříšení padá do věku následujícího, který leží již mimo obor tohoto díla.

Litice, hrad nyní v zříceninách ležící a při něm vesnice v někdejším Hradecku, jichž nejstarší známí držitelé jsou pánové z Potenšteina. R. 1339 markrabě Moravský Karel oblehl Mikulášovi z Potenšteina hrad jeho L., při jehož dobývání Mikuláš o život přišel. Hrad jest dobyt, pobořen, a připadl i se zbožím k němu náležejícím ku král. komoře. Roku 1421 byl v držení L-c Viktorin z Kunštátu, otec potomního krále Jiřího. Tento král obnoviv hrad opevnil jej a skryl v něm své poklady. Roku 1469 oblehán jest hrad od krále Matiáše Uherského marně. Po smrti krále Jiřího dědil hrad i panství L. nejstarší syn jeho Jindřich kníže Minsterberský, který jej později prodal Vilémovi z Pernšteina. Napotom vystřídalo se v držení L-c více rodin šlechtických, až je roku 1562 získal rytíř Mikuláš Vratislav z Bubna, jehož rodina, později hraběcí, psala se odtud také z Litic, a držela to zboží až do XIX. století. Kdy hrad zbořen byl, není známo.

Litold, Lutold, syn knížete Českého Konrada I., obdržel od otce svého, když tento r. 1092 na český stolec dosedl, za úděl svůj knížectví Znojemské, kdežto staršímu bratru jeho Oldřichovi dostalo se Brněnsko. Ale r. 1099 Břetislav II. oběma bratřím země jejich odňal

načež L. vzal útočiště své do Rakous, kde nějaký čas meškal u hraběte Gottfrieda na hradě Rakousy zvaném, nedaleko pomezí moravského. Brzy však lid Gottfriedův z hradu vyhnav sám jej opanoval a odtud vpády do Moravy činil. Proti němu vypravil se r. 1100 Bořivoj, na ten čas kníže Brněnský, a hrad Rakousy těsně sevřel. L., nemoha se pro nedostatek potravy na hradě udržeti, tajně prchl, načež se hrad vzdal. Když pak téhož roku po smrti Břetislava II. Bořivoj do Čech se odebral, aby po něm na stolec knížecí dosedl, oba bratří, Oldřich i L., vrátivše se do Moravy zmocnili se opět svých údělů, knížectví Brněnského a Znojemského, a r. 1101 Oldřich, jsa nejstarší z rodu Přemyslova, vtrhl bratrem svým provázen s vojenskou mocí do Čech, aby právo své na trůn proti Bořivojovi provedl. Výprava jeho sice nezdařila se, ale oba bratří nicméně ponecháni jsou při svých údělech, a r. 1109 společně založili klášter Třebický. L. zemřel 1112, zůstaviv nezletilého syna Konrada, který potom také byl knížetem Znojemským.

Litoměřice, někdejší krajské město na Labi v severních Čechách, o němž sáhají zprávy až do X. století, v kterémž uvádí se župa Litoměřická, jež hraničila s župami Bílinskou, Děčínskou, Pšovskou, Dřevíčskou a Žateckou. Župu tu zalidňovalo zvláštní plémě Litoměřici čili Lutoměřici (potomci Lutomírovy). Ve válce Neklana s Vladislavem přidržovala se župa L-cká knížete Pražského. Sídlem župy byl hrad L-cký, kde bylo potom i arcijahenství. Podhradí zdejší bylo stanoviskem lodí labských, hlučným tržištěm, sídlem četných řemesel, jakož i celništěm knížecím, čímž vším obyvatelé velice se obohacovali. Roku 1057 založil tu kníže Spitihněv II. chrám kolegiatní sv. Štěpána s proboštem. V XIII. století vysazeno jest město L. na spůsob německý dle práva Magdeburského. Roku 1233 založil v L-cích Pražský biskup Jan II. klášter minoritský, do něhož později dominikani uvedeni. Král Jan potvrdil starší výsady města a novými je rozhojnil. Za něho usadili se v L-cích křižovníci s červenou hvězdou, kteří tu již r. 1327 měli špitál. Právo Magdeburské, jímž se obec řídila, mělo v L-cích svou kmetskou stolici, která byla zároveň vrchním čili odvolacím soudem nejen pro okolní vesnice městu poddané, než i pro všecka města království Českého, která se týmž právem městským spravovala. Ve věcech pochybných obraceli se kmetové do Magdeburka, což však roku 1547 Ferdinand I. zakázal, podřídiv soud městský novému apelačnímu soudu na hradě Pražském. Také králové Karel a Václav IV. rozmnožili L-cům výsady jejich. Ve válkách husitských zůstávalo město s počátku v poslušenství krále Sigmunda, který se tu častěji zdržoval. Žižka r. 1421 silně L-c dobýval, ale město raději se vzdalo Pražanům, jenž ustanovili tu hejtmanem Hynka z Valdšteina, který se r. 1423 Táborům ubránil. Roku 1424 postoupili Pražané L-c knížeti Sigmundu Korybutovi. Zatím se zde učení husitské rozmohlo tou měrou, že město L. stálo potom vždy při straně podobojí. Roku 1494 odbýván v L-cích sněm, tak i r. 1547, když Ferdinand I. svolával sem stavy zemské na tažení proti kurfirštu Saskému. Po bitvě

Mühldorfské propadly L. jako mnoho jiných měst trestu pro odboj, i odňaty jsou jim od krále všecky statky a privilegia, kteréž však později jsou jim zase navráceny. Po bitvě Bělohorské stihl L. týž osud jako celou zem Českou, obyvatelé nuceni jsou k víře katolické, a kdo se nechtěl obrátit, musil se vystěhovat. Tím pozbylo město veliké části obyvatelstva svého, kteréž nahraženo stěhujícími se sem cizozemci, tak že město ryze české v prošlém čase skoro v čistě německé se proměnilo. Roku 1630 založil tu Ferdinand II. kolej jesuitskou, asi v stejné době také založen klášter kapucínský. Roku 1631 zmocnili se města Sasové, musili je však již následujícího roku opustiti; r. 1639 je Švédové vydrancovali. R. 1655 založeno v L-cích biskupství, a prvním biskupem učiněn tamější probošt Maximilian Rudolf svob. pán Šlejnic.

Litoměřický 1) Hilarius v. Hilarius. — 2) Matiáš L., krasopisec a zpěvák, narozen v první polovici XVI. století v Litoměřicích, byl učitelem a kantorem v několika městech, jmenovitě také u sv. Jindřicha v Praze a posléze v Hradci Králové, kde nabyv městského práva byl pak konšelem a správcem kůru literáckého. L. obíral se zvláště psaním kancionalů a gradualů, a v Hradci Králové pozůstávají podnes dva veliké kancionaly české, jež L. psal a M. Radouš překrásnými miniaturami ozdobil. L. zemřel 1599, a smrt jeho více tehdejších básníků opěvalo.

Litomyšle, město v Chrudimsku, osada starožitná, kterou Kosma uvádí již při roce 983 co hrad župní. Župa Litomyšlská srovnávala se na východě a jihu s hranicemi zemskými, na západ hraničila se župou Vratislavskou, na sever s Hradeckou. Hrad zůstal sídlem župním snad až do velikých proměn, jaké se dály za Přemysla Otakara II. Nejstaršími známými držiteli L. byli Slavníkovci, po jichž vyhubení připadla ku koruně (r. 996) a stala se knížatům Českým oblíbenou hospodou, kdykoli z Čech do Moravy se ubírali. Břetislav II. založil tu r. 1098 klášter benediktinův, do něhož Vladislav II. r. 1141 uvedl premonstraky. Přemysl Otakar II. učinil L. městem dle spůsobu německého a udělil jí hojných svobod. Karel IV. založil r. 1344 v L-šli biskupství, jež nadal jměním kláštera, učiniv opata biskupem a mnichy povýšiv za kanovníky. Poslední z devíti biskupův L-šlských byl Albrecht, za něhož ve válkách husitských statky biskupské jsou rozebrány. Roku 1421 poddala se L., přijavši čtyry artikule, Pražanům, a ti ustanovili tu hejtmanem Diviše Bořka z Miletínka; biskup ale udržel se na hradě a v klášteře až do r. 1425. Toho roku přitáhli sem Sirotci, kterým Diviš město vzdal, hrad ale dobyt jest a spolu s klášterem pobořen. Na to se dostala L. do rukou soukromých. Od r. 1434 až do r. 1547 vládli tu Kostkové z Postupic, za jichž panování rozšířilo se v L-šli učení bratrské a r. 1503 zřízena tu bratrská knihtiskárna. R. 1547 jest Bohušovi Kostkovi z Postupic za odboj proti Ferdinandovi I. L. odňata, a bratřím nastalo kruté pronásledování. Mezi jiným jat jest biskup jejich Jan Augusta, který potom mnoho let seděl u vězení. Od r. 1552 do 1631 vládli na L-liš-

Pernšteinové. Rudolf II. rozmnožil výsady města. R. 1635 vypálilo město cís. vojsko, a r. 1643 musila L. dáti veliké výpalné Švédům. Roku 1645 přešla L. v majetek Václava knížete z Lobkovic a po jeho smrti dostala se rodině Trautmannsdorfské, při níž zůstala až do jejího vymření.

Litovel, něm. *Littau*, město na Moravě v někdejším Olomoucku, připomíná se ponejprv r. 1212, byla r. 1241 od Tatarů ztroskotána, a co nynější město vystavěna a výsadami nadána od Přemysla Otakara II. V době husitské zmocnil se jí r. 1437 Bedřich ze Strážnice, byl však od Olomučanů brzy zase odtud vyhnán. V XVI. století rozšířil se zde německý protestantismus.

Liturgie slovanská zavedena jest do Čech zároveň s křesťanstvím od apoštolů slovanských Cyrila a Methodia, nepanovala však ani na počátku výhradně, nýbrž vedle ní vždy více šířila se latinská, jenž konečně opanovala. Ještě sv. Václav vyučován jest knihám latinským i slovanským, ale biskupy buď z Němec vzatými anebo tam vychovanými potlačena jest l. s. v krátké době, tak že sv. Prokop do kláštera Sázavského uvedl ji jen jako výminkou. Avšak ani tam netrvala dlouho, neboť již r. 1096 Břetislav II. slovanské mnichy z kláštera vyhnal a latinskými jej osadil. Nanovo zavedl Karel IV. l-ii s-skou r. 1347 do kláštera Emauzského v Praze, kde však také jenom na krátko se udržela, když za bouří husitských mniši se rozutíkali, a při pozdějším obnovení kláštera mniši latinští tam uvedeni jsou. Drahocenná památka l. s-ské v Čechách jest tak zvané *Remešské evangelium* (v. t.).

Litva zasahovala do dějin českých za válek husitských dosti důtklivě, když r. 1421 na sněmě v Kutné Hoře odbývaném Vitold, veliký kníže Litevský, přijat jest za krále Českého, k němuž vypraveno slavné poselství, které však na cestě v Slezsku jest zajato a vydáno v moc krále Sigmunda. Vitold po delším váhání odhodlal se r. 1422 přijmouti korunu Českou, i ustanovil prozatím synovce svého Sigmunda Korybutoviče za vladaře na svém místě. Ale brzy odvrátil se Vitold od Čechův a netoliko jim k domluvě císaře Sigmunda odňal podporu svou, nýbrž r. 1424 i válku jim opověděl. — Trvalejší a vydatnější byl vliv kulturní, jejž Čechové měli na L-vu. Již roku 1397 totiž královna Polská Hedvika založila v Praze při vysokém učení kolej pro studující Litvany, kterými se mělo učení křesťanské utvrzovati ve vlasti jejich nedávno ještě pohanské. Během XV. století pak rozšířil se jazyk český na východ netoliko do Polska, než i na L-vu, a takové obliby tam došel, že v obou těchto zemích stal se jazykem diplomatickým.

z Lobkovic, někdy pánové, nyní knížata, jeden z nejpřednějších a nejvzácnějších rodů českých až podnes kvetoucích. První známý předek jeho byl rytíř Mareš z Újezda, okolo roku 1390 držitel tvrze a statku Obřiství. Jeho syn Mikuláš, příjmím Chudý (na rozdíl od Mikuláše Augustinova, též dvořana král., který měl příjmí Bohatý), koupil r. 1409 hrad a statek Lobkovice v někdejším Kouřímsku, a počal se odtud psáti z L. Mikuláš byl od r. 1406 písařem urbarním

na Horách Kutných a zvláště oblíben u krále Václava, který se často řídil jeho radou. Když r. 1409 král Václav ve známé při o hlasy na universitě Pražské dekretem Kutnohorským udělil národu Českému tři hlasy a všem ostatním národům dohromady jen jeden, vyslal s ním Mikuláše do Prahy, který jej 9. máje t. r. v Karolíně ve jmenu královĕ ohlásil, dosavadnímu rektoru Henningovi z Baltenhagen odznaky úřadu jeho odňal a na jeho místo prohlásil za rektora mistra Zdeňka z Labouně. Jakkoli byl Mikuláš osobním přítelem Husovým, nicméně, když strana tohoto příliš daleko zacházela a jmenovitě kalich svým heslem učinila, počal se od ní odvraceti. Roku 1416 jmenován jest Mikuláš nejvyšším písařem zemským. Roku 1418, když král proti odbojným pánům z Risenburka a spojenci jejich Jindřichovi Rúsovi z Plavna přinucen byl brannou rukou nastupovati, dobyl Mikuláš hradu Hasišteina, tomuto poslednímu náležejícího, načež jej i se zbožím k němu příslušným od krále v zápisné držení obdržel. Po smrti Václavově přidržel se Mikuláš věrně krále Sigmunda, jemuž v poli i v diplomatickém jednání platné služby konal, začež od něhož r. 1424 do stavu panského jest povýšen a mnohými statky obdařen. Mikuláš z L. zemřel 1435 na Hasišteině, zůstaviv dva syny, Mikuláše a Jana příjmím Popela. Oba bratří povýšeni jsou r. 1459 od císaře Fridricha III. do stavu svobodných pánů říšských, a stali se zakladateli dvou větví svého rodu, Hasišteinských a Popelů z L. — *A*) Větev Hasišteinská. Zakladatel její Mikuláš z L, který za svůj podíl mimo jiné statky obdržel též Hasištein, byl, ač katolík, věrný přívrženec Jiřího Poděbradského, a zemřel v červenci 1462. Ze synů jeho vynikli Jan, obzvláště pak Bohuslav. Jan Hasišteinský z L. na Kadani, nar. 1450, stál po smrti krále Jiřího proti Matiášovi Uherskému a účastnil se sněmu Kutnohorského, na kterém zvolen za krále Vladislav Polský. Roku 1493 vykonal s panem Dětřichem z Gutšteina pouť k božímu hrobu a jiným svatým místům v Palestině. Zemřel 8. srp. 1517 a pochován v bosáckém klášteře v Kadani. Jan z L. pozůstavil nám dva spisy obsahem zajímavé a jazykem klasické, totiž popis cesty své do svaté země pod názvem *Putování l. P. 1493 k božímu hrobu vykonané* (otištěné v *České Včele* r. 1834) a *Zprávu a naučení synu Jaroslavovi*, jenž vyšla tiskem v Praze 1796 pod názvem *Pravdivý český mentor*, a podruhé 1851 správněji péčí prof. Květa. Bohuslav Hasišteinský z L., slavný humanista český, narozený na Hasišteině 1462, nabyl vzdělání svého na vysokých školách cizozemských, jmenovitě v Štraspurku a Bononii, a dosáhnuv hodnosti doktorské v římském a církevním právu vrátil se r. 1485 na svůj hrad Hasištein, kde se vedle hospodářství zabýval studiemi klasickými. Ale brzy přivábil jej k sobě dvůr královský, a r. 1488 stal se sekretářem královým. Roku 1490 vydal se na cesty, a navštívil Italii, Syrii, Palestinu, Egypt, Pelopones a zříceniny Kartaginy v Africe. V Benátkách, kamž na zpáteční cestě 11. srp. 1491 dorazil, došla ho zpráva, že jej kapitola Olomoucká zvolila za biskupa. Bohuslav tedy

spěchal do vlasti, ale papež přes všecky přímluvy císaře Fridricha i krále Vladislava nedal se pohnouti, aby volbu tu potvrdil, pročež Bohuslav raději sám se důstojnosti biskupské odřekl. Navrátiv se ke dvoru snažil se Bohuslav všemožně přiměti krále k větší ráznosti a samostatnosti v jednání, ale rejdy a pletichy všelijakých stran u dvora nedaly mu s prospěchem na krále působiti. Zanevřev konečně na život dvorský odebral se Bohuslav r. 1503 opět na svůj Hasištein, kde ostatek života svého vědám a umění zasvětil. Zemřel však již 11. list. 1510 náhle, neženat. Bohuslav Hasišteinský byl pravý šlechtic, nejen rodem, nýbrž i srdcem a duchem. Oblíbiv si za svého pobytu v Italii klasická studia, právě tehdáž obnovená, obvykl psáti latině i také verše latinské skládal, což konal tak výborně, že nejenom jadrná prosa jeho, nýbrž i básně nemnoho odevzdávají podobným plodům spisovatelů staroklasických. Jakkoli však spisy Bohuslavovy latině psány jsou, nicméně jsou naskrze duchem ryze českým prodchnuty. Český psal jenom přípis ku panu Petrovi z Rožmberka, správci království Českého, v němž vykládá důmyslnou a opatrnou politiku a dává na jevo horoucí lásku k vlasti. Za poslední doby života svého pracoval Bohuslav o historických památkách vlasti své, smrt překvapila jej ve vážném tom zaměstnání; pozůstalý zlomek té práce nás nedošel. Prosaické spisy Bohuslavovy tiskem vydal nejprvé Tomáš Mitis r. 1563, básně vyšly pak r. 1570 ve dvou odděleních. V novější době podal Vinařický jádro z listů a básní jeho latinských v překladě mistrném, život Bohuslavův spolu zdařile naznačiv a věk jeho trefně objasniv (*Pána Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic věk a spisy vybrané*, v Praze 1836). Na svém hradě Hasišteině založil Bohuslav vzácné učené sbírky, jmenovitě kabinet mathematický a bohatou knihovnu, na niž nešetřil nákladu a která se vyrovnávala nejpověstnějším knihovnám tehdejší doby. Tak podobal se Hasištein malé akademii, kde pojednával Bohuslav s učenci o předních otázkách vědy a umění, a čítal jim práce své básnické. Nejen ve vlasti, nýbrž v celém vzdělaném světě tehdejším pokládán byl Bohuslav za jednoho z nejpřednějších mužů svého věku. V XVI. století přilnula větev Hasišteinská větším dílem ku protestantství. Z dalších členů jejich vynikl Bohuslav Felix, statečný vojevůdce Ferdinanda I. On pomáhal při sepsání konfese pod obojí, kterou potom do němčiny přeložil. Byv nejprvé landfojtem v Dolní Lužici stal se r. 1570 nejvyšším sudím a r. 1576 nejvyšším komorníkem zemským, a zemřel 27. srp. 1583, rozmnoživ statky domu svého přikoupením panství Chomutovského a jiného zboží. Posledním potomkem té větve v Čechách byl Krištof Hasišteinský z L., který zemřel r. 1623 anebo málo později. Všickni ostatní příbuzní jeho vystěhovali se po Bělohorské bitvě pro náboženství do ciziny, a potomci jejich žijí dosaváde v Bavořích co svobodní páni z L. a z Hasišteina, přiznávajíce se opět k víře katolické. — *B*) Větev Popelů z L. Její zakladatel Jan Popel byl co věrný přívrženec krále Jiřího r. 1469 od Zdeňka ze Šternberka na hradě Rožmberku, jejž v zástavě držel, přepaden, zajat

a do vězení na Krumlov odveden, kdež r. 1470 zemřel. Hned jeho synové rozštěpili rod na dvě haluze, Bílinskou a Chlumeckou. 1) Bílinské haluze zakladatelem byl Děpolt Popel z L., který v podíl svůj dostal panství Bílinské. Haluz ta zůstala věrna katolickému náboženství, a členové její zastávali vysoké úřady zemské. Památnější z nich jest Vilém Popel z L., který, ač katolík, držel na začátku XVII. století se stavy protestantskými a zvolen byl r. 1609 za jednoho z direktorů defense a r. 1618 za spoludirektora k vedení vlády. Přijav od Fridricha Falckého úřad nejvyššího hofmistra království Českého odsouzen jest po bitvě Bělohorské hrdla i statků; císař daroval mu sice z milosti život, změniv trest smrti v doživotní vězení, ale statky jeho skonfiskovány. František Josef Popel z L. povýšen jest r. 1636 do stavu říšských hrabat, zemřel však bez dětí. Povýšení do stavu hraběcího pro Čechy dosáhli r. 1670 také Václav Ferdinand, Ferdinand Vilém a Felix Popelové z L., roku pak 1681 obdrželi důstojnost hrabat říšských. Hraběcí tato haluz rodu Lobkovického vymřela r. 1722 Oldřichem Felixem v koleně mužském. 2) Chlumecká haluz, květoucí dosud v stavu knížecím, založena jest Ladislavem Popelem z L., bratrem výše zmíněného Děpolta. Matka jejich Anna, roz. z Risenburka, koupila co vdova r. 1474 panství Vysoký Chlumec v někdejším Berounsku, kteréž po ní zdědili synové Ladislav a Václav. Po brzké smrti tohoto stal se Ladislav jediným pánem na Chlumci, a zanechal dva syny, Jana a Ladislava. Z těch vynikal Jan, narozený 1490, nevšedním vzděláním, a r. 1536 stal se sudím dvorským. Roku následujícího sám třetí ustanoven byl za censora kroniky Hajkovy, a později svěřena mu také censura Kosmografie Münsterovy. Roku 1541 povýšen na úřad nejvyššího sudího zemského. Jsa horlivý katolík stál r. 1547 věrně při králi, který jej po bitvě Mühldorfské poslal co komisaře do rozličných odpořilých měst, aby provedl odevzdání zbraně a vyšetřil stav privilegií a jmění jejich. Roku 1554 stal se nejvyšším hofmistrem. Jsa veliký ctitel předka svého Bohuslava Hasišteinského z L. opatřil Tomáše Mitise peněžitými prostředky k vydání jeho spisů. V pozdních letech svých sám se chopiv pera přeložil do češtiny *Knihu Erasma Rotterodamského, v kteréž člověku naučení a napomenutí dává, jak by se k smrti hotoviti měl* (v Praze 1563 a 1564, podruhé 1786 od Procházky), k níž přidáno *Napomenutí ke všem lidem, aby jsouce na světě na věci budoucí se rozpomínali, z učitelův písma sv. vybrané.* Mimo to sepsal r. 1550 jakési *Domu Lobkovického uspořádání.* Jan byl výborný hospodář a rozmnožil znamenitě statky své. V posledních letech života svého držel Zbiroh, Točník, Žebrák, Hazmburk a Libochovice. Jan zemřel 14. čna 1569 na zámku Libochovickém a pochován v chrámě sv. Víta na hradě Pražském. I manželka jeho Anna z Kolovrat byla milovnice knih českých, a vydala r. 1562 svým nákladem sv. Augustina *Rukověť* (v Praze u Bart. Netolického), připsavši ji zvláštním listem svému choti. Jan měl osm synů, z nichž nejznámějším

stal se nešťastným osudem svým Jiří Popel z L., pán na Libochovicích, Chomutově a Červeném Hrádku, horlivý katolík, ale přísný k svým poddaným. On zavedl jesuity do Chomutova, a když tamější protestanti příkoří jim učinili, držel nad nimi přísný soud na Červeném Hrádku (1593). Byv nejprvé 1582—84 nejvyšším sudím zemským stal se r. 1585 nejvyšším hofmistrem království Českého. Dychtě po uprázdněném úřadu nejvyššího purkrabí chtěl donutiti císaře, aby mu jej udělil, zrádnými pikly e sněmu r. 1593 osnovanými, což když se na něj proneslo, císař dal zabaviti jeho statky a jej samého uvrhl do vězení, v kterém 28. kv. 1606 odpraven jest. Bratr a spoluvinník jeho Ladislav utekl do Uher, odkud se však později směl zase navrátiti. Jediná jeho dcera Eva, vynikající nevšední učeností, sepsala obranu svého otce. Potomstvo všech sedmi bratří Jiřího vymřelo v mužském koleně na konci XVI. anebo na samém začátku XVII. století. Janův bratr Ladislav Popel z L. na Chlumci byl maršálkem dvoru krále Ferdinanda I., 1548—70 presidentem nad apelacími, od r. 1570 nejvyšším hofmistrem zemským, a zemřel 18. pros. 1584, maje věku svého 82 let. On rozmnožil statky své přikoupením Jistebnice a v Hořejším Falcku ležících říšských panství Neustadtu a Sternsteinu. Z jeho synů stal se Zdeněk Vojtěch Popel z L. zakladatelem nynější slávy rodu svého a praotcem všech knížat z L. Ce vychovanec jesuitův byl horlivý katolík a spolu s Vilémem Slavatou a Jaroslavem z Martinic hlavním odpůrcem stavů protestantských, jimž všemožné překážky v cestu stavěl a tím je konečně ke zpouře dohnal. Od r. 1599 až do r. 1618 byl nejvyšším kancléřem království Českého, kterýžto vysoký a důležitý úřad mu poskytoval hojné příležitosti ku provádění svých zámyslů protestantům nepřátelských. Nepřítomnost jeho v Praze v čas vyhození Slavaty a Martinice s oken hradu Pražského zachránila jej od podobného osudu. Po bitvě Bělohorské navrácen jest k svému úřadu nejvyššího kancléřství, a r. 1624 od Ferdinanda II. do stavu knížecího svaté Římské říše povýšen, zemřel však již 20. čna 1626. On znamenitě statky své rozmnožil, hlavně skrze manželku svou Polyxenu, rozenou z Pernšteina a vdovu po Vilémovi z Rožmberka, která majíc po prvním muži svém panství Roudnici přikoupila potom ještě mnohé jiné, kterýmiž jmenovitě panství Chlumecké jest rozšířeno. Jediný syn těchto manželů, Václav kníže z L., zvýšil ještě slávu a moc rodu svého. Konaje císaři Ferdinandovi III. platné služby ve válce 30leté dosáhl na něm, že panství jeho německá Neustadt a Sternstein r 1641 povýšena na okněžněné hrabství, r. 1646 koupil vévodství Zahaňské v Slezsku a r. 1654 obdržel právo sedati a hlasovati na sněmě říšském mezi knížaty. U císaře Leopolda I. byl velice v milosti, jsa nejvyšším hofmistrem jeho dvoru, presidentem dvorské rady vojenské, polním maršálkem a t. d. Roku 1674 však upadl z příčin ne dosti objasněných v nemilost císařskou a musil dvoru prázden býti, načež se odebral do Roudnice, kde zemřel 24. dub. 1677. On ze všech statků svých v Čechách, ve Slezsku a v říši zřídil rodinný fideikomis. Z jeho

potomků dědic fideikomisu kníže Filip (nar. 1680, † 1734) dostal se svou manželkou Eleonorou, rozenou hraběnkou z L., panství Bílinu, a po vymření hraběcí větve Lobkoviců zdědil i ostatní jejich statky. Od něho pochází starší větev nynějšího knížecího rodu, která jest v držení fideikomisu; bratr jeho, kníže Jiří Kristian, založil mladší větev, též posud květoucí.

Locika Jan z Domažlic, kněz podobojí a do r. 1618 farář u sv. Mikuláše, slíbil po bitvě Bělohorské arcibiskupu poslušenství, načež r. 1622 uveden jest na Týnskou faru. Ale brzy docházely stížnosti, že L. na kázaních lid bouří, pročež arcibiskup ustanovil do Týna jiného faráře. Když pak L. tomuto fary postoupiti se spěčoval, jest dne 23. dub. mocí vyzdvižen a do vězení arcibiskupského na Hradčany dodán. Odtud potom jej odvezli na Křivoklát, a tam prý ho sťali. L. vydal *Kázaní o utrpení Páně* a spis *O posledním soudu*, které se velmi chválily.

Loděnice 1) ves v někdejším Berounsku, památna bitvou, která v blízkém údolí 23. ledna 1179 svedena mezi Soběslavem II. a Fridrichem, a v níž tento poražen jest na hlavu. — 2) L., ves moravská v někdejším Znojemsku, památna bitvou, svedenou tu 10. pr. 1185 mezi Konradem Otou markrabím Moravským a Přemyslem Otakarem co vojevůdcem knížete Fridricha. Bojováno s obou stran velmi urputně, hluk bitvy bylo prý slyšeti až v klášteře Kounickém. Vítězní Čechové byli tak seslabeni, že nemohli přemožených ani pronásledovati. Čechů a Moravanů padlo tu na 4000. Ale Konrad Ota, nechtěje déle dávati příčiny ku prolévání krve bratrské, odřekl se dobrovolně nezávislosti, kterou si přijav od císaře titul markrabský osoboval, a uznal znova nad sebou vrchnost knížete Českého.

Löw Jehuda, syn Bazalelův, rodič nejspíše z Poznaně, byl 1553—73 zemským rabínem na Moravě, pak přestěhovav se do Prahy založil tu školu talmudskou, kterou zejmena 1588—92 sám spravoval. Vynikaje vzácnou učeností obrátil na sebe pozornost učenců při dvoře Rudolfově, jmenovitě Tychona Brahe, jehož přítelem se stal. Asi od r. 1594 zastával L. úřad vrchního rabína v Čechách, těše se nemalé přízni císaře Rudolfa, ano vypravuje se, že jej Rudolf s Tychonem navštívil a nemálo překvapen byl, když mu L. královské Hradčany pomocí temnice do Starého města přičaroval. Za tou příčinou má se L. za prvního zhotovitele temnice, jakož o něm i ta pověst jde, že si sestavil stroj v lidské podobě, *golem* nazvaný, který mu konal mnohé ruční práce domácí. Nemalé zásluhy získal si L. zařažením spolku o pochovávání mrtvých, jakož i založením spolku k studování *mišny*. L. sepsal rozl. spisy, obsahu větším dílem mravného a poučného, v nichž jmenovitě kárá převrácené vychování mládeže. L. zemřel v Praze 22. srp. 1609 u vysokém věku, a pochován na starém hřbitově židovském, kde dosavad jeho náhrobní kámen (se lvem) se ukazuje.

Löw z Erlsfeldu, František, svého času rozhlášený lékař, narozen 26. bř. 1648 v Plané v Plzeňsku, studoval v Praze, kdež r. 1672 došel hodnosti doktora lékařství, načež co vychovatel mladých šlechticů

konal cestu do Italie, kde r. 1675 dosáhl v Římě také doktorství obojího práva. Vrátiv se do vlasti usadil se v Praze, kde sobě koupil dům a provozoval praxi lékařskou, kterou si brzy nemalou pověst získal. Pobyv nějaký čas ve službě knížete Rudolfa Švarcenberka stal se profesorem na universitě Pražské, a r. 1685 povýšen jest do stavu šlechtického. L. byl po devatenáctkráte zvolen děkanem fakulty lékařské a čtyrykráte rektorem university; od císaře Karla VI. pak obdržel titul jeho životního lékaře. Vykonávav umění lékařské po 53 let a veřejným vyučováním po 43 let se zabývav zemřel 28. bř. 1725 a pochován jest u karmelitanů na Malé Straně. L. dopisoval si s mnohými zahraničnými učenci a vydal celou řadu latinských spisů z oboru své vědy.

z Löwenbruku v. Zatočil.

Lohelius Jan, arcibiskup Pražský, narozen 1549 v Chebu z rodičů stavu nízkého, dostal se r. 1564 do kláštera Teplského do služby, kde opat Mauskönig znamenaje při něm neobyčejné schopnosti dal jej v literním umění cvičiti, načež r. 1573 přijat jest do řádu, r. 1576 vykonal slib řeholní a rok na to přijal svěcení na kněžství. Vzdělávav se ještě r. 1577—78 v Praze v theologii vrátil se do svého kláštera a jal se pracovati na vinici Páně tak horlivě a platně, že obyvatelstvo městečka Teplé i jeho okolí obrátil na víru katolickou. Byv pak po dvakráte převorem kláštera Strahovského v Praze, a spravovav mezi tím nějaký čas i klášter Teplský, povýšen jest r. 1586 za opata Strahovského a rok na to jmenován i generalním vikářem a visitatorem všech klášterů premonstrackých v zemích císařských a polských. Co opat snažil se L. všemožně, aby zanedbaný a sešlý klášter svůj znova zvelebil, jmenovitě pečoval o to, aby počet bratří řeholních rozmnožil muži vzdělanými, aby příjmy klášterní zvětšil a statky jemu odcizené nazpět získal, obnovil stavení klášterní a kostelní a založil při klášteře knihovnu, která svým časem znamenitou se stala. Také vůbec staral se o pozdvižení řeholę v zemích jeho dozoru svěřených, očež snažně pracoval při dvoře papežském, ano r. 1601 sám cestu do Říma vážil. Roku 1604 po delším zdráhání přijal L. sufraganství při arcibiskupství Pražském s titulem biskupa Seleutského in partibus, v kterémž úřadě osvědčil takovou horlivost o šíření víry katolické, že r. 1612 po smrti Karla z Lamberka povýšen jest na jeho místo za arcibiskupa Pražského, čímž zároveň stal se i velmistrem řádu křižovníků s červenou hvězdou, kteráž důstojnost tehdáž spojena byla s důstojností arcibiskupskou. Roku 1616 korunoval L. Annu, manželku císaře Matiáše a r. 1617 arciknížete Ferdinanda na království České. V úřadě svém arcipastýřském zdvojil L. horlivost svou pro katolické náboženství, i podporoval všemi silami stranu jesuitskou, která se zasazovala o úplné vyhlazení protestantství v zemích českých. Obdržev na císaři, že mu svěřil obsazování všech far na svých panstvích vyháněl odtud kněze nekatolické a místa jejich katolickými duchovními obsazoval, beze všeho ohledu na majestat Rudolfův. Své vlastní poddané pak počal všelikými prostředky, i vězením, nutiti ku přijímání pod jednou, a kdo se tomu

spěčoval, nucen byl z panství se vyprodati. Jmenovitě obyvatelům městečka Hrobů činil zjevné násilí, bráně jim stavěti sobě kostel evangelický, když pak jej přece vystavěli, zastavil v něm služby boží, ano r. 1617 dal jej zbořiti a se zemí srovnati. Skutek ten byl jeden z podnětu stavovského povstání proti císaři, a po známém vyhození místodržících s oken hradu Pražského jest zároveň s jesuity též L. ze země vypovězen. Vrátiv se zase po bitvě Bělohorské účastnil se napotom činně všech skutků politické a náboženské reakce, jmenovitě pak spůsobil navrácení jak arcibiskupství Pražskému tak i mnohým klášterům statků jim druhdy odcizených. Vedle toho obnovil zpustošený chrám sv. Víta na hradě Pražském, a sám jej 28. února 1621 znova vysvětil. Úplného však provedení svého záměru, totiž dokonalé protireformace náboženské, nedočkal se L., zemřev 2. list. 1622. Pochován jest v klášteře Strahovském, kdež r. 1626 zřízen mu pomník kamenný. Rukopisy a korespondence po něm pozůstalé chovají se na Strahově.

Loket, něm. *Elbogen*, někdejší krajské město v severozápadních Čechách na řece Ohři, původně hrad, založený prý r. 870 od markrabí Vohburských, jimž náležela tato krajina, která se asi za Vladislava I. dostala k Čechám a připojena jest k župě Sedlické. V XIII. století bylo podhradí Loketské již obehnáno zdí. V rozepřích mezi Václavem I. a synem jeho Přemyslem Otakarem přídržel se L. krále a odrazil několik útoků na město činěných. Když pak r. 1249 král Václav přinucen jest postoupiti vládu synovi, vymínil si L. a Most k své výživě. Týž král daroval farní kostel městský křižovníkům s červenou hvězdou. Ze zmatků, které nastaly v zemi po vyhynutí rodu Přemyslovců, byl L. majetkem královny České a pokládán za nejpevnější místo v Čechách. Roku 1319 král Jan, popuzen proti manželce své Elišce, jakoby jej ze země vyhnati a pak ve jmenu svého tříletého syna Václava (potomního Karla IV.) sama vládnouti chtěla, přepadl ji meškající na hradě Loketském a kázal ji do Mělníka odvezti, malého Václava pak zavřel se dvěma chůvami do tmavé věže na hradě, kdež je nechal celé dva měsíce. Později zastavil král Jan hrad L. i se vším příslušenstvím, Karel IV. ale vyplativ jej určil, aby L. nikdy více nebyl zastavován. Tentýž panovník nadal město znamenitými svobodami, osvobodil je ode všech daní i od obecné berně, a zřídil v Loktě zvláštní desky zemské pro jeho okršlek, který ode dávna požíval jakési samosprávy, řídě se sněmem zemským toliko v příčině daní. Václav IV. rozmnožil výsady města a opraviti dal hrad valně sešlý. Purkrabí Loketský Půta z Ilburka přídržel se po smrti Václavově bratra jeho Sigmunda, jsa odpovědným nepřítelem Husitů. Tito r. 1427 oblehli L. a spálili předměstí, města však ani hradu nedobyli. Roku 1434 zastavil Sigmund L. kancléři svému Kašparovi Šlikovi. S jeho rodinou mívali Loketští časté spory. Za krále Jiřího stavěl se Matěj Šlik v odpor proti němu, pročež jej měšťané králi věrní vyhnali. Na začátku XVI. století dospěli spory Loketských s vrchností až ke krvavým půtkám, při čemž r. 1504 město požárem zkázu vzalo. Pře vzne-

šena na soud zemský, ku kterémuž když Šebestian Šlik se nedostavil, odsouzen jest cti a statku. Roku 1506 po učiněném narovnání s Loketskými jest mu čest sice vrácena, ale L. se vším příslušenstvím připadl koruně. Též Šebestian, osobní přítel Lutherův, uvedl učení jeho do kraje Loketského. Roku 1547 drželi Loketští se stavy odbojnými a přijali do města posádku saskou. Ale císařští brzy tuto vypudili, město přijato na milost a zastaveno r. 1551 Jindřichovi z Plavna. Po jeho smrti však zaplatilo město jeho dědicům zástavní sumu, i počalo se od těch dob zvelebovati a nabývalo pozemských statků, až r. 1598 obdrželo od císaře Rudolfa i hrad sám a povýšeno jest za město královské. Na hradě Loketském žalařován byl a roku 1606 popraven Jiří Popel z Lobkovic. V povstání českém od r. 1618 přídrželo se město stavů odbojných a přijalo posádku Mansfeldovu. Císařští oblehli město 8. dub. 1621, a posádka jeho bránila se statečně, konečně však, nevidouc odnikud pomoci, vzdala se 7. května na čestné výminky, ve kterých však nebyli měšťané zahrnuti. Proto dovoleno vojsku drancovati, sedmnáct nejčelnčjších měšťanů jest zatknuto a do Prahy posláno, městu pak uložena pokuta 200.000 zl. rýn., kterážto suma však později zmírněna byla na 110.000 zl. Nad to skonfiskovány jsou městu všecky jeho statky a násilně v něm provedena protireformace. Ve válce 30leté zmocnili se 7. pros. 1631 Lokte Sasíci, ale již 14. čna 1632 jsou zase odtud vypuzeni. Roku 1638 udělil Ferdinand III. městu úplnou milost a vrátil mu statky zabavené a posud neprodané. Tentýž císař dal město dobře opevniti a staré hradby opraviti. Hrad zůstal potom vždy v držení města, a sloužil účelům rozličným. Roku 1725 utrpěl i hrad i město strašným požárem.

Lokšan z Lokšan, jmeno rytířské a později panské rodiny slezské, která v XVI. století v Čechách se usadila. Jiří L., muž vysoce vzdělaný a rozšafný, byl sekretářem Ferdinanda I. a německým místokancléřem království Českého, potřebován jsa od krále v důležitých jednáních a poselstvích, začež mu Ferdinand zapsal hrad Kašperk a udělil svobodu k dělání hor tamějších. Roku 1548 koupil sobě Březnici a Tochovice. Po jeho smrti vdova jeho Kateřina poskytla na zámku Březnickém útočiště své příbuzné Filipině Welserové a jejím dětem po ten čas, pokud sňatek její s arciknížetem Ferdinandem musil býti tajen před jeho otcem. Když se pak arcikníže Ferdinand odstěhoval do Tirol, provázeli jej paní Kateřina co hofmistryně jeho manželky, a též syn její Ferdinand L. vstoupil do služby arciknížete, jehož radou se r. 1562 stal. Později však vrátil se do Čech, kdež byv za obyvatele přijat rozmnožil statky své a zemřel 1603. Jeho synové Adam, Václav a Jiří byli r. 1604 přijati do stavu panského. Za povstání českého všickni tři stáli po straně odbůjných stavů, a Adam provázel po bitvě Bělohorské Fridricha Falckého do Němec, kde r. 1622 nešťastnou náhodou zahynul. Jiří a Václav, zůstavše v Čechách, odsouzeni jsou k ztrátě polovice statků. Romana z L.,

dcera Jiřího, vstoupila za jeptišku do kláštera sv. Jiří na hradě Pražském, kdež se připomíná ještě r. 1712 co poslední potomek svého rodu.

Lombardie, země hornoitalská, stýkala se blíže s Čechami za dvou pamětních dob, ponejprv za krále Vladislava I., který císaři Fridrichovi I. pomohl dobyti Milana, a pak za krále Jana, který sobě na krátko založil panství v L-ii, o čemž viz čl. Vladislav a Jan.

Lomnický z Budče, Šimon, český spisovatel a rýmovník, narozen 1552 v Lomnici v Budějovicku z rodičů katolických, nazýval se pravým jmenem Žebrák, kteréž někdy v porečtěné formě *Ptochaeus* ku přijatému svému jmenu L. přidával. Za mládí byl zpěvákem na kůru chrámu Jindřichohradeckého, r. 1571 stal se správcem školy v Kardašově Řečici, a vedle vyučování mládeže obíral se spisováním a veršováním. První jeho práce toho druhu, *Písně nové na evangelia sv. nedělní přes celý rok*, pak *Píseň o důstojenství sv. manželství k svatebnímu veselí pana Petra z Rožmberka*, vyšly v Praze 1580. Roku 1581 opustil L. svůj úřad a odebral se do Prahy, doufaje nalézti tam nějaké služby výnosnější, vida se však v naději sklamána vrátil se zpět a stal se písařem na statcích pana Viléma z Rožmberka. Roku 1585 vešel L. v držení dvorce v Ševětíně na Třeboňsku a oženil se. Při tom nepřestal u veršování a skládání rozličných spisů prosaických, kteráž díla pak věnoval obyčejně pánům z Rožmberka, z Hradce, ze Šternberka a jiným světským i duchovním velmožům k vůli nabytí nějakého daru peněžitého neb jiného užitku hmotného, což se mu dosti dlouho dařilo. Časem však počaly ochabovati takové důkazy přízně mecenášské, načež sobě L. trpce stěžoval. Nicméně neustal ve svém řemesle rýmovnickém, a mezi spisy, které v té době vydal a rozličným povýšeným osobám dedikoval, byl i *Kancional neb písně nové historické* (1595), připsaný arcibiskupovi Zbyňkovi. Takovými pracemi a spisy příležitostnými získal sobě L. přízeň rozličných osob při dvoře císaře Rudolfa, které při tomto vymohly, že mu r. 1594 propůjčil erb a predikát z Budče; že by však císař Rudolf byl L-ckého korunoval za básníka a nadal ročním platem, jest smyšlenka. V Ševětíně setrval L. až do r. 1618, obíraje se neustále spisováním a navštěvováním patronů svých, i vydal v tom čase celou řadu prací prosaických i rýmovaných. Roku 1618 vyhořel jeho dvorec, čímž přišel L. o velikou část svého jmění, načež přestěhoval se do Prahy. Té doby vypuklo povstání stavovské, a L., jsa vůbec přivyklý řídití se okolnostmi a kořistiti z nich, přichytil se nyní, ač byl katolík, strany evangelické, a složil na poctu Fridricha Falckého, od stavů odbůjných r. 1619 za krále zvoleného, dvě písně: *O slavném příjezdu do Prahy a korunování Fridricha krále a Alžběty manželky jeho*, pak *Selské vítání*, které se vůbec po Praze zpívaly. Po bitvě Bělohorské však počal ihned zase plášť podle větru točiti, a složiv po krvavém soudu nad hlavami povstalců píseň hanlivou o popravených vůdcích povstání odevzdal hanebný ten pamflet Pavlovi Michnovi s omluvou, že se musil časem spravovati a s vlky výti. Poslední léta života svého L. s manželkou

v bídě a nedostatku trávil, žebraje u pánů katolických o podporu a oddávaje jim rozličné písně, které ještě r. 1621 a 1622 skládal. Rok úmrtí jeho není znám. Že by však L. tak hluboko byl sklesl, že veřejně na Pražském mostě žebral, jest rovněž smyšlenka, jíž nejspíše dalo původ rodinné jeho jmeno Žebrák. — Verše L-ckého jsou pouhá rýmovaná prosa, že pak takovým pracím nicméně dostávalo se nemalé pochvaly u veliké části tehdejšího čtenářstva, to smutný důkaz jest úplného nedostatku krasochuti onoho času. Nejlepší ještě z jeho rýmovaných prací jest *Krátké naučení mladému hospodáři* (1586 a potom ještě víckráte), avšak co tam dobrého a podstatného, vzal L. z *Knih hlubokých mudrců*; prosaické spisy jeho jsou s větší části překlady.

Lopata, druhdy král. hrad v Plzeňsku, nyní v zříceninách, jenž míval své purkrabí. Takovým purkrabím byl Habart z Hrádku (v. z Hrádku), zván odtud sám L., jenž obležen tu byv r. 1432 od spojeného vojska okolních pánů a měst tajně útěkem se spasil, načež posádka hladem vymořená vzdáti se musila. Hrad je vypálen a nikdy více neobnoven.

Loquis Martin v. Houska.

Lorago (*Loragho*), Carlo (dle jiných Anselmo) a Fermo, znamenitý stavitel, nepochybně Vlach, který v Praze v letech 1638—79 umění své provozoval. Hlavní jeho díla jsou: novější část král. hradu, palác Thunovsky v Ostruhové ulici na Malé Straně a kostel i klášter křižovníků na Starém městě u mostu.

Lorek, vrah knížete Břetislava II., na nějž pozdě večer z lovu na Zbečno se vracejícího z houští jízdně vyskočil a oštipem veskrz jej probodl (r. 1100). Čeleď houila vraha, i našla jej brzy v hluboké rokli probodnutého vlastním mečem. Zdali spáchal vraždu z osobní nějaké msty anebo z cizího návodu, nikdy se nevysvětlilo.

z Losu, Hendrich Ota, z rodiny rytířské, z níž Otík z L. již r. 1432 připomíná se mezi vůdci táborskými, muž nemálo vzdělaný, horlivý evangelík a jeden z pánů, kteří se r. 1609 domáhali na císaři Rudolfovi majestatu o svobodě náboženství, byl roku 1610 zvolen za jednoho z defensorů konsistoře pod obojí a akademie Karlovy, a v bouřích r. 1618 vzešlých stál spolu v čele protestantů, jsa jedním z tehdejších direktorů stavovských a za Fridricha Falckého podkomořím měst věnných. Po bitvě Bělohorské odsouzen cti, hrdla a statku svého a odpraven s jinými vůdci povstání 21. čna 1621 na Staroměstském náměstí, jak se zdá, co poslední muž rodu svého.

Losy z Losimthalu, rod hraběcí nyní vyhynulý, který přišed do Čech v XVII. století hojných statků pozemských tam nabyl, jež držel až do vymření svého. Z rodu toho byl Jan Antonín hrabě L., narozený 1638, nejslavnější loutnista své doby, jenž cestovav v Německu a v Italii vzdělával se u nejlepších mistrů na loutnu, jimž dokonale se vyrovnal. Usadiv se později v Praze vedl skvostný dům a oddal se zcela umění hudebnímu, jehož byl vášnivým milovníkem.

Hrabě Jan Antonín zemřel v Praze 1721; souvěcí líčili jej co podivína v rozličných věcech. Rod jeho vymřel ku konci XVIII. století.

Lothar II. císař Římský, před tím vévoda Saský, zvolen po smrti Jindřicha V. za císaře, vydal se r. 1126, vyzván byv od Oty knížete Olomuckého, do Čech, aby jemu proti Soběslavu I. na knížecí stolec pomohl, kdež však utrpěl znamenitou porážku u Chlumce, načež vešel v přátelství se Soběslavem, který mu pak ve válkách jeho věrně pomáhal. V. Soběslav I.

Louda z Chlumčan Matěj, hejtman táborský, studoval r. 1409 v Praze a záhy přilnul k mužům hlásícím opravy v církvi, stav se horlivým Táboritou byl 1420—36 hejtmanem v Písku a požíval u souvěrců svých takové vážnosti a důvěry, že svěřena mu obecní pokladna Táborův k opatrování a řízení. Při vší své horlivosti pro učení táborské vyznamenával se L. takovou nestranností a mírností, že jej všecky nepřátelské strany za opravce a smírce volívaly. Od roku pak 1431 až do r. 1437 volen byl vždy a opět mezi plnomocníky vyjednávající se sborem Basilejským. Když r. 1432 jeda do Basileje k Norimberku se blížil, dal vztýčiti na voze korouhev táborskou, což mnohým Němcům zdálo se býti pychem i působilo nemalé kvašení lidu, pročež L. ku prosbám svých průvodců německých schoval tu korouhev a neukazoval jí na cestě více. Když poselství české 16. led. 1433 uvedeno do sboru, L. jav se první mluviti ve jmenu krajanů svých dobrořečil Bohu i sboru, že Čechové mohou se ospravedlniti z křivých nářků, omlouval války Čechův k obhájení svému vedené a osvědčoval ochotnost, nepotýkati se napotom nežli slovy a důvody z písem svatých. Téhož roku 11. srpna řečnil opět, a získal si povahou svou i jednáním líbezným lásku a úctu celého sboru, tak že r. 1343, když se octnul v zajetí u Albrechta Rakouského, sbor vymohl propuštění jeho. Když konečně r. 1436 Sigmund za krále přijat do Prahy přijel a úřady zemské obsadil, učiněn jest L. hofrichtéřem měst královských. Ve vykonávání toho úřadu přijel L. téhož roku do Prachatic a sadil tam obecní radu. Zastávaje ten úřad až do své smrti stal se L. měšťanínem Starého města Pražského, obdržel od Sigmunda Smolnici v zápisné držení, a r. 1451 založil na universitě Pražské zvláštní kolej, která potom slula kolejí Loudovou. L. zemřel buď téhož roku aneb o málo později. Balbin připisuje mu jakousi historii svého věku, avšak buď jen omylem, anebo dílo to přišlo nazmar, neboť nikde jinde nečiní se o ní zmínky.

z Loun Beneš v. Beneš Lounský.

Louňovice nad Blanicí, městečko v někdejším Táborsku, mělo od r. 1149 klášter premonstratek, z něhož vyšly kolonie jeptišek do kláštera Berneckého v Dolních Rakousích a do kláštera Kounického na Moravě. V dubnu 1420 přepadli Táboři klášter, a zrušivše jej hojné statky jeho k svému městu Táboru připojili, což jim i císař Sigmund po skončené válce r. 1436 potvrdil. Statky ty držel Tábor až do r. 1547, kdež mu za trest, že se přídržel odbojných stavů, odňaty jsou.

Louny, město v někdejším Žatecku, založené dle pověsti r. 1010 od Boženy, manželky knížete Oldřicha, náleželo v XIII. století pánům z Žirotína, kterým je Přemysl Otakar II. odňav založil tu klášter dominikanský. O něco později založil v L-nech měšťan Bero panenský klášter sv. Anny. Králové Jan, Karel a Václav IV. potvrdili městu jeho výsady a rozmnožili je. Husitství ujalo se tu hned s počátku r. 1420, a přívrženci jeho obořivše se na oba kláštery zničili je. Roku 1547 přidaly se L. k stavům odbojným, začež odňaty jsou jim privilegie, ale vráceny zase ještě téhož roku. Roku 1582 zahubil tu mor 2000 lidí. V povstání českém držely L. se stavy protestantskými, začež po bitvě Bělohorské město spáleno vojskem císařským a statek Dobroměřice mu zabaven. R. 1631 zmocnili se města Sasové a spůsobili znamenité škody.

Lštěni, druhdy staroslovanský hrad nad Sázavou, který býval nejspíše sídlem župy později Úřetovskou zvané. Na hradě tom Spitihněv II., zapudiv z Olomouce bratra Vratislava po samostatnosti bažícího, mladou manželku jeho co rukojmí celý měsíc vězniti dal županu Mstislavovi, který s ní nelidsky nakládal. Teprv když přiznala se býti těhotnou, poslána jest za manželem do Uher, avšak na cestě zemřela následkem utrpěného týrání. Hrad L. brzo zašel, a zbyl z něho jen kostelíček sv. Klimenta „na hradišti," jehož významné patrocinium samo, jakož i původní sloh románský na první doby křesťanství ukazuje.

Lucemburk, Luxemburk, země druhdy německá, nyní s části k Belgii, s části k Nizozemsku náležející, jejíž panovník hrabě Jindřich po zavraždění císaře Albrechta I. r. 1308 na jeho místo co Jindřich VII. za císaře zvolen jest. Syn jeho Jan stal se králem Českým, a téhož syn císař Karel IV. povýšiv L. za vévodství, postoupil ho r. 1353 svému nejmladšímu bratru Václavovi, po jehož bezdětné smrti r. 1382 připadl L. koruně České. Václav IV. zastavil L. neteři své Alžbětě, dceři Jana Zhořelského, na slíbené věno 120.000 zl. Když však proti Alžbětě poddaní její bouřiti se počali, postoupila r. 1443 všech práv svých na L. Filipovi Dobrému, vévodovi Burgundskému, který zem tu s Burgundem spojil.

Lucidář (z lat. *lux*, světlo, tolik co vysvětlení) slove v staročeské literatuře kniha svého času velmi oblíbená, slabý to obraz encyklopedie, přeložená z latiny a obsahující výklady o stvoření všech věcí, o zemi, o nebi, o planetách, o spůsobech národův, o náboženství atd. První l. tištěn byl 1498 v Plzni u Mikuláše Bakaláře, později pak často se opakovala nová vydání jeho valně změněná, ještě i v XVIII. ba i v našem století, jmenovitě r. 1779 v Olomouci a r. 1811 v Litomyšli a v Jindřichově Hradci.

Lucko v. Lučané.

Lučané, kmen slovanský, již v nejstarších časech v Čechách na severozápad vedle Čechův usedlý, totiž na obou stranách hořejší Ohře a Mže až k hranicím bavorským a saským. Krajina jejich, zvaná Lucko, dělila se na pět žup. L., jako všecky ostatní kmeny, měli svého ná-

čelníka, vévodu, jehož důstojnost byla dědičná a který stál pod vrchním panstvím knížete zemského. Z těchto vévod připomíná se Vlastislav (Vlaslav), který povstav proti knížeti Pražskému Neklanu padl v boji. Po smrti též mladého syna jeho připojeno jest Lucko ke knížectví Pražskému. Nicméně ještě později se připomíná jakýsi vévoda Lucký, který povstav proti Boleslavovi I. zavolal sobě na pomoc Němce. Ale Boleslav jej porazil i s pomocným vojskem německým, vyvrátil hrad jeho Drahouš a učinil konec moci vévod Luckých. L., pozbyvše politické důležitosti, splynuli brzy se sousedními kmeny v jeden národ Český.

z Ludanic, pánové, rodina původně uherská, která v XV. století nabyla také pozemských statků na Moravě, kdež její členové mívali potom platné účastenství v jednáních veřejných a důležité zemské úřady zastávali. Jmenovitě Václav z L. na Chropini byl svého času jedním z nejvzácnějších pánů na Moravě a horlivým členem Jednoty bratrské. Roku 1543 obdržel na králi Ferdinandovi potvrzení starožitných předností rodu svého, a jsa 1541—56 nejvyšším hejtmanem markrabství Moravského zachoval v čas války Šmalkaldské králi věrnost, ano roku 1547 přítomen byl v Praze při soudu, jejž Ferdinand I. držel nad stavy odbojnými. Václav z L. zemřel 1557. Poslední rodu toho byla Kateřina z L., manželka Petra Voka z Rožmberka, který jí k vůli od víry katolické přestoupil na víru bratrskou. Paní Kateřina zemřela buď r. 1593 aneb krátce před tím.

Ludmila v. Lidmila.

Luděk (Ludvík?) nazývá se v známé básni Kralodvorského rukopisu vojevůdce cizího krále podmanitele, jehož vojsko povstalí Čechové potřeli, při čemž L. pad rukou Zábojovou.

Ludvík, mužské jméno německé. *A*) Císařové: **1)** L. I. Pobožný, syn Karla Velikého, počítal k říši své též Čechy jakožto zem jemu poplatnou, kterou při podělování svých synů roku 817 vykázal s jinými slovanskými krajinami synu svému L-u Německému (v. t.) — **2)** L. IV., Bavorský, císař Římský a král Německý, syn Ludvíka Přísného, vévody Hornobavorského, narozen 1282, zvolen po smrti Jindřicha VII. r. 1314 za císaře zároveň s Fridrichem Krásným vévodou Rakouským, a to hlavně přičiněním se krále Českého Jana, který mu pak také vydatně proti soku jeho Fridrichovi pomáhal. Za to sprostředkoval L. r. 1318 v Domažlicích mírné narovnání mezi Janem a pány českými jemu odbojnými. R. 1322 zase král Jan osobně s vojskem českým přišel na pomoc L-ovi, i rozhodl v jeho prospěch bitvu u Mühldorfu, ve které Fridrich Rakouský do zajetí upadl. Tím jest L. upevněn na trůně císařském. Ale přátelství L-ovo s králem Janem nebylo stálé. Když tento r. 1331 podrobil sobě velikou čás Lombardska, L. pokládal to za sáhnutí do jeho práva císařského, než král Jan upokojil jej tím, že opanované země vlaské přijal od něho pod názvem náměstka čili vikáře říšského. Ale roku 1335 spojil sti L. s vévody Rakouskými k tomu konci, aby dceru po Jindřichove Korutanském pozůstalou, Markétu a chotě jejího Jana, syna krále Če-

ského, o dědictví korutanské oloupili a sami o země ty se rozdělili. Z toho povstala r. 1336 válka, ve které král Jan hubil jak Rakousy tak Bavory, ale konečně uzavřel mír, ve kterém vévodům Rakouským ponechal Korutany a Markétě i manželu jejímu pojistil Tirolsko. Avšak roku 1341 Markéta v dorozumění s císařem zapudivši mladého chotě svého Jana, vešla v druhé manželství se synem císařovým Ludvíkem markrabím Braniborským, z čehož roznítil se nový hněv mezi císařem a králem Janem. Císař byl by rád spor cestou mírnou vyrovnal, i jal se vyjednávati nejprvé s králem Janem, pak s jeho syny, ale bez prospěchu. Konečně spolčili se král Jan a syn jeho Karel s papežem, dávným nepřítelem císařovým, proti tomuto, a papež vyzval knížata německá s L-em nespokojená, k volbě nového císaře. I sešlo se roku 1346 pět kurfiřtů v Rense, a ti zvolili Janova syna markrabě Karla za krále Německého proti L-ovi, který zemřel již roku na to následujícího. — *B.* Králové. *a*) Český 3) L. král Český a Uherský, syn Vladislava II. Jagailovce, narozen 1506, korunován r. 1509 co dítě na království České, nastoupil roku 1516 panování po smrti otcově, an za jeho nedospělosti vedli správu zemskou nejvyšší úředníci a několik tak zvaných regentů přidaných k nim z prostředka stavů. Za poručnické té vlády ukončen jest dlouhý spor stavu městského s vyššími stavy šlechtickými r. 1517 tak zvanou smlouvou Svatováclavskou (v. t.), čímž však nepominuly nepořádky v zemi, jmenovitě rušení veřejné bezpečnosti se strany loupeživých šlechticů. Té doby také nacházelo přístupu do země nové učení Lutherovo, které právě nejvíce se ujímalo v těch městech německých, jmenovitě ve Vratislavi a v Jihlavě, která před tím nejvíce byla horlila proti „kacířství českému“. Roku 1521 L., dle úmluv učiněných mezi otcem jeho Vladislavem a císařem Maximilianem, pojal za manželku Marii, dceru Filipa krále Španělského a sestru císaře Karla V. a Ferdinanda arciknížete Rakouského, zároveň pak tento zasnoubil se s kněžnou Annou, sestrou L-ovou. Roku následujícího král L. prohlášen za zletilého přijel do Čech, učinil stavům přísahu na práva země, a ujav se osobně vlády dal manželku svou korunovati za královnu. Pobyv skoro celý rok v Praze odejel L. potom do Uher, kde nebezpečenství od Turků hrozící jeho přítomnost vyžadovalo. Dříve však ustanovil nové nejvyšší úředníky a svěřil správu země knížeti Karlovi Minsterberskému, pak obnovil radu ve spojeném Starém a Novém městě Pražském, při čemž Jana Paška z Vratu vypustil z konšelství a na místo jeho učinil primasem Jana Hlavsu z Liboslavě, který byl příznivcem učení Lutherova. Poněvadž i noví zemští úředníci učení tomu přáli, počalo se ono v zemi velice šířiti, což králi bylo nepříjemno, neboť sobě musil hleděti dobrého přátelství s dvorem papežským naproti Turkům. Té okolnosti použili Pašek a odstranění předešlí nejvyšší úředníci, aby zase dosáhli předešlé moci. Hned při prvním obnovení rady městské v Praze za nepřítomnosti královy (14. bř. 1524) stal se opět Pašek primasem, a také král ustavičným sočením na nové úředníky zemské dal se k tomu pohnouti, že

jim úřady jejich odňal a předešlým úředníkům je navrátil. Tu nastalo v Praze pronásledování luteránů, protivníci Paškovi mezi měšťany jsou z města vypovídáni, a působením nejvyššího purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitála započato s dvorem papežským nové vyjednávání o stvrzení kompaktat. Král L. sice brzy poznal, že měšťanům z Prahy vypovězeným děla se křivda, a že dosazením předešlých úředníků dal do rukou moc těm, kteří nejvíce byli na příkoř dobrému koruny, ale rozkazy jeho k napravení těch vad nedocházely poslušenství ani u Paška ani u pána z Rožmitála, a země brzy se octla v stavu takovém, že zřejmě schylovalo se k válce občanské. Tu roku 1526 sultan Soliman učinil se vší svou mocí vojenskou prudký útok na Uhry, a dříve, než došla vyžádaná pomoc z Čech, strhla se 29. srpna osudná bitva u Moháče, v níž vojsko uherské na hlavu jest poraženo, a král L. zahynul na útěku, utonuv v rozvodněném potoce. O králi tom vešlo v přísloví, že u něho všecko bylo před časem: před časem se narodil, před časem nastoupil vládu, před časem dostal vousy, . před časem se oženil, před časem ošedivěl, před časem jej zachvátila smrt. — *b*) Francouzští: 4) L. XI. přijal u sebe r. 1464 poselství krále Jiřího, v jehož čele byl pan Albrecht Kostka z Postupic, a kteréž mělo jej získati pro návrh parlamentu knížat křesťanských k obmezení nebezpečné moci papežské. Již byli získáni té myšlence králové Polský a Uherský, ale neodhodlanost L-ova, v jehož radě měli převahu preláti dvoru Římskému oddaní, zmařila záměr ten. — 5) L. XIV., veda válku s císařem Leopoldem I., dopustil se té nešlechetnosti, že vysílal do zemí jeho paliče k pustošení nejlepších měst. I v Čechách vypáleny jsou tím spůsobem Trutnov, Broumov, Klatovy, konečně puštěn oheň také v Praze, nejprvé na Židovském městě, kteréž celé vyhořelo; odtud chytilo potom Staré i Nové město, tak že v obou dohromady shořelo 407 domů (1689). — *c*) Německý 6) L. Německý, syn císaře L-a Pobožného, obdržel dílčí smlouvou Verdunskou r. 843 země německé. Tak povstala říše Německá, která v sobě zahrnovala i mnohé země slovanské, jmenovitě Čechy jakožto zem poplatnou. Tomu však nelze rozuměti v ten smysl, jakoby král Německý byl provozoval nějakou panovnickou moc v Čechách, než jenom, že Čechové platili panovníkům německým jistý roční peníz, aby od nich pokoj měli. Samostatnost svou dovedli Čechové skvěle obhájiti proti L-ovi dlouhou vítěznou válkou. Roku 845 přišlo k L-ovi do Řezna 14 lechů českých, i dali se pokřtíti se svým komonstvem, nepochybně aby tím zjednali sobě od něho pomoc ve vzdorech svých proti knížeti Českému. Hned rok na to vtrhl L. z Rakous do Moravy, ssadil tam Mojmíra s panství a na jeho místo usadil synovce jeho Rastislava. V podobném úmyslu táhl odtud do Čech, byl však poražen a s velikou ztrátou obrácen na útěk do Bavor. Také r. 849 porazili Čechové německé vojsko do země vpadlé a dobyli na něm bohaté kořisti. Roku 855 táhl L. na Rastislava Moravského, který hleděl osvoboditi vlast svou od poddanství německého, ale musil se vrátiti bez pořízení. Ještě i r. 867 a 869

ubránil se Rastislav jakž takž německým zbraním, ale r. 870 vlastní synovec jeho Svatopluk jej zrádně jal a L-ovi vydal. Ten vykonal na něm nešlechetnou pomstu, dav jej zbaviti zraku zavřel jej do kláštera, kde ubožák ostatek dnů svých trávil. Na to zajat i Methodius, ano sám Svatopluk, jemuž Němci nevěřili, a uvržen do žaláře. Když však Moravané povstali proti svým vladařům německým, propuštěn jest Svatopluk na svobodu, ano svěřeno mu vojsko německé, aby je vedl proti svým krajanům. Než on srozuměv se s Moravany uvedl v záhubu vojsko sobě svěřené a spůsobil mu krvavou porážku, načež sám dosedl na stolec moravský. Roku 872 vpadlo následkem toho jedno vojsko německé do Moravy, druhé do Čech s Moravou spolčených, ale bez pořízení. Další válka zdařila se v neprospěch L-ův, který musil v míru r. 874 ve Forchheimě uzavřeném uznati Svatopluka za knížete Moravského. — *d*) Uherští. 7) L. I. Veliký, syn Karla Roberta z rodu Anjouského a Alžběty Polské, narozen 1326, nastoupil vládu po smrti otcově r. 1342, provázel krále Českého Jana a syna jeho Karla roku 1345 na křížovém tažení do Litvy, nesnadnil se několikráte s císařem Karlem IV. o rozličné záležitosti, které však povždy jsou mírně narovnány, jmenován jest od krále Polského Kazimíra dědicem trůnu po něm, nastoupil 1470 panování v Polsku, zasnoubil r. 1379 starší dceru Marii se Sigmundem, mladším bratrem Václavovým, a zemřel 1382. — 8) L. II. v. L. Český. — *C*) Jiní panovníci toho jmena: 9) L. vévoda Dolnobavorský a falckrabí při Rejně, úhlavní nepřítel krále Přemysla Otakara II., proti němuž s bratrem svým Jindřichem již r. 1257 válčil s prospěchem, opět pak r. 1267, usiloval později všemožně o zvolení císaře králi Českému protivného, přivedl na svou stranu předně všecky duchovní kurfiršty, potom i vévodu Saského a markrabí Brandenburského, králi Českému pak právo ke kurfirštství upíraje sám sobě a bratru svému Jindřichovi (který však tenkráte držel stranu Otakarovu) hlas jeho osvojoval, čímž dovedl, že 29. září 1273 jednohlasně zvolen za krále Římského Rudolf Habsburský. L. i napotom činně se účastnil války proti Přemyslu Otakarovi. — 10) L. vévoda Bavorský ucházel se po úmrtí krále Ladislava o korunu českou, později však spřátelil se s králem Jiřím, který r. 1460 synu jeho Jiřímu zasnoubil dceru svou Lidmilu a také proti císaři Fridrichovi III. jemu pomáhal. Ale r. 1467 dal se L. od císaře svésti s dosavadního přátelství s králem Českým a dovolil se v zemi své sbírati rotám křižáckým proti němu.

Lukáš, starší Jednoty bratrské, narozen v Praze asi 1460, studoval v svém rodišti a dosáhl 1481 stupně bakalářského, odkud obdržel příjmí bakalář Pražský. Brzy na to přistoupil k Jednotě bratrské a r. 1490 byl již členem úzké rady. Ve sporu staroprostých bratří se stranou pokročilou náležel k této. Roku 1491 vyslán jest L. od Jednoty se třemi společníky do krajin východních, aby vyhledal pozůstatky obcí křesťanských „apoštolské učení zachovávajících". Vrátiv se z cesty, která neměla žádoucího výsledku, pomohl pokročilé straně

v Jednotě k vítězství. Později vyslala ho Jednota k osadám Valdenských v Italii a jižní Francii, chtíc vejíti s nimi ve spojení. Na té cestě byl L. ve Florencii svědkem upálení Savonaroly (23. kv. 1498), od Valdenských pak přinesl několik listů. Roku 1500 po smrti Matěje Konvaldského zvolen jest za jednoho ze čtyr starších čili biskupů. V úřadě tom jal se zvelebovati služby kostelní, lahodě smyslnosti lidu; tím a mírněním příkré kázně získal Jednotě mnoho přívrženců zvláště mezi šlechtou a měšťanstvem. Když král Vladislav začal přísně nastupovati proti bratřím, L. hájil jich statečně a podněcoval spoluvěrce své k stálosti a vytrvalosti. Roku 1517 po smrti bratra Tůmy Přeloučského stal se L. prvním starším bratrským. Proti Lutherovi hájil L. rozhodně učení bratrské, a též zavrhoval učení Zwingliovo. L. zemřel 11. pros. 1528. Byl to muž povahy pevné a překážkami neoblomné. Lzeť ho nazývati prvním theologem Jednoty a zákonodárcem jejím. Vymaniv ji z pošmourných, těsných a nevlídných počátků vdechl jí, šetře vždy základův mravní čistoty, ducha přívětivějšího a k životu schopnějšího. Spisů jeho jest veliké množství, z nichž bez odporu nejdůležitější jsou *Zprávy při službách úřadu kněžského v Jednotě bratrské* (v Boleslavi 1527), jimiž šířeji vyměřen jednak soubor učení bratrského, jednak vyloženy povinnosti kněžím náležité, všude pak připojeny též agendy služeb církevních.

Lukavec Jan, přepisovač *Kroniky Táborské* Mikuláše z Pelhřimova, mylně pokládán za skladatele jejího.

od Luku (něm. *von Bogen*, lat. *ab Arcu*), hrabata, vládli za středověku v nynějším Bavorsku nad rozsáhlými krajinami na levém břehu Dunaje až k hranicím českým. Ve XII. a v první polovici XIII. stol. nacházelo se i město Sušice s okolím svým co manství české v rukou hrabat od L. jakožto věno Lidmily, dcery Českého knížete Fridricha, zasnoubené Albrechtovi III. od L. Toho času stál ten rod na nejvyšším stupni své moci, vedl nádherný dvůr a protivil se často i vévodům Bavorským, svým lenním pánům. Roku 1242 vymřel tento rod, od něhož ostatně původ svůj odvozují nynější hrabata Arco.

Lumír, báječný pěvec český v dávnověkosti, o němž se děje zmínka v Kralodvorském rukopise v básni *Záboj, Slávoj a Luděk*: „Aj ty Zaboju pěješ jako L., ký slovy i pěniem bieše pohýbal Vyšehrad i vše vlasti.“ Podivná to zajisté shoda s řeckým Orfeem, o němž se bájilo, že i stromy a skály naslouchaly jeho zpěvu. Patrně ukazuje to na sourodnost staré kultury slovanské se starořeckou v šedém pravěku.

Lupač 1) Martin, vynikající táborský theolog, studoval v Praze za počátkův husitského hnutí a r. 1412 účastnil se posměšného na odpustky průvodu, o němž i latinský popis zůstavil. Stav se knězem přidružil se k nejpokročilejším horlivcům, roku 1420 táhl se zástupy Hynka Krušiny na klášter Mnichovo-Hradištský, roku pak následujícího byl ve vojště Žižkově, když Husité vzali Chrudím, kde nyní stal se L. farářem. Roku 1426 přebývaje v Praze pomáhal Rokycanovi a Jakoubkovi podněcovati lid proti Sigmundu Korybutovi a Příbramovi, což

vedlo k zajetí knížete i přívrženců jeho mezi mistry. V jednání se sborem Basilejským a císařem Sigmundem měl popřední účastenství a opětně poselstvoval k nim. Roku 1435 byl na sjezdě Brněnském, a když se jednalo o zřízení hierarchie české, zvolen jest na sněmě dne 21. říj. t. r. spolu s Václavem farářem Mýtským za podbiskupí Rokycanova. Dne 15. čce 1436 byl L. v Jihlavě při prohlášení kompaktat, a když se Táboři smířili s císařem, vzat mezi rozsudí, kteří o věcech mezi nimi a Rokycanou spornými měli vynésti konečný rozsudek. Ale sotva se Sigmund pojistil panstvím, prováděti počal reakci náboženskou, před kterou Rokycana ujel z Prahy na Kunětickou Horu, L. pak r. 1437 z Chrudimi jest vypuzen. I nalezl útočiště nejprvé v Žatci, pak v Klatovech, a tu seznámil i spřátelil se s Petrem Chelčickým, ano vstoupil v bližší spojení i se zakladateli Jednoty bratrské. V poslední době života svého přebýval L. pravidelně v Praze, ale míval časté schůze s bratrem Řehořem a soudruhy jeho v Chotěboři a nedaleké Běstvině. Až do poslední chvíle neutuchla v něm zakořeněná nenávist k Římu, a zrušení kompaktat skrze Pia II. pohnulo jej k ostrému polemickému spisu. Téhož ducha plni jsou i ostatní spisové jeho, jmenovitě polemické proti administratoru katolické konsistoře Hilariovi Litoměřickému. L. zemřel u vysokém věku 20. dub. 1468. Byl to muž nevšední, nad vrstevníky své v nejednom způsobu vynikající, pravý to Husita, který pro svou výmluvnost, nábožnost, ráznost a theologickou vzdělanost času svého na slovo brán a zvláště od bratří za přední autoritu pokládán býval. — 2) **Prokop L. z Hlavačova**, básník latinský a dějepisec, rodič z Prahy, kde otec jeho byl vzácným měšťanem, studoval ve svém rodišti, kde r. 1557 stal se bakalářem a 1560 mistrem svob. umění. Pobyv nějakou dobu co rektor školní v Nimburce jal se na universitě čísti, a v letech 1566—7 a 1567—8 zastával úřad děkanský na fakultě filosofické. L. byl jedním z činných účastníků básnického družstva Jana Hodějovského, a jeho básně latinské, dílem příležitostné, vytištěny byly v známých *Farraginibus*. Roku 1562 vymohl Hodějovský jemu, Janu Malinovskému a Davidovi Krinitovi erb a predikat z Hlavačova. Roku 1568 přijal L. úřad radního písařství v Domažlicích, a oženiv se tam s bohatou vdovou stal se sám radním. Veda vzorný pořádek v řízení úředním založil knihu obecních snešení, která jest podnes důležitým pramenem dějin městských. Roku 1578 vydal v Norimberce ukázku historického kalendáře z dějin českých, která byla co nejpříznivěji přijata, načež roku 1584 vyšlo celé dílo v Praze pod názvem *Rerum bohemicarum ephemeris sive calendarium historicum* s dedikací Vilémovi z Rožmberka. Spolu se Zikou z Puchova dal se L. do spisování obšírné kroniky české, ale nedospěli k ukončení. Úlomek snad díla toho jest *Historie o císaři Karlovi IV.* (v Praze 1584 a péčí Hankovou 1848), jehož dějinami L. s obzvláštní zálibou se obíral. L. zemřel 5. dub. 1587 a pochován v děkanském chrámě.

Luther Martin, známý reformator německý, měl osobní vliv na

mladé Čechy ve Vitemberce studující, kteří pak učení jeho ve vlasti rozšiřovali, kdež ono hlavně v obyvatelstvu německém se ujímalo, brzo však v celém národě převahu obdrželo. Odporučení L-ova užil jmenovitě Cahera k dotření se v úřad administratorský. Také bratří čeští posílali důvěrníky své k L-ovi, který učení jejich schvaloval.

Luterani, t. j. stoupenci učení Martina Luthera, rozšiřovali se záhy také v Čechách, odkud mnozí mladíci chodili na studie do Vitemberka, kde se osobně seznamovali s Lutherem a jeho přáteli. Jeden z prvních hlasatelů luteranství byl Havel Cahera v Praze, z něhož se později stal zuřivý odpůrce a pronásledovatel svých předešlých souvěrců. S počátku skrývali se l. pod jmenem podobojích, řídíce se na oko dolejší konsistoří, ale brzy dostali vrch nad starými kompaktatisty a počali usilovati o to, aby svému pravému vyznání mimo kompaktata zjednali svobodu, ku kterémuž konci zasazovali se o zákonní uznání „konfese české" a vymožení „majestatu" o náboženství na císaři Rudolfovi II.

Lutici, jinak Veleti, mocný druhdy, nyní vyhynulý národ slovanský v nynějším Brandenburku, z něhož pošla Drahomíra, choť knížete Vratislava I. a matka sv. Václava.

Lutobor (Litobor), staročeské jmeno mužské. V *Libušině soudu* připomíná se „L. z Dobroslavska chlemca."

Lutold v. Litold.

Lužice (lat. *Lusatia*, něm. *die Lausitz*) jmenovala se nejprvé krajina slovanským kmenem Lužičanů obydlená, která nyní Dolní L-cí se nazývá; v XIV. století přešlo to jmeno i na krajinu slovanskými Milčany obývanou a dříve co župa Milčansko i župa Záhvozd známou, kteráž nazvána Horní L-cí. Obě tyto země, ležící na sever od Čech mezi Saskem, Braniborskem a dolním Slezskem, byly druhdy pod titulem markrabství příslušnými ke koruně České. Původně mělo slovanské obyvatelstvo těch zemí svá vlastní knížata, kteří za válek Němců s příbuznými jim západními Slovany větším dílem drželi s těmito. Tak jmenovitě v letech 627—662 drželi se k velříši Samově, později zároveň s Čechy patřili k říši Velkomoravské (873—907), odkud přišlo k nim učení křesťanské. Ale za Jindřicha Ptáčníka a Oty I. podrobeni jsou od Němců a ztratili během času poslední zbytek samosprávy, načež nastalo násilné jich poněmčování. S počátku střídali se po nějakou dobu v držení země Poláci, Čechové a Němci, ale konečně opanovali tito a země dostala se v moc rozličným sousedním knížatům jejich. Ale císař Jindřich IV. udělil celou L-ci v náhradu knížeti Českému Vratislavovi II., svému věrnému spojenci proti odbůjným Sasíkům. Ten jednu část (Zhořelsko) dal v podmauství zeti svému Viprechtovi Grojčskému. Za následujících století bylo panství české v L-ci velmi nestálé, an částky země opět a opět rozličným spůsobem jsou odcizovány, i zase vracely se v držení panovníků českých. V té době zakládána jsou četná města německá, a domácí šlechta se docela poněmčila. Trvale připojil obojí L-ci ku koruně České teprv Karel IV.,

a země spravována jest od fojtů tam posílaných, z nichž hornolužický sídlil v Budyšíně, dolnolužický v Lubíně. Za jeho panování utvořil se spolek šesti měst (v. Šestiměstí) k společné obraně proti loupeživé šlechtě. Při podělování svých synů určil Karel IV. Janovi Zhořelsko co zvláštní knížectví, po jehož smrti (1396) propůjčil je král Václav IV. markrabí Joštovi. Když pak tento nezanechal po sobě dědiců, spadla jeho část L. zase na korunu. Husitských válek zakusila obojí L. v plné míře, neboť Husité strašně řádili v zemi a četná města i kláštery vypálili. Šlechta i města dílem hledali pomoci u sousedních knížat, dílem sami mezi sebou se nesnadnili, a moc králů Českých v zemi spočívala jenom na slabém základě. Jmenovitě Braniborsko odtrhovalo částky země od koruny a dovedlo je udržeti ve své moci. Za války krále Jiřího s Matiášem Uherským přidala se L. k tomuto, a vrátila se ku koruně České teprv po jeho smrti. V první čtvrti XVI. stol. se ujala reformace také v L-ci. Za to, že ve válce Šmalkaldské L. váhala podporovati Ferdinanda I., těžce pykati musila, jmenovitě Šestiměstí zbaveno jest všech svobod a statků svých, z čehož teprv za Maximiliana II. nějaká část mu jest navrácena. Za povstání českého proti Matiáši a Ferdinandovi II. přidržela se L. odbojných stavů, avšak pokořena jest od spojence císařova kurfiršta Saského Jana Jiřího. Za to mu císař udělil L., s počátku jen v zástavu, ale roku 1635 mírem Pražským v dědičné manství, čímž země trvale jest od koruny České odcizena.

Lvovický z Lvovic (*Leovitius a Leovitia*) Cyprian, slavný mathematik a hvězdář, nar. 1514 v Hradci Králové z otce patricia a primatora městského, studoval na německých universitách a stal se r. 1550 na květoucí tehdáž akademii v Levinkách ve Falcku profesorem mathematiky a astronomie, kterýžto úřad zastával až do své smrti 25. kv. 1574. L. získal si netoliko vyučováním, nýbrž i spisy svými velikou pověst co hvězdář, a jmenovitě co horlivý přívrženec učeni Koprnikova přispěl velice k jeho rozšíření. Z jeho četných spisů jmenujeme: *Tabula positionum pro variis poli elevationibus* (1551) a *Tabulae ecclipsium* (1556). Avšak při vší své učenosti nedovedl se L. vyprostiti od předsudků za jeho doby panujících, jakož o tom svědčí jeho astrologické dílo *Opus insigne de magnis superiorum planetarum conjunctionibus* (1564), které učinilo veliký hluk v učeném světě, z jehož proroctví však ani jedno se nevyplnilo.

Lysá, městys v někdejším Boleslavsku nedaleko Labe, druhdy hrádek knížecí, na kterém zraku zbavený kníže Jaromír od bratra svého Oldřicha co vězeň jest chován a r. 1038 od Vršovců zavražděn.

M.

Magdeburské právo, městské právo, dle německého města Magdeburku tak zvané, povstalo z právních obyčejů starosaských, z municipalního zřízení římského a konečně i z městských institucí Slovanů polabských. V středověku nabylo M. p. i mimo Magdeburk veliké

důležitosti, dostaloť se i do zemí slovanských, do Slezska a Polska. V Čechách a na Moravě se v XIII. století valně rozšířilo. Královští Přemyslovci, přijímajíce osadníky německé do Čech, udíleli jim k zřízení městskému obyčejně toto právo, a tak nabylo přede vším platnosti ve mnohých městech severních, ano dostalo se i na Malou Stranu do Prahy. Ale hlavním sídlem M-ho p-va v Čechách byly Litoměřice; kmetská stolice téhož města považovala se za vrchní rozhodovací soud pro všecka města v Čechách M-ským p-vem se spravující. A jak tato u kmetův Litoměřických naučení brala, tak opět Litoměřičtí v pochybných věcech ku kmetské stolici Magdeburské se obraceli; všecko úřední dopisování o tom dálo se v XVI. století po česku. Ten způsob apelace Litoměřických do Magdeburka trval až do roku 1547, kdež Ferdinand I. takové spojení Litoměřic s Magdeburkem, co středištěm protestantského odboje, zrušil, uloživ kmetům Litoměřickým apelaci k svým královským soudcům na hradě Pražském. Takto sice starý způsob apelace do ciziny zrušen, nikoliv ale užívání M-ho p-va; proti tomu však vystoupili v druhé polovici XVI. století stavové na sněmích zemských, usilujíce o to, aby M. p. všude přestalo, a na jeho místo aby právo Starého města Pražského, k vůli jednotě městského zřízení v celém království, zavedeno bylo. Tu musilo ustupovati M. p. domácímu právu českému, až posléze r. 1609 nálezem sněmovním také v hlavním sídle svém, v Litoměřicích, zrušeno a právem Staroměstským nahraženo bylo.

Magrle ze Sobíšku, Václav, z Přelouče rodem, evangelík, jeden z předních prokuratorů Pražských, účastnil se účinlivě v jednání o majestat r. 1609, i volen mezi defensory; když pak r. 1611 vojsko Pasovské se blížilo, byl členem deputace o to k Rudolfovi II. vyslané. Maje pověst obmyslného právníka zvolen byl od prohnaného partikáře Václava Vchynského, když tento byl r. 1616 od stavů k soudu pohnán, sám třetí za jeho obhájce V dorozumění s Henikem z Valdšteina sepsal M. dílo historické, „v němž se jak nebožtíka císaře Rudolfa tak i císaře Matiáše potupně a jizlivě dotýkal," kterýžto spis dal Henik r. 1615 na Dobrovici vytisknouti. Z toho vzešlo mu těžké zodpovídání, z kteréhož M. vytočil se výmluvou, že sepsání své dal Henikovi toliko k přehlédnutí, nikoli k vytištění. V nesnázi této domáhal se M. zastání u defensorů, kteří mu však přímluvy své odepřeli, poněvadž spis jeho byl politický a ne theologický. Od té doby M. mezi defensory více nechodil. Na sněmích však býval až do r. 1619, a v nejedněch jednáních a spisováních potřebovati se dával; teprv po vyvolení Fridricha Falckého zcela se vzdal všeho účastenství ve sněmě i ve službě veřejné. Po bitvě Bělohorské vzat sice ve vyšetřování, ale ze všeho obvinění se vyvedl. M. byl muž bohatý, což vysvitá již z toho, že r. 1623 zapůjčiti chtěl kurfirštu Saskému 30.000 zl. V krátkém čase na to zemřel, zůstaviv dědičkou celého jmění svého manželku Barboru, která vystěhovala se do Perna, kdež exulanty české hojně podporovala a 1633 zemřela. Dílo M-lovo, ač se dostalo do veřejnosti, stíháno bylo s přísností velikou. Část jeho zachovala se v rukopisech. Obsahovaloť mimo vypsání jiných

současných příběhů také denník sněmu, na kterém se jednalo o majestat, od 28. ún. 1609 až do 23. ún. 1610.

Mach (Matěj) S i o n s k ý, starší Jednoty bratrské, rodem z Kláštera Hradiště, jenž bratřím slul Sionem, nenabyl vzdělání učeného jako i soudruh jeho Augusta, s nímž spolu přijal r. 1529 jáhenství a r. 1531 kněžství v Brandejse, a také r. 1532 spolu s ním zvolen do úzké rady. Některou dobu spravoval sbor v Bělé, pak v Boleslavi. K biskupství povolán na synodě Přerovské r. 1537. Účastniv se v přípravách ku povstání r. 1547 odebral se pak za vypovězenými bratřími do Prus, kde usadiv se v Doubravně (*Gilgenberg*) jim biskupoval, maje za předního pomocníka bratra Jana Černého. Odtud dvakrát navštívil Moravu, r. 1549 k synodě Prostějovské a pak ještě později. **M.** zemřel 16. dub. 1551 v Doubravně a pochován v tamějším kostelíku polském a českém. Paměti bratrské nazývají jej, ač byl prý neučený, velikým mužem, člověkem velmi opatrným a zmužilým.

z **Machovic**, Chval Ř e p i c k ý, hejtman táborský, držel r. 1412, bezpochyby v nedílnosti s mladšími bratřími Buzkem a Kunášem, statek Řepici u Strakonic, přilnul záhy k učení husitskému, připojil se s bratrem Kunášem r. 1419 k ozbrojeným poutníkům přes Knín do Prahy táhnoucím, kde se přidal k Žižkovi a s ním zas do Plzně odtáhl. Když se na Hradišti nad Lužnicí nový Tábor zakládal, poslal jej Žižka s ozbrojeným zástupem, aby ten Tábor prozatím obhájil; roku pak 1420 byl Chval zvolen za jednoho ze čtyr starších Táborské obce (ostatní tři byli Mikuláš z Husi, Jan Žižka a Zbyněk z Buchova). Dne 10. prosince 1420 byl na hádání v domě Zmrzlíkově v Praze, r. 1426 jmenuje se na sjezdu strany Táborské v Písku krajským správcem, a r. 1427 byl s Tábory při zapuzení německých křižákův u Tachova. Od těch dob se o něm nečiní více žádné zmínky.

Macht v o n L ö w e n m a c h t, Matiáš Max, primator Starého města Pražského, rodem Němec, konal za obležení švédského vojenské služby v legii studentské, navštívil cizí země, stal se doktorem práv a při korunování Ferdinanda IV. zastával službu „štallmistra". Roku 1656 stal se kancléřem Staroměstským a roku 1669 povýšen jest do stavu rytířského s predikatem v o n L ö w e n m a c h t. Po smrti K. T. Schustera jmenován jest **M.** r. 1678 primatorem Staroměstským, a téhož roku se objevuje také co nejvyšší berní království Českého. **M.** zemřel 29. čna 1680 na ránu morovou.

Majestas Carolina (lat. K a r l ů v m a j e s t á t) slove návrh zákonníku zemského, jejž Karel IV. vypracovati dal na osnově již r. 1294 za jeho děda Václava II. zhotovené. Dle obecného mínění stalo se jeho sepsání hlavně pomocí arcibiskupa A r n o š t a a učeného Vlacha B a r t o l a a S a s s o f e r a t o, naproti čemuž však domnívá se Palacký, „že větší díl zákonův těchto nejen z mysli Karlovy, ale i z vlastního péra jeho pošel". Dle Palackého byla **M. C.** r. 1348 (dle jiných 1350) předložena sněmu českému ke schválení. **M. C.**, sepsána v latině, skládá se ze 127 titulů, v nichž obsažena jest s p r á v a z e m s k á a

řád práva zemského, totiž veřejné čili státní, soukromé a hrdelní právo. Zákonník ten potkal se u stavů českých s odporem velikým, a to z rozličných příčin. Hlavně namítáno proti němu, že jeho sepsání stalo se od právníků cizozemských, staročeského práva nedosti znalých, a že se jím uvádějí rozličné novoty na právu cizím (římském a německém) se zakládající; ale neposlední příčina nechuti k němu byla ta, že byl zhotoven bez spolupůsobení stavů, jenž se tím ztenčováni viděli ve svém právu zákonodárném, které jim náleželo jakožto zastupitelům země; dále že směřovala ta část jeho, která se týkala práva státního, k většímu rozmnožení a zvelebení moci královské na ujmu práv národu. Pročež stavové vzali tu věc na rozmyšlenou, která se pak prodlela až do r. 1355, kdež opět jednáno na sněmě o přijetí zákona Karlova. Císař, vida nechuť stavů k zákonu jim předloženému a nemaje v úmyslu vnucovati jim jej proti vůli jejich, upustil od něho a zvláštní listinou stavům na to danou prohlásil jej za neplatný s ujištěním, že království České po všecken čas má býti zachováno a chráněno při starodávních svých právech a obyčejích. Naproti tomu stavové ochotně přijali některé články zákonníka toho, jimiž práva zemská nižádné ujmy netrpěla a jež věk pokročilejší v osvětě uznávati musil za podstatné opravy. Týkalyť se hlavně zrušení tak zvaných ordalií (v. t.) čili soudů božích, a pak skrácení dlouhé a zapletené formule přísahy soudní, při níž každé pochybení mělo za následek zmatek (v. t.) čili proseuzení. — Poněvadž original zákonu toho již r. 1355 byl shořel, nezůstaly z něho než přepisy více méně nedbale učiněné, a tudíž i chybné a neúplné. Z jednoho takového rukopisu vydal ten zákon Pavel Ješín pod titulem *Majestas Carolina sive constitutiones Caroli IV.* Rom. Imperatoris, quibus ille regnum Bohemiae formandum ornandumque censuit etc. (v Hanavě 1617). **M. C.** byla i několikráte do češtiny přeložena. Kriticky vydal ji jak v původním textu latinském tak i v překladu českém Palacký v *Archivu českém* (díl III. str. 65 a násl.) i opatřil úvodem.

Majestat, z lat. *majestas*, **1)** nejvyšší, nikomu nepoddaná moc a hodnost, jmenovitě jaká se přikládá panovníkům zemským, veličenství. V XV. století začalo se slova **M.** užívati též co titule panovníků vyššího řádu, jako císařů a mocnějších králů, jejž Čechové v jazyku svém vyjadřovali slovem Velebnost. — **2) M.** znamenal též starým Čechům zevnitřní lesk nejvyšší moci a její příznaky. Čteme-li ve starých spisech, že císař neb král „seděl ve svém **m**-u“, rozumí se, že seděl na trůnu s korunou na hlavě ve vší skvostné úpravě svého důstojenství. — **3)** Jakožto znak moci svrchované slove **m**-em též pečeť císařská neb královská (*list s* **m**-em, **m.** *zlatý na list přivěsil*), ba **4)** sám list takovou pečetí opatřený, jako na př. Rudolfův **m.** na svobodu náboženství, o němž viz článek následující.

Majestát Rudolfův na svobodu náboženství. Během XVI. století byl počet luteránů v Čechách tak vzrostl, že činili patrnou většinu v zemi, přiznávajíce se na oko ke straně podobojí, jejížto konsi-

stoři se spravovali, do které také luteránské kněžstvo přístup mělo. Při takovém však stavu musila jim býti kompaktata nepohodlna, která jim toliko za roušku sloužila, kdežto oni skutečně mnohem dále se odchylovali od Římské církve, než vyměřovala kompaktata. I šlať tedy všecka snaha jejich ke zrušení těchto, při čemž nalezli horlivých spojenců v bratřích, jimž stejně záleželo na zrušení kompaktat. Císař Maximilian II., který byl v podezření větší příchylnosti ku protestantismu, nežli náleželo na světskou hlavu Římské církve, nebyl té věci nepřízniv, a tak stalo se, že roku 1567 ne bez odporu starověrných podobojích kompaktata na sněmě jsou zrušena, ze zřízení zemského vypuštěna a z desk zemských vymazána, čímž puštěna jest svoboda každému vyznání a svědomí lidské veškerých je vížících pout zprostěno. Další postup u svobodě náboženské, o nějž se r. 1575 pokusili protestanti žádostí o stvrzení tak zvané konfese české a vydání jim v moc konsistoře pod obojí, nepodařil se, neboť Maximilian žádosti té nevyhověl, slíbiv toliko ústně stavům protestantským, že jim nikterak nebude překážeti v náboženství jejich, a dovoliv jim zvoliti sobě zvláštní defensory, kteří by nad jejich duchovenstvem ruku drželi pod jeho ochranou. Od těch dob požívali sice protestanti faktické svobody náboženství, ale vlastní zákonní ochrany vyznání svého, jakož i řádného církevního zřízení vždy postrádali. Takový stav věcí zdál se vychovancům jesuitským, kteří se v pozdějších letech panování císaře Rudolfa II. k vysokým zemským úřadům dostali, a z nichž byli nejpřednější Zdeněk Albrecht Popel z Lobkovic, Vilém Slavata z Košumberka a Jaroslav Bořita z Martinic, poskytovati vhodnou příležitost k ponenáhlému zavádění protireformace, t. j. k uvedení národu Českého opět v jednotu s církví Římskou. Jejich vlivem stalo se, že r. 1602 vydal císař mandat, jímž o své vůli, beze všeho zeptání se sněmu zrušil uvedenou za Maximiliana svobodu v náboženství, ustanově, aby jako před tím kromě katolického pod jednou a pod obojí žádného jiného vyznání v Čechách trpíno nebylo. Tím zrušená kompaktata opět v platnost uvedl, ku podrobení pak se tomuto proti zřízení zemskému vydanému mandatu poddané své kde mohl i násilím nutil. Od té doby musili nekatolíci čeští mnohá těžká příkoří snášeti, až jim r. 1608 příležitost se naskytla, Rudolfa, vpádem Matiášovým do země v tíseň vehnaného, přislíbením mu válečné pomoci k tomu přivésti, že jim z předložených mu 25 článků žádoucích oprav se týkajících, povolil všecky, až na dva první, týkající se svobody náboženské. Ty odložil až do nejprv příštího sněmu, s tím však výslovným doložením, že stavové na sněmě tom nebudou povinni jednati o proposicích královských, pokud by články o náboženství nebyly vyřízeny. Stavové se tím spokojili, a sebravše vojenskou hotovost proti Matiášovi zachránili Rudolfa na trůnu českém. V lednu 1609 svolán jest sněm do Prahy, na kterém dle slibu císařova mělo se především jednati o náboženství. Stavové protestantští žádali, aby jim císař stvrdil konfesi českou, udělil jim právo k osazování konsistoře strany pod obojí, a odevzdal jim ke správě

také universitu Pražskou. Svrchu zmínění tři katoličtí radové císařští byli proti svolení k těmto žádostem, i přišlo z toho ke dlouhým spisům a odpovědem mezi císařem a stavy, až po dvou měsících vyjádřil se císař, že by jednal proti své přísaze a proti chvalitebným obyčejům, kdyby měl ochranu svou královskou slibiti jiným vyznáním kromě dvou starodávních náboženství pod jednou a pod obojí. Tím prohlašoval článek o náboženství za vyřízený a žádal, aby stavové přistoupili k jednání o jeho proposicích, což když stavové učiniti nechtěli, sněm rozpustil. Krok ten způsobil veliké pobouření nejen mezi sněmovníky, nýbrž i mezi veškerým obyvatelstvem Pražským. Stavové protestantští proti zápovědi císařské sešli se ozbrojeni na radnici Novoměstskou v průvodu četné čeledi též zbraní opatřené, k čemuž i shluk obecného lidu byl náramný. Mezi stavy vedl slovo hlavně Václav Budovec, český bratr, který byl sepsal oněch 25 článků, císaři na předešlém sněmě ku potvrzení podaných. Mezi tím liché pověsti, jakoby se strany císařovy strojilo se nějaké násilí proti stavům a městu, mysli lidu, beztoho rozjitřené Rudolfovou nepovolností, tak velice popudily, že chápaje se zbraně sbíral se po tisících na Dobytčí trh, což vidouce stavové na radnici shromáždění, aby zabránili všeliké výtržnosti, jenž by z toho snadno byly povstati mohly, jali se napomínati jej a šikovati v zástupy podle zbraně, by tak v pořádku pokojně očekávali, co se dále díti bude. Císař, uslyšev o tak hlučném sbírání se po Praze ozbrojeného lidu, ulekl se velmi, i vyslal bez odkladu některé nejvyšší úředníky k stavům, kteří je měli uchlácholiti dobrými slovy a slibem císařským, že ihned rozpíše nový sněm, na němž by se dále jednalo o záležitost náboženskou. Tím stavové se spokojili, nový sněm jest rozepsán a sešel se ve čtrnácti dnech. Sluší tu podotknouti, že svolení císařovo k novému sněmu stalo se proti radě strany jesuitské, jmenovitě Zdeňka Popela z Lobkovic, Viléma Slavaty a Jaroslava z Martinic, kteří tím stavy protestantské nemálo proti sobě popudili. Když se nový sněm sešel, opakovala se předešlá hra, jednání s císařem protahovalo se opět bez naděje prospěšného ukončení, až konečně odkazoval celou věc na kurfiršty říše Německé. Tu stavy protestantské přešla trpělivost, a kdežto se již jednalo o samostatnost koruny České, která tím způsobem měla býti podřízena cizí vrchní moci, tím spíše odhodlali se ku poslednímu prostředku — brannému odporu k hájení svého náboženství čili tak zvané defensí. Zřídivše ze sebe výbor 30 direktorů jali se rozpisovati daně a najímati vojsko, nad nímž ustanovili za vůdce Jindřicha Matiáše hraběte z Thurnu, Linharta z Felsu a Jana mladšího z Bubna. K odporu tomu přidali se také stavové slezští, zavřevše spolek s Čechy na vzájemnou pomoc. Tu musil císař, po marném prostředkování poslů saských, svoliti úplně k žádosti stavů, i podepsal 9. července majestat na svobodu náboženství, jímž konfese česká byla stvrzena, konsistoř i universita stavům protestantským odevzdána, a povoleno, aby k řízení obou, jakož i k dohlížení nad zachováváním svobod těchto ustanovili zvláštní dozorce čili defensory. Když

majestat ten podepsati měl dle úřední povinnosti své též nejvyšší kancléř Zdeněk Popel z Lobkovic, odepřel tomu, pravě že mu to svědomí jeho zabraňuje, pročež na jeho místě podepsal se nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka. Na to zvláštní smlouvou mezi oběma náboženskýma stranama, pod jednou totiž a pod obojí, ustanoven byl spůsob, jak se napotom jedna ke druhé měla chovati. Smlouvou tou byl jmenovitě ustanoven poměr vrchností k jich poddaným, kteří by byli jiného náboženství, tak aby též tito úplné svobody víry užívali. Mezi bratřími a ostatní stranou pod obojí stala se nyní dokonalá jednota netoliko ve vyznání víry, nýbrž i v nejvyšším duchovním úřadě, tak totiž, že konsistoř měli odtud společnou, nad níž administrator býval vyznání evangelického a senior z Jednoty bratrské. Naposledy podepsal císař též amnestii, v nížto se zavazoval, že tu nařízenou od stavů podobojích direkci a defensi žádnému v ní účastnému ve zlém zpomínati aniž proto mstíti se nebude. Na tu amnestii podpisovali se též stavové katoličtí, jediné nejvyšší kancléř, Slavata a Martinic podepsati se nechtěli. Tu jest učiněna proti nim protestace od stavů podobojích, ve které ustanoveno, kdyby budoucně kdokoliv proti majestatu se čeho dopustil, aby k těm, kteří se na amnestii podepsati nechtěli, jako k nepřátelům svornosti a pokoje hleděno bylo. Také jsou všickni tři vyloučeni z počtu dvanácti smírných soudců pod jednou, kteří podle narovnání, mezi oběma stranami učiněného, v případu jich neshody spolu s dvanácti osobami pod obojí takovou při rozhodovati měli. — Též Slezané ze svého spolku s Čechy těžili, neboť i jim musil císař vydati podobný majestat a ještě k jiné jejich žádosti svoliti, aby totiž na budoucí časy žádná osoba duchovní více za nejvyššího hejtmana ve Slezsku ustanovována nebyla. Teprv když toto všecko císař vyplnil, upustili stavové protestantští od defense a rozpustili najaté vojsko své, načež přikročeno jest k ostatnímu sněmovnímu jednání.

Májový sen, staročeská milostná báseň, přičítána Hynkovi (Jindřichovi mladšímu) z Poděbrad, synu krále Jiřího, již (necelou, dle rukopisu v knihovně rytíře z Neuberka nalezeného) vydal tiskem Hanka v *Starobylých skládáních* (díl opozděný, v Praze 1823). Báseň ta, bez pochyby podle německého originalu vzdělaná, jest obsahu dosti kluzkého, líčení při částečných živých a lesklých barvách rozvláčné, a vůbec poetická cena její neveliká. Nebeský o ní kriticky pojednal v *Časopise musejním* (1848, I., str. 135).

Makarius z Marfelic, Josef, katolický theolog, vychován v konviktě jesuitském u sv. Bartoloměje v Praze, studoval v Římě theologii, a vrátiv se do Prahy co doktor písma přijat jest do kapitoly u sv. Víta, kde se stal scholastikem, r. 1612 děkanem u Všech svatých, 1629 děkanem kapitoly Svatovítské a generálním vikářem arcibiskupství. Roku 1623 uděleno mu falckrabství a 1628 důstojnost tajného rady. M. zemřel 11. dub. 1635. Byl to muž vynikající řečnickou výmluvností a horlivostí v hájení katolického náboženství proti jeho odpůrcům. Roku 1623 vítal do Prahy císaře Ferdinanda II. chvalořečí jmenem veškerého

kněžstva katolického, a r. 1626 pozdravil podobným spůsobem arcibiskupa Arnošta hraběte Harracha, když se stal kardinálem. Psal česky a latinsky.

Makovský z Makova, erbovní rodina česká v XVI. a XVII. století, z níž vynikli: 1) Jan M. z Makova, učitel pana Petra Voka z Rožmberka, byl také literárně činným, vydav *Knížku ruční sv. Augustina* (1559) a *Pranostiku od r.* 1575—1580 (1575), překlady to z latiny a němčiny. Lomnický dedikoval mu *Kroniku o císaři Trojanovi*. — 2) Vincenc M. z Makovic, bratr předešlého, oddal se též umění liternímu, stal se 1557 bakalářem a 1565 mistrem svob. umění na akademii Pražské, a byl členem tehdejší společnosti básnické (*sodalitas literaria*) Jana Hodějovského, i přítelem mnohých učených mužů a literátů té doby. Učiteloval na rozličných místech a vychovával děti rodin panských; záhy začav latinsky veršovati složil několik příležitostních básní, z nichž vyšel r. 1558 tiskem *Psalmus XXXVII. Noli aemulari*. Mimo to vydal r. 1579 *Dialogus puerilis, t. j. rozmlouvání dětinská, obsahující v sobě slova věcí domácích obyčejných*. — 3) Jeronym M. z Makova, byv s počátku ve službě pana Petra Voka z Rožmberka, dostal se později ke dvoru císaře Rudolfa II. a stal se tělesním služebníkem a vrchním komorníkem jeho. I uměl si získati důvěru svého tehdáž na mysli již churavého pána v takové míře, že každý, kdo něčeho při dvoře císařském vyhledával, nejinak než prostředkem Jeronyma M-ského při císaři toho dosíci mohl; pročež se také osoby nejvýše postavené, majíce s císařem co jednati, o přízeň jeho ucházeli a nemalé dary jemu dávali i jiné milosti činili. Císař sám užíval služeb M-ského ve všelikých svých záležitostech, jmenovitě při kupování věcí uměleckých a vzácných. Obchodem takovým a dary obdrženými nabyl Jeronym v krátce takového jmění, že si koupil několik statků a domů. Nad to potvrdil mu císař r. 1602 stav jeho vládycký, a spůsobil také při stavech, že r. 1603 přijali bratra jeho Jana i se synem Josefem do stavu rytířského. Ale konečně vyzrál naň pověstný Filip Lang, kterému již delší čas zachtělo se výnosné služby M-ského, i odhalil císaři podvody a praktiky jeho. Tu jest M. na podzim 1603 nenadále zatčen ještě s několika jinými služebníky císařovými, a po krátkém vyšetřování odsouzen cti, statku a svobody své a zavezen na Křivoklát, kdež seděl v žaláři až do roku 1615, kteréhož roku jej císař Matiáš na svobodu propustiti kázal, a to prý proto, poněvadž pověděl o velikém pokladu, jenž v jakémsi sklepě byl schován. — M-ští květli a drželi zboží pozemské ještě v druhé polovici XVII. století, avšak ku konci století toho zanikli.

Malá Strana v. Praha.

Malé Hory v. Hory Malé.

Malešov, městys v někdejším Čáslavsku, památný bitvou dne 8. čna. 1424, ve které Pražané a Kutnohorští byli od Táboritů pod Žižkou na hlavu poraženi.

Malín, vesnice v okresu Kutnohorském, osada starožitná, kde se již

záhy připomíná zvláštní farář. Roku 1101 poražen jest u M-a Oldřich kníže Brněnský od knížete Českého Bořivoje II., proti kterémuž byl povstal, chtěje ho s trůnu svrhnouti. V XIII. století začaly se u M-a dělati první hory v té krajině, a to byl začátek Kutné Hory. M. byl tehdáž statný městys, a farář jeho měl až do XV. století přidělenou správu Kutnohorských kostelů a kaplí, až r. 1425 stal se patronem jejich klášter Sedlecký. Farář dostával za to z dolů Kutnohorských ročně 80 hřiven stříbra. Roku 1413 dopustila se nevázaná chasa Kutnohorských havířů veliké výtržnosti na M-ě. Někteří totiž z nich, jdouce v neděli po sv. Jakubu na posvícení do M-a vešli cestou, nejspíše podnapilí, do jednoho pole na lusky, odkudž je majitel pole zahnal. Zahnaní vrátili se do Hory, a přivedše s sebou několik prý tisíc jiných havířů, čeládky to pro svou rozpustilost a bujnost pověstné, obstoupili městečko M. a zapálili je. Kdo z něho utíkati chtěl, žádného nepustili, a tak tu veliký počet lidí přišel o život, dílem od horníků pobitých, dílem v ohni zahynulých. M. sám celý vyhořel a potom delší čas pust zůstal. Pole to dosavad se jmenuje Servanov. Osudy M-a za války husitské splývají s osudy kláštera Sedleckého. M. jest rodištěm českého církevního dějepisce Bohuslava Bílejovského.

Malířské bratrstvo, založené r. 1348 v Praze ke cti sv. Lukáši, které až do minulého století ve svém řádu se udrželo, zřízeno bylo na spůsob jiných pořádků čili cechů řemeslnických. Náleželi k němu mimo malíře také řezbáři, sochaři, krumplíři, štítaři, lištaři, sklenáři a zlatotepci, a také cech zlatníků k němu se připojil. Hlavou bratrstva byl pokaždé nejstarší mistr malířský v Starém městě Pražském, a malíři z celých Čech k němu se hlásiti musili, do knih bratrských zapsáni jsouce. Karel IV. udělil m-mu b-stvu výsady jako jiným pořádkům, kteréž jim král Ludvík 1523 potvrdil a Rudolf II. r. 1595 obnovil a rozmnožil, nařídiv zároveň, aby budoucně malíři „od žádného za řemeslo pokládáni nebyli, než umění malířského aby sluli.“ Malíři měli v tom bratrstvu tu přednost, že nejmladší mistr malířský všecky ostatní mistry předcházel. Během však XVIII. století musilo m. b. ustoupiti novému směru v umění nastalému, a malířství a sochařství, vyprostivše se z pout středověkého cechovnictví, stala se, jako jiná umění výtvarná, opravdu svobodnými uměními.

Malířství české. Umění malířské dostalo se do Čech zároveň s křesťanstvím, jehož horlivý hlasatel Method sám byl výborný malíř, a není nepodobno, že již první křesťanské chrámy u nás byly vyzdobeny malbami dle spůsobu byzantského. Našlot pak m. tak úrodné půdy v Čechách, že vyvíjelo se zdárněji nad stavitelství i nad řezbářství, a že záhy se utvořila zvláštní malířská škola staročeská, která již ve XIV. století dospěla ke skvělému rozkvětu, kdež ve všech jiných zemích evropských krom Italie a Byzance zárodky toho umění teprv se tvořiti začaly. O vyzdobení chrámů českých za dob staršího středověku neschází hojných zpráv, ale z časů těch nezachovalo se žádných obrazů deskových ani stěnových. Velezajímavá jest zmínka o

útvoru umění českého, kterýž i v cizině vysoké chvály došel, totiž o obraze Panny Marie „řeckým dílem až ku podivu krásně vyvedeném“, jejž r. 1081 král Vratislav klášteru Kotvickému v Rakousích daroval. Toho času žil také často zmíněný opat Božetěch, který nejenom krásně stavěti a vyřezávati, nýbrž i výtečně malovati uměl. Z pozdější doby, totiž z konce XIII. a ze začátku XIV. století zachovaly se nám některé obrazy tabulové ano i nejedny malby na stěnách, které o pokročilosti m. českého skvělé svědectví vydávají. Především tu jmenovati sluší tři madony, Vyšebrodskou, Krumlovskou a Zbraslavskou, na zlaté půdě. Mistři jejich, pohříchu neznámí, dosáhli skrovnými prostředky velikolepého účinku, a milostivost, která z obrazů těchto září, stejně působí od věkův na vzdělance jako na lid všeobecný, který k nim putuje. Do této doby, jmenovitě do začátku XIII. století, kladou někteří stěnomalby hradské kaple Znojemské, které kromě výjevů ze života spasitelova představují celou řadu postav panovníků českých od Libuše a Přemysla až do Konrada II. (1191); avšak vyšetření této památky od domácího znalce ještě se nestalo. Z ostatních stěnomaleb předkarolínských nejstarší jsou Jindřichohradecké (z roku 1338), představující souvislou řadu výjevů z české legendy o svatém Jiří. Mnohem více památek z první doby m. českého zachovalo se v miniaturách pergamenových rukopisů. Nejstarší památka českého m. jsou malovaná písmena a ozdoby v legendě o sv. Václavu (ve Wolfenbüttelu), psané 1006 pro Českou kněžnu Emmu; potom nápisy kapitol a začáteční písmena v evangeliu sv. Prokopa (v Remeši), psaném mezi lety 1010—1040. Jsou to věci velmi pilně, ač ne skvostně, malované, ovšem zcela ve spůsobu byzantského umění IX. a X. století. První znamenitá památka českého m. v zemi chovaná jsou drobnomalby v tak zvaném Vyšehradském kodexu (v universitní knihovně Pražské) z let 1012—37, jichž pojmutí a technické vyvedení srovnává se již větším dílem se spůsobem, jaký tehdáž panoval v Italii, ve Francii a v Němcích, tak že o rázu byzantském již téměř ani stopy není. Vyvedení pak ukazuje na lepší umělost technickou, jaká již tehdáž v Čechách se byla vyvinula. Druhý pomník toho spůsobu jest rukopis *Mater verborum* (v Českém museu), jehož iluminator Miroslav dílo své dokončil r. 1202. V miniaturách těch jeví se patrný vliv umění byzantského, ale při tom přece svobodnější pojmutí myšlének a přirozenější pojmutí forem, technika pak ukazuje patrný pokrok naproti kodexu Vyšehradskému. Ještě větší pokrok v umění spatřuje se v tak zvané Jaroměřské biblí z roku 1259 (v Českém museu), jejíž iluminator Bohuše Litoměřický již valně se vzdaluje typických vzorů byzantských, snaže se samostatně myšlénky své původním spůsobem představiti. Kresba jest nenucená, barvy lehce kladeny, světla naskrze průhledná. Poznamenati sluší, že Bohuše byl laik, a že již tehdáž umění malířské nezůstávalo výhradně v rukou duchovních. Jiné památky toho druhu ze XIII. století jsou: legenda o sv. Václavu (v Lobko-

vické knihovně v Praze), v níž jsou obrazy od Velislava pro studium staročeských krojů důležité; bible v obrazích (tamtéž), vyznačující se lehkostí kresby a životným výrazem postav; nejdražší ale pasional abatyše Kunhuty z r. 1312 (v universitní knihovně Pražské), jehož malířem byl Beneš, kanovník při kostele sv. Jiří na hradě Pražském, který mezi našimi starými malíři výtečné místo zaujímá, ano nad současné buditele italského malířství, Cimabue, Giotta i jiné předčí. Sotva se najde v celé Evropě druhé malířské dílo z počátku XIV. století, v kterém by se vedle relativně výborného výkresu, duchaplného pojmutí a přirozeného ukládání záhybů roucha taková líbeznost a hluboká vroucnost jevila, a všim právem vyjádřil se Vocel, že čím jsou v literatuře české básně Kralodvorského rukopisu, tím jsou v malířství našem Benešovy miniatury. — Vrcholu svého a květu dosáhlo české umění vůbec, jmenovitě pak m., za Karla IV. Roku 1348 zřídilo se v Praze bratrstvo malířů, řezbářů, sklenářů a zlatotepců, a z jmen malířů k němu náležejících vidno, že mezi nimi byla většina rozených Čechů. Císař dával chrámy a hrady od sebe vystavěné skvostně ozdobiti všelikým spůsobem, obzvláště také malbami, a jeho příkladu následovali biskupové, opatové a velmoži. Dětřich z Prahy, starší cechu malířského, ozdobil kapli sv. Kříže na Karlšteině 139 tabulovými obrazy, klihovými barvami à la tempera malovanými. On držel se výhradně typických forem byzantských, a ukazuje své umění nejvíce v hlavách, v nichž slovanská měkkost s duchaplností a vřelým výrazem značně se liší od útvorů pozdějších německých i nizozemských škol. Stěny v okenních výklencích této kaple vyozdobeny jsou malbami na obmítce, představujícími výjevy apokalyptické, jež bez pochyby maloval Mikuláš Wurmser ze Štraspurku. V celé Evropě se nenajde pohromadě tak četná galerie malířských útvorů z polovice XIV. století tak vysoké umělecké ceny jako zde. I v jiných částech hradu Karlšteinského nacházejí se po stěnách a na stropech malby od umělců císařských. Také řada výjevů ze života Kristova mezi drahými kameny ve zdi kaple sv. Václava na hradě Pražském jest drahocenný zbytek malířského umění, jímž Karel IV. tuto kapli ozdobiti dal; jiné znamenitější dílo té doby jest cyklus maleb v klášterní chodbě Emauzské v Praze. I ještě leckdes jinde zachovaly se stěnomalby z Karolínské doby. Nemalý jest také počet tabulových obrazů, dle tehdejšího spůsobu ještě zlatou půdou ozdobených, jichžto ráz i umělecké provedení patrně českou školu Karolínské doby prozrazují. — Malování na skle v XV. a XVI. století v Čechách slavně se provozovalo, bouře časův ale nás téměř o všecky poklady toho druhu oloupily. Také mosaikové dílo Karel IV. do Čech uvedl, dav stěnu nad jižním (zazděným) portalem chrámu sv. Víta ozdobiti od Vlachů obrazy složenými z kaménků a barevných kousků skla. V hojném počtu zachovaly se z doby Karlovy miniatury v celé svěžesti a překvapujícím lesku barev svých, a hlavně na těch spočívá sláva staročeského m. Tu přede vším skví se jméno Zbyška z Trotin,

co hvězda první velikosti. Pravidelná, dokonalá kresba, skvělá barvitost, nad míru jemný výraz ve tvářích a postavách, přísná charakteristika v duchu české školy, konečně přebohatá fantasie v závitkách začátečních písmen a v překrásných arabeskách, to vše staví jeho drobnomalby v tak zvaném *liber viaticus* Jana biskupa Litomyšlského z roku 1360 a v modlicí knize arcibiskupa Arnošta z Pardubic daleko nad podobné útvory současných umělců v celé západní Evropě. Jiný výtečný mistr drobnomaleb jest P e t r B ř u c h a t ý, jenž ozdobil svým uměním misal arcibiskupa Očka z Vlašimi. Jiných četných rukopisův s miniaturami českých umělcův musíme minouti. — V XV. století však pomálu stíral se ráz české školy, a patrným činil se vliv školy německé, která pro přílišné následování přírody téměř karikaturní postavy tvořila, všecky končetiny ostré a hranaté, roucha jako smačkaný papír koravé a neohebné malovala. Ale za Vladislava II. převládati začal v malířství českém vliv škol nizozemské a vlaské, což vedlo k utvoření se d r u h é m a l í ř s k é š k o l y č e s k é v století XVI. Z konce XV. a z první polovice XVI. století zachovaly se v dosti hojném počtu jak obrazy tabulové tak i stěnomalby, ale největší sláva té doby zakládá se opět hlavně na drobnomalbách v četných pergamenových a papírových kodexech, jmenovitě zpěvnících, o jichžto nákladné vyozdobování české obce tehdáž obzvláštní péči měly. V těchto miniaturách zřejmě viděti přechod od malby starší k malbě moderní, a pokrok jeví se tu hlavně v idealnějším následování vzorů přírody a v genialní smělosti u vyvádění rozličných obrub a arabesk, při čemž technika ještě nevykračuje z dosavadního prostého spůsobu. Ale v druhé polovici XVI. století pozoruje se čím dále tím větší změna jak v technickém tak v uměleckém ohledu, výkresy jsou smělé, samostatné, lidské postavy jeví okrouhlost a plnost plastickou, krajiny pak a stavení vyvedeny jsou přísně dle zákonů perspektivy, což vše dodává obrazům životní pravdivosti. Naši umělci tehdáž již putovali do cizích zemí, a znajíce vzory Nizozemců, Vlachů a Němců, zachovávali nicméně zvláštnost a individualnost svou. Zvláště jejich drobnomalby, pokud se nám zachovaly, náležejí k našim nejznamenitějším uměleckým pokladům, které netoliko podobným výtvorům cizokrajným úplně se rovnají, nýbrž v nejednom ohledu, zvláště v genialních arabeskách, nad ně vynikají. Slavní čeští malíři té doby byli F a b i a n P o l i r á ř, M a t o u š O r n y s z L i n d p e r k a, J a n K a n t o r, J a k u b V o j t ě c h, který asi roku 1550 ozdobil s jinými malíři hrádek Hvězdu u Prahy stěnomalbami, M a t o u š H u t s k ý z K ř i v o k l á t u, malíř arciknížete Ferdinanda, který stejně výtečně maloval miniatury jako větší tabulové obrazy, ano 1585 vykonal dovedně i restauraci starých stěnomaleb v kapli sv. Václava na hradě Pražském; ale nade všecky vynikal M a t o u š R a d o u š z Chrudimi, jehož tabulové i miniaturní malby prozrazují umělce neobyčejně nadaného a mnohostranně vzdělaného. Co malíř na obmítce slynul ještě A l e š D a n i e l z K v ě t n é, který r. 1599 arcibiskupskou kapli a r. 1614 hořejší stěny Svatováclavské kaple malbami svými ozdobil. Umění

milovný císař Rudolf II. povolal do Prahy mnoho slavných umělců cizích, ale jejich útvory, ač domácím umělcům platně pomáhaly k dosažení mnohostranosti, jakou potom vynikali, mají málo společného s uměním českým. Mezi těmito cizími umělci proslavil se jmenovitě rytec Jiří Sadeler, od něhož pochází známý veliký prospekt Prahy. Znamenitý ryjec český Václav Holár z Práchně musil po Bělohorské bitvě vlast svou opustiti, a stal se zakladatelem umění ryjeckého v Anglii, kde potom tak znamenitě vykvětlo. — Smutným převratem, 30letou válkou v Čechách spůsobeným, přetržen jest podruhé chod přirozeného rozvoje národního umění, a Čechové se odtud nemohli více dodělati nového národního směru v umění. V druhé polovici XVII. století sice šlechta a duchovenstvo mnoho pro m. podnikali, a vedle cizích umělců i dosti veliké množství domácích zaměstnávali, ale těmto nedostávalo se samostatnosti, aby v době všeobecného sklesnutí vkusu odolali cizím vlivům. Mělyť napotom Čechy malíře, kteří došli evropské pověsti, ale ti nebyli representanti umění národního, nýbrž vůbec jen moderního m. Z těch bez odporu první místo zaujímá Karel Škreta ze Závořic, jenž vynikal obratným nápodobováním rozličných spůsobů m., a jehož obrazy v Pražských a českých kostelích vůbec vysoce se cení. Neméně proslavil se Jan Kupecký, jehož díla jsou ozdobou mnohých cizozemských obrazáren, neobyčejnou genialností vynikal též Petr Jan Prantl, jehož práce taktéž ke vzácným obrazům našich kostelů se počítají. Co malíř na obmítce nad jiné výtečný byl Václav Reiner, který v Pražských chrámích a palácích krásné fresky vyvedl. Po těch ku konci XVII. a v první polovici XVIII. století zasluhují jmenováni býti: Jan Krištof Liška z Rotenvaldu, Jan Vojtěch Kratochvíle (výtečný v tak zvaném spůsobu indianském čili m. fermežovém), Antonín Kern, Josef Ceregetti v Chrudimi, Jan Kalina v Želivě a premonstrák Siard Nosek. Co ryjcové vynikli té doby Antonín a Karel Birkhartové, otec a syn.

Malobický, Malobitský, Jan, nar. 11. list. 1620 v Lounech, od r. 1640 jesuita, vyučoval s počátku 15 let na gymnasiích v Brně, v Praze a v Kladště, potom po 6 let pracoval co kazatel a misionář. Ustanoven byv rektorem koleje Hradišťské pro popudlivost povahy své sám se vzdal úřadu toho. Při švédském obležení Brna r. 1645 spolu s J. Kořínkem bojoval v čele studentův, tak rovněž i v Praze r. 1648, vynikaje odvahou a srdnatostí. S nemenší zmužilostí obětoval se obsluze nemocných v moru, který nedlouho potom zuřil v Praze, naschvál vyhledávaje takové nemocné, kteří ode všech již byli opuštěni. M. zemřel v koleji Novoměstské 6. srp. 1683. Latině sepsal několik knih, česky *Dům věčnosti blažené a nešťastné* (v Praze 1681).

Malovec, jmeno starožitného, někdy velmi rozšířeného rytířského, nyní panského rodu v Čechách, jehož původní sídlo byla tvrz Malovice v bývalém Prácheńsku. M-vcové byli příbuzni s rodem pánů z Pardubic, dělili se na více větví, z nichž na ten čas květou toliko svob.

páni **M**-vcové z M a l o v i c, a vládli druhdy četnými statky zemskými. Z celého rodu vynikl nad jiné J a n **M**. z P a c o v a, muž svého času znamenitý. Již r. 1434 statečně sobě počínal v rozhodné bitvě Lipanské, vetřev se první do otevřených vozů husitských, a od té doby vidíme jej státi v čele událostí svého pohyblivého věku. Roku 1446 poslán byl sám třetí s důležitým poselstvím k papeži Eugenovi IV.; vrátiv se přilnul k straně přítele svého pana Jiřího z Poděbrad, jemuž r. 1448 Prahy dobývati pomáhal, stál pak pevně po boku jeho v následujících na to bojích s pány z Rožmberka a z Hradce, podepsal 27. dub. 1452 listinu volící Jiřího za správce země, seděl 1454 na soudu zemském, konečně v lednu 1462 konal opět slavné poselství do Říma k papeži Piu II. se žádostí o potvrzení kompaktat, v bitvách od r. 1467 až do 1471 statečně a šťastně proti jednotě panské bojoval, i králi Vladislavovi II., od něhož jmenován radou, vojsko Matiášovo z Čech vypuditi pomáhal, a zemřel 10. led. 1488 smrtí náhlou. Z jeho potomků povýšen jest C t i b o r **M**. r. 1610 první svého rodu do stavu panského. Větev ta vymřela teprv za naší paměti. Jiná větev **M**-vců z Malovic byla na začátku XVII. století v držení rozsáhlých statků, jmenovitě Hluboké, Zvikovce, Malých Hor, Lišova, Dřítně a Chvalkovic, kteréž r. 1622 bratřím Janovi, Dětřichovi, Petrovi a Václavovi konfiskovány jsou. Kvetoucí až posud svob. pánové **M**-vcové z M a l o v i c náležejí k té větvi, jejíž členové se od starodávna psali K o s o ř o v é **M**-vci z M a l o v i c. J a n, P e t r a B o h u s l a v bratří K o s o ř o v é z M a l o v i c přidržovali se v nepokojích husitských strany táborské. Z větve té došel povýšení do stavu panského první J á c h i m J a n I g n á c r. 1684.

Man v. M a n s t v í.

Mandat (lat. *mandátum*, rozkaz) slulo druhdy v Čechách nařízení zeměpanské, tolik co nyní d e k r e t neb p a t e n t, na př. **m**. krále Vladislava II. z roku 1508 proti bratřím, **m**. Rudolfa II. z roku 1602, jímž o své újmě zrušil svobodu náboženství od Maximiliana II. uvedenou. **M**-y byly svého času oblíbeným prostředkem panovníků českých ku provádění vůle své bez optání se sněmu. Na to narážejí slova starého paskvilu ze XVI. století: „Pakli se budou bouřiti, mandáty je přestrašíme.“

Mandevilly J a n a c e s t o p i s, přeložený Vavřincem z Březové, vyšel tiskem nejprvé r. 1510 v Plzni, potom ještě častěji, nejpozději r. 1811. Jest to dílo anglického rytíře, který v XIV. století konal cestu na východ, kdež navštívil svatá místa v Palestině, sultana Egyptského, Armenii, Persii, Tatarsko a Indii, podivná to směsice pravdy a báje, svědčící o spisovatelově poctivosti a lehkověrnosti. Spis ten, do všech evropských řečí překládaný, byl svého času oblíbeným čtením lidu.

Mansfeld, A r n o š t h r a b ě, námezdní dobrodruh válečný 30leté války, nemanželský syn belgického knížete Petra Arnošta **M**-a, narozen asi 1580, bojoval nejprvé r. 1603 v Uhřích co setník životní stráže arciknížete Matiáše, musil však odtud pro špinavý kousek s hanbou

odejíti, načež mu otec od místodržitele v Nizozemsku arciknížete Arnošta vymohl velitelství nad jízdným plukem, jejž si sám zverbovati musil a který pod jeho vedením vyznamenával se svrchovanou nezbedností. Po smrti otcově (1604) vlastnil si **M.** bezprávně titul hraběcí, jehož užíval až do smrti. Když r. 1609 Španělsko učinilo příměří s Nizozemskem, vstoupil **M.** do služby arciknížete Leopolda, sbírajícího tehdáž lid válečný za příčinou sporu o dědictví julišské, ale opustiv brzy tu službu způsobem málo poctivým, přešel s velikou částí vojáků svých k protestantské Unii. Nemaje však v nové službě trvalého zaměstnání dal se od vévody Savojského najmouti proti Španělům. Po skončené válce jej r. 1618 vévoda poslal se 4000 muži na pomoc povstalým stavům českým, kteří jej jmenovali generálem dělostřelectva (30. srpna) a uložili mu naverbování ještě dalšího vojska. **M.** oblehl Plzeň, které se 21. listopadu zmocnil, a napotom udržel se v krajině té ještě drahný čas po bitvě Bělohorské. Opustiv konečně Čechy bojoval pak na Rýně za Fridricha Falckého, pustošil zvláště země duchovních knížat, i ačkoliv často poražen, nikdy přemožen nebyl. Roku 1625 chystal se k novému vpádu do zemí rakouských, jest však 25. dubna 1626 od Valdšteina u Desavy poražen. Nicméně vykonal svůj pochód do Uher, kdež se měl spojiti s Betlenem Gaborem, že však tento byl mezi tím uzavřel příměří s císařem, **M.** rozpustil svůj lid a chtěl se přes Benátky odebrati do Anglie. Ale rozstonav se na cestě zemřel v jedné vsi nedaleko Zadru 20. list. 1626. **M.** byl jedním z nejlepších vojevůdců svého času, ale s válkou spojoval bezohledné loupežení co jediný prostředek vydržování svého vojska.

Mansionaři sluli duchovní ustanovení při kostele sv. Víta na hradě Pražském, aby každý den zpívali na kůru officium Panny Marie. Sbor jejich založil Karel IV. a nadal hojnými pozemky. Počtem jich bylo 12, a představený jejich slul p r a e c e n t o r (předzpěvující), kterážto místa obsazoval sám král. Jako však kanovníci měli své vikáře, kteří případně v konání služeb jim předepsaných je zastávali, tak i **m.** měli za náhradníky tak zvané m e n š í **m**-ře, jež sami ustanovovali. **M.** měli k společnému obývání dům na hradě Pražském pod kostelem Všech svatých naproti kostelu sv. Jiří, a druhý dům na Pohořelci.

Manství, l e n o (lat. *feudum, beneficium*), věc, na které jedné osobě, l e n n í m u p á n o v i, v r c h n í v l a s t n i c t v í, a druhé osobě, m a n o v i, v l a s t n i c t v í p o ž i t k ů, pod zvláštním závazkem obapolné věrnosti přísluší; pak i sám poměr ten mezi lenním pánem a jeho manem. **M.** jest instituce specificky německá, a vyvinula se v středověku ve zvláštní system, f e u d a l i s m u s zvaný, který během XIII. století, tak jako jiné instituce německé, také do Čech přístupu nalezl. Nacházímeť feudalismus v Čechách již za času Přemysla Otakara II. ve mnohém ohledu zdomácnělý. Jmenovitě zřídil za jeho panování pověstný biskup Olomoucký Bruno množství **m.** při svém biskupství co podmanství koruny České, což udělilo biskupům těm politickou důležitost a bylo základem jejich pozdější důstojnosti knížecí. Tato **m.** Olo-

moucká měla svůj vlastní soud a řídila se tak zvaným Olomouckým právem obyčejovým. Zvláště však to byl Karel IV., jenž pečoval o zevrubnější zavedení m. za tou hlavně příčinou, by koruna byla opatřena materialními prostředky, které by, kdykoliv by potřeba vlády toho vyžadovala, pohotově byly. Udělováním v m. oněch korunních statků, které byl znenáhla vyplatil ze zástavy, do níž se byly marnotratnictvím otce jeho dostaly, pak propůjčováním manských odúmrtí v německých krajinách nabytých, získal koruně mocný zástup manů, k vojenské službě zavázaných. Za příkladem v Němcích obyčejným přikazovali se i mnozí čeští pánové s rozsáhlými statky svými králi v m., začež obdrželi rozličná osvobození. Též záhy vynikl obyčej, proměňovati trestem v m. spupné statky pánů, kteří se dopustili nějakého těžkého provinění. Také k důležitým hradům královským přikazováni jsou pro obsluhu manové v okolí usazení na statcích; takového druhu byla lena Karlšteinská, Křivoklátská, Dobříšská, Chebská, Fridlandská i jiná. Avšak i mimo hranice koruny České snažil se Karel získati této v m. četné statky, ba i větší panství jmenovitě ve Frankách a v Sasích. Takových m. bylo asi půl třetího sta, z nichž nyní mnohých ani více s jistotou neznáme; některá z nich zůstala až do začátku našeho století v lenním svazku s korunou Českou. Za krále Jana stala se všecka knížectví slezská leny českými, od kteréž doby se králové Čeští psali vrchními knížaty Slezskými. Na Moravě byla hlavní m. koruny České knížectví biskupství Olomouckého, knížectví Opavské, děkanství Olomoucké a lena knížat Liechtenšteinských, udělená jim od Ferdinanda II. r. 1624. — **M.** v království Českém se nalezající dělila se v l e n a *intra curtem*, t. j. lena vlastně č e s k á čili v bývalém území českém ležící, a v l e n a *extra curtem*, vně bývalých hranic Čech se nacházející, tak zvaná lena n ě m e c k o - č e s k á. K posledně jmenovaným náležely m. v bývalém C h e b s k é m území, v A š s k é m okršku a v bývalém kraji L o k e t s k é m ležící, a jejich manským úřadem bylo místodržitelství v Praze, které vykonávalo správní řízení jich lenním hejtmanstvím v Chebu. Lena intra curtem zase byla podřízena soudu dvorskému v Praze, při němž byly manské desky, založené asi r. 1360.

Marcus Marci, výtečný lékař a učenec český, narozen v Lanškrouně 13. čna 1595, studoval v Praze lékařství, a stav se doktorem jmenován brzy profesorem na tamější universitě, kterýž úřad s velikým prospěchem zastával. Za švédského obležení získal si **M. M.** též co lékař nemalé zásluhy, začež od Ferdinanda III. jmenován cís. radou. Později jmenován jest fysikem království Českého, a r. 1658 zvolil jej císař za svého osobního lékaře. U vysokém věku svém jsa stížen těžkou nemocí dal se přijmouti do řádu jesuitského a zemřel 10. dub. 1667. **M. M.** byl nejenom výborný lékař (mezi jiným vyléčil r. 1655 Bohuslava Balbina z nebezpečné nemoci, začež jej tento oslavil básní), nýbrž i mathematik, fysik a filosof, dopisoval si s mnohými učenci svého věku, jako s jesuitou Athanasiem Kircherem, Caramuelem z Lobkovic, Stránským a jinými, a vydal rozličné latinské spisy z oboru jmenovaných

věd, z nichž jmenovitě spisy jeho filosofické v nejnovějším čase docházejí chvalného uznání.

Marek, rodem Němec, jmenován r. 1068 od Pražského biskupa Jaromíra proboštem kostela Pražského, zastával úřad po celých 30 let a stal se opravcem a zvelebitelem kapitoly zavedením v ní nového pořádku, dle kterého zavázal kanovníky k společnému bydlení a nosení oděvu kanovnického, a zavedl podělování jich stejnou měrou potrav i nápojů, což nazýváno prebendou. Byl to muž učený, jak ve svobodných uměních, tak i v právě církevním velice zběhlý.

Marchek, Marchegg, okresní město v Dolních Rakousích na řece Moravě (*March*), založené r. 1268 na tak zvaném poli Moravském od Přemysla Otakara II. na památku vítězství jeho nad Uhry (1260), u něhož později sám v bitvě proti Rudolfovi Habsburskému zahynul.

Marie 1) starší dcera krále Uherského a Polského Ludvíka Velikého, r. 1379 zasnoubena se Sigmundem, druhým synem Karla IV., nastoupila 1382 po smrti otce svého vládu v Uhřích, an mladší sestra její Hedvika obdržela za svůj podíl Polsko. Poněvadž však dovolovala příliš mnoho vlivu v panování matce královně Alžbětě a palatinovi Mikuláši Garovi, vůbec nenáviděným, přinutili ji magnáti uherští odříci se koruny ve prospěch Neapolského krále Karla III., avšak po brzké smrti tohoto ujala vládu opět. Ale Jan Horvat, bán Charvátský, chtěje pomstíti smrt Karlovu, přičítanou úkladům jemu od královny strojeným, zmocnil se Gary i král. rodiny, dal palatina stíti, královnu vdovu utopiti a M-ii na pevném hradu Krupě v Charvátsku uvězniti. Odtud vysvobodil ji ženich její Sigmund a pojav ji za manželku stal se tak králem Uherským. M. zemřela r. 1392, nezůstavivši žádných dětí. — 2) M. královna Česká a Uherská, dcera krále Španělského Filipa I. a sestra císařů Karla V. a Ferdinanda I., zaslíbena jest r. 1515 od děda svého císaře Maximiliana I. Ludvíkovi, synu Vladislava krále Českého a Uherského, an zároveň dcera tohoto Anna zaslíbena v manželství vnuku císařovu Ferdinandovi. Skutečně oddána jest M. Ludvíkovi r. 1521 a následujícího roku v Praze na království České korunována. Po zahynutí manžela svého u Mohače žila pak v Bruselu co vladařka Nizozemská.

Marie Panny kostel. Toho založení jest a bylo v Čechách vždy veliké množství chrámů, z nichž tuto jenom několik Pražských uvedeme. 1) Kostel P. M. na hradě Pražském, nejstarší v Praze, založený knížetem Bořivojem I., stával dle Dalemila „ot velikých vrat ihned na draze“, t. j. někde nad nynějšími novými zámeckými schody, ale zanikl již asi v XIII. století. — 2) Kostel Nanebevzetí P. M. před Týnem na Starém městě, založen již v XI. století, býval s počátku skrovným kostelíčkem při špitále cizích příchozích a náležel od r. 1135 Vyšehradské kapitole, které jej daroval Soběslav I., načež faráři Týnskými bývali pravidelně děkanové Vyšehradští. Za Karla IV. počala se stavba nynějšího velikolepého chrámu

nákladem osadníků farních, kterýž pak hned stal se nejprvnějším farn m kostelem na Starém městě. Stavba trvala až do vypuknutí husitských válek, však teprv za krále Jiřího dostavěno vysoké průčelí s věžmi, na které ještě za Vladislava II. r. 1511 poslední ruka byla vložena. Od r. 1419 až do r. 1621 byl Týnský kostel hlavním chrámem utrakvistů v Praze, při němž měl sídlo své administrator dolejší konsistoře. Za krále Jiřího dali osadníci na vysoký štít v průčelí chrámu postaviti veliký, silně pozlacený kalich, a pod ním sochu Jiřího s dobytým mečem, kteréžto ozdoby po Bělohorské bitvě byly sundány, a na místo kalicha dána socha P. Marie ve zlaté záři. Roku 1679 dne 10. června udeřil hrom do malé věže na střeše kostelní, zapálil a celý krov strávil, tak že i klenba ve hlavní lodi spadla, která později novou, zcela nepřiměřenou nahražena jest. V architektonickém ohledu památní jest severní postranní gotický portál s okrouhlým obloukem a vypuklými řezbami umučení Páně, pak kaple sv. Lidmily za sakristií, pozůstatek z bývalého menšího kostela Týnského ve starším slohu gotickém. V kostele samém nacházejí se vzácné dřevořezby ze XIV. a XV. století: krucifix, Panna Maria na trůnu, kladení těla Spasitelova do hrobu, pak gotický baldachin nad bývalým hrobem biskupa Augustina Luciana, dílo znamenitého Matouše Rejska. Při faře Týnské byla ode dávna škola, jíž Karel IV. k zvelebení jejímu dal za rektora mistra Valtera, někdejšího životního lékaře krále Jana, dovolil mu přednášeti na ní též o lékařství, fysice a jiných svobodných uměních. Později stal se kostel Týnský jaksi kostelem university Pražské, která v něm odbývala své slavnější výkony, jakož až dosavad se tam děje každoročně instalace rektora magnifika. Mimo biskupa Augustina Luciana byl v chrámě tom pohřben též Jan Rokycana, a sice před oltářem Matky boží vedle sakristie, ale r. 1623 byly z rozkazu kanovníka Jana Ctibora Kotvy, jemuž kostel Týnský po vypuzení protestantského faráře ke správě byl odevzdán, kosti obou z hrobu vyzdviženy a veřejně před kostelem na náměstí spáleny. Roku 1631, když saské vojsko Prahu obsadilo a mnozí vystěhovalci čeští se tam navrátili a kostela Týnského i fary zase se zmocnili, sňato jest 12 hlav odpravených vůdců českého povstání s mostecké věže Staroměstské, neseno v slavném průvodu do kostela Týnského a pochováno tam na tajném místě. — 3) **Kostel P. M. na Louži** (*in Lacu*) na Starém městě, nedaleko kostela sv. Linharta, naproti nynějšímu Klementinu, po němž dosavad jméno má plácek Mariánský. O kostele tom děje se první zmínka r. 1332, a r. 1334 připomíná se co farní. Téhož roku stala se v něm a v kostele sv. Mikuláše na Starém městě pohoršlivá výtržnost, o níž viz článek **Mniši žebraví**. Kostel ten, v němž nacházel se mezi jinými též oltář sv. Lukáše, patrona malířů, byl vyvoleným místem Pražského bratrstva malířského ke konání společné pobožnosti. **Kostel P. M. na Louži** zrušen jest od císaře Josefa II. a zbořen k nabytí prostrannějšího místa v ulici. — 4) **Kostel P. M. Sněžné** na Novém městě, s klášterem františkánů na Františkánském place, byl největší

z chrámů, jimiž Karel IV. Nové město ozdobil, založiv jej po své korunovaci 3. září 1347, ještě před založením Nového města, spolu s klášterem karmelitanů při něm. Tito však již r. 1415 musili ustoupiti před Husity, kteří se kostela zmocnili k své potřebě. Roku 1419 byl při něm kazatelem pověstný demagog Jan ze Želiva, který 22. července toho roku vedl ono osudné procesí k sv. Štěpánu, které zavdalo podnět k vyhození z radnice Novoměstské 13 osob radních, což bylo začátkem husitské války. Roku na to následujícího jest klášter zpleněn a pobořen. Když r. 1434 dne 6. května Staroměštští s vojskem strany panské Nového města se Sirotky držícího dobývali, jeden staroměstský dělostřelec do věže toho chrámu vypálil a velikému zvonu uši odrazil, tak že tento spadaje krásné věži uškodil. Ještě téhož dne byla věž pobořena, a potom i celá loď chrámová, která prý až k Široké ulici dosahovala, tak že podnes jenom kůr chrámu stojí. Zřícenina chrámu bez klenby a bez střechy potom téměř dvě století Prahy hyzdila, až si ji r. 1603 i s místem bývalého kláštera vyprosil na císaři Rudolfovi generál františkanský pro svůj řád. Tu se zde františkani usadili, nový klášter vystavěli, a zbytek kostela tak jak nyní jest upravili. Ale již r. 1611 přišla na ně veliká pohroma, když za vpádu pasovského luza Pražská vybíjejíc kláštery obořila se také na klášter františkanský u Marie Sněžné, jej vydrancovala a mnichy pobila. Teprv po Bělohorské bitvě jest klášter zase obnoven. — 5) Kostel P. M. Vítězné na Malé Straně v Karmelitanské ulici, původně od německých luteránů Pražských r. 1611 ke cti nejsvětější Trojice vystavěný, po bitvě Bělohorské bosým karmelitanům odevzdaný, kteří při něm klášter si vystavěvše jej rozšířili. Poněvadž na hlavním oltáři byla postavena kopie onoho obrazu P. M., jímž general karmelitanův Dominicus a Jesu v bitvě na Bílé Hoře císařské vojáky k udatnosti podněcoval, nazván tento kostel P. M. Vítězné. Roku 1784 zrušen jest klášter karmelitanův, a kostel odevzdán co farní kněžím řádu maltezského. — 6) Kostel Zvěstování P. M. v Slupech „na Trávníčku“, památka Karla IV., náležel původně servitům, jež tento panovník r. 1360 do Čech uvedl, vystavěv jim kostel ten u potoka Botíče naproti Vyšehradu. Husité r. 1420 mnichy odtud vyhnali, tito sice r. 1437 vrátili se zase, ale r. 1554 pro velikou nouzi opět odtud odešli. Teprv po Bělohorské bitvě povolal je znova Ferdinand II. r. 1631, odevzdav jim kostel i zříceniny jejich kláštera, načež oni obnovivše klášter až do zrušení jeho r. 1783 tu byli. Nyní jest klášter filialkou Pražského blazince. — — 7) Kostel P. M. na hradě Pražském vedle paláce čili veliké síně, v níž konaly se přísahy uložené soudem zemským. — 8) Kostel P. M. Vítězné na bojišti Bělohorském povstal r. 1706 ze starší kaple, a brzo přistavěny k němu ambity se čtyrmi kaplemi; z Prahy pak a z okolí konána k němu procesí v mariánských dnech.

Marini de Gratianopoli, Antonín, Francouz z Grenoblu rodilý, muž nad míru obratný a znalý práva mezinárodního, zvláště pak věcí národního hospodářství, přišel do Čech r. 1460 co rada krále Fran-

couzského, snad v nějakém poselství, a brzo získal si velikou důvěru krále Jiřího. Jemu k vůli naučil se česky tak, že i psáti dovedl, a vyzván jsa od krále, aby mu písemně podal zdání své o sedmi otázkách: jak Čechy smířiti s církví, jak spůsobiti obecný mír v křesťanstvu i ubrániti se Turkům, jak ustanoviti v Čechách stálou minci, jak hornictví opraviti, jak regalie zříditi, jak poznati bilanci kupectva Pražského, jak zvelebiti obchod český? vyplnil vůli královu. Z odpovědí však jeho na tyto otázky zachovala se jenom odpověď na poslední: *Rada o zlepšení kupectví v Čechách*, otištěná v *Časopise musejním* na r. 1828 a ve *Výboru z literatury české* (III., 219). Již v březnu 1461 poslán jest M. od krále do Říma, a 8. srpna t. r. psal králi z Viterba list český o řízení svém, otištěný v témž ročníku musejníka, jenž uveden svrchu. V březnu 1462 přidán M. k slavnému poselství do Říma vypravenému, hned pak po návratu svém odtud odebral se do Benátek, maje vyskoumati, zdali republika ochotna připojiti se ke spolku knížat, o nějž Jiří ukládal k vymanění se z vrchpraví papežského. Později byl M. poslán ke dvoru francouzskému a polskému, v březnu 1464 ke dvoru uherskému, a 16. máje t. r. vydal se v průvodu Albrechta Kostky z Postupic ke dvoru krále Francouzského Ludvíka XI., před kterým v Abeville svou věc vedl. Do Čech však se M. odtud více nevrátil, zůstav již ve vlasti své, a dále se o něm ničeho více nepřipomíná.

Markéta 1) dcera Leopolda VI. vévody Rakouského a sestra Fridricha Bojovného, posledního Babenberka, vdova po králi Německém Jindřichovi, stala se r. 1251 manželkou potomního krále Přemysla Otakara II., který tím nabyti chtěl lepšího práva k zemím Rakouským, ačkoliv jí bylo již 46, a jemu teprv 23 let. Když však Otakar, jsa jediný mužský člen rodu Přemyslova, nemohl s ní dosíci dědice, toho pak na papeži obdržeti nemohl, aby jeho levobočka Mikuláše z Anežky Kunrinkové uznal za oprávněného dědice jeho, dal se r. 1261 se svolením papežským s M-tou rozvésti, při čemž bylo záminkou, že tato ovdověvši po králi Jindřichovi složila slib klášterní, a pojal za manželku Kunhutu, dceru kněžice Ruského Rastislava. M. odebrala se do Kremže, kde r. 1265 zemřela. — 2) M., dcera krále Václava II., narozena 19. ún. 1296, provdána za Boleslava knížete Lehnického, zemřela 27. bř. 1322. — 3) M., dcera krále Jana a Elišky Přemyslovny, narozena 1313, byla již 12. srp. 1322 oddána s Jindřichem vévodou Bavorským z větve Landshutské, jemuž však teprv r. 1327 byla odevzdána. Ovdověvši před r. 1340 měla se dle vůle otcovy znova provdati za Kazimíra krále Polského, ku kterémuž konci přijela 20. kv. 1341 do Prahy, kam i ženich její se dostavil, avšak zemřela již 1. července t. r., těžkým srdcem prý pro ten sňatek jí odporný. — 4) M. Tirolská, zvaná Maultasch (podle zámku v Tirolsku), dcera bývalého krále Českého Jindřicha Korutanského, který ji zaslíbil v manželství druhému synu Jana Lucemburského Janu Jindřichovi. Sňatek ten měl míti za následek připadnutí všech zemí Jindřichových, totiž

Korutan, Krajiny a Tirolska, mladým manželům. Po smrti Jindřichově učinil však císař Ludvík Bavorský smlouvu s vévodami Rakouskými, aby se spolu rozdělili o země Jindřichovy, tak že měla **M.** a manžel její zbaveni býti všeho dědictví. Tu **M.** zapudila mladého manžela svého, a provdala se znova za Ludvíka syna císařova. Tak dostalo se Tirolsko k Bavorům, ale po smrti syna svého Menharta IV., jejž měla s druhým svým manželem Ludvíkem, odkázala **M**. Tirolsko vévodům Rakouským a zemřela 1366 ve Vídni. — **5) M.**, dcera Karla IV., z první jeho manželky Blanky, narozena 1335, zaslíbena 1338 Ludvíkovi, synu Karla Roberta krále Uherského, zemřela již 1349 co královna Uherská. — **6) M.**, jiná dcera Karla IV., ze čtvrté jeho manželky Alžběty Pomořanské, narozena 1373, stala se chotí Jana purkrabí Norimberského.

Markolt ze Zbraslavic, kněz táborský, připomíná se hned při začátku bouří husitských, byl přítomen bitvě u Sudoměře (22. bř. 1420), účastnil se pověstného hádání husitských theologů v domě Zmrzlíkově v Praze (10. pros. 1420) a pak na hradě Pražském s Pražskými mistry (asi 16. říj. 1424), kdež zejmena zapíral moc spasitelnou svátostí podávaných od kněží svěcení a života neřádného. Roku 1431 byl mezi posly vypravenými do Chebu ku králi Sigmundovi, a opět roku 1432, konečně r. 1433 ještě mezi posly ke sboru Basilejskému. Od té doby neděje se o něm žádné zmínky více.

Markomané, národ německý, osazený v Čechách před příchodem Slovanů. Viz Čechy.

Markvartici, starý rod český, jenž měl v erbu lva, nazvaný tak dle prvního nám známého praotce Markvarta. Z rodu toho byl Beneš Hermanov, vnuk Markvartův. Oblíbená jmena v rodě tom byla Markvart, Havel, Záviše, Jaroslav, Beneš. V XIII. století rozdělil se ten rod na více větví: pánů z Lemberka, ze Zvířetic, Michalovic, Vartemberka, Valdšteina a jiných.

Marradas et Vigne, don Baltasar de, jeden z vojenských dobrodruhů, kteří za 30leté války v službě císařské vlast naši hubili a laciným spůsobem jmění i statků pozemských nabyli. Narodiv se 1560 ze šlechtické rodiny španělské bojoval ve službě domu Rakouského v Uhřích a ve Furlansku s vyznamenáním, po vypuknutí pak povstání českého r. 1618 najal na svou ruku pluk jízdný, a uvedl jej společně s pluky od krále Španělského císaři na pomoc poslanými do Čech, kde zvláště v jižních a východních krajinách dobyl mnohých měst, jmenovitě Týna nad Vltavou, Volyně, Hor Kašperských, Sušice, Domažlic, Klatov, Soběslavi, Bechyně, Tábora a Třeboně, jakož i několika měst a hradů na Moravě. Na to potřebováno služeb **M**-ových zvláště při násilném obracování lidu českého na víru katolickou, při čemž on a jeho soldateska počínali si tak ukrutně a nekřesťansky, že jmeno jeho, tak jako Huertovo, v nechvalné přísloví vešlo. Císař za takové služby jmenoval jej svým tajným a válečným radou a generálem, povýšil jej do stavu hraběcího a obsypal hojnými dary. Za peníze, dílem na ubo-

hých obyvatelích vydřené, dílem císaři co náklad válečný účtované, dílem konečně komoře a knížeti z Liechtensteina na hotovosti prý zapůjčené, nabyl **M.** četných pozemských statků v Čechách a obdržel r. 1627 inkolat. Jmenovitě vešel v držení Hluboké, Mladé Vožice, Žihobec, Všemyslic, Albrechtic, Vodňan a j. Jsa roku 1629 jmenován generálem království Českého ustoupil r. 1631 před vojskem saským do Tábora. Když r. 1634 se strany císařské přísně nastupováno proti vévodovi Fridlandskému, **M.** po známém příběhu v Plzni dne 14. ledna odebral se po tajné poradě s Gallasem a Aldringrem do Prahy, kdež od vojska tamního znova císaři věrnost přísahati dal. Po pádu Valdšteinově oblehl **M.** Řezno, bojoval vítězně s Banerem a Arnheimem a měl účastenství též v dalších ještě bězích válečných. **M.** zemřel v Praze 12. srpna 1638, zůstaviv, poněvadž co rytíř maltezský byl neženat, synovci svému Františku hraběti **M**-ovi své jmění. Ale již syn tohoto Bartoloměj hrabě **M.**, vyprodav se z Čech, vrátil se s rodinou svou r. 1661 zpět do Španěl. Ku konci života svého přál **M.** zvláště kněžím a mnichům, předně karmelitanům, a obracel nemalé sumy na kostely a kláštery.

Maršálek, z něm. *Marschalk*, jmenoval se nejdříve dozorce nad královskými koni, později byl to titul vojenského vůdce na pochodu. Dvorním **m**-lkem slul a sluje někde podnes domácí správce dvoru. Arci**m**-lkem Římské říše byl kurfiršt Saský, jemuž náleželo na říšských sněmích pořádek udržovati. V Čechách slul nejvyšším **m**-lkem zemským jeden z nejvyšších úředníků zemských, jenž v důstojenství následoval po nejvyšším hofmistru a předcházel nejvyššího komorníka. První zmínka o nejvyšším **m**-lku zemském v Čechách děje se při roce 1177, kdež úřad ten zastával jakýsi Herman rodu neznámého. Od té doby zastávali vysoký ten úřad mnozí přední výtečníci národu našeho, jmenovitě Tobiáš z Bechyně, Jindřich z Lipého, Vilém Zajíc z Valdeka, Vilém z Pernšteina.

Martiniani čili lépe Martiniani v. z Hořovic, Beneš.

Martin 1) opat Břevnovský v polovici XIII. století, usazoval Němce na Broumovsku pod právo zákupné, r. 1266 koupil fojtství Broumovské, a zjednal městečku Broumovu rozličné svobody a výsady od krále. Za něho usadilo se jmenovitě mnoho soukeníků v tom městě. — **2) M.** z Volyně, žák a přítel Husův, stal se r. 1409 bakalářem, 1412 mistrem svob. umění, načež r. 1414 na fakultě artistické působiti počal. Jemu odevzdal Jan Hus před svým odchodem do Kostnice v Praze poslední vůli svou. V pamětech universitních připomíná se **M.** naposledy r. 1417. — **3) M.** V. papež, před tím Odo de Colonna, vydal 1411 co soudce při dvoře papežském klatbu na Husa, od sboru Kostnického r. 1417 zvolen za papeže na místě dosavadních tří papežů od sboru sesazených, čímž ukončeno schisma v církvi, nastupoval přísně proti Čechům, vyhlásil po dvakráte r. 1420 a 1427 křižovou válku proti nim, a zemřel 20. ún. 1431. — **4) M.** Loquis, též Martinek, v. Houska. — **5) M.** z Dražova v. z Dražova.

Martina sv. kostel, nazván ve zdi čili sv. Martina většího (na rozdíl od kostela sv. Martina menšího, též farního, jenž stával druhdy v Platnýřské ulici naproti nynějšímu Klementinu někde blízko Valentinské ulice), v nynější Martinské ulici na Starém městě, nyní v soukromý dům proměněný, přistavěn byl ke zdi městské a připomíná se ponejprv r. 1187. Byl to kostel farní, jehož podací náleželo kapitole Vyšehradské, a při němž nalezala se také škola. Roku 1414 začal v něm tehdejší farář mistr Jan z Hradce dle učení mistra Jakoubka ze Stříbra ponejprv rozdávati obecnému lidu večeři Páně pod obojí spůsobou. Kostel ten zrušen jest od císaře Josefa II. a fara přenešena k svaté Trojici na Spálené ulici. Dle kostela toho nazvána

Martina sv. brána na konci nynějšího Peršteina, pak

Martina sv. újezd (*circuitus*), jenž zajímal celý čtverhran mezi Širokou a Spálenou ulicí od příkopu Staroměstského až k Židovské zahradě. Újezd ten náležel prvotně kapitole Vyšehradské, která jej však prodala dávno před vystavěním Nového města.

Martinek v. Houska.

z Martinic, starožitný rod panský, pak hraběcí, znaku lékna, větev Kuniců, zval se tak od tvrze Martinic blíže Votic v někdejším kraji Táborském, na níž připomíná se r. 1400 Jan z M. Bořita z M., po němž psali se všickni jeho potomci Bořitové, byl pánem na Smečně a v letech 1453—61 nejvyšším maršálkem dvorským. Roku 1454 byl od krále Ladislava vyslán ke dvoru francouzskému, r. 1460 vystavěl zámek Smečno v nynější rozsáhlosti, od 1463 až do 1465 byl nejvyšším hofmistrem královny Johany a zemřel 1479. Hynek Bořita z M. držel na začátku XVI. století v nedílnosti s několika strýci svými Smečno, k němuž přikoupil ještě Okoř, byl 1516—22 nejvyšším maršálkem dvoru, 1522—23 nejvyšším sudím království Českého, a zemřel bezdětek. Po jeho smrti rozstoupil se rod M-ů na dvě větve, Smečenskou a Okořskou. Oné první, která vždy katolickou zůstala, byl zakladatelem Jan Bořita; druhé Volf Bořita. Větev Okořská byla podobojí, ale vymřela již se vnukem jeho Vilémem, načež Okoř r. 1590 zase pánům Smečenským připadl. Slávu rodu pozvedl Jaroslav Bořita z M. na Smečně a Okoři, narozený 1582, který, od jesuitů vychován, stal se se Zdeňkem z Lobkovic a Vilémem Slavatou úhlavním nepřítelem nekatolíků českých a spolupodněcovatelem protireformace, kterou protestantští stavové k odboji dohnáni jsou. Jevě záhy veliké schopnosti stal se Jaroslav miláčkem Rudolfa II., který již ve 14. roce věku jeho léta mu dal. Již r. 1603 byl cís. radou, roku 1609 stal se maršálkem dvoru, 1616 purkrabím Karlšteinským a 1618 jedním z místodržitelů královských. V postavení tom opíral se vší mocí snahám stavů protestantských, čehož následek bylo jeho a Slavatovo vyhození z oken král. hradu dne 23. máje 1618. Jaroslav divotvorně při životě zachován utekl se do Mnichova a Pasova, statky jeho jsou od direktorů konfiskovány. Po bitvě Bělohorské stal se Jaroslav opět purkrabím Karlšteinským (1621—22) a maršálkem dvoru (1623),

pak nejvyšším sudím zemským (1624—25), nejvyšším komořím (1625—28) a posléze nejvyšším purkrabím Pražským (1635—49). Již r. 1621 povýšil jej Ferdinand II. do stavu říšského hraběte a udělil mu právo psáti se vladařem domu Smečenského a zasedati na sněmě hned po nejvyšších úřednících zemských, r. 1633 pak povýšil jej za falckraběte. Jaroslav učinil z panství Smečenského, od něho značně rozmnoženého, rodinný fideikomis, a zemřev 21. list. 1649 pochován jest v rodinné hrobce v chrámě sv. Víta v Praze. Z jeho synů byl Jiří Adam Bořita hrabě z M., vladař domu Smečenského, rytířem zlatého rouna, 1628—32 presidentem komory české, cís. tajným radou, od r. 1644 nejvyšším kancléřem království Českého, a zemřel 8. list. 1651 ve Vídni bezdětek. Po něm následoval v držení fideikomisu bratr jeho Bernard Ignác hrabě z M., jenž byl cís. radou a komořím, 1643—44 presidentem nad apelacími, 1644—48 nejvyšším sudím zemským, 1648—50 nejvyšším komořím, 1650 nejvyšším hofmistrem, konečně 1651—85 nejvyšším purkrabím a král. místodržitelem, a jmenován rytířem zlatého rouna. Hrabě Bernard zemřel v Praze 17. led. 1685 bez mužského dědice. On nemálo proslul učeností, studovav v Pasově, v Ingolštátě, v Štýrském Hradci a v Římě, a tu i jinde častěji disputoval. Na Smečně chová se od něho v rukopise několik děl, hlavně filosofických. Roku 1655 založil v Slaném klášter františkanů, 1658 kolej piaristskou a 1664 Boží hrob blíž toho města dle vzoru Jerusalémského. Bratr obou předešlých, Maximilian Valentin hrabě z M., cís. rada, od r. 1652 nejvyšší sudí zemský, od r. 1656 nejvyšší komoří, 1658—77 nejvyšší hofmistr, zemřelý 20. pros. 1677, založil z panství svých Hagensdorfu, Prunéřova, Boleboře, Planic a Němčic r. 1636 druhý rodinný fideikomis. Dále vynikli z toho rodu ještě: Jiří Adam hrabě z M., proslulý co diplomat, rytíř zlatého rouna, od r. 1703 cís. tajný rada, který 1707 poslán jest co místokrál do Neapole, ale téhož roku ještě pro churavost místa toho se vzdal, a 24. čce 1714 v Praze zemřel; pak František Michal hrabě z M., od r. 1737 tajný rada a komoří, též místodržící v království Českém, který byl přítomen zasnoubení Marie Teresie s Františkem Lotrinským, a zemřel v Praze 27. led. 1773. Oba rodinné fideikomisy, Smečenský i Hagensdorfský, spojil v osobě své František Karel hrabě z M., který co poslední muž svého rodu zemřel v Kosmonosích 29. list. 1789. Statky rodinné připadly po jeho smrti ženskému jeho příbuzenstvu.

Mastičkář. Takto nazval Václav Hanka zlomek komického intermezza z nějakého mysteria o vzkříšení Páně, jež Josef Alex. Dunder r. 1822 nalezl na deskách latinského pergamenového rukopisu v Museu českém. Stáří jeho padá asi do začátku XIV. století, a poprvé vyšel v Hankových *Starobylých skládáních* (díl V.), pak správněji ve *Výboru z literatury české* (d. I.), obojíkráte s vynecháním některých sprostých a necudných míst. Hra složena jest rýmovaným veršem trochaickým, má mnoho bujného vtipu a drastické komičnosti, jest živá i zajímavá, avšak příliš necudná, i až k blasfemii drzá, obsahujíc ostré

narážky na mnichy a jeptišky. V celku však jest forma její už nedbalá i daleká oné přesnosti a uhlazenosti, jakouž některé české skladby z XIII. století, jmenovitě *Alexandreis* a některé zlomky legend, tak ušlechtile vynikají.

Matěj poustevník, rodič Žatecký, vyučený kožešník, ucítiv „puzení ducha" šel na poušť a bezmála šest let trávil na horách blíž Boubína. Roku 1519 přišel do Prahy, a tu po hospodách a veřejných místech kázaje rozšiřoval učení Lutherovo a přivedl na svou stranu veliké množství lidu. Konečně jest způsobením administratora Cahery r. 1525 zatčen, přes rok u vazbě držán a konečně z Prahy vypovězen. Obrátiv se k Janovi Dubčanskému pomáhal pak jemu a Václavovi z Lulče zakládati tak zvanou jednotu Habrovanskou. Po uvěznění Dubčanského usadil se **M.** v Boskovicích, kde žil ještě roku 1542. Od něho jest *Napomenutí Pražanům*, kterýmž jim r. 1519 oznamoval svůj příchod, a pak několik listů k rozličným osobám, což vše otištěno při Bartošově kronice.

Mater verborum (matka slov), jinak *Glossae Salomonis*, *Dictionarium universale*, nazývá se velmi rozsáhlý středověký spis latinský, na způsob encyklopedie v abecedním pořádku sestavený a stručný výklad jmen latinských, někdy také řeckých a hebrejských, a mnohých předmětů a pojmů ze všech tehdejších oborů věd podávající. Původ spisu toho přičítá se opatu Svatohavelskému ve Švýcařích Salomonovi († 920) od jedněch co spisovateli, od jiných co objednateli jeho. Jeden rukopis toho díla, v němž nacházejí se také německé a české glosy, chová České Museum. České glosy tyto vydal Hanka ve svém spise *Sbírka nejdávnějších slovníků latinsko-českých* (1833); úplněji a správněji vyšly r. 1841 ve spise *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache*. Psán jest rukopis ten r. 1202 rukou *Vaceradovou* (jak se písař sám nazývá), a obsahuje v celku přes 1100 českých glos, z nichž část však připsána mezi řádkami jinou rukou, avšak současnou. Glosy ty jsou nejen v jazykozpytném, nýbrž i v kulturním ohledu velmi důležité, neboť podávají mnohé výrazy české z oboru bájesloví, umění, domácího i statního života, z nichž ovšem mnohé slovo glosator sám utvořil. Nemenší důležitost má rukopis ten také v ohledu uměleckém, neboť obsahuje velmi krásné drobnomalby, které náležejí k nejstarším a nejvýtečnějším památkám národního umění českého. Kde v rukopise nová písmena začíná, jest ona z arabesk a fantastických postav složena anebo vyobrazeními z písma svatého vzatými ozdobena. V celku jeví se v malbách těch co do provedení i motivů vliv byzantského umění, nicméně mnohé jich známky patrně k tomu ukazují, že malíř s jakousi samostatností si počínal, jmenovitě, že se snažil individualisovati a tuhé typy byzantské oživiti přirozeností, pročež zajisté právem v malbách těchto jakési začátky domácího samostatného umění spatřujeme. Co malíř udán v rukopise Miroslav, mnich, jako i písař Vacerad, kteří oba v rukopise vyobrazeni jsou.

Mathaebeus Bohdanecký, Krištof, narozen asi 1580 v Bohdanči,

stal se r. 1598 na učení Pražském bakalářem a 1604 mistrem svob. umění, 1605 jmenován rektorem školy Chrudimské výtečně zastával úřad svůj, v letech pak 1606—9 vyučoval na vysokých školách Pražských, byv mezi tím také proboštem koleje Karlovy a rektorem škol nižších (*classes*) při universitě, a když se r. 1609 jednalo o zavedení nového řádu při církvi a konsistoři pod obojí, přidán jest od university komisí k tomu určené. Roku však 1010 vzdav se úřadu učitelského vrátil se do Chrudimi, kde se oženil, právo městské vzal a nabyv hojného statku do rady městské vzat jest, v kterémž úřadě pečoval svědomitě o blaho města a jmenovitě o zvelebení tamní školy. Ve smutných letech 1618—48 bylo mu s městem podnikati všecky neřesti a svízele tehdejší doby, přinucen přistoupiti k víře katolické přišel vydrancováním a ohněm o všecko jmění své a zemřel v bídě asi r. 1655. **M.** byl muž vysoce vzdělaný, osobní přítel mnohých vynikajících učenců svého věku, a v mladších letech zanášel se také básnictvím latinským.

Mathiolus v. Matthiolus.

Matiáš, tolik co Matěj. 1) **M.** Corvinus, mladší ze dvou synů Jana Hunyadiho, narozen 1440, byl r. 1457, když král Ladislav staršího bratra jeho Ladislava pro úkladné zavraždění hraběte Oldřicha Celského dal stíti, též do vazby vzat a s dvorem královským do Prahy odvezen. Po brzké smrti krále Ladislava jest **M.** r. 1458 od Uhrů zvolen za krále, ne bez znamenité podpory od Jiřího Poděbradského, tehdáž zemésprávce a brzy potom krále Českého, jehož dceru Kunhutu Kateřinu **M.** dle úmluv před tím učiněných pojal 1460 za manželku. **M.** počal panování své s rázností neočekávanou, tak že popudil proti sobě živly nevázané mezi šlechtou uherskou, které spikše se proti němu podávali korunu nejprv králi Jiřímu, pak císaři Fridrichovi III., který ji také přijal. Ale prostředkováním krále Českého a papeže Pia II. císař odřekl se koruny Uherské. **M.** upevnil na to moc svou hlavně vydržováním stálého vojska, nejvíce to žoldnéřů českých, černou rotou nazvaných, k čemuž mu záminkou bylo hrozící nebezpečenství od Turků, s nimiž **M.** musil sváděti neustálé boje. Roku 1464 zemřela manželka **M**-ova, krále Jiřího dcera, od kteréž doby začal **M.** obraceti zraky své k rozepři mezi králem Českým a stolicí papežskou, chtěje sám dotříti se na trůn český. Již r. 1465 podával papeži Pavlovi II. sám od sebe pomoci své proti Jiřímu, a r. 1466 vyhledával příčiny k válce s králem Českým, ale válka s Turky mu v jeho zámyslech překážela. Teprv když vypukla válka mezi králem Českým a jednotou katolických jeho poddaných i také s císařem Fridrichem, vystoupil **M.** co pomocník císařův a papežův s celou váhou vojenské moci své, i vtrhl roku 1468 do Rakous proti vojsku českému, které tam bylo vpadlo, potom do Moravy, roku 1469 i do Čech, kdež jej však Jiří sklíčil u Vilémova. **M.** vybavil se z tísně té podvodnou smlouvou, které Jiřímu nezdržel, ano mezi jednáním o konečný mír dal se od katolických pánů zvoliti v Olomouci za krále Českého. V dalším běhu války neobstál **M.** nikde v poli proti vojenské moci české, ale návodem papežovým

přidala se k němu také veliká část knížat a stavů slezských, lužických a moravských, zvláště pak nejdůležitější města v zemích těchto, tak že M. osazením jich nabyl pevného postavení, z něhož nemohl snadno býti vytištěn. Válka vedla se dále i po smrti krále Jiřího (1471), když Čechové zvolili Vladislava, syna krále Polského Kazimíra II., za krále. Roku 1472 vtrhl M. opět do Čech až ke Kutné Hoře, zde však byl útok jeho odražen, a papež sprostředkoval r. 1473 příměří mezi oběma stranami, aby se M. mohl bezpečně proti Turkům obrátiti. Poraziv tyto vtrhl M. s porušením smlouvy hned zase do Moravy a do Slezska, ale u Vratislavi zavřeno nové příměří. Roku však 1478 po vítězné válce s císařem přiměl Čechy k míru v Olomouci, kterým král Vladislav II. musil se vzdáti Moravy, Slezska a Lužice, a postoupiti tyto země M ovi na čas jeho života. Tak roztržena jest koruna Česká, a M. nepřestal se psáti králem Českým. V dalších válkách s císařem Fridrichem zmocnil se M. téměř celých Dolejších Rakous i s městem Vídní, kde dosadil uherského místodržícího. Zemí od koruny České odtržených usiloval M. všemi prostředky spojiti trvale s korunou Uherskou, i mínil celé panství své přenésti na jediného pobočného syna svého Jana Corvina. Ale předčasná smrt jeho 7. dub. 1490 ve Vídni překazila vyplnění těchto zámyslů. — M. byl panovník rázný a dovedl za vlády své udržeti na uzdě nezbedné panstvo uherské; také byl veliký milovník věd a umění, a jmenovitě založil pověstnou knihovnu Corvinskou. Ale v mravním ohledu lpí na něm skvrna nevděčnosti a věrolomnosti, jaké se dopustil naproti tchánu a dobrodinci svému králi Jiřímu. — 2) M. císař Římský, král Český a Uherský, syn císaře Maximiliana II. a Marie, dcery císaře Karla V., narozen 24. ún. 1557, odešel r. 1577 proti vůli bratra svého císaře Rudolfa II. do Nizozemska, kdež byl místodržitelem až do r. 1580. Vrátiv se pak do Vídně a smířiv se s bratrem spravoval nejprv Rakousy, pak Tirolsko, od r. 1599 pak nepřetržitě Rakousy a vedl v Uhřích válku proti Turkům. Neschopnost císařova k vládě a podněcování panování žádostivých rádců vzbudili v M-ovi ctižádost, i spůsobil u ostatních arciknížat, že jej naproti choromyslnému Rudolfovi zvolili za hlavu domu svého a udělili mu plnomocenství, jednati jak by za dobré uznal k svému prospěchu. Tu jest M. od stavů rakouských a uherských za vladaře přijat, a když r. 1608 vojsko sebrav s ním do Moravy vtrhl, přidali se k němu i tamější stavové, vedouím hlavně Karla z Žerotína. Z Moravy vtrhl M. i do Čech, ale stavové čeští, použivše té nesnáze Rudolfovy k obdržení na něm slibu, že jim udělí svobodu náboženství, postavili se branně proti M-ovi, který byl zatím až na míli cesty od Prahy postoupil. Ale nepřišlo k boji, nýbrž zprostředkován mír v Libni (25. čna), v němž císař postoupil M-ovi země Rakouské, Uhry a Moravu, ponechav sobě toliko Čechy, Slezsko a Lužici, zároveň pak uznal bratra svého za čekance království Českého, načež M. s vojskem svým Čechy opustil. Ale brzy litoval císař povolnosti své jak naproti bratru tak i naproti protestantským stavům českým, kterým byl r. 1609 musil

uděliti majestát na svobodu náboženství, i srozuměl se s bratrancem svým Leopoldem biskupem Pasovským, slíbiv mu nástupnictví v Čechách, jestliže mu pošle na pomoc vojsko. Tak se i stalo r. 1611, ale zpozdilé toto podniknutí vyvolalo novou bouři v Čechách, vojsko pasovské jest vypuzeno ze země a **M.** nanovo přivolán, načež císař přinucen jest docela odevzdati vládu bratru svému i v zemích jemu dosaváde pozůstalých, a **M.** na království České korunován (1612), Rudolf, kterému nezbylo nic nežli prázdný titul císařský, brzo na to zemřel. Král **M.**, který po bratru svém i císařem se stal, vzal sídlo své ve Vídni. Nebylť on o mnoho schopnější k vladaření, než bratr jeho Rudolf, a protestanti mýlili se v naději své, že za něho dostane se jim většího vlivu na vládu. **M.** dal se záhy opanovati touž stranou jesuitskou, která vládla před tím císařem Rudolfem, nyní pak novým vystupováním proti svobodě náboženství drážditi se jala protestanty, aby je popudila ke skutkům nezákonným, pro kteréž by mohli trestáni býti ztrátou svobody nedávno nabyté. Poněvadž **M.** bezdětek byl, vymohl na stavech českých, že r. 1617 za nástupce jeho přijali a korunovali arciknížete Ferdinanda, synovce jeho v Štýrsku vládnoucího, zjevného nepřítele všech nekatolíků, jež byl z vlastních svých zemí vypověděl. Ale již rok na to došlo k násilnému odporu se strany neustále drážděných protestantů a k osudnému vyhození místodržících z oken hradu Pražského, o čemž viz zvláštní článek P o v s t á n í č e s k é. Mezi tím, co se chýlilo k válce proti českým povstalcům, zemřel **M.** 20. bř. 1619. — **3) M.**, znamenitý zvonař Pražský, jehož nejčelnější dílo jest zvon Václav na věži chrámu sv. Víta v Praze z roku 1542. Toutéž dobou žil v Praze **4)** tesařský mistr **M.**, který, znaje se též dobře v stavitelství, zúčastnil se platně při stavbě královského hradu, začež byl Ferdinandem I. bohatě obdařen.

Matouš Trenčanský, uherský velmož z rodu C s á k y, narozen 1252, velel na Moravském poli jednomu oddělení uherského vojska císaři Rudolfovi proti Přemyslu Otakarovi II. na pomoc poslaného, později pak při tažení Ondřeje III. do Rakous králi tomu platné služby proukázal, začež obdržel od něho hrad a město Prešpurk k dědičnému držení. Po vymření Arpadovců volen jest hlavně jeho přičiněním na trůn uherský král Český Václav II., který Uhrům na místě svém poslal svého syna. Ten **M**-e učinil palatinem a daroval mu r. 1302 celou stolici Trenčanskou s právem dědičným, odkud on **M**-em **T**-m psáti se počal. **M.** věrně sloužil králi Václavovi proti Karlu Robertovi, od protivné strany do země povolanému, i byl mu nejhlavnější podporou v Uhřích. Teprv po dobrovolném odstoupení Václava uznal Karla Roberta za krále, který mu za to daroval mnohé zámky, i Vyšehrad a město Komárno. Tak založil si **M.** neodvislé panství na Slovensku, vypisoval daně, bil svou minci, zřídil si skvostný dvůr, ano pokoušel se i o sňatek s princeznou Rakouskou pro syna svého Jana. V tak mocném postavení vzdoroval **M.** konečně i samému králi, který sice vojsko jeho r. 1312 u Rozgoně na hlavu porazil, ale jsa na jiných

stranách zaneprázdněn smířiti se s ním musil. Roku 1315 učinil M. vpád do Moravy, aby krále Českého Jana zdržel od pomáhání Ludvíkovi Bavorskému proti Fridrichovi Rakouskému, jest však u Holíče od Čechů poražen. M. zemřel 1318 anebo 1319, a poněvadž jeho syn, jak se zdá, ještě před otcem zemřel, tedy země jeho zase králi Uherskému připadly.

Matthiolus Petr Ondřej, vlastně Mattioli, narozen v Sieně 1500, studoval lékařství v Padově, žil pak nějaký čas v Římě, odkud se r. 1527 unikaje bouřím válečným odebral do okolí Tridentského, kde se 13 let zanášel botanikou a praxí lékařskou; dalších 12 let strávil v Gorici v stejném zaměstnání. Ferdinand I. povolal jej do Prahy za cís. radu a životního lékaře arciknížete Ferdinanda, kteroužto službu zastával též u císaře Maximiliana II. až do r. 1565, načež vzav odpuštění odebral se do Tridentu, kde 1577 zemřel. Z jeho spisů nejznámější jest herbář, který byl dvakráte do češtiny přeložen, od Tadeáše Hájka z Hájku (1562) a Adama Hubera z Riesenbachu (1596).

Maximilian, latinské jmeno mužské. **1)** M. I. císař Římský, syn císaře Fridricha III., panovník v Rakousích a v Burgundsku, kteroužto zem byl získal sňatkem s dědičkou její Marií, dcerou Karla Smělého, zachovával dobré přátelství se sousedem svým Vladislavem II. králem Českým a Uherským. Roku 1515 sešli se k němu do Vídně na sjezd králové Vladislav a bratr jeho Sigmund Polský, kdež kromě spolku všech tří mocnářů proti Turkům umluven jest dvojí sňatek, krále Ludvíka totiž, syna Vladislavova, s arcikněžnou Marií, vnučkou císařovou, a arciknížete Ferdinanda, mladšího ze vnuků císařových, s Annou, dcerou Vladislavovou. Při tom umluveno, aby po Ludvíkovi, kdyby bez potomků sešel, byla Anna dědičkou trůnu českého i uherského, ač scházelo k tomu svolení stavů obou království. Následkem úmluvy té činil si po žalostném zahynutí Ludvíkově arcikníže Ferdinand, co manžel Annin, právo ku koruně české. Před smrtí svou (1516) ustanovil pak Vladislav císaře M-a a bratra svého Sigmunda krále Polského za poručníky synu svému teprv desetiletému. M. I. zemřel 12. led. 1519. Pro osobní statečnost svou nazýván jest M. posledním rytířem. — **2)** M. II., císař Římský, král Český a Uherský, syn Ferdinanda I., narozen 1. srp. 1527, korunován 1562 na království České ještě za živobytí otcova, po jehož smrti 1564 nastoupil panování v říši i v ostatních jeho zemích. V otázce náboženské projevoval M. smýšlení mírné, ano maje jeden čas sám při dvoře svém kazatele evangelické upadl v podezření, jakoby přestoupiti chtěl ku protestantství. Čeští bratří hned při počátku panování jeho k němu se obraceli se žádostmi o schválení své Jednoty, ale císař pro ohledy, které nevyhnutelně míti musil na papeže i příbuzný mocný dvůr španělský, nemohl vyhověti žádosti jejich, avšak nedopustil jim činiti žádných příkoří. Na sněmě r. 1567 pak, když na něm žádali stavové evangeličtí co většina mezi stavy pod obojí o svobodu své víry tím spůsobem, aby se napotom nemusili spravovati kompaktaty, než slovem božím, svolil k tomu císař,

tak že kompaktata, dle kterých se uznávaly jen dvě staré víry za oprávněné v zemi, vypuštěna jsou z privilegií zemských. Ale když stavové žádali zadruhé, aby jim císař navrátil osazování konsistoře strany podobojí, odepřel toho, protože by tím staří podobojí byli poddáni většině jinak smýšlejících. Roku 1575 stavové evangeličtí, srovnavše se s českými bratry, předložili císaři společné vyznání víry pod názvem konfese české, se žádostí, aby nad stavy podobojí, kteří se k ní znají, ochrannou ruku držeti a návrh nového zřízení církevního potvrditi ráčil, dle kterého měli stavové obsazovati konsistoř a k obraně její i k ohledu nad ní voliti defensory ze svého prostředka. Císař po delším odkladu pro rozhodný odpor papežův dal stavům tu odpověď, ale jenom ústní, že v dosavadním řádu církevním ničeho nemůže změniti, ale že jim slibuje v náboženství jejich nikdy jim nepřekážeti, ano i to spůsobiti, aby se totéž zachovávalo také od syna i potomních nástupců jeho. Odepřev jim vydati v moc konsistoř povolil nicméně, aby sobě zvolili defensory a pod jich dohledem zavedli nový řád církevní. Na tom stavové přestavše zvolili 15 defensorů, po pěti z každého stavu, jimiž mělo se spravovati duchovenstvo strany evangelické, majíc nad sebou v každém kraji superintendenta defensorům podřízeného. V těchto slibech císařských bylo však pochybno, zdali se vztahují také na bratří, a zdali jenom na vyšší dva stavy čili též na města královská. V obojím ohledu vyslovil se M. brzy po zavření sněmu proti přáním stavů, nařídiv, aby se strany bratří zachovávaly se zákony králů Vladislava i Ferdinanda, městům pak královským rozkázav spravovati se jako dosavad konsistoří a nezměniti nic v starých kostelních řádech strany podobojí. Na témže sněmě přijali stavové k žádosti císařově syna jeho Rudolfa za budoucího krále, a vykonalo se hned také korunování jeho (21. září), při čemž on učinil připověď stavům, že chce vše zachovati, co jim otec jeho přislíbil. M. II. zemřel brzy na to 12. říj. 1576. — 3) M. arcikníže Rakouský, čtvrtý syn předešlého, narozen 1558, zvolen r. 1585 za velmistra řádu německého, ucházel se po smrti Štěpána Batoryho († 1586) o korunu polskou, vtrhl válečně do Polska, byl však 24. led. 1588 u Byčiny poražen a zajat, a teprv po delším čase na svobodu propuštěn, načež se r. 1598 svých nároků na Polsko odřekl. V letech 1595—99 byl M. místodržitelem v Rakousích a od r. 1599 až do své smrti místodržitelem v Tirolsku. Po vypuknutí rozepře mezi císařem Rudolfem a arciknížetem Matiášem vynasnažoval se M. všemožně o mírné narovnání jeho, ale bez účinku. Když pak Matiáš došel konečně panství, M., odřeknuv se svého práva k nastoupení po něm, ujímal se synovce svého Ferdinanda Štýrského, aby mu zjednal nástupnictví, což se mu také podařilo, po vypuknutí pak povstání českého r. 1618 radil k uchopení se rázných prostředků proti němu, zemřel však brzy po císaři Matiášovi 2. list. 1619. — 4) M. kurfiršt Bavorský, narozen 1573, byl spolu s Ferdinandem II. od jesuitů vychován, nastoupil r. 1597 panování, a postaviv se naproti unii protestantské v čelo katolické ligy

pomáhal pak Ferdinandovi II. v jeho válkách, jmenovitě proti odbojným Čechům. Obdržev od něho co náhradu za válečné náklady Hořejší Rakousy v zástavu, vtrhl M. na jaře 1620 s vojskem výborně spořádaným nejprvé do této země, jejíž stavy sobě v poslušnost uvedl, a potom do Čech samých, kde s vojskem císařským pod Buquoiem se spojiv dne 8. list. vojsko České na Bíle Hoře u Prahy na hlavu porazil a tím válku ve prospěch Ferdinanda II. rozhodl, o čemž blíže viz čl. Povstání české. Za to obdržel M. od císaře roku 1623 s důstojenstvím kurfirštským také země Falcké Fridrichovi odňaté na výměnu za zastavené Horní Rakousko, z kterých však v míru Vestfalském podržel jen Horní Falci a hrabství Koubu. Roku 1629 stál M. v čele katolických knížat německých, kteří žádali na císaři propuštění Valdšteina z velitelství, k čemuž on konečně následujícího roku svolil. M. zemřel 1651.

Mayr Martin, doktor práv, znamenitý státník za časův Jiřího Poděbradského a jeden z oněch německých vlastenců své doby, kteří všemožně se snažili, bídný stav Německa za panování císaře Fridricha III. v nějaký lepší proměniti. Narozen v Heidelberce vzdělal se u otcovského přítele Řehoře z Heimburka v Norimberce a sloužil pak rozličným německým knížatům co rada. Roku 1455 přítomen byl na sněmě Novoměstském co kancléř arcibiskupa Mohučského, a již tenkráte, poznav slabost císaře Fridricha k udržení pořádku v říši, pojal myšlénku, aby mu přidán byl spůsobilý koadjutor, třeba pod titulem krále Římského. Poznav později krále Jiřího roznítil v něm myšlénku ucházeti se o administraci říše Německé. Stav se i jeho radou r. 1459, jakkoliv byl zároveň i radou vévody Ludvíka Bavorského na Landshutě, počal usilovně pracovati k tomu cíli. Vypraven od Jiřího v poselství k vévodovi Milanskému Františkovi Sforzovi za příčinou uzavření přátelského svazku, psal králi v únoru 1460 z Milana, jak by se měl v ucházení se o správu říše zachovati. Radil také, aby se Jiří dal jmenovati nejvyšším vůdcem zamýšlené výpravy proti Turkům. Záměry tyto ovšem nevešly ve skutek. Nicméně, jakkoliv již r. 1461 přestal býti radou krále Jiřího, tento ještě potom užil M-ovy služby, když r. 1465 papež nové procesy proti němu pozdvihl. M. napsal králi nejen důkladnou odpověď na bulu půhonnou, než i hojná psaní k císaři, ku králům a knížatům křesťanským, jimiž ho ospravedlňoval i o pomoc a přímluvu žádal. Avšak s politikou dvoru bavorského změnilo se r. 1467 i přátelství muže toho k Jiřímu, a jako prvé horlivě pro něj působil, tak od času toho byl prvním původem mnohých podniknutí proti Jiřímu.

Mayzl Marek Mardochaj, Žid Pražský, žil v druhé polovici XVI. století a byl po mnoho let primasem a starším obce židovské. Památným stal se pro nemalé kupecké a peněžité obchody s osobami stavů vyšších i nižších, jimž půjčoval a svěřoval na dluh zboží kupecké i hotové peníze. Mimo to poskytoval mnohokráte znamenitých sum samému dvoru císařskému. Nemenší ochotnost prokazoval též stavům království Českého, jim půjčoval značné sumy k zaplacení lidu vojenského v teh-

dejších běžích válečných proti Turkům. Při tom všem zachoval se vždy poctivě a bez přílišného lichvaření, tak že císař Rudolf několika listy propůjčil mu ochranu proti nezákonnímu vydírání peněz a loupeživým choutkám luzy Pražské. Svěřené sobě úřady a záležitosti obecní spravoval **M.** se vší možnou obezřelostí, rozšafností a svědomitostí, a mimo to zakládal mnohé ústavy dobročinné pro chudé spoluvěrce své, zřizoval hojná nadání na skutky milosrdné a pečoval o náboženské vzdělání mládeže židovské. Jmenovitě okolo r. 1595 vystavěl a nadal novou synagogu, která podnes jeho jmeno nese. **M.** zemřel na začátku XVII. století.

Mazovsko, pol. *Mazowsze,* severovýchodní část krajin polských po obojí straně střední Visly na hranicích kmene pruského a litevského, jejíž obyvatelé slovou Mazuři. **M.** činilo ode dávna část říše Polské, a teprv r. 1207 při jejím dělení stalo se samostatným knížectvím, načež drobilo se na částky menší, které se zase ve větší celek spojovaly, až král Sigmund I. spojil je zase s královstvím Polským. V letech 1329—35 bylo **M.** lenem koruny České.

Meč býval za starodávna u všech národů, a tak rovněž i v Čechách zbraní nejobyčejnější, pročež slovo to ve smyslu přeneseném znamenalo a dosud znamená zbraň vůbec, odkud vešly v obyčej způsoby mluvení: mečem práva svého hájiti, mečem i ohněm krajiny hubiti a t. d. Poněvadž pak nosení zbraně považováno výhradně za právo pohlaví mužského, proto i **m.** někdy znamená pohlaví mužské, jako přeslice pohlaví ženské: odtud po meči tolik co v posloupnosti mužské. Od starodávna užíváno **m**-e nejenom v boji, nýbrž i ku popravám, t. ke stínání; v tom smyslu připomíná se v *Libušině soudu* „**m.** křivdy kárající;" obrazně pak znamená **m.** vůbec trestající spravedlnost (která se i s **m**-em vyobrazuje), a právo **m**-e (*jus gladii*) právo nad životem a smrtí. Odtud vedle koruny a žezla náleží ode dávna také **m.** k odznakům královské moci. Králové Čeští při svém korunování opásávají se **m**-em sv. Václava. — Právo **m.** v. Sedání.

Měčislav, polsky *Mieczyslaw* **1)** první křesťanský kníže Polský, syn knížete Semomysla, manžel kněžny České Doubravky, dcery Boleslava I., která si získala velikou zásluhu o obrácení příbuzného národu Polského na víru Kristovu. — **2)** **M.** II. příjmím Líný, kníže Polský (1025—34), syn Boleslava Chrabrého, ztratil Moravu proti Uhrům, kterým ji pak Břetislav Český odňal, a musil r. 1031 hledati v Čechách útočiště proti bratru Bezpremu, odkud se teprv r. 1032 po zavraždění tohoto na svůj stolec navrátil.

z Mečkova, starožitná rodina šlechtická, z níž obzvláště prosluli dva válečníci ve válkách husitských a pozdějších, otec a syn. Vilém Jeník **z M.**, jenž byl v držení rozličných statků v Klatovsku, připomíná se ponejprv r. 1404, byl 1421 hejtmanem táborským v Prachaticích, r. 1425 při dobývání Litomyšle od Sirotkův zlezl první zdi hradské a hlavní bránu vyvrátil, načež mu svěřeno město i panství

k držení, kdež on potom málem devět let vládl. Mezi tím účastnil se r. 1429 a 1430 pověstné jízdy do Míšně, pak r. 1431 obležení Plzně, r. 1433 jmenuje se pánem na Valdeku, a 1436 obdržel od císaře Sigmunda některá zboží arcibiskupství Pražského. Syn jeho Vilém Jeník mladší z M. byl pánem na Uhersku v Chrudimsku a proslavil se také činy válečnými (1437—68) jako otec jeho, jmenovitě co zkušený správce vozních hradeb; r. 1437 byl s Pardusem při obléhání Litovle na Moravě, kdež upadl v zajetí; r. 1443 byl rotmistrem při vozech v slavném tažení tureckém krále Vladislava Uherského; r. 1449 stoje při jednotě Poděbradské měl rozepři s knězem Bedřichem Strážnickým, a ještě r. 1468 vynikl statečností v tažení válečném proti Matiáši Uherskému na Moravě.

Medek 1) z Krymlova, Václav, narozen na začátku XVI. stol. v Písku, odkud se také Písecký psával, studoval v Praze, kdež se stal r. 1521 bakalářem a 1524 mistrem svob. umění, načež od roku 1525 byl profesorem tamtéž, a r. 1530 a 1531 děkanem filosofické fakulty. Roku 1527 byl též proboštem koleje Karlovy, ale téhož roku, když v městech Pražských nastalo pronásledování luteránů, jest i on vsazen do vězení a držán v něm osm měsíců. Byv propuštěn navrátil se zase k profesuře, kterou však r. 1534 opustiv oženil se a stal se sousedem Nového města Pražského, kdež spravovav rozličné obecní úřady stal se konšelem a konečně i primatorem. Avšak i napotom zůstával v úzkém spojení s učením Karlovým, a když se později jednalo o obnovení a zvelebení university, byl mezi komisary od Ferdinanda I. k tomu povolanými. Roku 1544 nadán jest erbem a predikatem z Krymlova. M. zemřel co primator Novoměstský 22. čce 1567. — **2)** Martin M., arcibiskup Pražský, narozen v Mohelnici na Moravě v první polovici XVI. století, vzdělal se v Olomouci, a byv na kněžství vysvěcen kaplanoval u svého krajana Antonína Brusa, později arcibiskupa Pražského, na to byl farářem v Příboře a v Mohelnici, pak kanovníkem v Brně a kapitulním děkanem tamtéž, r. 1577 stal se proboštem v Hoře sv. Hypolita a na to velmistrem řádu křižovnického v Praze, po smrti pak jmenovaného Antonína Brusa povýšen na arcibiskupství Pražské, na kterouž hodnost byl r. 1581 vysvěcen. M. byl muž velmi nábožný a vzdělaný, pohlížel hlavně k obnovení a zvelebení zašlých kostelů a klášterů katolických, a dal jmenovitě vykopati ze zřícenin kláštera Sázavského a přenésti do Prahy pozůstatky sv. Prokopa. O jeho nevšední učenosti a rozšafnosti vydávají svědectví hojné listy jeho k tehdejším papežům, kardinálům, nunciům a jiným vznešeným osobám, které nad to zavírají v sobě důležitá data k vylíčení politických a církevních poměrů tehdejších.

Melantrich z Aventina, Jiří, český knihtiskař, narozen 1511 v Rožďalovicích v Boleslavsku, odkudž také Rožďalovský, dle svých černých vlasů a pleti pak Černovlásek, po řecku *Melantrichos* nazvaný, studoval v Praze, kdež r. 1535 dosáhl bakalářství. Potom dal se na cesty po Německu, kdež jmenovitě déle pobyl ve Vitemberce,

slyše tam Melanchthona, v Basileji a v Norimberce. V posledním městě sobě oblíbil umění knihtiskařské, i seznámil se s Janem Güntherem, ku kterémuž se po návratu r. 1542 odebral do Prostějova co pomocník při tiskárně. Asi r. 1546 obrátil se **M.** do Prahy, kdež se spolčil s knihtiskařem Bártou Netolickým, jehož závod na Malé Straně 1552 na sebe převedl a na Staré město přenesl. První veliké jeho podniknutí bylo nové vydání bible, jež s pomocí Netolického i Sixta z Ottersdorfu r. 1549 dokonal. Z jiných děl u **M**-a tištěných připomenouti sluší *herbář Mathiolův* německý a český (1562—63), *Zřízení zemské* (1564), *Práva městská* (1579), *Postilu* Ferovu (1575) a Rvačovského *Masopust* (1580). Knihy, od jiných sepsané a od něho vydávané, opatřoval předmluvami a dedikacemi. Roku 1557 udělen mu erb s predikatem z Aventina. Roku 1563 koupil si dům „U dvou velbloudů“ v nynější ulici Sirkové (tehdáž Kunešovic) a znova jej spůsobem renesančním vystavěl. Roku 1576 za společníka přijal zetě svého Daniela Adama z Veleslavína, a zemřel 19. list. 1580. Po jeho smrti řídil tiskárnu jeho Veleslavína, až do právních let jeho syna Jiřího, a po smrti tohoto ujal ji r. 1589 sám.

Mělnický Pavel, malíř a písař gradualu Německobrodského, jejž nákladem jednoho pána Trčky z Lípy r. 1505 dokončil. Písmo jeho, gotika, jest velmi pěkné a barvy čisté; písmena některých slabik uměl obzvláště uměle spojiti. Všecky skoro svaté osoby na jeho obrázcích jsou v řasnatá roucha oděny, těla jejich jsou složitá a svalovitá, obličeje vesměs příliš staré. Nejpěknější a nejumělejší jsou pokrajní arabesky a zvířata z nich vystupující. Největší však obdivení vzbuzuje čistota a živost barev, jak obrázkův tak i arabesk; nejméně užil **M.** žluté barvy, křiklavé pražádné. Kdyby byl **M.** tak šťastný býval v kresbě těl a zvlášť obličejů, jak výborně uměl mísiti barvy a je voliti, bylo by jeho dílo opravdu mistrné.

Mělník, král. věnné město, 4 míle od Prahy při vtoku Vltavy do Labe, proslulé vínem svým. Dříve než město stál zde hrad, původně Pšov nazývaný, co sídlo župy Pšovanů, na kteréž jmeno upomíná dosavad potok Pšovka a snad i osada Šopka (původně Pšovka?). Počátky hradu sáhají do pohanské dávnověkosti, a na něm bydlel Slavibor, vévoda Pšovanů a otec sv. Lidmily, která se tu narodila. **M.** stal se záhy věnem kněžen a později královen Českých. Ponejprv patřil co věno Emmě Burgundské, vdově po Boleslavu II., která tu peníze razila. Roku 1158 připomíná se župan Mělnický Zvěst, jenž padl na Addě ve výpravě proti Milanu. Již na začátku XII. století založeno tu proboštství, a r. 1125 připomíná se probošt Severus, jemuž Kosmas kroniku svou připsal. Město opevněno bylo buď za Václava I. anebo teprv za Přemysla Otakara II., který je povýšil za město král. a osvobodil od pramomocnosti župní. Po jeho smrti náleželo jeho vdově královně Kunhutě; od r. 1319 zdržovala se tu často královna Eliška, poslední Přemyslovna. Karel IV. prohlásil **M.** za město věnné, které nesmí nikdy býti prodáno. Za panovníka toho založeny jsou zdejší

vinice, k nimž keře vzaty z Burgundu. Roku 1372 porodila zde Alžběta, čtvrtá manželka Karla IV., syna Jana Jindřicha, a téhož roku rozmnožil panovník ten svobody a výsady města. Ze XIV. století pochází část stavby hradu Mělnického, jmenovitě starožitná gotická kaple sv. Lidmily. Radnice Mělnická stála již r. 1398, v kterémž Mikuláš biskup Nazaretský posvětil v ní dvě kaple, sv. Barbory a sv. Jakuba. Václav IV. rozhojnil znamenitě privilegie města. Toho času náležel ke hradu Mělnickému valný počet rytířských manství. Za válek husitských M. méně trpěl nežli jiná města, hlavně vzalo škodu proboštství zastavováním statků jeho císařem Sigmundem, až ku konci XVI. století zašlo. Roku 1421 dali se měšťané dobrovolně v ochranu Jana Smiřického, přiznavše se ke čtyrem artikulům Pražským, ale hnedle na to přistoupili k straně Sigmundově. Hejtmanem jeho byl zde r. 1427 Mikuláš z Gaisperka a r. 1429 Vaněk ze Zhoře. Roku 1437 zapsán jest M. s jinými městy u věno královně Barboře, která potom od r. 1441 měla zde stálé své sídlo a přítomností svou městu znamenité výdělky spůsobila. Po smrti Sigmundově scházeli se tu často páni a rytíři, kteří Kazimíra Polského za krále míti chtěli. Po smrti krále Jiřího usadila se na M-u vdova jeho Johana z Rožmitála, která tu zemřela 12. list. 1475. Ze zboží jejího připadl M. co statek zápisní kraleviči Jindřichu mladšímu s tím vyhražením, aby jej vrátil koruně, kdyby mu suma zápisní vyplacena byla. To se stalo ještě za Vladislava, ale brzy opět zastaveno jest město i s příslušenstvím pánům z Gutenšteina. Roku 1547 stál M. po straně stavů, kteří králi Ferdinandovi I. odepřeli vojenskou pomoc proti kurfirštovi Saskému, brzy však vrátiv se k poslušenství dosáhl odpuštění, ale musil složiti pokutu 2000 kop grošů míšenských. Od těch dob prošel M. celou řadou soukromých držitelů, a císař Rudolf II. zadlužil jej velice, tak že Anna, manželka nástupce jeho Matiáše, musila jej velikou sumou vyplatiti, když se roku 1614 v držení jeho uvázati chtěla. Avšak za nedlouho znova jest zastaven, nejdříve Vilémovi Kinskému, pak Jakubovi Hořčickému z Tepence, horlivému přívrženci jesuitů, kterému jej r. 1618 odbůjní stavové odňali a jej samého ze země vypověděli. Znova od nich zastaven jest M. r. 1619 Václavu Felixovi Pětipeskému z Chýše, který však po bitvě Bělohorské přišel o statky své. Nyní dostal se M. zástavou Vilému hraběti Slavatovi, od něhož však vykoupen jest r. 1645 a znova zastaven Heřmanu hraběti Černínovi, z jehož rodiny se v druhé polovici minulého století dostal sňatkem Augustu Antonínovi knížeti z Lobkovic, jehož rod podnes to panství drží. Za 30leté války opanovali M. roku 1631 Sasové, r. 1640 Švédové pod Banerem a r. 1643 pod Torstensonem, ukládali měšťanům veliké platy, zbořili část městských zdí a vyprázdnili plné sklepy. Roku 1646 vyhořelo 40 domů, 1652 skoro celé město, 1681 opět celé město, při čemž vzaly za své také pamětné knihy a mnohé vzácné listiny.

Menhart, něm. *Meinhard.* 1) **M.** biskup Pražský (1122—34), založil k dosavadním 25 ještě dalších 5 kanovnických prebend při kostele sv. Víta. Roku 1130 obviněn jest z účastenství v Miroslavově úkladu o život knížete Soběslava I., avšak očistil se dokonale z toho nářku. R. 1132 stala se mu zvláštní příhoda, kterou vypravuje první pokračovatel Kosmy. Když totiž biskup, přebývaje nějaký čas ve vsi Chuchli, která náležela k biskupství, jednoho večera léhal do postele, a služebníci jeho ještě stáli tu, zdvihl se najednou jakýs hrozný rachot. Služebníci všickni utekli, biskup pak ve zmatku vyskočil z postele a stanul u protější zdi vedle komína. V tom veliký kámen, který se svalil s hory nad vesnicí, uhodil na dům, pobořil dvě zdi i postel biskupovu, a zde zůstal ležeti, tak že biskupovi šťastně uskočivšímu nic se nestalo. Roku 1133 měl **M.** jakousi rozepři s kapitolou svou, za kterouž příčinou přijel do Prahy legat papežský, i jednalo prý se o sesazení biskupovo, k čemuž však nepřišlo. — 2) **M. II.** hrabě Gorický a Tirolský, přídržev se císaře Rudolfa proti Přemyslu Otakarovi II., zmocnil se Korutan a Krajiny, kteréž země mu císař s titulem vévodským v dědičné držení dal. **M.** zemřel 1295, a po něm nastoupil syn jeho Jindřich, který co manžel Anny, sestry posledního Přemyslovce Václava III., také v Čechách nějaký čas panoval. — 3) **M.** z Hradce v. z Hradce pánové.

Menší město v. Praha.

Menšík z Menšteina, Jakub, rodilý z Prachatic, byl nějaký čas v službě Rožmberské a přijat jest na sněmu r. 1577 do stavu rytířského, načež držel rozličné zboží pozemské. Roku 1584 byl písařem soudu purkrabského, 1586 stal se hejtmanem Menšího města Pražského, a r. 1593 byl úředníkem při hejtmanství hradu Pražského. Téhož roku se účastnil pletich Jiřího z Lobkovic, začež mu tento pomohl k úřadu místosudího, jejž zastával až do r. 1601, kdežto jmenován cís. radou a prokuratorem. Vedle toho zastával od r. 1603 také purkrabství hradu Pražského. Roku 1613 vzdav se úřadů vedl odtud život soukromý. V bouřích stavovských stál co horlivý katolík při straně Ferdinanda II. a zemřel 1636. Jmění své, jsa bezdětek, obracel na kostely, školy a ústavy dobročinné. Co místosudí sepsal **M.** důležité dílo právnické *O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království Českém*, kteréž, byvši na sněmě r. 1600 schváleno, vyšlo t. r. v Praze tiskem a stalo se pravidlem ve věcech mezních.

Městecký z Opočna, Jan, pán na Heřmanově Městci, syn Štěpána z Opočna, milce krále Václava, r. 1397 na Karlšteině zavražděného, člověk násilný a prchlivý, zlezl 1. list. 1415 spolu s Otou z Bergova v temné noci Opatovický klášter, chtíce se zmocniti vyhlášených jeho tajných pokladů. I činili násilí mnichům, a žádajíce od opata Lacury, aby jim skrýš jejich vyzradil, tak jej ztrýznili, že následkem toho v krátkém čase zemřel. Nenalezše pokladů vybrali klášter i chrám a s velikou loupeží odtud odešli. Král Václav opominul pachatele za ten zločin stíhati. Ačkoliv přivěsil r. 1415 pečeť svou k stížnému listu

stavů českých ke sboru Kostnickému pro upálení Jana Husa, nicméně stál potom odhodlaně při straně katolické, byl 1420 v bitvě u Sudoměře proti Žižkovi, dobyl 1421 ještě s jinými Chotěboře a zajaté tam Tábory proti danému slovu upáliti dal, musil však ještě téhož roku Chrudím, kde byl král. hejtmanem, Husitům vzdáti a k jejich straně přistoupiti. Avšak při nejbližší příležitosti od nich zase odstoupil, a jmenovitě Žižkovi jevil se býti osobním nepřítelem, ano úkladně jemu o život stál. Jsa od něho r. 1423 ještě s jinými pány u Hořic poražen, vpadl 27. srp. t. r. spolu s Půtou z Častolovic do Pražského předměstí Hradce Král., vypálil je a vešed do kostela sv. Anny zabil při oltáři táborského kněze Jana, který tam bez ornátu mši sloužil. Nanovo porazil jej a jeho přátele Žižka u Skalice 6. led. 1424 a dobýval na to jeho hradu Hostinného. Následujícího roku dobývali Hradečtí a Sirotci hradu jeho Landsberka, a dobyli hrádku jeho Frimburka a města Opočna, kteréž i pobořili. Roku 1427 propůjčil **M.** čeleď svou k dobytí Prahy pro vysvobození Sigmunda Korybuta, kteréž podniknutí však se nezdařilo. Roku 1428 oblehli Sirotci hrad jeho Lichtenburk, i postoupil jim ho co zástavu slibu věrnosti, kterým se jim zavázal. Tak držel podruhé s Husity, i jel r. 1429 do Prešpurka k umlouvání pokoje se Sigmundem. **M.** zemřel buď 1430 nebo 1431.

Města. Tak zvané živnosti městské, totiž řemesla i obchod, měly u starých Čechů sídla svá v tak zvaných podhradích, totiž osadách při hradech zakládaných, jichž obyvatelstvo podrobeno bylo pravomocnosti župní jako všecken ostatní lid. **M.** svéprávná se zvláštní municipální organisací jsou v Čechách původu cizího, jmenovitě německého, i vzmáhala se zároveň s kolonisací německou, kterou zalidňovány jsou krajiny s řídkým obyvatelstvem domácím. Také za příčinou obchodu přicházeli cizinci do země a usazovali se v podhradích, kdež jim udělovány zvláštní svobody a výsady. Tak již Vratislav II. (1061—92) dovolil kupcům a jiným příchozím německým usazovati se v Praze (která původně také nebyla ničím jiným než podhradím) na Poříčí, a o 100 let později udělil Soběslav II. (1173—78) Němcům Pražským samosprávu církevní a obecní, aby volili si sami faráře a rychtáře, prázdni jsouce obtížných břemen a povinností župních. Následující pak panovníci, jmenovitě Přemysl Otakar I., Václav I., zvláště pak Přemysl Otakar II., hojné průmyslné Flámy a Franky do Čech přiváděli, udělujíce jim práva Pražským Němcům podobná, anebo jim práv přinešených potvrzujíce, jakž toho na Moravě Vladislav (1197) počátek byl učinil. Ze starých podhradí župních a z jiných míst průmyslnějších a živnějších Čechové jsou vyháněni a na jich místo usazováni Němci, jako za Otakara II. na Malé Straně, na Trutnovsku, Loketsku, Kladsku a jinde. (Takovým způsobem dálo se i osazování četných vsí s právem německým.) Dálo se v Čechách toto usazování nejinak, než jako od Sasů v dobytých polabských zemích. Městské obce německé zřízeny byly dle vzoru měst vlaských, a takovým způsobem zakládána jsou i v Čechách **m.** od králů, kteří mimo to, že přibývalo zemi lidnatosti a průmyslnosti, do-

cházeli tím samy výhod znamenitých, neboť z městských živností rostly důchody komory, a v měšťanech, hojnými svobodami obdařovaných, nacházeli vydatné podpory proti spupné šlechtě. Osazování měst svěřováno bylo lidem té věci povědomým, jimž za to popřány byly zvláštní výhody: užívání gruntů bez úroků, část užitků z rychty a z živností městských, aneb vysazení krčmy a podobné. I osadníkům, jak cizím tak domácím, na jistý čas propůjčováno bylo osvobození od platů, později pak králové městům na čas berně a úroky odpouštěli, kdykoli válkami, požáry a jinak škodu vzala. Živnostem městským pomáhali pak králové tím, že udělovali městům h á j e m s t v í čili p r á v o m í l e, t. j. že pod velikými pokutami nemělo na míli cesty kolem nich žádné řemeslo děláno býti. Tím vším rostl blahobyt měst, a zvláště některé rody měšťanské zmohli se na znamenitou zámožnost, z čehož povstal časem městský p a t r i c i a t. Za tato dobrodiní byli měšťané králům vděčni a věrni; ale se šlechtou mívali záhy nejedny půtky, poněvadž nepřála živnostem městským a záviděla jim zámožnost jejich, která jim udělovala nemalou důležitost. Záhy počala se **m.** opevňovati hradbami, příkopy a zdmi, které opatřeny byly pro lepší obranu věžmi, obzvláště nad branami, čímž **m.** i ve válečném ohledu nabyla důležitosti co vydatná opora domácí branné moci proti cizímu nepříteli. Dle způsobu těchto měst k r á l o v s k ý c h zakládali též páni a vládykové na svých panstvích s povolením královským města p o d d a n á, jimž na králích vyžádali, aby směla odbývati trhy a ohraditi se. Tato **m.** byla brzy městům královským ve mnohých věcech podobna, jen že pánem jejich byla v r c h n o s t, která od nich brala platy a chránila měšťany při jich živnostech, jsouc k nim v témž poměru, jako král k městům královským. V té míře, jak **m.** se zvelebovala, nabývala i váhy v záležitostech veřejných, jichž vyřizování nemohlo se časem obejíti bez jich účastenství, a tak vyvinul se z měst ponenáhlu stav třetí vedle vyšších stavů panského a rytířského. Roku 1281 h r a ž e n á **m.** ponejprv řádně sněmovala se šlechtou, když jednalo se o to, aby země zproštěna byla násilí a libovůle Oty Braniborského. Po vymření pak rodu Přemyslova stav městský již mocně zasahoval do běhů politických, jednotliví rodové patricijští rozhodně vystupovali v otázkách veřejných, a jmenovitě Pražané dobyli si podstatných zásluh o povolání za krále a uvedení do země Jana Lucemburského. Karel IV. nemálo si dával záležeti na zvelebování měst, rozmnožoval jejich výsady a všemožně podporoval průmysl i obchod co hlavní prameny zámožnosti jejich. Učinil také platné nařízení stran věnných měst. Za válek husitských živel český docela opanoval v městech, valně se již za poslední doby před tím zmáhav, a obyvatelstvo německé, jsouc krom toho odporno reformatorskému ruchu náboženskému, kterým se velikou většinou svou národ český bral, vystěhovalo se. Odtud většina měst stála při demokratické straně táborské proti šlechtě, dávné odpůrkyně své. V bitvě u Lipan 23 měst bojovalo s Tábory proti panstvu. Jenom některá města zůstala věrna staré víře katolické, jako Plzeň, která v tom ostatním

čelila, Budějovice, Kadaň, Most, Ústí nad Labem, Tachov, Trutnov. Král Jiří přál městům jako Karel, ale za slabé vlády nástupce jeho Vladislava použila zbujnělá šlechta té příležitosti k obnovení starých sporů s městy, jimž sáhala do jejich výsad a upírala práv stavovských, ano neostýchala se páchati na nich zjevné násilí. Vladislav nerozuměl svému prospěchu tak jako jeho předchůdcové, kteří v ochranu brali m. co mocnou svou oporu proti nezbedné šlechtě, i dával s počátku vyšším stavům za právo, když pak lépe poučen výrok svůj odvolal, spěčovala se uposlechnouti šlechta, která za královy nepřítomnosti v zemi vládu ve svých rukou měla. Spor ten vyrovnán teprv r. 1517 za krále Ludvíka pověstnou smlouvou Svatováclavskou, ve kteréž m. sice upustila od práva míle i také od výhradního práva vaření piva, za to však zachována jsou při třetím hlase na sněmě a při právu držeti statky zemské, a stavové vyšší upustili ode všech novot, které byli v poslední době zaváděli na úkor měst. Brzy na to vnikalo do měst, nejprvé německých, pak i českých, nové učení Lutherovo, které brzy obdrželo převahu nad českým utrakvismem, a to bylo příčinou, že r. 1547 skoro všecka města v Čechách (jedině Plzeň, Budějovice a Ústí vyjímaje) přidržela se té strany stavů, kteří králi Ferdinandovi odepřeli pomoc ve válce se spolkem Šmalkaldským. Toho použil chytře Ferdinand po vítězství u Mühlberka, aby zničením moci měst zlomil sílu stavovské oposice české, i ztrestal odbojná města krutě odejmutím jim statků, uložením peněžitých pokut, zbavením jich nejdůležitých privilegií a obmezením jejich samosprávy, ku kterémuž konci ustanovil v každém městě král. rychtáře, který měl bdíti nad chováním se rady, a zakázal bez dovolení královského svolávati obec, t. j. veškeré měšťanstvo, ku poradě o věcech důležitých. Zároveň zapověděl král všeliké odvolávání se od soudů městských ven ze země, ustanoviv pro města zvláštní soud apelační na hradě Pražském. Panovalať totiž dosavad v rozličných městech rozličná práva německá, přinešená od prvních osadníků jejich, i jakkoliv se dle nich potom vyvinula v jednotlivých městech domácí práva městská, jako Jihlavské, Brněnské, Pražské, nicméně vždy veliká část měst nepřestala se spravovati právem cizozemským, a to hlavně Magdeburským. Pro m. tímto právem se spravující byla sice zvláštní vyšší stolice konšelská v Litoměřicích, ku které od nich odvolání chodilo, ale v případech pochybných i sami Litoměřičtí konšelé hledávali poučení v Magdeburce; rovněž pak z měst, užívajících jiného německého práva, dálo se časté odvolání do měst zahraničných, odkud práva tato pocházela. To nyní přestalo, a zároveň pečováno o to, aby všecka městská práva, která v Čechách a na Moravě dosavad platnost měla, uvedena byla ve shodu jednak mezi sebou jednak i s právem zemským, z čehož napotom povstalo jednotné české právo městské, které, od králů Maximiliana a Rudolfa II. stvrzeno, zůstalo v platnosti až do našeho století. Jakkoli těžkou ranou, která je za Ferdinanda I. zasáhla, m. v Čechách velice sklesla v moci a zámožnosti své, nicméně, alespoň co se této poslední týče, přičinlivostí statečného měšťanstva, o zvele-

bování řemesel a živností svých velice dbalého, a moudrým hospodářstvím obecním pomalu zase zotavovati se počala. Již za Přemysla Otakara II. byla se řemesla v městech začala spojovati v jakási bratrstva, z nichž během času povstaly tak zvané cechy čili pořádky řemeslnické, které za Karla IV. obdržely konečné zřízení. Tyto cechy, pokud udržovaly přísnou kázeň mezi svými příslušníky a všemožně na to hleděly, aby obecenstvo bylo od nich svědomitě obsluhováno, velice přispívaly k zvelebení stavu řemeslnického a ke vzrůstu zámožnosti ve městech. Do rady pak a ke správě obecní bráni mužové rozšafní, na mnoze studovalí a vysoce vzdělaní, a to dílem synkové domácí, dílem z učení Pražského vyšlí bakaláři a mistři, kteří se v městě usazujíce přižeňovali se do vzácnějších rodin, a tím stávalo se, že správa obecní bývala výtečná a vzorná. Takovíto otcové města měli přede vším bedlivou péči o dobré školství, které toho času v Čechách na takový stupeň se povzneslo, že v tom vlast naše nejchvalnější pověsti požívala, jsouc příkladem a vzorem zemím okolním. Nezřídka zajisté spatřovalo se, že obyčejní řemeslníci byli dobře latiny znalí, a vůbec byla toho času vzdělanost až do jisté míry ve městech mnohem rozšířenější nežli v dobách pozdějších. Neméně dbalá byla m. o zakládání ústavů veřejné prospěšnosti a dobročinnosti, špitálů a j., a pokud prostředky jejich k tomu postačovaly, též o vykrášlení své stavbami chrámů (obzvláště v starší době neztenčeného ještě bohactví svého) a jiných nádherných veřejných budov. Chváliti se musí též při měšťanech oné doby nábožnost nelíčená a duch právě sousedský, který je často vedl k znamenitým obětem, jednalo-li se o prospěch obce, a bohatší měšťané odkazovali nemalé sumy k účelům vůbec užitečným a šlechetným. Ovšem tajiti se nedá, že příklad hýřivé a prostopášné šlechty nezůstal bez působení také na stav městský, a že časem i ve městech zahnízdily se marnotratnost a jalový přepych, kteréžto necnosti však objevují se všude, kde blahobyt jistého stupně dosáhl. — Všecka m. česká podřízena byla podkomořímu královskému, jemuž náleželo nejenom vybírání důchodů z nich do komory král. plynoucích, nýbrž i vykonávání všelikých práv, která králi nad městy náležela: on sadil radu a rychtáře, zasedal na sjezdech městských a na soudech při odvolání se měst ku králi. Samospráva měst záležela v tom, že obec (všickni obyvatelé požívající práva měšťanského) volila ob čas — obyčejně ročně — jistý počet obecních starších, z kterých pak král skrze podkomořího svého jmenoval určitý počet konšelů, při jichžto sboru byla správa obecní. Konšelům, později radními zvaným, předsedal purkmistr, v kteréžto hodnosti střídali se po pořádku všickni konšelé měsíčně. Který z nich při obnovování rady jmenován byl na prvním místě a tedy úřad purkmistrovský první ze všech zastával, slul primator, jemu podřízeny byly všecky úřady obecní, on byl pravým hospodářem obce. Důležitější věci obecní vznášeli konšelové na sbor starších, v obzvláště vážných případech pak svolávána obec. Městům náležela pravomocnost nad svými příslušníky, a to nejenom v oboru soukromého, nýbrž

i trestního práva, městům královským i v případech hrdelních. Na soudech městských zasedali purkmistr a konšelé, a od výroku jejich chodilo odvolání v starších dobách do těch měst, jichž právem se řídili, od r. 1547 ku král. soudu nad apelacími na hradě Pražském. V té spůsobě trvala **m.** česká až do osudné 30leté války, která se pro zem i národ Český tak záhubnou stala. První veliká pohroma stihla **m.** po bitvě Bělohorské násilně zaváděnou protireformací, když tisíce a tisíce zámožných rodin musily se za příčinou náboženství ven ze země stěhovati, čímž obyvatelstvo měst řídlo, ano ve mnohých celé ulice pusty zůstávaly. Později přistoupily k tomu vpády nepřátelské a nátisky nesnesitelné od cizích i císařských vojsk, násilné vymáhání peněz, drancování a hubení mečem i ohněm, čímž mnohá **m.** docela na mizinu přišla a z úpadku svého nikdy více se nepozvedla. Ta **m.** pak, která jakž takž tu žalostnou dobu přečkala, připravena jsou o poslední téměř zbytek samosprávy; ve městech královských vláda namnoze libovolně obsazovala místa konšelská, a kde přece průchod dán jakési volbě obecní, tam postavena rada pod tuhou kontrolu rychtářů a hejtmanů královských. Nejsmutnější osud v ohledu tom potkal po roce 1620 **m.** poddaná, neboť staré i nové vrchnosti používaly té doby zmatků plně ve svůj prospěch, a jakoby všecken stav právní byl přestal, nedbajíce žádných výsad a svobod jejich, neobmezené vůli své je podrobovaly a břemena prv nebývalá na ně uvalovaly. Odtud ona smutná, nepřehledná řada soudů obcí poddaných s vrchnostmi, která naplňuje století XVII. a XVIII. Takové svízele na dlouho udusily všeho ducha průmyslového, řemesla dříve tak výnosná hynula, a v městech menších chytalo se obyvatelstvo na mnoze sedlačení. V takovém stavu nacházela se **m.** česká při nastoupení Marie Teresie.

Městské právo v. Města a Právo městské.

Methud sv., Method, Methoděj, starší bratr sv. Cyrila (v. t.), nabaživ se záhy života světského šel mezi poustevníky, potom však vydal se s bratrem svým na apoštolování mezi Chazary, kdež nalezli tělo sv. Klimenta a domů odvezli. Obrátiv se pak do Bulhar pohnul r. 855 krále Borise děsným obrazem posledního soudu (neboť byl **M.** obratný malíř), že se dal pokřtíti a také národ svůj ku křesťanství převedl. Vyslán později s Cyrilem do Moravy konal tam s prospěchem dílo apoštolské, z Říma pak, kam provázel bratra svého, když oba z nepravdivých nářků před papežem se očistili, arcibiskupem Moravským jmenován po smrti Cyrilově vrátil se na Moravu a nastoupil úřad svůj arcipastýřský. Ale v Moravě byli té doby opanovali Němci, od nichž **M.** jest jat a do Němec odvezen, kdež půl třetího léta jest držán. Propuštěn z vazby důrazným prostředkováním papežovým pracoval pak v říši Svatoplukově, který byl mezi tím vlast svou ode jha německého osvobodil, s velikým prospěchem, a jmenovitě pokřtil u dvora Svatoplukova knížete Českého Bořivoje, ano dle některých i sám Čechy navštívil. Obnovené stížnosti závistivých biskupů německých spůsobily **M**-ovi nové předvolání do Říma, kamž se roku 879

odebral a od papeže Jana VIII., ospravedlniv se, obdržel potvrzení jak arcibiskupství Moravského tak i slovanské liturgie. Když však se zase navrátil do Moravy, povstal mu nový nepřítel v samém prvním sufraganu jeho Vichingovi, který přidav se k německým biskupům strojil metropolitu svému takové nesnáze, že M. musil útočiště a ochranu hledati v Římě. Ale nedočkav se ukončení těch svízelů zemřel ve Velehradě 6. dub. 885. Před smrtí ještě přehlédl svůj překlad některých knih biblických a bohoslužebných, a za nástupce svého v úřadě pastýřském jmenoval Gorazda, dosavadního druhého pomocníka svého. Sv. M. zároveň s bratrem svým Cyrilem ctí se u všech národů slovanských na západě i na východě, u katolíkův i pravoslavných. Největší poctivost těmto svatým bratřím apoštolským činí se od dávných věků na Moravě, kdežto společný den památky jejich (nyní 5. červenec) jest svátkem zasvěceným.

Mezeřický 1) Valentin, slavný svého času mathematik, narozen v druhé polovici XV. století v Mezeříči na Moravě, vzdělal se důkladně v mathematice a hvězdářství na akademiích zahraničných, jmenovitě v Benátkách a v Bononii, a vrátiv se do vlasti stal se 1495 písařem radním v Žatci, v kterémžto úřadě drahně let setrval. M. byl v stálém spojení s vynikajícími učenci svého času, a jmenovitě přítelem Bohuslava Hasišteinského, který jej ve svých spisech pokládá mezi nejpřednější hvězdáře a učence souvěké, ano praví o něm, že, jak obloha nesmírná převyšuje všecky země, rovněž tak M. převyšuje všecky učence rozumem svým. M. zemřel u vysokém věku oslepl 10. října 1540. — 2) Pavel M., jinak Olivetský, knihtiskař, narodil se v druhé polovici XV. století v Mezeříči na Moravě, byl bratr český, a vyučiv se za hranicemi umění knihtiskařskému povolán jest r. 1503 od pana Bohuše Kostky do Litomyšle, kdež od něho dostal dům na Novém městě čili Hoře Olivetské, aby v něm zřídil knihtiskárnu, což on také učinil a napotom i Pavlem Olivetským se nazýval. Tam tiskl M. rozličné spisy nábožné a polemické pro Jednotu bratrskou, a držel tu knihtiskárnu až do své smrti r. 1524.

Mezeříč, Meziříč 1) Veliká, město moravské v někdejším Jihlavsku, velmi starožitné, které se již roku 1197 v listinách uvádí. Měšťané zdejší byli velmi horliví Husité a ve válce s Matiášem Korvinem zachovali věrnost králi Jiřímu, pročež město r. 1468 od Uhrů vydrancováno a spáleno jest. Tentýž osud zastihl je po bitvě Bělohorské od Poláků, pak 1643 a 1645 od Švédů. — 2) Valašská M., též moravské město v bývalém kraji Novojičínském, jenž přidržovalo se horlivě učení Husova. Ponejprv se připomíná M. Val. co město roku 1275. Roku 1607 lehla větší část města popelem, 1620 drancováno jest od Poláků, 1621 od povstalých sedláků, 1643 od Švédů, 1663 od Turků.

Mezibor, něm. *Merseburg*, město v pruské provincii Saské na Sale, velmi starožitné, kde král Německý Jindřich Ptáčník často své sídlo míval a u něhož r. 924 Maďary v strašné bitvě na hlavu porazil. M.

byl vedle Bamberka a Norimberka jedním z tří měst, kam druhdy panovníci čeští povinni byli choditi na říšské sněmy.

Mezní soud v. Soud mezní.

Mežská župa, poprvé od Kosmy k r. 1131 uvedená a později Stříbrskou nazvaná, pomezní proti Bavorům, jejíž velikou část západní a půlnoční kryl za starodávna pomezní hvozd, k jehož vymýtění a osazení přispěly značně klášter Kladrubský na začátku a Teplský na konci XII. století. Kde byl hrad župní před tím, než úřady sídlely ve Stříbře, nelze udati. Tachov byl hradem pomezním.

Michal 1) de Causis v. de Causis. — **2)** Bratr **M.** příjmím Starý, kněz římského svěcení, byl farářem v Konvaldě, pak v Žamberce, a přidal se k Jednotě hned při počátcích jejích. Již roku 1459 učinil některé změny v službách božích, zjednodušiv je, r. 1467 zvolen byl za prvního mezi biskupy a vypraven do Vídně k Štěpánovi biskupu Valdenskému, aby od něho přijal posvěcení. Aby pak na sobě „nic římského neměl“, odřekl se i prvotního svého kněžství a znova na kněžství od nových biskupů bratrských zříditi se dal. V čas pronásledování Jednoty za krále Jiřího byl na hradě Mostském ve vazbě držán. V různicích r. 1490 stál br. **M.** při straně pokročilé, a zemřel u vysokém věku v Rychnově 12. dub. 1501. Od něho jsou dva spisy polemické, v nichž se zastává Jednoty. — **3) M.** kněz, Polák ze šlechtického rodu z Czeszewa, přišel za mládí na studie do Prahy, potom nějaký čas žil v Krakově a ve Hnězdně, ale brzy se zase do Prahy vrátiv přilnul tělem i duší k utrakvismu a docela se počeštil. Pražané zvláště si jej oblíbili co výtečného kazatele, a 2. září 1473 uvedli jej slavně do kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehrad v čas nepřítomnosti členů kapitoly, kdež on ihned zavedl kališnický obřad a rozdával pod obojí též nedospělým dětem. Avšak to jenom krátký čas trvalo, neboť kapitola brzo zase kostel svůj nazpět dostala a kališnický obřad zrušila. Kněz **M.** bydlel pak nějaký čas mezi kněžími kostela Týnského, a později obdržel faru u sv. Jiljí. Dne 21. srp. 1480 jest z rozkazu krále ještě s třemi jinými kněžími jat za příčinou kázaní a odvezen na hrad Pražský, kdež držán u vězení až do sv. Bartoloměje, potom pak odvezen na Karlštein, kde následkem zmučení zemřel 2. listopadu téhož roku, stár asi 60 let, všeobecně od lidu Pražského litován.

Michala sv. kostel 1) na Starém městě Pražském při Malém rynku a Sirkové ulici, od r. 1786 zrušený a soukromníkům prodaný, byl již r. 1311 farním, a patronat jeho náležel králi. Asi roku 1334 daroval král Jan podací jeho klášteru Zderazskému. V kostele tom Jan Hus v prvním čase po svém vysvěcení častěji kázal, a poněvadž tehdejší farářové, Bernard, řeholník Zderazský, od r. 1406 pak Křišťan z Prachatic, byli osobní přátelé Husovi, propůjčovali farní místnosti k častým schůzím a důvěrným rozmluvám jeho s mistry, a jmenovitě se Štěpánem z Pálče. Roku 1411 jediné v tomto kostele a v kostele sv. Benedikta ze všech chrámů Pražských nebyla s kazatelny ohlášena klatba na Husa. Roku 1413, když král Václav doléhal na smíření

církevních stran, odbývala se na faře Svatomichalské schůze obapolných důvěrníků. Roku 1414 v kostele **sv. M.** často kázával mistr Jakoubek, a kostel ten byl jeden z prvních, v kterém podáváno pod obojí spůsobou, i zůstal napotom utrakvistickým až do bitvy Bělohorské. Po té dostali jej serviti, kteří při něm založili klášter, kostel pak obnovili v slohu oné doby co nejnádherněji, tak že až do svého zrušení byl jedním z nejkrásnějších kostelů Pražských. — 2) Kostel **sv. M.** v Opatovicích na Novém městě Pražském, nyní protestantský, vystavěný asi r. 1182 v tehdejší vsi Opatovicích, jmenuje se již před r. 1318 farním; avšak fara tato byla tak chuda, že biskup Pražský Jan IV. († 1343) dovolil, aby spojena byla s nedalekou farou sv. Vojtěcha. Jak dlouho spojení to trvalo, není známo. Podací, zdá se, že náleželo Pražskému arcijahenství. Kostel trval až do cís. Josefa II., který jej zrušil, načež jej koupila Pražská luteránská obec německá.

Michalec Martin, český bratr, narozen v Litoměřicích 1504, zřízen na kněžství r. 1531 a rok na to do úzké rady přijat, vykonal poselství do Vitemberka k Lutherovi, jenž schválil konfesi bratrskou, roku pak 1537 zvolen na biskupství, i svěřena mu péče o vychování mládeže bratrské. Úřad svůj zastával pečlivě, jsa, dle svědectví Blahoslavova, žáka jeho, ač nemnoho latinsky uměl, dobrý kazatel, ale ne tak dobrý spisovatel, jsa příliš nedbalým na sloh, což ostatně omlouvá churavostí jeho, neboť stonal na dnu dlouho a těžce. **M.** zemřel v Prostějově 24. led. 1547. Sepsal některá pojednání obsahu polemického a složil mnoho písní, jichž 31 obsaženo jest v kancionalu bratrském.

z Michalovic 1) staročeská rodina panská, větev Markvarticů, nazvána tak od hradu Michalovic nad Jizerou v Boleslavsku, držela hojné statky pozemské. Nejstarší známý člen rodiny té jest Jan **z M.**, r. 1289 nejvyšší purkrabí Pražský. Během XIV. století jmenují se při rozličných příležitostech jiní členové toho rodu, jmenovitě připomíná se r. 1334 Jan **z M.** co zástavní držitel Mladé Boleslavi. V letech 1389—91 seděl na soudu zemském Jan **z M.**, který byl r. 1400 při korunování královny Žofie mezi pány korouhevnými a roku 1409 nejvyšším písařem zemským. Jiný Jan **z M.** padl r. 1420 ve vojště Sigmundově v bitvě pod Vyšehradem. Vůbec pánové **z M.** nepřáli hned s počátku novému učení Husovu a měli napotom mnohé boje s Husity, kteří jim r. 1425 hrad jejich Michalovice pobořili. Roku 1442 byl Hendrich **z M.** pánem na Boleslavi, v letech 1455—68 nejvyšším komorníkem zemským, a zemřel 1468. Dědičkou po něm byla jediná dcera jeho Magdalena, která, jsouc poslední potomek toho rodu, provdala se za Jana Tovačovského z Cimburka. — **2) z M.**, rodina patricijská a později vládycká v XVI. a XVII. století, původem ze Žatce. Z ní vynikl Bohuslav **z M.**, muž vysoce vzdělaný, jenž držel statky pozemské a zastával rozličné zemské úřady. Jmenovitě byl r. 1595 místopísařem desk zemských, cís. radou, komořím, purkrabím Kralohradeckým, r. 1604 místokancléřem českým a defensorem

konsistoře pod obojí, na sněmích pak volen býval k důležitým komisím. Od r. 1618 stál při straně odbojných stavů, jmenován jest komisařem k defensi zemské a direktorem, od Fridricha Falckého pak purkrabím kraje Hradeckého. Po bitvě Bělohorské byl jeden z těch, kteří, odsouzeni cti, hrdla i statku, odpraveni jsou r. 1621 na Staroměstském náměstí. Syn jeho Smil měl jako otec účastenství v povstání českém, pročež po bitvě Bělohorské vyšel ze země, ale později vrátiv se postavil se r. 1627 v čelo sedlákům, jenž v Kouřímsku proti vrchnostem svým se zbouřili. Další osudy jeho nejsou známy.

Michle, farní vesnice v údolí na Botičském potoku, tři čtvrtě hodiny od Prahy, jmenuje se ještě r. 1346 se statkem k ní náležejícím majetkem kláštera Břevnovského. Roku 1438 daroval Jan Rejček z Ledče nově od něho při universitě založené a podle něho nazvané koleji ves i statek **M.**, od kteréhož času nepřetržitě universitě Pražské náležejí.

Michna z Vacinova, český rod hraběcí novějšího původu. Martin **M.**, rodič z města Budyně a cís. hejtman panství Budyňského, povýšen jest r. 1598 od císaře Rudolfa do stavu vládyckého. Syn jeho Pavel, studovav u jesuitů v Ingolštatě, stal se při českém místodržitelství sekretářem, v kterémžto postavení byl horlivým pomocníkem Zdeňka Popela z Lobkovic, Viléma Slavaty a Jaroslava z Martinic v jich snaze o potlačení nekatolíků v Čechách, pročež také od těchto nanejvýše nenáviděn byl. Při pověstném vyhození z okna místodržitelů r. 1618 měli protestantští stavové také na něj naměříno, že však na ten čas nebyl v Praze, meškaje ve Vídni, sáhli po nevinném jeho kolegovi Fabriciovi, a vyhodili jej za jeho pány. Nemohše mu na hrdlo sáhnouti zabavili povstalí stavové alespoň **M**-novo jmění, totiž hojné kapitály, které měl rozpůjčené. Ostatně ani mírnější katolíci netajili hněvu svého proti **M**-novi, jakož jednomu z předních původců českého povstání, a jmenovitě nejvyšší hofmistr Adam z Valdšteina při jedné přátelské hostině ve Vídni, kde i Zdeněk Popel z Lobkovic a Pavel **M.** byli přítomni, toho následkem hádky s ním s takovou silou v tvář udeřil, že z úst i z nosu krvácel, nazývaje ho šelmou, která spůsobila tu bídu v Čechách. Po bitvě Bělohorské byl **M.** jedním z nejčinnějších protireformatorů, začež jmenován jest cís. radou a místodržícím, a povýšen do stavu nejprv panského, pak i hraběcího. Z jmění dílem po otci zděděného, dílem vlastní přičinlivostí nabytého skoupil četné konfiskované statky, které zůstavil svým synům. Rod jeho zachoval se až na naše časy, ale zchudlý a blízký vymření.

Mikuláš. *A*) Církevní hodnostáři toho jmena: **1)** **M.** V. papež (1447—55), nástupce Eugeniův, obrátil se přísně proti Čechům, nechtěje potvrditi jim kompaktata, i poslal k nim co legata Karvajala (v. t.) — **2)** **M.** biskup Pražský, rodič ze vsi Újezda pod Petřínem, dosedl na biskupskou stolici r. 1240 a byl r. 1248 jeden z poslů, kteří králi Václavu I. na Zvikově oznámili usnešení odbůjných pánů v Praze shromážděných, že zvolili sobě za pána a krále syna jeho

Přemysla Otakara. Poslové ti jsou k rozkazu královskému zajati a propuštěni na svobodu teprv po uzavření v březnu 1249 smlouvy, v níž Václav koruny ve prospěch syna svého se odřekl. Hned po svém propuštění vyhlásil pak biskup **M.** z neznámé příčiny interdikt po celé své diécesi. Roku 1250 obdržel od papeže Innocencia IV. nařízení, aby na jeho místě z moci apoštolské udělil špitálnímu bratrstvu, od kněžny abatyše Anežky založenému, znamení, které by se mu zdálo přiměřené, načež biskup ustanovil bratřím r. 1252 červenou hvězdu s křížem, odkudž začali se jmenovati křižovníci s červenou hvězdou. Biskup **M.** zemřel r. 1258. — 3) **M.**, poboční syn krále Jana, byl v letech 1345—51 kanovníkem na hradě Pražském a zároveň kanovníkem Vyšehradským, arcijahnem Horšovským a proboštem Celským v Štýrsku, roku pak 1351 působením svého bratra Karla IV. povýšen jest za patriarchu Akvilejského. — 4) **M.** biskup Nazaretský, inkvisitor arcibiskupství Pražského, dal r. 1414 Janu Husovi písemní vysvědčení, že s ním často obcoval i na jeho kázaních býval, ale nikdy žádného bludu ani kacířství při něm neznamenal. — *B*) Knížata světští: 5) **M.** kníže Opavský, poboční syn Přemysla Otakara II. z Anežky Kuenringské, nar. 1256, od papeže r. 1261 legitimován a ještě téhož roku za knížete Opavského ustanoven, vyznamenal se již ve válce uherské roku 1273, též bojoval udatně po boku otcově r. 1278, jest však zajat a do Uher odveden. Bruno biskup Olomoucký, poručník jeho, vykoupil jej r. 1280 ze zajetí, i přispěl mocí brannou k tomu, že proti Záviši z Falkenšteina v Opavsku se usadil, kteréž knížectví mu též od Václava II. přiřknuto jest. Později vedl osobní výpravu proti Závišovým přívržencům, Záviše pak samého na rozkaz králův pod Hlubokou stíti dal (24. srp. 1290). V Opavsku nedovedl se shodnouti se stavem panským, pročež r. 1296 vyhnán stal se Václavovým náměstkem v nově nabytém Polště. Byl sice od krále Jana r. 1311 za knížete Opavského uznán, avšak zemřel nicméně u vyhnanství a v chudobě v Brně r. 1318, kdež pohřben jest u minoritů. — 6) **M.** II. kníže Opavský, syn předešlého, vychován při dvoře českém, pojal za choť Annu, sestru Leška knížete Ratiborského, po jehož bezdětné smrti r. 1336 král Jan udělil mu Ratiborsko v leno. Také **M.** II. jako otec jeho měl rozepře se stavem panským, které však byly narovnány prostředkováním markraběte Karla, krále Janova syna. Vůbec byl **M.** II. v přátelském poměru ke dvoru českému, od něhož obdržel také r. 1315 pomoc proti králi Polskému Kazimírovi. Roku 1346 provázel krále Jana do Avinionu k papeži, a byl i svědkem volby Karla IV. za krále Římského v Rense. **M.** II. zemřel 8. pros. 1365. — 7) **M.** kníže Ratiborský, syn knížete Hanuše Opavského, zajal r. 1421 posly české ku králi Polskému, totiž Viléma Kostku z Postupic, Hlasa z Kamenice, Vaňka Pivo a Vaňka syna Pavlíkova z Prahy, a vydal je králi Sigmundovi na Špilberk, který všecku čeleď jejich dal v Brně postínati a pány poslal do vězení na Trenčín, z něhož propuštěni jsou teprv po bitvě u Německého Brodu. — *C*) Jiné osoby: 8) **M.** Velflovic v. Velflovici. — 9)

M. z Prahy, jeden z milců krále Václava IV., z rodu, jak se zdá nízkého, stal se r. 1400 písařem král. podkomoří, r. 1401 oženil se s vdovou po bohatém apatykáři Pražském Augustinovi, odkud nazýván M. Augustinův, a téhož roku stal se písařem král. urbury na Horách Kutných, kterýž úřad zastával až do r. 1412. Roku 1403, když král Václav vyšel z vězení Vídenského, vložil na něj zastávání úřadu podkomořského na místě dosud uvězněného Sigmunda Hulera, který po svém propuštění r. 1404 zase v něj se uvázal. Roku 1408 stal se M. král. radou, jímž zůstal až do roku 1413. Roku 1409 vymohl na králi svou přímluvou pověstný dekret Kutnohorský, jímž uděleny na universitě Pražské národu Českému tři hlasy a všem ostatním národům dohromady jeden. Zásluha tato připisuje se obyčejně M-ovi z Újezda, který však, jak se zdá, dekret ten pouze rektorovi a mistrům učení Pražského úředně ohlásil. Vůbec mnozí M-e z Prahy s tímto M-em z Újezda pletou. Téhož roku 1409 stal se M. z Prahy nejvyšším písařem zemským, a r. 1411 jmenuje se mezi osobami povolanými do rady královy, která měla vynésti rozsudí výrok ve při mezi Janem Husem a arcibiskupem Pražským Zbyňkem. Roku 1417 jmenuje se nejvyšším písařem zemským již M. z Újezda, pročež zdá se, že M. z Prahy toho roku zemřel, neb se o něm dále žádné zmínky více neděje. M. byl muž velice zámožný, měltě v Praze několik domů a k tomu rozličné statky pozemské, jichž nabyl dílem štědrostí královskou (jmenovitě r. 1404 daroval mu král městečko Divišov s lesem při něm), dílem koupí, i jmenoval se v rozličných letech dle statků těchto též z Egenberka, z Okoře a z Vožic; jinak slul M. Bohatý, na rozdíl od M-e z Újezda, jenž měl příjmí Chudý. — **10)** M. z Újezda v. z Lobkovic. — **11)** M. z Pelhřimova, zván Biskupec, v. z Pelhřimova. — **12)** M. Sokol z Lamberka, spolubojovník Žižkův a po jeho smrti první hejtman Sirotkův, kteréhož místa však již v listopadu 1424 jinému postoupil, držel v zástavě panství Červeno-Řečické, druhdy k arcibiskupství Pražskému náležité. Roku 1430 k sv. Václavu sebrav zbrojný lid táhl s ním do Rakous „na víno", byl však od Rakušanů poražen a bratr jeho jat. Později odvrátiv se od Táborův přilnul ke straně královské, r. 1442 stal se tajným radou královny Alžběty a jeho zjednáním povolány jsou z Čech do Uher na pomoc její straně zbytky rot polních táborských, jimžto válka se byla stala řemeslem a živností. M. zemřel brzy na to, asi r. 1444. — **13)** M., syn měšťana Pražského Jindřicha od Řebříků, člověk, o němž v Čechách nikdo téměř nevěděl, jmenován jest r. 1440 od papeže Felixe arcibiskupem Pražským, ale kapitola Pražská neuznala ho. Domnělý ten arcibiskup zdržoval se větším dílem v Rakousích a někdy v klášteře Vyšebrodském při samém pomezí. Odtud pokusil se M. r. 1441 o svolání synody českého duchovenstva v Třeboni, však jen malý hlouček kněží pod jednou a vlažných pod obojí se tam dostavil, a nemélo to žádného účinku. Dále o tom arcibiskupu nebylo v Čechách slyšeti. — **14)** M. Tempelfeld, kazatel při chrámě sv.

Alžběty ve Vratislavi, přiměl kázaním svým Vratislavské k tomu, že nejeli r. 1453 do Prahy ke korunovací krále Ladislava, poněvadž prý přisáhati věrnost uprostřed kacířův jest neslušné a bezectné, nýbrž žádali, aby král sám do Vratislavi přijel a od města slib věrnosti přijal. Když potom r. 1454 Ladislav přijel do Vratislavi k sjezdu s králem Polským a jinými knížaty, Vratislavští učinili mu 11. prosince slavný slib, nicméně však musili za zpouru svou zaplatiti 14.000 dukátů pokuty. — **15)** **M.** z Vlásenice v. Mikulášenci.

Mikulášenci sluli členové náboženské sekty v XV. století v Čechách se vyskytnuvší, jejíž původce byl Mikuláš z Vlásenice (vesnice u Pelhřimova, odkudž též nazýváni byli Vláseničtí), sedlák neučený a sprostý, zemřelý 1495. Na spůsob pozdějších kvakerův zamítali veškerý řád kněžský, písmu svatému nepřičítali jiné platnosti nežli spisům obyčejným, a domnívali se požívati od Boha zjevení, osvícení a vedení bezprostředního. Roku 1485 počalo se učení jejich i v Praze rozmáhati, avšak konsistoř Pražská podobojí nemeškala zakročiti přísně proti vyznavačům jeho, a pouhé žalařování některých odstrašilo všecky ostatní tak, že odvolávali bludy své napořád ochotně. Kromě Prahy však udržela se ta sekta po celé XVI. století.

Mikulov, něm. *Nikolsburg*, město moravské v někdejším Znojemsku, uvádí se poprvé r. 1183, a podobá se, že na místě nynějšího zámku stál hrad královský; r. 1249 vyskytuje se ponejprv německé jmeno *Niklasburg*. Roku 1279 povýšen byl **M.** na městys, a v XVI. století byl hlavním sídlem Novokřtěnců, zavedených sem od Baltazara Hubmeiera 1525.

Milan, Mediolan, přední město lombardské. Tažení krále Vladislava I. proti **M**-u císaři Fridrichovi I. na pomoc, jehož panství se hrdé město zpíralo, tvoří jeden z nejskvělejších výjevů z válečných dějin Čech. Král v čele 10.000 mužů, jež byl na svůj peníz vypravil, v prvních dnech měsíce června 1158 nastoupil cestu do Italie. Překročiv hory tirolské sněhem pokryté vyčkal na rovinách vlaských příchod ostatního vojska císařova, s nímž hnul se pak dále ku předu. Tu jim překážela v dalším postupu rozvodněná řeka Adda, kterou však Čechové tu kde nejprudší byla, ovšem s nemalou ztrátou svou, přebředli, milanské vojsko na druhém břehu k útěku přinutili, a císařským se své strany most stavěti pomáhali, přes nějž ostatní vojsko přešlo, Milanské až k samému městu zahnalo a toto pevně obklíčilo sedmerým ležením. Milanští, ač hladem soužení, mysli netratili, nýbrž podnikše prudký výpad z města hrdinsky sobě počínali a dvojího ležení oblehatelů se zmocnili, i byli by těmto velikou porážku spůsobili, kdyby Čechové nebyli se na ně s neodolatelnou silou obořili, v kterémžto bitvě král Vladislav vlastní rukou probodl kopím předního vůdce milanského Dacia, nesoucího praporec. Tu jsou Milanští na hlavu poraženi, a když konečně Čechové i nejdůležitější tvrze jejich útokem se zmocnili, Milanští vidouce nezbytí císaři se poddali a pokořili. Ale za nedlouho podruhé se pozdvihli Milanští proti císaři, který podnikl novou výpravu do

Vlach, ježto skončila se opětným dobytím M-na a rozbořením jeho. I při tomto tažení král Vladislav poskytl císaři vojenské pomoci, ale netáhl sám s vojskem, nýbrž poslal bratra svého Děpolta na místě. — V XIII. století dostal se M. pod panství rodu Visconti, z nichž Azzo r. 1331 uznal nad sebou co vrchního pána Jana krále Českého, ovšem jenom na oko, čímž stal se tento král na nějaký čas pánem největší části Lombardska. Roku 1354 za panování Bernaba Viscontiho jest Karel IV. v Milaně korunován železnou korunou na krále Lombardského. Jan Galeazzo Visconti obdržel r. 1305 od krále Římského Václava titul vévodský, a r. 1402 porazil protikrále jeho Ruprechta Falckého, táhnoucího do Italie.

z Miletínka, Diviš Bořek, syn Diviše z M., příjmím Mrzáka, jeden z předních válečníků svého času, přidal se záhy ke stoupencům Husovým, a po smrti krále Václava vystoupil co zjevný odpůrce bratra jeho Sigmunda, a zmocnil se pevného hradu Kunětického. R. 1420 byl při valném shromáždění lidu na hoře Oreb, a dobyv na to se společníky města Králové Hradce svěřil je pod správu bratru svému Jetřichovi. R. 1421 dobyl společně s pány z Poděbrad celého Polabí, přidal se k Pražanům a dobýval s nimi Chrudimi a Litomyšle, kdež nějaký čas byl hejtmanem, bojoval potom na Moravě, ale když Žižka r. 1425 s Pražany se rozpadl a bratra jeho Jetřicha z Hradce vypudil, musil se z Moravy navrátiti a byl od Hradeckých poražen. Nicméně byl téhož roku na sněmě Pražském dne 1. listopadu zvolen za jednoho z hejtmanů zemských. Přistoupiv na to k mírnější straně šlechtické měl účastenství v důležitých jednáních a poselstvích, obrátil se proti Táborům a byl vůdcem vojska panského v bitvě u Lipan. Stav se na to purkrabím hradu Pražského byl r. 1435 při dobývání Nového Kolína na knězi Bedřichovi, a téhož roku koupil Pardubice. Roku 1436 poskytl na Kunětické Hoře útočiště Rokycanovi, když musil z Prahy ujíti, válčil pak s Hradeckými, kteří nechtěli Sigmunda za krále uznati, nabyl od tohoto ještě rozličných statků zápisních a zemřel ku konci roku 1437.

Milevsko, město v někdejším kraji Táborském, kde bohatý český pán Jiří z Milevska za Přemysla Otakara I. založil klášter premonstrácký, do kterého r. 1187 uveden co první opat Jarloch s bratřími kláštera Želivského. Nadání kláštera bylo tak hojné, že v XIV. století do 300 mnichů počítal. Avšak za bouří husitských padl jeden mezi prvními, byv 24. dub. 1420 od Žižky dobyt, vydrancován a zapálen. Mniši, kteří při tom nezahynuli, rozprchli se, a statky klášterní jsou rozchváceny. M. dostalo se zástavou nejprv panu Oldřichovi z Rožmberka, roku pak 1473 panu Bohuslavovi ze Švamberka, jehož potomci tu přes 100 let vládli. Mezi tím vrátilo se několik mnichů do opuštěného kláštera, kteří pod zvolenými opaty z milosti zástavních pánů živi byli; když však r. 1575 M. panu Krištofovi ze Švamberka jako spupný statek puštěno bylo, rozešel se konvent nanovo. Po bitvě Bělohorské byl r. 1622 klášter řádu premonstráckému vrácen a přidělen opatům Strahovským, kteří tam založili převorství svého řádu, jež trvalo

až do r. 1785. Kostel klášterní, románská basilika z XII. století, náleží mezi nejvýtečnější stavitelské památky v jižních Čechách, neméně zamčený teď kostel hřbitovní sv. Jiljí.

z Milheimu, Hanuš, rytíř, dvořenín a jeden z milců krále Václava IV., z Pardubic rodilý, pak v Praze co měšťan usedlý, dal roku 1391 vystavěti kapli sv. Mlaďátek, jinak Betlem nazvanou, při níž ustanovil kazatele, aby kázal jazykem českým, a sice v každou neděli a každý svátek, ráno i odpoledne, kromě času adventního a postního, kdež toliko ráno byl povinen kázati. Kapli tu nadal 30 kopami platu ročního ve vsi Újezdci blíž Únoště, kteréž později přenesl na jinou ves Přerov. Co by dále přirostlo darováním od jiných osob, o tom nařídil aby se dostávalo kazateli jen potud, pokud by neměl 20 kop ročních příjmů. Když by 20 kop dovršeno bylo, měly nové příspěvky obráceny býti k nadání druhého kazatele; když by i ten měl 20 kop platu, na výživu některého chudého studenta theologie při též kapli. Takový student aby měl nejvýše 5 kop ročně, a když by již více bylo, aby byl nadán druhý student, a tak vždy dále. Dále nařídil M., aby kazatel první vždy byl hlavním správcem a při kapli bydlel. Prvního kazatele ustanovil sám, pro budoucí pak časy nařídil, aby vždy tři nejstarší mistři z koleje Karlovy národu Českého navrhli purkmistru Starého města Pražského tři osoby, z nichž on měl jednoho na úřad ten zvoliti. Tito tři mistři měli také dohled nad studenty při kapli Betlemské. Co M. započal, dokonal měšťan Kříž (v. t.).

Milič z Kroměříže, Jan, jeden z tak zvaných předchůdců Husových, Moravan, místokancléř Karla IV. v letech 1360—62, kanovník Pražský, pohnut příkladem kazatele Konrada Waldhausera odřekl se na podzim 1363 svých důstojenství a oddal se zcela působení pastýřskému, hlavně pak kazatelskému. Vstoupiv předně u faráře v Horšově Týně do kostelní služby co vikář čili kněz pomocný, aby nabyl potřebného cviku ve správě duchovní, navrátil se po půl letě zase do Prahy a jal se kázati nejprvé u sv. Mikuláše na Malé Straně, pak u sv. Jiljí na Starém městě, zasazuje se s obzvláštní horlivostí o navedení lidu ku pokání a polepšení v mravech. Neobyčejná výmluvnost a ohnivé nadšení náboženské zjednaly mu v krátkém čase největší pozornost obecenstva, ukazování pak na neřesti v tehdejší správě církevní spůsobilo mu nenávist zkažené části duchovenstva. Vedle kázaní spisoval, co jednoho dne napsal, to nazejtří 200 klerikův po předříkači opisovalo. Při tom byl živ co možná prostě; co měl, rozdával chudým, na sebe zapomínaje. Mezi tím zahloubav se do učení o Antikristu počal tvrditi, že jest již na světě, ano jednou (1368) v horlení svém tak dalece se zapomněl, že přímo samého Karla IV. nazval Antikristem. Za to jest uvězněn z rozkazu arcibiskupa Očka, který zároveň dal všecka psaná kázaní jeho prohlédnouti, když však v nich nenalezeno nic závadného, puštěn jest zase na svobodu. Tato příhoda nezůstala bez účinku na M-e. Vida, že učení jeho není bez závady, odhodlal se pro své uspokojení k cestě do Říma, kamž z jara 1367 očekávali

papeže Urbana V. z Avinionu. V Římě, kamž přišel v dubnu, nemoha odolati puzení svému ohlásil kázaní o Antikristu v kostele sv. Petra, jest však z rozkazu inkvisitora kacířství zatknut a uvržen do vězení. Příchod papežův, jemuž byl **M.** chvalně poručen od císaře Karla IV., vysvobodil jej z vazby. Po svém návratu do Prahy pokračoval **M.** v horlivosti své co mravokárný kazatel, ano po smrti Waldhauserové hleděl nahraditi i činnost jeho. Zvláštní zřetel obracel ke zpustlým ženám, a jeho přičiněním stalo se, že císař Karel dal vykliditi a rozbořiti hanebné tehdejší místo smilství, tak zvané Benátky, mezi nynějšími ulicemi Bartolomějskou a Konviktskou na Starém městě; **M.** pak sebrav dary dobrodinců skoupil více domů na tom místě a vystavěl tam kapli sv. Máří Magdaleny, při níž zřídil ústav pro kající ženy pod přísnou správou svou (1372), jejž nazval Jerusalém. Jinou důležitou činnost rozvíjel **M.** poučováním mladého žákovstva k stavu kněžskému se připravujícího, které se u něho shromažďovalo. Protivníci jeho z duchovenstva, zvláště mniši řádů žebravých, neustali však ani nyní v sledování všelikého konání jeho, i sestavili proti němu žaloby skládající se z 12 kusů, mezi nimiž byl i ten, že **M.** navodil lidi ku příliš častému, třeba každodennímu přijímání svátosti oltářní. Tu zavedeno s ním opět soudní jednání, nejdřív před arcibiskupem Pražským, pak při dvoře papežském, který opět byl v Avinioně. Tam vydal se tedy **M.** osobně, i přijat jest milostivě od papeže, načež protivníci jeho odvolali svou žalobu. Ale **M.** zemřel již 29. čna 1374 v Avinioně. Ústav jeho v Jerusalémě byl sice po jeho smrti zrušen, ale působení jeho na mladé kněžstvo mělo trvalý účinek. Četné mladší duchovenstvo od něho vyučené pracovalo dále v duchu jeho, i spůsobilo veliké náboženské probuzení v národě Českém, které potom Husem nanejvýše rozčileno nastoupilo rozhodně na dráhu církevní opravy. Od **M**-e jsou v jazyku českém *Výklady na evangelia* a *Knížky o zármutcích velikých církve svaté*, v kterémž díle obsažen i spis jeho o *Antikristovi*, jejž byl složil v Římě.

Milichthaler Linhart, knihtiskař Norimberský, jenž r. 1540 nákladem měšťana Norimberského Melichara Kobergera vytiskl českou *bibli* a r. 1542 nákladem svým *Nový Zákon*. Syn jeho Fridrich přesídlil se před r. 1567 do Olomouce, převzal tam r. 1572 tiskárnu od dědiců Güntherových a působil tam až do své smrti r. 1592. Tisky jeho vynikají úpravou a ozdobností. Tiskárna ta udržela se při jeho rodině až do roku 1609.

Milík v. Daniel.

Milosrdní bratří. Řád tento řeholní, jenž zabývá se ošetřováním nemocných ve vlastním špitále, uveden jest do Čech ponejprv r. 1620, kdež 24. prosince odevzdal mu Ferdinand II. kostel sv. Šimona a Judy na Starém městě Pražském u břehu Vltavy, který založen původně za krále Jana co kaple se špitálem, v XVI. století v kostel gotický byl proměněn, od m-ných b. pak nynější svou podobu obdržel. V témže století založil r. 1692 Jakub Arnošt z Leslie klášter m-ných

b. v Novém Městě nad Metují, a roku 1694 jiný klášter téhož řádu Adam Borek z Vendrina ve Vendrině, v Slezsku, který však r. 1700 do Těšína jest přeložen. Během XVIII. století založeny pak v zemích České koruny ještě na více jiných místech kláštery téhož řádu.

Milota z Dědic, též z Benešova zvaný, syn Voka z Benešova a bratr Beneše z Falkenšteina, jeden z předních rad krále Přemysla Otakara II. Roku 1264 jest zároveň s bratrem svým Benešem a s Otou z Meissau obviněn ze zrady, jakoby se cizím mocnářům byli zaprodali a tajné obmysly královy jim vyjevili. Uvrženi jsou tudíž ve Vídni do vězení, a po vyšetření věci Beneš i Ota na hradě Veveřím (na Moravě) odpraveni; Milota za nevinného uznaný jest propuštěn. Král v jeho věrnost tak důvěřoval, že ho 1275 zemským hejtmanem v Štýrsku ustanovil. Když pak začala válka s arcibiskupem Salcpurským, vtrhl Milota do jeho země a činil arcibiskupovi ohněm i drancováním náramnou škodu. V první válce Otakara s Rudolfem Habsburským r. 1276, kdež Rakousko a Štýrsko ihned Rudolfovi připadly, bránil se Milota udatně v Štýrském Hradci; po odstoupení Štýrska Rudolfovi stal se pak nejvyšším komorníkem na Moravě. V osudné bitvě u Dürrenkrutu (26. srp. 1278) byl Milota velitelem zálohy. Mezi bojováním přitáhli ještě mnozí zástupové z Moravy vojsku českému na pomoc; než dostavše od zálohy zprávu, že prý bitva již prohrána jest, vrátili se nazpět, a Milota, maje v rozhodné době na nepřítele udeřiti, obrátil se k zrádnému útěku. Tak jest boj ztracen a král Otakar usmrcen. Šlechetněji se choval Milota k ovdovělé královně Kunhutě, kterou po jejím vyváznutí z vězení Bezdězského (1279) doprovodil se Závišem a jinými pány do Hradce v Opavsku, potomního sídla jejího. Avšak brzy se od ní odvrátiv pozvedl se proti milci jejímu Závišovi (1280). Roku 1281, za panování císaře Rudolfa v Moravě, stal se Milota nejvyšším hejtmanem zemským. Zemřelť pak teprv 1307.

Mincmistr, představený úřadu mincovního. Nejvyšší **m.** království Českého byl úředník zemský, kterému příslušela správa všeho, co se vztahovalo k ražení peněz. Úřad ten objevuje se nejprvé za krále Václava I., asi od času Václava II. míval **m.** obyčejně sídlo své v Kutné Hoře. Úřad jeho vztahoval se ke všem zemím koruny České, pod jeho správou razila se mince královská, těžilo se z hor královských, vybíral se dvacátek drahých kovů dobytých v horách soukromníků, skupovalo se zlato a stříbro na minci od majetníků bání a t. d. Krom hájení prospěchův komory královské náleželo nejvyššímu **m**-ovi vůbec bdíti nad zachováváním horního zákona, i byl on spolu vrchním sudím v záležitostech báňských v koruně České. První král. **m**-i až do času Karla IV. bývali obyčejně stavu městského, a někdy také cizinci; později zastávali ten úřad obyčejně osoby stavu rytířského. Při rozdělení úřadů zemských mezi stavy panský a rytířský králem Vladislavem II. r. 1497 bylo o jediném úřadu **m**-a ustanoveno, že záleží zcela na vůli královĕ, obsaditi jej buď pánem, buď zemanem aneb i měšťanem. Úřad nejvyššího **m**-a trval až do r. 1783.

Minorité čili menší bratří sluli původně členové žebravého řádu františkánů (v. t.), ano v některých zemích dosavad tak slovou. V užším smyslu však náleží jmeno m-tů onomu odvětví toho řádu, kteréž, řeholi sv. Františka mírněji vyloživši, na rozdíl od ostatních tužších čili observantův obdrželo název menší bratří konventualní (*fratres minores conventuales*), roucha zprvu šedivého, později černého. V zemích koruny České záhy zakládány jsou kláštery m-tů, z nichž nejstarší jest Brněnský (zal. r. 1231), po němž následuje hned Pražský u sv. Jakuba (zal. 1232 od krále Václava I., nejstarší v Čechách), pak Opavský (1239), Jihlavský (1241), v Krňově (1274), v Mostě (1328) a v Krumlově (1351). V pozdějších stoletích založeno jich ještě mnohem více.

Minsterberské knížectví, Minsterbersko, slov. Zemnicko, co soujem Minsterberska v užším smyslu a Trakensteinska, rozkládalo se na sever od Kladska mezi Otmachovem na východě, Břežskem na severu a Svídnickem na severozápadu na 34□ mílích. Menší severovýchodní část toho území (14□ m.) činí vlastní Minsterbersko, ostatek Frankensteinsko. Počátek M-mu k. založen jest r. 1303 smrtí Boleslava Lehnického, jehož území rozdrobeno jest na knížectví Svídnické, Javorské a M. Bolek II. byl prvním knížetem M-ským z rodu Piastova; poslední kníže téhož rodu Jan zabit jest 27. pros. 1428 od Husitův. Odtud bylo M. k. v držení rozličných pánů, až se v ně uvázal Jiří z Poděbrad. Za doby Poděbradovcův dostalo se do zástavy Fridrichovi II. Lehnickému a Janu Zápolskému, až r. 1558 Poděbradovcům zase jest vráceno. Roku 1570 prodáno jest stavům slezským, r. 1654 Auersperkům, a konečně dostalo se s ostatním Slezskem Fridrichovi II. králi Polskému.

Minsterberští knížata z rodu Kunštátského, potomci krále Jiřího. Tento měl čtyry syny: Bočka (nar. 15. čce 1442), na rozumu nedostatečného, Viktorina (nar. 1443 u vigilii před Vstoupením Páně), Jindřicha staršího (nar. 15. kv. 1448), tyto všecky z první manželky Kunhuty ze Šternberka, konečně Jindřicha mladšího, jinak Hynka (nar. 1452) z druhé manželky Johany z Rožmitála. Viktorin, Jindřich a Hynek, majíce po otci mimo podíl ve statcích českých výhradně očekávati državy od něho v Slezsku koupené, totiž knížectví čili vévodství Minsterberské, Kladsko, Frankenstein a knížectví Opavské, povýšeni jsou od císaře Fridricha III. na knížata říšská, Viktorin již r. 1459, druzí dva r. 1462, načež se psali sv. Římské říše knížaty, vévodami M-rskými a hrabaty Kladskými. Viktorin a Jindřich starší prosluli co vůdcové vojenští ve válkách svého otce. Viktorin, od r. 1466 nejvyšší hejtman zemský markrabství Moravského, oblehal r. 1466 hrad Šternberk v Čechách, odkud se však obrátiti musil proti Slezákům, nad nimiž 16. června u Frankenšteina znamenité vítězství obdržel. Odtud táhl na Moravu, kdež osvobodil Špilberk od obležení a dvakrát po sobě porazil Brněnské. Na počátku r. 1468 vtrhnuv do Rakous proti císaři počínal si tam vítězně, až císaři z Uher pomoc přišla. Navrátiv

se potom do Moravy osadil Třebíč, nemoha však města ubrániti proti přemoci uherské vyvedl vojsko své 14. května na klášter nad městem, odkudž se v noci z 5. na 6. června s většinou lidu svého šťastně skrz vojsko uherské jej oblehající probil. V říjnu t. r. utrpěl sice porážku u Kroměříže, leč v prosinci zmocnil se proti vůdci uherskému Blažejovi Podmanickému města Ostrova. Dne 27. čce 1469 přepaden jest v městečku Veselí náhle od Uhrů, zajat a do Uher odvezen, kdežto až do smrti otcovy vězen jest. Při dělení se synů krále Jiřího o dědictví po otci zůstavené připadlo Viktorinovi knížectví Opavské a zápisní zboží Kolínské. Když se r. 1479 dostalo Slezsko Uherskému králi Matiášovi, postoupil mu kníže Viktorin Opavska za několikero panství v Slavonii, z nichž však po nedlouhém čase od Matiáše zase vypuzen jest, a zemřel 30. srpna 1500 v Těšíně, kde dcera jeho Johana vdána byla za knížete Kazimíra IV. Jediný syn jeho kníže Bartoloměj, pán na Kumburce, zdržoval se nejvíce v Čechách, kdež jej r. 1513 sjednocená města zvolila za správce svých věcí v rozepři se šlechtou. Jemu podařilo se přesvědčiti krále Vladislava o křivdě, která se městům dála, i o škodě pro korunu samu, která odtud pocházela. Za to z návodu knížete Bartoloměje prokázala se města králi ochotnými vypravením jemu hojných pomocí vojenských do Uher, kde veliká bouře selská vedením Jiřího Dóše r. 1574 nebezpečenstvím hrozila samému královskému sídlu v Budíně. Roku 1515 vyslán jsa od krále z Budína poselstvím k císaři Maximilianovi zahynul kníže Bartoloměj na zpáteční cestě po Dunaji dne 3. dubna u Haimburku, kdežto se loď s ním vraziviši na skalinu roztrhla. Kníže Bartoloměj zemřel svoboden. — Kníže Jindřich starší bojoval r. 1467 proti jednotě panské v západních Čechách s prospěchem; r. 1468 poslán jest na pomoc bratru Viktorinovi k Třebíči, kamž ale doraziti se mu nepodařilo. Roku 1469 protáhl spolu s Mikulášem Střelou z Rokycan vítězně Slezsko od Žitavy až k Frankensteinu, a 2. listopadu porazil vojsko krále Matiáše u Hradiště na Moravě. Smrt otcova učinila konec válečným jeho činům. Při dělení o dědictví po otci obdržel Jindřich knížectví Minsterberské s Frankensteinem, hrabství Kladské, panství Náchodské se zbožím Visenburským, a pozdější panství Pardubické. Zdědiv ještě r. 1491 po svém bratru Hynkovi Poděbrady směnil je r. 1494 s králem Vladislavem za knížectví Olešnické, od kteréhož času se i s potomky svými psal knížetem M-ským a Olešnickým; za to však odprodal jiná panství a zemřel 24. čna 1498. — Nejmladší z bratří kníže Hynek obdržel při dělení po otci vedle jiných statků též Poděbrady, i byl muž nevšední vzdělanosti a básník český, jemuž se jmenovitě připisuje *Májový sen.* Zemřev 10. čce 1491 zůstavil jedinou dceru Annu, která se stala manželkou pana Jindřicha z Hradce. — Ze tří synů knížete Jindřicha staršího přečkal oba své starší bratry kníže Karel, narozený v Kladsku 1. kv. 1476, který vládl napotom v Minsterberku a Frankensteině (hrabství Kladské bylo již r. 1500 odprodáno). Ten jmenován jest r. 1506 nejvyšším hejtmanem v Slezsku, r. 1515 po smrti bra-

trance svého knížete Bartoloměje zastupoval na jeho místě města česká v jich rozepři se šlechtou, téhož roku a opět r. 1520 byl král. plnomocníkem na sněmě Českém, a r. 1523 jmenován nejvyšším hofmistrem a spolu nejvyšším hejtmanem království Českého na čas nepřítomnosti královy. V tomto postavení klonil se s počátku ke straně pokročilých podobojí, kteří přijali učení Lutherovo, ale brzy dal se získati od strany zpátečnické a podporoval politiku pana Lva z Rožmitála. Kníže Karel navrátil se časem do lůna církve katolické a zemřel 3. bř. 1536 ve Frankensteině, zůstaviv mimo několik dcer 4 syny, z nichž Hanuš, narozený v Olešnici 4. list. 1509, držel kraj Frankensteinský a zemřel 28. ún. 1565 v Olešnici. Po něm následoval ve Frankensteinsku jediný syn jeho Karel Krištof (nar. 22. kv. 1545, † 17. března 1569 svoboden), po jehož smrti panství Frankensteinské, velice zadlužené, stavové slezští koupili. Bratr jeho Jindřich II., narozený v Olešnici 29. bř. 1507, držel Minsterberk a Olešnici, a zemřel 2. srp. 1548, zůstaviv syny Jindřicha III. (nar. 29. dub. 1542) a Karla II. (nar. 25. dub. 1545), kteří r. 1569 prodali pro dluhy knížectví Minsterberské též stavům slezským, tak že rodu jejich zbyla již toliko jediná Olešnice, v jejímž držení zůstali Poděbradovci až do r. 1647, v kterémž zemřel Karel Fridrich kníže Olešnicky co poslední mužský potomek krále Jiřího. Jediná dcera jeho Alžběta Marie provdala se za Sylvia Nimroda vévodu Virtemberského, jemuž knížectví Olešnické za věno přinesla.

Minuce, název malých kalendářů českých s pranostikami, oblíbených zvláště v XVI. století, jež vydával některý profesor na universitě, který k tomu od sboru zvláště zvolen byl a slul „hvězdář obecný", pročež takové kalendáříky sluly **m.** z učení Pražského. Nejstarší známá **m.** jest z r. 1540, vydaná od Mikuláše Šuda ze Semanína; poslední **m.**, pokud dosavad známo, vyšla r. 1617.

Misseroni (Miseron, Missironi), z Lisonu, Milanská rodina patricijská, jejíž údové byli výteční umělci v řezání drahokamů, pročež byli někteří povoláni ke dvoru císaře Rudolfa II. do Prahy. Již okolo roku 1590 žil tam Diviš **M.** a vynikl uměleckými pracemi svými tak, že císař jmenoval jej správcem své klenotnice; rovněž tak pracovali co klenotníci císařští v letech 1598—1605 Kašpar, Ferdinand, Euseb, Aurel, Aleš a Jeronym **M.**, z nichž obzvláště tento řezal krásné nádoby křišťálové a jmenovitě jeden veliký pohár v ceně 20.000 tolarů, jenž se dosaváde chová v cís. klenotnici. Pro takové umění byl císař Rudolf té rodině příznivou nakloněn, i povýšil bratry Oktaviana, Alše, Jana, Ambrože a Aurelia r. 1608 do stavu šlechtického sv. říše Římské. Někteří potomci bratří těchto usadili se pak stále v Čechách a drželi tam zboží šosovní a zemské. Z nich byli bratří Norbert Adolf a Jan Augustin **M.** r. 1674 povýšeni do stavu rytířského starožitných rodů českých. Potomci rodiny té květli ještě v druhé polovici minulého století, avšak nedrželi již zboží pozemského a zanikli pak docela.

Mistr, lat. *magister* 1) středověký titul akademický, udělovaný od fakulty filosofické čili artistické a stejného významu jako titul doktorský, obvyklý u fakult ostatních. Kdo chtěl dojíti důstojenství mistrovského, musil dříve dosáhnouti nižšího akademického stupně bakalářského. — 2) M. byl i titul vyšších představených, ba i nejvyššího představeného nějakého řádu rytířského, na př. m. Strakonický, t. j. veliký převor řádu johanitů, jehož prebenda byla a dosavad jest panství Strakonické; m. křižovnický, t. co generál čili velmistr řádu křižovnického.

Míšensko, země po obou stranách řeky Labe v bezprostředním sousedství Čech se rozprostírající (nynější království Saské), původně slovanská, učiněna jest roku 929 Jindřichem Ptáčníkem markrabstvím německým, kteréž císař Jindřich IV. r. 1076 udělil králi Českému Vratislavovi za pomoc jemu poskytovanou. Vratislav však dobyl toliko části M-ska, jmenovitě krajiny Drážďanské, kteréžto území zároveň s Budyšínskem postoupil r. 1086 zeti svému Viprechtovi Grojčskému. Potomci Viprechtovi drželi pak ty krajiny co české manství až do svého vymření r. 1136, načež i M. i Budyšínsko navráceny k Čechám. Ostatní část markrabství dostala se r. 1123 rodu Vetínskému, v němž stala se hodnost markrabská dědičnou. Markrabí tito mívali se sousedy svými králi Českými časté stýčnosti, tak Jindřich Osvícený (1221—88) obdržel od Václava I. za to, aby se práva svého k dědictví rakouskému odřekl, r. 1251 město Zavidov a hrad Birkenstein, syn pak jeho Fridrich uzavřel r. 1289 s Václavem II. smlouvu, kterou mu slíbil postoupiti země své za jisté statky a města v Čechách a na Moravě. Než směna ta nevešla úplně ve skutek, protože žádná z obou stran nebyla v držení všech statků k výměně podaných, pročež smlouva proměněna jest tak, že Fridrich jistá města v Míšni od koruny České v leno přijal. Císař Albrecht jmenoval pak r. 1298 krále Václava generálním místodržitelem říšským pro Míšeň, Lužici a Plisensko, a potvrdil připojení ku království Českému zámku Perna, a později též Zavidova a Borschensteinu. Stavové míšenští skutečně králi Václavu II. již r. 1298 holdovali. Roku 1304 král Václav II., když mu nastávala válka s císařem Albrechtem, dal M. i s jinými příležícími krajinami v zástavu markrabím Braniborským Hermanovi a Otovi, aby se věrnosti jejich ujistil; ale již za nástupce jeho Václava III. vešel opět Fridrich v držení M-ska, a jen Perno a Plisna zůstaly při Čechách. Potomci jeho, markrabí Fridrich Přísný, Baltazar a Vilém, spojili se r. 1373 s Karlem IV. proti vévodám Bavorským a dobyli na nich kurfiřtství Braniborského, začež, jak se podobá, obdrželi v zástavu města Louny a Most, pak Osek, Litvinov a Duchcov. Roku 1402 zmocnil se markrabě Vilém za zmatkův, které v Čechách panovaly, hradu Donína a Kamene Královského, r. 1403 i Perna. Císař Sigmund, domáhaje se pomoci markrabí Míšenských proti Čechům, zastavil jim roku 1420 města Nimburk, Chomutov, Ústí a Most, kteréž ale všecky nedostaly se v držení jejich. Za to zmocnili se ve válkách husitských téměř

všech měst a hradů v Sasku ležících, které náležely manstvím ku koruně České. Markrabě Fridrich Bojovný jmenován jest roku 1423 od císaře Sigmunda po vymření Vitemberských Askaniův kurfirštem Vitembersko-Saským. Král Jiří všemožně se zasazoval o to, by vydobyl nazpět manství saských, kterážto záležitost urovnána konečně smlouvou Chebskou (25. dub. 1459), v níž ustanoveno, co má navráceno býti Čechám a co zůstati dědičně synům kurfiršta Fridricha, Fridrichovi Mírnému a Vilémovi, a umluven dvojí sňatek, totiž dcery královy Zdeny s vévodou Albrechtem, synem Fridricha Mírného, a dcery Vilémovy s Jindřichem synem královým. Při tom vzal mladý Albrecht leno od krále.

Mišovský (vlastně Mnišovský) Rafael, narozen 1580 v Horšově Týně, nazýval se prvotně Soběhrd a studoval v Praze u jesuitů, kdež seznámiv se s Bartolomějem Paprockým přeložil jeho *Diadochus* do češtiny. Dalšího vzdělání nabyl v Paříži a v Římě, kdež povýšen na doktora veškerých práv. Změniv pak původní jmeno své v M. stal se sekretářem kardinála Khlesla, pak vychovatelem syna Ferdinanda II. (později císaře Ferdinanda III.), kteréhož zvláště dobře vycvičil v jazyku českém, a v době povstání českého konal císaři dobré služby, začež r. 1621 povýšen do stavu vládyckého s predikatem ze Sebuzína a Heršteina a jmenován radou při apelacích. Později užíván za reformačního komisara horlivě k tomu působil, aby kamkoli poslán byl, evangelické obyvatelstvo přestoupilo k církvi katolické. Při tom nabyl dílem darem od císaře, dílem lacinou koupí hojných statků pozemských, a postoupil v státní službě za sekretáře při české kanceláři dvorské, král. prokuratora a r. 1640 za místokomořího při dskách zemských, a zemřel 21. list. 1644.

Mitis z Limuz, Tomáš, syn měšťana Nimburského Kamaritha, pro svou mírnou povahu Tichý neboli M. nazvaného, narozen 21. pros. 1513, studoval na akademii Pražské pod Matoušem Collinem, stal se 1546 bakalářem a r. 1552 mistrem svob. umění. Učitelovav nějaký čas po venkově povolán 1556 působením Jana Hodějovského do Prahy na školu sv. Jindřicha. Vynikaje v básnickém družstvu téhož pana z Hodějova nad jiné došel chvalné pověsti co básník latinský, a téhož roku obdržel erb i predikat z Limuz. Asi r. 1563 opustiv úřad učitelský oddal se výhradně knihtiskařství a knihkupectví, maje krám v samé koleji Karlově. Hlavně vedl obchod s knihami protestantskými, v Němcích tištěnými a v Čechách zapovězenými. Avšak r. 1571 jsou mu knihy tyto k rozkazu Maximiliana II. obstaveny. M. zemřel 31. led. 1591. Mimo přečetné spisy latinské vydal jediný spis český, a ten z latiny přeložený, *Historia památky hodná o žalostivém dobytí Sigetu od Solimana* (1568).

Mitmánek Václav z Uherského Brodu, vychován v Jednotě bratrské odebral se r. 1530 do Vitemberka, odtud později do Paříže a Basileje, 1537 přestoupil k luteránství a vrátiv se do Prahy učiněn jest kazatelem při kostele Týnském a členem konsistoře za administratora

Jana Mystopola. Stav se 1541 doktorem písma snažil se společně s Mystopolem o utužení luteránství. Popudiv na se krále Ferdinanda odvážnou řečí o nenáležitosti vlivu panovníkova u věci církevní jest od něho r. 1543 ze země vypovězen, načež se nějaký čas kryl v Pardubicích u příznivce svého Jana z Pernšteina, načež obrátil se do Slezska a do Míšně. Vrátiv se však zase do Prahy jat jest a do vězení dán, z něhož propuštěn teprv v červenci 1544 a ze všech zemí král. na vždy vyobcován. Některá léta potom trávil v Sasku, kdež účastnil se vydávání ve Vitemberce četných pobuřovacích pamfletů českých v letech 1546—47. Roku 1548 byl v Krakově, kdež pomluvami svými způsobil mnoho nesnází bratřím v Polsku pohostinství hledajícím. Odtud se odebral na Červenou Rus, kde žil až do r. 1553, načež po něm všecka stopa mizí. **M.** sepsal *List na potupu Jednoty bratrské*, vytištěný r. 1543 v Uherském Brodě.

Mityško Ondřej z Litoměřic stal se v Praze r. 1583 bakalářem a později mistrem svob. umění, načež několik let na venkově učitelovav přijat jest r. 1594 do koleje Karlovy, kdež po několik let přednášel mathematiku a vydával po Bacháčkovi *minuce* a *kalendář z učení Pražského*. Roku 1601 zvolen za děkana fakulty filosofické zemřel již 26. čna 1602.

Mizera Ondřej, knihtiskař, spravoval od r. 1611 tiskárnu Henikovu z Valdšteina na Dobravici, v níž v letech 1615—16 dal pak Henik vytisknouti historický spis Václava Magrle ze Sobíška, hrubě se císařů Rudolfa II. a Matiáše dotýkající. Poněvadž Henik všecku vinu sváděl na **M**-ru, byl tento z poručení královského na hrad Pražský dodán a uvězněn, ale 27. ún. 1616 zase propuštěn, Henikovi pak zapovězeno, aby na něj žádným trestáním nesáhal. Henik ale přes všecken slib svůj **M**-ru do těžkého vězení uvrhl a před velikonocí beze všeho slyšení tajně stíti dal. Roztrousiv mezi lidmi, že **M.** z vězení se dobyl a utekl, dal tutéž odpověď i dvorské kanceláři, když mu poručeno bylo, aby impresora dostavil. Ale pravda nezůstala tajna, tělo **M**-rovo jest vypátráno a totožnost jeho stvrzena. Pan Henik jest na to k soudu pohnán, peněžitě pokutován a teprv r. 1618 na milost přijat.

Mlada, Milada, dcera Boleslava I., byla první abatyší kláštera Svatojiřského na hradě Pražském, od bratra jejího Boleslava II. založeného, přijavši berli opatskou s novým jmenem Marie od samého papeže Jana XIII. v Římě, kde přebývala některý čas k naučení se řádům řeholním. **M.** ctí se za blahoslavenou, a tělo její dosavad se ve zmíněném klášteře okazuje.

z Mladenovic Petr, narozen asi r. 1390, stal se r. 1409 bakalářem na učení Pražském. Co písař pana Václava z Dubé, který byl jedním z průvodčích Husových ku koncilii Kostnickému, přidaných jemu od krále Václava, cestoval s ním do Kostnice, a přítomen byv tamějším věcem až do upálení Husa sepsal obšírné vypravování o tom latinským jazykem, a jak se zdá také kratší spis český *O utrpení mistra Jana Husi*, který se na památku Husovu čítal v kostelích strany podobojí.

V Kostnici uvězněného mistra opatřoval potřebami k psaní, opisoval traktaty od něho skládané, prostředkoval obcování jeho s Čechy a sám mu stále dopisoval. V sezení sboru církevního vždy s Janem z Chlumu býval přítomen; jmenem Čechů a Poláků, kteří tehdáž v Kostnici pobývali, složil žádost za propuštění Husovo a sám ji 13. kv. 1415 ve sboru četl. Taktéž sepsal a četl repliku, kterouž se k dané na to ode sboru odpovědi biskupův Litomyšlského a Karkasonského Čechové a Poláci ozvali. Za takové obětavé služby jej sobě Hus vysoce cenil. Teprv po navrácení se z Kostnice stal se Petr z M. r. 1416 mistrem svob. umění. Roku 1420 byl kazatelem u sv. Michala na Starém městě Pražském, kdež slavný mistr Křišťan z Prachatic byl farářem. V náboženských rozepřích, které se potom strhly mezi mistry učení Pražského, přidržel se Petr z M. vedle mistra Křišťana strany Příbramovy, která se co nejméně možná vzdalovala od učení obecné církve. O schůzi v domě Zmrzlíkově četl 76 bludných artikulův táborských a účastnil se hádání o nich, jakož i v kostele u Matky boží Sněžné odpíral Václavu Korandovi, když tento zamítal užívání ornátův při službách božích. Roku 1426 zvolen jest za děkana fakulty filosofické. V bouři proti Sigmundovi r. 1427 byl Petr z M. i s Příbramem, mistrem Křišťanem a jinými na čas vypovězen z Prahy. Roku 1438 stal se rektorem university a r. 1439 po smrti mistra Křišťana jeho nástupcem na faře Svatomichalské. Roku 1447 byl Petr z M. mezi posly vypravenými od země do Říma pro potvrzení kompaktat; rok na to setkal se důtklivým spůsobem s kardinálem Karvajalem, a zemřel co administrator konsistoře podobojí 7. ún. 1451.

Mladvaněk, válečník XV. století, slul vlastně Vaněk, t. j. Václav, z Rachmanova, a není o něm zjištěno, byl-li rodem Čech, Moravan, Slovák neb Rakušan, jen tolik se ví, že na hradě jeho Naibachu, kdež počínal sobě co nějaký kníže, všecko vedlo se po česku. Přední jeho hejtmané byli Jindřich Šmikouský, Mikuláš ze Žďáru, Mikuláš Trčka z Křižanova, Václav kníže Ostrovský, Jindřich z Řepnice a Jan Smolík z Biskupec. V letech 1451—1460 krajiny na řece Moravě uherské i rakouské, pak zvláště města Prešpurk i Vídeň zakoušely trpce jeho vojenské síly a hrabivosti, neboť provozoval loupežnictví v rozměru svrchovaném a posud nevídaném, ale propůjčoval se také knížatům okolním ku pomoci za hojnou mzdu; bojovníci jeho byli větším dílem Čechové a Moravané. Roku 1457 dne 29. dub. jest M. v městě Celi spolu s jinými radami císařskými přepaden a jat od Jana Vítovce, tehdáž vrchního hejtmana krále Ladislava; roku pak následujícího dne 20. bř. utrpěl znamenitou porážku od lidí arciknížete Albrechta. Ti totiž poslali víno mimo posádku jeho, kteráž vypadši z hradu povozů se zmocnila a vínem zpila. Na to Němci ženouce útokem zmocnili se posádky, starce a ženy vmetali do vody a utopili, ostatní zjímali a do Vídně odvedli, kdež na dvou velikých šibenicích oběsili na jedné 76 a na druhé 70 Čechů. Roku 1459 pomáhal M. králi Matiáši Uherskému; ale r. 1460 opakovanými boji zemdlena moc

jeho tak, že slíbil císaři Fridrichovi napotom pokojně se chovati. Brzy na to zahynul, an koule dělová utrhla mu obě nohy.

Mlat, hrubé kladivo, jaké za starodávna i za zbraň sloužilo. Nejstarší m-y, jaké se nezřídka ze země vykopávají, byly kamenné, teprv později železné.

Mnata, dle Kosmy po Přemyslovi druhý kníže Český za doby pohanské, panoval po Nezamyslovi a měl za nástupce Vojena.

Mnich 1) z Basileje, Jindřich, jeden z obou rytířů (druhý byl mladý Jindřich z Klimberka), k jichž koňům dal král Jan v bitvě u Kreščaku přivázati koně svého, když do nejhustšího davu nepřátel v boj se pouštěl, a kteří oba tu s ním zahynuli. — **2)** Zdislav M., rytíř, povolán jest dne 27. září 1436 z Roudnice od kněze Ambrože do Králové Hradce, kdež učiněn hejtmanem, aby bránil město proti císaři Sigmundovi, jehož Hradečtí nechtěli uznati za krále. Dne 6. list. učinil výpad na král. vojsko město oblehající, jemuž zapáleny jsou stany a pobito mnoho lidu, mezi jinými také pan Vilém Kostka z Postupic. Když však na to Hradec ještě úžeji jest sevřen, Zdislav, nemaje naděje že by se ubránil, zajel s panem Janem Koldou dne 12. ún. 1437 o své ujmě k císaři do Prahy, podávaje se mu k úmluvě. Potom vrátiv se do Hradce smlouval se tajně s měšťany a způsobil spiknutí proti knězi Ambrožovi. I zbouřila se v noci z 3. na 4. bř. 1437 celá obec proti knězi Ambrožovi, vypudila jej z města a poddala se císaři Sigmundovi, který město na milost přijal. Ale rytíř Zdislav z toho žádného zisku neměl, ano sám také z města jest vypuzen.

Mniši žebraví, k nimž počítají se františkáni, minorité, kapucíni, dominikani, karmelité, servité a jiní, vzali první počátek v XIII. stol. majíce za účel, aby nevyhledávajíce ani statků ani slávy světa přestávali na nejskrovnějších potřebách života a pouze horlivému rozšiřování víry slovem a skutkem se věnovali. Řehole tyto záhy dostaly se i do zemí českých (viz čl. Kláštery a čl. jednající o jednotlivých tuto vyčtených řádech) a působením svým ve správě duchovní tím spíše získali si přízeň obyvatelstva, an duchovenstvo světské, zhýralé a mravně pokažené, povinnosti své valně zanedbávalo. M. ž. tedy netoliko kázali, nýbrž i zpovídali a vůbec všecky skutky správy duchovní, křty, pohřby a t. d. vykonávali, ovšem za plat. Takového sáhání do jich pravomocnosti nechtěli jim farářové trpěti, jsouce tak skracováni ve svých příjmech, naproti čemuž jim m. vytýkali prostopášný jich život a nedbalost v úřadech. Z toho vzešly časté hádky a žaloby, které vznášeny jsou až na stolici papežskou. V té příčině ustanovil Bonifacius VIII., který spravoval církev za posledních let krále Václava II., aby m. ž. odváděli čtvrtou část příjmů svých z pohřbů místnímu duchovenstvu. Ale m. na to málo dbali, a jako dříve peníze, jež dostávali za odbývání církevních funkcí, pro sebe podržovali. Tu sobě světské duchovenstvo vymohlo na papeži zvláštní bulí, kterou se mnichům zachovávání staršího rozkazu nařizovalo pod trestem kletby. Ale dominikani, menší bratří a augustiniani, kterých se ta věc hlavně týkala, učinili odvolání

proti té bule. Než faráři, nechtějíce se ohlížeti na toto odvolání, umínili si vystoupiti proti řeholníkům krokem rozhodným. V neděli dne 24. čce 1334 svolali farářové a jiní správcové kostelů Pražských všecky osadníky své do dvou kostelů Staroměstských, totiž ku Panně Marii na Louži a k sv. Mikuláši, a tam ohlásivše obsah buly papežské oznamovali, kterak **m. ž.** zpírajíce se proti ní propadli kletbě církevní, kterou shasíce všecky svíčky při slavném zvonění ve jmenu stolice apoštolské nad řeholníky vyřkli, s dalším doložením, že též kletbě propadne každý, kdo by se nevystříhal všeho obcování s nimi. Zatím **m. ž.**, zvěděvše co se proti nim chystalo, sebrali se s přáteli svými a množstvím lidu s uschovanou zbraní k týmž kostelům, a vtrhše do nich začali velikými hlasy odpírati kněžím, lajíce jim, že jsou svůdcové lidu a svůdcové duší, cizoložníci, opilci, kostkáři, a někteří z nich prodravše se skrz dav lidu trhali kněžím klatbu čtoucím písma z rukou. Tož strhl se veliký rozbroj v lidu, neb jedni zastávali faráře, jiní řeholníky, a to nejenom slovy, nýbrž ihned pěstmi, tasili bodáky a meče, i strhla se rvačka krvavá v kostelích, která vyvalila se i na ulici, kde jedni druhé honili a obě strany kamením po sobě házely. Tak skončil se ten den se zahanbením jedněch i druhých a se zmatkem v lidu. Ale tím neučiněn konec rozepři té, každou neděli kázali faráři proti mnichům a **m.** proti farářům, vyhlašujíce na sebe klatby vzájemné. Řeholníci utrpěli při tom velikou škodu popuzením části lidu proti sobě, tak že skutečně mnozí nechtěli s nimi obcovati aniž dávati jim almužny. Teprv o sv. Mikuláši toho roku přišly obě strany na přátelské rozsudí, od nichž vznešena celá věc znova na stolici papežskou. Prozatím rozhodl biskup Jan, aby mnichům nebylo bráněno kázati, ale aby se zdržovali od vykonávání takových obřadů, které ku příjmům kněžským náležejí, a tak světským duchovním neškodili. Až dosud mívali **m.** řádů žebravých dovoleno kázati v neděli též v hlavním chrámě Pražském sv. Víta, po tomto však příběhu biskup jim to zapověděl.

Modestin Ondřej, jesuita, narozen 1558 v Hradci Králové, vstoupil r. 1579 do řádu, a r. 1581, když vypraven byl Antonín Possevin do Moskvy, by sprostředkoval mír mezi Štěpánem Batorem králem Polským a Ivanem Hrozným carem Ruským, přidán mu **M.** hlavně co znatel jazyka slovanského, a řečnil v Moskvě několikráte před carem. Po svém návratu do Prahy zastával **M.** úřad kazatelský v Olomouci a v Praze, r. 1586 stal se správcem konviktu sv. Bartoloměje, 1595 ředitelem semináře a později rektorem koleje sv. Klimenta, kde položil základní kámen ku kostelu sv. Salvatora. **M.** zemřel 14. dub. 1601, zůstaviv *Cesty moskvanské 1581 popsání.*

Moháč, veliký městys uherský v župě Baraňanské při Dunaji, památný osudnou bitvou r. 1526. Uprostřed největších zmatků stranických, jaké panovaly v království Uherském i Českém, sultan Turecký Soliman Veliký zbrojil se usilovně k mocnému vpádu do Uher, v kterémžto tísni král Ludvík netoliko sbíral všecky síly své, nýbrž i dovolával se pomoci zahraniční, aby mohl odolati nebezpečenství na jeho země se

valícímu. Ale zaslepení Uhři chovali se při tom s pošetilostí v dějinách bezpříkladnou, a vyzvání královo, aby se ke dni 2. čce 1526 šlechta uherská ve zbrani dostavila v ležení u Tolny, zůstalo bez účinku. Kolovaly pověsti o zradě Jana Zápolského, vojvody Sedmihradského, že má tajnou úmluvu se sultanem a že králi pomáhati nebude. Mezitím psal král Ludvík list skroušený papeži, prose úpěnlivě pro lásku boží a pro spasení křesťanstva, aby ho neopouštěl a co nejdříve poslal mu peněz na ozbrojení lidu. Zároveň vyzýval všecka křesťanská knížata ku pomoci. Obzvláště pak obrátil se o pomoc vojenskou do Čech, k níž však strana pana Lva z Rožmitála tam vládnoucí ukazovala málo ochoty. Konečně strana králi příchylná, a též páni z Rožmberka a jejich přátelé uzavřeli sami u sebe táhnouti mu na pomoc. Tu i strana druhá k tomu svolila, ale úmyslně protahovala vojenské přípravy co nejvíce mohla. Někteří páni sebrali lid na svou ruku a pospíchali s ním do Uher, a také některá města následovala jich příkladu. Jedna část pomocného vojska českého vydala se na pochod hned na začátku července a dostihla krále ještě v čas. V tom voji měl jediný pan Jindřich z Rožmberka svých lidí do 200 těžké jízdy a 800 pěších. Turci již byli vpadli do zemí uherských v počtu přes 200.000 lidu branného, všemi válečnými potřebami dobře opatřeného, a oblehli Petrovaradin. Král Ludvík tedy vytáhl z Budína do pole asi se 4000 jezdci a 3000 pěšími, a ubíral se k Tolně. V radě jeho počítalo se, že bude míti vojska z Uher do 50.000, z Čech a Moravy do 16.000; mimo to počítáno na dalších 40.000, kteréž měl pohromadě ze Sedmihradska Jan Zápolský. To vše dohromady bylo by činilo valnou sílu vojenskou, ale tyto naděje nevyplnily se. Z Čech došla jen částka očekávaného lidu, Uhrů sešel se jen skrovný počet, a Zápolský konečně, ač mu král opět a opět nařizoval, aby dnem i nocí pospíchal k Tolně, tak zdlouhavě postupoval, že nelze bylo pochybovati o jeho neochotnosti, až i zastavil se v Segedině, odkud se pak nehnul. Do Tolny přirazil král dne 7. srpna a zdržel se tam až do 14. Mezi tím pilné jeho rozkazy a prosby, rozesílané na všecky strany, přivedly k němu přece několik bojovných zástupů, čímž jeho vojsko vzrostlo na 25.000 mužů s 80 děly — slabá to hrstka proti tak ohromné přesile nepřátelské. Odpovědnost za vrchní velení nechtěl nikdo vzíti na sebe, až konečně šlechetný a statečný arcibiskup Kološský Pavel Tomory a nezkušený Jiří Zápolský, bratr Janův, dali je sobě vnutiti. Zatím byli Turci dobyli Petrovaradina, a když král posílal napřed proti nim palatina Batoryho, magnáti, kteří měli jíti s ním, zdráhali se pravíce, že nejsou povinni táhnouti do boje nežli pod královou korouhví. Tu rozhorliv se král zvolal vysokým hlasem: „Nuže, aby neochota neměla omluvy, odvážím se hrdla svého a s boží pomocí potáhnu zítra tam, kam jiní beze mne jíti nechtějí!“ Ta slova hnula srdcem všech, a od té chvíle smělost a odvaha staly se heslem celého vojska. Postoupilo ku předu, a 19. srpna rozložilo se táborem pod městečkem M-em. Tu odbývána vojenská porada, v níž uvažováno, zdali by se nemělo čekati

ještě na pomoc slíbenou a již se blížící z Charvát, ze Sedmihradska, z Čech a z Moravy, a zkušení vojevůdcové, obzvláště čeští, radili k takovému odkladu. Ale horkokrevní Uhři stavěli se zuřivě proti každému dalšímu prodlení, a tak uzavřeno jest bíti se s Turky. Tito zatím s celou mocí svou se přiblížili, a bitva strhla se 29. srpna po poledni. Byla dosti krátká, trvajíc jen asi půl druhé hodiny. S počátku, když první čety turecké, obořivše se na křesťany, odraženy jsou, nastalo v táboře královském vítězné plesání, a tím ohnivěji hnáno se prchajícími, až valné houfy uherské octly se jen několik kroků od hrubé střelby na ně nastrojené, která nenadále celé spousty jich porážela. Kdo tu nepadl na místě, zajat jest a z rozkazu Solimanova odpraven, i jest tu postínáno zajatých do 2000. V celku zahynulo přes 20.000 vojínů, mezi nimi oba nejvyšší vůdcové arcibiskup Tomory a Jiří Zápolský, z Čechů Štěpán Šlik, Jan z Kolovrat, Krištof z Gutenšteina, Jakub a Jan Vřesovští a mnozí jiní. Král Ludvík, vida bitvu ztracenou, dal se na útěk s několika dvořany svými, ale ve zmatku ztratili se mu všickni až na dva, Slezáka Oldřicha Cetryse a Uhra Štěpána Acila. Utíkajícím bylo přebroditi jakousi dunajskou zátoku čili potok neširoký, ale bahnitý a předešlými hojnými dešti rozvodněný. Král byl unaven a brněním obtížen, kůň jeho raněn. První vrhnuv se do vody Cetrys šťastně dostal se na druhý břeh; po něm následoval král, jehožto kůň když pitím vody zdržeti se chtěl, král uzdou i bičíkem poháněl jej, až maje kůň vyskočiti na druhý břeh převrhl a převrátil se do močálu i s jezdcem svým; za ním vjel Acil, a chtěje králi v nebezpečí pomoci utonul také sám. Poděšený Cetrys netroufal si na tom místě dočkati nepřátel, i utíkal s děsnou novinou dále. Že však ostatní uprchlí nevěděli co s králem se stalo, pochybováno delší čas, zdali ještě živ jest neboli mrtev. Po dvou měsících teprv návodem Cetrysovým vyhledána jest mrtvola králova a pochována slavně v Stoličním Bělehradě. — Takový byl konec posledního samostatného panovníka českého.

Mohuč, lat. *Moguntium*, něm. *Mainz*, město v říši Německé u vtoku Mohanu do Rýna, sídlo arcibiskupa, který byl prvním duchovním kurfirštem říše. K jeho metropoli počítány Čechy hned od pokřtění čtrnácti lechů českých v Řezně, jehož biskup se stal diécesanem českým. Větší váhy nabylo domnělé právo toto, když syn a nástupce Bořivojův, prvního křesťanského knížete Českého, Spitihněv s bratrem svým Vratislavem z poslušenství říše Moravské se vytrhše ochrany krále Německého Arnulfa hledali (r. 895), a jak se podobá i církevního spojení s Moravou se vzdali a k biskupství Řezenskému přistoupili. Nově založené biskupství Pražské podřízeno jest pak též arcibiskupství Mohuckému, pod nímž setrvalo až do založení arcibiskupství Pražského roku 1344. Arcibiskup Mohucký měl až do té doby v Čechách právo visitační, světil biskupy Pražské, a k němu šlo odvolání dle zákonů církevních.

Mohyla, česky *homila* neb *homola*, slove násyp ze země a z písku

učiněný, co náhrobek slavného nějakého muže neb hrdiny, kteřížto pod nimi někdy s koněm a s jinými věcmi, ježto jim za živa byly milé, pochováni bývali. Tak ctívali též Slované od prastarodávna památku slavných mužů svých. I v Čechách a na Moravě se nalezají stopy takových nasypaných kopců. Zejmena zmiňuje se Kosmas o převysoké m-le Kazině (*tumulus nimis alte congestus*), kterouž na památku paní své nasypal lid na břehu řeky Mže podle cesty, kudy se chodilo do kraje Bechyňského přes vrch Osel nazvaný. Jiná taková m. spatřuje se na cestě z Prahy do Berouna u vsi Dušník.

Mojmír 1) první slovanský kníže Moravanů, jenž v dějinách se připomíná, a dle něhož panující rod nazván Mojmírovci. On zvítězil nad Pribinou, knížetem Nitranským, a spojil jeho zem s Moravou, která pak měla za hranice na západ Čechy, na jih krajiště bavorsko-francké, na východ veliké Bulharsko za Hronem a na sever Slovanstvo na Odře a Visle. Roku 846 válčil M. s Německým králem Ludvíkem, který jej poraziv ustanovil synovce jeho Rastislava za knížete Moravského, buď že M. byl již mrtev anebo uvězněn. Za M-a, jak se zdá, bylo již křesťanství uvedeno na Moravu, ale od kněží německých, pročež neprospívalo valně. — 2) M. II., syn velikého Svatopluka, král říše Velikomoravské, následoval po svém otci r. 894, musil bojovati s mladším bratrem Svatoplukem, který proti němu ze ctižádosti povstal a jejž pokořil. Za jeho panování odtrhli se Čechové od jeho říše, čímž tato ještě více seslabena jest. Osudný boj však bylo mu podstoupiti proti divokým Maďarům, jež Němci byli přivolali na pomoc již proti otci jeho Svatoplukovi. Od nich byli Moravané r. 906 u Prešpurka na hlavu poraženi, v kteréž bitvě nejspíš i M. a bratří jeho zahynuli. Tím vzala konec říše Velkomoravská.

Mojmírovci, jediná samostatná dynastie moravská, z níž panovali nad Moravou: Mojmír I., Rastislav, Svatopluk a Mojmír II.

Mokrovouský z Hustiřan, Beneš, později na Malešově, horlivý Husita, účastnil se již r. 1420 ozbrojené schůze lidu na Kunětické Hoře a dobytí Hradce Králové. Potom připojil se k Pražanům, bojoval r. 1427 u Tachova proti německým křižákům, 1431 byl na sjezdě s králem Sigmundem v Chebu, 1432 byl opět v Chebu při jednání s posly Basilejskými, a pak údem prvního poselství českého na sboru Basilejském, počítaje se ke straně mírných kališníků; r. 1434 byl členem jednoty panské proti Táborům, pomáhal při opanování Nového města Pražského, bojoval v bitvě u Lipan, ale r. 1437 odpověděl zase císaři Sigmundovi, po jehož smrti držel se strany národní a jel roku 1438 ku králi Polskému. Roku 1443 přepadl pana Haška z Valdšteina na jeho hradě Velíši a vrhl jej do vězení na tvrzi Mokrovouské, v které byl potom od opravce míru zemského obleháu a přinucen pana Haška na svobodu propustiti. Náležeje ke straně Ptačkově a potom Jiřího Poděbradského šel r. 1451 v poselství ku králi Římskému Fridrichovi III., pomohl 1452 voliti Jiřího z Poděbrad za správce zemského a zemřel brzy po roce 1454.

Mongolové, kočovní národ střední Asie, který v XIII. století podmanitelsky vystoupiv nejenom Čínskou říši a mnohé jiné národy v Asii sobě podrobil, nýbrž i do Evropy vtrhnuv celé Rusko na více než dvě století sobě podmanil. Ano **M.**, nevlastně i Tataři zvaní, pokusili se též o západní Evropu, a r. 1241 valili se davem do Polska, kdež dobyli Sandoměře a Krakova a obě města vypálili. Proti hroznému nepříteli tomu král Český Václav I. konal pilné přípravy k obraně. Pod korouhvemi jeho sešlo se 40.000 mužů pěších a 6000 jízdných netoliko z Čech, nýbrž i ze sousedních zemí německých, s kterými táhl k hranicím slezským, chtěje přispěti na pomoc svatu svému velikému knížeti Polskému Jindřichovi Pobožnému. Ale ten, nevyčkav jeho, svedl dne 9. dubna u Lehnice bitvu s **M**-ly. Tu jsou křesťané na hlavu poraženi, 10.000 bojovníků jejich padlo po boji udatném, mezi nimi sám Jindřich, a po boku jeho poslední kněžic český z Děpolticů, Boleslav, syn Děpolta III. Král Václav přitáhl již po bitvě. **M.** neodvážili se svésti s nim bitvu druhou, ku které byl hotov, nýbrž obrátili se kvapem zpět do hořejšího Slezska, kdež tropili záhubu mečem i ohněm. Zatím, jak se zdá, rozešli se němečtí pomocníci Václavovi, když nebezpečenství od zemí jejich bylo odvráceno, a král musil přestati na hájení hranic českých a moravských. Darmo pokoušeli se **M.** vtrhnouti do Čech župou Kladskou, cesty v horách byly všude dobře zasekány a osazeny. Po třech nedělích však dobyli sobě konečně lesnatou župou Opavskou přístupu do Moravy. Tam nastalo veliké soužení a nářek lidu. **M.** dobyli Opavy, Přerova, Litovle, Jevíčka a jiných měst jednoho po druhém; po celé zemi pálili a loupili dle libosti; kláštery slavné v Hradišti, Rajhradě a jiných místech spálili a zbořili, Hanu úrodnou dokonce zpustošili. Lid opouštěje příbytky své utíkal do lesů a do hor, aby zachránil život svůj. Toliko tři města oblehali **M.** nadarmo, Olomouc, Brno a Uničov, též na některých tvrzích a zámcích udatní bojovníci odpírali útokům jejich, jakož jmenovitě oslavili se hrdinstvím Vneslav a Vratislav u kaple matky boží na Hostýně. Konečně sebral král Václav síly nové a vytáhl jim vstříc do Moravy; jemu pomáhal toho času i Fridrich Bojovný Rakouský. U Olomouce, kterou **M.** oblehali, přišlo k bitvě krvavé. Zde velitel vojska českého Jaroslav, z rodu panského, který se brzy potom začal nazývati Šternberským, způsobil **M**-lům citelnou porážku. Jeho vlastní rukou padl jeden z vnuků velikého světoborce Čingischana. Následkem toho **M.** opustili Moravu a spěchali do Uher za hlavním vojskem svým pod Batu chanem. Ten poraziv mezi tím Uhry v krvavé bitvě u řeky Slané opanoval celou zem a nemilosrdně ji pustošil. Když spojili se s ním zbytky voje u Olomouce poraženého, strojil se Batu chán k útoku na Rakousy, ale tu již byli se spojili v jednu sílu král Václav, vévoda Fridrich Rakouský, vévoda Korutanský a několik jiných knížat německých, i očekávali bojechtivi útoku jeho. Batu, zpraven od vyzvědačů svých o veliké vojenské moci křesťanské, uznal za dobré vyhnouti se rozhodnému boji, i obrátil se na jih za králem Uherským Belou před ním utíkajícím,

protáhl loupežně Charvátsko až ke břehům dalmatským a zůstal v těch krajinách přes zimu, na začátku pak jara roku 1242 vrátil se s hordami svými do Asie, kde úmrtí velikého chana Oktaje a zmatky z toho nastalé přítomnost jeho vyžadovaly. Tak zproštěna jest západní Evropa zlých hostů těchto, a moci jejich podlehala jenom knížata ruská od Dněpru dále k východu.

Morana, jinak Mořena, u Slováků Morena i Muřena, bytost báječná Slovanů západních, znamenajíc vůbec smrt a v přírodě zimu. V pověrách obecného lidu posud žive co bílá žena, která, komu se objeví, tomu smrt zvěstuje. Bájilo se o ni, že člověka na smrt uspává, smysly jeho znenáhla zatemňujíc. V tom smyslu dí Rukopis Kralodvorský o Vlaslavovi smrtelně raněném, že „M. jej sýpáše (uspávala) v noc črnu". A v témž rukopise žaluje Záboj na křesťanské cizince, kteří vetřevše se násilně do vlasti pohanské obyvatele její nutili, aby toliko jedinou manželku měli po vší cestě života „z Vesny po M-nu", t. j. od jarého věku jinošského až do smrti. Po tu dobu zachoval se z časů pohanských obřad, jenž se u nás vykonává v Smrtelnou neděli. Děvčata sejdouce se oblekou došek v oděv ženský a stužkami i jinak jej ozdobí na spůsob ženské postavy, kterou potom vynesou za ves, kde ji zas odstrojí a holý došek do vody hodí, řkouce že utopily smrt. V písních, které se při tom zpívají, vždy ještě jmeno té pohanské bohyně zní co Mořena neb Muřena. Někde v Čechách zpívají: „Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi" a t. d.

Morava, markrabství a po Čechách hlavní člen koruny České, země obývaná týmž kmenem slovanským jako Čechy, s nimiž, pokud sáhá pamět historická, skoro od samého začátku byla v státním spolku. Proto také dějiny moravské žádným spůsobem o sobě pojmouti se nedají, leč jenom v souvislosti s dějinami českými. O vlastních dějinách M-vy může býti řeč jenom o krátké době, když Mojmírovci byli v čele státu československého; později splývají dějiny její úplně s dějinami českými. O starších obyvatelích M-vy, kteří v té zemi před Čechoslovany sídleli, nedostává se nám určitých zpráv, obyčejně pokládají se za takové Kvadové, národ německý s Markomany spojený. Kdy Čechoslované v zemi se usadili, rovněž určiti se nedá, nejspíše stalo se to stejnou dobou s usazením se téhož kmene v sousedních Čechách. Není pochybnosti, že Slované na M-vě usedlí náleželi též k veliké říši Samově (625—655), po jejímž se rozpadnutí nemáme o nich žádných bezpečných zpráv, ba ani pověstí až do té doby, v níž vyskytuje se jmeno Mojmíra co prvního panovníka moravského v první polovici IX. století. Nástupce jeho Rastislav (v. t.) povolal do země slovanské apoštoly Cyrila a Methodia, synovec pak jeho Svatopluk (v. t.) založil velikou západoslovanskou říši, jejímž jádrem byla M. a k níž i Čechy náležely, jejichž domácí knížata uznávali nad sebou vrchní panství Svatoplukovo. Ale tato velikomoravská říše již za synů Svatoplukových r. 906 vyvrácena jest od divokého národu Maďarů, kteří se zmocnili východních jejích krajin, jež částečně (Slovensko) dosavad drží,

Ostatní její části vrátily se pod bezprostřední panství svých domácích knížat, z nichž knížata Čeští potáhli k sobě také západní kraje vlastní M-vy, až Břetislav I. opanoval celou nynější M-vu, Maďary z ní vyhnav. Od těch dob náležela M. nerozlučně k státu českému, čemuž nevadilo, že panovníci čeští zvykli podělovati mladší syny své údělnými knížectvími na M-vě, neboť tato knížata podřízena byla vrchní moci knížat Českých. Údělové takoví byli hlavně Brněnsko, Olomoucko a Znojemsko. Ale knížata jejich často hleděli se vymknouti z područí svého a vydobyti sobě samostatnosti, ano i po samém stolci českém toužili, k němuž nejednou právo měli dle Břetislavova zákonu posloupnosti. Následkem toho byly časté boje mezi členy panujícího rodu Přemyslovců moravskými a českými, při čemž slabší strana obyčej měla utíkati se o pomoc k císařům Německým, kteří sobě z toho činili právo ke vkládání se do vnitřních záležitostí českých. Dějiny moravské od r. 1047 až do r. 1197 plny jsou půtek mezi knížaty Českými a údělnými knížaty na Moravě, a málo scházelo, že by M. byla úplně odtržena od Čech. Alespoň pokusil se o to císař Fridrich I., když r. 1182 ve sporu o český trůn mezi knížaty Fridrichem a Konradem Otou učinil výpověď tu, aby Fridrich jako dříve vládl v Čechách, Konrad Ota pak aby držel M-vu co leno od Německé říše. Konrad Oto ale již r. 1185 přinucen jest od Fridricha brannou mocí, poměru lenního k říši Německé se odříci a jemu nanovo věrnost přislíbiti, a když konečně r. 1197 M. stala se markrabstvím co leno knížete Českého, ustálil se tento státopravní poměr obou zemí navždy. Ovšem pak oddělená správa zemská, jakož i založení zvláštního biskupství pro M-vu v Olomouci r. 1063 měly za následek, že na M-vě vyvinuly se zvláštnosti provinciální, od řádů v Čechách panujících se lišící, a poněkud i zvláštní zákonodárství. Po bezdětné smrti prvního markraběte Moravského Vladislava Jindřicha († 12. září 1222) udělil král Přemysl Otakar I. M-vu r. 1224 synu svému Vladislavovi II. a po jeho smrti r. 1227 nejmladšímu synu svému Přemyslovi, který zemřel 16. říj. 1239 bezdětek. Na to jest M. spravována nějaký čas královskými úředníky, ale r. 1246 udělil ji král Václav I. nanovo synu svému Vladislavovi III., a když ten již po roce zemřel, druhému synu Přemyslu Otakarovi. Mezitím udál se strašný vpád Mongolů do M-vy, o němž viz čl. Mongolové. Od doby Vladislava Jindřicha počalo se na M-vě němectvo rozšiřovati; německým osadníkům povolováno německé právo, a na témž základě zřizována města. Nejvíce v tom vynikal Olomoucký biskup Bruno (od r. 1247), který sám jsa rozený Němec některé krajiny moravské systematicky svými krajany osazoval, kteréžto kolonisaci sám král Přemysl Otakar II. příznivě byl. Za tohoto panovníka udála se na M-vě dvojí důležitá vnitřní proměna, předně, že území Opavské od M-vy odděleno a od krále r. 1261 jeho nemanželskému synu Mikuláši co zvláštní leno koruny České odevzdáno jest; za druhé zřízení manských statků biskupství Olomouckého od zmíněného biskupa Bruna, čímž nová část veřejného práva v markrab-

ství Moravském uvedena, a biskupství Olomoucké stalo se důležitou mocí v státu českém. Po zahynutí Otakara II. dostala se M. na pět let pod panství vítěze císaře Rudolfa I. v náhradu za válečné náklady, vrácena pak koruně zůstala pod bezprostředním panstvím králů Českých až na Jana, který r. 1333 svěřiv synu svému Karlovi správu země udělil mu titul markrabí Moravského. Když pak tento po smrti otcově panování nastoupil, upravil veřejné vnitřní poměry v M-vě tím způsobem, že rozdělena země na tři léna: markrabství Moravské, biskupství Olomoucké (jinak knížectví biskupství Olomouckého) a knížectví Opavské, z čehož vzaly původ troje zemské desky moravské v Brně, Olomouci a Opavě. Markrabství Moravské udělil Karel r. 1349 v leno bratru svému Janu Jindřichovi, který panoval pokojně až do své smrti (1375). Nástupcem jeho v markrabství byl nejstarší syn Jošt, mladší Prokop dostal za podíl některé statky a města s titulem markrabským. Oba tito bratří žili spolu v neustálých sporech, a oba zemřeli bezdětni, Prokop r. 1405, Jošt r. 1411, načež M. vrátila se opět pod bezprostřední panství králů Českých. V nastalých na to válkách husitských král Sigmund, jejž Čechové nechtěli za pána svého uznati, udržel se nicméně na M-vě, a r. 1423 propůjčil markrabství Moravské zeti svému Albrechtovi Rakouskému, který později také v Čechách k panování se dostal. Po jeho smrti (1439) spravoval M-vu co zemský hejtman pevnou rukou Jan Tovačovský z Cimburku, roku pak 1453 dal si Albrechtův pohrobní syn Ladislav od moravských stavů holdovati v Brně dříve, než ještě na království korunován byl, z čehož nastala potom různice mezi stavy českými a moravskými. Krále Jiřího, r. 1458 pouze od Čechů zvoleného, také Moravané za pána uznali, vyjma některá německá města. Ve válkách krále toho s Matiášem Uherským stala se hlavně M. bojištěm. Matiáš zmocnil se větší části země, která mu také po smrti krále Jiřího v míru Budínskem r. 1478 postoupena na čas jeho života. Dočasným rozdělením koruny České, které smlouvou tou mezi Vladislavem, nástupcem Jiřího, a Matiášem Uherským nastalo, nic nebylo změněno v státoprávním poměru M-vy k Čechám, neboť i Matiáš psal se králem Českým. Po smrti Matiášově (1490) vrátila se M. i se Slezskem a Lužicí nazpět ku koruně, od níž pak nikdy více nedostala se v cizí ruce. Doba vlády krále Vladislava vyznamenává se určitým vyměřením práv královských a stavovských naproti sobě, a možná říci, že M. těšila se z větší samosprávy než samy Čechy. Při tom prospívala jmenovitě svoboda náboženská, edikty Vladislavovy proti kacířství neměly žádného účinku, a každá sekta nalézala v M-vě útulku. Jmenovitě Jednota bratrská došla velikého rozšíření, an značnou část obyvatelstva k ní se hlásila. Šlechta moravská žárlivě bděla nad výsadami země, jež horlivě hájila nejenom naproti králi, nýbrž i naproti neoprávněným pretensím stavů českých, nedopouštějíc, aby sněm moravský měl menší váhu nežli sněm český, a považujíce M-vu za stejně vážný úd koruny, jako samo království České. Za tou příčinou Moravané těžce to nesli, že Čechové

po smrti L u d v í k a, syna a nástupce Vladislavova, nepozvali je k společné volbě nového krále, a teprv po druhém vybídnutí vypravili do Prahy posly ku korunovaci F e r d i n a n d a I. Na to královna Anna, manželka Ferdinandova, na sněmě Brněnském 10. dub. 1527 stavům moravským ohlásila, že, poněvadž ona jest dědičkou zemí českých, manžel její za markrabí uznán býti má, i odevzdala u přítomnosti všech stavů právo k markrabství Moravskému Ferdinandovi, s tou však výminkou, kdyby manžel její bez dětí zemřel, aby M. zase jí připadla. Moravané tedy dle toho přijali Ferdinanda za pána na základě dědičnosti koruny, a nikoliv, jako Čechové, na základě svobodné volby. Při tom dovedli Moravané lépe obhájiti svobody zemské proti absolutistickým pokusům královým, a neúčastnivše se jalového povstání Čechů r. 1547 tím rozhodněji vystupovali na sněmě proti útokům vlády na svá práva. Jmenovitě na sněmě v Brně o sv. Jiří 1550 odbývaném nejvyšší hejtman zemský Václav z Ludanic četl přítomnému králi Ferdinandovi přísahu, kterou byl složil dříve než mu holdováno bylo, aby jej upomenul na sliby jeho, načež král rozhorlen ze sněmovny odešel, ale stavové práva markrabství do protokolu sněmovního vepsati dali. Proti nástupci Ferdinandovu M a x i m i l i a n o v i neměli stavové moravští příčiny vystupovati tak rozhodně v hájení práv svých, ovšem ale musili se ještě rázněji opříti proti synu jeho R u d o l f o v i II., za jehož slabé vlády reakce politická i náboženská vrch braly. Na M-vě činila vláda schválně vše, co jenom nespokojenost podněcovati mohlo: místa soudcovská zůstávala neobsazená, dvorská kancelář posílala proti obyčeji země moravským stavům německé přípisy, kterých tito buď nepřijímali anebo proti nim protestovali; země plenéna a drancována jest nejenom od sveřepých Turků, proti kterým nepožívala nižádné ochrany, nýbrž i od samých vojáků císařských, kterým se plat zadržoval; strana katolická pracovala zjevně k zrušení svobod zemských pojišťujících svobodu náboženství. To vše činilo vládu Rudolfovu právě nesnesitelnou, a když konečně i zemský hejtman Karel z Liechtenšteina, ač katolík, úřadu svého zbaven a na jeho místo ošemetník Ladislav Berka, osoba stavům nejodpornější, dosazen jest (1607), což divu, že konečně stavovská oposice, v jejímž čele stál slovutný vlastenec K a r e l z Ž e r o t í n a, ustanovila sama si pomoci a přistoupila ke straně arciknížete Matiáše, bratra císařova, který ve srozumění s ostatními členy panovnického domu a ve spolku s rakouskými a uherskými stavy zbraně se chopil proti svému bratru, aby jej zbavil vlády, ku kteréž se jevil býti úplně neschopným. Matiáš vtrhl skrze M-vu do Čech a přinutil Rudolfa, že mu r. 1608 mírem Libeňským postoupil Uher, Rakous i M-vy a zároveň za čekance království Českého jej uznal. Matiáš musil co markrabě Moravský potvrditi stavům zemským všecka jejich privilegia a jmenovitě i svobodu náboženství. Tím skutkem dostala M. zase zvláštního markraběte, ale zůstala k Čechám v témž státoprávním poměru, jaký trval pod zvláštními markrabími za panování Karla IV. a syna jeho Václava IV. Ostatně trvalo toto vytržení M-vy z bezprostředního

panství krále Českého jenom tři léta, neboť r. 1611 nastoupil Matiáš i panování v Čechách, načež obě země opět jsou spojeny pod společným panovníkem, kterýžto svazek napotom nebyl nikdy více porušen. V nastalém na to povstání českém se **M.** s počátku neúčastnila, ano stavové moravští pokusili se o prostředkování mezi povstalci českými a císařskou vládou, avšak bez prospěchu. Ale když po zapuzení císařského vojska hrabě Thurn na jaře 1619 s brannou mocí do **M**-vy vtrhl, tu jsou i stavové moravští vtrženy do spolku s odbojnými Čechy a uznali také Fridricha Falckého, od Čechů za krále zvoleného, za svého pána. Pomocné pluky moravské účastnily se hrdinsky bojující nešťastné bitvy Bělohorské, po kteréž katastrofě **M.** sdílela stejný osud s Čechami a její obyvatelstvo násilně pokatoličeno. Státoprávní poměr **M**-vy k Čechám neutrpěl tím žádné proměny, a státní jednota obou zemí docházela výrazu při každém korunování krále, ku kteréž slavnosti až na naše doby stavové moravští vysílali do Prahy deputaci, která v jejich jmenu novému králi holdovala.

Moravské pole, něm. *das Marchfeld*, slove v Dolních Rakousích veliká rovina, rozkládající se naproti Vídni mezi Dunajem a dolejší řekou Moravou (odtud jmeno) v délce 13 a šířce asi 5 hodin. Dějepisně památné jest **M. p.** několika bitvami tu svedenými. Dne 13. čce 1260 porazil u Kressenbrunnu Přemysl Otakar II. krále Uherského Belu IV. na hlavu. V jiné bitvě dne 26. srp. 1278 u městečka Stillfriedu padl týž Přemysl Otakar proti Rudolfovi Habsburskému, který tím vítězstvím založil moc rodu svého.

Morzin, jmeno hraběcího rodu původně z Friulska pocházejícího, od polovice XVII. století v Čechách usedlého. R u d o l f **M.** konal od r. 1631 výtečné služby válečné domu Rakouskému, v nichž postoupil za polního zbrojmistra, r. 1632 povýšen do stavu svob. pánů a 1636 do stavu hraběcího spolu s bratrem svým P a v l e m, c. k. podplukovníkem, a zemřel v Praze 1646 bezdětek. Bratr P a v e l zdědil po něm panství Vrchlabské, které dosavad jest v držení jeho potomků.

Mosaika, m a s i v n í p r á c e, d í l o v y s a z o v a n é, umění malbu nápodobující, které záleží ve složení buď přirozeně barevných aneb uměle barvených kaménků, nebo sklíček, neb i dřevěných nýtků a jiných podobných látek. Prastaré toto umění, již Římanům známé, jehož krásné památky zachovaly se nám v Pompejích, obnoveno jest za středověku v Italii, odkud je Karel IV. také do Čech uvedl, dav stěnu nad jižním (zazděným) portalem chrámu sv. Víta na hradě Pražském ozdobiti od Vlachů obrazy složenými z kamínků a barevných kousků skla, kteréž se zachovaly až na naši dobu.

Most H n ě v i n, též prostě jen **M.**, něm. *Brüx*, hražené město v někdejším Žatecku u paty vysokého vrchu, na němž viděti zříceniny hradu Landeswartu, připomíná se již od Kosmy při roce 1040, kdežto se ho zmocnilo vojsko německé přes Krušné Hory do Čech vpadlé. Na začátku XIII. století držel město K o j a t a syn Hrabišův (v Hrabišici), který je r. 1227 zapsal klášteru Zderazskému v Praze. Avšak r. 1233

zmocnil se města král Václav I., zavázav se k náhradě, kterou však nedal. Přemysl Otakar II. vrátil klášteru pouze právo podací při kostele Panny Marie, kteréž on pak provozoval až do roku 1447. Roku 1283 byl **M.** mezi oněmi městy a hrady, které mladý Václav II. musil poručníku svému Otovi Braniborskému zastaviti, aby se dostal na svobodu. Ale již téhož roku zprostil Václava soudní výrok říšských knížat povinnosti, vyplniti tuto výminku na něm vynucenou. Již r. 1253 měl **M.** komendu křižovníků s červenou hvězdou, Václav II. pak založil v městě klášter jeptišek řádu sv. Augustina, jenž trval až do r. 1782. Týž král daroval hrad a město **M.** Janovi z Michelsberka, ale brzy zase obé od něho vyměnil. Králové Jan, Karel a Václav IV. obdařili **M.** mnohými výsadami. Za času sporů tohoto posledního panovníka s povstalou proti němu panskou jednotou nacházel se **M.** v zástavním držení markrabí Míšenských s jednotou spolčených, zdá se však, že zase vyvazen byl. Avšak r. 1420 nanovo zastavil císař Sigmund **M.** markrabím Míšenským, kteří ubránivše jej před Husity zůstali v jeho držení až do r. 1459, kdež smlouvou Chebskou s králem Jiřím uzavřenou navrácen jest koruně České. Roku 1454 utrpělo město velikým požárem, načež mu král Jiří r. 1462 znamenitou pomoc učinil k opětnému jeho vystavění. Ještě hroznější neštěstí stihlo město ohněm 12. bř. 1515 vypuklým, kterým mimo všecka veřejná stavení strávén i farní chrám sv. Vavřince. S povolením papežským sbírány pak na něj příspěvky po celých Čechách i v zemích sousedních, načež r. 1517 znova jest vystavěn v gotickém slohu od Beneše z Loun. Roku 1582 zahubil zuřící mor na 1300 lidí ve městě. Roku 1595 koupilo město statek Kopisty panu Jiřímu z Lobkovic konfiskovaný. V dobách 30leté války, kdež město vícekrát jest od Švédů dobyto, vypáleno a zdrancováno, trpěl **M.** tak velice, že r. 1648 nebylo v něm ani jednoho měšťana, který by byl mohl daně platit. Roku 1651 pobořen jest hrad Landeswart. V potomních letech trvalého míru, ve kterém **M.** jenom r. 1680 morem v celé zemi panujícím a r. 1723 požárem zastižen byl, zotavilo se město tak dalece, že mohlo další statky zakoupiti.

Moždíř v. Puškářství.

Mracký z Dubé v. z Dubé 2.

Mühlberg, město v pruském vladařství Meziborském na Labi, památné bitvou na blízku dne 24. dub. 1547 svedenou, ve které kurfiršt Saský Jan Fridrich od císaře Karla V. na hlavu jest poražen a zajat. Císaři pomáhal při tom bratr jeho král Český a Uherský Ferdinand I., který po vítězství tomto s vojskem jemu od Karla propůjčeným do Čech se vrátil, aby přísně ztrestal odboj stavů, odepřevších jemu pomoci na tuto válku, o čemž viz čl. Ferdinand I.

Mühldorf, město v Horních Bavořích, památné bitvou svedenou zde mezi dvěma soky od protivných stran na království Římské zvolenými, Ludvíkem Bavorským a Fridrichem Krásným, vévodou Rakouským, roku 1322. Fridrich měl na pomoc Uhry, k Ludvíkovi přidal se byl král Jan Český s mnohými rytíři. Ludvík svěřil nejvyšší veli-

telství Janovi, který 28. září v den patrona českého sv. Václava vojsko sešikovav donutil Fridricha k bitvě dříve, nežli mu bratr jeho Leopold přispěti mohl. Nejdříve obořili se Čechové na Fridricha samého, ale při vší udatnosti, jakou zvláště Plichta z Žerotína a Heřman z Milčína vynikli, musili Čechové se ztrátou ustoupiti. Hned ale, sesílivše se zástupy Jindřicha vévody Dolnobavorského, obořili se na nepřátely se strany, a purkrabí Norimberský vpadl Rakušanům v záda. Nejdříve dali se na útěk Uhři, pak arcibiskup Salcpurský s biskupy Pasovským a Lavantským, a Fridrich i bratr jeho Jindřich, kteří v boji vytrvali, upadli se 1400 šlechtici a rytíři do zajetí. Fridricha vzal Ludvík ve vazbu na zámek Trausnici, Jindřicha dal Jan odvezti do Čech na Křivoklát. Následkem této bitvy odpadli od Fridricha mnozí dosavadní spojenci jeho, a Janovi odměnil se Ludvík zastavením mu krajiny Chebské, která napotom trvale zůstala při Čechách, i více jiných míst.

Musophilus Jan ze Soběslavi, kněz pod obojí, zanášel se hudbou a zpěvem, žil r. 1553 v Žatci, 1566 v Ředhošti, 1577—8 v Žabovřeskách, 1580—1 opét v Ředhošti a 1583 v Šiřivicích (?) u Litoměřic. Z písní, které dílem sám složil, dílem od jiných dostal, sestavil *kancionál*, jejž nejprvé roku 1568, podruhé 1585 vlastním nákladem vydal. Mimo to vydal *Písničky křesťanské s melodiemi notovanými* (v Praze 1568) a *Písně všelijaké* (tamt. 1586, 1587, 1588).

Mutina Vršovec v. Božej.

Myslík z Hiršova, šlechtická, původně Pražská patricijská rodina, z níž Adam **M.**, narozený 1520, přijat jest r. 1553 do stavu rytířského. Rodina ta držela napotom statky pozemské, a nad jiné členy vynikl z ní Sigmund Jan **M.** z Hiršova, cís. vojenský rada a podmaršálek, jenž držel Pacov, kde založil klášter bosáků karmelitanských, a zemřel r. 1666, nezanechav mužského potomstva; zdá se, že byl poslední muž rodu svého. Pražský dům „u Myslíků," nyní nákladnický, má jmeno po té rodině.

Mystopol Jan, administrator dolejší konsistoře Pražské, narozen na začátku XVI. století, studoval nejprvé v Praze, pak v Němcích, kdež se záhy seznámil s učením Lutherovým, které potom na kněžství vysvěcen v Čechách horlivě rozšiřovati se jal. Roku 1530 stal se farářem u sv. Mikuláše na Starém městě Pražském, a rok na to přijat do konsistoře pod obojí; r. 1541 přidán co senior tehdejšímu administratoru Hortensiovi, a 1542 zvolen od stavů podobojí sám za administratora. Když r. 1543 jednáno o důležité otázky víry, jmenovitě o zrušení všech ceremonií na spůsob luteranský, byl **M.** s Mitmánkem v čele celého toho jednání a přednesl samému králi Ferdinandovi vztahující se k tomu usnešené artikule, který jich však neschválil. Když ale po bitvě Mühlberské přišla veliká pohroma na luterany a bratří, **M.**, jako druhdy Cahera, obrátil plášť proti větru, i stal se najednou velikým horlitelem pro starý utrakvismus, dávaje se potřebovati od krále ku provádění úmyslů jeho, směřujících ku potlačení stavů evangelických, začež obdržel kazatelství v kapli Betlemské a děkanství u sv. Apolináře. R.

1555 sesadili evangeličtí stavové M-a s administratorství a později ještě dvakráte ho při obnovení konsistoře pominuli, když však r. 1562 při opětném obnovení jejím zvolen za administratora Matěj Lounský, odepřel král schválení volby té a jmenoval z vlastní moci administratorem M-a, který od té doby úřad ten až do své smrti zastával. M. zemřel 28. září 1568 a pochován v kapli Betlemské.

Mýto Vysoké, město v někdejším Chrudimsku, založené asi v první polovici XIII. století, stalo se po zaniknutí hradu Vratislavi sídlem prvé župy Vratislavské, potom Mýtské župy. Přemysl Otakar I. nadal M. právem městským po spůsobu německém a udělil mu hojných svobod. Roku 1307 dostalo se M. s jinými městy v užívání královně vdové Alžbětě. Roku 1316 ve válce vzniklé mezi králem Janem a přáteli Jindřicha z Lipé pro zatknutí tohoto dostalo se M. v moc královskou a bylo později zastaveno, z kteréž zástavy je však r. 1333 markrabě Karel vybavil. Po smrti Karla IV. držela M. jeho vdova císařovna Alžběta. Roku 1421 vzdalo se M. dobrovolně vojsku Pražskému. Husité, zkazivše klášter minoritský a klášter klarisek, učinili zde hejtmanem Diviše Bořka z Miletínka. Od té doby přidrželo se M. věrně učení husitského; v bitvě u Lipan bojovali Mýtští po straně měst. Roku 1437 potvrdil císař Sigmund městu jeho vysady. Roku 1547 pokutováno jest M. spolu s jinými odpořilými městy ztrátou výsad a statků, které mu později s části jsou navráceny. V době 30leté války trpělo město velice nejdříve ubytováním vojsk, načež r. 1627 násilně provedena jest reformace katolická, pak opětovaným drancováním od Švédů, a to v té míře, že po ukončení války nalezalo se v městě ke 200 domů pustých a pohořelých, z kteréžto zpustlosti se M. jen ponenáhlu zotavovalo. M. bylo několikráte zastiženo zhoubnými požáry: r. 1400 zkaženo téměř celé město ohněm, 1461 shořelo 133 domů, 1517 opět 132 domů, 1700 konečně 182 domů a tři brány s věžmi.

Mže, něm. *Mies*, starý název řeky Berounky, platící dosavad o jejím hořejším toku; v *Libušině soudu* nazývá se M. „stříbronosnou.“ Od řeky M. nazvána župa Mežská, ponejprv od Kosmy k r. 1131 připomínaná, která později nazývána župou Stříbrskou.

N.

Náboženské a církevní poměry. Nejstarší slovanští obyvatelé Čech a Moravy byli pohané, avšak bližších zpráv o spůsobu jejich tehdejší víry nemáme, leč co nám zachováno v nečetných o tom zmínkách nejstarších zpěvů *Rukopisu Kralodvorského* a *Libušina soudu*. Z toho poznáváme, že staří Čechové klaněli se více bohům, jimž za soumraku nosili do lesů krmě a při jistých příležitostech pálili žertvy, že věřili v život po smrti a žili v mnohoženství. O chrámích a kněžích pohanských Čechů nic jistého nevíme. S pohanstvím spojeny byly mnohé pověry: víra v dobré i zlé duchy, ďasy a běsy, v ochranné bůžky

domácí, skřítky, ve věštby, boží soudy atd. Ve mnohých dosavadních obyčejích národních zachovaly se nepochybně stopy někdejších pohanských obřadů náboženských. — Světlo náboženství křesťanského přišlo do Čech ze sesterské Moravy, kdež roku 863 působili apoštolové slovanští, bratří Cyril a Methud. Dle starodávního podání přijal kníže český Bořivoj křest asi r. 873 od samého Methodia ve Velehradě, sídle velkomoravského panovníka Svatopluka, jehož říše vztahovala se vrchním panstvím také na Čechy. Jsou sice starší zprávy o jakémsi násilném zavedení řádů křesťanských do země od Franků, z jichž moci se Čechové po krátkém čase vybavili vedením silného Záboje, a opět o pokřtění 14 vojvod neboli lechů českých u dvora Německého krále Ludvíka r. 845; ale byť i obojí nepochybně zjištěno bylo, žádná z těchto událostí neměla trvalých následků. Nelze pochybovati, že přijetím náboženství křesťanského z Moravy podstoupili Čechové zároveň poslušenství arcibiskupství Moravského, na jehož stolici první byl dosazen Methud. Když ale po smrti Svatoplukově syn a nástupce Bořivojův Spitihněv s bratrem svým Vratislavem vytrhli se z poslušenství říše Moravské a hledali ochrany krále Německého Arnulfa (895), podobá se, že zároveň také se vzdali církevního spojení s Moravou a přidali se k biskupství Řezenskému. Ale přece zase činí se později zmínka o nějakém biskupu při dvoře knížete Vratislava, nástupce Spitihněvova, dle čehož zdá se, jakoby pravomocnost biskupa Řezenského nad Čechami nebyla dosti utvrzena bývala. Teprv za syna Vratislavova, sv. Václava, jeví se Čechy ponejprv s jistotou v poslušenství biskupa Řezenského. Avšak kníže Boleslav II. vymohl si r. 973 zřízení zvláštního biskupství pro Čechy v Praze. Od samého přijetí víry křesťanské přiznávali se Čechové ku poslušenství papeže, při tom však rozeznávali se v řádech církevních od německých sousedů svých liturgií slovanskou, zavedenou Cyrilem a Methudiem se schválením papežským. Od prvního přichýlení se k biskupství Řezenskému nalezla však také obyčejná na západě liturgie latinská průchod v zemi; jedna vedle druhé vyskytuje se zejmena za knížete Vratislava, jehož syn Václav byl proto vyučen knihám slovanským i latinským. Potomním působením biskupů Řezenských musil však slovanský jazyk při službách božích zanikati vždy více; ale při zřízení biskupství Pražského výslovně rozkázáno jest zachovávání liturgie slovanské bulou papeže Jana XIII. Křtem Bořivojovým ostatně nebyly hned celé Čechy obráceny na víru křesťanskou, modloslužba a řády pohanské měly ještě dlouho průchod u veliké části národu. Z panovníků českých té doby vynasnažil se nejvíce Václav o rozšíření křesťanství v zemi, při čemž potkával se s mnohým odporem. On, jakož před ním již bohabojná bába jeho Lidmila, sešedše násilnou smrtí následkem zlých pikllů v knížecí rodině a mezi šlechtou dvorskou, byli pro zásluhy své ctěni co první mučeníci pro víru Kristovu v Čechách a co svatí ochránci svého národu. Starší byla úcta k sv. Klimentu, jehož tělo Cyril a Methud byli přivezli s sebou z východních zemí a později

v Římě uložili; na jeho jmeno byl založen první křesťanský chrám v Čechách na Levém Hradci a jiných více na rozličných místech. Chrám na hradě Pražském, při kterém později zřízena stolice biskupská, dal kníže Václav zasvětiti sv. Vítu. Volení biskupa dálo se v prvních dvou stoletích po založení biskupství Pražského na sněmě českém od knížete, duchovenstva i světských pánů, obyčejně dle návrhu knížete, teprv později domáhala se kapitola Pražská volebního práva, jehož konečně došla po smrti biskupa Ondřeje (1224), ač tak, že i potom zůstával návrh panovníka obyčejně rozhodným. Zvolený biskup přijímal před stvrzením od papeže investituru od císaře Německého, s čehož však sešlo za krále Přemysla Otakara I. smluvami s tehdejšími císaři, tak že odtud příslušelo udělování investitury králům Českým. V církevním řádu byl biskup Pražský podřízen arcibiskupu Mohuckému co svému metropolitu. Vynasnažení několika výtečných panovníků českých o zřízení arcibiskupství v Praze, aby zem svou vybavili z cizího toho vlivu, nezdařila se těch časů pro překážky od císařů Německých. Zřízení domácího biskupství bylo nejmocnější pákou k hlubšímu zakořenění křesťanství v národu Českém. S nejúsilnější prací ujal se úkolu toho druhý biskup Pražský Vojtěch (od r. 982). On netoliko apoštoloval pilně po celé své diécesi, nýbrž zasazoval se také o to, aby v samém životě lidu vymýtil řády pohanské a zjednal platnost zákonům církve; zároveň však, vychován jsa po německu v Magdeburce, usiloval všemožně o rozšíření liturgie latinské, která brzy obdržela v zemi vrch nad liturgií slovanskou. Této se za knížete Oldřicha dostalo nové svatyně založením kláštera Sázavského pod sv. Prokopem co prvním opatem, ale brzy byl tento klášter posledním útulkem slovanského bohoslužebního obřadu. O konečné vykořenění pohanství získal si velikou zásluhu kníže Břetislav II., který r. 1092 nálezem sněmovním nařídil posekání zasvěcených hájů, ve kterých posud ještě sem tam se provozovaly modloslužby, a vypověděl ze země hadače a čaroděje co pozůstatky někdejšího pohanského kněžstva. Odtud zanikaly zbytky pohanských obyčejů, až v druhé polovici XII. století připomínání jich dokonce přestává. Stejným časem vzala konec i slovanská liturgie vypuzením r. 1096 za knížete Břetislava II. ze Sázavského kláštera mnichů slovanských, jež stalo se následkem poštívání na ně duchovenstva latinského, k čemuž oni nad to i sami se přičinili ustavičnými spory mezi sebou. Pozoruhodno jest, že jak horlivý přívrženec církevních obřadů slovanských, opat Prokop, tak i rozhodný jich protivník, biskup Vojtěch, později přijati jsou za svaté patrony země a národu Českého. Od založení biskupství Pražského nastala jak v šíření náboženství samého, tak též v zakládání a zřizování jednotlivých ústavů církevních, zejmena v stavění kostelů, větší pilnost než před tím, která neustávala, tak že od století k století počet jejich se množil. Již v XI. století připomínají se kostely nejenom na hradech, nýbrž i v podhradích a ve vesnicích, zakládané od knížat, biskupů a jednotlivých velmožů. Chrámy v slavnějších hradech knížecích slynuly

větším počtem duchovenstva při nich ustanoveného, jakož připomíná se o kostele sv. Víta na hradě Pražském již za sv. Václava. Kostely takové staly se kolegiatními, když četnější toto duchovenstvo přijalo obyčej společného bydlení při kostele dle příkladu v jiných zemích. Za první vzor k tomu sloužila, jak se zdá, kapitola Vyšehradská, založená Vratislavem II. okolo roku 1070 a privilegiem papežským vyňatá z moci biskupské; okolo téhož času dal kanovnické pravidlo duchovenstvu při biskupském chrámě sv. Víta probošt téhož kostela Marek. V XI. století připomínají se podobné kolegiatní kostely na Mělníce, v Staré Boleslavi a v Litoměřicích, ve XII. století také kapitola v Sadské, ve XIII. století kapitola u sv. Jiljí na Starém městě Pražském. Obyčejných kostelů farních bylo do polovice XIV. století a ještě dříve značně více než za našeho času, ač lidnatost země byla mnohem menší. Pro snadnější vykonávání dohledu nad duchovní správou byla diécese biskupská již aspoň za knížete Břetislava I. a nejspíše hned za sv. Vojtěcha rozdělena na archidiakonaty, kterých ve XIV. století počítalo se 10. Později bylo rozdělení na děkanství, kterých prvotně bylo tolik co žup v zemi. Arcipastýřové čili archidiakoni zhusta bývali jmenováni z duchovenstva biskupského kostela Pražského, děkani z farářů každého děkanství. Jakkoliv již svatý Vojtěch zasazoval se o to, aby kněžstvo žilo v bezženství, bylo manželství při duchovenstvu světském v Čechách až do XII. století velmi obyčejné, ani vyšší duchovenstvo nevyjímaje. Vynasnažení rozličných legatů papežských, aby zjednali platnost rozkazům Řehoře VII. o bezženství kněží, zůstávalo s velké části marné, až teprv od časů přísného biskupa Ondřeje za panování Přemysla Otakara I. jeví se bezženství co nezrušitelné pravidlo. Záhy jsou do Čech uváděny rozličné řehole klášterní pro mnichy a jeptišky, o čemž viz čl. Kláštery a články jednotlivým řádům duchovním věnované. Kláštery tyto jsou čím dále tím hojněji zakládány a bohatým nadáním opatřovány jak od panovníků, tak od biskupů a předních pánů zemských, a ve XIV. století bylo málo zemí v Evropě, které se rovnaly Čechám co do počtu a bohatosti klášterů i výstavnosti a nádheře chrámů jejich. Neméně hojnými příjmy opatřeno bylo i duchovenstvo světské, a hodnostáři církevní vládnoucí zemskými statky zasedali co držitelé jejich na sněmě, majíce tak značný vliv na veřejné záležitosti národu. Při tom zastávalo duchovenstvo četné důležité úřady státní, ku kterým bylo potřebí literního vzdělání, jakož jmenovitě proboštové Vyšehradští obyčejně bývali zároveň nejvyššími kancléři královskými. Rostoucí moc duchovenstva vedla přirozeným spůsobem k neblahým sporům s mocí světskou. Tak biskup Pražský Jindřich Břetislav, kněžic z moravské větve Přemyslovců, vymohl si proti knížeti Fridrichovi privilegium od císaře Fridricha I., dle něhož měl biskup Pražský se všemi statky svými býti neodvislým od knížete Českého a státi bezprostředně pod císařem co kníže říše Německé. To však dlouho netrvalo, ano Přemysl Otakar I., jak výše podotknuto, smluvami s císaři Německými pojistil panovníkům českým

právo, aby sami udělovali investituru biskupům Pražským. Horší rozepři s králem tímto zdvihl biskup Ondřej o práva duchovenstva a meze církevní a světské moci, i obrátil se proto se žalobou do Říma. Rozepři tu skončil papež Honorius III., přiměv krále ke smlouvě s biskupem, ve které král rozmnožil svobody a práva kostela Pražského i také jiného duchovenstva v zemi. Ale bohactví a moc duchovenstva jak jinde tak i v Čechách mělo neblahý účinek na jeho kázeň a mravnost. Kněží příliš zbujnělí oddávali se prostopášnictví, což působilo nemalé pohoršení v lidu, ano nezřídka dopouštěli se zlých výtržností veřejných, čehož křiklavý příklad jsou krvavé rvačky mnichů žebravých s duchovenstvem světským ze závisti pro zisky peněžité z církevních výkonů; o čemž viz čl. Mniši žebraví. Taková skleslost duchovní kázně byla jedním z neposledních podnětů zakládání náboženských sekt od blouznivých horlivců pro církevní opravu, jejíž potřeba tehdáž všeobecně byla uznávána. Přívrženci takových sekt od církve kaceřovaných a stíhaných počali se v první polovici XIV. století vyskytovati též v Praze a na jiných místech Pražské diécese, i zakročeno proti nim přísně od duchovních i světských úřadů (v. Kacířství). Za tou příčinou zaveden jest v Praze r. 1315 úřad inkvisitora nepravosti kacířské, který byl obyčejně z řádu dominikanského. Konečně vybaveny jsou Čechy z vrchní moci metropolity Mohuckého povýšením r. 1344 biskupství Pražského na arcibiskupství. Novému arcibiskupu českému podřízeno jest biskupství Olomoucké v Moravě (zřízené již r. 1063) a biskupství Litomyšlské, nově založené nad malou částí východních Čech spolu s malou částkou Moravy. Později spojena s arcibiskupstvím Pražským také moc stálého papežského legata nad zahraničnými diécesemi Bamberskou, Řezenskou a Míšenskou. Prvním arcibiskupem Pražským Arnoštem z Pardubic a současným dosednutím na trůn český Karla IV. vzešla církvi české skvělá doba nového zvelebení spolupůsobením obou těchto výtečných správců národu. Karel IV. rozmnožil ústavy církevní novými založeními, zvláště za příčinou rozšíření města Pražského, mezi nimiž mělo zvláštní význam založení nového slovanského kláštera v Emauzích na Novém městě. Novou stavbou kostela sv. Víta na hradě Pražském obdržely Čechy jeden z nejskvělejších pomníků církevního stavitelství toho času; snášením pak svatých ostatků ze všech zemí evropských, na němž si Karel IV. velice záležeti dával, stala se Praha středem pobožných poutí, jimž daleko široko nebylo rovných. Nový osvícený arcipastýř osvědčil blahodárný vliv též na zákonodárství země, když jeho návodem vypuštěny jsou ze soudů zemských všeliké tak zvané ordalie čili boží soudy co pozůstatky pověr pohanských. Jak císař tak arcibiskup na jevo dávali velikou horlivost pro opravu církve: onen hleděl mravní nákaze v duchovenstvu se šířící učiniti přítrž pilnějším bděním nad pořádkem a kázní mezi kněžími své diécese, a působil v tom směru mnohými moudrými rozkazy; císař Karel pak dával nelibost svou nad zlými obyčeji v duchovním řádu zřejmě na jevo, ano upozornil i dvůr papežský na potřebu

důrazné opravy. Ale ten nebyl hrubě přízniv opravám v církvi, kterými by byl musil začíti sám u sebe, neboť toho času papežové bažili vždy zřejměji po dosažení vrchní moci nad panovníky křesťanskými také ve světském ohledu, a poněvadž jim bylo k tomu potřebí větších než jindy prostředků hmotných, proto sháněli vždy více peněžitých příjmů ze všech zemí, ukládajíce daně na církevní beneficia, vybírajíce vysoké taxy ze všelikého řízení před soudem papežským a osobujíce si bezprávně obsazování vyšších beneficií na ujmu panovníků, kapitol a patronů světských, jež pak udělovali za úplatek. Což divu, že po celém křesťanstvu vždy hlasitěji ozývalo se volání za opravu církve v hlavě i v údech. Ano i mezi kněžími samými nacházeli se jednotliví horlivci, kteří veřejně vystupovali proti uvedeným tuto neřestem, a jmenovitě v Praze byli to Konrad Waldhauser, po něm Jan Milič a později žák tohoto Matěj z Janova, jenž jali se s kazatelny kárati panující vady duchovenstva a napomínati nejenom kněze, nýbrž i lidi světské, špatného jich příkladu následující, ku polepšení svého života. Nábožný ruch, vyvolaný těmito šlechetnými horlivci, kteří později nazváni jsou předchůdci Husovými, podporován byl jak císařem Karlem samým tak i arcibiskupem Arnoštem, a po smrti tohoto nástupcem jeho Očkem z Vlašimi; ale*ti mezi duchovenstvem, kteří se horlením takovým dotknutými cítili, podezřívali mravokárné kazatele z kacířství a pronásledovali je žalobami u arcibiskupa, ba u samého papeže, čímž spůsobovali jim všeliké nesnáze a zodpovídání. (Viz o tom jednotlivé články o mužích těch jednající.) Pokud žil císař Karel opravnímu tomuto hnutí přející, jenž držel ochrannou ruku nad horlivými kazateli, byla naděje, že ruch ten při shodě s arcibiskupem povede k blahodárným praktickým výsledkům; jakmile však nástupce Karlův Václav IV. s nástupcem Očkovým Janem z Jenšteina, mužem neustupným a náruživým zastavatelem světského panování kněžstva, octnul se v prudkém sporu, naděje tato zmizela úplně. Jan z Jenšteina musil se konečně poděkovati z úřadu arcibiskupského, ale nástupce jeho Zbyněk Zajíc z Hasenburka byl muž skrovných schopností, který dobu svou nepochopil a místo kázané v takových okolnostech mírnosti chápal se nevčasně až zbytečně přísných prostředků proti oposiční straně v církvi, čímž jenom olej do ohně lil. Tak stalo se, že nový horlitel pro církevní opravu, Jan Hus (v. t.) téměř celý národ Český na svou stranu získal, čímž stala se roztržka v církvi nezhojitelnou. Ještě za času Husova uvěznění v Kostnici začali v Praze kněží jeho strany návodem mistra Jakoubka ze Stříbra rozdávati večeři Páně pod obojí spůsobou chleba a vína, odkud nazváni jsou podobojí, jinak kališníci, neboť kalich se byl stal jejich heslem a znakem. Když pak přišla do Čech zpráva o upálení Husově, zmocnilo se celého národu veliké rozjitření. V Praze a v jiných městech staly se výtržnosti proti kněžím Husovi protivným, faráři, kteří nechtěli přisluhovati pod obojí, jsou vypuzeni od lidu z kostelů svých, a na jich místo usazeni jiní. Tak učinili ve veliké části země také páni a rytíři na svých

patronatech. V Praze brzy na to shromáždila se šlechta z Čech i z Moravy na sněm, kdež usnesli se o list důtklivý ku konciliu pro nespravedlivé odsouzení Husa, na nějž 452 pánů a zemanů přitisklo pečeti své a vstoupili v jednotu, zavázavše se neposlouchati koncilia, papeže pak, jenž měl na něm zvolen býti, jen potud, pokud by se rozkazy jeho srovnávaly s písmem svatým, na ten čas pak ve věcech víry spravovati se radou mistrů university Pražské, kteří přijímání pod obojí schválili, dalším ale novotám se protivili. Když pak na to i koncilium i nový papež Martin V. jali se přísně vystupovati proti Čechům a králi i národu vyhrožovati, ano když konečně také král Václav naléhavým domluvám bratra svého císaře Sigmunda se poddav proti Husitům se obrátil, vypuklo proti němu v Praze povstání, které bylo počátkem kruté války husitské (v. Husitská válka). Po prvních vítězstvích Čechů nad velikou převahou cizích nepřátel znal se největší počet Českého národu ke straně podobojí, k níž roku 1421 přidal se také sám arcibiskup Konrad z Vechty. Strana pod jednou opírala se o některý počet panstva z nejmocnějších rodů v zemi, též o několik měst, jako o Plzeň a Budějovice; z lidu zůstalo při ní hlavně obyvatelstvo německé v krajinách pomezních, českého lidu jen něco málo, hlavně v kraji Plzeňském. Po vyřknutí kletby od papeže nad arcibiskupem Konradem jmenován byl administratorem arcibiskupství Jan biskup Olomoucký a Litomyšlský. Největší část statků a jiných důchodů duchovenstva byla buď zabavena od obcí městských neb jednotlivých pánů zemských, buď zastavena během války od císaře Sigmunda pánům a rytířům za vojenské i jiné služby. Slavné budovy kostelní a klášterní, kterými se země Česká před tím nad jiné skvěla, obráceny jsou vandalismem fanatických „božích bojovníků" větším dílem v sutiny a tak přemnohá vzácná památka staročeského umění zničena. Husité sami dělili se mezi sebou hlavně na dvě strany, Pražskou a Táborskou. Onano, spravujíc se hlavně mistry učení Pražského, přestávala na jediné podstatné odchylce od církve obecné, totiž na rozdávání svátosti pod obojí způsobou, a jen některá částka její zamítala mimo to některé nepodstatné liturgické zvyky, a zavedla čtení evangelií a epištol při mši v jazyku českém. Kněží a mistři této strany pod obojí čili utrakvistické, vlastně tak zvané, nemínili se z poslušenství církve Římské vytrhnouti navždy, než toliko do smíření, v kteréž doufali, na základě čtyr Pražských artikulů (v. Pražské artikule). Arcibiskup Konrad byl od této strany uznáván ve svém důstojenství a světil její žáky na kněžství, maje sídlo své v Roudnici. Daleko pokročilejší byla strana Táborů, která, zamítajíc naprosto auktoritu církve Římské, uznávala za jediný pramen víry písmo svaté. Na základě tom zavrhovala všecky svátosti kromě křtu a večeře Páně, mši, očistec a modlení za mrtvé, ctění svatých a jejich ostatků, řehole klášterní a jiné církevní obyčeje; služby boží vykonávali veskrz jazykem českým. Vytrhše se z poslušenství arcibiskupa zvolili sobě zvláštního biskupa ze svého prostředku, nedbajíce o posloupnost apoštolskou. Strana utra-

kvistická zahrnovala v sobě daleko největší počet národu, Táboři zůstávali proti ní vždy jen ve skrovné menšině. Mezi oběma stranami jednalo se marně o srovnání, jak na synodě r. 1421 odbývané tak i ve mnohých schůzích pozdějších; při takových hádáních žádná strana druhou nepřesvědčila, ano spíše vzrůstaly z toho ještě větší kyselosti mezi nimi. Naopak jedna i druhá strana samy v sobě zase rozpadávaly se v další odliky. Mezi Tábory zabíhali někteří výstředníci až i k zavrhování všeho positivního náboženství a k zavádění nejhrubšího komunismu. Nejhnusnější úkaz toho druhu byla nečetná sekta adamitů, kterou Žižka r. 1421 vyhubil; jiné sektě, která upírala skutečnou přítomnost těla i krve Páně ve svátosti oltářní, přezdíváno pikartů (v. t.). Po vyvržení těchto přílišností z lůna svého zůstávalo Táborstvo vždy ještě na dvě zvláštní strany, z nichž jen jedna držela se všech novot svrchu vyčtených, druhá pak přijala jen některé z nich, přibližujíc se tím ku pokročilejší straně mezi Pražany. K této mírnější straně táborské přiznával se jmenovitě Žižka, pročež po jeho smrti přijala jmeno Sirotků. Obě odliky Pražanů nalezly náčelníky v Janu Příbramovi a Janu Rokycanovi, z nichž onen stal se hlavou mírnější, tento pokročilejší strany. Po sedmnáctiletých krutých válkách stalo se r. 1436 jakési narovnání s církví obojetným povolením kompaktat (v. t.) se strany sboru Basilejského, čímž Čechové prozatím se spokojili, přijavše slib od císaře Sigmunda, jejž konečně za krále přijali, že jim dopomůže k vyplnění též dalších žádostí jejich. Mezi těmito bylo také potvrzení nově zvoleného arcibiskupa Rokycany a dvou sufraganů jeho od papeže, ale Čechové ani toho ani ničehož dalšího nedosáhli, musejíce přestati na tom, že to, co jim ještě církev odpírala, vešlo nicméně v skutečnou platnost zákonem zemským. Zatím spravoval kněžstvo pod obojí Rokycana co administrator s přidanou sobě konsistoří, a podobným spůsobem spravoval kněžstvo pod jednou administrator zvolený od kapitoly Pražské. Avšak ani provisorium toto nevztahovalo se na všecky rozkolníky české, neboť strana táborská, jakkoli porážkou Lipanskou velice seslabena, odpírala kompaktatům i v tom spůsobu, jak je přijali utrakvisté, až r. 1452 byla od zemského správce Jiřího Poděbradského úplně vyhlazena. Konečné smíření pak strany podobojí se stolicí Římskou nestalo se nikdy, kompaktata zůstala nepotvrzena od papežů, stolice arcibiskupská neobsazena, ano přišlo k novému boji, když papežové Pius II. a Pavel II. do klatby dali husitského krále Jiřího a vyhlásili opět křížovou válku proti Čechům. Ale tito i z toho boje vyšli nepřemoženi, a kompaktata podržely platnost zákonů zemských. Církevní poměry v Čechách za oné doby byly velmi neutěšené. Co se týče strany katolické, která tvořila nejmenší částku národu, byly statky duchovenstva jejího v předešlých válkách v takové míře rozchváceny, že stav prelátský, jejž před tím tvořili na sněmě vyšší hodnostáři duchovní statky pozemskými vládnoucí, přestal sám od sebe, když duchovenstvo nebylo více v držení takových statku. Za to mělo katolické kněžstvo straně podobojí u

veliké nenávisti, a toužíc po opětném nabytí ztracené moci a statků horlivější bylo v poštívání proti „kacířům“, nežli v odstraňování starých vad svých, které byly prvním podnětem k rozkolu, ale dosavad nenapraveny. Strana podobojí zase, nejčetnější v národě, octla se brzy v nesnázi o kněžstvo, když nebylo nikoho, kdo by je světil, anať neměla žádného vlastního biskupa. Několikrát zavítal sice do Čech některý chudý cizí biskup titulární, který za dobré opatření světil jí kněze a jiné biskupské výkony před se bral. Ale to byla pomoc jen dočasná, v nebytí takového biskupa musili žáci podobojí docházeti svěcení kněžského v cizozemsku způsobem podloudným a pokoutním, což mělo za následek, že do duchovenstva strany pod obojí dostávalo se vždy více lidí lehčích a kázeň tím hynula. Nedostatek pak organisace církevní, jakož i nadání duchovenských byl příčinou, že kněžstvo utrakvistické dostalo se u větší odvislost od svých patronů světských, nežli se srovnávalo s důstojností duchovních pastýřů. To vše působilo nepříznivě na mravnost duchovenstva podobojí, které tím samým více a více u vážnosti obecenstva klesalo. Vedle těchto náboženských stran povstala v druhé polovici XV. století ještě třetí, tak zvaná Jednota bratrská (v. t.), která přijavši zásady a kostelní řády táborské zamítala všeliké užívání zbraně k hájení své víry, ano vyhýbala se pokud možná všemu se stýkání se světem, při tom pak hleděla ku přísné mravní kázni svých příslušníků. Tato třetí náboženská strana šířila se již při samém začátku svém valně, tak že ku konci XV. století počítalo se do 200 „sborů“ bratrských v Čechách a na Moravě s kněžími a staršími v jednotlivých místech, nad nimiž nejvyššími správci bývali tři neb čtyři biskupové s přidanou radou obyčejně 10 osob, ježto volily synody. Nejvalnější sbory nacházely se v Čechách v Litomyšli, Mladé Boleslavi a v Brandýse nad Orlicí, na Moravě v Lipníku a v Přerově. Ale že Jednota bratří českých nepožívala ochrany zemských zákonů, čili, jak se tehdáž říkalo, že se na ni zřízení zemské nevztahovalo, proto vydána byla hned od samých začátků svých krutému pronásledování, a později vycházely přísné mandaty proti ní; než přes to všecko šířila se ona čím dále tím více, a to zvláště ochranou několika pánů zemských, kteří se k ní přidali. Mezi tím začala se strana pod obojí sama v sobě rozpadávati, když nové učení Lutherovo také do Čech přístupu nalezlo. Přívrženci jeho, k nimž přidávali se valně pokročilejší utrakvisté, skrývali se v straně podobojí, v níž za nedlouho většinou svou obdrželi vrch a na synodě r. 1524 zásady své položili za pravidlo celému duchovenstvu podobojí. V tom smyslu také osadili konsistoř, neboť bylo v obyčej vešlo, že stavové ji obsazovali. Reakce ve smyslu starých utrakvistů, zavedená v Praze Paškem z Vratu a Havlem Caherou, netrvala dlouho, na venek pak neměla žádného účinku, neboť vrchnosti novému učení nakloněné zaváděly na statcích svých provozování nové bohoslužby beze vší překážky. Král Ferdinand I., chtěje takovému šíření se luteranství učiniti přítrž, snažil se všemožně způsobiti srovnání mezi starými oběma stranami pod jednou a pod obojí,

aby se na základě toho mohl přičiniti o konečné stvrzení kompaktat od papeže a dosazení arcibiskupa pro celou zem. To však se mu nezdařilo pro odpor luteranů, kteří, jsouce většinou v straně podobojí, nedali se od ní odděliti, nýbrž rozhodovali v jejím jmeně, o kompaktaty již nestojíce. Teprv po přemožení odboje stavovského r. 1547 vystupoval Ferdinand rázněji v otázce náboženské. Přede vším vydal nový mandat proti „pikartům", jak spíláno českým bratřím, který je vypovídal ze země, načež mnozí se vystěhovali do Polska a do Prus. O pozvedení katolictví v Čechách snažil se král jednak povoláním nové řehole jesuitů do země (1556), kteří měli za přední úkol svůj přemáhání kacířstva; jednak osazením stolice arcibiskupské v Praze, osiřelé po 130 let, novým arcipastýřem (1561); roku pak 1562 odňal stavům osazování konsistoře pod obojí, potáhl je na sebe a usazoval na místa administratora a přísedících samé osoby staroutrakvistické. Když konečně r. 1564 podařilo se mu obdržeti od papeže a koncilia Tridentského povolení k rozdávání lidu svátosti večeře Páně pod obojí spůsobou, strojil se na základě kompaktat takto jistou měrou stvrzených přiměti stranu pod obojí, aby podstoupila poslušenství arcibiskupa, který se měl pak mocí úřadu svého zasaditi o zavedení starých řádů této strany a vyloučení z ní luteranských novot. Ale provedení toho záměru překazila králi smrt. Syn a nástupce jeho Maximilian, v ohledu náboženském snášelivý, propustil na sněmě r. 1568 stavy evangelické k žádosti jejich ze závazku kompaktat, i udělil jim svobodu, spravovati se napotom toliko písmem svatým. Na základě toho svolení usnesli se r. 1575 luterani a bratří o společné vyznání víry čili konfesi českou, a žádali, aby ji císař schválil a zároveň navrátil právo osazování konsistoře. Ale tuto žádost jim císař odepřel, nesměje si rozhněvati papeže, i osazoval napotom konsistoř pod obojí jako dříve starými utrakvisty. Tu stavové luteranští přestali se říditi tou konsistoří, ale nemajíce žádné vlastní zůstávali beze vší církevní jednoty a kázně, čímž náboženství samo hynulo a jenom neplodné hádky náboženské průchod měly, k nemalé zkáze mravů a duchovního vzdělání v národě. Když takto v nejmocnější straně od církve odpadlé všecko se chýlilo k úpadku, sbírala strana katolická v zemi nanovo síly. Jesuité dovedli jí zjednati mnohého nového vyznavače z vyšších stavů, a tito noví proselyté byli pak nejhorlivějšími bojovníky pro „samospasitelnou" víru, i osobili sobě rozhodný vliv na Rudolfa II., syna a nástupce Maximilianova. Nejen že dovolovali si mnohé katolické vrchnosti proti zákonům zemským nutiti protestantské poddané své ku katolictví, jesuitští rádcové císařovi přiměli jej k tomu, že r. 1602 vydal nový mandat proti bratřím a vůbec usiloval o navrácení kompaktatům zákonní platnosti, které byly za Maximiliana pozbyly. Ale zápletky politické spůsobily dočasné zastavení těchto záměrů, a císař Rudolf musil r. 1609 majestatem na svobodu náboženství stavům evangelickým schváliti konfesi českou a navrátiti právo osazování konsistoře, pod kterouž postavili se jistou měrou i bratří

čeští; stavové pak katoličtí musili se smlouvou zavázati k dopouštění konfese české na statcích svých, kde jindy mělo průchod přijímání pod obojí. Udělení majestatu mělo ten následek, že většina kněží pod obojí přihlásila se ke konfesi české, a starých utrakvistů zbyla již jen malá hrstka. Ale nešťastný konec povstání českého porážkou Bělohorskou učinil také konec svobodě náboženské, za krátký čas trvání svého beztoho všelijak od vlády skracované; majestat Rudolfův jest zrušen, náboženství katolické prohlášeno za jediné dovolené v zemi, a všickni jinověrci vypovězeni. Po skončení 30leté války byly Čechy sice u víře sjednoceny, ale obyvatelstvo jejich na čtvrtinu předešlého počtu ztenčeno, kraj zpustlý a národ politické a s veliké části též osobní svobody zbaven, tělesnou i duševní porobou otupěn a zmalátněn. Po Bělohorské bitvě vrátili se do Čech jesuité, za doby povstání vypovězení, a za nimi hrnuli se do země jiní řeholníci starších i novějších řádů, kteří v průvodu surové soldatesky lid venkovský obraceli na katolictví, zakládali nové kláštery a zaváděli hlučné pouti k zázračným obrazům marianským. Při tom slídili po českých knihách, jež spalovali jakožto kacířské, a místo nich dávali do rukou lidem jiné, zdravému rozumu odporující a nesmyslné pověry roztrušující, jako *Pekelný žaltář*, *Jiříkovo vidění* a jiné podobné. Největší triumf slavila protireformace svatořečením J a n a N e p o m u c k é h o r. 1729, jehož kultus již od delší doby zaveden byl mezi národem na místě někdejšího ctění Jana Husa, jejž utrakvisté pokládali za mučenníka, zasvětivše mu den 6. července co památní den jeho upálení. Rozumí se, že násilné obracování lidu na víru mělo s počátku výsledek jen pochybný, a že mnohý, kdo se na oko přiznával k náboženství katolickému, v srdci svém zůstával věren předešlému svému vyznání, tak že teprv až druhé, ba dílem teprv třetí pokolení přilnulo upřímně ku katolictví. Pro snadnější zastání vyššího dozoru na církevní správu uzavřel již císař Ferdinand II. rozdělení Čech na pět diécesí, jednu totiž arcibiskupskou uprostřed země a čtyry biskupské se sídly v Hradci Králové, v Litoměřicích, v Plzni a v Budějovicích, což ale na ten čas nesplnilo se pro nedostatek nadání. Teprv později vstoupilo ve skutek oddělení biskupství Litoměřického (1656) a biskupství Kralohradeckého (1664). Arcibiskupství Pražské, po obnovení svém za Ferdinanda I. chudé, větším dílem z komory královské placené, dostalo znamenitých statků, dílem svých vlastních starodávních ze zboží konfiskovaného účastníkům povstání, které větším dílem sloužilo také za pramen k nadání jiných církevních ústavů a korporací obnovených neb nově zakládaných. Nad jiné zveleben jest řád jesuitský, který v nádherných stavbách svých kolejí a kostelů zůstavil potomkům vzácné památky své někdejší slávy. Provozovaliť oni toho času svrchovaný vliv na národ Český, a to nejenom co kazatelé a zpovědníci, nýbrž nejvíce školami, které se téměř všecky dostaly do jejich rukou, jmenovitě universita Pražská a školy střední, a zůstaly v nich větším dílem až do zrušení řádu.

Načerat 1) jeden z předních kmetů zemských v Čechách, připomínaný již r. 1126 co posel knížete Soběslava k císaři Lotharovi, muž, který svým duchem i bohactvím za panování Soběslava I. největší vážnosti požíval a jehožto vlivem hlavně kníže Vladislav II. na stolec český uveden (r. 1140). Když však tento začal panovati samostatněji, nežli se líbilo velmožům, kteří jej byli zvolili, N. po dvou letech postavil se v čelo spiknutí proti němu zosnovaného, a zahynul v bitvě proti němu u hory Vysoké. — 2) N. Hronovec v. z Náchoda pánové.

Naháči, tolik co Adamité.

Náchod, město v někdejším Kralohradecku se zámkem, někdejším to sídlem pánů z Náchoda, z nichž r. 1270 Hron z Náchoda ves pod hradem ležící na město povýšiti dal. Roku 1316 vyměnil král Jan statek N-ský od Ješka z Náchoda za Kostelec nad Černými lesy. Potom propůjčován jest N. v zástavu rozličným pánům, kteří se také odtud psali. Ve válkách husitských knížata i města slezská nejednou vpadše do Čech v okolí N-a a Police neslýchané ukrutnosti provozovali, jakož se stalo jmenovitě v letech 1421, 1425 a 1427, kteréhožto posledního roku vypálivše předměstí N-ská povraždili mnoho chudých a nemocných ve špitále, když však uslyšeli o porážce křižáků u Tachova, kvapem domů pospíchali. Dne 29. září 1437 Jan Kolda z Žampachu zmocnil se N-a, a na sněmu r. 1441 vyřčeno v té příčině, aby jej držel až do budoucího krále. Když však později Kolda protivil se právu zemskému, oblehl jej Jiří z Poděbrad r. 1456 na N-ě a dobyl hradu útokem. Jiří podržel pak N. pro svou rodinu, ale roku 1498 prodal jej kníže Jindřich Minsterberský Janovi Špetlovi, od kteréž doby se vystřídali četní rodové šlechtičtí v držení N-ského panství.

z **Náchoda** pánové, starodávný rod panský v Čechách a na Moravě, větev Hronovců, jejím praotcem byl Načerat, bratr Smila, praotce pánů z Lichtenburka, z Dubé a j. Vnuk Načeratův, Hron z N. připomíná se často v polovici XIII. stoletní, a dle Dalimila prý obdržel od krále Římského (kterého?) za erb černého lva v zlatém poli; tolik jisto jest, že potomci jeho skutečně takového znaku užívali, a nikoliv ostrve, jako ostatní Hronovci. Jeho nejspíše synem byl Ješek z N., který N. s králem Janem za panství Kostelecké směnil. Roku 1415 prodal Jan z N. Kostelec, a od té doby se rodina tato více v Čechách nepřipomíná. — Za to vyskytují se členové její již od polovice XIV. století na Moravě, ale po dlouhý čas jen v stavu rytířském, vládnouce s počátku jen skrovnými statky. Teprv Jindřich Březnický z N. († co soudce zemský r. 1551) přijat jest do stavu panského, a Jiří z N., nejvyšší sudí markrabství Moravského († 1634), povýšen jest do stavu hraběcího. Avšak již r. 1672 zemřel hrabě Ferdinand z N. co poslední mužský potomek svého rodu. — Od těchto pánů z N. rozeznávati sluší jiné pány z N., kteří, jsouce haluzí pánů z Dubé znaku ostrve, po oněch panství Náchodské (asi 1327—85) a později statky Aberspach a Červenou Horu drželi, píšíce se odtud

jednak z N. a z Červené Hory, jednak z N. a Adrspachu, později pak Adrspachové z Dubé a z N.

Nález slove Čechům od starodávna soudní rozsudek ve při, v kterémžto smyslu přichází to slovo již v *Libušíně soudu*. Na soudu zemském v Čechách, když pře byla dolíčena, totiž vyslyšeny řeči a proskoumány průvody obou stran, páni a vládykové (přísedící soudu) vešli v potaz, a ze středu jejich dva páni a jeden vládyka vynesli n., jehož formule byla: „Páni a vládyky nalezli za právo.“ N-y tyto byly ve dsky vpisovány. N-em slulo též vůbec uzavření sněmu. O n-u jedná zevrubně Všehrd v knize II. hlavě 21.

Nalžovské Hory, něm. *Silberberg*, město v bývalém Plzeňsku, kde se v XVI. století dobývalo stříbro, olovo a cín.

Nankeř, biskup Vratislavský, muž hrdý a svárlivý, nechtěje r. 1339 postoupiti králi Janovi hradu Miliče ani za slušnou náhradu, když se král hradu toho proti vůli jeho zmocnil, vyřkl kletbu nad ním, začež jej král vypověděl a statky jeho zabaviti dal. N. odebral se do Nisy, kde po dvou letech v bídě zemřel.

Náměšť, město moravské v někdejším Znojemsku, náleželo od druhé polovice XIV. století pánům z Lomnice, později dostala se pánům z Kravař, a r. 1563 vešel v držení její Jan starší z Žerotína, který zde r. 1578 vystavěl zámek v slohu renaisančním. Již za pánů z Lomnice nalezlo tu průchodu vyznání bratrské, a roku 1530 zřídil v N-i Václav Meziřícký z Lomnice knihtiskárnu, z níž vyšla r. 1533 první tištěná gramatika česká, sepsaná Opatatem a Gzelem. Tuto tiskárnu Jan z Žerotína přeložil do Kralic. Za Karla z Žerotína stala se N. útočištěm bratří českých.

Nápad, zákonní právo k dědictví. *Dědictví se obdržuje nápadem, kšaftem, zápisem* (Brikcí *Práva měst.*, 27, 114). Umřel-li někdo bez posledního pořízení, dostala se pozůstalost n-em dědicům jeho zákonním. Pořádek n-u byl, že po rodičích předně dědily děti, synové i dcery rovným dílem; nebylo-li dětí, tedy nejbližší přátelé po meči, mužského i ženského pohlaví bez rozdílu; když pak ani těch nebylo, rovněž nejbližší příbuzní po přeslici. Umřelo-li jedno z dětí oddělených, prvé než mělo právní léta, dědily druhé jeho podíl, oddělené i neoddělené; toliko dcera provdaná a odbytá neměla při tom žádného práva, leč po úmrtí všech druhých dětí.

Napajedla, Napajedly, městečko moravské v někdejším Hradišťsku, připomínají se poprvé na začátku XIV. století, dostaly se od markrabí Jana druhorozenci jeho Janu Soběslavovi, později byly v držení pánů z Kunštátu a z Žerotína, kteří je nadali mnohými výsadami. Od počátku XVI. stol. byly N. bratrské, teprv po Bělohorské bitvě staly se zase katolickými.

Nápravník, tolik co man, který měl k užívání obyčejně doživotnímu, někdy též dědičnému, za povinnost ke službám vojenským, menší statek nějaký, který slul jeho nápravou neb výsluhou. Mnozí

z nich byli stavu šlechtického, a všickni řídili se soudem dvorským. Srovnej čl. Svobodníci.

Nářez, jedna ze starodávných povinností zemských, ku kterým obce byly za zřízení župního zavázány, záležející v dodávání masa ku potřebám dvoru knížecího na cestách.

Nárok, v právnictví staročeském 1) žaloba ze zločinu, při čemž o hrdlo šlo, v užším smyslu žaloba ze zlodějství a loupeže. — 2) Pohledávání práva na něčí věci, odpor. *Dědictví, které kdo bez odpora a* n-u *drží* (Všehrd). *Těch statků byv přes léta zemska bez nároků v pokojném užívání* (2. Apol. 63).

Nastojte nazýván za starodávního zřízení soudního pokřik, jímž okradený oznamoval sousedům, že mu byla nějaká věc z domu ukradena. Na ten pokřik byli sousedé povinni přidružiti se k němu a pomáhati mu hledat stopu zloděje.

Nastoupil z Šifenberku, Vít Daniel, rodem Pražan z rodiny patricijské, stal se r. 1649 farářem Tejnským na Starém městě Pražském, později jmenován kanovníkem na hradě Pražském, 1653 proboštem v Staré Boleslavi, konečně 1665 povýšen za sufragana arcibiskupa Pražského s titulem biskupa Konstantinského, ale zemřel téhož roku 21. listopadu. Byl výtečný kazatel, a pro vzácnou výmluvnost svou nazván „českým Demosthenem.“

Naumburk nad Salou, město v pruském Sasku, o němž vypravuje pověst, že, když Prokop Veliký s Husity před ním se objevil, vytáhlo jemu vstříc 569 dětí v bílá roucha oděných se zelenými ratolestmi v rukou, kteréž jej uprosily, že města ušetřil. Na památku příběhu toho odbývá se tu posud každoročně husitská slavnost.

Naz Jan, svého času slavný právník, syn bohatého měšťana Pražského Jindřicha N-e, druhdy písaře kuchyně císaře Karla IV., studoval v Praze, byl již r. 1399 sekretářem královým, 1400 doktorem práva duchovního, 1402 doktorem obojího práva, 1403 stal se kanovníkem Pražským, vedle čehož požíval pak i více jiných beneficií v rozličných místech, kterých však sám nezastával, neboť trvaje ve dvorské službě byl r. 1408 již mezi radami krále Václava, který jej r. 1409 přidal ku poselství k církevnímu sboru do Pisy vypravenému, kde zůstal pak ještě roku 1410, jednaje záležitosti královy. Přítomen jsa na sboru Kostnickém náležel mezi nejzuřivější nepřátele Husovy a Jeronymovy, a jmenovitě proti tomuto vystupoval vášnivě. Později stal se N. biskupem Kostnickým.

z Nečtin, starožitný šlechtický rod, zvaný tak od hradu Nečtin v kraji Plzeňském, užíval co znaku střely v modrém poli. Již r. 1185 uvádí se v listině Předota z N. (*de Nechetin*). Později rozštěpil se ten rod na dvě větve, Bavorů a Benedů. Z oněch byl jeden Bavor z N. opatem Břevnovským (od r. 1294), zvelebil velice klášter svůj a vystavěl v Broumově nový hrad, na němž bratr jeho Vyšemír byl po mnohá léta purkrabím, a zemřel okolo r. 1330. Jiný Bavor z N. získal Strakonice, odkud se také psával ze Strakonic, a

založil tam r. 1243 konvent řádu johanitského. Jeho syn Bavor II. ze Strakonic stal se r. 1245 prvním velkopřevorem toho řádu, a Vilémem ze Strakonic vymřela r. 1336 tato větev pánů z N., načež se Strakonice dostaly johanitům. Benedové z N. v. Beneda z Nečtin.

Nedílnost slulo starým Čechům společné držení statku rodinného ode všech členů rodiny pod správou zvoleného starosty čili vládyky dle všeobecného obyčeje slovanského, jehož pravidlo vysloveno v zlomku *Sněm* při *Libušině soudu* slovy: *umreli glava čeledina, děti vše tu zbožiem v jedno vladú, vladyku si z rodu vyberúce.* Jmění slovanské rodiny bylo společné, t. j. všickni členové její měli stejné právo k užívání majetnosti rodiné náležející. Správa statku nalezala se v rukou otce, anebo svěřena byla volenému starostovi, synové pak i strýcové, přišedše k letům spravedlivým, mohli buďto v n-i pod správou starosty zůstati, aneb sobě své podíly vzíti, se odděliti a nové rodinné spolky založiti. (*Po zákonu věkožizných bogóv budeta im oba v jedno vlasti, či se rozdělita rovnú měrú.* Lib. soud.) Obyčej ten trval u starých Čechů, jmenovitě v rodinách šlechtických, až do XVII. století. Až dosavad pak potkáváme se s ním u jiných národů slovanských, jmenovitě u Jihoslovanů pod jmenem zadruga.

Nedoperné, v starém právnictví českém pokuta za poranění člověka v pranici.

Nelahozeves, něm. *Mühlhausen*, farní ves v někdejším kraji Rakovnickém při Vltavě, s pěkným zámkem, nyní sešlým, vystavěným od pánů Grispeků v XVI. století. N. náležela za starodávna kapitole Pražské, v husitských válkách dostala se král. komoře, a r. 1469 daroval ji král Jiří s blízkými Chvatěburami Řehořovi z Heimburka (v. t.), který ji však jen do smrti královy držel. V krátce po r. 1547 vešel v držení N-vsi Florian Grispek, jehož rod vládl tu až do Bělohorské bitvy (viz Grispek).

Němci v Čechách pokládáni od mnohých za starší obyvatele země nežli Čechové, a nynější německé obyvatelstvo Čech vyhlašováno za potomky někdejších Markomanů, kteří prý se udrželi v pohraničních horách. Ale tomu rozhodně odporují dějiny, neboť hranice české pokrýval v staré době hustý, neobydlený les, a všickni nyní v Čechách bytující Němci jsou tedy buď potomci pozdějších přistěhovalců, buď poněmčení Slované. První přátelské styčnosti Čechů s N. zakládali se v církevních a politických poměrech země České k říši Německé. Panovníci čeští, plichtíce se namnoze s králi Německými, počali záhy manželky své bráti z Němec, a dávali též synům svým jmena německá. Tak byla již Emma, choť Boleslava II., rodu německého, a v synu jejím Oldřichu (*Ulrich*) vyskytuje se první jmeno německé v řadě českých panovníků; později potkáváme se se jmeny Konrad, Ota, Lutolt, Jindřich, Fridrich, Otakar a j.; kněžny pak byly takořka samé Němkyně. Tím se táhlo mnoho N-ců ke dvoru knížecímu, až pak Spitihněv II. s větší části je ze země vyhnal (1055). I vyšší duchovenstvo bráno týmže

časem nejvíce z Němec; již první šiřitelé evangelia za knížat Vratislava a sv. Václava byli nejvíce mniši němečtí z Řezna; první biskup Dětmar byl rodem Sas, a mezi 17 biskupy (do konce XII. století) bylo 7 rozených Němců. Při instalaci biskupa Dětmara zpívalo prý duchovenstvo a přední pánové německy. Též první klášterové v Čechách osazeni jsou mnichy německými. Svatý Vintíř, založiv novou stezku z Bavor do Čech, zdělal sobě na půdě české poustevnu, kdež i zemřel (1045). Chebsko, které se s okolím Vunsidlským od starodávna nazývalo Slavia, regio Slavorum, a nejspíše r. 973 od Čech odtrženo jest, počalo se pod cizím panstvím záhy němčiti. Kupci němečtí požívali v Čechách, zvláště v Praze, práva hostinství, konečně za krále Vratislava stále se tam usadili na Poříčí při kostele sv. Petra v tak zvané „ulici německé,“ kdež měli svého vlastního faráře i rychtáře. První tato německá osada novými příchozími pořád více se šířila, jmenovitě za Soběslava I., — jenž dlouho v Němcích pobyv úže s říší Německou se spojil, hrady dle spůsobu německého stavěl a tresty německé (kolem lámání) zaváděl, — zdá se že Němci četněji do země přicházeli, a za Soběslava II. již o více německých ulicích na Poříčí řeč jest. Roku 1161 objevuje se ponejprv německé příjmí u kastelana Konrada Sturma, r. 1196 vyskytá se první německé pojmenování vsi Neudorf (někde v Žatecku). Král Přemysl Otakar I. počal zakládati města svobodná, povolávaje k tomu osadníky hlavně z Němec, pánové a korporace duchovní následovali ho v tom; vedle toho však zakládaly se i vesnické osady německé pod právem zákupným. To trvalo i za krále Václava I., který, oblibu maje v němčině a chovaje při dvoře svém básníky německé, vábil celé zástupy N-ců co řeholníky a osadníky do Čech. Tak povstalo množství nových měst s obyvatelstvem německým pod svými vlastními právy; u Prahy vystavěno pro ně nové město okolo kostela sv. Havla, které brzy s městem v jedno srostlo, tak že N. v Praze vrch drželi; ze Stadic kázal král (dle Dalemila) rod svůj vyhnati a ves tu N-cům dáti. Důvěrníkem královým byl Ojíř z Fridberka, šlechtic německý, jenž Čechy s turnaji seznámil. Dle příkladu německého počali též pánové čeští hradům svým vnově vystavěným dávati jmena německá, kteráž pak za jmena rodinná přijali. Tak povstali toho času pánové z Rožmberka, Šternberka, Švamberka, Valdeka, Valdšteina, Rožmitála, Gutenšteina atd. Přemysl Otakar II. pokračoval co nejhorlivěji v zakládání nových měst a uvozování obyvatelstva německého do země. Král odevzdal N-cům celé župy Loketskou, Trutnovskou a Kladskou; také krajina Broumovská, pak okolo Lanškrouna a Litomyšle jest touž dobou obyvatelstvem německým naplněna. Kolonisaci tuto řídili jednak pánové, jednak klášterové, kteří v krajinách těch měli statky. Do té doby padá též založení nového města pod hradem Pražským (nynější Malé Strany) a osazení jej N. po vypuzení obyvatelstva českého z podhradí. Za Otakara II. přistěhovalo se i mnoho šlechtických rodin německých do Čech, jako pánové z Šumburka (Schönburg), z Donína, z Žeberka (Seeberg), z Biberšteina,

z Klingenberka, později Rousové (Reuss) z Plavna, z Koldic, z Bergova, z Ilburka, z Hardeka atd. Při dvoře Otakara II. nacházíme taktéž milostné básníky německé, a velmožové i v této zálibě ho následovali. Nově zavedený řád minoritů, vesměs cizinců, jevil v tu dobu velikou horlivost v němčení; totéž spatřujeme u řádu německých rytířů, jichž majetek Chomutov (od r. 1252) napřekot poněměen jest, odkud vzešlo přísloví: „Všude lidé, v Chomutově N." Do panování Václava II. padá zalidnění krajiny Frídlandské a Liberecké německými osadníky, kteří mýtíce les pohraniční zakládali tam nové vsi a vzdělávali dobytou půdu. Německými přistěhovalci zvelebeny jsou stříbrné doly Kutnohorské a Německobrodské, a vůbec průmysl v zemi valně rozšířen. Naproti tomu, když měla země válku s německými sousedy a nepřátelé se do ní vedrali, měšťané němečtí často města svá jim otvírali a s nimi se spolčovali, čehož příklady máme z konce panování Přemysla Otakara II., za Oty Braniborského a Jindřicha Korutanského. Za Jana Lucemburského dosáhla převaha N-ců v Čechách nejvyššího stupně; při korunování jeho prozpěvováno od lidu obecného v Praze více německy než česky; u dvora, jakož i ve všech městech královských mluvilo se téměř výhradně německy; z kanceláře královské vydávaly se vedle latinských již i německé listiny, což dělo se taktéž od rozličných pánů českých v záležitostech soukromých; práva městská sepsána německy, a taktéž i řády řemeslnických cechů. Připojením Chebska již úplně poněmčeného k Čechám přimnožil se počet N-ců v zemi. Karel IV. vydával též listiny německé, a na universitě Pražské od něho založené propůjčil národům cizím (hlavně z N-ců sestávajícím) tři hlasy, Cechům pak jen jeden hlas. V polovici XIV. století měly všecky pohraniční krajiny Čech více neb méně širokým pruhem obyvatelstvo německé. Za Václava IV. však počala moc N-ců v zemi klesati. Bylot té doby národní uvědomění u Čechů probuzeno v míře mnohem větší nežli kdy před tím, z čehož povstávaly časté třenice mezi oběma národnostmi jmenovitě v Praze, kde v radě Staroměstské seděli samí N., na universitě pak německá převaha hlasů vzdalovala české členy její ode všech lepších nadání a výnosnějších míst. Co však nejvíce padalo na váhu proti N-cům, byla jejich urputná oposice proti politice krále Václava v záležitosti církevní, kterou podporován byl reformátorský ruch, jaký se tenkrát objevoval v národě Českém. Nejenom že N. odpírali poslušenství rozkazům královským v tom ohledu vydávaným, oni neostýchali se vystupovati i násilnicky proti snahám českým o napravení vad a nepořádků v církvi, jakož jednou dobou chystali se udeřiti na kapli Betlemskou, v níž kázal Hus, a srovnati ji se zemí, od čehož zastrašeni jsou jen odhodlaným vystoupením svých spoluobčanů českých, hotových odraziti důkladně zamýšlený jejich útok. Král Václav tedy jen důsledně jednal, když dosavad panující řád na universitě převrátiv udělil národu Českému tři hlasy, ostatním pak třem dohromady jen jeden. Vystěhováním se na to z Prahy německých studentů a profesorů utrpěla národnost německá v Čechách první těžkou ránu, po které za nedlouho

následovati mělo více jiných. Roku 1413 nařídil král, aby do rady Staroměstské v Praze budoucně volena byla polovice Čechů a polovice N-ců, purkmistrem pak aby směl býti jen takový Němec, který umí česky. (Úřad Novoměstský byl naproti tomu hned od počátku více český, Malostranský aspoň utrakvistický.) Hned pak na začátku válek husitských, když v Praze opanovala strana podobojí, císaři Sigmundovi odporná, opustilo asi 700 rodin německých ze Starého a tolikéž z Nového města Prahu, načež Pražané učinili nález obecní, že statky všech odběhlých mají připadnouti k obci. Pozůstalým v Praze německým Husitům postoupen jest kostel u sv. Ducha. Následujícím na to dobýváním měst od Husitů menšil se napořád živel německý ve městech, z nichž N. buď stěhovali se pryč, anebo se podrobovali vládě Čechů a pomalu se češtili. Tak jmenovitě Kutná Hora, stojící dříve takořka v čele N-ců, za nedlouho po svém podrobení od Pražanů dokonale se počeštila, a totéž platí o všech městech, která podlehla zbraním husitským. Po skončení válek husitských byla národnost česká panující beze všeho odporu ve všech oborech veřejného života, a živel německý měl platnost jenom v jednotlivých kruzích soukromých a v pomezních krajinách německé obyvatelstvo majících. Ubýváloť němčině půdy i v stavu šlechtickém, panské rodiny původu německého počaly se valně češtiti, jako Šlikové, Štampachové, Donínové a j. Nastoupením však na trůn český panovnického rodu německého v osobě Ferdinanda Rakouského počal se i vliv němčiny zase v zemi šířiti, pomalu vtírala se do řízení úředního, do sněmu i do soudu zemského, nanovo táhly se do Čech německé rodiny šlechtické, a zároveň začala se zakládati německá horní města v Rudohoří, pak i v Krkonoších a Šumavě. V druhé polovici XVI. století učila se šlechta česká již zhusta němčině, i oblibovala ji sobě též v obcování; další úkazy šíření se němčiny jsou nařízení od komory královské úředníkům horním a mincovním v Kutné Hoře, aby zprávy své k ní podávali jazykem německým (r. 1587), dále ta okolnost, že od r. 1612 vyučováno na hlavní škole Pražské též němčině, nade všecko pak památné usnešení sněmovní z r. 1615, aby již nikdo česky neumějící nebyl do země přijímán, kterýmž zároveň zapovídalo se tak zvané „německé obci“ v Praze užívání toho jmena. Vystěhováním se po Bělohorské bitvě 36.000 rodin uprázdnilo se mnoho místa, po vypuzení většiny šlechty (1088 rodin) uvedeny do země rody cizokmené, německé, vlaské, francouzské, španělské a jiné; „obnoveným zřízením zemským“ (r. 1627) obdržel německý jazyk stejné právo s českým; šlechta česká, co ještě v zemi jí zbylo, pomalu němčiti se počala. Hrůzami 30leté války zpustly celé kraje, v nichž pak usazovali se noví přistěhovalci z Němec, čímž němčina vždy více do vnitř země se šířila, nejvíce od severu, až ponenáhlu německé obyvatelstvo zaujalo ty krajiny, v jichž držení doposavad jest. Ve vyšší společnosti němčina již v první polovici XVIII. století výhradně opanovala; z úřadů češtinu časem dokonce vypudila, z čehož povstala zvláštní kasta poněmčených úředníků; když pak konečně i školy, vyjma elementární,

násilně jsou poněmčeny, zvonili nenávistníci národu Českého tomuto již umíráčkem. Jak důkladně se v naději své zklamali, toho důkazem jest obživení a sesílení národnosti české v nejnovější době. Z celého průběhu tohoto zápasu živlu českého s německým patrno jest, že kdykoli národ vyvíjel větší činnost duševní, také živel český nabýval převahy nad němectvím; a že poněmčující působení vlády vyvolalo svým časem vždy reakci ve prospěch živlu českého. A bylo-li v rozličných dobách tichým vlivem živlu německého, zvláště tam, kde se vedle domácího v průmyslu a vzdělání pokročilejším býti ukazoval, značně Čechů poněmčeno, počeštilo se naproti tomu též nemalé množství N-ců mezi Čechy jak po městech tak i na venkově v krajinách nyní ryze českých. Prospěch náležel v každé době živlu čilejšímu a vzdělanějšímu. Větší svoboda a samočinnost občanstva, doby většího duševního ruchu bývaly vždy českému živlu v zemi prospěšny.

Němcí, něm. *Nimpsch*, starožitné město v pruském Slezsku, jehož se r. 1430 Husité zmocnivše silně je opevnili a hlavním svým stanoviskem v těch krajinách učinili. Marně Slezané několikráte N. oblehli a úsilně města dobývali, Husité udrželi se v něm až do roku 1434, v kterém ho spolu s Otmachovem postoupili výměnou za kněze Bedřicha ze Strážnice a hejtmana Petra Poláka.

Němec 1) Jan ze Žatce, kněz, který se v hnutí husitském stal jedním z předních tvůrcův učení táborského. Sám Biskupec netajil se tím, že velikou část nauky své bral od něho. Když r. 1432 vypraveno z Čech veliké poselství do Basileje, poslán tam N. s Mikulášem Humpoleckým od strany své na výzvědy. Roku 1434, když kněží sirotčí valně se s Rokycanou spojovali, přestanouce býti zvláštní stranou, předním toho kroku odpůrcem vedle mistra Payne byl kněz Jan. Od té doby úplně přilnul k Táborům, dalších pak zpráv o něm více není. Artikule kněze Janovy v latinském překladu zachoval m. Příbram. — 2) Petr N. ze Žatce, snad bratr předešlého, kněz rovněž sirotčí, byl r. 1432 mezi posly českými do Basileje, a zapsal do latinského denníku krátce všecko jednání od 4. ledna až do 13. dubna 1433, kteréžto *Diarium* otiskl Palacký v *Monumenta conciliorum generalium saeculi XV.* (1857).

Německá říše. Spojení Čech s bývalou N-ckou říší zakládalo se vždy jenom na smlouvách mezinárodních, jaké uzavírají spolu státy neodvislé; koruna Česká nebyla říši oné nikdy podrobena. Domnělá poplatnost Čechů Karlu Velikému, z které by ostatně ještě nevyplývala podrobenost jejich pod říši Franckou, jest historicky velmi pochybna, a jmenovitě nesrovnává se s častými a těžkými porážkami, s jakými se Frankové v té době v Čechách potkávali. Historická poplatnost Čechů králům Německým počíná teprv rokem 928, v kterémž kníže Václav svatý uvolil se Jindřichu Ptáčníkovi k „obnovení" dávné prý daně 500 hřiven stříbra a 120 volů. Poplatek ten však nenásledoval ze svazku poddanosti neb manství, nýbrž z obapolné smlouvy dvou samostatných národů. Že Čechy lenem N-cké ř. nebyly,

o tom svědčí právě sama poplatnost jejich, neboť skutečná lena, jako Bavorsko, Sasko a j., nebyla poplatna. A skutečně neužívali císařové Němečtí v Čechách nikdy těch práv, která jim v zemích německých knížat přináležela; čeští panovníci požívali vždy všech práv svrchovanosti v záležitostech jak vnitřních tak zahraničních, kdežto německá knížata byla vlastně více méně pouhými úředníky císařů. Ovšem že zneužívali někteří císařové své moci k tomu, aby překročili proti Čechům meze určitými smlouvami vykázané, přivlastňujíce sobě to neb ono právo jim nepříslušící; to však byly násilné přechvaty, nemohoucí platiti za právní důvod proti straně druhé. Když r. 1039 kníže Břetislav uzavíral mír s císařem Jindřichem III., podvolil se sice k starodávní roční dani 120 volů a 500 hřiven stříbra, i k věrnosti, totiž k nezpírání se naproti říši, ale odepřev navrátiti země i kořisti polské, jakožto věc ku právnímu poměru mezi Čechami a Německem nenáležitou, osvědčoval se, že podstoupí raději cokoli, nežli by se zavázal k novému jhu naproti Německu. K vojenské službě císařům Německým Čechové nikdy zavázáni nebyli, nýbrž kdykoliv společně s říší bojovali, dálo se to na základě smlouvy mezinárodní anebo společného prospěchu. Tak bojoval Vratislav II. společně s Jindřichem IV. proti Sasům a papeži, za to však obdržel důstojnost královskou a Hořejší Lužici, za půjčku pak 40.000 hřiven stříbra dosáhl zproštění dosavadního poplatku, tak že napotom jedinou povinností, kterou panovníci čeští císařům byli zavázáni, bylo stavení 300 oděnců k jízdám císařským do Říma. Že vliv, jejž sobě někteří císařové Němečtí osobovali při rozhodování o právu nástupnickém v Čechách, neměl právního základu, patrno již z toho, že čeští panovníci vydávali zákony o nástupnictví zcela samostatně. Soběslav I., když se císař Lothar do otázky obsazení stolce českého pletl, vyjádřil se zřejmě v ten smysl, pravě, že volení knížete Českého nikdy nebylo na vůli císařově, než vždy pánů českých. A když potom císař vtrhl vojensky do Čech, poražen jest r. 1126 od Soběslava u Chlumce na hlavu, načež musil prositi o mír, ve kterém slíbil nepohledávati napotom od Čechů ničeho jiného, než na čem zůstal Jindřich IV. s králem Vratislavem. Později obdržel Soběslav buď od Lothara, jemuž potom byl ve válkách věrným spojencem, anebo od Konrada III., jemuž podobným způsobem se propůjčoval, dědičný úřad nejvyššího číšnictví dvorského v říši Německé a spolu hlas při volbě císaře Německého. Toto udělení kurfirštské důstojnosti panovníkům českým zavdalo hlavní příčinu k pochybování o politické samostatnosti Čech a k domnění, jakoby Čechy se byly staly lenem Německé říše. Udělení hodnosti té bylo odměnou za konané služby Soběslavovy, a bylo by směšno tvrditi, že kníže a národ Český odměnou by se byli dostali pod nenáviděné jho německé, proti němuž byl Soběslav tak vítězně bojoval a jehož Lothar sám slavně se byl odřekl. Poněvadž pak v říši každý úřad lenem dáván byl, stal se sice i panovník český vasalem říše Německé, avšak jenom pro osobu svou; země zůstala vždy neodvislou, a panovníci čeští, ač byli kur-

firšty německými, nepřestávali býti svrchovanými panovníky samostatné země. Ano poměr jejich k říši Německé byl nyní znamenitě zlepšen, neboť až do těch dob měli k ní jistou povinnost co k mocnějšímu sousedu, nyní však nabyli v ní důležitého práva spoluvolby jejího panovníka, a tím samým značného vlivu na samé vnitřní záležitosti její. Nedá se sice zapříti, že Čechové sami častými rozepřemi o trůn příčinu k tomu zavdávali, aby se císařové Němečtí, k nimž jednotliví členové panovnického rodu Přemyslova v té příčině své útočiště brali, do těchto sporů vkládali; nedá se zapříti, že císařové takovým pretendentům odevzdáváním praporce se znakem českým právo panovnické nad Čechami udělovali; avšak to stávalo se jen v dobách, ve kterých národ Český byl slabým k důraznému odporu, ve kterých se strany Němců šla moc nad právo. Ostatně nesmí se přehlédnouti, že panovníci čeští ani na vrcholu moci své neupírali císaři, co světské hlavě křesťanstva, právo potvrzovati je na stolci jejich, kterého byli dosáhli vůlí národu. Vždyť sám vítězný Soběslav přijal z rukou přemoženého Lothara prapor knížecí na důkaz císařského potvrzení svého na stolci Českém. Odmítnuv zbraní neoprávněné pretense krále Německého pokořil se téměř panovníku jakožto císaři, pročež ze skutku takového nikdy nemůže býti vyvozována nějaká podřízenost země České pod Německou říši. A dejme tomu, že by odevzdání praporu knížecího bylo od Německých císařů vykládáno co udělení lena, panovníci čeští ho nepřijímali v tom smyslu; a jestliže kdy, nepříznivými okolnostmi donuceni, přechmatům císařů do jich svrchovaného práva hned neodpírali, tož zajisté při nejbližší příležitosti uměli opomenutí své důkladně napraviti a novými mezinárodními smlouvami státoprávní poměr Čech k říši Německé náležitě určiti. Nejlepší důkaz toho podávají styky Čech s císaři Fridrichem Rudovousem a Jindřichem VI. Nejnestydatěji pletl se do vnitřních záležitostí Čech císař Fridrich Rudovous propůjčením Moravy Konradovi Otovi s titulem markrabství co lena říše Německé, a povýšením biskupa Pražského Jindřicha Břetislava za knížete říšského, čímž učiněn neodvislým od panovníka českého a podřízen bezprostředně císaři. Proti prvnímu ustanovení, které se stalo r. 1182 na sněmě Řezenském u přítomnosti knížete Českého Fridricha a předních pánů českých, nemohli se tito vůči hrozeb od císaře jim činěných na ten čas opříti, ale již r. 1185, když císař ve Vlaších meškal, přinutil kníže Fridrich Konrada Otu brannou mocí, že se zřekl titule markrabského a opět knížete Českého za svého vrchního pána uznal. Také z důstojenství říšských knížat se biskupové Pražští dlouho netěšili. Jindřich Břetislav, rodem Přemyslovec, dosáhl podplacením císaře Jindřicha VI. také světské vlády nad Čechami, ale zemřel již po čtyrech letech r. 1197. Nástupcem jeho na stolci knížecím byl Vladislav, v důstojnosti biskupské Daniel II. Tento, přijav regalie od Vladislava, holdoval jemu po starém obyčeji a slíbil mu poslušenství. Vladislav pak, postoupiv dobrovolně vládu staršímu bratru svému Přemyslovi, obdržel od něho Moravu s titulem markrabským co

leno české. Dlouhých zmatků v Němcích, po smrti Jindřicha VI. nastalých, použil Přemysl Otakar I., od nástupců jeho Filipa Švábského a Oty IV. na důstojnost královskou povýšený, k tomu, aby důkladně upravil poměr Čech k říši. Zavděčiv se mladému císaři Fridrichovi II. vydatnou pomocí svou vymohl na něm r. 1212 list pod zlatou bulou, jenž potvrzoval Čechám všecky předešlé státoprávní smlouvy s císaři Německými a nad to práva a svobody jejich znamenitě rozmnožoval. Císař odřekl se osobovaného sobě od svých předchůdců práva k rozhodování nad trůnem českým, ponechav sobě toliko potvrzení nového panovníka; taktéž se vzdal udělování investitury biskupům českým, dále nechával králům Českým na vůli, místo vypravení 300 oděnců k jízdám císařů do Říma spláceti povinnost tu 300 hřivnami stříbra; konečně neměli králové Čeští povinni býti navštěvovati říšské sněmy, leč by vypsány byly do Bamberka, Norimberka neb Merseburku. Avšak ani tenkráte nepřicházeli panovníci čeští v záležitostech své země na sněm, nýbrž aby tam vykonávali úřad a práva s kurfirštskou důstojností jejich spojená. Toto tak příznivé postavení Čech naproti říši lehkovážně zadal Přemysl Otakar II., panovník od domácích dějepisců velice přeceňovaný, jehož politický věhlas, při mnohých chvalitebných osobních vlastnostech jeho, zůstával daleko za jeho pověstí. Zdá se, že mu netoliko státoprávný poměr Čech k říši vůbec, nýbrž i zvláště význam udělování lena od císařů nebyl dosti jasný; jinak nebyl by na výši moci své stoje přijal od krále Německého Richarda Čechy a Moravu v leno (Palacký *Geschichte von Böhmen*, II., 1 str. 186), jinak nebyl by přinucen nezdarem první války s Rudolfem Habsburským k holdování novému králi Německému a přijetí od něho v leno Čech a Moravy, po vykonání skutku toho ucházel se o potvrzení privilegia císaře Fridricha II., od něho samého protrženého. Odpověď Rudolfova byla taková, jakou Otakar zasluhoval. Použiv slabosti pokořeného krále Českého přinutil jej Rudolf ku podepsání nové smlouvy, ve které, na odpor privilegii Fridrichovu, králové Čeští na roveň postaveni byli všem říšským knížatům, zavázáni říši k nebývalým službám, a Otakarovi jen z milosti povoleno, že do jisté doby (která v pozdější listině ustanovena na jeden rok) nemá býti povinen navštěvovati sněmy říšské (tamtéž str. 256). Když konečně nepochopitelnou povolností Otakarovou také v té věci král Rudolf osmělen byl i k neoprávněnému se míchání do vnitřních záležitostí Čech, tu teprv zaslepený Otakar, rozpomenuv se na svou čest chopil se zbraně k poslednímu boji a hrdinskou smrtí na bojišti smířil chyby svého života. Syn a nástupce Rudolfův Albrecht požadoval na králi Václavu II., synu Otakarovu, jakožto manu ř. N-cké, desátek z dolů Kutnohorských, z čehož, když jej Václav odepřel, povstala válka. Z toho se jeví, že již Václav neuznával asi za platný ten poměr Čech k říši, jejž otec jeho přílišnou povolností svou byl utvořil; zajisté alespoň za vasala říše se nepokládal. Válka byla se strany Albrechtovy vedena neprospěšně, následkem čehož on v míru r. 1305 s králem Václavem III. uzavřeném

odřekl se nároku svého a stvrdil všecka privilegia Čech. Při volbě pak syna svého Rudolfa za krále Českého stvrdil Albrecht výslovně privilegium Fridricha II. Tím bylo formálně odčiněno, čím se Přemysl Otakar II. byl provinil na ujmu práv království Českého, ale tradice o manském poměru Čech k říši nepřišla tím u králů Německých v zapomenutí. Již Jindřich VII. považoval po smrti Rudolfově království České za uprázdněné manství říše, a na základě toho udělil je synu svému Janovi, jejž Čechové sobě od něho proti Jindřichu Korutanskému za krále vyžadovali. Tehdáž ovšem nebyla pro Čechy příznivá doba k odporu proti císaři, ale tentýž Jan přijal na Čechy leno též od císaře Ludvíka IV., patrně z neznalosti pravého státního poměru Čech k *říši* N-cké. Avšak již syn Janův císař Karel IV. a spolu král Český upravil trvale poměr Čech k N-cké *říši* na základě státní samostatnosti jejich, stvrdiv pověstnou zlatou bulou staré mezinárodní smlouvy mezi oběma. Jmenovitě v ní uznáno výslovně právo Čech k svobodné volbě svého panovníka. Takový poměr Čech k Německu trval až do krále Jiřího, za jehož panování neodvislost království Českého ještě více jest utvrzena. Za pomoc císaři Fridrichovi III. proti Vídni udělenou obdržel od něho Jiří smlouvou z roku 1462 mimo jiné i následující výhody: 1) Příspěvek k jízdám císařů do Říma zmírněn na 150 oděnců neb 150 hřiven stříbra. (Tento závazek králů Českých však sám sebou pominul, když po Fridrichovi III. žádný císař více nepodnikl cestu do Říma ke korunování.) 2) Císař výslovně uznal, že nemá žádného práva míchati se do vnitřních záležitostí Čech. 3) Přijímati leno (vzhledem úřadu říšského číšnictví a statků koruny České v Němcích položených) od císaře má býti král Český povinen jen potud, pokud by dvůr císařský nebyl více než 15 mil vzdálen od hranic českých. Zcela správně vyslovil se král Jiří na sněmě českém r. 1467, když odpíraje tvrzení Zdeňka ze Šternberka, že král Český jest man císaře Římského, pravil: „Králové Čeští nebyli nikdy manové císařovi, leč pokud zastávali úřad kurfiřtský; ku propůjčování práv a svobod v zemi své nepotřebovali nikdy svolení jeho“, k čemuž přisvědčoval sněm celý (Palackého *Dějiny národu Českého*, IV., 2., str. 373). Za krále Vladislava II. stalo se, že ho kurfiřtové k volbě krále Římského nepozvali, a když Vladislav proti takovému nešetření svého práva ostře vystupovati počal, kurfiřtové vymlouvali se, slibujíce, kdyby se to budoucně ještě jednou státi mělo, že každý z nich vyplatí pokutou králi Českému 500 hřiven stříbra „podle privilegia, které o tom Čechy mají.“ Za Ferdinanda I. stal se nový útok na samostatnost Čech se strany říšských knížat, kteří r. 1548 chtěli na sněmě Augšpurském přitáhnouti Čechy k daním říšským. Ferdinand však statečně hájil mezinárodního poměru koruny České k *říši* N-cké, jak jej zákony, výsady a zvyklosti od starodávna stanovily, udávaje že „Čechy ani k *říši* N-cké přivtěleny nejsou, ani ve svazku lenním k ní nestojí, nýbrž pouze některé statky ke koruně České náležející, které na německé půdě leží; že království

Čeští ke komiciím (sněmům říšským) zváni nebývají, že tam jim nepřísluší ni hlasu ni místa, že země Česká není podrobena ani poručenství, ani ochranné moci, ani zákonům a ústavům ř. N-cké; konečně že Čechy v žádném kraji říšském obsaženy nejsou, z těch všech důvodů tedy přinuceny býti nemohou k daním a poplatkům říšským." Aby dále zamezil vše, co by se podobalo jakési odvislosti Čech od ř. N-cké, zapověděl Ferdinand též každé odvolání se v právní při do Magdeburku a jinam do Němec, ačkoliv tyto apelace byly pouze dobrovolné. Výsledek odporu toho byl, že napotom Čechy měly pokoj od říše. Toto pak vyjádření Ferdinanda I. jest veledůležité pro určitost, s jakou vyslovuje poměr Čech k říši, jmenovitě nade všecku pochybnost vysvětlujíc lenní svazek králů Českých k ní, který se nevztahoval k zemi České, než toliko k důstojnosti kurfiřtské a statkům koruny České ležícím v říši, jakož výslovné uvedeno v diplomech investiturních, daných od Fridricha III. Vladislavovi (r. 1477) a od Karla V. Ferdinandovi I. (r. 1554), kde se jmenují věci v leno dávané: „Das Churfürstenthum mit der Chur des Ertzschenkenamtes mitsampt den Grafschaften und allen Fürstenthümern etc. zu der Cron Böhmen gehörig". Zde patrně koruna Česká sama ze svazku lenního se vylučuje. Přes to všecko Ferdinand II. po bitvě Bělohorské, když vyřknul acht nad Fridrichem Falckým, odůvodňoval ten skutek tím že Čechy jsou l e n e m N-cké ř., a že tedy Fridrich osobováním si koruny České zbouřil se také prostředně proti říši. Tvrzení toto, učiněné v takových okolnostech, ovšem žádné váhy nemá, a to tím méně, an Ferdinand II. vůbec málo byl dbalý o zachování v neporušenosti svých práv panovnických, což zřejmě dokázal tím, že dopustil Valdšteinovi z vévodství Fridlandského utvořiti stát v státu českém. Na všechen spůsob ale jest zachování se císaře Německého Ferdinanda, který byl spolu králem Českým, v záležitostech koruny České, zajímavou protivou k zachování se v týchž záležitostech krále Českého Karla, který byl spolu císařem Německým. Méně statečnosti v hájení práv koruny České nežli Ferdinand I. osvědčil J o s e f I., který roku 1708 uvolil se platiti za království České tak zvaný *reichsanschlag* a mimo to ještě 300 zl. na cís. komorní soud jako jiní kurfirštové. Za to však si vymínil o c h r a n u ř í š e pro království České, a vyhradil si, aby smlouva tato neškodna byla všem p r á v ů m, p r i v i l e g i í m a s v o b o d á m království Českého. Z toho patrno, že tato tak zvaná r e a d m i s e není ničím jiným než m e z i n á r o d n í s m l o u v o u dvou neodvislých států, tedy nikoliv nějakým podřízením Čech *říši* N-cké. Od těch dob neproměnilo se ničeho v poměrech koruny České k N-cké *říši* až k přestání této.

Německý Brod v. B r o d N ě m e c k ý.

Německý řád rytířský záhy přijat jest i do Čech, a sice ještě před r. 1215 uveden ke kostelu sv. Petra na Poříčí u Prahy, kdež založil komendu, která však r. 1233 přenešena jest ke kostelu sv. Benedikta na Staré město Pražské. Ke komendě té náležely rozsáhlé pozemky kolem Prahy: v samém Poříčí dvůr s polnostmi, ves Rybníček

(kde nyní kostel sv. Štěpána na Novém městě), Vršovice, Nusle i s celým údolím, odtud pak řada vinic až ku břehu Vltavy u Bráníka. Roku 1252 vešel řád ten v držení Chomutova, jejž v krátce poněmčil, i šířil se napotom valně v Čechách a na Moravě, a sami mnozí pánové čeští do něho vstupovali. Zemští představení toho řádu byli až do prvních let krále Václava IV. větším dílem cizozemci, později se jmenují mezi nimi také Čechové. Moc jejich vztahovala se nejenom na Čechy a Moravu, nýbrž i na Polsko, a snad také na Rakousy, Štýrsko a Korutany. Čím více však probouzelo se u Čechů národní uvědomění, tím více odvracovala se také přízeň lidu od n-ckého ř-u, který ku konci XIV. století již valně scházel a chudl. Tak r. 1416 němečtí rytíři prodali Chomutovské panství z nouze králi Václavu IV. a již asi na začátku bouří husitských Chomutov docela opustili. Také ostatní jejich komendy, jmenovitě Pražská, nepřetrvaly války husitské, za kterých živel německý vůbec v Čechách na větším díle jest potlačen.

Neplach, opat a kronikář český, narozen 1312 v Hořevicích, jak se zdá, z rodiny vládycké z Ostrova, vstoupil r. 1332 do kláštera Opatovického a r. 1340 poslán za příčinou vyššího vzdělání na universitu Bononskou, kde několik let pobyv po svém návratu zvolen jest r. 1347 za opata kláštera svého. Pro důkladné vzdělání užíváno jeho služeb v rozličných poselstvích, jakož jmenovitě r. 1354 vyslán od Karla IV. do Francie pro ostatky a svátosti od císaře tam zjednané, roku pak 1355 byl v průvodu arcibiskupa Pražského, od papeže do Němec vyslaného. K žádosti několika přátel sepsal N. okolo r. 1360 *Summula chronicae tam Romanae quam Bohemiae*, seznam to císařů a papežů Římských, od narození Páně až do polovice XIV. století sáhající, s připojenými skrovnými daty z dějin českých, jenž obsahuje teprvé v XIV. století některé příběhy nové. Jediný rukopis kroniky této, a ten nesprávný a kouskovitý, který se chová ve Vídni při kostele sv. Doroty, vydal Hieronymus Pez v *Scriptores rerum Austriacarum* fol. 1005—1042. N. zemřel ku konci 1370 nebo na začátku 1371 ve svém klášteře.

Nepomuk, město v někdejším kraji Plzeňském, mělo druhdy slavný klášter cisterciaků, kteří do něho uvedeni byli r. 1153. Klášter ten stal se r. 1420 obětí války husitské, ještě však před útokem opustili jej mniši s poklady kostelními a klášterním archivem a hledali útočiště za hranicemi. Ještě téhož roku zastavil císař Sigmund zboží klášterní bratřím Bohuslavovi a Krušinovi ze Švamberka. Zříceniny velikolepé budovy klášterní spatřují se podnes čtvrt hodiny cesty od města.

Népr z Roupova, hofmistr arcibiskupa Pražského Jana z Jenšteina, starý to rytíř, byl r. 1393 po zlém výstupu arcibiskupa s králem Václavem od tohoto spolu s kanovníky Pražskými Václavem, Janem z Pomuku a Puchníkem dán do vězení na Staroměstskou radnici, kde měli mučeni býti, aby vyznali, kdo arcibiskupa proti králi popouzel. Tu konečně Václav a rytíř N. dali od notáře sepsati spis, jímž

se arcibiskupa odřekli, že s ním v ničem za jedno státi nechtějí, načež je král na svobodu propustil.

Netolice, město v někdejším Prachensku, druhdy sídlo župy stejného jmena, jedné z pomezních žup Slavníkova panství proti Bavorům, která se prostírala v podkrají hořejší Vltavy a Blánice. Hrad Netolický býval druhdy důležitým hradem pohraničním, ač o něm bližších podrobností nevíme, leda že k němu vedla cesta od Lince do Čech jdoucí. Ještě za Karla IV. náležely N. k oněm městům, ve kterých panovník ten r. 1362 zřídil zbrojnice, aby z nich v případu nepřátelského vtržení do země mohlo být měšťanstvo ozbrojeno. V N-cích uloženo bylo zbraní pro 100 mužů. Roku 1268 dostaly se N. klášteru u Zlaté koruny, ale r. 1513 obdržel panství to od krále Vladislava Petr z Rožmberka se závazkem, aby klášteru každoročně odváděl jistý deputat. Roku 1601 postoupil Petr Vok z Rožmberka císaři Rudolfovi panství Netolické a Krumlovské, r. 1628 daroval Ferdinand II. N. knížeti Janu Oldřichovi z Eggenberka, a po vymření toho rodu dostaly se knížatům ze Švarcenberka. Roku 1619 byly N. od cís. generala Dampierra dobyty, spáleny a vydrancovány, obyvatelstvo pak vyhubeno. Na blízku města jest zámek Kratochvíle, od Viléma z Rožmberka vystavěný.

Netolický 1) Bartoloměj, knihtiskař, narozen ku konci XV. století v Netolicích, vycvičil se v cizozemsku v umění knihtiskařském, založil pak okolo r. 1510 na Malé Straně v Praze tiskárnu, již později nějaký čas společně s Jiřím Melantrichem vedl, a mimo jiné knihy české a latinské r. 1549 ozdobnou *Biblí českou* (tak zvanou první Melantrišskou) vydal a arciknížeti Maximilianovi, jakožto zvolenému králi Českému, připsal. N. nadán jest r. 1537 od krále Ferdinanda erbem a titulem z Netolic, a zemřel 1550. — **2)** Jiří N., český bohoslovec, narozen ku konci XV. století v Netolicích z rodičů katolických, studoval v Praze, kdež se r. 1514 stal bakalářem, vstoupil do stavu kněžského a byl pak správcem duchovním na rozličných statcích pánů z Rožmberka, jmenovitě po nějaký čas v Jindřichově Hradci; okolo r. 1562 povolán za arcikněze do Plzně, později pak za kanovníka a kazatele při hlavním chrámě na hradě Pražském. N. sepsal rozličná pojednání a listy učené, a vydal r. 1568 *Šestnácte kázaní o bídě nynějšího našeho života*, jež připsal Zdeňkovi ze Šternberka. Rok úmrtí jeho není znám.

Neumann z Puchholce, Václav Xaver, na slovo vzatý právník, narozen 1670, byl synem Jana Valeriana N-a, konšela Starého města Pražského, který pro platné služby v 30leté válce konané povýšen byl r. 1651 do stavu vládyckého s predikatem z Puchholce. Studovav na universitě Pražské povýšen byl již r. 1688 za mistra svob. umění, a v 23. roce svém za doktora práv. Věnovav se praxi advokátské a profesuře právnické vynikl vysoce v obojím povolání. Co zastavatel stran před soudem nabyl takové pověsti, že mu svěřovány byly nejzapletenější pře, i shromáždil si tím znamenitého jmění, za něž

sobě koupil rozličné statky zemské. Co profesor získal si zásluhy nejen o studující mládež, nýbrž o samu universitu: jeho působením totiž byla stará kolej Karlova přestavěna i rozšířena a platy profesorů právnických zvýšeny. **N.** byl patnáctkráte děkanem fakulty a pětkráte rektorem university. Za své zásluhy obdržel titul cís. rady, jmenován c. k. fiskusem a r. 1737 povýšen za apelačního radu. Roku 1738 povolán byl do komise pro vypracování nových zákonů pro království České, kdež mu svěřeno oddělení řádu soudního a organisace soudní. Vůbec pokládán byl **N.** za nejvýtečnějšího právníka času svého. Zastávav úřad svůj učitelský i soudcovský až do poslední chvíle zemřel 14. srp. 1743 na svém statku Sukdole. **N.** vydal celou řadu důkladných spisů právnických v jazyku latinském.

Nezamysl, syn Přemyslův a Libušin, nástupce otce svého na stolci, druhý kníže Český.

Nigellus z Oskořína, Trojan, narozen 1537 v Heřmanově Městci, studoval v Praze, kde se stal r. 1564 bakalářem, načež učiteloval v rozličných venkovských městech. Dosáhnuv r. 1572 hodnosti mistrovské zůstal pak na universitě a stal se jedním z nejčinnějších opatrovatelů jejích. Kdykoli bylo co jednati, vždy **N.** k tomu brán; kdykoli nastaly nesnáze, nikdy pomoc jeho nescházela. Roku 1576—77 spravoval kolej Karlovu, r. 1583—84 byl děkanem filosofické fakulty, a brzy na to stal se správcem koleje královny Hedviky. Roku 1591 obdařen erbem a predikatem z Oskořína, r. 1591—92 byl rektorem university a opět r. 1597 k té důstojnosti zvolen. Za starších let býval svárlivý, a jmenovitě s Bacháčkem a Václavem Vlaverinem, když se vínem rozpařili, míval časté hádky. **N.** zemřel 9. srp. 1604 a pochován v kapli Božího těla. Bibliotéku svou odkázal koleji. **N.** sepsal drahně básní latinských, též vydal několik českých spisů málo důležitých.

Nimburk, Nymburk, město v někdejším Boleslavsku, jedna z nejstarších osad v Polabí, slulo až do XIII. století Svinibrod, a teprv když přetvořen byl v městskou obec německou, obdržel nynější jmeno. Za Václava II. stal se **N.** pevností svého druhu jedinou. Roku 1310 odvezl Jan z Vartemberka kněžnu Elišku z Prahy do **N**-a, a poručil ji ochraně tamějšího měšťanstva; Eliška však jenom nakrátko tam pobyla. V husitských rozbrojích přijali měšťané Nimburští r. 1421 čtyry artikule Pražské, povolali kněží podobojí a vypudili z města dominikany, jichž klášter pak zůstal pust málem půl třetího sta let. Roku 1437 měl **N.** posádku uherskou, která v okolí činila veliké škody. Roku 1482 odbýván tu sjezd podobojích, na němž biskup Augustin byl přijat za jejich duchovní hlavu. Roku 1547 ztratilo město pro zpouru proti králi Ferdinandovi I. pokutou všecky své statky. V 30leté válce **N.** úplně zpustl, tak že sotva 11 celých domů v něm zůstalo, zámožná druhdy obec zchudla a jen velmi zdlouhavě se zotavovala.

Nisa, něm. *Neisse*, město v pruském Slezsku, druhdy hlavní město zvláštního území po něm zvaného, jehož pány byli biskupové Vratislavští. Již v XIII. století provedena tu germanisace valným usazo-

váním Němců. Roku 1428 porazil u Nisy Prokop Veliký s Husity v kruté bitvě Slezany, kteří ztratili 9000 mužů. Protestantství se tu trvale neujalo, již r. 1617 měli tu jesuité kolej a založili tu první latinské školy v Slezsku. V XVII. století došla N. jakož vůbec celé území biskupů Vratislavských smutné pověsti nešťastnou pověrou o čarodějnictví a pálením osob z čarodějnictví podezřelých. Jen v letech 1639—51 upáleno tam na pěti rozdílných místech 242 čarodějnic.

Nocleh, za nejstaršího zřízení zemského v Čechách povinnost obcí, dávati příbytek komonstvu knížecímu na cestách, lat. *pernoctatio*.

Norbert svatý, arcibiskup Magdeburský a zakladatel řádu premonstrackého, zemřelý 6. čna 1134, jest od papeže Řehoře XIII. r. 1582 za svatého prohlášen. Císař Ferdinand II. dal r. 1827 tělo jeho z Magdeburka do Prahy přenésti, kdež se posud v klášteře Strahovském chová.

Norimberk, město v Bavořích, druhdy slavné svobodné město říšské, bylo jedno z oněch měst, kam jedině dle privilegia císaře Fridricha II. králové Čeští povinni byli choditi na říšské sněmy. R. 1274 vynešen tu za Rudolfa Habsburského od sněmu říšského nález, kterým králi Českému Přemyslu Otakarovi II. upíráno právo k zemím rakouským a korutanským, a uloženo falckrabí Ludvíkovi, aby jej pohnal před soud říšský, že opominul proběhnutím roku žádati nového krále Německého o stvrzení len svých. Roku 1361 narozen v N-rce Karlovi IV. syn Václav, potomní král Český Václav IV. Za dob husitských odbývány v N-rce r. 1421, 1422, 1426 a 1430 sněmy knížat říšských, na kterých umlouváno se o křižácké tažení proti „kacířům“ českým, která pokaždé s velikou porážkou a hanbou Němců se skončila. Na sněmě r. 1467 v N-rce odbývaném předložil císař Fridrich III. shromážděným knížatům žádost papežovu, aby jej podporovali proti Jiřímu králi Českému, naproti čemuž Jiří předložil stížnosti své proti papeži a žádost, aby se zasadili o svolání obecného koncilia, načež říšský sněm žádost papežovu rozhodně zamítl.

Norimberský purkrabí 1) Fridrich, úhlavní nepřítel Přemysla Otakara II. a hlavní osnovatel všech na jeho záhubu čelících záměrů proti němu se strany říše Německé, vyslán jest r. 1275 od říšského sněmu Augšpurského, na kterém král Český do achtu dán, do Prahy co hlasatel svaté Římské říše, aby tomuto oznámil, že co neposlušný man dle nálezu knížat říšských zbavuje se všech důstojenství, práv a zemí svých v říši, tedy také svého dědičného království Českého a markrabství Moravského, a do plné klatby dává. Král Přemysl Otakar, vyslechnuv poselství jeho, propustil bez ublížení hlavního protivníka svého, čímž dal nevšední důkaz mírnosti a šetrnosti práva mezinárodního. — **2)** Fridrich z domu Hohenzollernského obdržel r. 1411 od krále Sigmunda markrabství Braniborské v zástavu, a brzy na to (1415) v plné a dědičné vlastnictví, čímž položen základ k nynější rozsáhlé říši Pruské.

Nosecký Siard František, výtečný malíř český v první polovici

XVIII. století, narozen v Praze 1693 z otce malíře, u něhož se učil začátkům svého umění, jejž ale brzy předčil. Vstoupiv do kláštera Strahovského zastával tam několik let úřad kazatelský, ale nepřestal se po celý život zabývati malířstvím jak na obmítce tak v oleji, a zemřel 25. led. 1753. Od něho jsou četné stěnomalby na Strahově, jakož i mnohé olejní obrazy; mimo to obrazy hlavních oltářů u sv. Apolinariše a u alžbětinek, pak obraz sv. Tadeáše u voršilinek v Praze. Strahovská knihovna chová jeho podobiznu.

Nosidlo z Geblic, Václav, narozen 16. září 1592 z patricijské rodiny v Litoměřicích usedlé, studoval v Praze, kdež r. 1615 dosáhl stupně bakalářského. Vyučovav několik let na rozličných školách venkovských stal se radním písařem ve svém rodišti. Musiv se pro víru vystěhovati z vlasti usadil se r. 1627 v Perně, kdež s jinými českými vystěhovalci, mezi nimiž byl též Pavel Stránský, zasazoval se o povolení k zřízení zvláštní obce české a vykázání kostela k českým službám božím, čehož konečně obdrželi. V Perně bylo N-vi zakoušeti mnohých protivenství, ješto jednak německé obyvatelstvo tamní na vystěhovalce české málo laskavo bylo, jednak neblahé rozmíšky mezi těmito samými zdaru obce české na velikou ujmu byly. N. zemřel okolo r. 1638, zůstaviv po sobě zápisky z let 1628—38, jež r. 1780 přepsal Pelcel. Jiné rukopisy N-vy nacházejí se dle svědectví Peschkova dosavad v Perně.

z Nostic, hrabata, větev starožitného a četného rodu Nosticů, hlavně v Slezsku, v Lužicích a jinde v Německu četně rozšířeného. Do Čech zavítal na začátku XVII. století z Horní Lužice Otto z N., který, byv nejdříve radou při apelacích na hradě Pražském, stal se pak dvorským a konečně tajným radou a německým místokancléřem království Českého, a r. 1623 povýšen jest do stavu svob. pánů. Koupiv panství Falknov, Heinrichsgrün a jiné statky v Čechách zemřel ve Vídni svoboden. Jeho dílem hlavně jest *Obnovené zřízení zemské* Ferdinanda II. Statky jeho zdědil Jan Hartvik z N., syn jeho sestry Žofie, který se stal zakladatelem mladší větve N-ců Rieneckých. Narozen 1610 došel v státní službě vysokých úřadů: r. 1644 stal se nejvyšším sudím, 1651 nejvyšším komorníkem a 1652 nejvyšším kancléřem království Českého, kterýžto úřad zastával až do své smrti dne 27. března 1683. Byv r. 1646 povýšen do stavu hraběcího koupil později od kurfiršta Mohuckého část hrabství Rieneckého, následkem čehož přijat jest do franckého hraběcího kolegia v říši. K statkům zděděným přikoupil ještě jiné v Čechách, v jichž držení větším dílem větev Rienecká dosavad se nachází. Zakladatelem starší větve N-ců Rokytnických byl Otto, starší bratr Jana Hartvika z první manželky otcovy, narozený 23. kv. 1608. Odebrav se r. 1630 k strýci svému do Vídně byl rok na to povýšen do stavu svob. pánů, zastával rozličné úřady státní a zemřel 4. list. 1666 co zemský hejtman knížectví Svidnického a Javorského. Rozmnoživ otcovské statky ve Slezsku nabyl i v Čechách panství Rokytnice, které posud náležejí jeho potomkům. Syn jeho Krištof Václav, narozený 1643, povýšen jest r. 1675 do stavu hraběcího,

r. 1692 přijat do počtu hrabat říšských a jmenován tajným radou, zemřel v únoru 1712. — Z jiných větví rozšířeného rodu N-ů dosáhli hraběcího stavu v zemích koruny České Jan Ferdinand r. 1708 a Ferdinand Leopold r. 1715.

Novák Jan, malíř český, který od Krištofa Haranta povolán na zámek jeho v Pecce ozdobil komnaty a síně jeho alegorickými, mythologickými a historickými sténomalbami, jmenovitě poprsími králů Českých a držitelů Pecky i s erby jejich.

de Novavilla Filip, titulární biskup Sidonský v Asii, který potud v Modeně byl přebýval, rodem Vlach a stařec již letitý, objevil se uprostřed května r. 1504 v Čechách, z pouhého, jak pravil, slitování nad útisky, kteréž Čechové trpěti musili ve svěcení žáků svých na kněžství a v jiných potřebných výkonech biskupských, i přišel v průvodu jediného mládence Čecha do města Tábora. Pražané zvěděvše o něm hned proti němu konšele a mistry vypravili, kteří jej 28. května slavně do Prahy uvedli. Tam koupen mu dům na Šmerhově vedle Staroměstské radnice, kde on přebývaje světil žákovstvo, podávaje sám novým kněžím pod obojí způsobou, a biřmoval lid. Kališničtí stavové mu svěřili správu dolejší konsistoře, a sám král Vladislav uznal jej za „českého biskupa“. Ale biskup Filip, který pojímal právo své při správě církevní zcela dle zásad římských, brzy se octnul ve sporu s Čechy, přísné kázni církevní odvyklými. Pro zatčení od rychtáře Staroměstského kaplana Týnského Martina zbouřili se v Praze všickni kněží, a také biskup se velmi rozhněval a hned všude služby boží zastavil. Tu počalo v celém městě reptání proti biskupu a jeho kněžím, a úřad obecní přikázal farářům, aby svůj řád kostelní dále vedli proti zákazu biskupovu, a tak interdikt nezachováván. Tu chtěl biskup Filip navrátiti se do Vlach, i žádal o průvod; když pak ten mu byl odepřen, přestal světiti kněží a vůbec odbývati biskupské výkony, ale nicméně ještě téměř devět měsíců v Praze zůstal, až jej Kutnohorští k sobě vzali. Ti uvedli jej 19. čna 1506 do svého města s velikou ctí a slávou, i ubytovali jej v tak zvaném „kamenném domě“. Tam uvázal se biskup Filip nanovo ve správu církevní a zřídil si zvláštní konsistoř, neodvislou od konsistoře Pražské. Než stařičkému biskupu znechutilo se již přebývání v Čechách, pročež dne 16. list. tajně z Hory uprchl. Avšak dojel jen až do Soběslavi, kde dostižen od stíhajících jej Horníků dal se od nich k tomu nakloniti, že se zase do Kutné Hory vrátil. Dříve však než rok minul, zemřel dne 20. října 1507, a pochován nejprvé v kostele sv. Jakuba, později pak přeneseno jeho tělo do havířské kaple v chrámě sv. Barbory.

Nové Hrady, něm. *Gratzen*, město v někdejším Budějovicku, náležely původně větvi Vítkovců, z níž pošli pánové z Landšteina; v druhé polovici XIV. století dostaly se v držení Rožmberků, a po vymření tohoto rodu pánům ze Švamberka. Po bitvě Bělohorské byly N. H. Petrovi ze Švamberka konfiskovány, načež je r. 1621 císař Ferdinand II. daroval svému vojevůdci Karlovi Bonaventurovi hraběti

z Buquoi, jehož rod posud zde vládne. Roku 1677 založil zde Ferdinand hrabě z Buquoi klášter servitů.

Nové město v. Praha.

Noviny jakožto zprávy o současných událostech vycházely všude, a tedy také v Čechách, jen příležitě po různu, kdykoli právě něco pamětihodnějšího se zběhlo. První takové tištěné n. jsou Konáčův překlad Cuspinianovy zprávy o sjezdu tří králů r. 1515. Od r. 1540 n-u tištěných přibývalo, zvláště z tiskáren B. Netolického, Šeb. Olivetského, Šeb. Oksa z Kolovsi, Dan. Sedlčanského, Buriana a Oldřicha Valdy, Jana Šuberta, Jana Otmara a jiných. První pořádné, každého měsíce, ač nedlouho, vydávané n. vycházeti počaly v září 1597 u Dan. Sedlčanského. Prodlením času se častější rozesílání zpráv skrze listy tou měrou ustálovalo, jak se zařizovala pošta. Roku 1657 vymohla si Lidmila Sedlčanská privilegium, aby směla vydávati a poštou rozesílati tištěné listy n-n, jehož potvrzení si r. 1672 i Jan Arnold z Dobroslavína, přejemce tiskárny Sedlčanských, zjednal. Roku 1690 privilegium to znova jest potvrzeno. Ale n. ty nevycházely periodicky, než vždy jen porůznu, jak se kdy příčina k tomu udála. Vlastní n. české založil teprv K. Rosenmüller pod názvem *Auterní a sobotní pražské poštovní noviny, z rozličných zemí a krajin přicházející*, jichž první číslo vyšlo 4. ún. 1719, a vycházely až do úmrtí Rosenmüllerova dne 9. čna 1727.

Nový Hrad, jinak *Wenzelstein* zvaný, jejž král Václav IV. r. 1391 založil na zboží svém Kunratickém, hodinu cesty od Prahy, a na začátku XV. století dostavěl, a potom tam své oblíbené sídlo míval, i také zemřel. Po jeho smrti sídlila tam nějaký čas vdova jeho královna Žofie. Roku 1421 dne 27. dubna jest N. H. od Pražanů dobyt, vypálen a úplně rozbořen, při čemž mnohé vzácné poklady zkázu vzaly, jmenovitě knihovna krále Václava.

Nožička z Votína, Blažej, měštěnín Starého města Pražského za času krále Ferdinanda I., muž nábožný a horlivý katolík, obdařen jest r. 1541 erbem a predikatem z Votína, po bitvě Mühlberské 1547 do rady Staroměstské uveden, a po zřízení soudu nad apelacími roku 1548 ustanoven při něm za radního na lavici městské. Na stará léta (před r. 1566) oslepnul, tak že úřad svůj složiti musil. Od té doby bavil se skládáním knih, jež písaři do péra říkal, a zemřel asi r. 1570. Od něho jsou spisy: *Proti bludům některým před tisíci lety odsouzeným* (v Praze 1566, spis polemický proti bratřím), *Rozmlouvání mezi otcem a synem* (tamt. 1566) a *Vyznání o poctivosti vzývání přímluv svatých* (tamt. 1568).

O.

Obec, pospolitost lidí pod jistým řádem spolu bydlících, jmenovitě ve městech, kdež slova toho užíváno o pospolitosti osob práva měšťanského požívajících. Veliká o. slulo shromáždění všech měšťanů

k společné poradě o záležitosti obecné. Pánové i o., tolik co rada i měšťanstvo.

Oběť, spůsob bohoslužby, jímž něco z nábožné úcty vyšším bytostem se věnuje a oddává, byl v obyčeji též u pohanských Čechů, kteří bohům svým oběti pálili, jak to dosvědčují mnohá místa v starších básních *Rukopisu Kralodvorského*.

Obchod starých Čechů byl záhy dosti rozsáhlý. Hospodářství polní, chov dobytka a koní, včelařství, rybářství a jiné živnosti našich předků poskytovaly dosti zboží pro o. jak domácí tak přespolní, jejž i poloha země uprostřed Evropy podporovala. Přede vším odkazovalo Labe Čechy k slovanským soukmenovcům na severu, a není pochybno, že záhy s nimi o. vedli, který za panování Samova a za času říše Velkomoravské zajisté větších rozměrů dosáhl. V X. století prospěla znamenitě o-u českému rozsáhlost říše Boleslava II. Z ruských pramenů víme, že v té době vedl se obchod z Čech skrze Bulharsko do Cařihradu i jinam na východ, a že se tam tehdáž odtud vyváželo stříbro a koně. Praha byla té doby středištěm živého o-u průvozního mezi východem a západem, neboť šla tudy znamenitá obchodní silnice, spojující Kyjov s Pasovem a Řeznem. Jiný hlavní směr o-u českého šel na jih k Pasovu od Prachatic později tak nazvanou „zlatou stezkou“. Zde byl i Linec důležitým tržištěm, často od kupců českých navštěvovaným. Třetí směr o-u českého šel na sever, jednou stranou k Magdeburku, druhou přes Zhořelec až k Volínu. Živým o-em po Labi zvelebila se záhy města Litoměřice a Mělník. Za oněch časů se vyvážely z Čech rozličné plodiny polní, pak dobytek, koně, ovce, kůže, vlna, vosk, med, železo a jiné zboží; za to se do země přiváželo všeliké zboží indické, koření, kadidlo a jiné, především pak sůl. Zvláštním předmětem o-u byla toho času čeleď obojího pohlaví, jížto Čechové nabývali buď válkami co kořisti, aneb i o-em odjinud, hlavně od severu zajatce slovanské. Známo jest o svatém Václavu, že kupoval na trzích takové zajatce, aby jim svobodu daroval. V XI. a XII. století rozšířili Čechové o. svůj zvláště na západ a na jih, tuto až do Vlach, dovážejíce koření, víno, hedbávné látky a jiné zboží; hlavním pak předmětem dovozu zůstávala povždy sůl, dílem z Pasovska, dílem ze Sas. Naproti tomu se z Čech vyváželo všeho druhu obilí, sýr, ryby, máslo, medovina, červený a bílý slad Prachatický, železné výrobky, obzvláště řezací a krájecí nástroje, jmenovitě srpů vyvážely se celé lodi na trhy do Lipska. Ještě více rozvinul se o. český následkem založení četných měst, hojnými svobodami ku provozování rozmanitých živností nadaných. Spojovací prostředky se též značně rozmnožily, zavedlit již Vratislav II. a Vladislav I. pravidelné stavění silnic, které se připojovaly k hlavním cestám vedoucím přes hranice. Nejdůležitější z těchto byla již svrchu zmíněná zlatá stezka (v. t.). Nového rozšíření došel vývozný o. český na konci XII. století objevením cínových dolů u Slavkova a Krupky v severozápadních Čechách. Od té doby rozvážel se český cín do všech zemí říše Německé, odkud i anglický vytiskl, ano dostal se co výborné zboží

do samé Anglie. Velice napomáhalo tržbě české slavné panování Přemysla Otakara II., připojení zemí rakouských k Čechám otevřelo průmyslu českému nový odbyt na jih a rozšířilo obchodní spojení vlasti naší s Italií, odkud přiváženo drahocenné zboží orientalské. Také z Ruska přicházel té doby silný dovoz do Čech, zvláště rozličných kožešin, tehdáž u pánů českých oblíbených. Zvelebování měst za krále toho prospívalo velice o-u, kterým pak města ještě více zkvétala a bohatla. Dálo se to hlavně obyčejným tehdáž prostředkem privilegií a výsad, jmenovitě udělováním jistým městům skladního práva. Jedno z nejdůležitějších skladových míst v XIII. až do začátku XV. století byly Prachatice, kdež všecko zboží po zlaté stezce do Čech přivážené skládati se musilo. Podle výsad zlaté stezky mohli Prachatičané každého vozku, soumaře i kosnáře, jenž by od Pasova jinam do Čech než ke skladu jejich se obracel, staviti a náklad jeho pobrati. Jiným důležitým skladištěm byla Žitava, s Prahou též výsadní silnicí spojená. Vedle těchto měst povznesla se co skladiště obchodní k značné důležitosti ještě jiná, v přední řadě Budějovice a Písek, kudy šla obchodní cesta ze západních Čech do Moravy. Ale středištěm všeho o-u zůstávala vždy Praha, jejíž kupci byli ve spojení s prvními obchodními domy ve Florencii, Benátkách, Pise a jiných městech vlaských. Skladní právo města Prahy nařizovalo, aby každý cizí kupec čili „host“ povinen byl své zboží v Týnském dvoře (tak zvaném „ungeltě“) složiti; rozvázal-li je, tuť musilo se v Praze též prodati, při čemž musil prodávající užívati toliko městské váhy a míry. Zmatky a vnitřní rozbroje po vyhynutí Přemyslovců v Čechách nastalé, a spojená s tím nejistota silnic, jakož i libovolně vybíraná cla, zavdaly o-u českému těžkou ránu. Taktéž stávala se čím dále tím citelnější škodná stránka výhradního práva skladního, které sice s počátku velmi příznivým bylo rychlému zkvétání měst jím obdařených, avšak čím větších rozměrů vnitřní o. nabýval, tím obtížnějším se obecenstvu stávalo svou povahou monopolní, která vylučovala všelikou konkurenci. Z toho povstávaly časté třenice mezi městy spolu v o-u zavodícími, a dáván podnět ku podloudnictví. Samé Praze bylo v prošlém čase skladní právo více na škodu nežli k užitku, poněvadž odstrašovalo cizí kupce přicházeti do Prahy. Z té příčiny král Jan zprostil kupce Norimberské, nizozemské a lombardské povinnosti, jaké jim skladní právo Pražské ukládalo, a toto uvolnění o-u provázeno bylo nejlepším účinkem. Opět přicházeli cizí hosté u větším počtu do Prahy, usazovali se zde a zřizovali sklady jmenovitě tenkých suken a jiných výrobků pokročilejšího průmyslu. Když brzy na to potlačením loupežných rot skrze markrabí, později císaře Karla veřejná bezpečnost zemi navrácena jest, tu také o. znova oživl. Panovník ten měl velikou péči o zlepšení obchodních cest, on dal Vltavu mezi Budějovicemi a Prahou lépe upraviti pro plavbu, povzbuzoval i sám nařizoval stavění silnic a mostů, a zrušil všeliká libovolná mýta a cla, jež pánové zemští a také rozličná města vybírala na svých pozemcích. Ku povzbuzení obchodní činnosti povolával kupce z ciziny, jimž potřebné

ochrany a rozličných výhod k volnému o-u v Praze i na venkově poskytoval. Slezským a polským kupcům povolil Karel průvoz skrze Čechy, a českým obchodníkům vymohl tutéž výhodu v Polsku a v Rusích. Ruské obchodní domy měly v Praze své sklady, kupci pak z Levanty a z ostrovů řeckých své jednatele. Naproti tomu navštěvovali Čechové veliké trhy v Augšpurku, v Norimberce a ve Frankfurtě nad Mohanem, za kterouž příčinou zprostil Karel kupce české všech cel v těchto i jiných městech říše Německé, kdež dovolil jim svobodný obchod vésti. Ve prospěch tržby české i do vzdálenějších zemí uzavřel obchodní smlouvy s Benátkami, v Římě pak dal zříditi zvláštní dům k ochraně a opatření českých kupců. K zvelebení vnitřního o-u udílel Karel českým městům hojné výsady a výroční trhy. Města za onoho času svým průmyslem a o-em v Čechách nejdůležitější byla: Budějovice, Čáslav, Cheb, Jaroměř, Kadaň, Králové Hradec, Kutná Hora, Louny, Litoměřice, Mělník, Most, Plzeň, Prachatice, Ústí nad Labem, Vysoké Mýto. Ale nade všecka vynikala Praha, střediště tehdáž říše Římské, nejdůležitější zajisté v každém ohledu město střední Evropy. Sem přicházeli velkokupci ze všech končin Evropy, vedouce tu obchody své buď osobně neb skrze zvláštní jednatele. Synové bohatých kupců a peněžníků cizích se zdržovali na vysokých školách, by vedle studií svých také kupecké záležitosti otců svých opatřovali. Nejčilejší život panoval v Týnském dvoře, a sice zvláště v měsících září, říjnu a listopadu. Scházeliť se tu u velikém počtu kupci z Benátek, Janova, Norimberka, Augšpurka, z Řecka, Polska i jiných krajin, zastavujíce se buď toliko na průvozu, anebo vykládajíce zboží své na prodej. Přivážely pak se do Čech rozličné zlaté, hedbávné a bavlněné látky, cínové výrobky z Vlach, karty a obrazy z Němec, i všeliké koření, olej, sůl, tresky, slanečky a jiné věci. Hlavní předměty vývozu byly kromě již svrchu uvedených plodin také chmel, jenž do Bavor a Nizozemska veliký odbyt měl, drahokamy ze severních Čech, vlněné šátky, mnohé výrobky železné; zajímavý a silný byl také vývoz kohoutů vycvičených k zápasům, zvláště v Anglii oblíbeným. Veliký odbyt měla v cizině i výborná plátna česká, vůbec květlo tehdáž lněné tkalcovství znamenitě v Čechách. V kotcích Pražských sedávali hlavní obchodníci ve lněných látkách, které se u velikém mnežství po Labi do Hamburku a jinam posílaly. A kdežto obyvatelé měst chystali tenší zboží lněné pro o. zahraničný, vyráběl český venkovan plátna hrubší a přinášel je na trhy do měst. Mimo to přicházelo v domácím o-u zajisté i sklo, pak česká vína, jichž odbyt aby povznesl, zakázal Karel r. 1370 dovoz mnoha vín cizozemských. Avšak snad nejdůležitějším předmětem kupectví domácího a bohatým zřídlem blahobytu městského byl za Karlovy doby ano i po něm průmysl a o. v suknech. Nejvíce se soukenictví zmáhalo v severních městech českých, jako v Žitavě, Fridlandě, vůbec po kraji Boleslavském, Bydžovském a Králohradeckém, a hrubá i tenká sukna zde vyráběná nalezala také za hranicemi dobrý trh. — Tehdejší o. dospěl také již k jakémusi penězoměnectví

a poštovnímu zařízení. Ono zavedli v Čechách nejprv vlašští a nizozemští kupci, dle nich pak i Čechové odkazovali své věřitele a dlužníky ve vzdálených městech na známé obchodnické domy tamtéž, by u nich si buď peníze vyzdvihli neb povinný dluh složili. K dorozumění se s obchodníky vzdálenějšími užívalo se zemských poslů, kteří každou středu a sobotu sem tam se vypravovali z komory české od nejvyšších úředníkův zemských, obstarávajíce při tom i listy kupecké, začež obchodníci zase na svých cestách vládní dopisy opatřovali. Větší kupecké domy v Praze měly své vlastní posly. Každého téhodne přijížděl také dovozník z Norimberka do Prahy, po němž se listy a jiné menší zásilky do větších trhových měst na západě posílaly. Podobné spojení, a sice dvakrát týdně, bylo mezi Řeznem, Lincem a Prahou; z větších měst českých přijížděly každodenně lehké i těžké plachtové vozy do Prahy. Nemálo podporován byl rozkvět o-u českého za Karla IV. nejenom zlepšením české mince, jež Karel nařídil, nýbrž i bohatým těžením z bání českých v Kutné Hoře a Jílovi. Za Václava IV. trval s počátku obchodnický ruch doby Karlovy, leč další vývoj jeho zastavila přísná opět nařízení o zachování silnic výsadních. Takové nerozumné obmezování volného dovozu, prospívajíc toliko několika městům, o-u celé země velmi škodilo. Než větších ještě závad utrpělo kupectví české v XV. století válkou husitskou. Národ, všeliké přátelské spojení s nenáviděnými sousedy přetrhnuv, proměnil celou zem u veliký tábor, kdež při válečném ruchu nebylo pomysliti na zdárnou průmyslnickou neb obchodní činnost. Bylť sousedním národům přísně zakázáno s Čechy kupecky obcovati, a r. 1424 vynešena kletba na všecky ty, jenž by „kacířským" Čechům sůl dováželi. A když války se skončily, tuť dlouho ještě trvaly nepořádky v zemi, a všelijaká nejistota jak pro cestující tak pro jejich zboží v té míře se rozšířila, že Jiří Poděbradský tak, jako druhdy Karel, kupectví českému teprv znova bezpečnou půdu zjednati musil. K té potřebě již co správce zemský se vší bedlivostí hleděl, hned pak po korunování mladého Ladislava na sněmu zemském r. 1453 ve prospěch domácího o-u provedl rozličná blahodárná opatření. Jmenovitě přísně zakázáno, v lesích a na silnicích překážeti kupcům a povozným, vybírati libovolně cla, stavěti prahy, jezy a hradby na vodách a t. d. Zjednáním bezpečnosti zemské znova oživl český o., zvláště pak domácí v takové míře, že na českých trzích byla taková hojnost a lacinost zboží a všelikých potřeb obecného života, že kralování Ladislavovo v tom ohledu co nějaký věk zlatý dlouho se zachovalo v paměti potomstva. Ale nová neřest blahý tento stav přerušila, když r. 1459 špatná mince z Rakous Čechy v takovém množství zaplavila, že z toho nastala nesmírná drahota, a když nikdo ty bezcenné peníze bráti nechtěl, dobrá česká mince pak ze země se vytratila, téměř všechen o., domácí i přespolní, přestal. Proti té neplechе užil král Jiří příkrých a rázných prostředků, zapověděv vývoz ze země zlata i stříbra vůbec, obzvláště pak dobrých peněz českých, jakož i přivážení do země lehké mince, nařídil kupcům zahraničným, aby pla-

tili zlatem a stříbrem podle váhy anebo dobrou starou mincí, trestal příkladně rozšiřovatele chatrných peněz, sám pak v zemi dal hojnost dobrých českých peněz raziti, za které vyměňována jest špatná mince v oběhu se nalezající. Tím způsobem jest v krátké době zlé toto přetrženo, a domácí o. vracel se ponenáhlu do svých starých kolejí. Také o. zahraničný povznesl Jiří zvláště na západ s Norimberkem, obnoviv dávné vzájemné svobody mezi kupci českými a Norimberskými. Zajisté by tehdáž tržba česká se byla po střední Evropě znamenitě zmohla při mocném vlivu, jehož král Jiří v Německé říši nabýval, kdyby nebyli nepřátelé jeho nové války proti němu zdvihli, za kterých následkem rozbrojů v zemi panujících o. arciť nehrubě mohl prospívati. Tyto poměry zlepšili se za králů Vladislava II. a Ludvíka, a za pokojného panování Ferdinanda I. a jeho prvních nástupců povznesl se znova český o. na znamenitou výši. Rozšíření tureckého panství na Dunaji, pak nové cesty obchodní, jimiž se tržba evropská do rukou západních národů dostala, proměnily sice s části jeho směr, který odchýliv se od jihu obrátil se více k západu a severu, ale za to stal se na těchto stranách tím čilejším. Jmenovitě kupčilo se silně po Labi na Lipsko, Magdeburk a Hamburk, obzvláště pak četně navštěvovali čeští kupci světové trhy ve Frankfurtě nad Mohanem na výrobky západního průmyslu a na plodiny jižní, kteréž druhdy Čechové přímo ze Vlach dostávali. Proti opětnému návalu špatné mince do země přinucen byl Ferdinand užiti podobné přísnosti jako někdy král Jiří, stíhaje rozšiřovatele její a penězokazy tuhými tresty, až i na hrdle. V této své váze trval o. český až do 30leté války, v jejíchžto hrůzách a sáhubách utonul každý ruch vyšší činnosti národu. V této neblahé době klesl všeliký o., i zlatá stezka ku konci XVII. století docela spustla, a kupčení obmezovalo se hlavně na opatřování nejvšednějších potřeb. Jmenovitě vývoz přestal skoro úplně následkem úpadku všeho průmyslu a nedostatku rukou, která by vzdělávala zpustlá role; jediné snad zboží, které šlo do ciziny, byla hrubá plátna. Obrat k lepšímu z tohoto politování hodného stavu stal se teprva v druhé polovici XVIII. století, která leží již mimo rámec našeho díla.

Obročí, obrok, roční důchod prebendy (beneficia) duchovní.

Obstavení, zabavení *Beschlagnahme.*

Obuzstvo, křivé nařknutí, osočení, pomluva, calumnia.

Obyvatel, kdo má inkolát (v. t.), t. právo zakoupiti zemský statek.

Očista, ospravedlnění božím soudem, obyčej, který od nejstarších pohanských dob trval až do Karla IV., za něhož boží soudy čili ordalie jsou zrušeny. O. byla trojí: vodou („svatocudná voda" v *Libušině soudu*), ohněm („oheň pravdozvěsten" tamtéž) a souboj. O. vodou byla zase dvojí, vodou studenou a vodou vřelou. Studenou vodou zkoušena vina neb nevina obžalovaného buď uvržením jej do vody anebo bředením ve vodě. Potopil-li se do vody uvržený, považován za nevinného, splýval-li na povrchu, za vinného. Patrně zakládalo se to na domnění všech národů indoevropských, že voda co živel posvátný nic

nečistého k sobě nepřijímá, kteréžto tvrzení dosaváde slyšeti jest z úst obecného našeho lidu. Břední dálo se tak, že napřed šel do vody žalobník (původ), pak tři kroky za ním žalovaný (pohnaný); utonul-li žalobník, přiřknuto právo obžalovanému; přebředl-li žalobník, tedy žalovaný měl za ním břísti, a přebředl-li také, byl žaloby prázden (Herm. Jireč. *Slovanské právo*, II., str. 233). **O.** vodou vřelou záležela nejspíše v sáhání rukama obnaženýma do kotle takovou vodou naplněného, anebo v pití vřelé vody. **O.** ohněm byla též dvojí, buď kráčení bosýma nohama přes rozžavené radlice, anebo braní žhavého železa do holých rukou; popálil-li se obžalovaný, byl za vinného uznán, nepopálil-li se, byl co nevinný propuštěn. I to spočívalo na obecném domnění, že oheň, druhý to živel posvátný, nevinnému neuškodí a jenom vinníka se dotkne. Třetí o. byla souboj, a ten byl opět dvojí, k y j e m a m e č e m. Meč sloužil k souboji lidem urozeným, kyj osobám tříd nižších. V krátkosti vysloveny jsou všecky tyto druhy o-ty v listině z r. 1252: „meče, kyj, voda, železo“. **O.** konána vždy pod dozorem duchovenstva.

Očistníci, též p o m o c n í c i, sluli v starém právě českém ti, kdo přísahami svými osvědčovali, že přísaha hlavního přisáhajícího jest prava a ne křiva. Formula jich přísahy byla: „Na tom přisáhám, že ta přísaha, již jest N. přisáhl proti N., jest prava a ne křiva. Tak mi Bůh pomáhej i všickni světí.“ Závod o-íků, původu německého, nalezl v právu českém místa v XIV. století, aby nahradil očisty.

Očko, staročeské osobní jmeno mužské. Nejznámější jest Jan **O.** z Vlašimi, druhý arcibiskup Pražský (1364—80), důvěrný přítel Karla IV. jejž roku 1353 provázel do Vlach, a který mu pomohl k biskupství Olomouckému, z něhož pak zvolen 12. čce 1364 jednohlasně od kapitoly Pražské za arcibiskupa. V postavení tomto vynasnažoval se horlivě jak o hmotný tak o duševní pokrok národu Českého, hájil důrazně Miliče proti četným jeho nepřátelům u samého dvora papežského, a podnikal mnohé nákladné stavby. Jmenovitě na zámku Roudnickém, jejž byl předchůdce jeho Arnošt z Pardubic stavěti počal, dal dále pracovati, obyvatelům pak staré osady nařídil, aby se usadili na návrší proti zámku arcibiskupskému, kdež pro ně nové město založil; též obnoviti dal kapli Všech svatých na hradě Pražském, kde před svým povoláním na biskupský stolec Olomoucký byl proboštem. **O.** také založil a nadal špitál Panny Marie na Vyšehradě pro chudé, a na Hradčanech špitál ss. Antonína a Alžběty pro věkem sešlé duchovní z diécese arcibiskupství Pražského. Roku 1379 jmenován jest kardinálem, ale zemřel již 14. led. 1380 výše osmdesátník. O jeho rodu v. čl. z V l a š i m: p á n o v é.

Odboj nazýváno v staročeském právě odbití komorníka soudního buď půhon konajícího nebo právo vedoucího. Jestliže komorník povinnost svou konal náležitě, a byl-li nicméně odbit nebo odhrozen, zavedeno právo na odbojce pro **o.**

Odhad, o d h á d á n í, vycenění věci skrze znatele. V staročeském

právě byl o. spojen s uvedením právo vedoucího v držení dědictví odhádaného, pročež tento stupeň byl vrch exekuce a slul jinak v d ě d ě n í.

Odolen, staročeské jméno mužské. **O.** S t ř í ž o v e c, smělý bojovník český na výpravě krále Vladislava I. proti Milanu r. 1158, pustil se dne 23. července v průvodu dvou druhův přes prudkou rozvodněnou Addu. Když se octnul v nejsilnější peřeji, unášel jej proud tak mocně, že se zdálo, jakoby potácel se brzy pod koněm, brzy nad ním; nicméně dostal se šťastně na břeh, a za ním druhý průvodce. Což vida král dal v bubny udeřiti a vojsku na druhou stranu se přepravovati poručil. Smělým tímto pokusem přemožena byla první přesilná hradba Milanských.

Odpor, v právnictví staročeském obecná obrana všeliké spravedlnosti, která se do desk klade, a nárok proti nespravedlnosti. **O.** mohl kladen býti každému trhu, každému zápisu a rozličnému ve dsky kladení, neměl však místa po nálezu soudním. Obsahoval-li o. do desk vložený příčinu proč se odpírá, byl o. s p r a v e d l i v ý a p r a v ý. Pře vedená za příčinou neoprávněného kladení do desk jmenována i v původním německém textu *Obnoveného zemského zřízení* o., a slovo to, jakož i *odporiren*, *Odporprocess*, *Odporklage* byla pak i mezi německo-českými právníky běžná.

Odpustky, od papeže Jana XXIII. proti králi Ladislavovi Neapolskému hlásané, byly jedním z hlavních podnětů k bouřkám husitským, o čemž viz čl. H u s.

Odřivous, pol. *Odrowąž*, nazývá se v heraldice slovanské znamení erbovní, skládající se z bílého vousu střelou stříbrnou nahoru proraženého v poli červeném, a nad-helmem z ocasu pávího, přes nějž ona střela na příč na levo jest položena. Erbu toho v Čechách užívali pánové z Benešova.

Odúmrť, něm. *erbloses Gut*, *Heimfall*, lat. *bona caduca*, *bona vacantia*, slul statek, jemuž majitel odumřel, dědiců nezanechav. V Čechách všecky o-i právem starodávním na krále přicházely. Zdá se, že základem toho odúmrtního práva českých panovníků bylo vrchní vlastnické právo národu na veškeru půdu v zemi, o kterou se byli prvotně rozdělili jednotliví rodové, držíce každý svou část v nedílnosti; když pak rod takový úplně vymřel, spadl statek jeho zpět na veškerost národu, jehož representantem byl panovník, který uprázdněný pozemek udělil v majetnost rodu jinému. Později při udílení len zakládalo se právo o-i na smlouvě manské. Časem však pod zástěrou práva o-i mnohé přechmaty se dály a panovníci nezřídka právo toto mimo náležitost si osobovali, z čehož povstávali časté stížnosti stavů, kteří nepřestali usilovati o jeho zrušení, což se jim konečně podařilo za panování Vladislava II. na sněmě r. 1497 odbývaném, kdež král práva o-i úplně se vzdal, Co tuto uvedeno, týkalo se statků zemských, které se řídily deskami; avšak i vrchnosti na statcích svých osobovaly si právo o-i naproti svým poddaným za příkladem cizím, což bylo velikou překážkou zkvétání blahobytu mezi lidem selským. Roku 1383 kanovník

Kuneš z Třebovel zastával se lidu českého proti mistru Albertovi Ranconis de Ericino, který upíral, že by sedlák český s jměním svým dle vůle mohl nakládati. I mistr Jan Hus ozýval se traktatem o o-i proti tomu, že páni nemají příbuzenstvo odstrkovati od nápadu po statku odumřelém a sami o. bráti. Ale šlechta, obzvláště po válce husitské, v níž nad živlem demokratickým byla zvítězila, neustala v utiskování lidu poddaného, až dle *zřízení zemského* od r. 1500 stala se po zákonu pánem i nad osobami i nad jměním jeho. Tu bylo od ní právo o-i po vesnicích vykonáváno zhusta spůsobem nelidským a necitelným; sotva otec bezdětný skonával, již bývala vdova z domu vystrkována a některými svršky pro výživu odbývána. To přispívalo mnoho k zakrnění duševnímu lidu selského: na vesnicích zakořenila se podajnost, rozmařilost tělesná, marnotratnost a nešetrnost, v čas nouze a útisků vypukaly časté zpoury, jakož toho XVI. století podává nejeden příklad. Lépe bylo ve městech, kterýmž vrchnosti často za plat i z milosti udělovaly výsady, jimiž se odříkaly práva k o-i, ano takové právo někdy obci samé udělovali. Tak na př. náleželo Pražské obci právo odúmrtní po měšťanech bez dědiců zemřelých. Ale ve mnohých městech poddaných brali pánové o. ještě na počátku XVII. století, po válce 30leté pak mnohé vrchnosti o. již vykoupenou neb odpuštěnou zase počínali bráti, z čehož povstávaly nekonečné soudy, naplňující XVII. a XVIII. století. Konečně rakouské zákonodárství zrušilo právo o. i v zemích českých.

Oftalmius z Oskořína Vít, český právník, narozen okolo roku 1550 v Strakonicích, studoval ve Vídni, r. 1579 usadil se na Novém městě Pražském, kdež stal se kancléřem, později konšelem, 1590 cís. rychtářem a konečně 1594 primatorem. Taktéž míval účastenství v sněmovních a jiných veřejných jednáních, roku 1591 nadán byl erbem a predikatem z Oskořína, a zemřel, jak se zdá, r. 1597 morovou nákazou. **O.** vydal r. 1585 v Praze předůležitý spis *Processus juris municipalis Pragensis per inclytum regnum Bohemiae hoc tempore usitatus et cum jure provinciali ac civili romano quoad ejus fieri potuit collatio*, jejž pokládati sluší mezi nejzajímavější spisy právnické, v druhé polovici XVI. století u nás vyšlé, a které také do češtiny bylo přeloženo.

Ojíř (z něm. *Oger*), staročeské jmeno mužské. Nejznámější jest **O.** z Fridberka, šlechtic německý a důvěrník krále Václava I., u něhož mnoho svou radou platil; on první seznámil Čechy s turnají západními. **O.** byl též první, jemuž král Václav r. 1248 daroval v dědičné držení župní hrad, totiž Bílinu, se vším příslušenstvím, jakovéžto darování potom častěji se opakovalo.

Ojíř z Očedělic, starožitná česká rodina vládycká, jejíž prvotní sídlo byla tvrz Očedělice v Žatecku. Roku 1421 připomíná se jeden **O. z O.** co vůdce táborské posádky na Kadani, který, nechtě toho města opustiti, od Němců i s věží, na které se bránil, spálen jest. Albrecht **O. z O.** účastnil se r. 1458 sněmu, na kterém Jiří Poděbradský zvolen za krále, později zastával rozličné úřady zemské, a

v letech 1485—94 byl mezi soudci zemskými. On snesl nálezy soudu od r. 1311 až do Vladislava II., kteréž pod názvem *O nálezech panských* chovají se v knihovně kláštera křižovnického v Praze. Jeho *Registrum na davní zřízení zemské* otištěno v H. Jirečkově *Codex juris bohemici III.*, 3. Bohuše **O. z O.** drahně let žil při dvoře Viléma z Rožmberka jakožto hofmistr jeho, a zemřel před r. 1585. Od něho jsou *Modlitby utěšené* (v Praze 1584 a v Trenčíně 1655). Jak se zdá, zanikla rodina tato v strastiplných dobách 30leté války.

Ojvín, hrad a klášter znamenitý v saské Lužici, míli od Žitavy, na strmé a rozsáhlé skále, druhdy bezprostředně k Čechám náležitý. Karel IV. oblehl hrad **O.** jakožto hnízdo loupežnické, a dobyv ho odevzdal jej městu Žitavě, ale r. 1369 odevzdal jej mnichům coelestinům k vystavění si tam kláštera, jehož kostel byl r. 1384 vysvěcen a od Karla hojnými výsadami obdařen. V XV. století zakoušeli mniši mnohých příkoří za dob válečných. Konec klášteru učinila reformace, když za posledního převora Gottschalka († 1568) mniši buď učení Lutherovo přijali anebo do jiných klášterů se přesídlili. Statky klášterní potáhla na sebe komora česká, a Maximilian II. roku 1574 hrad i klášter **O.** městu Žitavě odprodal. Roku 1577 shořel **O.** bleskem zapálen, od kteréž doby v zříceninách leží.

Okoř, hrad nyní v zříceninách ležící, 2 míle na západ od Prahy, náležel s příslušenstvím v XIII. a v první polovici XIV. století klášteru sv. Jiří v Praze, od r. 1350 měnil často majitele své; v březnu 1421 zmocnili se Pražané **O**-e bez všelikého boje. Napotom byli v držení jeho rozliční rodové po sobě, r. 1518 koupil jej Hynek Bořita z Martinic, při jehož rodu zůstal až do r. 1649, v kterémž hrabě Jaroslav Martinic Okořské panství zapsal Pražskému semináři sv. Václava. Od té doby drželi jej jesuité až do zrušení svého řádu. Již r. 1679 byl hrad **O.** „skoro opuštěný“.

Oktaj slove Evropanům veliký chan Mongolský Úgetaj, třetí syn Džingischanův, za jehož panování stal se strašný vpád Mongolův do Evropy, který měl za následek podrobení Rusi. Mongolové, vnikše na západ až do Moravy a do Uher, jsou nejprvé od Čechův u Olomouce, pak od Jihoslovanů poraženi, načež po smrti Oktajově († 1241) Evropu opustili.

Olbram v. Olbramovici a ze Škvorce.

Olbramovici, vedle Velfloviců nejmocnější rod Pražský v XIII. a XIV. století, nazývající se tak po Olbramu, synovi Menharta z Chebu, kterýž ponejprv jmenuje se r. 1264. Synové jeho Olbram a Albrecht drželi za krále Václava II. se stranou Otovi Braniborskému odpornou. Po vymření Přemyslovců stál Olbram v čele strany rakouské, a proto za bouřlivého sněmu volebního r. 1307 stěží spasil se útěkem z Prahy. Později byl odpůrcem strany korutanské, s kterou drželi Velflovici, odpovědní nepřátelé **O**-ců, a r. 1309 zmocnil se kláštera křižovnického konec mostu, kdež ubránil se Velflovicům a Miššákům Jindřicha Korutanského. Roku následujícího přispěl Olbram platně

králi Janovi k dobytí Prahy, pro kterouž zásluhu král tento potom obsadil radu městskou samými přívrženci Olbramovými. Olbarm zemřel asi r. 1316. Rod O-ců, velmi rozšířený a znamenitým jměním vládnoucí, dlouhý čas ještě rozhodoval vlivem svým o záležitostech města Prahy. Nabyvše vedle jiného zboží pozemského také hradu a statku Škvorce počali se O. co rodina nyní vládycká psáti ze Škvorce (v. t.).

Oldřich, z něm. *Udalrich*, *Ulrich*, jmeno mužské. **1) O.** kníže Český, syn Boleslava II., musil po smrti otcově uprchnouti před bratrem Boleslavem III. do Němec. Když po vyhnání Boleslava opanoval Čechy král Polský Boleslav Chrabrý, O. a bratr jeho starší Jaromír, který též byl před Boleslavem III. útočiště v Němcích nalezl, vtrhli r. 1004 s pomocí císaře Jindřicha II. do Čech, kdež O. táhna v před dobyl pevného hradu Dřevíče, a přiblíživ se na to tajně až ku Praze, udeřil v noci na hrad, jejž opanoval a Poláky z něho vyhnal. Boleslav Chrabrý byl již dříve před hrozícím povstáním národu ze země ušel, která nyní úplně byla zproštěna Poláků. Hned na to přišel do Prahy Jaromír v průvodu císařově a usazen na stolec knížecí, O. pak obdržel za úděl Žatecko. Jsa milovník lovu spatřil jednou z lesa se vraceje spanilou dívku selskou Boženu, ana u potoka prala i kázal ji přivésti na svůj hrad, a jakkoliv již byl ženat, ale dosud bezdětek, pojal ji r. 1007 za druhou manželku. Roku 1012 O., cti a panování žadostivý, svrhl s trůnu a ze země vyhnal bratra svého Jaromíra, i počal sám panovati. Po smrti Boleslava Chrabrého, když v Polsku vznikly domácí rozepře, vyslal O. r. 1028 syna svého Břetislava do Moravy, kteroužto zem byl král Uherský Štěpán právě Polákům odňal, a mladý kněžic udeřil na Uhry s důrazem takovým, že jedním rozběhem je vypudil z Moravy, která tak Čechám jest navrácena. Roku 1032 založil O. klášter Sázavský pro mnichy slovanské, jehož prvním opatem stal se Prokop. Rok na to byl O. neznámo z jaké příčiny, od císaře Konrada, k němuž se byl na pozvání jeho odebral, zajat a celý rok v Řezně u vězení držán, propuštěn pak jen s tou výminkou, aby bratru svému Jaromírovi postoupil polovici země. O. ale vrátiv se zrušil přísahu bezděky složenou, dal bratra oslepiti, a Břetislava, který byl v dobrém srozumění se svým strýcem, vyhnal z Moravy. Ale císař vtrhnuv vojensky do Čech přinutil O-a, aby Břetislavovi knížectví jeho zase navrátil. O. zemřel nedlouho na to 9. list. 1037. — **2) O.**, údělný kníže Brněnský, syn Konrada I., byl podle zákona Břetislavova oprávněným nápadníkem trůnu českého. Ale Břetislav II., dav bratra svého Bořivoje od císaře Jindřicha IV. co nástupce svého potvrditi, vtrhl r. 1097 do Moravy a zajal O-a. Ten však uprchl k bratru svému Lutoldovi Znojemskému, a později odebral se do Řezna, kde obdržel za veliké peníze od císaře Jindřicha IV. Čechy v leno. Roku 1101 přitáhl O. v čele pomocného vojska bavorského a rakouského do Čech a přišel až k Malínu, když však se mu zde Bořivoj na odpor

postavil a z Moravy také Svatopluk tomuto na pomoc táhl, opustili jej němečtí jeho spojenci a O. vrátil se bez pořízení do svého knížectví. Od té doby se více nepokusil o trůn český a vládl pokojně v Brněnsku až do své smrti dne 11. list. 1115. — 3) O. vévoda Korutanský, syn vévody Bernarda Korutanského a Jitky, sestry krále Českého Václava I., obdržel od tohoto r. 1237 údělné knížectví Břeclavské na Moravě, pomáhal r. 1249 odbůjnému Přemyslu Otakaru proti jeho otci, nastoupil r. 1256 po smrti otce svého panování v Korutansku, ustanovil, bezdětek jsa, r. 1268 Přemysla Otakara II. za svého dědice, a zemřel 1269.

Oldříš, druhdy hrad župní v severních Čechách na Labi proti nynější vsi Podhradí v někdejším Boleslavsku, vystavěný mezi lety 996—999 od knížete Oldřicha, který měl tu krajinu propůjčenu v úděl od svého otce. O. byla hradem župním až do konce XII. nebo začátku XIII. století, načež dostala se klášteru Svatojiřskému v Praze. Za časů Dalemilových byl hrad již pust.

Olešnice, něm. *Öls*, město v pruském Slezsku s 8000 obyvateli, druhdy hlavní město **knížectví Olešnického**, které, majíc původně přes 70□ mil, vzniklo r. 1309 po smrti Jindřicha III. Hlohovského, když Záodří připadlo nejmladšímu jeho synovi Konradovi, který r. 1329 uznal krále Českého za vrchního zeměpána. Obvod knížectví se napotom dělením a děděním všelijak měnil. Roku 1482 musil kníže Konrad X. postoupiti zem svou Matiášovi Uherskému k rukoum syna jeho Jana Korvina, ale po smrti Matiášově poddal se Konrad s celým panstvím svým zase králi Českému Vladislavovi, a po jeho smrti připadlo knížectví bezprostředně koruně České. Král Vladislav utvořil ze severní části, totiž ze Sycova (*Wartenberg*), Miliče a Straborku (*Trachenberg*) svobodné *status majores*, zbytek pak, jenž podržel název k. O., dostal se roku 1495 knížeti Jindřichovi Minsterberskému výměnou za Poděbrady. Když pak syn jeho kníže Karel odprodal r. 1524 Volovsko, čítalo k. O. od té doby už jenom 35□ mil, a zůstalo při rodu Poděbradském až do jeho vymření. Srovnej čl. Minsterberská knížata.

Olomouc, Olomúc, Holomouc, Holomúc, něm. *Olmütz*, král. město na Moravě, byla bez pochyby původně župním hradem, a první počátky její sáhají do pohanské doby. V listinách uvádí se O. ponejprv r. 1052. Roku 1054 rozdělil Břetislav I. Moravu na tři údělná knížectví, Olomoucké, Brněnské a Znojemské, z nichž Olomoucké dostalo se Vratislavovi, druhému synu jeho, i mělo napotom zvláštní svá knížata pod vrchním panstvím českým až téměř do konce XII. století, v kteréž době celá spojená Morava udělena pod jmenem markrabství Vladislavovi, bratru Přemysla Otakara I., co leno české. Poslední kníže Olomoucký byl Vladimír, jenž zemřel r. 1200. V době válek mezi nesvornými Přemyslovci byla O. několikráte obléhána, jmenovitě r. 1089, 1161, 1178. Nejpamátnější děj starší O-e jest obležení od Mongolů r. 1241, kteří zde od Jaroslava ze Šlivna na hlavu po-

raženi byli. Do té doby byla O. ryze slovanská, a teprv Přemysl Otakar II. dal přičiněním biskupa Brunona, Severoněmce, západně od podhradí nové město stavěti, kteréž osadil německým obyvatelstvem a nadal hojnými výsadami. Město zdárně zkvétalo, i bylo považováno za první v Moravě; v něm odbýval se dvakráte do roku soud zemský, a také mělo své zvláštní desky. Roku 1352 obdržela O. od markrabí Jana městské právo podobné Brněnskému. Tím se němectví ještě více v O-i zakořenilo, tak že učení Husovo žádného přístupu tam nenalezlo. Roku 1469 dne 5. května jest v O-i od pánů českých králi Jiřímu odbůjných král Matiáš Uherský prohlášen za krále Českého. V XVI. století silně se v O-i rozmohlo německé protestantství. Prvenství mezi městy moravskými si zachovala O. až do r. 1642, v kteréžto době stalo se Brno středem politické vlády v zemi. Následkem 30leté války, kdežto Švédové v letech 1642—50 zle v O-i hospodařili, octlo se město na mizině, a teprv ponenáhlu se zase zotavovalo.

Olomoucké biskupství (r. 1777 na arcibiskupství povýšené), původně biskupstvím Moravským zvané, zřízeno jest r. 1063 hlavně přičiněním knížete Českého Vratislava, a prvním biskupem stal se benediktin z Břevnova Jan († 1085). Biskupství, postavené pod metropolitu Mohuckého, vztahovalo se k celé tehdejší Moravě, tedy také na celé nynější Opavsko, Krňovsko i Hlubčicko v Slezsku rakouském i pruském. Pátý Janův nástupce Jindřich Zdik, syn Pražského kanovníka a kronisty Kosmy, dostavěl kostel sv. Václava a zřídil při něm kapitolu pro 12 kanovníků a děkana. Biskup Bruno z Schaumburku (1245—81) zřídil manské statky při biskupství, které se tím stalo politickou mocí v království Českém, jelikož manové jeho byli i statky i osobami svými podřízeni biskupům a jich soudu manskému, a v čas války pod korouhev biskupskou se stavěli. Císař Karel IV. roku 1349 výslovně učinil z území moravského tři lena koruny České: knížectví b. O-ho, markrabství Moravské a knížectví Opavské (*tres illustres principatus*), od kteréž doby Olomoučtí biskupové psali se knížaty a zaujímali přední místo mezi stavy moravskými. Biskupové Olomoučtí měli právo, v nepřítomnosti arcibiskupa Pražského krále Českého i královnu korunovati, a měli titul „hrabě královské české kaple,“ kterážto práva dosavad přísluší arcibiskupům Olomouckým. Soudní pravomocnost biskupů nad many ovšem během času přestala; byvši nejprvé r. 1726 císařem Karlem VI. valně obmezena pominula úplné zrušením ústavu lenního v nejnovější době.

Ondřej 1) biskup Pražský, před tím probošt kostela Pražského, zvolený na důstojnost biskupskou r. 1214 po smrti Daniele II., muž přísný a povahy neoblomné, jal se beze všech ohledů zastávati práva církve, s části přes obyčej dotud v zemi platný. Když žádosti, které v tom ohledu vznesl na krále Přemysla Otakara I., nebyly splněny, odebral se r. 1216 do Říma, a vydal odtud se svolením papeže Honoria III. interdikt na Čechy (1217), jakož i církevní klatbu na některé přední úředníky, kterým přičítal největší vinu ve věcech zbě-

hlých. Král s počátku odporem biskupovým popudil se jen k většímu hněvu, i zabavil všecky statky a důchody biskupské, při čemž naloženo s nimi všelijak zle, ano i listiny na osvobození kostela Pražského, vydané od předešlých panovníků, zničeny jsou. Aby se králi zachovali, protivili se i kanovníci Pražští a dle příkladu jejich větší část kněžstva nařízením biskupovým, a konali služby boží přes jeho zákazy. Ale když papež s plným důrazem moci apoštolské ujal se biskupa, a jmenovitě neposlušné kněžstvo stíhal tresty církevními, dal se Přemysl do mírného vyjednávání, kteréž po čtyrletém průtahu vedlo konečně k sjezdu na hranici proti Rakousům na hoře řečené Stožec, kdež sešli se legat papežský, král Přemysl, Leopold VI. vévoda Rakouský, biskup O. a mnoho jiných hodnostářů duchovních i světských (1221). Smlouvou zde uzavřenou uznána jest moc biskupa k dosazování kněží, ač bez ujmy práva podacího osob soukromých; král slíbil biskupu dávati desátky z celé země; poddaní biskupovi osvobozeni jsou od všelikých robot zemských, a biskupovi přiřčena moc soudní nad nimi, jakož i nad kněžstvem v celé zemi. Podobné svobody v menší míře uděleny později také ostatnímu duchovenstvu v ohledu na jeho lidi poddané, čímž celé duchovenstvo české i s lidmi na statcích jeho vyňato z pravomocnosti župní a vážnost žup velice snížena. Ale ani touto smlouvou nebyl učiněn konec všelikým sporům mezi církevní a světskou mocí v Čechách. Pro nová nedorozumění opustil biskup O. podruhé Čechy, nemaje se za bezpečného svou osobou, i zemřel v Římě r. 1224. Papež Honorius postaral se nyní svým bezprostředním zakročením o to, že napotom biskupové Pražští nebývali již voleni na sněmích zemských, nýbrž od kapitoly svého kostela, a zároveň také že sešlo docela od investitury, udělované biskupům prvé od císařů Německých, z nedávna pak od králů Českých. — 2) O. z Řezna, mnich řádu sv. Augustina, vypravuje v dialogách od r. 1430 dějiny Husitů, drže se při tom zásady, že vědecké poznání víry přísluší toliko duchovenstvu, a laikům že jest pouze věřiti. Rozmluvu, ve *Fontes rerum austriacarum* 1856 II. B. pod názvem *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung* na str. 565—596 od Höflera uveřejněnou, vede rozum a duše. Tuto vypravuje se o počátcích husitismu, o Viklefovi, Jeronymovi, konciliu Kostnickém, o vnitřních rozbrojích v Čechách, o sektách českých, o vyjednáváních a požadavcích Husitů. — 3. O. z Kokořína, profesor a rektor akademie Krakovské, theolog a dějepisec, disputoval r. 1431 s Husity a napsal k rozkazu biskupa Krakovského proti nim pojednání *Tractatus super officio missae contra novos Bohemorum errores* (rkp. v bibliotéce Krakovské) a *Determinationes contra articulum de communione sub utraque specie* (rkp. v bibl. Vatikanské); mimo to sepsal *Historia ecclesiastica sui temporis.*

Opatovice, slavný někdy benediktinský klášter v někdejším Chrudimsku blíž Pardubic, založený okolo r. 1086 od jakéhosi pana Mikulce odjinud neznámého, jehož prvním opatem stal se Oneš čili Ondřej († 1107), dříve kaplan krále Vratislava, jenž klášter hojnými statky a

důchody nadal. Roku 1152 položen základ k novému klášteru a spolu i ke skvostnému kostelu, jejž r. 1163 biskup Daniel u přítomnosti Vladislava II. slavně vysvětil. I později ještě dostala se klášteru bohatá darování od nábožných šlechticů, tak že zámožnost jeho byla pověstná. Co však se týče domnělého pokladu Opatovického, uloženého na tajném místě v klášteře, jejž dle Hájka sám Karel IV. spatřiti toužil, náleží mezi báchorky. Nicméně pověst o pokladu klášterním vzbudila lakotu okolních zemanů, z nichž r. 1415 na Vše svaté Jan Městecký a pan Ota z Bergova zlezli nočního času O. a opata Lacura zmučili až do smrti, pokladu však nenalezli. Roku 1420 a 1421 pokusili se Hradečané marně o dobytí kláštera, teprvé v dubnu 1421 padly O. v moc Pražanů a jsou vypáleny. Mniši utekli odtud do Středy, kdežto proboštové tamního kláštera nazývali se až do r. 1537 opaty Opatovickými. Klášter sám byl tak zpustošen, že se po něm hrubě ani stopy nezachovalo, statky pak jeho připadly k panství Kunětickému a Pardubickému. Mezi opaty klášterními vynikl Neplach co dějepisec.

Opatovický mnich, též z Hradiště nazývaný, skladatel latinských letopisů, žil okolo r. 1143—63. Již r. 1774 vydal Dobner v *Monumenta historica Bohemiae* v III. díle *Excerpta ex Chronico a Christi Domini nativitate usque annum 1158*, za jichž skladatele udal mnicha benediktinského z kláštera Hradiště u Olomouce, poněvadž se v nich některé podrobnosti z domácího života v klášteře tom podávají. Úryvky tyto ale pocházely z přepisu neúplného, dle Palackého *Würdigung der böhmischen Geschichtschreiber* podává kronika ta r. 1094 počínajíc ku každému roku historické zprávy a končí r. 1163. Rukopis nalezá se v císařské dvorní bibliotéce ve Vídni; počínaje narozením Krista podává výtahy z dějepisu všeobecného až do r. 893, po čemž hned beze všeho spojení následují dějiny českomoravské. Rokem 1094 končí se výpisky Dobnerem uveřejněné, a sleduje část posud nevydaná. V části té zvláště jsou některá místa z Kosmy a prvního jeho pokračovatele doslovně, jiná se změněným letopočtem opsána. Jiným pramenem byli mnichovi jakési zápisy kláštera Hradišťského, jež bezpochyby přinesli do Opatovic mniši r. 1161 z Hradiště vypuzení; pak užil zápisek z kláštera Třebíčského. Letopočty jeho nejsou vždy spolehlivé, ostatně však obsahuje kronika mnoho dobrých podrobností, má na několika místech opravy kroniky Kosmovy a jest z posledních let dobrým pramenem dějepisným. Staří dějepisci čeští ji neznali.

Opava, něm. *Troppau*, hlavní město nynějšího rakouského Slezska, založena nejspíše za dob Břetislava I., když Moravu odňal Maďarům. Roku 1224 uvedeni sem osadníci němečtí a nadáni výsadami, r. 1302 zavedeno do O-vy právo Magdeburské. V druhé polovici XIII. století stala se O. hlavou a sídlem zvláštního knížectví, v XVI. století zmohl se tu protestantismus, a když za Rudolfa II. město nechtělo vypověděti predikanty a císařským mandatům na odpor se postavilo, užil Rudolf proti němu zbraně a dal je r. 1607 oblehnouti. Po marném bránění vzdalo se město na milost a otevřelo hlavní chrám bohoslužbě kato-

lické; od té doby zůstala O. městem katolickým. Brzy na to usadili se tu jesuité. Na začátku 30leté války přijala O. mansfeldskou posádku, ale v červenci 1627 dobyl Valdštein města. V letech 1645—48 bránila se O. statečně proti Švédům. Častými požáry utrpělo město velice, tak že žádné staré stavby se v něm nezachovaly.

Opavské knížectví, druhdy část Moravy, téměř na 59☐ mílích rozlehlá oblasť řeky Opavy, obývaná původně česko-moravskými Holasici, která tvořila druhdy tři župy: Hlubčickou, Holasickou a Hradeckou. V XIII. století dostaly se některé částky těchto žup, celkem něco přes 6☐ m., v držení biskupův Olomouckých, ostatek ustanoven r. 1261 od krále Přemysla Otakara II. za knížecí úděl nemanželského syna jeho Mikuláše, který se stal prvním knížetem Opavským. Časem rozděleno jest O. k. na tré částí, knížectví Hlubčické, Krňovské a O., při čemž na toto vlastní k. O. připadalo pouze 18☐ m. Když pak knížata Opavští stali se také knížaty Ratibořskými, staveno jest celé Opavsko, kdežto již knížectví slezská ku koruně České náležela, do řady zemí slezských. Proto však nicméně Opavsko v příčině správy církevní, jazyka a práva obecného nepřestalo hleděti k Moravě, odkudž bralo naučení v ústavních i soudních věcech záhadných. Do svých zvláštních desk zemských zavedli stavové jazyk český již r. 1419, kdež pak potrval déle než v samých Čechách a na Moravě. V rodě Přemyslovců zůstalo O. k. až do r. 1464, načež přešlo v držení knížete Viktorina, syna krále Jiřího. Ten však musil r. 1485 zem svou postoupiti králi Matiáši Uherskému, obdržev za ni rozličné statky v Slavonsku. Ale již r. 1501 musil poboční syn Matiášův Jan Korvin postoupiti Opavsko Sigmundovi, bratru krále Českého Vladislava, Sigmund pak, stav se r. 1511 králem Polským, vrátil je koruně České. Od té doby dlouho bylo spornou otázkou, kam vlastně Opavsko náležeti má, zdali k Moravě nebo k Slezsku. Roku 1614 král Matiáš udělil O. k. Karlovi z Liechtenšteina, a vykázal mu místo mezi knížaty slezskými; avšak stavové neuznali ho za zeměpána, až teprv po bitvě Bělohorské, ale ani tenkráte slyšeti nechtěli o vřadění do Slezska. Teprv r. 1659 tak zvaným „akordem“ se zemí svou do Slezska se zapsali, a od r. 1687 posílali již také svého zvláštního posla vedle knížecího na sněmy Vratislavské. Roku 1671 oktrojováno k. O-skému a Krňovskému nové zřízení zemské, ale stavové dovedli toho, že roku 1684 odstraněna jest oktrojírka a umluveno *obnovené zřízení Leopoldovo*. Při rodu Liechtenšteinském zůstává O. k. doposavad.

Opočno, Opočeň, město české v někdejším Kralohradecku, připomíná se r. 1067 co sídlo zvláštní župy, z jejíž výroční daně brával kostel Vyšehradský desátek. Na počátku XIV. století náleželo O. pánům z Dobrušky, z nichž Štěpán, milec krále Václava IV., zavražděn byl r. 1397 na Karlšteině. Po rodu tom vládli na O-ně po sobě četní rodové šlechtičtí, až koncem XV. století dostalo se zboží to pánům Trčkům z Lípy, kterým však po smrti Adama Erdmanna hraběte Trčky, který co přívrženec Albrechta Valdšteina

r. 1634 v Chebě jest zavražděn, bylo konfiskováno a uděleno v zástavu Rudolfovi hraběti Colloredovi, statečnému obhájci Prahy proti Švédům, jehož rod posavad **O**. drží.

Opole, něm. *Oppeln*, město v pruském Slezsku, druhdy hlavní město **knížectví Opolského**, jak nazývala se od r. 1201 ona část Slezska, již měl v držení Měčislav, praotec všech knížat hornoslezských. Během času rozděleno jest Opolsko na více částí, jichž držitelé psali se všickni knížaty Opolskými, jmenujíce se při tom dle sídel svých pány Těšínskými, Bytomskými a t. d.; jenom severní planina podržela název vlastního **k. O.** Všecky tyto části zase v jedno spojil Boleslav III. okolo r. 1360, což tak zůstalo až do vymření jeho rodu Janem II. r. 1532. Tento získal r. 1531 také Ratibořsko mocí dědičné smlouvy s posledním knížetem Ratibořským Valentinem, a po jeho smrti spadlo Opolsko i Ratibořsko na korunu Českou. Oboje dáno do zástavy Jiřímu markraběti Anspašsko-Braniborskému, ale r. 1551 zase vyplaceno. Toho roku přislíbeno ve prospěch Jana Sigmunda Zápolského matce jeho Isabele, ale nedostalo se v její držení pro porušení smlouvy s její strany. Roku 1598 postoupil Rudolf II. obě země za Sedmihradsko Sigmundovi Batorovi; než ten uprchl z Opole ještě téhož roku. Roku 1622 opakovalo se podobné postoupení ve prospěch Gabriele Betlena, které však pro věrolomnost knížete toho přestalo také již za rok. V letech 1645—66 byly obě země v zástavě králů Polských. Paměti hodné jest Opolské zřízení zemské, sestavené od stavů r. 1561, které jedině „jazyk český aneb tomu jazyku srozumitelnou řeč" za jazyk zemský připouští.

Oprávce, v staročeském právě rozsudí, obzvláště v takovém případě, když po smluveném přímějí stranám obapolně křivdy se dály, jichž opravení skrze rozsudí s obou stran se žádalo.

Optat Beneš, kněz utrakvistický, rodič z Telče, vysvěcen na kněžství r. 1520, vydal společně se Gzelem (v. t.) první mluvnici českou a zavedl s ním správný pravopis do češtiny, jejž potom bratří čeští do Kralické bible přijali. Spisy dotýčné uvedeny při článku Gzel. Též spolu vydali *Nový testament všecek již nejposléze a pilně od Erazma Rotterodamského přehlédnutý* (v Náměsti 1533). Mimo to vydal **O.** některé spisy náboženského obsahu.

Orba v. Zemědělství.

Orbis pictus v. Komenský.

Ordalie, jinak boží soudy, v. Očista.

Oreb, hora nad Třebechovicemi v někdejším kraji Hradeckém, nazvána tímto biblickým jmenem od lidu husitského, který se tu podobně jako na Táboře r. 1419 sbíral ke službám božím pod širým nebem; a z něhož se na způsob bratrstva Táborského utvořilo podobné ozbrojené bratrstvo zvané **Orebité**. Bratrstvo toto vytáhlo nejprvé do pole v dubnu 1420 vedením pána českého Hynka Krušiny z Lichtenburka a rytířů Diviše Bořka z Miletínka, Jakuba Kroměšína z Březovic a Hertvíka z Rousinova, jimž velikým pomocníkem byl kněz Ambrož

farář Kralohradecký, nepochybně hlavní původ shromáždění lidu na O-ě. Dobyvše kláštera Hradiště Mnichovského vešli dne 2. května do Prahy, sužované královskými posádkami hradu Pražského a Vyšehradu a očekávající na sebe útok od hlavního voje Sigmundova. Po obhájení Prahy pan Hynek Krušina zvolen za nejvyššího hejtmana celé vojenské moci tehdáž v Praze shromážděné. Po obhájení Prahy proti Sigmundovi a jeho křižákům navrátili se **Orebité** zase k domovům svým, ale při obléhání Vyšehradu od Pražanů přitáhli těmto opět na pomoc. Později účastnili se v útocích Hradečanů na klášter Opatovický. Dále neděje se o nich žádná zvláštní zmínka, ale zdá se, že bratrstvo jejich rozešlo se teprv při vypuknutí rozepří mezi panstvem a stranou táborskou, a sice tak, že přední jejich vůdcové, jakož známo jest skutečně o Krušinovi a Diviši Bořkovi, přidrželi se strany panské, lid pak přidal se k mocnějšímu bratrstvu Táborskému a po smrti Žižkově nejspíše k Sirotkům.

Orličný 1) Jan, jinak Aquilinas, bakalář r. 1545, přeložil *žaltář* na české verše a vydal rozličné sbírky duchovních písní. — 2) Pavel O., jinak Aquilinas Královéhradecký, stal se bakalářem r. 1546, pak farářem v Kyjově na Moravě, kde zemřel asi 1599. O. byl pilný pěstovatel klasických studií a ve směru tom literárně s dobrým prospěchem činný. Ze spisů jeho českých uvádíme: *Flavia o válce židovské knihy sedmery* (v Prostějově 1553), *Konfesí kněžstva luteránského na Moravě* (1566), *Modlitby pobožné z epištol a na evangelia celého roku* (v Praze 1589).

Orlík, Vorlík, starožitný, v novějším čase skvostně obnovený hrad v bývalém Prachensku nad Vltavou, náležel původně koruně. R. 1369 udělil jej Karel IV. i s příslušenstvím v manství Hyncovi Pluhovi, který jej r. 1395 přepustil Sigmundovi Hulerovi, jehož bratr Ondřej prodal jej r. 1408 Petrovi Zmrzlíkovi ze Svojšína. Potomkové tohoto drželi O. až do r. 1613, ve kterémž koupil jej Krištof ze Švamberka, jenž účastniv se povstání stavovského za Ferdinanda II. přijal na O. posádku mansfeldskou, na které ho r. 1621 don Baltazar de Marradas mocí dobyl. Skonfiskovaný O. prodán r. 1623 Janovi Oldřichovi knížeti z Eggenberka. Po vymření rodu jeho dostal se O. r. 1716 knížatům ze Švarcenberka, kteří jej drží doposavad.

Orloj, z řeckolat. *horologium*, sluly starým Čechům hodiny.

Ornys z Lindperka, Matouš, malíř a zeměměřič, jenž od r. 1550 v Praze se zdržoval, kdež maloval mnoho podobizen vznešených osob a také některé gradualy a kancionaly krásně iluminoval. Práce jeho toho druhu vynikají výrazem obličejů, charakteristickým skupením, pravidelností kresby a harmonickou barvitostí. Roku 1562 nadán jest umělec ten erbem a predikatem z Lindperka. Znaje se vedle svého umění malířského dobře v mathematice a měřictví stal se okolo r. 1570 také zemským měřičem, v kterémž úřadě setrval až do své smrti (asi 1600).

Osada slul v staročeském právě svědek jmenem sousední obce neb osady vyšetřování soudnímu přítomný; též celá asistence taková slula o.

Osek, klášter cisterciacký v bývalém Žatecku, založený na začátku XIII. století od Slavka z O-a. Přemysl Otakar I. potvrdil r. 1203 nadání jeho, které potom synové Slavkovi Hrabiše a Bohuslav rozmnožili. Bohuslavův syn Slavek vstoupil sám do řádu a stal se opatem kláštera. Roku 1421 dne 12. čce přepadli Pražané O., kdo z mnichů se nespasil útěkem, skonal smrtí násilnou, a klášter jest vypálen i dočista vyloupen. Vrátil se sice již r. 1430 opat František s několika mnichy, ale století XV. a XVI. nepřálo opětnému vzniku kláštera, a r. 1580 darován O. s vesnicemi k užívání arcibiskupům Pražským. Ale arcibiskup Arnošt Vojtěch hrabě Harrach spůsobil, že klášter i statky zase vráceny jsou řádu cisterskému, načež r. 1624 cisterciaci do osiřelého kláštera se vrátili, zpustlá stavení opravili a o nové zvelebení jeho se starali.

z Oseka, pánové, vzácný starožitný rod panský B o r š ů v neb H r a b i š ů v, znaku h r á b ě, z něhož pocházel K o j a t a, syn Všeborův, župan Bílinský. Dále pocházeli z toho rodu V š e b o r a K o j a t a, synové Hrabišovi, zakladatelé kláštera křižovníků hroba božího na Zderaze v Praze (r. 1190). První slavný muž toho rodu byl župan S l a v e k, bratr Hrabišův a zakladatel kláštera Oseckého, jehož jmeno podnes ve jmenu měst Slavkova (*Schlaggenwald*, původně *Slawkenwalde*) i Ostrova (*Schlackenwerth*, původně *Slawkenwerd*) se ozývá. Jiný S l a v e k, tohoto vnuk ze syna jeho Bohuslava, vstoupiv do kláštera Oseckého byl později jeho opatem, ale okolo r. 1239 od papeže biskupem Pruským jmenován působil dlouhá léta v této své diécesi, konečně u vysokém věku vrátil se do vlasti a dokonal dni své v klášteře Oseckém. Bratr jeho B o r e š byl první, jenž psal se po česku z O., po německu pak z R i s e n b u r k a (jak rodinný hrad Osek po jeho zvelebení dle tehdáž panujícího obyčeje přezval), a vyniká v dějinách českých co hlavní protivník Přemysla Otakara II. Když tento, povstav proti otci svému r. 1248 hradu Mosteckého dobýval, přepadl jej B o r e š z O. znenadání a vojsko jeho na útěk obrátil. Po smrti krále Václava I. zajat jest Boreš z rozkazu nového krále Otakara a nějaký čas u vězení na hradě Pražském držán, ale smířiv se s ním bojoval pak po jeho boku v Prusích a r. 1260 proti Uhrům u Kressenbrunnu, kdež první se svým lidem do nepřátelského ležení vpadl a ohromnou kořist nabral. Avšak po 20leté věrnosti propukla v něm opět nechuť ku králi, a Boreš přešed k Rudolfovi Habsburskému ošemetnou zradou přispěl podstatně ku pokoření Otakarovu. Za to jest od tohoto ze země vypovězen a zemřel 1277 v Uhřích. Od té doby jeho rod nikdy více ku předešlé moci a slávě se nepovznesl. Za krále Václava IV. provozovali pánové z O. z hradu svého Přímdy ohavné řemeslo loupežníků a zhoubců zemských, pročež král vyslal ozbrojenou čeleď ku Přímdě, ale T i s t a B o r e š z O., nesečkav útoku na sebe, poddal se králi a hrad mu postoupil, načež zemřel v chudobě. B o r e š z O.

bojoval r. 1434 u Lipan na struně panské proti Táborům, jsa dle svědectví Bartoškova „bez koně a chudý". Avšak pro stáří svého rodu přece počítán k stavu panskému, a r. 1440 byl účasten volby krále. Po roce 1487 klesli pánové z O. čili z Risenburka pro nemajetnost svou do stavu rytířského, a poslední známý člen toho starožitného rodu, Jan Boreš z Risenburka, připomíná se r. 1518.

Osel slul na Horách Kutných jeden z nejbohatších a spolu nejhlubších dolů, jenž trval až do r. 1542, kdež jest vodou zalit, a když i sám král Ferdinand své podíly na něm pustil, jest od ostatních nákladníků opuštěn.

z **Osora**, Pípa, v. Pípa.

Osovský z Doubravice, jedna z nejstarších a nejvzácnějších panských rodin moravských, větev velikého rodu Benešovců znaku odřivous. Členové její byli horliví přívrženci učení Husova, na začátku pak XVI. stol. náleželi skoro již všickni k víře bratří českých, a po všecken čas mívali platné účastenství ve veřejných jednáních své vlasti, vládnouce hojnými statky zemskými. Poslední toho rodu byl Smil O. z Doubravice, jeden z nejvzácnějších pánů moravských své doby, vynikaje vzdělaností, výmluvností a statečností. Byl královským radou, r. 1591 a 1593 místodržícím nejvyššího komorníka a r. 1597, pak 1602—4 nejvyššího sudí moravského, a potřebován ve mnohých důležitých poselstvích a jednáních. Roku 1587 provázel arciknížete Maximiliana co zvoleného krále Polského do Polska, kterouž cestu vypsal obšírné v jazyku českém (rkp. v archivu moravském). Taktéž vypsal holdování císaři Rudolfovi II. r. 1577 od stavů moravských vykonané, a spůsobil sbírku důležitých půhonů a nálezů, z Brněnského soudu zemského 1575—1612 vyšlých, kterýžto důležitý kodex nachází se ve Františkově museu v Brně. Smil O. zemřel 13. ún. 1613, a vdova jeho Kateřina, rozená z Valdšteina, provdala se rok na to za pana Karla z Žerotína.

z **Ostředka**, Mikuláš Zúl, z rodu rytířského, provozoval za času zajetí krále Václava IV. nešlechetné řemeslo loupežnické, i stal se postrachem celé krajiny kol Benešova. Král vyprostiv se z vězení vypravil proti němu vojsko pod arcibiskupem Pražským Zbyňkem z Hazmburka, který roku 1404 hrady jeho Čajchanov a Dubé dobyl a Zúla samého s 50 druhy jav do Prahy přivedl, kdež od zemského soudu k smrti odsouzen a se všemi pomocníky svými jest oběšen, on sám na šibenici vyšší nad ostatní. K smrti jej připravoval Jan Hus, který jej přivedl k tomu, že na popravišti obrátiv se k lidu řekl: „Svatá obci, prosímť, proste za mne Pána Boha".

Ostrev, v heraldice české erb obsahující v sobě dvě větve (ostrvi) černé křížem položené o pěti, u některých linií o šesti sucích v poli zlatém. Erbu toho užíval starožitný rod Hronovců (v. t.)

Ostrov, jinak Svatá Dobrotivá, lat. *Insula monasterii s. Johannis Bap.*, slavný někdy klášter benediktinský na ostrově řeky Vltavy u Davel mezi strmícími skalami, založený 999 od knížete Boleslava II.

a bohatě nadaný, kteréžto nadání král Přemysl Otakar I. roku 1205 zvláštní listinou potvrdil. Již tehdáž měl klášter tři filiálky, které brzy obdržely zvláštní probošty: u sv. Jana v Skalách, u sv. Jana Křtitele na Veliši a u sv. Jana Křtitele v Zátoně. Ještě pozdějším darováním obohacen klášter Ostrovský znamenitě se zmohl. Za řádění Oty Braniborského v Čechách vyhnáni jsou z něho mniši a klášter zpustošen, avšak brzy se zase zotavil. Konečně zkažen jest r. 1420 od Husitů, mniši se rozprchli, a statky klášterní od samého císaře Sigmunda v zástavu dány. Po utišení bouří husitských vrátili se někteří bratři zase do kláštera, hledíce jej znova pozdvihnouti, a r. 1517 zvolil opat Jan V. za sídlo své proboštství u sv. Jana v Skalách. **O.** sám přepouštěn od r. 1530 rozličným pánům v zástavu, až jej r. 1657 rázný opat Matouš Ferdinand Zoubek z Bilenberka nazpět získal. Konečně r. 1785 jest klášter ten zrušen.

Ostrovec z Kralovic, jmeno starožitné, nyní vyhynulé rytířské rodiny v Čechách, jejímž původním sídlem byly Kralovice v Čáslavsku. Příjmí **O.** přijali teprvé v XVI. století od tvrze Ostrova, v jejímž držení tehdáž byli, před tím nazývali se Strachotové z Kralovic. Náležel-li k rodu tomu známý vůdce Sirotků Jan Kralovec, není známo. Oldřich řečený Močihub z Kralovic náležel k čelnějším mužům pohnuté doby po smrti císaře Sigmunda, drže se věrně strany Poděbradské. Pozdější členové té rodiny drželi četná zboží pozemská, a jmenovitě náležela rodu tomu ku konci XVI. století Vlašim. Poslední držitel panství toho byl Jan **O.** z Kralovic, který přilnuv r. 1618 ke straně stavů odpořilých byl mezi 30 direktory a po bitvě Bělohorské odsouzen jest k doživotnímu žaláři a k ztrátě veškerého jmění svého. Rodinný poklad jeho v tehdejších různicích do Prahy přenešený obnášel prý více než 150.000 kop míšenských, z něhož ale na rozkaz knížete Liechtensteina nalezeno v skrytém místě pouze 40.000 tolarů, což vše král. fisku připadlo, a pouze nějaká část té sumy manželce Janově puštěna. Rod ten vyhynul v první polovici XVIII. století.

Ostrovský z Valdšteina v. z Valdšteina.

Osvětim, pol. *Oświecim*, něm. *Auschwitz*, město v Haliči, druhdy hlavní zvláštního slezského **knížetství Osvětimského**, které se r. 1316 odštěpilo od Těšínska, když po smrti Měčislava, knížete té země, synové jeho o dědictví otcovské se dělili, při čemž Vladislavovi **O.** připadl. Ten r. 1327 uznal krále Českého Jana za svého lenního pána. Za doby zmatků v XV. století v Čechách panujících použili králové Polští dobré příležitosti k odtržení Osvětimska a Zátorska od koruny České, a obě země spojeny jsou r. 1564 s Krakovskem. Při prvním roztržení Polska r. 1773 dostaly se **O.** i Zátor Rakousku a dle jmena vráceny jsou koruně České, v skutku však zůstaly pod správou království Haličského.

Ota, česká forma osobního jmena Otto.

Otakar, česká forma německého mužského jmena Ottokar.

Otmachov, město v pruském Slezsku, v někdejším Opolsku neda-

leko hranic českých. Za válek husitských, patříc biskupu Vratislavskému, dostalo se několikrát do rukou českých, naposledy r. 1430, odkud drželi je Husité až do r. 1434, kdežto jim vyplacena za ně jistá část peněz.

z Otovaldu Arnošt, obyčejně Otovaldský zván, důstojník císařský v 30leté válce, postoupiv za podplukovníka byl r. 1630 u Plavně těžce poraněn, následkem čehož přišed o raku vzal své propuštění a odebral se na svůj statek u Chebu, kdež napotom žil hospodářstvím se zabývaje. Roku však 1647 přiveden jest vpádem Švédů, kteří statek jeho úplně zpustošili, na mizinu, a když napotom se marně ucházel u císaře o pomoc nějakou neb službu vojenskou, odvolávaje se na platné služby domu Rakouskému prokázané, zoufalstvím dohnán, nemaje se čeho chytiti, vstoupil do služby švédské při vojště generala Königsmarka. Seznav pak při svém posledním pobytí v Praze, že hradby na Hradčanech jsou na několika místech valně porouchány a v noci nedbale hlídány, zpravil o tom Königsmarka, který se ihned vypravil ku Praze a nepozorován dostal se až k Břevnovu. Odtud Otovaldský veda přední voj 1000 ostrostřelců vešel nedbale hlídanou mezerou v hradbách do města (v noci na 26. čce 1648), a otevřel bránu Strahovskou po odzbrojení stráže její plukům švédským, kteří se pak celé Malé Strany zmocnili, načež nastalo věčně památné obležení Starého a Nového města od Švédů a obhájení ho statečností měšťanů až do uzavření míru Vestfálského. Za takovou službu koruně švédské prokázanou obdařen byl O. od královny Kristiny znamenitou sumou peněz, predikatem ze Streitberka a jinými milostmi. O dobytí Malé Strany podal potom sám zprávu u veřejnost, v níž vypsal šíření také příčiny, které jej přinutily ke vstoupení do služby švédské (*Theat. Eur.* VI, p. 324). Po skončené válce prodal O. r. 1654 statek svůj Gehag obci Chebské. O dalších jeho osudech ničeho není známo.

z Ottersdorfu 1) Ambrož, rodič z Rakovníka, právník, obdařen po r. 1540 erbem a predikatem z O. spolu s bratrem svým Sixtem sloužil s počátku obci Pražské, r. 1544 povolán za písaře radního do Brna, 1554 povýšen za král. prokuratora. Byv 1550 přijat do stavu vládyckého stal se pánem rozličných zemských statků a zemřel 19. kv. 1559. Společně s bratem Sixtem přeložil *Pavla Jovia knihu o věcech a způsobech národa Tureckého* (v Praze 1540), vydal dle starého rukopisu *Život Karla IV.* (v Olomouci 1555) a zůstavil v rukopise *Výklad na zřízení markrabství Moravského* (ve sbírce Cerronské). — 2) Sixt O., bratr předešlého, stal se r. 1534 bakalářem, nadán spolu s bratrem erbem a predikatem, vstoupiv do služby obce Pražské stal se r. 1546 kancléřem Staroměstským, účastnil se odporu stavů českých proti Ferdinandovi I. v příčině války s kurfirštem Saským, začež byl po vítězství Mühldorfskem uvězněn v smrdutém sklípku v Černé věži a mučen, konečně však propuštěn, ale s kancléřství ssazen. Od té doby straně se politické činnosti živil se obchodem v suknech a zaměstnával spisovatelstvím. Roku 1557 zvolen byl do komise k opra-

vě zřízení zemského. Po smrti Ferdinanda I. jmenován byl radou při soudu purkrabském, v kterémž úřadě setrval až do smrti. O sněmu r. 1575, když se jednalo o konfesi českou, stál při straně starých utrakvistů, nicméně zvolen do výboru k úpravě té konfese a vzat i mezi defensory. Sixt zemřel 25. srp. 1583. Ke cti ražen mu památný peníz s jeho poprsím a heslem: *Unum necessarium*. Blahoslav nazval jej r. 1570 nejlepším Čechem ze všech přítomných Pražských doktorů a mistrů. Mimo svrchu jmenovaný spis Joviův přeložil ještě více jiných do češtiny, z nichž uvádíme S. Hispalensis *synonyma*, *rozmlouvání rozumu s člověkem* (v Praze 1540, a potom ještě častěji), vydal V. Hájkem spravený text *Solferna* (v Praze 1553) a sepsal *Akta neb knihy památné čili historie oněch dvou nepokojných let 1546 a 1547*. — 3) Jan Theodor Sixt **O.**, syn předešlého, měštěnín Starého města Pražského, muž vysoce vzdělaný, zvolen po vydání majestatu Rudolfova mezi defensory, roku pak 1618 za jednoho z direktorů. Po bitvě Bělohorské na smrt odsouzen obdržel milost na přímluvu synovce svého kanovníka Jana Arnošta Platejse z Platensteina, ale jmění jeho konfiskováno, mezi jinými dům jeho na Staroměstském náměstí, doposavad Sixtův (*Sixenhaus*) zvaný. Zdržovav se v Praze až do r. 1627 vystěhoval se pro náboženství ze země a zemřel v Drážďanech 1653.

Otto, německé jmeno mužské, česky Ota. 1) **O.** I. císař Německý válčil po celých 14 let s knížetem Českým Boleslavem I. s nevelikým štěstím, teprv r. 950 sám s velikou mocí vojenskou vtrhnuv do Čech postoupil až ku Praze, načež pak Boleslav dal se do vyjednávání a uvolil se ku předešlému poplatku. Od té doby zachovával dobré přátelství s císařem a byl mu také nápomocen ve válce proti Maďarům. Roku 973 sjel se **O.** v Kvedlinburce s Boleslavem II. Českým a Měčislavem Polským. Zde mezi jiným nejspíše také svolil k odloučení Čech od biskupství Řezenského a zřízení zvláštního biskupství v Praze. — 2) **O.** II. císař Německý, chtěje potrestati Boleslava II., který byl proti němu pomáhal Jindřichu Bavorskému, vtrhl r. 976 do Čech, utrpěl však znamenitou porážku u Plzně. — 3) **O.** IV. císař Německý, syn Jindřicha Lva, byl po smrti Jindřicha VI. (1197) od jedné části kurfirštů zvolen za krále Německého, kdežto ostatní kurfirštové zvolili Filipa Švábského, Hohenstaufa, kterému také pomáhal Přemysl Otakar I. král Český. Ten však r. 1201 k domluvě papežově Filipa opustiv přidal se k **O**-vi, který mu potvrdil nejenom královský titul, nýbrž i všecky svobody Filipem upsané. Roku 1206 sice Přemysl obnovil přátelství své s Filipem, ale po jeho smrti (1208) uznal opět Ottu za krále. Když však papež, jemuž byl **O.** v slově nedostál, r. 1210 vybízel knížata německá, aby od Otty odstoupice zvolili za císaře mladého Fridricha, syna po Jindřichovi VI., byl Přemysl mezi prvními, kteří se proti němu obrátili. Za to **O.** r. 1212 na říšském sněmě Norimberském prohlásil Přemysla za zpronevěřilého a zbaveni zemí svých, na něž udělil leno Vratislavovi, synu Přemyslovu ze zapuzené Adlety, což ovšem nemělo žádných následků, an **O.** neměl moci

výroku svému platnost zjednati. **O.** zemřel r. 1218. — 4) **O.** Dlouhý, markrabě Braniborský, syn Otty III. a Boženy, sestry krále Českého Otakara II., prohlásil se po smrti tohoto za poručníka jeho nezletilého syna Václava a pospíšil bez meškání do Čech, kde se k němu většina panstva přidala, čímž přinucen jest Rudolf Habsburský jej za vladaře nad Čechami uznati, podržev toliko Moravu na pět let v náhradu za válečné útraty. Královně Kunhutě vykázána za bydliště Praha. Ale **O.** hned na počátku r. 1279 zmocnil se Prahy lstí, dal královnu a syna jejího Václava odvésti na Bezděz, a jal se spůsobem loupeživého nepřítele v Praze i v celé zemi řáditi. Přede vším dal celý kostel sv. Víta prohledati a pobral z něho všecky klenoty jakož i přehojné věci od zlata a stříbra, které tam rozliční lidé pro lepší bezpečnost byli schovati dali, a podobné kousky opakovaly se i na jiných místech, což pobouřilo celý národ proti hrabivým cizincům. Když královna uprchla do Moravy, panstvo sešlo se k vybídnutí nového biskupa Tobiáše z Bechyně do Prahy, kdež uzavřelo s Pražany spolek proti **O**-vi. Ten, ustanoviv biskupa Eberharda Braniborského za svého místovladaře v Čechách s dostatečnou mocí vojenskou, odjel do své země i s mladým Václavem. Žoldnéři Eberhardovi, rozmnoženi velikým počtem dobrodruhů z rozličných zemí německých, kteří se do Čech na lup hrnuli, páchali po celé zemi hanebnosti ukrutné, až národ proti nim se zbouřil a kde mohl je potíral. Tu Rudolf Habsburský vtrhl do Čech, a také **O.** se zase vrátil (1280). Rudolf spůsobil narovnání, dle kteréhož uznán **O.** i dále za poručníka Václavova, musil však správu země svěřiti biskupu Tobiášovi a Děpoltovi z Risenburka, odvézti ze země žoldnéře své i ostatní cizí zběr, a slíbil vydati Václava za výplatu 15.000 hřiven stříbra. Tu jest pomalu země zase v pořádek uvedena, ale truchlivé následky předešlých zmatků objevily se v strašné míře. Rolníci, kteří se byli před loupežnou chasou německou rozutíkali do lesů a hor, nechali pole ladem ležeti, na to přišel neúrodný rok a z toho nastal v zemi hlad a mor, kterýmž mnoho tisíc lidí zahynulo. **O.** mezi tím obdržev svých 15.000 hřiven stříbra nicméně nechtěl mladého Václava propustiti ze zajetí, i musilit jemu stavové slíbiti nových 20.000 hřiven, a do jich vyplacení zastavili mu osm důležitých hradů a měst, načež teprv r. 1283 navrátil se mladý král do Čech. O druhé výplatní sumě 20.000 hřiven stříbra rozhodl pak král Rudolf soudním nálezem, ze země Česká není povinna ji zaplatiti, a **O.** musil navrátiti hrady a města, které měl za ni v zástavě. Od těch dob se **O.** více do záležitostí českých nemíchal, a zemřel 1298. — 5) **O** I., Sličný, údělný kníže Olomoucký, syn Břetislava I. a Jitky Svinibrodské, obdržel r. 1054 za úděl Brněnsko. Účastniv se odboje svých bratří Vratislava Olomouckého a Konrada Znojemského proti Spitihněvu II., jest od tohoto po přemožení jeho odvezen do Čech a ustanoven správcem kuchyně knížecí. Roku 1061 dosazen jest od bratra Vratislava, nástupce Spitihněvova, na úděl Olomoucký, an bratru jeho Konradovi dostala se druhá část Moravy co úděl Brněnský. Trvaje po straně Konradově ve stálých spo-

rech proti králi Vratislavovi zemřel 9. čna. 1087. O. založil s manželkou svou Ofkou (Eufemií) Uherskou klášter Hradištský blíž Olomouce a bohatě jej nadal. — 6) O. II. Černý (Otík), kníže Olomoucký, syn předešlého, když r. 1107 bratr jeho Svatopluk slíbil císaři 11.000 hřiven stříbra za udělení mu lena na knížectví České, ale jenom 7000 hřiven sehnal, zůstal za něj u císaře co rukojmě za nedoplatek, ale brzy na to uprchl. Po smrti Svatoplukově (1109) hlásil se O. sám o trůn český, ale podrobil se Vladislavovi od Čechů zvolenému, ano pomáhal mu vydatně proti jeho soku Bořivojovi. Nicméně Vladislav pro nějaké podezření jal jej r. 1110 a po tři léta věznil na Křivoklátě. Propuštěn r. 1113 uvázal se na novo v knížectví Olomoucké. Po smrti Vladislavově ucházel se O. nanovo o trůn český proti Soběslavovi, jejž byl Vladislav na smrtelném loži dal prohlásiti za svého nástupce (1125), a odešel k císaři Lotharovi žádat jej o pomoc. Císař na to sám osobně vypravil se s Ottou do Čech proti Soběslavovi (1126), jest však od tohoto na hlavu poražen u Chlumce, v kteréž bitvě O. zahynul. — 7) O. III. kníže Olomoucký, syn předešlého, utekl po smrti otcově do Rus i zůstal tam přes celý čas panování Soběslavova. Roku 1140 povolal jej zpět Vladislav II. a dosadil na knížectví Olomoucké, kteréž spravoval až do své smrti r. 1160. Nástupcem jeho byl syn Vladimír, poslední kníže Olomoucký. — 8) O., druhý opat Zbraslavský, zvolený po prvním odstoupení opata Konrada, zemřel 1313. On sepsal dějiny kláštera svého pod názvem *Liber de fundatione monasterii Aulae Regiae*, kterýžto spis propletl obecným dějepisem českým, počínaje Otakarem II. r. 1253 a konče rokem 1294.

Ovenec, Dolní, Přední a Zadní, tři vesnice pod Prahou na Vltavě, osady starodávné, z nichž Přední O., obyčejně Bubeneč zván, na levém břehu Vltavy, kdežto ostatní dvě leží na pravém břehu řeky, má gotický letohrádek, letní to sídlo místodržitele českého, a veřejný krásný park, jenž druhdy býval král. oborou. K Přednímu O-nci počítá se též tak zvaný Císařský Mlýn, druhdy letní sídlo císaře Rudolfa II., od něhož i zdejší budovy pocházejí.

Oxford, město v Anglii, sídlo staroslavné university, která v XIV. století byla vedle Pařížské nejslavnější v Evropě. Na ní vyučoval ku konci století toho pověstný reformator Whicliff (Viklef). Mezi posluchači jeho bylo také více studentů českých, mezi nimi Jeronym Pražský, kteří přinesli do Čech knihy Viklefovy, jehož učení se tím spůsobem v Čechách šířilo a podnět zavdalo k protiřímskému hnutí v národu Českém pod náčelnictvím Husovým.

P.

z Paaru, knížata, rodina původně lombardská, od XVII. století v Čechách usedlá. Jan Krištof z P., císaře Ferdinanda II. rada a komorník, jmenován jest od tohoto r. 1624 dědičným nejvyšším poštmistrem v Čechách a v Uhřích, kterýž titul až dosavad se v rodině

jeho zachoval, zakoupil se r. 1627 v Čechách a dosáhl také povýšení do stavu hraběcího, kteréhož však sám neužíval, než teprv jeho syn Karel. Do stavu knížecího, po prvorozenství dědičného, povýšen jest hrabě Jan Václav z P. r. 1769.

Pabenice, hrad a ves v někdejším Čáslavsku, kolébka rytířů z Paběnic, kteří od pozdějšího sídla svého Voračic nazvali se Voračickými z Paběnic (v. Voračický), octly se v Husitských válkách v rukou Ondřeje Keřského, který odtud po dlouhá léta loupežné nájezdy do okolní krajiny činil (v. Keřský). Na začátku XVII. století byl hrad P. již pustý.

Pacov, město v někdejším Táborsku, v XIV. století majetek rytířů z Pacova, dostal se na začátku XV. století jedné větvi rytířů Malovců, kteří se též odtud psali a zboží to až do r. 1528 drželi. Po vystřídání se rozličných rodin co držitelů P-a koupil jej r. 1643 Sigmund Jan svob. pán Myslik z Hiršova, který tam založil klášter bosých karmelitánů a před svou smrtí (r. 1666) jemu panství Pacovské odkázal. Karmelitáni drželi P. až do zrušení kláštera r. 1785.

Pacovský 1) bratří Jakub a Václav, proslulí profesoři na vysokém učení Pražském v XV. století, onen theologie, tento mathematiky. Jakub, narozen okolo r. 1430 vyučoval téměř 50 let a zastával rozličné akademické úřady, konečně byv r. 1504 rektorem zemřel 12. led. 1505. Václav, narozen okolo r. 1434, vyučoval 45 let, byl po smrti bratrově rektorem a zemřel 22. led. 1513. Od současníků svých byl vysoce vážen a pokládán za ducha velikého. — 2) Pavel P., jeden z nemnohých mezi Mikulášenci, kteří měli vyšší vzdělání školní. Roku 1551 připomíná se co jeden z 12 starších své sekty, vrchní správu její ujal r. 1574, roku následujícího měl hádání na hradě Pražském se zástupci konsistoře pod obojí, r. 1576 podal Maximilianu II. konfesi mikulášenskou, a zemřel na Novém městě Pražském mezi 1579 a 1581.

Z Padařova 1) Filip, hejtman táborský, byl r. 1430 na výpravě do Uher s Velkem Koudelníkem a jinými, držel hrad Ostromeč při Vltavě, a odporoval na něm ještě po bitvě Lipanské, až r. 1435 vzdal se pod úmluvu Ptačkovi. Filip dal pro sebe přepsati bibli českou, po něm Padařovskou zvanou, kterýžto kodex nalezá se ve dvorské knihovně Vídeňské. — 2) Mikuláš z P., bratr předešlého, byl r. 1425 mezi ubrmany, na které vznešeno vyjednávání míru mezi Tábory a Sirotky s jedné a Pražany i jednotou jejich s druhé strany. Roku 1434 bránil se s jinými na Novém městě Pražském proti útoku Staroměstských. Z bitvy Lipanské zdráv ušel, a konečně smluvil se spolu s Čapkem s jednotou panskou. Oba bratří měli pověst co znamenití vůdcové.

Pachelbl z Gehagu, starožitná patricijská rodina v Chebu, kde se již v letech 1420—60 připomíná Oldřich P. co zámožný a vážený soused. Od císaře Karla V. obdrželi P-ové r. 1528 hodnost erbovní. Volf Adam starší P., konav rodu Habsburskému platné slu-

žby v diplomacii, byl od r. 1600 purkmistrem v Chebu a r. 1610 povýšen jest do stavu šlechtického s predikatem z Gehagu dle statku rodině náležitého. Syn jeho Volf Adam mladší vystěhoval se po Bělohorské bitvě ze země pro náboženství. V domě náležejícím Alexovi P-ovi jest Albrecht z Valdšteina v noci na 25. února 1634 zavražděn. Tím nabyl dům ten tak strašlivé pověsti, že napotom nikdo v něm nechtěl přebývati, až se pak r. 1635 jesuité v něm usadili a r. 1642 jej i zakoupili. Roku 1647 vrátil se Volf Adam P. se Švédy do Chebska vtrhlými a vymohl toho, že Švédové 9. říj. 1649 město a pevnost Chebskou jen pod tou výminkou císařským postoupili, aby tamní evangelíci směli bez překážky provozovati své náboženství. Avšak již r. 1650 bylo jim to zastaveno, načež Volf Adam skončil samovraždou. V Čechách se potom rodina tato více nepřipomíná.

Pachta z Rájova, rodina nyní hraběcí, jejímž praotcem byl Jan P., měšťanín v Horšově Týně, který byl r. 1628 od císaře Ferdinanda II. do stavu vládyckého povýšen. Krištof Karel P. z Rájova byl primatorem Nového města Pražského a zemřel 27. list. 1690. Daniel P. z Rájova, držitel rozličných statků zemských, král. místodržící, purkrabí kraje Hradeckého a soudce zemský, povýšen byl r. 1654 do stavu rytířského rodů starožitných, a zemřel v Praze 3. ún. 1682. Bratří František Václav, Karel Daniel, Arnošt Josef a Josef Jachim P-tové z Rájova povýšeni jsou r. 1701 do stavu svob. pánů, roku pak 1721 Karel Arnošt Josef a Jan Jachim bratří P-tové z Rájova do stavu hraběcího.

Palaeolog Jakub Olympidar, řecký učenec z ostrova Chio, hledaje před Turky útočiště v zemích západních, musil pro to, že v rozličných článcích od katolické víry se uchyloval, snášeti mnohá příkoří. Prchaje před inkvisicí všude ho stíhající přišel do Prahy, kdež usadiv se pojal za manželku dceru Martina Kuthena ze Springsberku a žil v důvěrném přátelství s učenci českými, jmenovitě s Matoušem Kolínem z Chotěřiny, jemuž na důkaz vděčnosti za laskavé přijetí r. 1566 postavil Karolíně mramorový kámen, který se tam spatřuje podnes. O dalších osudech P-ových vypravuje se, že byl r. 1571 pro přechovávání jakhosi poběhlého mnicha zatčen a nejprv na Staroměstské radnici, pak na Poděbradech u vazbě držán. Později prý odvezen do Říma, kde co kacíř r. 1585 jest usmrcen a potom upálen.

Palatium Veneris. V Časopise českého Musea na rok 1870 s. 147 podává dr. Hermenegild Jireček zprávu pro kulturní historii Čech velezajímavou o spolku, který v druhé polovici XIII. století kvetl v Praze pod názvem *Sacrum Veneris almae palatium*, z něhož možno souditi na velikou nevázanost mravů, panovavší tehdáž mezi vyšší společností v Čechách. Spolek ten zřízen byl na způsob dvoru císařského se všemi jeho důstojníky a úředníky, a měl také svého císaře. Všichni členové toho spolku, jak mužští tak i ženské, byli stavu duchovního. Zakladatelem toho spolku byl, jak se zdá, Vlach Jindřich z Isarnie a řehole, kterou se čistý ten spolek spravoval, byly řády Ovidiovy

(*juxta formam canonum praedecessoris nostri Ovidii memoriae venerandae*). Dle jednoho listu téhož Vlacha Jindřicha vyzýval sám „císař" řeholnice jednoho kláštera, aby v poslední dni masopustní oděly se po světsku, nalíčily se dostatečně a ve dne v noci po ulicích se sháněly a rozkoším se oddávaly. Vzácný to obraz mravní zkaženosti duchovenstva v oněch dobách.

Palceřík nazývali Čechové milenku krále Přemysla Otakara II., Anežku Khuenrinkovou, podle vlasů (p a l c é ř), které si na způsob mužů stříhala. Anežka porodila králi syna Mikuláše, později knížete Opavského, a dvě dcery.

Paleč, jinak z Pálče, Štěpán, mistr, byl mezi prvními, kteří v Praze knih Viklefových se ujímajíce káravě psali a kázali o nedostatcích církevních. Vyslán r. 1408 od krále Václava spolu se Stanislavem ze Znojma a ještě jinými ke sboru Pisanskému jest se Stanislavem v Bononii zatčen, a teprv roku následujícího po mnohém namáhání jak krále tak i university Pražské na svobodu propuštěn. Ale roku 1412 při sporu o papežské odpustky prohlásil se P. ostře proti dosavadnímu příteli svému Husovi a postavil se v čelo jeho nepřátel. Pro vášnivé sobě počínání vypovězen jest P. se Stanislavem ze Znojma a ještě dvěma jinými doktory od krále Václava ze země, a nikdy více se do Čech nevrátil. Ale proto nepřestal písemně podněcovati stranu svou, pravá pak doba k vystoupení proti Husovi nastala mu na koncilu Kostnickém. Tu spojiv se s Michalem de Causis skládal s ním žaloby na Husa, a oba poštívali církevní otce proti němu. Dne 8. čna 1415 mluvil P. před celým sborem proti Husovi a ukazoval na zhoubné působení proti němu. Ale při tom rozpomenuv se na dávné přátelství navštívil Husa v žaláři jeho, oba se obměkčili a zaplakavše spolu odprošovali se vespolek. Opět r. 1416 byl P. jedním z hlavních svědků proti Jeronymovi Pražskému, a po upálení jeho měl 27. čna 1417 řeč o opravě, zvláště k tomu přihlížeje, co by činiti bylo, aby se kacířství v Čechách vyplenilo. O dalším životě muže toho nezachovalo se žádných zpráv.

Paleček, vůbec bratr Paleček, dle pověsti dvorský šašek krále Jiřího, v. Klenovský.

Palma Močidlanský Sixt, syn měšťana Novoměstského, narozen v Praze 6. srp. 1569, zařídil si r. 1597 na Novém městě tiskárnu, ve kteréž r. 1602 vydal z příčiny mandatu císaře Rudolfa II. proti bratřím a evangelíkům některé spisy, totiž starý pamflet z r. 1547 (*Mandát Ježíše Krista*), *Píseň k Mistru Janu z Husince* (kterou sám byl složil) a jinou hanlivou o porážce cís. vojska u Kaniže, které u katolíků tak veliké pohoršení spůsobily, že sám nejvyšší kancléř Zdeněk z Lobkovic, Staroměstský kancléř Jiří Heidelius a někteří radové císařští odebrali se do jeho bytu, by je zabavili. Nenašedše ničeho nicméně dali P-mu zatknouti, který potom na radnici mučen jest, aby vyzradil původce těch spisů, při čemž zachoval se velmi statečně. Potom jest do Bílé věže vsazen a po delší čas v krutém žaláři držán, až konečně

k snažné prosbě svých rodičů na svobodu jest propuštěn, ale z měst Pražských vypovězen. Na rozchodnou podali mu přátelé jeho sbírku latinských básní k jeho cti složených. Od té doby zdržoval se potají v rozličných městech, až r. 1609 navrátil se zase do Prahy a obnovil tu nejenom tiskařskou, nýbrž i spisovatelskou svou činnost. Po bitvě Bělohorské odebral se do Bavor a tam někde v pohostinství život svůj dokonal. Od něho jest mimo svrchu zmíněnou píseň k Husovi ještě více spisů vesměs obsahu náboženského.

z Palomar Jan, rodilý Španěl, arcijahen Barcelonský, předsedal nějaký čas místo kardinála Juliana sboru Basilejskému, přivítal s Janem Stojkovičem dne 4. led. 1434 poselství české do Basileje přibylé, zastával proti poslům českým 23—28. února světské panování lidí duchovních a poselstvoval pak opětně od sboru do Čech. P. byl též hlavním účastníkem jednání s Čechy na sjezdu Brněnském r. 1431, při schůzi v Král. Bělehradě v Uhřích a v Praze r. 1436. P. byl jeden z mírnějších odpůrců rozkolu českého, jejž snažil se mírnou cestou odkliditi.

Památné, v staročeském soudnictví peníz (obyčejně dva halíře), odváděný po vynešení nálezu od toho, komu právo přisouzeno.

Paminondas Jan, též Horský od svého rodiště Hor Stříbrných v Čáslavsku, kněz staroutrakvistický, který později zcela ke straně pod jednou přestoupil, od r. 1592 opat na Slovanech v Praze, kdež sobě velice dal záležeti na opětném zvelebení kláštera. Ale pro různé smýšlení náboženské nebyl po chuti svým osadníkům, kteří mu rozličné příkoří činili. Že nedal světiti památný den Husův, složili naň potupnou píseň:

A ten slovanský opat
Dal na vinici kopat
Na svátek Jana Husi,
Za to do pekla musí.

Konečně, ani životem svým jist nejsa, dvakráte opustil opatství, a zemřel 18. ún. 1607 v Dašicích, když se opět vracel do Prahy. P. vydal *Píseň o stavu manželském* (V Praze 1589) a *Písničky křesťanské* (tamt. 1596).

Pán, u starých Čechů jediný titul vyšších šlechticů (totéž co Angličanům *lord*), odtud stav panský, jenž později obsahoval svobodné pány, hrabata a knížata, na rozdíl od nižší šlechty, stavu rytířského. Původně jen p-ům dáván titul urozený, který však později také rozšířen na osoby rytířské. — P-ové z lavic sluli členové zemského soudu; ve městech sluli p-y purkmistr a konšelé na rozdíl od obce, t. ostatního měšťanstva.

Pancíř v. ze Smojna.

Pankrác ze Sv. Mikuláše, rodilý Slovák, hejtman Jiskry z Brandejsa, muž smělý ale násilný, který nejednou samému Jiskrovi vzdoroval, až se s ním r. 1449 v Kremnici smířil. V župě Turčanské počínal sobě drahný čas co pán samostatný.

Pankrací, ves blíž Prahy za Vyšehradskou branou, nazvaná tak od kostela sv. Pankracia, který již r. 1384 byl farním. V den Všech svatých r. 1420 svedena na pláni u kostela toho a Vyšehradu bitva krvavá, v níž vojsko císaře Sigmunda od Pražanů pod vedením pana Krušiny z Lichtenburka úplně poraženo, při čemž zahynul takořka květ šlechty české i moravské. Pan Krušina dal padlé na hřbitově sv. Pankracia pochovati.

Panoše, šlechtic stavu vládyckého, méně než rytíř. P-šům dáván býval titul „slovutný", když však tento začal se v XVI. století přikládati též osobám stavu městského, pominul zneenáhla název p., ustoupiv názvu „vládyka", s kterým spojoval se titul „urozený".

Panování (lat. *dominatio*), v staročeském soudnictví třetí stupeň vedení práva ve věcech netrestních, který následoval po zvodu. Původ (žalobník) měl od toho dne, kterého se stal zvod, po dvou nedělích p. udělati, kteréž vykonal komorník. Druhé p. mohlo se státi teprv po sv. Havle nebo sv. Jiří nejblíže příštím, a tak i třetí. Trojí to p., jalovým nazývané, bylo pouhým napomínáním pohnaného, aby zaplatil, jinak že by se mu suma vzala na jeho statku zemském. „A po tom třetím p., nebude-li mu ještě dáno, má (původ) žádati, aby mu byli dáni listové obsílací na odhádání. Když bude původ (po odhádání) v držení statků vpuštěn, může pohnaný ještě vždy do dvou neděl zaplatiti. Když by nezaplatil, má původ vzíti komorníka na poslední p., t. j. p. pravé, kterýmž stává se pánem statku bez odporu." (Zřízení Vladislavovo a Ferdinandovo.) Při posledním tomto p. vytrhl komorník kus došku nebo šindel ze střechy a spálil před stavením na znamení, že původ může se statkem činiti co chce.

Papeženci, přezdívka dávaná od strany pod obojí katolíkům.

Papoušek Jan, jinak Jan ze Soběslavi, v kterémž městě se ku konci XIII. století narodil, studoval v Praze, kdež byl profesorem na fakultách filosofické a theologické, náležeje ke straně mírnějších utrakvistů, a byl r. 1434 mezi posly ke sboru Basilejskému. Když se r. 1437 mistr Jan Rokycana z Prahy do Hradce Králové odebral, jmenoval císař Sigmund na místě jeho P-ška farářem Týnským, po smrti pak Sigmundově přičiňoval se P. všemožně o přijetí za krále Albrechta Rakouského. Když r. 1448 přijel do Prahy legat papežský Karvajal, P. zřekl se do jeho rukou víry pod obojí a přistoupil docela k víře katolické, následkem čehož musil se vzdáti fary Týnské, i odebral se k pánům z Hradce, svým bývalým vychovancům, u nichž delší čas jako u vyhnanství setrval. Když napotom Ladislav Pohrobek v království České se uvázal, propůjčil P-škovi proboštství u sv. Štěpána v Litoměřicích, ale tento zemřel již 2. ún. 1454. P. zůstavil několik latinských pojednání theologických a polemických, které se v rukopise chovaly v Krumlovské, Třeboňské a jiných bibliotekách.

Paprocký z Hlohol a z Paprocké Vůle, Bartoloměj, polský šlechtic, narozen 1540, straník arciknížete Maximiliana o trůn polský se ucházejícího, účastnil se bitvy pod Byčinou 25. led. 1588, v níž

vojsko Maximilianovo bylo poraženo, načež hledal útočiště v Moravě. Uživ pohostinství u rozličných šlechticů nalezl pak stálého útulku u Stanislava Pavlovského, biskupa Olomouckého, živ jsa v Kroměříži, kdež zabýval se studiemi genealogickými o šlechtě moravské. Co výsledek jejich sepsal *Zrcadlo markrabství Moravského*, původně polsky, kteréž pak služebník biskupský Jan Vodička zčeštil. Po smrti biskupa Pavlovského r. 1598 přestěhoval se P. do Čech, kdež poskytl mu pohostinství pan Jan Zbyněk z Hazmburka, u něhož pokračoval v zaměstnání svém literárním. U české šlechty byla zatím vznikla touha po podobném díle jako bylo *Zrcadlo*, a P. vyhověl tomu sepsáním svého *Diadochu*, a sice hned již česky, neboť se byl delším pobytem v zemích českých dostatečně přiučil tomu jazyku. Toho času požíval od císaře Rudolfa II. ročně pense 100 tolarů. Zchudnutí pana z Hazmburka nutilo P-ckého hledati útulku jinde, i odebral se r. 1604 do Slezska, kde našel mecenáše v panu Janu Oderwolfovi na Urbanovicích. Ale již r. 1606 nalezáme jej opět v Moravě, kde žil až do r. 1609 dílem v Brně dílem v Rejhradě. Zde opět zabral se do práce rodopisné, jejímž výsledkem byl nový spis *Stambuch slezský*. V Polsku se zatím poměry valně byly změnily, a návratu P-ckého do otčiny nic více nepřekáželo. Pročež rozžehnav se s přáteli slezskými a moravskými odebral se P. nejprv do Krakova, odtud pak do Hnězdna a Poznaně. Usadiv se potom na delší čas v klášteřích Wąchocku a Lędzi vydal ještě rozličné spisy polské a zemřel 27. pros. 1614 ve Lvově. Genealogické spisy P-ckého, především pak jeho *Diadochus*, *to jest sukcessí jinak posloupnost knížat a králův českých* (1602), dlouhý čas byly pozdějším dějepiscům neklamným pramenem, jakkoliv jsou neúplné a nekritické, plny hájkovských bájek. Mimo to sepsal P. ještě více spisů, jmenovitě básnických, z nichž uvádíme: *Písničky dvě ku poctivosti všem slavným obyvatelům království Českého v dar štědrého večera* (1596), *Nová kratochvíle, s kterou tři bohyně, Juno, Minerva a Venuše, na svět přišly* (tři díly 1597—1600), *Obora neb zahrada, ve které rozličná zvířata svá rozmlouvání mají* (1602), *Panna* (1602) a *Rozmlouvání neb hádání chudého člověka s bohatým* (1607). Ještě četnější jsou polské spisy P-ckého.

z Pardubic pánové, ze Staré, z Richemburka, téhož rodu větev co Malovcové, měli v erbu svém půl koně stříbrného v poli červeném. Co praotec rodiny té připomíná se okolo r. 1300 Arnošt z Hostyně. K ní náleželi slavný Arnošt z P., první arcibiskup Pražský (v. Arnošt), a slovutný básník Smil Flaška z P. (v. Flaška). Syn tohoto Arnošt z Richenburka postoupil Pardubice r. 1423 Viktorinovi z Kunštátu a zemřel r. 1439 na Richemburce, jak se zdá co poslední muž svého rodu.

Pardubice, město v někdejším Chrudimsku, byly za nejstarších dob v držení Hronoviců, od kterých dostaly se r. 1300 rytíři Arnoštovi z Hostyně. Poslední z potomků jeho, kteří se nazývali pány z Pardubic (v. t.), prodal zboží Pardubické Viktorinovi z Kunštátu, v jehož rodině

však nezůstalo, nýbrž měnilo často držitele své, až r. 1560 přešlo koupí na mladého krále Českého Maximiliana, od kteréž doby náleželo komoře královské. Připojením jiných statků vzrostlo panství Pardubické až na 13□ mil. Za doby Pernštýnů, jimž náležely **P.** od r. 1492 až do r. 1560, bylo město velice zvelebeno.

Pardus z Horky, Jan, hejtman táborský, podnikl r. 1433 s Bedřichem ze Strážnice výpravu do Uher, z níž se navrátil s velikou kořistí. Při obléhání Plzně zajel spolu s Janem Řitkou z Bezdědic do Bavor na picování, jest však na zpáteční cestě u Hiltersriedu (v. t.) od Bavoráků na hlavu poražen. Vrátiv se do ležení před Plzní stěží ušel pomstě rozkacených vojínů. V bitvě Lipanské zachoval život včasným útěkem, načež obětoval služby své císaři Sigmundovi, který mu 1436 zapsal zboží kláštera Podlažického, začež táhl k dobývání vzdorujícího Hradce Králové, které však minulo se s prospěchem. Ale po odpravení Roháče z Dubé r. 1437 znova se obrátiv proti Sigmundovi dobýval Litovle na Moravě, kde byl zajat a dán v moc Albrechtu Rakouskému. Propuštěn r. 1440 na svobodu přidal se k straně Ptačkově a pomáhal 1448 Jiřímu Poděbradskému Prahy dobývati. Od krále Ladislava obdržel **P.** r. 1454 hrad a statek Richemburk v Chrudimsku, později pak věrně sloužil králi Jiřímu, ještě r. 1468 jmenuje se co vůdce vojska jeho po boku Zdeňka Kostky z Postupic, a nedlouho potom zemřel.

Parler, též Arler 1) Petr, též Petr z Gmundu, slavný stavitel, narozen asi 1333, pomáhal otci svému Jindřichu **P**-ovi při stavbě katedralního chrámu v Gmundu Švábském, kde jej poznal Karel IV. a získal ku pokračování v stavbě hlavního chrámu sv. Víta na hradě Pražském po smrti prvního stavitele Matěje z Arrasu. Co jinoch sotva 23letý přikročil **P.** r. 1356 k velikému dílu tomu, r. 1386 dovršil hlavní kůr, načež přikročil k stavbě lodi a veliké věže, a zemřel r. 1396. Znamenitý tento mistr dostavěl též most Pražský, vystavěl chrám Všech svatých na hradě Pražském, kostel augustinianů Lateranských (Karlov) na Novém městě Pražském a nový kůr hlavního chrámu v Kolíně. **P.** byl též výborný sochař, z jehož dílny pochází znamenitá řada poprsí na triforiu chrámu sv. Víta a socha sv. Václava v Peršteinské kapli téhož chrámu; krásný gotický relikviář s jeho znakem nachází se v pokladu téhož kostela. **P.** byl majitelem několika domů na Hradčanech a jeden čas seděl v radě Hradčanské. Současné poprsí mistra **P**-a posud viděti na svrchu dotčeném triforiu. I bratr Petrův Michal a zeť jeho Michal, kameník z Kolína nad Rýnem, pomáhali při stavbě chrámu sv. Víta. Ze synů Petrových byl 2) Jan **P.** nástupcem otce svého co stavitel chrámu Svatovítského.

Partlic ze Špicberka, Šimon, narozen asi 1588 v Tresti na Moravě co poddaný Vencelíkův z Vrchovišť, dosáhl v Praze r. 1612 stupně bakalářského a r. 1614, propuštěn byv z poddanosti, též mistrovského, načež přejal vychovatelství synů pana Fridricha Kolonny z Felsu, s nimiž cestoval po Německu. Roku 1619 uvázal se v ředitelství škol

v Hradci Králové, ale již po roce složil ten úřad, maje, jak se zdá, doprovázeti nejstaršího syna Fridricha Falckého do Holandu. Touž dobou dosáhl erbu a predikatu ze Špicberka. Po bitvě Bělohorské toulal se P. neustále v cizině, ale zdá se, že se konečně usadil v Praze co lékař, k čemuž byl v cizozemsku studie konal, přestoupiv na víru katolickou. Alespoň v letech 1637—40 vydával v Praze u Bylinů kalendáře. Z Kalendářů jeho nejdůležitější jest *Calendarium perpetuum, kalendář hospodářský s pamětmi historickými* (v Praze 1616 a 1617). Z ostatních jeho spisů, mezi nimiž jsou také rozličné latinské, jmenujeme ještě *Indicium astrologicum neb soud hvězdářský o nových domnělých hvězdách* (v Hradci Král. 1620).

Partyzána v. Halapartna.

Pasov, město a pevnost v Dolních Bavořích při stoku Dunaje, Innu a Ilsy, osáda starodávní, sáhající původem svým do časů římských, od začátku VI. století sídlo biskupa, který později stal se knížetem Německé říše. P. brzy zkvetl obchodem, který jmenovitě do Čech byl silný, kamž hlavně dovážena sůl po tak zvané zlaté stezce, spojující P. s Prachaticemi. Panovníci čeští nejednou provozovali vliv mocných sousedů na vnitřní záležitosti P-a.

Pasovský vpád. Císař Rudolf velmi těžce nesl ztrátu zemí Matiášovi postoupených, i nepřestal na to pomýšleti, kterak by je zase nazpět obdržeti mohl. K tomu konci vzal útočiště své ku prostředkování říšských knížat, z nichž přednější k sobě do Prahy pozval, kamž i Matiáš vypravil své posly. Když však tu nedocíleno ničeho jiného, nežli že král Matiáš slíbil se pokořiti svému bratru a uznati jej za svého lenního pána, sáhl císař k jinému prostředku. V posledním čase byl sobě získal důvěru jeho arcikníže Leopold, mladší bratr arciknížete Ferdinanda Štýrského. Byl to mladík smělé a hrdé mysli, a jakkoliv držel dvoje biskupství, Pasovské a Štraspurské, na kněžství posud nejsa vysvěcen zabažil po panství a k tomu cíli chtěl kořistiti ze zmatků panujících. S ním císař — srozuměn jsa se stranou španělsko-jesuitskou, s arciknížetem Karlem, jiným bratrem Leopoldovým, který byl biskupem ve Vratislavi, a jinými ještě knížaty — vešel ve smlouvu takovou, dle které měl Leopold předně stavy české mocí vojenskou pokořiti, majestat zrušiti, na původech jeho pomstu vzíti, přinutiti stavy, aby jej uznali za budoucího krále, a potom tahnouti s rozmnoženou silou proti Matiášovi a odejmouti mu jeho země. Leopold sbíral k tomu cíli vojsko blíž pomezí českého v biskupství svém Pasovském pod záminkou války o uprázdněné vévodství Julišsko-Klevské na Rýně, ku které se strojilo mezi několika knížaty německými. Že však vojsko toto přes potřebu dlouho prodlévalo na svém stanovišti, Matiáš pojav podezření z nebezpečného sousedství nechtěl podepsati mírné narovnání v Praze umluvené, pokud by vojsko to nebylo rozpuštěno. Císař Rudolf, při jehož dvoře se arcikníže Leopold zdržoval, vydal sice rozkaz, aby se vojsko pasovské rozešlo, ale navzdor tomu vtrhl s ním v síle 12.000 mužů vůdce jeho Vavřinec Ramée, předstíraje nevyplacení

mzdy, ku konci roku 1610 do Horních Rakous, kterouž zem sloupil od jednoho konce k druhému. Odtud pak v lednu 1611 obrátil se Ramée s vojskem svým nenadále do Čech, dobyl Budějovic, Krumlova, Písku, Tábora, Berouna i jiných měst, a konečně přiblíživ se až ku Praze položil se na Bílé Hoře. Stavové evangeličtí na první zprávu o nepřátelském tom vpádu sjeli se ihned do Prahy a sebrali něco lidu k obraně. Na jejich dotazy u císaře, co se s vojskem tím obmýšlí, nařídil tento na oko Pasovským, aby se ze země vzdálili; ale ti místo uposlechnutí učinili nenadalý útok na Malou Stranu a vedrali se do města. Postavil se sice proti nim hrabě Thurn s některým lidem stavovským, ale neodolav přemoci a sám byv do ruky raněn ustoupiti musil. Pasovští za stavovskými přes most se hnali, a ve zmatku tom jedna tlupa jich až do Starého města vskočila, ale za těmi hned brána mostská jest zavřena a všickni od měšťanů a vojska stavovského jsou pobiti. Když pak rozhlašováno mezi lidem, že někteří z Pasovských po klášteřích se skrývají, luza Pražská zbouřivši se udeřila na kláštery Emauský, Karlovský a františkánský u Marie Sněžné, kteréž vybila, kostely oloupila a mnichy povraždila. Stěží jen zachráněny kláštery minoritský u sv. Jakuba a kolej jesuitská. Nyní císař, domnívaje se již míti vítězství pojištěné, žádal na stavech, aby Pasovské pustili do Starého i Nového města, i aby učinili přísahu, že chtí spolu s lidem pasovským sloužiti císaři proti každému jeho odpůrci, což když stavové odepřeli, císař na Letné děla proti Starému městu postaviti dal. Tu stavové vypravili poselství k Matiášovi, aby je přišel ochránit proti násilí jim činěnému též do Moravy psali o pomoc, v Čechách pak vypsali veřejnou hotovost k obraně země. Ze všech krajů od Pasovských neobsazených sbíral se branný lid u valném počtu ku Praze, tak že nyní stavové se své strany žádali, aby vojsko pasovské ze země se vyklidilo a učiněné škody nahradilo. Když pak přibylo do Prahy také 8000 Uhrů od Matiáše poslaných, toho Pasovští, byvše již dříve u Velvar od Litoměřických poraženi, ulekauvše se i s arciknížetem Leopoldem tajně času nočního (11. března) z Malé Strany odtáhli. Ale vojsko stavovské pod Lukášem Trnavským stíhalo je, a u Hlubočic je dohonivši udeřilo na ně a ke 2000 těch nezvaných hostů pobilo. Poražení Pasovští utíkali k Budějovicům, kdež jenom krátko na zotavení pobyvše pryč ze země vyšli. V Praze pak hned po odtáhnutí Pasovských vešel hrabě Thurn s vojskem stavovským na Malou Stranu, osadil hrad a samého císaře dal pod stráž, který brzy na to, když sám Matiáš přišel do Prahy, musil tomuto postoupiti též ostatní země, které ještě držel, tak že mu nezůstalo nic než holé důstojenství císařské.

Pašek z Vratu, Jan, primator Pražský, muž výtečných vlastností, které však učinil služebnými nezřízené ctižádosti své, narodil se v Starém Kníně z rodičů chudých, studoval v Praze, kdež r. 1490 stal se bakalářem a 1493 mistrem svob. umění, načež setrvav nějaký čas při vysokých školách věnoval se provolání řečnickému před soudem, kterýmžto zaměstnáním jeho jmění značně vzrůstalo. Okolo r. 1500 stal

se kancléřem Starého města Pražského, kterýž úřad zastával až do roku 1509. Od delšího času zanášel se P. myšlénkou spojení pod jednu správu Starého města s Novým pro lepší obranu proti nepřátelským šlechticům, které konečně jeho přičiněním r. 1518 ve skutek vešlo, načež zvolen za primasa sjednoceného města, ale proto nevzdal se výnosného zastupování stran před soudem. Okolo toho času vešel P. v držení Toušně s rozsáhlým panstvím. Zjednav si již dříve erb s predikatem z Vratu pasován jest r. 1522 od krále Ludvíka na rytířství. Od spojení měst Pražských zůstal P. po čtyry léta bez přestání v úřadě primatorském, v kterážto době vyznamenal se pilnou péčí o dobro obecné a statečným hájením práv městských. Ale vedle toho vyčítala se mu podvodnost, neupřímnost a mstivost, jakož i libovolné překrucování práv. Hlavním protivníkem jeho byl J a n H l a v s a z L i b o s l a v ě, na jehož místě jmenován jest r. 1522 P. hofrychtéřem. Ale již rok na to ssadil král všecky úředníky zemské a ustanovil zase Hlavsu na předešlé místo, brzy na to pak obnoviv radu městskou jmenoval Hlavsu také primasem. Tu počal P. všemožně k tomu pracovati, aby ztraceného důstojenství zpět nabyl a protivníkům svým pomstiti se mohl. Vynasnažením jeho vytlačen Hlavsa a přátelé jeho roku následujícího úplně z rady, a panství v obci dostalo se opět Paškovi co primatoru, který, aby svou moc utvrdil, spojil se s panem Lvem z Rožmitála a správcem zemským Karlem knížetem Minsterberským. Nyní nastalo zuřivé pronásledování Hlavsy a celé jeho strany, poněvadž pak tento byl přítelem nového učení Lutherova, vztaženo i na všecky luterány, při čemž užíval P. pomoci administratora Havla Cahery, před tím horlivého rozšiřovatele, nyní pronásledovatele luteránství. Tu jsou zámožnější měšťané druhé strany bez ohledu z Prahy vypovídáni, lidé pak sprostější, kteří nechtěli zapříti své náboženské přesvědčení, bez milosti upalováni a jinými trestmi stíháni. Hlavsa a strana jeho stěžovali sobě u krále, ten však rozsouzení jejich pře vložil na správce země knížete Karla, který ovšem rozhodl ve prospěch Paškův. Tím moc tohoto nad obcí Pražskou dosáhla svého vrchu, i zůstal odtud po pět let primasem, a panství své provozoval tím spůsobem, že se více podobalo násilnou mocí dobytému, nežli pošlému z důvěry měšťanů. Roku 1526 po zahynutí krále Ludvíka byl P. jedním z osmi osob stavu městského, kteří spolu volili za krále arciknížete Ferdinanda. Ten dosednuv na trůn jal sé přede vším pečovati o to, aby moc královskou, v poslední době valně kleslou, opět ku platnosti přivedl, i obrátil se rozhodně proti libovládě Paškově. Pokusiv se marně o smíření stran zrušil r. 1528 jednotu Starého a Nového města, ustanovil v každém nové konšely, odstranil z rady Paška i jeho přátele, a roku následujícího dovolil Hlavsovi a jeho stoupencům vrátiti se do města. Roku pak 1530 sám P. jest od krále vypovězen z Prahy, do které potom jen z milosti na krátkou dobu přicházeti směl. Tato rána, pak úmrtí syna a dcery, k tomu úplné zkažení Toušně požárem působily na Paška již déle churavého tak, že zemřel 22. bř. 1533 u věku ne příliš vysokém.

Paškovský Matěj Nachor, Moravan, bratr český, jenž u vyhnanství v Polště žil a ve Skokách ve vévodství Poznaňském 20. list. 1617 zemřel. P. byl prý schopný malíř, ale pohříchu nemáme žádných zpráv, jakého druhu byly jeho malby, a zdali anebo kde nějaké obrazy od něho se zachovaly.

Paulani v. Barnabité.

z Paumberka. Predikatu toho užívalo několik rodin patricijských, jichž rozliční členové zastávali úřady obecní jmenovitě v Praze, v Chrudimi a v Hradci Králové. Mezi nimi vynikl Gabriel Svěch z P., narozený 1516 v Chrudimi, který zanášev se nějaký čas vychováváním mladých šlechticů konal s nimi cesty v cizích zemích a na universitě Bononské za doktora práv povýšen byl. Vrátiv se do Prahy stal se r. 1552 profesorem na vysokém učení Pražském, a r. 1557 jmenován radou při soudu apelačním. Zemřel 25. kv. 1787, zanechav pověst výtečného právníka. Synovec jeho, též Gabriel, radní písař v Chrudimi, který se po bitvě Bělohorské za příčinou náboženství ze země vystěhoval a r. 1628 v cizině zemřel, slynul co latinský básník.

Paveza, druh velikých štítů v středověku užívaných, jaké jmenovitě měli též Husité a za kterými se mohl celý člověk skrýti.

Pavlovský z Pavlovic, Stanislav, biskup Olomoucký, rodem Polák, narozen na zámku Pavlovicích u Pštiny v Slezsku, studoval v Římě pod jesuity a r. 1574 dosáhl hodnosti doktorské v právích; toho roku asi také vysvěcen na kněžství. Jsa již od r. 1569 kanovníkem Olomouckým stal se 1575 proboštem v Brně, 1576 apoštolským notářem, 1577 scholastikem v Olomouci a konečně 1579 biskupem Olomouckým. V úřadě tom pečoval horlivě o rozšíření víry katolické a obnovení kázně církevní své diécese, a všemožně prohlížel k tomu, aby prebendy duchovní udělovány byly jen zasloužilým a jazyka národního znalým duchovním. P. dával se zhusta potřebovati k poselstvím diplomatickým, i byl jmenovitě r. 1578 poslem k volebnímu sněmu do Varšavy, na kterémž arcikníže Maximilian ucházel se o korunu Polskou. V lednu 1589 po bitvě Byčinské odebral se nanovo v čele poselství do Polska k vybavení arciknížete ze zajetí. V odměnu za takové služby potvrdil Rudolf II. biskupům Olomouckým důstojnost knížecí. Též ve věcech zemských býval P. často potřebován, jako v komisi o vyměření hranic moravsko-uherských a ve sporných věcech stavů slezských. Roku 1592 provázel arcikněžnu Annu co nevěstu krále Polského do Krakova, a r. 1596 s Václavem Berkou opět se odebral ke sněmu polskému o sjednání spolku proti Turkům. P. zemřel 2. led. 1598. Bylť on muž vysoce vzdělaný, přítel lidí učených, jež v pracích jejich všemožně podporoval, a jmenovitě krajanu svému Paprockému byl štědrým mecenášem. Pokusil se sám také na poli spisovatelském, přeloživ do latiny Šaškův *popis cesty pánë Lva z Rožmitála* zachoval aspoň obsah díla toho, jehož český prvopis zahynul. Mimo to sepsal mnoho důležitých listů a řečí v jazyku českém a latinském, z nichž i několik tiskem vyšlo,

Payer Václav, narozen v Lokti 1488, studoval v Praze, usadil se pak v rodišti svém, kdež zemřel 1526. P. vydal první popsání Karlových Varů pod názvem *Tractatus de thermis Caroli IV. prope Elbogen sitis* (v Lipsku 1521 a 1614).

Payne Petr, vůbec Engliš nazývaný, rodem Angličan, mistr učení Oxfordského, odkudž nejspíše co přívrženec učení Viklefova odejíti musil, přišel na začátku r. 1417 do Prahy, kdež přijat do fakulty svob. umění. Nejdříve držel P. s Pražany proti Táborům, později ale připojiv se k těmto stal se jednou z předních podpor strany té. Roku 1421 ustanoven byl vedle Jana z Želiva, Jakoubka ze Stříbra a Jana Kardinála za správce kněží podobojí. S mistrem Příbramem měl P. častá hádání, při kterých jevil velikou důmyslnost a ostrovtipnost. Roku 1432 byl od sjezdu Chebského poslán ke sboru Basilejskému, kdež veřejně zastával článek čelící proti světskému panování kněží s velikou prudkostí. V Čechách volen P. vždy mezi předními jednateli o věci náboženské. Vedle Václava Korandy dostal se P. za faráře do Žatce, vypuzen však r. 1437 co výstřední Táborita. Téhož roku vypovězen jest ze země, ale proto neopustil Čechy. Později dostal se za správce obce táborské do Písku, odkudž byl r. 1443 vyslán na sjezd Kutnohorský, kdež vedle Václava z Drachova zvolen za předsedu. Poslední zmínka o něm děje se r. 1452.

Pecka Matěj, výtečný malíř v miniatuře, z Klatov rodilý, květl uprostřed XVI. století, pracovav hlavně v Praze u slavného Jana Táborského z Klokotské Hory zdobil miniaturami jeho české kancionaly. Nejznamenitější jeho díla jsou gradual, chovaný na radnici Klatovské, a kancional v Teplicích, oba dokončené r. 1560.

Pecka, městečko v někdejším kraji Bydžovském, se zbořeným zámkem, náležela v nejstarších dobách koruně, a Přemysl Otakar II. zde častěji dvorem býval k vůli honům. Král ten zastavil ji r. 1270 Jaroslavovi z Jablonné z rodu Markvarticů, jichž zvláštní haluz nazývala se odtud z Pecky. Napotom se v držení zboží toho vystřídalo více rodů, až P. na začátku XVII. století dostala se panu Krištofu Harantovi z Polžic, který tu své sídlo vzav hrad nákladně dal opraviti a vyozdobiti. Vdova jeho prodala P-ku Albrechtovi z Valdšteina, který statek ten daroval klášteru kartouzskému ve Valdicích, v jehož držení zůstal až do jeho zrušení r. 1782.

Pěček z Radostic, Michal, příjmím Smržický po původišti rodiny, narodil se v Chrudimi 1580 z otce Jana, císařského rychtáře, jemuž byl udělen erb a predikat, a studovav v Praze obíral se záhy básnictvím latinským, kterýmiž pracemi získal sobě přízeň tehdejších básníků a učených, jmenovitě pověstné Marie Westonie. Usadiv se pak v Novém městě Pražském oddal se prokuratorství. Roku 1609 obrátil na sebe pozornost všech tehdejších učených spisem *Akcí a rozepře mezi filosofem, v lékařství doktorem a prokuratorem*, dílem velezajímavým. V pohnutých dobách od r. 1618 stál P. při straně Ferdinandově, pročež od direktorů byl ze země vypovězen. Navrátiv se po

Bělohorské bitvě vydal pod pseudonymem Petra Ribalda Peruana dílo latinské, v němž vše, co jen potupného a posměšného nalezti bylo, ať pravda, ať lež, zlomyslně vrcholeno na národ Český. Rozhorlení z toho bylo všeobecné, tak že sami královští místodržící spis ten kázali zabaviti a veřejně spáliti. Na tom dosti nemaje složil hanebník ještě celou deklamaci, která od předu čtená vynášela Čechy, naopak ale čtena od konce oplývala na ně úštěpky a útržkami. V odměnu za svou věrnost jmenován jest P. ještě r. 1620 perkmistrem hor viničných, a r. 1622 jedním z komisařů, jimž mistři koleje Karlovy měli odevzdati svá privilegia, načež byl inšpektorem statků té koleji náležitých a odevzdal je 10. listopadu t. r. jesuitům. O dalších osudech P-ových nemáme žádných zpráv.

Pelhřim (Peregrin), okolo r. 1222 probošt Mělnický, povýšen roku 1224 od krále Přemysla Otakara I. na biskupství Pražské, hověl tomuto všemožně na ujmu církve, pročež k zodpovídání do Říma povolán jest od papeže a s biskupství sesazen. Od té doby trávil své dni pokojně v dominikanském klášteře sv. Klimenta v Praze, při němž založil kapli Nanebevzetí Panny Marie, nynější vlaskou kapli, a zemřel 1240.

Pelhřim Antonín, mistr, rodič z Brna, stavitel staré radnice Brněnské, pracoval v první polovici XV. století také na Štěpánském chrámě ve Vídni, jmenovitě přičítá se mu stavba vysoké věže.

Pelhřimov, něm. *Pilgram*, město v někdejším Táborsku, založeno r. 1225 od biskupa Pelhřima na pozemcích biskupství Pražského, kterémuž náleželo až do válek husitských, načež se dostalo do rukou světských, nejprvé Trčkům z Lípy, pak pánům z Říčan, od kterých se město r. 1572 z poddanství vykoupilo a r. 1596 na královské město povýšeno jest. Za bezvládí v Čechách po smrti krále Albrechta odbýváno v P-ě několik důležitých sněmů, jmenovitě v červnu 1446, pak v dubnu a červenci 1450.

z Pelhřimova Mikuláš studoval v Praze zároveň s Příbramem a Mladenovicem i spolu s nimi stal se r. 1409 bakalářem. Záhy přilnuv k nejpokročilejším ze stoupenců Husových zaujal pak přední místo co ústrojce náboženské soustavy Táborův, veda mnohé boje s mírnými kališníky Pražskými, jmenovitě s Příbramem, s nímž častěji hádání měl. V září 1421 od obce Táborské za biskupa zvolen nazýván byl napotom vůbec Biskupec. Jsa r. 1433 mezi posly ke sboru Basilejskému mluvil tam o stavování a trestání hříchů veřejných v církvi s takovou prudkostí, že spůsobil veliké pohoršení mezi církevními otci, až i sám Rokycana jej z toho káral. Téhož roku v červnu účastnil se v Praze v koleji Karlově jednání s legaty sboru. Roku 1435 byl na sněmě Brněnském a 1436 přičinil se k smíření Táborů s císařem Sigmundem. Po dobytí r. 1452 Tábora od zemského správce Jiřího Poděbradského jest Biskupec uvězněn na Poděbradech, kdež zemřel 1459. Mimo rozličné traktaty polemicko-theologické sepsal také *kroniku Táborskou* latinsky a česky.

Pendel Jan Jiří, dvorský sochař v Praze, kamž přišel r. 1650 a

měšťanského práva nabyl. Pracoval s na slovo vzatými současnými sochaři Arnoštem Heidelbergrem, Stanislavem Goldšnekem a Melberem, nad něž nade všecky vynikl. Odtrhnuv se od pořádku malířského, v jehož lůně byly vznikly rozmíšky mezi umělci, spůsobil, že mohli sochaři utvořiti zvláštní pořádek pro sebe (1655) a žil ještě r. 1660 v Praze. Díla jeho posud zachovalá jsou: socha početí Panny Marie na Staroměstkém náměstí (1650), sochy na průčelí kostela sv. Salvatora v Praze, Herkules v cís. zahradě v Praze.

Pergler z Perglasu, starožitná rytířská, nyní s části panská rodina, která se v XVI. století z Hořejší Falce do Čech přistěhovala. Již v titulári na r. 1534 připomíná se Václav P. z Perglasu, po bitvě Bělohorské bylo Václavu Otakaru P-ovi z Perglasu konfiskováno panství Velhartické, on však nicméně zůstal v zemi a koupil r. 1636 Němčice. Potomkové jeho květou dosaváde v Čechách.

Perkmistr slul představený Viničních hor u Prahy.

Perno, něm. *Pirna*, město v království Saském při Labi, původně město slovanské, dostalo se později k Míšni. Roku 1289 postoupil Fridrich markrabí Míšenský králi Václavovi II. kromě jiných měst též P-na, které však dostalo se Čechám teprv roku 1298. Roku 1403 Míšňané opět dobyli P-na, jehož držení právně Sasku potvrzeno smlouvou Chebskou 25. dub. 1459. Po bitvě Bělohorské bylo P. nějaký čas sídlem četných vystěhovalců českých. Roku 1634 uzavřena zde mezi Saskem a císařem smlouva, po níž následoval mír Pražský.

Pernštein, starožitný, podnes dobře zachovaný hrad na Moravě v někdejším Jihlavsku, v romantické krajině blíž řeky Švarcavy, na vysoké skále, byl prvotním sídlem pánů z Pernšteina. Pro neobyčejnou pevnost žádný nepřítel hradu toho nedobyl, r. 1457 lehl popelem, ale v letech 1460—75 znova jest vystavěn. Když Švédové dobývali Brna, stal se hrad P. útočištěm okolního obyvatelstva, 6000 Švédů oblehalo hrad celý měsíc bez prospěchu. Následkem udatné obrany této vřaděn P. mezi pevnosti moravské a zůstal jí až do r. 1760.

z Pernšteina, pánové, starožitný a druhdy velmi vzácný a bohatý rod českomoravský, jenž měl ve znaku svém zubří hlavu v zlatém poli, v jejíchž chřípích vězí houžev. Předkové rodu toho drželi již na začátku XIII. století statky zemské v západní Moravě, dle kterých se psali. Příjmí z P. zavedl stále v rodě tom Vilém, který byl v letech 1397—98 starostou zemským v Moravě, držel s markrabím Prokopem proti bratru jeho Joštovi, r. 1421 stal se hejtmanem zemským, podepsal co takový zápis pánů moravských proti Husitům a zemřel asi r. 1432. Jeho synové Bavor a Jan přilnuli k učení husitskému, a Bavor proslavil se udatností v bitvě u Ústí r. 1426. Jan držel se stranou Ptáčkovou a později Poděbradskou, r. 1440 zvolen jest od strany české za rozdílce v rozepřích tehdejších mezi pány českými a moravskými, s králem Albrechtem a po jeho smrti též s císařem Fridrichem III. co poručníkem Ladislavovým byl v záští o zadržalé platy až do r. 1443, kdežto s ním smířen jest. Od r. 1464 byl komorníkem cůdy Brněnské

a r. 1473 zvolen v Benešově za jednoho ze správců k zachování pokoje na Moravě; zemřel 1475. Jan z P. nahromadil v držení svém četné statky zemské, které po jeho smrti ujali synové jeho Vratislav a Vilém nedílně a ještě jinými je rozmnožili. Vratislav byl 1486—90 komorníkem cůdy Brněnské, r. 1490 nejvyšším komorníkem a od r. 1494 spolu hejtmanem zemským markrabství Moravského, a zemřel 1496 bezdětek. Po něm dědil bratr Vilém (narozený okolo 1435), nejznamenitější muž rodu Pernšteinského a jeden z nejčelnějších mužů svého věku v zemích koruny České, který pro svou rozšafnost a spravedlivost jakož i horlivou péči o dobro obecné všeobecné vážnosti u svých krajanů požíval. Při tom byl velmi dobrým a opatrným hospodářem, čímž jmění své po otci a bratru zděděné svým časem tak rozmnožil, že se mu bohactvím nikdo mezi pány českými i moravskými, ba ani mnohý cizí kníže nevyrovnal. V Čechách mezi četnými jinými statky koupil rozsáhlé panství Pardubické, jež sídlem svým učiniv znamenitě zvelebil. Při nesmírném bohactví svém byl Vilém vzorem ušlechtilého a horlivého vlastenectví, působil od mladých let až do vysokého stáří v úřadech veřejných a stal se konečně r. 1487 nejvyšším hofmistrem království Českého, kteréhož úřadu se teprv r. 1514 pro stáří vzdal. Jemu byly Čechy povinnovány za smlouvu Svatováclavskou, kterouž r. 1517 dlouho trvalým a krvavým rozbrojům mezi stavy českými konec učiněn jest. Vilém zemřel na Pardubicích 8. dub. 1521. Z jeho synů, kteří se o statky otcovské podělili, byl Vojtěch (nar. 1490) nejvyšším hofmistrem království Českého, ale zemřel již 1534. Po něm dědil bratr Jan, příjmím Bohatý, jenž byl v rozličných dobách nejvyšším komorníkem a hejtmanem zemským markrabství Moravského. Po smrti bratrově zdržoval se též v Čechách. Jan ke statkům zděděným přikoupil ještě jiné na Moravě i v Čechách, ale za to jiné dílem prodal dílem vyměnil. Od zetě svého Václava Adama knížete Těšínského držel též v zástavě panství Fridecké. Panství svá ozdobil mnohými stavbami, jmenovitě po velikém požáru, který r. 1538 město Pardubice skoro docela zničil, vystavěl tam znova zámek a kostel děkanský, pak na místě spustlého kláštera Doubravického začal stavěti nynější krásný gotický kostel Nalezení sv. kříže. Zemřev 8. září 1548 pochován jest v kostele tomto vedle předků svých. Za jeho synů Jaroslava, Vratislava a Vojtěcha, bohactví a sláva rodu P-nského hluboko sklesly. Jaroslav a Vojtěch zemřeli bez dětí, i byl po nich dědicem Vratislav, který však jen pozůstalostí po Vojtěchovi rozmnožil zboží své, neboť Jaroslav byl všecky své statky utratil. Vojtěch byl 1554—57 nejvyšším komorníkem markrabství Moravského a zemřel 1561. Za příkladem otce svého přilnul i on k luteránství, ale byl odpovědným nepřítelem bratří, jež všelijak pronásledoval, ano i do neutěšené polemiky s nimi se pouštěl. Vratislav, narozen 9. čce 1530, zůstal věren víře katolické, studoval v Praze a ve Vídni, stal se 1567 nejvyšším kancléřem království Českého a dával se potřebovati v jednáních diplomatických. Král Španělský vyznamenal

jej řádem zlatého rouna. Vratislav byl veliký mecenáš věd a umění, podporoval štědře umělce a učence, obohatil rodinnou knihovnu v Tovačově nejvzácnějšími současnými plody literárními, nakoupil mnoho obrazů nejslavnějších mistrů, jimiž zámky své okrašloval, zakládal nové sady a všelikým spůsobem zveleboval statky své. Všelikým však nákladům na to vše činěným a vůbec nádhernému jeho živobytí nestačilo již ztenčené jmění rodinné, i začal po roce 1550 prodávati panství po panství, tak že po jeho smrti (27. říj. 1582) z ohromného druhdy jmění rodinného zůstala již jen poměrně skrovná část. Zůstaliť po Vratislavovi dva synové, Jan a Maximilian, a mimo to pět dcer, ze kterýchžto posledních proslula Polyxena, manželka nejprvé Viléma z Rožmberka, pak Vojtěcha Zdeňka z Lobkovic, pozdějšího knížete. Ani však zbytek někdejšího rodinného jmění nemohli mladí P-nové pro dluhy udržeti, i prodávali statek po statku, ba samé rodinné sídlo Pernštein, tak že začátkem XVII. století rodu tomuto, někdy tak bohatému, již jen jediné zápisné zboží Litomyšlské náleželo. Maximilian z P. vstoupil do stavu duchovního, Jan pak zemřev r. 1603 zanechal děti nezletilé Vratislava, Eusebia, Annu, Trebonii a Helenu Eusebii. Vratislavovi, jenž vstoupil do vojenské služby, pustil císař Ferdinand III. panství Litomyšlské k dědictví, on však byl na jmění tak sešlý, že jenom pomocí pense, které požíval od Španělska, mohl jakž takž slušně žíti dle stavu svého. Vratislav zahynul r. 1631 na bojišti proti Švédům co poslední muž svého rodu. Jeho jediná ještě tehdáž na živobytí pozůstávající sestra Trebonie zdědila panství Litomyšlské, kde založila kolej piaristskou a zemřela 5. ún. 1648. S ní zaniklo jmeno P-nů docela.

Peruc, ves a panství v někdejším Rakovnicku, druhdy sídlo pánů z Peruce znaku lekna, v jejímž držení vystřídalo se napotom mnoho rodů šlechtických. K P-i táhne se stará pověst o knížeti Oldřichovi, který vraceje se z honby spatřil Boženu, dceru Kresinovu, ana pere blíž vsi u studánky, již pak za manželku pojal, pročež ta dědina, prv Opučná jmenovaná, P. nazvána jest.

Pešek, stavitel Pražský XIV. století, vystavěl r. 1391 v Skutči gotický kostel špitálský ke cti Božího těla.

Pešina z Čechorodu, Tomáš, dějepisec český, narozen 19. pros. 1629 v Počátkách, vysvěcen jest r. 1653 na kněžství a poslán za kaplana do Kostelce nad Orlicí, kdež po dvou letech již stal se děkanem. Roku 1657 povolán na děkanství Litomyšlské a rok na to mu svěřeno vikářství ve východní polovici Chrudimska; nedlouho potom nadán erbem a predikatem z Čechorodu. Roku 1663 stal se kanovníkem Litoměřickým a Vyšehradským, roku pak 1665 kanovníkem a českým kazatelem při chrámě sv. Víta na hradě Pražském. Roku 1668 jmenován od císaře Leopolda I. falckrabětem, 1670 tajným radou a zároveň zvolen za děkana kapitulního, načež přijat mezi stavy zemské. R. 1674 povýšen za světícího biskupa s titulem biskupa Smederevského. Roku 1678 koupil statek Obořiště i založil tam klášter paulanský, ale do-

stavění jeho se nedočkav zemřel 2. ún. 1680. P., seznámiv se záhy s Balbinem, přilnul jeho podnětem k studiím historickým, a jmenovitě umínil sobě sepsati důkladný děje- a místopis moravský, ku kterémuž konci učinil vyzvání k šlechtě', duchovenstvu a městům moravským, aby mu podávali příspěvky z archivů a bibliotek svých, načež dostalo se mu příležitosti ku použití důležitých archivů. Roku 1663 vydal *Prodromus Moravographiae, t. j. Předchůdce Moravopisu, obsahující sumovní výtah všeho toho, co v témž Moravopisu, kterýž na světlo se hotoví, obšírně položeno bude.* S pomocí stavů moravských vydal pak co část historického díla svého spis *Mars Moravicus, sive bella, seditiones, tumultus et quae olim Moravia passa sunt.* Druhý díl svého Moravopisu P. také dokonal, ale k vydání jeho nedospěl. Rukopisy po něm zůstalé chovají se dílem v Duchcově, dílem v zemském archivu moravském. Pracemi těmito získal sobě P. nemalé zásluhy o dějepis Moravy, ač upírati nelze, že materialu od něho snešeného třeba užívati s velikou opatrností pro nekritičnost onoho věku. Mimo to vydal P. r. 1663 horoucné vyzvání k boji proti Turkům pod názvem *Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae — Hungaria flamma belli turcici ardens*, kteréž myslemi tak hnulo, že je spisovatel v krátce po sobě třikrát musil dáti vytisknouti, pak r. 1675 *Phosphorus septicornis, h. e. metropolitanae divi Viti ecclesiae majestas et gloria*, obsahující dějiny chrámu Svatovítského.

Peta, jmeno vůdce mongolského, jejž dle podání vlastnoručně zabil Jaroslav v bitvě u Olomouce. Dle bratří Jirečků nezahynul P. v této bitvě, nýbrž vedl potom Mongoly do Uher. Mongolský králevic, který u Olomouce padl, slul prý Bajdar.

Pětipeský 1) z Chyš a z Egerberka, staročitný rod rytířský, někdy hlavně v severních a západních Čechách usedlý a nazvaný tak od hradu Pětipes. Praotec rodu toho byl dle pověsti onen Odolen syn Střižův, který jsa ve vojsku, jež král Vladislav císaři Fridrichovi I. na pomoc proti Milanským vedl, s Bernardem, synem Soběslavovým, první šťastně přes řeku Addu se přebrodil. Členové rodu toho často se připomínají v dějinách českých nejvíce co udatní válečníci. Šťastný Václav P. na Byšicích a Bosyni, jenž držel panství Obřiství a roku 1619 od stavů panství Mělnické v zástavu vzal, byl po bitvě Bělohorské odsouzen k ztrátě veškerého jmění a k doživotnímu vězení. Obrátiv se však na víru katolickou došel milosti, ale statků svých nazpět neobdržel, i byl napotom místopísařem a 1629—37 místokomořím zemským. Poslední muž toho rodu byl Adam Šťastný P., jenž zemřel okolo r. 1662 co J. M. nařízený nejvyšší nad jedním plukem jezdců. — 2) P. z Krásného Dvora, rod rytířský, jemuž statek Pětipsy též nějaký čas náležel. Z toho rodu byl Václav P., bratr český, jenž měl účastenství ve zpouře stavovské proti Ferdinandovi I. a byl jednou z těch osob, které si král k přísnému potrestání za oběti vyhlídl. Byl totiž ještě s třemi jinými spoluvinníky o tak zvaném krvavém sněmě r. 1547 na Hradčanech sťat.

Petr 1) Valdus (*Pierre de Vaux*), vynikající rozšiřovatel a hlasatel učení valdenského ku konci XII. století, obyčejně považovaný za zakladatele té sekty, kteráž i dle něho pojmenována jest, ačkoli původ svůj v údolích v Piemontu a v jižní Francii již mnohem dříve vzala. P. byl bohatý měšťan a kupec v Lyoně, ale puzen horlivostí pro opravu církve kázal nejen ve Francii, ale i po Italii a v jiných zemích, napomínaje lid, aby se navrátil k původní čistotě mravů a prostotě první církve křesťanské, až i do Čech přišed zde na sklonku XII. století smrtí sešel. P. byl mezi nejpřednějšími připravovateli a předchůdci pozdější reformace církevní, a zdá se, že jeho přítomnost v Čechách nebyla bez následků. — 2) P. Žitavský, třetí opat Zbraslavský, kronikář český, narozen v Žitavě mezi r. 1260 a 1270, vstoupil do kláštera Zbraslavského brzy po jeho založení, a připomíná se r. 1309 co kaplan prvního opata jeho Konrada, jejž napotom provázel na jeho diplomatických cestách do Němec, a taktéž byl s králem Janem v Moravě a ve Vlaších. Když r. 1316 opat Konrad podruhé se vzdal důstojnosti své, zvolen jest P. na jeho místo. V té době se jeví opat P. již co zpovědník a domácí přítel královny Elišky, s níž potom 1323—25 prodléval v Bavorsku. Roku 1329 položil základní kámen k novému kostelu na Zbraslavi a 1333 zřídil tam nákladný vodovod, roku 1337 dal v Praze znova vystavěti kostel sv. Ondřeje před rokem vyhořelý, a zemřel, jak se zdá, r. 1238. Opat P. sepsal dějiny kláštera svého pod názvem *Chronicon Aulae Regiae*, kteréž dílo jest předěláni spisu předchůdce jeho Ottona (v. t.), jehož historii vedl až do r. 1338. Vypravování P-ovo, zvláště co se týče věcí, jichž očitým svědkem byl, jest věrné a pravdivé, plastické a názorné. Jediné to dá se mu vytýkati, že příliš straní zakladateli kláštera Zbraslavského, králi Václavu II. Dílo jeho vydal úplně Dobner r. 1784 v pátém díle *Monumenta historiae Bohemiae*. — 3) P., vůbec Petrlík zvaný, mistr kamenický, vedl v letech 1418—19 stavbu chrámu sv. Víta na hradě Pražském, kterážto stavba, když vypuklými bouřemi husitskými byla přetržena, mistr P. opustil Prahu, kamž teprv po dlouhých letech se zase vrátil a kdež i zemřel r. 1454 nebo 1455. — 4) P. z Prachatic (zhusta *Brachawitz* zvaný), znamenitý český stavitel, o němž bližších zpráv nemáme, než že v letech 1404—29 vedl stavbu velikolepé věže chrámu sv. Štěpána ve Vídni.

Petřík z Benešova, Jan, narozen okolo 1510, bakalář a od r. 1537 měšťěnín v Českých Budějovicích, působil velmi důrazně k tomu, že Budějovičtí, když Ferdinand I. žádal pomoci českých stavů na válku proti kurfirštu Saskému, jemu žádanou pomoc poslaly, začež r. 1548 nadán jest erbem a predikatem z Benešova. P., byv na to pokládán mezi nejpřednější obyvatele Budějovic, žil tam ještě mnoho let. V mladších letech pokusil se také na poli literatury české, přeloživ několik spisků náboženských na jazyk český. Syn jeho Václav stal se vychovatelem kurfiršta Bavorského Maximiliana.

Petřín, v. Praha.

z Petrovic, Václav C a r d a, rytíř český vynikající za dob válek husitských, uvádí se 30. září 1422 co jednatel Pražanů vedle pana Viléma Kostky s hejtmany táborskými Bohuslavem ze Švamberka a Janem Bzdinkou, kteří přitáhli ku Praze v úmyslu nepřátelském; roku 1429 byl mezi přátelskými úmluvci, kteří 21. ledna zavřeli příměří mezi Staroměstskými a Novoměstskými; r. 1435 zvolen ze sněmu českého mezi deseti rytíři na sjezd Brněnský. Roku 1438 sebral se s jinými na Fridricha Saského, který táhl z Čech, provázen jsa Jakoubkem s Vřešovic. Carda i druhové jeho poraženi jsou u Želenic mezi Mostem a Bílinou. Když však následkem toho pokusil se Jakoubek o Louny pro Albrechta Rakouského, přitáhli naň Carda a kněz Bedřich z Kolína a porazili jej na hlavu.

Petržilka Václav Baltazar, český lékař, narozen v Chrudimi asi 1685, stal se na universitě Pražské doktorem, byl v letech 1713 a 1714 v Praze za panujícího tehdáž moru ještě s jinými lékaři a profesory činným, r. 1720 usadiv se v Chrudimi stal se fysikem kraje Chrudimského, zvolen do rady městské a konečně za primatora, kterýž úřad zastával až do své smrti 7. list. 1750. **P.** skoumal bedlivě vody léčivé kraje Chrudimského a popsal je v několika spisech českých a německých.

Pflug z R a b š t e i n a, starožitná panská rodina, která již v XIII. století v Čechách a Němcích zboží pozemská držela a vysoké úřady zemské zastávala, psala se od hradu Rabšteina v Plzeňsku, v jehož držení byla prý již r. 1200. Již ku konci XIII. a na začátku XIV. století připomíná se O l d ř i c h **P.** z R a b š t e i n a, jenž byl 1319—32 podkomořím království Českého a v nebytí krále Jana v zemi několikráte místodržícím v Čechách. Z členů té rodiny vynikli dále: P r o k o p **P.** z R a b., muž vysoce vzdělaný, rozšafný a vážený, přítel Eneáše Sylvia, jenž míval platné účastenství ve všelikých veřejných věcech. Roku 1453 jmenován od krále Ladislava nejvyšším kancléřem království Českého, kterýž úřad i za krále Jiřího až do r. 1468 zastával. Od krále toho vysílán byl v důležitých poselstvích k papeži (1462), králi Matiášovi (1468) a jinam, a zemřel 11. dub. 1472. Bratr jeho J a n, oddav se stavu kněžskému, stal se v Itálii doktorem práv, protonotářem a referendarem papežským, vrátiv se r. 1457 do vlasti jmenován jest kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském a proboštem Vyšehradským. Roku 1458 a 1461 vyslán byl od krále Jiřího do Říma, aby jej smířil s papežem; že však nedostál úloze své, zanevřel naň král Jiří, načež přestoupil Jan ke straně krále Matiáše (1469), a byv od něho jmenován kancléřem království Českého vzat jest ke dvoru do Budína, kde r. 1470 zemřel. H a n u š **P.** z R a b. byl jedním z nejbohatších a nejvzácnějších pánů českých za králů Vladislava II., Ludvíka a Ferdinanda I., od kterých obdržel nadání na hory stříbrné, zlaté a cínové na svých statcích v severozápadních Čechách, přičinil se r. 1526 platně k zvolení arciknížete Ferdinanda za krále, byl v letech 1527—35 hejtmanem německých len koruny České, 1528 maršálkem

dvora královského, 1533—37 nejvyšším kancléřem království Českého. Jsa od krále Ferdinanda často potřebován ve veřejných jednáních té doby obdržel od něho rozličné milosti. Město Bečov, ve válkách husitských skoro docela zpuštěné, v nově vystavěl, v Slavkově založil tak zvané Nové město, vystavěl tam kostel, školu a jiné veřejné budovy, a zemřel 14. srp. 1537 bezdětek. Rozsáhlé statky jeho zdědil jeho synovec Kašpar P. z Rab., který, byv od stavů českých, když r. 1547 odepřeli králi pomoc proti spolku Šmalkaldskému, zvolen za vůdce vojsk jejich, po nešťastné bitvě Mühlberské jest odsouzen cti, statku a hrdla, načež se utekl do Míšně, kde r. 1567 zemřel. O deset let dříve zemřel Vojtěch P. na Hostouni, poslední muž české větve rodu svého. V sousedních zemích německých, jmenovitě v Bavořích a v Sasku, květli P-ové ještě dále. Bavorští P-ové jakožto nepřátelé husitství činili v XV. století mnohé nájezdy do Čech a účastnili se horlivě křižáckých výprav proti Čechům.

Philadelphus Zámrský, Martin, narozen 1550 v Zámrsku, byl horlivý zastavatel Augšpurské konfese a působil co kazatel nejprvé v Novém Jičíně, pak v Hranici, v Starém Jičíně a konečně v Opavě, kdež zemřel 9. bř. 1592. Od něho jest *Postilla evangelistská*, jenž v sobě obsahovala veškerý soubor učení Lutherova v prostomluvě a s písněmi. Ponejprv byla vydána r. 1592 v Bruntále na útraty Hynka staršího Bruntálského z Vrbna, podruhé r. 1602 v Drážďanech a potřetí téhož roku v Lipště.

Philomates 1) Václav, hudební spisovatel, narozen v druhé polovici XV. století v Jindřichově Hradci, řemesla svého zvonař, sepsal dílo *Musicorum libri quatuor, compendioso carmine elucubrati* (ve Vídni 1512, pak s titulem trochu změněným 1518, 1533 a 1534 v Lipsku, Štraspurce a Vitemberku), v kterémž jedná o základech, na kterých spočívá cantus planus a hudba mensurální. — 2) Dačický Ph., Matouš, nepravě míchaný se svým soujmeným strýcem, jenž proslul co profesor na universitě Pražské a 1565 zemřel, dosáhnuv bakalářství v cizině zabral se do studií přírodnických a duševědných, kterých pak upotřebil co vychovatel dítek v domech panských, jmenovitě v domě Jana Valdšteina na Hrádku, nejvyššího komorníka království Českého. Pro své latinské básně obdržel od Rudolfa II. titul věnčeného poety, a r. 1575 nadán erbem a titulem z Valkenberka, od kteréž doby psal se Valkenberským neb Valkenbergrem z Valkenberka. Ph. zemřel asi r. 1588. Z jeho spisů zajímavé jsou: *O vyvýšení a vysokém důstojenství lidského pokolení i o divné fabrice, o způsobu, spojení a usilování oudův v těle, z autorův anatomických vybrané,* pak *Druhá knížka o vyvýšení nesmrtedlné a věčné duše rozumné, jinak ducha života* (oba rkp. od r. 1574).

Piaristé, známý řád mnišský, věnující se vychování mládeže, zaveden jest do zemí českých od kardinála biskupa Olomouckého Františka Dietrichšteina r. 1631, kdež usazeni jsou v Mikulově, brzo na to r. 1633 v Strážnici a r. 1634 v Lipníku. Roku 1640 uvedeni jsou

do Litomyšle, 1658 do Slaného, 1666 do Ostrova, 1687 do Kroměříže, 1688 do Kosmonos, 1690 do Staré vody (na Moravě), 1694 do Příboru, 1704 do Benešova (v Táborsku), 1714 do Rychnova, do Prahy teprv r. 1752. Po celé pak XVIII. století šířili se dále, jmenovitě též do Slezska.

Piccolomini, slavný rod šlechtický původu italského, jehož členové sídleli nejprvé v Římě, později v Sieně, nabyvše pak vévodství Amalfi počali se podle něho psáti. Z rodu toho vynikli: **1)** Aeneas Sylvius Bartoloměj v. Eneáš Sylvius. — **2)** Ottavio **P.**, vévoda Amalfský, proslulý válečník, nar. 1599 ve Florencii, dostal se s vojskem toskanským Ferdinandovi II. na pomoc poslaným do Čech, kdež bojoval na Bílé Hoře. V bitvě u Lützenu velel pluku jízdy. Vévoda Fridlandský zamýšlel užiti ho při provádění svých dalekosáhlých plánů, ale Ottavio zpravil dvůr Vídenský o hrozícím mu nebezpečenství a přispěl platně k tomu, aby přívrženci Valdšteinovi neškodnými učiněni byli. Za odměnu obdržel panství Náchodské, povýšen do stavu hraběcího a jmenován generallieutenantem. Bojovav pak po celou 30letou válku ve vojště dílem císařském dílem španělském povýšen jest r. 1650 do stavu knížecího, konal pak ještě služby diplomatické a zemřel 11. srp. 1656 ve Vídni bezdětek. Přijat byv za obyvatele království Českého zřídil r. 1642 ze statků svých českých fideikomis, a r. 1654 vystavěl nynější zámek v Náchodě. Po jeho smrti připadl fideikomis postranním jeho příbuzným, jichž potomstvo r. 1783 vymřelo.

Pikharti nazýváni jsou v Čechách prvotně západoevropští Beghardi, kterých jakýsi zástup přišel r. 1418 do Prahy, jak se zdá z Francie neb valonského Nizozemska, a hostinsky byli přijati od strany podobojí, potom však odešli zase, když řádové jejich byli blíže seznáni a se schválením se minuli. Od té doby nazýváni jsou p-ty také jiní bludaři, zvláště kteří příliš svobodně smýšleli o svátosti oltářní. Jmeno to později lípáno zvláště bratřím českým, ač oni je od sebe rozhodně odmítali.

Pipa z Osora (vlastně Pippo Spano), z Florencie rodilý, vojevůdce a milostník císaře Sigmunda, který jej také nejednou poslal proti Husitům. Ponejprv objevil se v Čechách r. 1420 s houfy uherskými u Benešova, podruhé r. 1421 vtrhnuv v čele silného vojska skrze Moravu do Čech poražen jest v únoru 1422 od Žižky na hlavu u Kaňku a Německého Brodu.

Pirkštein 1) v. Sloup. — **2) P.**, bývalý hrad na panství Ratajském v někdejším Kouřímsku, vystavěn byl asi v druhé polovici XIV. století od pánů z Lípy, kteří okolo r. 1340 vešli v držení Rataj, a nazván tak po hradu P-u čili Sloupu v Litoměřicku, někdejším jejich sídle, které se bylo octlo v cizích rukou. Tato větev pánů z Lípy psala se napotom z Pirkšteina a zůstala v držení zboží Ratajského přes 100 let, načež panství to i s hradem P-em dostalo se sňatkem knížeti Viktorinu Minsterberskému. Pozdější držitelé více na P-ě nesídleli, a hrad ten již v XVI. století nazývá se pustým. Teprv

hrabě Václav Kinský, koupiv r. 1712 panství Ratajské, dal jej opraviti v té spůsobě, jak částečně spatřuje se podnes.

z Pirkšteina, pánové, větev pánů z Lípy, nazvaná tak od hradu Pirkšteina (v. t.) v někdejším Kouřímsku. Praotcem jejich byl Čeněk, syn slavného Jindřicha z Lípy, jenž asi r. 1340 nabyl panství Ratajského a zemřel 1362. Syn jeho Ješek příjmím Ptaček nejspíše byl zakladatelem hradu Pirkšteina u Rataj, dle kterého napotom se psal **z P.**, a tak i jeho potomci. Z těch byl nejslavnější Hynce Ptaček **z P.**, který ponejprv objevuje se v dějinách českých r. 1434, když s mnohými jinými pány pomáhal Pražanům Staroměstským dobývati Nového města, načež bojoval u Lipan v řadách jednoty panské. Po nastoupení Sigmundově učiněn byl jeho radou a poslán r. 1437 dobývat hradu Siona na Roháčovi z Dubé, jehož on na dobytém hradě i s tovaryši jeho zajal. Po smrti Sigmundově obmýšlel Ptaček se svým přítelem Alšem ze Šternberka v skutek uvésti dávný, a zvláště u Sirotků oblíbený plán spojení v jedno koruny České s Polskou, a to provdáním císařovy vdovy Barbory za krále Polského. Po zvolení však Albrechta Rakouského za krále přistoupila k němu i strana Ptačkova, jenž přiměl také Tábory k zanechání domácí války, kterou byli již začali. Po smrti Diviše Bořka z Miletínka (1438) stal se Ptaček náčelníkem veškeré strany pod obojí, ač nedávno před tím byl ještě katolíkem. Popuzeni bezohledným jednáním strany Menharta z Hradce a krále Albrechta položili sobě utrakvisté sněm na Mělníce, kdež zvolili Kazimíra, bratra Vladislava Polského, za krále, což mělo za následek domácí válku. Když však Albrecht již 27. říj. 1439 zemřel, srozuměly se přátelsky obě strany, a v červnu 1440, s opominutím jednak Ladislava Pohrobka jednak Kazimíra Polského, zvolili za krále vévodu Albrechta Bavorského. Ptaček byl sám jedním z poslů k němu vypravených, když pak Albrecht volbu nepřijal, naklonily se obě strany k uznání Ladislava Pohrobka. Mezi tím v nastalém bezkráloví vyřizovány záležitosti zemské na sněmích, na nichž Ptaček jedno z předních míst zaujímal. Roku 1443 ustanoveno hlavně jeho působením na sněmě Pražském, vypraviti poselství k císaři Fridrichovi s určitou žádostí, aby Čechům vydán byl mladý král; ale ještě mezi dalším jednáním o té věci zemřel Ptaček na zámku svém v Ratajích 27. srp. 1444 co poslední muž svého rodu. Bylť on muž velikých schopností, zkušený vůdce v boji a zběhlý jednatel v záležitostech občanských, při tom horlivý vlastenec, i provozoval v Čechách moc jako nikdo jiný převahou svého velikého ducha. Nástupcem jeho v náčelnictví strany pod obojí stal se Jiří z Poděbrad. Ptaček zanechal dceru Žofii, která se r. 1462 provdala za Viktorina knížete Minsterberského, jemuž přinesla za věno Rataje.

Pisa, město italské v Toskánsku, druhdy svobodnou obec tvořící, stalo se památným v dějinách českých povstáním proti Karlu IV. Když totiž Karel od svého korunování na císařství r. 1355 z Říma se vracel, přišel v měsíci květnu do Pisy, kdež ubytován jest na radnici. Ale

v noci z 20. na 21. vypukl na radnici požár, z něhož císař s císařovnou a komonstvem svým se bez nebezpečenství života vyvázli, a který strávil také zbrojnici městskou v témž domě se nalezající. Toho použila strana s císařským panováním v Italii nespokojená k namluvení lidu, že císař sám nastrojil ten oheň, aby město učinil bezbranným. Následkem toho bylo pozdvižení lidu, který pod vůdcovstvím přední rodiny Gambakortů obsadil všecky přístupy k městu, nadělal v ulicích barikady a valem k obydlí císařovu se hrnul. Vojsko Karlovo bylo po bytech ve městě roztroušeno, nicméně na první poplach spěchali všickni císaři na pomoc, z čehož strhly se krvavé šarvátky po městě, až konečně k jeho bytu přirazili. Císař mezitím byl již na koni, hotov jsa s těmi, kteří při něm byli, probiti se z města ven. To vidouc strana Raspantů, protivníků Gambakortů, ač dříve byla společně s nimi lid štvala, přidala se ihned k císaři, a její pomocí jest povstání udušeno. Původcové jeho, mezi nimi tři bratří Gambakortové, jsou na to 26. kv. na veřejném náměstí mečem odpraveni.

Písař, vůbec kdo něco píše, obzvláště pak kdo píše z výdělku, jako před vynalezením tisku a ještě nějaký čas potom opisovači, kteří písařství co živnost provozovali. Takoví p-i byli spolu krasopisci a za svou práci hojnou odměnu dostávali. — P-i jakožto úředníci (*notarii*) připomínají se již za nejstarších časů při dvorech, obcích a jiných korporacích, a bývali obyčejně stavu duchovního, poněvadž krom duchovních sic málo kdo psáti uměl. V Čechách děje se již k roku 1164 zmínka o p-i při dvoře knížecím Martinovi. Čím více časem rozčlánkovány byly záležitosti správní a soudní, tím hojnější býval všude počet písařů, osoby duchovní pak přestaly písařovati v té míře, čím více lidé světští psáti se učili. Roku 1257 ponejprv se vyskytuje v Čechách nejvyšší p. zemský zároveň s nejvyšším purkrabím, nejvyšším komorníkem a nejvyšším sudím co čtvrtý nejvyšší úředník zemský na soudu zemském zasedající, v domě jeho byly desky zemské a při nich menší úředníci. Jiný byl úřad místop-e čili p-e menších desk (v. Dsky). Při úřadu nejvyššího p-e nezáleželo tak na urozenosti jako na vzdělání, proto neměl býti „pán urozený, ale člověk obecný dobře zachovalý a k tomu v tom dobře umělý." Při větších i při menších deskách bývalo kromě obou p-ů co zemských úředníků nejméně po dvou p-ích, kteří skutečné práce písařské konali. Rovněž i při jiných úřadech zemských a královských byli zvláštní p-i. V prošlém čase ustanovováni jsou také při obecních úřadech ve městech p-i, ve městech větších bývalo jich více, z nichž nejprvnější měl titul kancléře.

Písař Bartoš v. Bartoš písař.

Písecký Václav, vlastně Hladičovic, narozen v Písku 1482, stal se 1502 v Praze bakalářem a 1505 mistrem svob. umění, načež přednášel na universitě o jazyku řeckém a 1508 byl děkanem fakulty filosofické. Roku následujícího odebral se co péstoun mladého Sigmunda z Jelení s vychovancem svým do Italie, kdež přeložil do češtiny *řeč Isokratovu k Demonikovi*, ale zemřel v Benátkách na morovou ránu

v první polovici října 1511. Smrt mnohoslibného mladého muže velice byla želena od jeho přátel. Svrchu zmíněnou řeč Isokratovu vydal r. 1512 otec Sigmundův Řehoř Hrubý z Jelení.

Písek, druhdy krajské město v Čechách na řece Otavě, od jejíhož zlatonosného písku jmeno vzalo, jest osada starožitná, jenž stávala bezpochyby již za časů pohanských. Prvotně vystavěn byl **P.** na levém břehu řeky, a městem stal se za Přemysla Otakara II., který jej vzácnými svobodami obdařil. Zdá se, že v různicích po vymření Přemyslovců v Čechách nastalých **P.** od vojska rakouského velikou škodu vzal, následkem čehož měšťané na pravý břeh Otavy se přesídlili a nynější město u samého král. hradu založili, jemuž Jindřich Korutanský potvrdil všecky výsady starého Písku. Král Jan udělil Písku právo Staroměstské a nadal město důležitou výsadou silniční, aby všickni, kdož jedou z Rakous skrze Budějovice k Plzeňsku anebo skrze Prachatice ku Praze, jinudy než skrze **P.** nejezdili. Karel IV. dovolil zříditi v Písku sklad soli pro celé okolí, a král Václav IV. potvrdil měšťanům všecky tyto výsady. Takovým spůsobem stal se **P.** brzy městem zámožným, a měšťané mohli obraceti hojné příjmy obecní k účelům prospěšným, a jmenovitě na zvelebení města. Kamenný most Písecký pokládá se za starší Pražského, a r. 1408 obnoven a v nově zřízen obecní špitál. K straně husitské přidali se měšťané s celým srdcem a celou silou svou, a **P.** byl prvním venkovským městem v Čechách, kde po smrti krále Václava lid udeřil na mnichy, kteří jsou vyhnáni a klášter dominikanský spálen. Tehdáž v Písku zřízena „káď", t. j. pokladna obcí táborských pod správou Matěje Loudy z Chlumčan, který též zvolen jest za hejtmana vojska. Na krátko sice zmocnilo se Písku r. 1420 vojsko královské, ale Žižka brzy jej od něho osvobodil, načež nepřátelé kalicha jsou z města vypovězeni, a **P.** napotom zůstal věren straně táborské, v jejímžto spolku bylo mu podnikati mnohé boje, zvláště s pány Rožmberskými. Když však Jiří Poděbradský r. 1452 Tábor pokořil, Písečtí odřekli se církevních řádů táborských, a zavedše služby boží dle řádu Rokycanova zůstali pak věrni Jiřímu i co králi, pomáhajíce mu platně proti odpůrcům jeho. Výsady města i po skončení husitských válek rozmnoženy jsou od králů Českých, a jmenovitě Ladislav potvrdil obci Písecké i rychtu ve městě se všemi požitky z ní, kterou byla koupila od rodiny Maternů z Milenovic. Podobným spůsobem vešlo město r. 1509 také v držení král. hradu od jeho zástavních držitelů. Po celý ten čas nevycházeli Písečtí ze sporů s okolními městy a jinými sousedy za příčinou svých privilegií silničních, která oněm na velikou obtíž a škodu byla, na mnoze pak i výsadám jiných měst, jmenovitě Vodňan a Prachatic, odporovala. Spory tyto konečného rozhodnutí došly teprv za Ferdinanda I. roku 1544 dobrovolnou smlouvou s Prachatickými, jíž obapolné výsady vyrovnány jsou. Během let nabyla obec Písecká znamenitých statků zemských, kterých však namnoze spolu s větší částí svých privilegií pozbyla r. 1547 pokutou za účastnění se známého odboje stavů proti králi v příčině války Šmalkaldské

Nicméně nepřestali Písečtí pečovati o rozmnožení toho co jim zbylo přikupováním nových statků, čímž však zabředla obec do znamenitých dluhů. Vedle toho chvalitebná byla snaha obce o všemožné zvelebení školství. Za povstání českých stavů proti Matiáši a Ferdinandovi II. byl P. dvakráte od císařského vojska pod Buquoiem dobyt, ale pokaždé jemu zase od Mansfelda odňat, až konečně císařští spolu s Bavory potřetí k městu přitáhli. Písečtí nedočkavše na sebe útoku vyvěsili bílou korouhev na znamení že se vzdáti chtějí, ale mezi rokováním vojsko císařské, žádného rozkazu k tomu nemajíc, přelezlo hradby a jalo se na potkání obyvatele vražditi, i nedalo se ukrotiti ve vzteku svém ani Buquoiem ani vévodou Bavorským samým. Z posádky neušel ani jeden muž smrti, z měšťanů zachován při živobytí jen počet nepatrný; město jest vydrancováno a v spáleniště obráceno. Roku 1623 postoupil císař město P. i s lidmi poddanými don Martinovi de Huerta, pověstnému vydírateli, po jeho smrti pak (1638) dostalo se k ruce královské do sekvestru, až konečně r. 1641 z milosti krále Ferdinanda III. zase nabylo předešlé svobody městské. Mezi tím byla v něm násilně provedena reformace katolická, tak že po ukončení 30leté války nebylo více v Písku žádného nekatolíka, načež město ponenáhlu znova začalo zkvétati, ač mu nejednou vznikly nesnáze jednak ze zpoury lidí poddaných, jednak z různic v samé obci a z rozličných praktik a šmejdů od úředníků obecních prováděných. Po přemožení nesnází těch dodělala se obec během XVIII. století opět znamenité zámožnosti.

Pístné, hrad a ves v někdejším Rakovnicku nedaleko Hřebečník, odkud pocházel Mikuláš z Pístného, nazvaný později z Husi. P., hrad i osada, zpustlo již v XV. století.

z Pístného, Mikuláš, v. z Husi Mikuláš.

Pistorius z Lucka, Pavel, kněz katolický, narozen v Žatci 25. led. 1572, dosáhl v cizině důstojnosti mistra v svob. umění a doktora theologie, r. 1601 stal se arcipryštem v Plzni, a r. 1608 děkanem na Karlšteině, odkud po třikráte vezl do Prahy korunu královskou, totiž ku korunování Matiáše[1], manželky jeho Anny a Ferdinanda II. Roku 1618 zvolila jej za děkana kapitola Vyšehradská, které již od r. 1603 co kanovník náležel. Úřad ten spravoval 12 let, pečuje horlivě o navrácení statků kapitole odcizených; později však zapletl se v rozepři s kanovníky, která r. 1628 od papežského legata Karla Karaffy byla vyrovnána. P. zemřel 1630, veliká jeho knihovna dostala se bibliotece Klementinské. Od něho jsou rozličné české spisy, nejvíce obsahu nábožného.

Píšťala, píšťadlo, u starých Čechů tenší dělo (něm. *Bizschülen*). „K každému vozu mají dvě píšťadle býti šikovány“ (*Časop. mus.* X, b, 23.). Později, zdá se, jmenovány tak i krátké ručnice; odtud slovo pistole.

Pius II., papež, v. Eneáš Sylvius.

Pivo, vlastně tolik co nápoj vůbec, druh nápoje u Slovanů, jak se zdá, od starodávna obecného, bylo zajisté i Čechům záhy známo,

což vysvítá z častých zmínek o chmelnicích v starých pamětech. S počátku si zajisté p. každá domácnost pro sebe zvláště připravovala, a teprv když se zakládala města po spůsobu německém, vyvinulo se co samostatná živnost pivovárnictví, z něhož plynul obcím městským veliký důchod. O žádné živnosti nemluví se v privilegiích městských tak často jako o vaření piva, které bylo nad jiné výnosnější. Proto města všemožně usilovala o zamezení konkurence vymáháním sobě tak zvaného práva míle, t. aby na míli cesty kolem města nemělo býti žádné živnosti městské, zvláště pak žádného pivováru. Takovými výsadami darována jsou četná města od králů českých, počínaje s Janem Lacemburským. Páni a rytíři, zakládajíce na svých panstvích města poddaná, přičiňovali se k tomu, aby jim získali podobné svobody živností, jakou měla města královská. Když pak šlechta ve městech svých i mimo ně na ujmu privilegií měst královských sladovny, pivováry a krčmy zakládala, nastaly z toho mnohé spory, které byly tím krutější, když šlechta], vítězstvím u Lipan nad stranou demokratickou zbujnělá, začala městům svobodným i práva stavovského upírati, což jmenovitě za panování slabého Vladislava II. vedlo k mnohým krvavým výjevům. Spor ten uklizen jest teprv smlouvou Svatováclavskou r. 1517, následkem kteréž města šlechtě právo vaření piva pustila, čímž stal se v Čechách veliký pokrok hospodářský. Avšak i ve městech samých bývaly o to veliké bouře, má-li jen obec právo vařiti p., anebo i jednotliví měšťané. Časem vyvinulo se tu zvláštní právo nákladnické v ten spůsob, že jenom jistý počet domů oprávněn byl provozovati živnost pivovárnickou, jichž majitelé vystavěli společně pivovár a výhradně z něho užitek brali. Domy takové mnohem dráže prodávány byly nežli jiné domy měšťanské. Z vaření piva bylo králům ód sněmů povolováno posudné co pomoc, zpoura pak roku 1547 uvalila na král. města zvláštní pokutu placení z každého sudu piva, které co penální tác až do r. 1820 v platnosti zůstalo. Piva česká bývala až do XVII. století hlavně dvojí, pšeničná (bílá) a ječná (hořká), některá piva slynula zvláštní dobrotou, jako: bílé pivo Pražské, Brodské; Stříbrské; hořké Rakovnické, Slanské, Berounské, Chomutovské, zvláště pak Žatecký „samec.“ Piva ta i jinam byla prodávána, avšak též cizí piva bývala do Čech vozena, jako Svidnické a jiné.

Plácel (vlastně Plácal) z Elbinku, Václav, Králohradečan, narozen 7. září 1556, studoval v Praze, kdež seznámil se s mnohými vynikajícími učenci svého času, a již r. 1577 v rodišti svém zastupoval strany před soudem purkrabským. Prvním sňatkem svým vstoupil ve spojení s Jednotou bratrskou. Erbu a predikatu z Elbinku dostalo se mu r. 1582, r. 1585 stal se písařem soudu purkrabského a 1591 předním písařem obecním. Roku 1593 poprvé poslán do sněmu, a od té doby rok co rok ten úkol na něj vkládán. Morem r. 1599 ztratil druhou choť i všecky dítky své, načež se oženil potřetí s Libuší z Kaliště a z Ottersfelda, sestrou dávného přítele svého, ale zemřel již 6. října 1604. Od něho jest *Historie židovská* (v Praze 1592 a 1610),

překlad díla německého jeho potomního švagra král. prokuratora Václava z Kaliště a z Ottersfelda.

Plachý (*Ferrus*) **1)** Jiří, narozen 1585 v Horšově Týně, vychován v Plzni, studoval v Praze pod jesuity, do jejichž tovaryšstva roku 1602 vstoupil, vyučoval v Praze od r. 1616 filosofii, morálce a polemice, a r. 1620 ustanoven jest českým kazatelem u sv. Salvatora, vedle čehož spravoval tiskárnu Klementinskou a od r. 1623 též bibliotéku tamější. Věnovav se horlivě studiu domácích dějin shledával Slavatovi k sepsání jeho historického díla prameny a přepisy jich obstarával, Slavata pak mu „spisování své" ke čtení a posuzování posílal. Spolu s Kotvou a pomocí některých studentů za tmavé noci na 17. ledna 1623 sňal **P.** s kostela Týnského kalich a sochu krále Jiřího. Jeho kázaní byla velmi oblíbená, příklady bral nejraději z dějin českých. Poslán z Prahy do Prachatic převedl výmluvností svou drahnou část obyvatelstva do lůna církve katolické. Ale za krátko povolán zpět k sv. Salvatoru do Prahy zastával tam úřad kazatelský až do posledních svých let. Od r. 1650 žil takořka na odpočinku v Březnici, kdež zemřel 21. led. 1659 a pochován v nové koleji, jejíž stavbu sám byl řídil. **P.** vydal neméně než 49 spisů obsahu náboženského. — **2)** Jiří **P.**, synovec předešlého, narozen 1606 v Českých Budějovicích, vstoupil v 17. roce svého věku do řádu jesuitského, a byv vysvěcen na kněžství vyučoval po 5 let na akademii Olomoucké vědám humanitním a filosofickým, na to v Praze taktéž po 5 let jazykům východním, skripturistice a jiným předmětům theologickým. Když r. 1648 Švédové pod Königsmarkem hradu a menšího města Pražského se zmocnivše i Starého a Nového města dobývati se chystali, postavil se **P.** v čelo mládeže akademické, a jsa muž srdnatý, nad to pak i vysokou postavou svou (byltě 6′ 6″ vysoký) nad své spolubojovníky vynikaje, konal po celý čas obležení platné služby v obraně města, i byl studentstvu výborným vůdcem a rádcem. Za to došel daleko široko chvalné pověsti, i u samých nepřátel, kteří jej nazývali „dlouhým knězem", a díků vzácných od císaře Ferdinanda III. Podobizna jeho připojena ke všelikým tiskem vydaným vypsáním obležení toho, a přílbice i rukavice jeho uloženy v universitě a nošeny drahně let při slavném průvodu, který na památku obležení švédského každoročně k soše mariánské na Staroměstském náměstí konán býval. Poslední léta svá strávil v koleji Kutnohorské, kde zemřel 19. dub. 1664. Vypravuje se o něm, že, ač byl povahy prudké a popudlivé, nicméně snášel všeliké důtky a napomínání svých představených s neobyčejnou pokorou a skroušeností. Také byl, jako strýc jeho, dobrým kazatelem.

Plastické umění. Že v umění tomto již pohanští Čechové dosti byli pokročilí, o tom svědčí vykopávané kovové i kamenné modly, jakož i zlaté, stříbrné a bronzové šperky. Po přijetí pak víry křesťanské pěstováno v Čechách p. u. výhradně podle vzorů byzantských, čehož nejedna vzácná památka se zachovala. První řezbář český, jejž podle jmena známe, jest opat kláštera Sázavského Božetěch, který sochy

ze dřeva i kamene řezati a všeho druhu koštěné obrazy a ozdoby dělati uměl, jmenovitě pak z pokuty za domnělou urážku biskupa Pražského vyřezati musil ze dřeva *krucifix* tak veliký jak byl sám, na vlastních zádech jej do Říma donésti a tam v chrámě sv. Petra složiti. Z XII. a XIII. století zachovaly se na rozličných románských kostelích obrazořezby, majíce sice vesměs typický ráz umění byzantského, však často nenuceným výrazem přirozeného citu i vyššího uměleckého výrazu nabývající. V počtu mnohem hojnějším se nám zachoval jiný druh památek u. p., které skvěle ukazují, jak vysokého stupně ono záhy u nás dosáhlo. Jsou to české mince, které se již za Vratislava, otce sv. Václava, objevují, ve XII. století pak jemností, krásou a živostí vyražených na nich poprsí a celých figur nade všecky mince sousedních národů vynikají. Škoda, že neznáma jsou jmena umělců, kteří taková pěkná díla vyvedli. V následujících na to stoletích připomínají se sochaři z ciziny přivolaní, ale že i domácích nescházelo, vychází na jevo ze seznamu umělců, jenž v Praze r. 1348 založili známé bratrstvo malířů a štítařů, který obsahuje také četná jmena řezbářů. Řezbářská díla z doby gotické vyznačují se jakousi vytáhlostí a vypnutostí figur a ostrými rysy obličeje. Taková jest kamenná, ostatně pěkná *socha sv. Václava* u sv. Víta v Praze, od samého stavitele chrámu Petra Parléře zhotovená. Jeho neb jeho tovaryšů dílem jsou také *poprsní podobizny* 21 současníků stavby chrámu, postavené na galerii chrámové; sem náležejí též sochy na Staroměstské mostní věži, kamenné *tumby* s celými ležatými *sochami knížat a králů* z rodu Přemyslova v kapli chrámu Svatovítského, a velmi ozdobná tumba s výtečnou ležatou *sochou sv. Lidmily* nad jejím hrobem v kostele sv. Jiří na hradě Pražském. Do Karolínské doby náleží také nejpřednější litecké dílo starého umění v Čechách, bronzová *socha sv. Jiří* na hradě Pražském od Martina a Jiřího z Klussenberka, jíž v celém objemu bývalé Římské říše žádná současná památka toho druhu po bok se postaviti nemůže. Vysokého stupně dokonalosti dosáhlo záhy zlatnictví české, jehož četné výtvory umělecké se dochovaly až na naše dni. Na předním místě tu jmenujeme *berlu abatyše Kunhuty* z počátku XIII. století, chovanou v ústavu šlechtičen na hradě Pražském, pak českou *korunu svatováclavskou* z roku 1345; mimo to chová poklad chrámu Svatovítského na hradě Pražském nemalý počet vzácných a drahocenných prací zlatnických ze staré doby. Od XIV. až do XVI. století vynikalo zvláště také řezbářství ve dřevě, a tu se utvořila vedle českého stavitelství, též zvláštní národní škola řezbářská. Ještě do XIV. století náležejí tři výtečná díla řezbářská ze dřeva v chrámě Týnském v Praze: *krucifix* s dvěma *sochami Marie a Jana*, *socha Panny Marie s Ježíškem* a *Kladení Krista do hrobu*. Na začátku XVI. století vynikl mistr Jakub, děd Daniele Adama z Veleslavína, který jmenovitě v Kutné Hoře vyvedl četná znamenitá díla řezbářská, z nichž zachovala se jediná *socha Spasitelova* v životní velikosti na radnici, dílo vysoké umělecké ceny. Největší pak část dře-

věných soch i jiných řezeb pro křehkost materialu vzala za své v pozdějších dobách vandalismu, kde nebylo smyslu pro památky starodávního umění. Do druhé polovice XV. a první polovice XVI. století náležejí také skvostné kamenné *tabernakule* ve spůsobu vysokých pyramid vyvedené, bohatě ozdobené *kazatelny*, konečně i veřejné *kašny*, vše to ve slohu domácí gotiky Vladislavské, z kterýchžto vzácných děl sem tam až podnes některá se zachovala. I v první době renaisanční v XVI. století vynikalo domácí p. u., jakož o tom dosavad svědčí mnohé krásné *portaly* chrámů i budov soukromých v Praze i v jiných městech, veliká mramorová *kašna*, druhdy na Staroměstském náměstí v Praze, nyní odstraněná, mistrovská *řezba dřevěná* na oltáři Zbraslavském u sv. Havla, umělá *řezba* z nějakého náhrobku v kostele Zlíchovském u Prahy, některé znamenité *litiny*, jako na kašně v král. zahradě Pražské od Tomáše Jaroše Brněnského, který také ulil veliký *zvon Sigmund* u sv. Víta na hradě Pražském (1549) a veliký *zvon* Týnský (1553). Jiní znamenití zvonaři a konváři toho věku byli Ondřej Ptáček, Ondřej Žáček, Brikcí z Cinperka a Daniel Tapineus, jejichžto zvony a cínové křtitelnice ještě v hojném počtu se zachovaly, vynikajíce často i dobrými plastickými obrazy. Doba starší renaisance dosáhla vrcholu svého za Rudolfa II., z jehož času pocházejí *cís. mausoleum* a výtečný *krucifix* v hlavním chrámě Svatovítském v Praze; avšak jsou to díla umělců cizích. Ve smutných dobách po 30leté válce propadla i plastika zároveň se stavitelstvím převládajícímu copu, a baroční sloh vlaský opanoval chrám i dům. Italští sochaři ozdobovali české kostely a paláce velkomožné šlechty sochami, medaliony, karyatidami a všeho druhu kudrlinkami, a poněvadž se v té době velmi mnoho stavělo, měli plné ruce práce. K tomu přišlo do mody postavování veřejných soch, obzvláště marianských, větším dílem z díkůčinění za odvrácení moru, války anebo jiné pohromy. První toho druhu pomník byl *marianský sloup* na Staroměstském náměstí v Praze z roku 1650, a než uplynulo plných sto let, již se každé poněkud lepší venkovské místo honosilo podobným pomníkem; Karlův most pak zaskvěl se na začátku XVIII. století galerií nákladných *soch svatých*, co okrasou gotickému slohu jeho nepřiměřenou. V tom čase vynikli oba Prokovové (otec a syn), Leopold Widmann a Matěj Braun z Braunu, jichž práce podnes ozdobují naše stavby, náměstí a hřbitovy.

Plasy, ves na řece Střele v bývalém Plzeňsku, v okresu Kralovickém, s budovami někdy slavného kláštera cisterciackého, založeného r. 1144 neb 1145 od Vladislava II., potomního krále, a hojně nadaného. První opat uveden sem r. 1146, přišlý s několika bratry z kláštera Langheimského. Roku 1154 položen základ ke kostelu, který r. 1204 dokončen jest. Postupem času klášter tak se zvelebil, že v XIII. a XIV. století až na 500 mnichů v něm bydlelo, ano že i kolonie do klášterů na Velehrad, do Mnichova Hradiště, do Nepomuku a do Valdsas vyslal. V husitských bouřích utrpěl klášter znamenitou

zkázu na zboží, jehož větší část císař Sigmund r. 1420 Bedřichovi a Janovi z Kolovrat zapsal. Od skrovného zbytku živilo se napotom nuzně několik mnichů, až po Bělohorské bitvě odňaté statky klášteru navráceny jsou. Tu se klášter opět zmohl i podnikl nákladné stavby, jmenovitě v letech 1661—68 stavbu nového kostela Nanebevzetí Panny Marie, 1711—36 velikolepého konventu řízením Dienzenhofra a Santiniho, jehož chodby ozdobeny malbami nejvíce od Kramolína, a 1690 pohřebního kostela sv. Václava. Klášter zrušen jest r. 1785, a budovy konventní slouží účelům světským, kdežto kostel stal se farním.

Platejs z Platenšteina, rodina šlechtická, jejíž praotec byl Jan P. rodem z Vitemberka, který v druhé polovici XVI. století byl sekretářem a pak radou při německé expedici dvorské komory české, pojal za manželku Dorotu, sestru Sixta z Ottersdorfu, r. 1586 koupil sobě v Praze dům někdy Holcovský, dle něhož až dosavad Platejs zvaný, a téhož roku povýšen jest od císaře Rudolfa II. do stavu šlechtického s predikatem z Platenšteina. Spravovav pak několik let úřad cís. rychtáře na Starém městě Pražském byl r. 1605 přijat na sněmě do stavu rytířského v království Českém. V následujících na to bouřích stavovských stál pevně ke straně katolické, pročež musil od povstalých stavů nemalá příkoří snášeti, avšak zemřel ještě před bitvou Bělohorskou. Jeho nejstarší syn Jan Arnošt, narozený r. 1586, oddal se stavu kněžskému a odebral se do Říma, kdež povýšen jest za doktora práv, licenciata theologie a prelata papežského. Vrátiv se do vlasti stal se kanovníkem Olomouckým a byl věrným pomocníkem kardinála Dietrichšteina v jeho snahách o rozšíření víry katolické, pročež r. 1618 od stavů odpořilých vzat do vězení, z něhož se s velikou sumou musil vykoupiti. Po bitvě Bělohorské učinil mu císař rozličné milosti, a jmenovitě dům jeho v Praze nadal velikými výsadami, papež jmenoval jej svým generalním vikářem při reformaci náboženské v Čechách a na Moravě, a kapitoly Pražská, Vyšehradská a Vratislavská zvolily jej svým kanovníkem. Nad to stal se arciděkanem Brněnským a radou arciknížete Leopolda, r. 1636 i proboštem kapitoly Olomoucké, a téhož roku po smrti kardinála Dietrichšteina zvolen jest i za biskupa Olomouckého, avšak ještě dříve, nežli došlo potvrzení papežské, zemřel 21. srp. 1637 a pochován v klášteře bosáckém na Zderaze v Praze, jemuž byl odkázal veškeré jmění své. Ale proti tomu zdvihl bratr jeho Sixt Arnold právní rozepři, i přisouzen jemu konečně „dům Platejs“, jejž držela po něm jeho vdova, ale r. 1673 prodala hrabatům ze Šternberka. Potomci třetího bratra Karla Ferdinanda drželi po celé XVII. století pozemské statky v Čechách, sloužíce státu ve vojště a v úřadech. Z nich jest Jan Karel r. 1696 přijat do stavu rytířského starožitných rodů českých. Od těch dob není žádných dalších zpráv o tomto rodu.

Plater Filip Fabricius, mistr, sekretář Viléma Slavaty, za nímž 23. kv. 1618 také oknem z hradu Pražského vyhozen jest, neutrpěv nižádné škody na svém těle, a vypůjčiv si od dobrého známého, její

potkal, plášť a klobouk, pospíšil bez odkladu do Vídně, kdež císaři podal zprávu o věcech v Praze zběhlých. Na památku vyhození toho obdržel pak predikat z Hohenfallu. Roku 1621 koupil P. dům Sixtovský v Praze na Velikém náměstí. Zdá se, že rod jeho asi uprostřed XVII. století po meči vymřel; alespoň predikat z Hohenfallu přešel r. 1669 na Jana Kropáčka z Krymlova, syna Sigmunda Kropáčka, který měl za manželku dceru Platerovu.

z Plavna, pánové, větev nynějšího panujícího knížecího rodu Reusského, jehož členové v XIII.—XVI. století také v Čechách statky měli a v dějinách země té se účastnili, užívajíce všickni křestného jmena Jindřich. Jindřich Pobožný z P. dostal r. 1272 od Přemysla Otakara II. v leno zámek a město Kraslice s doly na měď. Jeho bratr a téhož potomci vládli napotom v těchto stranách země rozsáhlými statky. Jindřich II. Rous (*Reuss*) z P. zdvihl r. 1416 válku proti králi Václavovi, ale po ztrátě dvou hradů, Hasišteina a Štědré, dal se králi na milost, který jej dal Staroměstským do vazby na radnici. Z té propuštěn jest teprv r. 1419 po smrti králově, slíbiv za to Staroměstským státi při jejich straně a poslati jim 22 soudků prachu puškového, načež veřejně přijímal svátost oltářní pod obojí spůsobou. Ale jak mile byl na svobodě, hned se spolčoval s nepřáteli Husitů, a místo prachu poslal jim tolikéž soudků naplněných lipovým uhlím, které jen svrchu posypáno bylo málem dobrého prachu. Za tu nevěru dali Staroměštští korouhev jeho zavěsiti na pranýř, kdež potom visela přes dvě leta. Od té doby účastnil se všech výprav křižáckých proti Husitům, začež se mu tito r. 1430 na své jízdě do Sas vymstili zkažením jeho města Plavna a popleněním všech tamějších jeho statkův. Roku 1465 přistoupil se synem svým Jindřichem III. k jednotě Zelenohorské proti králi Jiřímu, a téhož roku měl i spor s vlastními many, kteří domáhali se ochrany u krále Českého. Král Jiří nálezem 2. led. 1466 v Praze vynešeným odsoudil pány z P. otce i syna, a Plavno i jiné lenní statky, které drželi v Čechách, propůjčil knížatům Saským a svěřil jim provedení svého nálezu. V bojích o to vedených upadl starší pán z P. do zajetí, z kterého propuštěn jest teprv r. 1476 za postoupení jim netoliko Plavna nýbrž i hradů svých českých. Ale tím nebyl ukončen spor, než teprv narovnáním v Mostě dne 2. kv. 1482, v němž Jindřich III. odřekl se Plavna, začež obdržel jiné zboží v Čechách a v Hořejší Falci. Jindřich V. z P. byl od r. 1542 nejvyšším kancléřem království Českého, prokázal císaři Karlu V. a bratru jeho králi Ferdinandovi I. důležité služby ve válce Šmalkaldské, a proti Brandenburku, začež od nich štědře jest odměněn, a zemřel 13. kv. 1554. S Jindřichem VII. vymřela r. 1573 tato česká větev knížat Reusských.

Pliehta, staročeské jmeno mužské.

z Plumlova (od hradu toho jmena, něm. *Plumenau*) psali se někteří členové moravského rodu panského z Kravař, z nichž jmenovitě se uvádí Jindřich z P., hejtman markrabství Moravského, jenž přijev-

sobě r. 1420 ku králi Sigmundovi pro nevěstu vydal se s ním proti Pražanům k Vyšehradu. Tu, když mnozí králi radili, aby se v nepříznivém postavení nepouštěl do boje, on pak nicméně bíti se usiloval, pravil Jindřich: „Vězte to jistě, že dnes škodu vezmete a s hanbou utečete; jáť se bojím selských cepův.“ Na to král vytýkal Moravanům zbabělost, a tu Jindřich s jinými pany moravskými ssedše s koní řekli: „Aj, teď jsme kde kážeš, a tam budeme, kde ty nebudeš.“ I vykázáno jim místo nejnebezpečnější. Bitva skončila nešťastně, Jindřich smrtelně raněn upadl v zajetí, a na hřbitově sv. Pankrací vyzpovídav se i požádav svátosti pod obojí ducha vypustil. Smrti jeho želeno ze všech nejvíce.

Plzeň, město druhdy krajské v západních Čechách, jest osada starožitná, která se připomíná nejprvé r. 976, kteréhož v těch místech poražen byl ōd Boleslava II. císař Otto II. Původně byla **P.** hrad župní, a župa Plzeňská dávána v úděl členům knížecí rodiny, jakož jmenovitě ji udělil Břetislav I. synu svému Spitihněvovi a Přemysl Otakar I. synu svému Václavovi, o kterém se k r. 1224 připomíná, že byl v jejím držení. Co hlava župy byla **P.** též sídlem arcijahenství. Na hradě připomíná se palác knížecí, kde r. 1109 Vladislav I. slavil s komonstvem svým svátky vánoční. Záhy povstalo při hradě také podhradí, o kterém se zdá, že zkvétalo rychleji nežli při jiných hradech župních. Roku 1272 bylo již tak rozsáhlé a zámožné, že vymohlo si povýšeni na město; toho času počaly se také asi stavěti hradby městské, jimiž se stala potom **P.** v dějinách českých tak důležitou. Václav II. založil tu r. 1297 klášter minoritský, který r. 1460 odevzdán jest františkánům, roku pak 1779 zrušen jest. Ještě dříve usadili se v Plzni rytířové řádu německého, kteří tu 1292 vystavěli chrám sv. Bartoloměje, jeden z nejznamenitějších pomníků gotického stavitelství v Čechách. Němečtí rytíři zůstali v jeho držení až do r. 1546, kterého Ferdinand I. propůjčil patronatní právo kostela toho obci. Když Jan Lucemburský, na místě Jindřicha Korutanského za krále zvolený, vtrhl do Čech, Plzeňští přijali jej s plesáním a vypravili s ním ku Praze zástup zbrojného lidu, začež jim on propůjčil vzácné svobody, které Karel IV. ještě rozmnožil, a neméně i jeho syn Václav IV., tak že město následkem toho znamenitě se povzneslo a zvelebilo. Ve válkách husitských stala se **P.** městem po Praze nejdůležitějším. Působením místního faráře Václava Korandy přilnula veliká část obyvatelstva k novému učení, a jakmile došla zpráva o smrti krále Václava a o tom, co se potom dálo v Praze, obořil se lid na oba kláštery a vytloukl je. Odpůrcové přijímání pod obojí jsou z města vypuzeni, a nejhorlivější Husité vydali se s Korandou na pouť k hromadě na „Křížky,“ která se měla odbývati 30. září. Tam odtud táhli do Prahy, kdež pomáhali luze vybíjeti kláštery. Jiné zástupy Plzeňské táhly do Prahy k hromadě určené na 10. listopadu, kdež pod Žižkou bojovali s královskými. Když pak s těmito uzavřeno příměří, odebral se Žižka sám do Plzně, z které mínil učiniti střediště a hlavní ohradu husitskou. Ale tu jej oblehlo vojsko

královské, a když mezi tím obdržel zprávu, že Husité založili si pevné město Tábor, změniv úmysl svůj poslal tam nejprv Chvala Řepického s valným zástupem bojovníků, potom pak postoupil P. pod smlouvou královským a se vším ostatním lidem svým také do Tábora odešel. Tu se do města vrátili všickni katolíci odtud dříve vypuzení, a za to musili Husité opustiti město. Nemovité statky těchto připadly jejich odpůrcům, kteří ustanovili za pravidlo, aby budoucně žádný nekatolík v Plzni trpěn nebyl. Město jest opatřeno silnou posádkou královskou, i stalo se od té doby středištěm válečných operací katolických pánů proti Husitům. Důležitost Plzně co klíče k severozápadním krajinám Čech uznával i Žižka i Prokop Holý, pročež hleděli ji do své moci dostati. V průběhu války husitské obležena jest P. po čtyřikráte, ale vždy bez prospěchu. Nejprv roku 1421, kdežto Plzeňští nedočkavše valného útoku spasili se uzavřením příměří; podruhé r. 1427, kdežto po vítězství u Tachova Prokop Veliký s celou mocí táborskou přitrhl k městu, ale opět nakloniti se dal ku příměří s katolickou jednotou kraje Plzeňského, která se byla rok před tím proti Husovi utvořila; potřetí r. 1431, kde Prokop Veliký smířiti se dal smlouvou, ve kteréž Plzeňští slíbili dáti průchod čtyrem artikulům Pražským; konečně r. 1433, o kterémž obležení viz čl. H u s i t s k á v á l k a. Tenkráte spasila P. zráda v husitském táboře. Ležel tu s Husity také Přibík z Klenového, nedávno od Táborů ke straně mírných kališníků přistouplý, ten smluviv se s císařem Sigmundem odtrhl z nenadání s lidem svým od vojska oblehajícího a po dvakráte dodal potravu do města, čímž tomuto možný učiněn další odpor. Po marném usilování, zmocniti se města, odtrhli posléze Husité dne 8. kv. 1434 od Plzně, z jejíhož osvobození byla veliká radost mezi veškerou stranou katolickou. Na památku toho slavila potom P. každoročně tu neděli po sv. Stanislavu tak zvaný n o v ý s v á t e k slavným průvodem ozbrojeného měšťanstva, který konečně r. 1784 zapovězen jest od Josefa II., který nařídil, aby budoucně nový svátek jenom v kostele se slavil. V odměnu za tak hrdinské se zachování udělil Sigmund Plzni nové milosti, které potom král Ladislav ještě rozmnožil. Krále Jiřího uznala P. bez odporu, ano vítala jej s velikou slávou, když tam r. 1459 zavítal nejprvé na cestě do Chebu a podruhé na sjezd s vévody Bavorskými, který se v říjnu t. r. odbýval. Když však dvůr Římský nepřátelsky se postavil proti králi Jiřímu a vlastní poddané jeho proti němu štval, neodolala P. dlouho takovému podněcování, i přistoupila k jednotě katolických pánů proti Jiřímu a později uznala krále Uherského Matiáše za svého pána, od něhož odstoupila teprv r. 1478, když stalo se úplné narovnání mezi ním a králem Vladislavem, kterýžto poslední Plzenským úplné odpuštění přislíbil. Vedle bouřlivých těchto běhů politických zaznamenati dlužno i událost pro kulturní historii veledůležitou, že v Plzni založena byla první knihtiskárna v Čechách a r. 1468 vytištěna tam první česká kniha, *Historie trojanská*. Roku 1504 propůjčil král Vladislav městu právo, aby smělo zemské statky kupovati a do desk klásti, též aby

Plzenští nemusili Židy do města přijímati, a ty, kteří tam již byli, aby směli za důležitou příčinou z města vypověděti. Příležitost k tomu dosti brzy se naskytla, neboť když několik Židů okradlo kostel v Hostouni, obec vypověděla je z města všecky na časy věčné. V ty doby měla obec svár, z příčiny již neznámé, s Janem Bavůrkem ze Švamberka, který činil jí škodu na jejích statcích, pročež Plzenští r. 1507 oblehli jeho tvrz Křenov, a dobyvše jí sťali Bavůrka ještě s dvěma jeho tovaryši. Téhož roku město velikou škodu utrpělo požárem, který strávil drahný počet domů ve městě i v předměstích. Za věrnost, kterou P. zachovala Ferdinandovi I. ve válce Šmalkaldské, udělil jí král tento právo, aby poslanci její na sněmích hlasovali hned po Pražanech. Rudolf II. obdaroval P. třetím trhem, a dvakráte (1582 a 1599) v čas moru v Praze panujícího vyvolil ji za své sídlo. V potomních svárech náboženských zůstali Plzenští věrni víře katolické i domu Rakouskému, a jmenovitě r. 1608 vedle Budějovic a Kadaně nepodepsali stížné články o víru císaři Rudolfovi podané. Po vypuknutí zpoury stavovské proti Matiášovi r. 1618 utekli se do Plzně jesuité z Prahy a odjinud vyhnaní, a město dostalo císařskou posádku pod vůdcem Dornheimem, která však neubránila ho před Mansfeldem. Ten dne 21. list. 1618 vzal město útokem a uložil mu kontribuci 100.000 zl. Mansfeld udržel se v Plzni ještě delší čas po bitvě Bělohorské, a teprv 26. bř. 1621 vzdal město císařským za 140.000 zl. Během poslední války utrpěla obec škody až na 2 miliony zlatých, ale Ferdinand III. za věrnost jemu prokázanou povolil městu mnohá polehčení a rozmnožil značně jeho výsady. Roku 1633 a 1634 měl v Plzni Albrecht z Valdšteina zimní své ležení, a zde zapsali se přední důstojníci vojska jeho k věrnosti, pokud zůstane ve službě císařově. Po katastrofě Chebské souzeno 24 jeho nejvěrnějších přívrženců a všickni pak, mezi nimi též osm měšťanů Plzeňských, popraveni na náměstí v Plzni. V dalším průběhu 30leté války zůstala P. od nepřátel ušetřena. Císař Leopold I. udělil městu nové svobody a mezi nimi také čtvrtý výroční trh. Roku 1729 lehla veliká část města popelem.

z Plzně Prokop v. Prokop z Plzně.

z Počátek Martin stal se v Praze r. 1468 bakalářem, 1475 mistrem svob. umění, a působiv od r. 1480 na universitě byl vícekráte děkanem filosofické fakulty a r. 1503—4 rektorem, načež, byv ustanoven farářem Týnským, r. 1505 přestal vyučovati. Když r. 1504 zavítal do Prahy biskup Filip Sidonský, stal se mu mistr Martin věrným přívržencem, a jmenovitě ve sporech, které mu nastaly s administratorem Pavlem Žateckým, stál horlivě při jeho straně. Později stal se farářem u sv. Štěpána Většího, kde v kostele čítával kněžstvu, mistrům a bakalářům o theologii. Od něho jest spis *O bludích pikhartských* (v Praze 1514), na kterýž odpověděl bratr Lukáš.

Podávení, v staročeském právu násilí ženské učiněné.

Podbrdí, jinak Tetínsko, druhdy župa v Čechách, po Brdách pod nimiž ležela, tak nazvaná, jejím sídlem byl Tetín. Ze župy té

vyvinul se později kraj Podbrdský, připomínaný již v první polovici XV. století, který r. 1714 spojen jest s krajem Vltavským v nový kraj Berounský.

Poddanství. Rozdělení na lid svobodný a nesvobodný nemělo místa u starých Slovanů, a také v Čechách za nejstarších dob rozdílu toho nebylo. Kde se děje zmínka o otrocích, rozumějí se tím buď zajatci váleční anebo jiným spůsobem v nesvobodě se octnuvší osoby cizího plemene, které byly v IX. a X. století vůbec v Evropě předmětem obchodu. Domácí lidé byli všickni svobodni. Prvotně bylo v Čechách nemovité jmění rodiny společné všem členům jejím, a k jeho správě volen býval tak zvaný vládyka. Toho arciť, pokud se týkalo vedení hospodářství, poslušni musili býti ostatní příbuzní, a on také rodinu v záležitostech veřejných zastupoval, ale v jiném ohledu panovala úplná rovnoprávnost mezi všemi, a kdo chtěl ze spolku rodinného vystoupiti, měl k tomu plnou vůli, vezma ze společného jmění díl na něj vypadající. Během času však, když taková pokrevenstva vzrůstala v četné rody, tvořící celé osady pro sebe, vladykové jejich nabývali vždy větší veřejné platnosti, kterouž podporováni starali se o to, aby důstojenství jejich stalo se dědičným v jich zvláštní rodině. Tím spůsobem dostávaly se celé dědiny v odvislost jednotlivých rodin, jimž stali se vzdálenější příbuzní robotnými a poplatnými co svým vrchnostem. Takový byl zajisté první začátek p. čili tak zvaného človětenství. Jiný, pozdější původ p. byly smlouvy, kterými vlastník pozemku nějakého jej přepouštěl jinému k vzdělávání a využitkování, začež vymiňoval si odvádění jisté části plodin, placení jistého úroku anebo konání jistých prací, z čehož povstaly závazky rozličného druhu, s kterými však nebyla ještě spojena tělesná nevolnost. Tato vkrádala se do Čech teprvé se zaváděním feudálních řádů dle příkladu německého. Původně byli všickni obyvatelé země podrobeni v ohledu soudním pravomocnosti žup, po úpadku těchto pak osobovaly sobě vrchnosti též pravomocnost nad svými poddanými, čímž odvislost těchto od nich valně jest rozšířena a utužena. Došloť pak tak daleko, že vrchnosti považovaly statky selské za své vlastnictví, ať byl původ poměru poddanského jakýkoliv, z čehož sobě odvozovaly právo odúmrti (v. t.). Také spěčovali se pánové státi k soudu svým poddaným, tak že tito byli proti vrchnostem svým úplně bez obrany. Takový stav věci trval až do válek husitských, kdež bratrstvo Táborské jalo se hlásati rovnost všech lidí a bojovati za ni. Ale nešťastná bitva Lipanská nejenom konec učinila všem demokratickým snahám táborským, nýbrž od té doby počala vítězná šlechta lid poddaný ještě více utlačovati, až konečně sněmovný nález r. 1453 dovršil jeho porobu. Nález ten zapovídal, aby nikdo nikomu čeledi neodluzoval, aniž jí proti vůli jeho přechovával, ani lidí úročních, ani služebních, leč by se řádně vyhostili aneb pánův svých slušně odbyli. Tím jest lid selský ke hroudé upoután (*glebae adscriptus*) a tělesně nevolným učiněn. Se statkem zároveň prodáváni lidé na něm usedlí, nevolník neměl žádného

vlastnictví nemovitého, než toliko požitek propůjčeného jemu gruntu, on nesměl se ženiti bez povolení pánova, aniž rozhodovati o budoucím povolání svých dětí, on se nemohl souditi s pánem, který měl nad ním pravomocnost téměř neobmezenou. Což divu, že při takovém stavu věci vrchnosti poddaným svým přimnožovaly břemen, až tato nesnesitelnými se stala, a nezřídka jsou příklady zpoury poddaných lidí proti pánům, které musily brannou mocí potlačeny býti. Přirozený následek toho byla mravní skleslost stavu selského všech práv zbaveného, a politická jeho netečnost, která byla jednou z hlavních příčin, proč odpor vyšších stavů proti zmáhajícímu se absolutismu v XVI. a na začátku XVII. století potkal se s nezdarem, postrádaje pomoci nejčelnější třídy v národu. A tento tak žalostný stav ještě zhoršen byl po bitvě Bělohorské, když na místo pánů domácích, kteří byli jednoho kmene s poddanými, vstoupili větším dílem cizí dobrodruhové, nesvědomití to vydírači, kteří naproti novým poddaným svým, ukrutnou válkou beztoho zubožilým, nešetřili ohledů ani obecné slušnosti ani vlastního prospěchu, tak že sedláci od statků svých utíkajíce jedni v lesích se skrývali, jiní v ozbrojené tlupy se shlukše panské zámky vybíjeli a nemilosrdným utiskovatelům svým krvavě se mstili. Taková pozdvižení selská udávala se ještě dlouho po ukončení neblahé 30leté války, a nejednou musilo vojsko býti vysýláno proti sbouřenému lidu venkovskému, jehož vůdcové potom přísně jsou trestáni, zhusta i na hrdle. Jednotlivá ulevení břemen poddaných lidí nemohla politování hodné poměry tyto k lepšímu změniti, pokud nesáhlo se na sám kořen jejich, což v XVIII. století jest ponenáhlu připravováno, ale teprv za našich časů dokonáno dokonalým vymaněním poddaných od jich vrchností a všeobecným vyvazením půdy.

Poděbrady, město české v někdejším Čáslavsku, byly původně majetkem knížecím, ve XII. století pak přešly v držení soukromé. Měnivše vícekráte vlastníky své jsou od Karla IV. roku 1352 zastaveny Bočkovi z Kunštátu, jehož rod je pak držel přes 140 let. Za válek husitských trpělo město od vojsk jak královských tak i táborských, ale hrad jest proti všem útokům obhájen. Dne 23. dub. 1420 narodil se na hradě tom Jiří, vnuk Bočkův ze syna jeho Viktorina, potomní král Český, který se odtud psal z Poděbrad. Za jeho držení uvězněn r. 1448 na hradě Poděbradském Menhart z Hradce, roku pak 1462 legat papežský Fantinus de Valle. Po smrti krále Jiřího připadly P. jeho synu Jindřichovi mladšímu čili Hynkovi, který je r. 1492 odkázal svému bratru Jindřichovi staršímu. Ten postoupil jich r. 1495 králi Vladislavovi za knížectví Olešnické a Volovské v Slezsku. Odtud spravováno jest panství Poděbradské král. hejtmany, až je r. 1533 Ferdinand I. zastavil Zdeňkovi Lvovi z Rožmitála, ale ještě před r. 1550 vyplaceno jest zase ke komoře, při kteréž zůstalo až do našich dob. Válkou 30letou trpěly P. jako všecka jiná města česká od vojsk nepřátelských.

z Poděhus v. ze Slivna.

Podhradí (lat. *suburbium*). Každý hrad župní byl zároveň velikým hospodářstvím knížecím, při každém nacházeli se tudíž sluhové všelikých řemesel a jiných zaměstnání, kteří během času nesměstnávali se všickni na hradě samém, nýbrž ubytovali se p o d h r a d e m, v p. Při sídle hojných úředníků knížecích, kteří byli vyvolená část šlechty, musil býti sám sebou největší shon lidí, tedy nejlepší odbyt na výrobky průmyslu, na zboží všelikého druhu. Proto se usazovali v p. hojně řemeslníci též odjinud, ubytováni pak na knížecím statku stali se tím sluhami knížete. Každé p. bylo skladištěm obchodu a zároveň místem trhovým, a to nejpřednějším v župě. P. rostlo podle toho, mnoho-li výhod se dávalo novým osadníkům, jaké byly výdělky ze řemesel a obchodů, a konečně podle příznivého položení hradu, a časem proměněna jsou p. v řádná města. Takovým spůsobem i Praha vznikla z p. Později povstávala p. i u větších hradů šlechtických podobným spůsobem.

Podiven (Podivín), dle Kosmy věrný služebník sv. Václava, který jej také provázel na osudné cestě do Staré Boleslavi, kde Václav jest zavražděn. Jak pověst vypravuje, byl P. po smrti svého knížete na útěku od stoupenců Boleslavových chycen a oběšen. V nábožném mínění lidu pokládán P. za blahoslaveného.

Podivín (něm. *Kostel*), město moravské v někdejším Brněnsku, jedna z nejstarších osad v zemi, kde dle pověsti Cyril na víru obrácené křtil, čehož na památku podzemní kaple nedaleko místního chrámu dosavad v ústech lidu slove Cyrilka. Není nepodobné, že hrad zdejší vystavěl věrný služebník sv. Václava, po němž i nazván jest, ano papež Řehoř VII. nazývá r. 1074 P. „hradem sv. Václava“. Hrad P. byl středištěm vlastní župy. Při hradě stál kostel sv. Václava, Sekyř Kostel nazvaný, s dvorem biskupů Pražských. Když r. 1063 zřízeno biskupství Moravské, povstala o hrad P. dlouhá a tuhá rozepře mezi biskupy Moravským a Pražským, v kteréž hrad ten byl opětně pobořen, tak že jej r. 1099 Břetislav II. a r. 1121 Vladislav I. obnoviti musili. Roku 1144 dán jest P. Vladislavem II. biskupu Olomúckému, r. 1221 ale zase Pražskému biskupu; nicméně ani napotom nepřestali se biskupové Olomúčtí právem k němu táhnouti. Roku 1426 dobyto město od Husitů, r. 1553 byl hrad již pust.

Podkomoří byl prvotně náměstek neboli přední pomocník nejvyššího komorníka zemského, co správce důchodů korunních. Asi od času krále Přemysla Otakara I. počal se však úřad p-ho činiti neodvislým od nejvyššího komorníka, tak že největší část správy důchodní přenesla se na něj samotného, zejmena správa statků korunních, hornictví, cel, důchodů z měst královských, tehdáž právě zřizovaných, až konečně nejvyššímu komorníku zůstala jen ta část působnosti jeho, která mu náležela při soudech zemských. Kromě důchodů z měst bylo však p-mu poručeno také vykonávání všelikých práv královských nad městy vůbec, jako dosazování rychtářů a konšelů, zasedání na sjezdech městských a na soudech při odvolání z měst ku králi, i jiné podobné věci. Dle řádu vydaného králem Vladislavem II. o osazení nejvyšších úřadů zemských

(1497) náležel úřad ten stavu vládyckému s výslovným doložením, že směl také měšťan Starého města Pražského býti p-m, byl-li povýšen do stavu vládyckého. Od času císaře Ferdinanda II. počaly se úřadu p-mu odnímati zase rozličné věci, až za naší doby úřad ten, k jehož příslušnosti náležely už jen některé záležitosti královských měst, docela jest zrušen. Téhož spůsobu byl zvláštní úřad p-ho královny České, vztahující se ke správě důchodů jejích a zejmena k vykonávání práv jejích nad věnnými městy.

Podlažice, ves v okresu Chrudimském v Čechách. Až do začátku XV. století stával tu benediktinský klášter, který byl nejchudší v Čechách, založený a r. 1159 dostavěný od českého šlechtice Vrbaty, později od lidu za svatého pokládaného. První opat kláštera toho slul Hugo. Roku 1350 čítal klášter kromě opata 20 konventualů. V XIV. století byli opatové Podlažičtí vyznamenáni od papeže právem užívati odznaků biskupských. V dubnu 1421 jest klášter od Husitů s náramným krveprolitím dobyt a zkažen, od kteréž doby nepovstal více z rumu svého. Při dobytí kláštera odvezli z něho Hradečtí co kořist pěknou cínovou křtitelnici, která posud se nachází v biskupském chrámě Kralohradeckém.

Podmanický Blažej, rodem Slovák, uherský zeman, druhdy hejtman českých rot, potom jeden z předních vojevůdců krále Matiáše Korvina na Moravě proti králi Jiřímu. Přezdíváno mu Balaš Maďar.

Podobojí v. Kališníci.

Podolský z Podolí, Šimon, měřič zemský, narozen 1562, žák Ornysa z Lindperku, stal se okolo r. 1600 měřičem království Českého, a zpozorovav, že se v Čechách měr zemských ne jednostejně ale rozdílným spůsobem užívá, oznámil to stavům r. 1615 na sněmě shromážděným, kteří mu nařídili, aby všecky míry české v knížku uvedl a vysvětlil. P. tedy sepsal knížku *O měrách zemských* a podal ji r. 1617 stavům. Avšak za příčinou vzešlých na to bouří nebyla vytištěna, a teprv r. 1683 dostal se spis ten Samuelovi Globicovi, tehdejšímu měřiči zemskému, který ji tiskem vydal. Podruhé vyšel spis ten r. 1828 u Pospíšila.

Podskalí v. Praha.

Podstatský z Prusinovic, starožitná šlechtická rodina moravská, jejíž původní sídlo byla tvrz Prusinovice v Přerovsku. Roku 1349 připomíná se co držitel její nejstarší známý člen toho rodu Sazema z Prusinovic. Roku 1408 koupil Tas z Prusinovic Podstat, odkud později příjmí P. pošlo. Rod šířil se a nabýval hojných statků v Moravě, jednotliví členové jeho zastávali důležité zemské úřady. Tak byl Václav P. v letech 1570—74 nejvyšším sudím dvorským v markrabství Moravském, Jetřich P. 1573—78 a Jan Šťastný P. 1624—26 nejvyšším písařem markrabství Moravského; tento druhý byl poslední držitel Podstatu svého rodu. Karel P., 1625—28 nejvyšší sudí dvorský markrabství Moravského, byl r. 1630 povýšen do stavu panského. František Dominik P., od r. 1702 nejvyšší sudí, od

r. 1714 nejvyšší komorník zemský na Moravě, byl 1707 povýšen do stavu hraběcího. Rod ten dosavad květe na Moravě pod jmenem hrabat P-ch z Lichtenšteina.

Podvinec, Vinec, vesnice v bývalém Boleslavsku na pravém břehu Jizery s kostelíčkem, který náleží k nejpamátnějším stavbám románským v Čechách. Popis a vyobrazení v *Alterthümer und Denkwürdigkeiten Böhmens* I., str. 186.

z Pöttingu a Perringu, hrabata, starožitná rodina dolnorakouská, od XVII. století v Čechách usedlá. Volf Jiří z P., slouživ v 30leté válce ve vojště cís. co nejvyšší, koupil po Bělohorské bitvě rozličné statky v Čechách. František Euseb. z P. byl nejprvé radou při apelacích na hradě Pražském, od r. 1649 německým místokancléřem v Čechách, tajným radou a komořím; r. 1664 vyslán jest ve zvláštním poselství do Španěl, kdež obdržel řád zlatého rouna. Volf Šebest. z P. byl 1704—9 velikým převorem řádu maltanského v Čechách. Jan Šebestian z P. povýšen byl r. 1687 do stavu hraběcího. František Karel hrabě z P. byl cís. komořím, tajným radou, král. místodržícím a nějaký čas nejvyšším mincmistrem království Českého, a zemřel v Praze 9. dub. 1756. Roku 1739 byly mu statky jeho Tupadly a Dobrovitov pro dluhy soudně prodány.

Pohled, něm. *Frauenthal*, ves v někdejším Čáslavsku. Roku 1565 založily tu sestry Juta, Lidmila a Kateřina z Hradce klášter jeptišek řádu cisterciackého, který r. 1424 zbořen jest od Husitů, ku konci XV. století od krále Vladislava obnoven, roku pak 1522 úplně zreorganisován a budovy klášterní znamenitě rozšířeny. Roku 1782 byly odtud k rozkazu císaře Josefa cisterciačky propuštěny, a později uvedeny do kláštera karmelitanky z Prahy, ale již r. 1792 jest klášter úplně zrušen.

Pohnati, v staročeském právnictví tolik co soudně žalovati; **pohnaný**, žalovaný.

Pohořelec v. Praha.

Pojezda, jinak povoz, jedna ze starodávných robot zemských, slula povinnost poskytovati povozy ku potřebě dvoru na cestách. Kdo neposkytl p-dy in natura, musil platit za to pojezdné.

Poklid, v starém právu českém odklad soudu, na nějž strany sporné samy dobrovolně se shodnou, na rozdíl od hojemství, odkladu to, jejž udílí soud pohnanému, aby se mohl připravovati k obraně.

Poklona, jinak pomoc, u starých Čechů daň mimořádná, od sněmu k žádosti panovníkově pokaždé zvláště svolená, zejmena když se přihodil křest anebo svatba v domě panovníkově, později nejvíce při korunování, kdykoli král potřebu její dolíčil. Byla to daň z dědin a placena tudíž ode všech stavův a ze všech pozemností jak šlechtických tak zádušních bez výminky dle počtu lánů neb popluží.

Polák Michal, rodu šlechtického z Češeva iz Lekna v Poznaňsku, přišel z mládí na studia do Prahy, kdež napotom zůstav úplně se počeštil a s celou duší k náboženství podobojí přilnul. Jsa velmi oblí-

bený kazatel nemálo přispěl k dodání váhy straně polské v Praze, když se r. 1471 jednalo o zvolení krále Vladislava, z jehož přízně se napotom těšil po delší čas. Roku 1473 dne 2. září uveden jest slavně od purkmistrů všech tří měst Pražských do kostela k sv. Petru na Vyšehradě, kdež ihned zavedl při službách božích obřad kališnický; avšak nezůstal dlouho správcem toho kostela, k němuž se brzy zase kanovníci navrátili. Roku 1476 bydlel mezi kněžími Matky Boží u Týna, a konečně dostal se na faru k sv. Jiljí. Vynikaje nevšední učeností a k tomu neúhonností povahy požíval u všech tříd veliké vážnosti, pročež když jej r. 1480 kral Vladislav ještě s jinými třemi kazateli dal zatknouti, doprovodil jej valný počet lidu do Králova dvora. Tam bylo mu hájiti se před samým králem, který naň byl velice nemilostiv pro jeho kázaní. Odtud vezen jest P. na hrad Pražský a později na Karlštein, kde 2. list. u vězení skonal, považován jsa od lidu za mučeníka.

z Polenska Hanuš, rytíř míšenský a služebník krále Sigmunda, jmenuje se již r. 1419 mezi pány, rytíři a městy, kteří opověděli Pražanům válku, 1420 obhájil proti Žižkovi ku Praze táhnoucímu klášter Benešovský, ač město bylo dobyto od Husitů, potom byl velitelem král. posádky na hradě Pražském až do postoupení jeho Pražanům r. 1421. Sigmund dal mu potom do zástavy fojtství v Dolní Lužici. Roku 1428 pobil Hanuš Sirotky u Machendorfu mezi Chrastavou a Libercem, r. 1429 obránil Zhořelec proti Táborům, ale r. 1430 proti nim nešťastně bojoval u Grimmy. Za krále Albrechta uznala i Horní Lužice Hanuše za fojta. Zemřel okolo r. 1439.

Police, město v Čechách na řece Metuji v někdejším Kralohradecku. V první polovici XIII. století byla okolní krajina, tak zvaný újezd Polický, ještě pustinou, kterou daroval Přemysl Otakar I. klášteru Břevnovskému, načež mnich Břevnovský Vitalis s několika bratřími poustevníky začal tu roubati les, učinil místo spůsobilé ku přebývání a vystavěl také kapličku Panny Marie, při které později povstal klášter a proboštství při něm, a r. 1294 vystavěn veliký kostel. Zároveň s klášterem vzalo bez pochyby také začátek svůj město P., kamž 1253 Přemysl Otakar II. přenesl týdenní trh z Převodova, Později voláni k osazení krajiny Němci, jenž založili několik vsí s právem německým, kteréž přijímaly pak i české vsi. Roku 1421 byl klášter od Husitů zpustošen a teprv 1711 povstal nanovo ze sutin, r. 1785 pak zrušen jest.

Polička, král. věnné město v někdejším Chrudimsku, došlo jakéhosi rozkvětu v druhé polovici XIII. století, r. 1265 bylo značně rozšířeno a obdrželo tatáž práva jako Vysoké Mýto. Roku 1307 dostala se s jinými městy v užívání královně Elišce, vdově po Václavu II., r. 1363 Alžbětě Štětínské, čtvrté manželce Karla IV. Roku 1421 vzata P. od Žižky, ale ještě téhož roku zmocnilo se města uherské vojsko Sigmundovo a vydrancovalo i vypálilo je, r. 1437 zapsána P. vedle jiných věnných měst manželce cís. Sigmunda Barboře. Roku 1547 stála P. po straně stavů, které Ferdinandovi I. odepřeli válečnou pomoc proti

kurfiřtu Saskému, začež konfiskovány městu statky jeho, z nichž však později některé vykoupilo; po bitvě Bělohorské zkonfiskovány statky podruhé, ale r. 1623 navráceny. V 30leté válce zakusila i P. v nemalé míře tehdejších svízelů.

Polírár, Polírář, Puléř, Pulíř, Fabian, výtečný malíř český, narozen okolo 1520 v Ústí nad Labem, navštívil, aby se v umění svém vzdělal, Německo, Nizozemsko a Italii, a okolo r. 1550 usadil se v Praze, kdež zabýval se hlavně ilustrováním kancionalů a gradualů. Kancionalů s ilustracemi jeho zachovalo se, pokud známo, čtvero, Pražský, Čáslavský, Teplický a Žlutický, z nichž tento poslední obsahuje nejozdobnější a nejzdařilejší miniatury jeho. P. žil v Praze ještě r. 1565, pozdějších zpráv o něm se nenalezá více. P. byl své doby nejvýtečnější malíř český: ve všech pracích svých hleděl všemožně přibližovati se ku přírodě, šetřil náležitě perspektivy v krajinomalbách a okrouhlosti a měkkosti ve figurách; v obličeje vkládal výraznost a neobyčejnou barvitost; při šatech, rouchách a ozdobách přihlížel k tomu, aby něžně a lehce splývala a přilehala, barev užíval vždy skvělých a živých, při tom však veskrz přiměřených a harmonicky v sebe přecházejících. Ale zvláštním mistrem osvědčil se ve skládání rozvilin čili arabesk, jež tak trefně, původně a zhusta i bizarně uměl skládati a figurami lidskými a zvířecími jakož i květinami a ovocem všelikého druhu tak rozmanitě ozdobovati, že se u věci té rovná nejvýtečnějším německým i vlaským umělcům, ano zde onde jak v komposici tak v barvitosti nad ně vyniká.

Polná, město v někdejším Čáslavsku, bylo v XIII. století s panstvím k němu náležejícím v držení pánů z Polné znaku orlice, od r. 1310 počal vládnouti na P-né nový rod pánů z Lipé a z Pirkšteina. Žofie, dcera slavného Hynce Ptačka z Pirkšteina, přinesla P-nou co věno svému manželovi knížeti Viktorinu Minsterberskému, který ji po její smrti r. 1468 prodal Mikuláši Trčkovi z Lípy, ale od něho zase vyplatil, za své sídlo zvolil, ale konečně r. 1486 Janu Bočkovi z Kunštátu prodal. Syn tohoto, Hynek Boček Zajimač z Kunštátu, prodal P-nou Mikulášovi mladšímu Trčkovi z Lípy. Od těch dob měnila P. často držitele své. Po bitvě Bělohorské konfiskována jest P. Rudolfovi Zeidlicovi z Šénfeldu a r. 1623 prodána kardinálovi Františkovi z Dietrichšteina, při jehož rodě napotom stále zůstala.

Polní hospodářství v. Zemědělství.

Polotrojříčí, tři pruhy červené v poli bílém na pravé polovici štítu, v heraldice české jeden z nejstarších znaků erbovních, jehož posud užívají Černínové z Chudenic. Z Drslavicův užívali ještě p. pánové ze Skály, z Risenberka, z Rabí, ze Švihova, z Dolan; ostatní Drslavici užívali Trojříčí (v. t.) celého šikmo vyobrazeného.

Polsko. Ze všech slovanských národů nejblíže Čechům příbuzný jest národ Polský, jakož i starodávní pověst o bratřích Čechu a Lechu na to ukazuje, a není pochybnosti o tom, že oba národové již za po-

hanských dob byli v častých styčnostech spolu. Bližšími staly se tyto styčnosti, když panovnické rodiny obou národů vešly spolu v příbuzenství, Polský kníže Měčislav pojal za manželku Doubravku, dceru knížete Českého Boleslava I., a jí k vůli přijav náboženství křesťanské také v národě svém je zavedl. Ale dobré toto přátelství již za Boleslava Chrabrého, syna Měčislavova z Doubravky, v opak se obrátilo a Slavníkovci Soběbor, a po dobytí Libice (r. 996) i bratří jeho biskup Pražský Vojtěch a Radim vzali k němu své útočiště před násilnictvím, jakého zakoušeli ve vlasti za panování Boleslava II. Za tohoto panovníka rozšířena byla říše Česká i na některé krajiny polské, a jmenovitě byl v držení Krakova a jeho okolí. Ale sotva zemřel Boleslav II., tož Boleslav Chrabrý vtrhl vojensky přes hranice a dobyl Krakova (999). Když pak syn a nástupce Boleslava II., ničemný Boleslav III. příjmím Ryšavý, od národu Českého s trůnu sesazen a ze země vyhnán jest, povolali Čechové na jeho místo Vladivoje, bratra Boleslava Chrabrého, a ten uvázav se v panování nad nimi hleděl se pomocí německou na trůnu svém upevniti, avšak již v několika měsících zemřel. Nyní sám Boleslav Ryšavý utekl se o pomoc k Boleslavu Chrabrému, který mu jí také poskytl a jej brannou mocí zase na trůn český uvedl. Když však Ryšavý moci opět nabyté znova hanebným spůsobem nadužívati se jal, Čechové obrátili se k samému Chrabrému, aby jich nezdárného panovníka zbavil. Ten povolav sestřence svého pod záminkou přátelského jednání na pomezí, jal jej a oslepeného do vnitř Polska zavézti dal, načež sám v panování nad Čechami se uvázal. To však již po roce vzalo konec, a Poláci jsou r. 1004 od Čechů s pomocí Němců vyhnáni ze země. Tak zmařena jest naděje, že spojením obou mocnějších národů západoslovanských pod jednu vládu vzroste v střední Evropě mocná říše slovanská co protiváha německé, což by bylo dějinám evropským dalo zcela jiný obrat, než jakým se napotom braly za převahy národu Německého. Za nedlouho se octlo Polsko v ne menších zmatcích než dříve Čechy, čehož kníže Český Břetislav I. použiv do Polska vtrhl, Krakovsko a Slezsko opanoval, ano i sídelního města Hnězdna se zmocnil, odkudž odvezl nesmírnou kořist, mezi jiným i tělo sv. Vojtěcha (1038). Teprv r. 1054 navrátil Břetislav Polskému knížeti Kazimírovi větší část opanovaných krajin, začež tento zavázal se mu k ročnímu platu 30 hřiven zlata a 500 hřiven stříbra. Poplatek ten odváděli napotom panovníci polští po dlouhý čas knížatům Českým. Od těch dob byly vzájemné poměry mezi Čechy a Poláky dle okolností brzy přátelské brzy nepřátelské, panovníci obou národů jednak manželskými sňatky se přízniili, jakož jmenovitě král Český Vratislav měl za choť Polskou kněžnu Svatavu; jednak poskytovali u sebe pohostinství a útočiště vyhnaným neb uprchlým členům panující rodiny druhé země, jakož nějaký čas živi byli Bořivoj a Soběslav v Polsku a Zbihněv v Čechách. Války mezi Čechy a Poláky vedeny jsou hlavně za panování v Polsku Boleslava Křivoústého a Boleslava Stydlivého, z nichž onen

ujímal se vyhnaného Českého knížete Bořivoje II., tento byl věrným spojencem Uhrů proti Přemyslu Otakarovi II. Syn tohoto Václav II. (v. t.) stal se později volbou národu i králem Polským, a tu podruhé oba příbuzní národové, Čechové a Poláci, spojeni jsou pod jedním panovníkem. Však i tento spolek roztržen jest brzy zavražděním posledního Přemyslovce Václava III. Nicméně následující králové Čeští nepřestali se psáti také králi Polskými, od kteréhož titule apustil teprv král Jan roku 1335, začež král Polský Kazimír slíbil mu zaplatiti 20.000 kop grošů Pražských. O válkách, jež oba tito panovníci spolu vedli, viz čl. Jan Lucemburský. Nové bližší styky mezi Čechy a Poláky nastaly za bouří husitských, když Čechové vyhledávali sobě panovníky v Polsku a jmenovitě kníže Sigmund Korybut ujal se náčelnictví strany podobojí v Čechách. Naproti tomu zase Čechové sloužili Polákům ve válkách jejich s rytíři německými. Po smrti císaře Sigmunda zvolila utrakvistická strana mezi Čechy Polského Kazimíra za krále proti Rakouskému Albrechtovi, z čehož přišlo k domácí válce v Čechách. Albrecht udržel se na trůnu, jejž po něm zaujal i syn jeho Ladislav Pohrobek. S králem Jiřím dobré přátelství zachovával Kazimír IV. Polský, tentýž, jenž za mládí svého měl se býl státi králem Českým, a nižádným namlouváním papežovým nedal se proti němu popuditi. Po smrti Jiřího Poděbradského dosáhl koruny české syn Kazimírův Vladislav, ale rod jeho vymřel již se synem jeho Ludvíkem, posledním to samostatným králem Českým. Po ten celý čas, od hnutí husitského počínaje, panovalo mezi oběma národy, Českým a Polským, nejlepší přátelství, v Kostnici přimlouvali se za Husa i velmožové polští, v celém pak XV. i v první polovici XVI. století byl jazyk český valně rozšířen v Polště, považován jsa za jazyk dvorský a užíván v jednání diplomatickém, polština pak namnoze dle jeho vzoru se vzdělávala. V XVI. století nacházeli bratří čeští z vlasti vyhánění bezpečného útulku v Polště. Snahy arciknížete Maximiliana o nabytí koruny polské po smrti Štěpána Batoriho (1586), podporované též od Čechů, zmařeny jsou bitvou Byčinskou. Od těch dob bližší styky Čechů s Poláky přestaly, ano král Polský Sigmund III. pomáhal Ferdinandovi II. proti povstalcům českým, během pak dalšího času oba příbuzní národové nadobro sobě se odcizili.

Pomoc v. Poklona.

Pomocné nebo čistotné nazýval se v staročeském soudnictví peníz (dva haléře), skládány od toho, kdo číst vyšel ze soudu božího.

Pomocníci, tolik co očistníci (v. t.).

Pontanus 1) Jakub, učený jesuita, narozen 1542 v městě Mostě (*Pontum*), odkud latinské jmeno jeho, studoval v Praze u jesuitů, a vstoupiv do jejich řádu vyučoval přes 30 let v Bavořích na rozličných školách mládež v gramatice, rhetorice a poetice s výborným účinkem. Pokládán jsa mezi první filology své doby sepsal četné mluvnice, čítanky a jiné školní knihy, jichž na gymnasiích v Čechách a jižních Němcích drahně let se užívalo, vykládal klasiky a překládal z řečtiny

do latiny. P. zemřel 1626 v Augšpurce. — 2) Jiří Barthold P. z Praitenberka (Breitenberka), narozen okolo r. 1550 v Mostě z rodičů katolických, studoval v Praze a věnoval se stavu duchovnímu. Jsa výborný kazatel a na slovo vzatý básník latinský došel za to hojných odměn. Roku 1588 korunován jest od císaře Rudolfa za básníka, povýšen do stavu šlechtického s predikatem z Preitenberka a vyznamenán titulem *comes Palatinus*. Přijat již dříve za kanovníka Vyšehradského a r. 1582 za kanovníka kapitoly metropolitní v Praze stal se r. 1586 jejím děkanem a 1593 proboštem kapitolním. P., jsa muž učeností vynikající, byl i literárně činným, sepsav jazykem latinským jmenovitě četná kázaní a básně, větším dílem panegyrické; mimo to spořádal kapitolní archiv a rozhojnil bibliotéku kapitolní vlastní sbírkou knih. Jazykem českým vyšel od něho *Život sv. Ivana*. Zastávav pod čtyrmi arcibiskupy (Martinem Medkem, Zbyňkem Berkou, Karlem z Lamberka a Janem Loheliem) úřad generálního vikáře zemřel 20. ún. 1616.

Popel v. z Lobkovic.

Popluží, lat. *aratrum*, *aratura*, nazývalo se druhdy v Čechách tolik půdy, kolik jedno spřežení jedním pluhem stačilo vzdělati. Odtud bralo se p. co míra k určování rozsáhlých pozemků, s míry pak přešel název ten na pozemky měřené, a p. znamenalo tudíž nemovité a pozemské zboží na gruntech, a dvůr poplužní tolik co dvůr s rolí.

Poprava, v staročeském právnictví původně soudní rozhodování pře, později samo právo k souzení, pravomocnost; odtud

Popravce ten, komu náleží pravomocnost. Po zrušení župního zřízení a rozdělení země na kraje jmenováni bývali od krále zvláštní p-cové, v každém kraji jeden, na místě někdejších cúdařů, kterýž úřad během času stal se v některých rodinách vysoké šlechty dědičným.

Poříčí, místo ležící při řece. Tak nazývá se v Čechách více míst, mezi jinými část Nového města Pražského při Vltavě, o níž v. Praha.

Porota, soud po rotě t. j. po přísaze, soud přísežných, zobecnělý za nynějších časů, byl známý již starým Slovanům, ovšem i Čechům. Příklad toho nacházíme v XIII. století, totiž snešení sněmu zemského za krále Otakara II. o falešném mincování, kteréž ustanovuje: „Když proti komukoli podezření vznikne, že buď sám lichou minci bije aneb na zboží svém bíti dopouští, budiž on pán, rytíř, panoš aneb měšťan, jestliže sedmero svědkův stavu jemu rovného pod přísahou za vinného jej uzná, ten a takový hrdlo i statek svůj králi ať propadne.“

Poruka obecná, jinak ruka společná, společné ručení, lat. *universalis fide jussio*, něm. *Gesammtbürgschaft*, byl obzvláštní právní řád staroslovanský, též u starých Čechů vůbec platný, dle kteréhož celá honitva, t. j. obyvatelé jistého okresu za všecko, cokoli v jeho obvodu trestního spácháno bylo, společně státi a ručiti, a nemohl-li pachatel vypátrán býti, všichni společně uloženou na zločin ten pokutu platiti musili. P. o. stala se svým časem nesnesitelným břemenem

obyvatelstva, a nejprvé duchovenstvo, pak i pánové zemští zjednávali si od králů osvobození poddaného lidu svého od p-ky o-né, osady pak německé do země přišlé nikdy se jí podrobiti nechtěly, tak že pomalu ten obyčej v zemi zmizel a ve XIV. století nic o něm více slyšeti není.

Postila (jmeno pocházející z časů Alkuinových), sbírka kázaní, úvah a rozjímání o důležitých částech písma čili určených od církve perikopách na všecky neděle, svátky a jiné dni přes celý rok církevní. Sbírky takové byly v středověku velmi oblíbeny, a jmenovitě staročeská literatura jest velmi bohata na p-ly. Nejstarší česká p. jest od Miliče; též Hus sepsal p-lu, po něm pak jich následuje dlouhá řada.

Postoloprty, město v někdejším Žatecku, slulo dle Kosmy dříve Drahúš, a nynější jmeno své má od kláštera benediktinského, okolo r. 1121 zde založeného a lat. *Apostolorum Porta* (Brána apoštolů) nazvaného, z čehož i německé jmeno *Postelberg* pochází. Kdo byl zakladatelem kláštera, není známo. Roku 1420 dne 10. máje byl klášter od Husitů vypálen, při čemž i znamenitá bibliotéka a bohatý archiv shořely. Zboží klášterní dostalo se v zástavu rodině z Veitmile, které je Vladislav II. v dědičné proménil.

z Postupic v. Kostka.

Potaz, v staročeském právnictví tajná porada, v které po vyslyšení stran soudcové uvažujíce řeči a důvody obou stran o konečný nález uhodili. Sudí tázal se všech kmetů jednoho po druhém dle stáří na jich mínění. Jestliže se kmeti jedni od druhých v p-u dělili, zavírala většina nález; bylo-li hlasů rovným počtem, zavírala strana, ku které se přidali úředníci zemští. Později sám nález takový slul p-em.

Potenštein, Potštein, jmena dvou hradů, nyní v zříceninách ležících, z nichž jeden stával nad vsí Žinkovy v Klatovsku, jsa kolébkou pánů z Potenšteina z mocného rodu Drslaviců, ale již v první polovici XV. století pobořen jest. Druhý hrad toho jmena vystavěn byl od zvláštní větve pánů z Potenšteina, kteří později nazývali se Žampachové z Potšteina, v bývalém Hradecku nad řekou Orlicí, a první známý držitel jeho jest pověstný Mikuláš, pán na P-ě, Liticích, Vamberce, Žamberce, Chocni atd., který zpourou proti Karlovi IV. život a jmění propadl. Zbořený hrad Karel opět vystavěl, i vystřídali se napotom v držení jeho rychle po sobě Jan z Vartemberka, knížata Opolští, Prokop markrabě Moravský, královna Žofie, Půta z Častolovic, Hynek Krušina z Lichtenberka, Jiří z Poděbrad, jehož syn Jindřich prodal jej Vilémovi z Pernšteina. Neméně často střídali se napotom držitelé P-a, až hrad během XVII. století docela v rumy klesl. Až posavad spatřují se mohutné jeho zříceniny.

Poustevník 1) Jan, bratr český a skladatel písní nábožných, nazýval se i Jestřebský, Ostrský a Turnovský. Narozen ku konci XV. století žil nějaký čas na poušti, potom ale vrátiv se zase do společnosti lidské byl nějaký čas písařem na Rohozci a v Turnově, vzdal se však úřadu toho a r. 1529 zřízen jest v Brandejse na kněžství, načež spravoval rozličné sbory bratrské. P. sepsal veliký kancional

písní českých, z nichž deset přijato do velikého kancionalu bratrského. Od katolíků i utrakvistů snášeti musil mnohá protivenství, seděv v Bílé věži a potom na hradě Pražském téměř dvě léta, načež propuštěn na závazek, aby nekázal veřejně, dle čehož se potom i zachoval. Zemřel 1543 v Mladé Boleslavi. — 2) Matěj P., kazatel, narozen v Hradci, řemesla svého kožešník, pobyv pět let na poušti přišel 1519 do Prahy, kázal po hospodách, ostrovech a březích a chválil učení Lutherovo, až r. 1525 návodem Havla Cabery zajat, přes rok ve vazbě držán a potom vypovězen z Prahy. Odtud obrátil se k Janu Dubčanskému na Habrovanech, s nímž založil novou jednotu (v. Habrovany). Po uvěznění Dubčanského usadil se v Boskovicích, kde žil ještě r. 1542.

Pouť. Putování k místům posvátným anebo v ohledu náboženském jakkoli památným, bylo již starým Čechům v obyčeji. Že však při tom záhy se dělo všelijaké mámení lidu, toho máme příklad z časů Husových, k jehož pobádání arcibiskup Zbyněk Zajíc zapověděl p.i na horu Blaník, kde prý se všelijaké divy jevily. Týž arcibiskup vyslal Husa ještě s dvěma jinými důvěrníky k ohledání poutnického místa Vilsnaku v Braniborsku, kde prý se provozoval klam s domnělými zázraky, což když jimi shledáno jest, zakázal arcibiskup putování z Čech k tomu místu. Po válkách husitských utuchla horlivost v putování u Čechů, ale obnovena jest po 30leté válce přičiněním katolických kněží, obzvláště pak jesuitů. V té době původ vzala největší část poutnických míst v Čechách a na Moravě, kam z daleka se sbíhá lid hlavně k „zázračným“ obrazům mariánským. V XVIII. století povstala p. k sv. Janu do Prahy. V Čechách jest dosavad nejpověstnější místo poutnické Svatá Hora u Příbrami.

Povoz, v. Pojezda.

Povstání české. Na sněmě českém r. 1617 přijat jest od stavů arcikníže Ferdinand Štýrský za nástupce bezdětného císaře Matiáše a za krále korunován. Stalo se tak proti oposici jedné části stavů evangelických, která nedůvěřovala jesuitskému vychovanci Ferdinandovi, jenž byl ve Štýrsku protestantství vykořenil krutými prostředky. V čele strany té stál hrabě Jindřich Matiáš Thurn, i učinil se řečníkem jejím na sněmě, ale že většina stavů evangelických dala se od strany katolické přemluviti, zůstal odpor marný. Za takovou oposici potrestán jest Thurn při novém obsazování nejvyšších úřadů zemských ztrátou purkrabství Karlštýnského, když povolán jest k úřadu vyššímu sice, ale méně výnosnému, nejvyššího dvorského sudí. Osobní tato urážka Thurna přispěla velice k osudné jeho pozdější agitaci ve prospěch povstání. Po korunování Ferdinandově odstěhoval se Matiáš s celým dvorem do Vídně, zanechav v Čechách deset místodržících, z nichž bylo sedm katolíků a jenom tři ze strany podobojí. Ale zlým znamením bylo, že mezi místodržícími nacházeli se známí tři nejurputnější nepřátelé evangelíků, Zdeněk Popel z Lobkovic, Vilém Slavata a Jaroslav z Martinic, kteří již roku 1609 svým zarytým odporem proti majestatu Rudolfovu byli popudili na sebe nenávist všech nekatolíků. Po císařově odjezdu

začaly se množiti stížnosti evangelíků na nešetření Rudolfova majestatu se strany mnohých pánů katolických a jmenovitě duchovních vrchností, proti čemuž marné byly všecky kroky defensorů. Když však věci došly tak daleko, že arcibiskup Pražský Jan Lohelius vystavěný na jeho panství Hrobském protestantský kostel rozbořiti, a opat Broumovský Volfgang Selender jiný v Broumově vyzdvižený zavříti dal (1618), dosáhla rozjitřenost evangelíků nejvyššího stupně. Broumovští šli se žalobou k místodržícím do Prahy, jsou však z rozkazu těchto uvrženi do žaláře; arcibiskup pak i opat ospravedlňovali jednání své samým majestatem, jehož znění v té příčině vykládali sobě ku prospěchu. Tomu odporovali stavové protestantští a defensorové povolali sjezd své strany do Prahy, kdež porady své odbývali v Karolíně. I psali hned místodržícím, odpor kladouce proti takovému jednání, ale odpovědíno jim, že ta věc stala se k rozkazu císařovu. I učinili psaní k samému císaři, vedouce stížnost na takové rušení majestatu. Císař ale, velice rozhněván, že stavové protestantští bez jeho vědomí se scházejí, přísné rozkazy vydal místodržícím, aby jim takové schůzky zapověděli, a pakli by jich nenechali, královskou nemilostí a zaslouženými tresty pohrozili. Obdrževše ten list královští čtyři místodržící v Praze přítomní (ostatní byli na své statky odjeli), sešli se a stavům protestantským v Karolíně vzkázali, aby k nim na hrad Pražský přišli, kdežto jim přečísti chtí psaní císařské. Tak stalo se a protestantům na žádost jejich přepis toho psaní vydán. Majíce pak druhého dne odpověď na to psaní přinésti, přišli (23. máje) na hrad u velikém počtu, všickni ozbrojeni a se zástupem čeledi své, a hned všecken hrad osadili. Potom vešli do pokoje k místodržícím, jenž byli Adam ze Šternberka, nejvyšší purkrabí, Vilém Slavata, Jaroslav z Martinic a Děpolt z Lobkovic, a prudce na ně dolehali, aby pověděli, zdali císaři k posledníma jeho nemilostivému psaní radili. Místodržící dlouho se zpouzeli na to odpověď dáti, konečně však přece ústy pana Adama ze Šternberka dle pravdy se vyjádřili, že k němu neradili. Tou odpovědí s počátku zaraženi byli spiklenci, kteří se před tím s hrabětem Thurnem byli umluvili o skutek násilnický, k jehož vykonání se byli dostavili na hrad, ale brzy se spamatovali, a Pavel z Říčan přečetl protestaci, kterou byl r. 1609 Budovec podal sněmu proti osobám, jenž nechtěly se podepsati na amnestii (totiž proti Zdeňkovi z Lobkovic, Slavatovi a Martinicovi), že budoucně mají učiněny býti odpovědnými za porušení majestatu od kohokoli vycházející, a že má k nim hleděno býti jako k nepřátelům pokoje a svornosti. Tu jsou Slavata a Martinic prohlášeni za nepřátele vlasti, a Václav z Roupova zvolal: „Čas již, abychom s nimi udělali konec". Na ta slova někteří Adama ze Šternberka a Děpolta z Lobkovic z pokoje vyvedli, jiní pak ihned Martinice se chopivše k nejbližšímu oknu jej vlekli a dolů shodili. Když pak vlastního skutku se uleknuvše chvíli jak omámení stáli, tu hrabě Thurn ukázav na Slavatu srdce jim dodal pravě: „Zde máte druhého, šlechetní pánové." A hned uchopen i Slavata a s okna svržen, za ním pak ještě tajemník Filip

Fabricius Plater. Při tom litovali někteří, že tu není také ještě nejvyšší kancléř Zdeněk Popel z Lobkovic, aby mu tolikéž učinili. Divnou příhodou žádný z vyhozených smrtelného poranění neutrpěl, jediný Slavata prorazil si hlavu až do kosti o římsu, o kterou při pádu zavadil; ač pak stříleno po nich bylo od čeledi zbouřených stavů, jenom Martinic lehce do ruky jest trefen. Plater, jemuž nejméně bylo ublíženo, nejprvé vstav do svého obydlí na Staré město pospíchal a téhož dne do Vídně odjel, aby zvěstoval císaři co se stalo. Slavata pak a Martinic ukryli se v domě Zdeňka z Lobkovic, jehož manželka Polyxena vlídně jich se ujala. Přišelť sice hrabě Thurn s ozbrojeným zástupem a žádal by mu vydáni byli, ale šlechetná Polyxena ukrotila jej lahodnými slovy. Téhož dne Martinic, zpotvořiv si obličej aby poznán nebyl, z města ušel a přes Mnichov do Vídně se vydal. Slavata pro ránu na hlavě následovati ho nemohl a pádu toho delší čas odležel. Teprv když se vyhojil, obdržev povolení odebrati se do Teplických lázní též ze země vyjel. Po násilném skutku, vykonaném z osobní pomsty, jenž podává smutný důkaz o mravní zkleslosti tehdejší šlechty české, která se opustivši cestu zákonnou takové surovosti dopustiti směla, zvolili stavové prozatímní vládu třiceti direktorů, z každého stavu po desíti, a potom sbírali vojsko, jehož velitelem jmenován hrabě Thurn, všech věcí těchto hlavní osnovatel. Nicméně přece obrátili se písemně k císaři za odpuštění prosíce, neboť prý jen potrestali škůdce zemské podle starodávního obyčeje, a slibujíce zůstati věrnými jeho poddanými. Zároveň ale vypravili posly k jiným zemím koruny České, aby se s nimi spojily, též knížatům protestantským v Němcích psali o pomoc. Jesuity, arcibiskupa i opata Broumovského vypověděli ze země, a hrozili brannou mocí všem, kdož by se vládě direktorů zprotivili. Stavové moravští též počali sbírati vojsko, ale prozatím jen k vlastní obraně, nepřidávajíce se ani k té ani k oné straně, i vypravili poselství do Čech, chtíce spůsobiti narovnání mezi císařem a stavy českými, a tu od Moravanů mluvil k Čechům pan Karel z Žerotína, bratr český a muž rozšafností a výmluvností proslulý. Ale dobrý úmysl jeho nevedl ku konci, poněvadž ani jedna ani druhá strana nechtěla v ničem ustoupiti. Císař Matiáš byl sice nastoupil cestu mírného vyjednávání s povstalci, ale vlažnost a nerozhodnost jeho velice byla proti mysli mladšímu králi Ferdinandovi, který, věda že se císař v té věci řídí radou kardinala Khlesla dal tohoto úkladně zajmouti a odvezti na hrad Ambras v Tirolsku. Matiáš nemocí sklíčený odevzdal nyní jednání proti povstalcům Ferdinandovi, který bez dalšího meškání poslal do Čech generala Dampierra s vojskem 10.000 mužů, ale ten, leda že krajiny kudy táhl poplenil, ničeho nevyřídil, nýbrž od Thurna u Čáslavi a Lomnice poražen jest. Mezi tím byli stavové do služby vzali hraběte Arnošta z Mansfeldu se 14.000 žoldnéři, kterýžto Plzeň císaři věrnou opanoval. I druhý vůdce císařský Buquoi, s novým vojskem do Čech poslaný, porážku utrpěl a musil se zavříti v Budějovicích, načež vojska česká do samých Rakous

vtrhla. Tu vložili se v to knížata okolní, mezi nimi také král Polský Sigmund, chtíce Čechy s císařem smířiti, i byli též mezi stavy mnozí k míru nakloněni, ale hrabě Thurn a Leonard z Felsu, hledíce více svého osobního prospěchu než obecného dobra, spůsobili, že podány byly císaři výminky tak tuhé, k jakým bez ublížení důstojnosti své svoliti možným se mu nezdálo. Ještě však dříve než skutečné jednání počalo, zemřel císař Matiáš dne 20. března 1619, což dalo věci nanovo povážlivější podobu. Po smrti Matiášově Ferdinand II. učinil smířlivé psaní k Čechům, ve kterém sliboval jim potvrditi všecky svobody, tedy i majestat císaře Rudolfa; ale stavové dávali mu vinu, že proti přísaze své při korunování učiněné, nemíchati se za živobytí Matiášova do zemských záležitostí, císaře ku přísným krokům proti Čechům nabádal, i nechtěli ho proto za krále přijmouti. Následkem toho jest válka obnovena, a Buquoi podruhé do země vtrhl. Zatím Thurn se 16.000 vojska do Moravy se obrátil a zem tu na českou stranu přivedl, pány některé Ferdinandovi věrné do vazby vzav. Odtud se do Rakous obrátiv jal se oblehati Vídeň, an tamní protestanté slíbili mu pomáhati. Ti skutečně až do pokoje Ferdinandova se vedravše nutili ho ku podpisu listu na svobodu náboženství znějícího. Ale tu zavzněly trouby oddělení kyrysnického, které Dampierre z Kremže po Dunaji Ferdinandovi ku pomoci byl poslal, čehož ulekše se spiklí rozprchli se. Thurn ale nepřestav města dobývati střílel na hrad císařský, kde Ferdinand bydlel, ale ten neohroženě v něm vytrval. V tom čase však Mansfeld v Čechách od Buquoie na hlavu jest poražen, a vojsko císařské zle hospodařilo v Čechách. Tu musil Thurn k rozkazu direktorů od Vídně odtrhnouti, a Ferdinandovi popřáno oddechu. Ten odebral se nyní do Frankfurtu k volení císaře. Byliť tu i vyslancové stavů českých, kteří právo kurfirštské hájili koruně, ale ti od ostatních kurfirštů nejsou připuštěni k volení, a Ferdinand jest za císaře zvolen a korunován. Toho se ulekše někteří ze stavův opět k míru radili, ale hlasu jejich nebylo slyšáno, nýbrž rozepsán jest do Prahy generální sněm všech zemí ke koruně České náležejících, na kterém obnoveny jsou smlouvy se stavy moravskými, slezskými a lužickými, i s protestanty rakouskými. Ferdinand jest s království ssazen a na jeho místo zvolen Fridrich kurfiršt Falcký (26. srp. 1619), zvláště proto, že byl hlavou protestantské Unie knížat německých a zeť Jakuba krále Anglického. Ale volbě té protivili se skoro všickni páni a rytíři katoličtí, kteří ani na ten sněm nepřišli, nepřestavše se přidržovati Ferdinanda. Ti všickni zbaveni jsou svých úřadů a ze země vypovězeni, načež zdržovali se dílem v Pasově, dílem u dvora Ferdinandova, dílem ve vojště jeho. Fridrich proti radě zkušených mužů, hlavně na domluvu pyšné manželky své Alžběty, korunu českou přijal a s velikou slávou do země jest uvítán. Potom korunován jest od administratora dolejší čili protestantské konsistoře. Kapitulace, kterou mu stavové předložili a na kterou přisáhati musil, byla takového obsahu, že královská moc měla budoucně podřízenou býti moci stavů. Na začátku

roku 1620 odebral se Fridrich také do Moravy, kdež v Brně přijal holdování stavů. Jediný Karel z Žerotína Fridricha neuznal, věren zůstávaje Ferdinandovi. Mezi tím naskytl se Čechům nový spojenec v Gabrielu Bethlenu knížeti Sedmihradském, který mocně vtrhl do Uher a opanoval celou hořejší část země až ke hranicím moravským a rakouským, za kterouž příčinou musil Buquoi ustoupiti z Čech. Tu podruhé Thurn s vojskem 30.000 mužů silným obrátil se do Rakous, a spojiv se s Bethlenem táhl s ním přímo na Vídeň. Proti nim postavil se Buquoi před mostem dunajským, kdež 24. října 1619 svedena jest krutá bitva, v které Thurn při mnohem větším počtu svého lidu ničeho nezískal. Když pak se přibližovala zima, Sedmihraďané i Češi do své vlasti se navrátili. V Čechách jevila se brzy Fridrichova neschopnost ku panování, byltě zvyklý více rozkoším než řízení velikých věcí. Jsa vychován v učení kalvínském více kalvínům než luteránům přál, všecky obřady při službách božích míti chtěje po spůsobu svém. Všeobecné pohoršení spůsobilo, když král k libosti své zbavil starodávnou svatyni království Českého, kostel sv. Víta na hradě Pražském, vyklizením a zkažením všech oltářů, obrazů, ostatků svatých, a dal jej sobě upraviti v holou modlitebnu kalvínskou. Též přivedl s sebou cizozemce, Kristiana knížete Anhaltského, Jiřího hraběte z Hohenlohe a jiné, které Čechům za vůdce ustanovil, čímž Thurna, Mansfelda i jiné mnohé urazil, tak že símě nesvornosti počalo vzcházeti mezi Čechy, když nejvíce jim bylo potřebí svornosti. V národu samém, od delšího času zchoulostivělém a v pohodlné rozmařilosti sobě hovícím, bylo málo horlivosti vlastenecké, daně scházely se jen nedbale, a ještě menší byla chuť k bojování. Rozhodnutí osudného boje záleželo zcela jen na vojsku najatém, jehož veliká část skládala se z cizinců; a vojsko toto zůstávalo často bez platu, v nedostatku oděvu a jiných potřeb, neboť velitelé vojenští provozovali všeliké tehdáž obvyklé šmejdy, zadržujíce vojákům co na ně dostávali a obohacujíce se na útraty obecné. Což divu, že vojáci z nouze lid selský olupovali a veliké nepořádky v zemi tropili, což mělo za následek, že lid venkovský houfně se na ně rotil, a jen stěží mohl býti ukrocen. Mezi tím počal si císař hledati spojence, i slíbili mu pomoc všecka katolická knížata říšská, králové Polský a Španělský, papež Římský i vévoda Toskanský. Naproti tomu Fridrich měl vedle knížete Sedmihradského ještě za spojence Tureckého sultana Osmana, který zvláštního posla do Prahy vypravil a velikou pomoc Fridrichovi sliboval. Z jara Hohenlohe a Mansfeld do Rakous vtrhli, ale od Buquoie, sesíleného pomocným vojskem španělským, poraženi jsou u Langenloisu. Za nimi táhl Anhalt s novým vojskem, a také Bethlen opět výbojně do Uher vtrhl. Ale již byl císaři na pomoc přišel vévoda Bavorský Maximilian, který obsadiv Horní Rakousy ujal se tam správy zemské, brzo i kurfiršt Saský zmocnil se Lužice, a král Polský přes odpor šlechty své poslal císaři na pomoc několik tisíc kozáků, Lisvočíků zvaných, chasy to nezbedné a loupežné, kteří Slezskem a Moravou proskočivše dostali se do Rakous Dolních a divokým

svým objevem stavy té země tak polekali, že upustivše od svého odporu proti Ferdinandovi přísahu věrnosti mu složili. Nyní Maximilian a Buquoi svá vojska srazivše počali rozhodný boj proti Čechům. Síla jejich obnášela k 50.000 mužů, samých cizinců, a převyšovala značně brannou moc krále Fridricha. Tu musili vůdcové čeští ustupovati před císařskými, a Maximilian opanoval Krumlov, Budějovice, Prachatice bez velikého odporu. Za to v Písku měšťané i posádka vojenská bránili se statečně, ale město dobyto jest útokem, načež obyvatelé branní i nebranní bez rozdílu jsou pobiti, město vyloupeno a spáleno. Tím zastrašena poddávala se jiná města: Strakonice, Vimberk, Sušice, Klatovy, Anhalt pak, vrchní velitel vojska českého, couval vždy dále. Tu Fridrich odebral se sám k vojsku, avšak přítomnost jeho málo pomohla, neboť všecko již napřed bylo zmateno a zkaženo. Před Plzní, v kterémž městě se Mansfeld byl zavřel, zastavili se císařští, chystajíce se jí dobývati. Vojsko české stanulo u Rokycan, a tu radili Thurn, Hohenlohe a mladší Anhalt, aby se svedla bitva s Maximilianem, pokud vojsko jeho jest zemdleno od pochodu, ale starý Anhalt odporoval. Šlo tedy couvání dále k Rakovníku, potom po malé půtce k Únošti a konečně až na Bílou Horu před Prahou. Tu přišlo k rozhodnému boji, o němž viz čl. Bělohorská bitva. Tak skončilo povstání, v přílišném sebevědomí nerozvážlivě podniknuté, následkem nedostatku horlivosti vlastenecké a neschopností vůdců, i mělo v zápětí hluboký úpadek národu Českého, z něhož po tu dobu ještě nezotavil se úplně. Vévoda Bavorský zůstal jen osm dní v opanované Praze až do příjezdu Karla z Liechtenšteina, jemuž císař Ferdinand poručil správu Čech co mimořádnému a plnomocnému komisaři. Od nevázaného vojska dály se jak v Praze tak i na venkově mnohé výstupky, Maximilian pak sám, pobrav klenotů a vzácných věcí z hradu Pražského na mnoho set vozů, to všecko do Bavor odvezti kázal. Když Liechtenštein ujal se správy země, vraceli se do Čech všickni před tím od stavů vypovězení; jmenovitě jesuité, jenž opět zaujali své opuštěné koleje. Maximilian zanechal v Čechách toliko část svého vojska s hrabětem Tillym v čele, a sám vrátil se do své země. Zatím Buquoi táhl do Moravy, kdež stavové, povzbuzováni jsouce pomocí od Gabriela Betlena, setrvali v dalším odporu a teprv ku konci roku 1620 jsou přemoženi. Mezi tím kurfiršt Saský přiměl stavy slezské k vyjednávání pod příměřím, podávaje jim stvrzení svobod politických i náboženských, když by se poddali císaři. Následkem toho musil Fridrich Falcký opustiti také Slezsko, kamž se byl z Prahy uchýlil, a stavové poddali se konečně tak zvaným akordem saským. Toliko jediný Mansfeld zůstával posud v západních Čechách, a dokud ten stál v zemi, bylo arciť rádno ponechávati přemoženou stranu v naději, kterou jim byl činil Maximilian, že císař jim provinění jejich odpustí. A skutečně nedály se hned žádné přípravy k soudu nad původy povstání, tak že větší díl odbojných stavů zůstávali v Praze ve vší bezpečnosti, ano někteří, utekše prvé ze země, zase se navrátili. Mezitím ale císař pilně dal jednati s Mansfeldem, s kterým uzavřeno

příměří, načež on sám na čas trvání jeho se odebral do Falce. Té nepřítomnosti vůdcovy použil Tilly ku podplacení jeho důstojníků, jimž byl svěřil Plzeň, tak že mu ji vzdaly za jistou sumu peněz, načež i ostatních míst od vojska jeho obsazených snadno dobyl. Tím přestaly býti Čechy jevištěm války, aspoň co se týče větších vojsk, neb v jednotlivých pevných místech ještě po delší čas urputně vzdorovaly zoufalé zbytky někdejší branné moci stavovské. Dříve ještě, než Plzeň se vzdala, vyrušeni jsou účastníci povstání strašlivě z domnělé své bezpečnosti. K tajnému rozkazu z Vídně přišlému jedním dnem a jednou hodinou (20. ún. 1621) všickni z předešlých náčelníků povstání, kteří se zdržovali v Praze, zjímáni jsou v bytech svých, a stejnou dobou zatýkáni jiní po venkově, kteříž všickni přivezeni jsou do Prahy, aby postaveni byli před soud mimořádný, jehož předsedou byl Karel z Liechtenšteina. Po osobách pak, které se byly vzdálily ze země, vydány jsou veřejné obsílky, aby se k témuž soudu dostavily. Zároveň pak nastalo vypovídání ze země nekatolíků, kteří všickni vystěhovati se musili. Soud vyřknul nad hlavami povstání přísný ortel. Sedmadvacet osob stavu panského, rytířského a městského jest odsouzeno na smrt, a poprava vykonána dne 21. čna 1621 na rynku Staroměstském k veliké hrůze všech Čechů. K tomu konci vystavěno lešení před radnicí, tak že hned z pavlače na ně vkročiti se mohlo, a černým suknem pokryto. Město pak silné obsazeno jest lidem válečným, aby obyvatelstvo bouřiti se nemohlo, a též lešení obstoupeno zástupy vojenskými, kteří neustálý hřmot činili bitím v bubny, aby to, co by snad odsouzenci před popravou mluvili, od lidu slyšáno býti nemohlo. Tu vyváděni jsou odsouzenci dle pořádku svého důstojenství a jeden po druhém stínáni. Všickni šli na smrt s myslí veselou, jako mučeníci pro práva svého národu. První stat hrabě Jáchim Ondřej Šlik, jemuž po smrti pravá ruka uťata; druhý byl Václav Budovec z Budova, učeností proslulý; po něm přišel Krištof Harant z Polžic, potom stařičký Kašpar Kaplíř ze Sulevic, a pak ostatní. Doktoru Janovi Jesenskému, výtečnému lékaři a rektorovi university, vyřezán nejprv jazyk z úst, potom hlava sťata, tělo čtvrceno před šibenicí a na kolích po ulicích rozstrkáno. Jan Kutnauer, purkmistr Staroměstský, a Šimon Sušický oběšeni jsou na trámu z okna radnice vystrčeném. Sixtovi z Ottersdorfu, když již na lešení byl, oznámena milost a on nazpět do vězení odveden. Hlavy dvanácti předních popravených vystaveny jsou v železných krabicích na mostní věži Staroměstské na postrach okolo chodícím, těla zanechána vdovám a sirotkům k pochování. Druhých potom dní vykonány tresty nad ostatními, kteří nebyli odsouzeni k smrti, z nichžto jedni mrskáni jsou metlami a vypovězeni ze země, jiní buď do smrti neb na jistá léta uvrženi do žalářů. Kteří nedostavili se k soudu, těch jmena jsou od kata na šibenici přibita; statky pak všech odsouzených zkonfiskovány.

Pračata, v staročeském válečnictví 1) p r a k o v n í c i, kdo z praků házeli; 2) dvě řady vojínů obličejem k sobě postavené, kteří provinilce, pro hrubý přestupek kázně odsouzeného, an ulicí mezi nimi běžel,

pruty mrskali, kterýžto trest, německý *Spiessruthen* nazvaný, byl též u jiných národů svého času obyčejem, zachovav se až do nedávna.

Pragmatická sankce, fundamentalní zákon, vydaný od císaře Karla VI. dědiců mužských nemajícího, jímž všecky země domu Habsburskému náležité prohlášeny jsou nerozdílně za dědičné v témž rodě také po přeslici, tak aby po něm v celém jeho panství nastoupily předně dcery jeho a jejich potomstvo dle řádu prvorozenství, po nich dcery nebožtíka bratra jeho Josefa, a po nich konečně sestry jeho, totiž dcery císaře Leopolda. Toto ustanovení oznámiti dal císař nejprv dne 19. dub. 1713 ve slavném shromáždění všech tajných rad z rozličných království a zemí, potom pak předložiti ku potvrzení všem sněmům zemským. Svolovací list stavů českých vyhotoven jest 16. říj. 1720 na sněmě zvláště k tomu konci svolaném za nejvyššího purkrabího Jana Josefa hraběte z Vrtby, a to ve dvou exemplářích stejného znění, z nichž jeden byl ke dvorské kanceláři české do Vídně zaslán, druhý pak při deskách zemských uložen, kde se až po tu chvíli chová. Také stavům okresu Chebského předložena byla p. s., kteří ji, vyhradivše sobě svůj poměr co zástavy říšské koruně České, 21. čce 1721 přijali. V Moravě přijali stavové p-ckou s-ci 17. říj., v Slezsku 21. říj. 1720. Když pak stavové všech zemí koruny České ten den před korunováním Karla VI. v Praze (4. září 1723) přísahu věrnosti jemu skládali, slibovali věrnost a oddanost nejen císaři, ale i jeho „dědicům podle posledního od něho vydaného řádu v posloupnosti jej u vládě následujícím". V p-cké s-ci, která se co státní smlouva týká jedině interesů panujícího domu, stanoví se dvojí: předně rozšiřuje se zděditelnost trůnu též na potomstvo ženského pohlaví v panující rodině, a za druhé zamezuje se na vždycky škodlivé rozdělování zemí mezi její členy. Tím staly se všecky země domu Habsburského jedním celkem, jmenovaným napotom obyčejně mocnářstvím Rakouským. Mocí pak p-cké s. nastoupila po Karlu VI. panování dcera jeho Marie Teresie.

Praha, lat., ital., pol. a rus. *Praga*, jihoslov. *Zlatni Prag*, něm. *Prag*, franc. a angl. *Prague*, hlavní město království Českého. Začátkem města byli dva hradové, v malé vzdálenosti od sebe na obou březích Vltavy vystavění, Vyšehrad a P. (hrad Pražský), kteréžto poslední jmeno později na celé město rozšířeno. Hrad P-hu dle starodávního podání národního založila Libuše (asi v druhé polovici VIII. století), nejstarší písemní zmínka o Praze jest teprvé k r. 928. Vyšehrad i P. byly od nepamětnych dob hlavními sídly panovníků českých, a to dle vší podobnosti Vyšehrad hned v šedém pravěku, P. od počátku panování rodu Přemyslova, ač tak, že se s nimi také potom častěji střídalo. Každý z obou hradů byl při tom také sídlem župy. Dle svědectví Kosmova založeny byly oba hrady prvotně v lese pro lepší bezpečnost před nepřítelem; když se však při sídle knížat vyvinulo čím dále tím živější sestředění národu ve všelikých spůsobech a množilo se tedy obyvatelstvo, jež hrady nestačily více obsáhnouti, počal se les mýtiti a obyvatelstvo se osazovalo pod hrady, zvláště při

řece na obou stranách ve volném prostranství, které se odtud nazývalo podhradím neb také mezihradím Pražským. Hrad Pražský měl hned prvotně asi tutéž rozsáhlost jako nyní, na západní straně od hradu (mezi nynějším palácem arcibiskupským a branou hradní) byl přes celou šířku zámecké hory udělán příkop, přes který vedl most k hlavním vratům. Zadními čili menšími vraty na východní straně vycházelo se na úzký svah zámecké hory, zvaný Opyš. Uvnitř hradu vynikal nad jiná stavení palác knížecí na polední straně, uprostřed prostranství hradského nazývalo se jakési vyvýšené místo starodávným jmenem Žiži. První křesťanský kníže Bořivoj vystavěl na hradě Pražském kostel Panny Marie, který byl druhý kostel v Čechách, hned po kostele sv. Klimenta na Levém Hradci. Syn jeho Vratislav I. vystavěl kostel sv. Jiří, svatý Václav pak kostel sv. Víta, který se za Boleslava II. stal sídlem biskupství Pražského (973) a byl později ve větším rozměru nově založen od Spitihněva II. (1061). Četné kněžstvo při něm uspořádáno jest za Vratislava II. výtečným proboštem Markem (v. t.) ve sbor kanovníků čili kapitolu. Oslaven tělem sv. Václava v něm pohřbeným navštěvován byl chrám ten již v X. století od poutníků domácích i cizozemských. Roku 1039 uložil v něm Břetislav I. také tělo sv. Vojtěcha, přivezené z Polska. Při kostele sv. Jiří, v němž pohřbena byla sv. Lidmila, založen jest zároveň s biskupstvím první klášter v Čechách, jeptišek řádu sv. Benedikta, jichž první abatyší stala se Mlada, jinak Marie, dcera Boleslava II. (973). Až do knížete Oldřicha byl kostel sv. Jiří, později kostel sv. Víta obyčejným pohřebním místem knížat Českých. Na hradě bydleli vedle kostela sv. Víta biskup, probošt, děkan a všickni kanovníci i ostatní duchovenstvo téhož kostela. Hlavně pak byl hrad obydlen úřednictvem a služebnictvem, náležejícím jednak ku knížecímu dvoru jednak ke správě župy Pražské. Palác knížecí byl od starodávna také místem nejvyššího soudu zemského, uprostřed pak prostranství mezi palácem a kostely sv. Víta i sv. Jiří stála kamenná stolice knížecí, na kterou nastolováni bývali knížata při nastoupení panování. Starší zdi hradu Pražského přestavěny jsou za Břetislava I. (asi 1050), podruhé pak novějším spůsobem za Soběslava I. (1135). Také Vyšehrad zaujímal hned od počátku celé to prostranství nad skálou u Vltavy jako nyní. Na jediné straně, kde ostroh souvisel s vysočinou odtud se počínající, byl udělán příkop, přes který vedl most do jediné brány Vyšehradské, vedle kteréž byly asi jenom dvě fortny. Opevnění Vyšehradu pokládalo se za silnější než hradu Pražského, vnitřní spořádání bylo podobné jako ve hradě Pražském. V prostranství vnitřním mezi palácem knížecím a ostatními budovami bývalo nejspíše za pohanských časů místo zasvěcené modloslužbám, později se tu počaly zdvihati chrámy křesťanské. Z těch byl nejstarší kostel sv. Klimenta, později vysvětil sv. Vojtěch kapli sv. Jana evangelisty v samém paláci knížecím. Slavnější chrám založil Vratislav II. na jmeno sv. apoštolů Petra a Pavla a při něm bohatou kapitolu,

která papežským povolením vyňata jest z moci biskupa Pražského a podřízena stolici papežské bezprostředně. Ještě některá pozdější knížata oblíbili sobě za sídlo Vyšehrad, jmenovitě Vladislav I. a Soběslav I. Toho času chovaly se ještě lyčené střevíce Přemyslovy v komoře knížecí na Vyšehradě. Podhradí Pražské táhlo se již záhy po pravém břehu řeky od Vyšehradu nepřetržitě až k ostrovům pod Bubny, ano v místech nynějšího Starého města Pražského rozkládalo se také do šířky tou měrou, že zaujímalo již tehdáž největší část nynějšího objemu toho města. Hned pod samým Vyšehradem připomíná se ulice Vyšehradská (nynější městečko Vyšehrad), dále Podskalí, pod ním ulice Jirchářská, pak Zderaz a Opatovice s četnými kostely, pak újezd sv. Martina, tak zvaný od kostela téhož založení, jenž později nazván ve zdi, mezi nynějším Starým městem a ulicemi Širokou i Spálenou. Pod Zderazem na břehu vltavském připomínají se mlýny již r. 1178. Nynější náměstí Staroměstské již za časů Kosmy častěji se připomíná, a v nynějším obvodu Starého města stály zajisté již tehdáž četné kostely. Náměstí ono určeno bylo co veřejné tržiště ku prodeji každodenních potřeb, k veřejným vyhláškám, ano i k vykonávání poprav i jiných tělesních trestů na zločincích. Východně od tržiště toho připomíná se nejprv za knížete Bořivoje II. (1100—1107), ale stál dávno před tím dvůr čili Týn pro cizí kupce, do kteréhož vjížděli se zbožím svým k zaplacení cla, prvé než je směli vyložiti na prodej; před tímto pak dvorem stál špitál pro cizí příchozí jakož i pro chudé s kostelem Panny Marie, jejž Soběslav I. při·tělil ku kapitole Vyšehradské. Zdá se, že Týn stál tehdáž na konci podhradí k té straně, jakož také nynější ulice Železná a Sirková vedly již ven z podhradí. Naproti tomu na straně půlnoční od tržiště vztahovalo se podhradí mnohem dále. Nynější Josefov byl již tehdáž obydlen od Židů, kteří se v Čechách již za svatého Vojtěcha připomínají, stará pak synagoga židovská v těch místech již roku 1124. I další část nynějšího města pod Židy byla obydlena, zde však nedosahovalo podhradí až k samé Vltavě. Dlouhá třída byla již od starodávna jednou z hlavních ulic Pražského podhradí, neboť se tudy přicházelo na Poříčí, připomínané již r. 993, kde za Vratislava II. vzala počátek osada německá s farním kostelem sv. Petra. Ve vyšší části nynějšího Nového města blíž kostela sv. Štěpána stála vesnice řečená Rybník, nad ní ještě výše, u nynější Slepé brány, vystavěla Anežka, manželka knížete Fridricha, kostel sv. Jana na památku vítězství manžela svého r. 1179 nad Soběslavem II., od kteréž bitvy říkalo se krajině té na Bojišti. Někde na nynějším náměstí Karlově čili Dobytčím trhu bylo nejspíše místo, na kterém se za časů Kosmy každou sobotu odbývaly trhy mezi oběma hrady, Pražským a Vyšehradským. Na levé straně Vltavy, v objemu nynější Malé Strany Pražské, byly pod Petřínem na břehu řeky osady Újezd a Nebovidy, pak menší osada na Trávníce. Pod Nebovidy založil Vladislav II. r. 1159 klášter rytířského řádu johanitů s kostelem Panny Marie. Odtud táhla se

širší část podhradí vzhůru k hoře zámecké s kostelem sv. Václava (na místě úředního domu vedle sv. Mikuláše) a sv. Michala (na náměstí Pětikostelském); pod tímto pak táhla se ulice řečená na Písku (nynější Valdšteinská). Na nejvyšším hřebenu Petřína připomíná se již r. 1135 kaple sv. Vavřince; opodál odtud na hoře Strahov řečeném založen r. 1140 první klášter premonstracký v Čechách. Větší a menší strana Pražského podhradí, na pravém a levém břehu Vltavy, byly již za času Kosmy spojeny dlouhým mostem dřevěným, místo něhož vystavěla později královna Judita, manželka Vladislava II., první kamenný most přes Vltavu. Obyvatelé podhradí Pražského, vyjma jednotlivé duchovní a velmože, kteří sobě zde stavěli domy, sami to rolníci, řemeslníci a kupci, považováni byli za poddané knížecí, poněvadž osedlí byli na knížecí půdě, darováním knížecím byli někteří z nich také přikázáni jiným vrchnostem, jako kapitole Pražské, Vyšehradské, některým klášterům i některým pánům. Obyvatelstvo toto nemělo žádného zřízení obecného, nýbrž spravováno bylo úředníky hradskými. K Vyšehradu již za Kosmy počítána toliko ulice Vyšehradská až ku potoku Botíči, ostatní vše náleželo ke hradu Pražskému. Jen Židé a Poříčtí Němci měli své zvláštní představené, tvoříce obce pro sebe. — Jakožto hlavní sídlo panovníků českých bývala P. od starodávna cílem útoků cizích nepřátel, jestliže nebyly odraženy hned na pomezí českém. Ponejprv, pokud sáhají dějepisná svědectví, přitáhl král Německý Jindřich I. až ku Praze ve válce se svatým Václavem (928). R. 1003 zmocnil se P-hy na krátký čas kníže Polský Boleslav Chrabrý, i mínil tu vzíti stálé sídlo své; ale již rok na to musil opustiti Čechy, a posádka jeho na hradě Pražském zůstavená vypuzena jest od povstalých proti ní Čechů. Ve válce s Břetislavem I. přitáhl r. 1041 císař Jindřich III. až ku Praze a položil se na hoře Šibenice řečené; však před útokem na hrad zavřen mír v ležení císařově. V rozbrojích o stolec knížecí mezi potomky Přemyslovými jest P. během 130 let jedenáctkráte buď dobyta anebo obléhána, při čemž r. 1142, když kníže Konrad Znojemský hradu Pražského dobýval, ohnivými šípy od něho do hradu metanými lehly popelem kostely sv. Víta a sv. Jiří, i musily oba v nově býti vystavěny. Pevnější Vyšehrad nebyl nikdy v tom celém čase opravdově dobýván. — V podhradí Pražském zkvétala obzvláště osada německá, udělenými svobodami lépe než domácí obyvatelstvo chráněná proti nátiskům od úřednictva knížecího. Z prvotního sídla svého na Poříčí šířila se vždy dále do vnitřka podhradí přibýváním nových příchozích jak z Němec tak z jižní Evropy (Francouzů a Vlachů). Od knížete Soběslava II. dostalo se jim stvrzení a rozmnožení jejich privilegií. Odtud množilo se obyvatelstvo německé v Praze vždy valněji, zvláště za panování Přemysla Otakara I., ano již i mnozí čeští obyvatelé podhradí dali se přijímati do obce německé, aby se účastnými stali jejich svobod. Zároveň usazovali se v Praze rozliční řádové řeholní, i povstaly jmenovitě komenda německých rytířů při kostele sv. Petra na Poříčí, klášter menších bratří u sv. Jakuba, komenda tem-

plářů u sv. Vavřince (na místě nynějšího dvoru sv. Anny), klášter sv. Františka pro klarisky a jiný pro minority, a špitál křižovníků s červenou hvězdou. Král Václav I. pak rozšířil podhradí Pražské vysazením tak zvaného Nového města Svatohavelského, zaujímajícího nynější Uhelný a Zelený trh, Rytířskou ulici, Tandléřský a Ovocný trh s farním kostelem sv. Havla v jeho prostředku. Brzo na to dal král Václav celý objem nynějšího Starého města otočiti zdí a příkopem, hražená pak tato část prvějšího podhradí nazývala se odtud městem Pražským. Od času teho spatřuje se již všecko obyvatelstvo města beze všeho rozdílu národnosti spojeno v jednu obec, na kterou přešla práva posavadní obce německé, jen ještě rozmnožená a dle potřeby nově upravená. Město Pražské, jako jiná královská města v zemi, toho času podobným spůsobem utvořená, bylo ve všem, co se týkalo správy veřejné, vyňato z moci úřadů župních a postaveno bezprostředně pod moc krále, jehož právo nad městy vykonával hlavně král. podkomoří. Soudní moc nad měšťany vykonával rychtář, od krále na čas dosazovaný, s dvanácti přísežnými čili konšely, kteří spravovali také všecky jiné záležitosti obce. Konšelé tito ustanovováni byli na rok tím spůsobem, že odstupující konšelé vybírali své nástupce z jistého počtu osob od krále navržených. Asi od počátku XIV. století nastoupil na místo rychtáře co předseda konšelů ve věcech správních purkmistr, to jest vždy jeden z konšelů, tak že se střídali v úřadě tom měsíčně dle ustanoveného pořádku; rychtář pak od té doby předsedal jenom na soudech. V důležitějších věcech svolávali konšelé starší obecní, to jest vážnější a zámožnější měšťany v počtu s počátku neurčitém. Na soudech městských soudilo se dle práva německého, jež byli první osadníci němečtí přinesli ze své vlasti, a které napotom v dalším vývoji svém v Čechách nazýváno právem městským. Tím jakož i prvotní větší zámožností osadníků německých u srovnání s obyvatelstvem domácím, pojištěna jest v Praze, jakož i ve všech jiných král. městech na dlouhý čas veliká převaha národnosti německé nad českou, tak že se na soudech i v jiném úřadování obecním užívalo skoro výhradně jazyka německého, podobně i ve školách a kostelích městských, ačkoliv obyvatelstvo německé počtem nikterak nepřevyšovalo obyvatelstvo české. Také podhradí na levém břehu Vltavy obehnal král Václav zdmi a baštami, které šly s jedné strany od přední brány hradské přes nynější ulici Ostruhovou až k Novému trhu Malostranskému, a odtud dále ulicí Svatoprokopskou až ku klášteru johanitův, s druhé pak strany od zadní brány hradské až k ohradě nového dvoru biskupova (vystavěného před r. 1249), který zaujímal veliké prostranství od nynější Mostské ulice až proti klášteru sv. Tomáše, se zahradou sáhající až ke břehu vltavskému. Co odtud leželo na jih a na sever, nacházelo se již mimo podhradí. Přemysl Otakar II. po dokončeném přestavění hradu Pražského, jejž dokola objal novou zdí s mnohými věžemi, nadal i podhradí na levém břehu řeky právem městským, a sice Magdeburským, a vypudiv odtud staré

české obyvatelstvo uvedl tam nové osadníky německé. Toto město nazýváno jest potom Novým městem pod hradem Pražským čili jinak Menším městem Pražským, na rozdíl pak od něho město na pravé straně Vltavy dostalo název Většího aneb Starého města Pražského. V obou městech zahušťovalo se od té doby obyvatelstvo vždy více, i stavělo se vždy více domů na prázdnějších dosud místech, a také rozmnožoval se počet kostelů a klášterů, tak že nepochybně již během XIII. století dokonalo se celé ono spletité bludiště ulic větším dílem úzkých a nepravidelných, které krom malých výminek do dneška spatřujeme. Vyjma domy šlechticů a vyšších duchovních, jakož i nejbohatších měšťanů, byly domy ostatního obyvatelstva řemeslnického a obchodnického toho času ještě větším dílem dřevěné, pročež působily požáry často veliké záhuby. Také byly ulice všelijak neschůdné pro rozličné přístavky k domům, vystrkování hrdel sklepových, vík od krámů a t. d. do cesty. Teprv když nedlouho před rokem 1331 konšelé Staroměstští počali dlážditi ulice, učinili rozličná nařízení k odstranění takového nepohodlí, jakož i také k zavedení větší čistoty na ulicích. Na prostrannějších náměstích umístěny byly řády buď, kde obchodníci prodávali zboží své, a sice měl každý druh zboží vykázané zvláštní místo, tak že na př. masné krámy byly veśecky pohromadě, a rovněž tak kotce soukenické, plátenické a jiné; namnoze přebývali také stejného druhu řemeslníci pohromadě v jedné ulici. což vše částečně až do našich dob se zachovalo. V první polovici XIV. století založil některý purkrabí Pražský za hradem Pražským nové hražené město nazvané Hradčany na pozemku náležejícím témuž purkrabství, pročež bylo poddané purkrabím Pražským, kteří mu konšely dosazovali. Vztahovalo se však na dél jenom až k nynější ulici Loretánské. Naproti zvelebování a šíření se hradu Pražského byl starožitný Vyšehrad pořád více zanedbáván. Palác královský, v němž panovníci nepřebývali již od krále Václava I., zpustnul, a král Jan daroval r. 1322 zbytky jeho kapitole Vyšehradské. Tím samým pokleslo i zámožné někdy podhradí Vyšehradské na pouhou ves nazvanou Psáry, která se konečně taktéž dostala v držení kapitoly. — Od skončení někdejších rozepří mezi potomky Přemyslovými o knížecí stolec požívala P. dlouhý čas stálého pokoje, který ponejprv přerušen byl povstáním králevice Přemysla proti otci jeho králi Václavovi I. roku 1248. Město i hrad Pražský dostaly se v moc královice, ale již následujícího roku zmocnil se města král zase po tuhém boji, i jal se oblehati hrad, jehož však dosáhl teprv uzavřením pokoje se synem. Za potomního panování Přemysla Otakara II. a syna jeho Václava II. povznesla se P. kvetoucím průmyslem a obchodem k velikému bohactví, požívajíc všech výhod co sídlo skvělého dvoru královského. Staré město nabylo toho času největší vážnosti mezi městy královskými, tak že k soudu jeho městskému déla se z největšího počtu jich odvolání od rozsudků jejich rychtářů a konšelů, vyjma totiž několik měst spravujících se právem Magdeburským, mezi nimiž i Menší město Pražské, ze kterých chodila odvolání obyčejně ku kon-

šelům Litoměřickým. Ve zmatcích, které nastaly v zemi za vlády Oty Braniborského, drželi měšťané Pražští nejprvé jeho stranu, ale brzy sami se mezi sebou rozpadli a jedna část jich přidala se ke straně vlasteneckého panstva Otovu záhubnému hospodaření odporujícího. Totéž opakovalo se po vyhynutí rodu Přemyslovců Václavem III. za času rozepří o trůn český, kdež stály proti sobě dvě nejmocnější německé rodiny na Starém městě, Velflovici a Olbramovici, každá v čele jedné strany. Velflovici účastnili se s měšťany Kutnohorskými v úkladném zajetí několika nejpřednějších pánů českých v klášteře Sedleckém r. 1309 (15. února), kterým chtěli na šlechtě vynutiti nová práva pro celý stav městský v řízení záležitostí zemských. Páni však vybavivše se ze zajetí smlouvou, které potom nezdrželi, pomstili se protivníkům svým brzy potom dobytím Starého města pomocí strany Olbramoviců. Tito pak stáli věrně s panstvem také proti králi Jindřichovi Korutanskému, jehož se přidrželi Velflovici, a tu jest od obou stran v samé Praze bojováno se štěstím střídavým, až konečně pomocí Míšňanů Jindřich vrch obdržel a opětně město opanoval. Když však roku 1310 nový král Jan přitrhl ku Praze, dobyl města s pomocí strany Olbramovců, která mu otevřela bránu blíž sv. Františka (3. prosince). V rozepřích, které později nastaly mezi Janem a panstvem českým, Pražané s počátku zachovávali věrnost králi, ale r. 1319 ujali se manželky jeho Elišky, s kterou nešetrně nakládal, a zdvihli odpor proti němu, musili však se mu vzdáti pod úmluvu, když obnovené rozmíšky mezi starými dvěma stranami sílu jejich ochromovaly. P., jako městský stav vůbec, trpěla potom těžce pod nezřízeným hospodářstvím Janovým, a z úpadku toho počala se zdvihati teprv ponenáhlu za spoluvladařství moudrého syna jeho Karla, který konečně celou vnitřní správu země ještě za živobytí otcova potáhl do rukou svých. Za panování Karla IV. došla P., jako země Česká vůbec, nejvyššího povznešení svého co do vyvinutí všech zřídel hmotného i duchovního blahobytu. On P-hu velikolepým spůsobem rozšířil, kázav hned r. 1348 vystavěti zeď od Vyšehradu až k řece Vltavě pod Poříčím, a celé to rozsáhlé prostranství od hradeb Starého města až ke zdi té se všemi v něm obsaženými vsemi, osadami a jednotlivými dvorci s městem Pražským spojil, při čemž velikých výhod uděloval všem, kteří by se tu zakupovati a domy stavěti chtěli. Tak stal se zakladatelem Nového města Pražského, v jehož obvodu on sám založil více kostelů a klášterů, jako: klášter slovanských benediktinů v Emausích, klášter řeholních kanovníků sv. Augustina na Karlově, klášter karmelitanů u Matky boží Sněžné, klášter benediktinský sv. Ambrože, klášter panenský sv. Kateřiny, klášter servitů na Trávníčku blíž potoka Botiče, farní kostely sv. Jindřicha a sv. Štěpána, a konečně přenesl kapitolu sv. Apolinariše v Sadské odtamtud do Nového města ku kostelu, který od toho nazván dle téhož svatého. (Viz Karel IV. a články specialní o těchto klášterech a kostelích jednající.) Mezi stavěním kostelů a klášterů těchto, vesměs nákladných, které se protáhlo po nejdelší čas panování Karlova

a dílem i déle, dálo se osazování nového obyvatelstva a stavění domů na Novém městě s takovou pílí, že celé to prostranství ještě za časů zakladatele samého bylo zastaveno a zalidněno. Hlavním náměstím čili rynkem Novoměstským byl tak nazvaný Dobytčí trh (nyní Karlovo náměstí), kde stála radnice Novoměstská na svém nynějším místě. Uprostřed rynku byla postavena věž čtyrhraná, v níž uložil Karel IV. tak zvané svátosti říše a jiné vzácné ostatky svatých, ku kterým byla slavná pouť každoročně v určitý den, ;kde se ukazovaly veřejně; později, za panování Václava IV., vystavěna k témuž cíli na tom místě krásná kaple Božího těla (1382). Nové město obdrželo hned při založení svém všecka práva a svobody jako Staré město, vyjma jedině, že i z něho, jako z jiných měst královských, bylo ustanoveno odvolávání k soudu Staroměstskému. Později sice, r. 1367, Karel obě města v jedno spojil, ale tato jednota neměla trvání, neboť zase zrušena jest již po deseti letech, nevědomo z jakých příčin. Rychlé zmáhání se Nového města Pražského bylo pohnútkou Karlovi k rozšíření hlavního města také na levé straně Vltavy. Roku 1360 dal za tou příčinou stavěti zeď, od půlnoční strany tehdejších zdí Hradčanských nad Bruskou v polokruhu okolo Strahova až na Petřín a po kraji hřebene této hory a konečně po západní stráni její dolů až k Vltavě na Újezdě, uvnitř kteréž ohrady dálo se usazování nového obyvatelstva jako před tím na Novém městě. Jmenovitě založena jest nová osada Pohořelec zvaná za Hradčanami na půdě dílem purkrabí Pražského, dílem kláštera Strahovského. Roku 1357 počal Karel IV. stavěti mohutný nový kamenný most přes Vltavu ke spojení Malé Strany se Starým městem na místě staršího mostu Juditina, pobořeného r. 1342 velikou povodní. K rozkvětu P-hy nemálo přispělo založení v ní university od Karla; co sídlo slavného všeobecného učení, co hlavní město netoliko koruny České nýbrž i říše Německé, táhla P. do svého lůna tisíce cizozemců, kteří přinášeli peníze do země, a měšťanstvo bohatlo více než kdy před tím hojným výdělkem z obchodu a průmyslu. I za panování Václava IV. zachoval se šťastný tento stav věci po dlouhý čas neporušen; díla od Karla započatá dokonávala se neb aspoň pokračovalo se v nich pilně, a zdroje zámožnosti obyvatelstva jen částečně v pozdějších letech toho panovníka poněkud se umenšily. Hluboký pokoj, kterého požívala P. za celého panování Karlova, porušen jest ponejprv za panování Václava IV. různicemi mezi ním a jednotou panskou. Když Václav r. 1394 z nenadání zajat jest od pánů v Králově Dvoře blíž Berouna a přivezen na hrad Pražský, povstalo měšťanstvo Pražské jemu ku pomoci, strojilo se oblehati hrad pány osazený, a jen rozkazy Václava samého, na něm ovšem vynucenými, dalo se uchlácholiti; potom však hned přidalo se k Janovi bratru Václavovu, který počal boj s pány o vysvobození jeho. Roku 1401, když protivníci králövi s vojskem markrabí Míšenského a markrabí Moravského Jošta přitáhli ku Praze, neodvážili se, jak se zdá, ani opravdově útoku na město, kteréž opět drželo s králem. Toliko při druhém zajetí Václavově bratrem

jeho Sigmundem r. 1402 dali se měšťané, dílem snad ze zištných podnětů, ale ještě snad více mocí přiměti ke spolku se stranou králi protivnou, i utrpěli za to rozličné škody od šlechty králi věrné. Po prvním svém zajetí zdá se, že král Václav vyhledával větší bezpečnost pro sebe v přebývání ve městě samém než v paláci svém na hradě Pražském, i zřídil sobě domy čili dvory královské, jeden posud tak zvaný na Starém městě, druhý řečený u Černého orla tamtéž, a třetí na Zderaze, kde jest nyní trestnice zemská. Mezi tím české měšťanstvo, jehož počet v Praze napořád vzrůstal, domáhalo se také práva jazyka svého před soudy a úřady městskými, jakož i ve škole a v kostele, i jest v tom podporováno od samého císaře Karla, který v pozdější době svého panování vydal zápověď, aby na konšelská místa nebyli dosazováni Němci českého jazyka neznalí. Král Václav pak učinil v tom pořádek ten, aby budoucně na Starém městě konšelé sázeni byli polovice Čechů a polovice Němců; na Novém městě, kde byl asi počet Němců jen nepatrný, zdá se, že měla čeština v úřadech obecních úplný průchod. V hnutí náboženském brzo na to nastalém odporovali Němci Pražští novému ruchu, při čemž odvážili se až ke krokům násilným (o čemž viz na jiných místech), kdežto Čechové horlivě stáli při straně o církevní opravy se zasazující, po upálení pak Husově přilnuli s celou duší ku kalichu, a lid Pražský vypudil faráře strany Husovi protivné z kostelů jejich a dosadil jiné na jejich místa. A když později král Václav, který dotud nový náboženský ruch celkem podporoval, z nalehání koncilia, nového papeže Martína V. a bratra svého krále Uherského Sigmunda počal novoty zamezovati a dal vyhnané faráře zase dosaditi k jich kostelům, vypukla bouře v Praze, při které smetáni jsou konšelé Novoměstští s oken radnice (30. čce 1419), a po náhlé smrti krále Václava brzy potom obrátila se ve mnoholetou válku mezi většinou národu Českého a králem Sigmundem i mocí papežskou a okolními národy, pověstnou pod jmenem války husitské. Tu především obořil se lid na kláštery, je vybíjel a mnichy vyháněl, potom pod vedením Jana Žižky a Mikuláše z Husi učinil útok na Malou Stranu a na hrad Pražský, obsazené od vojska Sigmundova, při čemž Malá Strana popelem lehla, obyvatelstvo pak její přistěhovalo se na druhou stranu řeky do Starého a Nového města. V bouřích těch popelem lehly mezi jinými klášter Kartouzský na Smíchově, klášter Strahovský, klášter johanitů u Matky boží konec mostu, klášter sv. Tomáše a kláštery jeptišek sv. Anny a sv. Máří Magdaleny na Újezdě; s druhé pak strany od Sigmundové posádky na Vyšehradě vypálena jest část Nového města od Vyšehradu až ku klášteru Slovanskému, načež Pražané vykopali tu na obranu svou příkop přes celou šířku města od zdi městské až k Vltavě pod Slovany. Také v těch místech vzaly za své kostely a kláštery tam se nalezající. O marném dobývání P-hy od Sigmunda r. 1420, jakož i o porážce jeho před Vyšehradem téhož roku viz čl. Husitská válka. Vyšehrad, který se na to dle úmluvy již napřed učiněné Pražanům vzdal, jest od tlupy Pražské zpustošen, starodávný

palác královský pobořen, neméně i nádherné kostely, při čemž zkaženo jest mnoho vzácných památností ze starých dob. Vítězství nad Sigmundem způsobilo veliký převrat v celém posavadním složení obyvatelstva Pražského. V povstání proti králi Sigmundovi účastnilo se kromě nečetných výminek jen české obyvatelstvo Prahy; němečtí měšťané opustili město v čas příprav k obraně jeho a obrátili se s rodinami svými na blízké královské hrady neb do ležení Sigmundova, doufajíce vítězného navrácení ku příbytkům svým pod jeho ochranou. Nyní prohlásila je obec česká za zpronevěřilé, vypověděla je navždy z města a uvázala se v domy a statky jejich, kteréž napotom prodány jsou ku prospěchu obecnímu. Takovým způsobem skončilo se tehdejší panování Němců v Praze a brzy také v jiných městech královských dle příkladu od Pražanů daného. Obec Pražská zmocnila se týmž způsobem také všelikých statků klášterů i kapitol a jiných podobných nadání ve městě a v nejbližším okolí, i zjednala sobě tak ponejprv veliké jmění nemovité, jakéhož se jí dotud nedostávalo. Od těch dob stáli Pražané, jimž brzy také hrad Pražský se vzdal, v čele strany povstalé proti Sigmundovi. Nicméně byla P. v té době zmítána častěji všelijakými domácími rozbroji, mocí pak událostí změnila podstatně způsob správy obecní hlavně tím, že rozhodná moc, která dotud vykonávána byla radou a leda staršími obecními, přešla na velikou obec, to jest shromáždění všech sousedů, jehož svolávání častěji od těch dob vešlo v obyčej. Pomíjející bylo spojení Starého a Nového města v jednu obec, provedené mnichem Janem ze Želiva, který co hbitý řečník vládna chátrou Pražskou tím prostředkem zjednal sobě stejný vliv na obě města. Nicméně však zachovalo se spojení toto, ač ve změněné spůsobě, ještě i některý čas po jeho úkladném usmrcení od konšelů strany jemu protivné (1422); když pak konečně docela zrušeno bylo, pošly z toho různice, ano někdy zjevné boje mezi oběma městy, hlavně při dělení zabavených statků klášterních. S rozbroji těmito světskými a politickými souvisely dílem rozepře náboženské mezi stranou podobojí, která se spravovala mistry učení Pražského, a stranou pokročilou, která se ve víře srovnávala s bratrstvem Táborským. Přes všecky pokusy této poslední, jíž nadržoval svého času zvláště Jan ze Želiva, obdržela vrch a konečně také výhradní panství ve městě strana vlastně Pražská, dle mistrů Pražských tak nazývaná. Po sesazení krále Sigmunda sněmem Čáslavským uvázala se obec Pražská sama ve vykonávání práv královských nad městy k straně národní se hlásícími. Později však postoupili Pražané práv těchto jak nad jinými, tak dílem i nad svým městem Sigmundovi Korybutovi co vladaři zemskému na místě Vitolda knížete Litevského, jemuž r. 1422 podána byla koruna česká. Tím přestalo vůdcovství Pražanů v straně pod obojí, ač i potom v ní zaujímali nejdůležitější místo. O dalším účastenství Pražanů v příbězích válečných té doby viz čl. Husitská válka. Po skončení veliké války teto Sigmund, konečně za krále přijatý (1436), vzal sídlo své v Praze. Za jeho krátkého panování vlažnější strana podobojí, která

se přátelila s přijímajícími pod jednou, utvrdila svou nadvládu ve městě násilným zjímáním a vypovězením čelnějších svých protivníků, a opírajíc se o stranu Menharta z Hradce, jenž co nejvyšší purkrabí držel hrad Pražský v moci své, provozovala kruté panství nad městem 11 let, zvláště za bezvládí v zemi po smrti krále Albrechta (1439). Protržením dosavadního řádu podrželi dva náčelníci její úřad purkmistrovský po celý ten čas v rukou svých, na Starém městě Pešík z Kunvaldu, na Novém městě Pavel Dětřichovic. Této vládě jejich učinil konec Jiří Poděbradský dobytím Prahy roku 1448. Horlivější strana podobojí, jejíž hlavou byl Jan Rokycana a ku kteréž se znala veliká většina obyvatelstva Pražského, obdržela tím vrch ve městě a zachovala se v moci po celý čas vladařství a potom kralování Jiřího. Teprv za krále Vladislava II. zdvihala se znovu strana, která počala se kloniti k náboženství pod jednou, ale pokusy její o násilné potlačení horlivých kališníků zmařeny jsou strašlivým povstáním obcí r. 1483, v kterém vybity jsou radnice všech tří měst a konšelé všickni buď s oken smetáni buď zjímáni a někteří postínáni. Tímto povstáním začala se doba nejvyššího vyvinutí lidovlády v obecném zřízení Pražském. Konšelé a starší obecní podlehali odtud více než kdy před tím bezprostřednímu dohledu velikých obcí, a dohled ten častěji přesahoval meze moudrosti, poněvadž se hlučná shromáždění obecní často řídila více smělými než povážlivými řečníky. I moc královská zůstala od války husitské znamenité části někdejších práv svých nad městy pozbavena, a jmenovitě rychtář, který býval před tím první osobou v každém městě, nedržel více úřad svůj od krále, nýbrž stal se úředníkem obci podřízeným. Na sněmích pak Pražané v čele ostatních měst královských měli veliké slovo v záležitostech zemských. P. zdvihala se mezi tím jen ponenáhlu ze sutin, jimiž byla naplněna prvními bouřemi při vypuknutí války náboženské. Malá strana zůstala po svém spuštění r. 1420 několik let téměř docela lidu prázdna, ano až do roku 1425 nebylo vůbec ani žádné Malostranské obce. Jen zvolna tato část města znova se zalidňovala, a teprv za krále Jiřího zmáhal se tu opět nový blahobyt. Rovněž i vypálená část Nového města pod Vyšehradem byla teprv po delším čase opět vystavěna. Rozbořené chrámy klášterní zůstaly dílem zříceninami, dílem obnoveny jsou jenom částečně a nuzně; jmenovitě vysoké zříceniny velikolepého druhdy chrámu Panny Marie Sněžné čněly holé do výše až do XVII. století. Toliko farní kostely, jakožto veskrz straně pod obojí náležející, jsou zachovány. Za krále Jiřího dokonána jest velikolepá stavba kostela Týnského, při kterém sídlo své měl administrator s konsistoří pod obojí. Rovněž veden veliký náklad na stavby světské k ozdobě města; sem náleží stavba vysoké věže při radnici Novoměstské, stavba Staroměstské věže mostní a stavba věže Nové, nyní Prašnou zvané. Téhož času založeny jsou vodárny a počala se ponejprv říčná voda vésti do veřejných kašen v ulicích. Dobročinností měšťanstva povstaly dva nové špitály, jeden u sv. Pavla před branou Poříčskou, druhý u sv.

Bartoloměje na Novém městě pod Slovanským vrchem. Válkou husitskou přetržena byla také stavba nádherného motropolitního chrámu sv. Víta na hradě Pražském, který zůstal nedostavén až na naše dni. Za to začalo se nové zvelebování paláce královského na témž hradě, kamž následkem bouře r. 1483 přeložil král Vladislav sídlo své z Králova Dvora na Starém městě, kde od Václava IV. panovníci čeští pravidelně bydleli. V práci té, vedené slavným stavitelem Benešem Lounským, neustalo se ani po odstěhování se krále do Budína, a jmenovitě vystavěna toho času krásná síň Vladislavova. V nastalých potom rozepřích mezi šlechtou a městy stáli Pražané v čele těchto, po ukončeni pak jich smlouvou Svatováclavskou spojily se Staré a Nové město již potřetí v jednu obec pod jedním společným úřadem konšelským i rychtářským (1518), avšak ani tato jednota neměla dlouhého trvání. K zrušení jejímu zavdala podnět hlavně násilnická libovláda Jana Paška z Vratu (v. t.), proti které musil král Ferdinand I. přísně zakročiti. Ustanoviv r. 1528 zase každému městu zvláštní konšely zakázal pro budoucnost svolávání veliké obce bez svolení královského, aby zamezil pobuřování měšťanstva ctižádostivými demagogy. Vůbec vynasnažoval se král Ferdinand i rozličným jiným spůsobem o povznešení zase moci královské nad městy, až konečně zbouření stavů evangelických, jehož se vedle jiných měst hlavně také P. účastnila, poskytlo mu vítané příležitosti k tomu. Obdržev po vítězství Mühlberském od bratra svého císaře Karla V. vojenskou pomoc, aby sobě stavy české přivedl zase k poslušenství, umínil sobě, šetře stavů vyšších, pokárati hlavně stav městský a tím rozmnožiti moc koruny. Toho nejtrpčeji zakusila P. Ferdinand, přijav na milost stav panský a rytířský, vyjma některé hlavnější vůdce, přitáhl s vojskem svým ku Praze a bez obtíže obsadil hrad Pražský a Malou Stranu. Staré a Nové město zahrozil vojskem v okolí rozloženým a děly proti nim zaměřeným, a konečně obeslal více než 600 nejznamenitějších měšťanů před soud mimořádný na hrad Pražský; když pak životem svým byvše ubezpečeni postavili se a poddali na milost a nemilost, uložil jim výminky milosti, dle kterých musily obce postoupiti jemu všechněch svých statků zemských jakož i rozličných svých důchodů, vydati jemu veliké své zásoby děl, prachu a jiné zbraně, složiti mimo to velikou pokutu peněžitou, zavázati se na věčné časy k jisté dani z piva čili posudnému, konečně vydati králi všecka svá privilegia ku přehlédnutí a pozměnění. Král Ferdinand změnil posavadní zřízení obcí Prazských hlavně dosazením tak zvaných městských hejtmanů a král. rychtářů, kterým uložen byl stálý dohled na správu obecní, tak, že bez vědomí král. rychtáře nesmělo býti odbýváno žádné shromáždění rady městské, a jemu, aneb dle potřeby také královskému hejtmanu příslušelo býti přítomnu sezením a staviti jakýkoliv nález, který se mu zdál čeliti proti právům královským. Krom toho král odňal i Litoměřickým posavadní právo, dle kterého šlo odvolání z jiných měst k soudům jejich, i zřídil na místě toho zvláštní králov-

ský soud nad apelacími na hradě Pražském pro všecka města království Českého i markrabství Moravského. Poněvadž král Ferdinand vzal sídlo své v Praze, pokračovalo se i za jeho času ve zvelebování hradu Pražského, a jmenovitě začaly se zřizovati zahrady, letohrady a jiné vedlejší budovy při hradě na půlnoční straně Jeleního příkopu, mezi nimiž skvěl se zvláštně krásný Belvedere, vystavěný v novém slohu vlaském (1534). Roku 1541 utrpěla P. hroznou pohromu velikým ohněm, který strávil největší část Malé Strany i hrad Pražský a Hradčany, spustošil palác královský i kostel sv. Víta a pohltil také staropamátné desky zemské. Král Ferdinand dal obnoviti stavení královská i kostelní, avšak kostel sv. Víta při tom znešvařen jest obnovami, odchylujícími se od prvotního slohu jeho. Pohořelé domy měšťanské povznesly se též dosti rychle ze spálenišť následkem obecného blahobytu, z kterého se těšily Čechy za doby trvalého míru. Obzvláště zkvétala P. za císaře Rudolfa II., který za celého dlouhého panování svého téměř nepřetržitě tu sídlil s dvorem svým. Obzvláště na Hradčanech a na Malé Straně zdvihaly se nádherné domy v blízkosti dvoru, jako dům Rožmberský (nyní Švarcenberský) a dům Slavatovský (nyní Thunovský), na Starém městě pak stavěny domy nové na místě někdejších zdí a příkopů proti Novému městu, zrušených po zavedení krátké poslední jednoty obou měst Janem Paškem. Za dvorem táhlo se mnoho cizinců do hlavního města českého, kteří přispívali ke hlučnějšímu životu ve městě, dílem pak i stále v něm se usazovali. Krom Němců rozšířili se v Praze nejvíce Vlachové, kteří zřídili mezi sebou zvláštní bratrstvo, jenž potom založilo tak zvaný Vlaský špitál na Malé Straně. Roku 1556 povoláni jsou od Ferdinanda do P-hy jesuité, kteří usadivše se v klášteře sv. Klimenta blíž mostu otevřeli v koleji své školy a již r. 1578 počali stavěti nový kostel sv. Salvatora. Vůbec množily se kostely a kláštery, z nichž jmenujeme ještě krásnou vlaskou kapli, od vlaských měšťanů vedle kostela sv. Salvatora vystavěnou, kostel Panny Marie Sněžné ze zřícenin od řádu františkánského obnovený, a klášter kapucínů na Hradčanech. — Roku 1609, když stavové evangeličtí vymáhali na císaři pověstný majestat o svobodě náboženství, propůjčili jim Novoměštští radnici svou ke společným poradám. Krom toho neúčastnili se Pražané tehdejších bouří politických a náboženských, neboť byla moc jejich valně skleslá, a městské rady obsazovány byly co nejvíce možná osobami zcela oddanými dvoru. Za vpádu Pasovských r. 1611 spatřila P. po dlouhém čase opět cizího nepřítele. Tlupa vojska toho, které se bylo zmocnilo hradu Pražského a Malé Strany, vedrala se přes most na Staré město, tu však jest zaskočena a stíhána celým Starým a Novým městem od lidu shluklého a téměř do jednoho pobita. Při té příležitosti pobouřená chátra městská vybila několik klášterů, jmenovitě Karlovský a františkánský u Marie Sněžné a povraždila mnichy. Konečně jsou Pasovští od branné moci stavů přinuceni z P-hy se vykliditi, což mělo za následek úplné odejmutí panství císaři Rudolfovi a povýšení na jeho místo bratra jeho

Matiáše. Povstání stavovského r. 1618 neúčastnili se Pražané, ovšem pak musili se po vyhození oknem místodržitelů král. podrobiti nové vládě direktorů, a r. 1619 přijala Praha s velikými slavnostmi nově voleného krále Fridricha Falckého. Po bitvě Bělohorské musila se P. vítěznému Maximilianu Bavorskému vzdáti, roku pak 1621 bylo Staroměstské náměstí popravištěm předních vůdců zpoury, mezi nimiž bylo také 12 měšťanů Pražských. Potom následovalo pokutování na penězích, kterým stíháno jest sousedstvo skoro všecko, tak že každý, kdo nemohl dokázati úplnou nevinnost v povstání, zbaven jest větší neb menší části svého jmění. Na to nastalo vypovídání obyvatelstva nekatolického, čímž pozbyla P. několik set nejzámožnějších rodin svých; ostatní, větším dílem chudší, přestoupili k náboženství katolickému. Zřízení obecní zastaveno bylo na čas tím spůsobem, že uloženo radám městským spravovati se bezvýminečně rozkazy městských hejtmanů a císařských rychtářů. Teprv roku 1627 obnovil Ferdinand II. privilegia městská, co jich byl předchůdce jeho Ferdinand I. Praze ponechal, s málo výminkami. Krom pokut a zabavování jmění účastníků povstání bylo měšťanstvo obtěžováno břemenem velikých vojenských daní a vydržováním vojska císařského, jehož vždy znamenitý počet vkládán byl do města buď stále buď na pochodech. Roku 1631 zmocnili se Prahy Sasové a řádili po více než půl léta tak prostopášně, že se počítalo téměř 2000 domů, ve kterých byli ubytováni, buď zdrancovaných buď i pobořených. Pod ochranou Sasů vrátili se do Prahy mnozí vystěhovalci čeští, obnovili konsistoř pod obojí, a sňavše 12 hlav statých přátel a soudruhů s věže mostecké pochovali je slavně v kostele Týnském. Ale již v květnu 1632 vypuzeni jsou z P-hy Sasové od Albrechta Valdšteina Roku 1634 přiblížili se Švédové pod Banérem ku Praze, než útoku na město se neodvážili. Ale r. 1639 Banér podruhé do Čech vtrhnuv po dvakráte střílel na P-hu. Tu měšťanstvo samo se ozbrojilo, jsouc pohotově každý útok na město odraziti. Prospěšnost vlastního toho ozbrojení se osvědčila, když při samém již sklonku války Švédové ještě jednou pokusili se o dobytí P-hy vedením Königsmarka, který uživ zrady Arnošta Otovaldského času nočního dobyl Malé Strany i hradu Pražského nenadálým útokem (1648). Staré však a Nové město bránily se s vytrvalostí neobyčejnou více než čtvrt léta, a odolaly konečně i pravidelnému obležení, předsevzatému od Švédů s mocí sesílenou, až pak uzavření míru Vestfalského konec učinilo bojům. V odměnu za veliké oběti při obležení tom učiněné daroval císař obcím Starého i Nového města náležitou náhradu, za kterou ony společně koupily sobě blízký zemský statek Libeň (1662) a rozmnožily tím značně důchod svůj. Doba po bitvě Bělohorské, ve které vláda úsilně pracovala k pokatoličení obyvatelstva, vyznamenávala se po celé století a více hojnými zakládáními k účelům církevním jak v celé zemi vůbec tak jmenovitě v Praze. Nejvíce oblíben byl při tom řád jesuitský, kterému již r. 1622 císař Ferdinand II. odevzdal celou universitu Karlovu, což teprv syn jeho Ferdinand III. změnil v ten spůsob, že

učinil tak zvanou jednotu učení Karlova s vysokými školami jesuitskými, při které jesuité podrželi fakulty theologickou a filosofickou, ostatní pak dvě, právnická a lékařská, odevzdány jsou profesorům světským, načež tak zřízená universita nazvána jest Karlo-Ferdinandskou. Jesuité prováděli na to ve všech městech Pražských stavby velikolepé, které podnes Praze za velikou okrasu slouží, jmenovitě na Starém městě rozsáhlou kolej Klementinskou s nádherným kostelem sv. Salvatora, na Novém městě kolej s rovněž skvostným chrámem sv. Ignacia, a na Malé straně nákladný kostel sv. Mikuláše s velikou kopulí čnějící nade všecky ostatní budovy Malé Strany. Z nových klášterů té doby v Praze založených jmenujeme: klášter milosrdných bratří s nemocnicí na Starém městě, klášter karmelitanů na Malé Straně při kostele nazvaném od nich Panny Marie Vítězné, a jiný též řehole při kostele sv. Havla na Starém městě, klášter uršulinek nejprv na Malé Straně, potom na Novém městě, klášter karmelitek na Malé Straně, klášter kajetanů čili theatinů tamtéž, klášter trinitarů na Novém městě, klášter alžbětinek s nemocnicí pro zemské tamtéž, konečně klášter piaristů, vychováváním mládeže se zanášejících, též na Novém městě. Mimo to uvedeni jsou: ke kostelu sv. Jiljí na Starém městě dominikani od sv. Anežky, kamž navrátily se klarisky; ke kostelu sv. Michala tamtéž servité, do Emaus benediktini španělští, k sv. Ambroži na Novém městě benediktini irští čili tak zvaní hiberňáci, ke kostelu sv. Benedikta na Hradčanech barnabité. Kapucíni na Hradčanech vystavěli nedaleko prvotního sídla svého nákladný kostel Panny Marie Loretanské, křižovníci s červenou hvězdou při klášteře svém nádherný chrám ve slohu vlaském s krásnou kopulí; na Skalce proti Emauzům povstal první kostel založení sv. Jana Nepomuckého. Z nádherných paláců šlechtických v té době vystavěných přední místo zaujímají: palác Valdštýnský na Malé Straně, palác nyní Lobkovický pod Petřínem tamtéž, někdejší palác Černínský (nyní v kasárny obrácený) na Hradčanech a palác Clam-Gallasovský na Starém městě. Vedle velikých dvorů panstva a nádherných budov církevních nacházely se naproti tomu domy měšťanské v Praze větším dílem ve stavu bídném, což byl následek obecného zchudnutí po válce třicetileté, z něhož nepovzneslo se město ani za dlouhý čas potom. Mnoho stavení zůstávalo v sutinách, mnoho jiných bylo docela opuštěno, i odstraněna jsou časem užíváním staviva z nich k jiným účelům. Jmenovitě zpustly mnohé ulice na hořejším Novém městě (jako v okolí Karlova, které druhdy bývalo hustě zalidněno hlavně třídou chudší), tak že, kde jinde stávaly domy, spatřovaly se potom jen ploty zahrad. Bez nadsazování možná tvrditi, že po třicetileté válce zbyla v Praze asi jen čtvrtá část předešlého obyvatelstva. Nové okrasy, ovšem ceny dosti pochybné, dostalo se Praze v sochách svatých na mostě Karlově, vyvedených hlavně od umělců domácích, pak v soše Panny Marie na Staroměstském a soše sv. Trojice na Malostranském náměstí. Ke zpustošení města přispěly

ku konci XVII. století nemálo ještě ohně podložené od najatých paličů francouzských (1689), jimiž strávena veliká část Starého i Nového města; ke ztenčení obyvatelstva zase veliký mor r. 1680 a podruhé r. 1713. Toho času změnila P. také zevnitřní podobu svou, když brzy po skončení války císař Ferdinand III. dal na místě někdejších věžatých zdí, které objímaly Nové město a Malou Stranu, dělati kolem do kola hradby nového způsobu, kteréž dílo dokonáno však teprv za vnuka jeho císaře Karla VI. Při tomto novém opevňování P-hy proměnil se zejmena Vyšehrad v citadelu, i odstraněny tam poslední domy soukromé, které tam ještě zbývaly od války husitské. — Obecní zřízení během převratů, které se dály po bitvě Bělohorské, upadalo vždy více z nedostatku dohledu na hospodaření rady od obcí samých, tak že zlé hospodaření se jměním obecním zavdalo příčinu vládě vměšovati se do záležitostí obecních u větší míře nežli se srovnávalo se starodávními výsadami městskými, až konečně obce Pražské připraveny jsou o poslední zbytek své samosprávy.

Prachatice, město v jihozápadních Čechách, obec starožitná na staré obchodní cestě, tak zvané Zlaté stezce (v. t.), dostaly se darováním krále Vratislava v XI. století kapitole Vyšehradské, r. 1285 přešly v držení probošta samého, a r. 1323 povýšeny jsou za město. Ku konci XIV. a na začátku XV. století slynula nad jiné škola Prachatická. Roku 1420 přitáhl Žižka k P-cům, od nichž vzal slib, že dána bude v městě svoboda čtyrem artikulům Pražským, čehož když měšťané nezdrželi, Žižka dobyl P-c útokem a vydrancoval je, načež Prachatičtí přistoupili ku kalichu. Císař Sigmund povýšil P. na město královské, ale za nedlouho se octlo město v rukou soukromých držitelů. Za vlády Rožmberků květlo město zvláště obchodem s Bavorskem (hlavně solním), ale monopol Zlaté stezky zavdával příčinu k častým sporům s jinými okolními městy a ztenčován jest čím dále tím více. Roku 1600 postoupil Petr Vok z Rožmberka P. a panství Krumlovské císaři Rudolfovi, který je r. 1608 opět za město královské povýšil. V listopadu 1619 zmocnil se města Mansfeld, ale r. 1620 opanoval je vévoda Bavorský Maximilian a vydrancoval. Roku 1623 přešly P. v poddanost knížat Eggenbergů, ztrativše všecky výsady, a obyvatelstvo násilím obráceno na víru katolickou. Roku 1706 přenešen solní sklad do Krumlova. Po vymření Eggenbergů dostaly se P. knížatům ze Švarcenberka.

Pracheň, druhdy župní hrad v jihozápadních Čechách, stávala již za časů pohanských. Prachéňská župa rozkládala se od hranic bavorských po obou stranách Otavy až za nynější Strakonice mezi župami Volyňskou, Bozenskou a Klatovskou. Později dala P. jméno kraji Prachéňskému, který trval až do r. 1849.

z Prachové, Valentin Kochan, mistr svob. umění a měšťan Pražský, zvolen jest r. 1598 na sněmě za výběrčího ze stavu městského, stal se 1610 písařem Nového města Pražského, r. 1609 zvolen za defensora konsistoře a akademie Pražské, a 1618 za direktora. Po bi-

tvě Bělohorské odsouzen pro velezradu a sťat 21. čna 1621 na Staroměstském náměstí.

Prak 1) nástroj k házení z ruky těl kulovitých do dálky, druhdy před vynalezením prachu zhusta užívaná zbraň, něm. *die Schleuder*. Ještě u Husitů se připomínají pračata (v. t.), kteří z p-ův házeli. — 2) P. slul také veliký házecí nástroj, kterým se házely veliké kameny k boření zdí, soudky s ohněm a jiné věci do obležených pevností neb měst. Ještě r. 1505 dálo se cvičení v házení z p-ů na Slovanech „na druhou stranu přes vodu". (Staří let.)

Prantl, jinak Brandl, Petr Jan, slavný malíř český, narozen v Praze r. 1660, oddal se umění svému již v 15. roce svého věku a vzdělal se u dvorského malíře Schrödera ve svém rodišti, dále pak zdokonaloval se sám dílem dle starších mistrů, jichž obrazy u valném počtu v král. sbírce se nacházely, dílem dle přírody, a to s takovým úspěchem, že četné malby jeho až dosaváde se vysoce cení pro ušlechtilou komposici a živou barvitost. Maloval nejvíce obrazy svatých, též podobizny, několikráte i svou vlastní. Od něho jest veliké množství oltářních obrazů po kostelích českých roztroušených; kromě Čech uvádíme: v král. obrazárně Mnichovské *sv. Josefa s Ježíškem*, v Langenloisu v Dolních Rakousích *sv. Vavřince*, ve Vídni v Belvederu *Cizoložnici před Kristem* a ve sbírce hraběte Černína *Josefa Egyptského vítajícího své bratry*. Domácnost P-ova nebyla šťastna, hleděv pak napomoci skleslému stavu svého jmění účastněním se v dolech Jílovských připravil se teprv o poslední zbytek jeho a zemřel u veliké bídě r. 1739 v Kutné Hoře.

Praskolesy, vesnice a statek v okresu Hořovickém někdejšího kraje Pražského, jež r. 1350 císař Karel IV. vykázal děkanovi kapitoly Karlšteinské k jeho výživě. Ačkoliv kapitola Karlšteinská během času zašla, udržela se nicméně důstojnost jejího děkana do dneška, který dosavad užívá toho statku.

Právo české. Původní p. národu Českého vzrostlo i vyvinulo se z prvotních společenských poměrů a mravního názoru lidu, pročež nalezáme, že p. ve starší době národu našeho panující téměř naskrze srovnává se s p-vem ostatních národů slovanských. Základní pak živel slovanského a tím samým i staročeského p-va jest idea rovnosti všech občanů, kterážto zásada měla platnost v p-vu jak veřejném tak i soukromém. Rozdělení na lid svobodný a nesvobodný, jako u jiných národů, nemělo místa u Slovanů, kteří neznali ani poroby ani nevolnictví; ano i když později začala se v Čechách tvořiti šlechta ze zámožnějších zemanů, proto nešlechtic vždy zůstával člověkem osobně svobodným, třeba byl i ve službě šlechtice. Pán i sluha byli sobě rovní před zákonem, stejně podrobeni jsouce pravomocnosti cůdy (v. t.). Tato rovnost zračila se i v tom, že pokuta na zabití člověka, tak zvaná hlava (v. t.), byla stejná, ať zabitý byl stavu jakéhokoliv, kdežto u Němců ta pokuta (vira, *Wehrgeld*) rostla dle stupně urozenosti zabitého. Též i mezi členy jedné rodiny panovala rovnost, neboť všickni

byli stejně oprávněni k užívání majetnosti jí náležející. Jmění rodiny společné bylo všem jejím členům, a správa statku nalezala se buď v rukou otce anebo svěřena byla starostovi (vládyce) zvolenému, synové pak i strýcové, přišedše k letům, mohli buďto v nedílnosti pod správou starosty zůstati, anebo sobě své podíly vzíti a nové rodinné spolky založiti. Z rodin, když se členstvo jejich rozmnožilo, zůstávajíc pod správou téhož vládyky, povstaly svým časem obce. Těchto spojovalo se více v jeden tak zvaný újezd (honitvu), jehož všickni obyvatelé společně ručili za všecky výtržnosti páchané v jeho obvodu, povinni jsouce nahraditi každou škodu, která by se tím spůsobem stala někomu a jejíž původce by nebyl vypátrán. To byl ústav společné poruky k opatření veřejné bezpečnosti v zemi. Krom toho povinnováno bylo obyvatelstvo ku konání jistých robot zemských a jiných služeb, jakož i k odvádění rozličných dávek na obecné potřeby. Větší neb menší počet újezdů tvořil župu (v. t.), jejíž přednosta byl v nejstarších dobách náčelník jednoho z kmenů, na které se národ dělil, později knížecí úředník, ustanovený za představeného župy co správního okresu. Do hradu župního se shromažďovali vládykové, jichž přednější nazýváni jsou lechy, ke společným poradám o záležitosti veřejné pod předsednictvím župana, a podobným spůsobem odbývaly se také sněmy celé země pod předsednictvím knížete. Na sněmích zaujímali přední místo kmetové, totiž mužové stářím a zkušeností ctihodní, kteří bývali za rádce knížeti. Na čem se většina sněmu usnesla, platilo za p., kterému se všickni, ani knížete nevyjímaje, podrobiti musili. O takových shromážděních, jak župních tak zemských, odbývání také soudové, jichž účastnili se sněmovníci sami, zasedajíce na nich dle libosti, tak že rozhodování soukromých při, dle práva od starodávna v obyčej vešlého, dálo se od občanů samých, nikoliv pak od úředníků k tomu ustanovených, neboť tito řídili jenom formálnosti soudu zvykem předepsané. Kníže, hlava celého národu, byl v moci své velmi obmezen; on vlastně nebyl nic jiného nežli nejvyšší vůdce branného lidu ve válce s nepřítelem zahraničným, a často vzdálenější županové jenom dle jmena vrchní panství jeho nad sebou uznávali. Toto jest obraz nejdávnějšího p-va č-ho, veřejného i soukromého, kteréžto později nazýváno p-vem zemským, na rozdíl od nových p-v vedle něho napotom vzniklých, totiž manského a městského. Jakož se totiž děje přirozeným spůsobem, že obyčeje a řády mocnějších národů nebývají bez vlivu na sousední národy slabší, tak již v nejstarší dávnověkosti shledáváme, že mravy a zvyklosti německé také do Čech se vtíraly, jakož toho důkaz máme ve při bratří Chrudoše a Šťáhlava, o níž vypravuje *Libušin soud*, že onen se odvolával na německé p. prvorozenství proti domácímu obyčeji společné držby. Během pak času následkem politických a společenských poměrů, jak se v Čechách vyvinovaly, nemohlo také domácí p. zůstati bez proměny. Přede vším zaznamenati třeba ve veřejném p-vě proměnu tu, že moc knížecí z nutné potřeby utužení svazku státního a sesílení jeho naproti cizím nepřátelům znamenitě jest rozšířena

i upevněna, což stalo se za panování obou rázných Boleslavů. V soukromých zas poměrech zaváděn dle příkladu německého již záhy rozdíl mezi lidem poddaným a jeho vrchnostmi, jakož se zřejmě jeví jmenovitě v častých darováních klášterům a jiným duchovním ústavům pozemků s lidmi na nich usedlými. Během věku vyvinulo se z toho poměru nevolnictví lidu selského, o čemž v. čl. Poddanství. Později stala se důležitá změna v staročeském p-vu dědickém zaváděním řádů feudálních, dle kterých statek od panovníka v leno přijatý po smrti držitele přecházel dědictvím jenom na jednoho syna k tomu oprávněného, nezůstávaje ve společném držení rodiny, p-vem pak odúmrti (v. t.) zase na panovníka spadal. Statky tyto, řídíce se cizím p-vem manským, nenáležely pod pravomocnost soudu zemského, nýbrž svým časem (za krále Jana) zřízen pro ně zvláštní soud manským nazvaný, při němž také založeny zvláštní desky dvorské čili manské (v. Desky). Soud ten trval napotom až do zrušení ústavu manského za našich dnů. Jiné z ciziny do Čech přišlé p-vo bylo p-vo městské. Již Němci na Poříčí v Praze usazení požívali té výsady, že se řídili právními obyčeji z vlasti své do Čech přinešenými, z kterých se časem vyvinulo p. v celém městě Pražském platné. Později, když Němci netoliko v Praze, nýbrž i v jiných městech koruny České se usadili, jest do těchto zvlášť privilegiemi králů Otakara I., Václava I. a Otakara II. uvedeno taktéž p. a municipalní zřízení německé, a sice buď dle téhož spůsobu jako v Praze, anebo co p. Magdeburské. Z těch měst, která se řídila p-vem Pražským, chodilo pak odvolání do Prahy: z těch, ve kterých platilo p. Magdeburské, do Litoměřic, což trvalo až do r. 1548, v kterémž Ferdinand I. zřídil pro všecka města koruny České soud apelační na hradě Pražském. Od těch dob zvláště vystupovala potřeba, aby rozličná p-va městská, která měla platnost v koruně České, uvedena byla v jednotu. Již dříve patrným činil se vliv p-va zemského na p. městské, kteréžto poslední ve mnohých věcech musilo se přispůsobovati prvnímu, nemčl-li přílišný odpor obou působiti škodlivé zmatky. První snešení p-v městských, které Brikcí z Licka r. 1536 tiskem vydal, nevyhovovalo potřebě této v dostatečné míře, pročež je Pavel Koldin přepracoval, v závadných částech přejinačil, a takto pozměněné r. 1579 tiskem vydal, připsav dílo své samému císaři Rudolfovi II., jehož stvrzením tato Koldínova p-va platnosti došla. Avšak dokonale nebyla tím ještě provedena shoda jednak všech p-v městských mezi sebou, jednak p-va městského vůbec se zřízením zemským, pročež nepřestali sněmové zemští o spůsobení takové shody usilovati. Konečně český sněm r. 1610 učinil nález, že na časy budoucí mají míti jediná p-va Starého města Pražského v celých Čechách platnost. Zároveň ustanoveno, aby tato p-va Staroměstská uvedena byla v úplnou shodu se zřízením zemským. Toto sněmovní usnešení obnoveno bylo ještě r. 1615, ale proud bouřlivých událostí na to následujících překazil provedení jeho. Zůstávala tedy v platnosti p-va městská dle vzdělání Koldinova, i setrvala v ní až do zavedení v moc-

nářství Rakouském r. 1787 zákonů všeobecných, ba částečně až do r. 1811. **Zemské p. české** vyvinovalo a doplňovalo se během věku působením sněmů, jichžto nálezové tvořili všeobecná zákonní pravidla. Že na ně nezůstalo bez působení p. římské, za středověku vždy větší platnost v západní Evropě si vymáhající, snadno jest pochopitelno; avšak nahraditi starodávní obyčejové p. psaným zákonníkem, sestaveným na základech p-va římského a germanského, jak se o to pokoušeli králové Václav II. (v. t.) a Karel (v. t. a čl. **Majestas Carolina**), nepovedlo se ani jednomu ani druhému pro rozhodný odpor stavů. Uvedením jiných p-v vedle p-va zemského byla ovšem platnost tohoto vždy více obmezována, až konečně vztahovalo se jenom na držitele statků v deskách zemských zapsaných, jichž příslušné forum byl **soud zemský**, trvavší ve své kompetenci až na naše časy. Pokusy o kodifikaci p-va zemského dály se dosti záhy, a v ohledu tom důležitý jest **zákon knížete Konrada Oty** (1189—91), z potvrzujících listin (r. 1222, 1229 a 1239) známý. V pozdním středověku se literatura zemského p-va dosti rozhojnila, hlavní prameny jeho z té doby jsou: *Kniha starého pána z Rožmberka* (Pal. *Archiv* c. I., 447), *Řád práva zemského* (tamt. II. 76), **Ondřeje z Dubé** *Výklad na právo země České* (tamt. II., č. 481), *Kniha Tovačovská* p. **Ctibora z Cimburka** (vyd. K. Demuth v Brně 1858); dále četné výpisky právní a soudní ze starých desk království Českého, nálezy soudův, zápisy zemské, obecné a sněmovní a t. d., zvláště pak dílo **Viktorina Kornelia ze Všehrd** *Knihy devatery o praviech a súdiech i o dskách země České*. Pravým pak zákonníkem zemského p-va stalo se konečně *Zřízení zemské*, vydané nejprv r. 1500 a pak vícekráte, a obnovené **Ferdinandem** II. r. 1627, o němž viz zvláštní, jemu věnovaný článek. — Ze speciálních p-v v Čechách druhdy platných připomínáme ještě **horní p.** (v. t.)

Pražské čtyry artikule v. **Kompaktata.**

z Prčice Vítek, praotec slavného rodu **Vítkovců**, tak zvaný od sídla svého Prčice v někdejším Táborsku, v jehož držení se připomíná již r. 1169, jsa odtud až do r. 1177 truxasem u dvora krále Vladislava a vládna rozsáhlými statky pozemskými. Roku 1174 konal spolu s biskupem Pražským poselství do Norimberka k císaři Fridrichovi Rudovousu, aby jej naklonil synovi Vladislavovu Fridrichovi. Tomuto napotom co knížeti Českému sloužil Vítek věrně, jmenovitě bojoval po boku jeho dne 23. ledna 1179 u Loděnic, kdež upadl v zajetí. Roku 1189 přítomen byl Vítek na sněmě v Sadské, r. 1192 vykonal pouť k sv. hrobu do Jerusaléma a zemřel u vysokém věku r. 1194. Zůstavil více synů, kteří, vyjma jediného Jindřicha, vesměs **Vítkové** se nazývali, odkudž celý jich rod jmeno **Vítkovců** přijal. Dle statků pak, jimiž jednotliví členové jeho vládli, přijali pak tito rozličná příjmí: **z Třeboně**, **z Nových Hradů**, **z Landšteina**, **z Lomnice**, **z Rožmberka** a j., a ti všickni užívali v znaku **růže**, s rozdílem toliko barvy.

Přelíčení v. Soudnictví.

Přeboj v. Loupež.

Prefát z Vlkanova, Oldřich, syn Jindřicha, jenž na sněmě 1545 přijat byl do stavu rytířského a měl dům na Uhelném trhu v Praze, narozen v Praze 12. kv. 1532, vzdělal se v umění mathematickém i hvězdářském a v cizích jazycích, a r. 1546 nastoupil cestu přes Benátky do Palestiny, navštívil svatá místa, ostrovy Cypr, Kandii, Zante a j., a pobyv 24 neděl na této pouti vrátil se z Benátek přes Salcpurk pěšky domů. Druhou cestu konal po západní Evropě a dostal se až do Kompostely. Usadiv se pak v Praze přejal asi r. 1560 dům po otci a zanášel se děláním nástrojů mathematických a astronomických, a zemřel 26. čce 1565. První cestu svou vypsal živě a zevrubně v díle *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny* (v Praze 1563, s rytinami, podruhé tamtéž 1786), kterážto kniha stala se oblíbeným čtením českého lidu.

Přelouč, město české v někdejším Chrudimsku, náležela až do r. 1421 klášteru Opatovickému, 1436 zapsána jest od císaře Sigmunda Divišovi Bořkovi z Miletínka a spojena s panstvím Kuněticko-Pardubickým. Dne 14. led. 1421 Jan Městecký z Opočna s Kutnohorskými a jinými městy vpadše u veliké síle náhle do města P-e, kdežto zástup Táborů byl v kostele se ohradil, pobili a s části zjímali je, a přivedše odtud 125 zajatých s knězem Valentinem do Hory dali je vmetati do šachet.

Premonstrati, premonstraci, jinak norbertini, řád duchovní řehole sv. Augustina, založený r. 1120 ve Francii od sv. Norberta a nazvaný od údolí Prémontré, kde první jeho klášter vystavěn, uvedeni jsou záhy též do Čech, kde již r. 1126 založena dvě opatství toho řádu, totiž v Praze na Strahově (v. t.) a v Teplé, tuto panem Hroznatou (v. t.), který založil též klášter Chotěšovský (v. Chotěšov), roku pak 1149 založeno opatství Želivské (v. Želivo). Odtud šířili se p. rychle po zemích českých; z českých klášterů jmenujeme ještě Milevský (v. Milevsko) a Litomyšlský (v. Litomyšl), z moravských klášter v Nové Říši (v. t.), dříve panenský téhož řádu, od r. 1641 mužský. Řád tento až dosavad hlavně v Čechách kvéte.

Přemysl, jmeno mužské, pol. *Przemysław*. **1)** **P.**, polobáječný praotec panovnického rodu po něm nazvaného, první kníže český, dle pověsti původně zeman Stádický, jemuž Libuše spolu s rukou svou také panování nad Čechy podala. Poslové od ní k němu vyslaní nalezli prý ho orajícího, načež on ihned vypravil se s nimi na Vyšehrad, kdež od Libuše za manžela, od lidu pak za vládce přijat jest. Role, kterou P. oral, když jej poslové Libušini na stolec knížecí zvali, slove až podnes královská, a v nejnovějších časech tam pomník vystavěn; střevíce, které co oráč nosil, chovány potom byly na památku v knížecí komoře na Vyšehradě ještě ve XII. století, i bývali do nich panovníci čeští při nastolování svém obouváni. Příběh ten napotom od-

lidu mnohými bájemi rozmnožen a okrášlen jest. P. slaví se v dějinách českých netoliko co praotec jasného rodu, jehož potomstvo v mužském koleně až do r. 1306 Čechami vládlo, ale také co zákonodárce a první ustanovitel těch práv a zřízení zemských, kterými Čechy až do XIII. století se řídily, a jichž větší částka i v pozdějších ještě časích byla zachovávána, ačkoliv pochybovati nelze, že on zákonův a práv, od starodávna u Slovanů v obyčej vešlých, nezměnil, nýbrž jen snad v jistý řád je uvedl. Do těch dob klade se i založení Prahy od Libuše, a po smrti této tak zvaná dívčí válka. Panování P-ovo v Čechách klade se od dějezpytců do první čtvrti VIII. století. Ostatně celá bytost P-ova padá v obor prvověkých pověstí, v dobu zastřenou rouškou věčně neproniknutelnou. — 2) P. Otakar I. král Český, syn krále Vladislava z druhé manželky jeho Jitky Durynské, zasnoubil se r. 1180 co mladík s Adletou, dcerou markraběte Míšenského Oty, bez přivolení obapolných rodičů, povstal r. 1191 proti Václavu II., obdržel 1192 od císaře Jindřicha VI., jemuž za to 6000 hřiven stříbra přislíbil, Čechy v leno, a když brzy na to Václav v Praze sklíčen města biskupovi Jindřichu Břetislavu vzdal a ze země ušel, nastoupil P. Otakar panování. Když však po celých deset měsíců váhal zaplatiti císaři slíbenou sumu, biskup, který se byl za ni zaručil, dal si sám od císaře propůjčiti Čechy v leno a v srpnu 1193 na P-a vojensky táhl. U Zdic setkala se vojska obou knížat, a tu jest P. od pánů své strany hanebně opuštěn, i musil hledati spásu v útěku. Roku 1196 učinil P. v čas nemoci knížete biskupa Jindřicha nový pokus o zmocnění se trůnu, jest však poražen a musil opět zem opustiti. Teprv r. 1197 po smrti knížete biskupa, když na stolec knížecí povolán jest bratr jeho Vladislav, P. přitáhnuv se silnou mocí přátel svých ku Praze došel cíle svého, an Vladislav dobrovolně mu postoupil vládu, Moravou se spokojiv. Stejnou dobou byl zemřel císař Jindřich VI., a P. uzavřev přátelství s bratrem jeho Filipem Švábským pomohl tomuto při volbě nového císaře 6. bř. 1198 k většině hlasů, začež vděčný Filip udělil mu dědičný titul královský, na kteréž důstojenství jest P. v Mohuči 15. srpna zároveň s Filipem korunován. Téhož roku P. dal se rozvésti s manželkou svou Adletou, s kterou byl zplodil několik synův i dcer, pod záminkou příbuznosti jejich v zapovězeném stupni, jakož proti tomu již dávno bylo horleno z Říma, a pojal za choť Konstancii, sestru králů uherských Emericha a Ondřeje II. Napotom pomáhal P. králi Filipovi proti sokovi jeho Otovi Brunšvickému, jemuž menšina knížat německých byla své hlasy dala, a pomohl mu k vítězství nad ním. Ale když papež r. 1201 prohlásil se pro Otu a mezi P. a Filipem povstalo jakési nedorozumění, tedy P. se přidal ke straně Otově, který mu královský titul znova ze své moci udělil, načež P. r. 1203 podruhé korunován jest v Merseburku. Za P-ovy nepřítomnosti v Čechách stal se onen vpád Míšňanů do země, jehož památka zachovala se v básni rukopisu Kralodvorského *Beneš Hermanov*. Roku 1204 potvrdil i papež zvláštní bulou P-ovi titul královský na věčné

časy. Ale již r. 1205 smířil se P. zase s Filipem, jichž přátelství utvrzeno jest zaslíbením Kunhuty, dcery Filipovy, synu P-ovu Václavovi, ač oba byli ještě v kolébce. Od té doby zůstal P. Filipovi věren až do jeho zavraždění 21. čna 1208, když pak na to všickni němečtí knížata uznali Otu za krále, učinil tak i P., leč v bližší spojení s ním nevešel. Ale r. 1210 Ota znepřátelil se s papežem, který jej stíhal klatbou a knížata německá k tomu měl, aby na jeho místo zvolili sobě mladého krále Sicilského Fridricha, syna císaře Fridricha VI. Tu byl P. mezi prvními, kteří se přičiňovali o povýšení Fridrichovo, načež Ota na sněmě Norimberském dne 20. kv. 1212 odsoudil ho trůnu, jejž propůjčil Vratislavovi, synu P-ovu z prvního lože. Když potom nově zvolený císař Fridrich II. do Němec přijel, prvními tu vydanými listinami potvrdil P-ovi titul královský a všecky výsady Čechám od předešlých císařů udělené, ještě novými je rozmnoživ (v. Říše Německá). Utvrdiv přátelství s novým císařem osobním se s ním sejitím ve Frankfurtě zůstal mu P. napotom věren až do smrti. Když byl P. takto vysoko povznesl moc a vážnost Čech naproti mocnostem cizím, postaral se také o upravení vnitřních poměrů zavedením posloupnosti na trůnu dle prvorozenství na místě dosavadního práva nejstaršího z rodiny panovnické, kterýžto zákon na sněmě obecném r. 1216 od veškerých stavů království Českého a markrabství Moravského přijat a potvrzen jest. Na témže sněmě pak uznán za nástupce jeho na trůnu jedenáctiletý syn jeho Václav z druhé manželky jeho Konstancie. Následkem zavedeného následnictví prvorozenců pozdvihli se proti P-ovi Děpoltici (v. Děpolt), ale zpoura tato brzo jest udušena. Mezi tím byl králi nastal spor s nově zvoleným biskupem Pražským Ondřejem, který počal duchovnímu stavu taková práva osobovati, jimiž by se docela ze vší poddanosti pod světskou vrchnost byl vyzul. Tomu opřeli se král i pánové zemští, načež biskup, kázav zastaviti služby boží po celých Čechách, v říjnu 1216 odešel ze země. Naproti tomu král zabavil statky biskupovy a vyžádal na arcibiskupu Mohuckém zrušení interdiktu. Papež ujal se biskupa, i vzniklo z toho dlouhé písemné vyjednávání mezi českým a římským dvorem. Spor narovnán konečně teprv 1221 vypravením legata z Říma do Čech, a duchovenstvu českému dostalo se znamenitých svobod vyjmutím jich osob a statků z pravomocnosti světské. Roku 1222 zemřel bezdětek bratr P-ův Vladislav markrabě Moravský, načež král nějaký čas dal spravovati Moravu k své ruce, ale 1224 udělil již v léno druhému synu svému Vladislavovi; když však tento již 18. února 1227 zemřel, vrátila se Morava zase pod bezprostřední vládu královu, ale již roku následujícího povýšen jest nejmladší syn králův Přemysl na markrabství Moravské. Téhož roku 1228 korunován jest nejstarší syn králův Václav ještě za živobytí otce svého na království České. P. Otakar I. zemřel 15. prosince roku 1230, zanechav říši svou, kterou byl nalezl v nejhlubším ponížení, uvnitř utvrzenou a květoucí, a na venek mocnou. — 3) P. Otakar II. král Český, jeden z nejznamenitějších pa-

novatků, narozen 1228, druhorozený syn krále Václava I. a Kunhuty Staufovny, ustanoven byl s počátku k stavu duchovnímu a dle toho vychován. Po smrti však staršího bratra svého Vladislava (1247) stal se na jeho místě markrabím Moravským a dědicem trůnu českého. Otec k němu z příčin neznámých více nenávisti než lásky choval, z čehož v rodině královské vznikly mnohé rozbroje, pro něž královna Kunhuta až hořem se utrápila a P. sám utíkati musil před hněvem otcovským. Spor ten vypukl veřejně, když pánové s králem nespokojení zvolili sobě 31. pros. 1248 P-a za pána, mladým králem jej nazývajíce. Válka, mezi otcem a synem nastalá, o níž v. čl. Václav I., skončila se tím, že 16. srp. 1249 P. pokořil se otci, jenž ho nejprv na milost přijal a znova Moravu mu propůjčil, avšak 20. září pozvav jej k sobě na Tyřov úkladně jeho osoby se zmocnil a na Přimdě jej věznil až do 1. listopadu. Na to P. opět uveden jest v držení Moravy, a srozumění otce se synem od těch dob více zjevně rušeno nebylo. Roku 1251 stavové rakouští po vymření rodu Babenberského v mužském potomstvu a čtyrletém na to následovavším bezvládí zvolili sobě za panovníka P-a Otakara, který 9. pros. t. r. slavil svůj vjezd do Vídně. Z toho vznikl spor s králem Uherským Belou, k němuž se byla utekla Gertruda Babenberská, vdova nejprv po Vladislavovi bratru P-ovu, potom po Heřmanu markrabí Badenském, která si činila právo ku posloupnosti v Rakousku. Tu P., aby vedle volby stavů nabyl ještě lepšího práva k Rakousům, pojal 8. dub. 1252 za choť Markétu, vdovu po Římském králi Jindřichovi a nejstarší mezi kněžnami rodu Babenberského, jakkoliv byla dvakrát tak stará jak on sám. Následkem toho vpadl Bela do Rakous i do Moravy s hrozným pleněním, ale papež přiměl jej k ústupu, když P. mu přislíbil, že nikoho jiného neuzná za krále Římského než Viléma Holandského. Po smrti Václava I. (22. září 1253) nastoupil P. Otakar II. panování v Čechách. První skutek jeho vlády byl, že ony pány, kteří sobě věrnost svou od otce jeho dali zaplatiti královskými statky, pohnal před soud, po jehož nálezu statky ty jsou zase navráceny koruně. I dále pak P. Otakar nepřestal vybavovati zboží královské z rukou soukromých, tak že během panování jeho všecky zastavené královské statky jsou vyplaceny. Vůbec obrácena byla hlavní jeho snaha na upevnění moci královské naproti spupné šlechtě, ku kterémuž konci jal se u větší míře nežli předchůdcové jeho zakládati pevná města a osazovati je německými kolonisty, jimž odevzdal i celé kraje, jako Loketsko, Kladsko a Trutnovsko, aby jim vládli dle svého vlastního práva, ano uvedl na sněm posly městské, čímž dal vznik novému stavu politickému, totiž městskému. V tomto král sice nabyl vydatné opory proti bujné šlechtě, ale s druhé strany tuto nemálo proti sobě popudil, uvedením pak cizího živlu do země uškodil na dlouhé časy národnosti české, čehož neblahé následky později proti němu samému se obrátily. Cizí osadníci totiž jen potud věrně k němu stáli, pokud to vlastní jejich prospěch vyžadoval, v osudné době pak jej zrádně opustili. Převahou měst a uváděním do země v

rozsáhlosti vždy rostoucí řádů feudalních a vedle nich i práva zákupního rozhodnut jest za panování P-a Otakara II. úpadek župního zřízení (v. Župa) v Čechách a zavedeno soustředění zemských úřadů při sídle královĕ, z čehož vyvinuly se nejvyšší úřady a všeobecné desky zemské v Praze. Chvalná byla péče králova o povznešení a ubezpečení hmotného blahobytu v zemi jednak podporováním obchodu a řemesel, kterážto poslední velice zvelebovala se německými osadníky ve městech, jenž byli v tom ohledu mnohem pokročilejší než obyvatelstvo domácí, které teprv od nich se učilo; jednak přísným stíháním zemských škůdců a lupičů, ohrožujících veřejnou bezpečnost. Tím zmáhal se obecný blahobyt, a následkem toho i umění a nauky utěšeně zkvétaly, tak že stav země za pokojných dob panování P-a Otakara II. mohl vším právem nazýván býti šťastným. Roku 1254 král porovnal se s Belou Uherským, s kterým se dosavad nesnadnil o Štýrsko, v ten způsob, že zem tu mezi sebe rozdělili a P. Otakar od titule vévody Štýrského upustil. Obnoviv potom v zemích rakouských pořádek a dlouho pohřešovanou veřejnou bezpečnost, což ovšem nestalo se bez přísného potrestání spupných některých výtržníkův, podnikl pak král ještě téhož roku křižáckou výpravu proti pohanským Prusům, německým rytířům na pomoc, za kterou byl od těchto i od samého papeže požadán. P. Otakar v čele velikého vojska, v němž nalezalo se i více cizích knížat, vydal se do Prus, i táhl přímo na posvátné místo Romove, kde druhdy sv. Vojtěch byl podstoupil mučenickou smrt. Zde Čechové bez odporu káceli posvátné háje, rozbíjeli a pálili modly, až konečně pohané přece boj s nimi postoupili, ve kterémž jsou poraženi na hlavu, načež králi se poddali a křest přijmouti slíbili. Tu mnoho jejich knížat bylo pokřtěno od biskupa Olomouckého Brunona, jimž král a ostatní knížata křesťanská byli kmotry, a dle příkladu jejich i množsví obecného lidu přijalo křest. P. založil tu na památku té události město, jež jemu ke cti Kralovec (*Königsburg*) nazváno, načež v ún. 1255 do Čech se navrátil. P. Otakar tou výpravou nabyl takové válečné slávy, že po uprázdnění trůnu německého smrtí obou soupeřů Konrada IV. i Viléma Holandského obrácen byl naň zřetel knížat říšských, i přijel od nich r. 1256 arcibiskup Kolínský do Prahy podávat mu korunu německou. P. ale, nevědomo z jakých příčin, zamítl toto nabídnutí, a když později v Němcích od jedné strany za králo volen jest Richard Kornwallský, od druhé pak Alfons Kastilský, P. Otakar k Richardovi přilnuv až do jeho smrti věrně při něm setrval. Brzo na to zapleten jest král, jenž hájil bratrance svého Filipa Korutanského v držení arcibiskupství Salcpurského proti jeho soupeři Oldřichu biskupovi Sekovskému, podporovanému od vévod Bavorských, ve válku s těmito, která však vypadla tak nešťastně, že musil vévodům postoupiti rozličných hradů a měst až dosavad mezi nimi sporných, a jmenovitě též Sušice v samých Čechách. V ten spor i král Bela se míchal, bráně Oldřicha proti Filipu Korutanskému, ale k zjevné válce s Uhry nepřišlo ještě, až teprv, když Štýřané vlády uherské netrpěliví vyslali poselství k P-ovi,

panství v Štýrsku jemu podávajíce, k čemuž když král ku konci r. 1259 svolil, vypuklo v Štýrsku obecné povstání proti Uhrům, kteří jsou ze země vyhnáni. V nastalé o to na jaře r. 1260 válce utrpěli Uhři u Kressenbrunnu strašlivou porážku, která měla za následek postoupení P-u Otakarovi celého Štýrska. Tím vítězstvím dostoupila sláva krále Českého svého vrchole, ale štěstí jeho kaleno bylo nedostatkem dědice, kterému by mohl odkázati svou moc. Od staré královny Markéty ho nebylo očekávati, a když nemohl P. vymoci na papeži, aby nemanželského syna jeho Mikuláše (později knížete Opavského) uznal za spůsobilého k následnictví na trůn, počal pomýšleti na nový sňatek po církevním rozvázání dosavadního manželství. K tomuto sama královna Markéta ochotně se přičinila vyznáním před svědky, že po smrti svého prvního manžela slib klášterní složila a roušku vzala, načež papež manželství to co neplatné rozvázal. Na to P. Otakar r. 1261 slavil v Prešpurce nový sňatek s Kunhutou, vnučkou krále Uherského Bely a dcerou knížete Halického Rostislava, s kterou pak téhož roku o vánocích jest s velikou okázalostí v Praze korunován. Teprv pak od té doby počal se P. Otakar psáti králem Českým, kdežto před svým korunováním nazýval se byl pouze „dědicem a pánem království Českého.“ Roku následujícího dal si k lepšímu stvrzení práva svého uděliti od krále Richarda leno nejenom na své dědičné země Čechy a Moravu, nýbrž i na země rakouské a štýrské. Nová neprospěšná válka s Bavory ukončena jest r. 1267 příměřím na delší čas uzavřeným. Stejně neprospěšná byla P-ova nová výprava do Prus (1268), kde křesťanství mečem hlásané nechtělo se ujímati, neboť mírná zima toho roku nedovolovala mu vniknouti do vnitř země plné močálů a stojatých vod, tak že bez pořízení musil se navrátiti domů. Znamenitého rozšíření moci dostalo se P-u Otakarovi r. 1269, když příbuzný jeho Oldřich vévoda Korutanský, jsa bez dědiců, jemu své země odkázal a též mnohá vlaská města jemu pod ochranu se dala, tak že vliv jeho sáhal od moře Jaderského až po moře Baltické. Ale zmíněný svrchu Filip Korutanský, bratr Oldřichův, nyní patriarcha Voglejský, sám jsa žádostiv panství nad Korutanskem, zmocnil se zrádně země té a spolčil se se Štěpánem, nástupcem Belovým na trůnu Uherském. Povstalá z toho nová válka skončila se však přátelskou úmluvou obou králů, načež P. táhl na Filipa, dobyl Lublany, a celou zem opanovav slavně se dal nastoliti jako vévoda. Ještě však bylo P-ovi dvě války vésti s Uherskem, nižádných úmluv nešetřících, ve kterých opět české zbraně byly vítězné. Nyní byl P. Otakar II. bez odporu nejmocnějším panovníkem v střední Evropě, tak že knížata německá, rozmrzelí dlouhým bezvládím v říši mezi malomocnými soupeři Alfonsem a Richardem rozdvojené, podruhé mu podávali korunu císařskou, kterou však on podruhé zamítl, zachovávaje věrnost Richardovi. Ten však zemřel již v dubnu 1272, načež kurfirštové usnesli se o volbě Rudolfa hraběte Habsburského za krále Římského. Ten přijav volbu musil se kurfirštům zavázati, že požádá od P-a Otakara nazpět všecky země k říši

Německé náležité, neboť knížata německá báli se tak mocného souseda, když nechtěl býti jejich panovníkem. Tu všickni nepřátelé krále Českého spolčili se s Rudolfem, k němuž první zjevně přistoupil nevděčný Filip Korutanský, od Otakara po opětované zradě ušetřený, a přijal od něho leno na Korutany a Krajinsko; též dvůr uherský vešel ve spolek s novým králem Německým. I ve vlastních zemích měl P. Otakar mnoho nepřátel mezi šlechtou, jímž nepohodlna byla přísnost, s jakou trestal zhoubce zemské. Mezi jinými povstali proti němu v Čechách mocní Vítkovci a Risenberkové. Naproti tomu stál při straně P-ově jediný Jindřich vévoda Bavorský. Rudolf, se všech stran proti P-u Otakarovi popuzován, obeslal jej ke dni 23. led. 1275 do Vircpurku, aby se zodpovídal, proč dosud od něho nežádal udělení lena, a když se nedostavil, vyřknul nad ním klatbu říšskou, kterouž jej zbavoval všech jeho zemí. Nastala válka, která pro P-a zradou obklopeného nešťastně se skončila. Jindřich Bavorský odpadl od něho, čímž byla Rudolfovi otevřena cesta do Rakous, když pak král Český pospíšil tam s vojskem proti nepříteli, zdvihli se jemu v zádech Vítkovci. Zároveň ztracen pevný Korneuburk, jehož se vojsko Rudolfovo lstí zmocnilo, a v celých Rakousích zbývala P-ovi jediná Víděň, která se statečně bránila. Tu viděl se P. Otakar nucena, bez dalšího boje postoupiti Rudolfovi všech zemí svých mimo Čechy a Moravu, kteréž vzal od něho v leno; zároveň umluven jest sňatek syna P-ova Václava s jednou dcerou Rudolfovou a jednoho syna Rudolfova s jednou dcerou P-ovou. Avšak Rudolf, nepřestávaje na takovém pokoření svého protivníka, čím dále tím neslušnějších věcí na něm požadoval, bera v ochranu zrádné pány české a míchaje se i do vnitřních záležitostí království Českého. I zbrojil se tudíž P. Otakar k nové válce, aby svrhl se sebe jho nesnesitelné, dovolávaje se pomoci knížat polských i slezských; četní přátelé jeho v Rakousích, kde lid byl nespokojen s vládou Rudolfovou, chystali se ku povstání, i z Branibor, z Míšně a ze Sas slíbena mu pomoc. Dne 27. čna 1278 opustil P. Otakar Prahu a vydal se na cestu do Brna, kde jeho vojsko s polskými posilami se mělo spojiti. Ale klatbou, kterou vyřkl papež Mikuláš III. nade všemi odpůrci Rudolfovými, zastrašeni jsou spojenci P-ovi, tak že tento jen se 26.000 bojovníky do Rakous vtrhnouti mohl. Na Moravském poli setkala se obě vojska, české i spojené německo-uherské, toto několikrát tak silné jako české, v němž nad to zrada své pikle kula. V pátek v den sv. Rufa, 26. srpna, svedena bitva, Čechové a přede všemi sám král, konali divy udatnosti, tak že již vítězství klonilo se na jejich stranu: avšak zrádný Milota z Dědic, vůdce zálohy, jenž měl vítězství napolo dobyté rozhodnouti, rozhlásil v zástupech svých, že bitva ztracena, a sám první se dal na útěk. Vida král že zrazen jest, s věrnými svými v nejhustší dav nepřátel se vrhl, a tu hrdinsky bojuje s koně jest sražen a od několika rakouských šlechticů úkladně ubit. Tělo jeho dal Rudolf do Vídně dovezti, kdež v královském oděvu po třicet neděl veřejně jest vystaveno, později pak do Znojma a po mnoha

letech do Prahy přivezeno, kdež pohřbeno v chrámě sv. Víta. — P. Otakar II. byl při všech válkách svých více kníže míru, panovník pečlivý o blaho svých národů a přiměřený pokrok, výborný hospodář, při tom však i štědrý a nádhery milovný, nábožný, šlechetný, spravedlivý a statečností svou chlouba rytířstva. Nelze však zapříti, že jak ve vnitřní správě země tak i v zahraniční politice dopustil se nejednoho poklesku, které jemu na zkázu se vydařily, neuměje vždy náležitě oceňovati následky jednání svého. K takovým pokleskům náleží hlavně přílišné rozplemeňování živlu německého v českých zemích svých, v čemž řídil se s části radou cizinců při svém dvoře, jmenovitě Olomouckým biskupem Brunonem; pak zamítnutí podávané mu koruny německé, ať se to již stalo z pýchy anebo z vědomí své nedostatečnosti k úloze, jaká jej očekávala na vrtkém trůnu německém. Obojí chyba stala se mu osudnou: německá města přinášela sympatie své vstříc Rudolfovi, a na trůn od něho zamítnutý dosedl muž, který jej rázností převyšoval, a jemuž on konečně podlehnouti musil. Karel IV. přijal korunu německou v okolnostech mnohem nesnadnějších, ba velice povážlivých, a dovedl netoliko ji upevniti na své hlavě, nýbrž i používati vznešeného postavení svého ve prospěch i oslavení vlasti. — 4) P. markrabě Moravský, syn krále Českého P-a Otakara I., narozen 1209, obdržel 1227 po smrti bratra svého Vladislava od otce Moravu, spolčil se r. 1232 s Fridrichem Rakouským proti bratru svému králi Václavu I., začež tento po zapuzení Rakušanů z Moravy obrátil se proti P-ovi, dobyl Brna i poplenil zem jeho, až pak na přímluvu matčinu přijal jej zase na milost. Podruhé zbouřil se P. proti bratru svému r. 1237 z neznámé příčiny, tak že král Václav přinucen byl táhnouti na něj. Ale prostředkováním krále Uherského uzavřen pokoj mezi oběma, při čemž ale král odňal P-ovi polovičku země, nechav mu jen Olomouc a Opavu. Brno odevzdal Václav matce své Konstancii za vdovské sídlo, a Břeclav propůjčil v úděl sestřenci svému Oldřichovi Korutanskému. P. zemřel 1239 bez potomků.

Přemyslovci, potomci Přemysla manžela Libušina, kteří tvořili dynastii domácích panovníků, vládli nad Čechami po 600 let, a vymřeli po meči r. 1306 Václavem III. v Olomouci zavražděným.

Prešpurk, bývalé hlavní město království Uherského, připomíná se nejednou v dějinách českých za častých styků obou národů, Českého i Uherského. Jmenovitě za Přemysla Otakara II. dvakráte jest P. opanován vojí českými, r. 1271 a 1273, roku pak 1427 vypálili Husité do Uher vpadlí předměstí jeho. O sjezdě mírném r. 1429 v P-rce odbývaném v. čl. Husitská válka. Roku 1499 dálo se v P-rce „mimořádné“ sněmování stavů českých, jichž přišlo tam na 150 osob ku králi Vladislavovi, a sněmovali tam od 1. do 14. listopadu. K rozhodnutí nepřivedena tam žádná z četných sporných otázek, dotýkajících se vnitřní správy země, nýbrž král odložil to do svého příjezdu do Čech. Nicméně přece sepsáno 80 článků, které pod jmenem zůstání Prešpurského v Praze ještě téhož roku do zemských desk vloženy jsou.

Příbenice, dva nyní zbořené hrady míli na jihozápad od Tábora, rozkládaly se po obou stranách Lužnice, náležejíce rodu pánů Vítkoviců. Na P-cích vězen byl r. 1394 nějaký čas král Václav IV. po svém prvním zajetí, dříve než odveden byl do Rakous. Na začátku husitských válek svezeno na P., které pokládány za nedobytné, množství pokladů. V září 1420 jest od posádky hradní zajat kněz táborský Václav Koranda a ve věži na P-cích uvězněn. On však dovedl dobyti se z okovů a osvoboditi také spoluvězně své, což oznámil bratřím Táborským, načež hejtman jejich Zbyněk z Buchova ku P-cím pospíšil a s pomocí osvobozených vězňů překvapením jich se zmocnil. Vítězům dostalo se nesmírné kořisti, mezi zajatými pak nalezal se také světící biskup Herman (v. t.), jejž Táboři v Lužnici utopili. Roku 1427 obdržel Oldřich z Rožmberka za 900 kop grošů P. i s městečkem od Táborů nazpět, musil se však zavázati, že všecky bašty a hradby zboří, od kteréž doby zůstaly oba hrady v rozvalinách.

Přibík z Húsna, student Pražského učení, jenž r. 1408 ještě se čtyrmi soudruhy, Hrochem z Podvekl, Michalem z Drnovic, Petrem de Valentia a Janem z Landšteina rozkazu arcibiskupa neuposlechl, knihy Viklefovy vydati se spěčoval, a ve jménu svém i vší strany Husovy odvolání učinil k papeži proti rozkazům od arcibiskupa na synodě ohlášeným, začež dáni jsou všickni do klatby.

Přibislava, dcera knížete Českého Vratislava I. a sestra sv. Václava, byla dle rozličných okolností chotí vojvody Charvátského v severovýchodní části Čech; k ní, jak se zdá, utekla se Drahomíra z Boleslavi po zavraždění Václavově. Ovdověvši odloučila se dle zbožného podání od světa a dokonala svatý život v Jablonné pod horou Krutinou. Dle Balbina vzdělán jest tam nad hrobem jejím chrám, kde tělo její odpočívalo až do časů Karla IV. Roku 1367 přeneseny ostatky tyto do Prahy a uloženy slavně blíže kaple sv. Václava v kostele Svatovítském. P. od nepamětných časů ctěna byla od lidu českého za blahoslavenou.

Příbor, něm. *Freiberg*, město na Moravě v kraji Novojičínském, připomíná se ponejprv v XIII. století, kdež r. 1260 koupil je Bruno ze Šaumburku, biskup Olomoucký. Během času obdržel P. mnohé výsady. P. odolal r. 1619 českým povstalcům, drancován však r. 1621 od Uhrů, r. 1626 bránili Příborští hradu Hukvaldu proti Mansfeldovi celých devět měsíců, též Švédové marně města dobývali.

Příbram, horní město v Čechách u paty sv. Hory v někdejším kraji Berounském, připomíná se nejprvé co městys r. 1348, kdež ji Karel IV. ještě s 45 vesnicemi daroval nově zřízenému arcibiskupství Pražskému. Pod správou arcibiskupskou zkvétly hory Příbramské znamenitě a město nemálo zkvétalo. Za Konrada z Vechty dostala se i P. do rukou soukromých držitelů. V husitských válkách přilnula P. k husitství, i byla r. 1421 a 1422 od Hanuše z Kolovrat dobyta a vydrancována. S pozdějšími držiteli P-i měli měšťané časté a tuhé spory o svobody a práva svá. Ferdinand I. vyhlásil 1534 P. za svo-

bodné město, načež jmění města napořád rostlo, až se r. 1584 měšťané z král. komory vykoupili a zcela svobodnými stali. Za husitských válek hory Příbramské klesly, později však opět vydávaly hojnost stříbra; pravý však rozkvět jejich padá do novějších časů, kdežto P. zaujímá první místo mezi horními městy českými.

Příbram 1) Jan, vlastně z Příbrami, příjmím Kněz, byl prý učeníkem Matěje z Janova, stal se 1409 bakalářem a 1413 mistrem svob. umění na učení Pražském, přilnul přátelsky k Husovi a stal se velikým horlitelem pro kalich, ale záhy zabočil v mírný směr a jmenovitě ze vší síly se protivil výstředním novotám táborským. Ve všech potomních hádkách náboženských vedl v čele strany své první slovo, r. 1420 při hádání pod šírým nebem na Malé Straně odbývaném byl prvním řečníkem proti doktoru Petru Pavlovi de Vergeriis se strany římské, a rovněž vynikl při schůzi v domě Zmrzlíkově. Roku 1421 zvolen byl od sněmu Čáslavského s Janem ze Želiva k ruce dvaceti správcům zemským, aby jim byl ku poradě ve věcech náboženských, a později vyvolen s týmž Janem ze Želiva, Prokopem z Plzně a mistrem Jakoubkem za správce kněžstva podobojí, z kteréhož úřadu však on i Prokop z Plzně co mírní kališníci jsou od Želivského vytištěni. Ve svých častých a náruživých sporech se stranou táborskou zašel P. tak daleko, že i Viklefovo učení kaceřoval, což i mírnějším kališníkům bylo na urážku. Při zbouření se obce Pražské proti Sigmundu Korybutovi r. 1427 jest i P. jat a pak vypovězen z města. Teprv po dvou letech směl se navrátiti do Prahy, načež měl dlouhé hádání s mistrem Petrem Paynem, kterým oba jenom ještě více jsou proti sobě rozhořčeni. Když se jeviti začala naděje smíření s církví prostředkem sboru Basilejského, byl P. předním podpůrcem těchto snah, v lednu 1434 sešel se s legaty sboru v Chebu a přijat od nich v poslušenství církve. V květnu 1437 dosazen P. na faru u sv. Jiljí a zvolen do poselství ke sboru Basilejskému, kdež zastával přijímání pod obojí způsobou. Roku 1437 stal se děkanem fakulty filosofické, r. 1439 spolu s Prokopem z Plzně administratorem strany podobojí, a r. 1442 uvázal se ve správu kaple Betlemské. Téhož roku smířil se s Rokycanou, jemuž až dosavad byl odpůrcem, r. 1443 měl na sboru Kutnohorském opět prudké hádky s Tábory, a r. 1448 přičinil se k utišení bouře, která povstala v Praze proti kardinálovi Karvajalovi, který chtěl s kompaktaty ujeti. Po dobytí Prahy od Jiřího z Poděbrad svržen jest P. s administratorství, a zemřel ještě t. r. dne 20. prosince. Z jeho spisů známy jsou: *Život kněží táborských*, *Kniha proti Rokycanovi* a *Řeči kostelní*. — **2)** Pavel P., nar. v Praze asi r. 1486, stal se tamtéž r. 1506 bakalářem, 1515 mistrem svob. umění a téhož roku přijat za professora mathematiky a hvězdářství. P. spisoval na každý rok *efemeridy* a rozdával je svým přátelům, zemřel však již 5. říj. 1520 v Praze morem. Od něho jest *Martina Luthera výklad na desatero božích přikázání* (v Praze 1520).

Přidědění, tolik co vdědění (v. t.).

Primas 1) první biskup nějaké země, který jest hodností nade všecky ostatní povýšen a má právo korunovati krále. Titul p-a království Českého náleží arcibiskupu Pražskému hned od povýšení biskupství Pražského na tuto důstojnost. — 2) P., tolik co primator (v. t.).

Primator, též primas, znamená vůbec osobu, která jest mezi jinými vyvolenými neb vyznamenanými nejpřednější. V královských a jiných městech českých jmenovala se tak ta osoba rady městské, která při obnovení jejím, stávavším se v jistých lhůtách, ustanovena byla, aby úřad purkmistrovský, který vždy po čtyrech nedělích přecházel na jiného člena rady městské, první spravovala. Proto se takový konšel až do polovice XVI. století nazýval předním purkmistrem. On v poradách konšelů čili radních městských byl první tázán o své mínění, byl vůbec středem rady a míval rozhodný vliv na záležitosti městské. Od r. 1547 začal přední purkmistr nazýván býti p-em, i bylo mu odevzdáno vedení správy hospodářské ve městech. Po bitvě Bělohorské byl p. vždy dekretem císařským jmenován, a zastával úřad svůj doživotně. Když za Josefa II. učiněn konec samosprávě měst, byla i hodnost p-a zrušena.

Přimda, něm. *Pfraumberg*, *Frauenberg*, druhdy pomezní hrad český v někdejším Plzeňsku, jehož zříceniny se zdvihají na kopci nedaleko městečka téhož jmena. Hrad ten vystavěn nejspíše v XI. století, o čemž Dalemil romantickou pověst vypravuje, a svěřen býval král. kastelanům, slouže příležitě za státní vězení. Jmenovitě vězen tu dvakráte kníže Soběslav II., a jeden čas také Přemysl Otakar za trest pro zpouru proti otci svému králi Václavu I. Zástavou dostala se později P. v držení soukromé, v kterémž se vystřídalo mnoho rodů šlechtických. Císař Rudolf II. vyplatil r. 1593 panství P-du i s hradem již pustým od Švamberků, a rozprodal je po částech.

Příseka slula starým Čechům povinnost vysekávati lesy husté uvnitř země za tou příčinou, aby se místo vysekávané mohlo vzdělávati.

Přísežní, pod přísahu vzatí. V nejstarší době zváni jsou tak konšelé ve městech.

Přísudné slulo v starší době to, co později nazýváno památné (v. t.)

Přivitan, kmet Starého města Pražského, připomíná se r. 1105 mezi nejvěrnějšími přívrženci Bořivoje II. proti Svatoplukovi knížeti Olomouckému. Bořivoj svěřil proto jemu a biskupovi Heřmanovi hájení Prahy, když Svatopluk r. 1105 v říjnu do Čech vtrhl. Opatrností Heřmana a věrností P-a učiněny takové přípravy k obraně, že nepřítel se o Prahu ani nepokusil. Bořivoj však musil později přece prchnouti, než P. r. 1109, když Vladislav, nástupce Svatoplukův meškal v Plzni, zosnovav spiknutí povolal jej ku Praze a otevřel mu brány městské. Ale již r. 1110 opanoval Vladislav Prahu zase a jal se přísně souditi všecky, kdož byli Bořivoji pomáhali. P-ovi přivázán jest na záda prašivý pes, a tak byl za bradu voděn po tržišti Pražském, při čemž biřič vyvolával: „Taková čest děje se tomu, jenž knížeti Vladislavu

43*

věrnosti slíbené nezachoval!“ Konečně jsou mu veřejně vousy uřezány, načež vypovězen obrátil se do Polska.

Přiznání v staročeském právě v. Půhon.

Prokop 1) svatý, patron český, narozen dle legendy ve vsi Chotouni nedaleko Českého Brodu ku konci X. století, nabyl vzdělání svého na Vyšehradě, kde květlo slavné učení slovanským jazykem, a znechutiv sobě hluk světa zabral se do krajin posázavských a vystavěl si tu v tiché samotě domek, v kterémž přebýval. Tam nalezl jej kníže Český Oldřich zabloudiv na lovu, a poznav jeho svatost vyvolil si P-a za zpovědníka, vystavěl na místě tom klášter sv. Jana Křtitele pro mnichy slovanské, a učinil P-a prvním jich opatem. P. zemřel r. 1035. Papež Innocenc III. prohlásil jej r. 1204 za svatého, a církev slaví památku jeho 4. července. Pověsti, jež legenda o sv. P-u vypravuje, vztahují se patrně na vzdělávání pusté krajiny, v které on přebýval. Sv. P. napsal vlastní rukou ozdobný evangeliář slovanský, o němž v. Remešské evangelium. — 2) P. markrabě Moravský, nejmladší syn markraběte Jana Jindřicha, bratra Karla IV., z Marie Opavské, obdržel po smrti otcově (1375) za podíl svůj hrady Úsov, Bludov, Plankenberk a Napajedly se vším příslušenstvím a města Přerov, Litovli a Uničov s titulem markraběte co podmanství moravské, a míval za panování Václava IV. veliké slovo v jeho radě. Jemu i staršímu bratru jeho Joštovi byl Sigmund král Uherský dlužen veliké sumy peněz, pročež jim r. 1388 s povolením krále Václava zastavil markrabství Braniborské, od kteréž doby psal se P. také markrabím Braniborským, jakkoli skutečnou vládu vykonával tam výhradně Jošt. S bratrem svým Joštem žil P. v ustavičné různici, tím věrněji však lnul ku králi Václavu, k jehož obraně také zbraně se chopil, když jej pánové čeští r. 1394 zajali. Roku 1397, když král vypověděl markrabí Jošta z Čech, povolal k sobě P-a, jemuž poručil správu země v nepřítomnosti své, an musil odebrati se do Němec. Když později Sigmund jal bratra svého krále Václava (1402) a ve správu země se uvázal, odporoval jemu P., z čehož povstala vnitřní válka, a P. na hradě Bezdězi od Sigmunda jest obležen. Tu jej Sigmund lstivě vylákal k sobě pod slibem bezpečnosti, jakoby s ním vyjednávati chtěl, ale zrádně ho jal a do Prešpurka odvezl, kdež jej delší čas u vězení držel. V tom vězení krátil sobě P. čas skládáním nemotorných veršů latinských. P. zemřel 24. září 1405 bezdětek, nebyv nikdy ženat, a krajiny, jež v Moravě držel, připadly jeho bratru Joštovi. P. pochován jest v Brně u sv. Tomáše při klášteře augustinianském. — 3) P. Holý, později pro skutky své neméně nežli pro rozdíl od kněze Prokůpka nazvaný Velikým, slavný vojevůdce husitský, byl dle domnění Palackého synovec bohatého a bezdětného rytíře a kupce Pražského Jindřicha Puše i Cách, pána na Jenšteině a Mochově, který jej přijal za syna a jejž provázel na cesté po mnohých zemích evropských a do Jerusalema, ze kteréž se vrátiv dal se vysvětiti na kněze. K husitstvi P. záhy přilnul, a byl jedním z nejhorlivějších zastavatelů kalicha, provázeje voje husit-

ské, jimž přisluhoval službami duchovními. Válečnou činnost svou počal teprv r. 1426, vele poprvé vojsku táborskému u Ústí a řídě celou bitvu co vrchní velitel Čechů. Po obdrženém vítězství chtěl Němce pronásledovati do jejich země, ale Pražané s Korybutem odporovali tomu. Odtud se obrátil P. do Moravy, kde u Břeclavi Albrechta Rakouského sehnal s pole. Roku následujícího velel P. vojům husitským proti křižáckým, kteří nedočkavše jich příchodu přes hranice uprchli, načež dobyl Tachova. Potom se Sirotky a Pražany opět táhl do Moravy, opanoval Uherský Brod, odtud pak pustil se do Uher až ku Prešpurku, všude vůkol pleně. Z Uher Čechové do Slezska zajeli (v. Husitská válka), převedše takto válku za hranice zemské, aby tím nepřátele své donutili k vyhledávání míru. Bohatá kořist z výprav těchto posloužila pak k ulevení domácí bídy, povstalé z dlouhého zanedbání řádných živností. Roku 1428 dobyl P. Bechyně, odkudž obrátil se do Rakous. Zde k domluvě některých pánů sjel se osobně s králem Sigmundem, s nímž umluvil, aby k dalšímu vyjednávání svolán byl valný sněm do Prahy. Od sněmu toho vyslán potom P. s jinými plnomocníky r. 1429 do Prešpurka k císaři, ale vyjednávání zůstalo bez výsledku. Téhož roku na podzim vedl P. opět vojsko přes hranice k Žitavě, odkud vrátilo se s kořistí znamenitou. Hned na to zase podnikl novou jízdu do Sas, odkud pak přes Bamberk a Norimberk protáhl krajiny německé, daleko po Evropě šíře strach a hrůzu jmena husitského. Potom vzav sídlo své v Kutné Hoře působil všemožně k narovnání mezi stranami a zjednání vnitřního pořádku v zemi. Byltě P., jakkoli v náboženském i politickém ohledu smýšlení radikalního a horlivý bojovník za své přesvědčení, povahy jinak smířlivé a podával se ochotně k úmluvám s odpůrci, kdekoliv to s bezpečím strany jeho se srovnávalo. Pro takovou smiřlivost upadal u svých často v podezření, jakoby k nim neupřímě se měl, kterážto nespokojenost s ním propukla zjevně r. 1431, když nepohodnuv se na novém tažení do Uher se Sirotky Prokůpka tam samého zůstavil a do Čech se vrátil. Avšak r. 1432 stalo se v Praze smíření, při čemž P. Tábory i Sirotky přivedl k tomu, že se uvolili dáti se v jednání se sborem Basilejským. P. byl jak mezi posly ku předběžným poradám v Chebu zvolenými, tak i s Vilémem Kostkou z Postupic v čele vyslanectva českého do Basileje. Tam mluvil před sborem směle a neohroženě k velikému pohoršení shromážděných otců, ale nedovedl jich oblomiti. Po svém návratu z Basileje oblehl P. r. 1433 Plzeň, ale když zbraním husitským nešťastně se dařilo, zbouřil se proti vůdci lid jeho, a P. ve zpouře té poraněn těžce ve tvář, že se ihned krví polil, a dán do vazby. Později sice vystřízlivěli odbůjci, pustili jej a prosili aby velitelství zase ujal, ale on nesvolil k žádosti takové, nýbrž rozmrzen opustil vojsko a odešel do Prahy, maje úmysl nevrátiti se k němu více. Když však později viděl, kterak šlechta spolčuje se s mírnými kališníky k vyhubení bratrstva táborského, uvázal se v dubnu 1434 přece zase ve vůdcovství veškeré moci táborské a sirotčí. Počátek boje udál se v Praze zteče-

ním Nového města, odkudž musil P. prchnouti. Potom pak sebrav všecku brannou moc strany své odvážil se rozhodné bitvy s jednotou panskou u Lipan, ve kteréž, neznámo jakým spůsobem, zahynul (v. Husitská válka). P. jakožto kněz býval vždy jen vůdcem v poli, nikoli sám bojovníkem, ba nenosil ani zbraně. — 4) P. Malý, jinak Prokůpek, hejtman sirotčí, sloužil pod Žižkou, po jeho smrti pak dostal se brzy mezi přední vůdce Sirotků, a později platil za hlavního jich náčelníka. V čele Sirotkův účastnil se všech tehdejších bojů ve vlasti, rozličných výprav za hranice a několikráte také hádek náboženských. Nebyl ostatně ducha vynikajícího, a řídil se nejvíce vůlí P-a Velikého. Padl rovněž jako tento v bitvě Lipanské. — 5) P. z Plzně, vynikající kněz mírné strany utrakvistické, studoval v Praze, kde se stal r. 1403 bakalářem a 1408 mistrem svob. umění, načež působiti počal na universitě. Tehdáž náležel k přátelům Husovým a k zastavatelům učení Viklefova, jehož traktat *De ideis* 27. srp. 1410 veřejně hájil. Dne 27. srp. 1414 provázel Husa ke dvoru arcibiskupskému a v říjnu t. r. zvolen za děkana fakulty filosofické. Roku 1420 co rektor university předsedal schůzi v domě Zmrzlíkově, kdež postavil se zjevně proti novotám Táborův. Shoda citův i smýšlení spojovala P-a s Příbramem: s ním předsedal r. 1421 schůzi v koleji Karlově i volen ke správě duchovenstva, s ním zajel t. r. ke schůzi do Kutné Hory, s ním viněn z úkladův proti Janu ze Želiva, s ním r. 1426, podruhé jsa rektorem, přátelil se s Korybutem, a po pádu tohoto sdílel s ním vězení i vyobcování. S Příbramem byl v lednu 1434 v Chebě, i dal se tam přijmouti v poslušenství církevní; společně s ním pracoval o sjednání kompaktat. Roku 1435 vydal *Veřejné napomenutí k Čechům, aby námluvy se sborem Basilejským učiněné přijali a dokonali* (*Archiv Český* III., 437); téhož roku s Křišťanem zastupoval stranu svou na sjezdě Brněnském. V Basileji byl dvakrát, v červenci 1433 s Lupáčem a Loudou, v srpnu 1437 s Příbramem, a tu před sborem řečnil o rozdávání svátosti oltářní dítkám. Téhož roku dosazen na faru u sv. Jindřicha. Roku 1439 podruhé volen děkanem, i vloženo naň a na Příbrama administratorství. Roku 1443 byl na sboru kněží v Kutné Hoře, smířiv se krátce před tím s Rokycanou; r. 1444 potřetí zastával rektorství. Poslední zpráva o něm je z roku 1448, kdež po vzetí Prahy od Jiřího z Poděbrad zproštěn byv administratorství s Příbramem o to se zasazoval, aby Rokycana potvrzen byl na arcibiskupství. Mimo spis svrchu zmíněný zachováno ještě sedm jiných spisů jeho v rukopise v Třeboni se nalezajících. — 6) P., písař Nového města Pražského od r. 1440 až do r. 1467, náleží mezi muže, kteří sobě získali nemalé zásluhy o sebrání a uchování listin, hlavně pak i tím, že mimo vedení městských knih činili zápisy mající historickou důležitost. O jeho životě víme jen tolik, že měl pod Vyšehradem rozsáhlé pozemky, které se táhly až k Slovanskému vrchu, a že byl patronem kostela sv. Trojice, který stál na jeho půdě. Koupiv toto hospodářství r. 1457 od kapitoly Vyšehradské, daroval je r. 1482 opět kostelu Vyšehradskému.

P. sepsal *Novou kroniku rýmovanou*, z které se však zachoval jen zlomek 72 veršů v rukopise v Mikulově chovaného; připomíná se též jiný jeho spis *Chronica Novae civitatis Pragensis*. — 7) **P.** z Jindřichova Hradce, první skutečný učenec mezi bratřími českými, bakalář Pražský z r. 1467, zemřelý v Brandejse nad Orlicí, kde obyčejně bydlel, 13. září r. 1507, vynikal nevšedními známostmi, ale ještě více přirozeným důmyslem a rozumem. Nemalou zásluhu o Jednotu bratrskou získal si tím, že učinil návrh, aby se upouštělo od přísnosti vzhledem k některým zásadám původně v Jednotě zachovávaným. Vidělo se mu, že bohatí a mocní lidé by se vylučovati neměli z Jednoty, aniž že potřebí jim se odříci svých statkův; dále uznával, že člověku netřeba se zprostiti všech radostí pozemských, a že připustiti se může mírné požívání rozkoší. O těchto 'a jiných usnadněních pojednal **P.** ve svých spisech, čímž zavdána příčina k rozdvojení se bratří; jeho však smýšlení napotom převládlo, načež **P.** r. 1494 uveden na přední místo biskupské. Spisy jeho hlavnější jsou: *Otázka, sluší-li křesťanům mocí světskou nevěrné neb bludné k pravé víře přinucovati*, pak *O hanebném hříchu těchto časův již lidem velmi známém, totižto o modlářství.* Mimo to jsou od něho rozličné listy.

Prokov, též Brokov, Brokoff psán, **1)** Jan, sochař, narozen 1652 v Uhřích ve Spišské Sobotě, přišel za mládí do Prahy, kde až do své smrti, 28. pros. 1718, umění své provozoval, vytvořiv četná umělecká díla, z nichž jmenujeme: dřevěnou sochu *sv. Jana Nepomuckého*, která až do r. 1819 nacházela se v kapli Vunšvicovského (nyní obecního) domu na Koňském trhu, nyní pak stojí na hlavním oltáři na Skalce, a podle níž Norimberský kovolijec Herold ulil sochu téhož svatého, která r. 1683 byla postavena na Pražském mostě, kde dosavad stojí; pak sochy *ss. Josefa, Barbory, Františka Borg.* a *bolestné Panny Marie* na témž mostě. — **2)** Jan Ferdinand **P.**, syn před., narozen v Praze 1688, byl v umění žákem svého otce, kterého však předčil, a zemřel v Praze 1731. S Guitainerem pracoval na skupení *sv. Trojice* na Vlaském náměstí a na jiném skupení *sv. patronů* na Hradčanech; sám zhotovil na Pražský most sochy *ss. Jana z Mathy, Víta, Vincencia Ferr., Prokopa, Frant. Ser., Kajetana, Jgnacia a Frant. Xav.*; mimo to jsou od něho *pomník hrab. Vratislava* v kostele sv. Jakuba na Starém městě, socha *sv. Filipa Neri* v čele nových zámeckých schodů a *karyatidy mouřenínů* na paláci Morzinském v Ostruhové ulici.

Prokurator, řečník u soudu, právní zástupce, tolik co nyní advokát.

Prostějov, okresní město na Moravě v někdejším kraji Olomouckém, připomíná se ponejprv r. 1213 co ves; kdy se stal městem, není známo, ale již na začátku XV. století co takové zkvétalo. Husitství záhy se zde ujalo, později zakořenilo se bratrství české, jehož přívrženci založili zde tiskárnu přičiněním Jana Olivetského, z níž mnoho

velmi vzácných knih českých vyšlo. Později též novokřtěnci se zde usadili. Roku 1642 jest P. od Švédů vydrancován.

z Prostiboře Oldřich v. H u m p o l e c.

Prostředek Martin, kněz táborský, sebrav po vzdání se Hradce Králové Sigmundovi r. 1437 horlivé Tábory z města vyhnané táhl s nimi k panu Roháči z Dubé na hrad Sion, jest však při dobytí jeho s pánem hradu a jinými předními hajiteli jeho zajat a s nimi v Praze 9. září 1437 oběšen.

Protasius biskup Olomoucký v. z B o s k o v i c P r o t a s.

Protiva Jan z Nové Vsi, kněz katolický, první kazatel kaple Betlemské (od r. 1391), stal se r. 1396 farářem v Bystřici a r. 1407 obdržel faru u sv. Klimenta na Poříčí, jsa muž učený a v písmě sv. velice zběhlý. S počátku byl přítelem Husovým, později jeho protivníkem, 1409 měl s ním hádku na faře Svatomichalské, přidružil se pak k žalobníkům na Husa, a též v Kostnici vedle Štěpána Pálče proti němu svědčil. Z jeho spisů se uvádí jeden *O rozdílu dvú správú, světské i duchovní*.

Protireformace, snaha, v druhé polovici XVI. století hlavně původem jesuitů zjevně vystupující o potlačení všech vyznání nekatolických v Čechách a navrácení lidu zpět do lůna církve Římské, která zavdala podnět k událostem r. 1618 a povstání českému, po bitvě Bělohorské pak násilně v Čechách i na Moravě jest provedena.

Provazec, staročeská polní míra, v rozličných dobách rozdílné velikosti; po shoření desk obnášel p. z e m s k ý 52 lokte, p. viničný 64 loket.

Proxenus a S u d e t i s, Šimon, humanista, narozen 1531 v Budějovicích, vzdělav se na universitě Pražské sloužil nějaký čas v rodišti svém co městský písař, načež obrátil se pro vyšší studie do ciziny a jmenovitě ve Vitemberce poslouchal Melanchthona. Roku 1556 dosáhnuv mistrovství v svob. uměních vrátil se do Prahy, a přijat mezi mistry Pražské působil napotom na universitě i v básnickém družstvu Jana z Hodějova. Básně jeho latinské, z nichž některé již ve Vitemberce byl vydal, vřaděny jsou v známou sbírku *Farragines poetarum Bohemicorum*, kterou Hodějovský 1501 v Praze vydal. Roku 1562 vydal se P. na druhou cestu svou do ciziny, pobyl na akademiích ve Francii a v Italii, a dosáhnuv doktorství práva kanonického brzy po návratu svém do vlasti (1567) jmenován radou nad apelacími. R. 1572 provázel nejvyššího hofmistra Ladislava z Lobkovic co posla stavů českých do Varšavy, kde po smrti Sigmunda Augusta jednalo se o volbu nového krále. Mezi řečníky českými na sněmě Varšavském vynikl nad jiné P. Učený tento muž zemřel již 7. pros. 1575 v Praze, učiniv štědrý odkaz na podporu studií; také část bibliotéky jeho dostala se universitě Pražské. Většina literárních prací jeho zůstala v rukopise. P. byl horlivý luterán.

Průmysl český za starodávna nepodobal se p-u novověkému, jemuž slouží tolik rozmanitých pomůcek pokrokem vědy mu zjednaných, i ne-

vykračoval z oboru pouhého řemesla, pročež odkazujeme k zvláštnímu článku Řemesla.

Pruskovský Desiderius, ze šlechtické rodiny slezské, byl za času jednání o majestat nejvyšším komorníkem císaře Rudolfa II., kteréhož postavení uměl dobře využitkovati ve svůj prospěch, tak že nabyl znamenitého jmění, ale zemřel bezdětek, nedocíliv z dvojího manželství žádných dědiců.

Prusy, země na moři Baltickém, od kteréž nynější království Pruské jmeno své má, obývána byla za starodávna národem kmene Litevského, Prusy zvaným, který během XIII. a XIV. století násilně od německých rytířů jest podroben a na křesťanskou víru obrácen, v kterémž díle vydatně jim pomáhali také panovníci čeští, jmenovitě králové Přemysl Otakar II. (v. t.) a Jan (v. t.).

Prut. staročeská polní míra, dle výsady Karla IV. 8 loket.

Průvod, v staročeském zřízení českém za trvání řádů slovanských povinnost obcí, prováseti povozy knížecí od župy k župě, od hradu ke hradu.

Ptaček z Pirkšteina v. z Pirkšteina.

Psanec, lat. *proscriptus*, *bannitus*, t. j. zločinec na listech krajských popravců vyznamenaný, slul starým Čechům, kdo odsouzen byv pro veliký zločin nějaký nepostavil se k soudu aneb skrýval se před vykonáním na něm trestu. Zločinec takový prohlášen byl po všech trzích v zemi s tou výstrahou, aby ho žádný obyvatel nepřechovával pod těžkou pokutou.

Pšov v. Pšované.

Pšované, jeden z rodů slovanských. který se v čase neurčitém vedle vlastních Čechů ve vlasti naší usadil. P. uvozují se v zakladací listině biskupství Pražského z r. 1086 co sousedé Charvátův v severních končinách země. Avšak již okolo r. 870 připomíná Kosmas hrad Pšov, náležitý lechu Slaviborovi, otci sv. Lidmily, který v legendách u Dalemila županem kraje Mělnického slove. Dle Dalemila ležel hrad ten na potoku Pšovka (nynější Šopka?) jmenovaném. Podle toho možno se domnívati, že od Mělníka k severu částky kraje Litoměřického a Boleslavského od P-nův byly zaujaty. Župa Pšovská záhy nazývána byla župou Mělnickou.

Půhon (od slova pohnati), dle staročeského zemského práva ve smyslu širším (*actio*) první a nejdůležitější část celého přelíčení (ostatní části jeho byly stání k soudu a vedení práva, t. j. exekuce), mnohými formálnostmi opatřená, která v sobě zahrnovala ohledání celé pře co do věcné podstaty její a skutečného příběhu, co do stotožnění původu a pohnaného (žalobníka a žalovaného), co do postavení svědků a t. d., slovem připravení sporné věci k soudu. P. v tomto smyslu podobá se tedy našemu vyšetřování přípravnému a rozděluje se na tři části: 1) útok, 2) p. v užším smyslu (*citatio*) a svědčení p-u. Útokem slulo řádné oznámení žaloby se strany původa v kanceláři starosty komorničího, který je

zapsal do register svých a podle toho určoval pořádek, v jakém oznámené pře mají k vyřizování přijíti, jakož i vyhotovoval výkazné čili půhončí listy komorníkům. Toto jednání na kanceláři starosti komorničího slulo přiznání. Nyní byla starost původova, aby zadal žalobu do podrobna upravenou a sestavenou vedle přísných pravidel, při tom zřetelnou a jasnou, poněvadž na jejím základě osnována byla přísaha čili rota. Tato žaloba musila se úplně srovnávati s oznámením jejím a tedy i s obsahem listu půhončího čili p-em ve smyslu nejužším. Žalobu donesl původ do kanceláře desk zemských, kdež byla zapsána do dvojích knih, t. do půhonních (*libri citationum*) a žalobních. Mezi tím starosta komorničí odevzdal některému z komorníků list výkazný čili půhončí, jenž obsahoval oznámení žaloby pohnanému a rok, kdy státi měl k soudu. S tímto listem a s úřední pečetí, kterouž se co osoba úřední vykázati musil, vydal se komorník na p. ve smyslu vyšším do příbytku pohnaného. Tento p. vázán byl na tolik formálností, že jich tuto vylíčiti nelze; jich zanedbáním stával se p. neplatným, začež byl komorník odpovědný. Podotýkáme pouze, že komorník jen bez zbraně a pěšky, toliko prut neb hůl úřední maje v rukou, vejíti směl na dvůr obydlí pohnaného, jemuž pak vše, co v p-u (ve smyslu nejužším) obsaženo bylo, oznámil. Někdy, jednalo-li se o hlavu, o výboj, pych aneb jiný větší trestný čin, měl komorník i povinnost, před se bráti vyšetřování události, odhádati škody, pátrati po lici, vůbec konati vše, co by potřebné bylo. Osoba komorníkova byla při těchto výkonech svatosvata, každá proti němu spáchaná zpurnost, hrdost neb jakékoliv zlé nakládání se trestalo ztrátou celé pře, a s provinilcem se nakládalo jako s odbojníkem proti nařízením zemským a královým. Vrátiv se zpět učinil komorník svou relaci, že poháněl a jakým způsobem, a co vše při tom se přihodilo, načež vše toto úředně do desk půhonních jest zapsáno, hlavně proto, aby pohnaný vykonaný p. zapříti nemohl. Pohnaný obyčejně sobě činil opis p-u, aby se potom přesvědčiti mohl, zdali se p. srovnává se žalobou; neboť kdyby se nesrovnával, „bude p. zdvižen". Každá strana zavázána byla k určitému roku dostaviti se osobně před soud, aby se vyjádřily, zdali k té při se přiznávají čili nic, což slulo osvědčení p-u. Na tom prozatím zůstalo, a vlastní pře slyšení teprv po ohlášení všech p-ů nebo docela na jiný rok určeno jest. Když pohnaný nepřišel nebo se neohlásil, jsa od komorníka třikráte vyzván, ztratil při; ale na původa voláno jen jednou, a neohlásil-li se, ztratil sice p., nikoliv ale při. Právo, jehož původ neohlášením se pohnaného nabyl, slulo stané právo. Pakli ani jeden ani druhý nestáli, vymazán p. z knih, a strany znova poháněti musily. Kdo měl zákonně platnou omluvu svého se nedostavení, toho následky jeho minuly. Pohnanému, aby na žalobu řádně odpověděti mohl, popřáno bylo podle zákonů hojemství, t. j. prodloužení lhůty k stání, vyjma p. z nářku cti, při kterém žádného hojemství popřáno nebylo; takové však hojemství nedáno bylo víckráte než dvakrát po sobě. Obě-li strany shodly

se na odročení pře, slulo to **poklid**, který však musily dát zapsati do desk. — Tři nejvyšší úředníci zemští: nejvyšší purkrabí, nejvyšší komorník a nejvyšší sudí, měli tu přednost, že nejprv musili pohnáni býti **kmetem** čili pánem z lavice, a teprv kdyby takový p. nepřijali, komorníkem zemským jako jiní lidé.

Puchheim, Puchaim, Buchheim, Jan Krištof hrabě, narozen 1615, sloužil ve vojště císařském s vyznamenáním a stal se polním maršálkem a místopředsedou dvorské válečné rady. Roku 1639 v šarvátce se Švédy u Mělníka zajat, propuštěn jest teprv r. 1644. R. 1647 dobyl P. na Švédech Jihlavy, roku následujícího pak vešel s 2000 jezdci do obležené Prahy, ale když tu nebylo píce pro koně, vytáhl z města. Tu však vrazil na nepřítele, jest poražen a podruhé zajat. Propuštěn po míru Vestfalském věnoval i dále služby své státu a zemřel r. 1657.

Puchník z Černic, Mikuláš, jeden z oněch lakotných duchovních za krále Václava IV., kteří v osobě své co nejvíce výnosných obročí spojovati hleděli, stal se r. 1384 na nějaký čas třetím generalním vikářem arcibiskupství Pražského vedle Jana proboštа Zderazského a faráře Matěje doktora práv, byl na to spolurozsudím ve při českých mistrů učení Pražského s německými o místa v kolejích, a stal se téhož roku také oficialem arcibiskupským, roku pak 1386 kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském. Roku 1393 k rozkazu krále Václava, rozhněvaného pro stvrzení od arcibiskupa nové volby opata Kladrubského, spolu s generalním vikářem jeho Janem z Pomuku uvězněn a mučen, propuštěn jest na svobodu, když podepsal list slibující věčné mlčení o té věci. Po utopení Jana z Pomuku stal se P. opět generalním vikářem arcibiskupským, podržev při tom i úřad oficiala, jest však ještě v listopadu téhož roku od arcibiskupa z neznámé příčiny obojího toho úřadu zbaven. Roku 1402 po smrti arcibiskupa Olbrama volen jest od kapitoly za jeho nástupce P. a také od papeže potvrzen, zemřel však ještě před svým vysvěcením 19. září 1402.

z Puchova, katolická rodina vládycká, v Čechách v XVI. století květoucí, z níž vynikli zvláště Jan a Sigmund. Onen, kanovník a později archidiakon u sv. Víta na hradě Pražském, zároveň pak člen kapitoly Vyšehradské a probošt Mělnický, vedl v letech 1543—54 administraci arcibiskupství Pražského a zemřel okolo r. 1559. Vybídnut od krále Ferdinanda, aby pro Čechy vzdělal slavnou toho času kosmografii Šebestiana Münstera, přiměl k tomu bratrovce svého Sigmunda (jinak Ziku Puchovského), že se uvázal v to dílo, kteréž vyšlo v Praze r. 1554 pod názvem *Š. Münstera Kosmografia česká t. j. vypsání o položení krajin nebo zemí, i obyčejích národů všeho světa a historií podle počtu let na něm zběhlých.* K popsání země České přidána jest také mapa česká. Tato kosmografie, obsahujíc 901 list ve foliu, pokládá se mezi největší a nejnákladnější knihy české. Stálť zajisté náklad na ni 1200 kop grošů, kteroužto sumu (jenž dobře byla by stačila, aby za ni tehdá koupil hezký statéček rytířský) sehnal strýc

Sigmundův Jan od mecenášů z bohatého panstva českého. Později začal Sigmund s Lupáčem spisovati „kroniku českou a historii o rodech stavův koruny České", avšak nenalezše potřebné podpory dílo své nedokonali. Sigmund z P. zemřel asi roku 1584, jsa poslední nám známý potomek rodu svého.

Puklice ze Vztuh, Ondřej, měštěnín Budějovický, narozen na začátku XV. století v Budějovicích, nabyl důkladného vzdělání a seděl již r. 1438 v městské radě. Vlastní jmění r. 1445 bohatým sňatkem rozmnoživ počal se napotom psáti ze Vztuh, dle statku s chotí nabytého, a počítán jest mezi nejbohatší měšťany Budějovické. Jsa v radě městské až do své smrti získal si rozšafností svou veliké zásluhy o Budějovice, jmenovitě v čas tuhého sporu s rodem Rožmberským, kterému král Ladislav 1453 město byl zapsal, až vymohl konečně r. 1457 zrušení toho zápisu a potvrzení Budějovickým všech jejich výsad. Při tom byl P. hlavou české strany ve městě a zachovával věrnost králi Jiřímu ve sporu jeho s papežem a odbůjnými pány, jmenovitě spůsobil na radě městské, že bula papežská, kterou král Jiří dán do klatby, zatajena jest. Proto strana králi odporná spikla se proti němu, a spůsobivši ve městě zbouření lidu přepadla P-ci v jeho domě, vyvlekla na ulici a utloukla jej do smrti (26. kv. 1467).

Pulkava z Radenína (chybně z Tradenína neb Hradenína) Přibík (Přibislav), kronikář český, syn Dluhovojův, vzdělal se na učení Pražském brzy po založení jeho, a dosáhnuv hodnosti mistrské stal se nejprvé písařem arcibiskupa Pražského, pak rektorem školy u sv. Jiljí na Starém městě Pražském, konečně r. 1378 farářem v Chudenicích, ačkoliv nebyl knězem, a zemřel 1380 anebo málo před tím. Co rektor školní jal se povzbuzením ano s osobním účastněním Karla IV. skládati kroniku českou. Nejprvé sepsán text latinský, potom P-vou samým vzdělán česky, a posléze pod dohledem jeho i německy. Prvotního textu latinského zachoval se skvostný rukopis „Pulavský" v bibliotéce knížat Czartoryjských v Paříži, psaný před r. 1374. Pracovalť P. tím spůsobem, že sepsav první osnovu pokud živ byl nepřestal opravovati, doplňovati a dokonaliti dílo své. Podle jazyka soudíc i český překlad autografie Karla IV. pochází z péra P-ova. Kroniku svou počíná P. od věže Babylonské, pohanské praotce naše měl jako Kosmas za surové barbary, později následuje také Dalemila. Celkem jest ale spis jeho více domácí kronikou českých panovníků, nežli dějepisem země České. Kompilace jest všeho ducha prázdna, události seřaděny vedle sebe bez vnitřního spojení, věci vypravovány chladně beze všeho posouzení. České vzdělání vydal 1786 Procházka velmi nesprávně.

Purkmistr (z něm. *Bürgermeister*), nyní přednosta v městě, jehož záležitosti řídí s orgány jemu příslušnými. S německým zřízením městským přijali předkové naši též toto slovo německé, které při prvním vyskytování se u nás na začátku XIV. století znamenalo náměstka rychtářova k řízení jistých věcí mimosoudních a ku předsedání v radě na místě rychtářově. Býval to jeden z konšelů, kteří se v úřadě tom,

obyčejně ve čtyrech nedělích, střídali. Když z kterékoli příčiny v některém městě rychtářství zašlo, připadly funkce rychtářovy p-ovi. Ten předsedal pak soudu, řídil správu obecní s radou konšelů a starších, choval u sebe pečeť městskou a měl po čas úřadování svého stále býti buď doma nebo na radnici. Po roce 1547 ztenčen znamenitě lesk úřadu purkmistrovského zavedením cís. rychtářství a primatorství (v. Primator), neboť cís. rychtář seděl napotom při všech poradách na prvním místě, a primator měl zase v rukou obecní hospodářství, tak že p-u zůstaly jen vedlejší záležitosti a předsednictví v soudech. V té míře trval úřad purkmistrovský až do reorganisace městských magistrátů za císaře Josefa II.

Purkrabí (z něm. *Burggraf*), ten, komu správa a velení na některém hradě odevzdáno. V Čechách, když přijímány názvy německé, nazýváni tak župané, ovšem pak jen ve své pozdější obmezenější působnosti, kde neměli jiné moci než nad vojenskou čeledí župního hradu a nad poddanými lidmi. Též však správcové jiných zeměpanských a šlechtických hradů nazýváni jsou p. Nejznamenitější p. bývali Pražský, Karlšteinští a Hradecký. P. Pražský býval původně ustanoven jen pro župu Pražskou, a náleželo mu vykonávati nálezy soudní, opatrovati župní vězení na hradě, bdíti nad veřejnou bezpečností v kraji, veleti vojenské moci župy, zvláště pak posádce hradu Pražského, a vůbec vykonávati jiné povinnosti župana. Když úpadkem soudů župních Pražský soud župní povznesl se na soud zemský, rozšířena jest i moc p. Pražského na celé Čechy, a konečně v XV. století stala se hodnost p. Pražského (již obyčejně nejvyšším p-m nazývaného), nejpřednějším úřadem zemským. V nepřítomnosti královĕ byl nejvyšší p. jeho náměstkem a předsedal soudu zemskému na jeho místě, po smrti jeho až do nastoupení jiného vykonával větší část moci královské, mělo-li se přikročiti k volbě, svolával sněm. Mimo to osazoval soud purkrabský (v. Soud). Později, když králové v Praze více nesídleli, byl prvním místodržícím královským, a co takový měl i nejvyšší moc a správu zemskou ve svých rukou. Dle zemského zřízení Vladislavova i též dle obnoveného zemského zřízení Ferdinanda II. mohla nejvyšším p-m býti jenom osoba stavu panského. Od té doby, co nastal úřad nejvyššího p., ustanovován byl zvláštní p. hradu Pražského co velitel jeho posádky, jenž měl hlavní péči o bezpečnost a obranu hradu, jsa obyčejně vybírán ze stavu rytířského. P. Karlšteinští opatrovali Karlštein, dokud se tam koruna, klenoty a privileje zemské uschovávaly, a bývali od časů krále Václava IV. vždy dva, jeden z panského, druhý z rytířského stavu. Úřad p. těch zrušen r. 1625, kdež klenoty zemské odvezeny do Prahy. Úřad p. Hradeckého trval až do našeho století co poslední zbytek někdejšího zřízení župního; moc jeho vztahovala se v poslední době nejvíce jen k věnným městům.

Purkrecht (z něm. *Burgrecht*), právo purkrechtní, jinak zákup, emfyteusis, slul onen právní poměr, když komu popluží

k věčnému užívání dáno bylo za jistý roční poplatek neb jinou určitou dávku. P. dělil se od nájmu tím, že při tomto odváděny byly výhradně jen peníze, při p-u také část úrody neb jiné dávky.

Pustiměř, městys moravský nedaleko Výškova, osada starodávní, byla druhdy středem vlastní župy. Ale v XIII. století dostal se hrad župní i s panstvím v držení biskupů Olomouckých, načež, jak se zdá, župní úřady přestěhovaly se do Výškova; P. tím sklesla na ves. Za starodávna (pokud známo již 1220) pilně se zde pěstovalo vinařství. Olomoucký biskup Jan Volek, levoboček krále Václava II., vystavěl zde klášter mniškám řádu sv. Benedikta, jediný téhož druhu na Moravě, a štědře jej r. 1340 nadal; klášter ten po mnohých nehodách r. 1588 jest zrušen a jeptišky do kláštera cistercianek v Tišnově přeloženy. Tentýž biskup pochován v nedalekém odtud kostele sv. Pantaleona, nyní zbořeném, z něhož náhrobní kámen jeho přenešen do farního chrámu sv. Benedikta. U tohoto založeno bylo r. 1650 bratrstvo Svatoanenské, za císaře Josefa II. zrušené.

Puškářství. Užívání palné zbraně připomíná se v Čechách již v druhé polovici XIV. stol. (ponejprv určitě r. 1384), a to hlavně při dobývání pevných míst; v poli proti zástupům nepřátelským začato jí užívati teprvé na začátku XV. stol. Avšak zprávy o tom všem jsou tak řídké a kusé, že sobě o prvních začátcích p. českého žádného celkovitého obrazu utvořiti nelze. Nejprv užíváno střeleb čili pušek hrubých, jež později jsou děly nazvány, a větším dávána zvláštní jmena. Co první kus toho druhu připomíná se „puška veliká Chmelík nebožtíka krále Václava“, které Pražané r. 1427 dobyli na zámku Tachově. Při obležení Karlšteina r. 1422 měli Pražané mezi 59 kusy hrubé střelby pět velikých děl, jenž měla zvláštní jmena: Jaromířka, Pražka, Hovorka, Trubačka a Rychlico. Husité měli hned s počátku hojnost děl, s nimiž výborně uměli zacházeti, a to rozličných druhů, větších i menších; jmenovitě uvádějí se: houfnice, srubnice, tarasnice a harcovnice, o nichž jednáno ve zvláštních článcích. Co ruční střelba jmenují se již r. 1420 hákovnice a ručnice, později také píšťaly. Čechové již záhy také slévali děla z mědi a ze železa, a sice nejdříve přes jádro hliněné; teprv později lily se hlavně v celosti, a dutina se do nich vyvrtávala. Slévání děl dálo se s počátku od zvonařů, a to dosti nedokonale, neboť častěji se připomíná, že se při střílení roztrhávala na záhubu obsluhovatelů. Brzy však vyvinulo se p. co zvláštní řemeslo, v němž Čechové nemalé dokonalosti dosáhli. Z puškařů českých, kterých se více připomíná, nejslovutnější byl Petr, který v letech 1513—18 měl dělolijnu v Praze u sv. Štěpána ve zdi, a nejenom dobře střelby slévati, nýbrž jimi též dobře stříleti uměl, což z toho vysvitá, že r. 1516 Němec puškář z téhož děla zle, Petr dobře střílel. Po smrti Petrově uvádí se v Praze puškář Vaněk, učedník Petrův. Co výteční obsluhovatelé děl, též puškáři zvaní, připomínají se mezi jinými Hendrich ve službě pana Hynka Bočka na Poděbradech (1426), a Zelený na hradě Sioně, r. 1437 spolu s pánem svým

Janem Roháčem v Praze oběšený. Roku 1471 připomíná se „hrnček výsevkův prachových", který se rukou do válečných houfů házel, patrně to druh ručních granátů. Ku konci XV. století byly u Čechů také již ohnivé koule v obyčeji. Koule, jakými Čechové z děl stříleli, byly nejdřív kamenné, pak železné a olověné. Největší kamenné koule byly asi 60liberní. Děla vozena jsou na vozech při vojště, a při potřebě kladena na holou zem v položení trochu vyvýšeném, do zadu pak položen špalek zaraženými za ním koly upevněný, aby hlaveň na zad ubíhati nemohla. Později kladena děla do loží o dvou kolách, a v těch také vozeny. Obsluhování těžkých střeleb dálo se s počátku velmi zdlouhavě, o čemž máme zprávy z dobývání Karlšteina, že z Jaromířky, Pražky a Trubačky denně 6—7krát, z Hovorky 12krát a z Rychlice 30 až 32krát se vystřelovalo; z těch pak Jaromířka, Rychlice a Pražka se ztrhaly. Na začátku XVI. století měli Čechové již čtvrtnice čili kartouny, též moždíře, z čehož viděti, že se v p. napořád za příkladem ostatních národů evropských zdokonalovali. V té době hrubá střelba v Čechách již tak zobecněla, že ji nejen v hražených, alebrž i v otevřených městech, ba i ve vsech za nebezpečných časů nalezáme. Tak r. 1517 srotili se sedláci nedaleko Křivoklátu v několika vsech, odporujíce nařízením nejvyššího purkrabí Pražského. V jedné těchto vsí osadili kostel a měli hákovnice i jinou střelbu při sobě, a nejvyšší purkrabí musil vojsko s děly na ně poslati. Vladař domu Rožmberského měl r. 1529 na svých hradech 234 kusů těžké střelby. V též míře pak, jak se v následujících stoletích umění dělostřelecké vůbec zvelebovalo, také Čechové u věci té za žádným jiným národem pozadu nezůstávali, ano puškaři a dělostřelci čeští prosluli daleko široko svou umělostí, a pověst tuto dovedli si zachovati do dnešního dne.

Puš, mocný patricijský rod Pražský, který vedle Velfloviců a Olbramoviců míval rozhodný vliv na veřejné záležitosti. Před jinými jeho členy proslul Peregrin P., který co protivník Jindřicha Korutanského musil r. 1308 z Prahy prchnouti, r. 1309 účastnil se s Kutnohorskými Ruthardovci zajetí pánů Jindřicha z Lipé, Jana ze Stráže a Jana z Klimberka v klášteře Sedleckém, ale ještě téhož roku sám zajat jest od Jindřicha z Lipé v Kutné Hoře, nemilosrdně ztýrán, později sice propuštěn, ale v dalším záští měšťanů se šlechtici od Mikuláše z Potšteina zavražděn. Tento musil potom činiti veřejné pokání za tu vraždu, založiti kněze v kostele Týnském ke čtení mše za duši Peregrinovu, a vyplatiti vdově jeho, Anežce, 1500 lehkých hřiven.

Původ, v staročeském právu žalobník.

Pych v staročeském právnictví nazýván od XV. století zločin, jemuž v starší době říkáno hrdost (v. t.). *Práva městská* z r. 1589 praví ve zvláštní hlavě o p-u jednající: „Toto za p. držáno býti má: kdož by komu lesy, louky, stromoví, křoviny přesekal, v řekách, potocích, struhách, tůních, haltéřích, v poltrubích ryby neb raky lovil a lapal aneb po zápovědi kdo komu po jakýchžkoli gruntech, krom cest a stezk

svobodných jezdil a chodil.“ Podobně vyměřují p. i *Práva a zřízení zemská* z roku 1564. Obojí tato práva stanoví i pokutu na p.

Q.

Questenberg Kašpar, z německé rodiny rytířské, v druhé polovici XVI. století také v Čechách usedlé, narozen 1571 v Rýně Kolíně, vstoupil do řehole premonstracké na Strahově v Praze, kdež vynikl kazatelskou výmluvností a neobyčejnou horlivostí v hájení a rozšiřování víry katolické, pročež byl nemálo nenáviděn a stíhán od protivné strany evangelické. Po odstoupení Jana Lohelia r. 1613 byl zvolen za opata kláštera Strahovského, jejž vysoce zvelebil (v. Strahov). Mimo to byl Q. komisařem reformačním, visitatorem a generalním vikářem arcibiskupa Lohelia, ve kterýchžto všech úřadech platně působil. Q. zemřel v Praze 1640, zůstaviv mnohá kázaní a rozličné theologické spisy latinské.

R.

Rabenhaupt, za starších časů obyčejně Romhap, Robmhap neb Rombhap, ze Suché, starodávní, nyní vymřelý šlechtický rod v Čechách, který se již v druhé polovici XIV. století připomíná v držení statku Suché (jak se zdá v Budějovicku), jejž Kašpar R. na začátku XVI. století prodal Kunešovi z Machovic. Za to nabyla rodina rozličných jiných zemských statků, i náležela v celém XVI. století mezi zámožnější rodiny rytířské v Čechách. Albrechtovi R-ovi ze Suché skonfiskován po bitvě Bělohorské Ronov, jiní pak členové rodiny musili statky své z pokuty vzíti od krále v leno. Ferdinand R. ze Suché povýšen jest r. 1644 do stavu panského, podobného povýšení dosáhl r. 1680 Ferdinand Adam R. ze Suché. Později rodina ta zchudla valně, a poslední mužský potomek její, Jan Josef svob. pán R. ze Suché, zemřel 1761.

Rabí, hrad nyní v zříceninách ležící na blízku soujmeného městečka v někdejším Prachensku, vystavěn byl asi v druhé polovici XIII. stol. od Drslavice Poty z Potenšteina, po němž nazván prvotně Mladý Potenštein, kdy a proč jmeno to změněno na pozdější R., není známo. Po pánech z Potenšteina přešel hrad na příbuzné jim pány z Risenberka. Památným se stalo R. v husitské válce, kdež tu r. 1420 mnozí obyvatelé z okolí schovali množství klenotů od zlata, stříbra a jiné poklady před Žižkou, který však nicméně hradu se zmocnil, při čemž bojovníci jeho spálili sedm tam zajatých mnichů a kněží a též všecky poklady tam uschované, ušetřivše jen zbraně, koní a peněz hotových. Podruhé dobýval Žižka R. r. 1421, při čemž přišel též o druhé, posud zdravé oko. Později vystřídali se v držení R. rozliční rodové šlechtičtí, hrad pak zpustnul na začátku XVII. století, od kteréž doby leží v zříceninách.

z Rabšteina, starožitná rodina panská, která se psala dle hradu a města Rabšteina (Rabensteina) v Plzeňsku, květla v Čechách záhy v XIV. století. Pánové z R. pokládáni byli mezi přední panské rody české, a stojíce k víře katolické prosluli zvláště v bězích válečných a náboženských v druhé polovici XV. století. Nad jiné vynikli Jan a Prokop bratří z R. Jan z R. byl proboštem Vyšehradským, stál naproti králi Jiřímu ke straně krále Matiáše, který jej jmenoval kancléřem království Českého, a zemřel 19. list. 1473. Jan byl první Čech, který ducha svého vzdělal na vzorech staroklasických, jmenovitě básníků a mudrců řeckých. Od něho zachovala se latinská rozmluva, v nížto sebe, pana Zdeňka ze Šternberka, Viléma mladšího z Risenberka, a Jana ze Švamberka, mistra Strakonického, co mluvící osoby uvádí a jednání nepřátel krále Jiřího do příznivého světla postaviti se snaží. Za to bratr jeho Prokop, nejvyšší kancléř království Českého (1453—63), zůstal věrným králi Jiřímu a konal mu služby velmi platné, jsa vlastenec horlivý a státník na slovo braný, mimo to pak neobyčejně vzdělaný a učený. Prokop zemřel též r. 1473. Poslední známý potomek toho starožitného rodu jest Volf Hostouňský z R., uvedený v tituláři na rok 1572.

Račínský Vyšek, polský šlechtic, přišel do Čech se Sigmundem Korybutem, a zůstav zde účastnil se bojů husitských, až konečně se octnul u Jana Roháče z Dubé na Sioně, s ním jat a 9. září 1437 před Prahou oběšen jest, Roháč nejvýše, hned pod ním R., kněz Prostředek a puškář Zelený, ostatní pak čeleď Roháčova pod nimi.

Radecký z Radče, Václav, ze staročeského, nyní hraběcího rodu českého, od r. 1382 kanovník u sv. Víta v Praze, od 1385 děkan u sv. Apolinariše na Větrově, od r. 1385 generální vikář arcibiskupství Pražského, zemřelý 1416, získal si velikou zásluhu o vlast a umění 36letým řízením stavby chrámu sv. Víta, v němž za jeho ředitelství 12. čce 1385 dostavěn kůr a o letnicích 1392 položen základ k hlavní lodi chrámové, kamž r. 1396 přeneseny ostatky sv. Vojtěcha a nábožných jeho bratří ze staré basiliky sv. Víta a sv. Václava. R. též hojně obdaroval oltář sv. kříže v chrámě Svatovítském obrázky, kalichy a monstrancemi. V témž chrámě chová se poprsí jeho, pohříchu r. 1757 pruskou střelbou porouchané, zaujímajíc 12. pilíř v triforiu.

Radim Slavníkovec, nejmladší ze šesti bratří sv. Vojtěcha a jeho nejoddanější průvodčí na všech cestách po východních stranách rozsáhlého biskupství Pražského, po Slovensku, při křtu sv. Štěpána, pak na pouti do Říma, podstoupil r. 990 zároveň s Vojtěchem mnišský život v benediktinském klášteře Montekasinském, přijav klášterní jmeno *Gaudentius*. Později byl R., jsa věrným pomocníkem svého bratra u převracování na víru pohanských Luticů a Prušanů, při zavraždění Vojtěchově zajat a trýzněn, avšak podařilo se mu, jakož i druhu jeho knězi Benediktu, do Polska ujíti. Pro zásluhy sv. Vojtěcha došel i R. velikého vyznamenání, stav se prvním arcibiskupem Hnězdenským (r. 1000), a zemřel 1006. Tělo jeho bylo zároveň s tělem sv. Vojtěcha

r. 1039 od Břetislava do Prahy přeneseno a tu pochováno v kapli ss. Kosmy a Damiana při kostele sv. Víta a Václava.

Radislav, vojvoda Zlický (v. Zlicko), povstal proti sv. Václavu, který přinucen byl sebrati pole proti němu. Pohříchu vypravuje o tom jen pozdní zázračná legenda, kterak obě vojska potkala se u Žitoměře (nynější Stolměře) v Kouřímsku; ale Václav, nechtěje aby se lid vraždil bez potřeby, vyzval **R**-a na souboj. Vojvoda Lický přijal vyzvání, ale když se přiblížil k Václavovi, zjevil prý se mu anděl nad knížetem se vznášející a jemu hrozící. Tu prý **R**. padl před Václavem na kolena, poddávaje se jemu, načež oba se v dobrotě rozešli. Smíření, které se mezi nimi stalo, záleželo nejspíše v tom, že **R**. podržel panství své v celé rozsáhlosti, že ale podrobil se Václavovi co vrchnímu pánu svému. **R**. byl blízký příbuzný králů Německých z Bavorské větve domu Saského, a předek Slavníkův, dle domnění některých jeho otec, dle jiných jeho strýc.

Radla, vychovatel sv. Vojtěcha, provázel chovance svého na učení do Magdeburku, později na pouti po diécesi Pražské, pak do Uher, kdež byl při křtu sv. Štěpána v Ostřihomě a pomáhal Vojtěchovi obraceti lid maďarský na křesťanskou víru. Na cestě, již konal Vojtěch do Uher, také jej provázel, když však tento vstoupil do kláštera, navrátil se do Čech. Roku 992 nacházel se **R**. mezi posly vypravenými k sv. Vojtěchu, aby jej přiměli k návratu na biskupskou stolici Pražskou. Roku 993 stal se **R**. prvním opatem kláštera Břevnovského, přijav klášterní jmeno A n a s t a s i u s. Při vyhubení rodu Slavníkova přičiněním Vršovců **R**. co přítel Slavníkovců uvalil též na sebe hněv Boleslava II., pročež r. 995 odešel s několika mnichy Břevnovskými do Uher a nenavrátil se více. V Uhřích, kde s radostí byl uvítán, založil pak klášter, jehož byl opatem, později jmenován jest biskupem Kiločským, a konečně stal se arcibiskupem v Ostřihomě, i byl předním rádcem a pomocníkem krále Štěpána svatého v zavádění křesťanství v Uhřích. Kdy zemřel, není známo. Uhři jej také jmenovali A s t r i k u s.

Radovan, mužské jmeno slovanské, i v Čechách za starodávna často se objevující. Již v *Libušině soudu* uvádí se „**R**. od Kamenna mosta“ co jeden z předních lechů.

z Raedern, R e d e r n, R ö d e r n, starožitná, původně saská rodina šlechtická, jejíž jedna větev za Vladislava Jagailovce také v Čechách se usadila. F r i d r i c h z **R**. nabyl r. 1558 koupí manského zboží Fridlandského, města Liberce a zámku Hammersteina, a byv r. 1562 povýšen do stavu panského psal se pak svob. pánem na Fridlandě, Seidenberku a Ruppersdorfě, zemřev pak 1564 pochován jest v kostele Fridlandském. Syn jeho M e l i c h a r, narozený 6. led. 1556, důkladně vzdělán na školách zahraničných, proslavil rod svůj co slavný vojevůdce hlavně proti Turkům, užil od Rudolfa II. mnohých milostí, pasován od něho na rytířství a jmenován presidentem dvorské rady válečné. Zemřev 22. září 1600 v Německém Brodě pochován jest v kostele Fridlandském, a r. 1610 postaven mu tam skvostný pomník. Syn jeho K r i-

štof přidržel se v povstání českém Fridricha Falckého, po bitvě Bělohorské skrýval u sebe svého příbuzného Jáchima Ondřeje Šlika, a když tento od vojska kurfiršta Saského na Fridland vyslaného zatknut byl, uprchl do Slezska, načež všecky statky jeho pobrány ku komoře královské. Roku 1625 vrátil se Krištof potají na panství Fridlandské, chtěje tu pobuřovati bývalé poddané své, avšak musil brzo zase utéci do Polska, kdež neznámého roku zemřel co poslední potomek české větve svého rodu.

z Rachmanova v. Mladvaněk.

Rachtába, český hudebník, žil ku konci XV. a na začátku XVI. století na Starém městě Pražském, kdež byl sousedem a mistrem nožířským, vedle toho pak po delší čas také varhaníkem při chrámu sv. Mikuláše a kantorem školy tamější, a zemřel 1520 ve čtvrtek před sv. Matoušem. Dle Blahoslava byl **R.** jak zrozen k hudbě, i vzdělal mnoho *písní,* jak světských tak nábožných; z těchto vytištěna jedna, *Ó daremné světské utěšení* v Kancionale bratrském.

Rajhrad, něm. *Raigern,* městys moravský v někdejším Brněnsku, osada starodávní, kde stával hrad knížecí, který však již r. 1045 byl pustý. Kníže Břetislav daroval jej i s příslušenstvím klášteru Břevnovskému, načež zde založen filiální klášter benediktinský pod zvláštním proboštem, jejž dosazoval opat Břevnovský. Klášter zachoval se až na naše časy, a na začátku nynějšího století obdržel právo voliti si zvláštního opata.

Rájský dvůr slulo od Václava I. (jak se zdá, r. 1252) nově vystavěné křídlo král. hradu Pražského na straně západní v pravo nedaleko od vchodu do hradu. Dle svědectví Dalemilova bylo toto křídlo hradu ozdobeno stěnomalbami.

Rakousy jakožto země sousední byly od starodávna v rozmanitých, přátelských i nepřátelských stýčnostech s Čechami, a panovníci obou zemí často vcházeli spolu v příbuzenství manželskými sňatky. Od XIII. století vystupují na jevo snahy po spojení obou zemí pod společným panovníkem. Za Přemysla Otakara II. dosaženo toho na krátko, od těch dob pak nepřestali o to usilovati Habsburkové, jimž po Otakarovi dostaly se **R.** v dědičné držení. Roku 1364 uzavřel Karel IV. se zetěm svým Rudolfem vévodou Rakouským dědičnou smlouvu, a po vymření v mužském koleně rodu Lucemburského v Čechách skutečně dostal se císař Albrecht II. na trůn český, a také syn jeho Ladislav Pohrobek byl panovníkem jak v Čechách tak i v Rakousích. Avšak ani toto druhé spojení nebylo trvalé, vzavši konec již úmrtím Ladislavovým. Novou dědičnou smlouvu mezi Čechami a Rakousy uzavřel Vladislav Jagailovec s císařem Maximilianem I., která podstatně k tomu přispěla, že po smrti krále Ludvíka u Mohače zvolen r. 1526 arcikníže Ferdinand, manžel sestry jeho Anny, na království České, čímž stal se počátek mocnářství Rakouského, od něhož koruna Česká od té doby nebyla více odtržena.

Rakovník, něm. *Rakonitz,* okresní, dříve krajské město v Čechách,

5 mil na západ od Prahy, byl v XIII. století středem župy po něm nazvané, na město král. povýšen nejspíše od Přemysla Otakara II. a nadán výsadami od králů Jana, Václava IV. a Jiřího. Přilnuvši k husitství bylo město r. 1422 od Hanuše Kolovrata a Ališe ze Šternberka vzato a vypáleno. Časem octlo se město, neznámo jakým spůsobem, v poplatnosti hradu Křivoklátskému, ze které se vybavilo teprv za Rudolfa II., který je r. 1588 znovu na město král. povýšil. Od těch dob město valně prospívalo. Dne 30. říj. 1620 strhla se u R-a bitka mezi oddělením českého vojska pod Hohenlohem a císařskými pod Buquoiem, ve které Čechové jsou poraženi.

Rakovský z Rakova, Mikuláš, latinský basník XVI. století, studoval v Praze, kde se r. 1565 stal mistrem, byl členem spolku *Sodalitas literaria*, jehož mecenášem byl Jan z Hodějova, usadil se pak na Horách Kutných, kdež zemřel r. 1586. Četné básně jeho latinské, nejvíce příležitostné, tištěny byly dílem o sobě, dílem ve známé sbírce *Farragines.*

Ramé Vavřinec, vojenský dobrodruh, dle jmena Francouz rodem, vůdce vojska pasovského, které ku konci ledna 1611 do Čech vtrhlo, proslul netoliko svou odvahou, nýbrž i loupeživostí a ukrutností. Již r. 1609 za bouřlivého vyjednávání o pověstný majestat, připomíná se v Praze jistý „hejtman R.“, o němž povstal pokřik mezi lidem, že dal sobě přihotoviti několik petard, aby jimi některé vzácnější domy časem nočním rozhoditi a pány jich úkladně zjímati mohl. (Malý, *Vymožení Rudolfova majestatu.*) Roku 1610 stal se R. hlavním pomocníkem arciknížete Leopolda, biskupa Pasovského, v zámyslech jeho o dosažení české koruny proti Matiášovi, i vyslán jest v měsíci září tajně do Čech, aby příležitost krajiny Krumlovské pro vpád vojska pasovského ohledal, koncem pak roku v čele téhož lidu do hořejších Rakous a 30. led. 1611 do Čech a sice do Krumlova vtrhl. Zmocniv se Budějovic a Tábora obrátil se přímo ku Praze, kdež s počátku u sv. Markéty a později v Košířích svůj hlavní byt měl. Dostav se odtud do Prahy provázel stále arciknížete Leopolda, i k samé audienci u císaře Rudolfa. Tajně radil prý arciknížeti také k tomu, aby po úplném vítězství nad stavy českými hraběte z Thurnu, Linharta z Felsu a Viléma staršího z Lobkovic jakožto přední osoby z odporných stavů z cesty ukliditi dal. Za své výpravy v Čechách provozoval R. sám i dopouštěl všeliké loupeže, pročež od lidu českého velice byl nenáviděn. Když po delším jednání v březnu zase Prahu opustil (v. Pasovský vpád), usadil se R. s lidem svým v Budějovicích, a tu jednoho dne, sezvav některé důstojníky na radnici k hostině, kázal je po odbytých hodech všecky mečem odpraviti, vině je ze srozumění s Čechy. Ještě v březnu však odtáhl R. se zbytkem lidu svého po Zlaté stezce zpět do Pasova. Po nezdaření se záměru, jehož arcikníže Leopold vpádem vojska svého do Čech dosáhnouti chtěl, rozvolnil se také důvěrný svazek mezi ním a R-em, ano tento r. 1613 z neznámých příčin k rozkazu téhož arciknížete odpraven jest.

Ranconis de Ericino, Albert, slavný theolog a učenec, narozen v Čechách v první polovici XIV. století z rodičů urozených, a to z otce Ranka (z Vřesova — *erica*, vřes), studoval v Paříži, kde se stal mistrem svob. umění, pak i (první z Čechů) doktorem theologie, a po nějaký čas byl profesorem těchto předmětů. V posledních letech panování císaře Karla IV. zdržoval se **R.** v Praze a kázával často u přítomnosti dvora. V hádkách náboženských, které v druhé polovici XIV. století v Čechách téměř v obyčej vešly, míval **R.** platné účastenství, ano odebral se i do Říma, aby tam zastával své mínění. Asi r. 1374 anebo brzy potom stal se **R.** kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském a postoupil v kapitole až za scholastika. Taktéž horlivé účastenství měl **R.** ve sporu, který vzešel v příčině práva dědického lidí kmetcích na statcích duchovních, i vydal traktat, v němž dokažoval, že sedláci jsou nevolníci, a že statek kmeta bez dědiců zemřelého právem odúmrti spadá na jeho pána. Proti tomu napsal jiný kanovník, Kuneš z Třebovle, odpověď, v níž dokazoval opak, tvrdě že sedláci jsou lidé svobodní a že po nich dědí příbuzní až do sedmého kolena. **R.** byl důvěrný přítel Tómy ze Štítného, který mu svůj spis *O obecných věcech křesťanských*, jakož i spis *O odpustcích* podal ku přehlédnutí a opravení, a to jako na obranu proti tehdejším doktorům a učeným, kteří prý za to měli, že by o vyšších věcech náboženských psáti přislušelo „toliko doktorům a jazykem latinským, a nic laikům a češtinou", dle čehož vyrozuměti jest, že **R.** byl i muž jazyka českého upřímně milovný. Roku 1388 učinil **R.** kšaft, jímž mimo jiné odkázal všeliké knihy své klášteru Břevnovskému. Kdy tento učený muž zemřel, známo není; po roce 1396 neděje se o něm již nikde zmínka. Kromě traktatu připomenutého sepsal **R.** ještě theologicko-polemický spis *Apologus* a rozličná díla exegetická, patristická a dogmatická.

Rastislav *(Rastic)*, též Rostislav, kníže Moravský, synovec Mojmírův, uveden byl na trůn Moravské říše od krále Německého Ludvíka v srpnu 846, i obral si za úkol života svého vydobyti Moravě samostatnost, ku kterémuž cíli spolčil se s Bulhary, mocnými sousedy svými na východě. Ludvík znamenaje úmysl **R**-ův vtrhl r. 855 s velikým vojskem do Moravy, avšak musil se vrátiti bez pořízení. Od té doby moc **R**-ova, napořád se zmáhajíc, stala se útočištěm všech od Ludvíka utlačovaných, i vlastních synů jeho. V té době vyprosil si **R.** od Řeckého císaře Michala slovanské apoštoly pro svůj národ, o čemž v. čl. Cyril, Method a Morava. Zavedení slovanské liturgie v Moravě vedlo pak ke sporům s německými biskupy, i se samým králem Ludvíkem, s kterým nastaly **R**-ovi nové války, v nichž tento vítězem zůstal. Konečně r. 870 připravil mu synovec jeho Svatopluk (v. t.) nenadálý pád, když netrpěliv poslušenství přísného strýce jal jej úkladně a vydal nepříteli jeho králi Ludvíkovi. Ten postavil jej před soud, který jej odsoudil k smrti. Ludvík daroval mu sice život, ale

dav mu vyloupati oči strčil jej do kláštera, v němž R. neznámo kdy zemřel.

Ratibor, mužské jmeno slovanské, též u Čechů zhusta se vyskytující, od něhož odvozena četná jmena místní. Již v *Libušině soudu* uvádí se mezi předními lechy „R. od hor Krkonoší“.

Ratiboř, město v pruském Slezsku nad Odrou, od něhož vzalo jmeno **Ratibořské knížectví**, asi 20□ mil po obou stranách Odry mezi Opavskem, Těšínskem, Bytomskem a Opolskem. První oddělení knížata Ratiborští byli Piastovci Přemysl (1282—1306) a syn jeho Lešek (—1336), po jehož smrti král Jan udělil je Mikuláši II. Opavskému, jenž měl za manželku Leškovu sestru Annu. Dělením mezi potomky tohoto jest R. k. roztrženo, jedna část, Pština, jest odprodána uherské rodině hrabat Thurzů, druhá, Rybnicko, spojena s Opolskem.

Rec, Rejc, něm. *Retz*, *Rötz*, město v Dolních Rakousích u hranic moravských. V. Hardegg.

z Řečice, Jiří, sedením na Klucích, jeden z vynikajících mužů v první polovici XV. století, připomíná se zejmena r. 1429 mezi čtyrmi opravci, kteří spůsobili 25. září narovnání mezi Starým a Novým městem Pražským, r. 1430 co hejtman vojska českého, které v Míšni, Fojtlandě a Frankách plenilo; r. 1432 co posel volený ze sněmu Kutnohorského na sbor Basilejský.

Redlich Pavel Rochus, lékař a básník, narozen v Jihlavě okolo r. 1633, studoval v Praze, kde se stal mistrem svob. umění a r. 1678 povýšen na doktora v lékařství; usadiv se pak na Novém městě provozoval tam umění své lékařské, a zvláště za panujícího moru v letech 1680—81 veliké zásluhy sobě získal. Zemřel tamtéž okolo r. 1685. R. zanášel se s oblibou latinským veršováním, též sepsal rozličná díla veršem i prosou v jazyku latinském i německém, z nichž důležitější jest *Beschreibung der Pest in Prag* (1681).

Řehoř, česká forma mužského jmena řeckého *Gregorios*, lat. *Gregorius*. **1**) **Ř. VII.** papež, nastoupiv r. 1073 vypravil ihned do Čech legaty Bernarda a Řehoře za příčinou napravení kázně kněžstva, udělil milost Jaromírovi (Gebhardovi) s biskupství Pražského sesazenému a navrátil jej zase k důstojnosti té, zapovídal slovanskou liturgii v Čechách a vyňal kapitolu Vyšehradskou z duchovní pravomocnosti biskupů Pražských, podřídiv ji bezprostředně Římské stolici. — **2**) **Ř. IX.** papež, nastoupiv r. 1227 měl častou práci s upravováním církevních poměrů v Čechách, a jmenovitě křižovníkům s červenou hvězdou uložil řeholi sv. Augustina. — **3. Ř. X.** papež, nastoupiv 1271 činil se s počátku příznivým Přemyslu Otakarovi II., ale brzy od něho se odvrátiv podporoval zvolení za krále Německého hraběte Rudolfa Habsburského. — **4**) **Ř. XII.** papež, zvolený v Římě r. 1406 proti Benediktu (XIII.) v Avinioně sídlícímu, nepodrobil se koncilu Pisanskému, který r. 1409 oba dosavadní papeže sesadiv zvolil na jich místo Alexandra V. V Čechách přidrželi se Ř-e arcibiskup Pražský a většina mistrů německých na vysokých školách, kdežto král Václav IV. uznával Alexandra VI.,

což vedlo k tuhým sporům. Arcibiskup konečně rozkazu královskému se podrobiv vešel v poslušenství Alexandra, mistři pak němečtí popudili na sebe hněv králův, což velice přispělo k tomu, že král jim odňal dosavadní převahu hlasů památným dekretem Kutnohorským, načež následovalo vystěhování se z Prahy německých mistrů a studentů. Na sboru Kostnickém Ř. XII. dobrovolně r. 1415 papežského důstojenství se odřekl. — 5) Ř. Zajíc z Valdeka přednášel co kanovník na studiu Pražském při kostele sv. Víta, jmenovitě vykládaje Aristotelovy knihy *o přirozených věcech*, jsa při tom výborný kazatel; co děkan kapitolní za neblahého vladaření Oty Braniborského získal si podstatné zásluhy o kapitolu Pražskou, háje ji všemožně proti vydíravým choutkám braniborským. Roku 1296 za biskupa Pražského zvolen, neustal proto ve své horlivosti kazatelské, a zemřel 13. říj. 1301. — 6) Ř. bratr, příjmím Krejčí, zakladatel a „patriarcha" Jednoty bratrské, syn sestry Rokycanovy, provdané za chudého zemana, vstoupil do kláštera Bosáckého v Praze, ale brzy jej opustiv živil se řemeslem krejčovským. Náchylen jsa k blouznění náboženskému horlil pro důkladnou opravu církve, a při tom pilen jsa veliké přísnosti mravů zjednal si brzy znamenitou vážnost. Docházeje pro poučení k ujci svému Rokycanovi odkázán jest od něho na Chelčického. Ř. nemeškal seznámiti se osobně nejen se zvláštním tímto mužem, nýbrž i s tovaryši a příznivci jeho, kteréž často navštěvoval. K Ř-ovi přidružilo se několik přátel stejného smýšlení, kteří se návodem jeho počali vzdalovati od obecné církve více nežli Rokycanovi bylo milé, pročež jim s přivolením krále Jiřího zjednal útulek na statku Litickém v Kunvaldě (Konvaldě) za Žamberkem, kamž oni 1457 se přestěhovavše založili jednotu, s kterou ponenáhlu se spojila všecka podobná bratrstva náboženská v Čechách. Tam svoláno 1459 první shromáždění stejnomyslných, ve kterém vrch obdržela nauka Chelčického, „aby všech traktatův zanechajíce dosti měli na zákonu božím a jemu sprostně věřili". Tu také za platné uznáno učení, že v svátosti oltářní přítomny jsou tělo a krev Kristova toliko v duchu, čímž stalo se úplné odloučení jednoty od utrakvistů. V osadě Kunvaldské žili bratří spůsobem prvních křesťanů, zachovávajíce přísnost mravů a vzdalujíce se všelikého vykonávání světské moci. Zmáhání se bratrstva zdálo se jak králi Jiřímu tak i Rokycanovi býti nebezpečným, i přistoupeno k jich pronásledování. Roku 1461 zatčen jest v Praze Ř. s některými přáteli při společné schůzi, uvržen do vězení a zmučen. Teprv r. 1463 jest Ř. na svobodu propuštěn, načež poslal Rokycanovi list, v němž hájil své učení. Dostavše na to z panství Litického výhost, přestěhovali se bratří na panství Rychnovské, a na horách tamních svolal Ř. druhé shromáždění r. 1464, ku kterémuž dostavili se souvěrci nejen z Čech, ale i z Moravy, a stalo se svolení, jež Ř. sepsal, o učení a životě, jak mezi bratřími má býti zachováváno. Třetí schůze Ř-em svolaná odbývána r. 1467 ve Lhotkách na Rychnovsku, na kteréž jednota jest hierarchicky zorganisována volbou tří biskupů a zřízením kněžstva, načež ustanovena mezi bratřími kázeň ostrá, výhradně k ži-

votu pobožnému směřující, a r. 1468 pravidla ta doplněna. Tu vydal Rokycana svůj *List proti pikhartům*, čímž mínění bratří, ve kterém vedle jiných výslovně zatracován i „laik Ř. krejčí". Z toho povstala polemika, vedená se strany Ř-ovy s velikou horlivostí. Také politická moc obracela se proti novověrcům, ale válečná doba tehdejší nedovolovala užiti proti nim důraznějších prostředků. Bratří nalezali útočiště v horách a lesích Rychnovských, správa jednoty pro větší bezpečnost přenešena do Lenešic u Loun. Teprv smrtí Rokycany i krále Jiřího dostalo se bratřím zvůle a oddechu. Ř. poslední léta svá strávil v Brandejse nad Orlicí, kdež i zemřel 12. srp. 1474. Ř. byl muž prostý, a jakkoli sám nepostrádal jistého vzdělání, nebyl přece přítelem učenců, před nimiž bratří na smrtelném loži vystříhal. Ctižádosti neznal, pročež se také nedal k žádnému vyššímu důstojenství zvoliti. Po smrti jeho nastala v jednotě reakce proti zámezné přísnosti, kterou byl do ní uvedl, a spisy jeho kázně se týkající zavrženy jsou na synodě bratrské r. 1495. Spisy jeho četné týkají se vesměs výkladu a obrany učení bratrského.

Raisman z Riesenberka, Jiří Jan, primator Starého města Pražského, vzdělán v rozličných uměních a jazycích, usadil se v Starém městě Pražském, kdež držel dům na Peršteině a jiná zboží šosovní, byl r. 1660 porybným obecním, 1661 vzat do rady městské, kdež konal platné služby jak obci tak i zemi, byv potřebován v rozličných důležitých komisích, jednáních a poselstvích, začež povýšen jest 1674 do stavu šlechtického s predikatem výše uvedeným, a 1686 jmenován primatorem, kterýžto úřad zastával až do své smrti 31. kv. 1694.

Rejc v. Rec.

Rejsek (*Raysek*) Matěj, kameník a stavitel, narozen okolo r. 1445 v Prostějově na Moravě, vzdělav se v literním umění stal se bakalářem a byl asi od r. 1470 předním správcem školy Týnské na Starém městě Pražském. Vycvičiv se záhy sám od sebe v rejsování a kamenictví provozoval soukromě umění to s takovým účinkem, že obrátil na sebe veřejnou pozornost. Pročež když Staroměstští začali stavěti novou věž u Králova dvoru (nyní Prašnou věží zvanou), svěřivše to dílo mistru Václavovi kameníku, přidali mu r. 1476 Matěje bakaláře, aby vytesával sochy a obrazy k té věži, načež pracoval s počátku společně s Václavem o té věži, později pak svěřena celá stavba věže jedinému R-skovi, který ji vykonal tak výborně, že byla pokládána mezi nejozdobnější stavby Pražské. Nyní R. (tak zván, že uměl výborně rejsovati) vzdav se úřadu učitelského přistoupil k Staroměstskému cechu kamenickému, i získal si v krátkém čase nemalé jmění. Ze sochařských prací, jež R. té doby provedl, zachovaly se podnes: *sanktuarium* v chrámě sv. Ducha v Hradci Králové, gotická *kazatelna* v kostele městečka Kaňku a kamenný *baldachin* nad hrobem biskupa Luciana v chrámě Týnském. R. však podnikal i celé stavby, a jmenovitě pokračoval v stavbě velikolepého chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře od r. 1489

až do r. 1506, v kterémž musila se stavba zastaviti z nedostatku prostředků. R. přetvořil původní třílodní chrám v pětilodní, který ve svém spůsobu jest snad jediný v Evropě, dodělal svrchní část vysokého kůru v přeumělém spůsobu opěracích pilířů a oblouků, a ukončil klenutí kůrové. Kdy R. zemřel, není známo, ale r. 1510 již nebyl na živě. Byl to muž velice důvtipný, duch původní, pravý to samorostlý genius, který svými pracemi sochařskými a stavitelskými nemálo se přičinil k vyvinutí se české školy umělecké, jenž za panování krále Vladislava II. v Čechách a na Moravě tak zdárně zkvetla.

Rektor, lat. *ředitel*, slul první učitel na škole, kterému poručeno bylo její řízení. R-em (magnifikem) nazýván také správce vysokých škol Pražských, volený na čas (s počátku na půl léta, později na celý rok) od členů university.

Relace, relacie (z lat.), zápis do desk, vykonaný relatorem (v. t.).

Relator (z lat.), dle Všehrda „posel, kterýž od krále nebo od pánův z plného sůdu nebo od země z obecnieho sněmu ke dskám pro kterúžkoli příčinu poslán bývá, a s čímž od krále, od panóv nebo od země poslán jest, u desk to vypravuje. — Nemóž také žádný r-em býti, kdož radú královskú přísežnú nebo kmetem, nebo úředníkem zemským nebo dvorským nenie. — Žádný duchovní člověk nemá r. býti, by pak i radú byl."

Řemesla. Ř-sel a řemeslnických pořádků, jak se teprv za dob křesťanských vyvinuly, u nejstarších Čechů nebylo. U nich se ř. neprovozovala od zvláštních tříd obyvatelstva, nýbrž každá rodina dělala si potřebné oděvy a nářadí sama, snad také jeden soused vyměňoval výrobky své za řemeslné zboží druhého, ano k pravdě podobno, že v jednom rodu neb v jedné dědině dovedli jisté věci vyráběť, za něž opět druhá obec jiných potřeb poskytovala. Avšak dle rozličných okolností dá se souditi, že záhy se jevil řemeslnický důvtip u starých Čechů. Znaliť oni už jisté kovy, uměli je lít, měli železné náčiní hospodářské, i zbraně, znali se také v kamenictví, jak toho mnohé stolní tabule, míry, džbery ze žuly a čediče dokazují; dále o řemeslnosti jejich svědčí rozmanité bronzové kotle, prsteny a kruhy všelijak ozdobené, napotom přezky, řetízky, spínadla šatní, jehlice a podobné věci. Při veliké potřebě nástrojů hospodářských k orbě, hlavnímu to zaměstnání předků našich, jest na snadě, že se již za pohanských časů stalo kovářství prvním stálým ř-lem. K rozmnožení ř-sel vedly hned v první křesťanské době příčiny rozličné. Nemálo k tomu přispěly kláštery, které se zponenáhla staly semeništi průmyslu; provozovalať se v nich rozličná ř., jak se již v nadacím listu kláštera Břevnovského z r. 993 výslovně připomíná. Mimo to jak se zmáhal veřejný život v župních místech, množily se zároveň i potřeby pospolitého života, bylo tudíž třeba řemeslnické práce ponechati zvláštním třídám obyvatelstva, a z toho povstal čilejší ruch řemeslnický aspoň ve větších dědinách. Za tou příčinou vyskytují se již v X. století hojnější řemesla, jmenovitě činí se zmínka o barvířství a o pekařích Pražských. Čeští požiři byli tehdáž pro své dobré výrobky i za hranicemi dobře známi,

ješto řezací jejich nástroje hojně se do ciziny vyvážely. Též provozovalo se pivovárnictví, a také soukeníci se často připomínají, kteří však jen hrubá sukna dělali. Vůbec se v X., XI. a XII. století jmenují už rozmanitá ř., s části nejen potřebě, nýbrž i rozkošnictví sloužící, která byla mnohdy tak rozdělena, že v jistém místě převládalo jedno, v jiném zase druhé. Avšak největší čilost a rozmanitost v řemeslnictví panovala obyčejně v takových dědinách, kde bylo větší hospodářství knížete, biskupa neb některého z předních pánů světských, anebo při klášteře se značným hospodářstvím. V takových případech náleželi řemeslníci obyčejně k čeledi, totiž poddanému služebnictvu držitelův. Dále se usazovali řemeslníci v místech trhových, kde se s knížecím povolením týdenní neb výroční trhy odbývaly. Sem přicházel selský lid prodávat plodiny svého hospodářství, a řemeslník nalezal tu nejlepší odbyt svých výrobků. Ale tito řemeslníci nebyli ještě samostatnými živnostníky jako v pozdější době, když města dosáhla samostatnosti, ano mnozí z nich nebyli ani osobně svobodni, nýbrž nevolníci svých pánů, jimž práce řemeslnické jako služebnost dělati musili. Poměry jejich nebyly tedy hrubě skvělé, a zlepšily se teprva ve XII. století, když Vladislav I. (1110—25) udělil městům výhradní právo ku provozování ř-sel a obchodů, které se odtud nazývaly také živnosti městské. Čilejší řemeslníci usazovali se nyní v městech, bývalý jich poměr služebnosti znenáhla přestával následkem výsad nově zakládaným městům udělovaných, a učiněn byl začátek k neodvislému stavu řemeslnickému. K zvelebení měst a ř-sel přispěly v tu dobu znamenitě války křižácké, jimi zajisté rozšířil se lepší vkus co do potřeb života pospolitého, zvláště mezi vyššími stavy a obyvateli měst. Tomuto směru napomáhal zejmena král Přemysl Otakar II., jehož skvělý dvůr byl pravým vzorem nádherného života. Mimo to podněcována činnost domácích řemeslníků též četnými cizinci, ježto poslední Přemyslovci do země přijímali k zvelebení a sesílení stavu městského. Mezi těmito příchozími bylo velmi mnoho flamských řemeslníků, kteří výborná sukna vyráběli, čímž se také soukenictví české povzneslo. Tak zvelebovala se ř. v Čechách, společenské poměry řemeslníků značně se zlepšily, a ku konci XIII. století stali se z nich svobodní měšťané. Počet těch, kteří v poddanství zůstávali, pořád se menšil, zvláště když řemeslníci ve městech se usnesli, že nepřijmou nikoho do díla, kdož byl v práci u nějakého mistra poddaného. Ř., nabyvše takto neodvislosti zevnitřní, jevila hned také rozhodnou snahu po pevném sjednocení se uvnitř dle příkladu ostatní Evropy. Z toho povstaly řemeslnické pořádky čili cechy, které se zvláště od XIV. století valně množily, působíce mocně na zvelebení a zdokonalení ř-sel. Tím časem jeví se znamenitý pokrok jmenovitě ve spracovávání kovů, obzvláště v cínařství a kovolijectví, kterážto ř. povznášela se na stupeň umění. Též voskářství stalo se výnosným následkem pilného stavění kostelů a zvelebování služeb božích. K výnosným živnostem městským náleželo již také sladovnictví, český slad i české pivo byly vyhlášeny. Královská města považovala

zakládání pivovarů a vaření piva za výhradní právo své. Nejvíce však tehdy pokročilo plátenictví a soukenictví. Města vynikala již ve vyrábění tenkých pláten, kdežto hrubé zboží z kraje do měst na trhy se přinášelo; ku potřebě soukeníků nacházíme již v první polovici XIV. století v Čechách valchy. Karel IV. velice pečoval o soukenictví české, snaže se ř-lo to pořádně zorganisovati a výrobkům jeho vhodnými opatřeními důvěru v obchodu získati. Ku prostředkům, jimiž Karel napomáhal zdaru městských živností, náleželo také nařízení, aby na jednu míli kolem měst žádné pivováry, hospody ani dílny se nezřizovaly. Z toho byli vyňati jen kováři, jsouce vesnickým hospodářstvím nevyhnutelně potřebni. Tím spůsobem zmáhaly se nad míru ř. i obchody v celých Čechách, což platí obzvláště o Praze při tehdejší politické důležitosti její co předního města střední Evropy. Karel při rozšíření Prahy založením Nového města nařídil, aby řemeslníci, kteří bušením a klepáním své sousedy v úzkých ulicích Starého města příliš znepokojují, na Nové se přestěhovali. Kotlářům vykázáno místo na Františkánském plácku, střelcům, t. j. hotovitelům samostřílů a jiné podobné zbraně, pod věžemi nových městských zdí, jirchářům na pobřeží hořejší Vltavy. I na Starém městě mělo mnohé ř. své určité sídlo: na Uhelném trhu nožíři, v Týnském dvoře kovolijci a cínaři, v Platnýřské ulici zbrojíři a t. d., což namnoze až do našeho století se zachovalo. Bylať Praha toho času středištěm všeho průmyslu českého, ano sotva bylo v střední Evropě jiného města, které by se jí jak co do rozmanitosti ř-sel, tak i co do výbornosti řemeslníků bylo vyrovnalo. Karel velice podporoval tvoření se cechů řemeslnických, a sám ustanovil jim pořádek, v jakém při veřejných slavnostech mají po sobě jíti každý za svou korouhví. Koncem XIV. a XV. století prospívalo v Čechách také sklářství a sklenářství, řemeslníci toho druhu náleželi však spolu se štítaři, krumplíři, lištáři, zlatotepci a jinými k bratrstvu malířskému. V XV. století přidružilo se k ostatním ř-lům ještě puškářství, obyčejně spojené se zvonařstvím, připomínaným již na začátku století XIII., a hodinářství, které dosáhlo znamenitého stupně umělosti. Všecka tato ř-la květla přeutěšeně pod obranou četných výsad jim od panovníků udělených, kterých si města statečně hájila, jakož o tom svědčí jmenovitě dlouhý spor jejich s vyššími stavy o vaření piva, ukončený teprv r. 1517 smlouvou Svatováclavskou. V století XVI. byl vůbec stav průmyslu i obchodu v Čechách skvělý, a nejlépe snad se dařilo soukenictví a plátenictví. Oboje ujímalo se zvláště v hornatých krajinách severních a severovýchodních Čech. Za války 30leté ovšem hluboko klesly všecky živnosti, a jenom na krátký čas vyvinul se znamenitější řemeslnický ruch na Fridlandsku za panování tam Albrechta z Valdšteina, kde hlavně květlo vyrábění všelikých potřeb válečných. Hlavní zbrojnické dílny a pekárny pro armádu měl vévoda Fridlandský v Jičíně. K úpadku řemeslnictví českého přispělo mimo dlouhou válku také vystěhování se tisíců přičinlivých živnostníků po bitvě Bělohorské za příčinou náboženství. Následky toho trvaly po celé XVII. ano až

do XVIII. století, ve kterém zase nejprvé plátenictví se povzneslo, vedle něho pak sklářství, kterým Čechy brzy předčily nade všecky ostatní země evropské, tak že české sklo do všech dílů světa se rozváželo. Během pak XVIII. století připravoval se již onen obromný obrat v průmyslnictví, jehož následkem ř. vždy více a více ustupují fabrikám a práce rukou lidských strojům, kterýžto směr jest spolu s jinými charakteristickým pro naše století.

Remešské evangelium nazývá se rukopis v Remeši ve Francii nalezený, obsahující zlomek staroslovanského překladu čtení evangelických psaných písmem cyrilským, a pontifikální čtení ze starého a nového zákona psaná písmem hlaholským. Na konci rukopisu hlaholského připsáno touž rukou: *Lět gospodnich 1395. Tato evangelie a epistolie ješto su pisani slověnskim jazykem, ti jmaji spievani biti na hodi, kdiž opat pod korunú mši slúži. A druga strana tiechto knižek, jenž jest podle rusského zákona, psal jest svati Prokop opat svú rukú, a to pismo russké dal nebožtik Karel čtvrti car rzimski k oslaveni tomuto klášteru a ke cti svatému Jeronimu i svatému Prokopu.* Rokem v tom přípise udaným zjištěno jest stáří rukopisu hlaholského, klášter pak, jemuž Karel IV. daroval rukopis cyrilský, není žádný jiný, nežli slovanský klášter Emauský, od císaře toho r. 1347 založený. Při tom klášteře učinil Karel r. 1356 nadání na zvláštního písaře, jenž by pro něj knihy ve „šlechetném (*nobilis*)“ jazyku slovanském ustavičně psal a přepisoval. Tento písař sepsal r. 1395 hlaholskou část R-ho e-ia, a spojil s částí cyrilskou v jednu knihu. O této cyrilské části praví, co z podání v klášteře zachovaném věděl. Že jest to dar císaře Karla, o tom není žádné příčiny pochybovati; že by to však byl autograf sv. Prokopa († 25. bř. 1053), toho s jistotou tvrditi nelze, ačkoliv dle všech bedlivě uvážených okolností nelze upříti, že rukopis ten pochází z XI. století. Oba rukopisy jednu knihu tvořící byly svázány pevnou vazbou, zlatem, drahokamy a sv. ostatky ozdobenou, a užíváno knihy té při slavnostech pontifikalních až do bouří husitských. Dne 16. říj. 1419 vtrhla rota husitská do kláštera Emauského a vzala ze sakristie mnoho klenotů, mezi nimiž tato kniha zajisté k nejdrahocennějším náležela. Tak nejspíše přišlo R. e. do rukou husitských. Při chrámu Panny Marie v Remeši jest inventář, r. 1669 podle starších seznamů učiněný, v němž se uvádí také kniha s drahocennou vazbou, která prý obsahuje evangelia v jazyku řeckém a syrském neb slovanském, od Karla kardinála Lotrinského r. 1574 darována jest a z Cařihradu pochází, kamž prý se z knihovny sv. Jeronyma dostala. Patrně se tu míní náš kodex, který by tedy z kláštera Emauského, spolu sv. Jeronymovi zasvěceného, do Cařihradu se byl dostal. Kdy a jak se to stalo, o tom určitých svědectví není, ale možno a podobno jest, že jej tam Husité poslali darem k osvědčení svého protipapežského smýšlení, když konciliem Florenckým za kacíře vyhlášeni jsouce s patriarchou Cařihradským vyjednávati počali a r. 1451 mistra Konst. Angelika s poselstvím a dary k němu vypravili. Z Cařihradu koupil

kardinál Lotrinský ještě jiné věci, jakož v témž inventáři poznamenáno, a daroval je chrámu Remešskému. Potom užívalo se R-ho e-ia při obřadě korunovačním králů Francouzských, kteří na tuto knihu přísahu skládali. Roku 1717 viděl ten kodex Petr Veliký, jenž první strážcům jeho pověděl, že cyrilská část jest evangelium slovanské; rukopis hlaholský nepoznal. Posledně viděl R. e. celé a neporušené Angličan Thomas Ford Hill r. 1789, jenž přišed potom do Vídně a vida tu tištěné knihy hlaholské prohlásil, že druhá část jeho týmž písmem psána jest. V následující na to revoluci francouzské stal se rukopis náš obětí barbarství a fanatismu, když pak první konsul rozkázal, aby se zachované rukopisy do městských knihoven uložily, vyskytlo se i R. e. opět, ale zbavené svých drahocenných okras, a uloženo v městské knihovně v Remeši. Odtud o něm první zprávu podal A. J. Turgeněv, po něm pak S. Strojev a Jastrzębski zevrubněji je popsali. Francouzský krasopisec Silvestre zhotovil facsimile celého rukopisu, které vyšlo tiskem nákladem císaře Ruského Mikuláše. Že však exemplářů jeho byl jenom skrovný počet, obstaral Hanka jiné vydání pod názvem *Sazavo-Emauzskoje svjatoje blagověstvovanije, nyněže Remešskoje* (v Praze 1846) s úvodem, dvéma snímky a tiskovým písmem cyrilským.

Renaissance v. Stavitelství.

Rendl z Oušavy, Albrecht, z rodu rytířského, narozen v druhé polovici XV. století, muž velmi důvtipný a neobyčejně výmluvný, obzvláště pak práv, zřízení a obyčejů zemských výborně znalý, provozoval s počátku živnost na mlýně po otci zděděném, později však prošel všecky úřady zemské stavu vládyckému přístupné. Roku 1494 stal se purkrabím hradu Pražského, a r. 1496 jmenován prokuratorem král.; když pak r. 1499 přistoupeno ku kodifikaci zřízení zemského, ustanoven do komise k tomu zřízené vedle Zdeňka a Petra ze Šternberka také R., kterému při tom hlavní práce připadla. Téhož roku povolán také ku prohlédnutí a registrování zápisů a privilegií zemských na Karlšteině. V úkolech těchto propůjčoval se šlechtě, usilující o to, aby města zbavena byla všeho politického vlivu, s obratností a horlivostí takovou, že tím proti sobě popudil celý stav městský, který mu vytýkal, že dosavadní práva i obyčeje natahuje dle libosti, vkládaje do nich rozum jiný, tu širší tu užší, jak se mu zdálo býti ku prospěchu pánů a rytířů a na ujmu měst, kteréžto počínání nazváno „rendlováním“ a zřízení zemské, od něho sestavené „právy Rendlovými.“ Také s Jednotou bratrskou, ku které náležel, znepřátelil se R., jemuž vytýkali bratří, že se ostýchá veřejně se k nim přiznávati, a ze spolku svého jej vyloučili. Ale později se R. odvrátil od šlechty a počal se přáteliti s městy. Roku 1509 vzat jest R. do rady král., a ku konci roku toho na úřad nejvyššího písaře zemského dosazen. Ale již po dvou měsících jest úřadu toho působením svých nepřátel zase zbaven, radou král. však zůstal. S tím zdá se souviseti obrat R-ův v dosavadní jeho politice, neboť najednou naklonil se rozhodně k městům a také krále přiměl, aby pustě nespolehlivou šlechtu hledal opory v měšťanstvu.

Nyní propůjčoval se R. městům proti pánům a vládykám týmž spůsobem, jako byl před tím těmto proti oněm sloužil, začež upadl v stejnou nenávist šlechtě, v jaké byl dříve u stavu městského. Roku 1514 jmenován jest R. na úřad podkomořího k nemalému pohoršení svých protivníků mezi šlechtou, z nichž nejpřednější byl Zdeněk Lev z Rožmitála. Pronásledování s jejich strany nepřestalo ani po smrti krále Vladislava, i dovedliť toho jeho nepřátelé, že mu r. 1518 úřad podkomořský jest odňat. Brzo pak na to vykonal R. nový obrat politický, spřáteliv se se Lvem z Rožmitála a opět proti městům se postaviv. R. zemřel 9. září 1522. Od svých současníků byl R. jednohlasně pro svou vrtkavost politickou odsuzován, zdá se však, že ona vyplývala jen z věrné oddanosti králi, který v slabosti své hned o jeden hned o druhý stav se opíral, v čemž R. mu sloužil obětavě se zapřením sama sebe. Tím ovšem nedá se omluviti jeho libovolné kroucení práv. Charakteristické jest jeho dlouhé přátelství se šlechetným pánem z Pernšteina, ale rovněž také přetržení svazku toho. Na stará kolena se oddal R. hrabivosti a jmenovitě půjčoval peníze na úrok. Čtvera synům svým zůstavil hojné statky.

Renz Michal Jindřich, malíř a mědiryjec, narozen 1701 v Norimberce, vzat jest od hraběte Sporka do Kuksu, kde mu tento pojistil bezstarostný život a práce jeho buď sám zakupoval aneb o jich odbyt se staral. Po smrti hraběte Sporka (1738) dlel R. nějaký čas v Polsku, ale později vrátil se zase do Čech, kdež zemřel r. 1758. Z prací jeho ryjeckých známy jsou: rozličné podobizny *sv. Jana Nepomuckého*, podobizna *hraběte Sporka*, tři tabule představující *korunování Marie Teresie*, *špitál v Kuksu*, *zámky Lisský*, *Konojedský* a *Malešovský*. R. vychoval četné žáky, mezi nimi též Jana Balzera.

Řepice, ves a statek v někdejším Prachensku nedaleko Strakonic, od r. 1552 sídlo známého mecenáše Jana Hodějovského z Hodějova, kterýžto učeností proslulý muž dal zámek zdejší co nejskvostněji vystavěti, sady a zahradami okrášliti a výbornou knihovnou obohatiti, načež tu žil vědám a umění a také 11. ún. 1566 život svůj dokonal. Pochován jest v zdejším kostele, od něho nově vystavěném. Potomci jeho vládli zde až do Bělohorské bitvy, po kteréž jim jest statek konfiskován a oni ze země vyšli.

Řepický Chval v. z Machovic.

Rešel (*Reschelius*), spisovatel český, narozen okolo r. 1530 v Hradci Jindřichově z rodičů katolických, stal se knězem, byl mnohá léta farářem v Jarošově nedaleko rodiště svého, a zemřel, jak se zdá, počátkem roku 1562. Vedle pastýřského úřadu svého bedlivě pracemi literárními se obíraje, uvázal se k domluvě přátel svých v sepsání slovníka latinsko-českého a česko-latinského dle latinského slovníka Petra Dasypodia. První část slovníka toho vyšla r. 1560 v Olomouci u J. Günthera pod názvem *Dictionarium latino-bohemicum in usum et gratiam studiose juventutis bohemicae etc.*, druhá část českolatinská tamtéž r. 1562 pod podobným titulem. Slovník latinsko-český jest na

onen čas dosti dobře spracován, a ku každému latinskému slovu přidáno několikero významů českých; česko-latinský jest však méně správný a chudší. Mimo to podal **R.** více překladů náboženských spisů do češtiny, z nichž uvádíme *Jesus Sirach jinak Eklesiastikus* (v Praze 1561 u Melantricha), kdež **R.** užil namnoze nových slov a způsobů mluvení, téměř naskrze dobře tvořených, pročež stala se ta kniha v Čechách i na Moravě čtením tak oblíbeným, že napotom ještě vícekrát byla vydána.

Řezbářství v. Plastické umění.

Řezník Václav, obyčejně kněz Václav zván, dostal se r. 1526 na faru do Litomyšle, načež přilnuv k učení Habrovanských jal se kázati v jejich smyslu, i usiloval též o to, aby bratří s jednotou jejich se spojili. Z toho vzešla mu polemika s bratřími, vedená se strany těchto pod jmenem jistého soukeníka Kašpara, za kterým však vězel sám Augusta. V polemice té podlehnuv zanevřel **Ř.** na bratří a hleděl se jim napotom všelijak mstíti. Asi r. 1538 dostal se za děkana do Kutné Hory, kdež sobě získal přízeň pana Jana z Pernšteina, jenž stavěl se té doby v čelo hnutí luteránského, ve kterémž smyslu i **Ř.** se jal kázati. Z toho měl opletání před konsistoří, ale v Mystopolovi nalezl spojence. Když však později tento barvu změnil, **Ř.** zůstal si důsledným, nedav se jím strhnouti s dráhy nastoupené. I s okolními kněžími měl **Ř.** časté spory. Obzvláště jizlivě postavil se však proti němu bratr Adam Sturm. Později nastalo mu nové opletání pro katechismus, jejž vydal a podle něhož lid v kostele učil, které však přerušeno jest smrtí jeho r. 1552. Mimo *Katechismus* (1550) jsou všecky ostatní jeho spisy obsahu polemického.

Řezno, lat. *Ratisbona*, něm. *Regensburg*, nyní krajské město v Bavorsku, druhdy svobodné říšské město, kde odbývány byly zhusta sněmy říše Německé. Roku 1434 měli tu Čechové vyjednávání s císařem Sigmundem a posly sboru Basilejského. K diécesi biskupství Řezenského náležely jeden čas také Čechy. Ku konci r. 844 zabralo se totiž 14 lechův českých, kteří nejspíše byli v rozbroji s knížetem Hostivítem, do **Ř**-na ku králi Ludvíkovi Německému, kdež se 1. ledna 845 i s lidmi svými pokřtíti dali. Skutek tento měl za následek, že až do založení Pražského biskupství r. 973 celé Čechy k Řezenskému biskupství počítány byly. Avšak není pochybnosti, že přijetím náboženství křesťanského skrze knížete Bořivoje z Moravy podstoupili Čechové zároveň poslušenství arcibiskupa Moravského Methodia. Teprv Spitihněv s mladším svým bratrem Vratislavem, vytrhnuvše se z područí říše Moravské a hledajíce proto ochrany krále Německého Arnulfa, r. 895 přidali se nejspíše k biskupství Řezenskému, kteréž však připojení nemělo stálého trvání. Teprv za Václava, syna Vratislavova, jeví se Čechy se vší jistotou v poslušenství biskupa Řezenského, do kteréhož uvedeny nejspíše válečnou výpravou krále Jindřicha Ptáčníka do Čech r. 928. Poslušenství toto přestalo zřízením biskupství Pražského. Biskupové Řezenští potlačili v Čechách liturgii slovanskou.

z Říčan, pánové, starožitný a někdy velmi rozšířený a zámožný rod panský v Čechách, jenž měl v erbu svém trojlist. Jmeno své vzali od hradu a města Říčan v bývalém Kouřímsku. První známý předek a spolu nejslavnější muž celého rodu byl Ondřej z Ř., jenž připomíná se ponejprv r. 1237 co Ondřej ze Všechrom, v odboji r. 1248—49 stál při královici Přemyslu Otakarovici a také napotom co králi věrně mu sloužil, začež jmenován od něho r. 1253 nejvyšším truksasem a 1260 nejvyšším komorníkem, jímž zůstal až do r. 1276, v kterémž nejspíše zemřel. Hrad Říčany držela rodina až do válek husitských, kdežto jej 4. pros. 1420 Diviš z Ř. otevřel Žižkovi jej obléhajícímu a s rodinou i celou čeledí hradní Pražanům se vzdal. I po ztrátě rodného sídla drželi pánové z Ř. četně rozvětvení hojná zboží pozemská v Čechách, a členové rodu toho připomínají se často v zemských úřadech, avšak k důležitosti politické žádný z nich po celá dvě století se nepovznesl. Té došel v jisté míře teprv Pavel z Ř., který účastnil se mezi předními povstání stavovského r. 1618. On to byl, jenž osudného dne 23. kv. t. r. v kanceláři české prohlásil Viléma Slavatu a Jaroslava z Martinic za příčinou rušení majestatu za nepřátelé stavů českých i obecného dobrého a za odbojníky království Českého, načež následovalo jich vyhození oknem. Napotom za jednoho z direktorů zvolen jest Pavel z Ř. po bitvě Bělohorské k doživotnímu vězení odsouzen, v němž na Zbiroze dny své dokonal. Rod pánů z Ř. vymřel teprvé v našem století.

Rienzi, Cola (Mikuláš) di, známý tribun Římský, narozen v Římě 1313, povznesl se za doby, když papežové sídleli v Avinioně, k nejvyšší moci ve svém rodišti, a dav se r. 1347 prohlásiti tribunem lidu zavedl republikánskou správu a přísné konání spravedlnosti, ale brzy pro pýchu svou pozbyv přízně lidu vypuzen jest z Říma ku konci ledna 1348. Roku 1350 přišel R. do Prahy k císaři Karlu IV., jemuž předložil návrhy, kterak by papeži a veškerému kněžstvu světskou moc a statky odňal, četné samovládce z Italie vypudil a sám co neobmezený panovník v Římě se usadil, k čemuž R. pobouřením nižších tříd obyvatelstva cestu mu chtěl proklestiti. Karel přijav jej vlídně a třikráte s ním rozmlouvav vyzval jej, aby své návrhy mu podal písemně, načež sám taktéž písemně jemu odpověděl a blouznivé jeho plány vyvracel. Znamenaje pak, že smýšlení jeho o církvi zabíhá v kacířství, vydal jej arcibiskupu Arnoštovi z Pardubic, který jej v Roudnici u vazbě držel a v červenci 1351 papeži do Avinionu vydal. Šetrností jak císařovou tak i arcibiskupovou nedověděl se však papežský dvůr ničeho o dobrodružných plánech R-ho, který napotom souzen byl jenom pro uchvácení nejvyšší moci v Římě. Později podařilo se mu nanovo dostati se k panství nad Římem, avšak 8. říj. 1354 vypuklo proti němu povstání, ve kterém zahynul.

Richard 1) král Německý, hrabě Cornwalliský a Poitouský, syn Anglického krále Jana Bezzemka, ucházel se po smrti Viléma Holandského o korunu německou zároveň s Alfonsem X. králem Kastil-

ským, a skutečně jsou také oba od dvou sobě odporných stran zvoleni. Jakkoli papež oběma potvrzení svého odepřel, dal se **R.** přece r. 1257 v Cáchách korunovati. Hlavní jeho podporou byl král Český Přemysl Otakar II., který se nerozpakoval vzíti od něho v leno i Čechy a Moravu, zadávaje lehkovážně právo své neodvislosti od Německé říše. **R.** zemřel 2. dub. 1272 v Anglii, kde se více zdržoval nežli v Němcích. — 2) **R.** lékař v. Kacířství.

Řip, něm. *Georgsberg*, osamotnělá hora u Roudnice, podoby zvonovité (1436′ vys.), s jejíhož vrchole jest daleká vyhlídka kolkolem. Dle staré pověsti praotec Čech přišed do země s **Ř**-u krajinu obzíral, a shledav ji k obývání příhodnou v ní s čeledí svou se usadil. Archeologickým skoumáním objeveno, že na **Ř**-u naši pohanští předkové bohům svým žertvy pálili a pohřebiště svá měli. Dle pověsti býval prý na vrchu chrám pohanský, který pak proměněn v kostel křesťanský sv. Jiří zasvěcený. Roku 1126 dal kníže Soběslav I. postaviti na místě starého tohoto kostela, bezpochyby již valně sešlého, nový kamenný, a to na památku slavného vítězství, dobytého nad Němci pod Chlumcem. A v podobě té zachoval se kostelík až na naše doby. Biskup Olomoucký Jindřich Zdík, který tento kostel posvětil, spůsobil, že byl dán klášteru Strahovskému, od něho založenému, a při klášteře tom zůstal 439 let. Každoročně v den sv. Jiří konají se pouti ku kostelu tomu z okolí. Roku 1826 byl kostelík k 700leté památce svého vystavění vnitř i zevnitř obnoven. Od **Ř**-u obdržela jmeno župa Řipská, jenž rozkládala se mezi župami Pražskou, Meziříčskou, Mělnickou, Litoměřickou a Dřevíčskou. Později splynula župa tato s krajem Slanským, který ještě delší čas potom slul Řipsko.

z Risenberka v. Švihovský z Risenberka.

z Risenburka 1) pánové v. z Oseka. — 2) Rytířové z **R.**, rodina dosavad květoucí, nazvaná od hradu Risenburku (jinak Žernovy řečeného), dávno spustlého, na někdejším panství Náchodském v Čechách. Z jejích členů proslul ve válkách husitských Aleš Vřešťovský z **R.**, který r. 1420 s Benešem z Mokrovous a z Hustiřan a Jiřím z Chvalkovic a Hustiřan k osvobození Hradce Králové od Sigmundovy posádky svolal ke dni 25. června shromáždění lidu na Kunětickou Horu, kamž dostavil se také kněz Ambrož. Odtud táhli noční dobou k Hradci, a před úsvitem zmocnili se města překvapením. Od té doby bojoval Aleš ve vojště Orebitů. Ku konci r. 1420 byl mezi posly vypravenými ku králi Polskému, aby mu podávali korunu českou. Roku 1433 na sněmě 1. prosince odbývaném zvolen jest Aleš z **R.** za správce zemského a přidána mu rada 12 osob. S jeho svolením zřídila se r. 1434 jednota panská k obnovení míru v zemi, která u Lipan porazila na hlavu demokratickou stranu táborskou. Roku 1436 po přijetí od Čechů kompaktat složil Aleš v Jihlavě vladařství, a císař Sigmund po konečném přijetí svém do Čech r. 1437 jmenoval jej nejvyšším písařem a zapsal mu rozličné vsi druhdy ku klášteru Opatovickému náleževší. Od těch dob se Aleš z **R.** připomíná ještě

několikráte, vynikajícího postavení však více nezaujímal, a zemřel 4. čna 1442. Od začátku XVI. století přijaly jednotlivé větve rodu toho vedle obecného jmena z R. zvláštní příjmení, i rozeznávali se potom hlavně Lickové z R., Rašínové z R. a Jestřibští z R., z nichž jediná tato poslední větev ještě trvá.

Říše Nova, něm. *Neu- Reusch*, městys moravský v někdejším kraji Jihlavském. Roku 1211 (1250?) založen zde panenský klášter řádu premonstrackého, který od výbojné šlechty a Husitů mnoho trpěl. Roku 1641 uvedeni jsou sem místo jeptišek mniši.

Říšské klenoty, t. j. skvosty a roucha, jichž se užívá při korunování králů Českých, jsou tyto: 1. král. koruna s atlasovou čapkou, 2. říšské jablko, 3. žezlo, 4. prsten a meč svatováclavský, 5. král. plášť, 6. pás, 7. štola, 8. střevíce a punčochy. Koruna (v. t.) jest kruhovitá, a základní kruhová obroučka její dá se rozděliti na čtyry oblouky, z nichž vyrůstají čtyry krásné středověké lilie. Koruna překlenuta jest dvěma pasy, a z místa, kde se sbíhají, vyniká latinský kříž, mezi jehož rameny zasazen jest křížek safírový s polovypuklým spasitelem staršího byzantského tvaru. Koruna celá jest z čistého zlata, má 111 drahých kamenů a perel a váží 4 libry $13^3/_4$ lotu. Čapka rokoková pochází z XVIII. století. Žezlo, jablko a plášť pocházejí asi z času Rudolfa II. Starší prsten korunovační skví se na vrcholu žezla, zdoben jest velikým rubínem a pokládá se pro uměleckou práci svou mezi veliké vzácnosti; cena jeho obnáší 30.000 zl. Popsání a vyobrazení ř-ských k-tů českých obsaženo jest v *Památkách archeol.* (1866 str. 197 a sl.). Před rokem 1620 chovány byly ř. k. české na hradě Karlšteině, za Ferdinanda II. byla koruna česká chována u desk zemských v Praze, za Ferdinanda III. odvezena do Vídně (meč uložen v kapli sv. Václava chrámu Svatovítského v Praze), a zůstala tam v pokladě císařském až do r. 1791, vozena jsouc jen ku korunování do Prahy. Leopold II. povolil k žádosti českých stavů, aby koruna česká opět chována byla v Praze, i jest uschována v komoře, do níž se jde z řečené kaple Svatováclavské.

Říšský sněm, t. j. sněm říše Německé, často býval navštěvován také od panovníků českých, avšak dle privilegia císaře Fridricha II. byli králové čeští povinnováni přicházeti na ř-ské s-y toliko do Bamberka, Norimberka a Meziboru.

Robota, původně každá práce hmotná vůbec, v užším smyslu práce povinná, k jejímuž konání někdo právně zavázán jest. V Čechách od starodávna konaly obce za zřízení župního jisté r-ty zemi a knížeti. Z oněch byly nejhlavnější: hradozdění, práce při stavbě neb opevňování hradů zemských; stráž hradská, ostříhání hradů v míru i ve válce; stráž vojenská na pomezí, jmenovitě na pomezí bavorském v Šumavě; příseka, mýtění hustých lesů uvnitř země; dělání cest a stavění mostů. Z r-t knížecích jmenujeme: pojezdu neb povoz, t. j. poskytování povozů ku potřebám dvoru na cestě; průvod, provázení koní knížecích od hradu k hradu; noc-

l e h, dávání příbytku knížecímu komonstvu na cestách; nářez, t. dávání masa ku potřebám dvoru knížecího; osep, t. dávání píce koním knížecím na cestách, konečně dávky a služby za příčinou lovů knížecích. Jak obtížné byly tyto r-ty, snadno sobě pomysliti, pročež záhy jeví se snaha takové povinnosti se zprostiti. Nejprvé propůjčováno osvobození od nich statkům klášterním a duchovním vůbec, pak i jednotlivým statkům světským osobám náležejícím, později připuštěno i vykupování se z nich, tak že časem tyto r-ty úplně pominuly. — Rozdílná od těchto byla r. panská, t. j. konání jistých prací vrchnostem za užívání statků od nich propůjčených, o čemž v. čl. Poddanství. Až do bitvy Bělohorské byla tato r. dosti mírná, potom ale jí velice přitíženo jest proti právu, z čehož lid selský nejednou se bouřil. Teprva v minulém století uvolněno poněkud toto břemeno selského lidu, až konečně za našich dnů r. vyvazením pozemků za své vzala.

Rodovský z Hustiřan, Bavor, alchimista, též hvězdář, narozen 1526, vzdělal se sám mimo školu a zabral se do alchimie s takovou horlivostí, že zadluživ se musil r. 1576 statek svůj Radostov prodati, načež útulku nalezl u Jana Zbyňka Zajíce z Hazmburka na Budyni, kdež zemřel r. 1592. R. byl co alchimista dobře znám i císaři Rudolfovi II., v jehož laboratoriu nejspíše také pracoval. V obzvláštní lásce byl u Viléma z Rožmberka, jemuž k libosti r. 1574 staročeský text spisu *Secreta Aristostelis, kniha lidskeych ctností a mnoheych naučení* obnovil, čili, jak on dí, „z charvátské řeči na český jazyk uvedl." (Charvátštinou on i někteří vrstevníci jeho rozuměli jazyk dávných Čechů, poněvadž tito dle Dalemila přišli ze země Charvátské.) Z tištěných spisů jeho uvádíme: *Krátké sepsání o divné světlosti jedné hvězdy* (v Praze 1574) a *Kuchařství, t. j. knížka o rozličných krmích, kterak se užitečně s chutí strojiti mají* (tamt. 1591). Mimo to zůstavil v rukopise rozličná díla alchimická, chovaná v Českém Museu, pak překlad některých *kusů z Plutarcha* a *Život Alexandra Velikého.*

Roh (*Rohius, Cornu*) Jan, starší Jednoty bratrské, narozen v Domažlicích ku konci XV. století, byl r. 1518 zřízen na kněžství a pro svou výmluvnost a rozšafnost potřebován v rozličných poselstvích, jmenovitě k Lutherovi, k jehož učení více lnul, nežli se srovnávalo se zásadami bratrskými. Roku 1518 zvolen jest za staršího čili biskupa Jednoty, r. 1529 stal se starším sboru Mladoboleslavského a r. 1532 postoupil za předního mezi biskupy. Bočení do luteránství spůsobilo ponenáhlu odpor v Jednotě, a konečně i R., poznav blud svůj, na synodě Boleslavské přiznal se k němu a činil pokání, načež za nedlouho, 12. ún. 1547, v Boleslavi zemřel. R. korigoval všecky důležitější spisy bratrské, jenž tehda tiskem vycházely, z nichž přední místo zaujímá kancionál bratrský *Písně chval božích*, které v letech 1516—41 několikráte byly vytištěny, a mezi nimiž nalezá se také jedna od R-a složená.

Blahoslav nazývá jej mužem velikým, který sobě rovného v českém jazyku a dokonalé známosti jeho za svého věku neměl.

Roháč z Dubé, Jan, z rodiny panské znaku ostrve, jeden z prvních přívrženců strany Táborské, bojoval r. 1420 v jižních Čechách ve vojště Žižkově, který jej učinil hejtmanem na dobytém hradě Lomnici. Roku 1422 byl mezi 19 šlechtici, zvolenými k porovnání Novoměstských se Staroměstskými, t. j. strany demokratické se stranou kališnickou. Roku 1425 marně se pokusil s Janem Hvězdou a Bohuslavem Švamberkem o ztečení Prahy, rok na to dobyl útokem města Bělé a dal povražditi větší díl obyvatelstva mužského. Roku 1436 oddělil se od Táborů, nechtěje uznati Sigmunda za krále, i zavřel se na svém hradě Sioně u Malešova, který však 6. září 1437 od vojska Sigmundova jest ztečen a **R.** s 52 soudruhy zajat. Přivezen do Prahy jest ukrutně zmučen, a potom se všemi pomocníky svými nejvýše mezi nimi v panské úpravě oběšen při velikém pláči lidu.

Rok, řečení čili smlouvání se dvou neb více osob o věc nějakou, a odtud ve smyslu přeneseném **1)** vůbec sebrání jistých osob ke dni uloženému; **2)** doba neboli lhůta umluvená neb určená. **3) R**-y domácí nazývány byly od XIV. století soudy slibné (v. t.).

Rokycana, vlastně z Rokycan, Jan, narozen 1397, syn chudého kováře na předměstí Rokycanském, stal se v Praze r. 1415 bakalářem a přilnul tak horlivě k mistru Jakoubkovi, že r. 1418 spolu s jinými obeslán před sbor Kostnický co „jeden z náčelníků sekty Husovy." V piklech, které vedly ke stětí Jana z Želiva (1422), tou měrou byl nařčen, že spolu s Jakoubkem musil utéci z Prahy. Roku 1424, když Žižka na Prahu táhna u Libně se položil, dovedl **R.**, nejmladší z poslů od knížete Korybuta a Pražanů k němu vyslaných, výmluvností svou tak jej ukrotiti, že se s Pražany smířil. Od té doby neustala moc **R**-nova růsti, r. 1426 stal se kazatelem a brzo potom farářem v Týně. Když Korybut se dal do jednání s Římem, **R.** s Jakoubkem pobouřili proti němu lid, tak že na zelený čtvrtek 1427 kníže a s ním Příbram i jiní mistři jsou jati a z Prahy vyvezeni. Když pak stoupenci Korybutovi na podzim do Starého města vtrhše od měšťanů jsou zaskočeni, **R.** oblečen v komži odváděl pod záštitou bílého roucha svého zaskočence z bojiště. Roku 1428 vložena na **R**-nu správa kněžstva Staroměstského, téhož roku došel hodnosti mistrovské, a r. 1429 jej arcibiskup Konrad jmenoval svým generálním vikářem. Zatím se byl **R.** srovnal v učení s Příbramem, a r. 1431 vynikl při hádání s Tábory v koleji Karlově. Jsa vyvolen za rektora university usiloval o zavedení mezi studenty přísnější kázně. Vyjednávání se sborem Basilejským účastnil se **R.** v první řadě, a r. 1433 byl v čele poselstva českého do Basileje, kdež vedl první slovo a z thesí českých zastával přijímání pod obojí spůsobou. V Řezně jednal s císařem (1434) a rok na to byl čelní mezi jednateli českými na sněmě Brněnském, kdež od stavů českých zvolen jest za arcibiskupa, což popudilo proti němu hněv odporné strany v takové míře, že až o bezživotí jeho ukládáno. Roku

1436 podařil se R-novi smír s Tábory. Za reakce však, která nastala po Sigmundově dosednutí na trůn, zbaven jest R. fary Týnské, a nemaje se více bezpečna v Praze odešel pod ochranou Diviše Bořka z Miletínka na Kunětickou Horu, odkud však brzy přestěhoval se do Králové Hradce. V říjnu 1441 kněží do Kutné Hory svolaní slíbili R-novi poslušenství, a tak aspoň krajové Kouřímský, Čáslavský, Chrudimský a Hradecký uznávali jej za duchovní hlavu svou. V té době R. často navštěvoval Prahu, ale stále přesídlil se tam teprv r. 1448, když Jiří z Poděbrad zmocnil se Prahy, načež opět uveden jest na faru Týnskou, a ve shodě s Příbramem uvázal se v duchovní správu vší strany pod obojí. Marně vyjednávav s Římem jal se R. pomýšleti na spojení s církví řeckou, i chodili poslové z Čech do Cařihradu a nazpět, ale nedocíleno ničeho. Dokud Jiří Poděbradský byl správcem zemským, udržoval se R. v moci, ale nastoupením krále Ladislava zatlačen jest do pozadí. Tu se dal v bližší styky s Petrem Chelčickým, k němuž odkazoval i sestřence svého Řehoře s přáteli jeho, kteří odtud neoprávněné naděje skládali na R-nu, v nichž později nemile jsou zmýleni. Po zvolení Jiřího Poděbradského za krále moc R-nova sice jest upevněna, avšak potvrzení za arcibiskupa od papeže nedošel, jakkoli mírně sobě počínal, ano i přísně vystupoval proti tvořící se Jednotě bratří českých. Tuhou polemiku měl s Hilariem, katolickým administratorem arcibiskupství Pražského. Po odchodu kapitoly Pražské r. 1467 do Plzně chtěl R. přiměti krále k tomu, aby místa kanovnická byla dána mistrům a kněžím podobojí, ale Jiří nesvolil k tomu, odvětiv prý mu: „Mistře, dostis mistroval; nechť i my také mistrujem.“ R. zemřel 22. ún. 1471 a pochován v kostele Týnském. Ale po Bělohorské bitvě jsou r. 1623 kosti jeho a biskupa Luciana Augustina z hrobů vyzdviženy a před kostelem na náměstí veřejně spáleny. O povaze R-nově každá strana soudila svou měrou. Nestrannému posuzovateli jeví se co muž, jenž s myslí upřímnou a velikým úsilím pracoval o vyrovnání Čechův u víře, a v nerovném tom boji užíval všeliké, snad někdy až přílišné opatrnosti lidské, jindy pak zase naopak dával se živostí povahy své strhnouti ku krokům, jichž následky nerozvážil. Jakkoli výmluvný co řečník. byl R. co spisovatel nepatrný; spisy jeho nevynikají ani slohem, ani původností a důmyslností obsahu nad jiné podobné spisy věku jeho. Od nepřátel R-ových byly o něm již za jeho živobytí roztrušovány mnohé nectné klevety, ale nikdo mu nedokázal ani jediného skutku, který by poskvrňoval mravní jeho památku.

Rokycanský (*Rokzaner*, *de Rokzan*), slavný druhdy německý rod patricijský v Praze, nazvaný tak dle původu svého z města Rokycan. První z rodu toho, měšťan Pražský Oldřich R., připomíná se roku 1281. Jeho synem nejspíše byl Menhart R., o němž jest první zpráva při roce 1310, kdežto se tehdejších událostí za Jindřicha Korutanského mezi předními měšťany Pražskými účastnil. Jsa jeden z nejbohatších peněžníků Pražských zakládal často obec i krále Jana znamenitými sumami, ano r. 1319 dal jej král mučiti, aby na něm peníze

vynutil. Přísežným byl Menhart v letech 1312, 1314, 1316, 1320 a 1322. Synové jeho jmenují se tři, Menhart, Václav a Mikuláš. Menhart býval též věřitelem krále Jana a r. 1340 byl přísežným; Václav byl v letech 1337—41, pak 1343 a 1344 rychtářem Staroměstským; Mikuláš byl v letech 1331 a 1332, pak 1339 přísežným, a připomíná se též mezi věřiteli krále Jana. Menhart a Mikuláš jednali r. 1337 v Uhřích s arcibiskupem Ostřihomským ve jmenu kupců Pražských o snížení cel a jiných výminkách obchodu do té země. Poslední vůlí svou, asi r. 1346, učinil Mikuláš základ ku klášteru jeptišek sv. Ducha na Starém městě Pražském. Všickni tři bratří vládli také statky zemskými. Roku 1358 ponejprv připomíná se Menhartův syn František R., který byl r. 1362 rychtářem na Starém městě a v držení rozličného zboží zemského. Od r. 1361 až do své smrti r. 1380 sídlel na Okoři, a on, jakož i syn jeho Jan psali se již rytíři. Roku 1360 Eliška R-ská vystavěla a nadala oltář v kostele Týnském. Oldřich (*Ula*) R., nejspíše syn Václavův, byl v letech 1348—69 konšelem Staroměstským, a mezi tím r. 1359 také perkmistrem hor viničných, a zemřel asi r. 1372. Syn jeho František připomíná se v úřadě konšelském r. 1383, 1388, 1403 a 1406. Roku 1405 založil oltář v kostele sv. Víta na hradě Pražském, a zemřel asi 1410. Roku 1412 byl mezi německými konšely Staroměstskými, kteří odsoudili na smrt tři mládence, jenž se byli ozvali v kostelích proti odpustkům, také Sigmund R. Poslední nám známá zmínka o tomto rodě se děje k roku 1418; nejspíše se členové jeho v nastalé na to válce husitské z Prahy vystěhovali.

Rokycany, město v někdejším Plzeňsku, náležely k biskupství Pražskému snad hned od jeho založení, a byly sídlem arcijahnů v župě Rokycanské, jejížto župan ale někde jinde sídlel. Roku 1110 přijel do R-n císař Jindřich V., volán jsa od knížete Vladislava na pomoc proti bratru Bořivojovi, a přiřkl trůn onomu, Bořivoje pak jatého ze země odvezl. Od arcibiskupů Pražských vymohli si Rokycanští rozličné výsady, jmenovitě r. 1406 i tu, aby se mohli spravovati právem Starého města Pražského. Ve válce husitské opětně Plzeňští opanovali R., jakkoli měšťané s veliké části byli přívrženci učení Husova. Roku 1436 zastavil císař Sigmund město Janovi Malovci na Pacově, a napotom nacházely se R. po dlouhý čas v zástavním držení rozličných šlechtických rodin katolických, což měšťané kalichu věrně oddaní těžce nesli. Nicméně prospívalo město v blahobytu, tak že r. 1498 poskytli měšťané králi Vladislavovi dostatečnou pomoc, aby je mohl vyplatiti ze zástavy, načež staly se R. městem královským, ale teprv r. 1584 připuštěny jsou k užívání práv stavu třetího. Mezi tím nabyli od krále Ferdinanda I. nových výsad a zakupovali hojné statky pozemské. Od roku 1574 počalo se učení Lutherovo vždy více šířiti mezi měšťanstvem, obzvláště mladším, z čehož povstávaly různice v obci, až konečně r. 1609 děkan Daniel Rejsek se vší obcí připojil se ku konfesí stavů českých pod obojí. Za povstání stavovského byly R. od

vojska Mansfeldova obsazeny, které si tam dovolilo hrubé výtržnosti pleněním, bořením hradeb a pálením. Po bitvě Bělohorské přišlo město o velikou část svých statků, a katolická reformace byla tam pomocí vojska pod Lvem hrabětem z Kolovrat provedena. Za války 30leté byly R. opětně od vojsk nepřátelských navštíveny, vydrancovány a vypáleny. Roku 1642 vykonána v R-nech známá exekuce nad plukem Madlonským. Po válce mělo město jen 700 obyvatelů, větší díl rolí nebyl již po 20 let vzděláván, dvory a vesnice k obci náležející vypáleny a rozmetány; obec sama nesmírně zadlužena, tak že město jen velmi zdlouhavě se zotavovalo. V letech 1680 a 1712 za moru v Praze panujícího přestěhoval se soud apelační do R-n.

Rokyteň, župní hrad v Čechách polohy neznámé, od něhož měla jmeno župa Rokyteňská, ležící mezi župami Pražskou, Tetínskou, Železnickou, Dřevíckou a t. d., velmi lesnatá. V ní ležely hrady: Krakov, již za času Kosmy zarostlý stromovím; Zbečno na Mži, lovecký dvůr, knížatům Českým vždy velice oblíbený; Křivoklát, jmenovitě v XIII. století oblíbené sídlo panovníků českých.

Rolnictví v. Zemědělství.

Romanský sloh v. Stavitelství.

z Ronova, staročeský rod panský, z kmene Hronovců, zvaný tak od hradu Ronova (vlastně Hronova, nyní Ronov Nový zvaného), vystavěného okolo r. 1250 panem Častolovem. Potomci tohoto vládli četnými statky, zasahovali činně do dějin domácích, a jmenovitě v první době válek husitských pomáhali Sigmundovi proti Žižkovi. Později přijali příjmí Křineckých (v. t.) z R.

Rosa Václav, narozen v Zdicích okolo r. 1620, studoval v Praze, kde se stal mistrem svob. umění a doktorem práv, načež zanášel se advokacií, později vstoupiv do státní služby stal se r. 1670 radou apelačním, kterýž úřad spravoval až do své smrti 11. srp. 1689. Ze soudních řízení od něho vedených zvláště vyniká vyšetřování se žháři francouzskými. Vedle studií právnických obíral se R. již od mládí pracemi linguistickými a básnickými. Co resultaty svých gramatických studií vydal r. 1672 v Praze mluvnici českou pod názvem *Čechořečnost*, v níž obsaženo také pojednání o prosodii časoměrné s ukázkami takových veršů českých (Komenského překlad Catonových *mravných poučování* a j.); pak sepsal *Slovař etymologický* ve 4 dílech, jehož 3. díl se však ztratil. V mladších letech zabýval se také veršováním erotickým, z čehož zachoval se rukopis *Discursus Lipirona, t. j. smutného kavalíra, de amore aneb o lásce*, který nemá ovšem do sebe nižádné ceny básnické, avšak zajímavý jest ku poznání tehdáž panujícího špatného vkusu.

Rosacius 1) Jan Sušický, syn Matěje Řešetky, měšťana Sušického, narozen okolo r. 1555, vzdělal se v Praze na akademii Karlově, kde se stal r. 1573 bakalářem a 1576 mistrem svob. umění, byl od r. 1675 rektorem školy u sv. Jakuba v Kutné Hoře, 1577 přišel na školu Lounskou a 1580 povolán do Prahy na universitu, kdež vy-

učoval po 4 léta poetice; konečně usadil se v Kolíně nad Labem, kdež se stal radním písařem a zemřel 29. list. 1584. **R.** sepsal mnoho básní latinských, z kterých měl svého času velikou chválu; česky sepsal *Pronostikování neb proroctví o znameních den soudní předcházejících* a vydal některé překlady z němčiny. — **2)** Adam **R.** z Karlsperka, mladší bratr předešlého, stal se r. 1581 v Praze bakalářem, 1584 mistrem svob. umění, načež učiteloval u sv. Jindřicha, a 1589 přijat do koleje Karlovy, kterou hned toho roku co probošt spravoval. Na universitě učil klasickým jazykům, mathematice a hvězdářství, a záhy vynikal co básník latinský, vydav několik básní příležitostních. Roku 1592 usadil se v Sušici, kde se oženil a r. 1600 primatorem stal. Roku 1604 přijat jest od příbuzného svého Jiřího Karolidesa k erbu a tituli jeho, a psával se napotom z Karlsperka. Roku 1615 dne 13. a 14. července mluvil před stavy shromážděnými v síni Karlově velmi obšírně a důkladně o slavných a nešťastných příhodách země České, o rozkvětu a úpadku university Pražské, i o potřebě obnovení a doplnění jejího, kterážto věc roku 1616 vytištěna byla pod názvem *Oratio panegyrica de Bohemiae riviviscentia.* Kdy zemřel, známo není. Jemu přičítá Koniáš svrchu při bratrovi jeho uvedéné *Pronostikování.* — **3)** Sofoniáš **R.**, nejmladší bratr obou předešlých, narozen 24. ún. 1567, stal se 1589 bakalářem, 1593 mistrem svobodného umění. Povolán 1591 k rektorství na škole Žatecké oženil se tam, přijal právo městské, vzat později do rady a 1603 stal se radním písařem. Roku 1609 spolu s Pavlem Skalou od Žateckých důvěrně vypraven byl do Prahy, aby vyšetřili, v jak silném počtu stav městský se postaví k sjezdu od stavův na Nové město Pražské rozepsanému. Uvázav se r. 1611 v úřad městského rychtáře, býval často na sněmích co zástupce Žateckých. Rok úmrtí jeho není znám. Sofoniáš vyhledáván byl od předních učenců svého věku, jmenovitě s Jiřím a Danielem Karly z Karlsperka žil v přátelských svazcích. Od něho jest spis *Potěšení křesťanské* (v Praze 1613). — **4)** Jan **R.** Hořovský, kněz evangelický, narozen v druhé polovici XVI. století v Hořovicích, byl r. 1613 kazatelem v Litui, odkud r. 1615 povolán na faru u sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze, a později učiněn přísedícím konsistoře. V máji 1618 byl neposledním podněcovatelem bouřlivých myslí, jmenovitě řečnil 21. máje k stavům podobojím v koleji Karlově. V červnu 1621 připravoval na smrt odsouzené náčelníky povstání, a vše, co tu viděl a slyšel, vypsal potom obšírně v knížce *O protivenstvích církve české* a také o sobě ve spisku *Koruna neuvadlá mučedlníkův božích* (bez roku a místa). — V lednu 1622 odebral se u vyhnanství do Sas, kde ještě r. 1637 byl živ. Mimo spis od nás uvedený vydal ještě rozličné spisy obsahu náboženského, pak *Pobožný začátek JMstí pánů třech sjednocených stavů 21. máje 1618* (v Praze 1618) a *Přivítání pobožné Bohu věrným a milým Čechům, z vlasti milé do exilium přestěhovaným.* Darem k novému roku 1628 (bez místa).

z Rosenberka v. z Rožmberka.

Rosenmüller Karel František, narozen 1678 v Teplici, provázel po dokonaných studiích hraběte Berku na cestách po cizině, po návratu pak svém uvázav se v rodinnou knihtiskárnu v Praze na Uhelném trhu v domě u Zlatého kříže provozoval živnost svou s obezřelou přičinlivostí. Od r. 1710 vydával šlechtický almanach pod názvem *Rejstřík aneb poznamenání všech vzácných rodův českých* (až do r. 1721 o sobě, od 1722 při *kalendáři Svatovojtěšském*), od r. 1719 vydával i sám redigoval noviny české, a zemřel 9. čce 1727. Po jeho smrti přejal tiskárnu i noviny syn jeho, též Karel František.

Rostislav v. Rastislav.

Rota, u starých Slovanů tolik co přísaha, v kterémžto smyslu vyskytuje se též v staročeských spisech právnických. Odtud porota.

Rotlev Jan, od roku 1370 mincmistr královský, vystavěl si na Starém městě Pražském blíž kostela sv. Havla pěkný dům s věžemi (nynější Karolín), jejž král Václav r. 1383 od něho koupil a universitě postoupil za dům Lazarův, v kterém učení Karlovo nemělo více dostatečného místa.

Roty vojenské. Čechové byli za starodávna národ nad jiné bojovný, což jevilo se při nich nejenom v hrdinské obraně vlasti, o čemž domácí dějiny každého věku jsou plny, hlásajíce světovou slávu našich předků, nýbrž i zvláštním zalíbením v umění válečném a ve službě vojenské. Kdykoli panovníci čeští, podnikajíce o své ujmě válečné výpravy, na které jim země neposkytovala žádné pomoci, obrátili se na bojovného ducha národu, vždy zástupy dobrovolníků shromažďovaly se pod jejich prapory, lákaných dílem vábností dobrodružného života, dílem dobrým žoldem a vyhlídkou na bohatou kořisť. Na důkaz toho, jiných příkladů pomíjejíce, připomínáme pouze doby králů Vladislava I. a Jana, ve kterých Čechové udatností svou daleko za hranicemi své vlasti prosluli. Nepochybné však jest, že čeští námezdní bojovníci dosti záhy vstupovali též do služby cizích panovníků, když právě nebylo pro ně doma žádoucího zaměstnání; nejraději pak dobrodružili tímto způsobem u příbuzných národů slovanských na východě, jakož o tom K. J. Erben hojných svědectví podává v *Časopise musejním na r. 1870* (*Příspěvky ruské k dějepisu českému*, str. 75 a sl.). Nejvyššího vrcholu dostoupila válečná sláva Čechů za válek husitských, když nejen útoky mnohočetných křižáckých vojsk, od půl Evropy proti nim vypravených, vítězně jsou odraženy, nýbrž i všecky země sousední opět a opět s velikou škodou a záhubou svou zakoušely neodolatelného důrazu zbraní českých. Slavný vůdce Husitů Žižka stal se tvůrcem novějšího umění válečného, dle kterého nerozhodoval více větší počet bojovníků, nýbrž důmyslnější taktika. Ze školy Žižkovy vyšli četní vojevůdcové, dle jeho způsobu válčící, velice zvláštním vojenským bratrstvům, na jaké se po Žižkově smrti byli rozdělili bojovníci kalicha. Tato bratrstva, zejmena táborské a sirotčí, ustrojila se ve zvláštní svéprávné organismy, které uznávaly nad sebou výhradně jen autoritu svých hejtmanů, přijavše v sebe i četné živly cizí, jenž byly se připojily k Husitům, aby sdí-

lely jejich slávu a kořist. Porážka u Lipan oblomila sice tuto nebezpečnou moc, ale nevykořenila ji. Aby zbývající r. v. učinil neškodnými, jal se je císař Sigmund najímati proti Turkům, a mezi nimi proslavil se nad jiné Jan Jiskra z Brandýsa (v. t.). Za ním nepřestávaly táhnouti do Uher jiné zástupy českých bojovníků, které se pak pod jeho vůdcovstvím staly hlavní podporou práv mladého Ladislava Pohrobka. Z hejtmanů Jiskrových nad jiné vynikli Jan Talafús z Ostrova (v. t.) a Pankrác ze Sv. Mikuláše (v. t.). Rovněž pověstnými staly se s rotami svými Mladvaněk (v. t.) a Jan Vítovec z Hřebene (v. t.). Po Jiskrovi proslul z českých vojevůdců v Uhřích na prvním místě Petr Aksamít z Lideřova, jehož r. přijaly jmeno bratří, odkud i jinde r. bojovníků českých nazývány jsou bratřími. Tito bratří tvořili v Uhřích a v Rakousích moc neodvislou, pronajímajíce se za mzdu kterékoli straně válčící. Po Aksamítovi byl nejslavnějším náčelníkem jejich Jan Švehla (v. t.), až r. 1467 u Kostolan zastihla je záhubná katastrofa. Jádro vojsk Jana Hunyada i syna jeho krále Uherského Matiáše tvořily české r. v., z nichž jmenovitě proslula tak zvaná černá rota, jejímž velitelem býval král sám. Konec její byl však neslavný, zbouřivši se r. 1492 pro neplacení žoldu jest od Pavla Kiniziho velikou převahou moci potřena. Avšak pádem jejím klesla i sama válečná sláva uherská. Nejenom však do Uher, i do Němec, do Prus a do Polska volány jsou české r. v., a jmenovitě v poslední této zemi sláva českých válečníků vešla v přísloví: „Co Polák, to pán; co Čech, to hetman.“ Sigmund Korybut, když se z Čech do Polska vracel, pojal s sebou též táborské a sirotčí zástupy, jichžto zbytky po bitvě u Vilkoměře, v níž Korybut r. 1435 zahynul, kníže Ruský (Ostrovský) Fridrich (v. t.) odvedl do východních zemí slovanských, kde s nimi položil základ pozdější samostatné obci kozácké. Obyčej, sloužiti za žold cizím panovníkům, udržel se v Čechách ještě v první čtvrti XVI. století, a teprv za spořádanějších vnitřních poměrů pod vládou Ferdinanda I. dobrodružení takové pominulo. Platně přičinily se k tomu války turecké, které bojovníkům českým poskytovaly dostatečného zaměstnání ve službě domácího panovníka.

Roudnice (*Rúdnica*), město v Čechách na úpatí památného Řípu, jest stará osada, jenž dle pověsti má jmeno od vody železité (rudé), která se až posud nedaleko proboštského chrámu hojně ze země prýští. R. byla původně bezpochyby komorním majetkem knížat Českých, ve XII. století pak náležela již k biskupství Pražskému. Biskup Tobiáš z Bechyně za krále Václava II. panství Roudnické zvětšil dalším darováním královským i přikoupením, a r. 1294 vystavěl a nadal chrám na tom místě, kde nyní proboštský stojí. Z nástupců jeho nejvíce zásluh má o R-ci Jan z Dražic, který tu rád přebýval. On vystavěl nynější chrám a při něm první v Čechách klášter augustinianský, do něhož měli přijímáni býti jen mniši z obou rodičů jazyka českého zrození; dále kamenný most přes Labe a blíže něho špitál pro nemocné

své poddané. Jeho nástupce arcibiskup Arnošt z Pardubic obehnal město R-ci zdí, zvětšil hrad Roudnický a vystavěl při něm kulatou vysokou věž, v níž byl napotom vězněn Cola di Rienzi. V těch dobách se město značně zvelebovalo a rozličných výsad dosáhlo. Arcibiskup Konrad přistoupiv k Husitům zastavil r. 1431 R-ci s příslušenstvím Janu Smiřickému ze Smiřic, jehož vdova postoupila ji r. 1453 Oldřichovi z Rožmberka. Ale brzy na to se dostala pánům ze Šternberka, a r. 1467 dobyta jest od král. vojska na odbojném Zdeňkovi ze Šternberka. Od těch dob vystřídali se v držení R. četní zástavníci po celé století, až se r. 1575 dostala Vilémovi z Rožmberka v spupné dědictví. Provdáním se vdovy jeho Polyxeny za kancléře Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic dostala se R. domu Lobkovickému, jemuž náleží dosavad. Knížecí tito manželé opravili zámek, založili blízko něho klášter kapucínský a obnovili proboštský chrám i pobořený klášter, opuštěný od mnichů v dobách husitských. Za povstání českého přidrželi se Roudničtí odbůjných stavů a Fridricha Falckého, začež po bitvě Bělohorské hlavní vinníci jsou trestáni na majetku, primator pak Jan Burian Kochovec u vězení zemřel. Syn Zdeňkův Václav Euseb kníže z Lobkovic zavedl v R-ci pěstování morušových stromů, čímž učiněn první začátek k zavedení hedbávnictví v Čechách, a začal novou stavbu zámku. Za války 30leté R. mnoho přetrpěla, r. 1631 dobyli ji Sasové, v letech 1639 a 1645 Švédové pod Banerem; ti od cís. vojska pronásledováni zničili za sebou most Roudnický, jehož zříceniny doposud se spatřují. Roku 1676 jest město požárem skoro zničeno, při čemž i proboštský chrám lehl popelem; r. 1713 a 1714 zastižena R. morovou ranou. Kníže Ferdinand August z Lobkovic († 1715) dokonal stavbu nového zámku, a syn jeho Filip obnovil proboštský chrám (1728), při čemž sloh stavení toho změněn.

z Roupova pánové, starožitný rod vládycký, od XVI. století panský v Čechách, jehož kolébkou byla tvrz a ves Roupov v bývalém Plzeňsku, vystupují u veřejnosti již v XIV. století, účastníce se činně v politických bězích vlasti. Přilnuvše v XV. století k straně utrakvistické a později protestantské stáli při ní věrně až do bitvy Bělohorské. Ve snahách jejích nad jiné vynikl Václav z R., jenž byl mezi předními pány, kteří se na Rudolfovi II. domáhali majestatu na svobodu náboženství, pročež také r. 1609 zvolen byl mezi direktory k řízení defense. Roku 1618 účastnil se Václav činně povstání stavovského, jest opět zvolen za jednoho z direktorů, od Fridricha Falckého pak přijal úřad nejvyššího kancléře, a bratr jeho Zdeněk učiněn nejvyšším komorníkem markrabství Moravského. Po bitvě Bělohorské pozbyla rodina skoro všech statků svých a na větším díle se vystěhovala; ti pak členové její, kteří zůstali v zemi, ještě během XVII. stol. vymřeli.

Rous (*Rüs*), název, jejž dávali Čechové pánům z Plavna (v. t.) z rodu Reussův pocházejícím.

z Rousinova, Jan Hertvík, jmenuje se poprvé r. 1423, kdež bo-

joval ve vojště Žižkově, po jehož smrti přidržel se Sirotkův a podnikl s nimi rozličná válečná tažení. Roku 1429 postoupen jest mu od nich k věrné ruce hrad Lichtenburk, aby jej zase vrátil pánu jeho Janovi z Opočna, až by dal důkazy své věrnosti ku kalichu. Když však Jan z Opočna brzy na to zemřel, zůstal Jan Hertvík v jeho držení, které mu císař Sigmund r. 1436 zápisem potvrdil. Roku 1435 byl mezi osobami stavu rytířského, od sněmu českého na sjezd do Brna vyslanými. Roku 1437, když Sigmund nevyhověl stížnostem na sněmě jemu předloženým, Jan Hertvík byl mezi těmi, kteří mu odpověděli a válku proti němu začali. Po smrti Sigmundově byl jedním z náčelníků strany národní, která chtěla povýšiti na trůn Kazimíra Polského, a vyslán v té záležitosti s Benešem Mokrovouským, Janem z Pernšteina a Bedřichem ze Strážnice do Krakova. Později stav se hejtmanem kraje Čáslavského držel se strany Ptačkovy a Jiřího z Poděbrad a zemřel okolo r. 1455.

z **Rozdražova**, František hrabě, z rodiny polské, která přišla do Čech s arciknížetem Maximilianem po bitvě Byčinské, kapucín a misionář apoštolský v Čechách a na Moravě, účastnil se horlivě protireformace české po bitvě Bělohorské, že však česky dobře neuměl, byl na kazatelně lidem jen k smíchu. Zemřel r. 1658 co kvardian v Štýrském Hradci. Pod jeho jmenem uvádí se více českých spisů obsahu náboženského, které však on sepsal původně latinsky, do češtiny pak přeložil Samuel Greifenfels z Pilsenburka.

Rozkochaný Klen, rodem Slovák, byl muž svého věku na slovo vzatý, jakož viděti z osob, které mu v díle jeho byli nápomocni. Roku 1360 jal se sestavovati slovník podle příbuzenství věcí, první to u nás pokus o přispůsobení jazyka k účelům vědeckým. Látku k tomu vybíral dílem ze spisů starších, dílem ze souvěkých. Z domácích učenců podali mu materialie profesor theologie Mařík Rvačka, Opatovický opat Neplach, mistr Gallus čili Havel Boleslavský, lékař císaře Karla IV., Juvenal Bydžovský, Heřman Pražský, profesor na fakultě artistické, Albert Pražský (Ranconis ab Ericino ?), Sulek Vyšehradský, Benedikt Claretus, pan Vilém ze Strakonic, Hradecký (Grecensis), arcibiskup Pražský Arnošt z Pardubic a Jan z Vlašimi, biskup Olomoucký a později arcibiskup Pražský. Rukopis díla toho z XV. století nachází se v klášteře františkánském v Brně, otištěn jest v Hankově *Sbírce nejdávnějších slovníků.*

Rožďalovský Václav, bohoslovec, narozen okolo r. 1490 v Rožďalovicích v bývalém Boleslavsku, stal se na vysokých školách Pražských 1513 bakalářem a 1515 mistrem svob. umění, načež byl tamtéž profesorem, pak proboštem koleje Karlovy a 1519 děkanem fakulty filosofické. V letech 1518 a 1520 byl přísedícím konsistoře, a zemřel 13. září 1528. Byl muž důvtipný, výmluvný, v jazycích a vědách přírodních a theologických zároveň zběhlý, a zůstavil po sobě mnoho pojednání učených, psaných ozdobnou latinou.

Rožmberk, něm. *Rosenberg*, město v Čechách nad Vltavou v bý-

valém kraji Budějovickém, s hradem, vystavěným mezi lety 1241 a 1246 od pana Voka, syna a vnuka dvou Vítkův z Prčice (v. t.), jichž erb byla růže. Vok tento byl první předek slavného rodu Rožmberského, dle hradu toho nazvaného. Pánové z Rožmberka nesídlili zde, nýbrž vydržovali tu zvláštní purkrabí, jako i na jiných hradech svých. Jan z Rožmberka zastavil roku 1464 R. Janovi z Lobkovic, ale protivník jeho Zdeněk ze Šternberka dobyv na něm r. 1469 hradu toho postoupil ho zase Janovi z Rožmberka za jistou sumu peněz. Petr Vok z Rožmberka postoupil hradu i města R-a r. 1597 sestřenci svému Janovi hraběti Zriňskému, po smrti pak tohoto (24. ún. 1612) spadl R., dle starých smluv mezi rodem Rožmberským a Švamberským, se všemi ostatními panstvími Rožmberských na Jana Jiřího ze Švamberka. Synové tohoto Petr a Adam drželi pak R. v nedílnosti. Poněvadž však Petr měl veliký podíl v následujícím na to povstání stavů českých, tedy Ferdinand II. dne 6. ún. 1620 beze všeho právního rozsudku a proti právu nedílnosti daroval R. ještě s jiným zbožím v jeho sousedství Karlovi Longuevalovi hraběti z Buquoi, jehož rod R. posud drží. Adam ze Švamberka odbyt skrovnou sumou.

z Rožmberka, z Rosenberka, pánové, někdy velmi mocný a bohatý rod český, jenž měl původně ve znaku černou růži v bílém poli (Vilém z R., zakládaje si na příbuznosti s vlaskými Ursiny, ovšem bezpodstatné, rozmnožil znak ten tím, že přijal do něho tři řeky a dva medvědy štít držící), nejmohutnější a nejslavnější haluz kmene Vítkovicův. Bohatí dynastové tito, sídlíce na nádherném hradě Krumlově, obklopovali se leskem královským, rovnali se v důstojnosti ku knížatům, ano s rody panujícími do příbuzenství vcházeli, požívali obyčejně u dvora král. zvláštní přízně, docházeli nejdůležitějších úřadů v zemi a řídili odtud často osudy vlasti po své chuti buď ve prospěch anebo na úkor její. Praotcem pánů z R. jest Vok, syn Vítka z Prčice a vnuk Vítka z Prčice († 1194), praotce Vítkovicův. Vok vystavěl (1241—46) hrad Rožmberk, podle kterého se nazval, provázel krále Přemysla Otakara II. na jeho vojenských výpravách, a vyznamenal se jmenovitě 1257 v Bavořích, kde v tísni, ve které se octnulo vojsko české, bránil se v Mühldorfu devět dní proti přemoci nepřátelské, umožniv tím ústup vojska bez patrné škody. Roku 1259 založil a bohaté nadal klášter Vyšebrodský, roku 1260 jmenován jest nejvyšším hejtmanem v Rakousích, v Štýrsku a v Korutanech, a zemřel 3. čna 1262. Syn jeho Jindřich I. z R. byl nejvyšším purkrabím a později nejvyšším komorníkem zemským, zdědil po smrti Záviše z Falkenšteina panství Krumlovské a Hlubocké a přenesl sídlo své z Rožmberka na Krumlov; po smrti Václava III. přidržev se strany rakouské pomáhal králi Rudolfovi proti jeho odpůrcům, začež obdržel od něho zápis na panství Zvíkovské, a zemřel 4. čce 1310. Syn jeho Petr Udatný, zastávaje vysoké úřady zemské, účastnil se vnitřních bojů za krále Jana nejvíce po jeho straně, začež obdržel od něho rozsáhlé statky, povýšil Krum-

lov na město, vystavěl rozličné kostely a učinil hojná nadání na lidi chudé a na kněží. On byl první, jenž odvolával se na příbuznost rodu svého s vlaskými Ursiny, kterou si dal r. 1341 od krále Jana potvrdit, listy nějaké na to ukázav. Petr zemřel 13. říj. 1347 v klášteře Vyšebrodském, kamž se byl nedlouho před smrtí svou uchýlil. Jemu se připíta známá *Kniha starého pána z Rožmberka* (v. Literatura česká). Petr byl dvakráte ženat, ponejprv s Violou Těšínskou vdovou po králi Václavu III., kteréžto manželství však zůstalo bezdětné; podruhé s Kateřinou z Vartemberka, která mu porodila 5 synů a 5 dcer. Z oněch padl nejstarší, Jindřich, s králem Janem u Kresčaku, Jošt vládl po smrti otcově statky rodinnými a zemřel 24. čna 1369, načež uvázal se v ně Oldřich I., jenž učinil s bratry svými rodinnou smlouvu v ten smysl, aby všecky dědičné statky spravoval jeden toliko člen rodu, jenž by se vladařem nazýval, druzí pak aby určitými podíly odbýváni bývali. Oldřich vystavěl Hrad Helfenburk, založil několik klášterů na svých panstvích, pak v Římě špitál pro poutníky české, a zemřel 28. září 1390. Jej následoval syn jeho Jindřich II., jenž, vynikaje nevšední na svůj čas vzdělaností byl v letech 1396—97, pak 1400 - 1403 nejvyšším purkrabím Pražským a zároveň nejvyšším komorníkem, ve sporech jednoty panské s králem Václavem stál v přední řadě nespokojené šlechty, byl při zajetí krále ve Královč Dvoře u Berouna, a choval jej nějaký čas u vazbě na svých hradech Příbenici a Krumlově. Jindřich II. zemřel 28. čce 1412, zůstaviv syna Oldřicha II. ještě nezletilého. Za poručnické správy Čeňka z Vartemberka vypuzeni jsou ze statků Rožmberských všickni faráři a kněží, kteří nechtěli rozdávati pod obojí spůsobou, a r. 1420 Oldřich sám vstoupil s Čeňkem z Vartemberka v obranný spolek s Pražany a jednotou jejich. Ale brzy nakloniv se k císaři Sigmundovi odřekl se kalicha, vypudil kněze pod obojí a začal válku s Tábory, avšak 30. čna 1420 utrpěl před Táborem, jejž oblehal, od Mikuláše z Husi porážku tak náramnou, že k zuřivosti popuzen vyléval zlost svou na kněžích pod obojí, jež dal na svých panstvích schytati, pozavírati a všelijak trápiti, až z toho někteří smrt měli. V dalších bojích s Tábory jsou statky Rožmberské od Žižky tak pustošeny a tolik jiných ztrát Oldřichovi spůsobeno, že tento nucena se viděl uzavříti pokoj s Tábory a přistoupiti ke čtyřem artikulům Pražským (18. list. 1420). Roku 1421 zvolen jest Oldřich od sněmu Čáslavského za jednoho z 20 zeměsprávců. Nicméně Oldřich obnovil zase válku svou s Tábory, přilnuv znova k Sigmundovi, při čemž trpěl velikou škodu na svém zboží od nich, tak že opětně s nimi se musil smlouvati. Po smrti Sigmundově držel Oldřich stranu Albrechta Rakouského, a později byl nejhorlivějším zastavatelem práv Ladislava Pohrobka. Až do roku 1448 řídil Oldřich běh záležitostí v Čechách dle své vůle, ovšem jen skrytě a pod rouškou co nepřekonatelný mistr v pletichách, jimiž dovedl mařiti všecky snahy nenáviděných utrakvistů, jakož jmenovitě zmařil jednání Čechů s vévodou Bavorským Albrechtem, r. 1440 na sněmě za krále zvoleným. Když

r. 1448 Jiří Poděbradský opanováním Prahy nabyl rozhodné převahy v zemi, Oldřich utvořil proti němu 1449 jednotu Strakonickou, po její porážce však pojal takovou nechuť k veřejnému působení, že od té doby nevystupoval více do popředí. Roku 1451 složiv vladařství domu svého do rukou syna svého Jindřicha žil napotom v soukromí a zemřel 28. dub. 1462. Oldřich II. rozmnožil znamenitě statky svého rodu. Jindřich III. zapsal se r. 1452 ve Vídni se stavy rakouskými a Uhry k osvobození krále Ladislava z rukou císaře Fridricha III., a donutil s nimi tohoto brannou mocí Ladislava vydati. Ten se mu za to odměnil zápisem na všecko své král. právo v Budějovicích (1454), ale měšťané Budějovičtí, nechtíce se pod žádnou výminkou státi poddanými Rožmberskými, uměli tak rázně a při tom opatrně hájiti svobody své, že všemu nátlaku v té věci na ně činěnému odolali. Roku 1454 provodil Jindřich v čele nádherné družiny sestru Ladislavovu Elišku do Těšína, kdež ji odevzdal ženichovi jejímu Kazimírovi králi Polskému. Po svém návratu odtud jmenován jest nejvyšším hejtmanem v Slezsku, a při nastoupení toho úřadu ve Vratislavi zvítězil v turnaji nad německým Achillem Albrechtem Braniborským. Roku 1456 provázel Jindřich krále Ladislava do Uher, kdež bojoval statečně proti Turkům, vraceje se pak domů zemřel ve Vídni 25. bř. 1457. Mladší bratr jeho Jošt, narozen 1428, věnoval se stavu duchovnímu, a byv již v 20. roce věku svého na kněžství posvěcen stal se proboštem kapitoly na hradě Pražském, pak mistrem převorství Strakonického a konečně r. 1456 biskupem Vratislavským, podržev i předešlé prebendy své. V dorozumění s papežem Jiřího Poděbradského za krále uznav přičiňoval se r. 1459 ve Vratislavi, aby měšťanstvo uvedl v poslušenství krále, ač marně; později také v Římě prostředkoval k uklizení sporů mezi papežem a králem vzniklých, a podporoval všemožně snahy, které se nesly ke zvolení Jiřího za krále Římského, doufaje tak tohoto tím snáze odvésti od kalicha. Za rostoucího však sporu s Římem postavil se Jošt r. 1465 v zjevný odpor proti králi, nepřestav ani nyní působiti na obě strany v duchu smířlivém, jmenovitě pak jednotu panskou vystříhal, aby nespokojenosti své nedávali barvu náboženskou. Ve válce proti králi účastnil se pak i Jošt, jehož vojsko 11. čna 1467 poraženo jest u Pačkova od Ctibora Tovačovského z Cimburka, načež uzavřel mír s králem, ale zemřel již 13. prosince téhož roku. Biskup Jošt byl muž ducha bystrého, o čemž jeho spisy svědčí, milovník věd a umění a kazatel znamenitý. Jakkoli byl horlivý katolík, nebyl přívržencem výstřední nauky o moci papežské, jakou hlásal Hilarius Litoměřický, a proti jinověrcům srazoval užívati násilných prostředků; při tom byl vlastenec upřímný. Postavy byl vysoké a těla hrubě otylého, pročež vůbec tlustým biskupem slul; ano k posledku pro naduřelost nohou ani státi nemohl a mši sedě čítal. Od něho jsou: *List královně Johaně,* ve kterém pronáší své myšlénky o nebezpočenství Čechám pro vnitřní různice hrozícím; *Devět článků proti kalichu*; *Šprochy vajovské* (*Waidsprüche*), krátká, ale jadrná projevení zásad životních,

kteréž poslal 1467 králi Jiřímu, a *Spis o spravedlnosti a nespravedlnosti*, kteréžto spisy zachovaly se v manualníku Václava Korandy mladšího (rkp. v Pražské universitní knihovně). Ve vladařství po smrti Jindřicha III. nastoupil nejmladší bratr jeho J a n, stav se po něm spolu nejvyšším hejtmanem v Slezsku. Přidržev se krále Jiřího přinutil r. 1458 Jihlavu k uznání jeho, 1459 provázel Jiřího do Chebu ke sjezdu s německými knížaty, 1462 táhl s králem na pomoc císaři Fridrichovi III. od Vídeňanů obleženému, v letech 1464 a 1465 účastnil se bojů proti Hynkovi Bítovskému z Lichtenburka, 1467 konal s Aplem z Fictumu a Benešem z Veitmile poselství k císaři Fridrichovi. Zachovávaje králi věrnost bylo se mu brániti proti jednotě panské, která jej konečně tak sevřela, že nucen byl 9. říj. 1467 vstoupiti s ní v příměří, ano r. 1469 uznal Matiáše Uherského za krále Českého a jmenován jest od něho nejvyšším komorníkem. Za to nyní vojska královská plenila jeho statky, až učinil s králem Jiřím příměří jednoroční. Krále Matiáše přidržel se pak Jan i po zvolení Vladislava Polského na trůn. Jan zemřel 8. list. 1472. Při jeho nastoupení byly statky rodinné předešlými válkami tak zhubeny a zadluženy, že je r. 1459 všecky zastavil bratru svému Joštovi za 200.000 kop grošů českých, aby zaplatiti mohl dluhy narostlé. Po něm stal se vladařem domu Rožmberského syn jeho J i n d ř i c h IV., který 1473 prodal panství Zvíkovské Bohuslavovi ze Švamberka, r. 1475 postoupil vladařství pro nedostatek zdraví mladšímu bratru V o k o v i, a zemřel 21. kv. 1489 bezdětek. Ani však Vok nepodržel vladařství do smrti, nýbrž postoupil ho taktéž pro churavost r. 1493 druhému bratru P e t r o v i II., a zemřel 1. září 1505. P e t r II. byl za nepřítomnosti krále Vladislava v zemi 1497—99 nejvyšším hejtmanem v Čechách, roku pak 1510 svěřil mu král správu důchodů svých, postaviv jej zároveň v čelo 24 správců čili regentů království Českého, kterýžto úřad on s nejvyšším purkrabím Zdeňkem Lvem z Rožmitála uměl výborně využitkovati ve prospěch svůj. Při tom byl Petr úhlavní nepřítel všech nekatolíků, a jedním z hlavních původců mandatu krále Vladislava z r. 1503 proti českým bratřím. Petr II. zemřel 9. říj. 1523 taktéž bezdětek. Za jeho vlády znamenitě zvelebeny jsou statky Rožmberské, jmenovitě zakládáním rybníků, získáno panství Prachatické, opevněna Třeboň a Krumlov novými stavbami okrášlen. Po smrti Petrově byli přirozenými dědici jeho čtyři synové po jeho bratru Vokovi pozůstalí, Jan, Jošt, Petr a Jindřich. Z těch byl obzvláštním miláčkem Petrovým Jan, od r. 1517 mistr Strakonický, pročež, aby mu zjednati mohl největší podíl, přivedl bratry jeho r. 1519 k uzavření smlouvy, dle které jim postoupil polovice panství domu svého, pod výminkou, aby s druhou polovičkou naložiti mohl dle libosti. V poslední vůli své pak (10. čna 1521) nařídil, aby po jeho smrti zápisné zboží jistých klášterů, v jehož držení byli páni z R., klášterům těmto bylo vráceno, a všecky ostatní statky aby držel Jan doživotně, po něm pak aby připadly rozličným cizím rodům šlechtickým, jež jmenoval. To byl ortel smrti pro moc a slávu domu

Rožmberského, pročež ostatní bratří Janovi zdvihli odpor proti pořízení tomu, a zvolili za vladaře Jindřicha, který byl nejmladším z nich, ale duchem vynikal. Jindřich IV. vypravil r. 1526 králi Ludvíkovi na pomoc proti Turkům 600 pěšího a 200 jízdného lidu, ubíraje se pak osobně k vojsku královu zemřel ve Světlé 18. srpna t. r. Po něm ujal vladařství Jan proti vůli svých bratří, který spokojiv nápadníky statků Rožmberských v Petrově závěti jmenované zachoval celistvost panství rodu svého a obnovil jeho nedílnost v ten smysl, aby napotom vždy nejstarší člen rodu spravoval sám všecky statky a nazýval se vladařem domu Rožmberského. Jan přičinil se velmi horlivě k zvolení za krále arciknížete Ferdinanda, rozmnožil statky rodu svého, založil na panství Kugelveitském klášter pavlanský a zemřel r. 1531, zůstaviv po sobě pověst výtečného hospodáře a muže v ohledu náboženském snášelivého. Po jeho smrti přešlo vladařství na Jošta, který je vedl bedlivě a opatrně, opětně učinil králi vydatnou pomoc proti Turkům, a zemřel 15. říj. 1539. Pan Jošt byl milovník štěpařství, i složil *knížku o štěpování*, již připsal synu svému Petru Vokovi a která vyšla tiskem 1598 v Praze u Buriana Valdy. Nyní stal se vladařem poslední z bratří, Petr III. příjmím Kulhavý, který poddaným svým zavděčil se vydáním nařízení, jak by se lid poddaný vůbec, též rychtářové a konšelé v povinnostech svých chovati měli. Petr učinil r. 1543 králi Ferdinandovi značnou pomoc na vojnu tureckou, započal stavbu domu na Hradčanech v Praze, kterážto stavba dokonána r. 1550, a zemřel v Krumlově 3. list. 1545 neženat, ustanoviv poručníky synům Joštovým Vilémovi a Petru Vokovi, posledním to již mužským ratolestem rodu. Vilém z R. narozen 10. bř. 1535 na zámku Krumlovském, vzdělával se nejprvé v Mladé Boleslavi společně se syny Arnošta Krajíře, od r. 1544 v Pasově u biskupa Volfganga Salma a r. 1550 při dvoře císařském v Augšpurce. Ujav r. 1552 vladařství od poručníků svých rozkázal všecky vězně po všech svých panstvích pustiti na svobodu, mnohým i hrdla darovav. Roku 1554 měl rozepři s pány z Plavna o zasedání na soudě zemském, která teprv r. 1566 rozhodnuta ve prospěch pánů z R., jimž potvrzeno staré právo, aby nade všemi úředníky zemskými sedali na prvním místě. Roku 1558 stal se Vilém nejvyšším komorníkem království Českého, kterýž úřad zastával až do r. 1570, odtud pak až do své smrti byl nejvyšším purkrabím Pražským. Roku 1566 byl nejvyšším polním hejtmanem všech zbrojných sil proti Turkům vypravených. Největší slávy však dobyl si Vilém na poli diplomatickém, a to hlavně trojím poselstvím do Polska. Ponejprv tam vyslán r. 1572 podporovat volbu arciknížete Arnošta za krále, podruhé r. 1575, aby přiměl sněm ke zvolení za krále arciknížete Maximiliana. Pokaždé byl přijat od sněmu polského s vyznamenáním a vzbudil podivení svou výmluvností, ale všecky snahy jeho, získati korunu polskou domu Habsburskému, byly marné, ano jedna strana mezi Poláky namlouvala jej k tomu, aby on sám se hlásil o korunu. Potřetí odebral se do Polska r. 1589, aby vybavil arciknížete Maximiliana ze zajetí,

což také šťastně pořídil. Mimo to vykonal Vilém ještě jiná poslání diplomatická, za kteréž znamenité služby obdržel od krále Španělského r. 1585 řád zlatého rouna. Vilém z R. zemřel 31. srp. 1592. Ženat byl čtyřikráte: ponejprv r. 1557 s Kateřinou Brunšvickou († 10. kv. 1559), podruhé se Žofií Braniborskou († 27. čna 1564), potřetí 1578 s Annou Marií Badenskou († 1580), počtvrté konečně 1587 s Polyxenou s Pernšteina, která jej přečkala; ale se žádnou z nich nedocílil dítek. Vilém byl muž zdravého rozsudku a znamenitého vzdělání, veliký milovník věd a štědrý podporovatel učených; ovšem pak nebyl prost předsudků svého věku. Jmenovitě zabýval se alchimií, a jeden čas choval při svém dvoře anglického alchimistu Eduarda Kelleye, jejž hojně obdaroval pozemskými statky. Vedle toho vynikal Vilém štědrou dobročinností. Zevnitřní lesk velice miloval, vynakládaje veliké peníze na vystrojení skvělých slavností. On též značně rozmnožil statky rodinné, jmenovitě nabyl posledním sňatkem svým panství Roudnického, a velice pečoval o jich zvelebení, jmenovitě zakládáním nových rybníků, opravováním hor a novým jich pavováním, jakož i prováděním na nich četných staveb. Tak vystavěl nákladně nové pivováry v Krumlově, Lomnici a Třeboni, letohrádek Kratochvíl nazvaný v Netolické oboře, přestavěl a rozšířil zámek v Krumlově a zřídil tam kolej jesuitskou. Život jeho vypsal obšírně Václav Březan. Po smrti Vilémově nastoupil vladařství bratr jeho Petr Vok, narozený 1. říj. 1539. Ten velev r. 1594 lidu českému do Uher proti Turkům vypravenému zachránil před nepřítelem tímto důležitou pevnost Komárno. Od manželky své Kateřiny z Ludanic († 22. čna 1601) dal se získati pro Jednotu českých bratří, která v něm měla mocného ochránce, a za vladaření svého nahražoval na svých statcích faráře katolické kněžími bratrskými, též jesuitům Krumlovským činil mnohé příkoří. Soběslavské školy přeměnil na bratrské a obdařil je hojným nadáním na vyživování při nich žáků ze svých panství, což však po bitvě Bělohorské přestalo. V jednáních o svobodu náboženství stál Petr Vok při stavech o ni usilujících, a nemoha pro chatrnost zdraví svého účastniti se osobně sněmu r. 1609 odbývaného poslal stavům evangelickým list, ve kterém je k svornosti a vytrvalosti napomínal, konče prorockou výstrahou: „K čemuž kdyby se sami stavové nepřičiňovali, kdož by potom tím vinen byl, než oni sami, když by nesvorností svou sami sebe i potomky své zavedli a jiným dalekým národům k vyhnání nás z naší milé vlasti příčinu dali.“ Tutéž předtuchu vyslovil Petr Vok v psaní k Volfovi Novohradskému z Kolovrat, svému ujci a horlivému katolíku, v němž he k snášelivosti napomínaje takto praví: „Jsme všickni Čechové, jsme krev jedni druhých, jednoho Pánaboha, jednoho krále, jedno právo české máme. Trpme raději Čechové sebe, než abychom jiné cizí a daleké národy trpěti musili, kteří by nás všech mezi sebou trpěti nechtěli, ale usilovali by nás všechny trápiti a snad i ven ze země vyhnati.“ Petr Vok zemřel 6. list. 1611, a jím vyhynul rod Rožmberský na čisto. Trávit

před tím na cestách, ve válce a při dvoře císařském život pohyblivý, zdržoval se v pokročilejším věku na Třeboni, kde oddán rozkošnictví vydržoval celý harem milostnic ze všech krajin světa, i vypravovaly se o něm svého času všelijaké veselé kousky i jiné pověsti. Nemaje přirozených dědiců prodal císaři Rudolfovi panství Krumlovské, Netolické i jiné statky, ostatní rodinné zboží odkázal za živa dílem Janu Jiřímu ze Švamberka, dílem Janovi hraběti ze Serinu. — Dlužno tu ještě připomenouti, že pánové **z R.** měli také právo raziti peníze, i razili nejenom minci stříbrnou, nýbrž Vilém **z R.** razil r. 1582 a 1585 také dukáty s obrazem sv. Krištofa na jedné a znakem svým na druhé straně. — K rodu Rožmberskému váže se známá pověst o bílé paní (v. t.).

Rožmitál, městečko v někdejším kraji Prachenském, původně *Rosenthal* nazvané, založeno bylo v polovici XIII. století, a to nejspíše od Oldřicha, který se první psal z Rožmitála. Při jeho potomcích zůstal **R.** až do r. 1347, v němž Pražský arcibiskup Arnošt koupil polovici hradu **R**-a s panstvím. Ale již r. 1436 zastavil císař Sigmund arcibiskupské to zboží Janovi a Václavovi bratřím Zmrzlíkům ze Svojšína, od kterých přešlo na jiné držitele, až opět dostalo se v dědičné držení původních majitelů svých, pánů z Rožmitála. Roku 1545 přešlo městečko **R.** i s panstvím v ruce věřitelů Adama z Rožmitála, od nichž pak 1546—55 jednotlivých dílů dosáhl Florian Grispek z Grispachu. Jeho potomkům jest po Bělohorské bitvě **R.** odňat a r. 1626 darován od Ferdinanda II. arcibiskupství Pražskému, které se dosud v jeho držení nachází.

z Rožmitála a z Blatné, pánové, starožitný rod panský v Čechách a na Moravě, větev Buziců. První z nich, který se počal psáti **z R.** od hradu, jejž bezpochyby sám vystavěl v někdejším Prachensku, byl Oldřich (1256—64). Bratří Jan a Zdeněk **z R.**, onen seděním na Blatné, tento na Zbiroze, podepsali r. 1415 známý stižný list ke sboru Kostnickému pro upálení Husa. Zdeněk uvádí se ještě roku 1452 a 1454. Janův syn Lev **z R.** (narozený asi r. 1425), jehož křestné jmeno stalo se napotom příjmením jeho rodu, uvádí se nejprvé r. 1452. Sestra jeho Johana stala se byla již r. 1450 manželkou Jiřího z Poděbrad, potomního krále Českého, z čehož pro Lva mnohé výhody pošly. Roku 1464 jmenován jest Lev nejvyšším sudím, a roku následujícího poslán od krále Jiřího k cizím dvorům, aby knížata křesťanská naklonil švagru svému a o Češích lepší mínění šířil. Tuto jízdu Lvovu popsal jeho panoš Šašek z Mezihoří, kteréhož spisu český original se ztratil, ale zachoval překlad latinský, vydaný roku 1577 v Olomouci. Spis ten jest zajímavý příspěvek ku poznání mravů oné doby, a vyšel v německém překladu J. Horkého 1824 v Brně pod názvem *Des böhm. Freiherrn Lev von Rožmital und Blatna Denkwürdigkeiten und Reisen durch Deutschland etc.* Roku 1475 jmenován jest Lev nejvyšším hofmistrem království Českého, kterýž úřad zastával až do své smrti r. 1480. Lev rozšířil znamenitě statky svého rodu, jež po něm zdědil syn jeho Zdeněk Lev **z R.**, narozený okolo r.

1460, jenž ponejprv objevuje se v dějinách českých roku 1489, kdež dobyl hradu Lopaty, k němuž si byl vymohl právo soudem zemským. V letech 1498—1504 zastával důležitý úřad purkrabí Karlšteinského, r. 1505 jmenován jest nejvyšším sudím a 1507 nejvyšším purkrabím, v kterémž úřadě pánům proti měšťanům a katolíkům proti jinověrcům nadržovav brzy oblíbenosti u lidu obecného pozbyl. Když pak se naň dosvědčilo, že peněz zemských ve svůj prospěch obracel, musil jej král Ludvík r. 1523 z úřadu propustiti. Avšak již r. 1525 byv zase na úřad nejvyššího purkrabí dosazen provozoval v zemi moc neobmezenou. Jeho přičiněním hlavně stalo se zvolení Ferdinanda za krále, který napotom vždy milostivě k němu se měl, avšak r. 1528 úřad nejvyššího purkrabí svěřil Janovi z Vartemberka. Od té doby nestačily Zdeňkovi příjmy jeho na život tak skvostný a nádherný, jakému byl obvykl, tak že nucen byl některá ze svých panství prodati, ano nad to ostatní statky takovými dluhy obtížil, že po jeho smrti († 14. čce 1535) věřitelové jeho ve veškeré zboží po něm pozůstalé se uvázali. Potomci jeho žili napotom dílem v Čechách dílem na Moravě v okolnostech dosti stísněných. Vnuk jeho Z d e n ě k L e v z **R.** byl nejvyšším hejtmanem na Moravě a zemřel r. 1580. Synové jeho musili opět pro dluhy dědictví otcovské prodati, z nichž Z d e n ě k a J a n odešli do Čech, účastnili se povstání stavovského, r. 1625 s Adamem z Hodějova sedlákům v kraji Litoměřickém povstalým v čelo se postavivše s nimi plenili a katolíky pobíjeli, až vojskem císařským přemoženi, zajati a odpraveni jsou. Rod tento starodávní dosavad živoří na Moravě v stavu svobodných pánů.

Rudolf, německé jmeno mužské. *A.* P a n o v n í c i: **1) R. I.** c í s a ř Ř í m s k ý, zakladatel moci rodu Habsburského, syn Albrechta IV. hraběte Habsburského, narozen 1. kv. 1218, zdědil po otci r. 1248 polovici hrabství Habsburského, kteréžto panství své všemožně rozšiřoval. Byv co přívrženec císaře Fridricha II. od papeže do klatby dán táhl, nejspíše proto aby se jí zbavil, r. 1254 s králem Českým Otakarem proti pohanským Prusům. Vrátiv se z výpravy té měl válku s biskupem Štraspurským, která mu přinesla nové rozmnožení jeho panství. Po smrti Richarda Cornwallského zvolen jest **R.** 1273 od kurfirštů za krále Německého, při čemž vedl je dvojí ohled, předně že osvědčil se byl dosti rázným a rozšafným, aby dovedl spravovati říši, a zadruhé že neměl dosti vlastní moci, aby knížata říšská dovedl udržeti na uzdě, čemuž za předešlých slabých králů Německých byli odvykli. **R.**, 28. října t. r. v Cáchách korunován zavázati se musil knížatům říšským, že nebude udělovati žádných len říšských bez jednohlasného svolení všech kurfirštů, při kteréž příležitosti prohlášeno, že všecka lena, odumřelá od času klatby vydané na císaře Fridricha II., mají býti považována za spadlá na říši. Tím bylo králi Českému Přemyslu Otakarovi II. upíráno právo k Rakousům, Štýrsku, Krajině a Korutansku. O válkách z toho mezi **R**-em a Přemyslem Otakarem vzešlých viz čl. P ř e m y s l O t a k a r II. Po vítězství u Dürrenkrutu

a smrti Otakarově táhl R. do Moravy a do Čech, pleně zemi bez milosti ohněm i mečem. V mírné smlouvě na to následující obdržel R. v náhradu válečných útrat Moravu na pět let, a umluven dvojí sňatek, mezi mladým králem Václavem, synem Otakarovým, a dcerou R-ovou Jutou, pak mezi Rudolfem, nejmladším synem krále R-a, a Otakarovou dcerou Anežkou. Roku 1282 udělil R. Rakousy, Štýrsko a Krajinu synům svým Albrechtovi a Rudolfovi společně, učiniv tím základ ku pozdější moci svého rodu. Roku 1283 vrátil Moravu Václavovi a dal mu také dceru Jutu v manželství. Dále na sjezdu v Chebu r. 1289 slíbil mu toto město v zástavu co věno manželky jeho a potvrdil mu i číšnictví říšské a kurfirštství, začež Václav slíbil dáti hlas svůj synovi jeho Rudolfovi při budoucí volbě krále Římského. R. zemřel 30. září 1200 v Germersheimu. — 2) R. I. král Český, nejstarší syn císaře Albrechta I. a vnuk císaře R-a Habsburského, narozen 1284, zvolen jest po násilné smrti posledního Přemyslovce Václava III. nátlakem otce svého, který s brannou rukou do země vtrhl, v říjnu 1306 od sněmu českého většinou hlasů za krále, pojal dle úmluvy za manželku pozůstalou po králi Václavovi II. vdovu Alžbětu čili Richsu, a jal se vládnouti rozšafně a šetrně. Ale jakkoli byl povahy šlechetné, dobrotivého srdce a mravů lahodných, přece nesmířil svých odpůrců, kteří z jeho hospodárnosti jen posměch měli a snad i uraženi byli hrdým se chováním pánů rakouských při královědvoře. Ti nechtěli jej uznati za krále a zdvihli brannou zpouru proti němu, chtíce míti za pána Jindřicha Korutanského, manžela Anny, nejstarší dcery krále Václava II. Asi s počátku r. 1307 sebral R. pole proti těmto svým odpůrcům, a dobyv několik jejich tvrzí oblehl Horažďovice, město pana Bavora ze Strakonic. Zde však se nenadále roznemohl na úplavici a zemřel v ležení 4. července téhož roku, nezanechav žádných potomků. Tělo jeho přiveženo jest do Prahy a slavně v kostele sv. Víta pohřbeno. — 3) R. II. císař Římský a král Český, nejstarší syn císaře Maximiliana II., narozen ve Vídni 18. čce 1552, vychován byl při dvoře španělském od jesuitů a stal se horlivým katolíkem a ve věcech víry nesnášelivým. Roku 1575 přijat a korunován za krále Českého nastoupil panování po smrti otcově r. 1576. Zvoliv Prahu za stálé své sídlo učinil ji středem věd a umění své doby, jichž byl velikým milovníkem. R. sám měl rozsáhlé vědomosti a pěstoval především vědy přírodní, vedle toho pak nejraději se bavil krásným uměním, sám dosti dobře malovav a vyřezávav. Ale při tom nebyl prost pověr a předsudků svého věku, a vedle přísných věd s oblibou se zanášel alchimií a astrologií. Při dvoře svém choval mnohé učence a umělce, jakož zvláště dva slavné hvězdáře, Tychona Brahe a Keplera, ale také mnohé dobrodružné šejdíře, kteří hověli jeho klamné víře v možnost dělání zlata a prorokování lidských osudů ze sestavení hvězd. Na hradě Pražském založil veliké sbírky vzácných obrazů, šperků a jiných památných věcí, které kupoval za drahý peníz i v krajinách nejvzdálenějších; dále vydržoval vzácná zvířata v oboře při zámku svém, a v zahradě zámе-

cké pěstoval rostliny cizozemské. V prvních letech panování svého rád se bavil také myslivostí. Ale při takových libůstkách svých valně zanedbával práce vladařské a všeliké řízení státní protahoval do nekonečna. V pokročilém věku přidružila se k tomu nemoc duševní, která jej k vládě úplně neschopným činila, čehož on v jasných dobách sobě vědom jsa štítil se lidí a pojal nedůvěru ke všem, kdož měli činiti se správou státní, boje se o trůn i život. Za to dopřával u dvora svého rozhodného vlivu osobám podřízeným, a jedinými důvěrníky jeho byli obsluhovači jeho osoby. Komorníci R-ovi provozovali větší moc v státu nežli kterýkoli z nejvyšších úředníků, i uměli toho všemožně používati k sobeckým účelům svým. V prvních letech jeho panování, dokud náboženské poměry v zemi zůstávaly v té míře, jak se byly vyvinuly za otce Maximiliana, nebyl poklid veřejný rušen; jak mile však dostali se k veslu státnímu vychovanci jesuitů, jmenovitě Zdeněk Popel z Lobkovic, Vilém Slavata a Jaroslav z Martinic, kteří nevčasným fanatismem postavili se co nesmiřitelní nepřátelé naproti všem nekatolíkům, vždy více a více podněcován jest spor náboženský, až nabyl rozměrů státu nebezpečných a samému R-ovi se stal osudným. První krok k tomu byl mandat „proti Pikhartům" r. 1602 vydaný, jenž čelil netoliko proti bratřím českým jakožto sektě výstřední, nýbrž přímo proti svobodám, které byl Maximilian II. povolil vůbec vyznavačům konfese české, an vyslovoval dosavadní platnost kompaktat, za Maximiliana ze zřízení zemského vypuštěných. Prozatím obrátila se ostrost mandatu hlavně jen proti bratřím, jichž sbory jsou zavírány, a zuřivost fanatismu jesuitského citelnou se činila více na Moravě a v Slezsku; ale možnost, že by též na ostatní nekatolíky došlo, nutila evangelické stavy české pomýšleti na to, aby svobodě vyznání zjednali nové a pevnější záruky, nežli na jakých až dosavad spočívala. K tomu byla jim poskytnuta příležitost povstáním proti R-ovi bratra jeho Matiáše, který, jsa náměstkem v Rakousích a plnomocníkem císařovým ve vyjednávání s Turky, vzal si z nerozhodnosti bratrovy v příčině té záminku, přiměti ostatní členy panovnické rodiny k tomu, že jej zvolili za hlavu svou, davše mu plnou moc, učiniti proti R-ovi kroky, kterékoliv by za potřebné uznal ve prospěch domu Habsburského. Když následkem toho vtrhl Matiáš s vojskem do Moravy, která se k němu přidala, a potom i do Čech postoupil, svolal R. stavy české na sněm do Prahy a žádal jich o pomoc. Stavové evangeličtí užili té příležitosti k vymožení slibu od císaře, že jim dá úplnou svobodu náboženství, a že odklidí všeliké vady a nepořádky ve správě zemské, které se byly rozmohly za posledních časů. Prostředkováním stavů uzavřen mír v Libni 25. čna 1608, kterým R. postoupil Matiášovi Uhry, Rakousy a Moravu, a mimo to vyhlášen Matiáš za čekance království Českého (v. čl. Matiáš císař Římský). Když však R. následujícího roku váhal vyplniti slib svůj strany svobody náboženství, stavové evangeličtí na sněmě r. 1609 vynutili na něm pověstný majestat, o čemž v. čl. Majestat Rudolfův. Také Slezanům musil R. vydati podobný

majestat a mimo to se zavázati, že budoucně žádná duchovní osoba za nejvyššího hejtmana v Slezsku ustanovena nebude. Ale R. nedovedl trpělivě snésti takového ponížení a ztráty moci, a vyhledávaje mstu nad bratrem vešel v tajné srozumění s arciknížetem Leopoldem, biskupem Pasovským. Ten vtrhl s vojskem svým nenadále do Čech, kdež měl stavy přinutiti, aby upustili od uděleného majestatu a přijali Leopolda za krále Českého. O nezdaru podniknutí toho viz čl. Pasovský vpád. Po vybití pasovského vojska se země byl R. střežen na hradě Pražském tak dlouho, až Matiáš opětně přitáhl do Čech. Tu musil mu R. postoupiti též Čechy a ostatní země své (1611), a podržel toliko titul císaře Římského. Nepřečkav dlouho pádu svého zemřel již 20. led. 1612, a byl v kostele sv. Víta pochován. R., nebyv nikdy ženat, neměl žádných oprávněných potomků, ale nemanželských dětí více. Při vší plachosti své byl R. v přílišné míře oddán rozkoším pohlavním, což ve spojení s nesmírným požíváním opojných nápojů před časem i jeho tělesné zdraví podkopalo. — *B.* Duchovní hodnostáři: 4) R., kardinál, byl vyslán od papeže Alexandra II. r. 1072 do Čech, aby vyšetřil rozepři mezi biskupem Pražským Jaromírem a Olomouckým Janem, pak aby jednal s knížetem Vratislavem o přidržení kněžstva k zachovávání nedávných rozkazů papežských o bezženství. Byv přijat v Praze s velikou ctí počínal sobě spůsobem pánovitým a dal svolati synodu, ku kteréž měli se dostaviti kromě veškerých představených duchovních i obou biskupů také přední osoby světského panstva. Legat vyřkl proti Jaromírovi zbavení biskupského důstojenství a složil jej i z kněžského úřadu. Z toho strhlo se veliké pobouření kněžstva, kanovníci Pražští i kněži při jiných kostelích a kaplích v Praze roztrhali štoly své, obnažili oltáře jako na veliký pátek a zastavili všeliké služby boží, pokud by přední pastýř jejich nebyl navrácen ve své důstojenství. Kardinál odporem tímto překvapen, když také lid obecný se začal bouřiti, uznal za dobré v něčem povoliti a navrátil zase Jaromírovi kněžství; biskupství však i příjmy z něho zůstaly mu odňaty, až rozepře došla konce před soudem stolice papežské, což stalo se teprv po dvou letech. Co do žádané přísnější kázně kněžstva zůstalo však poselství kardinála R-a bez účinku. — 5) R. z Rüdesheimu, jsa biskupem Lavantským, ustanoven byl r. 1464 od papeže Pavla II. za legata ke dvoru císařskému, aby odtud vyjednával v záležitostech českých, vydal již z Říma a pak opětně ode dvora císařova psaní k pánům katolickým a prelátům do Čech a do Moravy s napomínáním, aby odstoupili od krále Jiřího, v listopadu 1465 pak vzal stálé sídlo své ve Vratislavi, aby odtud popuzovati mohl jak Slezany tak i sousední panovníky proti králi kacířskému. Jmenovitě hleděl získati pro papeže krále Polského Kazimíra, maje ho k tomu, aby se proti Jiřímu o království České ucházel, ale marně. Zvolen jsa po smrti Joštově (1467) za biskupa Vratislavského obdržel od papeže širší plnomocenství jednati proti králi Českému, a jeho působením hlásán jest kříž proti Čechům ve mnohých krajinách německých. Když jednání s Kazimírem nemělo

prospěchu, podával R. korunu Českou Fridrichovi markrabí Braniborskému, a když ani ten jí přijmouti nechtěl, obrátil pak zřetel svůj k Matiáši králi Uherskému. Když pak tento popuditi se dal proti králi Jiřímu, povstala z toho válka, která vedena jest na velikou záhubu Slezska, čímž teprv přišel R. ku poznání, že moc Jiřího podceňoval a že Čechův nelze ve válce přemoci, i dotvrzoval 26. pros. 1469 veřejně ve shromáždění prelátův a pánův obce Vratislavské, že svatý otec nedobře byl zpraven o záležitosti té, a že on sám, kdyby při svém příjezdu do Vratislavi byl věci tak dobře znal jako nyní, nebyl by nikdy radil k válce. Radil tedy k vyjednávání s Čechy, a sném, jejž R. na 25. říj. 1470 do Vratislavi svolal, uposlechnuv rady jeho vypravil poselství k Matiášovi do Uher, žádat buď o rychlou pomoc anebo o dovolení, aby s Jiřím sami v pokoj vejíti mohli. Nicméně po brzké na to následující smrti krále Jiřího nepřestal R. straniti Matiášovi, i poslal Čechům obšírné psaní, jímž napomínal je k dobrovolnému uznání jej za krále. Zvolením Vladislava za krále Českého přestala činnost R. co do působení na záležitosti české.

Rueswurm Hermann Krištof, válečník a dobrodruh, jenž za panování Rudolfa II. šťastně vodil císařská vojska proti Turkům a postoupil až za polního maršálka, ale při tom vedl život zlopověstný pro nevázanost a prostopášnost, z čehož mu pochodily časté mrzutosti a opletání, pročež zdržoval se často při dvoře císařském v Praze, aby se tu osobně ze žalob naň vedených ospravedlňoval. Roku 1605 byl opět v Praze, těše se z veliké přízně císařově. Toho času byl v Praze u vyšetřování velitel Košický hrabě Jan Jakub de Belgiojoso pro rozličné přechvaty, kterých se byl dopustil ve svém úřadě. Belgiojoso byl osobní nepřítel R-ův, a když tento jmenován byl jedním z komisařů k vyšetření záležitosti jeho, vzala tím strana Belgiojosova nový podnět k nevražení na R-a. Jakkoli Belgiojoso propuštěn byl z vazby, ve které dosavad byl držán, začaly nicméně krvavé sváry mezi služebnictvem obou soků, a když v jedné noční půtce bratr Belgiojosův na Malé Straně byl zastřelen, připisovala to strana R-ovi nepřátelská jemu samému aneb jeho úkladům. Podplacením komorníka císařova Filipa Langa podařilo se Vlachům osočiti R-a u slabého císaře, že kuje proti němu tajné pikle s Turky, načež Rudolf dal maršálka zatknouti a na radnici Staroměstské uvězniti. Komise k vyšetřování jeho viny sestavena prý byla ze samých protivníků R-ových, obšírný pak obhájný spis R-ův ani císaři v plném znění nepředložen, a nehodné pletichy proti uvězněnému strojeny. R. jest k smrti odsouzen, ortel od císaře podepsán a on 29. listopadu r. 1605 ve veliké síni radnice Staroměstské mečem sťat.

Ruka společná, tolik co poruka (v. t.).

Rukojmě, kdo za jiného se zavazuje, „vztahuje na sebe to, čímž jiný někomu povinen jest“ (Pr. měst.). Dle staročeského práva musil ten, kdo z dědictví, z dluhu neb ze škod poháněl, na zemi nic nemaje, zapsati sobě při svém půhonu ve dsky r. na zemi dostatečně majícího,

jinak neměl vůbec slyšán býti, leč by mu byl pohnaný dědiny mocí pobral, anebo že z desíti hřiven toliko pohonil. **R.** musil dáti také ten, kdo vedl právo. **R**-mími ujišťovalo se zvláště také věno a závazky poručníkovy.

Rukopis, spis rukou psaný, jaké byly všecky před vynalezením knihotisku. V **r**-ech zachovány jsou nejstarší památky literatury nějakého národu, i mívajíť ony proto velikou cenu jak archeologickou tak vědeckou. V literatuře české důležity jsou nad jiné dva **r**-sy, *Kralodvorský* a *Zelenohorský*, o nichž učiněna již zmínka v článku o literatuře. **R. Kralodvorský**, nejslavnější památka staročeské básnické literatury, nazvaná dle naleziště svého Králové Dvoru, kdež jej Václav Hanka 16. září 1817 nalezl v sklepení kostelní věže, uložen jest v Českém Museu. **R.** tento jest pouze malý zbytek z větší knihy, a obsahuje zpěvy dílem epické dílem lyrické, z nichž některé sáhají původem svým až do časů pohanských, ačkoliv **r.** sám psán v XIII. anebo nejpozději na začátku XIV. století. Básně tyto, vysoké ceny poetické, dávají svědectví o znamenitém stupni vzdělanosti, na kterém se nalezal národ náš již v dobách nejdávnějších. — **R. Zelenohorský**, dříve vůbec *Sněmy* a *Libušin soud* zvaný, jmenuje se nyní obyčejně od svého naleziště, zámku Zelené Hory u Nepomuka, kde jej v archivu knížete Colloreda nalezl důchodní František Kovář a v prosinci 1818 tajemným spůsobem bez oznámení svého jmena zaslal tehdejšímu nejvyššímu purkrabímu Frant. hraběti Kolovratovi, který jej odevzdal právě tehdáž založenému Museu českému, kde až doposavad se chová. **R.** ten klade se do IX. století, a jest tedy nejstarší památkou nejenom literatury české, nýbrž vůbec slovanské. Obsahujeť dva zlomky básní epických, první kratší a jen devět veršů čítající jest konec básně, která nejspíše nějaký sněm líčila. Druhý 112 veršů obsahující, líčí známou národní pověst o moudré dceři Krokově Libuši, ják se dva bratří o dědictví po otci pohádali, a jeden z nich, nespokojen s výrokem kněžny Libuše v té při, ji pohaněl, což jí pohnútkou bylo, panenství se zříci a vyvoliti si za manžela oráče Přemysla, zakladatele nazvaného po něm rodu panovnického v Čechách. I tento **r.** má velikou cenu, a to nejen básnickou, ale i historickou. Oba **r**-y byly co do pravosti v mnohou pochybnost brány, avšak skvěle obhájeny.

Rumburk, původně Hronburk, město v někdejším Litoměřicku, patřilo v nejstarší známé době k rozsáhlým statkům Hronovců, kteří rádi místa svá dle osobního jmena Hron jmenovávali. Později vystřídaly se v držení **R**-u četné rodiny šlechtické, až ku konci XVII. století dostal se v majetek knížatům z Liechtenšteina, k jichž fideikomisu nyní náleží. Nejstarší výsady města pocházejí z druhé polovice XVI. století, tkalci Rumburští mají výsadu od r. 1636. Ve válce 30leté město značně utrpělo, před tím i potom také několikráte požáry.

Ruprecht, příjmím Klem (z lat. *Clemens*), kurfiršt Falcký, zvolen r. 1400 od některých kurfirštů proti Václavu IV. za krále Německého, nedošel všeobecného uznání, byl na cestě do Říma r. 1402 od Galeazza

vévody Milánského u Gardského jezera na hlavu poražen, a zemřel 13. kv. 1410 v Oppenheimu.

Rustika nazývá se v stavitelství obkládek zevnitřní zdi z hrubých, hranitě přitesaných kamenů, neb i jen obmítka, takovéto přitesané kameny napodobující. R. vešla v obyčej a oblibu v XVI. století, a spatřuje se dosavad na budovách z oné doby pocházejících, na př. v Praze na starém Švarcenberském (druhdy Rožmberském) paláci na Hradčanech.

Ruthardovici, proslulý patricijský rod v Kutné Hoře, z něhož první se připomíná Kunklin Rüthard co těžíř a bohatý rudokupec r. 1300. Nabyvše znamenitého bohactví vládli pak R. téměř celému městu, ano provozovali veliký vliv na záležitosti celé země, zvláště za Jindřicha Korutanského a krále Jana, stojíce v čele stavu měšťanského ve sporu jeho se šlechtou o práva politická. Roku 1308 němečtí měšťané Pražští a Kutnohorští, jmenovitě Jakub Velflovic, Mikuláš Túsentmark, Peregrin Puš a Mikuláš, Albrecht a Konrad bratří R. učinili tajné spiknutí, aby se stejným dnem zmocnili osob několika nejvyšších úředníkův a jiných pánů zemských, kteřížto zajatí měli jim býti rukojměmi k vynucení na pánech práv, po kterých dychtili. Časně z rána dne 15. ún. 1309 vytáhli tedy R. a Peregrin Puš z Kutné Hory s valným zástupem branného lidu ku klášteru Sedleckému, zmocnili se ho, a zajavše tam pohostinu se nacházející pány Jindřicha z Lipé, král. podkomořího, Jana ze Stráže a Jana z Klimberka odvedli je do Kutné Hory do vazby. Téhož času zajali Velflovici v Praze nejvyššího kancléře Petra probošta Vyšehradského, Hynka Berku, nejvyššího purkrabí Pražského, a Raimunda z Lichtenburka. Obojí zajatí, Pražští i Kutnohorští, odvedeni jsou potom na zámek Lidický Pražského měšťana Pavlíka. Z toho vězení pomohli si pánové klamnou smlouvou s měšťany, dle které nemělo se budoucně díti žádné volení krále a vůbec žádné ustanovení v obecních záležitostech zemských bez měšťanstva; na utvrzení smlouvy té slíbil pak Jindřich z Lipé dáti dceru svou za manželku synu Mikuláše Rutharda, a mladý pán z Lichtenburka byl zaslíben dceři Jakuba Velfla. Na to jsou zajatí pánové puštěni na svobodu, ale nedostáli v slovu, nýbrž vyčkavše příznivou chvíli zmocnili se Prahy a vyhnali odtud Velflovice i přátele jejich; stejnou dobou opanována jest od pánů Kutná Hora, a zajati tam Peregrin Puš a Ruthard, i zle s nimi naloženo. Tím jsou R. a Pražští jejich přátelé na čas pokořeni, avšak brzy se zase spamatovavše přidrželi se krále Jindřicha proti šlechtě české a pomáhali mu zvláště penězi až do jeho pádu. Války husitské pokořivše Horu Kutnou učinily konec panství německému v městě tom, a tedy i moci R-ců. Nicméně květl rod jejich i dále, užívaje predikatu z Malešova od statku, v jehož držení byl po nějaký čas (1350—66). Zdá se, že rod ten vyhynul Mikulášem Ruthardem z Malešova, který byl r. 1565 hejtmanem panství Třeboňského. R. za doby květu svého účastnili se štědře všech podniknutí, která čelila k povznešení blahobytu a k okrášlení města Kutné Hory, jmenovitě byl r. 1310 nynější chrám sv. Jakuba

založen z bohatého odkazu nákladníka a měšťana Jana Kunklína Ratharda.

Růže o pěti listech, v heraldice české jedno z nejstarších a nejvzácnějších znamení erbovních, jehož užíval slavný a bohatý druhdy rod Vítkoviců, kteří se dle znamení toho nazývali také pánové z Růže. Rozličné větve rodu toho užívaly k rozeznání od sebe v znaku r. rozličné barvy, o čemž viz čl. Vítkovici.

Rvačka Mařík (Mauritius), profesor bohosloví na universitě Pražské, jeden z hlavních protivníků Husových, byl r. 1408 spolu s jinými posly vypraven ke kardinálům v Pise shromážděným, aby s nimi jednali o uznání Václava IV. za krále Římského; roku 1409 ustanoven jest od arcibiskupa Pražského Zbyňka za inkvisitora ve při Husově s faráři Pražskými. R. byl též přítomen na církevním sboru Kostnickém, kde však ve při Husově nevyniká jmeno jeho; za to připomíná se potom častěji, a jak se podobá, požíval u celého sboru veliké vážnosti. Sbor jmenovitě uložil mu obranu církve katolické proti útokům novotářů českých a dekretům university Pražské. R. vyvracel zvláště učení mistra Jakoubka ze Stříbra větu za větou, a spis jeho došel ve sboru veliké pochvaly. Také se líbila řeč jeho, kterou dne 9. kv. 1417 zastával návrh, aby dříve opravy v církvi byly provedeny, nešli bude papež volen. Za čelný toho důvod udával, že husitství jen tímto spůsobem dá se zastaviti a neškodným učiniti. Podobá se velmi ku pravdě, že se R. po rozpuštění koncilia nevrátil do Prahy; alespoň nevyskytuje se potom jmeno jeho v Čechách nikdy více.

Rvačovský z Rvačova, Vavřinec Leander, utrakvistický kněz a spisovatel český, narozen 1525 v Roudnici, byl dříve farářem na rozličných místech v Moravě, r. 1580 stal se děkanem v Slaném, pak v Kostelci a r. 1585 farářem v Bohdanči. Datum úmrtí jeho není známo, zdá se však, že r. 1590 ještě byl živ. R. byl muž učený, rozšafný a mírný, pro kteréž vlastnosti také katolíci vysoce ho sobě vážili a spisy jeho schvalovali. Tyto jsou: *Píseň o přátelském posezení a křesťanském hodování* (v Musophilově kancionalu č. 262), *Knížka zlatá, v nížto předkládá se člověku, jakou by zbraní měl se hotoviti proti nepříteli ďáblu* (v Olomouci 1577), *Masopust, kniha o uvedení v pravou a bohumilou pobožnost skrze kratochvilné o 12 synech masopustních rozjímání* (v Praze 1580) a *Výklad modlitby Páně* (tamt. 1585).

Rybářství a rybnikářství. Již o prvním příchodu Čechů do země vypravují staré pověsti, že nalezli v Čechách hojnost ryb, a poněvadž se jich za starodávna u mnohem větší míře než nyní užívalo za potravu, lze z toho uzavírati, že rybářství na řekách českých v znamenité rozsáhlosti se provozovalo. Druhy ryb, jaké se lovily, byly hlavně: kapři, štiky, okouni, candáti, pstruzi, úhořové, v Labi pak a též ve Vltavě lososi, a tito poslední ještě v XVI. století v takovém množství, že si čeládka v Litoměřicích a jinde vstupujíc do služby vymiňovala, aby nedostávala lososův k jídlu víc než třikráte za týden.

Vůbec byly starým Čechům ryby oblíbeným pokrmem, a k veliké jich spotřebě zajisté přispívaly též četnější a svědomitěji zachovávané posty nežli za našich časů, jakož i množství klášterů řeholí takových, které buď velice obmezovaly aneb i docela zakazovaly požívání jiných masitých pokrmů. Záhy však vedle rybářství říčního začalo v Čechách také umělé chování ryb v rybnících čili tak zvané rybnikářství, ve kterém Čechové v XV. a XVI. století takové dokonalosti dosáhli, jako žádný jiný národ v Evropě, jsouce zhusta i do cizích zemí voláni k zakládání tam rybníků. Zakládání v Čechách rybníků, o nichžto se dějí časté zmínky již v listinách XIII. století a jichž ohromné rozsáhlosti podnes se divíme, bylo za starých dob poměrům hospodářství polního docela přiměřené. Půdy byla hojnost, dříví mělo malou cenu, i zdaž mohly lépe býti zužitkovány močály, temeniště, pozemky nerovné a kamenité, jež často zaplavovaly potoky jimi protékající, nežli nadržováním vody hrázemi a chovem ryb, který při tehdejší veliké jich spotřebě byl nemálo výnosný. Však i jiné ohledy ještě přispívaly k zakládání rybníků: zřizování vodních strojů, obzvláště mlýnů, železných hamrů, papíren a t. d., aby měly pojištěnou a vždy stejnou vodu; také obliba šlechty ve vodní honbě, jmenovitě na volavky — to vše bylo asi spolu podnětem k těmto často nákladným stavbám, jež ostatně usnadňovala hojná ruční a potažní robota. Větší rybníky české zakládány byly dříve větším dílem nákladem státním, a ještě Karel IV. nařizoval zakládání rybníků, kteréž nařízení odůvodnil slovy: „ut regnum nostrum piscibus et vaporibus abundaret" (aby naše království mělo hojnost ryb a par), z čehož patrno jest, že mu dobře bylo známo působení rybníků na vláhu zemskou, o kterémž nás nynější doba, kde tolik rybníků jest spuštěno, ubýváním potřebné vláhy nemile poučila. Obzvláště rozsáhlé soustavy rybníků byly v jižní části Čech na panství někdejších velmocných pánů Rožmberků (od nichž největší rybník v Čechách, pověstný Rožmberk, jméno má), a v severovýchodní části na statcích Pernšteinských (největší tu rybník Čeperka, nyní vysušený). Co stavitelé rybníků na Rožmberských panstvích prosluli hlavně dva mužové: Štěpánek, porybní na panství Třeboňském, a rytíř Jakub Krčín, regent na panstvích Rožmberských, o nichž viz články jim věnované. Všeobecná zkáza země v XVII. století měla za následek též úpadek rybnikářství, když při tak valně ztenčeném obyvatelstvu spotřeba ryb velice klesla. Tu zvláště na menších statcích hospodářství rybnické se zanedbávalo. a množství rybníků menších i větších zpustlo docela.

Rybrcoul, něm. *Rübezahl*, duch strážný Krkonošských hor, o němž mnohé pověsti se vypravují. Jest prý to bytost dobrá, lidem příznivá, ale posměvačům svým se mstící. Báje o **R**-ovi povstala teprv asi ku konci XVI. století, kdež Krkonoše byly cílem četných slídičů po drahokamech, domácích i z ciziny přišlých, a vymyšlena jest asi na odstranění těchto posledních.

Rychnovský 1) Jan, český hudebník, narozen v druhé čtvrti XVI. století v Rychnově nad Kněžnou, povolán byl r. 1570 za správce

kůru při kostele děkanském v Chrudimi, kdež se oženil a usadil. Jsa výborný zpěvák, varhaník a skladatel zvelebil kůr hudební, skládal nápěvy k písním kostelním a cvičil mladíky, z daleka k němu na učení přicházející, ve zpěvu a hraní na varhany. Pro svou rozšafnost vzat i do rady, ve které seděl až do své smrti r. 1615. Také syn jeho 2) **Václav R.** byl svého času vyhlášený hudebník, stal se 1599 varhaníkem u sv. Jindřicha na Novém městě Pražském, ale zemřel již roku 1607 náhle v Českém Brodě.

Rychta (z něm. *Gericht*), místo ve městě neb na vsi, kde se odbývaly soudy. Při vysazování měst a vesnic dle německého práva v XII. a XIII. století udělováno bývalo zakladateli osady obyčejně právo soudnictví, spojené s držením jistého svobodného pozemku, který odtud sám slul r-tou. K takové r-tě náležela mezi jiným také krčma, někdy mlýn, rybníky, myslivost, jakož i právo ku provozování jedné neb i více městských živností: řeznictví, pekařství, sladovnictví a j. Též náležely k příjmům r-ty jisté části (nadáním jejím určené) soudních platů a pokut. R. byla dědičná v rodině toho, jemuž propůjčena byla, obyčejně dle posloupnosti mužské, někdy však i ženské. R-tu mohl držitel i prodati. Obce rády pro sebe zakupovaly r-ty, aby výsady a užitky jejich samy na sebe přivedly, aby si mohly samy rychtáře voliti a vedle rady městské žádné privilegované soudní moci v městě neměly. Takové však r-ty bývaly toliko v městech a vsech (zde také šolcovny zvané) staršího založení; později bývalo osadám udělováno právo městské bez r-ty. — V Praze dosavad slove jeden obecní dům starou r-tou (roh vaječného trhu a Můstku), ve kterém nejspíše hned od založení této části Starého města vykonával rychtář úřad svůj. Později, když Staré město si pořídilo vlastní radnici, byly soudy v této odbývány, a dům onen počal se nazývati „starým domem rychtářovým.“

Rychtář (z něm. *Richter*) slul za starodávna soudce obecní ve městech a vesnicích, který buď držel rychtu (v. t.) dědičně, anebo úřad svůj měl od krále propůjčený v nájem na některý čas se všemi požitky s ním spojenými. V Praze pocházel úřad r-e městského z úřadu někdejšího r-e německého, jehož moc rozšířena byla během času na celé město, což nestalo se však bez velikých proměn v samé povaze toho úřadu a v poměru jeho k měšťanstvu. Někdejší r. německý býval dle výslovného znění privilegia Soběslavova volen od měšťanů německých. R. Staroměstský v XIII. a XIV. století, na nějž přešla moc onoho jakož i moc zvláštního r-e, který nejspíše některý čas byl na Novém městě u sv. Havla, býval usazován od krále beze všeho účastnění se měšťanstva při tom. Král pronajímal úřad ten obyčejně na rok, ale často nacházíme téhož r-e několik let po sobě v úřadě, což nejspíše pocházelo z opětování nájmu. Tato změna v obsazování úřadu rychtářského stala se nejspíše nějakým dohodnutím se krále s obcí. R-em nesměl býti nikdo jiný, nežli usedlý měšťan Pražský, a moc jeho byla obmezena tím, že směl souditi jenom společně s přísežnými, tak že rozsudek vycházel z jejich uradění, r. pak toliko řídil soudní je-

dnání. Naproti tomu byl r. netoliko v soudních, nýbrž i v jiných záležitostech obyčejným předsedatelem rady městské. Toto předsedání v záležitostech mimosoudních přešlo v polovici XIV. století na tak zvaného purkmistra, jednoho z přísežných čili konšelů, kteří se v úřadě tom střídali, a r-i zůstalo toliko předsednictví při soudech. V prošlém čase úřad r-e úplně zanikl, což stalo se asi v průběhu XV. století. Roku 1439 dal král Albrecht Staroměstským privilegium, aby si dosazovali r-e dle své vůle, a později vidíme již purkmistry vykonávati úřad soudcovský. Podobně se asi mělo s úřadem rychtářským i v ostatních městech, až zpoura proti Ferdinandovi I. r. 1547 vedla k obnovení jeho v jiné spůsobě na obmezení samosprávy městské. Po vítězství u Mühlberka ustanovil totiž Ferdinand v jednotlivých král. městech tak zvané královské r-e co zvláštní úředníky své, bez jichž svolení nesměla se odbývati žádná schůze rady. Královský r. musil býti přítomen každé takové schůzi, a měl právo zastaviti každé její usnešení, které se mu vidělo čeliti na ujmu koruny. Později nazýváni jsou tito r-ové císařskými, a působením jejich zlomena jest navždy moc, jakou před tím města v znamenité míře vládla.

Ryjectví pěstováno bylo v Čechách se značnějším prospěchem teprva v druhé polovici XVI. století. Až do té doby umění toto nepovznášelo se nad začátečnictví, a rytiny z toho času zachované jsou namnoze až příliš nemotorné, jako na př. v Hájkově kronice. Mnohem výše již stojí rytiny Matthiolova herbáře, ale na stupeň pravého umění začalo se r. v Čechách povznášeti teprv za doby Rudolfa II., když Praha byla shromážděštěm výtečných umělců z celého světa, od císaře toho do svého sídla povolaných. Tu nad jiné vynikal Jiljí Sadeler (v. t.), od něhož mezi jiným pochází známý *prospekt Prahy*. Z domácích ryjců nad jiné znamenitým se stal Václav Holár (v. t.), rodič Pražský, který však po Bělohorské bitvě musil opustiti vlast svou, i stal se zakladatelem umění ryjeckého v Anglii, kde potom tak znamenitě vykvětlo. Během XVII. století se umění ryjecké v Čechách znamenitě zdokonalilo, i máme z těch dob četné rytiny právě mistrovské, mezi nimiž na prvním místě jmenujeme prospekt Prahy od Folperta von Alten-Allen. Z pozdějších vynikajících ryjců z druhé polovice XVII. a první polovice XVIII. století zasluhují jmenováni býti Antonín a Karel Birkhartové, otec a syn, Michal Renz, Augustin Neuräutter a rodina Mannsfeldů.

Rytíř, stav rytířský v. Vládyka.

Ryžování, jílování, dobývání kovů neb drahých kamenů vypíráním říčního písku. V Čechách za nejstarších dob znamenitě květlo r. zlata, i bylo ještě před 500—600 lety hojným pramenem bohactví. Zlatonosností svého písku nejvíce proslula řeka Otava se svými přítoky. V poříčí jejím ryžovalo se jmenovitě u Záblatí, Husince, Strunkovic, Bavorova, Vodňan, Protivína, Putimi, Písku, Štěkně, Strakonic, Katovic, Hoštic, Horažďovic, Rabí, Hrádku, Kolínce, Velhartic, Sušice, Dlouhé Vsi, Petrovic, Dobré Vody, pod Kašperskými Horami, u Innergefildu,

Volyně, Vimperka, pak u Čížové nedaleko Písku, u Rožmitála, Bělčic, Mirovic a Blatné. Méně rozsáhlé byly rýže zlaté na Vltavě, Blánici, která nedaleko Šternberka do Sázavy vpadá, na Lužnici u Tábora, na Mži, u Jílového a Německého Brodu, v horách Jizerských a na řece Teplé. O velikém stáří českých ryží svědčí rukopis Zelenohorský, v němž slova „vyplakavši zlatopieskú glinu“ a „na Otavě krivé zlatonosné“ narážejí na r. zlata. Dle listiny od r. 1045 jílovali jílovníci u Jílového od starodávna. Města Písek, Sušice a Jílové mají svůj vznik od ryžovníků čili jílovců. Ale již drahný čas tomu, co r. zlata v Čechách přestalo. K hornímu řádu císaře Rudolfa II., který byl přednešen na sněmě r. 1579, jest přidán zvláštní zlatý řád, v němž se činí ještě řeč o českých rýžích zlatých, poslední to zmínka o nich, pokud víme.

S.

Sackl Tomáš Augustin a S. Josepho, piarista a výtečný mathematik, Moravan z Hustopeče, narozen 1646, vstoupil 1661 do řehole, a pojav obzvláštní náklonnost k studiu mathematickému zdokonalil se ve vědě té co samouk v té míře, že rozřešiv důmyslně několik mathematických úloh, tehdáž obyčejně od akademií ročně vypsávaných vzbudil na sebe pozornost proslulých domácích i cizích mathematiků, ano později také s Leibnitzem se seznámil, s nímž sobě dopisoval a který jeho rozřešení takových problemů v Lipských *Acta eruditorum* uveřejňoval. S. těšil se z přízně mnohých vznešených osob, které jej často k sobě zvaly. Císař Karel IV. povolal jej do Vídně, kdež S. několik let pobyv rozličné umělecké stroje buď znovu zřídil neb opravil. S. zemřel roku 1717 v Rohu v Rakousích. Od něho jest více v latině psaných spisů mathematických.

Sadeler Jiljí, výtečný ryjec, nazvaný pro vzácnou umělost svou fénix v ryjectví, narozen r. 1570 v Antorfě z rodiny umělecké, vzdělával se nejprvé u svých strýců Jana a Rafaela S-ů, pak cestoval po Německu, pobyl několik let v Italii a konečně povolán jest od císaře Rudolfa II. do Prahy, kdež jmenován jest dvorským ryjcem a obdržel značný roční plat. V tom postavení setrval i za císařů Matiáše a Ferdinanda II., u nichž požíval též vysoké přízně. Větší část svých prací provedl S. v Praze, kdež i r. 1629 zemřel. Vynikal především v oboru podobizen a krajin. K nejznamenitějším jeho rytinám náležejí: podobizny císaře *Rudolfa II.*, císaře *Matiáše*, *Krištofa Haranta*, *Sigmunda Bathoryho*, kardinála *Khlesla*; velikolepý *Vladislavský sál* na hradě Pražském, známý *prospekt Prahy*, *znak Petra Voka z Rožmberka*. S. znal se též dobře v malbě, jakž o tom svědčí jeho *Svatý Šebestian* v Belvederu Vídeňském.

Sádlo ze Smitkova a Kostelce, jinak ze Smržova, Jan, milostník krále Václava IV., jeho sekretář a rada, konečně purkrabí Karlšteinský, upřímný Husita, ale protivník strany výstřední, byl ku

konci r. 1419 od krále Sigmunda s úřadu ssazen, nicméně přece následoval jej po novém roce 1420 do Vratislavi, ale vida neupřímnost jeho odpověděl mu brzy na to, byl roku 1421 na sněmě Čáslavském zvolen za člena prozatímní vlády, téhož roku pak na sněmě Kutnohorském ostře káral kněze Jana Želivského pro pobuřování lidu. Za to pomstil se mu tento skutkem zrádným. Když totiž 19. říj. 1421 působením jeho zvolen v Praze za nejvyššího hejtmana Jan Hvězda z Vícemilic a také rada městská s části ve smyslu táborském jest obnovena, přijel den na to do Prahy Jan S., maje bezpečný glejt od města, aby se očistil z rozličného nařknutí proti němu pronášeného. Tu jest návodem kněze Jana na radnici, kamž se byl dostavil, pan S. jat a beze všeho vyšetřování a soudu sťat. Tento skutek ohavný způsobil veliké rozjitření mezi pány českými, kteří s hrůzou pozorujíce, kterak vláda Pražské luzy co den více se zmáhá, neviděli jiného prostředku, nežli od Pražanů se vzdalovati a zase ku králi Sigmundovi se blížiti.

Sadská, město v někdejším Čáslavsku, místo starožitné a velepamátné, připomínané již r. 993. S. byla dvorem knížat Českých, roku 1110 zde byl odbýván sněm obecný, při němž zatčen Ota Olomoucký v samém dvorci knížecím; r. 1117 založen tu kostel sv. Apolináriše spolu s proboštstvím od Bořivoje II. na památku svého vybavení z dlouholeté vazby v cizině. Roku 1138 obeslal sem Soběslav I., slavě tu svátek ss. Petra a Pavla, veškeré panstvo a vládyctvo a vymohl na nich, že přísahali věrnost synu jeho Vladislavovi. Opět tu držán sněm českomoravský r. 1189 za knížete Konrada Oty, jenž tu předložil zákonník svůj. Ještě r. 1235, 1241, 1251 trávili panovníci čeští vždy některý čas na dvorci svém v S-ské. Roku 1362 založil arcibiskup Arnošt při kostele sv. Apolináriše kanovníky řehole sv. Augustina, odkudž je r. 1375 Karel IV. ku kostelu téhož svatého na Novém městě Pražském převedl. Dne 25. list. 1420 porazil Hynek z Poděbrad na hlavu Němce blíž S-ské. Toho času proboštství zdejší zrušeno a zboží jeho k panství Poděbradskému připojeno. Město S. má výsady od Ferdinanda I. (1562), Rudolfa II. (1608), od Ferdinanda III. (1640) a od Leopolda I. (1675).

Salcpurk, stolice arcibiskupská v jižních Němcích, k jejíž diécesi náležela též Morava před příchodem slovanských apoštolů. Roku 1168 zvolen za arcibiskupa Salcpurského syn krále Českého Vladislava I., Vojtěch (v. t.), ale pro překážky, kladené mu hlavně od císaře Fridricha I., teprv r. 1183 se na stolci tom upevnil. Roku 1246 zvolen na arcibiskupství Filip Korutanský, krále Českého Přemysla Otakara II. nevděčný sestřenec, ale r. 1256 jest od papeže sesazen.

Salius Mikuláš, narozen 1543 v Praze, vstoupil r. 1562 proti vůli rodičů do řádu jesuitského, r. 1565 stal se mistrem filosofie, jedním z prvních, kteří na nově zřízené akademii Ferdinandské povýšeni k důstojenství tomu, a vyučoval v Praze po několik let filosofii. Roku 1581 odebral se do Plzně co kazatel, poslední pak léta trávil v Krumlově, kdež zemřel 3. bř. 1596. Roku 1567 původem jeho v koleji Klemen-

tinské provozována truchlohra jeho o *sv. Václavu*. Mimo to sepsal jiné drama o *sv. Ivanu*. Latinsky sepsal mimo jiné životy sv. Václava, Prokopa, Lidmily a jiných patronů českých.

Salm, německá hraběcí, v jedné větvi nyní knížecí rodina, v Čechách a na Moravě usedlá. První člen její, který v zemích koruny České statků nabyl, byl Weikhard z větve Neuburské, vnuk statečného obhájce Vídně proti Turkům (1529) Mikuláše S-a, který r. 1600 koupil na Moravě panství Tovačovské a brzy na to i Kojetín. Jeho syn Julius přikoupil k tomu panství Králice, byl dříve nejvyšším sudím, později hejtmanem zemským markrabství Moravského, jakož i c. k. komořím a tajným radou, a zemřel 1655. Jeho synovi Ferdinandu Juliovi byl r. 1637 stav jeho hraběcí také pro země koruny České potvrzen. Tato větev rodu Salmovského vymřela po meči r. 1784. Z větve S.-Reifferscheidské usadil se v Čechách František Vilém, který se svou manželkou Marií Anežkou, rozenou Slavatovou, dostal panství Hanšpachské a zemřel 4. čna 1734. Jeho potomci květou dosavad v Čechách a na Moravě ve třech haluzích, z nichž jedna požívá důstojnosti knížecí.

Samo, velikomocný panovník v západních Slovanech, jeden z největších válečníků svého věku, přišel z říše Francké, jsa nepochybně rozený Slovan, na pomoc Čechům pode jhem Avarů úpícím, a zvolen jest r. 620 za jejich vůdce. S. porazil Avary v bitvách krvavých, načež nejenom Čechové a Moravané, nýbrž i Slované v nynějších Rakousích, v Štýrsku a Korutanech zvolili jej sobě za krále a sestoupili se v jednu velikou říši pod jeho panstvím. Dagobert, král Francký, nerad jsa tak mocnému sousedu, hledal příčinu k válce se Slovany. Stalo se brzy, že slovanským kupcům v zemi Francké, a naopak Frankům mezi Slovany učiněno bylo násilí. Z té příčiny vypravil Dagobert posla Sichara k S-vi, žádat náhradu za loupeže od lidu jeho spáchané. To chtěl S. učiniti pod výminkou, aby též Frankové navrátili loupež. Ale Sichar počínal si hrdě a pošetile, pohaněl Sama a vyžadoval od něho poslušenství králi Franckému. Uražený S. vyhnal bláznovského vyslance ze země, a z toho strhla se válka. Dagobert sebral veliké vojsko, které vtrhlo do zemí S-vých. S. podstoupil je s brannou mocí svou u místa, jež Němci nazývali Vogastisburk, nejspíše někde blíž Chebu, a tu jest krutě bojováno po tři dni, v kteréžto bitvě jsou Frankové na hlavu poraženi a Slovanům připadla veliká kořist (630). Následkem vítězství toho poddal se S-vi Dervan, kníže lužických Srbů, až potud Frankům poplatný. Nyní panoval S. nad říší rozsáhlou plných 35 let až do smrti své r. 658. Jádrem této říše S-ovy byly Čechy a sídlo jeho nejspíše Vyšehrad. Dle obyčeje pohanského měl S. 12 žen, s nimiž zplodil 22 synů a 15 dcer, o jejichžto příbězích nic není známo. Po jeho smrti veliká říše jeho se zase rozpadla, a potomci jeho, jak se zdá, panovali pak jenom v Čechách; dost možná, že Krok byl snad jeden z jeho synů neb vnuků. I jmeno S-vo zaniklo

v Čechách, tak že již za věku Kosmova o něm nebylo žádné pověsti v lidu; jenom cizí spisovatelé zachovali nám chudé zprávy o tomto muži.

Sasko jakožto nejbližší soused Čech stýkalo se s nimi od dávna brzo přátelsky brzo nepřátelsky, a sice dílem pod tímto i nynějším svým jmenem, dílem co Míšensko, jak země nynějšího království Saského v starší době se nazývaly. Z těchto rozmanitých styků podotknouti stačí jenom několik nejhlavnějších. Roku 1203 za nepřítomnosti v zemi krále Přemysla Otakara I. vpadli Sasové do země a ukrutně ji pustošili, jsou však pod Hrubou Skalou na hlavu poraženi od Beneše Hermanova, kteréžto vítězství oslavuje báseň Kralodvorského rukopisu *O pôbití Sasíkův*. Roku 1289 uzavřel Fridrich markrabě Míšenský smlouvu s králem Českým Václavem II., dle které tomuto postoupil zemi svou za rozličné panství a města v Čechách a na Moravě, které měl napotom držeti co dědičné knížectví jakožto leno koruny České. Ale smlouva tato nikdy úplně ve skutek nevešla, poněvadž žádný z obou smlouvajících nebyl v držení všech těch krajin, kterých druhému postoupiti měl, pročež Fridrich i nadále většinu svých zemí podržel, ač co leno české. Od těch dob zůstávali markrabata Míšenští také v držení rozličných měst a hradů v Čechách, o kteréž teprvé v XV. století narovnání se stalo. Tento Fridrich byl později spojencem Jindřicha Korutanského proti šlechtě české jemu odbojné, a r. 1310 sám přivedl mu do Prahy na pomoc branný lid, ale neuchránil Jindřicha od pádu. Ve válkách husitských byl Fridrich Bojovný, markrabě Míšenský a kurfiršt Saský, pomocníkem císaře Sigmunda proti Čechům, porazil r. 1421 Pražany u Mostu, roku však 1425 byl v týchž místech sám poražen. Největší však porážku utrpělo vojsko jeho r. 1426 od Husitů v památné bitvě u Ústí. Syn jeho Fridrich Mírný, kurfiršt Saský, jakož i bratr jeho Vilém vévoda Saský, uzavřeli s králem Českým Jiřím r. 1459 v Chebu narovnání o všecky dávné spory své s korunou Českou v ten způsob, že odřekli se zápisů svých na Most, Osek a Duchcov v Čechách, král pak zanechal jim větší část různých panství českých v Míšni a Durynsku co lena od koruny České. Přátelství obou rodů panovnických utvrzeno jest při tom zaslíbením dcery Jiřího Zdenky Albrechtovi, synu kurfiršta Fridricha, a Kateřiny, dcery Vilémovy, synu Jiřího Hynkovi. Na tyto přátelské smlouvy s domem Saským odvolávali se r. 1547 stavové čeští, když Ferdinandu I. odpírali pomoc na válku proti Hanuši Fridrichovi kurfiršta Saskému, který je v odboji jejich proti králi utvrzoval, kdežto Ferdinand vztahoval ty smlouvy na spojence svého Maurice vévodu Saského. V době povstání českého, vypuklého r. 1618, prokazoval Jan Jiří kurfiršt Saský dobré služby domu Habsburskému, zabrániv, aby protestantská unie přispěla na pomoc Fridrichovi Falckému, vydobyv k ruce Ferdinanda II. obou Lužic a přiměv r. 1621 stavy slezské k uznání tohoto za panovníka svého. Za to dal mu Ferdinand II. v náhradu válečných útrat do zástavy obě Lužice (1623). Ale později spojil se Jan Fridrich s Gustavem Adolfem králem Švédským naproti císaři,

vtrhl vojensky do Čech a zmocnil se r. 1631 Prahy. Avšak již r. 1632 jsou Sasové nejenom z Prahy, nýbrž i z celých Čech od Albrechta Valdšteina vypuzeni. Konečně r. 1635 uzavřen jest mír mezi císařem a kurfirštem Saským, jímž tomuto postoupeny jsou obě Lužice dědičně co mužské leno koruny České.

Saský dům v Praze na Malé Straně č. 55, vedle samé menší mostní věže, darován byl r. 1348 od Karla IV. Rudolfovi staršímu kurfirštu Saskému, který jej na způsob tvrze přestavěl a v něm často přebýval. Jeho syn a nástupce Rudolf mladší prodal ten dům Staroměstské obci, od kteréž doby nevyšel z jejího držení. V pozdějších bojích, jichž jevištěm byla Praha, **S. d.** a protější někdejší dvůr arcibiskupský byly důležité strategické posice hájitelů Malé Strany a na první ráně útočníkům na tuto dorážejícím.

Sázavský klášter v někdejším Kouřímsku při řece Sázavě, na blízku městečka Sázavy, založený roku 1032 od knížete Oldřicha pro zpovědníka jeho poustevníka Prokopa, dostavěn jest r. 1039 od knížete Břetislava a hojně nadán. Klášter tento, dle prvního opata svého také klášterem sv. Prokopa nazývaný, konav služby boží až do konce XI. století v jazyku slovanském, sloužil po mnohé věky za semeniště netoliko náboženství, nýbrž i vědy a umění, osvěty a průmyslu, ba působil i na vzdělání půdy, na zvelebení hospodářství a řemesel. Za druhého opata Víta, sestřence sv. Prokopa, vypudil kníže Spitihněv r. 1056 mnichy slovanské z **k**-a **S**-ského a odevzdal jej mnichům latinským z Břevnova tam poslaným se vším statkem. Těmto však nevedlo se valně na Sázavě, protož předstírajíce, že se jim sv. Prokop třikráte po sobě zjevil a jim důrazně nařídil aby klášter ihned opustili, do Břevnova zpět odešli. Teprv po smrti Spitihněvově vrátili se slovanští mniši r. 1064 z Uher zpět do kláštera svého. Avšak kníže Břetislav II. vypudil je i s opatem Božetěchem navždy a uvedl do jejich kláštera r. 1095 poznovu mnichy latinské. Tito zvelebovali klášter krásnými budovami a rozmnožili velice zboží jeho. V takovém květu svém trval **S. k.** až do válek husitských, kdežto v dubnu r. 1421 od Pražanů jest pobořen, mniši vypuzeni a statky rozebrány. Větší část zboží klášterního dostala se zástavou v držení rozličných šlechtických rodin po sobě. Mezi tím však měl klášter, ač v sutinách ležící, stále své opaty, ovšem jen titulární, kteří zastávali úřad místních farářů. Roku 1550 opat Broumovský Matěj několik řeholníků do Sázavy odeslal, kteří tam v okolnostech dosti skrovných žili. Roku 1588 vyzdviženo odtud tělo sv. Prokopa a přeneseno v slavném průvodu, jehož se sám císař Rudolf II. zúčastnil, do kostela Všech svatých na hrad Pražský. Teprv r. 1663 koupil opat Břevnovský část někdejšího zboží **S**-ského **k**-a od Jana Viktora hraběte Valdšteina, a tu ponejprv po obnovení kláštera zvolen jest nový opat Daniel Ildefons Nigrin, který ještě více zastavených statků klášterních vybavil, tak že klášteru konečně navrácena jest větší část původního, dávno mu odcizeného zboží. Tím a přispíváním dobrodinců zveleboval se klášter na novo,

a r. 1687 vystavěn jest na místě zbořené od Husitů skvostné gotické basiliky nový kostel. Roku 1785 zrušen jest k. S., kostel učiněn farním, klášter pak sám, po vyhoření r. 1746 znova vystavěný, slouží nyní za zámek a sídlo vrchnosti statku Sázavského.

Sázavský mnich, jeden ze starších latinských dějepisců v Čechách, jehož původní zprávy vyplňují dobu mezi lety 1125—1162. O jeho osobě nic bližšího není známo. U vypravování sporu slovanské liturgie s latinskou a osudech kláštera Sázavského jeví vzácnou nestrannost; též líčení Soběslavova vítězství nad císařem Lotharem u Chlumce svědčí o svobodnějším pojímání událostí časových. Ostatně byl dějepisec tento vřelý chvalořečník biskupa Daniela I. a přítel kněžice Spitihněva, syna Bořivoje I. Více o něm viz v Palackého *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*.

Scipio v. Berlička.

Scribonius Jindřich, syn měšťana Plzeňského Píška, kteréž jmeno později polatinil, narozen v první čtvrti XVI. století, konal studia svá v cizině a dosáhl r. 1547 v Italii doktorství obojích práv. Záhy počal se obírati vychovatelstvím synů katolického panstva českého, ano k vůli tomu založil zvláštní konvikt v Pasově. S mladými hrabaty Plavenskými byl ve Vlaších, odkudž navrátiv se zase do Pasova byl pěstounem Viléma z Rožmberka, jenž tam na studiích byl; později převzal vychovávání arciknížete Karla, syna Ferdinandova. Roku 1549 přijat do kapitoly Pražské, v níž pak postoupil za děkana a proboštа, a stal se posléze administratorem arcibiskupství Pražského. Když se Ferdinand I. konečně odhodlal k obsazení metropole Pražské, podával důstojenství to S-iovi, který však ho nepřijal, ale zvolenému potom arcibiskupovi Antonínu Brusovi z Mohelnice se vší ochotou nápomocen byl v zastávání pastýřských jeho povinností. Zvláštním příznivcem byl S. řádu jesuitskému, který k jeho radě do Čech byl povolán, a jehož první osadu v Praze nejen sám uvedl do koleje sv. Klimenta, nýbrž i při stavbě kláštera a školy štědře penězi zakládal. Roku 1565 měl S. u sv. Víta pohřební řeč nad mrtvým tělem Ferdinanda I., zemřel v Praze 13. led. 1586, a pochován v chrámě sv. Víta. Roku 1562 obdržel spolu s bratrem svým Matějem Píškem, sousedem Horšovotýnským, predikat z Horšova. S. sepsal jazykem českým dva *katechismy*, jeden krátký a druhý obšírnější, a mimo to zůstavil po sobě *Paměti věku svého*, jichž rukopis chová se v bibliotéce kapitoly Pražské.

Sedání slul starým Čechům zápas mezi dvěma muži na koních, zápasníci sami pak se nazývali sedači, a meč, kterého se při tom užívalo, slul meč sedací nebo sedadlný. S. bylo prastarým obyčejem u Čechů, a sice buď co pouhá zábava panská k osvědčení tělesné síly a zručnosti v zacházení se zbraní, anebo co spůsob ordalií k rozhodnutí právní pře. S. co právní obyčej konalo se buď s meči anebo na kyje, dle toho, byli-li zápasníci stavu šlechtického anebo sprostého. S. udrželo se vedle německého turnaje, který byl do Čech uveden za Václava I. a zdokonalen za Přemysla Otakara IV. až do

časů krále Jana. Jakým spůsobem se odbývalo veřejné a slavné s., toho pěkný popis máme v básni rukopisu Kralodvorského *Ludiše a Lubor.*

Sedlák, člověk ve vsi na statku usedlý a polním hospodářstvím se živící. Původně bylo v Čechách držení půdy svobodné, a poroba lidu selského teprv později se vyvinula, o čemž viz čl. Poddanství.

Sedlčanský 1) Jan Jakub, soused Pražský, výtečný kreslitel a krasopisec. Žalmy Davidovy a jiné zpěvy, od Jiřího Strejce r. 1590 v české řeči sepsané, přepsal r. 1620 na pergameně a ozdobil květinami a jinými okrasami v zlatě, na památku synu svému Mikulášovi. Krásná kniha tato chová se na Strahově. S. byl živ ještě r. 1623. — 2) S. Daniel, knihtiskař Pražský, s jehož jmenem sloučena paměť na počátek pravidelného vydávání novin českých. První toho druhu jsou *Noviny pořádné celého měsíce září 1595*, avšak brzo zase vráceno se ke spůsobu nevázanému, totiž že vydávány noviny jen příležitě, kdykoli něco pamětihodnějšího se zběhlo. S. držel tiskárnu svou asi od r. 1588 až do r. 1630, po něm zůstala v rodině jeho až do roku 1669. Lidmila S-ská, dvorská impresorka, vymohla sobě 1657 povolení, aby noviny směla rozesílati po poště.

Sedlčany, Selčany, starožitné město v někdejším Táborsku, o němž činí se nejprvnější zmínka r. 1294 co o místě trhovém. Toho času náležely S. s příslušenstvím proboštství Vyšehradskému, později dostaly se v držení pánů z Rožmberka, po jichž vymření přešly na Zdeňka Popela z Lobkovic, při jehož rodu zachovaly se do dneška. Krátký čas mezi tím držel S. známý rytíř Jakub Krčín (v. t.).

Sedlec, vesnice v kraji Čáslavském blíž Kutné Hory, kde druhdy stával slavný klášter cisterciacký, první toho řádu v Čechách, z něhož podnes zbyl krásný kostel (nyní farní) Nanebevzetí Panny Marie, pak starý konvent (nynější zámek) a nový konvent, přeměněný v našem století na erární fabriku na tabák. **Klášter Sedlecký** založen byl r. 1143 za panování Vladislava II. od bohatého pána českého Miroslava a povoláni do něho mniši z kláštera Valdsasenského v Hořejší Falci, jichž prvním opatem byl Hořislav († 1169). Klášteru daroval zakladatel Miroslav hojné statky, později pak stal se klášter také účastníkem výnosných dolů Kutnohorských, čímž tak znamenitě zbohatl, že mohl přikoupiti další pozemky a v XIV. století vydržovati až 500 řeholníků. Král Václav II. osvobodil r. 1291 klášter na věčné časy ode všech daní, a udělil mu právo mincovní. Roku 1308 byl klášter od lidu Jindřicha Korutanského vydrancován, roku pak následujícího někteří měšťané Pražští a Kutnohorští, vedením Peregrina Puše, přepadli klášter a zajali v něm podkomořího král. Jindřicha z Lipé, Jana z Vartemberka a Jana z Klimberka, kteří tam na cestě přenocovali, a odvedli je co vězně na hrad Lidici. Roku 1320 dostavěn jest velikolepý chrám Nanebevzetí Panny Marie o pěti lodích, jeden z největších v zemi, roku pak 1325 udělil král Jan klášteru patronat nad četnými farními kostely v král. městech, a r. 1331 právo hrdelního soudu. Opat Jan III.

obdržel na začátku XV. století od papeže právo nositi infuli a berlu, tamější pak hrob Božího těla zvláštní odpustky pro poutníky jej navštěvující, což zavdalo podnět k hlučným poutem tam každoročně na druhý svátek velikonoční konaných. Roku 1421 jest k. S. přepaden od Husitů pod samým Žižkou, dobyt a vypálen, při čemž povražděno mnoho set mnichů, mezi nimi též kartusianů, kteří ze svého vypáleného kláštera na Smíchově u Prahy sem byli utekli. Přenádherný kostel Panny Marie zapálen prý proti výslovnému zákazu Žižkovu, začež pachatelé zastihl krutý trest. Od těch dob klášter i chrámy jeho ležely v sutinách, a rozsáhlé statky jeho jsou rozebrány. Roku 1438 vrátili se někteří mniši, ale brzy se zase rozešli, až teprv r. 1454 za krále Ladislava vrátil se sám starý opat Theodorik, a opraviv kostel ss. Filipa a Jakuba jal se klášteru zpět vymáhati odcizené statky, v kteréžto snaze i zástupcové jeho neunavně pokračovali. Úsilí jejich mělo značnější prospěch teprv za Ferdinanda I., který je v tom vydatně podporoval. Od těch dob zmohl se klášter opět tak dalece, že odbůjní stavové čeští mohli na něm r. 1619 žádati 2000 kop grošů míš. válečné daně. Mniši odepřeli je zaplatiti, začež jsou vyhnáni a zboží klášterní prodáno za 30.000 kop míš. městu Kutné Hoře, která je však po bitvě Bělohorské zase klášteru navrátiti musila. Od těch dob k. S. nanovo se zmáhal za výhradního panování v zemi náboženství katolického a nabýval koupí nových statků. Na sklonku XVII. století přikročeno konečně k nové stavbě kostela Nanebevzetí Panny Marie, který r. 1707 jest šťastně dokonán. Zároveň podniknuta nová stavba konventu. V tom čase vedlo se klášteru tak dobře, že mohl počet mnichů býti rozmnožen, ano i dům v Praze koupen. Později však špatným hospodářstvím klášter zase klesl, až r. 1783 jest dekretem císařským zrušen, mniši do jiných klášterů přeloženi a statky náboženskému fondu přiřknuty.

Sedlecká župa, nazvaná tak podle hradu Sedlce nedaleko nynějších Karlových Varů, připomíná se již r. 973, naposledy pak k roku 1226, kde však již úřadové župní přeloženi byli do Starého Lokte, později pak do hradu Lokte. Ve XII. století dostala se část župy té hrabatům z Vohburka a po nich císaři Fridrichovi I., k Čechám pak navrácena teprv s Chebskem.

Sedlnický z Choltic, starožitná rodina šlechtická, užívající erbu řečeného Odřivous. Původní její sídlo byly, jak se zdá, Choltice v Čechách. Václav z Choltic podepsal r. 1415 stížný list pánů českých a moravských ke sboru Kostnickému. Již ve XIV. století však dostala se jedna větev rodu toho do Moravy, kde nabyla statku Sedlnice, dle kteréhož se napotom psáti počala. První, jenž to jmeno přijali, byli bratří Mikuláš a Jiří S-ičtí z Choltic, kteří žili uprostřed a v druhé polovici XV. století. Od Mikuláše pocházejí hrabata, od Jiřího svobodní páni S-ičtí. Obě tyto větve, zdá se, že vždy přidržovaly se náboženství katolického, a vládly po celý čas hojnými statky pozemskými, ale v dějinách vlastenských nikdy nevystupují do

popředí. Povýšení do stavu hraběcího dosáhl Karel Julius S. z Choltic r. 1695. Petr S. z Choltic z potomstva Jiřího účastnil se povstání českého a po bitvě Bělohorské vystěhoval se do Holandu, kdež zemřel co generál strážmistr, stav se skrze dceru Annu praotcem kvetoucí v Prusku rodiny hraběcí Perponcher-Sedlnických.

Sejpy, také ryžovny zvané, závody k vypírání zlata, drahých kamenů neb některých rud z říčního písku, který se prosypává (odtud jmeno). Nejdůležitější s. v Čechách nacházely se druhdy v Šumavě a podél Otavy a přítoků jejich (v. Ryžování), kdežto se až podnes množství pískových hromad spatřuje, kteréž dávají svědectví o bývalé rozsáhlosti ryžovnictví v těchto krajinách.

Sekerka z Sedčic, jmeno starožitné vládycké, nyní hraběcí rodiny, která v Čechách již vymřela, mimo hranice rakouské však podnes trvá. Rod tento odvodí počátek svůj od někdejších Vršovců, kteréhož původu však nikdy dostatečně neprokázáno. Původní jeho sídlo byla tvrz Sedčice v Žatecku, i dá se rod ten stopovati od sklonku XIV. století co držitel zboží pozemského v Čechách, vynikající však roli v dějinách vlasteneckých nikdy nehrál. Roku 1666 dosáhli S-kové z S. povýšení do stavu hraběcího pod jmenem Vršovec S. z S., od kteréž doby psali se členové té rodiny zhusta jenom hrabata Vršovci. Vymřevše ku konci XVIII. století v Čechách kvetou dosavad v Prusích.

Sepekov, farní ves česká v okresu Milevském, ve XII. století sídlo jedné větve Vítkoviců, náležela později k biskupství Pražskému, od něhož statek ten r. 1307 pan Jindřich z Rožmberka směnou získal. Spojen později s panstvím Milevským dostal se zároveň s tímto roku 1622 klášteru Strahovskému. V letech 1730—33 nově tu vystavěn chrám Panny Marie, jehož klenutí Siard Nosecký, kněz toho řádu, vymaloval; k chrámu tomu konají se s okolí pouti.

Severin Hanuš, zběhlý dřevoryjec, jehož dřevoryty v Zpěvníku bratrském co do jemnosti mědirytbám se vyrovnají (od r. 1581). Monogram jeho jest *H. † S.*

Severin 1) příjmím Kramář, měštěnín a konšel Staroměstský v Praze, jak se zdá, první knihtiskař Pražský, vydal r. 1488 spolu s Janem Pytlíkem, Janem od Čápů a Matějem od Bílého lva bibli českou, a žil ještě r. 1520. Syn jeho 2) Pavel S. z Kapí Hory přejal po otci tiskárnu, jsa velikým podpůrcem učení Lutherova tiskl všecky překlady spisů tohoto reformatora, vydal *díla Chelčického*, *bibli* r. 1529 a 1537, *zřízení zemské* (1530), *kancional* bratrský (1547) a zemřel asi r. 1550. Predikatem z Kapí Hory obdařen od krále Ludvíka.

Sezima z Sezimova Ústí, starodávní, nyní vymřelý panský rod v Čechách, větev Vítkovců, jehož předek Sezima vystavěl město Ústí nad Lužnicí (v bývalém Táborsku, po něm Sezimovým pojmenované. Potomkové jeho nazývali se po tomto sídle svém a podrželi později křestné jmeno S. za příjmení. Jan S. ze Sezimova Ústí byl

osobním přítelem Jana Husa, jenž k němu své útočiště vzal, když ku konci r. 1412 musil Prahu opustiti. Jan zemřel 1414, a vdova jeho Anna osvědčila se v době 1414 – 17 co nejhorlivější Husitka. Naproti tomu byl Janův mladší bratr Oldřich horlivý katolík, a drže r. 1419 Ústí, jak se zdá co poručník sirotků bratra svého, vypověděl z města všecky obyvatele po husitsku smýšlející. Ale Janův syn Prokop zmocnil se pomocí vypovězenců v noci masopustní r. 1420 města a přinutil strýce k útěku. Brzy potom dobyt i hrad a pusté město Hradiště, a založeno tam nové město Hradiště hory Tábor (nynější Tábor), kamž přestěhovalo se obyvatelstvo z Ústí požárem zkaženého. Prokop z Ústí, přilnuv zcela k výstřední straně Táborů, zmizel mezi nimi. Později připomíná se Jan z Sezimova Ústí co stoupenec pana Menharta z Hradce a po jeho smrti co jednotník Strakonický. V témž století dostali se S-mové v držení města i statku Ouštěku v Litoměřicku, a stali se dědičnými kraječi v království Českém. Po bitvě Bělohorské přišli skoro všickni členové rodu toho o své statky a vystěhovali se do ciziny, tak že jmeno jeho v Čechách zaniklo.

Sezimovo Ústí v. Ústí Sezimovo.

Schaffgotsche, jmeno hraběcí rodiny v Slezsku a v Čechách usedlé. V Slezsku připomínají se **Sch**-schové již od r. 1243, bývajíce zhusta postaveni v úřadech veřejných a držíce zboží pozemské. Jan Oldřich **Sch.**, generál jízdy ve službě císaře Ferdinanda II., byl v Řezně 23. čce 1635 co spoluviník Albrechta z Valdšteina odpraven. Syn jeho Krištof Leopold užíval od r. 1651 titule hraběcího, Jan Antonín Gotthard **Sch.** povýšen byl r. 1708 do stavu říšských hrabat. V Čechách usadil se první z té rodiny Jan Krištof **Sch.**, který zemřel asi r. 1590, jeho potomstvo pak již roku 1610. O něco později přišel do Čech Jan Arnošt Ferdinand **Sch.**, z jehož potomků Jan Arnošt Antonín roku 1703 dosáhl povýšení do stavu hraběcího v království Českém, stal se nejvyšším purkrabím i rytířem zlatého rouna, a zemřel 11. čce. 1747.

Schambogen Jan Krištof, výtečný právník, narozen 1636 v Kladsku, studoval v Praze co žák proslulého K. Kyblina, stal se r. 1660 doktorem práv a 1668 profesorem na fakultě právnické tamtéž, kterýžto úřad spravoval až do své smrti r. 1696 tak slavně, že i mnoho cizinců přicházelo do Prahy poslouchat jeho přednášky. **Sch.** byl 12krát děkanem právnické fakulty a 2krát (1687 a 1692) rektorem university. **Sch.** byl také přísedícím arcibiskupské konsistoře a cís. radou. Sepsal rozličná díla právnická, z nichž *Praelectiones publicae in D. Justiniani Imp. Institutiones* byly drahně let knížkou příruční na Pražské i na jiných universitách.

Schleinitz, Maximilian Rudolf hrabě, první biskup Litoměřický, narozen 1605 vstoupil do kněžského stavu, stal se kanovníkem v Olomouci a v Praze, r. 1635 generálním vikářem arcibiskupství Pražského, 1637 proboštem v Litoměřicích a 1656 biskupem tamže. V úřadě tom vyznamenával se přede vším velikou láskou k umění, dával vlastním

nákladem opravovati a stavěti nové kostely, jež ozdoboval obrazy a sochami od nejlepších umělců, a jmenovitě dal vystaviti katedralní kostel sv. Štěpána v Litoměřicích, jejž ozdobil obrazy Škretovými. **Sch.** sepsal *Instructio parochorum*, t. j. poučení pro faráře, jak by měli s osadníky svými, obzvláště ve farnostech smíšených, nakládati, a zemřel 13. říj. 1675.

Schönaich (Šenoch) Fabian, ze šlechtické rodiny slezské, konal císaři Karlu V. a jeho bratru Ferdinandovi I. platné služby, mezi jiným spravoval nějaký čas panství Litomyšlské, pánům Kostkům odňaté, a zajal tam Jana Augusta, staršího Jednoty bratrské, se služebníkem jeho Jakubem Bílkem. Dostav v odměnu za své služby rozličné statky zemřel 23. září 1591 u vysokém věku.

Schönburg v. z Šumburka.

Sigmund, německé jmeno mužské. **1) S.** svatý, jeden z patronů českých, král Burgundský (516—524), jehož tělo Karel IV. r. 1360 do Čech přivezl a v kostele sv. Víta na hradě Pražském uložil. — **2) S.** císař Římský, král Český a Uherský, syn císaře Karla IV., narozen v Praze 14. ún. 1368, zasnouben byl ještě co dítě s Marií, nejstarší dcerou Ludvíka Velikého, krále Uherského a Polského, a od té doby chován při jeho dvoře. Po smrti otce svého (1378) obdržel Sigmund v podíl svůj markrabství Braniborské, které však, když po smrti tchána svého po mnohých nesnázích r. 1387 na trůnu uherském se upevnil (Polsko bylo připadlo druhé dceři Ludvíkově Hedvice), pustil bratranci svému Joštovi markrabí Moravskému. Bratru svému Václavovi, králi Římskému a Českému, který mu byl osobně na pomoc přitáhl do Uher a potlačil odpor proti němu zdvižený, nevděkem se **S.** odměnil, když r. 1394 spojiv se proti němu s odbojnými pány, kteří ho byli jali, řídil potom narovnání mezi oběma stranami tak, že Václav r. 1395 jednotě panské téměř ve všech věcech povoliti musil. Roku 1399 opětně míchal se **S.** do záležitostí českých, a roku 1400 účastnil se v klášteřem Sedleckém blíž Kutné Hory sjezdu všech členů rodu Lucemburského, kdež radili se o to, jak zachovati se k Německu, kde proti Václavovi za krále Římského zvolen byl falckrabě Ruprecht. Tu **S.** zřejmě osvědčil mrzkou ziskuchtivost svou, žádaje za pomoc, kterou bratru sliboval, Slezsko a Lužici a nad to i vladařství v Čechách, čímž Václav tak popuzen byl, že v zlosti ze sjezdu odjel. Když pak rok na to **S.** sám od vlastních poddaných v Budíně jat jest, byl to opět bratr jeho Václav, který mu pomocí z Čech a z Moravy poskytnutou pomohl z vazby. **S.** nelenil odplatiti mu to r. 1402 novým nevděkem, když přijeda do Čech s protivníky jeho se srozuměl, a sám ho jav uvázal se ve správu země. Ale vydíravé jeho řádění v zemi popudilo proti němu celý národ, až i sami dřívější odpůrci Václavovi od něho odstupovali. Tu zdvihl se proti **S**-ovi branný odpor, v jehož čelo postavil se markrabí Moravský Prokop. Toho **S.** na Bezdězi oblehnuv zrádným spůsobem jal, načež oba vězně své z Čech odvedl; Václava dal k opatrování do Vídně vévodům Rakouským. Pro-

kopa držel u vazbě v Prešpurku. Za nepřítomnosti S-óvy obnovila se zpoura proti němu, ale S. vrátiv se s vojskem uherským a dobyv Kutné Hory, hlavního sídla jejího, odpor udusil. V Hoře zmocnil se S. pokladu Václavova tam chovaného, a vojsko jeho zle v zemi řádilo. Ale brzy musil S. pospíšiti do Uher zpět, kamž byl vpád učinil Ladislav král Neapolský návodem papeže Bonifacia, začež S. zapověděl toho papeze poslouchati jak v Uhřích tak i v Čechách. Mezi tím byl král Václav z Vídeňského vězení svého se vyprostil a znova se uvázal ve správu zemí svých. Tu S. r. 1404 s Albrechtem Rakouským učinil vpád do Moravy, kdež oblehli Znojmo, avšak oba zachváceni jsou úplavicí ve vojště jejich panující, z čehož Albrecht smrt měl, načež S. bez pořízení domů pospíchal. Po smrti Římského protikrále Ruprechta († 1410) voleni jsou na jeho místo od jedné strany kurfirštů S., od druhé pak markrabě Moravský Jošt, který však již začátkem r. 1411 se světa sešel. Zůstali tedy jen dva soupeřové, Václav a S., i narovnali se oba bratří v ten způsob, aby S. v Němcích panoval, ale Václava za staršího Římského krále a budoucího císaře uznával. O země Joštovy rozdělili se tak, že na Václava připadla Morava a Dolní Lužice, a na S-a Braniborsko, kteréž on ale hned zastavil Fridrichovi Hohenzollernskému, později pak i dědičně postoupil. Co král Římský obrátil S. především zřetel svůj k roztržce v církvi panující, i dovedl toho po mnohém obtížném jednání, že ke dni 1. listopadu 1414 sešlo se obecné koncilium v městě Kostnici, které mělo se pokusiti o sjednocení církve pod jednu hlavu, o důkladnou opravu církve v hlavě i v údech, a o zamezení bludných učení. S. přiměl i Jana Husa k dostavení se před koncilium, dav mu list bezpečnosti, ale zapomenuv se nad svou ctí dal jej proti císařskému slovu svému upáliti. Následky, jaké mělo mučenictví Husovo, jsou vůbec známy. Po smrti bratra svého Václava († 1419) povolán jest S. právem dědičným na trůn český, i ustanovil v nepřítomnosti své za vladařku vdovu po Václavovi královnu Žofii, přidav jí k ruce nejvyššího purkrabí Čeňka z Vartemberka. Ale neochotnost S-ova splniti žádosti Čechů, jež tito mu kladli za výminku jeho přijetí za krále, vzbudila proti němu v celém národě odpor. K tomu přistoupily ukrutnosti, páchané od vojenských rot S-ových v Čechách, jakož i události ve Vratislavi, kde S. prohlásiti dal papežskou bulu kříž proti Čechům kážící a upáliti Pražského měšťana Krásu proto, že byl zastával Husa i přijímání pod obojí spůsobou. To vše rozhořčilo národ Český proti S-ovi v takové míře, že nemohl na to pomysliti, aby se ujal vlády nad ním, leč by dříve brannou mocí jej sobě podrobil. Středem odporu byla Praha, proti kteréž zamířil S. svou první rozhodnou ránu. Přitáhnuv do Čech v čele ohromného vojska křižáckého, 150.000 mužů z rozličných národů silného, postoupil až ku Praze, kterouž v červnu 1420 jal se oblehati, an válečné roty jeho v celém okolí přeukrutně řádily. Tu však utrpěl 14. čce pod horou Vítkovem od Žižky takovou porážku, že vojsko křižácké, ztrativši všecku chuť bojovati dále s českými kacíři, žádalo býti rozpuštěno domů. Aby

neodtrhl od Prahy docela beze všeho pořízení, vešel S. na hrad Pražský, jejž držela po celý ten čas jeho posádka, a dal se tam korunovati. Aby pak zaplatiti mohl povinný žold vojsku bouřlivě o něj se hlásícímu, oloupil kostel sv. Víta o jeho poklady a drahocenné skvosty, a když ani to nepostačovalo, viděl se nucena zastavovati důchody a statky královské, ano i zboží kostelní a klášterní. Ještě jednou téhož roku přitáhl S. vojensky ku Praze na vybavení Vyšehradu těsně od Pražanů sevřeného, ale opozdil se o den přes lhůtu posádce hladem mroucí ustanovenou, po jejíž uplynutí slíbila vzdáti hrad Pražanům. S. nicméně odvážil se bitvy s vojskem oblehajícím, a tu jest podruhé na hlavu poražen, při čemž zahynul květ šlechty moravské po jeho straně bojující. S. zachránil se rychlým útěkem. Na to r. 1421 usnesl se sněm Čáslavský nepřijmouti S-a za krále, a zříditi prozatímní vládu dvaceti osob. Panství nad sebou podávali Čechové Polskému králi Vladislavovi, ale toho přiměl S. k tomu, že korunu českou zamítl. V srpnu 1421 vtrhlo se strany bavorské do Čech nové vojsko křižácké, na 200.000 mužů silné, to však na pouhou zprávu, že Čechové proti němu táhnou, dalo se hanebně na útěk. Mezi tím byl S. na sněmě Brněnském mnohé pány české hrozbami na svou stranu přivedl, i vtrhl do Čech s brannou mocí 80.000 mužů a zradou zmocnil se Kutné Hory. Ale Žižka na den tří králů 1422 přepadnuv toto město dobyl ho, a stíhaje ustupujícího S-a porazil jej rozhodně v několika bitvách. V červenci téhož roku S. osobně na sněmě říšském popouzel knížata německá k nové křižácké výpravě proti Čechům, ale marně. Za to podařilo se mu dosáhnouti toho na Vitoldovi velikém knížeti Litevském, jejž Čechové byli mezi tím za krále sobě vyvolili, že se všeho spolku s nimi zřekl, ano válku proti nim prohlásil, ku které však nepřišlo pro odpor Poláků. Po tolika zmařených pokusech, podrobiti Čechy mocí, uznával konečně S., že po zlém s nimi ničeho nepořídí, i naklonil se tedy k mírnému vyjednávání s nimi. Jednáno r. 1429 v Prešpurce, ale bez prospěchu, také nové pokusy o vyjednávání s Čechy r. 1431 nevedly k cíli. Na to vypravil se S. do Italie k dosažení císařské koruny, kterou mu také 31. máje r. 1433 papež Eugen IV. v Římě na hlavu posadil. V srpnu 1434 nanovo smlouval se S. na sjezdě Řezenském s Čechy, však i tenkrát ještě bez konečného výsledku. Teprv po bitvě Lipanské svitala S-ovi lepší naděje, i obnoveno jest vyjednávání r. 1435 nejprvé v Prešpurce, pak v Brně, kdež konečně, když i sbor Basilejský ochotným se ukazoval povoliti jistým žádostem Čechů, sepsána jsou tak zvaná kompaktata, o kteréž však mělo ještě dále býti jednáno s posly Basilejskými. Kterak toho S. přece dovedl, že uznán jest od Čechů za krále, o tom viz čl. Husitská válka. Dne 23. srp. 1436 měl císař S. slavný vjezd do Prahy, a s jeho nastoupením nastala krok za krokem reakce, neboť on řídil se pravidlem, že sliby kacířům učiněné žádné platnosti nemají, pročež také nic z toho nesplnil, co byl Čechům sliboval před dosednutím na trůn, a jmenovitě úřady zemské s vyloučením všech horlivějších Husitů obsadil osobami

strany mírné, beze všeho ohledu na jich spůsobilost. Důležité bylo jednání na sněmě o novém roce 1437 v Praze odbývaném, na kterém urovnal S. dávný spor pánů se zemany o s e d á n í v l a v i c í c h, t. j. o právo zasedání na soudu zemském. Výrokem S-ovým, aby na soudu zemském zasedalo 12 pánů a 8 zemanů čili vládyk, z úředníků pak zemských aby nejvyšší komorník a nejvyšší sudí byli vybíráni výhradně z pánů, nejvyšší písař pak výhradně ze zemanů, jednak uznán jest rozdíl stavu panského a zemanského (rytířského), jednak stav panský a zemanský pospolu postavený co privilegovaná aristokacie naproti stavu městskému, jemuž nedopřáno přístupu k nejvyšším úřadům. Téhož roku císařovna Barbora, druhá manželka S-ova, korunována jest na království České. Proti odpůrcům S-ovým, kteří ho nižádným spůsobem nechtěli až dosud uznávati za krále, Roháčovi z Dubé a městu Králové Hradci, rozhodně postupováno. Roháč dobyt na svém hradě Sioně a okázale v Praze oběšen, a Hradec Králové k podrobení se přinucen; na to jsou horlivějším kněžím husitským odňaty jejich fary, jmenovitě fara Týnská v Praze zvolenému arcibiskupu Janu Rokycanovi, o jehož potvrzení od papeže byl císař slíbil se zasaditi, ale nedbal, a který konečně, necítě se déle bezpečným v Praze před pronásledováním S-ovým, uprchl tajně na Kunětickou Horu. Také ve věcech zemských patrna byla neochotnost S-ova k pravidelnému jich vyřizování, když sněmy bez konce protahoval. Z toho všeho čím dále tím více rostla nespokojenost v zemi, a již se všech stran chýlilo se k novým bouřkám. Sám vítěz u Lipan, Diviš Bořek z Miletínka, ohlásil na sněmě, ku konci září 1437 v Praze odbývaném, stížnosti proti císaři v 19 článcích; téhož dne poslali původcové těch žalob císaři odpovědné své listy, a k nim brzy připojila se celá strana táborská i jiných zemanů drahný počet, tak že v říjnu vypukla opět válka na několika místech najednou. Té nové bouře nemálo se ulekl císař, sklíčený v stejnou dobu také nezhojitelným neduhem tělesným. Vida blížiti se konec života svého volal k sobě do Prahy zetě svého Albrechta Rakouského, aby ještě za jeho živobytí uvázal se ve správu země. Avšak Albrecht měl proti sobě nejenom stranu horlivějších Husitů, nýbrž i samu císařovnu Barboru, i strojen proti němu mocný odpor. O piklech takových zvěděv, a obávaje se každou chvíli vypuknutí bouře v samé Praze, umínil si S. opustiti Čechy, aby alespoň umříti mohl v pokoji. Opustil tedy Prahu 11. listopadu s celým dvorem svým, jejž mezi jiným provázely též četné nevěstky pod zvláštní korouhví, a odebral se do Moravy. Přijev do Znojma dal ihned zatknouti manželku svou a pod stráží držeti. Poražen pak na smrtelné lože když znamenal přicházeti poslední hodinku svou, dal se obléci v roucho císařské a pod korunou slyšel mši svatou; potom jej musili přestrojiti v rubáš, a tak na trůnu sedě zemřel 9. pros. 1437. Tělo bylo do Uher odvezeno a pochováno ve Varadině. S em vymřela po meči dynastie Lucemburská v Čechách, neboť zůstavil jedinou dceru Alžbětu, manželku vévody Albrecha Rakouského. — 2) S. K o r y b u t v. K o r y b u t.

Silnice. V Čechách, na Moravě a v Slezsku byly veřejné cesty a s. již za dob župního zřízení, a každá župa musila uvnitř obvodu svého starati se o ně. Upravování cest a s-c byla jedna z předních robot zemských. Bylať země Česká od nejdávnějších dob sídlem čilého obchodu a střediště několika znamenitých drah obchodních. Takováto dráha vedla od Kyjeva přes Lvov a Prahu do Pasova a Řezna, jiná vedla z Italie Krajinou, Korutanskem, Štýrskem, Rakouskem a Moravou do Čech a dále do Míšně a Branibor, zachovávajíc Čechy a jižně od nich položené země ve spojení se severem. Nad jiné však slavná obchodní dráha byla tak zvaná z l a t á s t e z k a (v. t.), spojující Prachatice s Pasovem, po níž pohyboval se drahné věky veškerý obchod český na jih a západ. O zřizování nových s-c v Čechách dobyl si zvláštních zásluh Karel IV., jenž městům, aby stavěla i zachovávala s., dovolil vybírati mýta, i jinými výhodami povzbuzoval k žádoucímu zlepšení cest obchodních. Že veřejné cesty již za panování prvních králů z rodu Habsburského byly předmětem státní péče, vysvítá z Ferdinandova zřízení zemského, v němž jest ustanoveno, že lesy mají býti vypleněny na láno po obou stranách s-c. Válkou 30letou přišly téměř všecky s. v Čechách nazmar. Teprv za panování Karla VI. a Marie Teresie věnována jim opět bedlivější péče.

Simbrecht, též C z y m p r e c h t, Z i m p r e c h t, Matěj, výborný malíř, rodem z Mnichova, zdokonalil se v Italii, načež usadil se v Praze, kde r. 1667 stal se měšťanem a r. 1680 zemřel morovou ranou. V pracích jeho pozorovati jest vliv školy vlaské a poněkud i německé. S. nápodobil věrně přírodu, vedle čehož díla jeho vyznamenávají se živostí barev a pilností u vyvedení. Z obrazů jeho jmenujeme: *Kamenování sv. Štěpána* a *sv. Trojici* v kostele sv. Štěpána na Novém městě Pražském, *sv. Barboru* v jedné kapli u sv. Jindřicha tamtéž, *veliký oltář* v kostele karmelitském Panny Marie, *sv. Daniele* u sv. Haštala, *sv. Tadiáše* u sv. Víta v Praze, *sv. Bartoloměje* v kostele Kolínském, dvě *Panny Marie* v galerii přátel umění v Praze. S. maloval též rozličné obrazy pro hraběte Michnu i pro jiné šlechtice.

Sinapius v. H o ř i c k ý.

Sirotci nazvala se po smrti Žižkově mírnější strana mezi Tábory, dělící se méně nežli ostatní od obecních řádů církevních (též v mínění o podstatě večeře Páně), s kterouž on nejvíce se srovnával — „jakoby jim otec umřel“ — a zvolila si své zvláštní představené a polní hejtmany. Mezi vojenskými vůdci S-tků nejpřednější byli: kněz P r o k o p, na rozdíl od vůdce táborského Prokopa Velikého nazván M a l ý, jinak P r o k ů p e k, J a n Č a p e k z e S a n, J a n K r a l o v e c a V e l e k K o u d e l n í k z Březnice. Poněvadž obě strany, Táboři i S. zřídili sobě zvláštní správu, rozdělili se též o města, jež byli až posavad společně drželi, při čemž mezi jiným dostalo se S-tkům také důležitého Hradce Králové. Pro toto však rozdělení nepřestal na ten čas přátelský svazek mezi S-tky a Tábory, kteří ještě dále podnikali společné výpravy. Tak jmenovitě r. 1429 společně dobývali měst a

hradů královských v severních Čechách, i účastnili se slavného vítězství u Ústí. Po Korybutově odstranění r. 1427 dostalo se náčelnictví strany podobojí opět Táborům a S-tkům. Téhož roku v stejnou dobu, co v západních Čechách vojsko křižácké utrpělo úhlavní porážku od Čechů, na východní straně vtrhli do země Slezané u veliké síle. Proti nim postavilo se vojsko sirotčí, ale neopatrností vůdce svého Čapka do zálohy vlákáno utrpělo znamenitou ztrátu. Jenom zpráva o neštěstí u Tachova přiměla Slezany k rychlému ustoupení ze země. Téhož roku S. s Tábory účastnili se dobývání Kolína. Po jeho dobytí táhli s Tábory a Pražany pod Prokopem Velikým přes Moravu do Uher, kdež dobyvše Uherského Brodu a jiných měst spálili předměstí Prešpurská a přitáhli až před Vídeň. Odtud poplenivše roviny rakouské vrátili se r. 1428 do Moravy, pak vtrhli do Slezska, kdež porazili vojsko německé u Nisy a zmocnili se četných měst, hradů a tvrzí. Jiný vpád učinili Pražané a S. do Bavor, kdež dobyli Pernova a Mnichova nad lesy, a škody veliké učinivše zase se vrátili. Hejtman sirotčí Jan Kralovec porazil Němce u Chrastavy blíž hranic. Též do Kladska vpadli S., a nenalezše žádného odporu vtrhli znova do Slezska, dobyli tam města Němčí a zanechali v něm posádku. Téhož roku se účastnili S. obležení Bechyně s Prokopem Holým, kteréműž se konečně vzdala. Sporu, který v ty doby nastal mezi Starým a Novým městem Pražským a k zjevnému záští vedl, též S. činně se účastnili. Novoměštští totiž, pokročilejší jsouce u víře nežli Staroměstští přidržujíce se Jana Rokycany, srovnávali se v učení se S-tky, jak je druhdy byl hlásal kněz Jan ze Želiva a po jeho smrti kněz Jakub Vlk, který na ten čas držel přednost mezi kněžími Novoměstskými. Když pak nastávalo nepřátelství se Staroměstskými, tu Novoměstští požádali na pomoc Velka hejtmanna sirotčího. Přišlo sice k boji, ale krátkému toliko, neboť strany, odloživše vyřízení sporu na čas příhodnější, učinily mezi sebou mírné narovnání, poněvadž nastávala potřeba obrátiti společně zbraň proti zevnitřním nepřátelům. Hned na to také vytáhli Pražané společně s Tábory a S-tky přes Žitavu do Lužice, kdež učinili veliký plen a vypálili město Kubín. I následujícího na to největšího tažení do Němec účastnili se s valnou mocí také S., jejichž hejtmané Jan Kralovec a Velek Koudelník připomínají se vedle Prokopa Velikého mezi předními vůdci vojska. Na jaře 1430 vtrhl hejtman sirotčí Velek Koudelník do Uher, kdež u Šintavy přišlo k vražedné bitvě mezi Husity a mnohem četnějším vojskem uherským, ve kteréž sice Uhři jsou na hlavu poraženi, ale také mnoho Čechů padlo, mezi nimiž sám přední vůdce Koudelník. Roku 1431 Prokop Veliký spolu se S-tky učinil nový vpád do Uher a pohubil krajiny až k Nitře. Tu však pohádali se Táboři se S-tky o kořist učiněnou tak prudce, že Prokop s lidem svým odtrhl se od S-tkův a do Čech se vrátil. Pozůstalé v Uhřích vojsko sirotčí pod Čapkem a knězem Prokůpkem táhlo dále přes Váh, tam však udeřili na ně Uhři v síle mnohem větší a přinutili je k ustoupení. V nepříznivém počasí podzimním, trpíce velikou ztrátu na lidech i za-

vazadlech, bojovali po deset dní ustavičně s nepřítelem stíhajícím je až k Jihlavě; nicméně zbytek jich přece se dostal do vlasti. Z toho jich opuštění povstal veliký hněv S-tků na Prokopa, i počali se od té doby chýliti více ku kališníkům Pražským, s nimiž souhlasili také v tom, že ochotni byli sbor Basilejský obeslati, čemuž Táboři dosud odpírali. Že však bylo potřebí srozumění vespolného, sněmováno jest v Praze na začátku roku 1432, a tu nejdřív kněží sirotčí sjednotili se u víře s Pražskými ve smyslu Rokycanově, potom pak i Táboři a S. smířili se opět dokonale. Brzy potom vytáhla spojená jich vojska do Lužice a do Slezska, veliké škody všude působíce, až i v markrabství Braniborském. Odtud obrátivše se někteří znova do Uher dobyli Trnavy a vložili tam posádku, i bylať potom Trnava hlavním sídlem husitství v Uhřích. Roku 1433 táhl Čapek ze Sán na S-tky za mzdu králi Polskému na pomoc proti rytířům německým, i přišel až k Gdaňsku a na břeh mořský, všude vítězstvím šíře slávu českého udatenství. Ještě téhož roku však vrátili se S. z Polska, vezouce s sebou na památku vozy naplněné vodou mořskou, a rozmnožili svým počtem husitské vojsko Plzeň oblehající. Ale před Plzní štěstí jim nesloužilo, ano obležení vzali jim živého velblouda, jejž byli s sebou přivedli z Polska. Tím časem již strojila se bouře proti spolčeným Táborům a S-tkům, kteří za žádnou cenu nechtěli uznati Sigmunda za pána a kompaktaty v dosavadním formulování svém za nedostatečné pokládali. Šlechta králi Sigmundovi přichylná a mírnější kališníci učinili spolek proti nim, v jehož čele byl zvolený nedávno správce zemský Aleš Vřešťovský z Risenburka, i jali se sbírati vojsko na Kačíně u Kutné Hory. Tu přišlo k boji nejprvé v Praze, pak u Lipan (v. Husitská válka), v kterémžto posledním zahynula hlavní síla Táborů a S-tků navždy, i přední z jejich vůdců tu padli, mezi nimi Prokop Veliký a kněz Prokůpek. Čapek pak, jenž s lidmi svými před časem utekl na Kolín, viněn jest od mnohých ze zrady. Ten, zavřev se v tom městě spolu s hejtmanem Táborským Ondřejem Keřským, učinil pak příměří s vítězi, slíbiv poddati se výpovědi sněmu, který měl co nejdříve svolán býti, a skutečně na příštím sněmě o sv. Janě Křtiteli poddal se obecnému míru. Tak vzala za své vojenská moc a sláva S-tků, načež už ani co náboženská strana dlouho se neudrželi, splynuvše ještě téhož roku o Pražském sněmě svatohavelském téměř úplně se stranou Rokycanovou; ti pak z nich, kteří tomu odporovali, přilnuli zcela k Táborům.

Sixt z Lerchenfeldu, Jan, rodič Pražský, byl od r. 1584 zpěvákem při dvoře Rudolfa II., později stal se správcem kůru v jesuitském kostele v Olomouci, kdež r. 1597 dosáhl mistrovství sv. písma. Na to stal se kaplanem a kazatelem ve dvorské kapli v Praze a roku 1601 obdařen erbem a predikatem z Lerchenfeldu. Stoupaje v hodnostech jmenován 1608 arcipryštem Plzeňským a téhož roku vyvolen za kanovníka na Vyšehradě, 1609 stal se kanovníkem na hradě Pražském a brzo potom protonotářem apoštolským. Roku 1613 přijal děkanství velice ochuzelé kapitoly Vyšehradské, kteréhož důstojenství rád

se zprostil, vyvolen byv 1618 za probošta kapitoly Litoměřické. Roku 1627 vymohl S. na císaři Ferdinandovi II., aby probošt Litoměřický na sněmě zemském zasedal hned po arcibiskupovi. Vystavěv opět proboštství r. 1627 požárem zkažené zemřel 3. list. 1629. S. byl milovníkem hudby i básnictví latinského, a v obojím oboru pokusil se dosti zdařile o skládání. Vydal i některé české spisy k náboženství se vztahující.

Sjezd, sebrání jen některého stavu, některé jednoty neb některého kraje zvláště, jehož usnešení nemělo žádné moci zákonní v zemi, kterážto příslušela jenom snešením sněmu co řádného shromáždění zástupců všech stavů zemských. V některých dobách odbývaly se v Čechách pravidelné s-y krajské, jichž usnešení předkládalo se pak sněmům zemským.

Skála 1) někdy knížecí hrad u Radkovic v někdejším Klatovsku, poslední to útočiště knížete Soběslava II. po jeho porážce u Prahy r. 1178, kde ještě nějaký čas proti šťastnému soupeři svému Fridrichovi se držel. Během XIII. století objevují se na S-le Drslavici, kteří se odtud ze Skály a později Švihovští z Risenburka a ze Skály zvali. Když Břeněk ze Skály a ze Švihova zdvihl válku proti králi Václavovi IV., byl hrad 1399 marně obléhán, při čemž prý poprvé (?) v Čechách děl užito. V husitských válkách dostal se hrad v moc zemských škůdcův a loupežníkův, pročež jest r. 1441 od pánův českých mocí dobyt a rozbořen. — 2) S. Hrubá, starožitný hrad v někdejším Boleslavsku blíže Turnova, náležel od nejstarších dob rodu pánů Markvarticů, z nichž proslul zvláště Beneš syn Heřmanův svým vítězstvím nad Sasíky r. 1203 do těchto hornatých krajin vpadlými, kteroužto událost vypravuje staročeská báseň v rukopise Královdvorském zachovalá.

Skála ze Zhoře, Pavel, dějepisec český, narozen v Praze 10. čce 1583 co syn měšťana Novoměstského a registratora při dskách, studoval ve Vitemberce a konal cesty po západní Evropě, načež r. 1604 se oženil a usadil v Žatci. Roku 1618 přestěhovav se do Prahy byl úředníkem při kanceláři české. Po bitvě Bělohorské vystěhovav se ze země provázel nějaký čas Fridricha Falckého na jeho potulkách až do Francie, roku pak 1623 usadil se v saském Freiberku, kde, jak se zdá, zůstal napotom až do své smrti, jsa živ ještě r. 1640. Tam i sepsal historická díla svá, z nichž zachovala se nám dvě, ježto chovají se v rukopisech v hraběcí Valdšteinské bibliotéce v Duchcově. První z nich slove *Chronologie církevní, v níž rozmanití a paměti hodní příběhové v církvi boží od stvoření světa až do těchto posledních časův zběhlí s jistou posloupností let podle pravidla písem sv. a z hodnověrných pramenův v krátkém pořádku gruntovně a srozumitelně se vypisují a před oči představují.* Spis tento jest toliko jakousi přípravou k druhému o mnoho většímu dílu, kteréž v deseti foliantech zavírá v sobě všeobecnou historii církevní od časův apoštolských až do konce roku 1623 a slove *Historie církevní ze spisův a z pamětí*

hodnověrných historikův v krátkou sumu uvedená a sepsaná. Ohromné dílo toto psal S. od r. 1628 do r. 1640, avšak nepřivedl ho k místu tak, jak je byl původně sobě vyměřil, neboť chtěl i dějiny r. 1624 a v letech na to jdoucích zběhlé vypsati, avšak vypsání toto nás nedošlo, aniž tak řečená *Paralipomena* čili dodatky, k nimž se S. v historii své zhusta táhne. S-lová *Historie církevní* dotýká se dějin všech zemí evropských, ale s obzvláštní pilností vypsány jsou dějiny v letech 1600—1623 zběhlé (díly 8—10), a to nejen české, nýbrž i německé, francouzské, vlaské, španělské, anglické, švédské, polské a uherské. Při spisování díla toho vážil S. z hojných historických spisů českých i jinojazyčných, z četných listin diplomatických, a užil při tom i svých zkušeností a vědomostí, byv svědkem rozličných důležitých jednání a příběhů v Čechách i za hranicemi, pročež také dílo toto má velikou důležitost, obzvláště pro dějiny naše domácí. Bohužel zůstalo dlouho nepovšimnuto, až teprv Palacký r. 1831 a 1834 veřejnou pozornost na ně obrátil. Na to dala kr. česká společnost nauk přepsati sobě příběhy české v posledních dílech obsažené, a musejní skriptor Dundr přepsal je pro bibliotéku Musea českého. V nejnovější době vydal Karel Tieftrunk příběhy české od r. 1602 do r. 1623 v historii S-lově obsažené tiskem v díle *Monumenta historiae bohemicae.*

Skála z Kolince, Šimon, narozen v Klatovech v druhé polovici XVI. století, dosáhl na universitě Pražské stupně bakalářského i mistrovského, přijat jest r. 1597 mezi profesory tamější, přednášel ethiku, logiku, historii, od r. 1610 také práva městská, spravoval rozličné úřady akademické a duchovní, r. 1609 zvolen za přísedícího konsistoře dolejší, a r. 1610 přidán od university s mistry Bacháčkem, Campanem a Troilem kněžím evangelickým k sepsání katechismu dle konfese české. Roku 1611 zvolen jest S. za probošta koleje sv. Václava, i měl v těch dobách účastenství ve všech jednáních, které se týkaly obnovení a zvelebení university Pražské, zřízení konsistoře podobojí, správy a rozmnožení důchodů universitních a t. d. Zemřev 10. srp. 1617 pochován jest v kapli Betlemské. S. byl muž učený, ale nepřítel všelikých novot a nesnášenlivý, i působil kolegům nemalé mrzutosti po celý čas svého profesorství.

Skalice 1) Česká, jinak Veliká, městys v někdejším Králohradecku na bývalém panství Náchodském. Roku 1424 porazil tu Žižka Jana Opočenského, Půtu Černohorského a Arnošta z Černčic, kteří byli v pověstných jeskyních okolních naň číhali, a vydrancoval městečko. Roku 1441 vypálena S. od knížat Slezských, roku 1450 podruhé dobyta od Jetřicha, hejtmana kraje Hradeckého. Později drželi S-ci s Náchodem synové krále Jiřího, knížata Minsterberská. — **2)** S. Klášterská, ves a dvůr blíž města Kouřimi, někdy klášter řádu cisterciackého, jejž založil Dětřich Kagelmunt, probošt Vyšehradský, přispěním Karla IV., povolav do něho dvanáct mnichů z kláštera Sedleckého, na jichž výživu učinil nadání, které Karel IV. ještě rozmnožil a arcibiskup Arnošt r. 1357 potvrdil. Také Václav IV. učinil milost

klášteru S-ckému osvobozením poddaných jeho ode všech berní a rozmnožením jeho nadání z mince Kutnohorské. Roku 1421 dne 18. dubna byl klášter od Táborů zkažen, načež stál opuštěn, a statky jeho dostaly se v držení soukromé. Roku 1481 postoupil jich Vilém Zub z Landšteina opatovi Sedleckému, načež uveden jest do zbořeného kláštera nový opat, po němž následovalo ještě sedm jiných. Že však příjmy nedostačovaly k udržování opatské důstojnosti, zašla tato během času, byvši co prázdný titul spojena s opatstvím Sedleckým. Roku asi 1690 vystavěna v zříceninách kaple zvěstování Panny Marie a nové obydlí pro mnichy, kterých tam napotom žil jen skrovný počet, a naposledy toliko jediný, až do zrušení kláštera Sedleckého, načež i zboží kláštera S-ckého připadlo administraci c. k. statků k ruce náboženského fondu.

Skály, něm. *Bischofstein*, ves v pohoří Krkonošském nedaleko Police se zříceninami starého hradu Katzensteina, z něhož v husitských válkách a za doby bezkrálí mnohé škody do Slezska se dály, pročež Slezáci a Lužičané s povolením sněmu českého r. 1447 jej a blízký Abršpach koupivše obořili ta loupežnická hnízda. Roku 1662 hrabě Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat prodal S. Matouši Ferdinandovi Zoubkovi z Bílenberka, který stav se biskupem Kralohradeckým statek ten věnoval k obživě tří kanovníků při katedralním chrámě, z kteréžto doby pochází nynější jeho německé jméno.

Sklářství, kterýmžto odvětvím průmyslovým Čechy v novější době nad jiné země evropské prosluly, provozováno bylo v Čechách již ku konci XIV. století v míře dosti rozsáhlé, neboť té doby se připomínají skláři a sklenáři též ve mnohých menších městech, jako na př. v Prachaticích již r. 1380 a 1397. Eneáš Sylvius v díle svém nemálo se diví, že za jeho času při kostelích v Čechách tak prostranná okna z čistého a uměle dělaného skla se nalezala, a to nejen ve městech, nýbrž i v městečkách a vesnicích. Tomek ve svém *Dějepise Prahy* praví o době Karlově a Václavově, vypočítávaje rozličná řemesla: „Ze skla dělali okna a jiné véci s k l e n á ř i, zrcadla z r c a d l n í c i," zejmena pak napočítal v Praze sklenářů 20 a zrcadelníků 6. Že k bratrstvu malířskému, založenému r. 1348, náleželi také sklenáři, dostatečně známo jest; zdá se však, že do něho přijati byli teprv později. Že by řemeslníci tito byli spracovávali jen samé odjinud přivezené sklo, nedá se mysliti, pročež musíme za to míti, že sklo stejnou dobou v samé zemi se dělalo. Dle udání *Světozora* (1876, č. 3.) první známou sklárnu vystavěl Petr Berka z Dubé na tak zvaném Tannenberku u Chřibské, ale neklade se kdy. Zpráva tato jest na všecken způsob velmi neurčitá. Dále jmenuje *Světozor* Doubice (1442), Falknov (snad Falkenhein?) u Kamenického Šenova a Chřibskou (1504), vše v obvodu několika mil v severním cípu Čech. Zprávy tyto jsou nad míru chudé, a není pochybnosti, že sklárny české jsou mnohem starší nežli naše vědomosti o nich. V Krušných Horách založil r. 1536 sklárnu Jiří Wander a přivedl ji na takový stupeň dokonalosti, že za to byl odmě-

něn udělením šlechtictví. Císař Rudolf II. zvláště podporoval broušení a rýsování skel. Mimo Lehmanna (1590), který pro dvůr pracoval, jmenuje se několik vynikajících mužů co pěstitelů tohoto umění, ve kterém napotom vynikla Kamenice Česká. Když italské s. za XVII. století pokleslo, tu Čechy s dobrým prospěchem pole opanovaly, postupujíce odtud směrem samostatným, zvláště co se dotýče úhlednosti a rozmanitosti tvarův. Čeští skláři byli tehdáž velmi hledáni, zejmena jimi obsazeny byly první sklárny v Duryňsku. V dobu 1680—1700 padá založení nových skláren jmenovitě v Liberci, Harachově a Nové Huti na Jizeře u Příchovic. V XVIII. století se s. české čím dále tím více zvelebovalo, a vláda napomáhala tomuto průmyslovému odvětví vhodnými opatřeními. Tak stalo se, že české sklo všecky trhy evropské, ba i v jiných dílech světa opanovalo, nemajíc po dlouhý čas rovného soupeře.

Slaný (rozuměj p r a m e n), též S l a n é, něm. *Schlan*, panství a starodávní král. město, připomíná se ponejprv v zakládací listině Břevnovské z r. 993. Po zahynutí Dřevíče asi ku konci XII. století přeneseni jsou úřadové župní na hrad S., od kteréž doby tvořilo S l a n s k o zvláštní župu mezi župami Žateckou, Řipskou, Rokytenskou a Pražskou. Mezi 12 kraji, na které po úpadku zřízení župního nacházíme za Karla IV. Českou zem rozdělenou, jmenuje se též kraj S l a n s k ý, který jest také mezi 14 kraji, připomínanými v polovici XV. století. Roku 1714 spojeny jsou dosavadní kraje Slanský a Rakovnický v jeden, nazvaný Rakovnickým, ale krajským městem zůstal S. Kdy město samo povstalo, nelze bezpečně udati; nejspíše bylo vystavěno za Přemysla Otakara II. Na sklonku XIII. anebo s počátku XIV. století založili zde benediktini kláštera Ostrovského proboštství při kostele sv. Gottharda. Ve válkách náboženských byl S. jednou z hlavních opor husitství. Roku 1420 dne 25. kv. zmocnil se města zradou Vilém Zajíc z Hazmburku, načež ihned král Sigmund s dvorem svým tam přibyl. Ale již příštího roku opanovali město Pražané, kteří r. 1425 po tuhém odporu odtamtud vytištěni jsou od Táborů a Sirotků, při čemž město s větší části v rum a popel obráceno. Od té doby zůstal S. při straně Táborů až do bitvy u Lipan. V letech 1460—72 byly hradby a brány městské znova vystavěny. Roku 1482 odbýván zde sjezd strany podobojí. Dne 5. srp. 1551 bylo více než polovice města požárem zničeno. Po bitvě Bělohorské obdržel panství Slanské Jaroslav Bořita z Martinic, který obyvatelstvo násilnými prostředky k náboženství katolickému přivedl. Od té doby náleží panství toto držitelům Smečna. Roku 1655 založil v S-ném Bernard Ignac hrabě z Martinic klášter františkánský s kostelem sv. Trojice, a r. 1658 kolej piaristskou s kostelem Panny Marie. Staršího založení jsou kostel sv. Gottharda, nyní děkanský, jehož stavba sáhá do první polovice XIV. století, pak kaple sv. Vavřince při špitále v témže století založeném.

Slavata z C h l u m u a K o š u m b e r k a, jmeno starožitné a v dějinách českých pověstné panské, posléze hraběcí rodiny, větve pánů

z Chlumu, tak zvaných po hradu v kraji Čáslavském, a majících v erbu na štítu modrém tři pruhy (řeky) zlaté na příč položené. Jmeno S., původně křestní, přešlo během času v stálé příjmení. Mimo hrad Chlum vládli záhy též jinými statky v Čáslavsku, a v Chrudimsku náležel jim hrad Košumberk s příslušenstvím. Pánové z Chlumu připomínají se v listinách již ku konci XIV. století, ale na jeviště historické vstupují teprv na začátku XV. století, kdež Jan Kepka a Jindřich Lacembok z Chlumu (v. čl. z Chlumu) objevují se co průvodcové Husovi do Kostnice. Oba tuto jmenovaní, jakož i bratr Jana Kepky Diviš z Chlumu, přivěsili pečeti své k listu stížnému, jejž po upálení Husa pánové čeští a moravští učinili ke sboru Kostnickému. Diviš tento účastnil se pilně veřejných jednání i vojenských výprav své doby, jmenovitě 1448 dobytí Prahy skrze Jiřího z Poděbrad a r. 1452 volení jeho za správce země. Z jeho dvou synů zemřel mladší Jan, muž rozšafný, který sloužil vlasti v úřadech i v poli, r. 1495 bezdětek; starší Slavata rozhojnil značně rodinné statky, které všecky po bezdětné smrti dvou synů jeho, Michala a Albrechta, připadli třetímu, též Slavatovi, jenž také po strýci svém Janovi dědil. Toho přečkal jediný syn Diviš S. z Chlumu a Košumberka, který přistoupiv k jednotě bratrské účastnil se spoury stavovské proti Ferdinandovi I., pokutován jest za to po vítězství Mühlberském na statcích, a zemřel asi r. 1578. Z osmi synů přečkali jej toliko čtyři: Adam, Jindřich, Albrecht a Zachariáš. Jindřichův syn Diviš Lacembok S. z Chlumu propadl po bitvě Bělohorské statky a zemřel r. 1623. Statky jemu konfiskované koupil pak bratrovec jeho Vilém (o němž viz doleji) a postoupil jich synu jeho Jindřichu Vilémovi, který, vychován v náboženství katolickém, zemřel bez dědiců mužských r. 1654. Ze synů Albrechtových pojal Jindřich za manželku Markétu Salomenu ze Smiřic a zahynul r. 1610 v Jičíně při známém vyhození tamějšího zámku do povětří, Jan Albrecht připomíná se ještě 1644 v Čechách (nejspíše tedy již katolík) co držitel zboží pozemského, a zdá se že zemřel bez dědiců. Zachariášův syn Krištof Šťastný odešel po roce 1620 z Čech. Nejstarší z bratří Adam obdržel za podíl pouze Čestín Kostel, jejž r. 1602 prodal. Byl nejprvé soudu dvorského a komorního radou, později cís. radou a v letech 1595—1601 hejtmanem německých len koruny České. Příbuzný jeho pan Adam z Hradce svěřil mu správu svých rozsáhlých statků. Poslední léta svého života trávil Adam v Kutné Hoře, kde r. 1610 zemřel. Z jeho synů zůstavil potomstvo jediný nejmladší Vilém, který obnovil a dovršil slávu a bohactví svého rodu. Vilém S. z Chlumu a Košumberka narodil se 1. prosince 1572 v Čestíně Kostele a obdržel první vychování od učitelů bratrských, načež dále se vzdělával v Praze. Roku 1592 nastoupil cestu do Italie, opatřen hojnými prostředky od pana Adama z Hradce a Petra Voka z Rožmberka. Pobyv tam čtyry léta vrátil se do vlasti a zdržoval se v Jindřichově Hradci u přítele svého Jáchima Oldřicha, syna a dědice

páně Adamova († 1596). Vilémův pobyt v Italii byl v mysli jeho spůsobil převrat, jehož následkem r. 1597 přestoupil k víře katolické proti vší domluvě otce svého i jiných přátel. Událost ta vzbudila nemalý hluk, pročež uznal Vilém za dobré, krok svůj zvláštním spisem ospravedlniti, a r. 1597 vydal se na novou cestu do ciziny, na kteréž navštívil Německo, Dánsko, Holand, Anglii, Skotsko, Francii a Španělsko, a z které se vrátil teprv r. 1600, načež jej císař Rudolf II. jmenoval komořím, dvorským maršálem a přísedícím zemského soudu. Roku 1602 pojal Vilém za manželku Lucii Otilii, jedinou sestru a dědičku Jáchima Oldřicha z Hradce, který již r. 1604 zemřel, tak že potom Vilém byl pánem rozsáhlých statků toho rodu po meči vymřelého. Brzo po svém zasnoubení smířil se Vilém dokonale se svým otcem. Po smrti švakra svého stal se Vilém na jeho místě purkrabím Karlšteinským, a co takový jedním z nejvyšších úředníků koruny České. Na politické jeviště vystoupil Vilém S. ponejprv r. 1608, jsa od císaře co vládní komisař poslán k sněmu Brněnskému, aby utišil bouři na Moravě proti Rudolfovi II. se vztahující, což se mu však nepovedlo. V následujícím na to vyjednávání mezi císařem a bratrem jeho Matiášem též Vilém se účastnil a podepsal také smlouvu Libeňskou. Důležitější roli hrál S. r. 1609, když při jednání o pověstný majestat na svobodu náboženství se Zdeňkem Popelem z Lobkovic a Jaroslavem z Martinic na odpor se stavěl jeho udělení, když pak udělen byl, nechtěl ani relatorem býti při jeho vkládání do desk aniž podepsati amnestii a porovnání mezi stranami pod jednou a pod obojí. Tu jest proti těm třem učiněna protestace od stavů podobojích, ve které ustanoveno, kdyby budoucně kdokoliv proti majestatu se čeho dopustil, aby k těm, kteří se na amnestii podepsati nechtěli, jako k nepřátelům svornosti a pokoje hleděno bylo. Později byl S. v zámysly ctižádostivého arciknížete Leopolda, z nichž pošel r. 1611 vpád pasovského vojska do Čech, bez odporu do jisté míry zasvěcen. Po korunování Matiášově na království České povýšen jest S. k úřadu nejvyššího dvorského sudí, a r. 1612 jmenován presidentem komory české. Když císař Matiáš odstěhoval se do Vídně, jmenoval S-tu jedním z místodržících, kterým v nepřítomnosti jeho byla správa země svěřena. Jakým spůsobem dohnáni jsou evangeličtí stavové čeští r. 1618 k zjevné zpouře, o tom v. čl. Povstání české. Proti S-tovi a Martinicovi obrátila se při tom zuřivost stavů na základě výše zmíněné protestace z roku 1609, pročež jsou za zrádce zemské vyhlášeni a oknem kanceláře české na hradě Pražském do příkopu shozeni. Pádem tím přišel S. k těžkému úrazu, tak že nemoha z místa povstati odnešen jest do domu paní Polyxeny z Pernšteina, manželky nejvyššího kancléře Zdeňka z Lobkovic. Zůstávaje tam na léčení přinucen jest od stavů vydati jim od sebe revers, že se toho, co na něm byli učinili, na nich nikdy pomstívati nebude. Pozdraviv se vyšel ze země i s rodinou svou nejprvé do Míšně a odtud do Pasova, načež direktoři jmění jeho zabavili. Po bitvě Bělohorské vrátil se S. do Čech, byv od Ferdinanda II,

v předešlé své úřady opět usazen, načež mu i jmění jeho vráceno. Roku 1621 propůjčen rodu jeho dědičný úřad zemského číšnictví, a r. 1629 učiněna mu ta milost, aby se vždy nejstarší z rodu jeho psáti mohl „vladařem domu Hradeckého," i aby na sněmích seděl hned po knížatech přede všemi hrabaty. Po smrti Zdeňka knížete z Lobkovic (1628) stal se S. na jeho místě nejvyšším kancléřem království Českého, v kterémž úřadě pak setrval až do smrti, která jej zastihla v Jindřichově Hradci 19. led. 1652. Vilém S. nabyl dílem dědictvím po své manželce († 2. led. 1632) dílem koupí rozsáhlých statků jak v Čechách tak i na Moravě; též držel v letech 1623—45 v zástavě panství Mělnické. S. v pozdějších letech sepsal *paměti* své ve 14 knihách vlastní rukou, kteréž mimo přehled starých dějin českých obsahují hlavně obšírnou apologii strany katolické. Z díla toho nejdůležitější část, obsahující dějiny české od císaře Maximiliana II. až do katastrofy Bělohorské, vydal 1868—77 J. Jireček v *Starých pamětech dějin českých*. Spis ten má velikou cenu co důležitý pramen historický. Co do osobní povahy byl S. lepší než jeho pověst. Náboženské přesvědčení jeho bylo upřímné, ale bohužel zaslepovalo jej tak, že nepředvídal zhoubných následků své přemrštěné horlivosti, až konečně sám, upřímný jsa Čech a vlastenec, zhrozil se a želel daleko sáhající politické reakce, kterou byl pomáhal připravovati. Bezzištnost svou dokázal tím, že opominul použiti k obohacení svému příležitosti, jaká se mu naskytovala k lacinému zakupování konfiskovaných statků, nevycházeje téměř po celý čas života svého z peněžitých nesnází. S. obnovil v Jindřichově Hradci kolej jesuitskou, r. 1615 požárem zničenou, taktéž uvedl tam znova františkány, 1619 odtamtud vypuzené. Po Vilémovi S-tovi dědil statky jeho starší syn Adam Pavel hrabě S., který zemřel bezdětek 2. čce 1657. Dědici po něm stali se čtyři synové bratra jeho Jáchima Oldřicha, zemřelého ještě před otcem 4. kv. 1645, Ferdinand Vilém, Jan Jiří Jáchim, František Leopold Vilém a Jan Karel, z nichž první tři jeden podruhém dědili (Ferdinand † 2. dub. 1673, Jáchim † 1. čce 1689, Leopold † 26. led. 1691), mužských potomků však žádných nezůstavili, Ferdinand a Jáchim toliko dcery. Čtvrtý bratr Karel byl vstoupil do řádu karmelitánského, jehož stal se generálem, a nedav se pohnouti k vystoupení z něho zemřel v Římě 21. čce 1712 co poslední muž svého rodu. O statky rodinné již dříve se bylo rozdělilo ženské potomstvo, totiž potomstvo sester jmenovaných čtyr bratří a dcer Jáchimových i Leopoldových.

Slavibor, vojvoda Pšovský, otec sv. Lidmily.

Slavkov, něm. *Schlaggenwald*, král. horní město v bývalém Loketsku, založené od župana Slavka z rodu pánů z Oseka (1188—1222), jehož potomci tu vládli ještě na začátku XV. století. Roku 1502 dostal se S. pánům Pflugům z Rabšteina, za nichž se dolování na cín a stříbro velice zvelebilo. Po bitvě Mühlberské r. 1547 jest S. Kašparovi Pflugovi odňat a ku král. komoře připojen. Následujícího

roku povýšil Ferdinand I. S. na město a obdařil jej zvláštním horním řádem i jinými výsadami. Nicméně hory zdejší vždy více zanikaly, což dovršila 30letá válka, ve které město několikráte od rozličných vojsk jest dobyto.

Slavník, otec sv. Vojtěcha, jeden z kmenových vojvod (*duces*) v Čechách, jakých se v nejstarších dobách nacházelo v zemi vedle knížat Vyšehradských více, a kteří více neb méně uznávali svrchovanost těchto jakožto panovníků nad celou zemí. Z těchto byl svého času S. nejmocnější, neboť vládl celou jihovýchodní částí Čech, a panství jeho zaujímalo dobře dvě pětiny celé země. Sídlo své měl S. na Libici (v. t.) a připomínaný v *Libušině soudu* „Svatoslav od Libice bílé“ byl nejspíše jeho předek. Během času šířilo se panství Libické výbojem i naproti knížatům zemským, v čem podporovala jeho vojvody blízká příbuznost jejich s králi Německými rodu Saského, která jim dodávala i smělosti, vytrhovati se z područí knížat zemských. Radislav kníže Zlický, o jehož boji proti sv. Václavu pověst vypravuje, byl beze vší pochybnosti předek S-ův, nejspíše otec jeho. Smíření v dobrém, které se stalo mezi Václavem a Radislavem, záleželo nepochybně v tom, že tento podržel panství své v celé rozsáhlosti, v jaké je potom spatřujeme za časů S-a, že ale podrobil se vrchnímu panství zemského knížete, kterému se před tím protivoval. S-ovi pak podařilo se zachovati starou moc rodu svého nepochybně moudrou povolností a opatrností naproti oběma mocným Boleslavům. Že s nimi žil v poměrech přátelských, nevytrhovav se z poslušnosti, kterou jim byl zavázán, o tom svědčí jednohlasnost, s kterou syn jeho Vojtěch rok po smrti otcově zvolen byl od knížete i sněmu zemského za biskupa. S. zemřel dle Kosmy r. 981. Pět ostatních synů kromě Vojtěcha a Radima, který se též stal knězem, totiž Soběbor, Spytimír, Pobraslav, Porej a Čáslav, uvázalo se potom společně v jeho panství. Dobrá vůle mezi knížecím a S-ovým rodem pominula však ještě za živobytí Boleslava II. Jednalo se v různicích tehdáž vzniklých zajisté hlavně o hranice mezi mocí, vykonávanou posud nad tak znamenitou částí země od rodu S-ova, a mocí knížecí, která toužila po rozšíření. Spory ty všemožně rozdmychovali Vršovci a jiní soudruhové jejich z panstva při dvoře a ve službách knížecích, kteří zkažením rodu S-ova mínili sebe obohatiti jejich statky. Vysvitá při tom dosti jasně souvislost rozepří těchto s nesnázemi, které panstvo české působilo Vojtěchovi v blahoplodném usilování jeho o mravní a náboženské přetvoření národu Českého. Roku 995 neb 996 vypukly spory tyto v zjevnou válku mezi dvorem knížecím a Slavníkovci, avšak uzavřeno příměří mezi oběma stranami. Za doby toho příměří vytáhl nejstarší z bratří Soběbor s jinými vojsky českými, ježto vypravena byla na pomoc císaři Otovi III. proti Slovanům polabským. I Boleslav Chrabrý pomáhal císaři v této válce osobně. S ním vešel Soběbor v přátelství a zároveň také císaři žaloval na příkoří, jaké prý kníže Český činil jemu a bratřím jeho. Zpráva o tom, došlá ke dvoru českému, přivedla věc k náhlému rozhodnutí. Boleslav II. ležel

tehdáž těžce nemocen, a vládu vedl za něj nejstarší syn jeho Boleslav. Ten ovládán protivníky Slavníkovců dopustil zrušiti příměří, pod kterým tito žili bezpečně. Nenadále jest obležena Libice, kde přebývali mladší čtyři bratří, a 27. září 996 dobyta. Slavníkovci, vylákáni byvše z chrámu, kde hledali útočiště, slibem zachování životů, zrádně všickni jsou zavražděni se ženami i dětmi svými. Bratr jejich Soběbor nalezl útočiště v Polsku u dvora Boleslava Chrabrého, který jej nadal statky i důstojenstvími. Též Vojtěch odebral se nedlouho na to do Polska, odkud vypraviv se do Prus k hlásání tam víry křesťanské zabit jest od pohanů na poli Romovém 27. dub. 997. Několik let po zahynutí bratří svých navrátil se Soběbor do Čech v průvodu Boleslava Chrabrého (1003), když tento zmocnil se panství nad Čechami. Avšak již rok na to padl při dobytí Prahy od Oldřicha. Radim, nejmladší z bratří, tovaryšil věrně Vojtěchovi; o jeho osudu viz čl. R a d i m. Z protivníků rodu S-ova dovedli Vršovci udržeti se stále v držení Libice, až i je o sto let později (1108) stihla na hradě tom záhuba rovněž tak krvavá.

Slavníkovci v. S l a v n í k.

Slavomír, kněz, vůdce povstalých Moravanů proti Němcům po uvěznění od nich knížete Svatopluka.

Slezsko, lat. *Silesia*, něm. *Schlesien*, druhdy země koruny České, nyní s větší části od ní odtržená, tak že jen skrovný díl horního S-ska při ní pozůstává, ostatní pak ku království Pruskému náleží, obydleno bylo záhy rozličnými kmeny slovanskými, Holasici, Vislany, Opolany, Bobrany, Charváty a j., kteří však nedospěli k utvoření vlastního neodvislého státu, nýbrž dle okolností vlivu a panství mocnějších sousedů svých, Němců, Čechů a Poláků, podléhali. Není pochybnosti, že S. činilo svým časem část veliké říše Samovy, později říše Velkomoravské, odkud i křesťanství se tam dostalo. Po pádu říše Moravské dostala se zajisté větší část S-ska pod panství mocných Boleslavů I. a II., a tím samým v církevním ohledu pod biskupy Pražské (r. 973). V zakládací listině biskupství Pražského vyskytuje se poprvé pro krajiny a obyvatelstvo Čechám poddané hromadné pojmenování S l e z a n é. Po smrti Boleslava II. opanoval S. Polský Boleslav Chrabrý, který mu vládl až do své smrti (1025). Ale již r. 1039 kníže Český Břetislav zmocnil se celého S-ska, jež Kazimírovi Polskému vrátil teprv r. 1054 za roční poplatek 30 hřiven zlata a 500 hřiven stříbra, který přestal teprv za Boleslava Křivoústého okolo r. 1102. Od té doby vykazovali polští Piastové mladším členům rodu svého úděly v S-sku pod vrchmocí panovníka, jenž vládl v Polště, a tak časem rozděleno jest S. na množství menších knížectví, která zase všelijak dále se dělila a spojovala. (Těmto jednotlivým knížectvím slezským věnovány jsou v díle našem zvláštní články.) Drobní tito polosamostatní panovníci hleděli si každý osobních zájmů svých, které se často mezi sebou rozcházely, málo kdy se shodujíce s interesy říše Polské, z jejíhož vrchního panství všemožně se vytrhovali. Odtud časté různice mezi nimi, ve kterých jednotliví knížata hledali opory v cizině. Tak Kazimír II.

kníže Bitomský dal se r. 1289 v ochranu krále Českého Václava II. na základě práva lenního, kteréhož příkladu následovali brzy též bratří jeho Měčislav Těšínský, Boleslav Opolský a Přemysl Ratibořský, tak že Václav II. stal se vrchním pánem celého horního S-ska. Čím dále tím více knížat slezských přistupovalo k lennímu svazku s korunou Českou, jmenovitě za krále Jana, až konečně Karel IV. i poslední dvě samostatná knížectví slezská, Javornické a Svídnické, sňatkem s dědičkou jejich Annou roku 1353 získal. Již dříve byl se král Polský Kazimír Veliký v míru r. 1335 s králem Janem uzavřeným odřekl všeho práva k S-sku, následkem čehož Karel IV. r. 1348 prohlásil je za věčné příslušenství království Českého. Od té doby králové Čeští nazývali se nejvyššími knížaty Slezskými, dávajíce se v dobách pozdějších zastupovati ve Vratislavi nejvyššími starosty čili hejtmany zemskými. Knížata zvykali scházeti se ke společným poradám o záležitosti obecného dobra celé země, z kterýchžto schůzek, když knížata osoby své dávali zastupovati posly, a když podobné zástupce v dorozumění s knížaty též stavové některých knížectví do nich posílali, vyvinul se znenáhla tak zvaný conventus publicus co jakési zastupitelstvo celého S-ska, vedle kteréhož jednotlivá knížectví měla zvláštní své sněmy. Na nejvyšší hejtmanství podle privilegie Vladislavova z r. 1498 a na vyšší důstojenství kněžská podle narovnání Kolovratova (v. Kolovrat str. 319) z roku 1504 směli jen domácí býti usazováni. Holdování králům Českým konalo se ve Vratislavi, vojenské služby toliko na území slezské byly obmezeny. Za takového postavení zemí slezských ke koruně České, jejíž generální sněmy také knížata slezská navštěvovali, dostaly se mnohé zvyky československé do S-ska, jmenovitě zaveden v XV. století jazyk český do listin slezských. Roku 1478 mírem Olomouckým, uzavřeným mezi králi Vladislavem Českým a Matiášem Uherským, odtrženo jest S. na čas od koruny České, byvši s Moravou a Lužicemi postoupeno tomuto na čas jeho života, po jeho smrti však jsou všecky tyto země opět spojeny s korunou Českou. Ve XIII. století dálo se ve S-sku, jako v Čechách a na Moravě, zakládání měst dle německého spůsobu, čímž německý živel trvale se zahnízdil v zemi, nejsa žádnou národní reakcí, jako v Čechách za dob husitských, v šíření svém zadržován, čímž stalo se, že během času nad slovanským opanoval. Proti církevně-reformačnímu ruchu v Čechách nejenom německé měšťanstvo, nýbrž i knížata slezská příkře se stavěli, o čemž svědčí časté boje Slezanů s Husity a později zarytý odpor proti králi Jiřímu, jehož hlavou byla Vratislav. Za slabého Vladislava nastaly také v S-sku jako v Čechách rozličné zmatky vnitřní, vedoucí až ke krvavým bojům, které ne bez obtíže jsou ukliзeny. Jakož pak dříve odporni byli Slezané českému husitství, tak snadno se u nich ujímalo učení Lutherovo z Němec přišlé, proti němuž marně stavěli se králové Čeští z rodu Habsburského. Mezi tím velmi často střídali se držitelé jednotlivých knížectví slezských, z nichž některá dostávala se v moc rodinám cizím, při čemž bylo králům Če-

ským nejednou důrazně hájiti práv koruny, aby žádné území S-ska od ní se neodcizilo. Pokoušelit se o to jmenovitě markrabata Braniborští opětovaným uzavíráním dědičných smluv s jednotlivými knížecími rodinami slezskými, kteréžto smlouvy pak od panovníků českých, jmenovitě od Ferdinanda I., za neplatné jsou prohlášeny. V následujících na to rozbrojích náboženských stáli Slezané věrně při evangelických stavech českých, a r. 1609 vypravili poselství do Čech, aby tam společně s nimi pracovalo za propůjčení svobody náboženské. Po vydání Čechům žádaného majestatu udělil císař Rudolf také Slezanům zvláštní majestat. I za povstání českého byli Slezané za jedno se stavy českými, s nimi zároveň prohlásili se r. 1619, že neuznávají Ferdinanda II. za svého pána, a vypověděli jesuity ze země. Později uznali Fridricha Falckého za krále Českého a přidali se k všeobecnému spolku rakouských dědičných zemí s Uhry proti Ferdinandovi zatím již na císařství zvolenému; svolali do zbraně 8000 mužů pěších a 1800 jezdců, 23. února 1620 holdovali Fridrichovi ve Vratislavi a povolili mu daň 60.000 a manželce jeho 40.000 tolarů. Ale po bitvě Bělohorské přijali návrh kurfiršta Saského, že mezi nimi a císařem smíření sprostředkuje. Následkem toho ujednáno 18. ún. 1621 tak zvaný saský akord, dle něhož knížata a stavové, vyjma Jana Jiřího markrabí Braniborského, jenž držel knížectví Krňovské, měli obdržeti odpuštění, potvrzení majestatu i ostatních svých svobod, avšak vzdáti se spolku dosavadního, rozpustiti vojsko své a zaplatiti císaři 300.000 zl. Císař potvrdil smlouvu tu, ale Slezané musili mu zaplatiti mnohem více peněz, což se několikráte opakovalo. Přes to všecko neušli Slezané přísného trestu za spouru, roku totiž 1627, když císař nemusil se obávati, že by jim odněkud mohla pomoc přijíti, odvolal majestatní list, jednotlivým šlechticům a městům vyměřeny nové pokuty, mnozí trestáni smrtí, jiní ztrátou všech anebo části statků, od těch pak, kdo nechtěli ke katolictví přestoupiti, vydírali císařští soudcové vysoké peníze. Tisíce obyvatelů vystěhovaly se ze země, tisíce přivedeny na mizinu. Za války 30leté bylo S. opětně bojištěm, kterým se proháněla císařská i nepřátelská vojska, a zkáza země byla náramná. Šlechta zchudla, ještě více města a nejvíce sedláci, kteří byli beze vší ochrany vydáváni na milost a nemilost jak přátel tak nepřátel. Mírem Vestfalským sice slíbena Slezanům svoboda víry, ale slib nedržán; jak mile nebylo se více strachovati cizího nepřítele, nastalo nové pronásledování katolíků, a z knížectví, která byla časem přímo na korunu spadla, jsou protestanti bez milosti vyháněni. Konečně ujal se král Švédský Karel XII. ve smlouvě Altranstädtské (1707) také slezských protestantů, následkem čehož popřáno nějakého ulehčení luteranům, kdežto reformovaní i nadále zakoušeli přísnosti vlády. V takové míře zůstávalo S-sko až do smrti císaře Karla VI., proti jehož dceři a dědičce Marii Teresii vystoupil král Pruský Fridrich II., který, odvolávaje se na svrchu zmíněné dědičné smlouvy svých předků markrabat Braniborských, od králů Českých za neplatné prohlášené, činil nároky na S. a brannou mocí ku platnosti je přivedl. Mírem Vratislavským

postoupila Marie Teresie r. 1742 Fridrichovi největší část S-ska, podrževši jenom některá knížectví hornoslezská, která dosavad pod jmenem rakouského S-ska při koruně České trvají.

ze Slivna, pánové, připomínají se v XIII. století, a sice bratří Rudolf a Albrecht, kteréhožto posledního syn Jaroš ze S. a z Poděhus byl 1239—48 král. truksasem a 1253—64 nejvyšším purkrabím. O tomto Jarošovi dokazují bratří Jirečkové (ve spise *Die Echtheit der Königinhofer Handschrift*) velmi důmyslně, že on nebyl nikdo jiný než Jaroslav, slavný vítěz nad Tatary u Olomouce. Od r. 1237, kde ponejprv se jmenuje, až do smrti krále Václava (1253), byl Jaroš ze S. stále po jeho boku, a sice 1237 v Chotěšově, 1240 v Brně, 1241 (v říjnu) v Králové Hradci, 1248 v Brně, 1249 v Litoměřicích, 1252 v Praze a 1253 v Týřově, kde král zemřel. Pohřešuje se ale v jeho společnosti právě v době obležení Olomouce od Tatarů, když totiž několik neděl po bitvě Lehnické král 7. kv. 1241 na hradě Königsteině meškal; i lze se z toho domnívati, že Jaroš byl jedním z vůdců, kteří veleli vojsku českému, vypravenému z Lužice do Moravy, a po zapuzení Tatarů s králem dále do Rakous táhli. Potom jsa nejvyšším purkrabím Pražským velel r. 1260 středu českého vojska v bitvě u Kressenbrunnu, kdež Uhři byli poraženi. Současně s Jarošem připomínají se bratr jeho Eppo a ještě více jiných osob s názvem ze S. Není pochybnosti, že rod toho jmena byl větví rodu Šternberského, kterýžto poslední vyskytuje se pod tímto jmenem teprv r. 1242.

Sloup v. Pirkštein.

Slovacius 1) Pavel (Paulus Slavus), bratr český, narozen v druhé polovici XVI. století, stal se 1592 jahnem v Boleslavi, na synodě Třebické 1596 zřízen na kněžství, r. 1601 přijat do úzké rady, zemřel 7. led. 1604 co správce sboru Lanškrounského (od r. 1598). Spolu s Cyrem přeložil *cestu Jana Lerya* do Brasilie, r. 1557 vykonanou, jazykem ozdobným a plynným, kteréhožto zajímavého díla rukopis chová se ve Fürstenberské bibliotéce v Praze. — **2)** Václav S. Turnovský, též Václav Martinides Turnovský, syn Martina Turnovského, vychován v nauce Lutherově stal se 1581 knězem, a pobyv na rozličných místech kratší neb delší čas ve správě duchovní stal se r. 1592 farářem v Rožďalovicích, kdež zemřel r. 1616. S. byl pilný spisovatel theologický, a jmenovitě sepsal celou řadu *kázaní* a *výkladů*.

na Slovanech v. Emaus.

Smečno, panství a zámek blíž Slaného, připomíná se již u Kosmy a bylo s počátku majetkem panského rodu nazvaného odtud ze Smečna. V XV. století dostalo se v držení pánů z Martinic, z nichž Bořita roku 1460 zámek v nynější rozsáhlosti vystavěl. Jaroslav Bořita z Martinic učinil r. 1633 z panství Smečenského fideikomis, ku kterémuž r. 1647 ještě panství Slanské připojil. Ve válce 30leté bylo S. od rozličných vojsk navštíveno a drancováno. Na S-ně vládnou nyní hrabata Clam-Martinicové, po přeslici potomci hrabat Martiniců, v mužském koleně vymřelých.

ze Šmilkova v. Sádlo.

Smiřický ze Smiřic, jmeno vzácné a bohaté panské rodiny české, jejíž slávu a zámožnost založil rytíř Jan S. ze S., který na začátku XV. století přilnuv k učení Husovu držel stranu Pražanů, účastně se téměř všech válečných podniků jejich. Jakmile však mezi Husity zmáhati se počal směr výstřední, S. vždy více počal se kloniti ke straně mírnější, králi Sigmundovi příchylné, i účastnil se dne 6. září 1427 pokusu přátel Korybutových o zmocnění se Prahy a osvobození jeho ze zajetí, při čemž však sám v zajetí upadl. Později přidal se S. ke straně pana Menharta z Hradce, i stal se zarytým protivníkem Jiřího Poděbradského; v posledních pak letech života svého odstoupil od kalicha docela. Po celý ten čas měl vynikající účastenství ve všech veřejných jednáních, a r. 1452, když Jiří z Poděbrad zvolen jest za správce zemského, přidán mu za rádce mezi jinými také Jan S. Ale již roku následujícího svésti se dal svou osobní nechutí k Jiřímu ke skutku zrádnému. Když totiž Čechové naléhavě usilovali o to, aby mladý král Ladislav konečně do země přijel, poslal mu S. výstražný list, aby se nesvěřoval vrtkavé víře české, leč by přišel s mocí dostatečnou, aby rozkazovati a trestati mohl co pán. To když se na S-ckého proneslo, odsouzen jest hrdla a 7. září 1453 sťat na Starém městě Pražském pod pranýřem. Jan S. nabyl rozsáhlých statků pozemských, hned na počátku rozbrojů husitských zastavil mu arcibiskup Konrad, oddav se v jeho ochranu, panství Roudnické, k němuž on později přikoupil ještě jiné zboží. Z jeho potomků, kteří všickni vládli hojným zbožím pozemským, vynikl obzvláště Jaroslav S. ze S., narozený r. 1513, který v bouřlivých letech 1546—47 stál věrně ke straně Ferdinanda I., od něhož r. 1554 povýšen jest do stavu panského, vynikaje bohactvím nad jiné rody šlechtické, a zemřel 18. list. 1597. Albrecht S. ze S. přidržel se r. 1618 stavů evangelických a přítomen byl vyhození král. místodržících oknem, ale zemřel ještě téhož roku 18. listopadu neženat. Ve správu rozsáhlých statků po něm pozůstalých uvázala se dle kšaftu jeho co poručnice nezletilého a na rozumu nedostatečného bratra Jindřicha mladší jich sestra Markéta, provdaná za Jindřicha Slavatu z Chlumu a Košumberka, kdežto starší sestra Alžběta od mnoha let pro jakési podezření, do něhož u rodiny své upadla, na zámku Kumburském u vězení chována byla. Té však ujal se Ota z Vartemberka, násilně ji osvobodiv pojal ji za manželku a zmocnil se ve jménu jejím panství Jičína a jiných statků S-ch. Z toho mu vzešla právní pře s paní Markétou Slavatovou, i poslána v té příčině z Prahy komise do Jičína, která tu na zámku jala se inventuru konati, když tento nenadálým výbuchem prachu tam ve sklepích chovaného do povětří vyletěl a nejenom celou komisi, nýbrž i paní Alžbětu Vartemberkovou a pana Jindřicha Slavatu v sutinách pohřbil. Ota z Vartemberka, jenž chován byl co vězeň v Bílé věži na hradě Pražském, zemřel leknutím z té zprávy. Paní Markéta Slavatová opustila po bitvě Bělohorské se synem svým vlast i statky rodinné, též bratr její Jindřich S. vyjel

ze země, a nikdy více o něm nebylo slyšeti. Tak smutně zahynul bohatý a slavný rod pánů S-ch. Ve veškeré statky jeho uvázal se Albrecht z Valdšteina, který podle příbuzenství poručnictví nad Jindřichem si osoboval, ale podržel je pro sebe.

ze Smojna, Hanuš, zvaný Pancíř, proto že vždy v silném pancíři chodil, z rodiny rytířské, z níž připomíná se před ním jednooký Fridman co veliký práč, byl pro statečnost v bojích dokázanou od Karla IV. na rytířství pasován a zlatým řetězem ozdoben. Avšak oddav se později řemeslu loupežnickému se svého hradu Žampachu v Hradecku nejen kupce přepadával a jim zboží bral, ale také lidi zajímal, je věznil a trýznil, tak že sám císař r. 1356 hrad jeho Žampach oblehl, po zarputilém odporu dobyl a zajatému Pancíři vlastnoručně oprátku přes krk přehodiv pravil: „Nemám vždy zlatých řetězů, které bych rozdával“, načež jej blíže hradu na stromě oběsiti rozkázal.

Sněm, staroslovanská to instituce národní samosprávy, skládal se u Čechů v nejstarší době dle svědectví *Rukopisu Zelenohorského* z kmetů, lechů a vládyk, jichžto shromáždění s hlavou národu (knížetem) v čele představovalo nejvyšší autoritu v zemi, majíc moc zákonodárnou a tvoříc zároveň nejvyšší sbor soudní. Na s-ě nám v *Rukopise Zelenohorském* vylíčeném kněžna Libuše s. svolává, řídí a návrhy mu předkládá, o nichž on z vlastní moci rozhoduje. Zde jeví se moc knížecí velice obmezenou naproti s-u, jehož výroku se Libuše již napřed podrobuje. To se postupem času velice změnilo, a knížecí moc obdržela ponenáhlu rozhodný vrch nad prvotním patriarchalním a demokratickým zřízením státu. Oba Boleslavové provozovali moc téměř neobmezenou, v časech pak následujících až do polovice XII. století spatřujeme na s-ích členy knížecí rodiny, vyšší duchovenstvo, kmety čili soudce zemské od knížete jmenované a šlechtu stupně vyššího i nižšího, mezi kterou však měli převahu knížecí úředníci dvorští a župní, tak že s. skládal se velikou částí z osob od knížete odvislých. Kníže předkládal s-u návrhy, jež tento obyčejně schvaloval. Kdo se opíral vůli knížete, nebýval jist před jeho pomstou, jakž ukazuje se při s-ě odbývaném r. 1067 na Dobeníně (v. t.). Nejdůležitější věci, které tehdáž náležely do kompetence s-u, byly: volení knížete z panovničího rodu, svolání veřejné hotovosti, uložení berně při mimořádných potřebách knížete (ale v obojích těchto věcech jednali knížata nejednou bez svolení sněmovního), volba biskupa Pražského. Zaváděním řádů německých do země a bohatnutím šlechty vedle úpadku starodávní soustavy župní a rozbrojů domácích mezi členy rodu Přemyslova ochabovala moc knížecí naproti aristokracii, s. český stal se stavovským a nejednou s prospěchem stavěl se na odpor vůli panovníkově, jakož jmenovitě roku 1299 zavrhl zákonník od krále Václava II. jemu předložený. Roku 1310 vydal král Jan hned po nastoupení svém stavům českým a moravským zápis, jímž vytknuty zřejmě meze obapolné moci s-ů a krále, kterýžto poslední neměl bez povolení s-u ani naříditi veřejnou hotovost, aniž vypsati obecnou berni. S-ové té doby scházely se již po pravidlu čtyrykráte do roka o suchých dnech

zároveň se soudem zemským, a obyčejně předsedal mu král osobně. Právo místa a hlasu na s-ě náleželo všem šlechticům, t. j. stavu panskému i vládyckému, jen že z vládyk pro veliké náklady s tím spojené toliko skrovný počet chodil skutečně na s-y. První místo mezi panstvem zaujímal biskup, později arcibiskup Pražský, ostatní duchovní osoby vymizely ze s-u. Nejvyšší úředníci zemští seděli na s-ě mezi stavem buď panským neb rytířským (jak vládykové také počali se nazývati), jak kdo ku kterému náležel. Pomalu vedle šlechty také stav městský, v té míře jak bohatl, začal nabývati vlivu na veřejné záležitosti země, a r. 1281 spatřují se hražená města královská ponejprv na s-ě. Ale jakkoli města po vymření rodu Přemyslova vynikala činností svou ve sporech o trůn na to nastalých, nicméně práva jejich politická nedošla na ten čas ještě formálního uznání. Staré právo volení panovníka vykonával s. v první částce této doby častěji proti zákonu Břetislavovu, nezřídka proti vůli panujícího knížete, dávaje tím podnět k nešťastným zápletkům a rozbrojům; teprv po zavedení za krále Přemysla Otakara I. posloupnosti dle prvorozenství proměnila se volba v pouhé uznání. Neobmezené právo volení, nevázané na žádnou rodinu, provozoval s. po vyhynutí Přemyslovců v pěti letech třikráte. Potomní králové z rodu Lucemburského nastupovali zase dle řádu prvorozenstva. V XV. století stal se s. za příčinou bouřlivých dob rozhodnou mocí ve správě zemské, moc královská sklesla a dědičnost trůnu byla v pochybnost brána, konečně pak docela přestala. V těch časích města, která se byla počeštila, měla již stále účastenství ve všech s-ích, tvoříce vedle panského a rytířského stav třetí; stav duchovní, když nebylo arcibiskupa, přestal býti ve s-ě zastoupen. S. tedy skládal se odtud ze tří kurií, kteréž radily se brzy každá zvlášť, brzy společně. Toliko v zákonodárství soudnickém nemohla města míti účastenství, poněvadž se spravovala právem rozdílným od zemského. Proto ve vzdělání Vladislavova zřízení zemského od r. 1500 stav městský byl súčasten jen velmi skrovně. V první polovici této doby stav rytířský a městský stávaly spolu za jedno proti stavu panskému, za slabého kralování Jagelovců býval však spolčen stav rytířský s panským proti městům, jimž chtěli odníti vliv na záležitosti zemské, sáhajíce jim i na jiná, starší práva. Páni a rytíři upírali stavu městskému třetího hlasu na s-ích a skracovali jej také ve výhradních dosavad živnostech jeho, a teprv po dlouholetých, až i krvavých rozepřích zjednáno jest o to vyrovnání smlouvou Svatováclavskou r. 1517, kterou stav městský zachován při třetím hlase na s-ích, ale za to musil upustiti od práva míle a výhradního vaření piva. Berně povolovala se na s-ích v rozličných spůsobech; k vybírání a odvádění daně bývali vždy voleni čtyři berníci zemští, jeden od krále, ostatní tři od každého stavu po jednom. Vedle starodávní hotovosti zemské vzešel té doby obyčej, chovati stále vojsko žoldnéřské, jehož král mohl sobě tolik držeti, na kolik stačily jeho samostatné důchody, anebo pokud mu s. na to poskytl peněz. Zvolením na trůn český Ferdinanda Habsburského nastala nová snaha po opět-

ném zvelebení moci královské, která tím lépe se dařila, an kráčela pospolu se snahou o zavedení stálých a klidnějších poměrů v zemi, než jaké byly před tím panovaly za vlády nezbedné aristokracie pod bezmocnými Jagelovci. Ráznosti Ferdinandově podařilo se hned v prvních letech vymoci na s-ích rozličná opatření k sesílení moci královské, ano roku 1545 obdržel na stavech uznání dědického práva k trůnu manželky své Anny, čímž odvolán jest revers, jejž po svém zvolení za krále jim byl dáti musil a v němž k tomu se znal, že byl zvolen z dobré a svobodné vůle stavů. Zpoura pak r. 1546—47 zavdala mu vítanou příležitost ku pokoření odbůjných stavů, jmenovitě k zlomení moci stavu městského, čímž oposice sněmovní tak jest oslabena, že napotom netroufala si více odporovati vůli králově. Tak položen jest za Ferdinanda I. i v Čechách základ k onomu absolutismu, jejž panovníci Habsburští podle příkladu Španělska ve všech zemích svých s důsledností železnou zaváděli a v Čechách také v následujících stoletích k plné platnosti přivedli. Ještě jednou sice, za neschopného Rudolfa II., provedli stavové vůli svou proti vůli panovníkově, totiž v příčině náboženské otázky, když r. 1609 vynutili na něm udělení pověstného majestátu na svobodu náboženství, ale katastrofa Bělohorská nedlouho na to následovavší učinila navždy konec choutkám stavů ku provozování moci v státu na ujmu moci královské. Tou dobou také konec učiněn tak zvaným s-ům generalním, na kterýchž byly zastoupeny všecky země koruny čili říše České. V těch totiž byly se přirozené vyvinuly jisté společné prospěchy, které vyžadovaly úrad a usnešení na společném sjezdě. Shledáváme se s takovými s-y říšskými hned po přivtělení Slezska a Lužice ku koruně České, zejmena r. 1348 a 1355, na kterých celitost a nerozdílnost říše České jest uzákoněna. Téhož obecního rázu byl s. Pražský r. 1415, jenž protestoval proti nakládání s M. Janem Husem v Kostnici, dále celá řada s-ů v XV. století. Na podobném sněmě společném v koleji Karlově r. 1524 stalo se usnešení ve prospěch učení Lutherova. Potom následovalo ještě aspoň 16 s-ů generalních, poslední r. 1620. Povolávání jich, tak jako s-ů zemských, náleželo dle práva jedině králi; podnětem ke svolání bývaly buď jeho potřeby anebo žádost některé země. Složení jejich bývalo takové, že jmenují se obyčejně stavové čeští jako na s-ích zemských tohoto království, ostatní pak země, Morava, Slezsko a Lužice, bývaly zastoupeny jen posly sněmovními, vybranými po několika z každého stavu. A jako na s-ích zemských každý stav rokoval zvlášť a měl svůj hlas, tak zase na s-ích generalních každá země tvořila kurii pro sebe, a platnost mělo jen to k čemu všecky kurie zemské přivolily. Poslové přivtělených zemí dostávali instrukci, kteréž překročiti nesměli. Čelným účelům s-ů generálních bylo utvrzení a zachování nerozdílné celitosti zemí koruny České, která v nich tak jako v králi a ve společné kanceláři české měla výraz svůj. Volbu krále vykonával s. český sám, vyjma volbu zimního krále Fridricha, zvoleného na s-é generalním r. 1619. Po bitvě Bělohorské, jak už zmíněno, nastala doba hlubokého úpadku s-ů stavovských,

Užiltě Ferdinand II. vítězství svého nad stavy protestantskými k úplnému zastavení ústavy české na čas, roku pak 1627 vydal *Obnovené zřízení zemské*, které bylo odtud základem práva veřejného i soukromého v zemi. S. český vzal valnou proměnu. Vedle dosavadních tří stavů, panského, rytířského a městského, vykázáno jest místo na s-ě také stavu duchovnímu (arcibiskupu a prelatům majícím statky zemské), který se stal co do přednosti stavem prvním. Působnost s-u obmezena jest skoro jenom na právo povolování daní, veškeré téměř právo zákonodárné vyhraženo králi; též právo přijímání za obyvatele čili udělování inkolatu odňal Ferdinand II. s-u a potáhl na sebe. Deklaratoriemi Ferdinanda III. r. 1640 navráceno jest sice stavům v jisté míře právo iniciativy na s-ě, ale čím dále tím méně šetřeno od vlády těch skrovných práv s-u ještě zbývajících, a jmenovitě daně vypisovány jsou začasté libovolně, bez optání se sněmu, způsobem absolutistickým. K důležitému skutku státnímu povolán byl s. český r. 1720, když mu byl předložen zákon o ženské posloupnosti na trůně a o nerozdílnosti monarchie Habsburské (v. Pragmatická sankce). Předsedou s-u býval nejvyšší purkrabí Pražský, od krále pak dostavovali se na s. tři komisaři. Pro útraty s tím spojené přicházela jen malá část oprávněných sněmovníků, účastnictví pak stavu městského ve s-ích utuchlo skoro docela, a panský stav předčíval na s-ích počtem svým nade všecky tři ostatní stavy. Roku 1714 zřízen jest výbor zemský co výkonný organ sněmu, jenž zároveň uvázal se v úkol dosavadních berníků zemských, kterýžto úřad jest zrušen. I napotom klesala vážnost a působnost s-u napořád, až konečně se proměnil na pouhou formálnost, spojenou s jistými okázalými obřady. — S. moravský měl celkem se s-em českým stejné složení, působnost i osudy. Co do působnosti vynikal s. český nad moravský hlavně tím, že sám volíval krále a že byl hlavním strážcem celistvosti koruny České vůbec. Co se týče složení, sluší znamenati, že stav duchovní nevytratil se ze s-u moravského jako z českého, nýbrž že v něm potrval, maje dle přednosti hned první místo po stavu panském, ačkoli s městy dohromady tvořil jen jednu kurii. Roku 1628 vyšlo *Obnovené zřízení zemské* také pro Moravu, celkem stejné s českým, a tu obdržel stav prelatský první místo. Ale i toto obnovené zřízení zemské bylo v Moravě tak jako v Čechách od vlády všelijakým způsobem porušováno, a účastenství sněmovníků bývalo ještě slabší nežli v Čechách. Výbor zemský byl na Moravě zřízen již r. 1686. — V Slezsku byla vedle s-ů jednotlivých knížectví zastupována celá země tak zvanými sjezdy knížecími, z nichž vyvinul se jistý druh s-u zemského (v. Slezsko), avšak i ten pozbyl po bitvě Bělohorské větším dílem svého významu a takořka jen živořil až do roztržení Slezska.

Soběbor v. Slavník.

Soběhrd v. Mišovský.

Sobek z Kornic, Burian, z rodu vládyckého, který držel Lipku v Chrudimsku, studoval v první čtvrti XVI. století ve Vitemberce, kdež

seznámiv se s Lutherem přilnul k jeho učení, jež napotom ve vlasti pilným překládáním spisů Lutherových všemožně rozšiřoval. Za primatorství Hlavsova stal se v Praze 'kancléřem městským, když však se dostala k vládě strana Paškova, jat jest r. 1524 a do vězení vsazen, z něhož teprv r. 1525 jest propuštěn, ale z města vypovězen. Odebrav se do Moravy vyhledával svazky s bratřími, maje neposlední účastenství ve snahách Jednoty o sblížení se s Lutherem, k němuž r. 1536 doprovázel Jana Augustu. Potom živ byl v Olomouci, zabývaje se pracemi literárními, a připomíná se ještě r. 1544. Ze spisů jeho uvádíme překlad *Kroniky Karionovy* (v Litomyšli 1541), vypravující příběhy od stvoření světa až do r. 1532, a *Kroniku bratří českých od r. 1482 do 1532*, dosavad netištěnou.

Soběslav, české jmeno mužské, spolu jmeno dvou panovníků českých. 1) S. I., nejmladší syn krále Vratislava, provázel r. 1107 bratra Bořivoje II. trůnu zbaveného do vyhnanství a nalezl útočiště u Polského Boleslava Křivoústého, který, učiniv r. 1110 do Čech vpád, aby Bořivojovi zase na trůn pomohl, ku prosbě S-a jej provázejícího zdržel se od plenění země. Při míru, uzavřeném na to mezi Vladislavem Českým a Boleslavem Polským, smířen jest Vladislav také s bratrem S-em, který obdržel od něho za úděl Žatecko. Ale brzo nešlechetní poštivači vzbudili v S-ovi nedůvěru k bratru, jehož prý proti němu popouzí Vacek, jeden z předních rad Vladislavových. Tím dal se S. svésti ke skutku přenáhlenému, že dopustiv se úkladné vraždy na Vackovi podruhé ušel z Čech a opět uchýlil se do Polska. Ale r. 1115 přímluvou Boleslava Křivoústého jest opět smířen s Vladislavem, který mu postoupil krajinu Hradeckou se čtyrmi župami, brzo pak na to propůjčil mu uprázdněná knížectví Brněnské a Znojemské na Moravě, potáhnuv Hradecko zase k sobě. V držení toho údělu zůstal pak S. až do r. 1123, kteréhož z neznámé příčiny vypuzen jest od Vladislava. Od té doby bloudil S. v cizině, až r. 1125 kníže Vladislav, když na smrt se rozstonal, všeobecným přáním národu, jehož miláčkem byl S., jakož i přímluvou královny Svatavy, matky obou bratří, přiveden jest k tomu, že se na smrtelném loži se S-em nanovo smířil. Po smrti Vladislavově pak povolán jest na trůn S., ale proti němu povstav Ota Černý, kníže Olomoucký, hlásil se o trůn na základě zákona Břetislavova co nejstarší z rodu Přemyslova, a dovedl získati na svou stranu nově zvoleného císaře Lothara. Ten ochotně uchopiv se příležitosti, aby mohl ukázati svou moc nad zemí Českou, volal S-a před svůj soud, hroze mu válkou, kdyby neuposlechl. S. neoprávněnou žádost císařovu zamítnuv chystal se k válce, zmocnil se země Otovy a jezdě po Čechách mluvil veřejně k lidu, jemuž dodával statečné mysli. Dohlížeje při tom osobně na válečné přípravy poručil mezi jiným vzíti z kostela Vrbčanského praporec sv. Vojtěcha a na kopí sv. Václava vstrčiti jej dal, aby pod tím znamením plukové čeští udatně bojovali v nastávající válce. Lothar skutečně vtrhl do Čech ze Sas uprostřed zimy r. 1126, ale u Chlumce jest vojsko jeho od S-a na hlavu poraženo, Ota, původce

války, zabit, a císař sám se všech stran tak obklíčen a sevřen, že, nechtěl-li v zajetí přijíti, o pokoj prositi musil. Tu S., dav neobyčejný důkaz své mírné povahy, sám Lothara v táboře jeho navštívil, na slušné výminky s ním se smluvil a pokojně jej ze země propustil. Lothar potvrdil S-a na trůně českém, a oba panovníci zavřeli spolu vroucí přátelství, kteréž věrně zachovali až do smrti. Při té příležitosti udělil Lothar knížeti Českému úřad nejvyššího číšníka v říši Německé a s ním spolu hlas při volení krále Německého, z čehož postupem věkův utvořilo se důstojenství kurfirštské všech potomních panovníků českých. Nabytím toho titule a práva tito sice nikoli nevzdali se nejmenší části své samostatnosti, ano postavení jejich v říši zůstávalo vždy zvláštní a výminečné, nicméně zapříti nelze, že S. lépe by byl osvědčil státnickou moudrost svou, kdyby vítězství svého nad Lotharem byl použil k úplnému přetržení všech svazků s říší Německou, které, jakkoli volné ba i pochybné, nepřestávaly zavdávati králům Německým při každé vhodné příležitosti záminku k osobování sobě vrchního práva nad státem Českým. Upevniv se na trůnu panoval S. chvalitebně, veda všemožnou péči o zvelebení země a bezpečnost její před cizími nepřáteli. Potlačiv spiknutí proti němu vzniklé potrestal přísně původce jeho: Břetislava, syna někdy knížete Břetislava II., oslepením, jiné čtvrcením a kolem lámáním, spůsobem to popravy až dosud v Čechách neznámým. Nařknut byl při tom i Pražský biskup Menhart, který však dokonale ze všeho podezření se očistil. Císaři Lotharovi byl S. věrným pomocníkem v jeho válkách. S Polskem zapleten jest ve válku k vůli švagru svému králi Uherskému Belovi, avšak po třech letech obnovil zase staré přátelství s Boleslavem Křivoústým (1135). Když po smrti Lotharově (1137) následoval na trůně německém Konrad III., S. i s ním zachoval přátelské srozumění, ano vyžádal si od něho, aby ještě za jeho živobytí propůjčil synu jeho Vladislavovi Čechy v leno, což císař také r. 1138 na sněmě Bamberském učinil. Tak tentýž panovník, který při nastoupení svém tak šťastně obhájil samostatnost říše proti všetečné cizí pretensi, na sklonku svých dnů, po slavném panování a v úplném užívání moci, žebrat přišel do Němec jakožto o milost za to, co dříve s mečem v ruce dovedl odvrátit od vlasti jakožto potupu národní. Tento nanejvýše nepolitický skutek, jenž nemalý stín vrhá na státnickou moudrost tohoto jinak tak rázného a rozšafného panovníka, dá se vysvětliti jen ochablostí jeho tělesných i duševních sil, jaká se při S-a v jeho pokročilém věku již patrně jeviti počala. Avšak, jakkoli toho S. téhož roku na sněmě v Sadské dovedl, že stavové zemští syna jeho Vladislava za budoucího panovníka svého uznali, po smrti jeho (14. ún. 1140) neohlížejíce se na slib jemu učiněný povolali na trůn jiného Vladislava, syna Vladislava I. Učinili tím slavný protest proti osobovanému sobě právu králů Německých, osazovati trůn český. — **2)** S. II., nazván kníže selský, syn předešlého, odešel po nastoupení Vladislavově na trůn do Němec, roku však 1148, když Vladislav byl odtáhl do Palestiny, učinil do země vpád, chtěje se pomocí přívrženců svých

zmocniti vlády. Ale Děpolt, bratr Vladislavův, co správce země jal jej a držel u vazbě až do návratu Vladislavova, který jej pak na hrad Přímdu odvésti dal. Odtud však S. r. 1150 pomocí svých přátel vyvázl a žil napotom při dvoře císaře Fridricha I. Roku 1161 odvážil se S. nového vpádu do země, i povedlo se mu zmocniti se Olomouce, a v krátkám čase upevnil se tam tak velice, že Vladislav přitáhnuv osobně před město uznal za nemožné dobyti ho mocí. Omámil tedy S-a klamným slibem, že mu udělí skvělé zaopatření, a přivábeného do Prahy jal a poznovu na Přímdu poslal, kdež plných dvanáct let v tuhém vězení jest držán. Teprv když král Vladislav postoupil trůn synu svému Fridrichovi, tento k rozkazu císařovu S-a na svobodu propustil, který veden do Prahy v čestném průvodu všude od lidu s velikou srdečností vítán jest. Když přišel ku Praze, bos kráčel do chrámu sv. Víta ke hrobům svatých dědiců země České, děkovat Bohu za vysvobození z mnoholetého žaláře. Od Vladislava i syna jeho Fridricha přijat jest na oko srdečně, avšak obdržev výstrahu, že jej Fridrich hodlá dát oslepiti, dal se na útěk ke dvoru císařovu. Za ním odebral se hned i Fridrich, aby právo své osobně před císařem hájil. Ale ten přiřkl Čechy S-ovi, který byl od Čechů radostně za panovníka přijat (1173), a Fridricha při svém dvoře podržel. Avšak S. hned začátek svého panování poškvrnil skutkem nešlechetným, dav usmrtiti někdejšího žalářníka svého na Přímdě, Konrada Sturma, ačkoli vycházeje z vězení byl mu slíbil odpuštění. Roku 1175 jest S. k vůli císaři zapleten do války s Rakušany, kterouž vedl s velikým pleněním země, neodpouštěje ani chrámům, pro kterouž příčinu jest od papeže dán do klatby. Brzy také císař odvrátil se od S-a, jejž zbaviv knížecí důstojnosti propůjčil Čechy Fridrichovi, napořád u jeho dvora meškajícímu. Fridrich spojil se s vévodou Rakouským, S. pak musil ustoupiti do Čech, aby trůn svůj proti Fridrichovi hájil. Ale tento ve srozumění s mnohými pány českými porazil S-a (1178), který se zavřel na pevný hrad Skálu. Ale jakmile Fridrich odešel ze země na sněm říšský, S. sebrav vojsko ze svých přívrženců s velikou mocí udeřil na Prahu, která však jeho útok odrazila; Fridrich na rychlo se vrátiv z Němec s posilou od císaře táhl přímo na S-a, jest však od něho nedaleko Berouna poražen. Ale v druhé bitvě u Prahy pod Vyšehradem, sesílen pomocným vojskem z Moravy, zvítězil Fridrich úplně nad S-em, který podruhé vzal své útočiště na hrad Skálu, kde ještě bezmála rok se držel, konečně však ze země vyjíti přinucen jest a brzy na to (29. led. 1180) zemřel u vyhnanství. Tělo jeho přivezeno na Vyšehrad a pochováno čestně po boku otce. Povaha panovníka toho velice podobna byla povaze jeho otce: šlechetný jako tento dával se chvílemi uchvacovati vášněmi svými, které začasté brávaly u něho vrch nad chladnou rozvahou. Jsa přísně spravedliv pokládal za hlavní úlohu svou chrániti chudého a ubohého před bohatcem a násilníkem, pročež mu od vyšších stavů spíláno kníže selský. S. potvrdil Němcům Pražským na Poříčí výsady jejich, kte-

réžto privilegium stalo se později základem městského práva Starého města Pražského.

Soběslav, město v někdejším Táborsku na pravém břehu Lužnice, založené prý okolo roku 1128 od knížete Soběslava I., dostalo se během času v držení pánů z Rožmberka, kteří mu znamenité výsady udělili. Roku 1434 jest S. od Táborů opanována a spálena. Po vymření rodu Rožmberského dostala se S. pánům ze Švamberka, kterým jest po bitvě Bělohorské konfiskována a od Ferdinanda III. Janu Adolfovi Švarcenberkovi dědičně darována.

Sodalitas literaria v. Hodějovský z Hodějova.

Sochařství v. Plastika.

Solin Zachariáš, bratr český, zřízen na kněžství v Slavkově r. 1581, řídil pak tiskárnu bratrskou v Ivančicích a potom v Kralicích na Moravě, z níž za jeho bedlivé správy vyšly četné spisy, jmenovitě i pověstná *bible Kralická*. S. zemřel v Kralicích 8. bř. 1596.

Souboj v. Sedání.

Soudnictví. Zřízení soudní zachovalo v Čechách a na Moravě až do prostředku XIII. století zvláštní ráz staroslovanského původu svého. Zjevují se nám v době této tři spůsoby soudu, totiž soud slibný, soud župní a soud zemský (sněmovní). Soud slibný byl tolik co soud smluvčí, na kterém obě strany podrobily se rozhodnutí zvolených smlouvců. Soud takový byl volný, totiž nedržel se žádných určitých forem a pravidel, a co vyřkl, mělo drženo býti bez odporu. Věci soudům slibným zůstavené byly vesměs podle ceny sporného předmětu méně patrné. V XIV. století přešly soudy slibné v tak zvané roky domácí. — Soud župní nalezal se v každé župě, maje sídlo své na hradě župním. Pravomocnost těchto soudů vztahovala se na rozepře právní i také na činy trestné, které ani soudům slibným zůstaveny ani zemskému soudu vyhraženy nebyly. Soudům župním podrobeno bylo veškeré obyvatelstvo župy bez rozdílu stavu a hodnosti, toliko s některými výminkami doleji uvedenými. Pře slyšeli a nálezy činili páni a vládykové, úředníci župní na soudech přísedající konali toliko soudní přípravy a napotom rozsudky vykonávali. Byltě soud župní dvojí, panský čili větší, a vládycký čili menší; panský soud rozhodoval rozepře větší, vládycký rozepře menší. Z pravomocnosti župních soudů byli vyjmuti: 1) osadníci polští, přivedení do Čech za Břetislava I. r. 1039, jenž zachováni jsou při svých zvláštních obyčejích polských. 2) Hosté neboli kupci jinostranní, kteří měli v Praze ve svém kupeckém dvoře (tak zvaném Týně) vlastního soudce svého. 3) Němečtí osadníci v podhradí Pražském, kterým již Vratislav II. povolil spravovati se právy německými. 4) Židé Pražští, jenž se spravovali svými vlastními představenými. Na počátku XIII. století vymíněno jest 5) duchovenstvo z pravomocnosti soudů župních. Lidé osedlí na statcích kostelních a klášterních vyjímáni byli taktéž během XIII. století z pravomocnosti župní, a samostatné právo nad nimi uděleno kostelům a klášterům. Konečně

vyjmuti jsou z pravomocnosti župní 6) osadníci nových měst počátkem XIII. století vznikajících. — Soud zemský čili sněmovní, jenž držán býval o sněmích, rozsuzoval pře, které se týkaly panovníka, pak rozepře o dědiny svobodné a o zemské dobré vůbec. Na soudu zemském taktéž páni a vládykové rozepře slyšeli a nález spolu s panovníkem, jenž sněmu i soudu předsedal, činili; přisedající úředníci zemští bděli toliko nad zachováním pořádku soudního a nad náležitým vyřízením soudních nálezů. Později byl k vykonávání moci soudní v rozepřech takových, které při udělování výjimek z područí soudů župních byly vyhraženy knížeti samému, ustanoven soud dvorský knížecí. — Když v druhé polovici XIII. století soudy župní spolu s celým zřízením župním byly zrušeny a soud někdejší župy Pražské, při němž desky zemské založeny jsou, stal se vrchním soudem království Českého, nastala druhá doba s. v Čechách, různící se nejvíce tím od doby dřívější, že pravomocnosti soudů Pražských celá země jest podrobena, jakož i tím, že některé formality z ciziny do soudů českých přijaty, ano že i zvláštní soud manský dle vzoru cizozemského při deskách lenních byl zřízen. Ostatně zakládala se hlavní podstata soudního zřízení vždy ještě na původních staročeských řádech soudních. Bylit pak soudové tito: 1) soud zemský, nejvyšší, na němž král a na jeho místě nejvyšší purkrabí předsedal; přisedali pak nejvyšší komorník, nejvyšší sudí, nejvyšší písař, 12 pánů a 8 vládyk co soudcové zemští. Kompetence jeho se vztahovala na pře o hlavu, čest a pozemní majetnost svobodných statkářů. 2) Soud komorní, k jehož pravomocnosti slušely pře o dědictví, škody a dluhy; jemu předsedal obyčejně na místě krále nejvyšší komorník, a přisedalo 12 pánů a 8 vládyk. 3) Soud dvorský čili manský, jenž soudil ve přích o dědictví manské; jemu předsedal na místě královĕ nejvyšší sudí dvorský. 4) Soud purkrabí Pražského, jenž soudil pře o peníze s rukojměmi výše než 10 kop, o lání, o škodách náležejících k listovnímu právu. 5) Soud menší Pražský, na němž zasedali menší úředníci zemští, soudíce pře menší (méně než 10 kop škody), pře o lidi, o čeleď zběhlou a j. 6) Soud duchovní, na kterémž zasedal arcibiskup Pražský s preláty, soudě vedle zápisův a akt zboží a věci kostelní a klášterní. 7) Soud mezní, jenž rozsuzoval ty rozepře, ve kterých lidé o meze a hranice statků svých mezi sebou na odporu byli. Soudcem býval purkrabí hradu Pražského s pány a vládykami přísedícími a s obeslanými konšely. Po husitské válce, když lid selský jařmo poddanství, každým věkem se stěžující, podniknouti musil, povstaly 8) soudy patrimonialní vrchností nad svými poddanými. Vedle těchto vyskytují se však v poddaných obcích 9) soudy selské, jejichž přísedící byli dílem ze sedlákův, dílem z měšťanů menších měst podšosních. Soudy tyto zasedali dva- i třikráte do roka, v čase když práce polní odpočívaly, i bývaly od úředníků panských vždy s jistou slavností zahájeny, pročež i soudy zahájenými sluly. Soud selský rozhodoval o věcech menších občanského i trestního práva,

úředník nemíchal se do nálezův jeho; toliko když v případech zapletených konšelové netroufali sobě sami výpověď učiniti, směli úředníka požádati, vyloživše mu dříve mínění své, aby za ně vypovídal. Pravomocnost soudu selského vztahovala se obyčejně na několik vsí, ano i na městečka podšosní. 10) Soudy městské, při nichž zasedali rychtář (později purkmistr) a konšelé. Z těch měst, která se řídila českým právem městským, šlo odvolání k radě Starého města Pražského; z těch pak, která se Magdeburským právem spravovala, ku kmetské stolici Litoměřické neb Kladské, z některých pak obcí k radě Menšího města Pražského. Způsob odvolání tohoto zrušen byl však Ferdinandem I., jenž roku 1548 ustanovil pro celou korunu Českou 11) soud nad apelacími na hradě Pražském, k nižto ze všech měst ve sporných záležitostech jak obecných tak trestních odvolání šlo. Vrchní tento soud byl obnoven a rozšířen zvláštní instrukcí Ferdinanda III. r. 1644. Marie Teresie vyloučila r. 1752 Moravu a Slezsko z pravomocnosti apelace české, ustanovivši pro jmenované země zvláštní apelační soud v Brně. — Soudní řád staročeský obsahoval čtyry doby: 1) žalobu, 2) půhon, 3) přelíčení a průvody, a 4) vedení práva. Žaloba. Původ (žalující) opověděl úřadu (soudu) nárok (trestný čin) s doložením, že chce žalobu vésti. Půhon. Po opovědění nároku vyžádal původ od úřadu komorníka, jenž by škodu ohledal; na to byl od soudu druhý komorník vyslán, aby obžalovaného k soudu pohnal. Komorník, odebrav se v průvodu dvou osad (v. Osada) do dvora nebo hradu obžalovaného, oznámil jemu neb domácím jeho půhon jakož i rok (čas), kdy se dostaviti má k soudu. Aby tím zjevněji půhon byl veden, ohlášen býval veřejně (trhem) a osvědčen rychtářovi a dvěma konšelům. Mezi tím, co půhon neb půhony (v některých případech třikrát) se konaly, mohl pohnaný oznámiti soudu odpor proti žalobě. Rozmanité obřady a formule, jichžto při půhonech užíváno, obsahuje *Kniha starého pána z Rožmberka* a *Řád práva zemského* (v. t. v Dodatku). Přelíčení a průvody. Nedostavil-li se jeden ze soupeřů v ustanovený čas k soudu, byl stanným právem odsouzen a při svou ztratil; když se však oba dostavili, byla pře dále vedena, a jestliže se nic nepřihodilo, čímž by z příčiny formální jednomu ze soupeřův půhon sešel (zmařen byl) aneb dokonce pře byla ztracena, přistoupili soudcové konečně k nálezu práva. Aby se v případech pochybných, když soudcové nález učiniti nedovedli, vina neb nevina zjevila, přistoupeno k užívání průvodův. Důvěřovaloť se právo středověké k spravedlnosti vyšší, boží, kteráž nedajíc zahynouti nevinnému zázračným způsobem pravdu objeví. Ordalie neb soudy boží (očisty) byly při zločinech vřelá voda (právo voda), žhoucí železo (právo železo), souboj čili sedání s meči (právo meč) anebo s kyji (právo kyj). Ordalie tyto zrušeny jsou v Čechách za Karla IV., přičiněním osvíceného arcibiskupa Arnošta z Pardubic, dříve nežli v ostatních zemích evropských. Na místo nich nastoupila přísaha dvou, tří neb šesti očistníků. Průvody v rozepřích právních byly: svědomí t. j. svědectví svědkův,

voda studená, později hřebí (los), přísaha se zmatkem neb bez zmatku, přísaha samojediného (právo sirotčí), listiny. Později však zavedeno k vynucení přiznání se obviněného neméně hrozných a nesmyslných prostředků, totiž mučení, kterého se v Čechách užívalo při hrdelních soudech až do r. 1771. Vedení práva mělo čtyry stupně. Nejprv byla pohnanému ustanovena lhůta (úmluva) k přátelskému umluvení, po uplynutí třetí lhůty k úmluvě ustanovené vyhlásil úředník před lidmi pod širým nebem, že statek pohnaného přiřknut právem původovi, což slulo zvod. Nepodal-li se pohnaný po zvodu, bral původ užitek z dědiny plynoucí po jistý čas, což slulo panování; neprospělo-li ani panování, odhádán a odevzdán byl statek původovi ve spravedlivé dědictví, což nazváno odhádání, přidědění, které, jak Všehrd dí, „vrch a zámek práva" v sobě zavíralo. — Poplatky soudní byly: půhonné, plat komorníkovi za půhon; vřez, peníz půhončímu na stravu při půhonu a ke svědčení půhonu dávaný; pomocné nebo čistotné (později památné), ježto platil ten, kdo na očistě obstál a práv jest nalezen.

Soudní řád v. Soudnictví.

Sova, jinak Sovka, Jiří, výtečný kazatel, narozen v Chrudimi okolo r. 1470, dříve profesor na akademii Karlově v Praze, stál v tehdejších rozepřích mezi stavem městským a stavy vyššími věrně při městech, Oddav se pak stavu duchovnímu obdržel r. 1507 opatství Emauzské a získal si svými kázaními všeobecnou přízeň a lásku lidu. Ale r. 1510 odstoupiv od strany pod obojí opustil opatství své a odešel do Olomouce, kdež pod jmenem Basilius vstoupil do řádu augustinianského, a brzy na to povýšen za probošta kláštera Lanškrounského a u Všech svatých na předhradí Olomouckém. I tam se S. proslavil svým kazatelstvím, ale nedlouho na to zemřel. Jeho přestoupení k straně pod jednou bylo od podobojích velice želeno, od katolíků pak s jásotem vítáno.

Sperat Pavel, německý theolog evangelický, narozen 13. pros. 1484 ve Švábsku, stal se kanovníkem v Augšpurku a Vircpurku a povýšen od císaře na falckrabí. On jeden z prvních kněží katolických přistoupil k učení Lutherovu, oženil se a r. 1522 přišed do Vídně kázal tam u sv. Štěpána nové učení evangelické. Vypovězen odtamtud i později z Budína odebral se do Jihlavi, kde radu a bohatší měšťany sobě a učení svému tím spíše naklonil, an co falckrabě císařský propůjčoval předním sousedům rozličné titule a listy erbovní. Nejsa však ani tam trpěn vyšel na venek a hlásal nové učení, až jest v Bíteši zatknut a odveden do Olomouce, kdež po delší čas u vězení držán posléze co kacíř na hranici jest odsouzen. Že se však přední páni moravští za něj přimlouvali, darován mu život a on toliko ze země vypovězen. Roku 1524 odešel S. do Kralovce k markrabí Albrechtovi, velmistru řádu německého, který sám přistoupiv k učení Lutherovu učinil jej svým dvorským kazatelem a později biskupem Pomezanským. S. ani

dotud nepřestal dopisovati pilně známým a přátelům svým na Moravě, napomínaje je k stálosti u víře, a zemřel 17. září 1554.

Spitihněv, jmeno dvou panujících knížat Českých. 1) S. I., syn prvního křesťanského knížete Českého Bořivoje I., nastoupiv po otci asi r. 894 odebral se již následujícího roku s bratrem Vratislavem do Řezna k císaři Arnulfovi a dal se dobrovolně v ochranu říše Německé proti panovníkům moravským, kteří si osobovali téhož vrchmoci nad Čechami, jaké veliký Svatopluk druhdy nad Bořivojem byl provozoval, i pomáhal císaři ve válce proti Moravanům. Toto přátelství s Němci tak dalece mu posloužilo, že po vyvrácení říše Velkomoravské bez jich odporu přisvojil sobě onu její část, která Čechům nejblíže ležela a později markrabstvím Moravským jest nazvána. S. horlivě se zasazoval o rozšíření křesťanství v Čechách, a mimo jiné kostely založil chrám Panny Marie na hradě Pražském a chrám sv. Petra na hradě Budči. Na příklad nestranné jeho spravedlivosti vypravuje se o něm, že měl obyčej říkati: „Křesťané i pohané jsou moji poddaní.“ S. zemřel nejspíše r. 912, načež po něm nastoupil mladší bratr jeho Vratislav. — 2) S. II., nejstarší syn Břetislava I., narozen r. 1031, byl co 9leté pachole vydán císaři Jindřichovi III. za rukojmě, že Břetislav vyplní jisté žádosti císařovy. Když však nicméně přišlo přece k válce s císařem, jest tento poražen, načež navrátil Břetislavovi syna jeho na výměnu za velmože německé od Čechů zajaté. Se S-em musilo asi v Němcích nakládáno býti nehrubě slušně, an prý u veliké roznícenosti se vrátil a napotom nenávist Němců jeho panující náruživostí se stala. Po smrti Břetislavově (1055) jest od národu jednosvorně uznán za knížete S., jejž současní spisovatelé líčí co muže postavy krásné a zpanilé, ducha výtečného a mysli šlechetné. Pověst, že hned po nastoupení svém vypověděl ze země všecky Němce, ani vlastní matky nešetře, nezakládá se na pravdě; vztahovalať se toto vypovězení toliko na pyšnou abatyši Svatojiřskou, která jej osobně byla urazila, a snad ještě na některé jiné Němce, kteří se nějaké viny byli dopustili; neboť známo, že za panování S-ova Němci rozličného stavu v Čechách bydleli, on sám pak měl za manželku Němkyni. Co se matky jeho týče, ta bydlela po smrti Břetislavově na Moravě, kde bratří S-ovi měli vykázané úděly od otce, Vratislav Olomouc, Konrad Znojmo a Ota Brno. Proti těmto bratřím viděl se S. nucena přísně zakročiti, poněvadž sobě počali nevšímati jeho co vrchního pána svého, vedouce sobě co samostatni panovníci. I vtrhl s brannou mocí do Moravy a úděly jejich jim odejmul. Vratislav, co původce toho, utekl do Uher, druhé dva bratry S. ke dvoru svému vzav jednoho nad lovčími, druhého nad kuchyní ustanovil. S Vratislavem však za nedlouho se zase smířil a navrátil mu také Olomouc. S. byl kníže velmi nábožný, v Litoměřicích založil kolegiatní kostel sv. Štěpána a bohatě jej nadal, v Praze dal zbořiti malý biskupský chrám sv. Víta, a na jeho místo počal stavěti prostrannější, dokončení však jeho se nedočkal, zemřev již r. 1061. S. slynul zvláště spravedlivostí svou, dle které netrpěl, aby se slabším

od mocnějších křivdy dály, hotov jsa, kdykoliv a na kterémkoli místě zasednouti k soudu k ochraně vdov a sirotků. Od papeže Mikuláše II. obdržel S. — jak někteří se domnívají, místo královské koruny, které prý se za příkladem Štěpána Uherského a Boleslava Polského domáhal — mitru čili biskupskou kápi hranostajovou, vyznamenání to před tím neslýchané.

Sporck, S p o r k, jmeno hraběcí rodiny od druhé polovice XVII. století v Čechách usedlý, jejímž praotcem byl J a n S., nar. 1597 v Paderbornsku ze zchudlé haluze šlechtického rodu. Hledaje štěstí své na vojně vstoupil do služby bavorské, bojoval r. 1620 na Bílé Hoře, postoupiv 1637 za velitele jízdného pluku bojoval napotom proti Francouzům a Švédům, po roce 1564 vstoupil do služby císařské co generál a r. 1647 byl do stavu svob. pánů povýšen. Bojovav napotom proti Švédům jmenován jest r. 1600 podmaršálem, 1664 přispěl u sv. Gottharda k vítězství armády cís. nad Turky a r. 1666 povýšen jest do stavu hraběcího. Roku 1670 zvítězil nad uherskými povstalci a později bojoval ještě na Rýně. S. zemřel 6. srp. 1679 v Heřmanově Městci co cís. rada a generál jezdectva. Od současníků pokládán byl hrabě S. za jednoho z nejvýtečnějších vojevůdců jezdeckých. S. nabyl v Čechách znamenitých statků pozemských dílem darováním císařským, dílem koupí. Ze dvou synů jeho proslul F r a n t i š e k A n t o n í n h r a b ě S. co vřelý ctitel a štědrý mecenáš umění a věd, co spanilomyslný lidumil a obětavý podpůrce osvěty a obecného blahobytu. Narozen v Heřmanově Městci 9. bř. 1662 konal cesty po Evropě, hledě seznati co by kde krásného a obecnému dobru užitečného bylo, aby tím vlasti své prospěti mohl. V Paříži dal několik osob z komonstva svého učiti na lesní roh, skrze něž potom ten nástroj i do Čech uveden jest. Příjmy ze statků zděděných obracel k zvelebování věd a umění, k okrašlování statků svých a k účelům dobročinným. Tak jmenovitě vystavěl a nadal špitály v Konojedech a v Kukusu pro své poddané, v Kukusu založil klášter milosrdných bratří, v Lysé klášter augustinianský, k vykupování zajatých křesťanů od Turků daroval 100.000 zl. Dopisoval si s nejznamenitějšími učenci a umělci v Evropě, domácí pak podporoval nad míru štědře; on jmenovitě uvedl do Čech zpěvohru dle vzoru vlaského. Zámky na svých panstvích jednak zcela přestavěl, jednak zvětšil a opravil, založil při nich nádherné sady a procházky, ozdobil budovy, zahrady, ba i lesy sochami, zřídil při zámku v Lysé obrazárnu, v Praze, v Lysé a v Kukusu zřídil veliké knihovny, v Lysé pak také tiskárnu, v níž rozličné spisy lidu prospěšné, od jeho dcer hlavně z frančiny přeložené, na své útraty tisknouti dal a poddaným svým zdarma rozdával. Obviněn od svých nepřátel, že dává ve své tiskárně kacířské knihy tisknouti, jež pak mezi lidem rozšiřuje, byl r. 1729 zatknut a uvězněn, teprv pak po 7letém vyšetřování za nevinného uznán a propuštěn, načež brzy potom, 30. bř. 1738, zemřel.

Srnec z V a r v a š o v a, Jakub, rodem z Rokycan, studoval v Praze, stal se r. 1539 bakalářem, 1541 mistrem svob. umění, a zařídil sou-

kromou školu k vychovávání mládeže z domů šlechtických. Roku 1549 obdařen predikatem z Varvažova, a později zanechav učitelství působil ve službách obecních. Roku 1562 povolán za radu nad apelacími na lavici rytířskou, v kterémž úřadě setrvav až do smrti zemřel 11. led. 1586. S. byl oblíbený básník latinský, mimo to pak sbíral přísloví česká, jichžto sbírku vydal v Praze roku 1582 pod názvem *Dicteria seu proverbia bohemica.*

Srubnice, druh hrubé střelby staročeské, z které se házely ohnivé koule do srubů a do valných houfů, pak dosti veliké kamenné koule na neveliké dálky.

Stadice, ves v Čechách v bývalém Litoměřicku u řeky Běliny mezi Řehlovicemi a Trmicemi, odkud dle staré pověsti pocházel Přemysl, vyvolený manžel Libušin a praotec první dynastie české, po něm nazvané. V novějším čase postaven na poli, kde Přemysl prý oral, když pro něj vyslancové Libušini přišli, památník s českým a německým nápisem.

Stané právo v. Půhon a Soudnictví.

Stanislav ze Znojma, znamenitý učenec času svého. a učitel Jana Husa na theologické fakultě v Praze, stav se r. 1388 mistrem ujímal se horlivě knih Viklefových do Čech přinešených, a jmenovitě r. 1403 hájil je veřejně velmi horlivě. Téhož roku vydal pojednání o svátosti oltářní, v kterém tvrdil, že v ní zůstává chléb vždy chlebem a neproměněn. Ale brzy zvrtkal se ve svém smýšlení, a odpřisáhl že to pojednání nepsal. Poslán r. 1408 od krále Václava ke kardinálskému sboru v Pise shromážděnému zatknut jest v Bononii spolu s M. Pálčem, a propuštěn teprv následujícího roku po mnohém o to usilování krále Václava i university Pražské. Od těch dob stal se protivníkem Husovým, a r. 1412 s jinými profesory fakulty theologické zatratil učení Viklefovo. Pro náruživost, s jakou choval se k svým odpůrcům, jest S. r. 1413 vedle jiných tří profesorů vypovězen od krále ze země co rušitel veřejného míru, a zemřel již r. 1414 v Jindřichově Hradci.

Starší obecní v. Města str. 505.

Stavitelství. O stavitelském slohu pohanských Čechů nevíme ničehož; že stavěli též z kamene (ač mnohem více ze dřeva), ano i klenouti uměli, vysvitá z *Libušina soudu*, kde připomíná se „kamenný most“, ale památek stavitelských, jichž pohanský původ by nade vši pochybnost byl dokázán, nižádných nám nedochováno. S křesťanstvím zaveden u nás sloh byzantský čili romanský, a první kostely v Čechách byly stavby malé, kulaté, kteráž forma dlouho zůstala oblíbena, jak dokazují podnes zachovalé takové kostelíčky, z nichž dva v samé Praze se nalezají: kostelík sv. Kříže v Poštovské ulici na Starém městě, nedávno důstojně obnovený, a kulatá kaple před kostelem sv. Štěpána na Novém městě. Takového způsobu byl i kostel sv. Víta, od svatého Václava na hradě Pražském vystavěný. Ale již v XI. století povstaly na české půdě chrámy ve způsobu romanských basilik, a v takové proměnily se též chrámy sv. Víta a sv. Jiří na hradě

Pražském, kterýžto poslední až dosud celý ve své původní formě jest zachován, kdežto z basiliky sv. Václava v Staré Boleslavi, snad nejstarší toho druhu v Čechách, zachována jest pouze krypta sv. Kosmy a Damiana. Panování v Čechách čistě romanského slohu trvalo až do konce XII. století; v tom slohu vesměs stavěny jsou četné kláštery tenkráte zakládané, ano i hrady, a dosavad zachovány jsou hojné památky toho způsobu. Z těch nejznamenitější jest velikolepá basilika bývalého benediktinského kláštera v Třebíči na Moravě, jíž podobné daleko široko se nenachází, která však již stojí na rozhraní dvou stavitelských period, románské a gotické, zahajujíc dobu přechodní, která u nás trvala po celé XIII. století. — V gotické periodě rozeznáváme v Čechách tři stupně vyvinulosti, totiž dobu starogotického slohu v XIII. a v prvních desetiletích XIV. století, dobu bohatě vyvinutého slohu ve XIV. století až do husitských válek, a dobu pozdní gotiky čili slohu Vladislavského, která daleko do XVI. století zasahuje. Z památek staré gotiky, dosti hojných, jmenujeme na prvním místě chrám a klášterní chodbu bývalých cisterciánek v Tišňově na Moravě, kde romanské živly ještě ve vyozdobení se zachovaly, pak dva zavřené a barbarsky znešvařené kostely v bývalém panenském klášteře sv. Anežky v Praze, chrámy děkanské v Kolíně a v Kouřimi, kapli a chodby na hradě Zvíkové, zbytek kaple a chodeb král. hradu Píseckého, zpustlou kapli na hradě Bezdězském, mnoho jiných pro krátkost pomíjejíce. K vrcholu svého vývoje dospěl gotický sloh v Čechách za dynastie Lucemburské, jmenovitě za Karla IV., v kteréž době cizinci do země volaní, mistr Vilém, Matiáš z Arrrasu, Petr Parléř, nejenom vykonali veliká stavitelská díla, nýbrž i vychovali domácí školu výtečných stavitelů. Karolínská doba, doba to nejvyššího květu českého umění vůbec, trvala ještě po celé panování Václava IV. Z ní pocházely monumentální stavby: metropolitní chrám sv. Víta na hradě Pražském v nynější své podobě, kamenný most Pražský, hrad Karlštein, chrám Panny Marie na Karlově v Praze, vzácnost to architektonická, a četné chrámy v Čechách a na Moravě, kteréžto vlasti naše dle svědectví Eneaše Sylvia bohatou výstavností kostelů daleko předčily všecky okolní země. Válkami husitskými jednou ranou zastavena byla všecka stavitelská činnost v Čechách, ano mnohé nádherné stavitelské památky předešlých dob padly v obět surovému vandalismu přemrštěných náboženských horlivců. Ale jak mile dobouřily vzteklé války, obživla znova stavitelská činnost v naší vlasti, a v nastalé době pozdního slohu gotického vystoupila vlastní česká škola stavitelská, která vypěstovala zvláštní skvělý sloh, nazvaný Vladislavským. V té době skvějí se před jinými jmena Matiáš Rejsek a Beneš z Loun co přední její representanti. Z monumentalních jejich staveb sluší jmenovati: chrám Panny Marie před Týnem v Praze, část hradu Pražského mezi kostelem Všech svatých a novým palácem královským s ohromným sálem Vladislavovým,

Nová brána (nyní Prašná věž) v Praze, královské oratorium v chrámě sv. Víta na hradě Pražském, radnici Staroměstskou v Praze, chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. Mimo to pocházejí ze XIV. a XV. století nákladné soukromé stavby ve městech českých a moravských dosud zachovalé. I v cizině prosluli čeští umělci stavitelští, jmenovitě mistr Václav a Petr i Jan z Prachatic, stavitelé chrámu sv. Štěpána ve Vídni. — Již ku konci XV. století zjednával sobě přístup sloh renesanční (*renaissance*) z Italie pocházející, čili dílo lombardské, jak Čechové s počátku nazývali nově obživlý sloh staroklasický. Beneš Lounský sám první se ho uchopil, i nastala druhá doba přechodní, kde základní formy byly gotické, ale přijímaly ozdoby způsobu renesančního. Čím dále tím větší převahy nabývala renesance, vedle níž však gotika ještě dlouho se udržovala alespoň ve stavbách kostelních. Nejvýtečnější pomník starší renesance v Čechách jest pověstný letohrádek Belvedere zvaný nad Menším městem Pražským, jejž r. 1534 Vlach Ferrabosco di Lagno z rozkazu Ferdinanda I. pro královnu Annu vystavěl. Vůbec té doby nejvíce jen italští umělci u nás stavěli a domácí se od nich učili. Tu nastal čas tak zvané rustiky a rejsování na mokrém vápně, čímž se měšťanské domy a zámky šlechtické přiozdobovaly. Kostelův z té doby téměř ani nemáme, ale tím hojněji povstávaly znamenité budovy soukromé, z nichž zachovaly se: dům někdy Rožmberský, nyní Švarcenberský na Hradčanech, nynější hraběcí Thunovský dům pod zámeckými schody v Praze, zámek Kratochvíle u Netolic, zámek Mělnický, Nelahozeveský a j. Avšak stará přísná renesance brzo se kaziti počala, k vůli skvostnosti a nádheře čisté formy opouštějíc hromadila ozdoby na ozdoby. Jesuité, v polovici XVI. století k nám uvedení, začali stavěti své velikolepé chrámy, ale bylo v nich vždycky více třpytidla než pravého vkusu. Benátčan Scamozzi vystavěním západního průčelí král. hradu Pražského roku 1614 učinil začátek palácových staveb v Praze, které následujíce s většího dílu lepších vzorů stavitelských škol italských Prahu podnes k nemalé ozdobě slouží. Mezi těmi vyniká palác Valdšteinův na Malé Straně s krásnou zahradní loggií (1621—30). I na venkově stavěla si po 30leté válce šlechta, větším dílem z cíziny přistěhovalá, pyšné zámky u paty opuštěných a zpustlých hradů, což všecko vykonávali nejvíce cizí umělci, neboť národ Český byl po katastrofě Bělohorské tak hluboko klesl, že po dlouhý čas nižádné vyšší činnosti nevyvinoval. Zatím sloh renesanční čím dále tím více jalověl, až se převrhl v tak zvané rokoko, kde všecka přesnost a ušlechtilost ustoupila podivně překrouceným liniím, a místo jednoduchých, ale vkusných ozdob předešlé doby všecko bylo přeplněno rozličnými vasami, věncovím, mušlemi a t. d., tak že stavby toho druhu trefně přirovnati se dají k ohromným kadeřavým parukám a mašličkami ozdobeným copům, jaké ku konci XVII. a XVIII. století panovaly, pročež sloh ten se nazývá také parukovým čili copařským. Z velikého

množství takovýchto staveb zmrzačeného vkusu nicméně vynikají některé aspoň pěknými rozměry a jednodušší úpravou, jmenovitě mezi kostely: chrám křižovníků s červenou hvězdou v Praze s pěknou kopulí, chrámy jesuitské vůbec, obzvláště v Praze chrám sv. Salvatora, chrám sv. Ignacia a chrám sv. Mikuláše na Malé Straně, na němž Krištof a Kilian Dienzenhoferové, otec a syn, dlouhá léta stavěli, a který s krásnou bání a věží jest největší okrasou Malé Strany, a nejeden znamenitý chrám na venkově; mezi paláci: Clamovský na Starém městě, Nosticův na Příkopech, Thunovský v Ostruhové ulici, Nosticův na třetím Maltézském place, Lobkovický pod Petřínem, vesměs v Praze. Pomalu řidla jmena vlaských mistrův, a vystupují stavitelé domácí, z nichž Jan Kilian Dienzenhofer, který v první polovici XVIII. století kvetl, nade všecky vynikl svými důmyslnými, ano velikolepými rozvrhy. V této době zevšeobecněly také cibulovité střechy na věžích, přišlé k nám již v XVI. století, které často nemotorně i na gotické věže se nasazovaly, znešvařujíce tak velebnost původního slohu přemnohých starožitných chrámů. Vůbec dály se opravy romanských i gotických památek stavitelských, jmenovitě chrámů, s takovou nešetrností a nejapností, že původní sloh takových budov někdy až k nepoznání byl setřen. Podobnému znetvoření chrám sv. Víta na hradě Pražském (beztoho již cibulovitou střechou své věže zohavený) dostavěním ho ve slohu parukovém, podniknutým r. 1673, ušel jenom nedostatkem peněz na další dílo. Pozůstatku toho zamýšleného dostavění, nedodělané klenby a pilíře před chrámem, strašily napotom co pitvorné nové zříceniny až do roku 1842, v kterémž jsou odstraněny. Jen asi tři chrámové stavby provedeny v této době výminkou ve způsobu starším, který měl býti gotický, ale za příčinou nedokonalé známosti gotiky, jakou měli tehdejší stavitelé, jest více podivínský, ač velikolepými rozměry svými imponující. Jsou to pověstný chrám Sedlecký, největší v Čechách, který od válek husitských až do r. 1699 stál v zříceninách; pak bývalý benediktinský chrám v Kladrubech, a posavadní premonstracký chrám v Želivě, který náleží k stavitelským znamenitostem země, a dostavěn byl r. 1726 od Vlacha Santiniho. Od té doby nastal hluboký úpadek umění stavitelského, které teprvé v našem století zase vrátilo se k ušlechtilejším snahám.

Stoš z Kounic v. z Kounic.

Strahov slula od starodávna hora lesem porostlá, na níž se nyní Pohořelec v Praze rozkládá. Kníže Vladislav II. a manželka jeho Gertruda založili tu pobádáním Zdika biskupa Olomouckého r. 1140 klášter premonstracký, první a nejpřednější toho řádu v Čechách, do něhož mniši povoláni z Němec z kláštera Steinfeldského v Porýni. Dle vůle zakladatelů se měl S. nazývati horou Sion, lid obecný ale přidržel se obvyklého názvu a zval i dále potom nejen horu, nýbrž všecko co se na ní nacházelo, tedy i klášter se vším příslušenstvím S-em. Kostel klášterní zasvěcen Panně Marii, a pochováni v něm biskup

Zdík (1151), královna Gertruda (1251) a konečně i král Vladislav (1174). Nadání kláštera, hned s počátku dosti hojné, rozmnoženo jest pozdějším darováním jak panovníků českých tak i soukromých osob znamenitě, tak že klášter vládl rozsáhlými statky. V XIII. století vynikal klášter S-ský nad jiné budovy Pražské svou výstavností, za králů Přemysla Otakara I., Václava I. i ještě za Přemysla Otakara II. odbývány v něm sněmy a jiné slavnější sjezdy. Prvotní však kostel shořel r. 1258 se všemi staveními klášterními, než pilným přičiněním opata Jana již v pěti letech kostel i klášter vystavěny znova dílem krásnějším než prvé. Dobu husitských bouřek sice klášter S-ský přečkal, avšak krásný chrám jest r. 1420 od Husitů zkažen, načež klášter zůstal v bídě až do opětného zvelebení katolického náboženství v Čechách. Opat Jan Lohelius (od r. 1586) opravil zase zkažený chrám a snažil se všemožně, aby klášter sešlý znova zvelebil, počet bratří řeholních rozmnožil, příjmy klášterní zvětšil a statky jemu odcizené nazpět získal, obnovil stavení klášterní a založil při klášteře knihovnu, která svým časem znamenitou se stala. Nástupce jeho opat Kašpar Questenberg (od r. 1613) pečoval neméně o další zvelebení kláštera, navrátil mu mnohé odcizené statky, připojil k němu zašlé kláštery Milevský a Želivský, zřídil na Starém městě ústav theologický pro mladé řeholníky (seminarium Norbertinum), přenesl r. 1627 ostatky sv. Norberta, zakladatele řádu premonstrackého, z Magdeburku do Prahy a uložil je v chrámě S-ském. V prvním čtvrtletí minulého století počali opatové S-ští chrám klášterní podle vlaského způsobu přestavovati, i přetvořili jej tak, jak nyní vypadá. Od těch dob trvá klášter S-ský v stavu květoucím co přední klášter svého řádu v Čechách.

Strachkvas, v. Křišťan 1).

Strakonice, město nyní okresní v bývalém Prachensku, kolébka pánů **ze Strakonic** znaku střely, jichž první známý předek Bavor I., vystavěv při svém hradě kostel sv. Prokopa, odevzdal jej r. 1243 johanitům, kteří při něm r. 1251 zřídili klášter. Syn jeho Bavor II. stal se r. 1245 prvním velkopřevorem toho řádu v Čechách; Bavor III. udělil S-cům r. 1267 výsady a práva s části tatéž, jakých požívalo Staré město Pražské. Vilémem ze S-c vymřel r. 1336 tento rod, načež S. připadly řádu johanitů a staly se sídlem velkopřevorů jeho. Roku 1442 shořelo přes polovici města, v první polovici XVI. století obehnal veliký převor Jan z Rožmberka S. pevnou zdí, a r. 1576 rozmnožil veliký převor Václav Zajíc z Hazmburka privilegie města. Roku 1618 byly S. od stavovského vojska vydrancovány, a r. 1648 veliká část peněz na obyvatelích od Švédů vynucena. Roku 1604 přeloženo odtud sídlo velikých převorů do Prahy.

Stránský Pavel, dějepisec český, narozen 1583 v Zapech, povýšen r. 1607 za mistra svob. umění, odebral se r. 1609 do Litoměřic, kde se oženil a napotom obci v rozličných úřadech prospěšně sloužil, nejprv co městský písař, potom co člen rady, jsa při tom horlivý přívrženec víry bratrské a neohrožený hajitel práv městských. Po bitvě Bělo-

horské odsouzen S. ke ztrátě polovice svého jmění, roku pak 1627 musil se vystěhovati ze země. Po dlouhém, strastiplném čase dostal se konečně do Toruně nad Vislou, kde s počátku malou hospůdku a něco polí si najav sebe a rodinu svou dosti nuzně vyživoval, roku pak 1647 ustanoven jest za profesora a brzy na to za dohližitele na gymnasiu tamním, a zemřel 1657. Po S-ském zůstaly dva spisy, první, *De majestate Bojema*, nevyšel nikdy tiskem; druhý, *Respublica Bojema*, vydán byl vícekrát, jmenovitě také v německém překladu s četnými poznamenáními od Cornovy (1792—1803) v 7 dílech. *Respublica Bojema* jedná spůsobem velmi spořádaným a přehledným o poloze a povaze země České, o krajích a městech jejích, o státoprávním poměru Čech k říši Německé, o moci krále Českého, o správě církevní, o dvoru a důchodech královských a t. d. Jest to spis na svůj věk výtečný, ano vzorný, co do věci důkladný a kritický, dýšící vroucím vlasteneckým duchem. Že v starších dobách věří Hájkovi, jest vadou věku jeho a nečiní ujmu skutečné důležitosti jeho.

Straus Diviš Bedřich, malíř a básník, nar. 17. ún. 1660 v Moravské Třebové, kde byl otec jeho malířem, vstoupil do řádu premonstrackého v klášteře Hradištském, kdež zanášel se kreslením a malováním, k němuž byl doma již základ položil. Obrátiv tím na sebe pozornost opata svého dán jest od něho k dalšímu se vzdělání v tom umění do Olomouce k tamnímu kapitolnímu děkanu a výbornému malíři Antonínovi Lublinskému, u něhož pracoval tři léta, načež odešel do Říma, kde pobyl taktéž tři léta na útraty kláštera svého. Vrátiv se do Moravy zanášel se co nejpilněji rejsováním, malováním a rytím, i zhotovil mnoho dobrých obrazů, jak olejových tak i na obmítce, v klášteře Hradištském, na Svatém Kopečku a v jiných kostelích, které však na větším díle jsou nyní zmařeny; též pochází od něho mnoho rytin. S. zemřel v klášteře svém 17. dub. 1720. Mimo zaneprázdnění umělecké zanášel se S. též skládáním básní latinských, nejvíce příležitostních, též vydal dílo *Fundatio Gradicensis symbolice descripta cum descriptione abbatum cum chronographicis et aliis artificiis poeticis pro jubileo 1701.*

ze Stráže, starožitný panský rod, větev Vítkovců, zvaný tak od hradu Stráže v někdejším Budějovicku. Nejstarší předek rodu toho jest S e z i m a **ze S.**, který r. 1283 a dále s ostatními Vítkovci stál po straně Záviše z Falkenšteina. J a n **ze S.** bránil r. 1304 spolu s Jindřichem z Lipého Kutnou Horu statečně proti císaři Albrechtovi. J i n d ř i c h **ze S.** vynikal za svého pohyblivého věku činností co veliký převor řádu johanitského, od roku 1459 pak co nejvyšší hofmistr království Českého, a zemřel 12. čna 1466. V držení původního sídla svého přestali pánové **ze S.** býti již v druhé polovici XV. století. Z rodu toho připomíná se ještě J i ř í **ze S.** 1472—74 co nejvyšší sudí v království Českém.

Strážnice, město na Moravě v někdejším Hradišťsku, starožitná osada, náležela druhdy údělním knížatům, ku konci XIII. století pánům

z Benešova větve Kravařské, kteří tu Husovo učení podporovali, tak že S. stala se takořka středištěm nového toho učení na Moravě. S. mnohokráte popleněna byla od Maďarů, Švédů a Turků.

ze Strážnice, Bedřich, v. Bedřich ze Strážnice.

Středovský Jan Jiří, dějepisec moravský, narozen 1679, vysvěcen na kněžství r. 1702, stal se 1703 farářem v Pavlovicích nad Bečvou, a vynikaje horlivostí ve svém povolání došel nemalých vyznamenání od papežského dvora, avšak zemřel již r. 1713. Zanášeje se s oblibou dějinami vlastenskými vydal: *Mercurius Moraviae memorabilium* (v Olomouci 1705, se čtení hodným pojednáním o přednostech jazyka českého), *Sacra Moraviae historia, sive vita SS. Cyrilli et Methodii* (v Salcpurku 1710), a *Rubinus Moraviae, i. e. Venerabilis Joannis Sarcandri martyrium et patientia* (v Brně 1712). Důležitější však díla, než jsou tato, totiž sbírky listin a rukopisů, počínající začátkem XV. století, jednu pod jmenem *Apografa Moraviae* v 10, a *Apparatus chronicarum Moraviae* v 5 foliantech, zůstavil po sobě v rukopise, pohříchu nedokonaná, kteráž se chovají v arcibiskupské knihovně v Kroměříži.

Strejc 1) Jiří, též Strejček a Vetterus nazvaný, český bratr, narozen 1536 v Zábřehu na Moravě, studoval v Kralovci a Tubinkách, stal se 1562 v Mladé Boleslavi jáhnem, a r. 1567 zřízen v Přerově na kněžství ustanoven správcem sboru v Hranicích, načež užíván býval v důležitých jednáních Jednoty. Roku 1577 vzat jest S. do úzké řady, roku pak 1590 přeložen do Židlichovic pro rozličné nepřístojnosti jemu za vinu kladené, kdež zemřel 25. led. 1599. S. proslul hlavně co překladatel *žalmů* „k zpívání sformovaných" (v Kralicích 1587). Z ostatních jeho spisů budiž uveden knížky dvě: *Zrcadlo poctivé ženy a naučení manželům* (v Olomouci 1613). — **2)** Daniel S., jinak Vetterus, syn předešlého, vyučil se v Kralicích umění knihtiskařskému, r. 1620 přijat u dvora Fridricha Falckého co učitel v češtině syna jeho Fridricha Jindřicha, s nímž vypraven do Holandu, ale po bitvě Bělohorské propuštěn. Roku 1632 zřízen v Lešně na kněžství, a zároveň odevzdáno mu vedení bratrské knihtiskárny tamější, načež pojal za manželku pověstnou svými proroctvími Kristinu Poňatovskou, schovanku Komenského. Později usadil se v Břehu, a připomíná se ještě r. 1660.

Střezibor, mužské jmeno české. V *Libušině soudu* se uvádí „S. od Sázavy ladny".

Stříbro, něm. *Mies*, král. horní město v někdejším Plzeňsku, vzalo počátek svůj ze stříbrných dolů, o nichž se velmi záhy děje zmínka. Manželka knížete Fridricha, Alžběta, založila zde r. 1183 farní kostel Panny Marie a odevzdala jej johanitům. Za krále Václava I. přenešen od kostela sv. Jakuba v Kladrubech špitál do S-ra, jemuž r. 1243 farní kostel odevzdán, načež r. 1244 přivtělen ke špitálu sv. Františka v Praze. V té době bylo S. již sídlem župy Mežské, nyní Stříbrské nazvané. Roku 1253 založen tu od pánů ze Švamberka klášter mino-

ritský, roku 1282, zrušen zdejší klášter magdalenek pro jich pohoršlivé chování. Králové Karel a Václav IV. nadali město důležitými výsadami. Roku 1426 zmocnil se města, k jednotě kraje Plzeňského se přiznávajícího, Přibík z Klenového, roku 1427 oblehlo S. křižácké vojsko německé a počalo ho úsilně dobývati; jak mile se však Němci dověděli, že mu české vojsko na pomoc táhne, dali se na útěk, obležení pak vyřítivše se za nimi mnoho jich pobili a pochytali. Přibík z Klenového zůstal v držení S-ra až do přijetí císaře Sigmunda do země, který je od něho vyměnil za Volyni. V letech 1639, 1645 a 1647 byly od Švédů hradby městské pobořeny a 140 domů zničeno. Válkou 30letou zpustošeny též zdejší doly. V klášteře minoritském pochován byl Albrecht z Valdšteina, vévoda Fridlandský, a ležel tam až do roku 1636, v kterémž tělo jeho přeneseno do Kartouz u Jičína. V S-ře se narodil pověstný mistr Jakoubek ze Stříbra.

ze Sudetů (a Sudetis) v. Proxenus ze Sudetů.

Sudlice, u staročeských bojovníků druh kopí s dlouhým bodem, pod nímž vyvstávaly stranou dva háky. Taková s. vyobrazena jest ve spise Zatočila z Löwenbruku *o obležení Prahy od Švédů*. Odtud slul **sudličník** bojovník s-cí ozbrojený. Zdá se však, že slovem s. nazýváno i jakési kratší házecí kopí.

Sudoměř, vesnice v bývalém Prachensku a v nynějším okresu Vodňanském, památna bitvou svedenou zde dne 25. bř. 1420 mezi Žižkou a vojskem krále Sigmunda. Žižka měl všeho všudy asi 400 osob i s ženami, vozů dvanáct a koňů jízdných devět. S tím skrovným zástupem táhl Žižka z Plzně k Táboru. Ale nedávno před tím byli se někteří vůdcové královští zmocnili města Písku, a ti umínili si na něj udeřiti a jej potříti. Měli dohromady více než 5000 jezdců dobře ozbrojených a v železo oděných od hlavy do paty, pročež lid železnými pány je nazýval, kdežto ozbrojení bojovníků Žižkových bylo proti nim jen chatrné. Převaha královských byla tak veliká, že se zdálo, jak lidé pravili, „by Husitů ničímž nebili, jedno koňmi tlačili, tedy je na koňská kopyta rozeberú.“ U S-e dostihli Žižku, kterýž, vida že se boji vyhnouti nemůže, vzal postavení příhodné u jednoho rybníka a vozy svými se otočil tak, že jezdci královští chtějíce na něj hnáti útokem s koní slézti musili. Tu strhl se boj nad míru krutý a krvavý, který trval několik hodin až do soumraku a skončil s úplnou porážkou železných pánů, jichž mrtvolami celé bojiště pokryto bylo. Žižka, jehož ztráta také nebyla nepatrná, přenocoval co vítěz na bojišti, a druhého dne táhl dále k Táboru, odkudž mu vstříc poslána posila, nejsa více na cestě své od nepřátel znepokojován.

Sušice, něm. *Schüttenhofen*, město v někdejším Prachensku na levém břehu Otavy, osada starožitná, založená nejspíše od ryžovníků zlata. Obyvatelstvo zdejší a okolní přidržovalo se až do časů dosti pozdních náboženství pohanského. Ku konci XII. století dostala se S. s okolím co věno krásné Lidmily, dcery knížete Českého Fridricha, hraběti Albrechtovi od Luku, manželu jejímu. Když však tento již r.

1198 zemřel a Lidmila roku 1204 podruhé provdala se za Ludvíka vévodu Bavorského, dostala se S. po vymření hrabat od Luku (1242) v držení Bavorska, a sice vévody Oty, syna Lidmilina. Několik let na to sice navrácena jest S. zemi České, ale r. 1257 po neštastné válce s Bavory Přemysl Otakar II. postoupil ji znova Bavorsku. Teprv roku 1273 obdržel ji týž král nazpět od Jindřicha Bavorského, od kteréž doby nebyla nikdy více od Čech odtržena. Roku 1322 dal král Jan S-ci hradbami obehnati a upevniti tak, jak tenkráte málo měst českých upevněných se nacházelo. Karel IV. udělil městu značné výsady. Učení Husova přidržovali se Sušičtí velmi horlivě. Během času zmohla se S. znamenitě v zámožnosti, ale r. 1547 pokutována jest po bitvě Mühlberské na penězích, a v témž století utrpělo město několikráte značnou škodu ohněm. Ale nicméně zotavilo se opět dosti brzy, a na začátku XVII. století bylo v držení hojného zboží pozemního. Roku 1641 musila S. zaplatiti Švédům výpalné, roku 1654 založen tu od Ferdinanda III. klášter kapucínský, jenž měl napomáhati k vyplenění kacířství a k upevnění katolické víry mezi obyvatelstvem. Roku 1622 vystavěn kamenný most přes Otavu. Také v XVII. a na začátku XVIII. století trpěla S. požáry, jmenovitě r. 1707 stráveno 160 domů ohněm.

Svatá Hora, poutnické místo v Čechách blíž horního města Příbrami, se zázračným, v celé zemi nejpověstnějším obrazem marianským, dřevěnou to soškou, kterou dle pověsti první arcibiskup Pražský Arnošt z Pardubic vlastnoručně vyřezal a v domácí kapli svého zámku Příbramského postavil. Po zkažení Příbramského zámku r. 1574 skrze rozkacený lid dostal se marianský obraz Příbramskému měšťanu Pavlu Kloboučníkovi, který jej před vztekem luzy ochránil a u sebe tajně choval. Po bitvě Bělohorské jesuité do Příbrami přišlí obraz ten vypátrali a do kapličky, která již dříve na S-té Hoře stávala, postavili, načež ihned po celém okolí začaly se šířiti pověsti o jeho zázračné moci, zvláště v uzdravování nemocných. Tak stala se ponenáhlu S. H. proslulým místem poutnickým, a z chudé kapličky povstal nádherný chrám a residence jesuitská, dílem z darů a obětí poutníků, dílem z bohatých nadání nábožné šlechty. Brzo předčila S. H. nade všecky ostatní poutnická místa v Čechách, a poutníci z blízka i z daleka hrnuli se, by se účastnými stali dobrodiní, jakých uděloval zázračný obraz marianský. Roku 1732 odbývala se s velikou okázalostí slavnost korunování toho zázračného obrazu, k níž tisíce a tisíce poutníků přišly. Od té doby se slavnost ta opakuje každoročně vždy třetí neděli po sv. Duše.

Svatava Polská, manželka prvního krále Českého Vratislava, zasnoubena s ním r. 1063, porodila mu patero synův a jednu dceru, z nichž Boleslav i Oldřich před otcem zemřeli, Bořivoj pak, Vladislav a Soběslav panovali v Čechách, dcera Jitka konečně provdána za Viprechta Grojčského. V častých rozbrojích mezi syny svými hleděla S. všemožně nepřátelské bratry smířiti, a posléze ještě smířila r. 1125 Vladi-

slava na smrtelném lůžku jeho s bratrem Soběslavem, který po něm panování nastoupil. S. zemřela 1. září 1126.

Svaté pole, druhdy klášter cisterciacký v někdejším Kralohradecku, blíž Opočna, na místě nynější vesnice Klášter zvané, založený prý r. 1157, nejspíše od některého velmože; jemu náleželo podací kostelní v Libčicích, v Deštné, v Dobrém, v Újezdě a j.; z opatů jeho známe Vernhera (1358) a Benedikta (1390). Ku konci r. 1420 Orebité přepadli klášter a zničili jej, načež více se nepovznesl.

Svatopluk, mužské jmeno slovanské. **1) S.**, panovník velkomoravský, synovec Rastislavův, od něhož obdržel za úděl knížectví Nitranské. Vytrhnuv se z područí strýcova, když tento jej potrestati se strojil, úkladně ho jal a vydal úhlavnímu jeho nepříteli králi Německému Ludvíkovi. Avšak S. sám, nepohodnuv se s německými vladaři na Moravu dosazenými, když k svému ospravedlnění do Němec přijel, jat jest a u vězení držán. Když však mezi tím Moravané vedením kněze Slavomíra, s panovnickým rodem příbuzného, povstavše vítězně proti Němcům sobě počínali, propuštěn jest S. na svobodu a svěřeno mu velitelství nad vojskem vyslaným proti Slavomírovi. S. vtrhnuv do Moravy s krajany svými se smluvil, a obrátiv se proti Němcům vyhnal je ze země a ujal se panování nad Moravany. Za spojence v dalším boji proti Němcům získal si Čechy, pojav r. 871 za manželku kněžnu Českou, nejspíše sestru Bořivojovu, pak i Srby lužické, a vedl válku proti Ludvíkovi tak důrazně, že tento přinucen byl k uzavření míru. Toho použil S. k sesilnění a zvelebení říše své. Především vyhnal ze země všecky kněze německé jakožto tajné spojence svých nepřátel, a vymohl na papeži jmenování Methodia za arcibiskupa Moravsko-Panonského, aby též v ohledu církevním učinil říši svou nezávislou. Tu jest na Velehradě, sídle S-ově, přiveden ku křesťanství také kníže Český Bořivoj, s kterým i většina jeho národu víru Kristovu přijala. Ale po smrti Methodia sám S. zase kazil dílo své, když popřávaje sluchu potměšilému Vichingovi, biskupu Nitranskému, dopustil pronásledovati kněze slovanské, z nichž mnozí do ciziny se vystěhovali. S. byl na vrcholu moci své, když mu r. 883 nastala válka s Arnulfem vévodou Korutanským a Panonským za příčinou zmatků nastalých ve Východním krajišti (Rakousích). Válka vydařila se ve prospěch S-ův. Tou dobou měla říše S-ova největší rozsáhlost: náleželyť k ní mimo nynější Moravu, Opavsko a Těšínsko Čechy, ovšem jenom co země vrchní moc S-ovu uznávající; slovanští kmenové při Odře a Visle až po Magdeburk, Krakov, hlavní sídlo Bílých Charvat, dále Nitransko a Panonie dolejší, v kterýchžto stranách byli Bulhaři bezprostředními sousedy říše Moravské. Roku 890 nastala S-ovi nová válka s Arnulfem, mezi tím na trůn německý dosedlým, který si osoboval vrchní panství nad Moravou. Když válečné štěstí klonilo se k S-ovi, král Arnulf poštval na něj divoké Maďary, národ nedávno teprv z Asie do Panonie přišlý, avšak ani tím nebyla moc S-ova otřesena, proti němuž ukázalo se všecko úsilí Arnulfovo býti marným. Uprostřed těchto bojů zemřel S. roku

894, napomínav ještě na smrtelném loži k svornosti syny své, z nichž nejstaršího Mojmíra ustanovil za svého nástupce, ostatním dvěma vykázav úděly, jež měli držeti pod vrchním panstvím Mojmírovým. Pověsť jedna, která se až podnes v Moravě a na Slovensku udržela, vypravuje, že S. nenadále zmizel; odebral prý se do lesů nitranských na horu Sobor, kde dříve třem poustevníkům kapli byl vystavěl. Poustevníci přijali jej nevědouce kdo by byl, čehož se teprv po jeho smrti dověděli. S. zůstavil po sobě u svého národu pověsť přísné spravedlivosti, která vešla v pořekadlo posud na Moravě běžné „hledati S-a“, t. j. spravedlnost. — 2) S., syn předešlého, dostal v úděl knížectví Nitranské, dal se od Němců navésti ke zpouře proti bratru Mojmírovi, jest však od něho pokořen, načež od r. 899 mizí z jeviště historického. — 3) S. kníže Český, syn Oty I. Olomouckého, kníže bojovný a bujarý, domáhaje se trůnu velkoknížecího proti Bořivojovi II. vypravil do Čech mnoho tajných náhončí svých, aby mu cestu připravovali, potom pak v říjnu 1105 přitáhl s vojskem až ku Praze, kterou však opanovati nepodařilo se mu, pročež musil ustoupiti zpět do Moravy. Nyní počal se lstivými úklady domáhati, čeho nemohl docíliti zbraní, i dovedl osočiti u Bořivoje nejoddanější jemu pány, tak že tento, odstraniv od sebe nejvěrnější rádce a pomocníky své, snadno přemožen jest od S-a, když tento r. 1107 podruhé vojensky do Čech vtrhl. Tedy S. zmocnil se stolce knížecího, a Bořivoj utekl před ním do Němec k císaři Jindřichovi V. Císař obeslav S-a před sebe vrhl jej do vězení, propustil ho však zase, když mu slíbil zaplatiti 10.000 hřiven, za kteréž nechal císaři v zástavě bratra svého Otu. Navrátiv se do Prahy shrabal S. zlato a stříbro kde jaké bylo a odvedl 7000 hřiven. Ale roku následujícího odpustil císař S-ovi dlužných ještě 3000 hřiven, potřebovav jeho pomoci proti králi Uherskému Kolomanovi. Mezi tím, co S. v Uhřích válčil, vtrhli Poláci do Čech, i namluveno S-ovi, že se to stalo návodem Vršovců. S. tedy pospíšiv do Čech provedl mstu svou na Vršovcích, jichž celý rod vyhubiti dal (v. Vršovci). V patách za ním vtrhl Koloman do Moravy a plenil tu zem ukrutně. V tu dobu potkala S-a ta nehoda, že v noci jeda lesem vypíchl sobě jedno oko o špičatou větev; sotva však vyhojil se, chvátal pomstit se Uhrům (v únoru 1109), jichž krajiny poplenil neméně ukrutně, nežli oni dříve Moravu. V letě téhož roku pomáhal S. císaři proti Polskému Boleslavovi Křivoústému. Dne 21. září vracel se ze stanu císařova za soumraku k svým, tu přimísiv se neznámý jezdec do komonstva knížecího vrazil S-ovi oštěp svůj mezi lopatky takovou silou, že spadl s koně bezduchý. Podezření, že najal vraha, padalo jednak na Vršovce Jana, syna Tistova, jednak na Viprechta Grojčského, pravda však nevyšla na jevo.

Svatoslav, mužské jmeno slovanské. V *Libušině soudu* připomíná se „S. od Lubice bílé“.

Svátosti nazývány jsou říšské klenoty německé, které r. 1350 Ludvík Bavorský, syn císaře Ludvíka IV. dle narovnání s císařem

Karlem IV. učiněného tomuto v Mnichově vydal. Byly to: cís. koruna Karla Velikého s obloučkem a křížem, zlaté říšské jablko, jiná říšská jablka a žezlo, meč, plášť, spodní sukně a štola Karla Velikého, zlatý kříž se svatými ostatky, rámě sv. Anny, meč sv. Mauricia, mnoho jiných svatých ostatkův, kaditelnice, cís. pláště, rukavice, střevíce a jiné věci vzácné a starožitné. Pro tyto s. poslal Karel biskupa Olomouckého a nejvyššího purkrabí Pražského Viléma z Landšteina, kterým jsou v Mnichově slavně odevzdány a od nich do Prahy vezeny. Když se blížili ku Praze, vyšlo jim vstříc veškeré duchovenstvo s arcibiskupem v čele, množství panstva a nepřehledný dav lidu, a tu jsou ty klenoty v slavném procesí uvedeny nejprv na Vyšehrad a pak uloženy v nově vystavené kapli sv. Václava při hlavním chrámu Pražském, po dokonání však hradu Karlšteina též tyto s. jsou tam přeneseny. Odtud ale dle nařízení Karlova každoročně jednou jsou přivezeny do Prahy a v pátek po neděli Quasimodogeniti čili provodní na Dobytčím trhu, jakožto nejprostrannějším náměstí Pražském, na lešení zvláště k tomu vystavěném lidu veřejně ukazovány. Když později na Dobytčím trhu vystavěn jest kostel Božího těla, dála se výstava s-tí při tomto kostele v ten spůsob, že lešení, odkud byly s. lidu ukazovány, přistaveno bylo k jeho věži. K tomu dni, nazvanému krátce d e n s-tí, konány jsou hlučné pouti z celé země, neboť byl papež Innocenc VI. spojil s nimi zvláštní odpustky, tak že se někdy až na 100.000 cizího lidu v Praze shromáždilo a častokráte byla nouze o potravu. Aby pak všecky tyto zástupy lidu mohly se vystřídati, trvala slavnost třebas i osm dní. V následujících na to bouřích husitských slavnost ta docela zašla. Císař Sigmund chtěl ji po ukončení husitské války obnoviti, i dal 12. dub. 1437 přivézti s. z Karlšteina do Prahy a vystaviti je při kostele Božího těla, ale účastenství lidu, jakkoli dvůr císařský byl slavnosti přítomen, ochablo bylo v té míře, že toto vystavení bylo posledním.

Svatováclavský, vztahující se k osobě neb dni sv. Václava. S-ské d ě d i c t v í v. D ě d i c t v í s v a t é h o V á c l a v a. — S-ská b i b l e slove onen český překlad bible dle Vulgaty, jejž k nařízení arcibiskupa Pražského Matouše Ferdinanda z Bilenberka zhotovili jesuité Konstanc, Stýr a Barner. Bible ta vyšla ve třech dílech v letech 1677, 1712 a 1715, podruhé v letech 1769—71. Překladatelé použili při práci své také bible bratrské, ač o tom zmínky nečiní. — S. j a z y k, t. jazyk český, jímž mluvil sv. Václav, nazvaný tak od našich předků pro větší uctivost k němu. — S-ská k o r u n a, koruna, kterouž se králové čeští korunují, nazvaná tak proto, že Karel IV., který ji dal zhotoviti, nařídil, aby spočívala na hlavě sv. Václava v hrobce jeho, a odtud jenom za příčinou korunování nového krále byla brána a po vykonaném korunovačním úřadě zase tam navrácena. — S-ská s m l o u v a v. M ě s t a str. 504.

Svědomí, v staročeském právnictví tolik co nyní s v ě d e c t v í.

Svídnice, něm. *Schweidnitz*, město v pruském Slezsku ve vládním okresu Vratislavském, druhdy hlavní město **knížectví Svídnického**, které leželo mezi knížectvími Minsterberským, Javornickým, Lehnickým, Vratislavským, Brežským a královstvím Českým, majíc na 44☐ mil asi 225.000 obyv. Zakladatelem knížectví tohoto byl Bolek I., kterému se S. dostala roku 1278 při dělení země mezi knížaty větve Lehnicko-Břežské. Bolek II. (1326—68) nemaje žádných potomků odkázal zem svou sestřenici Anně, která po svém otci Jindřichovi byla r. 1345 Javornicko zdědila. Tato provdala se za Karla IV., a tak dostala se obě knížectví ke koruně České, od které r. 1741 postoupena Prusku.

Sviní Brod, něm. *Schweinfurt*, město bavorské v kraji Dolnofranckém na pravém břehu Mohanu, odkud z tamějšího kláštera unesl Břetislav I. svou milenku Jitku.

Svítavy, něm. *Zwittau*, město moravské v někdejším kraji Brněnském, založeno bylo okolo r. 1250 od Olomouckého biskupa Brunona co německá osada na místě staré zašlé osady, mělo slovutný klášter premonstrácký, jenž okolo r. 1554 zašel, a bylo první osadou moravskou při bráně zemské na Trstenici.

Svobodníci (dědiníci, nápravníci) sluli až do roku 1848 takoví obyvatelé země České, kteří, k žádnému zemskému stavu nenáležejíce, měli své vlastní pozemky, bezprostředně pod pravomocností královskou stojící. S. tedy 1) byli praví vlastníci svých pozemků; 2) tím samým prosti všech břemen na poměru poddanství se zakládajících; 3) stáli bezprostředně pod pravomocností zeměpanskou; ale 4) jakožto k žádnému zemskému stavu nenáležející nepožívali žádného zastoupení na sněmě. Za starodávna vykonávala nad s-íky praromocnost královská komora, práva pak, jakými se řídili, byla velmi spletitá a namnoze pochybná, z nichž časem utvořilo se jakési právo obyčejové. První původ s-íků sáhá do nejstarších dob českých dějin, i zdá se, že veliká část s-íků byli pozůstatkem oné třídy svobodných vlastníků pozemků čili zemanů, z nichž povstala nižší šlechta (stav vládycký), načež poukazuje jmeno dědiníci, t. j. majitelé spupných statků. Jiný původ s-íků jest ten, že majitelé větších statků nezřídka služebníkům svým v odměnu (nápravu) dávali částku pozemků k pravému vlastnictví bez všelikých závad, odkud jmeno nápravníci. Třetí konečně spůsob byl ten, že vrchnosti jednotlivé poddané své vyprošťovaly z osobního i věcního poddanství, a pozemky, jež od nich drželi, ode všech na nich lpících břemen a povinností osvobozovaly, odkudž pochodí jmeno s. Často jmenují se v starých listinách všecky tři druhy, dědiníci, nápravníci a s., vedle sebe. S. požívali všech práv spojených s pravým vlastnictvím půdy, jako práva konby, čižby, rybolovu a t. d., vyjma taková, jenž vyhražena byla majitelům statků v desky zemské vložených, jako právo vaření piva a j.; podrobeni pak byli všem břemenům a berním zemským, jako majitelé statků deskových. S. měli své zvláštní zřízení, rozděleni jsouce na čtvrti, jenž stály v poslední době pod 9

úřady; v čele každého takového úřadu byl starší, který, měl-li zákonní spůsobilost k tomu, vykonával také trestní pravomocnost v příčině policejních přestupků; neměl-li jí, byla pravomocnost ta přiřknuta některému soudnímu úřadu k tomu oprávněnému.

Svod v právnictví staročeském. Postihl-li vlastník věc, která se mu ztratila, u někoho v držení, provolání trhem prvé neučiniv (t. neoznámiv dříve veřejně ztrátu svou), nesměl jí beze všeho sobě vzíti, nýbrž povinen byl držitele vyzvati na s., t. j. aby ukázal jejího držitele předchozího, ten dalšího, a tak pořád, až by se přišlo na toho, který se nemohl vykázati od koho věc má, a tedy pokládán byl za držitele nenáležitého; ten musil dát náhradu žalobníku a krom toho složiti určitou pokutu.

Svojanov, starobylý městys v někdejším Chrudimsku, druhdy průmyslem soukenickým slynoucí, se zbytky starého hradu, který býval nejznamenitějším hradem v župě Polické, a tedy snad zemským neb župním. V XIII. století dostalo se hradu po zvyku tehdejším německého názvu *Fürstenberg*. Přemysl Otakar II. zapsal hrad co věno druhé své manželce Kunhutě, která jej s jiným svým zbožím druhému manželu svému Záviši z Falkenšteina odevzdala. Záviš, oženiv se podruhé s Jitkou, sestrou krále Ladislava Uherského, když byl ode dvora královského v Praze vypuzen, přestěhoval se na hrad S. a žil tam, v úkrytu sice, ale s přepychem opravdu královským. Po pádu jeho dán S. r. 1289 Fridrichovi Míšenskému v zástavu. Později vládly na S-ě rozličné rodiny šlechtické po sobě. Od konce XVII. století počal hrad scházeti, ale úplně zašel teprvé v době novější následkem opětných požárů. Městečko S. utrpělo velice v 30leté válce.

ze Svojšína v. Zmrzlík ze Svojšína.

Sýkora Lukáš, český malíř, žil v druhé polovici XVI. století co usedlý soused v Novém Bydžově, kdež i zemřel okolo r. 1601, načež jeho vdova provdala se za Matěje Chrudimského, jenž před tím jakožto mládenec umění malířského u něho byl pracoval. Bližších zpráv o těchto umělcích nemáme.

Š.

Šárka, podle staročeské pověsti jedna z družek Vlasty na hradě Děvíně, nad mnohé jiné krásnější a vychytralejší. Ta s jinými družkami se umluvila potrestati Ctirada, jenž z mužů nejstatněji prý pokolení ženskému odporoval. Zvěděvši, kdy Ctirad jistým lesem pojede, položila družinu svou v záloze, sama pak dala se přivázati ke stromu, a když se Ctirad blížil, jala se úpěnlivě o pomoc volati. Ctirad slezl s koně a odvázal ji, načež ona jemu vypravovala, kterak od zlých dívek Vlastiných byla s otcem svým tu přepadena, a když se k nim připojiti nechtěla, trýzněna a konečně k tomu stromu přivázána. K jejímu nabádání zatroubil Ctirad na její lesní roh, a na toto umluvené znamení vypadly ženy se zálohy, a pobivše čeleď Ctiradovu odvedly

tohoto na Děvín a tam jej k smrti utrápily. Po Š-ce pak nazváno údolí blíž Prahy, kde Ctirada obloudila.

Šašek z Mezihoře, potomek zemanské rodiny v Plzeňsku usedlé, byl v komonstvě Lva z Rožmitála na jeho cestách od listopadu 1465 až do prvních měsíců 1467 po západní Evropě, ukázal v Bruselu statečnost svou v zápase ručním, u Barcelony pak bezděky ji osvědčiti musil proti loupežníkům; v Štýrském Hradci pasoval jej císař Ferdinand III. k žádosti Lvově na rytířství. Co na cestách zkusil a viděl, popsal jazykem českým, kteréžto dílo však se ztratilo, ale zachován latinský překlad jeho, jejž německy vzdělal Horký co *Denkwürdigkeiten und Reisen des Löw von Rožmitál* (v Brně 1824).

Šebíř (Severus), šestý biskup Pražský, rodilý Čech, od mladosti své při dvoře knížete Oldřicha chován, jehož byl kaplanem a miláčkem, nabyl po smrti biskupa Iza roku 1030 dle udání Kosmova hodnosti biskupské za svou ochotnost v službách církevních i světských knížeti Oldřichovi činěných. Jmenovitě doprovázeje ho na všech cestách, výpravách a kratochvílích, jmenovitě honbách, připravoval mu, jsa výborný kuchař, ze zvěře zabité chutné krmě. Stejné důvěry a přízně požíval u syna jeho knížete Břetislava, jsa mu v domácích i veřejných záležitostech raden a pomocen, na př. v pověstné válečné výpravě do Polska, kdež při vyzdvihování těla sv. Vojtěcha v chrámě Hnězdenském dal přítomným tu Čechům důležité nařízení k napravení mravů a utvrzení víry křesťanské. Za jeho církevní správy založeno a vysvěceno jest mnoho chrámů a klášterů, a se svolením jeho oddělena Morava od Pražské diécese a opatřena vlastním biskupem v Olomouci. Š. zemřel 9. pros. 1067.

ze Šellenberka, vyhynulý panský rod, jenž pocházel z prastarého kmene Buziců znaku sviní hlavy, zvaný tak od hradu stejného jména (též Šelnberka) v Táborsku. První člen toho rodu, jenž v listinách se objevuje, jest Jan ze Š. (1349). Nejvýtečnější svého rodu byl Jan ze Š., za Vladislava II. (1479—1503) nejvyšší kancléř, pak (1503—1507) nejvyšší komorník království Českého, který skvěl se neobyčejnou výmluvností jak v soudě zemském tak na sněmě, ve velikých rozbrojích a půtkách mezi stavy užíval co kancléř nejmocnějšího vlivu, a přece zdál se zůstávati vždy nestranným. Z té příčiny požíval u všech stavů veliké vážnosti, a Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic ani dost vychváliti ho nemůže. Za manželku měl Johanku z Krajku, vdovu po Janovi Tovačovském z Cimburka, na jejímžto zámku v Mladé Boleslavi obyčejně sídlil. Mimo to náležely mu četné jiné statky, mezi nimi též Kost a Trosky. Jan ze Š. zemřel 1508. Poslední muž toho rodu byl Jan ze Š., jenž zemřel 12. říj. 1597 bez potomků a dědičného pořízení, což zavdalo podnět ku právní při mezi rody Trčkovským s jedné a Hazmburským a Rožmitálským s druhé strany, kteří všickni táhli se právem příbuzenství ke statkům po něm pozůstalým. Spor ukončen smírem r. 1598, dle něhož páni Trčkové v držení dědictví zůstali, odporné straně pak peněžitou náhradu dali.

Šemík v. Horymír.

Šepmistr (z něm. *Schöppenmeister*) nazývali se druhdy v Čechách obecní starostové čili purkmistři měst horních; v Kutné Hoře ještě do nedávna.

Šestiměstí, něm. *Sechsstädte*, nazývalo se šest měst v Horní Lužici, totiž: Budyšín, Zhořelec, Žitava, Lubaň, Kamenec a Lubij, kterážto r. 1346 obranný spolek proti loupežným rytířům uzavřela a jistých, ostatně jenom nejvíce šlechtě příslušejících práv nabyla. Města tato měla své vlastní soudy a odbývala zvláštní sněmy v Lubiji. Když však později reformaci u sebe místo dala a králi Ferdinandovi I. ve válce Šmalkaldské pomoc odepřela, ztratila r. 1547 velikou část svých práv i statků. S Horní Lužicí dostala se Š. r. 1635 k Sasku, při dělení Saska r. 1815 připadla pak města Zhořelec a Lubaň k Prusku, kdežto ostatní čtyry města pod názvem Čtyrměstí ve zvláštní, saskou ústavou z r. 1831 změněné spůsobě dosud trvají.

Šestipanský úřad, druhdy v městech Pražských delegovaný úřad městské rady, nazvaný tak, poněvadž osob, které při něm zasedaly, od vzniknutí až do zrušení jeho vždy šest bývalo. Zařízení jeho padá asi do polovice XV. století, když značnějším šířením se měst Pražských konšelům tolik práce přibývalo, že síly jejich ku překonání jí vystačiti nemohly. Tenkráte byly vysazovány čili delegovány pro jisté odbory obecní správy zvláštní úřady, které pod dohlídkou rad městských bděly nad záležitostmi sobě přikázanými a v oboru pravomocnosti své také soudní nálezy činily. Mezi takové delegované úřady náležel ve všech třech městech Pražských také š. ú., jemuž přikázána byla správa hospodářství obecního, jmenovitě správa všech movitých i nemovitých věcí, z nichž vycházely obci nějaké důchody, pak správa všech nemovitostí v purkrecht vysazených, jakož i pravomocnost nad těmito nemovitostmi a nad lidmi na nich usazenými. Dále náležela š-skému ú-u dohlídka na stavby, péče o čistění a osvětlení města, o dláždění ulic a zaopatřování města říčnou vodou, on vedl hospodářství v obecních dvorech městských a t. d. V starší době byli přísedícími š-ského ú-u na Starém městě dva členové rady a čtyři měšťané zvláště k tomu volení; později bylo přísedícími šest měšťanů, kteří měli jednu osobu radní za inšpektora. Š. ú. byl ve věcech do oboru působnosti jeho náležejících samostatnou soudní stolicí, od níž šlo odvolání k soudu apelačnímu na hradě Pražském, a proto mají knihy úřadu toho až podnes tutéž platnost, jako gruntovní knihy městské. K obstarání prací kancelářských byl přísedícím š-ského ú-u přikázán vždy písař a jeden nebo dva úřední sluhové. Roku 1783 byl š. ú. zároveň s ostatními delegovanými úřady Pražských obcí zrušen a jeho agenda magistrátu Pražskému přikázána. (Někteří dějepisci přičítají zavedení prvního úřadu při obci Pražské, podobného š-skému ú-u, s kompetencí policejní, Závišovi z Falkenšteina; avšak udání toto není ani dosti určité ani náležitě stvrzeno, aniž dá se souvislost úřadu toho š-m ú-em dokázati.)

Šíbalstvo, tovaryšstvo zlodějské, které se r. 1402 utvořilo na Novém městě Pražském, čítající dvanáct členů, jenž měli svého hejtmana Mikuláše Kloboučníka, řečeného Trinksaus. Větším dílem bydleli v hořejších krajinách města, na Karlově a na Bojišti, a provozovali společné krádeže, loupeže i také vraždy. Zvláště chodívali v noci po ulicích, stavíce se jako rychtář se svými pacholky, zastavovali lidi volajíce na ně, a brali jim pak meče, pláště, čepice a jiné věci. Rychtáři a konšelům podařilo se však ještě téhož roku zjímati je a naložiti s nimi dle útrpného práva. (Tomek, *Dějepis Prahy*, III., str. 414.)

Šindel, hvězdář, lékař a děkan kapitoly Vyšehradské, narozen okolo 1370 v Hradci Králové, povýšen byl 1395 v Praze na hodnost mistra svob. umění, byl 1406 rektorem školy u sv. Mikuláše v Praze, brzy na to stal se profesorem mathematiky ve Vídni, ale r. 1410 byl již zase v Praze, a sice rektorem university, kteréž napotom po delší čas náležel, požívaje veliké pověsti co hvězdář, s nímž sobě dopisovali přední učenci toho věku. Při tom byl Š. také na slovo brán co lékař, a neméně zběhlý byl i v právech světských a církevních a ve věcech theologických. Později stal se Š. kanovníkem u sv. Víta i na Vyšehradě, a konečně děkanem kapitoly Vyšehradské, v kterémž úřadě připomíná se ještě r. 1448. Š. byl pilný spisovatel, i zanechal po sobě rozličná díla ze všech oborů tehdejších věd, z nichž ale žádné nás nedošlo. Jen jmena některých se nám dochovala, jako *Efemerides*, pak *Tabulae astronomicae*, jichž dle svědectví Bachačkova užil ku pracím svým slavný Tycho Brahe; z lékařských spisů *Commentarius in Macri versus de virtutibus herbarum*, v němž k latinským názvům bylin tam vypsaných přidal také jich česká jmena, a připomenul kde rostou a v kterých neduzích lze jich užiti; konečně *Novitates de Turcis*, dílo, jak se podobá, obsahu astrologického. Š. obíral se také zapisováním dějin souvěkých, a rukopisů jeho užili později Lupáč, Veleslavín a jiní. Š. byl také velikým milovníkem knih, a měl jich bohatou sbírku, ze které daroval přes 200 koleji Karlově.

Šišák, něm. *Pickelhaube*, šišaté, vysoké pokrytí hlavy, náležející k vyzbrojení válečnému, rozdílné od přílbice, od kteréž lišil se š. i tím, že býval ozdoben pštrosím neb jiným peřím, aneb i barevným vlásením, čehož u přílbice nebylo.

Školství. O českém zřízení školním za nejstarších dob zachovaly se nám zprávy jen sporé a kusé. Vypravuje sice pověsť o slavné škole Budečské, která prý květla již za pohanských časů a kterou také Libuše a Přemysl navštěvovali; avšak jakého druhu tato škola byla a čemu v ní vyučováno, o tom žádné vědomosti nemáme. Že již pohanským Čechům písmo bylo známo, na to ukazují „desky pravodatné“ *Libušina soudu*, z čehož se domýšleti musíme, že se v Budči vyučovalo také čtení a psaní. Ale písmo pohanských Čechů nebylo naše nynější, nýbrž byly to spíše jakési runy, podobné nordickým. Avšak s náboženstvím křesťanským dostalo se do Čech zároveň písmo latinské a slovanské, kterémuž obému vyučovalo se záhy v starobylé škole Budečské, již

dle podání navštěvoval také sv. Václav. Další zprávy však o škole této scházejí naprosto. Jako jinde, tak i v Čechách po zavedení náboženství křesťanského ujalo se vyučování mládeže duchovenstvo, jmenovitě řeholní, a kde byl klášter, tam byla i škola, v níž ale vzdělávána byla hlavně jen mládež, která se věnovati chtěla službě církve, a nanejvýše některé dítky rodin vzácnějších, dle čehož nesmíme se tomu diviti, že umění písma bylo po dlouhý čas obmezeno pouze na osoby stavu duchovního a některé jiné v povolání úředním postavené. Vznešené rodiny braly k dětem svým za domácí učitele učence na slovo vzaté, k vyššímu vzdělání pak je posílaly do ciziny. Tak měl sv. Vojtěch s bratřími svými za učitele pověstného Radlu, a vyššího vzdělání nabyl v Magdeburce; první pak dějepisec náš Kosmas vzdělal se až ve vzdáleném Lutichu. Slovanské učení květlo záhy také na Vyšehradě, kde se v něm sv. Prokop vzdělal, avšak zašlo vůbec v Čechách po vykořenění slovanské liturgie. Jak to v dobách těch vypadalo se školním vyučováním obecného lidu, není nám známo; škol elementarních alespoň na venkově asi nebylo, a teprva v městech, jaká se ve XII. a XIII. století hustě zakládala, zřizovaly se pravidelně školy při farách pro děti, a v druhé polovici XIII. století, jak se zdá, nebyla již žádná městská fara bez školy. O zřízení však těchto farních škol nemáme z této doby naskrze žádných pamětí. Mnohem důležitější byly na každý spůsob školy v klášteřích a při kostelích kolegiatních, ve kterých se cvičilo žákovstvo již odrostlejší pro kněžský stav, vykonávajíc při tom i přiměřené služby v kostele. Z této třídy školáků pocházeli na př. bonifanti při kostele Pražském a Vyšehradském ve XIII. století. K zvelebení takovýchto škol působily mnoho papežské rozkazy, jmenovitě rozkaz papeže Innocentia III. na obecném koncilii Lateranském roku 1215, aby při každém metropolitním kostele byl zřízen učitel čili doktor theologie, při každém pak kostele katedralním aspoň jeden učitel čili mistr tak nazvaných svobodných umění, kterýž by byl povinen vyučovati žákovstvo kostelu sloužící i jiné chudé školáky zadarmo, začež měl míti jistý obrok z důchodů kostela. Školy tyto, kde se v tak zvaném trivium a quadrivium vyučovalo předmětům tak nazvané fakulty artistické čili svobodným uměním, nazývaly se odtud studiemi částečnými (*studia particularia*), na rozdíl od učení čili studií obecných (*studia generalia*), kde se vyučovalo předmětům všech čtyr fakult a udělovala důstojenství mistrů neb doktorů s plnou platností pro všecky země křesťanské. Takové částečné studium založeno bylo také v Praze při kostele sv. Víta již asi v druhé polovici XII. století. Určitá zmínka o tomto učení Pražském děje se ponejprv r. 1248, za panování pak Přemysla Otakara II. došlo znamenitého lesku, tak že i z německých jeho zemí, též z Bavor přicházeli žáci do Prahy na studie. Za posledních let jeho vlády (okolo r. 1271) drželi v něm čtení tři mistři svob. umění, mistr Očko o gramatice, mistr Bohumil o logice, pak sám scholastikus kapitolní mistr Řehoř z rodu pánů Zajíců z Valdeka, potomní biskup Pražský, jenž vykládal knihy Aristotelovy

o přirozených věcech. Za krále Václava II. jmenuje se mistr Matěj, kanovník kostela sv. Jiří, správcem škol na hradě Pražském. Podobná vyšší škola nacházela se také na Vyšehradě při kostele kapitolním, jejíž mistr čili ředitel měl taktéž vykázaný obrok při kostele tom. Za školou Vyšehradskou zůstávaly sotva pozadu klášterské školy benediktinů v Břevnově a premonstraků na Strahově, kteříž oba řádové od starodávna byli pilni duchovního vzdělání; také škola minoritů u sv. Jakuba v Praze byla v dobré pověsti. Z novějších řádů proslulí školami svými nejvíce dominikani a augustiniani, a to netoliko ve svobodných uměních, nýbrž zvláště také v theologii. Z rektorů kláštera dominikanského byl toho času na slovo vzat zvláště bratr Kolda z Koldic (v. t.). K nabytí vyšších vědomostí, jichž domácí tyto školy ještě neposkytovaly, putovalo se z Čech posavad mnoho do vzdálených zemí na obecná učení vlaská a francouzská, zvláště k studiím theologickým, v kterémžto ohledu bylo nejslavnější učení Pařížské, a k studiím právnickým, jimiž vynikala nad jiné Bononie; z lékařských škol byla nejpověstnější Montpellierská. Z těchto universit pocházeli doktorové písma, práva římského i kanonického, jakož i mnozí slovutní lékaři, kteří se v XIII. i XIV. století v Čechách připomínají. Aby obtížného a nákladného tohoto cestování do vzdálených zemí obyvatelům království svého ušetřil, zanášel se král Václav II. okolo r. 1294 myšlénkou o založení obecného učení všechněch známých fakult v Praze samé, doufaje tím spůsobiti vědám samým nové střediště, ku kterémuž by také putovali obyvatelé zemí okolních. S věci té však sešlo pro nechuť prý mnohých mocných rádců královských, kteří se obávali přílišného vzrostu moci duchovenstva, poněvadž takové generalní studium bylo by se, jako všudy toho času, dostalo pod správu a vrchní dohled církve. Co se nepodařilo Václavovi II., to provedl otec vlasti císař Karel IV. založením vysokých škol Pražských, o kterýchž viz čl. Universita Pražská. Mezi výsadami, jaké Karel nově založenému učení udělil, byla i ta, že mu podřídil veškeré nižší školy v celé zemi, na kteréž ono učitele dosazovalo. Nelze pochybovati, že takové zařízení musilo blahoplodně působiti na š. české, ačkoliv o tom podrobnějších zpráv se nedostává; ale již v XV. století vytrhly se z područí university, která se zatím byla stala utrakvistickou, školy katolické a později bratrské, a dohled i vliv její zůstával pak obmezen na školy v místech s obyvatelstvem podobojím. Časem vyvinul se obyčej, že noví bakaláři, dříve nežli připuštěni byli k vyšším stupňům akademickým, povinni byli při nejmenším rok vyučovati na některé škole venkovské, na kterou je rektor university poslal. Takovým spůsobem dostávalo se školám dobrých učitelských sil, i počaly se znamenitě zvelebovati, zvláště od těch dob, co i do Čech přístupu nalezla záliba ve spisech starých klasiků a snahy humanistické vždy většího rozšíření docházely. Z druhé polovice XVI. století známo jest nám více nežli 100 řádných škol, na něž universita dosazovala učitele. Většina jich nacházela se ve městech a městečkách, některé i ve větších vesnicích českých, některé též na

Moravě. Školy tyto nazývány jsou na rozdíl od vysokých škol trivialními neb partikularními školami, a rozeznávány dvojí, vyšší a nižší (*superiores et inferiores*), z nichž onyno měly čtyry neb pět tříd, tyto dvé neb tři dle většího neb menšího počtu žáků. V obojích postupovalo vyučování od samých začátků, čtení, psaní a počítání, v nižších školách jen až k české a latinské mluvnici, ve vyšších vyučováno nad to i dialektice a rhetorice, k tomu počátkům fysiky, astronomie a geometrie. Třídy nazývány jsou s hůry dolů prima, secunda, tertia, quarta a infima; z nižších škol postupovalo se do vyšších, z primy pak do škol filosofické fakulty na universitě. Mezi školami universitě podřízenými nalezalo se v té době 18 vyšších, totiž v Praze Týnská, u sv. Jiljí, u sv. Jindřicha, u sv. Štěpána a u sv. Mikuláše na Malé Straně, pak školy v Německém Brodé, v Slaném, v Rakovníce, v Žatci, v Lounech, v Litoměřicích, v Králové Hradci, v Chrudimi, v Kutné Hoře, v Čáslavi, v Českém Brodě, v Táboře a v Prostějově na Moravě, z nichž některé byly daleko široko pověstné. Obyčejně bylo na každé takové škole ustanoveno tolik učitelů, kolik měla tříd. V první třídé vyučoval rektor, který měl spolu dohled nad ostatními učiteli, po něm následovali jeden neb dva konrektoři, pak kantor a sukcentor. Mimo učitele na školy ustanovovala universita, kdykoliv o to požádána byla, také soukromé učitele pro rodiny šlechtické, kteří byli vždy mistři neb bakaláři, aneb alespoň takoví studenti, kteří odbyli fakultu filosofickou, ačkoliv dosavad ještě žádného stupně akademického nedosáhli. Učitelům od ní dosazovaným předpisovala universita též pořádek, v jakém vyučovati, a učební knihy, dle kterých přednášeti měli. Náboženství vyučoval každý učitel sám ve své třídě. Bezprostřední dohled na učitelstvo vykonávali v každém místě školní inšpektoři, vyvolení z tak zvaných literatů, t. měšťanů, kteří buď sami někdy bývali učiteli, anebo se vyznačovali akademickým vzděláním. Každého půl aneb čtvrt leta odbývány byly zkoušky, jimž přítomni byli inspektoři aneb také zvláštní vyslané osoby od městské rady, aby se přesvědčili o pilnosti učitelů i žáků. Často sám rektor university konal po venkově cesty, aby přítomen byl zkouškám a osobně se přesvědčil o stavu škol. Všecky tyto školy byly tak zřízeny, že v nich chudí přespolní žáci také obydlí míti mohli, stravou opatřováni jsouce střídavě od zámožných měšťanů. Učitelové měli vedle akcidencií při kostelní službě jistý plat týdenní a stravu obyčejně u faráře. Větším dílem trávili v úřadě učitelském jenom část svých mladických aneb i mužských let, obracujíce se pak k jinému povolání. Obyčejně stávali se z nich písaři aneb i jiní úředníci městští, dosahujíce práva městského a přiženěním se do zámožných rodin i značného jmění. Tak tvořil se ve městech českých vzdělaný patriciat, z něhož vycházeli nejslovutnější senatoři. Obyvatelstvo pak měst, kde se nacházely takové školy, používalo pilně té příležitosti k vyššímu vzdělání, jaká tím poskytována byla jejich synům, i nebylo žádnou vzácností, nalezti ve venkovských městech prosté řemeslníky, kteří mluvili obratně latinsky a znali staré

klasiky. Vůbec v těch dobách stálo průměrné vzdělání obyvatelstva městského mnohem výše než za našich časů. Ano dle svědectví Pavla Stránského sotva bylo jiného národu, u něhož by mládeži, i chudší, bylo na snadě lepší příležitosti a hojnější podpory k dosažení vyššího vzdělání, jako v Čechách. Z učitelů na školách partikularních vybíráni byli také profesoři universitní; jiní, věnujíce se stavu duchovnímu, docházeli výnosných prebend. Takovým spůsobem š. od university řízené souviselo co nejtěsněji s politickými i církevními poměry země; ředitelé jeho a představení obcí i církví náleželi většinou k téže vzdělané třídě, a okolnost tato přispívala podstatně k udržení celého toho zařízení. Vedle škol evangelických, universitě Pražské podřízených, přeutěšeně květly školy bratrské, na kterých si Jednota velice dávala záležeti. Čítalať ona v lůně svém četné na slovo vzaté pedagogy, z nichž vyšel jmenovitě slavný Komenský, největší to autorita XVII. století v oboru š. Na školy evangelické v německých městech krajů Litoměřického, Žateckého a Loketského povoláváni byli učitelé z Vitemberka, Lipska a jiných universit německých. Poměry tyto trvaly až do bitvy Bělohorské, po níž se svobodou náboženství vzaly za své i květoucí školy evangelické. O školách katolických v té době není zevrubnějších zpráv, nepochybně však bylo zřízení jejich podobné jako zřízení škol universitě podrobených; učitele dosazovaly na ně obce samy. V druhé polovici XVI. století dostalo se katolické š. do rukou jesuitů, kteří po bitvě Bělohorské, nemajíce žádných soupeřů více, zmocnili se ponenáhlu vůbec celého středního š. v Čechách, což přestalo teprv zrušením jejich řádu. O školách jejich viz čl. Jesuité. — Jakkoli však kvétoucí bylo š. české v XV. a na začátku XVII. století, vynikajíc daleko nad š. jiných národů evropských, nebylo ono prosto všeobecné vady časové, totiž jednostranosti, přihlížejíc hlavně jen ke vzdělanosti formální, jmenovitě k výhradnímu téměř pěstování jazyků klasických, při čemž vědomosti věcní a nauky praktické, neméně i jazyk národní byly neomluvitelně zanedbávány. K vadě té poukazoval Komenský, ale již v době, kde hlas jeho byl hlasem volajícího na poušti, pročež napravení její zůstaveno bylo době příští, ve které směr praktický stal se vedoucí ideou času.

Škopek 1) příjmí jedné větve pánův z Dubé, z níž častěji připomínají se co dvořští a zemští úředníci za krále Václava IV. Aleš, Beneš, obzvláště pak Jindřich Š. z Dubé. Tento poslední byl již r. 1379 hofmistrem královny Johany, a rok na to jmenoval jej král Václav, stroje se odjeti do Němec, spolu s Tímou z Koldic správcem království Českého na čas nepřítomnosti své. R. 1393 jmenuje se již nejvyšším hofmistrem zemským, a r. 1396 spolu také nejvyšším komorníkem. Pan Jindřich Š. byl jedním z předních ctitelů a přátel Husových, jemuž tento ze žaláře svého v Kostnici psal dne 9. června 1415 pěkná naučení a přidal k tomu písničku pro něj složenou, když pak od něho tři dni potom obdržel dopis povzbuzující, ve kterém mu pan Jindřich oznamoval potěšení své z toho, že došel žádoucího pro-

následování pro pravdu, poděkoval mu hned nazejtří (13. čna) druhým listem. Dalších zpráv o panu Jindřichovi aniž o jiných členech rodu pánů Š-pků z Dubé na ten čas nemáme. — 2) Š. z Bílých Otradovic, jmeno zámožné rodiny rytířské, která se psala dle původního sídla svého v Táborsku, a užívala v erbu zlatého škopku v poli černém. Členové rodiny té drželi hojné statky pozemské. Barbora, vdova po Karlovi Š-pkovi, provdala se r. 1603 podruhé za známého Krištofa Haranta z Polžic, jemuž za věno přinesla polovici panství Pecky; druhé polovice panství toho dostalo se Harantovi r. 1612 s druhou manželkou jeho Annou z Hořovic. Petr Š. na Bělehradě a Třemošné musil po bitvě Bělohorské, ačkoliv jsa již delší čas churav neměl platného účastenství v povstání stavovském, z pokuty statky své vzíti v leno od komory české. V kostele Třemošenském, kde bylo pohřebiště rodu jeho, dal r. 1623 postaviti pamětihodnou, řemeslně zhotovenou tabuli, kteráž, obsahujíc vypsání předků jeho po meči i přeslici až do čtvrtého kolena s jich erby, jest nemalou pomůckou ku genealogii domácí. Petr Š. zemřel r. 1626 bez dědiců. Rodina Š-pků trvala ještě až do polovice XVIII. století, avšak v okolnostech velmi sešlých.

Škorně, lépe skorně (od skory — kůže) sluly starým Čechům boty vůbec, obzvláště vysoké, jaké nosí sedláci a myslivci; někdy však pouze nízké (nyní tak zvané poloviční) boty, které nahoře obyčejně bývaly přehrnuté.

Škreta Sotnovský ze Závořic, Karel, ze vzácné patricijské rodiny Pražské, nejslavnější malíř český nov ější doby, narodil se asi r. 1604 v Praze v domě „u černého jelena" (v Týnské ulici), a již r. 1615 ztratil otce. Kdo byl prvním jeho učitelem v umění, není známo, jenom to ví se, že již za zpoury stavovské odebral se k dalšímu se vzdělání v umění malířském do Italie. Pobyv asi 3 léta v Benátkách trávil též nějaký čas v Bononii a ve Florencii, odkudž odešel konečně r. 1634 do Říma, kde s velikou pilností a horlivostí studoval pozůstatky starého umění klasického, jakož i nesmrtelná díla slavných malířů vlaských ze XVI. století, jmenovitě Rafaela a Michelangela. Tam zdržovav se několik let byl členem spolku cizích malířů a sochařů, nazvaného „Schilderbent," v němž od soudruhů obdržel přezdívku „Espadon," protože prudké povahy jsa často z příčin dosti nepatrných hned v pračky se dával. Po celý čas svého přebývání ve Vlaších obíral se Š. také tamní krásnou literaturou, čítaje a kupuje nejlepší její díla, taktéž dělal a kupoval nejlepší otisky a odliky voskové a sádrové klasickych i novějších děl sochařských, čehož všeho bohatou sbírku s sebou do vlasti přivezl. Při tom osvědčoval takovou výtečnost v umění svém, že sláva jeho po celé Italii se rozhlásila. Již však r. 1638 nacházíme Š tu zase v Praze, kde císař Ferdinand a česká šlechta poctili jej mnohými čestnými pracemi. Š. usadil se trvale v Praze, vzal tam právo městské, a ukázav své umění zhotovením krásného a velikého obrazu na hlavní oltář chrámu Týnského, přijat jest r. 1644 za úda malířského cechu Pražského. V tu dobu

povolán byl ke dvoru kurfiršta Saského, kde provedl rozličné malby, jmenovitě podobizny kurfiřtá Jana Jiřího, manželky a dvou synů jeho. Za obležení švédského r. 1648 byl Š. v řadě umělců, kteří s kněžstvem, šlechtou a studující mládeží v tak zvaných svobodných kompaniích měst Pražských proti nepříteli brániti pomáhali. Na památku obležení toho zdělal později Š. dva výkresy, kteréž vyryté jsou při popsání jeho v Merianově *Theatrum europaeum*. Roku 1652 zvolen jest Š. za prvního staršího spojeného cechu malířského, sklenářského a zlatotepeckého, avšak vzdal se později hodnosti té. Š. zemřel v posledních dnech měsíce srpna r. 1674 a pochován v slavném průvodu 1. září t. r. v kostele sv. Havla na Starém městě Pražském ve sklípku před oltářem Panny Marie, kde tělo jeho dosavad odpočívá. V malbách Š-tových jeví se horlivé snažení po pravdivosti a souměrnosti, obzvláště pak je zdobí jistá teplá a harmonická barvitost, v jakéž se mu žádný z našich českých malířů nevyrovnal. Náležíť ovšem Š. k tak zvaným eklektikům, pročež lze ve mnohých z jeho maleb pozorovati vliv, jaký na něj měli právě ta neb ona škola, ten neb onen mistr. Nápodoboval velmi rád výtečné vlaské malíře: Domenichina, Caravaggia, Lanfranka, obzvláště pak Guida Reniho, i byl při tomto následování tak šťasten, že obrazy jeho často se připisovaly některému z jmenovaných slavných malířů, což kolikráte zavdalo příčinu k rozličným omylům i anekdotám. Š. provedl veliké množství zdařilých maleb historických, církevních i světských, též podobizen, jakož i výkresů k rozličným dílům literárním, zejmena k tak zvaným thesím, jaké se času toho v kolejích a vyšších školách při veřejných disputacích posluchačům rozdávaly, a k *alegoriím*, které se vydávaly na oslavení a památku zběhlých událostí politických, rodinných a j. Mnohé z jeho prací byly rytinou rozšířeny, a to od znamenitých umělců toho času. Největší počet obrazů Š-tových chová se nyní v Praze, hlavně ovšem po kostelích, jmenovitě v Týnském, u sv. Štěpána, u sv. Haštala, u sv. Jindřicha, u sv. Petra na Poříčí, u sv. Josefa (u Kapucínů), u sv. Bartoloměje na Novém městě, u sv. Ignacia, v klášteře Emauzském, u sv. Mikuláše na Malé Straně, u sv. Tomáše, v kostele maltezském, u sv. Víta. Kromě toho nacházely se od Š-ty obrazy v bývalých kostelích u sv. Martina, u sv. Václava, u hiberňáků a jinde; některé z obrazů těch dostaly se do Drážďan. V obrazárně přátel umění viděti též několik obrazů Š-tových, pak i galerie hraběte Nostice na Malé Straně chová několik pěkných obrazů od Š-ty. Kromě Prahy nacházejí se v Čechách ještě po mnohých kostelích, jako: v Bechyni ve františkánském klášteře, v Holanech (v bývalém Litoměřicku), v Cholticích u Chrudimi, v Kolči u Rakovníka, v Křešicích u Litoměřic, v Kutné Hoře u sv. Jakuba, v Horním Litvinově, v katedralním chrámě Litoměřickém a tamtéž u dominikanů, v Lounech, na Mělníce, v Nepomuku, v Ostrově, v Rousinově, v děkanském chrámě Rychnovském, ve Sluhách (v bývalém Kouřímsku), v Českém Šternberku, v Strakonicích, v Teplici, v Úštěku, ve Verneřicích, na Zbraslavi, v Žirovnicích a snad ještě jinde. Též

v rozličných zámcích českých se chovají krásné malby Š-tovy, historické, genrové i portrétní; ve Vídni mají obrazy Š-tovy cís. galerie Belvederská, pak Černínská a Liechtensteinská. Mimo Rakouské mocnářství nacházejí se díla Š-tova v galerii Drážďanské, v Mnichově a v zámku Schleissheimském blíž Mnichova.

ze Škvorce nazývala se v XIV. století podle hradu téhož jmena v bývalém Kouřímsku, v jehož držení byla, rodina měšťanů Pražských Olbramoviců. Jmenovitě vládl na Škvorci v letech 1373—80 purkrabí Vyšehradský Olbram **ze Š.**, jehož synové byli: Olbram, arcibiskup Pražský, Pavel a Václav **ze Š.**, kteřížto poslední dva musili hrad a statek Škvorec r. 1420 postoupiti věřitelům svým. Olbram oddal se r. 1377 studiím právnickým v Praze, a vstoupiv do stavu duchovního připomíná se již r. 1379 co kanovník Vyšehradský, r. 1382 stal se kanovníkem Pražským, 1389 zároveň proboštem u sv. Apolinaříše a také kancléřem Jana knížete Zhořeleckého. Když r. 1396 arcibiskup Jan z Jenšteina důstojenství svého se vzdal, povolán na jeho místo Olbram, a sám Jan z Jenšteina, strýc jeho, jej na arcibiskupství vysvětil a nastolil. Roku 1399 byl arcibiskup Olbram jedním z osmi rozsudí ve při mezi králem Václavem a jednotou panskou, kteří prostředkovali příměří mezi oběma stranami. Roku 1400 korunoval Olbram královnu Žofii, ale ještě téhož roku přistoupil ke spolku panů proti králi Václavu, libovolné si ve správě země počínajícímu. Však již následujícího roku učiněn smír s králem, který se zavázal přijmouti čtyry rádce ze strany dosavad jemu protivné, mezi kterými byl také Olbram. Arcibiskup Olbram zemřel 2. kv. 1402. Po roce 1426 neděje se o rodu pánů **ze Š.** žádné zmínky více.

Šlechta. Nejprvnější šlechtu v Čechách tvořili dědiční náčelníci kmenů a mocných rodů, z nichž kromě jmenovaných v *Libušině soudu* známe Vlastislava Luckého, Vitoradovce ve Vitorazi, Slavníkovce na Libici, Slavibora Pšovského, Vršovce a j. Když v X. století moc knížat Pražských se sesílila na ujmu vojvod kmenových a dědičných županů, povstávala nová š. z dvořanů a úředníků dosazovaných od knížete v župách. Již v XI. století vyskytuje se rozdíl mezi vyšší a nižší šlechtou, který s počátku záležel jen ve větším a menším bohactví, jakým který rod vládl, později však se dědičně ustálil a nabyl důležitosti ve zřízení zemském. Vyšší šlechticové nazývali se páni (*barones*), nižší sluli rytíři neb vládykové (*milites, nobiles*), kterýžto poslední název, před tím panoše, dával se méně zámožným osobám stavu toho. Pán i rytíř, byl-li v držení statku zapsaného v deskách zemských nebo panských, měl právo virilního hlasu na sněmích, a jediné osobami z těch dvou stavů mohli osazováni býti úřadové zemští (vyjma jediný úřad král. mincmistra, jejž zastávati směl také měšťan). Jiných titulů ve šlechtě české a moravské před XVII. stoletím nebylo, knížecího a hraběcího titule užívaly v Čechách jen výminkou některé, větším dílem cizí rodiny, jako knížata Plavenští, hrabata Šlikové, Gutenšteinové, Thurnové. Teprv po bitvě Bělohorské udělovali panovníci čeští titule

takové též domácí šlechtě české. Povyšování do stavu šlechtického jmenováním královským zobecnělo již v XV. století, a od těch dob mnoho rodin měšťanských povýšeno jest do stavu vládyckého, z nichž během času některé i vyšších titulů stavu panského dosáhly. Jak u pánů tak též u rytířů šetřil se ostatně rozdíl přednosti mezi rody starými a novými, z nichž onyno byly považovány za vzácnější těchto; v XVII. století však zvykli si králové Čeští jednotlivým šlechtickým osobám z moci své udělovati privilegium, že oni i s potomstvem svým mají se rovnati starým rodům. Tento však rozdíl mezi rody starými a novými pominul asi již záhy v XVIII. století.

Šlechta ze Všehrd, jmeno starožitné vládycké rodiny, květoucí podnes v stavu svob. pánů, z níž vynikl zvláště Jan Š. ze Všehrd, jeden z nejvzdělanějších mužů věku svého. Narozen 20. led. 1466 v Kostelci nad Labem stal se r. 1484 na akademii Pražské bakalářem svob. umění, a vstoupiv do veřejné služby písařem, později sekretářem české kanceláře při dvoře krále Vladislava v Budíně sídlícího, od kteréhož užil mnoho milostí a obdržel statky na Moravě. Roku 1504 vzdav se úřadu svého oženil se, a usídliv se na svém zboží Kostelci nad Labem věnoval se hospodářství. Zemřev v Kostelci 29. srp. 1525 pochován jest v tamním kostele. Š. byl tak výborně vycvičen v jazycích klasických, že jej humanista Hier. Balbin přirovnával k Ciceronovi; nad to byl tak zběhlý ve všelikých vědomostech krásných a právních, že mu v tom sotva rovného bylo; i v jazyku českém znal se výborně. Š. byl po celý čas života svého v důvěrném a přátelském spojení s nejvzácnějšími muži svého věku, jmenovitě s Bohuslavem Hasišteinským z Lobkovic, s Viktorinem Korneliem ze Všehrd, svým strýcem erbovním, s Erasmem Roterodamským, Konradem Celtesem, biskupem Stanislavem Thurzou a jinými. Kromě hojných listů k těmto přátelům svým sepsal Š. také učené dílo *Microcosmos* obsahu filosoficko-právnického, na kterém několik let pracoval, a dada je přehlédnouti od Jana Dubravia připsal je biskupovi Thurzovi, ale nevyšlo tiskem, a neví se kam přišlo. Š. byl horlivý katolík a veliký odpůrce bratří českých.

Šlik, jmeno staroźitné a vzácné hraběcí rodiny v Čechách, pocházející z okresu Chebského. Praotcem jejím byl Jindřich Š., jenž byl živ v druhé polovici XIV. století a zůstavil pět synů, Kašpara, Jindřicha, Mikuláše, Františka a Matouše. Z těch nejstarší, Kašpar, povznesl rod svůj na vysoký stupeň moci a bohactví. Dosáhnuv již co mladík hodnosti doktorské v právích dostal se záhy ke dvoru císaře Sigmunda co sekretář, a provázev jej pak všude na jeho cestách konal mu platné služby ve všelikých jednáních státních, čímž sobě získal důvěru jeho v takové míře, že nejtajnější řízení jemu svěřoval. Jmenovitě sprostředkoval Š. i sňatek Sigmundovy dcery Alžběty s Albrechtem Rakouským. Při korunování Sigmundově na císařství v Římě r. 1453 jest Š. od něho na rytířství pasován. Při jednání o přijetí Sigmunda za krále Českého zasazoval se Š. všemožně, aby císař

cíle svého došel. Za takové služby Sigmund Š-ovi skvěle se odměnil, dosednuv na trůn český jmenoval jej svým kancléřem, a nad to hojnými statky jej obdaroval. Již r. 1431 obdržel byl Š. od císaře panství Pasounské (Bassano v marce Trevisanské), roku pak 1437 povýšil je na hrabství a jmenoval Kašpara i bratry jeho hrabaty říšskými. I v Čechách dal Kašparovi a rodu jeho znamenité statky jednak v zástavu jednak v dědictví, jmenovitě Loket, Ostrov, Falknov, Andělskou Horu, Bochov, Heinrichsgrün a j. Též propůjčil jemu a rodu jeho právo raziti minci, ba i z pravomocnosti soudu zemského je vyňal. I za nástupce Sigmundova Albrechta, k jehož přijetí za krále Českého Kašpar Š. nemálo se přičinil, zůstal v úřadě kancléřském, a v odměnu za služby jemu prokázané obdržel od něho panství Holíč a Skalici v Uhřích. Od svých statků psal se napotom Kašpar Š. a píší se podnes potomci jeho hrabaty z Pasouna a Holíče. Po smrti Albrechtově zůstal Š. co kancléř ve službě císaře Fridricha III., v kteréž zejmena mnoho činiti měl se stavy českými v záležitosti vydání mladého krále Ladislava Pohrobka do Čech. Kašpar Š. zemřel náhle ve Vídni 4. čce 1449. Náležel on bez odporu k nejčelnějším mužům pohnutého věku svého; vynikaje věhlasem a výmluvností, jakož neméně i dvorskou uhlazeností zasahoval mocně v dějiny doby své. S Eneášem Sylviem (pozdějším papežem Piem II.) byl v důvěrném přátelství, a přispěl hlavně k prvnímu jeho povýšení na vyšší důstojenství. České jeho dopisy, hlavně k Oldřichovi z Rožmberka, chované v archivu Třeboňském a obsahující mnohé důležité zprávy k dějinám onoho věku se vztahující, vytištěny jsou v *Archivu českém* (II. díl). Kašpar Š. nezůstavil žádných dítek, neboť byly všecky před ním zemřely. Též bratří jeho František a Mikuláš předemřeli jej, a poněvadž třetí bratr Jindřich byl vstoupil do stavu duchovního a stal se biskupem Frisinským, zbývali co dědicové jeho jen čtvrtý bratr Matouš s Vilémem a Václavem, syny Mikulášovými (František též nezůstavil žádných potomků). Všickni tři byli odpůrci krále Jiřího, a mimo to měli mnohé a dlouhé spory s měšťany Loketskými, pročež všemožně usilovali o to, aby se vymkli ze svazku s korunou Českou, chtíce statky své prodati vévodům Saským. Avšak k tomu nedošlo, ano r. 1486 zrušeno jest privilegium hrabat Š-ů, dle kterého vyňati byli z pravomocnosti soudu zemského, jakožto nesrovnávající se se zřízením zemským. Po bezdětné smrti jak Viléma, tak i Václavových synů Erazima, Pankrace a Albina přivedl Matouš Š. větší část dědictví bratrova na sebe, a zemřel u vysokém věku r. 1487. Tři synové jeho, Mikuláš, Jeronym a Kašpar, rozdělivše se o zboží otcovské založili tři zvláštní větve rodu svého, které všecky záhy se naklonily k učení Lutherovu, jehož se pak celý rod až do katastrofy Bělohorské přidržel. Z potomků Mikulášových Albín hrabě Š., pán na Falknově a Doupově, zúčastniv se r. 1547 odporu stavův proti králi Ferdinandovi I., vyšel ze země a zemřel asi r. 1550 v Durynkách. Vnuk jeho Jan Albín hrabě Š. přidržel se r. 1618 stavů odpořilých a byl i za

jednoho z direktorů stavu panského zvolen, začež mu po bitvě Bělohorské statky jeho jsou konfiskovány. Syn jeho Jachim Ondřej zemřel v cizozemsku 23. pros. 1666 bez mužských potomků, čím linie tato po meči vyhynula. Druhý syn Matoušův Jeronym, pán na Lokti, byl německých len koruny České hejtmanem a padl r. 1491 v Uhřích proti Turkům. Z jeho synů zahynul prostřední, Quirin, co rytíř německého řádu v Polsku, ostatní dva, Šebestian a Albrecht, měli opětné spory s měšťany Loketskými, dovolávajíce se pomoci saské, byli však r. 1506 přinuceni takových spolků na věčné časy se odříci a přestati na svazku s korunou Českou. Jimi zavedeno jest do Loketska vyznání evangelické. Větev tato vymřela Albrechtem hrabětem Š-em, vnukem Albrechtovým, který před rokem 1598 zemřel bez potomků, kdežto po Šebestianovi nebylo pozůstalo žádného potomstva. Kašpar, třetí syn Matoušův, zdědil po otci panství Ostrovské, kteréž po něm synové jeho Štěpán, Jeronym, Vavřinec a Jindřich drželi společně. Za nich zvelebilo se hlavně péčí Štěpánovou dělání hor na tomto panství velice, ano založeno tu nové město Jachimov, v němž raženy od Š-ů první tolary (*Joachimsthaler*, jinak *Schlickenthaler*). Štěpán zahynul r. 1526 v bitvě u Moháče proti Turkům. Roku 1528 odňato jest od nového krále Ferdinanda Š-ům právo ražení mincí jakožto právo výhradně koruně příslušící; roku pak 1545 musili konečně Š-ové veškery hory na svých panstvích postoupiti koruně. Tato třetí linie rodu Š-ovského rozvětvila se hojně, a členové její střídali se často v držení rozličného zboží zemského. Z nich vynikl hrabě Jachim Ondřej Š. co jeden z vůdců evangelických stavů v náboženských sporech na začátku XVII. století, byl již r. 1609 mezi direktory zřízenými k defensi, a r. 1618 opět zvolen jest za jednoho z direktorů k vedení správy zemské, od Fridricha Falckého pak přijal úřad nejvyššího sudího zemského a landfojta v Dolní Lužici. Po bitvě Bělohorské ušel do Sas, byl ale od kurfiršta Saského vydán císaři, odsouzen statků i hrdla a 21. čna 1621 sťat na rynku Staroměstském a pravá ruka mu uťata. Potomstvo Jindřicha, nejmladšího syna Kašparova, zakladatele této větve, přečkalo všecky ostatní jeho haluze a květe dosavad. Z něho pocházel Jindřich hrabě Š., který věnovav se stavu vojenskému sloužil rozličným mocnostem, i stavům českým a moravským, ale po vypuknutí 30leté války přestoupil do služby císařské, ve kteréž se vyznamenal v té míře, že r. 1632 povolán jest za presidenta válečné rady dvorské, vyznamenán hodností tajného rady a obdařen řádem zlatého rouna, načež zemřel 5. led. 1650. Rozsáhlé statky jeho zdědil jediný jeho syn František Arnošt, jenž zřídil z panství Kopidlna a Staré fideikomis rodinný a zemřel 16. srp. 1675. Starší jeho syn František Josef, narozený 14. led. 1656, byl v letech 1692—1718 presidentem komory české a od r. 1694 cís. tajným radou. Rozmnoživ fideikomis po otci zděděný zemřel 5. pros. 1740 bezdětek. Mladší syn Leopold, narozený 20. ledna 1663, stal se polním maršálem, 1713 nejvyšším kancléřem království

Českého, a zemřel 8. dub. 1723. On jest praotcem celého nynějšího rodu Š-ovského. Syn jeho František Jindřich Josef, narozený 28. ún. 1696, zdědil po strýci Františku Josefovi rodinný fideikomis.

Šmalkaldská válka, vedená od císaře Karla V. proti tak zvanému spolku Šmalkaldskému protestantských knížat německých, v jehož čele byli Jan Fridrich kurfiršt Saský a Filip lantkrabí Hesenský, ukončena jest porážkou vojska spolkového u Mühlberku 24. dub. 1547, kde kurfiršt i lantkrabí v zajetí upadli. S válkou touto souviselo nové hnutí v Čechách pro obhájení svobod zemských proti králi Ferdinandovi, jenž se toho domáhal, aby mu stavové postavili vojsko, s kterým by šel na pomoc bratru svému císaři. Jak zlé následky mělo vítězství císařovo pro odpořilé stavy české, o tom viz čl. Ferdinand I.

Šmerhov, něm. *Schmeerhof*, slul dům pod č. 938 na Staroměstském náměstí Pražském vedle někdejší staré radnice, se kterou zároveň i s jinými domy v tom pořadí zbourán byl, aby se nabylo místa pro nynější novou radnici. Dům ten památný byl historickou vinárnou svou, která již za husitských válek se připomíná, trvavši v témž místě až do zbourání domu. Tam dály se časté schůze měšťanstva Pražského k účelům politickým se smlouvajícího. Při zbouření Pražských obcí proti konšelům r. 1483 dáno na Š. k opatrování několik zajatých konšelů. Tam prý též r. 1490 kulo se domnělé spiknutí k usmrcení krále Vladislava, jehož obětí padli dva služebníci knížete Hynka z Poděbrad, Alexander a Podvinský. Roku 1506, když biskup Filip Sidonský přijel do Prahy, by se uvázal v církevní správy strany podobojí, koupili mu Staroměstští dům na Š-ě, kdež pak po nějaký čas měl sídlo své. Na Š-ě, zdá se, spáchána téhož roku i vražda nad Janem Cukrem z Tamfeldu od Jana Kopidlanského, jehož odpravení proto mělo za následek kruté záští bratra jeho Jiřího Kopidlanského proti Pražanům. I ještě později v dějinách českých připomíná se Š. co oblíbená krčma lepších tříd Pražského měšťanstva.

Šos (z něm. *Schutz*), ochrana, zvláště taková, jakou udělovala vrchnost neb právo nějaké poddaným neb příslušníkům svým; odtud jmenovitě kompetence práva městského, v dalším smyslu pak daň z domu neb pozemku, slušícího pod právo některého města.

Šotek v. Křítek.

Šotnovský v. Škreta.

Špan ze Španova, Vavřinec, lékař a básník latinský, narozen v Žatci 1539, studoval v Praze a nabyv hodnosti doktorské provozoval pak lékařské umění své v Praze, Olomouci, Vratislavi a Žatci s velikým prospěchem, nejsa pouhým empirikem, nýbrž i bedlivým skoumatelem přírody a všelikých jejích účinků na tělo lidské. Při tom byl důkladný znatel jazyků klasických a obratný básník latinský. Ferdinand I. povýšil jej r. 1558 do stavu šlechtického s predikatem ze Španova. Š. zemřel v Žatci 24. ún. 1575. Od něho jest lékařské dílo *Paraphrasis aphorismorum Hippocratis* (ve Vratislavi 1570).

Špýr, něm. *Speier*, hlavní město bavorského vladařství Falce a

druhdy svobodné město říšské, v němž r. 1310 mladý Jan, za krále Českého vyžádaný, slavil sňatek svůj s Eliškou Přemyslovnou, dcerou Českého krále Václava II.

Šrol Jeronym, znamenitý měšťan Staropražský, straník kněze Jana Želivského, s nímž r. 1422 zároveň obeslán na radnici Staroměstskou nedostavil se a tak úkladu, jehož obětí se stal kněz Jan, ušel. V bouři na to po stětí kněze Jana povstalé, když obec Pražská svrhši starou radu jinou sobě zvolila, mezi novými konšeli „v Starém městě byl Š. nejznamenitější, a na Novém městě Charvát s bratrem svým.“ (*Staří letop.*) Však když nedlouho na to ještě téhož roku přijel do Prahy kníže Sigmund Korybut jakožto vladař zemský, konšelé měst Pražských „ihned knížeti pečeť a klíče položili, aby konšely nové zdělal, jakož se i stalo. A tu Š-ovo a Charvátovo panování konec vzalo.“ (tamt.).

Štampach, jméno starožitné a druhdy četné šlechtické rodiny v Čechách, původu německého, která se psala dle hradu Š-u (*Steinbach*) v Loketsku. Původ její sáhá do XIV. století, i bylať ona jednou ze tří větví rozšířeného rodu Kagerů, jehož dvě druhé větve psaly se Planknarové z Khinsperku a Globnarové z Globenu. Š-ové rozšířili se přes velikou část severních Čech a vládli hojným zbožím pozemským, často potkáváme se s nimi na sněmích zemských a při rozličných jednáních, ale vynikajícího postavení v dějinách vlasti žádný člen rodu toho nezaujímal. Na začátku XVII. století skládala se rodina rytířů Š-ů z více nežli sta osob obojího pohlaví. Jakož se celá rodina přiznávala k víře evangelické, měli také téměř všickni údové její účastenství v bouřích stavovských od r. 1609 do 1620, pročež po bitvě Bělohorské propadli své statky buď docela buď s částky, aneb odsouzeni jsou k pokutám. Tím přišla rodina Š-ů v nemalý úpadek, a větší část členů jejích vystěhovala i usadila se v sousedním Sasku. Někteří však z vystěhovalců těch vrátili se později do Čech, a přistoupivše k víře katolické nabyli tam zase zboží pozemského i úřadů a milostí rozličných. Z těch Erazim Jaroslav Š. povýšen jest r. 1629 do stavu panského, syn pak jeho Jaroslav Arnošt r. 1676 do stavu hraběcího. I jiným členům rodiny Š-ů dostalo se podobného povýšení, a ti psávali se potom Kagerové ze Š-ů. Během XVIII. století povznesla se rodina ta k nemalé důležitosti a členové její zastávali vysoké úřady v státu. Starožitný rod Š-ů vymřel po meči r. 1830.

Štefan Ondřej, bratr český, jeden z překladatelů bible Kralické, narozen 1528 v Prostějově, studoval v Goldberku a Vitemberce, stal se 1553 jahnem, 1557 knězem, r. 1564 na sboru Lipnickém vzat jest do rady bratrské, a 1571 povolán k biskupství. Po brzké smrti Blahoslavově zaujal i místo jeho v Evančicích a přejal zapisování pamětí bratrských. Roku 1565 přidán s bratrem Solinem druhé deputaci bratrské k císaři Maximilianovi II. do Vídně. Též měl účastenství v jednáních bratří o konfesi českou. Roku 1577 uvázal se Š. v pře-

kládání části Starého zákona na jazyk český, zemřel však již 21. čce téhož roku.

Štefek z Kolodej, Tobiáš, z rodiny patricijské, soused v Menším městě Pražském a vrchní správce všech panství Smiřických, přešel později na Nové město a držel tam dům i grunty šosovní. Pro svou vzdělanost a rozšafnost míval platné účastenství v tehdejších jednáních veřejných, a byl r. 1612 a násl. mezi defensory konsistoře podobojí a akademie Karlovy. V bouřích stavovských roku 1618 zvolen jest za defensora ze stavu městského, a r. 1619 ustanoven do komise sněmovní, na niž vložena konečná úprava „justifikací a dedukcí svobodného práva k volení sobě krále stavův království Českého,“ pročež po bitvě Bělohorské vzat jest do vazby, odsouzen cti, statku a hrdla svého a 21. čna 1621 s jinými osobami stavu panského a městského odpraven.

Štelcar Želatavský z Želatavy, Jan, rodič z Kutné Hory, kněz pod obojí, byl od r. 1577 až do r. 1596 na rozličných místech ve správě duchovní, naposledy co farář v Kopidlně, kde nejspíše roku posledně uvedeného zemřel. Š. byl jeden z nejpilnějších theologických spisovatelů svého času, a směrem rozhodný luterán. Z četných jeho spisů nábožných, vzdělavacích, polemických a mravoučných, jež buď původně v jazyku českém vzdělal anebo do něho přeložil, uvádíme: *O marnosti žen a panen* (v Praze 1586), *Kniha duchovní o velikých skutcích Pána Boha všemohoucího, rozličnými historiemi, starými a novými ozdobená, v níž se obsahuje vysvětlení, mohou-li čarodějníci a čarodějnice sami od sebe kroupy, bouře, hromobití zbuditi a vyvésti* (tamt. 1588), *Knížka o pravé a falešné církvi* (tamt. 1589), *Rytířský stav manželský* (tamt. 1592), *Kniha nová o původu kněžství Krista Pána*, patriarchův, prorokův a apoštolův, a že dítky jak za patriarchův a prorokův vírou, tak nyní ve křtu sv. přijímají tělo a krev Krista Pána (tamt. 1592).

Štěpán svatý, král Uherský, syn vojvody Gejzy a manželky jeho Šárolty, nazýval se původně Vaik, a jméno Š. obdržel teprvé na křtu, jejž přijal zároveň s otcem z rukou sv. Vojtěcha v Ostřihomě roku 984.

Štěpána sv. kostel 1) na Rybníčku, tak zvaný od vsi Rybníku čili Rybníčku, která tu před založením Nového města Pražského stávala, náležejíc řádu křižovnickému s červenou hvězdou, od roku 1351 farní, býval napotom hlavním farním kostelem na Novém městě. Doba vystavění jeho známa není, zdá se, že se to stalo hned po založení Nového města od Karla IV. Při něm byl druhdy rozsáhlý hřbitov a veliká farní zahrada. Od něho pojmenována i čtvrt i ulice Štěpánská. Až dosavad chová v sobě vzácnou památku domácího umění, tabulový obraz Panny Marie z doby předkarolínské, pak jest v něm kazatelna z XV. století a křtitelnice z roku 1462. Při farní zahradě stojí kulatá romanská kaple sv. Longina, nejspíše někdejší vesnický kostelíček. Dne 30. čce 1419 vedl sem kněz Jan Želivský z kostela Matky boží Sněžné procesí, které stalo se tím památným, že zavdalo

podnět k vyhození z oken Novoměstských radních osob a započetí husitské války. — 2) Kostel sv. Št. ve Zdi, farní kostel Starého města Pražského, stával na nynějším od něho nazvaném Štěpánském plácku před nynějším palácem policejního ředitelství u samé zdi městské vedle brány, též po něm branou Štěpánskou nazvané. Byl to skrovný kostel romanský z XII. století, r. 1789 zrušený a pobořený.

Štěpánek Netolický, zván tak od rodiště svého, Rožmberský porybný na panství Třeboňském, založil na panstvích Rožmberských (1513 — 31) mnohé rozsáhlé rybníky. Zvláštní mistrovství ve stavbách vodních dokázal Š. tím, že pro napájení Rožmberských rybníků čerstvou vodou založil bez velikých nástrojů ale s velikým uměním vyměřenou a vystavěnou Zlatou Stoku, která úkol svůj již po tolik století až posud výtečně vykonává, táhnouc se po panství Třeboňském 6 mil a 360 sáhů daleko, a jsouc snad nejstarší uměle vystavěný průplav v Čechách.

Šternberk 1) městys v Čechách nad Sázavou v někdejším Táborsku, se starožitným hradem dosavad obývaným, jejž r. 1242 založil Zdislav, který užívaje ve znaku osmihrané hvězdy nazval jej po tehdejším zvyku německým jmenem Š., a vyvoliv sobě na něm obyčejné sídlo přijal odtud rodné jmeno ze Šternberka. Potomek jeho Albrecht ze Šternberka prodal r. 1377 hrad Š. i s příslušenstvím císaři Karlu IV., načež císař všecko to zboží jemu a bratru jeho Zdeňkovi i potomkům v ušlechtilé manství propůjčil. Od roku 1441 vládla na Š-u větev Holických ze Šternberka až do vymření svého r. 1712. Roku 1467 obležen byl hrad vzdorující králi Jiřímu a hladem ke vzdání přinucen, ale r. 1473 vrácen Petrovi Holickému a r. 1490 i ze svazku manského propuštěn. Roku 1627 byl hrad od pobouřených sedláků vypálen. Po vymření Holických ze Šternberka dostalo se zboží Šternberské do rukou cizích, a teprvé v nejnovější době získali je koupí opět hrabata ze Šternberka, odtud původ majicí. — 2) Š., město na Moravě v někdejším kraji Olomouckém, jež založil po roce 1253 týž Zdislav ze Šternberka, jehož rod po delší čas zůstal v držení jeho. Město bylo hradbami dobře opevněno, ale r. 1430 musilo se vzdáti Husitům, kteří je po dvě léta v moci své měli. Později ujalo se tu luteránství, které teprv pozdě v XVII. století pomocí vojska bylo vykořeněno. Ve válce 30leté vzalo město velikou škodu, ale během XVIII. století velice zkvětlo.

ze Šternberka, hrabata, jeden z nejstarších a nejznamenitějších panských rodů staročeských, který se dá stopovati až do druhé polovice XII. století, maje v erbu hvězdu zlatou osmirohou v poli modrém. Za původce neb alespoň za jednoho z nejstarších předků pánů ze Š. pokládán byl od starších rodopisců Jaroslav (v. t.), vítěz na Tatary u Olomouce r. 1241, který dle bratří Jirečků jest totožný s Jarošem ze Slivna (v. t.), avšak pánové ze Slivna byli stejného původu i erbu s pány ze Š. Skutečný, listinami stvrzený praotec těchto co zvláštního rodu jest Zdislav, syn Diviše z Divišova, který vysta-

věv v Čechách hrad Šternberk od něho se nazval. Ochrániv r. 1253 Olomúc proti králi Uherskému Belovi postavil ještě druhý hrad téhož jmena na Moravě, nynější město Šternberk. Potomci jeho měli statky v Čechách i na Moravě a v obou zemích zastávali veřejné úřady, jmenovitě moravský Šternberk drželi až do r. 1397. Z nich Albrecht ze Š. věnoval se stavu duchovnímu, r. 1358 stal se biskupem Skviřínským, zdržoval se však nejvíce při dvoře Karla IV., k jehož nejdůvěrnějším rádcům náležel; r. 1364 obdržel biskupství Litomyšlské, a 1369 stal se arcibiskupem Magdeburským, v kterémž důstojenství zemřel 14. ledna 1480. Na Moravě udrželi se pánové ze Š. až do druhé polovice XVI. století, vládnouce hojným zbožím pozemským a zastávajíce důležité úřady zemské; po roce pak 1574 nečiní se v zemi té o nich žádné zmínky více. V Čechách drželi páni ze Š. co hlavní statky Šternberk a Konopiště, kteréžto poslední zboží Tobiáš z Benešova daroval r. 1311 příbuznému svému Zdislavu ze Š.; k tomu nabyly v druhé polovici XIV. století ještě Holic. Petr ze Š. hned od počátku rozbrojů husitských opřel se rozhodně všem novotám. Již roku 1414 doprovázel do Kostnice biskupa Litomyšlského Jana Železného, po smrti krále Václava pak co služebník Sigmundův obořil se 4. list. 1419 se 1300 jezdci u Knína na poutníky do Prahy se ubírající, nemálo jich pobil a 94 zajatých v Kutné Hoře do šachet vmetati dal. Roku 1420 dne 25. bř. měřil se bojem se Žižkou u Sudoměře a nedlouho potom u Benešova, zahynul však ještě téhož roku 1. listopadu v bitvě před Vyšehradem. Vdova jeho Perchta přistoupila nyní zároveň s Alšem ze Š., strýcem a poručníkem jejích dětí, ke čtyrem artikulům Pražským. Tento Aleš držel se pak vždy mírnější strany mezi Husity a jmenovitě v bitvě u Lipan měl platné účastenství. Jmenován r. 1437 od Sigmunda nejvyšším komorníkem zemským, setrval v úřadě tom až do smrti. Po smrti Sigmundově byl hlavním obhájcem vdovy jeho císařovny Barbory, drže se strany Ptačkovy proti Albrechtovi Rakouskému. Po smrti Ptačkově byl věrným pomocníkem Jiřího Poděbradského, jmenovitě při opanování Prahy, a napotom účastnil se veškerých důležitějších jednání zemských. Aleš zemřel 19. bř. 1455. Listy jeho k Oldřichovi z Rožmberka, politickému odpůrci, ale osobnímu příteli svému, důležité pro dějiny onoho věku, chovají se v Třeboni a tiskem vydány jsou od Palackého v *Archivu Českém* (díl II.). Ještě mocněji než Aleš zasahoval v osudy země a národu Českého Zdeněk ze Š. na Konopišti (dle některých, s nimiž i Palacký souhlasí), syn Petrův, který v Čechách i na Moravě držel rozsáhlé statky, a nejenom pro bohactví, nýbrž i pro věhlas svůj náležel mezi přední pány české a účastnil se všech důležitých jednání veřejných. Ačkoliv katolík, přilnul ke straně Jiřího Poděbradského, který jej r. 1448 po dobytí Prahy učinil nejvyšším purkrabím, začež on po celý čas jeho zemského správcovství jemu věrně po boku stál. Roku 1456 byl s králem Ladislavem na polním tažení v Uhřích, a 1457 byl předním poslem do Paříže pro nevěstu královu. Při volbě nového krále po smrti Ladislavově (2. bř,

1458) dal Zdeněk co nejvyšší purkrabí první hlas Jiřímu z Poděbrad, poklekna nenadále před ním a volaje hlasem nadšeným: „Živ buď Jiří, král a pán náš milostivý!“ Oddanost Zdeňkova k Jiřímu značně přispěla k tomu, že katolíci čeští a většina katolíků moravských ku králi utrakvistickému přilnuli. Zdeněk míval napotom co přední rada králův platné účastenství ve všelikých jeho jednáních a řízeních, provázel jej k sjezdům s jinými knížaty a býval od něho k důležitým poselstvím užíván. Když však r. 1462 papež odepřel potvrditi kompaktata, počal Zdeněk ochabovati ve své oddanosti k Jiřímu, až r. 1465 následkem nějaké urážky od krále utrpěné zjevně od něho odpadl, zanevřev naň nenávistí neukojitelnou. Jeho hlavně působením vzala počátek svůj jednota panská, která stížnosti své na krále nejprvé na sněmě v Praze ku konci září 1465 držaném přednesla, a potom na sjezdu na Zelené Hoře 28. list. t. r. odbývaném pevněji se ustrojila. Duší její byl napotom Zdeněk, který všecky pokusy o smíření s králem činěné mařil. Když pak r. 1466 král Jiří od papeže Pavla II. do klatby dán jest, vypukla válka zjevně a započal osudný boj. Vojsko královské dobylo několik hradů Zdeňkových, mezi nimiž byl i Šternberk, ale za to vpadl Zdeněk z hradu svého Vítorazi v Rakousích do Čech, a když také přední města moravská, Olomouc, Brno, Znojmo a Jihlava, k jednotě panské se přidala, puštěn jest Zdeněk s vojskem svým do Jihlavy, kterou napotom sídlem svým učinil. Odtud všemožně zasazoval se proti králi Jiřímu, jemuž, nemoha mu sám podstatně škoditi, hleděl vzbuditi nepřátele v knížatech okolních, avšak s malým prospěchem. Konečně dal se ve vyjednávání s Matiášem králem Uherským, který na to (1468) skutečně pod jmenem ochránce katolíků v koruně České válku proti Jiřímu pozdvihl, ve kteréž mu Zdeněk se spojenci svými v Čechách i na Moravě platně pomáhal. Válka vedena se štěstím střídavým. Marně usilovav hrad svůj Konopiště osvoboditi od král. vojska jej oblehajícího byl opětně s velikou ztrátou poražen, ale za to zmocnil se v lednu 1469 úkladem hradu Rožmberka, na němž zajal Jana Popela z Lobkovic se synem jeho Děpoltem a znamenitý poklad ukořistil. Zamítnuv ruky od Jiřího jemu ke smíření podávané způsobil Zdeněk, že strana jeho 3. kv. 1470 zvolila v Olomouci proti Jiřímu za krále Matiáše Uherského, jehož on i po smrti Jiřího proti Vladislavu Jagailovci se přidržel. Zdeněk zemřel 4. pros. 1475 v Novém Městě za Vídní. V běhu války s králem Jiřím přišel skoro o všecky statky v Čechách, které však po konečném vyrovnání se králů Vladislava a Matiáše r. 1479 synům jeho s větší části zase jsou navráceny. Aleš a Zdeněk ze Š. stali se zakladateli dvou rozličných větví svého rodu, z nichž potomci Alšovi psali se Holičtí ze Š., potomci pak Zdeňkovi Konopištští ze Š. Z větve Holické Petr, syn Alšův, spolu s Přibíkem Klenovským vyslán byl r. 1448 za kardinálem Karvajalem, který byl s kompaktaty z Prahy ujel, jehož v Benešově dohonivše vzácnou listinu tu mu odňali. Petr zemřel ještě před otcem r. 1454, zanechav jediného syna Petra, který dospělosti došed věno-

val se službě veřejné. Král Vladislav jmenoval jej členem komise k sepsání nového zřízení zemského, roku 1507 jmenován jest Petr nejvyšším sudím, 1510 nejvyšším komorníkem zemským, a zemřel 4. čna 1514. Větev Holických ze Š. dosáhla r. 1637 v osobě Václava Jiřího povýšení do stavu hraběcího, a vyhynula po meči hrabětem Janem Václavem, jenž zemřel 12. dub. 1712. Z větve Konopišťské, doposavad kvetoucí, požíval Ladislav, jeden ze čtyr synů Zdeňkových, pro svou obzvláštní spůsobilost u vedení záležitostí zemských veliké vážnosti v zemi; v letech 1507—10 byl nejvyšším komorníkem, od roku pak 1510 nejvyšším kancléřem zemským, 1515 jmenován od krále Vladislava místodržícím, 1519 byl co vyslanec český v Mohuči při volení císaře Karla V., a zemřel 18. list. 1521 bezdětek. Ze všech čtyr bratří, pokud známo, zůstavil pouze nejstarší Jaroslav potomky, kteří moc a slávu rodu svého dále rozplozovali, vládnouce hojnými statky pozemskými a zastávajíce důležité úřady v zemi. Ku konci XVI. a na začátku XVII. století vynikli bratří Adam a Štěpán Jiří ze Š. mezi hlavními účastníky tehdejších sporů náboženských a politických. Adam byl nejprvé hejtmanem Nového města Pražského, 1597—99 nejvyšším sudím dvorským, 1603 nejvyšším sudím zemským, 1602—8 nejvyšším komorníkem a 1608—19 a po utlačení povstání stavovského opět až do smrti nejvyšším purkrabím. Co horlivý katolík zachoval věrnost domu Rakouskému, avšak náležel mezi mírnější své strany, pročež i u politických odpůrců svých požíval veliké vážnosti. Nepřijav povýšení do stavu hraběcího zemřel 10. dubna 1623, zanechav četné potomstvo. Ze synů jeho Jaroslav Volf, povýšen r. 1629 na hraběte, zemřel okolo r. 1635 co cís. rada a komoří, František byl nejvyšším sudím zemským a zdržoval se právě v Praze, když 27. čce 1648 Švédové na Malou Stranu se dostali, při čemž vyhlédna z okna postřelen jest a od rány té zemřel. Z dcer Adamových stala se Maria Eusebia manželkou známého Jaroslava Bořity z Martinic. Štěpán Jiří ze Š. byl 1603—23 německých len koruny České hejtmanem, 1603 též podkomořím lenných měst, později presidentem české komory, jakož i po mnohá léta hejtmanem kraje Žateckého, a zemřel okolo r. 1625. Ve sporech náboženských na začátku XVII. století držel stranu starých podobojích a často činil prostředníka mezi katolickými a evangelickými stavy, od kterýchžto posledních byl nejednou z neupřímnosti podezříván; po bitvě Bělohorské však přestoupil na víru katolickou. Též on zanechal syny a dcery. Václav Vojtěch ze Š., syn Františkův, r. 1662 zároveň s bratry Janem, Norbertem a Ignácem do stavu říšských hrabat povýšený, byl rytířem zlatého rouna, cís. tajným radou a komorníkem, král. místodržícím, 1690—96 presidentem nad apelacími, 1696—1704 nejvyšším sudím zemským, a konečně od r. 1704 nejvyšším hofmistrem zemským, vynikal učeností a oblibou v umění, vystavěl s velikým nákladem velikolepý zámek v zadním Ovenci (v Troji), zřídil z panství Zelenohorského a jiných statků rodinný fideikomis, a

zemřel 25. led. 1708 bez mužských potomků. **Adolf Vratislav ze Š.**, vnuk Štěpána Jiřího, byl r. 1662 též do stavu říšských hrabat povýšen a stal se praotcem všech nyní žijících hrabat ze Š. Zřídiv z panství Zásmuckého a Častolovického druhý rodinný fideikomis zemřel 4. září 1703. Též on byl rytířem zlatého rouna, cís. tajným radou a komořím, od r. 1678 nejvyšším sudím zemským a od r. 1685 až do smrti své nejvyšším purkrabím.

Štilfrid, báječný kníže Český, otec Bruncvikův (v. t.), hrdina starodávního románku čili kroniky, která spolu s kronikou o Bruncvikovi byla často tištěna, jsouc druhdy oblíbeným čtením obecného lidu českého.

Štítaři, t. hotovitelé štítů, kteréž často uměle ozdobovali, jmenovitě malbami, náleželi za starodávna s jinými ještě řemesly k malířskému bratrstvu (v. t.).

Stítný ze Štítného, Tomáš (Tóma), spisovatel český XIV. století, z rodu vládyckého, narozen 1325—6 na tvrzi Štítném u Žirovnice v bývalém Táborsku, studoval na universitě Pražské hned první léta po jejím založení, ale neopatřil se žádnou hodností akademickou. Asi v 30. roce se oženiv žil na svém statku, zabývaje se hospodářstvím, později však zdá se, že stále zdržoval se v Praze, kdež obzvláště přátelsky obcoval s Miličem, který jej pobádal ke spisování. Š. zemřel v vysokém věku asi brzy po roce 1400. První jeho literární práce byly překlady z latiny, brzy však přešel k samostatnému spisování dvou velikých knih pro děti své, *Naučení o obecných věcech křesťanských* a *Řeči besední* nazvaných. První z těchto spisů poslal ke přehlídnutí příznivci svému slavnému mistru Pařížskému Vojtěchovi Rankovu de Ericino. Když spisy Š-ného v obecnou známost vešly, vzbudily mu mnoho protivníků, kteří naň „řechnili a vrčeli", že nejsa mistrem obírá se věcmi jen prý mistrům příslušnými, nad to pak, že českým psaním obecnému lidu je odhaluje a tím zneuctívá. Ale jakkoli trpce si stěžoval na tyto své protivníky, nedal se jimi Š. odstrašiti od dalšího spisování, nýbrž nejen že učinil nové vzdělání uvedených svrchu spisů, nýbrž pro dceru svou Anežku, která v jeho vysokém stáří už jenom jediná ze čtyr dětí jeho při něm zůstávala, vzdělal *Zjevení sv. Brigity* a sestavil *Knihy naučení křesťanského*, rozdílné od *knih o obecných věcech křesťanských*. Během věků zanikla paměť Š-ného i spisů jeho, až teprvé v nejnovější době jsou tyto znova na světlo vyneseny a vysoká jich cena poznána. Ve spisech svých jeví se Š. — jakkoli nemohl ba ani nesměl docela se vybaviti z vazeb, jakými za oněch dob vždy ještě scholastická filosofie ducha poutala — co hluboký a samostatný myslitel, který při všem podřizování rozumu víře nicméně hájí onomu všemožné volnost skoumání, ano velmi důmyslně tuto volnost se svrchovanou autoritou theologického dogmatu v souhlas uvésti a odpor obou (jemu jen zdánlivý) vyrovnati se snaží. Při tom ukazuje rozsáhlou známost filosofické i theologické literatury nejen svého věku, nýbrž i předešlých; ale proto nejsou spisy jeho snad jen pouhou dovednou kompilací, nýbrž on při všem eklekticismu svém mnoho zcela

původních úvah a myšlenek uvádí, a právě v těchto poznáváme s obdivem jeho povolání filosofické. Jsa vázán duševními okovy temného středověku stál nicméně co myslitel vysoko nad svou dobou, což nejpatrněji se jeví tam, kde filosofický domysl jeho nepřichází v nižádný spor s obsolutní platností dogmatu. Uvádíme tu na příklad jeho rozbor krásy, jímž přichází k témuž výsledku, který teprv nověji povstalou vědou esthetiky za jednu z nejhlavnějších zásad jejich uznán jest: že v předmětu krásném jeviti se má rozmanitost k jednotě sloučená. Co však největší obdiv u nás vzbuzuje, jest znamenitá lehkost a obratnost jeho u vyjadřování pojmů abstraktních a zcela nenucené se pohybování v oboru domyslovém, což vše vědeckou prosu jeho činí právě klasickou. Kromě rozličných výjimků ze spisů jeho, v různých ročnících *Musejníka* podaných, vyšly o sobě jeho *Knihy šestery o obecných věcech křestanských*, vydané od university Pražské na 500letou památku jejího založení se životopisem spisovatelovým (v Praze 1851). Š-em co filosofem kritickým se obírali Čupr, Hanuš, Dastich, Vinohorský, Wenzig (tento německý) v rozličných spisech. — Dcera Š-ného Anežka držela v letech 1407—9 dům vedle kaple Betlemské v Praze, jenž byla tehdáž hlavním sídlem nového učení. Syn jeho Jan stal se věrným přívržencem Husovým, a jmeno jeho čteme také mezi pány a vládykami, kteří přivěsili pečeti své k známému stížnému listu, zaslanému r. 1415 otcům Kostnickým. Potomstvo Š-ného připomíná se ještě po celé téměř XVI. století.

Štupart z Löwenthalu, rodina šlechtická v XVII. a XVIII. století v Praze usedlá, kde blíž kostela sv. Jakuba koupila r. 1665 dům hostinský, Čertova krčma zvaný, jenž odtud podnes u Štupartů slove. V domě tom starodávním bydlíval druhdy obyčejně král Jan, kdykoliv do Prahy přijel, na začátku pak století XV. náležel Petru Zmrzlíkovi ze Svojšína, a 10. pros. 1420 odbývalo se tam hlučné veřejné hádání mistrů kališnických s táborskými.

Šturm 1) Konrad, purkrabí na hradě Přímdě, když tam uvězněn byl Soběslav II. Tento vycházeje z vězení slíbil mu odpuštění všeho příkoří od něho utrpěného, jakmile však nastoupil panování, dal tohoto někdejšího žalářníka svého ukrutným způsobem usmrtiti. — 2) Adam Š. z Hranic, jinak Hranický, dle rodiště svého na Moravě tak zvaný, český bratr, dosáhl r. 1519 bakalářství, načež vyučoval na škole bratrské v Litomyšli. Roku 1548 se Š. s jinými bratřími svými vystěhoval do Prus, ale r. 1554 vrátil se do Čech a žil nějaký čas v Praze, konaje služby v rozličných úřadech, jmenovitě při hejtmanství hradu Pražského. Roku 1556 propůjčen mu erb a predikat. Po smrti manželky své znechutiv sobě stav světský odešel do Moravy, dal se zříditi na kněžství a uvázal se ve správu sboru bratrského v Lipníku, kde zemřel 5. října 1565. Š byl obratný skladatel písní, a společně s Janem Černým a Janem Blahoslavem vedl redakci *kancionalu bratrského*, od Lukáše z Górky v Samotulech roku 1561 vydaného. — 3) Václav Š., jesuita, narozen 1531

v Horšově Týně, byl mezi 12 mladíky, jež Ferdinand I. r. 1555 poslal do Říma k důkladnému se tam vzdělání v theologii, kdež sám zakladatel řádu jesuitského Ignác z Lojoly o jich vycvičení pečoval a většinu z nich pro své tovaryšstvo získal. Vrátiv se po třech letech do Prahy ustanoven jest k úřadu kazatelskému, ale jen s velikou obtíží se v něm vycvičil. Ještě dvakrát se do Říma odebrav povýšen tam jest na doktora theologie. Roku 1565 potřetí se do vlasti vrátiv přednášel několik let v Praze theologii, roku pak 1574 přesazen jest do Olomouce, kdež obrátil činnost svou proti bratřím českým, sepsav *Srovnání víry a učení bratří starších* (v Litomyšli 1582), kterýžto spis byl začátkem dlouhé a ostré polemiky s obou stran. Usilování Š-ovo nezůstalo bez účinku, neboť mnohé osoby z vyšších i nižších stavů upustily od Jednoty bratrské a přistoupily k vyznání pod obojí nebo pod jednou, začež mu také prelati a šlechta katolická přízní byli nakloněni. Roku 1586 stal se Š. rektorem nově založené jesuitské koleje v Krumlově, v letech 1592—95 byl rektorem Pražské koleje a spolu akademie Klementinské, později odebral se zase do Olomouce, kde zemřel 27. dub. 1601. Š. velmi platně se přičinil k rozšíření a zvelebení řádu svého v Čechách a na Moravě.

Štýr, jinak Š t e y r, Matěj Václav, syn pekaře Pražského, narozen 30. ún. 1630, vstoupil 1647 do řádu jesuitského, vyučoval po 25 let v rozličných místech na gymnasiích, vedle čehož zastával i úřad kazatelský a misionářský, v kterémžto posledním nikde knih staročeských neničil, nýbrž hleděl je vyměňovati za katolické. Že však těch nebylo valně, pomýšlel na to, jak by nejen vydávání, nýbrž i rozšiřování jich usnadnil. Na to již r. 1662 obětoval mateřský podíl svůj 500 zl., r. 1669 pak matku svou přiměl, aby 800 zl., jež na knihy české odkázati mínila, již za živobytí svého k tomu obrátila. Takovým spůsobem povstalo D ě d i c t v í S v a t o v á c l a v s k é (v. t.). Roku 1673 zřízen Š. vedle jesuitů Konstance a Barnera k upravování textu bible svatováclavské, a zemřel uprostřed této práce 7. září 1692. Z jeho spisů má cenu *Orthografia* aneb výborně dobrý spůsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti (v Praze 1668 a 1730 z Dědictví sv. Václava, 1781 od rytíře Jana z Neuberka).

Šud z e S e m a n í n a, Mikuláš, na slovo vzatý hvězdář, rodič z Litomyšle, dosáhl v Praze 1510 a 1515 bakalářství a mistrovství svob. umění, načež jal se čísti na universitě, ale r. 1524 složiv professuru oženil se a počal se živiti vykonáváním umění astrologického a zhotovováním hodin, jakož i pracemi literárními. Pověsť jeho velice vzrostla, když z komety r. 1525 předpovídal králi Ludvíkovi veliké neštěstí, a ten brzy na to u Mohače zahynul. Od téhož krále nadán jest Š. r. 1525 erbem a predikatem ze Semanína, Ferdinand I. pak vykázal mu roční plat a udělil privilegium na vydávání almanachů a titulářů. Od r. 1520 až do své smrti vydával Š. každoročně *almanachy* s pranostikami, které byly tak oblíbeným čtením u lidu, že jiní mu je patiskovali na velikou jeho škodu, též měl proto mnohé nesnáze s universitou,

jejíž profesoři právo vydávání almanachů výhradně sobě osobovali. Š. zemřel 23. dub. 1557 a pochován u Panny Marie na Louži. Mimo almanachy a pranostiky vydal Š. *Formy a notule listův všelijakých*, k nimž připojil *Titulář stavův, duchovního i světského* (v Praze 1547), též jest od něho několik překladů z latiny, z nichž uvádí Blahoslav *Výklad čtení a epištol nedělních.*

z Šumburka nazývala se větev německé šlechtické rodiny pánů z Schönburku, která v XIII. stol. přešla z Míšně do Čech a zde se usadila. Fridrich z Š., drže Moravskou Třebovou co poručník sirotků po svém švagru Bohuslavu z Risenburka, jest za krále Václava II. co škůdce zemský od Záviše z Falkenšteina na Třebové a vojska královského jat, ale král daroval mu život a dal mu toliko na pravé ruce utíti prst. Fridrichovi (témuž?) a Dětřichovi ze Š. udělil král Václav v leno hrad Hasištein, který se v rodu jejich udržel až do r. 1412, v kterémž ho postoupili pánům z Plavna. Roku 1312 dostala se pánům ze Š. Kadaň hrad i město s příslušenstvím co manství korunní; město přešlo sice 1426 do jiných rukou, hrad však zůstal rodu tomu skoro po dvě století. Roku 1352 přijali Albrecht, Fridrich a Dětřich bratří ze Š. hrady a statky Pernštein, Brunéřov, Egerberk a j. v Míšni ležící od Karla IV. v leno. V XV. století připomínají se z rodu toho mezi jinými: Bohuněk ze Š. (1425) co přívrženec krále Sigmunda proti Husitům, Vilém ze Š., jenž stál při straně Jiřího z Poděbrad a zemřel před rokem 1454, Aleš a Fridrich ze Š. mezi předními jednotníky Strakonickými. V druhé polovici XVI. století neděje se více žádná zmínka o tomto rodu v Čechách.

ze Švamberka, staroslavný český rod panský, zvaný původně ze Skviřína, pak z Krasikova dle hradu v Plzeňsku, jejž v XIII. století dle přijatého rodinného znaku, bílé labutě v červeném poli, přezvali Švamberk (Schwanenberg), a odtud sami nazývati se počali. Bohuslav ze Š. zvolen r. 1310 mezi pány vypravené v poselství k císaři Jindřichovi VII. se žádostí, aby Čechům syna svého Jana za krále dal. Jiný Bohuslav ze Š. byl r. 1377 nejvyšším komorníkem král. Českého. Z jeho synů vynikli Bohuslav a Hynek Krušina ze Š. v bojích husitských. Oba konali králi Sigmundovi platné služby proti Husitům, začež vzali odměnu na statcích. Roku 1422 oblehl Žižka Bohuslava na hradě Švamberku, jehož dobyl a Bohuslava zajatého na Příbenice odvedl. Ten dlouho marně se dovolával pomoci od Sigmunda, až z rozmrzelosti spolčil se s Husity, vymíniv si toliko, aby nikdy proti Plzeňskému kraji a bratru svému bojovati nemusil. Od těch dob byl Bohuslav jedním z předních vůdců husitských, a po smrti Jana Hvězdy z Vícemilic byl od Táborů za nejvyššího hejtmana zvolen. Dobyv r. 1425 hradu Kamenice byl téhož roku při obležení hradu Retče v Rakousích šípem smrtelně do tváře raněn, z čehož v málo dnech zemřel. Dědicem statků jeho byl bratr Hynek Krušina, jenž nepřestal statečně pro Sigmunda bojovati, ale r.

1436 na svém hradě Švamberku trvale se usadil a 1453 tam zemřel. Syn jeho Bohuslav svolal k sobě 25. list. 1465 na Zelenou Horu onen panský spolek, jenž v Čechách novou náboženskou válku roznítil. Roku 1475 učiněn jest vladařem statků Rožmberských, účastniv se pak války s králem Matiášem Uherským upadl v zajetí, z něhož když propuštěn byl, žil potom v soukromí a zemřel 15. ún. 1490. Ze synů jeho stal se Hynek ze Š. zetěm Zdeňka Konopišťského ze Šternberka, pojav dceru jeho Kunhutu za manželku. Dle pověsti byl prý „Němcům velmi strašlivý" a zemřel před otcem 10. čce 1489. Jindřich ze Š., narozený r. 1507, byl hejtmanem kraje Bechyňského, učinil r. 1547 králi Ferdinandovi pomoc proti kurfirštu Saskému, a zemřel 14. led. 1574 na Zvíkově. Petr ze Š. stal se po Petru Vokovi z Rožmberka dědicem veškerých statků vymřelého toho rodu a tím samým nejbohatším mezi pány českými. Účastniv se stavovského povstání zvolen jest za jednoho z direktorů a od Fridricha Falckého jmenován nejvyšším sudím dvorským, začež po bitvě Bělohorské odsouzen jest ke ztrátě cti, statků i hrdla. Zachovav život útěkem z vlasti zahynul v cizině nepovšimnut. Jan Fridrich ze Š. zůstal při povstání stavovském císaři věren, začež od Ferdinanda II. cís. radou učiněn jest. Nicméně v 30leté válce utrpěl ohromné škody na svých statcích, r. 1644 vyhořel hrad jeho Švamberk, 1647 hrad Třevel mu zbořen a celé panství zpustošeno. Snášev rány tyto s trpělivostí podivuhodnou zemřel 10. led. 1659 co poslední svého rodu. — Zdali rodina, dosavad jmeno Krušinů ze Š. si osobující, jest skutečně postrannou větví starožitného rodu pánů ze Š., na ten čas na jisto postaviti se nedá.

ze Švarcenberka, knížata na ten čas nejhojnějšími statky v Čechách vládnoucí, usadili se v zemi té v druhé polovici XVII. století. Jan Adolf hrabě ze Š., narozený 1615, získal si ve službě císaře Ferdinanda III. veliké zásluhy, začež syn jeho císař Leopold se mu odměnil povýšením ho r. 1670 do stavu knížecího. Již dříve (1660) postoupeno mu bylo za náklady v službě císařské konané rozsáhlé panství Třeboňské, mimo to nabyl koupí panství Hluboké a mnoho jiných statků v Čechách, a zemřel r. 1683. Dědicem jeho stal se Ferdinand Vilém Eusebius kníže ze Š., který, slouže též domu císařskému, rozmnožil přikoupením znamenitě počet otcovských statků, a zemřel r. 1703. Syn jeho Adam František Karel rozmnožil ještě více rodinné statky dědictvím Eggenberským (1719). Roku 1723 po korunovací své za krále Českého povýšil Karel VI. panství Krumlovské na vévodství, ustanoviv, aby faktický držitel panství toho z rodiny Š-ků měl titul vévody Krumlovského. Byv od císaře Karla VI. na honbě u Brandejsa postřelen zemřel kníže Adam František druhý den na to (10. čna 1732). Od něho pocházejí všickni nynější členové knížecího toho rodu.

Švehla Jan, válečník český XV. století, byl dvořanem krále Matiáše Uherského, později však přidružil se k rotám bratrským a sloužil za-

jmena v Rakousích císaři. Byvše od císaře z Rakous vybyti obrátili se bratří do Uher, kdež usadili se u Kostolan blíž Trnavy pod náčelnictvím Jana Š-ly. Na zimu r. 1466 dal král Matiáš tábor bratrský obehnati, bratří bránili se zoufale, až 29. led. 1467 nejvíce pro nedostatek vody z ležení vypadnuvše chtěli se skrz král. vojsko probiti. Jsou však přemoženi, dílem pobiti a dílem schytáni, mezi těmito posledními byl sám Š., jenž se 70 tovaryši svými k rozkazu královu jest oběšen.

Švihovský z Risenberka a ze Skály, starožitný mocný panský rod v Čechách, větev kmene Drslaviců. První, jenž příjmí toto dle hradů jemu náležejících přijal, byl Jan starší Š. z Risenberka, který v rozbrojích husitských stál věrně při císaři Sigmundovi, vládna rozsáhlými statky zvláště v Klatovsku, a jsa též pánem na hradě Rabí. Také synové jeho Jan a Vilém bojovali po straně katolické. Půta, syn Vilémův, vynikal bohactvím mezi šlechtou českou, maje v zástavě i panství Roudnické, a nazýván jest proto českým Polykratem; ale již synové jeho marnotratnictvím a soudy zděděné jmění potratili. Ferdinand Š. z Risenberka vystěhovav se po Bělohorské bitvě zemřel 1622 v Amiensu, teprv 22 let stár. Statky jeho připadly král. fisku. Poslední muž rodu toho byl Ferdinand Václav svob. pán Š. z Risenberka, jenž zemřel r. 1720.

T.

Tábor, bývalé krajské město v jižních Čechách, druhdy střed a hlavní sídlo pověstných Táborů. V XIII. století stávalo na místě tom, vyvýšeném nad řekou Lužnicí, město Hradiště, majetek a sídlo jedné větve mocných Vítkovců, kteří, nechtíce ho postoupiti králi Přemyslu Otakarovi dle žádosti jeho, raději je r. 1268 rozbořili a spálili, obyvatelstvo pak převedli do blízkého Ústí nad Lužnicí, zvaného jinak Ústí Sezimovo. Když na začátku husitského hnutí nastaly valné schůze lidu v širém poli, při nichž kněží od pánů katolických ze svých far vyhnaní kázali, svolal Mikuláš z Husi ke dni 22. čce 1419 jednu takovou schůzi na pahorek, kde druhdy výše spomenuté město Hradiště stávalo, a tu shromáždilo se lidu z Čech i z Moravy přes 42.000 osob všech tříd, kteří ten pahorek nazvali biblickým jmenem T. (V. Husitské války.) Na tom místě pak roku následujícího založena osada nová, nazvaná Hradiště hory T., kamž návodem Hromádky z Jistebnice převedeno husitské obyvatelstvo Sezemova Ústí, kteréžto město, položené v otevřené rovině, nezdálo se jim býti dosti pevné k obraně. O tom skutku zpraven jest ihned Žižka, který šeznav důležitost místa vyslal rytíře Chvala Řepického z Machovic s houfem statných bojovníků, jenž novou pevnost osadil. Brzy potom sám Žižka odebral se tam z Plzně s celou tehdejší mocí svou, a po vítězných bojích s katolickými pány učinil T. hlavním svým zbrojištěm a sídlem výstřední strany husitské, bratří Táborů. Ještě téhož roku přitáhl k T-u Oldřich

z Rožmberka, chtě se ho zmocniti, jest však od Mikuláše z Husi na hlavu poražen. Od těch dob zůstal T. v moci nejpokročilejších Husitů, až po bitvě Lipanské r. 1434 s jinými městy husitskými podrobil se císaři Sigmundovi, který jej r. 1437 jmenoval městem královským s týmiž právy jako staré město Pražské, a potvrdil jej v držení statků premonstrackého kláštera Louňovického, jichž Táborští za válek husitských se byli zmocnili. Po smrti Sigmundově přidrželi se Táborští Kazimíra Polského, od strany Ptačkovy proti Albrechtovi Rakouskému za krále zvoleného. Albrecht sám přitáhl s vojskem k T-u, jest však pomocí Jiřího Poděbradského přinucen k ústupu. Nastalé na to bezkráloví roznítilo opět strany k novým bojům, jichž i město T. se účastnilo, čemuž však učinil konec zemésprávce Jiří Poděbradský, dobyv r. 1452 T-a mocí (v. Tábořі). Za války Šmalkaldské přidržel se T. odpořilých stavů, začež po bitvě Mühlberské r. 1547 pokutován ztrátou svých výsad a rozsáhlých statků, z kterých mu jen z milosti část nějaká navrácena. Roku 1611 zmocnilo se T-a vojsko pasovské. Roku 1613 přistěhovali se z Prahy do T-a úřadové zemští pro mor v hlavním městě zuřící. Po bitvě Bělohorské vzdal se T. vojsku císařskému, načež v něm známým spůsobem provedena protireformace. Roku 1640 povoláni do T-a augustiniani, kteříž tam založili klášter. Roku 1648 dne 23. srpna jest T. od Švédů útokem dobyt a na dobro vydrancován.

Tábořі, Táborité, bratří Táborští, zvala se ve válkách husitských nejkrajnější strana Husitů, mající svou zvláštní republikánskou organisaci. Jmeno vzala od města T-a (v. t.), do kteréhož nově založeného Žižka ku konci března 1420 vešel a s velikou ctí a radostí uvítán jest. Hned na to útokem dobyta jest tvrz Sedlec pana Oldřicha z Ústí, který umlácen jest cepy, a tak Tábor zbaven nebezpečného nepřítele v nejbližším okolí svém. Dále pak dne 5. dubna u veliký pátek noční dobou přepadl Žižka město Vožici, kdež po bitvě u Sudoměře bylo se uhostilo asi 2000 „železných pánů". T. zapálivše město veliký pokřik učinili, a ve zmatku z toho nastalém větší díl těch jezdců pobit anebo zjímán. Při tom nabráno mnoho kořisti, jmenovitě koní a odění, načež Žižka také si zřídil jízdu a válečné prostředky své znamenitě rozmnožil. Teprv potom v Táboře dokončil úplně organisaci vojska svého, kteréž pravidelním denním cvičením tak vzdělal, že napotom čeliti mohlo každé moci nepřátelské. Zároveň zřízena v Táboře pořádná vláda v ten spůsob, že zvoleni jsou čtyři starší: Mikuláš z Husi, Jan Žižka z Trocnova, Chvál Řepický a Zbyněk z Buchova, jichž rozkazu měli poslušni býti všickni bratří obce Táborské. Tu se hrnuli do Tábora všickni horlivější přívrženci nového učení všech stavů, odhodláni jsouce nasaditi život pro své náboženství, i s ženami a dětmi, kdež byli přijímáni za bratry po příkladu prvních křesťanů. V bratrství tomto se ujímaly všecky novoty náboženské. Kněží táborští zavrhli netoliko řády kostelní, které nebyly založeny v písmě svatém, ale také roucha kněžská, a konali služby boží v obyčejném oděvu, vstupovali v manžel-

ství, nestříhali si vlasů a nosili vousy jako jiní mužové. Ctění svatých, modlení za zemřelé, učení o očistci zavrhovali; svátků nižádných krom jediné neděle, též nižádných postů nezachovávali; přítomnost pravého Boha ve svátosti oltářní upírali; též neuznávali výhradní oprávněnosti kněží k vykonávání bohoslužebných obřadů. Při tom odvolávali se na jediné písmo svaté, a všem pozdějším ustanovením církve platnost upírali. Dále netrpěno žádné nádhery ani žádných ozdob v kostelích, a při službách božích užívali jazyka českého. T., vykládajíce víru podle rozumu svého, opravili církev dle vzoru prvních dob křesťanských. Avšak nepřestávajíce na tom pomýšleli také na opravy v životě veřejném a společenském. Zavrhujíce krále Sigmunda co zjevného nepřítele národu Českého chtěli z království Českého udělati republiku, zlomiti převahu Němců v zemi a zjednati úplný průchod živlu národnímu. Ve společenském ohledu zasazovali se o rovnost všech lidí. Takové byly náboženské a politické zásady T-ů, kteréž jali se prováděti se vší bezohledností. Tu jsou od nich vybíjeny chrámy a zbavovány všelikých okras svých, často velmi drahocenných, jmenovitě pak všech obrazů, jichžto ctění pokládali za modloslužbu, čímž zničeny jsou nesčíslné vzácné památky starodávného umění. Nad to se dopouštěli T. mnohých ukrutností na přemožených nepřátelích, což ovšem činili jenom v odplatu za podobné skutky nejdříve proti nim páchané. Takové zuření jejich učinilo jmeno jejich daleko široko strašným. Když veškerá strana pod obojí, zbrojíc se proti králi Sigmundovi s vojskem křižáckým do Čech vtrhšímu, sestoupila se v jednotu se slibem, hájiti společně tak zvaných čtyr artikulů Pražských, přiznali se k těmto i T. Žižka vedl osobně vojsko táborské na pomoc Praze, a porazil tam pod vrchem Vítkovem, od té doby Žižkovem nazvaným, křižáky Sigmundovy na hlavu. Když na to utrakvističtí Čechové podávali korunu králi Polskému Vladislavovi, výstřednější strana T-ů s Mikulášem z Husi nebyli s tím srozuměni, poněvadž by raději bez krále byli bývali, neměl-li býti rodu domácího; ale Žižka, mírnější a střízlivější, přitiskl nicméně pečeť táborskou k usnešení, že se má vyjednávati s Vladislavem. V bitvě pod Vyšehradem bojoval po straně Pražanů též zástup T-ů pod Mikulášem z Husi. Avšak T. byli v Praze jenom tenkráte vítanými hostmi, kdykoliv bylo potřebí jejich branné pomoci; jakmile však nebezpečenství pominulo, oni svou surovou neotesaností počali býti nepohodlni uhlazeným měšťákům, pročež všemožně hleděno se jich zase zbaviti. Tak i nyní se dálo, pokus pak o srozumění se kněží táborských s Pražskými veřejným hádáním v domě Zmrzlíkově neměl žádného výsledku. Když pak brzy na to Mikuláš z Husince zemřel, Žižka, nastoupiv na jeho místo co první vůdce T-ů, obrátil se s těmito do západních Čech, válčit proti stoupencům Sigmundovým a nepřátelům kalicha. Válka vedena s obou stran s velikou ukrutností, jakož o tom podány zprávy na místech příslušných. Pomalu celá země opanována jest od Husitů, čehož největší zásluhu měl Žižka se svými T-ry. Čím rozhodněji však odchylovali se T. od pouhých kališníků, tím více musilo jim na tom zá-

ležeti, aby mezi nimi samými nedáváno bylo vzniku nižádnému učení výstřednějšímů ještě nad táborské, pročež každé takové bezohledně stíhali, Tak vypovězen jest na začátku r. 1421 kněz Martin Houska příjmím Loquis, který v učení o transsubstanciaci příliš daleko zacházel, a někteří stoupenci jeho upáleni, sekta pak Adamitů (v. t.) vyhubena jest od Žižky úplně. Téhož r. 1421 zvolili si T. z prostředka svého zvláštního biskupa, kněze Mikuláše z Pelhřimova. V Praze měli T. horlivého stoupence v knězi Janovi ze Želiva, jenž co vůdce silné strany, zvláště na Novém městě, provozoval v obci po delší čas moc rozhodnou. Za krátké jednoty Starého a Nového města, jím spůsobené, zvolen jest vlivem jeho za hejtmana Pražského horlivý Táborita Jan Hvězda z Vícemilic, a tak moc táborská, mimo jiná města, která pod správou T-rů stála, jeden čas až na samu Prahu se vztahovála. Ale brzy stal se v té věci obrat, po zrušení jednoty obou měst obdržela v Praze vrch zase strana mírná, kněz Jan ze Želiva jest násilnou smrtí odstraněn, a po krátké mezivládě strany jeho dostali se příštím knížete Sigmunda Korybuta opět na delší čas k veslu mírní utrakvisté. Proto však strana výstřední v Praze nevzdala se všech nadějí, za Korybutovy nepřítomnosti v Praze, když ležel před Karlštýnem, srozuměla se potají s vůdci táborskými Bohuslavem ze Švamberka a Janem Hvězdou, kteříž oba učinili vpád do Prahy, ale zapuzeni jsou od Staroměstských. S Tábory vyšly z města i přednější osoby strany pokročilé, které byly původem toho vpádu. Těmito událostmi vzrostly neshody mezi T-ry a Pražany u velikou rozhořčenost na sebe, tak že obě strany na se péči měli. Po brzkém ze země odejití Korybutově přilnuli Pražané ke straně šlechtické, která té doby tvořiti se počínala z většiny panstva českého, bez rozdílu náboženství, proti demokratickému směru T-rů. Tak v brzce stály proti sobě dvě strany v zemi, a sice politické: jedna slabší demokratická bratrstva táborského, měst s ním spojených a některé části šlechty, zvláště nižší; druhá na počet silnější, aristokratická, k níž náležela daleko větší část šlechty, jmenovitě téměř všecko panstvo, katolické i husitské, pak obec Pražská s četnými městy k ní hledícími. Již na jaře 1423 byla domácí válka v plném plameni, o jejímž průběhu v. čl. Husitská válka. Došloť tak daleko, že Žižka s T-ry svými r. 1424 táhl na Prahu a položil se u Libně. Tu Pražany, k odporu proti jeho veliké moci nepřipravené, smířil se Žižkou výmluvností svou mladý ale duchaplný mistr Jan z Rokycan, načež následoval mír strany táborské také s pány, když od Moravy, kterou byl Sigmund Albrechtovi Rakouskému odevzdal, hrozilo nebezpečenství všem pod-obojím. Tu postaven Žižka v čelo všech v jedno sražených vojů husitských, s nimiž ihned vypravil se do Moravy, ale na cestě 7. říj. 1424 morem zachvácen zemřel. Jenom osoba Žižkova byla dosaváde spojidlem rozličných stran v jednotě táborské, po jeho smrti tato ihned se rozpadla v ty částky, ze kterých se skládala. Mírnější strana mezi T-ry, dělíc se méně nežli ostatní od obecných řádů církevních, s kterou Žižka nejvíce ve smýšlení se srovnával, nazvala se po jeho smrti

Sirotky (v. t.), jakoby jim otec umřel; druzí podrželi dosavadní jmeno T-ů, a mezi oběma stranami nescházelo potom bojů a rozepří. Tu T. pro sebe a Sirotci pro sebe zřídili si vlastní správu pod zvláštními hejtmany, rozdělivše se o města, jež za živobytí Žižkova byli drželi společně. Předním hejtmanem T-rů stal se nyní Jan Hvězda z Vícemilic. Mezi T-ry a Sirotky nepřestalo na ten čas přátelství, za to ale s Pražany se T. opět brzo svářili. Jan Hvězda zemřel již r. 1425 následkem postřelení při dobývání Vožice, a též nástupce jeho ve vrchním velitelství Bohuslav ze Švamberka brzy po něm zahynul při dobývání Reče v Rakousích. Po jeho smrti vynikl mezi hejtmany táborskými nad jiné kněz Prokop Holý, též Veliký nazvaný na rozdíl od kněze Prokůpka, jednoho z vůdců sirotčích; jiní přednější byli Jakoubek z Vřešovic a Přibík z Klenového, a válečníci tito nejen zachovali, nýbrž i rozmnožili vítěznou slávu T-rů. V té době účastnili se T. společných výprav husitských jak v Čechách samých tak i v zemích sousedních, a jmenovitě v pověstné bitvě u Ústí nad Labem (16. čna 1426) byl Prokop Veliký nejvyšším velitelem spojeného vojska českého. Roku 1427 po druhém odstranění knížete Korybuta dostalo se náčelnictví strany pod obojí opět T-rům a Sirotkům. Jako před tím v bitvě Ústecké, velel Prokop Veliký českému vojsku také u Tachova, kde křižáci němečtí strachem poraženi utíkali před Čechy se blížícími, nevyčkavše ani útoku jejich (2—4. srpna 1427). Rozumí se samo sebou, že T. skládali také valnou část onoho vojska husitského, před kterým 14. srp. 1431 u Domažlic nanovo hanebně uteklo nesmírné vojsko křižácké, načež Prokop do Moravy se obrátiv vypudil odtud Albrechta Rakouského. Když nastala otázka, mají-li Čechové za účelem smíření se s církví Římskou obeslati sbor Basilejský, T. dlouho tomu odpírali, konečně však přece k tomu svolili. Tu kněz Prokop odebral se k známému sjezdu Chebskému, a potom k samému sboru do Basileje, kdež byl předmětem všeobecné pozornosti. Na to podnikali T. spolu se Sirotky rozličné výpravy zahraničné, v Čechách pak oblehli r. 1433 s velikou mocí Plzeň. Tu však když vojsko husitské delší čas bez prospěchu leželo, hynula v něm kázeň, neboť byl se již z něho vytratil duch zbožného zápalu pro věc za svatou pokládanou, ano většina samých T-ů již ani nebyli Čechové, ale cizinci, jež chtivost kořisti byla přivábila pod vítězné korouhve jejich. Okolo sv. Václava vypuklo prudké zbouření proti vůdci knězi Prokopovi, v němž on sám těžce raněn jsa vojsko opustil a do Prahy se odebral. Teprv když se schylovalo k rozhodnému boji mezi stranou aristokratickou a demokratickou, dal se Prokop uprositi, že nanovo se uvázal ve vrchní velení nad veškerou mocí táborskou a sirotčí (v dubnu 1434). Tu jest bojováno napřed v Praze mezi Starým a Novým městem, naposledy pak u Lipan (30. kv.), kde stranu demokratickou strašná katastrofa zasáhla úplnou její porážkou. Tu padli přední její vůdcové, mezi nimi oba Prokopové, síla T-rů pak na vždy jest zlomena, a oni napotom odsouzeni jenom ku podřízené roli. Malá část vojska bratrského uchrá-

nila se pod Čapkem ze Sán a Ondřejem Keřským na Kolín, kdež po marném dobývání města uzavřeno příměří, v němž obležení slíbili poddati se výpovědi příštího sněmu. Zatím poražená strana T rů ponenáhlu znova se začala sbírati, uznávajíc za hlavu svou pana Jan'a Roháče z Dubé, a jakkoliv nepomýšlela na obnovení války, pečovala všemožně o sesílení své k opětnému budoucímu vystoupení na dějišti veřejném. Nemohouc v nynějším stavu svém uchrániti pevnosti a města zahraničné, v jichž držení byla, postupovala jich za značné výhody, a jmenovitě vykoupila tak ze zajetí některé přednější své muže. Na sjezdě Brněnském r. 1435, kde jednáno dále o kompaktata, přítomni byli též plnomocníci táborští, taktéž na sněmě Pražském téhož roku, kde ode vší země přijat jest Sigmund za krále. Odporovali mu jediné město Králové Hradec a pan Roháč z Dubé, an většina T-rů, v jichž čele byl nyní Bedřich ze Strážnice, byla se poddala Sigmundovi, vymohši sobě čestné výminky. Brzy však i Hradec jest podroben, Jan Roháč pak na hradě svém Sionu jat a v Praze potupně oběšen. Ale příkrá reakce, zaváděná za panování Sigmundova, spůsobila v brzce novou nespokojenost v Čechách, před kterou churavý císař odjel ze země. Po jeho smrti T. se vší pokročilejší stranou pod obojí zvolili sobě proti Albrechtovi Rakouskému Kazimíra Polského za krále, po smrti Albrechtově pak vešli v jakýsi smír s ostatními stranami v zemi. Jsouce příliš kleslí v síle, aby ještě dále mohli samostatně vystupovati co zvláštní strana politická, jali se tím větší váhu klásti na národnost i horlili zvláště proti všemu co bylo německého, usilujíce o zachování svazku s Poláky jakožto národem příbuzným. Za to však branné roty jejich pronajímaly se na žold za hranice, a to beze všeho šetření ohledů politických, tak že, an v Uhřích bojovníci táborští byli hlavní podporou královny Alžběty, též protivník její Vladislav Polský měl ve vojště svém táborské žoldnéře, a tak T., doma všelikou moc ztrativše, v cizině za mrzkou mzdu sami se hubili mezi sebou. Mezi nečetnými šlechtici, přiznávajícími se dosavad ke straně táborské, vynikal Jan Kolda z Žampachu, který zmocniv se hradu a města Náchoda stal se veřejným škůdcem zemským. Když pak proti němu co takovému zakročeno, T. ujali se ho, a byla by z toho povstala nová domácí válka, kdyby Kolda nebyl se poddal na výnos mírných rozsudí. Roku 1443 odbývána v Kutné Hoře poslední disputace T-rů s kališníky, která, jako všecky předešlé, zůstala bez výsledku; rok na to však na sněmě Pražském zavrženo jest učení táborské jako bludné. Od těch dob den ode dne ubývalo mu vyznavačů, města táborská jedno po druhém poddávala se pod správu kněží kališnických, a po málo letech neměla tato sekta žádného výhradního bydla než v jediném městě Táboře, kde učení její bylo původ vzalo. Když Jiří Poděbradský r. 1452 zvolen za správce království, nacházelo se mezi odpůrci jeho vedle urputnější strany katolické také město Tábor, které proti němu vešlo ve spolek s Oldřichem z Rožmberka. Tu Jiří nemeškaje udeřil s velikou mocí na Tábor, který čekaje marně na pomoc od pana Oldřicha

přinucen jest téměř bez výminek poddati se zeměsprávci. Tu jsou do Tábora uvedeny Pražské řády kostelní a konec učiněn sektě táborské, jejíž poslední dva náčelníci, Mikuláš z Pelhřimova příjmím Biskupec a Václav Koranda, slíbivše poslušenství Rokycanovi co zvolenému arcibiskupu, odvezeni jsou onen na Poděbrady, tento na Litice, a tam dochováni k smrti. — Tak T. jako zorganisovaná strana politická a náboženská vzali za své, ale duch učení jejich nevymizel, nýbrž v hloubi myslí lidských se skrývaje za vhodné příležitosti znova se objevil na světlo, v podobě sice rozličné, ale v podstatě tentýž: z potlačené sekty táborské vyšli totiž za nedlouho bratří čeští, jichž vyznání v nejhlavnějších věcech srovnávalo se s táborským, avšak pokojná praxis života byla pravým opakem divoké výbojnosti někdejších T-rů.

Táborský 1) Jan, také Jan Vilímek nazvaný, bratr český, člen úzké rady a představený sboru Litomyšlského, kdež zemřel 28. dubna 1495, požíval dobré pověsti co muž opatrný a učený, sepsal *Vyznání víry, Výklad na první kapitolu druhé kanoniky sv. Petra*, pak šest *písní*, nacházející se v kancionale Šamotulském. První dva spisy nebyli nikdy tištěny. — 2) Jan T. z Klokotské Hory, knihpísař, básník a mechanik, nar. 1500 v Klokotech u Tábora, provozoval v Praze od r. 1528 řemeslné písařství, s počátku sám, později maje k tomu pomocníky. Z dílny jeho vyšlo jmenovitě mnoho kancionalů ozdobných. Vedle toho pečoval o vydávání tištěných zpěvníků, sám také písně skládaje. Roku 1552 svěřena mu oprava pověstného orloje Staroměstského, načež byl až do r. 1556 a potom od 1560 až do smrti své jeho správcem. Roku 1554 nadán erbem a titulem z Klokotské Hory, jinak z Ahornberku. T. zemřel okolo nového roku 1572 bezdětek. Od něho jest mezi jiným *Vypsání orloje Pražského*, kterýžto spis podnes chová se v archivu Staroměstském.

Táhlo z Hornšteina, Severin, horlivý pomocník jesuitů v jejich snahách k záhubě nekatolíků čelících, narodil se r. 1571 v Horšově Týně, sloužil při komoře české, a od strýce svého Šimona Brosia přijat jest k erbu a predikatu z Hornšteina. Opustiv Prahu po vypuknutí povstání stavovského r. 1618 vrátil se tam po bitvě Bělohorské a byl napotom velmi činným při soudu vyšetřovacím nad povstalci, jakož byl i jedním z nejhorlivějších komisařů reformačních v západních Čechách, což mu způsobilo všeobecnou nenávist u evangelického obyvatelstva. Za takové zásluhy jmenován jest cís. radou a r. 1636 povýšen do stavu rytířského, aby se psáti mohl z Hornšteina a Ronšperka. Laciným zakupováním skonfiskovaných statků nabyl rozsáhlého zboží pozemského, ale tehdejšími běhy válečnými a jinými případnostmi upadl ve veliké dluhy, tak že ještě před smrtí svou († 1648) musil větší část svých statků prodati.

Tachov, ohražené město v někdejším Plzeňsku, připomíná se ponejprv r. 1115 co ves, blíže které Soběslav I. r. 1131 jal se stavěti hrad. Ten potom dostal se v zástavní držení rozličných rodů šlechtických, až jej Karel IV. od pánů z Gutšteina r. 1334 vyplatil, roku

pak 1351 tu založil klášter karmelitský. V husitských rozbrojích držel T. s Plzní, Stříbrem a Týnem Horšovým stranu císaře Sigmunda a odrazil v lednu 1421 útoků Táborů pod Žižkou. Dne 4. srp. 1427 poraženi u T-a němečtí křižáci, načež Čechové města útokem se zmocnili, veliký počet lidí pobili a klášter karmelitský spálili. Později střídaly se v držení T-a rozličné rodiny šlechtické.

Talafús z Ostrova, Jan, jeden z předních hejtmanů Jiskrových v Uhřích, připomíná se ponejprv r. 1430 co usedlý zeman kraje Chrudimského, kdež držel dědinu Ostrov. Roku 1440 stal se služebníkem královny Alžběty v Uhřích a přijal hejtmanství pod Janem Jiskrou z Brandejsa, jenž mu svěřil důležité město Košici, kterou r. 1441 proti Perenyimu statečně obhájil. Roku 1442 přepadl noční dobou Jager, jest však při tom jat a teprv r. 1443 z vazby propuštěn. Napotom měl T. od Jiskry svěřený Rychnov, později vešel i v držení Šarišského Potoka, u kteréhož města však utrpěl (1461 nebo 1462) od Uhrů takovou porážku, že sotva sám se 14 jezdci se spasil útěkem. Po narovnání, které se stalo mezi Jiskrou a králem Matiášem, vrátil se T. do Čech, kde napotom živ byl u veliké chudobě.

z Talmberka, pánové, starožitná, nyní vymřelá rodina česká erbu lekno, nazvaná tak od hradu na panství Ratajském. První, který se tak psal, byl Arnošt z T., bratr Záviše z Újezdce, předka nynějších hrabat z Kounic, ku konci XIII. století. V následujících stoletích uvádějí se četní členové toho rodu co držitelé rozličného zboží pozemského a postavení v úřadech zemských. Z nich vynikli: Jiří z T., jenž stal se r. 1613 nejvyšším sudím a 1618 nejvyšším komorníkem zemským, kteréhož úřadu však po vypuknutí odboje stavovského pozbyl a r. 1623 zemřel. Fridrich z T., byv již r. 1616 presidentem nad apelacemi, uvázal se r. 1621 opět v úřad ten, jejž zastával až do své smrti dne 13. říj. 1643, jsa zároveň od r. 1628 až do r. 1638 nejvyšším komorníkem a potom nejvyšším hofmistrem království Českého. Jan z T. vstoupiv do stavu duchovního stal se r. 1676 biskupem Královéhradeckým a zemřel 3. dub. 1698. Poslední mužský potomek toho rodu, Josef z T., narozený 1710, zemřel r. 1735 v Horosedlech. T-kové užívali prostého starožitného titule panského až do vymření svého.

Tapinaeus, Tapineus, Daniel, na slovo vzatý konvář a zvonař ku konci XVI. a na začátku XVII. století, jenž provozoval živnost svou dříve v Kutné Hoře, později v Praze, kdež měl dům na blízku kláštera Emauzského.

Tarasnice, druh hrubé střelby u starých Čechů, jehož se užívalo při dobývání tvrzí a měst a v bitvách při valných houfech vedle houfnic, jichž byly hrubší.

Tas, jmeno mužské, skrácené Protasius.

Tataři sváni jsou od starých Čechů Mongolové, kteří v XIII. století do Evropy vpadše u Olomouce citelnou porážku utrpěli.

Tausentmark, jmeno bohaté Pražské rodiny německé, z níž při-

pomíná se v letech 1307—10 Mikuláš co stranník Jindřicha Korutanského. Roku 1307, když dála se na sněmě volba krále a Tobiáš z Bechyně při tom co přívrženec strany rakouské od Oldřicha z Lichtenburka jest zavražděn, pozdvihli se i ve městě přátelé Jindřicha Korutanského a stíhali po ulicích protivníky své. Tu jest blíž kostela sv. Jakuba mezi jinými zabit měštěnín Hiltmar Fridinger od Mikuláše T-a. Roku 1309 účastnil se týž Mikuláš známého spiknutí Pražských a Kutnohorských měšťanů proti pánům a přepadení kláštera Sedleckého, začež, když téhož roku Jindřich z Lipé a Jan ze Stráže Prahy se zmocnili, jest vyhnán z města a dům jeho od lůzy vybit. Po roce 1310 neděje se o něm žádné zmínky více. Mikuláš T. měl syny Františka a Václava, z nichž onen byl přísežním obecním a zemřel před r. 1355, tento po roce 1338 kanovníkem u Všech svatých, od r. 1351 pak až do své smrti r. 1377 farářem u sv. Havla v Praze. Později se rodina tato více nepřipomíná.

Tejn, v. Týn.

Trh 1) tržiště, kde se něco veřejně prodává, na př. Kuří t. — 2) T., tolik co smlouva kupní, koupě.

Telč, město moravské v někdejším Jihlavsku, připomíná se ještě r. 1207 co ves, ale r. 1278 bylo již městem opevněným. Roku 1339 dostala se T. pánům z Hradce, kteří drževše ji po několik století znamenitě ji zvelebili. V husitské i 30leté válce město velice utrpělo.

Templáři přišli do Čech nejspíše r. 1232 za krále Václava I., a nedlouho na to rozšířili se též na Moravě. Roku 1252 vystavěli si v Praze při kostele sv. Vavřince (a sv. Anny) komendu nazvanou Jerusalem, mimo to měli v Praze ještě residenci. Které pozemské statky t-řům v Čechách náležely, o tom málo jest zjištěno; s jakousi pravděpodobností dají se co někdejší templářská sídla jmenovati Staré Hrady, Kopidlno, Žleby a zámek Písecký. Velkopřevor templářský Berthold Geppenstein náležel mezi přední rady krále Václava II. Hojnější památky po t-řích jsou na Moravě. Roku 1312, v kterémž řád templářský zrušen byl, připadly statky jejich české johanitům.

Tennagel z Kampu, František Gansneb, byl již v Uranienburku pomocníkem hvězdářských prací Tychonových, s nímž přistěhoval se do Čech, kdež stal se jeho zetěm. Po smrti tchána svého stal se sokem Keplerovým, jemuž všemožně překážel. Získav si důvěru císaře Rudolfa II. jmenován jest od něho radou při apelacích a potřebován k rozličným tajným poselstvím. T. byl jedním z hlavních strůjců pasovského vpádu do Čech, a zajat od vojska stavovského vydán na mučení, na kterémž učinil vyznání o plánech arciknížete Leopolda. Později přešel T. do služby bavorské.

Teplá, město a nedaleko něho klášter premonstracký dosavad kvetoucí v někdejším Plzeňsku, založený r. 1193 Hroznatou z rodu pánů z Gutenšteina, který mu postoupil celé panství Tepelské a opatovi jeho vyprosil od papeže právo infule. Pozdějším štědrým darováním klášter ještě více se zmohl, i ač r. 1421 od Husitů jest vy-

drancován a v 30leté válce též velice utrpěl, nebylo přece trvání jeho nikdy přerušeno.

Teplice, název četných míst s teplými prameny, z nichž první místo zaujímá město T. v někdejším kraji Litoměřickém, od pradávna svými sřídly proslavené. Roku 1156 založila tu Judita, manželka Vladislava II., klášter benediktinek, jejž r. 1421 Husité rozbořili. Za válek husitských se dostalo město i panství Jakoubkovi z Vřesovic, později vystřídali se v jeho držení rozliční rodové šlechtičtí. Roku 1585 dostala se T. Vchynským ze Vchynic, kteří si získali veliké zásluhy o zřízení zdejších lázní. V polovici XVII. století vešla v držení hraběcí rodiny Clary, při níž, nyní knížecí, trvá doposavad.

Tesák Jiří, Slovák rodem z Mošovce, odkud i Mošovský zván, kněz evangelický, byl 1590—1604 děkanem v Českém Brodě, na to arciděkanem v Hradci Králové, r. 1609 zvolen od stavův do obnovené konsistoře, načež stal se farářem u Matky boží na Louži, 1611 farářem u sv. Haštala, a zemřel 2. září 1617. T. měl pověst výtečného kazatele. Z jeho spisů, mezi nimiž se nacházejí *kázaní*, *náboženské traktaty a básně latinské*, uvádíme *Komedii z knihy zákona božího Ruth* (v Praze 1604).

Těšín, něm. *Teschen*, druhé město rakouského Slezska a druhdy hlavní **knížectví Těšínského**, které povstalo r. 1282 rozdrobením Opolska, zahrnujíc v sobě i Osvětimsko, které při něm zůstalo až do r. 1316. První kníže Těšínský byl Mečislav I. Původní obyvatelstvo bylo polské, avšak již knížata Opolští začali v krajinách těch usazovati Němce, a později se v Těšínsku usazovali také Moravané. Těšínsko záhy se stalo manstvím koruny České a zůstalo v držení Piastovců až do r. 1653, kteréhož ten rod zde i po přeslici zemřel, načež knížectví spadlo na císaře Leopolda I. jakožto krále Českého, za jehož panování nastalo pronásledování protestantů. Roku 1722 propůjčil Karel VI. Těšínsko, značně zmenšené vyloučením z něho několika rozsáhlých panství, Leopoldovi Lotrinskému, po němž je zdědil syn jeho císař František I., manžel Marie Teresie.

z Těšnice, Jan Bleh, hejtman táborský, bojoval pod Žižkou a po smrti Jana Hvězdy z Vícemilic a Bohuslava ze Švamberka držel místo první, účastnil se všech potomních výprav Táborů, ale nikde nevynikl tak, aby se to bylo věkům pozdějším v paměti zachovalo. Posledně připomíná se r. 1437, kteréhož koupil hrad a statek Krakovec.

Teta, jedna z tří dcer Krokových, měla podle starého podání důkladnou známost slovanského bohosloví a náboženských obřadů, čemuž národ vyučovala. Od ní založen

Tetín, hrad blíž Berouna, jenž byl na začátku X. století vdovským sídlem sv. Lidmily, kterou zde Drahomíra dala 15. září 921 zardousiti. Později dala Drahomíra dům, ve kterém se ta vražda stala, ve chrám ke cti sv archanděla Michala přestavěti. Starý hrad vzal za své při dobývání Karlšteina od Husitů.

Tettelmar Štěpán, mistr kamenický a řezbářský, žil v druhé polo-

vicí XVI. století v Jihlavi, kdež mimo jiná díla zhotovil kamenný pomník na louce při pomezní říčce Jihlavě, kde 30. led. 1527 zvolený král Český Ferdinand I., dříve než vstoupil na půdu českou, učinil slavnou přísahu, že chce zachovávati práva a výsady země.

Tetva, české jmeno mužské, jež uvádí *Libušin soud.*

Teufel z Zeilberka, rodina původně patricijská, pak rytířská, z Němec do Čech přišlá, která ku konci XVI. a na začátku XVII. byla v držení Pražského domu na Starém městě, až dosavad *Teufelhaus* (chybně *Täubelhaus*) zvaného. Paní Estera T-ova, vdova po Janu T-ovi, bohatém obchodníku († 1609), vedla život velmi skvělý, dávajíc v domě svém hostiny, v nichž účastenství mívali nejenom nejvyšší úředníci a páni, nýbrž i legatové a knížata říšská, ano samého zimního krále Fridricha r. 1620 několikráte s celým jeho dvorem nádherně častovala. Rodina ta však již r. 1637 po meči vyhynula.

Theobald Zachariáš, dějepisec, narozen 1584 v Slavkově v Čechách, došel r. 1604 hodnosti mistrovské v svob. uměních, byl pak preceptorem několika německých mladých šlechticů, vyslaných od rodičů svých do Čech, aby se naučili jazyku českému, později zanášel se pracemi literárními, po vypuknutí povstání českého byl polním kaplanem ve vojště Mansfeldově Plzeň oblehajícím, jež kázaními svými podněcoval k vytrvalosti a statečnosti, a posléze stal se farářem v Kraftthale u Norimberka. Nemoha však pro prsní chorobu zastávati déle úřad kazatelský přijal profesuru mathematiky v Altdorfě, ale dříve ještě, než ſi nastoupiti mohl, zemřel r, 1627. **Th.** měl obzvláštní zalíbení v dějinách českých, o nichž vydal více spisů, z nichž nejznámější a nejdůležitější jest *Der Hussitenkrieg* (ve Vitemberce 1609), dílo na onen čas velmi důkladné.

Thiddag, třetí biskup Pražský, původně mnich Korbejský, v lékařství znalý, uzdraviv r. 995 knížete Boleslava II. mrtvicí raněného nabyl tím, jakož i výtečnými vlastnostmi svými všeobecné přízně a lásky. Po smrti Strachkvasově, který na místo sv. Vojtěcha v Prusích zavražděného na biskupství Pražské zvolen investitury se nedočkal, povýšen jest r. 998 na tuto stolici biskupskou **Th.**, a spravoval pak diécesi svou téměř 20 let, zápase s nesčíslnými příkořími a neřestmi.

z Thunu a Hohensteina, jmeno vzácné hraběcí rodiny dosavad v Čechách květoucí, jejíž kolébkou jest jižní Tirolsko. Krištof Šimon z **Th.**, r. 1604 od císaře Rudolfa II. do stavu svob. pánů povýšený, vstoupil r. 1615 do řádu maltezského, bojoval za 30leté války ve vojště císařském, došel nejvyšších hodností vojenských i dvorských a byl r. 1629 od Ferdinanda II. spolu s bratry a strýcem svým do stavu hraběcího povýšen. Tentýž císař dal mu v zástavu rýnské panství Hohenstein, o kteréž sice rod Thunovský již během 30leté války zase přišel, nicméně však dosavad podržel predikat od něho přijatý. Krištof Šimon skoupil v letech 1623—30 četné statky v Čechách, nejsa však co rytíř maltezský ženat, pohnul staršího bratra svého Jana Cypriana, že se r. 1628 přestěhoval do Čech a statky ty od něho

přejal. Hrabě Krištof Šimon zemřel 27. bř. 1635. Jan Cyprian stal se praotcem české větve rodu Thunovského, která vysoce zkvětla a jejíž členové docházeli nejvyšších důstojenství v státu a církvi. Z jeho potomků Michal Osvald hrabě z Th. a Hohensteina (1631—94), cís. tajný rada a místodržící v Čechách, založil první fideikomis rodu svého, k němuž náležejí Klášterec, Pětipsy, Benešev (*Bensen*), Zehušice a Markvartice (*Markersdorf*), a vystavěl na Malé Straně pod novými schody zámeckými palác Thunovský. Druhého rodinného fideikomisu, Děčínského, zakladatelem byl Maximilian hrabě z Th. a Hohensteina (1638—1701), cís. tajný rada a rytíř zlatého rouna. Třetí Thunovský fideikomis, Choltický, založil hrabě Romedius Konstantin (1641—1700).

Thurn, hrabě Jindřich Matiáš, původce a duše povstání českého v letech 1618 - 20, byl syn Františka hraběte Th-a, který nabyv rozličných statků v Čechách a na Moravě byl za obyvatele království Českého přijat, a druhé manželky jeho Barbory hraběnky Šlikové. Po brzké smrti otcově vychován byl v Krajině u strýce svého hraběte Jana Ambrože Th-a, což bylo příčinou, že jazyka českého nebyl tak dokonale mocen jako jeho bratří a sestry. Co mladík vstoupiv do služby vojenské bojoval proti Turkům v Uhřích, a byl tam posléze velitelem jízdného pluku. Po ukončení války se usadil v Čechách, kdež r. 1609 hrál vynikající roli mezi stavy protestantskými, domáhajícími se majestatu na svobodu náboženství. Když stavové nastoupili na zřízení defense, aby císaře Rudolfa k povolnosti přinutili, zvolen jest Th. za nejvyššího vůdce vojska stavovského, a po konečném udělení majestátu za jednoho z defensorů. Roku 1611, když vojsko Pasovské do Čech vtrhlo a Menšího města Pražského se zmocnilo, jest Th., který se mu postavil na odpor, raněn, nicméně přispěl podstatně k vybytí Pasovských ze země, a napotom neméně vydatně se přičinil o povýšení arciknížete Matiáše na trůn český ještě za živobytí Rudolfova. Za to byl odměněn od Matiáše výnosným úřadem purkrabí Karlšteinského. Th. byl toho času hlavou protestantských stavů v jejich boji proti reakci jesuitské, a když r. 1617 jednalo se o přijetí za budoucího krále arciknížete Ferdinanda, byl Th. mezi těmi, kteří se tomu protivovali, začež mu byl odňat úřad jeho purkrabský pod záštěrou povýšení, neboť byl jmenován k vyššímu ale nevýnosnému úřadu nejvyššího dvorského sudí. Od těch dob byl Th. neunavným podněcovatelem své strany k váznému odporu proti straně jesuitské, i stal se hlavním původcem českého povstání. On r. 1610 dal heslo k vyhození oknem král. místodržících, a když se zřídila revoluční vláda, nebyl volen mezi direktory jen proto, poněvadž mu svěřeno velitelství nad velikou částí stavovského vojska. S tím táhl ihned do pole a zmocnil se Krumlova. Odtud táhl proti Dampierrovi, jejž v Čáslavsku porazil, a osvobodil Jindřichův Hradec, jejž Buquoi oblehal. Roku 1619 odebral se Th. s vojskem do Moravy, kterou přivedl celou na stranu povstalců, odtud pak táhl na Vídeň, v níž císaře po 14 dní oblehal.

V listopadu téhož roku, sesílen vojskem Betlena Gabora, svedl bitvu před samou Vídní, která však ničeho nerozhodla. Roku 1620 svěřil Fridrich Falcký vrchní velení nad vojskem Anhaltovi a Hohenlohovi, čímž **Th.** odstrčen byl. Po bitvě Bělohorské provázel **Th.** utíkajícího Fridricha do Slezska, odkud odešel k Betlenu Gaborovi, který jej za general-lieutenanta přijal a s několika tisíci Uhrů do Moravy vyslal, kterou však nemohl ochrániti před vojskem císařským. Na to se odebral **Th.** do Cařihradu, chtěje Turky poštvati proti císaři, což když se mu nepodařilo, vstoupil do vojenské služby benátské, ve které setrval až do r. 1628. Slouživ potom nějaký čas Dánsku přijal službu u krále Švédského Gustava Adolfa, a po bitvě Lützenské svěřeno mu oddělení vojska švédského, s kterým se obrátil do Slezska. Tam však byl od Valdšteina u Stínavy tak stísněn, že se vzdáti musil, načež vojsko švédské zůstalo v zajetí a pouze on a důstojníci jeho jsou propuštěni (1603). **Th.** tuto porážku dlouho nepřežil. Nedlouho před smrtí svou sepsal **Th.** k ospravedlnění svému z nařčení, že by se byl účastnil zrady Valdšteinovy, spis *Abgenöthigte doch rechtmässige und wahrhaffte Verantwortung und Abwendung der Calumnien und Injurien* atd., o němž není známo zdali kdy tištěn byl, a který také nikde v rukopise se nezachoval. Ale přepis té apologie, dostav se do rukou Vilémovi Slavatovi, byl tomuto podnětem k sepsání známé pod jeho jmenem *kroniky*, kterou on sám nazývá „refutací“ spisu **Th**-ova.

Tilly, Jan Tzerklas hrabě, vojevůdce katolický v 30leté válce, narozen r. 1559 na zámku Tilly v Brabantu, bojoval nejdřív ve vojště španělském v Nizozemsku, pak ve službě císařské proti Turkům v Uhřích, kdež postoupil za generála dělostřelectva. Roku 1609 vstoupil do služby Maximiliana vévody Bavorského, a při početi 30leté války postaven v čelo vojska katolické ligy porazil vojsko české na Bílé Hoře 8. list. 1620 a zmocnil se Prahy, čímž povstání české za své vzalo. Později bojoval v severních Němcích; od císaře do stavu hraběcího povýšen ujal se 1630 cís. vojsk po odstoupení Valdšteinově, r. 1631 vzal útokem Magdeburk, kdež strašně řádil, a zemřel 5. dub. 1632 následkem těžkého poranění.

Tirolsko v. Jan Jindřich markrabě Moravský.

Tiskařské umění, knihotisk, dosti záhy se v Čechách rozšířilo a během času znamenitě zvelebilo. První tištěná kniha česká jest *Historie trojanská* (v Plzni 1468). Té doby a v první polovici XVI. století tiskly se české knihy v Praze, v Plzni, v Kutné Hoře, v Litomyšli, v Mladé Boleslavi, v Bělé, ve Vilémově; též v cizině, jmenovitě ve Vlaských Benátkách a v Norimberce. V druhé polovici XVI. stol. zakládali a zvelebovali čeští bratří tiskárny na Moravě; ku konci pak téhož století proslul v Praze nad jiné co knihtiskař Daniel Adam z Veleslavína.

z Tišnova Šimon stal se r. 1395 na universitě Pražské mistrem svob. umění a bakalářem theologie, stál v hájení spisů Viklefových při Husovi, byl r. 1400 po vydání dekretu Kutnohorského z rozkazu krá-

lova děkanem filosofické fakulty ustanoven, a r. 1411 za rektora zvolen. Účastniv se ještě dále co stoupenec Husův rozličných komisí a hádání opustil konečně r. 1419 Prahu a uvázal se ve faru Tovačovskou na Moravě. Tu stal se s ním obrat, že z přívržence učení Husova stal se jeho protivníkem, a r. 1421 podal sněmu Čáslavskému traktat proti čtyrem artikulům Pražským; později účastnil se na Žebráce vánočního hádání proti mistrům Rokycanovi a Payneovi. Dalších zpráv o něm není.

Tittel Eugen Jan Jindřich, výtečný architekt, narozen 18. list. 1666 v Dobříši, vstoupil do kláštera cisterciackého v Plasích, stal se r. 1699 jeho opatem a zemřel 20. bř. 1738. **T.** byl veliký ctitel a podporovatel krásného umění, obzvláště však proslul v stavitelství, dav dle vlastních návrhů svých vystaviti pěknou kapli v Mlači, nádherný kostel v Týnci u Kralovic, přede vším ale klášterní budovu Plasskou, která r. 1704 započata teprv po jeho smrti r. 1730 dokončena byla.

Titulář slula v České literatuře XVI. století kniha obsahující titule osob všelikých stavův, k čemuž přidán býval seznam osob šlechtických toho času žijících, jakož i formuláře rozličných právních písemností a jiné věci pro život užitečné. Nejúplnější takový titulář jest vydán od Šebestiana Fauknara z Fonkenšteina (v. t.). Zastávalyť takové **t**-e jaksi místo našich šematismů, formulářů a kalendářů.

Tkadleček Ludvík, dvořan císařovny Alžběty, vdovy po Karlu IV., která po smrti manžela svého až do r. 1393 sídlila v Hradci Králové. Zahořev láskou ke dvořance Adličce, když tato za jiného se provdala, v románu *Rozmlouvání mezi žalobníkem a neštěstím* kvílil pro ni hořekováním neukojitelným, a milenku svou, krásu i cnosti její perem svým zvěčnil. Jest to spůsob básně zcela původní, a **T.** touží na ztrátu milenky své tak jemně a prostě, a spolu tak obratným a jadrným jazykem, že v době té zasluhuje obdivení. Kdežto **T.** jest patrně jmeno přijaté, hádá J. Jireček na Ludvíka Berku, který se r. 1390 v Praze stal bakalářem; o Adličce pak domnívá se, že to byla snad Adla, manželka Jindřicha Berky z Dubé, r. 1405 ovdovělá.

Tluksa v. z Buřenic a Vrabský z Vrabí.

Točník, hrad nyní v zříceninách ležící v bývalém Berounsku, jejž vystavěl král Václav IV. (1409) velmi nákladně a často se na něm k vůli myslivosti zdržoval. Po smrti Václavově zastavil bratr jeho Sigmund hrady **T.** a blízký Žebrák, dav dříve všecky poklady a památnosti z nich odvezti, Fridrichovi a Hanušovi bratřím z Kolovrat. Po skončení husitských válek dostaly se oba hrady zase král. komoře, byly však opět a opět nanovo zastavovány a zase vypláceny. Roku 1722 byl **T.** ještě obydlen, od té doby však zanedbáván, až se v sutiny rozpadl.

Točník z Křimic, staročeská rodina vládycká, z níž proslul Purkhart **T.** z Křimic, od r. 1603 rada císaře Rudolfa II., podkomoří a přísedící soudu zemského, svou rozšafností a politickou spůsobilostí, mívaje platné účastenství v tehdejších veřejných jednáních a sněmích. Že stál pevně k straně katolické a císařské, byl v bouřích stavovských

od strany protivné nemálo stíhán, a na sněmu r. 1619 mezi osoby položen, které napotom neměly připuštěny býti k vyšším úřadům zemským. Jak se podobá, zemřel Purkhart brzy na to.

Tolský groš, název velikých grošů stříbrných, jež Šlikové na začátku XVI. století v Jáchimově razili, z čehož povstal později název tolar.

Tomáš, příjmím Klábal, zvonař a konvář Kutnohorský v druhé polovici XVI. století, mistr ve svém umění výtečný, zhotovil mnoho zvonů hlavně do kostelů kraje Čáslavského, též mnohá díla konvářská. Jsa měšťan vážený byl zvolen také k úřadu šepmistra, a zemřel v únoru roku 1601.

Torstenson v. Třicetiletá válka.

Tovačov, město moravské v bývalem kraji Olomouckém, připomíná se v listinách ponejprv r. 1203, ač dávno před tím stával, a r. 1358 dostal se pánům z Cimburka, kteří pak v jedné linii také Tovačovskými se nazývali. Těmito pány byl T. rozšířen, opevněn a mnohými výsadami obdařen. Ctibor z Tovačova obdržel r. 1470 statek Tovačovský od krále Jiřího co dědictví spupné. V T-ě nacházeli bratří čeští bezpečného útulku. V 30leté válce trpělo město jak od vojska císařského tak od Švédů.

Tovačovská kniha, v. Tovačovský.

Tovačovský z Cimburka, Ctibor, syn Jana z Cimburka, nejvyššího hejtmana markrabství Moravského, a Žofie z Kunštátu, narozen asi 1437, vzdělán byl za válečníka a praktického státníka a r. 1464 stal se dvorským sudím markrabství Moravského. Za odporu jednoty panské věrně stál při králi Jiřím, v letech 1466 a 1467 bojoval v Slezsku a 11. čna 1467 porazil u Pačkova vojsko Vratislavských a biskupa Jošta z Rožmberka. Za to méně mu sloužilo štěstí válečné roku následujícího, kdež poražen u Olomouce. Po zajetí knížete Viktorina vložil naň král Jiří úřad nejvyššího hejtmana markrabství Moravského, a r. 1470 zprostil zboží jeho Tovačovské úvazku lenního. V jednání o to, aby k následnictví na trůnu českém povolán byl polský kralevič Vladislav, měl Ctibor rozhodné účastenství. Král Vladislav po svém korunování nejenom v hejtmanství moravském jej potvrdil a Kralice mu dal, ale i na nejvyšší kancléřství české jej povolal, kterýž úřad spravoval do r. 1472. Úřad nejvyššího hejtmanství na Moravě zastával Ctibor i za vlády Matiáše Uherského, a r. 1480 jeho působením uveden v desky zemské na Moravě a v řízení soudní vůbec místo latiny jazyk český. V tu dobu jal se spisovati paměti své o obyčejích, řádech, starodávních zvyklostech a řízení práva zemského, kteréžto dílo pod názvem *Knihy Tovačovské* později takořka moci právní nabylo. Neposlední o vážnosti Ctiborově důkaz jest, že sjezdy panské za jeho hejtmanství obecně odbývaly se u něho na Tovačově. Ctibor zemřel 26. čna 1494 bezdětek. Kromě uvedené *knihy Tovačovské* sepsal Ctibor za mladých let *Hádání pravdy a lži o kněžské zboží a panování jich*, alegorii to v řeči nevázané, kterou věnoval králi Jiřímu a

která r. 1539 vyšla v Praze tiskem. Mimo to zachovalo se mnoho listů páně Ctiborových, vynikajících jadrností jazyka a libou výmluvností. *Knihu Tovačovskou* vydal r. 1858 v Brně J. Demuth se životopisem Ctiborovým. Obšírně o ní pojednal V. Brandl v *Musejníku* na rok 1867.

Traktat (z lat.), pojednání vůbec, jmenovitě o náboženských otázkách, jaká byla v obyčeji za doby reformační a ještě později.

Tranovský Jiří, narozen 1591 v Těšíně, vzdělával se v cizině, s části ve Vitemberce, byl učitelem nejprv u sv. Jindřicha v Praze, pak v Holešově na Moravě, stal se r. 1615 evangelickým farářem ve Valašském Meziříčí, musil po bitvě Bělohorské svou faru opustiti, načež obdržel faru v Bílsku ve Slezsku. Roku 1627 i odtud vypovězen uchýlil se na Slovensko, přejal r. 1641 duchovní správu v Liptovském Sv. Mikuláši a zemřel tam 29. kv. 1637. T. získal si velikou zásluhu o církev evangelickou vydáním prvního evangelického zpěvníka československého pod názvem *Cithara Sanctorum neb žalmy a písně duchovní staré i nové* (ponejprv v Liptově 1635, potom ještě velmi často značně rozmnožena, posledně r. 1874). Mimo to přeložil T. *konfesi Augšpurskou* (v Olomouci 1620) a vzdělal knihu modlitební pod názvem *Phiola sanctorum* (ponejprv v Levoči 1631 a potom ještě víckráte).

Trautmannsdorf, rodina hraběcí a knížecí, za našich dnů vymřelá. Z rodiny té první v Čechách se usadil hrabě Maximilian T., koupiv r. 1622 od komory král. statky Horšův Týn (s Mířkovem) a Čečovice, 1624 statek Kamenici Dolní a polovici vsi Lohové, 1630 vsi Chrastavice, Luženice a Luženičky, a spojiv to všecko v jedno panství učinil z něho rodinný fideikomis. Roku 1649 nabyl k tomu ještě panství Litomyšlského. Od císaře udělena mu ta milost, aby na sněmě zemském zasedal hned za knížaty světskými, nejstarší pak jeho potomci aby zasedávali hned po nejvyšších důstojnících zemských. Poslední vůlí založil a nadal klášter kapucínský v Horšově Týně, kde zřízena hrobka rodinná. Potomci jeho získali ještě více statků a zastávali vysoké úřady zemské, ano jedna větev rodu toho povýšena jest r. 1805 do stavu knížecího.

Trčka z Lípy, starožitná rytířská a posléze panská rodina v Čechách, větev rytířů z Lípy, jichž původní sídlo byla nejspíše tvrz Lípa v Hradecku na někdejším panství Smiřickém. Příjmí T., pokud známo, přijal nejprvé Mikuláš T. z Lípy, který byl živ v první polovici XV. století, vynikaje velikým bohactvím a spolu i rozšafností, a měl platné účastenství v tehdejších jednáních veřejných. Jsa věrným přívržencem kalicha náležel k mírnější straně podobojí, která se nachylovala k Sigmundovi, později šel s jednotou Ptačkovou a Poděbradskou, r. 1448 byl mezi předními vůdci vojska, s nímž Jiří Poděbradský Prahy dobyl, rok na to přičinil se prostředkováním svým ke smíření strany Poděbradské s jednotou Strakonickou, r. 1432 pomáhal voliti Jiřího za správce země a zemřel r. 1453. Z jeho synů byl Burian věrný

přívrženec krále Jiřího, jemuž sloužil i v zemských úřadech i co vojevůdce, a zemřel 1468, rozmnoživ znamenitě statky zděděné. Též bratr jeho Mikuláš sloužil věrně králi Jiřímu, a také po jeho smrti měl veliké slovo v straně podobojí. Rod T-ků udržel se v znamenitém květu po celé XVI. století, vládna rozsáhlými statky, a členové jeho zastávali důležité úřady zemské. Jan Rudolf T. z Lípy stal se 1598 radou a 1603 komorníkem císaře Rudolfa II., který ho často potřeboval v jednáních cizích se stavy pod obojí a r. 1611 do stavu panského povýšil. Ferdinand II. jej r. 1630 povýšil do stavu hraběcího, a ještě 1633 připomíná se hrabě Jan Rudolf co soudce zemský a král. místodržící v Čechách. Syn jeho hrabě Adam Erdmann T. sloužil ve vojště Valdšteinově, s nímž v Chebě vedle švagra svého Viléma Kinského 25. ún. 1634 zahynul. Otec jeho zemřel téhož roku dne 2. čna co poslední muž svého rodu. Statky jejich připadly fisku.

Třebechovice, něm. *Hohenbruck*, starožitné město české v bývalém Kralohradecku nad potokem Dědinou. V dobách bouří husitských scházeli se na hůrce nad T-mi přičiněním kněze Ambrože z Hradce veliké davy Husitů na tábory; hůrce dáno jmeno Oreb a účastníci nazváni Orebité (v. t.).

Třebíč, město moravské v někdejším Jihlavsku. Až do XII. století byl tu knížecí hrad, jejž okolo r. 1109 bratří Oldřich kníže Brněnský a Lipolt kníže Znojemský proměnili v klášter benediktinský, který se v krátce stal nejpřednějším klášterem toho řádu na Moravě. Co město se uvádí T. teprv r. 1277, r. 1335 ji markrabě Karel kázal opevniti a propůjčil jí tatáž práva, jaké mělo Znojmo. Roku 1423 dobyli kláštera i města Husité, kteří tu zůstali až do r. 1432. Velikou pohromu utrpěly město i klášter ve válce mezi králem Jiřím a Matiášem Uherským. Roku 1468 oblehl Matiáš knížete Viktorina na T-i a sklíčil město tak ztuha, že Viktorin musil ustoupiti do kláštera. Nemoha však ani zde odolati veliké moci nepřátelské vyrazil v noci z 5. na 6. čna ve třech houfech z kláštera, dva houfy se protloukly, třetí musil ucouvnouti a Uhrům se poddati. Tou dobou konvent se rozešel, ale neznámo blíže kdy a jak; statky pak klášterní jsou od Matiáše rozzastaveny. Město pomalu se zotavovalo, a v XVI. století bylo jedním z hlavních sídel bratrských na Moravě.

Třeboň, něm. *Wittingau*, starobylé město české v někdejším Budějovicku, povstalo uprostřed bezedných téměř močálů a bažin, a půda musila po staletí hlavně zřizováním rybníků a stok upravována býti, nežli mohla prospěšně býti vzdělávána. Jmeno *Wittingau* (*Witigenow*, *Witignow*) dostala T. ku konci XII. století od Vítka, syna Vítka z Prčice, praotce Vítkovcův. Jeho potomci, přijavše jmeno z Landšteina, zůstali v držení T-ě až do r. 1366, v kterémž ji prodali svým příbuzným, pánům z Rožmberka. Městem se jmenuje T. již r. 1341, r. 1395 byla ohražena, v letech pak 1525—26 silné příkopy, hradbami a baštami opevněna. T. zůstala v držení rodu Rožmberského až do jeho vymření. Petr Vok, poslední toho rodu, postoupiv Krum-

lova císaři Rudolfovi II. přestěhoval se r. 1602 do T-ě, kdež nádherný dvůr držel a r. 1611 zemřel. Po smrti jeho připadla T. dle dědičných smluv pánům ze Švamberka, byla však po bitvě Bělohorské Petrovi ze Švamberka konfiskována. Mansfeld byl v těch dobách opatřil T. silnou posádkou, která teprv po dlouhém obležení v březnu r. 1622 císařským se vzdala. Po několik let byla skonfiskovaná T. spravována od Viléma Slavaty, až ji Ferdinand II. synu svému, potomnímu císaři Ferdinandovi III., daroval. Ten zastavil ji 1638 s celým panstvím Vladislavovi IV. králi Polskému. Válečnými běhy tehdejšími město velice trpělo. Drahocenná druhdy bibliotéka Rožmberská, toho času v T-i se nacházející, převezena byla r. 1647 do Prahy, poněvadž nezdála se v T-i dosti jistou před Švédy, ale uložena byvši na Hradčanech padla 1648 přece Švédům do rukou a odvezena jest do Štokholmu. Roku 1645 vykoupil císař T. ze zástavy krále Polského, ale zastavil ji ihned zase bratru svému arciknížeti Leopoldu Vilémovi, který ji konečně r. 1658 od císaře Leopolda v úplné vlastnictví darem obdržel. Roku však 1660 postoupil týž arcikníže T. Janu Adolfovi ze Švarcenberka, při jehož knížecím rodě zůstává podnes.

Třebová 1) Česká, starožitné město v někdejším Chrudimsku, byla r. 1304 darována od krále Václava II. klášteru Zbraslavskému, r. 1357 dostala se směnou za jiné zboží biskupství Litomyšlskému, a po zrušení tohoto k Lanškrounu, jehož osudy napotom sdílela. — 2) T. Moravská, město v někdejším Brněnsku, osada starožitná, byla v čas bezvládí po smrti Přemysla Otakara II. v držení Fridricha ze Šumburka, který odtud loupeže páchal, až od Záviše z Falkenšteinu hrad jeho dobyt a on na něm jat jest, avšak milost obdržel a toliko useknutím jednoho prstu na pravé ruce potrestán jest (1285). Později dostala se T. v držení pánům z Boskovic, kteří tam r. 1429 vystavěli nádherný zámek, jejž mistrovskými malbami okrášlili a znamenité sbírky listin, obrazů a starožitnin v něm založili. Po nich dostala se T. rodu Žerotínskému. Velen ze Žerotína povolal na svůj dvůr do T-vé mnoho učenců, čímž získalo město tak slavného jmena, že nazýváno bylo moravskými Athenami. Za války 30leté byla T. od Švédů i od vojska císařského několikráte vydrancována.

z Třebovel a Vitic, Kuneš, mistr svob. umění, jmenuje se roku 1375 doktorem dekretův, byl r. 1376 kanovníkem Pražským, 1377—89 generalním vikářem arcibiskupa Pražského, 1379 nazývá se též arciděkanem Boleslavským, a od téhož roku až do 1392 přichází co kanovník custos kapitoly Pražské. Více o jeho životě není známo. Veledůležitou co do poznání poměrů českého rolnictva ku konci XIV. století stala se hádka jeho se scholastikem Pražským Albertem Ranconis de Ericino o odúmrtí. Ten totiž vydal traktat, v němž dokazoval, že sedláci jsou nevolníci, mající toliko pouhý užitek z půdy, kterou vzdělávají, a že jejich zboží a práva po smrti jejich spadnou na pána. Proti tomu sepsal Kuneš jiný traktat, v němž vyvracuje tvrzení Albertovo a dokazuje, že sedláci a lidé úrok platící v arcibiskupství Praž-

ském jsou svobodní a nikoli nevolníci, že příbuzní jejich nastupují až do sedmého kolena v jich zboží a práva, že mohou zboží své za živa i na smrtelné posteli komu chtějí darovati, a že nedovoleno a proti právu jest opak toho zaváděti. Tímto traktatem positivně se ukazuje, že lid selský v Čechách za starších dob byl svobodný, a že nevolnictví teprv po husitských válkách šlechtou bylo zavedeno dle příkladu sousedních Němců.

Trenčanský Matouš v. Matouš Trenčanský.

Třicetiletá válka slove ona záhubná válka, která v Čechách r. 1618 vyhozením z okna král. místodržitelů počavši také v Čechách r. 1648 památným obležením Prahy od Švédů skončila, a kterouž jmenovitě Čechy od vojsk jak cizích tak i domácích přeukrutně jsou ppleněny a zpustošeny, tak že po jejím skončení sotva čtvrtina předešlého obyvatelstva v nich zbyla, a země i národ Český úplně na mizinu jsou přivedeni. První léta t-té v-ky vyplňuje povstání české, o němž viz zvláštní článek. Po jeho potlačení vedena jest od císaře válka dále v severních Němcích proti protestantským knížatům německým a spojenci jejich králi Dánskému, v kteréž době země české ušetřeny jsou od cizího nepřítele. Ale r. 1630 Gustav Adolf král Švédský utištěných protestantů německých se ujav do Němec vtrhl a vítězně proti císařským postupoval. S ním spolčil se mezi jinými též kurfiršt Saský, jehož vojsko r. 1631 do Čech vtrhlo a země té i s Prahou se zmocnilo, načež vrátili se do Prahy mnozí vystěhovalci, faráři a kazatelé protestantští i profesoři vypovězení; sám kurfiršt Saský přijel do Prahy. Tu vzal císař útočiště své k Valdšteinovi nedávno propuštěnému, a ten po delším zdráhání opět uvázal se ve vrchní vůdcovství, sebral v krátce 50.000 mužů, dobyl Prahy a s touž rychlostí vyhnal Sasy ze země, s jakou ji byli opanovali. Protestanti musili se znova stěhovati, aby se více nevrátili. Roku 1634 vtrhl do Čech švédský vůdce Baner (v. t.), plenil a drancoval, i též o Prahu se pokusil, jest však od cís. generála Colloreda ze země vytištěn. Roku 1635 dne 30. kv. uzavřen v Praze mír s kurfirštem Saským, jemuž císař postoupil Lužice dědičně co lena koruny České, které po vymření domu Saského mělo spadnouti zpět na korunu. Podruhé vtrhl Baner do Čech r. 1639, a nenalezaje nikde vydatného odporu dobýval města za městem, při čemž vojsko jeho pálilo a hubilo zemi spůsobem neslýchaným. Co se lepšího odnésti dalo, nakládali nepřátelé na lodi a vyváželi po Labi ze země; co nemohli odnésti, ničili. Několik tisíc vsí a městeček bylo od nich vypáleno neb vydrancováno; lidé bezbranní utíkali před nevázanou chasou do lesů a do hor, kde hladem a zimou pomírali. Dvakráte přitáhl Baner před Prahu, ale marně se o ni pokoušel, a teprv r. 1640 podařilo se bratru císařovu Leopoldovi z Čech jej vypuditi. Po smrti Banerově (10. kv. 1641) nový vrchní vůdce švédský Torstenson usadil se r. 1642 ve Slezsku, kdež dobyl nejpevnějších měst, a potom i v Moravě, kde se zmocnil Olomouce, načež r. 1643 vtrhl do Čech a strašlivě hubil zem, neméně potom i Moravu a Rakousy až k Vídni.

Roku 1644 sice vzdálil se Torstenson na čas ze zemí českých, táhna na krále Dánského, s nímž byla Švédsku nastala válka, ale poraziv na hlavu Gallasa, jenž byl Dánům na pomoc přispěl, již v únoru 1645 vtrhl nanovo do Čech, porazil 6. bř. vojsko císařské u Jankova blíž Tábora, potom táhl do Moravy, oblehl Brno a ve spolku s Jiřím Rákocym pokusil se o Vídeň. Předsevzetí toto nezdařilo se, též Brno se obhájilo, ale Slezsko zůstávalo vždy v moci Švédů, snášejíc strašné nátisky od nich. Pro nemoc vzdal se Torstenson velitelství a na jeho místo přišel Wrangel. Ten přinutiv ve spolku s Francouzi kurfiršta Bavorského k odstoupení od císaře vtrhl r. 1647 do Čech a zmocnil se Chebu. Následujícího roku švédský generál Königsmark vpadl do Čech, a mimo jiná města zmocnil se i části Prahy na levém břehu Vltavy ležící. Ale Staré i Nové město statečně se ubránily Švédům, až 3. listopadu přišla zpráva, že uzavřen mír, čímž obležení Prahy i celé válce učiněn konec.

Tridentský koncil povolil Čechům k žádosti Ferdinanda I. kalich, což mělo vésti k navrácení se jich do lůna církve; avšak povolení to minulo se s účinkem, když již většina utrakvistů se byla naklonila k učení Lutherovu.

Trinitáři, řád mnišský, jenž měl za účel sbírati almužnu na vykupování zajatých křesťanů z rukou mahomedánů, uveden jest r. 1705 také do Prahy, kde jim Jan, Ignác a Teresie Putzové z Adlerthurnu vystavěli kostel na Spálené ulici, až dosavad u Trinitářů zvaný. Císař Josef II. r. 1783 klášter zrušil a v kasárny obrátil, ke kostelu pak přenesl faru od sv. Martina.

Trmanus z Ostravy, Pavel, zámožný měšťan Pražský, stál za povstání českého 1618—20 pevně ke straně katolické a císařské, zastával po bitvě Bělohorské rozličné úřady obecní, konal platné služby při nařízené reformaci, r. 1631 při vpádu saském do Prahy utrpěl mnoho škody na statku svém, v letech pak 1639 a 1648 při obležení měst Pražských od Švédů, jsa tehdáž primatorem Nového města a hejtmanem nad kompanií městskou ve čtvrti Štěpánské, zachoval se velmi zmužile v hájení města. Za to jest od císaře Ferdinanda III. povýšen do stavu vládyckého s predikátem výše položeným.

Trojříčí, tři pruhy červené v poli bílém, přes celý štít jdoucí, v heraldice české jeden z nejstarších znaků erbovních, jehož užívali některé starožitné panské rodiny, jmenovitě z rodu Drslaviců.

Troilus Mikuláš, narozen 1571 ve Svatém Poli v Kouřímsku, odkud se nazýval i Svatopolský, po řecku *Hagiochoranus*, studoval v Praze, kde se r. 1604 stal profesorem na universitě, v kterémž úřadě setrval až do r. 1622, měv po celý ten čas účastenství ve všech jednáních a příbězích jejích a zastávav chvalně rozličné úřady akademické, a r. 1621 zvolen i za rektora jejího. Když však v únoru 1622 nařízeno, že všickni profesoři evangeličtí mají úřadu svého prázdni býti a archiv i privilegie akademie komisařům k tomu nařízeným odevzdati, svolal T. mistry a členy universitní a vzdal se v jich přítomnosti dne

20. dubna své hodnosti a pečeti rektorské, načež akademie Karlova odevzdána cís. komisařům k ruce řádu jesuitského. Roku pak 1628 vystěhoval se T. ze země a usadil se v Perně, kde zemřel 7. bř. 1631. T. byl muž učený a rozšafný, obzvláště pak věcí školních výborně znalý, a pokusil se také na poli literárním, ovšem jen většinou příležitostnými latinskými pojednáními.

Trosky, druhdy pevný hrad v někdejším Boleslavsku na bývalém panství Skalském, jehož zříceniny dosavad se spatřují. První zmínka o hradu tom děje se v *Rukopise Kralodvorském* v básni *Beneš Heřmanov*, v kteréžto době náležely T. pánům z Vartemberka a Kosti. Později vystřídalo se v jich držení více rodů šlechtických. Roku 1622 byl hrad ještě obydlen, ale později událostmi válečnými pobořen.

Trut v. Trutnov.

Trutnov, něm. *Trautenau*, město v někdejším kraji Bydžovském na řece Upě, jehož založení stará pověst připisuje Trutovi, jenž prý pustou tu krajinu od líté saně osvobodil (*ideže Trut pogubi saň lutú*. Lib. soud). Za nejstarších dob nazýván T. podle řeky Upou a byl hlavním městem župy Upské, která zaujímala nejhořejší část poříčí labského i nejhořejší úžlabiny říčky Upy. Přemysl Otakar II. odevzdal celou župu tu kolonistům německým, a za krále Václava II. založeno okolo r. 1301 nynější město T., které r. 1313 jmenuje se již královským. Roku 1421 jest T. od Husitův útokem vzat a popleněn. Císař Sigmund zapsal město r. 1436 manželce své Barboře co věno. Pro účastenství ve zpouře proti Ferdinandovi I. jsou obci T-ské všecky statky konfiskovány, avšak později od ní zase získány. V letech 1642 a 1647 jest T. od Švédů vydrancován a spálen.

Tryzna vykládá se v *Mater Verborum* co oběť vykonávaná ku poctě zemřelých, a ve smyslu podobném užívají slova toho Rusové až dosavad.

Tuňa, jeden z vrahů sv. Lidmily, povýšen za to k vysokým důstojenstvím, ale hrdým chováním svým popudil národ proti sobě a naposledy samu kněžnu Drahomíru. T. ušel trestu útěkem ze země.

Turek z Šturmfeldu a Rosentalu, Mikuláš, syn měšťana Pražského Jana Turka z Rosentalu, připomíná se již r. 1630 co soused Starého města a r. 1634 vzat do rady. Jsa setníkem a později nejvyšším strážmistrem kompanií městských vynikal při obležení Prahy od Banera r. 1634 a 1639 zmužilostí a obezřelostí. Roku 1643 jmenován primatorem, roku pak 1648 při obležení švédském získal si veliké zásluhy o hájení města, začež od císaře Ferdinanda III. povýšen do stavu vládyckého a přidán mu predikat ze Šturmfeldu, od císaře Leopolda pak povýšen do stavu rytířského a jmenován cís. radou. T. zemřel 31. říj. 1672.

Turnaj, středověká hra rytířská, něm. *Turnier*, záležející v zápasu muže proti muži koňmo dle jistých pravidel, při čemž vítěz bral v odměnu drahocenný dar z rukou dám. Do Čech zavedeny byly t-e za Václava I. a zdokonaleny za Přemysla Otakara II. Nicméně udržovalo

se vedle nich staročeské s e d á n í (v. t.) až do časů rytířského krále Jana, za něhož teprvé nabyly t-e po způsobu západoevropském nad sedáním úplné převahy. Král Jan sám přišel jednou při t-i k úrazu, spadnuv s koně. Během XVI. století t-e úplně pominuly.

Turnov, starobylé město české v někdejším Boleslavsku na levém břehu Jizery, patřil původně mocnému rodu Markvarticů, 1241 založen tu byl klášter dominikánský, jejž r. 1424 Husité i s mnichy spálili. Lužičané, vtrhše r. 1468 do Čech, poplenili celé okolí T-a, utrpěli však za to od vojska českého velikou porážku.

Tursko, vesnice česká v okresu Smichovském, památna bitvou, která dle pověsti na blízké pláni svedena mezi Vlaslavem Luckým a Čestmírem, vojvodou Neklanovým, a v níž oba vůdcové padli. Bitvu tu opěvá *Rukopis Kralodvorský* v básni *Čestmír a Vlaslav*.

Tvaroh, vojín táborský, jenž před Plzní v povstání vojska proti Prokopu Velikému tohoto do krve ve tvář ranil a potom na místě jeho za nejvyššího vůdce zvolen jest, ale za několik dní zase svržen.

Tvrz slulo starým Čechům obydlí zemanské při statku, skrovnější nežli zámek, obyčejně o jednom toliko stavení.

Tycho Brahe v. B r a h e.

Týn, t e j n, původně tolik co o h r a d a (*týniti*, v staré češtině tolik co h r a d i t i), slove více míst v Čechách i na Moravě. 1) T., jinak T ý n s k ý d v ů r v Praze na Starém městě, slul od starodávna dvůr ustanovený pro cizí kupce, kteří tu měli své sklady a činili své prodeje a koupě ve velkém, i také přebývati tu musili. Ve dvoře tom byla knížecí váha a míra sudová (tuna), pak zvláštní soud knížecí nad cizími kupci v žalobách proti nim, z čehož ze všeho vycházely knížatům příjmy. Zařízení toto mělo původ svůj již v X. století, Bořivoj II. pak okolo roku 1101 daroval T. i se všemi příjmy z něho kapitole kostela Pražského. Později, když cizích kupců přicházelo do Prahy tolik, že nemohli býti všickni ubytováni v hospodě pro ně ve dvoře Týnském zřízené, musil každý příchozí kupec nicméně nejprv do T-a zajeti, kde zboží jeho bylo popsáno a zaznamenáno, do které hospody s ním míní jeti. Takový pak h o s t (jak nazýváni cizí kupci) nesměl pod pokutou prodávati zboží své zase hostu, nýbrž jen měšťanu Pražskému, nad kterýmžto svým právem Pražané pečlivě bděli, aby nebylo podloudné rušeno. Poněvadž pak v T-ě vybírány byly poplatky ze zboží, jmenován dvůr ten i u n g e l t, kteréž jmeno mu zůstalo, neboť slove doposavad S t a r ý m u n g e l t e m. — 2) T. H o r š ů v, něm. *Bischofteinitz*, starožitná osada v někdejším Plzeňsku, od nepamětných časů střediště tamějších statků biskupa Pražského, o němž první zmínka se děje r. 1186. Roku 1352 povýšen jest T. Horšův za město a ohražen zdí, za arcibiskupa Konrada dostal se ve světské ruce. Město zůstalo věrno Sigmundovi i církvi římské, a držíc se jednoty kraje Plzeňského odrazilo r. 1422 a 1431 statečně útoky Husitů. Po bitvě Bělohorské byl H o r š ů v T. Vilémovi z Lobkovic konfiskován a dostal se prodejem rodině Trautmannsdorfské. — 3) T. V l t a v s k ý, něm.

Moldauthein, město české v někdejším Budějovicku, náležel od starodávna biskupům Pražským, v rozbrojích husitských dostal se v ruce světské, ale po bitvě Bělohorské navrácen jest arcibiskupství Pražskému. Obyvatelé od jakživa provozují silné plavectví po Vltavě.

Týnec, malý týn, jméno četných osad v Čechách a na Moravě. 1) T. Labský, něm. *Elbeteinitz*, starobylé město v někdejším Chrudimsku, patřil k panství Libickému, r. 1110 jmenuje se knížecím dvorem, r. 1183 darován od knížete Fridricha johanitům, později dostal se klášteru Sedleckému, který zůstal v jeho držení až do válek husitských. Roku 1423 poražen tu táborský hejtman Martin Lupák od Haška z Valdšteina a Jana Černína. Roku 1510 koupil T. Labský Vilém z Pernšteina, od kteréž doby zůstal při panství Pardubickém. — 2) T. Panenský, městečko v někdejším Žatecku, nazvané tak od panenského kláštera klarisek, založeného tu roku 1293 od Habarta z Žerotína, a po zkáze, jakou za husitských válek utrpěl, r. 1443 obnoveného. V XVII. století přestěhovaly se jeptišky odtud do mateřského svého kláštera u sv. Anežky v Praze, a klášter Týnecký od té doby zůstal pust.

Týnská čtvrť slula ona část Starého města Pražského, která prostírala se na východ mezi Dlouhou třídou, Velikým náměstím a Železnou i nynější Havířskou ulicí až ke zdem městským.

Týnský chrám v Praze v. Marie Panny kostel před Týnem.

Týr, jeden z vrahů sv. Václava.

U.

Učení 1) nauka, na př. u. Viklefovo, Husovo. — 2) U., ústav na kterém se vyučuje, zvláště vyšší, jakož na př. universita Pražská zhusta jmenována u-m Pražským.

Úděl, slovo ruské, značí zemi neb krajinu, již panovník někomu v držení uděluje. Byltě obyčej u všech národů slovanských, že panovníci jejich rozdělovali své země mezi syny, z nichž nejstarší měl vrchnictví nad ostatními co veliký kníže. Tak i v Čechách panoval system ú-ů, že některá částka země, jedna župa neb několik žup dohromady, odevzdány jsou knížicům na jistý čas k užívání, nikoli ke správě nebo k samostatnému panování. Ú-y české nebyly než životní opatření knížiců, pročež také voleny za ú. právě nejvýnosnější župy neb krajiny. Ú-y nebyly dědičné, alebrž propůjčovány a odnímány údělníkům podle vůle knížete, ačkoliv se snaha po dědičném přenášení ú-ův na potomstvo údělníka silně jevila, zvláště na Moravě, a panovníci rádi ponechávali potomkům ú-y otcův jejich, kde z toho nepovstávalo nebezpečenství pro stát. Knížata údělní podřízeni byli knížeti zemskému, a dávali-li co z majetku zeměpanského, kteréhož užívali, musilo k tomu přistoupiti přivolení knížete. V Čechách sloužily za ú-y: Zálabí, Žatecko, Plzeňsko, Hradecko, Kouřimsko, Čá-

slavsko, Chrudimsko, Vratislavsko; hlavní ú-y však byly v Moravě, a sice: Olomoucko, Brněnsko, Znojemsko, Břeclavsko a Jemnicko. Poslední údělní knížata čeští byli Jan Zhořelecký a Jošt markrabě Moravský.

Uhři čili Maďaři, poslední národ výbojný, který z Asie do Evropy vtrhnuv zde stále se usadil, spojivše se s Němci učinili násilný konec říši Velkomoravské (v. Morava). Napotom nabíhajíce loupežně do západních zemí Evropy potřeni jsou od Němců ponejprv r. 933 u Merseburku a podruhé r. 955 u řeky Lechu, ku kteréž poslední jejich porážce přispěl také kníže Český Boleslav I. 1000 výborně ozbrojenými bojovníky. Mezi lidem maďarským apoštoloval sv. Vojtěch s velikým prospěchem, obrátil jich mnoho tisíc na víru křesťanskou a r. 984 pokřtil v Ostřihomě i Vajgu, syna knížete jejich Gejsy, na jméno Štěpán, kteréž on potom proslavil co první král Uherský. Později Čechové a U. často, hned přátelsky, hned nepřátelsky, spolu se stýkali, a panovnické rodiny jejich prostředkem sňatků v příbuzenství vcházely. Mnohé a kruté války s Uhry vedl Přemysl Otakar II. (v. t.). Syn jeho Václav II. zvolen jest po vymření dynastie Arpadovců (1301) za krále Uherského, ale volby té nepřijav dal Uhrům místo sebe syna svého též Václava. Ten sice v stoličném Bělehradě za krále jest korunován, avšak neudržel se proti soku svému Karlu Robertovi, od papeže podporovanému, a r. 1301 od otce svého z Budína i s korunou a ostatními říšskými klenoty zpět do Čech jest odveden. Lépe zdařilo se Sigmundovi, druhému synu Karla IV., který co manžel Marie, dcery Ludvíka Velikého, na trůně uherském se udržel a později prvním společným panovníkem království Českého a Uherského se stal. Poslední válku s Uhry měly Čechy za krále Jiřího, proti němuž nevděčný zeť jeho Matiáš od strany jemu odporné za krále Českého zvoliti se dal a toho dovedl, že po smrti Jiřího puštěny mu od koruny České na čas života jeho Morava, Slezsko a Lužice, kteréžto země však po jeho smrti zase jsou ku koruně České navráceny. Po Matiášovi panovali ještě Uhrům a Čechům společně dva králové, Vladislav a Ludvík. Po smrti tohoto posledního dostaly se jak Uhry tak Čechy domu Rakouskému, při němž napotom oboje království nepřetržitě zůstalo.

Uhry, království Uherské, říše založená od Uhrů (v. Uhři).

Újezd (prvotně tolik co se ujede) slul starým Čechům okres, jenž zahrnoval všecky druhy půdy k velikému hospodářství potřebné a náležité: role, pastviny, louky, lesy, vody tekuté i stojaté. Tyto ú-y staly se základem samostatné pravomoci, pozdějších panství. Odtud sluje Ú. množství míst v zemích českých.

z Újezda v. Jeníšek z Újezda, pak z Lobkovic.

Ungelt, z něm., clo ze zboží, pak i místo kde se vybírá (v. Týn).

Uničov, Unčov, něm. *Mährisch Neustadt*, starodávní město moravské v někdejším kraji Olomouckém, uvádí se ponejprv r. 1213 co sídlo král. purkrabí a byl již r. 1213 městem s právem Magdeburským.

Město bylo dobře opevněno, a Tataři ho r. 1241 marně dobývali. Od markrabat mnohými výsadami obdařen brzo U. značně zkvétl. V době husitské město mnoho trpělo; když pak část moravských pánů a měst proti králi Jiřímu povstala, chtěla i německá část zdejšího obyvatelstva s nimi se spojiti, avšak čeští měšťané je vyobcovali, a zůstavše králi věrni odolali všem útokům krále Matiáše.

z Uničova, Petr, mnich řádu dominikanského, jeden ze zarytých protivníků Husových, byl doktorem theologie a kazatelem u sv. Klimenta na Starém městě Pražském, a již r. 1410 v Bononii, když se v tamějším učení jednalo o knihy Viklefovy, usiloval, ač marně, o spálení jich a sočil při tom na Husa co bludaře, roku pak 1415 svědčil v Kostnici proti Husovi. Dostav se r. 1417 neznámo jakým způsobem do rukou stoupenců strany Husevy v Praze vzat jest v kázeň a puštěn na něj strach smrti, jíž aby ušel, odvolal dne 13. března veřejně v koleji Karlově u přítomnosti velikého shromáždění lidí všech stavů všecky řeči své proti Husovi v Bononii, v Kostnici, v Praze neb kdekoliv jinde pronešené, též všeliké řeči, kterými byl přijímající pod obojí způsobou naříkal z kacířství, prosil za přijmutí na milost od krále, od pánů a rad královských, od „matky své velebné, sboru učení Pražského, a zvláště od pánů konšelů a obcí měst Pražských," a poddával se pokání, které mu bylo uloženo od rektora university.

Unislav (*Vnislav*), dle Kosmy pohanský kníže Český, pátý z rodu Přemyslova, nástupce Vojenův.

Universita Pražská. Jak ve článku Školství uvedeno, bylo již v XIII. století při chrámě Svatovítském v Praze vyšší učení čili tak zvané partikularní studium, v němž přednášeno mládeži, hlavně k duchovnímu stavu určené, nejenom o theologii, nýbrž také o tak zvaném sedmeru svobodných umění, a nejspíše udělovány byly také hodnosti akademické, které však měly platnost jenom pro Čechy. Václav II. usiloval o založení v Praze studia generalního dle vzoru Pařížského, potkal se však s neodolatelným odporem stavů, obávajících se z toho přílišného rozmnožení moci duchovního stavu. Co se nepodařilo Václavovi, to provedl slavný vnuk jeho Karel IV., který ještě za živobytí otcova vyjednával o tu věc v Avinioně s papežem Klimentem VI. Ten zvláštní bulou ze dne 26. led. 1347 svolil k tomu, aby v Praze zřízeno bylo generalní studium, kde by přednášeno bylo ve všech fakultách tehdáž obyčejných, totiž v theologické, právnické, lékařské a filosofické, a hodnosti akademické na nich udělované aby měly platnost ve všech zemích křesťanských; za kancléře pak nové university ustanovil arcibiskupa Pražského. Když pak i stavové zemští na sněmě r. 1348 k tomu svolení své dali, vydal Karel 7. dubna téhož roku pověstnou zlatou bulu, kterouž v Praze založil generalní studium o čtyrech fakultách, jež slíbil hojně nadati statky i milostmi královskými. Doktory, mistry a studenty, kteří by odkudkoli přijdouce v studiu tom se účastnili, vzal Karel pod svou zvláštní ochranu a pojistil jim všecky svobody a všecka práva, která měla platnost na vysokých ško-

lách Bononských a Pařížských. A hned také povolal z ciziny na slovo vzaté profesory všech fakult, kteří ještě r. 1348 jali se přednášeti dílem v bytech svých, dílem po klášteřích a v jiných příhodných místnostech, majíce sobě vyměřené platy, jež dostávaly půlletně. Roku 1349 odbývány jsou již i promoce. Roku 1352 vybírán jest s povolením arcibiskupa Pražského Arnošta příspěvek od veškerého duchovenstva v zemi, a za peníze, které se takto sešly, koupeny pro u-tu jisté statky, z jichžto příjmů měli budoucně profesoři býti placeni. První organisace dána nové u-tě statutem z r. 1360, dle kterého rozdělena byla na čtvero národů: Český, Bavorský, Polský a Saský. K národu Českému počítány kromě Čech a Moravy také Uhersko a Sedmihradsko se svými vedlejšími zeměmi; k národu Bavorskému celé jižní Německo s částí severního Německa, a mimo to celé Nizozemí; k národu Saskému největší část severního Německa a Skandinavsko; k národu Polskému konečně Polsko, Litva, Prusko, Lužice, Míšeň, Duryňsko a hořejší Sasko. Nejvyšší důstojnost při u-tě byl úřad rektora, jenž volen byl ode všech čtyr národů spůsobem dosti spletitým s počátku na rok, od r. 1385 pak na půl leta. Rektor měl pravomocnost nade všemi členy u-ty ve věcech jak disciplinárních tak trestních. V čele jednotlivých fakult, které tvořily podobné korporace jako cechy řemeslníků a umělců, stáli děkani od nich též na půl léta zvolení, kteří podřízeni byli rektorovi. Akademické stupně byly dva, nižší a vyšší; nižší slul bakalářství, vyšší ve fakultách theologické a filosofické čili, jak tehdáž se říkalo, artistické, mistrovství, ve fakultách právnické a lékařské doktorství. Vlastní budovy universitní s počátku nebylo. Slavné výkony u-ty odbývány byly na rozličných místech, na př. instalace rektora v metropolitním chrámě sv. Víta, promoce buď tamtéž anebo v arcibiskupské residenci na Malé Straně. Studenti směli po pravidle bydleti jenom u mistrů neb bakalářů, kteří pro ně drželi tak zvané bursy, kde jim také stravu dávali. Zvláštními ústavy byly koleje (v. Kolej). Záhy činěna jsou ve prospěch u-ty také nadání od osob soukromých, a to jmenovitě na chudé studenty. Roku 1372 odtrhla se od u-ty fakulta právnická, tvoříc odtud zvláštní u-tu pod vlastním rektorem, tak že Pražské generalní studium skládalo se potom z dvou u-t, které měly jediné kancléře společného. Ponenáhlu začaly jednotlivé fakulty nabývati vlastních domů, kamž přenášely svá sídla a kde se také přednášky odbývaly. Konečně král Václav IV. postaral se o důstojné sídlo a střed celého generalního studia zakoupením a darováním jemu domu Rotlevova, o čemž viz čl. Karolín. Od těch dob dály se všecky slavné výkony a odbývána všecka shromáždění universitní v tomto domě. Všickni členové u-ty zaznamenáni byli ve zvláštních matrikách podle svých fakult. Počet studentů na u-tě Pražské vzrůstal rok co rok, neboť byla ona jediným ústavem svého spůsobu v střední Evropě, i byli mezi nimi také osoby postavené ve vysokých důstojenstvích, synové bohatých šlechtických rodin, jakož neméně i synkové zámožných měšťanů z Čech i z ciziny, kteří se v Praze

vedle studií svých zanášeli také obstaráváním obchodů svých otců. Takovým spůsobem měla Praha nemalý prospěch z u-ty, což mělo za následek veliký rozkvět všech živností a zvýšení obecného blahobytu. Členové u-ty nosili zvláštní kroj, dle rozličného důstojenství jejich jim předepsaný. Tomek cení počet studentů, kteří se v letech 1372—89 stejnou dobou v Praze zdržovali, při nejmenším na 11.000. Stejnou měrou vzrůstal i počet profesorů na všech fakultách, a mezi nimi nalezali se mužové v učeném světě vysoce slavení, ku konci pak XIV. století byla u. P. vedle Pařížské a Oxfordské jednou z prvních církevních autorit. Svým časem nemohla se u. ubrániti vlivu všemohoucího ducha časového, který se jevil hlavně dvojím směrem: živějším probouzením se národnosti a snahou po církevních opravách. Roku 1384 ponejprv nastal v u-tě spor mezi národem Českým a národy cizími, v němž jednalo se o místa v kolejích, kterážto byla obsazena téměř samými Němci. V tom spatřovali Čechové křivdu sobě činěnou, i vedli sobě na to stížnost jak u krále tak u arcibiskupa. Spor ten pro neustupnost Němců uvedl u-tu na delší čas v nemalý nepořádek, až konečně přivedeno k místu narovnání Čechům příznivé, jemuž se Němci podrobiti musili. Strany sobě odporné jsou takto na čas upokojeny, avšak nikoliv nesmířeny, i zůstala mezi nimi jakási řevnivost a kyselost, která při každé příležitosti se jevila, až svým časem v prudký oheň vyšlehla. Podnět k tomu daly snahy o církevní opravu, které tehdáž celou křesťanskou Evropou hýbaly, obzvláště pak mezi národem Českým horlivých přívrženců nacházely. Jmenovitě byly to spisy Viklefovy, které od některých českých studentů z Oxfordu do Prahy přinešeny roznítily nový spor mezi členy u-ty P-ské. Kdežto Čechové horlivě účastnili se opravního ruchu v církvi, spisy těmi podněcovaného, Němci protivili se naprosto všem novotám; k tomu přidala se i roztržka v církvi samé, když tři papežové najednou vrchní moc nad ní sobě osobovali, z nichž král uznával jiného nežli arcibiskup. S králem v té věci věrně drželi Čechové, s arcibiskupem zase Němci, z čehož pošlo rozdvojení též na u-tě, které vedlo k vydání od krále Václava pověstného dekretu Kutnohorského, jímž rozřešen dávný spor o hlasy tím spůsobem, aby budoucně národ Český vládl třemi, ostatní pak tři národové dohromady jen jediným. (V. čl. Hus.) Následkem toho bylo známé vystěhování se z Prahy německých mistrů a studentů v počtu asi 5000. Krokem tím zasazena byla rána u-tě P-ské, která tím ztratila velikou část své důležitosti pro Evropu, ale s druhé strany stala se ona pro národ Český v záležitosti náboženské autoritou rozhodnou, když v ní výhradně opanovala strana Husova, jejíž učení šířilo se po vší vlasti, k čemuž zajisté nemálo přispívalo právo u-ty, obsazovati školy v celé zemi. (V. čl. Školství.) Tak stala se u. hlavou veškeré strany pod obojí, a provozovala jmenovitě na obsazování konsistoře její největší vliv. Naproti tomu bouře husitské války nebyly příznivy rozkvětu u-ty co vědeckého ústavu, nejenom že rozplašení jejích členů připravilo ji o mnohé výtečné síly, které nikdy nebyly nahra-

ženy, ona i hmotně utrpěla násilným rozchvácením mnohých statků svých, tak že to co zbývalo nestačilo na vydržování profesorů v tom počtu jako dříve. Takovým způsobem stalo se, že záhy celé tři fakulty, bohoslovecká, právnická a lékařská, činnost svou úplně zastavily, tak že co korporace zbývala již jenom jediná artistická čili filosofická, v níž ještě odbývány promoce. Takto chřadla u. po celé XV. i také v XVI. století, na jehož začátku fakulta filosofická, která celou u-tu tvořila, skládala se už jenom obyčejně z 10 neb 11 členů. Neměla ť u. čím lákati k sobě výtečnější učence, a jestliže přece některý pro ni byl získán, zastával úřad profesorský jenom tak dlouho, dokud mu nekynulo jiné lepší zaopatření. Proto čas od času jevily se dobře míněné snahy o reformu u ty, jenž však zůstávaly bez výsledku pro nedostatek dobré vůle při stranách, které v tom neviděly žádného zvláštního zisku pro sebe. Jakkoli nescházelo šlechetných mecenášů, kteří klesající u-tě hleděli napomáhati novými nadáními jak na vydržování studentů tak i na jednotlivé stolice učitelské, zvláště v době zmáhajícího se humanismu a obnovení klasických studií: takové jednotlivé projevy lepších snah nemohly zastaviti neodolatelný úpadek u-ty, mající příčinu v nepříznivých okolnostech, jež změniti nebylo v moci nižádného soukromého úsilí. Roku 1547 účastnila se u. vynikajícím způsobem odboje českých stavů, kteří se v Karolíně shromažďovali a proti králi Ferdinandovi spolčovali. Za to po bitvě Mühlberské mstil se Ferdinand u-tě odporem proti její opravě, ano r. 1555 povolal do Prahy jesuity (v. t.) a založil pro ně kolej Klementinskou, která se brzy stala nebezpečným soupeřem sestárlé u-ty a velikou část šlechtické i zámožné měšťanské mládeže do svých škol přivábiti dovedla. Pražská jesuitská kolej měla dvě fakulty, bohosloveckou a filosofickou, na kterých udělovány hodnosti akademické, i byly tedy v Praze dvě u-ty, stará Karlova utrakvistická a nová Ferdinandova katolická. U. Karlova trvala napořád v sešlém stavu svém, musejíc při tom ještě snášeti všeliké příkoří a skracování v právech svých, vycházející z nepřízně vlády. Jediné důležité působení, jaké u-tě P-ské zbývalo, záleželo v řízení nižšího školství v zemi, které bylo podrobeno jejímu dohledu (v. Školství). U. dosazovala na venkovské školy mladší členy své, čímž ony znamenitě se zvelebovaly, a tomuto zařízení musí se s velikou částí připisovati kvetoucí stav českých škol v XVI. a na začátku XVII. století. Stav u-ty samé zůstával při tom napořád stejně truchlivý, počet profesorů jejích střídal se v letech 1547—1608 mezi 8 a 10. Jakkoli však měla jen jedinou fakultu, bývali na ní přece nezřídka mužové zběhlí též ve vědách k jiným fakultám počítaných, i stávalo se tedy, že někdy z ochoty vyskytovaly se také přednášky z oboru právnictví neb lékařství (bohoslovecké přednášky nebyly na u-tě Karlově dovoleny), což však bylo vždy jenom nahodilou výminkou. Nejvíce květla toho času na u-tě astronomie a mathematika, v kterýchžto vědách bývali profesoři její na slovo bráni; mimo to pěstována hlavně studia klasická. Lepší doba zdála se nastávati u-tě P-ské roku 1609, když pověstným majestatem

Rudolfovým na svobodu náboženství také „akademie" odevzdána v moc protestantských stavů, kteří bez odkladu jali se prováděti dávno žádoucí její reformu. K tomu konci zřízena od nich zvláštní komise, která měla skoumati rozličné opravní návrhy stavům podané. Všecky čtyry fakulty měly býti obnoveny a způsobilými silami obsazeny, příjmy u-ty upraveny a rozmnoženy, chudým studujícím pravidelné podpory udělovány. Tak schylovaly se věci pořád k lepšímu, jakkoliv ani nyní nescházelo u-tě sporů jak vnitřních tak i se vnějšími odpůrci, i okazovala se oprávněná naděje na budoucí nový rozkvět. Po vypuzení ze země jesuitů za českého povstání ustanoveno na sněmě r. 1619, odevzdati kolej Klementinskou u-tě, jejíž vítězství nad nebezpečnou sokyní zdálo se tím býti dovršeno. Ale brzy se list obrátil, po bitvě Bělohorské dotírala na u-tu rána za ranou. Do Karolína ubytováni jsou vojáci, statky universitní jsou dílem nemilosrdně pustošeny dílem odcizeny, jednotliví členové u-ty pro účastenství v povstání na hrdle i jinak trestáni, ano netajeno se s úmyslem u-tu protestantům odejmouti a katolíkům, pro něž prý původně založena byla, zase navrátiti. Všecky kroky, jež u. činila k odvrácení od sebe takového osudu, byly marné, pročež 30. dub. 1622 rektor i poslední čtyři profesorové, kteří na u-tě zbyli, akademické úřady své dobrovolně složili, načež ustanovení k tomu císařští komisaři uvázali se v Karolín a ve správu všech statků u-ty. Ale ještě téhož roku celé jmění bývalé u-ty darováno jest od císaře jesuitské koleji Klementinské, která od těch dob tvořila jedinou u-tu v Praze, nazvanou Karlo-Ferdinandskou. Rektorem jejím měl býti vždy rektor Klementina, fakulty právnická a lékařská měly obsazeny býti světskými profesory, bohoslovecká a filosofická členy řádu, na placení světských profesorů měly obracovány býti příjmy ze statků bývalé akademie Karlovy, v jichž správu se k tomu konci tovaryšstvo uvázalo; dosavadní koleje měly větším dílem býti zrušeny, a jenom dvě z nich zařízeny co bursy, v nichž by pod dohledem řádu bydleli studenti světských fakult; konečně měl každý profesor při nastoupení učitelského úřadu svého složiti katolické vyznání víry. Když však se jednalo o to, aby nové zařízení u-ty vysloveno bylo v nové zakladací listině od císaře vydané, protestoval proti tomu arcibiskup Pražský jakožto proti zkrácení svých práv, tvrdě, že právo k založení nové u-ty náleží výhradně papeži. Z toho povstal dlouhý spor, jejž císař Ferdinand III. r. 1638 rozhodl v ten spůsob, že jesuité musili vydati statky akademie Karolínské, která dosáhla předešlé samostatnosti pod protektorem od císaře jmenovaným, tak že opět byly dvě od sebe rozdílné u-ty. Mezi tím arcibiskup vyhledával právo své v Římě, kteréžto jednání bez konce se protahovalo, a také mezi oběma u-mi nescházelo ustavičných třenic, tak že s nynějším stavem žádná strana spokojena nebyla. Tu se císař odhodlal k opětnému sloučení obou u-t v jednu, které dne 4. března 1654 slavně jest v kostele Týnském prohlášeno, při čemž arcibiskupu Pražskému navrácena jest prvotní důstojnost kancléřská při ní. Vnitřní poměry u-ty upraveny měly býti novým statutem. Světské a jesuitské

fakulty měly od nynějška každá své zvláštní jmění; také pravomocnost byla dvojí, neboť členové světských fakult podrobeni byli akademickému senatu, členové duchovních představeným řádu jesuitského; konečně dály se promoce právnické a lékařské fakulty v Karolíně, promoce theologické a filosofické v Klementinu. Společného měly obě částky university jenom kancléře a rektora, pak nově obživlé jmeno u-ty Karlo-Ferdinandské. Ve světských fakultách zaveden pravidelný řád vyučovací, jakož i mnohé včasné opravy, následkem kterých začala se u. probírati z dosavadní své lethargie, a brzo spatřujeme na ní co profesory práv a lékařství muže ve vědě proslavené. Jesuité naproti tomu zpírali se proti všem opravám, o které se státní moc při jejich fakultách zasazovala, hájíce si úplnou svobodu vyučování podle zásad svého řádu. Roku 1718 jest konečně stará budova Karolína na útraty státu v nynější své podobě přestavěna. V takovém stavu nacházela se u. P-ská při nastoupení Marie Teresie, za jejíhož panování udály se v ní důležité změny a položen základ k novému jejímu zvelebení.

Urbař, kniha, do které v Čechách před rokem 1750 vrchnosti sepsati dávaly všecky své državnosti, zvláště pak práva požitečná, též državnosti svých poddaných, co tito své gruntovní vrchnosti vybývali naturalně, v penězích a v osobních službách, a čím také navzájem od vrchnosti podporováni byli. Odtud sluly rustikalní pozemky také urbárními. Nejstarší u-e, které se zachovaly, pocházejí z konce XIV. století, jmenovitě u. kláštera Ostrovského u sv. Kiliana z r. 1388 a u. kláštera augustinianského u sv. Tomáše z r. 1391.

Urbura, důchod královský z hor.

Uřetov, druhdy zemský hrad, po němž nazvána **župa Uřetovská**, která se rozkládala podél jižní polovice župy Kouřimské až na hranice moravské.

Uročiště sluly starým Čechům mezníky.

Úsobrno, Húsobrno, něm. *Hausbrunn*, druhdy župní hrad na Moravě, jehož jmeno posud zachováno ve vsi Ú-nu v někdejším Brněnsku. **Župa Úsobrněnská**, jenž se k r. 1240 výslovně uvádí, zahrnovala nejvíce hořejší pořičí Svitavky, hraničíc na severozápad s Čechami.

Úsov, něm. *Aussee*, městys moravský v někdejším kraji Olomouckém, stará osada, ješto se připomíná již r. 1007, střediště župy po něm nazvané, která zahrnovala celé hořejší pořičí řeky Moravy a severozápadní polovici Jesenických hor, hraničíc na západ s Čechami.

Ústí, jmeno několika míst v Čechách. 1) Ú. nad Labem, něm. *Aussig*, město v někdejším Litoměřicku, osada starožitná, připomenutá již r. 993, kdež vybíráno clo ze zboží po Labi do Čech plaveného. Za Přemysla Otakara II. obdrželo Ú. městské právo a obehnáno hradbami. Roku 1282 zastaveno Otovi markrabí Braniborskému, ale již následujícího roku byl zápis zrušen. Roku 1423 zastavil je král Sigmund Fridrichovi markrabí Míšenskému, který ho však dlouho nedržel.

Roku 1426 totiž po velikonoci oblehli Pražané a Táboři Ú. vedením Jakoubka z Vřesovic a dobývali ho po tři měsíce s velikým úsilím. Město dovolalo se pomoci ze Sas, ale také Jakoubek volal své na pomoc. V polovici června stála naproti sobě vojska české a německé; v českém, počítajícím asi 25.000 bojovníků, byl kníže Korybut v čele Pražanů, Táborům pak velel Prokop Holý; Němců bylo asi 70.000 bojovníků, ke 3000 vozů a 180 děl. Když se obě vojska setkala, Čechové, chtíce krveprolití umírniti, navrhli nepřátelům, aby bojováno bylo po křesťansku, a koho by která strana zajala, aby nechán byl při živobytí. Ale Němci, spoléhajíce na své množství, odpověděli hrdě, že oni žádného kacíře živiti nebudou, a hned bez prodlení na vozy české udeřili. Tu i Čechové slibem se zavázali, že žádného Němce šetřiti nechtí, a s nábožným zpěvem, jak jejich obyčej byl, do boje pospíchali. Němci utrpěli krutou porážku, i zbito jest jich tu na 15.000, Čechové pak až do hor za Krupkou a Kyšperkem je pronásledovali. U vsi Hrbovic pokleklo 24 hrabat a pánů pod korouhvemi svými, a zatknuvše meče do země prosili o milost, ale Čechové, věrni svému slibu, pobili je do jednoho. Také všecky vozy, pušky a 66 stanů padlo Čechům do rukou. Ztráta Čechů prý obnášela jenom 30 mužů. Potom Ú. jest dobyto a spáleno, avšak brzy zase znova vystavěno. R. 1631 postiženo město strašným požárem, r. 1631 vyloupeno a zapáleno od Sasíků. — 2) Ú. nad Lužnicí, jinak Ú. Sezimovo, druhdy město a rodinné sídlo jedné větve Vítkovců. Po rozboření města Hradiště (v. Tábor) převedl Vítkovec Sezima obyvatelstvo jeho do Ú., které pak po něm Ú-m Sezimovým jest nazváno. Město se velice zmáhalo, tak že župní úřady z Chýnova do něho přeneseny jsou. Počátkem XIV. století založili zde páni z Ú. klášter dominikanský. Za Jana z Ú., který r. 1413 Janu Husovi na svém Kozím Hrádku útočiště poskytl, stalo se Ú. sídlem nejsmělejších novotářů u víře. Po Janově smrti vládl Ú-m jeho mladší bratr Oldřich, který r. 1419 vyhnal z Ú. všecky Husity i s kněžími jejich. Ale pomocí Hromádky (v. t.) zmocnil se města 21. ún. 1420 Prokop z Ú., syn Janův, klášter dominikanský jest rozbořen a katolíci vypuzeni. Pro zmáhající se počet obyvatelstva a nepevnou polohu bylo však Ú. 30. března zapáleno a obyvatelé do Tábora přivedeni. — 3) Ú. nad Orlicí, něm. *Wildenschwert*, starožitné město v někdejším Chrudimsku, založené asi v polovici XIII. století od Viléma z Drnoholce rodu Kounického, a dle něho pojmenováno *Wilhelmswerde* (z čehož nynější něm. jmeno). Počátkem XIV. století dáno klášteru Zbraslavskému, který je r. 1354 pustil směnou biskupství Litomyšlskému. V XVI. století bylo Ú. jedním ze středišť Jednoty bratří českých, kteří zde měli sbor.

Útok v. Půhon.

V.

Vacek (tolik co Václav), pán český a s Vršovcem Mutinou vůdce

vojska českého proti Polákům, kteří r. 1108 s vyhnaným Českým knížetem Bořivojem II. učinili vpád do zemí českých. Po porážce od nich utrpěné dal V. roztrousiti lživou zprávu, že kníže Svatopluk vrací se z Uher, což Poláky přimělo k ústupu ze země, u Svatopluka pak vinu porážky svedl na Mutinu, jakoby s nepřítelem byl srozuměn býval. Křivé osočení toto pohnulo Svatopluka k známému vyhubení celého rodu Vršovců. Po zavraždění Svatoplukově V. věrně sloužil nástupci jeho Vladislavovi, u něhož mezi jiným přimlouval se za odpuštění bratru jeho Soběslavovi, který byl Bořivojovi stranil. K jeho i matky své královny Svatavy domluvě Vladislav Soběslava do země povolav jemu odpustil a Žatecko k výživě vykázal. Ale nepřátelé Vackovi tohoto u Soběslava osočili, jakoby Vladislava nanovo proti němu popuzoval, čemuž Soběslav víru dav úkladně Vacka zavražditi dal, načež opět ze země uprchl.

Vacerad v. Mater verborum.

Vacingerové, patricijská rodina Pražská, květší v první polovici XIV. století, z níž Mikuláš r. 1310 od Jindřicha Korutanského jmenován jest na místě Velflina Olbramovice rychtářem městským, kteréhož úřadu zneužíval k svému obohacení, což mu vzbudilo všeobecnou nenávist. Po dobytí města od krále Jana odňal mu tento úřad rychtářský a vrátil jej Velflinovi.

Václav, Vácslav, Váceslav (t. j. Víceslav), jmeno slovanské, jež nosilo více panovníků českých. 1) V. svatý, kníže Český, starší syn Vratislava I. a Drahomíry, narozen 908, obdržel vychování od báby Lidmily, která jej vyučiti dala knihám slovanským, načež v Budči při kostele sv. Petra vyučil se také knihám latinským. Po smrti otce jeho (926) ujala se Drahomíra co poručnice syna svého vlády. Davši usmrtiti kněžnu Lidmilu ze žárlivosti pro veliký vliv její na vnuka svého, popudila na sebe Německého krále Jindřicha Ptáčníka podporováním proti němu svých polabských krajanů. Jindřich vtrhl válečně do Čech a přitáhl až ku Praze (928). Tu V., vida nemožnost mu odolati, ujal se sám vlády a smířil krále slibem oddanosti a zavázáním se k roční dani 5000 hřiven stříbra a 120 volů. Od té doby požíval V. veliké vážnosti u krále Jindřicha, jehož přátelství užíval ve prospěch rozšiřování křesťanského náboženství v Čechách, které mu nejvíce na srdci leželo. V. byl kníže pobožný, který nejenom nové chrámy zakládal, mezi něž náleží též kostel sv. Víta na hradě Pražském (zasvěcený tomu svatému proto, že byl od krále Jindřicha co vzácný dar obdržel rameno jeho), ale i sám na důkaz křesťanské pokory kněžím při oltáři posluhoval, víno ke mši vlastníma rukama vytlačoval a oplatky k hostiím pekl. Ba i času nočního, jediným služebníkem provázen, kostely navštěvoval a pobožnost svou konal. Vedle toho věnoval život svůj skutkům dobročinným, jsa jmenovitě velikým dobrodincem chudých a ochráncem vdov a sirotků; děti, ve válkách s pohanskými Maďary a Poláky zajaté, kupoval a v náboženství křesťanském cvičiti dával. Ostatně uměl V., kde toho bylo potřebí, důrazně hájiti svých práv pa-

nóvnických, o čemž důkazem jest jeho příběh s Radslavem Lickým, jedním z kmenových knížat v Čechách, panujících v jednotlivých krajinách pod vrchnictvím knížete Pražského. Ten, spoléhaje se na příbuzenství s králem Německým, opovážil se povstati proti vrchnímu pánu svému. Ale V. rázným a spolu důstojně šlechetným sobě počínáním (pověst okrášlila ten příběh zázrakem) ohrozil a takovou úctou naplnil zpurného protivníka svého, že tento bez boje se mu pokořil. Ale přátelství, jež V. udržoval s Němci, nelíbilo se mnohým pánům, kteří jali se proti němu popuzovati mladšího bratra jeho Boleslava, který maje za úděl krajinu Zálabskou vládl v ní přísně a krutě co panovník neobmezený, a snadno se svésti dal ke strojení úkladů svému bratru. Pikle ty nezůstaly V-a tajny, ano i matka jeho podezřelou mu učiněna jakožto jich účastnice, pročež ji vypověděl ze země. Ale brzy přesvědčiv se o její nevinnosti zpět ji povolal a s velikou uctivostí přijal. Že však z přílišné dobroty nechal bratra nepotrestaného, to stalo se jeho záhubou. Měltě V. obyčej navštěvovati města říše své o výroční čas posvěcení kostelů jejich. K tomu konci přišel i ke dni 27. září 935 do sídla bratrova Staré Boleslavi. Po skončení církevní slavnosti chtěl hned zase vrátiti se do Prahy, avšak na prosbu Boleslavovu, nedbaje obdržené výstrahy, zůstal u něho při hodech. Když pak druhý den ráno dle zvyku svého do kostela na jitřní se ubíral, potkal se na cestě s bratrem Boleslavem, jemuž za včerejší častování poděkoval. Ten pak vytasil meč a sekl V-a do hlavy pravě: „Dnes tebe lépe vyčastím!“ V. ale silnější jsa chopil se bratra, vyrval mu z ruky meč a povaliv ho na zem řekl: „To ti Bůh odpusť, bratře!“ Tu na pokřik Boleslavův přiskočili služebníci jeho Časta, Hněvsa a Tyr a obořili se zuřivě na V-a, který již raněný do chrámu utíkaje v jeho dveřích mečem probodnut na zem klesl. Na to i čeleď V-ova, až na některé, jenž rychlým útěkem se zachránili, sbita, tělo pak jeho na odiv ležeti necháno, až nábožný kněz Chrastěj je zvedl a do slušného roucha zaobalil. Bratrovrah nemeškal zmocniti se veškeré vlády v Čechách, což se mu také beze všeho odporu podařilo. Ale brzo litovol Boleslav nešlechetného skutku svého a činil pokání, přikázav tělo bratrovo nejprvé v Boleslavi čestně pochovati, potom po třech letech dal je odtud převézti do Prahy a uložiti v kostele sv. Víta. Kníže V. hned po smrti své od veškerého lidu považován a ctěn jest za svatého mučedníka, církev pak ustanovila k jeho památce den 28. září, který jest v Čechách dnem zasvěceným. Dříve než věk minul roznesla se pověst o zázracích u hrobu jeho zběhlých až do dalekých zemí, a zhotovena rozličná popsání života i smrti jeho v jazyku latinském i slovanském. Čechové sami ctili památku jeho co nejsvětěji, a uvykli jej vzývati jakožto „dědice“ a patrona země České; knížata i králové kladli obraz jeho na peníze, pečeti a korouhve své; množství chrámů a oltářů postaveno v čest jeho jmena po všech krajích, až konečně vše, co národ náš jako své vlastní ve cti míti chtěl, to až podnes „svatováclavským“ nazývati obvykl. — Tělo sv. V-va spočívá dosaváde v chrámě sv. Víta na hradě Pražském,

a sice ve zvláštní kapli po něm nazvané, která při nové stavbě toho chrámu od císaře Karla IV. byla založena a co nejskvostněji vyozdobena. Sv. V. odpočíval tam v zlaté rakvi, maje na hlavě korunu, kterou císař byl dal zhotoviti a která odtud též „svatováclavskou“ nazvána jest. Ta měla býti odtud propůjčována jenom ku korunování králův Českých a jejich manželek, a k jiným obřadům, kde se králové pod korunou okazovali. Nehodný Karlův syn král Sigmund pobral r. 1420 z kaple sv. V-a všecky klenoty a drahé ozdoby na vyplacení žoldu německým křižákům. V nynější své chudičké podobě obnovena jest kaple ta v XVII. století; v ní doposavad chová se koruna česká i všecky říšské klenoty. Jiné památky po sv. V-u jsou jeho přílba a drátěná košile, které se posud ukazují při náhrobku jeho. — 2) V. II. kníže Český, nejmladší syn Soběslava I., narozen 1137, trávil po nastoupení Vladislava II. mladý věk s bratřími svými u vyhnanství. Když 1173 Soběslav II. dosedl na trůn český, usazen od něho V. v Brně a později v Olomouci, musil ale po vypuzení bratra svého (1179) hledati útočiště v Uhřích. Roku 1184 však, když kníže Fridrich meškal v Němcích, V. objeviv se v Čechách, pokusil se o zmocnění se trůnu, ale bez prospěchu. Teprv r. 1191 jest po smrti Konrada Oty co nejstarší člen rodu Přemyslova na trůn povolán, ale neudržel se proti Přemyslu Otakarovi, který jej v Praze oblehl a těsně sklíčil. V., vida zmařenu naději konečného zdaru, postoupil dobrovolně Prahy a odešel nanovo do ciziny, kdež zemřel, aniž známo kdy a kde. — 3) V. král Český toho jmena I., syn krále Přemysla Otakara I., nazván Jednooký, poněvadž jednou na lovu vypíchl si oko o suchou větev, narozen 1205, nastoupil panování po otci r. 1230, které bylo plné vnitřních i zevnitřních válek, jichžto pravé příčiny pro nedostatek zpráv nejsou vždycky dost jasny. Jmenovitě s císařem Fridrichem II. a s vévodou Rakouským Fridrichem Bojovným žil v poměrech brzy přátelských brzy nepřátelských, ano r. 1237 přišlo na říšském sněmě v Řezně k bouřlivému výstupu mezi císařem a králem V-em, kdež tento císaře, chtějícího jej i s družinou jeho dát zatknouti, s obnaženou dýkou přinutil propustiti je všecky bez ublížení. Bratr V-ův Přemysl markrabě Moravský dvakrát proti němu se zbouřil, král pak po obakráte pokořeného ušetřil. Nejslavnější z válek V-ových byla s Mongoly, kteří podmanivše Rusko a zpustošivše země polské hrozili vpádem i západní Evropě. Král V. před takovým nebezpečenstvím napomínal panovníky evropské k svornosti a sjednocenosti, sám pak ničeho nezanedbal, aby země své před litými divochy zachránil: opevňoval města i hrady, na pomezí dal dělati záseky a valným počtem lidu je obsadil, konečně sebrav silné vojsko sám vedl je na pomoc Jindřichovi knížeti Vratislavskému. Ten však nedočkav krále svedl sám o sobě u Lehnice bitvu s Mongoly, v níž vojsko jeho na hlavu jest poraženo a on sám zahynul. O následujícím na to vpádu Mongolů do Moravy a porážce jejich u Olomouce, jakož i odvrácení jich od Rakous viz čl. Mongolové. Brzo na to získal V. synu svému Vladislavu v manželství Gertrudu,

neteř vévody Rakouského Fridricha a dědičku jeho, a Vladislav po brzké smrti tohoto (1246) také bez odporu v Rakousích za pána jest přijat, ale již následujícího roku sám smrtí sešel. V říši Německé stál V. při straně Viléma Holandského, zvoleného od některých knížat proti císaři Fridrichovi II., od papeže kletbou stíhanému. Zatím však v Čechách samých strhla se proti V-ovi bouře nebezpečná, když nespokojení s ním pánové, že přílišnou moc jejich počal obmezovati, pozdvihli se proti němu a zvolili sobě za pána syna jeho Přemysla Otakara, s nímžto z neznámých příčin král ode dávna žil v nevoli. Povstání vypuklo v letě r. 1248, a král V. přinucen jest postoupiti synu vládu v Čechách i na Moravě a spokojiti se pouze třemi hrady. Ale později podařilo se mu odboj ten překonati, Přemysl Otakar pokořil se otci a jest od něho na milost přijat. V. dočkal se toho, že ještě za jeho živobytí Přemysl Otakar (v. t.) od Rakušanů za pána zvolen jest, a zemřel 22. září 1253. Za panovníka tohoto začal národ Český odstupovati od starodávní prostoty slovanské a přijímati obyčeje a mravy německé, v čemž mu král sám příkladem byl, zaváděje do země rytířské řády německé, ano i německé básníky při dvoře svém chovaje. Tu i řády feudální uvedeny jsou do Čech na veliké porušení svobody lidu, a šlechta začala se poněmčovati a rodná jmena německá přijímati. Co zvláštnost připomíná se o tomto králi, že hlasu zvonů slyšeti nemohl, pročež kdekoliv se zdržoval, tam zvoněno býti nesmělo. — 4) V. II., král Český a Polský, syn Přemysla Otakara II. z druhé manželky jeho Kunhuty, narozen 27. září 1271, obdržel po zahynutí otce svého za poručníka markrabí Otu Braniborského a byl dle smlouvy s císařem Rudolfem uzavřené ještě co dítě oddán s dcerou tohoto Jutou, a zároveň Rudolf, syn císařův, s dcerou Václavovou Anežkou. Ale již r. 1279 Ota zmocniv se královny Kunhuty i se synem jejím V-em choval tohoto kdesi v cizině nedůstojně, tak že nejenom trpěl nedostatek potřebných věcí, nýbrž i vychování jeho jest zanedbáno. Teprv r. 1283 vybaven jest mladý V. z vazby poručníka svého za těžkou výplatu, i ujal se panování, obdržev také nazpět Moravu císaři na pět let zastavenou. Tu vrátila se ke dvoru V-ovu matka jeho Kunhuta, která se byla mezi tím podruhé provdala za Záviše z Falkenšteina, někdejšího odpůrce jeho otce. Tomu V. na přímluvu matčinu odpustil provinění jeho, i měl ho napotom za hlavního rádce, který mu ve správě zemské důležité služby konal. Ale po smrti manželky své Kunhuty Záviše nepohodl se s králem, i octl se v tuhém odporu s ním, který mu spůsobil konečnou záhubu, o čemž viz čl. Záviše. V. nejenom uvnitř upevňoval vládu svou, nýbrž i mimo hranice české panství své rozmnožoval. Nejprvé od markrabí Míšenského Fridricha obdržel velkou část jeho země za jisté hrady a statky v Čechách a na Moravě, potom nabyl v Polsku r. 1291 knížectví Krakovského volbou stavů a na Vladislavu Lokýtkovi dobyl knížectví Sandoměřského, a také některá slezská knížata uznala jej za svého lenního pána. Když po smrti císaře Rudolfa jednalo se v říši o zvolení jeho nástupce, V. proti švagru

svému Albrechtovi Rakouskému, který jej v hrdosti své byl urazil, podporoval Adolfa Nasavského, který také jeho vlivem od kurfirštů za krále Římského zvolen jest. Brzo na to Albrecht povstáním vlastních poddaných a válkou s vévodou Bavorským a spojenci jeho v takovou nesnáz jest uveden, že se musil obávati, aby o své země nepřišel. Tu sestra jeho Juta přimluvila se zaň u manžela svého krále V-a, k němuž pak Albrecht osobně přišel a k nohoum jeho se vrhna pokorně za odpuštění prosil (1293). Král útrpností hnut odpustil jemu a nepřátelé jeho s ním smířil. Roku 1297 král V. dal se v Praze korunovati s nevídanou slávou, brzy po korunování pak zemřela jeho milovaná manželka Juta. Mezi tím byli kurfirštové s králem Adolfem nespokojenými se stali, a kdežto nyní V. s Albrechtem smířen byl, ten snadno jeho působením proti Adolfovi za krále Římského jest vyhlášen. Roku 1300 zvolen jest V., pod jehož vládou Čechy znamenitému blahobytu se těšily, také za krále Polského, a k lepšímu svého práva utvrzení zasnoubil se s Alžbětou, jinak Richsou, jedinou pozůstalou dcerou po posledním králi Přemyslovi. Potom vypravil se se znamenitou mocí do Polska, kterážto říše v posledních časech velice byla sešla, dal se v Hnězdně korunovati, a ustanoviv nad Polskem za vladaře Hynka z Dubé zase do Prahy se navrátil. I byl nyní V. nejmocnějším a nejbohatším králem v křesťanstvu, a Uhři po vymření svého královského rodu Arpadovců, vidouce, jak i Polsko pod moudrou vládou českou sbírá se a prospívá, též jej sobě za pána zvolili. Ale V. korunu uherskou nepřijal, ale dal místo sebe Uhrům za krále syna svého též V-a, kterého oni také v Stoličném Bělehradě korunovali. Ale proti tomu postavil se papež a způsobil, že jedna strana pánů uherských přijala k jeho návrhu za krále Karla Roberta Neapolského, který v brzce větší část země opanoval. Tu V. s četným vojskem vtrhl do Uher a odvedl z Budína syna svého i s korunou uherskou a všemi ostatními klenoty říšskými (1304). Mezi tím nevděčný Albrecht, upevniv se na stolci říše Německé, jal se na V-ovi požadovati věci neslušné, chtě míti jej za svého mana, a jmenovitě žádal desátek z Hor Kutných proti právu. Tomu když V. odpíral, přišlo k válce. Albrecht vpadl do Čech, a spojiv se u Budějovic s vojskem uherským Karla Roberta přitáhl až ke Kutné Hoře, kterou se všech stran obklíčil. Ale v městě tom statečně se bránili Jindřich z Lipého a Jan ze Stráže a všecky útoky nepřátelské odrazili. Tu když Albrecht delší čas ležel, zhoubné nemoci počaly se ve vojště jeho rozmáhati, které přičítány jsou utrejchu, od horníků prý do potoka mimotekoucího hozenému, a poněvadž i zima nastávala a voje české odevšad se stahovaly, položení jeho vždy nebezpečnějším se stávalo. Lid Albrechtův malomyslněti počal, a když spojené vojsko české se přiblížilo, Němci i s Albrechtem na útěk se dali, a Čechové je stíhajíce množství jich zbili. Teď bylo na císaři o pokoj prositi, ale V. o ničem slyšeti nechtěl, nýbrž silně na příští rok k obnovení války se chystal. Ale uprostřed těchto příprav král V. 21. čna 1205 zemřel a pochován jest v klášteře Zbraslavském, od

něho založeném. V. II. byl panovník rozšafný a o zvelebení zemí svých velice pečlivý, o čemž mimo jiné svědčí zámysly jeho o založení v Praze university a vydání zvláštního zemského *zákonníka*, kteréž však zmařeny jsou odporem pánů zemských. Nejkrásnějším však pomníkem moudrého panování V-ova byla oprava mince, kterou provedl v ten spůsob, že hřivnu stříbra na 60 grošů, groš pak na 12 peníző rozdělil, čímž pro budoucnost ustanovena valuta stálá, kdežto před tím třeba dvakrát do roka mince se měnila. Co člověk byl V. II. srdce nad míru dobrotivého, nábožný pak až příliš, tak že prý některý den až 20 mší po sobě slyšel. Co zvláštnost se o něm připomíná, že rád spal, před bouřkou se schovával a spatřiv kočku do mdlob upadal. — 5) V. III. král Český, syn předešlého, narozen 6. října 1289, nastoupil panování po svém otci co jinoch teprv 16letý, i psal se králem Českým, Uherským a Polským. Oblíbiv si v Uhřích živobytí prostopášné pokračoval v něm i v Čechách, povinnosti své panovnické zanedbávaje a libuje sobě ve společnosti hejřilů jemu v letech rovných. Tak hned na začátku svého panování uzavřel s císařem Albrechtem nečestný mír, v němž postoupil mu země míšenské; brzo na to vydal uherskou korunu Otovi Bavorskému, který též osoboval si právo na království Uherské. Vůbec hleděl sobě V. více pitek a nočních potulek nežli veřejné správy, ba ani zpanilá manželka jeho, Viola Těšínská, nedovedla odvrátiti ho od nepořádného živobytí. Často vínem opojen tovaryšům svých kvasů lehkomyslně hrady a statky rozdával, což oni hned sobě napsati a upečetiti dávali, on pak vystřízlivěv pozdě toho litoval. Konečně důtklivá domluva opata Zbraslavského Konrada, kterou učinil V-ovi u hrobu jeho otce, nalezla místa v obměkčeném srdci mladého krále, i spůsobila blahodárnou změnu v jeho mysli; od těch dob stranil se předešlých spolků svých, i byla naděje, že nastoupí pravou cestu. Roku 1306 vypravil se V. s vojskem do Polska, kde Vladislav Lokýtek byl některé krajiny opanoval. Na té cestě jest král v Olomouci, kde se v domě kapitolního děkana byl ubytoval, dne 4. srp. od neznámého muže úkladně zavražděn. Na pokřik z toho povstalý stráže u bytu královského, spatřivše muže s dýkou zkrvácenou do dvora pospíchati, bez dalšího vyšetřování na kusy jej rozsekali. Poznán v něm jakýsi Konrad z Botenšteina, Durynk rodem, zdali však on nebo někdo jiný vrahem byl, vypátráno nikdy nebylo. V. III. byl poslední muž panovnického domu Přemyslova, který s ním po meči vymřel. V. zůstavil po sobě tři sestry: Annu, provdanou za Jindřicha vévodu Korutanského, Elišku, která se stala chotí Jana Lucemburského a matkou Karla IV., a Markétu, zaslíbenou Boleslavovi knížeti Vratislavskému. — 6) V. IV. král Český a Římský (toho jmena I.), syn císaře Karla IV. a třetí manželky jeho Anny Svidnické, narozen 26. ún. 1361 v Norimberce, korunován na království České ještě co dítě 15. června 1363, zasnouben 1370 s Johanou Bavorskou, 1376 zvolen za krále Římského a spolu s manželkou svou v Cáchách korunován, nastoupil po smrti otcově 1378 panování v říších Římsko-Německé a České,

Jeho nastoupení vlády padá v dobu největších zmatků v církvi i v říši Německé, které vyžadovaly vládce neobyčejného nadání, aby je opanovati mohl. Mladý král měl bez odporu mnohé dobré vlastnosti, jsa vtipný, učený a spravedlivý, ale mravní jeho vychování zanedbáno bylo vinou otcovou, který jej co miláčka svého rozmazlil. Následkem toho stal se V. svéhlavým a neustupným, a když vrazil na překážky vůli jeho v cestu se stavící, neuměl přirozené prchlivosti své mírniti a dával se často uchvacovati náhlým hněvem ke skutkům, jichž spamatovav se skutečně litoval. K tomu scházela mu bystrost ducha i rozšafnost otcova, takže v těžších otázkách nevěděl sobě rady, i počal se v mysli viklati a ztráceti důvěru k sobě samému. Z té povahy V-ovy vysvětlují se všecky nehody jeho panování. Za prvních let vlády jeho, dokud ještě staří rádcové Karlovi na živě byli, šlo všecko během obvyklým jako druhdy za otce jeho. Když však pomalu zemřeli osvědčení tito rádcové, král obklopil se důvěrníky, kteří mu osobně byli příjemni a jež vyhledával nejvíce ze stavů méně mocných, ze šlechty nižší a měšťanstva. Ti králi ve všech jeho choutkách hověli, jsouce vždy hotovi jeho vůli vykonávati. Tím uraženými se cítili pánové zemští k zastávání nejvyšších úřadů povolaní, kteří těžce nesli všeliké nepříslušnosti, které si král neb jeho milci dovolovali proti zavedenému řádu a zřízení zemskému. To byl první zárodek nespokojenosti vysoké šlechty s králem, která později v horoucí plamen vypukla. Největší nesnáze působily V-ovi politování hodné poměry církevní, když následkem papežské dvojice pro nedostatek kázně — an každý papež svým stoupencům všemožně hověl — dosáhla zpurnost a nevázanost duchovenstva neslýchaného stupně, což dávalo podnět nejenom k nechuti stavu světského proti kněžstvu, nýbrž i k třenicím mezi mocí světskou a duchovní, které konečně vedly k zjevnému boji obou. Tak jmenovitě svadil se král s arcibiskupem Pražským Janem z Jenšteina, který v hájení domnělých svých práv až k veřejnému násilí sáhal. Roku 1384 zdědil král V. po bezdětné smrti strýce svého V-a vévody Lucemburského tuto zem, kterou však r. 1388 postoupil bratranci svému markrabí Jodokovi. Roku 1386 V. táhl vojensky do Uher na pomoc bratru svému Sigmundovi, který svářil se s vládychtivou tchýní svou, ovdovělou královnou Uherskou. V. Sigmunda se starou královnou smířil, načež Sigmund jest na království Uherské korunován. Téhož roku zemřela královna Johana, dle pověsti udávena od jednoho z velikých psů, jaké V. ze zvláštní záliby při dvoře svém choval. Od těch dob pominulo u krále toto zalíbení, ale na jeho místo nastoupila náruživost jiná — nestřídmost v pití. Roku 1387 ponejprv v plamen vypukla dlouho již trvající nespokojenost pánů s králem, z nichž někteří zjevně mu odpověděli a brannou mocí pokořeni býti musili. Roku 1389 pojal V. za druhou manželku Žofii kněžnu Bavorskou. Nové rozepře krále s arcibiskupem povstaly vinou tohoto, který královské služebníky před svůj soud potahoval a po úmrtí opata Kladrubského honem dal voliti nového a potvrditi skrze vikáře svého Jana z Pomuku, proti vůli královĕ, který

v Kladrubech zamýšlel založiti biskupství a nadati statky tamějšího kláštera. Tu rozlítil se král, tak že arcibiskup před jeho hněvem z Prahy utekl, toho pak vikáře Jana dal král mučiti a potom noční dobou s mostu do Vltavy hoditi (1393). Roku 1394 pánové s králem nespokojení učinili jednotu mezi sebou, ku kteréž přistoupili též Sigmund král Uherský a Jošt markrabě Moravský, a jali krále, jejž potom na hradě Pražském pod stráží drželi, tak že činiti musil cokoliv oni chtěli. Tu přišel V-ovi na pomoc nejmladší jeho bratr Jan kníže Zhořelský s valným vojskem, ale pánové odvezli krále do Rakous, kdež jej k opatrování dali pánům ze Stahrenberka na hrad Vildberk. Nyní se v to vložili knížata říšská, chtíce osvoboditi svého císaře, i přinutili pány propustiti V-a na svobodu. Ale tento musil prozatím vložiti správu zemskou v ruce bratra svého Jana (1395), a mír, jenž pak uzavřen mezi králem a odbojnými pány, vypadl zcela ve prospěch těchto. Tomu se král jenom z nucení podrobil, i dal se prchlivostí svou uchvátiti tak dalece, že markrabí Jošta se šesti jinými pány na Karlšteině jal, ale spamatovav se po několika dnech je zase propustil. Na odplatu toho zmocnili se pánové pomocí Opavského knížete Hanuše zrádně nejpřednějších miláčků králových a hanebně je povraždili. Král nemohl hned skutku toho trestati, ale vyčkav příhodnou dobu vypověděl z Prahy Jošta, všech těch věcí hlavního původce, a vnucené sobě nemilé osoby s úřadu sesadil (1397). Téhož roku V. konal cesty do Němec, kde všecky jeho dosavadní snahy o uklizení zmatků dlouhý čas trvajících, zůstávaly bez prospěchu, když u nikoho nenacházel poslušenství; pak do Remeše ku králi Francouzskému, aby se s ním dorozuměl o napravení řádu církevního a spůsobení jednoty v církvi. Ani však tato jeho snaha, pro kterou i jiné křesťanské panovníky hleděl získati, nedařila se. Zatím dne 20. srp. 1400 jest V. v Oberlahnsteinu ode čtyr kurfirštů pod lichými záminkami prohlášen za zbavena koruny římské, a na jeho místo volen za krále Římského falckrabě Ruprecht řečený Klem. Toho se ulekše všickni členové rodu Lucemburského, neboť se obávali, aby koruna císařská z rodu jejich nevyšla, sešli se k společnému smluvení v klášteře Sedleckém. Tu slibovali všickni V-ovi pomoc svou, ale při tom tak draze ji prodávali, že V. odtud ve hněvu odjel. Mezi tím strana nespokojenců českých spolčila se s Ruprechtem, který vyslal vojsko do Čech, an s druhé strany markrabě Jošt s odbůjníky, sesílen pomocným lidem míšenským, až ku Praze přitrhl; ale že národ věrně při králi stál, odbůjníci raději s králem se vyrovnali, Němci pak honem ze země pospíšili. Když brzo na to i Sigmund jat jest od povstalých poddaných svých, V. bratru za zlé dobrým se odměnil, všemožně pracovav o jeho vysvobození, což se mu také povedlo. Toho času vypravil se Ruprecht Falcký do Italie, chtěje se dát v Římě na císařství korunovati, jest však od vévody Milánského na hlavu poražen. Tu počal V. sám na to mysliti, aby se dal na císařství korunovati, a chystaje se na cestu bratru Sigmundovi správu země odevzdal. Ale k tážení římskému nedošlo pro nesvornost, která opět nastala mezi

bratřími, a Sigmund oplatil V-ovi nedávno prokázanou službu tím, že jej sám jal a na hradě Pražském věznil. Tu počal Sigmund zle v zemi hospodařiti a těžké daně ukládati, až národ proti němu se zdvihl. V čelo nespokojenců postavil se Prokop markrabě Moravský, toho však Sigmund zrádně se zmocniv násilím všecken odpor proti sobě udusil. Potom odvezl V-a do Rakous a tamějším vévodům k opatrování poručil, kteří jej ve Vídni v slušném a poctivém vězení drželi. Když pak poznovu Čechy proti Sigmundovi povstaly, ten přivedl do země vojsko uherské, které tu přeukrutně hospodařilo. V Kutné Hoře zmocnil se Sigmund pokladu V-ova tam chovaného, když však obdržel zprávu, že Ladislav král Neapolský do Uher vtrhl, učiniv příměří se stranou sobě odpornou domů pospíchal (1403). Zatím byl král V. z Vídeňského vězení svého ušel, a poznovu ve správu zemskou se uvázav počal moudře a rozšafně napravovati, čím za Sigmundova hospodaření zemi ublíženo bylo. Nepřátelství proti Sigmundovi a Ruprechtovi Falckému trvalo zatím napořád, ale se žádné strany nic rozhodného nepodniknuto. Tím časem dosedl na Římskou stolici Řehoř XII., který Václava nechtěl za císaře uznávati, pročež král v zemích svých poslouchati ho zapověděl, též neuznávaje ho za papeže. Ale arcibiskup s kněžstvem svým, i také veliká část mistrů učení Pražského jeho se přidržovati nepřestávali; jenom čeští mistři a studenti, mezi nimi Jan Hus a Jeronym Pražský, zachovali se podle rozkazu královského. Tím dán jest podnět k veliké roztržce náboženské v Čechách, která ve svých následcích stala se osudnou národu i zemi. S jedné strany přestalo dosavadní přátelství Husovo s arcibiskupem Zbyňkem, když každý jiného papeže se přidržoval, Hus vystupoval na svých kázaních bez ohledu proti znemravnělému kněžstvu, arcibiskup pak stavěl se vždy příkřeji proti učení Viklefovu, jež Hus a přátelé jeho hájili a rozšiřovali. Tito měli na druhé straně za protivníky na vysokých školách Pražských všecky Němce, s nimiž Čechové nepřestávali býti ve sporu o hlasy (v. Universita Pražská) a kteří nyní též v církevním rozporu stáli při straně arcibiskupově. S německou stranou na universitě drželo též německé obyvatelstvo Pražské, i přicházelo často k hádkám a krvavým veřejným rvačkám mezi Čechy a Němci, kteřížto poslední zvedali se houfně proti Husovi, chtíce mu brániti aby nekázal, a kapli Betlemskou, při níž své sídlo měl, rozbořiti, čemuž lid český arciť nedopustil. Když r. 1409 král V. rozhodl spor o hlasy na universitě ve prospěch Čechů, tož mistři a studenti němečtí houfně Prahu opustili, následkem čehož pominul odpor university proti králi v otázce poslušnosti církevní. Mezi tím kardinálové obou papežských soupeřů sešli se byli v Pise, a sesadivše oba dosavadní papeže, Řehoře Římského i Benedikta Avinionského, zvolili papeže nového, Alexandra V. Toho i král V. uznal, ale arcibiskup Zbyněk vždy ještě věren zůstával Řehořovi. Tu král rozhněvav se začal neposlušným kněžím odnímati jejich statky, čehož arcibiskup se uleknuv vešel konečně v poslušenství Alexandra V. Po ten celý čas nepřestaly hádky o učení Viklefovo, a když toto od papeže

Alexandra prohlášeno jest za kacířské, stalo se pověstné spálení knih Viklefových z rozkazu arcibiskupova a vyřknutí klatby na Husa. Z toho povstaly bouře větší než dříve, na arcibiskupa zpívány po ulicích hanlivé písně, strana proti straně povstávala a mnohé krvavé půtky jsou sváděny. Arcibiskup odsouzen byl od krále, aby za spálené knihy náhradu dal jich vlastníkům a klatbu na Husa vydanou odvolal. On ale, když nový papež Jan XXIII., nástupce Alexandra V., jednání jeho schvaloval, zdráhal se to učiniti, načež král příjmy jeho mu zastavil. Papež i Husa před svůj soud volal, ale král V. nechtěl tomu připustiti, aby cizí vrchnost soudila jeho poddané. Arcibiskup pak vydal interdikt na Prahu a ze země se odebral, úmysl maje u Sigmunda v Uhřích pomoci hledati, ale na cestě k němu v Prešpurce zemřel. Mezi tím byl zemřel také Ruprecht Falcký, odpůrce V-ův v říši, a na jeho místo volen od jedněch markrabě Jošt, od jiných král Sigmund Uherský, tak že byli najednou tři císařové a tři papežové. Ale Jošt zemřel ještě téhož roku, a po něm nastoupil panování v Němcích Sigmund, jenž ale vždy V-a za staršího Římského krále a budoucího císaře uznávati slíbil. Poněvadž pak Jošt bez dětí byl sešel, rozdělili se V. a Sigmund o jeho země. Na V-a připadla Morava a Dolejší Lužice, Sigmund obdržel Branibory, které však ihned zastavil purkrabí Norimberskému Fridrichovi. Roku 1412 strhla se v Praze známá bouřka pro odpustky od papeže hlásané (v. Hus), následkem kteréž papež Husa do klatby dal a v Praze všecky služby boží zapověděl, dokud by tam Hus meškal. Tento k žádosti královĕ opustiv Prahu začal kázati na venkově, kdežto na tisíce lidí jej poslouchalo a za ním chodilo. Král tou dobou v radě měst Pražských učinil změnu takovou, aby budoucně vždy rovný počet Čechů a Němců v ní sedal, kdežto dříve na velikou ujmu českých měšťanů nejvíce jen Němci taková místa sobě osobovali. Tím jest veliká nespokojenost lidu i příčina k mnohým různicím odstraněna. Ale neblahé rozepře národní mezi Čechy a Němci, kteřížto poslední vždy při straně kněžské stáli, neobmezovaly se pouze na Prahu, nýbrž i na venku nepokoje z toho povstávaly. Tak bujná chasa německých havířů Kutnohorských vypálila sousední městečko Malín, později pak výběrčího královského rytíře Racka Kobylu i s jeho služebníky hanebně zavraždila. Nanejvýše však popuzen jest národ Český upálením Husa v Kostnici, ano i sám král i stavové těžce nesli takovou potupu, a od sněmu zemského poslán jest list ke sboru Kostnickému s přemnohými podpisy, v kterémž otcům shromážděným důtklivá domluva činěna. Obecný lid zase počal se na venkově hlučně sbírati a pod širým nebem přijímati tělo a krev Páně pod obojí spůsobou, jak to podle učení mistra Jakoubka ze Stříbra nejnověji bylo v obyčej vešlo; v Praze pak rotil se proti všem, jež pokládal za nepřátele Husovy, jmenovitě proti kanovníkům Pražským a mnichům, a dopouštěl se hrubých výtržností. Nový arcibiskup Konrad vydal interdikt na Prahu, ale Husité — jak se počali nazývati stoupenci Husova učení — podporovaní od krále, nedbali toho, i opanovali většinu far Pražských. Také na venkově osazovali

mnozí pánové fary své kněžími husitskými. Mezi tím byli od sboru Kostnického dosavadní tři papežové sesazeni a zvolen na jich místo Martin V. Ten ihned příkře se postavil proti Čechům i králi V-ovi, na nějž počal silně nastupovati o potlačení kacířství. Zároveň i král Sigmund psal bratru svému důrazněji než jindy, aby učinil přítrž kacířství ve svých zemích, líče mu strašnými barvami nebezpečenství z toho nastávající. Až dosavad král V., přebývaje obyčejné na svém novém zámku u Kundratic, přísně držel na uzdě obě strany, tak že veřejný pokoj nebyl rušen, ale v celku příznivým se ukazoval přátelům nového učení; nyní však následkem ostrých těch domluv proměnil nenadále mysl svou a počal proti Husitům vystupovati dle nařízení koncilia, čímž však oheň dosavad tutlaný v plamen rozdmýchal. Nařízení jeho, aby v Praze i v celé zemi farářové, kteří byli musili postoupiti svá místa kněžím pod obojí spůsobou podávajícím, zase navráceni byli k farám svým (1419), vyvolal veliké pohnutí v celé zemi, v Praze pak prudkou bouři, ve které přišlo k vyhození s oken radních osob Novoměstských (v. Husitská válka). Uslyšev o tom král V. na hradě Kundratickém velice se hněvem roznítil a Husitům hroznou pomstou vyhrožoval, následkem kteréhož prudkého pohnutí mysli ranila jej mrtvice, což když se podruhé opakovalo, on 16. srpna strašně řiče ducha vypustil. Tělo V-ovo z Kundratic na Vyšehrad, potom tajně na hrad Pražský a odtud na Zbraslav jest vezeno a tu tiše pochováno. Z vypravování tohoto vysvítá zjevně pravá povaha krále V-a, od pozdějších věků nezaslouženě Lenivým nazvaného. Neomlouvajíce jeho skutečných vad uznati musíme dobrou jeho vůli, kterou jevil při každé příležitosti, byť i nebyl vždy dostatečné síly měl uvésti ji ve skutek. Jiná dobrá vlastnost jeho, zděděná po otci, byla hospodárnost: finance jeho, při vší tísni okolnosti, ve které často se nacházel, byly vždy v největším pořádku, a také nikdy neobtěžoval lid přílišnými daněmi, což bylo zajisté neposlední příčinou jeho popularnosti. A přece bylo málo kterému panovníku v památce lidské tak křivděno jako V-ovi, o němž nepřízniveci jeho rozšířili pověsti potupné, ba naprosto směšné, kterážto nacházejíce všeobecné víry líčily jej spíše co zvíře nějaké nežli co rozumného tvora. Mělť V. své náruživosti: v mladších letech zalíbení v myslivosti, k vůli které často zdržoval se uprostřed lesů na zamilovanem svém hradě Žebráce, celé dni se bavě loveckou kratochvílí; v letech pokročilejších zase oblibu v nemírném pití, které přirozenou jeho prchlivost ještě zvyšovalo. I dobré vlastnosti jeho povahy zavděly jej k výstřednostem, které se staly předmětem všelijakých povídek o něm, jako že často převlečen míchal se mezi lid na veřejném trhu kupující, dohlížeje na spravedlivou míru a váhu, ano jedenkráte prý celý den kopal na vinici s nádenníky, aby seznal jejich pořádek i mzdu, podle čehož jim potom ustanovil jisté hodiny ku práci a k odpočinutí. To arciť jsou malichernosti, svědčící více o jeho dobromyslnosti nežli o slušném šetření důstojnosti královské, i můžeť pověstem takovým věřeno býti bez uškození na cti V-ovi. Ale naprosto zavrhovati se

musejí pověsti tak nesmyslné, jako jeho smyšlené kmotrovství s katem. Bajky tyto již dávno kritika odsoudila, a králi V-ovi dostalo se té pozdní spravedlnosti, že památka jeho očistěna alespoň od skvrn takových, jimiž byla zprzněna proti vší slušnosti a pravdě. — 7) V. vévoda Lucemburský, nejmladší syn krále Českého Jana, narozen 1337, zasnouben 1347 s Johanou dědičkou Brabantskou, následoval v Lucemburku, od Karla IV. na vévodství povýšenému, a r. 1355 také v Brabantu po svém tchánu. Zemřev bezdětek r. 1384 zůstavil Lucemburk dle učiněných smluv koruně České. — 8) V. Mariá, arcikníže Rakouský, syn císaře Maximiliana II., zemřel již v 17. roce věku svého. Byl to jediný člen rodu Habsburského, jemuž dáno křestní jmeno české. — 9) Jmeno V. mělo také více knížat slezských rozličných větví. — 10) V., vůbec psán Wenzla von Klosterneuburg, dle vší podobnosti rodilý Čech, výtečný stavitel ku konci XIV. a na začátku XV. století a jeden z předních stavitelů Svatoštěpánského chrámu ve Vídni, jemuž někteří připisují též účastenství ve stavbě katedraly Řezenské r. 1417. — 11) V. z Olomouce, malíř a ryjec XV. století, jehož rytiny vynikají jistou ráznosti a dokonalostí v provedení. Známy jsou z jeho prací: *Smrt Panny Marie*, *Mučennická smrt apoštolů Ondřeje a Bartoloměje*, *Pán Kristus žehnající* a *Pán Kristus na kříži* (poslední dvě v Drážďanech). — 12) Též bylo několik zvonařů a konvářů jmena V., z nichž důležitější jest V. zvonař a konvář v Hradci Králové, jenž květl uprostřed XVI. století, a slil mnoho zvonů pro východní kraje Čech.

Valdek, někdy mohutný hrad v Čechách, nyní v zříceninách, v okresu Hořovickém, kolébka pánů

z Valdeka, v. Zajíc z Hasenburka.

Valdenští, sekta náboženská, povstalá ve XII. století v Lyoně ve Francii, a nazvaná po svém zakladateli, kupci Petru Valdovi (Valdo, Valdus), vyskytla se v Čechách ponejprv v XIII. století, kdežto za Přemysla Otakara II. zakročeno bylo proti nim a jiným kacířům; též za krále Jana děla se proti nim inkvisice. Roku 1408 viněn jest kněz Mikuláš z Vilemovic, kazatel u sv. Ducha v Praze, že se kloní k učení valdenskému. Roku 1418 přišlo do Prahy asi čtyřicet V-nských se ženami a dětmi, vyhnaných ze své vlasti, a byli od Pražanů, i od samé královny a dvora jejího radostně přijati a všemi potřebami opatřováni; za nedlouho však se zase vytratili, nezůstavivše po sobě památky. V. z Delfinatu, považujíce Husity za souvěrce, poslali jim r. 1432 peněžitou podporu. Dle Palackého nebylo v celé době husitské v Čechách nikde pravých V-nských, leč z cizozemska přišlých. Vedle přezdívky pikhartů zpíláno bratřím českým i V-ských, nejspíše proto, že při zřizování řádu svého církevního r. 1467 utekli se k V-ským o svěcení kněží svých, a že později V. skutečně lnuli k učení bratrskému. Nebylit V. učiteli bratří českých, ano spíše tvrditi lze opak toho, neboť dokázáno, že věroučné spisy V-ských, pokládané od mnohých za plody

XII. a XIII. století, sepsány byly teprv na základě táborské konfese r. 1431. Později neměli Čechové s V-skými žádných styků více.

z Valdšteina, pánové, později hrabata, větev jednoho z nejstarších a nejslavnějších rodů českých, totiž Markvarticů, k nimž náležely mimo ně také rodiny pánů z Lemberka, ze Zvířetic, z Michalovic, z Vartenberka a j., užívajíce v erbu svém lva. Již okolo r. 1283 připomíná se Z d e n ě k z V., snad zakladatel hradu Valdšteina nedaleko Turnova, od kterého pak on a potomci jeho název vzali. Tito četně se rozmnožili a na sklonku XIV. století byli v držení hojných statků jak v Čechách tak i na Moravě, a již tenkráte dělili se na více větví. S počátku XV. století vyskytuje se často V o k (Voksa) z V., jeden z milců krále Václava, který r. 1412 s Jeronymem Pražským ustrojil posměšný průvod po Praze na potupu arcibiskupa i papeže, při čemž veřejně spáleny jsou buly papežské na odpustky tehdáž v Praze hlásané. Tentýž V o k z V. podepsal také po upálení Husově známý stížný list pánů českých ke sboru Kostnickému; vedle něho podepsali jej ještě dva příbuzní jeho, J i n d ř i c h a M i k u l á š z V. H a š e k O s t r o v s k ý z V., od r. 1460 v zápisném držení městečka Ostrova na Moravě, přilnul záhy k učení Husovu, ale roku 1420 králi Sigmundovi k věrnosti se přikázal a v bitvě před Vyšehradem upadl v zajetí. Ještě téhož roku však pohnul moravskou šlechtu k vyjednávání s Pražany, což mělo za výsledek valný sněm Čáslavský r. 1421. Téhož roku bojoval na Moravě proti Sigmundovi, musil však před ním ustoupiti do Čech. Roku 1422 dne 9. února zvolen jest za nejvyššího hejtmana Pražského, a byl spolupůvodcem usmrcení kněze Jana Želivského. Brzo na to stal se nejvyšším mincmistrem. Roku 1423 dne 22. srpna porazil u Týnce nad Labem Tábory pod Martinem Lupákem, který v té bitvě o život přišel. Téhož roku zvolen jest na sněmě havelském v Praze za jednoho z dvanácti zeměsprávců. Roku 1424 z Kutné Hory vytištěn vrátil se na Moravu a poddal se znova Sigmundovi, r. 1426 jmenován jest od Albrechta Rakouského zemským hejtmanem moravským. Se stranou šlechtickou přičiňoval se o smíření nejenom s církví, nýbrž i s králem Sigmundem. Po smrti tohoto přidržel se strany Albrechtovy, a též později měl účastenství ve všech důležitých veřejných jednáních až do r. 1452, v kterémž se naposledy připomíná. H y n e k K o l d š t e i n s k ý z V., horlivý Husita, chtěl s počátku bouří husitských zachovati věrnost Sigmundovi, u něhož byl r. 1420 ve Vratislavi. Ale vida jak se k Čechům chová přitáhl v květnu t. r. s lidem svým na pomoc Pražanům, a později byl v poselství do Polska vypraveném. Roku 1421 byl Pražským hejtmanem v Litoměřicích. Sigmunda Korybuta podporoval horlivě ve snahách jeho, byl však 6. září 1427, chtěje ho z vazby osvoboditi v Praze při zbouření obce zabit. V dalším běhu XV. století nevystupuje rod Valdšteinský do popředí v dějinách vlastenských, v první polovici XVI. století pak rozštěpil se na dvě větve, H o s t i n s k o u a L o m n i c k o u. Onu založil Z d e n ě k z V. na Hostinném, tuto bratr jeho V i l é m z V. na Lomnici.

Posledním mužem větve Hostinské byl pověstný Albrecht Václav Euseb z V. (u Němců též Wallenstein), vévoda Fridlandský vedle krále Švédského Gustava Adolfa nejslavnější vojevůdce ve válce 30leté. Narozen 15. září 1583 z otce Viléma a Markéty Smiřické, kteří byli oba vyznání bratrského, ale ještě za pacholectví synova zemřeli (matka 1593, otec 1595) dostal se co sirotek k strýci Janu Kavkovi z Říčan, který co horlivý katolík dal jej vychovati v šlechtickém konviktě jesuitském v Olomouci, kde přestoupil na víru katolickou. K dovršení vzdělání svého cestoval pak po Německu, Anglii, Francii a Italii, a jmenovitě déle prodlel v Padově, kde seznámil se s astrologií, kterou potom po celé živobytí své s oblibou pěstoval. Vstoupiv potom do cís. vojska bojoval v Uhřích a v Sedmihradsku a postoupil za setníka. Po skončené válce vrátil se r. 1606 do Čech a oženil se s bohatou, ale starou Lukrecií z Landeka, která zemřela již r. 1614, odkázavši mu své statky na Moravě. Roku 1615 vstoupiv do služby arciknížete Ferdinanda s 200 od něho naverbovanými a vydržovanými jezdci vyznamenal se ve válce proti Benátčanům, k jejímuž výhodnému ukončení podstatně přispěl. Oženiv se pak podruhé s Isabelou Kateřinou, dcerou hraběte Karla Harracha, přední osoby v radě Ferdinandově, nabyl velikého vlivu ve dvorních kruzích Vídeňských. Vrátiv se pak na Moravu přijal od stavů velení nad jedním plukem zemské hotovosti (1616). V českém povstání držel se Albrecht z V. strany císařské, přispěl 10. čna 1619 k porážce Mansfelda u Záblatí a bojoval též na Bílé Hoře, následujícího pak roku zvítězil u Kroměříže nad Betlenem Gaborem tak rozhodně, že tento s císařem učinil mír. Roku 1622 koupil Albrecht po uprchlém Krištofovi z Rödern panství Fridlandské a Liberecké, a v letech na to následujících ještě četná jiná panství povstalcům konfiskovaná za laciný peníz, kteráž všecka spojil v jedno a nabídl v manství císaři Ferdinandovi, jenž povýšil je na vévodství Fridlandské a Albrechta jmenoval knížetem říšským. Tento učinil hlavním městem svého nového vévodství Jičín, a zaváděl v něm samostatnou zeměsprávu s obzvláštním zřízením a sněmem. Při vypuknutí války dánské nabídl se Albrecht z V. císaři, že mu sežene a na vlastní útraty vydržovati bude vojsko, což když od císaře přijato bylo, Albrecht ku konci r. 1625 vytrhl s 30.000 muži z Čech do Němec, kdež v dubnu 1626 porazil Mansfelda u Desavy a stíhal jej pak skrze Slezsko až do Uher. Roku 1627 vyhnal Dány ze Slezska. V tu dobu koupil od císaře knížectví Zahaňské v Slezsku, a tržní sumu si srazil s peněz, které měl u císaře za válečné útraty. Pak obrátiv se do severních Němec dobyl s Tillym Holštýna a obsadil i Šlevik a Jutsko. Obsadiv Meklenburk, jehož vévodové byli dáni do achtu, obdržel r. 1628 zem tuto v zástavu za dluhy válečné. Jmenován „generálem Baltického a Severního moře“ oblehl Stralsund, ale nemohl ho dobyti. Roku 1629 udělil mu císař vévodství Meklenburské řádně v léno. Jakkoli s Dánskem učiněn byl mír, nicméně Albrecht z V. vojsko své až na 100.000 mužů vzrostlé nechával rozložené v zemích německých,

jež ono neslýchaným spůsobem vydíralo, což mělo za následek stížnosti říšských knížat na sněmě Řezenském r. 1630. Císař, jemuž se jednalo o naklonění kurfirštů ke zvolení syna jeho za krále Římského, musil k žádosti jejich svoliti a Albrechta z V. ze služby propustiti. Ten musil rozpustiti své vojsko, i nesměl si ani tolik nechati, co bylo potřebí na obranu Meklenburku, kterého se brzy na to král Švédský Gustav Adolf zmocnil. Albrecht odebral se do Čech, kde v Jičíně a v Praze vydržoval skvostný dvůr, v Praze pak vystavěl sobě na Malé Straně nádherný palác, ku kterémuž konci skoupil 24 domů, tři zahrady a Malostranskou obecní cihelnu. Když na to Gustav Adolf do Němec vtrhl a Tillyho u Breitenfeldu porazil, začal se Albrecht z V. umlouvati s ním, ale bez výsledku, poněvadž nedostávalo se na obou stranách důvěry. Když potom Švédové celé Bavorsko opanovali, pomýšleno ve Vídni opět na to, aby Valdštein postaven byl v čelo vojska, ale ten dlouho se zdráhal, a teprv potom k tomu svolil, když od císaře mu dáno téměř neobmezené plnomocenství. Konečně na jaře 1632 objevil se Valdštein se 40.000 muži v poli, vypudil Sasy z Prahy a z celých Čech, pak obrátil se do Bavor a položil se u Norimberka, kde odrazil útok Švédů na ležení jeho. Když však za těmito táhl do Sas, poražen jest 16. listopadu u Lützenu, v kteréž bitvě však sám král Gustav Adolf zahynul. Vévoda Fridlandský ustoupil do Čech, a tu znova počal vyjednávati na svou ruku se Švédy, Sasy, ba i Francouzi, ale opět bez prospěchu. Roku 1633 vtrhl Valdštein do Slezska, kdež u Stínavy skličil Švédy pod hrabětem Thurnem tak, že v síle 10.000 mužů musili se jemu vzdáti. Důstojníci a Thurn byli propuštěni, mužstvo vstoupilo větším dílem do služby vévodovy. Propuštění Thurna se dvora Vídeňského nemile dotklo, a od té doby počaly tam intriky proti Valdšteinovi. Opanovav Slezsko dobyl na to Valdštein i Horní Lužice. Požádán od císaře, aby přispěl kurfirštu Bavorskému proti Švédům, aby s vojskem svým opustil Čechy válkou hrozně vyssaté, a přezimoval v Německu, pak aby táhl na Dunaj proti Bernardu Výmarskému, neučinil Valdštein ničeho z toho, čehož nepřátelé jeho u dvora použili k popuzování proti němu. Císař s podezřením pohlížel na neposlušného vojevůdce, který nepřestal i dalších jeho žádostí nedbati; Valdštein zase, maje povědomost o tom, co proti němu ve Vídni se kuje, dal se do tajného vyjednávání s Francií, hledě mezi tím ubezpečiti se poslušenstvím svého vojska připoutáním k své osobě podřízených jeho velitelů. O tom všem docházely zprávy ke dvoru, který konečně odhodlal se k rozhodnému kroku. Patentem od 24. led. 1634 zprostil císař všecky důstojníky závazků jejich k vrchnímu veliteli Valdšteinovi, odkázav je na Gallase co prozatímního velitele. Tento pak a Piccolomini dostali nařízení Valdšteina buď se zmocniti aneb jej života zbaviti. Ačkoli to vše zachováno v tajnosti, nicméně Valdštein měl povědomost o tom a zavazoval sobě plukovníky své úžeji k věrnosti. Zatím ale Gallas a Piccolomini získali pro císaře ještě jiné generály, a vojsko Valdšteinovo začalo od něho odpadati. Císař vydal

18. února nový patent, jímž sesazoval Valdšteina co zrádce a spiklence, a Marradas, Gallas a Piccolomini v čele sborů svých vypravili se proti němu. Valdštein, který až do té doby nečinně meškal v Plzni, vypravil se s posledním zbytkem vojska, které při něm vytrvalo do Chebu, kamž dorazil 24. února, chtěje odtud se Švédy se spojiti. Ale velitel Chebský plukovník Gondon byl již o tom zpraven, že Valdštein dán od císaře do achtu, a jednal podle toho. Jeho spůsobením jsou nejvěrnější přátelé Valdšteinovi, Trčka, Kinský, Ilov a jiní dne 25. února při hostině na hradě povražděni, a potom Valdštein sám v obydlí svém od setníka Devereuxe zabit. Valdšteinovy statky jsou na to konfiskovány, a uděleny z nich hojné odměny všem, kdo se k jeho záhubě přičinili. Ale vina mu žádná nemohla býti formálně dokázána, poněvadž nikdo neměl nic písemného od něho v rukou, a císař dal za duši jeho a jeho soudruhů čísti 3000 mší. Mrtvola Valdšteinova ležela až do r. 1636 ve Stříbře, načež byla do Valdic u Jičína odvezena. — Z větve Lomnické byl Jan z V. na Hrádku nad Sázavou, nejstarší syn Vilémův, byl v letech 1554—70 nejvyšším sudím zemským, pak až do své smrti nejvyšším komorníkem, a zemřel 1576. Jan byl horlivý kališník a odpůrce luteránství, proti kterému marně hleděl obhájiti kompaktata. Henik z V. na Dobrovici a Kunžberce, vnuk Vilémův od syna jeho Jindřicha, byl muž vysoce vzdělaný a měl na zámku svém Dobrovickém knihtiskárnu, již řídil Ondřej Mizera (v. t.). Mimo své vlastní spisy, *Zrcadlo potěšení s Pánem Bohem*, *Písničky pěkné a starožitné* a *Krátká zpráva o řádu politickém*, dal v ní vytisknouti též dílo historické prokuratora Václava Magerle ze Sobíšku o současných událostech, které obsahovalo hrubé urážky císařů Rudolfa II. a Matiáše, pro něž Henik i spisovatel potahovaní k zodpovídání. Tu však vina svalena jest na tiskaře Mizeru, jejž Henik zavázal se postaviti k určitému dni, ale zatím tajně stíti a zakopati dal, pustiv hlas že uprchl. Ale pravda jest vyzrazena a Henik r. 1617 k soudu pohnán, i musil si velikou pokutou vykoupiti milost. Účastniv se pak stavovského povstání odsouzen jest po Bělohorské bitvě ke ztrátě všech statků a vyšed ze země zemřel r. 1623 u vyhnanství. Rod pánů z V. udržel se jenom v potomcích svrchu jmenovaného Jana, jehož syn Adam z V. byl horlivý katolík a zastával vysoké úřady zemské. Stav se r. 1627 nejvyšším purkrabím zemřel r. 1638. Adam přidržel se za povstání českého věrně strany císařovy, jevil však při tom smýšlení velmi smířlivé. Povýšení do stavu hraběcího nepřijal, chtě prostě jen po staročesku pánem slouti, pročež r. 1628 jenom synové jeho Rudolf, Maximilian, Perchtold, Jan Viktor a Karel Ferdinand do stavu hraběcího jsou povýšeni. Adam z V. skoupil rozličné konfiskované statky, a skrze sestru svou Kateřinu přišel i k panství Třebíčskému na Moravě, jenž ustanoveno jest za seniorat v rodině jeho. Adamův syn Maximilian hrabě z V., pán na Svijanech, Mnichově Hradišti, Zvířeticích, Dobrovici a t. d., cís. tajný rada, koupil od komory královské r. 1639 palác vévody Fridlandského na Malé Straně a zemřel r. 1654. Ze synů jeho

stal se Jan Fridrich hrabě z V., narozen 1644, papežským prelatem, generálem křižovníků s červenou hvězdou, r. 1674 biskupem Kralohradeckým a druhý rok na to arcibiskupem Pražským. Zemřel r. 1694, zřídiv rodině své fideikomis z panství Duchcovského a Horního Litvinova. Bratr jeho Karel Ferdinand hrabě z V., narozen 1634, zastával vysoké úřady státní, stal se cís. tajným radou, byl vyslancem v Anglii a v Polště, obdržel řád zlatého rouna a zemřel 1702. Syn jeho Karel Arnošt hrabě z V., narozen 1661, vyznamenal se v státní službě co výtečný diplomat, stal se cís. tajným radou a rytířem zlatého rouna, a zemřel 1713. Jan Josef hrabě z V., vnuk hraběte Maximiliana ze syna Ferdinanda Arnošta, narozen 1684, byl cís. tajným radou, místodržícím a nejvyšším kraječem království Českého (kterážto hodnost po vymření rodiny pánů ze Sezimova Ústí byla od Ferdinanda III. hrabatům z V. udělena), vešel v držení fideikomisu Duchcova a Hořejšího Litvinova, měl mimo to ještě mnohé jiné statky, a zemřel 1733, nezanechav mužských potomkův. Synové bratra jeho Františka Josefa, František Arnošt a Jan Josef Jiří, založili dvě odvětví Lomnické linie rodu svého, Mnichovohradišťskou a Duchcovskou, které od roku 1758 mají název hrabata z V. a z Vartenberka.

Válečnictví. Čechové odjakživa pověstni byli pro svou udatnost, ač v nejstarší době, a nejvíce také později nevedli jiných válek než obranných. V čas nepřátelského vpádu nastala všeobecná povinnost branná, než přes hranice nikdo nebyl povinen do války jíti, leč dobrovolně, ale takových dobrovolníků nacházelo se vždy dosti za dobrý žold. Po zavedení řádů feudálních ovšem povinni byli manové království na zavolání svého lenního pána dostaviti se v pole s určitým počtem svých lidí. Spůsob bojování starých Čechů byl tentýž jako za středověku v celé Evropě; teprv za husitských válek vyvinul se v Čechách nový spůsob taktiky, a jmenovitě Žižka stal se otcem moderního umění válečnického. V XV. století byli Čechové učiteli celé Evropy v umění válečnickém, a Václav Vlček z Cínova napsal o něm důležitý spis *Naučení, kterak se mají šikovati jízdní, pěší i vozy.* V těch dobách dobrodružily české namezdní roty téměř ve všech zemích evropských, a vynikla dlouhá řada proslulých vojevůdců českých. V XVI. století pozbylo české v. své zvláštnosti, když vozová hradba vyšla pomalu z obyčeje, a v celé Evropě opanovala taktika moderní. Ostatně viz články: Žižka, Vozová hradba, pak o jednotlivých druzích zbraní, vojevůdcích a t. d.

Valečovský z Kněžmostu, Václav, zámožný měšťan Pražský, horlivý utrakvista, ale nepřítel kněží, přidán z 1452 Jiřímu Poděbradskému za správce zemského zvolenému, za jednoho z dvanácti rad. R. 1467 povýšen jest do stavu vládyckého a zemřel 23. ún. 1472. Sepsal traktat *O neřestech a licoměrnostech kněží.*

Valentin, na slovo vzatý zvonař v Českých Budějovicích, kdež žil na začátku XVI. století.

Valentina sv. kostel na Starém městě v Praze blíž nynějšího Rejdiště, k němuž vedla brána po kosteli tom nazvaná, připomíná se nejprv roku 1253, kdež farní ten kostel patroni jeho Dobrohost, Albrecht a Držek postoupili řádu křižovnickému s červenou hvězdou. Kostel ten byl za císaře Josefa II. zrušen a za naší paměti zbourán, jenom ulice Valentinská zachovala dosavad jeho památku.

Valkoun z Adlaru, jmeno starožitné rodiny vládycké, později panské, která záhy v XIV. století vyskytuje se v západních Čechách a během času se valně rozšířila. Členové její až na skrovné výminky zůstali věrni náboženství katolickému, připomínají se často v dějinách vlastenských, ale vynikajícího postavení nezajímali nikdy. Roku 1701 jest Václav Jan Vojtěch V. z Adlaru povýšen do stavu panského, ale zemřel 1722 bezdětek co poslední potomek svého rodu.

Vančura z Řehnic, jmeno české rodiny vládycké a posléze panské, jejíž původní sídlo byla tvrz Řehnice v Boleslavsku. Rodina tato se zvláště v XVI. a XVII. století valně rozšířila. První člen její do stavu panského povýšený (1731) byl Antonín V. z Řehnic. V našem století rodina ta vymřela.

Varleich z Bubna v. z Bubna.

z **Vartenberka** (Vartmberka), staroslavný, již vyhynulý panský rod v Čechách, větev Markvarticů. První, jenž se tak pojmenoval, byl Beneš, bratr Zdeňka, zakladatele rodu Valdšteinského, který hrad Vartenberk, původně Stráž řečený (pročež se rodina tato též ze Stráže psala) nedaleko Mimoně buď založil neb obnovil. Beneš odstoupil od znaku Markvarticů, lva, přijav za erb štít na dvě půle kolmo rozdělený, z nichž levá byla žlutá, pravá červená. Beneš sloužil již králi Václavovi II., jsa jeho radou, v letech 1291—97 nejvyšším purkrabím, r. 1300 poslán se Sedleckým opatem Jindřichem pro nevěstu královu Rejčku, dceru krále Polského Přemyslava, která při dvoře markrabí Braniborského na vychování byla a v průvodu obou poslů do Prahy se odebrala. Beneš obdržel od Václava II. dědičně úřad číšníka království Českého, a držel Rohozec, Hrubou Skálu a Turnov, v kterémžto městě založil klášter dominikánský, v němž on i manželka jeho po smrti pohřbeni jsou. Rod Vartenberský rozdělil se během času na více větví. 1) Větev Veselská měla původ od Beneše, syna Benešova, jenž obdržel od krále Jana panství Bydžovské a padl r. 1332 v bitvě u Mailberka proti Rakušanům. Jeho potomci rozmnožili znamenitě rodinné statky. Z nich vynikl Čeněk z V. na Veselí, jenž r. 1414 stal se nejvyšším purkrabím a byl přívržencem Husovým, jemuž opatřil vysvědčení o jeho pravověrnosti, a po upálení jeho byl hlavním původcem známého stižného listu ke sboru Kostnickému. V letech 1417 a 1418 rozšiřoval husitství na vlastních statcích i na statcích Oldřicha z Rožmberka, jehož poručníkem byl. Po smrti krále Václava jest od Sigmunda vedle ovdovělé královny Žofie jmenován spoluvladařem zemským; vida však chování Sigmundovo odpadl od něho a v dubnu 1420 znamenitý manifest proti němu vydal; avšak již 7. května t. r.

hrad Pražský mu postoupil, nemaje dost pevnosti ducha, aby setrval v čele odporu proti němu. Ale r. 1421 smířil se opět s Pražany, pokořiv se jim u Jaroměře, a byl na sněmě Čáslavském za člena prozatímní vlády zvolen. V prosinci t. r. však opět se poddal Sigmundovi. Roku 1423 jest od Žižky u Hořic poražen, a r. 1425 šel s Pražským poselstvím do Brna k vyjednávání s králem Zikmundem; brzo na to (17. září) zemřel v Jičíně v čas moru. — 2) Větev Děčínská pošla od Václava a Jana z V., bratří zakladatele větve Veselské Beneše', jimž král Václav III. r. 1305 udělil Děčín v spupné vlastnictví. Jan, odjinud ze Stráže, byl r. 1304 spolu s Jindřichem z Lipé obrancem Hory Kutné proti císaři Albrechtovi a později věrným přívržencem krále Jana, který jej ustanovil vladařem na Moravě; zahynul pak ve vnitřních rozbrojích za toho krále vzniklých 13. list. 1317 v Kostelci nad Orlicí. Markvart z V. zdvihl r. 1387 válku proti králi Václavu IV., jest však po tuhém odporu jat a umořil se r. 1392 ve vězení. Sigmund z V. na Děčíně, od r. 1415 nejvyšší číšník, byl r. 1418 v rozbroji s králem Václavem, držel pak stranu krále Sigmunda, přivedl r. 1420 svůj lid k obsazení hradu Pražského, jest však od strýce svého Čeňka z V. zajat. Roku 1421 spojiv se s Fridrichem Míšenským pomohl Pražany u Mostu porazit, a oblehal Žižkův hrad Kalich. Roku 1426 po bitvě u Ústí přidal se k Husitům, ale větších jejich bojů se nezúčastnil. Po smrti Sigmundově přišel r. 1438 do vojska Albrechtova před Táborem ležícího, avšak ze zrady obviněn jest od Menhárta z Hradce jat a ve věži v Jindřichově Hradci hladem umořen. Jindřich z V., zván mladý Děčínský, byl co škůdce zemský r. 1444 na Děčíně od Pražanů obležen, kteří se také hradu zmocnili, načež Jindřich ještě t. r. zahynul. Sigmund z V., za krále Vladislava nejvyšší hejtman v Lužici, musil Děčín r. 1511 pro dluhy prodati Mikulášovi Trčkovi z Lípy. — 3) Větev Zvířetická. Jan z V. zdědil po Heřmanovi ze Zvířetic, posledním muži svého rodu, odkazem Zvířetice, což mu král Vladislav r. 1496 potvrdil. Jeho potomci drželi Zvířetice až do r. 1612, kdež je Jan z V. pro dluhy prodal Jiřímu Vratislavovi z Mitrovic. 4) Větev Novozámecká. Zakladatelem jejím byl Václav z V., který na začátku XVI. století na svém zboží Rybnovském (v bývalém Litoměřickém kraji) hrad Nový Zámek vystavěl a po něm se nazval. Nový Zámek zůstal při jeho potomcích až do začátku XVII. století, kdežto jej po Janovi z V. zdědil Sigmund Zvířetický. Po smrti tohoto držel Nový Zámek spolu se Zvířeticemi svrchu jmenovaný Jan, po jehož smrti přisouzeny Zvířetice Janu Jiřímu z V. z větve Ralsko-Děvínské. 4) Větev Ralsko-Děvínská. Z té buďtež jmenováni: Jan z V., řečený Chudoba, jenž r. 1406 zdvihl válku proti králi Václavovi, náležel již r. 1415 k jednotě katolických pánů proti Husitům, přidržel se později krále Sigmunda, a byl co straník jeho r. 1421 na sněmě Čáslavském. Karel z V. vládl hojnými statky, byl cís. radou, komořím a dědičným číšníkem království Českého, proslul co defensor

vysokých škol Pražských a víry podobojí a zemřel 13. srp. 1612. Syn jeho Jan Jiří z V. obdržel vedle podílu otcovského také r. 1617 Zvířetice, byl horlivým přívržencem zimního krále, po bitvě Bělohorské zbaven cti i veškerých statků opustil Čechy a zemřel brzy na to u vyhnanství. Bratr jeho Jindřich Otto z V. pojal za manželku Alžbětu Kateřinu Smiřickou, soudil se s její sestrou Marketou Salomenou, zasnoubenou Jindřichovi Slavatovi, o její dědictví, jest však od Fridricha Falckého do Bílé věže vsazen. Po katastrofě Jičínské, když tamější hrad výbuchem prachu do povětří vyletěl a královskou komisí tam odeslanou i se Slavatou a Alžbětou z V. v zříceninách pohřbil, leknutím v smrtelné mdloby upadnuv delší čas to odstonal. Konečně z vězení prchnuv odebral se k císaři Ferdinandovi, přestoupil k víře katolické, oženil se podruhé, ale r. 1625 ukrutný konec vzal, an na zámku svém Červeném Dvoře od svých zbouřených protestantských sedláků i s manželkou, dítkami a služebnictvem doslovně rozsekán byl. Jindřich Otto byl poslední potomek svého starožitného rodu. Erb pánů z V. spojen později s erbem příbuzných pánů z Valdšteina, kteří od té doby se píší „z Valdšteina a z V." (v. z Valdšteina).

Vdání, v. Vzdání.

Vdědění, tolik co odhádání. V. Odhad.

Vedení práva, ve skutek uvedení soudního nálezu (*actio judicati, executio*). V. p. ve při soukromé mělo následující stupně: úmluvu, zvod, panování a odhádání (viz tyto články).

z Vechty Konrad v. Konrad 7.

z Veitmile (Veitminarové a Krabicové), jedna z nejstarších českých rodin šlechtických, jejíž členové připomínají se záhy ve XIV. století mezi předními osobami šlechtickými. Rodina tato psala se dle tvrze Veitmile v bývalém Bydžovsku, dělila se záhy na dvě větve, panskou a vládyckou, měla statky v Čechách i na Moravě, a přiznávala se po celý čas s malými výminkami k víře katolické. 1) Větev panská (Veitminarove, Veitmilarové z V.). Praotcem jejím byl Bohuš z V., který r. 1313 bojovav v Němcích pod králem Janem na straně císaře Ludvíka Bavorského proti soku jeho Fridrichovi Rakouskému tak udatně sobě počínal, že od samého císaře na rytířství jest pasován. Od té doby on i potomci jeho pokládali se za rovné pánům korouhevním, kteroužto hodnost jim i císařové Karel IV. a Fridrich III., pak král Vladislav potvrdili. V dalším průběhu XIV., zvláště pak v XV. století připomínají se Veitminarové často mezi předními pány českými, jmenovitě králi Jiřímu konali věrné služby Petr a strýcové jeho bratří Beneš a Ludvík z V., začež od něho i od císaře Fridricha III. (který mimo jiné potvrdil jim stav pánů korouhevních) mnohých milostí užili. Beneš, stráviv za mládí dlouhá léta v Němcích, zapomněl téměř jazyk český a po svém návratu do vlasti musil se mu znovu přiučovati; r. 1460 stal se purkrabím Karlšteinským, r. 1468 táhl s jinými proti německým křižákům u Kadaně do Čech vpadlým, a r. 1471 stal se nejvyšším mincmistrem. Jak za

krále Jiřího tak i za nástupce jeho Vladislava užíván byl často k důležitým poselstvím diplomatickým, a zemřel u vysokém věku r. 1496. V ty doby držela rodina tato hojné statky jak v Čechách tak i na Moravě, a r. 1480 přijata jest také v této poslední zemi do stavu panského. V Čechách jmenovitě vládli Veitminarové mimo jiné zbožím Chomutovským, Postoloprtským a hradem Mosteckým. Šebestian z V. sloužil králi Ferdinandovi I. co vojevůdce proti Turkům a ve válce Šmalkaldské. Ale v druhé polovici XVI. století ztenčilo se jmění rodinné špatným hospodařením velice, tak že Janu Vavřincovi z V. zůstalo už jen zboží Postoloprtské. Tento Jan Vavřinec zemřel brzy po roce 1571 co poslední mužský potomek svého rodu, neboť moravští páni Veitminarové byli již dávno před tím vymřeli. 2) Větev vládycká dělila se na několik ratolestí, z nichž nad jiné proslulí Krabicové z V. Beneš Krabice z V., kanovník Pražský, řídil stavbu kostela sv. Víta od r. 1355 po dvacet let a zemřel 27. čce 1375. Poprsí jeho nalezá se v témž chrámě na emporiu v řadě poprsí jiných znamenitých osob z doby Karlovy. Za něho dálo se přenešení těl knížat a králů Českých pak biskupů Pražských do kostela nového. Roku 1355 stal se také arciděkanem kraje Žateckého. K vyzvání Karla IV. sepsal Beneš jazykem latinským pokračování kroniky české, počav od r. 1283, až kam byli dospěli prodloužitelé Kosmovi, a skončil r. 1374. Důležitost má kronika tato teprv od r. 1346, kdežto líčí spisovatel věrně, co sám zažil a viděl. Kroniku Benešovu tiskem vydal Dobrovský v *Scriptores rerum bohemicarum.* V XVI. století byl Hynek Krabice z V. v letech 1523—28, pak opět 1537—45 místopísařem desk zemských. Přiznávaje se k jednotě bratrské účastnil se r. 1547 hnutí proti Ferdinandovi I., začež po bitvě Mühlberské jest uvězněn, mučen a k smrti odsouzen, k velikým přímluvám přátel však milost mu udělena. Hynek sepsal dílo *O rodu pánů z Veitmile a Krabic* (rkp. v univ. knihovně Pražské) a přeložil dílo slavného lékaře Kopa z Raumentalu *Regiment zdraví* (v Praze 1536). S pěti manželkami zplodil 24 synů a 18 dcer. Hynek Ladislav Krabice z V. byl ve službě pánů z Hradce hejtmanem na Telči, a co horlivý katolík musil v bouřích r. 1618 vzešlých snášeti od stavů odpořilých těžká protivenství, až sotva se životem vyvázl. Za to po bitvě Bělohorské stíhal co nejkrutěji nekatolíky a podporoval co nejhorlivěji komisaře reformační, začež mu Ferdinand II. r. 1628 obnovil jeho starožitný stav rytířský a dovolil mu, aby se napotom psáti směl Veitmilar z V. Později stal se dvorským sudím markrabství Moravského, a žil ještě r. 1644. Hejtmanem na Telči stal se po něm r. 1636 syn jeho Václav. Ku konci XVII. století tato starožitná vládycká rodina vymřela.

Velehrad, hlavní hrad staré říše Velkomoravské a spolu metropole církevní, sídlo Mojmírovců Rastislava a Svatopluka, kde dle legendy Český kníže Bořivoj přijal křest od apoštola slovanského Methodia. V. rozbořen jest v době, když Maďaři vyvrátili říši Velkomoravskou.

na sklonku IX. neb na začátku X. století, a má se za to, že na místě někdejší slavné stolice říše Svatoplukovy stojí nyní ves Staré Město blíž Uherského Hradiště.

Velenský z Mnichova, Oldřich, rodu rytířského, stal se roku 1515 v Praze bakalářem. Ve Vitemberce přilnul k učení Lutherovu, v Norimberce vyučil se umění typografickému. Roku 1519 založil v Bělé tiskárnu, v níž tiskl skoro jen vlastní své spisy. Ale již po roce tiskařství zanechav žil dříve na Moravě, potom v Nových Benátkách, kdež jevil se býti odpůrcem Jána Augusty, tehdáž správce tamějšího sboru bratrského. Od r. 1532 mizí docela jmeno jeho. Blahoslav líčí V-ského co muže učeného, jenž i latinsky i česky pěkně psal. Literární práce jeho jsou samé překlady.

z Veleslavína, titul, jehož užívaly v XVI. a XVII. století dvě rodiny patricijské v městech Pražských, totiž Kanhové (v. Kanha) a Adamové z V. Původce těchto byl slavný v literatuře české Daniel Adam z V., profesor a později měšťan a knihtiskař Pražský. Narozen 14. čce 1546 v Praze z otce Štěpána Adama mlynáře a matky Reginy, dcery na slovo vzatého sochaře Jakuba z Kutné Hory, studoval ve svém rodišti, stal se r. 1568 bakalářem a rok na to mistrem svob. umění. Jmenován r. 1572 profesorem dějepisu na universitě Pražské zastával ten úřad až do r. 1576, kdežto pojav za manželku Annu, dceru Pražského knihtiskaře Jiřího Melantricha z Aventina, přijat jest od svého tchána za společníka živnosti jeho. V tu dobu již píše se Daniel Adam s predikátem z V., jejž obdržel nejspíše od některého cís. falckraběte zároveň s Janem Kanhou. Po smrti tchána svého r. 1580 spravoval Daniel tiskárnu jeho k ruce nezletilého syna jeho Jiřího, a po smrti tohoto († 1585) k ruce všech dědiců, až r. 1589 tiskárnu sám společně s manželkou svou ujal. Kromě tiskárny měl Daniel několik domů v Praze. Co měšťěnín Staroměstský záhy do rady volen jest, i zastával pak rozličné úřady obecní, a též zastupoval Staré město na sněmě zemském, kdež r. 1583 volen byl do komise k uvažování věcí náboženských, roku pak následujícího do komise k opatření konsistoře podobojí. Tu zastupoval zájmy Jednoty bratrské, jejímž tajným přívržencem se jevil. Později ještě do jiných komisí sněmovních volen byl, jmenovitě r. 1597 do komise k porovnání zřízení zemského s právy městskými. I s universitou nepřestal pěstovati svazky přátelské, účastniv se mnohých jejích porad. Daniel zemřel 18. října 1599 následkem zážehu slunečního. Smrt jeho opěvalo 33 básníků, a celá země ho upřímně želela. Daniel Adam z V. získal si nesmrtelné zásluhy o českou literaturu, a to nejen co spisovatel, nýbrž hlavně co vydavatel a opravovatel cizích starých i nových spisů, kteréž pilně přehlížel a k obecné potřebě přispůsoboval, zvláště co do čistoty a správnosti jazyka a vybroušenosti i uhlazenosti slohu, v kterémž ohledu všecka díla z jeho tiskárny vyšlá tak vysoce vynikají, že posud musejí pokládána býti za vzor populárního slohu. Tato díla to hlavně jsou, která získala věku císaře Rudolfa II. název „zlatého věku“ literatuře

české, což ovšem má platnost, a to jen obmezenou, pouze co do stránky jazykové. Co se týče literárních prací Veleslavínových, tuť ovšem kromě jediného *Kalendáře historického* (1578 a 1590) nezůstavil nám větších prací původních; co sic ještě máme původního od něho, jsou s větší části toliko dedikace neb předmluvy ke spisům od něho opraveným neb vydaným. Avšak téměř všecky tyto předmluvy jsou čtení hodny, obsahujíce myšlénky rázné, pravdy podstatné a naučení praktická, a podávajíce pomůcek ku poznání a ocenění tehdejších poměrů socialních a náboženských. Spisovatel jeví se nám tu co muž šlechetný a osvícený, co horlivý vlastimil, a což pozoru hodno v oné době, co uvědomělý Slovan. Z ostatních děl, jichžto sepsání nebo překladu Daniel Adam z V. se účastnil, uvedena buďtež: *Politia historica, o vrchnostech a správcích světských* (1584), *Dictionarium latinum s českými výklady* (1584), *Kroniky dvě o založení země České atd.*, jedna od *Aenedše Sylvia*, druhá od *M. Kuthena* (1585) s obsáhlou předmluvou o dějepravě české; *Pravidlo křesťanského života* (1587), *Kronika nová o národu Tureckém* (1594), *Herbář dr. Mathiola* (1596), *Sylva quadrilinguis vocabulorum et phrasium* (1598), *Nomenclator quadrilinguis* (1598). Syn Danielův S a m u e l A d a m z V., narozen 15. dub. 1592, zůstával až do své zletilosti pod správou poručníkův, r. 1615 uvázal se sám v tiskárnu otcovskou, ale účastniv se povstání protestantských stavův propadl po bitvě Bělohorské statek svůj, a vystěhovav se z vlasti zemřel u vyhnanství, neznámo kdy a kde.

Velflovici, též zvaní o d V ě ž e (dle domu s věží na Starém městě, na místě někdejšího generálního komanda a nynějšího zemského soudu), Pražská bohatá rodina patricijská původu německého, jejíž praotec byl V o l f l i n čili V e l f l, jenž připomíná se ponejprv r. 1264 a zemřel před r. 1288. Synové jeho, zastávajíce důležité úřady obecní, drželi stranu Jindřicha Korutanského proti svým úhlavním odpůrcům Olbramovicům. Králi Janovi poskytovali V. hojných půjček, jmenovitě F r e n c l i n byl v milosti u krále toho, který mu zastavil úřad krajské cúdy v Poděbradech a později hrad Přímdu, od kteréž doby psal se Frenclin purkrabím na Přímdě. V letech 1320—23 byl Frenclin rychtářem Staroměstským a později nějaký čas podkomořím. Rod V-ců vládl znamenitým jměním: v Praze náleželo mu 21 domů; podací při kostele sv. Havla a polovice podací při kostele Týnském; mimo to měli hojné statky pozemské, dle kterých se jednotliví členové rodu nazývali. Po celé XIV. století zastávali důležité úřady obecní a měli veliké slovo v obci. Na začátku XV. století naklonili se V. k české národnosti, vydávajíce od sebe listiny české, i připomínají se až do samého počátku husitských bouří, v kteréž době jmeno jejich zaniklo.

Velis, samota s farním chrámem sv. Jana Křtitele u vsi Kublové v okresu Křivoklátském. Na Velisském vrchu přepaden byl od Vršovců dle pověsti kníže Jaromír, zabloudiv na lovu, avšak osvobozen pomocí lovce Hovory. Na památku svého zachránění, jež přičítal sv. Janu

Křtiteli, dal Jaromír na místě tom r. 1012 postaviti kapli ke cti toho svatého, kterou kníže Břetislav okolo r. 1037 benediktinům Ostrovským odevzdal. Tito založili zde poustevnu, která počátkem XIV. stol. v proboštství proměněna byla; ve válkách husitských zkaženo toto r. 1421 až na kostel, který v minulém století přestavěn a r. 1787 farářem obsazen byl.

Velvary, město české v někdejším Rakovnicku, osada stará, kterou však teprv Vladislav II. na město povýšil a Rudolf II. mezi města královská vřadil. Roku 1581 lehlo skoro celé město popelem, r. 1639 vydrancovali je Švédové.

Věnná města mají původ svůj záhy v XIV. století. Po smrti krále Václava II. r. 1305 vdově jeho Alžbětě, jinak Rejčce, již byl manžel její ustanovil za věno vdovské 20.000 hřiven stříbra, postoupeno bylo na pojištění té sumy město Hradec nad Labem, kteréž ona za sídlo sobě vyvolila. Vdavši se podruhé za Rudolfa Rakouského, který po zavraždění Václava III. r. 1306 na království České byl vyvolen, ovdověla opět již následujícího roku. Poslední vůlí odkázal Rudolf své vdově druhých 20.000 hřiven stříbra, místo peněz ale dána jsou Alžbětě k užívání mimo Hradec ještě města Chrudim, Vysoké Mýto, Jaroměř a Polička, k nimž dále připojeny Dvůr nad Labem, Mělník a Trutnov. Ta města stala se takto královskými v-nými m-ty, k nimž nejposléze r. 1568 i Nový Bydžov byl připojen. Hradec, nejstarší a nejpřednější z nich, zůstal sídlem Alžbětiným. Tak jako Dvůr po ní jmeno Králové Dvůr obdržel, nazván i Hradec odtud Hradec Králové a zůstával povždy hlavou měst v-ných. Královna vdova, uvázavši se v držení měst sobě vykázaných, jala se téměř neobmezenou moc nad nimi vykonávati, tak že vůbec Hradeckou královnou byla nazývána. V nastalé na to válce mezi císařem Albrechtem a Jindřichem Korutanským přijala na svá města Albrechtovy „švábské“ posádky, které odtud velikou škodu zemi činily. Roku 1319 postoupila Alžběta města svá králi Janovi za náhradu na statcích a penězích, a zemřela 1335. Král Jan kromě Hradce všecka ostatní v. m. rozzastavil, která teprv od r. 1333 synem jeho Karlem ponenáhlu byla vyplácena. Když pak tento sám dostal se ku panování, ustanovil r. 1363 Králové Hradec, Jaroměř, Chrudim, Poličku a Mělník za pravé a stálé budoucí věno králové České; města Králové Dvůr a Trutnov připojena byla ku předešlým teprv r. 1392. Karlem vytčen i právní poměr v-ných měst ku králové co majetnici a této opět ku králi co pánu svému. Královna hned po korunování svém uvázala se nad v-nými městy ve všechna práva, která králům náležela nad městy královskými, a měla svého zvláštního podkomořího; králi co pánu svému byla královna zavázana ku poslušenství a pomoci proti nepřátelům země, začež on královnu vdovu při jejích právech hájiti byl povinen. Na to Karel vytčená města odevzdal čtvrté manželce své Alžbětě Pomořanské, která po smrti manžela svého vyvolila Hradec za stálé sídlo své, kdež r. 1393 zemřela. Od té doby

stála v. m. pod komorou královskou, až r. 1400 Žofii Bavorské, druhé manželce krále Václava IV., po jejím korunování připadla. V jejím držení zůstala až do vypuknutí rozbrojů husitských, v nichž v. m., přidrževše se vesměs strany husitské, osud ostatních královských měst za doby té sdílela. Sigmund po svém dosednutí na trůn obnovil starý řád v-ných měst, a odevzdal je r. 1437 manželce své Barboře Cilské, která s krátkou přetržkou zůstala v jich držení až do své smrti r. 1451, vyvolivši sobě za stálé sídlo Mělník. Od té doby opět stála v. m. pod komorou královskou až do r. 1458, v kterém král Jiří odevzdal je své manželce Johaně Rožmitálské, jenž zůstala v jich držení až do své smrti r. 1475, sídlíc též na Mělníce. Manželka Vladislavova, královna Anna, nebyvši v Čechách korunována, nevešla také v držení v-ných měst, která zůstala pod komorou královskou až do r. 1522, kteréhož roku v Praze korunována Marie Rakouská, manželka krále Ludvíka, jíž v. m. odevzdána avšak bez Trutnova, jejž byl král Vladislav zastavil. Marie zůstala i co vdova v držení v-ných měst až do r. 1531, kdež jich za slušnou náhradu postoupila svému bratru králi Ferdinandovi, který je odevzdal manželce své Anně. Ta vyplativši Turnov držela je až do své smrti r. 1547. Téhož roku ještě stihla i v. m. táž pohroma, která té doby zasáhla veškerý stav městský, že pro zpouru proti králi zbaven jest většiny svých statků a svobod. Po smrti Ferdinandově r. 1564, když po něm následoval syn jeho Maximilian, dostala se v držení v-ných měst manželka tohoto Marie, v němž zůstala i po smrti manželově až do úmrtí svého r. 1603. Ještě za jejího živobytí zastavil syn její císař Rudolf II. s jejím povolením Mělník, po její smrti pak hospodařil s v-nými městy tak nešetrně, že Anna Tirolská, manželka i bratra nástupce jeho Matiáše, r. 1614 v držení jich se dostavši, větší část jich vyplatiti musila ze zástavy. Anna zemřela ještě před manželem svým r. 1618. Po bitvě Bělohorské dostala se v. m. manželce Ferdinanda II., Eleonoře Mantuanské, po jejíž smrti r. 1655 třetí manželka Ferdinanda III., Marie Eleonora Mantuanská, v držení jich následovala († 1686). Po ní následovaly v držení v-ných měst Eleonora Falcká, třetí manželka a od r. 1705 vdova Leopolda I. (1705—28), a Alžběta Kristiana Brunšvická (1720—50), manželka a vdova císaře Karla VI.

Vestfálský mír, jímž r. 1648 ukončena zhoubná 30letá válka, nečiní ani zmínky o Čechách, jichžto povstání proti domu Habsburskému bylo podalo bezprostřední podnět k ní, a tak jest podmanění a ztráta samostatnosti koruny České od Evropy co dokonaný skutek uznána.

Vestonie v. Weston.

Veveří, hrad na Moravě v bývalém Brněnsku, o němž první zmínka se činí r. 1213, a který až do r. 1493 nalezal se v držení zeměpánů, proslulý jsa pro svou pevnost. Marně oblehli jej Husité v letech 1428 a 1432, král Matiáš Uherský r. 1465, Švédové 1643 a 1645.

Vévoda, vlastně vojvoda, vojevoda, vůdce, náčelník rodu, v kterémž smyslu bráno slovo to v rukopisech Kralodvorském a Zeleno-

horském; tak sluje i sv. Václav v dou České země, totiž jejím náčelníkem, knížetem. Záhy však označovalo slovo v. vojevůdce (lat. *dux*), a mnozí západní Slované začali slovem tím překládati něm. slovo *Herzog*, nazývajíce tak i vlastní svá knížata.

od Věže, v. Velflovici.

Vídeň, hlavní a sídelní město říše Rakouské, druhdy toliko vévodství Dolních Rakous, mívalo od XIII. století časté styky s Čechami a jich panovníky. Roku 1251 Přemysl Otakar, markrabě Moravský, uvázal se ve Vídni v panování nad zeměmi rakouskými, jsa volbou stavů jejich k tomu povolán. Panovník ten udělil městu mnohé výsady a pečoval velice o jeho zvelebení. Proto také Vídeňané jej v lásce měli, a když r. 1276 Rudolf Habsburský téměř celých Dolních Rakous se zmocnil, s purkmistrem svým Paltramem statečně mu odporovali až do uzavření míru. V následujících dobách bývala V. začasté místem sjezdů panovnických, kterých i králové Čeští se účastnili. Roku 1402 přivedl král Uherský Sigmund bratra svého krále Václava IV. co vězně do Vídně, kdež jej k opatrování poručil vévodům Rakouským, ale Václav uprchl odtud 11. list. 1403. Roku 1462 jest císař Fridrich III. od zbouřených vlastních svých poddaných ve Vídni obležen, ale od Jiřího krále osvobozen. Roku 1515 odbýván ve Vídni památný sjezd císaře Maximiliana, krále Uherského a Českého Vladislava, a Polského Sigmunda. Roku 1529 obležena jest V. od Turků, k jejímuž hájení vypravily též Čechy a Morava veřejnou hotovost, která podstatně k její obraně přispěla. Císař Matiáš přenesl sídlo císařské z Prahy do Vídně. Roku 1619 hrabě Jindřich Matiáš Thurn s vojskem českým dvakráte Vídeň oblehal a k císařskému hradu střílel, ale vždy přinucen jest zase od ní odtrhnouti. Roku 1683 oblehli Turci podruhé V., v jejíž obraně účastnila se též vojska česká.

Vigolais (Figolais, Figuleis), patricijská rodina měšťanská v Praze. Otto V. často se připomíná v letech 1310—13 co odpůrce Jindřicha Korutanského, a jmenovitě byl r. 1312 mezi posly Pražskými k císaři Jindřichovi VII. Později přichází ještě více členů toho rodu; poslední, o němž se děje zmínka, byl Menhart V., jenž v letech 1353—57 držel Pakoměřice.

Viklef v. Wicliffe.

Vilemina (*Guillelma Bohema, Gulielmina*), původně *Felix* (Blažena?), domnělá dcera krále Českého Přemysla Otakara I. z druhé manželky jeho Konstancie, přišla před rokem 1262 co vdova (po kom není známo) se synem do Milana, kde vedla život bohabojný a dobročinný. Brzy shromáždil se kolem ní kruh ctitelů jejích, kterýmž ona byla vzorem křesťanských cností. Pověst o ní tak se rozhlásila, že i nemocní přicházeli k ní hledat uzdravení, a že za živa nazývána jest svatou. Vůdcem těchto jejích ctitelů byl jistý Ondřej Saramita, který této její pověsti používal k záměrům sobeckým a V-nu vyhlašovati se jal za vtěleného Ducha svatého, z čehož ona jej ostře kárala. Saramita tedy na ten čas upustil od své myšlénky, ale po její smrti († 1281) provozoval s tělem jejím trestuhodné mámení. Vyzdvihnuv je z hrobu

umyl je vodou a vínem, oděl v nádherné šarlatové roucho, nad hrobem jejím postavil skvostný oltář, a tekutinu, v kteréž umyta byla, vyhlašoval za zázračně uzdravující. Brzo jest hrob V-nin četnými poutníky navštěvován. Saramita pak, vrátiv se k myšlénce o vtělení sv. Ducha ve V-ně, sestavil na jejím základě kacířské učení, které se brzy tak rozšířilo, že musilo proti němu býti zakročeno. Roku 1360 jest Saramita s předními stoupenci svými na smrt odsouzen a upálen; aby pak to kacířství nemohlo býti obnoveno, jest i tělo V-nino z hrobu vyňato a na hranici upáleno. — Zdali V. byla skutečně dcerou krále Přemysla Otakara I., není na jisto postaveno; rozhodně to však popírati nelze, poněvadž nemáme žádného úplného seznamu dětí toho krále.

Vilémov, městys v někdejším Čáslavsku nedaleko Habrů, památný tím, že mezi V-em a Ronovem r. 1469 obklíčen byl od krále Jiřího Matiáš Uherský, který vida se ztracena prosil o pokoj, jenž také v blízkém Uhrově uzavřen. Nedaleko odtud stával

Vilemovský klášter benediktinský, založený r. 1120 od Viléma a Heřmana ze Šulcbachu. Roku 1278 jest klášter za vpádu Rudolfa Habsburského do Čech zpustošen, ale brzy se zase zotavil a nanovo zkvětl, roku pak 1388 obdrželi opatové jeho od papeže právo infule. Klášteru náleželo toho času podací 33 kostelů a rozsáhlé zboží pozemské. Roku 1421 v dubnu jest klášter od Husitů dobyt a zbořen, a statky jeho rozchváceny.

z **Vilhartic** Václav, narozen nejspíše v druhé polovici XV. století, kněz katolický, probošt u sv. Petra v Brně, pečoval o zvelebení kapitoly své, jejíž příjmy znamenitě rozmnožil. Bylť doktorem práv a písem sv., a jsa muž vysoce vzdělaný byl v přátelském spojení s předními učenci svého věku, jmenovitě s Bohuslavem Hasišteinským z Lobkovic a Janem Šlechtou ze Všehrd. Roku 1500 povýšen do stavu vládyckého byl sekretářem králů Ludvíka a Ferdinanda I., a za tohoto posledního stal se i prvním českým místokancléřem, a zemřel po roce 1531.

Vinařství v. Zemědělství.

Vincenc, kanovník Pražský a český dějepisec, narozen okolo roku 1130 v Čechách, provázel biskupa Daniela na obou jeho cestách do Vlach, jak se zdá co sekretář jeho; vrátiv se po smrti biskupově r. 1167 do vlasti obdržel kanovnictví při kostele Pražském. Okolo roku 1171 začal vypisovati příběhy, kterých byl sám očitým svědkem, ano zhusta i činným účastníkem, a to od roku 1140 až do r. 1167; další pokračování kroniky té bylo však smrtí jeho přerušeno a teprv opatem Jarlochem dále vedeno. Dílo V-ovo vyšlo v Dobnerových *Monumenta* a v Pertzových *Monumenta germ. hist.* V. vypravuje důkladně řečí lehkou, čistou a ozdobnou, chybuje však často v letopočtu a straní králi Vladislavovi.

Vinice, Viničné hory v. Zemědělství.

Vintíř sv., něm. *Günther*, z knížecího rodu německého, příbuzný s králem Uherským sv. Štěpánem, žil od r. 1008 co poustevník v lese českobavorském, kdež založil rozličné osady a jmenovitě stezku z Bavor

do Čech, která sloužila později za bránu zemskou. V. zemřel prý 9. října 1045. Památka po něm zachovala se v pojmenování místa Poušť (*Einöde*), hory Svatovintířské a v jmenu osady Sv. V. neb Dobrá Voda v okresu Sušickém. Tělo Sv. V-e chová se v kostele kláštera Břevnovského. — V dějinách českých získal si V. nechvalnou pověst vyzvědactvím svým. Za rozbrojů mezi knížetem Břetislavem a císařem Jindřichem III. propůjčoval se totiž Němcům za vyzvědače a cestovoda, r. 1040 ukázal zbytkům německého vojska, v Šumavě poraženého, zpáteční cestu do Bavor a vysvobodil je tak od jisté záhuby; hned po tom spěchal do severních Čech podat zprávu o té porážce druhému vojsku německému, roku pak 1041 vedl německé vojsko cestou, kde byly hranice slabě obsazeny, do země, tak že brzy vniklo do vnitř Čech, a pomohl tak císaři ku pokoření knížete Českého.

Viprecht Grojčský, ze saského rodu hrabat z Arnenburku, nabyl r. 1073 hrabství Grojčského, a r. 1081 ustanoven jest od knížete Českého Vratislava II. za opatrovníka syna jeho Bořivoje, vypraveného s 300 oděnci do Italie na pomoc císaři Jindřichovi IV. Jeho vedením ztekli bojovníci čeští 2. čna 1083 hradby města Říma, když pak co vítězové vrátili se do Čech, dal Vratislav V-ovi za manželku dceru svou Jitku a s ní Budyšínsko a Nišansko jakožto české manství (1086). Od těch dob V. neustále zasahoval v dějiny české tím spůsobem, že se jednoho neb druhého člena panujícího rodu proti odpůrcům jeho ujímal; tak podporoval Bořivoje proti všem jeho sokům, a po jeho smrti ujímal se Soběslava. Se sousedy svými, jakož i s císařem samým žil v ustavičných svárech, konečně pak r. 1124 vstoupil do kláštera a zemřel ještě téhož roku.

Visconti Giovanni Galeazzo, panovník Milanský, narozen 1347, koupil si od Václava IV. co krále Německého r. 1395 titul vévodský, v kterouž to důstojnost uveden byl Benešem z Choustníka (1397), porazil 1402 u jezera Gardského falckrabí Ruprechta do Říma táhnoucího na hlavu, a zemřel ještě téhož roku 3. září.

Vít 1) svatý, mučeník za císaře Diokleciana, jehož rámě svatý Václav co dar Německého krále Jindřicha I. do Prahy přinesl a za tou příčinou chrám sv. V-a na hradě Pražském založil. Karel IV. získal chrámu tomu r. 1355 i ostatní tělo toho svatého, který se počítá mezi patrony české a jehož památka se slaví 15. června. — **2)** V., opat Sázavský, sestřenec sv. Prokopa, jehož nástupcem v důstojenství opatském byl. Roku 1056 vypudil kníže Spitihněv mnichy slovanské i s jich opatem V-em z kláštera Sázavského, kamž navrátili se zase teprv r. 1064 z Uher, kde byli útočiště nalezli. — **3)** V., děkan kapitoly Pražské ve XII. století, pocházel ze zámožné rodiny české, stal se 1235 kanovníkem Pražským a r. 1250 nazývá se již kapitolním děkanem. On z vlastního jmění činil značný náklad na vyozdobení kostela Pražského a kanovnického domu při něm, jmenovitě rájský dvůr dal okrášliti stěnomalbami z dějin českých, a zemřel 1. kv. 1271. Děkan V. měl i pověst výtečného kazatele. — **4)** V. zámožný soused Plzeň-

ský a malíř, založil r. 1406 kostel ss. Jana Křtitele a Mikuláše na předměstí Plzeňském. — 5) V., slavný lékař Pražský ku konci XV. a na začátku XVI. století, nabyl jak se zdá hodnosti doktorské v Bononii, založil jednu z nejstarších lékáren v Praze, byl pro své umění lékařské na slovo brán, seděl delší čas v radě Starého města Pražského a zemřel nejspíše po roce 1517. V. zanášel se také dějinami domácími a spisoval paměti času svého, jichž napotom Lupáč ve svém *Kalendáři historickém* k letům 1509—16 užil.

Víta sv. kostel na hradě Pražském, chrám metropolitní, nejvznešenější, nejbohatší a nejušlechtilejší dílo gotického slohu, s kterým se v ohledu stavitelském jen málo jiných chrámů evropských měřiti může. První chrám sv. V. vystavěl na tom místě kníže Václav svatý, jenž byl rameno toho svatého od krále Německého Jindřicha darem obdržel, v podobě kulaté, a dal jej asi r. 930 od biskupa Vircpurského posvětiti, již pak r. 938 uloženo v něm tělo zakladatelovo. Roku 973, když založeno biskupství Pražské, stal se k. sv. V. katedrálním. Prvotní tento chrám trval až do r. 1060, kdež jej kníže Spitihněv II. počal přestavovati co prostrannou romanskou basiliku, kterážto dílo bratr a nástupce jeho Vratislav, první král Český, dokonal. Roku 1142, když Konrad Moravský oblehal Prahu, zapálen jest k. sv. V. ohnivým šípem a všecek shořel, tak že napotom nově musil býti vystavěn. Přemysl Otakar I. rozmnožil znamenitě nadání chrámu sv. V., který se časem velice zvelebil, ale r. 1279 za neblahého poručnictví Oty Braniborského jest s dopuštěním jeho vladařů od nevázané roty cizích žoldnéřů ze všech pokladů svých oloupen. Basilika tato stála pak až do časů Karla IV. Karel, obdržev od papeže povýšení Pražského biskupství na arcibiskupství, umínil si vystavěti nádherný metropolitní chrám, ve kterém všecko tehdejší stavitelské umění mělo své největší oslavy dojíti. Za stavitele jeho povolal Matiáše z Arrasu, a 21. list. 1344 položen jest základní kámen nové budovy na místě mezi starou biskupskou basilikou a chrámem sv. Jiří, tak že starý kostel, který stával na místě nynějšího prázdného předdvoří, teprvé v posledních desetiletích XIV. století, když stavba nového chrámu od východu k západu pokračovala, dle potřeby ubourávàn byl, až konečně docela zmizel. Po smrti Matiáše z Arasu r. 1352 svěřeno pokračování v stavbě Petru Parlerovi (v. t.). Ten myšlénky svého předchůdce mistrovsky dále prováděl, a r. 1392 dodělal celý vysoký kůr a příční loď, ale stavba dlouhé části kostela, která se z patera lodí skládati měla, v posledních letech panování Václava IV. tak zvolna pokračovala, že ji husitská válka, která všecko další stavení překazila, jen napolo dokončenou zastihla. Veliký požár Pražský r. 1541 tuto nedostavěnou část úplně zničil a také ostatní chrám značně porouchal. Ferdinand I. dal potom na něj nové, mědí kryté krovy postaviti, a také gotickou věž novou cibulovitou bání opatřiti na velikou ujmu původního slohu. Ještě větší zohyzdění chrámu tomu hrozilo, když r. 1673 arcibiskup Zoubek z Bilenberka jal se dostavovati dlouhou část jeho ve slohu renesančním;

ale na štěstí peníze brzy došly, a nedostavěné klenby a pilíře strašily napotom co novověké zříceniny až do r. 1842, v kterémž jsou odstraněny. Tak zvaný zimní král Fridrich Falcký znesvětil k. sv. V., dav všecky obrazy a jiné katolické ozdoby z něho odstraniti a jej v kalvinskou modlitebnici proměniti, tak že po bitvě Bělohorské znova musil býti posvěcen. Na důkaz někdejší slávy kostela toho budiž podotknuto, že r. 1392 počítalo se v něm 88 oltářů, 13 kaplí a ke 300 kněží při něm svou výživu mělo. Na vnitřní vyzdobení jeho vynaložil Karel IV. veliké sumy, ale ty všecky drahocenné skvosty v následujících na to válkách rozchváceny jsou.

Vitemberk, něm. *Wittenberg*, druhdy universitní město v kurfiřtství Saském, památné vystoupením Luthera co církevního reformatora r. 1517. Tím stal se V. kolébkou německého protestantismu, k níž i nekatoličtí Čechové zření své obraceli, posílajíce tam mládež svou na učení, a vypravujíce k Lutherovi častá poselství pro poučení ve věcech náboženství se týkajících.

Vítkov, vrch u Prahy, památný Žižkovým vítězstvím dne 14. července nad Sigmundovým vojskem, odkud napotom přezděno mu Žižkov (v. Husitská válka).

Vítkovici, t. j. potomci Vítkovi, sluli příslušníci rodin, které ve znaku měly růži a za společného praotce uznávaly Vítka z Prčice († 1194). Rod tento, až do vyhynutí svého r. 1611 velmi četný a bohatý, zasahoval vždy mocně vlivem svým do dějin domácích. Praotec Vítek zůstavil ne-li více tedy alespoň čtyry syny, z nichž jeden jmenoval se Jindřich, ostatní po otci Vítkové. Od Jindřicha, po němž nazván Hradec Jindřichův, pocházeli pánové z Hradce, jenž užívali zlaté růže v modrém poli; od nejstaršího z Vítkův pošli páni z Krumlova, kterážto větev zachvácena byla záhubou r. 1290 při pádu Záviše z Falkenšteina. Vok, syn a vnuk dvou Vítků z Prčice, vystavěv mezi lety 1241—46 hrad Rožmberk nad Vltavou, stal se prvním předkem pánů z Rožmberka, kteří užívali ve svém znaku červené růže v bílém poli; od třetího Vítka pošli páni z Třeboně, z Nových Hradů, z Landšteina (modrá růže v zlatém poli). K V-cům náleželi dále pánové z Hradiště, z Kamenice, Sezimové z Ústí, z Lomnice a j. v.

Vitold Alexander, veliký kníže Litevský, bratranec krále Polského Vladislava Jagaila, požádán r. 1421 od Čechů za krále oznámil zvláštním poslem do Prahy vypraveným, že korunu přijímá, a r. 1422 vyslal na svém místě do Čech synovce svého Sigmunda Korybuta. Ale ještě téhož roku smířiv se s císařem Sigmundem odvolal Korybuta, ano napotom i nepřátelsky choval se k Čechům. Zemřel 27. října 1430, osmdesát let stár.

Vitoraz, něm. *Weitra*, město v Dolních Rakousích nedaleko hranic českých, nejspíše od vystavitele Vitorada tak nazvané, bylo druhdy sídlem župy až do XIII. století k Čechám náleževší. V IX. století jmenují se co vladaři na V-i župan Vitorad a syn jeho

Slavitěch. Vitorazsko náleželo od prvních počátků křesťanství k diécesi Pasovské. Ku konci XII. století nabyli krajiny té Kuenrinkové co lena českého, ale císař Rudolf I. vzal jim ty statky za příčinou věrnosti, kterou zachovávali králi Českému Přemyslu Otakarovi II., od kteréž doby Vitorazsko zůstalo spojeno s Rakouskem.

Vítovec ze Hřebene, Jan, proslavený válečník český XV. stol. sloužil od r. 1439 hrabatům Cilským ve válkách jejich velmi platně, začež od nich obdržel dědičně mnohé statky, mezi nimi též zámek Hřeben (*Greben*), od kteréhož se potom psal. Roku 1459 přešel V. do služby císaře Fridricha III., zvítězil následujícího roku nad Uhry, a potom Jana hraběte Gorického, odpovědníka císařova, pokořil. Za to císař obdaroval V-vce mnohými statky a povýšil jej za hraběte Záhorského. V. zemřel nejspíše r. 1463. Že by V. pocházel z rodu Harrachů, spočívá na pouhé domněnce, ku kteréž zavdal podnět název z Hřebene, který však nemá původ od rodu Harrachovského.

Vitzthum v. Fictum.

Vklad, zápis některého práva do desk neb jiných knih veřejných.

Vladař 1) za starodávné župní ústavy v Čechách čtvrtý v důstojenství úředník župní (lat. villicus), který při správě král. statků stál po boku komorníkovi, jenž bděl nad důchody komory král. a v jehož rukou bývala také policie soudní. — 2) Titule v. užívali drahdy v Čechách hlavy nejvznešenějších panských rodů, píšíce se na př. „v. domu Rožmberského“, „v. domu Hradeckého“ a t. d.

Vladislav, pol. *Władisław* mužské jméno slovanské. Tak sluli panovníci: *A.* Čeští: 1) V. I. kníže Český, syn Vratislava krále a Svatavy Polské, připomíná se ponejprv r. 1107, když stíhán nedůvěrou bratra svého, panujícího knížete Bořivoje II., smluvil se s Olomouckým Svatoplukem a pomohl mu na trůn, vymíniv si nástupnictví po jeho smrti. A skutečně po zavraždění Svatoplukově r. 1109 povolán jest na stolec. V. a pomocí císaře Jindřicha V. ubránil se na něm proti Bořivojovi do země vpadlému, který jest jat a na německou pevnost Hammerstein poslán. Za poskytnutou pomoc postavil V. císaři 300 dobře oděných jezdců k jízdě do Říma. Téhož roku ještě dal V. zatknouti Otu Moravského z neznámé příčiny, a věznil jej nejprv na Vyšehradě, pak na Křivoklatě. S Polským Boleslavem Křivoústým vedl neprospěšnou válku, která se skončila přátelským narovnáním, při kteréž příležitosti smířil se V. i s mladším bratrem Soběslavem, který co stranník Bořivojův žil u vyhnanství, a vykázal mu k výživě krajinu Žateckou (1111). Ale Soběslav již r. 1114 pro vraždu na Vackovi spáchanou musil znova Čechy opustiti. Téhož roku V. propustil z vazby knížete Otu a vrátil mu Olomouc, načež potom oba v upřímném přátelství živi byli. O dvě léta později též Soběslava opět na milost přijal, a nejprv krajinu Hradeckou, později Znojmo jemu udělil. Konečně i s Bořivojem se udobřil, ano propuštěného z vazby r. 1117 do Čech pozval a dobrovolně vládu mu postoupil. Bořivoj rozděliv se s ním o Čechy nic bez vědomí bratrova nečinil; ale nevídaná tato svornost

dvou panovníků na jednom trůně trvala jenom půl třetího roku, načež opět spatřujeme Bořivoje vlády zbaveného a přinuceného Čechy navždy opustiti. Příčinu změny té žádný dějepisec nezaznamenal. Rovněž neznáma jest příčina, proč V. r. 1123 Soběslavovi Znojmo odejmul a nanovo ze země jej vypověděl. Smířil se s ním však opět na smrtelné posteli, načež 12. dub. 1425 zemřel. V. zanechal z dvou manželek tři syny: V-a, potomního krále, Děpolta a Jindřicha, pak dceru Svatavu, provdanou za Fridricha hraběte z Luku. — 2) V. II. kníže a později král Český, syn předešlého, povolán jest po smrti Soběslava I. r. 1140 volbou národa na trůn proti synu Soběslavovu, též V-ovi, kterému ještě za živobytí otcova byl král Německý Konrad udělil Čechy v leno. Toto povýšení V-a bylo slavným protestem národu proti osobivosti králů Německých, obsazovati trůn český. Ostatně král Konrad ochotně uznal V-a za panovníka českého, když tento sestru jeho Kedrutu za manželku pojal. V. hned s počátku mocnou rukou chopil se otěží vlády, což nebylo vhod mnohým velmožům, kteří povstavše proti němu zvolili sobě za pána Konrada Znojemského. Ten r. 1142 V-a poraziv přitrhl ku Praze, které úsilně počal dobývati, při čemž ohnivými šípy zapáleny jsou kostely sv. Víta a sv. Jiří na hradě Pražském a vyhořely až do gruntu. Mezitím V. přivolal na pomoc císaře, a Konrad musil před ním ustoupiti do Moravy. V tu dobu padá spor knížat Moravských s biskupem Olomouckým Jindřichem Zdíkem (v. t.). K narovnání jeho poslán do Čech papežský legat Guido, který jal se upravovati církevní poměry české, jmenovitě nařídil, aby se obě diécese, Pražská i Olomoucká, náležitě rozdělily na fary, a zapověděl kněžím ženění. Z těch mnozí, zvláště vznešenější, raději vzdali se svých důstojenství, nežli by své ženy od sebe pustili. Při té příležitosti narovnána jest i dlouholetá pře o příjmy biskupství Pražského s Olomouckým. V tom čase vzbuzovali papež a sv. Bernard k nové křížové válce proti Saracenům, kteří křesťanské království Jerusalémské velice skličovali. I V. vzal na se kříž a připojil se k vojsku císařovu, s nímž společně do zaslíbené země táhl. Ale výprava ta nebyla šťastna, V. jmenovitě ani do Jerusaléma nedošel, nýbrž utrpěv mnohou ztrátu na lidech svých vrátil se domů přes Cařihrad a Kyjov, kdežto s tamějšími panovníky, císařem Řeckým Manuelem a velikým knížetem Ruským Izjaslavem v přátelství vešel. Tomuto poslednímu napotom posílal na pomoc české pluky v jeho častých válkách. V čas nepřítomnosti V-ovy v zemi objevil se v Čechách Soběslav, syn Soběslava I., i počal strojiti bouře a hledati stoupence, ale V-ův bratr Děpolt, maje sobě správu země poručenu, zajal jej a choval až do návratu V-ova, který jej dal odvezti na hrad Přimdu. Odtud však Soběslav r. 1150 vyváznuv uchýlil se k novému císaři Fridrichovi I. Rudovousu, jehož popouzel proti V-ovi. Ale Fridrich měl na ten čas potřebí pomoci knížete Českého, neboť strojil vojenskou výpravu proti odbůjnému Milanu, i vyjednával s V-em, jemuž sliboval uděliti titul královský, načež tento slíbil podporovati jej pomocným vojskem. Dle toho V. r. 1158

na sněmě říšském v Řezně přijal korunu z rukou císařových a prohlášen jest za krále, kteréžto důstojenství dědičným se státi mělo. Takový však svazek s císařem u sněmu zemského s velikým odporem se potkal, a důtklivě vytýkáno V-ovi, že přijímá důstojenství od cizího mocnáře a že bez přivolení země k válce v cizině se byl zavázal. Ale V. odvolal se k bojovnému duchu mládeže české, slibuje hojnou odměnu všem, kdož by s ním táhnouti chtěli. Tu shromáždilo se okolo praporců královых množství dobrovolníků, s nimiž on táhl do Italie, připravuje cestu císaři. V té válce Čechové velikou slávu sobě udatností svou dobyli, kterouž i sám král V. osobně proslul. Hlavně jen vydatnou pomocí vojska českého sklíčeni jsou Milanští konečně tak, že se císaři na milost podali, vyžádavše si při tom prostředkování krále V-a. Po ukončené válce navrátil se král domů štědře obdařen od císaře, musil však tomuto nechati biskupa Daniela, jejž sobě Fridrich pro jeho zběhlost v jednáních veřejných byl oblíbil a později k vysokým důstojnostem při dvoře svém povýšil. Když Milanští nezdrželi výminek od císaře jim uložených, a tento ještě jedno tažení proti nim podniknouti musil, V. i při této druhé výpravě císaři pomocné vojsko poslal. Roku 1161 Soběslav podruhé vloudil se do Čech, i podařilo se mu zmocniti se města Olomouce, v kterém se tak statečně bránil, že V. nemoha jeho dobyti užil té lsti, že Soběslava pod záminkou přátelského vyjednávání z města vylákal a jal, načež podruhé odvezen na Přimdu, kde potom plných dvanáct let v tuhém vězení strávil. Roku 1169 svářili se v Uhřích dva strýci, oba Štěpánové, o korunu, z nichž jednomu král V. na pomoc přišel, druhému Řecký císař Manuel pomáhal. Tu jsou Řekové od Čechů poraženi a velikou kořist jim nechati musili, načež V. a Manuel dávné přátelství spolu obnovili, kteréž stvrzeno jest sňatkem mezi vnučkou krále Českého Helenou a vnukem císařovým Petrem. Roztržení v církvi, an byli dva papežové, dalo podnět ke sporu císaře s králem V-em, když každý jiného papeže se přidržel. Králův syn Vojtěch, který byl arcibiskupem Salcpurským, takových pronásledování od císaře snášeti musil, že přinucen byl své arcibiskupství opustiti. Tu sestárlý V. postoupil trůn svému synu Fridrichovi (1173) a vyvolil za své obydlí klášter Strahovský, ale za nedlouho, valně churav jsa, opustil zem Českou a odstěhoval se do Durynk na statek druhé své manželky Jitky, kde v málo měsících život dokonal. Kosti jeho byly později do Prahy přeneseny a v klášteře Strahovském slavně uloženy. O V-ovi ještě připomenouti sluší, že za svého 33letého panování množství klášterů pro mnichy a jeptišky v Čechách založil, čímž sobě nemalou zásluhu získal o vlast, neboť byly toho času kláštery dle určení svého ohniskem a semeništěm věd, umění a průmyslu. — **3) V. III. Jindřich**, nejmladší syn předešlého, ustanoven jest r. 1192 — když bratr jeho Přemysl Otakar po smrti Konrada Oty vymohl si na císaři lena českého proti Václavovi II., od národu na trůn povolanému — markrabím Moravským, nezávislým od Čech. Když však později Přemysl Otakar ustoupiti musil Pražskému biskupu Jindřichu

Břetislavovi, který také světského panství v Čechách dosáhl, tu jest V. od nového panovníka Moravy zbaven a nejprvé při dvoře jeho pod dohledem, později u vězení držán. Po smrti však Jindřicha Břetislava r. 1197 jest V. z vězení vysvobozen a na stolec knížecí posazen. Když však Přemysl, domnívaje se co starší bratr míti lepší právo k trůnu, shromáždil své přívržence kolem sebe a s nimi u veliké síle na Prahu táhl, tu šlechetný V., aby krveprolití ušetřil, z dobré vůle vládu Přemyslovi postoupil a Moravou se spokojil. Tato znova učiněna markrabstvím, ale s tou výminkou, aby panovníci její vždy za vrchní pány své uznávali panovníky české, a nikoli císaře Německé. Oba bratří žili napotom v nezkaleném přátelství až do smrti V-ovy, jenž zemřel roku 1222, žádného dědice po sobě nezůstaviv, tak že Morava spadla na jeho bratra Přemysla, již dědičného krále Českého. — 4) V. IV., co král Český toho jmena II., syn Kazimíra IV. Jagajlovce, krále Polského, schválený již králem Jiřím stavům českým za nástupce jeho, povolán jest po smrti Jiřího 1471 od sněmu Kutnohorského na trůn český, jsa teprv patnáctiletý, a korunován v Praze od dvou biskupů polských. Ale Matiáš Uherský, který se také psal králem Českým, pokračoval ve válce proti Čechům, která teprv r. 1479 skončena jest mírem, dle něhož V. panovati měl v Čechách, Matiáš pak na čas života svého podržeti Moravu, Slezsko a Lužici, kteréžto země po jeho smrti zase vrátiti se měly ku korunè České za výplatu 400.000 zlatých uherských. V. byl by nyní alespoň v Čechách panovati mohl pokojně, on však byl na bujné Čechy příliš sláb. Jsa muž z míry dobrý rád by byl každému po vůli učinil, ale právě proto nikomu vhod nepřišel. Nemaje žádné samostatnosti klonil se obyčejně k té straně, která na něj důtklivěji nalehala. Což divu, že konečně všecky strany počaly jej sobě v lehkost bráti, a poněvadž obyčej měl, na všecko co mu přednášeno odpovídati: „Dobře, dobře," slovo to v přezdívku mu vešlo, že ho potupně nazývali král Dobře. Takový panovník nehodil se k době, kde po bouřích nedávno udušených vše ještě kypělo a se kvasilo, a poměry neurovnané požadovaly pevné ruky mohutného vládce. Celé dlouhé panování V-ovo bylo jeden řetěz rozbrojů náboženských a politických, jež on, narovnati jich neuměje, nerozřešené zůstavil co neblahé dědictví synu a nástupci svému. Rozhořčenost na sebe náboženských stran podněcována byla od kněží, kteří nepřestávali se obapolně tupiti na kázaních, a když z toho přicházely žaloby ku králi, ten sám katolík jsa a většinou katolíky za rádce maje rozhodoval obyčejně proti kněžím podobojím a přísně je trestal, kdežto přece byla na obou stranách vina stejná. Nespokojenost z toho povstalá vysoko vzrostla v Praze, když král radu měst Pražských obsadil téměř výhradně osobami katolickými, kdežto daleko převahující většina obyvatelstva přiznávala se ke straně podobojí. Roznášela se pověst, že katoličtí konšelé spikli se tajně k vykonání zrádného úkladu na předních mužích strany utrakvistické. Tu zbouřily se 24. září 1483 za nepřítomnosti královy obce Starého, Nového i Menšího měst Pražských ku

provedení strašné pomsty, všecky tři radnice jsou vybity a konšelé dílem na místě usmrceni dílem na popravu vydáni (jmenovitě všickni tři purkmistrové), četní pak protivníci strany pod obojí z Prahy vypovězeni. Z takového skutku král velice se rozhněval na Pražany, jimž ale stavové pod obojí vymohli odpuštění. Když pak V. zase do Prahy se vrátil a s ním některé osoby prv od Pražanů vypovězené, tu nastalo jitření v lidu, a jeden měštěnín zamířil kuší na krále u okna paláce svého v Králově Dvoře sedícího, čehož V. tak se ulekl, že se na hrad Pražský odstěhoval. Roku 1485 konečně přišlo na sněmě v Kutné Hoře k narovnání mezi oběma náboženskými stranami, jenž zapsaly se k míru na 31 let, po kterýž čas slíbily jedna druhé netupiti a neutiskovati. Za to však od obou panujících stran, katolíků i utrakvistů, pronásledováni jsou všickni, jenž se přidržovali učení bratrského, a spíláno jim pikhartů. Roku 1486 dála se volba krále Římského, jímž stal se císařův syn Maximilian. K volbě té opominuli kurfirštové pozvati krále V-a, proti čemuž ten jakožto přední světský kurfiršt říše ostře vystoupil, konečně však r. 1489 uchlácholiti se dal uznáním práva svého se strany kurfirštů s tím doložením, kdyby podobné opominutí budoucně státi se mělo, aby každý z nich povinen byl, králi Českému zaplatiti 500 hřiven stříbra. Po smrti Matiáše Uherského, který r. 1490 bez dědiců zemřel, zvolen jest na jeho místo V. Tím docíleno jest navrácení Moravy, Slezska a Lužice ku koruně České, které by sice proti všem smluvám bylo bývalo pochybné při známé urputnosti uherské. Za to nastalo jiné zlé z odstěhování se královského dvora do Budína, neboť při vzdálenosti královy ze země vedli nyní správu Čech nejvyšší úředníci zemští, vesměs šlechtici, kteří hleděli při tom větším dílem jen k zisku svému a stavu svého. Mezitím po uklizení sporů náboženských nastaly neméně tuhé politické, a sice předně mezi stavem panským a rytířským o místa v úřadech a na lavicích soudních. Stav rytířský sesílil se k hájení práv svých stavem městským, čímž donuceni jsou pánové k slušnému vyrovnání se s ním (1487). Brzy pak oba vyšší stavové spolčili se proti stavu městskému k obmezení jeho politických práv a sáhání mu do starodávních výsad, kterými propůjčeno mu bylo výhradně právo ku provozování jistých živností. Bylať šlechta od válek po přemožení živlu demokratického velice zhrdla, a bezprostřední toho následek byl, že lid svůj poddaný uvrhla v tuhou porobu, zbavivši jej téměř vší ochrany zákona. Tím zdarem povzbuzena počala pych svůj prováděti také proti městům: zapovídajíc poddaným svým voziti obilí na trhy do měst a odbírati od nich pivo vařila sama pivo na prodej, bránila městům kupovati statky zemské a klásti je do desk, poháněla měšťany před soud zemský v případnostech, které příslušely k soudům městským, ano pokoušela se zbaviti města třetího hlasu na sněmích. Města vznesla proti tomu žalobu u krále, který od rádců svých proti nim předpojat učinil 22. bř. 1502 výpověď těmto ve všem protivnou; když však lépe poučen ji odvolal, zpouzeli se páni a rytíři, nechtíce od ní upustiti. Tu nejprvé

města zapsala se v jednotu k hájení svých práv a privilegií, rovněž pak zapsalo se panstvo a rytířstvo k hájení sobě rozsudku králova, a hned strana straně začali činiti všeliká příkoří. Roku 1502 V. již u věku pokročilém vstoupil do stavu manželského s Annou de Foix, příbuznou krále Francouzského Ludvíka XII., která mu hned rok na to porodila dceru Annu, roku pak 1506 syna Ludvíka, z kteréhož porodu královna smrt měla. Mezi tím různice šlechty a měst dosáhla povážlivého stupně: páni a rytíři držívali sněmy sami o sobě, když města pro porušení práv svých se jich vzdalovala, upírajíce platnosti jich usnešením. Roztržka tato v zjevné nepřátelství proměněna jest odpravením v Praze r. 1506 Jana Kopidlanského (v. Kopidlno). Roku 1509 král V. přijel do Prahy, aby tříletého syna svého Ludvíka dal korunovati. Tenkráte pobyl král v Praze celý rok, vzal rozepři stavů opět před se a opět vypověděl proti městům. Nelibost měšťanů rozmnožila se ještě více, když se strhla v Praze krvavá rvačka mezi rozpustilými Uhry králova komonstva a lidem obecným, ve které 16 Uhrů o život přišlo, jichžto smrt král pomstil mnohými ukrutnými popravami, dřením, vstrkáním na kůl a jinými způsoby v Čechách dotud neslýchanými. Při tom násilí měšťanům se strany šlechtické činěná ani za přítomnosti královy nepřestala, tím více pak množila se po jeho odjezdu. Tu města, utužívše jednotu svou ještě více, r. 1513 zvolili sobě knížete Bartoloměje Minsterberského za správce svých věcí a rozepří se šlechtou. Tomu podařilo se přesvědčiti krále o křivdě, která se dála městům, a o škodě pro korunu samu, pocházející z rozdvojení mezi ním a městy. Z návodu knížete Bartoloměje prokázala se města králi ochotnými vypravením jemu hojné pomoci vojenské do Uher, kdež veliká bouře selská vedením Jiřího Doše r. 1514 nebezpečenstvím hrozila samému královskému sídlu v Budíně. Od té doby král počal zasazovati se o přátelské narovnání mezi šlechtou a městy, a propůjčoval se těmto udělováním jim nových svobod. Roku 1515 kníže Bartoloměj utonul v Dunaji, a města na jeho místě zvolila si co zástupce bratrance jeho knížete Karla. Téhož roku navštívil král V. spolu s bratrem svým Sigmundem králem Polským císaře Maximiliana ve Vídni, kterážto schůze tří mocných panovníků slavena jest s nádhernou okázalostí. Tu obnoveny jsou smlouvy dědičné, které druhdy měli vévodové Rakouští s králi Českými, spolu pak ustanoveno, aby V-ův syn Ludvík pojal za manželku Marii, vnučku císařovu, a dcera jeho Anna aby se dostala jednomu z vnuků tohoto, buď Karlovi nebo Ferdinandovi. Následujícího roku dne 13. března zemřel král V. v Budíně a pochován vedle choti své v Bělehradě Stoličném. Oboje království své, jež byl přijal spořádané, zůstavil v největším zmatku. Ostatně chválí se při V-ovi jeho láska k vědám a uměním. Universitu Pražskou znova zvelebiti povoláním na ni proslulých humanistův z Italie nepodařilo se mu sice pro odpor, jejž mistři utrakvističtí kladli proti zavedení na ni profesorů katolických; za to ale tím utěšeněji květlo pod jeho panováním v Čechách umění, zvláště stavitelské slohu tak zvaného vladislavsko-goti-

ckého. On sám po svém odstěhování se z Králova Dvora dal obnoviti nové sídlo své na hradě Pražském s velikým nákladem, kdež až posud připomíná jeho jmeno velikolepý sál Vladislavský. — 5) V. II. markrabě Moravský, syn krále Přemysla Otakara I., narozen 1207, obdržel Moravu od svého otce r. 1224 po smrti bratra jeho V-a, ale zemřel již 18. ún. 1227. — 6) V. III. markrabě Moravský, nejstarší syn krále Václava I., obdržel od otce svého r. 1246 Moravu, pojav zároveň za choť Getrudu Rakouskou, dědičku po bezdětném Fridrichovi Bojovném, avšak zemřel již 1. bř. 1247. — *B.* Polští: 7) V. příjmím Lokýtek, král Polský, musil r. 1300 ustoupiti Václavu Českému, ale po jeho smrti r. 1305 vrátil se zase a uvázal se nanovo v panování. Měl mnohé boje s Janem králem Českým (v. t.), jemuž téměř všickni knížata Slezská co vrchnímu pánu svému se poddala. — 8) V. IV. král Polský pomáhal Ferdinandovi II. proti povstalcům českým, na něž poslal kozáky Lisovčíky.

Vladivoj, syn Měčislava Polského a Češky Doubravky, bratr Boleslava Chrabrého, povolán jest r. 1002 po vypuzení ničemného Boleslava III. na trůn český a přijal od císaře Jindřicha II. zem Českou v leno, z kteréhožto skutku pozdější císařové sobě práva k Čechám osobovali. Avšak panování jeho v Čechách bylo jenom na krátko, neboť ustavičnou žízní trápen jsa, že ani hodinu bez pití trvati nemohl, zemřel již na začátku r. 1003. Po jeho smrti povoláni zpět do vlasti Jaromír a Oldřich a onen na stolec knížecí posazen.

Vládyka, vůbec kdo vládne, pročež znamená to slovo často u starých Čechů 1) velmože. V tom smyslu třeba je bráti v básni *Oldřich a Božena* rukopisu Kralodvorského: „Sedm vládyk s udatnými sbory“ a ještě vícekráte. Jinak slul v-kou hlava zemanské rodiny co hospodář jejího statku a representant její při vyřizování záležitostí veřejných. „Umre-li glava čeledina, děti vše tu zbožiem vjedno vladú, vládyku si z rodu vyberouce, ký plezně dle v sněmy-slavny chodi, chodi s kmetmi, s lechy, vládykami“ (*sněmy*). Jakož pak již v nejstarší památce českého písemnictví činí se rozdíl mezi lechy (lidmi urozenými) a v-mi (obecnými zemany), tož později, když z lechů vyvinul se stav panský, slova 2) v. se užívalo výhradně k naznačení šlechty nižší, i značilo ono tolik jako rytíř, a stav vládycký tolik co stav rytířský.

z Vlásenice Mikuláš v. Mikulášenci.

Vlastislav (zkrác. Vlaslav), kníže Lučanův, Přemyslovec prý a příbuzný současného knížete Pražského, mírumilovného Neklana, panovník ctižádostivý a bojovný, který hledě se vyprostiti z područí Neklanova jakožto vrchního knížete Českého zdvihl válku proti tomuto. Neklan vyslal proti němu zkušeného vůdce Čestmíra, který u Turska s počtem lidu daleko menším hrdého V-a na hlavu poraziv jej samého vlastní rukou zabil. O boji tom jedná báseň Kralodvorského rukopisu *Čestmír a Vlaslav.*

z Vlašimi pánové a rytíři, jedna z nejstarších šlechtických rodin

v Čechách i na Moravě usedlých, která se psala dle prvotního sídla svého Vlašimi v někdejším Kouřimsku, a později rozštěpila se na několik větví: Vlašimskou, Jenšteinskou, Jankovskou a Úsovskou. Členové její připomínají se již ku konci XIII. a na začátku XIV. století mezi předními pány českými, nad jiné pak z nich vynikl důvěrník a rádce Karla IV., arcibiskup Pražský Očko z V. (v. Očko). Po něm stal se Pražským arcibiskupem příbuzný jeho Jan z Jenšteina (v. z Jenšteina). Větev Vlašimská zanikla nejspíše již v XV. století, Jenšteinská v XVI., a v témž století, jak se zdá, také větev Úsovská. Nejdéle zachovali se Jankovští z V., kteří však během XVI. století klesli do stavu rytířského, a teprv zase roku 1615 nanovo povýšeni jsou do stavu panského. I tato poslední větev rodu toho vymřela však v druhé polovici XVIII. století.

Vlček z Čínova, Václav, nejznamenitější vojevůdce český z druhé polovice XV. století, pocházel z rodu vládyckého v Žatecku usedlého. Narodiv se mezi 1425—30 vychován byl v náboženství katolickém, jemuž do smrti věren zůstal. V letech 1453—54 sloužil králi Vladislavovi pod Jiskrou z Brandejsa, potom zdá se že bojoval v Polsku proti rytířům německým. Roku 1461 objevuje se co jeden z předních „hejtmanův" desíti rot českých ve službě císaře Fridricha III., s nímž měl veliké nesnáze o žold, tak že nucen byl žíti s rotou svou na útraty země. Na to stal se V. předním vůdcem krále Jiřího ve válce s Matiášem Uherským r. 1468, a udatností i rozšafností svou rozhodl v nejedné případnosti ve prospěch vojska českého. V hotovosti zemské r. 1470 zřízené byl V. hejtmanem krajů Žateckého a Rakovnického. Brzo na to bojoval v Moravě, kde vojsko české, u Kralic od Uhrů sevřené, výtečným opatřením s malou škodou vybavil. Roku 1477 společně s bratrem Sigmundem koupil hrad Helfenburk s městem Bavorovem, načež počal se psáti z Helfenburka. Roku 1481 vstoupil V. opět do služby císařovy, když tomuto nastala válka s Matiášem; 1484 prodal Helfenburk Rožmberkům a koupil za to Opočno u Žatce. S císařem měl opět veliké nesnáze pro dlužný žold, za nějž byl ručil svým spolubojovníkům. V. dočkal se vysokého věku, zemřev teprv po r. 1505, dle jiných až po r. 1510. V. vynikal nejenom osobní neohrožeností, ale jmenovitě co důmyslný strateg a šikovatel vozů, hlavního tehdáž prostředku i obranného i útočního. V. proslul i co spisovatel vojenský dílem *Naučení, kterak se mají šikovati jízdní, pěší i vozy*, pak *listy* svými, v nichž vane jadrný duch válečný.

Vlk Jakub, kněz sirotčí, nástupce Jana Želivského duchem i působením co kazatel při chrámu Panny Marie Sněžné na Novém městě Pražském, odporoval všemožně králi Sigmundovi, a r. 1429 popudil Novoměstské proti Staroměstským až k boji. Roku 1433 kázal proti sboru Basilejskému a jeho legatům do Prahy přišlým; r. 1434, když Nové město od Staroměstských opanováno bylo a chrám Panny Marie Sněžné zkažen, musil z Prahy utéci a vzal své útočiště do Králové Hradce. Tu byl r. 1437, když město pro krále Sigmunda dobyto,

spolu s knězem Ambrožem jat a uvězněn. Propuštěn z vězení nalezl útočiště u kněze Bedřicha v Kolíně, kdež r. 1437 o sv. Jakubě zemřel.

z Vlkanova psalo se již v XV. století několik rodin patricijských v Čechách. Z těch prosluli zvláště Prefátové z V. (v. Prefát) a Sosnovcové z V., kteřížto poslední nabyli stavu rytířského a později panského, a kvetou v Čechách podnes.

Vltavsko čili Vltavská župa nazývala se v starém rozdělení Čech jedna župa arcijahenství Bechyňského; od župního hradu Kamejku zvalo se V. také župou Kamejskou. V. zůstalo zvláštním krajem i když župy pominuly, zaujímalo však větší prostoru nežli dřívější župa téhož jména, a hraničilo s kraji Bechyňským, Prachenským a Podbrdským. V tom spůsobu se udrželo až do roku 1714, kdežto spojeno s Podbrdskem kraj Berounský.

Vnislav v. Unislav.

Voda, právo, v. Očista.

Vodička Václav, měšťan Pražský, jenž na Novém městě držel nákladnický dům „u Štajgrů" a krom toho mnoho jiných v témž pořadí Vodičkové ulice, od něho tak nazvané, byl s počátku XVII. století v úřadě konšelském, a r. 1616 propůjčil mu císař Matiáš erb a predikát z Wasserfeldu, nad to mu povoliv, aby na místě prvotního svého příjmení V. směl se psáti Wassserperger z Wasserfeldu.

Vodňanský Nathanael, narozen v druhé polovici XVI. stol., měšťan Pražský a úředník při komoře české, obdržel 1604 s přáteli svými Matoušem Jilovským a Adamem Voprchou erb a predikat z Vracova (Uračova). V jednáních roku 1609—18 o svobodu náboženskou měl platné účastenství, v bouřích pak politických r. 1618 vzniklých stál věrně ke straně odpořilých stavů, začež po bitvě Bělohorské zatčen a s jinými náčelníky strany evangelické dne 21. čna 1621 na Staroměstském náměstí popraven jest.

Vodňany, lat. *Aquileja Bohemorum*, město v někdejším Prachensku na řece Blanici, založené nejspíše za Přemysla Otakara II., obdrželo od králů Jana a Karla mnohé svobody. Roku 1495 dobyl V-u Jindřich z Rožmberka, účastník jednoty panské proti králi Václavu IV.; r. 1406 přepadl město Herald z Kunštátu, vytloukl a vydrancoval je a mnoho měšťanů odvlekl do zajetí. Přilnuvše záhy k učení Husovu byly V. r. 1420 od Oldřicha z Rožmberka dobyty a osazeny, ale posádka ještě téhož roku před Žižkou město opustila. Od té doby zůstaly V. městem táborským. Za krále Jiřího, k němuž město pevně drželo, zakusily V. mnohého příkoří od Jana z Rožmberka. Za Ferdinanda I. byly V. pro účastenství ve zpouře stavovské ztrátou statků potrestány. Roku 1620 bylo město od Maximiliana Bavorského dobyto a Marradasovi do zástavy dáno, který je nemilosrdně sužoval.

Vojevoda v. Vévoda.

Vojtěch, mužské jméno české, pol. *Wojciech*. 1) V. svatý, druhý biskup Pražský, syn mocného dynasty Slavníka Libického a jeho manželky Střezislavy, narozen okolo roku 958, obdržel první vzdělání

v domě otcovském od ušlechtilé matky a pěstouna svého Radly. Na vyšší vzdělání poslán do Magdeburku získal si přízeň tamějšího arcibiskupa Adalberta, který mu při svěcení na kněžství své vlastní jmeno udělil, od kteréž doby Čechové jmeno Adalbert V. překládají. Vrátiv se do Čech jest po smrti Dětmarově r. 982 na jeho místo zvolen za biskupa a téhož roku od arcibiskupa Mohuckého na to důstojenství posvěcen. Brzy po nastoupení pastýřského úřadu svého vydal se V. ku prohlédnutí rozsáhlé diécese své. Příjev r. 984 v průvodu někdejšího pěstouna svého Radly do Slovenska navštívil také v Ostřihomě Uherského knížete Gejzu, již prvé pokřtěného. Ten přijal ho s velikou ctí, i podařilo se tu V-ovi pokřtiti veliké množství lidu maďarského, ano pokřtil i nedávno narozeného syna Gejzova Štěpána, který napotom prvním králem Uherským se stal a po smrti své za svatého vyhlášen jest. Odtud se obrátil do Krakova, kde usiloval o zrušení liturgie slovanské a zavedení latinské. Z Krakova se vrátil V. zase do svého biskupského sídla Prahy. V Němcích vychován byl národu svému valně odcizen, a na jeho osoblivé zvláštnosti pohlížel okem předpojatým. K tomu přistupovala jeho apoštolská horlivost, s jakou usiloval všecky duchu křesťanstva odporující zvyky a necnosti lidu vykořeniti a zahladiti. To když nemohlo se tak rychle státi jak si přál, zmocnila se ho taková rozmrzelost, že si umínil opustiti vlast svou. Odebrav se do Říma vyprosil si na papeži Janu XVI. dovolení, vzdáti se úřadu biskupského, a vstoupil do kláštera Montekasinského, později Aventinského v Římě. Kníže Boleslav i celý národ Český nesli velmi těžce nepřítomnost biskupovu, a r. 992 přišlo do Říma zvláštní poselství české, mezi nímž byl také Radla a které žádalo papeže, aby rozkázal V-ovi vrátiti se do svého biskupství, ješto Čechové slibují zachovati jemu poslušenství. Papež vyhověl té žádosti a V. uposlechl. Pojav s sebou 12 mnichů benediktinských vrátil se ještě téhož roku do Čech, kdež od knížete i všeho národu s velikým plesáním přijat jsa vzal od nich slib, že již vůle jeho poslušni býti chtějí. Při té příležitosti Boleslav k žádosti V-ově založil první klášter mnišský v Břevnově, uveda tam benediktiny od něho z Říma přivedené, jimž představil za opata někdejšího pěstouna biskupova Radlu, který co klášterník vyvolil sobě jmeno Anastasius. Avšak V-ova spokojenost trvala nedlouho, lid nedal se hned všude k čistě křesťanskému životu vésti, staré mravy a obyčeje nedaly se všecky náhle proměniti. A ještě horší doba nastala, když kníže Boleslav upadnuv do těžké nemoci poručil správu země synu svému Boleslavu Ryšavému. Tím rod Vršovců, rodu Slavníkovu ode dávna odporný, nabyl ještě větší moci v zemi, an Boleslav Ryšavý jemu zcela oddán byl. Manželka jednoho Vršovce, v cizoložství postižena, začež měla dle staročeského práva pokutu smrti utrpěti rukou uraženého manžela, utekla se k V-ovi, který marně snažil se ji zachrániti. Vršovci vyvlekli ji z jejího útočiště a dali ji na místě stíti. Skutkem tím rozhořčen, s pláčem a Vršovce proklínaje opustil V. podruhé Čechy, a s nejmladším bratrem Radímem, který jej i dříve na všech jeho ce-

stách byl provázel, odebral se opět do svého Římského kláštera, kdež bratří řeholní přijali jej s velikou radostí a zvolili za svého převora. Zatím jak arcibiskup Mohucký tak i císař Otto III., který byl přišel do Říma dát se korunovati, všemožně u V-a se přičiňovali, aby jej přiměli k návratu do své diécese, a nový papež Řehoř V. konečně uložil mu za povinnost, aby se do Čech vrátil, dovoloval však spolu, kdyby ho Čechové naskrze poslouchati nechtěli, aby je mohl zase opustiti a do zemí pohanských co apoštol víry křesťanské se vydati. Ale již na cestě do Čech obdržel V. žalostnou zprávu o zahynutí svých bratří a záhubě rodu svého (v. Slavník), načež obrátil se do Polska, kde se shledal s bratrem Soběslavem, který byl zkáze unikl. Přesvědčiv se pak, že o něj v Čechách nestojí, odebral se do Prus kázat evangelium tamějším pohanům, maje v průvodu svém bratra Radima a kněze Benedikta (997). Když pak jednou zabloudiv do posvátného pohanům pole Romove tam si odpočinouti chtěl, obořil se na něj a na průvodčí jeho zástup zuřivých pohanů, svázal je všecky tři a V-a, an ještě stoje se modlil, probodl oštipem nejprv kněz jejich, potom jiní, mrtvému pak uťali hlavu a rozsekali tělo jeho. Radima však i Benedikta nechali na živě, kteřížto potom šťastně ku knížeti Polskému se dostavše vypravovali mučenickou smrt V-ovu. Boleslav Chrabrý vykoupil od pohanů mrtvé tělo za cenu vysokou a pohřbil je slavně v Hnězdně. V. jest záhy za svatého pokládán, a památce jeho zasvěcen jest 23. den měsíce dubna, den jeho mučenictví. Daleko široko se rozhlašovala pověst o zázracích, jaké se dějí u jeho hrobu, ku kterému sám císař Otto r. 1000 vykonal pouť. U národu Českého zachovaly se mnohé pověsti o životě sv. V., který přijat jest mezi svaté patrony země. Roku 1038, když kníže Břetislav na vítězném tažení do Polska až do Hnězdna se dostal, jest od Čechů tělo jejich svatého krajana s velikou pobožností vyzdviženo a slavně do Prahy přeneseno, kdež nyní spočívá ve vlastní kapli před chrámem sv. Víta. Avšak i Hnězdno doposavad se honosí nádherným hrobem sv. V-a, k němuž konají se pouti z celé země. Tvrdíť Poláci, že Čechům za Břetislava místo V-ova podstrčeno jest tělo jiné, pravé pak tělo svatého že v Hnězdně zůstalo. Zdali to pravda, nyní ovšem rozhodnouti nelze. — 2) V., arcibiskup Salcpurský, třetí syn krále Českého Vladislava I., věnoval se stavu duchovnímu a stal se proboštem na Mělníce, r. 1168 pak volen na biskupství Pasovské a téhož roku ještě na arcibiskupství Salcpurské. Pro nepřátelství však císaře Fridricha I. vešel v pokojné jeho držení teprv r. 1183, od těch dob pak je spravoval chvalitebně až do své smrti dne 7. dub. 1200.

Vokáč z Chyš a Špicberku, Šimon, narozen okolo r. 1570, usadil se na Novém městě Pražském, zastával rozličné úřady obecní a vzat do městské rady; r. 1608 nadán erbem a predikátem z Chyš a Špicberku. Když se r. 1609 jednalo o svobodu náboženskou a zvelebení university, byl V. jedním z nejhorlivějších u věci té sousedů Pražských, a v bouřích r. 1618 nastalých stál věrně při stavech odpo-

řilých, pročež po bitvě Bělohorské cti, statku a hrdla odsouzen, 21. čna 1621 spolu s jinými předními účastníky povstání na Staroměstském náměstí popraven jest.

Volek Jan v. Jan 7.

Volyně, starožitné město v někdejším Prachensku, druhdy sídlo župy stejného jmena, náleželo již okolo r. 1371 proboštství u sv. Víta v Praze, jemuž v husitských válkách odňato, a teprv roku 1621 zase trvale navráceno jest.

Voříkovský z Kundratic, Pražská rodina patricijská, držela v XVI. a XVII. století zboží šosovní v městech Pražských, a členové její, bývajíce v úřadech obecních, zachovali se zvláště statečně při obležení Prahy od Švédů v letech 1639 a 1648. Daniel Frant. V., místopísař desk zemských, povýšen jest r. 1683 do stavu rytířského rodů starožitných s predikatem z Kundratic. Jan Bohuslav V. z Kund. držel dům nákladnický naproti klášteru sv. Anny na Starém městě, seděl drahně let v radě tamní, r. 1698 po smrti primatora Sachsa svěřena mu správa obecních záležitostí vojenských, a r. 1700 jmenován primatorem a nejvyšším strážmistrem kompanií městských; r. 1714 obdařen titulem cís. rady, byl napotom přísedícím výboru zemského a potřebován v rozličných komisích, zvláště při rektifikaci katastru. Zemřev r. 1723 pochován jest v kostele Týnském. Rodina tato kvéte dosavad, držíc od r. 1792 dědičně úřad korouhevníka stavu rytířského.

Vorličný v. Orličný.

Vorlík v. Orlík.

Voršilinky, ženský řád klášterní, založený r. 1535 od Angely Merici v Brescii, r. 1611 reformovaný a od papeže Pavla V. potvrzený, jenž zanáší se hlavně vyučováním ženské mládeže, zaveden jest do Čech r. 1674 od hraběnky Sibyly do Lamboy. První klášter toho řádu založen jest dotčeného roku na Novém městě Pražském s kostelem sv. Voršily, a trvá podnes; druhý klášter založen r. 1700 na Hradčanech v Praze, ale r. 1784 od císaře Josefa II. zrušen. V Kutné Hoře založen klášter v-nek r. 1712 od sester Eleonory a Maximiliany hraběnek z Trautmannsdorf-Weinberku, který trvá doposavad.

Votice, Otice, město a panství v někdejším Táborsku, od dávných dob až do prostředka XVI. století rodinné sídlo rytířské rodiny odtud nazvané, která i s poddanými svými přilnula k sektě tak zvaných Mikulášenců; tato sekta pak, ač pronásledovaná, trvala zde i v okolí až do obnovení katolicismu. V. měnily napotom své majitele, až v našem století dostaly se hraběcímu rodu Vratislavů. V. měly již r. 1370 svou faru, r. 1420 vydrancovány jsou od Táborů, r. 1627 založen tu klášter františkánský, roku 1645 vydrancovali město Švédové pod Torstensonem.

Vozová hradba, vozový tábor, slula hradba pohyblivá z vozů, jaké se již ku konci XIII. a na začátku XIV. století u vojsk evropských vyskytují. Nejvyššího však zdokonalení dosáhla v. h. ve vál-

kách husitských, když slavný mistr taktiky Jan Žižka vozový tábor dle jistých pravidel tak upravil a zařídil, že se stal pevností nepřemožitelnou a všeobecným postrachem tehdejších vojsk evropských. V. h. Žižkova skládala se obyčejně z vozů čtyrspřežných; voje jedněch vozů byly mezi druhé vozy vraženy tak, že předek vozu zadního se zadkem vozu předního bezprostředně se stýkal a těžkými řetězy s ním spojen byl. Obyčejně bývala v. h. obehnána hlubokým příkopem. Aby se v. h. rychle utvořila, jezdívaly na pochodu vozy husitské až i čtyrmi proudy vedle sebe. Vozy dělily se na vozy bojovné, které byly buď krajní neb placní, a na vozy pícní neb komorní. Na jeden bojovný vůz počítali se jeden povozník, dva jízdní, čtyři pavezníci a třináct střelcův. Táhl-li proud řadami čtyrvozovými, jezdívaly v bocích vozy krajní, v středu vozy placní. Všecken bojovný lid, všecka zavadla, ženy i děti mívali vnitř vozů svá určitá místa. Před hradbou v přiměřené vzdálenosti táhli lehčí jezdcové a střelci, kteří měli dorážejícího nepřítele zdržovati tak dlouho, dokud se v. h. v pevný semknutý šik neseřadila. V normálním postavení měla v. h. podobu podlouhlého čtverhranu, zachovajíc útvar, jaký měla již na pochodu, v čelí a v zádech bylo tak zvané okřídlí čili vykřídlí, totiž vozy, jimiž se hradba zavírala. V středu hradby byl plac, v rozích a podél stěn bočních vozů postaveny houfnice a tarasnice, nejprvé od Žižky užívané. Postranice vozů skládaly se ze silných prken našim fošnám podobných. Aby též dolejší okončiny lidu a koňstva vnitř hradby před šípy a střelami nepřátelskými byly chráněny, visely s vozů na straně zevnitřní až na zem silné klády se zastrčenými do nich tyčemi přes kříž, tarasy s berlou zvané. Jindy podle útvaru půdy a jiných okolností brala v. h. na se podobu zakulacenou, vejcovitou neb polovejcovitou. Úloha početí boje připadala střelcům na vozích; když bitka v hustou seč se proměnila, nastala práce kopiníkům, sudličníkům a cepníkům, kteří se svými zbraněmi řady nepřátelské poráželi. S ostatními uprostřed hradby sešikovanými pěšáky a jezdci obyčejně pak z východního místa, jež bylo nepřítelem nejméně ohroženo, výpad na protivníka učiněn, a tím úplné pohubení nepřátel a konečně vítězství docíleno. Průběhem válek husitských nabyly v-vé h-by tak ohromných rozměrů, že na př. r. 1427 vozový tábor z půl čtvrta tisíce vozů se skládal. Od Čechů přijali v-vé h-by také Poláci a Rusové, jmenovitě Kozáci; v západní Evropě pak užíváno jich skorem až do polovice XVI. století.

Vožice Mladá, starobylé město v někdejším Táborsku, bývala od jakživa statkem komorním, ale zhusta zastavovaným. Roku 1420 přepadl tu Žižka posádku královskou, pobil ji a ukořistil mnoho koňů a odění. Ale na hradě nedobytném ubránil se Materna z Ronova, až r. 1425 Jan Hvězda z Vicemilic hrad sevřel a po pěti nedělích ke vzdání se přinutil, ale sám při tom následkem poranění zahynul.

Vratislav, jmeno mužské, pol. *Wrócisław*. 1) **V. I. kníže Český**, syn prvního křesťanského panovníka v Čechách Bořivoje a choti

jeho Lidmily. Ponejprv připomíná se r. 895, když po smrti Moravského Svatopluka, který byl za svého živobytí Čechy v přísném područí svém držel, se starším bratrem Spitihněvem odebral se k císaři Arnulfovi do Řezna, kdež oba dali se pod ochranu říše Německé. Při té příležitosti, zdá se, že oba bratří odřekli se církevních svazků s Moravou, přistoupivše k diécesi Řezenské. Po smrti Spitihněvově (912) následoval jej V. na knížecím stolci, ale zprávy o panování toho knížete jsou velmi hubené. Víme o něm jen tolik, že měl při dvoře svém biskupa obřadu slovanského, a že byl zakladatelem kolegiatního chrámu sv. Jiří na Hradčanech, při němž později povstal známý klášter panenský. V. zemřel nejspíše r. 927; náhrobek jeho dosavad se ukazuje ve zmíněném chrámě sv. Jiří. Za manželku měl Drahomíru, dceru knížecí ze Stodor v zemi Luticů, jíž zůstavil co vdovu se sedmi dětmi, totiž třemi syny: Václavem (svatým), Boleslavem a Spitihněvem (který brzy na to zemřel), a čtyrmi dcerami, z nichž toliko jmeno jedné, Přibislavy, známo jest, kteréžto všecky vdaly se za rozličná knížata. — 2) V. II. kníže Český, později král, druhý syn Břetislava I., obdržel od otce svého v úděl knížectví Olomoucké na Moravě, kdež i mladší bratří jeho Konrad a Ota měli opatření, onen v Brně, tento v Znojmě, podřízeni jsouce nejstaršímu bratru svému Spitihněvovi co vrchnímu knížeti v Čechách panujícímu. Ale V. a za jeho příkladem i Konrad a Ota začali si počínati co samostatní panovníci, o Spitihněva nedbajíce, pročež tento zbrojnou mocí jim úděly jejich odňal. V. uprchl do Uher, zanechav v Spitihněvově moci manželku svou, která potom následkem surového s ní nakládání zemřela (1056). Uherský král Ondřej dal na to V-ovi za manželku svou sestru Adletu, a také jej se Spitihněvem zase smířil, který mu r. 1059 Olomouc navrátil. Po smrti Spitihněvově r. 1061 dosedl V. na stolec český, načež ihned Moravu mezi své bratry Konrada i Otu rozdělil. Hlásil se sice o úděl také nejmladší bratr V-ův Jaromír, původně k duchovnímu stavu pro biskupství Pražské určený, jemuž však otec, kdyby knězem býti nechtěl, též jistou krajinu byl vykázal. Ale V. uchlácholil mladíka, že se na jahenství posvětiti dal, než brzy litoval Jaromír kroku toho, a vzav na se šat rytířský uchýlil se ku králi Polskému, s kterým V. na ten čas v rozbroji byl. Ale spor ten mezi oběma panovníky brzy jest vyrovnán, a V., mezi tím podruhé ovdověv, pojal r. 1063 na utvrzení míru Polskou kněžnu Svatavu za manželku. Téhož roku založil V. s dovolením papežským zvláštní biskupství pro Moravu v Olomouci. Rok na to zpět povolal V. mnichy Sázavské od Spitihněva vyhnané, a zase do jejich kláštera je usadil. V. byl panovník moudrý a statečný, ale tu chybu do sebe měl, že u něho často rozhodovala osobní přízeň neb nepřízeň, a že nerad zapomínal, co mu kdo nemilého učinil, oddávaje se prchlivosti a mstivosti. O tom svědčí známý příběh jeho s Benedou (v. t.), dále vyhnání ze země vdovy Spitihněvovy s dětmi jejími a pobrání jim statků jejich, tak že jim bylo potřebí mocné přímluvy papežovy, aby jen nějakou náhradu obdrželi. I nejmladšího bratra svého Jaromíra

usiloval připraviti o dědictví otcovské, chtěje místo něho na uprázdněný stolec biskupství Pražského posaditi svého kaplana Lanza, Němce, což však se mu nepodařilo pro odpor velmožů (v. Dobenín), takže chtě nechtě musil Jaromíra biskupem učiniti. Roku 1070 založil V. kolegiatní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, osvobodiv jej, navzdor Jaromírovi, s povolením papežovým od pravomocnosti biskupů Pražských. Po více let vedl V. neprospěšnou válku s Polskem, z níž ničeho nezískal, obhájiv toliko poplatnost panovníků polských knížatům českým. V Němcích pomáhal V. císaři Jindřichovi IV. proti Sasům, začež obdržel od něho Hořejší Lužici; na tažení do Italie pak přispěl mu 300 bojovníky českými pod vedením Viprechta Grojčského, kteří první při útoku na Řím zlezli hradby městské. Mezi tím měl V. také válku s markrabím Rakouským Leopoldem II., jejž r. 1082 porazil u Mailberka. Když napotom císař co vítěz nad papežem do Němec se vrátil, udělil r. 1086 V-ovi za pomoc jemu poskytnutou titul krále, načež tento v Praze od arcibiskupa Trevirského slavně jest korunován. Roku 1090 vznikla různice mezi V-em a bratrem jeho Konradem Brněnským, nyní již jediným, a to z té příčiny, že po smrti Oty Olomouckého vdova jeho Eufemia s dětmi svými se odevzdala v ochranu Konradovu, což vykládal si V. za zpouru proti němu. I táhl tedy s brannou mocí na Moravu, a vypudiv nejprv děti Otovy z Olomouce oblehl Konrada samého v Brně. Při té příležitosti prostořeká hrdost králova milostníka Zdirada, který poštíváním svým hlavně vinen byl tou válkou, způsobila roztržku mezi V-em a synem jeho Břetislavem. Toho byl totiž Zdirad uštěpačnou řečí urazil u přítomnosti otce jeho i přemnohých pánův, načež druhého dne od čeledi Břetislavovy, ne bez vědomí a schválení tohoto, úkladně jest zabit. V celém vojště jediný král oplakával smrti jeho. Břetislav pak, boje se pomsty otcovy, od králova vojska se odtrhl a stranou položil, a přeběhlíci z tábora otcova počet lidu jeho valně množili. I bylo by bezpochyby k tuhému boji přišlo, kdyby manželka Konradova Hilburka nebyla tajně přišla k V-ovi, a k nohoum se mu vrhnouc manželu svému i Břetislavu milost nevyprosila. Tu smířen jest král s bratrem i synem, ale Břetislav, ani nyní nedůvěřuje mstivé povaze otcově, raději volil se vystěhovati do Uher. Roku 1092 V. na lovu s koně spadnuv zabil se, i pohřben jest v kostele sv. Petra na Vyšehradě. Panovníku tomu při všech vadách soukromé jeho povahy ta chvála náleží, že statečností a rozšafností svou neodvislost říše České utvrdil, moc její znamenitě rozmnožil, slávu jmena českého po celé Evropě rozšířil, uvnitř pak země přísný pořádek zavedl a udržoval, čímž ona k nemalému rozkvětu jest přivedena. V. pomýšlel i na obnovení v Čechách slovanské liturgie, vymáhaje k tomu dovolení u papeže Řehoře VII., což však papež odepřel. Za panování V-ova založeno množství klášterů jak v Čechách tak i na Moravě. Umění květlo pěstováno jsouc hlavně od mnichů slovanských kláštera Sázavského dle vzorů řeckých. I průmysl a obchod rozmohly se v Čechách přízní a pomocí V-ovou. Obchod však měli v rukou svých nejvíce cizozemci,

Vlachové a Němci, kteří spolu se Židy v Praze hojně se usazovali a velikého jmění nabývali. — 3) V. kníže Brněnský, syn Oldřicha a vnuk Konrada Brněnského, bratra krále V-a, nastoupil po smrti otce svého r. 1115, měl za manželku kněžnu Ruskou, byl ve spolku oněch knížat moravských, kteří r. 1142 zvolili proti Vladislavovi II. za vrchního knížete Konrada Znojemského, a zemřel 16. srp. 1156. — 4) V., syn Přemysla Otakara I. z první manželky jeho Adély Míšenské, později od něho zapuzené, žil s matkou svou u vyhnanství. Císař Oto IV., jehož odpůrcem byl Přemysl, dal r. 1212 na sněmě Norimberském tohoto prohlásiti za zbaveného jeho zemí, a propůjčil království České V-ovi u přítomnosti rozličných pánů českých. Skutek ten neměl žádných následků.

Vratislav, druhdy župní hrad v Čechách v nynějším okresu Vysokomýtském, připomíná se ponejprv r. 1086, a stal se památným vraždou, vykonanou zde r. 1108 na Vršovcích (v. t.) z rozkazu knížete Svatopluka. Památka po něm zachovala se ve vesnici Vraclavi, půldruhé hodiny od Vysokého Mýta.

Vratislav, pol. *Wroclaw*, něm. *Breslau*, nyní hlavní město pruského Slezska, založeno bylo dle Dlugoše r. 978 od Polského knížete Měčislava, a okolo r. 1000 zřízeno tam od Boleslava Chrabrého biskupství. Roku 1039 dobyl Slezska i s V-í kníže Český Břetislav, a podržel město i s okolní krajinou též v míru r. 1041 s císařem uzavřeném; teprv r. 1054 postoupil ho Polskému knížeti Kazimírovi za roční plat 30 hřiven zlata a 500 hřiven stříbra. Od té doby počíná vystupovati V. co hlavní město Slezska. Když po smrti Polského krále Vladislava II. Slezsko r. 1163 rozděleno bylo mezi syny jeho, obdržel střední část s V-í syn jeho Boleslav, čímž povstalo zvláštní **knížectví Vratislavské**. Roku 1241 byla V. spálena od Mongolů, avšak brzy zotavila se zase a znamenitě se zvelebila. Po bezdětné smrti knížete Jindřicha VI. r. 1335 připadla V. i s knížectvím ke koruně České. Po zhoubných požárech let 1341 a 1344 byla V. dle vlastního plánu Karla IV. znovu vystavěna a značně rozšířena. Roku 1418 vypukla ve V-i zpoura proti aristokraticky zřízené radě městské, jejíchž několik členů při tom o život přišlo. Roku 1420 král Sigmund odbýval ve V-i sjezd knížat německých proti Čechům, na něž dal prohlásiti kříž, při kteréž příležitosti kázal upáliti Pražského kupce Jana Krásu co Husitu. Vratislavští po celé XV. století osvědčili se co urputní nepřátelé Husitů a Čechů vůbec, proti nimž spolčovali se s jinými jich nepřáteli. Ku konci roku 1438 a na začátku 1439 meškal ve V-i císař Albrecht II., i zjednáno tu příměří mezi ním a králem Polským. Roku 1453 zpouzeli se Vratislavští z nenávisti k Čechům přijíti do Prahy holdovat králi Ladislavovi, který v prosinci následujícího roku sám odebral se do V-i, kdež si dal holdovati a pokutoval město na penězích za předešlou neposlušnost. Králi Jiřímu Vratislavští, popouzeni od svých kněží, dokonce odepřeli poslušenství, pročež on vojensky do Slezska se vypraviv r. 1459 město sevřel. Teprv pro-

prostřednictvím papežovým spůsobeno narovnání, ve kterémž Vratislavští králi poslušenství slíbili. Když však později nastal spor mezi králem Jiřím a Římem, Vratislavští papežskými legaty popouzeni nanovo zdvihli se proti králi, i ač r. 1467 od knížete Viktorina poraženi, setrvali v odporu proti němu. Roku 1469 Matiáš Uherský, prohlášen od strany Jiřímu protivné za krále Českého, přijel do V-i a přijal hold od města. Od té doby V. sdílela osudy Slezska. Učení Lutherovo záhy zjednalo si přístup do V-i, která tak zarputile byla odporovala reformaci české. Po bitvě Bělohorské Fridrich Falcký meškal na útěku svém krátký čas ve V-i. Svízelů 30leté války též V. bolestně zakoušela. Roku 1742 uzavřen ve V-i mír, v němž Marie Teresie králi Pruskému Fridrichovi II. postoupila větší část Slezska i s V-í, která od té doby nepřetržitě zůstala při Prusku.

Vratislav z Mitrovic, jmeno starožitné rytířské, později panské a nyní hraběcí rodiny české, jejíž původní sídlo byly Mitrovice v někdejším Berounsku. Co se o původu rodu toho od knížete Vratislava IV. povídá, jest bájka, k níž v pozdějších dobách příčinu zavdalo jmeno rodiny té, v níž jako ve mnohých jiných rodech českých z oblíbeného křestního jmena v prošlém čase stálé příjmení pošlo. První historický zjištěný svědek nynějších hrabat V-ů jest Vratislav z Mitrovic, který se po ukončení husitských válek připomíná co přívrženec Oldřicha z Hradce, jemuž proti Jiřímu Poděbradskému pomáhal. Roku 1455 a 1457 jmenuje se co místosudí zemský, a zemřel okolo r. 1464. Potomci jeho valně se rozmnožili, zastávajíce často zemské úřady a držíce hojné statky pozemské. Vilém V. z Mitrovic vstoupiv do řádu maltézského stal se r. 1627 jeho nejvyšším převorem v Čechách, sloužil císaři vojensky co nejvyšší nad dvěma pluky kyrysníků, a jmenován jest válečným radou, truksasem, komořím a konečně maršálkem dvorským. On první z rodu svého byl r. 1607 povýšen s bratry Vratislavem, Zdeňkem a Hertvíkem do stavu panského a r. 1620 do stavu hraběcího, který po jeho smrti přejíti měl na jeho příbuzné, a zemřel 19. ledna 1637 v 61. roce svého věku. Vilém V. vládl rozsáhlým zbožím pozemským, jehož část byl po bitvě Bělohorské skoupil ze statků zkonfiskovaných. Václav V. z Mitrovic, narozen 1576, studoval z mládí u jesuitů, r. 1591 přidán co pachole komonstvu Fridricha svob. pána z Krekvic, cís. vyslance v Cařihradě. Tam s celým vyslanectvím držán v zajetí od Turků a teprv r. 1595 propuštěn, odkud nazýván jest „Tureček". Tuto cestu i zajetí své popsal pod názvem *Příhody Václava Vratislava*, kterážto kniha, oblíbené to čtení lidu českému, vícekráte jest vydána a od Pelzla i do němčiny přeložena. Roku 1629 dosáhl s několika příbuznými svými povýšení do stavu panského, nabyl hojných statků a zemřel r. 1635 co cís. rada. Jan Václav V. z Mitrovic vstoupil záhy do služby státní a sloužil platně třem císařům, Leopoldovi I., Josefu I. a Karlu VI. v diplomacii, žil v přátelství s princem Eugenem Savojským, stal se nejvyšším kancléřem království Českého a zemřel 21. pros. 1712. V chrámě sv. Ja-

kuba v Praze nachází se jeho náhrobní pomník. Ze statků Jinec a Malešic zřídil rodinný fideikomis, a r. 1701 povýšen jest spolu s bratrem Františkem do stavu hraběcího. Adam hrabě V. z Mitrovic, věnovav se stavu duchovnímu, stal se r. 1711 biskupem Královéhradeckým, r. 1721 Litoměřickým, a r. 1733 arcibiskupem Pražským, zemřel však ještě téhož roku 2. čna. dříve nežli nastoupil, v 60. roce věku svého. V století XVIII. četní členové rodu toho zastávali vysoké úřady v státu i v církvi.

Vražda z Kunvaldu v. z Kunvaldu.

Vrbata, v. Podlažice.

Vrbčany, ves v okresu Kouřimském se starodávním kostelem sv. Václava, v němž druhdy chováno bylo kopí toho svatého knížete, na kteréž Soběslav I. prapor sv. Vojtěcha zavěsiti kázal. Posvátnou tuto korouhev brávali staří Čechové do boje, jakož jmenovitě učinil Soběslav I. ve válce s císařem Lotharem, Přemysl Otakar II. proti Uhrům atd.

Vrbenský Viktorin, narozen okolo r. 1580 v Týně nad Vltavou, stal se r. 1605 mistrem svob. umění na universitě Pražské, byl pak krátký čas správcem školy Královéhradecké, načež oddav se stavu duchovnímu byl na rozličných místech farářem, až r. 1618 dostal se na faru Mikulášskou na Starém městě v Praze, a r. 1619 jmenován byl přísedícím dolejší konsistoře. Po bitvě Bělohorské ze země vypovězen odebral se do Žitavy, kde zemřel r. 1630. Z četných, nejvíce bohosloveckých spisů jeho uvádíme: *Harmonia evangelistarum, totiž spisův čtyr evangelistův sv. na částky rozebrání a srovnání* (1614), *Konfessí česká na otázky s odpověďmi rozebraná* (1614), *Obrana konfessí české* (1615), *Chinagogia sacrorum bibliorum, biblí sv. knihy Star. i Nov. Zákona kanonizované v sobě obsahující* (1618), *Zpráva o pobožném k smrti připravování věrných Čechův l. 1621* (otištěná v historii Skálově).

z Vřesovic, jmeno jedné z nejstarších rodin šlechtických v Čechách, která v hojném rozvětení od XV. až do XVIII. století v stavu rytířském a později panském květla. Z těch větev Kyšperských z V. všecky ostatní přečkala a teprva v minulém století vymřela. Z rodu toho vynikli: Jakoubek z V., muž odvážlivý, důvtipný a bojovný, avšak ve smýšlení nestálý, který především jiným hleděl vždy vlastního prospěchu a chytrým používáním okolností došel hojných statků a v politických bězích XV. století hrál vynikající roli. Přišed z Moravy do Čech ještě před vypuknutím bouřek husitských přidal se po smrti krále Václava k Táborům, r. 1422 zmocnil se Žlutice, byl po smrti Žižkově jedním z předních hejtmanů táborských, a r. 1426 zmocnil se Bíliny. Téhož roku bojoval v bitvě u Ústí nad Labem proti vojsku míšenskému, načež uvázal se v držení Ústí, města pustého, jež podržel až do roku 1436. Roku 1432 byl Jakoubek v čele deputace vyslané do Chebu k jednání s plnomocníky sboru Basilejského vyslané; po bitvě Lipanské smluvil se k společné obraně s Roháčem z Dubé a městy Žatcem, Louny, Litoměřicemi a Slaným; r. 1435 byl horlivým účast-

níkem sněmu Brněnského se strany táborské, ale r. 1436 přestoupil se synem Janem ke straně císaře Sigmunda, od kterého za to dostal četné statky, mezi jiným i Ploskovice a Doubravskou Horu, mimo to držel v ty doby také Chomútov. Po smrti Sigmundově stál Jakoubek ke straně Albrechtově, a r. 1438 provázev vojsko míšenské z Čech domů se vracející přes Bílinu a Most porazil české pány a města, kteří u Želenic obořili se na Míšňany. Roku 1440 byl Jakoubek hejtmanem kraje Litoměřického a jedním z voličů Albrechta Bavorského za krále Českého. V letech 1441 a 1443 poselstvoval Jakoubek k ovdovělé královně Alžbětě a císaři Fridrichovi III. v příčině vydání Čechům nezletilého krale Ladislava, a r. 1444 stál v čele landfridu Litoměřického. Roku 1448 přestoupil Jakoubek k vítězné straně Jiřího Poděbradského, a r. 1451 byl při volbě tohoto za zemězprávce království Českého a vzat mezi osoby jemu k radě přidané. Poslední zmínka o Jakoubkovi děje se r. 1461, a zdá se, že následujícího roku zemřel. Dědicem rozsáhlých statků jeho stal se syn jeho Jan, který nabyl také hradu Kyšperka, odtud potomci jeho psali se Kyšperští z V. Z větve té byli Jan Vilém a Ferdinand Thymon r. 1668 do stavu panského rodů starožitných povýšeni. Poslední známý potomek jejich byl Jan Matiáš Kyšperský z V., který zemřel v druhé polovici XVIII. století. Z jiných větví rodu toho vynikala větev, která se psala z Doubravské Hory, jak zámožností svou, tak i věhlasností několika svých členů. Volf z V. a z Doubravské Hory, narozen asi 1510, vstoupil záhy do státní služby, r. 1542 stal se hejtmanem hradu Pražského a rok na to také podkomořím králové. V hnutí stavovském r. 1547 setrval věrně při králi Ferdinandovi, začež po bitvě Mühlberské jmenován nejvyšším písařem zemským. O sněmě r. 1557 ustanovena byla komise k napravení zřízení zemského, která dílo své pod vedením pana Volfa r. 1563 dokonala, načež nákladem jeho r. 1564 tiskem vydáno pod názvem *Práva a zřízení zemská království Českého.* Volf z V. vládl četnými statky, mezi jiným náležela mu i Teplice. Zemřel 21. bř. 1469 a pochován v kostele Teplickém. Mladší syn jeho Václav z V. na Byšicích byl jako otec muž vysoce vzdělaný a od císařů Maximiliana II. a Rudolfa II. v diplomatických poselstvích potřebován. Co horlivý luterán stál v čele těch, kteří konfesi Augšpurské vymoci usilovali státní platnost, jsa při tom rozhodný odpůrce bratří. Roku 1579 dal konfesi českou i s ústním potvrzením císaře Maximiliana ve svém domě vytisknouti. Uvaliv proto na sebe hněv císaře Rudolfa ustoupil Václav z veřejného dějiště, a zanášel se potom výhradně literaturou a alchemií. Jsa přítel tehdejších učenců a básníků rád si s nimi dopisoval, a sám sepsal jazykem latinským *rodopis Přemyslovců*, též přeložil do češtiny některé spisy náboženského obsahu. Roku 1577 odporučil Vilémovi z Rožmberka Klaudia Syrra Romana co strůjce „kamene filosofického". Václav zemřel bezdětek 19. čce 1583, obrátiv jmění své dílem na rodinný fideikomis, dílem na účely školní, kostelní a milosrdné. Bratří Vilém a Volf

z V. a Doubravské Hory, horliví katolíci, stáli za doby českého povstání věrně při císaři, začež r. 1618 od direktorů ze země jsou vypovězeni a statků zbaveni, ale po bitvě Bělohorské zase k statkům a hodnostem svým navráceni. Slouživše pak v rozličných úřadech jsou r. 1622 do stavu panského a r. 1628 do stavu hraběcího povýšeni, a nabyli pak laciným skoupením konfiskovaných statků hojného zboží pozemského. Potomstvo jejich však vymřelo již v druhé polovici XVIII. století. Jan Habart Kostomlatský z V., ačkoliv evangelík, zachoval věrnost císaři Ferdinandovi II., ale nicméně musil r. 1628 opustiti vlast, však dovoleno mu, že statky své české mohl dáti spravovati od svých katolických příbuzných a každý rok na nějaký čas do Čech přijížděti. O dalších jeho příbězích nic není známo. V Čechách květla větev Kostomlatských z V. ještě po celé XVII. století, a poslední známý její člen jest Petr Kostomlatský z V., který r. 1674 učinil předepsaný slib věrnosti.

Vřez, jistý soudní poplatek při půhonu, o němž s jistotou nic jistého se neví. Bratří Jirečkové se domnívají, že v. znamená tolik, co v knize Rožmberské slove strava při půhonu komorníkovi poskytovaná; dle toho komorník jeda pohánět poroučel sobě stravu a koním píci dávati od lidí těch osad kudy jel, tak že z toho vzniklo břemeno obecné, na kteréž často stěžováno a z kterého se lidé rádi vybavovali.

Vršovci, starodávní rod leský v Čechách, přišlý prý již s Čechem do země, v národním podání co sok a nesmiřitelný protivník panujícího rodu Přemyslovců líčený. Patřilit V. bez odporu k náčelníkům kmenů, na něž se za starodávna dělil národ Český, kteřížto majíce důstojenství a moc knížecí ve svém kmenu podřízeni byli vrchnímu knížeti Vyšehradskému co hlavě celého národu. Když později moc panovniční knížat Vyšehradských se utužila a Boleslav Ukrutný jednotlivé kmenové náčelníky sobě v plné poslušenství uvedl, byli V. a Slavníkovci jediní, kterým se poštěstilo bylo, zachovati knížecí své jmění a důstojenství. Žilit pak oba tito rodové ode dávna v nepřátelství spolu, kteréž za panování Boleslava II. vypuklo v zjevný boj, jenž skončil záhubou Slavníkovců, o čemž viz článek Slavník. Boleslav III., pro své ukrutenství národu odporný, vyhledával přátelství V-ců sobě ku podpoře, ano i dceru svou jednomu z nich zasnoubil. Zdá se, že V. v té době účastnili se nepřátelských úkladů, jaké Boleslav strojil svým bratřím Oldřichu a Jaromírovi; ale brzy jim samým zakusiti bylo týrání ukrutníkova, tak že postavili se v čelo povstání národního proti Boleslavovi, který jest ze země vypuzen a na jeho místo povolán Polský Vladivoj. Když však po brzké smrti tohoto Boleslav Ryšavý zase na trůn jest dosazen, mstil se za to V-cům hanebným spůsobem, dav je při hostině, ku které je pod rouškou přátelství byl pozval, úkladně povražditi, sám vlastní rukou svého zetě zavraždiv. Následkem toho Boleslav podruhé a navždy trůnu jest zbaven. O knížeti Jaromírovi pověst národní vypravuje, že na lovu zbloudiv upadl v ruce Vršovců,

kteří přivázavše jej ke stromu na něj šípy svými stříleli, před nimiž on od sv. Jana Křtitele zázračně chráněn, potom pak od myslivce Hovory z rukou svých nepřátel vysvobozen jest. Když pak po smrti knížete Oldřicha Jaromír co stařec oslepený syna jeho Břetislava shromážděnému lidu za pána představil, dával mu výstrahu před V. co úhlavními nepřáteli domu knížecího, čímž V-ce v té míře na sebe popudil, že návodem starosty jejich Kochana jest zavražděn, začež prý tento k ukrutné smrti jest odsouzen. Za knížete Břetislava II. připomínají se co hlavy V-ců Mutina župan Litoměřický a Božej župan Žatecký a pán na Libici. Ti, upadše v podezření že v čas války s Poláky těmto nadržovali, vypovězeni jsou ze země a jmění jejich v plen vzato (1096). Oba nalezli přítulku v Polsku, když pak roku 1100 kníže Břetislav II. padl rukou vraha Lorka, šlo o tomto vůbec domnění, že byl nástrojem vyhnaných V-ců. Od nástupce Břetislavova, Bořivoje II., přijati jsou Božej a Mutina na milost, a navrátivše se do vlasti věrně mu potom sloužili. Roku 1108 za panování knížete Svatopluka postaveni jsou V-vec Mutina a župan Vacek v čelo vojska vypraveného proti Polákům, s nimiž vyhnaný Bořivoj chtěl se do země navrátiti, jsou však od nich poraženi. Vacek svaloval všecku vinu na Mutinu, jakoby byl měl tajné srozumění s nepřáteli, čímž popudil hněv Svatoplukův proti celému rodu V-ců. Kníže, navrátiv se z Uher, kde císaři proti králi Kolomanovi byl pomáhal, uvítán byl na hranicích zemských od Mutiny a Vacka jemu vstříc vyšlých. Svatopluk přenocoval potom na Vratislavi, a druhý den ráno povolal všecky přítomné župany a pány do hlavní síně hradu, kamž přišli též Mutina s dvěma syny, a jiní dva V., Unislav a Domaslav. Tu Svatopluk prudkou řečí uvolnil hněvu svému, líče netoliko zradu Mutiny samého, ale všecky zločiny, kterých prý celý rod jeho od nepamětných časů se dopustil proti zemi a panujícímu domu, a končil tím, že kázal všecky V-ce vyhubiti až do kořene. Přítomní tu V-ci jsou ihned pobiti od komonstva knížecího, jenom nedospělí synáčkové Mutinovi jsou ušetřeni, ale zatknuti. Potom družina knížecí rozjela se na všecky strany a ostatní V-ce na hradech jejich, i kdežkoliv je zastihli, bez milosti vraždila. Tu nastalo po celé zemi hrozné krveprolití, při němž neodpuštěno ani pohlaví ani věku. Mezi jinými zabit jest Božej se synem Božeporem na hradě Libici, a dva synové Mutinovi, pacholátka zpanilá, od kata v Praze na veřejném náměstí jsou popraveni. Počítalo se všech sbitých V-ců i s čeledí jejich na 3000. Tak vyhubeno mužské pohlaví rodu toho celé, až na jediného, jmenem Jana syna Tistova, který se zachránil útěkem do Polska. Zdali vskutku vinni byli V. vším tím co se jim vyčítalo, dokázáno není. Ale již rok na to (21. září 1109) stihla Svatopluka pomsta, an zabit jest vrahem neznámým, vyslaným dle obecného mínění od zmíněného Jana syna Tistova. Od té doby jmeno V-ců tratí se v dějinách docela. O pozdějších hrabatech V-cích viz čl. Sekerka ze Sedčic. Také některé polské rodiny šlechtické, mezi nimi Rejové z Naglovic, odvozovaly původ svůj od

V-cû do Polska uprchlých; s důvodem-li nebo bez důvodu, těžko rozsouditi.

Vsetín, okresní město moravské v někdejším kraji Novejičínském, jest stará osada, jenž byla původně v držení zeměpánů, ale ve XIII. století dostala se pánům z Kravař. Roku 1306 založil zde král Václav klášter cisterciácký, jehož památka zachovala se v názvu na Klášteřisku. V XVI. století bylo zde mnoho protestantů, o jichž obrácení na víru katolickou jesuité na začátku XVII. století horlivě se zasazovali. Po bitvě Bělohorské protestantské obyvatelstvo opětně bouřilo se proti katolíkům, jest však během století toho veskrz pokatoličeno.

Všebor, syn Hrabišův, v. Kojata 2.

ze Všehrd, Kornelius Viktorin, slavný právník a humanista, narozen v Chrudimi asi r. 1560 z rodiny měšťanské, studoval v Praze, kde se r. 1479 stal bakalářem a r. 1483 mistrem svob. umění, načež přijat mezi profesory akademie Karlovy a již r. 1684 zvolen za děkana filosofické fakulty. Vynikaltě mistr Viktorin všestranou vzdělaností, důkladnou známostí jazyků klasických, básnickou spůsobilostí a neobyčejnou výmluvností v takové míře, že náležel mezi přední české humanisty svého věku a žil v přátelském svazku s nejučenějšími muži, jmenovitě s Bohuslavem Hasišteinským z Lobkovic, který o něm vydal nejskvělejší svědectví. Okolo roku 1492 začal se Kornelius Viktorin psáti ze V. na základě erbovního strýcovství, ve které byl přijat od Jana Vlčíhrdla ze V. zároveň s přítelem svým Janem Šlechtou z Blovic. Roku 1493 stal se Viktorin místopísařem desk zemských. Téhož roku podvráceno jest přátelství jeho s Bohuslavem Hasišteinským, a to za příčinou náboženského rozdílu, když Bohuslav složil pochvalnou báseň na papeže, na kterou Viktorin odpověděl ostrou satirou. Tím popuzen stal se mu Bohuslav z přítele nesmiřitelným protivníkem, ačkoli Viktorin i napotom nepřestal uznávati veliké zásluhy Bohuslavovy. Roku 1494 jal se V. spisovati své veliké dílo *O právech, súdích a dskách země České.* Toho času nastala mu nesnáz v jeho úřadě, poněvadž se protivil spůsobu, kterým přední úředníci zemští jali se s ostatní šlechtou skracovati práva měst a lidu obecného, což mělo za následek, že r. 1497 jest od nich z úřadu místopísařského vytištěn. Za příčinou výživy obíral se nyní V. rozličnými obchody, jmenovitě kupováním a prodáváním kovů na Horách Kutnách, roku pak 1500 se oženiv obdržel s manželkou svou značné jmění, od kteréž doby bydlel ve vlastním domě na Újezdě. Na starší léta působil V. co právní přítel čili prokurator, a vedle toho půjčoval peníze na úrok. V. zemřel 21. září 1520 v Praze na morovou ránu. V. proslavil se hlavně dílem svrchu uvedeným, kteréž ukončil r. 1499, opravené pak r. 1508 připsal králi Vladislavovi II. Tiskem vydáno bylo ponejprv r. 1841 nákladem Matice české a péčí Václava Hanky pod názvem *Knihy devatery o právích a súdiech i o dskách země České,* a podruhé r. 1874 nákladem právnického spolku V. péčí dra. Herm. Jirečka. Po vyjití *Zřízení zemského* r. 1500 jal se V. psáti ve prospěch měst proti některým kusům, v zří-

zení tom na ujmu jejich práv obsaženým, dal se však od sepsání díla toho zastrašiti hrozbami mocných pánů. Mimo to přeložil V. *Knihy sv. Jana Zlatoústého o napravení padlého* (v Plzni 1501), *Knihy sv. Cypriana, kteréž jest psal k Donatovi o potupení světa* (tamt. 1501) a *Knihy sv. Cypriana, v kterýchž se vypisuje pravý a gruntovní výklad na modlitbu Páně* (tamt. 1501), a to, jakož sám praví, pouze z té příčiny, aby tím jazyk český rozšířil a ušlechtil, a aby ukázal, že jazyk ten není tak úzký ani tak nehladký, jak se to tehdáž některým (a jmenovitě panu Bohuslavovi z Lobkovic) zdálo.

Všech svatých kostel na hradě Pražském, přiléhající bezprostředně k starší části král. paláců, založen jest r. 1263 od Přemysla Otakara II. co kaple královská, od Karla IV. r. 1342 na kolegiatní kostel povýšen a od Petra Parléře v gotickém slohu skvostně přestavěn. Kapitola toho kostela doplňovala se potom dle nadání Karlova z roku 1366 z mistrů koleje Karlovy, kteří ve zvláštní koleji Všech svatých na Starém městě proti kostelu u sv. Mikuláše pohromadě bydleli. Veliký požár r. 1541 také tento kostel zkazil, načež jej sestra Rudolfa II. Alžběta, ovdovělá královna Francouzská, r. 1580 v nynější chatrné podobě obnovila. Roku 1588 přeneseno jest do něho ze Sázavy tělo sv. Prokopa. Kapitola kostela toho dosavad se obsazuje zasloužilými profesory university Pražské.

Vunšvic z Vunšvic, rytířská a posléze panská rodina, za Rudolfa II. z Míšně do Čech přišlá. Matiáš Bohumír V., narozen 1632, byl cís. radou, hejtmanem kraje Plzeňského, a potřebován v důležitých jednáních a poselstvích; r. 1675 povýšen do stavu panského. Byl v držení hojných statků, jmenovitě i panství Ronšperského, a v Praze měl dům na Koňském trhu, dlouho po jeho rodině nazývaný a později obecní. Jsa obzvláštní ctitel Jana Nepomuckého, tehdáž ještě za svatého nevyhlášeného, zvolil jej za patrona celého rodu svého a dal r. 1683 v Norimberce uliti sochu jeho, která se podnes na Pražském kamenném mostě spatřuje. Zemřel 10. bř. 1695 na zámku Ronšperském, a pochován v kostele tamním. Z jeho synů byl Bohumil Daniel svob. pán V. muž velice vzdělaný, zvláště domácího děje a rodopisu velmi milovný a znalý tak, že co se oboru toho týkalo, býval pokládán za autoritu téměř neomylnou; měl i hojnou knihovnu a přebohaté sbírky genealogicko-heraldických dat a vyobrazení, kteréž odkázal stavům království Českého. Zemřel 25. čna 1741, zůstaviv genealogické dílo o svém rodu, kteréž vydal syn jeho Jan Antonín pod názvem *Memoriae heraldico-genealogicae majorum suorum*. Jiný jeho syn, Jan Filip svob. pán V. († 16. února 1759) byl poslední potomek rodu svého v koruně České.

Výboj v. Hrdost.

Výsevky prachové v. Puškářství.

Výsluha slul u starých Čechů statek darovaný od panovníka někomu za služby jemu nebo zemi prokázané, kteréžto darování udělovalo obdarovanému úplné dědické vlastnictví statku takového. Od lena

čili manství dělila se v. také tím, že výslužník, obdarován jsa za služby již prokázané, nečinil slibu o službách budoucích, kdežto man přijmaje leno slibem věrnosti k těmto se zavázal.

Vyšehrad v. Praha.

Výškov, něm. *Wischau*, moravské město v někdejším Brněnsku, osada starodávní, připomíná se ponejprv r. 1026, od r. 1248 náležel biskupům Olomouckým, a za husitských válek zůstal věrným víře katolické, pročež r. 1433 obležen byl vojskem husitským, při kteréž příležitosti veliká část města popelem lehla. Ve válce krále Jiřího s Matiášem Uherským V. velice trpěl. Roku 1515 častoval tu biskup Stanislav Thurzo krále Polského Sigmunda, z Vídně se vracejícího, co nejskvěleji ve svém zámku. Roku 1605 odbýván tu sněm moravský.

Vyzoviče, město moravské v někdejším Hradištsku, byly již roku 1264 městysem, náležejíce rodu Kunštátskému, který zde r. 1261 založil klášter cisterciacký. Za dob husitských trpělo město od vojsk jak husitských tak katolických, a též r. 1460 Uhři zpustošili město i okolí. Za takových bouří zpustl klášter docela, r. 1495 jest sice obnoven, ale od těch dob jen živořil, až časem úplně zanikl. V XVI. století ujalo se tu silně protestantství, ale po Bělohorské bitvě vykořeněno. Roku 1663 přepadli V. Turci a Tataři, poplenili a vypálili je, pobili 1800 obyvatelů a ostatní odvedli do zajetí, což po dvou letech opětovali.

Vzdání, vdání, u starých Čechů soupeřův na soud se vsazení, že oba k věci, o kterou se prou, právo mají; oba složili jisté sumy peněz jako v základ, kterýž napotom, když se rozsudek od soudu stane, připadne dílem soudcům, dílem protivníku, který obdržel za právo. V. zachovalo se až do časů Karla IV.

Vzvod, v. Zvod.

W.

Wagner Václav, ryjec v mědi, jenž provozoval umění své v Praze v druhé polovici XVII. století, ryl mezi jiným podobiznu zemského advokáta Konstance Kouřimského, titulní list k Pešinovu *Mars moravicus* a několik obrazů Šeb. Ricciho.

Waldhauser Konrad, první z tak zvaných předchůdců Husových, rakouský Němec a mnich augustiniánský, jejž Karel IV. pro jeho rozhlášenou pověst povolal do Prahy co kazatele u sv. Havla. Nejprv jal se horliti proti pýše, nádhernosti a prostopášnosti stavů světských, i dovedl toho svou výmluvností, že mnozí na pokání se dávali. Brzy však počal doráženi též na duchovní a zvláště na mnichy, vytýkaje jim nepořádný život a jmenovitě svatokupectví, začež mniši naň žalovali arcibiskupovi, viníce ho z učení kacířského. W. na domluvu svých představených musil se mírniti, aby nedráždil ještě více lid, beztoho na mnichy rozhořčený. Ostatně císař držel nad ním ochrannou ruku, tak že nemohli jeho nepřátelé nic proti němu vyříditi, ano W-ovi

dána fara Týnská, nejvýnosnější v Praze. Avšak výtečný tento kazatel zemřel již 8. pros. 1369 k velikému zármutku Pražanů.

Wallis, hraběcí rod původu skotského, v XVII. století v Čechách osedlý. Olivier W., vstoupiv r. 1622 do služby císařské, vyznamenal se v 30leté válce, povýšen jest r. 1640 na svob. pána, jmenován majitelem pěšího pluku, obdržel r. 1652 inkolat v Čechách a zemřel 1667 co generalmajor. Jiří Olivier svob. pán W., narozen 1673, sloužil ve vojště, bojoval proti Turkům a Francouzům a povýšen jest r. 1707 do stavu hraběcího. Jsa roku 1739 komandujícím generálem proti Turkům uzavřel s nimi mír proti vyššímu rozkazu, začež byl uvězněn na Špilberku. Po smrti císaře Karla VI. propuštěn zemřel ve Vídni 19. pros. 1744. Druhý z toho rodu, jenž byl povýšen do stavu hraběcího, byl František Václav W. (nar. 1696, † 1774), polní maršálek a rytíř zlatého rouna, jemuž se povýšení toho dostalo r. 1724.

Walter z Waltersperku, Mikuláš, narozen okolo r. 1520, sloužil při kanceláři české, r. 1556 přijat do stavu rytířského držel pak rozličné zboží pozemské a zemřel 1. bř. 1578. W. byl muž vysoce vzdělaný, příznivec mužů učených, a jakkoli Němec, národu Českému upřímně oddaný; v závěti své odkázal 1000 kop grošů na fundaci pro chudé studenty, která pak nazvána *beneficium Qualterianum*.

Weingarten, Jan Jakub von, narozen 1629 v Chomutově, věnoval se právnictví, postoupil r. 1689 za radu při apelacích, byv již r. 1687 povýšen do stavu rytířského, a zemřel 16. října 1701. W. byl jeden z nejpilnějších spisovatelů o právu českém, vydav dlouhou řadu spisů z oboru toho v jazyku českém, německém a latinském. Z těchto spisů jeho připomínáme: *Auszug der k. böhm. Stadtrechte* (v Praze 1668), *Vollständiger Auszug der vern. k. Landesordnung und Novellen* (tamt. 1686), v kterýchžto obou dílech každá hlava s jinými zákony domácími a právem římským porovnána jest; *Trifolium quatuor foliorum* (tamt. 1694), jedno z nejdůkladnějších a nejpraktičnějších děl W-ových, obsahující v sobě spůsoby a formule všelikých žalob a odpovědí k nim v pořádku abecedním, s připojenými ke každé žalobě zákony a nařízeními k tomu se vztahujícími; *Codex Ferdinando-Leopoldinus* (tamt. 1701), dílo, v něž se byl W. k nařízení císaře Leopolda I. uvázal, a jenž obsahuje chronologickou sbírku 753 pramenů soudních, od r. 1347 počínaje.

Westonová Alžběta Johana, latinská básnířka, narozená 2. list. 1582 v Londýně ze staršlechtického rodu Westonů (odtud polatiněné její jmeno Vestonia), jejíž rodiče nedlouho na to následkem běhů politických vlast svou opustiti musili a v Čechách útočiště nalezli. Uprchlíků svého jmění zbavených ujali se velikomyslní přátelé, čímž Vestonii poskytnuta příležitost nabyti klasické vzdělanosti. Záhy jala se skládati latinské básně lyrické a elegické a podávala je čas od času u veřejnost, čímž obrátila na se pozornost souvěkých učenců a básníků v té míře, že jí velmi lichotivé listy posílali. Sebrané básně její vyšly r. 1602 tiskem ve Frankfurtě nad Odrou. Brzy na to stala

se Vestonie chotí Jana Leona z Isenachu, právníka a později prokuratora i řečníka u soudu, jemuž porodila více dětí, ale zemřela již 23. list. 1612, a pochována v klášteře u sv. Tomáše, kde posavad náhrobek její se spatřuje. Některé z jejích básní přeložil Čelakovský do češtiny.

Wiclef (Wicliffe, Wickliffe, Wycliffe), Čechům Viklef, reformator anglický, horlící proti neřádům v církvi zahnízděným, jmenovitě proti žebravým mnichům a pretensím papežským, spůsobil (nejspíše k žádosti královny Anny, manželky Richarda II. a dcery císaře Karla IV.) překlad bible do angličiny, a přednáškami svými na universitě Oxfordské, jakož i četnými spisy, mezi nimiž jest hlavní dílo *Trialogus*, připravoval reformaci. Spisy jeho přinesli mladí Čechové v Oxfordě studující do vlasti své, kdež daly podnět k působení Husovu v jich duchu.

Wilsnak, město v Braniborsku, stalo se ku konci XIV. století pověstným poutmi, konanými tam z daleka k zázračným krvavým hostiím, r. 1383 v rumech požárem stráveného kostela nalezeným. K vyšetření té věci byl tam od Pražského arcibiskupa Zbyňka poslán Jan Hus, který odkryl klam provozovaný, načež arcibiskup zapověděl tam putovati.

Wolfinger z Ploškovic, Jan Rudolf, horlivý katolík, veřejný notář a dvořenín císařský, byl r. 1612 povýšen do stavu vládyckého. V bouřích stavovských, vzniklých r. 1618, byl primatorem města Plzně a vyznamenal se při obležení města od Mansfelda, i obhájil je od drancování opatřením žádané sumy. Po bitvě Bělohorské jmenován císařským radou a r. 1626 nadán druhým predikatem z Wolfsbachu.

Wrangel, Karel Gustav hrabě, jeden z nejslavnějších polních vůdců švédských, narozen 13. pros. 1613, stal se 1638 generalmajorem, ujal v 30leté válce po odstoupení Torstensonově vrchní velení nad vojskem švédským, a r. 1647 vtrhnuv do Čech zmocnil se Chebu. Proslaviv se později co říšský admirál a maršálek zemřel 24. čna 1675.

Wurmser Mikuláš, slavný malíř XIV. století, ze Štraspurku rodilý, byl dvorským malířem Karla IV., a od něho pochází větší část stěnomaleb Karlšteinských, z jichž zachovalých zbytků souditi lze o neobyčejných schopnostech jich původce. Zejmena se mezi malbami těmi připisuje W-ovi trojí vypodobnění císaře Karla IV. Od něho pochází větší obraz *Pána Krista na kříži*, alla tempera na desce malovaný, který se dříve nacházel v kapli sv. Kateřiny na Karlšteině, nyní pak chová se v Belvederu Vídeňském.

Z.

Záblatí, starobylý městys v nynějším Prachensku, při němž byly zlaté doly, jež král Jan r. 1337 zastavil Petrovi z Rožmberka. Roku 1400 král Václav udělil Zablatským tytéž výsady, jakých požívali Písečtí. Zlaté doly těženy jsou ještě r. 1561.

Zacléř, Šaclíř, něm. *Schatzlar*, město v někdejším Hradecku, povstalo při hradu Z-i, jejž prý okolo r. 1136 vystavěti dal kníže Soběslav I. pro ochranu proti Polákům, a který napotom co královský hrad

chránil pomezí. Roku 1365 odevzdán hrad od Karla IV. Bolkovi knížeti Opolskému v zápisné držení, od kteréž doby nacházel se v rukou soukromých. V XV. století činěny se Z-e časté nájezdy do Slezska a Lužice, pročež stavové těchto zemí koupili Z. s jinými ještě pohraničnými hrady a pobořili je (1447). Ale nedlouho potom opět jest hrad postaven, načež vystřídali se v držení jeho četní rodové, až r. 1622 dostal se rodině Trčkovské. Když po r. 1634 veškeré statky Trčkovské jsou v plen vzaty, darován Z. od komory král. koleji jesuitské u sv. Anny ve Vídni (1644), v jejímž držení zůstal až do zrušení řádu.

Záhoštsko, jinak Záhvozdí, nazývala se v starém rozdělení Čech župa v severních Čechách, prvotně část země Milčanů. Byla to krajina nad hořejším tokem Nisy a rozličnými jejími přítoky, i také západněji nad některými potoky tekoucími do Labe, ku kteréž náležely netoliko nynější dva nejsevernější výběžky Čech u Liberce a Fridlandu s jedné, u Rumburka a Šluknova s druhé strany, nýbrž i celá krajina okolo města Žitavy od nich obejmutá, která teprv v XV. století zase ponenáhlu se oddělila od Čech a připadla k Lužici. Na severu sáhala krajina ta až za Ochranov.

Zájem, v staročeském právu tolik co vzetí v základ. Věřiteli příslušelo právo, když mu nebyl úrok v pravý čas zaplacen, vyžádati sobě komorníka a dlužníku tolik krav, koní, ovcí atd. zajmouti, kolik úrok ten a náklad za pomoc soudní obnášel. Když však komorník, jenž na z. přišel, neměl co zajímati, měl hned panování učiniti, a to slulo jalové panování (v. t.).

Zajíc z Hazmburka (z Hasenburka), jmeno jedné z nejstarších a nejvzácnějších panských rodin českých, větev rodu Buziců, užívavšího v erbu hlavy kančí. Nejstarší známý člen její jest Dětříšek, syn Buzův, který 8. říj. 1110 padl v boji s Poláky. V druhé čtvrti téhož století připomíná se Jurik (Jiřík), který měl účastenství v tažení křižáckém do Jerusaléma a zemřel tam r. 1148. V druhé polovici XVIII. století žil Oldřich, jenž první nazýval se Z., vystavěl hrad Valdek u Hořovic, byl také purkrabím Pražským a zemřel r. 1271, zůstaviv hojné potomky, kteří napotom drželi v Čechách rozličná zboží pozemská, vystavěli hrady Šelenberk, Třeboň, Rožmitál a Hazmburk, a stali se takto zakladateli větví Valdecké, Šelenberské, Rožmitálské a Hazmburské, užívajíce veskrz v erbu hlavy kančí, k níž páni z Hazmburka připojili ještě zajíce v poli modrém. Ku konci XIII. století proslul Řehoř Z. z Valdeka, o němž viz Řehoř 5). Na začátku XIV. století vynikl mezi panstvem českým nad jiné Vilém Z. z Valdeka, nejvyšší maršálek království Českého a zápisní držitel hradu Křivoklátského, pán svého času rozšafností a hrdinskou myslí na slovo braný, soupeř známého Jindřicha z Lípy, královně Elišce i manželu jejímu králi Janu věrně oddaný, který v politických i válečných běžích toho věku míval rozhodné účastenství, o čemž viz čl. Jan král Český. Vilém Z. zabit jest r. 1319, když ho král Ludvíkovi Bavorskému proti Fridrichu Rakouskému na pomoc poslal; následkem hádky, která

povstala mezi lidem jeho a Němci. Starší syn jeho Oldřich III. byl děkanem kapitoly Pražské, přivezl do Čech tělo sv. Dobrotivé, jež daroval klášteru Ostrovskému, a zemřel r. 1326. Druhý syn Zbyněk Z. z Valdeka, řečený „Zámořský," držel hrady Žebrák a Točník, jež však r. 1336 vyměnil s králem Janem za Budyni, a koupil t. r. král. hrad Klepy nad Ohří v Litoměřicku. Přestavěv Klepy nazval je Hazmburk, načež se všickni potomkové jeho nazývali Z-i z Hazmburka. Zbyněk byl jako jeho otec statečností, rozšafností a bohactvím pokládán mezi přední pány české, a od r. 1326 zastával úřad nejvyššího truksasa dvorního, kterážto hodnost napotom zůstala dědičnou v jeho rodině. Zbyněk zemřel r. 1368. Příbuzný jeho Vilém Z. z Hazmburka byl proboštem nejprv Litoměřickým, od r. 1406 pak Vyšehradským, a r. 1379 přivezl z Avinionu mnoho knih, jež daroval kapitole své. Vnuk Zbyňkův Zbyněk II., oddav se stavu kněžskému stal se proboštem Mělnickým a r. 1403 arcibiskupem Pražským, kdežto svou přepiatou a nemístnou horlivostí v stíhání nového učení Husova (v. t.) a jmenovitě nerozumným pálením knih stal se pověstným a věci katolické nemálo tím uškodil. Zemřel r. 1411 v Prešpurku, kam se byl před hněvem krále Václava k bratru jeho císaři Sigmundovi utekl. V bouřích husitských stáli pánové z Hazmburka pevně ke straně katolické, a také napotom zůstali vždy věrni víře pod jednou. Jan Z. z Hazmburka, horlivý katolík, stal se 1454 dvorským sudím, kterýžto úřad vedl až do roku 1467, kdežto přidal se k jednotě proti králi Jiřímu ustrojené, a r. 1469 jmenován jest od Matiáše Uherského, proti Jiřímu v Olomouci za krále zvoleného, nejvyšším kancléřem království Českého. Matiáši zůstal věren až do r. 1479, kdežto následkem míru mezi králi Vladislavem a Matiášem vešel v poslušenství onoho. Jan i napotom vedl slovo mezi katolíky, a zemřel 15. kv. 1495, žalostně od svých spoluvěrců oplakáván. Pro stranu svou působil i literárně; jsoutě od něho rozličné listy obsahu polemického, dílem k mistrům Pražským, dílem k bratřím. Krištof Z. z Hazmburka prodal r. 1558 Hazmburk Janovi z Lobkovic na Zbiroze. Jiří Z. z Hazmburka na Mšeně byl svého času pro svou rozšafnost a skušenost na slovo brán a v rozličných veřejných jednáních potřebován; jmenovitě r. 1547 vzat jest do komise k porovnání práv zemských s právy městskými, r. 1549 do komise k napravení mince, roku 1571 k upravení plavby polabské, roku pak 1575 jmenován nejvyšším berníkem království Českého. Jiří Z. zemřel r. 1580. Jan Zbyněk Z. z Hazmburka, muž vysoce vzdělaný, jenž byl navštívil země cizí, byl presidentem nad apelacími, vyvedl s nemalým nákladem rozličné nové stavby na statcích svých, jmenovitě obnovil zámky v Budyni, Mšeně, Brozanech a Hostonicích, choval při dvoře svém muže učené, mezi nimi též Paprockého; ale že vydával nesmírné sumy na alchimii, zadlužil se velice a konečně přišel na mizinu. Zemřel r. 1616, zůstaviv syny Jana Mikuláše a Jaroslava. Z těch padl onen r. 1631 v bitvě proti

Švédům u Vratislavi; tento zemřel r. 1668 bezdětek co poslední muž rodu svého.

Základ, v staročeském právu věc movitá věřiteli na pojištění dluhu daná; dána-li věc nemovitá, slula zástavou.

Zalužanský z Zalužan, Adam, slavný botanik a lékař, stal se r. 1582 bakalářem a r. 1584 mistrem svob. umění na akademii Pražské, načež k dovršení svého vzdělání odebral se ještě do Helmstadtu v Brunšvicku. Vrátiv se odtud r. 1587 co doktor lékařství přijat jest do koleje Karlovy a četl o řečtině a Homerovi. Roku 1593 císař Rudolf II. obnovil a potvrdil erb a titul vládycký, rodině jeho někdy od krále Vladislava II. daný. Vedle své profesury zanášel se Z. pilně botanikou, jsa v tom štědře podporován od Viléma z Rožmberka, který k jeho návrhu založil nákladné květnice při svém letohradu Kratochvíli u Netolic. Roku 1592 vydal Z. slavný svůj spis *Methodi herbariae libri tres*, v němž před Linéem za základ své důmyslné soustavy položil pohlaví rostlin. Opustiv na to profesuru usadil se na Starém městě co praktický lékař. Při tom počal se neunavně zasazovati o znovuzřízení školy lékařské v Praze, ku kterémuž konci vydal r. 1600 spisek *Oratio pro anatomia et instauratione studii medici in inclyto regno Bohemiae*. Když potom r. 1609 universita se dostala pod řízení stavův, podal jim Z. návrh k obnovení učení Pražského, kterému však nevyhověno, poněvadž mu odporovali profesoři. S rovnou horlivostí ujímal se Z. otázky náboženské, hledě spůsobiti sjednocení mezi podobojími a bratřími. Z. zemřel morem 8. pros. 1613, a pochován v kapli Betlemské. „Byl takový filosof", praví o něm paměti universitní, „jakému věk jeho a národ náš neměl rovně." Od něho jest ještě *Řád apatekářský* (v Praze 1592) a *cena neb vyměření všech lékařství* (tamt. 1592).

Zápis, původně listina, v níž se někdo přiznával k jistému dluhu. Desky, do kterých se takové listiny kladly, sluly zápisné (*tabulae obligationum*), vklad pak takový slul sám později z. Ano význam slova z. rozšířen v prošlém čase i na vklady trhů, nápadu a jiných práv věcných.

Zápisné zboží, tolik co zástavní.

Zástava, v širším smyslu to, co se k ujištění nějakého závazku dává; v užším smyslu věc nemovitá k takovému pojištění daná, na rozdíl od základu (v. t.).

Zástavní zboží, zboží dané v zástavu za jistý dluh.

Zatočil z Löwenbruku, Jan Norbert, narodil se v Praze asi r. 1625, studoval tamtéž a r. 1648 při obležení Prahy od Švédů sloužil v legii studentské i bojoval statečně na mostě Pražském a na hradbách Novoměstských při posledním útoku nepřátelském, při čemž bedlivě sobě zapisoval co se každého dne po celé obležení pamětihodného přihodilo, Později byl radním písařem, a konečně kancléřem městským. Roku 1659 povýšen do stavu šlechtického s predikátem von Löwenbruck. Roku 1684 vydal zmíněné zápisky své pod názvem *Letodennopis t. j. obležení Švédského vypsání*.

Záviše (Záviš) z Falkenšteina, syn Budivoje na Hluboké a vnuk Jindřicha Vítkovce na Krumlově, narozen asi v polovici XIII. století, byl muž šlechtilé postavy a výtečného ducha, slynul co básník, obecnému lidu pak platil za čarodějníka. První zmínka o něm se děje r. 1272, roku pak 1276 stál v čele Vítkovců, kteří se byli pozdvihli proti Přemyslu Otakarovi II. a tím jej k nešťastnému míru s císařem Rudolfem přinutili. Za to jest Z. se všemi Vítkovci od krále ze země vypověžen, načež uchýlili se pod ochranu Rudolfovu. Ten mocně se jich ujímal, vymáhaje pro ně na Otakarovi odpuštění a navrácení statků; zamítnutí neslušné té žádosti vydatně přičinilo se k rozdmýchání nového zášti mezi králem a císařem. Přišlo k nové válce, a když u Lavy v Rakousích ležela proti sobě vojsko české a císařské, den před bitvou pro krále Českého záhubnou poslal k tomuto Z., zdržující se při vojště Rudolfově, důvěrníka se vzkázáním, chtěl-li by jemu a bratřím jeho milost uděliti, že hotov jest na pomoc mu přispěti, čemuž ale král odepřel, nedávaje žádné víry zpronevěřilci. Není pochybnosti, že po nešťastném zahynutí Otakarově v míru na to s císařem uzavřeném Z. i všickni Vítkovci zase v držení statků svých vešli. Z. zdržoval se r. 1279 ve Znojmě, kde toho času dvorem byla ovdovělá královna Kunhuta, kterou on co muž tělesnými i duševními přednostmi vynikající sobě v té míře naklonil, že se s ním tajně zasnoubiti dala a syna mu porodila. Když r. 1283 mladý král Václav sám v panování se uvázal, přijal u dvora svého laskavě matku i manžela jejího Z., jehož radou říditi se počal, ano v krátce úplně mu odevzdal správu země. Z. vládl rozšafně, ale hrdé chování jeho spůsobovalo mu k starým nepřátelům nové, císař Rudolf pohlížel s nedůvěrou k někdejšímu zrádci Otakarovu, a když konečně r. 1287 zemřela manželka jeho Kunhuta, dovedli nepříznivci Z-šovi naplniti srdce mladého krále podezřením proti němu. Z. aby jiné podpory a ochrany nabyl, ucházel se o ruku Juty, sestry Uherského krále Ladislava. Když ten mu ji slíbil, vypravil se Z. s četným komonstvem a mnohými poklady pro ni do Uher, ale na cestě přepaden jest od Hynka z Lichtenburka a ze všeho oloupen. V brzce pak ještě s větší nádherou do Uher se vydav tam slavně s Jutou oddán jest, s kterou pak vší veřejnosti vzdálen pokojně žil na svém hradě Svojanově blíž moravských hranic. V tom čase králova nedůvěra vzrostla velice sporem, který nastal mezi ním a Z-šem. Ten byl totiž po předešlé manželce své Kunhutě v držení mnohých statků královských, jež nyní králi vrátiti se spečoval. Král uměl tajiti svůj hněv až ke vhodné příležitosti, která se brzy naskytla, když Z. činil přípravy k slavnému křtu syna, kterého mu r. 1288 nová jeho manželka porodila. Václav přijal pozvání ku křtinám s tou výminkou, aby Z. sám pro něj do Prahy přijel. Z. přijel tedy na hrad Pražský se skrovnou toliko družinou, a tu král Václav jíti jej kázal. Devět silných rytířů dlouho přemoci ho nemohlo, konečně přece poražen jest a svázán, potom do Bílé věže uvržen a půl druhého léta žalařován. Ale to jeho mysli nepohnulo, i nechtěl vydati ani jednoho ze statků, jež

král na něm žádal. V tom vězení prý Z. mnoho pěkných písní složil pro ukrácení sobě času, z čehož někteří domýšleti se chtějí, že snad aspoň některé básně *Rukopisu Kralodvorského*, jemu asi současného, jej za skladatele mají. Nyní zdvihl se proti králi veškerý rod Vítkovců, jehož hlavou byl Z., a král Uherský též jim pomáhal. I musil Václav mocí dobývati na nich hradů svých, a kde se v kterém statečně bránili, vydati ho nechtíce, kázal král Z. svazaného před hradby přivésti, a nevzdají-li se, usmrcením jeho hroziti. Tak více hradů v moc svou dostav král konečně i Hlubokou obklíčil, kde Vítek, Z-šův bratr, se bránil, a tu i jej podobným spůsobem ku postoupení hradu nutil. Ale Vítek, nenadáv se že by král vyhrůžku svou vyplnil, v odporu setrval, načež Václav Z. Mikuláši knížeti Opavskému, jenž byl vůdcem obléhajícího vojska, odevzdal, aby s ním dle vůle naložil. Tu jest Z. dne 24. srp. 1290 na lešení schvalně vystavěném „prknem“ sťat, an na to z hradu bratří jeho hleděli. Takovou přísností polekáni počali Vítkovci s králem vyjednávati, a větší část jich podrobila se jemu, čímž zachováni jsou při svých statcích; jen bratří Z-šovi, Vítek a Vok, odešli ze země.

Zbečno, ves na Mži v někdejším Rakovnicku, kde stával druhdy oblíbený lovecký dvůr knížat Českých. Roku 1100 dne 22. prosince kníže Břetislav II. zde zemřel, byv poraněn v zdejších lesích od najatého vraha Lorka.

Zbihněv (*Zbigniew*), polský kněžic, syn Vladislava Hermana a bratr Boleslava Křivoústého, narozen asi r. 1070, hledal několikráte útočiště v Čechách v době rodinných sporů, jmenovitě za Břetislava II., za Bořivoje II. a konečně za Svatopluka, a pokaždé byl přátelsky přijat. Po smrti Svatoplukově navrátil se do Polska, chtěje se pokořiti bratru Boleslavu a s ním se smířiti, jest však od něho jat, oslepen, a konečně od nějakého najatého vraha úkladně usmrcen.

Zbislav, dle pověsti nedospělý syn Vlastislavův, jejž Neklan po zahynutí tohoto poručil k opatrování jakémusi Duryňkovi, který mínil se Neklanovi zavděčiti usmrcením mladého kněžice. I učiniv tak přinesl hlavu jeho knížeti na Vyšehrad, hojné odměny od něho doufaje. Ale Neklan, skutku toho nešlechetného velice se zhroziv, místo odměny z trojí smrti jednu sobě voliti mu velel: buď vlastním mečem se probodnouti, aneb sám se oběsiti, aneb se skály Vyšehradské dolů se svrci. Durynk, v naději své zklamán, po dlouhém rozmýšlení na jedné olši vlastníma rukama se oběsil.

Zboží slulo starým Čechům každý majetek, ať movitý nebo nemovitý, a často se užívá ve smyslu p o z e m e k neb s t a t e k.

Zbraslav, lat. *Aula regia*, něm. *Königsaal*, starožitný městys při ústí Berounky do Vltavy, tři hodiny cesty od Prahy, darována r. 1115 klášteru Kladrubskému, od něhož ji s příslušenstvím biskup Pražský Jan III. z Dražic směnou získal (po r. 1258). Příjemnost zdejší krajiny vábila krále Přemysla Otakara II., který Z. r. 1268 od biskupa za jiné zboží vyměnil, načež zde krásný lovecký zámek vystavěti a

okolní vrch révou z Rakous přivezenou posázeti dal. I jeho syn Václav II. rád se zde zdržoval, a po odpravení Záviše ustanovil se k upokojení svědomí svého na založení kláštera cisterciensk ého, pro nějž vyvolil Z. Dne 20. dubna 1291 převedeno z kláštera Sedleckého 12 mnichů pod opatem Konradem na Z., král Václav položil r. 1297 třetího dne po své korunovaci základní kámen ke kostelu Matky boží, a r. 1304 učinil bohaté nadání na klášter zdejší. Bohactví a lesk kláštera dosáhly v krátce vysokého stupně, k čemuž přispěla podstatně ta okolnost, že zvolen za pohřebiště rodiny královské. Třetí opat Z-ský Petr Žitavský (v. t.) proslavil se svým spisem *Chronicon Aulae Regiae*. On byl svědkem první pohromy, která klášter stihla za zlovlády Jindřicha Korutanského, při čemž velikou zkázu vzal na zboží svém. Za panování Karla IV. žilo prý v klášteře 500 mnichů. Roku 1420 dne 10. srpna vydrancován a spálen klášter Z-ský od fanatické luzy Pražské vedené Korandou, načež statky jeho od císaře Sigmunda rozzastaveny jsou. Po ukončení válek husitských vrátilo se sice několik mnichů do Z-i, žili zde však v okolnostech nuzných; od středu XVI. století zlepšil se poněkud stav jejich, teprv ale po Bělohorské bitvě dílem vráceny klášteru staré, dílem koupeny od něho nové statky, opat pak učiněn údem stavů zemských. Během 30leté války klášter nanovo mnoho trpěl: r. 1631 řádili tu Sasové, a co jimi neskaženo, zničili zbouření sedláci; r. 1634 drancovalo klášter vojsko císařské; největší pohroma však zastihla klášter r. 1639, když Baner Z. na několika místech zapáliti kázal, tak že celé městečko vyhořelo. Od posledního vydrancování r. 1648 nastaly klášteru doby klidnější, ve kterýchž opatové klášter novými stavbami zvelebovali, až konečně r. 1785 zrušen jest.

Zderaz, milostník krále Českého Vratislava, který roku 1090 při obležení Brna králova syna Břetislava prostořekostí svou uraziv původem jeho úkladně jest zavražděn. Z. pochován jest v Praze při kostele (od něho prý vystavěném) ss. Petra a Pavla na hořejším Novém městě, kde bylo proboštství křižovníků Božího hrobu, odkudž nejbližší okolí toho kostela nazváno jest Zderaz.

Zeidlitz z Schönfeldu, Ladislav, pán na Encovanech, z rodiny německé v Čechách usedlé, bojoval v Uhřích proti Turkům, r. 1607 přijat jest do stavu panského, r. 1608 co stavovský komisař provázel vojsko moravské, které s arciknížetem Matiášem táhlo ku Praze, roku 1617 hlasoval pro přijetí Ferdinanda II. za krále, ale v povstání českém byl při straně stavovské, účastniv se rozličných veřejných jednání. Za to po bitvě Bělohorské všeho statku svého odsouzen odešel do ciziny. Roku 1631 vrátiv se s vojskem saským do Čech uvázal se opět v Encovany, ovšem jenom na krátko. Kdy a kde zemřel, známo není. Z. měl zvláštní zalíbení ve sbírání památek historických, jakož pochází od něho *Sbírka písem, jednání a pamětí veřejných v království Českém* z XV. a XVI. věku, obšírný to rukopis chovaný v Roudnici.

Zeiller (též Zeller) Šebestian, Pražský malíř, narozen 1683, vzdělal se v Římě u Karla Manatty, načež usadiv se v Praze provozoval

tam umění své s dobrým prospěchem, avšak již r. 1713 zemřel morem zachvácen. Z jeho prací jsou známy *sv. Antonín Padovanský* v Loretě Pražské, *malba na obmítce* nad hlavním oltářem v kostele sv. Jakuba v Praze, a *podobizna hraběte Františka Helfrida z Vračických* (ryta Sartoriusem).

Zelená Hora, zámek a druhdy pevný hrad v někdejším Plzeňsku blíž Nepomuku, místo od šedověkosti dějepisně památné, které dle pověsti bylo za pohanských dob sídlem rozsáhlé bohoslužby. Svatý Vojtěch, z Říma do své diécese se vraceje, požehnal prý zde s vrcholu utěšené hory zemi České a zrušil tím klatbu, kterou byl odcházeje z vlasti nad ní vyřknul, načež ihned hojný déšť svlažil vyprahlou zemi po dlouhém, trapném suchu. Vše oživlo, i hora jasně se zazelenala, a na památku té události nazvána jest Z-nou Horou. Později dostala se Z. H. v držení kláštera Nepomuckého, po jehož vypálení od Husitů r. 1420 císař Sigmund zboží jeho i se Z-nou Horou zastavil bratřím Bohuslavu a Hynkovi Krušinům ze Švamberka. Za krále Jiřího připadla Z. H. koruně České, ale brzy přešla v držení pánů ze Šternberka. První její držitel z rodu toho, nechvalně známý Zdeněk ze Šternberka, zvrhl se z přítele v odpovědníka krále Jiřího a spůsobil 28. listopadu 1465 pověstný sjezd na hradě Zelenohorském, na kterém utvořila se známá Jednota Zelenohorská proti Jiřímu. Šternberkové drželi Z-nou Horu až do r. 1728, v kterémž přešla do jiných rukou.

Zelender z Prošovic, Volfgang, narozen v druhé polovici XVI. století v Plzni, vstoupil v Řezně do řádu benediktinského, a po smrti Břevnovského opata Martina vnucen jest klášteru tomu od císaře Rudolfa II. za jeho nástupce. V té důstojnosti horlil o rozšíření náboženství katolického netoliko na zboží klášterním, nýbrž v celé té krajině, z čehož povstaly naň stížnosti od poddaných kláštera, že je skracuje v jich právech, a jmenovitě v svobodném provozování náboženství evangelického, majestatem císařovým jim pojištěném. Konečně i zavříti dal nový chrám evangelický, jejž měšťané Broumovští si byli vystavěli, a vznesl k císaři stížnost na tyto, kteří byvše do Prahy povoláni tam jsou uvězněni. Jak známo, bylo násilné toto zavření kostela Broumovského jednou z příčin osudných událostí roku 1618. Opat Z. byl na to od povstalých stavů ze země vypovězen a zemřel u vyhnanství v Domašově na Moravě 7. září 1619.

Zelenohorský rukopis v. Rukopis Zelenohorský.

Zelený, znamenitý puškář páně Roháčův na hradě Sioně, po jehož dobytí s Roháčem samým i s celou posádkou upadl v zajetí, načež 9. září 1437 v Praze všickni oběšeni jsou na zvláštní šibenici o třech patrech: nejvýše pan Roháč v panské úpravě, pod ním polský rytíř Račinský, kněz Prostředek a puškář Z., nejníže pak ostatní bojovníci Roháčovi.

Zelotin z Krásné Hory, Václav, Pražan, stal se r. 1154 bakalářem a 1561 mistrem svob. umění, načež konal v cizině studie lékař-

ské. Roku 1564 přijat mezi profesory na učení Pražském, kdež vyučoval mathematice; 1568 a 1569 byl děkanem fakulty filosofické, 1573 a 1574 proboštem koleje Karlovy. Roku 1570 nadán erbem a predikatem z Krásné Hory, r. 1577 píše se již doktorem lékařství, r. 1583 stal se proboštem v koleji krále Václava, a zemřel 17. kv. 1585. Z. zanášel se pilně hvězdářstvím a alchemií, a vydal některé spisy z oborů těchto. On první začal vydávati *kalendáře* bílým papírem k zápiskám prokládané, a první v kalendáři svém na rok 1583 podal srovnání dnův obou kalendářů, julianského i gregorianského.

Zemědělství. Staří Čechové, jako Slované vůbec, vyhledávali hlavní výživu svou vzděláváním země, i vynikli značně ve všech spůsobech jejích. V přední řadě stojí tu: 1) polní hospodářství čili rolnictví. Jest ku pravdě podobno, že Čechové, přišedše „v sieže žirné vlasti“, po předešlých obyvatelích země nalezli půdu s části již v role upravenou, v jichž držení se jen uvázati potřebovali; s části ovšem musili teprv vysekávati lesy a půdu upravovati. Dle starodávního demokratického zřízení slovanské společnosti panovala zajisté i mezi prvními Čechy do země přišlými úplná rovnost stavů, a pozemky tedy rozděleny jsou mezi jednotlivé rodiny stejnou měrou dle počtu hlav. Pozemek takový byl společným jměním rodiny, jež spravoval volený od ní starosta, vládyka nazvaný. Rodina usadila se na novém statku svém v ten spůsob, že uprostřed polí nastavěla sobě domů a chalup k obydlí, a když ty potomkům nestačily, přistavováno jich více, tak že povstávaly z toho malé vísky, jmenem prvního zakladatele označené. Usedlosti takové s pozemky k nim náležejícími sluly dědiny, a kdo měl účast ve vlastnictví nějaké dědiny, nazýván zemanem. Vedle zemanů však záhy již vyskytují se také bezzemci, t. j. lidé, kteří „na zemi neměli“; neboť jednak zajisté již první Čechové přivedli s sebou čeleď služebnou, stojící mimo svazek rodinný, jednak i dovoleno bylo a zhusta se stávalo, že jednotliví členové rodin ze spolku jejího vystupovali, podíly své v movitém zboží berouce, a jinde své štěstí hledali. Takoví bezzemci sloužili pak v dědinách za mzdu u zemanů. Zemané v nejstarších dobách tvořili jádro národu, vzdělávajíce osobně pole zděděné, ba ani vládykové neštítili se práce, jakož jmenovitě Přemysl oráč od pluhu vzat jest a na stolec knížecí posazen. Polní plodiny, jež Čechové od starodávna pěstovali, byly rozličné druhy obilí, jako až podnes: pšenice, žito, ječmen, oves, pak hrách, čočka, pohanka, řepa, len, konopě. Že Čechové přinesli s sebou do země všelijakou zkušenost hospodářskou, dá se vším právem předpokládati; rozumí se však samo sebou, že v nových sídlech svých musili nabývati zkušeností nových, místních, a zřizovati své hospodářství na jich základě. Záhy zajisté uznali potřebu hnojení a střídání plodin, i vyvinulo se dosti brzo třístrané hospodářství (jař, ozim, lad čili úhor, což dohromady slulo popluží), a část půdy, kterou nenutila potřeba vzdělávati na pole, zůstavena dobytku pro pastvu. Polní výtěžek býval tak hojný, že zbývalo obilí také pro sousední národy, od nichž za ně jiné potřeby,

zvláště sůl, na výměnu brány. Nářadí, jakého staří Čechové při polním hospodářství užívali a jež větším dílem již s sebou do země přinesli, bylo: plužice, rádlo, nákolesník, brány, rýče, kosy, srpy, cepy a j. Obilí skládali do stodol, a nevešla-li se hojná úroda do nich, dělali stohy. Vše ukazuje na to, že ještě za dob pohanských polní hospodářství v Čechách na stupni pro onen čas dosti vysokém se nalezalo. Po zavedení křesťanství byli to hlavně klášterové, jmenovitě benediktini, jenž si velice dávali záležeti na zvelebení polního hospodářství, k čemuž jim dána příležitost hojným jich nadáním rozsáhlými pozemky s lidem služebným k nim příslušícím, jakož v listinách nadacích zejmena připomínají se: oráči, ženci, sekáči, zahradníci, štěpaři, vinaři, hlídači luk, hajní, kobylníci, vodaři, rybáři a j., což podává obraz pravidelně zařízeného a systematicky vedeného hospodářství polního i vyvinutého rozdělení práce. A takž nemineme se s pravdou, tvrdíme-li, že vzdělávání půdy toho času bylo velmi pokročilé a stav rolnictví květoucí. Že i vláda bedlivý zřetel obracela k tak důležité vnitřní záležitosti, jako jest vzdělávání půdy, o tom nám důkaz podává napravení měr polních, jaké se stalo za panování Přemysla Otakara II. Takovým spůsobem se polní hospodářství v Čechách čím dále tím více zvelebovalo, jmenovitě byl vývoz obilí znamenitý, a již ve XII. století byly Čechy obilní zásobárnou okolních zemí. Během této doby však stala se důležitá změna v poměrech držebnosti půdy se týkajících. Obyvatelstvo počalo se děliti na rozličné stavy, vládykové a bohatší zemané počali lnouti ku knížeti a dvoru, přijímajíce úřady a věnujíce se službě veřejné, i odcizovali se takto svými osobami zaměstnání rolnickému, jež ponechávali zemanům chudším, obzvláště pak počtem napořád vzrůstající třídě bezzemků. Těm přepouštěli pozemky své ke vzdělávání a užívání za jisté poplatky, úroky a služby, i utvořil se tak ponenáhlu nový stav sedláků, jimž výživou byl výtěžek z pozemků, co ho zbylo přes dávky a služby pánům povinné. Poměr sedláků k pánům zakládal se tedy na dobrovolné úmluvě, a mohl týmž spůsobem zase zrušen býti; sedlák nebyl nikterak vázán na hroudu a požíval úplné osobní svobody. Se stavem selským splynula i část chudšího zemanstva, jíž okolnosti nedovolovaly povznésti se ku povolání domněle vznešenějšímu nad rolnictví; ba oni rádi se dávali v podobnou ochranu pánů, jaké požívali od těchto sedláci jejich, z čehož během času vyvinul se poměr vrchnosti a poddaných. Jen malá část nižšího zemanstva udržela se v prvotním svém stavu, dochovavši se až na naše doby pod jmenem svobodníků. Z vládyků a bohatých zemanů pak utvořila se tím spůsobem šlechta zemská, která výhradně k sobě potáhla všecka práva politická, dříve všem stejně příslušná. Avšak pánové nerozdělili všecky své pozemky mezi sedláky, lepší zajisté i úrodnější část půdy nepustili z vlastního držení, provozujíce na ní hospodářství k své ruce skrze správce k tomu zřízené. Tak povstal rozdíl mezi hospodářstvím malým (selským) a velikým (panským), z nichž toto nad ono prospívalo, dílem za příčinou lepší půdy a větších nákladů, jaké na ně bo-

hatí páni činiti mohli, dílem také proto, že pánové zemská břemena, jakým podrobeny byly jejich statky, všemožně uvalovati hleděli na sedláky, kteří čím dále tím větších nátisků snášeti musili, což překáželo jim velice u zvelebování svých hospodářství. Veliká pohroma stihla rolnictví české po žalostném zahynutí Otakara II. loupeživým řáděním v zemi sběře braniborské, před níž sedláci utíkali do lesů, nechávajíce pole svá nevzdělaná, z čehož pošel hlad a silné mření lidu. Ale již za následujícího šťastného panování Václava II. zotavila se zase země dokonale a polnímu hospodářství nastala doba nového květu, který dosáhl svého vrcholu za zlatého věku Karlova, kdež byla hojnost všeho a veliká láce obilí i ostatních věcí potravních. Za téhož panovníka stalo se nové napravení měr polních. Následující na to války husitské nebyly ovšem příznivy živnosti rolnické, ano sedláci hospodářská nářadí svá obraceli ve vražedlnou zbraň; ale sotva utichl hluk boje, již za správcovství a potom kralování Jiřího Poděbradského zvelebilo se nanovo polní hospodářství u vysoké míře. Za Vladislava II. děje se zmínka o měřiči zemském. Při tom všem napořád se tužila poddanost selského lidu vrchnostem, za příkladem osobního nevolnictví u sousedních Němců panujícího, jmenovitě po vítězství šlechty u Lipan nad stranou demokratickou sevřen jest sedlák úvazky nad předešlé tužšími, připoután k hroudě a co „člověk“ dán v moc a milost pána svého, který měl nad ním všelikou pravomocnost. Avšak nedálo se to bez odporu, a na mnohých místech sedláci nebezpečně se bouřili, starodávné svobody své bráníce, i musili násilím přivedeni býti ku poslušenství. Přes to všecko ani nyní nebyl stav selského lidu v Čechách tak bídný jako v Němcích, kde nelidské týrání vrchností ubohé sedláky k zoufalství dohánělo, jak dokazují četná toho času a zhoubná jich povstání. Ano zdá se, že většina českých pánů moci nad poddanými sobě osobované dosti mírně užívala, neboť za Ferdinanda I. spatřujeme stav selský tak zámožný, že přepychu jeho musily meze kladeny býti cestou zákona zápověďmi příliš nádherného šatstva. Vůbec byla celá doba od Ferdinanda I. až do započetí 30leté války, po kterýž čas požívala země nepřetržitého téměř pokoje a cizích nepřátel ani nespatřila, velmi přízniva povznešení obecného blahobytu a vývoji všelikých živností občanských, jmenovitě dokonalejšímu vzdělávání země. Jak veliká byla o toto poslední péče vyšších stavů, dokazují četné mandaty a instrukce, dávané od vrchností svým úředníkům, i řády selské na jednotlivých panstvích zaváděné (na př. pana Floriana Grispeka, v. t.). Z instrukcí těch, dílem i tiskem vyšlých, nad jiné znamenitější jest Fridlandská, dosavad v rukopise (u p. Špatného); z mandátů pak, jaké vydávány ještě v pozdějších dobách, otištěn jest v Časopise musejním na r. 1843 *Mandat hraběnky Berkové poddaným panství Richmburského, Rosického a Slatiňanského* (z let 1620—16). Mandaty a instrukce tyto slouží nejen k objasnění vrchnostenských a selských poměrův, nýbrž i ku poznání starších zásad hospodářských. Dále dokazuje horlivost té doby o zvelebení hospodářství polního literatura ekonomická,

obsahující dlouhou řadu spisů o veškerých odvětvích z. jednajících, původních i přeložených, z nichž některé sáhají nazpět až do první polovice XV. století. Nad jiné toho druhu vyniká Jana Brtvína pověstný *Hospodář*, dílo to r. 1535, 1540, pak r. 1587 v rozmnoženém vydání vytištěné, které jedná o základech rozumného hospodářství a spravování velikých statkův podle českého spůsobu, obsahujíc mnohé pro nás velice zajímavé podrobnosti a zvláštnosti. Velice jest litovati, že nám scházejí podrobnější statistická udání, která by ukazovala, jaké množství kterých plodin vyvozovala pilnost hospodářů českých, a v náležité světlo stavěla tehdejší květ rolnictví v Čechách, o němžto všecky okolnosti svědčí, že byl znamenitý. Tento květoucí stav hospodářství polního vzal za své v době v dějinách českých nejsmutnější, za zhoubné války 30leté, ve kteréž obyvatelstvo české vyhubeno jest až na čtvrtinu svého předešlého počtu. Co trpěly Čechy v ten čas, dostatečně jest známo. Země zpustla, celá místa stála prázdná, lid, který nezahynul od zbraně nepřátelské, skrýval se po lesích; v jakém stavu se nacházelo vzdělání země, kde ještě se dálo, snadno sobě pomysliti. Sedláci, kteří neodběhli ze statků svých, zbaveni byli téměř všech prostředků ku provozování rolnické živnosti a v nedostatku dobytka sami se zapřahovali. Po válce pak dovršena jest poroba selského lidu, který uveden v poddanost otrockou a zbaven svých posledních práv i téměř vší možnosti živobytí. Domácí šlechta se byla s větší části vystěhovala ze země, a na jejich opuštěných statcích osedli cizinci, kteří neměli srdce k lidu cizího kmene, na mnoze dobrodruhové vojenští, prázdní lidského citu, a ve vydírání svém neznající žádného milosrdenství. Skrovný zbytek šlechty české v zemi pozůstalý brzo promísil se s novou šlechtou přistěhovalou a následoval příkladu jejího. Vrchnosti neslýchanými nátisky svíraly poddaný lid, libovolné jemu roboty množíce a nová břemena proti všemu právu ukládajíce, a proti takovým křivdám nebylo nikde pomoci pod vládou cizinců, jaká byla nastala. Přetruchlivý tento stav trval plné století, v kterémžto čase nesnesitelná bída vyvolala nejedno selské povstání, které musilo brannou mocí býti potlačeno, aniž následovalo patrné ulevení. V takové době nebylo pomyšlení na zvelebení polního hospodářství: sedlák pro přílišnou robotu nestačil ani nuzně vzdělávati svoje pole, šlechtic statkář, málokdy na svém statku bydlící, zůstavoval hospodaření zcela v rukou svých úředníků, dráčů lidu, skrovná pak spotřeba ztenčeného obyvatelstva neposkytovala žádného podnětu k zvýšené píli a nějakému průmyslu hospodářskému. Čechy, země od přírody vším požehnáním nadaná a druhdy tak květoucí, proměnily naskrze tvářnost svou, valná část půdy, jindy výborně vzdělané, obrácena v les nebo pustinu, hospodářství ve všech svých odvětvích bylo v úpadku jako nikdy před tím, ba některá (jako šafránictví) docela zanikla, stav rolnický byl nejbídnější v zemi, požívaje sotva lidských práv. Poměry tyto trvaly až přes polovici XVIII. století, v kteréž době teprv ponenáhla nastával obrat k lepšímu. — Neodlučný od spořádaného polního hospodářství jest

chov dobytka. Čechové zajisté domácí svůj dobytek s sebou do země přivedli. Že ho v nejstarších dobách potřebovali ku práci polní, toho nám jest důkazem Přemysl oráč, který do svého pluhu měl zapřažené voly. Od starodávna chovali Čechové dobytek koňský, hovězí, skopový a vepřový jako doposavad. V letě jej vyháněli pro výživu na pokraj lesův i do lesů samých, na vlhké tučné pastvy pobřežní, kde nebylo rádno zasívati pro nebezpečenství vystupujících vod. Takováto místa nejdéle zůstávala obecná, a to jest na větším díle původ zachovaných až na naše doby obecních pastvišť. Závod obecních pastýřů jest prastarý, takový pastýř na př. z rozpustilosti zatroubil do ucha sv. Vojtěchu an spal, a v básni *Oldřich* Kralodvorského rukopisu přichází „pastucha, jenž hlasno trúbí“. Bylo však se starati též o zimní výživu dobytka, ku kterémuž konci sekána tráva na místech, kde sama od sebe rostla bujněji, a sušena na seno. Brzo zvýšenou potřebou přivedeni jsou staří Čechové k umělému zakládání luk, jichž bedlivé hledění postupovalo v též míře, jak rolnictví samo se zvelebovalo. S počátku zajisté ani jich nehnojili, aniž podháněli neb vysušovali; v těch dobách však, kde rolnictví české dosáhlo vyššího rozkvětu, zajisté i vzdělávání luk stalo se dokonalejším. Plemeno dobytka bylo domácí; že by v starších časech zaváděna byla k vůli ušlechťování plemena cizí, o tom zpráv nižádných nemáme. Ovce jmenovitě chovány jsou jen hrubovlné, šlechtění vlny nastalo teprva v dobách novějších. Drůbež na dvořích chována od nepamětných dob, a sice hlavně kury a husy, vedle nich též kachny a holubi, k nimžto v XVI. století přistoupily z ciziny uvedené krůty a perličky. Na dvorech panských k vůli okázalosti chováni často pávové. — Z vedlejších odvětví hospodářství polního bylo za starodávna velmi rozsáhlé lnářství, odtud i pověstné druhdy české plátenictví. Staročeské hospodyně velice si zakládaly na pěkném lnu, jehož spracování náleželo výhradně do oboru jim od starodávna vykázaného: „ženy ruby stroja“. Plné truhly bílého plátna z domácího lnu, a postele vysoko nastlané poduškami z domácího peří byly od jakživa chloubou české hospodyně. Avšak stejné příčiny, jaké vedly k úpadku rolnictví vůbec, spůsobily též hluboké klesnutí lnářství, které nikdy více nepovzneslo se ku předešlé důležitosti. — Jiné, za starodávna důležité odvětví polního hospodářství bylo šafránictví. Kdy vzniklo, o tom se nám nedostává zpráv, že by se pak bylo z Rakous do Čech dostalo, tomu odpírá Balbin, který se zmiňuje též o divokém šafránu v Čechách rostoucím. O šafránictví zhusta dějí se zmínky již v listinách XV. století, že pak rozsáhlé bylo, o tom svědčí dosavad zachovaná jména mnohých polností: „Šafranice“, „Šafránka“. Veleslavín staví český a rakouský šafrán nade všecky jiné cizozemské, a v herbáři svém podává dosti obšírné naučení o sadbě a opatrování šafránu. Šafránictví během 30leté války úplně zaniklo, aniž se stal později pokus o jeho obnovení. — 2) Štěpařství. Toto odvětví z. bylo od Čechů již za nejstarších dob s obzvláštní zálibou pěstováno, jak o tom zhusta svědčí staré památky. Tak čteme u Da-

lemila, že Přemysl oráč do země „udružil" otku, která „vypusti pět pramenóv, z nich prokvite pět ořechóv", z čehož vidíme, že uměl dělati křížence. V písních Kralodvorského rukopisu nejedna zmínka se děje o sadařství a ovoci. Velikou zásluhu o ušlechťování ovocních druhů získali si v Čechách klášterové, kteří zakládali rozsáhlé zahrady, v nichž pěstovali nejkrásnější a nejchutnější ovoce, a pilně k tomu přihlíželi, aby se jejich štěpnice čím dále tím více zvelebovaly. Z jejich zahrad se sazeničky a rouby nejvzácnějších druhů a odrůd ovocních dostávaly do zahrad panských a selských. Též u každého skoro hradu byla zahrada, na které si vlastník mnoho zakládal a nákladu na její zvelebení nelitoval. U větší ještě míře zdokonalovalo se štěpařství v zahradách českých panovníků, nejdříve okolo Vyšehradu, později na podhradí Pražském. Z těchto skvostných zahrad se štěpné stromky, nejušlechlilejší ovoce nesoucí, vysazovaly v štěpnicích na knížecích neb královských statcích, a odtud se dále po zemi rozšiřovaly. Již v nejstarších listinách se dějí zmínky o štěpnicích. V listině kapitoly Vyšehradské od r. 1088 činí se zmínka o sadech ovocních v Žitenicích u Litoměřic. V listině kláštera Kladrubského od r. 1115 jmenuje se štěpař v Uhercích co poddaný toho kláštera. Roku 1130 daroval kníže Soběslav kanovníkům Vyšehradským zahradu ovocnou v podhradí Pražském a dvě ovocné zahrady ve Vršovicích. V listině kapitoly Pražské od r. 1133 připomíná se zahrada v Úněticích. V Palackého *Archivu* činí se v starých smlouvách časté zminky o sadech a štěpnicích. Když během věku Čechové za rozličnými příčinami hustěji začali navštěvovati cizí vlasti, jmenovitě teplejší krajiny evropské, seznali tam též výbornější druhy a odrůdy ovocné, jež pak hleděli u sebe zdomácniti. Nejstarší domácí druhy ovocné jsou hrušky a jablka, jichž rozličné odrůdy vypěstovány byly větším dílem z pláňat již v časech nejdávnějších; jahody a maliny v Čechách od jakživa divoce rostly, taktéž ořech lískový, o němž se děje zmínka v pověsti o Přemyslovi. Třešně, gdoule, mišpule rozšířeny byly v Čechách již ve XII. století, též vlaský ořech ode dávna jest tu zdomácnělý. Broskve a meruňky připomínají se v XIV. století, možná však, že jsou ještě starší; meruzalka (rybiz, angrešt) teprv asi v XV. století se v Čechách rozšířila. Slívy, jichž druh naše obecná švestka nyní ze všeho ovoce jest ve vlasti naší nejrozšířenější, přišly k nám odjinud dosti pozdě a zdomácněly teprv asi v XVI. století. Dobré kaštany byly jindy hojné v Čechách, ještě za časů Balbinových byla jimi vysázena znamenitá prostora u Krumlova, pak u Klatov a Obytce, z nichž nezůstalo již nic více než několik málo stromů přestárlých. Největší květ štěpařství českého připadá do XVI. století zároveň s největším květem rolnictví. I v té věci dávala šlechta dobrý příklad, činíc znamenité náklady na zvelebení svých štěpnic a sadů ovocných; jí následovalo zámožné měšťanstvo. Z domácích odrůd ovocných nejpověstnějším se stalo míšenské jablko, které nesnadno v jiné krajině se daří a s nímž záhy výnosný obchod zaveden do ciziny. Známo, že i při papežské tabuli Klimenta VIII. co dar Jiřího

z Lobkovic veliké obliby nalezlo. O někdejším vysokém květu českého štěpařství v XV. a XVI. století souditi lze z bohaté literatury štěpařské té doby, kdežto o žádném jiném odvětví z. nenalezá se tolik spisů, dílem výtečných. Jeden z nejstarších, *Knihy o rozličném štěpování*, zachoval se v přepise z první polovice XV. století, v němž mimo domácí uvedeny také mnohé cizí stromy, jako granátová jabloň, moruše, svatojanský chléb. Mimo štěpování obsahuje také mnohá naučení (někdy ovšem na zastaralých předsudcích založená) o vinařství, zelinářství a rozkošním zahradnictví. Spis ten, ač nikdy tiskem nevyšel, byl zajisté hojně rozšířen mezi statkáři a docházel nemalé obliby. Z velikého počtu knih tištěných uvádíme zde pouze Jošta z Rožmberka (1488—1539) *Knížku o štěpování* (v Praze 1598), soustavně rozvrženou. Jest to jeden z nejdůležitějších spisů toho druhu, jenž svědčí o veliké zkušenosti a znalosti věci. Mohli bychom uvésti dlouhou řadu pánů českých, kteří si v této době získali znamenitých zásluh o štěpařství, i což divu, jestliže při takových okolnostech v tomto hospodářském odvětví Čechy nad mnohé jiné země předčily. Že pak štěpařství musilo bývati velmi výnosné, o tom dochovalo se nám svědectví v starém přísloví: „Zpustlá štěpnice, prázdná truhlice". Tomu květu však, jako každému jinému, konec učinila záhubná válka 30letá, kdež celé krajiny zpustly, veliký počet hradů jest zkažen, a později i ty, které pozůstaly, opuštěny, množství pak vesnic vypálených nikdy více nebylo vystavěno. Znamenitý počet zahrad, které válkou v zkázu uvedeny nebyly, v pozdější době vandalismus nevzdělaných hospodařských úředníků vyplenil. Více než celé století uplynulo, nežli opět obrácen zřetel k zvelebení této ušlechtilé a důležité části hospodářství. — 3) Z a h r a d n i c t v í. Zároveň se štěpařstvím zvelebovalo se i hynulo zahradnictví ve smyslu užším, totiž z e l i n á ř s t v í a k v ě t i n á ř s t v í, starým Čechům neméně oblíbené. Při každém statku, malém i selském, nacházela se již v nejdávnějších časech zahrada kuchyňská přiměřené velikosti, kde vedle nejrozličnějších druhů zelin i také květiny se pěstovaly. V nejstarších jazykových památkách našich děje se zmínka o cibuli, řepě, mrkvi, okurkách, kmínu, křenu a hořčici; ve XIV. století uvádějí se z plodin zahradních chřest, pastrnák, locika, ředkev, kopr, lebeda, řeřicha, česnek, kolník, kapusta, hlavatice, petržel, opich, polej, kdýně, z čehož vidno, že toho času pěstovány již skoro všecky zeleniny, které se podnes nacházejí v našich zahradách. Některé druhy kapusty přišly do Čech v XIV. století z Anglie, kde se tehdáž velmi pilně pěstovaly, jmenovitě karfiol; vodnice uvedena do Čech teprva v XVII. století. Zvláštní výborností slynul mezi plodinami zahradními od starodávna Malínský křen. O kuchyňském zahradnictví nacházejí se četná ponaučení ve spisech XV. a XVI. století jednajících o hospodářství a štěpařství. S úpadkem veškerého z. kleslo i zelinářství, a teprva v novější době spamatovalo se zase poněkud. — Čechové, jako všickni národové slovanští, jsouce obzvláštní milovníci přírody, měli odjakživa zalíbení v květinách a rádi je ve svých zahradách pěstovali. Jmeno-

vitě pěstovalo se květinářství v klášteřích a sídlech panských. Nejoblíbenější květiny byly Čechům od pradávna růže, fiala, rosmarina, jimž i zvláštní alegorický význam přikládali, jakož národní písně jejich jsou plny narážek na to. Později, jak cizí ovoce, tak i cizí květiny zaváděny, první tulipány v Evropě květly v XVI. století v Praze v zahradě císařské, již založil Ferdinand I. a velice zvelebil Rudolf II. Za tohoto panovníka pěstováno rostlinářství hlavně přičiněním znamenitého botanika českého Adama Zalužanského. První botanickou zahradu, jak známo, založil dvorský lékárník Karla IV. Angelus de Florentia na místě nynější budovy poštovního úřadu v Jindřišské ulici na Novém městě Pražském, do nedávna ještě tak zvané tabákové abaldy. — 4) V i n a ř s t v í. Víno se v Čechách pěstovalo od nejstarších dob. Dle obecné pověsti sv. Václav vlastnoručně pekl hostie a vytlačoval víno ku potřebě při mši: v nadacích listinách prvních klášterů uvádějí se mezi dělníky jim postoupenými výslovně také vinaři. Nezdá se však, že by v Čechách bylo bývalo domácích ušlechtilejších druhů vína; nejstarší druhy, které se uvádějí co lepší, jsou Bečnické, z kraje Litoměřického od Prackovic, a Záběhlické. Oblíbené bylo za starodávna také víno Lounské, kde nyní již ani památky vinic se nenalezá; u Žernosek, jmenovitě na Podkrají a Radobýlu, jeví se stopy vinic před Karlem založených. Že by se v těch dobách bylo české víno do ciziny vyváželo, o tom žádných svědectví nemáme, ano naopak množství cizozemského vína do Čech přicházelo. Teprv za Karla nastalo v Čechách zvelebení vinařství zavedením šlechetných cizích rév (jmenovitě burgundských) a zakládáním četných vinic, zvláště okolo Prahy tak zvaných h o r v i n i č n ý c h, jimž udělil císař zvláštní zřízení, obdařiv je i vlastní pravomocností. Zřízen jest úřad hor viničných a přikázán radě Starého města Pražského, která dosazovala mistra hor viničných. Karel vydal pro rozličná města rozličné stanovy o vinařství, jichž nejhlavnější zásady jsou asi tyto: Na všech výšinách tři míle v okruhu města mají se založiti vinice, jichž každá má býti 60 prutů měřických dlouhá a osm prutů široká. Vinaře nadal zvláštními svobodami, a rozdával jim zdarma nejvzácnější révy, které dal přivésti z Němec a z Francie. Žádný vinař neplatil daně po 20 let, teprva v třináctém roce měl odváděti králi z vinice půl vědra vína. Kdo by z větších gruntovníků sám vinařem býti nechtěl, měl pozemky své dáti v pacht. Škody ve vinicích spáchané přísně jsou trestány. Dovážení zahraničných vín jest zapovězeno, vývoz vína ode všech platů a cel osvobozen. Takovou podporou vládní zkvětlo vinařství v krátkém čase velice, i rozšířilo se po celé zemi, kdekoliv byla mu přízniva půda, obzvláště pak v severních Čechách, kde rodily se vzácné druhy vína; též okolí Pražské pokryto bylo hojnými vinicemi. V tomto květu svém udrželo se vinařství dle okolností časových až do 30leté války, a s jakou láskou a bedlivostí je Čechové pěstovali, viděti nejlépe ze spisů o něm v tu dobu vydaných. Tak uvedené svrchu *Knihy o rozličném štěpování* pojednávají ve 20 kapitolách o tom, jak se s vinným keřem a s vínem zacházeti

má, jak se víno v rozličných případnostech zlepšiti může, jak rozličná ke zdraví sloužící vína z pelyňku, šalvěje, omamu a t. d. strojiti se mají. V XVI. století hojné jsou spisy o pěstování vinného keře jednající. Všeobecný úpadek země byl také úpadkem vinařství českého, které se ani v lepších opět nastalých dobách, když vzdělávání půdy nanovo začalo prospívati, nemohlo vzkřísiti k lepšímu zdaru. — 5) Chmelařství. Že pivo jest v Čechách prastarodávným nápojem, již samo jmeno jeho dokazuje. S počátku zajisté bráván k němu chmel divoký, který jest v Čechách rostlinou domácí a dosavad zhusta se nachází. Pěstováním pak, jmenovitě okopáváním ušlechtil se znamenitě, a český chmel stal se pověstným. Že druhdy v rozsáhlejší míře byl pěstován, toho důkazem jsou dosavad zachovaná jmena polí od něho původ mající, kde již dávno žádný chmel neroste. V Praze býval nynější Střelecký ostrov za starodávna chmelnicí. — Za odvětví z. v širším smyslu pokládati sluší také včelařství, rybnikářství a lesnictví. — 6) Včelařství. Také chování včel bylo za starodávna v Čechách u vysokém květu, neboť Čechové, jako všickni Slované, byli velicí milovníci včel (jichž při svém příchodu do země dle svědectví Dalemilova nalezli množství divokých), a připravovali z medu oblíbený nápoj medovinu. Všeobecným úpadkem kleslo i včelařství, a teprva v nejnovější době počíná se poněkud zase zvelebovati. — 7) Lesnictví. Čechové nalezli při svém příchodu do země rozsáhlé pralesy, a poražené dříví obraceli na rozličné potřeby své anebo z něho pálili uhlí. Uhlířství jest v Čechách prastaré a nemálo se přičinilo k ztenčení zbytečných lesů. V mýtinách pak zakládány jsou osady, o čemž dosavade svědčí hojná místní jmena Paseka, Mýto a t. d. Záhy také nastalo plavení dříví po vodě, a během věků zmohl se znamenitě dřevní obchod. O pořádném hospodářství lesním nebylo dlouho památky, lesy se samy zasívaly, a dříví, jehož byla hojnost, bralo se kde stálo nejblíže. Již záhy ale objevují se hajní lesní, kteří, jakož i lovci, jenž honili zvěř, byli lidé nevolní, jež pánové usazovali zhusta na pozemky, udělujíce jim je místo platu. Čím více však obyvatelstva přibývalo a lesy uvnitř země řídly, tak že dříví musilo někdy ze vzdálenějšího místa býti dopravováno, tu jest i veřejná pozornost k té věci obrácena, a zajisté stala se dosti časně přiměřená opatření zákonní k ochraně lesů proti nerozvážlivému jich hubení. Ba *Majestas Carolina* jde tak daleko, že v rubr. 8. zapovídá prodávati jiné dříví než souš a vývrat, a na pych lesní přísné tresty ukládá. Dříví nemělo přes hranice vyváženo býti bez výslovného povolení králova. Při tom stanoví, aby lesy od Ústí až k Domažlicům zůstaly nejenom pro okrasu země, nýbrž i pro obranu. Známo, že rozsáhlé hvozdy pomezní považovány od starých Čechů za mocnou hradbu proti vpádům nepřátelským, pročež vysekávání jich dovoleno nebylo. V též míře, jak prodej dříví začal tvořiti část řádného důchodu statkářova, věnována i péče hospodářství lesnímu, které v prošlém čase zároveň s hospodářstvím polním dostoupilo znamenitého stupně dokonalosti, o čemž máme četná svědectví

z XV. i XVI. století. Ale toto tak vyvinuté hospodářství lesní vztahovalo se hlavně jenom na šetření lesů a střídavé jich vysekávání, aby, co z nich vzato dříví, pořádně zase dorůstati moho. O zasévání nových lesů nedostává se nám zpráv, i nebyloť ho ovšem potřebí, dokud prvotní lesy trvaly vždy v tak znamenité rozsáhlosti, v jaké je spatřujeme ještě v první polovici minulého století. Plavení dříví dosáhlo té doby veliké rozšířenosti, jmenovitě po Labi, Sázavě, Vltavě, ale i po menších řekách a potocích. Od těch dob, co království České stalo se členem státu, jehož panovníci v nepřetržité řadě seděli zároveň na císařském trůnu německém, nebylo hvozdů pomezních více potřebí k ochraně země proti nepřátelským útokům, které před tím tak často z Němec se byly dály, pročež jich zákon více v té míře nehájil, i počaly valně řidnouti pod sekerou je kácející. Dříví odtud plaveno po řekách do krajin, kde lépe mohlo býti speněženo. Také průmysl vnikl do pralesů těch, a hlavně byly to sklárny (již koncem XIV. století), které v nich způsobovaly vždy větší a větší mýtiny. Docela však nejsou tyto pomezní hvozdy nikdy puštěny ze zřetele, cís. Ferdinanda II. *Obnovené zřízení zemské* zapovídá v nich bourati starodávní ohrady a záseky, a ještě později, ba až do našich časů vydávala a obnovovala vláda nařízení, jimiž se upravovalo sekání dříví v pomezních lesích obranných, aby tyto nehynuly. Spořádané staročeské hospodářství lesní větším dílem konec vzalo záhubnou válkou 30letou, i jest po celé století na to úplně zanedbáváno. Potom pak nastala doba neomluvitelného plenění lesů, které bez ohledu na budoucnost vysekávány jsou k vůli okamžitému stržení peněz za dříví, čemuž ani zákonové nemohli přítrž učiniti. Tak nejedno panství zaplaceno bylo od kupce jeho výtěžkem z lesů na rychlo posekaných k nenabytné jich škodě. — Rozlehlé české lesy živily v lůně svém od jakživa veliké množství zvěře všeho druhu: jelenů, daňků, divokých kanců, zajíců, též hojný počet zvěře pernaté. Mimo to měla tu doupata svá i dravá zvířata, jmenovitě vlci a medvědi. Dílem z obrany před těmito, dílem pro ulovení zvěřiny, která praotcům našim byla oblíbenou potravou, stali se staří Čechové záhy statnými myslivci a honba oblíbenou zábavou vznešenějších tříd. První silný lovec, o němž pověst se zmiňuje, byl Bivoj, jenž sobě ulovil knížecí choť, sestru Libušinu. Obzvláště se dějí husté zmínky o častých honbách panovníků českých; tak Bořivoj na honbě nalezl poustevníka sv. Ivana, Oldřich sv. Prokopa, a týž kníže z lovu jeda spatřil krásnou Boženu peroucí, již vyvolil sobě za choť; Jaromír na honbě přepaden úkladně od zrádných Vršovců, Břetislav II. z honby se vraceje zabit od zákeřníka Lorka. Král Václav I. v lese oko si vypíchl; a Karel IV. prý na lovu nalezl horká zřídla podnes jeho jméno nesoucí. Mezi úředníky župními uvádí se od starodávna také lovčí. Když z původních zemanů utvořily se vrchnost, lid selský v poddanosti držící, vyhradili sobě myslivost čili právo k honbě, které před tím bývalo obecné. Od těch dob stala se honba pravou náruživostí vyšších stavů, kteří pro své vyražení jali se hájiti zvěř ve svých lesích, a ne-

jednou se té záležitosti ujímali i sněmové zemští. Že pak zvěř poddaným mnohou škodu činila na jejich polích, bylo to velikým svízelem pro rolníka, a to tím více, an neoprávněné zabíjení zvěře čili pytláctví trestáno bylo přísně, ano nelidsky. Obory, v nichž hájena zvěř vysoká a černá, záhy se připomínají; u samé Prahy byla královská obora Ovenecká (nyní park Bubenecký), v níž chováno množství jelenů, a opodál obora Hvězda, zvaná tak podle zámku, jejž vystavěl arcikníže Ferdinand, syn Ferdinanda I., v podobě hvězdy. Jakou rozsáhlost mívaly někdy obory od bohatých pánů českých zakládané, o tom podává svědectví Březan, jenž vypravuje o Krčínovi (v. t.), že u Laptače dal velikú oboru, kteréž rovné v Čechách není, jenž bezmála v okolku dvě míle drží, plotem dřevěným ohraditi, pro niž svedeny jsou tyto vesnice: Sitice, Počovice, Třebánek horní a dolní a Krtely vsi celé, a od Hrkova, Třebanice a Žitného díl. Suma dvorů svedených byla 44. Záhy již vešlo v Čechách v oblibu bažantnictví, když shledáno, že pták tento, z teplejších krajin k nám uvedený, výborně tu prospívá. U Králova Dvora byla již v XIII. století bažantnice královská. Bažantnictví v Čechách dosáhlo vysokého stupně dokonalosti, a bažanti čeští pro chutné maso své stali se pověstnými. Jak nákladně druhdy panstvo české zakládalo své bažantnice, o tom svědčí příklad, že r. 1579 u Roudnice „obora bažantní dělána od kamene, a ve třech skalách kamení k ní lámáno.“ Honby na statcích staročeské šlechty dály se s velikou okázalostí a zváni k nim četní hosté, jimž k uctění provozovány při tom i jiné zábavy, jako závody chrtů, štvaní medvědů a t. d. Jmenovitě toto poslední vyražení dlouho zůstalo Čechům oblíbené, jakož o tom svědčí i jmeno ostrova Štvanice ve Vltavě u Prahy, kde ještě ku konci minulého století odbývala se štvaní medvědů před četným obecenstvem. Ve středověku v oblibu vešlá honba se sokolem neb jestřábem udržela se až do XVII. století co panská zábava. Ze šelem druhdy v Čechách domácích nejdéle se udržel medvěd, poslední útočiště jeho byly lesy pomezních hor českých. V Krkonoších zastřelen poslední medvěd 16. září 1726, ale v Šumavě teprv 14. list. 1860, byv tam až potud pro vzácnost hájen. Vlků bývalo druhdy v Čechách veliké množství, a v starých zápiskách nacházejí se časté zmínky o velikých škodách, jaké tropili na zvěři a dobytku. Obzvláště pak rozmnožili se po 30leté válce, a sotva tomu sto let, co načisto jsou v Čechách vyhubeni. Také rysové drželi se druhdy v lesích českých, obzvláště pak četné byly divoké kočky, které se střílely ještě ku konci minulého století. Ještě třeba se zmíniti o četných druhdy osadách bobrů v kraji Budějovickém, tak bohatém na rybníky. Řády honební k upravování poměrů mezi oprávněnými a povinnovanými vyšly pro Čechy r. 1726 a 1732. Proti pytláctví vyšla od XVI. století celá řada zákonů, těžkými tresty je stíhající, jichž platnost však pominula vydáním r. 1786 všeobecného řádu honebního, platného pro celé Rakouské mocnářství, kdež tyto tresty v poměru ku pokročilé osvětě jsou zmírněny.

Zemnicko, tolik co Minsterbersko. V. Minsterberské knížectví.

Zhořelec, něm. *Görlitz*, krajské město v pruském Slezsku, druhdy hlavní město Horní Lužice, povstal z vesnice Drevnov zvané, kterou kníže Soběslav I. na městys povýšil. Když městys tento 1131 vyhořel, vystavěl jej týž kníže poznovu, kázal jej hradbami obehnati a nazval jej Z. Město toto bylo již koncem XII. století silnou pevností, a vstoupilo r. 1346 do obranného spolku šesti měst hornolužických (v. Šestiměstí). Karel IV. při rozdělení říše mezi své syny vykázal nejmladšímu Janovi částky obou Lužic se Z-lcem co zvláštní vévodství, které však po brzké jeho smrti opět spadlo na korunu Českou.

Ziga neb **Zika**, vlastně Sigmund Vaníčkovic, řezník a měšťan Staroměstský, muž ducha bystrého a nevšedního vzdělání, přitom řečník obratný a vždy hotový, švagr a věrný stoupenec mistra Jana Paška, účastnil se v první třetině XVI. století nejdůležitějších jednání stavu městského, kdež všude takořka první slovo vedl, zastávaje při tom důležité úřady v obci. Roku 1509 jmenuje se již perkmistrem hor viničných, r. 1512 mluvil na sněmě od měst, háje práv jejich od vyšších stavů popíraných, a byl několikráte mezi posly od měst ku králi Vladislavovi do Uher vypravenými, kdežto řečnil před králem. Roku 1513 připomíná se mezi konšeli Staroměstskými. Při pohřební slavnosti za krále Vladislava, odbývané v Praze v pondělí po provodní neděli 1516, nesl Z. korouhev královskou. Téhož roku připomíná se mezi posly, od sněmu českého do Uher ke králi Ludvíku vypravenými, „Z. řezník a úředník v ungeltě.“ Od těch dob jmenuje se Z. napořád mezi konšely Staroměstskými. Roku 1524 vstoupil Z. smělým skutkem do popředí dějů Pražských. Posledním obnovením rady městské byl mistr Pašek, zvolen jsa primasem, obdržel rozhodné vítězství nad odpornou sobě stranou Hlavsovou. To však nebylo mu dosti, nýbrž on umínil si úplně zničiti protivníky své, ku kterémuž konci se spolčil s Caherou, a oba uzavřeli sáhnouti k násilí. Že však Pašek toho času churav byl, svěřeno vykonání jeho švagrovi Zigovi, úplně jemu oddanému. Dne 9. srp. se shlukl veliký počet stoupenců Paškových na radnici, a Z. s nejodvážlivějšími vstoupil do poradní síně. Slovy diktatorskými, ve jménu krále i obce, jal se viniti purkmistra i konšely ze spiknutí a zrady. Nejprv obořil se na městského kancléře doktora Buriana Srbka z Kornic, i kázal jej zatknouti. Potom purkmistrovi Brikcimu ani mluviti nedav odňal mu úřad a donutil ho k vydání pečeti městské, kterou tudíž i s úřadem odevzdal Paškovi. Potom kázal jej vzíti do vězení, a totéž učinil i jiným konšelům. Tak došel Pašek neobmezeného panství nad Prahou, kteréž pak provozoval několik let s velikou příkrostí a bezohledným pronásledováním strany Hlavsovy. Po celý čas panování Paškova seděl Z. v městské radě. Roku 1526 byl Z. mezi osobami ze stavu k tomu určenými, kteří zvolili Ferdinanda Rakouského za krále. Po pádu Paškově Z. ujel do Klatov, kdež bydlel po nějaký čas, ale později se zase vrátil do Prahy, a působením královým smířen

jest se stranou Hlavsovou. Roku 1530 Z. pro nějakou řeč mluvenou proti králi vzat jest na závazek, že dostaví se, kdy a kdekoli mu bude rozkázáno, což jest poslední zpráva o něm.

Zlatá koruna v. Koruna zlatá.

Zlatá stezka slula starodávní obchodní cesta, vedoucí Šumavou a spojující město Prachatice s Pasovem. Celá tato cesta vyložena byla tesanými trámy, a tak úzká, že soumaři nejvýše dva koně vedle sebe po ní honiti mohli; vozem jeti se po ní nemohlo. Prokleštění této cesty padá zajisté do věků nejdávnějších, i nepodobá se ku pravdě, že by ji teprv r. 1040 sv. Vintíř byl zřídil, jak udává životopisec toho svatého. Roku 1086 král Vratislav daroval clo na z-té s-zce vybrané kapitole Vyšehradské, čímž tato nabyla přebohatých příjmů. Hlavně dovážela se tou cestou do Čech sůl, na kterou Prachatice měly výhradní sklad. Vedle soli přiváženo po z-té s-zce do Čech také víno a plátno, kteréžto poslední se v Pasově a v okolí jeho již v VIII. století vyrábělo u velikém množství. Na všecko toto zboží byl hlavní sklad v Prachaticích. Naproti tomu vyváželo se z Čech do Pasova obilí všeho druhu, máslo, sýr a ryby. Prachatice následkem monopolu svého velice zkvětly, ale záhy vytrhovala se z obmezení takového jiná obchodní města: Vimberk, Sušice, Kašparské Hory, Klatovy, Budějovice a j., vymáhajíce si na to výsady královské, z čehož povstávaly jim časté spory s Prachatickými. Pomalu princip monopolu ustupoval vždy hlasitěji se ozývající potřebě svobodnějšího obchodu, tento vyhledával si nové cesty, a to vše, spojeno s proměnami veřejných poměrů spůsobovalo klesání důležitosti z-té z-sky, která ku konci XIII. století, v němž následkem hrozných zpoust 30leté války veškerý obchod český v hlubokém úpadku se octnul, docela spustla. Nyní jest úplně zarostlá lesem, a sotva kde lze vypátrati nějaké stopy její.

Zlicko, jinak Kouřímsko, slulo panství Slavníkovo (v. t.).

Zmatek, v staročeském právnictví formální chyba při soudu, mající za následek ztracení pře pro tu stranu, která se jí dopustila.

Zmrzlík ze Svojšína, Petr, vřelý vlastenec, milostník krále Václava IV., jenž ho r. 1406 jmenoval nejvyšším mincmistrem království Českého, v kterémž úřadě setrval až do r. 1419, kdež mu jej po smrti Václavově císař Sigmund odňal. Roku 1408 koupil od Ondřeje Hulera hrad a statek Orlík, r. 1411 byl jedním z vyvolených rozsudí, kteří měli porovnati krále s arcibiskupem. Již před tím r. 1410 obdržel od krále darem dům na Starém městě v Praze proti klášteru sv. Jakuba, k němuž Z. přikoupil i sousední dům; odtud pak prosluly tyto dva domy společným názvem domu páně Z-ova (nyní u Štupartů). V něm složil papežský inkvisitor Mikuláš biskup Nazaretský dne 30. srpna 1414 známé svědectví o Husovi u přítomnosti mnoha českých pánů; tam dálo se 10. pros. 1420 i ono pověstné hádání Pražských mistrů s Tábory. Když v lednu 1421 obklíčen jest od Táborů Bohuslav ze Švamberka na hradě svém Krasikově, vyžádal si, aby se směl vzdáti Petrovi Z-ovi, a nikomu jinému, což mu i povoleno jest. Po-

dobnou důvěru k rytířské šlechetnosti pana Z-a ukázali toho roku i Kutnohorští, kteří, přinuceni přijmouti výminky Pražanů, vyprosili si co zvláštní milost, aby Z. se stal jejich hejtmanem. Tak stalo se, ale Petr Z. zemřel již 16. srp. 1421. Ze synů jeho Jan a Petr účastnili se v bojích Táborů, konečně však podrobili se Sigmundovi. Rod Z-ů kvetl až do druhé polovici XVI. století.

ze Znojma. Stanislav, v. Stanislav ze Znojma.

Zoubek z Bilenberka, Matouš Ferdinand, narozen v Rejhradě na Moravě, vstoupil do řádu benediktinského v klášteře Broumovském, stal se převorem v Broumově a později proboštem v Rejhradě. r. 1650 zvolen za opata kláštera sv. Mikuláše na Starém městě Pražském a r. 1662 také za opata kláštera Ostrovského, k sv. Janu pod Skalou přeneseného. Bratří Václav a Jiří Bílkové z Bilenberka přijali jej k erbu a titulu svému. Co muž rozšafný a zkušený býval Z. zhusta na sněmích volen do rozličných komisí a potřebován ke všelikým poselstvím. Roku 1660 jmenoval jej císař Leopold I. prvním biskupem Královéhradeckým, roku pak 1668 povolán jest na arcibiskupskou stolici Pražskou. Za své správy arcibiskupské obnovil několik kostelů a far, jmenovitě také kapli sv. Václava při kostele sv. Víta, zavedl svěcení svátku toho svatého v Čechách, a r. 1675 položil kámen základní k dostavění chrámu Svatovítského. Avšak zemřel ještě téhož roku 29. dubna a pochován v klášteře Broumovském. Z jeho spisů jmenujeme *Thesaurus sacer seu vitae ss. Patronum Regni Bohemiae* (v Praze 1672).

Zpupný, spupný statek, statek alodiální, na rozdíl od statku jednak svěřenského čili fideikomisu, jednak manského.

Zřízení zemské, ústava země, t. soubor všech právních a správních institucí, jimiž se země řídí. Původně slul v Čechách a na Moravě z-m z-ským každý zákon zemský, který sněmem přijat a králem schválen byv do desk zemských se vepsal. Až do konce XV. století nebylo v Čechách a na Moravě žádných psaných zákonníkův, a rozhodováno ve přích jen dle práva zvykového aneb dle starších nálezů v podobných přích, od nichž se soud mohl uchýliti a nové pravidlo právní nálezem novým ustanoviti. Starší pokusy králů Českých, jmenovitě Václava II. a Karla, zavésti nové zákonníky v Čechách, nezdařily se, poněvadž sněmové jich nechtěli přijmouti. Teprvé ku sklonku XV. století uznali stavové čeští toho potřebu, aby zvyklá pravidla a důležité obecné nálezy soudu zemského byly sebrány, v zákonník uvedeny a tiskem vydány. Takové sbírky zákonův, vyšlých z autority sněmův a soudův zemských, sluly také z. z-ská. Mnohé kusy v těchto z-ch z-ských týkaly se práva veřejného, ale daleko větší část jen řádu soudního neb soukromého práva. Proto nesmíme považovati z. z. za nějakou ústavní chartu ve smyslu novověkém. — První krok k sebrání zákonův čili z. z-ských stal se r. 1487, kdež sněmem zvolena byla komise k ohledání a sepsání všech práv a svobod zemských; ale dílo to nepřivedeno ku konci. Teprv sněm z r. 1497 ujal se věci té znova, i pracováno o ní plná tři léta. Desky prohlédalo šest pánů a jedenáct

vládyk, pořádání a tiskem vydání sebrané látky poručeno dvěma pánům a jednomu vládykovi, Albrechtu Rendlovi z Oušavy. Hotový zákonník byl na sněmě r. 1500 předčítán a od prvních dvou stavů schválen, téhož roku pak i vytištěn. To jest proslulé z. z. Vladislavovo. Podobným spůsobem vnikla též ostatní předbělohorská z. z-ská, obsah jejich zůstal vždy s největší části týž, jak jest v prvním vydání z roku 1500, ale poněvadž zákonodární činnost na sněmích pokračovala, jednalo se vždy o to, aby se po čase opravilo, co v předešlém vydání z. z-ho bylo již zastaralé, a pojímaly se do něho nové zákony, mezi tím dle usnešení sněmovních do desk zemských vešlé. Druhé opravené a rozmnožené vydání z. z-ho vyšlo tiskem r. 1530, třetí r. 1550, čtvrté r. 1564. Na sněmě r. 1600 zvolena komise k opětnému opravení z. z-ho, ale před bitvou Bělohorskou nebyla ještě práce tato vykonána. — Na Moravě byla předchůdcem i základem tamních z. z-ských *Kniha Tovačovská*, která obsahem i účelem svým podobá se zákonníkům pozdějším z. z-ská zvaným, toliko s tím rozdílem, že nebyla vydána z autority sněmu, nýbrž byla jen práce soukromá. Ale vážnost její byla taková, že až do Bělohorské doby uznávána byla téměř za zákonník platný. Podobná sbírka jest *Kniha Drnovská*, již mezi lety 1523—43 sepsal Ctibor Drnovský z Drnovic, výtečný znalec soudní praxe na Moravě. K sebrání a vydání zákonův zemských pod autoritou země došlo na Moravě r. 1535, název té sbírky jest *Zřízení markrabství Moravského o soudu zemském*. Opravená a rozmnožená vydání tohoto z. z-ho vyšla v letech 1545, 1565 a 1604. Po bitvě Bělohorské mělo býti změnění z. z-ho jedním z prostředků k utužení moci absolutistické v Čechách, ale revise jeho od nejvyšších úředníků a soudců zemských r. 1625 do Vídně podaná zavržena jest od císaře, který sestavil novou komisi ze svých rad. Práce této komise vyšla r. 1627 pod názvem *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého*. V uvozovacím patentě vykládá se, kterak království České co celek se pozdvihlo a tedy práv svých pozbylo. V patentě tom král vyhražuje sobě moc k rozšiřování, měnění a opravování tohoto z. z-ho a k činění všeho toho, co s sebou přináší právo zákonodárné, kterážto však výhrada týče se toliko práva soukromého a ne veřejného. Obnoveným z-m z-ským staly se v ústavě české, jak byla až do bitvy Bělohorské, tyto změny: Král byl prostě dědičný, a neměl býti více přijímán jako druhdy. K zasedání na sněmu připuštěn i stav duchovní co první mezi stavy. Zrušena jsou všecka privilegia i zákony na svobodné provozování náboženství, nekatolíci vypovězeni ze země. Moc zákonodárnou vyhradil si král sám. Oboje purkrabství Karlšteinské zrušeno docela. Svrchovanost soudu zemského pominula, rozsudky na ztrátu hrdla nebo cti musily odtud předkládány býti králi ku potvrzení, z ostatních rozsudků soudu zemského dovoleno odvolání ku králi ve spůsobu revise. Udělování inkolatu odňato sněmu a ponecháno králi samému. Konečně nařízeno, aby jazyk německý ve všech soudech i úřadech měl průchod jako český. Ale jak to vláda Ferdi-

nanda II. s národností českou myslila, vysvitá nejlépe z toho, že *Obnovené* z. z. v jazyku českém ani dotisknouti nedala. Zachované exempláře jdou všecky jen do listu 135, ostatek bylo od písařů dopisováno. Moravě oktrojováno *Obnovené* z. z. o rok později. Co se veřejného práva týkalo, vypsáno vše z *Obnoveného* z. z-ho českého; soukromé právo moravské ponecháno takořka beze změny. Mnohé kusy *Obnoveného* z. z-ho byly nejasny, dávajíce příležitost k pochybnosti úřadův; na stížnosti takové vycházely od císařů vysvětlující ustanovení, která dal Ferdinand III. sebrati a vydati pod názvem *Královské deklaratorie a novely k obnovenému zřízení zemskému* (1640). Jest to sbírka dosti rozsáhlá, která vyplňuje mnohé mezery prvotní oktrojírky. Nejdůležitější jest v ní ten kus, kterým se stavům vrací poněkud právo iniciativy na sněmě. *Obnovené* z. z. totiž ustanovovalo, že nikdo nesmí na sněmě nic navrhnouti, co by nebylo v proposici královské obsaženo; deklaratorie pak dovolovaly, aby stavové, vyřídivše uspokojivě proposice královské, mohli se raditi o menších věcech, které by se nedotýkaly osoby a práv královských. Dályť se ještě později rozličné pokusy o doplnění a zdokonalení z. z-ho, ale definitivního nic není k místu přivedeno, a *Obnovené* z. z. Ferdinanda II. i s *deklaratoriemi* Ferdinanda III. zůstalo v platnosti až do r. 1848.

Ztracenci sluly v staročeském válečnictví menší vojenské zástupy, které táhly před valným houfem a počínaly boj s nepřítelem; měly tedy asi týž úkol co naši nynější různostřelci (*tirailleurs*).

Zvíkov, něm. *Klingenberg*, druhdy král. hrad, jehož věkem sešlé budovy dosavad imposantně se vypínají nad ústím Otavy do Vltavy. Původně byl Z. majetkem soukromým, hradem král. objevuje se nejprv r. 1224. Od Václava I., který ve Z-ě zvláštní oblibu nacházel, byl hrad v nádherném slohu gotickém přestavěn a leskem královským přioděn. Roku 1248 dal zde král ten zatknouti posly, kteří mu jeho sesazení a zvolení syna Přemysla za krále oznamovali. Když pak Václav v březnu 1249 přinucen byl ke smlouvě, jíž postoupil vlády synovi, vymínil sobě k výživě mezi jinými také hrad Z.; avšak jak mile se vlády opět zmocnil (5. srpna t. r.), dal odbojného syna na Z. do vazby odvézti. Po smrti Otakara II. potáhl pověstný Záviše z Falkenšteina mimo jiné král. hrady i Z. na se, až jej král Václav II. na jaře 1285 hrozbou, že dá usmrtiti Záviše před hradem, ke vzdání přinutil. Jindřich Korutanský daroval r. 1307 Z. i s panstvím Jindřichovi z Rožmberka, avšak za Karla vrácen zase koruně. Roku 1436 postoupil Sigmund Z-a opět Rožmberkům, kteří jej r. 1473 pustili pánům ze Švamberka. Po bitvě Bělohorské odsouzen Petr ze Švamberka hrdla i statků, avšak Mansfeldští drželi se na hradě a postoupili ho teprv r. 1622. Roku 1623 prodán Z. knížeti Janovi Oldřichovi z Eggenberka, po vymření pak toho rodu se dostal roku 1710 knížatům ze Švarcenberka.

ze Zvířetic, vyhynulý panský rod český, pocházející z kmene Markvarticů, jehož nejstarší známý předek jest Z d i s l a v **ze Z.** (1283),

nazvaný tak dle hradu v někdejším Boleslavsku. Markvart ze Z. provázel r. 1310 královskou nevěstu Alžbětu Přemyslovnu do Špýru a byl napotom až do smrti věren manželu jejímu králi Janovi. Hašek ze Z. byl komorníkem Karla IV. a stálým průvodcem jeho na všech cestách. Vilém ze Z. byl dlouhý čas hejtmanem kraje Boleslavského a podepsal r. 1415 stížný list stavů českých ke sboru Kostnickému. Stejným časem se jmenuje Zdislav ze Z. co přední mistr na učení Pražském a věrný stoupenec Husův. Petr ze Z. byl horlivý Husita a účastnil se r. 1437 poselství českého ke sboru Basilejskému. Heřman ze Z. byl věrný stoupenec Jiřího Poděbradského, a co poslední svého rodu odkázal Zviřetice Janovi z Vartemberka.

Zvod, vzvod, druhý stupeň vedení práva v soudnictví staročeském, uvedení původa v držení statku pohnaného, jestliže tento na vyzvání k úmluvě opomenul se omluviti. Rozličný jest Svod (v. t.).

Ž.

Žabka z Limburka, Jiří, rodu vládyckého, muž zkušený a rozšafný a práv i obyčejů zemských výborně znalý, místokancléř království Českého za Ferdinanda I., jemuž konal výtečné služby co diplomat, i také v potřebách jeho penězi jej zakládal, začež od něho r. 1537 do stavu panského jest povýšen. Potomstvo jeho vymřelo však již v druhé polovici XVI. století.

Žák (z řec. *διαχονος*, srov. pol. *dziak*, rus. *diak*), učeň školní, student, obzvláště k stavu duchovnímu se připravující.

Žalanský Havel (též Phaeton psaný), kněz evangelický a spisovatel český, narozen 1571 v Žalanech v Litoměřicku, byl nejprvé farářem v Ledči, odkud 1602 povolán k sv. Barboře do Kutné Hory, roku pak 1610 k sv. Jiljí do Prahy, kdež zemřel 10. bř. 1621. Ž. byl výtečný kazatel a jeden z nejpilnějších dělníků na poli evangelické literatury české, sepsav četná díla z rozličných oborů theologických, a mimo to i historická, přírodnická a jiná, nejenom obsahem svým důležitá, nýbrž i pro výbornost jazyka znamenitá. Nejzajímavější jsou Ž-ského kázaní Betlemská, jimiž povzbuzoval k nasazení hrdel i statků za víru, vlast a národ, dle příkladu Jana Husi a Jeronyma. Jádro jejich vydáno] jest r. 1869 nákladem knihkupectví J. L. Kobra pod názvem *Hus a Jeronym mučenníci pro pravdu.*

Žampach, druhdy hrad blíže Žamberka v Hradecku, jejž vystavěli Drslavici, kterých jedna větev potom nazývala se Žampachové z Potšteina. První známý držitel Ž-u byl Břetislav z Potšteina (1312). Později držel jej pověstný škůdce zemský Mikuláš Ž. z Potšteina, který v odboji proti králi r. 1338 sesutou věží hradu Potšteinského byl pohřben. Ze statků jeho ku komoře propadlých navrácen Ž. synu jeho Ješkovi. Než krátce potom neznámým spůsobem vešel v držení Ž-u jiný škůdce zemský Jan Pancíř ze Smojna (v. t.), proti němuž r. 1356 Karel IV. osobně vytáhl, hradu

dobyl a Pancíře se vší jeho čeládkou svěšeti kázal. Na to Ž. dostal se opět rodu Potšteinskému, který zůstal v jeho držení až do r. 1574, kdežto bratří Karel a Čeněk z Potšteina panství to prodali. V XVII. století dostal se Ž. jesuitům, kteří jej drželi až do zrušení řádu.

Žampach z Potšteina, staropanský rod český, haluz Drslaviců, jehož původními sídly byli hradové Ž. a Potštein v Hradecku. Mikuláš Ž. z Potšteina zpourou proti králi r. 1338 život a jmění propadl. Jedna větev rodu toho později na Moravě usedla, a z té objevuje se na počátku XVII. století Zdeněk Ž. z Pošteina, který r. 1608, když celé markrabství arciknížeti Matiáši se poddalo, samotný s Ladislavem Bérkou tomu na odpor se postavil a do Čech se obrátil. Později stál věrně při Ferdinandovi II., byl jeho komorníkem, a do stavu hraběcího povýšen žil ještě r. 1634, jsa, jak se zdá, poslední svého rodu.

z Žampachu, Jan Kolda, pověstný škůdce zemský XV. století, bezpochyby z rodu pánů z Potšteina, přidržoval se hned od r. 1419 strany výstředních Husitů, ne tak pro náboženské přesvědčení jako pro válečné štěstí strany té, byl r. 1427 při vojště kněze Prokopa u Tachova, rok na to bojoval v Slezsku, r. 1434 stál v bitvě u Lipan při Tábořích. Roku 1436 spolčiv se s Hradeckými nechtěl Sigmunda za krále uznati, a r. 1437 zmocnil se Náchoda. Po smrti Sigmundově držel se stranou národní proti Albrechtovi Rakouskému, r. 1440 spojil se s Bedřichem Strážnickým a Benešem Mokrovouským, aby se zmocnili měst Pražských, což se jim však nepodařilo. Pro loupeže, jaké Kolda z hradu Náchoda v sousedství páchal, zdvihl se proti němu r. 1441 mír kraje Hradeckého ve spolku se Slezáky, celá jednota čtyr krajů strany Ptačkovy, ano i Pražané; naproti tomu pak ujala se Koldy celá jednota Táborská, i zuřila válka v rozličných končinách země, avšak po šestinedělních záhubách stalo se narovnání, jímž Kolda zůstaven v držení Náchoda až do budoucího krále. Když však za panování krále Ladislava Kolda protivil se nálezům soudním o zboží Náchodské, tož r. 1457 správce zemský Jiří z Poděbrad jedním dnem oblehl hrady jeho Náchod, Černikovice a Richmburk, a dobyl jich v krátkém čase. Kolda zachránil se útěkem do Polska.

Žatec, druhdy hlavní město kraje po něm nazvaného, na pravém břehu řeky Ohře. Krajina Žatecká obydlena byla ode dávna slovanským kmenem Lučanů, a zdá se, že Ž. byl středem knížectví Luckého. První zmínka o něm činí se k r. 1004, když obyvatelé vyhnavše polskou posádku otevřeli brány císaři Jindřichovi II., ochránci vypuzeného ze země knížete Jaromíra. Ve válce Václava I. s odbojným synem Přemyslem dostal se Ž. sice v moc tohoto, byl mu však již r. 1249 beze všeho krveprolití zase odňat. Za Přemysla Otakara II. jmenuje se Ž. již městem královským, jemuž od Karla IV. dostalo se rozličných výsad. Toho věku až do husitských rozbrojů bylo v Žatci i s předměstím devatero farních kostelů, z nichž chrám nyní děkanský

byl již od r. 1249 pod správou premonstrátů Strahovských. Od počátku válek husitských byli Žatečtí horlivými Husity, a zůstaly jimi až do 30leté války. V září 1421 oblehlo Ž. valné vojsko křižácké a se vší mocí šestkráte po sobě útokem na město hnalo; uslyševše však že Žižka se blíží zapálily své stany (2. října) a u velikém zmatku ze země pospíchali, při čemž jich od samých Žateckých 2000 pobito. Roku 1547 přidržel se Ž. stavů králi Ferdinandovi I. vzdorných, začež po vítězství Mühldorfském krutě jest potrestán netoliko pokutou peněžitou, nýbrž i ztrátou všech práv městských, která mu však r. 1565 od císaře Maximiliana jsou zase navrácena. Po bitvě Bělohorské opustila Ž. větší část statečného obyvatelstva českého, načež toto druhdy ryze české město s rychlostí neobyčejnou jest poněmčeno. Během 30leté války dostal se Ž. v moc Sasíků, kteří r. 1632 Heřmanem Černínem odtud vypuzeni jsou; r. 1639 jest město od Švédů dobyto a mnoho domů spáleno. I dále trpěl Ž. nemálo válkou záhubnou, po jejímž ukončení však rychle se zotavoval. Na začátku XVIII. století dosazován tam ještě kazatel český. — Krajským městem stal se Ž. za Karla IV., a zůstal jím napotom až do zrušení krajů za nejnovější doby.

Žatecký 1) Pavel, narozen 1450 v Žatci, byl na učení Pražském r. 1470 povýšen na bakaláře a 1475 na mistra svob. umění, načež stav se profesorem četl též o hvězdářství. Roku 1477 byl děkanem fakulty artistické, v letech 1484, 1492, 1496 a 1497 rektorem university. Roku 1500 jmenován jest od sněmu administratorem pod obojí a zastával též úřad kancléře university; mimo to byl děkanem u sv. Apolinariše. Když biskup Sidonský Filip de Novavilla r. 1504 králem ustanoven za správce konsistoře pod obojí, Ž. za nedlouho počal proti němu strojiti pikle, které vzrostly v zjevný rozbroj, až biskup r. 1506 ujel do Kutné Hory, načež Ž. opět ovládl konsistoř. Napotom ve sporech Pražanů se stavy zemskými, jakož i mezi obcí Staroměstskou a králem Vladislavem Ž. nejednou činil prostředníka, a zemřel 4. čce 1517. Od něho jest *Traktat o přijímání malých dítek* (v Praze 1513), též vydal *Kompaktata Basilejská* (tamt. 1513), opatřiv je předmluvou. — 2) Václav Ž., narozen asi 1475 nejspíše v Žatci, stal se r. 1495 bakalářem a r. 1502 mistrem svob. umění na universitě Pražské, načež přijat za profesora a do koleje Všech svatých. V letech 1506, 1514 a 1517 byl děkanem fakulty artistické, od roku pak 1513 byl obecným hvězdářem a r. 1520 zemřel morem. Co hvězdář vydával efemeridy a kalendáře na stěnu.

Žďárský ze Žďáru, stará vládycká a později panská rodina česká, tak zvaná dle tvrze Žďáru (něm. *Saar*) v Loketsku, vyskytuje se již v druhé polovici XV. století, a v XVI. a XVII. století držela hojné statky v Žatecku a Slansku. Florian Jetřich Ž. ze Ž., narozen 1598, vychován byl ve víře pod obojí, přestoupil však později ke katolictví a pojal za choť Eližbětu, dceru pověstného Jaroslava z Martinic. Za povstání českého stál sice s počátku k stavům odpořilým, ale na začátku r. 1620 odjel do Pasova a žádal Ferdinanda II.

za pardon, který mu také ku přímluvě jeho tchána udělen. Zůstav po bitvě Bělohorské v držení statků svých povýšen jest r. 1627 do stavu panského a roku následujícího do stavu hraběcího, byl přísedícím soudu zemského a maršálkem dvoru císařského, skoupil mnoho skonfiskovaných statků a zemřel 1653. Roku 1623 založil a bohatě nadal kapli Loretanskou v Hájku. Jediný syn jeho František Adam Euseb hrabě Ž., narozen 1623, byl JMC. radou, přísedícím soudu zemského a dvorského a hejtmanem kraje Slanského, a zemřel 7. dub. 1670 neženat co poslední mužský potomek české větve Ž-ch ze Ž. Jiní členové rodu toho vystěhovali se po bitvě Bělohorské pro náboženství ze země, a potomci jejich květou dosaváde v Sasích pod jmenem *Sahrer von Sahr*.

z Žeberka, panský rod přišlý do Čech ze saského Fojtlandu a nazvaný tak od sídla svého (něm. *Seeberg*) v Žatecku. Nejstarší známý předek rodu toho byl Albrecht z Ž., jenž r. 1279 bojoval udatně proti žoldnéřům Oty Braniborského, 1283—85 držel stranu Záviše z Falkenšteina, r. 1292 poslán od Václava II. co plnomocník jeho do Frankfurtu k volbě Albrechta Rakouského za krále Římského na místě Adolfa Nasavského. Mezi jinými statky držel i Kadaň a Bílinu, později přidal se k straně Jindřicha z Lipé proti králi Janovi a zemřel po r. 1318. Aleš z Ž. na Plané byl horlivý Husita, ale v bitvě Lipanské bojoval po straně panské proti Táborům. Potomci jeho vládli na Plané až do roku 1527, v kterémž ji prodali Štěpánovi Šlikovi. Během XVI. století zchudla rodina tato, a ku konci XVII. století neděje se více žádná zmínka o ní.

Žebrák, jeden z nejstarších hradů českých blíže nynějšího města Ž-a, jehož zříceniny dosavad se spatřují. V XIII. století drželi Ž. Zajícové z Valdeka, z nichž Zbyněk Zajíc r. 1336 postoupil ho králi Janovi za Budyni. Lovu milovnému králi Václavovi IV. stal se Ž. zvláště milým sídlem, ačkoliv si vystavěl v sousedství nový, pevnější Točník. V těch dobách měl Ž. velikou důležitost, neboť přicházeli tam za králem často cizí knížata neb jejich vyslanci. Roku 1421 král Sigmund zastavil Ž. i Točník bratřím Bedřichu a Hanušovi z Kolovrat. Rok na to držán zde sjezd kněží a vůdců stran pod obojí a pod jednou; též r. 1427 sešli se tu nejčelnější bohoslovci obou stran k hádání, které však zůstalo bez výsledku. Později často se střídali držitelé Ž-a. Roku 1532 vypukl na Ž-áce oheň, právě když tam přenocoval král Ferdinand I., jenž stěží záhubě ušel, an z komonstva jeho někteří uhořeli. Po bitvě Bělohorské skonfiskován Ž. Vilémovi Popelovi z Lobkovic, i zůstal od těch dob statkem koruny České. Hrad pak od zmíněného požáru nebyl více opraven,

Želivo (něm. *Seelau*), ves po obou březích říčky Želivky v někdejším Čáslavsku nedaleko Humpolce s klášterem premonstrackým. Klášter Želivský založen okolo r. 1139 od knížete Soběslava II. a bohatě nadán, i uvedeni do něho benediktini z kláštera Sázavského. Tí však již po devíti letech musili ustoupiti premonstrakům, za nichž klá-

šter průběhem času značně zbohatl. Prvotní chrám z XII. století roku asi 1375 i s klášterem shořel, načež nanovo vystavěn ve slohu gotickém. Roku 1424 jest klášter od Husitů vydrancován a vypálen, mniši pak utekli se do Jihlavy. Statky klášterní dostaly se do světských rukou, a teprv po bitvě Bělohorské jest statek Želivský od Ferdinanda II. vybaven a k rukoum kláštera Strahovského odevzdán. Ale brzy potom jest klášter Želivský obnoven a r. 1643 opět zvláštním opatem opatřen. Nynější úprava chrámu pochází z minulého století.

z **Žerotína** (Žirotína), jmeno dvou panských rodů, spolu ani erbem ani krví nespřízněných, jednoho českého a druhého moravského. 1) Čeští pánové z Ž. byli větev rodu Janoviců, užívajíce v erbu orlice černé v poli stříbrném, a psali se dle hradu Žirotína druhdy v Žatecku ležícím. Rodina tato vynikala záhy v XIII. století zámožností, a mimo jiná zboží v Žatecku a Litoměřicku držela také král. město Louny, jež však r. 1254 musila komoře král. navrátiti. Oblíbeným v rodině té bylo osobní jmeno Plichta. Jeden Plichta z Ž. táhl r. 1228 s jinými pány českými a moravskými v průvodu císaře Fridricha II. proti nevěřícím do Palestiny a později do Prus, a založil dle pověsti klášter klarisek ve Vysokém Mýtě. Dcera jeho Kunka provdala se za Jaroslava ze Šternberka, slavného vítěze nad Tatary. Syn jeho Plichta II., pán slavný a hrdinský, měl účastenství ve všech výpravách válečných za králů Václava I. a Přemysla Otakara II., založil klášter panenský v Týnci u Loun, a zahynul v bitvě na Moravském poli 26. srp. 1278. Plichta III. z Ž., nejslavnější válečník český času svého; porazil r. 1307 krále Albrechta, když nepřátelsky vtrhl do Čech do krajiny Litoměřické a Žatecké, stál napotom věrně při králi Janu, a padl slavně v bitvě Mühldorfské dne 28. září 1322. Synovec jeho Plichta IV. provázel krále Jana na jeho výpravách a padl s ním u Kreščaku. Jaroslav z Ž. konal r. 1440 poselství k vévodovi Albrechtu Bavorskému v příčině volby jeho za krále Českého, pomáhal r. 1450 Jiřímu z Poděbrad proti Oldřichu Rožmberskému a r. 1452 účastnil se volby jeho za správce zemského. Od těch dob zhusta ještě se připomíná na sněmích a při jiných veřejných jednáních, seděl na soudu zemském, a zemřel, jak se zdá, r. 1467 co poslední muž svého starožitného rodu. Dcera jeho Ofka, provdaná za Mikuláše Hasišteinského z Lobkovic, převedla orlici Žerotínskou do erbu pánů z Lobkovic, v němž posud se spatřuje. — 2) Moravští pánové z Ž. dají se stopovati až do první polovice XIII. století, ale příjmí z Ž. přijali teprva ve XIV. století od hradu Žerotína neb Žirotína v Olomoucku. V poslední čtvrti XV. století přijati jsou bratří Jan a Bernard z Ž. do stavu panského a stali se praotci dvou hlavních větví svého rodu. *a*) Větev Bernardova květla po celých sto let, a členové její vládli rozsáhlými statky jak na Moravě tak i v Čechách. Nad jiné z ní vynikl poslední mužský potomek Bernardův Fridrich z Ž., který vzdělán v literním umění nabyl nevšední zkušenosti na cestách a stal se jedním z nejrozšafnějších státníků a

nejstatečnějších válečníků svého času. Slouživ císařům Karlu V., Ferdinandu I. a Maximilianu II. ve vojště i v radě spravoval i ve vlasti důležité úřady zemské, jmenovitě byl od r. 1594 až do své smrti nejvyšším hejtmanem na Moravě. Zemřel 31. kv. 1598, rozděliv před smrtí hojné statky své mezi příbuzné, z Přerova pak učiniv majorat rodu Žerotinského. *b*) Větev Janova. Zakladatel její Jan koupil od synů krále Jiřího r. 1475 město, hrad a klášter Fulnecký, odkudž tato větev také Fulneckou jest nazvána, za to však prodal r. 1480 rodinné sídlo Žerotín; dále získal mimo jiné statky zápisná panství Strážnici a Šumberk. Z potomků jeho vynikli: Bernard z Ž. na Fulneku, pán bohatý, statečný a rozšafný, jenž míval účastenství v důležitých jednáních politických a vojenských výpravách, a zemřel bezdětek nejspíše r. 1531. Karel z Ž., na slovo vzatý válečník, narozen 1509, bojoval již za krále Ludvíka v Uhřích, provázel císaře Karla V. do Tunisu a Algíru, pomohl r. 1547 rozhodnouti vítězství u Mühlberka, později bojoval opět v Uhřích, a za své služby odměněn byl od císařů Karla V. a Ferdinanda I. mnohými milostmi a statky. Karel zemřel r. 1560 při dvoře císařském. Jan z Ž., pán na Brandejse, Rosicích a Náměstí, vychovanec Jana Blahoslava, staršího bratrského, zastával rozličné zemské úřady a účastnil se důležitých veřejných jednání, při tom byl jedním z nejhorlivějších příznivců Jednoty bratrské, jehož působením knihtiskárna bratrská přenešena z Evančic na zámek jeho Kralice, kdež pomocí jeho vydávána jsou napotom nábožná i jiná vzácná díla a skvostná (bible Kralická, kancional a j.). Jan založil i slavnou školu v Evančicích, vystavěl nádherný zámek v Náměsti, r. 1582 přijat za obyvatele království Českého, a zemřev 13. ún. 1583 pochován jest v Brandejse nad Orlicí. Nejslavnější z celého rodu byl syn jeho Karel z Ž., jeden z nejváženějších mužů, jež odchovala země Moravská. Narozen 14. září 1564 v Brandejse nad Orlicí položil první základ svému vzdělání na škole Evančické, vyšší studie pak konal v Štraspurce, Basileji a Genevě. Po odbytých studiích konal cesty po Francii, Anglii, Nizozemsku a Německu. Roku 1588 uvázal se ve správu zděděných statků a rok na to pojal za manželku Barboru Krajířovnu z Krajku, která však již po dvou letech zemřela. Mezi tím byl Karel po dvakráte navštívil Francii, kdež propůjčoval se králi Jindřichovi IV. pomocí svou v jeho bojích proti odporné straně katolické, nyní pak po smrti manželky své i do vojenské služby jeho vstoupil. Avšak brzy zklamán v ideálních nadějích svých odešel z Francie a odebral se do Uher bojovat proti Turkům. Roku 1594 povolán jest do soudu zemského, roku pak 1590 podruhé se oženil, pojav za choť příbuznou první své manželky, Elišku Krajířovnu. V ty doby věnoval se Karel docela službě vlasti své, i vynikl svou všestranou spůsobilostí a výmluvností v té míře, že brzy stál v čele strany národní a evangelické, jsa horlivým hajitelem práv zemských a svobody náboženské. Ve všech veřejných jednáních Karel v první řadě se účastnil, i byl též ve spojení s vůdci strany oposiční v jiných zemích, s Václavem Bu-

dovcem, Štěpánem Illeshazym, Tschernemblem a jinými. Roku 1598 zdědil Karel majoratní panství rodinné Přerov. Politická činnost jeho a zvláště horlivost náboženská vzbudily Karlovi zuřivé nepřátele v straně katolické a německé, která přičiněním jesuitů měla převahu u dvora. Došlo tak daleko, že r. 1599 Karel z Ž. od Sigmunda z Dietrichsteina, bratra kardinála biskupa Olomouckého, obžalován jest z velezrady. Ale líčení pře u soudu zemského v Praze v prosinci 1601 obrátilo se proti žalobníkovi tou měrou, že prokurator jeho zastupovati jej odepřel, a on hanbou se utrápil. Mezi tím Karel zpíral se proti přijetí do soudu zemského kardinála Dietrichšteina za příčinou jeho neznalosti jazyka českého, a jakkoliv toho zabrániti nemohl, přinutil tím aspoň kardinála, že se učiti musil zemskému jazyku (1300). Za to mstil se mu kardinál, spůsobiv vyloučení jeho samého ze soudu zemského, poněvadž nechtěl přisáhati po katolicku, bratřím pak českým, ku kterým se Žerotín přiznával, těžké pronásledování. K těmto veřejným útrapám přidružily se i nehody rodinné, r. 1600 zemřela Karlovi též druhá manželka a brzy na to i tříměsíčný synáček Fridrich. Roku 1604 pojal Žerotín třetí manželku Kateřinu Annu z Valdšteina, sestru potomního vévody Fridlandského; avšak i tato zemřela mu dříve nežli rok minul. V té době Morava zlou správou, vnitřními spory a vpády nepřátelskými napořád více hynula, od císaře trpícího duševním neduhem nebylo očekávati pomoci, a všechněch zraky obracely se ku Karlovi z Ž., rozšafností a vřelou láskou k vlasti pověstnému. Tu Karel s politickými přáteli svými v Čechách, v Uhřích i v Rakousích ponejprv jednali o ustrojení monarchie Habsburské jakožto celku. V prosinci 1607 sjeli se hlavy panstva uherského, rakouského a moravského u něho v Rosicích, a brzo smluveno sjednocení stavův těchto zemí pod arciknížetem Matiášem proti Rudolfovi II. Žerotín neštítil se ani spojení s dosavadními nepřáteli svými strany katolické, jmenovitě s Karlem z Liechtenšteina, ten a Karel z Ž. stáli v čele vlasteneckého hnutí. Činnost nespokojenců obrátila se především proti nenáviděnému hejtmanu zemskému Ladislavovi Berkovi, který jest s úřadu ssazen a zřízena prozatímní vláda s Karlem z Liechtenšteina v čele; na Žerotína vloženo vyjednávání s císařem a Čechy. Na to Matiáš vtrhl vojensky do země, a Žerotín vypraven do Prahy, kdež ve sněmě dlouhou řečí vykládal nutnost odstoupení Rudolfova. Ale Čechové, obdrževše od císaře slib, že vyhoví žádostem jejich v příčině svobody náboženské, sbírali vojsko proti Matiášovi, který zatím od Moravy ku Praze postupoval, a zachovali Rudolfa aspoň na trůně českém; Morava, Uhry a Rakousy smlouvou Libeňskou postoupeny Matiášovi. Hned potom sešel se moravský sněm v Olomouci a 16. čce 1608 zvolen Žerotín za zemského hejtmana. Úřad ten spravoval až do r. 1615 s největší horlivostí a nestranností, ale nesnáze, jaké mu činěny zvláště kardinálem Khleslem, přiměly jej k odstoupení, načež uchýlil se do života soukromého. Mezi tím údály se rozličné změny v rodině Žerotínově, jednak provdáním dcer jeho Bohunky a Aleny, jednak vstoupením jeho sa-

mého ve čtvrté manželství s Kateřinou z Valdšteina, vdovou po příteli jeho Smilu Osovském z Doubravic (1614), která jej přežila; roku pak 1615 ztratil dceru Alenu. Když r. 1618 vypukl v Čechách zjevný odboj stavů proti císaři, vysláni jsou od moravského sněmu Karel z Ž. a Karel z Liechtenšteina do Prahy, aby naklonili Čechy ke smíru s císařem. Tam Žerotín ohnivými slovy na sněmě domlouval stavům, aby od svého předsevzetí upustili a s císařem se vyrovnali; ale všeliká výmluvnost jeho byla marná, neboť Čechové tvrdili že hájí toliko práv a svobod svých, připomínajíce že docela tak, jako nyní oni, zachovali se r. 1608 Moravané, a to právě vedením obou vyslaných Karla z Ž. a Karla z Liechtenšteina. Mezi tím i smýšlení na Moravě obracelo se na stranu Čechů, až po smrti císaře Matiáše Moravané přes všecko domlouvání Žerotínovo s Čechy, Slezany a Rakušany proti Ferdinandovi II. se spolčili. Když potom nejvyšší Albrecht z Valdšteina (švagr) a Jiří z Náchoda (zeť Žerotínův) vojsko stavovské ze země vyvedli, pokládáni jsou kardinál z Dietrichšteina a Karel z Ž. za spoluviníky jejich, a oba jsou zatčeni a do vězení dáni, ano Žerotínovi prý hrozil při tom týž osud, jaký potkal v Praze Slavatu a Martinice. Po ochlazení mysli puštěni zase oba na svobodu, nicméně v Čechách panství Brandejské Žerotínovi jest zabaveno. Když potom v únoru 1620 Fridrich Falcký do Brna přijel, marně snažil se na svou stranu přivésti Žerotína, který, ze všech okolností smutný konec povstání předvídaje, napomínal jej důtklivě, aby se vzdal koruny České. Zlé tušení Žerotína nezklamalo, a po katastrofě Bělohorské to byl on, ku kterému vystřízlivělí stavové moravští obraceli se jakožto k svému ochránci. A Žerotín učinil se přímluvčím za moravské povstalce u císaře, snaže se všemožně toho dovésti, aby soud nad nimi, k nimžto se mimo jeho jediného přidali byli všickni ostatní členové rodu Žerotínského, vypadl co možná milostivě. Když pak na to všickni nekatoličtí kazatelé z Čech a z Moravy byli vypovězeni, Žerotín poskytoval výše 40 kněžím bratrským útulku na svých panstvích, mezi nimiž nacházel se i Komenský, a to přese všecko důtklivé nalehání se strany jesuitské. Konečně, když následkem vyhoštění všech nekatolíků z Moravy (1628) i jemu samému bylo se stěhovati z vlasti, prodal Žerotín panství svá až na Přerov, který co fideikomis nesměl přejíti do cizích rukou, a r. 1629 i s rodinou svou přestěhoval se do Vratislavi, dosáhnuv od císaře povolení, že v příčině hospodářské správy panství toho směl každoročně dojížděti do Moravy a do Čech, kteréž milosti užívaje často jmenovitě na Přerově přebýval, kdež také 9. října 1636 zemřel, ustanoviv poslední vůlí dědicem svého nejstaršího vnuka Karla Bruntalského z Vrbna, syna své starší dcery Bohunky. Manželka jeho Kateřina přečkala ho jenom o několik měsíců. Tělo Karla z Ž. pochováno v rodinné kryptě při sboru bratrském na Loukoti v Brandejse nad Orlicí. Písemní pozůstalost Žerotínova chovala se na Hoře-

vicích u hrabat z Vrbna, až i ji r. 1852 zakoupil Zdeněk hrabě z Ž. Karlem z Ž. zhasla hvězda na obzoru vlasti moravské, jakáž tam ani před tím nesvítila, ani později nevzešla více. Ačkoliv zapříti se nedá, že Žerotín co státník stál na stanovisku příliš obmezeném a jednostraném, pokládaje se výhradně jenom za Moravana a pouze o prospěch užší své vlasti Moravy se staraje, při čemž neprohlížel k zájmům státního celku — koruny České, k Čechům pak vždy jakousi nechuť choval; ačkoliv jeho politické jednání nedá se zprostiti výčitky nedůslednosti, nicméně musíme Karla z Ž. vším právem pokládati mezi vysoce vynikající muže svého času vůbec, obzvláště pak za nejslavnějšího Moravana. Zajisté mu bylo málo rovných ve všestrané vzdělanosti, uchvacující výmluvnosti a politické věhlasnosti a zkušenosti, s kterouž předzvídal následky současných zápletků, čímž dá se vysvětliti a částečně omluviti svrchu zmíněná jeho nedůslednost. Nejvíce ale šlechtily ho statečná vytrvalost, nelíčená nábožnost, nevšední dobročinnost, nade všecko pak upřímná láska k vlasti, národu a jazyku mateřskému, a pocházející z toho horlivé usilování o šetření a zachování starých práv, svobod a obyčejů zemských. Žerotín netoliko byl řeči české tak důkladně znalý, že spisy jeho sloužiti mohou za vzory gramatické a řečnické dokonalosti, on i všemožně pečoval o zvelebení a vyzdvižení svého jazyka mateřského, platně pomáhaje mužům učeným při spisování a vydávání důležitých děl literárních, a štědrou podporu udíleje všelikým k tomu se vztahujícím ústavům, tiskárnám a t. d. Z literárních prací Žerotínových vydány nejprv některé listy jeho v Jungmanově *Slovesnosti*, pak v *Musejníku* (1831—36), kdež také r. 1834 vytištěna jeho *Apologie*, v nejnovější pak době vydávají se v Brně *paměti*, *zápisky* a *listy* jeho péčí archiváře Brandla a pomocí jednak zemského výboru moravského, jednak Matice moravské. — Současný Karlovi byl strýc jeho Ladislav Velen z Ž., syn Jana Žerotína na Břeclavi, narozený r. 1579, který k dědictví otcovskému zdědil ještě od strýce Jana z Boskovic Moravskou Třebovou, Rudu a Zábřeh. Sídle na zámku Třebovském obíral se všelikým uměním a pracemi literárními, chovaje u sebe umělce a muže učené, tak že Moravská Třebová nazývána tehdáž moravskými Athenami. Roku 1619 postavil se Ladislav Velen v čelo tehdejšího oposičního hnutí na Moravě a spůsobil, že stavové zemští, přes všeliké zrazování strýce jeho Karla, přidali se k Čechům a vešli v zjevný odpor proti Ferdinandovi II. Zvolen za hejtmana zemského byl Jaroslav Velen vůdcem a správcem celé výpravy vojenské od Moravanů proti císaři podniknuté, a když Fridrich Falcký přijel r. 1620 do Brna, uvítal jej dne 5. února ozdobnou řečí latinskou. Za to jest po bitvě Bělohorské odsouzen cti, statku i hrdla, načež opustiv vlast potloukal se v Benátkách, v Sedmihradech a v Turcích, a zemřel v cizině, aniž vědomo kdy a kde. S Ladislavem Velenem všickni ostatní členové rodu Žerotínského účastnili se zpoury proti Ferdinandovi II., jediného Karla vyjímaje; pročež všickni odsouzeni jsou k ztrátě buď všech anebo

větší neb menší částky statků svých. Takto přišla rodina pánů z Ž., jedna z nejbohatších a nejčelnějších na Moravě, u veliký úpadek. Někteří z jejích členů, aby užili milosti císařské a při statcích svých byli zachováni, přestoupili k víře katolické. Z těch Baltazar z Ž. stal se cís. radou a komorníkem a byl delší čas nejvyšším sudím markrabství Moravského. Mimo fideikomis Přerov držel Valašskou Meziříč, Rožnavu a jiné statky, a zemřel r. 1659. Potomstvo jeho vyhynulo po sto letech Michalem z Ž., po jehož smrti statky té větve dostaly se jediné zbývající větvi Vizmbersko-Losiňské. Zakladatelem této byl Přemek z Ž. na Vizmberce, který s bratrem svým Janem Dětřichem na Losini obdržel po bitvě Bělohorské „pardon,“ a po bezdětné smrti bratrově také Losini zdědiv k náboženství katolickému přistoupil a r. 1653 zemřel. Z jeho potomků Jan Jachim z Ž. povýšen jest r. 1711 do stavu hraběcího v koruně České, a syn jeho Jan Ludvík z Ž. obdržel r. 1740 od císaře Karla VI. povolení, aby mohl připojiti k svému erbu a tituli také erb a titul matky své, poslední svého rodu, a psáti se napotom hrabětem z Ž. a svobodným pánem z Lilgenavy. Potomci jeho dosavad kvetou na Moravě.

Židé v Čechách. Kdy Ž. poprvé v České zemi se usadili, nikde není zaznamenáno; pověsti o vysokém stáří židovského hřbitova Pražského jakož i tak zvané staronové školy náležejí do říše bájek. První zmínka o Ž-ch v Čechách děje se po r. 916, kde prý po smrti knížete Vratislava křesťanům v boji proti pohanům pomáhali. Oni byli hlavními podnikateli obchodu s otroky, proti čemuž hlasatelé křesťanského náboženství, obzvláště sv. Vojtěch, dlouho marně horlili. Hlavní sídlo Ž-ů bylo v Praze. S počátku prý bydleli pod Vyšehradem a v Menším městě Pražském, až dle některých udání r. 1067 za krále Vratislava na Staré město se přestěhovali a tam v obvodu pozdějšího židovského města Ulici židovskou založili, kdež tvořili zvláštní obec pod vlastními představenými, tak zvanými staršími Židy, stojíce pod bezprostřední správou královské komory. Ž. jako všude tak i v Čechách zabývali se vždy skoro výhradně obchodem a lichvou peněžní, což mělo za následek, že bohactví, které tím spůsobem shromažďovali, vzbuzovalo jim závist, vydíravostí pak svou stali se vůbec nenáviděnými. K tomu přistupovaly v temném středověku mnohé předsudky proti nim, i přemrštěná horlivost náboženská, někdy pak sama spupnost Židů vybízela takořka veřejný hněv, chtivost kořisti zase vymýšlela na ně ohavné zločiny, aby byla záminka obořiti se na ně a zloupiti je. To byly příčiny častých bouří proti Židům, jaké se přiházely nejvíce v Němcích. V Čechách požívali Ž. poměrně mnohem větší bezpečnosti, pročež také z Němec sem útočiště brali; avšak i zde někdy dopouštěla se luza krvavých výstupků proti nim, než obyčejně z cizího návodu. Tak r. 1096 křižáci z Němec do Čech vtrhše pobouřili Pražský lid proti Židům, jež počínali násilně křtíti, a kdo se spěčovali každého bez milosti zabíjeli. Po vyjití ze země těch nezbedníků pokřtění Ž. zase k svému náboženství se vraceli, někteří pak

bohatší tajně do Polska a do Uher se stěhovali. Tu kníže Břetislav na ně pozor míti kázal, a každému Židu, který při stěhování ze země postižen byl, všecko zboží i peníze jsou pobrány, z čehož nesmírné bohactví do knížecí komory plynulo. Veliké pohoršení spůsobil za knížete Vladislava I. Žid Jakub (v. t.) Roku 1235 udál se mezi Židy Pražskými směšný příběh, když následkem nějakých listů z Palestiny došlých, které zvěstovaly narození se očekávaného Mesiáše, Ž. houfně pryč stěhovati se počali. Po seznání bludu ovšem zase vraceli se do Prahy. Do této doby asi padá vystavění pověstné staronové synagogy Pražské. Král Přemysl Otakar II. Židům velice přál a mnohé milosti jim propůjčil, jmenovitě daroval jim prostranné místo mezi nynější Širokou a Spálenou ulicí na založení velikého hřbitova, kterýž tam trval až do koncd XV. století, načež to místo na ulice rozdělené až do naší paměti zachovalo jmeno Židovské zahrady. Na místě pak zrušeného hřbitova založen hřbitov nynější v samém Židovském městě. Nové bouřky proti Židům udály se v Čechách r. 1296, 1305 a 1338 následkem pověstí o hanebných zločinech jimi páchaných, při čemž jsou domy jejich drancovány a mnoho Židů povražděno. Král Jan, vždy peněz potřebný, vydíral je i na Židech, za to jim ale zase všelijak nadržoval. Za jeho panování rozšiřovali se Ž. také na venkově přes všecken odpor obyvatelstva. Roku 1389 strhla se v Praze nová bouře proti Židům, kteří prý opovážili se blátem házeti po knězi, městem jejich velebnou svátosť k nemocnému nesoucím, i byl jich veliký počet od luzy pobit a domy jejich zloupeny a vypáleny. Množící se stížnosti na vydíravost Židů měly za následek, že vydávány přísné zákony proti nim, že vypovídáni z jednotlivých měst (na př. 1506 z Budějovic), ano že opětně jednáno též o vyhnání jich z Prahy, avšak nejhorší pohromy dovedli Ž. vždy odvrátiti od sebe. Za to vykořisťovala je vláda ukládáním jim vždy vyšších daní. Roku 1541, když na Židy pronášeny těžké žaloby, jakoby s Turkem byli spolčeni a též oheň, kterým polovice Malé Strany, Hradčany a král. hrad popelem lehly, od nich založen byl, Ferdinand I. je ze země vypověděl; že však ani tenkrát se nevyklidili, vysvitá z nařízení téhož krále, daného r. 1551, aby na oděvu svém nosili kolečko ze žlutého sukna, dle kterého by od křesťanů se rozeznávali. Roku 1561 arcikníže Ferdinand, místodržitel v Čechách, chtěje Židy na křesťanskou víru obrátiti, nařídil, aby každý týden jednou chodili k jesuitům na kázaní; ale bylo to marné, neboť Ž. si při kázaní zacpávali uši, a toliko tři z nich křesťanskou víru přijali. Konečně nařídil arcikníže, že všickni židovští chlapci do jesuitské koleje docházeti musili; avšak ani to k žádoucímu cíli nevedlo. V druhé polovici XVI. století požíval veliké vážnosti Pražský Žid Marek Mardochaj Mayzl (v. t.). Po Bělohorské bitvě uměli Ž. vykořistiti situaci k velikému prospěchu svému, zakládajíce císaře ve válkách tehdejších penězi. Toho času vynikal mezi nimi bohactvím i vlivem dvorský Žid Jakub Banevi (v. t.). Roku 1623 vydal Ferdinand II. Židům majestat, kterým všecky jejich výsady po-

tvrdil a novými rozmnožil. Hned v prvních letech po bitvě Bělohorské dostalo se Židům v Praze mnoho domů do rukou, kterými znamenitě se rozšířila původní Ulice židovská v pravé Město židovské. Roku 1648 v čas obležení Prahy od Švédů Ž. proti nepříteli platné služby konali zvláště odbýváním stráží a hašením ohňů od švédské střelby povstávajících, začež Ferdinand III. novými právy je nadal. Za císaře Leopolda vydány rozličné zákony k obmezení počtu Židů v Čechách. Ku konci XVII. století popuzeny mysli obecenstva proti Židům v nemalé míře zavražděním pachelete židovského Šimona Abelesa (v. t.) od vlastního otce.

Žídek Pavel, katolický kněz a spisovatel, narozen v Praze 1413 z rodičů židovských, jimž byl ukraden a ve víře kališnické vychován, odkudž nazván Ž., jinak Pavel Pražský, později též Paulininus. Nejprvé studoval v Praze, pak odešel do Vídně, kde přestoupil k víře katolické, načež strávil několik let v Padově a Bononii, kde dosáhl doktoratu v lékařství. Vraceje se do Čech dal se v Řezně vysvětiti na kněžství. V říjnu 1442 přijat jest mezi mistry akademie Karlovy, měl však později pro svou prostořekost býti z ní vyloučen, což ale předešel veřejným odprošením osob uražených. Domoha se kanovnictví u sv. Víta zbaven jest ho zase vlivem Rokycanovým, jejž byl svou příkrostí proti straně podobojí na sebe popudil. Vypuzen z Prahy žil nějaký čas v Plzni, pak v Krakově a ve Vratislavi, kdež všude obojetností svou nepřátele si spůsobil, ano v Krakově delší čas u vězení držán jest. Potom vrátiv se do Plzně byl tam dosti bídně živ, při čemž nicméně pilně pracoval o díle *Liber viginti artium*. Konečně král Jiří povolal jej k svému dvoru a vykázal mu výživu, aby dílo své dokončiti mohl. Nebyl však při dvoře oblíben pro nechvalné vlastnosti své, a zemřel brzy po králi Jiřím. Z jeho spisů vytknouti sluší *Správovnu*, v níž radí králi Jiřímu, aby odřeknuv se strany pod obojí poddal se papeži; pak *Kronika*, vlastně třetí díl Správovny, v níž krále Václava IV. líčí jako pravou ohavu člověčenstva, kteréžto jeho smyšlenky se potom drahný čas pokládaly za pravdivé, anobrž až podnes v jisté míře se udržují. V jazyku latinském sepsal knihu *Liber viginti artium*, obsahující jakousi encyklopedii, jejíž rukopis chová se v universitní bibliotéce Krakovské. Ze *Správovny* (rukopis v knihovnách kapitoly a university Pražské) vytištěny byly některé ukázky v *Musejníku* na r. 1827 a 1828. Ž. byl pro svou nepokojnou a svárlivou povahu ode všech stran nenáviděn, a to tím více, an sám sebe přeceňoval, latinskou učenost nade všecko vynášel, jazyk pak domácí za sprostý a surový pokládal.

Židlochovice, něm. *Selowitz*, městys moravský v někdejším Brněnsku, byly v XVI. století hlavním sídlem bratří, jichž farář Jiří Strejc byl mezi překladateli bible Kralické; okolo r. 1560 usadili se zde také novokřtěnci. Ž. měly v středověku vlastní vinařské právo.

Žitava, něm. *Zittau*, město v saské Horní Lužici, uvádí se v listinách poprvé r. 1223, povýšeno jest r. 1255 na město a osazeno ně-

meckým obyvatelstvem. Ve XIV. století domohla se Ž. úplné samosprávy, následkem čehož zdárně zkvétala. Roku 1346 spojila se Ž. ještě s jinými pěti hornolužickými městy v tak nazvaný šestiměstský spolek (v. Šestiměstí) k lepší obraně proti loupežné šlechtě okolní. Ve válce husitské Ž., jenž byla úhlavním nepřátelům Husovým útočiště popřála, ubránila se sice Husitům, ale nejbližší okolí její strašně jest zpustošeno. Za Ferdinanda I. Ž. přidržela se odbůjných stavů českých, začež potrestána jest ztrátou výsad i statků svých, kterých však za příznivějších časů zase zpět nabyla. V XVII. století Ž. připadla Sasku a jest valně rozšířena přijetím českých vyhnanců, kteří zde zvláštní osadu utvořili a veliký chrám si vystavěli. V 30leté válce Ž. mnoho utrpěla.

Žižka z Trocnova a Kalicha, Jan, nejslavnější válečník český, nepřemožitelný vůdce Táborů, postrach nepřátel, o němž napsáno množství nesmyslných bájek a jehož osoba teprva v nejnovější době postavena v lepší světlo historické. Co se bezpečného ví o dřívějším jeho životě, nežli vystoupil co vojevůdce husitský, jest toto: Jan Ž. byl synem Jana Ž-ky. nemajetného zemana, v Trocnově a v sousedním Čerčejově v kraji Budějovickém usedlého, a manželky jeho Kateřiny. Rok narození jeho není znám, nezdá se však, že Ž., když začal čeliti vojům táborským, nacházel se u věku tak pokročilém, jak se vůbec udává. Ž. záhy proznámil se co bojovník, již r. 1408 ve sporu s Budějovskými domáhal se požadavků svých ne pořadem práva, nýbrž brannou rukou proti zákonům zemským. Avšak obdržel za to odpuštění krále Václava, jenž 25. dub. 1409 vyzval Budějovické, aby se s ním smířili, a vyzvání to opakoval ještě 27. čce t. r. Roku 1410 spolčen byl Ž. s mladým Krajířem a jinými šlechtici ku podniku proti Novým Hradům a Třeboni, a účastnil se i ještě později rozličných zášti šlechtických v kraji Budějovickém. Roku asi 1413 při dobývání hradu Skály u Přestic ztratil Ž. první oko. V té době nejspíše vstoupil Ž. do služby královské, a r. 1414 jmenuje se co vrátný královský Janek jednooký, o kterém vyslovuje Tomek domnění velmi ku pravdě podobné, že je táž osoba se Ž-kou. Později žil Ž. ve dvoře Václavově co prostý dvořan, ale připomíná se co muž zámožný, jemuž náležel prostranný dům na Příkopech v Praze (tentýž, jenž náleží nyní německému kasinu). V nepokojích husitských poprvé vystoupil Ž. co vůdce lidu 30. čce 1419 při vyhození konšelů z oken Novoměstské radnice. Na to po smrti krále Václava působil Ž. v Praze a Mikuláš z Husince na venkově ke vzbuzení odporu proti nenáviděnému Sigmundovi. Dne 25. října obořil se Ž. s Pražany na Vyšehrad, královskou posádku vyhnal a hrad svým lidem osadil; dne 4. listopadu pak udeřil s bojovným lidem svým na Malou Stranu, a opanoval ji za čtyry dni krvavým bojem. Když však 13. list. Pražané proti vůli Ž-kově uzavřeli příměří s královskými a vrátili jim Vyšehrad, rozmrzen opustil Ž. město a odebral se do Plzně, z níž vyhnav katolíky shromažďoval brannou moc a chtěl to město učiniti hlavní ohradou

husitství. Když však obdržel správu, že Husité založili na místě velmi příhodném pevné město Tábor, vypravil rytíře Chvala Řepického se zástupem statných bojovníků, aby novou pevnost obsadili. Tím ale seslabil se tak, že nemohl vydatně odporovati vojsku panskému, které se proti němu bylo sebralo, až k samé Plzni přitáhlo a město obléhati počalo, při čemž i v Plzni samé tajní katolíci směleji vystupovati počali. Tu Ž. postoupiv město pod smlouvou táhl s ostatkem lidu svého, kterého bylo asi 400 osob i s ženami, vozů bojovných 12 a koňů jízdných 9, k Hradišti. U Sudoměře bylo mu podstoupiti boj s 5000 král. jezdců od hlavy až k patě v železo oděných, jimž proto „železní páni" říkali. Ty s nepatrným zástupem svým na hlavu poraziv vešel ku konci března 1420 do Tábora s velikou slávou. Brzo na to přepadl noční dobou město Vožici, kdež po bitvě u Sudoměře asi 2000 těch „železných pánů" se bylo uhostilo, kteří ve zmatku tím nastalém větším dílem buď pobiti anebo zjímáni jsou. Z ukořistěných koní a odění zřídil si pak Ž. také potřebnou jízdu, které se mu dosavad nedostávalo, načež vojsko své cvičiti se jal v bojování pravidelném a dokonale je zorganisoval. Při zřízení demokratické obce táborské (v. T á b o ř i) stal se Ž. jedním z jejich čtyr starších, jsa ode všech uznáván co náčelník celé vojenské moci Táborů. Shromáždiv značnou moc pod svými prapory dobyl rozličných důležitých míst v okolí, mezi jinými kláštera Milevského a hradu Rabí, načež táhl na pomoc Pražanům proti Sigmundovi, který s velikým vojskem křižáků a Uhrů byl vtrhl do země a chystal se hlavního města dobývati. Na cestě své Ž. vzal a vypálil Benešov, a poraziv nové vojsko královské dorazil ku Praze, kteroužto slavným vítězstvím na hoře Vítkově (v. H u s i t s k á v á l k a) od obležení vybavil, neboť poražené vojsko Sigmundovo nechtělo déle s Husity bojovati. Od Prahy se obrátil Ž. do Písku, zmocnil se Vodňan, Prachatic, Lomnice, Bystřice, Boru a jiných míst, pobil mnoho nepřátel a vzal hroznou pomstu na Prachaticích, které se mezi tím byly věrolomně zachovaly, Husity nemilosrdně pronásledujíce. Roku 1421 Ž. obrátiv se do západních Čech dobyl kláštera Chotěšovského a Kladrub, a dostal do své moci Bohuslava ze Švamberka, ktorý potom ze zuřivého nepřítele Táborů stal se jedním z předních jejich vůdců. Dobyv ještě Rokycan a Vilšteina oblehl Ž. Plzeň, ale nemoha jí dobyti uzavřel příměří s městem a stranou katolickou toho kraje s tím vymíněním, aby slovo boží mělo volný průchod v Plzni. Odtud se obrátil do Žatecka, kdež dobyl Chomutova, při čemž veliké množství obyvatelstva povražděno pro jejich zpupnost. Hrůzou pojata vzdávala se pak Ž-kovi též jiná města i hrady, kamkoliv přišel, jmenovitě Maštov, Louny, Slaný, Okoř, Makotřasy, potom obležen Beroun a vzat útokem, při čemž mnoho nepřátel kalicha dílem zahynulo v boji, dílem upáleno jest na rozkaz Ž-kův. Odtud táhl tento na východ, kde mezi tím od Českého Brodu až k Čáslavi mnohá města i kláštery se byly Husitům poddaly, a tu vzdaly se mu Chrudím, Vysoké Mýto a Litomyšl, mnohé kláštery skaženy, Polička pak vzata

útokem. Když nyní Ž. i do Moravy se chystal, tu páni moravští vypravili k němu posly, žádajíce aby svolán byl valný sněm obou zemí do Čáslavi k ujednání společného řádu, k čemužto Ž. ochotně svolil. Potom opanoval ještě Jaroměř, Dvůr Králové, Trutnov a Litoměřice, v jichž okolí vystavěl sobě hrad Kalich, dle kterého psal se napotom „z Kalicha". Na sněmě Čáslavském (v. Husitská válka) zvolen jest Ž, za jednoho z dvaceti vladařů zemských. Vrátiv se odtud zase do jižních Čech oblehl podruhé hrad Rabí, při čemž mu vystřeleno i druhé oko. Ale proto nepřestal voditi vojska do pole, ano zdá se, že v tělesní slepotě tím větší bystrosti nabyla bojovná mysl jeho, a jméno slepého hrdiny nahánělo nepřátelům tolik strachu, že již pouhá zpráva o jeho se blížení na útěk je obracela. Tak jmenovitě ohromné vojsko křižácké, které v počtu 200.000 mužů bylo Žatec oblehlo, uslyševši že Ž. od Plzně na ně táhne, zapálilo stany své (2. říj. 1421) a dalo se v zmatený útěk, na kterémž veliké množství křižáků od stíhajících je Čechů jest pobito. Bojovav ještě téhož roku na jihu i západě Čech šťastně proti nepřátelům kalicha vjel Ž. s vítězným vojskem svým dne 1. prosince slavně do Prahy, radostně vítán od celého obyvatelstva. Po krátkém pobytu táhl Ž. proti novému vojsku Sigmundovu, které zatím na 90.000 mužů silné do země bylo vtrhlo, a bojoval s ním statečně u Kutné Hory, jsa se všech stran obklíčen od královských, za temné noci pak vyrazil skrze vojsko nepřátelské stranou ke Kolínu s velikým hřmotem a střílením z děl, tak že překvapení nepřátelé mu kladli jen malý odpor. Odtud se obrátil na sever, kde sesíliv se novým lidem vrátil se po novém roce 1422 a udeřil tak mocně na uherské vojsko Sigmundovo, že je několikrát po sobě, naposledy u Německého Brodu, na hlavu porazil, načež Sigmund u velikém spěchu z Čech utíkal. Ve vnitřních rozmíškách, které na to mezi Husity nastaly, Ž. spojil se s pokročilejšími Tábory naproti straně aristokratické, která se smlouvala s pány katolickými, a k níž přiznávali se také Pražané. V boji tom porazil Ž. 20. dub. 1423 u Hořic pana Čeňka z Vartemberka na hlavu, a 24. srpna t. r. zvítězil u Strachova nad Pražany pod Divišem Bořkem z Miletínka, načež uzavřeno příměří mezi oběma stranami. Na to Ž. vtrhl do Moravy, a odtud pustil se do Uher na postrach Sigmundovi. Tu jej Uhři lákali vždy hlouběji do země, chtíce jej v příhodném místě obklopiti a počtem svým udusiti. Ž. tím spůsobem octl se až za Trnavou, ale tu spamatovav se poznal nebezpečenství a kázal zpět obrátiti do Moravy. Uhři nadarmo naň po šest dní doráželi, on uměl vozy své tak šikovati, že neměli k němu přístupu, načež upustili konečně od marného pronásledování. Vrátiv se z Uher pokračoval Ž. ve válce s pány a Pražany, jež porazil v několika bitvách, nejrozhodněji v krvavé bitvě u Malešic (7. čna)-kdež rozrazil Pražanům šik vozy s kamením na ně svrchu puštěnými. Na to zmocnil se Kutné Hory, a Kouřím, Český Brod a Nimburk dobrovolně se mu vzdaly. Ne tak dobře dařilo se mu v Plzeňsku, kde, strana katolická byla příliš silná. Posléze, sesíliv se Žateckými, Loun

skými, Klatovskými a jinými táborskými městy, táhl na Prahu, aby ji potrestal za její proněvěru, a položil se u Libně. Tu přišli k němu poslové od Pražanů i od knížete Sigmunda Korybuta, mezi nimiž nacházel se mladý kněz Jan Rokycana, který svou výmluvností Ž-ku až k slzám pohnul, dovolávaje se jeho vlastenectví, a hněv jeho v té míře ukrotil, že smířil se s Pražany pod výminkou, aby se společnými silami přispěli Moravě, kde strana podobojí násilně byla potlačena. A skutečně táhl Ž. od Prahy v čele všech vojsk husitských k osvobození Moravy. Na tom tažení roznemohl se Ž. při obležení hradu Přibislavi na morovou hlízu, od kteréž zemřel na poli 11. říj. 1424. Táboři oplakavše bolestně ztrátu velikého vůdce svého pochovali jej v Hradci Králové, odkud však později tělo jeho převezeno jest do Čáslavi. Ale pozůstatky Z-kovy neměly ani v hrobě pokoje, neboť po bitvě Bělohorské jsou odtud vyzdviženy a na popravišti za městem pochovány. — Ž. považuje se vším právem za původce novověkého umění válečného, neboť dal vojsku svému zřízení nové, ve kterém hlavní úkol připadal pěchotě, podporované dostatečným počtem hrubé střelby. Proti nehybným houfům jezdeckým chránil Ž. svou pěchotu dobře řízenými válečnými vozy, o jichžto šikování viz čl. **Vozová hradba.** I nynější polní hradebnictví béře původ svůj od umělého se okopávání vojsk Ž-kových. Z jeho školy vyšla celá řada proslulých vůdců vojenských, kteří doma i v cizině válečnickým věhlasem oslavili jmeno české. Ž. po dlouhé věky líčen byl od dějepisců katolických co nějaký netvor vzezření divokého, schopný nejohavnějšího ukrutenství, jemuž přičítala se zkáza nesčíslných měst, hradů a klášterů i všeliké jiné skutky barbarského vandalismu. Nelze popírati, že Ž. při válčení svém dopustil se mnohých ukrutností, jaké z nynějšího válčení vzdělaných národů vymezeny jsou, avšak dílem to tehdejší obyčej s sebou přinášel, dílem Ž. neměl ani vždy té moci zabrániti hrubé výstupky takové svým surovým fanatisovaným rotám, a dílem konečně byly to pouhé represalie za podobné ukrutnosti, jakých se dříve katoličtí bojovníci byli dopouštěli na Husitech. Ž. sám nebyl ani fanatik ani ukrutník, nýbrž muž pokoje a pravdy milovný, jmenovitě pak odpovědný nepřítel všech „neřádů“ a všeliké neupřímnosti. O mírnosti povahy jeho svědčí, že s nepřáteli svými, třeba jej mnohokráte byli oklamali, přece vždy znovu a znovu se smířil a jim odpouštěl. Ani v ohledu náboženském nenáležel Ž. ke straně výstřední, nýbrž přidržoval se mírnějších bratří Táborských, ano přemrštěné sektáře, jako Adamity a jiné, přísně stíhal pro obecnou škodlivost jejich učení. Že Ž. nebyl člověk nevzdělaný, o tom svědčí již ta okolnost, že byl královským dvořanem, dále ukazuje literní vzdělanost jeho *Řád vojenský* (sepsaný r. 1423), i *listy* jeho; konečně i pověsť jeho, jenž mu dlouho připisovala píseň *Kdo jste boží bojovníci*, kterou složil Bohuslav z Čechtic. K tomu byl Ž. uvědomělý Čech a Slovan, čímž projevuje se ve svých spisech. Ctižádosti, u lidí jeho povolání obyčejné, při něm nebylo; i když se domohl v zemi největší moci, nesáhl po nej-

vyšším vladařství, jakého mu Sigmund podával, nýbrž zůstal pouhým náčelníkem válečným a zemřel chud. Co do těla byl Ž. muž postavy nevysoké, ale složité, tváře okrouhlé, hlavu měl vždy ostříhanou a bradu holenou, jenom kníry nosil dle spůsobu polského, jakož i oděv jeho byl polský, z čehož snad povstala ničím neodůvodněná pověst o jeho válečném dobrodružení v Polště. Šeredné podobizny jeho, které jej vyobrazují co zarostlého muže obličeje zasmušilého, jsou výtvory fantasie náboženských fanatiků.

Žižkov, vrch u Prahy, dříve Vítkov zvaný, obdržel jmeno to od Žžky, který tu r. 1420 porazil vojsko krále Sigmunda (v. Husitsiká válka).

Žofie, královna Česká, dcera Jana vévody Bavorsko-Mnichovského, zasnoubena r. 1389 králi Václavu IV., stala se příznivkyní Jana Husa, jejž sobě za zpovědníka zvolila, jehož kázaní v Betlemě ráda navštěvovala a jehož upálení v Kostnici těžce nesla. Po smrti manžela jejího král Sigmund jmenoval ji vladařkou v Čechách, přidav jí k radě Čeňka z Vartenberka. Ale ještě v prosinci 1419 Ž. odebravši se do Brna vstříc Sigmundovi vladařství do jeho rukou složila. Napotom žila v Uhřích, kdež r. 1425 zemřela v Prešpurce.

Župa, krajina, na jaké země Česká a Moravská od nepamětných dob rozděleny byly. Obyčejně souviselo u starých Slovanů, tedy taktéž u Čechů, rozdělení země na župy s rozdělením národu na zvláštní kmeny, z nichž každý tvořil župu pro sebe, někdy však i ve více ž-ch byl osedlý pod zvláštním náčelníkem, jenž slul župan. Tak vlastní Čechové tvořili v Čechách uprostřed země několik žup, Lučané obývali v pěti ž-ch a t. d. Původně byl svazek mezi těmito kmenovými župany čili vojvody a knížetem zemským velmi volný; onino provozovali nad kmenem svým panství téměř samostatné, jsouce jen v době války podřízeni knížeti co nejvyššímu vůdci branné moci zemské. V každé župě nacházel se pevný hrad, kam v čas nepřátelského vpádu se uchránili starci, ženy a děti s movitým majetkem rodiny, an všickni branní mužové táhli do boje. Ztraceno-li pole, mohl branný lid do hradů ustoupiti a v nich se brániti a zotavovati. Ve hradech bývali také chrámové pro modly a poklady národní, též soudové a úřadové obecní, jimž podrobeni byli bez rozdílu všickni obyvatelé župy. Jakožto majetnost celé župy byl hrad stavěn a opravován společnym přičiněním a nákladem všech obyvatelů. Takto spořádané župy byly základem státního zřízení starých Čechů. Když však v X. sloletí moc knížat zemských počala vzrůstati a se tužiti, uvedeny jsou znenáhla všecky župy v bezprostředné poslušenství jich, a na místo kmenových náčelníků nastoupili úředníci knížecí, též župany zvaní; župy staly se takto pouhými vládními okresy. Po županu (*comes, castellanus, burgravius)*, který byl politickým i vojenským představeným okresu svého, následovali co další vyšší úředníci župní: cúdař, komorník a vladař (viz články tyto), z nichž každý měl k ruce své nižší úředníky a sluhy; mimo to byli vedlejší úřadové nad jednotlivými odvětvími hospodářskými; neboť ku každé župě náležely rozsáhlé statky země-

panské; jmenovitě nacházela se na každém župním hradě i bába (v. t.). Ku každému z vyšších úřadů župních byly přikázány statky, jichž úředník po čas držení úřadu k výživě své užíval, bera mimo to za vykonávání úřadu svého jisté platy od stran. Moc úřadů župních vztahovala se na všecky obyvatele bez rozdílu. V jisté doby scházeli se zemané v župě usedlí k řádným sjezdům, o kterých také odbývány soudy. Toto zřízení župní trvalo až do XII. století, ve kterémž rozliční stavové: duchovenstvo, bohatší šlechta, nově zakládaná města a t. d. začali se vytrhovati z pravomocnosti žup, která tím napořád jest ztenčována, až posléze, když i zeměpanské statky hojným darováním v rukou soukromých se octly, sama od sebe přestala. Za Karla IV. ustoupilo rozdělení země na župy novému rozdělení na kraje (v. t.). Počet žup za starověku českého nelze udati, na všecken spůsob jich bylo vysoko přes půl sta.

Župan v. Župa.

Dodatky a opravy.

Abrspach, něm. *Adersbach,* panství a vesnice s někdejším hradem téhož jmena v okresu Polickém na hranicích slezských, původně *Ebersbach*; nynější německá forma téhož jmena počíná se vyskytovati teprva v XV. století. Staročeský rod rytířský z Abrspachu, o kterém se v XIV—XVI. století častá zmínka děje, přestal byl vládnouti zbožím tím již před r. 1359, načež tam panovali pánové z Dubé a z Náchoda. Ve válce husitské a v bezkrálí potom následujícím dály se z hradu A-u mnohé škody do Slez, pročež Slezáci a Lužičané s povolením sněmu českého r. 1447 koupivše jej pobořili to hnízdo loupežnické docela, od kteréž doby nebyl více hrad A. obnoven. Starý ten hrad stál bezpochyby na hoře nyní řečené Althaus.

Adamité. Sekty té původcem byl hlavně kněz Petr Kaniš, sedlák Mikuláš neměl v tom žádného účastenství.

Albert (Albrecht) **z Kaménka,** Mikuláš, rodem Slezan, studoval v Němcích a stal se r. 1571 ve Vitemberce mistrem svob. umění. Co důkladný znatel hebrejštiny dostal se r. 1575 do Evančic za učitele téhož jazyka, à byl napotom bratru Stefanu vítaným pomocníkem u překladu kněh Mojžíšových, při kteréž práci vytrval věrně až ku konci. Roku 1588 uvázal se v řízení Evančické školy, kteréhož r. 1598 na žádost svou zproštěn byl a dán na školu do Fulneka. Ale r. 1609 byl zase ve Vitemberce, odkud se ucházel o místo na Pražské universitě, a také vybídnut jsa od některých pánů i s rodinou do Prahy se přestěhoval. Ale tu bylo marné všecko usilování jeho přátel, opatřiti mu místo profesorské, a nesnáz i bída jeho dosáhly nejvyššího stupně, když při vpádu pasovském byt jeho na Malé Straně byl vyloupen a on tím o všecken svůj statek přišel. Konečně k domluvě defensorů přece přijat byl za člena akademie a vykázán mu byt v koleji národu Če-

ského, též poněkud penězi založen. Když zároveň i syn jeho Jan zaměstnán překládáním pro defensory německých listin, bylo sice z nejhoršího pomoženo, leč řádného platu nový profesor dosavad neměl; jen co prefekt nad školou zemskou (gymnasium provinciale), jímž téhož roku byl jmenován, dostal nějaký jistější příjem. Na rok 1612—13 zvolen byl děkanem fakulty filosofické, a r. 1614 za rektora Bernarda z Žerotína prorektorem. Konečně r. 1617 přijat byl do koleje Karlovy a brzy na to uveden co probošt do koleje Všech svatých, avšak zemřel ještě v prosinci téhož roku. Kromě účastenství v překladu bible Kralické byl A. nápomocen Veleslavínovi při slovníku *Silva quadrilinguis*, a co prefekt zemské školy vydal 1612 *Intimatio paedagogii academici trilinguis trivii*. Dcera jeho Kateřina Alžběta proslula klasickou vzdělaností, znajíc mimo češtinu a němčinu důkladně jazyk latinský, řecký a hebrejský. Nebylo učence, který Prahu navštívil, aby se s obdivem s ní nebyl seznámil.

Albín z Helfenburka, erbovní rod český v XVI. a XVII. století květoucí. Praotec jeho Václav Bílek, jinak A. nazvaný, narozený na začátku XVI. století, byl jako písař a kreslič ve službě pánů z Rožmberka až do smrti své r. 1577, a r. 1553 povýšen jest do stavu vládyckého s predikatem svrchu uvedeným. Synové jeho Jan a Tomáš sloužili též při dvoře pánů z Rožmberka, Tomáš pak, jsa doktor obojího práva a muž vysoce výmluvný a nábožný, vstoupil po smrti manželky své, s níž zplodil čtyry syny a dceru Žofii, do stavu duchovního, a stal se po sobě kanovníkem Pasovským, Olomouckým a arcijahnem na hradě Pražském, r. 1601 stal se děkanem Karlšteinským a konečně r. 1579 biskupem Olomouckým, zemřel však již 11. ledna 1580, otráven od tamního děkana kapitulního Jana Filopona. Z jeho synů byl Václav kanovníkem Pražským, r. 1601 stal se proboštem Staroboleslavským a r. 1604 děkanem Vyšehradským, a zemřel 1606. Dcera Žofie vstoupila do kláštera sv. Jiří na hradě Pražském, a stavši se r. 1601 abatyší byla jednou z nejznamenitějších kněžen abatyší jeho. Po 29 let v časech nejbouřlivějších spravovala rozšafně klášter ten a znovu jej zvelebila. Korunovavši v době té dvě královny České, r. 1616 Annu a 1627 Eleonoru, zemřela r. 1630 v 67. roce svého života.

Albrecht, příjmím Achilles, kurfiršt Braniborský, narozen 24. list. 1414 v Tangermünde, syn Fridricha Hohenzollernského, jenž získal kurfiřštství Braniborské, poslán jest r. 1438 od otce svého do Čech na pomoc císaři Albrechtovi II. proti straně jemu odporující, r. 1440 obdržel knížectví Ansbašské, a později měl nejednou podstatný vliv na záležitosti české. Roku 1454 byl A. jedním z rozsudí mezi králem Ladislavem a knížaty Saskými o hrady, města a statky koruny České, které se nalezaly v držení těchto; po smrti Ladislavově byl jedním z kandidatů o trůn český, když pak na tento zvolen Jiří Poděbradský, vešel s ním v přátelství a prokazoval mu důležité služby. Tak r. 1459 prostředkoval mezi ním a knížaty Saskými, načež stalo se mezi oběma těmito stranami známé narovnání v Chebu. Roku 1460 zasnoubil A. dceru svou Ursulu knížeti Jindřichovi, synu krále Jiřího. V při-

volby Jiřího na království Římské byl mu sice A. odpůrcem, ale již r. 1463 byli spolu zase smířeni. Roku 1464 nabyl A. také knížectví Barutského, roku pak 1470 stal se kurfirštem Braniborským. Na přátelství jeho jakožto jednoho z nejpřednějších a nejmocnějších knížat říšských kladl král Jiří velikou váhu. A. zemřel 11. března 1486 v Ansbachu.

Alexander, nazývaný Plzeňský, později Újezdecký, rodem z Újezda u Plzně, jeden z předních typografů českých, provozoval umění své od r. 1534 až do r. 1549 v Litomyšli, načež pro služby Jednotě bratrské prokazované, ačkoliv se byl přiznal k církvi římské, musil se vystěhovati ze země. Nejdříve zdržoval se v Kralovci v Prusích, kde v letech 1551—54 pod jmenem Alexandra Čecha polské knihy tiskl. Z Kralovce odebral se do Moravy, veza s sebou náčiní své tiskařské, a r. 1558 tiskl v Prostějově bratrské spisy. Musiv podruh útočiště hledati v Polsku uchýlil se do Šamotul k panu Lukášovi z Górky, kde mimo jiné vytiskl r. 1561 bratrský kancional. Po smrti Ferdinanda I. však vrátil se A. r. 1564 zase do Litomyšle, kde ještě následujícího roku knihtiskařství provozoval. Potom, jak se zdá, živnost tu zanechal a zemřel r. 1577. Z tisků A-ových vynikají vedle *Kancionalu* Šamotulského *Práva městská* a *kroniky Karionova* i *Konstantinovičova.*

Alžběta, čtvrtá manželka Karla IV., dcera Bogislava vévody Pomořanského, zasnoubena r. 1363 v Krakově, porodila manželu svému syny Sigmunda (1368) a Jana (1370), přečkala jej a zemřela 14. ún. 1393. A. pověstna byla pro svou neobyčejnou tělesnou sílu.

Andělská zahrada (*hortus Angelicus*) v. Angelus de Florencia.

Anežky sv. klášter slul po své zakladatelce (v. Anežka 2.) Pražský klášter klarisek (v. Klarisky).

Antoch z Helfenburka, Sigmund, narozen na počátku XVI. stol. v Praze, stal se tamtéž r. 1528 bakalářem a 1534 mistrem svobodných umění, načež byl 1537—43 profesorem, a v letech 1540, 1541 a 1543 děkanem fakulty filosofické. Oženiv se vystoupil z koleje Karlovy a usadil se r. 1543 v Praze, kdež nabyl domu u Tří korun; tam zabit jest 1. kv. 1512 od Václava z Kolovrat, který proto jest sťat. Sepsal *Kroniku o Herkulesovi* (v Praze 1565), mimo to přeložil některé spisy Korvinovy a jeden Melanchthonův.

Apelační soud Pražský v. Ferdinand I.

Asyl, místo, kde v středověku nalezal zločinec bezpečného útočiště, odkud nesměl býti vzat. Právo a-u určeno bylo zákony církevními i světskými. Pamětihodné jsou a-y v českém právě, které kromě a-ů v celém křesťanstvu platných (kostelů, hřbitovů a jiných míst) připouštělo ještě a-y před královnou a u manželky. Řád práva zemského totiž praví: „Kdyby byl pohnaný (a již odsúzený) před královú Českú nalezen, nemá vzat býti, ale pokoje požíti;“ a na jiném místě: „Ten pohnaný (a již odsúzený) kdyby byl u své ženy nalezen a ona jej objala neb svým rúchem přikryla, ot nie nemá vzat býti ani které žalosti trpěti.“

Bartoloměj kníže v. Knížata Minsterberská.

Beatrix královna Česká, dcera Ludvíka vévody Bourbonského, druhá manželka krále Jana, s nímž zasnoubena byla r. 1335 a do Čech přivedena 1336, porodila 25. ún. 1337 syna Václava, potomního vévodu Lucemburského, a jest 18. května t. r. v Praze, avšak s nevelikou slávou korunována. Že však nebyla oblíbena u lidu, odvezl ji král již 1. června na to do Lucemburku. B. přežila manžela svého.

Bělohorská bitva. Povídačka, že v čas bitvy této zimní král Fridrich s vyslancem anglickým hodoval, a hostina zprávou o porážce vojska jeho přerušena byla, náleží, jak nejnověji shledáno, mezi výmysly.

z Bělovic Kuneš, jeden z hejtmanů táborských, obzvláště milý Žižkovi, který před smrtí svou u Přibislavi v posledním promluvení poroučel svůj lid Viktorinovi z Poděbrad, Janu Hvězdovi a Kunši z B. Tento jest potom od Sirotků z Moravy se vrátivších zvolen za nejvyššího jich vůdce. V bitvě Ústské r. 1426 velel spolu s Královcem z Kralovic vojsku sirotčímu, a po bitvě táhl spolu s Prokopem Velikým k Poděbradům. Od těch dob však neděje se o něm žádné zmínky více.

Benátky, v XIV. století pověstné místo smilství v Praze na Starém městě mezi nynějšími ulicemi Bartolomějskou a Konviktskou, jež Milič (v. t.) proměnil v místo kajicnosti. Od něho nazvána jest v těch místech ulice Benátská.

Benedikta sv. kostel. 1) Farní kostel na Starém městě Pražském na konci nynější ulice Kralodvorské, při němž byla od r. 1233 komenda německých rytířů. Od kostela toho nazvána ulice i brána na jejím konci ulicí a branou sv. B. Kostel ten byl nadán hojnými pozemky, o čemž viz čl. Německý řád rytířský. Roku 1419 byl kostel sv. B. mezi třemi chrámy Pražskými, jež král Václav IV. vykázal utrakvistům ku konání služeb božích. Během husitské války řád německý ten kostel opustil, který, jak se zdá, zůstal napotom utrakvistickým. V XVII. století dostal se premonstrátům Strahovským, kteří jej pobořivše v letech 1676—82 vystavěli na jeho místě nádherný kostel sv. Norberta při svém semináři r. 1640 zde založeném. Seminář tento jest od císaře Josefa II. zrušen a Novoměstským šlechtičnám odevzdán, kostel pak soukromníkům prodán a r. 1792 rozbourán. — **2)** Kostel na Hradčanech v Praze, na hlavním náměstí, při nynějším klášteře karmelitánek. První zmínka o něm děje se k roku 1353, r. 1627 odevzdán jest mnichům barnabitům (v. t.).

Benediktini. V článku tom chybně udáno, že druhý klášter jejich v Čechách byl klášter Sázavský. Druhým českým klášterem toho řádu byl klášter Ostrovský (v. Ostrov), založený Boleslavem II. roku 999, a teprv třetím klášter Sázavský.

Bethlen Gabor (Gabriel Bethlen), ze šlechtického rodu sedmihradského, zvolen r. 1613 za knížete Sedmihradského a od Turků uznán, vešel po smrti císaře Matiáše ve spolek s povstalci českými, a vraziv do Uher se znamenitým prospěchem zmocnil se Prešpurka (20. říj. 1619) a nalezajících se tam klenotů říšských, načež obmýšlel ve spolku s Thurnem dobytí Vídně. Když však jeden oddíl vojska jeho poražen byl u Hainburku a druhý u Košice, zůstal v Prešpurce a uzavřel s cí-

sařem Ferdinandem II. přiměří. Na sněmě v Báňské Bystřici zvolen jest **B. G.** za krále Uherského, ale korunovati se nedal, nýbrž psal se jenom králem vyvoleným. Po bitvě Bělohorské učinil 21. pros. 1621 v Mikulově mír s císařem, v němž odřekl se království Uherského.

Bleh z Těšnice, Jan, byl hned po smrti Žižkově od Táborů za nejvyššího hejtmana vyvolen, ustoupil však brzo Hvězdovi z Vícemilic. Roku 1429 svěřil mu Prokop Veliký dobytý hrad Bechyňský k mocnému držení. Od té doby se jmeno jeho více nepřipomíná.

Bonifanti (*boni infantes*, t. j. dobré děti) nazýváno 12 hochův, zřízených od kanovníka Eberharda († 1259) při kostele sv. Víta v Praze, aby tam co zpěváci službu konali, na něž učinil hojné nadání. Nad žáčky těmito byl ustanoven dohližitel, *episcopus innocentum*, který je i v povinnostech jejich vyučoval. Podle Balbina nepřijímali se pacholíci pod deseti lety, po skončeném 15. roce pak vystupovali ze společnosti.

Bořivoj. V článku tom má na str. 38. v ř. 2. místo Fridrichovi státi Jindřichovi, a v ř. 11. místo r. 1103 r. 1105.

z Botensteina Konrad, domnělý vrah krále Václava III., v jehož komonstvu sloužil. V. Václav III.

Božena. V článku tom po slově Domarada přidej: (dle jiných Křesiny).

Božího těla kostel v Praze uprostřed na velikém náměstí Novoměstském čili Dobytčím trhu, vystavěný r. 1382 od bratrstva se znamením obruče a kladiva (o němž viz zvláštní článek jemu věnovaný) ke cti těla a krve Páně, Panny Marie a svatých mučeníků Šťastného a Zbožného (Felixe a Adaukta). Poněvadž vystavěn byl ve farním okresu kostela sv. Václava na Zderaze a farní služby se v něm nekonaly, nebyl kostelem, nýbrž jen kaplí zván. Byl prostranný a dosti vysoký, v sobě kulatý, a dokola vystupovalo z něho osm menších, stejně vysokých kaplí, které mu dávaly podobu osmnihrané hvězdy. Uprostřed na střeše strměla dosti široká věž. Bylo to ozdobné stavení způsobu gotického. Bratrstvo zřídilo při kostele tom tři kněze, kteří za zemřelé bratří záduší mše čísti musili. Ale již r. 1403 darovalo bratrstvo ten kostel i s bohatými příjmy jeho národu Českému na vysokých školách Pražských, a odevzdání stalo se 25. června mistru Janu Husovi co plnomocníku národu Českého. Hus založil při kostele tom více nových prebend pro mistry, bakaláře a studenty. Od těch dob mívali zde začasté pohřeb svůj vynikající členové university Pražské. Hřbitov, rozkládající se okolo kostela, otočen byl kulatou zoubkovanou zdí se čtyrmi vraty. Když nastalo v Čechách přijímání pod obojí způsobou, odevzdán i kostel **B. t.** utrakvistům, a jak vchod do něho, tak i vrchol věže ozdobeny jsou pozlacenými kalichy. Vedle kostela stála starší věž, na které vystavovány byly „svátosti“ (v. t.); ta však, snad pro vetchost, byla časem rozbourána, a od těch dob dálo se výroční ukazování svátostí na lešení, které se k tomu konci stavívalo kolem věže nad střechou kostela **B. t.** Posledníkráte se to dálo r. 1437, a v týž den jsou v kostele **B. t.** slavně prohlášena kompaktata ve čtyrech jazycích: česky, latinsky, německy a uhersky, a zvenčí

zasazeny do zdi kostelní dva kameny, z nichž jeden jazykem českým, druhý latinským, oznamoval toto učiněné prohlášení. Roku 1612 postoupen kostel **B. t.** od university na čas nové reformované osadě německé; ale již r. 1628 odevzdal jej císař Ferdinand II. jesuitům, kteří zmíněná znamení utrakvismu brzy odstranili. V rukou jesuitských zůstal kostel až do zrušení řádu, načež r. 1784 zavřen jest a později do rukou soukromých prodán a pobořen. Památní desky kompaktatní chovají se v Českém museu, kdež nad schody jsou do zdi zasazeny.

Bratrstvo se znamením obruče a kladiva připomíná se v Praze již od počátku XIV. století. O vlastním účelu jeho nemáme žádných zevrubnějších zpráv, někteří je pokládají za odbor řádu svobodných zedníků, který měl hlavně lidumilské účely. Údové nazývali se bratří a byli vesměs mužové zámožní a vznešení; každoročně volili si za představené tři hejtmany. V samém čele bratrstva a jako protektorem jeho byl později sám král Václav IV. Roku 1382, v kterémž bratrstvo vystavělo kostel Božího těla, bylo 40 bratří, větším dílem to rození Čechové, přednější mužové, kněží, šlechticové a měšťané, jako Václav Králík z Buřenic (v. t.), Vítek, probošt kolegiatní kapitoly u sv. Jiljí, Jan, probošt křižovníků Zderazských, Přibislav, kapitolní děkan u sv. Víta, Petr ze Všerub, kanovník Pražský, a jiní. Hejtmany bratrstva byli toho roku Ješek Ocas ze Zásady, Želimír ze Selce a Buček z Heroltu. Jako každé bratrstvo i každý cech toho času bohoslužebnou stránku zvláště pěstoval a své oltáře i kostely a v nich své zvláštní pobožnosti míval, tak **br. se z. o. a k.** vystavělo kostel Božího těla (v. t.), jejž však r. 1403 daroval národu Českému na universitě Pražské. Hejtmané bratrstva, kteří jej dne 23. čna odevzdali plnomocníku národu Českého mistru Janu Husovi, jmenují se slovútní panošové Zachariáš ze Svinař, Číč z Lopuce a Petr Kvas ze Všenor. Dalších zpráv o bratrstvu tom nemáme, nejspíše zaniklo v následujících na to válkách husitských.

Braun von Braun, Matiáš, sochař Pražský, narozen v Inšpruku 1684, vzdělal se v Italii, žil napotom v Čechách u hraběte Frant. Ant. Sporka, jemuž ozdobil mnohými pěknými sochami zahrady a kostely v Kuksu a v Lysé. Potom se odebrav do Prahy pracoval několik soch na Pražský most, jmenován dvorským sochařem a zemřel 15. ún. 1738. Z dalších jeho prací jmenujeme: všecky *sochy* v hraběcím Clamovském paláci v Praze, *sochy* na Maltezském, Buquoiském a Černínském paláci, *sv. Trojici* u kostela sv. Štěpána na Novém městě Pražském, *sochy* v zahradě hraběte Valdšteina v Duchcově a v král. zahradě v Drážďanech. **B.** byl umělec plodný, plný života a myšlenek, podlehal však panujícímu zkaženému vkusu své doby.

Břeclav (vlastně B ř e t i s l a v), něm. *Lundenburg,* okresní město moravské v někdejším Brněnsku, čtvrt hodiny od rakouských hranic, původně župní hrad, bezpochyby od knížete Břetislava I. po vypuzení Maďarů ze země r. 1026 založený, později stoliční sídlo údělných knížat, v XIII. století věno královen českých, přešla ve XIV. století v držení soukromých osob, a od r. 1638 jest majetností knížat Liechtenšteinův.

Břetislav. Na 12. str. toho článku má místo (1307) státi (1037).

z Březí Aleš (Albrecht), poslední biskup Litomyšlský, byl r. 1416 co kanovník Vyšehradský od menšiny kanovníků Olomouckých proti Janovi Železnému na biskupství zvolen a od krále Václava mocí vojenskou v držení biskupské stolice uveden. Ale papež i sbor Kostnický potvrdili Jana, proti němuž však Aleš udržel se v Olomouci přes všecky nesnáze od měšťanstva mu kladené, a teprv po smrti královĕ r. 1420 ustoupil Janovi, spokojiv se biskupstvím Litomyšlským. Ale již r. 1421 (dle Pešiny 1425) ušel z Litomyšle před Husity do Moravy, kde ještě několik let živ byl v Hradišti Uherském. Po jeho smrti nebylo více biskupství Litomyšlské obsazeno.

Brno. V článku tom po slovech neměl o průchodu přidej: Roku 1435 odbýván v Brně sjezd všech stran, na kterém stalo se konečné srozumění o kompaktata, o čemž v. čl. Kompaktata str. 363.

Brosius (nejspíše původně Brož neb Brožek) z Hornšteina, Šimon, narozen v druhé polovici XVI. století v Horšově Týně, jeden z kněží katolických, kteří za Ferdinanda II. na jevo dávali obzvláštní horlivost v obnovení katolického náboženství v Čechách, stal se kanovníkem, r. 1604 děkanem, r. 1614 proboštem kapitoly Pražské, roku pak 1626 sufraganem arcibiskupství Pražského s titulem arcibiskupa Trapezuntského, a zemřel 13. led. 1642. Ferdinand II. udělil mu predikat z Hornšteina a jmenoval jej svým radou. B. vymohl navrácení panství Volyňského proboštu kapitoly Pražské, zavedl nanovo zpívání zapomenuté hymny *Hospodine, pomiluj ny*, a vydal latinské popsání zázračného obrazu bolestné Matky boží u sv. Jakuba na Starém městě Pražském.

Budějovice České. Ke článku tomu dodáno budiž: Roku 1421 král Sigmund zastavil B. ještě se čtyrmi jinými městy v koruně České Albrechtovi Rakouskému, který mu B. teprv r. 1436 zase navrátil. Za krále Ladislava obdrželi bratří Jindřich a Jan z Rožmberka všecka královská práva na městě B-cích, ale měšťané tomu tak vytrvale odpírali, že s toho sešlo. Když celá země uznala Jiřího Poděbradského za zeměsprávce, poddaly se mu též B., a zůstaly mu věrny též co králi až do r. 1467, v kterémž pozdvihla se v B-cích strana německá proti vlastenecké straně české. Tu jest hlavní přívrženec krále Jiřího Ondřej Puklice ze Vztuh (v. Puklice) zavražděn, nová rada zvolena, a již rok na to přistoupily B. k jednotě katolické proti králi. — V lednu 1611 zmocnil se B-c Ramé (v. t.), vůdce pasovského vojska, na zpátečném pak tažení od Prahy dal v B-cích některé důstojníky své po hostině, ku které je byl pozval, mečem odpraviti, vině je ze zrady.

Buchovec z Buchova, Zbyněk, hejtman táborský, byl r. 1420 po příchodu Žižkově na nově založený Tábor sám čtvrtý za staršího obce vyvolen, zmocnil se ještě téhož roku hradu Příbenic, byl r. 1421 na sněmě Čáslavském do počtu dvaceti správců českých zvolen, a účastniv se téměř všech válečných tažení jakož i rokování strany táborské zemřel bezpochyby již r. 1426.

Bzdínka v. Hvězda z Vícemilic.

Cáchy. V článku tom budiž udání Karla IV. se týkající opraveno takto: Po svém zvolení na království Římské roku 1346 byl Karel korunován v Bonnu; ovšem pak při korunování manželky své Anny v Cáchách dne 25. čce 1349 dal také sobě od arcibiskupa postaviti korunu na hlavu, což pak od mnohých bylo vykládáno za nové korunování, jakoby ono první bylo neplatné bývalo.

Capito (Hlaváč) Jan v. Kapita.

Cetrys Oldřich, Slezák, dvořenín krále Českého Ludvíka a svědek bídného zahynutí jeho u Moháče. Jeho návodem po dvou měsících nalezena jest mrtvola králova a pochována slavně v Stoličném Bělehradě.

Cisterciaci v. Kláštery str. 346.

Cornštein, Čornštein, druhdy hrad na Moravě půl hodiny od Bítova, při řece Dyji na strmé skále, vystavěný asi na začátku XIV. století, byl již r. 1342 v držení pánů z Lichtenburka. Roku 1464 bránil se na něm Hynek z Lichtenburka, odbojník krále Jiřího, po celé léto. Utekl se potom k papeži, aby se ho zastal proti králi, ale kníže Viktorin, syn krále Jiřího, dobyl hradu r. 1465, načež král jej dal Hynkovi Krajíři. Roku 1500 jest zboží C-ské spojeno s Bítovem. Až dosavad viděti zříceniny toho hradu.

Crecy v. Krešček.

Crha, jméno, jež dávali čeští Slované apoštolu svému sv. Cyrilu.

Ctiněves, ves u paty Řípu, dle národní pověsti nejstarší osada lidu Českého, v níž také praotec Čech pod mohylou pochován.

Cyrus Matěj z Třebnice, kněz bratrský, narozen 1566, stal se r. 1584 jahnem, 1596 knězem a 1604 členem úzké rady. Roku 1609 ústanoven kazatelem při kapli Betlemské v Praze. Téhož roku následkem narovnání, učiněného mezi evangelíky a Jednotou bratrskou, vyvolen do konsistoře na druhé místo po administratorovi co senior, jakožto správce duchovenstva bratrského. Roku 1611 povýšen jest k úřadu biskupskému, a zemřel 16. bř. 1618. C. přeložil r. 1590 spolu se Slovaciem *J. Lerya Historii o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove* (rukop. v kníž. Fürstenberské bibliotéce v Praze). Mimo to vydal *Kázaní pohřební nad Petrem Vokem z Rožmberka* (v Praze 1612).

z Čechtic Bohuslav složil též píseň *Kdož jste boží bojovníci.*

Česta, služebník Boleslava Ukrutného, jeden z vrahů sv. Václava.

Člověčenství slula starým Čechům tělesná poddanost, a **člověk** sedlák tělesně poddaný. V jiném smyslu bráno slovo č. jako poddanost vůbec. Slibovati č., tolik jako slibovati poddanost.

Čúch ze Zásady, Jan, milec krále Václava IV. a maršálek jeho dvoru, držel v letech 1380—90 statek Lobkovice, a měl r. 1384 s arcibiskupem Janem z Jenšteina rozepři o jez na Labi, jejž arcibiskup s pominutím řádu práva o své ujmě dal rozbořiti, čímž krále popudil v té míře, že dopustil Č-ovi, aby si vzal náhradu plenem na statcích arcibiskupských. Č. napotom ještě víckráte se připomíná co věrný služebník krále Václava.

z Dědic, Milota, v. Milota z Dědic.

Defensor. V článku tom na řádku 9. na místě třicet osob, po deseti státi má patnáct osob, po pěti.

Dětleb, syn Oty Černého, knížete Olomouckého, narozen 1122, věnoval se stavu duchovnímu a r. 1172 zvolen jest za biskupa Olomouckého. Roku 1175 přičinil se podstatně k porovnání knížete Konrada Oty Znojemského s knížetem Českým Soběslavem II., a zemřel roku 1182.

Dětříšek Buzovic, udatný pán český, syn Buzův, byl, jak se zdá, první, jenž nosil v erbu sviní hlavu. Když po zavraždění knížete Svatopluka r. 1109 provolalo vojsko v poli proti Polákům ležící za knížete bratra jeho Otu Olomouckého, kterouž volbu i císař Jindřich tu přítomný schválil, tu ihned **D**. na vozík vsedl a do Moravy pospíchal, aby Otu bez prodlení do Prahy přivedl. Když však Ota dobrovolně ustoupil Vladislavovi I., **D**. i tomuto věrně sloužil. Roku 1110, když kníže Vladislav přitáhl k hradu Pražskému, od lidu Bořivojova obsazenému, a opodál na planině v polích spatřen jest Václav syn Viprechtův, táhnoucí se zbrojným lidem na pomoc Bořivojovi, spůsobil **D**. ostrou domluvou, že Vladislav udeřil na Václava a porazil jej s velikou jeho ztrátou. Ještě však téhož roku dne 8. října **D**. zahynul v bitvě s Poláky u potoka Trutiny, hrdinsky bojuje.

Divůček z Jemnišť v. z Jemnišť.

Dobrá vůle, starým Čechům tolik co postoupení (*cessio*).

Dobrý člověk, starým Čechům tolik co urozený.

z Dráchova, Václav, svého času jeden z přednějších kněží pod obojí, stoupenec mistra Petra Payne, byl o hádání mezi Janem z Příbrami a Petrem Paynem dne 28. září 1429 jedním z nařízených rozsudí. Roku 1435 byl jedním z českých poslů k sjezdu Brněnskému, a r. 1436 na sněmě Jihlavském jedním ze čtyr kněží českých, kteří do rukou biskupa Filiberta a mistra Rokycany slíbili poslušenství církevní za sebe i za všecky podobojí, duchovní a světské. Jemu jedinému ze všech kněží utrakvistických dovoleno na čas sněmování v Jihlavě u jednoho oltáře mši sloužiti. Roku 1436 dne 24. října provodil Rokycanu na návštěvu k Basilejským legatům v Praze meškajícím za účelem bližšího se dorozumění, a domlouval jim, kterak jak oni tak i císař Sigmund v národě Českém vždy více lásky tratí pro své jednání, a že by bylo potřebí změniti takové chování, zvláště pak přičiňovati se o potvrzení Rokycany za arcibiskupa. Téhož roku 16. listopadu stala se úmluva mezi Rokycanou s jedné a knězem Bedřichem i obcí Táborskou s druhé strany, že o všecky církevní věci, které posud mezi nimi jsou na sporu, mají nový a to konečný rozsudek vynésti čtyři mistři a kněží, totiž Petr Payne, Martin Lupáč, Václav z **D**. a Buzek z Kdyně. Od té doby zaniká jmeno Václava z **D**.

Dřevce, kopí, zvláště házecí.

Ducha sv. kostel na Starém městě Pražském při samém Židovském městě, založený r. 1346 s klášterem panenským řádu sv. Benedikta od bohatého Pražského měšťana Mikuláše z Rokycan. Roku 1419 Husité klášterní panny odtud vypudili, kostel pak odevzdali Pražským

Němcům, kteří přistoupili k utrakvistům. Zdá se, že tito Němci časem se počeštili, kostel stal se farním a zůstal utrakvistickým a českým až do roku 1589, v kterémž byl z rozkazu císaře Rudolfa II. katolíkům postoupen. V letech 1499 a 1689 utrpěl velice požárem.

Erbanuňk, erbainunk (z něm. *Erbeinigung*) slula starým Čechům dědičná smlouva s cizím panovnickým rodem uzavřená. Jmenovitě měly Čechy takové smlouvy s knížaty Saskými, na kteréž se také stavové Ferdinandovi I. odbůjní odvolávali.

Fafrnoch (z něm. *Waffenrock*?), ozdoba kolem štítu erbovního.

Farragines, sbírky básní latinských, jež pěstitelé humanismu v Čechách štědrému mecenáši Janu staršímu z Hodějova zasílali, a které pak Matouš Kolínský v letech 1561—62 nákladem téhož Jana Hodějovského v Praze u Jana Kantora ve 4 dílech tiskem vydal. Více než 50 básníků ke sbírce této přispělo, z nichž nejčelnější jsou: Matouš Kolínský, Tomáš Mitis, Jan Orpheus, Jan Šentigar, Vít Trojan, Jiří Vabruška, David Crinitus. Co do formy jsou z básní těchto některé velmi podařilé, jazyka přesného, obrazů živých a vhodných. Škoda, že básníci jejich nevynaložili své píle na zvelebení tím spůsobem jazyka svého mateřského, čímž by národu svému mnohem platněji se byli zavděčili, nežli takovou planou hříčkou.

Feudální řády, t. řády zakládající se na germanském ústavu lenním, který se ve XII. století také v Čechách ujímati začal, až postupem času převahu obdržel nad původními řády slovanskými, totiž soustavou župní. Viz čl. Manství.

Filip 1) vévoda Korutanský, syn vévody Bernarda a Jitky, sestry krále Českého Václava I., a tedy bratranec Přemysla Otakara II., byl co mladší syn ustanoven k stavu duchovnímu a stal se záhy proboštem Vyšehradským a nejvyšším kancléřem království Českého. Zvolen roku 1246 za arcibiskupa Salcpurského zanedbával duchovní povinnosti svého úřadu, oddávaje se životu a zaměstnání světskému, pročež papež jej r. 1256 sesadil a na jeho místo Oldřicha biskupa Sekovského voliti dal. Z toho povstala válka mezi oběma soupeři, v níž Přemysl Otakar II. stál při straně F-ově, který se na stolici arcibiskupské udržel až do r. 1264, načež musil ustoupiti Oldřichovi. Roku 1267 učinil jej starší bratr jeho Oldřich vévoda Korutanský svým dědicem, ale později změniv úmysl svůj odevzdal zem svou králi Českému, který za to pomohl F-ovi k patriarchatu Voglejskému. Ale ten po smrti bratrově, žádostiv jsa světského panování, r. 1270 pomocí Uhrů zmocnil se Korutan. Otakar přinucen byl vojensky proti němu táhnouti, i opanoval celou zem bez veliké nesnáze. Tu jest F. přinucen odříci se svého domnělého práva na Korutansko, a poněvadž mezi tím i s patriařství Voglejského sesazen byl, vykázal mu král za bydliště Kremži, opatřiv jej k výživě dostatečnými statky v Rakousích. Když potom povstal proti Otakarovi nový král Německý Rudolf Habsburský, F. ihned k němu se přidal. Rudolf udělil mu Korutany a Krajinsko v leno, začež on mu napotom v bojích proti králi Českému pomáhal. F. zemřel r. 1279. — 2) F. biskup Sidonský v. de Novavilla.

Filipec Jan, výtečný státník, narozen 1431 v Prostějově z nezá-

možných rodičů husitských, sloužil co písař u Jana z Cimburka, zemského hejtmana moravského, pak u jeho synů Ctibora a Jana; r. 1469 vstoupil do služby krále Matiáše Uherského, a v té době zdá se přestoupil na katolickou víru. Král Matiáš, jemuž prokazoval platné služby diplomatické, oblíbil si jej v té míře, že ho co předního rádce a důvěrníka svého podržel až do své smrti. Za služby jemu konané odměňoval se mu štědře, jmenovitě zaopatřil mu roku 1476 biskupství Varadské, jakkoli F. laikem byl, a vymohl mu k tomu dispensaci papežskou; po smrti Tasa z Boskovic r. 1482 učinil jej také administratorem biskupství Olomouckého. F. byl vedle státnické své spůsobilosti také veliký přítel věd a umění a nad to mysli opravdově nábožné, ač k jinověrcům snášelivý, a kdekoli vládl, zůstavil památky blahého působení; mimo jiné dostavěl ve Vyškově biskupský zámek, v Uherském Hradišti založil r. 1492 františkánský klášter, a stejnou dobou vystavěl v Olomouci kostel Všech svatých, jejž odevzdal lateranským kanovníkům v Lanškrouně. Dne 10. čna 1492 vstoupil F. ve Vratislavi do kláštera bosých františkánů, s kterýmžto úmyslem již dávno se byl zanášel, a nazýván jest odtud b i s k u p e m b o s á k e m. Proto však nevzdal se politické činnosti, propůjčovav se i dále králi Vladislavovi k důležitým službám, jakož jmenovitě r. 1508 na Pražském sněmě svatojakubském co královský plnomocník zrušil zápisy, jež ve sporu šlechty se stavem městským měly strany tyto proti sobě, což ovšem nemělo trvalého následku. F. zemřel 17. čna 1509 v Uherském Brodě a pochován jest v tamějším klášteře od něho založeném. Prvé než do kláštera vstoupil, ustanovil poslední vůlí dědicem svým syna sestry své Jana ze Stvolova.

Fridrich m a r k r a b ě M í š e n s k ý v. M í š e n s k o.

Glejt (z něm. *Geleite*), b e z p e č n ý p r ů v o d, též p r ů v o d n í l i s t, jaký jmenovitě dáván osobám zvaným k dostavení se na nějaké místo, kde se nedomnívaly býti bezpečnými, v kterémžto případu pojišťován jim v něm svobodný příchod a odchod. Nezdržení takového g-u pokládáno za bezectnou věrolomnost, čehož nejpatrnější příklad jest císař Sigmund, jemuž se trpkých výčitků dostalo za to, že přivolil k upálení Husa v Kostnici proti g-u jemu udělenému.

Grifina (Agrafena), kněžna Krakovská, manželka Leška Černého, sestra královny České Kunhuty, manželky Přemysla Otakara II., přiměla po smrti Leškově stavy zemské, že povolali na stolec Václava II. krále Českého, který také r. 1291 Krakov opanoval. Od té doby žila G. v Praze u českého dvora. Když potom Václav, aby právo své ku koruně Polské utvrdil, zasnoubil se s mladou Alžbětou, jinak Rejčkou, a ji s sebou do Prahy pojal (1300), svěřil ji tam k opatrování až do její dospělosti tetě své G-ně. Tato zemřela v Praze po pěti letech, a pohřbena jest vedle sestry své Kunhuty v minoritském kostele u sv. Jakuba (dle polských zpráv).

Guido kardinál, vypravený r. 1143 od papeže do Čech a do Moravy hlavně z příčiny rozepří mezi biskupem Olomouckým Jindřichem Zdikem a údělnými knížaty moravskými, podporován i od knížete Vladislava II. i od obou biskupů, Pražského a Olomouckého, předsevzal

provedení zákonů o bezženství a kázni kněžské s největším důrazem a bez šetření osob. Kněží ženatí musili opustiti buďto manželky, buďto úřady kněžské. Důstojníci duchovní, kteří co laikové dosáhše výnosných církevních úřadů nicméně zdráhali se přijmouti svěcení na kněžství, nebo kteří se dopustili hrubších přečinů proti kázni, byli bez okolků zbaveni prebend. To zastihlo i několik vysokých hodnostářů při kapitole Pražské i Vyšehradské. Bez výminky však nezjednal kardinál G. průchod zákonů o bezženství kněžském, neboť i ještě v pozdějších dobách připomínají se v Čechách ženatí kněží. Vedle toho uložil legat biskupům Pražskému a Olomouckému, aby diécese své řádně rozdělili na fary, a budoucně aby pro uvarování rozličných nepořádků nesvětili nikoho na kněžství, kdo by neměl již jistého titule čili beneficia duchovního.

Gzel Petr neúčastnil se překladu bible Kralické. Spis jeho na posledním místě uvedený má název *Nový testament*, a nevyšel v Praze r. 1551, nýbrž v Náměstí r. 1553.

Hackenschmied Jan Alois, učený premonstrák, narozen ve Falknově 1726, studoval v Chebu a v Praze a zároveň pěstoval hudbu. Roku 1656 vstoupil do kláštera Tepelského, kdež zemřel 1683. V rukopise zanechal více spisů o dějinách českých a přispíval k Balbínovým *Miscellaneím*.

Hanuš 1) Prachatický, dostavěl v letech 1407—33 Štěpánskou věž ve Vídni dle prvotních plánů Václava z Klosterneuburku. — 2) Mistr H., kameník z Čech, r. 1460 v Řezně zemřelý, pracoval 43 let při katedrale tamější.

Harrach. Dle novějších výsledků historického badání nepocházel Jan Vítovec z Hřebene z rodu Harrachovského. — Karel hrabě H. nebyl synem, nýbrž vnukem Leonharta VI. — Hrabě Arnošt Albrecht H. stal se arcibiskupem Pražským r. 1626, a nikoli 1625.

Hartmann 1) Jan Jakub, český malíř, narozen v Kutné Hoře okolo r. 1680, usadil se záhy v Praze, kdež svoje umění provozoval. Maloval historické předměty i krajiny. V cís. obrazárně Vídenské nacházejí se od něho čtyry pěkné obrazy, představující čtyry živly s množstvím osob v příslušných k nim krajinách. Jeho starší syn 2) František H. narozen na počátku XVIII. století, vzdělával se dílem u svého otce, dílem následoval velmi šťastně aksamitového Breughela; obrazy jeho byly velmi váženy a jsou proto v Čechách velmi vzácné. Zemřel záhy asi r. 1730.

z Hartunkova Matiáš. V předposledním řádku toho článku přidej po slově nejvyššího slovo písařství.

Havraň, bývalý župní hrad v Čechách, jenž ležel severně od Nimburka. Sem bylo v druhé polovici XII. století přeneseno sídlo někdejší župy Libické, ale hrad zanikl již asi v první polovici XIII. století, načež úřady do Poděbrad, a později do Nimburka převedeny jsou.

Hejtman (srov. pol. hetman, rus. ataman, něm. Hauptmann, angl. haedman), původně tolik co náčelník, představený, obzvláště při vojště, kdež druhdy název ten dáván vrchním vůdcům. V Čechách připomínají se za starších dob h-é hradní

(obzvláště h. hradu Pražského), h-é krajští, h-é nad panstvími co hospodářští ředitelé, h. německých len; v Moravě nejvyšší h. zemský co první z vysokých zemských úředníků, který býval obyčejně správcem země.

Helias, Elias, doktor bohosloví a profesor na vysokých školách Pražských, zarytý protivník učení Viklefova, byl mezi prvními rádci arcibiskupa Zbyňka, když tento rozkázal, aby knihy Viklefovy byly vydány a pak spáleny. Jsa velikým odpůrcem Husovým přispěl s jinými stejně smýšlejícími k rozhořčení stran v té míře, že r. 1413 od krále Václava s Pálčem, Petrem a Stanislavem ze Znojma vypovězen byl.

Helic Lukáš, spolupřekladatel bible Kralické, syn pokřtěného Žida z Poznaňska, konal dobré služby vykladačům jakožto znalec hebrejštiny. Svárlivostí a nepořádností svou způsoboval bratřím mnohé nesnáze. Připomíná se naposledy r. 1588, kdežto žil v otčině své.

Hess Jan Fridrich, malíř, rodilý Čech, provozoval 1652—93 umění své v Praze, kdež i zemřel a kde se od něho nacházejí následující oltářní obrazy: *Založení řádu dominikánského* (u sv. Jiljí), *Sv. Benedikt*, *Sv. Václav* a *Bolestná Panna Maria* (všecky druhdy v chrámě sv. Mikuláše na Starém městě).

Hieserle. Odkaz toho článku má zníti na Hyzrle, a nikoliv na Hizrle.

Hlaváč. Odkaz má zníti na Kapita, a nikoliv na Capito.

Hněvsa, služebník Boleslava Ukrutného a jeden z vrahů sv. Václava.

Hohenlohe, Jiří hrabě, vstoupil již r. 1618 co generallieutenant do služby stavů českých.

Homoň, jeden z vrahů sv Lidmily, povýšen jest za to Drahomírou k vysokému důstojenství, ale hrdostí svou popudil proti sobě nejenom národ, nýbrž i kněžnu samu, která jej dala odsouditi na smrt i s celým rodem jeho.

Horažďovice. V článku tom má v řádku 9. na místě 1466 státi 1477.

Hospodářství polní v. Zemědělství.

Housličky, jinak skřipec, žebřík, nástroj mučící, na nějž obviněný natahován.

Hovora, dle pověsti věrný sluha knížete Jaromíra, jejž zabloudilého na lovu vysvobodil z rukou Vršovců, kteří s ním kratochvíli svou provázeli, střílejíce k němu přivázanému ke stromu. Jaromír prý tu jen patrným zázrakem při životě zachován, an sv. Jan Křtitel pláštěm svým zachycoval střely. H. jest od knížete bohatě obdařen a k vysokým důstojnostem povýšen. Pánové z Dubé znaku Ostrve odvozovali od H-ry rod svůj.

z **Hradce**, pánové, Lucie Otilie z H. vdala se za Viléma Slavatu r. 1602, a nikoli r. 1603.

Hruden, hrudný měsíc (lat. *mensis intercalaris* neb *embolismalis*) slula starým Čechům 13. světlost měsíční v roce. Dle pravidla v středním věku platného dostala každá světlost měsíční jmeno od toho měsíce, v němž se končila, a poněvadž bylo jen 12 jmen měsíců, bylo pro 13. světlost potřebí zvláštního jmena. Světlost ta nazývána h., a

odtud slul rok, ve kterém se sběhlo 13 světlostí měsíčních, rokem hrudným. Takových roků hrudných jest v 19letém cyklu měsíčním 7, totiž rok 3., 6., 8., 11., 14., 17. a 19. Světlost čili lunární měsíc h. nebyl spojen s určitým datem v roce, nýbrž připadal do rozličných měsíců, a sice ze sedmi hrudných roků nastával v 1. dne 2. prosince, v 2. dne 2. září, v 3. dne 6. března, ve 4. dne 3. ledna, v 5. dne 2. listopadu, v 6. dne 2. srpna a v 7. dne 5. března. Naznačování roků hrudných udrželo se v kalendářích českých až do r. 1773. Mylné jest domnění, jakoby hrudný bylo tolik co přestupný. (Emler, *Rukověť chronologie křesťanské* str. XIX, a.)

Hus. Na str. 208, ř. 14. zdola na místě 20. kv. 1468 čti 20. kv. 1408.

Ignácia sv. kostel na Karlově náměstí s jesuitskou kolejí (nyní vojenskou nemocnicí), vystavěn jest r. 1678 od jesuitů v bohatém slohu vlaském. Roku 1699 postavili jesuité na nejvyšší průčelní štít chrámu toho kamennou sochu **sv. I.** Lojoly, svého zakladatele, obklopivše ji kovovou, silně pozlacenou září, jaká jenom božským osobám přísluší a pro kterou měli dlouhé opletání s církevní vrchností. V koleji měli jesuité latinské školy, jež po zrušení řádu jejich převzali piaristé, kostel určen pro služby boží vojenské, a kolej obrácena později v nemocnici.

Inkvisice. Na konec článku toho dodej: O prvních inkvisitorech v Čechách viz čl. Kacířství.

Jakub, řezbář, děd po matce Daniele Adama z Veleslavína, žil ku konci XV. a v první polovici XVI. století na Horách Kutnách, jsa tam usedlým měšťanem. Později přestěhoval se do Prahy, kdež r. 1546 zavražděn jest ve svém domě od jednoho nájemníka svého, bráně proti němu svou ženu. **J.** byl jedním z nejvýtečnějších řezbářů své doby. Roku 1502 zhotovil do Kutnohorského chrámu sv. Barbory velikou archu večeři Páně představující, která se pokládala mezi nejdůležitější díla staročeského sochařství, ale r. 1764 v oběť padla neomluvitelnému vandalismu. Mimo to zhotovil 13 krásných soch (Krista s 12 apoštoly) do radnice Kutnohorské, která r. 1770 vyhořela; jediná památka z této radnice jest socha Spasitelova životní velikosti (z r. 1511), ježto z plamene vynešena v nynější radnici se chová a za mistrovské dílo řezbářského umění uznána jest.

Jaromír. V článku tom na str. 260 ř. 2 po slově Ale přidej: brzy ustoupiti musil bratru svému Boleslavu Ryšavému, od Boleslava Chrabrého opět na trůn český dosazenému. Teprv po vyhnání z Prahy Poláků (1004) vrátil se **J.** zase a podruhé na stolec český dosedl.

Jarožír, mužské jmeno české. V *Libušině soudě* připomíná se „J. od bred vletorěčných."

Jazyk český. V článku tom na str. 263 ř. 6. zdola po slovech Tómy ze Štítného přidej: Roku 1394 vyšla v Písku první česká listina z kanceláře královské; r. 1398 počaly se manské desky biskupství Olomouckého česky psáti.

Jednota bratří českých. V článku tom na str. 266 ř. 9. zdola po slově bratr přidej: Prokop z Jindřichova Hradce (v. t.) a bratr

Jezerka, studnice pod Vyšehradem, u níž za pohanských časů sněmové odbýváni, Čeští knížata voleni a nastolováni bývali, před branou Vyšehradskou na rovině, která se táhne k Nuslím; sluje též koupelí Libušinou. Nyní jest pro hustou porostlinu téměř nepřístupná.

Jindřicha sv. kostel na Novém městě mezi Jindřišskou ulicí a Senovážným náměstím, založen byl nejspíše r. 1348 od Karla IV. co farní, stal se později utrakvistickým a po bitvě Bělohorské zase katolickým. Před r. 1620 byla při něm pověstná škola.

Kapita zemřel 31. prosince 1589, a nikoli 1586, jak mylně udáno.

Kláštery. V článku tom na str. 346 ř. 10. po slovech Osecký (1203) přidej: Vyšebrodský (1259).

Konsistoř Kutnohorská v. Kutná Hora str. 416.

na Křížkách v. Husitská válka str. 216.

Kříže sv. většího kostel na Starém městě Pražském před kostelem milosrdných bratří, s klášterem kajících bratří (de poenitentia beatorum martyrum) řádu sv. Augustina, zvaných ciriaky čili křižovníky s červeným srdcem, založen r. 1256. Řád ten náležel k řádům žebravým, klášter měl za představeného seniora a obsazoval faru při kostele svém. Mniši tito utekli r. 1420 před Husity, vrátili se r. 1437, utekli podruhé r. 1470 do Krakova, a vrátili se podruhé r. 1628. Císař Josef II. zrušil klášter i kostel, kterýžto poslední zůstává pust do dnešního dne.

z Lamberka. Že by Jan z L. účastnil se byl r. 1410 po boku Žižkově ve vojště polském bitvy u Tannenberka proti rytířům německým, musí na tak dlouho zůstati odkázáno do říše pověstí, dokud vůbec nebude dokázáno, že Žižka skutečně konal Polákům vojenské služby proti řádu německému.

Lázně. V článku tom na str. 17. po slovech čas práce přidej: v sobotu.

Lesnictví v. Zemědělství.

Linharta sv. kostel na Starém městě Pražském stával na nynějším Linhartském plácku na místě nárožního domu č. 128; při něm byla fara a škola, a po něm nazvána i Linhartská čtvrť. Ponejprv činí se o něm zmínka k r. 1298 jakožto o dávno již stávajícím. Podací jeho náleželo v XIII. století rodině z Fuchsberka, od r. 1298 odkazem Kateřiny z Fuchsberka jeptiškám od sv. Anny. Stav se později utrakvistickým zůstal jím až do Bělohorské bitvy, načež proměněn v katolický. Za císaře Josefa II. jest zrušen, prodán a pobořen.

Lublinský Martin, kanovník řádu sv. Augustina u Všech svatých v Olomouci a schopný malíř, rodič z Lešnice v Slezsku, studoval v Praze, kdež učil se zároveň malířství u Karla Škrety. Roku 1665 vstoupil do svrchu zmíněného kláštera, kde setrval až do smrti (24. pros. 1690). Vedle svých duchovních povinností zaměstnával se pilně malbou, provedl mnoho zdařilých obrazů, na stěnách i v oleji, nejen pro klášter svůj, nýbrž i pro mnohé jiné kostely na Moravě, jmenovitě v Olomouci, Hradišti a Kroměříži.

z Ludanic Václav předsedal r. 1547 v Praze soudu, jejž Ferdinand I. držel nad stavy odbojnými. Ale r. 1550 na sněmě svatojiř-

ském v Brně, když nastala obava, že král míní sáhnouti na svobodu náboženství v markrabství Moravském, Václav z L. předstoupiv před krále na sněmě přítomného slavně prohlásil ve jmenu stavů, že Morava dříve lehne ohněm a popelem, nežli by trpěla násilí ve věcech náboženských, načež povýšeným hlasem přečetl přísahu, jakou byl Ferdinand složil před holdováním. Král u velikém hněvu opustil sněm, načež stavové veřejně prohlásili památnou deklaraci práv, jaká byla základem zemského zřízení moravského. Král takovou demonstrací zastrašen upustil od úmyslu svého, sáhnouti na svobodu náboženství Moravanů.

Mikuláše sv. kostel 1) na Starém městě na nynějším Mikulášském plácku (bývalém Kurním trhu), připomíná se ponejprv r. 1273, a byl až do vystavění nynějšího Týnského chrámu, ač malý, nejpřednějším farním kostelem Starého města. Roku 1628 dostali jej premonstraci Strahovští, kteří jej r. 1623 postoupili benediktinům Emauzským, když tito přinuceni byli klášter svůj benediktinům španělským odevzdati. Ti přistěhovavše se sem, hlavně přičiněním Ferdinanda Zoubka z Bilenberka, svého bývalého opata a potomního arcibiskupa, ku konci XVII. století nynější klášterní stavení zřídili a v XVIII. nynější znamenitý chrám na místě starého kostela skrze Jana Kiliana Dienzenhofera vystavěti dali. Císař Josef II. klášter i kostel zrušil. — 2) Kostel sv. M. na Malé Straně, založen r. 1282 co farní, nejspíše přičiněním měšťanstva Malostranského, které v druhé polovici mělo rozepři o jeho podací s králem, který až dosavad byl provozoval patronat. Starý gotický chrám od jesuitů, jimž r. 1625 odevzdán jest, pobořen a v nynějším bohatém slohu renaisančním založen a r. 1652 dostavěn jest. K severu přistavěn jest nákladem vévody Fridlandského profesní dům jesuitský, v němž nyní jsou cís. úřady.

Míšensko. V článku tom na str. 521 ř. 10. zdola po slovech při Čechách přidej: Později stal se Fridrich věrným spojencem Jindřicha Korutanského, jemuž netoliko posílal branný lid, nýbrž i sám osobně do Prahy na pomoc přišel.

Petra sv. kostel 1) na Vyšehradě, založený od knížete Vratislava II. r. 1070 s kapitulou při něm, vyňatou z pravomocnosti biskupa Pražského a bezprostředně podřízenou papeži. Vratislav kapitolu bohatě nadal a chrám velmi nákladně vystavěl. Soběslav I. ještě nádherněji ozdobil kostel a nadání kapitoly rozmnožil. Z pozdějších panovníků byli zvláštními dobrodinci kapitoly Vyšehradské kníže Fridrich, pak králové Přemysl Otakar I. a Jan, kteří statky a výsady její znamenitě rozhojnili. Mezi jiným náležel kapitole od r. 1135 kostel Týnský jakožto špitální, a když při něm zřízena fara, býval farářem vždy děkan Vyšehradský, který se dával zastupovati střídníkem. V XIII. století nastala kapitole dlouhá rozepře o podací kostela Týnského s měšťany Pražskými. Kapitola Vyšehradská zřízena byla hned s počátku zcela na způsob kapitoly kostela Pražského, a v čas květu jejího bývalo prý při chrámu tom ustanoveno až 350 duchovních osob. Též nacházela se při ní, snad hned od počátku založení jejího, podobná škola, jako při katedrálním kostele Pražském. Od Václava I. byli pro-

boštové Vyšehradští skoro bez přetržení nejvyššími kancléři království Českého, a v důstojenství šli hned za biskupem Pražským. Roku 1249 kostel sv. P. vyhořel a musil býti znova vystavěn, za Oty Braniborského pak byly statky kapitolní strašně pohubeny. Karel IV. kostel nákladně obnovil. Za válek husitských přišla kapitola Vyšehradská o velikou část svých statků, ano kanovníci jeden čas odstěhovali se, a r. 1473 odevzdán kostel utrakvistům. Ti však jenom na krátko zůstali v jeho držení, neboť kanovníci se brzy zase vrátili. Zchudlá však kapitola od těch dob nikdy více se nezmohla. V XVI. a XVII. století jest kostel dle vlaského způsobu přestavěn. Neodvislost kapitoly Vyšehradské od arcibiskupů Pražských přestala r. 1763. — 2) Kostel sv. P. na Poříčí v Praze založen byl již za Vratislava II. a náležel Němcům zde osedlým co farní. Roku 1215 usadili se při něm křižovníci řádu německého, ale již po 20 letech přestěhovali se odtud k sv. Benediktu na Staré město. Po nich uvedeni jsou k sv. Petru od kněžny Anežky bratří špitálníci od sv. Františka, kteří tu měli veliký špitál (nynější biskupský dvůr). Bratrstvo toto proměnilo se pak v řád křižovníků s červenou hvězdou, který r. 1252 zde v kostele sv. P. slavným způsobem své řeholní znamení přijal, a potom do nynějšího sídla svého na Starém městě u mostu se přestěhoval, podržev nicméně ve správě své kostel sv. P. Při kostele tom nacházela se theologická škola, jejížto utrakvističtí žáci r. 1419 o posvícení seprali se s katolickými žáky školy Zderazské, z čehož zbouřivše se osadníci vyhnali faráře Mikuláše křižovníka a dosadili na jeho místo kněze podobojí. V XV. století jest kostel slohem gotickým přestavěn, i udržel se při řádu křižovnickém až dosud. — 3) Kostel sv. P. na Zderaze v Praze připomíná se již v XI. století, a dle pověsti byl prý v něm pohřben Zdirad, zabitý r. 1090 před Brnem milostník krále Vratislava, po němž i to místo nazváno. Roku 1190 uvedeni jsou k tomu kostelu od Kojaty a Všebora, synů Hrabišových, křižovníci božího hrobu a klášter jejich bohatě nadán, kteréžto nadání od pozdějších dobrodinců ještě jest rozmnoženo. Tito křižovníci na místě původního kostelíčka vystavěli chrám nádherný, jehož vysoký kůr byl r. 1276 vysvěcen. Klášter jejich zkvětl velice, a mimo jiné podřízen mu byl též špitál téhož řádu v Nise ve Slezsku. Byla při něm i škola theologická. Roku však 1414 Husité zpustošili klášter i chrám, od kteréž doby se více nepovznesly k předešlé znamenitosti. Roku 1722 vystavěli křižovníci nynější chrám, který po zrušení kláštera r. 1785 zpustnul.

Řád práva zemského, spis jednající o staročeském soudním řádu, hlavně hrdelním, sepsaný původně jazykem latinským pod názvem *Ordo judicii terrae* za císaře Karla IV. asi r. 1350, byl po smrti tohoto ještě v XIV. století do češtiny přeložen, a to s rozličnými proměnami, dodatky a výpustky. Kdo dílo toto, pro staročeské právnictví veledůležité, sepsal, nelze s jistotou udati; někteří mají za to, že původcem jeho byl nejvyšší písař zemský Štěpán, zemřelý r. 1382. Právní památka tato obsahuje 100 článků, a vytištěna jest v Palackého *Archivu Českém* (díl II., str. 76.).

Starosta, vůbec představený, buď obce, spolku, úřadu, země neb

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 01804 6337

